SANTI PADRI E DOTTORI
163
L
25.
BIB. NAZ. NAPOLI

BIBL. NAZ.
163
L
25

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

DIDYMI
ALEXANDRINI
DE
TRINITATE
LIBRI TRES

Nunc primum ex Paſſioneiano codice
Græce editi,

Latine converſi, ac Notis illuſtrati

A D. JOHANNE ALOYSIO MINGARELLIO

Canonico Regulari Ordinis S. Auguſtini Congregat. Rhenanæ
S. Salvatoris, Sacræ Theol. Lect. emerito, Sacræ Congr.
Indicis Conſultore, & in Bononienſi Archigymnaſio
Græcarum litterarum Lectore Publico.

BONONIÆ

Typis Lælii a Vulpe.)(M. DCC. LXIX.)(
SUPERIORUM PERMISSU.

B. R. NEAPOLIS

Digitized by Google

Digitized by Google

EMINENTISSIMO AC REVERENDISSIMO
PRINCIPI

FLAVIO CHISIO

S. R. E. DIACONO CARDINALI
AMPLISSIMO

D. JOANNES ALOYSIUS MINGARELLI
Salutem precatur, ac felicitatem.

QUod pleriſque uſitatum Scriptoribus eſt, ut opus quodpiam edituri eximium aliquem ſpectatumque virum ſibi deligant, cui labores ſuos tamquam patrono inſcribant atque commendent, id mihi in præſens tres Didymi de Trinitate libros in manus hominum emittenti non opportunum modo eſſe ſentio, ſed plane etiam neceſſarium. Sive enim calamitoſa, quibus vivi-

Digitized by Google

vivimus, tempora conſiderem, ſive rem ipſam ſpectem quam aggredior periculi haud vacuam, plura menti occurrunt, quorum cauſa publicam mihi lucem multo magis nunc, quam alias, pertimeſcendam eſſe exiſtimem. Opus edo, Eminentissime Princeps, quatuordecim fere ab hinc ſeculis dictatum, idque non ex multis inter ſe collatis exemplaribus divulgo, ſed ex uno dumtaxat, quod neque Auctoris nomen præſefert, & plurimis in locis aut mendoſe exaratum eſt, aut ad intelligendum perdifficile. Quocirca non ipſum tantummodo græcum opus latine convertere neceſſe fuit, perpetuiſque, ut invectæ jamdiu conſuetudini obſequerer, ſcholiis illuſtrare; ſed vitioſas etiam vetuſti librarii ſcripturas emendare, obſcuramque identidem Auctoris ſententiam inveſtigare coactus fui. Quæ omnia, aliaque hujuſmodi complura etſi tanta accuratione diligentiaque præſtitiſſe me profitear, ut æqua doctorum ſapientiumque lectorum judicia parum reformidare debeam, hominem tamen me eſſe memini, nihilque humani a me alienum puto. Quid? quod in eam miſeri ætatem incidimus, qua incredibilis impiorum quorumdam, ac nequiſſimorum hominum audacia eo progreſſa eſt, ut ne Didymus quidem ipſe, quamvis pro catholicis Eccleſiæ præcipuiſque dogmatibus pugnans, a perfidorum hujuſmodi proditorum dicteriis tutus in lucem prodire queat? quo enim aptius nomine larvatos illos nebulones appellem, qui haud multis ab hinc annis longe crebrius quam antea execrabiles clanculum imprimunt, ac ubique diſſeminare conantur

tur libros, in quibus non modo catholicos ac pios noſtrorum temporum ſcriptores inceſſere, ſed Sanctos etiam Patres carpere, divinos libros proculcare, & auguſtiora religionis myſteria contemnere audent atque irridere? Impudentium hujuſmodi hominum cenſuram ac petulantiam certo effugere ſe poſſe quis credat, niſi ſi cum ipſis deſipiat? His ergo cauſis permotus non prius in lucem volumen hocce emittendum eſſe ſtatui, quam validiſſimum illi, atque adeo mihimetipſi patrocinium comparaſſem. Neque vero diutius quo me verterem, deliberandum fuit. A quonam enim id potius expectarem quod quærebam, quam a Te ipſo, Eminentissime Princeps, quem poſt acerbam, nobiſque luctuoſam Antonii Andreæ Galli Cardinalis mortem univerſi cœtus noſtri patronum, cunctis nobis mirum in modum plaudentibus, Summus Pontifex deſtinavit? Quod Tu munus tantum abeſt ut detrectaveris, ut hanc potius bene de nobis merendi occaſionem pro ſumma, qua præditus es, benignitate libentiſſime arripueris. Magnopere itaque peccare me arbitrarer, niſi ad Te vel hanc ſolam ob cauſam fidenter ac ſine ulla hæſitatione confugerem. Verum alia etiam multa ſunt, eaque majoris momenti, quæ animos mihi addunt atque adeo ſtimulos, ut ita me geram: ſingularia videlicet, quibus maxime exſplendeſcis cum generis, tum animi ornamenta. Utinam vero hæc pro dignitate perſequi liceret in præſenti. Sed talia Ipſe ne attingi quidem a me pateris. Tuas ergo virtutes privatim celebret unuſquiſque (quoniam id prohibere nequaquam po-

tes)

tes) egregiamque in Te cuncti mirentur, unoque omnes ore prædicent pietatem in Deum, integritatem vitæ, conſilii gravitatem, animi de ſe humiliter ſentientis demiſſionem, munificentiam Romano Principe dignam, qua templa partim inſtaurasti, partim ſplendide quotannis condecorare ſoles, maximamque pecuniæ vim ad ſublevandos inopes erogare, omnia denique in vita tua ſeveris Eccleſiæ regulis conſentanea. Mihi de his omnibus nunc loqui per Te non licet; quin etiam ſentio, Tuam a me vel paucis hiſce verbis modeſtiam offenſam eſſe. Itaque veniam a Te petens, ſilentium mihi ipſe venerabundus indico, ut juſſibus tuis ex parte ſaltem, etiamſi invitus, obtemperem. Deus te fortunet, Cardinalis Ampliſſime, teque diutiſſime Romanæ Eccleſiæ decori, præclariſſimæ familiæ tuæ ſolatio, ac ordinis etiam noſtri bono incolumem ſervet. Vale.

Bononiæ, Calendis Martii, anno Domini MDCCLXIX.

NOS

NOS D. JOHANNES QUATRINI
VENETUS

Abbas Generalis Canonicorum Regularium Congregationis SS. Salvatoris Ordinis S. Auguſtini.

CUm librum, cui titulus, *De Trinitate Libri tres*, ab Adm. Rev. Patre Domno Johanne Aloyſio Mingarelli Canonico Noſtro, Sacræ Theologiæ Lectore Emerito, nec non in Bononienſi Archigymnaſio Eloquentiæ Græcæ Publico Profeſſore in latinam linguam translatum, aliquot noſtræ Congregationis Theologi recognoverint, & in lucem edi poſſe probaverint; concedimus, ut typis mandetur, ſi ita iis, ad quos pertinet, videbitur.

Cujus rei gratia has literas manu noſtra ſubſcriptas, & ſigillo Officii noſtri munitas dedimus

Venetiis die 13 Martii 1765.

D. Joannes Quatrini Venetus Abbas Generalis.

L. ✠ S.

D. Marcus Antonius Capovilla Cancellarius.

Vidit

Digitized by Google

Vidit D. Paulus Joſephus Scati Clericus Regularis S. Pauli, & in Eccleſia Metropolitana Bononiæ Pœnitentiarius, pro Eminentiſſimo ac Reverendiſſimo Domino D. Vincentio Cardinali Malvetio Archiepiſcopo Bononiæ, & S. R. I. Principe.

Excellentiſſimus Doctor D. Joannes Baptiſta Bianconi Publicus Profeſſor videat, & referat pro Sancto Officio.

Fr. Thomas Maria de Angelis Inquiſitor Generalis Bononiæ.

Die 8. Aprilis 1765.

Mandante Reverendiſſimo Patre Thoma Maria de Angelis Inquiſitore Bononiæ legi librum, cui titulus eſt, Didymi Alexandrini de Trinitate libri tres, *Græce ſcriptum, & latine verſum, ac Notis illuſtratum ab Adm. Rev. P. Lectore Domno Joanne Aloyſio Mingarelli Canonico Regulari S. Salvatoris, in patrio Gymnaſio Græcarum litterarum publico Profeſſore, nihilque in eo offendi quod ejus impreſſionem valeat impedire. Qui libro utentur diligentiam, & ſingularem eruditionem Editoris jure collaudabunt. In quorum fidem &c.*

Joannes Baptiſta Bianconi.

Die 11. Januarii 1767.

Attenta ſuperpoſita atteſtatione

I M P R I M A T U R.

Fr. Thomas Maria de Angelis Inquiſitor Generalis Bononiæ.

DE

DE DIDYMO
COMMENTARIUS
AD NOBILISSIMUM PRÆSULEM
D. FRANCISCUM CARAFAM

Minturnenſium Ducis Filium, Patrenſium Archiepiſcopum, Apoſtolica Legatione Venetiis nuper functum, & ſacræ Congregationis Epiſcoporum ac Regularium negotiis præpoſitæ a ſecretis.

CUm vitia omnia Reipublicæ pernicioſa, atque a probo, ac bene morato viro fugienda ſint, tum ii potiſſimum homines damnoſi eſſe, atque in ſocietatem generis humani maxime peccare videntur mihi, qui viros aut optime de ſe meritos non diligant, aut virtute, ſcientiave virtuti conjuncta præſtantes non magnifaciant. Quæ cum inſita ſemper menti meæ ſententia fuerit, fieri nequaquam poterat, Franciſce Caraſa, ut ego te, ex quo primum tempore tecum colloqui ac verſari cœpi, magis magiſque in dies non amarem, non colerem, non admirarer, non denique egregias animi tui dotes prædicarem. Nam primo per omne illud tempus, quo Venetiis fui, quum legatione Apoſtolica fungereris, quam multis aſſidue me beneficiis obligaſti! Quamdiu quidem ea in urbe manſi, nulla præteriit dies, quin & jucundiſſima conſuetudine tua fruerer, & multa ex te ingenti cum voluptate diſcerem, & nova ſemper amoris ac beneficentiæ indicia mihi a te exhiberentur. In patriam redire muneris mei cauſa coactus ſum: tuis in me tunc meritis devinctiorem me tibi reddidiſti. Quotannis Venetias ſub autumno peramanter a te invitabar: tecum domi, tecum foris, tecum in urbe, tecum ruri, tecum in itineribus conjunctiſſime ac familiariſſime vivebam: tecum quotidiano quum ampliſſimorum, tum doctorum virorum colloquio potiebar. Romam tandem reverſus es; ut duobus jam atque eo amplius ab hinc annis conſpectu tuo caream: majoribus tamen hoc ipſo tempore, quam antea, me beneficiis cumulaſti: quæ libenter commemorarem,
niſi

niſi vererer, ne rem facerem tibi injucundam: at ſingula certe, dum vivam, quaſi præſentia menti meæ obverſabuntur. De ſingularibus deinde animi tui ornamentis quid dicam? Numquam mihi eorum in mentem venit, quæ diu in te ſuſpexi, quin magna perfundar voluptate atque admiratione. Nihil in te humile, nihil abjectum, nihil non excelſum, ac Principe viro dignum: præclara omnia, atque admirabilia: maxima ingenii vis: haud vulgaris memoria: incredibilis perſpicacitas: ſummum ignaviæ, deſidiæque odium: eximia liberalitas: infinitus quidam in Apoſtolicam Sedem, in Eccleſiaſticam diſciplinam, in Religioſos ordines, in ſcientias utiliores amor ac ſtudium: mira animi fortitudo atque conſtautia: egregia denique comitas pari cum gravitate conjuncta: quæ duo etſi difficile ac perraro inter ſe coire ſcripſerit Iſocrates, alterum tamen cum altero ſic ipſe jungis, ut & qui te viderit, ex vultu habituque corporis nobiliſſimum Præſulem aguoſcat, & qui te vel ſemel convenerit, humanitatem tuam laudibus extollere cogatur. Hæc ita porro ſe habere quum plurium jam annorum experientia compererim, nulla neque temporis diuturnitas, nec locorum longinquitas virtutes tuas ex animo meo eripere umquam poterit. Utinam vero tecum in præſens quoque de iis quæ ſcripturus ſum, mihi poteſtas loquendi eſſet: multa enim ingenioſe, ut ſoles, atque acutiſſime mihi objiceres, quæ pro viribus diluere conarer, ut aut meam tute, aut tuam ego ſententiam amplecterer. Sed quid ea exopto, quæ ſperare neutiquam licet? Illud po-

tius,

tius, priuſquam ad propoſitum argumentum veniam, a te peto, ut quæ in hocce commentariolo breviter tibi expoſiturus ſum, ea ſubciſivis horis cum per maximas quibus diſtineris occupationes licuerit, legere ne dedigneris, tuamque mihi, ſi quid tibi non arriſerit, ſententiam benigne aperire. Ego enim humanitate tua fretus ad rem ſtatim venio, atque illinc exordior, unde ſcribendi occaſio orta eſt.

LIBER PRIMUS.

De auctore trium, quos nunc primum edimus, librorum Didymo.

Nimirum cum veteres omnes Paſſioneianæ Bibliothecæ membranas, libroſve calamo exaratos ſeu græcos, ſeu latinos humaniter mihi a præclariſſimo Cardinali Dominico Paſſioneio traditos, imo domum ad me paulatim miſſos, anno MDCCLVIII. accurate recenſuiſſem, ac recenſionem ipſam, indicemque a me elaboratum evolverem, plura quidem in iis reperiri luce digna opuſcula deprehendi, nullum tamen tribus de Trinitate libris, quos nunc edo, anteponendum exiſtimavi. Itaque cum illorum nonnulla, domini non permiſſu modo, ſed pene etiam juſſu aut manu mea exſcripſerim, quæ græca erant, aut exſcribenda curaverim, quæ latina: tres tamen hoſce libros, etſi initio mutilos, mihi potiſſimum excolendos eſſe duxi: cupido enim me ſtatim inceſſit illos, Deo Opt. Max. opem ferente, aliquando evulgandi. Sed quanti id laboris futurum eſſet, jam tum animo proſpiciebam. Nam græcum aliud opus poſtquam deſcripſiſſem, quod mutilum & ipſum initio eſt, evulgatum poſtea fuiſſe comperi. Inveſtigandum igitur erat primum, an hi editi umquam forent, ne *bis ad eumdem* lapidem, quod veteri proverbio prohibemur, offenderem. Exſcribi deinde illos a me ipſo oportebat, quod nullus mihi idoneus præſto eſſet amanuenſis; latine inſuper vertendi, ac præterea adnotationibus illuſtrandi erant. Verum illud præ omnibus ſollicitum me tenebat, quod cujuſnam auctoris eſſent, ignorabam. Pigebat enim ſine auctoris nomine evulgare, ſed pigebat multo magis ejus auctoris nomen inſcribere, a quo ſcriptos eſſe certum mihi necdum videretur; etſi enim multis ducerer conjecturis, ut illos huic potius, quam alteri tribuerem auctori, hiſce tamen conjecturis nimis fidendum non arbitrabar, quod & nonnulla opinioni meæ aliquantulum officere tunc viderentur, & nullum toto in opere locum invenire poſſem, qui invictum mihi ſolus argumentum ad detegendum Scriptoris nomen ſuppeditaret: ſi quid enim occurrebat, quod hujuſmodi videretur, id re maturius examinata probabilitatis fines non excedere deprehendebam. Fateor itaque tamdiu me de operis auctore dubitaſſe, quamdiu ſcholia, ſive adnotationes in totum opus non abſolvi. His vero ad exitum perductis, ac ſingulis auctoris verbis diligenter perpenſis in ea tandem ſententia acquieſcendum duxi, ut genuinus operis auctor ſit Didymus Alexandrinus. Argumentum, quo innitor, multiplex quidem videtur, ſed reipſa unicum eſt: tantamque mihi vim habere viſum fuit, ut tuto jam Didymi nomen in operis fronte inſcribere me poſſe ſtatuerim: illud tamen profiteor, huic me ſententiæ tunc duntaxat firmiter adhæſurum, quum ea doctis, ſapientibuſque viris, quibus Italia, & reliqua redundat Europa, probabitur, quorum & doctrinam, & ingenium ſummopere miror, quoſque ut magiſtros ſuſpicio. Argumentum porro, quod dixi, fuſius mox in hoc libro perſequar; quamvis enim unum ſit, tam multa ſunt tamen, ex quibus veluti coaleſcit, ut longiorem deſideret orationem. Ceterum huc totum redigitur, ut fieri omnino non poſſit, ut Didymus ille non ſit, cui omnia cum Didymo paria ſint. Librum de Spiritu Sancto edidit Didymus? edidit & iſte auctor: imo ſæpius in his libris ita loquitur, ut ea ſupplere videatur, quæ ibi minus fuſe perſecutus eſt: ſeculo quarto uterque floruit; uterque Alexandrinus fuit; uterque Catechiſta; uterque filios genuit; uterque tres de Trinitate libros ſcripſit; uterque in Trinitate catholicus fuit; uterque ſtrenue contra Arianos, ac Macedonianos ſemper decertavit: uterque λόγυς, ſeu libros contra Arianos edidit; neuter ſatis caute de gratia loquitur; uterque in Poetis verſatus; uterque Deum vocat ἀμεγέθη, ideſt magnitudinis, nempe

pe quantitatis expertem: uterque de impari numero ſcripſit: utrumque imitati ſunt Ambroſius, ac Hieronymus; uterque de hæreticorum ſectis ſcripſiſſe videtur; uterqne de ſe demiſſe ſentit; uterque memoria ſingulari præditus fuit; eadem tamen utriuſque σφάλματα μνημονικὰ, ſive iidem lapſus memoriæ vitio; uterque nonnulla citat apocrypha; eoſdem uterque hæreticos obiter confutat; Origenis uterque ſtudioſus, & imitator, & in multis ſectator; uterque certa Scripturæ loca eodem modo legit; uterque eoſdem Scripturæ libros, de quorum olim auctoritate a multis dubitabatur, ut canonicos. habuit; eædem utriuſque omiſſiones, eædem Scripturarum interpretationes, eædem frigiditates, idem ſtylus, eadem argumentandi methodus, eadem dubitanter loquendi ratio, eadem ab utroque dogmata inculcata, eædem utriuſque ſæpius formulæ, eædem Scripturarum textuum mutationes, eadem Scripturas citandi ratio, iidem mores, eædem opiniones, eædem parum accuratæ locutiones: innumerabilia demum in hoc opere ſunt, quæ etſi aliis convenire queant, Didymo tamen potiſſimum conſentanea ſunt; nihil contra in toto opere legitur, quod ab eo diſſonum ſit. Quid ergo ſupereſt, niſi ut Didymum hujus operis auctorem eſſe pro certo habeamus? Poſſem hic equidem finem loquendi facere: horum enim pleraque in adnotationibus oſtendi: verum cum plures ſint, qui adnotationes legere negligunt, cumque labor lectori minuendus ſit, hæc ipſa veluti totidem lineamenta, ac notas ſimul colligens, ſic ea perſequar, ne nimis longus ſim, ut nec omnia tecenſeam, & lectorem identidem ad Notas ipſas amandem. Incipio autem ab eo loco, quo primum motus ſum, ut Didymo opus hoc tribuerem, etſi poſtea compererim rationem inde ductam non eſſe invictam.

CAP. I.

Theologus noſter bis citat librum ſuum de Spiritu Sancto.

SUum ergo librum de Spiritu Sancto bis citat Auctor noſter: primum ſcilicet pagina 374., ubi ſic loquitur: „ Animæ, & Angeli ſunt.... mortales, „ quatenus mente aliquando corrumpuntur: nam ex mutatione eſt quando „ labuntur in peccatum, ex quo ſupervenit mors. Juxta quem modum Pau„ lus ſcribit: *Et in deliciis vivens vi„ dua, mortua eſt*: etſi ea nondum ex „ hac vita migraverit, ſicut jam expli„ catum eſt in λόγῳ (i. e. libro, aut „ ſermone) de Spiritu Sancto.„ Deinde pagina 425, ubi hæc legimus: *ac inſuper aliis etiam oraculis, quæ afferuntur in λόγῳ de Spiritu Sancta* &c. Quæ autem citat, exſtant in Didymi libro de Sp. Sancto, quem Hieronymus latine vertit, ut monui in Notis ad ea loca.

Confecta ergo res eſt, inquies: nec dubitandum jam, quin tres hi libri a Didymo dictati ſint. Ita & ego olim, fateor, ratiocinabar: ſed poſtquam omnia maturius expendi, argumentum hoc non mediocribus difficultatibus obnoxium eſſe deprehendi. Nimirum ſecundus liber operis, quod nunc edo, *de Spiritu Sancto* & ipſe inſcribitur. Itaque exiſtimare quis poteſt, primo quidem in loco, nempe pagina 374, reſpici ſegm. 67. a: in altero autem reſpici caput XIII. ſecundi libri, aut aliud: ſi quod eſt, caput in quo textus Biblici a Macedonianis Catholicæ Eccleſiæ objecti afferantur. Huc accedit quod ſecundus liber tribus in locis mutilus eſt, nimirum pag. 225, 285, & 292. Quidni ergo quis putet, ea Auctorem loca reſpicere ſecundi libri, quæ modo deſiderantur?

Diu hæc, ut verum fatear, ſolicitum me habuere. Verum in eam tandem deſcendi ſententiam, ut putarem citari utrobique non ſecundum hujus operis librum; ſed librum de Spiritu Sancto ab Hieronymo latine verſum. Tribus autem rationibus id confirmo.

Nam primo dubium valde eſt, an ſecundi libri titulus ab Auctore ipſo ſit inſcriptus, an vero a librariis. Equidem non eum modo titulum, ſed & indicem capitum, qui proxime poſt titulum ſequitur, & ſingulorum capitum argumenta ab his, non ab illo addita eſſe exiſtimo: Auctoris vero mentem hanc fuiſſe, ut tres hi libri hoc, vel alio affini modo inſcriberentur: Περὶ θεολογίας (vel περὶ τῆς τριάδος) βιβλίον α΄. Περὶ τῆς τριάδος βιβλίον β΄. Περὶ τῆς τριάδος βιβλίον γ΄. i. e, *De Trinitate liber I*

De Trinitate liber II. De Trinitate liber III.

Quod enim ſpectat ad argumenta initio capitum inſcripta, ea Auctoris non eſſe, ſed ſtudioſi amanuenſis, colligi videtur cum ex iis, quæ dixi pag. 1. Not. 3: tum ex eo quod is qui illa appoſuit initio operis, idem quaſi defatigatus ea omiſit a capite xv. uſque ad poſtremum libri primi, ac toto libro tertio: tum demum ex argumento capitis xviii. libri primi: ibi enim legitur: ὀνόματα λέγονται: Auctor vero non λέγονται dictaſſet, ſed λέγεται: ſic enim ſemper loqui conſuevit. Quod vero attinet ad argumentorum ſeries, ſive indices Capitum, qui præponuntur libro ſecundo, ac tertio, ii adeo oſcitanter, ac male concinnati ſunt, ut Auctori tribui non poſſint, quin injuria ipſi inferatur. Quæ cum ita ſint, ne titulum quidem, qui exſtat pag. 107, Auctori tribuerim, ſed librario, cum præſertim non libro ſecundo, ſed indici capitum ſecundi libri, proxime inſcribatur. Ceterum ſive hic titulus ab Auctore dictatus fuerit, ſive a librario adjectus, non ita accipiendus eſt, ut ſit genuinus ſecundi libri titulus, ſed ita ut ſit ejus veluti argumentum. Nempe verus, ut dixi, titulus eſt: *De Trinitate liber ſecundus:* itaque verba illa, *Liber ſecundus. De Spiritu Sancto*, hoc tantum indicant, in ſecundo libro ſermonem eſſe de Spiritu Sancto, ſicut in primo ſermo fuit de Filio. Alioquin ſcribendum fuiſſet: Περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· βιβλίον $\overline{β}$, non vero: βιβλίον $\overline{β}$· περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Secundo concedamus, ea quæ pag. 374 habet Auctor, referri forſitan poſſe cum ad ſecundum hujus operis librum, tum ad librum de Spiritu Sancto. At illud certe, quod ait pag. 425, vix ac ne vix quidem ad ſecundum hujus operis librum referre licet. Nam poſtquam tria ibi attulit Scripturæ loca, quibus Hæretici ad deprimendam Spiritus Sancti naturam abutebantur, ſubdit, eos aliis etiam hujuſmodi teſtimoniis abuſos eſſe, hæc vero ſe in libro de Spiritu Sancto attuliſſe. At quænam, quæſo, ſunt hæc *alia* teſtimonia in ſecundo hujus operis libro allata? Si excipias illud, *Niſi quis* &c., quod cap. xiii. affertur, vix ullum aliud in ſecundo libro invenies: id enim potiſſimum in ſecundo Auctor ſpectat, ut argumenta ac teſtimonia afferat, quibus Spiritus Sancti divinitas oſtenditur, quemadmodum in tertio id potiſſimum ſpectat, ut ea Scripturæ loca afferat, quibus perperam explicatis Catholicæ Eccleſiæ dogma Hæretici impugnabant. At contra in libro de Spiritu Sancto multa profert Scripturæ loca iis ſimilia, quæ pag. 425 attulit in hoc opere, ut oſtendi in Notis.

Tertio librum ſuum de Spiritu Sancto dum citat duobus in locis Auctor noſter, utrobique λόγον eum vocat, non βιβλίον. Inde autem colligo ſpectari ab eo non ſecundum hujus operis librum, ſed librum de Spiritu Sancto ab Hieronymo latine converſum: nec enim ita promiſcue duo ea nomina accipiuntur, ut nullum inter ipſa diſcrimen ſit. Nomen quidem λόγος optime libro de Spiritu Sancto convenire, jam oſtendi pag. 374. At ſecundus de Trinitate liber magis proprie βιβλίον, quam λόγος nuncupatur. Nam tres hi libri βιβλία, non λόγοι vocantur in codice Paſſioneiano: qua de cauſa merito a Socrate quoque eoſdem, ut equidem opinor, indicante βιβλία denominantur. Quin imo Auctor ipſe libro 3. pag. 435. λόγον ſecernit a βιβλίῳ, cum ſic loquitur: *in primo λόγῳ cap. x, & in hoc βιβλίῳ cap. xiv.* Videtur ergo vocabulo λόγος opuſculum deſignare aliud a primo hujus operis libro. Quod ut clarius adhuc appareat, animadvertendum eſt, terdecies in his libris a Theologo noſtro citari primum λόγον, octies autem primum, aut ſecundum βιβλίον: Quæcumque vero citat ex primo, aut ſecundo βιβλίῳ, ea omnia, aut fere omnia in primo, vel altero ex tribus hiſce libris inveniri, ſi pauca excipias, quæ in capitibus deperditis exſtabant. At contra tredecim ea loca, quæ citat ex primo λόγῳ, in primo hujus operis libro non reperiri, niſi forte unum, aut duo, de quibus dubitare licet, utrum in primo libro inveniantur. Quis autem credat, tredecim ea loca omnia, aut fere omnia in paucis illis primi libri capitibus exſtitiſſe quæ interierunt? Apparet ergo non temere diſtingui a Theologo noſtro λόγον a βιβλίῳ: ut proinde cum citat *primum λόγον*, aut cum citat λόγον de Spiritu Sancto, non pri-

primum, aut ſecundum hujus operis librum allegare putandus ſit, ſed alia opuſcula.

Cap. II.

Citat Auctor noſter λόγους, quos ſcripſit contra Arianos.

DUos Didymum λόγους, i. e. ſermones contra Arianos edidiſſe teſtantur vetuſti Scriptores, quorum Teſtimonia ſimul congeſta in Appendice lectori exhibui. Id autem in Theologum noſtrum quadrare liquet cum ex iis, quæ dixi pag. 435, atque alibi, tum etiam ex his quæ mox dicam.

Cap. III.

Se contra Arianos ſemper pugnaſſe affirmat Theologus noſter.

PRæterea Auctor noſter pag. 202. ſe Arianis, ac Macedonianis *pro virili parte ſemper obſtitiſſe* ait, ac pro Catholica de Trinitate doctrina *in medium ſemper prodiiſſe ad litem aut intentandam, aut ſuſtinendam*. At quiſnam eſt poſt Athanaſii ætatem græcus ſeculi quarti ſcriptor, ad quem aptius hæc referre poſſimus, quam Didymus Alexandrinus? quem Rufinus, Socrates, Sozomenus, Hieronymus, Theodoretus ut catholicæ de Trinitate doctrinæ ſtrenuum propugnatorem prædicant; quique & in libro *de Spiritu Sancto*, & in ſermonibus *contra Arianos*, & in libro, ſeu libris *de Sectis*, & *de Dogmatibus* contra eos Hæreticos ex profeſſo ſcripſit: qui denique in Enarrationibus in Epiſtolas Catholicas, atque in Commentariis Sacræ Scripturæ, quorum fragmenta in Catenis exſtant, nullam elabi ſinit occaſionem, quin Catholica de Trinitate dogmata inculcet, aut Arianos, Macedonianos, alioſque Hæreticos perperam de illa ſentientes refellat? Rem ita ſe habere, obſervabit diligens Lector in Catena in Pſalmos ad Pſalmum CII. verſ. 20, & alibi, in Catena in Acta tom. 4. Anecdot. Wolfii pag. 6, 9, 14, 19, atque in aliis Catenis quæ jam impreſſæ ſunt. Ego enim ne nullum ex innumerabilibus exemplis quæ afferri queunt, protuliſſe videar, omiſſis iis, quæ edita jam ſunt, unum dumtaxat exſcribo ex Catena m. s. in libros Regum, quæ exſtat in codice græco XVI. Bibliothecæ Venetæ S. Marci. Ibi enim ad verſiculum 22. capitis 22. libri 2 Regum, qui incipit, ὅτι ἐφύλαξα τὰς ὁδοὺς κυρίου, hæc leguntur pag 129: Διδύμου. Ὅτι ἐφύλαξα φησὶ τὰς ὁδοὺς κυρίου. ταῦτα οὐκ ἀλαζονικῶς φησιν ὥς τινες οἴονται· ἀλλ' ἀνατιθεὶς τῷ θεῷ τὴν αἰτίαν τῶν κατορθωμάτων. Φυλάσσει δὲ τὰς ὁδοὺς κυρίου ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ πορευόμενος· καὶ οὐκ ἀσεβεῖ ἀπὸ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ, ὁ ὀρθῶς περὶ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων διειληφώς· ἀμέμπτως περὶ θεοῦ ἐννοῶν καὶ ἁγίως περὶ χριστοῦ διαλαμβάνων· καὶ εὐσεβῶς περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐνθυμούμενος· καὶ περὶ τῶν ἄλλων δογμάτων ὃν δεῖ τρόπον δοξάζων. Quæ ſic verto: Didymi. „ *Quia cuſtodivi*, inquit, *vias Domini*. Hæc non „ arroganter dicit, ut quidam putant; „ ſed Deum agnoſcens ut cauſam eorum „ quæ a ſe geſta ſunt, ac ea illi tribuens. *Cuſtodit* autem *vias Domini* is „ qui in mandatis ejus ambulat: & *impie non agit a Deo ſuo* is qui recte de „ veritatis dogmatibus diſſerit, irreprehenſe de Deo ſentiens, & ſancte de „ Chriſto diſſerens, & pie de Spiritu „ Sancto cogitans, & de aliis dogmatibus ita ut oportet ſentiens. „ Quis hominem vel paucis hiſce in verbis non agnoſcit Catholicam de Trinitate doctrinam inculcandi percupidum? At quanto magis in ceteris quæ exſtant ejuſdem operibus atque fragmentis?

Cap. IV.

Tres de Trinitate libros dictavit Auctor noſter, ut Didymus.

QUin tres a Didymo libros de Trinitate dictatos eſſe teſtantur aperte Socrates, Caſſiodorus, & Anſelmus Havelbergenſis in teſtimoniis a me in Appendice allatis. Hujuſmodi vero opus reſpicere videtur & Hieronymus in libro de Script. Eccleſ. cap. 120, cum ait: *Reſponderunt ei* (nempe Eunomio) *Apollinarius*, *Didymus*, &c. Id autem quam belle Auctori noſtro conveniat, me vel tacente omnes vident. Itaque ad alia ſtatim progredior.

Cap.

CAP. V.

De impari numero ſcripſit ut Didymus.

UNdecim ſcilicet Scriptores, qui de
impari numero ſcripſerant, nume-
rat Hieronymus in epiſtola ad Pamma-
chium, ut dixi pag. 268. Not. 5, quo-
rum ſextus eſt Didymus. Ego vero ra-
tionem hinc duco non contemnendam,
qua confirmem tres hoſce libros eſſe Di-
dymi. Fuſe enim de impari numero,
id eſt de ſeptenario, agit Theologus no-
ſter lib. 2. cap. 14. Itaque cum illa Hie-
ronymi epiſtola poſt editos hoſce libros
ſcripta fuerit, valde probabile eſt, eoſ-
dem ab ipſo reſpici: multo enim fuſius
de impari numero hic agit Auctor no-
ſter, quam plerique ex aliis Patribus,
quos Hieronymus oominat. Nimirum
undecim illi ſunt Clemeos, Hippolytus,
Origenes, Dionyſius, Eoſebius, Didy-
mus, Tertullianus, Cyprianus, Victori-
nus, Lactantius, Hilarius: quorum nul-
lus mea quidem ſententia opus edidit,
quod *de impari numero* inſcripſerit, ſed
obitet omnes de eodem io ſuis operibus
locuti ſunt. Nullios vero opus citat
Hieronymus niſi Cypriani: ait eoim:
*Quorum Cyprionis de Septenario, id eſt
de impari numero differens quæ & quan-
ta dixerit, ad Fortunatum liber illius
teſtimonio eſt*. Jam vero quæ Cyprianus
io libro, ſive epiſtola ad Fortunatum de
Septenario ſcripſit pag. 522. editionis
Venetæ anni 1728, multo minus copio-
ſa ſunt, quam quæ de eodem numero
diſputat Auctor noſter. Quod ſi reliquo-
rum opera quæ exſtant evolveris, iove-
nies Tertullianum quoque, Clementem
Alexandrinum, atque Origenem variis
in locis, Hilarium tractatu io pſalmum
cxviii. tom. 1. pag. 409, & Lactantium
lib. 7. Inſtit. cap. 14. minus fuſe de hac
re locutos eſſe, quam Theologum no-
ſtrum. De Hippolyto autem, Dionyſio,
Euſebio, Victorino nihil dico, quod duo-
rum quidem opera interierint, alii vero
in bis quæ ſuperſunt operibus aut pa-
rum, aut nihil de impari numero diſſe-
rant, ſi Euſebium Cæſarienſem excipias,
qui ubinam de illo ſermonem babeat,
ignoro, ſed locum is facile, opinor, in-
veniet qui ejus Commentarios in Pſal-
mos, atque in Iſaiam a Montfauconio
editos, aut alia ejuſdem modi opera Eu-
ſebii percurrerit. Mihi enim illud in
præſens ſufficit, ut valde veriſimile ſit
hoſce Auctoris noſtri libros ab Hieronymo
indicari.

CAP. VI.

*Perbelle Auctori noſtro congruunt quæ de
Didymo teſtantur Veteres, eum nempe
& de Sectis, & cootra Manichæos
ſcripſiſſe, & primam ad Corinthios
Pauli Epiſtolom lotiſſime interpreta-
tum eſſe, & plures alios e ſacris li-
bris commentariis, out commentariolis
illuſtraſſe.*

HActenus rationes ſatis efficaces attu-
limus, mox alias adbuc validiores
prolaturi. Sed antequam ad bas veoia-
mus, nonnullas hic addere conjecturas
placet. Suum *Sectarum* volumen bis me-
morat Didymus in libro de Sp. S. num.
5, & 21. Opinati autem ſunt aliqui, id
magna ſaltem ex parte adhuc exſtare,
idem nempe eſſe cum eo quod *Philoſo-
phumena* inſcribitur. Nonnulli etiam di-
verſum ab illo noo eſſe cenſuetunt, qood
Dogmatum volumen Didymos ipſe vocat
io libro de Sp. S. num. 32. Quarum o-
pinionum primam gravibus obnoxiam
eſſe difficultatibus multi oſtenderunt, al-
tera levibus conjecturis duntaxat inniti-
tur. Quod ſi ralibus ego rationibus ac-
quieſcerem, cootendere forſitan & ipſe
poſſem, bos de Trinitate libros nibil a-
liud eſſe, quam Sectarum volumen: hu-
juſmodi enim ſuſpicio ex duobus poſtre-
mis tertii libri capitibus oriri poſſet.
Nam capite quidem xli. repente Auctor
noſter ad Montaniſtarum hæreſim ora-
tionem convertit, ac non modo ea re-
ſellit, quæ contra catholicam de Trini-
tate doctrinam docebant, ſed & alia eo-
rum deliramenta: tum ſubdit: *Ito od-
verſus olios hæreſes modeſte ac ſapienter,
ut poſſumus, pugnamus:* ac ſtatim poſt-
ea Manicbæos coofutare aggreditur cap.
xlii, cujus utinam poſtremam partem
nobis ætas non invidiſſet. Hujuſmodi ta-
men ego ſuſpicione non moveor, ſed
tres boſce de Trinitate libros a Sectarum
volumine omnino alios eſſe exiſtimo:
tum quia quæ de Montaniſtarum, Ma-
nicbæorum, aliorumque Hæreticorum ſe-
ctis dicit Auctor, obiter duntaxat, ac
vel-

veluti appendicis loco dici videntur: tum etiam quia Sectarum volumen ante librum de Spiritu Sancto, tres vero hi libri poſt eumdem meo quidem judicio dictati ſunt. Illud itaque tantum ajo, ei qui de hæreſibus, vel Sectis ſcripſerit, optime convenire, ut poſtrema illa duo capita dictaverit. Id enim Didymo in more poſitum eſſe animadverti, ut ad eadem ſæpius ſicut in uno eodemque opere, ita etiam in diverſis redeat. Quod vere a me dici is fatebitur, qui attente ſingula quæ exſtant illius opera aut fragmenta expenderit, atque inter ſe contulerit.

Adverſus Manichæos ſane peculiare opus ipſe edidit, quod aot totum, aut bona ſaltem ex parte etiamnum exſtat. Sed adverſus eoſdem paſſim diſputat etiam in Enarrationibus in Epiſtolas Catholicas. Eoſdemque ut refellat, a propoſito parumper aberrat in libro de Spiritu Sancto num. 45, occaſione arrepta ex illis Iſaiæ verbis: *Inferens nobis juxta miſericordiam ſuam*. Cuinam ergo magis, quam Didymo convenire arbitrabimur quod in trium horum librorum auctore obſervamus, ut Manichæos non modo obiter, paucisque verbis refellat paginis 383, 388, & 396; verum etiam capite 42 tertii libri fuſius, ut modo dicebamus, contra eos ſcribat, atque a propoſito argumento ad illos confutandos digrediatur?

Quoniam vero conjecturis nunc indulgemus, illud etiam animadverſione dignum reor, quod cum plurimos Scripturæ libros commentariis, aut commentariolis Didymus explanaverit, ut conſtat cum ex Hieronymo, tum ex Catenis aut impreſſis, aut calamo exaratis: ſi *Indicem locorum Sacræ Scripturæ* tribus hiſce in libris allegatorum expenderis, tria hæc vera eſſe comperies: 1. ex iis libris, quos commentariis Didymus interpretatus eſt, cujuſmodi ſunt Epiſtola prima ad Corinthios, Iſaias, Pſalmi &c., plurimos ab Auctore noſtro textus afferri: 2. ex iis libris, quos brevibus commentariolis illuſtravit, pauciores: ex iis demum quos nullo modo interpretatus eſt, aut nullum textum, aut paucisſimos allegari. Qua de cauſſa nullum in eo Indice locum reperies ex Machabæorum libris deſumptum, nullum ex libro Judith, nullum ex libro Eſther, nullum ex libro Ruth, vix unum aut alterum, aut ſaltem perpauca ex libris Joſue, Judicum, Paralipomenon, Eſdræ, ac, ut de aliis taceam, plerorumque ex Prophetis, quos minores vocant.

Demum, ne in ſingulis immorer, illud quoque animadvertas velim, tribus hiſce libris Scripturarum loca quæ afferuntur, ita paſſim explicari, ut facile Auctorem agnoſcas in Scripturarum campo ſummopere exercitatum: cujuſmodi profecto fuit Didymus: talem enim ſe prodit non modo in Commentariis in Scripturam, ſed vel in ipſo libro de Spiritu Sancto.

Cap. VII.

Auctorem noſtrum item ut Didymum imitati ſunt Ambroſius, Hieronymus, aliique fortaſſe nonnulli.

Sed jam ad potiores Didymi Alexandrini notas tranſeamus. Harum poſtrema profecto ea non eſt, quod Sancti Eccleſiæ Patres Ambroſius, ac Hieronymus haud pauca ex ejus libris mutuati ſint, aut imitati. Nam quod attinet quidem ad Ambroſium, id aperte fatetur Rufinus Aquileienſis, cujus verba protuli pag. 51 Not. 5. Id ipſum vero probant Monachi S. Mauri tom. 2. operum Ambroſii pag. 597 in *Admonitione* in ejuſdem Ambroſii libros de Spiritu Sancto inſcriptos. Ibi enim loca ipſa indicant quæ Ambroſius ex Didymi libro de Spiritu Sancto mutuatus fuit. Quod vero pertinet ad Hieronymum, fatetur ipſemet ſæpius, multa ſe ex Didymo, quem ſuum magiſtrum vocat, deſumpſiſſe. Id ita eſſe comperiet lector, ſi Hieronymi loca in *Veterum Teſtimoniis* a me allata percurrat. Id ſcilicet præſtitit Hieronymus in Commentariis potiſſimum in epiſtolam ad Galatas, in epiſtolam ad Epheſios, in Matthæum, in Oſee, in Zachariam, in Iſaiam, &c.

Itaque ſi ex Auctore etiam noſtro plura mutuatos eſſe Ambroſium, ac Hieronymum conſtet, nonne id quoque judicio erit, tres hoſce libros a Didymo dictatos eſſe? Atqui plura hinc mutuatum, aut imitatum eſſe Ambroſium oſtendi jam in Notis. Lege, quæſo, quæ dixi pag. 275. Not. 9: videbis enim totum fere Ambroſii librum de Myſteriis, anno Chri-

Chriſti 387 ſcriptnm, e capite xiv. ſecundi ex his libris expreſſum eſſe. Lege etiam, ſi libet, quæ dicta a me ſunt pag. 51 Not. 5, pag. 233 Not. 1, pag. 246 Not. 4, & pag. 357 Not. 5.

Quod ſi quas præterea locorum Scripturæ interpretationes in Auctore noſtro inveniamus iis perſimiles, quas in memoratis Hieronymi Commentariis legimus, nonne id quoque argumento erit, ex illis eas eſſe, quas tacito auctoris nomine, ut ſolebat, ex Didymo ſæpius deprompſit ipſe Hieronymus? non quod ex hoc opere eas hauſerit, ut puto, ſed quod valde credibile ſit, unum eumdemque Scripturæ locnm eodem fere modo plerumque a Didymo explicatum eſſe in hoc opere, atque in Commentariis in Scripturam. Ut vero perſpicias, quam vere dixerim, non parvam in Hieronymo, & Auctore noſtro interpretationum ſimilitudinem obſervari, lege quæ adnotavi pag. 233 Not. 3, pag. 177. Not. 4, pag 98. Not. 9, pag. 270. Not. 3, pag. 271. Not. 3, & alibi.

Sed præter Ambroſium ac Hieronymum alii etiam fortaſſe Auctorem noſtrum imitati ſunt: ego tamen unum duntaxat hic nominabo, cujus nomen pondus aliquod addit ſententiæ meæ, quod & Alexandrinus fuerit, ut Didymus, & haud multis poſt hujus obitum annis Alexandriæ ſcripſerit, Cyrillum nempe Alexandrinæ Eccleſiæ Patriarcham. Utrum is porro Auctorem noſtrum revera imitatus ſit, judicet lector, poſtquam ea legerit quæ dixi pag. 39 Not. 2 de voce ἀμεγέθης, & pag. 301. Not. 8, ac pag. 303 in pluribus Notis. Illa præterea, quæ Theologus noſter habet pag. 8 lin. 1, & ſequentibus, cum iis conferat quæ Cyrillus ſcripſit lib. 1 in Julianum pag. 31. edit. Lipſienſis anni 1696, quæque ita ſe habent: *ὀρθῶς δὴ μάλα· δόξα γὰρ κυρίε κρύπτει λόγον, κατὰ τὸ γεγραμμένον, κὴ πᾶς περὶ αὐτῦ λόγος ἀσθενεῖ· κὴ τῆς ἀξίας κατόπιν ἔρχεται· ἔστι γὰρ ἁπάσης ἐννοίας ἐπέκεινα· βλέπομεν δὲ δι᾽ ἐσόπτρε, καὶ ἐν αἰνίγματι, τὰ περὶ αὐτῦ, καθά φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος.* Non parvam enim inter hujuſmodi loca ſimilitudinem, qui ea contulerit, deprehendet.

Cap. VIII.

Auctor noſter fuit Alexandrinus ut Didymus.

Videndum nunc, cuias fuerit Theologus noſter: ſi enim ipſum Alexandrinum fuiſſe compertum fuerit, multo eum fidentius poterimus hac de cauſſa Didymum appellare. At talem reipſa fuiſſe Auctorem noſtrum, ſatis mihi indicari videtur conjecturis, quas ſubjicio: vix enim fieri poteſt, ut ſimul omnes alteri congruant, quam Scriptori Alexandrino.

Ac primum quidem Anctoris *loquela manifeſtum eum facit*. Nihil nunc loquar de ejus ſtylo, quem Alexandrini hominis eſſe cenſeo: nihil de allegoricis, quas identidem affert, Scripturæ interpretationibus, quibus Alexandrina maxime ſchola oblectabatur: nihil de Origenianis locutionibus ab eo adhibitis, & Alexandrino Scriptori magnopere congruentibus: nihil de ſtudio, quod in Poetas eum impendiſſe apparet: nihil demum de dialecticis quibuſdam ejus ſubtilitatibus, quas Alexandriæ potiſſimnm vigniſſe Didymi ætate, nemo ignorat: hæc enim omnia qnantam vim habeant, facile per ſe intelliget lector eruditus. At vocabula quoque ipſa, quibus Theologua noſter utitnr, Alexandrinnm Scriptorem ſubindicant ſæpenumero. Alexandrina videtur vox περιοδία, ab Athanaſio quoque adhibita ad *curationem* denotandam, ut dixi pag. 268 Not. 2: eam certe apud nullum alium Scriptorem hactenus ego inveni, qui Alexandrinus non foret: itaque tamdiu Alexandrinam eſſe opinabor, quamdiu ea in aliis Scriptoribus, iiſque nec Ægyptiis, neque Alexandrinæ ſcholæ alumnis, neque Alexandriæ proximis reperiatur: qnod fieri tamen poſſe non inficior. Alexandrina ſimili modo eſt, ut puto, vox ἀμεγέθης: hujuſmodi enim epithetum haud ſcio an Deo ullus alius tribuerit, quam Didymus, ac poſt ipſum Cyrillus Alexandrinus, ut dixi pag. 39 Not. 2. Alexandrina fortaſſe eſt vox ἀνεθελησία, ab Auctore noſtro uſurpata, atque ab eodem Cyrillo in locis a Suicero allegatis. Alexandrinam eſſe veriſimile eſt vocem ὑρανοὶ eo ſenſu acceptam, quo occurrit pag. 201, ut ibidem indicavi,

Cap.

Digitized by Google

cavi. Alexandrinam itidem eſſe conjicio vocem ἀθεῖα, quæ legitur pag. 32, quamque ab Athaoaſio in Fragmeotis Cummentariorum io Mattbæum pag. 310 tom. 2 *Collectianis novæ* Montfauconianæ adhibitam invenio. Denique, ne ſingula perſequar, Alexandrinam quodammodo, parum ſcilicet elegantem, dialectum redolent plura ex vocabulis, quæ in *Græcarum vocum Indice* a me adnotata ſunt, ea potiſſimum videlicet, quæ faſtidioſæ aures, Atticorum elegantiorumque aliorum Scriptorum ſtylo aſſuetæ ferre vix poſſunt.

Alexandrioo præterea Scriptori maxime congruunt quæ legimus pag. 201. *Nec eos piget* (inquit)... *pelagus* (πέλαγος;) *trajicere, ac multarum deinceps dierum iter... perficere*. Ut enim teſtatur Strabo lib. 17. pag. 545, πέλαγος, ſeu *pelagus* vocabatur quum Ægyptiacum mare, tum palus Mareotis, quorum illud a Septemtrione, hæc a meiidie Alexandrinam regionem alluit: qna de cauſa eamdem regionem ibidem dicit ἀμφίκλυστον δυσὶ πελάγεσι, ideſt, *quæ duobus pelagis alluitur:* Alexandrinæ vero urbis τὸ παράλιον μέρος, i. e. *partem in ora maritima ſitam*, lib. 2. contra Apionem ſegm. 4. Joſephus memorat. Quin etiam optime in Alexandrinum Theologum quadraot cum ea, quæ pag. 398 docet Auctor noſter de quotidiana corporis, & ſanguinis Domini commonione, ot ibi adnotavi; tum illa, quæ de quotidiana baptiſmi adminiſtratione ſcribit, ut videre licet pag. 273. Not. 1; tum etiam qoæ de ambitioſorum diſſidiis attingit pag. 308., quæque de oratione Manaſſis ſeoſit, quam ut Sacræ Scripturæ paitem citat pag. 399; tum demum, quod pag. 184 *coſmographum* vocet Moyſem, librum ſcilicet Geneſeos, ot puto, reſpiciens, qui in Codice Alexandiino, & a Philone, atque Clemente Alexaodriois inſcribitur γένεσις κόσμου, id eſt, *origa mundi*, ut monet vir clariſſ. Mazochius initio Spicilegii.

Omnibus hiſce conjecturis illud inſuper adjungendum eſt, quod a Theologo noſtro ita paſſim Scripturas allegari obſervaverim, ut Alexandrinum ſe prodat. Id autem pluribus modis oſtendo. Nam primo ubi lectio græcæ editionis alia eſt a lectione Vulgatæ Latinæ translationis, ſæpiſſime Auctor noſter eam ſequitur lectionem, quam ſecutus eſt Vulgatus Interpres. At vero Alexandrinum codicem ſæpiſſime cum Vulgato concordare, teſtatur Simonius in Diſſertatione de Manuſcriptis Novi Teſtamenti codicibus pag. 61. Deinde Alexandrina Sacrorum Bibliorum exemplaria non omnino emendata, ſed additamentis quibuſdam aucta fuiſſe conſtat ex Hieronymi libro 16 in Iſaiam tom. 4 pag. 695. editionis Veronenſis. Ibi enim poſtquam verſiculum undecimum capitis lviij. ſic attulit, ut in emeodatis lxx Interpretum exemplaribus legebatur, hæc ſobjicit: „ *Quod in* „ *Alexandrinis exemplaribus in principia* „ *hujus Capituli additum eſt:* Et adhuc „ io te erit laus mea ſemper; *& in fine:* „ Et oſſa tua quaſi herba orientur .... „ *in Hebraico non habentur, ſed ne in* „ *Septuaginta quidem emendatis, & ve.* „ *ris exemplaribus.* „ Nimitum tres potiſſimum erant Didymi ætate verſionis lxx. Interpretum editiones, ut nos docet ipſe Hieronymus Prologo in Paralipomena, ſeu libto 2. in Rufinum ſegm. 27. tom. 2. pag. 521, ubi hæc ſcribit: *Si lxx. Interpretum pura, & ut ab eis in græcum verſa eſt editia permaneret, ſuperflue me .... impelleres, ut tibi hebræa volumina latino ſermone transferrem ..... Nunc vera cum pra varietate regionum diverſa ferantur exemplaria,.... Alexandria, & Ægyptus in Septuaginta ſuis Heſychium laudat auctarem. Conſtantinopolis uſque ad Antiochiam Luciani Martyris exemplaria probat. Mediæ inter has provinciæ Palæſtinos cadices legunt, quos ab Origene elaboratos Euſebius, & Pamphilus vulgaverunt: totuſque orbis hac inter ſe trifaria varietate compugnat*. Ita Hieronymus. Ac revera in codice Alexandrioo, qui quarto, ut aliqui, aut ſaltem ſexto ſeculo exaratus eſt, ut alii volunt, inveniri *ſcholia in textum introducta, rara quidem ipſa, textuſque vere ἐξηγητικά*, teſtatur Millius in Prolegomenis pag. 143. Didymom vero non ſemper quidem, ſed plerumque tamen Alexaodrina exemplaria ſecutum eſſe non dubito. Ita exempli gratia in Enarrationibus ad caput 1. epiſtolæ primæ Petri citat Pſalmum 38 hoo modo: *Peregrinus ego* (mendoſa enim eſt editionis lectio, *ergo*) *in terra*. Voces vero, *in terra*, leguntur quidem in codice Alexandrino, ſed deſunt in græca

Bibliorum editione. Simili modo ipſe Didymus in fragmento, quod affert Hieronymus in epiſtola 119 ad Minervium, & Alexandrum, ſequitur lectionem codicis Alexandrini. Nam cum in epiſtola 1. ad Cor. cap. xv. verſ. 51. græca Biblia habeant: *Omnes quidem non dormiemus, ſed omnes immutabimur;* Codex vero Alexandrinus, cui conſentit Vulgata Latina Tranſlatio, habeat: *Omnes quidem dormiemus, ſed non omnes immutabimur:* Didymus utramque ibi quidem lectionem memorat, ſed ſecundam alteri antepoſnit, ac ſequitur. Cum itaque noſter etiam Theologus Scripturæ loca ita allegat, ut in illius allegationibus & additamenta occurrant aliquando, & paſſim Alexandrinarum membranarum lectiones ſequatur, Alexandrinum hac etiam in re Scriptorem agnoſcimus.

Et quod ſpectat quidem ad additamenta, de iis cum in Notis, tum in *rerum Indice* ad vocem *additamenta*, lectorem monui. Quod vero ad Codicis Alexandrini lectiones attinet, pluribus exemplis quod dixi confirmandum eſt: ſi cui vero id moleſtum futurum ſit, is eadem prætereiens, ad cætera, quæ ſubjiciam, tranſiliat. Itaque *Primo* in epiſt. ad Philipp. III. 8. græca Biblia habent: Χριστȣ̃ Ἰησȣ̃ τȣ̃ κυρίȣ μȣ. Codex Alexandrinus pro μȣ habet ἡμῶν. Noſter vero Theologus hunc ſequitur pag. 3. *Secundo* in ep ad Gal. II. 16. Biblia Græca habent: διότι ȣ̓ δικαιωθήσεται. Alexandrinæ vero membranæ pro διότι habent ὅτι, ut legit Auctor pag. 4. *Tertio* in ead. ep. II, 14. græca Biblia habent πέτρῳ. Codex Alex. κηφᾷ, ut Auctor noſter pag. 168, & 387. *Quarto* in ep. ad Hebr. xiii. 9. Biblia græca habent περιφέρεσθε, Auctor noſter pag. 6, & codex Alexandrinus παραφέρεσθε. *Quinto* in ep. 1. ad Cor. viii. 2. græca Biblia habent: ȣ̓δέπω ȣ̓δὲν ἔγνωκε. Auctor noſter pag. 8. omiſſa voce ȣ̓δὲν legit: ȣ̓πω ἔγνωκεν. Simili autem modo legitur in Codice Alexandrino, nempe ȣ̓πω ἔγνω. *Sexto* in ep. 1. Joh. I. 3. Biblia græca habent: ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν. Auctor noſter pag. 21, & codex Alexandrinus, ἀπαγγέλλομεν ϰ̓ ὑμῖν. *Septimo* apud Johannem I. 18. græca Biblia habent: ὁ μονογενὴς ὑιός. Auctor noſter pag. 76, & alibi legit: ὁ μονογενὴς θεός. Quo modo legit Origenes Alexandrinus, ut monui pag. 76. Not. 5. *Octavo* in ep. Jacob. IV. 12. græca Biblia carent vocibus ϰ̓ κριτής. At noſter Auctor illa legit pag. 27, ut & codex Alexandrinus. *Nono* in ep. ad Hebr. I. 1. græca Biblia habent ἐπ' ἐσχάτων. Auctor vero noſter pag. 33, & cod. Alex. ἐπ' ἐσχάτȣ. *Decimo* in ep. ad Eph. III. 14 Biblia græca habent, πατέρα τȣ̃ κυρίου ἡμῶν ἰησȣ̃ χριςȣ̃. Codex Alexandr., & Auctor noſter pag. 49. omittunt omnia hæc verba, τȣ̃ κυρίου ἡμῶν ἰησȣ̃ χριςȣ̃. *Undecimo* in Act. V. 32. græca Biblia habent αὐτȣ̃ μάρτυρες. Auctor noſter pag. 55. omittit vocem αὐτȣ̃, ut cod. Alexandrinus. *Duodecimo* in ep. ad Philipp. III. 3. Biblia græca habent, Πνεύματι θεῷ. Auctor noſter hanc lectionem vitioſam eſſe contendit pag. 246, ac legit πνεύματι θεȣ̃: quo modo legitur & in codice Alexandrino. Hæc, ni fallor, ſufficiunt, ut appareat Auctorem noſtrum Alexandrinis Bibliorum exemplaribus uſum eſſe.

Demum, ut alias mittam conjecturas, quæ Lectori erudito opus hoc legenti facile in mentem venire poſſunt, unum tantum ejus locum addam, quo magis magiſque roboratur opinio mea de Patria, aut ſaltem domicilio Auctoris noſtri. Extat in pag. 308, in qua cum nihil legatur, quod Alexandrino homini non conveniat, tum illud maxime Alexandrini eſt, quod Deum Opt. Max. unum ac trinum orat, ut *Nili fluenta ſint plena, & maxima annonæ ubertas.* Ne vero cogar ea repetere, quæ alibi dicta ſunt, lege quæſo Notas meas ad illum locum. Ego enim ad alia ſtatim progredior.

Cap. IX.

Eccleſiæ Alexandrinæ Catechiſta fuit Auctor noſter ut Didymus.

Alexandrinæ Eccleſiæ Catechiſtam a S. Athanaſio factum fuiſſe Didymum, pauci ignorant, præfectum ſcilicet eum fuiſſe celebri Scholæ a S. Marco Evangeliſta, ut teſtatur Hieronymus, fundatæ, cui Scholæ viri magni Pantænus, S. Clemens Alexandrinus, Origenes, Heraclas, S. Dionyſius, Athenodorus, Pierius, S. Petrus Martyr, S. Macarius, aliique præfuerant. Quodnam vero eſſet Alexandrini Catechiſtæ munus,

nus, ex Euſebii hiſtoria Eccleſiaſtica lib. VI. cap. 10. diſcimus. Ad eum ſcilicet ſpectabat non modo rudiores primis Fidei elementis imbuere, ut nomen ipſum Catechiſtæ ſonat, verum etiam primo ſacras litteras interpretari; eam enim ſcholam vocat ibidem Euſebius *διδασκαλεῖον τῶν ἱερῶν λόγων*: deinde *divinorum dogmatum theſauros* (ut Euſebii verbis utar) *portim viva voce, partim ſcriptis, exponere auditoribus*: demum hæreticorum ſophiſmata refellere: etſi enim hoc aperte non memoret Euſebius, dubitandum tamen non eſt, quin unum ex præcipuis illius Catechiſtæ muneribus fuerit. Id certe a Didymo egregie præſtitum eſſe conſtat.

Jam vero hæc omnia in Theologum noſtrum apprime quadrare quis non videt? Illud in primis quadrat, quod is Alexandrinæ Eccleſiæ fuerit Catechiſta. Quid enim, quæſo, aliud ſunt illi *alternorum dierum conventus*, quos pag. 304. ipſemet commemorat, niſi conventus, in quibus ſuas babebat Catecheſes? In iis enim conventibus ſe *uno cum ſuis*, ideſt cum diſcipulis, Sanctæ Trinitatis *commemorationem factitare* conſueviſſe ait, *ac ſemper Trinitotem ipſam pro viribus celebraſſe, nec ullo unquam tempore non prædicaſſe, eos valde in ſuam ipſorum perniciem peccare, qui præclarum aliquid* ad Catholicam de Trinitate Fidem ſpectans *vel diſcere negligant, vel docere*. Aptiſſime ſane hæc in Catechiſtam Alexandrinum convenire, oſtendi jam in Notis ad eum locum. Cum enim Alexandriæ, non vero in reliqua Ægypto, Synaxes alternis diebus reipſa baberentur, vix dubitandum viderur, quin Didymus quoque alternis diebus ſuas *συνουσίας*, id eſt ſuos congreſſus, aut conventus babuerit. Quod vero iſtos cœtus *συνουσίας* potius vocet auctor noſter, quam Synaxes, id ex eo fieri videtur, quod hujuſmodi denominatio iis cœtibus maxime conveniat, quibus non Epiſcopus, non presbyter præerat, ſed Catechiſta ſacris ordinibus non initiatus. Aliud enim eſt *docere in Eccleſia*, aliud vero *docere in Catecheſibus*, ut colligo ex hiſce Joannis Jeroſolymitani Epiſcopi verbis apud Hieronymum in libro adverſus eumdem Joannem ſegm. 11. pag. 419: *Quæ.... in Eccleſio docemus, & in Catecheſibus*. Primum illud in Eccleſia Alexandrina poſt Arii tempora Epiſcopo reſervatum erat, ſi fides babenda eſt Sozomeno, qui lib. 7. cap 19. ſcribit, *apud Alexandrinos ſolum civitotis Alexandrinæ Epiſcopum ἐπ' ἐκκλησίας* (ideſt *in Eccleſia*) *docere: quam conſuetudinem*, inquit, *cum antea non fuiſſet, introductam eſſe ferunt, ex quo Arius presbyter de doctrino fidei differens, nova dogmata invexit*. Quæ verba etſi ſtricto ſenſu fortaſſe accipienda non ſint, ex iis tamen conjicere poſſe videmur, Didymum non in Eccleſia, ſed alibi, Synaxium diebus Catecbeſes ſuas habuiſſe: ideoque hac etiam de cauſa eos conventus magis proprie *συνουσίας*, quam Synaxes nuncupari.

Sed alia adhuc ſunt in Auctore noſtro loca, quæ ipſum Catecbiſtam fuiſſe indicant. Sæpius enim is filios ſuos, ac filiorum ſuorum filios memorat, *propter quos* inquit *ſe viventem laborare*: ſæpius etiam de iis meminit, qui *una cum ipſo* converſabant. De primis loquens ait: *οἱ ἐξ ἐμοῦ*, & *παιδία ἅ ἔδωκέν μοι θεός*: de aliis autem ſic loquitur: *οἱ σὺν ἡμῖν*, & *οἱ σὺν ἐμοί*. Etſi vero primos illos non ſpiritales, ſed carnales auctoris filios fuiſſe conjiciam, ſecundos tamen, quos vocat *τοὺς σὺν ἐμοὶ*, eos ipſos fuiſſe veriſimile eſt, qui *una cum ipſo* in conventibus, aut *συνουσίαις*, quas dixi, ad eum audiendum confluebant.

Quod demum ſpectat ad Catechiſtæ munia, quam præclare iis functus fuerit Theologus noſter, dicere ſupervacaneum eſt. Ex iis enim, quæ hactenus dixi, apparet eum & in ſacrarum litterarum ſtudio, atque interpretatione quammaxime verſatum fuiſſe, & divina dogmata quum viva voce, tum ſcriptis ſtrenue propugnaſſe, eaque ab Hæreticorum dicteriis, objectiſque vindicaſſe. In iis igitur formulis potius, quas modo memoravi, pauliſper immoremur: ut majus inde, ſi fieri poteſt, opinioni meæ robur accedat.

Cap. X.

Filios genuit & Auctor noſter, & Didymus.

Nihil itaque crebrius in precationibus huic operi inſertis memorat auctor noſter, quam filios ſuos, ut jam dixi.

Digitized by Google

Eorum meminit pagg. 202, 203, 305, 307, 308, ac demum 319. Quæri ergo poſſet primo, utrum auctor noſter, aut Didymus monachus fuerit: Deinde utrum de filiis ſpiritalibus, an de carnalibus ea loca intelligenda ſint. Verum prima quæſtio & a propoſito meo aliena eſt, neque ad ſolvendam alteram omnino neceſſaria. Fieri enim poteſt, ut liberis operam prius dederit Didymus, ac deinde uxore aut defuncta, aut conſentiente, aut etiam, ut Theonas fecit a Caſſiano memoratus collatione XXI. cap. I., eàdem invita, in monaſterium ſe receperit. Sive ergo monachus fuerit Didymus, ut eum appellat Victor Tununenſis, ſive non fuerit, ſolvenda adbuc reſtat altera ex propoſitis quæſtionibus. Verum haud ſcio an ea nobis ſuperſint monumenta, quibus ita dilui poſſit, ut lectori omnino ſatisfaciamus, qui probabilibus conjecturis contentus eſſe nolit. Duo tamen hæc ſtatuere poſſe mihi videor. I. Sive loca, quæ indicavi, de ſpiritalibus filiis accipiantur, ſive de carnalibus, optime Didymo ea convenire. II. Veriſimilius eſſe auctorem noſtrum de carnalibus filiis loqui.

Ut autem a primo exordiar, ſi ea loca de ſpiritalibus fillis *per catecheſim* (ut Cyrillus Jeroſolymitanus loquitur) genitis intelligantur, quam bene ea Didymo congruant, nemo non videt: fuit enim is Alexandrinæ Eccleſiæ Catechiſta: ut vero ait Clemens initio primi Stromatis, πατέρας τὰς κατηχήσαντας φαμέν. Sin autem de filiis carnalibus Theologi noſtri verba interpretemur, cuinam, quæſo, ex omnibus quarti ſeculi Patribus Alexandrinis aptius convenire poſſunt, quam Didymo? qui, cum cæcus ſoret, nullis ordinibus ſacris initiatus eſſe poterat? Etſi enim nonnulli tunc presbyteri, & Epiſcopi uxore non deſtituti fuiſſe perhibeantur, ut Syneſius Ptolemaidis, ut S. Hilarius Pictavienſium, ut S. Pacianus Barcinonenſium Epiſcopi, nulli tamen ex hiſce tribui poteſt hoc opus; nec ullum præterea ex omni antiqnitate Patrem novi, aut Presbyterum, aut Epiſcopum, qui de filiis ſuis carnalibus tam ſæpe mentionem fecerit, ac eos veluti oſtentarit, ut auctor noſter facit: dedecere ſcilicet exiſtimabant, ut opinor, ita ſe gerere eum, qui ſacris ordinibus initiatus ſit. Huc accedit quod non modo filios ſuos commemorat auctor noſter, verum etiam nepotes, ſeu *filiorum ſuorum filios*. At id quoque adamuſſim quadrat in Didymum, quod & diutiſſime vixerit, & hos libros poſt tertium ac ſeptuageſimum circiter vitæ annum dictaſſe videatur, ſi eos revera dictavit, ut puto.

Quod vero ea, quæ numeravi, auctoris noſtri loca de carnalibus multo veriſimilius, quam de ſpiritalibus filiis accipiantur, multis conjecturis confirmari poteſt, quæ non omnes tamen ejuſdem ſunt roboris. Afferam prius leviores, tum veniam ad graviores.

Nimirum primo in commentariis in Pſalmos ad verſic. 157. Pſalmi 118 pag. 502. Catenæ Cordérianæ perinde loqui videtur Didymus, quaſi uxor ipſi fuerit, ac liberi: ita enim ait: *Adverſoriæ Poteſtates per domeſticos, per uxorem litigioſam, & garrulam, & iracundam nos tentant, ut peccemus....* τὰ γὰρ κρυπτὰ κυρίῳ τῷ θεῷ ἡμῶν· τὰ δὲ φανερὰ ἡμῖν καὶ τοῖς τέκνοις ἡμῶν. Similique modo in libro adverſus Manichæos pag. 213, *Videmus*, inquit, *hæc ſemper in nobis ipſis accidere: quæ enim filios docemus, cum volumus eos ſecundum diſciplinam inſtituere, ut diſciplina utantur, non ſic tamen utuntur, ut inſtituti a nobis ſunt.*

Secundo in citatis locis Auctor noſter non ſolum nihil omnino habet, quod indicet eum loqui de filiis ſpiritalibus, ſed ita e contrario loquitur, ut, meo quidem judicio, carnales potius filios deſignet. Etſi enim filii ſpiritales, aut diſcipuli ſæpius vocentur a Patribus παιδία, υἱοί, aut τέκνα, nempe *filii*; haud ſcio tamen an eorum ullus de diſcipulis ſuis loquens hac locutione uſus unquam fuerit: *οἱ ἐξ ἐμοῦ*, ideſt, *ii, qui* (ſunt) *ex me*, nempe, *qui orti ſunt ex me*. At auctor noſter ſæpius eam uſurpat, ut videre licet in locis ſuperius allegatis.

Tertio non filiorum dumtaxat is meminit, inquiens eos *eſſe ex ipſo* (nempe natos ex ipſo) ac *ſibi a Domino datos*, ſed iſtorum quoque filios memorat, eoſque vocat alicubi quidem τὰς *ἀπ' αὐτῶν ὄντας*, ideſt, *qui ab ipſis ſunt*, nempe, *qui ab eis geniti ſunt;* alibi vero παιδία τῶν παιδίων, ideſt, *filios filiorum*. Quin præterea pro nepotibus orat nondum natis, ſed in poſterum orituris,

turis, dum ait, τοὺς ἀπ' αὐτῶν ἐσομένους. Deo in ſumma commendat non tantum ſe, ac filios ſuos, ſed *& natos natorum, & qui naſcentur ab illis*. At ſi hæc omnia de filiis, ac nepotibus ſpiritalibus, ſive de diſcipulis, & de diſcipulorum diſcipulis, ac demum de iis, quos diſcipulorum diſcipuli edocti erant, intelligerentur, nimis continuata eſſet, meo judicio, ſine ulla neceſſitate, allegoria. Ac ſane quis alius Scriptor unquam diſcipulorum ſuorum diſcipulos, *filios filiorum ſuorum* nuncupavit, iis præſertim in locis, ubi oratio ſimplex ſit, nec translationibus referta?

Quarto memorat Theologus noſter cum eos, quos vocat τοὺς ἐξ ἡμῶν, tum eos, quos appellat τοὺς σὺν ἡμῖν, & τοὺς σὺν ἐμοὶ, nempe memorat cum filios ſuos, tum eos, quos *una cum ſe ipſo* eſſe ait. Videntur autem hæc ſatis commode explicari, ſi dixerimus, aut priore formula carnales Didymi filios, ſecunda vero illos, qui *una cum ipſo* ad catecheſes conveniebant, deſignari; aut primos eoſdem eſſe cum ſecundis, quod ſcilicet Didymi filii una cum Didymo ipſo vitam degerent.

Quinto Auctor noſter pag. 319. ait: *ſimul cum filiis, quos dedit mihi* (Deus) *& filiarum filiis, propter quos etiam viventes laboramus*. Pagina vero 307. illud a Sancta Trinitate petit, ut poſſint univerſi *iis qui indigent, largiri pro viribus*, incipientes a propinquis, & conſanguineis, atque domeſticis. Hæc autem & aptiſſime ei tribuuntur omnia, cui filii carnales ſint, nec poſſunt cuncta de diſcipulis probabiliter intelligi: ſi enim de his primo in loco loqueretur, filios dumtaxat commemoraſſet, non vero filiorum etiam filios: nam propter filios quidem dicere poterat, ſe viventem laborare, non vero propter illos qui non erant ejus diſcipuli, ſed diſcipulorum ſuorum diſcipuli, pro quibus proinde non Didymus ipſe laborabat, ſed ipſi diſcipuli.

Sexto quemadmodum ex Iſidori Peluſiotæ epiſtolis unam, quæ *Euagrio* inſcripta eſt, celebri Euagrio Didymi diſcipulo ſcriptam vult Tillemontius tomo X. in Euagrio; & epiſtolam 125. libri 1. Gregorio Nyſſeno miſſam idem arbitratur tom. XV, ubi agit de S. Iſidoro Peluſiota; ac demum epiſtola 109. libri I. *Marathonio Monacho* inſcripta ad eum Marathonium data videtur qui Epiſcopus Nicomedienſis creatus fuit: ita quum tres etiam ſint ejuſdem S. Iſidori epiſtolæ, ut monui pag. 477, quarum duæ inſcribuntur *Didymo*, nempe 330, & 331. libri primi, tertia autem *Didymo Scholaſtico*, nempe 206. libri ſexti, videntur hæ quoque Didymo noſtro ſcriptæ. Nam quod attinet ad binas priores, in utraque de quibuſdam Davidis verbis agit S. Iſidorus, in ſecunda vero Didymum, ad quem ſcribit, ex eo laudat, quod, *cum & ingenii acumine polleat, & Scripturarum ſenſum ſagaciter perſcrutetur, nihil eſt quod eum latere poſſit: nam cum omnia* (inquit) *in juvenili ætate præclare collegeris, requietem in ſenectute habes*. Hæc vero omnia Didymo noſtro mirifice conveniunt. Quidni ergo ſuſpicemur tertiam quoque eidem Didymo ſcriptam eſſe? Non auſim id equidem aſſeverare. Scholaſtici tamen titulus, de quo legendum Cangii Gloſſarium, recte ei tribui potuit, qui & ſcholæ Alexandrinæ præerat, & pluribus ſcientiis eruditus erat. Quod ſi ad ipſum epiſtola iſthæc miſſa eſt, fuerunt ei ſine dubio liberi, iique plures, ut allata etiam Theologi noſtri verba indicant. Sic enim incipit epiſtola: *Filium tuum maximum a natu minimo diffidere, teque ejus rei ferunt conſcium, fingere tamen quaſi neſcias*. Quæ mirum in modum conveniunt auctori noſtro: eum enim quietis amantiſſimum fuiſſe, ac manſuetum, atque ab ejuſmodi contentionibus alienum, plurima hujus de Trinitate operis loca manifeſtant.

Demum Libanius in epiſtola 321. Sebaſtiano Manichæo, Ægypti Duci, Rhetorium commendat, quem & diſcipulum ſuum dicit, & hominem non pecunioſum, & in Oratoribus, ac Poetis verſatum, Didymi autem filium. *Duo* (inquit) *in primis me ipſi* (Rhetorio) *benevolum reddunt. Cum enim meus ſit diſcipulus, filius præterea eſt* διδασκάλου, *idest doctoris*, ſeu *magiſtri*. *Didymum ſane tu non ignoras, niſi & magnam civitatem ignores, in qua doctrinæ ſuæ copiam aliis ipſe fecit, noctu & interdiu fluens*. Et in epiſtola 320. *Rhetorius iſte nobiſcum verſatus eſt; ego vero patris ejus diſciplina uſus ſum; & mihi quidem per illum Poetas, illi vero per me Rhe-*

129. toras

Digitized by Google

toras noſſe contigit . . . . Ille nunc in Ægyptum venit fundum paternum non amplum occupaturus: patrem enim ibi habet. Hactenus Libanius. Utrum vero is de Didymo noſtro ſermonem habeat, penes lectorem judicium ſit. Ei ſane, de quo Libanius, omnia cum Didymo noſtro conveniunt adamuſſim: in Didymum enim noſtrum perbelle quadrat, qnod vocetur διδάσκαλος, ideſt doctor: quod filium in Oratorum ac Poetarum lectione verſari, atque erudiri curaverit: quod fuerit in Poetis & ipſe ſummopere verſatus: quod Sebaſtiano notus non eſſe nequiverit: qnod ab iis omnibus cognitus fuerir, qui magnam Ægypti civitatem, videlicet Alexandriam, non ignorarent: quod Ægyptius exſtiterit: quod doctrinæ ſuæ copiam aliis fecerit: quod noctu & interdiu docuerit: quod filium habuerit non pecunioſum. Itaque tamdiu de Didymo noſtro ſermonem a Libanio haberi credere licet, quamdiu aut alius Didymus deprehenſus ſit, qui Libanii ætate Alexandriæ floruerit, ac Didymo noſtro notior, vel ſaltem æqne notus fuerit, aut ratio aliqna afferatur, ob quam de Didymo noſtro Libanius neqneat intelligi. At inquies, Didymum illum Libanius vocat magiſtrum, ac præceptorem ſuum: id autem Didymo noſtro vix ac ne vix quidem congruit: nec enim Libanius Alexandriam profectus unquam eſſe videtur, nec Didymum noſtrum utpote cæcum Antiochiam, aut Athenas, aut Nicomediam, aut Conſtantinopolim, aut Nicæam perrexiſſe veriſimile eſt: quibus in urbibus moratum eſſe conſtat Libanium. Huc autem accedit, quod Didymi noſtri æqualis foret Libanius: hic enim anno Chriſti 314. natus eſt, Didymus autem anno citciter 310. ortus fuit. Sed ejuſmodi hæc non ſunt, ut inanem reddant conjecturam meam. Libanius enim utpote paulo junior, Didymi noſtri diſcipulus eſſe potuit, atque Alexandriæ forſitan aliquando fuit, cum in oratione *in eos qui moleſtum ipſum appellabant*, ſegm. 7. ſic loquatur: *In Ægypto quompluribus, apud Athenos tribus metum injeci, a curia utrobique odvocatus*. Quin imo ſi *magna civitatis* nomine Alexandriam ſuperius deſignavit Libanius, ut videtur, vix in dubium revocari poteſt, qnin eadem in urbe poetis in Didymi gymnaſio operam dederit adoleſcens. Sed jam ad Theologum noſtrum redeamus, & quo ſeculo ſcripſerit, inveſtigemus.

CAP. X.

Auctor noſter ſeculo IV. floruit, ut Didymus.

HOs de Trinitate libros poſt annum Domini 379 ſcriptos fuiſſe aperte patet ex pag. 406: ibi enim Baſilium Magnum citar auctor ut jam defunctum. Sed tempus ipſum, quo hæc dictata ſint, nuſquam in hoc opere aperte deſignatur. Tam multæ tamen ſunt conjecturæ, quæ illum quarto ſeculo vixiſſe denotant, ut dubitandum non videatur, quin qnarto ſeculo reipſa ſcripſerit ut Didymus. Nam 1. Etſi de Filio ex profeſſo agat, nuſquam tamen aut Neſtorianam, aut Eutychianam hæreſim memorat, cum plerarumque ex antiquioribus hæreſibus mentionem faciat. 2. Arianis exprobrat pag. 227, quod Marathonium Nicomedienſium Epiſcopum creandum curarint: id autem cum quarto ſeculo contigerit, Scriptorem indicat quarti ſeculi: Marathonii enim nomen haud multos poſt ejus ætatem annos vix cuiquam notum fuiſſe videtur. 3. Origenianis quibuſdam locutionibus utitur, quas poſt Didymi obitum ſeculo quinto circiter ineunte ſuſpectas evaſiſſe conſtat: iis autem uſus non eſſet auctor noſter, ſi tum ſcripſiſſet, cum ab Hieronymo jam exagitatæ fuerant, atque a Theopbilo Alexandrino condemnatæ; quod contigit ipſo quinti ſeculi initio. 4. De Macedonianis ubique ſic loquitur, ut eorum hæreſim non ut vetuſtam, ſed ut recentem confutare videatur, ac primos ejus defenſores impugnare. Demum ſive dogmata ſpectentur, quæ is inculcat, ſive peculiares, quibus adhæſit, opiniones, ſive diſciplina Eccleſiaſtica, quam alicubi attingit, cujuſmodi eſt diſciplina arcani, orantium converſio ad Orientem, Oratoriorum uſus atqne conſtructio, Eccleſiarum ornatus ex auro, argento, ebore ab Hieronymo etiam in epiſt. 130. ſegm. 14. memoratus, continua baptiſmi adminiſtratio, creberrima Euchariſtiæ ſumptio, & alia his affinia; nihil in hoc opere invenietur, quod auctori quat-

quarti ſeculi non congruat. Quæ cum ita ſint, eadem ipſum ætate qua Didymum floruiſſe non dubito.

CAP. XII.

Auctor noſter Deum vocat ἀμεγέθη ut Didymus.

SEd aliud hic argumentum addere placet, quod non parvi ponderis eſſe exiſtimo. Illud autem ex eo duco, quod auctor noſter Deum ſæpius in hoc opere dicat eſſe ἀμεγέθη: quam vocem cum in epiſtola ad Clariſſimum Præſulem Joannem Archintum Bononiæ tunc Prolegatum commemoraſſem, ac vertiſſem, *quantitate carentem*, Gallicus quidam Scriptor ea de hoc vocabulo pronunciavit, quæ mihi probari nequeunt. Verum ei ſatis ſuperque a me jam reſponſum eſt pag. 39. Not. 2, & pag. 112. Not. 1. Nunc itaque nihil aliud ſupereſt, niſi ut argumentum meum paucis exponam. Nimirum conſtat 1. Deo magnitudinem a Patribus tribui, ut citatis locis diximus: neque vero eam dumtaxat *magnitudinem*, quæ græce μεγαλωσύνη dicitur, aut μεγαλειότης, ſed etiam μέγεθος. Ita Chryſoſtomus tom. 1. editionis Monfauconianæ pag. 457. ait: τῦ μεγέθυς κ̀ τῆς ἰσχύος τῦ πεποιηκότος αὐτά, & Baſilius Deum vocat ἀόριστον μέγεθος apud Fabricium in Bibl. Græc. vol. 8. pag. 100; a Joſepho autem lib. 2. contra Apionem ſegm. 22. Deus ipſe appellatur τὴν μορφὴν κ̀ μέγεθος ἡμῖν ἀφανέστατος, ſive, ut alii legunt, ἄρατος. Conſtat ſecundo, in Sacra Scriptura, Dei quidem μεγαλωσύνην, aut μεγαλειότητα memorari, nuſquam tamen, ni fallor, Dei μέγεθος aut μέγαθος nominari. Tertio nullum hactenus inveni Didymo vetuſtiorem Patrem, a quo Deus dictus ſit ἀμεγέθης. Conſtat denique Deum a Didymo Alexandrino in commentariis in Pſalmos dictum eſſe ἀμεγέθη, ut monui not. 1. pag. 112. Id autem ex eo fortaſſe factum eſt, quod is, utpote diligentiſſimus Scripturarum interpres, ſcrutator, atque indagator, obſervarit, μέγεθος nuſquam Deo tribui in Scripturis. His præmiſſis quum & auctor noſter Deum ſæpius in hoc opere dicat eſſe ἀμεγέθη, non immerito mihi videor hinc quoque colligere poſ-
ſe,

ſe, ipſum unum, eumdemque eſſe cum Didymo Alexandrino. Fateor alium quoque Alexandrinum Scriptorem, nempe S. Cyrillum, eodem modo de Deo locutum poſtea eſſe, ut monui not. 2. pag. 39, cum Deum & ipſe aperte dixerit ἀμεγέθη, ſed hujuſmodi locutionem ex Didymo Cyrillum mutuatum eſſe conjicere licet: quum & aliis in locis Didymum ipſum imitatus eſſe videatur, ut ſuperius ſuſpicati me dixi. Et de hac quidem re ſatis: ad aliam itaque rationem tranſeamus.

CAP. XIII.

In Poetis verſatus erat Auctor noſter, ut Didymus.

CUm plurimi ex Græcis Patribus Didymo vetuſtioribus, aut ſupparibus profanos Scriptores, ac præſertim Poetas citent, ut ex eorum operibus apparet, mirum non eſt, ſi Auctores *externos*, ideſt profanos Theologus quoque noſter haud raro allegat. Illud potius mirum videri debet, potuiſſe hinc neſcio quem colligere, opus hocce Didymi ætate multo recentius eſſe: cui cum ſatis jam occurrerim in Notis, mihi nunc viciſſim videor ex hoc ipſo contrariam conjecturam ducere poſſe, ut operis auctorem Didymum eſſe magis magiſque confirmem. Didymum enim in Poetarum maxime, ac Rhetorum quoque operibus verſatum fuiſſe teſtantur Sozomenus, Theodoretus, ac Nicephorus in *Teſtimoniis*, quæ in Appendice attuli. Ipſe vero Didymus in Commentariis in Acta Apoſtolorum ad caput VII. tomo 4. Anecdot. Wolfii pag. 23. docet, *doctrinam externam non omnino contemnendam eſſe; in laude enim ponitur, quod Moſes omni ſapientia Ægyptiorum fuerit inſtructus, ſicut & de Daniele, & ſociis ejus Judæis prædicatur, quod omnes in Chaldæorum philoſophia, affinibuſque ſcientiis ſuperarint.* Quin Catechiſtas omnes Alexandrinos Didymi præceſſores Pantænum, Clementem, Origenem, Dionyſium, Ammonium, alioſque *externæ* quoque ſapientiæ operam impendiſſe conſtat: inter quos Clemens, atque Origenes quantum non modo in ſacra, verum etiam in profana eruditione excelluerint, ne-
mo

Digitized by Google

mo ignorat. Nam Clementis quidem opera profanorum Poetarum, ac Philoſophorum allegationibus ubique referta ſunt. Alter vero non modo in libris contra Celſum pro chriſtiana Religione ſcriptis Euripidem, Homerum, alioſque citat, ut patet ex tom. I. pagg. 349, 393, & 730. editionis Pariſienſis anni 1733; verum etiam diſcipulum ſuum S. Gregorium Thaumaturgum hortatur pag. 3 ejuſdem tomi, ut Geometriæ, atque Aſtronomiæ operam navet, quod hujuſmodi ſcientiæ chriſtiano homini ad intelligendas, explicandaſque ſacras Scripturas conferre queant. Quæ cum ita ſint, rationem banc paucis ita concludimus. Theologus noſter Pindarum, Homerum, Sophoclem, Orpheum, Diagoram, Platonem Comicum, Sibyllina carmina, aliorumque Poetarum, quorum nomina reticet, verſus ſæpius citat; Platonem quoque allegat, Ariſtotelem, Porphyrium, ac Mercurium Triſmegiſtum, cujus nomine inſcripti libri ut genuini tunc habebantur. Atqui hoc ei maxime cunvenit, quem in Poetis, aliiſque Scriptoribus Ethnicis verſatum fuiſſe conſtat, cujuſmodi fuit Didymus. Ergo tantum abeſt, ut hoc opinioni noſtræ quidquam officiat, ut potius hæc ratio non ſeorſum quidem ſumpta, ſed aliis conjecturis, ac rationibus juncta ſententiam noſtram probabiliorem reddat.

Cap. XIV.

Origenianas locutiones habet Theologus noſter ut Didymus.

APertiſſimum Origenis propugnatorem vocat Didymum Hieronymus. Quo autem ſenſu id accipiendum ſit, quæve ſint, aut quales Origenis opiniones, quibus adhæſerit Didymus, non inquiram modo. Illud mihi in præſens ſufficit, ut quemadmodum in Didymo, ita & in Theologo noſtro multæ occurrant ex iis locutionibus, quas in Rufino Aquileienſi, in Joanne Epiſcopo Jeroſolymitano, aliiſque ut Origenianas inſectatus eſt Hieronymus ipſe, Theophilus Alexandrinus, & alii Patres. At hujuſmodi reipſa ſunt primo quæ de imagine Dei ab homine per peccatum amiſſa docet Auctor noſter pag. 255: deinde quæ ſæpius ſcribit de *apathcia*, i. e. *imperturbatione*, aut immunitate a perturbationibus animi, quas vulgo *paſſiones* dicunt: ac demum quod pagg. 32, & 151. affirmat, cum in illa quidem ait: *Quicumque initium dicere voluerint, finem etiam confitentur:* in hac vero: *Nam revera quidquid initium accepit, habebit etiam finem.*

Fateor tres haſce Theologi noſtri, aliaſque hujuſmodi locutiones recto ſenſu accipi poſſe, ac reipſa ab aliis Patribus eſſe adhibitas. At ne in Didymi quidem operibus quæ exſtant, ulla fortaſſe eſt Origeniana locutio, quam catholice explicare nequeamus: quas vero in Theologo noſtro reperimus Origeniſmum redolentes, pleraſque ut Origeniana labe inſectas ab Hieronymo, aliiſve habitas fuiſſe oſtendi in Notis: ut proinde nihil nunc reſtet aliud, niſi ut de ſententia, quam pagg. 32, & 151. exſtare dixi, aliquid addam: nihil enim de ipſa in Notis dictum fuit. In Origeniſtis igitur hanc quoque reprehenſam fuiſſe didici e S. Anaſtaſio Sinaita, qui in Hodego apud Gretſerum tom. 14. pag. 149. hæc ſcripſit: „ Ait Sanctus Baſilius „ ſermone in Hexaëmeron: *Omne illud* „ *quod principium habet, habere itidem* „ *finem* .... Quod dictum crebro nobis „ objiciunt vaniſſimi Origeniſtæ, ut inde „ præexſiſtentiam animarum in cælis an„ te corpora extundant. „ Ita Anaſtaſius. Ego vero cum verba, quæ is Baſilio tribuit, in Baſilii homiliis in Hexaëmeron non invenerim, utrum ea Baſilii ſint, ignoro. Sed eadem in Theologo noſtro exſtare certum eſt.

Quod vero hactenus dixi de Origenianis locutionibus, id ipſum de iis dictum volo, quæ poſt Didymi obitum Pelagianæ aut Semipelagianæ vocari cœperunt, quæque a Theologo noſtro item ut a Didymo uſurpatæ ſunt: cujuſmodi eſt illa, qua auctor noſter ait pag. 270, *fidem a nobis incipere*. Nam iſtæ quoque inter Origenianas recenſeri poſſunt, quippe quas auctor noſter ex Origene deſumpſit, ut monui Not. 1. pag. 270.

Digitized by Google

Cap. XV.

Iidem in Theologo noſtro, atque in Didymo occurrunt memoriæ lapſus.

NE illud quidem parvi faciendum eſt, quod cum in Scriptore noſtro, tum in Didymo animadverti, non raro utrumque, dum Scripturæ loca allegat, memoriæ vitio lapſum eſſe. Et quod attinet quidem ad Theologum noſtrum, ſingula hujuſmodi errata diligenter ipſe in paginarum margine adnotavi; multa etiam in *Rerum Indice* ad vocem *Memoriæ* indicata ſunt.

Quod autem ſpectat ad Didymum, etſi pleraque, aut omnia, quæ exſtant, illius opera tribus hiſce de Trinitate libris breviora ſint, hujuſmodi tamen lapſus in iis quoque deprehendi. Ita, verbi gratia, in libro adv. Manichæos pag. 207. poſtquam attulit ex Paulo hæc verba, *Ut ſit ſancta*, & cetera, quæ exſtant in ep. 1. ad Corinthios, ſtatim ſubjungit: *Imo etiam in epiſtola ad Corinthios* etc. Quin continuo poſt hæc verba rurſus labitur; ait enim: *Et paulo poſt eoſdem* (Corinthios) *alloquitur* etc.: verba enim, quæ is allegat, non *paulo poſt*, ſed paulo ante, imo proxime ſuperius exſtant apud Paulum. Simili modo in Commentariis in Acta Apoſtolorum, quorum commentariorum pauca fragmenta Wolfius edidit, *Petrus* pro *Paulo* nominatur pag. 23. tom. 4. Anecdotorum ejuſdem Wolfii. In libro etiam de Sp. Sancto plura ex hujuſmodi erratis inveni, ac de iis lectorem monui pag. 3. Not. 2, & pag. 62. Not. 2. Demum in Enarrationibus in Epiſtolas catholicas plurima quidem Scripturæ teſtimonia profert, ſed vix duobus, tribuſve in locis libros nominat, ex quibus ea deſumpta ſunt, quaſi vereatur ne in hujuſmodi errata incidat: verum omnes memoriæ lapſus vitare non potuit: exponens enim quartum caput epiſtolæ 1. Petri, allegat octavum verſiculum capitis v. epiſtolæ ad Romanos, tum hæc addit: „ Et mox ait: *Pro impiis*. „ Quaſi hæc verba, *Pro impiis*, poſt octavum verſiculum ſequantur, cum exſtent verſiculo ſexto ejuſdem capitis.

Sed & aliam adjicere placet animadverſionem, quæ pluris adhuc facienda eſt: aliqua enim ex hiſce erratis non mo-

modo ſimilia, ſed eadem plane in utroque Auctore eſſe comperi. Ita, exempli gratia, Pauli verba, *Ut ſit ſancta corpore, & ſpiritu*, Theologus quidem noſter pag. 160. reperiri ait in epiſtola ad Hebræos, cum exſtent in prima ad Corinthios. Didymus vero in libro adverſus Manichæos eadem verba ſic affert, ut ea non in prima ad Corinthios extare affirmet, ſed alio in loco, ut monui pag. 160. Not. 10. Simile quid pag. 388 Not. 9, & alibi obſervatum eſt.

Cap. XVI.

Memoria tamen pollebat ſingulari Theologus noſter ut Didymus.

SEd cum *opere in longo fas* ſit *obrepere ſomnum*, ut Flaccus ait, mirum nemini videri debet, quod auctorem noſtrum, dum innumerabilia citat Scripturæ loca, memoria interdum fefellerit: illud potius omnes mirabuntur, tanta eum memoria pollere, ut tam multa præſto ſemper habeat Bibliorum teſtimonia. At id ipſum Didymo Alexandrino apprime congruit, quod illum memoria ſummopere valuiſſe quum omnes uno ore teſtentur veteres, tum ejus opera confirment, maxime vero liber de Sp. Sancto, Enarrationes in epiſtolas catholicas, & quæ ſuperſunt fragmenta Commentariorum ipſius in ſacra Biblia: hujuſmodi enim libros a cæco dictari potuiſſe vix in animum induceremus, niſi ex indubitatis conſtaret monumentis eum non hæc modo, verum alia longe plura, imo, ut Hieronymus loquitur, *innumerabilia* opera dictaſſe. Novi equidem primis Eccleſiæ ſeculis plurimos fuiſſe Chriſtianos, qui divina volumina nocturna diurnaque manu verſantes memoriter ea ediſcebant. Quin plures etiam extitiſſe non inficiabor, qui integra Biblia fideliter ſine ſcripto recitare poſſent, ut vult auctor *Antiquitatum Critices* tom. 1, ac Joannes Lyronus Monachus S Mauri tom. 3. *Rerum ſingularium ad litteras, hiſtoriamque ſpectantium*, a Viro clariſſ. Caſto Innocente Anſaldio allegatus. At Theologus noſter non tantum ſacros libros maxima ſaltem ex parte memoria tenuiſſe videtur, verum etiam omnia Scripturæ loca, quæ uſui eſſe poſſent, quotieſcumque u-

fui futura erant, præ oculis habuit. Aliud autem eſt Pſalmos, verbi cauſa, aut integra Biblia ita memoria retinere, ut hæc in Eccleſia vel dormitans memoriter recitare valeas; aliud vero ex innumerabilibus præterea Scripturarum teſtimoniis ea ſemper in promptu habere atque afferre, quæ ad rem faciant. Illud excellentis memoriæ eſt; hoc vero, ut equidem arbitror, excellentiſſimæ: ac illud quidem Didymum facere potuiſſe ſatis probabile eſt; hoc vero Theologum noſtrum, ſeu Didymum ipſum feciſſe certum ac manifeſtum eſt.

Cap. XVII.

Eædem in Theologo noſtro, atque in Didymo quorumdam Scripturæ textuum lectiones.

Magnam fuiſſe Didymi ætate in græcis Bibliorum exemplaribus aut lectionum, aut translationum varietatem, nemo neſcius eſt, ut ſuperius dicebam cap. viii. Videamus ergo, utrum Theologus noſter, ac Didymus eaſdem Biblicorum textuum lectiones ſecuti ſint: ſi enim eaſdem apud utrumque deprehenderimus, erit hoc quoque non leve indicium, quod opinioni noſtræ ſuffragetur. Verum non omnes parvi etiam momenti varietates attendendæ ſunt: ſæpe enim contingit ut uuum eumdemque Scripturæ locum nunc uno modo legaot, nunc alio, vel quod memoriter citent, vel quod minimas, minimique pretii diſcrepantias negligant, vel demum quod modo unam lectionem ſequi malint, modo aliam. Attamen quædam tunc erant in Bibliorum codicibus varietates, quas peculiari animadverſione dignas cenſeo. Ita, exempli gratia, *Primo* in epiſt. 2. ad Theſſ. cap. 2. verſ. 13. græca quidem editio habet, ἀπ' ἀρχῆς, i. e. *ab initio*. Didymus vero in libro de Sp. S. legit ἀπαρχὴν, i. e. *primitias*. At Auctor quoque noſter legit *primitias*, ut dixi pag. 123. Not. 4. *Secundo* in epiſt. ad Romanos cap. 8. verſ. 11. codex Alexandrinus, & græca editio habent: *per inhabitantem Spiritum ejus in vobis;* Latina vero Biblia: *propter inhabitantem* etc. Theologus autem noſter non ſolum legit, *per inhabitantem*, ſed & alteram lectionem ut Macedonianam improbat. At Didymus etiam in lib. de Sp. S. legit, *per inhabitantem*, ut dixi pag. 180. Not. 5. *Tertio* auctor noſter pag. 247. hæreticos redarguit, quod in Bibliorum exemplaribus ex quodam Amos prophetæ loco vocem *ego* abſtulerint. Didymus vero eumdem prophetæ textum afferens in libro de Sp. S. num. 14, & 59, cavet ne omittat dictionem *ego*. *Quarto* cum apud Joannem cap. 1. verſ. 18. omnes Editiones tam græcæ, quam latinæ, imo & Alexandrinus codex habeat: *Unigenitus Filius, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarravit;* Theologus tamen noſter pag. 76, & alibi pro *Unigenitus Filius* legit *Unigenitus Deus*, Didymum vero legiſſe *Unigenitus Deus*, quamvis certo probare nequeam, quod nullus nunc ſuccurrat locus, in quo textum hunc afferat; hoc tamen modo & eum legiſſe opinor, quum ejus quoque præceſſor Origenes Catechiſta Alexandrinus eadem ratione legerit, ut dixi pag. 76. Not. 5. *Denique* lectorem rogo, ut ea videat quæ pag. quidem 246. Not. 1. ſcripſi de Pauli verbia: *Spiritui Dei ſervientes;* alibi vero de aliis textibus: ego enim quum verear ne longior ſim, alia hujuſmodi exempla hic afferre ſuperſedeo.

Ac illud potius addo, ab auctore quidem noſtro Scripturæ loca ſic ſæpe afferri, ut ſententiæ magis adhæreat, quam verbis: at eadem ſe ratione geſſiſſe Didymum is comperiet qui Biblicos textus ab eo allegatos cum græcis Bibliis contulerit. Attamen cum hoc ipſum non raro ab aliis etiam factum eſſe videamus, non poteſt pro nota quadam haberi, qua Didymus a reliquis Patribus ſecernatur.

Cap. XVIII.

Eaſdem uterque affert certarum Scripturæ textuum interpretationes.

Alexandrinos Catechiſtas allegoriis, dum Scripturas interpretabantur, delectatos eſſe norunt Theologi. De Didymo autem noſtro equidem ea præ oculis habens, quæ in ipſius operibus, aut fragmentis obſervare me memini, tria hæc ſtatuere poſſe mihi videor. I. Eum ubi Hæreticos refellit, non allegorias ſectari conſueviſſe, ſed ex litterali Scripturæ ſenſu argumenta petere ad eos con-

confutandos. II. Dum Veteris Teſtamenti libros, aut textus explicabat, allegoriis indulſiſſe: propterea, ut opinor, quod *omnia in figura contingebant* Hebræis. III. In Novi Teſtamenti verbis raro eum allegorias expiſcatum eſſe, ſed litterali ſenſui plerumque, aut fere ſemper adhæſiſſe.

At tria hæc ipſa in Theologo etiam noſtro obſervavi. Sicut enim Didymus in libro de Sp. Sancto Macedonianos validiſſimis confutat argumentis e litterali Scripturæ ſenſu deductis, ita & noſter ſcriptor Arianos, Eunomianos, Macedonianos ſic refellit, ut fere omnia argumenta e Scripturis litteraliter explicatis derivet. Ac quemadmodum Didymus quinque Explanationum libros in Zachariam ita dictavit, Hieronymo teſte, *ut tota eorum ἐξήγησις allegorica fuerit, & hiſtoriæ vix pauca tetigerint*; ita Theologus noſter lib. 2. cap. 14. plures ſimul Zachariæ ipſius textus allegans in quadam digreſſione, allegorice omnes interpretatur, ac ea fortaſſe in compendium redigit, quæ in illis *explanationibus* fuſius diſſeruerat: alibi vero ſæpius alia Veteris Teſtamenti loca allegorice exponit. Demum ut in Didymo, ita & in auctore noſtro perpauca, ni fallor, occurrunt Novi Teſtamenti loca allegorice explanata.

Verum, quod magis notandum eſt, multæ in his de Trinitate libris occurrunt textuum Scripturæ interpretationes, quas ſi cum iis comparemus quæ in Didymo leguntur, eaſdem eſſe invenimus, ut plurimis in Notis monui. Nam I. Joelis verba, exempli gratia, *Effundam de Spiritu meo ſuper omnem carnem*, eodem modo explicat Didymus lib. de Sp. S. num. 11, ac Theologus noſter pag. 117. II. Pſalmi verba, *Signatum eſt ſuper nos Lumen Vultus tui Domine*, auctor noſter de Spiritu Sancto exponit pag. 278, eademque ratione illa accepit Didymus pluribus in locis, ut dixi ibidem Not. 6. III. Ubi Scriptores Veteris Teſtamenti *brachium Dei*, aut *dexteram Dei* nominant, Didymus Filium Dei interpretatur, ut dixi Not. 6. pag. 13. Idem vero facit Theol. noſter in eadem pagina. IV. Chriſti verba, *Non veni pacem mittere, ſed gladium*, ſic intelligit auctor noſter pag 147, ut nomen *gladii* ſignificet *Sapientiam, qua Spiritus Sanctus obdurata corda incidit*. Simili modo Didymus in Enarrationibus ad caput 4. epiſtolæ Jacobi: *Veniens Jeſus* (inquit) .... *gladium miſit in terram. Sermo namque, & doctrina illius dividit, & abjungit a terrenis, atque materialibus rebus*. V. Verba Pauli, *Elegit nos in ipſo ante conſtitutionem mundi*, de Dei præſcientia exponit Theologus noſter pag. 341: eademque ratione illa intelligit Didymus in Enarrationibus, ut ibidem indicavi. Demum, ne ſingula afferam, legenda ſunt quæ ſcripſi pag. 50. Not. 2, pag. 28. Not. 3, pag. 127. Not. 3, pag. 177. Not. 2, pag. 183. Not. 6, pag. 252. Not. 3, pag. 277. Not. 6, pag. 232. Not. 7, & alibi paſſim.

Cap. XIX.

Frigidiuſcula quædam, aut certe leviora habet uterque Auctor.

Etſi auctor noſter validis plerumque, imo fere ſemper argumentis Hæreticos refellere ſolet, ac ea ſcribere, quæ gravem Theologum decent; nihilominus pauca quædam in eo leguntur, quæ meo quidem judicio frigidiuſcula ſunt, aut certe leviuſcula. Huiuſmodi eſſe opinor quod pag. 264. ſcribit de nomine περιστερά, numeroque DCCCI, quem ex eo nomine, item ut ex literis α, & ω magno, elici obſervat. Frigida etiam videntur quæ pag. 18. exſtant de latinis vocabulis, *Plus quam perfectus*. Interpretatio autem verborum Joannis Baptiſtæ, *Tu es qui venturus es?* quam habet pag. 21, haud ſcio an multis arridere queat. Quin etiam levicula compluribus videbuntur quæ occurrunt pag. 345. de verbis Joannis Theologi: *Et Verbum erat apud Deum*. Nonnulla vero alia ejuſdem generis non indicamus, quod fieri facile poſſit, ut quæ a nobis levia, eadem ab aliquibus gravia habeantur. Illud vero diffiteri nemo poteſt, duos ſaltem ex apocryphis Veteris Teſtamenti libris ab ipſo citari, librum 3. Eſdræ, pag. 294, & Orationem Manaſſis pagg. 399, & 434.

At ſimilia plane in Didymo etiam reperi. In libro quidem de Spiritu Sancto graviſſimis Macedonianos redarguit rationibus, atque ita Scripturæ loca ubique fere exponit ut Theologum decet.

cet. Sed explicatio, quam num. 50. adhibet verbis Iſaiæ, *Congregans dextera Moyſem*, in quibus *Moſis* nomine intelligi etiam poſſe ait Legem Moſaicam, haud ſcio an ejuſdem cum ceteris interpretationibus ſit gravitatis. Ac illud quoque non ſatis firmum videbitur cuipiam quod ait in Commentariis ad cap. 7. Actorum tomo 4. Anecdotorum Wolfii, nempe verba Salomonis, quæ exſtant in græca Proverbiorum tranſlatione cap. V., *Ne multus ſis cum aliena*, de uxore marito juncta accipi non poſſe, ſed de Ethnicorum ſapientia accipienda eſſe. Levicula certe eſt explicatio illa verborum, *Quis oſtendit nobis bona?* quam etſi ex aliorum ſententia afferat, non reſpuit tamen in fragmento quod edidi pag 278 Not 6. Leviuſculum itidem videri poteſt quod apud Nicetam Heracleenſem in Catena m. s. in Jobum legi ad caput 1. verſ. 2. Cum enim Jobo *ſeptem filios, ac tres filias* fuiſſe narret ibi ſacer ſcriptor, Didymus binis hiſce numeris myſtice acceptis *ſeptem* Spiritus Sancti dona, ac divinarum Perſonarum *trinitatem* deſignari ait, ἵνα μάθωμεν τὴν ἐν τριάδι πίστιν τῆς ἑβδόμης χάριτος εἶναι δημιουργόν, i. e. *ut diſcamus, fidem qua in Trinitatem credimus, ſeptemplicis gratiæ creatricem eſſe*. Leviuſculum denique, ut alia nonnulla prætercam, id etiam, ni fallor, eſt, quod ex Enarrationibus mox afferemus.

Quod vero apocrypha Veteris, aut Novi Teſtamenti opuſcula a Didymo etiam citata interdum fuerint, tribus oſtendo exemplis. Nam I. apud Nicetam in *Catena Græcorum Patrum in B. Job*, Londini anno 1637. edita, librum Paſtoris allegat pag. 202: qui tamen ab Athanaſio quoque tom. 1. pag. 895, & alibi allegatus fuerat. II. In Enarrationibus ad cap. 3. epiſtolæ 1. Joannis apocryphum librum citat, qui λεπτογένεσις, aut μικρογένεσις, i. e. *parva Geneſis*, nuncupabatur: hæc enim ibi leguntur: *Nam & in libro qui* Leptogeneſis *appellatur, ita legitur, quia Cain lapide, aut ligno percuſſerit Abel: unde deputandum non eſt, percuſſione dici ſolummodo fieri vulnus, ſed abſolute omnem plagam, quæ lacerationem facit in corpore*. III. In Commentariis ad caput 8. Actorum, tom. 4. Anecdotorum Wolfii pag. 35: *Quia vero* (inquit) *in Canonicis libris non exprimitur, quo pervenerit* (Enochus), *in Apocryphis in paradiſum ſublatus memoratur*.

CAP. XX.

Plurima Theologus noſter loca habet atque argumenta iis perſimilia, quæ in editis Didymi operibus reperiuntur.

QUam plurima in Theologo noſtro loca eſſe atque argumenta iis valde affinia, quæ in Didymi opuſculis, maximeque in libro de Sp. S. occurrunt, extra omnem controverſiam poſitum eſt. Id enim paſſim oſtendi in Notis. Ne vero quæ jam ſcripſi, rurſus dicere cogar, lectorem rogo, ut has percurrat, ac eas præſertim quæ exſtant a pagina 160 ad 170. Jam vero tantam quoque ſimilitudinem indicium eſſe opinor non contemnendum, quo noſtri operis Auctor detegatur, ac unus idemque cum Didymo eſſe indicetur. At potuit, inquies, Theologus iſte Didymum imitari. Non diffiteor. Sed primo non illud nunc quæritur, quid fieri omnino potuerit, ſed quid probabilius ſit. Deinde ita quædam Theologi noſtri loca quibuſdam Didymi locis ſimilia ſunt, ut ſæpe eædem utrobique lectiones deprehendantur, iidem Scripturæ textus cum iiſdem additamentis, iidem memoriæ lapſus, idem denique ſtylus, ac ratiocinandi modus: quæ omnia ut in duobus Auctoribus tam ſimilia ſint, vix fieri poſſe videtur.

CAP. XXI.

Utriuſque ſcripta Auctorem produnt eiſdem moribus præditum.

VIdendum nunc etiam, quibus moribus præditum ſe prodat uterque Auctor: fieri enim poteſt ut aliquod & iſti nobis indicium ſubminiſtrent. Quæ in Theologo quidem noſtro notavi, hæc potiſſimum ſunt. I. Summus pro Catholica in Trinitatem Fide zelus in toto opere elucet, maximeque pag. 202, ubi paratum ſe eſſe profitetur *omnem laborem ſtrenue, ac periculum, ſi opus fuerit, ſubire pro hac fide*. II. De ſe ipſo hæc fere ſcribit pag. 235: *Maxime nobis tota vitæ decurſu, ut nobis quidem videtur, curæ fuit, ut nihil .... pronuncia-*

Digitized by Google

ciaremus ex odio in quemquam, & convicium quodlibet, tametſi non injuſtum, vitavimus. III. Demiſſe ac modeſte de ſe ipſe ſentit, ac loquitur, dum ſe *indiſertum*, ac *peccatorem* vocat pag. 319, atque *indignum* pag. 104. IV. Qui de divinitate diſſerere velit, ei neceſſariam eſſe docet pag. 105. non modo eruditionem, ſed pietatem quoque, bona opera, ac meditarionem.

Didymum modo cum hujuſmodi Auctore, qualem deſcripſimus, comparemus. I. Maximo pro Catholica de Trinitate doctrina zelo eum inflammatum fuiſſe, neceſſe non eſt oſtendere: adeo manifeſta res eſt cum ex omnibus ejus operibus, tum ex Veterum teſtimoniis. II. A quovis convicio, quod probo viro indignum ſit, ita abhorruit, ut in libro de Sp. Sancto Macedonium, ac Macedonianos, adverſus quos ex profeſſo ſcribit, ne ſemel quidem nominet, ut pag. 175. Not. 1. animadverti. III, Demiſſe & ipſum de ſe ſenſiſſe, ac locutum eſſe conſtat ex num. 38, & 63. ejuſdem libri: utrobique enim ſe *indiſertum* eſſe fatetur, atque *ab eloquii vetuſtate, ac rhetorica facundia procul abeſſe*. Demum illud & ipſe petit ibidem num. 63, ut *qui ejus volumen legere voluerit, mundet ſe ab omni opere malo, & cagitationibus peſſimis*. Poreſtne major hac etiam in re inter utrumque intercedere ſimilitudo?

CAP. XXII.

Utriuſque ſtylus idem omnino eſt.

ALiud nunc argumentum ex auctoris noſtri, Didymique ſtylo deductum adjiciendum eſt. Sed antequam id faciam, quærere neceſſe eſt, utrum Didymus eloquens ac diſertus dici queat. Qua in re dicam ingenue quod ſentio. Equidem illum doctiſſimum fuiſſe, atque in Scripturæ præſertim ſtudio, & interpretatione tam verſatum quam qui maxime, libenter concedo; quin multis, iiſque gravibus rationibus Hæreticos ab eo refelli, jure nemo inficiari poteſt. Sed ſi de ea eloquentia ſermo ſit, quam in Iſocrate, in Demoſthene, in Æſchine, atque adeo in Baſilio, in Joanne Chryſoſtomo, in Gregorio Nazianzeno ſuſpicimus, ab hac longe ipſum abeſſe exiſtimo. Quamvis enim græcum exemplar libri de Sp. Sancto, atque Enarrationum interierit, tamen ex latina horum operum interpretatione, & ex græcis quæ ſuperſunt ejus opuſculis, atque fragmentis rem ita eſſe intelligimus. Talis ſcilicet Didymi oratio videtur mihi, qualis auctoris noſtri. Nam doctiſſimus & iſte eſt, & in Scripturarum campo mirum in modum exercitatus, ſtrenue in adverſarios decertat, graviſſimiſque ut plurimum argumentis eos confutat, atque profligat. Sed facundus, diſertus, eloquens meo quidem judicio dici nequit.

At emunctæ naris vir Hieronymus, inquies, in epiſtola 84. ad Pammachium & Oceanum, *Quis prudentior*, ait, *doctior, eloquentior Euſebio, ac Didymo?* Socrates vero lib. 4. cap. 25. *ἐλλόγιμον* ipſum Didymum vocat, hoc eſt, ut vertit Valeſius, *diſertiſſimum*.

Fateor. Verum Rufinus quoque in Hiſt. Eccleſ. hæc de Didymo teſtatus eſt. *Etiam nunc in magna admiratione habentur* (Didymi opera). *Nos tamen qui & vivæ vocis ejus ex parte aliqua fuimus auditores, & ea, quæ a nonnullis dicente eo deſcripta, legimus, longe majorem gratiam, & divinum neſcio quid, ac ſupra humanam vocem ſonans, in illis magis ſermonibus, qui de ore ipſius proferebantur, agnovimus*. Cum itaque ſæpe contingere videamus, ut aliqui ingenio præditi, dum loquuntur, facundi videantur, imo interdum reipſa ſint, iique ipſi cum calamum prehendunt, flaccida, aut etiam inepta ſcribant; ita fieri poteſt, ut Didymum dicentem quidem vis ingenii atque animi ſic incenderet, ut eloquens videretur, & foret; ſcribentem autem, ſeu potius dictantem ardor ille animi deficeret, eaque de cauſſa ejus flacceſceret oratio.

Ceterum quod ſpectat ad Hieronymi de Didymo judicium, is aut Euſebio dumtaxat, non Didymo eloquentiam tribuere cenſendus eſt, aut dicendum potius, eloquentem ab ipſo vocari Didymum, non quod ejus ſcripta cum ſcriptis diſertorum virorum, quos paulo ante dixi, comparari poſſint, ſed vel propter allatam ex Rufino rationem, vel quia quod ſibi proponit Didymus, id multa doctrina, pluribuſque modis, & argumentis, iiſque robuſtis & efficacibus oſtendere conſueverit, ac lectoribus per-

perſuadere. Nam Hieronymus ipſe in præfatione libri de Sp. Sancto auctorem ejus operis Didymum appellat *imperitum ſermone, ſed non ſcientia*. Quin ipſe Didymus pro ea, qua præditus erat, modeſtia candide id fatetur in extremo eodem libro, ubi impreſſa quidem exemplaria hæc habent: *Sicut enim pietatis ſenſum nobis audaciter juxta noſtram conſcientiam vendicamus; ita quantum de eo loqui pertinet, venuſtatem rhetoricam facundiamque, juxta conſequentiam textumque ſermonis, procul abeſſe ſimpliciter confitemur. Studii quippe noſtri fuit, de Scripturis ſanctis differentibus, pie intelligere quæ ſcripta ſunt, & imperitiam, menſuramque noſtri non ignorare ſermonis*. Sed legendum puto ex noſtro codice m. s. ſæpe in Notis a me laudato: *Sicut enim pietatis ſenſum nobis audacter juxta noſtram conſcientiam vendicamus; ita quantum ad eloquii pertinet venuſtatem, & rhetoricam facundiam, & conſequentiam textumque ſermonis, nos procul abeſſe ſimpliciter confitemur*, & reliqua, ut ſuperius.

Quod ſi male nos mereri de Didymo quis exiſtimet, dum *imperitiam ſermonis* in ipſo agnoſcimus, norit non modicam ei laudem a nobis tribui, cum inter eos illum numeramus, quos dicit Pſaltes *eruditos corde in ſapientia*: hæc enim ipſe Didymus in Catena Corderiana tom. 2. pag. 865 explicat in hunc modum: „ Porro *corde eruditus* eſt *in* „ *ſapientia* qui ſecundum mentem ac „ rationem ſapiens evaſit, tametſi pro„ latitio ſermone aberret; ita ut vere „ etiam dicere poſſit: *Etſi imperitus* „ *ſermone, non tamen ſcientia*. „ Norit præterea non modo Victorinum Martyrem *imperitum ſermone* vocari ab Hieronymo tom. 4. pag. 6. edit. Veronenſis; ſed de propheta quoque ſic eum loqui tom. 6. pag. 222: *Ex hoc numero paſtorum Amos propheta fuit, imperitus ſermone, ſed non ſcientia*. Quid plura? Paulus ipſe in 2. ad Cor. cap. XI. verſ. 6. *imperitum ſermone, ſed non ſcientia* ſemetipſum dicit: eo quod ſcilicet *perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis*, ut ipſemet ait, non uteretur, græcamque facundiam contemneret, aliam vero quamdam multo ſublimiorem ſectaretur: qua de cauſa merito ipſum Dionyſius Longinus homo ethnicus inter illos numerat

qui

qui ſublimi dicendi genere excelluerunt.

Quod vero pertinet ad Socratem, nuncupat is quidem Didymum ἐλλόγιμον: ſed vereor ut Valeſius non recte ibi interpretatus ſit *diſertiſſimum*: ea enim dictio non diſertum modo denotat, ſed *inſignem* etiam, & *doctum*, ut reor. Theodoretus ſane in Hiſt. Eccl. lib. 4. cap. 2. Athanaſium Joviano Imperatori expoſitionem fidei miſſurum congregaſſe ait τοὺς ἐλλογιμοτέρους τῶν ἐπισκόπων. Num convocatos ab Athanaſio putabimus eos Epiſcopos qui *eloquentiores* forent, an qui inſigniores, aut doctrina excellentiores? Origenes quoque tom. 1. pag. 30. inquit: ἐλλογίμων αἱρέσεων, h. e. *inſigniarum ſectarum*: & apud ipſum Celſus pag. 338, ἐλλογίμοις ἀνδράσι, i. e. *doctis viris*. Itaque ἐλλόγιμος Suidæ quidem eſt τίμιος, σεβάσμιος: auctori autem Lexici, quod m. s. exſtat in 140. Naniano codice, ἐλλόγιμος exponitur λόγιος, ἀξιόλογος.

Hæc habui quæ dicerem de Didymi eloquentia. At ſi quis eum diſertum eſſe contendat, equidem contentionis vitandæ cauſa non repugnabo, modo tamen mihi & ipſe concedat, eam eloquentiam, quam in libro de Spiritu Sancto, in Enarrationibus, in libro adverſus Manichæos admiratur, in Theologi etiam noſtri opere elucere.

His de utriuſque ſtylo generatim dictis, enucleatius nunc de eadem re agendum eſt, ac nonnulla ſingillatim conſideranda, ut magis appareat ea, quam quærimus, ſimilitudo.

Primo itaque parum elegantem eſſe Auctoris noſtri orationem, nemo inficiabitur qui elegantiam, ut ſic loquar, de facie norit. Quin loca quædam in eo valde perplexa, quædam etiam horrida vocabula, quædam itidem ſolœca; aut ὑποσόλοικα. Inelegans eſt, ut opinor, exempli gratia, verbum ἁγιοτρισσολογῆσαι, aliaque haud pauca ex iis quæ in *vocum græcarum Indice* recenſui, ut paulo etiam ſuperius dictum fuit. Solœcum vero eſt, οἱ ὄνειδοι, pro τὰ ὀνείδη, vel pro οἱ ὀνειδισμοί. Solœcum eſt etiam quod legitur pag. 30: τριάδα ὀνειδιζούσης &c. pro ὀνειδίζουσαν.

At nonne ſimilia in Didymo reperimus? Solœcum eſt quod in libro adv. Manichæos legitur pag. 26: οὗτοι μετα-

βάλ-

βάλλειν δύναντες. Solœcum itidem quod in eadem pagina legere licet: ὑπὸ τῦ σωτῆρος.... λέγων: pro, λέγοντος. His autem affinia invenimus in Didymi fragmentis tom. 4. Anecdotorum Wolfii editis, & apud Catenarum Auctores.

Quod ſi reponas, librariotum inſcitiæ, aut incuriæ tribui hæc poſſe, qui exaraverint λέγων pro λέγοντος, & δύναντες pro δύνανται, & ita porro; ea dices quæ æquitati conſentanea ſunt: ſed hæc eadem æquitas poſtulabit, ut ſolœciſmi etiam in Thenlogo noſtro occurrentes librario tribuantur, qui perperam ſcripſerit, ex. gr. οἱ ὀνειδοι pro οἱ ὀνειδισμοὶ, & ὀνειδιζέσης pro ὀνειδίζεσαν.

Secundo ab illis, quæ præ manibus habet, argumentis digreditur aliqnando Didymus ad rem a propoſito plane alienam. Ita in libro de Sp. Sancto, ne per omnia ejus opera diſcurram, poſtquam num. 43. Iſaiæ locum valde longum attulit, in qno pauca tantummodo ad propoſitum pertinentia reperiuntur, totum eum locum, oblitus veluti argumenti, ampliſſimo commentario illuſtrat: nec eo contentus alteram repente inſerit num. 45. digreſſionem, in qua Manichæos alium Deum bonum, alium juſtum fingentes refellit.

Hujuſmodi vero digreſſiones in noſtro etiam Theologo inveniet lector. Nam pag. 295, verbi gratia, Marci textum haud brevem ita interpretatur, ut ea etiam explanet quæ ad propoſitum argumentum nihil attinent. Ac ſimile quid occurrit pag. 260, & ſeqnentibus, ubi Zachariæ locum ſic explicari videbis, ut jam non Theologum de Spiritus Sancti divinitate agentem legere te putes, ſed Interpretem Scripturas explanantem. Quod paginam quoque 345, aliaſque nonnullas legenti continget.

III Dialectice ac ſubtiliter in libro de Sp. S. Didymus ratiocinatur, etſi ibi argumenta e Scripturis tantum ducta proferat. Id ipſum facit & noſter.

IV. Vocabulis uterque utitur maxime propriis ad explicanda, ſeu deſignanda potius quæ ad Trinitatis myſterium ſpectant.

V. Ea Scripturæ loca, ex quibus Hæreticorum blaſphemias refellit, ſenſu accipit fere ſemper non myſtico, ſed litterali, non violento, ſed naturali cum Theologus noſter, tum Didymus.

VI. Nimium ſubtilis non eſt Didymus, etſi ſubtiliter ac dialectice argumentetur. Eademque laus Theologo noſtro debetur.

VII. Se ipſum citat non raro Theologus noſter item ut Didymus. Uterque etiam Scriptores citans, aut alios aliquos nominans breve ipſorum elogium paſſim adjungit. Uterqne lectores interdum ad alia præter illa, quæ affert, Scripturæ teſtimonia quærenda excitat: noſter quidem, v. gr. pag. 227, & 344; Didymus vero in locis a me pag. 227. Not. 8. allegatis.

VIII. Nonnulla iterum ac tertio inculcantur cum in libro de Sp. Sancto, tum in hoc opere.

IX. Satis longa exſcribit interdum Didymus Scripturæ loca, idque ſine magna neceſſitate, ut monui pag. 347. Not. 2. Id ipſum a noſtro fieri patet eum ex eadem pag. 347, tum ex pagg. 36, 37, 44, 58, 194, 238, & 383.

Denique dubitanter loqui amat Didymus, ita ſcilicet ut non quid ipſe ſentiat, definire velit, ſed aliqua lectori examinanda proponat. Hujus rei exempla in Enarrationibus invenies pagg. 50, 54, 55, 71, & 88. Bibliothecæ Patrum editionis Pariſienſis anni 1644: in libro autem de Sp. S. pagg. 160, 161, 162, 164. editionis Veronenſis. Similia vero exempla in Theologo noſtro occurrunt pagg. 198, 261, 271, 344, & 417.

Cap. XXIII.

Notabiles quædam in utroque Scriptore omiſſiones.

Satis multas jam ex iis quæ ſcripſit Auctor noſter, conjecturas rationeſve deprompſimus. Quid ni ex his etiam argumentemur quæ ipſe tacuit? qnum hæc quoque non mediocriter juvent cauſam meam. Nuſquam igitnr in tribus hiſce libris (quod mirum cuipiam in veterum Patrum Didymi ſupparium lectione minus verſatn videri poteſt) nuſqnam, inquam, Hæreticis objicit nec celebre Joannis capitulum, *Tres ſunt qui teſtimonium dant in cælo*, & reliqua, neque Nicæni Concilii, neque Conſtantinopolitani, multoqne minus alterius cujuſquam Synodi definitiones. Præterea argumentum ex Traditione petitum attin-

tingit quidem alicubi, ſed non nrget, illud tantum Hæreticis veluti obiter exprobrare contenius, novam eſſe eorum doctrinam, ipſoſque *ex inconcuſſa doma*, ut ipſe loquitur pag. 174, nempe ex Eccleſia, egreſſos eſſe. Inſuper quamvis omnes fere Scripturæ libros citet, libros tamen Machabæorum, librum Judith, ac librum Eſther numquam allegat. Sæpe etiam dum loca e Scriptnra, aliiſve libris affert, auctorum, aut librorum, unde deſumpta ſunt, nomina reticet. Quod vero majore videtur animadverſione dignum, Arianos quidem, Macedonianos, ac Eunomianos nominat, ſed Semiarianorum, Anomœorum, aliiſque ſimilibus nuncupationibus nunquam utitur, etſi hujuſmodi vocabula quarto etiam Eccleſiæ ſeculo invaluerint, ut ex Epiphanio conſtat, aliiſque Patribus. Poſtremo Aëtii, Apollinarii, Marcelli Ancyrani nominibus parcit; etiamſi enim Aëtium qnidem pag. 14. confutet, imo ejus verba afferat: Apollinarii vero hæreſim memoret pagg. 393, & 396; ac Marcellum refellat, ut veriſimile eſt, libro 1. cap. 31: Aëtii tamen, Apollinarii, ac Marcelli nomina ne ſemel quidem commemorat.

Ita quidem Theologus noſter ſe geſſit. Quid veto Didymus? Nonne ſimili is quoque modo? Imo eodem prorſus, ni fallor. Ne ipſe quidem Joannis teſtimonium, *Tres ſunt* & cetera, umquam affert neque in Enarrationibus in primam ipſius Joannis Epiſtolam, neqne in libro de Sp. Sancto, nec alibi. Id autem ex eo factum non dubito, quod in Alexandrinis Bibliorum exemplaribus textus ille deſideraretur: quum Arianis ne ab Athanaſio quidem unquam objectua ſit, nec in Alexandrino, qni ſupereſt, codice legatur. Nullins quoque Synodi mentionem nllam facit Didymus; ſatius, ut opinor, eſſe ducens e Scripturis, quarum auctoritatem agnoſcebant Hæretici, quam ex Synodis, quas illi deſpiciebant, argumentari. Hanc item ob cauſam, ni fallor, ne Traditionem quidem magnopere nſquam urget, ſed obiter tantum eam attingit: nt qnum initio libri de Sp. S. ſic loquitur: *Hæc de Spiritu Sancto jactitant, quæ neque in Scripturis lecta, neque a quoquam Eccleſiaſticorum veterum uſurpata ſunt.* Veterum enim Patrum teſtimonia illis objectare ſupervacaneum fuiſſet, qui *alios*, præter Arium, Eunomium, ac Macedonium, *ne audire quidem volebant*, ut ait Theologus noſter pag. 260, quique cum ſuas opiniones fidei Patrum doctrinæque contrarias eſſe non iguorarent, Catbolicos ad Scriptnram ſolam provocabant, ut multis poſt ſeculis nefarii apoſtatæ fecerunt Lutherus, atque Calvinus: nondum enim cuiquam intoleranda illa atque abſurdiſſima opinio in mentem venerat, nt Patres Nicæno Concilio vetuſtiores de Filii, aut Spiritus Sancti divinitate non ita ſenſiſſent, quemadmodum Catholica ſentit Eccleſia.

Libros vero Machabæorum, Juditb, & Eſther ne Didymus quidem in nllo ex editis operibus allegat, quod ſciam: ſive quod nnlla ipſi eos citandi occaſio oblata ſit, ſive quod illos, utpote hiſtoricos, nec memoriæ mandaſſet, neque commentariis illuſtraſſet.

Quod demum pertinet ad reliquas omiſſiones, Didymus quoque ſæpius teſtimonia profert, quin libros, aut Auctores, unde deſumpta ſnnt, nominet. Cumque edita bactenus illius opera aut legerim olim, aut ſaltem percurrerim fere omnia, Semiarianorum, Anomœorumque denominationes, atque Aetii, Apollinarii, ac Marcelli nomina nnmquam in iis repetire me memini, etiamſi horum omnium hæreſes commemoret. Jure igitur ac merito concludere jam licet, maximam eſſe vel in omiſſionibus inter utrumque Theologum ſimilitudinem.

Fateor equidem, argumentum ex Ethnicorum ſcriptis, maximeque ex iis quæ Orpheo, ac Mercurio Triſmegiſto tribuebantur, deductum objici a Tbeologo noſtro Adverſariis, a Didymo autem in libro de Sp. Sancto prorſus prætermitti. At Didymus ibi non Ethnicos confutat, ſed Hæreticos duntaxat, a quibus Orphei, ac Mercurii auctoritas nibili fiebat. Tbeologus autem noſter Etbnicos etiam redarguere voluit, ut manifeſto patet ex cap. 24. tertii libri. Hi vero Orphei, Mercuriique opera tanti ſaciebant, nt Theon Alexandrinus, qui Didymi ætate floruit Alexandriæ, ea publice interpretatus ſit, quemadmodum pag. 301. dictum eſt.

Cap.

CAP. XXIV.

Nihil in Theologo noſtro reperitur, quod Didymo non conveniat.

POſtremo ne illud quidem exigui momenti eſt, quod de Theologo noſtro poſt diuturnam conſiderationem vere affirmare poſſe mihi videor, nihil admodum in eo eſſe, quod in Didymum optime non quadret. Sic ſe res habet, benigne lector. Nullus in hoc opere Auctot citatur, aut nominatur recentior Didymo: nulla commemoratur hæreſis, quæ illum non præceſſerit: nnllnm ex catholicis dogmatibus inculcatur, quod alii Patres aut vetuſtiores, aut ſuppares non inculcarint: nullus liber laudatur ut canonicus, quem alii ex Alexandrinis potiſſimum Patrihus ut talem antea non allegaſſent: nulla tandem in eo reperitur dictio, nulla ſententia, quæ Didymi ætati, morihus, ſtylo, doctrinæ perappoſita non ſit.

Ac ne illud quidem alienum a propoſito noſtro eſt, quod vix unum operis apographum ſuperſit; opus vero ipſum nullus ex græcis medii ævi ſcriptoribus, iis præſertim qui poſt Juſtiniani tempora ſcripſerunt, commemoraverit. Nec enim ullam hujus rei probabiliorem cauſam excogitare licet, niſi quod ejus auctor Didymus male oh Origeniſmum andiret. Eadem namque ex cauſa factum eſt, ni fallor, ut Enarrationum quoque in Epiſtolas Catholicas, ac lihri adverſus Manichæos, quamvis orthodoxam doctrinam continentis, unicum exemplar m. s. repertum ſit, ex quo imprimerentur; græcus vero textus cum libri de Spiritu Sancto, tum Enarrationum omnino interierit, ut videtur. Adeo ſcilicet Monachi, atque amanuenſes ab iis abhorrehant, qui de violara fide ſuſpecti eſſent, aut damnati, ut ipſorum opera vel nullo errore infecta exſcrihere, aut exſcribenda curare detrectarent. Hinc factum igitur puto, ut quum aliorum plurimorum, quos enumerare neceſſe non eſt, tum etiam Didymi opera aut interierint, aut pleriſque ignota fuerint: adeo ut Ægyptius Sctiptor Coſmas Indicopleuſtes pag. 483. a me allegatus manifeſto indicet, ſibi ignotas fuiſſe Ægyptii noſtri Theologi Euarrationes, cum ait, *neminem ex iis, qui in divinas Scripturas commentaria ediderunt, Catholicarum Epiſtolarum ullam rationem habuiſſe*. Quin imo Photins ipſe, etſi non minori eſſet erudirione, quam improhitate, nullum in Bihliotheca ex tam multis Didymi operihus memoravit; in libro autem primo adverſus Manichæos plures quidem enumerat qui contra eos hæreticos ſcripſerant, Didymum vero prætermittit.

CAP. XXV.

Concluſio.

ATque hæc potiſſimum ſunt quæ pro ſententia mea aſſerenda cenſui. Nihil itaque aliud nunc reliquum eſt, niſi ut duo tandem ex his, quæ hactenus dixi, colligam argumenta, quæ quantam vim habeant, lectoris erit judicare. Primum eſt hujuſmodi, ſicut initio diximus. Fieri non poteſt, ut alius a Didymo ſit Auctor ille, in quo ſummam cum Didymo quoad omnia ſimilitudinem deprehendimus. Talis autem eſt Theologus noſter, ut oſtenſum ſuit. Non eſt igitur alius a Didymo. Alterum ſic ſe hahet. Didymo trihuendum eſt hoc opus, ſi nullus omnino, præter Didymum, inveniatur Ægyptius Theologus, in quem ea, quæ ſuperius recenſui, conveniant univerſa. Atqui nullum alium reperiet, ni fallor, qui rem hanc attentius examinare voluerit, ac ſingulos ex Ægypriis, Alexandriniſve Patribns cum Theologo noſtro conferre. Didymi ergo eſſe non immerito affirmamus tres hoſce de Trinitate libros. Quod erat oſtendendum.

CAPUT POSTREMUM.

Nonnulla indicantur, quæ objici nobis poſſunt.

LIbro itaque huic finem tandem imponam, humaniſſime lector. Quæcumque enim ſententiæ meæ ohjici poſſe ſuſpicatus ſum, quantumvis levia, univerſa aut in ſecundo libro ad trutinam revocaturi ſumus, aut alibi jam diluimus: pagina nempe 18. Not. 3, pag. 94. Not. 4, pag. 124. Not. 16, pag. 238. Not. 1, & pag. 356. Not. 8. Quæ tamen in Litteraria Ephemeride Pariſina objecta fuerunt, ſeorſum commemoranda hic ſunt,

e non

non cum reliquis permiſcenda, ne Adverſarium videar parvi ſacere: ſed paucis verbis me expediam, quod & aliis his quoque occurrerim, & ad finem jam properet oratio. Sunt ergo hujuſmodi. I. Didymus a Socrate ἐλλόγιμος, i. e. *eloquens* dictus eſt: Theologus vero noſter non eſt ejuſmodi. II. Deum vocat Auctor iſte ἀμεγέθη, & ἀνείδεον, h. e. *magnitudinis expertem, ac formæ*. At Petri Lombardi eſt iſthæc locutio, aut alterius cujuſdam Theologi Lombardo ſupparis. III. Vocabulum ἀνεθελησία, quod hic Auctor adhibet, unum eſt ex iis, quæ multo poſt Didymi ætatem cuderunt Scholaſtici: ſignificat enim *nonvoluntatem*, ſeu *noluntatem*. IV. Didymus ἐν πάσῃ παιδεύσει, i. e. *in omni doctrina*, verſatus erat, teſte Socrate. Theologus vero hicce ne Geographiæ quidem elementa norat: Golgotham enim montem *terræ centrum* vocat. Denique cum Orpheum, Mercurium Triſmegiſtum, Pindarum, alioſque Ethnicos alleget, & quidem de ſacroſancto Trinitatis myſterio diſputans, videtur eſſe Monachus aliquis medii ævi; nec enim ita ſe geſſiſſet ullus ex Patribus quarti ſeculi. Ita ille. Primum autem argumentum ſolutum eſt paulo ante. Alterum infirmum eſſe patet: vocabulum enim ἀμεγέθης alia quidem, imo contraria ſignificatione a Longino in libro περὶ ὕψους adhibitum fuerat; eodem autem, quo in hiſce de Trinitate libris, ſenſu uſurpatum fuiſſe etiam a Didymo jam oſtendimus ſuperius cap. xii, itemque pag. 39. Not. 2, pag. 84. Not. 1, & pag. 112. Not. 1. Tertium paulo ſuperius diluimus cap. 8, & pag. 131. Not. 2, & rurſus pag. 148. Not. 2. Quartum pag. 33. Not. 6. Quintum denique pag. 69. Not. 7, atque in Notis ad 27. caput ſecundi libri. Lege, quæſo, omnes haſce, quas indicavi, Notas: apparebit enim, ut confido, rationibus ab Adverſario allatis non infirmari ſententiam meam, ſed confirmari.

LIBER II.

De Didymi placitis atque opinionibus.

QUoniam trium, quos in lucem nunc primum edimus, librorum auctorem fuiſſe Didymum, ſatis, niſi mea me fallit opinio, ſuperiore libro oſtenſum fuit; de hujus viri placitis parumper nunc loqui operæ pretium eſſe exiſtimo, Franciſce Carafa Præſul Ampliſſime, ac propoſito meo ſummopere conſentaneum. Etſi enim plures de ipſius vita, ſcriptiſque egerint perdiligenter; nemo tamen hactenus, quem norim, illius opiniones ſatis accurate perſecutus eſt. Itaque ipſe priora illa omittens, de poſtremis hiſce duntaxat agam, non quod arbitrer tuto nos ubique jam poſſe incedere, ac veluti pedem figere (pleraque enim alia Theologi hujuſce operis, ex quibus major poſſet lux affulgere, interciderunt) ſed quod nova afferre poſſe mihi videar, eaque tibi veritatis amantiſſimo non omnino injucunda fore confidam. Ita enim his de rebus ſcribere animus eſt, ut Didymo generatim nec favere certum ſit, neque adverſari, ſed illa tantummodo, quæ vera mihi, aut veriſimiliora videbuntur, breviter proponere, atque amplecti; quæ autem obſcuriora fuerint, atque incerta, in medio relinquere. Ac ne multis te verbis inutiliter nunc detineam, exordior ſtatim in hunc modum.

CAP. I.

De levioribus Jacobi Baſnagii in Didymum accuſationibus.

PLurima Didymum in Enarrationibus, atque in libro adv. Manichæos *veritati minus conſentanea* docuiſſe, affirmat homo heterodoxus Jacobus Baſnagius tomo 1. Lectionum Antiquarum Caniſii pag. 199, ubi ea omnia commemorat, ob quæ merito ipſum redargui poſſe arbitratur. Cum autem hujuſmodi accuſationum aliæ leviores ſint, graviores aliæ; de levioribus nunc breviter dicam, de gravioribus fuſius in poſterum.

Primo igitur ſic eum accuſat. *Neſcio quos* (inquit) *Euangeliſtas carpit* in 1.

Joh. p. 71, *quaſi Antiquæ legi nimis addicti præcepta nova repudiarent.* Sed equidem miror, ut dicam id quod res eſt, Didymo talia objici. Affert ibi Didymus ipſe hæc epiſtolæ, quam explanat, verba: *Chariſſimi non novum mandatum ſcribo vobis* etc. Tum ea ſic explicare ingreditur: *Quia forte derogabant aliqui Euangeliſtæ tunc doctrinæ, tamquam heri & nuper inceptæ, docet quia mandatum ſcribit non tunc primitus hominibus datum.* Quis porro non videt, vocabulum, *Euangeliſtæ*, non eſſe hic nominativum pluralem caſum (pudet me, lector, ad grammatica te revocare), ſed eſſe genitivum ſingularem, quo Joannes ipſe Epiſtolæ illius Auctor deſignatur?

Ait ſecundo Baſnagius: „Homines pravos, & jam æterno damnatos ſupplicio pœnitentiam olim acturos, ut & „Dæmonas, credidit.... Quin jam facta, „conversione Diaboli [illegible] ep. Judæ p. 88): *O„ſtenditur enim ex communi ſenſu, quem „habemus de cunctis animabus, quoniam „cum ſint liberi arbitrii, & converſio „ſit facta Diaboli, quod non ſit malus.*„ Sed hic quoque te miror, Baſnagi, nec vocabulum *converſio* intellexiſſe, &, quod pejus eſt, Didymi verba tam infideliter proferre. Ea ſic ſe habent: *Nec eſt Diabolus terrena ſubſtantia; habuit enim aliquando divinam gloriam, & ſanctam Dei ſcientiam, licet converſus de magnitudine tanta ceciderit. Oſtenditur itaque ex communi ſenſu, quem habemus de cunctis Rationalibus, quoniam, cum ſint liberi arbitrii, & converſio ſit facta Diaboli, naturâ non malus eſt.* Cur, quæſo, addita vocula *quod* ſententiam omnem perturbaſti, atque in latinam Didymearum Enarrationum interpretationem, quæ ſatis ceteroqui per ſe inelegans eſt, novum barbariſmum invexiſti? Cur loco vocis *Rationalibus*, quæ naturas ratione non deſtitutas denotat, ſubrogas vocem *animabus?* Cur denique vocabulum, *naturâ*, quod nullo modo omittendum erat, omiſiſti? Falſum ſane eſt, *Diabolum non eſſe malum:* ſed verum eſt, *Diabolum non eſſe naturâ malum.* Illud falſo tribuis Didymo; hoc vere dixit Didymus: eo enim ſenſu negat Diabolum eſſe *naturâ malum*, quo *natura malum* eum dicebant Manichæi, quos ibi refellit Theologus noſter: ita ſcilicet vult ipſum eſſe malum, ut *ex electione* malus factus ſit, non *ex neceſſitate naturæ ſuæ* ſit malus.

Quod vero ſpectat ad Diaboli *converſionem*, rectiſſime eam admiſit Didymus cum in allato loco, tum in opere, quod nunc edo, pag. 150, & ſequenti, tum demum in libro de Sp. S. num. 12, & alibi. Nec enim *converſio*, quam græce τροπὴν dicit Didymus, *pœnitentiam* tantummodo ſignificat, ut tu putas, quod veteres Patres aut non legeris, aut non intellexeris; ſed quamcumque animi, aut voluntatis mutationem, ſive mala fiat ex bona, ſeu viciſſim bona efficiatur ex mala. Nihil ergo aliud vult ibi Didymus, niſi Diabolum non [illegible] conditum malum, ſed [illegible] fuiſſe bonum, tum [illegible] malum, ideoque non [illegible] factum, ſed libere.

Tertio Didymum reprehendit Baſnagius hiſce verbis: „Judam optimum fuiſſe cum eligeretur a Chriſto, ſed poſtea „à recto tramite deviaſſe probabat ex „eo, quod Chriſtus *miſerit oves inter „lupos.* Judæi enim fuerunt illi rapaces „lupi: oves vero Apoſtoli: Judas fuit „ovis; debuit igitur inter bonos recenſeri.„ Ita Baſnagius. Verum quo melius intelligamus, ſi fieri poteſt, quid ſit id quod ei non probatur, Didymi verba exſcribenda ſunt. Is ergo libro adv. Manichæos pag. 207. ſic loquitur: „Et „de Juda ſcriptum eſt, quod eſſet filius „perditionis. Sic enim Dominus de eo „dixit: *Nemo ex diſcipulis meis periit, „niſi filius perditionis.* Eum vocavit *filium perditionis*, quia fecit quæ digna „interitu erant: non enim cum erat „unus ex Apoſtolis, & una cum illis „miniſtrabat Salvatori, talis erat; ſed „cum factus eſt proditor Filii Dei, & „Magiſtri, amans argentum perditionis. Et quia non erat NATURA MALUS, „pariter cum aliis diſcipulis omnibus „audivit: *Ecce ego mitto vos tamquam „oves in medio luporum.* Si lupos dicit „eos qui peccant; oves vero eos, qui „virtuti operam navant; Judas autem „naturâ malus erat, non erat ovis „Chriſti, quia non eſt aptus ad vacan„dum virtuti qui naturâ malus eſt.„ Amabo te, Baſnagi, quid his in verbis reprehenſione dignum putas? Si illud crimini vertis Didymo, quod dixerit, Judam

dam fuiſſe bonum, cum erat unus ex Apoſtolis, & antequam Dominum proderet; id dixiſſe Didymum non modo non inficior, ſed & addo, hia id ab eo affirmari in his etiam de Trinitate libris, pag. 187. & ſegm. 67. *a*, ſeu pag. 181. Not. 10 Tuum ergo erit oſtendere, id falſo dici: ego ſane qua ratione probare hoc poſſis, non video. Sin autem Didymi non ſententiam redarguis, ſed ratiocinationem, id redarguia quod non intelligia. Nec enim argumentatur, ut tu putaa, Didymus ad hunc modum. Judaa erat ovis Chriſti: ergo non erat malus. Sed hoc pacto. Judas erat ovia Chriſti: ergo non erat naturâ malua, ſenſu Manichæo; ſed factus eſt poſtea malua ex mutatione liberæ voluntatis. Quæ argumentatio ab eo ... ſpici poteſt, qui Manichæorum ſy... ignoret. Id autem nunc exponere meum ... eſt.

Quarto Didymum ita carpit Baſnagius. „ Inter eas ſententiaa „ (quas nempe ex Didymo affert S. Maximus) „ legitur „ una vix admittenda, quam tamen Ma- „ ximus ſibi propriam facit: *Peccata* „ *non ex valuntate, Lex condonat, & „ Deus pene deſpicit, ut qui ſit clemens „ ac miſericors, nec vel eorum, quæ „ voluntaria ſunt, immitis ultor exſi- „ ſtat.* „ Hactenus Baſnagius. Ego vero antequam dico quid ſentiam, græca Didymi verba profero e Maximi ſermone 55. pag 650. *Τὰ μὲν ἀκούσια ἁμαρτήματα* (inquit) *καὶ νόμος συγχωρεῖ, καὶ θεὸς παρορᾷ φιλάνθρωπος ὢν καὶ οὐκ ἀπηνὴς καὶ τῶν ἑκουσίων* ..... Reliqua deſiderantur. Eamdem autem ſententiam eodem modo affert ex Didymo Joannes Damaſcenus in Parallelis Tit. 21. pag. 520, niſi quod pro adjectivo *ἑκουσίων* legitur ibi adverbium *ἑκουσίως*, i. e. *valuntarie*.

Hia præmiſſia, fateor equidem conſueviſſe Didymum divinam clementiam valde extollere, ut ex his etiam de Trinitate libris cognoſci poteſt. Sed allatam a Maximo ſententiam jure poſſe reprehendi inficiaa eo. Duaa nempe ipſa habet partes. Prima quidem ſic ad verbum convertenda eſt: *Involuntaria quidem peccata & Lex condonat, & Deus diſſimulat, cum ſit benignus, non crudelis.* At quia ob hæc Didymum inſimulet? cum de peccatia loquatur, quæ ſint ſimpliciter *involuntaria*, non de iis quæ Theologi appellant *voluntaria in cauſa*. Quod vero attinet ad alteram ſententiæ partem, quis eam aut probare auſit, aut improbare, cum ſit mutila, & ſenſu carena? Combefiſius quidem, cujus translatione utitur Baſnagius, ita ſententiam perfecit, ut ipſi placuit. Poſſem ego eodem jure aliter eam complere, ac legere, exempli gratia: *καὶ τῶν ἑκουσίων τιμωρός ἐστι*, i. e. *& voluntariorum vindex eſt*. Sed quidquid ſit id quod ſuppleri oporteat, illud pro certo habere poſſe mihi videor, cum hæc Didymi ſententia Maximo, ac Damaſceno, quoa integram legiſſe veriſimile eſt, probata fuerit, haud magni referre ſi non probatur Baſnagio. Sed ab hiſce jam tricis expediti ad graviora tranſeamus, reliquas Baſnagii in Didymum accuſationes memoraturi ſuo loco.

Cap. II.

...viſibilitate Dei.

Deum a beatis mentibus cum Angelicis, tum humanis per lumen gloriæ intuitive conſpici; eorum vero animabus, qui purgatione non indigeant, hujuſmodi viſionem ante extremum judicii diem concedi: duo ſunt Catholicæ Eccleſiæ dogmata, de quibus quid tradiderit Didymus, videndum eſt.

Quod ſpectat ad primum, non ea nunc rurſus perſequar, quæ copioſe alias dixi in epiſtola ad Clariſſ Præſulem Joann. Archintum: ſed quæcunque in Didymo notavi, ad novem capita revocans, paucia rem expedio. I. Deum a nulla creata Intelligentia comprehendi poſſe docet in Enarrationibus in ep. 1. Joann. cap. 1, & libro 1. de Trin. pag. 26, & alibi. II. Stultiſſimos Eunomianos fuſe confutat Enarratione in Ep. 1. Joann. cap. 3, quod ſe Deum perfecte cognoſcere affirmarent. III. Corporeis oculis videri Deum non poſſe tradit Enarr. ad cap. 4. ep. 1. Joannis, & lib. 3. de Trin. cap. 16. IV. Deum ab Moyſe, Abrahamo, Iſaia viſum non eſſe in hac vita, multis verbis probat ad caput 4. epiſtolæ 1. Joannia, argumento inde potiſſimum ducto, quod Deua *ſenſibiliter* videri nequeat omnino. V. Juxta Didymum aliud eſt videre, aliud inſpicere, etſi nonnumquam alterum ſumatur pro altero; & aliud eſt ſenſibiliter, aliud intellectualiter

Digitized by Google

ter Deum percipere. Sic enim loquitur ad caput 1. Ep. 1. Joannis: „ Quia vero „ *inſpiciendi* ſermo iotellectualem ſigni„ ficat perceptiooem, manifeſtant etiam „ boc illa verba: *Beati munda corde,* „ *quoniam ipſi inſpicient Deum.* Hæc „ itaque differentia *videndi*, & *inſpicien*„ *di* ſic maneat, quomodo utraque ſunt „ ſimul. Nam aliquando intelligibilis „ inſpectio *viſionis* voce ſignificatur: ut „ eſt illud: *Qui videt me, videt & Pa*„ *trem*: non quia Patrem quis oculis „ carnis vidit; quisquis enim eſt ex „ Deo, videt Deum. „ VI. Deum & in Scripturis vocari *ἀόρατον*, i. e. *inviſibilem*, nec ab ulla creatura ſive Angelica, ſive humana *videri* poſſe pluries ait: ut lib. 1. de Trin. pag. 26, lib. 2. pag. 191, & alibi. Hæc autem catholico ſenſu ab eo dici, mox apparebit. VII. Manichæorum impiam opioionem refellit ad caput 4. Epiſtolæ 1. Joanois, quod duos commioiſcerentur Deos, alterum [illegible] viſibilem, alterum Angelis Filium aote Incarnationem fuiſſe inviſibilem, æque ac Patrem; poſt Incarnationem vero ab ipſis viſum eſſe docet lib. 1. de Trin. pag. 84. ex Pauli Apoſtoli teſtimooio. Quæ ita accipieoda exiſtimo, ut vidiſſe dicantur a Didymo Angeli Filiom incarnatum aut corporeis oculis, aut eo modo quem in citata ad Archintum epiſtola explicavi. IX. Catbolicum dogma tam claie tradit multis in locis, Deum a Beatis mentibus videri docens, ut oullus mibi ſupereſſe videatur dubitandi locus. Lege, quæſo, qoæ io baoc rem habet lib. 2. de Trin. pag. 171, & 216, & ad caput 3. ep. 1. Joanois: ſed ea potiſſimum quæ fuſe ac locupletiſſime ediſſerit ad caput 4. ejuſdem epiſtolæ expooens Joanois verba: *Deum nemo vidit unquam.* Ego eoim brevitatis cauſa hæc non affero.

Quod vero ad alterum dogma pertinet, nullum bactenus in Didymo locum me legere memini, ubi perſpicue id confirmetur: etſi enim creatas Intelligentias cum Aogelicas, tum humanas baud obſcure admittat, quæ beatæ jam ſint, quibuſque proiode beatificam viſiooem ab eo tribui credibile ſit; haud ſcio tamen an beatitatem hujuſmodi re ipſa io iotuitiva Dei viſione, qua jam fruantur, ſitam eſſe dilucide affirmet ullo in loco. Illud taotum ſcio, nullum mihi ejus opera legenti uſque adhuc teſtimonium occurriſſe, qood catbolico huic dogmati adverſaretur.

Quocirca nihil aliud reſtat, niſi ut præcipua, quæ in Didymo notavi loca de Juſtorum ſtatu poſt mortem, lectori exhibeam. I. igitur Millenariorum opiniooem aperte reſpuit io Enarr. ad cap. 1. Ep. 1. Petri. *Si erga in cælis* (inquit) *Fidelibus hæc ſervatur hæreditas, frivola quædam & tepida praferunt aliqui putantes eam ſe percipere in terrena Jeruſalem. Mille annis exiſtimant eſſe deliciarum præmia proprietate recepturas*, & reliqua. II. *Omnes qui ſecundum Chriſtum finiuntur, in Abrahæ ſinum proficiſci* ait ibidem, & lib. 3. de Trin. pag. 423. III. Sinum hujuſmodi [illegible] detur *Locum æthereum*: fragmento quod exſcripſi ex pagina 92. m. s. codicis 23. græci Bibliothecæ Venetæ S Marci titulum bunc præſeferentis: Ἐκλογαὶ ἑρμηνειῶν εἰς τὰς παροιμίας, *ecta interpretationes in Parabolas Salomonis ex diverſis Patribus excerptæ*. Explicans enim ibi Didymus Salomouis locum, ὅτι εὐθεῖς κατασκηνώσουσι γῆν, i. e. *quia recti tentoria figent in terra*, quæ extant verſ. 21. capitis 2. Proverbiorum, & verba reſpiciens Chriſti apud Matthæum inquientis, *Beati mites, quoniam ipſi poſſidebunt terram*, ſic loquitur: Τῶν πραέων τόπος αἰθέριος ὤν· ὡς πρὸς τὸν ὑπερκείμενον οὐρανόν· γῆ τῶν οἰκούντων ἐστίν. ἐν αὐτῇ τοίνυν οἱ πραεῖς κατασκηνώσουσιν· εἰς αὐτὸν προσδεχόμενοι τὸν οὐρανὸν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ. μήπω γὰρ τῶν ἐπαγγελιῶν τυχόντες οὐκ οἰκοῦσιν· ἀλλὰ κατασκηνοῦσιν. Id eſt: *Mitium locus cum ſit æthereus, reſpectu ſuperioris cæli, terra eſt illorum qui ibi habitant. In ipſa erga mites tentoria figent, exſpectantes dum in cælo ipſo appareant ante faciem Dei: cum enim necdum adepti ſint repromiſſiones, in ea non habitant, ſed tentoria habent.* IV. Electos *ſalutem primum, deinde coronam gloriæ conſequi* docet io libro de Sp. S. num. 8.

V. Eos, qui jam nunc beati ſiot, admittit in Enarratiooibus ad caput 1. epiſt. 1. Petri, dum ad ea verba, *In quæ concupiſcunt Angeli proſpicere*, hæc ſcribit: *Nan ab re eſt etiam intelligi de Sanctis Angelis, & ſimpliciter cunctis* Bea-

Beatis Rationalibus hoc Dictum, eum omnes appetisum habeant proſpicere ea quæ in fine ſeculi ſunt agenda. VI. Eos qui Dei viſione jam fruantur, ponere videtur in alio fragmento, quod exſcripſi ex pagina 99. codicis nuper memorati, ubi explanat hæc verba: χρηστοὶ ἔσονται οἰκήτορες γῆς, ἄκακοι δὲ ὑπολειφθήσονται ἐν αὐτῇ, i. e. *Bani erunt habitatares terræ; malitiæ vera expertes relinquentur in ea:* quæ verba in latinis Bibliis non leguntur, ſed in græca Francoſurtenſi editione exſtant cap. 2. Proverb. verſ. 20. Hæc ergo ibi babet Didymus. Διὰ τοῦ χρηστοῦ καὶ ἀκάκου δηλοῦται ὁ ἔχων πρακτικὴν ἀρετήν· τοῦ θεωρητικοῦ παρισταμένου βίου δι' εὐθύτητος καὶ ὁσιότητος. Οὐ σιωπῶν δὲ περὶ τῶν τοιούτων τὸ ὑπολειφθήσεσθαι ... ἐν τῇ θείᾳ γῇ εἴρηται· οὐ γὰρ τῶν λεχθεισῶν ἀπ' αὐτῆς οἱ περιεχόμενοι ἀρετῶν. ἡμῶν γάρ φησι τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. περὶ τῆς ... των. Id eſt: „ Per *bonum*, & *malitiæ* „ *expertem* denotatur is qui practicam „ virtutem habet; per *rectitudinem* vero, & *ſanctitatem* ſignificatur vita „ contemplativa. Non fruſtra autem de „ hujuſmodi hominibus dictum eſt, *fore ut relinquantur in divina terra:* „ nec enim tranſlati ſunt ex ea homines memoratis virtutibus adhærentes. „ Nam Paulus ait: *Converſatio noſtra in cælis eſt*. De prædicta terra Pſaltes „ quoque dixit: *Credo videre bona Domini in terra viventium*. „ VII. *Beatorum hæreditatem in infinitum permanſuram* ait ad cap. 1. Ep. 1. Petri. Denique nos cum Chriſto poſt reſurrectionem regnaturos eſſe docet lib. 1. de Trin. pag. 95, & lib. 2. pag. 258.

Ex his porro omnibus ſimul collectis atque collatis locis inferre poſſe videmur, hanc fuiſſe Didymi de proborum ſtatu poſt obitum ſententiam. Eorum ſcilicet animas, niſi purgatione indigeant, in cæleſti quodam, ſive æthereo loco detineri, ibique aut Dei viſione frui, aut certe beatitate aliqua beatas eſſe: eaſdem vero ſive ante reſurrectionem, ſive potius poſt illam in ſuperius cælum aſcenſuras eſſe; poſtquam autem ipſæ corporibus in reſurrectione rurſus conjunctæ fuerint, fore ut nos omnes, Electi nempe, cum Chriſto in æternum regnemus, ac beatifica Dei viſione perfruamur.

Cap. III.

De timore ſervili.

De timore ſervili non recte ſenſiſſe viſus eſt Didymus auctori notularum, quæ Enarrationibus appoſitæ leguntur in margine Pariſinæ, qua utor, editionis Bibliothecæ Patrum anno 1644. evulgatæ. Ad caput enim 2. epiſtolæ 1. Petri pag. 57. hæc adnotavit: *Caute lege: nam videtur damnare timorem pænæ, ſeu ſervilem, tanquam irrationabilem; cum tamen ex ſe bonus, & utilis ſit, eo modo qua S. Thomas exponit 2. 2. q. 19. art. 4. Vide Concilium Trid. ſeſſ. 6. c. 6. & canone* 8. Ita Didymum accuſat notularum Auctor. Sed plane immerito, niſi meus me fallit amor non Didymi, ſed veritatis. Quis enim de eum, qui & hujuſmodi timorem utilem eſſe agnoſcit, & eum commendat, ac veluti pædagogum, quo ad caritatem ducamur, ipſum babet? qui præterea illum duntaxat pœnæ, & quidem temporalis, timorem, quo quis ab officio deterreatur, explodit? qui demum caritatem timore ſervili perfectiorem, ac præſtantiorem ducit? Ad hæc tamen capita rediguntur, ni fallor, quæcumque de ſervili timore docuit Didymus, aut certe quæ ipſe in Didymo hactenus obſervavi.

Nam primo eius timoris utilitatem agnoſcit in libro adverſus Manichæos pag. 215, ubi hæc habet: *Quem enim peccaſſe pænitet, ideo pænitet, ut ab ira in peccantes futura fugiat, nan amplius peccanda.* Eumdem commendat in illa Enarratione, quam carpit memoratus Notularum auctor. Nam ad cap. 4. pag. 66. exponens hæc verba: *Si autem initium a nobis, quis finis eorum, qui non credunt Dei Euangelio?* ſic loquitur: *Per hoc, certamen, multumque timorem Fidelibus infert, quatenus caute diſcant judicem, ad quem habere poterunt ſine dubio rationem. Hos erga excitans, ad timorem ejus invitat, dicens, non credentes divinæ doctrinæ invitabilem & indeclinabilem ſuſcepturos ſcilicet ultionem: quam finem earum nominavit.* Timo-

morem vero hunc quaſi pædagogum quemdam, quo ad Dei amorem ducamur, deſcribit in fragmento, quod olim exſcripſi ex pag. 92. membranei codicis 23. Bibliothecæ Venetæ S. Marci paulo ante commemorati. Etenim Salomonis verba, φοβοῦ δὲ τὸν κύριον, i. e. *time autem Dominum*, quæ extant in Prov. III. 7, ſic ibi interpretatur: Φόβου τις κυρίου καταφρονῶν πρὸ τῆς τελείας ἀγάπης τῆς ἔξω βαλλούσης τὸν φόβον· οὐ κτήσεται ταύτην· οὐδὲ φθάσει τὴν τελειότητα μὴ παιδαγωγηθεὶς τῷ φόβῳ κωλύοντι τοῦ κακοῦ τὴν ἐνέργειαν. μεθ' ὃν ἡ ἀγάπη προσάγει τῷ κρείττονί τε καὶ ἀγαθῷ. *Qui Dei timorem* (inquit) *contemnit, antequam* perfectam caritatem *habeat, quæ* foras mittit timorem, *hanc non aſſequetur; neque ad perfectionem perveniet, niſi timor quaſi pædagogus quidam eum a perpetrando malo prohibeat: poſt timorem vero caritas ad id quod præſtantius eſt* (vel, *ad Deum*), *& ad bonum adducit*. Reſpicit autem hic Didymus verſiculum 18. cap. 4. epiſt. 1. Joannis: *Perfecta charitas mittit foras timorem*.

Deinde ubi timorem ſervilem deprimit Didymus, ibi aut illum caritati anteponit, ut in libro de Sp. S. num. 42, ubi hæc legimus: „ Rurſum refocillans „ eos, & conſolans, & provocans ſpe„ rare meliora; quibus loquebatur, ait: „ *Non enim accepiſtis iterum ſpiritum* „ *ſervitutis in timore:* id eſt, non ſimi„ litudine ſervorum, metu & terrore „ pœnarum vos abſtinetis a vitiis, quis „ habetis vobis datum a Patre Spiritum „ adoptionis, id eſt Spiritum Sanctum, „ Aut de timore loquitur, qui injuſte ab hominibus injiciatur, ut nos ab officio deterreant. Ita in eadem Enarratione, cui Notula illa appoſita eſt, cap. 3. pag. 64: ubi Petri verba: *Cujus eſtis filiæ, bene facientes, nec timentes ullam perturbationem*, explanat in hunc modum: *Invitat mulieres, per bona opera matrem habere Saram, & ſuper omnia conſiſtere, nec habere timorem illum*, quem *rationabiliter* perfecta caritas mittit foras; *quoniam pœnæ magis eſt, non Dei. Hunc enim per omnia divinus interdicit ſermo; alicubi quidem dicens:* Quis eſt, ut timeas hominem mortalem? *alicubi autem:* Nolite timere eos qui occidunt corpus:, *& alia his vicina*. Et apud Joannem Damaſcenum in Parallelis pag. 307. ita loquitur idem Didymus: *Fieri non poteſt, ut qui vere timet Deum, meticuloſus ſit, cum dictum fuerit:* Præter ipſum ne timeas alium.

Quæ cum ita ſint, apparet jam, ut reor, rectiſſime Didymum de timore ſervili locutum eſſe. At non ita loquitur, inquies, in loco, quem Notularum auctor reprehendit. Antequam reſpondeam, ac locum ipſum afferam, duo animadvertere neceſſe eſt: primo Enarrationes illas eſſe non modo ineleganter converſas e græco, verum etiam ſive vetuſti amanuenſis, ſive typographorum incuria, ſive alia de cauſa mendis refertas: hanc itaque a lectore veniam peto, ut eum locum a me non oſtentationis cauſa, ſed quod ita neceſſitas ferat, emendatum afferri patiatur. Deinde ſæpe contingere notandum eſt, ut in vetuſtis membranis voces *Deus*, ac *Dominus* inter ſe confundantur, quemadmodum norunt qui in iis verſati ſunt; imo ſæpius factum eſſe, ut ubi membranæ habebant *dominus*, typographi impreſſerint *Deus*, & viceverſa: quod compendiariæ utriuſque vocis ſcripturæ probe a ſe invicem non ſecernerent. His adnotatis Didymi locum exſcribo. Propoſitis itaque Petri verbis: *Servi obedite cum omni timore dominis veſtris* &c., ita loquitur Theologus noſter: *Non paſſibilem timorem ſervos habere præcipit apud dominos; hic enim irrationabilis, & ad irrationabilia conſtitutus eſt: ſed eum qui cum diſciplina, & recta ratione conſiſtit; cujus proprium eſt reverentia. Qui enim propter Chriſtum, & doctrinam ejus Deum* (pro *Deum* puto ſcriptum fuiſſe in membranis *dominum*, i. e. *herum*) *timet, cum reverentia ei ſubjectus eſt: quum ille qui per* (aut barbarus Interpres, aut indoctus librarius poſuit *per* pro *propter*) *verbera, aliaque tormenta timet Deum* (hic quoque pro *Deum* legendum puto *dominum*), *paſſibilem timorem habere videt* (pro *videt* lego *videtur*). *Hac ſignificatione & hic, poſt alia, utitur ad feminas dicens:* Conſiderantes veſtram in timore caſtam converſationem. *Et frequenter Scriptura hæc de timore tali modo perloquitur*. Ita ſe habet Didymi locus a Cenſore reprehenſus. Quid autem cenſoria virgula dignum inſit in his verbis, non video: præſertim cum timorem

morem duntaxat Didymus improbet *paſſibilem*, ſive ἐμπαθῆ, ac de illo timore tantummodo loquatur, quo ſervi dominos juxta Apoſtolum timere debent, aut non timere: revera enim non *propter verbera*, ſed *propter Chriſtum* heros ſervi timere debent.

Cap. IV.

De hominis ſpiritu ab anima diverſo.

Didymum redarguit Gennadius in libro de Eccleſiaſticis dogmatibus, quod *tertium in ſubſtantia hominis ſpiritum admiſerit: ſed ſpiritus* (inquit) *ipſa eſt anima, pro ſpiritali natura, vel pro eo quod ſpiret in corpore, ſpiritus appellatus.* Reipſa vero etſi cum in libro adv. Manichæos, tum in libro de Sp. S. num. 54. docuerit Didymus, vocabulo ſpiritus animam interdum ſignificari; quin tamen tria ipſe in homine diſtinxerit, corpus, animam, & ſpiritum, dubitari nequit. Ut enim libri 3. de Trinitate caput 31. prætermittam, ubi ſententiam hujuſmodi indicat potius, quam amplectitur; apertiſſime pro ea pugnat in libro de Sp. S. num. 54, 55, & 59, eamdemque manifeſto admittit apud Corderium in Catena ad verſ. 14. pſalmi 50. pag. 1002: etenim in Pſaltia verbis, *Spiritu principali confirma me*, intelligi poſſe ait nomine *ſpiritus* aut Spiritum Sanctum, aut τὸ τοῦ ἀνθρώπου (πνεῦμα) τὸ ἐν αὐτῷ ἕτερον ὂν τῆς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς, i. e. *hominis ſpiritum, qui in ipſo eſt, ab hominis anima diſtinctum.*

At ſententia hujuſmodi non Gennadio ſolum diſplicuit, ſed & Sancto Doctori Thomæ, qui in Explanatione Epiſtolæ 1. Pauli ad Theſſal. ad hæc verba: *Ut integer ſpiritus veſter, & anima, & corpus . . . . ſervetur*, ſic loquitur: *Occaſione verborum iſtorum dixerunt quidam, quod in homine aliud eſt ſpiritus, & aliud anima; ponentes duas in homine animas: unam quæ animat, aliam quæ ratiocinatur. Et hæc ſunt reprobata in* Eccleſiaſticis dogmatibus. *Unde ſciendum quod hæc non differunt ſecundum eſſentiam, ſed ſecundum potentiam. In anima enim noſtra ſunt quædam vires, quæ ſunt actus corporalium organorum, ſicut ſunt potentiæ ſenſitivæ partis. Aliæ ſunt quæ non ſunt actus talium organorum, ſed ſunt abſtractæ ab eis, ſicut ſunt potentiæ intellectivæ partis: & hæ dicuntur ſpiritus, quaſi immateriales, & ſeparatæ aliquo modo a corpore, in quantum non ſunt actus corporis: & dicuntur etiam mens. . . . . . In quantum autem animat, dicitur anima, quia hoc eſt ei proprium.* Hactenus S. Thomas.

Jam vero quamvis huic opinioni Didymum adhæſiſſe concedamus, quod a nemine, qui ſincere agat, negari poteſt; æquitatis tamen amor, ac veritatis id a nobis expoſcit, ut nonnulla hic animadvertere ne omittamus, quæ ipſum valeant aliquantulum excuſare. Primum enim longiſſime is abfuit ab illa hæreſi, quam Apollinarius eadem fere opinione abuſus excogitavit: qui cum in homine tria & ipſe diſtingueret, corpus, animam, & λόγον, i. e. mentem, ſeu rationem; duo quidem priora a Verbo aſſumpta fuiſſe fatebatur, mente autem Chriſtum caruiſſe contendebat, ejuſque animam ἄλογον, i. e. ratione deſtitutam appellabat. Atque hanc fortaſſe Apollinarii ſententiam ſpectabat Michael Glycas, cum in Quæſtionibus Biblicis necdum editis quæſtione 20. pag. 262. codicis Naniani ſcripſit: ἡ αἵρεσις ἡ ἐκ τριῶν λέγουσα συγκεῖσθαι τὸν ἄνθρωπον, σώματος δηλονότι, ψυχῆς ἀλόγου, καὶ ψυχῆς νοερᾶς, i. e. *hæreſis quæ hominem ex tribus rebus coaleſcere dicit, corpore videlicet, anima rationis experte, & anima intelligente.*

Deinde ſententiam ſuam clare nuſquam explicat Didymus. Nam ſpiritum quidem hominis a Scriptura ſæpius memorari ait, eumdemque ſpiritum tertium quiddam in homine, præter animam & corpus, eſſe contendit, duobus potiſſimum Pauli teſtimoniis innixus, quorum primum in ep. 1. ad Theſſal. cap. V. verſ. 23. ſic ſe habet: *Ut integer ſpiritus veſter, & anima, & corpus . . . ſervetur*; alterum vero in ep. 1. ad Cor. cap. II. verſ. 11. exſtat, & eſt hujuſmodi: *Quis enim ſcit hominum ea quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in eo eſt?* At quid hujuſce *ſpiritus* vocabulo intelligendum velit, non declarat. Quod ſi hominem tribus ſubſtantiis, corpore, anima rationali, & ſpiritu, conſtare exi-

Digitized by Google

exiſtimaſſet, rejicienda profecto hujuſmodi opioio foret: ſed ita eum ſenſiſſe, haud ſcio an tuto affirmari poſſit. Potuit enim *ſpiritus* nomine animum ab anima rationis experte diſtinctum iotelligere. Quæ ſi fuit ejus opinio, oon videtur tam confideoter improbaoda, ut eam improbat Gennadius. Lactaorius ſane io libro de opificio Dei cap. 18. non tam facilem ſolotu cenſuit quæſtionem, qua quæritur, utrum animus idem ſit cum anima. *Sequitur* (inquit) *alio & ipſa inextricobilis quæſtio: idem ne ſit anima, & animus; an vero aliud ſit illud, quo vivimus, aliud autem quo ſentimus, & ſopimus. Non deſunt orgumento in utromque partem.* Potuit etiam vocabulo *ſpiritus* non tertiam quamdam ſubſtaotiam intelligere Didymus, ſed λόγον, id eſt mentem, aut aliud quidpiam ab anima diſtinctum oon ea diſtinctione, per quam ſubſtaotia diſtinguitur a ſubſtaotia, ſed qua modus diſtinguitur a ſubſtaotia, ſeu qua rei modus diſtinguitur ab ipſa re, cujus eſt modus.

Verum quæcumqoe fuerit Theologi ooſtri ſenteotia, eodem quo ipſe modo & Auguſtious, & Hieronymus locuti ſunt. Nam ille quidem io Tractatu de Symbolo tria io homine diſtinguit, ſpiritom, animam, & corpus. Hic vero lib. 2. Commeot. io Amos cap. 5. pag. 279. ſic loquitur: *Iſte qui* creat ſpiritum; *quem in hoc loco non Spiritum Sonctum, ut Hæretici ſuſpicantur; ſed ventum intelligimus, ſive ſpiritum hominis; quia* nemo ſcit quæ ſunt io homine, oiſi ſpiritus qui in eo eſt...; *vel certe ſpiritum, animam debemus accipere.* Et in Comment. in epiſt. ad Epheſ. lib. 3. cap. 4. pag. 632: *Signoti outem ſumus Spiritu Dei Sancto, ut & ſpiritus noſter, & anima imprimantur ſignoculo Dei.* Et cap. 5. ejuſdem libri pag. 648: *Necnon & illud eſt differendum, quomodo uni atque eidem dicatur quaſi viventi*, Surge qoi dormis, *& quaſi mortuo*, Exſurge a mortuis. *Igitur quio & ſpiritus eſt hominis, quem ſemper in bonam partem ſcriptum meminimus, & onima, cujus & infirmitates, & mortes legimus peccotorum; id quod nunc dicitur*, Surge qui dormis, *referatur ad ſpiritum: & quod ſequitur*, Exſurge a mortuis, *animæ coaptetur.* Anima enim quæ peccaverit, ipſa morietur. *Spiritus autem mortem numquam omnino legimus.* Demum in epiſtola 120. ad Hedibiam pag. 842. tom. 1. exponens Hierooymus ipſe allata Pauli verba: *Ut integer ſpiritus veſter, & anima, & corpus* &c., poſt exploſam Hæreticorum explicationem, quatuor alias affert interpretatiooes, atque inter ceteras Didymi etiam opioionem. Illa quidem, quam Hieronymus ipſe amplectitur, in eo ſita eſt, ut *ſpiritus* nomine Paulus non Spiritum Sanctum, ut volebant Hæretici, ſed Spiritus Sancti dona deſignet. Quam vero Didymus probavit, ooa eſt ex tribus, quas hiſce verbis exponit Sanctus Doctor: *Multi ſimpliciter hunc locum de reſurrectione intelligunt; ut & ſpiritus, & anima, & corpus in odventu Domini integro conſerventur. Alii ex hoc loca triplicem in homine volunt offirmore ſubſtantiom: ſpiritus, quo ſentimus; animæ, qua vivimus; corporis, quo incedimus. Sunt qui ex anima tantum, & corpore ſubſiſtere hominem differentes, ſpiritum in eo tertium non ſubſtontiom velint intelligi, ſed efficientiam, per quam & mens in nobis, & ſenſus, & cogitatio, & animus oppellantur, & utique non ſunt tot ſubſtantiæ, quot nomino. Quumque illud eis oppoſitum fuerit*, Benedicite ſpiritus, & animæ juſtorum Domino, *Scripturom non recipiunt, dicentes eam in hebraico non hoberi. Nos autem in præſenti loco (ut ſupra diximus) ſpiritum, qui cum anima & corpore integer conſervatur, non ſubſtantiam Spiritus Sancti, qui non poteſt interire, ſed gratias ejus, donationeſque accipimus, quæ noſtra vel virtute, vel vitio & accenduntur, & extinguuntur in nobis.*

CAP. V.

De proceſſione Spiritus Sancti.

CAtholice Didymum de proceſſione Spiritus Sancti ſenſiſſe, quod hunc oon a Patre ſolum, ſed & a Filio procedere docuerit, tam certum eſt quam quod maxime. Quid enim clarius, magiſque Photianorum blaſphemiæ contrarium, quam quæ in libro de Spiritu Sancto hac de re legimus? Numero quidem 34. ejus libri Filium de Spiritu Sancto ſic loquentem inducit: *Ex Patre,*

& me eſt: hoc enim ipſum quod ſubſiſtit, & loquitur, a Patre, & me illi eſt. Numero autem 37. ſic loquitur: *Neque enim quid aliud eſt Filius, exceptis his quæ ei dantur a Patre; neque alia ſubſtantia eſt Spiritus Sancti, præter id quod datur ei a Filio*.

At in libris de Trinitate, inquies, ſæpius ait Didymus, Spiritum Sanctum a Patre quidem procedere, in Filio autem, aut apud Filium manere. Verum hæc item ut alia ejuſdem modi, quæ regerere quis poſſet, ſatis jam tractata ac diluta ſunt a me in epiſtola ad præclariſſimum Præſulem Joannem Archintum. Nempe dum ait Didymus, *Filium manere apud Patrem*, nihil aliud vult, niſi eam indicare, quam Theologi vocant divinarum Perſonarum *circuminſeſſionem*. Idque ex eo etiam confirmare licet, quod libro 2. pag. 300. aperte dicat, Spiritum Sanctum manere apud Patrem: nec enim apud Patrem ita manet profecto, ut ab ipſo Patre non procedat.

Cap. VI.

De divina Gratia.

Cum ante exortas, damnataſve Pelagianorum, ac Semipelagianorum hæreſes obierit Didymus, mirum nemini videri debet, ſi ita caute de divina Gratia locutus ubique non ſit, ut ii qui poſt Pelagiana tempora ſcripſerunt. Nimirum nonnulla in eo reperiri candide fateor, quæ ſi quinto, aut ſexto Eccleſiæ ſeculo dictata forent, vix ac ne vix quidem a Semipelagianiſmi labe immunia ſincero Theologo videri poſſent. Verum ſæpe contingit, ut una eademque locutio non eamdem ſemper vim habeat, ac ſententiam, ſed diverſis temporibus diverſo modo accipiatur. Quid ergo miremur, ſi de eo quidem maxime ſolicitus ſemper fuerit Didymus, ut arbitrii libertatem adſtrueret, eamque ita defenderit, ut divinæ Gratiæ neceſſitatem non ſemper expreſſe nominarit, ſed lectori aliquando ſubintelligendam reliquerit; cum ea floruerit tempeſtate, qua Manichæi quidem libertatem arbitrii de medio tollentes Eccleſiam vexabant, Pelagius vero libertatem arbitrii nimis extollendo, divinæ gratiæ ad bona ac ſalutaria opera perpetranda neceſſitatem nondum ſuſtulerat? Quæ

Quæ cum ita ſe habeant, nullus, ut reor, Didymi locus Theologo æquitatis amanti talis videbitur, ut perſuadere valeat, Didymum erroribus, qui in Pelagio, aut in Semipelagianis poſtea damnati ſunt, adhæſiſſe. Ac in his quidem de Trinitate libris nihil tale exſtare, ſatis a me oſtenſum puto cum in epiſtola, quam paulo ante memoravi, tum in Adnotationibus pag. 11, & 270. Quod vero ſpectat ad alia Didymi opera, id ipſum nunc breviter demonſtrandum eſt. Sed antequam hoc præſtem, quatuor proponere placet effata, ſive dogmata, quæ ab eo potiſſimum inculcata animadverti.

Primo nempe docet, Fidem eſſe ex divina Gratia. Id aperte tradit cum in libro de Sp. S. num. 9. his verbis: *Fidei effectus eſt particeps, quæ ex Spiritu Sancto venit*: tum in loco, quem mox afferam ex pag. 189. Catenæ in Joannem. At *fidei* nomine quis neget deſignatam ab eo fuiſſe etiam *fidem incipientem*, ſive initium fidei? Ab eo ſane, qui ante ſcribebat, quam fidem incipientem Semipelagiani a fide adulta, ut ſic loquar, ſecernerent, & hanc, non illam divinæ gratiæ tribuerent, exigi jure non poteſt, ut apertis verbis dicat, ex divina Gratia eſſe non incipientem modo, ſed & provectam fidem.

Secundo docet, gratiam nobiſcum *cooperari*. Nam capite 1. Enarrationis in epiſt. Jacobi „ Qui fruitur (inquit) *corona deliciarum*, & qui habet gratiam „ Dei cooperantem, *coronam gratiarum* „ percipit.„ Similique modo in Catena Corderiana ad verſ. 2. pſalmi 50. pag. 993. τὴν θεοῦ συνέργειαν, i. e. *Dei cooperationem*, ſeu gratiam cooperantem, ex qua virtus noſtra ſit, agnoſcit, ut patebit ex verbis mox afferendis.

Tertio docet, non viribus noſtris, ſed divinæ gratiæ tribuendum eſſe, ſi non delinquamus. Nam in citato Catenæ Corderianæ loco ſic loquitur: *Ne, ſi non delinquerent, propriis viribus, non vero* θεοῦ συνεργείᾳ, i. e. *Dei cooperationi, virtutem adſcriberent*. Et capite 5. Enarrationis in ep. 1. Joannis explicans hæc verba, *Qui natus eſt ex Deo, ſervat ſemetipſum, & Malignus non tangit eum*, aperte ait, hominem non ſolis ſuis viribus, ſed per gratiam *ſervore ſe* a peccato: nam ut cuſtodiæ noſtræ divina

cuſto-

cuſtodia adjungatur neceſſarium eſſe affirmat: ſic enim loquitur: *Si quis autem ſemetipſum ſervat, orat divinitus cuſtodiri, ut intactus permaneat a Maligno. Præceptum namque cuſtodiæ, quæ ſtudia noſtro ſit, hoc eſt quod ait:* Cuſtodi tuum cor: *& poſt pauca:* Cuſtodite vos ab idolis. *Cuſtodiæ vera divinæ exemplum eſt quod ait:* Domine ſervabis nos, & cuſtodies nos. *Et illud:* Sub umbra alarum tuarum protege me. *Et illud:* Pater ſancte, cuſtodi eos.

Demum *omnia* omnino opera, quæ ad ſalutem conferant, ideoque etiam initium fidei, ex divina gratia eſſe pluribus in locis aſſeverat. Ita in Corderiana Catena ad verſ. 20. pſalmi 93. pag. 936. *Curam* (inquit) *noſtri habes, Domine. Unde ſi quid adeſt nobis boni, ſcimus id ipſum, quantumcunque eſt, a te etiam exſiſtere.* Et lib. 2 de Trin. pag. 167 hæc habet: *Quod nempe ſine Spiritus Sancti adventu nulla nobis ad Deum ſit vis, aut ſpes.* Et pag. 282. affirmat, *nullam creaturam bonum habere ſine Spiritu Sancto.* Ac demum in libro de Sp. S. num. 44. hæc dictavit: *Dominus videlicet noſter, atque Salvator infert nobis ſecundum miſericordiam ſuam omnia, quæ nos provehant ad ſalutem.* Quis ergo inficietur jam, recte Didymum de neceſſitate divinæ gratiæ ſenſiſſe? Videndum tamen adhuc eſt, quænam ipſi exprobrari poſſe videantur, aut exprobrata jam fuerint ab aliquibus. Quatuor autem, ni fallor, hæc potiſſimum ſunt.

Primum exſtat in Catena in Joannem pag. 189, ubi explicans Domini verba, *Omnis qui audivit a Patre, & didicit, venit ad me*, quæ in Joanne exſtant cap. 6. verſ. 45, ſic loquitur: Κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, καὶ αὐτὰ τοῦτο (legendum fortaſſe, καὶ αὐτῷ τούτῳ) λογικοῦ γενομένου τοῦ ἀνθρώπου, ἐνεσπαρμέναι εἰσὶν αὐτῷ ὑπὸ θεοῦ αἱ περὶ ἐπαινετῶν πράξεων ἔννοιαι, ἀλλὰ καὶ τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας. Ὁ τοίνυν κατὰ τὰς κοινὰς ἐννοίας ἀκούσας, καὶ μαθὼν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἔρχεται διὰ πίστεως πρὸς τὸν κύριον. Quæ ſic vertit Interpres: *Ad imaginem, ac ſimilitudinem ſuam efformato, atque hoc ipſa ratione prædita homini, quaſi ſemina quædam, ac rerum recte gerendarum dictamina indita ſunt a Deo, cognitioniſque veritatis. Quisquis igitur communes illos inſtinctus audit, ac diſcit a Patre, per fidem ad Chriſtum venit.* Ita Interpres: qui vocem ἔννοιαι cur verterit primum *dictamina*, deinde *inſtinctus*, ignoro ea enim *notiones*, ſive, ut vulgo loquuntur Philoſophi, *ideas* deſignat. Ac ne illud quidem ſcio, cur voculam κατὰ, i. e. *juxta*, ſecundo loco omiſerit in latina interpretatione. Didymi ergo locum ad verbum in primis reddemus: nec enim æquum eſt, ut ea translatione utamur, quæ Didymi mentem accurate non referat. *Cum juxta imaginem, & ſimilitudinem factus ſit homo, atque hoc ipſa rationalis factus ſit, inſertæ ſunt ipſi a Deo notiones de laudabilibus actionibus, imo & de cognitione veritatis. Qui ergo juxta communes notiones* audivit, & didicit a Patre, venit *per fidem ad Dominum*. Jam vero in his verbis nihil eſſe contendo, quod orthodoxum non ſit: nec enim ait: *Communes tantum recti bonique notiones ſufficiunt ut quis veniat ad Dominum:* ſed ait, illos per fidem venire ad Dominum, qui non modo juxta communes notiones *audiverint*, ſed etiam *didicerint a Patre:* hiſce autem verbis divinam gratiam cum a Chriſto Domino in citato loco, ut docet Auguſtinus, tum a Didymo hic ſignificari dubitandum non eſt. Quod ut manifeſtius appareat, legenda ſunt quæ ſcripſit in lib. de Sp. S. num. 31; ibi enim divinæ gratiæ tribuendum eſſe docet, quod quis fiat *docibilis Dei*, id eſt, *a Patre audiat, & diſcat*. Quod vero attinet ad communes recti, verique notiones homini a Deo inſertas, quas admittit Didymus, viderint alii, utrum innatæ dicendæ ſint, nec ne: ego illud tantum addo, eas cum ab aliis Patribus agnoſci, tum etiam a Proſpero divinæ gratiæ propugnatore graviſſimo, qui ait: *Genitam vobiſcum agnoſcite legem.*

Alter Theologi noſtri locus exſtat in fragmentis a Chriſtophoro Wolfio evulgatis, tom. 4. Anecdotorum pag 21. Exponit enim ibi hæc Actorum verba, *Et Spiritus Sanctus, quem dedit Deus obedientibus ſibi*, in hunc modum. *Non ſolum in hoc* (inquit), *ſed & aliis Scripturæ locis ſignificatur, Spiritum Sanctum dari, ſi nos ipſi occaſionem & cauſam illud accipiendi ſuppeditemus. Obedire enim Deo eſt res arbitrii noſtri, ſicut & credere, quibus ſcilicet convenienter Spiritus Sanctus datus eſt, tamquam donis* gra-

gratiæ ejus affectit. *His affine eſt illud:* Dabit Spiritum Sanctum petentibus ab ipſo. Pelagianiſmum autem redolere videntur bæc VVolfio. Ac revera ſi denotarent, poſſe hominem ſine gratiæ auxilio mereri ut accipiat Spiritum Sanctum, aut ullam grariam, Pelagiana ſine dubio forent. Sed banc eſſe Didymi verborum ſententiam, non concedo. Imo cum ab eo dictata ſint, quem conſtat ſæpius docuiſſe, fidem eſſe ex gratia, nullumque Bonum, quo provehamur ad ſalutem, nobis eſſe ſine gratia; & inſuper ab eo, qui illud perpetuo ſpectavit, dum Scripturas explanabat, ut Manichæos refelleret, ac nullam eſſe rationalem creaturam natura, ac neceſſario malam, capta undecumque poſſet occaſione, demonſtraret; idcirco nihil aliud hic eum voluiſſe crediderim, niſi libertatem hominis Deo obtemperantis, divinamque gratiam non reſpuentis adſtruere: de eo autem nequaquam Didymum cogitaſſe, ut gratiæ ſaluraria opera prævenientis neceſſitatem excluderet.

Quid? quod locus, de quo agimus, paulo perplexior videtur; ut dubitare non remere liceat, an revera ita dictaverit Didymus, ut legit VVolfius. Græca enim ſic legit: τὸ γὰρ πειθαρχεῖν θεῷ προαιρετικόν, ὥσπερ τὸ πιστεύειν, οἷς κατὰ ἀναλογίαν δίδοται τὸ Πνεῦμα, τοῖς τῶν χαρισμάτων αὐτοῦ τυγχάνουσι. Quæ ad verbum converſa ſic ſonant: *Nam obedire Deo, voluntarium eſt* (ſeu, *liberum eſt*), *ſicut & credere, iis quibus juxta analogiam datus eſt Spiritus, qui dona ipſius conſequuntur*. Cum vero pigeat me in grammatico vocum examine tempus terere, miſſum hoc faciens ſic argumentor. Aut lectio, quam Wolfius exhibet, mendoſa eſt, aut genuina. Si mendoſam quis eam eſſe reponat, tamdiu ergo incerta eſt Didymi hoc in loco ſententia ac mens, quamdiu non conſtat, quomodo emendandus ſit iſte locus. Sin autem genuinam eſſe dixeris, ea dumtaxat Didymi verbis interpretatio adhibenda eſt, quam ferre poſſunt. Vocula ergo οἷς (i. e. *iis quibus*) referenda eſt ad dictionem προαιρετικόν (i. e. *liberum*); nec enim referri poteſt ad verbum πιστεύειν (i. e. *credere*): alioquin non de Fide Theologica qua credimus in Deum, loqueretur Didymus, ſed de fide quam habemus viris gratia
ſan-

ſanctificante donatis: quod eſt abſurdum. At ſi vox οἷς referenda eſt ad vocem προαιρετικόν, quis non videt, Didymi verba a qualibet Pelagianiſmi ſuſpicione immunia eſſe? Loci enim ſententia bæc eſt: Iis liberum eſſe Deo obedire, & credere, qui Spiritus Sancti dona conſequantur.

Supervacaneum vero foret in aliis bujuſmodi locis explicandis immorari, in quibus ait Didymus, Spiritum Sanctum illis conferri, aut in illis habitare, *qui digni adventu ejus exſtiterint*, ut loquitur num. 28. libri de Spiritu Sancto, *quive ſe dignos ejus munere præparaverint*, ut ait ibidem num. 37. His enim formulis, quas non raro etiam in libris de Trinitate babet, perſpicuum eſt dignos eos dici adventu Spiritus Sancti, qui præcedentes gratias non reſpuerint, ſed divina adjuvante gratia a vitiis liberati ſint. *His enim tantummodo Spiritus Sanctus inſeritur* (inquit ipſe num. 49. ejuſdem libri de Sp. S.) *qui vitiis derelictis, virtutum ſectantur chorum, & juxta eas, & per eas in fide Chriſti victitant*.

Tertius locus exſtat libro 1. de Trin. pag. 51. *Creatura* (inquit) *per participationem habet bonitatem, imitatione exprimens pro ſuis ipſius viribus, ſi ita loqui fas eſt, innotam, & perfectam Dei bonitatem, & per hanc ſalva facta*. Verum non caſu, ſed conſulto addit Didymus: *per hanc* (Dei bonitatem) *ſalva facta*: &: *ſi ita loqui fas eſt*. Vires ergo humanæ quas memorat, non ſunt mere naturales, ſed cum divina gratia cooperantes. Quo ſenſu in libro etiam de Spiritu Sancto num. 22. ait: *Cum autem Filius imago ſit Dei inviſibilis, & forma ſubſtantiæ ejus; quicunque ad hanc imaginem, vel formam imaginantur atque formantur, adducentur in ſimilitudinem Dei, juxta vires tamen humani profectus, iſtiuſmodi formam, & imaginem conſequentes*. Ceterum verba bæc: *pro ſuis ipſius viribus*, &, *juxta vires humani profectus*, æque valere opinor, atque iſta: *quantum homini poſſibile eſt*.

Poſtremus locus exſtat in Enarrationibus ad cap. 1. epiſt. 1. Petri. Ibi verba Petri, *Electis.... ſecundum præſcientiam Dei Patris*, ſic explicat: „ His concor-
„ dant quæ a Paulo dicta ſunt ita: *Sic-*
ut

„ *ut elegit nos in ipſo ante originem*
„ *Mundi eſſe ſanctos, & immaculatos*
„ *coram eo in dilectione, prædeſtinans*
„ *nos in adoptionem filiorum*. Licet e-
„ nim quidam dicant, quoniam ſem-
„ per, & ante mundum, Rationabilium
„ natura ſit; verumtamen prævidens
„ Deus fidem, & actus hominum, quæ
„ (*legendum puta*, qui) aguntur per
„ Euangelicam doctrinam, præſcienter
„ *elegit eos in Chriſto ante Mundi ori-*
„ *ginem*, jam tunc *prædeſtinans eos filios*
„ eſſe participio ſanctos *adoptionis*. Præ-
„ ſcientia enim nihil aliud eſt putanda,
„ quam contemplatio futurorum: quæ
„ non eſt jam præſcientia poſtea, ſed
„ ſcientia, dum ea quæ primitus con-
„ templata ſunt, veniunt ad effectum.
„ Licet igitur *ſecundum præſcientiam e-*
„ *lecti* erant quibus Petrus ſcribit; ve-
„ rumtamen exſiſtentibus eis Petrus lo-
„ quitur. Abjicit itaque fabulam Ma-
„ nichæorum de naturis & intellectus
„ præſens.„

Parum vero hæc arrident Cenſori illi, qui in Enarrationum margine breves Notas appoſuit: arbitratur enim is, ut opinor, aut ſaltem ſuſpicatur, Didymum hic loqui de prædeſtinatione quæ ſubſequatur naturalium meritorum prævisionem, aut ſaltem de prædeſtinatione ad Gloriam. At, niſi ego fallor, Didymus neque de prædeſtinatione ad Gloriam loquitur, neque de prædeſtinatione ad gratiam ex prævisis meritis naturalibus: nullam enim neque Gloriæ, nec meritorum naturalium mentionem facit; nam ſermonem habet de prædeſtinatione ad gratiam adoptionis, ſive ſanctificantem, quæ prædeſtinatio ſubſequatur præſcientiam meritorum per gratiam acquiſitorum, fidei nempe potiſſimum, & operum ſalutarium. Ut enim Didymus ipſe ait in iiſdem Enarrationibus ad caput 3. epiſt. 1. Joannis: *Filii Dei ſumus jam a præſenti ſecula ..... dum conſtat in nobis, ſicut poſſibile eſt, in præſenti vita filiorum adoptio*.

Cap. VII.

De Apatheia.

Vocabulum ἀπάθεια, quod, ſpectata ejus origine, *impatibilitatem*, ſive *immunitatem a paſſione* ſignificat, poſt Didymi obitum Catholicis valde ſuſpectum evaſit, quod eo Pelagiani turpiter abuſi ſint. Cum igitur Didymus ipſe illud uſurpaverit, videamus nunc, utrum pravo, an recto ſenſu id acceperit. Quod priuſquam perpendam, animadvertere opus eſt, tribus præcipue modis eam vocem olim ſumptam eſſe. Nam primo dicitur ἀπαθὴς, ſive *impaſſibilis* abſolute & ſimpliciter. Atque hoc ſenſu Didymus lib. 2. de Trin. pag 211. ait: *Qui vero impaſſibilis eſt, Deus eſt*. In libro autem de Sp. S. num. 9. vocat Spiritum Sanctum *impoſſibilem*. Secundo ἀπαθὴς dicitur ille, qui, ut verbis utar Hieronymi ad Cteſiphontem ſcribentis, *ad virtutum ſummitatem cum venerit meditatione, & aſſidua ipſarum virtutum exercitatione, paſſiones, ſeu perturbationes ita de mente exſtirpaverit, ut nulla fibra radixque vitiorum in eo reſideat: adeo ut ne in nocte quidem ea patiatur quæ hominum ſunt, nec cogitatione vitiorum aliqua titilletur*. Hoc ſenſu quoſdam ſanctos homines evadere *impaſſibiles*, docuerunt Pelagiani. Quo autem illorum abſurdior foret opinio, illud etiam aliquando ſaltem addiderunt, poſſe hominem ſolis naturæ viribus ad hujuſmodi ſtatum pervenire: His Auguſtinus in libro de dono perſeverantiæ cap. 2. hoc Eccleſiæ dogma opponit: *In quantacunque juſtitia ſine qualibuſcunque peccatis in hoc corruptibili corpore nemo vivit*. Cum gratia nempe ordinaria, ut ego interpretor. Demum ἀπάθεια, ſive *impatibilitas* ſumitur etiam *pro eo ſtatu* (inquit Cotelerius tomo 1. Patrum Apoſtolicorum pag. 548) *in quo poſitus vir ſanctus, per gratiam Dei minus crebris, minoribuſque tentationibus obnoxius eſt, nec gravioribus peccatis ſuccumbit*. Ac ſane ἀπάθειαν ſic definit S. Maximus Centuria 1. de Caritate cap. 36, ut ſit *pacatus animæ ſtatus, ſecundum quem difficulter movetur anima erga malitiam*. Sanctus vero Iſaacus Syrus libro 2. Sermonum ſermone 34 pag. 200. Naniani codicis eoſdem Sermones continentis: Τί ἐστιν (inquit) ἡ ἀπάθεια ἡ ἀνθρωπίνη; Ἀπάθεια οὐ τὸ μὴ αἰσθανθῆναι τῶν παθῶν ἐστιν· ἀλλὰ τὸ μὴ δέξασθαι τὰ πάθη: ἐκ πολλῶν γὰρ καὶ ποικίλων ἀρετῶν ὧν ἐκτήσαντο τῶν φανερῶν καὶ κρυπτῶν· ἠσθένησαν αὐτοῖς τὰ πάθη· καὶ οὐ δύνανται εὐχερῶς ἐπαναστῆναι κατὰ τῆς ψυχῆς, i. e. *Quid eſt humana impatibilitas? Impatibili-*

bilitas non in eo ſita eſt, ut poſſiones non ſentiantur, ſed in eo ut paſſianes non recipiantur: nam ex multis variiſque virtutibus quum manifeſtis, tum occultis, quas acquiſiverunt, debiles factæ ſunt eorum paſſiones, nec poſſunt iſtæ cantra animam facile inſurgere. Hoc ferme ſenſu vulgo intelliguntur Irenæi, Juſtini, Clementia Alexandrini, Baſilii, & aliorum loca, in quibus Juſtorum ἀπάθεια memoratur. Ego vero hanc explicationem non ſolum rejicere non audeo, ſed etiam libenter eam amplector: ac illud tantum adjicio, mihi quidem eorum Patium loca legenti viſum eſſe, ipſos interdum *apatheiæ* nomine nihil aliud deſignare voluiſſe, quam ſtatum illum, in quo aut per baptiſmum, aut per pœnitentiam homo ab omni peccati ſorde mundatus ſit: adeo ut πάθος non tam *paſſionem*, quam *peccotum* nonnumquam ſonet; itaque ἀπαθὴς aliquando non tam is dicatur, qui *paſſianis*, aut *paſſionum*, quam qui *peccati actualis expers* fuerit.

Sed jam tempus eſt, ut quid hac de re Didymus ſenſerit, inquiramus. Loca igitur, in quibus humanam ἀπάθειαν is commemorat, hæc potiſſimum inveni. Primua occurrit lib 1. de Trin. pag. 71; ubi affirmat, qui Chriſti *conſartes* ſint, eos eſſe ἀπαθείας (ſive *impatibilitatis*) *Chriſti ipſius participes*. Alter exſtat lib. 3 de Trin. pag. 367, ubi ſic loquitur Theologus noſter: *Nos ſibi conformes faciens* (Chriſtus Dominus), *in apatheiam* (ſive *impotibilitatem*) *tranſtulit*. Tertius legitur in libro de Sp. S. num. 11. *Deus autem* (codex noſter, *Deus enim*) *largitar bonorum ſpem quam pramiſit, reddet* (rectius codex noſter, *reddit*) *in virtute Spiritus Sancti his, qui habent illum; gaudio* (codex noſter: *& gaudio*), *& pace complet eos, qui imperturbotam, & ſedatom cogitationem poſſidentes, lætas habent mentes, et ab omni perturbationum tempeſtate tranquillas.*

Verum neque his, nec aliis hujuſmodi, ſi qua ſunt in Didymo, oſtenditur, eum pravo ſenſu humanam apatheiam admiſiſſe. Noſtræ vero æquitatia eſt, apatheiæ vocabulum recto ſenſu in Didymo, ut in aliis Patribus facimua, interpretari, donec certa proferantur argumenta quæ illum perperam ſenſiſſe demonſtrent. Nam I. S. Hieronymus & in Epiſtola quidem ad Cteſiphontem, & in Procemio libri quarti in Jeremiam plures nominat Pelagianæ apatheiæ defenſores, Origenem, Rufinum, Euagrium, Jovinianum, alioſque; Didymom tamen nuſquam hac de re objurgat, etſi multis aliia in locis, aliaa ob cauſaa eum accuſando, illius nomini non pepercerit. II. Vox ἐμπαθὴς apud Didymum non hominem denotat *paſſionibus obnoxium*, ſed *paſſionibus ſuccumbentem*. Dictione igitur contraria ἀπαθὴς non eum deſignare putandus eſt, qui nullis paſſionibus obnoxiua ſit, ant nunquam iis ſuccumbat, ſed eum qui paſſionibus ſuccumbere non ſolet. Quod autem vox ἐμπαθὴς ita ſumatur a Didymo, oſtenſum a me fuit Not. 6. pag. 129, idque confirmare licet ex ejus verbis, quæ in Enarrationibus ad caput 3. epiſtolæ Jacobi legimua. *Pacem*, inquit, *quam dat* (Mundus), *ad corporeos actus invitat amatores concupiſcentiæ, & paſſibiles eos facit: Jeſus autem pacem præbens, amicos Dei conſtituit.* Nec enim dubito, quin ἐμπαθεῖς græce dixerit Didymus quos Epiphanius Scholaſticua, ſeu quicunque illarum fuerit Enarrationum Interpres, vocat *paſſibiles*: i. e. paſſionibus ſuccumbentes. III. Vox πάθος, i. e. *paſſia*, ita accipi videtur a Didymo lib. 2. de Trin. pag. 129, ut *peccatum* valeat: vox vero ἐμπαθὴς ita, ut eum ſignificet, qui peccet. Mirum itaque eſſe non debet, ſi etiam ἀπαθῆ eum interpreter, qui per Dei gratiam ſanctificantem a peccatia mundatus fuit. IV. Vocabulo ἀφθαρσία, quod idem valet atque ἀπάθεια, *virtutem* aliquando denotari docet Didymus in Catena in Pſalmos, quæ exſtat in codice græco XVII. Bibliothecæ Venetæ S. Marci: pagina enim 22. explicana hæc Pſalmi noni verba, *Infixæ ſunt gentes in corruptione, quom fecerunt*, ſic loquitur: Καὶ μὴν καὶ τῆς ἀρετῆς ἀφθαρσίας λεγομένης ἐν τῷ ἡ χάρις μετὰ τῶν ἀγαπώντων τὸν κύριον ἡμῶν ἐν ἀφθαρσίᾳ· ἡ ἐναντίως ἔχουσα κακία λέγοιτ' ἂν εἰκότως διαφθορὰ καὶ φθορά. Id eſt. *Atqui cum & virtus dicatur* incorruptio *in illo textu* (Epheſ. VI. 24): Gratia cum iis qui diligunt Dominum noſtrum in incorruptione; *merita contraria virtuti nequitia dicitur* corruptio. V. Humanam apatheiam ſtricto ſenſu acceptam rejectam fuiſſe a Didymo colligo ex lib. 3. de Trin. pag. 316: ab anima enim

quæ

Digitized by Google

quæ corpus ſibi ſubjectum teneat, & Dei cogitationibus impleatur, reddi corpus ipſum *ἀπαθὲς* non ait, ſed ipſam niti reddere illud *velati ἀπαθὲς*. VI. Si ſingula ex allatis antea Didymi locis expendamus, manifeſto apparebit, ſummum illum virtutum, & apatheiæ apicem, quem ex Hierooymo deſcripſimus, neutiquam ab ipſo indicari; multoque minus poſſe hominem, Didymi ſententia, ad eum ſtatum ſioe divina gratia pervenire: ubique enim de iis omnibus loquitur, qui gratia ſanctificante donati ſint.

Denique omnem ſcrupulum tollit ipſe Didymus, dum Pelagianam apatheiam aperte rejicit: nam & in loco, quem attuli pag. 255. Not. 4, docet, *impoſſibile eſſe homini vitom ad perfectom Legis normam exigere*; & affinia ſcribit lib. 2. de Trin. pag. 168, & 192.

At Didymus, inquiet quis, libro 2. de Trin. pag. 255. eos qui baptizantur, ait fieri *ἀναμαρτήτυς*, i. e. *impeccobiles*. Sed quis non videt, vocem *ἀναμάρτητος* non ſumi ibi eo ſenſu, quem reprehendit Hieronymus in Epiſtola ad Cteſiphontem, nec aliud ibidem ſignificari a Didymo, quam omnia in baptiſmo peccata deleri? Alioquin Pelagianam *ἀναμαρτησίαν* tribuiſſe dicendus eſſet omnibus baptizatis: quod ne veriſimile quidem eſt.

Quæ cum ſic ſe habeant, immunem a Pelagiano errore fuiſſe Didymum concludere jam liceret, niſi quidam adhuc locus ſupereſſet, qui negotium faceſſere queat: de quo proinde pauca dicenda ſunt. Exſtat is tomo 4. Anecdotorum Wolfii pag. 44, ubi explanans Didymus iſta Actorum verba, *Hæc erat plena operibus bonis, & eleemoſynis*, ſic loquitur: *Quoniam nonnulli, qui negligenter in ſtudio perfectæ virtutis verſantur, fieri poſſe negant, ut homo inculpabilem vitam agat; præſenti loca Scripturæ confutari poſſunt, quo Darcas plena fuiſſe dicitur bonis operibus omnibus, & erogatis in pauperes eleemoſynis, Qui enim ita vitom inſtruit, eum ſine ſordibus vivere conſequens eſt*.

At ne hæc quidem cenſuræ digna exiſtimo. Ab illo enim dicuntur, qui aperte docuit, ut jam monui, *non poſſe hominis vitam ad perfectam Legis normom exigi*. Quapropter cum hominem inculpabilem vitam agentem hic nominat, non eum intelligit, opinor, qui in nullum unquam ne veniale quidem vel leviſſimum peccatum labatur, ſed qui graviter quidem nunquam, venialiter autem multo rarius delinquat, quam ceteri vulgo homines. Quamquam poſſe hominem juſtum, cum gratia extraordinaria, vitare omnia peccata etiam venialia, ne ipſe quidem Auguſtinus negat. *Qui dicunt* (inquit libro 2. de peccatorum meritis & remiſſione cap. 6. ſegm. 7) *eſſe poſſe in hac vita hominem ſine peccata, non eſt eis continuo incauta temeritote obſiſtendum. Si enim poſſe negaverimus; & hominis libero arbitrio, qui hoc volendo appetit, & Dei virtuti vel miſecordiæ, qui hoc adjuvando efficit, derogabimus..... Si a me quæratur, utrum homo ſine peccato poſſit eſſe in hoc vita, confitebor poſſe per Dei grotiam, & liberum ejus arbitrium*. Imo aliquos reipſa fuiſſe, vel eſſe homines juſtos ſine peccato, præter Chriſtum Dominum, ac B. Virginem, confidenter negare non audet in libro de perfectione juſtitiæ cap. 21. ſegm. 44. *Scie enim* (inquit) *quibuſdam eſſe viſum: quorum de hac re ſententiam non audeo reprehendere, quamquam nec defendere voleam*.

CAP. VIII.

De Cælis.

CÆlos anima, intelligentiaque præditos eſſe, adeo aperte negat Didymus lib. 1. de Trin. pag. 97, & lib. 2. pag. 192, ut jure ſtatui poſſe exiſtimem, ipſum Origenianis hac in re nequaquam ſuffragatum eſſe. Quid ergo ſibi vult, ioquies, cum ait lib. 2. pag. 114, cælos a Spiritu Sancto *corroboratot* eſſe, atque *ſanctificatos*? Reſpicit ibi, atque adeo explicat Pſaltis illud: *Verbo Domini cæli firmati ſunt* &c. Eum vero locum accipi poſſe cum de cælorum ſubſtantia, tum de Angelis cælorum incolis, docet ipſemet lib. 2. pag. 174. Itaque cum cælos quidem vocat *res inanimatat*, & *creoturas irrotionoles*, de cælorum ſubſtantia loquitur; cum vero eos a Spiritu ſanctificatos dicit, alteram ſequitur interpretationem. Lege, quæſo, quæ ſcripſi Not. 8. pag. 87, & Not. 3. pag. 114.

Cap.

Cap. IX.

De peccato originali.

INter ceteros errores, quos Didymum in Enarrationibus, atque in libro adv. Manichæos docuiſſe ſuſpicatur Jacobus Baſnagius, hunc etiam recenſet, quod *peccatum originale negaſſe videatur*. Sed injuſtam plane, ac falſam eſſe hujuſmodi accuſationem, oſtenſum a me fuit Not. 8. pag. 257. Quis vero non miretur, eum Didymo errorem tribui a Baſnagio, quem aperte explodit ipſe Didymus quum in libro adv. Manichæos, ut monui pagina jam citata, tum capite 5. Enarrationis in epiſtolam primam Joannis, ubi explicat hæc verba: *Totus Mundus in maligno poſitus eſt*. Horum enim interpretationem ſic exorditur: „ *Mundus*, id eſt, Mundi amatores maligno ortui ſunt ſubjecti. *Totus* ait, „ quod omnes ſub peccato naſcimur, „ quoniam ipſe ortus in vitiu eſt. „ Quid amplius exigi ab eo poteſt, qui tum hæc dictabat, quum peccatum originale necdum negaverant Pelagiani?

Sed argumentum pauliſper expendamus Baſnagii, quod is affert in hunc fere modum. Pauli verba, *Eramus natura filii iræ*, ita accipit Didymus in libro adv. Manichæos, ut vocem *naturà* ſignificare dicat *vere*. „ At φύσει (inquit) nequaquam ſignificat *vere*, & „ Apoſtolus voluit, nos Dei vindictam „ ob peccatum origioale mereri; quod „ tamen ibi Didymus non commemorat, ideoque peccatum originale negaſſe videtur. „

Sed Hieronymua quoque libro 1. Comment. in Epiſtolam ad Epheſios cap. 2. ea Pauli verba ſic expooit, ut neque peccati originalis mentionem faciat, & vocabulum φύσει ambiguum eſſe affirmet, ut verti etiam poſſit *prorſus*, ſive *omnino*. Numquid ergo Hieronymum quoque inter eos numerabimus, qui tam turpiter errarunt, ut peccatum originale non agnoverint?

Cap. X.

De animarum præexſiſtentia.

ORigenianu de animarum præexſiſtentia errore infectum fuiſſe Didymum, adeo clare teſtatur moltis in locia Hieronymus, ut dubitare omnino non liceat, quin ipſe a Sancto Doctore, ut pravæ illius doctrinæ patronus habitus fuerit. Ut enim ea præteream quæ de Didymo ſcripſit ille lib. 1. adv. Rufinum ſegm. 6, & lib. 2. ſegm. 16, ac lib. 3. ſegm. 12, quid apertius his quæ legimus ſegm. 28. libri tertii? Rufinum ibi ſic alloquitur: *Hinc eſt et illa tua arcana interrogatio, quare moriantur infantes, quum propter peccata, corpora acceperint. Exſtat liber Didymi ad te, quo ſciſcitanti tibi reſpondit, non eos multa peccaſſe, & ideo corporum carceres tantum eis tetigiſſe ſufficere*. Quapropter Didymum ab Origeniſmi labe defendere nemo poteſt, quin probet aut Didymi ſcripta, ob quæ ipſum Hieronymus accuſat, ab Origeniſtis corrupta, vel ficta fuiſſe, idque Hieronymum ignoraſſe: aut id Hieronymo propoſitum fuiſſe, ut Didymum calumniaretur: aut denique illum Didymi mentem probe non aſſecutum, ea Origeniano ſenſu dicta exiſtimaſſe, quæ catholico dictaverat Didymus. Quorum primum ne veriſimile quidem videtur: alterum dici non poteſt quin maxima maximo Doctori, ſanctiſſimoque viro injuria temere inferatur: tertium vero nulla omnino ratione confirmare jam licet, quod & pleraque Didymi ſcripta interierint, & circa Quintæ Synodi tempora, ac poſt eam Synodum quampiurimi, quibus fortaſſe ea legere datum erat, eamdem, quam Hieronymus, Didymo notam inuſſerint. Quæ cum ita ſint, in dubium revocari non poteſt, quin aliqua ſaltem ex Didymi ſcriptis, quæ interciderunt, Origeniana labe inquinata fuerint: ac illud tantum nobis integrum eſt quærere, utrum hujuſmodi ſint etiam quæ ſuperſont.

Itaque, ut in præexſiſtentia animarum ſiſtamus, nullum ejus veſtigium neque in libro adv. Manichæos, neque in libro de Spiritu Sancto, nec in fragmentis, quæ Didymo in Catenis tribuuntur, obſervare me memini. In libris vero de Trinitate nonnullæ quidem occurrunt locutiones, quæ ad Origenianum hunc errorem referri queant, cujuſmodi eſt illa quæ pag. 248. legitor: *Pro terra rurſus donat cœlum:* ſed ſingulaa catholico ſenſu commode accipi poſſe oſtendi, ni fallor, in Notis, ut videre licet pag. 87. Not. 8, & pag. 114 Not. 3, &

3, & pag. 314. Not. 2, & pag. 248. Not. 2, aliiſque locia in poſtrema hæc Nota indicatia. Quin vel ipſe Auguſtinus poſt damnatum jam ab Eccleſia Origeniſmum, cum quadam ex huiuſmodi locutionibus uſus eſſet, eam in Retractationibus lib. 1. cap. 1. ſibi quidem non omnino arridere indicat, ſed ut abſurdam noo reſpuit: ſic enim eam retractat: „ Alio loco cum agerem de animo, di„ xi: *Securior rediturus in cælum*. *Itu„ rus* autem, quam *rediturus*, dixiſſem „ ſecuriua, propter eoa qui putant ani„ mos humanos pro meritia peccatorum „ ſuorum de cælo lapſos ſive dejectoa, „ in corpora iſta detrudi. Sed ego pro„ pterea non dubitavi dicere, quia ita „ dixi, *in cælum*, tamquam dicerem, „ *ad Deum*...., Et io libro Eccleſiaſtæ „ ſcriptom eſt: *Spiritus revertatur ad „ Deum, qui dedit illum*.„

Reliqunm eſt ergo ot quæſtionem hanc omnem ad Enarrationea cootrabamus: in hia eoim eum, de quo loquimur, errorem nonnulli ſe detexiſſe arbitrati ſuot. Locus autem, quem repreheodunt, exſtat initio Eoarratiooia in primam Petri Epiſtolam, ubi explicatia litteraliter hia verbia, *advenis diſperſionis Ponti*, io hunc modum pergit: „ Si quid autem ſupra „ textum hic poteſt intelligi, animad„ vertendum eſt hoc de animæ ratione, „ quaſi *advenam* eam velit agnoſci. Un„ de etiam dictum videtur: *Peregrinus „ ergo* (legendum, *ego*) *in terra*, & „ *advena, ſicut omnes patres mei*. Et i„ terum: *Heu me, quoniam incolatus „ meus prolongatus eſt*. Advenæ ſiqui„ dem fiunt hominum animæ corpori„ bus copulatæ, dum in eis temporaliter „ eſſe conſtituuntur. Nam ſi eſſent ex „ ea ſubſtantia, vera corpora eſſeot ha„ bitatricea terræ. Denique animæ ha„ beotes compaſſionem caroia, eſſe io „ habitatione carnea nuncupantur, & „ velatione, quamquam advenæ ſunt io „ terram (lego, *in terra*); ſed magis „ aſſimilantur iodigenis. Unde & terro„ res inferuntur (*reſpicit Didymus ver„ ſiculum 13. capitis 8. Apocalypſis*) ſu„ per *habitatores terræ*: rapientes utique „ ea quæ terrena ſunt, & terreni indu„ tos imagine.„ Ita Didymus. Qui vero Notaa in margine adjecit: *Caute lege* (ioquit): *nam ſubdole videtur inſinuare hæreſim Origenis de præexſiſtentia animarum ante corpora, et mundum viſibilem*.

Sed equidem, ut verum fatear, cur noo poſſiur catholico hæc ſenſu accipi, noo video. Nulla eoim hic præexſiſtentiæ, nulla præcedentium peccatorum mentio, ſed temporaneæ duntaxat animarum in corporibus habitationia: oec aliud ſpectare mibi videtur Didymus, niſi ut moneat, non eſſe animaa ex terrena ſubſtantiâ; alioquio dicerentur non *advenæ*, ſed *habitatrices terræ*: eas vero animas, quæ *habent compaſſionem carnis*, id eſt, quæ carnalia deſideria, paſſioneſque ſectaotur, *indigenis* potius, quam *advenis aſſimilari*.

Quid? quod abſurdam Origenis de præexſiſtentia opinionem aperte ibidem poſt pauciſſima verba commemorans Didymus, ita quibuſdam eam triboit, ut iodicare videatur ſibi illam noo arridere, aut ita certe, ot illam ibi non amplectatur. Ut enim paulo ſuperius diximos, afferens Pauli verba, *Sicut elegit nos in ipſo ante originem mundi eſſe ſanctos*, ſic ea exponit: *Licet enim quidam dicant, quoniam ſemper & ante Mundum Rationabilium ſubſtantia ſit; veromtamen prævidens Deus fidem, & actus hominum....præſcienter elegit eos in Chriſto ante Mundi originem*.

At ſi hæc ita ſe habent, qui ſit ergo, inquies, ut Hieronymus Origenianum de præexſiſtentia errorem Didymo tribuat? Nempe Hieronymus ea Didymi ſcripta reſpicit, quæ jam oulla ſunt; oos vero ea duntaxat quæ adhuc exſtaot.

Cap. XI.

De carnis reſurrectione.

TRanſeamus modo ad carnia reſurrectionem: nam de iſta quoqoe perperam ſenſerunt Origeoiſtæ. De Didymo autem ſic ſtatuo: nullum exſtare, aut nullum certe mihi notum eſſe locum, in quo de reſurrectione ea docuerit quæ docuiſſe dicitur Origenes. Cum enim in Canonibus, ſive anathematiſmis contra Origenem ſeculo ſexto conditis accuſetur ipſe Origeoes, aut ſaltem Origeniani, quod corpus Domioi poſt reſurrectiooem æthereum, & ſphæricum evaſiſſe voluerint, ac noſtra item corpora poſt reſurrectionem ætherea fore, & ſphæ-

ſphærica, imo tandem ſubſtantiam corporum in nihilum abituram cenſuerint; nihil tale unquam io ullo Didymi opere invenire potui: quin e contrario io multa incidi loca, quibus ſatis aperte ſe Catholicæ Eccleſiæ doctrinam ſequi indicat. Unum eaempli cauſa profero ex Corderiana Catena in Joannem. Exſtat vero pag. 159, ubi eaponitur verſiculus 29. quinti capitis, qui eſt hujuſmodi: *Omnes qui in monumentis ſunt, audient vocem Filii Dei*. Didymi autem verba latine a Corderio ſic verſa ſunt: *Illud*, Omnes qui in monumentis ſunt, *idem eſt ac ſi dicat:* Omnes mortui. *Alioquin enim eorum qui o feris igneve conſumpti ſunt, corpora nom reſurgerent. Verum quandoquidem omnium mortalium futura ſit reſurrectio, illi etiam eorum, qui* in monumentis ſuot, *numero cenſendi. Quod ſi contentioſius contradicant, ſciendum iis, ſicut qui bona maloque perpetrarunt, non ſunt corpora, quæ in monumentis recondita ſunt, ſic neque Verbum prohibiturum ipſos quo minus corpora ſua igni aliave ratione abſumpta reſumant*. Quid clarius? Non ætherea, non ſphærica aſſumpturos nos eſſe dicit corpora, ſed τὰ πυρὶ ἢ ἄλλως ἀναλωθέντα, id eſt ea ipſa quæ ante obitum habebamus, etſi forte ab igne, aot alia quacumque ratione abſumpta fuerint.

Supereſt itaque tantum, ut potiora qoædam Didymi loca lectori exhibeam, ut judicare queat, utrum orthodoaa ſint, nec ne.

Primum deſumo ex Nicetæ Catena in Jobum pag. 187, Græca tamen verba omittens brevitatis ergo, ac ea latine tantum, ſed fideliter, & ad verbum a me converſa afferens. Explicat ibi Didymus nonum decimumque verſiculum ſeptimi capitis, ubi Græca Translatio hæc habet: *Si enim homo deſcenderit in infernum, non amplius aſcendet, neque revertetur in propriam domum, neque agnoſcet eum amplius locus ejus*. Quæ dum exponit, ſic loqoitur: *Alii vero dicunt: Non ut neget reſurrectionem* (Jobus), *hæc dicit: ſed ita loquitur primum quidem ut homines caducos eſſe ac debiles oſtendat: deinde quia qui ſemel mortuus eſt, in hanc corruptibilem vitam non revertetur, neque quiſquam ipſum videbit ea facientem quæ facere conſueverot. Itaque verbis illis*, Non amplius aſceodet

ex

ea inferno, *conjungenda ſunt verba hæc*, In propriam domum non revertetur. *Ut ſenſus ſit: Reſurget quidem, non revertetur tamen in ſuom domum. Sed probabilis quidem eſt hæc iuterpretatio; verior autem eſt prior illa, quod nempe ignorabat Juſtus* (Jobus) *quæ pertinent ad reſurrectionem*. Ita Didymus, nihil, ut opinor, affirmans, quod Eccleſiæ doctrioæ de corporum reſurrectione adverſetur: etſi ea duabus, quas indicat, interpretationibus eam amplecti videatur, quæ minos probabilis eſt.

Alter locus legitur tom. 4. Anecdotorum Wolfii pag. 11. Affert ibi Didymus ex verſ. 26 capitis 2. Actorum verba Pſaltis: *Inſuper & caro mea requieſcet* (ſive *habitabit*) *in ſpe:* tum hæc ſubjungit, qoæ Wolfii traoslationem a me alicubi fideliter emeodatam ſequeos affero. *Quoniam Jeſus, in quontum mortem ſubiit, carnem, quam ſalutis noſtræ cauſo aſſumpſerat, depoſuit, ut eam tertia die ex morte reſuſcitaret; merito hanc ſui ipſius carnem* in ſpe habitaſſe *dicit; ob exſpectationem ſcilicet* (ſive *ſpem*) *reſurrectionis*. Hactenus Didymus nihil dicit non orthodoxum: nulla hic meotio ætherei, ſphæricive corporis, ſed unius tantum ejuſdemque carnis, quæ primum a Domino aſſumpta fuerit, tum quodammodo depoſita, ac demum iterum aſſumpta in reſurrectione.

Sed pergit loqui Didymus in hunc modum: *Si quis vero hæc ex perſona Davidis dici opinatur, deſinat ſe ſe ſimpliciorum ſententiæ de reſurrectione opponere. Quamvis enim hi demonſtrare ad oculum non poſſint quod credunt; pie tamen ſe gerunt, cum ajunt carnem reſurgere, ut ſpiritale, & incorruptibile corpus ſit: ſicut enim mortuus qui reſurgit, poſt reſurrectionem vivus eſt, non vero mortuus; ita caro reſuſcitato, poſt reſurrectionem ſpiritale, & incorruptibile corpus eſt*. Huic autem loco non diſſimilis eſt alter, qoi in extremis Enarrationibus legitur, & eſt hujuſmodi. „ Scriptum oamque de hojuſmodi juſtis „ eſt (*Dan.* XIII. 3.): *Fulgebunt ſicut „ claritas firmamenti, & intelligentes „ erunt ſicut aſtra*. Propterea namque „ Sancti reſurgentes a mortuis cum in„ corruptibili, & ſpirituali corpore, „ Solis & Lunæ, & Siderum gloriæ „ comparantur. „ Hiſce autem in lo-

cis

eis dum reſurgentium corpora *ſpiritalia*, & *ineorruptibilia* vocat, reſpicit ſine dubio Pauli verba: *Seminatur corpus animale, reſurget corpus ſpiritale*. Itemque illa: *Et mortui reſurgent incorrupti*.

Suſpicionem tamen alicui, ne quid diſſimulem, movere poteſt quod *carnem* a *corpore* veluti diſtinguere videatur Didymus, dum ait, *carnem reſurgere, ut ſpiritale, & incorruptibile corpus ſit*. Joannem enim Jeroſolymitanum redarguit Hieronymns, quod de mortnorum reſurrectione loquens, *corporis*, non *carnis* vocabnlo uſus eſſet: ex quo infert, eum de reſurrectione idem cum Origene ſenſiſſe. *Alia* (inquit) *carnis, alia corporis definitio eſt: omnis caro eſt corpus, non omne corpus eſt caro. Caro eſt proprie quæ ſanguine, venis, oſſibus, nervisque conſtringitur. Corpus quamquam & caro dicatur, interdum tamen æthereum, vel aëreum nominatur .... Vides, nas intelligere ſubtilitates veſtras, & arcana, quæ in cubiculis, & inter perfectos loquimini ..... Patet quare corporis, & non carnis reſurrectionem dixeris: ſcilicet ut nos rudes carnem te dicere putaremus in corpore, & hi qui perfecti ſunt, intelligerent carnem in corpore denegari .... In Symbulo fidei .... omne Chriſtiani dogmatis ſacramentum*, carnis reſurrectione *concluditur. Et tu intantum in corporis, & iterum corporis, & tertio corporis, & uſque novies corporis vel ſermone, vel numero immoraris, nec ſemel nominans carnem*. Hæc Hieronymus adverſus Joannem, quæ in Didymum etiam convenire poſſe cenſeat quis.

Verum antequam Didymum damnes, lector, æquum eſt, ut hæc quoque animadvertas. 1. Reſnſcitatorum corpora nec aërea, nec ætherea, nec ſphærica ab ipſo hic dici, nec alibi, quod ſciam. 2. Hæc multo ante dictaſſe Didymum, quam ſubtilem iſtam carnis a corpore diſtinctionem expoſniſſet Hieronymus, ſuſpectumque reddidiſſet *corporis* vocabulum. 3. Ideo fortaſſe corporis potius, quam carnis nomine uſum eſſe Theologum noſtrum, quod Paulus citato in loco dixerit: *reſurget corpus ſpiritale*. Poſtremo *ſimpliciorum* ſententiam defendi hic a Didymo: Origeniſtis autem in more poſitum fuiſſe, ut non ſe ipſos, ſed Catholicos *ſimplicium* titulo donarent, nt centies indicat Hieronymus.

Nunc bina alia coronidis loco exſcribere poſſem Didymi de reſurrectione fragmenta ab Hieronymo allata in Epiſtola 119. ad Minervium & Alexandrum. Sed cum valde longa ſint, nihilque in eis dicatur, quod ſe recte non habeat, ſatius duco illa prætermittere: ſatis enim ex his, quæ hactenus dixi, conſtare videtur, recte ne Didymus de carnis reſurrectione ſenſerit, an ſecus.

Cap. XII.

De pœnarum reprobis inflictarum æternitate.

Quod vero pertinet ad pœnarum Dæmonibus, ac Reprobis inflictarum æternitatem, nihil iis addere neceſſe eſt, quæ jam dixi pag. 131. Not. 8, aliiſque in Notis ibidem indicatis. Nam plura quidem alia in Didymi ſcriptis inveni loca, in quibus Inferni ſupplicia æterna diceret: ſed ne unum quidem hactenus reperi, ubi ea ſempiterna fore inficiaretur.

Cap. XIII.

De Angelis.

Cum haud pauca de Angelis in Didymo loca, eaque aut animadverſionis, aut cenſuræ digna viderim, operæ pretium erit ſimul hic omnia, vel certe potiſſima lectori indicare, quo facilius valeat ipſius hac de re omni opinationes cognoſcere.

Primo itaque ipſum in ea fniſſe ſuſpicor opinione, ut Angeli non omni omnino corpore deſtituti ſint, ſed reſpectu noſtrum tantummodo dicantur *incorporei*. Verum ſatis de hoc dixi in epiſtola ad præclariſſimum Præſulem Joannem Archinrum.

Secuodo bonos Angelos proborum hominum, malos vero improborum cuſtodes eſſe docet, ſi auctor ipſe fragmenti eſt, quod ſub ejus nomine ſcriptum reperi in Naniano codice alias a me pag. 277. Not. 6. memorato. Nam pagina 328. ejus codicis hæc legi: Δι-

δύμȣ. Τὰς μὲν ἁγίȣς φωταγωγοὶ φυλάττȣσιν ἄγγελοι· τὰς δὲ φαύλȣς σκοτεινοί. Id eſt. *Didymi. Sanctos quidem cuſtodiunt Angeli lucis, malos vero Angeli tenebrarum.*

Tertio quemdam ab ipſo Angelorum ordinem admiſſum eſſe ſuſpicor, qui in Scriptura vocentur *Æones*, ſive *Secula*, ut dixi pag. 133. Not. 5. De qua opinione legenda ſunt quæ ſcripſit Cotelerius tomo 1. Patrum Apoſtolicorum pag. 403. Not. 18, & pag. 406.

Quarto dæmones ab immundis ſpiritibus diſtinguere videtur in libro de Sp. S. num. 56. Ibi enim primum vocabulo *ſpiritus* nuncupari ait *ſupernas rationabileſque Virtutes*, id eſt Sanctos Angelos: deinde *rationales quoque alias creaturas, & de bono in malum ſponte propria profluentes* vocari *ſpiritus peſſimos*, & *ſpiritus immundos*. Tum demum ſubjungit, *ſpiritus quoque dæmones in Euangeliis appellari*.

Quinto Angelos apoſtatas in terram e cælo deturbatos fuiſſe ait apud Wolfium tomo 4. Anecdotorum pag. 26. *Cum ibi*, inquit, (nempe in cælo) *adhuc eſſent Angeli apoſtatæ, terræ affectum affixerant: ex qua illud conſecutum eſt, ut e cælo in terram projicerentur*. Simili modo Irenæus lib. 4. cap. 16: *Angeli quidem tranſgreſſi* (inquit) *deciderunt in terram*. Atque, ut alios prætercam, Pantaleon Diaconus atque Chartophylax in 32. Naniano codice pag. 187, Κατὰ τȣ̃ ἀποστάτȣ (ait) καὶ πονηρȣ̃ σατανᾶ· τȣ̃ ὡς ἀστραπὴν ἐκ τȣ̃ ȣ̓ρανȣ̃ πρὸς τὴν γῆν κατασπασθέντος σὺν τοῖς ἀκαθάρτοις καὶ πονηροῖς αὐτȣ̃ πνεύμασιν. id eſt: *contra apoſtatam, & malum Satanam, qui ut fulgur e cæla in terram detractus eſt una cum immundis ſuis maliſque ſpiritibus*. At cum Didymum, tum alios ita loquentes nihil aliud ſpectaſſe crediderim, quam quod Iſaias ait cap. XIV. verſ. 12: *Quomodo cecidiſti de cælo, lucifer? .. corruiſti in terram*. Ubi tamen ſtatim ſubjungit propheta: *Veruntamen ad infernum detraheris in profundum laci*. Hæc enim omnia de Diabolo intellecta fuiſſe a Didymo conſtat ex iis quæ legere licet in Catena in Joannem ad cap. 3. verſ. 13. pag. 94.

Sexto de Angelis rebellibus non ſatis recte alicubi loqui videri poteſt, dum de iis ut *in via* olim exſiſtentibus egit. Namque in Enarrationibus, ad verſiculum 9. epiſtolæ Judæ hæc legimus: *Nec eſt Diabolus terrena ſubſtantia: habuit enim aliquando divinam gloriam, & ſanctam Dei ſcientiam, licet converſus de magnitudine tanta ceciderit*. In libro autem de Sp. S. num. 12. poſtquam Sanctos Angelos naturæ mutabilis eſſe affirmavit, hæc verba addit: *Licet in beatitudine & ſanctimonia perſeverent*. Ac paulo poſt ſubjungit, ſi unum ſaltem Angelum convertibilis, i. e. mutabilis naturæ eſſe oſtenderimus, merito dici poſſe omnes omnino Angelos eſſe mutabilis naturæ, *licet* (inquit) *non ſint converſi in beatitudine perſeverantes*. At ſi juxta Didymum Angeli qui non peccavere, in beatitudine perſeverarunt, ſequi videtur, ut eos qui peccarunt, ex beatitudine excidiſſe exiſtimaverit, ideoque Angelis, cum *in via* adhuc exſiſtebant, beatitudinem tribuerit.

Attamen, ut verum fatear, vix in animum inducere queo, Didymum in ea fuiſſe ſententia, ut Angeli reprobi beatifica Dei viſione aliquando potiti ſint, qua poſtmodum privati fuerint. Nam & allata loca recto ſenſu ſatis commode exponi poſſe reor, nec alibi uſquam, quod ſciam, ejuſmodi opinionem ſecutus eſt.

Quod attinet itaque ad primum locum, equidem cum videam Enarrationum editionem mendis refertam eſſe, ut dicebam ſuperius, ſive ob typographorum incuriam, ſive quod unicus ille codex manu ſcriptus, ex quo primum impreſſæ ſunt, mendoſus foret; proinde conjicio, latinum earumdem Enarrationum interpretem non ſcripſiſſe *divinam gloriam*, ſed, *divinam gratiam*; tum pro dictione *gratiam* irrepſiſſe vocem *gloriam*: quo nihil facilius: cum in vetuſtis membranis compendiariæ utriuſque vocis ſcripturæ parum a ſe invicem abſint, ut ſic loquar, ac valde ſimiles ſint. Quod ſi retinendum omnino quis velit vocabulum *gloriam*, Didymum *divinæ gloriæ* nomine non beatificam viſionem deſignaſſe reſpondebo, ſed ſplendorem gratiæ ac donorum ſupernaturalium Satanæ a Conditore collatorum. Nam vox δόξα, ſive *gloria* ſæpe a Didymo ita accipitur, ut *claritatem* ſplendoremque ſignificet, ſicut alibi monuimus: nec proprie Sancti Angeli

geli dicuntur *hobere divinam gloriam*, id eſt beatificam viſinnem; ſed *frui divina gloria*, aut potius *cæleſti gloria*.

In altero autem loco, quem ſuperius attigimus, ideo Sanctos Angelos *in beatitudine perſeverare* ait, ut puto, quod aut illos ſpectet quatenus *in patrio*, non *in via* exſiſtentes; aut per anticipationem loquens *beatitudinem* vocet eum ſtatum, in quo erant cum adhuc eſſent *in vio;* aut demum quia creati ſunt *in beatitudine imperfecta*, ut docet S. Thomas. In eodem ſane libro de Sp. S. num. 61. ſtatum, ex qun excidit Satanas, exponens Didymus inquit: *Unde & convertibilis* (Satanas) *atque mutabilis, e ſanctitate decidit atque virtute*. Et in Enarrationibus ad caput 1. epiſt. 1. Petri*: In infinitum Beatorum permanebit hæreditas*. Ac demum in libro adverſus Manichæos pag. quidem 211. Diabolum vocat *principem malorum, & primum qui a virtute defecit:* pag. vero 213*: Factus* (inquit) *ut eſſet bonus, poteſtatem virtutis copiendæ imperfectam & mancam ſervavit* (Diabolus); *poteſtatem vero vitii ſuſcipiendi ad actum perduxit*.

Septimo Verbi Incarnationem non prius Angelis, quam nobis notam eſſe factam, imo eam per nos Angelis innotuiſſe docet lib. 3. de Trin. pag. 392. Quod tamen explicatione aliqua indigere nemo non videt, ne illud conſequatur, ut Beatæ Virgini, ac paſtoribus, quibus Salvatoris nativitas ab Angelis nunciata eſt, prius notam fuiſſe Incarnationem voluerit Didymus, quam Gabrieli Archangelo, & Angelis, qui Salvatoria adventum Mariæ ipſi, ac paſtnribus annunciarunt. Sanctus Thomas ſane Angelos a principio ſuæ beatitudinis præſciviſſe docet myſterium Incarnationis, quoad ſubſtantiam tamen, non vero quoad omnes circumſtantias. Quæ ſententia facile cum Didymi verbis conciliari poteſt.

Octavo de Angelis lapſis duobus in locis loquens Didymus, aliquorum reſipiſcentiam; emendationem, ac ſalutem per Chriſtum ab eis obtentam commemorat. Primus locus exſtat capite 1. Enarrationis in epiſtolam 1. Petri, & a Baſnagio tom. 1. Lectt. Antiqq. Caniſii pag. 199. ſic redarguitur: „ Homines „ pravos, & jam æterno damnatos ſup- „ plicio pœnitentiam olim acturos, ut „ & Dæmonas, credidit (Didymus). „ *Nam licet*, inquit, *quidam Angeli ſint* „ *pravi, attamen detenti ſupplicio reſipiſcent unde ceciderunt*, „ Ita Baſnagius. Sed integrum Didymi locum exſcribere operæ pretium eſt. Explicat ibi Enarrator verſiculos 10, 11, ac 12. capitis primi, in quibus hæc inter cetera leguntur: *De qua ſalute exquiſierunt atque ſcrutati ſunt Prophetæ ..... quibus revelatum eſt, quod non ipſis, vobis autem miniſtrabant hæc, quæ nunc annunciata ſunt vobis .... in quæ concupiſcunt Angeli proſpicere*. Poſtrema autem hæc verba ita interpretatur: „ Sic „ exponitur, ſi quis exiſtimaverit, *quæ*„*ſitom a Praphetis ſalutem* in fine eſſe „ Mundi: quod in omnibus, & in ſum„ mo eſt appetitu; quando ipſius qui„ dem causà alia cuncta fiunt, ipſum „ vero cujus cauſa nullius agitur. „ (*Mendoſam hic eſſe lectionem perſpicuum eſt: an delenda vox*, cujus?) „ Non abs „ re eſt etiam intelligi de Sanctis An„ gelis, & ſimpliciter cunctis Beatis „ Rationalibus hoc Dictum, cum omnes „ appetitum habeant proſpicere ea, „ quæ in fine ſeculi ſunt agenda. Si „ vero alium quemdam ſtatum fecerunt „ beatum (per ea quæ revelata ſunt a „ Spiritu Sancto eis qui Euangelium „ ſuſceperunt) præter eum qui ductus „ eſt (*lego*, dictus eſt); dicendum eſt „ & concupiſcere in eum proſpicere „ Angelos, qui in tranſgreſſiune qua„ dam inventi ſunt. Nam licet quidam „ eorum pravi ſint, attamen detenti „ ſupplicio, reſipiſcentes unde cecide„ runt (quod etiam ſtudioſis homini„ bus compromittitur) habebunt deſi„ derium vel per feneſtras ea reſpice„ re. „ Totum hunc locum attuli, ut videat lector, eum alicubi valde obſcurum eſſe, ſive id ex latini interpretis barbarie repetendum ſit, ſive ex vetuſtorum amanuenſium, ſive ex typographorum mendis. Quocunque autem modo ſe res habeat, equidem ægre adducor ut credam genuinam eſſe lectionem vocabuli, *reſipiſcentes*. Nonne multo concinnior ſententia erit, ſi legerimus: *reſpicientes unde ceciderunt?* Quis unquam audivit hujuſmodi locutionem, *reſipiſcentes unde ceciderunt?* aut quidnam tandem valet? Ceterum ſive *reſpi-*

cien-

cientes legendum ſit, ſive *reſipiſcentes*, falſum omnino eſt quod ait Baſnagius. Didymus enim nec de bominibus reprobis, nec de dæmonibus loquitur, ſed de quibuſdam Angelis lapſis, quibus Deus pœnitentiæ locum conceſſerit, eo quod minus peccarint, ſive *in tranſgreſſione quadam inventi ſint*.

Multo autem clarius id ipſum affirmare videtur in altero loco, qui exſtat in eadem Enarratione cap. 3. ad hæc Petri verba: *Qui eſt in dextera Dei, deglutiens mortem, ut vitæ æternæ hæredes efficeremur, profectus in cælos, ſubjectis ſibi Angelis, & Poteſtatibus, & Virtutibus*. Ea enim ſic exponit: „ Sic-
„ ut per Filium Dei, quod Verbum
„ eſt, ſeu Ratio, eſſentiam cuncta Ra-
„ tionalia, & ut eſſent, habuerunt; ſic
„ per eum omnium eorum ſalus effecta
„ eſt. Qui enim (*fortaſſe legendum*,
„ Quia enim) non ſubſtantialiter, ſed
„ acquiſitive ſanctitatem habent, cum
„ creaturæ ſunt (*videtur legendum*, ſint),
„ jure purgatio facta eſt circa cuncta
„ hoc modo habentia bonitatem. Unde
„ etiam ſublimi ore (*legendum puto*,
„ ſublimiorem) correctionem ſuſcipiunt.
„ *Pacificavit* enim Jeſus *per ſanguinem*
„ *Crucis ſuæ quæ in cælis, & quæ in*
„ *terra ſunt*, omne bellum deſtruens,
„ & tumultum. Mox etenim in deſcen-
„ ſu ejus, & nativitate facta de Virgi-
„ ne dictum eſt: *Gloria in excelſis Deo*,
„ *& in terra pax*. Concorditer autem
„ & in præſentibus dictum eſt, quia,
„ cum reſurrexiſſet a mortuis, & ſede-
„ ret in dextera in excelſis, *profectus*
„ *in cælum, ſubjecti ſunt Angeli ei*,
„ *Poteſtates, atque Virtutes*. Sicut enim
„ bomines abſtinentes a peccatis, ſub-
„ jecti ſunt; ita & ſuperiora Rationa-
„ lia correcta ſpontaneis culpis, quæ
„ (*lego*, quas) forſitan habuerunt, ei
„ ſubjecta ſunt, completa diſpenſatione
„ habita pro ſalute cunctorum. Poſſi-
„ bile eſt autem aliquos hujuſmodi ſpon-
„ taneis paſſionis voluntatibus abſtinen-
„ tes dicere, quia non omnino mutatio
„ facta ſignificatur ſubditorum anima-
„ lium ſuperiorum. „ Hactenus Didymus. Qui adeo perſpicue hic loquitur, ut negari jam non poſſit, quin aliquos Angelos *ſpontanearum culparum* reos, ſalvos per Jeſum Chriſtum factos eſſe exiſtimaverit, ac *purgatos*, atque *correctos*.

Ex hoc tamen duntaxat loco jure inferri non poteſt, ut opinor, ei omnem Origeniani ſyſtematis abſurditatem probatam fuiſſe. Nam primo non de dæmonibus agit, ſed de Angelis lapſis, nempe non de omnibus lapſis Angelis, ſed de quibuſdam. Deinde non de peccatis mortalibus, ob quæ Inferni pœnas meruerint, videtur loqui, ſed de culpis venialibus: ut proinde tertium quoddam Angelorum genus admiſiſſe videatur, qui medii ſint inter Sanctos Angelos, & Angelos reprobos, ſive Dæmones. In ſcriptis ſane, quæ bodie ſuperſunt, quæque ipſe legerim, nuſquam indicat, ni fallor, ullam ex reprobis creaturis ab Inferni pœnis liberatam fuiſſe, aut liberatum iri: quin e contrario ſæpius docet, ut ſuperius dixi, reproborum ſupplicia fore ſempiterna. Ideo autem in banc de Angelorum quorumdam emendatione ſententiam Didymum veniſſe conjicio, ut magis magiſque ſe ſe Manichæis opponeret: mihi enim ipſius Enarrationes legenti vix alia de cauſa opus illud compoſuiſſe videtur, quam ut peſtiferam iſtorum hæreſim confutaret. Cum itaque Catholicis illud objicere, ac dictitare non ceſſarent Manichæi, Dæmones eſſe *natura* malos, idque Didymus falſum eſſe oſtendere vellet; eo adductus eſt, ut diceret, aliquos quidem ex Angelis lapſis, quod minus, aut venialiter peccaverint, damnatos non eſſe, ſed pœnitentiæ locum relictum eis fuiſſe; alios vero, quod mortaliter peccaverint, & ἐξ οἰκείας γνώμης ἀδόκιμοι ϗ βέβηλοι, ut ipſe lib. 2. de Trin. cap. 6. pag. 148. loquitur, facti fuerint, æternis ſuppliciis cruciatum iri.

Cap. XIV.

De Origeniſmo generatim ſpectato.

PLures quarti ſeculi Patres de Origeniſmo accuſatos fuiſſe, pauci ſunt Theologi qui ignorent. Accuſatus fuit S. Gregorius Nyſſenus, quem ab hac nota defendit S. Germanus Patriarcha Conſtantinopolitanus, ut teſtatur Photius in Bibliotheca cod. 233. Accuſatus eſt S. Iſidorus Peluſiota, pro quo Stephanum Gobarum Tritheitam, ut hoc ab

Digitized by Google

ab eo crimen depelleret, ſcripſiſſe affirmat ibidem Photius Cod. 232. Accuſatus eſt S. Joannes Chryſoſtomus a Theophilo Alexandrino. Theophili vero liber contra Chryſoſtomum ſcriptus, latine converſus eſt a S. Hieronymo, ejuſque translationis fragmentum affert Facundus Hermianenſis lib. 6. cap. 5. Accuſatus fuit denique, ne omnes enumerem, S. Hilarius Pictavienſis. Cum itaque omnes hoſce de Origeniſmo injuria accuſatos fuiſſe nemo jam dubitet, ſuſpicari forſaſſe quis poſſet, Didymum quoque immerito de eodem accuſatum fuiſſe: nam ante ſextum Eccleſiæ ſeculum nullus omnino ſcriptor, præter S. Hieronymum, hanc ei notam inuſſit, ni fallor: ſed contra multi ſummis eum laudibus extulerunt, ut Socrates, Sozomenus, Theodoretus. Mirum autem videri poteſt, quod noſquam eum reprehenderit magnus ille Origeniſtarum adverſarius S. Epiphanius neque in epiſtola ad Joannem Epiſcopum Jeroſolymitanum (etſi in ea de Origeniſtis loquens Rufinum, ac Palladium incuſet) neque in Panario, ubi de omnibus hæreſibus, ac præcipuis earum patronis ſermonem habet, neque in ullo alio opere. Quin illud etiam admirationem aliquam habere poteſt, quod neque Auguſtinus in libro de hæreſibus Didymum memoret, nec Gelaſius apocrypha recenſens opera ullum Didymi opus nominet, neque Theophilus Alexandrinus Origeniſtarum, & Origeniani ſyſtematis damnator, mentionem Didymi unquam faciat in epiſtolis contra Origenem atque Origeniſtas ſcriptis, ac in Nitrienſes quidem Monachos invehatur, neminem vero commemoret, quem Origenianis erroribus a Didymo imbutum affirmet. Imo ne in Synodo quidem, quam in Nitria ad condemnandos Origeniſtas habuit ipſe Theophilus, ulla Didymi mentio facta eſt; ut ex eo colligo, quod Hieronymus in epiſtola 133. ad Cteſiphontem pag. 1023, & ſequenti, multos enumerans, ac nominans, qui in eo Concilio damnati ſunt, Didymum non commemorat.

At quamvis hæc ita ſe habeant, ſi probari tamen poſſet quod Baronius, & Natalis Alexander ajunt, Melaniam ſeniorem Origenianis erroribus a Didymo imbutam fuiſſe, nullus jam relinqueretur de Didymi Origeniſmo dubitandi locus. Sed utrum id efficaci aliquo argumento confirmari poſſit, haud ſcio.

Quid ergo tandem, inquies, ſtatuendum eſt? Fuit ne Didymus Origeniſta, an non? Satis fortaſſe jam alibi quid mihi probetur, indicavi. Nimirum pro compertis hæc tantum habenda exiſtimo, quæ ex *Veterum teſtimoniis* conſtant in extremo hoc volumine a me editis. Primo Origenis eruditionem ſummum in modum mirabatur Didymus. Quis vero eam non miretur? Secundo in iis omnibus quæ ad Sanctiſſimam Trinitatem ſpectant, orthodoxus ſine dubio exſtitit, ipſo id fatente Hieronymo, ſed Origenis tamen quoad hæc propugnator apertiſſimus fuit, quod eum de Trinitate catholice ſenſiſſe contenderet. Tertio in iis quæ exſtant ſcriptis plures adhibet locutiones, quas antea Origenes uſurpaverat, quæque etiamſi catholicum ſenſum habere queant, poſt Didymi tamen obitum ſuſpectæ evaſerunt, tum ſcilicet cum earum nonnullas quidem a Pelagianis, alias vero ab Origenianorum errorum patronis pravo ſenſu adhiberi compertum eſt. Denique cum ſeculo quinto maximæ auctoritatis vir Hieronymus, & a ſexto ſeculo, ſive a Quintæ Synodi tempore uſque ad hanc ætatem alii plurimi, quorum verba in *Veterum Teſtimoniis*, de quibus modo dicebam, legi poſſunt, Didymum ut Origeniſtam habuerint, imo anathemate perculerint, dubitari merito non poteſt, quin ipſe inter Origeniſtas numerandus ſit.

Sed quo ſenſu, ut ita dicam, fuerit Origeniſta, id eſt, cum tot ſint errores Origeni tributi, quibuſnam adhæſerit Didymus, haud ſcio an tuto definiri queat. Nam in ſcriptis quidem, quæ ſuperſunt, vix ulla alia certo apparet Origeniana opinio, præter eam, quam capite ſuperiore attuli, de Angelis quibuſdam, quorum lapſus ejuſmodi fuerit, ut æternis ſuppliciis non ſtatim cum reprobis Angelis damnati ſint, ſed pœnitentiæ locus eis conceſſus fuerit. Ex omnibus autem Veteribus ſcriptoribus, qui Didymum Origeniſmi accuſarunt, ne unus quidem eſt qui loca aliqua ex Didymo deprompta, atque Origeniſtarum blaſphemias continentia nobis reli-

que-

querit, imo ne unus quidem eſt (ſi Hieronymus exceperis, de quo mox dicam) qui eos ſaltem Didymi libros nominaverit, in quibus eaſdem blaſphemias a Didymo doceri exiſtimaverit.

Fateor quidem, in latina Euagrii Scholaſtici interpretatione lib. 4. cap. 38. legi: *Retulerunt etiam iidem Patres multas alias Didymi, Euagrii, ac Theodori blaſphemias, quas ſtudioſe admodum ex eorum libris excerpſerant*. Sed verba hæc, *ex eorum libris*, de ſuo addidit latinus Interpres, quum in græco fonte, ex quo locum attuli pag. 485, non legantur. is enim habet: τὰ περὶ τούτων ἐκλεξαμένοις, non vero παρὰ τούτων: ut proinde vertendum potius ſit: *qui ſtudioſe admodum quæ ad hanc rem* (aut, *quæ ad hos*) *ſpectabant, ſelegerunt*: vel, *quæ de his retulerunt* (nempe aut de Didymo, Euagrio, ac Theodoro Mopſueſteno, aut *de his* blaſphemiis: ambiguus eſt enim vox græca) *ſelegeront*.

Fateor etiam multis poſt Euagrii ætatem ſeculis ea ſcripſiſſe Nicephorum, quæ latinæ huic ipſius Euagrii verborum interpretationi conſentanea ſunt. Nam in teſtimonio, quod attuli pag. 496 ex libro 17. cap. 27, ſic loquitur Nicephorus: παρὰ τῶν κακῶς συγγραφέντων ἐκείνοις ἀπολεξάμενοι, h. e. *cum ipſas blaſphemias ex iis, quæ perperom ab illis* (Didymo nempe, Euagrio, & Theodoro) *ſcripto fuerant, collegiſſent*. Verum citata Euagrii verba præ oculis hic habuiſſe, imo fere exſcripſiſſe videtur Nicephorus, ut ex utrinſque locis inter ſe collatis conjicere licet. Id autem ſi ſic ſe habet, haud magni hac in re Nicephori auctoritas momenti eſt. Apud Euagrium enim legi profecto debet τὰ περὶ τούτων, non vero παρὰ τούτων, aut τὰ παρὰ τούτων. Etenim ſi παρὰ τούτων, aut τὰ παρὰ τούτων legere quis velit; aut hiulcam ibi, aut inelegantem reddet Nicephori orationem.

Solus ergo nobis modo relinquitur Hieronymus, quem certo conſtet non aliorum fidei, ſeu narrationi innixum, nec fragmentis e Didymo excerptis, e quibus ſæpe vera Auctoris ſententia colligi nequit, Didymum ut Origeniſtam traduxiſſe, ſed ex ipſis Didymi operibus, iiſque genuinis (nihil eſt enim cur de hoc dubitemus) accuſationem ſuam deprompſiſſe. Etſi enim quamdiu

in

in vivis fuit Didymus, magnis eum laudibus extulerit, ac *Videntem Prophetam*, & *Didymum Videntem*, & *oculos habentem Sponſæ de Cantico Canticorum*, & *magiſtrum ſuum* eum appellarit, paucíſque poſt ejus obitum annis *Sanctum Didymum* ipſum nominarit, imo pluribus annis poſt ſcriptos in Rufinum libros Didymum memorans ſe illius amicum fuiſſe veluti gloriatus fuerit his verbis: *Cujus nuper amicitiis uſi ſumus:* in libris tamen contra Rufinum editis non modo Didymum Origeniano ſyſtemate praexſiſtentiæ animarum imbutum fuiſſe affirmat, verum etiam libros indicat, in quibus hujuſmodi ſyſtema ipſe Didymus ſecutus fuerat, commentariolos ſcilicet in Origenis libros de Principiis, a Socrate etiam memoratos, & librum ad Rufinum de morte Infantium. Quis autem negare auſit, locupletiſſimum teſtem eſſe Hieronymum, maximaque pollentem auctoritate?

At Rufinus Aquileienſis, inquies, manifeſte indicat libro 2. Invectivarum ſive Apologiæ num. 43, immerito Didymum ab Hieronymo *inter eos, qui diverſa ab Eccleſiis doceant, collocari*. Fateor. Verum antequam ſolemni judicio Origenes Alexandriæ, ac Romæ condemnaretur, hæc ſcripſit Rufinus, quod in ea tum eſſet opinione, ut cenſeret quæſtionem de animarum præexſiſtentia ad Fidem non pertinere, ſed eſſe adiaphoram. Id enim aperte affirmat cum alibi, tum maxime in Apologia, ſive Epiſtola ad Anaſtaſium Papam, ubi de erroribus in Origene ab Hieronymo reprehenſis loquens, Catholicæ quidem Eccleſiæ dogmata eſſe profitetur & veram veræ carnis reſurrectionem, & pœnarum Inferni æternitatem; ſed quod ſpectat ad animarum originem, tres ait eſſe ſententias, quæ ſalva fide defendi poſſint: primam ſcilicet de animæ diffuſione per traducem: alteram, quod *formatis in utero corporibus Deus quotidie faciat animas, & infundat*: tertiam Origenis, *quod factas jam olim, id eſt, tunc cum omnia Deus creavit ex nihilo, nunc eas judicio ſuo diſpenſet in corpore*. Ex tribus autem hiſce opinionibus quam ſequi debeat, ſe ignorare ſubjungit. Quapropter mirum non eſt, ſi Didymum nunquam contraria Catholicæ Ec-

cle-

Digitized by Google

cleſiæ dogmatibus tradidiſſe ait Rufinus, etſi Didymus ipſe Origenis opinionem de animarum præexſiſtentia aut defenderit, aut ſaltem non omnino improbabilem eſſe duxerit.

Quod autem in eodem ſecundo libro ſegm. 8. queritur Rufinus, Hieronymum, dum Origenem, ac Didymum redarguit, *reos nec interrogatos, nec reſpondentes condemnare; & non ſolum non reſpondentes, ſed nec præſentes; & non ſolum non præſentes, ſed & mortuos; & non ſolum mortuos, ſed & eos quos ſemper ante laudaverat; & non ſolum eos quos laudaverat, ſed & eos, quos ſecutus fuerat, & magiſtros habuerat:* videtur id quidem alicujus eſſe ponderis, ſed tanti non eſt, ut certo oſtendat, Didymum noſtrum (nam de Origene loqui mei non eſt inſtituti) ab omni Origeniano errore alienum fuiſſe: fortaſſe enim Commentariolos Didymi, quos diximus, librumque ad Rufinum nondum legerat Hieronymus, cum de ipſo Didymo tamquam de Theologo omni exceptione majori locutus eſt, *Videntem Prophetam* eum nuncupans.

Quamquam mihi de difficili hac quæſtione cogitanti illud in mentem venit, alia etiam nos poſſe via incedere, ac eo tandem pervenire, ut & Hieronymum, & Rufinum, & alios Didymi cum laudatores, tum vituperatores, & ipſum magna ex parte Didymum non ſine veriſimilitudine tueamur. Nimirum cum Hieronymus ab iis, quos Origeniſmi inſimulat, Origeniana dogmata non palam, ſed clanculum diſſeminata fuiſſe affirmet ſæpius, Didymum vero uſque ad annum Chriſti quadringenteſimum nunquam non commendaverit; idcirco ſuſpicor, ne in iis quidem Didymi ſcriptis, quæ interciderunt, Origeniſmum ita clare prædicatum fuiſſe, ut nullus Catholicæ interpretationi locus relinqueretur, etſi multæ in iis occurrerent locutiones Origenianæ. Id ſi verum eſſe ponamus, recte omnia ſe habebunt. Nam primo deſperata non erit Didymi cauſa, ſi nihil eum dictaſſe cenſeamus, quod orthodoxo ſenſu accipi non poſſet: in libro autem de morte infantium non tam ex ſua, quam ex Origenis ſententia, de qua a Rufino interrogatus fuerat, locutum eſſe. Secundo mirum non erit, ſi Didymum Hieronymus affirmaverit *apertiſſime in Origenis ſcita concedere:* cum enim plures locutiones ab Origene adhibitas, quales in libris de Trinitate nos invenimus, in Didymo reperiſſet, quas ab Origeniſtis pravo ſenſu pronunciari noverat; Didymum vero ipſum in iis, quæ ad Trinitatem ſpectant, acerrimum Origenis defenſorem eſſe conſtaret; nihil dubitavit, quin pravo ſenſu dictata forent quæcumque in Didymi operibus ſapiebant Origeniſmum: ex quo factum eſt, ut ipſe utpote ſummo Catholicæ Fidei zelo inflammatus non modo Origeniſmum radicitus exſtirpandum, atque ab Epiphanio, a Theophilo Alexandrino, & a Romano Epiſcopo in primis condemnandum curaret, verum etiam omnes, quorum auctoritate ſe ſe tuebantur Origeniſtæ, quoſque Origeniſmo infectos eſſe cenſebat, Fidelibus denunciaret, quo iſti facilius ſibi ab errore cavere poſſent. Tertio excuſandus in eo erit Rufinus, quod ægre ferret, eum tam aperte ut heterodoxum damnari, qui Origeniſmum aperte non prædicaſſet, imo multa Origenianæ doctrinæ capita apertiſſime rejeciſſet. Denique ne illud quidem mirabimur, quod Didymum alii quidem, tametſi ab Origeniana doctrina alieni, maxime laudaverint, alii vero eum contra vituperaverint.

CAP. XV.

De Nuptiis.

HUnc præterea Didymo errorem tribuit Jacobus Baſnagius in Animadverſionibus pag. 199, quod Nuptias Veteris Teſtamenti tempore malas fuiſſe docuerit. Revera autem in libro adverſus Manichæos pag. 209. tomi 1. Lectt. Antiquarum Caniſii ita de Nuptiis loquitur Theologus noſter, ut, ſi oſcitanter legatur ille locus, videri poſſit ita ſenſiſſe ut vult Baſnagius. At mihi quidem ejus verba perpendenti (id enim Theologum præſtare oportet, qui de theologicis operibus judicium ferre, multoque magis qui ea reprehendere velit) videtur injuſte accuſari Didymus a Baſnagio. Tuum erit, Lector, judicare, uter Didymi mentem aſſecutus ſit, Baſnagius, an ego. Sed res altius

repe-

repetenda eſt, quo clatiora ſint quæ dicturi ſumus.

Inter cetera itaque argumenta, quibus exſecrabiles Manichæi utebantur, quoddam erat ex illis Scripturæ locis deductum, in quibus *coro peccati*, aut *corpus peccati* nominatur: inde enim colligebant, admittendam eſſe carnem *naturâ*, & neceſſario *molom*. Hanc tationem ut infirmet Didymus, oſtendit *cornem peccoti* dici non ex eo quod naturâ ſit mala, ſed quod homo ipſa carne abutatur ad peccandum. Hoc demonſtrato locum Pauli affert, ubi Deus dicitur *miſiſſe Filium ſuum in ſimilitudine carnis peccati*. Ideo autem Chriſti carnem nuncupatam ait *ſimilitudinem carnis peccoti*, quia etſi eſſet vera caro, non, ut volebant Manichæi, ſimulata; non erat tamen ex coitu. Quod ſi corpus ex coitu conceptum ſumpſiſſet Salvator, exiſtimatus utique eſſet (inquit) originali peccato & ipſe obnoxius.

Hia præmiſſis hæc ſubdit, quæ ex Turriani interpretatione affero: „ Si
„ vero dixerint, *Si coro peccati eſt quæ*
„ *ex conjunctione viri & feminæ nato*
„ *eſt, malæ ſunt nuptiæ*; audiant iſti,
„ quod ante adventum Salvatoris, qui
„ abſtulit peccatum mundi, ſi omnes
„ homines, ſicut alia cum peccato age-
„ bant, ſic etiam nuptias cum peccato
„ habebant. Unde ſimiliter de corpori-
„ bus ex connubio natis intelligendum
„ eſt: quia poſt peccatum facta fuit
„ conjunctio Adæ cum Eva, idcirco
„ dicta eſt *coro peccoti* (*malim verte-*
„ *re:* dicta ſunt *coro peccati*) .....
„ Verumtamen per adventum Chriſti,
„ ſicut ab aliia rebus ablatum eſt pec-
„ catum, ſic etiam a nuptiis. Itaque
„ nunc qui ſecundum Euangelium vi-
„ vunt, habere poſſunt *honorabiles nu-*
„ *ptios, & torum immaculatum* .... Ex
„ quo fit ut neque peccatum ſit con-
„ jugium. Aliter etiam dici poteſt ma-
„ gis phyſice. Divina quædam res eſt
„ virginitas, & tamquam in virtutibus
„ exſiſtit. Si quis igitur nuptias cum
„ virginitate conferens, ipſas dicat pec-
„ catum eſſe, non abſolute ſunt pec-
„ catum: malum enim non compara-
„ tione boni malum eſt; ſiquidem per ſe
„ tale eſt.„ Hactenus Didymus: quem pravo hæc ſenſu dictaſſe equidem perſuaſum non habeo.

Nam primo quia ctedat eum, qui perpetuus Manichæorum adverſarius fuit, nuptias damnaſſe, ut Manichæi faciebant, idque in eo libto quem ſcripſit adverſus Manichæos? Secundo Sanctos Veteris Teſtamenti Sanctia Novi Teſtamenti æquales eſſe vult Didymus, idque fuſe probare nititur in Enarrationibus. At quis neſcit, pleroſque ſaltem e Sanctis Vetuſti Teſtamenti viris uxore non caruiſſe? Tertio græcum hujus loci textum non omnino ſincerum ad nos perveniſſe perſpicuum eſt: nam ubi Turrianus vertit: *Audiant iſti, quod ante adventum Salvotoris, qui obſtulit peccotum mundi, ſi omnes homines* & reliqua; quid quæſo ſibi vult vocula illa *ſi?* nonne perplexsm reddit, imo hiulcam orationem? Eadem tamen eſt græci etiam textus lectio. Itaque meo quidem judicio corruptus eſt, ac mendoſus ea ipſa in parte, qua maxime innititur Baſnagius. Quarto ſi nuptias ante Chriſti adventum malas fuiſſe opinstus fuiſſet Didymus, continuo alteram reſponſionem non addidiſſet: *Si quis nuptios cum virginitote conferens, ipſas dicat peccatum eſſe, non obſolute ſunt peccatum* &c. Poſtremo, quod caput eſt, poſtulat æquitas, ut tam turpis error Didymo non tribuatur, niſi ſaltem in allatis veibis, licet alicubi mendoſis, perſpicue is appareat. Verum ſi attente ſingula Didymi verba expenderimus, nullum inveniemus, quod eum condemnare nos cogat. Dum enim ait, *Nuptias cum peccato habebant*, nihil aliud denotat, ut puto, niſi peccatum originale, quod per Chriſtum deletum eſt, ac deletur. Si enim verbis hiſce indicaretur, malas olim fuiſſe omnes nuptias, ſequetetur ut verba etiam quæ proxime antecedunt, *Alia cum peccato agebant*, ſignificarent malas fuiſſe quaslibet illorum omnium actiones, qui ante Chtiſti adventum fuere: quo nihil non modo abſurdius excogitari poteſt, ſed ne Didymo quidem msgis contrarium: Nam & Sanctos Veteris Teſtamenti laudat in omnibus qui exſtant libris; & omnem quoad hoc dubitationem tollunt quæ in Enarrationibus ad caput 1. epiſtolæ 1. Petri diſſerit ipſe Didymus de duplici Chriſti adventu, ſenſibili altero, altero intelligibili, cujus participes fuiſſe

Nam

ſe

ſe ait Sanctos Veteris Teſtamenti. Quibus ſimilia libro 3. de Trin. cap. 28. dictavit pag. 312. Quod vero ſubjungit Didymus, *per Chriſti adventum, ſicut ab aliis rebus, ſic a nuptiis ablatum eſſe peccatum*, id quoque de peccato originali intelligendum puto. Demum quæ addit *de honorabilibus nuptiis*, non eo ſpectant, ut nuptiæ in Veteri Teſtamento *honorabiles* eſſe non poſſent, etſi nondum ad Sacramenti dignitatem evectæ; bonorabiles enim reipſa fuere in Abrahamo, aliiſque Sanctis ex Chriſti venturi meritis: ſed, ut ego cenſeo, nullam aliam ob cauſam ea verba adjecit Didymus, niſi ut alium Manichæorum errorem refelleret, qui nuptias omnes ſive in Veteri, ſive in Novo Teſtamento malas eſſe docebant. His præmiſſis, judicet Lector, utrum allatus Didymi locus merito accuſetur a Baſnagio.

CAP. XVI.

De Epiſtola ſecunda Petri.

SEcundam Petri epiſtolam in deuterocanonicis Scripturis numerari norunt Theologi. Itaque ſi de ea boc tantum dixiſſet Didymus, *ipſam non eſſe in Canone*, excuſatione dignus foret: necdum enim in Scripturarum Canonem ab omnibus, nec ſolemni univerſalis Eccleſiæ decreto relata fuerat. Verum ipſam præterea *falſatam* dicit. His enim verbis Enarrationem in banc epiſtolam concludit: *Non eſt igitur ignorandum, præſentem Epiſtolam eſſe falſatam: quæ licet publicetur, non tamen in Canone eſt.*

Adjectam fuiſſe ab aliquo hanc clauſulam ſuſpicatur Baſnagius. Cujus opinionem libenter equidem amplecterer, ſi noſſem qua ratione certo confirmari poſſit. Sed cum id ignorem, illud duntaxat tuto hac in re ſtatuere poſſe mihi videor, Epiſtolam hanc ut Sacrarum Scripturarum librum, aut partem agnitam a Didymo fuiſſe. In libris enim de Trinitate Petro ſæpius eam tribuit, & inſtar aliorum Scripturæ librorum citat: in Enarrationibus vero ipſam quoque una cum aliis Catbolicis Epiſtolis interpretatur: ac demum in allatis verbis opus *publicatum* illam nuncupat. Quid autem librorum *publicatorum* vocabulo deſignet, intelligere licet ex iis, quæ is dictavit in Commentariis in Acta apud VVolfium tomo 4. Anecdotorum pag. 35. Ibi enim poſtquam Enochum *translatum* fuiſſe dixit, id eſt ex loco in locum delatum, ſubjungit: *Quoniam vero ἐν ταῖς δεδημοσιευμέναις βίβλοις* (id eſt, *in libris publicatis*) *non exprimitur quo is pervenerit; in Apocryphis dicitur, eum in paradiſum translatum eſſe.*

Quid autem ſibi velit Didymus, cum eam Epiſtolam *falſatam* eſſe affirmat, neſcire me fateor. Exprobrat quidem ipſe Hæreticis libro 2. de Trinitate, quod plura Scripturæ loca depravare, ſeu *falſare* conati ſint; quin etiam exemplaria ſic *falſata* in Orthodoxorum manus veniſſe conqueritur; nuſquam tamen aut ipſe, aut ullus alius e veteribus Patribus ſcripſit, Eccleſiam ſinceris Scripturarum exemplaribus deſtitutam fuiſse. Credibile itaque non videtur, hanc eſse Didymi mentem, ut genuina ſecundæ Petri epiſtolæ exemplaria amiſsa velit ab Eccleſia. At ſi id reipſa voluiſset, abſurda plane eſſet illius ſententia.

CAP. XVII.

De Didymi fama poſt obitum valde obſcurata.

SAtis jam ea, quæ in Didymi ſcriptis aut jure, aut injuria reprehenſa fuere, perſecuti ſumus. Supereſt nunc tantum, ut de illius exiſtimatione ac fama ſummopere poſt obitum obſcurata dicamus: ipſum enim a pluribus damnatum atque anathemate perculſum fuiſse poſt quintum Eccleſiæ ſeculum, nemo neſcius eſt. Sed cum hujuſmodi argumentum & controverſiæ, & periculi plenum eſse videam, ac meas inſuper vires ei pro dignitate tractando impares eſſe agnoſcam, nihil aliud faciam, niſi breviter, ſed ſincere attingam quæcumque cum adverſus Didymum, tum pro illo afferri poſſe exiſtimo: ut omnibus inter ſe collatis judicium lector ferre queat. Exordior autem a primis, hoc eſt ab iis, quæ bonam Didymi exiſtimationem obſcurarunt.

Quamquam in hiſce fuſius deſcribendis immorari neceſse non eſt, cum & vulgo nota ſint, & ſuperius a nobis indicata, & fuſius in *Teſtimoniis Veterum* a me collectis expolita legi queant. Ad duo autem hæc capita revocantur univerſa. I. Quod Didymum Hieronymus perverſis Origenianorum ſententiis infectum fuiſse affirmaverit. II. Quod etiamſi in Actis Quintæ Œcumenicæ Synodi Didymum ne ſemel quidem memoratum legamus, tamen ab illa Synodo aut ipſum, aut dogmata quæ is ſequeretur, damnata fuiſse plurimi aſſeveraverint, ipſumque ipſimet damnarint, nempe Cyrillus Scythopolitanus, Euagrius Scholaſticus, S. Sophronius, Heraclius Imperator, Synodus Lateraneoſis ſub Martino I. habita, S. Anaſtaſius Sinaita, Synodus Sexta Generalis, Conſtantinus Pogonatus Imperator, Leo II. Papa, Synodus Quinisexta, Liber Diurnus Romanorum Pontificum, Theodorus Patriarcha Jeroſolymitanus, Taraſius Patriarcha Conſtantinopolitanus, Synodus Septima Generalis, S. Nicephorus Patriarcha Conſtantinopolitanus, aliique nonnulli. Nec enim ſingulos ad unum numerare neceſſe eſt, cum pleroſque, atque adeo illos omnes, quorum magna eſt auctoritas, nominarim.

Quæ autem pro Didymo afferri poſſe cenſeo, hæc potiſſimum ſunt. I. Quamvis Hieronymus Didymum ut Origeniſtam in libris adverſus Rufinum aliquot poſt ipſius Didymi obitum annos ſcriptis traduxerit; tamen & illum antea ſemper commendaverat, & eumdem utpote in Eccleſiæ pace, & communione jam demortuum, *Sanctum Didymum* appellavit in Epiſtola LXXI. ad Lucinium. Novi equidem vocabulum, *Sancti*, a Veronenſi editore ibi expunctum eſſe: ſed cum illud & in vetuſto membraneo codice Bibliothecæ noſtræ Bononienſis epiſtolas Hieronymi continente ipſe legerim, & in antiquis aliis membranis, & vero in impreſſis etiam exemplaribus legi conſtet; proinde retinendum eſſe non dubito. Huc accedit quod Hieronymus ipſe Didymi amicum ſe fuiſſe gloriatus ſit pluribus annis poſtquam libros in Rufinum evulgaverat, ut ſuperius dictum eſt. Ex quibus omnibus illud conſequitur, ut Didymi memoriam quaſi heterodoxi damnatique hominis averſatus non ſit. II. Didymum nullus unquam alius ſcriptor ut heterodoxum traduxit uſque ad ſextum ſeculum, quod ſciam: quin multi e contrario illum magnopere commendarunt. III. In Synodo Nitrienſi ad condemnandum Origeniſmum ſub Theophilo Alexandrino Epiſcopo poſt Didymi obitum congregata, quamvis plures Origeniſtæ nominatim damnati ſint, nulla tamen Didymi mentio facta eſt. Itaque ſuſpicari quiſpiam forſitan poteſt, aut aliqua Didymi ſcripta poſtmodum ab Origeniſtis corrupta fuiſſe, aut ſuppoſititium aliquem fœtum ſub ejus nomine ab iiſdem evulgatom bonæ illius exiſtimationi plurimum nocuiſſe. IV. In Actis Quintæ Synodi Didymi nomen nuſquam exſtat, ut dixi. V. Ne Juſtinianus quidem Imperator Didymum unquam nominat in ullo e ſcriptis, quæ contra Origenem edidit. VI. Nullum exſtat antiquum monumentum, quod nos doceat, quandonam Didymi opera accurate, ut par eſt, & canonice examinata ſint; nullum item, in quo illa Didymi opera nominentur, quæ condemnatione digna exiſtimata ſint, aut declarata a Quinta Synodo. Ex quo ſequitur, ut ſuſpicari poſſit aliquis Didymi defenſor, eos qui ipſum a Quinta Synodo condemnatum fuiſſe affirmarunt, non ideo ſic locutos eſſe, quod eum nominatim damnatum crediderint, ſed quod implicite ipſum quoque, aut ſaltem aliqua illius opera proſcripta tunc fuiſſe cenſuerint a Quinta Synodo, cum hæc Origenem, ejuſque errores damnavit: propterea ſcilicet quod canone XI. addiderit hæc verba: *Et eos qui ſimilia prædictis Hæreticis ſapuerunt, & ſapiunt*. VII. Juſtinianus Imperator in Epiſtola nuper a Viro Clariſs. Bandinio evulgata, *hæreſum* quidem *auctores* anathemate nominatim feriendos eſſe ait; illos vero qui *hæreſum auctores ſecuti ſunt*, ſuppreſſo nomine, ac generali formula condemnandos eſſe, adhibitis nempe his verbis: *Omnes quoque cum ipſo ſentientes*. Atque ita revera ſe geſſit Quinta Synodus canone XI, ut modo dictum eſt. Veriſimile itaque non videtur, Quintam ipſam Synodum Conſtantinopoli ſub Juſtiniano habitam, aut aliud Con-

ſtan-

ſtantinopolitanum Concilium, quod paulo ante ipſam, ut nonnulli opinantur, ſub eodem Imperatore ad condemnandum Origenem convocatum fuerit, Didymo nominatim anathema dixiſſe; ſed contentam fuiſſe Synodum credibile eſt Origenem anathemate percellere: Juſtiniano enim morem geſſere, quantum licuit, illi Patres. VIII. Cyrillus Scythopolitanus, qui paulo poſt habitum Quintum Concilium S. Sabæ vitam ſcripſit, poſtquam in eadem dixit, Origenem a Quinta Synodo damnatum eſſe, non ſubjungit, condemnatum eſse etiam Didymum, ſed damnata fuiſse *illa quæ de præexſiſtentia, & reſtitutione dicta ſunt a Didymo*. Similique modo nonnulli alii locuti ſunt. IX. Gregorius Magnus, qui Synodi Quintæ Acta præ manibus ſe habuiſſe teſtatur lib. 12. epiſt. 7, tria tantum Capitula, & unam perſonam, nempe Theodorum Mopſueſtenum, in eodem Concilio damnata fuiſse ſcribit lib. 2. epiſt. 36. Itaque ignora ipſi fuit Didymi condemnatio. X. Taraſius Patriarcha Conſtantinopolitanus in Synodica, quæ exſtat Act. 3. Septimæ Synodi, affirmat, a Nicæna prima Synodo damnatum fuiſse Arium, Aëtium, Eunomium etc.: attamen nec Aëtius, nec Eunomius a Concilio Nicæno commemorati ſunt; implicite ergo tantum damnati ab illo dici poſſunt. Simili modo liber Diurnus Romanorum Pontificum, Synodus Pſeudoſeptima, ac Photius Diodorum a Quinta Synodo damnatum ajunt, etſi Diodorus nuſquam a Quinta Synodo nominetur. Et Hieronymus in epiſtola ad Pammachium & Avitum de Patribus Nicænis ſcribit: *Latenter Origenem fontem Arii percuſſerunt*. Quid ni ergo plures ex iis, qui Didymum a Quinta Synodo condemnatum dicunt, ita intelligi poterunt, ut implicite ac *latenter* ab ea damnatum voluerint, non vero explicite, ac nominatim? XI. Liberatus Diaconus in Breviario cap. 23, Caſſiodorus in Divinis Lectionibus cap. 1, Nicolaus I. in epiſtola ad Michaelem Imperatorem, Euſtratius in vita Sancti Eutychii apud Bollandianos tom. 1. Aprilis pag. 554, ſeu cap. 3. num. 19, aliique Origenem quidem a Quinta Synodo damnatum fuiſſe tradunt, Didymum vero non nominant. Imo Caſſiodorus non mediocribus ipſum laudibus proſequitur. XII. Adeo obſcura eſt hæc de Didymi condemnatione hiſtoria, ut nihil certi de ejus tempore, de modo, de auctoribus definiri poſſe videatur: alii enim in fine Quinti Concilii, alii initio damnatum volunt: alii non Didymum, ſed Didymi ſcripta: alii non a Quinta Synodo, ſed ab alio Conſtantinopolitano Concilio ante Quintam Synodum habito: alii non a Concilio, ſed a Juſtiniano ipſo damnatum ſuſpicantur, qui edictum ſuum a pluribus Epiſcopis, in Concilio tamen non congregatis, ſubſcriptione probandum curaverit. XIII. Tantum abeſt, ut conſtet Didymum a Quinta Synodo damnatum eſſe, ut ne ipſum quidem Origenem condemnatum ab illa fuiſse cenſeant Halloixius, & Fabrius: quorum ſententiam etſi nunc non amplector, tamen hæc ex Fabrio adnotabo. 1. Juſtinianum Imperatorem in litteris datis ad Quintam Synodum quarto Nonas Maji, id eſt eo ipſo die, quo cœpta eſt Synodus, hortari quidem Patres ut tria Capitula damnent; de Origene autem, ac Origeniſtis nihil dicere. 2. Epiſtolam Juſtiniani ad Synodum CPnam de Origene, ejuſque ſectatoribus datam eſſe anno 25. imperii Juſtiniani; Synodum vero Quintam anno 27. cœptam eſſe atque abſolutam. 3. Menam, ad quem ſcripta eſt epiſtola adnexa tractatui a Juſtiniano adverſus Origenem ſcripto, obiiſſe ante initium Quintæ Synodi. Hæc tamen non eo adnotavi, quod cenſeam, Origenem in Quinta Synodo damnatum non fuiſſe, & canone XI. pro voce *Origenem* legendum eſſe *Dioſcorum*, ut opinatur Halloixius; ſed quod probare videantur, Didymum a Quinta Synodo Œcumenica damnatum non eſſe, ſed, ſi damnatus eſt, ab alio Concilio damnatum fuiſſe. XIV. Romanos Pontifices Vigilium, Pelagium I, & II, ac S. Gregorium Magnum Quintæ Synodi geſta probaſſe duntaxat quoad trium Capitulorum damnationem contendit Fabrius in Prodromo Velitari. Poſtremo S. Maximus, S. Joannes Damaſcenus, S. Nico, Theodulfus Aurelianenſis, S. Thomas Aquinas, aliique plures Didymum ut Do-

Digitized by Google

Doctorem citant; Joannes vero de Columna *Sanctum Doctorem*, & Guido Terrena *Doctorem Græcorum maximum* eum vocant, ut conſtat ex eorum verbis pag. 497. a me allatis: Trithemius vero *vitâ præclarum* dicit: imo in Actis ſacroſanctæ & Œcumenicæ Synodi Florentinæ non allegatur tantum, verum etiam *magnus Didymus* nuncupatur.

Hæc ſunt potiſſimum quæ & contra Didymum, & pro Didymo breviter attingenda ratus ſum. Ex his judicium ferat lector: nam ego quidem in obſcura adeo, difficilique quæſtione tanto auctoritatis pondere me premi ſentio ab iis qui Didymo adverſati ſunt, ut ne hiſcere quidem audeam.

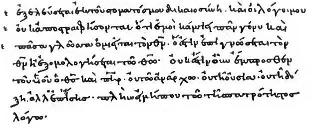
Finem itaque tandem his libris impono. Si quid autem in iis non ſatis caute, aut vere dixiſſe videbimur, *docti ab aliquo, facile et libenter* (ut Marci Tullii verbis utar) *ſententiam commutabimus. Non enim parum cognoſſe, ſed in parum cognito ſtulte, et diu perſeveraſſe, turpe eſt: propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alterum ſingulari uniuſcujuſque vitio eſt attributum*. Sed Romanæ in primis Eccleſiæ Eccleſiarum omnium magiſtræ judicio cum hæc, tum alia quæcumque edidi, ſubjecta volo. Tu vero, Præſul Ampliſſime, tenue hoc munuſculum, ut meæ in te obſervantiæ monumentum, ac veteris amicitiæ noſtræ pignus, benigne excipe: ſi enim tibi hæc, qualiacunque ſint, non diſplicuiſſe cognovero, nihil jam erit cur ſuſcepti me laboris pœniteat.

Explicit Commentarius de Didymo.

Spe-

Specimen Codicis ex pag.^e 6. initio.

DIDYMUS CERTE IN TRINITATE
CATHOLICUS EST.

S. Hieronymus lib. 2. adverſus Rufinum.

DIDY-

Digitized by Google

DIDYMI ALEXANDRINI[1]

DE TRINITATE

LIBRI III.

LIBER PRIMUS.

Index Capitum[2] *hujus libri, & priora ſex Capita deſiderantur.*

Ζ̄ CAP. VII.[3]

Ἐκφεύγειν τοιγαροῦν τὸ ἔγκλημα τὸ [1.a] περὶ τῆς δόξης τῶν κτιστῶν θεῶν τοὺς πιστεύοντας τῷ ὑῷ ὁ ἔννομος παῦλος τῷ θεϊκῷ πνεύματι σεσοφισμένος ἐγγυᾶται. ἔτι

A

Qui[4] ergo[5] Filio[6] credunt, vere ri non debent, ne accuſentur, quod creatis diis honorem & gloriam referant; hujuſmodi enim eos cri-

1. *Didymi*) Deeſt titulus in codice: tituli autem loco in ea, quæ nunc prima eſt, codicis pagina recentior quidam ſeculo circiter *XV*. ſcripſit hæc verba ad marginem: τοῦ θείου κυρίλλου, ideſt, *Divi Cyrilli*. Equidem Didymi nomen fidenter hic appoſui, quod librum de Spiritu Sancto, quem S. Hieronymus latine tranſtulit, quique ſine controverſia Didymi eſt, his Auctor alleget ut ſuum. Quin etiam a S. Auguſtino citatum, ac Didymo tributum hoc opus, a Didymo autem ipſo ſuas in Epiſtolam Johannis primam Enarrationes in his libris forſitan allegatas fuiſſe adderem, niſi ea nunc omittenda eſſent, quæ dubitatione non carent. Sed de his opportunius alibi, ac fuſius. Nunc illud tantum obiter animadvertere placet, Didymum hunc, celeberrimum illum Theologum eſſe, de quo tam multa Veteres ſcripſerunt, quique in œcumenica Florentina Synodo parte 2. Collatione xxii. dicitur *Magnus Didymus*. Codex vero, ex quo ipſe opus hoc manu mea, quum Romæ eſſem, anno MDCCLIX. exſcripſi, XI. ſeculo exaratus fuit. Erat is ampliſſimi S. R. E. Presbyteri Cardinalis Dominici Paſſionei: at poſt ejus obitum in Romanam Patrum Eremitarum S. Auguſtini bibliothecam, quæ *Angelica* dicitur, una cum tota Paſſioneiana bibliotheca translatus eſt: ego tamen, grati animi cauſa, *Paſſioneianum* illum vocare pergam.

2. *Index Capitum*) Initio ſecundi, ac tertii libri indices Capitum, atque argumentorum habet codex: itaque dubitandum non videtur, quin exſtarent etiam initio primi una cum ſex capitibus, quæ interierunt. At quum libro 3. cap. 2. argumenta a ſe antea pro Verbi divinitate allata in compendium redigat Didymus, hanc nobis jacturam aliqua ex parte ſarcit ipſemet. Equidem, etſi modica ſpes erat, fore ut aliud calamo exaratum, atque integrum exemplar inveniretur, tentare tamen volui, eaque etiam de cauſa duobus ferme ab hinc annis Epiſtolam de tribus hiſce libris dedi ad amiciſſimum mihi, doctrinaque, & omnibus virtutibus ornatum Præſulem Joannem Archintum, Archintum, inquam, illum, Bononienſium deſiderium, nobiliſſimæque familiæ præclarum lumen, atque *alteram* hoc ſeculo *ſpem*. Sed quo abripior? Redeamus in viam. Ex quo igitur illud, quod dixi, Opuſculum in undecimo novæ Collectionis Calogeranæ Tomo edidi, nec dum ullum aliud, quod ſciam, hujus Operis exemplar repertum eſt: itaque diutius exſpectandum non cenſui, opus vero ipſum ita edere ſtatui, ut eſt in codice Paſſioneiano, præſertim quum pluribus & amicorum, & doctiſſimi in primis, atque Eminentiſſimi Card. Nicolai Antonellii litteris excitatus ſim.

3. *Caput ſeptimum*) Vox, *Caput*, deeſt in græco & hic, & in ſequentibus. Pleraque autem capita ſuum habent in fronte argumentum, non tamen omnia, ut vel e ſeptimo hocce apparet: qua de cauſa mihi ea non a Didymo ipſo dictata eſſe, ſed a librario, aut a ſtudioſo aliquo homine addita fuiſſe veriſimilius videtur, quum præſertim auctoris mentem non omnia accurate referant. In hoc porro Capite auctoritate potiſſimum Pauli Apoſtoli probat Didymus, Dei Filium Deum eſſe, non ſervum, aut creaturam.

4. (1. *a*) Totum hoc Didymi opus in totidem ſegmenta partitus ſum, quot ſunt Paſſioneiani codicis membranæ, ſeu folia, ut, ſi quis codicem ipſum conſulere voluerit, facili negotio inveniat quod quærit. Hæc ergo nota (1. *a*) ſignificat, hic incipere primi ſegmenti partem primam, nim. primam paginam illius folii, quod nunc eſt primum, olim vero erat quintumdecimum, aut ſextumdecimum, quum codex erat integer. Nota vero (2. *b*) exempli cauſa, quæ paulo poſt apponetur ad initium octavi capitis hujus libri, deſignat, ibi incipere ſecundam partem ſecundi ſegmenti, ſeu ſecundam paginam ſecundi folii. Quoniam porro tria prima codicis folia magna ex parte mutila ſunt, quod literarum veſtigia evanuerint, idcirco ſervata, ubi lacunæ occurrent, eadem circiter vacuorum ſpatiorum, ut ſunt in codice, intercapedine, ea hic exhibenda curavi. Singulæ uniuſcujuſque folii paginæ ſeptem ac viginti verſus inibi habent. Secunda incipit: αυτ ινεῦ. tertia: ὡ ὰυ ἐξ. quarta: H. περὶ τῶν μυθολογούντων. quinta: κατὰ τὴν ὑπαίνον. ſexta: τοῦτο εἰ καὶ ἐγρήγο.

5. *Qui ergo*) Prima hujus capitis verba, ἐκφεύγειν ἔγκλημα etc., allegat infra, aut, ſi malis, reſpicit Didymus ſegm. 151. *a.*, ſeu lib. 3. cap. 2. argum. 14.

6. *Filio*) Codex habet τῷ ὑῷ, ſine iota ſubſcripto. Nimirum quum ea litera non pronuncietur, librarii paulatim eam in ſcribendo negligere cœperunt: itaque mirum non eſt, ſi is qui codicem Paſſioneianum exaravit, eam perpetuo omittit. Ego ubique illam reſtitui, a ſcriptura codicis conſulto recedens hac in re: quod ſi alibi neceſſario ab ea recedendum mihi fuerit, lectorem monebo. Interpunctionem codicis ideo non immutavi, ut, ſi cui illa, quam in tranſlatione ſecutus ſum, non arriſerit, is norit quomodo ſcripſerit librarius. Hæc porro Adnotatio ad græcum fontem pertinet, non ad meam tranſlationem; verum quo res expeditior ſit, ac ne coga-

Digitized by Google

ἔτι δὲ καὶ ἀθέως ἀποκαλεῖ τοὺς πρὸ τούτου ἐκτὸς τοῦ υἱοῦ τὸν θεὸν καὶ πατέρα μόνον ἐγνωκότας· ἐπειδὴ οὐκ ἐν ποιήμασι τελεῖ· γράφων πῆ μὲν ὅτι μνημονεύετε ὡς ποτὲ ὑμεῖς τὰ ἔθνη ἐν σαρκὶ οἱ λεγόμενοι ἀκροβυςία ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ χειροποιήτου· ὅτι ἦτε τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς χριςοῦ ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ἐλπίδος τοῦ ἰσραὴλ· καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας· ἐλπίδα μὴ ἔχοντες· καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. πῆ δὲ· ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες θεὸν ἐδουλεύσατε τοῖς φύσει μὴ οὖσιν θεοῖς. νῦν δὲ γνόντες θεόν· μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ θεοῦ· πῶς ἐπιςρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα· οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε, ἀλλὰ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου νόμου τὸ ἀεὶ νέον καὶ οὐκ εἰς γῆρας ἀποκλῖνον σωτήριον κήρυγμα τὸ περὶ χριστοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος· καὶ τὸν [18] ἐκκλησιαςικὸν θεσμὸν προφερέςερον ἡγεῖται διὰ τὸ [19] τέλειον καὶ τὸ μὴ ἔχειν μήτε ἀνοια .... ἐνοχλεῖν μήτε [20] μὲν κάλλιον ἢ μεῖζον .... χρη προτεθη .. [21] .... λόγῳ ἢ τρόπῳ ... καλλ ....γὰρ τῷ [22] χρήματι τούτῳ γράφει πεπ .... σι [23] τὸ μὲν ὅτι ἐγενόμην .... κατὰ [24] ζῆλον διώκων τὴν ἐκκλησίαν· κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἄμεμπτος· ἀλλ' ἅτινα ἦν μοι κέρδη· ταῦτα ἥγημαι διὰ τὸν χριστὸν ζημίαν· ἀλλὰ μεν-

criminationem effugere peritus in Lege[1] Paulus, a diviuo Spiritu edoctus, fidejuſſor eſt. Quin etiam, quia Filius in creaturis non numeratur, *atheos*[2], ſive Deum non colentes, ipſe vocat eos, qui antea non Filium, ſed Deum Patrem dumtaxat cognoverant. Nam alicubi quidem ſcribit[3]: *Memores eſtote, quod aliquando vas Gentes in carne, qui dicimini præputium, ab ea quæ dicitur circumciſio in carne, manu facta: quia eratis illo tempore ſine Chriſto, alienati a ſpe Iſrael, & hoſpites teſtamentorum promiſſionis, ſpem non habentes, & athei (aut ſine Deo) in mundo.* Alibi vero[4]: *Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis, qui natura non ſunt Dii, ſerviebatis. Nunc autem cum cognoveritis Deum, immo cogniti ſitis a Deo, quomodo convertimini iterum ad infirma, & egena elementa, quibus denuo ut olim ſervire vultis?*[5] Sed veteris quoque legis novam[6] ſemper, & numquam ad ſenium vergentem ſalutarem de Chriſto, & Spiritu Sancto prædicationem, & eccleſiaſticam ſanctionem præſtantiorem ducit, eo quod perfectior ſit, & non habeat neque............neque vero pulchrius, aut[7] majus................ ratione, aut modo....... enim.... ſcribit......... .... *Factus ſum*[8] .... *Secundum*[9] *æmulationem perſequens Eccleſiam, ſecundum juſtitiam, quæ in Lege eſt, factus irreprehenſibilis. Sed quæ mihi fuerunt*

tur lector Notas haſce modo ad græcum exemplar referre, modo ad latinam interpretationem, omnes ad hanc apponendas ſtatui.

1. *peritus in Lege*) In græco eſt, ἔννομος. quæ vox apud Ethnicos ſcriptores *legitimus* ſignificat: ita ἔννομον δικαστήριον Polluci eſt *legitimum dicaſterium*, ſeu legitimus iudicum conventus, qui ſcilicet ſervato ordine a legibus præſcripto coit. In Græcis Bibliis ἔννομος denotat *conſentaneum Legi*. Ita auctor prologi in Eccleſiaſticum ἐννόμως βιοῦν dicit *vitam quæ ex Legis præſcripto ducatur*, etſi Interpres ibi verterit *legitimam vitam*. In Proverbiis autem cap. 31. verſ. 26. fortis mulier dicitur *aperire os*, ideſt loqui, ἐννόμως. Verum a Didymo Paulus hoc in loco dicitur ἔννομος alio ſenſu, ut opinor, nimirum ut *Legis peritum* denotet. Quo ſenſu fortaſſe a Timone in Sillis Socrates dictus eſt ἐννομολέσχης eo verſu, quem Laertius in Socrate, & Sextus Empiricus libro adverſus Mathematicos afferunt. Empiricus ſane ipſe ita eam vocem accepiſſe videtur, quum ſubjunxit: διὸ καὶ ἐννομολέσχης προσέθηκεν· ἐπεὶ τοῦ ἠθικοῦ μέρους ὄντος τοῦ περὶ τῶν νόμων διαλέγεσθαι, ideſt: *Ac proinde addidit* ἐννομολέσχης*; quod de legibus diſputare ad Ethicen pertineat.*

2. *atheos*) Hoc ſenſu Aëtius Eunomii præceptor, Arianus, cognominatus fuerat *Atheus* eo ipſo ſeculo, quo hæc ſcripſit Didymus.

3. *ſcribit*) Epheſ. II. 11, ubi græca Editio habet: διὸ μνημονεύετε ὅτι ὑμεῖς ποτε. Et paulo poſt, ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ. Pro: ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ἐλπίδος τοῦ ἰσραὴλ, ideſt, *alienati a ſpe Iſraelis*, eadem Editio habet: ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ ἰσραὴλ, quod Vulgatus vertit: *alienati a converſatione Iſrael*.

4. *Alibi vero*) Galat. IV. 8. Græca Editio habet: τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς. Vocem vero ἄνωθεν, quam verti, *ut olim*, habet Græca etiam editio: ſed Vulgatus Interpres eam omiſit.

5. *vultis?*) Punctum interrogationis ita ſcribit librarius, ut hic impreſſum eſt in græco. Quæ vero paulo poſt minutioribus typis impreſſa ſunt, dubiæ lectionis eſſe ſcias.

6. *novam*, &c.) Quum hæc, & ea quæ ſequuntur, uſque ad verba, κατὰ ζῆλον, mutila ſint in codice, & ad legendum perdifficilia, idcirco dubiæ interpretationis ſunt, atque lectionis. Ut autem conjicere queat lector, quot circiter verba in proxima lacuna, aliiſque paulo poſt ſequentibus, deſint, numeros in græco appoſui, quibus ſignificatur, ubi corruptæ lineæ incipiant, & ubi deſinant in codice: nimirum linea 18 primæ paginæ incipit a voce ἐκκλησιαστικὸν, decima nona a ſyllabis λειον, & ita porro.

7. *aut*) Librarius voculam ἢ, ideſt, *aut*, ſemper ſcribit ſine accentu, ſic, ἠ. Ego illum ubique reſtitui.

8. *Factus ſum*) Citabat hic fortaſſe aliquem Pauli locum, cujuſmodi eſt ille Epiſtolæ ad Coloſſ. I. 25. ἡ ἐκκλησία ἧς ἐγενόμην ἐγὼ διάκονος.

9. *Secundum*) Philipp. III. 6, & 7. Græca editio, item ut Didymus, habet, *Eccleſiam*. Vulgatus vero: *Eccleſiam Dei*.

μενὄυνγε καὶ ἡγοῦμαι πάντα ζημίαν ἐἶναι διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως ἰησῦ χοιςῦ τῦ κυρίυ ἡμῶν· δὶ ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθην· καὶ ἡγῦμαι σκύβαλα ἐἶναι· ἵνα χοιςὸν κερδήσω. ῥωμαίοις δὲ· εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον ἰησῦν κηρύσσει ὃν ὐκ ἐκηρύξαμεν· ἢ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε ὃ ὐκ ἐλάβετε. ἆρα δὲ κ̀ πρός τί ἀπιδὼν καὶ οἷα διανοηθεὶς ἀκραιφνῦς θεογνωσίας αὖθις ἴδια γέγραφεν κορινθίοις μὲν τὸ δευτερον ὅτι γε εἰ τῷ ὑῷ τις καταλλαγῇ· τῷ θεῷ κατηλλάγη· καὶ ὅτι ἐν χοιςῷ ἡ πρός τὸν θεὸν σύμβασις ἐςὶ τοῦ κόσμου. ἔχει δὲ· ὡς ὅτι θεὸς ἦν ἐν χριςῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ· μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς. ὑπὲρ χοιςῦ ὖν πρεσβεύομεν ὡς τῦ θεῦ παρακαλῦντος δι' ἡμῶν· δεόμεθα ὑπὲρ χοιςῦ· καταλλάγητε τῷ θεῷ· καὶ πάλιν ὡς[14] πάντα τὰ ἄλλα .... ἃ παρεὶς ἐκήρυττεν μεγάλα[15] αὐχῶν· ὅτι καὶ τὸ δοκοῦν ἐπονείδιςον εἶναι χριςῷ διὰ τὴν φιλάνθρωπον αὐτῦ οἰκονομίαν· πᾶσαν εὔκλειαν καὶ ῥώμην βούει ἐγῶ.... τῦτο ποιῶν ἐξ ἔργου· ἵνα καὶ ὁ ἐκ τῦ ἐνδόξου πάθυς τὴν ἀγένητον καὶ ἀκήρατον καὶ .... θεότητα μὴ κατοπτεύων[20] γραφὴν ὑ .... οφλοι· ἔλεγεν δὲ τοιάδε[21] Οὐκ ἔκρινα τῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν· εἰ μὴ ἰησῦν χοιςὸν κ̀ τῦτον ἐςαυρωμένον· ῥωμαίοις δὲ. δικαιοσύνη δὲ θεῦ διὰ πίστεως ἰησῦ χοιςῦ εἰς πάντας κ̀ ἐπὶ πάντας τὺς πιςεύοντας[24].. φησὶ ....

runt lucra, hæc arbitratus ſum propter
1. b. Chriſtum detrimenta. Verumtamen exiſtimo omnia detrimentum eſſe propter eminentem ſcientiam Jeſu Chriſti Domini noſtri[1]: propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror ut ſtercora, ut Chriſtum lucrifaciam. Ad Romanos vero ſcribens:[2] *Nam ſi is, qui venit, alium Chriſtum prædicat, quem non prædicavimus, aut alium Spiritum accipitis, quem non accepiſtis.* Quidnam vero ſpectabat, & qualia cogitabat, quum rurſus germanæ, ac veræ Dei cognitionis propria ſcripſit ad Corinthios[3] in ſecunda epiſtola affirmans, ſi quis Filio reconciliatus fuerit, Deo reconciliatum eſſe; & mundi cum Deo reconciliationem eſſe in Chriſto? Hæc autem habet[4]: *Quoniam quidem Deus erat in Chriſto mundum reconcilians ſibi ipſi, non reputans illis delicta ipſorum, & ponens in nobis verbum reconciliationis. Pro Chriſto ergo legatione fungimur tamquam Deo exhortante per nos. Obſecramus pro Chriſto: reconciliamini Deo.* Et rurſus, ut alia omnia .... omittens, magnopere gloriabatur, ac prædicabat, illud etiam quod Chriſto propter benignam ejus Incarnationem ignominioſum eſſe videtur, gloriam undequaque, ac vim veluti effundere ....[5] ut etiam qui in glorioſa Paſſione increatam, & immortalem, & .... Deitatem non agnoſcit, Scripturam .... Ait autem in hunc modum[6]: *Non judicavi me ſcire aliquid inter vos, niſi Jeſum Chriſtum, & hunc crucifixum.* Ad Romanos vero ſcribens ait[7]: *Juſtitia autem Dei per fidem Jeſu Chriſti, in omnes, & ſuper omnes credentes* .... inquit ....

1. *Jeſu Chriſti Domini noſtri*) Græca editio habet: Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου μου, i. *Chriſti Jeſu Domini mei.*

2. *ad Romanos vero*) Didymum memoria fefellit hoc in loco; nec enim exſtant hæc in epiſtola ad Romanos ſcripta, ſed in ſecunda ad Corinth. cap. XI. verſ. 4. In libro quoque de Spiritu Sancto in ſimile erratum labitur: nam num. 5 (pag. 151. tomi 2. operum S. Hieronymi editionis Veronenſis) legitur: " Ad Corinthios quoque idem ſcribens: *Nolite*, inquit, *contriſtare Spiritum Sanctum*": quæ tamen verba in epiſtola invenies ad Epheſios ſcripta, cap. 4. verſ. 30, non vero in epiſtolis ad Corinthios. Numero autem XI. pag. 119. a Paulo dicta eſſe ait in Actis Apoſtolorum quædam verba, quæ a Petro ſunt pronunciata. Duo hæc emendare in ſua interpretatione Hieronymus debuiſſet, ſi id verum foret, quod nonnulli neſcio quibus argumentis inducti cenſuerunt, eum aliqua in transferendo eo libro addidiſſe, aut abſtuliſſe, aut immutaſſe: id quod eum feciſſe, in animum inducere nequeo, iis tamen exceptis locis, in quibus is, qui ex una in aliam linguam convertit, vocabulum aliquod in tranſlatione, quo ſententia non mutetur, ſed declaretur, aliquando cogitur adjicere. Ceterum qui in veterum Patrum lectione verſati ſunt, norunt, nonnumquam hujuſmodi in illis quoque menda occurrere, ac præſertim in Clemente Alexandrino: quare non eſt cur miremur, ſi cæcus quoque, qui memoriter omnia citabat, ac per notarios ſcribere cogebatur, aliquando in ea inciderit: illud potius mirum ſummopere, atque adeo inſtar prodigii eſt, ipſum tam multa ſacrorum librorum loca memoria retinuiſſe, atque in promptu, quoties uſus eſſet, habuiſſe, quam multa in hoc opere allegantur; quæ ſunt innumerabilia.

3. *ad Corinthios*) Lege 2. ad Cor. V. 18, 19, & 20. nec enim Pauli verba hic allegat, ſed ſenſum.

4. *habet*) 2. Cor. V. 19, & 20.

5. *ut*) Ea omiſſa in translatione, quorum & lectio, & ſententia incerta. Legendum fortaſſe, ἐγκωμιάζω τοῦτο ποιῶν ἐξ ἔργου.

6. *Non judicavi*) 1. Cor. II. 4. ubi græca Editio habet: οὐ γὰρ ἔκρινα.

7. *Juſtitia*) Rom. III, 22.

Digitized by Google

.... ἀπὸ θεοῦ ἕκαςος.[25] γαλάταις δὲ· εἰδότες ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου· ἐὰν μὴ διά πίςεως ἰησοῦ χριςοῦ. καὶ ἡμεῖς εἰς ἰησοῦν χριςὸν ἐπιςεύσαμεν· ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίςεως χριςοῦ καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου. ὅτι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σάρξ. 2. a. ἐξηγεῖται δέ καὶ ἑτέρωθι· ὅτι οὔτε περιτομή τι ἰσχύει οὔτε ἀκροβυςία. ἀλλά καινὴ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη. τοῦ δὲ λόγου βαθύνοντος· τὸν νοῦν ἀναπτυκτέον. διδάσκειν μὲν οὖν βούλεται· ὡς ἡ χριςοῦ ἐπιφάνεια καινήν τινα καὶ τὴν μόνην πίστιν ἅπασιν ἀνθρώποις ἐξεύρετο. [7] καθ' ἣν οὐδὲ μίαν χώραν οὔτε ἰουδαϊσμῷ............ ηνισμῷ[8] καταλέλοιπεν· αὕτη δὲ νοη....... εν καί,.........., ...[9] κατὰ τὸ ἰδοὺ τὰ ἀρχ........... .... καινὰ γ................. πάντα.[10] καὶ ἵνα συνελ..................... μέν στ.........................[22] θεὸν εἰδὼς νόμ.... ως.... τελει... τὴν περι.......................[12] σιν. ἀνέλαμψεν δὲ εἰς σωτηριο... διδασ........... ....[13] φῶς τὸ ἀληθινὸν καὶ ἐλεύθερον ὁ υἱός· καὶ πα................ [14]τισιν αὐτῶν ἀγνοούμενον μυ........... διὰ τὴν ἔναυλον ἐν[15] αὐτοῖς τῆς πολυθείας ἐξ αἰγύπτου μνήμην. προσμαρτυρῶν τοίνυν ὁ σεπτὸς θεοῦ υἱὸς τῇ οἰκείᾳ φύσει τὸ ἄνωθεν ἐλεύθερον· καὶ μὴ ἀδελφὴν οἷον ἔχειν τὴν κτίσιν. δοῦλον γὰρ πᾶν τὰ παραχθὲν τοῦ παραγαγόντος.[19] καὶ τὸ κτισθὲν κτίς................... ..έτρον· οἱ[20] βασιλεῖς τῆς γῆς........ .... ῆνσον· ἀπὸ[21] τῶν υἱῶν αὐτῶν.......................[22] ἀποκρινομ : .... ἐκ τῶν............... .... εὐθεροί[23] εἰσιν οἱ υἱοί· ἵνα δ.................[24] ρευθεὶς εἰς θάλασσαν ....τον[25] ἰχθὺν ἄρον· καὶ .... ρα.[26] ἐκεῖνον λαβὼν .... ἐν[27] περὶ τούτων· οἱ.... .... αύονται ἔτι.

Ἡ

.... a Deo unuſquiſque. Ad Galatas vero[1]: *Scientes quod non juſtificatur hamo ex aperibus Legis, niſi per Fidem Jeſu Chriſti: & nas in Chriſtum Jeſum credidimus, ut juſtificemur ex Fide Chriſti, & nan ex operibus Legis: quia ex operibus Legis nan juſtificabitur omnis cara.* Alibi vero etiam ſic exponit[2]: *Neque circumciſio aliquid valet, neque præputium: ſed Fides nova, quæ per caritatem agitur.* Cum autem hujus loci[3] ſenſus reconditus ſit, ac profundus, idcirco explicandus eſt. Hoc itaque docere vult, Chriſti adventu[4] novam quamdam, & unicam Fidem compertam omnibus hominibus factam eſse. juxta quam nullus neque Judaiſmo, neque Helleniſmo locus relictus eſt. Hæc autem .... & .... juxta illud[5]: *Ecce vetera tranſierunt, nova facta ſunt omnia.* Et ut .... quidem............ Deum noſcens .... eluxit vero in ſalutari doctrina .... Lux vera, & libera Filius: & .... quibuſdam ipſorum ignoratum myſterium, propter recentem in ipſis polytheiſmi ex Ægypto memoriam. Venerandus itaque Dei Filius propriam naturam libertatem e cælo habere teſtificans, nec ſororem, ut ſic dicam, illi eſſe creaturam (quidquid enim productum eſt[6], ſervum eſt ejus, a quo productum eſt, & quidquid creatum eſt, Creatoris ſervum eſt) ....ait ad Petrum[7]: *Reges terræ a quibus accipiunt tributum vel cenſum? a filiis ſuis, an ab alienis?* Cumque ille reſpondiſſet: *Ab alienis: dixit illi Jeſus: ergo liberi ſunt filii. Ut autem non ſcandalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamum, & eum piſcem, qui primus aſcenderit, tolle, & aperto ore ejus invenies ſtaterem: illum ſumens, da eis pro me, & te* .... quidem de bis. Ii vero..... non ceſſant adbuc.

CAP.

1. *Scientes*) Gal. II. 16, ubi græca editio habet: *εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν*. Et paulo poſt: *διότι οὐ δικαιωθήσεται ἐξ ἔργων νόμου πᾶσα σάρξ*.

2. *Neque*) Galat. V 6, ubi græca editio non habet vocem, *καινή*, ideſt, *nova*, quam Didymus explicationis cauſa adjeciſſe videtur. Ita ſane non raro facere conſueverunt veteres Patres, ac ipſe Didymus alibi.

3. *loci*) Vox, *λόγος*, non raro apud Didymum, & alios Scripturæ *locum* deſignat, ut videre licet etiam in ejus libro de Spiritu Sancto, atque in Enarrationibus in epiſtolas catholicas.

4. *adventu*) In græco, *ἐπιφάνεια*, ideſt, *apparitio*, ſeu manifeſtatio: quo nomine Chriſti adventum in Scripturis, & a Patribus deſignari, nemo ignorat.

5. *juxta illud*) 2. Cor. V. 17, ubi græca Editio habet: *τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα*. Didymus noſter legm. 165. a. rurſus hunc locum ſic affert: *τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ καινὰ γέγονε πάντα*.

6. *productum eſt*) Apud græcos Patres *παράγειν* ſæpe eſt *producere*, ſeu condere: itaque *αὐτοπαράκτον* dicunt quod *per ſe productum* ſit. Quin Lucianus quoque illa voce hoc ſenſu uſus eſt. Didymus vero eadem ſignificatione dixit etiam *παραφέρειν*, & *παρακομίζειν*.

7. *Reges*) Matth. XVII. 24, 25, & 26. Quæ in codice hic legi nequeunt, partim ex Bibliis, partim ex conjectura ſupplevi in interpretatione latina.

Ἡ

Περὶ τῶν μυθολογέντων ὅτι ὁ πατὴρ ἐποίησε τὸν ὑιὸν ἐπὶ τῇ ὑπεργίᾳ τῆς κτίσεως. 2 b.

Βλασφήμως ἀντεξάγοντες καὶ διαμυθολογοῦντες· φασὶ τὸν πατέρα πεποιῆσθαι ὑιὸν χρειωδέστατον· ἐπὶ τὸ ὑπεργεῖν αὐτῷ πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν κτισμάτων. οὐκ ἔτι κατανοῦντες[4] ὡς ἐξήρτηται τοῦτο ..... οὐδὲ ςοχαςικῦ αὐτῶν λόγυ φθόνος[5] τε καὶ ὄκνος καὶ ἕτερα ὑλικά· δεῖ γὰρ ἐκεῖ καὶ ταῦτα[6] ὁρᾷν. εἰ γὰρ καλὸν τὸ δημιυργεῖν· ὥσπερ ἐν καλὸν καὶ μόνον ἴδιον καὶ μόνον ἐξαίρετον τῆς θεϊκῆς ἀφθόνυ φύσεως· ἵν' ἔχοι καὶ ὑπὸ τῦ δοξάζηται· ἀνθότυ μὴ πάντα δι' ἑαυτῦ ἔκτισεν· ἀλλ' οἷον εἴπως κατώκνησεν; εἰ δὲ καὶ μέγα τοῖς κτιζομένοις τὸ ὑπὸ τῦ μείζονος καὶ ἐ.. ημυ μεν παραφέρεσθαι· εἴπερ κατ' αὐτὺς μείζων τῦ ἰδίυ ὑιῦ λόγυ ὁ πατὴρ· ἐβάσκαινε τοῖς δοξάζουσιν αὐτὸν τὴν δι' ἑαυτῦ ποίησιν. εἰ δὲ καὶ ὑπερηφαν........ ἀδυναμίας τε ἅμα παντάπασιν ὑκ ἀπήλλακται τὸ διὰ[16] μεσίτυ ποιεμ......... τὸ παραγόμενον τοῦ παράγοντος[17] αὐτὸ δι' ἑαυτῦ ὑπὲρ τῦ δι' ἑτέρυ ποιῦντος μείζονα τὴν δόξαν ἐκφαίνει· ὔπω γὰρ ὂν· τῦ ἀεὶ ὄντος νεύμασιν ὑπακέει· καὶ ὅσον ὑδέπω διαπεραίνεται· καὶ μέτρα[20] προσήκοντα..... καὶ ὑκ ἔχει ἔν τινι τὸ[21] ἐλλεῖπον .... περήφανος μόνον[22] ὁ ὑπερη.. .... ἀλλ' ἤδη καὶ[23] ταυτο.... .... ε δει χθειη πάντα ὅσα[24] ἂν.............. υσίαν καὶ ἀπ.... ρ.. μ..[25] τ.............. ἀρῷ τεθνηκότι·[26] δεῦρο................. ἄλλῳ·[27] ἀφέονται.. .... ἐπιτάσσων[28] ἔξελθε...... .... ποιεῖν δι' ἄλλε· κατὰ τὸν 3 a. ἐκείνων νὖν δείκνυσι τὸν μὲν θεὸν πατέρα· οὗ αἱ νοήσεις ποιήσεις εἰσίν· μὴ δύνασθαι δι' ἑαυτῦ τὸ πᾶν διαπεραίνειν δίχα

CAP. VIII.

De iis[1] *qui a Patre Filium factum eſſe fabulantur, ut ipſius miniſter eſſet in creatione.*

Blaſpheme ſe ſe opponentes[2] ſic fabulantur. Pater, inquiunt, Filium fecit, quod ſibi utiliſſimus futurus eſſet; ut ipſi nempe ad aliarum creaturarum conditionem inſerviret. Sed nequaquam animadvertunt, ex hac illorum ſophiſtica ratiocinatione illud conſequi, ut in Deum & invidia, & deſidia, & alia hujuſmodi, quæ craſſa ac materialia ſunt, inducantur. Oportet enim ..... videre: nam ſi præclara res creatio eſt, ut ſane eſt, ac divinæ dumtaxat magnificentiſſimæque naturæ propria, eique ſoli reſervata: ne deſit qui gloriam ei reddat: qua de cauſa[3] non omnia per ſemetipſum creavit, ſed eum quodammodo[4] piguit id facere? Si vero creatis rebus perhonorificum eſt a majori[5], & a ..... produci, ac, eorum quidem ſententia, proprio Filio Verbo major eſt Pater; iis ergo, a quibus glorificatur, creationem per ſemetipſum factam invidit ipſe Pater. Si autem nec ſuperbiæ, neque impotentiæ is omnino expers eſt; quod per mediatorem ..... quod producitur, ejus, qui illud per ſe met ipſe producit, quam ejus, qui per alterum facit; majorem gloriam exſerit: cum enim nondum ſit, illius nutibus paret, qui ſemper exſiſtit, & ſtatim perficitur, & convenientes habet menſuras, neque ulla in re deficit .... ſuperbus tantum .... ſed jam & .... omnia quæcumque .... auctoritatem, & .... Lazaro mortuo[6]: *Veni foras* .... alteri[7]: *Dimittuntur tibi peccata* ...... præcipiens[8]: *Exi* .... facere per alium: juxta eorum interpretationem oſtendit, Deum quidem Patrem, cui cogitare eſt facere[9], non poſſe Univerſum per ſemetipſum perficere ſine illius ope, per quem,

1. *De iis*) Capitum argumenta ita poſui, ut ſunt in codice. Vide notam 3. pag. 2.

2. *ſe ſe opponentes*) Ἀντεξάγειν proprie ſignificat, copias *adverſus* hoſtes *educere*. Quæ mox ſequuntur uſque ad finem hujus ſegmenti, incertum pleraque habent ſenſum, utpote mutila.

3. *qua de cauſa*) Lege, ſi magis placet, διὸ ὅτι, pro ἀνθότυ.

4. *quodammodo*) Lege εἶτα εἶπας, vel οἷον εἶπας.

5. *a majori*) In græco legendum fortaſſe ὑπὸ τῦ μείζονος καὶ ἐξῃρημένυ.

6. *Veni*) Joann. XI. 43.

7. *Dimittuntur*) Matth. IX. 2, & 5. Lego, ἀφέωνται, ideſt, *dimiſſa ſunt*, ſive, ut vertit Vulgatus, *dimittuntur*. Segmento quoque 31. a. codex habet, ἀφέονται. At ſegm 39. a, ἀφέωνται.

8. *Exi*) Fortaſſe hic citabatur illud Marc. I. 25, ubi Jeſus ſpiritui immundo ait: ἔξελθε ἐξ αὐτῦ, i. *Exi ab ipſo*.

9. *eſt facere*) Reſpicit fortaſſe illud Geneſeos, *Dixit* ... *& factum eſt*. Hieronymus in libro contra Joannem Jeroſolymitanum: *Cujus velle*, inquit, *feciſſe eſt*. Clemens Alexandrinus in Protreptico: *Sola ejus voluntas, eſt mundi creatio*. Similique modo loquuntur fere omnes Sancti Patres. Quin Ariſtophanes quoque: δύναται γὰρ ἴσον τῷ δρᾷν τὸ νοεῖν, ideſt: *cogitare, & facere ſunt idem*,

χα τῆς ἐπικηρίας ἐκείνου τοῦ δι᾽ οὗ ἢ ἐν ᾧ ποιεῖ· τὸν δέ γε υἱὸν ὥς τι ἄψυχον ὄργανον· πῶς οὐ μέγα προσπτύσας καὶ τὰς χεῖρας ὑπτίας ἀντιθεὶς ταῖς οὕτωσι ἀγρίαις δυσφημίαις ἀναχωρήσει· δεδιὼς μὴ ὑπόδικος γένηται τοῦ θείου δικαστηρίου· καὶ ἀκοῆς ἀπροαιρέτου χάριν;

quem, aut in quo operatur: Filinm vero veluti quoddam inanimatum inſtrumentum eſſe: quomodo recedere poterit, quin hæc magnopere contemnat, ac veluti remiſſas manus[1] tenere deſinat, nec ſe ſe tam immanibus blaſphemiis[2] opponat, neque vereatur, ne in divino tribunali reus fiat vel ex eo quod involuntarie hæc[3] audiverit?

Θ

CAP. IX.

Περὶ ὧν λέγουσιν αἱρετικοί· ποτὲ ὁ υἱὸς ἐγεννήθη· καὶ τὸ πνεῦμα ἐξεπορεύθη. καὶ τὰ λοιπά.

De eo, quod dicunt hæretici: Quandonam[4] Filius genitus fuit, & Spiritus proceſſit? *& cetera.*

ΤΟσούτων τοίνυν καὶ οὕτω σαφῶν ἀποδείξεων οὐσῶν· καὶ τῆς γραφῆς παραινούσης ποικίλαις καὶ ξέναις διδαχαῖς μὴ παραφέρεσθαι· φεύγειν δὲ τὰς κενοφωνίας. οἱ ἑτερόδοξοι συστῆσαι ἀπὸ γραφῶν τὰ τῆς θρησκείας αὐτῶν ἀποροῦντες· καὶ ὡς ἂν οἱ μεθύοντες τῇδε κἀκεῖσε τὸν ἐφ᾽ ἑκάστῳ λόγον διαριπτόμενον ἔχοντες· διάφορα σοφίσματα συνταγέντα αὐτοῖς κακοτέχνως καὶ κατὰ πολὺ μελετηθέντα προβάλλουσιν· ἐν οἷς ἐστι ταῦτα. τὰ σύμπαντα οὖν· φησίν· οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ θεοῦ· οἷς ἀποκριτέον. ἀλλ᾽ οὐ γεννητῶς ὡς ὁ υἱός· οὐδ᾽ ἐκπορευτικῶς καθὰ[21] τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ. οὐδὲ τοιούτων ἐστὶν ἐνεργειῶν ἢ οὕτω περιβλέπτων[22] ἠξιώθη συστάσεων.. .... εἶτα· πότε οὖν ὁ υἱὸς[23] ἐγεννήθη................ τότε ὅτε ὁ πατὴρ [24]οὐκ

QUum ergo tam multa ſint, tamque manifeſta argumenta[5]; Scriptura vero moneat[6], ne *variis & peregrinis doctrinis abducamur*, utque *vocum inanitates*[7] fugiamus: Heterodoxi e Scripturis ſuæ ipſorum ſectæ dogmata probare neſcientes, & tamquam[8] ebrii ſermonem habentes de unaquaque re hac atque illac veluti jactatum, & vacillantem, varia ſophiſmata ab ipſis malo artificio compoſita, & diu multumque meditata objiciunt: cujuſmodi ſunt iſta. Nonne ergo, inquiunt, omnia ſunt ex Deo? Quibus reſpondendum eſt: Sed non per generationem, ut Filius: neque per proceſſionem, ut Spiritus Dei: neque talia operantur, aut tam illuſtres obtinuerunt confirmationes..... deinde ajunt: Quandonam Filius genitus eſt, aut Spiritus proceſſit? Tunc, quum

1. *remiſſas manus*) In græco, τὰς χεῖρας ὑπτίας: quæ locutio *ignaviam* denotat, & æquivalet illi, quæ in Græcis Bibliis ſæpius legitur, ubi dicuntur *manus diſſolutæ*, ſive, ut eſt apud Iſaiam XXXV 3, χεῖρας ἀνειμένας. Reſpicit fortaſſe Didymus illud Jobi XI. 13. ὑπτιάζεις δὲ χεῖρας πρὸς αὐτόν, quod tamen in Vulgato ſic ſe habet: *& extendiſti ad eum manus tuas*.

2. *blaſphemiis*) In græco, δυσφημίαις. Vox autem δυσφημία in ſacris libris, ac græcis Patribus ſæpe *blaſphemiam* valet, non vero ſimpliciter *convicium*, aut quid ſimile. Ita lib. 1. Machab. VII. 38, ubi legitur: μνήσθητι τῶν δυσφημιῶν αὐτῶν, recte Vulgatus Interpres vertit: *memento blaſphemias eorum*. Quo modo tranſtulit etiam lib. 2. Mach. XIII. 11 Sed cap. XV. verſ. 32, ubi legitur: τὴν χεῖρα τοῦ δυσφήμου, Vulgatus habet: *manu nefaria*: at, ſi verbum verbo reddere malis, verti poteſt: *blaſphemi hominis manu*: quod tamen eodem recidit. Didymi noſtri, apud Joannem Damaſcenum in Parallelis pag. 379, ſimilem fere habes ſententiam: Κίνδυνον, inquit, φέρει πολλάκις τὸ δυσφήμους λόγους ἀκούειν, quæ verba ſic tranſtulit Interpres: *Periculum ſæpe affert turpia verba audire*: ſed malim: *blaſphemos ſermones audire*.

3. *audiverit*) Nimirum inter actiones, quæ olim in judicio intendebantur, erat τέρψις ἀκοῆς, id- eſt, *delectatio auditus*. Eum morem reſpexit hic fortaſſe Theologus noſter: qui ſi vereri videtur, ne is a Deo puniatur, qui blaſphemias imprudens audit, quid de illis adoleſcentibus dicturum putamus, qui opera ſive hæreticorum, ſive improborum illorum hominum, qui cum ſe catholicos videri velint, chriſtiano tamen homine indigna ſcribunt, pervolutare non verentur?

4. *Quandonam*) Lego, πότε.

5. *argumenta*) Sive, *teſtimonia*. Didymo enim ἀπόδειξις, μαρτυρία, γραφικὴ ἀπόδειξις, πίστις, κεφάλαιον, ἐδάφιον, χωρίον, ῥητὸν, ῥῆμα, λέξις, λόγος, περιοχὴ, γραφὴ, λόγιον, γράφειν, ac ſi quid aliud eſt, quod mihi in præſens non ſuccurrat, ſæpe idem valent; ſignificant ſcilicet Scripturæ *locum*, *teſtimonium*, *auctoritatem*, *capitulum* &c. Quod ſpectat ad vocem ἀπόδειξις, eam ſæpe hoc ſenſu uſurpatam invenies infra, ut ex. gr. ſegm. 54. *b*. At *demonſtrationem* quoque ſignificare hic poteſt.

6. *moneat*) Hebr. XIII. 9, ubi græca Editio habet verbum περιφέρεσθαι, quod eſt *circumferri*; ſed Didymus legit παραφέρεσθαι: imo & Vulgatus Interpres, quum verteret *abduci*.

7. *inanitates*) Ex prima ad Tim. VI. 20.

8. *tamquam*) Pro ὡς ἂν οἱ, malim legere ὡς ἂν εἰ, ſeu ὡσανεί. Pro διαριπτόμενον, lego διαῤῥιπτούμενον. Similem porro Didymus ſententiam habet

[24] οὐκ ἐγεννήθη· εἰ γὰρ καὶ................ ...... μετ' αὐτόν· καὶ [25] ὡς ἀθέμιτον τὸ ζητεῖν.................. γὰρ ἐν τόπῳ [26] ἐπειδὴ μήτε πεοι ορ................ ἤσας καὶ ὁ [27] γεννηθεὶς ὄυτως οὐδ'............... .... χρόνῳ· θεὸς γὰρ ὢν [28] ὁ υἱὸς καὶ λόγος· τοῦ.................... το ἀλλα τῦ ποιεῖν [29] ὡς αὔτως καὶ τὸ πνεῦμα..... .... πῶς δέ φησιν ἐγεννήθη· [30] Τῦτο εἰ καὶ ἐγράφη περὶ μὲν τῦ υἱῦ· ἐκ γαςρὸς πρὸ ἑωσφόρυ ἐγέννησά σε· περὶ δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος· πνεῦμα παρ' ἐμῦ ἐκπορεύεται· καὶ εἰ δαυὶδ ψάλλει· τῷ λόγῳ κυρίου οἱ ὀυρανοὶ ἐςερεώθησαν· καὶ τῷ πνεύματι τῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτῶν· καὶ εἰ λέγει ὁ ἰὼβ· πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσάν με· πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἡ διδάσκουσά με· καὶ εἰ κύριος διδάσκει· τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τῦ πατρὸς ἐκπορεύεται· καὶ εἰ παῦλος γράφει πνεῦμα εἶναι αὐτὸ τοῦ θεοῦ ὡς ἀνθρώποις τὸ αὐτῶν. ὅμως οὕτω πάντα νῦν ὑπερβαίνει. ὅτι ὁ αὐτὸς ἀπόςολος κορινθίοις γράφει· τῷ δὲ θεῷ χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ χριστῷ· καὶ τὴν ὀσμὴν τῆς γνώσεος φανερώσαντι δι' ἡμῶν. ὡς μὴ πάσης τῆς γνώσεως ἡμᾶς διὰ τὸ ἀχώρητον· ἀλλ' οἷον τινος ἰνδάλματος ἢ αὔρας ὥσπερ μετασχόν-

quum Pater genitus non fuit [1] Si enim & .... poſt ipſum, & ut fas non eſt inquirere....... enim in loco: quoniam neque.............. qui genuit, & qui generatus eſt; ita neque........ tempore: cum enim Deus ſit Filius & Verbum ...., ſimiliter [2] & Spiritus....... Quomodo autem, inquiunt, genitus eſt? At hoc, etſi ſcriptum ſit de Filio quidem [3]: *Ex utero ante luciferum genui te*; De Spiritu Sancto autem [4]: *Spiritus a me procedit*: Et David [5] ita pſallat: *Verbo Domini cæli firmati ſunt, & ſpiritu oris ejus omnes* [6] *virtutes eorum*: Et Jobus dicat [7]: *Spiritus divinus, qui fecit me, & flatus omnipotentis docens me*: Et Dominus ipſe doceat [8]: *Spiritus veritatis, qui a Patre procedit*: Ac Paulus demum ſcribat [9], ipſum eſſe Spiritum Dei, ſicut hominibus eſt ipſorum ſpiritus: Tamen omnem mentem excedit [10]. Quia idem Apoſtolus Corinthiis ſcribit [11]: *Deo autem gratias, qui ſemper triumphat nos in Chriſto, & odorem cognitionis manifeſtavit per nos*: Quod ſcilicet non omnis cognitionis, quia eam capere non poſſumus, participes facti ſimus, ſed veluti cujuſdam ſimulacri, aut auræ [12]. Et rurſus [13]: *Videmus autem*

apud Joannem Damaſcenum in Parallelis pag. 727. Αἱ οὐκ ἀληθεῖς δόξαι, inquis, διὰ μυρίων ψευδολογιῶν βαδίζουσαι, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τῆς ἰδίας καθηγήσεως οὐκ ἔχουσι διήγησιν: quæ ſic verto: *Falſæ opiniones, quum per ſexcenta vagentur falſarum ratiocinationum commenta, unam eamdemque doctrinæ ſuæ enarrationem non habent.*

1. *genitus non fuit*) Præclara reſponſio! quam Didymum ex Gregorio Nazianzeno, paucis ante illius obitum annis defuncto, deſumpſiſſe exiſtimo; is enim oratione 35, qua Eunomianos refellit, ſimili plane ratione ait: πότε ὁ υἱὸς γεγέννηται; ὅτε ὁ πατὴρ οὐ γεγέννηται. i. e. *Quandonam Filius genitus eſt? Cum Pater genitus non eſt*

2. *ſimiliter*) In codice, ὡς αὔτως, diviſim. Scribe, ſi placet, conjunctim, ὡσαύτως: ita enim vulgo nunc ſcribunt. Ego tamen ſcripturam codicis retinui, tum quia ita ſemper ſcribit librarius, id quod in multis etiam aliis mſs. codicibus obſervare me memini, tum quia aliquando ſaltem a veteribus ita ſcriptum fuiſſe conſtat, ut in illo Muſæi verſu apud Clementem Alexandrinum in ſexto Stromatum: ὡς δ' αὔτως καὶ φύλλα φύει ζείδωρος ἄρουρα.

3. *Ex utero*) Pſalm. cix. verſ. 3.

4. *Spiritus a me*) Reſpicit Iſai. lvii. 16, ubi legitur: πνεῦμα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, i. *Spiritus enim a me exiet*: quo modo locum hunc citat infra ipſe Didymus lib. 2. cap. 2. ſegm. 52. a. Vulgatus vero Interpres habet: *quia Spiritus a facie mea egredietur.*

5. *David*) Davidis nomen ne ſemel quidem in toto codice integrum ſcribitur, ſed compendiaria ſemper ratione, nempe $\overline{δαδ}$. At quum ſegm. 22. b. ſcribat librarius δαυιτικῶς cum $\bar{υ}$, non cum $\bar{β}$, ego ubique ſcripſi, δαυίδ. Recte tamen ſcribitur etiam δαβίδ, quum hebraicam literam *vau* græci veteres & per $\bar{υ}$, & per $\bar{β}$ efferrent, ut apparet vel ex ipſo nomine *vau*, quod reddiderunt per βαῦ.

6. *Virtutes eorum*) Pſ. 32. verſ. 6. Hunc locum ſæpe allegat Didymus in hoc opere, ac ſemper legit: πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτῶν, i. *omnes virtutes eorum.* Quam lectionem ſecutus videri poteſt Nyſſenus, quum in oratione catechetica cap. 4 ſcripſerit: εἰ δὲ, καθώς φησι Δαβὶδ, ἐστερεώθησαν τῷ λόγῳ τοῦ κυρίου οἱ οὐρανοὶ, καὶ αἱ δυνάμεις αὐτῶν ἐν τῷ πνεύματι τοῦ θεοῦ τὴν σύστασιν ἴσχουσιν κ. τ. λ. i. e. *Si autem, ut dicit Davia, Verbo Domini firmati ſunt cæli, & eorum Virtutes conſiſtunt in Dei Spiritu: ergo*, &c. Verum Clemens Alexandrinus in Protreptico, Theophilus in libris ad Autolycum, & alii legunt: *Omnis Virtus eorum.* Et ita habent cum Græca Editio, tum Vulgata translatio.

7. *Spiritus divinus*) Job. xxxiii. 4. Sic habet Græca etiam Editio. Vulgatus habet: *Spiritus Dei fecit me, & Spiraculum Omnipotentis vivificavit me.*

8. *Spiritus veritatis*) Joann. xv. 26.

9. *Paulus ſcribat*) 1. ad Cor. II. 11. Senſum, non verba hic citat.

10. *excedit*) Locutio Biblica ex epiſt. ad Phil. IV. 7. Verti etiam poſſet: *tamen ſic omnia mentem excedunt.* Quum enim manca ſit oratio, ſenſus non eſt omnino certus.

11. *Deo autem*) 2. ad Cor. II. 14, ubi græca Editio, quam Vulgatus Int. ſequitur, habet: τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι.

12. *aut auræ*) Reſpicit vocem, ὀσμὴ, a Paulo adhibitam: αὔρα enim hic idem ſignificat atque ὀσμὴ, ideſt, odorem, auram, ſive effluvium odoriferum.

13. *Videmus autem*) Ex 1. ad Cor. xiii. 12, ubi græca Editio habet: βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι. Didymus vero explicationis cauſa

Digitized by Google

σχόντας. καὶ πάλιν· βλέπομεν δὲ δι' ἐσόπτρȣ καὶ ἐν αἰνίγματι τὰ περὶ αὐτοῦ. καὶ μάλα εἰκότως. δόξα γὰρ κυρίȣ κρύπτει λόγον κατὰ τὸ θεῖον ῥητόν· ὑπερκειμένη ἀφράςῳ κ᾽ ἀπείρῳ λόγῳ πάσης αἰσθήσεως γενητῆς· οὐ διὰ τὸ ἀβάςακτον μόνον· ἀλλ' ὅτι τὸ προαιώνιον καὶ πρὸ πάσης κτίσεως· εἰ μὴ ὑπὸ γραφῶν δεδήλωτο·[21] τῇ κτίσει ἠγνω.... καὶ πάλιν τοῖς αὐτοῖς τὸ δεύτερον[22] εἰς τȣ̃το παγκαλο............... ει· ἡμεῖς δὲ ȣ̓κ εἰς τὰ ἄμετρα[23] καυχησόμεθα· [ἀλλὰ κατ]ὰ τὸ μέτρον τοῦ κανόνος. οὗ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ θεὸς [μέτρȣ· ἐφικέσθαι ἄχρι κ᾽ ὑμῶν]. κ᾽ ἐν τῇ πρώτῃ δὲ ἐπιςολῇ φησίν· εἴτ[ις δοκεῖ εἰδέ]ναι τι· οὔπω ἔγνωκεν καθὼς[26], δεῖ γνῶναι... τ.'....... ἀφορὰ τῆς γεννήσεως[27] καὶ τῆς ἐκπορεύσ.. ...... ὡς ὁ τρόπος ἄγνωςος· ȣ̔́τω καὶ ἡ διαφορά. εἴγε δὴ ἄρα ἐξὸν αὐτὸ τοῦτο ἀκούειν· ἢ λαλεῖν. τὸ γὰρ αἰτίας τῶν ὑπὲρ πᾶσαν αἰτίαν καὶ νόησιν ἀποδιδόναι· τολμηρόν. τὸ δὲ θαυμάζειν τὸ θεῖον· καὶ φόβον εἶναι τὴν περὶ αὐτȣ̃ ἔννοιαν φοβερὰν νομίζειν· ἀσφαλές. θέλων ȣ̓̃ν, φησιν, ἐγέννησεν ὁ θεὸς, ἢ μὴ θέλων; ἀλλ' ἡμᾶς χρὴ προειπεῖν τὸν σκοπὸν αὐτῶν, καὶ οὕτως ἀποκρίνασθαι. ὁ οὖν σκοπός ἐςιν· ἵνα πρὸς ἀκεραίους ἀπὸ ἑκατέρας λέξεως τὴν ἀντίθεσιν ποιῶνται. ἤντε γὰρ δράζωνται τοῦ μὴ θέλων ἐγέννησεν· οὐδεὶς δὲ αὐτοῖς τοῦτο ἀποκρίνεται· λέγουσιν. οὐκ ȣ̓̃ν ὃ μὴ θέλει ὁ θεὸς ὑπομένει γεννήσας τὸν ὑιὸν· φύσεως ἀνάγκης εἰς τȣ̃το ἄκοντα αὐτὸν περιαγούσης. ἤν τε δοθῇ αὐτοῖς τὸ θέλων ἐγέννησεν· ἐπάγουσιν, ἄραγε ἡ γέννησις τοῦ ὑιοῦ ἐξῆπται τῆς πατρικῆς θελήσεως· δημιουργικῶς ὕπαρξιν αὐτῷ παρεχούσης. ἡ δὲ ἀπόκρισις αὕτη εὐνκςάτη τυγχάνει. τῆς θελήσεως γὰρ καὶ τῆς ἀνεθελησίας καὶ πάσης ἐννοίας προτερεύει ὅ, τε γεννήσας θεὸς κ᾽ πατήρ· τὸ, τε ἀπαύγασμα

autem per ſpeculum, *& in ænigmate* quæ de ipſo novimus. Et merito quidem: nam juxta divinam ſententiam[1] *Gloria Domini celat verbum*, & ineffabili, atque infinita ratione omnem creatum ſenſum excedit: non modo quia ferri non poteſt, ſed etiam quia quod eſt ante ſecula, & ante omnem creaturam, niſi a Scripturis manifeſtatum fuiſſet, a creatura ignoraretur. Et rurſus eiſdem Corinthiis ſecundo ſcribens[2], ad hoc pulcherrime..... *Nos autem non in immenſum gloriabimur*, *ſed ſecundum menſuram regulæ*, *qua partitus eſt nobis Deus*, *menſuram pertingendi uſque ad vos*. In prima vero Epiſtola ait[3]: *Si quis ſibi videtur ſcire aliquid*, *nondum cognovit quemadmodum oporteat eum ſcire*. Fruſtra vero quæritur[4] diſcrimen generationis, & proceſſionis, cujus ſicut modus eſt ignotus, ſic & differentia; ſi tamen hoc ipſum audire licet, aut dicere: nam eorum cauſas reddere, quæ omnem cauſam, & intelligentiam ſuperant, audacis eſt: divinitatem vero admirari, & timorem Dei in eo poſitum eſſe exiſtimare, ut cum timore de ipſo cogitemus, tutum eſt. Numquid ergo[5], inquiunt, volens genuit Deus, an nolens? Sed nos prius, quinam ſit illorum ſcopus, dicere oportet, tum reſpondere. Eorum ergo ſcopus eſt, ut contra ſimplices[6] homines ex utralibet reſponſione objectionem ducant. Nam ſi reſpondeas[7]: Nolens genuit (nemo autem ipſis ſic reſpondet), dicunt: Ergo quod non vult Deus, patitur Filium generans, naturali neceſſitate ipſum invitum ad hoc cogente. Sin vero ipſis repoſueris: Volens genuit; inferunt: Ergo Filii generatio ex Patris voluntate pendet, quæ exiſtentiam ipſi per creationem dat. Maxime autem liberalis eſt iſta reſponſio: nam voluntatem, & noluntatem, & omnem cogitationem antecedit cum Deus & Pater qui generavit, tum

Splen-

addit: τὰ περὶ αὐτȣ̃, i. e. *quæ de ipſo cognita habemus*.

1. *Gloria Domini*) Proverb. xxv. 2, ubi pro Κυρίȣ, legitur, θεȣ̃, i. e. *Dei*.

2. *ſcribens*) 2. Cor. x 13. Quæ uncis incluſa ſunt in græca, ſupplevi ex græca Bibliorum editione.

3. *ſi quis ſibi*) 1. ad Cor. VIII. 2, ubi græca Editio pro, ȣ̓́πω ἔγνωκεν, habet: ȣ̓δέπω ȣ̓δὲν ἔγνωκε. Sed vocem, ȣ̓δὲν, non modo Didymus, verum etiam Vulgatus Interpres videtur non legiſſe.

4. *Fruſtra vero quæritur*) Tria hæc vocabula addidi ex conjectura, ne hiulca eſſet translatio, ut codex, hoc in loco.

5. *numquid ergo*) Aſſinia Catholicis objicit Eunomius in fragmento Diſputationis, quod extat tomo primo Antiqq. Lectt. Caniſii: ibi enim legitur: *Genuit te, an non? Ajunt, genuit. Ex ſubſtantia te, an ex voluntate?* etc. Verum hoc Arianorum, Eunomianorumque argumentum ſolvit, ut Nyſſenum, ac Nazianzenum, alioſque vetuſtos Patres taceam, S. Auguſtinus quoque in libro contra Sermonem Arianorum num. 2.

6. *ſimplices*) Codex habet, ἀκεραίȣς. Lego, ἀκεραίȣς. Veteres enim librarios ob ſoni ſimilitudinem ſæpe αι in ε mutaſſe, & viceverſa, neminem latet, qui græcos calamo exaratos codices inſpexerit.

7. *ſi reſpondeas*) Pro δράζωνται, lege δράξων-

γασμα τῆς δόξης αὐτοῦ ὁ ὑιός. καὶ οὐδὲν τούτου μέσον καὶ ἐκείνου ἐξ οὗ ἐστιν ἐπινοηθῆναι δύναται. ὁμοίως δὲ καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ θεοῦ. ἔστιν δὲ πάλιν ὁ ὑιὸς ὑκ ἀρχομένη οὐδὲ παυομένη πρώτη ὕπαρξις τῆς θελήσεως ἢ μὴ θελήσεως. ἐγέννησεν οὖν ἐν τῇ ὑπὲρ βουλὴν καὶ νοῦν φύσει. ἀλλὰ καὶ ἥδε ἡ πρότασις αὐτῶν ἀτοπίας ἀνάμεστος. ἡγεῖται γὰρ τοῦ μὲν θέλειν πάθος ἐπιθυμίας. τοῦ δὲ μὴ θέλειν μέν· ποιεῖν δέ· ἡ ἐξ ἀνάγκης βία μετὰ τοῦ προεπινοεῖσθαι τὴν βούλησιν· καὶ πρὸ ἐκείνης τὴν νόησιν τῆς τοῦ πατρὸς ὑποστάσεως τῆς πάντη τε καὶ πάντως ἐχούσης συνυφεστὸς τὸ ἀπαύγασμα. πρὸς τούτῳ εἰ πιστεύουσι τὰ πάντα ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ ὑιοῦ γεγονέναι· οὐ προϋπάρχει ἡ βούλησις. ἀμήχανον γὰρ καὶ ἀδύνατον· μὴ τὸν δημιουργὸν ὑφεστάναι· καὶ μετέπειτα δεδόχθαι τὸ δι' αὐτοῦ δημιουργῆσαι. ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἀσυνεσίας μεστόν. εἰ γὰρ αὐτός φησιν· ἐγώ εἰμι καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι· πῶς ἡ ἀναλλοίωτος φύσις ἀλλοίωσιν ὑποστάνη· κατὰ τὰς ὑποστάσεις μὴ ἐν ταυτότητι τῶν προσώπων ἑστῶσα· ἀλλὰ κινουμένη καὶ μεταπίπτουσα; Ἔτι καὶ τοῦτο. εἰ ἀληθὲς ὥσπερ οὖν ἀληθὲς τὸ ἅπερ

Splendor gloriæ[1] *illius*, Filius: nihilque medium inter hunc, & illum, ex quo eſt, cogitari poteſt. Similiter vero & *Imago*[2] *Dei* ſe habet. Eſt autem præterea Filius[3] prima exſiſtentia, quæ velle aut nolle non incipit, nec deſinit. Generavit ergo in natura, quæ conſilio, & mente ſuperior eſt. Sed inſuper[4] iſta, quam proponunt, quæſtio abſurditate plena eſt: præcedit enim voluntatem quidem paſſio deſiderii, hoc autem quod eſt nolle quidem, ſed tamen facere, præcedit neceſ-
4. b. ſitas, & violentia, ac ſimul ante hanc volitio intelligitur, & ante volitionem cognitio hypoſtaſeos Patris, quæ tamen omnino, & abſolute ſibi conſubſiſtentem habet *Splendorem*. Præterea ſi omnia per Filium ex voluntate Patris facta eſſe credunt, non præexſiſtit voluntas: fieri enim nullo modo poteſt, ut opifex non ſubſiſtat, & poſtea putetur aliquid per ipſum creatum eſſe. Verum hoc quoque[5] inſcitiæ plenum eſt. Si enim ait ipſe[6]: *Ego ſum, & mutatus non fui*, quomodo immutabilis natura mutationi ſubjici poteſt ſecundum hypoſtaſes, non manendo in identitate Perſonarum, ſed veluti motum, ac tranſmutationem ſubeundo? Inſuper & hoc[7] addo. Si verum eſt, ut verum ſane eſt, illud[8]: *Quæcumque facit*

B

ται. Et paulo poſt pro ἐκ ἄν, lege, ſi magis placet, conjunctim ἐκών. Ego codicis ſcripturam mutandam non putavi.

1. *Splendor*) Ex epiſt. ad Hebr. I. 3.

2. *Imago Dei*) Reſpicit ea Pauli de Chriſto verba, quæ exſtant in epiſtola ad Coloſſ. I. 15. Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου, ideſt, *Qui eſt imago Dei inviſibilis*. Nimirum Filius, ut ſcite animadvertit Origenes libro VI. contra Celſum, eſt εἰκὼν τοῦ θεοῦ, i. e. *imago Dei*, nos vero κατ' εἰκόνα θεοῦ, i. e. *ad imaginem Dei*. Argumentum porro, quod vix duobus verbis attingit Didymus hoc in loco, aliquanto latius ante illum diduxerat Alexander Alexandrinus in prima Encyclica Epiſtola, quam contra Arium ſcripſit. Et merito quidem. Ex eo enim quod Filius imago Patris perfecta ſit, recte colligitur, eum æternum eſſe, ſicut æternus eſt Pater. Neque enim Patris imago eſt, ex nihilo facta, ſed ab illo genita, ut teſtantur ſacræ litteræ: quapropter, ut optime ait in libro contra ſermonem Arianorum Auguſtinus, *nihil minus habet, quam illa cujus imago eſt*. Vide inferius ſegm. 17. *b.*

3. *Filius*) Legendum forſan, ὁ πατήρ, i.e. *Pater*.

4. *Sed inſuper*) Librarius ſcripſit: ὁ δὲ πρότασις. Sed in membranæ margine emendatum eſt: ἀλλὰ καὶ ἥδε ἡ πρότασις.

5. *Verum hoc quoque*) Hæc verba: ἀλλὰ καὶ τοῦτο, & reliqua uſque ad καὶ μεταπίπτουσα, in codicis Paſſioneiani margine addita ſunt. Fieri poteſt ut Didymi non ſint: ego vero ea in textum inſerui, quod Didymi eſſe exiſtimarim.

6. *Ego ſum*) Malach. III. 6, ubi legitur: ἐγὼ κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν, οὐκ ἠλλοίωμαι, i.e. *Ego Dominus Deus veſter, non ſum mutatus*. Nonnulli vero mſs. codd. habent: καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι. Alexander Alexandrinus in ſecunda contra Arium encyclica Epiſtola, quam Didymum memoriter edidiciſſe crediderim (memoria enim erat incredibili) ſimilem Arianis rationem objicit, & Malachiæ locum hunc iiſdem verbis citat, quibus Didymus.

7. *Inſuper & hoc*) Brevibus hujuſmodi tranſitionibus, qualis eſt hæc, ὅτι καὶ τοῦτο, & ea quæ mox occurret, εἴποιμι καὶ ἕτερον, utitur Didymus initio quoque libri contra Manichæos.

8. *Quæcumque facit*) Joann. V. 19, ubi legitur: ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, i.e. *quæcumque enim ille fecerit*. Nimirum quum vox, *ille*, Patrem deſignet, idcirco Didymus explicationis cauſa voci, *ille*, ſubſtituit vocem, *Pater*. Eodem modo quo Didymus hoc in loco, ea verba citat Auguſtinus in libro contra Sermonem Arianorum cap. 15, & alii etiam Patres. Didymus vero in libro de Spiritu Sancto pag. 143, ut eſt in Bibliis, ita citat. „ *Scriptum eſt autem* (inquit): „ Quæ enim ille facit, *haud dubium quin Pater*, hæc „ eadem Filius ſimiliter facit. „ Nempe illud vetuſtis Patribus in more poſitum eſt, ut modo quidem Scripturæ verba, modo autem ſenſum dumtaxat allegent. Quod ſpectat ad alios Patres, rem hanc exemplis illuſtrare ſupervacaneum puto: ſatis enim eſt, ut quis vel pauca Clementis Alexandrini, verbi gratia, aut Juſtini folia percurrat, & rem ita ſe habere comperiet. Quod vero attinet ad Didymum noſtrum, non pauca ejuſdem rei nobis exempla is præbet in libro de Spiritu Sancto, in libro adverſus Manichæos, in Enarrationibus, & paſſim in hoc opere. Quin illud quoque animadverti, Didymum, quum verba ipſa, non ſenſum tantum citare voluerit, addere paſſim has formulas, κατὰ λέξιν, ἐπὶ λέξεων, αὐτολεξεί, αὐτῇ λέξει, λέξεσιν αὐταῖς, αὐτοῖς ῥήμασι, ῥητῶς, αὐταῖς συλλαβαῖς, aut alias affines,

Digitized by Google

ἅπερ ἂν ὁ πατὴρ ποιῇ ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ· ποιήσει καὶ ὁ υἱὸς ἄλλον υἱόν· ἵνα πάντα ὁμοίως τῷ πατρὶ ποιήσῃ. εἰ δὲ οὐκ ἐποίησεν οὐδὲ ποιεῖ· οὐκ ἔστιν κτίσμα οὐδ᾽ ἡγεῖται αὐτοῦ πατρικὴ βούλησις. Εἴποιμι κ̓ ἕτερον. εἰ λέγει ὁ σωτήρ· θέλημα τοῦ πέμψαντός με ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν υἱὸν καὶ πιστεύων εἰς αὐτὸν ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον· οὐκ ἐκ θελήματος ὁ υἱός· ἀλλ᾽ ὁ θεωρῶν αὐτόν. τὸ γὰρ θέλημα· μετὰ τὸν υἱὸν κἀνταῦθα εὑρίσκεται. Ἀπεώσατο δ᾽ ἂν καθ᾽ ὅλου τις θᾶττον αὐτῶν καὶ τουτονὶ τὸν λόγον οὐκ ἐκ μόνων τῶν προλεχθέντων· ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπαχθησομένων πρὸς ἡμῶν. τοῦτ᾽ ἔστιν εἴγε παραπλήσιον ἀντέρηται αὐτούς. πότερον ποτε ὁ πατὴρ θελήσας ὑπάρχει· ἢ οὔ; τὰ ἴσα γὰρ ὧν ἐμελέτησαν ἀπαντήσει αὐτοῖς. πρὸς μὲν τὸ οὐ θελήσας· ὅτι παρὰ σκοπὸν αὐτῷ συνέβη τὸ ὑφεστάναι φύσεως ἀνάγκης εἰς τοῦτο αὐτὸν ἄκοντα περιτρεπούσης. πρὸς δὲ τὸ δεύτερον· ὅτι πρὸ τῆς θελήσεως οὐκ ἦν. ἀναχθήσεται γὰρ ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ εἰς τὴν βούλησιν αὐτοῦ· δημιουργικῶς αὐτὸν κατὰ τὰς βαττολογίας αὐτῶν εἰς ὑπόστασιν περιελαυνούσης. Ὁμοίως καὶ ἄλλο· λέξει μόνον διαφέρον τοῦ πρὸ αὐτοῦ. θελητῶς ὁ θεὸς ἀθάνατός ἐστιν κ̓ ἀγαθός· ἢ ἀνεθελήτως; ἐπενεχθήσεται γὰρ τὰ αὐτά. κάλλιον δέ τις ποιήσει· εἰ συντόμως ἀποκρίνηται αὐτοῖς μηδὲν ἐπισυμβαίνειν τῷ παντελείῳ θεῷ· μὴ δέ τι ἀπολιμπάνειν αὐτόν. καὶ ὥσπερ οὐ προηγεῖται τῆς πατρικῆς ὑπάρξεως καὶ ἀθανασίας καὶ ἀγαθότητος θέλημα· οὕτως οὐδὲ τῆς γεννήσεως. κ̓ ἀπᾴδει πάντα ὁπόσα τοιαῦτα τῆς περὶ τοῦ θεοῦ ἐνθυμήσεως. περὶ δὲ τῶν κτισῶν· τὸν δαυὶδ ᾄδειν ἐν ριγ ψαλμῷ·

facit Pater, hæc etiam Filius ſimiliter facit; faciet etiam Filius alium Filium, ut omnia faciat, quæ facit Pater. Cum ergo neque fecerit, nec faciat, non eſt creatura, nec eum præcedit Paterna voluntas, ſeu volitio. Aliud quoque dixerim. Si ait Salvator [1]: *Voluntas ejus, qui miſit me, ut omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam*; non eſt ex voluntate Filius, ſed *qui* ipſum *videt*: nam voluntas hic quoque poſt Filium invenitur. Citius vero hanc etiam illorum argumentationem omnino quis rejiciat [2] non ex iis modo, quæ antea dicta ſunt, ſed & ex his, quæ a nobis adducentur: ſi nempe ſimili eos viciſſim urgeat interrogatione: Pater exſiſtit ne volens, an non [3]? Nam eo modo, quo ipſi reſpondebunt, & nos ipſis occurremus. Si dixerint: Nolens; reſpondebimus, præter intentionem ei contigiſſe ut ſubſiſteret, ad hoc eum naturali neceſſitate invitum adigente. Si vero dixerint: Volens; ita eos urgebimus: Ergo ante voluntatem non exſiſtebat: nam in ejus volitionem, quæ per creationem ipſum, juxta eorum ineptias, ad ſubſiſteutiam traxerit [4], reducetur ipſius exſiſtentia. Alia itidem eos interrogatione urgere poſſumus, quæ vocibus dumtaxat a ſuperiore differt: Numquid voluntarie Deus immortalis eſt, & bonus, an involuntarie? Nam eadem abſurda inferri queunt. Sed melius quis egerit, ſi compendiario ipſis reſpondeat, Deo ſumme perfecto nihil accidere, nihilque excidere: & ſicut Patris exſiſtentiam, & immortalitatem, & bonitatem non præcedit voluntas, ſic ne generationem quidem: (quæcumque vero his ſimilia ſunt, omnia a recta, qua de Deo cogitare debemus, ratione aliena ſunt): De creatis autem rebus ſic Davidem canere in cxiii. Pſal-

ideſt, *ad verbum*, *iiſdem verbis*, *expreſſe*, *iiſdem ſyllabis*, &c. Quem morem ſecutum fere video Clementem quoque Alexandrinum, Gregorium Nyſſenum, ac nonnullos alios. Adeo ut niſi aliqua ex hujuſmodi formulis addatur, certo non conſtet, utrum verba ipſa, an ſententia ſolum allegetur. Hæc ſemel adnotaſſe ſufficiat, ne quiſquam hujuſmodi varietates, quæ ſæpius in poſterum occurrent, miretur.

1. *Voluntas ejus*) Joann. VI. 40.

2. *rejiciat*) Didymus Attice, ἀπεώσατο. Uſitatiores autem hujuſmodi Atticiſmos aliquando in hoc opere invenies, cujuſmodi ille eſt, qui in hac ipſa linea mox occurrit in voce τουτονί. In libro quoque contra Manichæos, licet brevi, & imperfecto, tres aut quatuor animadverti, ut ἀδύνατο, εἴσεσθαι, &c. Quod ſi græcum libri de Spiritu Sancto exemplar legere liceret, non dubito quin aliquos in eo etiam reperiremus.

3. *An non*) Codex, ἢ οὔ: quam formolam in ſecundo Hippocratis aphoriſmo habes ita ſcriptam: niſi quod Paſſioneianus codex dictiunculam, οὔ, habet de more, ſine accentu. Porro has reſponſiones, quas Theologus noſter Eunomii argumento adhibet, alius etiam Theologus eidem adhibuerat, nempe Gregorius cognomento Theologus, ſeu Nazianzenus, in xxxv. oratione.

4. *Ad ſubſiſtentiam traxerit*) Vox περιελαυνούσης referenda eſt ad vocem θελήσεως. Niſi quis malit vocabulum aliquod hic omiſſum fuiſſe a librario; ut legendum ſit: δημιουργικῶς αὐτὸν τῆς βουλήσεως . . . εἰς ὑπόστασιν περιελαυνούσης. Quin conjicere etiam licet, caſu aliquo factum eſſe, ut verba transpoſita fuerint: quod in veteribus membranis non raro

μῷ· ὁ θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν. κ̀ πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. τοῦτ' ἔςιν ἐν τῷ υἱῷ· οὐχὶ δὲ ἐν θελήματι. κ̀ ἐν οβ ψαλμῷ· ἐκράτησας τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου ἐν τῇ βουλῇ σου ὡδήγησάς με κ̀ μετὰ δόξης προσελάβου με. κ̀ ἐν κθ· ὅτι ὀργὴ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ κ̀ ζωὴ ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. κ̀ ἐν κε· ἐν τῷ θελήματί σου παράσχου τῷ κάλλει μου δύναμιν. κ̀ ἐν ιζ· ῥύσεταί με ὅτι ἠθέλησέν με· κ̀ γὰρ ὃν τρόπον ὑπάρχων ὁ πατὴρ ἀθάνατός τε κ̀ ἀγαθὸς βούλεται εἶναι ταῦτα κ̀ βουλόμενός ἐςιν ταῦτα οὐκ αἰτίαν ἵν' οὕτω φράσω τὴν βούλησιν ἔχων· οὔτε μὴν ἀνεθελήτως ὤν· οὕτως οὐδὲ τοῦ γεννῆσαι ἡ βούλησις αἰτία. περὶ ἡμᾶς δὲ τό τινὰ μὲν ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ ἐνεργείας· τινὰ δὲ ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν θελήματος ἔχειν. κ̀ γὰρ οὐ βουλήσει μὲν τῇ ἑαυτῶν· ἀλλὰ τῇ τοῦ θεοῦ κτώμεθα τὸ συνεςάναι ἐκ ψυχῆς κ̀ σώματος κ̀ τὸ εἶναι λογικοί. οἱ γὰρ οὐπώποτε ὄντες· πῶς εἴχομεν βούλεσθαι ἢ μὴ βούλεσθαι; προαιρέσει

Pſalmo[1]: *Deus noſter in cælo, & in terra omnia quæcumque voluit, fecit.* Et[2]: *Omnia in Sapientia feciſti*, i.e. in Filio; non in voluntate. Et in LXXII Pſalmo[3]: *Tenuiſti manum dexteram meam, in voluntate tua deduxiſti me, & cum gloria ſuſcepiſti me.* Et in XXIX[4]: *Quoniam ira in indignatione ejus, & vita in voluntate ejus.* Et in eodem[5]: *Domine in voluntate tua præſta decori meo virtutem.* Et in XVII[6]: *Salvum me faciet, quoniam voluit me.* Nam quemadmodum, cum ſit & immortalis Pater, & bonus, vult hæc eſſe, & hæc eſt volens, quin horum cauſam, ut ſic loquar, voluntatem habeat, aut involuntarie ſit talis; ſic neque generationis cauſa eſt voluntas. Noſtrum autem eſt, quædam quidem ex Dei operatione, quædam vero ex noſtra voluntate habere: nec enim noſtra voluntate, ſed Dei habemus ut conſtemus ex anima, & corpore, & ut rationales ſimus: qui enim necdum ullo modo exſiſtebamus, quomodo poteramus velle, aut nolle? Propria autem voluntate[7] habemus, ut boni ſimus, aut mali,

contingere norunt, qui mss. codices pervolutarunt. Si autem ita foret, legendum eſſet: τρὸ τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ κατὰ τὰς βατ[τ]ολογίας αὐτῶν ὑπόστασιν περιλαυτίσας· ἀπεχθήσονται γὰρ ὁ ... ἐπὶ τὴν βούλησιν αὐτοῦ· ὁμοίως κ. τ. λ. Atque ita mollius fluet oratio. Utcumque ſit, ego nihil in textu mutare volui.

1. *Deus noſter*) Infra quoque, ſegmento 13. *b*, ex Pſalmo CXIII. ita hunc locum citat Didymus. Quin etiam vetuſtus auctor operis, quod inſcribitur, *Expoſitio rectæ confeſſionis*, num. 6, apud Iuſtinum, pag. 424. ed. Pariſienſis, ſimili modo illum recitat. At voces, κ̀ ἐν τῇ γῇ, i. e. *& in terra*, videntur huc irrepſiſſe ex Pſal. CXXXIV. verſ. 6, ubi legitur: πάντα ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος, ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ κ̀ ἐν τῇ γῇ, ideſt: *omnia quæcumque voluit Dominus, fecit in cælo, & in terra.*

2. *Omnia*) Pſalm. CIII. verſ. 25.

3. *Tenuiſti*) Pſalm. LXXII. verſ. 23, ubi græca Editio habet: κ̀ ἐν τῇ βουλῇ σου, i. e. *& in voluntate tua*. Sed voculam, κ̀, nonnulli codices omittunt, ut Didymus.

4. *Quoniam ira*) Pſalm. XXIX. verſ. 5.

5. *Et in eodem. Domine*) Codex habet: κ̀ ἐν κε· ἐν τῷ θελήματι. At mendoſe: hæc enim exitant non in XXV. Pſalmo, ſed in XXIX, verſ. 8. Itaque librarius vocem omiſit, & compendiariam ſcripturam κε, quæ legenda hic eſt αὐτῷ, numeri notam eſſe putavit. Biblia habent παρέσχου, pro παράσχου.

6. *Salvum*) Pſalm XVII. verſ. 20, ubi græca Editio habet, ἠθέλησέ με, pro ἠθέλησεν με. Sed diſcrimen iſtud, quod paſſim occurrit in hoc opere, nihili faciendum, quum litera ν, etiam ante conſonantem, Didymi ævo hujuſmodi verbis vulgo addi conſueverit, ut patet legentibus Clementem Alexandrinum, alioſque.

7. *Propria voluntate*) De hac Didymi locutione, aliiſque nonnullis affinibus, quæ peſtiferum Pelagianorum, aut Semipelagianorum dogma ſapere videri poſſunt, ſermonem habui, quantum tunc ſatis eſſe cenſui, in eo opuſculo, quod duobus fere ab hinc annis Venetiis edidi Tomo XI. Novæ Collectionis Calogeranæ, pag. 84, cetera in aliud tempus reſervans: nec enim omnia ubique dicenda ſunt: quam ob rem de ea nunc locutione tantum, quam hic habet Didymus, pauca addam. Ac primum quidem ex Pelagianorum hiſtoria omnibus compertum eſt, poſt Didymi obitum dumtaxat hæreſeos ſuæ virus, ingratiſſimum Deo Pelagium evomere cœpiſſe; deinceps vero aliquot poſt annos ſcriptis contra hæreticum hominem pugnare cœpiſſe Hieronymum, atque Auguſtinum; ac tum denique exitiale illud, ac ſuperbiæ plenum dogma, quod ipſa Chriſtianæ Religionis fundamenta convellere nitebatur, anathemate ab Innocentio Romano Pontifice, atque ab univerſa Eccleſia perculſum eſſe. Iis itaque temporibus opera ſua dictabat Didymus, quibus nonnulli Patres, ut Auguſtinus libro de Prædeſtinatione Sanctorum cap. XIV. animadvertit, non ſatis accurate de Gratia Dei, ejuſque neceſſitate locuti ſunt, quia quum ei nondum a quoquam aperte bellum indictum eſſet, *ſecurius loquebantur*, eam neceſſitatem ſupponendam potius rati, quum de arbitrii viribus ſermo eſſet, quam aperte, expreſſe, ac manifeſto ubique inſinuandam. Quapropter quum dicentem Didymum audimus, *nos ex propria electione, ſeu voluntate habere, ut boni ſimus, vel mali*, quidni hanc ejus ſententiam catholico ſenſu accipiamus, ut divinæ Gratiæ neceſſitas, quam in aliis hujuſce operis locis agnoſcit, non excludatur hic, ſed ſubintelligatur? De illa enim doctrina, qua bonarum actionum aliæ *ordinis naturalis* eſſe dicuntur, aliæ *ordinis ſupernaturalis*, meum non eſt diſſerere in præſens. Huc accedit quod affines locutiones apud alios etiam Patres Pelagianis temporibus antiquiores invenimus. Clemens, exempli cauſa, in Pædagogo pag. 118. edit. Potteri: *Οἱ πεπιστευκότες*, inquit, *ἑκουσίῳ προαιρέσει σεσωσμένοι*, ideſt: *Qui credidimus, voluntaria electione ſalvi facti.* Ac in libro etiam, cui titulus: *Quis dives ſalvetur*, pag. 940, ea ſcribit, quæ hiſce conſentanea ſunt. Quia Auguſtinus ipſe, qui tam ſtrenue poſtmodum pro divina Gra-

ῥέσει δὲ ἰδίᾳ ἔχομεν τὸ εἶναι καλοὺς ἢ κακούς· ἐπιστήμονάς τε κατ' ἐπιτηδειότητα· ἢ ἀνεπιστήμονας κατὰ ῥαθυμίαν. Ἐληλύθασι δὲ ἐπὶ τὸ κεφάλαιον τοῦτο οὐκ 5. b. ἀτρεκεῖ θεωρήματι παραδεχόμενοι τὸ οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ εὐδόκησα. ἐπεὶ ἂν αὐτόθεν εἶχον τῆς ὀρθῆς πίστεως ἄγκυραν βεβαίαν. νυνὶ δὲ φάσκουσιν· ὅτι τὸ ἐν ᾧ εὐδόκησα δείκνυσι κτίσμα τὸν υἱόν. καὶ μὴν πρὸς τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ ὅλον νένευκε τὸ νόημα. ἐπειδὴ γὰρ λέγοντι αὐτῷ υἱὸς θεοῦ εἰμὶ ἀντεφθέγγοντο βλασφημεῖς· ἐπεψηφίσατο αὐτῷ ὁ πατὴρ ὅτι οὗτος μόνος ἐστὶν υἱός μου γνήσιος. τὸ γὰρ οὗτος καὶ τὸ ἀγαπητὸς καὶ τὸ μετὰ ἄρθρου ὠνομάσθαι υἱός· τοῦ-

li, & docti ex ſtudio, aut indocti ex ignavia. Ad hoc autem capitulum [1]: *Hic* [2] *eſt* ὁ υἱός μου (ideſt, *Filius meus*) *dilectus*, *in quo complacui*, devenerunt [3], non recto illud ſenſu, ſed pravo interpretantes: alioquin firmam in hoc ipſo rectæ fidei anchoram habuiſſent. At illi e contrario ajunt, vocibus hiſce, *In quo complacui*, oſtendi, Filium eſſe creaturam. Atqui ejus Incarnationem totius ſententiæ ſignificatio reſpicit. Etenim, quoniam dicenti ipſi [4], *Filius Dei ſum*, contra repoſuerunt, *Blaſphemas*; ejus dicta hoc ſuffragio confirmavit Pater: Hic ſolus eſt Filius meus genuinus. Nam vox, *Hic*, & vox, *Dilectus*, & *Filii* denominatio [5] cum articulo

tia dimicavit, in libro tamen, quem contra Adimantum Manichæum, Didymo adhuc in vivis agente, ſcripſit, ſimilia, atque Didymus, protulit cap. XXVII. *Simul etiam oſtendit* (inquit ipſe) *in noſtra poteſtate eſſe, ut vel inferi bonitate ipſius, vel excidi ſeveritate mereamur*. Quam ſententiam, exorta deinceps Pelagiana hæreſi, in primo Retractationum cap. 22. emendavit, ſive, ut verius dicam, ad catholicum ſenſum traxit, eam ſcilicet de voluntate explicans *a Domino præparata*. Verum omnibus Patribus, a quibus Manichæi impugnati ſunt ante Pelagianam peſtem, Serapioni in primis, Tito Boſtrenſi, Didymo noſtro, atque ipſi Auguſtino illud commune eſt, ut, dum exſecrandam Manetis doctrinam de creaturis *natura*, non *electione* malis, refellere nituntur, paulo plus quam par ſit, arbitrii poteſtatem extollere videantur. Demum, quod ſpectat ad Didymum, quum is ea tempeſtate floruerit, qua nondum Hieronymus adverſus prava Origenis dogmata claſſicum cecinerat, ſed magnis ubique is laudibus ob ea, quæ recte ſcripſerat, vel ab ipſo Hieronymo extollebatur, idcirco Origeni nimio plus quam vellem (fatendum eſt enim) addictus fuit: quocirca quum Pelagianiſmi fundamenta, ut Natalis Alexander ſec. 3. diſſert. 16. oſtendit, Origenes jecerit, mirum non eſſet, ſi Didymus nonnulla de humani arbitrii viribus pronunciaſſet, quæ ut minus accurate dicta aut rejicienda forent, aut benigna interpretatione mollienda. Quod tamen non eo dictum a me lector putet, quod aliqua ſit in hoc opere Pelagiana ſententia, quæ catholicum ſenſum excludat, ſed ne quis exiſtimet me nimio in Didymum amore abreptum, pravas etiam opiniones illius, ſi quæ ſint, defendere paratum eſſe.

2. *Capitulum*) Vox, κεφάλαιον, *locum*, *ſententiam*, aut, ſi mavis, *textum* hic ſignificat, ut alibi ſæpius hoc in opere. Ei reſpondet vox, *capitulum*, quum a Cicerone in primo de Legibus, tum etiam ab Eccleſia in Horis Canonicis, & a Latinis Patribus eadem ſignificatione uſurpata. Ita Hieronymus, ex. gr., Dialogo contra Luciferianos, pag. 174, poſt allata duo Scripturæ loca, ſubjungit: *Quæ quidem duo Scripturarum capitula in ſententiam concurrunt unam*. Et pag. 202: *Nec ſibi blandiantur, ſi de Scripturarum capitulis videntur ſibi affirmare quod dicunt*. Et Auguſtinus in primo de Trinitate, cap. 7: *Ex uno* (inquit) *capitulo epiſtolæ Pauli Apoſtoli* &c. Hoc ipſo ſenſu in libro de Spiritu Sancto, pag. 263, ait Didymus: *Exiſtimaverunt Spiritum Sanctum etiam in hoc capitulo ſignificari*: ubi Didymum græce ſcripſiſſe, κεφαλαίῳ, nullus dubito. In libro autem adverſus Manichæos: Γεγόνασι μαχόμενοι τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ κεφαλαίου λέγοντες. . . . λέγει γὰρ ἐν ἑτέρῳ κεφαλαίῳ ὁ σωτήρ: quorum verborum ſenſum ſatis attigiſſe non videtur interpres, quum verterit: „ *Intelligunt iſti dicere ſe, quæ cum conſequentia capitis pugnant*. . . . . *ait enim Salvator in alio* capite. „ Nam vox κεφάλαιον utrobique non *Caput* denotat, ſed *capitulum*, aut *verſiculum*.

2. *Hic eſt*) Duobus in locis hæc refert Matthæus, cap. III. verſ. 17, & cap. XVII. verſ. 5. Bis nempe e cælo audita eſt ea vox, in baptiſmo primum, deinde in Transfiguratione. At Didymus primum locum profecto non reſpicit, ut conſtabit ex his quæ mox ſequentur: reliquum eſt ergo ut ſpectet alterum.

3. *devenerunt*) nempe Hæretici, contra quos ſcribit. Ex hoc porro, aliiſque hujuſmodi locis non immerito quis colligat, certum quoddam ac peculiare opus a Didymo hic ſpectari, ut alibi quoque aliquod aliud, quamvis illa, eorumque Auctores minime nominet; hoc enim in loco, item ut in aliis fere ſemper, de Adverſariis, quos ex profeſſo confutat, Arianis nempe, Eunomianis, ac Macedonianis, plurali numero ac generatim loquitur, uno tantum aut altero, niſi memoria me fallit, excepto, ubi aut Eunomium ipſum expreſſe nominat, aut Macedonianum quemdam hæreticum, ſuppreſſo nomine, alloquitur, ab Eunomio tamen, ut videtur, plane diverſum. Ceterum ſi Eunomius ipſe, quaſi non ſuo, ſed gregalium nomine ſcribens, in iis etiam, quæ ſuperſunt, opuſculis, *Credimus*, inquit pluraliter, *in Dei Filium*, & reliqua: quidni plurali numero uti poſſit Didymus, ubi quoque, ubi certum aliquod ſcriptum refellat? Sed hac de re alias.

4. *Filius Dei ſum*) Joann. X. 36, ubi legitur: ὑμεῖς λέγετε· ὅτι βλασφημεῖς· ὅτι εἶπον· υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰμι; ideſt: *Vos dicitis: Blaſphemas; quia dixi: Filius Dei ſum?* Quum hic porro, ut videtur, Didymus indicet, prius Judæos blaſphemum Chriſtum dixiſſe, quam audita de cælo fuerit ea Patris vox: *Hic eſt Filius meus* &c., oportet, ut, Didymi ſententia, Transfiguratio contigerit, poſtquam Chriſtum impie exprobraſſent Judæi verbo illo: *Blaſphemas*. Quod an verum ſit, meum non eſt expendere.

5. *cum articulo*) Didymum hic quoque agnoſcimus: ſolet enim is non raro græcis nominum articulis non mediocrem vim tribuere, quod *articulus*, ut ait ipſe, *in græco ſermone ſingularitatis ſignificator* ſit. Ita in libro de Spiritu Sancto (pag. 208. edit. Veronenſis operum Hieronymi tom. II.) „ *Unde & cum articulo*, inquit, *ejus meminit, quaſi ſolitarium & unum eſſe conteſtans, ubi dicit non ſimpliciter*, πνεῦμα ἅγιον (ſive, ut eſt in ms. codice noſtræ bibliothecæ S. Salvatoris Bononiæ, πνεῦμα τὸ ἅγιον: neutra enim lectio improbanda), *hoc eſt, Spiritus Sanctus*, *ſed cum additamento ar-*

τοῦτο δηλοῖ. ἐν τούτῳ φησὶν εὐδόκησα διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν ὑμῖν ποιησθῆναι. κἂν περὶ τῆς θεότητος δὲ ἐκλάβῃ τις τὸ εὐδόκησα· τὸ σόφισμα αὐτῶν ἀκυροῦται. ἐπείπερ οὐ πᾶσα λέξις ῥηθεῖσα παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ μάλιστα περὶ τοῦ Θεοῦ λόγου· κοσμικοῦ ἔθους ἀποτελεῖ νόημα. ἔπειτα εἰ ἐπὶ τῷ ἤδη ὄντι υἱῷ ἔλεγεν ἐν ᾧ εὐδόκησα· οὐκ αἰτία ἡ εὐδοκία τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ εὑρίσκεται. ὥστε δὲ σαφέστερον τὸ ὑπὸ τῆς τοιαύτης λέξεως δηλούμενον γενέσθαι· μάρτυρι χρησώμεθα τῷ ψάλλοντι ἐν ρμθ ψαλμῷ· ὅτι εὐδοκεῖ κύριος ἐν τῷ λαῷ αὐτοῦ. οὐ γέγονεν δὲ ἡ εὐδοκία πρὸ τοῦ λαοῦ· ἀλλὰ μετ' αὐτόν. τότε γὰρ εὐδόκει ἐν αὐτῷ καὶ εἰρήνην καὶ χάριν ἔπεμπεν· ὅτε ὀρθῶς αὐτῷ ἐλάτρευεν. ὅτε δὲ μὴ ὀρθῶς· τοὐναντίον ἡ νῦν προφητεύει. ὅτ' ἂν ἀπέκτεννεν αὐτοὺς· τότε ἐξεζήτουν αὐτόν. καὶ ἐν μγ ψαλμῷ· ὁ βραχίων αὐτῶν οὐκ ἔσωσεν αὐτούς· ἀλλ' ἡ δεξιά σου καὶ ὁ βραχίων σου καὶ ὁ φωτισμὸς τοῦ προσώπου σου ὅτι εὐδόκησας ἐν αὐτοῖς. δεξιὰν καὶ βραχίονα τοῦ Θεοῦ καὶ φωτισμὸν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὸν υἱὸν ἀνειπών. καὶ ἐν ρε ψαλμῷ· μνήσθητι ἡμῶν κύριε ἐν τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ λαοῦ σου.

lo (ait enim, ὁ υἱὸς, ideſt, *Ille Filius*) hoc ſignificat. Nempe, *In hoc*, inquit, *complacui*, per ejus Incarnationem ſalutem vobis comparari. Quamvis vero de Divinitate interpretetur quis verbum εὐδόκησα, ideſt, *complacui*, eorum tamen ſophiſma inane redditur: nec enim quælibet vox a Deo, & præſertim de Deo Verbo dicta, eo ſenſu accipienda eſt, quem mundana fert conſuetudo. Deinde ſi de Filio jam exſiſtente dixit: *In quo complacui*; non eſt exſiſtentiæ Filii cauſa *complacentia*. Quo autem manifeſtum magis id fiat, quod hac dictione[1] ſignificatur, teſte utamur Pſalte, qui in Pſalmo CXLIX. ait[2]: *Quoniam* εὐδοκεῖ, (i.e. *beneplacitum eſt*) *Domino in populo ſuo*. Non exſtitit autem *beneplacitum*, ſeu *complacentia* ante populum, ſed poſt ipſum. Tunc enim in illo *complacebat*, ac pacem mittebat, & gratiam, quum recto ei cultu ſerviebat: quum vero non recte illum colebat, his contraria prorſus dicit Propheta, nempe[3]: *Cum occideret eos, quærebant eum*. 5.*a. Et in XLIII. Pſalmo[4]: *Brachium eorum non ſalvavit eos, ſed dextera tua, & brachium tuum, & illuminatio vultus tui, quoniam* complacuiſti *in eis*[5]: Dexteram, & brachium Dei[6], & illuminationem vultus ejus, Filium vocans. Et in CV. Pſalmo[7]: *Memento noſtri Domine in beneplacito* (ſeu *complacentia*) *populi tui*.

ticali, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, hoc eſt, *Hic Spiritus Sanctus*." Aliuia ſunt, quæ pag. 123. idem obſervat. In Catena vero in Pſalmos maou exatata, ad hæc Pſalmi XIV. verba: σύντριψον τὸν βραχίονα τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ideſt, *contere brachium peccatoris*, hujuſmodi articulos itidem Inculcat Didymus: hæc enim ibi leguntur: Διδύμου. Μετὰ ἄρθρου μηδεὶς ὁ ἁμαρτωλὸς τὸν διάβολον δηλοῖ, ideſt: *Didymi. Cum articulo dictus ὁ ἁμαρτωλὸς, ideſt, Ille peccator, diabolum ſignificat*. Exſtat vero ea Catena Veneta in membraneo codice ſeculi X, in *quarto*, Nanianæ ad Sanctos Gervaſium, ac Protaſium Bibliothecæ, qui numero XXI. nunc ſignatus eſt, ac foliis conſtat 86. Eum mihi commodavit Joannes Nanius Venetus Presbyter, ac Patricius, qui quanto demiſſius de ſe ipſe ſentit, quum maximis virtutibus exſplendeſcat, tanto clarius de ipſo alii ſentiunt.

1. *hac dictione*) Theodorus Mopſueſtenus in quintodecimo ejus operis, quod ſubdole inſcripſerat: *Contra eos, qui affirmant homines peccare natura, non voluntate*, de iſta voce hæc recte ſcripſit apud Leontium Byzantinum: "Εὐδοκία vero, i. "e. beneplacentia, eſt optima voluntas Dei, quam "faciet in iis acquieſcens, qui ſtuduerunt ſe ei "dicare, ἀπὸ τοῦ εὖ καὶ καλὰ δοκεῖν αὐτῷ περὶ αὐτῶν, "ideſt, ex eo dicto verbo, quod *bene* & bona *placeant* Deo de illis."

2. *Quoniam*) Pſalm. CXLIX. verſ. 4.

3. *Cum occideret*) Pſalm. LXXVII. verſ. 38, ubi græca Editio, pro ἀπέκτεννεν, habet ἀπέκτεινεν, quo modo legendum eſt.

4. *Brachium*) Pſalm. XLIII. verſ. 4, & 5.

5 *in eis*) 5.*a.) Cum texta codicis membrana ab imperito bibliopego loco non ſuo poſita ſit, & ad finem tranſlata, quinti ſegmenti numerum iterare coactus fui, ne omnem numerorum ſeriem perturbarem.

6. *Dexteram, & brachium Dei*) In libro quoque de Spiritu Sancto, num. 20, pag. 127, ſimiliter ait Didymus: *Filius & manus, & dextera, & brachium Patris dicitur*. Et num. 52, pag. 157: *Quæ eſt Dextera Dei .... niſi Dominus & Salvator noſter? Ipſe enim eſt dextera Patris*, &c. Ante Didymum vero Clemens Alexandrinus in Protreptico, pag. 94: ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ (ſcripſerat), βραχίων Κυρίου: ideſt, *Logos, ſeu Verbum Dei, brachium eſt Domini*.

7. *Memento*) Pſalm. CV. verſ. 4.

ι

Περὶ τοῦ λέγειν· εἰ ὅλως ἐςὶ γεννητικὸς ὁ ἀγέννητος Θεὸς οὐκ οὐσιωδῶς ἐγέννησεν. καὶ ὅτι εἰ μετεβλήθη ἡ οὐσία αὐτοῦ εἰς γέννημα· οὐκ ἀμετάβλητος ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ.

ΑΥ'τῶν καὶ τοῦτό ἐςι τὸ εἰκαῖον καὶ πλημμελὲς λέξεσιν τοιαῖσδε τεθέν. εἰ ὅλος ἐςὶ γεννητικὸς ὁ ἀγέννητος Θεός· οὐκ οὐσιωδῶς ὁ γεννηθεὶς ἐγεννήθη ὅλης ἐχούσης τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ γεννᾷν ἀλλ' οὐ τὸ γεννᾶσθαι. ἀλλ' ἀκουέτωσαν· ὅτιπερ εἰ ὅλον ἐςι γεννητικὸν τὸ φῶς· οὐκ οὐσιωδῶς τὸ ἀπαύγασμα γεννᾷ· ἀλλ' ἔξωθεν προσλαμβάνει ὅλης ἐχούσης τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ γεννᾷν ἀλλ' οὐ τὸ γεννᾶσθαι. εἰ δὲ τὸ φῶς οὐ προσλαμβάνει ἔξωθεν τὸ ἀπαύγασμα ἀλλ' ἐκ πάσης τῆς οὐσίας αὐτὸ γεννᾷ ἀδιαςάτως· οὐδ' ὁ Θεὸς ἐπεκτήσατο ἔξωθεν τὸν υἱὸν ἀλλ' ἐξ ὅλης τῆς ὑποςάσεως ἐγέννησεν ἀδιαςάτως ἅτε ἀσώματος. ὅθεν ἀληθῶς ἐςι πατήρ. ἐπάγουσι πάλιν πανταχοῦ τὴν ἐναντίαν τάξιν τῆς γραφῆς διώκοντες· εἰ μετασχηματισθεῖσα ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ γέννημα λέγεται· οὐκ ἀμετάβλητος ἡ οὐσία αὐτοῦ τῆς μεταβολῆς ἐργασαμένης τὴν τοῦ υἱοῦ ἰδιοποίησιν. ἀλλ' οὐδεὶς οὐδὲ τοῦτο συγχωρεῖ αὐτοῖς λέγειν. ἀλλότρια γὰρ εἶναι ταῦτα χριςιανῶν ἡ μνημονευθεῖσα ἐλέγχει γραφή· παντὶ αἱρετικῷ ἀντιβαίνουσα παγχαλέπῳ πάθει. εἰ γὰρ μετασχηματισάμενον τὸ φῶς ἀπαύγασμα γίνεται· οὐκ ἀμετάβλητον τὸ φῶς τῆς μετα-

βολῆς

CAP. X.

***De eo quod dicunt:* Si omnino generativus[1] eſt Ingenitus Deus, non ſubſtantialiter genuit: *Et*: Si ejus eſſentia mutata eſt in Genimen, non eſt immutabilis eſſentia Dei.**

IPſorum eſt etiam inane hoc, & abſurdum ſophiſma, hujuſmodi verbis[2] expoſitum. Si totus[3] generativus eſt ingenitus Deus, non ſubſtantialiter generatus eſt is, qui generatus eſt, quum tota ejus ſubſtantia habeat hoc quod eſt generare, non vero generari. Sed audiant reſponſionem. Si tota lux eſt generativa, non ſubſtantialiter ſplendorem generat, ſed ab extrinſeco eum acquirit, cum tota ejus eſſentia habeat hoc quod eſt generare, non vero generari. Quod ſi lux non ab extrinſeco ſplendorem accipit, ſed ex tota eſſentia illum continue generat, ne Deus quidem Filium ab extrinſeco ſibi additum habuit, ſed eum ex tota ſubſtantia continue genuit, utpote incorporeus: ex quo fit, ut ſit vere Pater. Inferunt rurſus, iis quæ Scriptura docet, contraria ſemper docentes. Si transformata Dei eſſentia Genimen, ideſt Filius, dicitur, non eſt immutabilis ejus eſſentia, quum Filii facturam, quæ Patris propria eſt, operata ſit mutatio. Sed ne hoc quidem quiſquam ipſis concedit ut dicant: hæc enim a Chriſtianis aliena eſſe, commemorata Scripturæ locutio[4] probat, quæ cuivis hæretico permoleſto morbo obſiſtit. Si enim transformata lux[5] fit ſplendor, non

eſt

1. *generativus*) In græco, γεννητικός: quæ vox proprie non *generantem* ſignificat, ſed eum qui generandi facultatem habeat, ſeu qui ſit, ut multi hodie loquuntur, *generativus*. Pro, ὅλως, i. e. *omnino*, legendum puto ὅλος, i. e. *totus*, ut paulo poſt.

2. *verbis*) Dum ait, *hujuſcemodi verbis*, confirmare videtur Didymus id quod paulo ante indicavi, nimirum certum aliquod opus in hoc capite confutari (Vide, quæſo, notam 8. pag. 9, & not. 3. pag. 12). Quod ſi ita ſe res habeat, verba illa: *Si totus generativus*, & reliqua uſque ad, *non generari*, non Didymi ſunt hæreticorum argumentum referentis, ſed hominis Hæretici, aut Synodi, aut Opuſculi illius, quod confutat.

3. *Si totus*) In codice, εἰ ὅλος ἐστι. Lege, εἰ ὅλός ἐςι, aut, εἰ ὅλος ἐςὶ, ut placet. In poſterum autem, cum ſæpe voculam, ἐςὶ, ſcribat librarius ſine accentu aut ipſi, aut proxime antecedenti dictioni impoſito, ego illum apponam quod ſemel monuiſſe ſatis ſit. Hæreticorum porro argumentum, quod hic refert Didymus, ac refellit, ei ſimile eſt, quod Anomœus aliis verbis objicit Catholicæ Eccleſiæ in fragmento Eunomianæ Diſputationis (apud Caniſium tom. 1. Lectt. Antiqq. pag. 184), & Eunomius ipſe in libro Apologetico (quem primus integrum edidit Joannes Albertus Fabricius, tum Garnerius) num. 9, pag. 621. appendicis ad tom. 1. Operum S. Baſilii. Illudque diluit Auguſtinus quoque in quinto de Trinitate, num. 4. Eunomii, & Auguſtini verba non affero, ne longior ſit hæc Nota. Utriuſque loca adeat Lector, ſi videbitur.

4. *Scripturæ locutio*) Eam intelligit, qua Filius Hebr. I. 3. dicitur *Splendor gloriæ Patris*, quam ſuperius commemoravit, ſegm. 4. a. Porro vox γραφή, ſeu Scriptura, qua hic utitur Didymus, idem paſſim valet ac κεφάλαιον, ſeu *capitulum*, ut in hoc loco. Vide notam 1. pag. 12. Pro, *Scripturæ locutio*, vertere potuiſſem, *Scriptura*: ſic enim quum ab Hieronymo in Didymi libro de Spiritu Sancto, num. 8, tum a Vulgato Interprete redditur vox γραφή, eo etiam ſenſu accepta quem dixi. Ita Joann. XIX. 37. legimus: *Et alia Scriptura dicit*, ideſt, aliud Scripturæ capitulum. Et Luc. IV. 21: *Hodie impleta eſt hæc Scriptura*. Verum quo clarior eſſet ſententia, ſic tranſtuli.

5. *transformata lux*) Quam Filius a Paulo *Splendor* Patris dictus ſit, argumentum hoc ex Lucis comparatione deſumptum paſſim inculcant Patres

βολῆς ἐργαζομένης τὴν τοῦ ἀπαυγάσματος ἰδιοποίησιν. εἰ δὲ οὐ μεταβληθὲν τὸ φῶς ἀπαύγασμα γεγέννηκεν μεῖναν καὶ αὐτὸ φῶς, καὶ ἔχον τὸ ἀπαύγασμα συμφύτως ἐξ αὐτοῦ τέλειον· καὶ ὁ Θεὸς μένει ἀτρέπτως θεὸς ἀπαυγάσματος ἰδίου τυγχάνων πατὴρ οὐκ ἔτι ἔξωθεν αὐτὸ προσλαβὼν ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας γεννήσας τέλειον.

eſt immutabilis lux, quum ſplendoris factaram, quæ lucis propria eſt, mutatio operetur: ſi vero lux, quin mutetur, ſplendorem generavit, manens ipſa lux, & ſplendorem habens connaturaliter ex ſe ipſa perfectum; etiam Deus manet immutabiliter Deus, etſi proprii Splendoris Pater ſit, quum non ab extrinſeco illum acceperit, ſed ex ſubſtantia eum genuerit perfectum.

ΙΑ

Περὶ τῶν φλυαρούντων ὡς ἐκ τῆς πατρὸς ὀνομασίας παρηλλαγμένη ἐστὶν ἡ οὐσία αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ.

CAPUT XI.

De iis, qui, quum Patris *denominatio diverſa ſit*[1] *a denominatione* Filii, *diverſam quoque eſſe effutiunt ejuſdem Filii eſſentiam.*

Αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἀνακυκλοῦντες καὶ ἕως τοῦ παντὸς παρασημαίνοντες τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος· ἀφιλοθέως καὶ τοῦτο φάσκουσιν. ὧν τὰ ὀνόματά ἐστι διάφορα· τούτων παρηλλάχθαι καὶ τὰς οὐσίας ἀνάγκη. φησὶν γάρ· ἡ πατὴρ λέξις· οὐ σημαίνει τὴν υἱός. οὐδ' αὖ ἡ υἱὸς ὀνομασία δηλοῖ τὴν πατρὸς ὑπόστασιν. ἀκουέτωσαν δὲ ἓν μὲν ὅτι εἰ μὴ καταλλήλῳ προσηγορίᾳ πεφανέρωντο αἱ θεῖαι ὑποστάσεις· ποίῳ συμβόλῳ ἄν τις χρησάμενος μὴ λέγων

Quum eadem de iiſdem repetant, & veritatis pulcritudinem omnino adulterent, illud etiam animo in Deum inimico ajunt: Quorum nomina differunt, horum eſſentias[2] quoque diverſas eſſe neceſſe eſt. Vox enim, *Pater*, inquiunt[3], non ſignificat vocem, *Filius*; neque viceverſa Filii denominatio Patris hypoſtaſim denotat. Binas vero[4] audiant reſponſiones. Prima quidem eſt. Niſi divinæ Hypoſtaſes[5] convenienti denominatione manifeſtatæ fuiſſent, quodnam eſſet ſymbolum, quo utentes nos, Patriſ-

qui contra Arianos ſcripſerant. Fortaſſe autem Didymus ea hic peculiariter refellere in animo habuit, quæ ſcripſerat in Apologetico, num. 19, Eunomius. Quamquam his, aliiſque a Didymo confutatis affinia alios etiam Anomœorum libros habuiſſe, ut *Iſagogicum* libellum, quem Gregorius Nazianzenus exſecratur, aut Theognoſti opera a Nyſſeno commemorata, aut Arii Thaliam, aut Eunomium ipſum ſive in Scholiis in Aetii epiſtolam, ſive in Commentariis in Epiſtolam ad Romanos, ſive in ſuis Epiſtolis, quas Philoſtorgius Eunomianus ceteris Eunomii ſcriptis anteponit, ſive in libris contra Baſilii libros apologeticis, veriſimile eſt.

1. *diverſa ſit*) Codex hoc loco mendum habet. Veram lectionem expreſſi in tranſlatione. Nimirum legendum eſt: *ὡς ἐκ τῆς πατρὸς ὀνομασίας παρηλλαγμένης, παρηλλαγμένη ἐστὶ καὶ ἡ οὐσία αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ*, aut quid ſimile. Vide Notam proximam ſequentem.

2. *eſſentias*) Vox, *οὐσία*, ſi etymon ejus ſpectes, *eſſentiam* valet. Ego veteres Patres, maximeque Auguſtinum ſecutus, modo *eſſentiam*, modo *ſubſtantiam*, modo *naturam* interpretor, ac, ſi opus fuerit, vocem ipſam *Uſiæ* retinere non dubitaverim. Eunomius porro in Apologetico, num 18, hoc Orthodoxis argumentum objicit, & iiſdem pene verbis, ut proinde eum locum ſpectaſſe Didymus videatur. Οὐκ ἐχρῆν (inquit ipſe),.... *παρηλλαγμένων τῶν ὀνομάτων παρηλλαγμένας ὁμολογεῖν καὶ τὰς οὐσίας*, i. e. *Quas utique decerei,...., quum diverſa ſint nomina, diverſas etiam eſſentias confiteri*. Lege, ſi placet, cetera: nec enim totus nobis liber ille exſcribendus eſt.

3. *inquiunt*) Vide not.3. pag.12, & not.2. pag.14.

4. *audiant*) Similem formulam, ſeu tranſitionis in reſpondendo modum adhibet Didymus in libro adverſus Manichæos: *εἰ δὲ λέγουσ* (inquit)... *ἀκουέτωσαν· ὅτι πρὸ τῆς τοῦ σωτῆρος* κ. τ. λ.

5. *Hypoſtaſes*) Cum *Hypoſtaſis* vocabulum a priſcis aliquanto Patribus, imo & a Nicæna Synodo alicubi ad ſignificandam *eſſentiam*, ſive *ſubſtantiam* adhibitum eſſet, dubitari cœpit Antiochiæ, ut Theologi norunt, haud ita multis annis, antequam hæc Didymus dictaret, an *tres* in Deo *Hypoſtaſes* dicendæ forent. Paulinum Antiochenum ſecuti nonnulli unam tantum Trinitatis Hypoſtaſim, tres vero Perſonas dicendas eſſe contendebant, veriti ſcilicet (nec enim de bona eorum fide dubitare volumus), ne tres eſſentias, aut ſubſtantias dicere viderentur. Plerique alii e contrario tres in Trinitate Hypoſtaſes confidenter dicebant, quod ita cum vetuſtiores, tum recentiores Patres locuti forent. Anceps inter utramque opinionem hæſit Hieronymus, ita tamen ut a trium Hypoſtaſium nuncupatione potius abhorreret: qua de cauſa Romanum Pontificem Damaſum conſuluit. At Didymus in hoc opere paſſim *Hypoſtaſes* in Trinitate pluraliter dicit. Neque vero ipſum ab ea locutione in libro de Spiritu Sancto abſtinuiſſe exiſtimo, quamvis id opus eo circiter tempore dictaverit, quo illa, quam commemoravi, controverſia vigebat. Verum Hieronymus, cui parum *hypoſtaſium* vocabulum probabatur, in latina ejus operis interpretatione ab eo dedita opera abſtruſiſſe videtur: nulla ſane ibi alia nunc vocabula occurrunt, quam *ſubſtantiæ*, *ſubſiſtentiæ*, *Perſonarum* &c., nuſquam vero *hypoſtaſium*.

γων τὴν πατρὸς προσηγορίαν ἐμήνυσεν αὐτόν τε τὸν πατέρα καὶ ὅτι υἱὸν ἔχει· ἢ μὴ ὀνομάζων τὴν υἱὸς καὶ πνεῦμα προσηγορίαν προσεφώνησεν αὐτόν τε τὸν υἱὸν ἢ τὸ πνεῦμα· καὶ ὅτι ὁ μὲν υἱὸς πατέρα ἔχει· τὸ δὲ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ἐστιν πνεῦμα; ἕτερον δὲ ὅτι ἐπὶ τῆς ἁγίας τριάδος πλὴν τοῦ πατέρα λέγεσθαι τὸν ἀληθῶς ὄντα τοῦτο· καὶ τοῦ μονογενῆ καλεῖσθαι τὸν φυσικῶς γεννηθέντα· καὶ τοῦ πνεῦμα θεοῦ προσαγορεύεσθαι τὸ ἀκριβῶς τοῦτο ὃ κέκληται τυγχάνον τοῦ πατρός· τἄλλα πάντα ὀνόματα καθέστηκεν τὰ αὐτά· ὡς τὸ θεός· κύριος· ἅγιος· δίκαιος· ἀγαθός· φῶς· ζωή. οὐκ οὖν τοὐναντίον ἐπὶ τῆς μακαρίας τριάδος μόνης ὧν τὰ ὀνόματά ἐστιν τὰ αὐτά· τούτων καὶ ἡ οὐσία μία καθέστηκεν. ἵν' ἀκολουθῇ τὸ ὑπὸ ὁμοίου ὅμοιον χαρακτηρίζεσθαι. τῷ γὰρ ἀληθινῷ καὶ ἀϊδίῳ φωτὶ πρὸς τὸ ἀληθινὸν καὶ ἀΐδιον φῶς καὶ τῇ ὄν...............................

Patriſque denominationem omittentes, indicare poſſemus cum ipſum Patrem, tum hoc quod eſt, eum habere Filium? aut quomodo *Filii*, ac *Spiritus* denominatione non utentes, vocare potuiſſemus cum ipſum Filium, tum Spiritum, & verbis declarare, Filio quidem Patrem eſſe, Spiritum vero, Dei Spiritum exſiſtere? Secunda vero eſt. In Sancta Trinitate, excepto quod Pater dicitur, qui vere eſt talis, & Unigenitus vocatur, qui naturaliter genitus eſt, & Spiritus Dei denominatur qui revera eſt, ſicut denominatur, Patris Spiritus; alia omnia nomina ſunt eadem; ut, *Deus*, *Dominus*, *Sanctus*, *juſtus*, *bonus*, *Lux*, *Vita*. Ergo e contrario in ſola beata Trinitate, quorum nomina ſunt eadem, illorum etiam ſubſtantia una eſt: ur hoc ſequatur, nempe ſimile a ſimili repræſentari. Nam veræ, & ſempiternæ Luci ad veram & ſempiternam Lucem, & veræ[1]............

CAPUT XII. XIII. & XIV.

deſiderantur.

CAPUT XV.

Deeſt[2] *initium*.

....

ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη· καὶ οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφήσονται. ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ καὶ πᾶσα γλῶσσα ὀμεῖται τὸν θεόν. ὅ ἐστιν ἐπιγνώσεται τὸν θεὸν ἢ ἐξομολογήσεται τῷ θεῷ. οὐκ ἔστιν οὖν ἔμπροσθεν τοῦ υἱοῦ ὁ θεὸς καὶ πατήρ. οὐ τῷ ἀνάρχῳ· οὐ τῇ οὐσίᾳ· οὐ τῇ δόξῃ· ἀλλ' ἐπ' ἴσης· πλὴν εἰ μή που τῷ τῆς πατρότητος λόγῳ. ὅτι γὰρ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τὰ ῥήματα ὁ θεσπέσιος παῦλος ῥωμαίοις γράφων ἐσαφήνισεν οὔ-

....

6.a. *egredietur*[3] *de ore meo juſtitia, & ſermones mei non revertentur, quia mihi curvabitur omne genu, & omnis lingua jurabit Deum*. Hoc eſt, cognoſcet Deum, aut, confitebitur Deo[4]. Non eſt ergo ante Filium Deus & Pater; non æternitate, non eſſentia, non gloria; ſed ipſi æquatur[5]; nec prior ipſo eſt, niſi paternitatis ratione. Nam quod hæc Unigeniti Filii verba ſint, divinus Paulus Romanis ſcribens declaravit, quum ita ait[6]:

Omnes

1. *& veræ*) Poſtrema hujus folii verba in codice ſunt hæc: *καὶ τῇ ὄν*, ita fortaſſe ſupplenda: *καὶ τῇ ὄντως ζωῇ*, &c. Nunc inter iſtud folium, & illud quod ſequitur, quodque numero 6. nudiuſtertius ſignatum fuit, tria aut quatuor folia deſiderantur. Illud enim quod ſequitur, & incipit, *ἐξελεύσεται*, in prima pagina olim, cum codex eſſet integer, ſignatum fuit litera majuſcula Δ, quæ denotat, hic incipere quartum quaternionem. Quilibet autem quaternio octo foliis conſtat, nempe ſexdecim paginis. Deſunt ergo ab initio codicis ad ſequens folium, quatuor & viginti folia, ſex tantum exceptis, quæ, licet mutila, ſuperſunt tamen.

2. *Deeſt*) Filium probat in hoc Capite æternum eſſe, omnipotentem, ac Patri conſubſtantialem.

3. *egredietur*) Iſai. XLV. 23, ex quo ſupplenda quæ hic deſunt. Nimirum ibi legitur: *κατ' ἐμαυτοῦ ὀμνύω, εἰ μὴ ἐξελεύσεται*, & reliqua; ideſt: *Per me juro, niſi egredietur*, & cetera. Vulgatus Interpres paulo aliter vertit. Eum conſule. Græca editio habet, *οἱ λόγοι μου*, ſine conjunctione, *καί*. Tum pro *ὀμεῖται*, habet *ὀμεῖται*, & ita revera legendum eſt, non vero *ὀμεῖται*.

4. *confitebitur Deo*) Ita Paulus quoque interpretatus eſt Rom. XIV. 11.

5. *ſed ipſi æquatur*) In græco, *ἀλλ' ἐπ' ἴσης*, i.e. ad verbum, *ſed ex æquo*. Malit forſitan quis conjunctim ſcribere *ἐπίσης*: ego codicis ſcripturæ conſtanter inhæreo. Thomas Magiſter in Eclogis nominum Atticorum: Ἐξ ἴσου (inquit) κάλλιον, ἢ ἐπίσης. Attamen utrumque promiſcue Atticis etiam ſcriptoribus uſitatum.

6. *Omnes enim*) Rom. XIV. 10, & 11, ubi pro, *καθὼς γέγραπται*, legitur: *γέγραπται γάρ*, i.e. *Scriptum eſt enim*.

Digitized by Google

οὕτως εἰπών· πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ χριστοῦ καθὼς γέγραπται· ζῶ ἐγὼ λέγει κύριος ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ θεῷ. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ θεολόγος ἰωάννης ἐν μὲν τῷ εὐαγγελίῳ εἶπεν· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος· καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν. καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν. ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. Ἐν δὲ τῇ ἀποκαλύψει· ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος· κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν ὁ παντοκράτωρ. τὸ ὁ ὢν σημαίνει τὸ ἀεὶ ὂν τῆς θείας ὑποστάσεως καθὰ καὶ ἀλλαχοῦ ἔφαμεν. ἀόριστος γὰρ

ἡ λέ-

Omnes enim ſtabimus ante tribunal Chriſti, ſicut ſcriptum eſt: Vita ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. Similiter autem Joannes Theologus quoque in euangelio quidem ait[1]: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt. In ipſo vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.* In Apocalypſi vero[2]: *Qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt: Dominus Deus noſter, Omnipotens.* Illud, ὁ Ὢν, nempe, *Qui eſt*, ſempiternam[3] exſiſtentiam divinæ Hypoſtaſis ſignificat, ſicut alibi etiam diximus[4]: indeſinita eſt enim

ea

1. *In principio*) Joann. I. 1, 2, 3, 4, & 5. In vocibus, καὶ ἡ ζωὴ ἦν, nonnullæ græcæ editiones perperam omiſerunt articulum, qui hoc præſertim in loco non erat omnino negligendus: ut eum non omiſit Didymus, qui inobſervatos hujuſmodi articulos, nominibus Πνεῦμα, Υἱὸς, Ζωὴ, Ἁμαρτωλὸς, etc. præpoſitos, præterire non conſueverat. Vide ſuperius Notam 5. pag. 12. Quod attinet vero ad ea Joannis verba, ὃ γέγονεν, i. e. *quod factum eſt*, neminem ex Theologis latet, veterum Patrum ſive græcorum, ſive latinorum alios ea conjungere cum antecedentibus, alios cum ſequentibus: nimirum alios legere: *Et ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt*: alios vero poſt verba: *Et ſine ipſo factum eſt nihil*, interpunctionis & clauſulæ notam, ſeu punctum apponere, immo novum verſiculum, ut vulgatæ novi Teſtamenti editiones græcæ faciunt, exordiri hic: *Quod factum eſt, in ipſo vita erat*: quibus ipſis in verbis non defuit qui inciſionis notam poſt voces, *In ipſo*, apponeret; ut græca ſic vertenda eſſent: *Quod fuit in ipſo, vita erat*. Ego codicis interpuncta, ſeu, quod eodem recidit, primam lectionem ſecutus ſum, duabus potiſſimum de cauſis. Nam primum quidem ex his, quæ mox ſequentur, quæque ad verba illa: *In ipſo vita erat*, paulo poſt habet Didymus, apparet eum primam illam lectionem ſecutum eſſe, qua punctus finalis poſt verba, *Quod factum eſt*, apponitur. Deinde hæretici illi ipſi, quos in hoc opere Didymus refellit, ii nempe qui Spiritum Sanctum Deum eſſe negabant, primam illam lectionem, quam exhibet Paſſioneianus codex, quum dictabat hæc Didymus, reſpuebant, alteri tenaciter adhærentes, quod eam pravo ipſorum dogmati conſentaneam perperam judicarent: ſic enim interpretabantur: *Quod factum eſt in ipſo*, nempe Spiritus Sanctus, in Filio, ſive a Filio creatus, *vita erat*. Rem ita ſe habere teſtatur Joannes Chryſoſtomus Homilia V. in Johannem, ſive in hunc ipſum, de quo agimus, Joannis locum; quam quidem eodem circiter tempore habuit Chryſoſtomus, quo dictabat hæc Didymus. In ea ſcilicet hæc leguntur tom. 8. pag. 35. editionis Pariſienſis: „ Ne vero putes ipſum ea omnia tantum commemorare, quæ & Moyſes dixit, ſubjungit: *Et* „ *ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt* ..... „ οὐ γὰρ δὴ τὴν τελείαν στιγμὴν τῷ, Οὐδὲ ἕν, ἐπιθήσομεν κατὰ τοὺς αἱρετικούς· ἐκεῖνοι γὰρ βουλόμενοι τὸ „ πνεῦμα κτιστὸν εἰπεῖν, φασιν, ὃ γέγονεν, ἐν αὐτῷ „ ζωὴ ἦν (malim ſic interpungere: ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ, ζωὴ ἦν). Ideſt: „ Neque enim perfectam „ στιγμὴν (ſeu punctum) ad verba illa, Οὐδὲ „ ἕν, i.e. *Nihil*, apponemus, ut hæretici faciunt: „ illi enim cum velint, Spiritum creatum eſſe, „ ita legunt: *Quod factum eſt in ipſo, vita erat*.

2. *Qui eſt, & qui erat*) Apocalypſim, de cujus auctoritate nonnulli per ea tempora dubitabant, ut librum Canonicum a Joanne ſcriptum agnovit Didymus in Enarratione quoque in primam ipſius Joannis epiſtolam, & in Catena in Pſalmos a Corderio edita, ad pſalmum L. Capitulum vero hocce, prout Didymus illud hic affert, non exſtat in Apocalypſi. Nam capite quidem I. verſ. 8. legitur: ὁ Κύριος, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ, ſive, ut Vulgatus, addita voce *Deus*, legit: *Dominus Deus, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt, omnipotens*. Capite vero IV. verſ. 8. legitur: Κύριος ὁ θεὸς, ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἦν, καὶ ὁ ὢν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, i. e. *Dominus Deus Omnipotens, qui erat, & qui eſt, & qui venturus eſt*. Putandum eſt ergo, Didymum aut primum ex duobus hiſce locis citare, ac verba illa: *Dominus Deus noſter*, partim tranſponere, partim explicationis cauſſa addere: aut potius ſenſum magis, quam verba ipſa Johannis afferre voluiſſe, ut alias ſæpe quum in hoc opere facit, tum etiam in libro adverſus Manichæos, in libro de Spiritu Sancto, & in Enarrationibus in Epiſtolas Catholicas: quod paſſim feciſſe Clementem quoque Alexandrinum, & alios Patres, notior res eſt, quam ut exemplis confirmanda ſit. Vide Notam 8. pag. 9.

3. *ſempiternam*) Hoc Dei nomen, ὁ Ὢν, ideſt, *Qui eſt*, eodem quo Didymus ſenſu acceperat ante ipſum Juſtinus Martyr in Cohortatione ad Græcos, pag 25, poſt Juſtinum Alexander Alexandrinus in ſecunda contra Arium encyclica Epiſtola, poſt Alexandrum Gregorius Nazianzenus in oratione, quam Conſtantinopoli habuit coram Patribus ſecundi Concilii Œcumenici. Quærebant autem veteres Metaphyſici, utrum nomen hoc, τὸ ὂν, ſive *ens*, *univoce* Deo conveniat & creaturis, an *æquivoce*. Aſt Patres, neglecta iſtiuſmodi quæſtione, Deo dumtaxat nomen, ὁ ὤν, ſeu, *Qui eſt*, proprie convenire conſentiunt. Id quod ante ipſos non ſemel ſcripſerat vel ipſe Plato.

4. *alibi etiam diximus*) Vox ἀλλαχοῦ, i.e. *alibi*, opus ab hoc *aliud* videtur indicare: ut quum Enarratione in primam Joannis epiſtolam ad caput V. pag. 85. ait: *Horum itaque ſingula examinationem, ut fuit poſſibile, in aliis habuerunt*: apud ſcripto-

ἡ λέξις· ὅθεν ὄνομα ἑαυτοῦ ὁ Θεὸς εἶπεν εἶναι τὸ ὁ ὤν. Τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν· ποιεῖ πρόδηλον καὶ σφόδρα γε συμφανὲς τὸ ἄτοπον καὶ φευκτὸν τοῦ ἦν ὅτε οὐκ ἦν. ἡ γὰρ λέξις ἡ ἦν· ἀπαρέμφατός ἐστιν. ῥωμαϊστὶ δὲ ἡ ἀπαρέμφατος ἐκ δύο λέξεων σύγκειται· PLUSQUAMPERRECTUS. ἑρμηνεύεται δὲ πλέον ἢ τέλειος. ὥστε νῦν ἀπαιτεῖ νοηθῆναι ὑπεραίχρονος ἢ ἄναρχος. ὁ γὰρ ὢν ἐν τῇ ἀρχῇ ἢ ἄν τις εἴποι ἀρχή ποτε ἀναιτίως οὐκ ἦν. ἢ πάλιν ὁ μηδέπω ὢν χρόνος τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν πῶς εἶναι μέτρον δύναται; Τὸ ἦν πρὸς τὸν Θεόν·

ea dictio: quam ob cauſam nomen ſuum Deus dixit[1] eſſe hoc ipſum, nempe, ὁ Ὤν, ſive, *Qui eſt*. Illud: *In principio erat*, abſurditatem ejus Hæreticorum locutionis: *Fuit quando non erat*[2], perſpicuam ac valde manifeſtam facit, eamque fugiendam eſſe oſtendit. Nam vox, ἦν, i. e. *erat*, indefinita eſt: latine autem vocabulum, quo verbum *indefiniti* eſſe temporis ſignificatur, ex duabus
6.b. vocibus, *Pluſquam perfectus*[3], componitur, ac vertitur, πλέον ἢ τέλειος. Itaque hic exigit, ut intelligatur ſuperæternus, aut principii expers. Nam qui *erat in principio*, aut, ut quis dixerit, qui *erat* aliquando *principium*[4], quomodo non ita erat, ut nullam cauſam agnoſceret? Aut rurſus quomodo tempus quod nondum exſiſtat, menſura Illius eſſe poteſt, qui tempus ipſum[5] fecit? Illud: *Erat* apud

res enim Eccleſiaſticos idem valet ἐν ἑτέροις, atque ἀλλαχοῦ, i. e. *alio in loco*. Iis autem verbis Tillemontius (tom.10. pag.393.) reſpici exiſtimat a Didymi duos libros, quos *contra Arianos* eum ſcripſiſſe conſtat: ejus vero conjecturæ facile ob rationes alibi afferendas aſſentior, etſi ea, quæ ibi Didymus alibi a ſe ad examen revocata eſſe ait, in his etiam de Trinitate libris expendantur. Si ergo Didymus aliquod ex ſuperioribus Capitibus indicare voluiſſet, non hac locutione, ut videtur, uſus foret, *Ut alibi diximus*: ſed alia potius; cujuſmodi eſt illa: ὡς ἤδη ἐλέχθη, i. e. *ut jam dictum eſt*, qua utitur paulo poſt; aut illa: ὡς προείρηται, i. e. *ut antea dictum fuit*, quam habet ſegm. 95. *b*, & 99. *b*; aut alia ſimili. Poſſet quis huc trahere quæ in libro de Spiritu Sancto, num. 30, de hoc Dei nomine, *Qui eſt*, obiter dixit; at quum ibi *ſempiterna Dei exſiſtentia* expreſſe non commemoretur, eum indicari locum non exiſtimo. Veroſimilius dixeris, aut Enarrationem in primam Joannis Epiſtolam, ea nempe quæ dictavit Didymus ad prima ejus Epiſtolæ verba: *Quod fuit* (græce, ἦν, i. e. *erat*) *ab initio*; aut binos, quos contra Arianos edidit, libros; aut quæ ipſe in Exodum ad ea capitis III. verba, *Ego ſum qui ſum*, dictavit, hic ſpectari.

1. *Deus dixit*) Exod. III. 14.

2. *Fuit quando non erat*) Ideſt, *Aliquando non erat*, nempe Filius. Nam ad vitandum *temporis* vocabulum non vertimus: *Fuit tempus quo non exſiſtebat*. Eſt autem hæc celebris Arianorum formula, quam Nicæni Patres in Symbolo nominatim ut blaſphemam exſecrati ſunt. Ante Didymum Alexander Alexandrinus, ut Baſilium, alioſque omittam, ex Joannis verbis id ipſum intulerat quod Didymus. Τίς γὰρ ἀκούων (inquit is in ſecunda contra Arium encyclica epiſtola) Ἰωάννου λέγοντος· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος· οὐ καταγινώσκει τούτων λεγόντων· ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν; i. e. *Quis, quum Joannem audiat dicentem*: In principio erat Verbum, *iſtos non condemnet qui ajunt*: *Fuit quando non erat?*

3. *Pluſquam perfectus*) Binas haſce, ſeu tres potius dictiones ita hic repræſentandas curavi, ut eas ipſe ex codice in meo apographo delineaveram. Quæ autem ex temporis pluſquam perfecti appellatione infert Didymus, frigidiuſcula eſſe quis non videt? Equidem miror, viro ſumma doctrina, magnoque ingenio prædito iſtiuſmodi nugas arridere potuiſſe. Quin etiam parum ſe in latina Grammatica profeciſſe oſtendit, eum de verbo, ἦν, ſive, *Erat*, perinde loquitur, quaſi illud ſit apud Latinos temporis pluſquam perfecti. Ab his porro *Pluſquam perfectum* dicitur neutro genere, quod ſubaudiatur vox, *tempus*: Didymus autem maſculino illud effert genere, quod ad maſculinum nomen χρόνος referat. Sed hujuſce modi tricas omittamus: atque illud potius animadvertamus, nullum fortaſſe aliud in veteribus Scriptoribus græcis exemplum occurrere latinæ vocis ita adhibitæ, ut retentis elementis *q*, & *f*, quæ græcus ſermo non habet, neque vero mutata in *os* terminatione latina *us*, latinis omnino literis ſcribatur. Ego quidem numquam in quidquam tale incidi: quotieſcumque enim latina vocabula aut ex latino ſermone allegant, aut in græcam linguam ſequioribus ſeculis invecta adhibent, græcis ea elementis conſueverunt. Ita Plutarchus in Galba: Ἐν τοῖς ἀρχείοις (inquit), ἃ Πριγκίπια καλοῦσι Ῥωμαῖοι, ideſt, *in ducum tabernaculis quæ Latini* Principia *vocant*: & Pollux lib. 4. cap. 4: τὸν ζώνην, ἣν Ῥωμαῖοι φασκίαν καλοῦσι, i. e. *zonam*, *quam Latini faſciam vocant*: vocabula vero λίβελλος, δηνάριος, κῆνσος, σπικουλάτωρ, πραιτώριον, κοδράντης, μίλιον, aliaque hujus generis quampluſima, græcis ſemper elementis a Græcis cum auctoribus, tum librariis exarata, omnibus qui hoc ſtudiorum genere delectantur, nota ſunt. Neque vero latinas aliquas voces Didymo cognitas fuiſſe is mirabitur, qui animadverterit Rufinum ac Hieronymum aliquo, etſi non longo, tempore ejus fuiſſe diſcipulos: latinam vero linguam qui tunc in Oriente excolerent, non defuiſſe: nam & S. Epiphanius, ut in ſecundo contra Rufinum Hieronymus teſtatur, eam callebat, & Cyrillus Jeroſolymitanus, ac Gelaſius Cæſareæ in Palæſtina Epiſcopus, ſi Photio fides adhibenda eſt, Eccleſiaſticam Rufini hiſtoriam græce tranſtulerunt. Atque hæc docti illius viri gratis dicta ſint, qui quum in Opuſculo a me edito locum hunc Didymi allegatum legiſſet, conjiciebat opus illud pervetuſtum eſſe non poſſe, in quo latinæ voces afferrentur.

4. *qui erat aliquando principium*) Codex hoc in loco, ut equidem opinor, vitio non caret. Ego ſic tranſtuli, quaſi legendum ſit: ὁ γὰρ ὢν ἐν τῇ ἀρχῇ· ἢ ἄν τις εἴποι ἀρχή ποτε· πῶς ἀναιτίως οὐκ ἦν; Malit fortaſſe quis, ἀναιτίως ἂν ἦν.

5. *fecit*) Hanc rationem alii etiam Patres afferunt, ac nominatim Alexander Alexandrinus in prima contra Arium epiſtola encyclica. Omnes enim

Θεόν· παριςᾷ ἣν ὑιὸς ἔχει πρὸς Θεὸν πατέρα φύσεως οἰκειότητα· καὶ τὸ ἀφ' ὗ ἦν εἰ θέμις ὕτως εἰπεῖν ὁ αὐτογενὴς πατὴρ· συνυπάρχειν αὐτῷ τὸν ἐξ αὐτῦ ὑιόν. Εὐφωρμένως δὲ νοηθείη ἂν τὸ ἦν πρὸς τὸν Θεὸν ὅτι κατὰ τὸν Θεὸν ἦν· ἄναρχος· ἀγένητος· ἀχώρητος· ἀγαθὸς· ἀθάνατος· παμβασιλεύς. εἰ γὰρ μὴ ὕτως ἔχει ἐπὶ τῆς βρυθείσης σοφίας ταύτης ὐκ ἕξει ὐδ' ἐπὶ τῆς πηγῆς τῆς βρυσάσης τὴν σοφίαν. ἔχει δὲ ὕτως ἐπ' ἀμφοῖν. ἐπιφανὴς γὰρ καὶ βέβαιος καὶ ἀπερίεργος καὶ πρὸς τὸ θεῖον ὁρῶν μόνον ὁ σκοπὸς καὶ ὁ Θεοπαράδοτος λόγος τῦ ἰωάννυ. Τὸ θεὸς ἦν ὁ λόγος συνιςᾷ τὸ ὐσιώδη εἶναι τὸν λόγον καὶ Θεὸν εἶναι οἷός ἐστιν· Θεὸς ἐκεῖνος ὗ λόγος ἐςιν· καὶ αὖθις τὸ ἀναίτιον. Τὸ πάντα δι' αὐτῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτῦ ἐγένετο ὐδὲ ἕν· ἀποφαίνει αὐτὸν ὡς ἤδη ἐλέχθη μονονυχὶ δημιυργόν· ἀλλ' ὅτι καὶ ὐκ ἐκτίσθη. εἰ γὰρ μὴ δὲ ἓν κτιστὸν χωρὶς αὐτῦ τὸ εἶναι ἐδέξατο· παντί πυ δῆλον ὡς αὐτὸς ὐκ ἐγένετο ἀλλ' ἐγεννήθη θεϊκῶς. καὶ γὰρ ἀμήχανον ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι ἥκειν τὸν ὕπαρξιν τοῖς ὅλοις καὶ τοῖς λογικοῖς ὐσίωσιν καὶ ἀθανασίαν δεδωκότα. ὐδὲν γὰρ κτιςὸν ὐσιῦν ἢ ἀπαθανατῦν ἢ λογικὺς ποιεῖν δύναται. ἀλλ' ἐκ τῆς ἤδη παρὰ τῦ Θεῦ ἐξ ὐκ ὄντων παραχθείσης ὐσίας χρυσῦ ἢ ἀργύρυ ἢ χαλκῦ ἢ σιδήρυ ἢ ξύλυ ἢ λίθυ δημιυργεῖ ἄψυχον καὶ ἄλογον ἀνδριάντα τυχὸν ἢ τι ἕτερον· αὐτὸ δὲ ὐσίαν μὴ ὖσαν

apud Deum, oſtendit eam, quam [1] Filius habet cum Deo Patre, naturæ communionem, atque hoc etiam oſtendit, ex quo nempe fuit, ſi ita loqui fas eſt, increatus Pater, ipſi coexſtitiſſe Filium qui ex ipſo eſt. Quin etiam illorum verborum, *Erat apud Deum*, ſana interpretatio foret, ſi ita intelligerentur: *Erat ſecundum Deum*, i. e. Erat, æque ac Deus, principio carens, non factus, incomprehenſibilis [2], bonus, immortalis, omnium Rex. Niſi enim in ſcaturiente hac Sapientia res ita ſe habeat, ne in fonte quidem, ex quo ipſa emanat, ſic ſe habebit. At in ambobus revera ita ſe habet: nam Joannis ſcopus, & divinitus traditus ejus ſermo, manifeſtus eſt, & firmus, non ſupervacuus, ſed ſolam ſpectans divinitatem. Illud, *Deus erat Verbum*, probat, ſubſtantiale eſſe Verbum, ipſumque eſſe Deum, ſicut Deus eſt ille, cujus Verbum eſt: quin etiam probat, nullam ei cauſſam dediſſe ut eſſet. Illud, *Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo ne una quidem res facta eſt*, non modo [3] ipſum conditorem eſſe demonſtrat, ut jam dictum eſt, ſed etiam non eſſe creatum: ſi enim *ne una quidem* creatura ſine ipſo accepit exſiſtentiam, omnibus manifeſtum eſt, ipſum non eſſe factum, ſed genitum divino modo: nam fieri non poteſt, ut ex nihilo [4] ad exſiſtentiam veniat is, qui omnibus creaturis exſiſtentiam, rationalibus vero ſubſiſtentiam dedit, atque immortalitatem: nulla enim creatura poteſt aut eſſentiam dare, aut immortalitatem, aut rationalitatem: ſed ex ſubſtantia auri, aut argenti, aut æris, aut ferri, aut ligni, aut lapidis jam a Deo e nihilo [5] producta inanimatum, & irrationale ſimulacrum, exempli cauſa, effingit, aut aliquid aliud: ſub-

io eo conſentiunt, ut tempus a Deo factum dicendum ſit, juxta illud Pauli: *Per quem fecit & ſecula*: & illud Eccleſiæ in hymno: *Rex atque factor temporum*. Quo ſenſu autem id accipiendum ſit, viderint Philoſophi. Scite Auguſtinus libro contra Sermonem Arianorum, num. 5: *Tempus* (inquit) *ſine aliquibus creaturæ motibus non poteſt eſſe, & ideo per illum* (i. e. Filium) *facta confitemur & tempora*.

1. *quam*) Pro ἦν, i. e. *erat*, lego ἣν, i. e. *quam*.

2. *incomprehenſibilis*) ideſt, *incapabilis*, ut veteres Latini Patres loquuntur; nempe, qui *capi*, aut comprehendi non poteſt: id enim valet vox ἀχώρητος.

3. *non modo*) Obſervanda vox μονονυχὶ, quæ hic, ut alibi quoque apud Didymum, non raro idem valet, ac, *non modo*: pro quo nonnulli etiam dicunt, ὐ μονονυχὶ, ut Euſebius Pamphili.

4. *ex nihilo*) Arianam formulam, ἐξ ὐκ ὄντων, ſive, ἐκ μὴ ὄντων, perſtringit, quam Nicæna Synodus cum exſecratione damnaverat in Symbolo. Latinorum veterum Patrum alii verterunt: *Ex iis quæ non ſunt*; alii: *Ex nullis ſubſtantiis*; alii: *Ex nullis ſubſiſtentibus*. Ego, quo ſenſus magis omnibus perſpicuus ſit, verti: *Ex nihilo*. Adeo autem celebris erat per ea tempora iſthæc formula, ut ex eadem Ariani, uno conflato vocabulo, dicti ſint etiam *Exucontii*, quemadmodum teſtatur S. Athanaſius in libro de Synodis Arimini, & Seleuciæ.

5. *producta*) In græco, παραχθείσης. Evidenter autem ex hoc loco confirmari poſſet, quod de verbo παράγειν dixi Not. 6. pag. 4, ſi confirmatione indigeret. Id quum non animadverterit Harduinus, ubi ſextus Quintæ Synodi adverſus Origenem anathematiſmus habet: ἕνα δὲ νῦν... παραγαγεῖν πᾶσαν τὴν σωματικὴν φύσιν, tranſtulit: *Unum autem animum... qui univerſam prætergreſſus ſit corpoream naturam*. Sed vertendum ſine dubio eſt: *Unam vera Mentem.... quæ omnem produxerit corpoream naturam*.

οὔσαν προοῖσαι ἢ ἔμψυχον καὶ λογικὴν ἀναδεῖξαι μόνης τῆς πανδυνάμου καὶ αὐτοτελοῦς μιᾶς θεϊκῆς φύσεως ἴδιον καὶ ἐξαίρετον τυγχάνει ὄν. ἐποίησεν δὲ δι' αὐτοῦ ὁ πατὴρ ὡς φῶς δι' οἰκείου ἀπαυγάσματος καὶ ὡς νοῦς διὰ λόγου. Τὸ ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν· ἐπικδιδάσκει ὅτι αὐτός ἐστιν ἀνάρχως ἡ ζωὴ τῆς μιᾶς καὶ ἀνωτάτω φύσεως ὑπάρχων καὶ μηδαμῶς ὄντων πάντων αἴτιος ὢν τῶν ὄντων. διό καὶ αὐτός φησιν· ἐγώ εἰμι ἡ ζωή. ἐγώ εἰμι τὸ φῶς. φιλοτιμεῖται δὲ τῷ ἀνάρχῳ τὰς μαρτυρίας τοσαυτάκις εἰπὼν τὸ ἦν· ἵνα τῇ συνεχείᾳ τῆς τοιαύτης φωνῆς· ἢ αἱρετικῶν τὰς κωφὰς ἀκοὰς διανοίξῃ· ἢ μηδὲν περὶ τοῦ ἦν ὅτε οὐκ ἦν ἐν τῇ μελλούσῃ καθολικῇ καὶ ἀπαραγκλίτῳ διαγνώσει πρόφασις ὑπολειφθείη. Τὸ καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων ἐκπαιδεύει αὖθις τὰ αὐτά· φησὶν γάρ· αὕτη ἡ ἀγέννητος ζωὴ σύστασις τῆς γεννητῆς ἀνθρώπων φύσεως ὑπάρχει. Τὸ καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει· καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν· οὐκ ἀνέχεται τῶν αἱρετικῶν δογμάτων. κρυφίως γὰρ καὶ ἄγαν δριμέως δηλοῖ ὡς ὅνπερ ἂν τις προχρόνιον χρόνον ἢ ἀκαριαίαν ῥοπὴν ἢ προαιώνιον αἰῶνα ὑπολάβῃ· φαίνει ἀϊδίως ὡς ἀχώριστον ἀπαύγασμα τοῦ θεοῦ καὶ οὔποτε σκοτία ἀνυπαρξίας αὐτὸ κατέλαβεν. Τὸ ὁ παντοκράτωρ οὐδὲ ἑρμηνείας δεῖται. δείκνυσι γὰρ ἀδιαίρετον ἔχειν πρὸς τὸν θεὸν πατέρα καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα αὐτοῦ τὴν βασιλεί-

ſubſtantiam vero non exſiſtentem producere, aut animatam, & rationalem facere, divinæ dumtaxat omnipotentis[1], atque Unius, & per ſe perfectæ naturæ proprium eſt, eique ſoli convenit. *Fecit*[2] autem per ipſum Pater, ſicut lux per proprium ſplendorem, & ſicut mens per Rationem. Illud, *In ipſo vita erat*, nos inſuper edocet, ipſum eſſe ab æterno Vitam, cum ſit illius, quæ Una eſt, ac ſuprema, naturæ, & nequaquam eum eſſe unum ex *omnibus*[3], cum ſit cauſa eorum quæ ſunt. Quam ob cauſam ipſe etiam inquit[4]: *Ego ſum Vita. Ego ſum Lux.* Dicendo autem tam ſæpe, *Erat*, large nobis, ac prolixe teſtimonia ſuppeditat Joannes, quibus Filii æternitas confirmetur: ut continuo ejus vocis uſu aut ſurdas hæreticorum aures aperiat, aut nullus ipſis quoad formulam illam, *Aliquando non erat*, prætextus relinquatur, quo ſe in futura univerſali, atque inevitabili Agnitione[5] tueantur. Illud, *Et vita erat lux hominum*, eadem rurſus docet: hoc enim ſibi vult: Increata hæc Vita creatam hominum naturam facit ſubſiſtentem. Illud, *Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt*, hæreticas opiniones profligat; arcana enim, & valde acri ratione hoc ſignificat: quodcumque tempus tempore anterius, aut individuum momentum, aut ſecula præcedens ſeculum conceperis, in eo *lucere* Verbum ſempiterne ut inſeparabilem *ſplendorem* Dei, ac *tenebras* non exſiſtentiæ numquam ipſum *comprehendiſſe*. Illud, *Omnipotens*[6], ne interpretationis quidem indiget: oſtendit enim ipſum habere individuum cum Deo

---

1. *omnipotentis*) Accuſat Origenem Juſtinianus Imperator in ſuo contra illum Edicto ad Mennam, quod de divina potentia non recte ſenſerit: ipſius vero Origenis verba affert, quibus innititur accuſatio. Quin etiam inter Anathematiſmos a Quinta Synodo in Origenem latos hunc octavo loco affert Chriſtianus Lupus, qui tamen inter illos quindecim a Lambecio primum evulgatos nullus eſt: *Si quis dicit, aut ſentit, vel finitam eſſe Dei poteſtatem, vel eum tanta feciſſe, quanta comprehendere potuit, anathema ſit.* Verum, quod ſpectat ſaltem ad rem hanc, Origeniſta non fuit Didymus: nam & hoc in loco, & ſegmentis 13 *b*, 21 *a*, 37 *a*. 41. *b*, atque alibi Deum dicit modo *παντοδύναμον*, modo *παντοκράτορα*, modo *παντεξούσιον*, modo *ἀπειροδύναμον*, hoc eſt, *infinita potentia præditum*.

2. *Fecit*) Reſpicit verba ſuperius a ſe allata: *Omnia per ipſum facta ſunt*.

3. *ex omnibus*) Pro *ἕνα τῶν πάντων*, malim legere, *ἓν τῶν πάντων*: i. e. *Unum ex omnibus*: ut hoc velit Didymus, quum legimus, *omnia* per Filium facta eſſe, Filium ipſum voce illa, *Omnia*, non comprehendi. Hoc ſenſu in libro de Spiritu Sancto num. 13: *neque enim* (inquit) *unum ex omnibus, ſed aliud extra omnia per ſubſtantiam ex utroque* (deſunt voces, *ex utroque*, in noſtro ms. codice) *demonſtratus eſt Spiritus Sanctus*.

4. *Ego ſum*, &c.) Joann. XI. 25, & XIV. 6.

5. *Agnitione*) Locutio Biblica, qua extremi judicii dies deſignatur: hæc enim in Sacris Bibliis *ἡμέρα ἐπιγνώσεως*, i. e. *dies agnitionis*, dicitur Eccleſiaſtici XXVII. 9, & Sap III. 18, ubi legitur: *Et ſi celerius defuncti fuerint, non habebunt ſpem, nec in die agnitionis* (græce, *ἐν ἡμέρᾳ ἐπιγνώσεως*) *allocutionem*.

6 *Omnipotens*) A verbis Euangelii Joannis tranſit repente ad locum Apocalypſis ejuſdem, quem antea ſegm. 6. *a*. protulit. Vide Not. 2. pag. 17. Filium porro, æque ac Patrem, eſſe *Omnipotentem* ideo videtur Didymus ſæpius inculcare, quod Eunomius id negaſſet in ea Confeſſione, quam anno 383. Theodoſio Imperatori obtulit, quæque exſtat tom. 1. Lect. Antiqq. Caniſii pag. 178. Ibi enim Filium excludens inquit de Patre Eunomius: *Unus eſt enim & ſolus Deus Omnipotens, Deus Deorum*, &c. Quæ verba refellit S. Gregorius Nyſſenus libro primo contra ipſum Eunomium.

Digitized by Google

σιλείαν· καὶ εἶναι ἐπὶ πάντων Θεόν. Τὸ 14.
ὁ ἐρχόμενος τὸν υἱὸν δηλοῖ μέλλοντα ἔρχεσθαι τὸ δεύτερον καὶ κρίνειν ζῶντας καὶ νεκρούς. συνιστῶν τοίνυν καὶ ὁ βαπτιστὴς ἰωάννης ὅτι τὸ ὁ ὢν περὶ τοῦ υἱοῦ εἴρηται· δηλοῖ τῷ δεσπότῃ· σὺ εἶ ἀντὶ τοῦ ἐκεῖνος ὁ ὢν ὃν καὶ ἐν τῇ μήτρᾳ σε ὄντα τῆς παρθένου Θεὸν ἐπιγνοὺς αὐτὸς ἐγὼ ἐν τῇ νηδύϊ τῆς στείρας ὢν διὰ τῆς σκιρτήσεως προσεκύνησα· ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν; καὶ ἐν τῇ πρώτῃ δὲ ἐπιστολῇ ἰωάννης ὁ φίλος καὶ ἀπόστολος τοῦ κυρίου γράφει· ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς ὃ ἀκηκόαμεν ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν· ὃ ἐθεασάμεθα καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς· καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη καὶ ἑωράκαμεν καὶ μαρτυροῦμεν καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον ἥτις ἦν πρὸς τὸν πατέρα καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν. ὃ ἑωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν ἀπαγγέλλομεν καὶ ὑμῖν ἵνα καὶ ὑμεῖς κοινωνίαν ἔχητε μεθ' ἡμῶν. καὶ ἡ κοινωνία δὲ ἡ ἡμετέρα· μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἰησοῦ χριστοῦ. πρόσχες καὶ αὖθις τῷ πλήθει τοῦ ἦν· καὶ ὡς κοινωνίαν σωτηρίας οὐκ ἔχουσιν μετὰ τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ μονογενοῦς· οἱ μὴ ὁμολογοῦντες κατὰ φύσιν υἱὸν εἶναι αὐτὸν συνάναρχον τοῦ Θεοῦ. πρὸς ταύτην γὰρ ἡμῖν τὴν πίστιν τὴν παραδοθεῖσαν ἐν τῇ μυσταγωγίᾳ τοῦ φωτίσματος παρὰ τοῦ πάντων δεσπότου ἐστὶν ἡ κοινωνία ἣν πέτρος ἔγραψεν· ἵνα γένησθε θείας κοινωνοὶ

Deo Patre, & Sancto ejus Spiritu regnum, & eſſe *ſuper omnia*[1] *Deum*. Illud, *Qui venturus eſt*, Filium ſignificat, qui iterum venturus eſt, & vivos ac mortuos judicaturus. Baptiſta vero Joannes quoque illud, *Qui eſt*[2], de Filio dictum eſſe ſtatuens, manifeſtum id Domino facit, inquiens[3]: *Tu es* (pro, *Ille*, *qui es*, quemque adhuc in Virginis utero exſiſtentem quum Deum agnoviſſem, dum ipſe ego in utero ſterilis feminæ eſſem, per ſubſultum adoravi): *An alium exſpectamus?* In prima vero epiſtola amicus, & Apoſtolus Domini Joannes ſcribit[4]: *Quod fuit* (græce, ἦν) *ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis noſtris, quod perſpeximus, & manus noſtræ contrectaverunt de verbo vitæ: & vita manifeſtata eſt, & vidimus, & teſtamur, & annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis: Quod vidimus & audivimus, annunciamus etiam vobis, ut & vos ſocietatem habeatis nobiſcum, & ſocietas noſtra ſit cum Patre, & cum Filio ejus Jeſu Chriſto*. Obſerva rurſus frequentem uſum[5] vocis ἦν, ideſt, *erat*, atque animadverte ſalutis *ſocietatem*, ſeu *communionem cum Patre*, aut *cum Unigenito* eos non habere, qui Filium ipſum ſecundum naturam Deo coæternum eſſe non confitentur: in hac enim fide, quæ in myſtagogia Illuminationis[6], ſeu baptiſmi, ab omnium Domino tradita fuit, *conſortium* illud nobis eſt, de quo Petrus ſcripſit[7]: *Ut efficiamini*

1. *ſuper omnia*) Reſpicit Rom. IX. 5, ubi legitur: ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός, i. e. *Qui eſt ſuper omnia Deus*.

2. *Qui eſt*) Non reſpicit Exod. III. 14, ſed eum, quem dixi, Apocalypſis locum.

3. *Tu es*) Matth. XI. 3, & Luc. VII. 19, & 20.

4. *ſcribit*) Cap. I. verſ. 1, 2, & 3, ubi pro ἀπαγγέλλομεν καὶ ὑμῖν, græca Editio habet: ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν: quam lectionem ſequitur Vulgatus Interpres.

5. *frequentem uſum*) Aut, ſi malis, *vim*, *emphaſim*, & ſimilia. Didymus porro initio Enarrationis in priorem Joannis Epiſtolam de primis ejuſdem Epiſtolæ verbis, *Quod erat ab initio*, eodem, quo hic, modo diſſerit. *Idem vero* (inquit) *ſignificant hæc verba, quibus ait*: Quod erat ab initio, *quod illud, ubi ait*: Ego ſum qui ſum.

6. *Illuminationis*) Baptiſmum hoc nomine a Patribus paſſim vocari norunt omnes Theologi. Reſpiciebant ſcilicet Patres illud Pauli, Hebr. VI. 4, Τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας, i. e. *Qui ſemel ſunt illuminati*. Hinc ducta illarum Cyrilli Catecheſium inſcriptio, quæ dicuntur τῶν φωτιζομένων, i. e. *Illuminandorum*. Cur vero ſic vocetur baptiſmus, ſcite exponit Juſtinus Martyr in prima Apologia, num. 61. *Vocatur autem* (inquit) *lavacrum illud* φωτισμός, *ideſt, illuminatio, eo quod mente illuminantur qui hæc diſcunt*. Prætereundum tamen non eſt, baptiſmum ab illuminatione diſtingui interdum, ut quum is, quem dixi, Cyrillus in prima Catecheſi, num. 2, ait: Ἐβαπτίσθη, ἀλλ' οὐκ ἐφωτίσθη, i. e. *Baptizatus fuit, ſed non illuminatus*.

7. *Petrus ſcripſit*) In Epiſt. 2. cap. I. verſ. 4. Animadvertendum vero eſt, Auctorem Enarrationis in ſecundam hanc Petri Epiſtolam, eam ipſam Epiſtolam ut ſacri Bibliorum canonis partem non habuiſſe. Nam primum quidem inquit: *Agnovit autem hæc conſcriptor Epiſtolæ*; quaſi Petrum nominare vereatur: tum eam Enarrationem concludit his verbis: *Non eſt igitur ignorandum præſentem Epiſtolam eſſe falſatam, quæ licet publicetur, non tamen in canone eſt*. Quarum tamen locutionum ſecunda quidem maximam habet vim ad oſtendendum quod volo: primæ vero ſi magnam tribuerimus, jam de Enarratione quoque in primam Petri Epiſtolam eas dubitationes movere incipiemus, quas de Enarratione in ſecundam Epiſtolam mox indicabo. Nam & in illa ad caput 1, & rurſus ad cap. 2. legimus: *Conſcriptor Epiſtolæ*, pro *Petrus*. E contrario autem in opere, quod nunc edimus, non modo ſecundam Petri epiſtolam ſæpius allegat Didymus, verum etiam ex ea ut canonica, & una ex Catholicis, ideſt, univerſalibus, Epiſtolis verba profert. Id verum eſſe apparet quum ex hoc loco, tum e ſegmentis 12. *a*, 37. *b*, 39. *a*, 43. *a*, 50. *b*, 67. *a*, 90. *b*, 107. *b*, & 119. *b*: ne enim longior ſim, loca ipſa non affero. Quinam ergo rem hanc ſe habere putabimus? Novi equidem Didymi ætate

νοὶ φύσεως. τὸ γὰρ κτίσμα καὶ ὑπὸ χρόνον ὂν οὐ θεία φύσις ἐστιν. μέμνησο δὲ πρὸς τούτοις ὅτι περ τὴν κοινωνίαν ἡμῶν εἶπεν μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἰσοτίμως καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. καὶ ὁ ἀμὼς δὲ προφητεύων παντοκράτορα ὁμοίως τὸν υἱὸν ὀνομάζει οὕτω που λέγων· ὁ οἰκοδομῶν εἰς οὐρανὸν τὴν ἀνάβασιν αὐτοῦ· καὶ τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ ἐπὶ γῆς θεμελιῶν· ὁ προσκαλούμενος τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης καὶ ἐκχέων αὐτὸ ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς· κύριος ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὄνομα αὐτῷ. περὶ ἧς ἀναβάσεως ψάλλει καὶ δαυίδ· ἀνέβη ὁ θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος. ἄμφω ταῦτα περὶ τοῦ υἱοῦ. ὁ γὰρ πατὴρ οὔτε κατέβη οὔτε ἀνέβη ὡς ὁ ἀπόστολος ἑρμηνεύει γράφων ὧδε· τὸ δὲ ἀνέβη τί ἐστιν· εἰ μὴ ὅτι καὶ κατέβη πρῶτον; ὁ καταβάς· αὐτός ἐστιν καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπὲρ ἄνω πάντων τῶν οὐρανῶν· ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. ὡς πάντων φησὶν ὑπεραναστηκὼς καὶ ὑπερφέρων ὁμοῦ τῷ τεκόντι πατρὶ ἅτε ἀγένητος. φανερὸς γάρ ἐστι τοῦτο νοήσας ἀφ' ὧν καὶ αἱ νοεραὶ δυνάμεις ἐπειδὴ κτίσματα μεμετρημένα τυγχάνουσιν οὖσαι ἐν οὐρανῷ ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ ἄνω τῶν οὐρανῶν οὐδὲ πληροῦσαι τὰ πάντα εἰσίν. καὶ σοφωνίας παντοκράτορα ὡς αὔτως ἀναγορεύει αὐτὸν λέγων· αὕτη αὐτοῖς ἀντὶ τῆς ὕβρεως αὐτῶν· διότι ὠνείδισαν καὶ ἐμεγαλύνθησαν ἐπὶ τὸν κύριον τὸν παντοκράτορα· ἐπιφανήσεται κύριος ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἐξολοθρεύσει κύριος πάντας τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνῶν τῆς γῆς καὶ προσκυνήσουσιν ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ. καὶ μαλαχίας ἑπομένως ἐκ προσώπου τοῦ δεσπό-

τȣ

mini divinæ conſortes naturæ: Nam quod creatum eſt, ac tempori obnoxium, non eſt divina natura. Illud autem præterea memoria tene, quod *ſocietatem* noſtram dixit *cum Patre, & Filio ejus*, æquali s.e. utrumque honore afficiens, non vero dixit, *Per Filium* [1] *ejus*. Quin Amos quoque prophetans *Omnipotentem* ſimiliter Filium alicubi vocat inquiens [2]: *Qui ædificat in cælo aſcenſionem ſuam, & promiſſionem ſuam in terra fundans, qui vocat aquam maris, & effundit eam ſuper faciem univerſæ terræ: Dominus Deus Omnipotens, nomen illi*. De qua aſcenſione David etiam pſallit [3]: *Aſcendit Deus in jubilo, Dominus in voce tubæ*. Horum utrumque de Filio dicitur; nam Pater neque deſcendit, neque aſcendit: & ſic Apoſtolus interpretatur, dum ita [4] ſcribit [5]: *Quod autem aſcendit, quid eſt, niſi quod & deſcendit primum? Qui deſcendit, ipſe eſt & qui aſcendit ſuper omnes cælos, ut impleret omnia*. Quaſi dicat: quippe qui una cum Patre, a quo genitus fuit, omnibus rebus eminentior eſt, atque præſtantior, utpote increatus. Nam id Paulum voluiſſe, ex eo patet, quod intelligibiles Virtutes, cum creaturæ ſint expertes immenſitatis, & in cælo, non vero *ſupra cælos* exſiſtunt, neque *implent omnia*. Et Sophonias Omnipotentem ſimiliter eum vocat, inquiens [6]: *Hæc eis pro contumelia ipſorum: quia exprobraverunt, & magnificati ſunt in Dominum Omnipotentem. Manifeſtabitur Dominus ſuper eos, & diſperdet Dominus omnes Deos gentium terræ, & adorabunt unuſquiſque ex loco ſuo*. Et his conſentanea ſcribens Malachias, ex perſona

Do-

a quibuſdam de illius Epiſtolæ auctoritate dubitatum eſſe, ut proinde nunc inter eas, quas *deuterocanonicas* vulgo Theologi vocant, numeretur. Novi a Didymo in his de Trinitate libris tertium quoque Eſdræ, qui canonicus minime eſt, ſemel allegari. Verum hæc nihil ad rem, præſertim quum tertium Eſdræ ut canonicum non citet. Equidem igitur conjecerim, aut breviſſimam illam, imperfectamque Enarrationem, ne dicam abortivum fœtum, Didymi non eſſe, aut ab iis, quorum intererat vel pravam doctrinam obtrudere, vel Didymi nomen multis olim poſt ejus mortem inviſum infamia afficere, interpolatam fuiſſe: aut eum tandem, quum libros hoſce de Trinitate extremis, ut arbitror, vitæ annis conſcripſerit, opinionem, quam antea amplexus fuerat, ſeu dubitationem omnem abjeciſſe. Quod enim ait Baſnagius apud Caniſium, tom. 1. Lect. Antiqq. pag. 101, clauſulæ illius verba: *Non eſt igitur ignorandum*, & reliqua, *cum ceteris non cohærere*, qua de cauſa ab aliquo forſitan adjecta eſſe ſuſpicatur, eo magnopere non moveor.

1. *per Filium*) Hæreticos tacite perſtringit, qui Deo hymnum glorificationis dicebant his verbis· *Gloria Patri per Filium in Spiritu Sancto*: alteram vero formulam: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto*, averſabantur, ut in meo de tribus hiſce libris opuſculo animadverti.

2. *Qui ædificat*) Amos IX. 6, ubi Complutenſis Editio habet: *ὁ οἰκοδομῶν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνάβασιν, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ἐπὶ γῆς θεμελιῶν. . . . ἐπὶ προσώπου τῆς γῆς· κύριος ὄνομα αὐτῷ*. Francofurtenſis vero habet: *ἐπὶ προσώπου τῆς γῆς· Κύριος παντοκράτωρ ὄνομα αὐτῷ*.

3. *Aſcendit*) Pſalm. XLVI. verſ. 5.

4. *ita*) Codex, ὧδε, ſine iota ſubſcripto, quod tamen ſemper in eo omittitur. At mea quidem ſententia iota illud in hac voce omittendum non eſt.

5. *Quod autem*) Epheſ. IV. 9, & 10. Sed omittit Didymus intermedia verba, *εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς*.

6. *Hæc eis*) Sophon. II. 10, & 11, ubi Francofurtenſis Editio fere in omnibus cum Didymo conſentit. Sed Complutenſis habet: *τοῦτο αὐτοῖς . . . ἐπὶ τὸν κύριον τῶν δυνάμεων· ἐπιφανὴς ἔσται κ. ἐ. αὐτοὺς καὶ ἐξολοθρεύσει πάντας . . . προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ*.

τυ φάσκει. δι' ὅτι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου καὶ ἕως δυσμῶν δεδόξασταί μου τὸ ὄνομα ἐν τοῖς ἔθνεσιν. καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου καὶ θυσία καθαρά· δι' ὅτι μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσιν· λέγει κύριος παντο- 8.b. κράτωρ· ὑμεῖς δὲ βεβηλοῦτε αὐτό. ἡ γὰρ μνήμη τῆς τε ἐπιφανείας καὶ τοῦ δοξάζεσθαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν· τὸν υἱὸν σημαίνεσθαι δείκνυσιν· οὗ τὸ ὄνομα βεβηλοῦσιν ἰουδαῖοι σὺν τοῖς κτισματολάτραις. καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἀκολουθία παντοκράτορα αὐτὸν εἶναι βούλεται καθ' ὃ εἰκὼν καὶ μονογενὴς παντοκράτορος κεχρεωστημένος τὸ καὶ ἐν τούτῳ εἰκὼν νοεῖσθαι τοῦ παντοκράτορος. καὶ παῦλος δὲ ἑβραίοις γράφει· ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ πατρός· τοῦτ' ἔστιν συνάναρχος καὶ ὁμοούσιος. ἵνα γὰρ τὰ ἀπαράβλητα παραβολικῶς πως παραδειχθείη εἰ κἂν οὕτω πως εἰς νοῦν δειχθείη τὸ ὑπὲρ νοῦν ἐρῶ τὸ μέγα καὶ μόνον μέγα μικρῷ συμβάλλων ὡς ἅμα τε ἥλιος ἅμα ἐξ ἡλίου φύσεως καὶ ἐξ ὅλου τοῦ δίσκου ἀμερίστως καὶ ἀδιαστάτως καὶ ἰσομέτρως ὅλον τὸ φῶς συνεκφαίνεται καὶ συνενεργεῖ καὶ συμπαρέχει τὴν θέρμην τοῖς αἰσθήσεως δεκτικοῖς καὶ τῆς τοῦ προϊέντος οὐσίας τὸ ἀμέσως καὶ οὐχ ὕστερον παρεχόμενον καὶ συμπροϊὸν καὶ συνυφιστάμενον φῶς ὅλην ἐν ἑαυτῷ διεκφαίνει τὴν ποιότητα. εἰ δὲ πρὸς τὸ εἰκὸν ἐκείνοις ἦν ὅτε οὐκ ἦν τὸ ἀπαύγασμα· ποῦ ἡ ἀπαυγάζουσα αὐτὸ ὑπόστασις τοῦ φωτός; συνδιολισθήσει γάρ που πάντως ἐκείνῳ τοῦτο. καὶ μὴν καὶ δανιὴλ προφητεύων εἶπεν· καὶ φῶς μετ' αὐτοῦ ἦν· ἀντὶ τοῦ ὁ υἱὸς μετὰ τοῦ πατρός. τοῦτο

Domini ait [1]: *Ab ortu enim Solis uſque ad occaſum glorificatum eſt nomen meum in Gentibus, & in omni loco thymiama offertur nomini meo, & ſacrificium mundum; quia magnum eſt nomen meum in Gentibus, dicit Dominus Omnipotens: vos vero polluitis illud*. Quod enim duobus hiſce in locis & *manifeſtatio* [2] commemoretur, & *glorificatio inter Gentes*, Filium ſignificari oſtendit, cujus nomen Judæi una cum ctiſmatolatris, ideſt creaturarum adoratoribus, *polluunt*. Ipſa vero ſermonis conſequentia omnipotentem illum eſſe demonſtrat, quatenus Omnipotentis Imago eſt, & Unigenitus, qui hac etiam in re Imago eſſe intelligendus eſt, ut ſit Omnipotens, ſicut ille eſt. Paulus vero Hebræis ſcribit [3]: *Qui cum ſit ſplendor gloriæ* Patris: ideſt, coæternus ipſi, & homouſius [4], ſeu conſubſtantialis. Ut enim ea, quæ comparationem non admittunt, comparatione aliqua, & exemplo illuſtrentur, atque hoc ſaltem modo aliquantulum illud, quod ſupra mentem eſt, mente concipiatur [5], dicam (cum parvo id comparans, quod magnum eſt, & dumtaxat magnum), ſimul atque ſol exſiſtit, e Solis natura, & ex toto diſco, indiviſe, & continue, & æquali menſura, totam lucem ſimul exſeri, ſimulque operari, ac ſimul calorem rebus, quæ hanc ſenſationem excipere queunt, præbere: ſubſtantiæ vero, a qua lux, ſeu lumen effunditur, qualitatem omnem in ſemetipſo exſerit ipſum lumen, quippe cum primo ipſo momento, non vero poſteriori, ab ea profundatur, ſimulque cum ea & procedat, & ſubſiſtat. Quod ſi Splendor, eorum quidem ſententia, *aliquando non erat*, ubinam erat ea, ex qua Splendor ipſe eſt, Lucis ſubſtantia, ſive Hypoſtaſis? Nam ſimul cum illo hæc etiam omnino evaneſcat neceſſe eſt. Atqui Daniel quoque prophetans ait [6]: *Et Lux cum ipſo erat*: ideſt, Filius

1. *Ab ortu*) Malach. I. 11, & 12, ubi Græca Editio: τὸ ὄνομά μου δεδόξασται.

2. *manifeſtatio*) Clarius hæc in Græco ſunt, quum vox, *Epiphaneia*, & *manifeſtationem*, & *adventum* Domini ſignificet.

3. *Qui cum ſit*) Hebr. I. 3. Illud autem hic animadvertendum eſt, Epiſtolam ad Hebræos, de cujus auctoritate nonnulli dubitaverant, a Didymo ut canonicam, atque a Paulo ſcriptam citari.

4. *Homouſius*) Quum adeo celebris ſit hæc vox, ut diu potior Catholiciſmi nota habita fuerit, eam in tranſlatione retinere placuit. Ὁμοούσιος autem ſcribendum eſt, non, ut quidam perperam ſecit, ὁμούσιος, *homouſius*, inquam, non *homuſius*. Ab ejus vocis uſu Didymi ætate S. Cyrillus Jeroſolymitanus quum abſtinuerit, nonnullis ſuſpectus fuit, quamvis immerito, ut fuſe Touttæus probat. At Didymus noſter eam paſſim ac palam prædicat quum in hoc opere, tum Enarratione in primam Joannis Epiſtolam pag. 85, ubi ait: *Conſidera, quemadmodum conſubſtantialis Patri*, & reliqua; tum demum in libro de Spiritu Sancto. Quod enim ait Jacobus Baſnagius (tom. I. Lect. Antiqq. Caniſii pag 101), *homouſii* vocem ab Hieronymo in latina ejus libri tranſlatione inſertam eſſe, mea quidem ſententia commentitium eſt, ac nihili plane faciendum, quaſi numquam in alius hominis mentem veniſſet.

5. *concipiatur*) Pro, εἰς νοῦν δειχθείη, mallet fortaſſe quis legere: εἰς νοῦν δεχθείη.

6. *Et Lux*) Dan. II. 22, ubi græca Editio habet: καὶ τὸ φῶς μετ' αὐτοῦ ἐστι. Articulus vero il-

τοῦτο γὰρ μάλιστα δείκνυσιν τὸ ἀσυνείκαστον καὶ μέγα τῆς θεότητος ὅτι συνάναρχον αὐτοῦ καὶ σύναρχον ὁμοῦ δὲ ϗ τέλειον καὶ ἀπαράλλακτον ἀπαθῶς ἐγέννησεν ὁ πατήρ. κτίσματος γὰρ ἴδιον ϗ οὐ κτίστου· τρεπτοῦ ϗ οὐκ ἀτρέπτου· ὑπὸ κρίσιν ϗ οὐ κριτοῦ· ζωοποιουμένου καὶ οὐ ζωοποιοῦντος· ὑπὸ ἁμαρτίαν καὶ οὐ θεοῦ τὸ μὴ οὕτως γεννῆσαι καὶ γεννηθῆναι· εἰ γὰρ αὐτός οὔπω ἐνεργείας ἄλλης οὐδὲ μιᾶς γενομένης ἐποίησεν τοὺς αἰῶνας οἳ ἐκ τῶν χρόνων ἀποτελοῦνται ϗ τοῖς πᾶσιν ἀρχὴν ἐπέθηκεν· οὐδὲν δὲ πρὸ τῶν χρόνων ϗ αἰώνων νοεῖσθαι δύναται εἰ μὴ ἡ ἀκατάληπτος καὶ ἀληθῶς μόνη πρωτίστη ϗ πρωτουργὸς φύσις ἡ μόνως οὖσα ἄναρχος ϗ αἰώνιος· ϗ ὕφεσιν πρὸς ἑτέραν οὐκ ἔχουσα· πῶς οὐκ ἀνάρχως ἐκ τῆς ὑποστάσεως γεννηθῆναι πιστεύεται τοῦ πατρὸς ϗ οὐκ ἐκ τῆς ἐνεργείας; χρόνον γὰρ οὐ διορίζοντος· οὐκ ἔστιν πρότερον ϗ ὕστερον· ἀλλ' ὁ μὴ ὢν ὑπὸ χρόνον· ἄναρχός ἐστιν· ὁ δὲ ἄναρχος ἄκτιστος. ὥσπερ γὰρ οὐκ ἔστι χρόνος ἀγένητος· οὕτως οὐδὲ κτίσις ἄχρονος· ἀλλ' ἔχει μέτρον τὸν χρόνον· σὺν αὐτῇ γὰρ ϗ ὁ χρόνος γέγονεν· ϗ εἰκότως πάντα μὲν ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ μετρεῖται ὡς δεύτερα· αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενός· ἐπειδὴ ἄναρχος ϗ φύσει θεός. τὰ δὲ ἴσα θεωρεῖται ϗ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· οὐ γὰρ γέγραπται πότε ἐξεπορεύθη· ἀλλ' ἐκπορεύεται· πῶς δὲ αὐτὴ ἡ ζωὴ ζωοποιεῖται· ἢ τὸ ἀληθινὸν φῶς φωτίζεται; ἦν δὲ ἄρα τότε θεῖον φῶς ϗ ζωὴ αἰώνιος ἀεὶ ϗ αὐτὸς ἑαυτὸν λέγει ὁ ἀψευ-

Filius cum Patre: quod enim divinitas comparationem omnem excludat, atque excellentiſſima ſit, id maxime oſtendit, eum Filium a Patre ſine ulla paſſione genitum fuiſſe, qui eſſet, æque ac ipſe, & initio carens, & idem cum eo principium habens, ſimulque & perfectus, & cujuslibet expers diſcriminis: creaturæ enim, non creatoris[1], mutationis capacis, non immutabilis, judicio ſubjecti, non judicis, vivificati, non vivificantis, peccato obnoxii, non vero Dei proprium eſt generare alio modo, & generari: ſi enim ipſe, cum nondum ullum aliud opus factum eſſet, ſecula fecit, quæ ex temporibus conficiuntur, & omnibus rebus initium dedit, nihil vero ante tempora, & ſecula intelligi poteſt, niſi incomprehenſibilis, & vere unica, omnium prima, & primario operans natura, quæ ſingulari ratione, unitati ejus conſentanea, principii expers, ac ſempiterna, neque ulla altera inferior eſt: quomodo non creditur generatus ab æterno ex hypoſtaſi Patris, non vero ex ejus operatione? In illo enim, qui tempus non terminat, neque prius quidquam eſt, nec poſterius; ſed qui non eſt tempori obnoxius, æternus eſt: qui autem æternus eſt, increatus eſt; nam ſicut non exſiſtit tempus non factum, ſic ne creatura quidem tempori non obnoxia: ſed tempus ei pro menſura eſt; ſimul enim cum ipſa tempus quoque factum eſt. & merito omnia quidem a conditore menſuram habent, utpote inferiora; ipſe vero a nemine, utpote æternus, & natura Deus. Hæc eadem vero de Spiritu Sancto etiam dici poſſunt: nec enim ſcriptum eſt uſquam[2], *proceſſit*, ſed, *procedit*[3]. Quomodo autem Vita ipſa vivificatur, aut vera Lux illuminatur? Nempe[4] cum divina Lux, tum *Vita æterna*[5] ſemper exſtitit, & ipſe men-

le, τὸ, a Didymo negligendus non erat hoc in loco, ex his quæ dixi Not. 5. pag. 12. Itaque a librario potius omiſſum quis credat.

1. *creatoris*) Recte codex habet κτίστου, non κτιστοῦ, & alibi κτίστης, nuſquam vero κτιστής. Recte etiam in Biblis κτίστης ſemper legitur: recte in Clemente Alexandrino editum eſt: κτίστας τῶν αἱρέσεων: & in Herodoto, Terpſichore, συγκτίστης, & κτίστης. Perperam vero vulgata Lexica habent κτιστής pro κτίστης. Quæ tamen de græca voce κτίστης conditorem ſignificante dicta volo. Quod enim ſpectat ad Thracios illos κτιστάς, de quibus Strabo lib. VII, legenda ſunt quæ vir ingenio, & eruditione pollens Martorellius ſcripſit in *Theca Calamaria*, pag. 482, & ſeqq.

2. *uſquam*) Lego, γέγραπται ποτε, pro, γέγραπται τότε. Præcedens autem vox, θεωρεῖται, ad verbum vertenda: *conſiderantur*.

3. *ſed, Procedit*) Similem Didymi animadverſionem invenies cum in libro de Sp. Sancto, num. 25, ubi: *Bene autem* (inquit) *quod in ipſa ſententia non ait, Qui creavi, ſed, Qui creo*: tum in ea Catena, de qua dixi pag. 13: ibi enim ad verſ. 6. Pſalmi LXV. hæc adnotat Didymus: ὡς καὶ ἐν τῷ· ὁ μεταστρέφων· ἀντὶ γὰρ τοῦ· ὁ μεταστρέψας, ideſt: *Sicut etiam ubi ait: Convertens: id enim poſitum eſt pro, Qui convertit, ſeu, Qui mutavit*. Fatendum eſt tamen, non ſemper magni faciendas eſſe hujuſmodi animadverſiones, ut ii norunt, qui hebraicam linguam callent. Quin Didymus ipſe ſegm. 60. *b*. diſcrimen illud parum curaſſe videtur.

4. *Nempe*) Pro, ἦν, legi poſſet, ὤν, i. e. *ſic*: & ut mollius flueret oratio: ὢν δὲ ἄρα ἦν. Tum: ὡς ἐν ὅτι μή. Pro τότε, lego τό,τε.

5. *æterna*) In prima Joannis V. 20. Filius vocatur *Vita æterna*.

ὁ ἀψευδὴς καὶ μέγας Θεός· οὐκ ἦν μὴ ὅτε ἀπαύγασμα δόξης καὶ χαρακτῆρα ὑποστάσεως· καὶ εἰκόνα ἀγαθότητος καὶ δύναμιν καὶ σοφίαν καὶ δικαιοσύνην Θεοῦ ἃ ὑπάρχειν τὸν αὐτὸν μονογενῆ παῦλος μαρτυρεῖ· οὐκ εἶχεν ὁ πατήρ· ἀλλ᾽ ὃ μὴ προσῆκεν εἰπεῖν ὕστερον ὅ τι οὖν προσέλαβεν. εἰ δὲ εἶχεν· ἦν ἀεὶ ὁ ταῦτα ὢν μονογενής. οὔτε γὰρ ὁ ταῦτα ὢν ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ· οὔτε ὁ Θεὸς χωρὶς τοῦ ὄντος αὐτοῦ ταῦτά ποτε νοηθῆναι δύναται· ταῦτα δὲ ὑπάρχει ὁ μονογενὴς οὐ καθάπερ ἕξις ἢ ἐπιτηδειότης· ἀλλ᾽ οὐσιωδῶς καθὰ προείρηται. εἰ δὲ καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς κοσμογονίας τὰ πρῶτα δένδρα σὺν τοῖς ἐξ αὐτῶν καρποῖς συνυπέστη καὶ παράδοξον οὐδὲν εἰ σὺν τῇ ῥίζῃ ὁ καρπὸς συνανέτειλεν· πῶς ἀμήχανον κατ᾽ ἀρχὰς τὸν εὐμήχανον πατέρα μὴ ἔγκαρπον γεγενῆσθαι τοῦ ἰδίου υἱοῦ καὶ εὐθὺς ἐκ τῆς δόξης τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ συνεκλάμψαι τὸ ἀπαύγασμα; καθὰ οὖν αὐτοῦ ἡ τῆς ἐνανθρωπήσεως κάτω γέννησις ἑτέρᾳ γεννήσει οὐ συγκρίνεται· ἐκ παρθένου γὰρ ἄρευστος ἀπήμαντος ὅπερ ἡ φύσις ἡμῶν οὐκ ἔχει· οὕτω καὶ ἄνω γέννησις ἀκατάληπτος ὑπὲρ τὸ πλεῖον καὶ πᾶσαν ἐξαλλάττουσα γέννησιν ὑπάρχει· καὶ οὔτε ἀπιστεῖν χρή· οὔτε μὴν ζητεῖν ἢ ἐξηγεῖσθαι τὸν τρόπον ἡμῖν ἀσφαλὲς τοῖς εἰπεῖν μὴ δυναμένοις· πῶς παρθένος ἔτεκεν μείνασα παρθένος· μήτε δὲ τὴν ἰδίαν ἡμῶν γέννησιν ἐπισταμένοις· ὅπου γε καὶ τὴν καθ᾽ ἡμᾶς εἰ ἐγινώσκομεν· οὐ πάντως καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ἥτις καὶ ταῖς ἐπουρανίοις δυνάμεσιν ἀκατάληπτος οὖσα τυγχάνει· διὸ σὺν

mendacii expers, ac *magnus Deus* ſemet ipſum his nominibus vocat, ac nullum a. a. unquam fuit tempus, ut ita loquar, quo *Splendorem gloriæ*, & *Figuram ſubſtantiæ*, & *Imaginem bonitatis*, & *Virtutem*, & *Sapientiam*, & *Juſtitiam* Dei (hæc enim omnia, Paulo teſte, eſt ipſe Unigenitus) non haberet Pater, aut quo quidquam de novo (id enim dicere nefas[1] eſt) poſtea acceperit. Quod ſi Pater ea ſemper habuit, Unigenitus, qui hæc omnia eſt, ſemper extitit: nam neque qui eſt hæc, eſt extra Deum, nec Deus ſine illo, qui eſt ipſemet hæc, concipi umquam poteſt. Hæc autem omnia eſt Unigenitus non tamquam habitus, aut habitudo, ſed ſubſtantialiter, ut antea dictum fuit[2]. Quod ſi initio etiam creationis mundi primæ arbores una cum propriis fructibus ſubſtiterunt, ac ſimul cum radice fructum quoque exortum eſſe, neutiquam incredibile eſt; quomodo fieri non poſſe cenſebimus, ut ſagax Univerſi Conditor[3] Pater proprium Filium, velut fructum[4], in principio habuerit, ac ſimul cum eo *Splendor* ſtatim ex *gloria hypoſtaſeos* ipſius eluxerit? Quemadmodum ergo terrena ejus in Incarnatione nativitas nulli alteri nativitati comparari poteſt; nam & ex Virgine fuit, & ſine fluxione[5], ac ſine violatione[6], id quod natura noſtra non habet: ita etiam cæleſtis[7] nativitas incomprehenſibilis maxime eſt, & a quavis diſcrepans[8] nativitate. Neque vero aut fidem denegare oportet, aut tuta res nobis eſt quærere, ſive exponere, quomodo ea ſe habeat, cum ne dicere quidem poſſimus, quomodo Virgo pepererit manens virgo; imo ne propriam quidem noſtram generationem perſpectam habeamus: quod ſi etiam noſtram non ignoraremus, nullo tamen modo Dei quoque generationem cognoſceremus, quæ vel ipſis cæleſtibus Virtu-

D tibus

1. *Nefas eſt*) Προσῆκον pro προσήκει adhibere vetat Herodianus in Philetæro, pag. 468. At non pauci Auctores, iique potiſſimum, qui circa Didymi tempora ſcripſere, Grammatici illius legi ſe obnoxios non exiſtimarunt.

2. *dictum eſt*) Fortaſſe Cap. X.

3. *ſagax Conditor*) In græco, εὐμήχανον, quam vocem uno vocabulo hic transferre ita, ut ti*b*i met ipſe ſatisfacias, difficile eſt. Vertere etiam licet: *qui omnia facile molitur*, aut, *qui nullo negotio mundi fabricam exſtruxit*. Porro Didymus paronomaſiæ cauſa eo vocabulo uſus eſt: luſit ſcilicet non ineleganter in dictionibus, ἀμήχανον, & εὐμήχανον.

4. *fructum*) Mendum, quod eſt, ut reor, in codice, ſuſtuleris, ſi voculam, μὴ, expunxeris, aut pro, μὴ ἔγκαρπον, i.e. *non fructuoſum*, legeris, μὴ ἄκαρπον, h. e. *non infructuoſum*.

5. *fluxione*) Codex, ἄρευστος: & ita ſcribitur etiam in vulgaris lexicis. At equidem non dubito quin ex ſimilium analogia ſcribendum ſit ἄρρευστος.

6. *violatione*) Ne putet quis græcæ linguæ mirus peritus deſiderari hoc in loco conjunctionem καὶ, ac legendum eſſe, ἄρρευστος καὶ ἀπήμαντος: nam hujuſcemodi aſyndeta non raro occurrunt & in Didymo, & in aliis: ut quum ait Didymus ſegm. 155 a, ἀμήχανον ἀδύνατον, & Clemens Alexandrinus pag. 424. λέγων τι, πράττων τι.

7. *cæleſtis*) In græco legendum arbitror, καὶ ἡ ἄνω γέννησις.

8. *diſcrepans*) Obſerva peculiarem uſum verbi, ἐξαλλάττω.

σὺν ἐκπλήξει ὁ προφήτης φησὶν περὶ μὲν τῆς κάτω γεννήσεως· καὶ ἄνθρωπός ἐςιν καὶ τίς γνώσεται αὐτόν; ἀντὶ τοῦ οὐδείς. περὶ δὲ τῆς ἄνω· τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς ἐξηγήσεται; ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· τὴν γέννησιν· γενεάν· τὴν ὕπαρξιν· ζωήν. τὸ ὑπερεξεπῆρθαι ἀμέτρως ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ὑπερφέρειν παντὸς νοῦ· αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς καλέσας μυςικώτατα· ὅτι γὰρ παντὸς χρόνου ὃν ἂν νοήσῃ τις πολλὰ κυκλεύσας τῇ διανοίᾳ ἀπεράντως ἀνώτατος καὶ ποσότητος πάσης ἀσυγκρίτως ἀμείνων καὶ τὴν οὐσίαν ἀπερινόητος καὶ πάντοθεν ἄποπτος εἰς ἅπαν καθέστηκεν· αὐτὸς ἑαυτὸν περιβαλὼν καὶ οὐδὲν ἑαυτοῦ ἔξωθεν ἔχων· καὶ παραχωρεῖ τῷ τοσούτῳ αὐτοῦ ἀκαταλήπτῳ καὶ ἡ ἀγγέλων πληθὺς καὶ πᾶς οὐρανίων ταγμάτων δῆμος· ἐκβοῶσιν ὧδε· ὁ μὲν δαυὶδ ἐν ιζ ψαλμῷ· ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ καὶ κύκλῳ αὐτοῦ ἡ σκηνὴ αὐτοῦ· ἡ δὲ ᾠδὴ ἀμβακοὺμ· ἐκάλυψεν οὐρανοὺς ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ. ὁ δὲ ματθαῖος· οὐδείς φησιν γινώσκει τὸν υἱόν· εἰ μὴ ὁ πατήρ· οὐδὲ τὸν πατέρα τις ἐπιγινώσκει· εἰ μὴ ὁ υἱός. τὸ μὲν γὰρ τεχθὲν παρὰ τῆς κτίσεως κατὰ κοινωνίαν ἄλλου πρὸς ἄλλο γεγέννηται καὶ οὐ συμφυὲς τῷ γεννήσαντι· οὐδὲ τέλειον εὐθὺς καὶ ἀπαθῶς ἐξελήλυθεν. ἐπὶ δὲ τῆς θεότητος· τὸ ἔμπαλιν. ἐπειδὴ γὰρ ἡ κτίσις τοιῶσδε· ὁ γενεσιουργὸς ἐναντίως καὶ οὐχ ὁμοίως τῶν ἰδίων ποιημάτων ἀλλ' ὡς οἶδεν ταῦτα μόνη ἡ μακαρία τριάς. οὐδὲ γὰρ ἀκατάληπτος εἰ κατελαμβάνετο· οὐδὲ μυστήριον εἰ ἐγινώσκετο· οὐδὲ θεῖον εἰ ἐχωρεῖτο· οὐδὲ δημιουργὸς πάντων εἰ ἀπὸ χρόνου· οὐδὲ ἀσύνθετος καὶ ἀμερὴς εἰ πρὸς τὰ σώματα, καθά-

tibus[1] incomprehenſibilis eſt. Quare cum ſtupore Prophetes ait, de terrena
10.a. quidem nativitate[2]: *Et homo eſt, & quis cognoſcet eum?* ideſt, *Nemo*. De cæleſti vero[3]: *Generationem autem ejus quis enarrabit? quoniam tollitur a terra vita ejus*. Ubi *generationis* nomine[4] nativitatem, *vitæ* vocabulo exſiſtentiam deſignat: hoc vero quod eſt, in immenſum ſupra terram elevatum eſſe, & omnem mentem excedere, valde myſtice exprimit iis vocibus: *Tollitur a terra*: nam quod is omni tempore, quodcumque tandem quis, poſtquam multa animo verſaverit, concipiat, infinite ſuperior ſit, & quavis quantitate ſine comparatione præſtantior, ejuſque eſſentia mente comprehendi nequeat, & ſit ipſe uſquequaque omnino inviſibilis, ſemet ipſe circumdans, & nihil extra ſe habens, & huic illius incomprehenſibilitati Angelorum quoque multitudo, & omnis cæleſtium Ordinum populus cedat, exclamant Scripturæ in hunc modum: David quidem in XVII. Pſalmo[5]: *Poſuit tenebras latibulum ſuum, in circuitu ejus tabernaculum ejus*. Canticum autem Ambacumi[6]: *Operuit cælos virtus ejus*. Matthæus vero[7]: *Nemo*, inquit, *novit Filium, niſi Pater: neque Patrem quis novit, niſi Filius*. Nam quod a creatura gignitur, per communionem, ſeu relationem alterius ad alterum generatur, neque ejuſdem naturæ eſt cum generante, nec perfectum ſtatim eſt, nec ſine paſſione procedit: in divinitate vero res contra ſe habet: nam cum creatura ſic generet, generationis auctor contrario modo gignit, non vero ſimiliter ut propriæ illius creaturæ faciunt, ſed eo modo, quem illa dumtaxat cognitum habet, quæ hæc novit, beata Trinitas: nam neque incomprehenſibilis eſſet, ſi comprehenderetur, nec myſterium foret, ſi cognoſceretur, nec Deus, ſi caperetur, nec omnium conditor, ſi certo tempore exſiſtere cœpiſſet, nec incompoſitus, & partibus carens, ſi cum corporibus con-

1. *Virtutibus*). Ita vulgo verti ſolet vox, *δυνάμεις*, tum etiam quum Angelos deſignat. Hieronymus vertit ſæpe, *Fortitudines*.

2. *Et homo*) Fruſtra hoc in Vulgato Int. quæſiveris: ſed græca Editio id habet Jerem. XVII. 9.

3. *Generationem*) Iſai. LIII. 8, ubi voculam, ὅτι, non habet Græca Editio. Vulgatus autem aliter interpretatur.

4. *generationis nomine*) Ne locus iſte alicui græcæ linguæ rudi videatur inſulſus, quaſi nullum, quod quidem ad rem faciat, generationem inter, ac nativitatem diſcrimen ſit, ſciendum eſt, voce γενεάν, quam, *Generationem*, cum Vulgato Interprete tranſtuli, non actum ipſum, quo quis generatur, aut naſcitur, denotari, ſed *genus* potius, *progeniem*, *proſapiam*. Itaque probe a ſe invicem tria hæc, γενεά, γέννησις, & γένεσις, diſtinguenda. Vide ſegm. 85. a.

5. *Poſuit*) verſ. 13, ubi græca Editio habet, κύκλῳ, ſine conjunctione καί.

6. *Operuit*) Abac. III. 3, ubi Editio Complutenſis habet, ἐκάλυψεν. Vulgatus paulo aliter: habet enim, *gloria*, pro, *virtus*.

7. *Nemo*) cap. XI. 27, ubi Græca Editio habet: οὐδεὶς ἐπιγινώσκει. Vide Luc. X. 22, ubi legitur, οὐδεὶς γινώσκει. Vide etiam ſegm. 31. a.

καθάπερ γὰρ ἀκούοντες περὶ τοῦ πατρός· ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ· καὶ ἕως τῶν νεφελῶν ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ· οὐχ ὅρους τιθέαμεν αὐτῷ ἀλλὰ τὸ ἀΐδιον πιστεύομεν· οὐ γὰρ ὁμῆλιξ αὐτῷ ὁ αἰών· ὡς αὔτως περί τε τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος φρονεῖν ὀφείλομεν. ἐπὶ γὰρ τῆς πάντων ἐπικρατούσης μιᾶς φύσεως εἰς ἥν αὗται αἱ πάντιμοι ὑποστάσεις. τὰ ἴσα μελῳδεῖ καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ· σὺ ὁ αὐτὸς εἶ καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. καὶ εἰ μὴ μικρὸν τὸ περὶ τοῦ πατρὸς γεγράφθαι ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων· οὐ μικρὸν οὐδὲ τὸ περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ χρησμῳδηθὲν ὅτι προαιώνιος θεός· δῆλον δ᾽ ὡς ἀπερινόητος καθὰ δειχθήσεται οὐ πολλῷ ὕστερον. καὶ καθὰ ὁ πατὴρ ἔχει ἀθανασίαν μᾶλλον δὲ αὐτός ἐστιν ἡ ἀθανασία· οὕτως ὁ υἱὸς ἐστὶν ζωὴ αἰώνιος· ἔστιν δὲ τὸ αὐτό. καὶ ὥσπερ ὁ πατὴρ εἷς θεὸς εἴρηται· οὕτω ὁ υἱὸς κέκληται μονογενὴς θεὸς λόγος καὶ εἷς κύριος ἰησοῦς χριστός. καὶ ὡς ἰάκωβος περὶ αὐτοῦ γράφει· εἷς ἐστὶν ὁ νομοθέτης καὶ κριτὴς ὁ μόνος σώζειν δυνάμενος· οὕτω τὸ πνεῦμα παρὰ παύλου κορινθίοις καὶ ἐφεσίοις γράψαντος ὕμνηται ἓν καὶ τὸ αὐτὸ καὶ μόνον· ἵνα καὶ αὐτῷ τούτῳ τῷ ὡς ἀνεὶ ἀριθμῷ ἵν᾽ οὕτω λεχθῇ δείκνυνται φέρουσαι αἱ μακάριαι ὑποστάσεις αὗται τὸ ἑναδικὸν ἤτοι μοναδικὸν τῆς πατρικῆς θεότητος. καὶ εἰ ἐπὶ τοῦ πατρὸς ἀληθὲς τὸ ὁ θεὸς καὶ κύριος· ἀψευδὲς καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ πνεύματος. ὡς γὰρ ἐπεμνήσθημεν πολλαχοῦ· ἥ τε πρεσβυτέρα διαθήκη τὴν ἰσοτιμίαν φυλάξασα διελάλησεν· εἶπεν ὁ κύριος

10. b. conferri poſſet: quemadmodum enim quum id audimus, quod de Patre dicitur[1]: *A ſeculo, & uſque in ſeculum tu es*: Et[2]: *Uſque ad nubes veritas ejus*, fines ipſi non ponimus[3], ſed ejus æternitatem credimus; nec enim ipſi coævum eſt ſeculum: eodem modo cum de Filio, tum de Spiritu Sancto ſentire debemus: nam in una natura omnium domina exſiſtunt[4] hæ ſummopere honorandæ Hypoſtaſes. Similia modulatur David etiam de Filio[5]. *Tu idem ipſe es, & anni tui non deficient*. Quod ſi parvum, minuſque, quam oporteat, exprimens, non eſt quod de Patre ſcriptum fuit[6]: *Qui eſt ante ſecula*; ne parvum quidem eſt illud quod de ipſo Filio editum fuit oraculum, quo is dicitur[7], *Ante ſecula Deus*. Manifeſtum vero eſt, eum mente comprehendi non poſſe, ut paulo poſt oſtendetur. Et quemadmodum Pater *habet immortalitatem*[8], vel potius ipſe eſt immortalitas; ſic Filius eſt *Vita æterna*[9]. Quod unum & idem eſt. Et ſicut Pater dictus eſt *Unus Deus*[10]; ita Filius vocatus eſt *Unigenitus Deus*[11], *Verbum*, & *Unus Dominus Jeſus Chriſtus*[12]. Et ſicut Jacobus de illo ſcribit[13]: *Unus eſt legislator, & judex, qui ſolus poteſt ſalvare*; ſic Spiritus a Paulo Corinthiis, & Epheſiis ſcribente[14] laudatus eſt tanquam *Unus*, & *Idem*, & *Solus*: ut vel hoc ipſo quaſi numero, ut ſic loquar, oſtendatur, beatas haſce Hypoſtaſes in unitate, aut ſingularitate Paternæ deitatis exſiſtere. Ac ſi de Patre vera eſt hæc locutio, *Deus, & Dominus*; vera eſt etiam de ipſo Filio, & de Spiritu. Nam, ut ſæpius diximus, cum vetus, tum novum Teſtamentum æquali haſce Hypoſtaſes honore afficit. Ac vetus quidem ſic loquitur[15]: *Dixit Dominus*

1. *A ſeculo*) Pſalm. LXXXIX. verſ. 2.
2. *Uſque*) Pſalm. LVII. verſ. 4, ubi græca Editio pro, αὐτῦ, habet σου, ut Vulgatus Interpres.
3. *ponimus*) Notandum Ionicum illud, τιθέαμεν, pro τίθεμεν adhibitum.
4. *exſiſtunt*) Pro, εἰς ἥν, h.e. *In quam*, lego, εἰσὶν, i.e. *Sunt*.
5. *Tu idem*) Pſalm. CI. verſ. 28, ubi legitur: σὺ δὲ ὁ αὐτὸς, etc. Eum locum de Filio accipit Paulus quoque Hebr. I. 12.
6 *Qui eſt*) Pſalm. LIV. verſ. 21.
7. *Ante ſecula*) Reſpicit, ut reor, Pſalm. LXXIII verſ. 12, qui ſic ſe habet in græca Editione: Ὁ δὲ θεὸς βασιλεὺς ἡμῶν πρὸ αἰῶνος, εἰργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς, i.e. *Deus autem noſter ante ſeculum, operatus eſt ſalutem in medio terræ*. Quem locum infra, nempe ſegm. 13. *b*, de Filio intelligit Didymus.
8. *immortalitatem*) 1. ad Tim. VI. 16.
9. *æterna*) 1. Joannis cap. V. verſ. 20.
10. *Unus Deus*) 1. ad Cor. VIII. 6, & alibi.
11. *Unigenitus Deus*) Reſpicit Euangelii Joannis cap. I. verſ. 18. Nam quamvis ibi quum Græca Editio, tum Vulgata Tranſlatio nunc habeat: Ὁ μονογενὴς υἱὸς, ideſt, *Unigenitus Filius*; tamen olim, aliqui ſaltem, pro, *Filius*, legebant, *Deus*. Conſtat hoc ex Theodoti Excerptis, num. 6, ubi legitur: Ἀντικρυς θεὸν αὐτὸν δηλοῖ λέγων· Ὁ μονογενὴς θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. ideſt, *Deum illum eſſe liquido oſtendit* (Joannes) *dicens: Unigenitus Deus, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarravit*. Quin etiam Syriaca Tranſlatio habet, *Deus*. Vide ſegm. 61. *a*.
12. *Jeſus Chriſtus*) in prima ad Cor. VIII. 6.
13. *Unus eſt*) Jacob. IV. 12, ubi Græca Editio paulo aliter habet, nempe: Εἷς ἐστιν ὁ νομοθέτης ὁ δυνάμενος σῶσαι καὶ ἀπολέσαι, ideſt: *Unus eſt Legiſlator, qui poteſt ſalvare, & perdere*. Sed voces, καὶ κριτὴς, legit etiam Vulgatus Interpres.
14. *ſcribente*) 1. ad Cor. XII. 13, & 4. Et Epheſ. II. 18. Vide Not. 8. pag. 6.
15. *Dixit*) Pſ. CIX. verſ. 1. Alia quatuor lo-

κύριος τῷ κυρίῳ μου. καὶ ἔβρεξεν κύριος παρὰ κυρίου. καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς κατ' εἰκόνα Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον. καὶ τίς Θεὸς 11. a. πάρεξ τοῦ κυρίου; καὶ τίς Θεὸς πλὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν; καὶ ἐν τῇ νέᾳ δὲ διαθήκῃ ὁ μὲν ἰωάννης ἔφη ἅπερ ἤδη ἐλέχθη· ὁ δὲ Θωμᾶς· ὁ κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου. καὶ ὁ παῦλος· ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν· οὗ δὲ τὸ πνεῦμα κυρίου· ἐκεῖ ἐλευθερία. καὶ πάλιν καθάπερ ἀπὸ κυρίου πνεύματος· καὶ δῴη κύριος εὑρεῖν ἔλεος παρὰ κυρίου τῷ ὀνησιφόρου οἴκῳ. ὁ δὲ ἰὼβ· πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσάν με· καὶ πνεῦμα θεῖον τὸ περιόν μοι ἐν ῥισίν. ταὐτὸν δὲ ἐστιν τῇ γραφῇ λέξαι θεῖον ἢ θεὸν ὡς διδάσκουσιν· παῦλος μὲν ῥωμαίοις γράφων· ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης. αἱ δὲ πράξεις· οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ ἢ λίθῳ χαράγματι τέχνης ἢ ἐνθυμήσεως ἀνθρωπίνης τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον. πέτρος δὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ· ἵνα διὰ τούτων γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως. καὶ ὃν τρόπον ὁ πατὴρ ἀκατάληπτος· οὕτω καὶ τοῦ χριστοῦ ὁ πλοῦτος ἀνεξιχνίαστος κατὰ τὸν παῦλον τυγχάνει ὤν. φησὶν γάρ· ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἀνθρώπων ἐδόθη ἡ χάρις εὐαγγελίζεσθαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ χριστοῦ. ἀλλὰ καὶ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν πέρας οὔτε τῆς συνέσεως ἀριθμὸς κατὰ τὸν δαυίδ· οὔτε τῆς εἰρήνης ὅριον κατὰ ἡσαΐαν. καὶ τὸ ἄφθαρτον δὲ σου φησὶν πνεῦμά ἐστιν ἐν

minus Domino meo; Et: *Pluit Dominus a Domino;* Et: *Fecit Deus ad imaginem Dei hominem;* Et: *Quis Deus præter Dominum?* Et: *Quis Deus præter Deum noſtrum?* In novo autem Teſtamento, Joannes quidem dixit quæ jam allata ſunt [1]: Thomas vero [2]: *Dominus meus, & Deus meus.* Et Paulus [3]: *Dominus autem Spiritus eſt; ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas.* Et rurſus, Dominum eſſe Spiritum indicans [4]: *Et det Dominus invenire miſericordiam a Domino Oneſiphori domui.* Job autem [5]: Πνεῦμα θεῖον, i. e., *Spiritus Deus, qui fecit me.* Et [6]: Πνεῦμα θεῖον, ideſt, *Spiritus Deus, qui supereſt mihi in naribus.* Idem vero ſunt in Scriptura θεῖον, & θεὸς, hoc eſt, *Divinitas,* & *Deus,* ut docent Paulus quidem Romanis ſcribens [7]: *Sempiterna quoque ejus virtus, &* θειότης, ideſt, *Divinitas.* Acta vero [8]: *Non debemus æſtimare, auro, aut argento, aut lapidi, ſculpturæ artis, aut cogitationis humanæ* τὸ θεῖον, ideſt, *Divinitatem eſſe ſimilem.* Petrus autem in ſecunda Epiſtola [9]: *Ut per hæc efficiamini divinæ conſortes naturæ.* Et quemadmodum Pater comprehendi non poteſt, ita Chriſti divitiæ inveſtigari nequeunt, teſte Paulo. Ait enim [10]: *Mihi omnium hominum minimo data eſt gratia, ut euangelizarem in Gentibus ininveſtigabiles divitias Chriſti.* Præterea *magnitudinis* [11] *ejus non eſt finis,* neque *intelligentiæ* [12] *numerus,* juxta David, neque *pacis terminus* [13], juxta Iſaiam. Et [14]: *Incorruptibilis*

ea proxime ſequentia invenies, primum quidem Gen. XIX. 24, ubi: καὶ κύριος ἔβρεξεν .... παρὰ κυρίου. Alterum Gen. I. 27. Tertium, & quartum Pſalm. XVII. verſ. 34. In iis porro Geneſeos verbis, *Pluit Dominus a Domino,* diſtinctas Patris, ac Filii Perſonas ante Didymum agnoverant Irenæus lib. 3. cap. 6, Tertullianus lib. contra Praxeam cap. 13, & 16, Juſtinus in Dialogo cum Tryphone, aliique poſtmodum. His adhærere debent Catholici Theologi, non Judæis, qui illud מאת יהוה, i. e. *a Domino,* veluti pronomen habent, quaſi valeat, *a ſemetipſo,* ac majorem dumtaxat vim ſermoni addat.

1. *allata ſunt*) in hoc Capite, ſegm. 6. *a.*

2. *Dominus*) Joann. XX. 28.

3. *Dominus autem*) 2. ad Cor. III. 17, ubi Vulg. Interpres pro, *Spiritus Domini,* habet, *Spiritus Dei.* Vide ſegm. 74. *b.* Etiam in libro de Spiritu Sancto num. 54 ad Filium locum hunc refert Didymus, quum inquit: " Nam & Pater Spiritus " dicitur ... Et Filius Spiritus: *Dominus,* inquit, " *Spiritus eſt.* "

4. *Et det*) Vide 2. ad Tim. I. 16, & 18. Didymus enim ſenſum potius allegans, quam verba, ex duobus locis unum conflat.

5. *Spiritus*) Job XXXIII. 4. Vertiſſem, *Spiritus divinus,* ſed ob ea quæ ſequuntur, coactus ſui vertere: *Spiritus Deus.*

6. *Spiritus .... qui ſupereſt*) Job XXVII. 3, ubi pro, *qui ſupereſt,* Complutenſis Editionis latina tranſlatio habet, *circumexiſtens.*

7. *ſempiterna*) Rom. I. 20.

8. *non debemus*) Act. XVII. 29, ubi græca Editio habet: καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου. i. e. *& cogitationis hominis.*

9. *Ut per hæc*) 2. Petr. I. 4.

10. *Mihi*) Epheſ. III. 8, ubi græca Editio pro, ἀνθρώπων, i.e. *hominum,* habet, ἁγίων, h. e. *Sanctorum.* Et deinceps: ἡ χάρις αὕτη, ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελίσασθαι.

11. *magnitudinis*) Pſalm. CXLIV. verſ. 3.

12. *intelligentiæ*) Pſalm. CXLVI. verſ. 5.

13. *terminus*) Iſai. IX. 7. ubi pro ὅριον, græca Editio habet τέλος.

14. *Incorruptibilis*) Sap. XII. 1, ubi Vulgatus aliter. Græca editio: τὸ γὰρ ἄφθαρτόν σου, &c. Euſebius lib. 4. Hiſt. Eccl. cap. 13 Clementem Alexandrinum ſuggillat, propterea quod in Stromatum libris *utitur teſtimoniis Scripturarum, quibus a multis contradici ſolet: nimirum Sapientiæ, quæ Salomonis dicitur, ... & Barnabæ, & Clementis.* At Didymus noſter nullum ex apocryphis libris a Clemente citatis allegat in hoc opere, præter tertium Eſdræ. Librum vero Sapientiæ, de cujus auctoritate dubitare jam nefas eſt, ſæpius hic, & in libro de Spir. Sancto num. 26 allegat.

ἐν πᾶσιν· καὶ πνεῦμα κυρίου πεπλήρωκεν τὴν οἰκουμένην. οὐδεὶς γὰρ ἂν οὕτω παχύνους καὶ νωθὴς εὑρεθείη· ὅστις μὴ ἐκ τούτων τῶν ἀπλάστων καὶ καθαρῶν μαρτυριῶν τὸ ἀπέραντον τοῦ μονογενοῦς καὶ τοῦ παναγίου πνεύματος συνείδοι. καὶ 22 b. ἰσόσταθμα καὶ ὁμοιόλεκτα τὰ περὶ ἀμφοῖν τῶν ὑποστάσεων γραφέντα παρὰ τοῦ ἀποστόλου φημί τά τε περὶ τοῦ πατρὸς διαλεγόμενα· ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν θεός· καὶ ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ οἶδεν ὁ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας ὅτι οὐ ψεύδομαι. τά τε περὶ τοῦ υἱοῦ ῥωμαίοις γραφέντα· ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν· πρὸς τούτῳ καὶ τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν πληρουμένου· ἔτι ὅμοια τὰ χρησθέντα περὶ μὲν τοῦ πατρός· ἵνα ᾖ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν· περὶ δὲ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· ὅπου οὐκ ἔνι ἕλλην καὶ ἰουδαῖος· βάρβαρος· σκύθης· δοῦλος· ἐλεύθερος· ἀλλὰ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν χριστός. καὶ ἑτέρωθι· ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων· καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι εἷς κύριος ἰησοῦς χριστός. περὶ δὲ τοῦ πνεύματος· κατά τε τὰ περὶ αὐτοῦ προσφάτως εἰρημένα καὶ καθ᾽ ὃ πάντα νοεῖσθαι κεχρεώστηται αὐτῷ· ὅσα ἐστὶν ὁ πατήρ· ὡς πνεῦμα αὐτοῦ· δίχα μέν τοι τοῦ εἶναι πατέρα. ἐξεικονίζει γὰρ καὶ ἐν τούτῳ καὶ ἐν πᾶσιν τὸν θεόν· ᾗ διαγορεύει· ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστὶν ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ οὗ ἔδωκεν ἡμῖν· καὶ ἰσοδύναμον τῷ μελῳδηθέντι περὶ τοῦ θεοῦ πατρός· σὺ εἶ μόνος ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν· τὸ περὶ τοῦ υἱοῦ χρησμῳδηθὲν ἐν πς ψαλμῷ· μήτηρ σιὼν ἐρεῖ ἄνθρωπος καὶ ἄνθρωπος ἐγενή-

lis autem, inquit, *Spiritus tuus eſt in omnibus*. Et[1]: *Spiritus Domini replevit orbem terrarum*. Nemo enim adeo ſtupidus iovenietur atque hebes[2], ut e ſinceris hiſce, ac genuinis[3] teſtimoniis immenſitatem Unigeniti, & Sanctiſſimi Spiritus non colligat. Ejuſdem vero ponderis ſunt, iiſdemque vocibus expreſſa, quæ de utraque Hypoſtaſi ab Apoſtolo ſcripta ſunt; nimirum quum ea, quæ de Patre dicuntur[4]: *Qui eſt ſuper omnes, & per omnia, & in omnibus Deus*. Et[5]: *Deus, & Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti novit, qui eſt benedictus in ſecula, quod non mentiar*. Tum ea quæ de Filio ſcripta ſunt Romanis[6]: *Qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſecula. Amen*. Præterea etiam illud[7]: *Plenitudo ejus, qui omnia in omnibus adimpletur*. Similia itidem ſunt oracula, quæ de tribus hiſce Perſonis prolata fuerunt: nimirum de Patre quidem[8]: *Ut ſit Deus omnia in omnibus*. De Filio autem ipſius[9]: *Ubi non eſt Gentilis, & Judæus; Barbarus, Scytha; ſervus, liber: ſed omnia in omnibus Chriſtus*. Et alibi[10]: *Ut in nomine Jeſu omne genu flectatur cæleſtium, & terreſtrium, & omnis lingua confitebitur, quod unus eſt Dominus Jeſus Chriſtus*. De Spiritu autem, cum juxta ea, quæ paulo ante dicta ſunt, tum etiam quatenus omnia in ipſo[11] intelligi debent, quæcumque eſt Pater, cum ſit ejus Spiritus, quin tamen ſit Pater: Imaginem enim Dei refert cum in hoc, tum in omnibus: qua ratione edicit Scriptura[12]: *In hoc cognoſcimus, quod in nobis eſt, ex Spiritu ejus, quem dedit nobis*. Ac illi quidem ſententiæ, quam David de Deo Patre modulatus eſt[13], *Tu es ſalus Altiſſimus in omni terra*, æquivalet id, quod de Filio in LXXXVI. Pſalmo ſcriptum eſt[14]: *Mater Sion dicet, homo, & homo*

1. *Spiritus*) Sap. I. 7.
2. *hebes*) Pro, νωθὴς, lego, νωθὴς.
3. *genuinis*) Καθαρὰς μαρτυρίας, ſeu *pura Teſtimonia*, eodem ſenſu dicit, quo argentum, exempli cauſa, *non adulteratum*, dicitur ἀργύριον καθαρόν.
4. *Qui eſt*) Epheſ. IV. 6, ubi græca Editio: εἷς θεὸς . . . ὁ ἐπὶ πάντων, κ. τ. λ.
5. *Deus*) 2. ad Cor. XI. 31.
6. *Qui eſt*) Rom. IX. 5.
7. *Plenitudo*) Epheſ. I. 23, ubi Vulgatus Interpres vertit, *adimpletur*: at verti etiam poteſt, *implet*: quod fortaſſe Didymi ſententiam melius referret.
8. *Ut ſit*) 1. ad Cor. XV. 28.
9. *Ubi non eſt*) Coloſſ. III. 11, ubi græca Editio: τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι χριστός. Quin etiam nonnulla verba intermedia omittit Didymus.
10. *Ut in nomine*) Philipp. II. 10, & 11. Didymus omittit voces, καὶ καταχθονίων. In Græca Editione legitur: ἐξομολογήσηται, & deſideratur vocula εἷς, i. e. *Unus*.
11. *in ipſo*) In græco, αὐτῷ. Fortaſſe legendum, ἐν αὐτῷ. Vel potius, αὐτό.
12. *In hoc*) Locum hunc primæ Joannis Epiſtolæ IV. 13. ſæpius recitat infra Didymus, puta ſegm 62. *b*, 105. *a*, & alibi: nec non in libro de Spiritu Sancto num. 40. Nuſquam vero verba ipſa affert prout ſunt in græca Editione: in hac enim legitur: ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν: quæ Vulg. Int. ad verbum tranſtulit.
13. *Tu es*) Pſalm. LXXXII. verſ. 17 (ſeu 19), ubi græca Editio non habet vocem, εἶ.
14. *Mater*) Pſ. LXXXVI. verſ. 5, ubi græca Editio pro ἐγενήθη, i. e. *factus eſt*, habet, ἐγεννήθη, h. e. *natus*, ſeu *genitus eſt*.

γενήθη ἐν αὐτῇ καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ὁ ὕψιστος· καὶ τὸ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐν εὐαγγελίῳ· ὑμεῖς λήψεσθε δύναμιν ἐξ ὕψους ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς· καὶ καθὰ μέγας ὁ πατὴρ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι οἶδεν τὸν υἱόν· οὕτω καὶ ὁ υἱὸς μέγας ἐστὶ καὶ διὰ τὸ γινώσκειν τὸν πατέρα. ὁμοίως καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα. φησὶν γάρ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν· εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ· καὶ ἀπαράλλακτον τῷ παρὰ παύλου ἑβραίοις γραφέντι περὶ τοῦ πατρός· ἔπρεπεν γὰρ αὐτῷ δι' ὃν τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα· τὸ περὶ τοῦ υἱοῦ χρησμωδηθὲν· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. καὶ περὶ τοῦ πνεύματος· τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν· καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτῶν. Αἱ οὖν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ ἐν ἴσῳ ἐκτετιμημέναι ἔνδοξοι ὑποστάσεις ὡς τὴν ἐπὶ πάντων θεικὴν ἄμικτον καὶ ἀπαράβλητον αὐτοῦ φύσιν διακληρωσάμεναι· πῶς ἂν ἐν πᾶσιν ὑπὸ θεῷ καθ' ὃ κτιστὰς ψηφίζονται αὐτὰς συναριθμείησαν; ὥσπερ γὰρ ἀδύνατόν ἐστιν μὴ τὸν πατέρα ἀνάρχως τε καὶ ἀληθῶς εἶναι πατέρα· οὐ γὰρ χρόνῳ οὐδ' ἐπίθετον ἔσχεν τὸ ὄνομα τοῦτο· οὕτως ἀδύνατόν

homo factus eſt in ea, & ipſe fundavit eam Altiſſimus: Et quod de Spiritu Sancto in Euangelio legitur [1]: *Vos accipietis virtutem ex alto ſupervenientis Spiritus Sancti*
11. a. *in vos.* Et ſicut magnus eſt Pater cum ob alia, tum etiam quia *novit Filium;* ita Filius quoque magnus eſt ex eo etiam quod *cognoſcat Patrem* [2]: Similiterque Spiritus Sanctus. Ait enim Scriptura [3]: *Sic & quæ Dei ſunt, nemo novit, niſi Spiritus Dei.* Quod autem de Patre a Paulo Hebræis ſcriptum fuit [4], *Decebat enim eum, propter quem omnia, & per quem omnia,* nihil plane differt ab eo quod de Filio in Scriptura legitur [5]: *Omnia per ipſum facta ſunt:* Et de Spiritu Sancto [6]: *Verbo Domini cœli firmati ſunt, & Spiritu oris ejus omnes Virtutes eorum.* Itaque quum inclytas haſce Hypoſtaſes, utpote divinam illam naturam habentes, quæ ita in omnibus rebus eſt, ut nulla tamen cum re aut permiſceatur, aut comparari queat, æquali cum Deo & Patre honore affici videant; quomodo eas ſub Deo in rerum omnium cenſu connumerare [7] poſſunt? quod tamen faciunt, dum eas ſtatuunt fuiſſe creatas. Nam ſicut fieri nequit, ut Pater non ſit & ab æterno, & vere Pater (nec enim in tempore habuit, neque ſuperadditum [8] hoc nomen); ſic fieri non pot-

1. *Vos accipietis &c.*) Verti etiam recte poſſet: *ſuperveniente Spiritu Sancto in vos.* Vide notas ad ſegm. 60. *a.* Hæc porro non in Euangelio exſtant, ſed in Actis Apoſtolorum cap. I. verſ. 8, ubi græca Editio caret vocibus, ὑμεῖς, &, ἐξ ὕψους. Vide Not. 1. pag. 3. An ideo Didymum dixiſſe, *in Euangelio,* putabimus, quod primi Capitis Actorum initium, veluti quædam Euangelii pars videatur, quum ibi nonnulla ad Chriſtum Dominum pertinentia, ejuſque ad Apoſtolos verba, a Luca referantur?

2. *Patrem*) Accuſat Origenem Hieronymus in libro contra Joannem Jeroſolymitanum num. 7, quod Patrem a Filio, Filium a Spiritu ſcripſerit non videri: quin etiam Origenis verba ex primo περὶ ἀρχῶν ibidem Hieronymus recitat in hunc modum: *Sicut enim incongruum eſt dicere, quod poſſit Filius videre Patrem; ita inconveniens eſt opinari, quod Spiritus Sanctus poſſit videre Filium.* Rufinus e contrario eum Origenis locum catholice explicandum eſſe contendit lib. 2. Invectivarum in Hieronymum: de viſione videlicet, quæ per oculos corporeos habeatur. Eademque ante Rufinum Didymus noſter ſenſerat, ut Hieronymus teſtatur in ſecundo contra Rufinum, quem hic alloquitur num. 12. pag. 502: „In primo libro περὶ ἀρχῶν, „ubi Origenes lingua ſacrilega blaſphemavit, quod „Filius Patrem non videat, tu etiam cauſas red„dis, quaſi ex perſona ejus, qui ſcripſit, & Di„dymi interpretaris σχόλιον, in quo ille caſſo la„bore conatur alienum errorem defendere, quod „Origenes quidem bene dixerit, ſed nos ſimpli„ces homines, & cicures Euniani nec illius ſa„pientiam, nec tuam, qui interpretatus es, in„telligere poſſumus.„ Quidquid autem ſit (nec enim meum eſt de hac re modo diſſerere), ſi ea fuit Origenis opinio, quam ipſi tribuit Hieronymus, ne hac quidem in re Origeniſtam Didymum fuiſſe apparet tum ex hoc loco, tum clarius adhuc e ſegm. 77. *a.*

3. *Sic & quæ*) 1. ad Cor. II. 11.

4. *Decebat*) Hebr. II. 10.

5. *Omnia*) Joann. I. 3.

6. *Verbo*) Pſalm. XXXII. verſ. 6. Vide Notam 6. pag. 7.

7. *poſſunt*) In codice, συναριθμείησαν, quæ lectio videtur vitiata. Legendum forſitan paſſive, συναριθμηθείησαν. At legi etiam poteſt active, συναριθμοῖεν: nec enim deſunt in græcis Scriptoribus hujuſcemodi Hebraiſmi, ut ſic eos vocem; nominativi caſus videlicet ita ſuſpenſi, ut ſuſpenſus foret hoc loco nominativus, αἱ ὑποστάσεις, ſi legeremus συναριθμοῖεν. Ita Heliodorus lib. 2. ait: ὁ δὲ αἰγιαλὸς, μεστὰ πάντα σωμάτων. In Bibliis vero nihil occurrit crebrius. Sic Pſalm. XVII. verſ. 33. legitur: ὁ θεός μου, ἄμωμος ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, i.e. *Deus meus, impolluta via ejus.*

8. *ſuperadditum . . . hic vero proceſſit.*) „Alia „hæreſis (inquit Auguſtinus in libro de hæreſibus) ſempiterne natum non intelligens Filium, „putat illam nativitatem ſumpſiſſe a tempore initium: & tamen volens coæternum Patri Filium „confiteri, apud illum fuiſſe antequam de illo naſceretur, exiſtimat: hoc eſt, ſemper eum fuiſſe, „veruntamen ſemper eum Filium non fuiſſe, ſed „ex quo de illo natus eſt, Filium eſſe cœpiſſe.„ Quod hiſce tam perſpicuis verbis nos docuit Auguſtinus, id ipſum paſſim alii Patres dixere, iique potiſſimum, qui Arianas blaſphemias confutarunt, quorum dux & anteſignanus Alexander Alexandri-

τόν ἐστιν μὴ τόν ὑιόν λόγον καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀνάρχως τε καὶ φύσει εἶναι ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· ἅμα γὰρ πατήρ· συγχωρηθῇ δὲ τὸ οὕτως εἰπεῖν· ἀδιαστάτως ὁ μὲν ἐγεννήθη· τὸ δὲ ἐξεπορεύθη. καὶ τοῦ εἶναι οὖν πατέρα τοῦ μονογενοῦς καὶ τοῦ ἔχειν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐκπορευόμενον παρ' αὐτοῦ οὐ παρῄρηται· καὶ διὰ τὸ εἶναι πατέρα οὔτε χρόνῳ οὔτε οὐσίᾳ διαφέρει τοῦ ὑιοῦ καὶ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ· εἰ γὰρ ὕστερον ἐγέννα· μετεβάλλετο ἂν ἤτ' οὖν ἐτρέπετο ὅπερ ἀλλότριον θεότητος μετὰ τοῦ εὑρίσκεσθαι τὸν θεὸν ποτὲ μὴ λεγόμενον ἢ μὴ ὄντα πατέρα ὡς μήπω γεγεννηκότα. καὶ ἑβραίοις δὲ ὁ ἀπόστολος τὸ ἄναρχον καὶ ἀκατάληπτον τῆς τοῦ ὑιοῦ τοῦ θεοῦ γεννήσεως παρ- 12. b. ιστῶν γράφει περὶ τοῦ μελχισεδέκ· ἀπάτωρ

poteſt, ut Filius Verbum, ac ejus Spiritus & ab æterno, & natura, ex ejus Hypoſtaſi non ſit. Nam ſimul ac exſtitit Pater (concedatur quæſo, ut ſic loquar), continue ille quidem genitus fuit, hic vero proceſſit. Itaque nunquam exſtitit, quin & eſſet Unigeniti Pater, & Spiritum ſuum haberet e ſemetipſo procedentem. Ex eo autem quod ſit Pater, colligitur eum neque tempore, nec eſſentia differre a Filio, aut a Spiritu ipſius. Nam ſi poſterius generet, immutaretur, aut converteretur; quod alienum eſt a Deitate, ſicut ab eadem alienum eſt, ut inveniatur, Deum aliquando vocatum non fuiſſe Patrem, aut talem non exſtitiſſe, eo quod nondum generaviſſet. Hebræis autem quoque comprobat Apoſtolus æternitatem, & incomprehenſibilitatem generationis Filii Dei, cum de Melchiſedeco ſcribit [9]: *Sine patre, ſine*

nus in ſecunda contra Arium encyclica epiſtola: ποῖα δὲ (inquit) παρὰ τὰς γραφὰς ἐφευρόντες λαλοῦσιν, ἔστι ταῦτα. δόγμα Ἀρείου. οὐκ ἀεὶ ὁ θεὸς πατὴρ ἦν, ἀλλ' ἦν ὅτε ὁ θεὸς, πατὴρ οὐκ ἦν, i. e. *Quæ autem contra Scripturas excogitarunt, ſunt hujuſmodi. Dogma Arii. Deus non ſemper fuit Pater, ſed aliquando fuit Deus, quin eſſet Pater.* De aliis Patribus taceo, quippe qui Theologis noti ſunt: ac nemo catholicus eſſe aut debet, aut poteſt, qui tam perverſam opinionem exſecrandamque blaſphemiam tueatur. Illud tamen a lectore peto, ut hunc quoque Didymi locum perpendat, ac mihi numquam alias ejus benignitate abuſuro, benigne ignoſcat, ſi occaſionem hanc nactus Symbolum quoddam, ne pereat, hic adjunxero, ac totum e græco ad verbum, ut par eſt, latine tranſtulero: facit enim mirifice ad rem noſtram. Illud autem ſic edo, ut exſtat in eo ipſo codice m. s., qui apocryphum Thomæ euangelium habet, ſuperiore anno a me editum. Τοῦ χρυσοστόμου τὸ ἅγιον σύμβολον. Πιστεύω εἰς ἕνα θεὸν· πατέρα παντοκράτορα· πιστεύω, οὐκ ἐρευνῶ· πιστεύω, οὐ διώκω τὸν ἀκατάληπτον· πιστεύω, οὐ μετρῶ τὸν ἀμέτρητον· ἐὰν πιστεύω, φωτίζομαι τὴν ψυχήν· ἐὰν περιεργάζομαι, σκοτίζομαι τὸν λογισμόν· ἐὰν πιστεύω καλῶς, ἀνυψοῦμαι πρὸς οὐρανόν· ἐὰν ζητήσω περιέργως, καταφέρομαι εἰς βυθόν. πιστεύω εἰς ἕνα θεὸν, ἀληθινὸν παντοκράτορα· ἀρνοῦμαι τοὺς παρὰ τῶν ἑλλήνων πεπλανημένους (lego πεπλασμένους) θεούς· πολυθεΐα γὰρ οὐρανὸν οὐκ οἰκεῖ· ἕνα μόνον θεὸν ὑμνῶ· μισῶ τὸν ἀρειανισμόν· οὐ λέγω δὲ ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν πατήρ· ἀλλ' ἀεὶ θεὸν τὸν θεὸν, ἀεὶ πατέρα αὐτὸν κηρύττω, ὡς ὄντα πατέρα, ὡς οἶδεν αὐτός. Πιστεύω εἰς τὸν κύριον ἡμῶν ἰησοῦν χριστὸν, τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ· τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, ὡς οἶδε μόνος οἶδεν (lege αὐτὸς) ὁ γεννηθείς· γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα καὶ δημιουργηθέντα ἐκ τῆς πατρῴας αὐτοῦ οὐσίας ἀχρόνως ἐκλάμψαντα, οὐκ ἔξωθεν ἐπεισελθόντα ποθὲν οὐχ ὑποβολιμαῖον, ἢ νόθον υἱὸν, ἀλλὰ γνήσιον ἀπαύγασμα τοῦ γνησίου πατρός· ἀπαράλλακτον χαρακτῆρα ἀοράτου μορφῆς· οἶδα τὸν χριστὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ὡς θεόν· οἶδα τὸν χριστὸν ὁμοούσιον τοῖς ἀνθρώποις ὡς ἄνθρωπον ἐξ οὐρανοῦ· οἶδα τὸν χριστὸν ἀόρατον καὶ ὁρώμενον· οἶδα τὸν χριστὸν ἀψηλάφητον, καὶ χεῖρα (lege, χειρὶ) τοῦ θωμᾶ ψηλαφώμενον· οἶδα τὸν χριστὸν χιλιάδας ῥήματι θρέψαντα καὶ ἐπὶ κύμασιν ἐπιβαδίσαντα, καὶ δαίμοσιν ἐπιτάξαντα, καὶ νεκροὺς ἀναστήσαντα, καὶ μυρία ποιήσαντα θαύματα τῇ δυνάμει τῆς οἰκείας θεότητος· οἶδα τὸν χριστὸν πεινάσαντα, καὶ διψήσαντα, καὶ ἱδρώσαντα τῇ φύσει τῆς ἀνθρωπότητος. οἶδα τὸν ὡς θεὸν (lege τὸν αὐτὸν, vel potius, τὸν χριστὸν) ἀποθανόντα σαρκί. οἶδα τὸν χριστὸν ἀναστάντα σαρκὶ, ἐγείραντα τὸν ναὸν τοῦ σώματος αὐτοῦ. γνωρίζω τῶν δύο φύσεων αὐτοῦ τὴν διαφοράν. οὐ μερίζω τὸν ἕνα υἱὸν εἰς δύο υἱούς· Πιστεύω καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται· τὸ τῆς τριάδος πληρωτικόν. αὐτῷ θαῤῥῶ τὸν ἐμὸν ἁγιασμόν· αὐτῷ θαῤῥῶ τὴν ἐκ τῶν νεκρῶν ἐξανάστασιν, idest: *Joannis Chryſoſtomi. Sanctum Symbolum. Credo in unum Deum, Patrem Omnipotentem. Credo, non perſcrutor. Credo, non inveſtigo incomprehenſibilem. Credo, non metior immenſum. Si credo, illuminatur anima mea. Si curioſius examino, mens obſcuratur. Si recte credo, extollor in cælum. Si exquiſiero curioſius, deorſum feror in profundum. Credo in unum Deum, verum, omnipotentem. Nego Deos a Græcis confictos: Deorum enim multitudo in cælo non habitat. Unum tantum Deum hymnis celebro. Averſor, odio habeo Arianiſmum. Non dico:* Aliquando non erat Pater: *ſed Deum ſemper Deum prædico, Patrem ſemper Patrem, eo modo Patrem, quem ſolus novit ipſemet. Credo in Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, Filium ejus Unigenitum, ex ipſo genitum ante omnia ſecula, eo modo genitum, quem ſolus novit ille qui genitus fuit. Genitum, non factum, nec creatum. Qui ex Patris ſubſtantia ab æterno eluxit, neque ab extrinſeco ullatenus irrepſit. Non ſuppoſititium, aut nothum Filium, ſed genuinum Splendorem genuini Patris. Inviſibilis formæ characterem cujuslibet diſcriminis expertem. Novi Chriſtum Filium Dei & Patris ut Deum. Novi Chriſtum conſubſtantialem hominibus, quatenus hominem de cælo. Novi Chriſtum inviſibilem, & viſum. Novi Chriſtum intangibilem, & Thomæ manu palpatum. Novi Chriſtum verbo millia hominum nutrientem, & ſuper fluctus ambulantem, & dæmonibus præcipientem, & mortuos ſuſcitantem, & innumerabilia miracula patrantem poteſtate propriæ Deitatis. Novi Chriſtum eſurientem, & ſitientem, ac ſudore manantem in natura humanitatis. Novi Chriſtum carne mortuum. Novi Chriſtum in carne reſuſcitatum, corporis ſui templum ſuſcitantem. Agnoſco duarum ejus naturarum diſcrimen. Non divido unum Filium in duos Filios. Credo etiam in Spiritum Sanctum, Spiritum veritatis, a Patre procedentem, Trinitatis complementum. In ipſo ſpero meam ſanctificationem. In ipſo ſpero reſurrectionem ex mortuis.*

9. *ſine Patre*) Hebr. vii. 3, ubi aliquas, nullius tamen momenti, varietates habet græca Editio.

πάτωρ ἀμήτωρ ἀγενεαλόγητος· μὴ δὲ ἀρχὴν ἡμερῶν ἔχων μὴ δὲ τέλος ζωῆς ἀφωμοιωμένος τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ. ἀφωμοίωτο δέ· καθὸ οὐκ ἐγενεαλογήθη· ὡς ἔθος ἦν ποιεῖν ταῖς φυλαῖς τοῦ ἰσραὴλ περὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ἐντίμων· διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν τύπον καὶ ὑπογραμμόν τινα τοῦ δεσπότου τοῦ ἄνω μὲν ἀμήτορος καὶ ἀχρόνου· κάτω δὲ ἀπάτορος καὶ ἀπὸ χρόνου. καί τοι ἐπιφανὴς ἱερεὺς γενάμενος ὁ μελχισεδὲκ ὡς εὐλογηθῆναι παρ᾽ αὐτοῦ τὸν ἀβραὰμ καὶ δεκάτας αὐτῷ τῶν σκύλων παρασχεῖν καθὰ ὁ αὐτὸς ἀπόστολος λέγει· θεωρεῖτε δὲ πηλίκος οὗτος ᾧ καὶ δεκάτην ἀπὰ πάντων ἐμέρισεν ἀβραάμ. καὶ πάλιν· καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν διὰ ἀβραὰμ καὶ λευὶ ὁ δεκάτας λαμβάνων δεδεκάτωται. τοῦτ᾽ ἔστιν διὰ τοῦ προπάτορος ἀβραάμ· ἔτι γὰρ φησιν ἐν τῇ ὀσφύϊ τοῦ πατρὸς ἦν λευὶ ὁ ἀπόγονος ἀβραὰμ παρ᾽ οὗ ἡ δεκάτωσις τῷ κυρίῳ γενικῶς ἐπινενόηται ὅτε συνήντησεν αὐτῷ τοῦτ᾽ ἔστιν τῷ ἀβραὰμ ὁ μελχισεδέκ. Τί δὴ οὖν τὸ βούλημα τῆς κενολογίας αὐτῶν καὶ πῇ τὸ ἄτοπον; σύνες γάρ· ὅσοι ἐθέλωσι λέγειν ἀρχήν· καὶ πέρας ὁμολογοῦσιν· καὶ τῷ γένεσιν ἐπαγγέλλεσθαι καὶ τὴν ἐκ ταύτης θνῆσιν ἀποδέχονται· καὶ τῷ ἐξ οὐκ ὄντων ἢ ἐξ ἀνομοίας τῆς θεϊκῆς οὐσίας ὑπολαμβάνειν γεγενῆσθαι θνητόν τε ἅμα καὶ ἀλλάτριον τῆς τοῦ πατρὸς συνθεότητος ἀποφαίνονται· ὅπερ καὶ λεγόμενον μονονουχὶ καὶ δοξαζόμενον πάσης ἀθεΐας ἀ- 33. a.
νάμεστον. Ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος τὰ ἐκείνων δῆθεν ἰσχυρά. ἐγράφη καὶ περὶ τῆς κτίσεως φησὶν τὸ ἦν· ἔχει γάρ· ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος. καὶ ἦν ἄνθρωπος ἐξ ἀρμαθὲμ σιφά· οὐδὲν δὲ κοινὸν τῷ ἐν ἀρχῇ ἦν καὶ τῷ ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν· οὐδὲ τῷ κτίστῃ πρὸς τὰ κτίσμα,

ne matre, *ſine genealogia*, *neque initium dierum*, *neque ſinem vitæ habens*, *aſſimilatus Filio Dei*. Aſſimilatus eſt autem, quatenus contexta non eſt ejus genealogia, ut mos erat tribuum Iſraelis, illorum virorum texere, qui apud ipſas[1] illuſtriores erant; quia ſcilicet typus ipſe erat, & quædam imago Domini, qui in cælo quidem eſt ſine matre, & ſine tempore; in terra vero ſine patre, & in tempore. Atqui clarum eſt Sacerdotem fuiſſe Melchiſedecum, adeo ut ab ipſo benedictionem acceperit Abrahamus, & ſpoliorum decimas ipſi præbuerit, ſicut idem Apoſtolus teſtatur inquiens[2]: *Intuemini autem quantus ſit hic, cui & decimas ex amnibus partitus eſt Abraham*. Et rurſus[3]: *Et* (*ut ita dictum ſit*) *per Abraham*, *& Levi*, *qui decimas accepit*, *decimatus eſt*; hoc eſt, per proavum[4] Abrahamum. *Adhuc enim*[5], inquit, *in lumbis patris erat* (ipſe Levi ſcilicet pronepos Abrahami, ex quo repetitur ea, quæ in Domino ob generis originem conſiderata eſt decimatio), *quando obviavit ei* (nempe Abrahamo) *Melchiſedecus*. Quid ergo ſibi vult hæc eorum vaniloquentia, immo abſurditas? Hoc enim probe intellige. Quicumque initium dicere voluerint, finem etiam confitentur, & dum genituram temporariam admittunt, mortem quoque ex ea derivatam agnoſcunt, & dum ex nihilo, aut e ſubſtantia divinæ[6] Diſſimili putant factum eſſe, mortalem ſimul, & alienum a Paternæ Deitatis communione pronunciant. Id autem vel dicere dumtaxat, nedum opinari, omni impietate plena res eſt. Sed contra illud Joannis, *In principio erat Verbum*, eorum vires potiſſimum convertuntur. De creatura etiam, inquiunt, ſcripta eſt vox, ἦν, ideſt, *erat*. Legimus enim[7]: *In principio fecit Deus cælum*, *& terram*: *terra autem erat inviſibilis*, *& incampoſita*. Et[8]: *Erat homo ex Harmathem Sipha*. Verum nihil commune habet illud, *In principia fecit*, cum illo, *In principio erat*, neque creatura cum

1. *apud ipſas*) Malit fortaſſe quis pro, ἐν αὐτοῖς, nempe, *in Iſrael*, legere, ἐν αὐταῖς.
2. *Intuemini*) Hebr. VII. 4, ubi græca Editio: θεωρεῖτε... δεκάτην Ἀβραὰμ ἔδωκεν ἐκ τῶν ἀκροθινίων ὁ πατριάρχης.
3. *Et ut ita*) Hebr. VII. 9.
4. *per proavum*) Aptius vocabulum, quo vocem προπάτορα verterem, non occurrit. Nimirum non avum, non proavum, non progenitorem dumtaxat hoc in loco ſonat, ſed ἀρχηγὸν γένους, ἀρχεγόνον, ῥίζαν τοῦ γένους, πηγὴν τοῦ γένους, ideſt, auctorem generis, principem generis, radicem generis, progeniæ fontem: cujuſmodi erat Abrahamus ad Chriſtum relatus.
5. *adhuc enim*) Hebr. VII. 10.
6. *Diſſimili*) Exucontios, ſive Arianos, & Anomœos intelligit, ut patet.
7. *In principio*) Gen. I. 1.
8. *Erat*) Lib. 1. Reg. I. 1., ubi græca Editio vocem, ἦν, nunc non habet: ſic enim in ea legitur · καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος εἷς ἐξ ἀρμαθαὶμ σιφά, vel, ἐξ ἀρμαθαὶμ σοφίμ, juxta Complut. Editionem.

Digitized by Google

σμα. τὸ γὰρ ἦν ἐπὶ τῆς κτίσεως· περὶ μόνου τοῦ ῥέοντος χρόνου τοῦ καὶ περαττωμένου λέγεται καὶ πιστεύεται. ἦν γὰρ ἡ κτίσις μετὰ τὸ ἐξ οὐκ ὄντων γενέσθαι. εἶπεν γὰρ προλαβὼν ὅτι ἐποίησεν αὐτήν· καὶ τότε ἐπήγαγεν τὸ ἦν ἵνα μὴ αὐτόματος νομισθῇ. ἐπὶ δὲ τοῦ θεοῦ λόγου· τὸ ὑπεράναρχον σημαίνει. ἐν ἀρχῇ γὰρ φησιν ἦν. καὶ θεὸς ἦν. καὶ τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν· τὸ ἐκ μὴ ὄντων ἐξωθεῖ· μαρτυροῦσι δὲ περὶ μὲν τοῦ εἶναι τὸν υἱὸν προαιώνιον καὶ ποιητὴν τῶν αἰώνων ὧδε· παῦλος ἐπιστέλλων ἑβραίοις μέν· πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι. ὁ θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις· ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ ὃν ἔθηκεν κληρονόμον πάντων· δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν. αὐτὸς οὖν τὰ ἑαυτοῦ κληρονομεῖ καὶ ὡς ποιητὴς αὐτῶν καὶ ὡς ἀληθινὸς υἱός. ἐτέθη δὲ κληρονόμος· ὡς ἐνανθρωπήσας. κορινθίοις δὲ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ· θεμέλιον γὰρ οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον ὅς ἐστιν ἰησοῦς χριστός· τοῦτ' ἔστιν ἀρχὴν ἐπινοηθῆναι τοῦ υἱοῦ ἀμήχανον· ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ δι' αὐτοῦ πᾶσα ἀρχή. δαυὶδ δὲ ἐν ογ ψαλμῷ περὶ τοῦ ἀνάρχου ψάλλων· ὁ δὲ θεὸς βασι- 13,6. λεὺς ἡμῶν προαιώνιος· εἰργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς· λέγει δὲ τὸν γολγοθᾶν τόπον μεσώτατον καὶ οἱονεὶ κέντρον τῆς ὑπουρανὸν ὀνομάζων αὐτόν· ἐν ᾧ τῇ

cum Creatore. Nam vox, *Erat*, de creatura dicitur dumtaxat, & creditur, quatenus ſignificat tempus fluens, quod eſt etiam limitatum: etenim creatura *erat*, poſtquam facta fuit ex nihilo: nam prius dixit Moſes, *Deum* illam *feciſſe*; tum ſubjunxit vocem, *Erat*; ne per ſe exſiſtens creatura putaretur. At vero in Deo Verbo ſingularem, & omnimodam ſignificat initii carentiam. Ait enim: *In principio erat*. Et: *Deus erat*. Illudque: *In principio erat*, creationem *ex non exſiſtentibus*, ideſt ex nihilo, excludit. Quod vero Filius ſit *ante ſecula exſiſtens*, & *factor ſeculorum*, ſic teſtantur Scripturæ. Paulus Hebræis quidem ſcribens[1]: *Multifariam, multiſque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, noviſſime diebus iſtis loquutus eſt nobis in Filio, quem conſtituit hæredem univerſorum, per quem fecit & ſecula*. Ipſe ergo eorum, quæ ſua ipſius ſunt, hæres eſt, tum ut illorum Conditor, tum ut verus Filius. *Hæres* autem *conſtitutus* eſt, quatenus incarnatus. Corinthiis vero ſcribens ait in prima Epiſtola[2]: *Fundamentum enim nemo poteſt ponere, præter id, quod poſitum eſt quod eſt Chriſtus Jeſus*. Hoc eſt, principium Filii intelligi non poteſt: in ipſo enim, & per ipſum eſt omne principium[3]. David etiam in LXXIII. Pſalmo de Æterno pſallens ait[4]: *Deus autem rex noſter ante ſecula, operatus eſt ſalutem in medio terræ*. Golgotham vero intelligit; locum in ipſo medio[5] ſitum, ac veluti centrum terræ, illum vocans[6]: In quo divina

E qui-

1. *Multifariam*) Hebr. I. 1, & 2. Græca Editio pro, ἐπ' ἐσχάτου, habet, ἐπ' ἐσχάτων.
2. *Fundamentum*) I. ad Cor. III. 11. Græca Editio addit, ἄλλον, & articulum nomini χριστός.
3. *principium*) Vide Coloſſ. I. 16, 17, & 18.
4. *Deus*) Pſalm. LXXIII. verſ. 12, ubi græca Editio habet non προαιώνιος, ſed πρὸ αἰῶνος. Utrum tamen Didymus vocem, προαιώνιος, revera dictaverit, an vero librarius ex duabus dictionibus, πρὸ αἰῶνος, unam cuderit, valde dubito. Paulo poſt enim locum hunc explicans ait: *di ina ſua præſcientia πρὸ αἰῶνος operatus eſt ſalutem nobis*, &c.
5. *in ipſo medio*) Vocem, *ipſo*, addidi, quo propius vim dictionis, μεσώτατον, attingerem, quum vocabulum novum, *mediſſimus*, effingere non liceret. Ceterum hac eadem, qua Didymus, locutione haud ita multis ante illum, ut opinor, annis uſus fuerat S. Cyrillus Jeroſolymitanus catechesi XIII. num 28. Ibi enim hic loquitur: *Expandit in cruce manus, ut comprehenderet τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα*, i. e. *orbis terrarum fines; medius enim terræ locus eſt iſte Golgothas* (in græco: τῆς γὰρ γῆς τὸ μεσώτατον ὁ Γολγοθᾶς οὗτός ἐστι). *Non meus hic ſermo eſt. Propheta eſt qui ait: Operatus es ſalutem in medio terræ*. Alios etiam Patres affinia de Golgotha monte, aut de urbe Jeruſalem, quaſi in medio terrarum orbe ſitia, ſcribentes afferre nunc ſuperſedeo, præſertim quum de re agatur Theologis nota, ut alias in meo ad Arbinatum Præſulem opuſculo indicavi. Vide, ſi placet, Calmetum, alioſque Scripturæ Interpretes tum ad hunc Pſalmi verſiculum, tum ad Ezechielis cap. V. verſ. 5, & cap. XXXVIII. verſ. 12.
6. *illum vocans*) Quum locum hunc in eo, quod modo dixi, opuſculo attuliſſem, incertus, aut mihi quidem certe ignotus Auctor in Litteraria Ephemeride, quæ Pariſiis editur, atque inſcribitur: *Gazette littéraire de l'Europe*, ad diem primam Auguſti anni proxime elapſi 1764, articulo 5. hæc ſcripſit: *Socrate rapporte que Didyme étoit verſé dans toute ſorte de Doctrine*, ἐν πάσῃ παιδείᾳ; *& l'Auteur des trois Livres découverts par le P. Mingarelli n'a pas meme les élémens de la Géographie: il place le mont Golgotha au milieu du Globe, il en fait le centre de la terre*, κέντρον τῆς γῆς. Det, quæſo, mihi lector hanc veniam, ut hic tantiſper immorer: innoxium enim tam male haberi, æquo animo (fateor) ferre nequeo. Sicubi errat Didymus, erratum non inficior: ignoſco, non tueor: ubi vero injuria accuſatur, quidni defendam ac propulſem injuriam? Primum itaque cur tam fidenter cenſor iſte affirmet, *Golgotham montem in medio Globo* a Theologo noſtro *collocari*, non video. Ego ſane in meo illo opuſculo dedita opera cavi, ne id aſſeverarem, quod res certa eſſe non videretur. Quod ſi de Cyrillo

ὡ τῇ μὲν θεϊκῇ αὐτῦ προγνώσει πρὸ αἰῶνος εἰργάσατο ἡμῖν σωτηρίαν ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει ὁ ὑιός· τῷ δὲ πράγματι· ὅτε δι' ἀγαθότητα ἔπαθεν ὡς οἶδεν κ̀ ἠθέλησεν ὁ ἀπαθὴς ὑπὲρ ἡμῶν κ̀ ἕως τῆς καρδίας τῆς γῆς ὡς εἰπεῖν ἐγένετο· καθὰ κ̀ Ἰεζεκιὴλ προφητεύει τοιάδε· αὐτὴν Ἱερυσαλὴμ εἰς μέσον τῶν ἐθνῶν τέθεικα αὐτήν. κ̀ ἐν ριη ψαλμῷ· εἰς τὸν αἰῶνα κύριε ὁ λόγος συ διαμένει ἐν τῷ ὐρανῷ. κ̀ αὐτὸς περὶ ἑαυτῦ ὁ δεσπότης αἱρετικοῖς

quidem ſua præſcientia *ante ſecula operatus eſt ſalutem* nobis in Incarnatione Filius: re autem ipſa, quando propter ſuam bonitatem ille, qui impaſſibilis eſt, pro nobis ſic paſſus eſt, ut ipſe novit, & voluit, & uſque ad *cor terræ*[1], ut ſic loquar, venit. Quo ſenſu Ezechiel quoque prophetat hiſce verbis[2]: *Ipſam Jeruſalem in medio Gentium poſui eam*. Et in CXVIII. Pſalmo[3]: *In æternum Domine Verbum tuum permanet in cælo*. Et ipſe de ſe ipſo Dominus, Hæreticis ora omnino obſtruens, ali-

Jeroſolymitano, exempli cauſa, ſermo eſſet, vix haberem, quod opponerem: Golgotham enim in medio terrarum orbe ab ipſo collocari, ſatis indicare videntur voces illæ, τὰ οἰκυμένης τὰ πέρατα, ideſt, *Orbis terrarum fines*: nam ſic vulgo accipitur, ac vertitur vox, οἰκυμένη, quamvis, ſpectata vocabuli origine, non tam terrarum orbem, quem *Globum terraqueum* dicunt, quam eam terreſtris Globi partem deſignet, quæ *habitetur*. At ſi de Didymo ſermo ſit, res meo quidem judicio non eſt ita perſpicua: nullus enim Theologus ignorat, multas *terræ* vocabulum in Scriptura habere ſignificationes: ſæpe vero non terrarum orbem, ſed *regionem* illam, in qua Sacer Auctor ſcribit, aut de qua loquitur, denotari, ut in tertio Regum: *Abſtulit effeminatos de terra*: in ſecundo Paralipomenon: *Regnavit Athalia ſuper terram*, & alibi. Itaque ut ex Theologi noſtri verbis jure quis colligere poſſet, Golgotham montem in medio terreſtri Globo collocari, oſtendendum foret, *terræ* nomine globum terreſtrem ab ipſo intelligi. Verum id neque oſtendit *Articuli* illius auctor, neque oſtenſurus eſt, ut puto. Didymus enim Pſalmi locum explicans, nihil affirmat aliud, quam verbis illis, *in medio terræ*, Golgotham indicari, Golgotham vero ipſum a Pſalmographo vocari *locum in ipſo medio ſitum, ac veluti centrum terræ*. Quid vero *terræ* nomine a Davide intelligatur, totus ne terrarum orbis, an aliquid aliud, non ſtatuit. Sed cum Cenſore liberaliter agamus. Golgotham montem in medio terrarum orbe ſitum dixerit Theologus noſter. Numquid continuo vel ipſa Geographiæ elementa ignoravit? Si ita ſe res habet, quam multis ea nota Scriptoribus inurenda erit? Nihil de profanis dicam, qui celebrem Phocenſium urbem Delphos in medio terrarum orbe poſitam falſo cenſuerunt: nihil itaque de Pindaro, qui in ſexto Pythiorum ὠδῇ eam vocat ὀμφαλὸν χθονὸς, i. e. *umbilicum terræ*: nihil de Sophocle, qui in Œdipo tyranno μεσόμφαλα γᾶς, i. e. *medium terræ umbilicum* illam dixit: nihil de T. Livio, qui lib. XXXVIII. Manlium inquientem inducit: *Etiam Delphos .... umbilicum orbis terrarum vulgo ſpoliaverunt*: nihil demum de Ovidio, qui in Metamorphoſibus cecinit: *Mediumque tenentes Orbis humum Delphos*. Horum quidem opinio ſuperſtitioni magis conſentanea eſt, quam veritati: quum in ea diſtantia, quæ inter columnas Herculis, aut locum illum, cujus meridianum circulum quaſi primum poſuit Ptolemæus, & eos qui ad orientem fines terræ olim habebantur, intercedit, medium circiter locum Delphi non tenerent: ſed num propterea ſcriptores illi quaſi Geographiæ prorſus ignari habendi ſunt, an vero qui hanc eis dicam impingat, perinde facere videatur ac ſi quis, ubi quempiam dicentem audiverit: *Velut inter orbes Luna minores*, illico exclamet: *Il n' a pas meme les élémens de l' Aſtronomie*, alii viderint. Quod vero ſpectat ad Theologum noſtrum, ſi vel ipſorum Geographiæ elementorum ignarus merito haberetur, ignarus eadem de cauſa habendus eſſe Irenæus, qui Eccleſias in Palæſtina conſtitutas vocat τὰς κατὰ μέσον τῦ κόσμυ, i. e. *ad mundi meditullium ſitas*: ignarus Hieronymus, qui eam opinionem rationibus ex Geographia petitis defendit: ignari uno verbo ii Patres, qui, eam Jeruſalem ab Ezechiele & *umbilicus terræ* dicta ſit, & *in medio gentium* ita poſita, ut *in circuitu terras* habeat, a Pſalte autem *in medio terræ* exhibeatur, *terræ* nomine non Judæam, ut Joſephus, ſed *mundum*, ideſt, terrarum orbem intellexerunt. Quid plura? Ignarus elementorum Geographiæ erit magnus ille Geographus Chriſtophorus Cellarius, qui, cum Jeroſolyma ſexaginta circiter gradibus diſtet ab Hiſpania ulteriori, ac totidem a Gange fluvio, itaque media circiter notis tunc terræ finibus interjaceat, idcirco *non ut anilis fabula* (inquit) *ridenda eſt illa antiqua Eccleſiæ opinio, in medio mundo urbem Hieroſolymitanam ſitam fuiſſe, & in eadem medietate natum, ſupplicio affectum, a morte excitatum humani generis reparatorem: ſcilicet omnibus pateret tanta ſalus, & ex æquo adnunciari omnibus applicarique divina beneficia poſſent*. Ita Cellarius, etſi homo heterodoxus. At Cenſor multo aliter: *Il n' a pas meme les élémens de la Géographie: il place le mont Golgotha au milieu du Globe*. Quin vulnus reſricat, dum typis hæc mando, Auctor Litterariæ Ephemeridis Florentinæ: qui ad diem 3. Maii hujus anni 1765. non ſolum Didymo eam, quam dixi, opinionem nimis confidenter tribuit, verum etiam ſic loqui non dubitat: *Quanta allo ſpropoſito Geografico .... queſta coſa è comune agli antichi Padri*. Jam vero cum hæc ita ſe habeant, equidem Pariſinum illum *Articulum* a præclaro Geometra Jacquiero ſcriptum eſſe numquam in animum inducere potui: geometræ enim eſſe arbitrabar, quæ certa non ſunt, ea fidenter non affirmare; nec veriſimile videbatur, doctiſſimo viro ignota fuiſſe quæ Cellarius hac de re ſcripſerat. *Le Mathematicien n' y a point de part*, ſcite inquit Jacquierus ipſe. Nimirum impenſa veritatis amore ductus inſignis ille Mathematicus, menſque in ipſius veritatis amore rivalis, dubitationem nobis omnem ſuſtulit: in epiſtola enim Pariſinæ illi Ephemeridi inſerta ad diem 3. Februarii anni 1765, hæc ſcribit: *Le Mathématicien, ſans autre intérêt que celui de la vérité, déclare ... qu' il n' a point de part à cette Critique*. Itaque Florentinæ Ephemeridis Litterariæ auctori aliquantulum iraſcor, quod aureum illud Auguſtini in Canonicorum Regula monitum non attenderit: *Famulo Dei dicenti quid ſibi doleat, ſine dubitatione credatur*.

1. *cor terræ*) Ideo ſic loqui Didymum conjicio, quod reſpiciat ea Chriſti Domini noſtri verba apud Matthæum: *Sic erit Filius hominis in corde terræ*, &c.

2. *Ipſam*) Ezech. V. 5, ubi græca Editio: αὕτη Ἱερυσαλὴμ, ἐν μέσῳ, καὶ τὰ ἔθνη, i. e. *Hac eſt Jeruſalem; in medio*, & reliqua.

3. *In æternum*) Pſalm. CXVIII. verſ. 89.

κοῖς πω πάντως ἀποκλείων εἶπεν· ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι πρὸ τοῦ τοὺς αἰῶνας γενέσθαι· ἐγώ εἰμι. περὶ δὲ τοῦ καθεστάναι πάντων ἀσωμάτων τε καὶ σωματοειδῶν δημιουργὸν οὐχὶ δὲ ὑπουργὸν ἢ μεσίτην ἐν ταυτῷ δὲ ἢ ἄναρχον· πρὸς ταῖς ἤδη παρατεθείσαις μαρτυρίαις καὶ δαυὶδ ἐν ριγ ψαλμῷ ᾄδει· ὁ θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν. οὐκ εἶπεν ὅσα ἐπετράπη. τίς οὖν καταρνήσαιτ' ἂν τῆς αὐτεξουσίου καὶ παντεξουσίου μονάδος οὐσίας ὑπάρχειν τὸν ἐθελουσίως αὐτουργοῦντα καὶ ἔχοντα ψιλῷ τῷ οἰκείῳ νεύματι πάντα δίχα μελλήσεως συντρέχοντα; καὶ ἐν ρα ψαλμῷ· κατ' ἀρχὰς τὴν γῆν σὺ κύριε ἐθεμελίωσας· καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί· αὐτοὶ ἀπολοῦνται· σὺ δὲ διαμένεις· καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται· καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτοὺς καὶ ἀλλαγήσονται· σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. ἀντὶ τοῦ ἄναρχος ὑπάρχεις καὶ ἀπέραντος. καὶ παῦλος δὲ τὰ ἴσα γράφει πρὸς ἐφεσίους μέν· ἐν τῷ θεῷ τῷ τὰ πάντα κτίσαντι. πρὸς δὲ κολασσαεῖς· ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· ὁρατὰ καὶ ἀόρατα· εἴ τε θρόνοι· εἴ τε κυριότητες· εἴτε ἀρχαί· εἴτε ἐξουσίαι. τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσθη· καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν. τοῦ γὰρ οὐσιωδῶς ἐξεικονίζοντος τὸν θεὸν· καὶ τοῦ πρὸ πάντων τῇ θεότητι οὐδεὶς ὑπέρκειται οὐδὲ πρεσβυτερεύει· ὡς τοῦ μετὰ πάντας οὐδεὶς ὑπόκειται οὐδὲ ὑστερεύει. καὶ ἄλλως. εἰ πρὸ πάντων ἐστὶν μόνος ἐκ μόνου καὶ μόνως πρὸ πάσης ἐνεργείας ἀπορρήτως ἐγεννήθη καὶ οὐσιωδῶς υἱός ἐστι τοῦ πατρός. δεῖ γὰρ τὸν πρὸ πάντων ὄντα καὶ πάσης φύσεως ὑπερφυῶς ἐπιτροπεύοντα· μηδὲν εἶναι τῶν πάν-

alicubi ait[1]: *Amen amen dico tibi: ontequam ſecula fierent, ego ſum*. Quod autem Filius non miniſter, aut mediator ſit, ſed omnium cum incorporearum, tum corporearum rerum conditor, ſimulque etiam æternus, præter illa, quæ allata ſunt, capitula, David quoque teſtimonio ſuo confirmat: nam in cxiii. Pſalmo canit[2]: *Deus noſter in cælo, & in terro omnia quæcumque voluit, fecit*. Non ait: *Quæcumque ipſi mandato ſunt*. Eum ergo, cujus eſſentia libere, ac per ſe operans ſit, quique omnia habeat ſoli ac mero ſuo nutui ſine cunctatione obſequentia, quis ad unitatem illius eſſentiæ pertinere inficietur, quæ propria auctoritate agit, & omnem plane habet poteſtatem? Et in ci. Pſalmo[3]: *Initio terram tu Domine fundaſti, & opera manuum tuorum ſunt cæli: ipſi peribunt, tu autem permanes, & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent, & ſicut ſtragulum circumvolves eos, & mutabuntur: tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient*. Hoc eſt: *Tu æternus es, & infinitus*. Paulus autem quoque ſimilia ſcribit, ad Epheſios quidem[4]: *In Deo, qui omnio creavit*: Ad Coloſſenſes autem[5]. *Quoniam in ipſo condito ſunt univerſa, quæ in cælis, & quæ in terro ſunt, viſibilia, & inviſibilia, ſive Throni, ſive Dominationes, ſive Principatus, ſive Poteſtates: omnia per ipſum, & in ipſo creata ſunt: & ipſe eſt ante omnes, & omnia in ipſo conſtant*. Nam eo, qui ſubſtantialis imago Dei eſt, quique eſt *ante omnes*, nullus Deitate præſtantior eſt, nec ſupra eum poſitus, neque vetuſtior; ſicut eo, qui eſt *poſt omnes*, nullus inferior eſt, ac ſub eo poſitus, neque poſterior. Et aliter[6]. Si eſt *onte omnes*, ſolus igitur ex ſolo, & unica ac ſingulari ratione ante omnem operationem ineffabiliter genitus fuit, & ſubſtantialiter eſt Filius Patris: neceſſe enim eſt, ut qui eſt *ante omnes*, & omnem naturam modo quodam natu-

1. *Amen*) Joann. viii. 58. Senſum tamen citat Didymna, non verba: ibi enim cum græca Editio, tum Vulgata Tranſlatio habent: *Amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego ſum*. Notanda præterea in Didymo vocis illius, ἀποκλείων, acceptio.

2. *Deus*) Pſalm. CXIII. verſ. 11. Vide Notam 2. pag. 11.

3. *Initio*) Pſalm. ci. verſs. 26, 27, & 28. Græca Editio, διαμένεις, i. e. *permanes*. Codex Paſſioneianus, διαμενεῖς, ſine accentu, quaſi incertus fuerit librarius, ſcriberet ne διαμένεις, an διαμενεῖς, i. e. *permanebis*. Pro, ἑλίξεις, autem, ſive, ut habet Codex, ἑλίξεις, græca Editio habet, ἑλίξεις. Neutra lectio videtur repudianda. Vide ſegm. 67. *b*.

4. *In Deo*) Epheſ. III. 9, ubi poſt, κτίσαντι, additur: διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, i. e. *per Jeſum Chriſtum*. Conjiciat fortaſſe quis, librario hæc excidiſſe, cum Didymus de Filio hic loquatur, non de Deo ac Patre. Vide tamen ſegm. 50. *a*.

5. *Quoniam*) Coloſſ. I. 16, & 17, ubi græca Editio habet. τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα. Deinde pro, ἐκτίσθη, habet, ἔκτισται. Pro, *ſive Throni*, S. Auguſtinus in libro ad Oroſium vertit, aut legit, *ſive Sedes*.

6. *Et aliter*.) Arida iſta, ut ſic loquar, & jejuna tranſitione utitur Didymus etiam in libro contra Manichæos, niſi quod ibi ait, ἄλλως τε. Verti autem poteſt: *Et aliter*, vel, *Præterea*, vel, *Item*.

Digitized by Google

πάντων· μὴ δὲ κτίσμα κατὰ σύγκρισιν νοεῖσθαι τῶν παρ' αὐτοῦ παροισθέντων καὶ πᾶσαν εἰληχότων πρὸς αὐτὸν ἐξαλλαγήν. καὶ ἄλλως. ὃν ἄν τις παντὸς ποιήματος ποιητὴν ἀποφήναιτο καὶ πᾶσαν βαστάζοντα τὴν κτίσιν καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ υἱὸν ὀνομάσοι τῇ τε ἀληθείᾳ προσέχων καὶ ὑπὸ τῶν θείων λογίων πληροφορούμενος· τοῦτον πῶς ἂν ποίημα ἢ μικρότερον τοῦ φέροντος τὰ πάντα Θεοῦ ἢ προγενέστερον ἔχοντα εἰ μὴ μαίνοιτο προσομολογήσει; περὶ δὲ τοῦ Θεὸν καὶ ἄγγελον κεκλῆσθαι· προφητεύουσιν μαλαχίας μέν· οὕτως εἰπών· ἥξει εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ κύριος ὃν ὑμεῖς ζητεῖτε· καὶ ὁ ἄγγελος τῆς διαθήκης ὃν ὑμεῖς θέλετε· ἰδοὺ ἔρχεται κύριος καὶ τίς 44.b ὑπομενεῖ ἡμέραν εἰσόδου αὐτοῦ; ἢ τίς ὑποστήσεται ἐν τῇ ὀπτασίᾳ αὐτοῦ; ἡ ἀρχὴ τοῦ ῥητοῦ τὴν οἰκονομίαν· τὸ δ' ἑπόμενον· τὴν φοβερὰν καὶ φιλάνθρωπον αὐτοῦ δευτέραν παρουσίαν δηλοῖ. Ἡσαΐας δὲ βοῶν τρόπῳ ᾧ εἰώθασιν οἱ συγχαίροντες ἀγγέλλειν τοῖς οὔπω τοῦ γενομένου ᾐσθημένοις· παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱὸς καὶ ἐδόθη· καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ· μεγάλης βουλῆς ἄγγελος· θαυμαστός· σύμβουλος· Θεός· ἰσχυρός· ἐξουσιαστής· ἄρχων εἰρήνης· τοῦτον τὸν Θεὸν λόγον καὶ ἰακὼβ ἄγγελον καλεῖ ὅτε πορευόμενος εἰς μεσοποταμίαν κοιμηθεὶς ἴδεν ὄναρ. φησὶν γάρ· καὶ ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηριγμένη ἐπὶ τῆς γῆς ἧς ἡ κεφαλὴ ἐφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν· καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς· ὁ δὲ κύριος ἐπεστήρικτο ἐπ' αὐτῆς· καὶ εἶπεν· ἐγὼ κύριος ὁ Θεὸς τῶν πατέρων σου· ὁ Θεὸς ἀβραὰμ καὶ ὁ Θεὸς ἰσαάκ. μὴ φοβοῦ. ἡ γῆ ἐφ' ἧς σὺ καθεύδεις* σοὶ δώσω αὐτὴν καὶ τῷ σπέρματί σου· καὶ ἐγὼ ἔσομαι μετὰ σοῦ· καὶ δια-

naturam ipſam tranſcendente adminiſtrat, non ſit quidquam ex *Omnibus*, neque creatura habeatur, iiſve comparetur, quæ ab ipſo producta[1] fuerunt, & omnem, habita ad eum ratione, diverſitatem ſortita[2] ſunt. Et aliter. Illum, quem quis cujuslibet creaturæ *factorem* eſſe pronunciaverit, quemque[3] *portantem* omnem creaturam, & *Imaginem* Dei, & *Filium*, quum rei veritatem ſpectans, tum divinis oraculis convictus, nominaverit; eum, inquam, ipſum, quomodo *facturam* quoque, aut minorem *portante omnia* Deo, aut juniorem, niſi inſanus fuerit, in Fidei Confeſſione[4] affirmabit? De nomenclatura vero *Dei*, & *Angeli*, Filio conveniente, prophetat Malachias ſic inquiens[5]: *Veniet ad templum ſuum Dominus, quem vos quæritis, & Angelus teſtamenti, quem vos vultis. Ecce venit Dominus, & quis ſuſtinebit diem ingreſſus ejus? aut quis ſubſiſtet in viſione ejus?* Hujus oraculi initium Œconomiam, hoc eſt, Incarnationem deſignat; quod autem ſequitur, ſecundum Domini adventum indicat, terribilem ſimul, ac benignum. Iſaias vero ea ratione clamans, qua eventum aliquem iis, qui nondum illum norunt, nunciare conſueverunt[6] qui congratulantur[7]: *Parvulus*, inquit, *natus eſt nobis, & Filius datus eſt: & vocatur nomen ejus, Magni conſilii Angelus, Admirabilis, Conſiliarius, Deus, Fortis, Dominator, Princeps pacis.* Hunc Deum Verbum Jacobus quoque *Angelum* vocat, cum in Meſopotamiam proficiſcens ſomno captus ſomnium vidit: ait enim Scriptura[8]: *Et ecce ſcala firmata in terra, cujus caput pertingebat ad cælum, & Angeli Dei aſcendebant, & deſcendebant in ea. Dominus autem innitebatur ipſi, & dixit: Ego ſum Dominus Deus patrum tuorum, Deus Abrahami, & Deus Iſaaci: ne timeas: terram, in qua dormis, tibi dabo, & ſemini tuo: Et ego ero tecum, & cuſto-*

---

1. *producta*) Vide Not. 6. pag. 4, & Not. 5. pag. 29.
2. *ſortita*) In cod. εἰληχότων. Lego, εἰληχότων.
3. *portantem*) Reſpice Hebr. I. 3. Vide etiam Notam a pag. 9.
4. *in Fidei confeſſione*) Ideo ſic tranſtuli, quod voce illa, προσομολογήσει, videatur mihi Didymus aliquam ex multis Fidei *Confeſſionibus*, quas ea ætate Ariani, Eunomiani, Homouſiani, Macedonianique identidem cudebant, indicare.
5. *Veniet*) Malach. III. 1, & 2. Græca editio pro, αὐτῦ, habet, ἑαυτῦ. Deinde: ἰδὲ ἔρχεται· λέγει Κύριος παντοκράτωρ· καὶ τίς κ. τ. λ, i. e. *ecce venit, dicit Dominus omnipotens, et quis*, &c.
6. *conſueverunt*) Lego, εἰώθασιν.
7. *Parvulus*) Iſai. IX. 6. Inter vocem, ἐδόθη, & voces, καὶ καλεῖται, Græca editio nonnulla habet intermedia, a Didymo omiſſa.
8. *Et ecce*) Gen. XXVIII. 12, 13, 15, 17, & 14. Græca Editio habet has varietates. Καὶ ἰδὲ... ἐν τῇ γῇ.... ἀφικνεῖτο.... κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς (voces, Κύριος ὁ Θεὸς τῶν πατέρων σου, in ea deſunt)... .. ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ τῦ πατρός σου..... καθεύδεις ἐπ' αὐτῆς. A verſiculo 13. tranſit Didymus ad 15, ubi græca Editio: καὶ ἰδὲ ἐγὼ εἰμι μετὰ σῦ διαφυλάσσων σε.... ᾗ ἂν πορευθῇς. A verſ. 15. tranſit ad 29, ubi gr. Ed. καὶ ἀποστρέψω μετὰ σωτηρίας.... πατρός μου. Demum a verſ. 2[?]. redit ad 14. ubi gr. Ed. καὶ πλατυνθήσεται ἐπὶ θάλασσαν, καὶ λίβα, καὶ βορρᾶν (malim βορρᾶν), καὶ ἐπὶ ἀνατολάς.

ϰ̀ διαφυλάξω σε ἐν τῆ ὁδῷ πάσῃ ᾗ ἐὰν πορευθῆς· καὶ ἀποστρέψω σε μετὰ σωτηρίας εἰς τὸν οἶκον τȣ̃ πατρός σȣ· καὶ πλατυνθήσεται τὸ σπέρμά σȣ ἐπὶ λίβα ϰ̀ θάλασσαν ϰ̀ βοῤῥᾶν καὶ ἀνατολάς. προεφητεύετο δὲ διὰ μὲν κλίμακος ὁ ςαυρὸς δι᾽ ȣ̃ οἱ πιστοὶ ἐπὶ τὰς ȣ̓ρανίȣς ἀναβαίνȣσιν σκηνάς· ὁ δὲ ἐπὶ τῇ κλίμακι ἐπιστηριγμένος Θεός· αὐτὸς ὁ ἑκȣσίως τῷ ςαυρῷ ὑπὲρ ἡμῶν προσηλωθείς. καὶ μεθ᾽ ἕτερα· ηὔξατό φησιν ἰακὼβ· ἐὰν ᾖ κύριος ὁ Θεὸς μετ᾽ ἐμȣ̃ ϰ̀ διαφυλάξῃ με ἐν τῇ ὁδῷ ᾗ πορεύομαι ϰ̀ δῷ μοι ἄρτον φαγεῖν· ϰ̀ ἱμάτιον περιβαλέσθαι· ϰ̀ ἀποςρέψῃ με μετὰ σωτηρίας εἰς τὸν οἶκον τȣ̃ πατρός μȣ· ϰ̀ ἔσται μοι κύριος εἰς Θεόν· ϰ̀ ὁ λίθος ȣ̃τος ὃν ἔστησα ςήλην· ἔσται μοι οἶκος Θεȣ̃· ϰ̀ ἀπὸ πάντων ὧν ἄν μοι δῷς· δεκάτην ἀποδεκατώσω σοι. εἶτα πληθυνθεὶς παρὰ τῷ λάβαν· ἴδεν ἐν τῇ κισσήσει τῶν θρεμμάτων πάλιν ἐν ὀπτασίᾳ τὸν ἀνωτέρω ὀφθέντα αὐτῷ Θεόν· ϰ̀ διηγήσατο ȣ̃τωσεί· εἶπέν μοι ὁ ἄγγελος τȣ̃ Θεȣ̃ κατ᾽ ὕπνον· ἰακὼβ ἀνάβλεψον τοῖς ὀφθαλμοῖς σȣ ϰ̀ ἴδε τȣ̀ς κριȣ̀ς ϰ̀ τȣ̀ς τράγȣς ἀναβαίνοντας ἐπὶ τὰ πρόβατα ϰ̀ τὰς αἶγας· οἶδα γὰρ ὅσα σοι λάβαν ποιήσει· ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς ὁ ὀφθείς σοι ἐν τῇ ὁδῷ ᾗ ἤχȣ ȣ̃ ἔστησάς μοι στήλην ϰ̀ ηὔξω μοι ἐκεῖ εὐχήν. ϰ̀ ἐν αἰγύπτῳ δὲ ὁ αὐτὸς ἰακὼβ τοῖς ȣ̔ιοῖς ἰωσὴφ τύχȣ τȣ̃ ἀγγέλȣ ϰ̀ μεγάλȣ Θεȣ̃ τὴν εὐλογίαν αἰτεῖται εἰπών· ὁ Θεὸς ᾧ εὐηρέστησαν οἱ πατέρες μȣ ἀβραὰμ ϰ̀ ἰσαάκ· ὁ θεὸς ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μȣ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης ὁ ἄγγελος ὁ ῥυόμενός με ἐκ πάντων τῶν κακῶν μȣ.

cuſtodiam te in omni via, quacumque perrexeris, & reducam te cum ſalute in domum patris tui, & dilatabitur ſemen tuum in Auſtrum, & Mare, & Boream, & Orientem. Prænunciabatur autem in *ſcala* quidem Crux, per quam Fideles in cæleſtia *tabernacula* aſcendunt: *Deus* vero qui ſcalæ innititur, eſt ipſe Deus cruci pro nobis voluntarie affixus. Et poſt alia [1]: *Vovit*, inquit, *Jacob Si fuerit Dominus Deus mecum, & cuſtodierit me in via, in qua ambulo, & dederit mihi panem ad veſcendum, & veſtimentum ad induendum,*
15.a *& reduxerit me incolumem in domum patris mei, & erit mihi Dominus in Deum; & lapis iſte, quem erexi in columnam, erit mihi domus Dei; & ex omnibus, quæ dederis mihi, decimas offeram tibi.* Poſtea cum in Labani domo ditatus fuiſſet, in coitu pecudum rurſus illum vidit in viſione, quem antea viderat Deum, & ſic eam narravit [2]: *Dixit mihi Angelus Dei in ſomno, Jacob, reſpice oculis tuis, & vide arietes, & hædos aſcendentes ſuper pecudes, & capras: novi enim quæcumque Laban tibi faciet Ego ſum Deus quem vidiſti in via, in qua ambulabas, ubi erexiſti mihi columnam, & vovisti mihi ibi votum.* In Ægypto autem quoque Jacobus ipſe Joſephi filiis hujus Angeli, & magni Dei benedictionem precatur ſic inquiens [3]: *Deus, cui accepti fuerunt patres mei Abrahamus, & Iſaacus, Deus qui nutrivit me ab adoleſcentia mea uſque in diem hanc, Angelus qui liberavit me a cunctis malis meis.*

1. *Vovit*) Gen. XXVIII. 20, 21, & 22. Græca Complutenſis Editio: ηὔξατο ἰακὼβ εὐχήν, λέγων.... μετ᾽ ἐμȣ̃ διαφυλάξῃ.... ὁδῷ ταύτῃ ᾗ ἐγὼ πορεύομαι..... ϰ̀ ἀπὸ πάντων..... ἀποδεκατώσω αὐτά σοι.
2. *Dixit mihi*) Gen. XXXI. 11, & 12. Poſt voces ἰακὼβ, & αἶγας, nonnulla omiſit Didymus, quæ in græca Editione extſtant, in qua præterea legitur: ἑώρακα γὰρ ὅσα σοι λάβαν ποιεῖ.... ὤφθη σοι ἐν τῷ τόπῳ θεȣ̃, ȣ̃ ἤλειψάς μοι ἐκεῖ στήλην, &c.
3. *Deus*) Gen. XLVIII. 15. Complutenſis Editio poſt πατέρες μȣ, addit ἐνώπιον αὐτȣ̃. Pro ῥυόμενος, habet ῥυσάμενος, & omittit voculam μȣ.

ΙϚ

Περὶ τῶν λεγόντων ὅτι ἀσύγκριτος καὶ μείζων ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ· καὶ ὅτι ἄλλο εἰκὼν καὶ ἄλλο θεός· καὶ ὅτι καὶ ἄνθρωπος εἰκὼν θεοῦ ἐγράφη καὶ δόξα. καὶ περὶ τοῦ μαρτυρεῖσθαι κατ' οὐδὲν διαφέρειν τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα.

ΚΑὶ τὸ ἀσύγκριτον δὲ καὶ μεῖζον τῷ πατρὶ διὰ τὸ ἀγέννητον ἀπονέμουσιν· τῷ δὲ υἱῷ τὸ ἀνόμοιον διὰ τὸ ἔχειν τὸ γεννητόν· καθέλκοντες πάλιν τὰ περὶ τῆς ἀλεκτοτάτης θεότητος εἰς τὰ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἀποτελέσματα· καὶ τὰ νοητὰ τοῖς τῆς ὕλης ῥεύμασιν συνεξομοιοῦσθαι νομίζοντες. τὰ μὲν γὰρ ὑπερουράνια πάντα νοῦν καὶ πᾶσαν νόησιν ὑπερβαίνοντα· τὰ δὲ γήϊνα καὶ ταπεινὰ καὶ χρόνῳ γινόμενα καὶ ἀπογινόμενα τυγχάνει· ἀλλὰ μάλιστα μὲν 15.b.
ἀνάρχως ἐτέχθη συνυπάρχων καὶ συμπράττων τῷ ἑαυτοῦ ἀληθινῷ πατρὶ ὡς τὸ φῶς τῷ ἡλιακῷ δίσκῳ. ἔχει δὲ τὸ εἶναι καὶ ἀπὸ γραφῶν μαρτυρεῖσθαι θεός· κύριος· ἅγιος· δημιουργός· ἄφθαρτος· ζωή· φῶς· καὶ πάντα ὅσα ὁ πατήρ. καὶ μᾶλλον ἐκ τῶν πλειόνων τὸ ὅμοιον καὶ ἴσον ἔχειν ὀφείλει· ἤπερ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς τὸ ἀνόμοιον. πῶς δὲ ὁ ἀδὰμ καὶ ἡ εὔα οὐ γεννηθέντες οὐδὲ πατέρα ἐσχηκότες τοῖς ἐξ αὐτῶν ἡμῖν ἴσοι τῇ φύσει γεγόνασιν; ἢ ποίαν ἁπλῶς παράθεσιν ποιησάμενοι τοῦ ὡς λέγουσιν ἀνομοίου· ἢ πῶς παραμετρήσαντες ἐπέστησαν τῷ κρείττονι καὶ μείζονι; γραφῆς μὲν οὔτε διοριζούσης τῇ φύσει τὴν ἁγίαν καὶ ἄναρχον μίαν καὶ ἀμέριστον τριάδα· οὐδ' αὖ πάλιν ἀφοριζούσης αὐτῇ τὸ πρώτιστα καὶ τὸ ἔπειτα; δήλων δὲ ὄντων δύο τούτων ὅτι τε οὐ πάντως τὸ μεῖζον ἑτεροούσιόν ἐστιν· καὶ ὅτι καθ' ὅλου τὰ συγκριτικὰ ἐπὶ ὁμοουσίων ἀλλ' οὐκ ἐπὶ ἑτερουσίων λέγεται·

οὐκ ἂν

CAPUT XVI.

De iis, qui dicunt: Parem excludit Pater; *&:* Eſt major Filio; *&:* Aliud eſt imago, aliud Deus; *&:* Homo etiam dictus eſt in Scriptura imago, & gloria Dei. *Et de eo, quod teſtatur Scriptura*, nullo modo differre a Filio Patrem.

ILlud vero etiam Patri, eo quod ſit ingenitus, tribuunt, ut parem excludat perſonam, & ſit major: Filio autem, ut ſit Diſſimilis [1], eo quod ſit genitus: rurſus ſcilicet quæ ad ſumme ineffabilem deitatem ſpectant, ea deprimunt, & ad noſtræ naturæ conditionem [2] trahunt; quæque ſpiritalia ſunt, atque intellectu tantum percipiuntur, ea fluxæ materiæ ſimilia eſſe exiſtimant: cum illa quæ ſupercæleſtia ſunt, omnem mentem, & cogitationem ſuperent; quæ vero terrena ſunt, abjecta etiam ſint, ac tempore facta, & decremento mortique obnoxia. Sed ille maxime quidem ab æterno genitus eſt, cum vero ſuo Patre, veluti lux cum ſolis diſco, & ſimul exſiſtens, & ſimul operans: illud vero etiam habet, ut & ſit, & a Scripturis dicatur Deus, Dominus, Sanctus, Creator, Incorruptibilis, Vita, Lux, & omnia quæcumque eſt Pater. Ac potius ex pluribus ſimilitudinem habere debet, & æqualitatem, quam ex uno diſſimilitudinem. Quomodo autem Adam, & Eva, qui geniti non fuerant, neque patrem habuerant, nobis, qui ex ipſis orti ſumus, natura æquales fuerunt? Aut qualis nam omnino eſt ea comparatio, vel menſura, ad quam illum, qui eſt, ut ipſi inquiunt, *ἀνόμοιος*, nempe *Diſſimilis*, referunt, dum in eo inſiſtunt, ut Patrem præſtantiorem dicant, atque majorem? quum Scriptura quidem ex una parte neque naturarum in Sancta, & Æterna, Una, individuaque Trinitate diſtinctionem admittat, neque alteri quidem hoc attribuat [3], ut prior ſit, alteri autem, ut poſterior: ex alia vero parte duo hæc manifeſta ſint; primo ſcilicet neceſſario non ſequi, ut quod majus eſt, ſit heterouſium, videlicet *alterius eſſentiæ*: deinde comparativa de iis, quæ homouſia ſunt, ideſt *conſubſtantialia*, non

de

---

1. *Diſſimilis*) Anomœos, ſive Eunomianos hic refellit.
2. *conditionem*) Seu *perfectiones*, ideſt, proprietates, qualitates, &c. Vide ſegm. 58. *b.*, & 102. *a.*
3. *attribuat*) Ludit in vocibus, *διοριζούσης*, &, *ἀφοριζούσης*.

ὧν ἂν δὲ ὐδ' ἐξ ἐπιβολῆς εἴποιεν καίριον ὅτι ὐδὲ περὶ τῦ ἀσυγκρίτυ καὶ μείζονος, ὐ κατὰ μέγεθος ἢ τινα ὄγκον· ἀμεγέθης γὰρ καὶ ἀπλατής ἐςιν καὶ πηλικότητος πάσης καὶ συνθέσεως καὶ σχήματος ἀναχωρήσας ὁ θεὸς λόγος καθὰ καὶ ὁ πατὴρ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα αὐτῦ· καὶ ὑπὸ μηδενὸς μὲν περιεχόμενος αὐτός· πάντα δὲ ἐμπεριέχων· δι' ὅτι καὶ πάντων ἀρχὴ μεγεθῶν ὡς ποιητής ἐστιν. πῶς γὰρ ἐν ταῖς ἀκροτάταις καὶ ὑπερασωμάτοις καὶ κρείττοσιν ὑποστάσεσιν μέγεθος; Οὐδὲ κατὰ τὸ ἄναρχον· συνυπάρχει γὰρ τῷ πατρὶ ὡς ἀπαύγασμα τῆς δόξης αὐτῦ καὶ μὴ ἔχων πρὸ αὐτῦ θεόν. 16. a. καὶ γὰρ φησιν ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος. καὶ ὐδὲ συμμετρεῖται χρόνῳ θεὸς καὶ ποιητὴς ποιημάτι. ἐπεὶ ἀνάγκη αὐτὺς ἀπαιτεῖ· ὅπερ καὶ ἐννοεῖν σφαλερόν· πρότερον ὑποστῆσαι τῦ ἀνάρχυ καὶ ἀπερινοήτυ θεῦ καὶ πατρὸς χρόνον καὶ ὕτω συγκρίνειν. ἄνθρωποι δὲ εἰώθασι μείζονας καλεῖν τὺς χρόνῳ τὴν γένεσιν προειληφότας κατὰ τὸν Ἰσαὰκ διαταττόμενον· ὁ μείζων δυλεύσει τῷ ἐλάττονι. Οὐδὲ ὡς αἴτιος· ὐ γὰρ αἴτιος αὐτῦ· ἄναρχος γὰρ καὶ ὁ μονογενὴς υἱός ἐδείχθη. ἐπεὶ ὁμοίως αὐτῦ τε καὶ ἡμῶν μείζων· ὅπερ μὴ γένοιτο εἰπεῖν ἢ ἀκῦσαι. Οὐδὲ κατὰ τὴν ὐσίαν καὶ

de iis, quæ ſunt heterouſia, hoc eſt, *alterius naturæ*, enunciari. Neque vero temporarium[1] illum dicere tentabunt, quia ne de illo quidem, qui aſyncritus (ſeu parem excludens), & major eſt, dicitur. Non *quoad quantitatem*, aut quamdam molem: etenim ſine magnitudine[2] eſt, ac ſine latitudine, & a quavis quantitate, & compoſitione, & figura alienus Deus Verbum, quemadmodum etiam Pater, & Sanctus illius Spiritus; & a nulla quidem re ipſe continetur, omnia vero in ſe continet, eo quod omnium etiam magnitudinum principium eſt, utpote earum factor. Quomodo enim in ſupremis, & incorporeis, & divinis Hypoſtaſibus magnitudo, ſeu quantitas, eſſe poteſt? Nec *quoad æternitatem*: etenim una cum Patre coexiſtens eſt, utpote *Splendor gloriæ illius*, & non habens ante ſe Deum. Nam, *In principio*, inquit, *erat Verbum*. Neque vero Deus commenſuratur tempori, neque factor facturæ: alioquin neceſſitas eos illuc adiget, ut ante æternum, & creatæ menti incomprehenſibilem Deum Patrem, tempus ſubſiſtens ponant, ac tum comparationem inſtituant: quod vel cogitare periculoſum eſt. Conſueverunt autem ab hominibus maiores vocari illi, qui tempore priores generati ſunt, juxta illud Iſaaci præceptum[3]: *Major ſerviet minori*. Neque *ut cauſa*: nec enim eſt illius cauſa: quum Filius quoque Unigenitus principio carens oſtenſus ſit: alioquin ſimili ratione ipſo, ac nobis, major eſſet Pater; quod abſit ut dicamus, aut dicenti aures præbeamus[4]. Neque

---

1. *temporarium*) Utrum aliquod hic mendum lateat, judicet eruditus lector. Equidem ſuſpicor nonnulla deeſſe, quibus veluti via ſterneretur ac tranſitus ad ea quæ ſequuntur: & Patris eſſentia major ullo modo eſſe negaretur, quam eſſentia Filii.

2. *ſine magnitudine*) Quo clarior eſſet tranſlatio, maluiſſem vertere, *ſine quantitate*, ut in Epiſtola ad Archintum feci: ſed ob ea quæ ſequuntur, *quantitatis* vocabulum hic omittere coactus ſum. Vox ergo μέγεθος, ſeu *magnitudo*, quæ apud Marcoſios, Irenæo teſte, Angeli nomen erat, a Didymo ſæpe ita uſurpatur, ut *quantitatem* valeat, aut, ſi mavis, *molem*, ſive (ut forta ſe in Dydimi libro de Sp. Sancto num. 26 vertit Hieronymus), *vaſtitatem*. Itaque Cælos e contrario vocat Didymus ſegm. 155. a. παμμεγεθεστάτυς. Jam vero Cenſor ille, cujus memini Not. 6. pag. 33, ex eo quod Deum hujus operis auctor dicat ἀμεγέθη, aliiſque nonnullis hujuſmodi locutionibus utatur, intulit eum ad Petri Lombardi tempora pertinere. *N'eſt-ce pas là* (inquit) *une preuve de Pierre Lombard, ou de quelqu'autre Théologien de ſon tems?* At Cyrillus quoque Alexandrinus non multis a Didymi obitu annis Deum dixit ἀμεγέθη, i. e. *magnitudinis* (nempe *quantitatis*) *expertem*, tom. 5. pag. 391. Simili modo *ſubſtantiæ* quoque vocabulum quaſi Deo indignum nonnulli Patres habuerunt, ac *eſſentiam* potius, quam ſubſtantiam Dei dicendam rati ſunt. *Manifeſtum eſt* (inquit Auguſtinus l. 8. de Trin. cap. 5.) *Deum abuſive ſubſtantiam vocari*. Nimirum hi ſubſtantiam ſpectabant, ut a Peripateticis deſcribitur, accidentibus obnoxiam ac veluti *ſubſtantem*. Aliis vero hujuſmodi locutionibus, quas hodie quis immerito recentiores putaverit, & Scholaſticas nominaverit, paſſim uſus eſt ante Didymum, ut reliquos omittam, Clemens Alexandrinus; Didymi vero ætate, aut poſt ipſum, ii potiſſimum Patres qui contra ſubtiliores Manichæorum, & Arianorum hæreſes ſcripſere, ut cuique eos legenti patebit. Vide ſegm. 38 u.

3. *Major*) Gen. XXV. 23. Græca Editio, ἐλάσσονι. Didymus Attice, ἐλάττονι.

4 *aures præbeamus*) Conſueverunt Chriſtiani veteres, ubi impium aliquid a quoquam diceretur, aures obturare. Itaque Hieronymus in primo adverſus Rufinum: *Lectis* (inquit) *nuper Theophili Papæ epiſtolis, in quibus Origenis exponit errores, dicitur obturaſſe aures ſuas*. Athanaſius vero in epiſtola ad Solitarios: τίς ἀκύσας ὐ δακρύσει, τάχα δὲ τῶν ἀκοῶν κλείσει, ἵνα μηδὲ ἑτέρυ λέγοντος ἀνέχηται; i. e. *quis hæc audiens non lugeat, aut au-*

καὶ τὸ ὅμοιον· ἐξ αὐτοῦ γὰρ ὡς μονογενὴς παρὰ πατρὸς πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας· καὶ ὡς χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως πρὸς ἅπαντα ὢν χαρακτήρ· καὶ ὡς εἰκὼν τοῦ Θεοῦ· ἣν ὁ ἑωρακώς· ἑώρακε τὸν πατέρα. ἐν αὐτῷ γὰρ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος· ἐπισπᾶται δὲ τοῦτο μαρτυρία καὶ τὸ ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν; Οὐδὲ κατὰ ποιότητος ἐπίτασιν· ἐπεὶ μὴ ποιότητες αἱ θεῖαι καὶ ἀπόῤῥητοι ὑποστάσεις· ἐν σώμασι γὰρ ἡ ποιότης· αἱ δὲ ἀσώματοι καὶ νοηταί. ἀλλὰ μὴ δὲ νοῆσθαι δύνασθαι. περὶ αὐτῶν ὡς εἴη τοῦ καλοῦ κάλλιον καὶ τοῦ καλλίονος βέλτιον παραπλησίως τῇ περὶ ἄλλου λεγούσῃ παύλου φωνῇ· νυνὶ δὲ μένει τὰ τρία ταῦτα· πίστις· ἐλπίς· ἀγάπη· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη· διὰ γὰρ τὴν εἰς ἀρετὴν ἐπίτασιν ἀπένειμεν τῇ ἀγάπῃ τὸ μείζω. ἀγαπήσαντες γάρ φησιν· πιστεύομεν· καὶ πιστεύσαντες· ἐλπίζομεν συμβασιλεῦσαι τῷ χριστῷ. εἰ γὰρ ἀληθὲς τὸ εἷς Θεός
καὶ τὸ ἵνα γένησθε θείας κοινωνοὶ φύ- 18. b.
σεως· καὶ οὐχὶ φύσεων· ἓν εἶναι καὶ τὸ καθ' ἅπαξ καλὸν ἀποδείκνυται φημὶ δὲ ἡ θεότης. Οὐδὲ κατὰ τὸ ἴσον· διότι μέγας καὶ ἐπὶ πάντων γέγραπται Θεός ὁ υἱὸς ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ πατρί· καὶ ὀμνύων καθ' ἑαυτοῦ ἐπειδὴ μὴ ἔχει τὸν μείζονα· Οὐδὲ κατὰ τὴν δύναμιν· γέγραπται γάρ· χριστὸν Θεοῦ δύναμιν καὶ θεοῦ σοφίαν· καὶ πάντα ὅσα ἂν ποιῇ ὁ πατήρ· καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. Οὐδὲ κατὰ τὴν δόξαν ἤ τι ἀξίωμα· εἰ γὰρ ᾔδεισάν φησιν· οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν· καὶ θέλημά ἐστιν τοῦ πατρὸς κατὰ τὸν ἰωάννην· ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα. Κατὰ τί οὖν λοιπὸν τὸ μείζω καὶ ἀνόμοιον; ὡς ἐδείχθη κατ' οὐδέν. καὶ γοῦν ὁ ἀπόστολος τὰς εἰς τὸν μονογενῆ υἱὸν καὶ Θεὸν ἀσεβεῖς ὑπολήψεις αἱρετικῶν

Neque *quoad eſſentiam*, *& ſimilitudinem*: ex eo enim eſt *ſicut Unigenitus a Patre, plenus gratiæ & veritatis*; & ſicut *Character Hypoſtaſeos*, ſive *ſubſtantiæ*, iſque talis, ut quoad omnia ſit character perfecte repræſentans; & ſicut *Imago Dei*, quam *qui vidit, vidit Patrem*: etenim *in ipſo*[1] *inhabitat omnis plenitudo divinitatis*. Ex teſtimonio autem Scripturæ hoc infertur, & ex illis verbis: *Faciamus hominem ſecundum imaginem, & ſimilitudinem noſtram*. Neque *quoad qualitatis intenſionem*: quoniam qualitates non ſunt, divinæ & ineffabiles Perſonæ: in corporibus enim eſt qualitas, illæ autem incorporeæ ſunt, & intelligibiles. Sed ne illud quidem de ipſis cogitare poteſtis[2], eſſe in illis pulcro pulcrius, & pulcriore melius, quo modo Paulus de alia re dixit[3]: *Nunc autem monent tria hæc, fides, ſpes, charitas; major outem ex his eſt charitas*: nam charitatem *majorem*[4] dixit, ob intenſionem, qua in virtutem tendit: ait enim Scriptura[5]: *Diligentes credimus, & credentes ſperomus regnare cum Chriſto*. Etenim ſi verum eſt illud: *Unus Deus*, & illud: *Ut efficiamini divinæ conſortes noturæ*, non vero *noturarum*; unum quoque eſſe id, quod omnino bonum eſt, demonſtratur, nempe Deitatem. Neque *quoad æquolitatem*: quia *Magnus*, &, *ſuper omnia Deus* dicitur Filius in Scriptura, & *Æqualem ſeipſum faciens Patri*, &, *Jurans per ſemetipſum, quum non habeat mojorem ſe*. Neque *quoad potentiam*: ſcriptum eſt enim: *Chriſtum Dei virtutem*, ſeu potentiam, *& Dei Sopientiam*; & : *Omnia quæcumque facit Pater, Filius quoque ſimiliter facit*. Neque *quoad gloriam*, aut quamdam dignitatem. Ait enim Scriptura[6]: *Si cognoviſſent, Dominum gloriæ non crucifixiſſent*. Et voluntas Patris eſt, juxta Joannem[7], *ut omnes honorent Filium, ſicut honorant Patrem*. Secundum quid ergo reſtat ut *major*[8] ſit Pater, & *diſſimilis* Filius? Secundum nihil, ut oſtenſum eſt. Apoſtolus itaque Hæreticorum impias de Unigenito Filio & Deo opinio-

ret etiam non obturet, ne alterum dicentem ſuſtineat? Morem hunc ſæpius reſpicit Didymus. Vide Not. 3. pag. 6, & ſegm. 55. *a*. &c.

1. *in ipſo*) Coloſſ. II. 9.

2. *poteſtis*) Lego, δύνασθε.

3. *Nunc autem*) 1. ad Cor. XIII. 13, ubi voces, τὰ τρία ταῦτα, poſtponuntur.

4. *majorem*) Videtur legendum in græco, τὸ μείζων, ut vocem ipſam indicet Didymus, quam habet Paulus. Malit fortaſſe quis legere τὸ μεῖζον. Nec deerunt forſitan quibus ne lectio quidem codicis diſpliceat: quum & paulo poſt ea occurrat, & a Clemente Alexandrino in tertio Stromatum quidam Matthæi locus ita citetur: Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλείω τῶν γραμματέων: ubi tamen Græca Bibliorum Editio pro, πλείω, habet, πλεῖον. Vide Not. 8. hic, & ſegm. 17. *a*, 83. *a*, 141. *b*.

5. *Diligentes*) Locum hunc in Scriptura non inveni. Reſpicit, ut opinor, 1. Petr. I. 8.

6. *ſi cognoviſſent*) 1. ad Cor. II. 8. Græca Editio, ἔγνωσαν, pro ᾔδεσαν.

7. *ut omnes*) Joann. V. 23.

8. *major*) In codice, τὸ μείζω. Vide Not. 4. hujus paginæ.

κῶν ἀναστέλλων· τὴν δὲ πρὸς τὸν πατέρα αὐτῦ τῆς φύσεως ταυτότητα· ἔτι δὲ καὶ τὸ συνάναρχον κηρύττων· γράψας ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη ὡς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης τῦ πατρὸς· ἐπήγαγεν κ̀ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτῦ. καὶ πάλιν πρὸς κολασσαεῖς καὶ πρὸς ἑβραίυς ἐπέστειλεν· ὅς ἐστιν εἰκὼν τῦ Θεῦ τῦ ἀοράτυ. καὶ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην δὲ εὐαγγελίῳ ὁ ὑὸς τὴν ἑαυτῦ ὑσίαν πατρικῷ χαρακτῆρι ἐσφραγίσθαι παριστῶν εἶπεν· τῦτον γὰρ ὁ πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεὸς· συνυφεστηκυίας δὲ δῆλον ὅτι τῆς σφραγῖδος τῷ ἀρχετύπῳ· καὶ ἰσοτύπυ ὔσης κ̀ ἐν ἑαυτῇ δὲ δεικνυύσης τελείως καὶ ἀληθῶς τὴν πατρὸς καὶ ὑῦ καὶ πνεύματος ἁγίυ μονάδα τῆς φύσεως· ἡ γὰρ σφραγὶς· ὡς καὶ ὁ χαρακτὴρ τὸ ὅμοιον κ̀ ἀνόθευτον σημαίνει· ἐπεὶ καιρὸς εἰπεῖν καὶ τὸν πατέρα μὴ ἀγενήτως καὶ ἀσυγκρίτως ἔχειν εἴπερ ἐξεικονίζεται καὶ χαρακτηρίζεται ὑπὸ γενητῦ καὶ ἀνομοίυ. Τὰ θεῖα ταῦτα καὶ ἑρμηνείας ἀνεπιδεῆ λόγια μὴ συνέντες ὀρθῶς· διαστρέφοντες δὲ· κ̀ ἀνθρωπίνοις νοήμασι μαχόμενοι τοῖς τῦ Θεῦ ῥήμασι φάσκυσιν· ἄλλο θεὸς καὶ ἄλλο εἰκὼν Θεῦ ὡς ἄλλο ἄνθρωπος καὶ ἄλλο εἰκὼν ἀνθρώπυ· καὶ τρόπον τινα εἰκόνι ἀκινήτῳ τὸν ζῶντα καὶ ἐνεργὸν Θεὸν λόγον ἀπεικάζυσιν· κατ' ὐσίαν δὲ καὶ κατὰ πάντα εἰκών ἐςιν ἀπαραλλάκτη καὶ ἔνκοχος τῦ πατρὸς καὶ ὐ κατὰ μορφὴν καὶ σχῆμα ὡς ὁ πλαστυργηθεὶς ἢ γεγλυμμένος ἄπνυς καὶ ὐκ αὐτοκίνητος ἀνδριὰς· οὐδὲ κατὰ εἶδος καὶ χρῶμα ὡς ἡ τεχνητὴ καὶ μιμητὴ ἄφωνος εἰκών. ταῦτα γὰρ ὐδὲ κατὰ φύσιν ὐδὲ μὴν εἰς ὅλα τὰ ἄλλα ἐκφαίνυσιν τὸν πρωτότυπον. καὶ ὑὸς μὲν γὰρ ἀνθρώπυ εἰκὼν ὐσίας τῦ ἑαυτῦ πατρός ἐστιν· ἀλλὰ συμβαίνει παραλλάττειν ἡλικίαν ἢ εἶδος ἢ γνώμην ἢ δύναμιν ἢ ἀξίαν ἢ τὰ συναμφότερα ἢ καί τι ἕτερον. ὁ δὲ Θεὸς λόγος· ἀπαραλλάκτως καὶ ἀπηκριβωμένως εἰς ὅλα τὴν ἁπλῆν καὶ ἀσύνθετον καὶ ἀποίκιλον πατρικὴν θεότητα φυσικῶς καὶ ἀνάρχως ἐξεικονίζει· ὐδὲ γὰρ νοεῖν ἔξόν ὡς

piniones rejiciens, & eamdem ipſi cum Patre naturam eſſe, eamque coæternam prædicans, cum ſcripſiſſet, ut ſuperius dictum eſt: *Qui cum ſit*[1] *Splendor gloriæ* Patris; ſubiunxit: *Et character hypoſtaſis, ſeu ſubſtantiæ, ejus*. Et rurſus ad Coloſſenſes, & ad Hebræos[2] ſcripſit[3]: *Qui eſt Imago Dei inviſibilis*. In Euangelio autem ſecundum Johannem, Filius ſuam eſſentiam Patris charactere obſignatam eſſe oſtendens, ait[4]: *Hunc enim Pater ſignavit Deus:* Propterea ſcilicet, quod ſigillum una cum archetypo ſubſiſtat, & æqualem cum eo typum, ſeu formam habeat, & perfecte, ac vere unitatem naturæ Patris, & Filii, & Spiritus Sancti in ſe ipſo oſtendat: nam *ſigillum*, item ut *character*, ſimilitudinem, & genuinam nativitatem
37.a ſignificat: alioqui ne Pater quidem ingenitus, atque incomparabilis dicendus jam erit, ſi ille, qui creatus, & ei diſſimilis eſt, ipſius Imago, & Character eſt. Divina hæc, & interpretationis non indigentia oracula recte non intelligentes Hæretici, ſed & ea pervertentes, & humanis commentis ad impugnanda Dei verba utentes, ſic ajunt: Aliud eſt Deus, aliud Imago Dei; ſicut aliud eſt homo, aliud imago hominis: Ac vivum, atque operantem Deum Verbum imagini motu deſtitutæ quodammodo aſſimilant: cum is & quoad eſſentiam, & quoad omnia, Imago ſit Patris omni omnino diverſitate carens, & æterna, non vero ad illius formam ac figuram ſit, inſtar ſimulacri a plaſte efficti, aut ſculpti, quod inanimum eſt, nec ſua ſe vi movens: neque ſecundum illius ſpeciem, & colorem ſit, cujuſmodi eſt artificioſa ad imitationem facta, & muta effigies: hujuſmodi enim imagines neque quoad naturam, neque ex integro quoad alia prototypum exhibent. Porro hominis etiam filius Imago eſt ſubſtantiæ patris ſui, ſed diverſus ab ipſo eſt ætate, aut ſpecie, aut ſententia, aut vi, aut dignitate, aut his omnibus ſimul, aut aliqua etiam alia re. At Deus Verbum ſine ullo diſcrimine & adamuſſim quoad omnia ſimplicem, & incompoſitam, & varietate carentem Patris Deitatem naturaliter, & ab æterno habet ut Patris imago: nam quod ipſe ſit Dei

F ima-

1. *Qui cum ſit*) Hebr. I. 3. Pro, ὢν, lego, ὃς, præſertim quum ita ſcripſerit Paulus. In libro etiam de Spiritu Sancto num. 3. epiſtolam ad Hebræos ut a Paulo ſcriptam agnoſcit Didymus.
2. *& ad Hebræos*) Conjicio legendum eſſe, *ὡς καὶ πρὸς ἑβραίυς*, i. e. *ſicut & ad Hebræos*. Nam verba illa: *Qui eſt imago*, & cetera, in Epiſtola ad Hebræos non exſtant, etſi eumdem ſenſum habeant ac illa: *Character* (*ſeu forma*) *ſubſtantiæ ejus*, quæ leguntur in Epiſtola ad Hebræos.
3. *Qui eſt*) Coloſſ. I. 15.
4. *Hunc*) Joann. VI. 27.

ὡς κατά τι Θεοῦ εἰκὼν καὶ παρά τι· οὐδὲ μὴν γίνεται ἀσυγκρίτου εἰκών· οὐδὲ δύναται διὰ τοῦ ἀνομοίου ἢ μικροτέρου ἢ ὑπεξουσίου τὸ ἀληθὲς καὶ ἀρχέτυπον καὶ μείζω καὶ αὐτεξούσιον καὶ ἀσύγκριτον φαίνεσθαι· οὐδ᾽ αὖ διὰ τοῦ κτίσματος ἡ φυσικὴ μορφὴ τοῦ κτίσαντος κατανοεῖσθαι· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἄλλη φύσις τὴν ἑτέραν ἐν ἑαυτῇ ἐπιδείκνυσιν· ἀλλὰ καὶ ὁ πατὴρ εὑρίσκεται ἀνυπόστατος γεγενῆσθαι ὅτε αἱρετικοὶ τὸν χαρακτῆρα οὐ διδόασιν ἔχειν αὐτὸν τῆς ὑποστάσεως. ἀλλ᾽ οὐδὲ ὁ ἀόρατος καὶ ἀσύνθετος καὶ ἀσχημάτιστος Θεὸς εἰκόνα ἔχει οἵαν ἐκεῖνοι ἐμφαίνουσι μιμητικήν. παραλύει δὲ τὰ ἐκείνων σαφῶς καὶ ἡ ἐπαγωγὴ ἔχουσα οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. περὶ δὲ φυσικῆς εἰκόνος ὑφηγεῖται καὶ μωϋσῆς οὑτωσεί· ἐγέννησεν ἀδὰμ τὸν σὴθ κατὰ τὴν εἰδέαν αὐτοῦ. οὐκ ἦν δὲ ἑτερούσιος ἀναγκαίως ὁ σὴθ τῷ ἀδάμ· καὶ ὅμως εἰκόνα τὴν εἰδέαν καὶ ὁμοίωσιν τῆς οὐσίας ἐκάλεσεν. Ἀλλὰ καὶ περὶ ἀνθρώπου φησὶν γέγραπται ὅτι ἐςὶν εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ. ἀλλ᾽ οὐδαμοῦ ὦ οὗτοι ἄνθρωπος ἢ ἄλλο ποίημα γέγραπται εἶναι ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ θεοῦ καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως· ἄλλο δέ ἐςιν ἄνθρωπον εἰκόνα εἶναι Θεοῦ τοῦτ᾽ ἔςιν τὸ τεχνηθὲν τοῦ τεχνησαμένου ὡς δίφρος τοῦ τέκτονος· σολομῶν γὰρ λέγει· ἀναλόγως τῶν κτισμάτων ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται· καὶ ἄλλό ἐςιν κατὰ τὸ σύμμορφον καὶ ταυτούσιον καὶ συνάναρχον ἀπαύγασμα εἶναι δόξης καὶ χαρακτῆρα ὑποςάσεως ἐνυπόςατον καὶ ἀψευδέςατον. φησὶν γάρ· ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα. ὁ δὲ ἑωρακὼς ἄνθρωπον· οὐχ ἑώρακεν τὸν Θεὸν ὡς ὁ θεασάμενος τὸν δίφρον οὐχ ἑώρακε τὸν τέκτονα. ἀλλὰ καὶ ἀνάγκη τοῦ μόνου ἀοράτου Θεοῦ μόνην ἀόρατον εἶναι ἐκείνην τὴν εἰκόνα· καὶ οὐ τὸν κατ᾽ εἰκόνα ὁρατὸν ἄνθρωπον· οὔτε οὖν ἄλλῳ ὅμοιός ἐςιν

imago *ſecundum quid*, & *propter aliquid*, ne cogitare quidem licet. Nec vero quidquam illius imago eſt, qui ejus reſpectu incomparabilis ſit: neque per eum qui diſſimilis ſit, aut minor, aut ſubjectus, repræſentari poteſt ille qui verus ſit, & archetypus, & major, & ſui ipſe juris, & incomparabilis: neque pariter per creaturam naturalis forma Creatoris intelligi poteſt: nam ne alia quidem ulla natura alteram in ſemetipſa repræſentat. Quin etiam illud ſequitur, ut Pater ſit *ſine ſubſtantia*, niſi verum ſit illud, quod hæretici negant, ipſum habere *Characterem ſubſtantiæ*. Præterea inviſibilis, & incompoſitus, & figura carens Deus Imaginem habere non poteſt, qualem ipſi deſcribunt, quæ ſcilicet ad imitationem facta fuerit. Illorum autem commenta manifeſte euervat etiam quod ſubjicitur, & ſic ſe habet [1]: *Non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo*. De naturali vero imagine Moyſes quoque ſic loquitur [2]: *Adam genuit Seth ſecundum formam ſuam*. Neque vero fuit Seth alterius neceſſario ſubſtantiæ, habita ratione ad Adamum; & tamen *imaginem* [3] vocavit formam, & ſimilitudinem ſubſtantiæ. At de homine quoque, inquiunt, ſcriptum eſt [4], eum eſſe *imaginem*, *& gloriam Dei*. Sed nullo in loco, o ſuaviſſimi, de homine, aut de alia ulla creatura ſcriptum eſt, eam eſſe *Splendorem gloriæ Dei*, & *characterem ſubſtantiæ*. Aliud autem eſt, hominem eſſe imaginem Dei, ideſt rem fabrefactam architecti eſſe imaginem, ſicut ſella eſt imago fabri; ait enim Salomon [5]: *Per analogiam creaturarum Conditor cernitur:* Aliud vero eſt, per identitatem formæ, eſſentiæ, & æternitatis, Splendorem eſſe gloriæ, & Characterem hypoſtaſeos, ſive ſubſtantiæ in Patre ſubſiſtentem, & veraciſſimum. Inquit enim ipſe [6]: *Qui vidit me, vidit Patrem:* at vero qui vidit hominem, non vidit Deum, ſicut qui vidit ſellam, non vidit fabrum. Verum neceſſe etiam eſt, ut *Unius inviſibilis Dei* illa una inviſibilis Imago ſit, non vero viſibilis homo, qui eſt ad imaginem [7]. Igitur Filius neque alteri

1. *Non rapinam*) Philipp. II. 6.

2. *Adam*) Gen. V. 3. Græca Editio pro, εἰδέαν, habet, ἰδέαν. Senſum tamen potius, quam verba citat Didymus: quæ, quum clarius reddant quod ipſe ſubjungit, hic affero: ἔζησε δὲ Ἀδὰμ διακόσια καὶ τριάκοντα ἔτη, καὶ ἐγέννησε κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σήθ, ideſt: *Vixit vero Adam* CC. XXX. *annos, & genuit ſecundum formam ſuam, & ſecundum imaginem ſuam, & nominavit nomen ejus Seth.*

3. *imaginem*) Ex hac voce conjicere licet, librarium noſtrum in Geneſis loco ante allato omiſiſſe verba illa, καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, i. e. *& ſecundum imaginem ſuam*.

4. *ſcriptum eſt*) 1. ad Cor. XI. 7.

5. *Per analogiam*) Sap. XIII. 5.

6. *qui vidit*) Joann. XIV. 9.

7. *ad imaginem*) Vide Not. 2. pag. 9.

ἐστιν ὁ υἱός· γράφει γάρ· τίς ὁμοιωθήσεται τῷ κυρίῳ ἐν υἱοῖς θεοῦ; οὔτε τῷ ἑαυτοῦ πατρὶ ἀνόμοιος· ἐγὼ γάρ φησιν καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. οἱ δὲ κτιστῆς εἰκόνος ἔννοιαν ἐπὶ αὐτοῦ λαμβάνοντες· ἐξομοιοῦνται τῷ ναβουχοδονόσωρ ποιητὴν ἄψυχον εἰκόνα προσκυνεῖσθαι τυπώσαντι. καὶ τὸν ἀδὰμ δὲ διὰ τὴν παρακοὴν ἐκ τοῦ παραδείσου ὁ θεὸς δικαίως ἔῤῥιψεν· τὸν δὲ λῃστὴν καὶ σὺν αὐτῷ τὸν ἀδὰμ καὶ τὸ κοινὸν ἡμῶν ὅλον γένος ὁ υἱὸς εἰσήγαγεν ὡς ἴσος πάντως τῇ θειότητι καὶ ἀγαθότητι καὶ δεσποτείᾳ τῷ ῥίψαντι τυγχάνων. ποῦ δὲ ἐγράφη ὅτι ἀσύγκριτος ὁ πατὴρ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ μονογενῆ; ἢ ὅτι ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ τῶν πάντων δημιουργὸς καὶ κριτὴς κατὰ τὴν θεϊκὴν αὐτοῦ καὶ ὅλων ἐξῃρημένην ἄπειρον φύσιν κτίσμά ἐστιν; ἢ ὅλως ὅτι ποτὲ οὐκ ἦν; ἢ ποῦ ἰδικῶς ἔφη ὁ πατήρ· ἔκτισά μοι υἱόν· ἢ ὁ υἱός· ἐκτίσθην ὑπὸ τοῦ πατρός; ὅπερ ἀκούειν μήτιγε καὶ λέγειν φρικτὸν καὶ φευκτόν. οὐδαμοῦ μὲν οὖν παντελῶς θείας καὶ πνευματικῆς γραφῆς εὕρηται ταῦτα. τοὐναντίον δὲ συγκρίνοντος ἑαυτὸν πρὸς τὸν πατέρα ἐστὶν πάντα τοῦ μονογενοῦς τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ ῥήματα· καὶ ἓν ὄντος ἑαυτὸν καὶ ὁμότιμον ἀποφαίνοντος. ἀλλ' οὐδὲ τέκνον ἢ παιδίον ἢ γέννημα εἴρηται πώποτε κατὰ τὴν ἄνω ἄπειρον γέννησιν ἣν οὐδὲν τὸ παράπαν χαρακτηρίσαι δύναται· ἵνα μή τι μικρὸν ἢ ὑπόνοιαν παρέχον ταῖς προλεχθείσαις αὐτῶν σεσοφισμέναις βλασφημίαις φαντασθείη τις· ἀλλ' υἱὸς διὰ τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀνάρχως γεννηθῆναι· καὶ τὸ πρὸς τὸν πατέρα τῆς φύσεως ἀπαράλλακτον. ὅλα δὲ τὰ νομιζόμενα παρά τισιν

teri ſimilis eſt; ſcriptum eſt enim [1]: *Quis aſſimilabitur Domino in filiis Dei?* neque Patri ſuo Diſſimilis eſt: ait enim [2]: *Ego & Pater unum ſumus*. Qui vero creatam in ipſo comminiſcuntur imaginem, Nabuchodonoſori [3] ſimiles ſunt, qui manufactam, & inanimatam imaginem conflavit, ut adoraretur [4]. Adamum porro ob inobedientiam e Paradiſo Deus merito ejecit: Latronem vero, & cum ipſo Adamum, & univerſum noſtrum genus illuc Filius introduxit [5], utpote ei, qui expulerat, omnino æqualis Deitate, & bonitate, & dominatione. Ubinam vero ſcriptum legitur [6], Patrem habita ad ſuum Unigenitum ratione, eſſe *aſyncritum*, hoc eſt, incomparabilem? aut omnium conditorem, ac judicem Filium ejus, ſpectata ipſius divina, & infinita, & ab omnibus rebus ſegregata natura, creaturam eſſe? aut omnino aliquando eum non exſtitiſſe? aut ubinam ſpeciatim dixit vel Pater: *Creavi mihi Filium*; vel Filius: *Creatus ſum a Patre?* quod auditu, nedum dictu horrendum eſt, & omnino fugiendum. Nuſquam porro hæc in tota divina, & a divino Spiritu inſpirata Scriptura inveniuntur. E contrario autem quæcumque de ſua deitate dixit Unigenitus, ea omnia ſunt Filii ſemetipſum comparantis Patri, & unum cum illo, ejuſdemque honoris dignum ſe demonſtrantis. Quin ſpectata cæleſti infinita generatione, quam nihil omnino exprimere, ac repræſentare valet, neque τέκνον, ideſt *Natus*, neque παιδίον, ideſt *puerulus*, neque γέννημα, ideſt *genimen* [7], umquam dictus fuit: ne ſcilicet aliquid humile imaginetur quis, aut quod prædictis eorum blaſphemiis artificioſe confictis ſuſpicionem præbeat: Verum Υἱὸς, ideſt *Filius*, dicitur, ob perfectam atque æternam generationem, eamdemque plane cum Patre naturam. Omnia vero illa quæ nonnulli reſpectu divinitatis

1. *Quis*) Pſ. LXXXVIII. verſ. 7.
2. *Ego*) Johann. X. 30.
3. *Nabuchodonoſori*) Codex, ναβυχοδονοσωρ, cum ω, & ſine accentu Græcæ Bibliorum editiones, aliæ, ναβουχοδονόσορ, aliæ, ναβουχοδονόσωρ.
4. *ut adoraretur*) In græco, προσκυνεῖσθαι, pro, εἰς προσκυνεῖσθαι: quæ ellipſis græcis Scriptoribus familiaris eſt.
5. *introduxit*) Nempe in regnum cælorum; quod barbaro, ex Perſica ſcilicet lingua ducto, *Paradiſi* nomine a Græcis Patribus paſſim vocari norunt Theologi. Salutem itaque Adami, quem a Chriſto ad inferos deſcendente liberatum ait Auguſtinus in epiſtola 164. ad Euodium, indicat his verbis Didymus, Tatianum tacite vellicans, qui primus ταύτην βλασφημίαν, i. e. *hanc blaſphemiam*, quemadmodum Irenæus lib. 1. cap. 31. loquitur, excogitavit, ut Adamum inter damnatos ac reprobos numeraret.
6. *legitur*) Eunomianos, ſive Anomœos carpit, qui quum *homouſii* vocem ideo reſpuerent, quod in Scriptura non legatur, plura tamen de Filio impie affirmabant, quæ in Scriptura neque quoad verba, neque quoad ſenſum reperiuntur.
7. *genimen*) Ea locutio, qua Filius diceretur Patris γέννημα, ideſt *genimen*, ſeu *germen*, parum nonnullis Patribus probabatur, ut conſtat ex Gregorii Nyſſeni libro tertio contra Eunomium pag. 105.

σιν εἶναι πρὸς θεότητα μικρά· καὶ τὸ ὁ πέμψας με πατὴρ μείζων μου ἐστίν· διὰ τὴν φιλάνθρωπον καὶ ἄῤῥητον ἐνανθρώπη- 18. b.
σιν αὐτοῦ τὴν δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν γενομένην ταῖς ἱεραῖς κεχρησμῳδῆσθαι βίβλοις· δι' ἣν καὶ ἀγγέλων ἠλαττῶσθαι γέγραπται κατὰ τὸν ἀπόστολον ἐπιστείλαντα· τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου. ἐγὼ οὖν οἶμαι καὶ οὐ πάντως διασφάλλομαι ὅτι περὶ τοῦ πατρὸς καὶ ἑαυτοῦ εἶπεν τὴν ἀμφοῖν δεικνὺς ἀγαθότητα καὶ ὁμοουσιότητα· ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον καλὸν καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καλόν· ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον σαπρὸν καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ σαπρόν· ἐκ γὰρ τοῦ καρποῦ φησιν τὸ δένδρον γινώσκεται.

tis humilia eſſe putant, ut & illud[1]: *Qui miſit me Pater, major me eſt*, in ſacris libris divinitus dictata, ac ſcripta ſunt ob benignam atque ineffabilem ipſius Incarnationem, quæ propter nos, & pro nobis facta eſt: Propter quam etiam ſcriptum fuit, eum Angelis minorem factum eſſe, juxta Apoſtolum in epiſtolis ſuis inquientem[2]: *Eum autem, qui modica quam Angeli, minoratus eſt, videmus Jeſum, propter paſſionem mortis*. Ego igitur puto, nec omnino fallor, illum de Patre, & de ſe ipſo, ut bonitatem utriuſque, & conſubſtantialitatem oſtenderet, dixiſſe[3]: *Aut facite arborem bonam, & fructum ejus bonum: aut facite arborem malam, & fructum ejus malum. Siquidem ex fructu* (inquit) *arbor cognoſcitur.*

IZ

ΕΠειδὴ δὲ θεομαχοῦντες οἱ μὲν σὺν τῷ υἱῷ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα τὸ πρῶτον κτίσμα εἶναι λέγειν τολμῶσιν· μακεδόνιος δὲ τὸ πνεῦμα μόνον· ἐπ' ἐκείνους μὲν τὸ βάθος τοῦ ἐπιμνησθῆναι τῶν τοιούτων ἀπονενοημένων καὶ κατακρίτων ῥημάτων τρέψειεν ἡ ἁγία καὶ ὁμοούσιος τριάς· ἡμεῖς δὲ ὑποδείξομεν τὰς θείας παρατιθέμενοι γραφὰς τὸ πρῶτον κτίσμα τοῦ θεοῦ οὕτω γεγενῆσθαι. πρῶτον κτίσμα ἐπαρθὲν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐῤῥίφη ὡς ἀστραπή· καθὰ αὐτὸς ὁ κτίσας καλῶς καὶ ὕστερον δικαίως ῥίψας ἐν εὐαγγελίῳ ἐθεώρησεν· λέγει δὲ οὑτωσεὶ παρὰ τῷ ἰώβ· ἀλλ' ἰδοὺ θηρίον παρὰ σοὶ χόρτον ἴσα βουσὶν ἐσθίον· ἰδοὺ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἐν ὀσφύϊ· ἡ δὲ δύναμις αὐτοῦ ἐπ' ὀμφαλοῦ γαστρός. ἔστησεν οὐρὰν ὡς κυπάρισσον· τὰ δὲ νεῦρα αὐτοῦ συμπέπλεκται· αἱ πλευραὶ χαλκαί· ὁ δὲ νῶτος αὐτοῦ σιδηροῦς χυτός· τοῦτό ἐστιν ἀρχὴ πλάσματος κυρίου πεποιημέ- 10. a.
νον ἐγκαταπαίζεσθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων. ὥστε τὸν διάβολον πρῶτον κτίσμα εἶναι λέγει ἑαυτὸν ποιήσαντα ἐγκαταπαίζεσθαι ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀγγέλων διὰ τὸ ἀνόσιον αὐτοῦ καὶ κακόβουλον τῆς προαιρέσεως. οὐκ ἂν δὲ μετ' αὐτὸν ὁ υἱὸς ὁ καὶ τοῦτον

CAP. XVII.[4]

QUoniam vero ex his qui Deo bellum inferunt, alii quidem cum Filio Spiritum quoque Sanctum eſſe primam creaturam audent dicere; Macedonius autem Spiritum Sanctum dumtaxat; in illos quidem faſtidium, quod ſtulta hujuſmodi, & damnata deliramenta commemorantes afferunt, vertat ſancta & conſubſtantialis Trinitas; nos autem divinas Scripturas in medium afferendo, primam Dei creaturam ſic factam eſſe oſtendemus. Prima creatura ſuperbia elata, ex cælo ejecta eſt *ut fulgur*, ſicut ille ipſe qui eam præclare creavit, ac jure poſtea expulit, in Euangelio[5] vidiſſe ſe dicit. Sic autem loquitur Scriptura apud Jobum[6]: *Sed ecce fera apud te, fœnum ſicut boves comedens. Ecce fortitudo ejus in lumbis: virtus autem illius in umbilica ventris. Erexit caudam ſicut cypreſſum, nervi autem ejus perplexi ſunt. Coſtæ æreæ, darſum autem ipſius ferrum fuſum Hac eſt principium formationis Dei, factum ut illudatur ab Angelis*. Itaque primam creaturam dicit eſſe diabolum, qui ſe ipſum a ſanctis Angelis, ob ſuam pravitatem, & malam voluntatem, fecit illudi. Poſt ipſum[7] autem neque

1. *Qui miſit*) Joann XIV. 18, ubi tamen non legitur, ὁ πέμψας με, ſed. ὅτι ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστι, i. e. *quia Pater meus major me eſt*.
2. *Eum autem*) Hebr. II. 9.
3. *Aut facite*) Math. XII. 33.
4. *Cap. XVII.*) Primam Dei creaturam non eſſe Filium, nec Spiritum Sanctum, oſtendit in hoc capite contra Eunomianos ac Macedonianos.
5. *in Euangelio*) Luc. X. 18. *Videbam Satanam ſicut fulgur de cælo cadentem*.
6. *Sed ecce*) Job. XL. 10, 11, 12, 13, & 14. Complutenſis Editio habet: ἀλλὰ δὲ ἰδοὺ θηρία ... ἐσθίει· ἰδοὺ δὲ ... ἐπ' ὀσφυῒ ... αἱ πλευραὶ αὐτοῦ πλευραὶ χάλκειαι· ἡ δὲ ῥάχις αὐτοῦ σίδηρος ... τοῦτ' ἔστιν ... ἀγγέλων αὐτοῦ. In Paſſioneiano autem apographo pro χαλκαὶ, malim legere, χαλκαῖ.
7. *Poſt ipſum*) Similia habemus libro 4. contra Eunomium tom. 2. operum Baſilii pag. 288.

τον δημιουργήσας οὔτε μὴν τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐκτίσθη.

neque Filius, qui illum etiam creavit, neque vero ipſe Spiritus Dei creatus fuiſſe dicendus eſt.

ΙΗ

Περὶ τῆς ἁγίας τριάδος· καὶ ὅτι διὰ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας τὰ αὐτὰ ἐπ' ἀμφοτέραις ταῖς ὑποστάσεσιν ὀνόματα λέγονται πάρεξ τῆς πατρότητος καὶ υἱότητος καὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ πνεύματος· τοῦτο γὰρ ἴδιον ἑκάστης ὑποστάσεως ἰδικῶς. καὶ ὅτι ποτὲ ὁ πατὴρ ποτὲ ὁ υἱὸς ποτὲ τὸ πνεῦμα προστάσσεται. καὶ ὅτι καὶ τὸ τριαδικὸν καὶ τὸ μοναδικὸν ἐν τῇ γραφῇ δείκνυται.

CAP. XVIII.

De Sancta Trinitate Et ob identitatem eſſentiæ eadem de ambabus Perſonis nomina dici, excepta Paternitate, & Filietate, & proceſſione Spiritus; hæc enim ſingularum peculiariter Perſonarum propria ſunt. Et modo Patrem, modo Filium, modo Spiritum primo loco nominari [1]. *Et in Scriptura cum Trinitatem, tum Unitatem Dei demonſtrari.*

ΈΚ πάντων δὴ οὖν τῶν εἰρημένων συνέστη ὡς τὰ ἐκείνων παντοίως ἀλλότρια τῆς ἀληθείας ὄντα τυγχάνει. σοφιστείας γὰρ ἔργον τὸ εὑρεσιλογεῖν· σοφίας δὲ τὸ μετ' αἰδοῦς καὶ τῆς ἐναρμοττούσης ἀποδοχῆς διερευνᾷν τὰς γραφάς. ἀναγκαῖον δὲ λοιπὸν τὰς ἀπειθάνους αὐτῶν συρφετολογίας καὶ διαμαχὰς παρελθόντας καὶ τῷ νοητῷ ποτίμῳ ὕδατι τοῦ ἁγίου πνεύματος τὰς ἁλμυρὰς τὸ δὴ λεγόμενον ἀποκλυσαμένους ἀκοὰς ἐπιδεῖξαι ὅτι περ αἱ γραφαὶ διὰ τὸ ταυτὸν τῆς θεότητος ποτὲ μὲν μίαν τῶν θείων ὑποστάσεων· ποτὲ δὲ τὰς τρεῖς ὀνομάζουσιν· καὶ ἑκάστῃ αὐτῶν ὁμοίως τὸ ἀγαθὸν ἀπονέμουσιν· ὡς ὅτ' ἂν λέγῃ μωϋσῆς· ἄκουε ἰσραὴλ· κύριος ὁ θεός σου κύριος εἷς ἐστιν. διὰ τοῦ εἰπεῖν εἷς δηλώσας τὴν μίαν θεότητα· διὰ δὲ τοῦ κύριος εἶτα θεὸς καὶ πάλιν κύριος· τὴν τριάδα σημάνας· παρ' ἧ πᾶν ἐγκόσμιον καὶ ὑπερκόσμιον ἀγαθὸν ὑπῆρξεν καὶ ὑπάρξει τοῖς ἀνθρώποις. καὶ πάλιν· εἶπεν ὁ θεὸς γενηθήτω στερέωμα· καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸ στερέωμα· καὶ ἴδεν ὁ θεὸς ὅτι καλόν· σημειωτέον ὅτι καὶ τρεῖς ὑποστάσεις· καὶ ἑκάστην θεὸν ὀνομάζει· καὶ τὴν συμφωνίαν καὶ τὴν συνεργίαν δείκνυσιν τοῦ εἰπόντος καὶ τοῦ ποιή- 19. b. σαντος

EX his porro omnibus, quæ dicta ſunt, omnino aliena eſſe conſtat a veritate, quæ ab illis affirmantur: ſophiſtæ [2] enim proprium eſt verba loquaciter fundere [3]; ſapientis vero eſt, cum verecundia, & convenienti quæſtu [4] Scripturas perſcrutari. Neceſſe autem eſt, ut deinceps ineptas eorum, ſordidaſque ratiocinationes contentioneſque prætereuntes ac myſtica Sancti Spiritus poculenta [5] aqua ſalſas, ut dici ſolet, aures abſtergentes, oſtendamus, Scripturas ob identitatem Deitatis aliquando quidem unam ex divinis Perſonis, aliquando vero tres nominare, & unicuique ipſarum eodem modo bonitatem attribuere. Ut cum ait Moſes [6]: *Audi Iſrael, Dominus Deus tuus, Dominus unus eſt*: Per vocem, *Unus*, unam indicans Deitatem: per vocem vero *Dominus*, deinde *Deus*, & rurſus *Dominus*, Trinitatem ſignificans: a qua hominibus omne mundanum, & ſupramundanum [7] bonum fuit, atque erit. Et rurſus [8]: *Dixit Deus: fiat firmamentum. Et fecit Deus firmamentum. Et vidit Deus, quod eſſet bonum*. Animadvertendum eſt, hoc in loco & tres Perſonas nominari, & unamquamque Deum vocari, & conſenſionem, atque cooperationem demonſtrari quum illius, qui *dixit*, tum illius qui *fecit*, tum illius

1. *primo loco nominari*) Pro, προστάσσεται, lego, προτάσσεται.

2. *ſophiſtæ*) In græco, σοφιστείας. Hæc autem vox Polluci, apud quem legitur etiam σοφιστία, inelegans videtur ac barbara. Sed tam delicatis auribus non erat Theologus noſter, ut hæc quaſi abſona vitaret. Vide ſegm. 70. a.

3. *fundere*) Notandum antithetum in vocibus σοφιστείας, & σοφίας. Pro, εὑρεσιλογία, vero Clemens Alexandrinus εὑρησιλογίαν dixit in octavo Stromatum pag. 924. Ibi enim legitur: καὶ τὰς ἀγοραίους εὑρησιλογίας, ideſt, ut latina translatio habet, *& forenſes ſermonum inventiones*: quæ tamen interpretatio mihi quidem minus arridet.

4. *quæſtu*) aut, ſi cui magis placeat, *interpretatione*.

5. *poculenta*) Reſpicit, opinor, illud Pauli in 1. ad Cor XIII. 13. *Omnes in Uno Spiritu potati ſumus*.

6 *audi*) Deuter. VI 4. Græca Editio pro, ὁ θεός σου, habet, ὁ θεὸς ἡμῶν, i. e. *Deus noſter*.

7. *mund. & ſupramundanum*) Ideſt, naturale, & ſupernaturale.

8. *dixit*) Gen. I 6, 7, & 8. Plura intermedia verba omittit Didymus,

σαντος ϗ τῦ ἐπαινέσαντος. καὶ πάλιν· προστάττει φησὶν ὁ Θεὸς τῷ μωϋσῇ λέγων· λάλησον ἀαρὼν ϗ τοῖς ὑιοῖς αὐτῦ ὕτως εὐλογήσετε τὸν ἰσραὴλ· εὐλογήσαι σε κύριος· ϗ φυλάξαι σε· ἐπιφάναι κύριος τὸ πρόσωπον αὐτῦ ἐπὶ σὲ ϗ ἐλεήσαι σε· ἐπάραι κύριος τὸ πρόσωπον αὐτῦ ἐπὶ σὲ· ϗ δώῃ σοι εἰρήνην. ἵνα δηλώσῃ τρία πρόσωπα· ὐκ εἶπεν ἅπαξ κύριος εὐλογήσαι σε ϗ ἐπιφάναι σοι ϗ δώῃ σοι εἰρήνην· ἀλλὰ τρίτον ὠνόμασεν κύριος. καὶ ὡς ἡνίκα προφητεύυσιν· ἀγγαῖος μὲν θεόχρηστον ἐκ προσώπυ τῦ πατρὸς φέρων φωνὴν ὕτως ἔχυσαν· ἴσχυε ζοροβάβελ διότι ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι· καὶ ὁ λόγος μυ ὁ ἀγαθός· καὶ τὸ πνεῦμα μυ ἐν μέσῳ ὑμῶν. ἠσαΐας δὲ ἐξ ὁμοτίμων τῶν αὐτοτελῶν ὑποστάσεων ὁμότιμον τὴν ἀποστολὴν γεγενῆσθαι λέγων καὶ ἐν ὀλίγῃ ῥήσει πᾶσαν κοινωνίαν αὐτῶν ἐνδεικνύμενος καὶ βοῶν· καὶ νῦν κύριος κύριος ἀπέσταλκέν με καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῦ. ὐ γὰρ ἁπλῶς δεύτερον ὠνόμασεν κύριος κύριος καὶ ὕτω τὸ πνεῦμα αὐτῦ· ἀλλ' ἵνα καὶ τὰς ὑποστάσεις καὶ τὴν μίαν δηλώσῃ θεότητα καὶ θέλησιν. δαυὶδ δὲ καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ἀρήγει τῷ τοιῷδε κεφαλαίῳ καὶ ᾠδῆς ἔμπλεα πάντα ποιεῖ καὶ ἐκφαίνει ὅπῃ πίστεως ἔσχεν κατὰ τάσδε τὰς λέξεις· ἐν μὲν ιζ ψαλμῷ· τίς θεὸς πάρεξ τῦ κυρίυ; καὶ τίς θεὸς πλὴν τῦ θεῦ ἡμῶν; ὁ θεὸς ὁ περιζωννύων με δύναμιν. ἐν δὲ μη· σὺ ὁ θεὸς ἀντιλήπτωρ μυ εἶ, ὁ θεὸς

Illius qui *laudavit*. Et rurſus [1]: *Præcipit*, inquit, *Deus Moyſi dicens: loquere Aaroni, & filiis ejus. Sic benedicetis Iſraelem. Benedicat te Dominus, & cuſtodiat te. Oſtendat Dominus faciem ſuam ſuper te, & miſereatur tui. Elevet Dominus vultum ſuum ſuper te, & det tibi pacem.* Ut tres indicaret Perſonas, non dixit ſemel: *Dominus benedicat te, & oſtendat tibi, & det tibi pacem:* ſed ter *Dominum* nominavit. Simili modo prophetant Aggæus quidem ex perſona Patris divinam [2] ſententiam proferens, quæ ſic ſe habet [3]: *Confortare Zorobabel, quoniam ego vobiſcum ſum, & Verbum meum bonum, & Spiritus meus in medio veſtri*. Iſaias autem ab Hypoſtaſibus æquali honore dignis, ac per ſe perfectis miſſionem æque honorificam factam fuiſſe dicens, paucisque verbis omnem ipſarum communionem demonſtrans, & clamans [4]: *Et nunc Dominus Dominus miſit me, & Spiritum ſuum* [5]. Nec enim fruſtra bis nominans dixit, *Dominus Dominus*, & poſtea, *Spiritum ſuum:* ſed ut quum Perſonas, tum unam deitatem ac voluntatem denotaret. David vero (nam ipſe quoque hujuſmodi capitulo [6] ſuffragatur) & cantu omnia replet, &, quæ illius eſſet fides, declarat his verbis: in pſalmo quidem XVII [7]: *Quis Deus præter Dominum, & quis Deus præter Deum noſtrum? Deus qui præcinxit me virtute*. In LVIII. autem [8]: *Tu Deus ſuſceptor meus es. Deus meus,*

1. *Præcipit*) Numer. VI. 22, 23, 24, 25, & 26. Græca Editio: καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς μωϋσῆν λέγων . . . . αὐτῦ λέγων· ὕτως εὐλογήσετε τὰς ὑιὰς ἰσραὴλ, λέγοντες αὐτοῖς· εὐλογήσαι κ. τ. λ.

2. *divinam*) Sive, Deo afflante prolatam, aut potius, a Deo editam: ut non omnino idem valeat θεόχρηστος, atque θεόπνευστος. Etenim χρᾶν eſt reſponſa dare, ut homines divinitus inſpirat faciunt. Unde χρησμὸς, χρηστήριον, χρησμῳδία, θεόχρηστος, & ſimilia.

3. *Confortare*) Agg. II. 5, & 6. Senſum potius, quam verba recitat Didymus. Ac ſane verba illa, ϗ ὁ λόγος μυ ὁ ἀγαθὸς, i. e. *& Verbum meum bonum*, in nulla ex græcis Editionibus leguntur. Didymus tamen ea citat alibi, nempe ſegm. 54. b, tamquam ex Scripturis deprompta. Græca porro Complutenſis Editio hoc in loco ſic habet: κατίσχυε ζοροβάβελ . . . . . διότι μεθ' ὑμῶν εἰμι . . . . . τὸ ῥῆμα ὃ διεθέμην πρὸς ὑμᾶς (aliæ Editiones habent, ὁ λόγος, aliæ, τὸν λόγον ὃν διεθέμην ὑμῖν) . . . . ϗ τὸ πνεῦμα μυ ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν.

4. *Et nunc*) Iſai. XLVIII. 16. Complutenſis Editio habet: καὶ νῦν κύριος ὁ θεὸς ἀπέσταλκέ με. Vocem vero, Κύριος, repetitam habet verſiculo ſequenti: ὕτως λέγει κύριος κύριος. Aſt Editio Francofurtenſis anni 1597. iteratam dictionem, κύριος, habet in 16. verſiculo, ut Didymus: cujus lectio hebraico fonti magis conſentanea eſt, in quo legitur nomen *Adonaj* junctum nomini tetragrammato.

5. *Spiritum ſuum*) Quum græca duplicem poſſint habere ſignificationem, ac verti queat tum, *Spiritus ejus*, ut habet Vulg. Interpres, tum, *Spiritum ſuum*, ego eam interpretationem hic ſequor, quæ Didymo ipſi arriſit, ut apparet ex lib. de Sp. Sancto num. 26. Ibi enim hæc legimus: „ Ineffa„ bili itaque, & ſola fide noto ſermone creden„ dum eſt, Salvatorem dictum eſſe exiiſſe a Deo, „ & Spiritum veritatis a Patre egredi, loquente: „ *Spiritus qui a me egreditur*. Cum enim dicere „ poſſet, *de Deo*, ſive, *de Domino*, ſive *de Omni„ potente*, nihil horum tetigit, ſed ait, *de Patre*. „ (Quæ cum in editis libris manca ſint, ſupplenda ſunt ex codice ms. noſtræ Bibliothecæ *S. Salvatoris* Bononiæ, in quo poſt voces, *a Deo*, legitur: „ & „ Spiritum veritatis a Patre egredi loquente: *Spiritus „ qui a me egreditur*. Et pulchre, *Qui de Patre*, „ inquit, *egreditur*. Cum enim &c.) . . . . . Sal„ vatore quoque per Prophetam loquente (ſicut „ manifeſtum eſſe poterit ei, qui totum perlegerit „ locum): *Et Dominus miſit me, & Spiritum ſu„ um*. Siquidem non ſolum Filium, ſed & Spiri„ tum mittit Deus. „

6. *ſuffragatur*) Codex, ἀρυγεῖ. Sed manifeſtum mendum ſuſtuli.

7. *Quis Deus*) Pſ. XVII. verſ. 34., & 35. (ſeu 32. & 33). Pro, καὶ τίς, græca Editio habet, ἢ τίς, id eſt, *aut quis*.

8. *Tu Deus*) Pſ. LVIII. verſ. 10, & 18.

ὁ Θεός μου τὸ ἔλεος αὐτοῦ προφθάσει με· ὁ Θεός μου δείξει μοι ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου. ἐν δὲ ϞΕ· ᾄσατε τῷ κυρίῳ ᾆσμα καινόν· ᾄσατε τῷ κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ· ᾄσατε τῷ κυρίῳ· εὐλογήσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. τρί- 10. a.
τον γὰρ ὀνομάσας ἢ κύριον ἢ θεὸν· τὴν τριάδα παρεδήλωσεν. ἀλλὰ καὶ ἄννα εἰς τὰς βασιλείας προσευχομένη· τὴν τριάδα ἐπεκαλέσατο εἰποῦσα· ἀδωναΐ κύριε ἐλωεὶ σαβαώθ· ἑρμηνεύεται γὰρ τῇ ἑβραΐδι φωνῇ τὸ ἀδωναΐ κύριος· καὶ πάλιν ἑλλάδι φωνῇ εἶπεν κύριος· καὶ τρίτον ἑβραϊστὶ ἔφη ἐλωεὶ σαβαὼθ ὅπερ ἐστὶ Θεὲ στρατιῶν ἤτοι δυνάμεων· ἤδη δὲ νῦν καὶ ἠλίας ὁ Θεσβίτης ἐν τῇ τρίτῃ τῶν βασιλει-

meus, miſericordia ejus præveniet me Deus meus oſtendet mihi in inimicis meis. In xcv. autem [1]: *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra. Cantate Domino: benedicite nomen ejus.* Ter enim nominando aut *Dominum*, aut *Deum*, Trinitatem ſignificavit. Sed & Anna in Regnorum libris orans, Trinitatem invocavit, cum dixit [2]: *Adonai Domine Elohi Sabaoth.* Hebraica enim vox, *Adonai*, vertitur *Dominus* [3], & rurſus græca voce dixit, Κύριος, hoc eſt, *Dominus*, & tertio hebraice [4] dixit: *Elohi Sabaoth*, quod eſt, *o Deus Exercituum*, aut *Virtutum*. Quin & Elias Thesbites in tertia Regnorum hiſto-
ria

1. *Cantate*) Pſ. XCI. verſ. 1, & 2.

2. *Adonai*) 1. Reg. I. 11. Complutenſis Editio pro his quatuor vocibus, binas tantum habet, ut hebræum exemplar, nempe, Κύριε σαβαώθ. Nonnullæ vero aliæ Editiones habent, ut legit Didymus: in his tamen ſcribitur ἀδωναί, & ἐλωί cum iota ſimplici.

3. *Dominus*) Recte Didymus. Nam quamvis nomen יהוה, quod hic habet hebræum exemplar, aliter vertendum ſit; quum tamen Hebræi ſacroſanctum illud nomen pronunciare non auderent, uſus obtinuit, ut ejus loco aliud a Chriſtianis etiam pronunciaretur, pleruмque ſcilicet ſubrogaretur nomen אדני *Adonaj*, quod ſeipſa valet, *Dominus*.

4. *hebraice*) Utrum Didymus hebraicæ linguæ peritus fuerit, non videtur certo definiri poſſe. In ejus libro de Spiritu Sancto num. 15. hæc leguntur. „Quod ſi e diverſo oppoſuerint (Editi libri habent, *oppoſuerit*, ſed legendum eſſe, *oppoſuerint*, ut habet noſter codex, ex toto ſermonis decurſu patet), manifeſte de Spiritu Sancto hæc „dici, quia inferatur ad creationem Spiritus il„lud, quod ſequitur: *Et annuntiam in homines* (Edita exemplaria habent, *in omnes homines*: ſed vocem illam, *omnes*, codex noſter non habet, ac eam merito Vallarſius expungendam conjecit) „*Chrytum ſuum*: in Hebræo habetur: *Annuntiat in hominem* (cod. noſter: *Et annunciant in* „*hominibus*) *loquelam ſuam*. „ Porro hæc verba: *In Hebræo habetur*, & reliqua, Jacobus Baſnagius ab interprete Hieronymo addita eſſe affirmat. *Deinde vero* (inquit ipſe tom. 1. Lect. Antiqq. Caniſii pag. 201.) *aliquoties confugit ad textum hebraicum, Didymo penitus ignotum .... obſervabat optime Hieronymus hæc in Hebræo non legi*. Vide heterodoxi hominis miram confidentiam hoc in loco. Primum affirmat, a S. Hieronymo adjecta dicenda eſſe ea verba: *In hebræo* &c., ſi hebraicam linguam Didymus ignoravit. Deinde *textum hebraicum Didymo penitus ignotum fuiſſe*: quaſi homo Alexandrinus hebraicæ linguæ peritus eſſe omnino non potuerit. At quibus hæc argumentis probat Baſnagius? Αὐτὸς ἔφα, *Ipſe dixit*. Hoc ſatis ſuperque eſſe debet. Mihi quidem, ut verum fatear, tanta confidentia non ſatis probatur: ſed brevis adnotationis anguſtiæ me liberius vagari non patiuntur: itaque perpauca hæc ſubjunxiſſe ſufficiat. Quod ſpectat ad primum, præ manibus habebat Didymus Aquilæ, Symmachi, ac Theodotionis translationes, eiſque utebatur, ut conſtat e ſegm. 163. *a.* hujus operis, & ex aliis, qui ſuperſunt, illius libris, & fragmentis, utque aperte teſtatur Hieronymus in ſecundo adverſus Rufinum. Quod attinet ad alterum, illud tantum tamquam certum auſim aſſeverare, quotieſcumque hebraicas voces in hoc opere transfert Didymus, genuinam atque accuratam eſſe eam, quam affert, interpretationem, ut videre licet non tantum in hoc loco, ſed etiam ſegm. 193. *a.* in voce *Oſanna*; ſegm. 40. *a.* in vocibus, *Bar Jona*; ſegm. 216 *b.* in voce, *Abba* &c. Quin immo id ipſum in ejus libro adverſus Manichæos obſervavi, ubi agit de voce, *Satanas*. At quæ in libro de Spiritu Sancto num. 44 ſcribit ipſe de voce, *Iſrael*, quæque ab Hieronymo adjecta eſſe neminem dubiturum puto, ea talia ſunt, ut non certum quidem, probabilius tamen mihi videatur, Didymum hebraicæ linguæ valde peritum non fuiſſe. Sed Vallarſius quoque in Notis ad eum Didymi locum pag. 123, verba illa: *In Hebræo*, & cetera, ab Hieronymo adjecta cenſet: nullam tamen rationem non affert, ut Baſnagius. *Adnotationem*, inquit, *ex Hebræo non ex Didymi ingenio, qui Hebraicas literas penitus ignorabat, ſed utique ex Hieronymo profectam, mihi perſuadeo. Nam S. quoque Ambroſius, qui lib. 2. de Spiritu Sancto huic ex Amoſi loco objectioni reſpondet, hanc apud Didymum ſolutionem ex Hebræo ſe indicat non legiſſe, cum illam omnino diſſimulet*. Ita vir clariſſimus. Sed ejus conjectura tanti ponderis eſſe non videtur, ut ob illam Hieronymum interpretem Didymi non fidelem habere cogamur: fidelis enim ſane non fuiſſet, ſi quid de ſuo addidiſſet, præſertim quum ea de re lectorem in Præfatione non moneat. Non quæram nunc, an S. Ambroſius aliqua e Didymo revera mutuatus ſit: conſentientes enim hac in re viros doctiſſimos video: quin Rufinus ipſe libro 2. in Hieronymum, etſi Ambroſium, quem ab Hieronymo ipſo ſuggillatum putabat, quodammodo tueatur, id tamen non denegat. Ne illud quidem quæram, an S. Hieronymus S. Ambroſium acriter ac mordaciter carpat, quaſi multa ex Didymo furatum, etſi ægre adducar ut id credam, quidquid hac de re ſenſerit Rufinus in Hieronymum exacerbatus. Illud tantum dicam, quamvis plura ex Didymo Ambroſium deprompſiſſe concedamus, non omnia tamen eum deſcribere voluiſſe, quæ Didymus dictaverat. Didymus quidem objectum ab Hæreticis prophetæ capitulum: *Creans Spiritum, & annuncians .... Chriſtum ſuum*, ita explicat, ut *ſpiritus* nomine *ventum* intelligat. At Ambroſius *ſpiritus* nomine Chriſti quoque animam accipi ibi poſſe contendit: nulla itaque ipſum neceſſitas adigebat, ut lectorem moneret, pro, *Chriſtum ſuum*, in Hebræo legi, *loquelam ſuam*. Quin imo eumdem ſortaſſe ſenſum eſſe cenſuit Ambroſius, ſive legas, *Chriſtum ſuum*, ſive legas *Loquelam ſuam*, aut *Sermonem ſuum*, aut, *Verbum ſuum*, id eſt, Filium: quum Didymo e contrario alius videatur ſenſus, ſi legas, *Chriſtum ſuum*, alius vero, ſi legas, *loquelam ſuam*.

σιλειῶν ἱστορίᾳ τῆς σιδωνίας χήρας τὸν ὑιὸν νεκρὸν ὄντα ἀναβιῶναι εὐξάμενος τρίτον ἐνεφύσησεν εἰς αὐτὸν καὶ οὕτως ἀνέστησεν· ἐκ τούτου μονονουχὶ σημάνας ὡς αὐτὸς ἐν τῇ προσευχῇ τὴν ζωοποιὸν ἐπεκαλέσατο τριάδα· ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς μὴ ἄλλως πιστεύειν καὶ δοξάζειν διδάξας. καὶ τοῖς ὑδροφόροις δὲ παρακελευόμενος δισσεύσατε καὶ τρισσεύσατε· τὰς τρεῖς πανυμνήτους ὑποστάσεις ἰσοδυνάμως καὶ ὁμοτίμως πανταχοῦ ἐν πᾶσιν ἐνεργεῖν παρεδήλου. εἰ δὲ βούλεσθε· γνώριμον ὑμῖν καὶ ἐκ θείας φωνῆς αὖθις τὸ κινούμενον ποιήσω. ἐν γὰρ βίβλῳ γενέσεως ἐν τῇ πυργοποιΐᾳ ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τὰς μακαρίας ὑποστάσεις ἐξέφηνεν πρὸς τὸν ἑαυτοῦ ὑιὸν καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα εἰρηκώς· δεῦτε καταβάντες συγχέωμεν ἐκεῖ αὐτῶν τὰς γλώσσας ἵνα μὴ ἀκούσωσιν ἕκαστος τὴν φωνὴν τοῦ πλησίον. καὶ μωϋσῆς δὲ τὴν ἰσότητα τῆς τριάδος ὡς οἶμαι δηλῶν ἐξέθετο μίαν ἄμπελον ἐν τρισὶ πυθμέσι τοῦτον τοῦ ἄλλου πυθμένος οὐδαμοῦ προβαθέστερον εἰρηκώς· ἵνα μή τις τὴν ὑπόστασιν ταύτην ἐκείνης προτερεύειν νομίσῃ· ἀλλὰ τὰς τρεῖς ἐν μιᾷ συντείνειν θεό- 20.4. τητι πάντες πιστεύωμεν. διὰ τοῦτο καὶ ἡ θεόπνευστος γραφὴ ἐκώλυσεν ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ ἐν ᾧ ἡ τριὰς δοξάζεται ἀναβαθμοὺς ποιεῖν· ὥστε μὴ ὡς ἐν βαθμοῖς διορίζεσθαι ἀνθρώπους καθ᾽ ὕφεσίν τινα εἶναι τὰς θείας ὑποστάσεις. καὶ ἁπλῶς ἡ παλαιὰ διαθήκη τύπον φέρουσα τῆς νέας μυστικῶς καὶ προμηθεστάτως διαλέγεται· αἰνιττομένη μᾶλλον ἐν πολλοῖς ἢ φράζουσα ἐν ταὐτῷ· καὶ φράζουσα πλέον· ἤπερ αἰνισσομένη τὸ ὕστερον ἐκφανθὲν μυστήριον· ὅπως μή τε πλήξῃ τῇ ἀθρόᾳ προσβολῇ τοὺς ἀμυήτους καὶ οὔπω ὄντας σταθεροὺς τε καὶ δεκτικοὺς τῆς θεοπτίας· μήτε μὴν εἰς τὸ παντελὲς ζημιώσῃ· τὸ μὲν

ria ¹ quum oraſſet, ut mortuum Sidoniæ viduæ filium ad vitam revocaret, ter in ipſum inſufflavit, & poſtea illum reſuſcitavit: atque ita non modo oſtendit ſe in oratione vivificam Trinitatem invocaviſſe, ſed & nos docuit, non aliam noſtram aut fidem, aut in reddenda Deo gloria formulam eſſe debere. Quum vero iis, qui aquam portabant, præcepit ²: *Iterum hoc facite;* & : *Tertio hoc facite*, tres haſce omnibus hymnis dignas Perſonas æquali vi ubique in omnibus operari, & æqualiter honorandas eſſe indicavit. Quod ſi vobis placet, ex divina quoque voce rurſus id ipſum, de quo agitur, vobis notum faciam. Nam cum turris, ut eſt in libro Geneſis, ædificaretur, Deus & Pater beatas Perſonas manifeſtavit, ita Filium ſuum, & Sanctum ejus Spiritum alloquens ³: *Venite, deſcendamus, confundamus ibi linguas eorum, ut non audiat unuſquiſque vocem proximi ſui*. Moyſes autem ad oſtendendam, ut opinor, Trinitatis æqualitatem, unam *vitem* expoſuit *in tribus propaginibus* ⁴, nuſquam vero alteram propaginem altera profundiorem ⁵ dixit: ne quis ſcilicet unam Perſonam altera priorem putet, ſed tres ad unam Deitatem ſpectare credamus univerſi. Qua etiam de cauſa in altari, in quo Trinitas glorificatur, gradus fieri vetuit divina Scriptura ⁶: ne ſcilicet homines, ſicut in gradibus, divinas Perſonas ita definirent, ut alteram altera inferiorem dicerent. In ſumma Vetus Teſtamentum Novi typum ferens, myſtice, & conſultiſſime loquitur, myſterium hocce, quod poſtea patefactum fuit, ænigmatice potius multis in locis indicans, quam in uno eodemque ⁷ explanans, ac ſimul magis illud explicans, quam obſcure indicans: ne ſcilicet aut eos, qui initiati non erant, quique nondum ſatis firmi, divinæque cognitionis capaces exſiſtebant, repentina impreſſione percelleret, aut omni eos damno afficeret: illud enim eſſet

1. *hiſtoria*) lib. 3. Reg. XVII. 21. Eodem modo Juſtinus in Cohortatione ad Græcos num. 31. hunc librum citat. Οὐκ ἀπὸ τῆς τρίτης (inquit) τῶν βασιλειῶν ἱστορίας; κ. τ. λ. *Nonne ex tertia Regnorum hiſtoria?* &c.

2. *Iterum*) lib. 3. Reg. XVIII. 34. Complutenſis Editio habet, δευτερώσατε, & τρισσεύσατε. Nonnullæ aliæ δευτερώσατε, & τρισσώσατε

3. *Venite*) Gen. XI. 7. Complutenſis Editio; δεῦτε, καὶ καταβάντες συγχέωμεν αὐτῶν γλῶσσαν .... ἕκαστος τῆς φωνῆς Nonnullæ aliæ Editiones habent ut legit Didymus.

4. *propaginibus*) Gen. XL. 9, & 10.

5. *profundiorem*) Vox, προβαθὺς, deeſt in Vulgatis Lexicis, aut nullo exemplo illuſtrata affertur, ut in Patricii Lexico.

6. *Scriptura*) Exod. XX 26. Eodem plane modo, quo Didymus, hunc Exodi locum accepit auctor Gloſſarum in Exodum, anno 1756. in *Faſciculo Anecdotorum* a me editus. *Nihil* (inquit pag. 216) *in Trinitate ſuperius, nihil inferius credendum eſt, ne gradus faciamus, ſicut Arius, dicendo Patre Filium minorem, & Filio Spiritum Sanctum*.

7. *eodemque*) In græco, ἐν ταὐτῷ, quod ſumi etiam poteſt adverbii inſtar, ut valeat, *ſimul*, *una*, ſive, ut Vulg. Interpres loqui ſolet, *in unum*.

μὲν γὰρ ἦν ἀπειρίας· τὸ δὲ ἀπανθρωπίας. πολλάκις δὲ καὶ ἅπερ τυχὸν ἐνταῦθα ἡμῖν δυσεφίκτως ἔφρασεν· δι' ἑτέρας γραφῆς τὴν λύσιν παρέσχετο. ἡ δὲ νέα οὐκ ἔτι ὡς ἐν σκιᾷ καὶ παραπετάσματι· ἀλλὰ σαφῶς καὶ διαῤῥήδην φράζει ὡς μαρτυροῦσιν οὗτοι· παῦλος γράφων ῥωμαίοις μέν· εἴπερ εἷς ὁ θεός. γαλάταις δὲ καὶ κορινθίοις· ὁ θεὸς εἷς ἐστιν. καὶ πάλιν δὲ κορινθίοις τὸ δεύτερον· ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν. ἐνταῦθα διὰ τὸ ταυτὸν τῆς θεότητος πρῶτον ἐμνημόνευσεν τοῦ υἱοῦ καὶ οὕτω τοῦ πατρός· εἶτα τοῦ ἁγίου πνεύματος αὐτοῦ· κοινωνίαν δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ εἶπεν τῆς μιᾶς θεότητος καὶ δόξης καὶ βασιλείας. ποία γὰρ ἄλλη ἐπὶ θεοῦ κοινωνία; ἐφεσίοις δέ· εἷς κύριος· μία πίστις· ἓν βάπτισμα· εἷς θεὸς καὶ πατὴρ πάντων ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν. εἶτα τοῖς αὐτοῖς· τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν θεὸν καὶ πατέρα ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· ἵνα δῷ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον κατοικῆσαι τὸν χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις. ὧδε πάλιν ὁμοίως διὰ τὸ ἰσότιμον τῶν ὑποστάσεων μετὰ τὸν πατέρα πρῶτον τοῦ πνεύματος καὶ οὕτω τοῦ υἱοῦ ἐμνημόνευσεν. καὶ πάλιν κορινθίοις· παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοὶ διὰ

eſſet imperitiæ, hoc autem inhumanitatis. Sæpe vero etiam eorum [1], quæ ex occaſione uno in loco nobis dixit ad comprehendendum difficilia, ſolutionem, explicationemque in alio capitulo præbere conſuevit. Novum autem Teſtamentum non jam tamquam in umbra, & ſub velo, ſed manifeſto, & expreſſe loquitur, ut teſtantur ii, quorum verba ſubjicio. Paulus Romanis quidem ſcribens [2]: *Siquidem unus eſt Deus*. Galatis vero, & Corinthiis [3]: *Deus unus eſt*. Et rurſus in ſecunda ad Corinthios [4]: *Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti, & charitas Dei, & communicatio* [5] *Sancti Spiritus cum omnibus vobis*. Hic ob identitatem Deitatis primum nominat Filium, deinde Patrem, ac poſtea Sanctum ejus Spiritum. *Communicationem* autem, ſeu communionem Spiritus Sancti cum Patre, & Filio dum dixit, unius Deitatis, & gloriæ, & dominationis, ſeu regni communionem indicavit · quæ enim alia eſt in Deo *communio*? Ad Epheſios vero [6]: *Unus Dominus, una fides, unum baptiſma, unus Deus, & Pater omnium, qui eſt ſuper omnes, & per omnia, & in omnibus* [7]. Deinde ad eoſdem [8]: *Hujus rei gratia flecto genua mea ad Deum & Patrem* [9], *ex quo omnis paternitas in cælis, & in terra nominatur, ut det vobis ſecundum divitias gloriæ ſuæ virtute corroborari per Spiritum ejus in interiorem hominem* [10] *habitare Chriſtum per fidem in cordibus*. Hoc in loco rurſus ſimili ratione ob æqualitatem honoris, qui ſingulis Perſonis debetur, poſt Patrem prius meminit Spiritus, deinde Filii. Et rurſus ad Corinthios ſcribens [11]: *Obſecro autem vos, fratres, per Dominum* no-

G

1. *eorum*) In græco, ἅτερ, pro, ἅπερ. Vide Not. 7. pag. 30.

2. *Siquidem*) Rom. III. 30. Græca Editio, ἐπείπερ, pro, εἴπερ.

3. *Deus*) Galat. III. 20, & in 1. ad Cor. VIII. 4, & 6.

4. *Gratia*) 2. ad Cor. XIII. 13. Græca Editio omittit vocem, ὑμῶν, quam & Vulgatus legit, & Didymus tum hic, tum in libro de Spiritu Sancto num. 16, ubi edita exemplaria habent, *ſit ſemper cum omnibus vobis*: ſed codex noſter omittit binas voces, *ſit ſemper*, ut eas omittit Didymus hoc in loco.

5. *communicatio*) Ita vertit Vulg. Interpres, ac Hieronymus in Didymi libro jam laudato. Vox tamen, *communio*, Didymi ſcopo accommodatior hic videtur.

6. *Unus*) Epheſ. IV. 5, & 6.

7. *in omnibus*) Græca Ed. addit, ὑμῖν, i.e. *vobis*. Vulgatus lat. *nobis*.

8. *Hujus*) Epheſ. III. 14, 15, 16, & 17. Hoc Scripturæ teſtimonium, ac duo quæ proxime antecedunt, ſimili modo Macedonianis objicit Didymos in libro de Spiritu Sancto.

9. *ad Deum & Patrem*). Græca Editio: πρὸς τὸν πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Et paulo poſt: ἵνα δῷ: quæ modo citavit Didymus ſegm. 27. a. Vide & ſegm. 58. a.

10. *in interiorem hominem*) Ita Vulg. Interpres. Hieronymus vero in Didymi libro de Spiritu Sancto num. 24. vertit, *in interiori homine*, atque hæc verba jungit non cum iis quæ antecedunt, ſed cum his quæ ſequuntur. Hæc enim ibi legimus „ Necnon & illud conſiderandum, quod „ in corde, & ſenſu (cod. noſter: *& in ſenſu*) „ habitare non poteſt creatura, niſi Deus, & Ser„ mo ejus, in Spiritu Sancto.... Per fidem quip„ pe habitare Chriſtum in interiori homine in Spi„ ritu, ait Apoſtolus ita ſcribens: *In Spiritu in* „ *interiori homine habitare Chriſtum per fidem in* „ *cordibus veſtris* (codex noſter mendoſe, ut vi„ detur: *noſtris*). Ipſe quoque „ & reliqua.

11. *Obſecro*) Non in epiſtolis ad Corinthios ſcriptis hæc exſtant, ſed Rom. XV. 30. Vide Notam 2. pag. 3.

διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ πνεύματος συναγωνίσασθαί μοι ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν θεόν. ἑβραίοις δέ· εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος καὶ πᾶσα παράβασις καὶ παρακοὴ ἔλαβεν ἔνδικον μισθαποδοσίαν· πῶς ἡμεῖς ἐκφευξόμεθα τηλικαύτης ἀμελήσαντες σωτηρίας; ἥτις ἀρχὴν λαβοῦσα λαλεῖσθαι διὰ τοῦ κυρίου· ὑπὸ τῶν ἀκουσάντων· εἰς ἡμᾶς ἐβεβαιώθη συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ θεοῦ σημείοις τε καὶ τέρασιν καὶ ποικίλαις δυνάμεσιν καὶ πνεύματος ἁγίου μερισμοῖς κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν. διὰ μὲν τοῦ κυρίου· δεδήλωται ὁ υἱός· διὰ δὲ τοῦ θεοῦ ὁ πατήρ· εἶτα καὶ τὸ αὐτεξούσιον καὶ παντοδύναμον τοῦ ἁγίου πνεύματος. καὶ ὁ υἱὸς δὲ ἔδειξεν τὴν μὲν μίαν θεότητα· διὰ τοῦ εἰπεῖν· τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεός. τὰς δὲ ἰσοτίμους καὶ ἰσοδυνάμους τρεῖς ὑποστάσεις διὰ τῆς περὶ τὸ βάπτισμα διδαχῆς. μὴ εἰπὼν δὲ πειραστικῶς ἐξετάσαντι τῷ νομικῷ μή με λέγε ἀγαθόν· ἀλλὰ τί με λέγεις ἀγαθόν; ἔδειξεν ὡς καὶ αὐτὸς ἀγαθός ἐστιν ἐν ἴσῳ τῷ πατρί· καὶ ἐκ τῆς πατρικῆς ἀγαθότητος ἐκφαίνεται ἡ αὐτοῦ· καὶ δείκνυται ἀπὸ ἀγαθοῦ ἀγαθὸς γεγεννημένος. εἰ γάρ φησιν οἶδας με ἀγαθὸν καὶ μὴ συμπλέκεις τῷ διδασκάλῳ τὴν λέξιν ὡς τὸ εὖ δοῦλε ἀγαθέ· καὶ ὡς ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας προφέρει τὸ ἀγαθόν· καὶ ὡς ἀγαθὸς ἦν σα-

noſtrum Jeſum Chriſtum, *& per charitatem Spiritus*, *ut odjuvetis me in orationibus pro me od Deum.* Ad Hebræos autem[1]: *Si enim*, *qui per Angelos dictus eſt ſermo*, *factus eſt firmus*, *& omnis prævaricotio*, *& inobedientia occepit juſtam mercedis retributionem*; *quomodo nos effugiemus*, *ſi tontom neglexerimus ſalutem? quæ cum initium occeperit*, *ad loquendum per Dominum*, *ab eis*, *qui oudierunt*, *in nos confirmoto eſt*, *conteſtante Deo & ſignis*, *& portentis*, *& voriis virtutibus*, *& Spiritus Saocti diſtributionibus juxta ſuom volontatem.* Porto hic *Domini*[2] vocabulo ſignificatur Filius, *Dei* autem voce Pater: Deinde auctoritas, quam ex ſemetipſo habet Spiritus Sanctus, ejuſque omnipotentia, declaratur. Quin Filius quoque unam quidem Deitatem oſtendit dicendo[3]: *Quid me dicis bonum? nemo bonus*, *niſi unus Deus*: Trium autem Perſonarum æqualem dignitatem, ac potentiam oſtendit per ea, quæ docuit de baptiſmo[4]. Cum vero Le-
53.b. giſperito, qui eum tentando interrogaverat, non reſponderit: *Ne dicos me bonum*; ſed: *Quid me dicis bonum?* oſtendit hac reſponſione & ſemetipſum *bonum* eſſe æque ac Patrem, & ex Patris bonitate ſuam pateſieri bonitatem, & ſe *bonum* a bono[5] generatum eſſe demonſtrat. Si enim [inquit] noſti me *bonum*, & non cum *Mogiſtri* voce connectis hanc vocem (eo ſenſu quo dictum eſt illud[6]: *Euge ſerve bone*; & illud[7]: *Bonus homo ex bono theſauro corais profert bonum*; Et illud[8]: *Bonus*

---

1. *Si enim*) Hebr. II. 2, 3, & 4.

2. *Domini*) Simili modo Pauli verba accipit in libro de Sp Sancto num 23, ubi hæc leguntur:
» Unde & Apoſtolus (*codex noſter habet*, Paulus)
» .... alium eum eſſe ab omnibus Angelis demon-
» ſtrat, dicens: *Cui enim Angelorum dixit ali-*
» *quando: Sede a dextris meis* ..... Et poſt alia:
» *Quomodo nos effugiemus*, *tantam negligentes ſa-*
» *lutem? quæ principium accipiens ad loquendum*
» *per Dominum* ..... Hoc enim quod ait, *cui An-*
» *gelorum*, æque accipitur, ac ſi diceret (*cod.*
» *noſter*: dixerit): *Nulli*: per angelicum nomen
» ſignificans omnium ſubſtantiam inviſibilium crea-
» turarum. Neque enim ulli (*emendandum eſt*
» *ex noſtro codice ſic*: Neque enim nulli) qui-
» dem Angelorum, & aliæ cuidam rationabili crea-
» turæ dixit Deus: *Sede a dextris meis*. In com-
» mune itaque Sermo pronunciat, non eſſe dictum
» cuiquam creaturæ, *Sede a dextris meis*. Et hoc
» in commune de creatura pronuncians (*ſic emendo*
ex noſtro codice; *editi enim libri habent*: de crea-
» tura. Et pronuncians), de omnibus inviſibilibus
» creaturis ait, eas eſſe adminiſtratores (*cod. no-*
» *ſter*: adminiſtratorios) ſpiritus.... Quomodo
» igitur alius eſt ab univerſa creatura *Dominus*,
» per quem *principium ad loquendum accepe-*
» *rat* (*cod. noſter*, accepit) illa magna *ſalus*
» ...; ſed & *Deus*, qui teſtimonium perhibet *ſignis*
» *& portentis* iſti ſaluti, alius eſt ab omnibus ad-
» miniſtratoriis ſpiritibus: Sic & *Spiritus San-*
» *ctus*, cuius *diviſionibus juxta voluntatem eius*
» teſtimonium perhibet Deus, diſtribuens eum,
» non per concisionis (*cod. noſter*, conciſionum)
» partes, ſed per communionem, quibus eum
» præſtare decreverit, alterius eſt & ipſe ſubſtan-
» tiæ ab his in quæ diſpartitur effuſus (*codex no-*
» *ſter*: diſpertitur diffuſus).

3. *Quid me*) Matth. XIX. 17, & Marc. X. 18, & Luc. XVIII. 19.

4. *de baptiſmo*) Matth. XXVIII. 19. *Baptizantes eos in nomine Patris*, & reliqua.

5. *bonum a bono*) Eadem plane ſcribit Didymus in libro de Spiritu Sancto, num. 53. *Bonus* (inquit) *Dominus noſter Jeſus Chriſtus*, *& ex bono Patre generatus eſt.*

6. *Euge*) Matth. XXV. 21, & alibi.

7. *Bonus*) Matth. XII. 35 Græca Editio pro, *προφέρει τὸ ἀγαθόν*, habet, *ἐκβάλλει τὰ ἀγαθά*. Vulgatus vero Int. *profert bona*.

8. *Bonus erat*) lib. 1. Reg. II. 18 (ſeu 26). Complutenſis Editio habet: *ἦν ἀγαθὸν* (nempe *τὸ παιδάριον σαμουὴλ*) *μετὰ κυρίου καὶ ἀνθρώπων*. Vulgatus Interpres: *Placebat tam Domino*, *quam hominibus*.

σαμουὴλ μετὰ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· καὶ ἀγαθὸς ἦν σαοὺλ υἱὸς κεὶς ἐκ φυλῆς βενιαμὶν ὑψηλότερος παντὸς ἰσραὴλ ὑπὲρ ὠμίαν καὶ ἐπάνω· καὶ ἀγαθὸς κύων ὁ ζῶν ὑπὲρ τὸν λέοντα τὸν τεθνηκότα· μηδὲν παραιρῶ τοῦ πρωτουργοῦ ἀγαθοῦ· ἀλλ' ὡς θεόν με ἐπίγνωθι· μὴ ἄλλον τῇ θεότητι τοῦ πατρὸς· ἀλλὰ τῇ ὑποστάσει· μία γὰρ ἡ ἀμφοτέρων θεότης. ἐπεὶ οὐκ ἔτι τὸ πρῶτον ἀγαθὸν· ἓν εὑρίσκεται. ἀνέγνως γάρ που φησίν· ὡς ἀγαθόν σοι πεποιθέναι ἐπὶ τὸν κύριον· ἢ πεποιθέναι ἐπ' ἄνθρωπον. τὸ γὰρ προσκολλᾶσθαι τῷ θεῷ· ἀγαθόν ἐστιν· καὶ ὡς ἀγαθῷ· ἀκολουθεῖν μοι καὶ κατ' ὄπιν μου βαίνειν ὑμᾶς ἀεὶ προέτρεψα. διὸ οὐκ εἶπεν μὲν οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ πατὴρ· ἀλλ' οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεός· ὡς καὶ ἐν ἄλλῳ που λέγει· τί με λέγετε κύριε κύριε καὶ οὐ ποιεῖτε τοὺς ἐμοὺς λόγους; ἡ γὰρ κτίσις φησὶν κατὰ μετοχὴν τὴν ἀγαθότητα ἔχει ἀπομιμουμένη πρὸς δύναμιν τὴν ἑαυτῆς εἰ θέμις εἰπεῖν τὴν ἔμφυτον καὶ τελείαν τοῦ θεοῦ ἀγαθότητα καὶ δι' αὐτῆς σωζομένη· καὶ ἔστιν ὕπαρξις τοῦ ἐν αὐτῇ ἀγαθοῦ·

Bonus erat Samuel cum Deo, & hominibus; & illud [1]: *Bonus erat Saul filius Cis ex tribu Benjamin, magis procerus inter omnes Iſraelitas ab humero & furſum*; & illud [2]: *Bonus canis vivus ſuper leonem mortuum*): Nihil adimas primario Bono, ſed ſicut Deum me agnoſce, non alium Deitate a Patre, ſed Hypoſtaſi: una eſt enim amborum Divinitas; alioquin primum Bonum jam non unum eſſe invenietur: legiſti enim (inquit) alicubi [3], *Bonum eſſe* tibi *confidere in Domino, quam confidere in homine*: nam *adhærere* [4] *Deo bonum eſt*: ac vos ego me tamquam bonum *ſequi*, & *poſt me venire*, ſemper hortatus ſum. Propterea non dixit: *Nemo bonus, niſi unus Pater*; ſed [5]: *Nemo bonus, niſi unus Deus*: quemadmodum & alibi ait [6]: *Quid me dicitis, Domine, Domine, & non facitis ſermones meos?* Creatura enim, inquit, per participationem habet bonitatem, imitatione exprimens pro ſuis ipſius viribus, ſi ita loqui fas eſt, innatam, & perfectam Dei bonitatem, & per hanc ſalva facta [7]: Bonum autem, quod in ipſa

1. *Bonus erat Saul*) Vide lib. 1. Reg. IX 2, & 2. Inde enim hæc protulit Didymus, ſenſum tamen potius allegans, quam verba. Sic enim habet Complutenſis Editio. καὶ ἦν ἀνὴρ ἐκ τῶν υἱῶν βενιαμίν, καὶ ὄνομα αὐτῷ κίς . . . . καὶ τούτῳ υἱός, καὶ ὄνομα αὐτῷ σαούλ . . . ἀγαθός, καὶ οὐκ ἦν ἐν υἱοῖς ἰσραὴλ ἀγαθὸς ὑπὲρ αὐτόν, ὑπερωμίαν καὶ ἐπάνω ὑψηλὸς ὑπὲρ πᾶσαν τὴν γῆν.

2. *Bonus canis*) Eccleſiaſtæ IX 4. Græca Editio: ὁ κύων ὁ ζῶν αὐτὸς ἀγαθὸς ὑπὲρ τὸν λέοντα τὸν νεκρόν.

3. *Bonum eſſe*) Pſalm. 117. verſ. 8.

4. *adhærere*) Pſalm. 72. verſ. 27.

5. *Nemo*) Marc. X. 18, & Luc. XVIII. 19. Simili modo Ambroſius lib. 2. de Fide cap. 1. ſcribit: *Et ideo circumſpectione cæleſti non dixit: Nemo bonus, niſi unus Pater; ſed: Nemo bonus niſi unus Deus.* Quod ſi quinque S. Doctoris libri *de Fide*, aut liber *de Incarnationis Dominicæ Sacramento*, imo liber ipſe *de Myſteriis*, cum tribus hiſce Theologi noſtri libris conferrentur, non pauca invenirentur utrobique ſimilia. Numquid ergo, quemadmodum Ambroſium ipſum in ſuis de Spiritu Sancto libris aliqua ex Didymo deprompſiſſe fatentur eruditi Theologi, idque S. Hieronymi, aut Rufini, aut utriuſque ſcilicet, aut, quod veriſimilius credere me juvat, Rufini dumtaxat teſtimonio firmatur; Ita aliqua eumdem Ambroſium in libris *de Fide* ex hoc Didymi opere, aut ex duobus libris *contra Arianos* ſcriptis deſumpſiſſe ſtatim conjiciemus? Teſtatur (fateor) Rufinus aliqua Sanctum illum Mediolanenſium Epiſcopum ex Græcis Patribus in opera ſua derivaſſe, dum hæc de ipſo ſcribit lib. 2. in Hieronymum: *Qui* (alii legunt, *quod*) *etiamſi ſecutus eſt græcas catholicas noſtrorum Scriptores, & aliquid de eorum ſcriptis præſumpſit, non continuo hæc debuit tua eſſe ſumma cura, . . . ut pro hac cauſa interpretareris librum Didymi de Sancto Spiritu, ut furta illius cognoſcerentur.* Ita Rufinus. Quod ſi illud etiam dicere liceret, quod mihi magni illius Doctoris opera legenti contingit, adderem, plures identidem locutiones in eo occurrere, quæ faſtidioſis quidem Latinorum Grammaticorum auribus duriuſculæ videntur, ſed mihi non minus ſapiunt quam cetera, quod Scriptorem in iis, etſi minus latinis, agnoſcere videar græca exprimentem. Atque ut id magis perſpicuum ſit, quod volo, unum ſaltem afferre exemplum opus eſt. In extremo libro de Incarnationis Dominicæ ſacramento hæc de Spiritu Sancto ſcribit Ambroſius: *Spiritus intelligentiæ, ſanctus . . . . ſubtilis, bene mobilis, diſertus . . . inviolabilis . . . poſſibilis, ſtabilis, integer*, & reliqua. Quis, quæſo, intelliget, cur Spiritus Sanctus *ſubtilis, bene mobilis, inviolabilis, poſſibilis, ſtabilis, integer* dicatur ab Ambroſio, niſi ab eo reſpici græcas voces, λεπτόν, εὐκίνητον, ἀπήμαντον, δυνατόν, βέβαιον, ἄρτιον animadvertat? Quin etiam interdum græcas ipſas voces a græcis Patribus adhibitas apponit. Nemo tamen, opinor, diffitebitur, facili negotio fieri poſſe, ut, cum duo eadem de re ſcribunt, ſimilia, aut etiam aliquando eadem excogitent.

6. *Quid me*) Luc. VI. 46, ubi Græca Editio: Τί δέ με καλεῖτε, κύριε, κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω; i. e. *Quid autem vocatis me, Domine, Domine; & non facitis quæ dico?* Clemens quoque Alexandrinus in ſeptimo Stromatum bis allegans hunc locum, nempe pag. 703, & 896, pro καλεῖτε, habet λέγετε. Nam primo in loco ſic citat: τί με λέγετε, κύριε κύριε· καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω; In ſecundo autem: τί με λέγετε, κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε τὰ θελήματα τοῦ πατρός μου;

7. *imitatione exprimens . . . ſalva facta &c.*) Affinia ſcribit Didymus in Enarratione in primam Joannis epiſtolam ad caput tertium. Scriptoria autem hæc ſunt in bello adverſus Manichæos exercitati, qualis erat Didymus, & nefanda Baſilidis, Valentini, Marcionis dogmata, totamque illam errorum colluviem tacite abominantia. Quorum alii creaturas *natura*, non electione, non libera voluntate, malas comminiſcebantur, ut Manichæi; alii *natura* homines *ſalvos fieri*, ut Valentinus, teſte Clemente in quinto Stromatum; alii *natura* fideles & electos eſſe, ut Baſilides. Idcirco ſubjun-

θῦ· τὸ μετέχειν τῆς τῦ θεῦ προσκολλωμένην αὐτῷ τῇ ὑπακοῇ καὶ τῷ πρός αὐτόν ἔρωτι. ἐγράφη γὰρ ὡς οἱ μακρύνοντες ἑαυτὲς ἀπὸ σῦ ἀπολῦνται. καὶ μακρὰν ἀπέχει ὁ θεός ἀπὸ ἀσεβῶν. καὶ μακρὰν ἀπὸ ἁμαρτωλῶν ἡ σωτηρία. δῆλον δέ ὡς σχέσει καὶ διαθέσει διὰ τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐναντίωσιν καὶ τὸ πρὸς ἀρετὴν βραδος· ἀλλ' ὐ τόπῳ. Ὅτι δὲ καὶ αὐτός ἀγαθός ἐστιν ἅτε φύσει τῷ ἀγαθῷ πατρὶ ὑπάρχων ἕν· αὐτός τε ἐν ματθαίῳ λέγει· εἰ ὁ ὀφθαλμός σῦ πονηρὸς ἐστιν· ὅτι ἐγὼ ἀγαθός εἰμι; καὶ πάλιν· μαρία τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο· ἥτις ὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς. ἔλεγεν δὲ ἀγαθὴν μερίδα ἑαυτόν. ϗ συνεξαγγέλλεσιν δὲ αὐτῷ ὐκ ἀφανεῖς ἄνδρες ἀλλὰ καὶ σφόδρα προσομιλήσαντες τῷ θείῳ πνεύματι. οἱ δέ εἰσιν μεταξὺ τῶν ἄλλων τῶν συνοπαδῶν αὐτοῖς οὗτοι. ὁ ἱεροψάλτης ἐν ριζ ψαλμῷ· ἐξομολογεῖσθε τῷ κυρίῳ ὅτι ἀγαθός. ϗ ἐν τῷ αὐτῷ· ἀγαθὸς κύριος τοῖς ὑπομένεσιν αὐτόν· ψυχῇ ἐκζητέσῃ αὐτόν. ϗ ἡσαΐας· κύριος κριτὴς ἀγαθὸς τῷ οἴκῳ ἰσραήλ. Ὅτι δὲ ϗ τὸ ἅγιον τῦ θεῦ πνεῦμα ἀγαθόν ὑπάρχει· ὁ μνημονευθεὶς δαυίδ ἐν κδ ψαλμῷ μελῳδεῖ· τὸ πνεῦμά σῦ τὸ ἀγαθόν ὁδηγήσει με ἐν γῇ εὐθείᾳ. πρὸς δὴ τέτοις εἰ ἀγαθόν ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ ϗ τὰ ῥήματα τῦ ὑῦ· ἔφη γὰρ ἐγώ εἰμι ἡ ζωή· ϗ πάλιν

ipſa exſiſtit, in eo ſitum eſt, ut illius bonitatis, quæ Dei eſt, particeps fiat, ei per obedientiam, & per amorem erga ipſum, adhærendo. Scriptum eſt enim [1]: *Qui elongant ſe a te, peribunt*; Et [2]: *Longe abeſt Deus ab impiis*: Et [3]: *Longe a peccatoribus ſalus*. Manifeſtum porro eſt, de habitu, & affectu hæc dici, eo quod Bono contrarii ſint, & ad virtutem tardi peccatores, non autem de loco. Quod autem & ipſe bonus ſit, utpote natura *unum* cum bono Patre, ipſemet in Matthæo dicit [4]: *An oculus tuus nequam eſt, quia ego bonus ſum?* Et rurſus [5]: *Maria bonam partem elegit, quæ non auferetur ab ea*. Semetipſum autem dixit *bonam partem*. Idem vero, ac ipſe, prædicant viri non obſcuri, ſed divino Spiritui valde familiares: nempe, præter alios, qui ipſos ſequuntur, iſti. Sacer Pſaltes in CXVII. Pſalmo [6]: *Confitemini Domino, quoniam bonus*. Et in eodem [7]: *Bonus eſt Dominus exſpectantibus eum, animæ exquirenti illum*. Et Iſaias [8]: *Dominus judex bonus domui Iſrael*. Quod autem Sanctus quoque Dei Spiritus bonus ſit, memoratus David in XXIV. Pſalmo canit [9]: *Spiritus tuus bonus deducet me in terra recta* [10]. Ad hæc, ſi bona eſt Vita æterna, ac ſi bona ſunt verba Filii (ait enim [11]: *Ego ſum Vita*: & rur-

git Didymus: *ipſi per obedientiam... adhærendo*, & cetera. In libro quoque de Spiritu Sancto, num. 45, veluti argumenti ſui paumper oblitus, ab eo ad Manichæorum confutationem digreditur. *Arguendus eſt* (inquit) *ex præſenti capitulo Hæreticorum error, qui... alium Deum bonum, alium juſtum eſſe* (vocem, *eſſe*, addo ex noſtro codice) *finxerunt..... Salvatore etiam in Evangelio juſtum, & bonum Patrem liquido atteſtante*: Pater juſte, mundus (cod. noſter: *Et mundus*, ut legitur in græcis Bibliis) te non cognovit..., *Et hæc quidem e latere contra Hæreticos ſtrictim dicta ſunt* (cod. noſter: *ſint*). *Tempus autem eſt*, &c. Enarratio vero in primam Petri Epiſtolam, cap. 2. ad ea verba, *genus electum*, & cetera, hanc habet digreſſiunculam: *Fugiendum eſt itaque de naturis loqui, quod Manichæi proponunt, dicentes bonam, ſeu malam naturam, etiam propter præſentes voces. Nam quod eligitur, non ex natura, ſed virtutis munere poſſidetur*. Quin imo in iis Enarrationibus identidem ad hunc ipſum ſermonem redit. Vocabulum vero illud, ἔμφυτος, valet, *innatam*, nempe *naturalem*, cujuſmodi non eſt creaturæ bonitas, ἔμφυτος, ſeu *naturalis*, immerito dicta ab Hæreticis.

1. *Qui elongant*) Pſalm. 72. verſ. 26. (ſeu 27).

2. *Longe*) Prov. xv. 31. (apud Vulg. 29.)

3. *Longe a peccatoribus*) Pſalm. cxviii. verſ. 154 (ſeu 155). Francofurtenſis Editio habet: ἡ σωτηρία. Sed Complutenſis, ut legit Didymus.

4. *An oculus*) Matth. xx. 15. Nonnullæ Editiones pro, εἰ, habent, ἢ.

5. *Maria*) Luc. X. 42.

6. *Confitemini*) Pſ. 117. verſ. 1, & 29. In libro quoque de Spiritu Sancto, num. 53, ad Filium refert Didymus hunc Pſalmi locum.

7. *Bonus eſt*) Non in Pſalmis hæc exſtant, ſed in Jeremiæ Thren. III. 25, ubi Complutenſis Editio habet, ψυχὴ ἣ ζητήσει, i. e. *anima quæ quæret*. Francofurtenſis: ψυχῇ ἣ ζητήσει, i. e. *animæ, quæ quæret*. Vulgato Interpreti conſentit Cæcus noſter, quem ſi memoria fefellit hoc in loco, non fefellerat tamen in libro de Spiritu Sancto num. 45; ibi enim hoc teſtimonium citat ex Jeremia.

8. *Dominus*) Fruſtra hæc quæſieris in Vulgata Tranſlatione. Græca LXX. Interpretum ea habet Iſai. LXIII. 7.

9. *Spiritus*) Pſalmo non XXIV, ſed CXLII, verſ. 12 (ſeu 10).

10. *in terra recta*) Aut, *in terram rectam*, ut eſt in Vulg. Int., atque Hieronymus transfert in Didymi libro de Spiritu Sancto, num. 53, ubi cum Didymus prius ſic citaſſet: *Spiritus tuus bonus deducet* (ſive, ut habet noſter codex ms. Biblioth. S. Salv. Bononiæ, *diriget*) *me in terram rectam*; ſtatim ſubdit: *Scimus autem in quibuſdam exemplaribus ſcriptum eſſe: Spiritus Sanctus tuus*. Codex quidem noſter caret voce illa, *Sanctus*, ſed mendoſe, ut reor. Nimirum pro τὸ ἀγαθόν aliquos ſcripſiſſe τὸ ἅγιον, conjicio. Quam lectionem mendoſam Didymus comperiſſet, ſi hebraicum fontem adiiſſet. Hieronymus vero, ſi qua in tranſlatione ejus libri emendare voluiſſet, ut aliqui ſuſpicati ſunt, locum illum Didymi alio nunc modo legeremus.

11. *Ego ſum*) Joann. xi. 25, & xiv. 6. *Ego ſum .... Vita*.

λιν· τὰ ῥήματα ἃ λελάληκα ὑμῖν· πνεῦμά ἐστιν καὶ ζωή ἐστιν· καὶ εἰ ἀγαθὸν τοῦ ἁγίου πνεύματος ὁ ἁγιασμὸς καὶ ἡ ἐν τῷ φωτίσματι ἐνέργεια· συμμνημονεύεται γὰρ ὡς συνεργόν· ἔτι δὲ καὶ ἡ διανομὴ τῶν οὐρανίων δωρημάτων· πάντως ἀγαθὸς ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα. οὐκ ἀκοῇ δὲ μόνον ἐδιδάχθημεν· ἀλλὰ καὶ ἐθεασάμεθα ὡς ἐγχωρεῖ τῆς σεπτῆς καὶ ὁμοουσίου τριάδος τὸ ἰδικὸν τῶν ὑποστάσεων· τοῦ μὲν πατρὸς ἐξ οὐρανῶν λέγοντος· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός· τοῦ δὲ μονογενοῦς αὐτοῦ ἐπὶ γῆς βαπτιζομένου· τοῦ δὲ ἑνὸς καὶ μόνου ἁγίου πνεύματος αὐτοῦ κατιόντος ἐν εἴδει περιστερᾶς καὶ μένοντος ἐπ' αὐτὸν τὸν μονογενῆ θεὸν καὶ υἱόν. καὶ δαυιτικὸν γὰρ θησαύρισμα ἐν πδ τοῦτο πιστοῦται ψαλμῷ· ὅτι ὁ σαρκωθεὶς ἐκ τῶν γηΐνων ἡμῶν· ὑπὸ τοῦ θεοῦ πατρὸς ἐμαρτυρεῖτο υἱός. γνώριμος δὲ πᾶσιν ὁ λόγος ἔχων ὧδε· ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνέτειλεν· δικαιοσύνη ἐκ τῶν οὐρανῶν διέκυψεν. Ὁμοίως διὰ τὸ μὴ εἶναι διαφορὰν θεότητος τῇ φρικτῇ καὶ ἀχράντῳ τριάδι ποτὲ τὸν πατέρα μετὰ τοῦ υἱοῦ ἐκφαίνουσι τὰ λόγια ὡς ὅτ' ἂν λέγῃ δαυὶδ μέν· εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου κάθου ἐκ δεξιῶν μου· παῦλος δέ· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ. ποτὲ δὲ τὸν πατέρα μετὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος συνάπτουσιν· ὡς ὅτ' ἂν ἀγγαῖος προφητεύῃ· διότι ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι· λέγει κύριος παντοκράτωρ· καὶ τὸ πνεῦμά μου ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν. καὶ πάλιν· οὐκ ἐν δυνάμει μεγάλῃ οὐδὲ ἐν ἰσχύϊ· ἀλλ' ἢ ἐν πνεύματί μου· εἶπεν κύριος παντοκράτωρ. ἐγχρονιστέον τῷ ῥητῷ. ἐπειδὴ γάρ ἐστιν ὅτε οἱ ἑτερόδοξοι τοῦ πνεύματος σὺν τῷ πατρὶ μνημονευομένου φασὶν ἀνυπόστατον δύναμίν τινα δηλοῦ-

rurſus[1]: *Verba, quæ locutus ſum vobis, Spiritus ſunt, & vita ſunt)*; ac ſi bona eſt Sancti Spiritus ſanctificatio, ejuſque in illuminatione, ſeu baptiſmo, operatio (nam una cum aliis Perſonis in eo commemoratur, utpote cooperans); atque inſuper ſi bona eſt cæleſtium donorum diſtributio[2]: omnino dicendum eſt, Filium, & Spiritum Sanctum bonum eſſe. Neque vero ex auditu tantum didicimus, ſed etiam oculis, quoad ejus fieri poteſt, ſpectavimus in veneranda, & conſubſtantiali Trinitate Perſonarum proprietatem. Patris quidem, cum e cælis ait[3]: *Hic eſt Filius meus dilectus:* Unigeniti autem ipſius, cum in terra baptizatus eſt: Sancti vero illius Spiritus, qui Unus & Solus Spiritus dicitur, quum in columbæ ſpecie[4] deſcendit, & manſit ſuper ipſum Unigenitum Deum & Filium. Nam theſaurus quoque Davidicus in LXXXIV. pſalmo hujus rei fidem facit; quod illum ſcilicet, qui ex nobis terreois carnem ſumpſit, Deus Pater teſtatus eſt eſſe ſuum Filium. Notus autem omnibus eſt locus, qui ſic ſe habet[5]: *Veritas e terra orta eſt, juſtitia e cælis proſpexit.* Similiter, quia deitatis diſcrepantia non eſt in tremenda, & immaculata Trinitate, aliquando Patrem cum Filio revelant divina oracula, ut quum ait David quidem[6]: *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis:* Paulus autem[7]: *Gratia vobis, & pax a Deo Patre, & Domino Jeſu Chriſto.* Aliquando vero Patrem cum Spiritu Sancto conjungunt: ut cum Aggæus prophetat[8]: *Quoniam ego vobiſcum ſum, dicit Dominus Omnipotens, & Spiritus meus ſtetit in medio veſtrum.* Et rurſus[9]: *Non in virtute magna, neque in robore, ſed in Spiritu meo, ait Dominus Omnipotens.* Quibus in verbis immorandum eſt[10]: quum enim interdum Heterodoxi Spiritum, ſi una cum Patre commemoretur, ſignificare dicant quamdam Virtutem

1. *Verba*) Joann. VI. 63. (ſeu 64). Græca Editio pro, λελάληκα, habet, ἐγὼ λαλῶ. Vulgatus legit, ut Didymus, quum tranſtulerit: *Verba, quæ ego locutus ſum vobis, ſpiritus, & vita ſunt.*

2. *diſtributio*) Vide 1. ad Cor. cap. XII.

3. *Hic eſt*) Matth. III. 17.

4. *in columbæ ſpecie*) Matthæus, Marcus, & Joannes Spiritum Sanctum deſcendiſſe ajunt ὡς περιστεράν, i. e. *ſicut columbam:* Lucas vero, σωματικῷ εἴδει ὡς περιστεράν, i. e. *corporali ſpecie ſicut columbam.* Negant itaque nonnulli recentiores columbæ ſpeciem a Spiritu Sancto aſſumptam eſſe. At Didymus id expreſſe affirmat.

5. *Veritas*) Pſ. LXXXIV. 12. Græca Editio habet: καὶ δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

6. *Dixit*) Pſalm. 109. verſ. 1.

7. *Gratia*) Rom. I. 7. Græca Editio habet, πατρὸς ἡμῶν, ut & 1. Cor. I. 3. & Coloſſ. I. 2, ubi eadem plane repetit Paulus. In libro quoque de Spiritu Sancto num. 10. ea citans Didymus omittit vocem ἡμῶν, ſeu *noſtro*.

8. *Quoniam*) Agg. II. 5, & 6, ubi nonnulla ſunt intermedia, quæ omittit Didymus. Complutenſis editio pro παντοκράτωρ, i. e. *Omnipotens*, habet, τῶν δυνάμεων, i. e. *Virtutum*, ſive *Exercituum*. Sed aliæ editiones habent, ut legit Didymus.

9. *Non in virtute*) Zachar. IV. 6. Græcæ Editiones omittunt voculam, ἢ. Nonnullæ vero poſt ἰσχύϊ repetunt vocem μεγάλῃ.

10. *immorandum eſt*) Lego, ἐγχρονιστέον.

δηλῦσθαι· ἠσφαλισμένως ἔχει τὸ προκείμενον ῥητόν. καὶ ἡσαΐας· καὶ νῦν κύριος ἀπέσταλκέν με καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῦ. καὶ πάλιν· ἐκεῖ συνήντησαν ἔλαφοι καὶ ἔδοσαν τὰ πρόσωπα ἀλλήλων· ἀριθμῷ παρήλθοσαν καὶ μία αὐτῶν ὐκ ἀπώλετο· ἑτέρα τὴν ἑτέραν ὐκ ἐζήτησαν· διότι κύριος ἐνετείλατο αὐταῖς καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῦ συνήγαγεν αὐτάς. παῦλος δὲ κορινθίοις· ὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς θεῦ ἐστε καὶ τὸ πνεῦμα τῦ θεῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; καὶ πάλιν· ἡ 33. a. ἀγάπη τῦ θεῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ πνεύματος ἁγίυ. καὶ πάλιν· ἡμῖν δὲ ἀπεκάλυψεν ὁ θεὸς διὰ τῦ πνεύματος αὐτῦ. ἄλλοτε δὲ μόνον τὸν ὑὸν ὀνομάζυσιν· ὡς ἡνίκα ἡσαΐας προφητεύη· καὶ νῦν κύριε πατὴρ ἡμῶν σύ· ἡμεῖς δὲ πηλὸς ἔργα τῶν χειρῶν συ πάντες. παῦλος δὲ γαλάταις· ὅσοι γὰρ εἰς χριστὸν ἐβαπτίσθητε χριστὸν ἐνεδύσασθε. ἄλλοτε σὺν τῷ ἁγίῳ πνεύματι τὸν μονογενῆ κηρύττυσιν· ὡς ὅτ' ἂν παῦλος κορινθίοις μὲν ἐπιστέλλῃ· ἀλλὰ ἀπελέσασθε· ἀλλ' ἡγιάσθητε· ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τῦ κυρίυ ἡμῶν ἰησῦ χριστῦ καὶ ἐν τῷ πνεύματι τῦ θεῦ ἡμῶν. ῥωμαίοις δὲ· ἀλήθειαν λέγω ἐν χριστῷ· ὐ ψεύδομαι· συμμαρτυρύσης μοι τῆς συνειδήσεώς μυ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. καὶ πάλιν· εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον ἰησῦν κηρύσσει ὃν ὐκ ἐκηρύξαμεν· ἢ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε ὃ ὐκ ἐλάβετε. καὶ ἄλλοτε τῦ ἁγίυ πνεύματος κατὰ μόνας ἐπιμέμνηνται· ὡς ὁπόταν ἡσαΐας μὲν προφητεύῃ· αὐτοὶ ἠπείθησαν

tutem non ſubſiſtentem[1], ad eorum cavendas inſidias valet illud, quod ſuperius poſitum eſt, teſtimonium. Et Iſaias[2]: *Et nunc Dominus miſit me, & Spiritum ſuum.* Et rurſus[3]: *Illic occurrerunt cervæ, & dederunt*[4] *facies invicem: numero præterierunt*[5], *& una ex ipſis non periit: altera alteram non quæſivit: quia Dominus*[6] *præcepit eis, & Spiritus ejus congregavit eas.* Paulus autem ad Corinthios[7]: *Neſcitis, quod templum Dei eſtis, & Spiritus Dei habitat in vobis?* Et rurſus[8]: *Caritas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum Sanctum.* Et rurſus[9]: *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum ſuum.* Alias vero ſolum Filium nominant: ut cum Iſaias prophetans ait[10]: *Et nunc, Domine, pater noſter es tu, nos vero lutum, opera manuum tuarum omnes.* Paulus autem ad Galatas[11]: *Quicumque enim in Chriſtum baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis.* Alias cum Spiritu Sancto Unigenitum prædicant: ut cum Paulus ad Corinthios ſcribit[12]: *Sed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed juſtificati eſtis in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, & in Spiritu Dei noſtri.* Ad Romanos autem[13]: *Veritatem dico in Chriſto, non mentior, teſtimonium ſimul reddente mecum conſcientia mea in Spiritu Sancto.* Et rurſus[14]: *Nam ſi is, qui venit, alium Jeſum prædicat, quem non prædicavimus, aut alium Spiritum accipitis, quem non accepiſtis.* Alias vero Spiritum Sanctum dumtaxat commemorant[15]: ut cum Iſaias quidem ſic prophetat[16]: *Ipſi non crediderunt,*

1. *non ſubſiſtentem*) Nonnullos ex Macedonianis indicat, qui Spiritum Sanctum non creaturam dicebant, ſed eſſentia, ſeu ſubſtantia, ac propria ſubſiſtentia carentem. Itaque Auguſtinus in libro de hæreſibus, hæreſi 52, de Macedonianis hæc ſcribit: *ſed de Spiritu Sancto hoc nolunt credere, creaturam eſſe dicentes .... Quamvis a nonnullis perhibeantur, non Deum, ſed Deitatem Patris & Filii dicere Spiritum Sanctum, & nullam propriam habere ſubſtantiam.* Utramque Macedonianam ſectam ſegm. quidem 16. a. tacite carpit, in libro autem de Sp. Sancto aperte refellit Didymus: primam quidem paſſim, alteram vero num. 23, ubi hæc habet: *Unde diſcentes operatricem ..... naturam Spiritus Sancti, non abducamur ab his, qui dicunt operationem, & non ſubſtantiam Dei eſſe Spiritum Sanctum.*

2. *Et nunc*) Iſai. XLVIII. 16. Vide Notam 4. pag. 46.

3. *Illic*) Iſai XXXIV. 15, & 16. Cum vox ἔλαφοι ſit communis generis, in Complutenſi Editione vertitur, *cervi*. Ego tranſtuli, *cervæ*, ob nomina feminina, quæ ſequuntur, μία, i. e. *una*, & ἑτέρα, i. e. *altera*.

4. *dederunt*) Græca Editio, εἶδον, i. e. *viderunt*.

5. *præterierunt*) Complut. Editio, παρῆλθον. Francofurtenſis, παρῆλθεν, ſed ex errore typographi fortaſſe. Didymus, παρήλθοσαν. Sic Zachar. I. 6. legitur, κατελαβόσαν, pro κατέλαβον. Et paulo poſt, nempe verſ. 21 ἐξήλθοσαν, pro, ἐξῆλθον: & alibi ſimiles inflexiones, ſeu terminationes occurrunt, ut εἴδοσαν pro εἶδον, & cetera.

6. *quia Dominus*) Græca editio, ὅτι ὁ Κύριος.

7. *Neſcitis*) 1. ad Cor. III. 16.

8. *Caritas*) Rom. V. 5. Vide ſegm. 73. b, & ibi meas Notas.

9. *Nobis*) 1. ad Cor. II. 10.

10. *Et nunc*) Iſai. LXIV. 8.

11. *Quicumque*) Galat. III. 27.

12. *Sed abluti*) 1. ad Cor. VI. 11. Græca Editio caret vocibus ἡμῶν, & χριστῦ. At Vulgatus eas legit, ut Didymus. In libro autem de Spiritu Sancto num. 4. ſic citatur locus a Didymo, juxta editionem Veronenſem: *in nomine Jeſu Chriſti*: at codex m. s. noſtræ Bibliothecæ ſæpius jam citatus ibi habet: *in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti*: qui codex etſi mendis ſcateat, plures tamen habet lectiones animadverſione dignas.

13. *Veritatem*) Rom. IX. 1.

14. *Nam ſi*) 2. ad Cor. XI. 4.

15. *commemorant*) In græco, ἐπιμέμνηνται. Subintellige, ἡ γραφή. Niſi malis legere, ἐπιμέμνηνται,

16. *Ipſi*) Iſai. LXIII. 10. Ita tranſtuli, ut Hie-

ϑησαν καὶ παρώξυναν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ πάλιν· κατέβη πνεῦμα παρὰ κυρίου καὶ ὡδήγησεν αὐτούς. παῦλος δὲ κορινθίοις γράφει· σαρκικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ· καὶ ὡς στέφανον ἐν ταῖς πράξεσι φάσκει· ὑμεῖς τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε. καὶ πάλιν· ἡμεῖς ἐσμὲν μάρτυρες τῶν ῥημάτων τούτων καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καθὰ ὡς ἐπίπαν εἰώθαμεν λέγειν· ἡμεῖς μόνοι ἐνταῦθα ἐσμὲν καὶ ὁ θεός. καὶ ὁ σωτὴρ δὲ παρ' ἰωάννῃ μόνου μνημονεύει τοῦ θεϊκοῦ πνεύματος λέγων· ὅτ' ἂν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος· τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας· ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς τὴν ἀλήθειαν πᾶσαν. καὶ αἱ πράξεις ὡς αὔτως περὶ τούτου πι- π. 33. b. στοῦνται· τοῦ δὲ πέτρου διανοουμένου περὶ τοῦ ῥήματος· εἶπεν αὐτῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀναστὰς κατάβηθι καὶ πορεύου σὺν αὐτοῖς μηδὲν διακρινόμενος· διότι ἐγὼ ἀπέσταλκα αὐτούς. καὶ πάλιν· τάδε λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀφορίσατέ μοι τὸν παῦλον καὶ τὸν βαρνάβαν εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς. καὶ πάλιν πέτρῳ εἶπεν τὸ ἅγιον πνεῦμα· ἀναστὰς πορεύθητι εἰς τὸν οἶκον κορνηλίου. καὶ αὖθις κομψευό-

runt, & exacerbaverunt Spiritum Sanctum. Et rurſus [1]: *Deſcendit Spiritus a Domino, & deduxit eos.* Paulus vero ad Corinthios ſcribit [2]: *Carnalis autem homo non recipit, quæ ſunt Spiritus Dei*: Et Stephanus [3] in Actis ait [4]: *Vos Spiritui Sancto reſiſtitis.* Et rurſus [5]: *Nos ſumus teſtes horum verborum, & Spiritus Sanctus.* Eo plane modo quo dicere conſuevimus: Nos ſoli hic ſumus, & Deus. Quin Salvator etiam apud Joannem ſolius meminit divini Spiritus, cum ait [6]: *Cum autem venerit ille, Spiritus veritatis, deducet [7] vos in omnem veritatem.* Et Acta ſimiliter de hoc fidem faciunt [8]: *Petro autem cogitante de verbo [9], dixit ei Spiritus Sanctus [10]: Surgens deſcende, & vade cum eis nihil dubitans, quia ego miſi illos.* Et rurſus [11]: *Hæc dicit Spiritus Sanctus: ſegregate mihi Paulum [12], & Barnabam in opus ad quod vocavi eos.* Et rurſus Petro *dixit Spiritus Sanctus [13]: Surgens vade in domum Cornelii.* Et rurſus

Acta

ronymus in libro de Sp. Sancto num. 47, ubi hæc habet Didymus. „ Siquidem & ibi poſt peccatum „ dicitur ad eos: *Dereliquiſtis Dominum, & ad iracundiam concitaſtis Sanctum Iſrael*: & nunc „ quod *ipſi non crediderunt* (rectius fortaſſe codex „ noſter:„ Et nunc æque. *Ipſi non crediderunt*), „ *& exacerbaverunt Spiritum Sanctum ejus.*

1. *Deſcendit*) In Vulgato Interprete haud ita facile hæc invenies. Extant autem in græca Editione Iſai. LXIII. 14.

2. *Carnalis*) 1. ad Cor. II. 14. Græca Editio, & Vulgatus Int. habet, ψυχικὸς, idest, *animalis*. Quin Didymus ipſe tum in hoc opere, ſegm. 28. *b*, 134. *a*, & alibi, tum in libro de Sp. S. num. 31, habet, *animalis*, non vero, *carnalis*. Quod ſi editum tantum ejus libri exemplaria ſpectemus, videbitur ibi paulo poſt legiſſe, *ea quæ Spiritus ſunt*, non vero, *ea quæ ſunt Spiritus Dei*. At res aliter ſe habebit, ſi codicem ms. Bibliothecæ noſtræ inſpicere, ac ſequi malimus. En totum locum, ut exſtat in Editione Veronenſi: „ Docebit vero non „ quaſi doctor, & magiſter diſciplinæ, quam aliunde „ de eſt conſecutus.... ſed quaſi ipſe ars, atque „ doctrina, & ſapientia, veritatiſque Spiritus.... „ audacter alio conclamante: *Docuiſti me Deus a* „ *juventute mea*: atque ita omnes fiunt docti. Dei „ quoque Filius & Sapientia Dei & Veritas ſic do„ cet participes ſuos.... Unde & eum docentur „ ſolum magiſtrum vocare diſcipuli. Has eaſdem „ diſciplinas, quæ dantur a Patre & Filio in „ corda credentium, Spiritus Sanctus miniſtrat „ his, qui animales eſſe deſierint. *Animalis quip*„ *pe homo non percipit ea, quæ Spiritus ſunt*: „ *arbitrans* eſſe ſtultitiam quæ dicuntur. „ Codex vero noſter habet: *Docebit* &c.... *& Sapientia Veritatiſque Spiritus ... audacter alio conclamante*: Docuiſti me Deus a juventute mea. *Atque*: Omnes fiunt docibiles Dei. *Filius quoque Veritas, & Sapientia Dei ſic docet* participes ſuos... *Unde & eum ſolum docentur magiſtrum vocare diſcipuli. Has eaſdem igitur diſciplinas, quæ dantur* &c.... *his qui animales eſſe deſierunt.* Animalis quippe homo non percipit ea quæ ſunt Spiritus Dei, arbitrans, *eſſe ſtultitiam quæ dicuntur.*

3. *Stephanus*) Legendum in græco, στέφανος.

4. *Vos*) Act. VII. 51, ubi legitur, ὑμεῖς ἀεὶ, & cetera.

5. *Nos ſumus*) Act. V. 32, ubi Græca Biblia habent, αὐτοῦ μάρτυρες, &, τούτων δὲ.

6. *Cum autem*) Joann. XVI. 13.

7. *deducet*) Sive, *diriget*, ut transfert Hieronymus in Didymi libro de Spiritu Sancto, num. 33. Vulgatus Interpres: *docebit*.

8. *Petro*) Act. X. 19, & 20. Nonnulla intermedia hic omittuntur.

9. *cogitante de verbo*) Hoc eſt, de re: id enim ſæpe valet hebraiſmus iſte. Quamquam ea etiam *verba* intelligere licet, quæ Petro, dum celebre illud vas deſcenderet, in viſione dicta ſunt. Græca Editio: *ἐνθυμουμένου περὶ τοῦ ὁράματος*, h. e. *cogitante de viſione*. Vide ſegm. 101. *b*.

10. *Sanctus*) Hæc vox deeſt tum in Græca Editione, tum in Vulg. Int.

11. *Hæc dicit*) Act. XIII. 2. Græca Editio: *εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγ. Ἀφορ. δή μοι τόν τε Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον*, & reliqua. In libro quidem de Sp. Sancto num. 8. hæc habet Didymus: „ Hinc (co„ *dex noſter ms.* unde) & quidam cum ſupercilio ait: *Hæc dicit Spiritus Sanctus.* „ Verum ibi non locum hunc reſpicit, ſed Act. XXI. 11, ubi Agabus eo modo *cum ſupercilio* loquens inducitur. Vide ſegm. 102. *b*.

12. *ſegr. mihi Paulum*) Pro, *Paulum*, græca Editio habet, *Saulum*. In libro autem de Spiritu Sancto, num. 13, affertur hic locus in hunc modum in editis exemplaribus: *ſeparate mihi Barnabam & Saulum*, & cetera. At ibidem codex noſter ms. habet, *Paulum*. Conjicere itaque licet, Hieronymum ex Didymo vertiſſe *Paulum*, ac ſcitulum aliquem ex Bibliis emendaſſe, *Saulum*.

13. *Sp. Sanctus*) Act. X. 19, & 20. Senſum tamen citat, non verba.

ψευόμεναι αἱ ἀποστολικαὶ πράξεις διατριβὴν παρέχουσι τῷ τοιῷδε λόγῳ· περιέχουσιν γάρ· τότε ὁ παῦλος πληϑεὶς πνεύματος ἁγίου· εἶπεν πρὸς αὐτόν. καὶ ἔτι· ὁ γὰρ πέτρος πληϑεὶς πνεύματος ἁγίου εἶπεν πρὸς τὸν λαόν. σημαίνεται δὲ ὁμοίως τὸ ἰσόῤῥοπον καὶ ἰσοδύναμον τῶν παντίμων ὑποστάσεων· καὶ ἐν τῷ τὸν δεσπότην ϑεὸν λόγον διὰ τῆς προλεχϑείσης αὐτοῦ εἰς τὸ βάπτισμα πανυμνήτου φωνῆς τὴν ἰσοτιμίαν ἑαυτῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι τὴν πρὸς τὸν πατέρα φυλάξαι· δι' ἣν αἱ ἱεραὶ βίβλοι ποτὲ μὲν πρώτου μέμνηνται τοῦ πατρὸς καὶ οὕτω τοῦ υἱοῦ ἢ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ποτὲ δὲ πρώτου ἐπιμέμνηνται τοῦ υἱοῦ· διὰ τὸ τῆς φύσεως ἀμέριστον καὶ τῆς ϑεολογίας τὸ ἀδιάφορον· ὡς ὅτ' ἂν λέγῃ ἰὼβ τρανῶς τὴν τριάδα δηλῶν· ζῇ κύριος ὃς οὕτω με κέκρικεν καὶ ὁ παντοκράτωρ ὁ πικράνας μου τὴν ψυχὴν εἰ μὴν ἔτι τῆς πνοῆς μου ἐνούσης· πνεῦμα δὲ ϑεῖον τὸ περιόν μοι ἐν ῥισίν. τὸ ζωοποιοῦν με ἅγιον πνεῦμα φησὶν καὶ ἀναπνεῖν ἔτι ποιοῦν. καὶ ὡς ἡνίκα παῦλος ϑεσσαλονικεῦσι τὸ δεύτερον γράφει· αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἡμῶν ἰησοῦς χριστός· καὶ ὁ ϑεὸς καὶ πατὴρ παρακαλέσει ὑμῶν τὰς καρδίας. καὶ γαλάταις· παῦλος ἀπόστολος οὐκ ἀπ' ἀνϑρώπου οὐδὲ δι' ἀνϑρώπου· ἀλλὰ διὰ ἰησοῦ χριστοῦ καὶ ϑεοῦ πατρός. καὶ κορινϑίοις ὡς προείρηται· ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ ϑεοῦ καὶ πατρὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος. καὶ ὁ σωτὴρ δέ φησιν· ἐλευσόμεϑα ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ καὶ μονὴν

παρ'

Acta Apoſtolica cum gratia ac jocunditate in hoc ſermone nos detinent: hæc eoim continent[1]: *Tunc Paulus repletus Spiritu Sancto dixit ad eum*. Et inſuper[2]: *Petrus enim plenus Spiritu Sancto dixit ad populum*. Divinarum autem, omnique honore colendarum Hypoſtaſium æqualis vis ac potentia in eo etiam ſimiliter ſignificatur, quod Dominus Deus Verbum, per prædictam ſuam de baptiſmo hymnis ſemper celebraodam vocem, æqualitatem honoria cum Patre ſibi, & Spiritui Sancto ſervaverit. Atque ob hanc æqualitatem ſacri libri modo quidem prius meotionem faciunt Patris, tum Filii, aut Spiritus Sancti; modo vero prius memorant Filium: quod natura ab iis iodividuus ſit, & quod *Dei* nomen ſine ulla diſcrepantia omoibus conveniat[3]. Ut cum ait Job, Trinitatem manifeſto deſignans[4]: *Vivit Dominus qui ſic me judicavit, & Omnipotens, qui ad amaritudinem adduxit animam meam: Si quidem dum adhuc ineſt halitus meus, Spiritus autem divinus qui ſupereſt mihi in naribus*: Quaſi diceret: Spiritus Sanctus, qui me vivificat, & qui adhuc me reſpirare facit. Et ſicut quum Paulus in ſecunda ad Theſſalonicenſes ſcribit[5]: *Ipſe autem Dominus noſter Jeſus Chriſtus, & Deus ac Pater conſolabitur corda veſtra*. Et ad Galatas[6]: *Paulus apoſtolus non ab homine, neque per hominem, ſed per Jeſum Chriſtum & Deum Patrem*. Et ad Corinthios, ut antea[7] dictum eſt[8]: *Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti, & charitas Dei ac Patris, & communicatio Sancti Spiritus*. Salvator vero etiam ait[9]: *Veniemus ego & Pater, &*

man-

1. *Tunc Paulus*) Act. XIII. 9. Senſum magis affert, quam verba.

2. *Petrus*) Act. IV. 8. Videtur Didymus ſuperiorem locum cum hocce confundere, aut ſenſum potius, quam ipſa verba utrobique citare voluiſſe. Vide ſegm. 107. *b*.

3. *Dei nomen . . . conveniat*) Ad verbum: *& ab Theologiæ indifferentiam*. Porro ſicut κυριολογεῖν, eſt, *Dominum vocare*, ſic ϑεολογεῖν eſt, *Deum vocare*, ut omnibus notum eſt, iis maxime, qui in græcorum Patrum lectione verſati ſunt. Itaque hæc *Theologiæ indifferentia*, de qua Didymus, in eo ſita eſt, ut *Dei nomen ſine diſcrimine* Divinis Perſonis *tribuatur*.

4. *Vivit*) Job. XXVII. 2, & 3. Complutenſis Editio ſic habet, ut Didymus. Nonnullæ aliæ pro, κύριος, habent, ὁ ϑεός, & pro, εἰ μὴν, habent, ἦ μήν. Qui Notas appoſuit Francofurtenſi Editioni, lectionem, εἰ μὴν, mendoſam dixit: non animadvertens fortaſſe hebraiſmum hic latere, ac putantis eſſe illud, εἰ, aut, *ſi*.

5. *Ipſe*) 2. ad Theſſ. II. 16, & 17. Nonnulla omittuntur intermedia. Pro, παρακαλέσει, græca Editio habet, παρακαλέσαι, ſicut & Vulgatus legit.

6. *Paulus*) Galat. I. 1. Græca Editio, & Vulgata Translatio habent: *non ab hominibus*.

7. *antea*) Segm. 20. *b*.

8. *Gratia*) 2. ad Cor XIII. 13. Explicationis cauſa addit Didymus verba illa, *& Patris*, quæ ſegm. 20. *b*. non addiderat: Ut ſcilicet clarius indicet, *Dei* nomine ſe *Deum Patrem* intelligere.

9. *Veniemus*) Joann. XIV. 23, ubi verba illa, *ego, & Pater*, non extant, ſed a Didymo ſenſum citante hic adduntur: nec ea in Euangelio ipſe legit, aut, ut rectius loquar, ſibi a ſuis lecta audivit: ſicut manifeſto appatet ex libro de Sp. Sancto, num. 24. Ibi enim prius hæc dictavit: „Et Salva„tor, *Veniemus*, inquit, *ego & Pater* (haud du„bium, quin ad eum, qui præcepta ejus ſerva„verit), *& manſionem apud eum faciemus*.„ Tum quaſi eum pœniteret, quod verba ipſa *ſermonis*, ideſt textus (id enim valet non raro vox λόγος, apud Didymum, ut vidimus ſegm. 22. *b*, & apud alios Patres), hæc ſtatim ſubjunxit: „Porro „ ſic ſermo iſte contexitur: *Si quis diligit me* . . . „ *Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus* „ & reliqua.

παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. ποτὲ δὲ πρῶτον τὸ ἅγιον πνεῦμα ὀνομάζουσιν· μετέπειτα δὲ τὸν πατέρα ἢ τὸν ὑιόν· ὡς ὅτ' ἂν δαυὶδ ψάλλῃ· πῦ πορευθῶ ἀπὸ τῦ πνεύματός σου· καὶ ἀπὸ τῦ προσώπου σου πῦ φύγω; καὶ ὁ ἰὼβ τὸ εὐγνωμον δεικνὺς φάσκει· πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσάν με· πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἡ διδάσκουσά με. καὶ ὡς παῦλος ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ κορινθίοις γράφει· διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσίν· τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσίν· ὁ δὲ αὐτὸς κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσίν· ὁ δὲ αὐτὸς θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. ποτὲ δὲ περὶ δύο ὑποστάσεων διαλέγονται ἀνωνύμως· ὡς ὅτε ζαχαρίας λέγει· εἶπεν κύριος πρὸς τὸν διάβολον· ἐπιτιμήσει κύριος ἐν σοὶ διάβολε· καὶ ἀνωτέρω ἐδείχθη διὰ πλειόνων.

manſionem apud eum faciemus. Modo vero primum Spiritum Sanctum nominant, deinde Patrem, aut Filium: ut quum David pſallit[1]: *Quo ibo a Spiritu tuo, & a facie tua quo fugiam?* Et Jobus non ingratum ſe oſtendens ait[2]: *Spiritus Divinus qui fecit me, halitus vero Omnipotentis docens me*. Et ſicut Paulus in prima ad Coriuthios Epiſtola ſcribit[3]: *Diviſiones autem chariſmatum ſunt, idem autem Spiritus: & diviſiones miniſteriorum ſunt, idem autem Dominus*[4], *& diviſiones operationum ſunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus*. Modo vero de duabus Perſonis loquuntur, quin eas nominent[5]: ut cum Zacharias ait[6]: *Dixit Dominus ad diabolum: Increpabit Dominus in te diabole*. Et ut ſuperius[7] oſtenſum eſt fuſius.

ΙΘ

Περὶ τῦ τὸ νῦν λεχθὲν περὶ τῦ πατρὸς ἄλλοτε περὶ τῦ ὑιῦ εἰρῆσθαι ἢ τῦ ἁγίου πνεύματος διὰ τὸ ἐν μιᾷ θεότητι τὴν τριάδα ὑπάρχειν.

ΕΝ μιᾷ τοιγαροῦν θεότητι οἱ ἱεροφάνται τὴν ἔνδοξον τριάδα ἐπιστάμενοι καὶ τὴν θεολογίαν αὐτῆς ἐπίκοινον ἴσαν· ὅπερ νῦν εἰρήκασι περὶ τῦ πατρὸς· ἄλλοτε ἄλλοι περὶ τῦ ὑιῦ ἢ τῦ ἁγίου πνεύματος διαγορεύουσιν· ὐκ ἐναντιέμενοι ἑαυτοῖς· ἀλλὰ διὰ τὸ καὶ ἡμᾶς εἰδέναι τῦτό τε αὐτὸ τῆς ὀρθῆς πίστεως τὸ κέριον καὶ ὡς οἵας δ' ἂν ὑποστάσεως ἐπιμνησθῶμεν ἐκ παντός· καὶ τὴν ἄλλην τῇ πίστει 24.A συνανελάβομεν ἅτε ἀχώριστον· ἀψευδῶν δὲ

CAPUT XIX.

Quod alicubi dicitur de Patre, id alibi de Filio dici, aut de Spiritu Sancto, eo quod Trinitas ſit in una Deitate.

IN una igitur exſiſtere Deitate inclytam Trinitatem, ac Dei appellationem in ea communem eſſe quum norint Hierophantæ[8] noſtri, ſeu myſteriorum doctores; illud ipſum, quod modo de Patre dixerunt, alias alii de Filio, aut de Spiritu Sancto pradicant: non quod ſibimet ipſi contradicant, ſed ut nos quoque & boc ipſum rectæ fidei præcipuum[9] caput noverimus, neque hoc etiam ignoremus, quod ſcilicet cujuſcumqne omnino Perſonæ mentionem fecerimus, fide aliam quoque ſimul, utpote inſeparabilem[10], com-

1. *Quo ibo*) Pſalm. 138. verſ. 6 (ſeu 7).
2. *Spiritus*) Job. XXXIII. 4. Complutenſis Editio poſt παντοκράτορος, addit ἐστι. Aliæ Editiones voculam eam omittunt, ut Didymus tum hic, tum alibi.
3. *Diviſiones*) 1. ad Cor. XII. 4, 5, & 6.
4. *idem autem Dominus*) Græca Editio habet: καὶ ὁ αὐτὸς κύριος: quam lectionem ſequitur Didymus ſegm. 96. a, & 94 b, &c, ut videtur, in libro de Spiritu Sancto num. 99, quum ibi Vaticanus codex, ac noſter, & vetus Editio habeant: *Et ipſe Dominus*. Quin etiam vocula ἐστι, quæ mox additur in græcis Bibliis, ibi ſimiliter omittitur a Didymo, ut hoc in loco.
5. *quin eas nominent*) Pro, ἀνωνύμως, legendum ſuſpicor, ὁμωνύμως, ideſt, *ambigue*.
6. *Dixit*) Zachar. III. 2. Græca Editio pro, ἐπιτιμήσει, habet, ἐπιτιμήσαι, h. e. *increpet*.
7. *ſuperius*) Initio hujus Capitis, ſive ſegm 19.
8. *Hierophantæ*) Vox a profano uſu ad ſacrum traducta; cujus modi apud græcos Patres non paucæ occurrunt, ab Ethnicis quoque uſurpatæ, ut *hieromantæ*, *hypophetæ*, *myſtæ*, *myſtagogia*, λόγια, ſive, *oracula*, κήρυκες, ſeu *præcones*, χρησμοί, i. e. *divina reſponſa*, & alia id genus.
9. *præcipuum*) In græco, τὸ κέριον, quæ vox rurſus occurret ſegm. 100. a. Numquid ſuſpicabimus κύριον legendum eſſe? Mihi quidem id minus arrideret. An vocem ipſam retinebimus, quippe quæ bis ita ſcripta fuerit a librario, eoque non omnino indiligenti? Eam fortaſſe lectionem quis defendat, atque huc κεραιάσαντας vel invitos trahat, aut quod apud Homerum Paridi Diomedes ait, κέρ' ἀγλαέ. Aſt equidem malim pro κέριον legere καίριον, ut legitur ſegm. 101. b · nam ſegm. quoque 4. a. ſcriptum eſt ακαρίως pro ἀκαιρίως, & ſegm. 121. b ακέριον pro ακέραιον. Eo ſenſu itaque καίριον hic dixit Didymus, quo Timæus Locrus τόπος ἐπικαιρίους, ideſt, *loca principalia*: ac Lucianus σφάγματα καίρια, cujuſmodi ſunt, quæ a Syneſio προτυπιαῖαι πληγαί dicuntur.
10. *inſeparabilem*) Legi poteſt Auguſtinus in

Digitized by Google

δὲ ἀνάγκη τοὺς ἀψευδεῖς ὑποφήτας Θεοῦ καὶ δόξης ἀρνουμένης τὴν ἀλήθειαν καθαροὺς τοὺς τὴν ἁπλῆν καὶ ὄντως ἀλήθειαν τοῦτ᾽ ἔστιν τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ διδάσκοντας· μὴ καθαροῖς γὰρ καθαρῶν ἐφάπτεσθαι μὴ οὐχὶ θεμιτὸν φασίν· οἱ δὲ ἦσαν καθαροὶ κ᾽ πάσης ψευδοδοξίας ἀλλότριοι. εὑρήσομεν δὲ τοῦτο εὐθὺς εἰς τὴν θεοπτίαν ἣν ἐθεάσατο ἠσαΐας. τί δὲ μὴ πρῶτον ὅλον ἐκεῖνο ὡς ἔχει μνημονεύσω τοῦ χωρίου; λέγει οὖν· ἴδον τὸν κύριον σαβαὼθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ κ᾽ ἐπηρμένου κ᾽ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ· κ᾽ σεραφὶμ ἱστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ· ἓξ πτέρυγες τῷ ἑνὶ· κ᾽ ἓξ πτέρυγες τῷ ἑνί, κ᾽ ταῖς μὲν δυσὶ πτέρυξι· κατεκάλυπτον τὰ πρόσωπα· ταῖς δὲ δυσὶ τοὺς πόδας· ταῖς δὲ δυσὶν· ἐπέταντο· κ᾽ ἔκραζον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον· ἅγιος ἅγιος ἅγιος κύριος σαβαώθ· πλήρης ὁ οὐρανὸς κ᾽ πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ· κ᾽ μεθ᾽ ἕτερα φησίν· εἶπέν μοι· εἰπὲ τῷ λαῷ· ἀκοῇ ἀκούετε κ᾽ οὐ μὴ συνῆτε· κ᾽ βλέποντες βλέψετε· κ᾽ οὐ μὴ ἴδητε· ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου· καὶ τοῖς ὠσὶν αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν· κ᾽ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν· μήποτε ἴδωσιν τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσιν καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσιν· κ᾽ ἐπιστρέψωσιν κ᾽ ἰάσομαι αὐτούς. κ᾽ μεταξὺ ἄλλων ἐπιφέρει· καὶ τὸν βασιλέα κύριον σαβαὼθ ἴδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου· καὶ ἀπεστάλη πρός με ἓν τῶν σεραφίμ· καὶ τὰ ἑξῆς. τὸν ὀφθέντα τοίνυν κύριον σαβαὼθ καὶ βασιλέα· ἠσαΐας μὲν οὗτος αὐτὸν τὸν Θεὸν πατέρα εἶναι οἶδεν· παῦλος δὲ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ἀποστολικῶν πράξεων· τὸ ἅγιον πνεῦμα τυγχάνειν ὃν ἀπεφήνατο τοιῶσδε ἀνειπών· καλῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον

comprehendimus. At fieri non poteſt, ut veraces, atque ab omni opinione veritatem negante puri, ac immunes, Dei Hypophetæ[1], hoc eſt, ejus oraculorum interpretes, mentiantur, qui ſimplicem veritatem, ac eam, quæ vere veritas eſt, ideſt bonitatem Dei, docent: *Nec enim fas eſt immundis munda*[2] *attingere*, ut ajunt: Ii vero mundi erant, atque ab omni falſa opinione alieni, Hoc porro ſtatim in divina viſione inveniemus, quam vidit Iſaias. Quidni autem primo totum illum locum, ſicuti ſe habet, in medium afferam? Ait igitur[3]: *Vidi Dominum Sabaoth*[4] *ſedentem ſuper ſolium excelſum, & elevatum: & plena domus gloria ejus. Et Seraphim ſtabant circa ipſum: ſex alæ uni, & ſex alæ uni: & duabus quidem alis velabant facies; duabus autem pedes; duabus autem volabant. Et clamabant alter ad alterum: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus ſabaoth: plenum eſt cælum*[5], *& omnis terra gloria ejus*. Et poſt alia inquit[6]: *Dixit mihi: dic populo: auditu audite, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non cognoſcetis: impinguatum enim eſt cor populi hujus, & auribus ſuis graviter audierunt, & oculos ſuos clauſerunt, ne forte videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & convertantur, & ſanabo*[7] *eos*. Et inter alia addit[8]: *Et regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis, & miſſus eſt ad me unus e Seraphim*. Et quæ
15.a. ſequuntur. Illum ergo, quem vidit, Dominum Sabaoth, & regem, Iſaias quidem iſte ipſum novit eſſe Deum Patrem. Paulus autem in libro Actorum Apoſtolicorum Spiritum Sanctum eſſe[9] affirmavit, præconis inſtar id ita promulgans[10]: *Bene*

primo de Trinitate num. 17. *Denique propter inſeparabilitatem* (inquit) *ſufficienter aliquando nominatur vel Pater ſolus, vel Filius ſolus*, & reliqua.

1. *Hypophetæ*) Erant apud Ethnicos & *prophetæ*, ſeu vates, & *hypophetæ*, quaſi *ſubvates*, ii ſcilicet, opinor, qui ridicula illa oracula a perridiculis prophetis accepta interpretabantur, aut evulgabant. Itaque Hypophetas non ineleganter vocat Didymus Sacros illos novi Teſtamenti Scriptores, qui Prophetarum veteris Teſtamenti oracula interpretati ſunt.

2. *immundis munda*) Socrates in Phœdone Platonis: μὴ καθαρῷ γὰρ (inquit) καθαροῦ ἐφάπτεσθαι μὴ οὐ θεμιτὸν ᾖ: i. e. *Nam impuro quidem purum attingere nefas eſt*. Eodem vero ſenſu adagium illud Plato adhibet, quo Didymus, & Gregorius Naz. oratione XXXIII. Vox quoque ψευδοδοξία, quæ mox ſubjicitur, Platonica eſt.

3. *Vidi*) Iſai. VI. 1, 2, & 3. Græca Editio habet, εἶδον, &, ἑστήκεισαν, aliaſque nonnullas parvi momenti varietates, quarum pleraſque omitto.

4. *Sabaoth*) Vox, σαβαώθ, hic deeſt in græca Editione.

5. *cælum, &*) Non leguntur in græca Editione voces, οὐρανὸς, κ᾽.

6. *Dixit*) Iſai VI. 9, & 10. Complutenſis Editio: κ᾽ εἶπεν, πορεύθητι, κ᾽ εἰπὸν τῷ λαῷ τούτῳ ... ἀκούσετε.. συνῆτε... ἰάσωμαι.

7. *ſanabo*) In libro quoque de Spiritu Sancto, num. 29, Didymus dictavit, ἰάσωμαι, quum Hieronymus tranſtulerit: *Et convertentur* (ſive, ut habet codex noſter, *& convertantur*), *& ſanabo illos*.

8. *Et regem*) Iſai. VI. 5, & 6. Græca Editio, εἶδον.

9. *eſſe*) Lego ὄν, pro, ἦν. Argumentum porro, quod hic Hæreticis objicit, attigerat Didymus etiam in libro de Spiritu Sancto num. 29.

10. *Bene*) Act. XXVIII. 25, & 26. Græca Editio habet, ἡμῶν, pro ὑμῶν, & λέγον pro λέγοντος. Vox vero, αὐτῷ, ibi deeſt. In libro de Sp. Sancto, num. 3, pro, *Bene*, Hieronymus vertit, *Sicut*. Itaque veriſimile eſt, Didymei opuſculi exemplar, quo is uſus eſt, habuiſſe, καθώς, pro, καλῶς. At

γιον ἐλάλησεν πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν διὰ ἠσαΐου τοῦ προφήτου λέγοντος· πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον καὶ εἰπὲ αὐτῷ· ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ τὰ ἑξῆς ὡς πρόκειται· ἰωάννης δὲ ἐν εὐαγγελίῳ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ εἶναι διωρίσατο· ἔφη γάρ· τοσαῦτα σημεῖα πεποιηκότος τοῦ ἰησοῦ· οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν· ὅτι εἶπεν ἠσαΐας· τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐπήρωσεν αὐτῶν τὴν καρδίαν ἵνα μὴ ἴδωσιν τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ νοήσωσιν τῇ καρδίᾳ καὶ ἐπιστρέψωσιν καὶ ἰάσομαι αὐτούς. καὶ εὐθὺς ἐπάγει· ταῦτα δὲ εἶπεν ἠσαΐας ὅτε εἶδεν τὴν δόξαν αὐτοῦ· τοῦτ' ἔστιν τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ· ταῦτα μὲν δὴ περὶ τούτων ὧδέ πῃ· Ἄκουε δὲ καὶ ἕτερα τῆς αὐτῆς δυνάμεως τοῦ δαυὶδ ἐν ψαλμῷ ϟδ̄ ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ πατρὸς ᾄσαντος τῇ λύρᾳ τοιῶσδε· ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν καὶ ἴδον τὰ ἔργα μου τεσσαράκοντα ἔτη· διὸ προσώχθισα τῇ γενεᾷ ταύτῃ καὶ εἶπον ἀεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδούς μου ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου. παῦλος ἑβραίοις γράφων· ἐκ τοῦ αὐτοῦ ψαλμοῦ ἀπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος διορίζεται τόνδε τὸν τρόπον· καθὼς εἶπεν φησὶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς μου ἀκούσητε· μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ οὗ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν καὶ ἴδον τὰ ἔργα μου τεσσαράκοντα ἔτη· καὶ στέφανος εἰς τὰς ἀποστολικὰς πράξεις τοὺς ἰουδαίους ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐντρέπων γραφῆς ἔφη· σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὠσίν· ὑμεῖς ἀεὶ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν καὶ ὑμεῖς. Ὁμοίως δὲ ἐξ αἰγύπτου ὡδηγηκέναι τοὺς ἑβραίους ὁ μὲν μωϋσῆς κύριον λέγει ἐν τῷ δευτερονομίῳ· κύριος γάρ φησιν μόνος ἦγεν αὐτοὺς καὶ οὐκ

ne Spiritus Sanctus locutus eſt ad patres veſtros per Iſaiam prophetam dicentem: Vade ad populum iſtum, & dic ipſi: aure audietis, & non intelligetis, & quæ ſequuntur, ut antea poſita ſunt. Joannes autem in Euangelio Filium Dei eſſe definivit: Ait enim [1]: *Cum tanta ſigna feciſſet Jeſus, non poterant credere: quia dixit Iſaias: Excæcavit eorum oculos, & pervertit* [2] *eorum cor, ut non videant oculis, & non intelligant corde, & convertantur, & ſanabo eos*. Et ſtatim ſubdit [3]: *Hæc autem dixit Iſaias, quando vidit gloriam ejus*: ideſt Filii Dei. Atque hæc quidem de his hactenus. Alia vero etiam, eamdem vim habentia, audi a Davide in pſalmo xciv. ex perſona Dei Patris canente ad lyram in hunc modum [4]: *Tentaverunt me patres veſtri, & viderunt opera mea quadraginta annis: ideo* [5] *iratus fui generatiani huic, & dixi: ſemper errant carde: ipſi vero non cognoverunt vias meas: ut juravi in ira mea, ſi introibunt in requiem meam*. Paulus Hebræis ſcribens, ex eodem pſalmo ex perſona Sancti Spiritus definit in hunc modum [6]: *Sicut dixit*, inquit, *Spiritus Sanctus: Hodie, ſi vocem meam* [7] *audieritis, ne obduretis corda veſtra, ſicut in exacerbatiane, ſecundum diem tentationis* [8], *ubi tentaverunt me patres veſtri* [9], *& viderunt apera mea quadraginta annis*.

25.6. Et Stephanus in Actis Apoſtolorum Judæis ex eodem Scripturæ loco pudorem incutiens ait [10]: *Duri cervice, & incircumciſi carde, & auribus, vos ſemper Spiritui Sancto reſiſtitis, ſicut patres veſtri, ita & vos*. Similiter vero Hebræos ex Ægypto eductos fuiſſe ac deductos a Domino Moſes dicit in Deuteronomio [11]: *Dominus* enim, inquit, *ſolus duxit illos, & non erat cum*

H 2

in eodem libro, num. 29, hunc ipſum locum ruſus citat hoc modo: „Ut in fine eorumdem A„ctuum ſcribitur: *Bene Spiritus Sanctus locutus* „*eſt per Iſaiam prophetam ad patres veſtros* (co„dex noſter: *ad patres noſtros*), *dicens: Vade* „*ad populum iſtum, & dic: Aure audietis*, & „reliqua.„

1. *Cum tanta*) Joann. XII. 37, 39, & 40. Plura omittit intermedia.

2. *pervertit*) In Joanne græca Editio habet, πεπώρωκεν, i. e. *induravit*. Didymus, ἐπήρωσεν, niſi quis librarium conjiciat pro ἐπώρωσεν, ſcripſiſſe ἐπήρωσεν. Paulo poſt græca Joannis Editio habet, ἐπιστραφῶσι καὶ ἰάσωμαι, i. e. *convertantur, & ſanem*, ut legit, & vertit Vulg. Interpres.

3. *Hæc*) Jo. XII. 41, ubi deeſt vocula δέ.

4. *Tentaverunt*) Pſalm. XCIV. verſ. 10, 11, & 12. Græca Ed. poſt ὑμῶν, addit, ἐδοκίμασάν με. Tum ſequitur, καὶ εἶδον. Pro, ταύτῃ καὶ εἶπον, habet, ἐκείνῃ, καὶ εἶπα.

5. *ideo*) Deeſt vox, διό, in græca Editione Pſalmorum. Sed eam habet Paulus citans hunc locum in Epiſtola ad Hebræos.

6. *Sicut*) Hebr. III. 7, 8, & 9, ubi legitur: καθὼς λέγει.

7. *meam*) Biblia: αὐτοῦ i. e. *ejus*.

8. *tentationis*) Biblia addunt, ἐν τῇ ἐρήμῳ. i. e. *in deſerto*.

9. *veſtri*) Græca Editio addit, ἐδοκίμασάν με, i. e. *probaverunt me*. Tum habet: καὶ εἶδον.

10. *Duri*) Act. VII. 51.

11. *Dominus*) Deuter. XXXII. 12.

οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν θεὸς ἀλλότριος. καὶ ὁ ἱερεμίας ὡσαύτως· καὶ οὐκ εἴπατέ φησιν ποῦ ἐστὶν κύριος ὁ ἀναγαγὼν ὑμᾶς ἐκ γῆς αἰγύπτου· ὁ καθοδηγήσας ὑμᾶς ἐν τῇ ἐρήμῳ; ὁ δέ γε ἡσαΐας· τὸ ἅγιον πνεῦμα ὡδηγηκέναι λέγει· ἤγαγεν γάρ φησιν αὐτοὺς διὰ ἀβύσσου ὡς ἵππον δι' ἐρήμου καὶ οὐκ ἐκοπίασαν· καὶ ὡς κτήνη διὰ πεδίου· κατέβη πνεῦμα παρὰ κυρίου καὶ ὡδήγησεν αὐτούς. ὁ δὲ παῦλος· ὁδηγὸν αὐτῶν τὸν χριστὸν γεγενῆσθαι διδάσκει· ἔπινον γάρ φησιν ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ χριστός. ᾧ συνῳδὰ καὶ ἰούδας καθολικῶς γράφει· ἅπαξ γὰρ κύριος ἰησοῦς λαὸν ἐξ αἰγύπτου σώσας· δεύτερον τοὺς μὴ πιστεύσαντας αὐτῷ ἀπώλεσεν. ἐνταῦθα οὖν διπλῶς ἀναιρεῖται ἡ ἐπιχείρησις τῶν λεγόντων κτίσμα τὸν σεπτὸν υἱὸν καὶ τὸ θεϊκὸν πνεῦμα· ἀπό τε τοῦ περὶ ἑκατέρας ὑποστάσεως κεχρησμῳδῆσθαι τὰ τὴν ἄπειρον μίαν φύσιν κατασημαίνοντα· ἀπό τε τοῦ παρακεῖσθαι ὅτι οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν θεὸς ἀλλότριος· τοῦτ' ἔστιν ἑτεροούσιος. Τὸν ἴσον τρόπον μωϋσῆς μὲν λέγει· οὐκ ἔσται μερὶς οὐδὲ κλῆρος τοῖς λευίταις ἐπὶ τῆς 36. a.
γῆς· κύριος αὐτὸς μερὶς αὐτῶν. ἱερεμίας δέ· ὁ πλάσας φησὶν τὰ πάντα· αὐτὸς κληρονομία τοῦ ἰακώβ· κύριος ὄνομα αὐτῷ. δαυὶδ δὲ ἐν ιε ψαλμῷ· κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου καὶ τοῦ ποτηρίου μου· Ὁ δέ γε παῦλος· τὸ ἅγιον πνεῦμα τὴν κληρονομίαν εἶναι ἐφεσίοις ἐπιστέλλει· ἐν ᾧ φησὶν πιστεύσαντες ἐσφραγίσθημεν τῷ πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ ὅ ἐστιν ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν. ὁμοίως παῦλος κορινθίοις γράφει· διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσίν· τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσίν· καὶ ὁ αὐτὸς κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσίν· ὁ δὲ αὐτὸς θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. δεικνὺς δὲ τὴν ταυ-

cum illis Deus alienus. Et Jeremias ſimiliter [1]: *Et non dixiſtis* (inquit): *Ubi eſt Dominus, qui reduxit vos de terra Ægypti, qui deduxit vos in deſerto?* Iſaias autem a Spiritu Sancto deductos fuiſſe dicit: ait enim [2]: *Duxit eos per abyſſum, ſicut equum per deſertum, & non laboroverunt; & ſicut jumenta per planitiem: deſcendit Spiritus a Domina, & deduxit illos*. Paulus autem ipſis ducem viæ Chriſtum fuiſſe docet. *Bibebont* [3] *enim*, inquit, *de ſpiritoli ſequente petra; petra autem erat Chriſtus*. Cui conſona etiam Judas in catholica, h. e. univerſali, Epiſtola ſcribit [4]: *Qui enim Dominus Jeſus ſemel populum ex Ægypto ſolvavit, ſecundo eos, qui non crediderunt ipſi, perdidit*. Eorum [5] ergo conatus, qui adorabilem Filium, & divinum Spiritum aiunt eſſe creaturam, duobus hic modis evertitur: primum ſcilicet ex eo, quod de utraque Perſona in Scriptura dicta ſint, quæ Unam infinitam naturam denotant; deinde ex eo, quod addatur: *Non erat cum illis Deus alienus*, i. e. *heterouſius*, ſive alterius ſubſtantiæ. Eadem ratione Moyſes quidem ait [6]: *Non erit pars, neque ſors Levitis in terra: Dominus ipſe eſt pars eorum*. Et Jeremias [7]: *Qui formavit*, inquit, *omnia, ipſe eſt hæreditas Jacob: Dominus nomen illi*. Ac David in XV. Pſalmo [8]: *Dominus pars hæreditotis meæ, & colicis mei*. At vero Paulus Spiritum Sanctum hæreditatem eſſe ſcribit Epheſiis [9]: *In quo*, inquit, *credentes ſignati ſumus Spiritu promiſſionis Sancto, qui eſt pignus hæreditatis noſtræ*. Similiter ad Corinthios ſcribit Paulus [10]: *Diviſiones autem chariſmatum ſunt, idem autem Spiritus: & diviſiones miniſteriorum ſunt, & idem Dominus: & diviſiones operationum ſunt, idem* [11] *autem Deus, qui operatur omnia in omnibus*. Ut porro deitatis

1. *Et non*) Jerem. II. 6. Græca Editio: εἶπαν, pro εἴπατε, & ἡμᾶς utrobique pro ὑμᾶς.
2. *Duxit*) Iſai. LXIII. 13, & 14. Edit. τῆς ἀβύσσου.
3. *Bibebant*) 1. ad Cor. X. 4.
4. *Qui*) Judæ verſ. 5. Græca Editio: εἰδότας ὑμᾶς ἅπαξ τοῦτο, ὅτι ὁ Κύριος λαὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου ... μὴ πιστεύσαντας αὐτῷ ἀπώλεσεν. Vulgatus Int. pro, *Dominus*, habet, *Jeſus*. Didymus utrumque.
5. *Eorum*, &c.) Anomœos, ſive Eunomianos potiſſimum deſignat. Macedonius enim, ut ait etiam Didymus ſegm. 18. *b*, ſolum Spiritum Sanctum, non Filium volebat eſſe creaturam. Quin de Macedonianis quoque Auguſtinus in libro de hæreſibus, hæreſi 52, ait. *de Patre & Filio recte ſentiunt, quod unius ſint ejuſdemque ſubſtantiæ, ſive eſſentiæ*.
6. *Non erit*) Deuter. X. 9, ubi ſenſus quidem eſt fere idem, ſed verba paululum diverſa. Complutenſis Editio habet: οὐκ ἔσται τοῖς λευίταις μερὶς καὶ κλῆρος παρὰ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτῶν· κύριος αὐτὸς κλῆρος αὐτοῦ, i. e. *Non erit Levitis pars & poſſeſſio apud fratres ſuos. Dominus ipſe poſſeſſio ejus*. Aliæ Editiones aliter.
7. *Qui formavit*) Bis hæc ſcripſit Jeremias, cap. X. verſ. 5, & cap. LI. verſ. 19. Utrobique pro, τοῦ ἰακώβ, legitur, αὐτοῦ.
8. *Dominus*) Pſalm xv. verſ. 5.
9. *In quo*) Epheſ. I. 13, & 14. Græca editio: ἐσφραγίσθητε, i. e. *ſignati eſtis*. Et paulo poſt: ὅς [illegible]. Segm. 56. *a*, & in lib. de Spiritu Sancto, num. 5, etiam Didymus dictavit: *ſignati eſtis*.
10. *Diviſiones*) 1. ad Cor. XII. 4, 5, & 6.
11. *idem*) Omittit voculam [illegible], ut ſegm. 24. *a*.

ταυτότητα τῆς θεότητος οὐ μόνον ἐνταῦθα πρώτου ἐπιμέμνηται τοῦ πνεύματος εἶτα τοῦ υἱοῦ καὶ οὕτω τοῦ πατρός· ἀλλὰ καὶ ὁ νῦν εἰρηκὼς τὸν θεὸν τὰ πάντα ἐνεργεῖν· μετ᾽ ὀλίγον ἐπάγει· ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται· σαφῶς καὶ διαῤῥήδην αὐτὸ θεὸν ὁμοούσιον τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ ἅμα καὶ αὐτεξούσιον παριστῶν. ἔστιν ἀκοῦσαι καὶ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς παρ᾽ ἠσαΐᾳ μὲν εἰρηκότος· καὶ τὴν δόξαν μου ἑτέρῳ οὐ δώσω· ἰωάννου δὲ φήσαντος· ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα· ἤδη γὰρ ᾔδει σαφῶς ὅτι οὐχ ἑτερουσίῳ τῷ μονογενεῖ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἡ δόξα ἀναπέμπεται· πάλιν τοῦ μάρκου λέγοντος ἀπὸ τοῦ χριστοῦ· ὃς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους ἐν τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ μοιχαλίδι καὶ ἁμαρτωλῷ· καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται αὐτὸν ὅτ᾽ ἂν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων τῶν ἁγίων· Ὁ ματθαῖος τὸ αὐτὸ κεφάλαιον ἐκτιθέμενος οὐκ εἶπεν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρός· ἀλλ᾽ ἐν τῇ τοῦ υἱοῦ· οὕτω γράψας· ὅτ᾽ ἂν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ᾽ αὐτοῦ· ὅτε καθίσῃ ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ· καὶ παρ᾽ ἰωάννῃ δέ φησιν· δόξασόν με τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον παρὰ σοὶ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι.

tatis identitatem oſtendat, non modo Spiritus primum meminit hoc in loco, deinde Filii, ac poſtmodum Patris: ſed etiam ille ipſe, qui nunc dixit, *Deum omnia operari*, poſt pauca ſubdit[1]: *Hæc autem omnia operatur unus et idem Spiritus, dividens ſeorſum unicuique, ſicut vult:* manifeſte, & expreſſe oſtendens, Spiritum eſſe ſimul & Deum Patri, ac Filio conſubſtantialem, & ſua praditum auctoritate, ac poteſtate. Quin audire etiam licet Deum ac Patrem in Iſaia dicentem[2]: *Et gloriam meam alteri non dabo:* Et Joannem inquientem[3]: *Ut omnes honorent Filium, ſicut honorant Patrem:* Jam enim probe noverat, gloriam, quæ redditur Unigenito, & Spiritui Sancto, non reddi *heterouſio*, hoc eſt, ei, qui ſit alterius eſſentiæ: Inſuper Marcum dicentem ex perſona Chriſti[4]: *Qui enim me erubuerit, et verba mea, in generatione iſta adultera et peccatrice, et filius hominis erubeſcet eum, cum venerit in gloria Patris ſui cum angelis ſanctis.* Hoc ipſum capitulum exponens Matthæus non dixit, *in gloria Patris*, ſed, *in gloria Filii*, cum ita ſcripſerit[5]: *Cum autem venerit filius hominis in gloria ſua, et omnes ſancti angeli cum eo, quando ſedebit in throno gloriæ ſuæ* Et apud Joannem ait[6]: *Glorifica me gloria, quam habui apud te, antequam mundus eſſet.*

K̄

Περὶ τοῦ διὰ τὸ ὁμοούσιον καὶ ἰσοδύναμον κατοικεῖν ἐν πιστοῖς τόν τε πατέρα τόν τε υἱὸν τό τε ἅγιον πνεῦμα. καὶ πρὸς τὴν τῶν ἑτεροδόξων ἀντίθεσιν.

Εὑρήσομεν ἔτι τὸ ὁμοούσιον τῆς τριάδος καὶ ὡς ἀπαραλλάκτως πάντα ἐστὶν αὐτῇ δυνατά· εἰ ξυνειδῶμεν ὅτι αὐτὴ μόνη ὑπὲρ τὸ ἄϋλον καὶ ἀόρατον οὖσα κατ᾽ οὐσίαν μετέχεσθαι δύναται καὶ πληροῦν ὃν ἐκτι-

CAP. XX.

De eo, quod in Scripturis ob conſubſtantialitatem[7], et poteſtatis æqualitatem legimus, habitare in Fidelibus et Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum. Et contra Heterodoxorum objectionem.

PRæterea conſubſtantialem eſſe Trinitatem, ac omnia eam poſſe ſine ullo inter Perſonas diſcrimine, inveniemus, ſi hoc animadvertamus, quod, quum ipſa[8] ſola ſupra immaterialia, & inviſibilia omnia poſita ſit, *participari* ſecundum eſſentiam poteſt, & templum implere, quod

1. *Hæc autem*) 1. ad Cor. XII. 11.
2. *Et gloriam*) Vocula, καὶ, deeſt in gr. Ed.
3. *Ut omnes*) Joann. V. 23.
4. *Qui enim*) Marc. VIII. 38. Græca Editio ſic habet omnino, ut Didymus. At Vulgatus Interpres contrario ſenſu: *confeſſus fueris*, &: *confitebitur*. An ſuſpicari licet librarios ita ſcripſiſſe, pro, *confuſus fueris*, &, *confundetur*?
5. *Cum autem*) Matth. XXV. 31. Græca Editio pro ὅτε, habet, τότε, i. e. *tunc*.
6. *Glorifica*) Joann. XVII. 5. Aliqua omittit intermedia.
7. *ob conſubſtantialitatem* &c.) Hoc ipſum argumentum fuſe perſequitur Didymus in libro de Sp. Sancto, num. 4, & ſeqq., & num. 25, & 60. Alicubi vero iiſdem verbis mentem ſuam aperit, quibus hoc in Capite.
8. *ipſa*) Librarius quaſi incertus, ſcriberet ne αὕτη, i. e. *hæc*, an αὐτὴ, i. e. *ipſa*, ſcripſit ſine ſpiritu, ac ſine accentu, αυτη.

ἔκτισε ναόν· καὶ αὐτῇ οὐ τὸ πρᾶγμα τοῦτο μόνον· ἀλλὰ καὶ ἡ λέξις ἁρμόζει. ἕπεται γὰρ τῷ μεθεκτῷ τὸ ἄτρεπτον· καὶ τούτῳ τὸ ἄκτιστον ὅ ἐστιν καὶ ἄναρχον. οὐδὲν δὲ κτιστὸν ὅσον ἀπὸ γραφῶν συνηθείας μετουσίας τρόπῳ μετέχεσθαι δύναται ἢ πληροῦν οὐσιωδῶς τὸν ἄνθρωπον· ἀλλὰ μόνῳ τῷ τῆς ἕξεως τῆς ἀγαθῆς ἢ τῆς φαύλης. μεταφορικῶς γὰρ λέγονται τινὰς ἀρετῆς καὶ ἐπιστήμης πεπληρῶσθαι καὶ τεθεωρημένως προφέρειν δύνασθαι τὰ ἀρετῆς καὶ ἐπιστήμης ἐπίχειρα ὡς οἱ ἀκραιφνῶς τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου πνεύματος μεταλαχόντες. μαρτυρεῖται οὖν κατοικεῖν ἐν ἡμῖν ὅ τε πατὴρ ὅ τε υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα· ὡς ἡνίκα παῦλος κορινθίοις τὸ δεύτερον γράφει ἐκ τοῦ ἱερεμίου· ἡμεῖς γὰρ ναὸς θεοῦ ἐσμὲν ζῶντος καθὼς εἶπεν ὁ θεός· ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω καὶ ἔσομαι αὐτῶν θεός· καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μου λαός. καὶ πάλιν· οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς θεοῦ ἐστὲ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ
οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; καὶ οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώ- 27 a.
ματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου πνεύματός ἐστιν οὗ ἔχετε ἀπὸ τοῦ θεοῦ; καὶ ἐφεσίοις· ἵνα δώῃ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον κατοικῆσαι τὸν χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν· καὶ ὡς ὅτ' ἂν ὁ δεσπότης ἐν ἰωάννῃ λέγει· τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ οὐδὲ γινώσκει αὐτό· ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτὸ ὅτι παρ' ὑμῖν μένει καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται. καὶ πάλιν· ἐάν τις ἀγαπᾷ με· τὸν λόγον μου

quod condidit; ac ſi noverimus, non modo hanc ei rem convenire, ſed etiam ipſum vocabulum. Quod enim eſt communicabile, eſt etiam immutabile; quod vero eſt immutabile, eſt etiam increatum, ſeu, quod idem valet, eſt etiam æternum. Nulla vero creata res, quantum quidem loquendi conſuetudo fert a Scripturis ſervata, per participationem communicari dici poteſt, aut ſubſtantialiter hominem implere valet; ſed dumtaxat inſtar habitus boni, aut mali: metaphorice enim aliqui virtute, & ſcientia repleti eſſe dicuntur, & ſpeculative proferre poſſe virtutis, & ſcientiæ dona[1], ut ii, qui vere ac ſincere Spiritus Sancti gratiæ participes facti ſunt. In nobis porro habitare & Patrem, & Filium, & Spiritum teſtantur Scripturæ: ut cum Paulus in ſecunda ad Corinthios ſcribit ex Jeremia[2]: *Nos enim ſumus templum Dei viventis, ſicut dicit Deus*[3]: *Inhabitabo in ipſis, atque inambulabo, et ero illorum Deus, et ipſi erunt meus populus.* Et rurſus[4]: *Neſcitis, quod templum Dei eſtis, et Spiritus Dei habitat in vobis?* Et[5]: *Neſcitis, quod corpora veſtra templum ſunt exſiſtentis in vobis Spiritus Sancti, quem habetis a Deo?* Et ad Epheſios[6]: *Ut det vobis ſecundum divitias gloriæ ſuæ, virtute corroborari per Spiritum ejus in interiorem hominem, habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris.* Et ſicut cum Dominus in Johanne ait[7]: *Spiritum veritatis, quem mundus non poteſt accipere, quia non videt eum, nec cognoſcit eum: vos autem cognoſcitis eum, quia apud vos manet, et in vobis erit.* Et rurſus[8]: *Si quis diligit me, ſermonem meum*

---

1. *dona*) Ἐπίχειρον eſt proprie *manupretium*, tranſlate quodvis *præmium*, aut *merces*. Itaque Sophocles, apud Clementem in quarto Stromatum, virtutem ait laboris ipſam ſui præmium eſſe, οὐκ ἐκ θυραίων τἀπίχειρα λαμβάνειν, ideſt, *non aliunde præmia accipere*.

2. *Nos enim*) 2. ad Cor. VI. 16. Græca epiſtolarum Pauli Editio habet: ὑμεῖς .... ἐστε .. ὅτι ἐνοικήσω .... ἔσονταί μοι. Locus vero a Paulo hic allegatus extat non in Jeremia, ut ait Didymus, ſed Levit. XXVI 12. At quum Apoſtolus paulo poſt afferat Jeremiæ verba, *ero vobis in Patrem*, hinc fortaſſe profecta errati occaſio. Quamquam Didymum in citandis Scripturæ locis memoria nonnumquam lapſum eſſe, alias jam dixi. Ita in lib. de Sp. Sancto num. 17, quum ex XII. Lucæ capite attuliſſet verſiculos XI, & XII, ſtatim ſubjungit: *Et in alio Evangelio*; cum tamen continuo non *aliud*, ſed rurſus idem citet Lucæ Evangelium, afferens ex cap. XXI. verſiculum 14. Quin etiam num. 60. ſimilem denuo nævum diligens lector animadvertet: ait enim: „ Et de Juda loquitur ipſe „ Salvator, quod *intraverit* (codex noſter, *intravit*) in eum Satanas. „ At verba iſta: *Intravit autem Satanas in Judam*, quæ tum Græca Editio, tum Vulgata Tranſlatio habet in Luc. cap. XXII. verſ. 3, non Salvatoris ſunt, ſed Evangeliſtæ. Simile quid reperies num. 18. ejus libri. Vide etiam quæ dixi pag. 3. Not. 2, & pag. 49. Not. 12.

3. *Inhabitabo*) In Levitico ſic habet græca Editio: καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν ὑμῖν, καὶ ἔσομαι ὑμῶν θεός, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι λαός, i. e. *& inambulabo in vobis, & ero veſter Deus, & vos eritis mihi populus*.

4. *Neſcitis*) 1. ad Cor. III. 16.

5. *Neſcitis*) 1. ad Cor VI. 19. Græca Ed. pro, τὰ σώματα, habet, τὸ σῶμα, i. e. *corpus*. Vulgatus Int. *membra*. Didymus etiam in libro de Sp. Sancto, num 15, *corpora*.

6. *Ut det*) Epheſ. III. 16, & 17. Vide Notam 8. pag. 49.

7. *Spiritum*) Joann. XIV. 17.

8. *Si quis*) Joan. XIV. 23. Græca Editio, ac Didymus ipſe ſegm. 24. a, pro, ποιησόμεθα, habet, ποιήσομεν.

μου τηρήσει· καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα. ἔσται δὲ τοῦτο πλέον καταφανὲς τῷ ἐπιστάνοντι ὅτι Θελήσας ὁ πάντα δυνάμενος Θεὸς λόγος· ἄτρεπτός τε διέμεινεν καὶ ὑπὸ τῆς παρθένου ἐκυοφορήθη. Οἱ δὲ πάλιν ἐνίστανται ἀντιλέγοντες. γέγραπται δῆθεν περὶ μὲν ἀνανίου· διὰ τί ἐπλήρωσεν ὁ σατανᾶς τὴν καρδίαν σου; περὶ δὲ ἰούδα ὡς εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ σατανᾶς. Πρὸς οὓς ἀντέον· ὡς ὁ μετεχόμενος οὐδὲ τῇ ψυχῇ ὥσπερ ἐπιβατεύων· ἀλλὰ φενακίζων καὶ κακοβουλίας καὶ παλίμβολον τρόπον ἐνεργαζόμενος καὶ πάρεργον ποιῶν τῆς ἑαυτοῦ πονηρίας πληροῖ τὸν μὴ προσέχοντα τῷ μὴ δῷης εἰς σάλον τὸν πόδα σου καὶ οὐ μὴ νυστάζει ὁ φυλάσσων σε· καθ' ὃν τρόπον ἔλυμαν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπλήρωσεν τῇ ὑποβολῇ πράξεως σατανικῆς· λέγει γὰρ αὐτῷ παῦλος μυσαρῷ τὴν γνώμην καὶ τὰς πράξεις τυγχάνοντι καὶ ἀνάπλεῳ τῆς διαβολικῆς 37.b.
ὄντι μοχθηρίας καὶ κατασοφιζομένῳ τοὺς ἁγίους ὡς δοκεῖν ἐν αὐτῷ οἰκεῖν τὸν ἀρχέκακον πατέρα αὐτοῦ· ὦ πλήρης παντὸς δόλου καὶ πάσης ῥᾳδιουργίας υἱὲ διαβόλου· ἔτι δὲ καθὼς καὶ τοὺς ψευδοπρεσβύτας ἐπὶ τῆς σεμνοπρεπεστάτης σωσάννης ἐπλήρωσεν ἀκολάστου γνώμης· ἔχει δὲ οὕτωσί· ἦλθον

meum ſervabit, *& Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus.* Atque hoc ei magis manifeſtum erit, qui norit[1], omnipotentem Deum Verbum & immutabilem manſiſſe, & a Virgine in utero geſtari voluiſſe. Ipſi vero iterum inſtant, & ita contradicunt[2]. Scriptum eſt[3] ſcilicet de Anania[4] quidem: *Cur implevit Satanas cor tuum?* De Juda vero[5], quod *intraverit in ipſum Satanas*. Quibus ſic reſpondendum eſt. Satanas non *participatus*, neque in animam veluti inſiliens, ſed eam decipiendo, & mala conſilia, ac verſutos mores in ea operando, atque otioſam reddendo, ſua nequitia replet eum, qui non attendit quod ſcriptum eſt[6]: *Non des in commotionem pedem tuum, neque dormitat qui cuſtodit te.* Quo modo Elymam filium ſuum operationis Satanicæ ſuggeſtione replevit: nam ei mente[7], & actionibus abominabili, ac diabolica nequitia pleno, & Sanctos captioſe eludenti, ita ut pater ejus, princeps mali auctor[8], in ipſo habitare videretur, dixit Paulus[9]: *O plene omni dolo, & omni fallacia*[10], *fili diaboli*: Ac præterea quo modo illorum etiam, qui Senes falſo[11] dicebantur, mentem incontinentia, qua in mulierem pudiciſſimam Suſannam ferebantur, implevit. Sic autem ſcriptum eſt[12]: *Venerunt autem & duo*

1. *norit*) Notanda vox, ἐπιστάνοντι.
2. *contradicunt*) Hoc ipſum argumentum ſibi objicit, ac diluit Didymus in libro de Sp. Sancto num. 60, & 61. Confer, ſi placet, utriuſque operis loca.
3. *ſcriptum eſt*) Act. V. 3. Vulgatus Interpres pro, *implevit*, habet, *tentavit*. Didymus autem in libro etiam de Sp. Sancto, num. 18, legit, *complevit*, & num. 60, *implevit*: quin vocem ipſam, *implevit*, ibi urget, argumentum diluens ex ea deſumptum. Hæc enim ibi legimus: *Interim nunc diſputemus adverſum id quod ſcriptum eſt:* Quare implevit Satanas cor tuum? *quomodo Satanas mentem alicujus, & principale cordis impleat... ſed quaſi callidus quidam, & aequam ac fallax* (cod. noſter: *atque pellax*, pro, *ac fallax*) *fraudulentuſque deceptor, in eos animam humanam malitiæ affectus trahit* (rectius codex noſter: *trahat*), *per cogitationes, & incentiva vitiorum, quibus ipſe plenus eſt*. Gregorius Nyſſenus quoque in opuſculo ad Ablabium tom. 2. pag. 452. legit: *Quare implevit Satanas*, & cetera.
4. *de Anania*) Codex, περὶ μὲν ἀνανία. Putabit quis legendum, περὶ μὲν ἀνανίου. Vel, quum locus hic citatus incipiat in biblus a voce, Ἀνανία, legendum fortaſſe ſic eſſe: περὶ μὲν ἀνανίου· ἀνανία διὰ τί, & reliqua. Vide tamen ſegm 77. a.
5. *de Juda vero*) Luc. XXII. 3.
6. *Non des*) Pſalm. CXX. verſ. 3. Complutenſis Editio: μὴ δῷς, i. e. *non des*, ut Vulg. Interpres. Tum pro, καὶ οὐ μὴ νυστάζει, habet, μηδὲ νυστάξῃ. Mox Codex habet, ἔλυμαν, pro, ἐλύμαν.
7. *mente*) In Codice: τῇν γνώμην. Legendum vero, ut patet, τὴν γνώμην.
8. *princeps*, &c.) Voce, ἀρχέκακος, quæ in vulgatis Lexicis deeſt, uſus eſt non modo Didymus & in hoc opere, & in libro adverſus Manichæos verſus finem, verum etiam Clemens Alexandrinus in Protreptico, ubi Satanam dixit quoque ἄρχοντα τῆς κακίας, i. e. *nequitiæ principem*.
9. *O plene*) Act. XIII. 10.
10. *fallacia*) Ita vertit Vulgatus. Hieronymus in lib. de Sp. S. num 60, ubi omnia diſtiſſe Didymum dixi, tranſtulit, *iniquitate*. Hæc enim ibi legimus: *Arguent itaque eum* (Elymam) *Apoſtolus Paulus, atque corripiens ait*: O plene omni iniquitate, & omni dolo (cod. noſter: *omni dolo, & omni iniquitate*), fili diaboli, inimice juſtitiæ Dei. *Quia enim verſipellis, & callidus, omnem in ſe dolum fraudulentiæ* (cod. noſter, *dolum fraudulentiamque*) *ſuſceperat, appellatur filius diaboli, quia implebat ipſe omne principale illius*. (codex noſter, omiſſis vocibus, *ipſe omne*, habet: *qui implevit & principale ipſius*) *fraude, & iniquitate .... ut ipſe Satanas ..., habitare in eodem putaretur*.
11. *Senes falſo*) Ex perſonis comicis una dicebatur ψευδοκόρη, ideſt, *virgo falſo ſic dicta*. Simili fere ratione viros illos Didymus dicit ψευδοπρεσβύτας.
12. *Venerunt*) Dan. XIII. 28. Duæ vocalæ, *autem &*, deſunt in græca Editione. Sed Didymus eumdem locum citans eas habet etiam in libro de Sp. Sancto num 61, ubi legimus: *Hac autem fallacia etiam presbyteros, qui adverſus Suſannam in crudelitatem ſe verterunt, intravit: implens animas eorum* (cod. noſter: *Hac autem fallacia contra presbyteros, qui contra Suſannam amorem in*

ἦλθον δὲ καὶ οἱ δύο πρεσβύτεροι πλήρεις τῆς ἀνόμου ἐννοίας· καὶ ἵνα μὴ ὄχλον πολὺν τῇ ἀκοῇ παρασκευάζωμεν· πολλὰ ἃ λέγειν εἴχομεν εἰς τοῦτο παρέντες συντόμως ἐροῦμεν· ὡς εἴπερ κρατεῖ ὁ λόγος αὐτῶν οὕτως· ὥρα λοιπὸν μὴ μέγα οἴεσθαι τὸ τὴν θείαν γαληνότητα οἰκεῖν ἐν πιστοῖς· ἀλλ᾽ ὡς ἕν γε δὴ μόνῳ τῷ δοκεῖν τοῦτο τὴν δόξαν ἔχειν.

& duo presbyteri pleni iniqua cogitatione. Ac ne nimiam auribus moleſtiam comparemus, pluribus, quæ in hanc rem dicere poſſemus, omiſſis, breviter dicemus: quod, ſi quid valet hæc eorum objectio, oportet jam, ut in poſterum[1] ne magni faciamus, quod divina ſerenitas habitet in Fidelibus; ſed ſpectata dumtaxat hominum opinione glorioſum hoc eſſe ſtatuamus.

$\overline{\text{ΚΑ}}$

Περὶ τοῦ διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας λαλεῖν ἐν πιστοῖς τὴν τριάδα.

ΚΑὶ τὸ λαλεῖν δὲ ἐξ ἴσου ἐν ἁγίοις τὰς θείας ὑποστάσεις· τὴν ἀπαραλλαξίαν τῆς φύσεως καὶ ἐξουσίας ἀπαγγέλλει· ζαχαρίας μὲν γὰρ οὐχ ὁ προφήτης ἀλλ᾽ ὁ πατὴρ ἰωάννου· κύριον τὸν θεὸν ἰσραὴλ διὰ τῶν προφητῶν λελαληκέναι ἔφησεν. καὶ παῦλος δὲ ὁμοίως ἑβραίοις ἐπέστειλεν· πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις· ἐπ᾽ ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ. καὶ κορινθίοις δὲ περὶ τοῦ υἱοῦ ἔγραψεν· ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος χριστοῦ. ὁ δέ γε σωτὴρ παρὰ ματθαίῳ διδάσκει· οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστὲ οἱ λαλοῦντες· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς ὑμῶν ἐστὶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν.

CAP. XXI.

De iis locis, in quibus ob naturæ, & ſubſtantiæ identitatem, loqui in Fidelibus *Trinitas dicitur*.

EX eo etiam quod in Sanctis[2] ex æquo loquantur divinæ Hypoſtaſes, unam ſine ullo diſcrimine ipſis naturam, & poteſtatem eſſe apparet. Nam Zacharias quidem, non propheta[3] ille, ſed Joannis pater, *Dominum Deum Iſraelis per prophetas locutum eſſe* dixit[4]. Paulus autem ſimiliter Hebræis ſcripſit[5]: *Multifariam, multiſque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, noviſſimis diebus iſtis locutus eſt nobis in Filio*. Et ad Corinthios de Filio ſcripſit[6]: *Quoniam experimentum quæritis Chriſti, qui in me loquitur*. Salvator autem apud Matthæum docet[7]: *Non enim vos eſtis qui loquimini, ſed Spiritus Patris veſtri, qui loquitur in vobis*.

$\overline{\text{ΚΒ}}$ CAP.

crudelitatem verterant, implevit animas eorum) incendio libidinis, & fera ſenſi (cod. noſter, *ſenum*) *voluptate. Scriptum eſt enim: Venerunt autem & duo presbyteri, pleni iniqua cogitatione.*

1. *oportet jam*) Pro, ὥρα, lego ὥρα. Hæc enim locutio, ὥρα λέγειν, καιρὸς λέγειν, ὥρα εἰπεῖν, & aliæ id genus, non raro occurrunt in græcis Patribus, ut, exempli gratia, in Cyrillo Alexandrino pag. 22. Theſauri, & in Gregorio Nazianzeno orat. 35, ubi hæc locutio ὥρα ἐπιγράφειν, non ſatis concinne ab Interprete redditur: *tempus jam fuerit* &c.

2. *in Sanctis*) Nempe in Sacris Scriptoribus, qui Deo afflante ſcripſerunt. Hos enim paſſim *Sanctos* per antonomaſiam dicit Didymus in hoc opere. Quin etiam eam vocem hoc modo ab ipſo adhibitam obſervavi in libro de Spiritu Sancto, & in Enarrationibus in Epiſtolas Catholicas, atque in aliis etiam Patribus. Ductam vero opinor eam locutionem ex verſ. 21. capitis 1. ſecundæ Petri Epiſtolæ: *Spiritu Sancto inſpirati locuti ſunt Sancti Dei homines*.

3. *non propheta*) Simili ratione loquitur Didymus ſegm. 209. *b*, communem ſecutus conſuetudinem, ut alterum Zachariam ab altero diſtinguat. Ceterum Zacharias quoque Joannis Pater *prophetaſſe* dicitur a Luca cap. I. verſ. 67. Lucæ verba profert Didymus ipſe in lib. de Sp. Sancto num. 8; ſed eo in loco edita exemplaria mendoſa ſunt: ſic enim habent: „Et poſt alia: *Et Spiritu* „*Sancto repletus eſt Zacharias pater ejus*. Haud du„bium, quin & Joannes prophetavit. Necnon in A„ctibus Apoſtolorum „ & cetera. Porro ubi Editio habet, *quin & Joannes*, codex noſter habet: *quin Joannes &*. Utraque autem lectio, ut puto, emendatione indiget, ac ita legendum eſt: „Et poſt „alia: *Et Spiritu Sancto repletus eſt Zacharias pa*„*ter ejus* (haud dubium, quin Joannis), *& pro*„*phetavit*. Necnon „ & cetera.

4. *dixit*) Luc. I. 68, & 70.

5. *Multifariam*) Hebr. I. 1. (ap. Vulg. 1, & 2.)

6. *Quoniam*) 2. ad Cor. XIII. 3.

7. *Non enim*) Matth. X. 20.

Digitized by Google

ΚΒ

Περὶ τῶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἤγ. ὧν διὰ τὸ ὁμοούσιον τῆς τριάδος γεγράφθαι ζῆν ἡμᾶς τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι.

ΤΟῦτο ἐπιφανέστατα θεωρεῖν διδάσκει κ) τὸ γεγράφθαι ζῆν ἡμᾶς τῷ πατρὶ κ) τῷ υἱῷ κ) τῷ ἁγίῳ πνεύματι. ὡς ὅτ' ἂν παῦλος διαλέγεται γράμμασι ῥωμαίοις· ὑμεῖς λογίζεσθε ἑαυτὰς νεκρὰς μὲν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ· ζῶντας δὲ τῷ θεῷ ἐν χριστῷ ἰησῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν. κ) πάλιν· ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν· ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι χριςῷ. καὶ γαλάταις· εἰ ζῶμεν πνεύματι· πνεύματι καὶ στοιχῶμεν.

CAP. XXII.

De iis locis, in quibus ab eamdem rationem, ideſt ob conſubſtantialitatem Trinitatis, ſcriptum eſt, nos vivere Patri, & Filio, & Spiritui Sancto.

HOc ipſum manifeſtiſſime in iis etiam locis contemplari docemur, in quibus ſcriptum eſt, nos vivere Patri, & Filio, & Spiritui Sancto: Ut quum Paulus per litteras Romanos ſic alloquitur[1]: *Vos exiſtimate, vos mortuos quidem eſſe peccata, viventes autem Deo in Chriſto Jeſu Domino noſtro*. Et rurſus[2]: *Ut qui vivunt, non jam ſibi vivant, ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt, & reſurrexit, Chriſto*. Et ad Galatas[3]: *Si Spiritu vivimus, Spiritu & ambulemus*.

ΚΓ

Περὶ τῶ διὰ τὸν λόγον τῦτον τὸν ἄνωθεν νόμον γεγράφθαι εἶναι τῶ πατρὸς καὶ τῶ υἱῶ κ) τῶ ἁγίω πνεύματος.

ΔΙ' ὃν ἔφαμεν λόγον κ) ὁ ἄνωθεν νόμος γέγραπται εἶναι τῶ πατρὸς καὶ τῶ υἱῶ κ) τῶ ἁγίω πνεύματος. καθὰ ὁ ἱεροψάλτης λέγει ἐν μὲν λς ψαλμῷ· ὁ νόμος τῶ θεῶ αὐτῶ ἐν καρδίᾳ αὐτῶ. ἐν δὲ λθ· τῶ ποιῆσαι ὁ θεός τὸ θέλημά σω ἐβυλήθην κ) τὸν νόμον σω ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μω. κ) ὡς παῦλος γράφει γαλάταις μέν· ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε κ) ὅτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τῶ χριστῶ. καὶ κορινθίοις ἐν τῇ α ἐπιστολῇ· ἐγενόμην τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος μὴ ὢν ἄνομος θεῶ ἀλλ' ἔννομος χριστῶ· ἵνα κερδήσω τὰς ἀνόμως. ῥωμαίοις δέ· ὁ γὰρ νόμος τῶ πνεύματος τῆς ζωῆς· ἐν χριστῷ ἰησῶ ἠλευθέρωσέν με ἀπὸ τῶ νόμω τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶ θανάτω. καὶ πάλιν τὴν νέαν καὶ τὴν παλαιὰν διαθήκην αἰνιττόμενός φησιν· νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τῶ νόμω ἀποθανόντες ἐν ᾧ κατειχόμεθα ὥστε δυλεύειν ἡμᾶς ἐν καινότητι πνεύματος καὶ ὀ παλαιότητι γράμματος. καὶ πάλιν· οἴδαμεν γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν.

CAP. XXIII.

De iis locis, in quibus ob eam ipſam rationem, cæleſtem legem Patris, & Filii, & Spiritus Sancti eſſe *ſcriptum fuit*.

OB eam, quam diximus, rationem cæleſtem quoque legem Patris, & Filii, & Spiritus Sancti eſſe Scripturæ ajunt. Ita Sacer Pſaltes in pſalmo quidem xxxvi. inquit[4]: *Lex Dei ejus in corde ipſius*. In xxxix. autem[5]: *Ut facerem Deus voluntatem tuam volui, & legem tuam in medio ventris mei*. Paulus vero ſcribit Galatis quidem[6]: *Alter alterius onera portate, & ſic adimplete legem Chriſti*. Et ad Corinthios in prima Epiſtola[7]: *Factus ſum iis, qui ſine lege erant, tamquam ſine lege eſſem (cum ſine lege Dei non eſſem, ſed in lege eſſem Chriſti), ut lucrifacerem eos, qui ſine lege erant*. Ad Romanos autem[8]: *Nam lex Spiritus vitæ in Chriſto Jeſu liberavit me a lege peccati, & mortis*. Et rurſus, novum, ac vetus Teſtamentum ſubindicans, ait[9]: *Nunc autem ſoluti ſumus a lege mortui in qua detinebamur, ita ut ſerviamus in novitate Spiritus, & non in vetuſtate litteræ*. Et rurſus[10]: *Scimus enim, quod lex Spiritalis eſt*,

ΚΔ I CAP.

1 *Vos*) Rom. VI. 11.

2. *Ut qui*) 2. ad Cor. V. 15. Vocem, χριστῷ, non habet græca editio, nec Didymus ipſe pag. 67.

3. *Si Spiritu*) Galat. V. 25.

4. *Lex*) Pſ. 36. verſ. 33 (ſeu 31).

5. *Ut facerem*) Pſalm. 39. verſ. 11. Complut. Edit. habet ἐβυλήθην, ac tranſponit nomen, ὁ θεός.

6. *Alter*) Galat. VI. 2.

7. *Factus*) 1. ad Cor. IX. 20, & 21 Græcæ editiones pleræque habent, θεῷ, & χριστῷ.

8. *Nam lex*) Rom. VIII. 2.

9. *Nunc*) Rom VII. 6. Græcæ editiones nonnullæ habent, ἀποθανόντος. Vulg. *mortis*.

10. *Scimus*) Rom. VII. 14.

ΚΔ

Περὶ τοῦ διὰ τὴν αὐτὴν τῆς ὁμουσιότητος ἐν τῇ τριάδι αἰτίαν χρηματίζειν ἡμᾶς ἢ ἀνθρώπους θεοῦ ἢ χριστιανοὺς ἢ πνευματικούς.

Χρηματίζομεν τοίνυν διὰ τοῦτο ἢ ἄνθρωποι θεοῦ· ἢ χριστιανοί· ἢ πνευματικοί· δι' ὧν φασὶν ἡ μὲν ἐν σαρέπτοις χήρα πρὸς τὸν θεσβίτην ἠλίαν· τί ἐμοὶ καὶ σοὶ ἄνθρωπε τοῦ θεοῦ; καὶ πάλιν· νῦν ἔγνων ὅτι ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ ἅγιος εἶ σύ. ἡ δὲ σουμανῖτις πρὸς τὸν ἑαυτῆς ἄνδρα περὶ ἐλισσαιὲ τοῦ προφήτου· ἰδοὺ δὴ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ μέγας παραγίνεται πρὸς ἡμᾶς. αἱ δὲ βασιλικαὶ ἱστορίαι· καὶ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ ἦλθεν ἐξ ἰούδα καὶ προεφήτευσεν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἐν βεθήλ. ὁ δὲ ἱεροψάλτης ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ π̅θ̅ ψαλμοῦ· προσευχὴ μωυσῆ ἀνθρώπου τοῦ θεοῦ. ὁ δὲ παῦλος τιμοθέῳ γράφων τὸ δεύτερον· ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένος. αἱ δὲ πράξεις· ἐγένετο δὲ αὐτοὺς καὶ ἐνιαυτὸν ὅλον συναχθῆναι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· χρηματίσαι τε πρῶτον ἐν ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς χριστιανούς. ὁ δὲ παῦλος κορινθίοις ἐν ἐπιστολῇ διαλεγόμενος· περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν· οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν ἀδελφοί. οἴδατε ὅτι ὅτε ἔθνη ἦτε πρὸς τὰ εἴδωλα τὰ ἄφωνα ὡς ἀνήγεσθε ἀπαγόμενοι· διὸ γνωρίζω ὑμῖν ὅτι οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν κύριος ἰησοῦς· εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. καὶ πάλιν· ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος· οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστίν· καὶ οὐ δύναται γνῶναι ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται· ὁ δὲ πνευματικὸς· ἀνακρίνει μὲν πάντας· αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται.

CAP. XXIV.

De iis locis, in quibus ob eamdem cauſam, al. i. *ideſt ob Trinitatis conſubſtantialitatem, aut* homines Dei, *aut* Chriſtiani, *aut* Spiritales *nominamur.*

PRopter hanc ipſam porro rationem aut homines Dei, aut Chriſtiani, aut Spiritales, in ſequentibus Scripturæ locis cognominamur. Vidua quidem, quæ in Sareptis[1] erat, Eliæ Thesbitæ dixit[2]. *Quid mihi, & tibi, vir Dei?* Et rurſus[3]: *Nunc cognovi, quod homo Dei ſanctus es tu.* Sunamitis autem ad ſuum virum de Eliſæo propheta ſic loquitur[4]: *Ecce vir Dei magnus venit ad nos.* Regum vero hiſtoriæ[5]: *Et homo Dei venit ex Juda, & prophetavit in altari, quod eſt in Bethel.* Ac Sacer Pſaltes in inſcriptione Pſalmi LXXXIX: *Oratio Moyſis hominis*[6] *Dei.* Paulus autem ſecundam Timotheo ſcribens epiſtolam[7]: *Ut perfectus*[8] *ſit homo Dei, ad omne opus bonum inſtructus.* Acta vero[9]: *Factum eſt autem, ut etiam annum totum congregarentur ipſi in Eccleſia, & cognominarentur primum Antiochiæ diſcipuli, Chriſtiani.* Et Paulus Corinthios in Epiſtola ſic alloquitur[10]: *De Spiritalibus autem, nolo vos ignorare, fratres. Scitis, quod, cum Gentes eſſetis, ad ſimulacra muta veluti adducebamini ſequentes. Ideo notum vobis facio, quod nemo*[11] *poteſt dicere, Dominus Jeſus, niſi in Spiritu Sancto.* Et rurſus[12]: *Animalis autem homo non capit ea quæ ſunt Spiritus Dei; ſtultitia enim ſunt illi: & non poteſt cognoſcere, quod ſpiritaliter*[13] *judicatur: Spiritalis autem judicat quidem omnes, ipſe vero a nemine judicatur. Quis enim cogno-*

1. *in Sareptis*) Ad vocem σαρέπτοις in membranæ margine librarius hanc appoſuit Notam: τόπος ἐστὶ τῆς σιδῶνος, i. e. *Locus eſt Sidonis*. Nimirum Sarepta, a Plinio quoque lib. 5. cap 19. commemorata, inter Sidonem erat, ac Tyrum, in Sidoniorum tamen agro ſita.
2. *Quid*) 3. Reg. XVII. 18.
3. *Nunc*) 3. Reg. XVII. 23 (ſeu 24). Græca editio caret voce, ἅγιος, i. e. *Sanctus*, quam huc fortaſſe Didymus tranſtulit e ſequenti loco quarti Regum. Ac pro, νῦν ἔγνων, habet, ἰδοὺ ἔγνωκα, i. e. *ecce cognovi*. Mox codex: σουμανῖτις, pro, σωναμῖτις.
4. *Ecce*) 4. Reg. IV. 9. Senſum citat: nam verba in Complutenſi editione ſunt: ἰδοὺ δὴ οἶδα ὅτι ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ ἅγιος οὗτος διαπορεύεται ἐφ' ἡμᾶς: i. e. *ecce jam novi, quod homo Dei ſanctus iſte tranſit ad nos*.
5. *Et homo*) 3. Reg. XIII. 1, & 2. Hic quoque citatur ſenſus. Verba ſunt: Καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ παραγέγονεν ἐξ ἰούδα .... εἰς βαιθὴλ .... καὶ ἐπεκάλεσεν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, i. e. *Et ecce homo Dei venit ex Juda .... in Bethel ...; & invocavit ſuper altare*.
6. *hominis*) Complut. Editio: ἀνθρώπῳ, i. e. *homini*. Nonnullæ aliæ, ut Didymus.
7. *Ut*) 2. ad Tim. III. 17.
8. *perfectus*) Ad dictionem, ἄρτιος, hæc adnotavit librarius in margine: ὑγιὴς· ὁλόκληρος· πεπληρωμένος, ideſt: *ſanus, integer, completus*.
9. *Factum eſt*) Act. XI. 26. In græca Edit. deeſt vocula καὶ, ac nonnulla adduntur intermedia.
10. *De Spiritalibus*) 1. ad Cor. XII. 1, 2, & 3. Vox, ὅτι, deeſt in aliquibus Editionibus græcis; ſed eam legit Vulg. Interpres. Pro, ἀνήγεσθε, græca Editio habet, ἂν ἤγεσθε.
11. *nemo*) Poſt hanc vocem nonnulla omittit. Græca Ed. pro, κύριος ἰησοῦς, habet, κύριον ἰησοῦν. Vulgatus Int. legit, ut Didymus hoc in loco.
12. *Animalis*) 1. ad Cor. II. 14, 15, & 16.
13. *ſpiritaliter*) Lego, πνευματικῶς, ut eſt in græcis Bibliis: quæ paulo poſt pro, πάντας, habent, πάντα, i. e. *omnia*.

τοι. τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου ὃς συμβιβάσει αὐτόν; ἡμεῖς δὲ νοῦν χριστοῦ ἔχομεν. καὶ πάλιν· ἀδελφοί ἐὰν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος ἐξ ὑμῶν ἔν τινι παραπτώματι· ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πνεύματι πρᾳότητος· σκοπῶν σεαυτόν μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς. ἀλλήλων 29.a. τὰ βάρη βαστάζετε· καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ χριστοῦ.

cognovit mentem (ſeu ſenſum) Domini qui inſtruet eum? nos autem mentem (ſeu ſenſum) Chriſti habemus. Et ruſus[1]: *Fratres & ſi præoccupatus fuerit homo ex vobis in aliquo delicto, vos qui Spiritales eſtis, talem inſtruite in ſpiritu lenitatis: conſiderans te ipſum, ne & tu tenteris. Alter alterius onera portate, & ſic adimplete legem Chriſti.*

ΚΕ

Περὶ τοῦ διὰ τὴν αὐτὴν τῆς ὁμοουσιότητος τῆς τριάδος αἰτίαν τὴν γραφὴν ἅπερ νῦν λέγει τοῦ πατρὸς ἄλλοτε λέγειν τοῦ υἱοῦ ἢ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

CAP. XXV.

De iis locis, in quibus Scripturæ ob eamdem cauſam, nimirum ob conſubſtantialitatem Trinitatis, ea quæ alicubi dicunt eſſe Patris, *alibi dicunt* eſſe Filii, *aut* Spiritus Sancti.

ΜΙαν θεότητα καὶ δεσποτείαν ἡ γραφὴ δηλοῦσα· ἅπερ νῦν λέγει τοῦ πατρὸς· ἄλλοτε φάσκει τοῦ υἱοῦ ἢ τοῦ ἁγίου πνεύματος εἶναι· ὡς ἡνίκα ὁ σωτὴρ παρὰ ματθαίῳ ἰουδαίοις λέγει· ἀπόδοτε τὰ καίσαρος καίσαρι καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ. καὶ ὡς ὅτ' ἂν ὁ ἀοίδιμος γράφει παῦλος φιλιππησίοις μέν· οἱ πάντες γὰρ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν οὐ τὰ ἰησοῦ χριστοῦ. γαλάταις δέ· οἱ δὲ τοῦ χριστοῦ ἰησοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. καὶ κορινθίοις· ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς κρίναντας τοῦτο. καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν· ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι. καὶ πάλιν· ψυχικός δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστιν. καὶ πάλιν· ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά. ἔτι καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἥτις νοεῖται σὺν τῇ ἀναπεμπομένῃ ἐν αὐτῇ δόξῃ καὶ τῇ προσαγομένῃ ἀναιμάκτῳ λατρείᾳ· κορινθίοις μὲν τὸ πρῶτον γράφων τοῦ θεοῦ εἶναι· κατήγγειλεν οὑτωσί· ἀπρόσκο-

UNam Deitatem, & Dominationem ut oſtendant Scripturæ, ea quæ nunc dicunt eſſe Patris, alibi aiunt eſſe Filii, aut Spiritus Sancti: Ut quum Salvator apud Matthæum Judæis dicit[2]: *Reddite quæ ſunt Cæſaris, Cæſari, & quæ ſunt Dei, Deo* Et quum inclytus Paulus ſcribit ad Philippenſes quidem[3]: *Omnes enim quærunt quæ ſua ſunt, non quæ Jeſu Chriſti.* Ad Galatas vero[4]: *Qui autem ſunt Chriſti Jeſu, carnem crucifixerunt cum paſſionibus, & concupiſcentiis.* Et ad Corinthios[5]: *Charitas enim Chriſti cohibet nos, hoc judicante[6]. Et pro omnibus mortuus eſt, ut qui vivunt, jam non ſibi vivant, ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt, & reſurrexit.* Et ruſus[7]: *Animalis autem homo non capit ea, quæ ſunt Spiritus Dei; ſtultitia enim ſunt illi.* Et ruſus[8]: *Æmulamini autem Spiritalia.* Inſuper Eccleſiam quoque, quæ ſimul cum glorificatione, quam Deo exhibet, & cum incruenta latria[9], quam offert, conſideratur, in prima quidem ad Corinthios *Dei eſſe*

1. *Fratres*) Galat. VI. 1, & 2. Græca Editio non habet voces, ἐξ ὑμῶν.
2. *Reddite*) Matth. XXII. 21, Marc. XII. 17, Luc. XX. 25.
3. *Omnes*) Philipp. II. 21. Græca Editio: οὐ τὰ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ.
4. (*Qui autem*) Galat. V. 24. Græca Ed. non habet vocem, Ἰησοῦ.
5. *Charitas*) 2. ad Cor. V. 14, & 15.
6. *hoc judicante*) Græca Editio: *κρίναντας τοῦτο*, i. e. *judicantes hoc*. Poſt quæ verba nonnulla ſequuntur, quæ omittit Didymus.
7. *Animalis*) 1. ad Cor. II. 14.
8. *Æmulamini*) 1. ad Cor. XIV. 1.
9. *latria*) *Glorificationem* dicit præcipue hymnum, *Gloria Patri*, & reliqua. *Incruentam* vero *latriam*, ſeu *cultum*, ſacroſanctam Liturgiam interpretor: ſic enim eam vocat Cyrillus quoque Jeroſolymitanus catech. xxiii. num. 8. Ipſe autem Didymus ſegmento 92. a, &, quod pluris faciendum eſt, Epheſina Synodus Oecumenica anath. xi. eam vocat *ἀναίμακτον θυσίαν*, i. e. *incruentum ſacrificium*. *Latriæ* vero, id eſt, *ſervitutis*, aut *cultus* nomine *ſacrificium* etiam deſignari cum in Bibliis, tum in Patrum ſcriptis, norunt Theologi. Qua de cauſa ipſorum Patrum nonnulli Judæos, jam *μήτε προφήτας, μήτε λατρείαν*, i. e. *neque prophetas, neque latriam*, nempe *ſacrificium, habere* affirmant. Utramque porro ſimul appellationem jungens Athenagoras in Legatione, num. 13. Προσφέρειν δέον (inquit) *ἀναίμακτον θυσίαν καὶ τὴν λογικὴν προσάγειν λατρείαν*, i. e. *cum incruentam victimam, & rationalem latriam, ſeu cultum offerre oporteat*. Quam infirma autem ſint quæ Albertinus, aliique Calviniani de hujuſmodi locutione commenti ſunt, non eſt hujus loci oſtendere.

κοποι καὶ ἰουδαίοις γίνεσθε καὶ ἕλλησιν καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ. καὶ πάλιν· ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν οὐδὲ αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ. ἐφεσίοις δὲ πάλιν ἐπιστέλλων τοῦ χριστοῦ εἶναι αὐτὴν ἐδίδαξεν ὧδε εἰπών· ἵνα παραστήσῃ ἑαυτῷ ἄμεμπτον τὴν ἐκκλησίαν μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ῥυτίδα ἤ τι τῶν τοιούτων· ἀλλ' ἵνα ἡ ἁγία καὶ ἄμωμος. εἰ γὰρ μὴ ὧδε αὐτῷ ἐδόκει· ἑρμηνεύσει τις τί βούλεται εἰπὼν ὁ προφήτης ἀγγαῖος ὅτι μεγάλη ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην. τοῦτ' ἔστιν τῆς τοῦ χριστοῦ ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐν αὐτῇ δοξολογίας· παρὰ τὴν συναγωγὴν ἰουδαίων ἐν ᾗ μόνος ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ἐθεολογεῖτο καὶ ἐδοξάζετο. ἑπομένως τοίνυν καὶ τὸ εὐαγγέλιον νῦν μὲν θεοῦ τοῦ πατρὸς εἶναι λέγει γράφων ῥωμαίοις· παῦλος δοῦλος ἰησοῦ χριστοῦ κλητὸς ἀπόστολος ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ. καὶ πάλιν· οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον· δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ ἕλληνι· δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται· ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται. καὶ κορινθίοις τὸ δεύτερον· ὅτι δωρεὰν τὸ τοῦ Θεοῦ εὐαγγέλιον εὐηγγελισάμην ὑμῖν. νῦν δὲ Θεοῦ τοῦ μονογενοῦς αὐτὸ τυγχάνειν ἐπιστέλλει κορινθίοις· τὸ μὲν α'· ἀλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ· ἀλλὰ πάντα στέγομεν ἵνα μὴ ἐκκοπήν τινα δῶμεν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ χριστοῦ· τὸ δὲ β'· ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν τρωάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ χριστοῦ. καὶ πάλιν· δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ χριστοῦ. καὶ ῥωμαίοις· μάρτυς γάρ μού ἐστιν ὁ Θεὸς ᾧ λατρεύω ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. ἀλλὰ καὶ τὴν ἱερὰν λειτουργίαν ποτὲ μὲν Θεῷ τῷ πατρί· ποτὲ δὲ Θεῷ τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ υἱῷ ἐκτελεῖσθαι ἔφη γράψας κορινθίοις· τὸ μὲν α'. οὕτως ἡμᾶς λογιζέσθω ἄνθρωπος· ὡς ὑπηρέτας χριστοῦ· καὶ οἰκονόμους μυστηρίων

eſſe annunciavit in hunc modum[1]: *Sine affenſione eſtate & Judæis, & Græcis, & Eccleſiæ Dei*. Et rurſus[2]: *Nos talem conſuetudinem non habemus, neque Eccleſiæ Dei*. Ad Epheſios autem ſcribens, ipſam viceverſa docuit *eſſe Chriſti*, cum ſic ait[3]: *Ut exhiberet ſibi irreprehenſibilem Eccleſiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hujuſmodi, ſed ut ſit*
19 *ſancta, & immaculata*. Si quis enim aliter ſentit, is interpretetur, quid ſibi velit Aggæus propheta, cum inquit[4]: *Magna erit gloria domus hujus, noviſſima ſuper primam:* ideſt, Eccleſiæ Chriſti, & glorificationis, quæ in ipſa redditur, præ Synagoga Judæorum, in qua ſolus Deus Pater vocabatur Deus, & glorificabatur. His porro conſentanea ſunt quæ de Euangelio quoque ſcribit Paulus. Nam illud modo dicit *eſſe Dei Patris*, uimirum ſcribens ad Romanos[5]: *Paulus ſervus Jeſu Chriſti, vocatus Apoſtolus, ſegregatus in Euangelium Dei*. Et rurſus[6]. *Nan enim erubeſco Euangelium: virtus enim Dei eſt in ſalutem omni credenti, & Judæo primum, & Græco: juſtitia enim Dei in eo revelatur*[7]: *Juſtus autem ex fide vivet*. Et in II. ad Corinthios[8]. *Quoniam gratis Euangelium Dei euangelizavi vobis*. Modo autem *Dei Unigeniti* illud *eſſe* Corinthiis ſcribit: in prima quidem epiſtola[9]: *Sed non uſi ſumus hac poteſtate, ſed omnia ſuſtinemus, ne quam excifianem demus Euangelio Chriſti*. In ſecunda vero[10]: *Cum veniſſem autem Troadem propter Euangelium Chriſti*. Et rurſus[11]: *Glorificantes Deum in obedientia confeſſionis veſtræ in Euangelium Chriſti*. Et ad Romanos[12]: *Teſtis enim mihi eſt Deus, cui ſervia in Euangelia Filii ejus*. Quin etiam ſacram Liturgiam modo quidem Deo Patri, modo autem Deo Unigenito ipſius Filio præſtari, ac perfici dixit ad Corinthios ſcribens: in prima quidem epiſtola[13]: *Sic nos exiſtimet hamo ut miniſtros Chriſti*, &

1. *Sine*) 1. ad Cor. X. 32.
2. *Nos*) 1. ad Cor. XI. 16.
3. *Ut*) Epheſ. V. 27. Græca Editio habet, αὐτὴν ἑαυτῷ ἔνδοξον, ac nonnulla exemplaria habent αὐτὸς pro αὐτὸν: qua de cauſa Vulg. Int. vertit: *Ut exhiberet ipſe ſibi glorioſam*, & reliqua. Pro, σπίλον, lego σπῖλον.
4. *Magna*) Agg. II. 10.
5. *Paulus*) Rom. I. 1.
6. *Non enim*) Rom. I. 16, & 17. Græca Editio habet: εὐαγγέλιον χριστοῦ. At vocem, *Chriſti*, omittit non modo Didymus, ſed & Vulg. Interpres.
7. *revelatur*) Poſt hanc vocem nonnulla habet Editio, quæ omittit Didymus.
8. *Quoniam*) II. ad Cor. XI. 7.
9. *Sed non*) 1. ad Cor. IX. 12. Græca Editio pro, ἐκκοπὴν, habet, ἐγκοπήν. Sed utraque vox videtur eamdem hic habere ſignificationem, *offendiculi* nempe, ſive impedimenti.
10. *Cum veniſſem*) 2. ad Cor. II. 12.
11. *Glorificantes*) 2. ad Cor. IX. 13.
12. *Teſtis*) Rom. I. 9. Nonnulla omittuntur intermedia.
13. *Sic nos*) 1. ad Cor. IV. 1, & 2.

ρίων Θεοῦ· ὃ δὲ λοιπὸν ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις ἵνα πιστός τις εὑρεθῇ· τὸ δὲ δεύτερον· ἐν παντὶ συνιστῶντες ἑαυτοὺς ὡς Θεοῦ διάκονοι. καὶ πάλιν· διάκονοι Χριστοῦ εἰσίν; παραφρονῶν λέγω· ὑπὲρ ἐγώ. καὶ . . . .

& diſpenſatores myſteriorum Dei: quod autem reliquum eſt, quæritur inter diſpenſatores ut fidelis quis inveniatur. In ſecunda vero [1]: *In omnibus exhibentes noſmetipſos ſicut Dei miniſtros* Et rurſus [2]: *Miniſtri Chriſti ſunt? [præter mentem dico] plus ego.* Et [3] . . . .

CAPUT XXVI [4].

Initium deſideratur.

. . . . βῳ αὐτοῦ καὶ ἐγκατελείφθη; ἢ τίς ἐπεκαλέσατο αὐτὸν καὶ ὑπερεῖδεν αὐτόν; ὅς 10.a
γὰρ καὶ οἱ ἔξω φασὶν πείθεται Θεῷ· μάλα τ' ἔκλυεν αὐτοῦ. τοιγαροῦν οὐδὲν ἐπικτη-

. . . . [*Quis permanſit* [5] *in timo*]*re ejus, & derelictus eſt? aut quis invocavit eum, & deſpexit illum?* Ut enim aiunt etiam Externi [6], ſive profani, *Qui obtemperat Deo, illum magis exaudire* [7] con-

---

1. *In omnibus*) 2. ad Cor. VI. 4.

2. *Miniſtri*) 2. ad Cor. XI. 23. Editio Græca habet, λαλῶ, i. e. *loquor*, pro, λέγω. Sed Vulg. Interpres legit ut Didymus.

3. *Et . . .*) Quum Codex quaternionibus conſtet, quorum ſinguli quatuor integras membranas habent, nempe octo folia, ſeu dimidiata membranas, quidam ſatis vetuſtus, librario tamen recentior, ſingulorum quaternionum initio ſuum appoſuit numerum: nempe folio 6. appoſuit notam Δ, folio 14. notam ε, folio 22. notam ς. Hujus vero ſexti quaternionis poſtrema verba ſunt, ὑπὲρ ἐγώ. καὶ. Folio autem ſequenti, ſeu trigeſimo, a quo incipit ſeptimus quaternio, octo foliis, ut tres præcedentes, conſtans, appoſuit notam ζ. Attamen inter ſextum illum, & ſeptimum hunc quaternionem multa deſiderari perſpicuum eſt. Quæ quum ita ſe habeant, primum quidem apparet, mutilum hoc in loco jam tum fuiſſe codicem, quum eæ notæ appoſitæ fuerunt: deinde quum veriſimile non videatur, ea, quæ deſiderantur, tam multa fuiſſe, ut octo integris foliis continerentur (deeſt enim dumtaxat finis Capitis XXV, & initium Capitis XXVI, cujus magna pars extat), ſuſpicari licet librarium ipſum ea omiſiſſe, nullum vero ex iis foliis, quæ ab eo exarata ſunt, hic deficere.

4. *Caput XXVI.*) Filium eſſe Deum Patri æqualem probat in hoc Capite Didymus ex iis Scripturæ locutionibus, in quibus eadem ipſi, ac Patri tribuuntur: & nonnullas ſolvit Hæreticorum objectiones.

5. *quis permanſit*) Eccleſiaſtic. II. 11 (ſeu 12). Græca Ed. habet, ὑπερεῖδεν. Porro librum Eccleſiaſtici, quem temere Heterodoxi rejiciunt, citat Didymus etiam ſegm. 111. a, & 159. a. Quin citari etiam putabit quis in lib. de Sp. Sancto n. 20, qui cenſuit is, qui concinnavit editionem Veroneſem. At ibi laudatur a Didymo non Eccleſiaſticus, ſed verſiculus 6. capitis 2. Proverbiorum, in hunc modum: „*Dominus*, inquit, *dabit ſapientiam*, & „ *a facie ejus ſapientia* (codex noſter, *ſcientia*, quod „ magis conſentaneum eſt græcis Bibliis), *& intelle*„ *ctus procedit*.„ Vox autem, *procedit*, omittitur in noſtro Codice, item ut in græca Bibliorum Editione.

6. *Externi*) In græco, οἱ ἔξω. Locutio eſt Biblica, Græcis Patribus uſitata, qua ii ſignificantur, qui *extra* Eccleſiam ſunt. Ducta eſt autem ex illo Pauli, 1. ad Cor. V. 12: τί γάρ μοι τοὺς ἔξω κρίνειν; i. e. *Quid enim mihi de iis, qui foris ſunt, judicare?* & ſimilibus aliis ejuſdem Apoſtoli locis, quorum unum Didymus noſter aſſerens Enarratione in primam Petri ad caput tertium, recte hic interpretatur; *Foris dicentur, qui nondum Fideles exſiſtunt.* Hinc titulus Hermiæ libelli, qui inſcribitur: *Irriſio τῶν ἔξω* (i. e. *Ethnicorum*) *Philoſophorum.*

7. *exaudire conſuevit*) Emendo: μάλα τ' ἔκλυον αὐτοῦ. Locutio eſt enim ex Homero deprompta, mutato tamen plurali *Deorum* nomine in ſingulare *Dei* vocabulum. Nimirum in Odyſſea quidem lib. ζ verſu 185. legitur: μάλιστα δέ τ' ἔκλυον αὐτοί, i. e. *maxime autem audiunt ipſi.* In Iliade vero lib. α verſ. 218: ὅς κε θεοῖς ἐπιπείθηται, μάλα τ' ἔκλυον αὐτοῦ, i. e. *qui Diis quidem paruerit, eum magis exaudiverunt*, hoc eſt, *exaudire conſueverunt.* Ac ſecundum hunc locum reſpicit Didymus, etſi voculam, τε, ex primo ſumpſiſſe videatur. Porro ex eo, quod plura profanorum Scriptorum loca a noſtro Auctore citari dixerim in meo de tribus hiſce libris opuſculo, quorum non pauca ibi attuli, Gallicus cenſor in Litteraria Ephemeride, de qua ſuperius commemoravi, conjicit, aut ſuſpicatur potius, opus hoc ab aliquo *medii ævi* Monacho conſcriptum eſſe. *Nous ne diſſimulerons point* (inquit ipſe) *que nous ſommes très-portés à ſoupçonner que ce Manuſcrit eſt de quelque Moine du moyen âge. En effet l'Auteur . . . . cite à tout propos* (cur dicat, *à tout propos*, equidem non intelligo) *Mercure Triſmegiſte, Orphée*, & reliqua. Quia in re unicuique integrum eſt id opinari, quod maxime placeat. Equidem, ſi quam ejus argumenti vim eſſe ſentirem, id aperte profiteri non dubitarem. At quum ab iis pluſſimum ex græcis Patribus (de Latinis enim nihil dicam) qui ante Didymum ſcripſerunt, vel ejus ætati ſuppares fuere, Juſtino ſcilicet, Irenæo, Athenagora, Tatiano, Clemente Alexandrino, Theophilo Antiocheno, & aliis, profanos Auctores eodem modo, iiſdemque occaſionibus captis, allegari videam, a nonnullis quidem haud raro, ab aliis autem ſæpiſſime: quæ vero in Theologo noſtro occurrunt allegationes, nihil habere, quod *medium ævum* ſapiat, ut apparebit in poſterum: idcirco Gallo Scriptori nequeo aſſentiri. Ideo autem eos Patres ita ſe geſſiſſe exiſtimo, quod, cum inter homines Græcanicæ eruditionis amantiſſimos ſcriberent, vererentur, ne, ſi aliter ſe geſſiſſent, veluti rudes, & indocti deſpicerentur; aut quod majorem hac ratione apud illos fidem ſibi conciliare vellent. Præclare S. Ambroſius lib. 3. de Fide cap. 5, quum in primo libro non poetarum verſiculos citaſſet, ut Didymus, ſed ex poeticis fabulis comparationem duxiſſet: *Si quis* (inquit) con-

κτητον ἢ ὑφ' ἑτέρυ ἐνεργύμενον ἐν ἑαυτῷ εἶναι· οἴκοθεν δ' ἐπάγεσθαι τἀγαθὰ πάντα παριστῶν τὴν μίαν θεϊκὴν εἰρήνην ἧς ὅριον ὐκ ἔστιν· περὶ ἧς ἠσαΐας διακέκραγεν· κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν εἰρήνην δὸς ἡμῖν· πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν· κύριε ἐκτός σου ἄλλον ὐκ οἴδαμεν· ὡς αὐτῦ τυγχάνυσαν διὰ τὸ ἐπίκοινον τῆς φύσεως καὶ κυριότητος δίδωσιν κατεξυσίαν. ἔφη γάρ· εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν· εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν. διὸ ὐχ ἥκιστα καὶ παῦλος τῦτο τὸ θεόσδοτον χάρισμα ἄμφω τὰς ἀγενήτυς ὑποστάσεις ἀπαραλλάκτως χορηγεῖν ἔφη ῥωμαίοις ὕτω πυ γράψας· χάρις ὑμῖν κ) εἰρήνη ἀπὸ θεῦ πατρὸς ἡμῶν κ) κυρίυ ἰησῦ χριστῦ· διάγνωσιν δὲ ἡμῖν τῦτ' αὐτὸ ὕτως ἔχειν παρέσχετο· κ) τὸ πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστιν. ταῦτα γὰρ ὐκ ἀμαθῶς εἰς τὴν κτίσιν ἀλλ' εἰς τὴν θεϊκὴν ἀξίαν ἐκλαμβάνεται εἰ ἀξίαν ἐπὶ τῦ θεῦ φάναι χρή. θεὸς γάρ φησίν ἐστιν ὁ πατήρ· εἰμὶ κ) ἐγώ. ὑὸς γὰρ αὐτῦ μονογενὴς καὶ ἀληθινός κ) ἀγαπητός. κύριός ἐστιν ὁ πατήρ· εἰμὶ κ) ἐγὼ πάντων κύριος καὶ κληρονόμος ζῶντος πατρὸς τῆς κληρονομίας δεσπόζων· κληρονομῶ δὲ τὰ ἐμαυτῦ· τῦτο μὲν ὡς ποιητὴς αὐτῶν· τῦτο δὲ κ) ὡς γνήσιος ὑός· ἐτέθην δὲ κληρονόμος· ὡς ἐνανθρωπήσας. δημιυργὸς καὶ βασιλεύς ἐστιν ὁ πατήρ· εἰμί. εἶπον γὰρ ὑμῖν· ὡς ἦν τις βασιλεὺς καὶ ἐπορεύθη ποιῆσαι γάμυς τῷ ὑῷ αὐτῦ τῷ βασιλεῖ. ἄτρεπτός ἐστιν ὁ πατήρ· εἰμὶ κ) ἐγώ. κεχρημάτισται γὰρ περὶ ἐμῦ· σὺ ὁ αὐτὸς εἶ κ) τὰ ἔτη συ ὐκ ἐκλείψυσιν· ἀπαθής ἐστιν ὁ πατήρ· εἰμί· ὡς κ) τὺς μετόχυς μυ ἀπαθείας

conſuevit. Ut oſtendat porro nihil cum in ſemetipſo habere, quod acquiſitum fuerit, aut quod alter in ipſo operatus ſit, ſed omnia ſe bona de ſuo habere, ac ſecum trahere, unam divinam *Pacem*, cujus *non eſt finis* [1], & de qua Iſaias locutus eſt, quum exclamavit [2]: *Domine Deus noſter Pacem da nobis; omnia enim reddidiſti nobis: Domine extra te alium non novimus*: hanc, inquam, Pacem, utpote quæ illius eſt, eo quod communem cum Patre naturam habeat, & æque *Dominus* ſit, ac ille, propria auctoritate largitur. Ait enim [3]: *Pacem relinquo vobis, Pacem meam do vobis*. Idcirco Paulus quoque eodem modo divinum [4] hoc donum ambas increatas Hypoſtaſes ſine ullo diſcrimine ſubminiſtrare ait, cum ſic ad Romanos alicubi ſcribit [5]: *Gratia vobis, & Pax a Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto*. Hoc autem ipſum ita ſe habere, dignoſcere nobis licet etiam ex illis verbis [6]: *Omnia quæcumque habet Pater, mea ſunt*. Hæc enim non de creatura, hoc eſt de Chriſto ut homine, inſcite accipienda ſunt, ſed de divina dignitate, ſi tamen dignitatem in Deo dicere fas eſt. Deus enim (inquit) eſt Pater? Sum & ego; cum Filius ejus Unigenitus ſim, & Verus, & Dilectus. Dominus eſt Pater? Sum & ego omnium Dominus, & heres, qui vivente Patre in hereditate dominium exerceo: ac eorum, quæ mea ipſius [7] ſunt, heres exſiſto, tum quatenus ipſorum Creator, tum vero etiam ut germanus Filius: *con-*
90.b. *ſtitutus* autem ſum *heres* [8], ut incarnatus. Creator, & Rex eſt Pater? Sum ego quoque: dixi [9] enim vobis, fuiſſe *quemdam Regem, & abiiſſe, ut faceret nuptias filio ſuo Regi*. Immutabilis eſt Pater? Sum & ego. Scriptum eſt enim de me [10]: *Tu idem ipſe es, & anni tui non deficient*. Impatibilis eſt Pater? Sum ego quoque, ita ut etiam *participes*, ſeu *conſortes* [11] mei,

tra licitum putat colorem diſputationis ejuſmodi a poeticis fabulis derivatum, & cum in fide nihil, quod vituperare poſſit, invenerit, aliquid in ſermone reprehendit; agnaſcent non ſolum ſententias, ſed etiam verſiculos poetarum, Scripturis inſertos eſſe divinis.

1. *finis*) Reſpicit Iſai IX. 7, ubi legitur: καὶ τῆς εἰρήνης ὐκ ἔστι τέλος, i. e. *& pacis non eſt finis*.

2. *Domine*) Iſai. XXVI. 12, & 13. Nonnulla omittit intermedia.

3. *Pacem*) Joann. XIV. 27.

4. *divinum*) Recte θεόσδοτον dictavit Didymus: ſic enim Pindarus Pyth. Od V. ſcripſit, aliique veteres. Itaque vocabulum illud, θεόσδοτος, quod in fragmento Didymi apud Joannem Damaſcenum in Parallelis pag 685. legitur, mendoſum fortaſſe eſt.

5. *Gratia*) Rom. I. 7.

6. *Omnia*) Joan. XVI. 15.

7. *mea ipſius*) Lego, ἐμαυτῦ, pro, ἑαυτῦ.

8. *conſtitutus ... heres*) Reſpicit Hebr. I. 2.

9. *dixi*) Matth. XXII. 2.

10. *De me*) Vide Not. 5. pag. 27.

11. *conſortes*) Locutio Biblica ex illo Pſalmi XLIV. ducta: *Præ conſortibus (ſeu participibus) tuis*. Quod vero ſpectat ad illam ἀπάθειαν, i. e. *impatibilitatem*, cujus nos participes effici affirmat, quæque Hieronymi accuſatione infamis, aut ſuſpecta ſaltem, dum hæc dictaret Didymus, nondum eva-

θείας μεταλαμβάνειν· ἄναρχος ὁ πατήρ; εἰμί. οὐ γάρ ἦν ὅτε οὐκ εἶχεν τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς κ̀ τῆς δόξης αὐτοῦ τὸ ἐνυπόστατον ἀπαύγασμα κ̀ τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως κ̀ τὴν εἰκόνα τῆς θεότητος ἐμέ. ζωὴ κ̀ φῶς κ̀ ἀγαθότης κ̀ δύναμις κ̀ σοφία κ̀ ἀλήθεια κ̀ ὅσα Θεοῦ ἄξιά ἐστιν ὁ πατήρ. εἰμί· ὡς φθάσαντες ἠκούσατε. κ̀ μέν τοι καὶ σωτὴρ ἐγὼ ἀνατέλλων τὸν ἥλιον ἐπὶ δικαίους καὶ ἁμαρτωλοὺς κ̀ οὐκ ἐπάγων κακὸν ἀντὶ κακοῦ. φιλάνθρωπος ὁ πατήρ. εἰμί. ὅπουγε ὑμῶν ἕνεκα ἐμαυτὸν ἐκένωσα μορφὴν δούλου λαβών· κ̀ ῥαπιζόντων καὶ ἐμπτυόντων καὶ ἐμπαιζόντων καὶ σταυρούντων ὑμῶν ἠνεσχόμην. πάντα οὖν εἶπεν τὰ πατρικὰ τυγχάνειν αὐτοῦ ὥστε μηδὲν πλέον διδόναι τῷ Θεῷ πατρί· ἢ μόνον τὸ εἶναι πατέρα υἱοῦ συνανάρχου καὶ συνυφεστῶτος. οὕτω πιστεύειν ἀναπείθει καὶ τὸ πάντα τὰ ἐμὰ σά ἐστιν καὶ τὰ σὰ ἐμά· καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς. εἰ γὰρ μὴ διὰ τὴν φυσικὴν σχέσιν ὧδε ἐλέχθη καὶ πᾶσιν τοῖς πατρικοῖς οὐσιωδῶς δεδόξασται ὁ υἱός· εἰ μὴ βασιλεία καὶ δεσποτεία μία τυγχάνει· ἄρα κατά γε λόγον αἱρετικόν· ἔστιν ἃ μὴ ὑπὸ τὴν τοῦ πατρὸς ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ υἱοῦ τελεῖ. καὶ πάλιν· ἐὰν ἐγὼ δοξάζω ἐμαυτόν· ἡ δόξα μου οὐδέν ἐστιν· ἔστιν ὁ πατήρ μου ὁ δοξάζων με. ἐμοί φησιν λέγοντι περὶ τῆς ἐμαυτοῦ θεϊκῆς δόξης ὅτι ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ· ἕν ἐσμεν· ἀπιστεῖτε. ἀλλ' ἔστιν ὁ μαρτυρῶν μοι πατὴρ ὅτι κατὰ φύσιν δοξάζομαι υἱὸς μὲν ὢν αὐτοῦ ἀγαπητὸς καὶ ἀληθινός. Θεὸς δὲ ὑμῶν καὶ δεσπότης. εἶτα λέγει· πάτερ δόξασόν σου τὸν υἱόν· ἵνα καὶ ὁ υἱός σου δοξάσῃ σε. ἴση κἀνταῦθα ἐφυλάχθη τιμή τε καὶ δόξα ταῖς θείαις ὑποστάσεσιν· ᾧ γὰρ ἂν ὑπολάβωμεν τρόπῳ τὸν πατέρα δοξάζειν τὸν υἱὸν αὐτοῦ· τούτῳ αὐτὸς δοξάζεται ὑπ' αὐτοῦ. καὶ αὖθις ἐπάγει· καὶ νῦν δόξασόν με πάτερ παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί, φρικτὸν ἀκοῇ

mei, impatibilitatis participes ſint. Æternus eſt Pater? Sum & ego. Numquam enim ipſe non habuit nomen Patris, & ſubſiſtentem in eo *gloriæ ſuæ ſplendorem*, & *characterem ſubſtantiæ*, & *imaginem deitatis*, nempe me. Vita, & Lux, & Bonitas, & Potentia, & Sapientia, & Veritas, & omnia, quæ Deo digna ſunt, eſt Pater? Sum & ego, ut antea audiſtis. Atqui etiam Salvator ſum ego, qui *oriri facio*[1] *ſolem ſuper juſtos, & peccatores*, & non induco malum pro malo[2]. Benignus eſt Pater? Sum & ego: quandoquidem me ipſum propter vos exinanivi, formam ſervi accipiens, vobiſque alapis me cædentibus, atque in me conſpuentibus, & mihi illudentibus, meque crucifigentibus, hæc univerſa ſuſtinui. Omnia ergo, quæ Patris ſunt, ſua dixit eſſe, ita ut nihil amplius Deo Patri det, niſi hoc ſolum, quod ipſe ſit coæterni, ac ſimul cum eo ſubſiſtentis Filii Pater. Sic nos credere jubet etiam oraculum illud[3]: *Omnia mea tua ſunt, & tua mea, & glorificatus ſum in illis*. Si enim non propter naturalem habitudinem id ita dictum fuit, ac ſi non omnibus, quæ Patris ſunt, ſubſtantialiter glorificatus eſt Filius, ſi demum utriuſque Regnum, ac Dominium unum non eſt, ſequitur, juxta hæreticam quidem ratiocinationem, ut quædam ſint, quæ non ſub Patris, ſed ſub Filii poteſtate enumerentur. Et rurſus[4]: *Si ego glorifico me ipſum, gloria mea nihil eſt: eſt Pater meus, qui glorificat me*. Mihi, inquit, de mea divina gloria dicenti[5], *Ego, & Pater unum ſumus*, non creditis; ſed eſt, qui mihi teſtimonium perhibet, Pater, ſecundum naturam glorificari me teſtans, quum ipſius exiſtam Dilectus Filius, & Verus, veſter autem Deus, & Dominus. Deinde inquit[6]: *Pater, glorifica tuum Filium, ut & Filius tuus glorificet te*. Æqualis hoc etiam in loco divinis ſervatus eſt & honor, & gloria Perſonis: quocumque enim modo a Patre glorificari exiſtimaverimus Filium ſuum, eodem ipſe Pater a Filio glorificatur. Et rurſus addit[7]: *Et nunc glorifica me Pater apud temetipſum gloria, quam habui, priuſquam mundus eſſet, apud te*. Horrendum auditu eſt, illum,

ferat, dicam in Notis ad ſegm. 275. *a*, ſive ad cap. XII. tertii libri.

1. *oriri facio*) Vide Matth. V. 45.

2. *pro malo*) Vide Rom. XII. 17, & I. Petr. III. 9, & Jerem. IV. 6 &c.

3. *Omnia*) Joann. XVII. 10.

4 *Si ego*) Joann. VIII. 54.

5 *Ego*) Joann. X. 30.

6. *Pater*: Joann. XVII. 1.

7. *Et nunc*) Joann. XVII. 5, ubi græca Editio addit voculam *σύ*, i. e. *tu*.

κοῆ ὅτι ὁ δόξαν ἔχων ἀνάρχως παρὰ τῷ ἑαυτοῦ πατρί· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ἣ εἶχον δόξῃ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον· ὑπὸ αἱρετικῶν οὐ δοξάζεται· ποία δὲ ἦν αὕτη; ἣν ὡς οἶμαι καὶ μάρκος ἔφη· ὅτ' ἂν ἔλθῃ ὁ υἱὸς ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. ἀντὶ τοῦ τὴν πατρικὴν δόξαν ἔχει· καὶ ἐν αὐτῇ ἥξει τὸ δεύτερον· ὧν δὲ ἡ δόξα μία· οὐκ ἄλλη καὶ ἄλλη θεότης καὶ βασιλεία καὶ προσκύνησις καθέστηκεν. ὅθεν προπαραγγέλλει· πιστεύετε εἰς τὸν θεὸν καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε· ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρός μου μοναὶ πολλαί εἰσιν. τῆς γὰρ θεότητός φησιν διαφορὰν οὐκ ἐχούσης· μίαν πίστεως γνῶσιν περὶ τῆς τριάδος ἔχειν ὀφείλετε· ἵν' οὕτω κατασκηνώσητε ἐν ἐκείναις ταῖς τρισμακαρίσταις αὐλαῖς ταῖς πᾶσιν ἁρμοδίαις τε καὶ ἀρκούσαις. οὐ μόνον γ' οὖν τὰ ὑφ' ἡγητοῦ· ἀλλὰ καὶ τὰ θεοῦ παρέχων λέγει· ἀφέονταί σοι αἱ ἁμαρτίαι· προσέχεις κἀνταῦθα τὸ αὐτεξούσιον αὐτοῦ ὅτι ὡς ἀνεὶ πρὸς μείζονα οὐ πρεσβεύει· ἀλλ' ὡς αὐτοκράτωρ συγχωρεῖ. ματθαῖος δὲ συνεισφέρων καὶ αὐτὸς ταῖς περὶ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ θεολογίαις ἔφη· οὐδεὶς γινώσκει τὸν πατέρα· εἰ μὴ ὁ υἱός· οὐδὲ τὸν υἱόν τις ἐπιγινώσκει· εἰ μὴ ὁ πατήρ. πῶς τοίνυν οὗτοι φιλονικοῦσιν ὡς εἰδότες τὸν μὲν πατέρα ἀσύγκριτον· τὸν δὲ υἱὸν αὐτοῦ ἀνόμοιον αὐτῷ· τὴν δὲ οὐσίαν ἀγεννησίαν· οὐδὲν ἐξαίρετον τῇ γνώσει τοῦ θεοῦ πατρὸς καὶ τοῦ μονογενοῦς θεοῦ καταλιμπάνοντες· οὐδὲ λογιζόμενοι ὅτι περ οὐδὲν ἑτεροφυὲς ἴσην τῷ ἑτερουσίῳ κέκτηται γνῶσιν; παῦλος δὲ ὁμοίως γράφει τιμοθέῳ μὲν ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ· προστάσσω σοι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ τοῦ ζωοποιοῦντος

lum, qui gloriam ab æterno habet apud Patrem ſuum (hoc enim ſignificat[1] illud: *Gloria, quam habui, priuſquam mundus eſſet*), ab Hæreticis non glorificari. Qualis autem erat iſta? Ea, ut puto, de qua Marcus etiam ait[2]: *Cum venerit Filius in gloria Patris ſui*: quod perinde eſt ac ſi diceret: Patris gloriam habet, & in hac iterum veniet. Quorum autem una eſt gloria, alia atque alia non eſt deitas, & regnum, & adoratio. Qua de cauſa prius præcipit[3]: *Creditis in Deum, & in me credite. In domo Patris mei manſiones multæ ſunt*. Quaſi dicat: Cum deitatis nullum ſit diſcrimen, unam de Trinitate habere debetis fidei cognitionem: ut ita credentes in illis ter beatiſſimis *aulis*[4], quæ omnibus aptatæ ſunt, ac ſufficientes, *inhabitetis*. Jam vero non modo doctorem[5] ſe oſtendens, ſed etiam Deum, ait[6]: *Dimiſſa ſunt tibi peccata*. Ipſum hic quoque vides propria auctoritate agentem: quoniam non rogat, quaſi majorem alloquatur, ſed, ut plenam habens ipſemet poteſtatem, condonat. Matthæus autem earum locutionum cenſui, in quibus Unigenitus Filius vocatur *Deus*, & ipſe contribuit, cum inquit[7]: *Nemo novit Patrem, niſi Filius, neque Filium quis novit, niſi Pater*. Qui ergo fit, ut hi pervicaciter altercentur[8], quaſi probe *noverint*, Patrem quidem eſſe *aſyncritum*, hoc eſt, reſpectu Filii incomparabilem, Filium vero ipſius ei *diſſimilem* exſiſtere, ac Patris eſſentiam eſſe ἀγεννησίαν, hoc eſt, *ingenerationem*[9]; nihil vero Dei Patris, & Dei Unigeniti cognitioni reſervatum relinquant; neque demum illud reputent, quod nunquam is, qui heterouſius ſit, ideſt alterius naturæ, æqualem habet cognitionem, ac alter heterouſius? Paulus autem ſimiliter ſcribit Timotheo quidem in prima epiſtola[10]: *Præcipio tibi coram Deo, qui vivi-*

1. *ſignificat*) Vide quæ adnotamus ad ſegm. 203. *a*. Excidit librario vox, *deus*, addenda ante ὑπὸ.
2. *Cum venerit*) Marc. VIII. 38.
3. *Creditis*) Joann. XIV. 1, & 2.
4. *aulis . . . inhabitetis*) Locutio Biblica ex Pſalm. LXIV. verſ. 4 (ſeu 5) deſumpta, ubi legitur: κατασκηνώσει ἐν ταῖς αὐλαῖς σου, ſive, ut eſt in Vulg. Int., *inhabitabit in atriis tuis*.
5. *doctorem*) Lego, ὑφηγητοῦ.
6. *Dimiſſa ſunt*) Matth. IX. 2, & 5. Vide Not. 7. pag. 5.
7. *Nemo*) Matth XI. 27. Locum hunc ſegm. 10. *a*. ita protulit Didymus, ut eſt in Bibliis: hic autem inverſo ordine, quo modo eum citat Juſtinus quoque in prima Apologia. Leve ſcilicet id utrique viſum eſt, ac leve reipſa eſſet, niſi Valentiniani, ac Marcoſii confuſo locum corrupiſſent, quamvis idem revera ſenſus ſit, ſive uno, ſive altero modo leges. At quum ii hæretici hac inverſione abuterentur, ideo Irenæus lib. 4. cap. 6. ita in eos invehitur: „ *Dominus . . dicebat*: Nemo cognoſcit Filium, niſi Pater, neque Patrem quis cognoſcit, niſi Filius . . . *ſic & Matthæus poſuit, & Lucas ſimiliter . . . Hi autem, qui periciores Apoſtolis volunt eſſe, ſic deſcribunt*: Nemo cognovit Patrem, niſi Filius, nec Filium, niſi Pater, & cui voluerit Filius revelare; *& interpretantur, quaſi a nullo cognitus ſit verus Deus ante Domini noſtri adventum: & eum Deum, qui a Prophetis ſit annunciatus, dicunt non eſſe Patrem Chriſti*. „
8. *altercentur*) Codex pro, φιλονικοῦσι, habet φιλονεικοῦσι.
9. *ingenerationem*) Ita loquebatur Eunomius, cujus ſyſtema breviter exponit Didymus. Rem ita eſſe conſtat quum ex aliis, tum ex Gregorii Nazianzeni oratione 35.
10. *Præcipio*) I. ad Tim. VI. 13, 14, 15, & 16 Græca Editio pro, προστάσσω, habet, παραγγέλλω.

ȣντος τὰ πάντα· ϗ ἰησȣ̃ χριστȣ̃ τȣ̃ μαρτυρήσαντος ἐπὶ ποντίȣ πιλάτȣ τὴν καλὴν ὁμολογίαν· φυλάξαι τὴν παραγγελίαν ἄσπιλον ἀνεπίληπτον ἕως τῆς ἐπιφανείας τȣ̃ κυρίȣ ἰησȣ̃ χριστȣ̃ ἣν καιροῖς ἰδίοις δείξει ὁ μακάριος ϗ μόνος δυνατὸς ϗ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ κύριος τῶν κυριευόντων· ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν καὶ φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον· ὃν ȣ̓δεὶς ἀνθρώπων ἶδεν ȣ̓́τε ἰδεῖν δύναται· ᾧ τιμὴ καὶ δόξα αἰώνιος εἰς τȣ̀ς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν. αἱρετικοῖς μὲν γὰρ δέδοκται τῷ πατρὶ μόνῳ διδόναι τὸ ὁ μόνος δυνατὸς καὶ βασιλεὺς βασιλευόντων· καὶ τὰ ἑξῆς. ὥσπερ δὲ περὶ ἀμφοῖν τῶν ἀειμνήστων ὑποστάσεων εἶπεν· προστάσσω σοι ἐνώπιον τȣ̃ θεȣ̃ καὶ χριστȣ̃ ἰησȣ̃· ȣ̃τως ἐπ᾽ ἀμφοῖν αὐτῶν ὡς κατὰ ἑνὸς τῇ θεότητι καὶ τὰ ἑξῆς ὕμνησεν. ȣ̓ γὰρ ὡς ȣ̃τοι ἠγνόησεν αὐτὸς τὸ πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστιν. καὶ τὸ ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν ὑιὸν καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα. καὶ τὸ ȣ̃τός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεὸς καὶ ζωὴ αἰώνιος. ϗ ȣ̃τος ὁ θεὸς ἡμῶν· ȣ̓ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. ϗ ȣ̃τός ἐστιν ὁ ὑιός μȣ ὁ ἀγαπητός. ἀλλὰ ϗ ἀποτείνεται μᾶλλον τὰ ἐκκείμενα πρὸς τὸν ὑιόν. ἔχει γάρ· παραφυλάξαι τὴν παραγγελίαν ἕως τῆς ἐπιφανείας τȣ̃ κυρίȣ ἰησȣ̃ χριστȣ̃· ἣν καιροῖς ἰδίοις δείξει ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνατός. δῆλον δ᾽ ὅτι ὁ ὑιὸς δείξει τὴν ἑαυτȣ̃ ἐπιφάνειαν τὸ δεύτερον ἐλευσόμενος. ἐπιτήρει ȣ̓̃ν ὅτι διὰ τὴν ἰσοτιμίαν πατρὸς καὶ ὑιȣ̃· καὶ δόξαν τὴν πρώτην αὐτῷ ἀπονέμει. ῥωμαίοις δέ· τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτȣ̃ ἀπὸ κτίσεως κόσμȣ τοῖς ποιήμασιν νοȣ́μενα καθορᾶται. ἥ τε ἀΐδιος αὐτȣ̃ δύναμις καὶ θεότης. ϗ ταυτὶ δὲ ȣ̓ ῥέπει πρὸς ποίημα· ȣ̓ γὰρ ἐν τῷ γεννητὸν νοεῖσθαι τὸν δημιȣργὸν ἡ ἀϊδιότης καὶ θεότης αὐτȣ̃ ȣ̓ γνωρίζεται τȣ̃τ᾽ ἔστιν ἡ ἀεὶ καὶ κατὰ ταῦτα ἔχȣσα θεότης. φιλιππισίοις δέ· ὃς ἐν μορφῇ θεȣ̃ ὑπάρ-

vivificat omnia, & Jeſu Chriſto, qui teſtimonium reddidit ſub Pontia Pilata bonam confeſſionem, ut ſerves mandatum[1] *ſine maculo, irreprehenſibile, uſque ad odventum Domini Jeſu Chriſti: quem* [*adventum*] *ſuis temporibus oſtendet beatus, & ſolus potens*[2]*, & Rex regnontium, & Daminus dominàntium, qui ſolus habet immortalitatem, & lucem habitot inacceſſibilem: quem nullus hominum vidit, nec videre poteſt, cui honor, & glorio*[3] *ſempiterna in ſeculo ſecularum. Amen.* Hæreticis quidem de ſolo Patre accipiendum eſſe viſum eſt illud: *Salus potenr, & Rex regnantium,* & reliqua. Sicut vero de ambabus ſemper prædicandis Perſonis inquit: *Præcipio tibi coram Deo, & Chriſto Jeſu*; ita ambas eaſdem, ut Deitate unum, hymnis concelebravit in verbis, quæ ſequuntur. Nec enim ignorabat ipſe, ut iſti Hæretici, illud[4]: *Omnia quæcumque habet Pater, mea ſunt*: Et illud[5]: *Ut omnes hanorent Filium, ſicut honorant Patrem*: Et illud[6]: *Hic eſt verus Deus, & Vito æterna*: Et[7]: *Hic Deus noſter: non reputabitur alter præ ipſo*: Et[8]: *Hic eſt Filius meus dilectus.* Quin etiam ad Filium magis ſpectant quæ allata ſunt: ſic enim habent: *Ut ſerves mandatum uſque ad adventum Domini Jeſu Chriſti, quem adventum ſuis temporibus oſtendet bratus, & ſolus potens.* Manifeſtum eſt autem, de Filio potius hæc dici; ipſe enim eſt qui ſuum ipſius *adventum oſtendet*, cum iterum veniet. Obſerva igitur, Paulum, ob ejus cum Patre æqualitatem, etiam primam gloriam ipſi attribuere. Ad Romanos autem ſcribit[9]: *Invisibilia enim ipſius a creatura mundi per ea, quæ facta ſunt, intellecta, conſpiciuntur: & ſempiterno ejus virtus,*
32. a. *ac deitas.* Ne hæc quidem ad eum pertinent, qui factus ſit: dum enim Conditor conditus, ſeu factus[10] concipitur, ipſius æternitas, ac deitas, ideſt ea deitas, quæ uno eodemque ſemper modo ſe habet[11], non deprehenditur. Ad Philippenſes

K

1. *mandatum*) Græca Ed. *τηρῆσαί σε τὴν ἐντολὴν . . . μέχρι τῆς ἐπιφανείας τȣ̃ Κυρίȣ ἡμῶν.*

2. *potens*) Græca Editio habet, *δυνάστης*, i. e. *Dynaſtes*, ſeu *Dominus*. At Vulgatus Int. legit ut Didymus. Tum eadem Editio pro, *καὶ βασιλεὺς*, habet, *ὁ βασιλεὺς*, ut legit Vulgatus. Ac paulo poſt, *εἶδεν*.

3. *gloria*) Aliter Græca Editio; nempe brevius: *ᾧ τιμὴ καὶ κράτος αἰώνιον· ἀμήν*, i. e. *cui honor, & imperium ſempiternum. Amen.*

4. *Omnia*) Joann. XVI. 15.

5. *Ut omnes*) Joann. V. 23.

6. *Hic eſt*) 1. Joann. V. 20. Græca Editio cum articulo: *ἡ ζωή*.

7. *Hic*) Baruch. III. 22 (apud Vulg. 36).

8. *Hic eſt*) Matth. III. 17, & alibi.

9. *Invisibilia*) Rom. I. 20. Græca Ed. pro *θεότης*, habet, *θειότης*. Vide ſegm. 11. a, & 114. a, ubi legendum omnino eſſe vult, *θειότης*.

10. *factus*) Lego, *γενητόν*, pro, *γεννητόν*.

11. *modo ſe habet*) Lego, *κατὰ ταὐτά*, pro, *κατὰ ταῦτα*, quod mendoſum eſt. Hæc porro locutio, *ἡ ἀεὶ καὶ κατὰ ταὐτὰ ἔχȣσα*, aut, *τὸ κατὰ ταὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχον*, Platonica eſt: ac ſæpius a

ὑπάρχων· οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο εἶναι ἴσα Θεῷ· ἀλλ᾽ ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβών. τί τῆς ἰσότητος ταύτης εὑρίσκεται ἄνισον; οὐχ ἥρπασεν γάρ φησιν· οὐκ ἔλαβεν τὸ ἴσον εἶναι τῇ φύσει τῷ Θεῷ καὶ πατρί. καὶ δὴ ὁ μὴ ὑπ᾽ ἄλλου κενωθείς· ἑαυτὸν δὲ κενώσας αὐθέντην δεσπότην ὁμοῦ καὶ ἀΐδιον ἑαυτὸν ἐπέδειξεν. εἰ γὰρ ἐγένετο ἐν δούλου μορφῇ· ἀναμφίλογον ὡς οὐ διετέλει πρινὴ τοῦτο γένηται ἐν ποιήμασιν· ἀλλ᾽ ἐν ἐλευθέρᾳ τῇ πατρικῇ φύσει ἦν· ἐπειδὴ μὴ δυνατὸν ἦν ὀφθῆναι· συγκατέβη ἀτρέπτως ἀφαντασιάστως ἕως οἰκέτου μορφῆς· καὶ τὰ τοῦ οἰκέτου ἀπώσατο ἄχθη· καὶ ζωῆς φαιδροτέρας δέδωκεν ἀρχήν. ὅθεν καὶ ὅστις ἀνάρχως ἦν ἐπεγνώσθη. καὶ τὰ ἄλλα δὲ τὰ ἐπισταλέντα τοῖς αὐτοῖς φιλιππισίοις ὅτι ἤδη πῶς τὸν υἱὸν προέχοντά τε· καὶ ὑπερβάλλοντα σὺν τῷ ἑαυτοῦ πατρὶ ὅσον πρὸς ἀσυνέτους ἀποφαίνει· ἤδη μοι λέλεκται πρόσθεν ἐν κεφαλαίῳ ζ. κωλύει δὲ οὐδὲν καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχαίας τοῦτο συστῆσαι γραφῆς. δεῖ γὰρ μὴ παρέργως κεχρῆσθαι τῇ θεολογίᾳ. λέγει οὖν παρὰ τῷ ἠσαΐᾳ ὁ θεός· τὰς νουμηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα καὶ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχή μου. ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονήν. οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν. κἂν πληρώσητε τὴν δέησιν· οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν· αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις· λούσασθε· καθαροὶ γένεσθε· ἀφέλετε τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν. ὁρᾷς τοίνυν ὅτι καὶ φθάνει φιλανθρωπία τὴν ἀπειλὴν ὅσον οὐδέπω διαλλαττόμενος καὶ μηνιεῖν μακρὰ μᾶλλον δὲ μηνιεῖν ὅλως οὐκ εἰδώς· καὶ μισεῖ τὰς ἑορτὰς αὐτῶν ὅ ἐστι τὴν θρησκείαν ὡς τῆς τελεωτάτης θεογνωσίας ἀπο-

ſes autem [1]: *Qui cum in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo; ſed ſemetipſum exinanivit, formam ſervi accipiens.* Quid in hac æqualitate invenitur inæquale? Nec enim *rapuit*, inquit, non aliunde accepit, ut eſſet natura Deo & Patri æqualis. Et ſane qui non ab alio exinanitus eſt, ſed *ſemetipſum exinanivit*, is ſe ipſum oſtendit Dominum eſſe propria auctoritate agentem [2] ſimul, & æternum. Si enim in forma ſervi factus eſt, indubitate, antequam hoc fieret, inter creaturas non numerabatur; ſed in libera erat natura Patris: & quoniam fieri non poterat, ut aſpiceretur, condeſcendit immutabiliter, ac realiter uſque ad formam ſervi, & famuli moleſtias repulit, & lætioris vitæ initium dedit: unde &, qui ab æterno erat, agnitus eſt. Alia vero, quæ iiſdem Philippenſibus [3] ſcripta ſunt, Filium una cum proprio Patre dignitate præcellentem, & ſuperiorem declarare, quantum noſtra fert inſcitia, jam antea in ſeptimo capitulo [4] a me dictum fuit. Nihil autem prohibet, quominus hoc ex Veteri etiam Scriptura probemus: divinum enim ſermonem obiter, ac negligenter tractare nefas eſt. Ait ergo apud Iſaiam Deus [5]; *Neomenias veſtras, & ſabbata, & feſtivitates veſtras odit anima mea: facti eſtis mihi in ſatietatem: non amplius remittam peccata veſtra: etſi impleveritis orationem, non exaudiam vos: manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt: lavamini, mundi efficiamini, auferte peccata veſtra ab animabus veſtris.* Vides ergo & benignitate præveniri minas, quatenus etſi nondum reconciliatus,
32. 8. neſcit tamen diutius iraſci, aut potius neſcit omnino iraſci; & ipſum eorum feſtivitates, ideſt cultum, odiſſe, utpote ad perfectiſſimam [6] Dei cognitionem non pertin-

Platone tunc potiſſimum adhibetur, quum de divinitate ſermonem habet, ut videre licet in Timæo, & alibi. Eam vero *deitatem* ſic loquens excludit Didymus, quam Filio tribuebant Ariani.

1. *Qui cum*) Philipp. II. 6, & 7. Codex, φιλιππισίοις. Græca Editio, τὸ εἶναι.

2. *agentem*) De voce, αὐθέντης, vide Thomam Magiſtrum pag. 205, in voce, δεσποτεία, & quæ ibi adnotata ſunt.

3. *Philippenſibus*) Lege, φιλιππησίοις.

4. *in VII. Capitulo*) Quidnam *ſeptimi* κεφαλαίου nomine intelligat, non omnino exploratum mihi eſt. Quater dumtaxat in iis, quæ ſuperſunt, capitibus epiſtolam ad Philippenſes ſcriptam allegavit hactenus Didymus: nimirum Cap. XXV. ſegm. 19, Cap. XVI. ſegm. 17, Cap. XV. ſegm. 11, & Cap. VII. ſegm. 2. Porro tria priora ex hiſce Capitibus ſane non reſpicit: ut enim alias omittam conjecturas, credibile non eſt, tantam in numero mutationem a librario factam eſſe. Reliquum ergo eſſet, ut illud indicaret, quod *Caput VII.* inſcripſimus: præſertim quum ibi locus ex ea epiſtola afferatur, etſi nullum peculiare ex illo argumentum deducat Didymus. Sed utrum illud Caput revera præ oculis ipſe habuerit, lector judicet. Mihi quidem illud etiam veriſimile videtur, quemadmodum libri tertii Caput alterum quinque & quinquaginta habet κεφάλαια, hoc eſt *capita*, ſeu *capitula* potius, nempe *argumenta*; ita in libro primo poſt proœmium Caput exſtitiſſe, quo multa hujuſmodi κεφάλαια, ſeu *capitula* continerentur: ac ſeptimum ex iis hic allegari. Vide Notas pag. 80.

5. *Neomenias*) Iſai. I. 14, 15, & 16. Plura omittit intermedia. Græca Editio: καὶ ἐὰν πληθύνητε τὴν δέησιν... γένεσθε· ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν.

6. *perfectiſſimam*) Perfectam Dei cognitionem dicit non eo ſenſu, quo ridicule dicebat Eunomius, ſed quatenus per eam Deus creditur non modo unus, ſed etiam trinus.

ἀπολειπομένην· παρακελεύεται δὲ βαπτισθῆναι· ὥστε δέξασθαι τὴν πίστιν πρὸς τὸν περὶ τοῦ βαπτίσματος δεσποτικὸν ὅρον. ἐπιστώσατο δὲ ἡμᾶς καὶ ἀλλαχοῦ ὁ παῦλος ἐπὶ λέξεως ἀνακεκραγὼς μὴ ἔχειν ἑαυτοῦ μείζονα τὸν υἱόν. εἰπόντος γὰρ τοῦ θεοῦ ἐν τῇ γενέσει πρὸς τὸν ἀβραάμ· τὸν υἱόν σου προσένεγκέ μοι θυσίαν· καὶ τοῦτο προθύμως ποιήσαντος· καὶ ἐπάγειν ἐπ' αὐτὸν τὴν χεῖρα μαχαίρα ὡπλισμένη μέλλοντος· ἐκάλεσεν αὐτὸν ἄγγελος κυρίου εἰπών· ἀβραάμ· μὴ ἐπιβάλης τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸ παιδάριον μήτε ποιήσης αὐτῷ μηθὲν κακόν· νῦν γὰρ ἔγνων ὅτι φοβῇ σὺ τὸν θεὸν καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. εἶτα κριοῦ πρὸς τὴν θυσίαν ἀντὶ ἰσαὰκ εὑρεθέντος· καὶ τῆς θυσίας ὑπὸ ἀβραάμ πληρωθείσης τῇ μὲν γνώμῃ διὰ τοῦ παιδός· τῇ δὲ σφαγῇ διὰ τοῦ κριοῦ· ἐκάλεσέν φησιν αὐτὸν ἐκ δευτέρου ἄγγελος κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγων· κατ' ἐμαυτοῦ ὤμοσα λέγει κύριος οὗ εἵνεκεν ἐποίησας τὸ πρᾶγμα καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ· εἰ μὴν εὐλογῶν εὐλογήσω σε καὶ πληθύνων πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου ὡς τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης· καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη ἀνθ' ὧν ὑπήκουσας τῆς ἐμῆς φωνῆς. ἦν δὲ οὔτε ὁ πατὴρ οὔτε μὴν λειτουργὸς ἄγγελος· οὐ γὰρ ὀμνύει καθ' ἑαυτοῦ λειτουργὸς ἢ εὐλογεῖ ἢ λέγει· οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ· οὐδ' ἀποστῆσαι τὴν τῷ θεῷ προσαγομένην τολμᾷ θυσίαν· οὐδ' αὖ προσίεσθαι αὐτὴν ἐξουσιάζει· ἀλλὰ ἦν ὁ τὴν θυσίαν ζητήσας μονογενὴς θεὸς λόγος χαριζόμενος τὸν μονογενῆ τῷ ἀβραάμ ὡς παῦλος ἑρμηνεύει γράφων ἑβραίοις οὑτωσί· 33a. τῷ γὰρ ἀβραάμ ἐπαγγειλάμενος ὁ θεὸς ἅπερ ἐπηγγείλατό τε καὶ ἐποίησεν· ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς μείζονος εἶχεν ὀμόσαι· ὤμοσεν καθ' ἑαυτοῦ λέγων· εἰ μὴν εὐλογῶν εὐλογήσω σε. καὶ ῥωμαίοις δὲ τὸν υἱὸν αὖθις καθ' ἑαυτοῦ ὀμνύοντα ἐξηγεῖται·

tingentem. Jubet autem eoa baptizari, ut juxta ſtatutam a Domino baptiſmi formulam fidem recipiant. Sed alibi quoque fidem noſtram Paulus confirmavit, cum expreſſe dixit, atque exclamavit, *Filium non habere majorem ſe*. Cum enim Deus in Geneſi dixiſſet Abrahamo[1]: *Filium tuum offer mihi in ſacrificium*, idque ſine cunctatione faceret Abrahamus, ac manum enſe armatam[2] jam jam in filium illaturus eſſet, *vocavit eum Angelus Domini*, & ait[3]: *Abraham, ne injicias manum tuam in puerulum, neque ipſi feceris quidquam mali*[4]; *nunc enim cognovi, quod tu times Deum, & non peperciſti filio tuo dilecto propter me*: Deinde cum Iſaaci loco aries ad ſacrificandum inventus eſſet, ac ſacrificium, ſpectato quidem animo, per puerum, ſpectata vero mactatione, per arietem, jam peregiſſet Abrahamua, *Vacavit*[5] *ipſum*, inquit Scriptura, *iterum Angelus Domini de cælo dicens: Per me metipſum juravi, dicit Dominus, quia feciſti rem*[6] (*hanc*), *& non peperciſti filia tuo dilecto propter me: niſi*[7] *benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cæli, & arenam maris*[8], *& benedicentur in te omnes gentes, quia obediſti voci meæ*. Angelus autem ille nec Pater erat, nec vero miniſter aliquis: miniſter enim neque jurat per ſemetipſum, neque benedicit, nec dicere poteſt, *Non peperciſti Filio tuo dilecto propter me*, neque ſacrificium Deo oblatum audet prohibere, neque viciſſim poteſtatem habet illud acceptandi. Sed qui ſacrificium expoſcebat, Unigenitus Deua Verbum erat, qui Abrahamo etiam unigenitum largitus fuerat, ut interpretatur Paulus, cum ita ſcribit ad Hebræos[9]: *Abrahæ namque promittens Deus* (quæ & promiſit, & fecit), *quoniam neminem habuit, per quem juraret, majarem, jurovit per ſe metipſum, dicens*[10]: *Niſi benedicens benedicam te*. Ac in epiſtola quoque ad Romanos Scripturæ locum de Filio rurſus per ſemetipſum jurante exponit, inquiens[11]:

Omnes

1. *Filium*) Gen. XXII. 2, ubi tamen non verba a Didymo recitata exſtant, ſed ſenſus dumtaxat.
2. *armatam*) Legendum videtur, ὡπλισμένην.
3. *Abraham*) Gen. XXII. 11, & 12.
4. *mali*) Vox, κακόν, deeſt in editis Bibliorum exemplaribus: ac tantum in iis legitur: μηδὲ (pro, μήτε) ποιήσῃς αὐτῷ μηδὲν (pro, μηθὲν).
5. *vocavit*) Gen. XXII. 15, 16, 17. & 18. Græca Editio pro, ἐκ δευτέρου, habet, δεύτερον.
6. *rem*) Complutenſis Editio: ῥῆμα τοῦτο, i. e. *verbum hoc*, nempe, *rem hanc*.
7. *Niſi*) Compl. Ed. ἦ μὴν, i. e. *profecto*. Didymus, pro ἦ, habet εἰ, i. e. *ſi*, quæ eſt jurantis particula apud Hebræos. At legendum ne eſt μή, pro, μὴν, poſtquam legeris εἰ? Viderit lector.
8. *maris*) Compl. Ed. καὶ ὡς τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης. Tum, aliis interjectis, quæ omittit Didymus: καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, ἀνθ' ὧν, & reliqua, ut hic.
9. *Abrahæ*) Hebr. VI. 13, & 14. Græca novi Teſtamenti Editio hic habet, ἦ, pro, εἰ. Verba vero illa: *quæ & promiſit, & fecit*, a Didymo interpretationis cauſa addita videntur.
10. *dicens*) Gen. XXII. 16, & 17.
11. *Omnes*) Rom. XIV. 10, & 11. Editio: γέγραπται γάρ, pro, καθὼς γέγραπται.

ται· πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ καθὼς γέγραπται· ζῶ ἐγὼ λέγει κύριος ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ θεῷ. Καὶ τὸ ἐκ δεξιῶν δὲ συγκαθέζεσθαι τῷ πατρί· ἔτι δὲ καὶ τὸ θεοφράστῳ γλώττῃ ἀναφθέγγεσθαι τὸν εὐαγγελιστὴν καθέδραν πρέπουσαν τῷ υἱῷ τὸν πατρικὸν εἶναι κόλπον εἰ μὴ σημαίνει τὸ ταυτούσιον καὶ ὁμότιμον καὶ τὸ χρῆναι σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ πνεύματι αὐτοῦ προσκυνεῖσθαι τὸν μονογενῆ θεὸν καὶ υἱόν· ἀλλὰ κατὰ ἄνθρωπον οὐ δέον ἐκδέχεσθαι χρὴ τὰ περὶ θεοῦ γεγραμμένα· μείζων καὶ ἐνδοξότερος κατ' αὐτούς ἐστιν ὁ ἐκ δεξιῶν· ὁ τὸν θεϊκὸν ἄφατον κόλπον ὡς τὸν χερουβικὸν ἔχων πολύωπα θρόνον· ὃ μὴ γένοιτο εἰπεῖν ἐπὶ τῆς ἀρρητοτάτης καὶ γαληνοτάτης τριάδος. ὁ μὲν γὰρ Δαυὶδ ᾄδει περὶ τοῦ πατρὸς ἐν ρθ ψαλμῷ· εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου κάθου ἐκ δεξιῶν μου. ὁ δὲ Παῦλος Ἑβραίοις ὑφηγεῖται· ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ πατρὸς καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ καθαρισμὸν τῶν ἁμαρτιῶν ποιησάμενος· ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς. ὁ δὲ εὐαγγελιστής· ὁ μονογενὴς θεὸς ὁ ὢν ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ πατρὸς αὐτὸς ἐξηγήσατο.

Omnes enim ſtabimus ante tribunal Chriſti: ſicut ſcriptum eſt [1] *: Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.* Quin etiam quod Filius ſedeat a dextris Patris, ac præterea quod Euangeliſta Deo afflante loquens ſedem Filio convenientem dicat eſſe ſinum Patris, niſi eamdem eſſe utriuſque eſſentiam, & æqualem ambobus honorem deberi, atque una cum Patre, & ejus Spiritu Unigenitum Deum ac Filium adorandum eſſe ſignificet, ſed humano more, quod nefas eſt, interpretari oporteat quæ de Deo ſcripta ſunt; illud ſequetur, ut major, & illuſtrior, eorum ſententia, ille ſit, qui a dextris ſedet, & cui divinus ineffabilis ſinus ſit inſtar Cherubici, multiſque oculis [2] præditi throni: quod abſit ut dicamus de ſumme ineffabili, ac sereniſſima [3] Trinitate. Nam David quidem in Pſalmo CIX. de Patre canit: *Dixit Dominus Domino meo: ſede a dextris meis.* Paulus autem Hebræis ſcribens, ita exponit [4]: *Qui cum ſit ſplendor gloriæ Patris, & figura ſubſtantiæ ejus, portanſque omnia verbo virtutis ſuæ, purgatione peccatorum facta, ſedit ad dexteram majeſtatis in excelſis.* Euangeliſta vero [5]: *Unigenitus Deus, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarravit.*

KZ CAP.

1. *ſcriptum eſt*) Iſa. XLV. 23.

2. *multis oculis*) ſeu *faciebus*. Vide Ezech. I. 18, & 10. In membranæ margine ad vocem πολύωπα librarius, haud ſcio utrum ſcholiaſtæ officio fungens, ac eam dictionem nimis difficilem, aut poeticam exiſtimans, an vero aliter legere jubens, ſcripſit, πολυόμματον. Sed ſive πολύωπα, ſive πολυόμματον, ſive etiam πολυπρόσωπον dicere malueris, parum refert. De hac autem voce, πολυώψ, quæ in vulgatis Lexicis deſideratur, legendus vir eruditus Martorellius in *Theca calamaria*, pag. 18, ubi πολύωπα recte ἀπὸ τοῦ πολυωποῦ diſtinguit, ac πολύωπα *multis faciebus diſtinctum* vertit. Cherubinis porro quatuor πρόσωπα, ſeu *facies* tribuuntur ab Ezechiele, eamque ob rem πολύωπες dici a Didymo potuerunt: ſed *oculis pleni* fuiſſe dicuntur: idcirco in tranſlatione, *oculis* potius dixi, quam *faciebus*.

3. *ſereniſſima*) ideſt, *beatiſſima*.

4. *Qui cum*) Hebr. I. 3 Vox, *Patris*, deeſt in Græca Editione, & addita videtur a Didymo explicationis cauſa. Sed præterea græca Editio habet, δι' ἑαυτοῦ καθ. ποι. τ. ἁμ. ἡμῶν. Didymus vero voces illas, δι' ἑαυτοῦ, i. e. *per ſemetipſum*, &, ἡμῶν, i. e. *noſtrorum*, non legit: quod mirum non eſt, quum eas ne Vulgatus quidem Int. legerit.

5. *Unigenitus*) Joann. I. 18. Vide Not. 11. pag. 27, & ſegm. 61 a. Græca Editio nunc habet: ὁ μονογενὴς υἱός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρός, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Ita etiam Vulgatus: qui tamen quum verbum e verbo vertat, videtur cum Didymo legiſſe, αὐτός, pro, ἐκεῖνος. Origenes quoque Catechiſta Alexandrinus pro, *Unigenitus Filius*, legit, *Unigenitus Deus*, in Commentariis in Joannem tom. 4. pag. 89, & 438. editionis Pariſienſis anni 1759. Eodemque modo legit Irenæus.

ΚΖ

Ὁμοίως θεολογία περὶ τοῦ υἱοῦ· ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος· καὶ ὅτι θεὸς μέγας καὶ ἐπὶ πάντων πρὸς ὃν οὐ λογισθήσεται ἕτερος καὶ ἀληθινὸς θεὸς καὶ ζωὴ αἰώνιος καὶ μόνος δεσπότης καὶ μόνος θαυματουργὸς καὶ ὕψιστος καὶ βασιλεὺς 33 b. καὶ ἐξουσιαστὴς καὶ πάντα ἐν πᾶσι χριστὸς· καὶ τὰ λοιπά.

Τοσαῦτα μὲν καὶ περὶ τούτων ἤρκει· οὐχ ἠρέμησι δὲ οἱ τῶν θείων μύσται καὶ τὰ τῆς προνοητικωτάτης πάντων τριάδος ζηλοῦντες. ἀλλ' ἔτι ὑψηλὰ καὶ οἷα περὶ τοῦ πατρὸς τοιαῦτα καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ θεολογοῦσιν ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος· καὶ ὅτι θεὸς μέγας καὶ ἐπὶ πάντων πρὸς ὃν οὐ λογισθήσεται ἕτερος καὶ ἀληθινὸς θεὸς· καὶ ζωὴ αἰώνιος καὶ φῶς τὸ ἀληθινὸν καὶ μόνος δεσπότης· καὶ μόνος ὕψιστος καὶ μόνος θαυματοποιὸς· καὶ βασιλεὺς μέγας καὶ κύριος πάντων καὶ δημιουργὸς καὶ ἐξουσιαστής· καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ὅριον καὶ σωτὴρ καὶ πάντα ἐν πᾶσιν χριστὸς καὶ εὐλογημένος εἰς τοὺς αἰῶνας· καὶ ὅτι μέγα τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον· δῆλον δ' ὡς τὸ χριστιανῶν παρ' οἷς ἀγέννητος θεὸς ὑμνεῖται ὁ χριστός· καὶ ὅτι τῇ ἑαυτοῦ θεότητι περιποιεῖ τὸν λαὸν διὰ τὸ ὁμοουσίως ἔχειν πρὸς τὸν πατέρα. τοιῶσδε τοίνυν περὶ τούτων λέγουσιν οἱ μνημονευθησόμενοι νῦν πρὸς ἡμῶν ἅγιοι· οἷς ὁ θεὸς κατὰ τὸν ιε ψαλμὸν ἐγνώρισεν ὁδοὺς ζωῆς. δαυὶδ ἐν μὲν ζ ψαλμῷ εὐχόμενος· ἐξεγέρθητι κύριε ὁ θεός μου ἐν προστάγματι ᾧ ἐνετείλω καὶ συναγωγὴ λαῶν κυκλώσει σε· καὶ ὑπὲρ ταύτης εἰς ὕψος ἐπίστρεψον. αἰσθάνῃ ὡς ὁ προφήτης κύριον καὶ θεὸν οἶδεν αὐτὸν καὶ δέεται αὐτοῦ λέγων· ἐξεγέρθητι ἐπὶ τὴν ἀνεκλάλητον ἐνανθρώπησίν σου τρόπῳ ᾧ προώρισας τῷ λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ

CAPUT XXVII.

Ea ſimiliter loca afferuntur, quæ oſtendunt Filium eſſe Deum [1]*; ea nempe, in quibus dicitur, quod* in ipſo habitat plenitudo divinitatis; *& quod ipſe eſt* Deus magnus; *&* Super omnia; *&*, Cujus reſpectu alter non reputabitur; *&* Verus Deus; *&* Vita æterna; *&* Solus Dominus; *&* Solus mirabilium effector; *&* Altiſſimus; *&* Rex; *&* Dominator; *&* Omnia in omnibus Chriſtus; *& reliqua.*

Atque hæc quidem de his ſufficerent: verum qui res divinas docuerunt, & cum zelo ea quæ ad rerum omnium providentiſſimam Trinitatem attinent, pertractarunt; Sacri Magiſtri, his contenti non ſunt: ſed alia adhuc de Filii deitate teſtimonia nobis ſuppeditant, eaque ſublimia, atque ejuſmodi, cujuſmodi ſunt quæ de Patris divinitate ſcripſerunt. Nimirum quod *in ipſo habitat omnis plenitudo divinitatis*; & quod eſt *Deus magnus*; & *Super omnia*; & *Præ quo alter non reputabitur*; & *Verus Deus*; & *Vita æterna*; & *Lux vera*; & *Solus Dominus*; & *Solus Altiſſimus*; & *Solus miraculorum effector*; & *Rex magnus*; & *Dominus omnium*; & *Creator*; & *Dominator*; & *Cujus Pacis non eſt finis*; & *Salvator*; & *Omnia in omnibus Chriſtus*; & *Benedictus in ſecula*; & quod *Magnum eſt pietatis myſterium* [perſpicuum vero eſt, de Chriſtianorum myſterio hoc dici, apud quos Chriſtus ut increatus Deus hymnis celebratur]; & quod ſua deitate *populum acquirit*, ac liberat: eo quod ſit Patri conſubſtantialis. Sancti [2] ergo, qui nunc a nobis commemorabuntur, quibuſque Deus, juxta Pſalmum xv, *notas* [3] *fecit vias vitæ*, ita de his loquuntur. David in vii. quidem Pſalmo ſic orat [4]: *Exſurge Domine Deus meus in præcepto quod mandaſti, & ſynagoga populorum circumdabit te, & propter hanc in altum regredere*. Ipſum a Propheta ut Dominum, ac Deum agnoſci ſentis, quem etiam ita precatur: *Exſurge* in ineffabili tua Incarnatione, eo modo, quem ipſemet præfiniſti illis verbis [5]: *Solvite templum hoc*,

1. *Deum*) Pro, θεολογία, lego, θεολογίαι. Quinque porro & quadraginta Chriſti nomina recenſet S. Damaſus in ſuo *de Chriſti cognomentis* epigrammate, pag. 124. ed. Rom. anni 1754. Sed alia adhuc fortaſſe plura a Didymo in hoc opere recenſentur,

2. *Sancti*) Vide Notam 2. pag. 64.
3. *notas*) Ex Pſalm xv. verſ. 11.
4. *Exſurge*) Pſ. vii. verſs. 7, & 8.
5. *Solvite*) Joann. II. 19.

ἐγερῶ αὐτόν. ὑπὲρ ταύτης γάρ φησιν τῆς περιγινομένης ἡμῖν ἐντεῦθεν σωτηρίας τὰ μὲν ἔθνη τῇ πίστει κυκλώσει σε· σὺ δὲ ὅθεν ἦλθες ἀχωρίστως ἐπάνελθε. ἐν δὲ μϛ· Θεὸς μέγας κύριος καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. ἐν δὲ μθ· ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν ἐκ σιὼν ἡ εὐπρέπεια τῆς ὡραιότητος αὐτοῦ· ὁ Θεὸς ἡμ- ἐμφανῶς ἥξει. ἐν δὲ ξζ· ἀναστήτω ὁ θεὸς καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ. καὶ· ὁδοποιήσατε τῷ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ δυσμάς· κύριος ὄνομα αὐτῷ. ἐν δὲ πα· ἀνάστα ὁ Θεός· κρῖνον τὴν γῆν. ἄθρει μὲν πῶς ἑκάστη λέξις ἀνάπτει τὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν καὶ ἐξαρκεῖ πεῖσαι τῆς πατρικῆς μονάδος ὑπάρχειν αὐτὸν οὐσίας· καὶ ὅτι ὁ μεγαλογράφος τὸν ἐν τάφῳ οὐ δίχα ζωῆς τεθέντα ἵνα σὺν τοῖς ζῶσιν καὶ τοὺς ἀπελθόντας τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων σώσῃ· θεὸν καλεῖ καὶ ἀνίστασθαι τοῦ μνήματος προφητεύει κρινοῦντα τοὺς μετὰ τοσαύτην καὶ τηλικαύτην εὐεργεσίαν γηΐνως φρονήσαντας. ἴσθι δὲ ὅτι δυσμὰς τοὺς ἐσχάτους λέγει καιρούς. ἐν αὐτοῖς γὰρ ἐπέστη ἐμφανῶς τῷδε τῷ θεατῷ κόσμῳ. ἐν δὲ ος· ἐν τῷ ἁγίῳ ἡ ὁδός σου· τίς θεὸς μέγας ὡς ὁ θεὸς ἡμῶν; σὺ εἶ ὁ Θεὸς ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος. τὸν σαρκωθέντα Θεὸν λόγον ἀνευφημεῖ κἀνταῦθα τὸν ἐν τῷ ἰουδαϊκῷ ἱερῷ ἐμφιλοχωρήσαντα καὶ διδάξαντα καὶ θαυματουργήσαντα. ἐν δὲ τῷ ριζ· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου Θεὸς μέγας κύριος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν. εἰ εὐλόγως παρὰ τῷ προφήτῃ Θεὸς μέγας· καὶ εἰ εὐλογημένος ὅ ἐστιν δεδοξασμένος καὶ βασιλεὺς μέγας καὶ μόνος θαυματουργὸς ὑπάρχει ὁ ἐπιφανεὶς ἡμῖν κύριος· ἔστιν δὲ ὁ υἱός· ἀλόγως παρὰ αἱρετικοῖς μικρότερος τοῦ ἰδίου πατρὸς ὑπονοεῖται. οὐκ ἐνδέχεται γὰρ τὸν αὐτὸν τῇ ἀληθείᾳ πρώτως μὲν ἔχειν κατὰ τὴν προφητείαν· δευτέρως δὲ κατ' ἐκείνους. εἰ δὴ πυθόμεθα τοῦ αὐτοῦ ψαλ-

μῷ·

hoc, & tribus diebus excitabo illud. Nam *propter hanc*, inquit, quæ nobis inde comparata eſt, ſalutem, Gentes quidem fide *circumdabunt te*, tu vero illuc unde ita veniſti, ut inſeparabilis tamen maneres, *regredere*. In Pſalmo autem XLVI [1]: *Deus magnus Dominus, & Rex magnus ſuper omnem terram*. Et in Pſalmo XLIX [2]: *A Solis ortu uſque ad occaſum, ex Sion ſpecies decoris ejus: Deus manifeſte veniet*. Et in LXVII [3]: *Exſurgat Deus, & diſſipentur inimici ejus*. Et [4]: *Iter facite ei, qui aſcendit ſuper occaſum: Dominus nomen illi*. Et in LXXXI [5]: *Surge Deus, judica terram.* Animadverte hic porro, quomodo unumquodque ex hiſce teſtimoniis quid de Filio ſentiendum ſit, definiat, & eorum quodlibet ſufficiat, ut illum ad Unitatem Paternæ eſſentiæ pertinere perſuadeamur. Ac illud etiam obſerva, quod magniloquus Scriptor eum, qui in ſepulchro, non ſine vita [6] tamen exſiſtens, ideo poſitus eſt, ut ſimul cum vivis eos etiam ſervaret, qui e vivis exceſſerant, *Deum* vocat, atque e monumento ſurrecturum prænunciat, eoſque judicaturum, qui poſt tale ac tantum beneficium terrena ſapiunt. Scito autem, *Occaſus* nomine eum novíſſima tempora denotare, quibus aſpectabili huic mundo, Solis inſtar *manifeſte* imminens, apparuit. Et in Pſalmo LXXVI [7]: *In Sancto via tua: quis Deus magnus, ſicut Deus noſter? Tu es Deus, qui facis mirabilia ſolus*. Incarnatum Deum Verbum celebrat etiam hoc in loco, qui in Judaico Templo & crebro verſatus eſt, & docuit, & miracula patravit. In Pſalmo autem CXVII [8]: *Benedictus qui venit in nomine Domini: Deus magnus Dominus, & illuxit nobis*. Quod ſi *Dominus*, qui *nobis* apparuit, ſive *illuxit* (is autem Filius eſt) recte dicitur apud Prophetam *Deus magnus*, ſi eſt *benedictus*, ideſt glorificatus, ſi *rex magnus*, ſi *ſolus miraculorum effector*, perperam Hæretici minorem proprio Patre eum eſſe ſuſpicantur: nec enim fieri poteſt, ut unus atque idem reipſa & primas teneat, ut vult prophetia, & ſecundas, ut ipſi volunt. Sane

ſi

1. *Deus*) Pſalm. 46. verſ. 2 (ſeu 3). Græca Editio: κύριος ὕψιστος, φοβερός, καὶ βασιλεὺς, & cetera.
2. *A Solis*) Pſ. 49. verſs. 2, & 3.
3. *Exſurgat*) Pſ. 67. verſ. 1 (ſeu 2).
4. *Iter*) Pſ. 67. verſ. 4 (ſeu 5). Editio: ἐπὶ δυσμῶν.
5. *Surge*) Pſ. 81. verſ. 8.
6. *non ſine vita*) Nam & eo tempore, quo Chriſti corpus in ſepulcro manſit, eidem corpori divina Verbi perſona conjuncta fuit.
7. *In Sancto*) Pſ. 77. verſ. 13 (ſeu 14). Vox, μόνος, i. e. *ſolus*, deeſt in græca Editione, & videtur huc tranſlata ex verſiculo 19. Pſalmi ſeptuageſimi primi, ubi legitur: ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος.
8. *Benedictus*) Pſ. 117. verſs. 24, & 25. Nonnulla omittit intermedia. Vox autem, μέγας, i. e. *magnus*, deeſt in Græca Editione.

μωσῦ· μαθησόμεθα ὅτι ἐπίσταται ὡς τὸν πατέρα ὕτω καὶ τὸν ὑιὸν ὑπάρχοντα θεὸν τῶν προπατόρων. ἐν γὰρ μϛ ψαλμῷ κέκραγεν· ἐβασίλευσεν ὁ θεὸς ἐπὶ τὰ ἔθνη· ὁ θεὸς κάθηται ἐπὶ θρόνυ ἁγίυ αὐτῦ· ἄρχοντες λαῶν συνήχθησαν μετὰ 14. b.
τῦ θεῦ ἀβραάμ. συνεκκλησιάσθησαν δὲ μετὰ τῦ θεῦ τῦ ἐνανθρωπήσαντος· περὶ ὗ ᾄδεται ἐν β ψαλμῷ· ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς· καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τῦ κυρίυ καὶ κατὰ τῦ χριστῦ αὐτῦ; ἡσαΐας δὲ ἀσύγκριτον αὐτὸν ὡς τὸν θεὸν πατέρα ἀνευφημῶν βοᾷ· ἀπὸ τῦ αἰῶνος ὐκ ἠκύσαμεν· ὐδὲ οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν ἴδον θεὸν πλὴν συ. ἄλλον γὰρ ὐκ ἴδομεν θεόν· ἢ τὸν ἐκ παρθένυ μαρίας κατὰ τὴν σωτήριον ἐνανθρώπησιν τεχθέντα· ὐδὲ ἠκύσαμεν· εἰ μὴ τὸν μαρτυρηθέντα ὑπὸ τῦ θεῦ πατρός· ὗτός ἐστιν ὁ ὑιός μυ ὁ ἀγαπητός. καὶ πάλιν ὡς προελέχθη· παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν ὑιὸς καὶ ἐδόθη ὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τῦ ὤμυ αὐτῦ· καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτῦ θεὸς ἰσχυρὸς ἐξυσιαστὴς ἄρχων εἰρήνης πατὴρ τῦ μέλλοντος αἰῶνος. μεθ' ἕτερά τε ἐπάγει· καὶ τῆς εἰρήνης αὐτῦ ὐκ ἔστιν ὅριον. ὁ ὑιὸς φησιν τῦ θεῦ ἐνανθρωπήσας· ἐγεννήθη παιδίον καὶ ἐδόθη ἡμῖν φέρων αὐτὸς ἐπὶ τῦ ὤμυ αὐτῦ· ταύτης αὐτῦ τῆς κάτω γεννήσεως τὴν ἀρχήν· τῦτ' ἔστιν αὐτὸς ἑαυτῦ ἀρχὴ τυγχάνων ἐν τῷ ἀρεύστως ὑπὸ παρθένυ καὶ ἐξ αὐτῆς ἀῤῥήτως σαρκωθέντα τεχθῆναι· συνυσίας ἀνδρὸς ἀρχὴν ὐ παρασχομένης. ὄνομα δὲ αὐτῷ· θεὸς ἰσχυρὸς ἐξυσιαστής. ὐκ εἶπεν ὑπεξύσιος. ἀλλ' ἐφανέρωσεν αὐτῦ τὴν φύσιν· τὴν δύναμιν· τὴν αὐθεντίαν. ὅπερ ὄνομα γινώσκων δαυὶδ ψάλλει· γνώτωσαν ὅτι ὄνομά σοι κύριος· σὺ εἶ μόνος ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. τὸ μόνος διὰ τὴν μίαν θεότητα εἰπών. 15. a.
πατέρα δὲ αὐτὸν μέλλοντος ἐκάλεσεν αἰῶνος ὄντα καὶ τῶν παρελθόντων αἰώνων δημιυργόν· διὰ τὸ ἀπὸ χρόνυ τῦ τῆς οἰκονο-

ſi Pſaltem ipſum percontemur, ſicut Patrem, ſic etiam Filium ab ipſo ut Deum proavorum agnoſci comperiemus. Nam in Pſalmo xlvi. exclamavit [1]: *Regnavit Deus ſuper Gentes, Deus ſedet ſuper ſedem ſanctam ſuam: Principes populorum congregati ſunt cum Dea Abraham*. Simul autem convenientes *congregati ſunt cum Deo* incarnato, de quo canitur in ſecundo Pſalmo: *Quare fremuerunt Gentes, & populi meditati ſunt inania? aſtiterunt Reges terræ, & Principes convenerunt in unum adverſus Dominum, & adverſus Chriſtum ejus?* Iſaias autem ipſum celebrans ut eum, qui *aſyncritus* ſit, id eſt, incomparabilis, æque ac Deus Pater, ita clamat [2]: *A ſeculo non audivimus, neque oculi noſtri viderunt Deum præter te*. Nec enim alium Deum *vidimus*, niſi eum, qui ex Virgine Maria in ſalutari Incarnatione natus eſt, neque alium *audivimus*, niſi eum, cui teſtimonium hoc reddidit Deus Pater: *Hic eſt Filius meus dilectus*. Et rurſus, ut antea dictum eſt [3], exclamavit [4]: *Puer natus eſt nobis, filius & datus eſt, cujus* ἀρχὴ, hoc eſt, *principatus*, ſeu *principium ſuper humerum ejus: & vocatur nomen ejus Deus, Fortis, Dominator, Princeps pacis, Pater futuri ſeculi*. Poſt alia vero ſubdit [5]: *Et pacis ejus non eſt terminus*. Dei Filius [inquit] incarnatus, *natus eſt puer, & datus eſt nobis*, portans ipſe *ſuper humerum ſuum* hujus ſuæ terrenæ generationis ἀρχὴν, hoc eſt, *principium*; nempe ipſe ſui ipſius ἀρχὴ, ſeu *principium* exſiſtens, dum ſecluſo quovis fluxu [6] a Virgine genitus fuit, ex qua ineffabiliter incarnatus eſt, quin viri coitus ἀρχὴν, id eſt *initium*, ei præberet: *Namen autem ipſi eſt, Deus, Fortis, Dominator*: Non dixit, *Subditus*; ſed ejus naturam, potentiam, dominationem, atque auctoritatem declaravit. Quod nomen cum David non ignoraret, ſic pſallit [7]: *Sciant, quad nomen tibi Dominus: tu es ſolus Altiſſimus ſuper amnem terram*: ubi illud, *ſalus*, dixit Pſaltes ob unitatem Deitatis. *Patrem* autem *futuri ſeculi*, cum ſit etiam præteritorum ſeculorum Creator, ipſum vocavit Iſaias, eo quod a *tempore* œco-

1. *Regnavit*) Pſ. XLVI. verſ. 7, 8
2. *A ſeculo*) Iſai. LXIV. 4. Græca Editio, εἴδον.
3. *dictum eſt*) Cap. xv. ſegm. 14. *b*.
4. *Puer*) Iſai. ix. 6. Complutenſis Editio poſt, ἐδόθη, addit, ἡμῖν: poſt, ἀρχὴ, addit ἐγενήθη. Demum poſt, τὸ ὄνομα αὐτῦ, plura habet, quæ Didymus prætermittit. Vocem vero, ἡμῖν, omiſit etiam ſegm. 14. *b*.
5. *Et pacis*) Iſai. ix. 7. Complut. Ed. ὐκ ἔστιν ὅριον.
6. *fluxu*) Codex ἀρεύστως. Lego ἀῤῥεύστως.
7. *Sciant*) Pſalm. LXXXII. verſ. 17 (ſeu 10). Edita Biblia carent vocula εἶ. Vide, ſi placet, Marci Marini Adnotationes ad hunc locum.

κονομίας ἐγνῶσθαι αὐτὸν πολὺ τοῖς ἀνθρώποις. κτιστῆς τοίνυν καὶ οὐκ ἀκτίστου φύσεως εἶπεν αὐτὸν πατέρα. εἷς γὰρ ὁ ἀκτίστου καὶ ὁμουσίου υἱοῦ πατήρ. παραδεικνὺς δὲ τῆς θεότητος αὐτοῦ τὸ ἀμέγεθες ἔφη· τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ὅριον. καὶ ἱερεμίας δὲ ἤτοι βαρούχ· βίβλος γὰρ μία ἀμφοτέρων ἐστίν· σεμνηγορεῖ περὶ αὐτοῦ· οὗτος ὁ θεὸς ἡμῶν· οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· ἐξεῦρεν πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης καὶ ἔδωκεν αὐτὴν ἰακὼβ τῷ παιδὶ αὐτοῦ καὶ ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ· μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. εἰ οὖν μὴ θεοπρεπῶς νοηθείη ὅτι διὰ τὸ ταὐτὸν τῆς θεότητος ἄμφω τῶν ἀποῤῥήτων ὑποστάσεων ἡ προκειμένη γραφὴ οὕτως ἐῤῥήθη· λείπεται ἀθετήσαντα εἰπεῖν ὅτι ὁ τεκὼν αὐτὸς θεὸς καὶ πατὴρ οὐ θεὸς ἡμῶν· οὐδὲ συγκρίνεται τῷ υἱῷ αὐτοῦ. ἐκπέπτωκεν δὴ οὖν καὶ εἰσάπαμπαν ἠφάνισται ὁ λόγος τῶν διαβαλλόντων μικρότερον καὶ ὑπουργὸν τὸν θεὸν λόγον. πῶς γὰρ ἂν ἄλλος εἴη ἀσύγκριτος πρὸς τὸν υἱὸν πρὸς ὃν οὐ λογισθήσεται ἕτερος; καὶ πάλιν· θεοὶ οἳ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν· ἀπολέσθωσαν ἐπὶ τῆς γῆς· κύριος ὃς ἐποίησεν τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει· αὐτὸς θεὸς ζῶν καὶ ἀλη-

œconomiæ, nempe Incarnationis, valde cognitus fuit ab hominibus. Creatam igitur, ſcilicet humanam, non vero increatam naturam indicavit, cum eum vocavit *patrem*: unus enim eſt in Deitate Pater, increati nempe, & conſubſtantialis Filii. Ut autem Deitatem ipſius oſtendat quantitate, ac certa magnitudine carere, ait: *Pacis ejus non eſt terminus*. Jeremias[1] vero etiam, aut Baruch (nam unus eſt amborum liber) de illo magnifice loquitur in hunc modum[2]: *Hic eſt Deus noſter, & non reputabitur alter præ ipſo. Adinvenit omnem viam ſcientiæ, & tradidit illam Jacob puero ſuo, & Iſrael dilecto ſuo. Poſt hæc*[3] *in terris viſus eſt, & cum hominibus converſatus eſt*. Porro niſi allatus modo Scripturæ locus eo ſenſu, qui Deum deceat, intelligatur, ut ſcilicet ob ideotitatem Deitatis ambarum ineffabilium Perſonarum in hunc modum Baruch locutus fuerit, reliquum jam eſt, ut impie dicas[4] ipſum Deum Patrem, qui genuit, non eſſe *Deum noſtrum*, neque eum *comparari* poſſe cum Filio ſuo. Concidit ergo, & omnino irrita redditur eorum ratiocinatio, qui calumniando inquiunt, Deum Verbum minorem eſſe, & miniſtrum: quomodo enim alius eſſe poteſt *aſyncritus*, ideſt incomparabilis, præ illo Filio, de quo dicitur: *Præ ipſo alter non reputabitur?* Et rurſus[5]: *Dii, qui cœlum, & terram non fecerunt, pereant in terra. Dominus, qui fecit*[6] *cœlos in intelligentia, ipſe eſt Deus vivus,*

1. *Jeremias*) Lege, ἱερεμίας, ut ſæpe ſcribit librarius noſter, aut, ſi mavis, ἱερεμίας: uſus enim obtinuit apud Græcos, ut nomen hocce aſpiretur, quamvis in hebraica ejuſdem nominis ſcriptura nihil ſit, quod illam aſpirationem expoſcat; quod ipſum de nominibus ἱερουσαλήμ, ἠσαΐας, aliiſque nonnullis valet. Atque hac de cauſa, *Jeremias, Iſaias, Jeruſalem*, & cetera, plerique nunc ſcribunt, non *Hieremias, Heſaias*, & *Hieruſalem*.

2. *Hic*) Baruch. III. 35, & 33 (ſeu 36, 37, & 38). Simili modo Ambroſius lib. 2. de Fide locum hunc quaſi Jeremiæ citat: „ *In Jeremiæ quo-* „ *que libro* (inquit)... *ſic habes*: Hic Deus no- „ ſter, & non reputabitur alius ad eum. *Et ce-* „ *tera*. „

3. *Poſt hæc*) Græca Editio: μετὰ τοῦτο, i. e. *poſt hoc*. Vulg. Int. legit ut Didymus. Paulo poſt pro, καὶ τοῖς, Græca Ed. habet, καὶ ἐν τοῖς.

4. *impie dicas*) Notanda antitheſis inter voces, θεοπρεπῶς, & ἀθετήσαντα: nempe inter explicationem, quæ *Deo conveniat*, & eam, quæ *Deo non conveniat*: ſeu, quod eodem recidit, inter explicationem *Theologo* dignam, & explicationem dignam *Atheo*. Notanda etiam vox ipſa, ἀθετήσαντα. Vocem quidem ἀθεεῖ in Athanaſio invenies, in Clemente, in aliis: in verbum vero, ἀθετῶ, non tam facile incides: nec enim quemadmodum & ἄθεος, & ἀθεότης dicitur, ita & ἀθετος, & ἀθετεῖν dicere amarunt Græci. Eam porro dictionem, ἀθετήσαντα, referre etiam licet ad prophetam, ac vertere: *ut impie dicat*.

5. *Dii*) Jerem. x. 10 (ſive 11). Editio Complutenſis habet, ἀπὸ τῆς γῆς, pro, ἐπὶ τῆς γῆς. Editio Francofurtenſis: ἐκ τῆς γῆς. Liber vero quartus in Eunomium tomo primo Operum S. Baſilii pag. 295, ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ. Locus porro, quem ex Jeremia citat Didymus, explicit non in verbis illis, *vivus, & verus*, ut olim ſuſpicabar; ſed in illis, *pereant in terra*, ut nunc opinor. Nimirum quæ poſt hæc ſequuntur, non abs re citari videntur veluti ex Jeremia deprompta, ſed addi explicationis cauſa. Niſi conjicere quis malit, vocem quidem illam, κύριος, eſſe primam verſiculi proxime ſequentis, qui incipit: κύριος ὁ ποιήσας τὴν γῆν, i. e. *Dominus, qui fecit terram*, & reliqua, ſed librarium aliqua omiſiſſe. Vide tamen ſegm. 201. *b*. In Soliloquiis, quæ exſtant apud Auguſtinum tomo VI, in appendice, ſic allegatur cap. xxxi. hic locus: *Dii, qui non fecerunt cœlum, & terram, pereant de cœlo, & terra: Deum vero, qui creavit cœlum, & terram, cœli, & terra benedicant.*

6. *qui fecit... vivus, & verus*] Hæc verba, ut jam indicavi, Didymi eſſe videntur, Biblicis tamen locutionibus utentis: nam Pſalmo quidem 35. verſ. 5. legitur: Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει, i. e. *Ei, qui fecit cœlos in intelligentia*. In prima vero ad Theſſ. I. 9: δουλεύειν θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ, i. e. *ſervire Deo vivo, & vero*.

ἀληθινός. ὡς ἄλλης θεότητος μὴ οὔσης ἀληθινῆς εἰ μὴ τῆς τοῦ γνησίου υἱοῦ τοῦ θεοῦ δι' οὗ ϗ παρ' οὗ ἅμα παντὶ τῷ κόσμῳ καὶ οἱ οὐρανοὶ παρεκομίσθησαν. ϗ ὁ ἔξοχος δὲ ἀνδρῶν παῦλος τὴν αὐτὴν ἀκολουθίαν τοῖς προφήταις τηρῶν· τοὺς πρέποντας περὶ αὐτοῦ ἀποδίδωσι λόγους γράφων· τίτῳ μέν· προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα ϗ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου θεοῦ ϗ σωτῆρος ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἵνα λυτρώσηται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνομίας ϗ καθαρίσῃ ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον ζηλωτὴν καλῶν ἔργων. διὰ μὲν γὰρ τοῦ ἀναφθέγγεσθαι· τοῦ μεγάλου θεοῦ ϗ σωτῆρος ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· δηλοῖ τὸ μὴ δευτέρως ἔχειν κατ' οὐσίαν ϗ τὸ ἄναρχον πρὸς τὸν μέγαν θεὸν πατέρα. καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον γάρ ἐστι συνιδεῖν ὅτι εἰ μικρὸς ὁ υἱός· πῶς ἔσται μέγας ὁ πατήρ; εἰ ἦν ὅτε οὐκ ἦν ὁ θεὸς λόγος· ἦν ὅτε πατρὸς ὄνομα οὐχ ὑπῆρχεν. ἔστω δὲ ἵλεω ἡμῖν τοιαῦτα λέγειν τολμῶσιν διὰ τὴν ἄλλων ἀγνωμοσύνην· ἡ γὰρ εὐλάβεια καλὸν ἔθος φασὶ τοῖς χρωμένοις. διὰ δὲ τοῦ φράζειν· τοῦ δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἵνα καθαρίσῃ ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον· οὐχὶ δὲ ἄλλῳ ἵνα καθαρίσῃ λαόν· ἀκόλουθα τῶν μνημονευθέντων προσεπιτίκτει. σημαίνει γὰρ αὐτὸν τὴν μίαν αὐτεξούσιον ϗ ἀγαθὴν θεότητα τὴν πάντων αἰτίαν διακεκληρῶσθαι.

ἴδιον

vivus, *& verus*: quia ſcilicet nulla alia eſt vera Deitas, niſi Deitas genuini Filii Dei, per quem, & a quo, una cum toto Mundo, cæli etiam producti ſunt [1]. Sed Paulus quoque, virorum ille præſtantiſſimus Paulus, eamdem cum Prophetis
33.b. ſervans locutionum ſeriem, de Filio convenientes rationes reddit: etenim ad Titum quidem ſcribit [2]: *Exſpectantes beatam ſpem*, *& adventum gloriæ magni Dei*, *& Salvatoris Jeſu Chriſti: qui dedit ſemetipſum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate*, *& mundaret ſibi populum peculiarem* [3], *ſectatorem bonorum operum*. Inquiens porro, *Magni Dei*, *& Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti*, oſtendit, eum, ſpectata eſſentia, æternaque exſiſtentia, ſecundum poſt magnum Deum Patrem locum [4] non tenere. Atque id vel ſenſu ipſo, ut ita loquar, percipi poteſt. Si enim parvus eſt Filius, quomodo magnus poteſt eſſe Pater? Si Deus Verbum aliquando non exſtitit, nonne Patris quoque nomen aliquando non fuit? Propitius [5] autem ſit nobis Deus, qui ob aliorum improbitatem talia dicere audemus. Ut enim ajunt: *Religioſo* [6] *metui aſſueſcere pulchrum eſt*. Cum vero ait: *Qui dedit ſemetipſum pro nobis, ut mundaret ſibi populum peculiarem*, non dicens, *Alteri ut mundaret populum*, iis, quæ commemorata ſunt, conſentanea & ipſe concipit: Filium enim ad unam, propria poteſtate atque auctoritate præditam, bonamque Deitatem, quæ rerum omnium cauſa eſt, pertinere [7] ſignificat: Creato-

L ris

1. *producti ſunt*) Παρακομίζειν idem valet hic, atque παραφέρειν, & παράγειν. Vide Not. 6. pag. 4. Eodem ſenſu verbum hoc adhibet ſegm. 166. *a*.

2. *Exſpectantes*) Tit. II. 13, & 14. Græca Editio: σωτῆρος ἡμῶν ... ἐν ἰδίοις ἔργοις, &c. Vocem vero, ἡμῶν, paulo poſt addit Didymus, etſi hic eam omittat.

3. *peculiarem*) Vulgatus Interpres, *acceptabilem*, eodem fere, ut opinor, ſenſu. Sed vox, *peculiarem*, fortaſſe magis Didymi mentem refert, ex his, quæ ſequuntur paulo poſt. Hæc porro Pauli locutio, λαὸς περιούσιος, ex Veteri Teſtamento deprompta eſt, in quo non ſemel reperitur.

4. *locum*) Viſus eſt Origenes Hieronymo, Juſtiniano Imperatori, aliiſque gradus in Trinitate agnoſcere in libro primo de Principiis cap. 3. n. 5: ac ſane eum locum, prout a Juſtiniano affertur in Epiſtola ad Menam, non vero prout a Rufino latine translatus fuit, ad catholicum ſenſum trahere haud ita facile eſt. At Theologus noſter neque hac in re, neque in ulla alia ad ſanctum Trinitatis myſterium ſpectante, Origeniſta fuit: niſi Origeniſtam eum dicere quis velit, qui Origenis de Trinitate locutiones a multis reprehenſas catholice explicari poſſe contendebat.

5. *Propitius*) Codex, ἵλεω. Quæ vox quum ſæpius in hoc opere occurrat, modo ſcribitur a librario ſine litera σ, ut hic, & ſegm. 58. *a*, & alibi; modo vero ἵλεως, ut ſegm. 38. *b*, & alibi. Quod ſi tam ſæpe ſcriptum non inveniſſem, ἵλεω, legendum eſſe conjeciſſem hoc in loco, ἔστων δὲ ἵλεω, i. e. *Propitii ambo ſint*, Pater nempe, ac Filius. Sed quum alibi quoque ἵλεω pro ἵλεως a librario ſcriptum videam, nihil eſt cur ad hanc conjecturam confugiam. Quare, niſi quis velit utramque Didymo terminationem placuiſſe, reliquum eſt, ut putemus librarium aut pro ἵλεως mendoſe ſcripſiſſe ἵλεω, aut quum ſcriptum repériſſet in apographo, quod deſcribebat, ἵλεως cum parvo σ, ex duobus elementis, ω, ς, unum mendoſe confiaſſe ω magnum.

6. *Religioſo*) Ex aliquo forſitan poeta ſententiam hanc hauſit Theologus noſter, atque ex iambo ſenario proſam orationem fecit. Verſus autem videtur hic fuiſſe: καλὸν γὰρ εὐλάβει' ἔθος τοῖς χρωμένοις, aut alius affinis.

7. *pertinere*) Locutio illa, θεότητα διακεκληρῶσθαι, ſignificat proprie, *Deitatem ſortitum eſſe*, ſeu *ſorte veluti diviſam poſſidere*. Quod græcis quidem auribus abſonum non eſt, ſic enim alii quoque Patres loquuntur: ſed latinæ id non ferunt: itaque dedita opera *ſortitionis* vocabulum evitavi.

ἴδιον γὰρ δημιουργοῦ μὲν καὶ οὐ δημιουργήματος τὸ ὑπεραποθανεῖν εἰ οὕτω χρὴ φάναι τοῦ ἰδίου ποιήματος· υἱοῦ δὲ ἀγαπητοῦ θεότητα καὶ βασιλείαν οὐ διάφορον ἔχοντος μετὰ πατρὸς τὸ ἑαυτῷ τὸν λαὸν περιποιῆσαι. ἄγων δὲ τὸν λόγον ὁ πολὺς οὗτος καὶ ἀληθὴς ἐξηγητὴς εἰς τὸ ἀποδεῖξαι αὐτὸν ἅμα μὲν φιλάνθρωπον σωτήριόν τε θεόν· ἅμα δὲ ὡς ἑαυτὸν ἐδυσώπησεν καὶ οὐ κρείττονι εἶξεν θεότητι γενέσθαι μεθ' ἡμῶν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν τροπῆς δίχα καὶ ἁμαρτίας· φάσκει· ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ οὐκ ἐξ ἔργων ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος. κολασσαεῦσι δὲ καὶ μέμφεται καὶ καταβολὴν τῆς πρωτίστης θεολογίας περὶ αὐ- 40. a τοῦ ποιεῖται γράφων ὡς ἤδη ἐν τῷ περὶ ὁμουσίου εἴρηται κεφαλαίῳ· διὰ τί κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου καὶ οὐ κατὰ χριστὸν ἰησοῦν ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. τοῦτ' ἔστιν οὐσιωδῶς: καὶ γὰρ ἐκεῖνος φύσει πλήρωμά ἐστιν αὐτὸ ἡ πατρικὴ θεότης ὑπάρχων τῇ οὐσίᾳ. οὐχ ἁρπαγμὸν γὰρ ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ. ἡμεῖς δὲ ἐκ τοῦ πληρώματος δι' ἀγαθότητα αὐτοῦ χάριν ἐλάβομεν ἥνπερ φύσει ὡς δοῦλοι οὐκ εἴχομεν κατὰ ἰωάννην λέγοντα· καὶ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος. τοῦτ' ἔστιν τὴν τῆς ἀναγεννήσεως ἀντὶ ἧς ἀπελάβομεν χάριτος παρακουσάμενοι τὴν ἐπὶ τῷ ἑνὶ φυτῷ πρώτην θεσμοδοσίαν. οὐκ ἔτι γάρ φησιν ἐστὲ ὑπὸ

ris enim, non Creaturæ proprium eſt τὸ ὑπεραποθανεῖν, ſi ita loqui ſas eſt, τοῦ ἰδίου ποιήματος, id eſt, *mori pro ſua creatura*: Filii autem Dilecti eamdem cum Patre Divinitatem, & Dominationem habentis proprium eſt, *ſibi populum acquirere*[1], ac vindicare. Illuc vero ſermonem provehens, eoque tendens magnus hic, & verax Interpres, ut oſtendat ipſum eſſe benignum in homines Deum, ſalutiſque auctorem, ſimul vero hoc indicet, non eum potentiori ceſſiſſe Deitati, ſed ipſum ſe met exoraſſe, ut nobiſcum eſſet tamquam unus ex nobis, ſine ulla tamen mutatione, atque peccato, Inquit[2]: *Cum autem benignitas, & humanitas apparuit Salvataris noſtri Dei, non ex operibus, quæ fecimus nos, ſed ſecundum magnam ipſius miſericordiam.* In epiſtola vero ad Coloſſenſes & conqueritur, & præcipuæ atque excellentiſſimæ Deitatem ipſi tribuentis theologiæ fundamenta jacit, dum ſcribit, ut jam in capitulo de Conſubſtantiali[3] dictum fuit[4]: *Secundum traditiauem hominum, ſecundum elementa mundi, & nan ſecundum Chriſtum Jeſum; quia in ipſa habitat omnis plenituda divinitatis carporaliter*: Id eſt, ſubſtantialiter: nam ille ex natura eſt *plenituda* ipſa, cum ſit Paterna ipſe Deitas ex eſſentia, etenim *non rapinam*[5] *arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo*. Nos autem ex illo, qui eſt *plenitudo*, ob ejus bonitatem gratiam accepimus, quam natura, utpote ſervi, non habebamus, juxta Joannem qui ait[6]: *Et ex plenitudine ejus nas amnes accepimus, & gratiam pro gratia*: Id eſt, gratiam regenerationis pro gratia, quam abjecimus[7], quando primum Dei præceptum, quo ab una planta abſtinere jubebamur, repudiavimus. *Nan enim*, inquit[8] Paulus, *jam eſtis ſub*

---

1. *acquirere*) Ex prima Petri II. 9.

2. *Cum autem* Tit. III. 4, & 5. Editio Bibliorum habet: ὅτε δὲ . . . οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ὧν ἐπ. ἡμ. ἀλ. κ. τὸν α. ἔλεον.

3. *de Conſubſtantiali*) Eadem hic oritur difficultas, quæ paulo ante, ſegm. 32. *a*, orta eſt. Quodnam, quæſo, eſt *capitulum* illud, vel *caput*, *de conſubſtantiali* inſcriptum? An aliquod aliud opus reſpicit Didymus? Minus veriſimile videtur. Numquid unum e ſex ac viginti ſuperioribus Capitibus? In iis quidem, quæ ſuperſunt, ſemel tantum citatur locus hic Epiſtolæ ad Coloſſenſes, ſcilicet Capite XVI. ſegm. 16. *a*, ſi tamen ibi illum citari, non vero potius attingi, dicendum eſt. At quis putet Caput illud XVI. hic reſpici? Equidem indicari potius crediderim caput XV, aut capitulum aliquod Capitis illius plura habentis κεφάλαια, ſeu capitula, de quo dixi Not. 4. pag. 74. Vide ſegm. 68. *a*.

4. *Secundum*) Coloſſ. II. 8, & 9. Librarius porro, mea quidem ſententia, aliquid hic omiſit. Quid enim ſibi vult illud διὰ τί, i. e. *quare*? Cum igitur in citato Pauli loco legatur: διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, κατὰ τὴν παράδοσιν, & reliqua, ut a Didymo citantur; idcirco pro, διὰ τί, conjició ita legendum eſſe, ut habet Bibliorum Editio.

5. *non rapinam*) Philipp. II. 6.

6. *Et ex*) Joann. I. 16.

7. *abjecimus*) Pro, ἀπελάβομεν, lego, ἀπεβάλομεν. Nam τὸ ἀπολαμβάνειν τὴν χάριν huic loco videtur minus opportunum: librarii vero non raro alteram vocem pro altera ſcribunt in vetuſtis membranis, ut norunt qui eas evolvere conſueverunt.

8. *inquit*) Rom. VI. 14, ubi legitur, οὐ, pro οὐκέτι.

ὑπὸ νόμον· ἀλλ' ὑπὸ χάριν. καὶ αὖθις· ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν. ἑπόμενα καὶ ταῦτα τοῖς πρόσθεν. τοῦ γὰρ πατρὸς ἐν τῷ υἱῷ καὶ αὐτοῦ ἐν τῷ πατρὶ τῇ φύσει τυγχάνοντος ὡς καὶ πᾶν συγγενὲς ἀχώριστόν πως τοῦ ἑαυτοῦ συγγενοῦς καθέστηκεν κἂν τῇ ὑποστάσει διέζευκται· καλῶς καὶ ὁ ἐν τῷ κινουμένῳ ἐδαφίῳ λόγος εἰ καὶ ἄγαν βαθέως· ἀλλ' οὐ πᾶσιν εὐσυνόπτως δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἀποκαταλλάσσειν τὰ πάντα. ὡς ἁρμόττειν τῷ υἱῷ καὶ τὸ περὶ τοῦ πατρὸς χρησθέν· ἐξ οὗ τὰ πάντα· εἴπερ ὑγιῶς ἔχει τά τε νῦν εἰρημένα τό τε ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος. καὶ τιμοθέῳ δὲ γράψας· εἰς ἄκρον ἐθεολόγησεν περὶ αὐτοῦ καὶ ἀπ' ἀμφοῖν τῶν λέξεων τὸ μὴ εἶναι κατὰ θεότητα παρὰ φύσιν τὴν πατρικὴν ἐδίδαξεν. εἶπεν γὰρ τοιῶσδε· ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶν τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον· θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί· ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι· ὤφθη ἀγγέλοις· ἐκηρύχθη ἔθνεσιν· ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ· ἀνελήφθη ἐν δόξῃ. οὔπω γὰρ πᾶσιν σαφῶς ἔκδηλος ὢν οὗτος ὁ πάντων γενεσιουργὸς καὶ εὐεργέτης ἐκφανὴς εὑρέθη ἡνίκα διὰ τὴν πάντων σωτηρίαν ἐγένετο ἐθελοντὴς καὶ ὡς εἷς τῶν πάντων. ὅθεν ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι τοῦτ' ἔστιν ἀπεφάνθη ἤτ' οὖν ἐβεβαιώθη καὶ παρὰ τῶν ἀγνοησάντων αὐτὸν ἐν τῷ ὄπισθεν χρόνῳ ἀληθινὸς εἶναι θεός· καὶ τοῦτό φησιν οὐκ ἀβασανίστως· ἀλλ' αὐτῇ τῇ ψυχικῇ ἡμῶν κινήσει· ὡς ἡ κοινὴ συνήθεια ἔχει λέγειν· ὁ δεῖνα ἐδικαιώθη ἀληθινὸς εἶναι υἱὸς τοῦδε πίστιν γένους παρασχόμενος· κ' ἄλλοτε ὁ δεῖ-

ſub lege, ſed ſub gratia. Et rurſus [1]: *Quia in ipſo complacuit, omnem plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliare omnia in ipſum.* Conſentanea ſunt hæc quoque ſuperioribus: nam cum natura Pater in Filio, & Filius in Patre, quamvis hypoſtaſi diſtinctus, exſiſtat, ſicut omne etiam συγγενὲς, hoc eſt coëxiſtens, inſeparabile quodammodo ab illo eſt, cujus reſpectu coëxiſtens eſt: idcirco in eo, de quo ſermo eſt, Scripturæ textu recte [2] etiam, etſi valde profunde, ac ita ut facile id omnes aſſequi nequeant, additum eſt: *Per ipſum, & in ipſum reconciliare omnia:* adeo ut Filio quoque illud conveniat, quod de Patre in ſacris oraculis dictum eſt [3]: *Ex quo omnia;* ſi recte quidem ſe habent & quæ modo dicta ſunt, & illud, *In ipſo habitat omnis plenitudo divinitatis.* Ad Timotheum quoque ſcribens, mirum in modum theologi munere functus eſt, Filii divinitatem aſſerens: atque ambobus in locis ipſum, ſpectata ejus deitate [4], a
30.b. Paterna natura alienum non eſſe docuit: ſic enim ait [5]: *Manifeſte magnum eſt pietatis ſacramentum: Deus [6] manifeſtatus eſt in carne, juſtificatus eſt in Spiritu, apparuit Angelis, prædicatus eſt Gentibus, creditus eſt Mundo, aſſumptus eſt in gloria.* Cum enim beneficus iſte rerum omnium Conditor nondum aperte omnibus manifeſtatus eſſet, tunc *manifeſtus* factus eſt, quando ob omnium ſalutem voluntarie etiam ſicut unus ex omnibus factus eſt: unde *juſtificatus eſt in Spiritu*, id eſt, affirmatus fuit, aut confirmatus ab iis etiam, qui eum antea ignorabant, verus Deus; idque non ſine examine, inquit, ſed ipſa *animæ* noſtræ motione peractum eſt: atque hoc ſenſu communem loquendi conſuetudinem ſecuti dicere nonnumquam ſolemus: Ille ἐδικαιώθη (ſive juſtificatus eſt) verus filius hujus, genus ſuum, atque originem comprobando: & nonnumquam: Ille ἐδικαιώ-

1. *Quia*) Coloſſ. I. 19, & 20.

2. *textu recte*) In græco, καλῶς, & reliqua. Niſi librarius aliquid omiſit, ſubintellige ἔχει, aut quid ſimile. Ἐδάφιον vero eſt τὸ κείμενον, ſeu *textum*. Ita apud Athanaſium dial. 3. de Trin. tom. 2. pag. 210: μᾶλλον γὰρ ἐκ τοῦ ἐδαφίου διδασκόμεθα. Ubi Interpres vertit: *Magis enim ab ipſis fundamentis erudimur*. Sed non ſatis feliciter.

3. *Ex quo*) 1. ad Cor. VIII. 6.

4. *deitate*) Eunomianos carpit, qui *Deum* quidem dicebant Filium, ſed ὁμώνυμον, i. e. æquivoce ſic vocatum, & Patri diſſimilem. Lege, ſi placet, XXXV. Gregorii Nazianzeni orationem, pag. 571. edit. Colonienſis.

5. *Manifeſte*) 1. ad Tim. III. 16. Græca Editio: ὃ ἐδόθη. At voculam illam, ὃ, neque Vulg. Interpres legit, neque Didymus.

6. *Deus*) Græca etiam Editio habet, θεὸς ἐφανερώθη, i. e. *Deus manifeſtatus eſt*, ut legit Didymus. Sed Vulg. Int. habet: *quod manifeſtatum eſt*. Liberatus vero Diaconus in Breviario cap. XIX: „ Hoc tempore (inquit) Macedonius Conſtantinopolitanus Epiſcopus ab Imperatore Anaſtaſio dicitur expulſus, tamquam Evangelia falſaſſet, & maxime illud Apoſtoli dictum, *Quia apparuit in carne, juſtificatum eſt in Spiritu*. Hunc enim mutaſſe ubi habet, ὃς, ideſt, *qui*, monoſyllabum græcum, litera mutata ὃ in ὡ, vertiſſe, & feciſſe ὡς, ideſt ut eſſet Deus, apparuit per carnem. „

ὁ δεῖνα ἐδικαιώθη καλῶς ἡγεμονεύειν. κ) ἵνα πιστικώτερος ὁ λόγος φανῇ· ὦφθαι αὐτὸν ἀξιοῖ κ) ἀγγέλοις οἷς τισι διὰ τὴν θείαν αὐτῦ ἀπειρίαν καὶ ἀνειδεότητα ἀόρατος ἦν πρὸ ἐκείνε τῦ χρόνε ὁμοίως τῷ μόνῳ ἀοράτῳ Θεῷ. καὶ ὑπ' αὐτῶν ὑμνῆσθαι· δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη· ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. κεκηρύχθαι δὲ ἐν τῷδε τῷ παντὶ καὶ πεπιστεῦσθαι ὅτι περ ὁ ἐκ τῦ ἀῤῥήτε φωτὸς ἀχρόνως ἐκλάμψας· ἀπὸ τῆς ἀειπαρθένε ἐν ὑστέροις καιροῖς διὰ φιλανθρωπίαν ἀφράστως ἐτέχθη τὰ πατρικὰ πάντα ἐκφήνας ἐν ἑαυτῷ. ἀναβεβηκέναι τε τὸν πάντα περιειληφότα ἐν δόξῃ ᾗ ἀεὶ ἐτύγχανεν ὢν μετὰ τῦ Θεῦ. ἀξιόπιστος δὲ καὶ αὐτὸς περὶ ὗ ὁ λόγος τῇ ἰδίᾳ μαρτυρῶν θεότητι καὶ κυριότητι καὶ λέγων παρὰ ματθαίῳ μὲν πρὸς τὸν διάβολον· ὐ μὴ πειράσῃς κύριον τὸν Θεόν σε· παρὰ ἰωάννῃ δὲ πρὸς τὺς ἀποστόλυς· ὑμεῖς φωνεῖτε με ὁ κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος· καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γάρ. Θωμᾶς δὲ καὶ τύπυς ἥλων ὓς ἔσχεν

δικαιώθη [nempe juſtificatus eſt] recte adminiſtrare. Quo majorem autem ad perſuadendum ſermo vim habeat, ipſum etiam *ab Angelis viſum* eſſe addit; quibus, eo quod divinæ eſſet ac infinitæ naturæ, formaque [1] careret, inviſibilis ante illud tempus erat æque ac ille qui dicitur in Scriptura [2] *Solus inviſibilis Deus*: & ab ipſis cantatum eſſe hymnum illum [3]: *Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax, in hominibus bona voluntas*. Eum vero *prædicatum eſſe* in hoc Univerſo, & *creditum eſſe* addit, quia qui ex ineffabili Luce ab æterno eluxit, e ſemper-virgine [4] poſterioribus temporibus ob ſuam benignitatem in homines ineffabiliter natus eſt, ac omnia in ſemetipſo manifeſtavit, quæ Patris ſunt. Et eum qui omnia comprehendit, *aſcendiſſe* ait *in gloria*, in qua ſemper fuit cum Deo. Fide autem dignus eſt etiam ipſemet: ad ipſum enim pertinent ea loca, in quibus ſibi ipſe teſtimonium reddit, Deum ſe, ac Dominum eſſe declarans, cum apud Matthæum quidem diabolo ait [5]: *Non tentabis Dominum Deum tuum*: apud Joannem vero Apoſtolis [6]: *Vos vocatis me: Magiſter, & Dominus: & bene dicitis: ſum etenim*. Thomas quoque cum ve-

1. *formaque*) In græco, ἀνειδεότητα. Quum porro apud Clementem in quarto Stromatum legatur vocabulum, ἀνείδεος, conjicit Sylburgius legendum eſſe, ἀνίδεος, ut ſit non a voce εἶδος, ſed a voce ἰδέα. At vox quidem ἀνείδεος in vetuſtis Scriptoribus ſæpius occurrit, vox vero ἀνίδεος haud ſcio an uſquam reperiatur. Neque vero Cenſori alias a me commemorato Not. 6. pag. 33. aſſentiri poſſum, qui, tametſi vel membranas ipſas, e quibus opus hocce exſcripſeram, Petri Lombardi ætate antiquiores eſſe monuiſſem, in Pariſina tamen Ephemeride ſuperioris anni 1764. hæc ſcripſit: *Les mots, dont l' Auteur des trois Livres ſe ſert, n' appartiennent point au ſtyle du iv. ſiècle: mais bien à cette Scholaſtique, qui ne fut inventée que pluſieurs ſiècles après. Par exemple, Dieu y eſt appellé ἀμεγέθης* (emendandum typographi erratum, ac legendum ἀμεγέθης) *καὶ ἀνείδεος, ſans grandeur & ſans forme. N' eſt-ce pas là une phraſe de Pierre Lombard, ou de quelqu' autre Theologien de ſon tems?* De voce ἀμεγέθης dixi Not. 2. pag. 29, & ad ſegm 51. a. Vocem vero ἀνείδεος, ut alia omittam exempla, reperiet Cenſor in Jamblicho, & in Salluſtii libro de Diis, & mundo cap. xvii, ubi hæc ſcripſit: Εἰ δὲ ἀνείδεον λέγοιεν τὴν ὕλην κ.τ.λ. i. e. *Si vero materiam quidem forma carentem dicunt*, &c. Athanaſius quoque tom. 2. pag. 598. ἀνείδεον Θεὸν dixit. Ac Tertullianus lib. adv. Prax. cap. 27. eum vocavit *informabilem*. Ceterum ſi vel unum ex omnibus vocabulis, quæ non modo in mea ad Archintum Præſulem epiſtola attuli, ſed etiam in toto hoc opere occurrunt, aut quidquam aliud, Didymi ætate recentius oſtenderit Cenſor, equidem ſerio polliceor me ſtatim e ſententia deceſſurum; nihil enim veritate mihi potius, nihil antiquius. Legat, quæſo, alia Didymi opera, ne plura in iis inveniet, quæ *Scholaſtica* ei videbuntur.

2. *in Scriptura*) 1. ad Tim. I. 17.

3. *Gloria*) Luc. II. 14.

4. *ſemper-virgine*) Quo tempore ſic Didymus loquebatur, eodem circiter adverſus Helvidium ſcribebat Hieronymus librum *de Beatæ Mariæ virginitate perpetua* inſcriptum: atque hoc dogma Eunomius etiam, ut ex Philoſtorgii libro vi. teſtatur Photius, impudenter rejiciebat. Nomen porro, ἀειπαρθένος, ante Didymum a pluribus quum Ethnicis, tum Chriſtianis Scriptoribus adhibitum fuerat, ac iis tributum feminis, quæ aut numquam nupſiſſent, aut perpetuam Deo virginitatem voviſſent. Hoc ſenſu adhibetur a Dione, Sophocle, Euſebio Cæſarienſi, Ignatio Martyre, & ab aliis. Attamen paulo ante quam hæc dictaret Didymus, nomen illud peculiari modo Beatæ Dei Genitrici Mariæ attribuerat magnus ille Origenis, atque Origenianorum adverſarius Epiphanius in Panario hæreſi lxxviii, quæ eſt Antidicomarianitarum, pag. 1037. edit. Colonien. anni 1682, ubi ſcripſerat: καὶ γάρ τι ἀκούω περὶ τῆς ἁγίας Μαρίας τῆς ἀειπαρθένου τινὰ διανοεῖσθαι: quæ ſic vertit Petavius: *Etenim neſcio quem audio adverſus ſanctiſſimum perpetuamque Virginem Mariam meditari nonnihil*. Quod ſi Rufini Palæſtini, Pelagiani quidem, ſed pervetuſti Auctoris, librum de Fide allegare hic licet, is quoque num. 43. ſcribit: *Ex Maria quidem ſemper-virgine corpus accipiens*. Et paulo poſt: *Ex ipſa ſemper-virgine naſcitur homo*. Verum temporibus Didymo poſterioribus maxime invaluit id nomen, ut nihil frequentius occurrat, quam voces, ἀειπαρθένος, & *ſemper-virgo*, in Græcis, ac Latinis Liturgiis, Antiphonis, Orationibus, atque adeo in Synodorum Actis, & Sanctorum Patrum operibus, ubi de Beata Maria ſermo fit. Vide ſegm. 161. a.

5. *Non*) Matth. iv. 7, ubi, οὐκ ἐκπειράσεις.

6. *Vos*) Joann. xiii. 13.

Digitized by Google

ἔσχεν δἰ ἡμᾶς παρ' ἡμῶν ὁ σωτὴρ ὡς φιλάνθρωπος· ψηλαφήσας ἐκ ἐταράχθη ἐδὲ καθυφῆκεν τῆς περὶ αὐτῦ ἀνωτάτω δόξης. ἠπίςατο γὰρ ὡς μόνης τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀπειροδυνάμυ κ̓ ἀγαθωτάτης φύσεως ἦν· ἐ μὴν δὲ κτισῆς τὸ μόνον ἐχ ὑπὲρ ἰδίων κτισμάτων παθεῖν· ἀλλὰ καὶ καθολικὴν ἣν φαμὲν καὶ γενικὴν σωτηρίαν καὶ ταύτην αἰωνίως δωρήσασθαι. τοιγάρτοι κἀντεῦθεν μᾶλλον ἐπιθαρσήσας· ἀντεισφέρει αὐτῷ τὴν βεβαίαν πίστιν κ̓ ἀνευφημεῖ· ὁ κύριός μυ κ̓ ὁ θεός μυ. κ̓ ἐν ταῖς καθολικαῖς δὲ ἐπιστολαῖς ἐξ ἴσε κ̓ ὁμοιολέκτως τὸν ὑιὸν τῷ πατρὶ θεολογῦντες ἔγραψαν ὡς προελέχθη· ἰωάννης μὲν ὁ πολὺς ἐν θεολόγοις· καὶ οἴδαμεν φησὶν ὅτι ὁ λόγος τῦ θεῦ ἥκει· καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν θεὸν καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ τῷ ὑῷ τῦ θεῦ ἰησῦ χριστῷ· ὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεὸς καὶ ζωὴ αἰώνιος· ἄλλον φησὶν μὴ ζήτει τῇ ὐσίᾳ θεὸν ἢ ὑὸν θεῦ· δὶς γὰρ εἶπόν σοι ἐπὶ αὐτῦ τὸ ἀληθινόν· ὅτι τε ὑὸς ἀληθινὸς καὶ θεὸς ἀληθινὸς δεδωκὼς διάνοιαν τοῖς λαβεῖν ἀξίοις· ὥστε ἔχειν εἰδέναι ὡς ἀληθῶς γεγέννηται καὶ ἀληθῶς ἐστὶ τῷ τεκόντι θεῷ ὁμοέσιος. ἰέδας δὲ ὁ εἰς τὲς δυοκαίδεκα συγγραφεὶς· μονοκτήτορα ὡρίσατο αὐτὸν ὡς τὴν ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν πατρικὴν διακληρωσάμενον θεότητα ἐτωσεί πυ τοῖς ἁπανταχῦ γράψας· παρεισέδυσαν γάρ τινες ἄνθρωποι οἱ πάλαι προγεγραμμένοι εἰς τῦτο τὸ κρίμα ἀσεβεῖς τὴν τῦ θεῦ ἡμῶν χάριν μετατιθέντες εἰς ἀσέλγειαν καὶ τὸν μόνον δεσπότην καὶ κύριον ἡμῶν ἰησῦν χριστὸν ἀρνέμενοι. ἀλλὰ καὶ πέτρος ὁ ἐν ἀποςόλοις

veſtigia, ſeu *loca clavorum*, quos a nobis propter nos Salvator utpote benignus habuit, palpaſſet, conturbatus non eſt, nec de ſuprema illius glorificatione quidquam detraxit. Noverat enim, ſolius imperatoria per ſe auctoritate, & infinita potentia præditæ, & Optimæ naturæ, non vero illius, quæ creata ſit, proprium eſſe non modo pro ſuis creaturis pati, ſed etiam univerſalem quam dicimus, & generalem ſalutem largiri, idque in æternum. Idcirco inde etiam majorem fiduciam ſumens, firmam ei fidem viciſſim quaſi tributum offert, & clamat[1]: *Dominus meus, & Deus meus*. In Catholicis vero (id eſt, univerſalibus) Epiſtolis quoque deitatem Filio ac Patri ex æquo, & ſimilibus vocabulis tribuentes Joannes, ac Judas ita ſcripſerunt, ut antea[2] dictum eſt. Joannes quidem, magnus ille Theologus[3], *Et novimus*, inquit. *quod Verbum Dei venit, & dedit nobis mentem*[4], *ut cognoſcamus verum Deum*[5]: *& ſumus in Vero, Filio Dei Jeſu Chriſto*[6]. *Hic eſt verus Deus, & Vita æterna*. Quaſi dicat: Alium ne quæras, qui ſit ex eſſentia Deus, aut Filius Dei: nam de ipſo loquens bis tibi dixi vocem, *verus*: quia & Filius verus eſt, & Deus verus, qui intelligentiam, ſeu *mentem* dedit iis, qui illam accipere erant digni[7]. Adeo ut cognoſcere inde liceat, ipſum & vere genitum fuiſſe, & vere Deo, qui illum genuit, conſubſtantialem eſſe. Judas autem, is nempe qui inter Duodecim illos adſcriptus eſt, *unicum dominum*[8] ipſum definivit, utpote eum qui Paternam deitatem, *ſuper omnia*, *& per omnia*, *& in omnibus* exſiſtentem, habet. Sic enim alicubi ad univerſos populos ſcripſit[9]: *Subintroierunt enim quidam homines (qui olim præſcripti ſunt in hoc judicium) impii, Dei noſtri gratiam transferentes in petulantiam, & Solum Dominatorem, & Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum negantes*. Sed & Petrum

1. *Dominus*) Joann. xx. 28.
2. *antea*) Joannis locum attulit ſegm. 31. *b*. Judæ autem verba in Capitibus quæ perierunt.
3. *Et novimus*) 1. Joann. V. 20. Græca Editio: οἴδ. δὲ ὅ, ὁ ὑὸς τῦ... καὶ δέδωκεν.
4. *mentem*) In Enarratione ad hunc locum ait Didymus, διάνοιαν idem hic eſſe, atque *mentem* illam, de qua dictum eſt 1. ad Cor. II. 16, νῦν Χριςῦ ἔχομεν, i. e. *mentem*, ſeu cognitionem, *Chriſti habemus*. Vulgatus Int. utramque vocem, διάνοιαν, & νῦν, vertit *ſenſum* tum hic, tum alibi. Quo modo vetus quoque Irenæi Interpres transferre ſolet; ut lib. 2. cap. 13, ubi legitur: *totus cum ſit ſenſus* (Deus). Et in apocrypha Pauli Epiſtola ad Laodicenſes: *Eſtote firmi in ſenſu Chriſti*.
5. *Deum*) Vox, *Deum*, deeſt in græcis Bibliis: legiturque in iis dumtaxat, τὸν ἀληθινὸν, i. e. *verum*, ſive, *Eum qui verus eſt*. At Didymus in citata etiam Enarratione legit eam vocem, *Deum*, ut & Vulg. Interpres.
6. *Chriſto*) Græca Editio: ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ ὑῷ αὐτῦ ἰ. χ.... καὶ ἡ ζωὴ αἰώνιος.
7. *qui i. acc. e. digni*) Hujuſmodi locutionem, benigne a lectore accipiendam, habet ſæpius Didymus tum hic, tum in libro de Sp. Sancto pag. 133, & 136. ed. Veronenſis, tum alibi. Quin etiam apud Clementem Alexandrinum, & alios Patres legitur.
8. *dominum*) Seu, *poſſeſſorem*: quem Lucas quoque in Actis IV. 34. dixit κτήτορα.
9. *Subintroierunt*) Epiſt. Jud. verſ. 4.

λοις κορυφαῖος ἐν ταῖς πράξεσιν φαίνεται εἰπών· τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλεν τοῖς υἱοῖς ἰσραὴλ εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ ἰησοῦ χριστοῦ· οὗτός ἐστι πάντων κύριος. ποῦ οὖν ἢ πῶς ἢ πότε τοσαύταις ἐναργέσι τε ϗ ἰσοτρόποις ϗ ἀπαραλλάκτοις τοῦ πατρὸς τετιμημένος χρησμῳδίαις ἀνόμοιος εἰσκομισθείη;

trum Apoſtolorum coryphæum [1] in Actis dixiſſe conſtat [2]: *Verbum quod miſit filiis Iſrael annuncians pacem per Jeſum Chri-* 33. b. *ſtum, hic eſt omnium Dominus*. Ubi nam ergo, aut quomodo, aut quando nam ille, qui tantis, tamque evidentibus, & ejuſdem omnibus modi, nihilque inter ſe diſcrepantibus Patris oraculis decoratus [3] fuit, *Diſſimilis* productus fuiſſe dici poteſt?

ΚΗ

Περὶ τοῦ τὸν υἱὸν πᾶν ἀγαθὸν ἀνατέλλειν· ϗ εἶναι ἥλιον δικαιοσύνης. ϗ ἴασιν· ϗ θησαυρὸν σοφίας ϗ γνώσεως· καὶ φῶς· καὶ τοὺς πιστεύοντας καὶ μὴ σκανδαλιζομένους εἰς αὐτὸν υἱοὺς φωτὸς γίνεσθαι.

CAPUT XXVIII.

De iis locis, in quibus ſcriptum eſt, Filium largiri [4] omne bonum; *&* exoriri; *&* eſſe Solem juſtitiæ; *&* Sanationem; *&* Theſaurum ſapientiæ, & ſcientiæ; *&* Lucem: *Eos vero, qui credunt, neque ſcandalizantur in ipſo*, filios Lucis *fieri*.

ΟΙ γοῦν περὶ αὐτοῦ ὑμνηκότες· διαφόρως ἡμῖν τὴν θεότητα αὐτοῦ καὶ τὸ τελείως αὐτὸν προεστάναι τῶν οἰκείων ἔργων ἐπιδεικνύντες διδάσκουσιν· ὅτι αὐτός ἐστι παντὸς ἀγαθοῦ παρεκτικὸς καὶ φῶς ἀγαθοειδὲς ϗ ἀγαθοποιὸν ϗ ἥλιος νοητὸς τῷ ἀφ' ἑαυτοῦ ἀλήκτῳ φωτὶ ἀπολαμπρύνων τὰ ὄμματα τῶν ἀπλανῶν ϗ δεκτικῶν ψυχῶν· ϗ εἴσω τῆς νοητῆς ἀγων περιοπῆς ϗ ποιῶν ὁρᾶν ἃ μὴ πρότερον δι' ἁμαρτίας ὁρᾶν καθ' αὐτὰ ἐπεφύκει· ἢ ϗ ὅλον τὸν ἄρτιον ἄνθρωπον φωτοειδῆ ποιῶν ὡς ὁ ἥλιος ἡλιοειδῆ τὰ σώματα τὰ ἐν οἷς παραγίνεται· ἔτι δὲ ὅτι ϗ ἴασις ϗ θησαυρὸς σοφίας ϗ γνώσεως ἀδαπάνητος ϗ παντάρκης τυγχάνει καὶ οἱ περὶ αὐτὸν εἰλικρινῶς διακείμενοι ὡς καὶ περὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ υἱοὶ φωτὸς γίνονται καθὰ υἱοὶ τοῦ θεοῦ πατρός· ὡς ἡνίκα

ENimvero qui laudibus illum celebrarunt, ii, ut multis modis ejus deitatem, perfectamque propriarum ipſius creaturarum gubernationem nobis oſtendant, docent, ipſum cujuſvis boni largitorem eſſe; & bonitate præditam [5], bonorumque effectricem Lucem; & myſticum Solem, qui indeficienti lumine a ſe ipſo emanante inerrantium [6], ejuſdemque luminis capacium animarum oculos illuminat, et intra myſticam ſpeculam degit, ac ea, quæ ob peccata ita prius comparata erant, ut ipſa per ſe videre non poſſent, videndi facultate donat, aut etiam totum perfectum hominem lucidum facit, ſicut & Sol clara, ſibique ſimilia reddit corpora, ad quæ pertingit. Eum inſuper & Sanationem eſſe docent, & Theſaurum ſapientiæ, & ſcientiæ inexhauſtum, omneſque juvantem [7]. Ac demum eos, qui erga ipſum, ſicut erga Patrem ejus, ſincero animo affecti ſunt, filios Lucis eſſe ajunt, ſicut filii ſunt Dei Patris. Hæc enim

1. *coryphæum*) Nova Erneſti Grabii hominis Heterodoxi opinio, qua non Petrum, ſed Jacobum Apoſtolorum primum fuiſſe refert, cum riſu potius excipienda eſt, quam refellenda. Vide Maſſueti Notas ad Irenæi librum III. cap. 3. num. 2. pag. 200. Vide & meas ad ſegm 106. *b*.
2. *Verbum*) Act. X. 36.
3. *decoratus*) Codex mendoſe, τετυμμένος.
4. *largiri*) In græco excidiſſe conjicio voces παρέχων καὶ, poſt vocem ἀγαθὸν.
5. *bonitate præditam*) Quemadmodum θυμοειδὴς dicitur *animoſus*, aut *iracundus*; ita ἀγαθοειδὴς, *bonitate præditus*, ſeu *bonus*, ſeu *beneficus*, ut puto. Suſpicabitur fortaſſe quis legendum eſſe, φῶς ἀγαθοειδὲς: Sed codicis lectio ſollicitanda non eſt, quum Jamblichus quoque ante Didymum eodem vocabulo uſus ſit apud Johannem Stobenſem λόγῳ primo. Τὰ δὲ ἀρετῆς ἔργα (inquit) ἀγαθοειδῆ· quæ ſic vertit Interpres: *Virtutis autem opera boni formam habent*. De Scriptore autem, qui ſub Dionyſii Areopagitæ nomine latet, ac eamdem vocem adhibet, nihil dico, quod eum Didymo recentiorem eſſe valde probabile videatur, ideoque hujus vocabuli vetuſtas, quam quæro, ſatis ex eo non probetur.
6. *inerrantium*) Allegoriam a Sole ductam perſequitur, atque ab aſtris *inerrantibus*, ſeu fixis. Animas ergo interpretor peccato non inquinatas.
7. *juvantem*) Olympii Jovis digito, Clemente teſte in Protreptico, Phidias inſculpſit, Παντάρκης καλός. Eſt autem παντάρκης qui omnibus prodeſt, aut qui omnibus ſufficit.

ἡνίκα διακηρύττουσιν· μαλαχίας μὲν· ἀνατελεῖ ὑμῖν τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά μου ἥλιος δικαιοσύνης καὶ ἴασις ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ. πέτρος δὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ· ἕως οὗ ἡμέρα διαυγάσῃ καὶ φωσφόρος ἀνατείλῃ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. ἔλεγεν δὲ· οἶμαι· τὸν ἀπὸ τῆς δευτέρας αὐτοῦ ἐπιφανείας ἀνίσχειν μέλλοντα ταῖς ψυχαῖς φωτισμὸν καὶ πάντα καταφαιδρύνοντα τὰ σκότῳ κεκρατημένα. καὶ ἑτέρωθι· καὶ ἡ δόξα κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν. ζαχαρίας δὲ προεφήτευσεν· ἔτι ἀγαθὸν αὐτοῦ καὶ εἴ τι καλὸν παρ' αὐτοῦ ἔσται. καὶ παῦλος πρὸς μὲν κολασσαεῖς περὶ αὐτοῦ ἔφη· ἐν ᾧ εἰσὶν πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι. πρὸς δὲ ῥωμαίους· λέγει γάρ φησιν ἡ γραφή· πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ καταισχυνθήσεται· οὐ γάρ ἐστι διαστολὴ ἰουδαίου καὶ ἕλληνος· ὁ γὰρ αὐτὸς κύριος πάντων πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν· πᾶς γὰρ ὃς ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα κυρίου σωθήσεται. ποῖον δὲ ὄνομα ἐπικαλοῦνται τοῦ υἱοῦ οἱ μὴ δὲ θεὸν ἄκτιστον μὴ δὲ

enim prædicant. Malachias quidem[1]: *Orietur vobis, qui timetis nomen meum, Sol juſtitiæ; & Sanitas in alis ejus.* Petrus autem in ſecunda epiſtola[2]: *Donec dies eluxerit, & Lucifer ortus ſit in cordibus veſtris.* Illuminationem autem, ut puto, intelligit ex ſecundo ejus adventu in animabus orituram, ac omnia[3], quæ a tenebris tenentur, exſplendeſcere facientem. Et alibi[4]: *Et gloria Domini ſuper te orta eſt.* Zacharias autem ſic prophetavit[5]: *Si quid bonum, ab ipſo. &, ſi quid pulcrum, ab ipſo erit.* Et ſcribens ad Coloſ-
38. ſenſes Paulus, de illo dixit[6]: *In quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ abſconditi.* In epiſtola vero ad Romanos ait[7]: *Dicit enim Scriptura: Omnis, qui credit in illum, non confundetur. Non enim eſt diſtinctio Judæi, & Græci; nam idem Dominus omnium, dives in omnes, qui invocant illum: omnis enim quicumque invocaverit nomen Domini, ſalvus erit.* Quale autem Filii nomen invocant qui ipſum cæli, & terræ, & maris[8] victorioſum Ser-

1. *Orietur*) Malach. IV. 2.
2. *Donec*) 2. Petr. I. 19.
3. *omnia*) Origeniſmum hic fortaſſe aliqui ſubolfacient. At quum Didymus *ſempiternos* reproborum *cruciatus* & in libro de Spiritu Sancto num. 47, ac 59, & in hoc opere ſegm. 121. *a*, atque alibi agnoverit; propterea dæmonas, reproborumve animas nihil huc pertinere crediderim, ſed eodem fere ſenſu hæc a Didymo dici, quo in prima ad Cor. IV. 5. ſcriptum a Paulo fuit: *Donec veniat Dominus, qui & illuminabit abſcondita tenebrarum.*
4. *Et gloria*) Iſai. LX. 1.
5. *Si quid*) Zachar. IX 17 legitur: εἴ τι ἀγαθὸν αὐτοῦ, καὶ εἴ τι καλὸν παρ' αὐτοῦ. Complut. tamen Editio vocem παρὰ omittit, quam habet Francofurtenſis: vox vero ἔσται utrobique deſideratur. Itaque hic pro ἔτι lego εἴ τι, præſertim quum librarius ante illud ἔτι interpunctionis notam appoſuerit.
6. *In quo*) Coloſſ II 3.
7. *Dicit enim*) Rom. X. 11, 12, & 13. Græca Ed. ἰουδαίου τε, & paulo poſt, ὃς ἂν ἐπικαλέσηται.
8. *& maris*) Origeniſmum hic quoque ſuſpicari proclive eſt, item ut ſegm. 67. *a*. Origenes enim lib. I. de Principiis (num. 4, & 5. pag. 73) Solis animam *antiquiorem* dixit *alligatione ejus ad corpus*. Ac ſextus ex Anathematiſmis in Origenem latis ſic ſe habet: *Si quis dicit cælum, & ſolem, & lunam, & ſtellas, & aquas, quæ ſuper cælos ſunt, animatas, & materiales eſſe quaſdam Virtutes, anathema ſit.* De aquis vero, *quæ ſuper terram ſunt*, id ipſum ſenſiſſe Origenem affirmat S. Epiphanius in litteris ad Johannem Jeroſolymitanum. At equidem in præſens hæc dumtaxat lectori animadvertenda proponam. I. Didymum nihil aliud his fortaſſe verbis velle, quam quod in lib. de Sp. Sancto ſcripſerat num. XI: *Salvator in univerſam terram, quin potius in OMNEM CREATURAM extendit vocabulum ſuum.* II. Ipſum paucos poſt verſus hæc ſubjungere: *Poſt mortem non eſt pœnitentiæ locus:* & ſegm. 88. *a.* ſimilia habere: alibi autem ſuppliciorum, quibus reprobi cruciantur, æternitatem profiteri: ac denique illum ab ea opinione abhorruiſſe, quam lib. 1. de Principiis cap. 8. pag. 76. propoſuerat Origenes his verbis: καὶ τάχα κατ' ἀξίαν τῆς ἐπὶ πλεῖον πτώσεως τῆς κακίας ἐνδύεται σώματα ὑδροῦ τοιοῦδε ζώου ἀλόγου, i. e. ut vertit Interpres, *& forte pro merito majoris ad vitium prolapſionis induit (anima) corpus aquaticum hujus, vel cujus bruti animalis.* Nimirum pro mendoſa voce ὑδροῦ, legendum monet Interpres ὑδαροῦ: ſed malim legere: σώματα τοῦδε ἢ τοιοῦδε ζώου ἀλόγου, i. e. *corpora hujus, vel talis animantis irrationalis.* Ab his, inquam, alienum ſe prodidit Didymus in Commentariis in Jobum. *Dogma etiam* (ait pag. 237.) *præclariſſimum docet* (Jobus), *quod ſcilicet qui ſemel ex hac vita exceſſerit, non amplius ad eam revertatur*, ὡς μυθολογοῦσιν οἱ τὰς μετενσωματώσεις τερατευόμενοι, i. e. *ſicuti fabulantur qui corporum tranſmutationes* (ſive, ut Tertullianus loquitur, *recorporationes*) *prodigioſe effinxerunt.* Videtur itaque Origenianis tam addictus non fuiſſe Didymus, quam vulgo putant. III. Eum ſegm. 142. *a.* ſcripſiſſe: *Recta adminiſtratio, ac profunda pax in univerſa terra, & mari erit.* Maris autem nomine fabuloſos illos Origenianorum dæmonas profecto ibi non deſignari. IV. In Apocalypſi legi: *Quibus datum eſt nocere terræ, & mari.* V. maris nomine ſatis commode inſularum incolas venire poſſe. Demum σωτῆρα *conſervatorem* magis, quam ſervatorem hic fortaſſe denotare: nam σώζεσθαι conſervari potius aliquando valet, quam ſervari. Hoc ſenſu verbum illud adhibet cum Didymus ſegm. 139. *a*, & alibi, tum, ut alios omittam, Ocellus Lucanus in libro de Uoiverſo cap. 1: καὶ τὸ τοῖς ἄλλοις (inquit) αἴτιον γενόμενον τῆς σωτηρίας καὶ διαμονῆς, αὐτὸ ἐξ ἑαυτοῦ σωζόμενον, καὶ διαμένον ἐστί. . . ὁ δέ γε κόσμος, αἴτιος ἐστι τοῖς ἄλλοις τὸ εἶναι καὶ τὸ σώζεσθαι, καὶ τὸ αὐτοτελῆ εἶναι· αὐτὸς ἄρα ἐξ ἑαυτοῦ ἀΐδιός ἐστι καὶ αὐτοτελής, καὶ διαμένων τὸν πάντα αἰῶνα, καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο τοῖς ἄλλοις παραίτιος γινόμενος τῆς διαμονῆς τῶν ὅλων. Quæ ſic vertit Nogsrola: *Quod item efficit, ut alia ſerventur, ac permaneant, ipſum ſua ſponte ſalvum itidem eſt, ac permanent. . . . Mundus igitur cum ſit in cauſa cur exſiſtant aliæ res, ſer-*

δὲ ὑὸν ὁμοούσιον τῷ πατρὶ λέγοντες αὐτὸν τὸν καλλίνικον τὸν σωτῆρα ὐρανῦ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης. καὶ ἰωάννης ὁμοίως περὶ αὐτῦ· ὡς τὸ φῶς ἔχετε πιστεύετε εἰς τὸ φῶς ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε. μετὰ γὰρ θάνατόν φησιν μετάνοια ὐκ ἔστιν· ὡς ϗ δαυὶδ ψάλλει· ἐν δὲ τῷ ᾅδῃ τίς ἐξομολογήσεταί σοι; καὶ πάλιν ἀπὸ τῦ σωτῆρος· πορευθέντες ἀπαγγείλατε ἰωάννῃ ἃ βλέπετε ϗ ἀκύετε· τυφλοὶ ἀναβλέπυσιν· χωλοὶ περιπατῦσιν· καὶ νεκροὶ ἐγείρονται· καὶ πτωχοὶ εὐαγγελίζονται· καὶ μακάριός ἐστιν ὅς δ᾽ ἂν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί. τί γὰρ λέξει περὶ τῶν πλανωμένων ϗ τῶν πλανώντων· ἠσαΐας προεῖπεν· λαός μυ οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς πλανῶσιν ὑμᾶς· ϗ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν ταράσσυσιν· ἀλλὰ νῦν καταστήσεται εἰς κρίσιν κύριος· ϗ στήσει τὸν λαὸν εἰς κρίσιν· αὐτὸς κύριος εἰς κρίσιν ἥξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τῦ λαῦ καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῦ· ὑμεῖς δὲ τί ἐνεπυρίσατε τὸν ἀμπελῶνά μυ; ἥξει δὲ αὐτὸς κύριος εἰς κρίσιν μετὰ τῶν διδασκάλων καὶ ἀρχόντων ὐχ ὡς αὐτὸς ὑπ᾽ ἄλλυ κριθησόμενος· ἀλλ᾽ ὡς ἐλέγξων αὐτὺς καθάπερ διαλαλεῖ ἐν ἄλλῳ μέρει· δεῦτε καὶ διακριθῶμεν λέγει κύριος. οἷα φησὶν τὰ ἀπ᾽ ἐμῦ ὑπῆρξεν ὑμῖν καὶ οἷα τὰ ἀφ᾽ ὑμῶν γέγονεν εἰς ἐμὲ καὶ τὺς δύλυς μυ. λέγει γὰρ ἀμπελῶνα τὸν κόσμον ἢ τὸν λαὸν g. i. ὅντινα οἱ μὲν αἱρετικῶν ϗ ἰυδαίων ἐξηγηταὶ διὰ τῆς βλασφήμυ διδασκαλίας ἔνοχον ἐποίησαν τῷ τῆς γεέννης πυρί· οἱ δ᾽ ἄρχοντες ὐκ οἰκειωσάμενοι τὰ κατ᾽ αὐτὸν· ἀποχρησάμενοι δὲ τῇ ἐξυσίᾳ· ποικίλως ϗ διαφόρως ἠδίκησαν. τοιυτότροπον γὰρ καὶ ἄλλο εἴρηται τῷ αὐτῷ προφήτῃ ἀπὸ τῦ δεσποτικῦ προσώπυ· τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἀντιστήτω μοι· καὶ τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἐγγισάτω μοι. ἀντὶ τῦ εἴ τις ἔχει δίκαια λέγειν ὡς ἔργοις ὠχυρωμένος ἀντενεχθήτω μοι θέλοντι τῦτο καὶ πλησιασάτω τοῖς λόγοις. ἔνιοι δὲ ἀναγινώ-

Servatorem neque Deum iocreatum eſſe dicuot, neque Filium Patri conſubſtantialem? Ac Joannes ſimiliter de ipſo inquit[1]: *Quoniam lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis ſitis:* Nam poſt mortem, ait, non eſt pœoitentiæ locus, ſicut & David pſallit[2]: *In inferna autem quis confitebitur tibi?* Et rurſus ex perſona Salvatoris dicitur[3]: *Euntes renunclate Joanni quæ auditis, & videtis: cæci rurſus vident, claudi ambulant, & martui reſurgunt, & pauperes euangelizantur. Et beatus eſt quicumque[4] non fuerit ſcandalizatus in me.* Quid enim de ſeductis, & ſeducentibus dicturus ſit, Iſaias prædixit[5]: *Popule meus, qui vos beatas dicunt, illi vos ſeducunt, & ſemitam pedum veſtrorum turbant. Sed nunc conſtituetur in judicia Dominus, & ſiſtet papulum[6] in judicio. Ipſe Dominus ad judicium veniet cum ſeniaribus populi, & cum principibus ſuis: vos autem quare incendiſtis vineam meam?* Ipſe vero Dominus in judicium veniet cum doctoribus, & principibus, non tamquam ipſe ab alio judicandus, ſed tamquam redarguturus eos, ut alibi loquitur[7]: *Venite, & diſceptemus, dicit Dominus.* Nimirum videamus, inquit, qualia ego pro vobis fecerim, & qualia veſtra erga me, & ſervos meos opera exſtiterint. *Vineam* enim dicit Mundum, aut populum; quem Hæreticorum quidem, & Judæorum doctores per blaſphemam doctrinam gehenoæ igni obnoxium fecerunt: *Principes* vero, dum ea, quæ populi ſunt, ut ſua non curaverunt, ſed poteſtate abuſi ſunt, variis, & mulris modis ioiquitatem patrarunt. Nam & aliud qoid ejuſdem modi ab eodem propheta ex perſona Domini dictum eſt[8]: *Quis eſt qui litiget mecum?* ἀντιστήτω (hoc eſt, *obſiſtat*) *mihi. Et quis eſt, qui litiget mecum? accedat ad me.* Quod perinde eſt ac ſi diceret: Si quis rationes habet, quas pro ſe afferat, utpote operibus munitus, is contra me veniat, qui hoc volo, & per ſermones mecum coogrediatur. Aliqui au-

ventur, & perfectionem habeant, iccirco ſua vi ſempiternus eſt, æternuque permanens tempore, neque ob eam rationem habetur auctor, cur aliæ quoque res perpetuo durent, & conſiſtant. Ita Interpres: ſed equidem voces illas, τῆς σωτηρίας, σωζόμενον, & σώζεσθαι, latinis vocabulis *conſervationis*, *conſervatum*, & *conſervari*, vertendas crediderim. Lege Didymi Enarrationem in 1. Petr. III. 22.

1. *Quoniam*) Joann. XII. 36. Græca Editio, ac Vulgata habent: ἕως, i. e. *dum*, pro ὡς, i. e. *quoniam*.

2. *In inferno*) Pſ. VI. verſ. 5, ſeu 6.

3. *Euntes*) Luc. VII. 22, & 23. Nonnulla tamen hic omittuntur Intermedia. Græca Editio: ἃ εἴδετε καὶ ἠκούσατε· ὅτι ... περιπατῦσι ... νεκροὶ ... ὃς ἐὰν μή.

4. *quicumque*) Codex mendoſe, ὃς δ᾽ ἂν, pro, ὃς ἐάν.

5. *Popule*) Iſai. III. 12, 13, & 13. Compl. Ed. τὰς τρίβυς ... ἐκταράσσυσι. Aliæ, ut Didymus.

6. *populum*) Græca Ed. addit αὐτῦ, i. e. *ſuum*.

7. *Venite*) Iſai. I. 18. Complut. Ed. διαλεγχθῶμεν. Aliæ, διαλεχθῶμεν. Didymus, διακριθῶμεν.

8. *Quis eſt*) Iſai. L. 8. Græca Editio: ἀντιστήτω μοι ἅμα, i. e. *obſiſtat mibi ſimul*.

γινώσκουσι τοιῶσδε· τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἀντίς· τοῦτ' ἔστι κατ' ἀντικρῦ καὶ πόῤῥω που στήτω μου ὡς μὴ ἔχων ἐφόδια καλά· καὶ διὰ τοῦτο συγκριθῆναί μοι καὶ ἐπιψαῦσαι τοῦ καθαρωτάτου βήματος ἀναξίως· τοῖς γὰρ ἀξίοις εἰ τυγχάνει εν τῶν καλῶν οὐδεὶς φθόνος· αὐτοῖς γὰρ ἡτοίμασται.

autem legunt ſic: *Quis eſt qui litiget mecum?* ἀντί [1] (i. e., *ex adverſo*, & alicubi longe a me) στήτω, i. e., *ſtet*, utpote qui bona viarica [2], nempe bona opera, non habet, atque ob hanc cauſam mecum contendere, & mundiſſimum tribunal meum attingere indignus [3] eſt: nam iis quidem, qui digni ſunt, ſi præclara conſequantur, nulla invidia [4]: ipſis enim præparata ſunt.

ΚΘ

Περὶ τοῦ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ εἶναι κριτὴν ζώντων καὶ νεκρῶν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν παρέχοντα· καὶ ὅτι ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ ἐστὶν ἡ σωτηρία.

Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν τοῦτ' ἔστιν δικαίων καὶ ἁμαρτωλῶν ὁ παρέχων ἄφεσιν ἁμαρτιῶν τοῖς πιστεύουσιν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ· καὶ σώζων ἡμᾶς ἰδίᾳ δόξῃ καὶ δωρεᾷ· καὶ ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ ἐστὶν σωτηρία· ἐπείπερ τὴν φύσιν ἐστὶν ἵλεως καὶ σωτὴρ εἰς οὐδὲν καταδεέστερος τοῦ ἵλεω καὶ σώζοντος θεοῦ καὶ πατρός· ὡς χρησμῳδοῦσιν αἵ τε ἄλλαι γραφαὶ καὶ μέντοι μιχαίας λέγων· τίς θεὸς ὥσπερ σὺ ἐξαίρων ἀνομίας καὶ ὑπερβαίνων ἀδικίας; καὶ πέτρος ἐν ταῖς πράξεσιν οὑτωσί· καὶ παρήγγειλεν ἡμῖν κηρύξαι τῷ λαῷ καὶ διαμαρτύρασθαι ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ὡρισμένος ὑπὸ τοῦ θεοῦ κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν· τούτῳ πάντες οἱ προφῆται μαρτυροῦσιν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ πάντα τὸν πιστεύοντα εἰς αὐτόν. ἔχομεν αὐτὸν τοίνυν εὐφημηθέντα ὡρισμένον ὑπὸ θεοῦ διὰ τὴν σωτήριον ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ· ἐν ᾗ ἦλθεν ζητῆσαι

τῆσαι M

CAPUT XXIX.

De iis locis, in quibus ſcriptum eſt, Filium Dei eſſe Judicem vivorum, & mortuorum; *Eum* largiri remiſſionem peccatorum; *&* in nullo alio eſſe ſalutem.

IPſe enim eſt vivorum, & mortuorum judex, id eſt, juſtorum, & peccatorum; ipſe eſt, qui remiſſionem delictorum iis largitur, qui credunt nomini ejus; ipſe, qui propria gloria, & gratia nos ſalvos facit: neque eſt in nllo alio ſalus: Quoniam natura Propitius [5] eſt, & Salvator, propitio, & ſalvante Deo & Patre nulla in re inferior; ſicut docent cum alia Scripturarum oracula, tum Michæas inquiens [6]: *Quis Deus ſicut tu, qui aufers iniquitates, & tranſcendis injuſtitias?* Et Petrus in Actis ſic loquens [7]: *Et præcepit nobis prædicare populo, & teſtificari, quod ipſe eſt, qui conſtitutus eſt a Deo judex vivorum, & mortuorum. Huic omnes Prophetæ teſtimonium perhibent, remiſſionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes, qui credunt in eum.* En ipſum hic celebratum habemus ut *conſtitutum a Deo*, ob ſalutiferam ejus Incarnationem, in qua

venit

---

1. *ἀντί*) Codex, ἀντίς, ſed mendoſe, ut perſpicuum eſt. Habet etiam ἀντικρῦ, pro ἀντικρύ.

2. *viatica*) Ἐφόδιον Irenæo dicitur auxilium, ſubſidium, argumentum. Vide lib. 1. adv. hær. præf. verſus finem. Simili fortaſſe modo poſſet etiam hic ea vox accipi.

3. *indignus*) Pro, ἀναξίως, lego ἀνάξιος. Tum pro mendoſis vocibus, τυγχάνει εν, lego τυγχάνοιεν.

4. *nulla invidia*) Græciſmum retinui: hæc enim locutio, οὐδεὶς φθόνος, i. e. *nulla invidia*, eſt veluti quædam proverbialis formula, Græcis familiaris, ut videre licet vel in Cebetis Tabula; ideoque ſenſu proprio accipienda non eſt: alioquin dedeceret, ſic loquentem Deum inducere. Idem porro valet, ac ſi dixeris: *Non officio: Non impedio, quo minus* &c. *Per me habeas, facias licet.* Hinc dictum puto Ovidii illud: *Parve* (*nec invideo*) *ſine me liber ibis in Urbem*.

5. *Propitius*) Vocem, ἵλεων, i. e. *propitius*, eo ſenſu accipit, quo de divinitate proprie dicitur. Ita quum Juliani Apoſtatæ (ignoſcat mihi recentior ille Scriptor, qui novum, ac ridiculum officii genus vel ipſi Caſæ, nedum Sanctis Patribus, ignotum, invehere conatus eſt, dedecere putans *apoſtatæ* titulo Julianum notare: quaſi vero unus idemque & elegans Scriptor, cujus modi apoſtatam illum fuiſſe fateor, & improbus eſſe nequeat, aut apoſtata immerito is vocetur, qui chriſtianus, atque adeo clericus quum eſſet, chriſtianæ religioni poſt adeptum imperium bellum maligne intulit, atque ad abominanda ſacra turpiſſime deflexit) quum Juliani, inquam, apoſtatæ libros Porphyrii libris, diſcipulum nempe magiſtro, antetuliſſet Libanius, & quaſi Porphyrii manes reformidans, addidiſſet, ἵλεως ὁ Τύριος εἴη, i. e. *propitius mihi ſit Tyrius ille ſenex*, ſcite, ac lepide inde intulit Socrates (l. 3. c. 23) Porphyrium a Libanio in Diis numerari.

6. *Quis*) Mich. vii. 18. Complutenſis Editio paulo aliter: aliæ, ut Didymus.

7. *Et præcepit*) Act. x. 42, & 43. Librarius noſter ſcripſit παρήγγειλεν, pro παρήγγειλεν.

τῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός· δι' ἣν καὶ τὸ ὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κρίνει ὐδένα· ἀλλὰ πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκεν τῷ ὑιῷ γέγραπται· κριτὴν δέ· ὡς ἐξῃρημένον τῶν κτισμάτων· τὸ γὰρ κτίσμα ὐ κρίνει· ἀλλὰ νόμῳ καὶ κρίσει ὑπόκειται. καὶ πάλιν· ὗτός ἐστιν ὁ λίθος ὁ ἐξουδενωθεὶς ὑφ' ὑμῶν τῶν οἰκοδόμων ὁ γενόμενος εἰς κεφαλὴν γωνίας· καὶ ὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ ὐδενὶ ἡ σωτηρία· ἀλλὰ καὶ καθολικὰ τὸ δεύτερον πέμπει γράμματα μεταξὺ ἄλλων περὶ αὐτῦ ἔχοντα καὶ τῦτο· ὡς τὰ πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως αὐτῦ τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν δεδωρημένης διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τῦ καλέσαντος ἡμᾶς ἰδίᾳ δόξῃ καὶ ἀρετῇ· δι' ὧν τὰ μέγιστα καὶ τίμια ἡμῖν εὐαγγέλματα δεδώρηται· ἵνα διὰ τύτων γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως. διὸ καὶ ἰάκωβος ἐν γενικοῖς γράμμασιν ἔφη· εἷς ἐστὶν ὁ νομοθέτης καὶ κριτὴς ὁ δυνάμενος σῶσαι καὶ ἀπολέσαι. τί δὲ πλῆθος δεῖ γραφῶν εἰς τῦτα λοιπὸν καὶ σαμαρειτῶν παρὰ ἰωάννῃ τῷ ἀκριβεῖ θεηγόρῳ εὐγνωμόνων ἀνδρῶν ἀφιέντων φωνάς. αὐτοὶ γὰρ φησιν ἀκηκόαμεν καὶ οἴδαμεν ὅτι ὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ σωτὴρ τῦ κόσμυ ὁ χριστός· ὁ λέγων φησὶν ἠπίως· θάρσει τέκνον· ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι.

venit [1] *quærere, & ſalvum facere quod perierat*: propter quam etiam ſcriptum eſt illud [2]: *Neque enim Pater judicat quemquam, ſed omne judicium dedit Filio*. Ipſum vero Judicem vocat, utpote inter creaturas non numerandum: nam creatura non judicat, ſed Legi, & judicio ſubjicitur. Idem vero Petrus ſic rurſus loquitur [3]: *Hic eſt lapis, qui reprabatus eſt a vabis ædificataribus, qui factus eſt in caput anguli: & non eſt in alia aliqua ſalus*. Sed & Catholicas, id eſt, nniverſales, ſecundo mittit litteras, quæ inter alia de Filio dicta, illud etiam habent [4]: *Quippe omnia nobis a divina virtute ipſius, quæ ad vitam & pietatem, donata ſunt, per cognitianem ejus, qui vocavit nos prapria gloria, & virtute* [5]: *per quæ maxima, & pretiaſa nobis feliciter nunciata* [6] *donavit, ut per hæc efficiamini divinæ canſartes naturæ*. Idcirco Jacobus quoque in generali epiſtola ait [7]: *Unus eſt Legislatar, & Judex, qui poteſt liberare, & perdere*. Quid autem neceſſe eſt multa adhuc Scripturæ teſtimonia in hanc rem congerere? cum Samaritani quoque apud accuratum Theologum Joannem has gratis hominibus, recteque ſentientibus dignas voces emiſerint [8]: *Ipſi enim audivimus, & ſcimus, quia hic eſt vere Salvatar Mundi, Chriſtus*: Ille ſcilicet, qui benigne [9] ait [10]: *Confide fili: remiſſa tibi ſunt peccata*.

1. *venit*) Luc. xix. 10.
2. *Neque*) Joann. v. 22.
3 *Hic eſt*) Act. iv. 11, & 12. Edita Biblia: ἐξουθενηθεὶς: Et, οἰκοδομούντων, pro, οἰκοδόμων.
4 *Quoniam*) 2. Petr. I. 3, & 4. Edita exemplaria: ὡς πάντα.
5. *& virtute*) Biblia, διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς, i. e. *per gloriam, & virtutem*. Didymus initio hujus Capitis ideo fortaſſe dixit, ἰδίᾳ δόξῃ καὶ ἀρετῇ, quod reſpexerit etiam verſiculum 12. Pſalmi lxxxiii, χάριν καὶ δόξαν δώσει Κύριος, i. e. *gratiam, & gloriam dabit Dominus*.
6. *nunciata*) Biblia, ἐπαγγέλματα, i. e. *promiſſa*. Didymus, εὐαγγέλματα: niſi lectio mendoſa eſt.
7. *Unus*) Jacob. iv. 12. Græca Biblia carent vocibus, καὶ κριτὴς, i. e. *& judex*. Sed Vulgatus Interpres item, ut Didymus, eas legit.
8. *Ipſi*) Joann. iv. 42.
9. *benigne*) Codex, ἡπίως, cum ſpiritu aſpero, ut ſegm. 51. *b*, & 280. *b*. Alii ſcribunt, ἠπίως, & ἤπιος, & νηπίως. Neque enim conſentientes ſunt hac in re Grammatici.
10. *Confide*) Matth. ix. 2.

Λ

Περὶ τοῦ διὰ τὴν ἰσοτιμίαν τῆς τριάδος τὸν πατέρα ἀποκαλύπτειν ἡμῖν τὸν υἱὸν καὶ ἕλκειν ἡμᾶς πρὸς αὐτόν· καὶ πάλιν αὐτὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα προσάγειν ἡμᾶς τῷ πατρί. ἐν ταυτῷ καὶ περὶ τῆς ὁμολογίας πέτρου· καὶ ὅτι ἔστιν μετάνοια.

ΙΝα γὰρ δι' ὅλων ἀποδειχθῇ τῆς μακαρίας τριάδος τὸ περὶ πάντα ἰσότιμον· ἀποκαλύπτει ἡμῖν τὸν ἴδιον υἱὸν ὁ πατὴρ καὶ ἕλκει ἡμᾶς δι' ἑαυτοῦ πρὸς αὐτὸν καὶ μεθιστᾷ εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ· καὶ πάλιν ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα προσάγει ἡμᾶς τῷ θεῷ καὶ πατρί· οὐκ ἄνω.ς. γὰρ εἰς ἑτεροούσιον ἢ μείζονα οὐδ' εἰς ὑποκατεσχόμενα ὥσπερ σκῆπτρα τῶν ἑαυτοῦ μετέθηκεν ἡμᾶς ὁ θεός. τετελείωκεν γοῦν τὴν παλαιὰν διαθήκην ἡ νέα· διὰ τὴν εἰς τὸν υἱὸν καὶ τὸ θεῖον πνεῦμα πίστιν, λέγουσι δὲ ὧδε· ὁ μὲν θεὸς πατὴρ ἐν ἠσαΐᾳ πρὸς τὸν υἱόν· ἰδοὺ προσήλυτοι προσελεύσονταί σοι δι' ἐμοῦ καὶ παροικήσουσίν σοι καὶ ἐπὶ σοὶ καταφεύξονται. ὁ δὲ υἱὸς ἐν ἰωάννῃ· οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρός με· ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ὁ οὐράνιος ἑλκύσῃ αὐτόν· κἀγὼ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. καὶ πάλιν πρὸς τὸν πέτρον εἰπόντα· σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος· ἔφη· μακάριος εἶ πέτρε βὰρ ἰωνᾶ ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέν σοι· ἀλλ' ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· κἀγὼ δέ σοι λέγω ὅτι σὺ εἶ πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς· καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῶν οὐρανῶν· καὶ ὃ ἐὰν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὃ ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς· ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. ὢ πόσα δύναται πίστις· καὶ τὸ ὁμολογῆσαι υἱὸν ἀληθινὸν εἶναι τοῦ θεοῦ καὶ μὴ κτίσμα τὸν μονογενῆ θεὸν λόγον. οὐκ ἐδίστασεν πέτρος σαρκὶ καὶ αἵματι θεὸν ἐπὶ γῆς ἐμφιλοχωροῦντα ὁρῶν· τοῦτο γάρ ἐστιν ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπε-

CAPUT XXX.

De iis locis, in quibus ob æqualem Trinitatis dignitotem ſcriptum eſt, Patrem revelare nobis Filium, *&* trahere nos ad ipſum; *& viciſſim ipſum Filium, & Spiritum Sanctum* adducere nos ad Patrem. *De Petri etiom confeſſione ſimul ſermo habrtur: & admittendam eſſe pænitentiam oſtenditur.*

UT enim omnibus modis beatæ Trinitatis æqualitas, ac eadem undecumque dignitas demonſtretur, proprium Filium nobis Pater revelat, & nos ad illum per ſemetipſum trahit, & in regnum illius transfert: Ac viciſſim Filius, & Spiritus Sanctus ad Deum & Patrem nos adducit: nec enim ad eum, qui *heterouſius* (ideſt alterius ſubſtantiæ) eſſet, aut major, neque ad ſceptra, ut ita dicam, ſceptris ejus inferiora nos transferret Deus. Vetus ergo Teſtamentum novi Teſtamenti Scriptura perfecit ob fidem, qua in Filium, & Divinum Spiritum credere nos juſſit. Sic autem loquuntur Scripturæ. Deus quidem Pater in Iſaia ad Filium ait [1]: *Ecce proſelyti occedent tibi per me, & accolæ tui erunt, & od te confugient.* Filius autem in Joanne [2]: *Nemo poteſt venire ad me, niſi Poter cæleſtis traxerit eum: & ego reſuſcitobo eum in noviſſimo die.* Et rurſus ad Petrum, qui dixerat [3], *Tu es Chriſtus Filius Dei vivi*, ait: *Beatus es Petre bar Jonæ, quio caro, & ſonguis non revelovit tibi, ſed Pater meus, qui in cælis eſt. Et ego tibi dico, quia tu es Petrus, & ſuper hanc Petram ædificabo Eccleſiam meom, & portæ inferni non prævalebunt adverſus eom, & tibi dabo claves cælorum* [4], *& quodcumque ligoveris ſuper terrom, erit ligotum in cælis, & quodcumqur ſolveris ſuper terrom, erit ſolutum in cælis.* Proh! quanta poteſt fides, & confeſſio, qua Unigenitum Deum Verbum eſſe verum *Dei Filium* confitetur, non vero creaturam! Non hæſit ambiguus Petrus, *carne & ſanguine* Deum in terra verſantem videns; hoc enim ſibi vult illud, *Caro, & ſanguis non*

M 2

1. *Ecce*) Iſai. LIV. 15. Nonnullæ Editiones omittunt voculam, *σοὶ*, primo loco.

2. *Nemo*) Joann. VI. 44. Edita Biblia pro, *οὐράνιος*, i.e. *cæleſtis*, habent, *ὁ πέμψας με*, i.e. *qui miſit me*. Tum: *καὶ ἐγὼ . . . αὐτὸν τῇ ἐσχάτῃ*.

3. *Tu es*) Matth. XVI. 16, 17, 18, & 19. Editio pro, *πέτρε*, habet, *Σίμων*.

4. *cælorum*) Bibliorum Editio, *βασιλείας τῶν οὐρανῶν*, i.e. *regni cælorum*.

ἀπεκάλυψέν σοι. ἐπέγνω δὲ τὸν συμφυᾶ καὶ συναΐδιον κλάδον τοῦ θεοῦ· ἐτίμησεν τούτῳ τὴν ἀποκαλύψασαν αὐτῷ αὐτογενῆ καὶ ἄναρχον ῥίζαν· ἐπίστευσεν αὐτοῦ τῇ πρὸς τὸν πατέρα τῆς θεότητος ἑνότητι· ἐμακαρίσθη ὑπὸ τοῦ μόνου μακαρίου δεσπότου· ᾠκοδομήθησαν ἐπὶ τὴν πέτραν ταύτην αἱ ἐκκλησίαι ὧν τινων πύλαι ᾅδου τοῦτ' ἔστιν αἱρετικῶν συλλογισμοὶ οὐ περιγένονται· ἐνεχειρίσθη τὰς κλεῖς τῶν οὐρανῶν· ἵνα τοῖς μὲν πιστεύουσιν ὡς αὐτὸς πέτρος ἀρτίως ἀποκρινάμενος φαίνεται καὶ ὡς παρὰ τοῦ χριστοῦ σὺν τοῖς ἄλλοις ἤκουσεν ἀποστόλοις· βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἀνοίξῃ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ· τοῖς δὲ μὴ οὕτω δοξάζουσιν· τὴν τρισμακαρίαν καὶ εὐκταιοτάτην εἴσοδον ἀποκλείσῃ. αὐτῷ γὰρ τούτῳ ᾧ ἐμακαρίσθη αὐτὸς ἐπὶ τῆδε τῇ δόξῃ ἐδέχθη ὡς οἱ ἀπεναντίως λέγοντες κατεψέχθησάν τε καὶ ἀπεβλήθησαν. ἀληθεύσας δὴ ἐν υἱὸν τοῦ θεοῦ διωμολογηκὼς αὐτὸν τοῦτ' ἔστιν γνήσιον καὶ ὁμοούσιον· παραπλήσια ἤκουσεν· βὰρ ἰωνᾶ ὃ ἑρμηνεύεται υἱὲ ἰωνᾶ. οὐκ ἦν δὲ πάντως ἑτεροούσιος τῷ τεκόντι αὐτὸν ὁ πέτρος. πρὸς τούτοις ἔλαβεν ἐξουσίαν μᾶλλον δὲ καὶ πάντες δι' αὐτοῦ μὴ ἀπαγορεύειν τοῖς πται-

non revelavit tibi. Agnovit autem conſubſtantialem, & coæternum Dei ramum: in hoc [1] radicem ingenitam, & principio carentem, quæ ipſi revelaverat, honoravit: unam eamdemque ipſius cum Patre deitatem credidit: beatus dictus eſt ab eo, qui ſolus beatus Dominus eſt: Eccleſiæ ſuper hanc petram ædificatæ ſunt, quas portæ Inferni, id eſt, Hæreticorum ſyllogiſmi, non ſuperabunt [2]: traditæ ipſi ſunt claves cælorum; ut illis quidem, quorum fides cum iis conſentit, quæ Petrus ipſe modo reſpondit, & cum iis, quæ ille una cum aliis Apoſtolis a Chriſto audivit [3], *Baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*, fores aperiat in regno Dei: iis autem, qui ſimili formula [4] glorificationis hymnum non efferunt, beatiſſimum, & optatiſſimum aditum intercludat. Ob illud enim ipſum, cujus cauſa beatus dictus eſt, ipſe in hac gloria exceptus fuit, ſicut viciſſim ii, qui contraria dicunt, & vituperati ſunt, & reprobati. Is ergo cum vera dixiſſet [5], & *Filium Dei*, id eſt, genuinum, & conſubſtantialem, illum eſſe confeſſus foret, ſimilia audivit, cum ei dictum fuit, *bar Jona*, quod interpretari licet, *fili Jonæ*. At non erat ſane Petrus, illius reſpectu qui eum genuerat, heterouſius, hoc eſt, alterius ab eo ſubſtantiæ. Poteſtatem præterea accepit, aut potius omnes etiam per eum [6] acceperunt, non

1. *in hoc*) Pro ἐτίμησεν τούτῳ, lego ἐτίμησεν ἐν τούτῳ.

2. *ſuperabunt*) Lego, περιγίνονται.

3. *Baptizantes*) Matth. XXVIII. 19.

4. *formula*) Eos reſpicit, qui Deo gloriam dicebant his, aut ſimilibus verbis: *Gloria Patri per Filium in Spiritu Sancto*.

5. *vera*) Pro ἀληθεύσας, lego ἀληθεύσας.

6. *per eum ... id enim &c.*) Ex iis, quæ hic docemur, illud Chriſti ad Apoſtolos, *Quodcumque ſolveritis*, & reliqua, ita accipiendum eſt, ut per Petrum Apoſtoli, i. e. per Papam Epiſcopi, a Chriſto auctoritatem illam omnem acceperint: nec *incertum eſt* Didymo, *an ulium, præter ſe ipſum, Petram Chriſtus ſignificaverit* Matth. XVI. 18. Parum quidem hæc Juſtino Febronio, cujus nuper opus a Romanæ Eccleſiæ inimicis eum plauſu exceptum fuit, probari novi. Sed quid perſonatum, ac proinde nullius auctoritatis Scriptorem moremur, qui, cum ſe catholicum nominet, Tridentinam tamen Synodum quaſi ex monumentis, quorum needum falſitas detecta foret (ex ea ſcilicet Decretalium collectione, de qua jam Cuſanus ſcripſerat: *illas Anacleti epiſtolas apocryphas credo*) nonnulla docentem carpit pag. 60, & 586; Qui Sanctos priſcorum ſeculorum Pontifices Victorem I, Stephanum I, Innocentium I, Bonifacium I, Cæleſtinum I, Leonem Magnum, Gelaſium I, Gregorium Magnum quaſi ea, quam a Chriſto acceperant, poteſtate non contentos traducit pag. 648, & alibi; Qui ſacroſancti, ac generalis Concilii Florentini auctoritatem tacite imminuere nititur pag. 388; Qui Hieronymi, Auguſtini, aliorumque Patrum locutiones ſibi minus arridentes, *ampullatas* vocat pag. 191; Qui S. Gelaſium, cujus verba ſe premi ſentit, primum quidem in ſuam ſententiam trahere conatur, tum vero Lutherana licentia (*nos enim Catholici talem conſuetudinem non habemus, neque Eccleſia Dei*) aperte refellit pag. 346; Qui S. quoque Innocentium I. audacter impugnat pag. 279; Qui S. Theodori Studitæ verba, quibus Romanus Pontifex ἀρχιποίμην τῆς ὑπ' οὐρανὸν ἐκκλησίας, ſive, ut ea citat Benedictus XIV, *univerſæ, quæ ſub cælo eſt, Eccleſiæ princeps Moderator, & Paſtor* dicitur, quaſi Romani *Curialiſtæ* effatum proponit, ac ea Benedicto XIV ſubdole, atque infideliter tribuit pag. 214; Qui generalium Conciliorum, Lateranenſis ſub Innocentio III, ac Tridentini, Romanam Eccleſiam omnium Eccleſiarum, & cunctorum Fidelium matrem, & magiſtram nuncupantium auctoritatem parvi facit pag. 277; Qui univerſalem Primatum Romano Pontifici in Petro, ut definivit Synodus Florentina, a Chriſto collatum, ipſi æternæ Urbis Epiſcopo ab Eccleſia adimi, & alteri alterius Sedis Antiſtiti tribui poſſe aſſeverat, ſuæque ſententiæ Benedictum XIV *ſingulariter tuſſi* fingit pag. 103; Qui hanc ipſam opinionem, quaſi omnes Sancti Patres, aut unus ſaltem eam tradiderit, *in ſe veriſſimam* definit pag. 103, & eamdem defendi ait pag. 98. cum a Scoto *in IV. diſt.* 24, ubi tamen nihil tale legitur; tum a Bannesio *in II. quæſt.* 1. *art.* 10, qui in eo articulo pag. 188. illam rejicit; tum a Cuſano *de Concordantia Catholica lib. II. cap.* 33, tametſi in eo Capite ne verbum quidem hac de re habeatur (fateor

πταίουσιν ἀλλὰ δέχεσθαι μετανοῦντας. οὐδεὶς γὰρ ἀναμάρτητος· εἰ μὴ ὁ ταύτην ἐπιτρέψας τῷ πέτρῳ τὴν αὐθεντείαν· τοῦτο γάρ ἐστιν· ὃ ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. ἔῤῥιψεν ἐκ τότε τὴν ναυάτου ϗ σαββατίου ἀπανθρωπίαν. τοῖς προκειμένοις δὲ αὖ ἕπεται καὶ παῦλος γαλάταις γράφων· ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου ἀποκαλύψαι τὸν ὑὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί. καὶ κολασσαεῦσιν· εὐχαριστοῦντες τῷ πατρὶ τῷ ἱκανώσαντι ἡμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτί· ὃς ἐῤῥύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους ϗ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ ὑοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ· ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπο-

non rejiciendi Lapſos, ſed recipiendi eos, ſi reſipiſcant; cum nemo ſit peccati expers, niſi is, qui hanc Petro conceſſit auctoritatem: id enim ſignificat illud: *Quodcumque ſolveritis ſuper terram, erit ſolutum in cælis*. Repudiavit ex illo tempore Novati[1], & Sabbatii[2] inhumanitatem. Iis vero, quæ ante allata ſunt, conſentanea ſcribit etiam Paulus ad Galatas[3]: *Cum autem placuit Deo, qui me ſegregavit ex utero matris meæ, ut revelaret Filium ſuum in me*. Et ad Coloſſenſes[4]: *Gratias agentes Patri, qui idoneos nos fecit in partem ſortis Sanctarum in lumine; qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & tranſtulit in regnum Filii dilectionis ſuæ: in quo habemus*

---

tamen, ne parum ſincere agere videar, doctiſſimum illum Canonicum Regularem, ac poſtea Sanctæ Romanæ Eccleſiæ Cardinalem, Baſileenſis tamen Concilii tunc fautorem, hæc alibi ſcripſiſſe: *Si per poſſibile Trevirenſis Archiepiſcopus per Eccleſiam congregatam pro præſide & capite eligeretur, ille proprie plus ſucceſſor S. Petri in principatu foret, quam Romanus Epiſcopus*); tum demum a Cardubenſi *lib. iv. quæſt.* 1, quamvis ex propria ſententia non loquatur Cordubenſis, ut colligitur ex pag. 225, & 239; Qui Eccleſiæ univerſalis in Concilio non congregatæ *infallibilitatem* non agnoſcit pag. 413, & ſeqq; Qui temporariam a Romani Epiſcopi obedientia ſubtractionem (audite qui nondum ſchiſmatici eſtis, ut eſſe diſcatis) Nationalibus Synodis, atque adeo Catholicis Europæ Regibus maligne inſinuat pag. 712, & 714, ſi decretis a Febronio propoſitis, atque in Synodo condendis ſe ſe opponat, ut recte animadvertit doctus ille Canonicus Regularis, qui ſub Juſtiniani Frobenii nomine latet; Qui demum, ut alia prætercam, etſi Edmundi Richerii doctrinam, ac Pauli Sarpii, quos *oſores Papatus* vocat, & quorum *doctores Lutherum, Calvinumque* fuiſſe affirmat pag. 777, ſibi non probari dicat, novis tamen eam additamentis ampliare non veretur: atque hanc præclarorum inventorum congeriem Clementi XIII. potiſſimum inſcribere non erubuit; itaque in omnium Chriſtianorum *Patrem ac Doctorem*, cujus Pedes Maximi Reges aut coram aliquando (quod noſtra ætate Auguſtus ac Sereniſſimus Carolus III. Borbonius fecit) aut per Legatos, vel per epiſtolas quotannis exoſculantur, inſultare non dubitavit. Quumque a ſucceſſore ac hærede poteſtatis illius Apoſtoli, *cujus terrena judicia* (ut cum S. Hilario loquar) *judicia cæleſtia ſunt*, Apoſtolico Brevi anno 1764 ſe reprehenſum, ſuumque opus damnatum audiiſſet, non modo non reſipuit, ſed iterum illud inſequenti anno, dum hæc ad prælum mitterem, auctius evulgare auſus eſt, inſcriptis primo folio, quaſi vexillo cuidam, S. Joannis Chryſoſtomi, ethnicam conſuetudinem inſectantis, verbis, ex quinquageſima duodecimi tomi pagina petitis: *Melius eſt, ut vos me ſuſpicemini audacem, ſævum, & arrogantem, quam ut vos faciatis ea, quæ Deo non placent*: etſi eadem in paginis legiſſet hæc alia: *Ut bonum eſt non peccare, ita eſt utile ferre reprehenſionem ... Si peccaverimus, feramus reprehenſionem. Ὦ πάντων αἰ- [illegible] ἔχειν φρονῶν*. *Omne malum* (inquit Tertullianus in Apologetico) *aut timore, aut pudore natura perfudit*. Febronius timorem prodit, dum latere geſtit: faxit Deus, ut ſalutari etiam pudore perfundatur. Sed ad lineas rurſus, & in gradum: ſatis enim vagati ſumus. Vide Notas meas ad ſegm. 56. *b*.

1. *Novati*) Novatus, & Novatianus presbyteri, ille Carthaginenſis Eccleſiæ, hic Romanæ, cujus etiam primus Antipapa fuit, nemini ignoti ſunt. Ac Novatianum quidem, Adamitarum, ac Montaniſtarum errorem renovando, Lapſis pœnitentiam denegaſſe conſentiunt omnes: Novatianos vero non a Novato, ſed a Novatiano denominatos eſſe monent paſſim viri eruditi. Monent præterea ſæpe a Græcis Patribus pro Novatiano Novatum perperam nominari, ab Euſebio, exempli gratia, ab ejus Interprete Rufino, a Socrate lib. 4 cap. 28, & ab aliis, qui dum *Novatum cum Novatiano confundunt* (ait Couſtantius pag. 239) *Novatum hæreſiarcham, & Catharorum principem falſo faciunt... Novatus enim factionis Feliciſſimi presbyteris adhærebat, qui Lapſis... ſtatim pacem, & communionem dari volebant*. Hæc ſi ita ſe habeat, Didymum quoque deceptum fuiſſe putandum erit, ac pro Novatiano Novatum nominaſſe: nec enim dubitandum videtur, quin Novatianæ ſectæ auctorem reſpiciat. Verum ſi una cum aliis Scriptoribus Græcis in errorem inductus eſt Didymus, errarunt etiam Auguſtinus, ac Hieronymus. Ille enim in libro de hæreſibus hæreſi 38. hæc ſcripſit: *Cathari.... pœnitentiam denegant, Novatum ſectantes hæreticum; unde etiam Novatiani appellantur*. Hieronymus vero in Ep. 77. ad Oceanum: *Non eſt loci hujus* (inquit) *ut pœnitentiam prædicem, & quaſi contra Montanum, Novatumque ſcribens, dicam*, &c. Quid plura? Cyprianus ipſe in Ep. 49. ad Cornelium de Novato ſic loquitur: *Damnare nunc audet ſacrificantium manus, cum ſit ipſe nocentior*: Quæ Novatu exprobrari non potuiſſent, ſi in ea tunc opinione manſiſſet, ut Lapſis pacem continuo dandam vellet. Quin imo univerſus orbis quodammodo deceptus videretur, quod Catharos non Novatianiſtas, aut Novatianenſes vocaverit, ut alicubi eos appellat Cyprianus, ſed Novatianos. At enim Novatus Feliciſſimi ſchiſmati adhæſit. Fateor. Verum Novato ipſo inſtigante, ac favente, Novatiani quoque ſchiſma conflatum eſt. Sed quis jure ab inſanientibus poſtulet, ut cum ratione inſaniant?

2. *Sabbatii*) Ex eo quod Sabbatii, ex Judæo Chriſtiani, Novatianæque ſectæ addicti meminerit Didymus, libros hoſce ab eo poſtremis vitæ annis editos fuiſſe colligo, Magno Theodoſio Imperatore. Sed hæc alias.

3. *Cum autem*) Galat. I. 15, & 16. Nonnulla omittit poſt voculam μου.

4. *Gratias*) Coloſſ. I. 12, 13, & 14. Poſt, ἀπολύτρωσιν, pauca prætermittit.

ἀπολύτρωσιν τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν. κ̀ κορινθίοις· πιστὸς ὁ θεὸς δι' ὖ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τῦ ὑῦ αὐτῦ ἰησῦ χριστῦ τῦ κυρίυ ἡμῶν. κ̀ ἐφεσίοις· κ̀ ἐλθὼν εὐηγγελίσατο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν κ̀ εἰρήνην τοῖς ἐγγύς· ὅτι δι' αὐτῦ ἔχομεν τὴν προσαγωγὴν οἱ ἀμφότεροι ἐν ἑνὶ πνεύματι πρὸς τὸν πατέρα.

42.b. bemus redemptionem, remiſſionem peccatorum. Et ad Corinthios [1]: *Fidelis Deus, per quem vocati eſtis in communionem Filii ejus Jeſu Chriſti Domini noſtri*. Et ad Epheſios [2]: *Et veniens euangelizavit pacem vobis, qui longe fuiſtis, & pacem iis, qui prope: quoniam per ipſum habemus acceſſum ambo in uno Spiritu ad Patrem*.

ΛΑ

Περὶ τῦ μὴ εἶναι τέλος τῆς βασιλείας τῦ μονογενῦς.

ΚΑὶ ὥστε αἱρετικὺς λέγοντας ὅτι μετὰ τὴν. γενικὴν ἀνάστασιν ὁ ὑὸς παραδιδόναι μέλλει τὴν βασιλείαν τῷ πατρὶ καταισχύνεσθαι· κηρύττυσι τὸ κράτος τῦ ὑῦ εἶναι ἀτελεύτητον ὑτωσεί. γαβριὴλ μὲν παρὰ λυκᾷ εὐαγγελιζόμενος τὴν θεοτόκον· κ̀ δώσει φησὶν αὐτῷ κύριος ὁ θεὸς τὸν θρόνον δαυὶδ τῦ πατρὸς αὐτῦ· κ̀ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον ἰσραὴλ εἰς τὺς αἰῶνας· καὶ τῆς βασιλείας αὐτῦ ὐκ ἔσται

CAPUT XXXI.

De iis locis, in quibus dicitur, nullum eſſe finem regno Unigeniti.

ATque ut hæretici [3], qui Filium poſt generalem reſurrectionem regnum Patri ajunt eſſe traditurum, erubeſcant, Filii imperium perpetuum fore prædicant Scripturæ. Gabriel quidem apud Lucam Deiparæ [4] annuncians [5], *Et dabit*, inquit, *illi Dominus Deus ſedem David patris ejus, & regnabit in domo Iſrael in ſecula, & regni ejus non erit finis*. Ac veriſſime id quidem

1. *Fidelis*) I. ad Cor. I. 9.

2. *Et veniens*) Epheſ. II. 17, & 18. Vocem, εἰρήνην, ſemel tantum habet Græca Editio. Sed Vulgatus Interpres legit ut Didymus.

3. *hæretici*) Perverſam hanc doctrinam refellit rurſus lib. 3. cap. 20. Æternum autem non fore Chriſti regnum cum Eunomiani affirmarunt, tum Marcellus Ancyranus: illi quidem obiter potius, ut videtur, & occaſione capta ex xv. capite primæ ad Corinthios perperam accepto: Marcellus vero ex profeſſo, ut ita dicam, niſi mea me fallit opinio. Utroſque igitur reſpicere Didymus potuit. Ac primum quidem quod ad Eunomianos ſpectat, id eos affirmaſſe teſtatur Gregorius Nazianzenus oratione xxxv, ac eos tacite fortaſſe indicant Sardicenſes Patres, cum in Epiſtola Encyclica, etſi Marcellum ab eo errore alienum affirment, ſic tamen loquuntur: *Illud etiam credimus, hunc ſemper ſine ullo principio ac fine cum Patre regnare, & regnum ejus nec tempus habere, quo definiatur, nec umquam deſinere*. Quod vero Marcellus quoque regni Chriſti finem fore dixerit, extra omnem controverſiam poſitum eſſe arbitror: ut Petavius ipſe, doctiſſimus ille vir, qui multa pro Marcello, multa contra Marcellum, de cujus recta fide dubius eſt, attulit, id aperte fateatur. Quum itaque is & a Julio Pontifice, ad quem appellavit, abſolutus ſit, & a Sardicenſi Concilio receptus, & ab Athanaſio, diu ſaltem, ut Catholicus habitus, idcirco nihil aliud ſupereſt, quam ut putemus aut eum coram Sardicenſibus Patribus ad Catholicum aliquem ſenſum traxiſſe, quæ bona fide ſcripſerat, aut hæreticum quidem reipſa fuiſſe, ſed verſipellem adeo, ut Catholicis imponeret: quod multo mihi probabilius videtur, ne dicam certius. Eum enim ut purum ac putum hæreticum aperte traducunt non modo Cyrillus Jeroſolymitanus catech. xv, Hilarius in libro ad Conſtantium, Hieronymus in libro de Scriptoribus Eccleſiaſticis, Baſilius Magnus epiſt. 69, & 264, Joannes Chryſoſtomus, Theodoretus, Gennadius, Marius Victorinus, verum etiam Secunda Synodus Oecumenica, idque poſt Julii obitum, & in ipſo primo canone, ubi legimus: ἀναθεματισθῆναι πᾶσαν αἵρεσιν, καὶ ἰδικῶς τὴν τῶν Εὐνομιανῶν .... καὶ τὴν τῶν Σαβελλιανῶν, Μαρκελλιανῶν κ. τ. λ., ideſt: *Anathematizari omnem hæreſim, ac ſpeciatim hæreſim Eunomianorum ... Sabellianorum, Marcellianorum*, & reliqua. Quin etiam ad profligandam Marcelli hæreſim Concilium illud Symbolo Nicæno hæc verba adjeciſſe, *cujus regni non erit finis*, aliqui opinantur.

4 *Deiparæ*) Cum in fragmentis hujus operis in Epiſtola ad Archinium Præſulem a me allatis vox iſta occurreret, dubitavit nonnemo, an opus ipſum tantæ eſſet vetuſtatis, quantam ei tunc ipſe tribueram, quod dictionem illam ante Neſtorii tempora uſitatam non fuiſſe diceret. At res non ita ſe habet: nam ante Didymum eo vocabulo uſus fuerat Alexander Alexandrinus in Epiſtola ad Alexandrum Byzantinum anno 321. ſcripta, Gregorius Nazianzenus in Epiſt. 1. ad Cledonium, Cyrillus catecheſi 10. num. 19, ac Euſebius Cæſarienſis. Quin magiſter ipſe Neſtorii Theodorus Mopſueſtenus eam omnino non reſpuit. *Cum igitur interrogant* (ait ille apud Leontium Byzantinum lib. 3. contra Neſt., & Eutych.) *an ſit Maria* ἀνθρωποτόκος, *ἢ θεοτόκος*, i. e. *hominipara*, *an Deipara*, *dicatur a nobis utrumque*, &c. Julianus vero Apoſtata apud Cyrillum Alexandrinum lib. 8. pag. 262. ita Chriſtianos alloquitur: *Vos Mariam* θεοτόκον, i. e., *Deiparam vocare non ceſſatis*. Merito itaque Cyrillus ipſe tom. V. pag. 706. Neſtorium illam vocem rejicientem ex eo redarguit, quod Patrum traditioni contradicat; & Anonymus Synodicarum Epiſtolarum collector, qui ſexto ſeculo floruit, atque a Chriſtiano Lupo editus eſt, id ipſum in Animadverſionibus ad epiſtolam 198. confirmat his verbis: *Cur ergo ipſi novitatis inventores, noſtros Patres accuſant, dum longe antiquiores ab Epheſino, ſed & alii ab ipſo quoque Nicæno Concilio magiſtri clariſſimi, vere ac proprie, ideſt ſummi ac ſempiterni Dei Genitricem Beatam Virginem ... dicant?*

5. *Et dabit*) Luc. I. 32, & 33. Biblia pro, *Iſrael*, habent, *Jacob*. Eodem tamen utrumque recidit.

ἔσται τέλος, καὶ μάλα ἀληθῶς· εἰ γὰρ ἀποκαθίστησιν· ἐν ποίᾳ αὐτοῦ βασιλείᾳ καὶ πότε συμβασιλεύσομεν αὐτῷ; παῦλος δὲ γράφων πρὸς ἐφεσίους μέν· πᾶς πόρνος ἢ ἀκάθαρτος ἢ πλιονέκτης ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης· οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ χριστοῦ καὶ θεοῦ. πάντως δὲ λέγει τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν. πότε οὖν λοιπὸν κατ' ἐκείνους παραδίδωσι τὴν βασιλείαν; πρὸς δὲ τιμόθεον ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ· διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καὶ χριστοῦ ἰησοῦ τοῦ μέλλοντος κρίνειν ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ κήρυξον τὸν λόγον. σαφὲς δὲ ὅτι βασιλείαν λέγει ἣν ἔχει ἀδιαίρετον καὶ ἀδιάδοχον μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος νῦν τε καὶ εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα. πρὸς δὲ ἑβραίους· καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει· ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα· πρὸς δὲ τὸν υἱόν· ὁ θρόνος σου ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. δαυὶδ δὲ ἐν μδ ψαλμῷ· ὁ θρόνος σου ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀδικίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέν σε θεὲ ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. ἄθρει καὶ αὖθις τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ἀπέραντον καὶ τὴν θεότητα ἄναρχον. διὰ δὲ τὴν ἄρρητον αὐτοῦ ἐνανθρώπησιν ἐπήγαγεν τὸ ὁ θεός σου. καὶ ἐν ρμδ· ἡ βασιλεία σου βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων· καὶ ἡ δεσποτεία σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ. καὶ ἐν τῷ ι ψαλμῷ· βασιλεύσει κύριος εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. καὶ πέτρος δὲ ὁ υἱὸς τὰς κλεῖς ὡς κύριος

dem dicitur: Si enim regnum ipſe reſtituit [1], in quo nam ejus regno, & quandonam ſimul cum illo regnabimus? Paulus vero ad Epheſios ſcribens [2]: *Omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, qui eſt idolorum ſervus, non habet hæreditatem in regno Chriſti, & Dei*. De regno autem ſine dubio loquitur, quod erit poſt reſurrectionem [3]. Quodnam ergo tempus illud eſt, quo regnum, eorum judicio, deinceps tradet? Ad Timotheum vero in ſecunda epiſtola [4]: *Teſtar coram Deo, & Chriſto Jeſu, qui judicaturus eſt vivos, & mortuos, & adventum* [5] *ipſius, & regnum ejus, prædica Verbum*. Manifeſtum porro eſt, Paulum de regno loqui, quod indiviſum, ac perpetuum una cum Patre, & Spiritu Sancto & nunc, & in futuro ſeculo habet Filius. Ad Hebræos autem [6]: *Et ad Angelos quidem dicit: Qui facit Angelos ſuos Spiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis. Ad Filium autem: Thronus tuus, Deus, in ſeculum ſeculi*. Ac David in xliv. Pſalmo [7]: *Thronus tuus, Deus, in ſeculum ſeculi; virga rectitudinis virga regni tui: dilexiſti juſtitiam, & odiſti injuſtitiam: propterea unxit te, a Deus, Deus tuus olea lætitiæ præ participibus*, ſeu *conſortibus tuis*. Obſerva, hic rurſus regnum ejus infinitum dici, & deitatem ipſius ſempiternam. Illa vero verba, *Deus tuus*, propter ineffabilem ejus Incarnationem addita ſunt. Et in cxliv. [8]: *Regnum tuum regnum omnium ſeculorum, & dominatio tua in omni generatione, & generatione*. Et in x. Pſalmo [9]: *Regnabit Dominus in ſeculum ſeculi*. Petro [10] autem Filius claves regni dedit

1. *reſtituit*) Hoc Ipſum verbum adhibebant Eunomiani, ut colligo ex Nazianzeno, eorum opinionem, ſeu potius objectionem, oratione 35. exponere. *Oportet* (inquit ipſe ex illorum ſententia) *illum regnare .... uſque ad tempora τῆς καταστάσεως*, i. e. *reſtitutionis*.

2. *Omnis*) Epheſ. V. 5.

3. *poſt reſurrectionem*) Nimirum tunc dumtaxat & *omnes* Sancti cum Chriſto regnabunt, & *eo modo* in cælis erunt, quo ibi nunc Chriſtus eſt, animabus nempe cum corpore conjunctis, poſt acceptam myſticam utramque ſtolam. Vide tamen ſegm. 119. *a*, & 206. *b*.

4. *Teſtor*) 2. ad Tim. IV. 1, & 2. Græca Editio habet: θ. κ. τοῦ κυρίου ἰ. χ. ideſt, *Deo*, *& Domino J.C.* At vocem, *Domino*, ne Vulg. quidem Int. legit.

5. *& adventum*) Græca Editio: *κατὰ τὴν* &c. id eſt, *juxta adventum ipſius*. At Vulg. Interpres videtur legiſſe ut Didymus; vertit enim; *teſtificor... per adventum ipſius*.

6. *Et ad*) Hebr. I. 7, & 8.

7. *Thronus*) Sive, *Sedes*. Pſ. xliv. verſ. 8, & 9. (ſeu 7, & 8). Græca Editio pro, *αἰῶνα*, habet, *αἰῶνας*, & pro, Θεέ, habet ὁ Θεός.

8. *Regnum*) Pſ. 144. verſ. 13.

9. *in X. Pſalmo*) Cum Pſalmorum numeri in Græca Editione a numeris diſcrepent, quos Hebraicum exemplar habet, imo ex hoc ipſo, quem Didymus citat, Pſalmo diſcrepantia exordiatur (Pſalmus enim, qui Græcis eſt nonus, in duos ab Hebræis ſecatur, quorum alter nonus ab illis dicitur, alter decimus); Theologus noſter græcæ Editionis numeros ſequi conſuevit. Sed hoc in loco Hebræorum numero, qua de cauſa neſcio, utitur. Nimirum io Pſalmo, qui Hebræis eſt decimus, verſ. 16 (apud Græcos 40.) Græca Editio habet: *Κύριος βασιλεὺς εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος*, i. e. *Dominus rex in ſeculum, & in ſeculum ſeculi*. Pro, *βασιλεὺς*, ſeu *rex*, Didymus, & Vulg. Int. legerunt, *βασιλεύσει*, i. e. *regnabit*. At Complutenſis Editio, ac Francofurtenſis, quas ego ſolas nunc inſpicio, habent *βασιλεὺς*, quin ulla in margine adnotetur lectionis varietas. Marcus Marinus tamen ad hunc locum ſcribit: *Græci utramque lectionem agnoſcunt, nam quidam habent βασιλεὺς, quidam vero βασιλεύσει*.

10. *Petro*) Pro, *πέτρος*, lego, *πέτρῳ*. Hujuſmodi vero mutationem literæ ω in ος, alias vidimus.

κύριος δέδωκεν τῆς βασιλείας· οὐ τοῦ νῦν αἰῶνος οὔπω γὰρ τυγχάνομεν αὐτῆς· ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος ἐν ᾧ καὶ παραδιδόναι αὐτὸν τεκμαίρονται αἱρετικοί· ἐπὶ τὸ εἰσδεχθῆναι μὲν τοὺς ἄναρχον αὐτοῦ καὶ ἀπέραντον τὴν βασιλείαν εἶναι πιστεύοντας· ἀπωσθῆναι δὲ ὡς μικρῷ πρόσθεν εἴρηται τοὺς μὴ κράζοντας κατὰ τὸν ναθαναήλ· σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν χριστιανῶν. καὶ τὴν προφητείαν δὲ ἡσαΐου τὴν λέγουσαν· τὸν βασιλέα κύριον σαβαὼθ ἴδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου· παῦλος μὲν τῷ πνεύματι τοῦ θεοῦ ἀνέθηκεν· ἰωάννης δὲ τῷ μονογενεῖ ὡς προείρηται διὰ τὸ ἐπίκοινον τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀδιαδόχου μιᾶς βασιλείας. πῶς γὰρ καὶ ἐγχωρεῖ τὸν μὲν ἄρχειν τὸν δὲ ὡς ἐν ἀνθρώποις σχολαῖον εἶναι ὅτ' ἂν ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ καὶ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ μένει· καὶ ὁπότε τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ μένει παρὰ τῷ υἱῷ θεϊκῶς;

dit ut Dominus (non regni quidem hujus ſeculi, nondum enim illo potimur; ſed futuri: in quo etiam ſeculo Filium illud *traditurum* eſſe conjiciunt Hæretici) ut qui æternum quidem, & finem non habiturum illius regnum eſſe credunt, hi recipiantur; qui vero cum Nathanaele non clamant[1], *Tu es Filius Dei, tu es Rex Chriſtianorum*, ii rejiciantur, ut paulo ante dictum eſt[2]. Ac verba illa Iſaiæ prophetæ[3], *Regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis*, Paulus quidem Spiritui Dei attribuit, Joannes autem Unigenito, ut antea dictum fuit; ob Deitatis nempe, & unius perpetui regni[4] communionem. Quomodo enim fieri poteſt, ut unus quidem regnet, alius vero, ſicut inter homines fit, in otio degat, cum Pater in Filio, & Filius in Patre maneat, & Spiritus a Patre procedat, ac maneat apud Filium[5] divino modo?

ΛΒ

40.b.

CAPUT XXXII.

Περὶ δοξολογίας αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ.

De gloria ipſi Dei Filio reddita.

Τοιγαροῦν καὶ περὶ τῆς δόξης αὐτοῦ θεία οἷα καὶ αὖθις μαρτυροῦσιν οἱ ἅγιοι· ὧν φησιν ὁ κόσμος οὐκ ἦν ἄξιος· διδάσκοντες ἡμᾶς τοὺς χάριτι ἐπὶ τῆς γῆς κληθέντας υἱοὺς τὸν ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς μονογενῆ υἱὸν ἐν ἴσῃ καθάπερ αὐτὸν δοξάζειν δόξῃ καὶ ἀποβλέπειν εἰς τὴν δόξαν ἣν εἶχεν πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ τῷ πατρὶ τῷ μὴ φθονοῦντι τῷ ἀγαπητῷ· βασκανίας γὰρ καὶ παντὸς πάθους τὸ θεῖον ἐλεύθερον. δαυὶδ ἐν οα ψαλμῷ ὃν ὁμολογουμένως περὶ τοῦ χριστοῦ προεφήτευσεν· ἔσται φησὶν τὸ ὄνομα αὐτοῦ εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας· πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ πρὸ τῆς σελήνης γενεὰς γενεῶν· καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς·

Jam vero de gloria quoque ipſius, ac majeſtate vide qualia rurſus teſtentur Sancti, *quorum dignus*, ut ait Scriptura[6], *non erat mundus*. Hi porro nos docent, ab iis, qui in terra per gratiam vocati ſunt filii, illum qui ex Perſona Patris exiſtit Unigenitum Filium æquali, ac ipſum Patrem, gloria glorificari, eamque gloriam ab ipſis reſpici, quam habuit, prius quam mundus eſſet, apud Patrem *Dilecto* ſuo non invidentem: malignitatis enim, & cujuſcumque pravi affectus expers eſt divinitas. David quidem in LXXI. Pſalmo, quem ſine controverſia de Chriſto prophetavit[7], *Erit*, inquit, *nomen ejus benedictum in ſecula: ante ſolem permanet nomen ejus, & ante lunam generationes generationum. Et benedicentur in ipſo*

---

1. *Tu es*) Joann. I. 50, ubi Biblia habent τοῦ Ἰσραήλ, i. e. *Iſraelis*. Didymus vero dedita opera vocem, *Chriſtianorum*, ſubrogat, locum illum ad rem, propoſitumque ſuum accommodans.

2. *dictum eſt*) Segmento 40. *a*.

3. *Regem*) Iſai. VI. 5. Vide ſegm. 24. *b*, ubi affinia ſcribit.

4. *perpetui regni*) Theophilus Alexandrinus in Synodica Epiſtola, quam primus edidit vir Cl. Vallarſius, hæc Origeni verba tribuit pag. 541. tom. 1. Operum Hieronymi: *Chriſti regnum finietur aliquando*. A quo errore quam longe abſit Didymus, patet ex hoc Capite.

5. *m. a. Filium*) De hac, aliiſque hujuſmodi locutionibus Didymi, ſermonem habui in Epiſtola ad Archintum Præſulem. Ceterum hæc ipſa, quam Didymus affert, ratione Origenem poſtmodum refellit Theophilus in prima Paſchali epiſtola anno 401. data, num. 5. pag. 559. *Ubi erit* (inquit) *quod ſemper Filius in Patre, & Pater in Filio eſt, ſi regnum Filii non erit coæternum?*

6. *Scriptura*) Hebr. XI. 38.

7. *Erit*) Pſ. LXXI. a verſ. 17. ad 21. Verba tamen, *Et ante lunam generationes generationum*, ex verſiculo quinto ejuſdem Pſalmi hic translata ſunt. Ibi autem Græca Editio pro γενεάς, i. e. *generationes*, habet, γενεᾶς, quod Vulg. Interpres vertit, *in generatione*. Paulo poſt pro, καὶ εὐλογημένον, Biblia habent, καὶ εὐλογημένον.

γῆς· καὶ πάντα τὰ ἔθνη μακαριοῦσιν αὐτόν· εὐλογητὸς κύριος ὁ θεὸς τοῦ ἰσραὴλ ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος καὶ εὐλογητὸν τὸ ὄνομα τῆς δόξης αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· καὶ πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ· γένοιτο. εὐλογητὸς κύριος ὁ θεὸς ἰσραὴλ εἶπεν· ἀντὶ τοῦ δοξαζόμενος ἢ αἰνούμενος. ὁ γὰρ θεὸς εὐλογεῖται μὲν ὑπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ τοῦτ' ἔστιν δοξάζεται· εὐλογεῖ δὲ αὐτὸς τὰ οἰκεῖα κτίσματα· τοῦτ' ἔστιν ἁγιάζει. ἐπισημαντέον δέ· ὡς καὶ θεὸς ἰσραὴλ ὅ ἐστι θεὸς τῶν πατέρων καθὰ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἀνείρηται. καὶ ἐν πε ψαλμῷ τὸ παντοκρατορικὸν καὶ πανδύναμον τοῦ μονογενοῦς καὶ ὡς ὀφείλει δοξάζεσθαι παριστῶν ψάλλει· πάντα τὰ ἔθνη ὅσα ἐποίησας ἥξουσιν καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου κύριε καὶ δοξάσουσιν τὸ ὄνομά σου ὅτι μέγας εἶ σὺ καὶ ποιῶν θαυμάσια· σὺ εἶ ὁ θεὸς μόνος. καὶ ἐν ιη· οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν θεοῦ. πῶς; τῷ δεικνύναι ἀπὸ τῆς δοθείσης αὐτοῖς μεγαλειότητος καὶ ὡραιότητος ἀνυπέρβλητον καὶ δοξαζόμενον τὸν δημιουργήσαντα ὅς ἐστιν ὁ θεὸς λόγος· τῷ γὰρ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν· καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτῶν. οὔτε οὖν τὴν τῶν ἀψύχων αἰσχύνονται περὶ τῆς δόξης τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος μαρτυρίαν. καὶ ἐν κγ· ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν· καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι· καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. παρακελεύεται τῇ μὲν κάτω κτίσει ἆραι τὰς πύλας ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει αὐτοῦ· τῇ δὲ ἄνω ἐν τῇ ἀναλήψει. καὶ ἐν ρις· αἰνεῖτε τὸν κύριον πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἐπαινεσάτωσαν αὐτὸν πάντες οἱ λαοί. ἡσαΐας δέ· βασιλέα μετὰ δόξης ὄψεσθε. ἰεζεκιὴλ δέ· εὐλογημένη ἡ δόξα κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ. καὶ αὕτη ἡ ὅρασις ὁμοίωμα δόξης κυρίου. εἶτα παῦλος·

pſa omnes tribus terræ, & omnes gentes beatum prædicabunt illum Benedictus Dominus Deus Iſraelis, qui facit mirabilia ſolus, & benedictum nomen gloriæ ejus in ſeculum, & in ſeculum ſeculi. Et implebitur gloria ejus omnis terra. Fiat. Ait autem, *Benedictus Dominus Deus Iſraelis,* hoc eſt, *glorificatus*, aut *laudatus*[1]. Nam Deus benedicitur quidem ab operibus ſuis, id eſt, glorificatur; benedicit autem ipſe proprias creaturas, id eſt, eas ſanctificat. Illud etiam animadvertendum eſt, *Deum Iſraelis*, hoc eſt, Deum patrum, ſicut vocatus eſt Pater ejus, & ipſum hic prædicari. Et in LXXXV. Pſalmo Unigeniti omnipotentiam[2], ac omnimodam quidlibet efficiendi poteſtatem oſtendens, & gloriam ei reddendam eſſe docens, ita pſallit[3]: *Omnes gentes, quaſcumque feciſti, venient, & adorabunt coram te Domine, & glorificabunt nomen tuum, quoniam magnus es tu, & faciens mirabilia: tu es Deus ſolus.* Et in XVIII[4]: *Cæli enarrant gloriam Dei.* 42.a Quomodo autem enarrant? Per amplitudinem, & pulchritudinem, qua donati ſunt, & qua præſtantiſſimum, & gloria dignum eſſe oſtendunt eorum Conditorem, qui eſt Deus Verbum: nam *Verba*[5] *Domini cæli firmati ſunt, & Spiritu oris ejus omnes Virtutes eorum.* Itaque iſti ne illud quidem teſtimonium erubeſcunt, quod de Filii, & Spiritus Sancti gloria res inanimatæ[6] reddunt. Et in XXIII[7]: *Attollite portas Principes veſtras, & elevamini portæ æternæ, & introibit Rex gloriæ.* Quibus in verbis terrenæ quidem creaturæ præcipit, ut attollat portas in ejus Incarnatione; cæleſti autem, in ejus Aſſumptione[8]. Et in CXVI[9]: *Laudate Dominum omnes gentes, & laudent eum omnes populi.* Iſaias vero[10]: *Regem cum gloria videbitis.* Ezechiel autem[11]: *Benedicta gloria Domini ex loco ſua.* Et[12]: *Hæc viſio ſimilitudo gloriæ Domini.* Deinde Paulus:

N

1. *laudatus*) Hoc ſenſu a profanis quoque Scriptoribus accipitur verbum εὐλογεῖν, ſeu *benedicere*.

2. *omnipotentiam*) Pro, παγκρατορικὸν, Clemens in quinto Stromatum, ac Didymus ſuperius dixit παντοκρατορικὸν.

3. *Omnes*) Pſ. LXXXV. verſ. 8, & 9. Biblia habent, θεὸς, ſine articulo.

4. *Cæli*) Pſ. XVIII. verſ. 1.

5. *Verbo*) Pſ. XXXII. verſ. 6. Vide Not. 6. pag. 7. Tertullianus quoque legit ut Didymus; nam in libro adverſus Praxeam cap. 7. ita hunc verſiculum affert: *Sermone ejus cæli confirmati ſunt, & Spiritu ejus omnes Vires eorum.* Et cap. 19: *Sermone ejus cæli formati ſunt, & Spiritu oris ejus omnes Virtutes eorum.* Ita legit Theodoretus quoque pag. 578. Catenæ in Pſalmos. Sed alii Patres ferme omnes legunt: *omnis Virtus eorum.*

6. *res inanimatæ*) Confer hæc cum ſegmm. 51. a, 59. a, 78. b, 79. a, & 87. a.

7. *Attollite*) Pſ. XXIII. verſ. 7, & 9.

8. *Aſſumptione*) Chriſti *Aſcenſio* a Græcis vocatur *Aſſumptio*.

9. *Laudate*) Pſ. CXVI. verſ. 1. Biblia habent, ἐπαινέσατε, pro, καὶ ἐπαινεσάτωσαν.

10. *Regem*) Iſai. XXXIII. 17. Vulgatus Interpres aliter.

11. *Benedicta*) Ezech. III. 12.

12. *Hæc*) Ezech. II. 1. Biblia habent, ὁμοιώματος, i. e. *ſimilitudinis*, pro, ὁμοίωμα.

Digitized by Google

λος· φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν· καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου. καὶ πάλιν ῥωμαίοις· διὸ παρέδωκεν αὐτοὺς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς· οἵτινες μετήλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει· καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα ὅς ἐστιν εὐλογημένος εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν. τίς δὲ ὁ πάντων δημιουργὸς ὃν εἶναι λέγει εὐλογητὸν εἰς τοὺς αἰῶνας· εἰ μὴ ὁ μονογενής; τίνες δὲ οἱ ἀλλάξαντες τὴν δόξαν αὐτοῦ; οἱ λέγοντες δόξα πατρὶ δι' υἱοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι· οἱ καὶ κτίσμα αὐτὸν εἶναι καὶ οὐδὲ βασιλέα αἰώνιον δοξάζοντες. εἶτα τοῖς αὐτοῖς φησίν· εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους· διότι γνόντες θεὸν οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξασαν ἢ ηὐχαρίστησαν· ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν· καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. ποῖος δὲ ὁ γνω- 42.b. σθεὶς θεὸς καὶ μὴ ἐπιγνωσθεὶς παρὰ αἱρετικῶν καὶ ἰουδαίων καὶ ἑλλήνων· εἰ μὴ ὁ ἐπιφανεὶς σαρκὶ θεὸς λόγος; καὶ κορινθίοις δὲ ἐν τοῖς πρώτοις γράμμασι κύριον δόξης κατὰ φύσιν εἶναι δεικνὺς αὐτὸν· ἐπιστέλλει οὕτως· εἰ γὰρ ᾔδεισαν· οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. καὶ ἑτέρωθι· ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι ἰησοῦ χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ· καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι κύριος ἰησοῦς χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός. ἀντὶ τοῦ ἐν αὐτῇ τῇ πατρικῇ δόξῃ ὑπάρχει. καὶ ἔτι· τὸν γὰρ ἠλαττωμένον βλέπομεν ἰησοῦν διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον. ὑστεροπρώτως εἴρηται· φησὶν γὰρ τὸν δοκοῦντα τισὶν διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου ἠλαττῶσθαι ἰησοῦν βλέπομεν δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον. ἀλλὰ καὶ δόξαν αὐτὸν

lus[1]: *Dicentes ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt, & mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei, in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis.* Et rurſus ad Romanos[2]: *Propter quod tradidit illos in deſideria cordium eorum, in immunditiam, ut ignominia afficiant corpora ſua in ſemetipſis: qui commutaverunt gloriam[3] Dei in mendacium, & coluerunt, & ſervierunt creaturæ potius, quam Creatori, qui eſt benedictus in ſecula. Amen.* Quis nam vero eſt rerum omnium Conditor, quem ait eſſe benedictum in ſecula, niſi Unigenitus? Qui nam autem ii, qui mutaverunt gloriam ejus? Qui dicunt, *Gloria Patri per Filium in Sancto Spiritu*, quique Filium opinantur eſſe creaturam, ac ne regem quidem æternum exſiſtere. Ad eoſdem præterea ſcribens ait[4]: *Ita ut ſint inexcuſabiles: quia cum cognoviſſent Deum, non ſicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; ſed evanuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum.* Qualis nam vero eſt Deus ille, qui ab Hæreticis, & Judæis, & Græcis *cognitus* eſt, ſed non agnitus, niſi ille, qui in carne manifeſtatus eſt, Deus Verbum? Ad Corinthios vero etiam primam ſcribens epiſtolam *Dominum gloriæ* natura ipſum eſſe oſtendit, cum ait[5]: *Si enim cognoviſſent, Dominum gloriæ non crucifixiſſent.* Et alibi[6]: *Ut in nomine Jeſu Chriſti omne genu flectatur: & omnis lingua confitebitur, quod Dominus Jeſus Chriſtus in gloria Dei Patris.* Id eſt: In ipſa Paterna gloria exſiſtit. Scribit inſuper[7]: *Eum enim, qui minoratus eſt, videmus Jeſum, propter paſſionem mortis, gloria, & honore coronatum.* Quod inverſo verborum ordine[8] dictum fuit, per figuram, quæ vocatur *Hyſteron proteron.* Senſus enim eſt hujuſcemodi: Eum, qui aliquibus viſus eſt minorari propter paſſionem mortis, Jeſum videmus gloria, & honore coronatum. Verum *Gloriam*[9] quoque

1. *Dicentes*) Rom. I. 22, & 23.

2. *Propter quod*) Rom. I. 24, & 25. Biblia poſt, αὐτοὺς, addunt, καὶ.

3. *gloriam*) Editio Græca, cui conſentit Translatio Vulgata, habet, τὴν ἀλήθειαν, i. e. *veritatem*. Et paulo poſt, εὐλογητὸς, pro, εὐλογημένος.

4. *Ita ut*) Rom. I. 20, & 21. Edita Biblia: γνόντες τὸν θεόν. Et, εὐχαρίστησαν.

5. *Si enim*) 1. ad Cor. II. 8. Biblia pro ᾔδεισαν, habent, ἔγνωσαν.

6. *Ut in*) Philipp. II. 10, & 11. Nonnulla omittit Didymus intermedia. Biblia non habent vocem, χριστοῦ. Et pro, ἐξομολογήσεται, habent, ἐξομολογήσηται.

7. *Eum*) Hebr. II. 9. Nonnulla omittit Didymus, ac pro, δὲ, legit γάρ.

8. *ordine*) Vocem ὑστεροπρώτως vertere potuiſſem uno vocabulo *præpoſtere*. At cum id in malam quoque partem accipiatur, ab eo cavi.

9. *Gloriam*) Hieronymus quoque in Commentariis in epiſtolam ad Epheſios lib. 1. cap. 1. eodem modo verba illa, *Pater Gloriæ*, accipit. *Pater autem Gloriæ* (inquit) *ita intelligendus, ut quomodo Dominus noſter Jeſus Chriſtus, ipſe eſt Sermo, Sapientia, Veritas ..., ipſe ſit etiam Gloria.* Utrum vero hæc interpretatio ex iis ſit, quas in illis Commentariis ex Didymi Commentariolis in eamdem Epiſtolam ſe decerpſiſſe ait Hieronymus, definire difficile eſt. Illud tantum conſtat Didymum noſtrum etiam in Commentariis in Pſalmos, ad ea Pſalmi lxx. verba, *Ut cantem Gloriam tuam*, hanc ipſam indicaſſe explicationem. Ἡ δόξα (inquit)

τὸν καλεῖ ἅτε φυσικῶς ἀπαύγασμα ὄντα τῆς πατρικῆς δόξης δι' ὧν γράφει· ὁ θεὸς τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ ὁ πατὴρ τῆς δόξης. Θεὸν δὲ εἶπεν τῆς ἀῤῥήτου σαρκώσεως· πατέρα δὲ τῆς ἀνάρχου γεννήσεως. καὶ πάλιν ἰωάννης· ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. καὶ πάλιν παρὰ μάρκῳ μὲν ἀπὸ τοῦ σωτῆρος· ὅτ' ἂν ἔλθῃ ὁ ὑιὸς ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. παριστῶν ὡς ἡ αὐτοῦ δόξα ἰσότιμος τῆς δόξης ἐστὶν τοῦ πατρός. παρὰ δὲ ματθαίῳ· ὅτ' ἂν ἔλθῃ ὁ ὑιὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ. καὶ αὖθις γοῦν ἰωάννης συνιστῶν τὸ ἐν δόξῃ εἶναι αὐτὸν καὶ παρὰ πάντων δόξαν ὀφείλεσθαι αὐτῷ εἶπεν· τοσαῦτα δὲ σημεῖα πεποιηκότος τοῦ ἰησοῦ· οὐκ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν οἱ ἰουδαῖοι· ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ ἡσαΐου· ἀκοῇ ἀκούσετε· καὶ οὐ μὴ συνῆτε. καὶ μεταξὺ ἐπάγει· ταῦτα δὲ εἶπεν· ὅτε ἶδεν τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ ἐλάλησεν περὶ αὐτοῦ. καὶ πέτρος δὲ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ· καθ' ὃ κοινωνεῖτε τοῖς τοῦ χριστοῦ παθήμασιν χαίρετε ἵνα καὶ ἐν τῇ ἀποκαλύψει τῆς δόξης αὐτοῦ χαρῆτε ἀγαλλιώμενοι. ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ· ὡς τὰ πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως αὐτοῦ τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν δεδωρημένης διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς ἰδίᾳ δόξῃ καὶ ἀρετῇ. ἀντὶ τοῦ ἡ δόξα τοῦ μονογενοῦς ἡ τῆς φύσεως ἡ τῶν θαυμάτων ἡ τῆς βασιλείας καὶ αὐτῆς τῆς δοξολογίας ὁμοία ἐστὶν καὶ ἴση τῆς δόξης τοῦ πατρὸς παρ' οὗ φυσικῶς καὶ ἀδιαστάτως γεγέννηται καὶ ὅλα ἐν ἑαυτῷ ἔχει ὡς μονογενής. ὥστε καὶ γενόμενον σάρκα μὴ δὲ μίαν τροπὴν ἢ μείωσιν ὑπομεῖναι. οὕτω καὶ οἱ τρεῖς παῖδες οὐ τῇ βαβυλωνίᾳ φλογὶ ἀλλὰ τῷ περὶ τὸν κτίστην καὶ εὐεργέτην πυρακτώμενοι πόθῳ καὶ οὐ μᾶλλον τὴν περιβάλλουσαν αὐτοὺς κάμινον τῆς ἡτοιμασμένης τοῖς κτιστολάτραις γεέννης προσέχοντες ὑπέβαλλον τῇ κτίσει δοξολογεῖν τὸν φανέντα σὺν αὐτοῖς

que ipſum vocat, utpote eum, qui naturaliter *Splendor* eſt Paternæ *gloriæ*, quum ſcribit [1]: *Deus Domini noſtri Jeſu Chriſti, Pater gloriæ*. Ubi *Deum* quidem ipſius dicit, ratione habita ineffabilis Incarnationis: *Patrem* vero, reſpectu æternæ generationis. Joannes præterea [2], (*Vidimus*, inquit, *gloriam ejus, gloriam quaſi Unigeniti a Patre*), *plenus gratiæ, & veritatis*. Et rurſus apud Marcum quidem ex perſona Salvatoris ſcriptum eſt [3]. *Cum venerit* (*Filius*) *in gloria Patris ſui*. Quæ verba oſtendunt ejus gloriam æqualem eſſe Patris gloriæ. Apud Matthæum vero [4]: *Cum venerit filius hominis in gloria ſua, & omnes Angeli ejus cum eo*. Rurſus porro Joannes oſtendens, ipſum in gloria eſſe, & ab omnibus gloriam ei deberi, ait [5]: *Cum autem tanta ſigna feciſſet Jeſus, non crediderunt in eum Judæi: ut impleretur quod di-*
43 *ctum eſt per Iſaiam: Auribus audietis, & non intelligetis*. Tum ſubdit [6]: *Hæc autem dixit, quando vidit gloriam ejus, & locutus eſt de eo*. Petrus quoque in prima quidem epiſtola [7]: *Quatenus communicatis Chriſti paſſionibus, gaudete, ut & in revelatione gloriæ ejus gaudeatis exſultantes*. In ſecunda vero ait [8]: *Quippe omnia nobis divina virtus ipſius, quæ ad vitam, & pietatem, donavit, per cognitionem ejus, qui vocavit nos propria gloria, & virtute*. Quorum hic ſenſus eſt: Gloria Unigeniti quoad naturam, quoad miracula, quoad dominatum, & quoad ipſam glorificationem ſimilis eſt, & æqualis gloriæ Patris, a quo naturaliter, & continue, atque inſeparabiliter genitus eſt, & omnia in ſe ipſo habet ut Unigenitus: adeo ut factus etiam caro nullam converſionem, aut decrementum paſſus ſit. Sic etiam tres Pueri non Babylonica flamma, ſed deſiderio, quo in creatorem, ac benefactorem ferebantur, incenſi, & præparatam creaturarum adoratoribus gehennam potius, quam fornacem, qua circumdabantur, attendentes, creaturam jubebant glorificare eum, qui in fornace cum ipſis apparuit, de

ἐστὶν ... ὁ μονογενὴς περὶ οὗ γέγραπται· Ὀφθήσεται ἡ δόξα Θεοῦ, i. e. *Gloria Dei eſt ... Unigenitus*, de quo *ſcriptum eſt: Videbitur Gloria Dei*.

1. *Deus*) Epheſ. I. 17.
2. *Vidimus*) Joann. I. 14.
3. *Cum*) Marc. VIII. 38.
4. *Cum v. f.*) Matth. XXV. 31. Vulgatus legit, ut Didymus, omittens vocem, ἅγιοι, i. e. *Sancti*, quam habet Græca Editio. Vox, αὐτοῦ, deeſt utrobique.
5. *Cum autem*) Joann. XII. 37, & 38. Sed Græca Biblia, ac Vulg. Translatio etſi eumdem fere ſenſum habeant, eadem tamen non habent verba. Quin imo verba illa, *Auribus audietis*, & cetera, ex capite Actorum XXVIII. verſ. 26. huc translata ſunt a Didymo.
6. *Hæc autem*) Joann. XII. 41, ubi legitur: *Ταῦτα εἶπεν Ἡσαΐας ὅτε εἶδε*, & reliqua.
7. *Quatenus*) 1. Petr. IV. 13. Didymus legit, καθ' ὃ, Græca Editio: καθὸ. Vulg. Int. *Sed*.
8. *Quoniam*) 2. Petr. I. 3. Vide cap. XXIX. pag. 90. Not. 5.

τοῖς ἐν τῇ καμίνῳ· περὶ ȣ̈ γέγραπται· ἡ δὲ ὅρασις τȣ̃ τετάρτȣ ὁμοία ὑῷ θεȣ̃· εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα κυρίȣ τὸν κύριον ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψȣ̃τε αὐτὸν εἰς τȣ̀ς αἰῶνας. ἀχθομένων δέ φησιν καὶ τῶν κυριοκτόνων πρὸς τὰ παιδία καὶ τȣ̀ς ὄχλȣς ὅτι ὡς θεὸν τὸν ἰησȣ̃ν δοξάζοντες ἔλεγον· ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίȣ· ὑπέμνησεν αὐτȣ̀ς τῆς λεγȣ́σης γραφῆς· ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον· ἑαυτῷ ἁρμόσας τὸ ῥητὸν τȣ̃το καὶ δείξας μὴ ἀνοικείως προσάγεσθαι αὐτῷ δόξαν. 43.b. καὶ ἄγγελοι δέ φησιν ἔλεγον τεχθέντος αὐτȣ̃· δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη.

de quo ſcriptum eſt [1], *Viſio autem quarti ſimilis Filio Dei*, dicentes [2]: *Benedicite omnia opera Domini Dominum, laudate, & ſuperexaltate eum in ſecula*. Quin etiam cum Domini interfectores *iraſcerentur* [3], ut ait Euangeliſta, pueris, & turbis, quod Jeſum tamquam Deum glorificantes dicerent [4], *Hoſanna in Altiſſimis: Benedictus qui venit in nomine Domini*, illum Scripturæ locum in memoriam eis revocavit, qui ſic ſe habet [5]: *Ex ore infantium, & lactentium perfeciſti laudem*: ſibi met ipſi eum accommodans, & gloriam ſibi, quæ ab ipſo aliena ſit, non offerri demonſtrans. Sed & Angeli ipſo nato inquiebant [6]: *Gloria in Altiſſimis Deo, & in terra pax*, ut refert Euangeliſta.

ΛΓ

Περὶ προσκυνήσεως ἀνακεφαλαίωσις.

Ἴδομεν τοίνυν αὐτὸν δοξαζόμενον· ἴδομεν αὐτὸν καὶ προσκυνȣ́μενον· ἀμφότερα δὲ θεῷ ἐστὶν πρέποντα καὶ ὀφειλόμενα ȣ̓χὶ δὲ κτίσματι· καθὰ γράφȣσιν οἱ ὑποτεταγμένοι ἅγιοι. δαυὶδ ἐν ϞΔ ψαλμῷ· δεῦτε προσκυνήσωμεν καὶ προσπέσωμεν αὐτῷ καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον κυρίȣ τȣ̃ ποιήσαντος ἡμᾶς ὅτι αὐτός ἐςιν ὁ θεὸς ἡμῶν· καὶ ἡμεῖς λαὸς νομῆς αὐτȣ̃ καὶ πρόβατα χειρὸς αὐτȣ̃. καὶ ἐν ΚΑ· μνησθήσονται καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς· καὶ προσκυνήσȣσιν ἐνώπιον αὐτȣ̃ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν ὅτι τȣ̃ κυρίȣ ἡ βασιλεία καὶ αὐτὸς δεσπόζει τῶν ἐθνῶν. τί ἐρȣ̃σιν ἄρα οἱ ἀπονέμοντες ὄνομα κεχωρισμένως τῷ μὲν πατρὶ τὸ θεὸς τῷ δὲ ὑῷ τὸ κύριος ἐπαΐοντες ἐνθάδε τὸν κύριον προσκυνεῖσθαι καὶ δεσπόζειν καὶ αὐτȣ̃ εἶναι

CAP. XXXIII.

De adoratione. Epilogus [7].

JAm vero cum ipſum viderimus glorificatum, videamus [8] eumdem etiam adoratum: utrumque enim Deo & convenit, & debetur, non vero creaturæ. Ita Sancti ſcribunt, quos ſubjicimus. David in Pſalmo XCIV [9]: *Venite, adoremus, & procidamus ante illum, & ploremus coram Domino, qui fecit nos, quia ipſe eſt Deus noſter, & nos populus paſcuæ ejus, et oves manus ejus*. Et in XXI [10]: *Reminiſcentur, et convertentur ad Dominum univerſi fines terræ: et adorabunt in conſpectu ejus univerſæ familiæ gentium: quoniam Domini* eſt *regnum, et ipſe dominatur gentium*. Quid nam tandem illi inquient, qui ſeorſum tribuunt Patri quidem nomen *Deus*, Filio autem nomen *Dominus* [11], quum audiant hic Dominum & *adorari*, & *dominari*, & *ipſius eſſe regnum*? Et

1. *Viſio*) Dan. III. 91.
2. *Benedicite*) Dan. III. 57. Porro Hymnum trium Puerorum ut canonici libri partem a Didymo agnitum fuiſſe apparet non modo ex hoc loco, & ex ſegm. 77. a, ſed etiam ex iis, quæ idem ad Pſalmi XXXIII. verſiculum 4. dictavit pag. 604. Catenæ a Corderio editæ: ὥσπερ οἱ ἐν καμίνῳ βληθέντες (ait) ἐν Βαβυλῶνι... θεὸν ὑμνȣ̃ντες πᾶσαν τὴν κτίσιν παρέλαβον εἰς τȣ̃το, κ. τ. λ. i. e. *Sicut qui Babilone in fornacem miſſi ſunt, ... Deum hymnis proſequentes omnem ad hoc creaturam advocarunt*.
3. *iraſcerentur*) Matth. XXI. 15.
4. *Hoſanna*) Matth. XXI. 9. Quæ hic primum, in Bibliis ſecundum locum habent.
5. *Ex ore*) Pſ VIII. verſ. 3.
6. *Gloria*) Luc. II. 14.
7. *Epilogus*) In græco, ἀνακεφαλαίωσις, ſive, ut veteres Interpretes vertere ſolent, *recapitulatio*: quamquam græcam vocem retineri mallet Hieronymus in Comment. epiſt. ad Epheſ. lib. 1. cap. 1, ut latine quoque diceretur anacephalæoſis. Videtur autem hic poſita ea vox, quia nihil aliud facit in hoc capite Didymus, niſi Scripturæ teſtimonia congerit.
8. *videamus*) Lego, ἴδωμεν.
9. *Venite*) Pſalm. 94. verſ. 6, & 7.
10. *Reminiſcentur*) Pſal. XXI. verſ. 29, 30, & 31 (ſeu 28, & 29).
11. *Dominus*) Eunomii ſententia erat, nomine, κύριος, ſeu *Dominus*, quod Filio tribuitur, Filii ipſius non dignitatem, ſed eſſentiam ſignificari: ita ſcilicet ut Patris quidem eſſentia ſit θεότης, i. e. *Deitas*, Filii vero eſſentia ſit κυριότης, i. e. *Dominitas*, ut ita dicam, ſeu *Dominatio*, nempe hoc quod eſt *eſſe Dominum*. Abſurdam vero hanc opinionem refellit Gregorius Nyſſenus initio libri VI. in Eunomium. Ac videndus etiam Didymi liber de Sp. Sancto num. 29.

Digitized by Google

ναι τὴν βασιλείαν; καὶ πάλιν ἐν θ̄ ψαλμῷ· καὶ προσκυνήσω σε κύριε ἡ ἰσχύς μου. καὶ ἐν ρλα̅· προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ. παῦλος ἐκ τῆς ᾠδῆς τοῦ δευτερονομίου γράφων· ὅτ' ἂν δὲ εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην· λέγει· καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ. καὶ ὁ εὐαγγελιστής· εἶπον φησὶν οἱ μάγοι· ἴδομεν αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἤλθομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ. καὶ πάλιν· ἰδοὺ φησιν λεπρὸς ἦλθεν καὶ προσεκύνει αὐτῷ. καὶ πάλιν παρὰ ματθαίῳ φησίν· ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος· οἱ δὲ ἐν τῷ πλοίῳ προσεκύνησαν αὐτῷ λέγοντες· ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς εἶ, καὶ οὐ καθ' ἡμᾶς φησὶν τοὺς ἀφθόνῳ δωρεᾷ ἐπικληθέντας υἱούς. καὶ ἄρχων τις προσεκύνει αὐτῷ. καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ ἐν τῷ ὄρει φησὶν οἱ ἀπόστολοι ἰδόντες αὐτὸν προσεκύνησαν αὐτῷ.

Et rurſus in nono Pſalmo [1]: *Et adorabo te Domine fortitudo mea*. Et in cxxxi [2]: *Adoremus in loco, ubi ſteterunt pedes ejus*. Paulus ex Cantico Deuteronomii ſcribit [3]: *Cum vero introducit primogenitum in orbem terræ, dicit* [4]: *Et adorent eum omnes Angeli Dei.* Et Euangeliſta [5], *Dixerunt*, inquit, *Magi*: *Vidimus ſtellam ejus in Oriente, & venimus adorare ipſum*. Et rurſus [6], *Ecce*, inquit, *leproſus venit, & adorabat eum*. Itemque apud Matthæum legitur [7]: *Ceſſavit ventus: qui autem in navicula erant, adoraverunt eum, dicentes: Vere Filius Dei es.* Quaſi dicerent: Et non ſicut nos, qui ex munifico dono cognominamur filii. Et alibi [8]: *Quidam Princeps adorabat eum*. Et poſt illius reſurrectionem Apoſtoli in monte, ut ait Euangeliſta [9], *Videntes eum, adoraverunt ipſum*.

Λ̅Δ̅

Περὶ τῆς πρὸς τὸν θεὸν πατέρα πίστεως.

Καθὰ τοίνυν τῆς γραφῆς μείζονα ἢ περὶ τοῦ πατρός· κατὰ τὸ φαινόμενον λεγούσης πολλὰ περὶ τοῦ υἱοῦ καὶ δηλούσης αὐτὸν παντοκράτορα καὶ ποιητὴν τῶν αἰώνων καὶ πάντων δημιουργόν· καὶ ἀληθινὸν θεὸν καὶ οὐκ ἔχοντα πρὸ αὐτοῦ θεόν· καὶ ἐπάνω πάντων καὶ μέγαν καὶ ἐπὶ πάντων θεόν πρὸς ὃν οὐ λογισθήσεται ἕτερος· καὶ ἐκ δεξιῶν συγκαθεζόμενον τῷ πατρὶ καὶ εἰς τὸν κόλπον αὐτοῦ ὄντα καὶ αὐτὸν εἶναι τὴν αἰώνιον ζωὴν καὶ φῶς τὸ ἀληθινὸν καὶ πάντων κύριον καὶ μόνον δεσπότην καὶ ἐξουσιαστήν· οὗ τινος ἡ μὲν εἰρήνη οὐκ

CAPUT XXXIV.

De Fide in Deum Patrem.

Quemadmodum porro etſi multa de Filio majora in ſpeciem, quam de Patre, Scriptura dicat, & Filium ipſum *omnipotentem* eſſe declaret, ac *factorem ſeculorum*, & *rerum omnium Conditorem*, & *verum Deum*, quique *Deum ante ſe non habeat*, & *Supra omnia exſiſtentem* illum vocet, ac *Magnum*, & *Super omnia Deum*, & *Præ quo non reputabitur alter*, & *a dextris ſedentem* una cum Patre, & exſiſtentem *in ſinu ejus*, & ipſum eſſe dicat *Vitam æternam*, & *Lucem veram*, & *omnium Dominum*, & *Solum Dominum*, & *Dominatorem*: Cujus *Pax* quidem *nec habet*

1. *Et adorabo*) Quum hic locus in Bibliis omnino non exſtet, Pſalmi xvii, prima verba, *Diligam te Domine fortitudo mea*, a Didymo reſpici conjicerem, niſi obſtaret tum vocula, *&*, tum diſcrimen quod intereſt non modicum inter ἀγαπήσω, i. e. *diligam*, & προσκυνήσω, i. e. *adorabo*, quam vocem hic Didymus inculcat; ac niſi præterea incredibile videretur, eum, qui memoria tantopere pollebat, in citando eo Pſalmo lapſum eſſe, quem in Eccleſia cantatum ſexcenties eum audiviſſe non dubito. Quæ cum ita ſe habeant, aut putandum eſt, ea verba etſi in nono Pſalmo non exſtent, in aliquo tamen alio Scripturæ loco legi, quem ego non invenerim; aut dicendum, exemplaria, quibus Didymus utebatur, additamenta aliqua habuiſſe. Simili modo Irenæus lib. 4. cap. 31. verba quædam e Scripturis allegat, quæ modo in Bibliis non leguntur: hæc enim ibi ſcribit: ,, Quemadmodum alibi ,, ait: *Sacrificium Deo, cor contribulatum; odor* ,, *ſuavitatis Deo, cor clarificans eum, qui plaſma-* ,, *vit*. ,, Quin Clemens quoque in Pædagogi tertio, poſtquam illud Pſalmi 50. attulit, *Sacrificium Domino ſpiritus contritus*, ſubjungit: ,, Quodnam ,, Domino incenſum offeram? *Odor*, inquit, *ſua-* ,, *vitatis Deo eſt cor, quod glorificat eum qui i-* ,, *pſum formavit*. ,, Vide infra, ſi placet, Notas ad ſegm. 63. *a*.

2. *Adoremus*) Pſ. 131. verſ. 7.

3. *Et cum*) Hebr. I. 6, ubi poſt, δὲ, additur, πάλιν.

4. *Et adorent*) In Vulgatæ Editionis margine ad Pſalmum 96. referuntur quæ hic Paulus citat; ſed exſtant, ut optime ait Didymus, in Cantico Deuteronomii, cap. 32, verſ. 43.

5. *Dixerunt*) Matth. II. 1, & 2. Senſum potius citat, quam verba. Editio græca: εἴδομεν.

6. *Ecce*) Matth. viii. 2. Græca Editio: ἐλθὼν προσεκύνει αὐτῷ.

7. *Ceſſavit*) Matth. xiv. 32, & 33. Græca Editio addit, ἐλθόντες, poſt πλοίῳ.

8. *Quidam*) Matth. ix. 18. Vocula, τις, deeſt in Græca Editione.

9. *Videntes*) Matth. xxviii. 17.

ὐκ ἔχει ὅριον ἀλλὰ καὶ ὑπερέχει πάντα νῦν· ἡ δὲ βασιλεια ἀτελεύτητος· καὶ ἐν μηδενὶ ἄλλῳ εἶναι τὴν σωτηρίαν· καὶ τὸν πατέρα ἕλκειν πρὸς τὸν ὑιὸν τὺς ἀξίυς· κατ᾽ ὐδὲν ὑποδεέστερος μὴ γένοιτο νομίζεται ὁ πατὴρ ἢ τὸ πνεῦμα αὐτῦ· τὸν ἴσον τρόπον θεολογύσης περὶ τῦ πατρὸς ὑψηλὰ ὐκ ὀφείλει ὡς μικρότερος ἢ ἀνόμοιος λογίζεσθαι ὁ μονογενὴς ἢ τὸ ἅγιον πνεῦμα. ὐδὲ μιᾶς γὰρ κτιστῆς δυνάμεώς ἐστιν· μόνης δὲ τῆς ἀκτίστυ τά τε μνημονευθέντα καὶ τὸ δημιυργεῖν ὐσίαν ἐξ ὐκ ὄντων καὶ λογικήν· ζωοποιεῖν τε· ἁμαρτίας τε συγχωρεῖν καὶ τὴν κτίσιν ἰδίαν λέγειν ϗ ἐκ τῶν ἴσων γινώσκειν τὸν πατέρα ὡς γινώσκεται ὑπ᾽ αὐτῦ καὶ ἰσυογεῖν τῷ θεῷ πατρὶ καὶ εἶναι ἐν τῷ πατρὶ καὶ τὸν πατέρα ἐν αὐτῷ ἐξ ἴσυ· ὑπὸ ἀγγέλων τε ὑπηρετεῖσθαι· καὶ τὸ ἔτι τύτων ὑπερτερῦν τὸ μονογενῆ ὑιὸν ϗ θεὸν καὶ φῶς ἐκ φωτὸς· ϗ ζωὴν αἰώνιον καὶ ἀλήθειαν καὶ σωτῆρα μαρτυρεῖσθαι καὶ πανταχῦ παρεῖναι καὶ πάντα ἐν αὐτῷ ἐστηρίχθαι· βασιλείαν τε ὐρανῶν καὶ τὴν θεϊκὴν εἰρήνην ὡς αὐτῦ τυγχάνυσαν ἀβασκάνως πᾶσιν δωρεῖσθαι καὶ τοῖς πιστεύυσιν ἐπικαλυμένοις αὐτὸν τὴν ἐπὶ τῇ διηνεκεῖ σωτηρίᾳ παρέχειν ἀσφάλειαν. οἱ γὰρ κτίσμα καὶ ὐκ ἄναρχον καλῦντες τὸν ἀληθινὸν ὑιὸν θεὸν ϗ τὸ ἅγιον ϗ ζωοποιὸν πνεῦμα· ὐ πιστεύυσιν εἰς τὰς ὑποστάσεις ταύτας κἂν λέγωσι πιστεύειν· τάχα δὲ ὐδὲ εἰς τὸν πατέρα· παραβαίνυσι γὰρ τὴν ἐντολὴν τῦτο μὲν τῦ παραγγέλλοντος πατρός· ἄκυσον λαός μυ καὶ λαλήσω σοι· ἰσραὴλ καὶ διαμαρτυρῦμαί σοι· ἐὰν ἀκύσῃς μυ· ὐκ ἔσται ἐν σοὶ θεὸς πρόσφατος ὐδὲ προσκυνήσεις θεῷ ἀλλοτρίῳ. ἀντὶ τῦ ὐκ ὄντι ποτὲ ἢ ἑτερυσίῳ. καὶ κύριον τὸν θεόν συ προσκυνήσεις ϗ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. ϗ ὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμῦ. ϗ ἐπικατάρατος πᾶς ὃς ἔχει τὴν ἐλπίδα ἐπ᾽ ἄνθρωπον τῦτ᾽ ἔστιν ἐπὶ ποίημα. τῦτο δὲ

bet terminum, & *ſuperat omnem mentem*, *Regnum* autem *fine caret*, atque *in nullo alio ſalutem eſſe*, & *Patrem ad Filium trahere* eos, qui digni ſunt: tamen nullo plane modo minor (apage impietatem) putatur Pater, aut Spiritus ejus: eadem ratione cum ſublimia de Patre Scriptura dicit, non debet minor, aut diſſimilis Unigenitus, vel Spiritus Sanctus reputari. Nullius enim creatæ potentiæ, ſed increatæ dumtaxat propria ſunt & ea quæ commemorata fuerunt, & ſubſtantiam ex nihilo creare; & rationalem eam facere; & illam vivificare; & peccata condonare; & creaturam ſui ipſius propriam dicere; & Patrem ex æquo cognoſcere, ſicut ſemetipſum ipſe cognoſcit; & æqualem una cum Deo Patre operationem habere; & eſſe in Patre, & Patrem in ipſo æqualiter; & Angelos ſibi famulantes habere; &, quod his adhuc præſtantius eſt, Unigenitum Filium a Scri-
44.b. ptura vocari, ac Deum, & Lucem ex Luce, & Vitam æternam, & Veritatem, & Salvatorem dici; & ubique adeſſe; & omnia in ipſo firmata fuiſſe, & regnum cælorum, divinamque pacem, utpote quæ ipſius ſit, ſine invidia omnibus largiri; & credentibus, qui eum invocant, ſecuritatem in perpetua ſalute ſitam præbere. Qui enim verum Filium Deum, & Sanctum, ac vivificantem Spiritum non æternum vocant, ſed creaturam, illi in has Perſonas non credunt, quamvis ſe credere profiteantur: fortaſſe autem ne in Patrem quidem credunt; etenim Patris mandatum violant[1] ſic præcipientis[2]: *Audi popule meus, & loquar tibi; Iſrael, & conteſtabor te: ſi audieris me, non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum*: Id eſt, Deum qui olim non exſtiterit, aut Deum heterouſium, ſeu qui ſit alterius ſubſtantiæ. Et[3]: *Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſervies*. Et[4]: *Non erunt tibi Dii alii præter me*. Et[5]: *Maledictus omnis, qui habet ſpem in homine*: Id eſt, in creatura. Filii quoque præceptum violant,

1. *mandatum violant*) Hoc. ipſum Hæreticis argumentum objicit in Comment. in Pſalmos, pag. 695. Catenæ Corderianæ, ad verſ. 9. Pſalmi 80. Ταῦτα τῶν Ἀρείυ (inquit) καὶ Εὐνομίυ παραπληξίαν ἐλέγχει· εἰ γὰρ ὐχ ὁμοέσιος, ἀλλότριος ἄρα καλοῖτ᾽ ἂν εἰκότως... τὸν ἅγιον τοίνυν προφανῶς παραβαίνυσι νόμον, ἀλλότριον καὶ πρόσφατον προσκυνῦντες θεόν, i. e. *Hæc Arii, & Eunomii veſaniam redarguunt: ſi enim conſubſtantialis non eſt* (Filius), *alienus merito vocari poterit... Manifeſte itaque ſanctam legem tranſgrediuntur, alienum ac recentem Deum adorantes*.

2. *Audi*) Pſalm. lxxx. verſ. 7 (ſeu 9). Complutenſis Editio omittit voces, καὶ λαλήσω σοι, item ut Vulgata Translatio.

3. *Dominum*) Deut. vi. 13, ubi pro *προσκυνήσεις*, Editio græca habet, *φοβηθήσῃ*, i. e. *timebis*. Sed idem utrobique ſenſus: ex quo fit ut Matth. iv. 10. Chriſtus Dominus eumdem locum allegans, uſus ſit verbo *προσκυνήσεις*.

4. *Non erunt*) Exod. xx. 3. Sed Vulg. Int. paulo aliter, eodem tamen ſenſu.

5. *Maledictus*) Jerem. xvii. 5. Græca Editio pro, πᾶς, habet ὁ ἄνθρωπος.

Digitized by Google

δὲ τοῦ λέγοντος υἱοῦ ἐν ματθαίῳ μὲν· οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν· τοῦτ᾽ ἔστιν δύο φύσεσιν· ἢ δεσποτείαις· ἐν παύλῳ δὲ ῥωμαίοις ἐπιστέλλοντι· ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. τοῦτο δὲ τοῦ νομοθετήσαντος μωυσέως· ὁ θυσιάζων θεοῖς ἀλλοτρίοις· λιθοβοληθήσεται· πλὴν κυρίῳ μόνῳ. πρόσφατος δὲ καὶ ἀλλότριος θεός· ὁ μὴ ὁμοούσιος τῷ θεῷ καὶ πατρὶ ὢν καὶ ποτὲ μὴ ὑπάρξας. Καὶ οἱ λέγοντες· δόξα πατρὶ δι᾽ υἱοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι· οὐ δοξάζουσι τὸν υἱὸν ἢ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ. ἄλλῳ γὰρ δι᾽ ἄλλου ἐν ἄλλῳ ἀναπέμπουσι τὴν δόξαν· μᾶλλον δὲ οὐδ᾽ ὁποτέρῳ. καὶ παραπιτρώσκουσι τοῦτο μὲν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς λέγοντος· τὴν δόξαν μου ἑτέρῳ οὐ δώσω· ἀντὶ τοῦ ἑτεροφυεῖ οὐ δώσω· βουλομένου δὲ τιμᾶσθαι τὸν υἱὸν ὁμοίως αὐτοῦ· τοῦτο δὲ καὶ τὴν παράδοσιν τοῦ υἱοῦ· ὅμοια πάσχοντες τῶν χριστὸν μὲν αὐτὸν τῷ στόματι καλούντων ταῖς δὲ χερσὶ τυπτόντων καὶ κραζόντων προφήτευσον ἡμῖν χριστὲ τίς ἐστιν ὁ παίσας σε· τῶν καὶ λεγόντων οὕτως πιστεύομεν ὡς μωυσῆς καὶ οἱ προφῆται αὐτὸν δὲ τὸν προφητευθέντα σταυρωσάντων. ὅτε οὖν καὶ ὁ θεὸς πατὴρ σὺν τῷ μονογενεῖ θεῷ παρακούεται καὶ ἡ εἰς κτίσμα πίστις ἀνωφελής ἐστιν βλάπτειν μᾶλλον ἢ σώζειν δυναμένη· αὐτοὶ λογιζέσθωσαν εἰ ἀκίνδυνον ἔχουσι πίστιν τὴν σωτηρίαν ἀρνούμενοι· δεῖ γὰρ σωθῆναι ὀρθῶς πιστεύοντα· καλὸν γάρ φασι τὸ σωθῆναι· τἄλλα δὲ ἐστιν ἄλλως λόγος. καὶ μακεδονίου δὲ παῖδες ὡς τοῦ ἁγίου πνεύματος· οὕτω καὶ τοῦ μονογενοῦς τὴν δόξαν οὐ σώζουσιν ὁμοιούσιον τῷ πατρὶ καὶ οὐχὶ ὁμοούσιον λέγοντες αὐτὸν ὡς νοεῖσθαι ὅτι ἄλλης ὁμοίας οὐσίας ἐστίν.

lant, qui in Matthæo quidem ait[1], *Nemo poteſt duobus Dominis ſervire;* Id eſt, duabus naturis, aut dominationibus: In Paulo autem Romanis ſcribente[2]: *Coluerunt, & ſervierunt creaturæ magis, quam Creatori*. Moſis demum legem violant ſic ſe habentem[3]: *Qui ſacrificaverit Diis alienis, præter ſolum Deum, lapidabitur*. Recens autem, & alienus Deus ille exſiſtit, qui non eſt Deo & Patri conſubſtantialis, quique aliquando non fuit. At qui dicunt, *Gloria Patri per Filium in Sancto Spiritu*, non glorificant Filium, aut Spiritum Dei: nam alteri per alterum in altero gloriam referunt, aut, ut melius dicam, nulli:
45. a Quin etiam lædunt primum quidem voluntatem Patris, qui ait[4], *Gloriam meam alteri non daba*; Ideſt, ei qui ſit alterius naturæ: quique Filio ſimilem ac ſibi honorem deferri vult. Deinde vero etiam traditionem Filii tranſgrediuntur. Ac idem ipſi faciunt, quod ii, qui ore quidem ipſum vocabant *Chriſtum*, manibus autem eum cædebant, & clamabant[5]: *Prophetiza nobis Chriſte, quis eſt qui te percuſſit:* quique ajebant[6], *Credimus ut Moyſes, & prophetæ;* ſed eum ipſum, qui ab his prænunciatus fuerat, crucifixerunt. Cum ergo & Deo Patri, et Unigenito Deo inobſequentes ſint, et fides in creaturam ſit inutilis, ac nocere magis poſſit, quam ſalvare; reputent ipſi, an periculo careat eorum fides, dum ſalutem abnegant: nec enim ſalvus fieri is poteſt, qui recte non credat: nam præclara, ut ajunt, res eſt ſervari, aliorum vero alia eſt ratio[7]. At Macedonii alumni[8] ſicut Sancti Spiritus, ſic etiam Unigeniti gloriam labefactant, cum ipſum ajunt eſſe Patri homœuſium[9], id eſt, ſimilis cum eo ſubſtantiæ, non vero homouſium, id eſt conſubſtantialem; ut ſignificent[10], eum alterius ſimilis ſubſtan-

1. *Nemo*) Matth. vi. 24.
2. *Coluerunt*) Rom. I. 25.
3. *Qui*) Leguntur hæc Exod. xxii. 20. Sed pro λιθοβοληθήσεται, Græca Editio habet ἐξολοθρευθήσεται, i. e. *exterminabitur*. At lapidatio ipſa in Deuteronomio memoratur xiii. 10, & xvii. 5, ubi idololatram lapidibus obrui jubet Moſes.
4. *Gloriam*) Iſai. xlii. 8, & xlviii. 11.
5. *Prophetiza*) Matth. xxvi. 68
6. *Credimus*) Hæc verba in Bibliis non reperi. Reſpicit autem fortaſſe Didymus illud Joannis ix. 28: *Nos autem Moſis diſcipuli ſumus*.
7. *alia eſt ratio*) Pro ἄλλως λόγος, lego ἄλλος λόγος: quam proverbialem locutionem in Atticis Scriptoribus memini me legere.
8. *alumni*) In græco παῖδες, ſeu *filii*, nempe diſcipuli. Simili modo alii etiam loquuntur vetuſti Scriptores. Ita qui philoſophiæ operam dant, φιλοσόφων παῖδες vocantur a Clemente in Protreptico; qui vero grammatica arte eruditi ſunt, in Pædagogo dicuntur γραμματικῶν παῖδες. Quin vocem quoque, υἱὸς, eodem ſenſu adhibuiſſe videtur Juſtinus in Cohort. ad Græcos num. 5, dum Muſæum Orphei υἱὸν, ſeu *filium* nuncupat; Muſæi enim pater Eumolpus fuit, non Orpheus.
9. *homœuſium*) Doctiſſimi Monachi S. Mauri ad Athanaſ. lib. de Synodis pag. 746. ſcribendum eſſe contendunt, ὁμοιούσιον, ſive *homœouſium*. Ego lectionem Paſſioneiani codicis non immutavi, etſi alteram magis probem.
10. *ut ſignificent*) Recte hæc Macedonianis potius, quam Macedonio tribuit Didymus. Nam Macedonii *dogma eſt* (ut ait Hieronymus in Chronico) *Patrem quidem, & Filium unius divinitatis, ejuſdemque ſubſtantiæ confiteri, ſed Spiritum Sanctum dicens creaturam*. Macedonianorum autem

ἐστίν. ὥστε λείπεται αἱρετικοὺς ἢ ἀμεῖψαι ἐν ταῖς θρησκείαις αὐτῶν τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς ὡς τῇ ἀληθείᾳ παρ᾽ αὐτοῖς οὐκ ὄντος αὐτοῦ πατρός· ἔτι μὴν καὶ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος δὲ τοῦ θεοῦ ὡς τούτου οὐκ ὄντος· συγγνώτω δὲ ἡμῖν ἡ ἁγία καὶ σεπτὴ καὶ παρ᾽ ἡμῶν δοξαζομένη ὁμοούσιος τριάς· ἀμεῖψαι δὲ πρό γε πάντων τὸ ἑαυτῶν ὄνομα καὶ μήτε καλεῖσθαι χριστιανοὺς ἢ πνευματικοὺς μήτε διακεῖσθαι ὡς ὄντες αὐτοὶ ἐκεῖνοι ὁμογενεῖς υἱοὶ τῶν ἰδίων πατέρων· ἢ μὴ ἐξαλλάττειν τῆς τοῦ πατρὸς θεότητος καὶ δόξης τὸν ἀληθινὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα αὐτοῦ· ἴδιον γὰρ ἰουδαίων μὲν τὸ τὸν πατέρα μόνον τιμᾶν· ἑλλήνων δὲ τὸ πλῆθος δαιμονίων μέγα καὶ μικρὸν καὶ χρονικὸν καὶ ἑτερούσιον σέβειν.

ſtantiæ exſiſtere. Itaque reliquum eſt, ut Hæretici aut in ſuperſtitioſis ipſorum liturgiis nomen Patris immutent, qoippe quum vere juxta illos non ſit Pater; quin etiam nomen Unigeniti Filii, & Spiritus Dei obliterent neceſſe eſt, quippe quum eorum ſententia neuter ſit talis (parcat vero nobis ſancta, & sdoranda, & a nobis glorificata conſubſtantialis Trinitas); ſed in primis proprium nomen mutent oportet, ac neque Chriſtiani vocentur, aut Spiritales, neque ſe ipſi parentum ſuorum congeneres filios eſſe exiſtiment; Aut a deitate, & gloria Patris verum Filium, & Sanctum ejus Spiritum non ſubducant. Nam Judæorum quidem proprium eſt, ſolum Patrem honorare; Græcorum vero, multitudinem dæmonum colere, qui mogni ſint, & patvi, & temporarii, & heterouſii, hoc eſt, alii alias habentes naturas.

ΛΕ

Ὅπως χρὴ νοεῖν τὰς θεολογίας τῶν γραφῶν.

ΣΥναγωνίσασθαι δὲ ὁ ἀνάξιος ἐγὼ ταῖς περὶ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος θεολογίαις προήχθην· οὐδὲ κατὰ ἔννοιαν παραβλάπτων τὴν περὶ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἄφραστον δόξαν· οὐ γὰρ ἠγνόηται ὡσεὶ καὶ μὴ πρὸ ἀμφοῖν δεδήλωται τῶν εἰρημένων θείων ὑποστάσεων· ἀλλ᾽ ὅμως ἄμφω αἱ ὑποστάσεις ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν συμφυῶς εἰσὶν ἡ μὲν τοῦ υἱοῦ γεννητικῶς ἡ δὲ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἐκπορευτικῶς· ἀλλ᾽ αἱρετικῶν τὰς πανωλεθρίους ἐξηγήσεις ἀποσκευαζόμενος καὶ συνιστάμενος ὅτι δι᾽ ὧν δοκοῦσι παρὰ τὴν γραφὴν πλέον τιμᾶν τὸν πατέρα· διὰ τούτων αὐτόν τε λυποῦσι καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ καὶ τὸ πνεῦμα ἐνυβρίζουσιν.

CAPUT XXXV.

Quomodo intelligere oporteat Scripturarum de Deo teſtimonia.

EO autem adductus ſum ego indignus, ut in hoc certamine Scripturarum teſtimoniis, in quibus Unigeniti Filii, & Spiritus Sancti divinitas declaratur, veluti ſuppetias ferrem. Id porro non eo præstiti, quod ineffabilem Dei ac Patris gloriam ne cogitatione quidem lsbefactare vellem; nota enim ea eſt: & quamvis [1] ante ambas prædictas divinas Perſonas manifeſtatus ſit; tamen utraque Hypoſtaſis ex ipſo ſecundum naturam, & cum ipſo coexiſtit, Filii quidem Hypoſtaſis per generationem, Spiritus autem ipſius per proceſſionem. Sed hæc dictavi, ut Hæreticorum pernicioſiſſimas explicationes everterem, ſimulque probarem, illos per ea ipſa Patri diſplicere, atque Unigenitum ejus, ac Spiritum contumelia afficere, per quæ Patrem ipſum contra Scripturæ mentem magis videntur honorare.

ΛϚ

CA-

opinionem Antiochena Synodus anno 363. declaravit: *in qua Synodo*, ut ait ibidem Hieronymus, *Homouſio, Anomœoque rejecto, medium inter hæc Homoiuſion Macedonianum dogma vindicaverunt.*

1. *& quamvis*) Utrum ea lectio, *ὡσεὶ καὶ μὴ*, recta ſit, judicet lector. Ego voculam *μὴ* expungendam crediderim.

Λς

Καὶ τοῦτο περὶ τοῦ αὐτοῦ.

ΤΟΥ'ς τοίνυν ὀρθοδόξους χρὴ εἰδέναι μὲν ὡς κ) περὶ μικροῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ· εἰ τολμήσαντα μικρὸν ἔργόν ἐστι φάναι Θεοῦ· τοῖς διαλαβεῖν ἐθέλουσι χρεία λόγων καὶ ἔργων πρὸ τῶν λόγων κ) πίστεως πρὸ ἀμφοῖν τούτων κ) πολλῆς εὐλαβείας κ) κατανοήσεως ἀκροτάτης· ἵνα διὰ ταῦτα γνῶναι ἀξιωθέντες ὡς καὶ τὸ μικρὸν οὐχ ἁλώσιμον τῇ διανοίᾳ ἀλλ' ἀπείρως καὶ αὐτὸ τῶν ἀνθρωπίνων ὑπερφέρει ἐπιβολῶν· εἰ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἔργον κἂν μικρὸν δοκῇ· μέγα ὡς Θεοῦ· μικροῖς δὲ τὰ μεγάλα πῶς ἕλοι τις ἂν πόνοισιν; ἀμαθὲς φασὶν κ) τὸ βούλεσθαι τάδε· πολλῷ δὲ μᾶλλον ἡ περὶ αὐτοῦ τοῦ ἀφράστου Θεοῦ διάληψις ὑπερβαίνουσα καὶ ἀρχαγγέλων αἴσθησιν· τῶν μὲν σφαλερῶν ζητήσεων ἀναχωρήσωσιν γινώσκειν αὐτὰ μόνῳ τῷ Θεῷ ἀφιέντες· σὺν τῷ ἀποστόλῳ δὲ εἴπωσιν· ἐπίστευσα διὸ κ) ἐλάλησα· τὰς δὲ θεολογίας τῶν γραφῶν νοεῖν οὑτωσεί· ὅτι περ ὅτ' ἂν ἀπὸ ἑνὸς προσώπου λέγουσιν· διὰ τὴν μίαν φύσιν κ) θέλησιν. ὅτ' ἂν ἀπὸ ἀμφοῖν· διὰ τὸ δείκνυσθαι τὸ ἰδιοσύστατον τῆς ἁγίας κ) ἀκηράτου τριάδος. ὅτ' ἂν γὰρ ἡσαΐας λέγῃ ἐγὼ κύριος ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν κ) ἐστερέωσα τὴν γῆν· κ) πάλιν· ἐγώ εἰμι κ) οὐκ ἔστιν ἄλλος Θεὸς πλὴν ἐμοῦ· διὰ τὴν μίαν θεότητα κ) συμφωνίαν ὡς προείρηται. ὅτ' ἂν δόξῃ μὴ μνημονεύεσθαι τὸ ἅγιον πνεῦμα· διὰ τὸ συμπεριέχεσθαι αὐτὸ τῷ Θεῷ οὗ πνεῦμα τυγχάνει ὄν. ὅτ' ἂν τὴν μυσταγωγίαν παραδοὺς ὁ δεσπότης λέγῃ· βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ κ) τοῦ ἁγίου πνεύματος· διὰ τὸ ἰσότιμον κ) ἰσοσθενὲς καὶ ὁμοούσιον κ) τὴν εὐκρινίαν τῶν ὑποστάσεων. ὅτ' ἂν τὸ νῦν περὶ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς λεχθέν· ἑτέρωθι περὶ τοῦ μονογενοῦς ἢ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀπο-

CAPUT XXXVI.

De eadem re.

ILlud porro Orthodoxi norint oportet, eos qui vel de parvo aliquo Dei opere (ſi tamen ullum Dei opus ſine audacia parvum vocare licet) diſſerere velint, eruditione indigere, ſed ante eruditionem operibus[1], ante opera vero, atque eruditionem fide, magnaque pietate, & exquiſitiſſima meditatione, ut hac ratione intelligere digni fiant, ne illud quidem, quod parvum ſit, cogitatione capi poſſe, ſed & hoc humanos in infinitum conatus excedere (ſi enim Dei opus eſt, etſi parvum videatur, magnum eſt, quatenus eſt Dei: *parvis*[2] *autem magna laboribus quomodo quis aſſequatur? ſtultum eſt*, ut ille ait, *hæc vel optare*): multo autem magis ut ſupra humanas vires eſſe cognoſcant, ipſius ineffabilis Dei illam notionem habere, quæ Archangelorum etiam ſenſum ac mentem ſuperat: hæc autem cognoſcentes & a periculoſis inquiſitionibus abſtineant, talia Deo, qui ſolus ea novit, relinquentes, & cum Apoſtolo dicant[3]: *Credidi, propter quod & locutus ſum*. Scripturarum autem de Deo teſtimonia ſic ab iis intelligi oportet, ut norint, Sacros Scriptores modo ex unius perſona loqui, ob naturæ, & voluntatis unitatem; modo ex perſona ambarum, ut in ſancta, & immaculata Trinitate propriam conſiſtentiam oſtendant. Aliquando enim Iſaias ait[4], *Ego Dominus extendi cælum, & firmavi terram*, Et rurſus[5], *Ego ſum, & non eſt alius Deus præter me;* ob deitatis unitatem, & concordiam Perſonarum, ut antea dictum eſt. Aliquando commemorari non videtur Spiritus Sanctus; eo quod Dei, cujus ipſe Spiritus eſt, nomen & illum complectatur. Aliquando initiationis ritum tradens Dominus ait[6], *Baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*; eo quod Perſonæ æquali honore dignæ ſint, & æquali potentia præditæ, & conſubſtantiales, & diſtinctæ. Aliquando quod alicubi de Deo & Patre dictum eſt, alibi de Unigenito, aut de Spiritu Sancto com-

O me-

1. *operibus*) Similia inculcat l. de Sp. S. n. 1, & 63.
2. *parvis autem*) Librarius quaſi ea non intelligeret, quæ hic ſcribebat, accentus, & ſpiritus omiſit. Sunt autem duo iambi, quos Cyrillus quoque lib. ix. in Julianum ſic affert: *Optime autem mihi dixiſſe videtur quidam e Poetis Græcorum:*

Σμικροῖς δὲ τὰ μεγάλα πῶς ἕλοι τις ἂν
Πόνοισιν; ἀμαθὲς καὶ τὸ βούλεσθαι τάδε.

Id eſt: *Qui magna parvis compares laboribus? Stultum eſt vel iſta velle.*

3. *Credidi*) 2. ad Cor. iv. 13. ex Pſalmo 115. Utrobique Græca Editio voculam, *καὶ*, omittit.
4. *Ego Dominus*) Iſai. xliv. 24. In Bibliis additur vox *μόνος*, i. e. *ſolus*, caſu fortaſſe hic omiſſa.
5. *Ego ſum*) Iſai. xlvi. 9.
6. *Baptizantes*) Matth. xxviii. 19.

ἀπομέμνηται· διὰ τὰς προλεχθείσας αἰτίας. ὅτ' ἂν τὰ αὐτὰ ἔργα τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν ἀμφοτέρας ποιεῖν τὰς ὑποστάσεις διαφόρως διδάσκωσιν· διὰ τὸ ὡς προείρηται. ὅτ' ἂν ἑκάστης ὑποστάσεως δυναμένης δημιουργῆσαι καὶ πάντα ποιῆσαι εὐδόκησεν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ διὰ μὲν τȣ͂ ὑιȣ͂ καὶ Θεȣ͂ ὑποςῆναι πάντα· διὰ δὲ τȣ͂ ἁγίȣ πνεύματος ἁγιασθῆναι· διὰ τὸ ἓν θέλημα τῆς τριάδος καὶ τὸ δείκνυσθαι ἐξ αὐτῆς χορηγεῖσθαι πάντα τὰ καλὰ καὶ διὰ τὸ ἡμᾶς κοινὴν αὐτῇ καὶ ἴσην ἀναπέμπειν εὐχαριςίαν καὶ δοξολογίαν. ὅτ' ἂν τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασι κέχρηνται ἐπὶ τῆς μακαρίας τριάδος· οἷον Θεὸς· κύριος· ἅγιος· δίκαιος· ἀγαθὸς· καὶ ὅσα τοιαῦτα· πλὴν ὅτι ὁ πατὴρ μόνος καὶ ἀεὶ πατὴρ· καὶ ὁ ἀληθινὸς ὑιὸς καὶ Θεὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἀνάρχως ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τȣ͂ Θεȣ͂· διὰ τὴν τῆς φύσεως καὶ βασιλείας καὶ πάντων κοινωνίαν· τȣ͂το δὲ ἐπὶ αὐτῆς μόνης. ὅτ' ἂν ἐν ἀποῤῥήτῳ διαλέγωνται· διὰ τὸ ἀεὶ τὸ μυςήριον τῆς πίςεως φυλάττεσθαι μόνοις ἀποκαλυπτόμενον πιςοῖς. ὅτ' ἂν λέγωσιν τὸν μὲν Θεὸν πατέρα γεννήσαντα· τὸν δὲ ὑιὸν λόγον γεννηθέντα· τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα ἐκπορευόμενον· διὰ τὸ Θεϊκῶς νοεῖν ἐκ τῆς ὑποςάσεως τȣ͂ πατρὸς ἀνάρχως καὶ ἀπαθῶς καὶ μὴ παραπλησίως τῶν κτισμάτων προεληλυθέναι τε καὶ ἡνῶσθαι. ὅτ' ἂν λέγῃ ὁ πέμψας με πατὴρ μείζων μȣ ἐςίν· καὶ ὅσα νενόμιςαι πρὸς Θεότητα εἶναι μικρὰ· διὰ τὴν δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀῤῥητον καὶ ἑκȣ́σιον αὐτȣ͂ οἰκονομίαν. ἐπὶ γὰρ τῆς Θεότητος ȣ̓́τε τὸ μικρὸν ȣ̓́τε τὸ μὴ εἶναι πανταχȣ͂ χώραν ἔχει. ὅτ' ἂν λέγῃ ὁ ὑιὸς ὅτι ὁ πατὴρ μȣ ἐντολήν μοι δέδωκεν τί εἴπω καὶ τί λαλήσω καὶ ἀπ' ἐμαυτȣ͂ ȣ̓κ ἐλάλησα· περὶ δὲ τȣ͂ ἁγίȣ πνεύματος· ἀφ' ἑαυτȣ͂ ȣ̓ λαλήσει· καὶ ὅσα τοιαῦτα· διὰ τὴν συμφωνίαν τῶν Θείων ὑποστάσεων· καὶ διὰ τὸ κοινὰ εἶναι τῆς μακαρίας τριάδος τὰ διδάγματα καὶ χαρίσματα καὶ ȣ̓ διαφωνȣ͂ντα ὡς τὰ τῶν ἀνθρώπων.

memoratur; ob prædictas cauſaa. Aliquando eadem opera eadem operatione ambaa Perſonas facere, diverſis modis [1] docent; ob rationem, quæ allata eſt. Aliquando, quum poſſit unaquæque Perſona creare, & omnia facere, placuit Deo & Patri per Filium quidem ac Deum omnia conſtitui, per Spiritum autem Sanctum ſanctificari; eo quod una ſit Trinitatis voluntas, utque oſtendatur, omnia bona ab ea ſubminiſtrari, & ut communem nos ei, & æqualem gratiarum actionem reddamus, & glorificationem. Aliquando Scripturæ iiſdem utuntur nominibus de beata Trinitate loquentes, cujuſmodi ſunt, Deus, Dominus, Sanctus, Juſtus, Bonus, & aliia ſimilibus; idque, cum de ipſa loquuntur, dumtaxat faciunt; eo quod communis ſit in Hypoſtaſibus natura, & dominatus, & omnino omnia: hoc ſolum excepto quod prima tantum eſt Pater, & ſemper Pater, altera tantum eſt verus Filius ac Deus, tertia tantum eſt Spiritus Sanctus ab æterno, & unus atque idem Spiritus Dei. Aliquando ſecreto loquuntur; ut Fidei myſterium, quod ſolis Fidelibus revelatum eſt, ſemper cuſtodiatur. Aliquando dicunt Deum quidem Patrem genitorem, Deum vero Verbum genitum, Sanctum autem Spiritum procedentem; ut intelligamus, divino modo ex Perſona Patris ab æterno, & ſine paſſione, non vero ut in creaturis contingit, duas Hypoſtaſes ſic proceſſiſſe, ut unum eſſent cum Patre. Aliquando ait [2], *Qui miſit me Pater, major me eſt*, & alia, quæ deitatia reſpectu humilia eſſe videntur; ob eam, quæ propter nos, & pro nobis facta eſt, ineffabilem, & voluntariam ejus Incarnationem: nam in deitate neque quod humile & parvum ſit, neque quod ubique non ſit, locum habet. Aliquando inquit Filius [3], *Pater meus præceptum mihi dedit, quid dicam, & quid loquar, & a memetipſo non ſum locutus*; De Spiritu autem Sancto [4], *A ſemetipſo non loquetur*, & alia his ſimilia; ob Divinarum Perſonarum concordiam, & eo quod communia ſint Beatæ Trinitatis documenta, & dona, non vero diſcrepantia, ut in hominibus.

BI- LI-

1. *diverſis modis*) Sic verti, ne lectionem codicis temere immutare viderer. Ceterum puto legendum ἀδιαφόρως, i.e. *indifferenter*, aut *ſine diſcrimine* (*facere*).

2. *Qui miſit*) Joann. XIV. 28, ubi non leguntur voces, πέμψας με, ex aliquo alio Euangeliorum loco fortaſſe huc translatæ. *Magnus enim* (inquit Hieronymus in præfatione in Euangeliſtas) *hic in noſtris codicibus error inolevit, dum quod in eadem re alius Euangeliſta plus dixit, in alio, quia minus putaverint, addiderunt*.

3. *Pater*) Joan. XII. 49. Senſum citat, non verba.

4. *A ſemetipſo*) Joann. XVI. 13.

ΒΙΒΛΙ'ΟΝ Β̄.

Περὶ τȣ̃ ἁγίȣ πνεύματος.

Α̅. ΠΕρὶ τȣ̃ τὴν ἁγίαν τριάδα ἀκατάληπτον τῇ τε ἀοράτῳ ϗ ὁρατῇ κτίσει καθεστάναι· ϗ τοῖς πᾶσιν παρεῖναι· ϗ πᾶσαν δημιȣργίαν εἶναι αὐτῆς κοινήν.

Β̅. Περὶ τȣ̃ τὸ ἅγιον πνεῦμα εἶναι τȣ̃ Θεȣ̃ ϗ πατρὸς πνεῦμα ὡς ἡμῶν τὸ ἡμέτερον· ϗ παρ' αὐτȣ̃ ὁμοȣσίως ἐκπεπορεῦσθαι. ϗ κατὰ αἱρετικῆς διδασκαλίας.

Γ̅. Περὶ τȣ̃ διάφορα ὀνόματα εἶναι τῷ πνεύματι τȣ̃ Θεȣ̃ σημαίνοντα τὴν Θεϊκὴν αὐτȣ̃ φύσιν ϗ δύναμιν. καὶ κατὰ αἱρετικȣ̃ φρονήματος.

Δ̅. Περὶ τῶν λεγόντων αἱρετικῶν· πνεῦμα ὁ Θεός ϗ πῶς τȣ̃ πνεύματος πνεῦμα τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐστίν; ϗ πάλιν οἱ ἄγγελοι ȣ̓̃ν φησὶν ȣ̓κ εἰσὶν ἀπὸ τȣ̃ Θεȣ̃ ϗ ἅγιοι καὶ πνεύματα τȣ̃ Θεȣ̃;

Ε̅. Περὶ τῶν λεγόντων ὅτι μονογενȣ̃ς ὄντος φησὶν τȣ̃ Θεȣ̃ λόγȣ· τί τὸ πνεῦμα καλέσομεν; καὶ περὶ τȣ̃ μαρτυρεῖσθαι τὸν ὑιὸν μονογενῆ· τὸ ἅγιον πνεῦμα ἓν καὶ μόνον· καὶ πάλιν τὸν ὑιὸν λόγον· τὸ ἅγιον πνεῦμα ῥῆμα. καὶ περὶ συγκρίσεως. καὶ περὶ τȣ̃ μὴ εἶναι παράδειγμα τῆς ἀσυγκρίτȣ ȣ̓σίας.

Ϛ̅. Περὶ τȣ̃ πάντα ὅσα ἴδια Θεότητος μαρτυρεῖσθαι περὶ τȣ̃ πνεύματος ȣ̈τως·

α'. Ὅτι ȣ̓ κατὰ αἱρετικȣ̀ς πρῶτον κτίσμα ἐστὶν ἀλλὰ Θεός· τὸ γὰρ πρῶτον κτίσμα ὁ σατανᾶς τυγχάνει.

β'. Ὅτι πληροῖ τὴν οἰκȣμένην καὶ συνέχει τὰ πάντα.

γ'. Ὅτι ἄφθαρτον.

δ'. Ὅτι αἰώνιον.

ε'. Ὅτι ὡς ἄτρεπτον· ἀρετῆς τε κακίας τε ἀνεπίδεκτόν ἐστιν. 47.b.

ϛ'. Ὅτι φύσει ἅγιον καὶ ἁγιάζον καὶ δικαιȣ̃ν.

ζ'. Ὅτι μεθεκτὸν ȣ̓σιωδῶς ἐστί· Θεȣ̃ δὲ μόνȣ ἴδιον τȣ̃το.

η'. Ὅτι ἀγαθόν· αὐτοτίκτον τὰς ἐν τῇ

κτί-

47.a.

LIBER SECUNDUS,

In quo de Spiritu Sancto ſermo eſt.

Cap. I. *SAnctam Trinitatem quum inviſibili, tum viſibili creaturæ incomprehenſibilem eſſe; & rebus omnibus præſentem; ac omnem creationem trium communiter Perſonarum exſiſtere.*

Cap. II. *Spiritum Sanctum eſſe Dei & Patris Spiritum, ſicut noſtrum eſt noſter; & ab ipſo conſubſtantialiter proceſſiſſe. Et contra hæreticam doctrinam.*

Cap. III. *Diverſa eſſe nomina Spiritus Dei, quæ divinam ejus naturam, & potentiam ſiguificans. Et contra hæreticam opinionem.*

Cap. IV. *De Hæreticis qui ajunt:* Deus eſt Spiritus; quomodo autem Spiritus Sanctus eſſe poteſt Spiritûs Spiritus? *Itemque:* Ergone Angeli, *inquiunt*, non ſunt a Deo, & ſancti, & ſpiritus Dei?

Cap. V. *De his qui inquiunt:* Si Unigenitus eſt Deus Verbum, quomodo vocabimus Spiritum? *Et de locis, in quibus Filius dicitur Unigenitus, & Spiritus Sanctus Unus & Solus: itemque Filius* Logos, *ſeu* Sermo, *& Spiritus Sanctus* Rhema, *ſeu* Verbum. *Et de comparatione. Et quod exemplum afferri nequit aſyncritæ (i. e. incomparabilis) ſubſtantiæ.*

Cap. VI. *Omnia quæ propria ſunt deitatis, dici in Scriptura de Spiritu. In hunc modum:*

1. *Quia non eſt, ut volunt Hæretici, prima creatura, ſed Deus: nam prima creatura eſt Satanas.*
2. *Quia implet orbem terræ, & continet omnia.*
3. *Quia eſt incorruptibilis.*
4. *Quia eſt æternus.*
5. *Quia nec virtutis, nec nequitiæ capax eſt, utpote mutationi non obnoxius.*
6. *Quia eſt natura Sanctus, & ſanctificans, & juſtificans.*
7. *Quia ſubſtantialiter participari poteſt: Dei autem dumtaxat hoc proprium eſt.*
8. *Quia eſt bonus, ac per ſe efficiens in*

crea-

κτίσει ἀγαθότητας καὶ ἀληθείας καὶ σοφίας καὶ ἀγάπης· καὶ ἐν αὐτῷ συνεπινοεῖται πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα τέλειον.

θ'. Ὅτι φιλάνθρωπον.

ι. Ὅτι φύσει ἐλεύθερον καὶ ἐ δῦλον· καὶ ὡς Θεὸς καὶ κύριος ἐλευθεροῖ καὶ ὑὲς Θεῦ ποιεῖ.

ιά. Ὅτι ἐπιτάσσει ἐχ ὑπυργεῖ.

ιβ'. Ὅτι ἐνδυναμοῖ.

ιγ'. Ὅτι ἀψευδές· ὅπερ ἴδιον μόνε Θεῦ.

ιδ'. Ὅτι ἀλήθεια· διὰ τὸ μὴ διαφωνεῖν αὐτὸ πρὸς τὴν μίαν Θεότητα.

ιέ. Ὅτι ἐδεὶς οἶδεν τὰ τῦ Θεῦ εἰ μὴ τὸ ἅγιον πνεῦμα. καὶ ὅτι διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα ἰσότητα τὸ ἀνάπαλιν ὁ Θεὸς οἶδεν τὰ τῦ ἁγίε πνεύματος.

ις'. Ὅτι ἐδεὶς ὁρᾷ τὸν Θεὸν καὶ πατέρα εἰ μὴ μόνος ὁ ὑὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα. καὶ πρὸς τὺς λέγοντας· ἐ γέγραπται ἐν φησὶν ὅτι οἱ ἄγγελοι βλέπεσιν τὸ πρόσωπον τῦ πατρός;

ιζ. Ὅτι τὸ ἅγιον πνεῦμα τὴν κτίσιν ὑοθεσίας ἀξιοῖ· αὐτὸ δὲ ἐκ τῆς ὑποςάσεως τῦ Θεῦ ἐκπορεύεται.

ιή. Ὅτι ἐχ ὑμνεῖ ὡς ἡ ἄλλη κτίσις· ἐπειδὴ αὐτὸ τῶν ὑμνεμένων ἐςί.

ιθ'. Ὅτι μετὰ τῦ πατρὸς καὶ τῦ ὑῦ συνονομάζεται. καὶ περὶ αἱρετικῆς ἀντιθέσεως.

κ'. Ὅτι κοινωνεῖ ὡς τῇ ἐσίᾳ ἔτω καὶ τοῖς ὀνόμασιν τῷ Θεῷ πατρὶ καὶ τῷ μονογενεῖ αὐτῦ ὑῷ.

κά. Ὅτι ἕν ἐστιν καὶ ἐ πολλὰ ὡς τὰ κτίσματα.

κβ'. Ὅτι διὰ τὸ ὁμοέσιον καὶ ἄναρχον γέγραπται εἶναι ὕδωρ ζωῆς ἐκ τῆς πατρικῆς πηγῆς ἐκπορευθέν.

κγ'. Ὅτι τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἐχρίσθη ὁ σωτήρ· ἐκ ἂν δὲ εἰ κτίσμα ἦν τῷ ἰδίῳ ἐχρίσατο ποιήματι ὁ ἄκτιςος. καὶ ὅτι καὶ ἡμεῖς χρίσμα ἔχομεν αὐτῦ.

Ζ. Περὶ τῶν θεϊκῶν ἐνεργειῶν καὶ παροχῶν τοῦ ἁγίου πνεύματος οὕτως·

ά. Ὅτι ζωοποιεῖ.

β'. Ὅτι διὰ τὴν ταυτότητα τῆς Θεότητος κ̀ τὴν ἴσην ἐνέργειαν γέγραπται ὡς ἤγειρεν τὸν ἑκεσίως δι' ἡμᾶς παθόντα σαρκὶ χριστὸν ποτὲ ὁ πα-

τὴρ·

creatura bonitates quum veritatis, tum ſapientiæ, tum caritatis: Et in ipſo ſimul intelligitur omnis largitio bona, & omne donum perfectum.

9. *Quia hominum amator eſt.*

10. *Quia eſt naturo liber, non ſervus: & ut Deus, & Dominus liberat, & facit filios Dei.*

11. *Quio præcipit, non vero miniſtrat.*

12. *Quia robur, ac vim confert.*

13. *Quia fallere nequit: quod proprium eſt ſolius Dei.*

14. *Quio ipſe eſt Veritas, eo quod non diſcrepet ab una Deitate.*

15. *Quia nemo ſcit quæ ſunt Dei, niſi Spiritus Sanctus. Et quia ob ejus æqualitatem cum Patre, Deus viciſſim ſcit quæ ſunt Spiritus Sancti.*

16. *Quia nemo videt Deum & Patrem, niſi ſolus Filius, & Spiritus Sanctus. Et adverſus eos qui dicunt: Nonne ſcriptum eſt,* Angeli vident faciem Patris?

17. *Quia Spiritus Sonctus creaturam adoptione dignatur, ipſe autem ex Perſona Dei procedit.*

18. *Quia in Hymno Deum laudare non jubetur, ut aliæ creaturæ; eſt enim ipſe ex iis, qui in Hymno celebrantur.*

19. *Quia ſimul cum Potre, & Filia nominotur. Et de Hæreticorum objectione.*

20. *Quia ſicut communem habet eſſentiom, ſic etiam communia habet nomina cum Deo Patre, & Unigenito ejus Filio.*

21. *Quia Unus eſt, non plures, ut ſunt creaturæ.*

22. *Quia ob ejus conſubſtantialitotem, & æternitatem ſcriptum eſt, eum aquam vitæ eſſe ex Paterno fonte procedentem.*

23. *Quia Spiritu Sancto unctus eſt Salvator: ſi autem eſſet creatura Sonctus Spiritus, non eſſet unctus proprio Spiritu ille qui eſt increatus. Et quia nos quoque unctionem ejus habemus.*

Cap. VII. *De divinis operationibus, & largitionibus Sancti Spiritus. In hunc modum:*

1. *Quia vivificat.*

2. *Quia ob identitatem deitotis, & æqualem trium Perſonarum operationem, Chriſtum voluntarie propter nos carne paſſum modo dicitur in Scripturo ſuſ-*

citaſ-

τὴρ· ποτὲ αὐτὸς ἑαυτὸν· ποτὲ τὸ ἅγιον πνεῦμα. καὶ κατὰ αἱρετικῆς ἐκθέσεως.

γʹ. Ὅτι δημιουργεῖ ϗ ἐκ νεκρῶν ἐγείρει. ἐν ταὐτῷ ὅτι τὸ ἁγιάσαι δημιουργῆσαι ἐστὶν ϗ ἀναγκαιότερον τοῦ δημιουργῆσαι. ϗ κατὰ αἱρετικῆς ἐκθέσεως.

δʹ. Ὅτι ἁγιάζει ϗ δικαιοῖ.

εʹ. Ὅτι σωτηρίαν χορηγεῖ.

ϛʹ. Ὅτι θανάτου ἐλευθεροῖ καὶ ἁμαρτίας συγχωρεῖ.

ζʹ. Ὅτι συνεργεῖ τῷ πατρὶ ϗ τῷ υἱῷ. ϗ ὅτι χριςὸς ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος σημεῖα ϗ τέρατα ἐποίησεν ϗ δαιμόνια ἐξέβαλεν· διὰ τὸ ἀχώριστον τῆς θεότητος.

ηʹ. Ὅτι ὥσπερ ὁ θεὸς ϗ πατὴρ· οὕτω καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα χρηματίζει σημαινόμενον θεὸς καὶ δεσπότης.

θʹ. Ὅτι σὺν τῷ χριστῷ κρίνειν μέλλει τὰ πάντα.

ιʹ. Ὅτι ὁ παῦλος ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος ἐλύμαν τὸν μάγον ἐξετύφλωσεν.

ιαʹ. Ὅτι τῇ δυνάμει τοῦ παναγίου πνεύματος ἀνεωχθέντες οἱ οὐρανοὶ ὤφθησαν τῷ ὁσίῳ στεφάνῳ.

ιβʹ. Ὅτι προγνώστης.

Η. Περὶ τῆς αὐτεξουσιότητος τοῦ ἁγίου πνεύματος οὕτωσεί.

αʹ. Ὅτι αὐθεντικῶς δωρεῖται τὰ χαρίσματα ὡς βούλεται· καὶ πνεῖ ὅπου προῄρηται. καὶ κατὰ μακεδονιανοῦ φρονήματος.

βʹ. Ὅτι ἔθετο τοὺς προφήτας καὶ ἀποςόλους· καὶ αὐθεντικῶς ἀπέστειλεν· καὶ ἐποίησεν ὡς ἠβουλήθη φθέγξασθαι αὐτούς.

γʹ. Ὅτι νομοθετεῖ καὶ προστάττει ἀποφαντικῶς ἅτε θεός. καὶ πρὸς τοὺς λέγοντας ὡς καὶ περὶ ἀγγέλου ἐγράφη τάδε λέγει ὁ ἄγγελος.

δʹ. Ὅτι μετὰ τοῦ πατρὸς ἀποστέλλει καὶ ὁδηγεῖ αὐτεξουσίως. καὶ πρὸς τοὺς λέγοντας· ὁ θεὸς πρὸς ἑαυτὸν ὁδηγεῖ· τὸ δὲ πνεῦμα πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

Θ. Περὶ τοῦ τὸ ἅγιον πνεῦμα εἶναι ὁμοούσιον τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ· σημαίνεσθαι δὲ καὶ παντοκράτορα. ἐν ταὐτῷ περὶ τῆς ἀδιοδεύτου παρθενικῆς πύλης.

Ι. Περὶ τοῦ μαρτυρεῖσθαι ὅτι τὸ ἅγιον πνεῦμα θεὸς καὶ κύριος καὶ δοξαζό-

μενος.

citaſſe Pater, modo ipſe ſemetipſum, modo Spiritus Sanctus. Et contra hæreticam expoſitionem.

3. *Quia creat, & a mortuis reſuſcitat. Item, quia ſanctificatio eſt creatio, & magis neceſſaria eſt, quam creatio. Et contra hæreticam interpretationem.*

4. *Quia ſanctificat, & juſtificat.*

5. *Quia ſalutem largitur.*

6. *Quia a morte liberat, & peccata dimittit.*

7. *Quia operatur ſimul cum Patre, & Filio. Et quia Chriſtus in virtute Spiritus ſigna, & prodigia fecit, & dæmones ejecit, eo quod inſeparabilis ſit deitas.*

8. *Quia ſicut Deus ac Pater, ſic etiam Spiritus Sanctus divinitus revelat: quod ſignificat eum eſſe Deum & Dominum.*

9. *Quia cum Chriſto judicaturus eſt omnia.*

10. *Quia Paulus in virtute Spiritus Elymam magum excæcavit.*

11. *Quia virtute Sanctiſſimi Spiritus apertos cælos vidit Sanctus Stephanus.*

12. *Quia Spiritus Sanctus præcognoſcit.*

Cap. VIII. *De poteſtate, quam habet propriam Spiritus Sanctus. In hunc modum:*

1. *Quia propria auctoritate largitur dona, ut vult; & ubi vult, ſpirat. Et contra Macedonianam opinionem.*

2. *Quia poſuit Prophetas & Apoſtolos, & propria auctoritate eos miſit, & fecit illos loqui ut voluit.*

3. *Quia leges fert, & præcipit definitive, utpote Deus. Et contra eos, qui dicunt, etiam de Angelo ſcriptum eſſe*: Hæc dicit Angelus.

4. *Quia una cum Patre mittit, & in via deducit, propria poteſtate. Et contra eos, qui dicunt*: Deus ad ſemetipſum ducit, Spiritus autem ad Veritatem.

Cap. IX. *Spiritum Sanctum eſſe conſubſtantialem Patri, & Filio: in Scripturis vero ſignificari, eum eſſe Omnipotentem. Ibidem de Virginea impervia porta.*

Cap. X. *Teſtari Scripturas, quod Spiritus Sanctus eſt Deus, & Dominus,*

&

μενος. καὶ ἀντίθεσις τῆς μακεδονιανῆς διδασκαλίας.

& glorificatus. Et oppoſitio Macedonianæ doctrinæ.

ΙΑ. Περὶ τȣ͂ αὐτȣ͂. καὶ ὅτι ἐπὶ τȣ͂ χερȣβικȣ͂ καθέζεται θρόνȣ· καὶ δύναμιν ἐξαποστέλλει. καὶ ὅτι ὁ παῦλος αὐτὸ οἶδεν εἶναι τὸν ὀφθέντα τῷ ἡσαΐᾳ κύριον σαβαώθ. καὶ κατὰ τȣ͂ μακεδονιανȣ͂ φρονήματος. καὶ ὅτι ἐν ἡμῖν οἰκεῖ. καὶ ὅτι ῥᾳδιȣργȣ͂σιν αἱρετικοὶ τὰς θείας γραφάς.

Cap. XI. *De eadem re. Et quod in Cherubico throno ſedet, & virtutem emittit. Et quod Paulus illum novit eſſe eum, quem vidit Iſaias, Daminum Sabaath. Et contra Macedanianam opinianem. Et quod in nobis habitat. Et quod Hæretici divinas Scripturas doloſe depravant.*

ΙΒ. Περὶ τȣ͂ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἀνακαινίζειν ἡμᾶς τῷ βαπτίσματι· καὶ ὡς δεσπότην ἐλευθερȣ͂ν· καὶ ποιεῖν μετόχȣς θείας δόξης καὶ ὑȣ̀ς καὶ κληρονόμȣς τȣ͂ πατρός· συγκληρονόμȣς δὲ τȣ͂ ὑȣ͂ καὶ ἀδελφȣ̀ς· συνδοξασθησομένȣς καὶ συμβασιλεύσοντας αὐτῷ. καὶ περὶ τȣ͂ ἀνόνητον εἶναι τὸ βάπτισμα τοῖς μὴ πιστεύȣσιν ὅτι θεός ἐστι τὸ ἅγιον πνεῦμα. ἐν ταὐτῷ ὅτι ἄλλη ἡλίȣ δόξα καὶ ἄλλη σελήνης καὶ ἀστέρων.

Cap. XII. *Spiritum Sanctum baptiſmo nos renovare; & tamquam Dominum liberare, & facere nos participes divinæ gloriæ, & filios, & heredes Patris, coheredes autem Filii, & fratres, ſimul cum ipſo glarificandas, & ſimul regnaturos. Et baptiſmum eſſe inutilem iis, qui Spiritum Sanctum Deum eſſe non credunt. Ibidem, aliam eſſe ſolis gloriam, aliam lunæ, & ſtellarum.*

ΙΓ. Περὶ τῶν πρὸς εὐτέλειαν τȣ͂ πνεύματος προφερόντων τὸ ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος.

Cap. XIII. *De iis, qui ut Spiritum deprimant, proferunt illud:* Niſi quis generatus fuerit ex aqua, & Spiritu.

ΙΔ. Καὶ περὶ τȣ͂ ἀπὸ καταβολῆς κόσμȣ τά τε ὕδατα ὑπὸ τȣ͂ ἁγίȣ πνεύματος ἡγιάσθαι καὶ προῳκονομῆσθαι. ἡμῖν τὴν ἀπὸ τȣ͂ βαπτίσματος σωτηρίαν. καὶ περὶ τȣ͂ ἰσραηλίτας σωτηρίας τετυχηκέναι ἀπὸ τῆς ȣ̓́σης ποτὲ εἰκόνος τȣ͂ βαπτίσματος· πολλῷ δὲ πλέον τȣ̀ς νῦν βαπτιζομένȣς καὶ μακαριζομένȣς.

Cap. XIV. *A mundi conſtitutione & aquas a Spiritu Sancto ſanctificatas eſſe, & præſtitutam nabis eam, quæ eſt ex baptiſmate, ſalutem. Et Iſraelitas ſalutem conſecutos fuiſſe ex ea, quæ olim erat, baptiſmi imagine; multa autem magis illos, qui baptizantur nunc, beatique prædicantur.*

ΙΕ. Περὶ τȣ͂ τὴν γραφὴν ἐν πολλοῖς καὶ μάλιστα ἐπὶ τȣ͂ βαπτίσματος μόνȣ τȣ͂ ἁγίȣ πνεύματος καὶ τῆς σφραγῖδος αὐτȣ͂ ἧς ἔχομεν μνημονεύειν.

Cap. XV. *Scripturam in multis, & maxime in baptiſmo, ſolius Spiritus Sancti, & obſignationis ejuſdem Spiritus, quam habemus, meminiſſe.*

ΙϚ. Περὶ τȣ͂ ἐπιτετελεκέναι ἀεὶ τυπικῶς ἰσραηλίτας εἰς μὲν τιμὴν καὶ δόξαν τȣ͂ ἁγίȣ πάσχα τȣ͂ χριστȣ͂ τὴν ἡμέραν τῶν ἀζύμων· εἰς δὲ τιμὴν καὶ δόξαν τῆς σεπτῆς ἐπιδημίας τȣ͂ ἁγίȣ πνεύματος τὴν παρ' ἐκείνοις ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς· προηγορεῦσθαι δὲ διὰ τῆς ἑορτῆς τῶν σκηνοπηγίων τὰς συνάξεις τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μαρτυρίων.

Cap. XVI. *Semper Iſraelitas typice celebraſſe in honorem quidem et gloriam ſancti Paſchatis Chriſti, diem Azymarum; in honorem autem et gloriam adarandi adventus Spiritus Sancti, diem, quæ apud ipſos eſt* Pentecoſte, *id eſt, quinquageſima. Prænunciatas vero eſſe per Feſtum Scenopegiorum, Synaxes (ſive Collectas) Eccleſiarum, et Martyriorum.*

ΙΖ. Περὶ τȣ͂ τὸ ἅγιον πνεῦμα συμπαρεῖναι καὶ συνενεργεῖν ἀεὶ τῷ θεῷ πατρὶ καὶ ἐνδυναμȣ͂ν ἡμᾶς. καὶ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτȣ͂ καὶ τὴν διδασκαλίαν ὁμότιμον καὶ σύμφωνον εἶναι τῆς τȣ͂ ὑȣ͂.

Cap. XVII. *Spiritum Sanctum ſemper una cum Deo Patre et adeſſe, et operari, et nos corroborare. Et ejus manifeſtationem, ac doctrinam æquali hanore dignam eſſe, ac manifeſtationem, doctrinamque Filii, et illam huic conſonam exſiſtere.*

τοῦ υἱοῦ· καὶ εὔχεσθαι τὸν πνευματοφόρον δαυὶδ στηριχθῆναι ὑπ' αὐτοῦ.

exſiſtere. Et Davidem, qui Spiritum in ſe ipſo ferebat, orare, ut ab ipſo Spiritu confirmetur.

ΙΗ. Περὶ τοῦ τοὺς δώδεκα ἀποστόλους τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος καθοπλισθέντας μόνους ἀντιστῆναι τῇ οἰκουμένῃ καὶ τῷ διαβόλῳ λαλοῦντας καὶ νοοῦντας πᾶσαν γλῶσσαν. καὶ περὶ τοῦ εἰπόντος εὐνούχου· ἰδοὺ ὕδωρ· τί κωλύει με βαπτισθῆναι;

Cap. XVIII. *Duodecim Apoſtolos virtute Spiritus armatos, ſolos reſiſtere orbi terræ, et diabolo, loquendo, et intelligendo omnes linguas. Et de Eunucho, qui dixit:* Ecce aqua: quid prohibet me baptizari?

ΙΘ. Περὶ τῶν λεγόντων· διὰ τί ὡς ὁ υἱὸς τρανῶς θεὸς προσηγόρευται μὴ κ̔ τὸ ἅγιον πνεῦμα; καὶ περὶ τοῦ κοινὸν ὄνομα εἶναι τῇ ἁγίᾳ τριάδι τὸ θεὸς καὶ τὸ κύριος ὡς ἡ θεότης κ̔ κυριότης μία.

Cap. XIX. *De his, qui ajunt:* Quare Spiritus Sanctus clare non vocatur Deus, ſicut vocatur Deus Filius? *Et quod Sanctæ Trinitatis commune eſt nomen* Deus, *et* Dominus, *ſicut eſt una Deitas, et una Dominatio.*

Κ. Περὶ τοῦ τὸν χοϊκὸν ἄνθρωπον μὴ ἔχειν τὸ ἅγιον πνεῦμα ἀλλὰ τὸν πιστὸν καὶ βαπτίσματος καταξιωθέντα· αὐτόν τε δύνασθαι πρὸς τὸ μέτρον τῆς φύσεως ἡμῶν κ̔ τὴν δόξαν τοῦ ἁγίου πνεύματος τῷ τῆς ψυχῆς ὄμματι καθορᾷν.

Cap. XX. *Spiritum Sanctum non habet terrenus homo, ſed Fidelis, et baptiſmum conſecutus. Et talis homo poteſt, pro menſura naturæ noſtræ, gloriam quoque Sancti Spiritus oculo animæ videre.*

ΚΑ. Περὶ τῶν λεγόντων ὅτι ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι δοξάζεται ὁ θεός· οὐ μὴν τὸ ἅγιον πνεῦμα. κ̔ περὶ τοῦ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν κύριον ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. καὶ περὶ τοῦ τὸ ἀναγεννᾷν τῷ βαπτίσματι· τοῦ δοξάζεσθαι ἢ προσκυνεῖσθαι μεῖζον καὶ τιμιώτερον καθεστάναι.

Cap. XXI. *De iis, qui dicunt,* in Sancto Spiritu *glorificari Deum, non tamen* Spiritum Sanctum. *Et de illo loco:* Nemo poteſt dicere Dominum Jeſum, niſi in Spiritu Sancto. *Et quod regenerare per baptiſmum majus eſt, et honorificentius, quam glorificari, aut adorari.*

ΚΒ. Περὶ τοῦ διὰ τὸ τέλειον τῆς περὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα καὶ τὸν υἱὸν πίστεως μείζονα εἶναι τὴν ἐκκλησίαν τῆς συναγωγῆς.

Cap. XXII. *Ob perfectionem fidei in Spiritum Sanctum, et Filium, Eccleſiam Synagoga majorem eſſe.*

ΚΓ. Καὶ περὶ δοξολογίας.

Cap. XXIII. *Et de Doxologia, ſeu glorificatione.*

ΚΔ. Περὶ τῶν ἀντιδιατασσομένων κ̔ παρερμηνευόντων τὰς γραφὰς αἱρετικῶν. ἐν ταυτῷ περὶ τοῦ μὴ παραβλέπειν πατέρας.

Cap. XXIV. *De Hæreticis, qui nobis adverſantur, et perperam interpretantur Scripturas. Ibidem, Patres non hallucinari.*

ΚΕ. Ἐπανάληψις ἤγ' οὖν ἐπαναδίπλωσις.

Cap XXV. *Epilogus, ſive repetitio.*

ΚΣ. Περὶ τῆς ὁρισθείσης ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀπειλῆς κατὰ τῶν ἀθετούντων τὸν υἱὸν αὐτοῦ κ̔ τὸ ἅγιον πνεῦμα.

Cap. XXVI. *De definita a Deo comminatione contra eos, qui Filium ejus, et Spiritum Sanctum non agnoſcunt.*

ΚΖ. Περὶ τοῦ κ̔ ἑλλήνων τοὺς λογάδας τὸ πρὸς τὸν θεὸν ὁμοούσιον τοῦ ἁγίου πνεύματος γεγραφέναι κ̔ τὸ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι.

Cap. XXVII. *Græcorum quoque Sapientes, ac proceres in ipſorum ſcriptis Spiritus Sancti cum Deo conſubſtantialitatem, illiuſque ex hoc proceſſionem agnoſcere.*

A

Περὶ τοῦ τὴν ἁγίαν τριάδα ἀκατάληπτον εἶναι.

ΟΙ' σπουδάζοντες εἶναι ναὸς κἂν ποσῶς ἄξιος τοῦ οἰκοῦντος ἐν τοῖς πιστοῖς ἁγίου πνεύματος ὡς ἅπαξ ἔχοντες ἐλλάμπον αὐτοῖς τὸ ἀπρόσιτον φῶς· δοξάζουσιν ὡς ὁ δεσπότης ἐν τῇ μυσταγωγίᾳ τοῦ βαπτίσματος ἐθέσπισεν ἰσοτίμως τόν τε αὐτογενῆ θεὸν καὶ πατέρα· καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ συνυπάρχοντα αὐτῷ ἀγαπητὸν καὶ μονογενῆ υἱὸν λόγον· καὶ τὸ μνημονευθὲν ἅγιον πνεῦμα τὸ μόνον ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ ἀνάρχως καὶ ἀδιαστάτως ἐκπορευθέν· τῷ μὲν ὁμοουσίῳ τῆς τριάδος μὴ ἀπιστοῦντες· τρόπον δὲ καὶ διαφορὰν γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως οὐ ζητοῦντες· ἐπειδὴ καὶ ταῖς οὐρανίοις λειτουργικαῖς δυνάμεσιν ἄγνωστον ἄφραστον καὶ φοβερὸν ἐνθυμήσει καθέστηκεν τοῦτο καὶ τὸ πῶς ἑαυτῇ συνυφέστηκεν ἀνάρχως ἡ ἁγία τριὰς ἔχουσα ἀεὶ ὡς αὔτως καὶ κατὰ ταυτά· καὶ οἵα τε οὖσα ἐπὶ τοῦ αἰωνίου καθημένη θώκου ἐπιβλέπειν ἀβύσσους καὶ σιωπῶσα ἀκούεσθαι καὶ σιωπώντων ἀκούειν· καὶ πρὸ τοῦ πρακτέου ἐπίστασθαι τὸ μέλλον· καὶ λόγῳ καὶ θᾶττον λόγου καὶ μόνῳ τῷ θέλειν πάντα παραγαγεῖν· καὶ πρὶν διαθρήσῃ τις ἐν τῇ καρδίᾳ μόνον δὲ πιστῶς καὶ δικαίως· τὴν ψῆφον εὐθὺς τὴν ἐπὶ τῇ αἰτήσει παρέχειν καὶ πᾶσι καιρὸν εἰς εὐεργεσίαν ἁρμόζεσθαι· καὶ βραδεῖαν μὲν εἶναι εἰς ὀργήν· εἰς εὐποιΐαν δὲ ἕτοιμον· καὶ χαλεπαίνειν μὲν δι' ἡμετέραν πλημμέλειαν· ἀφιέναι δὲ δι' οἰκείαν φιλανθρωπίαν τὴν τιμωρίαν. ἔτι γε μὴν ἀκατάληπτον αὐτῆς ἐστὶν καὶ τὸ πῶς ἓν ἔχει θέλημα καὶ λαλεῖ καὶ παρέχει κοινὸν ἑαυτῆς· καὶ ἐπισκέπτεται οὐ μᾶλλον εὐεξίαν σωμάτων· ἀλλ' αὐτὴν συντετριμμένην καρδίαν. καὶ μὲν δὴ καὶ τοῦτο πῶς ὑπάρχει ἀόρατος καὶ σεραφικοῖς ὀφθαλμοῖς ἀπερίληπτος λόγῳ καὶ τόπῳ ἀχώρητος δυνάμει ἀμερής· ἀναφής· ἀμεγέθης·

30.a

CAP. I.

Sanctam Trinitatem eſſe incomprehenſibilem.

QUi templum ſe eſſe ſtudent aliquatenus dignum Spiritus Sancti in Fidelibus habitantis, utpote qui illuceſcentem ipſis *inacceſſibilem Lucem* ſemel habuerunt, æqualiter glorificant, eodemque honore proſequuntur, ſicut Dominus in myſtica baptiſmi inſtitutione præcepit, quum ingenitum Deum ac Patrem, tum ipſi ex ipſo coexſiſtentem Dilectum, & Unigenitum Filium Verbum, tum commemoratum Spiritum Sanctum, qui Solus ex ejus Hypoſtaſi ab æterno, & continue proceſſit: conſubſtantialitati quidem Trinitatis fidem non denegantes, modum vero, ac diſcrimen generationis, & proceſſionis non inveſtigantes: id enim vel cæleſtibus Deo inſervientibus Poteſtatibus ignotum eſt, ineffabile, & ad cogitandum formidabile; nec modum inquirentes, quo in ſemetipſa ab æterno ſubſtiterit Sancta, & uno ſemper eodemque modo ſe habens Trinitas, quæ ex æterno, ubi conſidet, ſolio abyſſos inſpicere poteſt, & tacens audiri, & tacentes audire, & quæ futura ſunt, antequam fiant, ſcire, & verbo dumtaxat, imo verbo citius, & ſola voluntate omnia producere, & priuſquam in corde tuo conſideres quid petas, dummodo fideliter, & juſte petas, ſtatim poſtulata concedere, & omnibus tempus ad beneficia eis conferenda diſponere, & ad iram quidem tarda eſſe, ad benefaciendum vero prompta, & iraſci quidem ob noſtra delicta, pœnam autem ob propriam ipſius benignitatem condonare. Ac ne illud quidem in ipſa comprehendi poteſt, quomodo & unam habeat voluntatem, & ita loquatur, largiaturque, ut loquela, ac largitio tribus Perſonis communis ſit, & non tam bonam corporum habitudinem ſpectet, quam ipſum contritum cor. Inſuper ne hoc quidem intelligere licet, quomodo ipſa vel Seraphicis oculis inviſibilis ſit, incomprehenſibilis exſiſtat, ratione, aut loco capi nequeat, individuam potentiam habeat, tangi non poſſit, magnitudinis [1] (id eſt, quantitatis) expers ſit, profundi-

---

1. *magnitudinis ... expers*) In græco, *ἀμεγέθης*. Cenſor autem ille, de quo Not. 2. pag. 39, & Not. 1. pag. 84. jam dixi, ex eo quod Theologus noſter Deum dicat *ἀμεγέθη*, colligit eum non eſſe Didymum. At (pace ipſius dictum ſit) ex hoc ipſo hujus auctorem operis potius ſe prodit Didymus.

γέθης· ἀβαθής· ἀπλατής· ἀνείδεος. παντε-πίσκοπος· παντεπήκοος· κὴ πάντων ἐλπίς· φωτὸς ὀυρανίου ὑπὲρ τὸ πολὺ φωτεινοτέρα καὶ παντὸς ὕψους ὅσον ὀυκ ἔστιν εἰπεῖν ὑψηλοτέρα· καὶ παντὸς νοῦ ἀπείρῳ λόγῳ νοητικωτέρα. πῶς γὰρ ὀυκ ἔμελλεν τὰ τῆς τριάδος πᾶσιν ἀκατάληπτα τυγχάνειν ὅτε αὐτὴ πάντων ἐστὶ γενεσιουργός καὶ ἀνωτάτω πάσης νοερᾶς ἔτι μὴν καὶ νοητῆς κτίσεως· μεθ' ἣν ἐπέκεινα παντελῶς ὀυδέν· πάντα δὲ μᾶλλον ὑπ' αὐτῇ καὶ δι' αὐτὴν καὶ ὑπὸ πόδας αὐτῆς ὡς ποιήματα. προκατήρξατο γὰρ εὐδοκήσας ὁ πατήρ· ἐδημιούργησεν δὲ ὁ μονογενής· ἡγίασεν δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· καὶ τῷ ἁγιασμῷ αὐτοῦ ἐτελείωσεν· ἐφώτισεν· ἐνεδυνάμωσεν· ἐζωοδότησεν· ἐν πᾶσιν καὶ ἐν ἑκάστῳ ὅλον ὑπάρχον· καὶ ὑπὸ ὅλων ὅλον μετεχόμενον καὶ χωρούμενον δι' ἀγαθότητα· καὶ μὴ μεριζόμενον· μήτε μετερχόμενον ἢ μεταβαλλόμενον· ἀλλ' ἀεὶ πᾶσιν ἐπιπνέον ὁμοίως καὶ ὀυκ ἐν μέρει· καὶ φυλάττον τὴν οἰκείαν ἄχραντον ἀπὸ τῶν σωμάτων καθαρότητα· πάντα τε θείως καταλάμπον καὶ πανταχοῦ πληθύον ἁγιασμόν· ἀγάπην· εἰρήνην· σοφίαν· χαρὰν· ἀσφάλειαν· καὶ πᾶν ἀγαθόν· ἅτε ἐκ τῆς

funditate, latitudine, & forma careat, omnia inſpiciat, omnia audiat, & omnium ſpes in ea ſita ſit, ac cæleſti luce ſupra modum ſpleodidior, & omni celſitudine, ultra quam dici poſſit, excelſior exſiſtat, & cuiuſvis mentis infinita ratione iotelligentiam excedat. Quomodo enim ea, quæ ad Trinitatem pertinent, omnibus incomprehenſibilia non eſſe poſſunt? quum ipſa rerum omnium creatrix ſit, & ſupra quamlibet intelligeotem, imo & intelligibilem creaturam quam longiſſime extollatur, ac poſt eam oihil omnino ulterius ſit, ſed omnia potius ſub ipſa ſint, & propter ipſam, & ſub pedibus ejus [1], utpote creata. Auſpicatus eſt enim Pater complacendo, creavit autem Unigenitus, & ſanctificavit Spiritus Dei, & ſanctificando perfecit, illuminavit, corroboravit, vivificavit, totus in omnibus, & in ſingulis exſiſtens, & totus ab omnibus propter ipſius bonitatem participatus, & receptus, non tamen diviſus, neque alio tranſmigrans, neque mutationem ſubiens; ſed omnibus eodem ſemper modo, non vero ex parte, inſpirans, & propriam puritatem a corporibus incontaminatam ſervans, & omnia divino modo illuminans, & ubique ſanctificationem, caritatem, pacem, ſapientiam, gaudium, ſecuritatem, & omne bonum.

P

Didymo enim peculiare eſt, ut Deum vocet *ἀμεγέθη*: adeo ut cum in innumerabilia inciderim Patrum loca, qui Deo magnitudinem tribuunt, neminem hactenus repererim, qui illum magnitudine carentem clare appellet. Nimirum alii eum dicunt *ἀπειρομεγέθη*, i. e. *infinite magnum*, alii *μεγέθει ἀπεριόριστον*, alii, ut Tertullianus, ipſum ſic definiunt, ut ſit *ſummum Magnum*; cui definitioni maxime is innititur Marcionem refellens; alii, ut Athanaſius, *μέγεθος* ei tribuunt: alii demum alias habent hujuſmodi locutiones. At Didymus in Commentariis in Pſalmos ad verſiculum quartum Pſalmi xxxiii (pag. 604. tom. 1. Catenæ Corderianæ) ſic aperte loquitur: *Τὸ δὲ Μεγαλύνατε τὸν Θεὸν, οὐκ αὔξησιν μεγέθους ἐστὶν αὐτοῦ· ἀμεγέθης γάρ· σωμάτων γὰρ ἴδιον τοῦτο· ὁ δὲ Θεὸς ἀσώματος*, i. e., *Illud autem*, Magnificate Deum, *non denotat, magnitudinem ejus augendam eſſe: Deus enim eſt* EXPERS MAGNITUDINIS; *ſiquidem hæc corporum eſt propria, Deus autem incorporeus exſiſtit*. Simili tamen modo magnitudinis vocabulum adhibuiſſe videri poteſt Origenes in libro primo de Principiis: nam cap. 1. num. 7, *Viſui*, inquit, *ſubjacent colores, habitus, magnitudo*. Et cap. 2. num. 4. ſic loquitur: *In nulla harum intelligi corporale aliquid poteſt, quod vel magnitudinem deſignare videatur, vel habitum, vel colorem*. Idem autem fere, ut puto, Didymus hic voluit, quod Irenæus Deum vocans *immenſurabilem*, ac Rufinus Palæſtinus inquiens in libro de Fide, ipſum eſſe *ſine circumdatione*. Nam *μέγεθος*, ſeu *magnitudinem*, alia tamen ſenſu acceptam, Deo tribuere videtur etiam Didymus ſegm. 232. *b*, & Enarratione in primam Petri ad cap. 3, ubi ait: *Qui magnificat eum, magnitudinis ejus* (nempe Dei) *participium ſuſcipit in ſemetipſum*. Quamquam non conſtat, utrum Didymus ibi, & Origenes in citato loco voce *μέγεθος*, an alia uſi ſint. Scriptura ſane Deo ipſi *μέγεθος* nuſquam tribuit, ni fallor.

1. *ſub pedibus ejus*) Nimis abſona ac dura, latinis præſertim auribus, videtur hæc translatio, qua omnia dicuntur eſſe *ſub pedibus Trinitatis*. Reſpicit fortaſſe Didymus Iſai. vi. 2, aut 1. ad Cor. xv. 27. In libro tamen etiam de Sp. Sancto num 39. ſic loquitur: *Ipſos quoque dæmones... habebunt ſub pedibus ſuis*. Et poſt pauca: *Cum autem titillantem ſubjecerimus noſtris pedibus luxuriam*. Quin etiam dæmonem Chriſtus *divinitatis pede* percuſſiſſe dicitur in homilia needum edita, quæ in Naniano xii. ſeculi codice ſic inſcribitur, *τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ λόγος εἰς τοὺς ἁγίους πάντας*, i. e. *Sancti Patris noſtri Gregorii Thaumaturgi Sermo in omnes Sanctos*: Ibi enim hæc extant: *Πάλαι μὲν Ἰακὼβ κλίμακα ἐστηριγμένην ἕως τοῦ οὐρανοῦ ἐθεάσατο καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας· νῦν δὲ διὰ τὸν ἄνθρωπον ἄνθρωπος γενόμενος ὁ φιλάνθρωπος τὸν ἀπάνθρωπον λακτίσας τῷ ποδὶ τῆς θεότητος· καὶ τὸν ἄνθρωπον βαστάσας τῇ χειρὶ τῆς χρηστότητος* (ſeu *χρειότητος*)*· τὸν ἄβατον αἰθέρα πᾶσιν ἀνθρωπίνοις πεζεύεσθαι παρεσκεύασεν*, i. e. *Olim quidem Jacobus ſcalam vidit uſque ad cælum pertingentem, ibique firmatam, & Angelos Dei aſcendentes ac deſcendentes: Nunc vero propter hominem homo factus ille qui hominum amator eſt, ac benignus, eum qui hominum hoſtis eſt, & inhumanus, divinitatis pede percutiens, & manu benignitatis* (ſeu *dignitatis qua Chriſtus eſt*) *hominem portans, pedibus humanis invium æthera calcari fecit*.

τῆς πατρικῆς ἐνυποστάτως ἐκλάμψαν πηγῆς· δι' οὗ καὶ δι' ὃ ἡμῖν πλησιάζει ὁ θεὸς καὶ πατήρ· μεθ' οὗ καὶ ἐν οὐρανοῖς ἐστὶν καὶ παρ' ἡμῖν μένει· δυναμένης μὲν ἑκάστης θείας ὑποστάσεως ἀπροσδεῶς πάντα ποιῆσαι τελείως· ἵνα δὲ δειχθῆ τὸ συμπρακτικὸν καὶ ἀπαράλλακτον τῆς τε οὐσίας αὐτῶν· τῆς τε προσκυνήσεως καὶ δόξης καὶ εὐχαριστίας τῆς ὀφειλούσης παρ' ἡμῶν γίνεσθαι· διὰ τοῦτο κοινῆ παρὰ τῆς ἁγίας τριάδος τῆς κτίσεως πληρωθείσης. παριστῶν γ' οὖν τὸ τριαδικῶς διακεκοσμῆσθαι τὴν κτίσιν ψάλλει· τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν· καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτῶν. εἶπεν γὰρ κύριον μὲν· τὸν θεὸν πατέρα· λόγον δὲ τὸν μονογενῆ υἱὸν· δι' οὗ καὶ παρ' οὗ ἐκτίσθησαν· πνεῦμα δὲ τὸ ἐνυπόστατον ἅγιον πνεῦμα τοῦ θεοῦ· παρ' οὗ ἁγιασθέντες ἐνεδυναμώθησαν· αὐτὸ γὰρ ἐστιν τὸ θεϊκὸν ὄνομα· τὸ παντοκρατορικὸν καὶ ὑπερέχον ἀξίωμα· τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ μνημονευόμενον καὶ συνδοξαζόμενον· τὸ ἁγιαστικὸν καὶ ζωοποιὸν καὶ φωτὸς οὐρανίου μεταδοτικόν· τὸ φρουρητικὸν ἑκάστων τῆς ἐν ταυτότητι διαμονῆς· τὸ προφήταις καὶ ἀποστόλοις ἐνηχῆσαν καὶ μάρτυρας ἀντιστῆναι τυραννικῇ ὠμότητι ἐνισχῦσαν· τὸ ἀνακαινίζον καὶ ἐλευθεροῦν ὡς κύριος καὶ υἱοὺς θεοῦ ἡμᾶς ποιοῦν ὡς πνεῦμα υἱοθεσίας· τὸ ἀπελαῦνον τῷ φωτίσματι δαιμόνων στίφη· καὶ τὸν ἀντικείμενον καταισχῦνον· τὸ ἀναπετάζον ἡμῖν τὰς οὐρανῶν πύλας καὶ ἄγον ἐπὶ τὴν εἴσοδον τῆς σωτηρίας· καὶ τῆς ἀγγέλων πολιτείας καὶ ὑμνῳδίας ἐργαζόμενον κοινωνούς· τὸ γινόμενον ἡμῖν τρίβος ἀποφέρουσα πρὸς αὐτὸν τὸν ἐπουράνιον θεὸν καὶ πατέρα· ἡ αὐτεξούσιος καὶ ὑπερβάλλουσα γαληνοτάτη ἐπιφάνεια·

num adaugens, utpote qui ex Paterno fonte[1] ſubſiſtenter emanavit ac eluxit: per quem, & propter quem nobiſcum verſatur Deus & Pater, cum quo Spiritus ipſe & in cælis eſt, & apud nos manet: nam poteſt quidem unaquæque divina Perſona omnia perfecte ſine ullios indigentia facere; verum ut eadem oſtendatur operatio, eademque quum eſſentia ipſarum, tum adoratio, & gloria, & gratiarum actio, quæ eis reddi a nobis debet, ideo communiter a Sancta Trinitate creatio completa fuit. Ut hunc porro creatarum rerum ornatum atque ordinem a tota Trinitate eſſe demonſtret David, ſic pſallit[2]: *Verbo Domini cæli firmati ſunt, & Spiritu oris ejus omnes Virtutes eorum*. Etenim *Dominum* quidem dicit Deum Patrem; *Verbum* vero, Unigenitum Filium, per quem, & a quo creati ſunt Cæli; *Spiritum* autem, Sanctum Dei ſubſiſtentem Spiritum, a quo & ſanctificati[3], & corroborati ſunt: ipſe enim eſt divinum nomen; ipſe omnipotentia, & excellentiſſima dignitate præditus; qui ſimul cum Patre ac Filio & commemoratur, & conglorificatur; qui ſanctificat, & vivificat, & cæleſtis lucis participes facit; qui ſingulorum in concordia perſeverantiam cuſtodit; qui Prophetis, & Apoſtolis inſpiravit, & Martyribus, ut tyrannicæ crudelitati reſiſterent, vim dedit; qui renovat, & liberat ut Dominus, & filios Dei nos facit ut Spiritus adoptionis; qui dæmonum acies per Illuminationem, id eſt per baptiſma, repellit, & Adverſarium, ſeu Satanam, ignominia afficit; qui cælorum portas nobis reſerat, & ad ſalutis aditum[4] nos ducit, & Angelicæ converſationis, hymnodiæque participes facit; qui ſemita nobis fit, ad ipſum cæleſtem Deum ac Patrem deducens; qui fereniſſimo adventu ſuo nobis ſe ſe liberrime & excellentiſſime manifeſtavit; qui eſt

fecun-

1. *fonte*) Eſt enim Pater, ut loquuntur Theologi, *fons totius divinitatis*. Cave autem putes, his locutionibus proceſſionem Spiritus Sancti a Patre, Filioque negari. Qua de re alias ſermonem habui in epiſtola ad Archintum Præſulem.

2. *Verbo*) Pſalm. xxxii. verſ. 6.

3. *ſanctificati*) Cum hæc ab eo dictata ſint, qui ob Origeniſmum male audit, nihil facilius quam ut illuc ab aliquo trahantur. Vide quæ ſuperius pag. 87. adnotavi. Quid tamen vetat quo minus Didymum exiſtimemus Cælorum nomine Angelos, cælorumque Virtutes, ſeu Poteſtates, aut Fortitudines hic intelligere, ideoque Origeniano ſenſu non loqui? Hieronymus ſane in Epiſtola ad Algaſiam num. 10, *Militia cæli* (inquit) *non tantum ſol appellatur, & luna, & aſtra rutilantia, ſed & omnis Angelica multitudo, eorumque exercitus, qui hebraice appellatur Sabaoth, id eſt, Virtutum, ſive exercituum*. Hilarius vero ad ea Pſalmi lxvii verba, *Cæli diſtillaverunt*, ſic loquitur pag. 220. tom. 1: *Si enim Lex diſpoſita eſt per Angelos, panemque Angelorum manducavit homo, Cæliquc ſtillaſſe in Sina ſcribuntur, profecto miniſterium hoc a Cælis, id eſt, ab Angelis expletum eſſe non dubium eſt*. Quid plura? Didymus ipſe hunc eumdem Pſalmi locum afferens ſegm. 78. b, *Virtutes cælorum* ait eſſe non modo cælorum *ſubſtantias*, ſive id quo *conſtituuntur*, verum etiam *Angelos*.

4. *ſalutis aditum*) Locutio tranſlata; e templis ſcilicet, ut opinor, ducta, quorum pars anterior εἴσοδος, ſive *aditus* dicitur, aut προπύλαιον, ſeu *veſtibulum*.

νεια· ἡ γόνιμος καὶ ἄπειρος καὶ σωστικὴ δύναμις· ἡ ἀμεγέθης καὶ ἀσύγκριτος καὶ σεπτὴ ὑπόστασις· ἡ ἄχραντος καὶ ἔγκριτος καὶ πάναγνος δόξα· ἡ θεία χάρις ἡ τὰ λείποντα ἀναπληρῦσα καὶ τὰ ἀσθενῆ ἰωμένη· ἡ ἄῤῥητος καὶ ἀΐδιος ἀγαθότης· ἡ πηγὴ τῶν ἀνεκλείπτων χαρισμάτων καὶ παντὸς ἀγαθῦ νῦ πρόοδος· ἡ μελλόντων καὶ ἀγνώστων ἀληθὴς φανέρωσις· ἡ σω- 11.b. τήριος σφραγὶς καὶ τὸ θεῖον χρίσμα. ὁ ἀῤῥαβὼν τῶν ἀϊδίων ἀγαθῶν· παρ' ὗ πᾶσα κτίσις ὁρατὴ καὶ ἀόρατος λογικὴ καὶ μὴ λογικὴ ἐνδυναμῦται· παρ' ὗ ἡμῖν ἡ θεία ἀναγέννησις· καὶ τῶν ἀνομιῶν ἡ ἄφεσις· καὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡ ἐπικάλυψις· καὶ ἡ πρὸς τὸν θεὸν οἰκείωσις· στέφανός τε δικαίοις καὶ ἀγαθῶν ἀπόληψις· ὐράνιόν τε ἐνδιαίτημα καὶ ζωὴ ἀτελεύτητος· καὶ βασιλείας θεῦ κληρονομία αἰώνιος· ὗτινος τῆς κοινωνίας διὰ τῆς παλιγγενεσίας ὁ μετέχων· τυγχάνει τῶν μνημονευθέντων ἀγαθῶν· καὶ πρὸς τὰς καθολικὰς ἐπιστολὰς· θείας ἐστὶ κοινωνὸς φύσεως. ὁ γὰρ ἀφθάρτυ καὶ ἀϊδίυ φωτίσματος μετειληφὼς· ἀγήρως κατὰ τὸ νοητὸν μένει ἐν νεότητι καὶ ἠπιότητι· καὶ ἐξομοιῦται τῷ μόνῳ ἔχοντι ἀθανασίαν καὶ φῶς οἰκῦντι ἀπρόσιτον. οἱ γὰρ τῆς ἀρχαίας καὶ νέας διαθήκης ἱερομάνται· τῆς ἀνωτάτω μιᾶς θείας φύσεως εἶναι τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐπίστανται. αὐτίκα γ' ἐν μαρτυρῦσιν·

fecunda, & infinita, & ſervatrix vis; magnitudine, ſeu dimenſione quavis carens, & *aſyncrita* (ideſt, incomparabilis), & veneranda Hypoſtaſis; incontaminata, & eximia, ac puriſſima gloria; qui eſt divina ipſa gratia, quæ deficientia ſunt, ſupplens, & quæ infirma ſunt, ſanans; ineffabilis, & ſempiterna bonitas; indeficientium chariſmatum fons, & omnis bonæ mentis præcurſor; futurarum, & ignotarum rerum vera manifeſtatio; ſalutaris obſignatio, & divinum chriſma, ſive unctio [1], æternorum bonorum arrhabo: a quo omnis creatura viſibilis & inviſibilis, rationalis & irrationalis robur ac vim accipit: a quo nobis eſt divina regeneratio, et *iniquitatum remiſſio*, & *peccatorum abſconſio* [2], et conjunctio [3] cum Deo, et corona juſtis, et bonorum acquiſitio, et cæleſte domicilium, et vita interminata, et regni Dei ſempiterna hereditas: cujus communionis qui per regenerationem fit particeps, commemorata bona conſequitur, et juxta catholicas Epiſtolas *divinæ* [4] eſt *conſors naturæ*. Qui enim incorruptibile, et æternum baptiſma participavit, ſenii expers quoad animam, et ſpiritum, in juventute manet, ac in infantia [5], et ei aſſimilatur, qui *ſolus habet immortalitatem*, et *lucem habitat inacceſſibilem*. Nam veteris, ac novi Teſtamenti Scriptores Sacri [6] Spiritum Sanctum cæleſtis Unius divinæ naturæ eſſe norunt. En vero quid teſtentur. Nimirum

B̄

Περὶ τῦ τὸ ἅγιον πνεῦμα εἶναι τῦ θεῦ κ) περὶ αἱρετικῆς ἀντιθέσεως.

ΠΡῶτον μὲν· ὅτι πνεῦμα ἐςὶν τῦ θεῦ καὶ ἐκ τῦ θεῦ εἰ καὶ μὴ μετ' αὐτὸν· καὶ μόνον εἰδὸς τὰ τῦ θεῦ· καὶ ἐπὶ πάντας τυγχάνον· λέγυσι τοιάδε· μωυσῆς μὲν ἐν τῇ γενέσει ἐκ προσώπυ τῦ θεῦ· ὐ μὴ κατα-

CAPUT II.

Spiritum Sanctum eſſe Dei. *Et de Hæreticorum objectione.*

TEſtantur primo, Spiritum eſſe Dei, et ex Deo, etſi non ſit poſt ipſum, et eum ſolum ſcire quæ ſunt Dei, et ſuper omnes exſiſtere; hæc enim ſcribunt. Moſes quidem in Geneſi ex perſona Dei [7]: *Non per-*

1. *unctio*) Reſpicit Sacramentum Confirmationis. Lege ſegm. 116, & ſeqq.
2. *abſconſio*) Locutiones Biblicæ ex illo Pſalmi verſ. deſumptæ: *Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata.*
3. *conjunctio*) In græco, οἰκείωσις, ideſt, *familiaritas*, aut *propinquitas*. Atque hanc vocem Didymus eodem modo adhibuit in Comment. in Pſalmos. Affini etiam locutione utitur ſegm. 119. a, & 21. a, ubi ait: προσομιλήσαντες τῷ θείῳ πνεύματι: Et ad verſ. 17. cap. I. Jobi (pag. 44. Catenæ in Jobum a Niceta concinnatæ): πᾶς γὰρ θεῷ προσομιλῶν, μικρὰ φροντίζει τῶν κάτω, i. e. *Nam qui Deo utitur familiariter, terrena parvi pendit*. Nimium Sancti ſiunt (ut ait Paulus in ep. ad Epheſ. II. 19) οἰκεῖοι τῦ θεῦ, i. e. *domeſtici Dei*.
4. *divinæ*) 2. Petr. I. 4.
5. *infantia*) Codex, ἠπιότητι. Vide Not. 9. pag. 90.
6. *Scriptores Sacri*) In græco, ἱερομάνται. Vide Not. 8. pag. 57. Simili modo in Comment. in Pſalmos ad verſ. 1. Pſalmi xxxvi, & ad verſ. 24. Pſalmi cxxxi, Moſem vocat ἱεροφάντην.
7. *Non permanebit*) Gen. vi 3. Nonnullæ Editiones omittunt voces, εἰς τὸν αἰῶνα. Sed Complutenſis eas habet, item ut Didymus hoc in loco; nam alibi, ut Enarratione in primam Petri ad cap. 2, iis eas prætermittit.

καταμείνῃ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις εἰς τὸν αἰῶνα διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας. ἀγγαῖος ὁμοίως ἀπὸ θεϊκῆς φωνῆς· ἐγώ εἰμι μεθ' ὑμῶν καὶ τὸ πνεῦμά μου ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν. ζαχαρίας ὁμοίως· πλὴν ἀκούσατε τοὺς λόγους μου κ) τὰ νόμιμά μου δέχεσθε ἃ ἐγὼ ἐντέλλομαι ἐν πνεύματί μου τοῖς δούλοις μου τοῖς προφήταις. ἡσαΐας ἀπὸ τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱόν· τὸ πνεῦμα τὸ ἐμὸν ὅ ἐστιν ἐπὶ σοί· κ) τὰ ῥήματα ἃ δέδωκα εἰς τὸ στόμα σου οὐ μὴ ἐκλείπῃ ἐκ τοῦ στόματός σου κ) ἐκ τοῦ στόματος τοῦ σπέρματός σου. σπέρμα λέγων αὐτοῦ τοὺς πιστοὺς οὓς κ) εἰς υἱοθεσίαν ἐκάλεσεν. κ) πάλιν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ· πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμέ. ἐκπεπεράνθαι δὲ ταῦτα ἐν τῇ οἰκονομίᾳ· ματθαῖος οὕτως εἶπεν· ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ ἡσαΐου τοῦ προφήτου λέγοντος· ἰδοὺ ὁ παῖς μου ὃν ᾑρέτισα ὁ ἀγαπητός μου εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου· θήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ πατρός· πνεῦμα γὰρ ἐξ ἐμοῦ ἐξελεύσεται. κ) ἐν τῷ ἰεζεκιὴλ ὁ ὕψιστος πατὴρ τὸ μὲν ἡμέτερον πνεῦμα· ἡμῶν πνεῦμα· τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα· ἴδιον ἑαυτοῦ ἐξονομάζει ἅτε ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευθὲν κατὰ φύσιν· κ) δώσω ὑμῖν καρδίαν καινὴν κ) πνεῦμα καινόν· κ) ἀφελῶ τὴν καρδίαν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς ὑμῶν καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν σαρκίνην καὶ τὸ πνεῦμά μου δώσω ἐν ὑμῖν. καὶ ἐν τῷ ἰωήλ· ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. καὶ ταῦτα τετελέσθαι παῦλος ἔγραψεν τίτῳ· ὅτε ἐπεφάνη ἡ χάρις ἡ σωτήριος ἡμῶν οὐκ ἐξ ἔργων ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς· ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος ἀναγεννήσας ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας κ) ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ ἰησοῦ χριστοῦ. πότε δὲ ἐξέχεεν; ὅτε ὁ χριστὸς ἐμφυσῶν ἔλεγεν· λάβετε πνεῦμα ἅγιον. εὖ δὲ κ) τὸ ἐξέχεεν ἅτε ὕδωρ ἐξ αὐτοῦ ὁμοουσίως ἐκπορευθὲν κ) μύρον θεϊκόν· καθά

permanebit Spiritus meus in hominibus his in ſeculum, quia ipſi ſunt carnes. Aggæus pariter ex perſona Dei[1]: *Ega ſum vobiſcum, & Spiritus meus ſtetit in medio veſtrum*. Zacharias ſimiliter[2]: *Verumtamen audite ſermones meas, & legitima mea ſuſcipite, quæ ego mando in Spiritu meo ſervis meis prophetis*. Iſaias ex perſona Patris Filium alloquentis[3]: *Spiritus meus, qui eſt in te, & verba, quæ dedi in are tuo, non deficient ex ore tuo, & ex ore ſeminis tui*. Semen ejus appellat Fideles, quos etiam ad adoptionem vocavit. Et rurſus ex perſona Filii[4]: *Spiritus Domini ſuper me* Impleta autem hæc eſſe in Incarnatione, Matthæus his verbis ait[5]: *Ut adimpleretur quod dictum eſt per Iſaiam prophetam ditentem*[6]: *Ecce puer meus, quem elegi, Dilectus meus, in quo bene complacuit ammæ meæ. Panam Spiritum meum ſuper eum*. Et rurſus ex perſona Patris[7]: *Spiritus enim ex me exibit*. Et in Ezechiele Altiſſimus Pater noſtrum quidem ſpiritum, vocat noſtri ſpiritum, Spiritum vero Sanctum, ſui ipſius proprium vocat, utpote qui ex ipſo proceſſit ſecundum naturam[8]: *Et dabo vobis cor novum, & Spiritum novum: & auferam cor lapideum ex carne veſtra, & dabo vobis cor carneum: & Spiritum meum dabo in vobis*. Et in Joele[9]: *Effundam de Spiritu meo ſuper omnem carnem*. Hæc quoque impleta eſſe ſcripſit Paulus ad Titum[10], *quando apparuit gratia ſalutaris naſtra, non ex operibus quæ fecimus nos, ſed ſecundum multam ipſius miſericordiam regenerando nos per lavacrum regeneratianis, & renovationis Spiritus Sancti, quem effudit in nos abunde per Jeſum Chriſtum*. Quandonam autem *effudit*? quando Chriſtus inſufflans dixit: *Accipite Spiritum Sanctum*. Recte autem poſitum eſt illud, *Effudit*: effudit ſcilicet eum veluti aquam ex ipſo conſubſtantialiter procedentem, & ut divinum unguentum,

a. *Ego*) Agg. II. 5, & 6. Nonnalla omittuntur intermedia.

a. *Verumtamen*) Zach. I. 6. Verbum ἀκούσατε, i. e. *audite*, deeſt in Bibliis. Et pro, ἃ, in eiſdem legitur, ὅσα. In libro de Sp. Sancto num. 29. hujus verſiculi partem affert Didymus, ita tamen ut videatur legiſſe non, *mando*, ut hic, ſed, *mandavi*, ſi edita exemplaria ſpectemus: ſic enim habent: *Quæcumque mandavi in Spiritu meo*, &c. At codex noſter mſ. ibi ſic habet: *Quæcumque ego mando in Spiritu meo*, & reliqua. Numero tamen 30. rurſus citatur hic locus ita: *Mandabo in Spiritu meo*, & cetera.

3. *Spiritus*) Iſai. lix. 21. Complut. Ed. habet; ῥήματά μου ἃ ἔδωκα.

4. *Spiritus*) Iſai. lxi. 1. Vide etiam Luc. iv. 18.

5. *Ut*) Matth. xii. 17, & 18.

6. *Ecce*) Hæc citat Matthæus ex Iſai. xlii. 1, etſi in græcis Bibliis nunc aliqua ſit lectionum varietas. Vide lib. de Sp. S. num. 22. Pro *ſpiritum*, codex Paſſioneianus hic habet, *ſpiritus*.

7. *Spiritus*) Iſai. lvii. 16. Vide Not. 4. pag. 7.

8. *Et dabo*) Ezech. xxxvi. 26, & 17. Pro, λιθίνην, lege λιθίνην. Græca Editio poſt *πνεῦμα καινὸν*, addit, δώσω ἐν ὑμῖν, i. e. *dabo in vobis*.

9. *Effundam*) Joel. II. 28.

10. *quando*) Tit. III. 4, 5, & 6. Senſum potius allegat, quam verba ipſa, ut ſunt in Bibliis. Vide ſegm. 74. *a*, & 69. *b*, & 116. *a*, & lib. de Sp. S. num. 22.

ἃ εὐκαίρως ἐν τοῖς ἁρμόζουσιν τόποις δειχθήσεται πρὸς ἡμῶν· καὶ τὸ ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· αἱ γὰρ λέξεις αὗται ἐπὶ τῆς ἐν ὁμάδι μεθεκτῆς οὐσίας τῆς ἁγίας τριάδος ἁρμόζουσιν· ἀλλ' οὐκ ἐπὶ κτιστῆς ἀμεθέκτου λογικῆς φύσεως. οὐ γάρ που ἐγράφη, οὔτε λέγειν πιθανόν· ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ ἀρχαγγέλου· καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπολελυμένως· ἀλλ' ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. καὶ δαυὶδ δὲ ἱκετεύων βοᾷ· τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλῃς ἀπ' ἐμοῦ. καὶ πάλιν· τὸ πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὁδηγήσει με ἐν γῇ εὐθείᾳ. καὶ ματθαῖος ἀπὸ τοῦ υἱοῦ· οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστὲ οἱ λαλοῦντες· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρός μου τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. ὅ ἐστιν οὐχ ὑμεῖς οἱ κτιστοί· ἀλλὰ τὸ ἄκτιστον πνεῦμα τοῦ θεοῦ. γράφει δὲ καὶ παῦλος πρὸς μὲν κορινθίους ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ· ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· ἡμῖν δὲ ἀπεκάλυψεν ὁ θεὸς διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. τὸ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ. τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου· εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; οὕτω καὶ τὰ τοῦ θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν· εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ. ἡμεῖς δὲ οὐ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ· ἵνα ἴδωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. τὰ ἡτοιμασμένα παρὰ τοῦ θεοῦ ἀγαθὰ· εἶπεν ὅτι τὸ πνεῦμα ἀπεκάλυψεν ὡς συνδοτήρ· καὶ πνεῦμα αὐτοῦ κατὰ ἀντιπαράθεσιν τοῦ ἡμετέρου πνεύματος. καὶ ἐπασφαλιζόμενος αὖθις τὸ μὴ νομίζεσθαι αὐτὸ ὡς ἄγγελον ἢ ἄλλο πνεῦμα κτιστὸν ἐπήγαγεν· οὐ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν· τοῦτ' ἔστιν γενητόν· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ· τοῦτ' ἔστιν ἐξ ὑπολειπομένων τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ τῆς ὑποστάσεως ἐκπορευθέν· καὶ ὡς αὐτὸ μόνον οἶδεν τὰ τοῦ θεοῦ ὡς

tum, quemadmodum opportune a nobis in locis convenientibus oſtendetur. Recte etiam dictum eſt, *Super omnem carnem*: quadrant enim hujuſmodi voces in Sanctæ Trinitatis eſſentiam, quæ eſſentia tota ſimul[1] communicabilis eſt; at creatæ incommunicabili rationali naturæ non conveniunt: nuſquam enim ſcriptum eſt, neque probabile dictu eſt, *Effundam de Archangelo*[2]; idque non abſolute enunciatum, ſed cum additamento, *ſuper omnem carnem*. David quoque ſupplex clamat[3]: *Spiritum tuum Sanctum ne auferas a me*. Et rurſus[4]: *Spiritus tuus bonus deducet me in terra recta*. Et Matthæus ex perſona Filii[5]: *Non enim vos eſtis qui loquimini, ſed Spiritus Patris mei qui loquitur in vobis*. Hoc eſt: Non vos creaturæ, ſed increatus Spiritus Dei. Paulus vero in prima epiſtola ad Corinthios ſcribit[6]: *Quæ oculus non vidit, & auris non audivit, & in cor hominis non aſcenderunt quæ præparavit Deus diligentibus ſe: nobis autem revelavit Deus per Spiritum ſuum. Spiritus*[7] *omnia ſcrutatur etiam profunda Dei. Quis enim hominum novit quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui eſt in ipſo? Sic etiam quæ ſunt Dei, nemo novit, niſi Spiritus Dei. Nos autem non ſpiritum mundi accepimus, ſed Spiritum qui eſt ex Deo, ut ſciamus quæ a Deo donata ſunt nobis*. Præparata a Deo bona *revelata* eſſe ait a Spiritu tamquam conlargitore. Ac *Spiritum ſuum*, ideſt Dei, ſpiritui *noſtro* opponit. Atque ut hoc tamquam certum rurſus ſtabiliat, non eſſe habendum ipſum ut Angelum, aut alium Spiritum creatum, ſubjecit, *Non ſpiritum mundi accepimus*, ideſt, factum, ſeu creatum, *ſed Spiritum qui eſt ex Deo*, id eſt (ſupplendo quæ ſubintelliguntur) *qui ex Dei hypoſtaſi proceſſit*. Addit etiam, ipſum ſolum *noviſſe quæ ſunt Dei* ut Dominum, &

1. *tota ſimul*) In græco, ἐν ὁμάδι. Vocis porro, ὁμάς, nullum in vulgaribus Lexicis affertur exemplum. Inter opera Manetis, ſeu Manichæo attributa numeratur ἑπτασταλῶν ὁμάς. Theophilus vero Anteceſſor lib. 2. Inſtitutionum tit. 1. ſcribit: τῆς δὲ ὁμάδος, ἤτοι univerſitatis ἀείς, &c.

2. *de Archangelo*) Simillima, & maxime gemina dictaverat Didymus in libro de Spiritu Sancto quum num. 8, tum maxime num. 11. pag. 119. edit. Veronenſis. *Ipſum quoque effuſionis nomen* (inquit) *increatam Spiritus Sancti ſubſtantiam probat. Neque enim Deus cum Angelum mittit, aut aliam creaturam, Effundam, dicit, de Angelo meo, aut Principatu, aut Throno, aut Dominatione. In ſolis quippe his, quæ ab alio participantur, hic ſermo conſentit*. Confer, ſi placet, ambo hæc loca, & Didymum vere Didymum, ideſt geminum, ac ſe ſe pene exſcribentem hic agnoſces. Quod ſi rem quoque minimi momenti adnotare licet, animadvertas velim, quemadmodum hic ait Didymus, οὔτε λέγειν πιθανόν, ita ibi poſt vocabulum, *Dominatione*, in Toloſano mſ. codice, & Vaticano, & noſtro addi: *incredibili, imo fallaci iſtiuſmodi dictio*.

3. *Spiritum*) Pſ. L. verſ. 12 (ſeu 13). Vide lib. Didymi de Sp. S. num. 2, 53, & 29.

4. *Spiritus*) Pſ. 142 verſ. 12 (ſeu 10).

5. *Non enim*) Matth. x. 20. Biblia habent, ὑμῶν, i. e. *veſtri*, pro, *mei*. At Didymus ſegm. etiam 148. *b.* habet μου, ſeu *mei*. At in libro de Sp. S. num. 19. legitur, *Patris veſtri*: quamquam ibi codex noſter calamo exaratus habet: *Sed Spiritus Patris qui loquitur in vobis*.

6. *Quæ oculus*) 1. ad Cor. II. 9, 10, 11, & 12.

7. *Spiritus*) Biblia addunt hic vocem γάρ. Et paulo poſt pro, ἴδωμεν, habent, εἰδῶμεν.

ὡς κύριος καὶ ἔχον ὡς αὔτως τῇ φύσει πρὸς τὸν πατέρα. ὁ γὰρ δοῦλος ὡς ἐν εὐαγγελίῳ λέγει· οὐκ οἶδεν τί ποιεῖ ὁ κύριος αὐτοῦ. οὐκ ἔτι δὲ ὡς ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου εἶπεν τὸ κατοικοῦν ἐν τῷ θεῷ· ἵνα μὴ σύνθετος νομισθείη ὁ ἀσύνθετος θεός. 33. a.
πρὸς δὲ ἐφεσίους· μὴ λυπεῖτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ θεοῦ ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀναπολυτρώσεως. πρὸς δὲ ῥωμαίους· ὑμεῖς οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ ἀλλ' ἐν πνεύματι εἴπερ πνεῦμα θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν· εἰ δέ τις πνεῦμα χριστοῦ οὐκ ἔχει· οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. πρὸς δὲ γαλάτας· ὅτι δέ ἐστε υἱοὶ· ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν κράζον ἀββᾶ ὁ πατήρ. πρὸς δὲ φιλιππησίους· οἶδα γὰρ ὅτι τοῦτό μοι ἀποβήσεται εἰς σωτηρίαν διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ πνεύματος ἰησοῦ χριστοῦ. ἄθρει δὴ οὖν ὡς καὶ μόνον τὸ φάναι αὐτὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ· καὶ ἡ προσθήκη δὲ τοῦ ἄρθρου τοῦ μοῦ καὶ σοῦ· καὶ τοῦτο τηλαυγῶς ἐσήμανεν ὅτι καὶ ἄκτιστόν ἐστι καὶ θεὸς τοὔνομα ἔχον οὐκ ἐπακτὸν· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ εἶναι ἐκεῖνο φυσικῶς τοῦτο ὅπερ καὶ προσηγόρευται. καὶ τὸ γεγράφθαι δὲ αὐτὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ ὁμοίως τὴν πρὸς αὐτὸν κοινωνίαν τῆς φύ-

& eamdem cum Patre naturam habentem; nam *ſervus*, ut eſt in Euangelio[1], *non novit, quid faciat Dominus ejus*. Neque vero quaſi de homine dixit, *Qui habitat in Deo*; ne compoſitus putetur incompoſitus Deus. Ad Epheſios autem[2]: *Nolite contriſtare Spiritum Sanctum Dei, in quo ſignati eſtis in diem redemptionis*. Ad Romanos vero[3]: *Vos non eſtis in carne, ſed in Spiritu; ſi tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Chriſti non habet, hic non eſt ejus*. Et ad Galatas[4]: *Quoniam autem eſtis filii, emiſit Deus Spiritum Filii ſui in corda veſtra clamantem, Abba, Pater*. Et ad Philippenſes[5]: *Scio enim quod hoc mihi proveniet ad ſalutem per veſtram orationem, & ſubminiſtrationem Spiritus Jeſu Chriſti*. Jam vero in allatis teſtimoniis hæc conſidera. Nimirum nuncupatio *Spiritus Dei* vel ſola, multoque magis cum additamento vocum *meus*, & *tuus*[6], perſpicue ſignificat, ipſum & increatum eſſe, & Deum, neque hoc Dei nomen adſcititium habere, ſed ideo habere, quod ex natura ſit id, quod vocatus fuit. Quod autem ſcriptum eſt, ipſum eſſe *Spiritum Filii*[7], oſtendit ſimiliter,

1. *non novit*) Joann. xv. 15.

2. *Nolite*) Epheſ. iv. 30. Pro, ἀναπολυτρώσεως, lege ἀπολυτρώσεως, ut eſt in Græcis Bibliis. Nam ſyllaba illa ἀν huc irrepſit e ſuperiori voce ἡμέραν, ob librarii oſcitantiam. Vide ſegm. 128. *a*.

3. *Vos*) Rom viii. 9. Pro, εἰ, codex habet εἴ. Argumentum vero ex hoc Pauli loco ductum fuſius perſequitur Didymus in libro de Sp. S. num. 39, & 40, ubi hæc legimus: „*Vos autem*, ait, (haud dubium quin diſcipuli Chriſti) qui ſapientiam Spiritus ſuſcepiſtis, & vitam, & pacem, *non eſtis in carne* (id eſt, in carnis operibus): neque ejus [*codex noſter*: neque enim ejus] opera perpetratis, *ſi quidem Spiritum Dei habetis in vobis*. Idem autem Spiritus Dei, & Spiritus Chriſti eſt, deducens (*cod. noſter*, addocens), & copulans eum, qui in ſe habuerit (*legendum cum noſtro codice*: qui ſe habuerit), Domino Jeſu Chriſto. Unde & in conſequentibus ſcribitur: *Si quis autem Spiritum Chriſti non habet, hic non eſt ejus*. Rurſum in præſenti diſcimus ſocietatem, quam habet Spiritus Sanctus ad Deum, & ad Chriſtum (*codex noſter*: ad Chriſtum, & ad Deum). . . . Deinde ſequitur poſt hoc quod ait, *Si quis autem Spiritum Dei* (*legendum cum noſtro codice*: *Spiritum Chriſti*) *non habet, hic non eſt ejus*, & infertur, *Si autem Chriſtus in vobis*, & manifeſtiſſime demonſtratur inſeparabilem eſſe Spiritum Sanctum a Chriſto: quia ubicumque Spiritus Sanctus fuerit, ibi & Chriſtus eſt; & undecumque Chriſti Spiritus diſceſſerit, inde pariter recedit & Chriſtus: ſi quis enim Spiritum Chriſti non habet, hic non eſt ejus. Cui conjuncto ſi quis contrarium aſſumat, dicere poteſt: Si quis Chriſti eſt, ita ut Chriſtus in eo ſit, in hoc Spiritus Dei (*rectius cod. noſter*: Chriſti) eſt. Hoc autem idem & de Deo Patre ſimiliter uſurpandum: Si quis Spiritum Dei non habet, iſte non eſt ejus. Cui rurſum contrarium ſi quis aſſumat, dicens (*ut ſenſus integer ſit, legendum cum noſtro codice*: cui rurſum contrarium quis aſſumens dicet): Si quis Dei eſt, in hoc Spiritus Dei eſt.

4. *Quoniam*) Galat. iv. 6. In libro de Sp. S. num. 31. editum eſt: *in corda noſtra*. Sed ibi codex noſter calamo exaratus habet, *in corda veſtra*.

5. *Scio*) Philipp. I. 19. Codex, φιλιππισίους.

6. *meus, & tuus*) Simile argumentum, ductum ſcilicet ex voce, *meus*, lege apud Hilarium tom. 1. pag. 148, 149, & 167.

7. *Spiritum Filii*) Quum Spiritus Sanctus in Scripturis dicitur *Spiritus Filii*, id ita explicat Didymus, ut Spiritum ipſum Filio conſubſtantialem eſſe ſignificet. Eodem plane modo ratiocinatur & in libro de Spiritu Sancto: nam num. 31, *Oſtendit* (inquit) *quia unitate ſit junctus ad Filium: unde & Filii dictus eſt Spiritus*: numero autem 32. idem argumentum fuſius perſequitur. Poſt Didymum Theodoretus quoque (prætereo alios Patres) in ep. ad Rom. cap. 8. num. 21, *Sanctum* (inquit) *Spiritum & Dei appellavit, & Chriſti: non quod, ut volunt Heretici, ex Deo per Filium creatus ſit; ſed quia eſt ejuſdem cum Patre, & Filio ſubſtantiæ*. Quia etiam cum S. Cyrillus in Anathematiſmis *proprium Filii Spiritum* dixiſſet, veritus Theodoretus ipſe, ne id ſenſu Macedoniano prolatum fuiſſet, ſic reſpondit: *Proprium autem Filii Spiritum, ſi quidem ut ejuſdem cum eo naturæ, & ex Patre procedentem dixit* (Cyrillus), *ſimul confitebimur . . . . Si vero tamquam ex Filio, aut per Filium exſiſtentiam habent, hoc ut blaſphemum, & impium rejiciemus*. Nimirum cum ſenſum rejicit Theodoretus, quem Bibliciæ illi locutioni Anomœi adhibebant, dum Spiritum Sanctum ex *Filio*, aut per *Filium* exſtitiſſe inquiebant per creationem.

φύσεως ἐδήλωσεν κ) ὥστε μὴ κτίσμα αὐτῦ νομισθῆναι. πῶς γὰρ ἂν τῷ ἰδίῳ πατρὶ ὡς ἐκ ἔχοντι πρὸ τύτε ἐξ ἑαυτῦ ἔκτισεν ὁ υἱὸς τῦθ᾽ ὅπερ ἐστί τε καὶ γέγραπται πνεῦμα θεῦ: ὅπερ ὐ βλάσφημόν ἐστι μόνον· ἀλλὰ καὶ ἠλίθιον. νοηθείη δὲ ἂν πνεῦμα χριστῦ· τῦτ᾽ ἔστιν δύναμις χριστῦ· ὃν τρόπον εἴρηται· χριστὸν θεῦ δύναμιν κ) θεῦ σοφίαν· ἐπειδὴ γὰρ ἐκ τῦ ἑνὸς πατρὸς φύσει κ) ὐ δημιυργικῇ ἐνεργείᾳ προῆλθον αἱ μακάριαι ὑποστάσεις αὗται· εἰς τὸν αὐτὸν ἕνα ἀνάγονται. ἵνα γὰρ μή τις ὑποπτεύσῃ ἀρχὴν αὐτῦ εἶναι ἢ πέρας ἀλλ᾽ ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν φύσιν αὐτῦ προόδυ πιστεύσῃ ἀληθῶς αὐτὸ πνεῦμα εἶναι τῦ θεῦ ἀναπνευσθὲν ἀνάρχως κ) ὐ γενόμενον ὡς ἓν τῶν ἄλλων λειτυργικῶν πνευμάτων· διδάσκων ὁ κύριος ἐν τῷ κατὰ ἰωάννην εὐαγγελίῳ λέγει· τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. ὐκ εἶπεν δὲ κτίζεται· πᾶσα μὲν γὰρ γέννησις κ) ἐκπόρευσις· διὰ τῶν ἴσων κ) ὁμοίων ἐπιτελεῖται· μάλιστα δὲ διαφερόντως ἡ ἀπὸ τῦ ἑνὸς πατρὸς καθ᾽ ἕνωσιν τῆς ἑαυτῦ θεότητός ἐστι γέννησις κ) ἐκπόρευσις. ἀλλ᾽ ἐπὶ μὲν τῶν κτισμάτων ἡγεῖται τῷ χρόνῳ ὁ πρωτότυπος· ἐπὶ δὲ τῦ θεῦ ὐχ ὕτως· ἀλλὰ συνυφεστώτως κ) συμπροεληλυθότως. συνᾴδων δὲ τῷ κυρίῳ καὶ ἰωάννης ἐκήρυξεν τῦ ἁγίυ πνεύματος τὸ πρὸς τὸν πατέρα ἴσον κ) ἀπαράλλακτον ὅλον ὡς ἂν εἴποι τις τὸν ἀπερίγραφον θεὸν πατέρα περιλαμβάνον κ) παρὰ πιστοῖς εὑρισκόμενον δείκνυσιν εἰπών· ἐν τύτῳ γὰρ γινώσκομεν ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν κ) αὐτὸς ἐν ἡμῖν· ἐκ τῦ πνεύματος αὐτῦ ὐ ἔδωκεν ἡμῖν· ὃν τρόπον ὁ υἱὸς εἶπεν· ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ· ἑώρακεν τὸν πατέρα. κ) ἐγὼ παρὰ τῦ πατρὸς ἐξῆλθον. ὐδὲν γὰρ ὅλως κατ᾽ ὐσίαν ἢ κατὰ χρόνον ἢ δόξαν ὕφεσιν ἔχον δύναται τὴν ὅλην ἐμφαίνειν ἀλήθειαν ἢ ὁμοειδὲς τυγχάνειν καὶ ἴσην

liter, communem eſſe Spiritui, & Filio naturam, ut opinari non liceat Filii creaturam eſſe Spiritum: quomodo enim proprio Patri, quaſi eum antea ex ſe ipſo non habenti, condidiſſe dici poteſt Filius illum, qui & eſt, & dictus fuit in Scripturis Spiritus Dei? Id quidem non modo blaſphemum eſt, ſed etiam ſtultum. Intelligatur autem *Spiritus Chriſti*, id eſt Virtus Chriſti, eo modo quo dictum eſt[1]: *Chriſtum Dei Virtutem, & Dei Sapientiam:* Quoniam enim ex uno Patre natura, non vero creatrice operatione proceſſerunt beatæ iſtæ Hypoſtaſes, ad eumdem Unum referuntur. Etenim ne ſuſpiceris, ipſi initium eſſe, aut finem, ſed eum vere credas ob ſuam proceſſionem ſecundum naturam,
51. b. Spiritum Dei eſſe, ab æterno ſpiratum, non vero factum, quaſi unus foret ex aliis Deo famulantibus Spiritibus, in Euangelio ſecundum Joannem hæc Dominus docet[2]: *Spiritus Veritatis, qui a Patre procedit.* Non ait autem, *creatur*; omnis enim generatio, & proceſſio in iis, qui æquales, & ſimiles ſint, perficitur; maxime autem, & præſtantiori modo generatio, ac proceſſio, quæ eſt ab Uno Patre, eſt ſecundum unitatem deitatis ipſius Patris. Ac in creaturis quidem tempore præcedit prototypus, at vero in Deo non ita ſe res habet; ſed Perſonæ ſic ſubſiſtunt, ut ſimul ſubſiſtant, & ita procedunt, ut ſimul procedant. Domino autem concinens Joannes quoque Sanctum Spiritum Patri ſine ulla diſcrepantia æqualem, &, ut ita dicam, totum incircumſcriptum Deum Patrem comprehendentem prædicavit, & in Fidelibus inveniri oſtendit, cum ait[3]: *In hoc enim ſcimus, quod in ipſo manemus, & ipſe in nobis, ex Spiritu ejus, quem dedit nobis*; eo modo quo Filius dixit[4]: *Qui vidit me, vidit Patrem*; Et[5]: *Ego a Patre exivi.* Nihil enim omnino, quod ſecundum eſſentiam, aut tempus, aut gloriam inferius ſit, totam exhibere, ac repræſentare valet Veritatem, aut ei conforme[6] eſſe, & æquali cum ipſa Verita-

1. *Chriſtum*) 1. ad Cor. I. 24. Vide Notas ad ſegm. 271. a, ſeu lib. 3. cap. 7.
2. *Spiritus*) Joann. xv. 26.
3. *In hoc*) Ep. 1. Joann. III. 24, ubi Græca Editio habet ita, ut Vulgatus Int. tranſtulit: *Et qui ſervat mandata ejus, in illo manet, & ipſe in eo: & in hoc ſcimus quoniam manet in nobis, de Spiritu quem dedit nobis.* Omiſſa græca brevitatis cauſa. Atque illud potius animadverto, hunc ipſum textum ad illud idem probandum, quod hoc in loco vult Didymus, afferri etiam in libro de Spiritu Sancto, num. 40: ſed ſenſum potius utrobique afferri, quam verba. Ibi enim ita dictavit: „ Et in „ Joannis epiſtola, *In hoc cognoſcitur Deus habitans in quibuſdam*, cum *manſerit in eis Spiri-* „ *tus quem dedit.* Ex quibus omnibus indiſſociabilis, atque indiſcreta Trinitatis ſubſtantia de- „ monſtratur.
4. *Qui vidit*) Joann. xiv. 9.
5. *Ego*) Joann. xvi. 27, & 28.
6. *conforme*) In græco, ὁμοειδές. Cujus vocis nullum in vulgaribus Lexicis affertur exemplum.

καὶ ἴσην ἔχειν ἐπίγνωσιν· οὔτε δέ τις τύχοι ἂν μετοχῆς θεότητος ἀληθοῦς διὰ κτίσματος· δίδοται δὲ τὸ ἅγιον πνεῦμα οὐ κατατομῆς μερισμοῖς· ἀλλὰ τῷ λόγῳ τῆς μετουσίας καὶ τοῦ μὴ νοεῖσθαι ἑτεροφυῶς ἢ ἑτερογνώμως τοῦ πατρὸς οἰκεῖν ἐν ἡμῖν. ἔδειξεν δὲ ἅμα ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς ὡς ἔνθα ἐστὶν τὸ ἅγιον πνεῦμα· πάρεστιν ὁ θεὸς πατὴρ οὗ πνεῦμά ἐστιν· ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς προανεφώνησεν εἰπών· ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω καὶ ἔσομαι αὐτῶν θεὸς καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μου λαός. ὡς πάλιν τὸ ἀντικείμενον δηλοῖ· ὅτι εἴ τις τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ὡς θεὸν ἀλη- 54.a
θινὸν οὐκ ἔχει· οὐδὲ τὸν πατέρα ἔχει. παρ' οἷς δὲ μὴ οὗτός ἐστιν· οὐδὲν ἀληθὲς οὐδ' ἀσφαλὲς οὐδὲ βέβαιον. ὡς τὸ ἔμπαλιν· ὁστισοῦν λέγων περὶ αὐτοῦ κἂν αἱρετικὸς ὢν τύχοι ἐὰν ἐρωτηθῇ περὶ ποίου διαλέγεται πνεύματος λέγῃ τοῦ ἁγίου· καὶ εἰ αὖθις πάλιν πεῦσις αὐτῷ προσενεχθείη ποίου ἁγίου; ἀνάγκη αὐτὸν εἰπεῖν εἰς φανερωτάτην δήλωσιν τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ ὡς τῶν ἄλλων μὴ οὐσιωδῶς ὄντων αὐτοῦ. μοχθηροὶ δὲ ἑαυτοῖς τε καὶ τοῖς ἀκούουσιν γινόμενοι αἱρετικοί· βιαίοις ἐπιχειρήσεσιν συκοφαντοῦσι τοὺς ἡμῶν καὶ αὐτῶν ἀμείνους καὶ μέγιστον διαφέροντας καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος χρήσαντας ἁγίους οἷς οὐκ ἐναντία νομοθετητέον. φασὶν γὰρ κατὰ λέξιν οὕτως· ὅτ' ἂν οὖν λέγῃ ὁ θεός· ὁ παῖς μου ἠσαΐας· καὶ υἱὸς πρωτότοκός μου ἰσραὴλ ἡ μοῦ συλλαβὴ ἔχειν τι κοινὸν τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ δείκνυσιν; ὥσπερ οὖν φησὶν τοῦτο εἶπεν ὡς τοῦ εἶναι αὐτοῖς αἴτιος· οὕτως καὶ τὴν ψύχωσιν αὐτῶν πνεῦμά μου προσεῖπεν. εἰ τις δὲ αὐτοῖς τῆς ἀληθείας καὶ ἀκριβείας λόγος ὑπῆν· οὐκ ἂν τηλικαῦτα ἔπταιον. πρῶτον μὲν γὰρ αὐτῷ τῷ φάναι ἠσαΐαν καὶ ἰσραὴλ ἀνθρώπους ἐδήλωσεν· προσέθηκεν δὲ κατ' ἐξαίρετον αὐτοῖς τὸ μοῦ
ὡς

ritate cognitione cognoſci: nec præterea poteſt quis veram deitatis participationem conſequi per creaturam: datur autem Spiritus Sanctus non conciſim & per partes, ſed ratione participationis, & quia concipi non poteſt, eum ita habitare in nobis, ut ſit alterius a Patre naturæ, aut ſententiæ. Quin illud etiam ſimul oſtendit Tonitrui filius[1], ubi eſt Spiritus Sanctus, ibi adeſſe Deum Patrem, cujus eſt Spiritus: Id quod ipſe quoque Deus antea inclamans dixerat[2]: *Inhabitabo in eis, & inambulabo, & ero illorum Deus, & ipſi erunt populus meus.* Sicut rurſus ex oppoſito declarat, ſi qui Spiritum Dei ut verum Deum non habent, eos ne Patrem quidem habere ut talem: Iis autem, apud quos talis non eſt Pater, nihil verum, nihil tutum, nihil firmum eſſe poteſt. Sicut viceverſa quicumque de ipſo loquens, quamvis hæreticus fuerit, ſi interrogetur, de quo nam Spiritu diſſerat, *de Sancto*, inquiet; ac ſi rurſus urgeatur interrogatio, *de quo Sancto*, neceſſe eſt ut ad explicandam clariſſime mentem ſuam dicat: *de Spiritu Dei*; quum alii Spiritus non ſint ſubſtantialiter ipſius Dei. Hæretici autem quum ſibimetipſis, tum auditoribus graves, ac moleſti, Sanctos, qui nobis, & ipſis meliores ſunt, multoque excellentiores, quique divinitus inſpirati de Spiritu Sancto ſcripſerunt, quibus proinde contraria ſtatuere non licet, violentis conatibus invadunt, & eorum verba calumnioſis interpretationibus pervertunt. Sic enim ad verbum[3] ajunt: Quum ait Deus[4], *Puer meus Iſaias*; &[5], *Filius primogenitus meus Iſrael*, numquid vox illa, *meus*, oſtendit, naturam humanam habere aliquid commune cum Dei natura? Sicut ergo, inquiunt, hæc dixit Deus, quatenus illis cauſa eſt ut exſiſtant; ita & eorum animationem, *Spiritum ſuum* vocavit. At ſi quam illi veritatis, atque accuratæ interpretationis rationem haberent, in hujuſmodi errores non inciderent. Nam primum eo ipſo quod *Iſaiam*, & *Iſrael* nominavit, de hominibus ſe loqui oſtendit. Ut vero eos a reliquis ſecerneret, addidit
iis

Ea tamen uſus eſt, ut alios taceam, M. Aurelius Antoninus lib. VI. num. 37, & alibi.

1. *Tonitrui filius*) Ideſt, Joannes ipſe. Nemo enim ignorat, Jacobum Zebedæi filium, & Joannem ejus fratrem a Chriſto Domino apud Marc. III. 17. *Boanerges*, hoc eſt, *tonitrui filios*, cognominatos eſſe. De voce autem ipſa *Boanerges* lege, ſi placet, Poſſini Spicilegium euangelicum.

2. *Inhabitabo*) 2. ad Cor. VI. 16, ex Levit. XXVI. 11, & 12. In ſecunda quidem ad Corinthios Biblia pro, μου, habent, μοι. In Levitico autem Complutenſis Editio: καὶ θήσω τὴν σκηνήν μου ἐν ὑμῖν . . . . καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν ὑμῖν, καὶ ἔσομαι ὑμῶν θεός, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς λαόν.

3. *ad verbum*) Videtur hic afferre ipſa Eunomii, aut Macedoniani alicujus Hæretici verba.

4. *Puer*) Iſai. XX. 3.

5. *Filius*) Exod. IV. 22.

ὡς αὐτῷ ταῖς πράξεσι προσήκουσιν· τὸν ἡσαΐαν δὲ παῖδα ἐκάλεσεν· τοῦτ' ἔστιν οἰκέτην· τὸν δὲ ἰσραὴλ πρωτότοκον· ὡς πρῶτον ἀρξάμενον λατρεύειν αὐτῷ καὶ ὄντα τῇ περὶ αὐτὸν διαθέσει καὶ φροντίδι τοῦ θεοῦ ἐν τάξει υἱοῦ. ὥστε τὸ μου ἐπὶ μὲν τοῦ ἀληθινοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἀληθινοῦ πνεύματος λεγόμενον παρὰ τοῦ θεοῦ· τὴν οἰκείωσιν τῆς φύσεως δηλοῖ· ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων πάντων· τὸ αὐτῷ κατὰ δεσποτείαν ἢ πίστιν διαφέρειν· ὡς καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν λέγειν· ἐπὶ μὲν τῶν ὁμοουσίων ἡμῖν· ὁ υἱός μου· τὸ πνεῦμά μου· ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων· s+b. ὁ ἀγρός μου· ὁ ἵππος μου· ἀλλὰ καὶ ὁ θεός μου. ὃν τρόπον γὰρ τὸν τῆς θείας φύσεως ἐνυπόστατον λόγον οὐ τὸ ἁπλῶς καὶ ἀπολελυμένως εἰρῆσθαι υἱὸν καὶ μονογενῆ καὶ λόγον τοῦ θεοῦ καὶ χριστὸν δείκνυσιν γεγενῆσθαι ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ θεοῦ· ἀλλὰ τὸ ἔχειν συνημμένην τὴν συλλαβὴν τοῦ μου καὶ σου· ὡς ἡνίκα ὁ μὲν θεὸς λέγῃ· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός· καὶ πάλιν· ὁ λόγος μου ὁ ἀγαθός· καὶ ἡτοίμασα λύχνον τῷ χριστῷ μου· ἡμεῖς δὲ ἀνευφημοῦμεν· ὁ υἱός σου· ὁ μονογενής σου· ὁ χριστός σου· οὐδέ γε μὴν τὸ ὁμωνύμως ἢ συνωνύμως περὶ ἡμῶν γεγράφθαι· υἱοὶ ἀνθρώπων ἕως πότε βαρυκάρδιοι; ἐξέλκει τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἡ ὁμωνυμία τῆς θεότητος· οὕτω τὸ ἅγιον πνεῦμα οὐ τὸ ἁπλῶς εἰρῆσθαι πνεῦμα· ἀλλὰ τὸ συνῆφθαι τῷ ὀνόματι ἢ ὡς ἀπὸ τοῦ θεοῦ τὸ μου ἢ ὡς ἀπὸ τῆς κτίσεως τὸ σου· ἢ καὶ τὴν ἅγιος ἢ ἄφθαρτος ἢ αἰώνιος λέξιν δηλοῖ ἐκπεπορεῦσθαι αὐτὸ ἐκ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως· οὐδέ γε μὴν τὸ ὁμωνύμως εἰρῆσθαι τὰ λειτουργικὰ καὶ τὰ ἡμῶν πνεύματα ἢ ἅγια ἢ αἰώνια ἐξέλκει

iis pronomen illud, *meus*, quaſi ob illorum geſta ejus propinqui forent. Ac Iſaiam quidem *puerum* vocavit, id eſt, ſervum: Iſraelem vero *primogenitum*, quippe qui ipſum adorare primum cœpit[1], & ſpectata quum ſua in Deum affectione, tum Dei ipſius cura, & ſolicitudine, loco filii erat. Itaque vox, *meus*, de vero quidem Filio, & de vero Spiritu dicta a Deo, proprietatem[2] conjunctionemque ſignificat naturæ; de aliis autem omnibus cum dicitur, denotat, eos attenta dominationis, aut fidei ratione ab ipſo differre. Ita nos quoque dicere conſuevimus non modo de iis, quæ nobis ſunt conſubſtantialia, *filius meus*, *ſpiritus meus*; ſed & de aliis, *ager meus*, *equus meus*, imo etiam, *Deus meus*. Nam quemadmodum divinæ naturæ ſubſiſtens Verbum ex Hypoſtaſi Dei genitum eſſe oſtenditur non ſimpliciter & abſolute ex eo quod nominetur Filius, & Unigenitus, & Verbum Dei, & Chriſtus, ſed ex eo quod adnexam videamus iis appellationibus vocem, *meus*, & *tuus* (ut cum Deus inquit[3], *Hic eſt Filius meus dilectus*; Et rurſus[4], *Sermo meus bonus*; Et[5], *Paravi lucernam Chriſto meo*: cumque nos clamamus, *Filius tuus*, *Unigenitus tuus*, *Chriſtus tuus*); neque vero ex eo quod[6] homonyme, id eſt, æquivoce, aut ſynonyme, hoc eſt, univoce de nobis ſcriptum ſit[7], *Filii hominum*, *uſquequo gravi corde?* iſthæc homonymia, ſeu nominum ſimilitudo Filium Dei excludit a deitate: Ita Spiritum Sanctum ex Paterna Hypoſtaſi proceſſiſſe oſtenditur non ex eo quod ſimpliciter vocetur Spiritus, ſed ex eo quod connexa fuerit huic nomini aut, cum loquitur Deus, vox *meus*, aut, cum loquitur creatura, vox *tuus*, aut etiam vox *Sanctus*, vel *Incorruptibilis*, vel *Æternus*: neque vero ex eo quod homonyme adminiſtratorii Spiritus, ac noſtri quoque ſpiritus aut ſancti vocati fuerint, aut æterni,

Q con-

1. *primum cœpit*) De Iſraelitico populo, ſeu de Jacobi, aut Iſraelis poſteris, non de Jacobo ipſo accipienda hæc ſunt, ut patet: alioquin manifeſto falſum eſſet quod ait Didymus, etſi verbo λατρεύειν non *adorandi*, ſed *ſacrificandi* ſignificationem tribueremus.

2. *proprietatem*) Ubi Hieronymus lib. de Sp. Sancto, num. 26, vertit: *proprietatem*, &, *ut ita dicam*, *familiaritatem*, οἰκείωσιν a Didymo ſcriptum fuiſſe puto, ut hoc in loco.

3. *Hic eſt*) Matth. III. 17.

4. *Sermo*) Hæc verba non modo in Vulgata Bibliorum Tranſlatione non repetiuntur, ſed ne in græca quidem. Citat vero ea Didymus ex Aggæi cap. II. verſ. 3, propterea quod hujuſmodi in ſuis exemplaribus additamentum haberet, ut patet ex ſegm. 19. b, ubi eum locum alias attulit. Ducta forſaſſe ſunt, & illuc translata ex primo verſiculo Pſalmi xliv, quem de Filio intelligit Tertullianus in libro adv. Praxeam cap. xi: „ Diſtincte (inquit) „ Pater, & Filius demonſtrantur, diſtincte, in„ quam, non diviſe, ſicut ego profero dictum a „ Deo: *Eructavit cor meum Sermonem optimum*. „

5. *Paravi*) Pſ. 131. verſ. 18 (ſeu 17).

6. *Ex eo quod*.... *ſcriptum ſit*) Pro, τὸ... γεγράφθαι, lego, τῷ... γεγράφθαι. Legenda quæ Didymus in libro de Sp. S. num. 58. de homonymis, & ſynonymis ait.

7. *Filii*) Pſ. iv. verſ. 3.

ἕλκει αὐτὸ τῦ κατὰ φύσιν εἶναι ἀληθινὸν πνεῦμα τῦ Θεῦ. κ) ἐν τοῖς αἰνίγμασι γὰρ αὐτοῖς τοῖς περὶ αὐτῦ εὑρίσκεταί τις πάντως δήλωσις περὶ τῆς Θείας αὐτῦ φύσεως καὶ δυνάμεως. τὰ δὲ κτίσματα πρὸς τὴν ἑαυτῶν φύσιν ἔλαβεν τὸ ἅγιον καὶ αἰώνιον ὐ καθάπαξ ταῦτα κατὰ φύσιν ἐξ ἑαυτῶν ἔχοντα. ἐπεὶ μή γε αὐτοὶ ὗτοι αἱρετικοὶ εὑρίσκονται κατηγορῦντες ἑαυτῶν ὅτι τὸ μυ ἐπὶ τῦ ὑῦ τῦ Θεῦ καὶ τὸ ἅγιον καὶ τὸ αἰώνιον ἁπλῶς δέχονται ὡς ἄγγελον ταυτότητα τῆς Θεϊκῆς φύσεως. ἔπειτα πρὸς τύτοις ὐ τὴν ψύχωσιν ἡμῶν πνεῦμα ὠνόμασιν ἐν τοῖς ποοκειμέναις ἀποδείξεσιν· ἀλλὰ τὸ αὐτῦ ἅγιον πνεῦμα. ἐχόντων γὰρ ἡμῶν τὸ ἴδιον πνεῦμα ἐδό- 114.
θη ἡμῖν κ) τὸ τῦ Θεῦ. εἶπεν γὰρ ὁ πατήρ· ὐ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμά μυ ἐν τοῖς ἀνθρώποις τύτοις. καὶ ὁ ὑὸς· λάβετε πνεῦμα ἅγιον. δῆλον δὲ ὡς τοῖς ἤδη ἔχυσιν τὸ οἰκεῖον ἡμῶν πνεῦμα ἐλέγετο περὶ τῦ Θεϊκῦ πνεύματος. καθὰ τοίνυν ὁ ὑὸς λόγος τῦ Θεῦ ὑϊκῶς γεννητικός· ὕτω τὸ ἅγιον πνεῦμα πνευματικῶς ἐκπορευτικὸν κ) ὐ δημιυργικῶς. καὶ ὡς ὐδὲ μία παραλλαγὴ ὐσίας κ) δυνάμεως καὶ δόξης τῷ μονογενεῖ ὑῷ πρὸς τὸν Θεὸν πατέρα· διαφορὰ δὲ πᾶσα εἴ γε Θέμις τῦτο φάναι πρὸς τὴν κτίσιν· ὕτω καὶ τῷ ἑνὶ Θεϊκῷ πνεύματι. τὸ ὖν μὴ δὲ ἀκύειν τὰ αἱρετικῶν· τῦ μὴ κ) προσιέμενον αὐτὰ ἀκύειν δικαιότερον.

concludi poteſt, eum ſecundum naturam non eſſe verum Spiritum Dei; nam vel in ipſis locutionibus arcanis, quæ de illo dictæ ſunt, invenitur omnino aliquid, quod divinam eius naturam, ac potentiam manifeſtat. Creaturæ autem ſuperadditam earum naturæ ſanctitatem, atque æternitatem acceperunt, ac numquam iſta ex ſe ipſis ſecundum naturam habuerunt ullo modo. Ceterum nonne Hæretici[1] iſti ipſi ſemetipſos accuſare deprehenduntur, quia vocem *meus* de Filio Dei prolatam, & vocem *Sanctus*, & *Æternus* ſimpliciter ita interpretantur, ut identitatem divinæ naturæ enunciet[2]? Præterea non animationem noſtram *ſpiritum* nominavit in allatis antea Scripturæ teſtimoniis, ſed Spiritum Sanctum ſuum: nobis enim proprium ſpiritum iam habentibus datus eſt etiam Spiritus Dei. Ait namque Pater[3]: *Nequaquam manebit Spiritus meus in hominibus his*: Et Filius[4]: *Accipite Spiritum Sanctum*. Porro de divino Spiritu hæc dicta fuiſſe perſpicuum eſt, cum ad nos pertineant, qui proprium noſtrum ſpiritum jam habebamus. Sicut ergo Filius Verbum Dei Filialiter[5] genitus eſt, ita Sanctus Spiritus Spiritaliter proceſſit, non vero per creationem: & ſicut nulla eſſentiæ, & poteſtatis, & gloriæ differentia eſt in Unigenito Filio reſpectu Dei Patris, ſed omne diſcrimen (ſi ita loqui fas eſt) in creatura, nempe in aſſumpta humanitate, conſiſtit: ita ne in divino quidem Uno Spiritu ulla eſt eiuſmodi diſcrepantia. Satius ergo eſt quæ Hæretici effutiunt, omnino non audire, quam non ea quidem admittere, ſed tamen aures illis adhibere.

T CA-

1. *Hæretici*) Non Eunomianos, ſed Macedonii aſſeclas indicat.
2. *enunciet*) Lego, ἀγγέλλον, pro, ἄγγελον.
3. *Nequaquam*) Gen. VI. 3.
4. *Accipite*) Joann. XX. 22.
5. *Filialiter*) In græco, ὑϊκῶς. Quam dictionem nunc primum non cudit Didymus, ſed ab aliis antea adhibitam uſurpat. Ita in Epiſtola CXXIX. Baſilii legitur: τὸν δὲ ὑὸν, υἱικὸν (εἶναι) πατέρα, i. e. *Filium vero Filialiter eſſe Patrem*. Quæ tamen verba non ſcripſit Baſilius, ſed ea affert ipſemet ex quadam epiſtola, quam ejus adverſarii a Baſilio ipſo ad Apollinarium ſcriptam finxerant, quæque ab accuratiſſimis, doctiſſimiſque Monachis Maurinis inter epiſtolas Baſilii ad Apollinarium, & Apollinarii ad Baſilium ideo edita non eſt, quod ejus apographum non invenerint, ſed inveni ego in pervetuſto codice ſec. X. circiter, ac penes me habeo. Agitur in ea de voce ὁμοούσιος: & ita incipit: Ἐδεξάμεθα τὸ γνώρισμα τῆς πίστεως. Concluditur autem his verbis: οὐχ ὡς ἕτερον ἐν τῷ κοινῷ ὑποκειμένους ἑκατέρους· ἀλλ' ὡς ἐν τῷ ἰδίῳ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον· ὁ γὰρ ἐμπεριέχεται τῷ κοινῷ τὸ ἴδιον· ἀλλ' ἑκάτερον ὡς ἐν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐκπορεύεται ὁ Θεὸς λόγος.

Γ

Περὶ τῦ ἐκ διαφόρων ὀνομάτων σημαίνεσθαι τὴν θεικὴν φύσιν τῦ ἁγίυ πνεύματος.

Οὐ Δὲ ἐλέγομεν ἐξ ἀρχῆς δεύτερον μαρτυρῦσιν τὰ λόγια· ὅτι διάφορα θεοπρεπῆ ὀνόματά ἐστιν τῷ πνεύματι τῦ θεῦ· πολλήν τε ἄλλην ἔμφασιν ἐπηρμένην ϗ σχέσιν ὑπερτέραν πάντων ϗ τῷ πατρὶ ϗ τῷ υἱῷ συνεχῆ ϗ κρείττονα τῆς ποιπωδεστάτης ἑρμηνείας συνεισφέροντα τοῖς προκειμένοις θεωρήμασι· καὶ ἔτι ἀναπλῦντα ἔνια μὲν τὴν θεϊκὴν αὐτῦ φύσιν· ἔνια δὲ τὴν αὐθεντικὴν δύναμιν καὶ παραμυθᾶμενα τὴν ἀδυναμίαν ἡμῶν τὴν περὶ τὸ ἀξίως ἐφικέσθαι αὐτῦ ἢ ἑρμηνείᾳ ῥημάτων ἢ θεωρίᾳ νῦ καὶ παῤῥησίαν παρέχοντα ἀκινδύνως ὁμοέσιον τῦ θεῦ καλεῖν αὐτὸ καὶ πιστεύειν τῷ ἁγιασμῷ αὐτῦ. καὶ ἐχ εὑρίσκομεν ἐδὲν τῶν ἄλλων πνευμάτων καταξιωθὲν κληθῆναι τοῖς ὀνόμασι τέτοις. τὸ δὲ μόνως καὶ φύσει ὑπάρχον ταῦτα ἐδέν ἐστι τῶν πάντων· ἀλλὰ θεός. ἔστιν δὲ τὰ ὀνόματα τάδε· Πνεῦμα ἅγιον· ὡς πανταχῦ γέγραπται. Πνεῦμα ἁγιωσύνης ϗ ἁγιάζον· ὡς γράφει ῥωμαίοις παῦλος δῦλος ἰησῦ χριστῦ κλητὸς ἀπόστολος ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον θεῦ ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτῦ ἐν γραφαῖς ἁγίαις περὶ τῦ υἱῦ αὐτῦ τῦ γενομένυ ἐκ σπέρματος δαυὶδ κατὰ σάρκα· τῦ ὁρισθέντος υἱῦ θεῦ ἐν δυνάμει κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης. καὶ πάλιν· ἵνα γένηται ἡ προσφορὰ τῶν ἐθνῶν εὐπρόσδεκτος ἡγιασμένη ἐν πνεύματι ἁγίῳ. ϗ ἑτέρωθι· ἡμεῖς δὲ ὀφείλομεν εὐχαριστεῖν τῷ θεῷ πάντοτε περὶ

ὑμῶν

CAP. III.

Ex diverſis Spiritus Sancti nominibus divinam ejus naturam colligi.

Ut autem initio[1] diximus, teſtantur ſecundo loco divina oracula, varia eſſe ac diverſa Spiritus Dei nomina, divinæ majeſtati convenientia, quæ non modo allatis antea capitulis, atque animadverſionibus ſublimem aliam ſpeciem, & emphaſim haud modicam conferunt, atque habitudinem, ſeu Relationem ſupra omnia elevatam, & a Patre, ac Filio non disjunctam, & quavis vel magnificentiſſima interpretatione potiorem oſtendunt; verum etiam eorum alia quidem divinam ejus naturam, alia vero propriam ipſius poteſtatem exprimunt, ac noſtram conſolantur impotentiam, qui pro merito illum aſſequi aut textuum explicatione, aut mentis contemplatione non valemus, & animum nobis addunt, ut eum confidenter, ac ſine errandi periculo conſubſtantialem Deo vocemus, & ſanctificantem eſſe credamus. Neque vero ullum ex
58.b. aliis Spiritibus dignum habitum eſſe invenimus qui his nominibus appellaretur. Aſt ille qui unico & ſingulari modo, & ex natura ſua hæc exiſtit, non eſt omnino ex numero aliorum omnium, ſed eſt Deus. Hæc autem ſunt ea quæ dixi nomina. Spiritus *Sanctus*; ut paſſim legitur in Scriptura. Spiritus *ſanctitatis*, & *ſanctificans*; ut ſcribit ad Romanos[2] *Paulus ſervus Jeſu Chriſti, vocatus Apaſtalus, ſegregatus in Euangelium Dei. quod ante promiſerat per Praphetas ſuos in Scripturis Sanctis, de Filio ſuo, qui factus eſt ex ſemine David ſecundum carnem: qui prædeſtinatus eſt Filius Dei in virtute ſecundum Spiritum ſanctitatis*. Et rurſus[3]: *Ut fiat ablatia Gentium accepta, ſanctificata in Spiritu Sancto*. Et alibi[4]: *Nos autem debemus gratias agere Deo ſemper pra vobis,*

1. *initio*) Vide poſtrema verba primi capitis hujus libri, & ſecundi capitis prima.
2. *Paulus*) Rom. I. 1, 2, 3, & 4.
3. *Ut fiat*) Rom. xv. 16.
4. *Nos autem*) 2. Theſſ. II. 13. Græca Editio nunc pro, *ἀπαρχῆς*, i. e. *primitias*, habet, *ἀπ' ἀρχῆς*, i. e. *ab initio*. Nimirum quum pro, *ἀπ' ἀρχῆς*, ſcribatur etiam *ἀπαρχῆς*, ut *ἐξαρχῆς*, & *καταρχάς*, idcirco facilis fuit mutatio vocis *απαρχῆς* in vocem *ἀπαρχῆς*. At Vulgatus Interpres legit, ut Didymus; vertit enim *primitias*. Eodemque modo legit ipſe Didymus in libro de Sp. S. num. 53, ubi hæc exſtant: „Et nunc in præſenti (*codex* „ *noſter*: ex præſenti) Pauli teſtimonio largitor „ ſanctificationis oſtenditur, in eo quod ait: *Debe-* „ *mus autem & nos* (voculæ, *& nos*, deſunt in „ noſtro codice) *gratias agere Deo... quia elegit* „ *Deus nos* (legendum fortaſſe, *vos*) *primitias in* „ *ſalutem*... Nam & in hoc loco chariſmata Dei „ ſubintelliguntur (*codex noſter*, ſuperintelliguntur) in Spiritu „ &c.

ὑμῶν ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι ὑπὸ κυρίου· ὅτι εἵλετο ὑμᾶς ὁ Θεὸς ἀπαρχὴν εἰς σωτηρίαν ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος καὶ πίστει ἀληθείας. Πνεῦμα δυνάμεως καὶ ἀγάπης καὶ σωφρονισμοῦ· ὡς παῦλος ἐν δευτέρᾳ ἐπιστολῇ πρὸς τιμόθεον ἔγραψεν· οὐ γὰρ ἔδωκεν ὑμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δουλείας· ἀλλὰ πνεῦμα δυνάμεως καὶ ἀγάπης καὶ σωφρονισμοῦ. καὶ πρὸς ῥωμαίους· παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοὶ διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ πνεύματος. καὶ ἑτέρωθι· ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματός ἐστιν· ἀγάπη· χαρὰ· εἰρήνη. ὅμοιον τῷ ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν· καὶ τῷ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ. καὶ καθὼς ὁ χριστὸς ἠγάπησεν τὴν ἐκκλησίαν. καὶ πάλιν· τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με· ὅμοιον καὶ τῷ ἀπάρτι ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ πατρός· καὶ τῷ ἐγὼ ἔγνων δύναμιν ἐξελθοῦσαν ἐξ ἐμοῦ. Πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως· πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος· πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας· πνεῦμα φόβου Θεοῦ· πνεῦμα κρίσεως καὶ καύσεως· ὡς ἡσαΐας προφητεύει· καὶ ὡς ἡ σοφία λέγει· φιλάνθρωπον γὰρ πνεῦμα σοφίας· καὶ ὡς μωυσῆς ἐν τῇ ἐξόδῳ διηγεῖται· ἰδοὺ ἀνακέκληκεν ὁ Θεὸς ἐξ ὀνόματος τὸν βεσελεὴλ τὸν τοῦ οὐρί· τὸν 56.a. τοῦ ὢρ· ἐκ φυλῆς ἰούδα· καὶ ἐνέπλησεν αὐτὸν πνεῦμα θεῖον σοφίας καὶ συνέσεως καὶ ἐπιστήμης. καὶ κατὰ τὸν βαρούχ· ἐγκατέλιπε τὴν πηγὴν τῆς σοφίας. καὶ ὡς αἱ παροιμίαι διδάσκουσιν· ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσεν τὴν γῆν· ἡτοίμασεν δὲ οὐρανοὺς ἐν φρονήσει. καθὰ περὶ τοῦ Θεοῦ πατρὸς ἡσαΐας εἶπεν· αὐτὸς σοφὸς ἤγεν ἐπ᾽ αὐτοὺς κακά. περὶ δὲ τοῦ μονογενοῦς παῦλος ἔφη· χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. καὶ ἀλ-

bis, fratres dilecti a Domino, quia elegit vos Deus primitias in ſalutem, in ſanctificatione Spiritus, & fide veritatis. Spiritus *poteſtatis*, & *dilectionis*, & *caſtigationis*, ſeu moderationis: ſicut Paulus in ſecunda ad Timotheum epiſtola ſcripſit [1]: *Nan enim dedit vobis Deus ſpiritum ſervitutis, ſed Spiritum poteſtatis, & dilectionis, & emendationis* [2]. Et ad Romanos [3]: *Obſecro autem vos, fratres, per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, & per caritatem Spiritus.* Et alibi [4]: *Fructus autem Spiritus eſt charitas, gaudium, pax.* Cui ſimile eſt illud [5]: *Deus charitas eſt*: & illud alterum [6]: *Tranſtulit in regnum Filii dilectionis ſuæ.* Et illud [7]: *Sicut Chriſtus dilexit Eccleſiam.* Et rurſus illud [8]: *Filii Dei, qui dilexit me.* Simile eſt etiam illud [9]: *Amodo videbitis filium hominis ſedentem a dextris virtutis Patris.* Et illud [10]: *Ego cognovi virtutem exeuntem ex me.* Spiritus *ſapientiæ*, & *intelligentiæ*, Spiritus *conſilii*, & *fortitudinis*, Spiritus *ſcientiæ*, & *pietatis*, Spiritus *timoris Dei*, Spiritus *judicii*, & *combuſtionis*: ſicut Iſaias propheta eum vocat [11]; & ſicut Sapientia dicit [12]: *Benignus enim Spiritus ſapientiæ*: & ſicut Moyſes in Exodo diſſerit [13]: *Ecce vacavit Deus ex nomine Beſeleel filium Uri filium Or* [14], *de tribu Juda, & implevit eum Spiritu divino ſapientiæ, & intelligentiæ, & ſcientiæ.* Et ſecundum Baruch [15]: *Dereliquit fontem ſapientiæ.* Et ut Proverbia docent [16]: *Deus Sapientia fundavit terram, paravit autem cælos in prudentia.* Quo modo de Deo Patre Iſaias inquit [17]: *Ipſe Sapiens duxit ſuper ipſos mala.* De Unigenito autem Paulus dixit [18]: *Chriſtus Dei Virtus, & Dei Sa-*

1. *Non enim*) 2. Tim. I. 7. In græcis Bibliis omittitur vox, πνεῦμα, ſecundo loco: & pro, δουλείας, legitur in illis, δειλίας, i. e. *timoris*.
2. *emendationis*) Aut, *ſobrietatis*, ut vertit Vulg. Interpres.
3. *Obſecro*) Rom. XV. 30.
4. *Fructus*) Galat. V. 22.
5. *Deus*) 1. Joann. IV. 8.
6. *Tranſtulit*) Coloſſ. I. 13.
7. *Sicut*) Epheſ. V. 25.
8. *Filii*) Galat. II. 20.
9. *Amodo*) Matth. XXVI. 64. Græca Editio habet, ἀπ᾽ ἄρτι, pro, ἀπάρτι, quod idem eſt. At præterea omittit vocem, πατρὸς, i. e. *Patris*. Vulgatus Int. pro, πατρὸς, legit, Θεοῦ, i. e. *Dei*, ut & Marc. XIV. 62. Græca vero Editio utrobique utramque vocem omittit. Vocem autem Θεοῦ habet Luc. XXII. 69, ubi eadem repetitur ſententia.
10. *Ego*) Luc. VIII. 46, ubi græca Editio, ἀπ᾽ ἐμοῦ, pro ἐξ ἐμοῦ.
11. *vocat*) Ex Iſai. XI. 2, & 3, & IV. 4.
12. *Benignus*) Sap. I. 6. Græca Editio pro, σοφίας, habet, σοφία, i. e. *ſapientia*. At Vulg. Interpres, ac Didymus & hic, & in libro de Sp. S. legit, *ſapientiæ*. Ita enim habet num. 58: *Benignus ſiquidem eſt* (voculam, *eſt*, omittit codex noſter ms.) *Spiritus Sapientiæ*.
13. *Ecce*) Exod XXXV. 28, & 29 (ſeu 30, & 31).
14. *Filium Or*) Græca Biblia, υἱοῦ ὢρ, i. e. *filii Or*. Compl. Ed. Exod. XXXI. 2 habet ὢρ, ſeu *Hor*. Quæ lectio, ſive pronunciatio Hebr. exemplari conſentit, in quo nomen *Hor*, vel *Hur* ſcribitur cum litera ח, cui literæ nihil melius in græco reſpondere poteſt, quam denſus ſpiritus.
15. *Dereliquit*) Baruch. III. 7. (ap. Vulg. 12). Græca Editio habet, ἐγκατελίπετε, i. e. *dereliquiſti*.
16. *Deus*) Proverb. III. 19. Hunc verſiculum etſi ad Spiritum Sanctum hic referat, ad Filium tamen refert tum ſegm. 166. a, tum in Catena in Jobum a Peliano tranſlata, pag. 81.
17. *Ipſe*) Iſai. XXXI. 2. Græca Ed. σοφῶς, i. e. *ſapienter*, pro σοφὸς, i. e. *Sapiens*.
18. *Chriſtus*) 1. ad Cor. I. 24. Sed Biblia hæc efferunt quarto caſu, ut Didymus ipſe alibi.

Digitized by Google

ἄλλος· εὐλογήσω τὸν κύριον τὸν συνετίσαντά με. Πνεῦμα πρᾳότητος· καθὰ παῦλος νυθετεῖ γαλάτας· ἀδελφοὶ ἐὰν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος ἔν τινι παραπτώματι· ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πνεύματι πρᾳότητος. Πνεῦμα παιδείας τοῦτ' ἔστι σοφίας. ἡ γὰρ σοφία λέγει· πνεῦμα παιδείας φεύξεται δόλον· καὶ ἀπαναστήσεται ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων. Πνεῦμα υἱοθεσίας· ὡς παῦλος τὸ πρῶτον ῥωμαίοις ἐπέστειλεν· ὅσοι γὰρ πνεύματι θεοῦ ἄγονται· οὗτοι υἱοὶ θεοῦ εἰσίν. ὅτι γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας ἐν ᾧ κράζομεν ἀββᾶ ὁ πατήρ· αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν ὅτι ἐσμὲν τέκνα θεοῦ. Πνεῦμα ἐπαγγελίας· κατὰ τὸν αὐτὸν ἀπόστολον ἐφεσίοις γράφοντα· ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε τῷ πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ· ὅς ἐστιν ἀῤῥαβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν. καὶ πρὸς γαλάτας· χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα· γέγραπται γάρ· ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου· ἵνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ ἀβραὰμ γένηται ἐν χριστῷ ἰησοῦ· ἵνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πνεύματος λάβωμεν διὰ τῆς πίστεως. Πνεῦμα πίστεως καὶ ἀποκαλύψεως· κατὰ τὸν αὐτὸν κορινθίοις δηλοῦντα ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ· ἔχοντες 58. b.
δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως. καὶ πάλιν· ἡμῖν δὲ ὁ θεὸς ἀπεκάλυψεν διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. ὅμοιον οὖν ῥωμαίοις ἐδήλωσεν· πιστὸς ὁ θεὸς δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. καὶ τῷ ὑπὸ μωσέως ἐν τῷ δευτερονομίῳ λεχθέντι· καὶ γνώσῃ σήμερον ὅτι κύριος ὁ θεός σου οὗτος θεὸς ὁ θεὸς ὁ πιστός. καὶ τῷ ψάλλοντι· πιστὸς κύριος ἐν πᾶσιν τοῖς λόγοις αὐτοῦ καὶ ὅσιος ἐν πᾶσιν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Πνεῦμα ἡγεμονικόν· πνεῦμα εὐθές· κατὰ

Sopientia. Et alius [1]: *Benedicom Dominum, qui tribuit intellectum mihi*. Spiritus *monſuetudinis*; ſicut Paulus Galatas monet [2]: *Frotres & ſi præoccupotus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui ſpiritales eſtis, talem inſtruite in Spiritu manſuetudinis*. Spiritus *diſciplinæ*, id eſt, ſapientiæ. Nam Sapientia inquit [3]: *Spiritus diſciplinæ fugiet dolum, & recedet o cogitationibus ſtultis*. Spiritus *odoptionis*; ſicut Paulus primum [4] Romanis ſcripſit [5]: *Quicumque enim Spiritu Dei oguntur, hi ſunt filii Dei. Quod enim occepiſtis Spiritum adoptionis, in quo clomomus, Abba (Pater); ipſe Spiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quod ſumus filii Dei*. Spiritus *promiſſionis*; juxta eumdem Apoſtolum Epheſiis ita ſcribentem [6]: *In quo & credentes ſignoti eſtis Spiritu promiſſionis Sancto, qui eſt pignus hereditatis noſtræ*. Et ad Galatas [7]: *Chriſtus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum: ſcriptum eſt enim: Maledictus omnis qui pendet in ligno: Ut in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Jeſu, ut pollicitationem Spiritus occipiamus per fidem*. Spiritus *fidei*, & *revelationis*; juxta eumdem; qui in ſecunda ad Corinthios epiſtola ita eum manifeſtat [8]. *Habentes autem eumdem Spiritum fidei*. Et rurſus [9]: *Nobis autem Deus revelavit per Spiritum ſuum*. Simile quid porro ſignificavit Romanis [10]: *Fidelis Deus, per quem vocati eſtis in communionem Filii ejus*. Simile itidem eſt quod a Moſe in Deuteronomio dictum fuit [11]: *Et cognoſces hodie, quod Dominus Deus tuus hic Deus Deus fidelis*. Et quod a Pſalte canitur [12]: *Fidelis Dominus in omnibus ſermonibus ſuis, & ſanctus in omnibus operibus ſuis*. Spiritus *principolis* [13], ſeu *gubernans*, Spiritus *rectus*; quem-

1. *alius*) Nempe Pſaltes in Pſalmo xv. verſ. 7. Biblia græca habent, *συντάσαντα*.

2. *Fratres*) Galat. vi. 1.

3. *Spiritus*) Sap. I. 5.

4. *primum*) Cur τὸ πρῶτον, i. e. *primo*, dixerit, divinare non auſim, quum una tantum ſit Pauli epiſtola ad Romanos. An eam ante alias tredecim ſcriptam putavit Didymus? An ideo ait, *primo*, quod ſimilia legantur in Ep. ad Gal. iv. 5, & 6? An vero aliquid a librario omiſſum conjiciemus?

5. *Quicumque*) Rom. viii. 14, 15, & 16. Græca Editio pro, ὅτι γὰρ ἐλάβετε, & reliquis, habet, ὁ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐλάβετε, & cetera. Quo modo legit & Theologus noſter ſegmm. 74. *b*, & 216. *b*. Paſſioneiauum vero codicem vitio hic non carere veriſimile eſt: nam primum etſi Didymus capitulum hocce detruncando breviare voluiſſe putetur, valde durum tamen eſt illud, ὅτι γάρ: deinde ubi una eademque vox bis occurrat, ut dicto ἐλάβετε hoc in loco, contingit non raro ut librarii a priore ad alteram, intermediis omiſſis, deſiliant.

6. *In quo*) Epheſ. I. 13, & 14.

7. *Chriſtus*) Galat. III. 13, & 14.

8. *Habentes*) 2. ad Cor. iv. 13.

9. *Nobis*) 1. ad Cor. II. 10.

10. *Fidelis*) Non in epiſt. ad Romanos, ſed in 1. ad Cor. I. 9. hæc exſtant, ex qua Didymus ipſe ea citavit ſegm. 42. *a*.

11. *Et cognoſces*) Deuter. vii. 9. In gr. Edit. deeſt vox, σήμερον, i. e. *hodie*.

12. *Fidelis*) Pſ. 144. verſ. 14 (ſeu 13).

13. *principalis*) Hac dictione utuntur Veteres, ut græcam, ἡγεμονικόν, latine vertant. Itaque Tertullianus in libro de Anima cap. xv. ſic loquitur: *Summus in anima gradus ... quod ἡγεμονικὸν appellant, id eſt, principale*. Et cap. xiii: *Diſpicere ſupereſt, principalitas ubi ſit, id eſt, quid cui præeſt*. Et in libro adv. Hermogenem cap. iv: *Quid principale, niſi quod ſuper omnia? niſi quod ante

τὰ τὸν δαυὶδ ἐν τῷ Ν̄ ἐξομολογούμενον. ὁμοίως τῷ ψάλλοντι ἐν λ̄β̄· ὅτι εὐθὴς ὁ λό-

quemadmodum David in L. Pſalmo [a] confitetur. Similique modo tum Pſaltes in XXXII.

---

omnia, & ex quo omnia? Alia ex aliis Scriptoribus loco afferre ſupervacaneum eſt. Unum dumtaxat ex Irenæi libro 3. adv. hæreſes cap. 3. placet adjungere. Ibi hæc leguntur: *Ad hanc enim Eccleſiam* (nempe ad Romanam) *propter potiorem principalitatem neceſſe eſt omnem convenire Eccleſiam, hoc eſt, eos qui ſunt undique, Fideles:* ubi plerique codices mſs. pro *potiorem* habent *potentiorem*. Clericus nullo alio argumento innixus, quam ſuo in Sedem Romanam odio, Interpretem ait vertere debuiſſe, *propter potiorem antiquitatem*. Salmaſius vero, ac Maſſuetus pro *principalitatem* putant Irenæum græce ſcripſiſſe πρωτεῖον, id eſt, *primatum*: nempe Salmaſius quidem, ἐξαίρετον πρωτεῖον, Maſſuetus vero, ὑπέρτερον πρωτεῖον. Sed quomodo Irenæus ſcripſerit, tamdiu certo ſtatui non poterit, quamdiu græcum ejus exemplar in lucem non proferetur. Attamen ſi poſt binos hoſce doctiſſimos viros mihi dicere licet quod ſentio, Irenæum potius voce ἡγεμονίας uſum crediderim, quam voce πρωτεῖον. Veteribus enim Translatoribus græca ad verbum fere vertentibus ſolemne eſt, ut ubi in vocem ἡγεμονίας, & ἡγεμονικὸν incidunt, *principalitatem* vertant, & *principale*, ut jam dixi. Ita apud Irenæum ipſum lib. III. cap. XI, ubi Vetus Interpres habet, *& principale, & regale*, Græcus Irenæi textus habet, καὶ ἡγεμονικὸν, καὶ βασιλικόν. Et paulo poſt ubi legitur, *principalem*, græce Irenæus dixit ἡγεμονικόν. Utra autem lectio, ὑπέρτερον πρωτεῖον, id eſt, *ſuperiorem primatum*, an ὑπερτέραν ἡγεμονίαν, probabilior ſit, & græcis auribus melius ſonet, judicent qui in græcis Patribus verſati ſunt. Equidem neque ὑπέρτερον πρωτεῖον, i. e. *ſuperiorem primatum* legerem, nec ἐξαίρετον πρωτεῖον, i. e. *eximium primatum*. Quod ſi voce ἡγεμονίας uſus eſt Irenæus, *principalitatis* vocabulum ibi non primatum dumtaxat, ſed rectionem gubernationemque totius Eccleſiæ ſignificat. Itaque quod ait David, *Spiritus principalis*, a Didymo in Commeot. in Pſalmos ad verſ. 13. Pſalmi L. dicitur ἄρχον καὶ ἡγεμονικόν, i. e. *imperans, & gubernans*. Ac Romanam Eccleſiam Cyprianus quoque epiſt. 55. vocat *Eccleſiam principalem*. Hoc ergo ſibi vult Irenæus: *Ad Romanam Eccleſiam* διὰ τὴν ὑπερτέραν ἡγεμονίαν, i. e. *propter ſuperiorem, qua potitur, gubernationem neceſſario convenire debere omnem Eccleſiam*. Lectionem, interpretationemque meam parvi forſitan facies, Juſtine Febroni: quo enim alio te nomine compellem, neſcio, niſi eo quod ipſemet ementitus es. At nihil nos ejus clamoribus commovemur, qui etſi in Romano Epiſcopo primatum agnoſcat, tam anguſtis tamen limitibus auctoritatem illi a Chriſto collatam coercet, ut eam pene ad nihilum redigere, ac omnem fere univerſalis Eccleſiæ adminiſtrationem ei adimere videatur. Qui Summo Pontifici Clementi XIII. volumen inſcribens, *primum in terris Chriſti Vicarium* eum appellat, quaſi alius in terris ſit Chriſti Vicarius eo ſenſu, quo talis eſt Succeſſor Petri. Qui morem illum, quo nunc Epiſcopi, ſui nominis, & honoris auctorem agnoſcentes, ſemetipſos *Dei, & Apoſtolicæ Sedis gratia Epiſcopos* vocare ſolent, *ſeculo XIV. nec dum uſitatum* fuiſſe confidenter aſſeverat pag. 257. ſecundæ editionis; quamvis anno 1270 Auximatium Epiſcopus Sanctus Benvenutus (tom. V. Annal. Camaldul. pag. 013. Append.) eo ſe titulo appellaret, cum ita exordiebatur: *Benvenutus Dei, & Apoſtolica gratia Auximanus Epiſcopus*; & mox adderet: *Auctoritate Dei, & Apoſtolicæ Sedis, & B. Leopardi*: Eodem autem ſeculo XIII. ſimilem titulum ſumpſerit Gerardus Archiepiſcopus Nicoſienſis, ut videre licet tom. XV. Conciliorum. Qui pag. 258. hac ipſa formula, *Dei, & Sanctæ Sedis gratia*, primos in Gallia annis 1351, & 1365 uſos eſſe Archiepiſcopos ait, ob ea jura, *quæ Archiepiſcopali Pallio annectere Pontificibus viſum eſt*: quamvis nec S. Benvenutus, nec urbis noſtræ Febronio inviſæ Antiſtes anno 1343. Archiepiſcopus fuiſſet, ſed Epiſcopus, ac Beltraminus tamen eo anno *Dei, & Apoſtolicæ Sedis gratia Epiſcopus Bononienſis* vocetur in monumento, quod extat pag. 487. Appendicis ad librum Bononiæ impreſſum, qui inſcribitur: *Memorie Iſtoriche concernenti le due Canoniche di S. Maria di Reno, e di S. Salvatore*: Et in App. tom. 5. Annal. Camald. pag. 513. Thomas Epiſcopus Forolivien. an. 1335 eodem modo loquatur. Qui pag. 203 ex Pithœo ſtatuit, *octo primis ſeculis nullius Synodi, & Decretorum ejus confirmationem a Sede Romana poſtulaſſe* Epiſcopos; pagina vero 288. ſententiæ ipſemet ſuæ circumſcriptor Synodum Chalcedonenſem *petiiſſe* ait a Leone I. *ſub confirmationis verbo ratihabitionem eorum, quæ contra voluntatem Legatorum acta fuerant*; ac Sextam Synodum in Synodica Epiſtola Agathoni Pontifici hæc ſcripſiſſe: *Quam* (doctrinam) *ut iterum per honorabilia reſcripta confirmetis, veſtram rogamus paternam ſanctitatem*. Qui pag. 031. ait Innocentium III. *ex perſuaſione contraria Sacræ Scripturæ, toti antiquitati, Conciliorum definitionibus, & obſervantiæ univerſalis Eccleſiæ* ſcripſiſſe hæc verba: *Majores Eccleſiæ cauſas, præſertim articulos fidei contingentes, ad Petri Sedem referendas* &c.; quamvis multis ante ſeculis ad Afros S. Innocentius I. reſcripſiſſet in hunc modum: *Ut quidquid quamvis de disjunctis remotiſque provinciis ageretur, non prius ducerent finiendum, niſi ad hujus* (nempe Romanæ) *Sedis notitiam perveniret, ut tota hujus auctoritate quæ fuerit juſta ſententia firmaretur*. Qui, quum Cyprianus nonnullos Romam navigaturos, poſtquam *in Urbe* (i. e. Romæ) *ſchiſma factum* erat, hortatus ſit, *ut Eccleſiæ Catholicæ matricem, & radicem agnoſcerent, ac tenerent*, fidenter affirmat pag. 583. non ita Cyprianum intelligendum eſſe, ut Romanam Eccleſiam vocet *Eccleſiæ Catholicæ matricem & radicem*, ſicut Interpretes arbitrati ſunt, ſed *Eccleſiæ Catholicæ matricem & radicem* nihil aliud eſſe, quam unitatem Catholicam, eo quod alibi Eccleſiam Catholicam vocet *matricem* Cyprianus: Quaſi vero aut idem ſit *matrix* ſimpliciter, atque *Eccleſiæ Catholicæ matrix & radix*; aut ſupervacaneum non fuerit Chriſtianos homines hortari, ut unitatem catholicam, quam ex Symbolo jamdiu norant, *agnoſcerent*; aut quaſi in libro de unitate Eccleſiæ aperte non docuerit Cyprianus, *unitatis ejuſdem originem ab uno Petro incipere, ac ſuper illum unum ædificatam eſſe Eccleſiam*. Qui demum, quum hæc in ſuo *ſingulari Libro* ſcripſerit, ut alia omittam, ſibimet ipſe blanditur, ac Bibliopolam initio ſic loquentem inducit: *Poſtquam prima hujus Operis editio inſolita celeritate exhauſta eſſet*, &c. Sed inflantur & pueri calceis novis, ut ille ait; nemo autem ignorat, noſtro ſeculo (proh dolor!) perverſos atque adeo exitioſiſſimos libros brevi tempore iterum, ac tertio, aut ſæpius typis mandari: ut in Helvetii opere, & fœdiſsimis, maximeque impiis libellis, qui Voltairii nomine clam venditantur, contigiſſe nuper vidimus, dum interim tot Sanctorum Patrum, tot doctiſſimorum Theologorum, Juriſconſultorum, ac Philoſophorum opera vix ſemel uno ſeculo imprimuntur. Ut enim recte inquit Hieronymus, *multo pars major eſt Mileſias fabulas revolventium, quam Platonis libros*. Sed jam ad ἀπροσδιόνυσα digreſſus ſum, & currente rota, dum urceum facere cœpit, amphoram finxit manus. Vide Notas ad ſegm. 78. b.

a. in L. Pſalmo) Verſ. 13, & 12.

ὁ λόγος τοῦ κυρίου καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. καὶ τῷ μωυσεῖ λέγοντι· εὐθὴς κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ. Πνεῦμα χάριτος· καθὰ ὁ ἀπόστολος ἑβραίοις ἐπιστέλλει· ὁ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καταπατήσας καὶ τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας. καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς ἔγραψεν περὶ μὲν τοῦ πατρός· χάριτι θεοῦ εἰμὶ ὅ εἰμι· καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμέ. περὶ δὲ τοῦ υἱοῦ· ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ. Πνεῦμα ἀληθείας· ὡς ἰωάννης ἀπὸ τοῦ σωτῆρος εὐαγγελίζεται· ἐὰν ἀγαπᾶτέ με· τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμὰς τηρήσατε· κἀγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα· καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν ἵνα ᾖ μεθ᾽ ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα· τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας. καὶ πάλιν ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ ἐπιστολῇ· καὶ τὸ πνεῦμά ἐστιν τὸ μαρτυροῦν· ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια. ὁμοιότροπον τοῦ εἰπεῖν τὸν υἱόν· ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια. Πνεῦμα θεῖον καὶ πνοὴ παντοκράτορος καὶ φιλάνθρωπον· κατὰ τὴν φράσιν ἰὼβ καὶ τὴν πρὸ ὀλίγων στιχιδίων ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ μνημονευθεῖσαν μωσέως. ἀνευφημήθη καὶ φῶς τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐν ᾧ καὶ ὑφ᾽ οὗ φωτιζόμεθα· ὡς ἡνίκα ὁ ἀπόστολος γράφει· ἵνα δώῃ ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ· πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας. καὶ ὡς δαυὶδ ψάλλει· ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς· ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς. τοῦτ᾽ ἔστιν ἐν τῷ υἱῷ σου τῷ ἀπαυγάσματι τῆς δόξης σου τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα. καὶ ἐσημειώθη

xxxii. Pſalmo ait [1]: *Quia rectum eſt Verbum Domini, & amnia apera ejus in fide:* tum Moſes inquit [2]: *Rectus Daminus Deus noſter, & non eſt iniquitas in ea.* Spiritus *gratiæ*; ſicut Apoſtolus Hebræis ſcribit [3]: *Qui Filium Dei conculcaverit, & Spiritui gratiæ cantumeliam fecerit.* Atqui idem Apoſtolus ſcripſit de Patre quidem [4]: *Gratia Dei ſum id quod ſum, & gratia ejus, quæ eſt in me.* De Filio autem [5]: *Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti.* Spiritus *veritatis*; ſicut Joannes ex perſona Salvatoris ait in Euangelio [6]: *Si diligitis me, mandata mea ſervate: & ego ragaba Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, ut ſit vobiſcum in æternum, Spiritum veritatis.* Et rurſus in prima Epiſtola [7]: *Et Spiritus eſt qui teſtificatur; quaniam Spiritus eſt Veritas.* Id autem ſimile eſt ei, quod ait Filius [8]: *Ega ſum Veritas.* Spiritus *divinus*, & *afflatus* [9], ſive *ſpiratio Omnipotentis*, & *benignus*, vel *homines amans*; juxta phraſim Jobi [10], & Moſis locutionem, quæ in hoc capite ante
17 paucos verſiculos [11] commemorata eſt. Dictus etiam fuit *Lux* Spiritus Sanctus, in quo, & a quo illuminamur: ſicut cum Apoſtolus ſcribit [12]: *Ut det vobis Spiritum Sapientiæ, & revelationis, in agnitione ejus, illuminatos oculos cardis.* Et ſicut David pſallit [13]: *Quoniam apud te eſt fans vitæ: in Lumine tuo videbimus Lumen*: id eſt, in Filio tuo [14], qui eſt Splendor gloriæ tuæ, Sanctum tuum Spiritum videbimus.

---

1. *Quia*) Pſ. 31. verſ. 4. Complut. Editio, εὐθύς.

2. *Rectus*) Deuter. xxxii. 4. legitur, θεὸς πιστὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ· δίκαιος καὶ ὅσιος ὁ κύριος. Hæc tametſi ita ſimilia ſint, quæ Didymus affert, non ſunt tamen plane eadem. At eadem plane invenies in Pſalmo 91. verſ. 15.

3. *Qui*) Hebr. x. 29. Plura omittit intermedia. In lib. de Sp. S. num. 4, 16, & 63. ſimili modo accipit Pauli verba: nam num. 4. hæc habet: „ Denique qui communione ejus fruuntur, participes „ dicuntur Spiritus Sancti, ſanctificati utique ab eo. „ Perſpicue enim ſcriptum eſt: *Et Spiritui gratiæ* „ *contumeliam faciens*: haud dubium quin is, qui „ poſt ſuſceptionem ejus peccaverit. Si autem ſan„ ctificatus eſt per communionem Spiritus Sancti, „ oſtenditur „ &c. Codex vero noſter paulo aliter habet, nempe: „ Denique.... ſanctificati utique ab „ eo, ut perſpicue ſcriptum eſt: *Et Spiritus gra*„ *tiæ contumeliam faciens, in quo ſanctificatus eſt*: „ haud dubium quin „ & cetera. Numero autem 16: „ Nam & ipſe Spiritus dictus eſt gratia, ſe„ cundum illud: *Et Spiritui gratiæ injuriam* (co„ dex noſter, *contumeliam*) *faciens, in quo ſan*„ *ctificatus eſt*. In Zacharia quoque „ & reliqua. Demum num. 63: „ Nec ulla miſericordia, & venia „ reſervabitur illi, *qui conculcaverit Filium Dei*, „ *& injuriam* (cod. noſter, *& contumeliam*) *fe*„ *cerit Spiritui gratiæ ejus, in quo ſanctificatus eſt*. „

4. *Gratia*) 1. ad Cor. xv. 10.

5. *Gratia Domini*) Rom. xvi. 20, & alibi.

6. *Si diligitis*) Joann. xiv. 15, 16, & 17. Græca Editio: καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω. Et: ἵνα μένῃ μεθ᾽ ὑμῶν.

7. *Et Spiritus*) 1. Joann. V. 6.

8. *Ego*) Joann. xiv. 6.

9. *afflatus*) Ita vocem πνοὴ vertendam eſſe vult Tertullianus lib. 2. contra Marcionem cap. 9. Vulgatus Int. habet *ſpiraculum* tum Gen. II. 7, tum in Jobi loco hic citato.

10. *Jobi*) Cap. xxxiii. verſ. 4. Vide etiam Sap. I. 6.

11. *verſiculos*) Nimirum ſegm. 56. a. Exodi locum attulit ex cap. 31. verſ. 3, ubi Spiritus dicitur *divinus*.

12. *Ut det*) Epheſ. I. 17, & 18. Vulgatus Interpres legit ut Didymus. At Græca Editio pro, καρδίας, i. e. *cordis*, habet, διανοίας, i. e. *mentis*.

13. *Quoniam*) Pſalm. xxxv. 10.

14. *in Filio tuo*) Eodem modo illa Pſalmi verba interpretatur Alexander Alexandrinus in epiſtola encyclica, quam ſæpius commemoravi (pag. 19. tom. 2. Conciliot. edit. Venetæ). Origenes vero libro 1. περὶ ἀρχῶν cap. 1. paulo aliter, nempe de Filio, & Patre, ea accipit. „ Tale eſt ergo (inquit) „ quod dicitur, *In lumine tuo videbimus lumen*: „ hoc eſt, in Verbo, & Sapientia tua, qui eſt Fi„ lius tuus, in ipſo te videbimus Patrem. „

Digitized by Google

μειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου κύριε. τί γὰρ ἂν εἴη ἄλλο τὸ πνεῦμα ὃ παρὰ τοῦ πατρός ἢ ἐκ τοῦ φωτὸς ἐκπορεύεται; περὶ οὗ ἰωάννης ὕμνησεν ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ· φῶς ὁ θεός. ἐν δὲ εὐαγγελίῳ περὶ τοῦ μονογενοῦς· ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. καὶ ἐγώ εἰμι τὸ φῶς· ἐγώ εἰμι ἡ ζωή. οὐδὲν δὲ θαυμαστὸν εἰ ἓν ὄν· καὶ ἀεὶ ὡς αὔτως ἔχον διαφόροις προσηγορίαις δοξάζεται· τῷ γὰρ ἀπερίληπτον εἶναι θνητῶν λόγων τὴν ἄφραστον αὐτοῦ θεότητα· κατὰ δύναμιν τὰς εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ γινομένας ἐνεργείας ὑμνοῦντες· διαφόροις καὶ τοῖς ὀνόμασι προσχρώμεθα. οἱ δὲ τὸ μακεδονίου πρεσβεύοντες δόγμα τῆς αἱρέσεως αὐτῶν μᾶλλον ἢ τἀληθοῦς γινόμενοι· οὐδὲν τι συμβαῖνον τοῖς τῶν λογίων βλέπουσιν. συναρπακτικῶς γὰρ μυθεύονται ῥήμασιν αὐτοῖς ὡς οὐ χρὴ ὁμωνυμίαις ἢ συνωνυμίαις ὁμοιολεξίαις προσέχειν. τοῦ γὰρ θεοῦ φησὶν τὸ ἀγαθὸς ὄνομα· τῷ εἷς θεὸς συμπέπλεκται· ἐπὶ δὲ τῷ ἁγίῳ πνεύματι· τῷ ἀγαθὸς ὀνόματι οὐ συνέζευκται τὸ εἷς θεός. καὶ πάλιν· ἀγαθός φησιν ἐγράφη εἶναι καὶ ἄνθρωπος· ὡς ἡνίκα λέγει· ἀγάθυνον κύριε τοῖς ἀγαθοῖς. καὶ ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ ἐκβάλλει ἀγαθά. ὁμοίως δὲ φη- 17. b. σιν ἀγαθὰ ὁμωνύμως καὶ ἄψυχα· ὡς ὅτ' ἂν προφητεύῃ· ἐὰν θελήσητε καὶ ἀκούσητέ

mus. Et [1]: *Signatum eſt ſuper nos Lumen vultus tui Domine*. Quid enim aliud eſſe poteſt Spiritus, qui a Patre, aut ex Lumine procedit? de quo Joannes ipſum laudans inquit in prima Epiſtola [2]: *Lux eſt Deus*: in Euangelio autem de Unigenito ait [3]: *Erat Lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum*. Et [4]: *Ego ſum Lux. Ego ſum* [5] *Vita*. Nihil autem mirum eſt, ſi, cum ſit Unus, & ſemper eodem modo ſe habens, diverſis denominationibus glorificatur. Nam quia mortalium ſermones ineffabilem ejus deitatem aſſequi, ac veluti comprehendere nequeunt, nos, dum pro viribus diverſas ejus operationes in nobiſmetipſis factas celebramus, diverſis etiam nominibus utimur. Qui vero Macedonii dogma profitentur, de ſua ipſorum hæreſi magis, quam de veritate [6] ſolliciti, nihil vident, quod his conſentaneum ſit, quæ divina docent oracula. Nam his ipſis verbis [7] ſummatim [8] blaterones iſti nugantur: Attendendas non eſſe ajunt homonymias, aut ſynonymias, aut locutionum ſimilitudines [9]. Ubi enim Deo, inquiunt, Scriptura tribuit nomen hoc *Bonus*, ibi ſtatim additur, *Unus Deus* [10]. At vero ubi de Spiritu Sancto ſermonem habet, nomini *Bonus* non adjungit ea verba, *Unus Deus*. Præterea bonus, inquiunt, dictus eſt etiam homo a Scriptura; ut cum ait [11]: *Benefac Domine bonis*: Et [12]: *Bonus homo de bono theſauro profert bona*. Similiter autem bona, inquiunt, homonyme dicuntur etiam inanimata: ut cum ait Propheta [13]: *Si volueritis*,

1. *Signatum*) Pſalm. iv. 7.
2. *Lux eſt*) 1. Joann. I. 5. Græca Editio: ὁ Θεὸς φῶς ἐστι.
3. *Erat*) Joann. I. 9.
4. *Ego*) Joann. viii. 12.
5. *Ego ſum*) Joann. xiv. 6.
6. *de veritate*) In græco τἀληθοῦς, quod Grammaticis parum arridebit. At Clemens quoque lib. 3. Pædagogi pag. 253. edit. Potteri dixit τἀνδρὸς; &, quod magis mirere, τἀληθοῦς, in primo Stromatum pag. 298: quod tamen adeo inuſitatum eſt, ut non immerito ſuſpicari de mendo liceat.
7. *his ipſis verbis*) Macedoniani alicujus verba affert, non vero Eunomii, aut Eunomiani cujuſpiam, ut patet ex his, quæ ſequuntur.
8. *ſummatim*) In græco συναρπακτικῶς: quo adverbio iterum utitur ſegm. 77. *b.* Quænam vero hic ſit certa illius ſignificatio, non auſim definire. Didymus quidem in libro adv. Manichæos, ἀσυνάρπακτος (inquit) ἡ ἀρετὴ τῇ κακίᾳ: quæ Interpres ſic vertit: *Virtus cum vitio non poteſt ſimul arripi*. In Scriptoribus autem Didymi fere æqualibus ubi occurrit hæc formula, κατὰ συναρπαγὴν, Interpretes modo vertunt, *raptim*, *feſtinanter*, modo per *impulſum* alterius. Demum apud Theophilum Anteceſſorem libro 4. Inſtitutionum tit. xiii, & apud alios Juriſconſultos, & in Baſilicis συναρπαγὴ eſt *ſubreptio*, aut potius *obreptio*. Quæ cum ita ſe habeant, videtur vox συναρπακτικῶς tunc adhiberi, cum aliquid ſubripitur, aut cum ſecum trahit aliud, aut cum plura ſimul colliguntur. Primo ſenſu vox συναρπακτικῶς verti etiam hic poſſet, *per obreptionem*: quo modo Ambroſius lib. 5. de Fide cap. 13, *Totum Apoſtolicum caput recenſeamus, ut nihil videatur fraude ſubtractum, aut obreptione præſtrictum*. Altero ſenſu Baſilius epiſt. 235. ait: τῇ ἐρωτήσει τῇ καθόλου τὰ πάντα συναρπάζουσιν, i. e. *Interrogatione generali omnia ſimul complectuntur*.
9. *ſimilitudines*) Lego, ἢ ὁμοιολεξίαις. Legi etiam poteſt καὶ ὁμοιολεξίαις. Vocabulo autem ὁμοιολεξία uſus eſt Athanaſius tom. 2. pag. 66.
10. *Unus Deus*) Reſpicit illud Chriſti apud Marcum x. 18: *Nemo bonus, niſi unus Deus*.
11. *Benefac*) Pſalm. 124. verſ. 4.
12. *Bonus*) Matth. xii. 35. Græca Ed. habet: θησαυροῦ τῆς καρδίας ἐκβάλλει τὰ ἀγαθά. At Vulgatus Int. legit, ut Didymus hoc in loco: uterque enim omittit nomen, τῆς καρδίας, i. e. *cordis*. Vide tamen ſegm. 72. *b.*
13. *Si volueritis*) Iſai. I. 19. Complut. Ed. habet, εἰσακούσητέ μου.

τέ μου· τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε. ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἀνυποστάτων δῆθεν πραγμάτων εἴρηται· ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ κυρίῳ. ὁμοίως ὁ ἅγιος φησὶν καλεῖται καὶ ἄνθρωπος. δύναμίς τε θεοῦ φησὶν καὶ σκώληξ· ἧ γράφει· ἡ κάμπη ἡ δύναμίς μου ἡ μεγάλη. καὶ ὁ σωτὴρ δέ· αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται· καὶ τοῦτο μὲν· φημὶ δὲ τὸ μὴ προσέχειν ὁμωνυμίαις καὶ ὁμοιολεξίαις· λόγον ἔχει ἐπὶ τοῖς ἑτεροειδέσιν καὶ ἑτερουσίοις· οὐ μέν τοι ἐπὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ἐκείνου οὗ πνεῦμά ἐστιν· ἔτι μὴν καὶ τοῦ υἱοῦ. προστιθεῖσα γὰρ ἡ γραφὴ τὴν ἀπὸ ἑαυτῆς ἀσφάλειαν ταῖς ὁμωνυμίαις ἢ συνωνυμίαις συμφράζει τὴν μου ἢ σου συλλαβήν· ἢ τὴν ἅγιος ἢ ἀγαθὸς λέξιν· τοῦτ' ἔστιν ἢ ὡς ἀπὸ τοῦ θεοῦ λέγει· τὸ πνεῦμά μου. ἢ ὡς ἀπὸ τοῦ δαυὶδ καὶ ἡμῶν· τὸ πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὁδηγήσει με. πείθεσθαι οὖν δεῖ οἷς πολλῷ λυσιτελέστερον· ταῖς μνημονευθείσαις γραφικαῖς μαρτυρίαις λέγω· καὶ εἰδέναι ὡς τὸ ἅγιον πνεῦμα τὴν ὁμωνυμίαν ἢ συνωνυμίαν καὶ τὰς ὁμοιολεξίας πρὸς τὸν θεὸν ἔχει καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱὸν τοὺς τοῖς ὁμοίοις ὀνόμασιν ὑμνηθέντας· οὐ πρὸς τὰ κτίσματα διὰ τὴν εὑρισκομένην ἔσθ' ὅτε ἐν ἐκείνοις ὁμωνυμίαν. ταῦτα γὰρ εἰ καὶ δοίημεν ὀνόματί τινι ἢ λέξει θεῷ κοινωνεῖν· ἀλλ' οὐκ οὐσίᾳ οὐδὲ ἐνεργείᾳ δυνάμεως καὶ ἁγιασμοῦ. οὐδὲ γὰρ φύσει ταῦτα καθ' ἅπαξ ὑπάρχουσιν· κατὰ σύγκρισιν δὲ τοῦ κακοῦ τὸ ἀγαθόν· καὶ τοῦ ἁμαρτήματος ἤτ' οὖν τοῦ πάθους τὸ ἅγιον τέτακται· τὸ γὰρ μὴ λίαν κακὸν καὶ ἁμαρτωλὸν ἤτ' οὖν ἐμπαθὲς· ἀγαθὸν καὶ ἅγιον ἐνθάδε προσείρηται· ὡς γὰρ κα-

κία

ritis, & audieritis me, bona terræ comedetis. Quin etiam de rebus non ſubſiſtentibus dictum eſt, eas eſſe bonas; ut in iis verbis [1]: *Bonum eſt confiteri Domino.* Similiter ſanctus, inquiunt, vocatur etiam homo. Ac potentia Dei, inquiunt, vermis quoque dictus fuit: qua ratione ſcribit Joel [2]: *Eruca potentia mea magna.* Salvator autem [3]: *Poteſtates cælorum commovebuntur.* At hoc quidem (quod nempe homonymias, & locutionum ſimilitudines attendere non oporteat) quamvis in iis valeat, quorum alia alterius generis ſunt, alteriuſque ſubſtantiæ; non valet tamen in Spiritu Sancto, nec in illo, cujus ipſe eſt Spiritus, ac ne in Filio quidem. Scriptura enim quando homonymiis, aut ſynonymiis hiſce utitur, voces *meus*, aut *tuus*, aut *Sanctus*, aut *Bonus*, ſimul adjungit, ut genuinum ſuarum locutionum ſenſum in tuto ponar. Nimirum aut ex perſona Dei dicit, *Spiritus meus*, aut ex perſona Davidis, & noſtra [4]: *Spiritus tuus bonus deducet me.* Sed iis credere oportet, quibus multo utilius creditur, commemoratis nempe Scripturæ teſtimoniis: ac illud noſſe opus eſt, quæ homonyme, aut ſynonyme, & per locutionum ſimilitudines Deo Patri conveniunt, & Unigenito ejus Filio, qui ſimilibus nominibus concelebrantur, eadem eodem modo etiam Spiritui Sancto convenire: quæ vero de creaturis dicuntur, ea in Spiritum Sanctum eodem modo non quadrare, etſi nonnulla aliquando de creaturis ipſis dicta inveniamus, quæ homonyme, hoc eſt, ſenſu plane diverſo, de Spiritu Sancto itidem enunciantur. Etſi enim eas nomen aliquod, aut vocabulum cum Deo commune habere concedamus, communem tamen cum ipſo non habent poteſtatis, & ſanctificationis eſſentiam, atque operationem. Ipſæ enim ne ſunt quidem ex earum natura abſolute [5], ſed comparative dicuntur bonæ, & ſanctæ: nimirum ſpectato malo, dictæ ſunt bonæ; ac ratione habita peccati, ſive paſſionis, vocatæ ſunt ſanctæ: quod enim valde malum non eſt, nec peccatis inquinatum, aut paſſionibus deditum [6], id bonum, & ſanctum in allatis

R

locis

1. *Bonum*) Pſ. xci. verſ. 1.
2. *Eruca*) Joel. II. 25.
3. *Poteſtates*) Matth. xxiv. 29.
4. *Spiritus*) Pſalm. 142. verſ. 10.
5. *abſolute*) Græce καθ' ἅπαξ: quod eodem ſenſu ſæpius dicit Didymus in lib. adv. Manichæos.

6. *paſſionibus deditum*) In græco, ἐμπαθὲς: qua voce eodem ſenſu uſus eſt Didymus in Commentariis in Pſalmos ad verſ. 3. Pſalmi cx., ubi ἐμπαθῆ ζωὴν vocat *vitam paſſionibus deditam*, nempe, ut alias loquitur, ἐν πάθει.

κία κ̀ ἁμαρτία ἤτ' ἂν πάθος κ̀ ἀδυναμία ἐν τῷ ἑνὶ ἁγίῳ πνεύματι ἐχ εὑρίσκεται ἅτε ἀγενήτῳ· ἕτως ἐν ἐδενὶ τῶν γενητῶν τὸ ἀγαθὸν κ̀ ἅγιον καὶ δυνατὸν κατὰ τὸ τέλειον· ἀλλὰ κατὰ μετεσίαν· ὅπε δὲ ἐδαμε ταῦτα κατὰ τὸ τέλειον· ἐδαμε τὸ ἀγένητον. ἔνθα γὰρ σκότος· ἐδαμε τὸ φῶς· καὶ ὅπε νὺξ· ἐχ ἡμέρα· ὅθεν εἴρηται καὶ τῷ ἑρμῇ τῷ ἐπίκλην τρισμεγίστῳ· ἀδύνατον ἐν γενέσει εἶναι τἀγαθόν· ἐν μόνῳ δὲ τῷ ἀγενήτῳ. ὥσπερ δὲ μετεσία πάντων ἔστιν τῇ ὕλῃ δεδομένῃ· ἕτω καὶ τε ἀγαθε. Ὅμοιον τοίνυν κ̀ ἴσον τὸ ἅγιον πνεῦμα τῆς τε πατρὸς καὶ τε μονογενες θεότητος κ̀ ἐκ τῆς τῶν τοιέτων δείκνυται κρίσεως αὐτὸ τῇ φύσει ἁγιότης κ̀ ἀγαθότης κ̀ δύναμις ὑπάρχον ἅτε ἓν ὂν ἐκ τε ἑνός. ἐπεὶ πρὸς τὴν ἐκείνων ἐρισχελίαν ἔτε ὁ ἀγαθώτατος καὶ ἵλεω τὴν φύσιν ὑιὸς ἔτι ἀγαθὸς ἔσται· ἐπειδὴ μὴ συνημμένον ἔχει τὸ εἷς θεός· ἔτε μὴν ὁ φιλανθρωπότατος κ̀ ὅλος ἵλεω πατὴρ κ̀ ὁ ὑιὸς ἕξεσιν ἐπίσημα τὰ μνημονευθέντα ὀνόματα τῆς θεότητος· ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν ὑποβιβασθήσονται οἷον ὡς ἔθος λαλεῖν αἱρετικοῖς εἰς τὲς ὁμωνύμες ἡμᾶς· ἵλαθι δὲ ἁγία τριάς· ἀλλ' ὁ ὑιὸς φησὶν συναπογεννηθεὶς ἔμφυτον ἔχει τὴν ἀγαθότητα· καὶ τὰ ἄλλα ὅσα ὁ πατήρ· ἀλλὰ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα συνεκπορευθέν· κατὰ φύσιν ἐστὶν ἀγαθὸν καὶ ὅσα ὁ θεὸς 18.c.

locis denominatum fuit: nam ſicut nequitia, & peccatum, ſive paſſio, & impotentia in illo Spiritu Sancto, qui Unus eſt, non reperitur, utpote increato; ſic in nulla ex rebus creatis bonitas, aut ſanctitas, aut potentia invenitur perfecto modo, ſed tantum ex participatione. Ubi autem hæc nequaquam exſiſtunt perfecto modo, ibi nequaquam eſt increatum: ubi enim ſunt tenebræ, ibi neutiquam eſt lux; & *ubi eſt nox, ibi non eſt dies. Quapropter* (inquit vel ipſe Hermes[1] cognomento Triſmegiſtus) *fieri nequit, ut in generatione ſit bonum; ſed in ſolo Increato eſſe poteſt. Sicut autem omnium participatio eſt materiæ data, ſic & boni.* Itaque Spiritum Sanctum deitate ſimilem eſſe, & æqualem Patri, atque Unigenito, ex talium etiam judicio oſtenditur, cum ipſe ex natura ſua ſit & Sanctitas, & Bonitas, & Potentia, quippe qui eſt Unus ex Uno. Alioquin ne ipſe quidem natura optimus, & propitius[2] Filius bonus erit, ſi illorum ratiocinationem cavillationis[3], & pervicaciæ plenam attendamus: quoniam conjunctum non habet illud, *Unus Deus.* Quin imo benigniſſimus erga homines, totuſque propitius Pater, ac Filius ne characteres quidem illos habebunt, atque inſignia deitatis, qualia ſunt nomina, quæ commemoravimus: ſed per eadem nomina deprimentur veluti, ut loqui conſueverunt Hæretici, ad noſtram hominum, qui eis homonymi ſumus, hoc eſt, eadem cum ipſis nomina habemus, conditionem. Mihi vero ſic loquenti propitia eſto Sancta Trinitas. At non eodem modo boni nos dicimur, quo bonus eſt Filius, & Spiritus Sanctus[4]. Filius enim cum ita ſit genitus, ut cum genitore exſiſtat, habet ex ipſa natura, ſive eſſentia bonitatem, & alia quæcumque habet Pater. Ac Spiritus Sanctus itidem cum ita procedat, ut ei coexſiſtens ſit, a quo procedit, natura bonus eſt,

1. *Hermes*) Loquitur Didymus ex communi per ea tempora opinione, ut alii etiam Patres. Vide Notas ad ſegm. 139. *b.* Verba porro, quæ hic affert, exſtant lib. VI. pag. 94. editionis Ferrarienſis: aſt ibi pro ἀγενήτῳ legitur ἀγεννήτῳ, & pro δεδομένῃ legitur δεδομένη: quæ poſtrema editionis lectio mihi quidem minus arridet. Totus itaque locus in Ferrarienſi editione ſic ſe habet: Ὅπου γὰρ ἡμέρα, ἐδαμε νὺξ· ὅπε δὲ νὺξ, ἐδαμε ἡμέρα. Ὅθεν ἀδύνατον ἐν γενέσει εἶναι τὸ ἀγαθόν· ἐν μόνῳ δὲ τῷ ἀγεννήτῳ. ὥσπερ δὲ μετεσία πάντων ἐστὶ ἐν τῇ ὕλῃ δεδομένη· ἕτω καὶ τε ἀγαθε. Quæ ſic tranſtulit Franciſcus Patricius: *Ubi namque dies, nullibi nox. Ubi vero nox, nullibi dies. Unde impoſſibile eſt in generatione eſſe bonum. Sed in ſolo ingenito. Sicut vero participatio omnium eſt in materia illigata, ſic & boni.*

2. *propitius*) Vide Not. 5. pag. 89.

3. *cavillationis*) In græco, ἐρισχελίαν, quæ vox Attica eſt. Diſputant Grammatici, utrum ſcribendum ſit ἐρισχελία, an vero ἐρισχηλία, an potius ἐρισχελεία, an demum ἐρισχηλεία. Ego lectionem codicis retinui, controverſiam hanc aliis dirimendam relinquens, neque ullam ex quatuor illis formis reſpuere audens.

4. *At non eodem . . . Spiritus Sanctus*) Utrum aliquid in græco deſideretur poſt vocem, τριάς, quidve proprie ſibi velit illud, φησίν, quod mox ſequitur, judicet lector. Equidem ne locus nimis perplexus, atque obſcurus foret, aliqua de meo addere in translatione coactus ſum.

ὁ Θεὸς πατήρ. εἰ μὲν οὖν περὶ τῶν τυχόντων ἢ βιωτικῶν πραγμάτων ἦν αὐτοῖς ἡ διάλεξις· καλῶς ἂν αὐτοῖς ἔσθ' ὅτε χρεία ἐγίνετο συμπλάσσειν μύθους τινὰς καὶ ἀριστοτελικῇ δῆθεν δεινότητι καὶ τῇ ἐν λόγοις τέχνῃ ὡς εὐνόμιος περιστρέφειν τὸ πρᾶγμα καὶ συσκιάζειν τὴν ἀλήθειαν· νῦν δὲ διδάσκει παῦλος· ἐὰν μὴ πιστεύσητε· οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε. καὶ ἡ σοφία τῶν ἀνθρώπων· μωρία παρὰ τῷ Θεῷ. καὶ οὐ χρὴ τὰ περὶ τοῦ ἐνδόξου πνεύματος λόγια τὰ μείζονα λογισμῶν ἀνθρωπίνων κατασοφίζεσθαι. οὐ γὰρ βλάπτει ψόγος τὸ ἅγιον πνεῦμα· οὐδὲ περετέρω τῆς ἀκοῆς προέρχονται οἱ ὀνειδοι καὶ τὰ σκώμματα τῶν αἱρετικῶν· οἷς ἐπῆλθεν τὸ φαύλως φρονεῖν· ἀλλ' οἱ χρώμενοι τοιούτοις· ἀπέραντα πονήσουσιν καὶ πράξουσιν παραπλήσιά πως τοῖς ἐπιχειροῦσιν ἀποσκώπτειν εἰς τοῦτο τὸ φῶς τὸ ἐκ τοῦ ἀπροσίτου φωτὸς τὴν ἰσχὺν ἔχον καὶ μιαίνειν τοῖς λόγοις αὐτό. πιστεύειν δὲ δεῖ τὴν ἐκ τῶν ἁγίων διδασκαλίαν τῆς παρ' ἀνθρώπων πλείονα δύνασθαι τὴν δόξαν ἐμποιεῖν. ἡμῖν τοίνυν ἁρμόζει ἐκείνοις ἐπιμέμφεσθαι τοῦ μὴ δι' ὑπερβολὴν εὐνοίας τῆς περὶ τὴν οἰκείαν αἵρεσιν καθέλκειν τὸ γε ἐπ' αὐτοῖς τὸ Θεῖον εἰς τὰ τῶν κτισμάτων ἀποτελεσμα-

eſt, & eſt omnia, quæ eſt Deus Pater. Porro ſi de rebus qualibuſcumque, ac parvi momenti, aut de mundanis [1] negotiis differerent, fabulas aliquas poſſent interdum belle confingere, atque Ariſtotelico [2] acumine, & dicendi arte, ut Eunomius [3] fecit, rem pervertere, ac veritatem obſcurare. At vero hic non ita ſe res habet; Paulus enim nos docet [4]: *Si non credideritis, ne intelligetis quidem*. Et [5]: *Sapientia hominum, ſtultitia eſt apud Deum*. Neque vero divina oracula, quæ de inclyto Spiritu loquuntur, & ſupra humanas ratiocinationes ſunt, captioſis ſophiſmatibus eludere fas eſt: nam Sancto quidem Spiritui vituperatio non nocet, neque Hæreticorum perperam ſentientium convicia [6], & ſcommata ultra [7] aures progrediuntur: qui vero ea uſurpant, ſempiternum cruciabuntur [8], & ſimiliter quodammodo faciunt, ac ſi quis in hanc Lucem, quæ ex *Luce inacceſſibili* vim habet, ſcommata jaculari, ac eam ſermonibus inquinare aggrediatur. Sed majorem in nos gloriam ex doctrina a Sanctis deprompta derivari credendum eſt, quam ex ea, quæ traditur ab hominibus. Illos ergo a nobis redargui convenit, ne ob nimium, quo propriam hæreſim proſequuntur, amorem ſophiſticis ſuis ratiocinationibus divinitatem, quantum quidem in ipſis eſt, ad creaturarum

1. *mundanis*) In græco, *βιωτικῶν*. Didymo autem *βιωτικὸς* ſæpe eſt *mundanus*, aut *ſecularis*, ut in Commentariis in Pſalmos ad verſ. 5. Pſalmi XXXII, ubi *μερίμνας βιωτικὰς* dicit *curas mundanas*. Et alibi eorum ſcripta, qui Eccleſiaſtici Scriptores non ſunt, vocat *βιωτικὰς συγγραφὰς*, i.e. *ſeculares ſcriptiones*. Vide & librum adv. Manich. pag. 207.

2. *Ariſtotelico*) Quantum Ariſtotelicæ, quam excoluerat, philoſophiæ principiis inniteretur Eunomius, conſtat ex Gregorii Nyſſeni libro VI. contra illum ſcripto, conſtat ex Cyrilli Theſauro, conſtat ex Auguſtini libro de hæreſibus, conſtat demum, ut de aliis Patribus ſileam, ex Eunomii ipſius libro Apologetico. Quin de omnibus generatim Arianis, Eunomianis, &c. conqueruntur illius ſeculi Patres, quod Dialecticas argutias ſanæ, atque orthodoxæ divinorum oraculorum interpretationi anteferrent. *Omnem enim vim venenorum ſuorum* (ait Ambroſius lib. 1. de Fide cap. 5) *in dialectica diſputatione conſtituunt, quæ philoſophorum ſententia definitur non adſtruendi vim habere, ſed ſtudium deſtruendi*. Vide Not. 2. pag. 39.

3. *Eunomius*) In vivis adhuc erat infamis iſte Aetii diſcipulus, dum hæc dictarentur a Didymo: obiit enim anno circiter CCCXCIV.

4. *Si non credideritis*) Non Pauli ſunt hæc, ſed Iſaiæ: exſtant autem cap. VII. verſ. 9, ubi Græca Editio habet, *οὐδ' οὐ μὴ*, pro *οὐδ' ὁ μὴ*. Complutenſis vero *συνιῆτε*, pro *συνῆτε*. Vulgatus lat. vertit: *Si non credideritis, non permanebitis*. Auguſtinus autem in Collatione cum Maximino Ariano, pag. 676. tom. 8: *Et ſcis* (inquit) *utique dixiſſe prophetam: Niſi credideritis, non intelligetis*.

5. *Sapientia*) 1. ad Cor. III. 19. Sed græca Ed. habet: *ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου*, i. e. *Sapientia enim hujus mundi*.

6. *convicia*) Lego, *οἱ ὀνειδισμοί*, vel *τὰ ὀνείδη*.

7. *ultra*) Codex, *περιτέρω*. Lege, *περαιτέρω*.

8. *cruciabuntur*) Accuſantur Origeniani a Juſtiniano Imperatore, quod reproborum in Inferno ſupplicia æterna fore negaverint. *Hoc quoque proprio errori adjungunt* (inquit ipſe in libro adverſus Origenem ad Menam, de Origenianis loquens) *ducem, & auctorem habentes perverſam ejus* (nempe Origenis) *diſciplinam, ut dicant, omnium impiorum hominum, ac præterea dæmonum pœnam finem habituram eſſe*. Similia de Origene ſcripſerat S. Hieronymus in libro adv. Joann. Jeroſol. num. 7. Imo & S. Athanaſius in Fragmentis Commentariorum in Matthæum pag. 38. Collectionis novæ Montfauconianæ tom. 2, ut alios Patres prætercam, ad ea verba, *Omne peccatum, & blaſphemia remittetur hominibus*, ſic loquitur: *Si verum eſt illud* (quod ait Evangelium), *cur miſer accuſatur Origenes, quod finem aliquem pœnarum conſtituat, ac tandem remiſſionem omnium peccatorum hominibus pariter, & dæmonibus a Deo concedendam prædicet?* Utrum vero Didymus hoc ſenſu Origenianus fuerit, cognoſcet lector non modo ex hoc loco, ſed etiam ex ſegm. 88. *a*, 114. *b*, & 321. *a*, itemque ex lib. de Sp. S. num. 47, & 59, &, ut alia omittam, ex his, quæ dictavit ad verſ. 18. cap. IX. Proverbiorum, pag. 153. Catenæ editæ a Peltano: *Qui illius* (nempe meretricis) *moribus, atque conſiliis obſequuntur . . . ad ſempiternum tandem interitum abducuntur*.

λίσματα ταῖς σοφιστείαις· καὶ διὰ τούτων τίκτειν ἀπωλείας ἔρωτα τοῖς ἁπλουστέροις καὶ ἀπειροτέροις· καὶ προάγειν εἰς ἐπιθυμίαν ἁμαρτημάτων μειζόνων.

Δ̄

Περὶ τῶν λεγόντων αἱρετικῶν· πνεῦμα ὁ θεός· καὶ πῶς τοῦ πνεύματος πνεῦμα τὸ ἅγιον πνεῦμά ἐστιν; καὶ τὰ λοιπά.

Ἀλλ' ἀποπεμπόμενοι μὲν τὰ ἁπλᾶ καὶ εὐθέα καὶ τέλεια· καὶ ἀνεπιστημοσύνης ἀναπιμπλῶντες τῶν ἱερῶν λόγων τὴν προαίρεσιν καθ' ἣν ἐθέλει ὁ θεὸς πατὴρ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ συντάττεσθαι αὐτῷ ὡς τὸν μονογενῆ λόγον καὶ τὸ ἐξῃρημένον αὐτοῦ ἀπὸ τῆς κτίσεως καὶ ὑπερέχον ἀσφαλίζεται· διὸ καὶ τρισαγιολογεῖται· φασίν· πῶς τοῦ πνεύματος πνεῦμα τὸ ἅγιον πνεῦμά ἐστιν; ὅτι δὲ τοῦτο γέγραπται· δέδεικται· τὸ δὲ πῶς νοῦ καὶ λόγου τοῦ καθ' ἡμᾶς· ἔτι δὲ καὶ ἀγγέλων γνώσεως ἐπέκεινα τυγχάνει. ὡς γὰρ πνεύματος ὑπάρχοντος αὐτοῦ ἐγεννήθη ἐξ αὐτοῦ ὁ θεὸς λόγος· οὕτως ἐξ αὐτοῦ καὶ σὺν αὐτῷ ἐξεφάνη τὸ ἅγιον πνεῦμα· δείκνυσθαί τε ἐν τούτῳ μάλιστα τὸ ἀκατάληπτον αὐτοῦ ἐν τῷ τὸ φαινόμενον καὶ ὂν τῇ κτίσει ἀδύνατον· εἶναι παρ' αὐτῷ δυνατόν. ἐπεὶ τίς ἡ διαφορὰ τῆς ἀναιτίου καὶ ζωοποιοῦ φύσεως καὶ τῆς δημιουργηθείσης καὶ ζωοποιουμένης; οὐκ ἐγχωρεῖ δὲ τὸ πνεῦμα μὴ εἶναι ὁμοούσιον καὶ ἰσότιμον ἐκείνου ἐξ οὗ ἐστίν· διόπερ ἐστὶν καὶ ἅγιον φυσικῶς. Οἱ οὖν ἄγγελοι φησὶν οὐκ εἰσὶν ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ ἅγιοι καὶ πνεύματα τοῦ θεοῦ; ἐκεῖνοι εἰσὶν ἀπὸ τοῦ θεοῦ καθ' ὃ προστάξει αὐτοῦ γεγόνασιν ὡς πάντα· ἅγιοι δὲ μετὰ τὸ ἁγιασθῆναι ὡς οἱ ἄνθρωποι· πνεύματα δὲ· καθὸ πρὸς ἡμᾶς ἀσώματοι· οὐ κληθέντες πνεύματα τοῦ θεοῦ ἢ ἐκ τοῦ θεοῦ ἢ ἐκπορευόμενα παρὰ τοῦ πατρὸς ἢ θεῖα ἢ πνεύματα ἀληθείας ἢ πνεύματα ἁγιωσύνης· ἀλλ' ἄγγελοι λειτουργοὶ καὶ σώματα οὐράνια διὰ τὸ ἀπείρως ἀπέχειν καὶ ὑφι-

rum proprietates, & conditionem detrahant, atque hac ratione exitii amorem ſimplicioribus, minuſque expertis ingenerent, ac illos ad majorum facinorum & ſcelerum deſiderium inducant.

CAPUT IV.

De Hæreticis, qui ajunt: Spiritus eſt Deus; quomodo autem Spiritus Sanctus poteſt eſſe Spiritus Spiritûs? *Et reliqua.*

Verum ipſi ea, quæ ſimplicia, & recta, & perfecta ſunt, rejicientes, ac ſacrorum oraculorum ſenſum, propoſitumque inſcitia replentes, juxta quæ Spiritum ſuum, non ſecus ac Unigenitum Verbum, ſibi æqualem dici vult Deus Pater, eumque in creaturarum numero non eſſe, ſed longe ſupra illas excellere aſſeverat; qua etiam de cauſa ter in Triſagio Sanctus nominatur: Quomodo poteſt, inquiunt, Spiritus Sanctus eſſe Spiritus illius, qui eſt Spiritus? Aſt hoc in Scripturis affirmari oſtenſum eſt. Qua autem ratione id fiat, intelligere non valemus: excedit enim hoc mentem & rationem noſtram, imo etiam Angelorum cognitionem. Nam ſicut cum ipſe Pater eſſet Spiritus, genitus ex ipſo fuit Deus Verbum; ita ex ipſo, & cum ipſo eluxit Spiritus Sanctus. Ex eo autem potiſſimum apparet[1] illum eſſe incomprehenſibilem, quod ei id poſſibile ſit, quod creaturæ & videtur, & eſt impoſſibile[2]. Alioquin quanam in re differret natura cauſæ aut principii expers, ac vivificans a natura creata, atque vivificata? Non poteſt autem Spiritus non eſſe conſubſtantialis, & æqualis illi, ex quo exſiſtit: ideoque eſt etiam natura ſanctus. Numquid ergo Angeli (inquiunt[3]) non ſunt a Deo, nec Sancti, nec Spiritus Dei? Sunt a Deo, quatenus juſſu ipſius facti ſunt, ut alia omnia: Sancti autem ſunt, poſtquam ſanctificati ſunt, ut homines: Spiritus vero ſunt, quatenus reſpectu noſtrum ſunt incorporei. At nuſquam vocati fuerunt Spiritus Dei, aut ex Deo, aut procedentes a Patre, aut Divini, aut Spiritus veritatis, aut Spiritus ſanctitatis: ſed Angeli miniſtrantes aut ſervientes, & corpora cæleſtia, eo quod ab increa-

1. *apparet*) Pro, δείκνυσθαι, legendum fortaſſe δείκνυται: niſi quis ἀπὸ κοινοῦ ſubaudire malit ſuperius illud δέδεικται: quod tamen valde durum foret.

2. *impoſſibile*) Matth. XIX. 26, & Luc. XVIII. 27.

3. *inquiunt*) Qui Spiritum Sanctum Angelum eſſe putant.

ὑφιζάνειν τοῦ ἀκτίστου πνεύματος τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν γράφοντα ἔμπειρον ἀπόστολον· σώματα ἐπίγεια καὶ σώματα ἐπουράνια. ὡς γὰρ οὐ κατ' αὐτοὺς τὰ πνεύματα τῶν ἀνέμων· οὐδὲ αὐτοὶ κατὰ τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ θεοῦ. αὐτοὶ γὰρ ἐκτίσθησαν· οὐ μέν τοι ἐξεπορεύθησαν ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ θεοῦ καὶ πατρός· οὐκ ἀναγεννῶσιν ἡμᾶς· οὐ θεοποιοῦσιν· ἁμαρτίας οὐ συγχωροῦσιν· οὐ ζωοποιοῦσιν· οὐ δημιουργοῦσιν· οὐχ ἁγιάζουσιν· οὐ κρίνουσιν· ἀλλὰ καὶ κρίνονται· ὑμεῖς γάρ φησιν καὶ ἀγγέλους κρινεῖτε· οὐδ' ἐν αὐτοῖς εἰσὶν τῶν οὐρανῶν αἱ δυνάμεις. οὐ τόποις εἰσὶν ἀπερίγραφοι καὶ διαστήμασιν ἀμέτρητοι. ὁ γὰρ γαβριὴλ λαλῶν τῷ δανιὴλ· ἢ εὐαγγελιζόμενος τὴν θεοτόκον παρθένον· οὐκ ἦν καὶ ἐν οὐρανῷ τῇ οὐσίᾳ ὡς τῇ διανοίᾳ· ἀλλὰ τότε ἐπὶ γῆς διέτριβεν μόνον. οὐδὲ τοῖς αἰῶσιν εἰσὶν ἀπερίληπτοι· ὁ ποιῶν γάρ φησι τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλέγον. οὐχ ἕν τι τῶν γινομένων παρὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ποιοῦσιν· ἀλλὰ καὶ λειτουργοῦσιν αὐτῷ ὡς ἔδειξεν ὁ ἀρχάγγελος γαβριὴλ διακονησάμενος πρὸς τὴν θεοτό-

increato Dei Spiritu in infinitum diſtent, eoque inferiores ſint juxta peritum Apoſtolum, qui ſcribit [1]: *Corpora terrena, & corpora cæleſtia*. Sicut enim ipſis ſimiles non ſunt ſpiritus ventorum, ſic ne ipſi quidem ſunt ſimiles Spiritui Sancto Dei. Nam ipſi quidem creati ſunt; attamen ex Hypoſtaſi Dei & Patris non proceſſerunt; non regenerant nos; non faciunt filios Dei; peccata non remittunt; non vivificant; non creant; non ſanctificant; non judicant; ſed e contrario judicantur: *Vos enim*, inquit [2] Scriptura, *etiam Angelos judicabitis*. Nec in ipſis ſunt [3] cælorum Virtutes, ſeu Poteſtates. Non ſunt locis incircumſcripti, nec diſtantiis immenſi:
106. nam Gabriel Danielem alloquens, aut Deiparæ Virgini annuncians, non erat etiam in cælo eſſentia, ſicut mente; ſed in terra dumtaxat tunc degebat [4]. Neque ſunt Æonibus, ſive Seculis [5] incomprehenſibiles; ait enim Scriptura [6]: *Qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos ignem urentem*. Ac ne unum quidem ex iis faciunt, quæ fiunt a Spiritu Sancto; ſed huic ſamulantur, ſicut Archangelus Gabriel fecit, cum legationem [7] ad Deiparam

1. *Corpora*) 1. ad Cor. xv. 40. Plures ex vetuſtis Patribus corpora alicujus generis Angelis tribuiſſe, norunt Theologi. *Corporum* vero *Cæleſtium* vocabulo alii in hoc Pauli loco ſolem, lunam, ſtellas intellexere, ut Hieronymus in libro contra Joannem Jeroſolymitanum.

2. *inquit*) 1. ad Cor. vi 3. Græca Editio habet: οὐκ οἴδατε, ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν; i. e. *An neſcitis, quod Angelos judicabimus?*

3. *Nec in ipſis ſunt*) Eamdem locutionem habet etiam ſegm. 69. *a*. An reſpicit illud Pſaltis: *Et Spiritu oris ejus omnes Virtutes eorum?* An vero potius illud: *Et hoc, quod continet omnia*, & reliqua?

4. *in terra dumtaxat tunc degebat*) Affinia tum his, tum iis, quæ paulo poſt ſequentur, dictaverat Didymus in libro de Sp. S. num. 6: quæ cum utilia nobis mox futura ſint, operæ pretium erit hic ea exſcribere, etſi longiora. Sic ergo ſe habent: *Ipſe vero Spiritus Sanctus, ſi unus de creaturis eſſet, ſaltem circumſcriptam haberet ſubſtantiam, ſicut univerſa, quæ facta ſunt: nam etſi non circumſcribantur loco, & finibus inviſibiles creaturæ, tamen proprietate ſubſtantiæ finiuntur. Spiritus autem Sanctus, cum in pluribus ſit, non habet ſubſtantiam circumſcriptam: mittens quippe Jeſus prædicatores doctrinæ ſuæ, replevit eos Spiritu: & inſufflans in faciem eorum*, Accipite, *inquit*, Spiritum Sanctum: *Et*: Euntes docete omnes gentes: *quaſi omnes cunctis gentibus mitteret. Neque enim omnes Apoſtoli ad omnes gentes pariter ſunt profecti, ſed quidam in Aſiam, quidam in Scythiam* (codex noſter pro *Scythiam* habet *Syriam*), *& alii in alias diſperſi nationes, ſecundum diſpenſationem illius, quem ſecum habebant Spiritus Sancti, quomodo & Dominum dicentem*: Vobiſcum ſum omnibus diebus uſque ad conſummationem ſeculi. *His & illud congruit*: Accipietis virtutem ſupervenientis Spiritus Sancti in vos (*cod. noſter*, ſuperveniente in vos Spiritu Sancto): & eritis teſtes mihi... uſque ad extremum terræ. *Si ergo hi in extremis finibus terræ ob teſtimonium Domini conſtituti, diſtabant inter ſe longiſſimis ſpatiis, aderat autem eis inhabitator Spiritus Sanctus, incircumſcriptam habens ſubſtantiam, demonſtratur angelica virtus ab hoc prorſus aliena. Angelus quippe, qui aderat, verbi gratia, Apoſtolo in Aſia oranti* (codex noſter, *moranti*), *non poterat ſimul eodem tempore adeſſe aliis in cæteris partibus mundi conſtitutis. Spiritus autem Sanctus non ſolum ſejunctis a ſe hominibus præſto eſt, ſed & ſingulis quibuſque Angelis, Principatibus, Thronis, Dominationibus inhabitator aſſiſtit*.

5. *Seculis*) An Æonum, ſive Seculorum nomine aliquem Angelorum ordinem intelligit? Hoc ſenſu fortaſſe Clemens in extremo Pædagogo ait: *ᾧ δόξα, αἰῶνες*, i. e. *cujus gloria ſunt Secula*. Ex nonnullis autem Scripturæ locutionibus, cujuſmodi ſunt illæ, *Per quem fecit & ſecula*, &, *Regi ſeculorum immortali*, opinio hæc duci potuit: ac inde etiam Valentinus ſuos illos Æonas, ſive Secula fortaſſe confinxit.

6. *Qui facit*) Pſalm. ciii. verſ. 5 (ſeu 4). Complutenſis Editio habet, *πυρὸς φλόγα*, i. e. *ignis flammam*, pro *ignem urentem*. Vide ſegm. 78. *b*.

7. *legationem*) In græco *διακονησάμενος*: quod verbum vulgo a Lexicographis, & Interpretibus *miniſtrandi* verbo transfertur. At mea quidem opinione ſignificat etiam *legationem obire*: idque confirmare licet quum ex hoc ipſo Didymi loco, tum ex Polluce: is enim lib viii. cap. xi. ſcribit: *καὶ τὰ ῥήματα πρεσβεῦσαι, διακονήσασθαι, ἀποπρεσβεύσασθαι*: quem locum Interpres ſic reddidit: *Et verba, legatum agere, adminiſtrare, legationem mittere*. Malim: *Et verba, legatum agere; legationem obire; quæ in legatione acta ſunt, renunciare*. Libro autem iv. cap. 3, ubi Pollux ait, *πρεσβεῦσαι, διακονήσασθαι, πλανηθῆναι*, Interpres ver-

θεοτόκον μαρίαν καὶ εἰπών· πνεῦμα ἅγιον ἐλεύσεται ἐπὶ σέ. οὔτε οὖν ναὸς αὐτῶν ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος καθά ἐστιν τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ καὶ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ. οὐ συμπεριλαμβάνονται μετὰ τοῦ θεοῦ. οὐ μία τίς ἐστιν ὑπόστασις ἀγγελικὴ· ἀλλὰ καὶ δυσαρίθμητος. Τὸ δὲ ὑπερπαμφαὲς ἅγιον πνεῦμα· συμφυῶς καὶ ἑνοειδῶς ἀπὸ τῆς ἀῤῥήτου καὶ ὑπερουσίου καὶ προουσίου καὶ καθολικῆς καὶ ἀμόρφου προῆλθεν ἀχρόνως πατρικῆς ὑποστάσεως καὶ προσηγόρευται θεῖον· ἕν τέ ἐστιν· ἀπλήθυντον· ἀγαθὸν· ἄφθονον· ἀπρόσιτον· ἀπερίγραφον πάσαις νοήσεσιν· ἀπειροδύναμον· ἀνέκλεκτον· μόνως ὑπάρχον· καὶ φύσει ἅγιόν τε καὶ πνεῦμα τοῦ θεοῦ· καὶ οὐδὲν ὂν τῶν πάντων· ἀλλὰ θεὸς ἐν οὐρανῷ τε ὢν καὶ συνὼν ἡμῖν· αἴτιος πᾶσιν

param Mariam obiit, ac dixit[1]: *Spiritus Sanctus veniet ſuper te*. Igitur ne illorum quidem templum eſt homo, ſicut eſt Dei, & Spiritus ejus, & Unigeniti Filii. Non circumprehenduntur[2] ſimul cum Deo. Non una quædam dumtaxat Hypoſtaſis Angelica exſiſtit, ſed innumerabiles. Spiritus autem Sanctus, qui divino modo omnia colluſtrat, ex ineffabili, & ſuperſubſtantiali, & ante omnes ſubſtantias exſiſtente, & univerſali, & formæ experte Paterna Hypoſtaſi per identitatem[3], unitatemque naturæ ab æterno[4] proceſſit; & nominatus eſt divinus; & unus eſt, non multiplicatus; bonus, magnificus, inacceſſus, nulla potis intelligentia circumſcribi, infinita potentia præditus, ineffabilis[5], ſingulari modo & unico exſiſtens, & naturâ cum Sanctus, tum Spiritus Dei, & in rerum omnium cenſu non numerandus: ſed Deus & in cælo, & nobiſcum, ac in nobis exſiſtens[6], omnia in omnibus bona

tit: *legatum agere; inſervire; ſeducere*. Sed malim hic quoque: *legatum agere; legationem obire; legationis cauſa per varias regiones errare*. Simili ratione Regum Legati vulgati ſermone nunc appellantur etiam *miniſtri*.

1. *Spiritus*) Luc. I. 35. Biblia habent, ἐπελεύσεται. Vide Notas ad ſegm. 115. *a*.

2. *circumprehenduntur*) Reſpicit, ut opinor, divinarum Perſonarum *circuminſeſſionem*. Qua de cauſa verbo, *comprehenduntur*, uſus non ſum. *Dei* vero nomine Deum Patrem paſſim deſignari, neminem fugit. Recte Auguſtinus in Altercatione cum Paſcentio: *Laudantes Deum dicere ſolemus... Qui capit omnia, quem capit nemo; ſed hominum; num totus capitur a Filio*.

3. *identitatem*) In græco, ἑνοειδῶς: quæ vox deeſt in vulgaribus Lexicis. Ante Didymum ea uſus fuerat auctor ſuppoſititiæ epiſtolæ, de qua dixi Not. 5. pag. 112, in verbis ibi allatis. Athanaſius quoque dixit ἑνοειδής.

4. *ab æterno*) In græco, ἀχρόνως, i. e. *ſine tempore*. Vide quæ ex Joanne Euchaitenſi adnotavi ad ſegm. 158. *a*.

5. *ineffabilis*) In græco, ἀνέκλεκτον. Eſt autem ἀνέκλεκτον, quod verbis effari, aut exprimere non valemus. Qua ratione ἀνεκλάλητον quoque, & ἀνέκφραστον, & ἀνεκδιήγητον dicitur, ut norunt qui Irenæum, Clementem Alexandrinum, Euſebium, alioſque hujuſmodi Scriptores legerunt: ſicut e contrario ἐκλαλεῖν, atque ἐκλέγειν Polluci eſt *eloqui*, & *efferre*. Vide ſegm. 94. *a*, & 194. *b*.

6. *in cælo, &.... in nobis exſiſtens*) Hæc, aliaque hujuſmodi, quæ ſegm. 60. *a*. ſubjiciuntur, ſicut iis ſimilia ſunt, quæ Nota 4. pag. 133. e libro de Sp. S. attulimus, ita lucem afferunt argumento, quo ibi Didymus probat, Spiritus Sancti incircumſcriptam eſſe ſubſtantiam. Eo enim abutitur Albertinus, ſcriptor ſatis eruditus, ſed Calvinianus, lib. 2. de Euchar. Sacram. cap. 2. Paucis totam hujus argumentationem contraho: piget enim binas ex illo paginas exſcribere. Didymus (inquit) *Spiritus Sancti divinitatem probaturus, argumentum ducit ab ipſius incircumſcriptione; incircumſcriptionem rurſus demonſtrans ex eo quod ſimul ſit in pluribus locis*. Ergo dogma *Tranſubſtantiationis* non agnoſcit. Si enim Chriſti corpus in pluribus ſimul locis eſſe poſſet, futilis hujuſmodi ratio foret. Huc redeunt, velit nolit, quæcumque duabus paginis ſcribit homo heterodoxus. Ea dum legerem, poetæ illius mihi in mentem venit, qui quum in vatum conventu tetradecaſtichum recitaturus inſurrexiſſet, atque argumentum graviſſimum hiſtrionali levitate ſic propoſuiſſet: *Inter natos mulierum non ſurrexit major Joanne Baptiſta: Ergo B. Virgo eſt immaculate concepta*, alius repente e ſecundis ſedibus eum interpellans, *In principio*, inquit, *creavit Deus cælum, & terram: Ergo Philoſophia eſt neceſſaria*. Sed a ludicris ad ſeria; niſi tamen ludicrum id ipſum eſt, quod refellimus. Catholicos inducit Albertinus, quaſi nihil aliud reſpondere valeant, ad hoc veluti latibulum confugientes, ac inquientes: *Didymi mens eſt, Angelum eſſe non poſſe ſimul pluribus in locis propria, naturalique virtute, quemadmodum Spiritus Sanctus in iis eſt*. Sed bona verba, quæſo. Ne nos tam ſtolidos fingas, Albertine: non ita, mihi crede, deſipimus. Age vero, dic ſodes. Si ego non omnia, quæ a Patribus afferuntur, argumenta invicta eſſe reſponderem: ſi Didymum alibi veram corporis Chriſti in Euchariſtia præſentiam agnoſcere objicerem: ſi verba illa, *Cum in pluribus ſit*, quibus tu maxime inniteris, idem ac, *Quamvis in pluribus ſit*, valere contenderem: ſi argumenti vim non in eo quod Spiritus Sanctus ſit in pluribus, ſed quod *in cælo, & nobiſcum, & in nobis, & ab ortu ad occaſum*, nempe ubique, eum exſiſtere teſtentur Scripturæ, poſitam eſſe vellem: quid eſſet quod a te regeri poſſet? *Vox, vox, prætereaque nihil*. Ne videar tamen nodum tuo quidem judicio inextricabilem non ſolvere, ſed cædere, hæc pro non dictis habeantur. *Didymus*, inquis, *incircumſcriptionem Spiritus Sancti ex eo demonſtrat, quod ſimul ſit in pluribus locis*. Falſum eſt, quod ais, pace tua dixerim, Albertine. Didymus ait: *Cum in pluribus ſit*: tu, quaſi eodem utrumque recidat, *Cum ſit*, inquis, *in pluribus locis*. At nuſquam Didymus Spiritum Sanctum in pluribus *locis* eſſe affirmavit: quin imo id num. 25. aperte negat. *Sed quomodo*, inquit, *Pater non conſiſtens in loco, ultra omnem corporum eſt naturam* (noſter ms. codex habet: *ſed quomodo Pater non conſiſtit in loco, cum ultra omnem corporum naturam*): ita &

πᾶσιν πάντων καλῶν· παρὼν μὲν τοῖς ὅλοις ἀΰλως· ἀνειδέως· ἀμετασχηματίστως· οὐκ ἐξιστάμενος δὲ τοῦ συνιδρύσθαι ἀφράστως τῷ πατρί· καὶ ἐξαπλούμενος πάντη· καὶ χωρῶν· καὶ ἐν ἅπασιν ἀμιγῶς κατοικῶν· καὶ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν τε καὶ τῶν ἡμῖν ἀοράτων ἐμβατεύων καὶ ἀκριβῶν ἅπαντα· καί τοι πάντα εἰδώς· καὶ ἀφώνως ἐνηχῶν· καὶ ψυχῶν ἐπακούων ἔνδοθεν σιγῇ κραζουσῶν· καὶ πάσας ἐπὶ πᾶσιν οἰκτείρων ἀμελλητί· καὶ ἐπιρρωννύων· καὶ εὐφροσύνην ἄφατον ταῖς ἑκασταχοῦ φύσεσιν 40 a.
ἐνδιδούς· περιέχων τήνδε τοῦ παντός τὴν σύστασιν· καὶ πάντα ἔχων ὑφ᾽ ἑαυτῷ· καὶ θεσπεσίῳ φωτίζων φωτὶ καὶ εὐεργετῶν τῇ ἀπλέτῳ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ καὶ ἀγαθότητι· τὰ μὲν ἀμείνω τὴν γνώμην ἐπὶ τελειότερον ἄγων σκοπόν· τὰ δὲ χείρω καὶ πλημμελῶς ἀναστρεφόμενα οὐκ ἀποστερῶν τῆς ἑαυτοῦ βασιλικῆς καὶ ὁμονοητικῆς καὶ ἀμερίστου προστασίας· ἀλλ᾽ ἐν ἐφέσει καθιστῶν αὐτὰ καὶ συννοίᾳ τῆς χορηγοῦ τῶν ὁλικῶν ἀγαθῶν ὁμοουσίου τριάδος· καὶ πᾶσι τοῖς καλλιεργοῦσι συλλαμβανόμενος μετὰ τοῦ πάντων ἐξῃρημένος εἶναι· οὕτως· ὅτι ἄλλῳ μὲν τῶν ἀποστόλων

bona efficiens, omnibus quidem immaterialiter, ſine forma, ſine transfiguratione præſens: numquam vero cum Patre ineffabiliter manere, ac veluti conſidere ceſſans, & ubique diffuſus, & capiens, & in omnibus ſine commixtione inhabitans, & in cogitationes quum noſtras, tum eorum qui nobis inviſibiles ſunt, ſe inſinuans, & accurate ſcrutans omnia, etiamſi omnia noſcat, & ſine voce inſonans, & animas intus tacite clamantes exaudiens, & eas omnes ſine cunctatione [1] in omnibus miſericordia proſequens, & corroborans [2], & inexplicabilem lætitiam omnibus ubique naturis infundens, hujus Univerſi conſtitutionem continens, & omnia ſub ſemetipſo habens, & divina luce ea illuminans, & illis immenſa ſua efficacia, ac bonitate beneficiens: eos quidem, quibus melior intentio eſt, atque animus, ad perfectiorem ſcopum ducens; quorum vero deterior, atque adeo prava mens ac vita eſt, eos ſua ipſius regia, & concordi, & indiviſa gubernatione non privans, ſed deſiderium in eis ingenerans, & conſiderationem conſubſtantialis, omniumque generatim bonorum largitricis Trinitatis, & omnibus recte operantibus opem ferens, cum ſimul ſit ab omnibus ſegregatus, hac ratione videlicet, quod alteri quidem Apoſtolorum [3] in

Spiritus veritatis nequaquam locorum fine clauditur, cum ſit incorporalis, &, ut verius dicam, excellens (rectius codex noſter, *excedens*) *univerſam rationalem creaturam*. Ac ſimilia docet ſegm 66.n. hujus operis, quod nunc edimus. Tantum vero abeſt, ut Spiritum Sanctum in pluribus locis eſſe velit Didymus, ut Angelos ipſos non modo *in locis* non exiſtere, ſed ne *in loco* quidem eſſe aperte doceat. *Etſi non circumſcribantur*, inquit, *loco & finibus, tamen proprietate ſubſtantiæ finiuntur*. Et num. 26: *Sicut loca, & commutationes locorum ab incorporalibus ſeparamus; ſic & prolationes (intus dico, & foris) ab intellectualium natura diſcernimus: quia iſta corporum ſunt recipientium tactum, & habentium vaſtitates*. De iis ergo ſubſtantiis loquitor, quas vult *in loco* non eſſe: quæque nihil quoad ad hanc rem commune habent cum Chriſti corpore: hoc enim quamvis innumeris, ac pene dixerim infinitis in locis ponatur exiſtere, tamen non modo *proprietate ſubſtantiæ finitur*, ſed *loco* etiam *ac finibus circumſcribitur*. Nec enim ex eo Deus incircumſcriptus eſt, quod infinitis locis præſens ſit, ſed ex eo quod ubique its præſens ſit, *ut ſubſtantiæ proprietate non finiatur*: creatura vero ſi vel infinitis in locis ſimul exiſtere fingeretur, in iis omnibus locis certam quamdam magnitudinem, exempli cauſa, aut intelligentiam, aut infinitam &c. haberet, uno verbo, *ſubſtantiæ ſuæ proprietate finiretur*. En itaque quo tandem meo quidem judicio (ut omnia uno complectar ſyllogiſmo) tota magni hujus Theologi argumentatio redigenda ſit. Ille incircumſcriptam habet ſubſtantiam, quem Sacræ Scripturæ talem eſſe teſtantur, ut *pluribus* (non locis, Albertine) ſed Sanctis tum viris, tum Angelis ubique ſive terrarum, ſive cælorum exſiſtentibus *inhabitator aſſiſtat*, eo ipſo modo, quo Dei Filius, cujus vos Macedoniani incircumſcriptam fatemini eſſe ſubſtantiam. Atqui talem eſſe Spiritum Sanctum teſtantur Scripturæ. Ergo Spiritus Sanctus incircumſcriptam habet ſubſtantiam.

1. *ſine cunctatione*) In græco, ἀμελλητί. Idem autem valet, ac id quod ſuperius ſegm. 23. b. dixit, δίχα μελλήσεως. In vulgaribus Lexicis affertur vox ἀμελητί, eaque nullo exemplo illuſtrata: at ἀμελλητί in eiſdem deeſt. Sed hac utitur non modo Conſtantinus Maximus Imperator in oratione ad Patres Nicænos habita, ac Sozomenus Hiſt. Eccl. lib. 1. cap. 22, verum etiam Didymus ipſe in fragmento, quod affert Joannes Damaſcenus in Parallelis tom. 2. pag. 341: etſi enim ibi legatur non ἀμελλητί, ut apud Sozomenum, ſed ἀμελητί, emendandum tamen eſt, ac ſcribendum ἀμελλητί, ut patet ex his, quæ antecedunt, & ſubſequuntur. Thucydides autem e contrario in lib. 1, ac Pollux *cunctatorem* μελλητὴν dixerunt.

2. *corroborans*) Codex, ἐπιρρωνύων, pro ἐπιρρωννύων.

3. *Apoſtolorum*) Apoſtoli nomen non modo duodecim illis, quibus a Chriſto ipſo, utpote ab illo *miſſis*, impoſitum fuit, ſed aliis etiam tributum eſt. Nam & Paulus & Barnabas honorificentiſſimo eo titulo quum a Græcis, tum a Latinis Eccleſiis inſigniti ſunt. Ac Paulus ipſe in epiſt. ad Philipp. cap. II. verſ. 25 de Epaphrodito loquens, *Veſtrum autem* (inquit) *Apoſtolum*: & Salvianus in primo de Gubernatione Dei: *Legimus Timotheum Apoſtolum carne infirmiſſimum fuiſſe*: & Hieronymus in Chronico: *Reliquiæ Apoſtoli Timothei*

λων διάγοντι ἐν ἰνδίᾳ· ἑτέρῳ δ' ἐν σπανίᾳ· ἄλλῳ δ' ἐν ἄλλῳ τόπῳ ἕως τῆς ἐσχατιᾶς τῆς γῆς· παρ' αὐτοῦ νενεμημένῳ τῆς ἑαυτοῦ ἀπλανοῦς καὶ ἀκιβδήλου μετεδίδου σοφίας· οὔτω δὲ μὲν νῦν· ἑτέρῳ δ' εἰς αὖθις παραγινόμενος· οὐδὲ τῷ μὲν μᾶλλον· τῷ δὲ ἔλαττον ἐπιπνέων· ἀλλ' ἅμα τε καὶ ἑκάστῳ ὁμοῦ καὶ διακεκριμένως ἀεὶ ὁμοίως ἐπιλάμπων· καθὰ καὶ ὁ εἰπὼν κύριος· μεθ' ὑμῶν εἰμὶ

πάντας

in India [1] degenti [2], alteri vero in Hiſpania [3], alteri autem ab ipſo in alia regione uſque ad extremitatem terræ diſtributo, ſuam infallibilem, & incontaminatam impertiebatur ſapientiam: nequaquam alteri [4] quidem nunc, alteri vero alias præſto exſiſtens: neque alteri quidem magis, alteri autem minus afflans, atque inſpirans; ſed ſimul & univerſis conjunctim, & ſingulis ſeorſum ſimili ſemper modo illuceſcens; ſicut etiam Dominus [5], qui dixit: *Vobiſ-*

Conſtantinopolim invectæ: & Joannes XX. S. Martialem Apoſtolum in epiſtola ſua nuncupavit. Quin imo a Græcis multo adhuc facilius, crebriuſque Apoſtolicos viros *Apoſtoli* titulo donatos eſſe, quam a Latinis, non diffiteor. Ita Clemens in quarto Stromatum, ὁ ἀπόστολος Κλήμης, inquit, i. e. *Apoſtolus Clemens*. Et Didymus noſter ſegm. 93. *b.* Stephanum dicit *duplici corona redimitum*, *Apoſtolatus & martyrii*. In græcis vero Menologiis, aut Calendariis nihil occurrit frequentius. Nam, ut nihil dicam de Hemerologio illo, quod quotannis Græci Venetiis edunt, in Menologio XII. ſeculi, quod in noſtra S. Salvatoris Bononiæ Bibliotheca exſtat, ad diem xx. Octobris lego: Τοῦ ἁγίου ἀποστόλου φιλίππου τοῦ ἑνὸς τῶν ἑπτά, i. e. *Sancti Philippi Apoſtoli unius a Septem*. Ac in Euangeliario xr. ſeculi Nanianæ Bibliothecæ eodem titulo decorantur S. Quadratus ad diem xxi. Septembris, S. Silas ad xxix. Novembris, Sancti Herodion, Agabus, Rufus, Phlegon, & Epaphras ad viii. Aprilis, ac Sanctus Fortunatus ad ix. Junii. Demum, ut cetera hujuſmodi monumenta prætercam, in alio adhuc vetuſtiori Euangeliorum codice Naniano, uncialibus literis ſcripto, ad 1. Octobris diem legitur: εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου ἀποστόλου ἀνανία, i. e. *Pro commemoratione Sancti Apoſtoli Ananiæ*. Idemque ibidem titulus tribuitur S. Lucæ die xviii. Octobris, & S. Oneſimo die xv. Februarii. Hunc porro codicem ſeculo viii. exaratum cenſuit qui eum ante me inſpexit, ſed cum ibi S. Ignatius Conſtantinopolitanus Patriarcha commemoretur ad diem xxiii. Octobris, idcirco ante ſeculum X. ſcriptus non fuit: libros enim Chori uſui deſtinatos vel uſque ad XI. ſeculum uncialibus literis ſcribere perrexerunt librarii. Jam vero etſi hæc ita ſe habeant, nemo tamen inficiabitur, cum Apoſtoli ſine additamento nominantur, duodecim illos a Chriſto Domino electos intelligi: quo ſenſu Didymus in libro de Sp. S. num. 3. ait: *In Apoſtolis, ceteriſque Diſcipulis*. Eodemque modo nomen Apoſtolorum accipiendum hic eſſe exiſtimo.

1. *in India*) Græce, ἐν ἰνδίᾳ. Etſi autem ea regio crebrius a vetuſtis Scriptoribus Græcis dicatur ἡ Ἰνδική, Joſephus tamen etiam in primo Antiquitatum, & Polyænus Ἰνδίαν dixerunt. Indiæ porro nomine Æthiopia etiam denotata eſt a Patribus: atque in hac Thomam Apoſtolum Euangelium prædicaſſe cenſent plures. Sed hæc alii viderint. Quod attinet ad hunc locum, videtur Didymus Indiam proprie dictam deſignare, binos ſcilicet noti tunc orbis fines ſpectans, dum Indiam, atque Hiſpaniam nominat.

2. *degenti*) Hoc ipſo verbo uſus erat Theologus noſter in loco, quem attuli Not. 4. pag. 133: ubi enim edita exemplaria habent, *oranti*, bibliothecæ noſtræ codex ms. habet, *moranti*. Quæ lectio genuina videtur. Nec alia fortaſſe eſt apud Hieronymum ſignificatio verbi, *requieſceret*, libro x. Comment. in Iſaiam cap. 35. pag. 446, ubi hæc leguntur: *Ut alius ad Indos, alius ad Hiſpanias... pergeret, & unuſquiſque in Euangelii ſui, atque doctrinæ provincia requieſceret.*

3. *in Hiſpania*) Græce, ἐν σπανίᾳ. Biblico autem nomine, & ſui ſeculi Scriptoribus uſitato Hiſpaniam vocat: ea enim a profanis Scriptoribus Ἰβηρία, aut Ἰβηρία, ab Irenæo αἱ Ἰβηρίαι, ab auctore ſecundi Machabæorum, aliiſque σπανία, ſed a Paulo bis, ab Athanaſio in Epiſtola ad Jovianum Imperatorem tom. 2. pag. 783, a Conſtantino Imperatore in Epiſtola Encyclica ad omnes Eccleſias, a Gelaſio Cyziceno, atque ab aliis, in græcis vero Conciliorum circa Didymi tempora habitorum Actis paſſim, σπανία dicitur: qua ratione apud Gregorium quoque Magnum legimus in epiſt. 125. lib. 9, vel ep. 45. lib. 13: *Eunti in Spaniam*. Et apud Beatum Liebanenſem Preſbyterum in Commentariis in Apocalypſim: *Jacobus Spania*. Et in Martyrologio Blumano, quod Benedictus Clemens Aroſtegui in Diſſertatione eruditionis plena *de Jacobi majoris prædicatione in Hiſpania*, citat ex Florentinio: *Hic Spaniam, & occidentalia loca prædicatur*. De illo autem Apoſtolo, quem Didymus hic indicat, dixi in mea ad Archintum Præſulem Epiſtola. Nulli ſcilicet alteri Didymi verba melius conveniunt, quam ei, qui ex duodecim Apoſtolis unus exſtiterit; qui inter eos præſens fuerit, quos Chriſtus Dominus alloquebatur, cum ait, *Eritis mihi teſtes... uſque ad extremum terræ*, ut colligo ex hujus Didymi loci collatione cum num. 6. libri de Sp. Sancto; qui ex eorum numero ſit, quos *a Spiritu Sancto* ad concionandum νενεμημένους, i. e. *diſtributos* vocat Didymus, cui ſcilicet Hiſpania in ea diſtributione per Apoſtolos facta obtigerit; qui demum in Hiſpania biennio ſaltem, aut triennio διάγων, i. e. *commoratus* eſſe, ibique Euangelium prædicaſſe dici queat. At hujuſmodi magnus ille univerſarum gentium Apoſtolus Paulus non exſtitit; nec enim ulla ex quatuor hiſce notis ei convenit. Quin imo Didymus noſter Eccleſias a Paulo fundatas commemorans in Commentariis in Pſalmos, ad verſ. 2. Pſalmi cx, intra eoſdem fines illas concludere videtur, ac eos, quos Apoſtolus ipſe, cum ad Romanos ſcripſit, ſuæ prædicationi cap. xv. verſ. 19. aſſignaverat. Sic enim ibi loquitur noſter Bibliorum Interpres, Catechiſta, ac Theologus: οἷον Παῦλος ὁ ἀπόστολος, ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ συστησάμενος τῷ Θεῷ μυριάνδρους ἐκκλησίας.. ὁμοίως δὲ καὶ τῶν λοιπῶν μαθητῶν ἕκαστος, i. e. *Veluti Paulus Apoſtolus, qui ab Jeruſalem uſque ad Illyricum numeroſiſſimas Deo conſtituit Eccleſias... ac ſimiliter unuſquiſque ex aliis Diſcipulis*. Catholicis itaque regnis, inclytæque Hiſpanorum nationi gratulor, quod novum ipſis Theologus noſter monumentum ſuppeditet, quo eorum ſententia, ac traditio magis confirmetur.

4. *alteri*) Codex, ὅτε δὲ. Lego, ἑτέρῳ δέ. Nec is probandus videretur, qui legere mallet, ὅτῳ δέ, ideſt ὅτινι δέ.

5. *ſicut etiam Dominus*) Eadem ſcribit, eumdemque allegat ex Matth. cap. 28. verſ. 20. locum, in verbis ex lib. de Sp. Sancto nuper citatis Not. 4. pag. 133.

πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. ἐπεὶ μή γε ἐπειδὴ αὐτοὶ τὴν παρ' ἰωάννῃ κειμένην θεολογίαν περὶ τοῦ πνεύματος ἔνθα εἶπεν· πνεῦμα ὁ θεός· μεταφέρουσιν εἰς τὸν θεὸν καὶ πατέρα λέγοντες διὰ τὸ εἶναι πνεῦμα αὐτὸν οὕτω γεγράφθαι· ἔτι δὲ ἐπειδὴ γέγραπται καὶ πνεῦμα τοῦ προσώπου ἡμῶν χριστὸς κύριος· ἆρα καὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ἅτε πνεῦμα τοῖς ἄλλοις συναριθμήσουσι λειτουργικοῖς πνεύμασιν; εἰ δὲ τοῦτο οὐχ οὕτως· οὐδὲ τὸ ἅγιον πνεῦμα νοεῖται μετὰ τῶν ἄλλων πνευμάτων. ἀρχάγγελος γὰρ οὐκ ἔστιν. ὁ γὰρ μιχαὴλ καὶ γαβριὴλ καὶ οἱ κατ' αὐτοὺς εἰσὶν ἀρχάγγελοι· μετ' ἐκείνους δὲ· οὐδὲ αἱρετικοὶ εἴποιεν ἂν τετάχθαι τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ θεοῦ. ποῦ οὖν λοιπὸν ἢ μετὰ ποίων κτισμάτων τάττεσθαι δοκιμάζουσιν αὐτό; μετὰ γὰρ τὸν θεὸν φύσιν ἄλλην λογικὴν ἀπὸ γραφῶν οὐκ ἐδιδάχθημεν· ἢ τῶν πολλῶν πνευμάτων καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς σωμάτων. ἔτι σοφιστικῶς ἐκ τῶν προκειμένων ἐπάγουσιν· ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἀληθινός· τὸ δὲ πνεῦμα ἀλήθεια γέγραπται ὡς ἀπᾴδοντος τούτου. ἔστιν δὲ ταὐτὸν καθὰ ἐν τῷ πρώτῳ δέδεικται λόγῳ· καὶ οὐ διαφέρει τοῦτο ἐκείνου.

Vobiſcum ſum omnibus diebus uſque ad conſummationem ſeculi Alioquin cum iſti Hæretici ſententiam illam apud Joannem ſcriptam[1], *Spiritus eſt Deus*, ad Deum & Patrem referant, eo quod (inquiunt) Spiritus ſit ipſe Pater; cumque præterea ſcriptum ſit[2], *Spiritus faciei noſtræ Chriſtus Dominus:* nonne illud ſequetur, ut Pater quoque ac Filius, utpote quibus nomen *Spiritus* convenit, inter ceteros famulantes Spiritus ab iis connumerandi ſint? Quod ſi hoc dici non poteſt, ne Spiritus quidem Sanctus in aliorum Spirituum cenſum venit. Nam Archangelus non eſt; Michael enim, & Gabriel, & qui his ſunt ſimiles, Archangeli ſunt; infra hos autem ne Hæretici quidem dixerint poſitum eſſe
60.b. Spiritum Sanctum Dei. Quinam ergo ipſi locus reliquus eſt? aut cum quibuſnam creaturis eum ponendum cenſent? Nam poſt Deum nullam aliam rationalem naturam eſſe docent Scripturæ, niſi plurium Spirituum, & talium corporum, qualia ſunt noſtra. Inſuper ſophiſtice ex præmiſſis inferunt: Pater & Filius dicitur in Scripturis *verus*; Spiritus autem *veritas*[3]: quaſi hoc ab illo diverſum ſit. At vero utrumque unum & idem eſt, ut in primo λόγω (i. e. tractatu, vel libro[4]) oſtenſum fuit, neque ab illa differt hæc locutio.

1. *Spiritus*) Joann. IV. 24. Vide Notas ad ſegm. 115. *a*. Similia habet Didymus ſegm. 207. *a*. In libro autem de Sp. S. numero tum 54, tum 58, ad Filium quidem refert illud Pauli in ſecunda ad Cor. cap. III. verſ. 17: *Dominus autem Spiritus eſt:* ad Patrem vero hæc Jeſu Chriſti apud Joannem verba: *Spiritus eſt Deus*. Quamquam codex ms. Bibliothecæ noſtræ Bononienſis ab editione Veroneſi diſcrepat: Editio enim ſic habet num. 54: „ *ſanctificationis* (codex noſter, *ſanctitatis*) *bonitatiſque vocabulum & ad Patrem, & ad Filium, & ad Spiritum Sanctum æque refertur, ſicut ipſa quoque appellatio Spiritus. Nam & Pater Spiritus dicitur, ut ibi:* Spiritus eſt Deus. *Et Filius Spiritus*. Dominus, *inquit*, Spiritus eſt. *Spiritus autem Sanctus, ſemper Spiritus Sancti appellatione cenſetur*. „ At poſtrema hæc in codice noſtro ſic ſe habent: „ *ut ibi:* Spiritus Dei. „ *Et Filius Spiritus*. Domini (mendoſe pro *Dominus*), *inquit*, Spiritus eſt. *Et Spiritus Sanctus ſemper Spiritus* (codex rectius omittit hic vocem *Sancti*, quæ irrepſit in edita exemplaria) „ *appellatione cenſetur*. „ Equidem cum noſtra codice legerem, *Spiritus Dei*, niſi numero deinceps 58. cum libro impreſſo conſentiret hac in re codex manuſcriptus; uterque enim habet: „ *ut ante* (codex hic addit, *jam*) *diximus, ubi etiam illud adjunximus:* Spiritus Deus eſt. „ An hic quoque legendum ſuſpicabimur: *Spiritus Dei?* Equidem legere malim: *Spiritus Deus*.

2. *Spiritus faciei*) Thren. IV. 20. Biblia non habent articulum τοῦ.

3. *veritas*) In prima Joannis V. 6, ubi Vulgata Translatio habet, *Chriſtus eſt veritas*, græca Editio habet: τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια, h. e. *Spiritus eſt veritas*. Vide ſegm. 56. *b*. pag. 127.

4. *libro*) Quum priorem hanc λόγον, ſive tractatum, ſive orationem, ſive librum allegat Didymus, plerumque negotium nobis faceſſit. Vide quæ adnotabimus ad ſegm. 70. *b*, 73. *a*, 79. *b*, 235. *b*, 256. *a*, 275. *b*, 283. *b*, 287. *b*, 308. *a*, & 322. *a*. Atque illud interim tecum reputa, utrum duorum λόγων, ſeu librorum, primus hic citetur, quos edidit Didymus *contra Arianos*.

Ε

Περὶ τῶν λεγόντων ὅτι μονογενοῦς ὄντος τοῦ Θεοῦ λόγου τί τὸ πνεῦμα καλέσομεν; καὶ τὰ λοιπά.

ΠΡὸς ταῦτα οἱ ποικιλώτατοι καὶ πολυτροπώτατοι κατὰ τὸν λόγον οὐκ οἶδα εἰ μὴ καὶ κατὰ τὴν γνώμην· πάντως δὲ ὅτι κ̓ τοῦτο οἱ τῆς ἁπλουστέρας κ̓ ἀληθεστέρας διδασκαλίας ἀλλότριοι αἱρετικοὶ ἀναστρέφοντες πολλάκις τὰ αὐτὰ ῥήματα φασίν· μονογενὴς ἐκλήθη ὁ θεὸς λόγος· ἐπειδὴ τὸ ἅγιον πνεῦμα οὐκ ἐκ τῆς ὑποστάσεώς ἐστιν τοῦ πατρός. ἐπεὶ αὐτὸς μὲν οὐκ ἂν ἐλέχθη μονογενής· τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα προσηγορεύθη ἂν ἀδελφὸς αὐτοῦ. ἐκεῖνοι μὲν οὕτως καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἀνομοιούμενοι· ἡ δὲ ἀλήθεια πρὸς αὐτούς. μονογενὴς γέγραπται· διά τε τὸ μόνον γεννηθῆναι ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς καὶ μὴ ἐκπορευθῆναι ὡς τὸ ἅγιον πνεῦμα· διά τε τὸ ἀποκλείεσθαι τὰς βλασφημίας αἱρετικῶν λεγόντων αὐτὸν κτίσμα καὶ υἱὸν ὡς ἐσμὲν ἡμεῖς. καὶ τὸ ἅγιον δὲ πνεῦμα ἓν κ̓ μόνον εἶναι γέγραπται· διά τε τὸ ἑνιαίως καὶ μόνως αὐτὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ θεοῦ κ̓ πατρὸς ἐκπορευθῆναι κ̓ μὴ γεννηθῆναι ὡς ὁ υἱός· διά τε τὸ μὴ κτίσμα ὡς τὰ ἄλλα πνεύματα ὑπονοεῖσθαι. τὸ γὰρ ἓν οὔτε ἀλλότριόν ἐστι τὸ πνεῦμα τῆς οὐσίας τοῦ πατρός· οὔτε διώρισται τῆς πρὸς τὸ ἓν ἑνώσεως· οὔτε πρὸς ἐκεῖνο ἢ ὕφεσιν ἔχει ἢ ἄλλον ἑαυτοῦ μᾶλλον συμφυέστερον ἢ ἀγχίθεον· οὔτ' ἂν ἔχεται ἢ ἀριθμὸς προσαγορεύεσθαι τῆς ἑνάδος οὐσίας ὄν· ἢ τοῖς παρηγμένοις συντάττεσθαι τῶν πάντα παραγαγόντων σὺν τῷ πατρὶ κ̓ τῷ υἱῷ τυγχάνον. οὐ δύναται οὖν τὸ ἓν ἅγιον πνεῦμα οὔτε τῷ ἑνὶ πατρὶ ἢ τῷ ἑνὶ υἱῷ εἶναι ἀνόμοιον· οὔτε τῷ πλήθει τῶν πνευμάτων ὅμοιον. καθάπερ γὰρ ἑνὸς ὄντος θεοῦ καὶ πατρός· καὶ ἑνὸς υἱοῦ ἀλη-

CAPUT V.

De iis, qui inquiunt: Cum Deus Verbum ſit Unigenitus, quo nomine vocabimus Spiritum? *Et reliqua.*

COntra hæc inconſtantiſſimi, maximeque varii, & ſermone (haud ſcio an mente quoque) verſipelles Hæretici, a ſimpliciori certe (id enim omnino ſcio) veriorique doctrina alieni, eadem ſæpius verba repetentes inquiunt: Deus Verbum vocatus eſt *Unigenitus*, quia Spiritus Sanctus ex Hypoſtaſi Patris non exſiſtit: alioquin ipſe quidem vocatus non fuiſſet Unigenitus; Spiritus vero Sanctus vocatus fuiſſet ipſius frater [1]. Ita quidem illi differunt, ac ſe ipſos produnt vel ſibi ipſis diſſimiles [2], ſicut eis diſſimilis eſt veritas. *Unigenitum* dixit Scriptura Filium, tum quia ſolus ex Hypoſtaſi Patris genitus fuit, non vero proceſſit, ſicut Spiritus Sanctus; tum quia excludere voluit Hæreticorum blaſphemias, qui eum dicunt eſſe creaturam, & filium, ſicut nos ſumus. Spiritum autem Sanctum ait Scriptura *Unum & Solum* eſſe, tum quia unico [3] quodam, & ſingulari modo ipſe proceſſit ex Dei & Patris Hypoſtaſi, non vero genitus eſt, ſicut Filius: tum etiam ne ſuſpicemur, eum eſſe creaturam, ut ſunt alii Spiritus. Nam qui eſt *Unus* Spiritus [4], alienus non eſt ab eſſentia Patris, neque ab unitate illius, quod Unum eſt, ſejungitur, ſed Unum
61 cum eo eſt: neque reſpectu illius aut minor, ſubjectuſve eſt, aut alium habet, qui connaturalior, magiſque cum illius eſſentia conjunctus ſit, aut Deo propinquior: neque poteſt [5] aut numerus vocari, quum pertineat ad unitatem eſſentiæ, aut inter res productas collocari, quippe qui una cum Patre, & Filio omnium rerum Conditor eſt. Nequit ergo Unus Sanctus Spiritus aut Unius Patris, Uniuſve Filii eſſe diſſimilis, aut multitudini Spirituum ſimilis. Quemadmodum enim quamvis Unus ſit Deus & Pater, & Unus Filius verus,

1. *frater*) Hoc Macedonianorum argumentum affert Didymus ac diluit in libro etiam de Sp. Sancto num. 62.
2. *diſſimiles*) Utpote verſipelles.
3. *unico*) In græco, ἑνιαίως. Eſt autem ἑνιαῖος *ſolus*, *unus*, aut *ſingularis*. Itaque Joannes Euchaitarum Metropolita in Oratione inedita *in Synaxim Angelorum*, pag. 58. cujuſdam m. s. codicis Nanianæ Bibliothecæ, ſic loquitur: τὸ τριαδικὸν αὐτῆς (nempe τῆς θείας μεγαλειότητος) καὶ ἑνιαῖον, i. e. *trinitatem ejus* (divinæ Majeſtatis) *& unitatem*.
4. *Spiritus*) Si conjecturis indulgere liceret, ſuſpicarer legendum eſſe in græco: τὸ γὰρ ἓν δηλοῖ ὅτι οὔτε κ. τ. λ.
5. *neque poteſt*) Pro ἂν ἔχεται, lego ἀνέχεται.

ἀληθινοῦ πάντες οἱ κατ' εἰκόνα δι' ἀγαθότητα καὶ ἀφθονίαν αὐτοῦ ἐκλήθημεν θεοὶ καὶ υἱοὶ οὐκ ὄντες τῇ ἀληθείᾳ κατὰ τὸ ἐγὼ εἶπα θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες· οὕτως ἑνὸς καὶ μόνου ὄντος ἁγίου πνεύματος ἀληθείας πολλὰ πνεύματα λέγεται οὐκ ὄντα τῇ φύσει πνεύματα τοῦ θεοῦ. οὐ βλέποντες καὶ ἀνασκεπτόμενοι ὅπως ἂν τοῖς θεολόγοις φαίνοιτο συμβαῖνον τὶ λέγοντες· οὐκ ὀκνοῦσι καὶ ἄλλα ἐπιφέρειν βλαβερά. καὶ μοι πρὶν ἅπαντος ἀκοῦσαι τοῦ λόγου μέμψηται μὴ δὲ εἷς· εἰ βλάβην τὰ ἐκείνων καλῶ· εὑρήσει γὰρ ὅτι φθέγγονται ἀντικρυς ἀντιπράττοντες τῇ γνώμῃ τῶν θεηγόρων ἀνδρῶν· οἳ τὸ περὶ τοῦτο διαπρέπειν εἶχον παρὰ τοῦ θεοῦ ἐν δωρεᾶς μέρει. λέγουσι γάρ· ἢ θεὸς τὸ ἅγιον πνεῦμα ἢ πατὴρ ἢ υἱός ἐστιν· μὴ ὂν δὲ τούτων μηδὲν· οὐκ ἔστι θεὸς ὡς οὐδὲ τὰ ἄλλα πνεύματα. ἀπαντητέον τοίνυν αὐτοῖς οὕτωσεί. ὥσπερ θεὸς ὁ πατὴρ οὐ διὰ τὸ εἶναι πατέρα ἀλλὰ διὰ τὸ εἶναι θείας φύσεως· καὶ ὁ υἱὸς οὐ διὰ τὸ εἶναι τοῦ τυχόντος υἱὸς ἀλλὰ διὰ τὸ τοῦ θεοῦ εἶναι υἱὸν λόγον καὶ ἀναγκαίως τῆς αὐτοῦ θείας φύσεως ὑπάρχειν· οὕτως καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα θεὸς οὐ διὰ τὸ ἁπλῶς εἶναι πνεῦμα ἀλλὰ διὰ τὸ τοῦ θεοῦ εἶναι ἓν καὶ μόνον πνεῦμα ἅγιον καὶ τῆς αὐτοῦ θείας 6.A. φύσεως καθεστάναι ὡς προελέχθη. καὶ ὥσπερ ἀκούσαντες· εἷς ὁ θεός· καὶ κυρίῳ τῷ θεῷ σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις· ἐξ ἴσου τῷ πατρὶ θεόν τε εἶναι τὸν μονογενῆ λόγον πιστεύομεν καὶ προσκυνοῦμεν καὶ λατρεύομεν αὐτῷ· τὸν ἴσον τρόπον καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος διακείμεθα. αὐτῷ γὰρ ᾧ προσετάχθημεν ἐν τῷ περὶ τοῦ ἀφθάρτου βαπτίσματος δοθέντι ὅρῳ ἐξ οὗ ἤρτηται ἡ τῆς πάσης ἡμῶν πολιτείας καὶ θρησκείας κατάστασις· συντάττειν αὐτὸ τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ· προσετάχθημεν καὶ συμπροσκυνεῖν καὶ συνδοξάζειν αὐτὸ καὶ λειτουργεῖν αὐτῷ. αὕτη γάρ ἐστιν ἡ λογικὴ λατρεία ἣν ἔγραψεν παῦλος τοιῶσδε· ἵνα παραστήσητε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν

rus, omnes tamen, qui ad ejus imaginem ſumus, dii, & filii ob illius bonitatem, & liberalitatem, licet reipſa non ſimus, vocati fuimus, juxta illud[1], *Ego dixi: Dii eſtis, & filii Excelſi omnes*; ita etſi Unus ſit & Solus Spiritus Sanctus Veritatis, multi tamen Spiritus dicuntur, qui non ſunt natura Spiritus Dei. Porro[2] Hæretici nihil de eo ſoliciti, ut diviuis Theologis conſentanea dicere videantur, alia quoque afferre non verentur valde perniciofa. Neque vero quiſpiam antequam id omne, quod dicturus ſum, audierit, me reprehendat, quod perniciofa vocem quæ illi afferunt: eos enim ſic loqui comperiet, ut illorum virorum menti ac ſeutentiæ manifeſto repugnent, qui Deo afflante ſcripſere, quique donum hoc a Deo babuerunt, ut iſta in re præclare verſarentur. Ajunt enim: Si[3] Deus eſt Spiritus Sanctus, aut Pater eſt, aut Filius. Atqui neuter horum eſt: non eſt ergo Deus, ſicut ne alii quidem Spiritus Dii ſunt. Sic porro ipſis reſpondendum eſt. Sicut Deus eſt Pater non eo quod ſit Pater, ſed quia eſt divinæ naturæ; & Filius eſt Deus non eo quod ſit qualiſcumque filius, ſed quia eſt Dei Filius Verbum, & neceſſario ejuſdem divinæ naturæ cum Patre: ſic etiam Spiritus Sanctus eſt Deus, non eo ſimpliciter quod ſit Spiritus, ſed quia eſt Dei Unus & Solus Spiritus Sanctus, ejuſdemque divinæ naturæ cum Patre, ut antea dictum eſt. Et quemadmodum quum audimus[4], *Unus Deus*; &[5], *Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſervies*, Unigenitum Verbum, æque ac Patrem, Deum eſſe credimus, & eum ex æquo adoramus, ac ei ſervimus; ita eodem modo etiam affecti ſumus erga Spiritum Sanctum. Nam eo ipſo quod in præſcripta nobis divini baptiſmatis formula, ex qua totius noſtræ politiæ, & religionis conſtitutio pendet, eum collocare cum Patre, & Filio juſſi ſumus, juſſi etiam ſumus eum ſimul adorare, & glorificare, eique obſequium, & cultum exhibere. Hoc enim eſt *rationabile obſequium*, hic cultus, de quo ita ſctipſit Paulus[6]: *Ut exhibeatis corpora veſtra*

1. *Ego dixi*) Pſalm. 81. verſ. 6.
2. *Porro*) Niſi aliquid addas in græco, ac legas, exempli cauſa, οὐ βλέποντες ἂν, vel, οὐ βλέποντες δέ, vel, ἀλλ' οὐ βλέποντες, nimis ſoluta, laxa, atque exanguis videbitur oratio. Quamquam hæc magnopere curaſſe oon videtur Didymus. Fortaſſe etiam novum Caput hic incipi volebat, quum ad aliam tranſeat objectionem.
3. *Si*) In codice, ἢ θεὸς. Lego, εἰ θεὸς.
4. *Unus*) Epheſ. IV. 5, & alibi ſæpius.
5. *Dominum*) Matth. IV. 10, ubi græca Editio habet: Κύριον τὸν θεόν σου. Vide etiam Deuter. VI. 13; inde enim locus bic depromptus eſt: ibi tamen legitur φοβηθήσῃ, pro προσκυνήσεις.
6. *Ut*) Rom. XII. 1. Pro ἵνα παραστήσητε, Biblia habent tantum, παραστῆσαι.

ζῶσαν ἁγίαν εὐάρεστον τῷ θεῷ τὴν λογικὴν λατρείαν. ϗ ὃν τρόπον τοῦ ἀποστόλου τὸν θεὸν μόνον σοφόν τε ϗ ἔχειν ἀθανασίαν χρησμῳδήσαντος πιστεύομεν ϗ τὸν υἱὸν ὁμοίως ἔχειν ἀθανασίαν ϗ εἶναι σοφὸν ἅτε ἀπαράλλακτον κατ' οὐσίαν ὄντα τῷ πατρὶ καὶ λόγον αὐτοῦ καὶ ζωὴν αἰώνιον ὡς γράφει ὑπάρχοντα· οὕτως ϗ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. οὐ γὰρ κατὰ χάριν ἤτοι δόσιν ἔχει τὴν ἀθανασίαν ϗ σοφίαν ὁμοίως τῶν λειτουργικῶν πνευμάτων· ἀλλὰ φύσει κέκτηται· πνεῦμα γὰρ σοφίας ἐστίν. τοιγαροῦν γέγραπται ὡς οὐδεὶς γινώσκει τὰ τοῦ μόνου σοφοῦ· εἰ μὴ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. εἰ γὰρ δαίης ἂν μὴ ταῦτα οὕτως ἔχειν· ἢ παρακρούσονται τὸν θεὸν λόγον· ἢ παρὰ τὰς γραφὰς δόξουσι ποιεῖν. τῇ γὰρ ἐν μιᾷ θεότητι τριάδι οὐ συντάττεταί τι οὔτε τὰ πνεύματα διὰ τὸ κεκλῆσθαι πνεύματα κἂν μὴ τὰ βέβηλα εἴποιμεν· οὔτε οἱ ἄνθρωποι διὰ τὸ κεκλῆσθαι θεοί· οὐ γάρ ἐσμεν τῇ ἀληθείᾳ. εἰ δὲ οὐκ οἰηθῶσιν ἀντιπίπτειν αὐτοῖς· τὸ μόνῳ σοφῷ θεῷ· καὶ μόνος ἔχων ἀθανασίαν· οὐ δυνήσονται ἀπ' οὐδενὸς ἐξ ἐναντίας τοῦ ἁγίου πνεύματος κατασοφίζεσθαι. ταῦτα γὰρ οὕτως ὑπὸ παύλου ἐρρήθη· διὰ τὸ τοῦ θεοῦ λόγον μὲν τὸν υἱόν· πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον πνεῦμα τυγχάνειν καὶ ἀχωρίστως αὐτοῦ ἔχειν κατὰ τὴν φύσιν καὶ εἰς μίαν ἀνάγεσθαι θεότητα· ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἔξω λέγεται·

Εἷς θεὸς αὐτοπάτωρ ἐξ οὗ τάδε πάντα γένοντο.

Ὡς τοίνυν περὶ τοῦ πατρὸς παῦλος ῥωμαίοις· γαλάταις· καὶ τιμοθέῳ γέγραφεν· εἷς ὁ θεός· οὕτω περὶ μὲν τοῦ υἱοῦ ἰωάννης εἶπεν· ὁ μονογενὴς θεὸς ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρός· περὶ δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος· παῦλος κορινθίοις ἐδίδαξεν· ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων ἐν

τῷ

veſtra haſtiam viventem, ſanctam, Deo placentem, rationabile obſequium (ſive cultum). Et quemadmodum etſi Paulus Deum *ſalum ſapientem*[1] eſſe, & eum *ſolum immartalitatem habere*[2] dicat, Filium tamen quoque ſimiliter, utpote qui Patri ſine ullo diſcrimine natura ſimilis eſt, & Verbnm illius, & *Vita æterna*, ut Scripturæ ajunt[3], exſiſtit, immortalitatem habere, & ſapientem eſſe credimus: ſic etiam de Spiritu Saucto idem dicendum eſt. Nec enim ex gratia, aut ex donatione immortalitatem, ac ſapientiam habet inſtar famulantium ſpirituum, ſed natura; eſt euim Spiritus Sapientiæ: qua de cauſa inquit Scriptura[4], *Neninem noſſe quæ ſunt Solius Sapientis, niſi Spiritum illius.* Nam ſi hæc ita ſe habere non conceſſerint[5], aut Deum Verbum repudiabunt, aut Scripturis adverſari videbuntur. Nam ei, quæ in una Deitate eſt, Trinitati nulla res æqualis dici poteſt: neque ſpiritus ſcilicet, ex eo quod *ſpiritus* vocati ſint,
64. a In eodem cum ipſa gradu collocantur, quamvis de immundis ſpiritibus non loquamur; neque nos homines, ex eo quod *Dii* nuncupati fuerimus, illam æquamus; nec enim Dii revera ſimus. Si vero illos ſibimetipſis adverſari non opinemur, illud[6], *Soli ſapienti Do*, & illud[7], *Solus habens immortalitatem*, non poterunt ullo modo contra Spiritus Sancti Deitatem captioſe objicere. Nam hæc a Paulo ideo dicta ſunt, quia Do Verbum quidem eſt Filius, Dei autem Spiritus eſt Spiritus Sanctus, & binæ Hypoſtaſes iſtæ natura idem cum ipſo ſunt, atque in unam coaleſcunt deitatem; ſicut eiam apud Ethnicos[8] dicitur:

Unus Deus, ſuimetipſius pater[9], *ex quo hæc amnia exſtiterunt.*

Sicut igitur de Patre Paulus ad Romanos, ad Galatas, & ad Timotheum[10] ſcribens ait, *Unus Deus*; ſic de Filio quidem Joannes dixit[11]: *Unigenitus Deus, qui eſt in ſinibus Patris*: de Spiritu Sancto autem Paulus ad Corinthios ſcribens docuit[12]: *Alteri*

1. *ſapientem*) 1. ad Tim. I. 17.
2. *habere*) 1. ad Tim. VI. 16.
3. *ajunt*) Epiſt. I. Joann. V. 20.
4. *Neminem*) 1. ad Cor. II. 11.
5. *conceſſerint*) Lego, δοῖεν ἂν, pro δαίης ἂν.
6. *Soli*) 1. ad Tim. I. 17, & Rom. XVI. 27.
7. *Solus*) 1. ad Tim. VI. 16.
8. *Ethnicos*) Vide Not. 6, & 7. pag. 69.
9. *pater*) Vide quæ de voce αὐτογένεθλος, aliiſque affinibus adnotamus ad ſegm. 149. *b*.
10. *ad Timotheum*) In prima Epiſt. cap. II. verſ. 5.
11. *Unigenitus*) Græca Editio pro, θεὸς, habet, υἱὸς. Et pro, ἐν τοῖς κόλποις, habet, εἰς τὸν κόλπον, i. e. *in ſinu*. Vide Not. 11. pag. 27, & Not. 5. pag. 76.
12. *Alteri*) 1. ad Cor. XII. 9. Editio græca nunc habet: ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, i. e. *in eodem Spiritu*. Sed Vulgatus Int. legit ut Didymus; vertit enim totum verſiculum ſic: *Alteri fides in eodem Spiritu: alii gratia ſanitatum in uno Spiritu*. Vide ſegm. 64. *b*.

τῷ ἑνὶ πνεύματι. τὸ γὰρ ἑνιαῖον τῆς θείας καὶ ἀπληθύντου φύσεως ἴδιον. καὶ καθὰ ἐγράφη ὅτι ὁ υἱὸς ἐγεννήθη καὶ μαρτυρῶν λέγει· ἐγὼ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐξῆλθον· οὕτως ἐγράφη καὶ ὁ αὐτὸς εἶπεν· τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται· ἤτ' οὖν ἐξεπορεύθη. καὶ ὥσπερ ὁ υἱὸς θεὸς καὶ κύριος ὢν τοῦ θεοῦ καὶ κυρίου ἐστὶν υἱός· οὕτω τὸ ἅγιον πνεῦμα θεὸς καὶ κύριος ὢν τοῦ θεοῦ καὶ κυρίου ἐστὶν πνεῦμα. καὶ ὃν τρόπον λόγος γέγραπται ὁ υἱὸς διὰ τὸ συνυπάρχειν τῷ πατρί· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα γέγραπται ῥῆμα τοῦ θεοῦ καὶ πνεῦμα τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ πνοὴ παντοκράτορος· ἐπειδὴ συνυφεστὼς ἐξέλαμψεν ἐξ αὐτοῦ· ἵνα μὴ ἔξωθεν αὐτὸ τῆς θεότητος τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ λόγου αὐτοῦ εἶναί τις ὑπολάβῃ· ἴδιον γὰρ τὸ ῥῆμα τοῦ λόγου· καὶ ὁ λόγος τοῦ νοῦ· καὶ πληροῦται τὸ ὁ εἷς θεὸς καὶ πατὴρ πάντων καὶ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν. καὶ καθὰ ὁ υἱὸς δείκνυται ἀπαράλλακτος τοῦ πατρός· ἡ γράφει· ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα· ὡς αὔτως καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα δι' ὧν φάσκει· ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστὶν ὁ θεός· ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ οὗ ἔδωκεν ἡμῖν. ἀνάγκη οὖν πάσα θεοῦ ἀληθινοῦ ὄντος τοῦ πατρός· θεὸν ἀληθινὸν εἶναι ἴσον αὐτῷ καὶ τὸν δεικνύντα αὐτὸν τῇ ἑαυτοῦ ἐμφανείᾳ. καὶ ὥσπερ διὰ τοῦ υἱοῦ πάντα ἐγένετο· οὕτως ὑπὸ τοῦ πνεύματος πάντα ἡγιάσθη καὶ ἐνεδυναμώθη. φησὶν γὰρ οἱ ἀπόστολοι· δέσποτα ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· ὁ διὰ πνεύματος ἁγίου· στόματος δὲ δαυὶδ παιδός σου εἰπών. καὶ καθὰ ἰσοδύναμος καὶ ὅμοιος ὁ μονογενὴς τῷ πατρὶ καὶ ἐξουσιαστὴς σημαίνεται κατὰ τὸ ὅσα ἂν ποιῇ ὁ πατὴρ ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ· ὡς αὔτως καὶ τὸ

teri autem dona curationum in Uno Spiritu: Nam Unitas propria eſt divinæ, & immultiplicabilis naturæ. Et ſicut ſcriptum eſt, *Filium genitum eſſe*[1], & ipſe id atteſtans ait[2], *Ego a Patre exivi*; ita ſcriptum eſt, & ipſemet dixit[3]: *Spiritum veritatis, qui a Patre procedit*, aut proceſſit. Et ſicut Filius cum ſit Deus, & Dominus, eſt tamen Dei & Domini Filius; ſic Spiritus Sanctus etſi ſit Deus & Dominus, eſt tamen Dei & Domini Spiritus. Et quemadmodum Verbum dicitur in Scripturis Filius, quia coexſiſtit Patri; eodem modo etiam Spiritus Sanctus vocatus eſt in Scriptura *Dictum Dei*[4], & *Spiritus oris ejus*, & *Flatus Omnipotentis*[5], quia ſimul cum illo ſubſiſtens ex eo eluxit: ne ipſum ſuſpicetur quis extra Deitatem eſſe Patris, aut Verbi ipſius: nam *Dictum* proprium eſt Verbi, ſive Sermonis, & Sermo mentis. Et verum eſſe comperitur illud[6]: *Unus Deus & Pater omnium, & ſuper omnes, & per omnia, & in omnibus*. Et ſicut Filium a Patre nullo modo diſcrepare oſtenditur ex eo quod[7] ait Scriptura[8],
60. b. *Qui vidit me, vidit Patrem*; ſimili ratione & Spiritum Sanctum nullo modo a Patre diſcrepare oſtenditur per ea, quæ ait Scriptura[9]: *In hoc cognoſcimus, quod eſt in nobis Deus, ex Spiritu ipſius, quem dedit nobis*. Quum ergo Pater ſit verus Deus, neceſſe omnino eſt, ut verus Deus ipſi æqualis ille etiam ſit, qui eum oſtendit per ſolam ſui ipſius manifeſtationem. Et ſicut per Filium omnia facta ſunt, ſic a Spiritu Sancto omnia ſanctificata ſunt, & corroborata. Ajunt[10] enim Apoſtoli[11]: *Domine, qui feciſti cælum, & terram, & mare, & omnia, quæ in eis ſunt: qui per Spiritum Sanctum, & per os David pueri tui dixiſti*. Et ſicut æqualis poteſtate, & ſimilis Patri, & Dominaror, Unigenitus ſignificatur juxta illud[12], *Quæcumque facit Pater, hæc & Filius ſimiliter facit*; ſic talis

1. *genitum eſſe*) Pſalm. II. verſ. 7, & Hebr. I. 5.
2. *Ego*) Joann. XVI. 27, & 28. Ἐγὼ παρὰ τοῦ θεοῦ ἐξῆλθον· ἐξῆλθον παρὰ τοῦ πατρός.
3. *Spiritum*) Joaoo. XV. 26.
4. *Dictum Dei*) Epheſ. VI. 17, ubi legitur: τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα θεοῦ. Vulgatus Int. vertit: *gladium Spiritus, quod eſt verbum Dei*. Sed Didymus vocolam, ὅ, retulit ad πνεύματος: ut ſenſus eſſet: *Qui Spiritus eſt Dictum Dei*.
5. *Spiritus oris . . . Flatus Omnipotentis*) Pſ. 32. verſ. 6. Et Job. XXXIII. 4.
6. *Unus*) Epheſ. IV. 5. Græca Ed. εἷς, ſine articulo. Et paulo poſt, ὁ ἐπὶ, pro καὶ ἐπὶ.
7. *ex eo quod*) Lego, ᾗ, pro, ἡ.
8. *Qui*) Joann. XIV. 9.
9. *In hoc*) Epiſt. I. Joann. IV. 13. Vide Not. 12. pag. 29.
10. *Ajunt*) Pro, φησίν, lego, φασίν.
11. *Domine*) Act. IV. 24, & 25. Græca Editio poſt, δέσποτα, addit, σὺ ὁ θεός: deinde omittit voces, ὁ διὰ πνεύματος ἁγίου. Vulgatus Interpres e contrario nec habet nomen illud *Deus*, & addit voces, *Spiritu Sancto*: itaque legit ferme ut Didymus; qui in libro etiam de Sp. Sancto num. 29. eadem ratione locum hunc citaverat: ſic enim ibi tranſtulit Hieronymus: „ *Et in eodem rurſus libro* „ (in Actis ſcilicet Apoſtolorum): Qui per Spiritum, *inquit*, Sanctum ore David pueri tui „ locutus es. „
12. *Quæcumque*) Jo. V. 19. Vide Not. 8. pag. 9.

τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸ πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα. καὶ ὥσπερ περὶ ἑαυτοῦ εἶπεν ὁ χριστός· οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱός· οὕτω καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος τὸ ὅμοιον εἴρηται ὅτι τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνω εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. καὶ ὃν τρόπον ὁ υἱὸς τὸ ἀγγελτικὸν μεγάλης βουλῆς ἄγγελος ἐκλήθη· οὕτω καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. φησὶν γάρ· ἀλλὰ ἐλάβομεν τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ἵνα ἴδωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. καὶ ὁμοιότατον τῷ ἀπαρχὴ χριστός· τὸ λέγον ῥητόν· καὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος ἔχοντες. καὶ ἰσοπαλὲς τῷ ὁ δὲ κύριος ἁγιάσαι ὑμᾶς ἵνα ἦτε εἰλικρινεῖς καὶ ἀπρόσκοποι εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως· τὸ ἵνα γένηται ἡ προσφορὰ τῶν ἐθνῶν εὐπρόσδεκτος ἡγιασμένη ἐν πνεύματι ἁγίῳ. καὶ ἰσόῤῥοπον τῷ εἰπεῖν ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ ἀποκαλύψαι ἐν ἐμοὶ τὸν χριστὸν αὐτοῦ· τὸ ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. καὶ ἰσοδύναμον τῷ εἰπεῖν· ἑαυτοὺς δοκιμάζετε εἰ ὁ χριστὸς ἐν ὑμῖν· τὸ φάναι· ἡμεῖς δὲ οὐ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ. καὶ ἴσον τὸ οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστὲ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ

talis eſt & Spiritus Sanctus, juxta illud[1]: *Hæc autem omnia operatur unus & idem Spiritus*. Et ſicut de ſe ipſo dixit Chriſtus[2], *Nemo novit Patrem, niſi Filius*; ſic etiam de Spiritu Sancto ſimile quid dictum eſt, nempe[3]: *Quæ ſunt Dei, nemo novit, niſi Spiritus Dei*. Et ſicut Filius, quatenus fungens legatione[4], *Magni conſilii*[5] *Angelus*, i.e. legatus, vocatus fuit; ita de Spiritu Sancto tale quid dictum eſt: ait enim Scriptura[6]: *Sed accepimus Spiritum Dei, ut ſciamus quæ a Deo donata ſunt nobis*. Et illi locutioni[7], *Primitiæ Chriſtus*, ſimillima eſt alia[8]: *Et primitias Spiritus habentes*. Et illi textui[9], *Dominus autem ſanctificet vos, ut ſitis ſinceri, & ſine offenſione in diem redemptionis*, eadem vis eſt, atque alteri[10], *Ut fiat oblatio Gentium accepta*[11], *ſanctificata in Spiritu Sancto*. Et illud[12], *Qui me ſegregavit ex utero matris meæ per gratiam ſuam, ut revelaret in me Chriſtum ſuum*,
634. æque valet, ac illud[13], *Revelavit Deus per Spiritum ſuum*. Et æqualem vim habet textus ille[14], *Voſmetipſos probate, ſi eſt Chriſtus in vobis*, cum alio textu[15], *Nos autem non ſpiritum mundi accepimus, ſed Spiritum Dei*. Et illud[16], *Neſcitis, quod templum Dei eſtis, & Spiritus Dei habi-*

1. *Hæc*) 1. ad Cor. XII. 11.

2. *Nemo*) Matth. XI. 27. Vide Not. 7. pag. 72.

3. *Quæ*) 1. ad Cor. II. 11. Pro, ἔγνω, Biblia habent, οἶδεν.

4. *legatione*) Notanda in græco formula illa, τὸ ἀγγελτικόν, quæ ex Polluce lucem accipit, ut viciſſim Pollucis locus ex Didymo. Nimirum libro IV. cap. XIV. de variis ſaltationis generibus loquens Pollux hæc ſcripſit: τὸ δὲ Ἰωνικὸν, Ἀρτέμιδι ὠρχοῦντο, Σικελιῶται μάλιστα· τὸ δὲ ἀγγελικὸν, ἐμιμοῦντο σχήματα ἀγγέλων: quæ ſic verterat Interpres: *Jonicum vero* (choreæ genus), *Dianæ ſaltabant, in primis Siculi. Angelicum porro, Angelorum referebat formas*. Id quod ſatis ridiculum eſt: quis enim ſine riſu audiat *Angelicas choreas* ab Ethnicis uſurpatas, & ab Ethnico Scriptore commemoratas? Recte ergo ex codice Palatino pro ἀγγελικὸν, emendavit Kuhnius, ἀγγελτικόν: ut de ea ſaltatione loquatur Pollux, quæ *legatorum* geſtus, habitumque referret. Juſtinus quoque eodem vocabulo uſus eſt in prima Apologia num. 22, ubi Mercurium a nonnullis Ethnicis vocari ait λόγον τὸν παρὰ θεοῦ ἀγγελτικόν, id eſt, *ſermonem a Deo internuncium*.

5. *Magni conſilii*) Iſai. IX. 6. in græca Editione. Vulgatus enim Interpres hæc non habet. Tertullianus in libro de carne Chriſti cap. 14: „Dictus eſt quidem (inquit) *magni conſilii Angelus*, id eſt, nuntius; officii, non naturæ vocabulo.„ Ac Hilarius, ut alios Patres omittam, eadem citat lib. 4. de Trinitate num. 23: „*Eſt autem* (inquit) *ſecundum Prophetam Filius Dei* magni conſilii Angelus.„

6. *Sed*) 1. ad Cor. II. 12. Biblia pro, τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ· ἵνα ἴδωμεν, habent, τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ· ἵνα εἰδῶμεν.

7. *Primitiæ*) 1. ad Cor. XV. 23.

8. *Et primitias*) Rom. VIII. 23.

9. *Dominus*) 1. ad Theſſ. V. 23, & Philipp. I. 10, & Epheſ. IV. 30. Nempe ex duobus primis textibus unum cudit, nonnulla etiam verba immutans, aut ex tertio loco huc transferens. Primus in Bibliis ſic ſe habet: ὁ θεὸς τῆς εἰρήνης ἁγιάσαι ὑμᾶς ὁλοτελεῖς· καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα ..... ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ... τηρηθείη. Alter vero ſic: ἵνα ἦτε εἰλικρινεῖς καὶ ἀπρόσκοποι εἰς ἡμέραν χριστοῦ. Cum vero nonnulla inter eos ſimilitudo ſit, mirum non eſt, ſi Cæcus memoriter citans ex uno ad alium tranſierit. Suſpicari tamen licet, erratum librarii eſſe, non Didymi, quum ſegm. 208. *b*. primus textus recte citetur, ut & lib. adv. Manich. pag. 207.

10. *Ut fiat*) Rom. XV. 20.

11. *accepta*) Sive, *acceptabilis*, ut vertit Hieronymus in Didymi libro de Sp. S. num. 21, ubi hæc legimus: „Cum ergo hæc bona ex largitione „Spiritus Sancti ad homines veniant, *vocatio Gentium... acceptabilis, & ſanctificata redditur in Spiritu Sancto*: quia & in hac ſanctificatos & „acceptos faciens Spiritus Sanctus, ſubſtantia eſt „bonorum Dei.„

12. *Qui me*) Galat. I. 15, & 16. Græca Editio poſt μου, addit, καὶ καλέσας, & pro χριστὸν habet υἱόν, i.e. *Filium*.

13. *Revelavit*) 1. ad Cor. II. 10.

14. *Voſmetipſos*) 2. ad Cor. XIII. 5. Senſum citat, non ipſa verba.

15. *Nos autem*) 1. ad Cor. II. 12. Biblia habent: τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου... τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ.

16. *Neſcitis*) 1. ad Cor. III. 16.

Digitized by Google

οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; τῷ ὑπὸ ἰωάννου γραφέντι· ἐὰν ἀγαπῶμεν ἀλλήλους· ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν μένει· ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν ϗ αὐτὸς ἐν ἡμῖν· ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ οὗ ἔδωκεν ἡμῖν· καὶ τῷ ἐλευσόμεθα ἐγὼ ϗ ὁ πατὴρ ϗ μονὴν παρ᾽ αὐτῷ ποιήσομεν. ϗ ὥσπερ διὰ τοῦ πατρὸς ϗ τοῦ υἱοῦ τὸ ἅγιον πνεῦμα δίδοται κατὰ τὸ ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· καὶ κατὰ τὸ λάβετε πνεῦμα ἅγιον· οὕτως διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὁ χριστὸς· κατὰ τὸν παῦλον ἐφεσίοις γράφοντα· ἵνα δῷ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον κατοικῆσαι τὸν χριστόν. ἐκλάβοιμεν δ᾽ ἂν ἐν ὁμοίῳ ϗ ἴσῳ τὸ ἐγένετο λόγος κυρίου πρὸς τόνδε τὸν προφήτην· καὶ τὸ κύριος εἶπεν· ϗ τάδε λέγει κύριος παντοκράτωρ· τῷ ἐν ταῖς πράξεσιν ὑπὸ πέτρου εἰρημένῳ· ἔδει πληρωθῆναι τὴν γραφὴν ἣν προεῖπεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ τῷ ὑπὸ παύλου ἐν ῥώμῃ πρὸς τοὺς ἰουδαίους· καλῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησεν διὰ ἡσαΐου τοῦ προφήτου· καὶ τῷ τὸ δὲ πνεῦμα ῥητῶς λέγει· καὶ τάδε λέγει κύριος παντοκράτωρ. ἰσότιμόν τε τῷ ὁ Θεὸς αἰώνιος· τὸ ὑπὸ παύλου κηρυχθὲν· ὃς ἑαυτὸν προσήνεγκεν διὰ πνεύματος αἰωνίου. συγκριτικόν τε τῷ οὐδεὶς δύναται πνεῦμα ἅγιον λαβεῖν ἢ παρὰ κυρίου· ϗ τῷ λάβετε πνεῦμα ἅγιον· τὸ

habitat in vobis? idem valet ac illud, quod a Joanne ſcriptum eſt[1]: *Si diligamus invicem, Deus in nobis manet. In hoc cognoſcimus, quod in eo manemus, & ipſe in nobis, ex Spiritu ejus quem dedit nobis.* Idemque etiam valet ac illud[2]: *Veniemus ego, & Pater, & manſionem apud eum faciemus.* Et ſicut per Patrem, & Filium Spiritus Sanctus datur, juxta illud[3], *Effundam de Spiritu meo ſuper omnem carnem*, & juxta illud[4], *Accipite Spiritum Sanctum*; ſic per Spiritum Sanctum datur Chriſtus, juxta Paulum ad Epheſios hæc ſcribentem[5]: *Ut det vobis ſecundum divitias gloriæ ſuæ, virtute corroborari per Spiritum ejus in interiorem hominem, Chriſtum habitare.* Illam vero locutionem[6], *Factus eſt ſermo Domini* ad hunc Prophetam, & illam, *Dominus dixit*, & illam, *Hæc dicit Dominus Omnipotens*, ſimili & æquali modo accipiamus, ac illud, quod in Actis a Petro dictum eſt[7], *Oportebat impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus Sanctus*; & id quod Paulus Romæ Judæis dixit[8], *Recte Spiritus Sanctus locutus eſt per Iſaiam Prophetam*; & illud[9], *Spiritus autem manifeſte dicit*; & illud[10], *Hæc dicit Dominus Omnipotens.* Et illi textui[11], *Deus æternus*, reſpondet æqualem majeſtatem denotans quod a Paulo eſt prædicatum[12]: *Qui ſemetipſum obtulit per Spiritum æternum.* Et cum illis verbis[13]: *Nemo poteſt Spiritum Sanctum accipere niſi a Domino*; itemque cum illis[14]: *Accipite Spiritum San-*

1. *Si*) Ep. 1. Joann. IV. 12.
2. *Veniemus*) Joann. XIV. 23. Explicationis cauſa addit voces, *ego & Pater*.
3. *Effundam*) Joel. II. 28.
4. *Accipite*) Joann. XX. 22.
5. *Ut det*) Epheſ. III. 16. Vide Notas 8, 9, 10. pag. 49.
6. *Factus*) Ezech. I. 3, & alibi paſſim in Veteri Teſtamento, item ut binæ, quæ proxime ſequuntur, formulæ.
7. *Oportebat*) Act. I. 16.
8. *Recte*) Act. XXVIII. 25. Vide Not. 10. pag. 58. Hunc ipſum locum non modo affert Didymus in libro de Sp. S. num. 3, verum etiam eumdem, ut puto, reſpicit eodem numero ubi legitur: „Et „Iſaiam prophetaſſe commemorat cum articulata „voce, διὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, id eſt, *per hunc* „*Spiritum Sanctum*, & non ſimpliciter πνεῦμα „ἅγιον.„ Nimirum hujuſmodi lectionem mendoſam eſſe exiſtimo; nuſquam enim ait Paulus, ni fallor, aut Scriptura, Iſaiam *prophetaſſe per Spiritum Sanctum*, ſed viceverſa ait, *Spiritum Sanctum locutum eſſe per Iſaiam*. Ac præterea voces illas, διὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, non recte verteret Hieronymus, *per hunc Spiritum Sanctum*; ſignificant enim, *propter hunc Spiritum Sanctum*. Porro ex Bibliothecæ noſtræ codice m. s. nihil lucis mutuari poſſumus: menda enim mendis addit, cum habeat, *ipſa jam*, pro, *Iſaiam*. Itaque ſic legendum ipſe conjicio: „Et per Iſaiam pro„phetaſſe commemorat cum articulata voce τὸ „πνεῦμα τὸ ἅγιον, id eſt, *hunc Spiritum Sanctum*, „& non ſimpliciter πνεῦμα ἅγιον.„
9. *Spiritus*) 1. ad Tim. IV. 1.
10. *Hæc*) Ut intelligas cur iſta verba hic citet, lege librum de Sp. S. num. 28. Vide etiam cap. 29. libri ſuperioris.
11. *Deus*) Iſai. XXVI. 4, ubi Vulg. Int. aliter. Vide etiam Epiſt. ad Rom. XVI. 26, & Dan. XIII. 42.
12. *Qui*) Hebr. IX. 14. Vulgatus Int. aliter.
13. *Nemo*) In Bibliis hæc non exſtant, ni fallor. Simon Magus objurgatus Act. VIII. 20, quod Spiritum Sanctum emere vellet. Et in Epiſt. ad Rom. XIII. 1. legitur: *Non eſt poteſtas, niſi a Deo.* Et apud Joannem III. 34: *Ad menſuram dat Deus Spiritum*: & cap. XIV verſ. 17: *Spiritus veritatis, quem mundus non poteſt accipere.* Utrum aliquem ex his locis reſpexerit Didymus, lector judicet. Sed cum privatorum hominum codices brevia ſcholia aut ad marginem Bibliorum haberent, aut intra lineas, fieri poteſt ut unum ſit hocce ex illis ſcholiis, quod Didymo quaſi pars textus ſacri lectum fuerit. Vide Not. 1. pag. 202.
14. *Accipite*) Joann. XX. 22.

τὸ ὐδεὶς δύναται εἰπεῖν κύριον ἰησῦν χριστὸν εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. ταυτόν τέ ἐστιν τὸ ὁ ὁδηγεῖσθαι ὑπὸ τῦ ἁγίυ πνεύματος πρὸς τὴν ἀλήθειαν· τῦτ᾽ ἔστιν τὸ ὁδηγεῖσθαι ὑπὸ τῦ ἁγίυ πνεύματος πρὸς τὴν 61.b.
ἀληθινὴν πίστιν· τῷ ὁδηγεῖσθαι ὑπὸ τῦ δεσπότυ χριστῦ θεσπίζοντος· βαπτίζοντες αὐτὺς εἰς τὸ ὄνομα τῦ πατρὸς ϗ τῦ ὑιῦ ϗ τῦ ἁγίυ πνεύματος. καὶ ἰσοσθενὲς τῷ λέγοντι ῥητῷ· μὴ παραζηλῦμεν τὸν κύριον; μὴ ἰσχυρότεροι αὐτῦ ἐσμέν; τὸ γράφειν· μὴ λυπεῖτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τῦ θεῦ ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. ϗ ὁμοιόλεκτον τῷ ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά συ καὶ κτισθήσονται· τὸ ἐξαποστελεῖς τὸν λόγον συ ϗ τήξει αὐτά. ἰσάμιλλόν τε τῷ εἰπεῖν· κύριος μαρτυρεῖ τῇ ἐμῇ ψυχῇ ὅτι ὐ ψεύδομαι· τὸ γράφειν· τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τῦ πατρὸς ἐκπορεύεται ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμῦ· ϗ τὸ πνεῦμα διαμαρτύρεταί με κατὰ πόλιν λέγον. ἀπεικασμένον τε τῷ λέγοντι δεσποτικῷ ῥήματι· ἰδὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· τὸ ὗτοι μὲν ὖν ἐκπεμφθέντες ὑπὸ τῦ πνεύματος τῦ ἁγίυ κατῆλθον εἰς σελεύκειαν. ϗ ἴσον τὸ γράφειν· εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τῦ ἐν ἐμοὶ λαλῦντος χριστῦ· τῷ γράφειν ὅτι ἔλεγον τῷ παύλῳ διὰ τῦ πνεύματος· μὴ ἀνάβαινε εἰς ἱερυσαλήμ. συγγενὲς τε τῷ ὁ ὑιὸς ζωὴ αἰώνιος· τὸ ὑπ᾽ αὐτῦ λεχθέν· τὸ ὕδωρ ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένυ εἰς ζωὴν αἰώνιον· τῦτο δὲ ἔλεγεν περὶ τῦ ἁγίυ πνεύματος ὗ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. καὶ τῷ μέτοχοι γὰρ τῦ χριστῦ γεγόναμεν· τὸ ἀδύνατον γὰρ τὺς ἅπαξ φωτισθέντας· γευ-

Sanctum, comparantur hæc[1]: *Nemo pateſt dicere Dominum Jeſum Chriſtum, niſi in Spiritu Sancta*. Et[2], *Deduci a Spiritu Sancta ad veritatem*, nempe, Deduci a Spiritu Sancto ad veram fidem, idem eſt ac deduci a Domino Chriſto, hæc præcipiente: *Baptizantes eas in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*. Et cum iis verbis[3], *An æmulamur Daminum? Numquid fortiares illa ſumus?* æqualem vim habent hæc[4]: *Nolite cantriſtare Spiritum Sanctum Dei, in qua ſignati eſtis in diem redemptionis*. Et iiſdem verbis expreſſum eſt illud[5], *Emittes Spiritum tuum, & creobuntur*, quibus hoc alterum[6]: *Emittes Verbum tuum, & liquefaciet ea*. Et huic loco[7], *Daminus teſtis eſt animæ meæ, quod non mentior*, congruit hic alter[8]: *Spiritus veritatis, qui o Potre procedit, ipſe teſtimonium perhibebit de me*, itemque hic alius[9]: *Spiritus conteſtatur me per civitatem dicens*. Et illis Domini verbis[10], *Ecce mitto vos ſicut oves in medio luparum*, ſimilia ſunt hæc[11]: *Hi ergo emiſſi a Spiritu Sancto deſcenderunt in Seleuciom*. Et illud[12], *Si experimentum quæritis loquentis in me Chriſti*, æque valet ac illud[13]: *Dicebont Paula per Spiritum: ne aſcend s in Jeruſalem*. Et illi capitulo[14], *Filius Vita æterno*, cognatum eſt quod ab ipſo Filio dictum fuit[15]: *Aqua, quam ego dabo illi, fiet in ipſa fons aquæ ſalientis[16] in vitam æternom[17]. Hoc outem dicebat de Spiritu Sancto, quem occepturi erant credentes in ipſum*. Et loco illi[18], *Participes enim Chriſti facti ſumus*, affinis eſt hic[19]: *Impoſſibile eſt enim, eas qui ſemel ſunt illuminoti, qui & guſtaverunt donum cæleſte[20],* &

1. *Nemo*) 1. ad Cor. XII. 3. Biblia carent voce, χριστὸν: quam Didymus ipſe omittit infra, nempe ſegm. 134. *b*, & in lib. de Sp. S. num. 4.

2. *Deduci*) Ex Joann. XVI. 13. Paſſioneiani codicis lectio illa, τὸ ὁ, mendoſa eſt: expungendus ſcilicet eſt articulus, ὁ.

3. *An æmulamur*) 1. ad Cor. X. 22. Græca Editio: ἢ παραζηλῦμεν.

4. *Nolite*) Epheſ. IV. 30.

5. *Emittes*) Pſalm. 103. verſ. 31 (ſeu 30).

6. *Emittes Verbum*) Pſ. 147. verſ. 7 (ſeu 18). Biblia cum græca, tum latina habent: *Emittet Verbum ſuum*.

7. *Dominus*) Senſum citat, non verba. Vide ep. ad Rom. I. 9, & ep. ad Gal. I. 20.

8. *Spiritus*) Jo. XV. 26.

9. *Spiritus*) Act. XX. 23. Græca Ed. paulo aliter. In ea deeſt vocula, μοι, quam Vulg. Interpres legiſſe videtur: vertit enim: *mihi proteſtatur*.

10. *Ecce*) Matth. X. 16.

11. *Hi ergo*) Act. XIII. 4.

12. *Si*) 2. ad Cor. XIII. 3. Græca Editio pro, εἰ, habet, ἐπεὶ, i. e. *quoniam*. Vulgatus vero Int. legit ut Didymus.

13. *Dicebant*) Act. XXI. 4. Græca Editio habet: μὴ ἀναβαίνειν.

14. *Filius*) Ep. 1. Joann. V. 20, ubi legitur: ὗτός ἐστιν ... ἡ ζωὴ αἰώνιος, i. e. *Hic eſt ... Vita æterna*.

15. *Aqua*) Joann. IV. 14. Græca Editio caret voce, ἐγὼ.

16. *ſalientis*) Codex habet, ἀλλομένυ, pro, ἁλλομένυ.

17. *æternam*) Hac voce abſolvitur locus ex quarto Joannis capite depromptus. Quæ ſequuntur, huc tranſtulit Didymus ex cap. VII. verſ. 39. ejuſdem Evangeliſtæ, eo quod perbelle in allatam quoque Chriſti ſententiam conveniant. Biblia habent: τῦτο δὲ εἶπε περὶ τῦ Πνεύματος, & reliqua, ut hic afferuntur.

18. *Participes*) Hebr. III. 14.

19. *Impoſſibile*) Hebr. VI. 4.

20. *cæleſte*) Codex habet: τῆς δωρεᾶς τῦ ἐπυρανίυ, i. e. donum *Cæleſtis*, nempe Dei. Sed quum in extremo hocce capite eumdem locum afferens Didymus dictaverit τῆς ἐπυρανίυ, iccirco codicem hic mendoſum crediderim.

Digitized by Google

γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τοῦ ἐπουρανίου καὶ μετόχους γενηθέντας πνεύματος ἁγίου. καὶ ἔοικεν σφόδρα τὸ ἐν ταῖς πράξεσι τοιῶσδε εἰρημένον· ὤφθησαν τοῖς ἀποστόλοις διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός· καὶ ἐκάθισαν ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες πνεύματος ἁγίου· καὶ 44. a. τὸ ὑπὸ ἰωάννου λεχθέν· αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί· τῷ χρησμῳδηθέντι ὑπὸ μὲν μωυσέως· ὁ θεὸς πῦρ καταναλίσκον· ὑπὸ δὲ ἡσαΐου· ἰδοὺ κύριος ὡς πῦρ ἥξει. καὶ συνᾴδει τῷ φάναι· περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ χριστοῦ· τὸ γεγράφθαι· περιτομὴ καρδίας ἐν πνεύματι. καὶ εἰ ἐμπρέπει περὶ τοῦ θεοῦ λέγεσθαι τὴν πέτρου φωνήν· μετανοήσει ἕκαστος ἀπὸ τῆς κακίας αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρᾶς καὶ βαπτισθήτω εἰς τὸ ὄνομα κυρίου ἰησοῦ καὶ σωθήσεται· ἄρα τῷ θεῷ ἀπαράλλακτον τὸ πνεῦμα αὐτοῦ· καὶ ἀπὸ τοῦ τὸν δεσπότην τοῖς μαθηταῖς αὐτοῖς ὀνόμασι φάναι· ἀναμείνατε τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πατρὸς ἣν ἠκούσατε ὅτι ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι εἰς μετάνοιαν· ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ. οὐδὲν γὰρ ἕτερον τοῦτο δηλοῖ· ἢ ὅπερ καὶ ἡ ἄλλη αὐτοῦ περὶ τὸ φώτισμα μυσταγωγία· ὅτι δὴ τὰ αὐτὰ ἐνεργεῖ καὶ δύναται τὸ ἅγιον πνεῦμα ἅπερ τοὔνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ ἅτε τῆς αὐτῆς ὑπάρχον θεότητος. ἀπαράλλακτόν τε τὸ μήρυγμα τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ἐξ ἴσου σεπτόν· ἣ παῦλος ῥωμαίοις γράφει· εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον ἰησοῦν κηρύσσει ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν ἢ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε ὃ οὐκ ἐλάβετε. τὴν αὐτὴν ἔνδειξιν ἔχει καὶ τὰ οὐ γὰρ τολμῶ τι λαλεῖν ὧν οὐ κατειργάσατο χριστὸς δι' ἐμοῦ εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν λόγῳ

& participes facti ſunt Spiritus Sancti. Quod vero in Actis ita ſcriptum eſt [1], *Apparuerunt Apoſtolis diſpertitæ linguæ ſicut ignis, & ſederunt ſupra ſingulos eorum, & repleti ſunt omnes Spiritu Sancto*, & illud quod a Joanne dictum eſt [2], *Ipſe vos baptizabit in Spiritu Sancto, & igne*, valde ſimile eſt huic Moſis oraculo [3], *Deus ignis conſumens*, & alteri Iſaiæ [4], *Ecce Dominus quaſi ignis veniet*. Et teſtimonium hoc [5], *Circumciſi eſtis circumciſione non manufacta, in exſpoliatione corporis peccatorum, in circumciſione Chriſti*, conſonum eſt huic alteri [6], *Circumciſio cordis in Spiritu*. Ac, ſi Deo convenit illa Petri vox [7], *Pœnitentiam aget unuſquiſque a malitia ſua, & a via mala, & baptizetur in nomine Domini Jeſu, & ſalvabitur*, Spiritum igitur a Deo nihil differre conſtat etiam ex eo quod iiſdem verbis utens Dominus Diſcipulis dixerit [8]: *Exſpectate promiſſionem Patris, quam audiſtis: quia Joannes quidem baptizavit aqua in pœnitentiam* [9], *vos autem baptizabimini in Spiritu Sancto*. Nihil enim aliud hæc denotant, niſi id quod alia quoque ejus de baptiſmo doctrina; eadem ſcilicet operari, & poſſe Spiritum Sanctum, quæ nomen Patris, & Filii ejus, utpote qui eſt ejuſdem deitatis: & cujuslibet diſcriminis expertes Filium, ac Spiritum Sanctum in unum veluti glomum [10] convenire, & ex æquo venerandos eſſe: quo modo [11] Paulus Romanis [12] ſcribit: *Nam ſi is qui venit, alium Chriſtum prædicat, quem non prædicavimus, aut alium Spiritum accipitis, quem non accepiſtis.* Illud quoque [13], *Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non effecit Chriſtus in obedientiam Gentium, verbo & opere, in vir-*

T

1. *Apparuerunt*) Act. II. 3, & 4. Græca Editio habet, ἐκάθισέ τε, pro καὶ ἐκάθισαν.
2. *Ipſe*) Matth. III. 11, non vero in Euangelio Joannis.
3. *Deus*) Deut. IV. 24.
4. *Ecce*) Iſai. LXVI. 15.
5. *Circumciſi*) Coloſſ. II. 11. Græca Ed. τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκός, i. e. *peccatorum carnis*.
6. *Circumciſio*) Rom. II. 29.
7. *Pœnitentiam*) In Actis cap. II. verſ. 38. ſic Petrus loquitur: μετανοήσατε καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, i. e. *Pœnitentiam agite, & baptizetur unuſquiſque veſtrum in nomine Jeſu Chriſti*. Cetera, quæ addit Theologus noſter, tranſlata huc ſunt ex Jerem. XXXVI. 3, aut aliquo alio ſimili loco. Vide Not. 1. pag. 102.
8. *Exſpectate*) Act. I. 4, & 5. Biblia paulo aliter.
9. *in pœnitentiam*) Græca Editio hæc non habet. Huc fortaſſe irrepſerunt ex Matth. III. 11, aut ex ſchol is intra lineas, vel ad marginem adjectis. Vide Not. 2. pag. 106, & Not. 14. pag. 143.
10. *glomum*) In græco: τὸ μήρυγμα τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, i. e. ad verbum, *glomeramen Filii, & Spiritus Sancti*. Quæ locutio, ſeu metaphora latinis auribus humilior videtur, quam ut in Divinas Perſonas convenire queat: attamen ſatis perſpicue id exhibet, quod vult Didymus. Vetuſtæ porro Pollucis editiones lib. xv. cap. 20. habebant μήρυγμα: ſed Kuhnius emendavit, μήρυμα. Verum ex hoc Didymi loco apparet, priſcam illam lectionem μήρυγμα non contemnendam eſſe.
11. *quo modo*) Pro, ἣ, lego ᾗ.
12. *Romanis*) Bis ad eumdem, ut eſt in proverbio. Iterum ſcilicet ex epiſtola ad Romanos citat; quæ exſtant in ſecunda ad Corinthios. Vide Not. 1. pag. 3.
13. *Non enim*) Rom. XV. 18, & 19. Græca Editio habet, τολμήσω, i. e. *audebo*. Sed Vulgatus Int. legit ut Didymus, nempe, *audeo*.

λόγῳ καὶ ἔργῳ ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων ἐν δυνάμει πνεύματος Θεοῦ· τῷ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ μένων αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα· πιστεύετε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. παρατήρει γὰρ ὅτιπερ ὡς ὁ πατήρ· οὕτως καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ παρὰ τῷ χριστῷ μένει ἀχώριστον ὂν τῇ θείᾳ φύσει· καὶ ὅτι τὰ θεϊκὰ ἔργα ὑπὸ 64. b. τῆς ἀῤῥήτου τριάδος ὁμοφρόνως γίνεται· καὶ καθὰ ὁ πατὴρ ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει ὢν ἐξεικονίζεται ἐν τῷ μονογενεῖ διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς θεότητος τοῦτ' ἔστιν τῆς οὐσίας· τὸν ἴσον τρόπον καὶ ὁ μονογενὴς ἐν τῷ ἑνὶ ἁγίῳ πνεύματι. πόσα δὲ ἄλλα ἐμφέρεται περὶ τοῦ θεϊκοῦ πνεύματος οὐ διαφέροντα πρὸς τὰ γεγραμμένα περὶ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ υἱοῦ· ἐξ ὧν τινὰ διαφόροις τόποις τοῦδε περιέχεται τοῦ βιβλίου δι' ὧν ἦλθεν ὁ τοῦ λόγου δρόμος. ἐπεὶ μήγετι ἐροῦσιν ἀντερωτηθέντες ὅτε ἐκ τοῦ ἀδὰμ ἡ εὔα καὶ οἱ ἐξ αὐτῆς παῖδες; καὶ πῶς οἱ μὲν ἐγράφησαν γεννηθέντες· ἡ δὲ οὔτ' αὐτοῦ παῖς οὔτ' ἀδελφὴ τῶν τεχθέντων ἐκλήθη; ὁπότε οὐ δυνατὸν παραδειχθῆναι ἐκ παραβολῆς κτισμάτων τὴν μονάδα καὶ ἀσύγκριτον φύσιν· τὴν ἀθέατον μένουσαν τῷ νῷ· ἀκοῇ δὲ καὶ ῥήμασιν οὔτε προοιωθῆναι ἀνεχομένην. κἂν γὰρ μικρά τις ὡσεὶ σκιὰ ὁμοιώσεως οἱονείπως εὑρεθῇ· φεύγει τὸ πλέον ἀφεὶν τὸν παρεκβάλλοντα κάτω που. οὐδαμῶς γὰρ τὸ παράδειγμα ταυτότης εἶναι δύναται· ἐκεῖνα δὲ μόνον λέγειν ἀσφαλὲς· ἅπερ πρὸς τὰ μέτρα ἡμῶν ἐδίδαξαν αἱ γραφαί. ὅτι οὖν

in virtute ſignorum & prodigiorum, in virtute Spiritus Dei, eamdem vim habet, atque emphaſim, quam habet illud [1]: *Pater in me manens ipſe facit opera. Creditis, quod ego in Patre, & Pater in me?* Etenim obſerva primum, ſicut Patrem, ſic etiam Spiritum ejus apud Chriſtum manere, quod ſit ob divinam naturam inſeparabilis. Obſerva deinde, ab ineffabili Trinitate divina opera concorditer fieri. Obſerva demum, ſicut Pater in propria Hypoſtaſi exſiſtens repræſentatur in Unigenito velut in imagine ob identitatem deitatis, id eſt eſſentiæ, eodem modo etiam Unigenitum in Uno Spiritu Sancto velut in imagine repræſentari. Quam multa vero alia de divino Spiritu ſcripta ſunt [2] ab iis non diſcrepantia, quæ de Deo ac Patre, & de Unigenito ejus Filio ſcripta fuerunt! quorum aliqua variis locis hujus libri continentur, in ſermonis decurſu a nobis allata. Quod ſi [3] eos viciſſim interrogemus, utrum Eva [4], ac pueri quos ea genuit, ex Adamo ſint, nonne illos ex Adamo eſſe reſpondebunt? At quomodo hi quidem dicuntur in Scriptura generati eſſe, illa vero neque Adami filia vocatur, neque eorum, quos genuit, ſoror? Nimirum fieri non poteſt, ut ex creaturarum comparatione exemplum aliquod ducatur ac ſimilitudo ad exprimendam illam Monadem, & incomparabilem illam naturam, quæ menti inviſibilis [5] manet, ac ne auribus quidem mandari, verbiſve proferri ſe patitur. Nam etſi parva aliqua veluti umbra ſimilitudinis qualitercumque inveniretur, numquam tamen illam ſatis explicare poſſemus [6]. Similitudo enim, & comparatio nequaquam eſſe poteſt identitas. Ea vero dumtaxat dicere tutum eſt [7], quæ ad noſtrum captum ac menſuram accommodata

1. *Pater*) Joann. XIV, 10, & 11. Biblia paulo aliter, ſed eodem ſenſu.

2. *ſcripta ſunt*) Aut, *feruntur*, in Scripturis *continentur*. Simili ſignificatione adhibitum verbum, ἐμφέρεται, invenies apud Epiphanium hæreſ. 50. Ἀπὸ τῶν ἄκτων ... Πιλάτου (inquit) ... ἐν οἷς ἐμφέρεται τῇ πρὸ ὀκτὼ καλανδῶν ἀπριλλίων τὸν σωτῆρα πεπονθέναι, i. e. *Ex Actis Pilati ... in quibus continetur*, vel, *ſcriptum eſt*, & reliqua. Joannes vero Damaſcenus tom. 1. pag. 275. ait: καὶ ὅσα περὶ ἡμῶν ἐν γραφαῖς ἐμφέρεται, i. e. *& quæcumque de nobis in Scripturis feruntur*, aut, *ſcripta ſunt*, aut, *continentur*.

3. *Quod ſi*) Redit repente ad Hæreticorum objectionem, hujus Capitis initio propoſitam: cujus nos, qui tanta memoria, quanta Didymus, non pollemus, obliti jam eramus. Hac de cauſa ubi is ait, ἐπεὶ, verti, *quod ſi*, quo violenta minus eſſet tranſitio. Hac porro reſponſione, quam hæreticorum argumento adhibet Didymus, alii etiam Patres, qui contra Arianos ſcripſerunt, paſſim utuntur.

4. *Eva*) Codex habet ἡ εὔα ſine accentu, ut ſolet, id eſt, ἢ εὔα, nempe, *aut Eva*. Ego tamen legi, ἡ εὔα.

5. *menti inviſibilis*) Excludit viſionem *adæquatam*, & *comprehenſivam*, non vero *intuitivam*: ut alias oſtendi in Epiſtola ad Archinium Præſulem, pag. 53, & ſeqq.

6. *poſſemus*) In græco, φεύγει τὸ πλέον ἀφεὶν τὸν παρεκβάλλοντα κάτω που. Quæ proverbialis locutio videtur. Eſt autem παρεκβάλλειν *excerpere*: unde dictæ Euſtathii παρεκβολαί, compoſita voce ex παρὰ, ἐκ, & βάλλω. Itaque Didymi locutionem ſic ad verbum transferendam cenſeo: *Quum quis ex inferiori loco proceræ arboris poma, exempli cauſa, excerpit*, aut *dejicit*, *major eorum pars remanet* in arbore. Si cui hæc non arrident, afferat meliora; libenter enim ea excipiam.

7. *tutum eſt*) Simili modo reſpondet in libro de Sp. Sancto, num. 62.

ὂν ἓν καὶ μόνον εἶναι πνεῦμα τοῦ Θεοῦ πατρὸς γέγραπται διὰ τὸ κεχωρίσθαι μὲν τῇ φύσει τῶν ἄλλων πνευμάτων· συνῆφθαι δὲ τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας· παῦλος ὑφηγεῖται γράφων· πρὸς μὲν κορινθίους ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ· ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων ἐν τῷ ἑνὶ πνεύματι. καὶ πάλιν· πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. καὶ πάλιν· πάντες ἓν πνεῦμα ἐποτίσθημεν. πρὸς δὲ ἐφεσίους· ὅτι δι' αὐτοῦ ἔχομεν τὴν προσαγωγὴν οἱ ἀμφότεροι ἐν ἑνὶ πνεύματι πρὸς τὸν πατέρα. καὶ πάλιν· σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος· τοῦτ' ἔστιν πολλὴν ποιεῖσθαι φυλακὴν τοῦ μὴ χωρίζειν αὐτὸ τῆς ἀνωτάτω ἑνάδος καὶ αὐτοτελοῦς οὐσίας. ὅτι δὲ καὶ ῥῆμα ὠνόμασται· μαρτυροῦσιν οὕτωσεὶ· παῦλος γράφων· πρὸς ἐφεσίους μέν· ἀναλαβόντες τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης· καὶ τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως· καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος ὅ ἐστιν ῥῆμα Θεοῦ. ἧς τινος μαχαίρας ἐμνημόνευσεν καὶ ματθαῖος ἐκ προσώπου τοῦ χριστοῦ εἰπών· οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην· ἀλλὰ μάχαιραν. οὐ ξίφος λέγων· ἀλλὰ τὴν εἰρήνης ἐπέκεινα τμητικὴν τῶν πεπωρωμένων καρδιῶν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀκατάληκτον σοφίαν. πρὸς δὲ ἑβραίους· φέρων γὰρ τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. ποίῳ δὲ ῥήματι; προεφήτευσεν δαυίδ· τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν· καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτῶν. καὶ πάλιν ὁ παῦλος· ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου καὶ μετόχους γενηθέντας πνεύματος ἁγίου καὶ καλὸν γευσαμένους θεοῦ ῥῆμα. πέτρος δέ· δι' ὅτι πᾶσα σὰρξ ὡς χόρτος· καὶ πᾶσα δόξα αὐτῆς ὡς ἄνθος χόρτου· ἐξηράνθη ὁ χόρτος καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν καὶ ἡ εὐπρέπεια αὐτοῦ ἀπώλετο· τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. ὃν τρόπον περὶ τοῦ υἱοῦ ψάλλει ἐν ριη· εἰς τὸν αἰῶνα κύριε

ta Scripturæ docuerunt. Quod ergo *Unum* & *Solum* eſſe Spiritum Dei Patris ideo dicat Scriptura, quia natura ſejunctus quidem eſt ab aliis Spiritibus, conjunctus autem Patri, & ejus Filio ratione eſſentiæ, Paulus enarrat ſcribens ad Corinthios quidem in prima epiſtola[1]: *Alteri autem dona curationum in Uno Spiritu*. Et rurſus[2]: *Hæc autem omnia operatur Unus atque idem Spiritus, dividens ſeorſum ſingulis prout vult*. Et rurſus[3]: *Et omnes Uno Spiritu*
ες.α. *potati ſumus*. Ad Epheſios autem[4]: *Quoniam per ipſum habemus acceſſum ambo in Uno Spiritu ad Patrem*. Et rurſus[5]: *Curantes ſervare Unitatem Spiritus*; id eſt, valde cavere ne ipſum ſeparemus a ſuprema Unitate, & ab ea, quæ per ſe perfecta eſt, eſſentia. Quod autem etiam ῥῆμα, ſeu *Dictum* nominatus ſit, ex hiſce teſtimoniis apparet. Paulus ſcribens ad Epheſios quidem inquit[6]: *Accipientes armaturam Dei, & loricam juſtitiæ, & ſcutum fidei, & galeam ſalutis, & gladium Spiritus, qui eſt Dictum Dei*. Cujus gladii meminit etiam Matthæus, cum ex perſona Chriſti dixit[7]: *Non veni pacem mittere, ſed gladium*; non enſem intelligens, ſed inenarrabilem ſapientiam Spiritus Sancti, quæ, plus quam pax, obdurata corda incidit. Ad Hebræos vero[8]: *Portans enim omnia Verbo virtutis ſuæ*. Quo autem Verbo? Prænunciavit David[9]: *Verbo Domini cæli firmati ſunt, & Spiritu oris ejus omnes Virtutes eorum*. Et rurſus Paulus[10]: *Impoſſibile eſt enim eos qui ſemel ſunt illuminati, qui & guſtaverunt donum cæleſte, & participes facti ſunt Spiritus Sancti, & guſtaverunt bonum Dei Verbum*. Petrus autem[11]: *Quia omnis caro ut fænum, & omnis gloria ejus tamquam flos fæni: exaruit fænum, & flos*[12] *excidit, & decor ejus periit: Verbum autem Dei manet in ſeculum*: Quemadmodum de Filio Pſaltes ait in cxviii. Pſalmo[13]: *In æternum Domine Ver-*

1. *Alteri*) 1. ad Cor. XII. 9. Vide Not. 11. pag. 140.
2. *Hæc*) 1. ad Cor. XII. 11.
3. *Et omnes*) 1. ad Cor. XII. 13. Græca Ed. εἰς ἓν πνεῦμα.
4. *Quoniam*) Epheſ. II. 18.
5. *Curantes*) Epheſ. IV. 3.
6. *Accipientes*) Epheſ. VI. 13, 14, 16, & 17. Citat ſenſum, plura omittens intermedia.
7. *Non veni*) Matth. X. 34.
8. *Portans*) Hebr. I. 3. Græca Ed. φέρων τε, i. e. *portanſque*.
9. *Verbo*) Pſalm. XXXII. verſ. 6.
10. *Impoſſibile*) Hebr. VI. 4, & 5. Vide Not. 20. pag. 144.
11. *Quia*) Ep. 1. Petr. I. 24, & 25. Pro, αὐτῆς, Græca Editio habet, ἀνθρώπου, i. e. *hominis*. Sed Vulg. Interpres legit ut Didymus: vertit enim *ejus*.
12. *& flos*) Græca Editio: καὶ τὸ ἄνθος αὐτοῦ, i. e. *& flos ejus*. Verba vero proxime ſequentia, καὶ ἡ εὐπρέπεια αὐτοῦ ἀπώλετο, i. e. *& eximius decor ejus periit*, deſiderantur & hic, & Iſai. XL. 8. cum in Græcis Bibliis, tum in Latinis: in quibus præterea pro, *Dei*, legitur, *Domini*.
13. *In æternum*) Pſ. 118. verſ. 89.

κύριε ὁ λόγος σου διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ. πολλὰ γὰρ περὶ τῶν ἀκροτάτων καὶ θειοτάτων ὑποστάσεων μυστικώτατα παραδίδωσιν.

Verbum tuum permanet in cælo. Multa enim de ſupremis, & diviniſſimis Hypoſtaſibus tradit ſenſu ſumme myſtico intelligenda.

Ϛ

CAP. VI.

Περὶ τοῦ πάντα ὅσα ἴδια θεότητος μαρτυρεῖσθαι τὸ ἅγιον πνεῦμα. 63.b.

Omnia, quæ Deitatis ſunt propria, teſtimonium reddere Spiritui Sancto.

Ἔπειτα οὖν χρησμῳδοῦσιν περὶ τῆς ἀκηράτου καὶ ἀφράστου φύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος οἷα περὶ τοῦ ὅλων κατεξουσιάζοντος θεοῦ καὶ πατρός· καὶ τοῦ πάντων ἐπέκεινα καὶ πάντων κυρίου υἱοῦ· διὰ τὸ μὴ ἑτεροουσίως ἔχειν· μὴ δὲ δυνάμει καὶ δόξῃ ἐλαττόνως· καὶ οὐδὲν εὑρίσκεται τούτων ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ὑπάρχον οὐδενὶ κτιστῷ. ὅπερ γὰρ καὶ ἔχει φιλοτιμηθὲν παρὰ τῆς ἐν μιᾷ θεότητι τριάδος· ἔχει· καὶ πέφυκεν ἕκαστον ἀεὶ ἀφ᾽ ὧν ἐστὶν ἐπιγινώσκεσθαι τί τέ ἐστιν καὶ τί μὴ ἔστιν· εἴτε θεὸς ἔφυ εἴτε κτίσμα. οἷον·

INſuper[1] igitur de immortali, & ineffabili Spiritus Sancti natura talia dicuntur in divinis oraculis, qualia de omnium Dominatore Deo & Patre, ac de univerſorum Domino, & omnia tranſcendente Filio, propterea quod neque heteroufius, id eſt, alterius eſſentiæ ſit, neque potentiæ minoris, aut gloriæ. Quorum nihil per ſe ulla creatura habere deprehenditur: id ipſum enim, quod habet, ex ejus, quæ in una deitate eſt, Trinitatis largirione habet. Cujuslibet autem rei natura iis ſemper conſtituitur, ex quibus dignoſcitur & quid ea ſit, & quid non ſit, & utrum illa Deus exſiſtat, an creatura. Exempli gratia

Α. Ἡ κτίσις τὸ εἶναι ἔχει· οὐκ οὖσα τὴν ἀρχήν. ἐδείχθη δὲ ἐν τῷ ἰὼβ καὶ ποῖον αὐτῆς ἐστὶν ἐν λογικοῖς πρῶτον ποίημα. λέγει γὰρ τὸν ψευσάμενον τῷ τρόπῳ τὴν φύσιν διάβολον. τὸ δ᾽ ἅγιον πνεῦμα ὡς πνοὴ τοῦ παντοκράτορος· κτίσμα εἶναι ἢ ἀρχὴν ὅλως ἔχειν οὐδαμῇ γέγραπται. οὐδὲ γὰρ ἂν προϋπῆρξεν τοῦ δημιουργικοῦ πνεύματος δημιούργημα· καὶ τοιοῦτο ἀδόκιμον ἀχάριστον καὶ βέβηλον ἐξ οἰκείας γνώμης φανέν. γραφῆς δὲ μήτε λεγούσης εἶναι τοῦ θείου πνεύματος ἀρχήν· πνεῦμα δὲ τοῦ θεοῦ καὶ ἐκ τοῦ

I. Creatura habet ut ſit, cum initio omnino non exſiſteret. Cujuſmodi vero ſit in rationalium naturarum ordine primum illius opus, oſtendit liber Jobi: moribus enim mendacem, natura Diabolum[2] dicit. At vero Spiritus Sanctus, utpote *Flatus Omnipotentis*[3], nuſquam in Scripturis dicitur aut eſſe creatura, aut initium omnino habere. Nec enim ante Creatorem Spiritum exſiſtere potuit creatura, ac talis quidem creatura, quæ ex propria voluntate ſe ſe reprobam, ingratam, & impuram prodidit. Quum vero Scriptura neque Spiritus Sancti initium eſſe dicat, ſed illum celebret ut Spiritum *Dei*,

1. *Inſuper*) Dictio, *inſuper*, idem hic valet atque, *tertio loco*. Nimirum in extremo capite primo hujus libri ait Didymus, ſe ex veteri novoque Teſtamento plura teſtimonia, ſive argumenta allaturum, quibus probet Spiritum Sanctum eſſe Deum, eaque ad nonnulla capita revocat, ac primum illud caput ſecundi hujus libri ſic concludit: *αὐτίκα γὰρ μαρτυροῦσιν*: tum ſtatim primum argumentorum caput aut genus exponit Capite ſecundo, ſic incipiens: *Πρῶτον μὲν*. Alterum proponit capite 3, ſic exorſus: *ὃ δὲ ἐλέγομεν ἐξ ἀρχῆς· δεύτερον μαρτυροῦσιν*. Tertium in ſexto hoc Capite: eaque de cauſa, omiſſo nominativo, incipit: *ἔπειτα οὖν χρησμῳδοῦσιν*. Quartum in ſeptimo Capite, & ita deinceps. Vide Notas ad ſegm. 212. a.

2. *natura Diabolum*) Ne videatur Didymus ſecum ipſe pugnare, ac iis contraria dictare, quæ in libro adv. Manich. dixerat, animadvertendum eſt, nomen *Diaboli* ab ipſo hic non ſumi quatenus *calumniatorem* deſignat, ſed ut nomen proprium. In Jobo enim cap. 1, & 2. græca Editio habet, *διάβολος*, ubi hebraicum exemplar, & latina tranſlatio habent *Satan*: quæ vox etſi *adverſarium* & ipſa ſignificet, uſurpatur tamen inſtar nominis proprii. Itaque quum adverſus Manichæos creaturas *natura* malas confingentes loquens ait (pag. 219. tom. 1. Lect. Antiqq. Caniſii): *τὸ γὰρ διάβολον ὄνομα, οὐκ οὐσίαν, ἀλλὰ προαίρεσιν δηλοῖ*, i. e. *diaboli enim nomen non uſiam, ſive naturam declarat, ſed voluntatem*, etymon reſpicit vocabuli, *diabolus*: quum vero hic ait, *τὴν φύσιν διάβολον*, h. e. *natura diabolum*, imo etiam cum in ipſo libro adv. Manich. pag. 292. inquit, *τὴν οὐσίαν τὴν καλουμένην διάβολον*, i. e. *naturam, quæ vocatur diabolus*, vocem *diabolus* accipit ut nomen proprium. Quod ut clarius appareat, *τρόπον ἀπὸ τῆς φύσεως*, i. e. *mores a natura*, hic ſejungit, ſicut ibi *προαίρεσιν* diſtinguit ab *οὐσίᾳ*, ideſt *voluntatem a natura*.

3. *Flatus Omnipotentis*) Ex Job. XXXIII. 4.

τοῦ Θεοῦ ϗ θεῖον ϗ ἅγιον εὐφημούσης αὐτό· μήτε δὲ ἀφοριζούσης ἐπὶ τῆς φύσεως τῶν θείων ὑποστάσεων τὸ πρώτιστα καὶ τὸ ἔπειτα· ποία περὶ τοῦ εἶναι αὐτὰς ἐν τῇ ἀγεννήτῳ μιᾷ θεότητι καὶ ἰσοτιμίᾳ ὑπολείπεται ἀμφισβήτησις;

Β. Οὐδὲν κτιστὸν πληροῖ τὴν οἰκουμένην ἢ συνέχει τὰ πάντα ϗ ἐν πᾶσιν τυγχάνει· ἀλλὰ ϗ τῶν νοερῶν δυνάμεων πέρας ἐστὶν ϗ ὡρισμένη ποσότης· μόνως γὰρ ταῦτα τῆς θεότητος ἴδια. ἡ δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος μεγαλωσύνη· ἀδιάλυτος· ἀπέραντος· ϗ πανταχοῦ καὶ διὰ πάντων ϗ ἐν πᾶσιν ἀεί ἐστιν· πληροῦσα μὲν τὸν κόσμον καὶ συνέχουσα κατὰ τὴν θεότητα· ἀχώρητος δὲ κατὰ τὴν δύναμιν· ϗ μετροῦσα μέν· οὐ μετρουμένη δέ. οὐ γὰρ ἐκ μέτρου δίδωσιν ὁ Θεός· τὸ πνεῦμα· ὡς ὁ σωτὴρ ἐν ἰωάννῃ λέγει· ϗ κατὰ τὴν σοφίαν ἔχουσαν· ἀγαπᾷς γὰρ τὰ ὄντα πάντα ϗ οὐδὲν βδελύσσῃ ὧν ἐποίησας· οὐδὲ γὰρ ἂν μισῶν τι κατεσκεύασας· πῶς δὲ ἔμεινεν ἄν τι εἰ μὴ σὺ ἠθέλησας· ἢ τὸ μὴ βληθὲν ὑπὸ σοῦ ἐτηρήθη; φείδῃ δὲ πάντων· ὅτι πάντα σά ἐστιν δέσποτα φιλόψυχε· καὶ τὸ ἄφθαρτόν σου πνεῦμα ἐστὶν ἐν πᾶσιν. ἔνθεν καὶ πατέρα πάντων τὸν Θεὸν εἰκότως ὀνομάζομεν οὐκ ὄντα ἡμῶν φύσει πατέρα ὡς ἔστιν τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ. ϗ πάλιν· πνεῦμα κυρίου πεπλήρωκεν τὴν οἰκουμένην ϗ τὸ συνέχον τὰ πάντα γνῶσιν ἔχει φωνῆς. ἀντὶ τοῦ περιέλαβεν τὴν ἀόρατον καὶ ὁρατὴν κτίσιν τὴν νοητὴν καὶ αἰσθητὴν καὶ οὐδὲν τῶν πάντων ἐστὶν ἄμοιρον τῆς ἀϊδίου ἐπιστασίας αὐτοῦ· τὸ γὰρ πάντα συνέχειν τοῦτο δηλοῖ. καὶ πάσης φησὶν ἐπακούει φωνῆς· ὡς θεὸς ἐν πᾶσιν πανταχοῦ ἀεὶ τυγχάνων καὶ πᾶσαν ὑλικὴν ἀναρμοστίαν εἰς τάξιν περιάγων τὴν πρέπουσαν· καὶ τῶν πρὸς αὐτοῦ ποιηθέντων φειδόμενός τε καὶ ἐπιμελούμενος ἅτε αὐτὸς τὴν φύσιν πρόνοια ὑπάρχων καὶ σοφία δι'
ὅλων

Dei, & *ex Deo*, & *Divinum*, & *Sanctum*, neque in divinarum Hypoſtaſium natura prioritatem, ac poſterioritatem admittat, quinam relinquitur dubitaodi locus, utrum ipſæ in una increata deitate ſint, & æquali honore afficieodæ?

II. Nulla res creata implet orbem terrarum, aut continet omnia, aut in omnibus exſiſtit: ſed Intelligentium quoque Virtutum terminos quidam eſt, & quantitas definita: quæ vero dixi, ſolius deitatis propria ſunt. At vero Spiritus Sancti majeſtas perpetua eſt, atque interminata, & ubique & per omnia & in o-
664. mnibus ſemper exſiſtit, ac mundum quidem implet, & continet ſecuodum divinitatem, ſed capi ipſa, & contineri non poteſt ſecundum potentiam, & menſurat quidem, ſed non menſuratur: *nec enim ad menſuram dat Deus Spiritum*, ſicut Salvator apud Joannem [1] ait, & ſicut Sapientia docet, cum inquit [2]: *Diligis enim omnia quæ ſunt, & nihil abominaris eorum quæ feciſti: nec enim odio habens quidquam conſtituiſti. Quomodo autem permanſiſſet aliquid, niſi tu voluiſſes? aut a te non jactum, conſervaretur? Parcis autem omnibus, quoniam omnia* [3] *tua ſunt, Domine amator animarum. Et* [4] *incorruptus tuus Spiritus eſt in omnibus*. Itaque Deom merito vocamus etiam Patrem omnium [5], etſi natura pater noſter non ſir, ſicut eſt Unigeniti ſui. Et rurſus [6]: *Spiritus Domini replevit orbem terrarum, & hoc quod continet omnia, ſcientiam habet vocis*. Id autem perinde eſt ac ſi diceret: Inviſibilem, & viſibilem creaturam, intelligentem, & ſentientem comprehendit, ac oulla ex omnibos rebus æternæ illius rectionis expers eſt: nam *omnia continere*, hoc ſignificat. Et omnem, inquit, *vocem* audit, utpote Deus in omnibus ubique ſemper exſiſtens, & materialem omnem confuſionem in convenientem ordinem redigens, & iis, quæ ab ipſo facta ſunt, parcens, & eorum curam habens, utpote qui ipſe ex natura eſt Providentia, & Sapientia, omnia complectens,
ac

1. *ap. Joannem*) Cap. III. verſ. 34.
2. *Diligis*) Sap. XI. 25, 26, 27, XII. 1. Græca Editio habet: τὸ μὴ κληθὲν ὑπὸ σοῦ διετηρήθη, pro τὸ μὴ βληθὲν... ἐτηρήθη.
3. *omnia*) Hæc vox deeſt in græca Editione. In libro de Sp. Sancto num. 46 hæc ita afferuntur: *Parces* (legendum reor, *Parcis*, ut legitur in ms. codice Bibliothecæ noſtræ Bononienſis) *autem omnibus; quia tuæ ſunt*. Sed legendum puto, *quia tua ſunt*, ex eodem codice, quem ſæpius memoravi: nullum enim eſt in græco nomen femininum.
4. *Et*) Græca Editio, γὰρ, i. e. *nam*. Vulgatus Int. aliter.
5. *Patrem omnium*) Sic vocatur Deus Epheſ. IV. 6. Quin etiam Ethnici eum ſic nuncuparerunt, ut Plato, ac Diphilus Comicus apud Clementem in quinto Stromatum.
6. *Spiritus*) Sap. I. 7.

ὅλων διαπεφοιτηκυῖα ὡς ὁ πατήρ. τίς γάρ ὁ τοιαύτην ἔχων γνῶσιν· ἠσαΐας τε λέγει οὕτως· πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας. καὶ ὁ δαυὶδ προσᾴδει· ποῦ πορευθῶ ἀπό τοῦ προσώπου σου; καὶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου ποῦ φύγω; καὶ ὁ δεσπότης δέ διδάσκων ὡς ἡ θεότης τοῦ ἁγίου πνεύματος οὐ περιγράφεται τόπῳ· ἀλλ' ὁμοῦ ἐν οὐρανῷ τέ ἐστιν καί ἐπὶ γῆς πᾶσαν αὐτάρκειαν παρασχόμενον ἀεὶ καὶ παρεχόμενον τῇ κτίσει· ἔφη παρ' ἰωάννῃ· ἐὰν ἀγαπᾶτέ με· τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμὰς τηρήσατε· κἀγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα· καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν· ἵνα ᾖ μεθ' ὑμῶν τό πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ οὐδὲ γινώσκει αὐτό· ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτὸ ὅτι παρ' ὑμῖν μένει καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται. ἵνα δὲ γνώριμον γένηται ὡς τῆς ἁπανταχοῦ παρούσης μιᾶς ἀπείρου φύσεως καὶ αἱ τοιαίδε μαρτυρίαι ἀποφαίνουσιν αὐτό· τὰ ἴσα παρέδωκαν περὶ ἑκατέρας ἀκηράτου ὑποστάσεως· ἱερεμίας μὲν ἐξηγούμενος ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός· τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ· λέγει κύριος· δαυὶδ δὲ περὶ τοῦ υἱοῦ ἐν ρμδ ψαλμῷ κελαδῶν· καὶ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν πέρας· παῦλος δὲ κηρύττων περὶ τοῦ αὐτοῦ· ὁ καταβὰς αὐτός ἐστιν καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπὲρ ἄνω πάντων τῶν οὐρανῶν ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα.

Γ. Ἡ κτίσις οὐκ ἄφθαρτος καθ' ἅπαξ ἐστίν· ἀλλὰ φθορὰν ἐπιδέχεται τὴν τροπὴν ἣν φαμὲν καὶ μεταβολήν· ὡς ἡ προφητεία λέγει· ὁ ποιῶν πάντα καὶ μετασκευάζων αὐτά. ἧς κατακούσαντες τῶν ἔξω σοφοὶ φασίν·

Αὐτὰ λύων εἰς αὐτὰ καὶ ἐξ αὐτῶν πάλιν αὔξων.

Ἡ μὲν γὰρ ἀσώματος λογικὴ κτίσις· τὴν κατὰ

ac penetrans[1], ſicut Pater. Quis enim eſt qui talem habet *ſcientiam?* Audi tum ex Iſaia inquiente[2], *Spiritus ſcientiæ, & pietatis:* tum ex Davide ita canente[3]: *Quo ibo a facie tua, & quo a Spiritu tuo fugiam?* Quin etiam Dominus ut deitatem Spiritus Sancti loco non circumſcribi doceat, ſed ſimul & in cælo eſſe, & in terra, omnemque creaturis *ſufficientiam*[4] ſubminiſtraſſe ſemper, & ſubminiſtrare, ſic loquitur apud Joannem[5]: *Si diligitis me, mandata mea ſervate. Et ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, ut ſit vobiſcum*[6], *Spiritum veritatis, quem mundus non poteſt accipere, quia non videt eum, nec ſcit eum: vos autem cognoſcitis eum, quia apud vos manet, & in vobis erit.* Ut vero notum fiat, talibus etiam teſtimoniis ipſum Unius ubique præſentis naturæ declarari, æqualia de ambabus hiſce immortalibus Subſiſtentiis Scripturæ tradiderunt. Nam Jeremias quidem ex perſona Dei & Patris loquens hæc exponit[7]: *Cælum & terram ego impleo, dicit Dominus.* David vero de Filio in CXLIV. pſalmo clamat[8]: *Et magnitudinis ejus non eſt finis.* Paulus autem prædicat de eodem[9]: *Qui deſcendit, ipſe eſt & qui aſcendit ſuper omnes cælos, ut impleret omnia.*

III. Creatura non eſt ſimpliciter incorruptibilis, ſed corruptioni obnoxia, id eſt, converſioni, quam dicimus etiam mutationem; ſicut prophetia inquit[10]: *Faciens omnia, & transmutans ipſa.* Cui obſecundantes illi etiam qui a profania ſapientes habentur, ajunt[11]:

Ipſa diſſolvens in ipſamet, & ex ipſismet rurſus ea augens.

Nam incorporea rationalis creatura, quoad

1. *omnia... penetrans*) Eodem modo loquitur in Commentariis in Pſalmos ad verſ. 4. Pſalmi XXIV. Ὁδοὶ Κυρίου (inquit) αἱ διοικήσεις τῆς αὐτοῦ προνοίας, καθ' ἃς τὰ σύμπαντα διακυβερνᾷ... τρίβοι δὲ, αἱ κατὰ μέρος διοικήσεις, δι' ὧν ὥσπερ τὰ πάντα διαπορεύεται, i. e. *Viæ Domini ſunt diſpoſitiones Providentiæ ipſius, per quas omnia gubernat.... Semitæ autem ſunt particulares diſpoſitiones, per quas veluti omnia pervadit.*

2. *Spiritus*) Iſai. XI. 2.

3. *Quo*) Pſal. 138. verſ. 7. Biblia inverſo ordine.

4. *ſufficientiam*) Vox eſt Biblica. Vide 2. ad Cor. IX. 8, ubi αὐτάρκεια, & cap. 3. verſ. 5. ejuſdem epiſtolæ, ubi ἱκανότης dicitur.

5. *Si diligitis*) Joann. XIV. 15, 16, & 17.

6. *ut ſit vobiſcum*) Biblia: ἵνα μένῃ μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, i. e. *ut maneat vobiſcum in ſeculum.* At Didymus in libro quoque de Sp. S. num. 27. habet: *ut ſit vobiſcum in æternum.* Voces porro, *in æternum*, etſi omittantur in editis exemplaribus, non deſunt tamen in noſtro codice.

7. *Cælum*) Jerem. XXIII. 24.

8. *Et*) Pſalm. CXLIV. verſ. 3.

9. *Qui deſcendit*) Epheſ. IV. 10.

10. *Faciens*) Amos V. 8, ubi Vulg. Interpres nihil tale habet; vertit enim: *Facientem Arcturum, & Orionem.* Complutenſis Ed. pro μετασκευάζων, habet κατασκευάζων. Sed Francofurtenſis, μετασκευάζων: ambæ vero carent voce αὐτά: quæ tamen non omittitur apud Baſilium in quinto contra Eunomium pag. 296.

11. *ajunt*) Vide Not. 7. pag. 69. Verbis autem illis, ἧς κατακούσαντες, quæ verti etiam poſſunt, *quam cum audiſſent*, Clementis Alexandrini ſententiam attingere videtur, qui Ethnicos plura e ſacris Bibliis hauſiſſe contendit.

Digitized by Google

κατὰ προαίρεσιν ἔχει φθοράν· τῦ μὲν Θεῦ μόνιμον αὐτῇ φύσιν δεδωκότος καὶ στήσαντος αὐτὴν εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τῦ αἰῶνος· αὐτῆς δὲ αὐτοπροαιρέτως μεταβαλλομένης ϗ εἰς χείρονα ἐκπιπτέσης λῆξιν ϗ αὐτῷ τέτῳ φθειρομένης ὡς ἀπολλύειν οἷον ἐκ τέτε τὸ καλεῖσθαι αἰώνιος. τὸ γὰρ ὅτι δήποτε ἐξερχόμενον ἑαυτῦ τῦτ' ἔστιν ἀλλασσόμενον· θάνατον εὑρίσκει κἂν ἄλλως διαμένει· τὴν ἰδίαν ἀλλοίωσιν· καὶ γὰρ ὅπερ ἂν νοήσαις γεγενῆσθαι ἔπειτα τῦτο θάνατος τῦ προτέρυ ἐστίν. οἷόν τι ἡ κακία γενομένη ἀγαθότης· θανατῦται αὐτῷ ᾧ ἀπέστη ὑπὸ τῆς ἀγαθότητος. καὶ τὸ ἔμπαλιν· ἡ ἀγαθότης ὑπὸ τῆς κακίας. ἔστιν γάρ τινα ἅπερ ἀεὶ ἑστάναι τῷ πρώτῳ ὅρῳ εἰ ϗ μὴ ἠρνήθη τῦτο αὐτοῖς ὐκ ἀνέχεται. τοιγαρῦν διαγορεύυσιν ἐν ἐπιστολαῖς ταῦτα· πέτρος μέν· εἰ γὰρ ἀγγέλων ἁμαρτησάντων ὐκ ἐφείσατο ὁ Θεός· ἀλλὰ σειραῖς ζόφυ ταρταρώσας εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας τετήρηκεν· καὶ ἀρχαίυ κόσμυ ὐκ ἐφείσατο. ἰύδας δέ· ἀγγέλυς τε τὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν ἀλλ' ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν. * ἡ δὲ λογικὴ κτίσις τροπὴν ὑπομένει· καὶ ἀπογίνεται· ὡς ἡνίκα τῦ φωτὸς εἰς σκότος· ϗ τῦ ὕδατος εἰς αἷμα μεταπίπτοντος προεφητεύετο· αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τῦ ὑψίστυ. καὶ ἀλλαχῦ· ὁ ὐρανός φησιν καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται. προεφητεύθη γὰρ ὡς ἔσονται καινοὶ ὐρανοὶ ϗ καινὴ γῆ. καὶ γὰρ ἀληθῶς πᾶν τὸ δεξάμενον ἀρχὴν ἕξει καὶ τέλος. τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα

* *Poſt vocem* τετήρηκεν *nonnulla addenda ſunt. Lege, quæſo, Not.* 10. *pag.* 181.

67.a. ad voluntatem corruptionis expers non eſt, cum ſtabilem quidem ei naturam Deus dederit, illamque in ſeculum & in ſeculum ſeculi conſtituerit; ipſa vero ex ſua ipſius electione mutata ſit, & in pejorem ſortem [1] ſtatumque inciderit, & ex hoc ipſo adeo corrupta ſit, ut ex eo tempore denominationem illam veluti amiſerit, qua vocabatur æterna. Quod enim ex ſe ipſo, quocumque tandem modo id fiat, egreditur, hoc eſt, immutatur, illud etſi alio modo perduret, mortem [2] invenit, nempe propriam mutationem. Nam quidquid eam rem poſtea fieri poſueris, illud eſt rei prioris mors: exempli gratia, ſi malitia fiat bonitas, jam eo ipſo quod malitia recedit a creatura, occiditur a bonitate; & viceverſa bonitas interficitur a malitia. Sunt enim quædam, quæ ſemper conſiſtere in primo ſtatu ac termino, etſi hoc ipſis denegatum non fuerit, non pergunt. Hæc itaque in epiſtolis ſcribunt Petrus, & Judas. Petrus ait [3]: *Si enim Angelis peccantibus non pepercit Deus, ſed rudentibus Inferni* (aut *tenebrarum*) *detractos in tartarum, in judicium magnæ diei* [4] *reſervavit, & antiquo mundo non pepercit.* Judas vero [5]: *Angeloſque, qui non ſervaverunt ſuum principatum, ſed dereliquerunt ſuum domicilium, vinculis æternis ſub caligine reſervavit.* Rationalis [6] autem creatura converſioni, ſeu mutationi ſubjicitur, & corrumpitur: ut quando luce in tenebras, & aqua in ſanguinem converſa, dictum eſt a Propheta [7]: *Hæc mutatio dex-* 67.b. *tera Excelſi.* Et alibi [8]: *Cælum*, inquit, *& terra tranſibit.* Prophetatum eſt enim, fore *cælos* [9] *novos, & terram novam.* Nam revera quidquid initium accepit, habebit etiam finem [10]. Spiritus autem Sanctus cum

1. *ſortem*) Λῆξιν duco ex verbo λαγχάνω, quod eſt, *ſortior*: ut ſignificet ſedem, locum, aut ſtatum quem quis ſortitus ſit. Poſſet quis vocem ducere a verbo λήγω, ac *finem* vertere.

2. *mortem . . . nempe propriam mutationem*) Eadem locutione uſus erat Tertullianus in libro adv. Praxeam cap. xxvII. *Deum* (inquit) *immutabilem, & informabilem credi neceſſe eſt, ut æternum. Transfiguratio autem INTEREMPTIO eſt priſtini.* Et reliqua.

3. *Si enim*) Epiſt. 2. Petr. II. 4, & 5.

4. *diei*) Cum ſimilia in loco Judæ, quem mox afferet, legantur, idcirco ea verba, *in judicium magnæ diei*, inde huc irrepſerunt. Græca Editio in hoc Petri loco habet: παρέδωκεν εἰς κρίσιν τετηρημένυς, pro, εἰς κ. μ. ἡ. τετήρηκεν.

5. *Angeloſque*) Ep. Judæ verſ. 6. Poſt vocem, *domicilium*, græca editio, & vulg. Lat. habent verba illa, *in judicium magnæ diei*, de quibus Nota ſuperiore.

6. *Rationalis . . . & terram novam*) Totus hic locus Origenianus videtur: niſi quis voculam ὡς, id eſt *ſicut*, ita accipiat, ut ſenſus ſit, quemadmodum irrationales creaturæ mutatæ ſunt, & mutabuntur, ſic etiam mutationi obnoxios eſſe cum Angelos, tum homines. Vide ſegm. 38. *a*, 51. *a*, & 87. *a*.

7. *Hæc*) Pſ. LXXVI. verſ. 10. (ſive 11).

8. *Cælum*) Matt. XIII. 31. Græca Ed. παρελεύσονται.

9. *fore cælos*) Iſai. LXV. 17, & LXVI. 22. Vide etiam ep. 2. Petr. III. 13, & Apoc. XXI. 1.

10. *habebit . . finem*) De ſpirituum immortalitate clarius alibi loquitur Didymus, quam ut ſuſpicari liceat, ipſum generali hoc axiomate illam evertere, aut infitiari voluiſſe. Intelligendus ergo eſt vel de aſpectabilibus creaturis, vel potius de eo fine, qui nihil aliud ſit, quam τροπὴ illa, ſeu *converſio*, aut *mutatio*, quam paulo ante ſenſu metaphorico, aut potius dialectico, *mortem* quoque appellavit. Mirum in modum hæc illuſtrantur ex iis, quæ in libro de Sp. Sancto dictave-

μα ἅτε τῆς ἀῤῥήτου καὶ πάντων ἐπικρατούσης αἰωνίου καὶ ἀφθάρτου φύσεως ὑπάρχον καὶ ἀεὶ ὡς αὔτως καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχον· μόνον τε εἰδὸς καὶ ποιοῦν τὰ τοῦ Θεοῦ· καὶ φρουρητικὸν πάντων ὂν τῶν τε λογικῶν καὶ τὴν πίστιν τελείων· τῶν τε μὴ λογικῶν ἕως τοῦ δοθέντος τοῖς μὴ λογικοῖς ὅρου τῆς ἐν ταυτότητι διαμονῆς φύσει ϗ προαιρέσει τροπῆς ϗ μεταβολῆς ἀνεπίδεκτον καθέστηκεν ὅ ἐστιν ἄφθαρτον. τὸ δὲ ἄτρεπτον ἤτ' οὖν ἄφθαρτον· εὐθὺς ἄναρχον ἀτελεύτητον ϗ ὑπεραιώνιόν ἐστιν. τὸ δὲ ἄναρχον· δημιουργὸς ϗ οὐ δημιούργημα. διὸ κυρίως λέγει ἡ μὲν σοφία· τὸ ἄφθαρτόν σου πνεῦμα ἐστὶν ἐν πᾶσιν. ὁ δὲ πέτρος· ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέος καὶ ἡσυχίου πνεύματος. οὕτω γὰρ ϗ ὁ πατὴρ ἴσος αὐτὸς ἑαυτῷ ϗ ὅμοιος ἀεὶ ὑπάρχων μήτ' ἔνδοσιν πρὸς τὸ χεῖρον μήτ' ἐπίτασιν πρὸς τὸ βέλτιον δεχόμενος· ἠκουσεν ὑπὸ ἰακώβου· παρ' ᾧ οὐκ ἔνι παραλλαγὴ ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα· καὶ παρὰ παύλου· ἀφθάρτῳ ἀοράτῳ μόνῳ σοφῷ θεῷ· ὃν τρόπον καὶ ὁ υἱὸς ἐν ρα ψαλμῷ ἐμαρτυρήθη· σὺ δὲ κύριε εἰς τὸν αἰῶνα μένεις. καὶ πάλιν· κατ' ἀρχὰς τὴν γῆν σὺ κύριε ἐθεμελίωσας καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί· αὐτοὶ ἀπολοῦνται· σὺ δὲ διαμένεις· ϗ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται· καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτοὺς καὶ ἀλλαγήσονται· σὺ δὲ ὁ αὐτὸς ἀεὶ καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν,

cum ineffabilem, & rerum omnium dominam, ſempiternam & incorruptibilem naturam habeat, & uno eodemque ſemper modo exſiſtat, & ſolus ea quæ ſunt Dei, norit, & faciat, & omnia quum rationalia, & per fidem perfecta, tum irrationalia tuetur uſque ad aſſignstum iis, quæ rationalia non ſunt, limitem perſeverantiæ in identitate; idcirco ex natura, & voluntate ſua converſionis, & mutationis incapax eſt, id eſt, incorruptibilis. Quod autem eſt immutabile, ſive incorruptibile, eſt etiam initii, & finis expers, & excellenti modo ſempiternum. Quod vero eſt æternum, Creator eſt, non creatura. Quocirca proprie loquitur tum Sapientia inquiens[1]: *Incorruptibilis tuus Spiritus eſt in omnibus*; tum Petrus, cum ait[2]: *In incorruptibilitate clementis, & quieti Spiritus*. Simili enim ratione de Patre quoque, cum ſibimet ipſe ſemper æqualis & ſimilis exſiſtat, neque remiſſionis in deterius, neque intenſionis in melius capax ſit, dictum fuit a Jacobo[3]: *Apud quem non eſt tranſmutatio, neque converſionis obumbratio*. Et a Paulo[4]: *Incorruptibili, invisibili, ſoli ſapienti, Deo*. Quemadmodum etiam de Filio in Pſalmo CI. teſtatur Pſaltes[5]: *Tu autem Domine in æternum manes*. Et rurſus[6]; *Initio terram tu Domine fundaſti, & opera manuum tuarum ſunt cœli. Ipſi peribunt, tu autem permanes, & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent, & ſicut opertorium involves illos, & mutabuntur: tu autem idem ſemper es, & anni tui non deficient*.

Δ. Ἡ κτίσις οὐ καθ' ἅπαξ καὶ αὐτοτελῶς τὸ αἰώνιον κέκτηται· πρῶτον μὲν· ἐπειδὴ οἴκοθεν τοῦτο οὐκ ἔχει· ἀλλ' ἔτυχεν αὐτοῦ εἰς τὸ ἑξῆς ἀφ' οὗ ἐγένετο μεταδόσει τοῦ μόνως καὶ ὑπεραιωνίως ὄντος αὐτομάτου Θεοῦ. ἀγαθὸς γὰρ ὢν οὗτος δημιουργεῖ προϊστάμενος τῆς ἑαυτοῦ ποιήσεως φιλοτιμεῖται αὐτῇ αἰωνιότητα· δεύτερον δὲ· διὰ τὰς ἐξηγηθείσας αἰτίας ἐν τῷ κεφαλαίῳ

IV. Creatura non eſt abſolute, & per ſe perfecte æterna: Primum quidem quia hoc de ſuo non habet, ſed ab eo tempore quo facta fuit, id conſecuta eſt ex participatione, ac dono Dei, qui unice, & ſuperæterne eſt a ſe: cum enim bonus ſit, creat, ac ſuæ facturæ præſidens, æternitatem ipſi munifice largitur: Secundo autem ob cauſas in capitulo[7] proxime ſuperiore expoſitas.

rat: quorum aliqua ex num. 12. placet exſcribere. *Capabili quippe* (inquit) *ſtatim inconvertibile, & inconvertibili æternum eſt conſequens: quomodo e contrario capienti convertibile, &* (voculam, &, addo ex noſtro codice) *convertibili creabile ſubſequens eſt. Nihil ergo de creaturis inconvertibile, propter quod neque ſempiternum eſt* (vox, eſt, deeſt in noſtro codice), *Non ſolum igitur quod in hominibus eſt rationale, convertitur, & creatur, verum etiam in omnibus creaturis hac eadem converſio reperitur. Nam & Angelorum converſiones & ruinas divina eloquia demonſtrant. Licet enim multitudo Angelorum ... in beatitudine & ſanctimonia perſeverent: tamen cum ea* (edita exemplaria habent, *cum in ea*, ſed particula, *in*, quam codex noſter non habet, omnino eſt expungenda: ſententiam enim, alioqui ſatis claram, perplexam reddit, & ſolœcam), *quæ ſimilem habent naturam, converſa ſint, dilucide oſtenditur*, & reliqua.

1. *Incorruptibilis*) Sap. XII. 1. Vide Not. 14. pag. 28.

2. *In incorruptibilitate*) Ep. 1. Petr. III. 4.

3. *Apud*) Jacob. I. 17.

4. *Incorruptibili*) 1. ad Tim. I. 17.

5. *Tu autem*) Pſalm. CI. verſ. 13.

6. *Initio*) Pſalm. CI. verſſ. 26, 27, & 28. Vide Not. 3. pag. 35.

7. *capitulo*) Nimirum paragrapho ſuperiore, ſegm. 66. *b*, & 67. *a*. Notanda hæc ſignificatio vocis, κεφάλαιον.

λαίῳ τῷ πρὸ τοῦδε. τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα ὡς φύσει τὸ αἰώνιον ἔχον καθὰ προσῆκεν ἔχειν δημιουργὸν καὶ ἀγαθὸν πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· πάντα ἐνεργοῦν αἰωνίως· καὶ οὔποτε μὲν αὐτὸ περατούμενον· τῶν δ᾽ ὑπ᾽ αὐτοῦ γενομένων δυνάμενον εἶναι περατωτικόν· ταύτῃ ἀνευφημήθη τῇ προσρήσει. μάθοιτε δὲ ἄν· εἰ μοι ἀπείποιτε· τῇδε. παῦλος ἑβραίοις ἐπιστέλλει οὕτως· ὃς διὰ πνεύματος αἰωνίου ἑαυτὸν ἄμωμον προσήνεγκεν τῷ Θεῷ. λέγει δὲ τὸν δεσπότην χριστὸν τὸν ἐν τῇ σεπτῇ ἐνανθρωπήσει αὐτοῦ ἑαυτὸν διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀνθ᾽ ἡμῶν τῷ ἑαυτοῦ πατρὶ προσενηνοχότα. καὶ πέτρος δὲ προσηχεῖ ἀκόλουθα ὡς ἤδη ἐμνημονεύθη· τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. ῥῆμα γὰρ Θεοῦ ἐνταῦθα καλεῖ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. διὰ γ᾽ οὖν τῆς Θεότητος τὴν ταυτότητα μνημονεύων τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ὁ παῦλος τῇ αὐτῇ κέχρηται τοῦ ῥήματος εὐφημίᾳ· ὁ Θεός φησιν καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ οἶδεν ὁ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. καὶ πάλιν· ἰησοῦς χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον· ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. οὐκ ἔστιν δὲ οὐκ ἔστιν ἀκοῇ ἀκοῦσαι ἅπερ καὶ εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ὡρίσαντο οἱ περὶ τὰς Θεολογίας τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀποδιακείμενοι. ἀπάγουσι γὰρ εἰς ἔσχατα γῆς ἑαυτοὺς ἀπὸ προλήψεως. ἄκριτος δὲ ἔρως· οὐκ εἴωθεν ἀκριβῆ μαρτυρεῖν ἐξέτασιν· ὅμως οὐδὲν οἷον κωλύει αὐτῆς ἐκείνης τῆς πιθανεργίας ἀκοῦσαι. οὕτω γὰρ ἂν ἔτι πλέον καταγνωσθείησαν. ἔχει οὖν ὧδε. οὐκ εἴ τι αἰώνιον ὁμωνύμως προσηγόρευται· Θεὸς δύναται λέγεσθαι· ἀλλ᾽ εἴ τις Θεός· αἰωνίων vers. 6. ποιητής. γέγραπται γάρ· χρόνων καὶ αἰώνων ποιητὴς ὁ Θεός. καὶ πάλιν· πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας ἐν τοῖς προφήταις· ἐπ᾽ ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ· ὃν ἔθετο κληρονόμον πάντων· δι᾽ οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν. εἰ γὰρ εἴ τι αἰώνιον προσηγόρευται Θεὸς ὀφείλει ὀνομάζεσθαι· ἄπειροι Θεοὶ ἔσονται. γέγραπται γάρ· καὶ ἐπάρθητε πύλαι

ſitas. At vero Spiritus Sanctus cum natura æternitatem habeat, ſicut convenit habere Creatorem, & ſit bonus Spiritus Dei, omnia ut is qui æternus ſit operans, & ipſe quidem numquam limitetur, ſed quæ ab ipſo facta ſunt, limitare poſſit, idcirco ea nuncupatione celebratus fuit. Quod ſi his quæ dixi, non acquieſcitis, vera eſſe diſcetis hac ratione. Paulus ad Hebræos ita ſcribit [1]: *Qui per Spiritum æternum ſemetipſum immaculatum obtulit Deo*. Loquitur autem de Domino Chriſto, qui in veneranda ſua Incarnatione ſemetipſum pro nobis per Spiritum Sanctum Patri ſuo obtulit. His conſentanea Petrus quoque perſonat, ut jam commemoratum eſt [2]: *Verbum autem Dei manet in ſeculum*. Nam Verbum Dei vocat Spiritum Dei. Paulus porro Patrem & Filium commemorans, eadem Æterni denominatione Filium quoque celebrat propter identitatem Deitatis. *Deus* [3], inquit, *& Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti novit, qui eſt benedictus in ſecula*. Et rurſus [4]: *Jeſus Chriſtus heri & hodie, idem & in ſecula*. Non poſſunt autem, non poſſunt audiri ac ferri, quæ contra hoc etiam capitulum ſtatuerunt qui erga teſtimonia Spiritus Sancti divinitatem declarantia male affecti ſunt. Nam ob præoccupatam opinionem ſemetipſos in terræ extremitates abducunt: inconſideratus vero amor diligentem præſeferre non ſolet inquiſitionem. Nihil tamen impedit quin hanc ipſam captioſam argumentationem audiamus: ſic enim magis adhuc damnatione digni videbuntur. Sic igitur ea ſe haber. Si quid homonyme æternum vocatum fuit, non continuo Deus dici poteſt: ſed qui Deus eſt, is illorum quæ dicuntur æterna, Creator eſt. Scriptum enim fuit [5], *temporum & ſeculorum factorem eſſe Deum*. Et rurſus [6]: *Multifariam multiſque modis olim Deus loquens in Prophetis, in noviſſimo dierum locutus eſt nobis in Filio, quem conſtituit heredem univerſorum, per quem fecit & ſecula*. Nam ſi ex eo quod æternum aliquid vocatum ſit, debet Deus nominari, innumerabiles erunt Dii: ſcriptum eſt enim [7]: *Et elevamini*

V *portæ*

1. *Qui*) Hebr. IX. 14.
2. *Verbum*) Ep. 1. Petr. I. 25. Vide Not. 12. pag. 147.
3. *Deus*) 2. ad Cor. XI. 31.
4. *Jeſus*) Hebr. XIII. 8.
5. *Scriptum enim fuit*) Vertendum videbatur: „ *Scriptum eſt enim*: Temporum & ſeculorum factor Deus. „ At quum hic textus in Bibliis non exſtet, idcirco aliter tranſtuli.
6. *Multifariam*) Hebr. I. 1, & 2. Biblia poſt λαλήσας addunt τοῖς πατράσιν, & poſt ἡμερῶν addunt τούτων; ac demum pro ἔθετο habent ἔθηκε. Sed vide ſegm. 27. *b*, & 201. *b*.
7. *Et elevamini*) Pſ. xxiii. verſ. 7, & 9.

λαι αἰώνιοι. κ᾽ πάλιν ἔτη αἰώνια ἐμνήσθησαν. καὶ αὖθις· ὥσπερ πρόβατα αἰώνια. καὶ ἀναστήσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον. καὶ ἑτέρωθι· ἀναστήσονται οἱ ἐν χώματι γῆς· οἱ μὲν εἰς ζωὴν αἰώνιον· οἱ δὲ εἰς αἰσχύνην αἰώνιον. ἆρα οὖν καὶ ἡ κόλασις καὶ ἡ αἰσχύνη θεοί; ὁρᾷς εἰς ὅσην ἀτοπίαν καὶ ἀσέβειαν ἡ κατὰ τὸ αἰώνιον ὁμωνυμία ἐκπίπτει; Τοῖς μὲν οὖν ἐκείνων νοήμασι καὶ ῥήμασιν σκάλμη ἐπιπολάζει τε καὶ συμπέφυρται. ταύτην δὲ διαλύει τάδε. τοῦ αἰωνίου ὀνόματος ὡς ἄρτι ἐπεμνήσθημεν τὰ ἄλλα κἂν ἔτυχεν· μόνον οὐκ ἀπὸ χρόνου ἔτυχεν· ἀλλὰ καὶ φθορὰν τὴν ἀπὸ γνώμης οἰκείας τροπὴν ἔχει· καὶ ἀνόμοιον παντάπασιν τῷ θείῳ αἰωνίῳ τὸ ἐκείνων αἰώνιόν ἐστιν· καθά οὐδὲ ὁ λεγόμενος ἅγιος ἄγγελος ἢ ἄνθρωπος ὁμοίως κ᾽ ἴσως τοῦτό ἐστιν τῷ ἁγίῳ τῶν ἁγίων πνεύματι· αὐτὸ γὰρ ἁγιότης κ᾽ αἰωνιότης τὸ πᾶν ὑπάρχει. προσχῶσι τοίνυν μετὰ ποίας μεγαλοφωνίας τὸ αἰώνιον ἐπὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀνείρηται· καὶ ὅτι τούτῳ τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο καὶ πᾶσιν ἀχωρητότατον προσετέθηκεν· φημὶ τὸ διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος τὸν κατασκευάσαντα τοὺς αἰῶνας ἑαυτὸν προσαγαγεῖν τῷ ἑαυτοῦ ἀληθινῷ πατρὶ ὑπὲρ ἡμῶν. σκεψάσθωσαν δὲ κ᾽ ὅτι αἱ δυνάμεις πᾶσαι τῶν οὐρανῶν ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰσίν· πάντως ὅτι ὡς συνδημιουργῷ

portæ æternæ. Et rurſus [1] *anni æterni* commemorati ſunt. Et rurſus [2]: *Sicut oves æternæ*. Et [3]: *Reſurgent, hi in ſupplicium æternum*. Et alibi [4]: *Reſurgent qui ſunt in acervo terræ, alii quidem in vitam æternam, alii vero in opprobrium æternum*. Numquid ergo Dii ſunt & ſupplicium, & opprobrium? Videſne in quantam abſurditatem, & impietatem incidas ob hanc homonymiam, qua plura æquivoce dicuntur æterna? Illorum porro cogitatis, dictiſque commixta velnti ſunt, ac ſupernatant furfur & purgamenta [5]. Sed hujuſmodi cavillationes ſic diſſolvuntur. Nimirum etſi alia quoque, ut modo diximus, æterna nuncupentur, tamen non modo eam nomenclaturam ex certo tempore acquiſitam habent, ſed etiam corruptioni, quæ ex propriæ voluntatis animique mutatione proficiſcitur, obnoxia ſunt: ac diſſimilis plane eſt eorum æternitas divinæ æternitati: ſicut ne Angelus quidem, aut homo, qui dicatur ſanctus, ſimili eodemque modo ſanctus eſt, quo Sanctus Sanctorum Spiritus: iſte enim ſanctitas totus eſt, atque æternitas. Attendant ergo, quam excelſo ac ſublimi ſenſu æternus prædicetur Spiritus Sanctus. Animadvertant, huic denominationi mirabile illud, & cuilibet menti maxime incomprehenſibile adjectum eſſe, quod ſcilicet is, qui ſecula condidit, ſemet ipſe per Spiritum Sanctum ſuo vero Patri pro nobis obtulerit. Illud etiam animo reputent, *omnes Virtutes cælorum in Spiritu Sancto eſſe* [6]; quod ita omnino intelligendum eſt,

1. *anni*) Pſ. lxxvi. verſ. 5. (ſeu 6).

2. *Sicut*) Hæc in Vulg. Translatione non exſtant: exſtant tamen in græca Job. XXI. 11.

3. *Reſurgent*) Matth. XXV. 46, ubi Græca Ed. pro ἀναστήσονται, habet ἀπελεύσονται.

4. *Reſurgent qui ſunt*) Dan. XII. 2, ubi Complutenſis Ed. habet, ἐκ γῆς χώματος ἐξεγερθήσονται. Sed Francofurtenſis, ἐν γῆς χώματι ἐξεγερθήσονται. Alias varietates, utpote parvi momenti, omitto.

5. *furfur & purgamenta*) In græco, σκάλμη. Quæ vox ſolicitos haſtenus viros doctiſſimos tenuit, quod ejus ſenſum aſſequi nequiverint: nihil enim huc pertinet σκαλμὸ illa, ſive σκάλμη, cujus Pollux, & Heſychius meminere, cum nihil aliud ſit, quam barbaricum, nempe Thracicum, gladii genus, aut nomen. In Adnotationibus poſtremæ Pollucis editioni adjectis M. Aurelius Antoninus ſæpe hac dictione uſus dicitur. At equidem cum omnes illos duodecim Antonini libros legerim, in eam non memini me niſi ſemel incidere: occurrit ſcilicet libro XI. ſegmento 15, ubi hæc ſcribit ſapiens ille Imperator ac Philoſophus: ἐπιτήδευσις δὲ ἁπλότητος σκαλμό ἐστιν. Vox porro iſthæc, σκάλμη (ſive, ut plerique, quam ob cauſam neſcio, legere maluerunt, σκαλμὸ) quum omnium Interpretum ingenia torſerit, tum etiam omnibus pro adjectivo nomine poſita viſa eſt. Verum ex Didymi noſtri verbis perſpicuum plane eſt, eam nomen eſſe ſubſtantivum. Xylander pro, σκάλμη, legendum putavit, σκαλανὸ: ut veluti ſubintelligatur nomen ὁδὸς, i. e. *via*: ac vertit, *inſidiæ tectæ*. Bootius emendavit, σκαιὸ, ideſt, *ſcæva*, *ſiniſtra*. Mericus Caſaubonus Iſaaci filius vertit: *nullo modo laudabilis*. At undenam hanc ſignificationem eruit? Salmaſius legere jubet, σκαμβὸ, ideſt, *diſtorta*. Gatakerus Salmaſium ait *rem ipſam acu tetigiſſe, nec quæſitu ulterius opus*. Itaque vertit: *Simplicitatis vero affectatio tortuoſa eſt*. Mihi, ut verum fatear, nulla ex his opinionibus arridet, quod omnes adjectivum nomen ibi quæſierint, ubi agnoſcendum erat ſubſtantivum. Itaque σκάλμη a verbo σκάλλω, quod eſt *ſarrire*, derivatur. Σκάλμη autem proprie dicitur, ut cenſeo, id quod *ſarriendo* ac purgando ſegetes veluti inutile, aut noxium rejicitur. Valet ergo *purgamentum*, cujuſmodi ſunt furfur, acus, & alia id genus: ut M. Aurelii ſententia ſit: *Eſt autem ſimplicitatis veluti purgamentum, affectatio*, ſive *artificium*.

6. *eſſe*) Vide Not. 3. pag. 153., & ſegm. 155. a.

ουργῷ τοῦ ἀνεπιδεοῦς δημιουργοῦ· καὶ ὅτι ὧν οὐκ εὐκαίρως ἀλλ' ἐνδιασκευῶς ἐμνημόνευσαν αἱρετικοὶ αἰωνίων πυλῶν καὶ προβάτων τὸ τέλος· τὰ εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο προκομισθέντα πρὸς ἡμῶν λόγια προεῖπαν. καὶ ἔστω δῆλον αὐτοῖς τὸ διάφορον τοῦ τε ἀνάρχως καὶ ἀτρέπτως αἰωνίου· τοῦ τε ἀπὸ χρόνου καὶ τρεπτοῦ· καὶ ὡς οὐ βραχὺ τοῦτο οὐδὲ περὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὸ ἄλλο κάλλος ἐστὶ μόνον· ἀλλὰ τὸ παντάπασιν ἐξηλλαγμένον. ἔστω δὲ γνώριμον καὶ τὸ ὅτι τὸ ἅγιον πνεῦμα τὴν περὶ τὸ αἰώνιον κρίσιν πρὸς τὸν ἐνισχύσαντα τὰ σύμπαντα Θεὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ἔχει· οὐ πρὸς τὰ κτίσματα· καὶ λύσαντες τὴν χείρω γνώμην· ἑλέσθωσαν τὴν βελτίονα· καὶ θαυμαζέτωσαν ἀντὶ τῶν νῦν· ἃ θαυμάζειν ἄξιον· καὶ πραξάτωσαν βελτίω τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον· φθόνος γὰρ οὐδείς· καὶ ἀφ' ὧν τὴν ἀλαζόνα μέμψιν ποιησάμενοι ἑαυτοὺς ἔβλαψαν· ἐντεῦθεν καὶ τὸ τῆς μεταμελείας ὄφελος ἀπενεγκάσθωσαν. εἰ γὰρ ὡς θεοπρεπές τι ἐνδεικνυμένη ἡ λέξις αὕτη ἐχρήσθη περὶ τοῦ Θεοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ· ἴσως καὶ ὁμοίως ἐκληφθείη ἂν περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ. ἓν μὲν δὴ τοῦτο· ἕτερον δέ· ὅτι οὐδὲν ὧν ἐμνήσθησαν αἰωνίων· προσηγόρευται θεῖον ἢ πνεῦμα ἅγιον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐκπορευθὲν ἤγ' οὖν ἕν τι καὶ μὴ πλῆθος ὄν· οὐδὲ συντάττεται τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ εἰς θείαν μυσταγωγίαν καὶ θεϊκὴν δωρεάν· οὐδὲ ἄλλης τινὸς ἵνα μὴ πολλὰ λέγω θεότητι ἀνηκούσης τιμῆς ἠξίωται. ἄλλο πρὸς τούτοις. ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ εὐδόκησεν διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ λόγου πάντα δημιουργηθῆναι. καὶ ποία ὡς ὀνειροπολοῦσιν λοιδορία τῷ πνεύματι αὐτοῦ τῷ παναγίῳ ἐκ τοῦ μὴ δημιουργῆσαι; εἴ γε ἄρα κατ' αὐτοὺς μὴ ἀρρήτως συνεργόν ἐστι τῷ δημιουργῷ ὡς ὁ πατήρ. ὅτι δὲ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ υἱοῦ λόγου καὶ τοῦ ἑνὸς ἁγίου πνεύματος πᾶσα ἐνέργεια καὶ δωρεὰ δημιουργική τε ἀγαθή τε καὶ τελεία καὶ κοινὴ αὐτῶν ὑπάρχει· ἀνάγεται δὲ ὅλα εἰς τὸν ἕνα ἐξ οὗ καὶ σὺν ᾧ ἀφράστως ἐξεφάνησαν αἱ μακάριαι ὑποστάσεις

eſt, ut ſint in eo tanquam in Creatore, & Concreatore, ut ſic loquar, ac ſocio non indigi Creatoris. Conſiderent demum, earum, de quibus non opportune, ſed ad orationem ornandam meminerunt Hæretici, *æternarum portarum*, & *ovium* finem prædictum eſſe in oraculis, quæ a nobis antea in hanc rem allata ſunt: & diſcant tandem, eum qui ſit ſine initio, & immutabiliter æternus, ab eo quod eſt in tempore, & mutabile, differre; neque vero parvum eſſe hoc diſcrimen, neque dumtaxat circa eſſentiam, & eas, quibus hæc ornatur, proprietates verſari, ſed ex toto & in totum iſthæc inter ſe diſcrepare. Notum autem ipſis hoc etiam ſit, Spiritum Sanctum ſcilicet *Æternum* dici non reſpectu creaturarum, ſed reſpectu ejus, a quo omnia vim accipiunt, Dei Patris, & Filii: ac deteriori repudiata opinione, meliorem eligant: & pro iis, quæ nunc admirantur, ea admirentur, quæ admiratione digna ſunt, ac venturum tempus felicius tranſigant; nihil enim ipſis invidemus: & unde arrogantem accuſationem ſibimet ipſis noxiam deprompſerunt, inde pœnitentiæ emolumentum percipiant. Si enim vox hæc *Æternus* tanquam aliquid divina majeſtate dignum deſignans in Scripturis de Deo Patre, ac de Filio dicta fuit, ſimili & æquali modo accipienda eſt ubi dicitur de Spiritu Dei. Atque hæc quidem eſt prima reſponſio. Altera vero eſt huiuſmodi. Nulla ex iis rebus æternis,
Eph. 1. quas commemorarunt, denominata eſt aut Divina, aut Sanctus Spiritus ex Deo procedens, nempe Unum quid, & ſimplex, non plura exſiſtens; neque ulla ex ipſis ſimul cum Patre, & Filio in divina baptiſmatis myſtagogia, divinæque gratiæ largitione collocatur, neque ullo alio honore deitati conveniente (ne plura enumerem) dignata eſt. Aliud præterea addam. Dei & Patris complacentia fuit, ut per Filium ſuum Verbum omnia crearentur: qualis autem Sanctiſſimo Spiritui injuria non inferretur, ſi, ut ipſi ſomniant, creare non diceretur? nimirum ſi, ut ii volunt, ſimul cum Creatore æque ac Pater ineffabiliter operari non crederetur? Quod autem Unigeniti ejus Filii Verbi, & Unius Spiritus Sancti operatio omnis, atque largitio & Creatoris propria, & bona, & perfecta, & communis ipſorum ſit, omnia vero in Unicum ac Solum referantur, ex quo, & cum quo beatæ iſtæ Hypoſtaſes

σεις αὗται· ῥᾷστα ἂν καταμάθοι ὁ ἐξέτασίν τινα ἡσυχῇ ποιησάμενος τῶν σοφίας μεστῶν λογίων· τῶν τε ἐν διαφόροις τόποις τοῦδε τοῦ βιβλίου μνημονευθεισῶν· τῶν τε ἐν τῷ πρὸ αὐτοῦ. καὶ παῦλος δὲ ὁ κρείττων ἢ κατ' ἀνθρώπους ἀπέφηνεν τοῦτο φανερῶς διαβεβαιωσάμενος· κορινθίοις μέν· ἀλλὰ ἀπελούσασθε· ἀλλὰ ἐδικαιώθητε· ἀλλὰ ἡγιάσθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· καὶ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ θεοῦ ἡμῶν. ἄθρει οὖν ἄθρει ὡς εἰ θεϊκὸν ὄνομα· ὥσπερ οὖν θεϊκόν· τὸ τοῦ υἱοῦ· ἐξάπαντος καὶ τὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἓν γὰρ ἀμφοῖν αὐτῶν ἐδήλωσεν ὄνομα· καὶ ὅτι ὡς συγκτίσαν ἀῤῥήτως τὸ ἅγιον πνεῦμα παρὰ τὴν ἀρχὴν καὶ νῦν ἀνακτίζει. τὸ γὰρ ἀπολούσασθαι· τὸ ἀνακτισθῆναι ἐσήμανεν. τίτῳ δέ· ἀναγεννήσας ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινίσεως πνεύματος ἁγίου. οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ ὁ ἱεροψάλτης τοὺς ἤδη ἐν γενέσει ὑπάρχοντας νῦν κτιζομένους ἐν τῇ θείᾳ κολυμβήθρᾳ πνευματικῶς ἀξιοῖ εἰδέναι. φησὶν γάρ· λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν κύριον. οὐκ οὖν αἱ τὴν αὐτὴν τιμὴν καὶ ἐνέργειαν ἔχουσαι ὑποστάσεις· τὴν αὐτὴν ἐκληρώσαντο φύσιν· καὶ οὐδὲν θεότητι καὶ δυνάμει διαφέρουσιν ἀλλήλων· μόναι δὲ συμφύεσθαι καὶ συντάττεσθαι καὶ πανταχοῦ συνεπινοεῖσθαι δύνανται τῷ ἑνί· ὃς ἄμφω αὐτός οὐχ ὧν αἱ ὑποστάσεις ἀμφοῖν ἔχει ἐξ ἑαυτοῦ ἀνάρχως καὶ ἐξ ἴσου καὶ ὁμοίου καὶ ἀλέκτως ἡνωμένας καὶ συνεχεῖς τὰς ὑποστάσεις. Ἔτι πρὸς τοῖς λεχθεῖσιν. πᾶν δικαίωμα τῶν αἱρετικῶν τούτων ὁμοιότροπον ὥσπερ καὶ ὁμοιόλεκτόν ἐστι τῆς νῦν κινουμένης

ſtaſes ineffabiliter eluxerunt, facillime intelliget qui oracula ſapientiæ plena cum in diverſis hujus libri locis, tum in ſuperiore libro commemorata [1], quieto [2] ac tranquillo animo aliquantulum expendat. Sed Paulus quoque ſupra communem hominum conditionem elatus [3] manifeſto id declarat, dum in epiſtola ad Corinthios hæc aſſeverat [4]: *Sed abluti eſtis, ſed juſtificati eſtis, ſed ſanctificati eſtis in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, & in Spiritu Dei noſtri*. Obſerva ergo, obſerva, ſi divinum eſt, ut ſane eſt, Filii nomen, tale omnino eſſe nomen quoque Spiritus Sancti: unum enim amborum dixit nomen. Ac illud etiam animadverte, ſicut initio ineffabiliter Spiritus Sanctus una cum Patre & Filio creavit, ſic etiam nunc rurſus creare: nam *ablui* idem valet ac iterum creari. In epiſtola vero ad Titum ait [5]: *Regenerans nos per lavacrum regenerationis, & renovationis Spiritus Sancti*. Simili modo ſacer quoque Pſaltes eos qui generati jam erant, nunc vero in divina Piſcina [6] ſpiritaliter creantur, videre exoptat: ait enim [7]: *Populus creatus laudabit Dominum*. Cum igitur eodem honore dignæ ſint, eademque operentur iſtæ Hypoſtaſes, eamdem quoque naturam habent, neque deitate, ac potentia a ſe invicem quidquam differunt: ſolæ autem cum eo qui unus eſt, ſimul exſiſtere poſſunt, & ſimul in eodem gradu collocari, & ſimul ubique accipi, & ſubintelligi: qui ipſemet (nec enim dico: quarum ambarum Perſonæ) ambas Perſonas habet ex ſe ipſo ab æterno, & æqualiter, & ſimiliter, & ineffabiliter unitas atque conjunctas. Hæc inſuper iis, quæ dicta ſunt, addo. Quidquid pro ſua cauſa afferunt iſti Hæretici, ejuſdem modi eſt, item ut iiſdem verbis expreſſum, ac

1. *commemorata*) Codex habet, μνημονευθεσῶν: quæ lectio ſine dubio mendoſa eſt. Legendum ſcilicet, μνημονευθέντων. aut putandum deeſſe dictionem aliquam, ut ἀποδείξεων, vel μαρτυριῶν.

2. *quieto*) Codex, ἡσυχῖ. Lego, ἡσυχῇ.

3. *elatus*) Codex habet, ὁ κρείττων. Ego ſic tranſtuli, quaſi legendum ſit, ὁ κρείττων.

4. *Sed abluti*) 1 ad Cor. VI. 11. Ordinem verborum non eumdem omnino habent Biblia. Vide Not. 12. pag. 54. Didymus in lib. de Sp. S. num. 4. ita hæc allegat: „Apoſtolus quoque ad Corinthios „ſcribens, & enumerans eos, qui regnum cæ„lorum ſunt conſecuturi (*legendum puto cum Bibliothecæ noſtræ codice*: non ſunt conſecuturi), „addit dicens: *Et hæc quidem fuiſtis, ſed abluti* „*eſtis, ſed ſanctificati eſtis*„ &c.

5. *Regenerans*) Tit. III. 5. Græca Ed. habet, ἔσωσεν, i. e. *ſalvavit*, pro, ἀναγεννήσας, i. e. *qui regeneravit*: &, ἀνακαινώσεως, pro, ἀνακαινίσεως. Didymus vero legit ἀναγεννήσας etiam ſegm. 52. *a*, & 116. *a*. Pro ἀνακαινίσεως vero ipſemet habet ἀνακαινώσεως ſegm. 52. *a*, etſi ſegm. 116. *a*. rurſus habeat ἀνακαινίσεως.

6. *Piſcina*) Fons ſacer, ſeu baptiſmalis non modo a Græcis Patribus paſſim *Piſcina* vocatus eſt, ſed a Latinis quoque nonnullis. Ita Optatus libro III. adv. Parmenianum cap. 8, *Hic eſt Piſcis* (inquit) *qui in baptiſmate fontalibus undis inferitur, ut quæ aqua fuerat, a Piſce etiam Piſcina vocitetur*. Reſpicit autem Optatus celebre illud Chriſti nomen ἰχθὺν, i. e. *Piſcis*, quod æque valet ac *Jeſus Chriſtus Dei Filius Servator*. Quod reſpiciens etiam Tertullianus in libro de Baptiſmo ſcripſerat: *Sed nos diſcipuli ſecundum ἰχθὺν noſtrum Jeſum Chriſtum in aqua naſcimur*. Attamen fonti ſacro Piſcinæ nomen inditum crediderim potius tranſlatione ducta ex probatica Piſcina. Vide ſegm. 125. *b*.

7. *Populus*) Pſalm. CI. verſ. 19.

νης αἰώλε αὐτῶν σοφιστείας ὡς μαθησόμεθα μετ' ἐ πολὺ τῇ πείρᾳ ἐξ αὐτῶν τῶν κεφαλαίων. εἰ γὰρ τυχὸν λέξίν τινα ὡς τὴν αἰώνιος ἢ τὴν ἀγαθὸς θείαν ἔνδειξιν κομίζεσαν περὶ τῆς ἐν μονάδι τριάδος· καὶ αὐτῇ καθ' ὅλε ϗ τελείως προσήκεσαν ἔτυχεν πε εἰρῆσθαι περὶ κτίσματος μετὰ τῆς ὀφειλομένης κτίσματι μνήμης· ἐδὲν μὲν λέγεσιν· τί γὰρ ϗ εἰπεῖν ἔχεσιν; περὶ τε Θεε πατρὸς καὶ τε υἱε αὐτε· κατάγεσι δὲ εὐθὺς ἀφρονέστατα τὸ ἅγιον πνεῦμα εἰς τὴν κτίσιν· ἐκ ἀνάγεσι πρεπωδέστατα εἰς τὸν θεὸν ϗ τὸν μονογενῆ τὲς ἐν ὁμοίῳ ϗ ἴσῳ τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἁρμοδιώτατα ὑπὸ τῶν θεολόγων ἀνευφημηθέντας. καὶ μόνων τοίνυν τῶν πρὸς ἡμῶν ἐν τῷ κεφαλαίῳ ᾧ μέτεσμεν δικαιολογηθέντων ὑπερβαθῆναι μὴ δυναμένων· ἀρκέντων δὲ εἰς ὅλον τὸν περὶ αἱρετικῶν ἀγῶνα· ἢ δειξάτωσαν· ὃ ϗ λέγειν βαρὺ λίαν· ὡς ἀρχὴ ἢ πέρας τε ἁγίε πνεύματος κεχρησμῴδηται πε· ἢ ὅλως ὅτι ὁδόν τινα ἔσχεν ἐπὶ φθορὰν ὡς ἡ ἀγγελικὴ ϗ ἀνθρωπικὴ προαίρεσις· ἢ ἔστω αὐτοῖς τὸ δὴ λεγόμενον βες ἐπὶ 170.b. γλῶσσαν. τοσαῦτα μὲν περὶ ἐκείνων· ἐγὼ δὲ ἐπὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς ὑπόθεσιν μεταβήσομαι.

ac frigida [1] illa, quam nunc expendimus, cavillatio, ut paulo poſt ex ipſis eorum capitulis argumentiſque experientia comperiemus. Si enim aliquam forte vocem, ut *Æternus*, aut *Bonus*, de Trinitate, quæ in unitate eſt, dictam, ejuſque divinitatem denotantem, & eidem omnino ac perfecte convenientem, de creatura quoque alicubi dici contigerit, cum ea tamen, quæ creaturæ debetur, commemoratione, ipſi de Deo Patre quidem, ac Filio ejus nihil muſſitant (quid enim dicere poſſent?) ſed Spiritum Sanctum ſtatim ad creaturarum condirionem inſipientiſſime dejiciunt, quem maxime deceret ad æqualitatem evehere [2] cum Deo, & Unigenito, qui Spiritui ipſi ſimiles & æquales a Theologis convenientiſſime prædicati ſunt. Itaque cum vel ea ſola, quæ a nobis in hoc capitulo, in quo verſamur, pro noſtra cauſa allata fuerunt, invicta ſint, & ad totam concertationem adverſus Hæreticos conſerendam ſuſtinendamque ſufficientia, oſtendant ergo illi, aut Spiritui Sancto (quod vel dictu moleſtiſſimum eſt) initium, vel finem alicubi in Scripturis tributum fuiſſe, aut aliquem omnino aditum ad corruptionem in ipſo eſſe, ut eſt in Angelica, & humana voluntate; aut ſit ipſis, ut fert adagium, *Bos in lingua* [3]. Atque hæc de illis quidem hactenus: ego vero ad argumentum, quod initio ſuſceperam, revertar.

Ε. Η' κτίσις ἡ λογικὴ ἀρετῆς τε κακίας τέ ἐστιν δεκτική· ὡς εὑρίσκομεν ἐν ἀσωμάτοις μὲν καθὰ προείπομεν ἀρετῆς ἐντὸς τὲς εὐδοκίμες ἀγγέλες· κακίας δὲ τὲς ἐκριφέντας· ἐν δὲ σώμασιν· ὡς ἐσμὲν ἡμεῖς αὐτοί. τὸ δὲ θεϊκὸν πνεῦμα ὑπὲρ ἀρετὴν καὶ δόξαν τυγχάνον· μαλ-

V. Rationalis creatura & virtutis capax eſt, & nequitiæ. Tales ſunt inter naturas incorporeas, ut antea diximus, quoad virtutem [4] quidem boni Angeli, quoad nequitiam vero, reprobi [5]: inter corporeas autem naturas, tales noſmetipſi ſumus. At vero divinus Spiritus cum præſtan-

1. *frigida*) In codice, αἰώλε σοφιστείας. Legendum puto aut αἰόλε cum o parvo, aut ἑωλε: ut vel *perplexam* ac verſutam, vel *frigidam* ineptamque ſignificet Hæreticorum ratiocinationem. Non eſt tamen continuo reprehendendus Paſſioneiani apographi exſcriptor, aut Didymus, quaſi lectionem ſequantur, quæ ſine dubio vitioſa ſit. Nam & apud Pollucem libro ſexto ubi edita exemplaria habent ἑωλοκρασία, apographa calamo exarata habent αἰωλοκρασία. In Cyrilliano autem Lexico m. s., quod Venetiis Naniana ſervat bibliotheca, non in littera ε, ſed in littera α hæc leguntur: αἴωλον (mendoſe pro αἰόλον), μάταιον, ἄπρακτον. Vide Not. 2. pag. 45.

2. *evehere*) Obſervanda illa antitheta, κατάγεσι ἀφρονέστατα, & ἀνάγεσι πρεπωδέστατα.

3. *Bos in lingua*) De hoc adagio omnes illi agunt qui adagia collegerunt, aut interpretati ſunt, Zenobius centuria altera, Schottus in Zenobium, Eraſmus, Manutius. Nimirum numiſma quoddam, Polluce teſte, puta didrachmum, bos vocabatur, quod bovem haberet inſculptum: hinc factum ut qui pecunia corruptus ſilere cogebatur, bovem in lingua habere diceretur. Paulo tamen aliter adagium accipit Didymus, de illo nempe, qui cum objecta diluere non valeat, invitus tacet: quo modo Theognis quoque in Gnomis ait: βῦς μοι ἐπὶ γλώσσης, i. e. *Bos mihi eſt in lingua*. Julianus vero Apoſtata in oratione VII. alio adhuc aliquantum diverſo ſenſu ait: τὸν βῦν δὲ ἐπιτίθημι τῇ γλώσσῃ, i. e. *bovem vero linguæ deinceps imponam*, nempe, arcana non retegam.

4. *quoad virtutem*) In græco, ἀρετῆς ἐντός. Is e contrario, qui nullius peccati reus ſit, dicitur a Didymo, ἁμαρτημάτων ἐκτὸς ὤν, pag. 149. Catenæ in Jobum Nicetianæ.

5. *reprobi*) Notandus hic locus, propterea quod ei faveat, qui commentitium Origenianorum ſyſtema de Angelis reprobis, ſive apoſtatis, probis aliquando evaſuris, a Didymo adoptatum non fuiſſe contenderet. Vide etiam ſegm. 72. a.

μᾶλλον δ' αὐτὸ πηγάζον τὴν ἀκροτάτην ἀρετήν· οὐδενός ἐστι τούτων δεκτικὸν ὡς οὐδὲ ὁ πατὴρ οὐδ' ὁ υἱός. εἰ δὲ μὴ δεκτικὸν· οὐδ' ἑτερόβουλον· εἰ δὲ τοῦτο· ποιεῖ γὰρ πάνθ' ὅσα θέλει ὁ πατήρ· οὐδ' ἑτερούσιον. κἀντεῦθεν οὖν συνάγεται καὶ τό τε μὴ εἶναι αὐτὸ κτίσμα· ἀπαραλλάκτως δὲ ἔχειν πρὸς τὸν θεὸν πατέρα κ̀ τὸν υἱὸν αὐτοῦ· κ̀ τὸ ἡμᾶς ἐξ αὐτοῦ τὸν θεὸν ἐξ οὗ φυσικῶς ἐξεπορεύθη γινώσκειν ὅτι κ̀ ἐν ἡμῖν ἐστιν ὡς γέγραπται.

Ϛ. Ἡ κτίσις ἁγιάζεται καὶ δικαιοῦται ὑπὸ τοῦ τὴν φύσιν ἁγίου θεοῦ· δεκτικὴ γὰρ τοῦ ἁγιασθῆναι καὶ δικαιωθῆναι τυγχάνει· οὐ παρεκτική. τὸ δ' ἅγιον πνεῦμα ἐπείπερ διέστηκε μὲν τῆς κτίσεως· συνῆπται δὲ τῇ φύσει ἐκείνῳ ἐξ οὗ ἐκπεπόρευται· περὶ οὗ καὶ ἐμυσταγωγήθημεν ὡς πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστι καταβαῖνον ἐκ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων· παρ' ᾧ οὐκ ἔστι παραλλαγὴ ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα· καὶ ἐπείπερ πάντων κήδεται καὶ προμηθεῖται καὶ αὐτῶν τῶν ὑπαιτίων· ἁγιάζει μὲν καὶ δικαιοῖ καὶ σοφίζει καὶ πᾶν εἶδος ἐπυρα- τι νίου ἀρετῆς παρέχει· αὐτὸ δὲ οὐδαμῶς εὑρίσκεται ἔχον ἐπιτηδειότητα τοῦ ἁγιάζεσθαι ἢ δικαιοῦσθαι ἢ σοφίζεσθαι ὑφ' ἑτέρου· καθὰ οὐδ' ὁ αὐτοφυὴς πατὴρ οὐδ' ὁ ὁμοφυὴς αὐτοῦ υἱός· ὡς καὶ διὰ τοῦτο ὀρθῶς εὐφημεῖσθαι αὐτοάγιόν τε καὶ πνεῦμα ἁγιωσύνης· ἀντὶ τοῦ φύσει καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ἅγιον· καὶ πνεῦμα θεῖον· ἀντὶ τοῦ φύσει θεός· καὶ πνοὴ παντοκράτορος· ἀντὶ τοῦ ὁμοούσιον τοῦ παντοκράτορος πνευσθὲν ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. ὥστε καὶ μόνην μίαν τοίαυτην ὀνομασίαν δεικνύναι αὐτὸ ὁμοούσιόν τε τῷ θεῷ πατρὶ καὶ ἁγιαστικὸν καὶ μὴ δὲ λόγῳ χωρεῖσθαι. τοιγάρτοι ὁ δυνατὸς εἰπεῖν τε καὶ τύπους ἐκθέσθαι πίστεως παῦλος εἰσηγήσατο προθέμε-

ſtantior ſit, quam ut virtutis, & opinionis capax exſiſtat, ſeu potius ſummam ipſe virtutem e ſemetipſo velut ex ſonte ſcaturientem habeat, nihil horum accipere poteſt, ſicut ne Pater quidem, nec Filius. Quod ſi horum capax non eſt, ne alterius quidem eſt voluntatis: ſi autem alterius voluntatis non eſt (facit enim omnia quæ vult Pater), ne alterius quidem ſubſtantiæ eſt. Hinc ergo etiam colligitur [1] & eum creaturam non eſſe, nihilque plane a Deo Patre, ac Filio ejus diſcrepare, & ex ipſo Deum, a quo is naturaliter proceſſit, a nobis cognoſci, quod *in nobis* etiam *ſit*, ut ait Scriptura.

VI. Creatura a Deo, qui natura ſanctus eſt, ſanctificatur, & juſtificatur: nam ſanctificationem, & juſtificationem accipere ea poteſt, non dare. Spiritus vero Sanctus, quia ſejungitur quidem a creatura, conjunctus autem natura eſt illi, ex qno proceſſit (de quo etiam myſtica hæc doctrina tradita nobis fuit [2]: *Omnis largitio bona, & omne donum perfectum deſurſum eſt, deſcendens a Patre luminum, apud quem non eſt tranſmutatio, neque converſionis obumbratio*); & quia omnium curam habet, & omnibus proſpicit, ne exceptia quidem ſontibus: idcirco ſanctificat quidem ipſe, & juſtificat, & ſapientiam dat, & omne cæleſtis virtutis genus præbet; ipſum autem nequaquam talem natura dici uſquam invenimus, ut aut ſanctificari poſſit, aut juſtificari, aut ſapiens fieri ab altero, ſicut ne talis quidem eſt aut qui per ſe ipſe exſiſtit, Pater, ant qui ſimul cum eo coëxſiſtit, ejus Filius: adeo nt recte hac etiam de cauſa Spiritus Sanctua & per ſe ſanctus dicatur, & *Spiritus ſanctitatis*, id eſt, ex natura ſua, & ex ſe ipſo ſanctus; & *Spiritus divinus*, id eſt, natura Deus; & *Flatus Omnipotentis*, id eſt, conſubſtantialis Omnipotenti, atque ex ejus Hypoſtaſi ſpiratus: ut vel hæc ſola denominatio oſtendat, eum & conſubſtantialem eſſe Deo Patri, & ſanctificandi vim habere, ac ne oratione quidem, aut ratione nos aſſequi illum poſſe. Quocirca noa Paulus ille & facundia [3] pollens, & in exponendis fidei formnlis ſtrenuus, quid credendum nobis eſſet, edocuit, dum ſimul

1. *colligitur*) In codice, *συνάγεται καὶ τότε*. An inducenda vocula, *καὶ*, ut ſupervacua? Pro, *τότε*, ſane legendum *τό*, *τε*. Illud vero, *συνάγεται*, eodem ſenſu adhibitum invenies in Clemente Alexandrino.

2. *Omnis*) In epiſt. Jacob. I. 17. Græca Editio habet, *ἀπὸ τοῦ πατρὸς*, pro, *ἐκ τοῦ πατρὸς*; atque, *οὐκ ἔνι*, pro, *οὐκ ἔστι*.

3. *facundia*) In codice, *δυνατός*: quam lectionem mendoſam eſſe non dubito: itaque lego, *δυνατός*. Quin tota hæc ſententia adeo perplexa eſt in græco, ut vocem aliquam librario excidiſſe ſuſpicer.

θέμενος ἅμα μὲν τοῦτο τὸ κεφάλαιον ὃ νυνὶ μέτιμεν· ἅμα δὲ ϗ τῶν μεγαλοδωρεῶν ϗ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι ἀναγεννήσεως τὸ πρὸς τὸν θεὸν πατέρα ἐπίκοινον τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἔτι δὲ καὶ ὅτι τὸ ὁ θεὸς ὄνομα, ἕν τε καὶ ἴσως ἐστὶν τῇ τριάδι· ϗ ἰσοδυνάμως ἀεὶ ἐνεργεῖ ἐπικληθεὶς ὅ τε θεὸς πατὴρ· ὅ τε θεὸς υἱός· ὅ τε θεὸς πνεῦμα· κορινθίοις γράφων δημηγορεῖ· ἀλλὰ ἀπελούσασθε· ἀλλὰ ἐδικαιώθητε· ἀλλὰ ἡγιάσθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ ϗ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ θεοῦ ἡμῶν. διὸ οἱ κοινωνοῦντες αὐτῷ· ὅ ἐστιν οἱ ἀξιούμενοι ἁγιάζεσθαι ὑπ' αὐτοῦ καὶ δικαιοῦσθαι καὶ σοφίζεσθαι· εἴρηνται ὡς ὁ αὐτὸς ἀπόστολος ἑβραίους διδάσκει· μέτοχοι πνεύματος ἁγίου. ϗ ἐφεσίοις δὲ γράφει· ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε τῷ πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ. δῆλον γὰρ ὡς οἱ σφραγιζόμενοι τοῦτ' ἔστιν ἁγιαζόμενοι μετέχουσιν ἀλλ' οὐ μετέχονται. ϗ γὰρ εἰ κτίσμα ἐτύγχανεν ὂν τὸ ἅγιον πνεῦμα ἢ ὁ υἱός· ποῦ ἦν χρεία τὸ κτίσμα ἁγιάζειν ϗ ποιεῖν τὴν πλήρωσιν· καί τοι τοῦ θεοῦ πατρὸς ἀποχρώντως ἡγιακότος; οἱ γ' οὖν κτιστοὶ ἀκτίστου τὸ χρίσμα τοῦτο εἰδότες· οὐκ οἴκοθεν παρέχομεν τὸν ἁγιασμόν· ἀλλὰ φαμέν· ὁ θεὸς ἁγιάσαι σε. καὶ πρὸς ἕτερον δὲ ὁμόλογον καὶ καρταιὸν βαδιοῦμαι δικαίωμα· μεθ' ὃ οὐδὲ τοῖς μεμελετηκόσιν ἀναισχυντεῖν ἐξέσται τοῦτο ποιεῖν. ὁ τοῦ παντὸς δεσπότης περὶ μὲν τοῦ θεοῦ πατρὸς ϗ ἑαυτοῦ ἀπολελυμένως διαταξάμενος· βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ· οὐχ ἁπλῶς ἐπήγαγεν· καὶ τοῦ πνεύματος· ἀλλὰ προσέθηκεν· τοῦ ἁγίου· ὥστε μονονουχὶ ὑποβεβηκότως αὐτοῦ οὐκ ἐμνήσθη· ἀλλὰ καὶ ἀναβεβηκότως διὰ τὸ ἐκεῖνο εἶναι τῇ φύσει ὅ εἰσιν αἱ αὐτοτελεῖς ὑποστάσεις ἃς ἐσήμανεν τὸ ἓν ὄνομα ᾧ καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμπροσηγορεύθη· καὶ παραλλήλως διὰ τὸ ἐκεῖνο καθεστάναι τὸ ἅγιον πνεῦμα ὅ ἐστιν τῇ θεότητι ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ· οἷς συνεμνημονεύθη ὡς τὸ δὴ λεγόμενόν ἐστι πρόδηλον καὶ τυφλῷ. ἀλλὰ

π. 6.

ſimul & capitulum hocce, quod nunc expendimus, propoſuit, & magnifica dona, ac regenerationem, quam in baptiſmo conſequimur, æque, & communiter a Deo Patre, ac Spiritu Sancto eſſe, & præterea nomen hoc *Deus* in Trinitate unum exſiſtere, & tribus æqualiter convenire, & invocatum a nobis quum Deum Patrem, tum Deum Filium, tum Deum Spiritum æquali ſemper poteſtate operari oſtendit: nam Corinthiis ſcribens ita concionatur [1]: *Sed abluti eſtis, ſed juſtificati eſtis, ſed ſanctificati eſtis in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, & in Spiritu Dei noſtri*. Propterea qui ei communicant, id eſt, qui digni facti ſunt ut ab eo ſanctificentur, & juſtificentur, & ſapientes reddantur, ii *participes Spiritus Sancti* dicuntur, ut idem Apoſtolus Hebræos docet [2]. Ad Epheſios autem ſcribit [3]: *In quo & credentes ſignati eſtis Spiritu promiſſionis Sancto*. Nam perſpicuum eſt, eos qui ſignantur, id eſt, ſanctificantur, participare, ſed non participari. Si enim creatura eſſet Spiritus Sanctus, aut Filius, quidnam neceſſe foret, poſtquam Pater ſatis abundeque ſanctificavit, ut is etiam, qui creatura eſſet, ſanctificaret, ac veluti ſupplendo expleret? Itaque cum chriſma iſtud, ſive unctionem, illius eſſe noverimus, qui Increatus eſt, nos utpote creaturæ non de noſtro ſanctificationem damus, ſed dicimus: Deus te ſanctificet. Tranſeo nunc ad ſimile aliud, idque pervalidum argumentum, quod cum attulero, eorum quoque audacia contundetur, qui in impudenti contendendi ratione exercitatiores ſunt. Univerſi Dominua cum de Deo Patre, ac de ſe ipſo abſolute loquens, ita præcepiſſet, *Baptizantes eos in nomine Patris, & Filii*, non ſubjunxit ſimpliciter, *& Spiritus*, ſed addidit, *Sancti*. Itaque non ſolum ejus ita non meminit, ut eum deprimeret, ſed etiam ejus ita meminit, ut eum extolleret, eo quod ipſe naturâ id ſit, quod ſunt perfectiſſimæ Hypoſtaſes, quas ſignificat unum *nomen*, quo ipſe etiam Spiritus ſimul cum illis nominatus eſt, & pari in gradu collocatus, propterea quod id ſit Spiritus Sanctus, quod eſt divinitate Pater, & Filius ejus, quibuſcum ſimul commemoratus fuit, quemadmodum vel cæco, ut ajunt, per-

1. *Sed*) 1. ad Cor. VI. 11. Vide Not. 4. pag. 156.

2. *docet*) Hebr. VI. 4.

3. *In quo*) Epheſ. I. 13.

ἀλλὰ τοῦτο μὲν πλείονος ἔχεται θεολογίας· ἵνα δὲ ῥᾳδίως πιστεύηται θεότητος μόνης ἴδιον ὑπάρχειν τὸ καλεῖσθαι καὶ εἶναι φύσει ἅγιόν τε δίκαιόν τε· ἔτι μὴν τὸ ἁγιάζειν καὶ δικαιοῦν τὰ οἰκεῖα κτίσματα· ὅμοια ὑμνημένα εἰσίν· περὶ μὲν τοῦ πατρὸς· ὡς ἡνίκα αὐτὸς ὁ υἱὸς παρὰ ἰωάννῃ λέγῃ· πάτερ ἅγιε τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου. καὶ πάλιν· ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· ὁ λόγος ὁ σὸς· ἀλήθειά ἐστιν. καὶ αὖθις· πάτερ δίκαιε. καὶ ὡς ὅτ' ἂν προφητεύωσιν· ἰεζεκιὴλ μέν· καὶ γνώσονται ὅτι ἐγὼ κύριος ὁ ἁγιάζων αὐτοὺς. δαυὶδ δὲ ἐν ῑ ψαλμῷ· δίκαιος κύριος καὶ δικαιοσύνην ἠγάπησεν· εὐθύτητας εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ. καὶ ἕτερος· καὶ πάντες οἱ ἡγιασμένοι ὑπὸ τὰς χεῖρας σου καὶ ὑπὸ σὲ εἰσιν. καὶ ὡς ὅτ' ἂν παῦλος ἐπιστέλλῃ· πρὸς μὲν θεσσαλονικεῖς· αὐτὸς δὲ ὁ θεὸς τῆς εἰρήνης ἁγιάσαι ὑμᾶς ὁλοτελεῖς. πρὸς δὲ ῥωμαίους· θεὸς ὁ δικαιῶν· τίς ὁ κατακρίνων; πρὸς δὲ ἑβραίους· ἵνα ᾖ ἡ παρθένος ἁγία σώματι καὶ πνεύματι. ὡς ἐγχωροῦντος τοῦ ἢ κατ' οἰκείαν τροπὴν μὴ εἶναι αὐτὴν ἁγίαν· ἢ κατ' ἀρετὴν ἁγιάζεσθαι. λέγει δ' ἐνταῦθα τὴν μὲν ἕξιν πνεῦμα· τὴν δὲ πρακτικὴν ἐνέργειαν σῶμα· κατὰ ἡσαΐαν προφητεύοντα· καὶ γνώσονται οἱ τῷ πνεύματι πλανώμενοι σύνεσιν· ὅ ἐστιν οἱ τῇ πράξει ἢ τῇ ἕξει πλανώμενοι. περὶ δὲ τοῦ

υἱοῦ·

perſpicuum eſt. Sed hoc quidem majori quadam emphaſi Spiritus Sancti divinitatem declarat. Verum quo facilius quis credat, ſolius deitatis proprium eſſe, ut vocetur, & ſit cum ſancta ex eſſentia ſua, tum juſta, & proprias præterea creaturas ſanctificet, ac juſtificet; ſimilia afferam elogia, quibus Pater item ut Filius celebratus fuit. Ac de Patre quidem ipſe Filius apud Joannem ait [1]: *Pater ſancte, ſerva eos in nomine tuo*. Et rurſus [2]: *Sanctifica illos in Veritate tua: Verbum tuum Veritas eſt*. Et rurſus [3]: *Pater juſte*. Prophetæ vero his conſentanea habent. Nam Ezechiel quidem ait [4]: *Et ſciant, quod ego Dominus ſanctificans illos*. David vero in x. Pſalmo [5]: *Juſtus Dominus, & juſtitiam dilexit: rectitudines viderunt oculi ejus* [6]. Et alius [7]: *Et omnes ſanctificati ſub manibus tuis, & ſub te ſunt*. Simili demum modo Paulus ſcribit ad Theſſalonicenſes quidem [8]: *Ipſe autem Deus pacis ſanctificet vos perfectos*. Ad Romanos autem [9]: *Deus eſt qui juſtificat: quis eſt qui condemnet?* Et ad Hebræos [10]: *Ut ſit virgo ſancta corpore, & ſpiritu*. Ideo vero ſic loquitur, quod fieri poſſit, ut ea vel ex propriæ voluntatis mutatione ſancta non ſit, vel per virtutem ſanctificetur. Nomine autem *ſpiritus* hoc in loco habitum intelligit, nomine vero *corporis*, practicam operationem, juxta illud Iſaiæ prophetæ [11]: *Et cognoſcent qui ſpiritu errant, intellectum*: id eſt, qui errant opere, aut habitu [12]. De Filio autem ſimilia legimus,

ut

1. *Pater*) Joann XVII. 11.

2. *Sanctifica*) Joann. XVII. 17. In libro de Spiritu Sancto num. 53, ſi edito ſpectemus exemplaria, videbitur Didymus paulo aliter citaſſe hunc locum: In iis enim legitur: „Et Salvator ait: „ *Pater ſancte, ſanctifica eos in veritate, quia* „ *verbum tuum eſt veritas*. Perſpicue dicens: In „ me... ſanctifica illos fide, & conſortio mei.„ At res aliter ſe habebit, ſi codicem noſtrum m.s. conſulamus, qui ſic habet: „Et Salvator ait: „ *Pater, ſanctifica illos in veritate tua: verbum* „ *tuum veritas eſt*. Perſpicue dicens: In me... „ ſanctifica illos, in fide, & conſortio mei.„

3. *Pater*) Joann. XVII. 25.

4. *Et ſciant*) Ezech. XX. 12. Complutenſis Ed. *τὸ γνῶναι αὐτοὺς ὅτι ἐγὼ*, & reliqua.

5. *Juſtus*) Pſ. X. verſ. 8. Græca Editio habet: *δικαιοσύνας*, pro, *δικαιοσύνην*. In libro autem de Sp. Sancto Didymus videbitur legiſſe, *δικαιοσύνας*, i. e. *juſtitias*, ſi edita conſulas exemplaria, quæ num. 45. habent: *& juſtitias dilexit*. Verum codex noſter m. s. habet ibi: *& juſtitiam dilexit*. Vide tamen ſegm. 74. a.

6. *rect. vid. oc. ejus*) Græca Ed. *εὐθύτητας εἶδε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ*.

7. *Et omnes*) Deuter. XXIII. 3. Græca Editio: *καὶ ὅσοι ὑπὸ σὲ εἰσί*. Didymus eadem, qua hic, ratione legit in libro de Spiritu Sancto num. 53, ac ibi quoque ad Filium refert hoc oraculum.

8. *Ipſe*) 1. ad Theſſ. V. 23. In libro quoque de Sp. Sancto num. 53. ad Patrem refert hunc locum, ita ſcribens: „ *Quod autem Pater ſanctificet*, „ *Apoſtolus ſcribit, dicens*: Deus autem pacis ſanctificet vos perfectos.„

9. *Deus*) Rom. VIII. 33, & 34.

10. *Ut ſit*) 1. ad Cor. VII. 34, non vero in epiſt. ad Hebræos. Vox, *virgo*, addita ex antecedentibus, explicationis cauſa. Græca Editio addit *καὶ*, ante vocem *σώματι*. Sed Vulg. Interpres legit ut dictavit Didymus tum hic, tum in lib. de Sp. Sancto, tum in libro adv. Manichæos, ubi etiam ita hunc locum citat, quaſi non exſtet in Epiſtola ad Corinthios, ſed alibi.

11. *Et cognoſcent*) Sive, *& ſcient*. Iſai. XXIX. 24.

12. *aut habitu*) Adeo affinia his ſunt, imo gemina, quæ in libro de Sp. Sancto dictavit Didymus num. 57, ut unum eumdemque Theologum utrobique loquentem facile agnoſcas. *Sciendum quoque* (inquit), *quod nomen ſpiritus & voluntatem hominis, & animi ſententiam ſonet* (malim cum m. s. noſtro codice legere, *ſonat*). *Volens quippe Apoſtolus, virginem non ſolum opere, ſed & mente ſanctam eſſe, id eſt, non tantum corpore, ſed & motu cordis interno, ait*: Ut ſit ſancta corpore, &

ὑοῦ· ὡς ἡνίκα εὐφημῆται· εἷς ἅγιος· εἷς κύριος ἰησοῦς χριστός· καὶ ὡς αἱ πράξεις διαλέγονται· ἀπέκτειναν τοὺς προκαταγγείλαντας περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ δικαίου· καὶ καθὰ πέτρος ἔφη· χριστὸς ἅπαξ ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν ἀπέθανεν δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων. καὶ ἐκ τῶν τοιούτων τοίνυν λογίων δέον· εἰ τὰ δίκαια πράττειν ἐβούλοντο· προσηγεῖσθαι ἐπὶ τὸν θεὸν ἀνυμνεῖν τὸ πνεῦμα· τοῦτο μὲν οὐ ποιοῦσιν· φάσκουσιν δὲ ὅτι οἱ ἄγγελοι οὐχ ἡγιάσθησαν· καὶ ὅμως ἅγιοί εἰσιν. οὐ προσέχοντες ὅτι καὶ ἄγγελοι ἢ ὡς ἄνθρωποι ἡγιάσθησαν· ὅπερ ἀληθές· κτιστοὶ γάρ· ἢ ἐλάττονες τῶν ἁγιασθέντων ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀνθρώπων καὶ μετεχόντων αὐτοῦ καθεστᾶσιν.

ut ubi is ita laudatur[1]: *Unus Sanctus, unus Dominus Jeſus Chriſtus*. Et ubi Acta habent[2]: *Occiderunt eos, qui prænunciaverant de adventu Juſti*. Et ubi Petrus inquit[3]: *Chriſtus ſemel pro peccatoribus mortuus eſt, Juſtus pro injuſtis*. Porro divinis etiam hiſce oraculis adduci eos oporteret, niſi injuſti eſſe velint, ad laudandum[4] ac prædicandum Spiritum ut Deum: at ipſi non modo id non faciunt, ſed e contrario inquiunt: Angeli non ſunt ſanctificati; attamen ſancti ſunt: Neque animadvertunt, Angelos quoque aut ſanctificatos eſſe, non ſecus ac homines (quod verum[5] ſane eſt; ſunt enim creati), aut inferiores eſſe[6] hominibus, cum hi a Deo ſanctificentur, ejuſque participes fiant.

Ζ. Ἡ κτίσις· ἀμέθεκτός ἐστιν οὐσιωδῶς τῇ λογικῇ ψυχῇ ὡς ἐνοικίζεσθαι αὐτήν· μόνου γὰρ θεοῦ ἴδιον τὸ οὕτως μετέχεσθαι. Τὸ δ' ἅγιον πνεῦμα μεθεκτὸν οὐσιωδῶς ὑπάρχει ὡς ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός· 72.b. καθὰ ἐν τῷ πρώτῳ εἴρηται λόγῳ. ἐπεὶ κἀνταῦθα τοῦ πατρὸς ἅπαξ ἐνοικοῦντος τοῖς ἀξίοις· ποῖον ἦν ἀναγκαῖον· εἰ μὴ δι' ἑνότητα τῆς θεϊκῆς φύσεως καὶ πλήρωσιν τὴν εἰς ἡμᾶς· συνεισβάλλειν καὶ συνειστρέχειν καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα· ἀμι-

VII. Creatura non poteſt[7] ſubſtantialiter ita participari ab anima rationali, ut illa in hac habitet: ſolius enim Dei proprium eſt ſic participari. At vero Spiritus Sanctus ſubſtantialiter participabilis eſt, ut Pater, & Filius, ſicut in primo[8] λόγῳ (aut ſermone) dictum eſt. Nam hic quoque valet eadem ratio. Nimirum ſimul ac Pater in iis, qui digni ſint, habitat, quid neceſſe eſt, Filium etiam, & Spiritum Sanctum in illos una ingredi, & concurrere, niſi id ex eo fiat, quod divina harum Perſonarum natura una ſit, & Trini-

X

ſpiritu; *voluntatem ſpiritu, & corpore opera ſignificant* (codex noſter mendoſe, ut ſæpius, habet: *ſanctam voluntatem, & corpus opera ſignificant*). *Conſidera, utrum hoc ipſum in Iſaia* (cod. noſter, *in Eſaia*) *ſonet quod ſcriptum eſt: Et ſcient, qui ſpiritu errant, intellectum. qui enim errare judiciis aliis pro aliis bona* (cod. noſter, *bona ſtudia*, pro, *bona*) *exiſtimant, accipient* (cod. noſter, *accipiunt*) *intellectum, ut corrigatur error illorum, ut* (cod. noſter, *&*) *pro pravis ea, quæ recta ſint, eligant. Necnon & illud, Una fortitudo ſpiritus veſtri, vide an id ipſum oſtendat*. Sed in poſtremis hiſce verbis mendum latet tum in libris impreſſis, tum in noſtro codice manu exarato. Nuſquam enim in Scriptura legitur: *Una fortitudo ſpiritus veſtri*. Emendandum ergo ſic: *Vana fortitudo ſpiritus veſtri*. Quæ ducta ſunt ex Iſai. XXXIII. 11, ubi Gr. Ed. habet: *ματαία ἔσται ἡ ἰσχὺς τοῦ πνεύματος ὑμῶν*, i. e. *Vana erit fortitudo ſpiritus veſtri*. Vide etiam librum adv. Manich. pag. 277. tom. 1. Lect. Antiqq. Caniſii.

1. *Unus Sanctus*) Hunc verſiculum hiſce iiſdem verbis affert ſegm. 198. *a*, quaſi ex Paulo deſumptum, itemque ſegm. 91. *b*, & 275. *a*. Attamen voces illæ, *unus Sanctus*, quas maxime hoc in loco ſpectat Didymus, in Paulo non leguntur. Vide 1. ad Cor. VIII. 6, & ad Philipp. II. 11, ubi Didymum legiſſe, *εἷς κύριος*, i. e. *unus Dominus*, apparet e ſegm. 187. *b*. Vide etiam, ſi placet, ſegm. 177. *b*, ac præſertim Notas meas ad ſegm. 275. *a*.

2. *Occiderunt*) Act. VII. 52.

3. *Chriſtus*) 1. Petr. III. 18. Græca Editio loco harum vocum, *ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν*, habet, *ὑπὲρ ἁμαρτιῶν*, i. e. *pro peccatis*. Similiter pro, *ἀπέθανεν*, habet, *ἔπαθε*, i. e. *paſſus eſt*. Vulgatus tamen Int. legit, *ἀπέθανε*, ut Didymus; vertit enim, *mortuus eſt*. Vide ſegm 82. *b*, ubi Didymus legit paulo aliter.

4. *ad laudandum*) Codex, *ἐπὶ τὸν θεὸν ἀνυμνεῖν*. Malim pro *τὸν*, legere *τό*.

5. *verum*) Codex etſi ſegm. 4. *b*, & alibi habeat, *ἀληθὲς*, tamen & hic, & ſegm. 177. *b*, atque 197. *a*. habet, *ἄληθες*, proparoxytone. Si grammaticos audimus, acuenda eſt poſtrema vocis ſyllaba, cum valet *verum*; prima autem, cum valet *vere*. Lege Cyrillianam vocum Collectionem, Thomam Magiſtrum in voce *ἀληθὲς*, pag. 34, alioſque Lexicographos. Sed apud Didymum tunc etiam ſignificat id quod *verum* ſit, cum ſcribitur *ἄληθες*.

6. *aut inferiores eſſe* &c.) Eodem plane modo ratiocinatur Didymus in libro de Sp. S. num. 7.

7. *non poteſt* &c.) Breviter hæc attingit in præſens, quod fuſe ea perſecutus fuiſſet in libro de Sp. S. num. præſertim 8. *Multæ Scripturæ ſunt* (inquit), *quæ ſine ambiguitate convincant, alterius eum a cunctis conditionibus eſſe naturæ. Quidam enim* (exemplaria typis impreſſa habent: *quidam etiam*: ſed ego ſequor lectionem noſtri codicis) *Spiritu Sancto pleni eſſe dicuntur*. Lege cetera.

8. *in primo*) Primum fortaſſe indicat duorum librorum, quos contra Arianos dictaverat. Vide Not. 4. pag. 137. Ceterum in libro etiam de Spiritu Sancto id ipſum oſtenderat, ut dixi.

ἀμέλει τοι ἐκ ἄν τίς ποτε ἕλοιτο φάναι πληθὺν οἱονείπως θεῶν κατοικεῖν ἐν ἡμῖν· ἀλλ' ἕνα κατά γε τὸ ἓν ἑνάδι θεότητος ὑπάρχειν τὰς τρεῖς ὑποστάσεις.

Η̄. Ἡ κτίσις ἔχει τὸ ἀγαθὸν μεταδέσης αὐτῇ τῆς ἐν μιᾷ θεότητι τριάδος τῆς ἔσης αὐτὸ τἀγαθόν. καὶ ἔστι δεύτερον τὸ κατὰ μετοχὴν ἔχειν τι πρὸς τὸ ἑαυτῆ μέτρον ἀγαθὸν τῆ φύσει αὐτὸ τὸ πρῶτον καὶ ἀμέτρητον ἀγαθὸν ὑπάρχειν· καὶ ἐ συγκλώθεται ἐδὲ συντάττεται τῷ δημιεργῷ ἑνὶ καὶ πρωτεργῷ ἀγαθῷ· ἕ πάντα μὲν ἐφίεται· αὐτὸ δὲ ἐδενός· τὸ ἐν τῇ κτίσει εὑρισκόμενον ἀγαθόν· κἂν λέγηται ἐν εὐαγγελίῳ· εὖ δῦλε ἀγαθέ. καὶ· ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τῦ ἀγαθῦ θησαυρῦ τῆς καρδίας προφέρει τὸ ἀγαθόν. ἐ γὰρ ὡς εἰπεῖν αὐτὸ τὸ ἐγκάρδιον καὶ κυρίως ὂν ἀγαθὸν λέγει· ἀλλὰ τὸ συνεζευγμένον καὶ πρέπον τῇ κτίσει. ἐκεῖνο γὰρ πληθύει τε καὶ τοῖς οἰκείοις ποιήμασιν φιλοτιμεῖται ἀγαθότητας· ὅπως ἂν ἐντεῦθεν ἕκαστα τῶν ὄντων σώζηται καὶ ἐν ᾗ ἔλαχεν εἶναι τάξει διαμένῃ· καὶ αὐτό ἐστιν τὸ ἓν ἀγαθὸν αἴτιον πᾶσιν πάντων ἀγαθῶν· καὶ δι' αὐτὸ πράττεται τὸ κάτω ἀγαθόν· καὶ αὐτὸ σώζει πάντα οἷς ἂν παρῇ· ὥσπερ τὸ κακὸν ἐκ προαιρέσεως ἡμῶν συμβαῖνον φθείρει. ἐ αἰσθόμενοι καὶ οἱ ἔξω φασίν· ὡς οἱ κακοὶ τῦτο μέγιστον ἔχεσιν ἐν ἑαυτοῖς ἀγαθόν· ἄλλες γὰρ ἐπιχειρῦντες κακῦν· αὐτοὶ πρότεροι τῆς ἑαυτῶν ἀπολαύεσι μοχθηρίας. Τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα ὡς προείρηται ὑπάρχον αὐτοαπροσδεὲς ἀγαθὸν καὶ ὅλον ἀεὶ πρὸς πάντας ὂν ἀγαθὸν καὶ ἐ δεύτερον τῦ ἑνὸς καὶ πρώτε ἀγαθῦ· ἴσας τῷ πατρὶ

καὶ

Trinitatis plenitudo in nobis habitet? Nemo ſane unquam dixerit, multitudinem quodammodo deorum in nobis habitare; ſed tres Hypoſtaſes, ſpectata unitate [1] deitatis, Unum eſſe dicendum eſt.

VIII. Creatura habet Bonum, quia illius participem eam facit Trinitas, quæ in una deitate eſt, quæque eſt ipſum Bonum. Minus antem atque inferius eſt, Bonum aliquod pro ſua ipſius menſura ex participatione habere, quam natura eſſe ipſum primum, & immenſum Bonum. Neque Bonum, quod in creatura invenitur, ejuſdem ordinis, ejuſdemve gradus eſt cum eo Bono, quod unum eſt, & creans, & primigenium Bonum, ac tale, ut omnia quidem illud appetant, ipſum vero nullam appetat rem; quamvis in Euangelio dicatur [2]: *Euge ſerve bone;* Et [3]: *Bonus homo ex bono theſauro cordis profert bonum:* nec enim Bonum ipſum intimum, atque in corde, ut ſic loquar, ſitum, quodque proprie Bonum ſit, his verbis deſignatur; ſed Bonum, quod creaturæ adjungitur, eique conveniens eſt. Nam Bouum illud prioris generis & diffunditur, & propriis creaturis beneficia abunde elargitur, ut omnia, quæ exſiſtunt, conſerventur, & in eo, qui ipſis obtigit, ordine permaneant. Atque hoc eſt unum
73 illud Bonum, quod omnibus cauſa eſt Bonorum omnium, & propter ipſum agitur bonum omne terrenum, & ipſum ſervat omnia, quibus adeſt; ſicut e contrario malum, quod ex noſtra voluntate fit, corrumpit, ac labefactat. Id verum eſſe cum vel ipſi Ethnici ſenſerint, inquiunt [4]: *Mali maximum hoc bonum in ſe ipſis habent, quod dum alios malo afficere aggrediuntur, ipſimet primum propria fruuntur nequitia.* At vero Spiritus Sanctus cum Bonum ſit, ſicut antea dictum fuit, per ſe ipſum tale ut nullius indigeat rei, cumque totus ſemper in omnes ſit bonus, neque inferior Uno & primo Bono exſiſtat,

eadem

1. *ſpectata unitate*) Codex, κατάγετο ἓν ἑνάδι θεότητος. Legendum videtur, κατά γε τὸ ἓν ἑνάδι θεότητος, niſi cui magis arrideat, κατά γε τὸ ἐν ἑνάδι θεότητος.

2. *Euge*) Matth. XXV. 21, & 23.

3. *Bonus*) Matth. XII. 35. Vide Not. 12. pag. 128.

4. *Mali*) Affinem ex Didymo ſententiam affert Joannes Damaſcenus in Parallelis pag. 561. Ὁ κακῶς ἑτέρον διατιθέναι βελόμενος (inquit), πρότερον ἑαυτὸν ὑπὸ διατίθησιν: quæ Interpres ſic reddidit: *Qui mala aliqua alium vult multare, eadem malo ſe ipſum prius multat.* Haud ſcio an verti melius poſſit: *Qui alterum vult malo afficere, ſemetipſum prius mala afficit.* Equidem tranſtulerim potius: *Qui alterum vult male affectum reddere, ſemetipſum prius male affectum reddit.* Demophilus quoque in Sententiis Pythagoricis num. 4. ſimilem habet ſententiam: Βουλευόμενος περὶ ἄλλο κακῶς, φθάνεις σαυτῷ (lege φθάνεις σεαυτὸν) πάσχων ὑπὸ σαυτῦ κακῶς, i. e. *Dum alterum mala afficere delibreras, te ipſum prius malo afficis.* Et Hierax in libris de Juſtitia a Joanne Stobenſi λογῳ 9 allegatis: πᾶς ἄδικος, αὐτὸς τῆς κακίας πρῶτος γεύεται, πρὶν εἰς ἄλλες ἀφεῖναι, i. e. *quivis injuſtus malitiam ſuam primus experitur, antequam in alios emittat.*

ϗ τῷ υἱῷ ϗ περὶ τούτου μαρτυρίας ἐδέξατο· ὡς ἐν τῷ πρώτῳ ἀπεδείχθη λόγῳ· ϗ ὡς ὁ ἔσδρας ὁ πρὸς τὴν θείαν παῤῥησιασάμενος ἀγαθότητα· διὰ τὸ εἰδέναι ὅτι κἂν πταίῃ τι τὸ παθεῖν παρ' αὐτῆς οὐκ ἔνι· προεφήτευσεν· καὶ τὸ πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ἔδωκας συνετίσαι αὐτούς. καὶ ματθαῖος δὲ ϗ λουκᾶς αὐτὴν τὴν θεϊκὴν ἀγαθότητα τὸ πνεῦμα κατ' οὐσίαν εἶναι σημαίνοντες· ϗ ἐν αὐτῷ ἐπινοεῖσθαι πᾶσαν δόσιν ἀγαθὴν καὶ πᾶν δώρημα τέλειον· ὁ μὲν ἔγραψεν· πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ἐξ οὐρανοῦ δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν; ὁ δὲ· πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ἐξ οὐρανοῦ δώσει πνεῦμα ἅγιον τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν; τρεπτῆς γὰρ ὅ ἐστιν κτιστῆς οὐσίας ἴδιον τὸ ὑπ' ἄλλου ἀγαθύνεσθαι ἢ ἁγιάζεσθαι ἢ σοφίζεσθαι· καὶ μὴ αὐτὴν ἀτρέπτως ὑπάρχειν ταῦτα. ϗ ὁ θεὸς δὲ ἐν ἠσαΐᾳ δεικνὺς ὡς οὔ ποτε τὰς πνευματικὰς αὐτοῦ εὐλογίας λήψεταί τις μὴ ἀναπλέως πρότερον τῆς σοφίας καὶ συνέσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος εὑρεθείς· ἔφη· ἐπιθήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τὸ σπέρμα σου ϗ τὰς εὐλογίας μου ἐπὶ τὰ τέκνα σου. ᾧ ἑπόμενα ἔγραψε παῦλος· διὰ τοῦτό φησιν ϗ ἡμεῖς ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσαμεν οὐ παυόμεθα ὑπὲρ ὑμῶν προσευχόμενοι καὶ αἰτούμενοι ἵνα πληρωθῆτε τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ θελήματος αὐτοῦ ἐν πάσῃ σοφίᾳ ϗ συνέσει πνευματικῇ περιπατοῦντες ἀξίως τοῦ κυρίου. δηλοῖ δὲ ὅτι λέγει τοῦ θείου πνεύ-

eadem de ipſo, ac de Patre, & Filio, etiam quoad hoc, teſtimonia legimus in Scripturis, ſicut oſtenſum eſt in primo [1] ſermone, & ſicut ex Eſdra patet, qui de divina bonitate confidenter [2] locutus eſt, propterea quod noſſet, nihil ſe ab ea pati poſſe, etiamſi aliquantulum imprudentia laberetur. Hæc enim prophetavit [3]: *Et Spiritum tuum bonum dediſti, ut intelligentes faceret eos*. Matthæus autem, & Lucas ut Spiritum divinam ipſam bonitatem ſubſtantialiter [4] eſſe ſignificent, atque *omnem* [5] *largitionem bonam, & omne donum perfectum* in ipſo intelligi [6], hæc ſcripſerunt. Alter quidem [7]: *Quanto magis Pater e cælo dabit bona petentibus ipſum?* Alter vero [8]: *Quanto magis Pater de cælo dabit Spiritum Sanctum petentibus ſe?* Illius enim ſubſtantiæ, quæ ſit mutabilis, id eſt, creata, proprium eſt, ut bona ab alio reddatur, aut ſancta, aut ſapiens, non vero ut ſit immutabiliter hæc omnia. Quin etiam Deus in Iſaia ut oſtendat, neminem unquam Spiritales ejus benedictiones accepturum [9] eſſe, qui inventus prius non fuerit plenus [10] ſapientia, & intelligentia
73.6. Spiritus Sancti, inquit [11]: *Ponam Spiritum meum ſuper ſemen tuum, & benedictiones meas ſuper filios tuos*. Quibus conſentanea ſcripſit Paulus [12]: *Ideo* (inquit) *& nos ex qua die audivimus, non ceſſamus pro vobis orantes, & poſtulantes, ut impleamini agnitione voluntatis ejus, in omni ſapientia, & intelligentia Spiritali, ambulantes digne Domino*. Hoc eſt, *digne divino Spiritu*,

1. *in primo*) Vide Not. 4. pag. 137.

2. *confidenter*) Lege lib. 2. Eſdræ cap. IX. verſs. 17, 18, & 19.

3. *Et Spiritum*) Lib. 2. Eſdr. IX. 20. Verti etiam poteſt, ut tranſtulit Hieronymus in Didymi libro de Sp. Sancto: ita enim legitur num. 33: ,, *Porro in Eſdra abſque ulla ambiguitate bonus* ,, *Spiritus appellatur*: Spiritum tuum bonum de- ,, diſti, ut eos faceres intelligere. ,,

4. *ſubſtantialiter*) Affini, imo eodem argumento uſus fuerat in libro de Sp. Sancto: hæc enim leguntur num. 4: ,, Nam eumdem Evangelii ,, locum Matthæus, Lucaſque deſcribens, alter ex ,, his ait: *Quanto magis Pater cæleſtis dabit bona* ,, *petentibus ſe?* Alter vero: *Quanto magis Pa-* ,, *ter veſter cæleſtis dabit Spiritum ſuum* (cod. ,, noſter omittit vocem, *ſuum*) *Sanctum petenti-* ,, *bus ſe?* Ex quibus apparet, Spiritum Sanctum ,, plenitudinem eſſe *bonorum* Dei... Quod autem ,, ſubſtantialiter bonum eſt, non poteſt extraneæ ,, capax eſſe bonitatis. ,, Numero autem 9: ,, Et ,, paulo ante diximus, ſubſtantiam bonorum Dei ,, Spiritum Sanctum eſſe, cum poſuimus exem- ,, plum: *Dabit Pater Spiritum Sanctum petenti-* ,, *bus ſe*. Et: *Dabit Pater bona petentibus ſe*. ,,

5. *omnem*, &c.) Ex epiſt. Jac. I. 17.

6. *intelligi*) Sive, ut vertit Hieronymus, *ſuperintelligi*. Nam num. 10. libri de Sp. Sancto, ubi legitur, *ſuperintelligi ſemper in Spiritu Sancto dona virtutum*, puto græcum exemplar habuiſſe ἐπινοεῖσθαι, pro, *ſuperintelligi*.

7. *Quanto*) Matth. VII. 11, ubi græca Ed. pro, ὁ πατὴρ ἐξ οὐρανοῦ, habet: ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

8. *Quanto*) Luc. XI. 13. Græca Ed. ὁ πατὴρ ὁ ἐξ οὐρανοῦ.

9. *accepturum*) Perſimilia in libro de Sp. S. num. 10. legimus: *Unde* (inquit) *& in Iſaia ipſe Deus eundem dicit*: Ponam Spiritum meum ſuper ſemen tuum, & benedictiones meas ſuper filios tuos. *Numquam enim accipit quiſquam Spirituales benedictiones Dei, niſi præceſſerit Spiritus Sanctus*. Lege cetera num. 10, & 11, & cum his confer, quæ hoc in loco dictavit Theologus noſter, ut eumdem utrobique auctorem agnoſcas, & ſex illa ipſa Scripturæ loca, quæ hic proxime affert, ibi etiam allata perſpicias.

10. *plenus*) Codex, ἀναπλέως. Lego, ἀνάπλεως.

11. *Ponam*) Iſai. XLIV. 3.

12. *Ideo*) Coloſſ. I. 9, & 10. Græca Ed. pro περιπατοῦντες, habet, περιπατῆσαι ὑμᾶς, i. e. *ut ambuletis*. At Didymus in lib. etiam de Sp. S. num. 30. legit, *ambulantes*.

πνεύματος. συνεπινοεῖσθαι γὰρ τῷ πνεύματι τοῦ θεοῦ τὴν ἄνω ἀτελεύτητον βασιλείαν ὡς μὴ ἀλλοτρίαν αὐτοῦ τυγχάνουσαν διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ἀλληλουχίαν· καὶ αὖθις διὰ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς πιστοῦται γράφων· οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις· ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. οὐκ ἔλαθεν δ᾿ οὐδὲ τοῦτο καὶ πέτρον· ἀπολογούμενος γὰρ τοῖς αἰτιωμένοις τὴν συντυχίαν ἣν ἐποιήσατο πρὸς κορνήλιον ἔφη· εἰ οὖν τὴν ἴσην δωρεὰν δέδωκεν αὐτοῖς ὁ θεὸς παρασχὼν τὸ ἅγιον πνεῦμα ὡς καὶ ἡμῖν ἐν ἀρχῇ· ἐγὼ τίς ἤμην δυνατὸς κωλῦσαι τὸν θεόν; καὶ πάλιν· καὶ ὁ καρδιογνώστης θεὸς ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς δοὺς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καθὼς καὶ ἡμῖν· καὶ οὐδὲν διέκρινεν μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν τῇ πίστει καθαρίσας τὰς καρδίας αὐτῶν. τοῦτ᾿ ἔστιν· ἡ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἔκχυσις ὡς ἄν τις εἴποι ἡ ἀκατάσχετος καὶ ἄφθονος ἐπιφοίτησις αὐτοῦ· αἰτία προφητείας καὶ ἀνακαινισμοῦ καὶ οὐρανίων ἀγαθῶν καὶ τοῦ κατανοεῖν τὸ κάλλος τῆς θεϊκῆς ἀληθείας ἐστίν. ὡς γὰρ τῷ ἀποστόλῳ δοκεῖ· ὁ καρπὸς τοῦ πνεύματος· ἀγάπη· χαρά· εἰρήνη ἐστίν. ὅθεν καὶ πάλιν γράφει· ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἐν πνεύματι ἁγίῳ. μιᾶς γ᾿ οὖν οὔσης ἀγαθότητος τῆς ἐν ἑνάδι τριάδος· πολλαὶ ἡμῖν ἀποτίκτονται ἀγαθότητες· ὥσπερ ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης καὶ σοφίας μιᾶς οὔσης· τῆς ἄνω φημί· κατὰ τὸ δυνατὸς εἶ κύριε καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου· ἥ τίς ἐστιν ὁ μονογενὴς θεός· καὶ κατὰ τὸ μόνῳ σοφῷ θεῷ· πολλαὶ πληθύνονται ἡμῖν ἄνωθεν ἀλήθειαι καὶ δικαιοσύναι καὶ σοφίαι·

ritu, ut manifeſtum eſt. Nam ſimul cum Spiritu Dei intelligi cæleſte interminatum regnum, utpote ab ipſo non alienum, quum ea quæ habet Pater, & Filius, habeat & ipſe Spiritus, rurſus per eamdem epiſtolam confirmat ſcribens[1]: *Non eſt enim regnum Dei cibus, & potus, ſed juſtitia, & pax, & gaudium in Spiritu Sancto.* Id vero ne Petrum quidem latuit: expurgans enim ſe illis, qui eum accuſabant, quod in conſuetudinem Cornelii ſe dediſſet, ait[2]: *Si ergo æqualem gratiam dedit ipſis Deus præbens Spiritum Sanctum, ſicut & nobis in principio, ego quis eram qui paſſ m prohibere Deum?* Et rurſus[3]: *Et cordium cognitor Deus teſtimonium tribuit eis, dans Spiritum Sanctum, ſicut & nobis, & nihil diſcrevit inter nos, & illos, fide mundans corda eorum.* Id eſt, Spiritus Sancti effuſio[4], quæ, ut ſic loquar, coerceri non poteſt, & copioſa illius participatio, atque adventus, prophetiæ, & Renovationis, & cæleſtium bonorum cauſa eſt, efficitque ut pulcbritudo divinæ veritatis percipiatur. Ut enim Apoſtolo videtur[5], *Fructus Spiritus, charitas, gaudium, pax eſt.* Unde & rurſus ſcribit[6]: *Charitas enim Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris*[7] *in Spiritu Sancto.* Cum ergo Trinitatis in unitate exſiſtentis una ſit bonitas, multæ tamen nobis gignuntur bonitates: ſicut cum Veritas, & Juſtitia, & Sapientia una ſit (loquor autem de cæleſti), juxta illud[8], *Potens es Domine, & Veritas*
14. a. *tua* (quæ eſt Unigenitus Deus) *in circuitu tuo*, & juxta illud[9], *Soli ſapienti Deo*; multæ tamen nobis deſuper ſunt, ac multiplicantur veritates, & juſtitiæ, & ſapientiæ,

1. *Non eſt*) Non in epiſt. ad Coloſſ. hæc leguntur, ſed Rom. XIV. 17.

2. *Si ergo*) Act. XI. 17. Verba, *præbens Spiritum Sanctum*, &, *in principio*, addit explicationis cauſa, ex his, quæ duobus proxime ſuperioribus verſiculis, 15, & 16, leguntur. Eademque ipſa additamenta obſervabis a Didymo facta etiam in libro de Sp. S. num. 22, ubi hunc locum citat. Quod ſi ibi non legitur, *prohibere Deum*, ut hic, ſed, *prohibere Dominum*, nihil te moveat iſta varietas: nam codex noſter m. s. ibi habet, *prohibere Deum*.

3. *Et cordium*) Act. XV. 8, & 9. Græca Ed. bis habet vocem, *αὐτοῖς*, nempe habet, *dans ipſis Sp. S.* Sed Didymus eodem plane modo locum attulit quum hic, tum in lib. de Sp. Sancto num. 12.

4. *effuſio* &c.) In lib. de Sp. S. num. 11, *Effuſio quippe Spiritus* (inquit) *cauſa exſiſtit prophetandi, & videndi ſenſum pulchritudinemque veritatis*.

5. *Fructus*) Galat. V. 22. In libro de Sp. S. num. 17. edita exemplaria ordinem verborum aliquantulum immutant: habent enim: *gaudium, pax, charitas*. Sed omnem diſcrepantiam tollit codex noſter m. s., qui habet ibi: *Charitas, gaudium, pax*: quo modo legit Didymus etiam in Commentariis in Pſalmos ad Pſalmum lxviii, pag. 339. Catenæ Corderianæ.

6. *Charitas*) Rom. V. 5. Græca Editio habet non, *in Spiritu Sancto*, ſed, *per Spiritum Sanctum*. Quin Didymus ipſe locum hunc in tribus aliis hujus operis locis afferens (nempe ſegm. 23. a, 98. a, & 100. b) legit, *per Spiritum Sanctum*. Verum eadem plane varietas occurrit etiam in libro de Sp. Sancto: nam num. 22. bis hunc locum allegans, dictavit, *per Sp. Sanctum*: num. autem 17. dictavit, *in Sp. Sancto*.

7. *noſtris*) Quotieſcumque in hoc opere totum iſtum verſiculum profert, legit: *in cordibus noſtris per Sp. Sanctum, qui datus eſt nobis*. At in libro de Sp. S. num. 12, & 17. Editio Veronenſis habet, *in cordibus veſtris... qui datus eſt vobis*. Codex vero noſter m. s. primo quidem in loco habet ſemel, *veſtris*, & *vobis*: ſed duobus aliis in locis non diſſentit a lectione Græcæ Editionis. Itaque puto ubique legendum eſſe: *in cordibus noſtris... qui datus eſt nobis*.

8. *Potens*) Pſ. LXXXVIII. verſ. 9.

9. *Soli*) 1. ad Tim. I. 17, & Rom. XVI. 27.

Digitized by Google

σοφίας· κατὰ τὸ ἀληθείας ἐκζητεῖ κύριος. κ̓ δίκαιος κύριος κ̓ δικαιοσύνας ἠγάπησεν. καὶ πλῆθος σοφῶν· σωτηρία κόσμου. καὶ συμπορευόμενος σοφοῖς· σοφὸς ἔσῃ. σαφὲς οὖν ὡς τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ τῇ ὑπάρξει αὐτῇ· πνεῦμα ἀγαθὸν καὶ πνεῦμα σοφίας καὶ ἀληθείας· καὶ πνεῦμα τοῦ ἀοράτου καὶ ἀσυνθέτου θεοῦ καὶ πατρὸς καθέστηκεν.

Θ. Ἡ κτίσις· οὐ γέγραπται φιλάνθρωπος· ἴδιον γὰρ τοῦτο κυρίως· μόνης τῆς ὁμοουσίου τριάδος. φιλάνθρωπος γὰρ ὁ πατὴρ οὐχ ἕως τέλους ἡμῖν ὀργιζόμενος· οὐδ᾽ εἰς τὸν αἰῶνα μηνιῶν· οὐδὲ ποιῶν ἡμῖν πρὸς τὰς ἁμαρτίας· οὐδὲ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἀνταποδιδοὺς· κατὰ τὸν ρβ ψαλμόν· καὶ ὡς σολομῶν λέγει· φείδῃ δὲ πάντων ὅτι πάντα σά ἐστιν δέσποτα φιλόψυχε· καθὰ εἴρηται· ὡς κ̓ διὰ ταῦτα καλεῖσθαι ἡμῶν δεσπότην τε κ̓ πατέρα· τῆς κηδεμονίας αὐτοῦ τῇ δυνάμει κεκραμένης. τῷ θεῷ γὰρ οὐκ ἔστιν πρόσρησις οἰκειοτέρα τῆς πατρὸς κ̓ φιλανθρώπου κ̓ ἀγαθοῦ κ̓ ἁγίου. φιλάνθρωπος ὁ υἱὸς ὅς γε δι᾽ ἡμᾶς τὰ ἔργα τῶν σεπτῶν αὐτοῦ καὶ νοητῶν χειρῶν ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβών· καθὰ τίτῳ γράφει ὁ ἀπόστολος· ὅτε δὲ ἡ χρηστότης κ̓ ἡ φιλανθρωπία τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ ἐπεφάνη. κ̓ ὅστις ἂν ἀπονείμῃ αὐτῷ ὅσα πρέπει μονογενεῖ θεῷ· λαβὼν πλέον ὧν ἤλπισεν ἀπέρχεται. φιλάνθρωπον τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ θεοῦ κατὰ τὴν σοφίαν οὕτω λέγουσαν· φιλάνθρωπον γὰρ πνεῦμα σοφίας κ̓ οὐκ ἀθωώσει δίκαιον. οὐ γὰρ παρί-

tiæ, juxta illud[1]: *Veritates exquirit Dominus*. Et[2]: *Juſtus Dominus, & juſtitias dilexit*. Et[3]: *Multitudo ſapientium, ſalus mundi*. Et[4]: *Ambulans cum ſapientibus, ſapiens eris*. Manifeſtum eſt ergo, Spiritum Dei ex ipſa ſui exſiſtentia eſſe Spiritum bonum, & Spiritum Sapientiæ, & Veritatis, & Spiritum inviſibilis, & incompoſiti Dei Patris.

IX. Creatura non dicitur in Scripturis amatrix hominum, ſeu benigna in humanum genus: id enim proprio ſenſu ac ſtricto ſoli convenit conſubſtantiali Trinitati: namque Amator hominum eſt Pater, qui *non uſque in finem*[5] *nobis iraſcitur, neque in ſeculum iratus manet, neque nobis facit ſecundum peccata, neque ſecundum iniquitates noſtras retribuit*, juxta CII. Pſalmum; & juxta Salomonem[6], qui ait[7]: *Parcis autem omnibus, quia omnia tua ſunt, Domine amatar animarum*, ut dictum eſt[8]: Adeo ut hac etiam de cauſa noſter & Dominus, & Pater nuncupetur, quod paterna ejus cura, ac ſolicitudo vi, ac potentia temperetur. Dei enim nulla eſt denominatio magis propria, quam denominatio Patris, & Amatoris bominum, & Boni, & Sancti. Amator hominum eſt Filius, qui propter nos, auguſtarum myſticarumque *ejus manuum opera*[9] exiſtentes, *ſemetipſum exinanivit formam ſervi accipiens*. Id teſtatur Tito ſcribens Apoſtolus his verbis[10]: *Cum autem bonitas, & amor in homines* (ſeu *benignitas*) *Salvatoris noſtri Dei apparuit*. Quiſquis vero illa omnia ipſi tribuerit, quæ Unigenito Deo conveniunt, plus ab eo accipiet, quam ſperabat. Amator hominum eſt Sanctus Dei Spiritus, juxta Sapientiam ſic inquientem[11]: *Amator enim hominum* (ſeu *benignus in humanum genus*) *eſt Spiritus Sapientiæ, & non liberabit*

1. *Veritates*) Pſ. XXX. verſ. 31. (ſeu 24).
2. *Juſtus*) Pſ. X. verſ. 8. Vide Not. 5. pag. 160.
3. *Multitudo*) Sap. VI. 26.
4. *Ambulans*) Prov. XIII. 21. (ſeu 20). Complutenſis Editio: ὁ [illegible] σοφοῖς [illegible], i. e. *qui circumfertur cum ſapientibus, ſapiens fiet*. Francofurtenſis vero habet ut Didymus, niſi quod pro, ἔσῃ, i. e. *eris*, habet ἔσται, i. e. *erit*. At Didymus in libro etiam de Sp. S. num. 21. legit, *ſapiens eris*.
5. *non u. in finem*) Ex Pſ. CII. verſ. 9, & 10. Codex mendoſe οὐδ᾽ ὁ. Emendo, ac lego, οὐδ᾽ εἰς.
6. *juxta Salomonem*) In libro etiam de Sp. S. num. 54. Salomoni tribuit Theologus noſter librum Sapientiæ: hæc enim ibi legimus: *Necnon Salomon inter multa hoc quoque munus a Deo accepit* (codex noſtræ Bibliothecæ: *Necnon & Salomon inter multas gratias, hoc quoque a Domino munus accepit*), *ut ſciret violentias ſpirituum, non aliud ſe in hoc accepiſſe demonſtrans, quam ſcire rapidos ventorum flatus*. Quibus in verbis perſpicuum eſt citari a Didymo caput ſeptimum libri Sapientiæ, ubi legitur verſ. 18, & 20: αὐτὸς γάρ μοι [illegible] ... πνευμάτων βίας, i. e. *ipſe enim mihi dedit ... ſcire ... ſpirituum violentias*.
7. *Parcis*) Sap. XI. 27.
8. *dictum eſt*) Segm. 66. a. Vide Not. 3. pag. 149.
9. *opera*) Locutioner Biblicæ unicuique notæ.
10. *Cum*) Tit. III 4.
11. *Amotor*) Sap. I. 6. Vide Not. 11. pag. 124. Græca Editio pro, [illegible], habet, βλάσφημον, i. e. *blaſphemum*: quo modo legit ipſe Didymus ſegm. 238. b.

παρίδεν ἀπολλυμένην τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν· ἀλλ' ἐφοίτησεν δι' ἑαυτȣ̃· ὁδηγήσαν· διδάξαν πᾶσαν ἀλήθειαν· ἀνακαινίσαν ἡμᾶς· καὶ τὰ θεῖα χαρίσματα δωρησάμενον· καὶ τοσαύτην τȣ̃ κατ' εἰκόνα θέμενον ἄνωθεν φροντίδα· ὥστε εἰς γνώρισμα τῆς ὑπερφυȣ̃ς αὐτȣ̃ ἀγαθότητος καὶ ταύτην ἔχειν τὴν προσηγορίαν. μεγάλα μὲν γὰρ στοιχεῖα ȣ̓ρανός· γῆ· θάλασσα· μεγάλη δὲ λογικὴ κτίσις ἡ ἀγγέλων καὶ πάσης ὑπερκοσμίȣ δυνάμεως· ἀλλ' ȣ̓κ ἀφ' ἑνὸς τȣ́των ἠξίωσεν· ἐκ δὲ τῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἀγαθότητος ἔχει ὄνομα τὸ φιλάνθρωπον ἡ τριάς. 14. a

bit juſtum: nec enim perditam humanam naturam neglexit, ſed per ſemetipſum venit, dirigens nos in via, & omnem veritatem docens, & renovans nos, & divina nobis dona largiens; tantamque e ſupernis ſedibus curam ejus, qui ad imaginem Dei factus eſt, ſuſcepit, ut hanc quoque denominationem, veluti notam atque indicium eximiæ ſuæ bonitatis, habeat. Nam magna quidem elementa ſunt cælum, terra, mare; magna quoque eſt rationalis creatura Angelorum, & cujuslibet ſupermundanæ Poteſtatis: ſed a nulla harum creaturarum nomen ſumere [1] voluit Trinitas; cum e contrario ex ea bonitate, qua hominem proſequitur, φιλάνθρωπος, hoc eſt, amatrix hominum, ſeu benigna in homines vocetur.

I. Ἡ κτίσις· δȣ́λη τȣ̃ τεχνησαμένȣ αὐτὴν δεσπότȣ καθέστηκεν· ἐλευθερίαν ἣν ἀφ' ἑαυτῆς μὴ κέκτηται· ȣ̓́τε ἑαυτῇ ȣ̓́τ' ἄλλοις παρέχειν δυναμένη. φησὶν γὰρ ἡ προφητεία· τὰ σύμπαντα δȣ̃λα σά. Τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα μονονȣχὶ δȣ̃λον ȣ̓ γέγραπται· ἀλλὰ καὶ ὡς δεσπότης καὶ φύσει ἐλεύθερος· ἔνθα ἐστὶν καὶ οἷς ἐπιφοιτᾷ· ἐλευθερίαν ἣν ἔχει παρέχει. τὰ γὰρ ποιήματα μόνα τῷ τῆς δȣλείας ὑπάγεται ζυγῷ· τὸ δὲ μὴ δȣ̃λον· ȣ̓δὲ ποίημα· τὸ δὲ μὴ ποίημα· φύσει θεός· ȣ̓δὲν γὰρ τὸ δȣ̃λον πρὸς τὸ μὴ δȣ̃λον γένος· καὶ οἱ ἔξω ἔφασαν. μάρτυς δὲ τȣ́των πιστὸς ὁ ἀπόστολος γράφων· κορινθίοις μὲν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ· ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν· ȣ̓̃ δὲ τὸ πνεῦμα κυρίȣ· ἐκεῖ ἐλευθερία. τιμοθέῳ δέ· ȣ̓ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ θεὸς πνεῦμα δȣλείας· ἀλλὰ πνεῦμα δυνάμεως καὶ ἀγάπης καὶ σωφρονισμȣ̃. ῥωμαίοις δέ· ȣ̓ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δȣλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλὰ πνεῦμα υἱοθεσίας ἐν ᾧ κράζομεν ἀββά· ὁ πατήρ· ὥστε ȣ̓κ ἔτι εἶ δȣ̃λος· ἀλλὰ 15. a

X. Creatura ſerva eſt Domini, qui eam affabre condidit, ac libertatem, quam ex ſe ipſa non habet, neque ſibimet ipſa, nec aliis præbere poteſt; ait enim prophetia [2]: *Omnia ſerviunt tibi*. At vero Spiritus Sanctus non modo non dicitur in Scripturis ſervus, ſed etiam ut Dominus, & natura liber, ibi deſcribitur, & iis, quos adventu ſuo dignatur, libertatem, quam habet, impertitur. Nam ſolæ creaturæ ſervitutis jugo ſubduntur. Quod autem non eſt ſervum, ne creatura quidem eſt: quod vero non eſt creatum, natura Deus eſt: etenim *ſervum genus* [3] *nihil ad eum qui ſervus non ſit*, ut profani quoque dixerunt. Hujus rei teſtis eſt fide dignus Apoſtolus ſcribens Corinthiis quidem in ſecunda epiſtola [4]: *Dominus autem Spiritus eſt: ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas*. Timotheo autem [5]: *Non enim dedit nobis Deus ſpiritum ſervitutis* [6], *ſed Spiritum fortitudinis, & dilectionis, & emendationis*. Romanis vero [7]: *Nec enim accepiſtis ſpiritum ſervitutis iterum in timore, ſed Spiritum adoptionis, in quo clamamus, Abba, Pater. Itaque* [8] *jam non*

1. *nomen ſumere*) Nimirum Deus nuſquam φιλάγγελος, exempli cauſa, id eſt, *Angelorum amator* dictus fuit, ſicut vocatus eſt φιλόψυχος, i. e. *amator animarum*, & φιλάνθρωπος, i. e. *amator hominum*.

2. *Omnia*) Pſ. 118. verſ. 91.

3. *ſervum genus*) Poetæ alicujus ſententiam eſſe exiſtimo: ſi enim voculam γὰρ detraxeris, reliquus erit iambus iſte ſenarius:

Οὐδὲν τὸ δȣ̃λον πρὸς τὸ μὴ δȣ̃λον γένος.

Ea vero locutio, δȣ̃λον γένος, Euripidea eſt: ut in illo verſu:

Ἤλεγχον· ȣ̓́τω γὰρ κακὸν δȣ̃λον γένος.

Et in hoc altero ejuſdem Poetæ:

Φεῦ φεῦ· τὸ δȣ̃λον ὡς ἁπανταχῇ γένος κ. τ. λ.

4. *Dominus*) 2. ad Cor. III. 17.

5. *Non enim*) 2. ad Tim. I. 7.

6. *ſervitutis*) Græca Editio pro, δȣλείας, habet, δειλίας, i. e. *timoris*.

7. *Nec enim*) Rom. VIII. 15, uſque ad vocem, *Pater*.

8. *Itaque*) Iſta huc tranſlata ſunt ex epiſt. ad Galat. IV 7. Niſi ſuſpicari malimus Didymum duo Pauli loca dictaſſe, librarium vero ex duobus unum conflaſſe. Nimirum ita legendum eſſe conjicio: Ῥωμαίοις δέ· Οὐ γὰρ ἐλάβετε... Ἀββὰ (aut Ἀββᾶ), Ὁ πατήρ· Γαλάταις δέ· Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τȣ̃ Υἱȣ̃ αὐτȣ̃ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κρᾶζον, Ἀββὰ, Ὁ πατήρ. Ὥστε ȣ̓κ ἔτι εἶ δȣ̃λος, ἀλλ' υἱός.

λὰ υἱός. καθάπερ οὖν ἠλευθερώθημεν παρὰ τοῦ υἱοῦ ἀκούσαντες· οὐκ ἔτι εἶ δοῦλος ἀλλ' ἐλεύθερος· καί· τῇ ἐλευθερίᾳ ᾗ ὁ υἱός ὑμᾶς ἠλευθέρωσεν· οὕτω διὰ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας καὶ δεσποτείας ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐλευθερούμεθα διὰ τοῦ μνημονευθέντος ῥήματος· οὗ δὲ τὸ πνεῦμα κυρίου· ἐκεῖ ἐλευθερία.

ΙΑ. Ἡ κτίσις ἥ τε νοερὰ καὶ αἰσθητὴ· ὑπουργεῖ· οὐκ ἐπιτάττει ἀφ' ἑαυτῆς· ὡς περὶ τῶν ἀγγέλων λέγει· δυνατοὶ ἰσχύϊ ποιοῦντες τὸν λόγον αὐτοῦ. Τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα τοῦ θεοῦ· αὐθεντικῶς προφήταις καὶ ἀποστόλοις προστάττει ὡς Θεὸς καὶ δεσπότης· καθὰ ἐν τοῖς ὑποκειμένοις κεφαλαίοις ἀποδειχθείη.

ΙΒ. Ἡ κτίσις· ἐνδυναμοῦται ὑπὸ τῆς παναλκοῦς κ' πανδυνάμου θεϊκῆς ἰσχύος· οὐκ ἐνδυναμοῖ δὲ αὐτή. τὴν γὰρ αὐτῇ διαρκοῦσαν ἐδέξατο δύναμιν· καὶ μεταδιδόναι τοῖς συνδούλοις οὐ σθένει. Τὸ δέ γε πνεῦμα τοῦ θεοῦ· τῇ γονίμῳ κ' θρεπτικῇ καὶ ἀνεκλείπτῳ αὐτοῦ ἰσχύϊ ἐνδυναμοῖ· ἐπειδὴ κτίστης κ' οὐ κτίσμα τυγχάνει. ὁ γὰρ σωτὴρ ἐν ταῖς πράξεσί φησιν· ὑμεῖς δὲ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. ὡς δίχα τῆς αὐτοῦ ἐπιφοιτήσεως· οὐδὲ μιᾶς ἡμῖν πρὸς τὸν θεὸν δυνάμεως ἢ ἐλπίδος ὑπαρχούσης. κατανοητέον δὲ πρὸς τούτῳ· ἓν μέν· ὅτι τὴν παρουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος κατ' ἐξουσίαν σημαίνει γεγενῆσθαι· ἕτερον δέ· ὅτι οὐκ αὐτάγγελος ἦλθεν· ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ μεγάλου θεοῦ κ' σωτῆρος προμηνύθη. κ' αὖθις οὖν λέγει· ὑμεῖς δὲ καθίσατε ἐν τῇ πόλει ἕως οὗ ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους. αὕτη δὲ ἦν ἡ τοῦ ἁγίου πνεύματος. καὶ παῦλος γράφει ῥωμαίοις ἃ θαυμάσαι ἢ ἑρμηνεῦσαι ἀξίως· μάλιστα ἐξ ἐπιδρομῆς· οὐδενὶ εὐπετές· ἔχω οὖν πεποίθησιν ἐν χριστῷ ἰησοῦ πρὸς τὸν θεόν· οὐ γὰρ τολμῶ τι λαλεῖν ὧν οὐ κατειργάσατο χριστὸς δι' ἐμοῦ λόγῳ κ' ἔργῳ εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν· ἐν δυνάμει σημείων

non es ſervus, ſed filius. Sicut ergo liberavit nos Filius, quum dictum nobis ſit: *Jam non es ſervus, ſed liber*: Et [1]: *Libertate, quo Filius vos liberavit*: ita etiam a Spiritu, quod eamdem cum Filio eſſentiam habeat, idemque dominium, liberi efficimur, ut oſtendunt commemorata verba: *Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas*.

XI. Creatura cum intelligibilis, tum ſenſibilis miniſtrat, non præcipit ex ſe ipſa; ſicut de Angelis teſtatur Scriptura [2]: *Patentes virtute, facientes verbum illius*. At Spiritus Sanctus Dei ſua ipſius auctoritate Prophetis, & Apoſtolis præcipit ut Deus, & Dominus, ſicut in iis, quæ ſubjicientur, capitulis oſtendetur.

XII. Creatura ex validiſſima, & omnipotenti virtute divina vim ac robur accipit; ſed ipſa vim ac robur non impertitur; tantam enim accepit vim, quanta ipſi ſufficit, eamque conſervis communicare non valet. At Spiritus Dei fecunda ſua, & nutricante, & indeficienti virtute corroborat; quia Creator eſt [3], non creatura: Salvator enim in Actis ait [4]: *Vos autem accipietis virtutem, ſuperveniente Spiritu Sancto in vos*: quod nempe ſine ejus adventu [5] nulla nobis ad Deum ſit vis, aut ſpes. Animadvertendum vero etiam eſt, duo alia his verbis ſignificari; primo quidem, Spiritus Sancti adventum ex propria illius auctoritate factum eſſe; deinde vero Spiritum Sanctum, ſuum ipſius adventum non nunciaſſe, ſed ab ipſo magno Deo, & Salvatore prænunciatum fuiſſe. Itaque rurſus ait [6]: *Vos autem ſedete in civitate, donec induamini virtute ex alto*. Virtutem vero intelligit Spiritus Sancti. Et Paulus Romanis ea ſcribit, quæ admirari, ut par eſt, aut interpretari nemini, multoque minus curſim hæc afferenti, facile eſt [7]: *Habea igitur fiduciam* (inquit) *in Chriſta Jeſu od Deum: non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ non effecit Chriſtus per me verbo & opere, in obedientiam Gentium, in virtute ſignorum*,

1. *Libertate*) Galat. V. 1. Græca Editio pro, ὁ υἱὸς, habet, Χριστός.
2. *Potentes*) Pſ. 102. verſ. 20.
3. *Creator eſt*) In libro etiam de Sp. Sancto num. 31. Spiritum Sanctum Creatorem eſſe probans affert Chriſti verba in Actis a Luca relata: *Accipietis virtutem* &c.
4. *Vos autem*) Act. I. 8. Biblia pro ὑμεῖς δὲ, habent ἀλλά. Vide Not. 1. pag. 30, & Notas ad ſegm. 123. a.
5. *adventu*) Itane loqueretur qui de divinæ Gratiæ neceſſitate perperam ſentiret?
6. *Vos autem*) Luc. XXIV. 49. Græca Editio, ἐν τῇ πόλει Ἱερουσαλήμ. Vocem vero, *Jeruſalem*, Vulg. Interpres omittit ut Didymus.
7. *Habeo*) Rom. XV. 17, 18, & 19. Græca Editio, καύχησιν, pro, πεποίθησιν. Et, τὰ πρὸς Θεόν, pro, πρὸς τὸν θεόν. Et, τολμήσω, pro, τολμῶ. Et, Πνεύματος Θεοῦ, pro, πνεύματος ἁγίου.

μείων καὶ τεράτων· ἐν δυνάμει πνεύματος ἁγίου.

ΙΓ. Ἡ κτίσις· οὐκ ἀληθεύει ἀεί· ἀλλ' ἐξ οἰκείας γνώμης ἔχει τροπῆς μέρος καὶ τὸ ψεύδεσθαί ποτε. ὡς ἐν μὲν ἀσάρκοις ὁ διάβολος· ἐν δὲ σαρκίνοις· καθὰ γράφει· πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. καὶ· ἀπολεῖς πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος.

Οὐ γὰρ ἐπὶ ψευδέσσι πατὴρ θεὸς
ἔσσετ' ἀρωγός·

ἔγραψαν καὶ οἱ ἔξω. ἐν δὲ ἁγίοις· ὡς παῦλος περὶ τῶν ἀποστόλων ἔφη· ἀλλ' ὅτε ἴδον ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσιν πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ εὐαγγελίου· εἶπον τῷ κηφᾷ ἔμπροσθεν πάντων ἃ εἶπεν. ὡς ἀληθῶς γὰρ μόνης θεϊκῆς φύσεως τὸ ἀεὶ ἀψευδεῖν. διὸ ἑβραίοις ἐπέστειλεν· ἵνα φησὶν διὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι τὸν θεόν· ἰσχυρὰν παράκλησιν ἔχωμεν οἱ καταφυγόντες κρατῆσαι τῆς προκειμένης ἐλπίδος. ἡ δὲ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος κοινωνοῦσα τῇ φύσει τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ· κοινωνεῖ εἰς ὅλα· ἔτι μὴν καὶ εἰς τὸ ἀψευδεῖν. πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ἐστὶν τοῦ θεοῦ· ὡς προειλέχθη· τῷ ἑνὶ θελήματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ ἑαυτοῦ λαλοῦν καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ οὐ λαλοῦν· ὡς ὁ υἱὸς αὐτῷ ἐμαρτύρησεν εἰπών· ἀφ' ἑαυτοῦ οὐ λαλήσει.

ΙΔ. Ἡ κτίσις· οὐδὲν ἔχει προσαγορευθὲν ἀλήθεια διὰ τὸ μίαν εἶναι θεικὴν ἀλήθειαν ὡς μία ἐστὶν ἡ ἁγιότης καὶ ἡ ἀγαθότης ἀφ' ἧς ἑκάστοις ἡμῖν ταῦτα ἐφήκειν ὁμολογοῦμεν. Τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα· ἀλήθεια προσηγόρευται καθὰ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός· ἐπειδὴ τῆς αὐτῆς μιᾶς ἐστὶν θεότητος οὐδὲν ἔχον πολυσχιδὲς ἢ διαφωνοῦν. μαρτυρεῖ δὲ περὶ μὲν τοῦ πατρὸς καὶ ἑαυτοῦ ὁ υἱὸς λέγων· πάτερ ὁ λόγος

rum, & prodigiorum, in virtute Spiritus Sancti.

XIII. Creatura non ſemper verax eſt, ſed de ſuo id habet, ut & animi mutationi obnoxia ſit, & aliquaodo mentiatur. Talis inter creaturas carnis expertes [1] eſt diabolus: de carneis vero ſcriptum eſt [2]: *Omnis homo mendax*. Et [3]: *Perdes omnes qui loquuntur mendacium*. Quin Ethnici quoque ſcripſerunt:

*Nec enim mendacibus pater Deus erit
auxiliator.*

De Sanctis vero, puta de Apoſtolis [4], ait Paulus [5]: *Sed cum vidi, quod non recte ambularent ad veritatem Fuangelii, dixi Cephæ [6] coram omnibus*, quæ dixit. Revera enim ſolius divinæ naturæ eſt nunquam a veritate recedere. Ideo Hebræis Paulus ita ſcripſit [7]: *Ut per duas res immobiles, in quibus impoſſibile eſt mentiri Deum, validum ſolatium habeamus qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem*. Communio autem Spiritus Sancti, qua commuoem cum Patre & Filio oaturam habet, communio eſt quoad omnia, atque adeo etiam quoad hoc, ut niſi vera loqui non poſſit. Nam *Spiritus veritatis* Dei eſt, ut aotea dictum fuit, una voluntate Patris & Filiis & ſui ipſius loquens, & a ſemetipſo non loquens, ſicut de ipſo teſtatus eſt Filius, cum inquit [8]: *A ſemetipſo non loquetur*.

XIV. Creatura nihil habet quod denominetur Veritas [9], eo quod una ſit divina veritas, ſicut una eſt ſanctitas, & bonitas, a qua ſingulis nobis hæc provenire confitemur. At Spiritus Sanctus Veritas denominatus eſt, ſicut Pater & Filius: quoniam ejuſdem cum ipſis eſt, atque unius Deitatis, nihilque habens multifidum, aut diſſonum. Ac de Patre quidem, & de ſe ipſo id teſtatur Filius ioquiens [10]:

Pater,

1. *carnis expertes*) Simili modo in Commentariis in Pſalmos locutus eſt Didymus ad Pſalm. xx. verſ. 18. Ἁμαρτωλοὺς (inquit) .... καλεῖ, οὐκ ἀνθρώπους μόνον, ἀλλὰ καὶ δυνάμεις ἀσάρκους, i. e. *Peccatores* ... *vocat* (Pſaltes) *non modo homines, ſed & carnis expertes Poteſtates*.

2. *Omnis*) Rom. III. 4.

3. *Perdes*) Pſ. V. verſ. 6. (ſeu 7.)

4. *de Apoſtolis*) Vide Not. 3. pag. 135. Nempe Apoſtolorum vocabulum latiori ſignificatione hic accipitur, præſertim cum horum, de quibus Didymus, ac Paulus loquuntur, unus fuerit Barnabas; Didymus vero ipſe in Enarr. in ep. 1. Petr. cap. 1, Apoſtolorum vocabulum ſtrictiori ſenſu accipiens, affirmet, *inter eos, qui Chriſti Evangelium ſunt ſecuti, neminem Apoſtolis celſiorem eſſe fide, & converſatione*.

5. *Sed*) Galat. II. 14. Græca Editio, εἶδον, pro, ἴδον. Illam vero Pauli querimoniam adverſus Cepham ſcite appellat Tertullianus. lib. primo contra Marcionem cap. 20. *ſolius converſationis, placituræ poſtea accuſatori ſuo, reprehenſionem*.

6. *Cephæ*) Græca Editio, τῷ Πέτρῳ. Sed Vulg. Interpres legit *Cephæ*, ut Didymus. Utrum vero Cephas iſte ſit Petrus Apoſtolorum princeps, an vero unus e lxx. Diſcipulis, ut vetuſtis etiam temporibus non pauci opinati ſunt, meum non eſt inquirere. Multi jam de hac re ſcripſerunt noſtra etiam ætate. Lege Hieron. lib. 1. in ep. ad Gal. cap. 2. pag. 408. ed. Veronenſis, & ibidem Vallarſii Notas.

7. *Ut*) Hebr. VI. 18.

8. *A ſemetipſo*) Joann. XVI. 13.

9. *Veritas*) Cod. ἀληθεία. Lege, ἀλήθειαν, vel ἀλήθεια.

10. *Pater*) Joann. XVII. 17. Vide Not. 2. pag. 160.

λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστιν. καὶ πάλιν· ἐγώ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀλήθεια. περὶ δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ὡς προελέχθη.

ΙΕ. Ἡ κτίσις οὐκ οἶδεν τὰ τοῦ θεοῦ· ὑπερβαίνει γὰρ αὐτήν· καὶ οὐδὲν πρὸς τοιαύτην εἴδησιν ὁρμῆσαι τολμᾷ κἂν ᾖ τῶν εὐδοκίμων. ἐπειδὴ γνῶναι τὰ τοῦ θεοῦ εἰς πάμπαν ἀδύνατον τῇ μὴ οὔσῃ τῆς αὐτῆς φύσεως καὶ τὴν αὐτὴν γνῶσιν τῷ θεῷ κεκτημένῃ· ὡς ἐδίδαξεν ὁ σωτὴρ εἰπὼν ἐν ἰωάννῃ· ὁ δοῦλος οὐκ οἶδεν τί ποιεῖ ὁ κύριος αὐτοῦ. καὶ ὡς ἔγραψεν πέτρος· ἔστιν ἃ νῦν ἀναγγέλλει ὑμῖν διὰ τῶν εὐαγγελισαμένων ὑμᾶς πνεύματι ἁγίῳ ἀποσταλέντι ἀπὸ οὐρανοῦ εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι. Τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα ὅτι ἐπίσταται ὡς ὁμοούσιος θεός· ὁ ἀπόστολος κορινθίοις ἐπέστειλεν· ὡς προείρηται. καὶ πάλιν τὴν μεγαλειότητα τοῦ πνεύματος καὶ τὴν πρὸς τὸν πατέρα ἰσότητα παριστῶν· ἰσόρροπον ἐκείνῳ γράφει· ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας οἶδεν τί τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος. καθὰ γὰρ μέγα τι λέγων περὶ τοῦ πατρὸς εἶπεν εἰδέναι αὐτὸν τοῦ πνεύματος τὸ φρόνημα· οὕτω τὴν πρὸς αὐτὸν κοινωνίαν τῆς φύσεως καὶ θελήσεως καὶ τὴν ἰσότητα τῆς ἀξίας καὶ δυνάμεως τοῦ ἁγίου πνεύματος παριστῶν ἔγραψεν μόνον αὐτὸ εἰδέναι τὰ τοῦ πατρὸς καὶ τὰ βάθη αὐτοῦ ἐρευνᾶν· καὶ τὰς ἀγνώστους ἐκείνου νοήσεις ἃς χρὴ καὶ ἡνίκα δεῖ

Pater, Verbum tuum Veritas eſt. Et ruſſus[1]: *Ego ſum Vita, & Veritas*. De Spiritu Sancto autem, ut antea[2] dictum eſt.

XV. Creatura non novit quæ ſunt Dei; ipſam enim excedunt: & nullo modo in hujuſmodi cognitionem ea tendere, ac niti audet, quamvis ex Electorum numero fuerit: nec enim fieri ullo modo poteſt, ut ea, quæ non ſit ejuſdem naturæ, eamdemque cognitionem non habeat cum Deo, noſcat illa, quæ Dei ſunt; ſicut Salvator docuit, cum ait in Joanne[3]: *Servus neſcit, quid faciat Dominus ejus*: & ſicut ſcripſit Petrus[4]: *Quædam ſunt, quæ nunc annunciat vobis per eos, qui evangelizaverunt vobis Spiritu Sancto miſſo de cælo, in quæ[5] deſiderant Angeli proſpicere*. At vero Spiritus Sanctus *novit* ut conſubſtantialis Deus, juxta Apoſtolum ad Corinthios[6] ſcribentem, ut antea dictum eſt. Ac rurſus ut majeſtatem Spiritus, ejuſque cum Patre æqualitatem confirmet, illum huic æquiparat ſcribens[7]: *Qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid deſideret (aut ſapiat) Spiritus*. Nam ſicut cum vellet magnum aliquid de Patre dicere, dixit eum noſſe, quid deſideret Spiritus; ita cum vellet naturæ, voluntatiſque communionem, ac dignitatis, & potentiæ æqualitatem, quam cum Patre habet Spi-
76.b. ritus Sanctus, confirmare, ſcripſit, ipſum ſolum noſſe quæ ſunt Patris, ac ejus profunda ſcrutari, & ignotas ejuſdem Patris cogitationes, quas oportet, & quando opor-

1. *Ego*) Joann. XIV. 6.

2. *antea*) Sigm. 56. n.

3. *Servus*) Joann. XV. 15.

4. *Quædam*) In prima Petri I. 12. Biblia carent voce, ἔστιν, quam a Didymo additam puto ad breviandum locum, atque indicanda ſimul quæ in Petri textu antecedunt. Pro, ἀναγγέλλει, habent, ἀνηγγέλη. Et pro, πνεύματι, habent, ἐν Πνεύματι. Verſiculum hunc bis affert in libro de Sp. Sancto, num. 26, & 40. Primo quidem in loco eum tribuit Apoſtolo, & voculam *de* omittit: ſic enim habet: ,, Sed & Apoſtolus loquitur: *Quæ nunc annunciata ſunt vobis per eos, qui evangelizaverunt vobis, Spiritu Sancto miſſo de cælis*. Et in libro, qui Sapientia inſcribitur (*cod. noſter m. s. habet*: & in Sapientia, quæ Inſcribitur πανάρετος) ab his qui divina chariſmata conſequuti ſunt, vox gratias Deo perferens (*cod. noſter*, grates Deo referens) deſtinatur. ,, In altero autem loco eum Petro tribuit. ,, *Sed & in epiſtola Petri* (inquit) *Spiritus Sanctus eſſe Chriſti Spiritus comprobatur*. Scrutantes, inquit, & inquirentes (*cod. noſter*: exquirentes), *id eſt, Prophetæ, de quibus ei fuerat ſermo ſuperior*, in quod & quale (*cod. noſter*, aut quale) tempus ſignificabat *is*, qui in eis erat, Spiritus Chriſti teſtificans in Chriſto paſſiones, & ea, quæ poſt erant ſecutura (*cod. noſter*: quæ erant ſubſecutura) decreta: in (*deeſt vocula*, in, *in noſtro codice*) quibus revelatum eſt: quia (*cod. noſter*: quoniam) non ſibi, ſed nobis miniſtrabant ea, quæ nunc annunciata ſunt vobis per Spiritum Sanctum. ,, Vide Didymi Enarrationem in primam Petri ad hunc locum.

5. *in quæ*) In Didymi Enarratione ad hæc verba legitur: ,, *In quem concupiſcunt Angeli proſpicere*. Notandum quod apud Græcos, *in quæ*, legatur, non *in quem*. Et ſic exponitur. Si quis exiſtimaverit ,, &c. Conjicio autem, Didymum dictaſſe, *in quæ*: latinum vero interpretem ex Vulgata Translatione poſuiſſe, *in quem*, ac de ſuo addidiſſe verba illa: *notandum quod* &c., ut lector melius intelligeret quæ ſubjungit Didymus.

6. *ad Corinthios*) 1. Cor. II. 11.

7. *Qui*) Rom. VIII. 27. S. Auguſtinus in libro contra Sermonem Arianorum cap. 25. vertit: *ſcit quid Spiritus ſapiat*. Vulgatus Interpres, & Hieronymus in Didymi libro de Sp. Sancto, pro, *ſapiat*, vertunt, *deſideret*: ſic enim in eo libro legitur num. 27: *Qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid deſideret Spiritus, quomodo* (legendum puto, *quoniam*, ut ſcriptum eſt in noſtro codice) *ſecundum Deum poſtulat pro Sanctis*.

δεῖ· τοῖς ἀξίοις ἐκφαίνειν. τὸν δὲ πέτρον ὡς ποιήσηται γράψαι· ἀπεστάλη ἀπ' οὐρανοῦ τὸ πνεῦμα· νοείσθω· ᾧ τρόπῳ νοεῖται τὸ ἀπεστάλη ὁ υἱός. ὡς λόγος γὰρ ἐκεῖνος· καὶ τοῦτο ὡς ῥῆμα καὶ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ἀπεστάλη. καὶ διὰ τὸ εἰδέναι ὅτι τὰ παρὰ τοῦ χριστοῦ ἢ τοῦ ἁγίου πνεύματος λεγόμενα· λέγεται καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς διὰ τὸ ἓν θέλημα· τὰ τοιαῦτα κεῖται ῥήματα. οὔτε γὰρ ἀγνοεῖ ἢ πέμπεται ὡς δοῦλον· οὔτε ἀφ' ἑαυτοῦ λαλεῖ ἢ ποιεῖ ἢ ἔρχεται ὡς ἀντίθεον.

ΙΣ. Ἡ κτίσις οὐχ ὁρᾷ τὸν θεὸν καὶ πατέρα οὕτως ὡς ἔστιν· ἑτέρᾳ γὰρ φύσει τοῦτο ἀχώρητον καὶ ἀβάστακτον ὑπάρχει· καὶ πρὸς αὐτήν ἐστιν τὸ οὐδεὶς ὄψεταί μου τὸ πρόσωπον καὶ ζήσεται. αἱ δὲ γραφαὶ λέγουσιν ποτὲ μὲν τὸν υἱὸν μόνον· ποτὲ δὲ τὸ ἅγιον πνεῦμα μόνον ὁρᾶν ἢ εἰδέναι τὸν θεὸν πατέρα· ἐπειδὴ ἐν μονάδι θεότητος ἡ τριάς. ὡς ἡνίκα ὁ σωτὴρ παρὰ ἰωάννῃ λέγει· οὐχ ὅτι τὸν πατέρα τις ἑώρακεν εἰ μὴ ὁ ὢν ἐκ τοῦ θεοῦ· οὗτος ἑώρακεν τὸν πατέρα. ἔστιν δὲ ἐκ τοῦ θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ υἱὸς γεννητικῶς· καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐκπορευτικῶς. καὶ πάλιν· οὐδὲ γὰρ τὸν πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ υἱὸς καὶ ᾧ ἐὰν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ. καὶ ὡς ὅτ' ἂν ἰδικῶς περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ὡς προελέχθη· παῦλος κορινθίοις γράφει. καὶ ὡς ἡσαΐας προφητεύει· πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως· πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας. Οὐ γέγραπται οὖν φησὶν ματθαίῳ ἀπὸ τοῦ σωτῆρος· ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων· λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς βλέπουσιν τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς; ναί. ἀλλὰ βλέπουσιν οὐχ ὅσος καὶ οἷός ἐ-

στιν

oportet, iis qui digni ſint, manifeſtare. Quod autem Petrus ſcripſit, ut antea dictum eſt, *miſſum eſſe de cælo Spiritum*, id eo modo accipiatur, quo intelligitur illud: *Miſſus eſt Filius*. Iſte enim miſſus eſt ut *Verbum*, ille autem ut *Dictum*[1], & *Spiritus Dei*. Ideo vero hujuſmodi voces adhibitæ ſunt, ut quæ a Chriſto, aut a Spiritu Sancto dicuntur, ea dici etiam a Patre noverimus: quod una ſit eorum voluntas. Nam neque ignorat Spiritus Sanctus, nec mittitur ut ſervus[2], neque a ſemetipſo aut loquitur, aut operatur, aut venit quaſi Dei adverſarius[3].

XVI. Creatura non videt Deum & Patrem ita uti eſt; ab altera enim natura capi id non poteſt, nec ſuſtineri: ac de ipſa intelligendum eſt illud[4]: *Nemo videbit faciem meam, & vivet*. In Scripturis vero interdum quidem Filius ſolus, interdum autem ſolus Spiritus Sanctus videre dicitur, aut noſſe Deum Patrem; eo quod in unitate Deitatis ſit Trinitas: Ut cum Salvator apud Joannem ait[5]: *Non quia Patrem quiſquam vidit, niſi is, qui eſt ex Deo: hic vidit Patrem*. Eſt autem *ex Deo* ſecundum naturam cum Filius per generationem, tum Spiritus Sanctus per proceſſionem. Et rurſus cum ait[6]: *Nec enim Patrem quis novit niſi Filius, & cui Filius revelaverit*. Et quando peculiariter de Spiritu Sancto illa Paulus Corinthiis[7] ſcribit, quæ antea dicta ſunt. Et cum Iſaias prophetes ait[8]: *Spiritus ſapientiæ, & intellectus, Spiritus ſcientiæ, & pietatis*. Sed nonne a Matthæo, inquiunt, ſcriptum eſt ex perſona Salvatoris[9]: *Videte ne contemnatis unum ex his puſillis: dico enim vobis, quod Angeli eorum in cælis ſemper vident faciem Patris mei, qui in cælis eſt?* Utique. At vident,

non

1. *Dictum .... Dei*) Vide ſuperius paginam 147. In libro etiam de Sp. S. num. 28, & 29 Spiritum Sanctum vocat *ſermonem Dei*, ni fallor. *Iſaias quoque* (inquit) *cum ſermone Dei impulſus ad prophetandum fuiſſet, Spiritus Sancti imperio propheta*ſſ*e perhibetur*. Ubi vir Clariſs. Vallarſius conjicit pro, *Spiritus Sancti imperio*, legendum eſſe, *Spiritus Sanctus per eum*. Ego codicis noſtri lectionem ſecutus ſum, qui habet: *Spiritus Sancti imperio*.

2. *ut ſervus*) De miſſione Filii, ac Spiritus Sancti ſimilia dictavit Didymus in lib. de Sp. S. num. 25, 26, 30, & 32. Ibi enim copioſius de hac re agit. Ita num. 30. ait: „ *Miſſus a Patre* „ *Spiritus Sanctus, non ſervus, non alius* (re„ ctius codex noſter: *non alienus*), *nec disjun-* „ *ctus a Filio intelligatur*. „

3. *Dei adverſarius*) Vel, Semideus. Utrumque enim valet vox, ἀντίθεος. Primæ ſignificationis exemplum nobis præbet Chriſtianus ille poeta, quem Irenæus in primi libri cap. XV. *divinum ſenem, veritatiſque præconem* vocat, in eo verſu:

Ἔχων σε πρόδρομον ἀντιθέου πανουργίας.

Alterius Pindarus in Pythiis Od. 3, & 4, Homerus, alii. Vide ſegm. 180. *a*, & 186. *a*.

4. *Nemo*) Exod. XXXIII. 20. Citat ſenſum: græca enim Editio habet: οὐ γὰρ μὴ ἴδῃ ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται.

5. *Non quia*) Joann. VI. 46. Græca Editio, παρὰ τοῦ θεοῦ, pro, ἐκ τοῦ θεοῦ.

6. *Nec enim*) Matth. XI. 27, & Luc. X. 22. Senſum citat, non verba. Vide Not. 7. pag. 72. Ceterum S. etiam Athanaſius in Sermone majori de Fide num. 28. legit: καὶ ᾧ ἐὰν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ.

7. *Corinthiis*) Ep. 1. cap. II. verſ. 11.

8. *Spiritus*) Iſai. XI. 2.

9. *Videte*) Matth. XVIII. 10.

στιν ὁ Θεός· ἀλλὰ καθ' ὅσον αὐτοὶ χωρῦσιν. ὁ δὲ μονογενὴς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα διὰ τὸ ταὐτὸν τῆς Θεότητος ὁρῶσιν ἕτως ὡς ἔστιν ὁ ἀμεγέθης καὶ ἀνείδεος Θεός.

ΙΖ. Ἡ κτίσις ἡ λογικὴ ὅτ' ἂν ἀξία γένηται ἀνακαινισμῦ καὶ υἱοθεσίας· ὑπὸ τῆς πανδυνάμυ χάριτος τῦ ἁγίυ πνεύματος τέτων ἀξιῦται· ἐπειδὴ ἐ κτίσμα· ἀλλὰ Θεὸς ὑπάρχει· οἷος ὁ κτίσας τὸ πρῶτον.

ΙΗ. Ἡ κτίσις πᾶσα ὁρατὴ καὶ ἀόρατος· ὀνομαστεὶ προστάττεται ὑπὸ τῶν τριῶν παίδων ἀνανία ἀζαρία καὶ μισαὴλ ἐν τῇ βαβυλωνίᾳ καμίνῳ ἀποτεθέντων ὑμνεῖν κ) ὑπερυψῦν τὸν Θεὸν εἰς τὲς αἰῶνας· ἔτι δὲ κ) τὰ χερυβὶμ κ) ὁ Θεϊκὸς Θρόνος· ὃς ἐνταῦθα νοεῖται τὰ σεραφὶμ· δοξάζει ἅτε ὄντα κ) αὐτὰ μέρος τῆς κτίσεως. ἔφασαν γὰρ οἱ αὐτοί· εὐλογημένος εἶ ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερυβὶμ· κ) πάλιν ἀντὶ τῦ μνημονεῦσαι τῶν σεραφὶμ· κ) εὐλογημένος εἶ ἐπὶ Θρόνυ τῆς βασιλείας συ κ) ὑπερύμνητος κ) ὑπερυψέμενος εἰς τὲς αἰῶνας. ὁμοίως κ) ὑπὸ τῦ δαυὶδ ἐνεργυμένυ ὑπὸ τῦ ἁγίυ πνεύματος ἐν ρβ κ) ἐν ρμη ψαλμῷ παρακελεύεται ἡ κτίσις αἰνεῖν τὸν κύριον. Τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα ὡς κ) ὁ υἱὸς ἐ συνεμνημονεύθη· ἐπειδὴ κ) αὐτὸ ἐ δημιέργημα· ἀλλὰ δημιεργός· ἐδὲ τῶν ὑμνέντων· ἀλλὰ τῶν ὑμνεμένων κ) ὑπ' αὐτῶν τῶν σεραφὶμ ἐστὶν τῶν σὺν πολλῷ φόβῳ περιεστώτων τὸ Θεϊκὸν βῆμα κ) συγκαλυπτόντων ταῖς πτέρυξιν ἑαυτὰ· κ) ἀμοιβαδὸν ἀνταναφωνέντων ἀσιγήτοις στόμασι κ) ἀκαταπαύστῳ φωνῇ· τρίτον ἅγιος·

non quantus, & qualis eſt Deus, ſed quantum ipſi capaces ſunt[1]. Unigenitus autem, & Spiritus Sanctus, ob identitatem Deitatis, vident ita uti eſt quantitatis, & formæ expers Deus.

XVII. Creatura rationalis cum Renovationem, & adoptionem conſequitur, illam hiſce donis omnipotens gratia Spiritus Sancti dignam facit; quia non creatura is eſt, ſed Deus, qualis ille eſt, qui primum eam creavit.

XVIII. Quælibet creatura cum viſibilis, tum inviſibilis *laudare, & ſuperexaltare Deum in ſecula* nominatim[2] jubetur[3] a tribus pueris Anania[4], Azaria, & Miſaele, in Babylonica fornace depoſitis. Quin etiam Cherubimi, & divinus Thronus, qui hoc in loco Seraphimos ſignificat, gloriam Deo reddunt, utpote qui ſunt & ipſi pars creationis. Dixerunt enim iidem pueri[5]: *Benedictus es qui ſedes ſuper Cherubim*. Et rurſus, Seraphimos indicando, ajunt[6]: *Et benedictus es in Throno regni tui, & ſuperlaudabilis, & ſuperexaltatus in ſecula*. Similiter a Davide etiam, qui a Spiritu Sancto agebatur, in CII[7], & in CXLVIII Pſalmo jubentur creaturæ laudare Dominum. At vero Spiritus Sanctus ſimul cum illis non commemoratur, ſicut ne Filius quidem: quia ut Filius, ita etiam Spiritus neque creatura eſt, ſed Creator, neque hymnis celebrans, ſed celebratus ab ipſis quoque Seraphimis, qui multo cum timore divinum circumſtant tribunal, ac ſuis ſe alis velant, & alternis vicibus, ſuis numquam tacentibus oribus, atque inceſſanti voce pro-

1. *capaces ſunt*) Didymum de viſione, qua Deus a Beatis Mentibus videtur, rectiſſime ſenſiſſe, apparet tum ex hoc, aliiſque ſimilibus locis a me in Epiſtola ad Archintum Præſulem allatis, tum etiam ex iis, quæ is dictavit Enarratione in primam Joannis ad ea capitis III. verba, *Videbimus eum ſicuti eſt*, & ad alia cap. IV: *Deum nemo vidit unquam*.

2. *nominatim*) Codex, ὀνομαστῆ, pro, ὀνομαστί.

3. *jubetur*) Hoc argumento alii etiam Patres uſi ſunt, ut Athanaſius, & Cyrillus Alexandrinus in Theſauro tom. 5. pag. 169.

4. *Anania*) In græco, Ἀνανία, pro, Ἀνανίυ. Simili modo in Commentariis in Pſalmos ad verſ. 2. Pſalmi CXL dixit ipſe Didymus: τῦ Ἠλία, ὁ τῦ Ἱερεμία. Hic tamen alias, nempe ſegm. 107. a, dixit ἀνανίυ.

5. *Benedictus*) Dan. III. 54. (ſeu 55). Complut. Ed. ἐπὶ χερυβὶμ.

6. *Et benedictus*) Dan. III. 55 (ſeu 54). Vulgatus Interpres legit ut Didymus. Sed Græca Biblia adducunt vocem δόξης poſt vocem θρόνυ. Ac præterea pro, ὑπερυψέμενος, habeat, ὑπερένδοξος.

7. *in centeſimo ſecundo*) Hoc ipſo argumento Macedonianos obiter refellit Didymus in Commentariis in Pſalmos ad Pſalmi CII. verſiculum 20, qui ſic ſe habet: *Benedicite Dominum omnes Angeli*, &c. Οὐ τὸν προφήτην (inquit) ἄνθρωπον ὄντα, ἀλλὰ τὸ ἐν αὐτῷ πνεῦμα ἅγιον ἡγητέον προστάττειν τοῖς ἀγγέλοις τὰ ἐγκείμενα· πάντες γάρ, φησιν, οἱ Ἄγγελοι αὐτῦ, δηλονότι τῦ Κυρίυ, εὐλογεῖτε αὐτόν· προστάττον δὲ πᾶσι τοῖς ἀγγέλοις τὸ πνεῦμα, ἕτερον αὐτῶν κατ' οὐσίαν ἐστίν. εἰ δὲ τῦτο, πῶς θρασέως ἐτολμησάν τινες τῆς τάξεως τῶν ἀγγέλων αὐτὸ φάναι, κατὰ πάντα ἕτερον ὄν; id eſt, *Non Prophetam, quum homo eſſet, ſed Spiritum Sanctum, qui in ipſo erat, Angelis præcipere putandum eſt ea, quæ habet textus. Omnes enim, inquit, Angeli ejus, nempe Domini*, benedicite eum. *Spiritus vero, qui omnibus Angelis præcipit, alius ab ipſis eſt ſecundum eſſentiam. Quod ſi ita eſt, quomodo confidenter quidam dicere auſi ſunt, eum eſſe ex ordine Angelorum, cum alius ab ipſis ſit omnino?*

ἅγιος· διὰ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις· ἅπαξ κύριος· διὰ τὴν μίαν κυριότητα· ἅπερ 71. a. ὅτι μάλιστα δείκνυσι τὴν θειότητα τοῦ πανυμνήτου πνεύματος. Μακεδονιανοὶ δὲ φυλαττόμενοι καὶ οἷον δεδοικότες μὴ περὶ αὐτοῦ ἢ προσήκοντά ποτε λέγοντες ὀρθῶσιν ἢ ἀπρόσηκα ποιούμενοι λάθωσιν· ἐπιβαίνουσιν ἄνευ δίκης ἑαυτοῖς ἐπιτρέποντες καὶ τῷ κεφαλαίῳ τῷδε ὅπλα παντοδαπὰ κινοῦντες τοὺς ἀκολάστους λόγους καὶ φάσκοντες συναρπακτικῶς· γέγραπταί φησιν· αἰνεῖτε τὸν κύριον ὅτι ἀγαθὸν ψαλμός· τῷ θεῷ ἡδυνθείη αἴνεσις· καὶ· ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ κυρίῳ καὶ ψάλλειν τῷ ὀνόματί σου ὕψιστε. οὐδαμοῦ δὲ δῆθεν εὑρίσκομεν· αἰνεῖτε τὸ ἅγιον πνεῦμα. Ἀπαντητέον δὲ αὐτοῖς οὕτως. εἰ περὶ τοῦ πατρὸς δέχεσθε ἃς προεκομίσατε φωνάς· ἐκβάλλετε τὸν υἱόν· εἰ δὲ περὶ τοῦ υἱοῦ· τὸ ἐναντίον· ὁπότε καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα κύριός ἐστί τε καὶ γέγραπται· καὶ ἄδηλον περὶ ποίας ὑποστάσεως γέγραπται νῦν τὸ κύριος. σκοπεῖτε οὖν εἰ μὴ τοὐναντίον ἑαυτοῖς ἐχρήσασθε. τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα ὅτι οὐχ ὑμνεῖ· ἐπειδὴ μὴ κτίσμα ἐστίν· συνυμνεῖται δέ· τῷ θεοῦ πνεῦμα ὑπάρχειν· ῥᾷον καταμαθεῖν ἀπό τε τοῦ συντάττεσθαι αὐτῷ· καὶ ἀπὸ τοῦ τοὺς τρεῖς παῖδας καὶ τὸν ἱεροψάλτην πᾶσαν τὴν κτίσιν κατ' ὄνομα ὑμνεῖν παρακελεύεσθαι· οὐ μὴν τὸ τοῦ θεοῦ πνεῦμα ὡς ἔχουσι συνηθείας οἱ ἅγιοι ἐξονομάσαι. εἰ γὰρ ὥς φασιν αἱρετικοὶ μέσης θεοῦ καὶ ἀγγέλων φύσεώς ἐστιν· καὶ τιμιώτερον καὶ ἀνωτέρω πάντων· ἔδει· ἐπειδὴ μάλιστα ἕν ἐστιν· ἢ καθ' ἑαυτὸ παρακελεύσασθαι αὐτὸ ἀνυμνεῖν· ἢ κἂν πρῶτον αὐτὸ ὀνομάσαι καὶ αὐτῷ τὰ ἄλλα γενικῶς συναναλαβεῖν· οὐ μὴν ὡς αὐθαδῶς εἰκάζουσι τὸ ἀνάπαλιν.

proclamant ter quidem *Sanctus*, ptopter tres Hypoſtaſes, ſemel vero *Dominus*, ob unitatem Dominationis. Hæc Spiritus Sancti hymnis numqnam ſatis celebrati divinitatem maxime oſtendunt. Macedoniani autem, quaſi caveant, ac metuant, ne forte aut quæ ei conveniunt, dicere umquam videantur, aut ne non evulgentur quæ de illo, quamvis ei non convenientia, effutiunt; in hocce etiam capitulum argumentumque invadunt, ac ſemetipſos, quin judicium dent, arbitros conſtituunt, omnique armorum genere, effrænatiſque ſermonibus utentes, hæc in ſumma [1] objiciunt. Scriptum eſt, inquiunt, *Laudote* [2] *Dominum, quoniam bona res eſt pſalmus: Deo dulcis ſit laudatio.* Et [3]: *Bonum eſt confiteri Domino, & pſallere nomini tuo Altiſſime:* Nuſquam vero ſcriptum invenimus: Laudate Spiritum Sanctum. Sic autem ipſis reſpondendum eſt. Si de Patre ea loca accipitis, quæ modo attuliſtis, excluditis Filium: ſin autem de Filio, Patrem viciſſim excluditis: quandoquidem Spirltus quoque Sanctus & eſt, & dicitur in Scripturis Dominus, incertumque eſt, de quanam Hvpoſtaſi ſcriptum hic ſit illud *Dominus*. Videte ergo, num eo argumento uſi ſitis, quod vobis met ipſis adverſetur. Quod autem Spiritus Sanctus hymnis Deum non celebret, quia non eſt creatura, ſed & ipſe concelebretur, quia Dei Spiritus eſt, facile cognoſcitur tum ex eo quod in æquali gradu cum Deo collocetur, tum ex eo quod tres pueri, & ſacer Pſaltes omnem creaturam nominatim hymnos Deo canere jubent, non tamen Spiritum Dei, ut illum Sancti [4] nominare conſueverunt. Si enim eſt, ut dicunt Hæretici, naturæ inter Deum, & Angelos mediæ, & præſtantior omnibus, atque excellior, oportebat, cum præſertim ſit Unus, aut illi jubere, ut ſemet ipſe per ſe ipſum hymnis celebraret, aut ſaltem primo illum nominare, tum alias cum ipſo creaturas generatim aſſumere: non vero contra, ut iſti arrogauter blaterant atque comminiſcuntur.

ΙΘ. Ἡ κτίσις· οὐ συναριθμεῖται τῷ 72. a. θεῷ. τί γὰρ καὶ κοινὸν τῇ οὔσῃ ἐν μειώσει πρὸς τὸν πάντων ὑπέρτατον καὶ ὑπὲρ πᾶσαν

XIX. Creatura non connumeratur cum Deo. Quæ enim decremento obnoxia eſt, quid commune habet cum eo, qui eſt omnium

1. *in ſumma*) Vide Not. 8. pag. 128.
2. *Laudate*) Pſalm. CXLVI. verſ. 1. Biblia: τῷ θεῷ ἡμῶν . . . . ἡ αἴνεσις.
3. *Bonum*) Pſ. XCI. verſ. 1. (ſeu 2).
4. *Sancti*) Id eſt, Sacri Scriptores. Hos enim per antonomaſiam *Sanctos* vocat paſſim Didymus. Vide Not. 1. pag. 64, & ſegm 98. *b*, 106. *a*, 108. *b*, 115. *a*, &c. Sed vide etiam Notas ad ſegm. 102. *a*, ubi alio ſenſu hæc vox accipitur.

πᾶσαν ὄντα ὑπερβολήν· ἢ τῇ γενομένη πρὸς τὸν ποιήσαντα; Τὸ δὲ πάντιμον πνεῦμα ὡς θεὸς ἢ μετὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ συνονομάζεται· ὡς ὅτ' ἂν ὁ δεσπότης τὸν περὶ τὸ βάπτισμα δίδωσιν ὅρον· καὶ ὡς ὅτ' ἂν ὁ ἀπόστολος κορινθίοις τὸ δεύτερον γράφη· ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν· ἢ μετὰ μιᾶς αὐτῶν ὑποστάσεως· ἢ καὶ κατὰ μόνας· καθὰ ἐν τῷ πρώτῳ εἴρηται βιβλίῳ· μνημονεύεται. Ἀπὸ δὲ τῆς προαιρέσεως τοῦ ἐξοβλήτου καὶ ἀπερριμμένου οὐαλεντίνου τοῦ μανιχαΐσαντος καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀτόποις μυθοπλάσμασιν μανιωδῶς εἰπόντος ἡλικιώτην τὸ θεϊκὸν πνεῦμα τοῖς ἀγγέλοις ὁρμώμενοι οἱ μακεδόνιοι φασίν· παῦλος τιμοθέῳ ἔγραψεν· διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καὶ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων· τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα ὡς συντάξας δῆθεν τοῖς ἀγγέλοις ἀπεσιώπησεν. ἀπὸ δὲ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας αὐτῶν τῆς ἰδίας ἡ ἔννοιά ἐστιν αὕτη· κἂν γάρ ποτε ἰδικῶς μὴ γένηται μνήμη τοῦ ἁγίου πνεύματος· συμπαραλαμβάνεται τῷ θεῷ πατρὶ ἅτε πνεῦμα αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὄν. διά τοι τοῦτό ἐστιν ὅτε ἢ αὐτὸς ὁ θεὸς πατὴρ τῷ ῥήματι οὐκ ἐμνημονεύθη ἀλλὰ τῇ πιστῇ διανοίᾳ· ὁ δὲ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐμνημονεύθη· ἢ τὸ ἔμπαλιν. ὅπου γε ὁ μὴ ὀφείλων μνημονεύεσθαι οὐαλεντῖνος τὸ μὲν ἁγιαστικὸν πνεῦμα παράκλητον ὠνόμασεν· ὡς καὶ ὁ δεσπότης χριστὸς παράκλητος ἐκ τοῦ παρακαλεῖσθαι ἐκλήθη· τοὺς δὲ ἁγιαζομένους λειτουργοὺς προσηγόρευσεν ἀγγέλους. πρὸς τούτοις οὐδαμοῦ γραφῆς εἰς δημιουργίαν ἢ μυσταγωγίαν ἢ δοξολογίαν ἀγγέλους συμμνημονευο-

omnium excelſiſſimus, & ſupra quamlibet exaggerationem? aut ea, quæ condita eſt, cum illo, qui ipſam condidit? At Sanctus ſumme honorandus Spiritus, utpote Deus, Aut ſimul cum Patre, & Filio nominatur, ut cum Dominus baptiſmi formulam tradit, & cum Apoſtolus in ſecunda ad Corinthios ſcribit [1], *Grotia Domini noſtri Jeſu Chriſti, & charitas Dei, & communicotio Sancti Spiritus cum omnibus vobis:* Aut ſimul nominatur cum una duarum Hypoſtaſium: Aut etiam ſolus, ut in primo libro [2] dictum eſt, commemoratur. Macedoniani [3] vero e ſecta excommunicati illius, atque ex Eccleſia ejecti Valentini, qui manichæizavit, ac furore [4] plenus, præter alia abſurda commenta, divinum Spiritum Angelis coævum dixit, ortum trahentes, inquiunt [5]: Paulus ad Timotheum ſcripſit [6]: *Obteſtor coram Deo, & Domino Jeſu Chriſto, & electis Angelis:* Sanctum vero Spiritum tacuit, quippe qui ſcilicet eum cum Angelis connumerabat. Sed *ex abundantia cordis* ipſorum propria manat hocce cogitatum: quamvis enim aliquando Spiritus Sancti mentio peculiariter non fiat, coaſſumitur tamen cum Deo Patre, utpote qui Spiritus ipſius eſt ſecundum naturam. Hæc ſane ratio eſt, ob quam aut ipſe Deus Pater expreſſis verbis non eſt commemoratus, ſed Fideli interpretatione, Filius autem, & Spiritus Sanctus commemoratus eſt; aut viceverſa: quandoquidem vel abominandus ille, ac ne nominandus quidem Valentinus ſanctificantem quidem Spiritum vocavit Paracletum, ſicut etiam Dominus Chriſtus vocatus eſt Paracletus [7] ex eo quod conſoletur; ſanctificatos autem miniſtros denominavit Angelos. Ad hæc, in nullo Scripturæ loco Angelos una cum Deo com-

n. 5.

1. *Gratia*) 2. ad Cor. XIII. 13. Græca Editio caret voce, *noſtri*. Sed cum Vulgato Interprete eam legit Didymus tum hic, tum in libro de Sp. Sancto num. 16. Nonnullam vero varietatem in his, quæ ſequuntur, eſſe cenſebit qui editis ejus libri exemplaribus contentus membranas manu exaratas negligat: ſic enim habet editio Veronenſis: *Et communicatio Sancti Spiritus ſit ſemper cum omnibus vobis*. At in codice noſtræ Bibliothecæ Didymus verſiculum eodem plane modo affert, quo hoc in loco: ita enim habet: „In fine Epiſtolæ ſe„cundæ, quam ad Corinthios ſcripſit Paulus, „ait: *Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti, & ch.* „*Dei, & comm. S. Sp. cum omnibus vobis*. „ Numero itidem 17. editio Veronenſis habet: „*Juxta* „illud: *& comm. S. Sp. ſit ſemper cum omnibus* „*vobis*. „ Codex vero noſter omittit voces, *ſit ſemper*.

2. *in primo libro*) Segm. 23. a.

3. *Macedoniani*) Codex: *οἱ μακεδόνιοι*. Videtur legendum: *οἱ μακεδονιανοί*.

4. *furore*) Ludit in vocibus, *μανιχαΐσαντος*, &, *μανιωδῶς*.

5. *inquiunt*) In libro etiam de Sp. S. num. 16. iiſdem Scripturæ oraculis Macedonianos refellit, quibus in hoc 78. ſegmento. Attamen hanc eorum reſponſionem ibi non commemorat, ſicut nec alias quidem plures, quas ſuperius jam ſolvit, ac in poſterum ſoluturus eſt. Qua ex re Macedonianum illud opus, quod præ oculis habuit hoc in loco Didymus, editum videtur poſtquam dictatus a Didymo fuerat liber de Spiritu Sancto.

6. *Obteſtor*) 1. ad Tim. V. 21.

7. *Paracletus*) Vide librum de Sp. S. num. 27, & 28.

Digitized by Google

νευομένως εὑρίσκομεν τῷ θεῷ· τοῦ δὲ ἁγίου πνεύματος κοινωνίαν πρὸς τὴν θεότητα ὁ παῦλος κορινθίοις ἐν τῇ δευτέρᾳ γέγραφεν ἐπιστολῇ· ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς· καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος. καὶ ἐν ἄλλοις· εἴ τις κοινωνία πνεύματος. ὁ γ' οὖν ἱεροψάλτης τὴν πρὸς τὰ λειτουργικὰ πνεύματα ἐξαλλαγὴν τοῦ ἀγενήτου λόγου καὶ τοῦ θείου πνεύματος· καὶ τὸ μὴ εἶναι τῆς ἐκείνων συστοιχίας· ἀλλ' ὑπὸ τῶν αὐτοτελῶν ὑποστάσεων τούτων καὶ δι' αὐτῶν καὶ δι' αὐτὰς τὸν θεὸν πατέρα καὶ ἐν αὐταῖς ἐκτίσθαι τοὺς ἀγγέλους· καὶ τὰ πάντα τελειοῦσθαι καὶ διακρατεῖσθαι βοᾷ ῥήμασι τοιοῖσδε· τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν· καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτῶν. νοητέον γὰρ λόγον· τὸν δι' οὗ τὰ πάντα· πνεῦμα στόματος κυρίου· τὸ ἅγιον πνεῦμα· δυνάμεις οὐρανῶν· αὐτάς τε τὰς συστάσεις αὐτῶν· καὶ μέν τοι ἀγγέλους καὶ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεις. καὶ πάλιν· ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα· καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλέγον. διαπληκτίζεται δὲ πρὸς αὐτοὺς καὶ ὁ ἀπόστολος κράζων· ἓν πνεῦμα ἐποτίσθημεν. ὡς γὰρ τὸ ἀπαύγασμα χωρισθῆναι ἀμήχανον τοῦ φωτὸς καὶ τὴν σοφίαν τοῦ σοφοῦ τοῦτ' ἔστιν τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς· οὕτως καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἀπ' ἐκείνου οὗ ἐστιν πνεῦμα ὡς ἡμῖν ὃ ἀναπνέομεν. ἔλαθον τοίνυν ἑαυτοὺς ὡς δι' ὧν ἀκαίρως ἡμῖν οὐ συντίθενται καὶ εἰς τὸν ἀκατάσειστον οἶκον ἐπάνεισιν τὸν ἐν ἀρχαῖς

commemoratos aut in creatione, aut in initiatione, ſeu baptiſmi diſciplina, aut in glorificatione invenimus. Sancti vero Spiritus communicationem, ſeu communionem, qua communem habet cum Patre deitatem, Paulus Corinthiis in ſecunda memoravit epiſtola: *Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti, & charitas Dei ac Patris, & communicatia Sancti Spiritus*. Et alibi [1]: *Si qua* [2] *cammunicatia Spiritus*. Porro ſamulantes Spiritus ab increato Verbo, ac divino Spiritu differre, hunc vero ad illorum ordinem non pertinere, ſed ab hiſce per ſe perfectis Hypoſtaſibus, & per eas, & propter eas, ut & propter Deum Patrem [3], & in eis creatos eſſe Angelos, eaſque omnia perſeciſſe, & conſervare, clamat ſacer Pſaltes his verbis [4]: *Verbo Domini cœli firmati ſunt, & Spiritu aris ejus omnes Virtutes eorum*. Sic enim intelligenda ſunt. *Verbum* eſt illud, per quod ſunt omnia. *Spiritus aris Domini* eſt Spiritus Sanctus. *Virtutes cœlorum* ſunt cum ipſæ eorum eſſentiæ, & conſtitutiones, tum etiam Angeli, & Principatus, & Poteſtates, & Virtutes. Et rurſus [5]: *Qui facit Angelos ſuos Spiritus, & miniſtras ſuos ignem urentem*. Quin Apoſtolus etiam ipſos impugnat, clamans [6]: *Uno Spiritu potati ſumus*. Nam ſicut Splendor a Luce ſeparari non poteſt, nec Sapientia a Sapiente, id eſt, Filius a Patre; ſic ne Spiritus quidem Sanctus ab eo, cujus eſt Spiritus, ſicut nobis eſt ſpiritus ille, quem ſpiramus. Itaque per ea, in quibus intempeſtive a nobis diſſentiunt, atque in inconcuſſam domum [7], ubi initio

1. *alibi*) Vide pag. 18. lin. 2. Notarum.

2. *Si qua*) Philipp. II. 1. In libro quoque de Sp. S. num. 17. locum hunc eodem modo acceperat, ſuamque interpretationem, aut argumentum inde ductum uberius explicaverat.

3. *Patrem*) Codex, *τὸν θεὸν πατέρα*. Sed aliquid ſupplendum eſſe perſpicuum eſt: puta, *ὡς καὶ διὰ τὸν θεὸν πατέρα*, vel aliud quid.

4. *Verbo*) Vide Not. 6. pag. 7.

5. *Qui facit*) Pſ. CIII. verſ. 4. In libro de Sp. S. num. 30. videbitur paulo aliter legiſſe Didymus, ſi editionem Veronenſem ſequamur: ſic enim habet: *Appellantur quoque ſupernæ rationabileſque Virtutes, quas ſolet Scriptura Angelos, & Fortitudines nominare, vocabulo Spiritus, ut ibi:* Qui facis Angelos tuos Spiritus. At noſter codex m. s. aliique habent: *ut ibi ait: Qui facit Angelos ſuos Spiritus*. Tertullianus pariter lib. 2. adv. Marcionem cap. 8. ſic citat: *Qui facit*, inquit, *Spiritus Angelos, & apparitores flammam ignis*.

6. *Uno*) 1. ad Cor. XII. 13. Græca Editio: *εἰς ἕν*, h. e. *in uno*, ut habet Vulgatus Interpres. Ruſinus quoque Palæſtinus legit ut Didymus: nam in libro de Fide num. 24. ſic legit: *Unum Spiritum potati ſumus*. Vide ſegm. 120. a.

7. *in inconcuſſam domum*) Reſpicit illud Pauli in ep. 1. ad Tim. cap. 3. verſ. 15: *in domo Dei, quæ eſt Eccleſia Dei vivi*. Macedonianos ergo in Eccleſiæ Catholicæ ſinum redire vult, quam domum inconcuſſam vocat, quod *concuti*, id eſt, falli nequeat, utpote *columna & firmamentum veritatis*: de qua proinde etiam in Comment. in Pſalmos ad verſ. 10. Pſalm. xcv. ſic loquitur: *τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἥτις οὐ σαλευθήσεται· τεθεμελίωται γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν*, i. e. *Eccleſiam ejus* (Dei ſcilicet), *quæ non concutietur; fundata enim eſt ſupra Petram*. Plures porro adhuc erant, cum hæc dictabantur a Didymo, non ſolum Laici, & Clerici, ſed & Epiſcopi, qui Scripturarum, ac Patrum de Spiritu Sancto locutiones ita accipiendas eſſe ſentiebant, ut eas Macedoniani interpretabantur. Nihilominus Didymus duo hic tamquam certa habet: primo eos, qui hujuſmodi locutiones ſic explicabant, ut Spiritum Sanctum Patri Filioque conſubſtantialem denotarent, eſſe illam Chriſti Eccleſiam, quam Fides docet eſſe infallibilem: deinde Macedonianos in Eccleſia amplius non exiſtere. Verum ſi in Febroniana potius, quam in theologica ſchola inſtituta fuiſſes, haud ſcio an hæc duo fidenter aſſeveraſſet. Quæro enim ex perſonato illo Juriſconſulto

Digitized by Google

ἀρχῆς ὅθεν ἀπεπήδησαν· πράγματα πλέκουσι τῷ ἀποστόλῳ αὐτῶν ἕνεκα διαμαρτυρομένῳ ἐν τοῖς ἐγκειμένοις αὐτοῦ ῥήμασιν ἐνώπιον τῆς ἀκτίστου φύσεως καὶ τῆς κτιστῆς παραπλησίως πως τοῦ εἰπόντος· ἥμαρτον τῷ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις. καὶ· διαμαρτύρομαι σήμερον τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. καὶ· ἄκουε οὐρανὲ καὶ ἐνωτίζου γῆ.

tio erant, & unde exſilieruht[1], non revertuntur, ſe litigare cum Apoſtolo, eique veluti negotium faceſſere non animadvertunt, qui ipſorum cauſa in verbis jam allatis *obteſtatus eſt coram* natura tum increata, tum creata, eo fere modo quo quidam dixit[2]: *Peccavi Deo, & hominibus*. Et[3]: *Teſtor hodie cælum, & terram*. Et[4]: *Audi cælum, & auribus percipe terra*.

K. Ἡ κτίσις ἀκοινώνητα ἔχει τὰ ὀνό-

XX. Creatura communia cum Deo non

(nam eo jam ventum eſt, ut de Theologicis rebus Juriſperitos conſulcte, & quæ ex Theologis accepimus, dediſcere nos debere contendant novi iſti Juriſconſulti, ut ea diſcamus, quæ ipſi nos dedocent) quæro, inquam, ex te, Juſtine Febroni, quonam modo hæc duo vera oſtendere Didymus potuiſſet? An ex eo quod Romanus Epiſcopus, aut Romana Eccleſia Eccleſiarum omnium magiſtra Macedonianam illam interpretationem blaſphemiamque damnaret? Verum Romanus Pontifex univerſos Fideles ea quæ ſunt Fidei docens, & una cum ipſo Romana Eccleſia, tuo quidem judicio, falli poteſt. An ex eo quod plerique Epiſcopi per univerſum orbem diſperſi cum Romano Antiſtite conſentirent? Sed conſenſum iſtum negare audea infallibilem eſſe. An demum ex eo, quod Secunda Synodus Generalis Macedonianos anathemate perculiſſet? At Concilium Generale conſtituatum dumtaxat infallibile eſſe doces cap. 2. paragr. 8. num. 11: *Si nempe* (inquis) *Patres legitime convocati, in ea ita ſe geſſerint, ut dici debeant repræſentaſſe totam Eccleſiam: quod an ita de facto ſit, declarat agnitio, ſeu receptio Eccleſiæ*. Neget ergo Didymo Macedonianus, Conſtantinopolitanos Patres eo, quem tu dicis, modo ſe geſſiſſe. Quanam ratione refelli poterit? An ex eo quod Romanus Epiſcopus, aut Romana Eccleſia, & univerſi fere Antiſtites per terrarum orbem diſperſi eam Synodum ita ſe geſſiſſe aſſerant? At hi omnes, tua opinione, in rebus Fidei poſſunt decipi: quanto magis in facto, quod ex pluribus factis moralis dumtaxat certitudinis capacibus coaleſcit? Aliud ne ergo Generale Concilium congregandum erit, ut ſciamus, an prius illud ita ſe geſſerit, ut totam repræſentaret Eccleſiam? Aſt de hoc etiam eadem, quæ prius, valebit ratio. Vides, Febroni, in quaſnam anguſtias, quantum quidem in te eſt, Catholicos redigas. Illuc ſcilicet nos adegiſti, ut, ſi te ſequi velimos, neceſſario nobis dicendum ſit, Didymum, ac omnes illius ſeculi Patres, dum Macedonianos ut *formales* hæreticos inſectati ſunt, aut parum firma ratione ductos eſſe, aut odio illo, quod tu *odium Theologicum* vocas, formulam hanc ex quibuſdam nugarum Scriptoribus indecentiſſime mutuaris. Macte porro animo, Febroni, & quoniam monitum illud Hieronymi, *Quæſo te ut parcas Romanis auribus, parcas fidei, quæ Apoſtoli voce laudata eſt*, parvi facis, nil actum reputa ſi quid ſupereſt agendum. Multa undique collegiſti in unum ea volumen congerens, ſed non omnia. Si græcæ linguæ peritus es, Græcorum Schiſmaticorum opera tibi compara: polliceor fore ut vel in uno tantum Scriptore nondum latine converſo quatuor ac viginti accuſationum capita in Romanam Eccleſiam intentata invenias, quorum ne unum quidem attigiſti. Ridicula quidem mihi videntur: ſed tu qui acutiore es ingenio, aliter fortaſſe ſenties. Ac ne ea quidem omnia tibi forſitan diſplicebunt, quæ pro Photio alii, quæ pro Cerulario, quæ adverſus Generalem Florentinam Synodum ſcripſerunt, quamvis ſexcenties confutata. Infarci ea his omnibus librum tuum, ut perfectam tandem in hoc genere ſyllogen, numeriſque omnibus abſolutum ſordium, ac purgamentorum omnium receptaculum habeamus.

1. *exſilierunt*) In libro de Sp. S. Macedonianos confutat Didymus; Macedonium tamen, aut Macedonianos nuſquam nominat: imo ne hæreticos quidem fortaſſe eos uſquam vocat: unus enim in toto libro locus eſt, ubi ſic illos appellare videri poſſit, nempe num. 7, ubi ait: *Si vero Hæretici propoſuerint*, &c: ſed voce illa, *Hæretici*, haud ſcio utrum Arianos potius deſignet, quam Macedonianos. At vero in tribus hiſce libris & Macedonii nomen ſæpius occurrit, & Macedoniani paſſim hæretici nuncupantur, & extra Eccleſiam eſſe dicuntur hoc in loco. Quidnam in cauſa eſt cur ita ſe geſſerit Theologus noſter? Propterea, opinor, quia librum illum dictavit antequam ſecunda Synodus haberetur, eo ſcilicet tempore, quo necdum Macedonii nomen infame evaſerat, ac Macedoniani etſi ut blaſphemi, imo ut hæretici haberentur a Didymo, nondum tamen ut *formales* Hæretici traducendi videbantur. Cum vero tres hi libri exarati ſunt, habita jam fuerat Generalis ea Synodus, ideoque Macedoniani *formales* Hæretici jam erant. Didymus enim, aliique omnes ejuſdem ætatis Patres quum Febronianum de ſupremo, ac ultimo controverſiarum Judice doctrinam ignorarent, ac ſecundam Synodum a Romana Eccleſia non in omnibus quidem, ſed in *hoc* tamen, *quod eſt per eam contra Macedonium definitum*, ut ait Gregorius Magnus, acceptam ac probatam noſſent, ideo *cauſam finitam* eſſe non dubitabant: nec Macedonianos audiendos jam eſſe arbitrabantur, ſi Febroniana exceptione uti vellent, ut negarent univerſam Eccleſiam ab eo Concilio repræſentatam fuiſſe, quod ex centum & quinquaginta tantum Epiſcopis conſtitiſſet; cui Romanus Pontifex nec per ſe, nec per Legatos interfuiſſet; cui ex univerſo Occidente unus tantum Antiſtes adfuiſſet; cui plures Chriſtiani, Clerici, Presbyteri, Epiſcopi Macedonio adhærentes etiamnum refragarentur. Hæc enim, aliaque id genus Didymo objici ab iis potuerant, ſi prænoſcere potuiſſent, poſt mille trecentos & octoginta circiter annos in iis regionibus, in quibus Didymi ipſius cum doctor, atque in Chriſto pater Athanaſius, tum auditor Hieronymus aliquando verſati ſunt, exoriturum quemdam ex Catholicæ Eccleſiæ ſinu, qui tam ſtrenue illorum omnium cauſam ageret, qui Romanæ Eccleſiæ judiciis, ac Synodis ot Generalibus ab ea agnitis ſubjici renuant.

2. *Peccavi*) Non exſtant hæc, ni fallor, in Biblia. Reſpicit autem, ut reor, Luc. XV. 18, ubi tum græca editio, tum Vulgata Tranſlatio habet: *Peccavi in cælum, & coram te*.

3. *Teſtor*) Deut. IV. 26, & XXX. 19. Græca Ed. addit, *ὑμῖν*, i. e. *vobis*.

4. *Audi*) Iſai. I. 2.

ὀνόματα πρὸς τὰ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ λεγόμενα ὀνόματα ὡς καὶ τὴν φύσιν. Τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα· κοινωνεῖ τοῖς ὀνόμασι τοῦ Θεοῦ διὰ τὸ καὶ τῇ φύσει κοινωνεῖν· πλὴν ὅτι ὁ πατὴρ μόνος καλεῖται πατὴρ διὰ τὸ μόνον ὑποστάσει γεννῆσαι· καὶ ὁ υἱὸς υἱὸς καὶ οὐ πατὴρ ἀκτίστου φύσεως διὰ τὸ ἀληθῶς γεννηθῆναι μέν· μὴ γεννῆσαι δέ, ὡς ἡνίκα ἡ γραφὴ ὀνομάζει καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα κύριον ὡς πάντων δεσπόζον καὶ κοινωνοῦν τῆς μιᾶς βασιλείας τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ· ἅγιον· ὡς αὐτὸ φύσει ἅγιον καὶ ὡς τὴν κτίσιν ἁγιάζον· ἄφθαρτον· ἀγαθὸν· ἀγάπην· σοφίαν· σύνεσιν· ὡς καὶ τὸν Θεὸν προσηγόρευσεν· δύναμιν· ἀφ' ὧν ἐνδυναμοῖ· δίκαιον· ἀφ' ὧν δικαιοῖ· αὐτοαναμάρτητον ὑπάρχον· παράκλητον· ὡς καὶ τὸν υἱόν· πῦρ· ἀφ' ὧν ὤφθη τοῖς ἀποστόλοις πυρίναις γλώσσαις· καθὰ περὶ μὲν τοῦ πατρὸς λέγει μωυσῆς· ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον· περὶ δὲ τοῦ υἱοῦ ἰωάννης· αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί· καὶ ὅσα τοιαῦτα.

ΚΑ. Ἡ κτίσις οὐδὲν ἔχει ἐν μιᾷ ὑποστάσει ἤτοι ἐν ἑνὶ προσώπῳ ὑπάρχον. καὶ γὰρ ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι πολλοί· τὰ σεραφὶμ ὁμοίως· τὰ χερουβὶμ οὐχ ἕν τι ἐστίν· ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι εἴρηνται· δυνάμεις καὶ κυριότητες καὶ θρόνοι πληθυντικῶς· οὐρανοί· ἄνθρωποι καὶ τὰ λοιπὰ ποιήματα. κοινωνεῖ γὰρ καὶ ἥλιος καὶ σελήνη τῷ πλήθει τῶν ἄστρων τῇ τε φύσει καὶ τῷ πυροειδεῖ· ὡς ἐξεργαστικώτερον p. 6. ὁ πρῶτος τοῦτο περιέσχεν λόγος. Τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα ὡς μὴ ἐναρίθμιον τῇ κτίσει· ἓν καὶ τὸ αὐτὸ εἶναι τὰ λόγια ἡμῖν προσανεφώνησεν.

ΚΒ. Ἡ κτίσις· οὐ γέγραπται εἶναι ὕδωρ ζωῆς· οὐ γὰρ ἀφ' ἑαυτῆς ἔσχεν ἀειζωΐαν ὡς ὁ ἀνάρχως ζῶν θεός. Τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα τοῦτο εἶναι εὑρήκασιν οἱ ἐν τοῖς ὑπογεγραμμένοις μνημονευθησόμενοι ἱεροκήρυκες· ὡς ἐκ τῆς ἀθανάτου καὶ φυσιζώου πατρικῆς πηγῆς συμφυῶς ἐκπορευόμενον· οὐχὶ κτιζόμενον. καθάπερ γὰρ ἐν τῷ πρώτῳ εἴπομεν λόγῳ ὅτι τὸ φῶς οὐ γενεσιουργεῖ τὴν ἑαυτοῦ αὐγὴν ἀλλὰ γεννᾷ· οὕτως ἐνταῦθα

non habet nomina, ſicut ne naturam quidem. At Spiritus Sanctus, quia communem cum Deo naturam habet, communia etiam cum ipſo habet nomina: niſi quod Pater ſolus vocatur Pater, quia ſolus Hypoſtaſi generat; & Filius ſolus dicitur Filius increatam naturam habens, non vero dicitur Pater, quia vere generatur, ſed non generat. Ita Scriptura ipſum etiam Spiritum vocat *Dominum*, utpote rebus omnibus dominantem, & commune habentem unum regnum cum Patre, & Filio: *Sanctum*, quia ipſe per ſe natura ſanctus eſt, & creaturam ſanctificat: *Incorruptibilem*, *Bonum*, *Charitatem*, *Sapientiam*, *Intelligentiam*, ſicut & Deum appellavit: *Virtutem*, ex eo quod roboret, ac vires largiatur: *Juſtum*, ex eo quod juſtificet: *Impeccabilem per ſe ipſum*, & *Paracletum*, ſicut etiam dicitur Filius: *Ignem*, ex eo quod Apoſtolis apparuit in linguis igneis: qua ratione de Patre quidem ait Moſes[1]: *Deus noſter ignis conſumens*: De Filio autem Joannes[2]: *Ipſe vos baptizabit in Spiritu Sancto, & igne*. Et alia id genus.

XXI. Creatura nihil habet in una hypoſtaſi, aut in una perſona exſiſtens. Nam Angeli, & Archangeli multi ſunt: Seraphimi pariter, & Cherubimi non ſunt unum aliquid: ac pluraliter dicti ſunt Principatus, & Poteſtates; Virtutes, & Dominationes, & Throni; Cæli, homines, & aliæ creaturæ. Nam Sol quoque, & Luna communem habent cum aſtrorum multitudine tum naturam, tum ignis ſimilitudinem, ſicut operoſius in primo λόγῳ, ſeu ſermone diſceptatum eſt. At Spiritum Sanctum, cum inter creaturas non connumeretur, Unum[3] & eumdem eſſe divina nobis oracula manifeſtarunt.

XXII. Creatura in Scripturis non dicitur eſſe Aqua vitæ; nec enim a ſemet ipſa habuit ſempiternam vitam, ſicut vivens ab æterno Deus. At Spiritum Sanctum talem eſſe affirmant ſacri præcones infra commemorandi, eo quod ex immortali, & vivifico Paterno fonte connaturaliter procedat, quin creetur. Quemadmodum enim lux, ut in primo λόγῳ, ſeu ſermone diximus, non eſt cauſa productionis ſui ſpleu-

1. *Deus*) Deut. IV. 24. Biblia: σου, pro ὑμῶν.
2. *Ipſe*) Matth. III. 11. hæc exſtant, non vero apud Joannem. Vide Not. 2. pag. 106.
3. *Unum*) Simili ratione Ambroſius lib. 3. de Fide cap. 2, *De nullo* (inquit) *qui creatus eſt, proprie dici poteſt, quia ſolus eſt. Nam cui ineſt communitas creaturæ, quemadmodum quaſi ſolus poteſt a ceteris ſeparari?* Et reliqua.

ταῦθα ὅτι ἡ πηγὴ οὐ γενεσιουργεῖ τὸ ἐξ αὐτῆς ὕδωρ· ἀλλ' ἐκπορευόμενον ἔχει καὶ ὁμοούσιον. οὐδεὶς γὰρ τοῦ ἑαυτοῦ ἢ υἱοῦ ἢ πνεύματος γενεσιουργός ἐστιν· ἐπεὶ οὐκ ἔτι πατὴρ οὔτε πνεῦμα ἔχων. ἱερεμίας ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ· ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ· καὶ ἔφριξεν ἐπὶ τούτῳ ἡ γῆ· ὅτι δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαός μου· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος· καὶ ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν. τὸ μυστήριον ὁ προφήτης μυστικῶς ἐκτίθεται· εἶπεν γὰρ πηγὴν τὸν θεόν· ὕδωρ δὲ ζῶν τὸ ἅγιον πνεῦμα τὸ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ πάσας ἡμῶν ἐκκαθαῖρον τὰς ἁμαρτίας· τὸ διασπασθῆναι τῇ φύσει τῆς νοητῆς πηγῆς μὴ δυνάμενον ὡς καὶ τὸ ἐκ πηγῶν ῥεῖθρον. ἡσαΐας ὁμοίως· ἐγὼ δώσω ὕδωρ ἐν δίψῃ τοῖς πορευομένοις ἐν ἀνύδρῳ· ἐπιθήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τὸ σπέρμα σου· καὶ τὰς εὐλογίας μου ἐπὶ τὰ τέκνα σου· καὶ ἀνατελοῦσιν ἀνὰ μέσον ὕδατος ὡς χόρτος· καὶ ὡς ἰτέα ἐπὶ παραῤῥέον ὕδωρ. καὶ τοῦτο διὰ κρυφίων ἔχει νοητὴν διαίρεσιν· τοῖς γὰρ ἐν ἀγνοίᾳ φησὶν τυγχάνουσιν τοῦ βαπτίσματος καὶ διὰ τοῦτο πορευομένοις ἐν ἀνύδρῳ· ἐπιθήσω τὸ πνεῦμά μου τὸ ποιῆσαι δυνάμενον τὴν κολυμβήθραν ἀναθῆλαι αὐτοὺς ὡς τὰ φίλυδρα τῶν φυτῶν καὶ ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων· ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀποῤῥυήσεται. καὶ ὁ ἱεροψάλτης τὸ ἀληθὲς τῷ πράγματι ἀφανές πως τῷ λόγῳ διὰ τὸ ἀναγκαῖον ποιῶν· ἀναμέλπει ἐν μὲν λε ψαλμῷ· ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς· ἐν δὲ ρμζ· ἐξαποστελεῖ τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ τήξει αὐτά· πνεύσει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ ῥυήσεται ὕδατα εὐφραίνοντα τὴν πόλιν τοῦ θεοῦ τὴν μεγάλην. αὕτη δέ ἐστιν ἡ πᾶσα οἰκουμένη., ἵν' οὕτως γὰρ εἴπω· ὅπερ ἀνθρώποις ἐστὶν ἑκάστη πόλις· τοῦ τῷ παντοκράτορι ἡ οἰκουμένη. βαροὺχ ἀποκλαιόμενος τὸν λαὸν ὄντα ἐν γῇ χαλδαίων

ſplendoris, ſed eum generat; ita fons non eſt cauſa producens aquam, quæ ex ipſo manat, ſed illam habet ex ſe procedentem & conſubſtantialem. Nemo enim eſt cauſa productionis ſui filii, aut ſui ſpiritus: alioquin nullus amplius eſſet pater, nemo haberet ſpiritum. Jeremias ex perſona Dei[1]: *Obſtupuit cælum in hoc, & horruit in hoc terra: quoniam duo, & mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, & foderunt ſibi ciſternas contritas, quæ non poterunt aquam continere.* Myſterium Propheta myſtice exponit. Dixit enim *fontem*, Deum: *aquam* vero *vivam*, Spiritum Sanctum[2], qui omnia peccata noſtra emundat in Piſcina, quique natura diſtrahi non poteſt ab intelligibili fonte, ſicut ne rivus quidem a fontibus. Iſaias ſimiliter[3]: *Ego dabo aquam in ſiti ambulantibus in ſicco: imponam Spiritum meum ſuper ſemen tuum, & benedictiones meas ſuper filios tuos: & exorientur in media aquæ, ſicut herba, & ſicut ſalix ſuper præterfluentem aquam.* Hic
60.a. quoque locus arcanum ſenſum continet, atque allegoricam explicationem habet. Nam his, inquit, qui baptiſmum[4] ignorant, ideoque *in ſicco ambulant*, *imponam Spiritum meum*, qui efficere poteſt, ut per Piſcinam refloreſcant ſicut plantæ aquaticæ, & *ſicut lignum, quod plantatum eſt ſecus decurſus aquarum, quod fructum ſuum dabit in tempore ſua, & folium ejus non defluet*. Et ſacer Pſaltes id quod re verum eſt, verbis obſcurum quodammodo ex neceſſitate faciens, in xxxv Pſalmo concinit[5]: *Quoniam apud te eſt fons vitæ*. In cxlvii autem[6]: *Emittet Verbum ſuum, & liquefaciet ea: flabit Spiritus ejus, & fluent aquæ*, magnam *civitatem*[7] *Dei lætificantes*: Hæc autem eſt tota terra. Ut enim ſic loquar, quod hominibus eſt unaquæque civitas, hoc[8] Omnipotenti eſt terra. Baruch populum deflens, qui in terra

Z

1. *Obſtupuit*) Jerem. II. 12, & 13. Complutenſis Editio: ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἔφριξεν ἐπὶ πλεῖον, λέγει κύριος· ὅτι δύο πονηρὰ, & reliqua.

2. *aquam .... vivam Sp. Sanctum*) Eodem modo Jeremiæ locum explicat Didymos in Comment. in Pſalmos ad verſ. 2. Pſalmi 39. pag. 745. Catenæ, ubi ait: Τὸ ζωῆς ποιοῦν ὕδωρ, δηλονότι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Φησὶ γὰρ καὶ διὰ Ἱερεμίου προφήτου, Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, i. e. *Aqua vitæ, ſpirituali ſenſu accepta; videlicet Spiritus Sanctus. Ait enim & per Jeremiam prophetam*: Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ.

3. *Ego dabo*) Iſai. XLIV. 3, & 4. Græca Editio: ὡς ἀνὰ μέσον ὕδατος χόρτος. Tum pro, παραῤῥέον, habet τὸν ῥέον.

4. *baptiſmum*) Similia habet Hieronymus ad hunc Iſaiæ locum tom. 4. pag. 525. in Commentariis: quod opus ſcripſit poſtquam decem & octo Didymi in Iſaiam tomos viderat, ut ipſe ait.

5. *Quoniam*) Pſ. xxxv. verſ. 10.

6. *Emittet*) Pſ. cxlvii. verſ. 7.

7. *civitatem*) Ex Pſ. xlv. verſ. 4, ſeu 5.

8. *hoc*) Codex τὰ τῷ. Lege τοῦτο, vel τοῦτο τῷ.

δαίων τῶν πνεῦμα ἅγιον μὴ ἐχόντων βοᾷ· τί σοί ἐστιν ἰσραήλ; ὅτι ἐν γῇ τῶν ἐχθρῶν εἶ· ἐπαλαιώθης ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ· συνεμιάνθης τοῖς νεκροῖς· προσελογίσθης μετὰ τῶν εἰς ᾅδου· ἐγκατέλιπες πηγὴν τῆς σοφίας· τῇ ὁδῷ τοῦ θεοῦ εἰ ἐπορεύθης· κατῴκεις ἂν ἐν εἰρήνῃ τὸν αἰῶνα χρόνον. πηγὴν τὸν θεὸν· σοφίαν τὸ ἅγιον πνεῦμα λέγων. ἰωάννης ἀπὸ τοῦ υἱοῦ πρὸς τὴν σαμαρεῖτιδα· εἰ ᾔδεις τὴν δωρεὰν τοῦ θεοῦ καὶ τίς ἐστιν ὁ λέγων σοι· δός μοι πιεῖν· σὺ ἂν ᾔτησας αὐτὸν καὶ ἔδωκεν ἄν σοι ὕδωρ ζῶν. τῆς κολυμβήθρας τοῦ ἁγίου πνεύματος τὰ ἀθάνατα νάματα λέγων. ὅτι γὰρ πάντα ταῦτα περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ εἴρηται· ὁ μνημονευθεὶς εὐαγγελιστὴς ἡρμήνευσεν ἐπὶ λέξεως. τοῦ γὰρ σωτῆρος εἰπόντος· εἴ τις διψᾷ· ἐρχέσθω πρός με καὶ πινέτω· ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ· καθὼς εἶπεν ἡ γραφή· ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕ- 80.b.
δατος ζῶντος· εὐθὺς ἐπήγαγεν· τοῦτο δὲ εἶπεν περὶ τοῦ πνεύματος οὗ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν.

ΚΓ. Ἡ κτίσις· ἐλαίῳ κτιστῷ ἁγιαζομένῳ ἐν τῷ βαπτίσματι χρίεται. ὁ σωτὴρ ὡς θεὸς τῷ συνακτίστῳ αὐτοῦ ἐχρίσατο πανα‌γίῳ πνεύματι παρὰ τοὺς μετόχους ἡμᾶς. εἰ γὰρ κτίσμα ἦν· οὐκ ἂν τῷ ἰδίῳ ἐχρίσατο ποιήματι ὁ ἄκτιστος. μάρτυρες δὲ οἱ ὑπογεγραμμένοι. ἡσαΐας ἀπὸ τοῦ σωτῆρος λέγων· πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμέ· οὗ εἵνεκεν ἔχρισέν με. δαυὶδ δέ· διὰ τοῦτο ἔχρισέν σε ὁ θεὸς ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. διὰ τοῦτο ποῖον; ἐπειδὴ θεὸς ἀχειροποίητος ὤν· ὑπὸ θεοῦ ἀκτίστου ἀνάρχου ἐχρίσθη. εἶπεν δὲ τὸ ὁ θεός σου· διὰ τὴν ἐκ παρθένου γέννησιν αὐτοῦ. πέτρος ἐν ταῖς πράξεσιν· ὑμεῖς ἐπίστασθε τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς ἰουδαίας καὶ σαμαρείας ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς γαλιλαίας μετὰ τὸ βάπτισμα ὃ ἐκήρυξεν ἰωάννης· ἰησοῦν τὸν ἀπὸ ναζαρὲθ· ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ θεὸς πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει. αἱ πράξεις· συνήχθησαν ἐπ' ἀληθείας ἐν τῇ πόλει

terra erat Chaldæorum Spiritum Sanctum non habentium, clamat[1]: *Quid tibi eſt, Iſrael? quod in terra inimicorum es, inveteraſti in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis, reputatus es cum his, qui ſunt in inferno: dereliquiſti fontem Sapientiæ: In via Dei ſi ambulaſſes, habitaſſes in pace ſeculum tempus.* Porro *Fontem* dicit Deum; *Sapientiam* Spiritum Sanctum. Joannes ex Perſona Filii ad Samaritanam[2]: *Si ſcires donum Dei, & quis eſt qui dicit tibi, Da mihi bibere, tu forſitan petiiſſes ab eo, & dediſſet tibi aquam vivam.* Id eſt, Piſcinæ Sancti Spiritus immortales aquas. Quod enim hæc omnia de Spiritu Dei dicta ſint, commemoratus Euangeliſta interpretatus eſt apertis verbis. Cum enim Salvator dixiſſet[3], *Si quis ſitit, veniat ad me, & bibat: qui credit in me, ſicut dixit Scriptura, flumina ex ventre ejus fluent aquæ vivæ;* ſtatim ſubjunxit: *Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.*

XXIII. Creatura oleo creato ac ſanctificato ungitur in baptiſmo. Salvator, utpote Deus, unctus eſt ſuo undequaque Sancto, & æque, ac ipſe, increato Spiritu, *præ conſortibus ſuis*, nobis ſcilicet. Quod ſi creatura eſſet Spiritus Sanctus, illo unctus[4] non foret is, qui eſt increatus. Teſtes hujus rei ſunt, quos ſubiicio. Iſaias ex perſona Salvatoris dicens[5]: *Spiritus Domini ſuper me; propterea unxit me.* David vero[6]: *Propterea unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibns tuis.* Quid ſibi vult illud, *Propterea?* Nempe illum, quod Deus ſit non manufactus, a Deo increato, & æterno unctum eſſe. Dixit autem, *Deus tuus*, propter ejus nativitatem ex Virgine. Petrus in Actis[7]: *Vos ſcitis verbum factum per univerſam Judæam, & Samariam, quod incepit a Galilæa poſt baptiſmum, quem prædicavit Joannes, Jeſum a Nazareth, quomodo unxit eum Deus Spiritu Sancto & virtute.* Acta[8]: *Convenerunt vere in*

1. *Quid tibi*) Baruch. III. 7 (ſeu 10). Complutenſis Editio paucas habet varietates, nimirum τί ἐστιν pro τί σοί ἐστιν. Et, τὴν πηγὴν τῆς σοφίας τῇ ὁδῷ. Et, κατῴκισας ἐν εἰρήνῃ, pro κατῴκεις ἂν ἐν εἰρήνῃ. Aliæ Editiones alias habent diſcrepantias.

2. *Si ſcires*) Joann. IV. 10.

3. *Si quis*) Joann. VII. 37, 38, & 39. Græca Editio: ἐάν τις.

4. *unctus*) Codex, οὐκ ἂν, ... ἐχρίσατο, i. e. *uſus non eſſet*. Ego legi: ἐχρίσατο, pro ἐχρίσατο.

5. *Spiritus*) Iſai. LXI. 1.

6. *Propterea*) Pſ. XLIV. verſ. 9 (ſive 8). Vide, ſi placet, Hilarium lib. IV. de Trinitate num. 35.

7. *Vos ſcitis*) Act. X. 37, & 38. Græca Editio habet, οἴδατε, pro, ἐπίστασθε. Et omittit voces, καὶ σαμαρείας. An huc irrepſerunt ex Act. I. 8?

8. *Convenerunt*) Act. IV. 27. Voces, ἐν τῇ

πόλει ταύτῃ ἐπὶ τὸν ἅγιον παῖδά σου Ἰησοῦν ὃν ἔχρισας. καὶ τὰ ᾄσματα δὲ περὶ τούτου ὑφηγεῖται οὑτωσεί· μύρον ἐκκενωθὲν ὄνομά σοι· διὰ τοῦτο νεάνιδες ἠγάπησάν σε. μύρου ὄνομα εἶναι τῷ χριστῷ λέγει τὸ τοῦ παρακλήτου· ἐπειδὴ ἄμφω αἱ ὑποστάσεις τοῦ τε ὀνόματος κοινωνοῦσιν· καὶ ἐν ἑαυταῖς τὴν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς εὐωδιάζουσιν φύσιν· νεάνιδας δὲ· τὰς ἐκκλησίας λέγει ἐν αἷς δοξάζεται· περὶ ὧν καὶ δαυὶδ ἐν ξζ εἶπεν ψαλμῷ· προέφθασαν ἄρχοντες ἐχόμενα ψαλλόντων ἐν μέσῳ νεανίδων τυμπανιστριῶν· οὕτω φράσας διὰ τὸ ἐκβόητον τῆς πίστεως· καὶ διὰ τὸ ἠ- 82.a
χεῖν αὐτὰς εἰς πᾶσαν τὴν γῆν τοῖς ἀναγνώσμασιν καὶ ταῖς ψαλμῳδίαις. πρὸς ἑκάστην δὲ αὐτῶν ἐν τοῖς ᾄσμασι καὶ αὐτὸς ὁ ὡραῖος τῷ κάλλει νυμφίος σωφρόνως προσλαλεῖ· ἰδοὺ εἶ καλὴ ἡ πλησίον μου· ἰδοὺ εἶ καλή. καὶ πάλιν ἐπιθαλάμιον ὥσπερ ᾄδει· δεῦρο ἀπὸ λιβάνου νύμφη· δεῦρο ἀπὸ λιβάνου· ἐλεύσῃ καὶ διελεύσῃ ἀπὸ ἀρχῆς πίστεως. ὅτι δὲ καὶ ἡμεῖς χρίσμα δεχόμεθα ἐν τῷ ἀνακαινισμῷ· ἰωάννης γράφει ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ· καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου καὶ οἴδατε πάντα. ὥσπερ φησιν ἐν τῇ οἰκονομίᾳ ὁ σωτήρ· καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος. καὶ τοῦτο δὲ τὸ σωτήριον δῶρον κοινῇ ὑπὸ τῆς μακαρίας τριάδος ἡμῖν παρεσχῆσθαι διδάσκουσιν οὕτως. ἡσαΐας· καὶ ποιήσει κύριος σαβαὼθ πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο· πίονται οἶνον· χρίσονται μύρον ἐν τῷ ὄρει τούτῳ· παράδος ταῦτα πάντα τοῖς ἔθνεσιν. ὄρος γὰρ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ διὰ τὸ ὑψηλὸν τῆς πίστεως· οἶνον· τὸ δεσποτικὸν σωτήριον αἷμα· μύρον· ὃ ἁγιασθέντες ἀλειφόμεθα ὑπὸ τοῦ ἱερέως· προανεφώνησεν. ἰωάννης ἐν τῇ αὐτῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ περὶ τοῦ χριστοῦ· καὶ ὑμεῖς

in civitate iſta adverſus ſanctum puerum tuum Jeſum, quem unxiſti. Cantica vero etiam ita de hoc enarrant[1]: *Unguentum evacuatum* (hoc eſt, *effuſum*) *nomen tibi: propterea adoleſcentulæ dilexerunt te*. Porro *unguenti nomen* eſſe Chriſto hic dicitur, id eſt, nomen *Paracleti*, ſeu *Conſolatoris*: quoniam ambæ Hypoſtaſes & nomen hocce commune habent, & in ſe ipſis veluti ſuavem odorem naturæ Dei & Patris emittunt. *Adoleſcentulas* autem, Eccleſias dicit, in quibus glorificatur. De quibus David quoque in LXVII Pſalmo inquit[2]: *Prævenerunt principes, juxta pſallentes, in medio adoleſcentularum tympaniſtriarum*: ſic locutus cum propter divulgationem Fidei, tum quia ipſæ Eccleſiæ reſonant in omni terra lectionibus, & pſalmodiis. Unamquamque vero ipſarum in Canticorum libro ipſe etiam *ſpecioſus forma* Sponſus modeſte alloquitur ſic[3]: *Ecce pulcra es, propinqua mea; ecce pulcra es*. Et rurſus epithalamium veluti canit[4]: *Veni de Libano ſponſa, veni de Libano: venies, & tranſibis ab initio fidei*. Quod autem & nos unctionem accipiamus in Renovatione, i. e. in baptiſmo, Joannes ſcribit in prima epiſtola[5]: *Et vos unctionem habetis a Sancto, & noſtis omnia*. Sicut, inquit, in Incarnatione Salvator, ſic & vos unctionem habetis a Sancto Spiritu[6]. Hoc autem ſalutare donum communiter a beatæ Trinitatis Perſonis collatum nobis eſſe docent Scripturæ. Iſaias quidem[7]: *Et faciet Dominus Sabaoth omnibus gentibus ſuper montem hunc: bibent vinum, ungentur unguento in monte hoc: trade hæc omnia gentibus*. Nam *montis* nomine Eccleſiam Dei præſignificat ob ſublimitatem Fidei: *vinum* deſignat Dominicum ſalutarem ſanguinem[8]: *unguentum* vero illud dicit, quo ſanctificati ungimur a Sacerdote. Joannes autem in eadem prima

πόλει ταύτῃ, i. e. *in hac civitate*, deſunt in græca Editione. Sed Vulg. Interpres eas legit ut Didymus.

1. *Unguentum*) Cant. I. 2. In libro etiam de Spiritu Sancto num. 22. ad Chriſtum refert hæc verba.

2. *Prævenerunt*) Pſ. LXVII. verſ. 27 (ſeu 26) Nonnullæ Editiones habent ἐχόμενοι. Sed Complutenſis ἐχόμενα, ut Didymus, i. e. *juxta*: ut in illis verbis Judic. XIX. 14: Ἔδυ αὐτοῖς ὁ ἥλιος ἐχόμενα τῆς γαβαά, h. e. *Occubuit ipſis ſol juxta Gabaa*.

3. *Ecce*) Cantic. I. 14.

4. *Veni*) Cantic. IV. 8.

5. *Sed vos*) In prima Joann. II. 20.

6. *a S. Spiritu*) Enarratione in primam Joannis ad hunc locum: *Palam facti ſunt enim* (inquit) *recedentes ab Unctione, quam habebant a Sancto Spiritu, eo videlicet oſtentantes, quod ſint Antichriſti: Chriſtianiſſimi quicumque ſunt participes, Chriſti in eis permanet Unctio, id eſt, Chriſma a Sancto percipientes*.

7. *Et faciet*) Iſai. XXV. 6, & 7. Complutenſis Editio: πίονται ἐν εὐφροσύνῃ· πίονται οἶνον. Verba autem illa, πίονται ἐν εὐφροσύνῃ, fortaſſe a Didymo dictata ſunt, ſed in Paſſioneiano codice omiſſa.

8. *ſanguinem*) Niſi in Euchariſtia Chriſti ſanguis reipſa adeſſet, vinum hic ſignificaret vinum, non vero ſalutarem ſanguinem, quem pro humano genere Chriſtus effudit.

ὑμεῖς τὸ χρῖσμα ὃ ἐλάβετε ἀπ' αὐτοῦ μένει ἐν ὑμῖν· καὶ οὐ χρείαν ἔχετε ἵνα τις διδάσκῃ ὑμᾶς ἀλλ' ὡς τὸ αὐτοῦ χρῖσμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων. παῦλος δὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς κορινθίους· ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς χριστὸν καὶ χρίσας ἡμᾶς θεὸς καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς καὶ δοὺς τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν.

ma epiſtola de Chriſto ait [1]: *Et vos unctio quam accepiſtis ab eo, manet in vobis: & non neceſſe habetis ut aliquis doceat vos; ſed ſicut unctio ejus docet vos de omnibus*. Paulus vero in ſecunda ad Corinthios [2]: *Qui autem confirmat nos vobiſcum in Chriſto, & qui unxit nos Deus, qui & ſignavit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus noſtris*.

Z̅

CAPUT VII.

Περὶ τῶν θεϊκῶν ἐνεργειῶν καὶ παροχῶν τοῦ ἁγίου πνεύματος.

De divinis operationibus, & largitionibus Spiritus Sancti.

ΑΤαν τοίνυν φιλοτίμως τὴν θείαν καὶ ἀκροτάτην τοῦ ἁγίου πνεύματος φύσιν τὴν οὖσαν ὑπὲρ ζωὴν καὶ ὑπὲρ νοῦν τὰ λόγια ἐπιδείξαντα· ἐφάμιλλον αὐτῆς καὶ τὴν κηδεμονικωτάτην ἔνθεον ἐνέργειαν ἐκφαίνει οὑτωσί·

JAm vero Scripturarum oracula cum valde accurate Sancti Spiritus naturam, quæ ſupra omnem vitam, mentemque exſiſtit, divinam eſſe ac ſupremam nobis oſtenderint, ſimilem quoque, & tali naturæ convenientem declarant providentiſſimam illius, atque entheam operationem, in hunc modum:

Α̅. Ὅτι ζωοποιεῖ ὡς πνεῦμα ὑπάρχον τοῦ ζωογονοῦντος τὰ πάντα θεοῦ κατὰ παῦλον τὴν σάλπιγγα τῆς πίστεως γράφοντα ῥωμαίοις μέν· ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν χριστῷ ἰησοῦ ἠλευθέρωσέν με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. καὶ πάλιν· ὁ ἐγείρας ἰησοῦν χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ ὑμῶν σώματα διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν. κορινθίοις δέ· οὐχ ὅτι ἱκανοί ἐσμεν ἀφ' ἑαυτῶν λογίσασθαί τι ὡς ἐξ ἑαυτῶν· ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ θεοῦ· ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς διαθήκης· οὐ γράμματος·

I. Quia vivificat, utpote qui eſt Spiritus Dei omnia vivificantis, juxta Fidei tubam Paulum ſcribentem ad Romanos quidem [3]: *Lex enim Spiritus vitæ in Chriſto Jeſu liberavit me a lege peccati, & mortis*. Et rurſus [4]: *Qui ſuſcitovit Jeſum Chriſtum ex mortuis, vivificobit & mortalia veſtra corpora per inhabitantem [5] ipſius Spiritum in vobis*. Ad Corinthios vero [6]: *Non quod ſufficientes ſimus cogitare oliquid a nobis quaſi ex nobis: ſed ſufficientia noſtro ex Deo eſt: qui & idoneos nos fecit miniſtros novi Teſtamenti, non litteræ, ſed Spi-*

1. *Et vos*) In prima Joannis II. 27.
2. *Qui autem*) In 2. ad Cor. I. 21, & 22. Biblia: ὁ καὶ σφραγισάμενος.
3. *Lex*) Rom. VIII. 2.
4. *Qui ſuſcitavit*) Rom. VIII. 11. Græca Editio pro, ἰησοῦν χριστὸν, habet, τὸν χριστόν. Sed Vulgatus Interpres legit ut Didymus hoc in loco. In libro autem de Sp. Sancto bis affert Theologus noſter hunc ipſum verſiculum, ac numero quidem 39. habet, *Jeſum Chriſtum*; numero autem 41. habet dumtaxat, *Chriſtum*, tum in editis exemplaribus, tum in noſtro codice.
5. *per inhabitantem*) Apud Athanaſium in Dialogo 3. de Trin. (tom. 2. pag. 228, & 234 vet. ed.) Macedonius redarguitur, quod in hoc Pauli textu perperam legeret: διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ πνεῦμα, i. e. *propter inhabitantem ipſius Spiritum*, ac legendum eſſe contendit Dialogi Auctor, διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος, & reliqua, ut habent Græca Biblia. Eadem ſenſit, ac dictavit Didymus ſegm. 114. *a*. Jam vero quis credat, lectionem illam, quam ut Macedonianam exagitavit ſegm. illo 114. *a*, propoſitam ab ipſo fuiſſe in libro de Sp. Sancto? Attamen in eo libro num. 39. edita exemplaria ſic habent: „ Proponamus & Apoſtoli ad Romanos Epiſtolæ teſtimo„nium... *Si autem Spiritus ejus, qui ſuſcitavit* „ *Jeſum a mortuis, habitat in vobis: qui ſuſcitavit Jeſum Chriſtum a mortuis, vivificabit &* „ *mortalia corpora veſtra propter inhabitantem* „ *Spiritum ejus in vobis*... Ait quippe Apoſto„lus, juſtificationem divinam, & ſpiritualia legis „ expleri in his, non qui juxta carnem ambu„lant, ſed juxta Spiritum. „ Verum ſcrupulus omnis tollitur, ſi ms. codicem noſtræ Bibliothecæ S. Salvatoris Bononiæ conſulamus. Sic enim in eo legitur: *Proponamus autem & Apoſtoli*, & reliqua. Tum: *Si autem Spiritus ejus, qui ſuſcitavit Jeſum Chriſtum ex mortuis, habitat in vobis; qui ſuſcitavit Jeſum Chriſtum ex mortuis, vivificavit* (legendum, *vivificabit*, ut puto) *& mortalia corpora veſtra per inhabitationem Spiritus ejus in vobis... Ait quippe Apoſtolus „ juſtificationem divinæ, & ſpiritualis legis*, &c. Ac ſane num. 41. ejuſdem libri cum editio, tum noſter codex habet, *per inhabitantem*, non vero, *propter inhabitantem*. Hæc tamen non eo dixi, quod lectionem illam, *propter inhabitantem*, omnino rejiciendam velim, cum Vulgatus Interpres illam habeat.
6. *Non quod*) 2. ad Cor. III. 5, & 6. Græca Editio: ἐκ τοῦ θεοῦ.

μάτος· ἀλλὰ πνεύματος· τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει· τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. γράμμα δὲ εἶπεν· τὸν μωσαϊκὸν νόμον τὸν διαγορεύοντα ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ· καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος· καὶ ἀμυνόμενον τὸν ἀσυνέτως βιοτεύοντα· ζωοποιὸν δέ· τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ θεοῦ τὸ μηκέτι ὑπὸ νόμον ἀλλ' ὑπὸ χάριν ἡμᾶς ποιῆσαν καὶ παρεγγυῆσαν μὴ ἀποδοῦναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ· μᾶλλον δὲ ἀγαθὸν ἀντὶ κακοῦ παρασχεῖν. ἐὰν γάρ φησιν πεινᾷ ὁ ἐχθρός σου. χόρτασον αὐτόν. καὶ πάλιν τοῖς αὐτοῖς· ἐγένετο ὁ πρῶτος ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὁ ἔσχατος ἀδάμ· εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν. γαλάταις δέ· ὁ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα· ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. καὶ κατὰ ἰωάννην λέγοντα ἀπὸ τοῦ σωτῆρος· τὸ πνεῦμά ἐστιν τὸ ζωοποιοῦν. αὐτὸ δὴ τοῦτο δηλῶν ἰεζεκιήλ· καὶ ὅτι σὺν τῷ θεῷ ὡς πνεῦμα αὐτοῦ τὴν ἀνάστασιν ποιήσει· προφητεύει· τάδε λέγει κύριος τοῖς ὀστέοις τοῖς ξηροῖς τούτοις· ἰδοὺ

Spiritus; littera enim occidit, Spiritus autem vivificat. Littera vero hic Moſaicam Legem[1] denotat, quæ ſic edicit[2], *Oculum pro oculo, & dentem pro dente*, quæque defendit eum, qui inſipienter vivit[3]. *Vivificantem* vero dicit Sanctum Dei Spiritum, qui facit ut non amplius ſub lege ſimus, ſed ſub gratia, nobiſque præcipit, ut non reddamus malum pro malo, ſed bonum potius pro malo præbeamus. *Si*[4] enim (inquit) *eſurierit inimicus tuus, ciba illum*. Et rurſus ad eoſdem[5]: *Factus eſt*[6] *primus Adam in animam viventem, noviſſimus Adam in Spiritum vivificantem.* Ad Galatas vero[7]: *Qui ſeminat in Spiritu, de Spiritu metet vitam æternam.* Et ſecundum Joannem[8] ex perſona Salvatoris inquientem[9]: *Spiritus eſt qui vivificat*. Hoc ſane ipſum ſignificans Ezechiel,
82. a. eumque ſimul cum Deo, utpote Spiritum ipſius, reſurrectionem[10] facturum declarans, ſic prophetat[11]: *Hæc dicit Dominus oſſibus*

1. *Legem*) Vide lib. de Sp. Sancto num. 57, & 33.

2. *Oculum*) Levit. XXIV. 20.

3. *vivit*) Lege Exod. XXI. 23, 28, 29, &c.

4. *Si*) Rom. XII. 20. Græca Editio: Ἐὰν ἐν πεινᾷ ὁ ἐχθρός σου, ψώμιζε αὐτόν. Paſſioneianus codex mendoſe, πεινᾷ.

5. *ad eoſdem*) Quæ allaturus eſt, non exſtant in Epiſtola ad Romanos, ut proxime ſuperiora. Itaque vox illa, *eoſdem*, referenda eſt ad Corinthios, quorum paulo ante meminit: ut ſcilicet verba illa, *Littera autem hic*, uſque ad, *ciba illum*, quaſi intra parentheſim clauſa habenda ſint.

6. *Factus eſt*) 1. ad Cor. XV. 45. Græca Editio: ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδάμ.

7. *Qui ſeminat*) Galat. VI. 8.

8. *Et ſecundum Joannem*) Cum initio huius articuli dixerit, *juxta Paulum*, idcirco nunc ait: *Et ſecundum Joannem*. At nos, quibus Didymea memoria non eſt, obliti jam pene eramus illorum verborum, *juxta Paulum*.

9. *Spiritus*) Joann. VI 63. Locus hic citatur a Didymo etiam in libro de Sp. Sancto num. 15, ſed ita in editis exemplaribus affertur, ut vix eum agnoſcas. Sic enim habent: *Neque enim fruſtra ſine articulo... nunc ſpiritus creatus dicitur: quoniam non eſt ſanctus, cum pene ſemper Spiritus Sanctus cum articulo nominetur, ut in illo... Et alibi: αὐτός ἐστιν τὸ ζωοποιοῦν, ideſt, Ipſe eſt qui vivificat*. Emendatione locum indigere ſenſit Vallarſius, ſed mſs. librorum auctoritate deſtitutus emendare coactus fuit ex ingenio. Codex noſter ms. ſic habet: *Neque vero fruſtra ſine articulo... & nunc Spiritus creatus dicitur, quoniam non eſt Sanctus; cum pene ſemper Spiritus Sanctus cum articulo nominetur: ut in illo.... Et alibi*: Τὸ πνεῦμα (*id eſt*, Spiritus) eſt qui vivificat.

10. *reſurrectionem*) Origenem de corporum reſurrectione non recte ſenſiſſe norunt Theologi. Illius vero opinionem ſecutum eſſe Joannem quoque Jeroſolymitanum Epiſcopum probat Hieronymus in libro contra ipſum Joannem num 23, & ſeqq., quod de reſurrectionis veritate ſubdole locutus ſit, atque ad eam confirmandam illa ipſa Scripturæ teſtimonia attulerit, quibus innixus Origenes veram veræ carnis reſurrectionem negavit. Itaque ut ſe ab Origeniſmo abhorrere oſtendat Joannes, illud ab ipſo exigit Hieronymus ut hoc potius Ezechielis locum afferat, quem affert Didymus hoc in loco. *His enim teſtimoniis* (ait Hieronymus) *veritatem reſurrectionis probas, quibus Origenes negat.... Profer magis Ezechiel, qui oſſa jungens oſſibus, & educens ea de ſepulcris ſuis, & ſuper pedes ſtare faciens, carnibus, nervisque conſtringit, & cute deſuper tegit*. Quoniam autem Origeniſmi mentio facta eſt, illud a benigno lectore peto, ut locum quemdam, qui Origeniſmum ſapere videbatur, hic emendari ſinat. Exſtat is ſuperius pag. 151, quæ cum prælo mox ſubjicienda foret, ſegmentum 67. a. aliis omnibus ſegmentis multo brevius eſſe animadvertens, aliqua omiſſa a me fuiſſe ſuſpicatus ſum. Quare Romam ad amicum ſcripſi, qui codicem perhumaniter inſpexit, quæque prætermiſſa fuerant, inde exſcripta ad me miſit. Itaque linea 27. ejus paginæ poſt vocem τετήρηκεν hic lege. Ἡ δὲ σωματικὴ καὶ λογικὴ κτίσις ἀλλοίωσιν δέχεται· κατὰ ἕξιν μέν· ὡς ὁ ἰούδας τὸν ἁγιασμὸν ἀπολέσας· καὶ ὡς παῦλος γράφει· ἡ δὲ σπαταλῶσα χήρα ζῶσα τέθνηκεν· καὶ τὸν βίον ἀνύουσα τὸν ἐν ἀνθρώποις ἔτι· κατ' οὐσίαν δέ· ὡς ἀποθνήσκουσα μὲν πρῶτον· ἔπειτα δὲ μεταπίπτουσα εἰς ἀθανασίαν. δεῖ γάρ φησιν τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν· καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Ἡ δὲ μὴ λογικὴ κτίσις τροπὴν ὑπομένει, κ. τ. λ. Id eſt: *Creatura vero, quæ corporea ſimul & rationalis ſit, mutationem ſubire poteſt: Quoad habitum quidem; ut Judas, qui ſanctificationem amiſit, & ſicut Paulus* (1. ad Tim. V. 6.) *ſcribit*: Quæ autem in deliciis eſt vidua, vivens mortua eſt: *quamvis ea inter homines adhuc vitam agat: Quoad ſubſtantiam vero; quatenus primum quidem moritur, deinde ad immortalitatem tranſit*. Oportet enim (*inquit Paulus 1. ad Cor. XV. 53*) corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. *Creatura autem ratione deſtituta converſioni, ſeu mutationi ſubjicitur* &c.

11. *Hæc dicit*) Ezech. XXXVII. 5, & 6. Complutenſis Editio habet: τάδε λ. κύριος κυρίοις: & omittit vocem, τοῖς ξηροῖς: ac pro εἰσάγω habet φέρω: & πνεῦμά μου, ſine articulo: & ἐγώ εἰμι κύριος.

ἰδοὺ ἐγὼ εἰσάγω εἰς ὑμᾶς πνεῦμα ζωῆς· καὶ δώσω ἐφ' ὑμᾶς νεῦρα· καὶ ἀνάξω ἐφ' ὑμᾶς σάρκας· καὶ ἐκτενῶ ἐφ' ὑμᾶς δέρμα· καὶ δώσω ἐφ' ὑμᾶς τὸ πνεῦμά μου καὶ ζήσεσθε καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ κύριος. ἡ οὖν οὐσιωδῶς ζωὴ καὶ ἡ ζωοποιὸς δύναμις· οὔτ' ἀρχὴν οὔτε πέρας οὔτ' ἀλλοίωσιν ἔχει. τὸ δὲ τούτοις μὴ ὑποπίπτον· φύσει καὶ ἀληθείᾳ θεός ἐστιν· ἅτε δὴ καὶ τὰ κατ' ἐξαίρετον τοῦ θεοῦ καὶ πατρός οἴκοθεν κεκτημένον. οὐδὲν γὰρ κτιστὸν ζωῆς αἴτιον εἶναι ἢ ζωὴν ἐν ἑαυτῷ δεικνύναι δύναται· πάντα δὲ νεκρὰ τὰ τοῦ θείου πνεύματος ἐστερημένα· ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν· ὡς ἔφασαν αἱ ἀποστολικαὶ πράξεις. καὶ γὰρ εἰ πάντα τὰ γινόμενα καὶ φθαρτά· τὰ δὲ φθειρόμενα στερεῖται ζωῆς ὑπομένοντα· πῶς ἂν ἄλλοις χαρίσαιτο ταῦτα ὧν αὐτὰ γίνεται ἐνδεῆ; ζωοποιούμεθα δὴ οὖν ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ εἰπόντος· ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή.

oſſibus his aridis: *Ecce ego induco in vos Spiritum vitæ, & dabo ſuper vos nervos, & reducam ſuper vos carnes, & extendam ſuper vos pellem, & dabo ſuper vos Spiritum meum, & vivetis, & cognoſcetis, quod ego Dominus*. Porro ſubſtantialis Vita, & vivificans Virtus neque initium habet, neque finem, neque mutationi ſubjecta eſt: quod autem his obnoxium non eſt, natura & vere Deus eſt: quippe qui de ſuo & illa habet, quæ per excellentiam tribuuntur Deo Patri: nulla enim creatura poteſt vitæ cauſa eſſe, aut vitam in ſe ipſa oſtendere: ſed quæcumque divino Spiritu carent, mortua ſunt: *In ipſo* [1] *enim vivimus, movemur, & ſumus*, ut nos docent Acta Apoſtolica. Si enim omnia quæ facta ſunt, corruptibilia etiam ſunt; quæ vero corrumpuntur, patiendo vita privantur; quomodo aliis largiri poſſunt illa, quorum ipſa indigent? Vivificamur ergo ſane a Spiritu Sancto, ſicut & ab eo qui dixit [2]: *Ego ſum reſurrectio, & Vita*.

Β. Ὅτι διὰ τὴν ταυτότητα τῆς θεότητος καὶ τὴν μίαν ἐνέργειαν λέγουσιν αἱ γραφαὶ ὡς κατὰ τὴν τοῦ δούλου μορφὴν ἰησοῦν χριστὸν ἤγειρέν ποτε ὁ πατήρ· ποτὲ αὐτὸς ἑαυτόν· ποτὲ τὸ ἅγιον πνεῦμα· οὑτωσί. αἱ πράξεις· τοῦτον ὁ θεὸς ἤγειρεν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ. ἰωάννης ἀπὸ τοῦ σωτῆρος· λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον· καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. αὐτὸς δὲ ἔλεγεν περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ. καὶ πάλιν· ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχήν μου ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν· οὐδεὶς αἴρει αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ· ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτήν· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν. καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. πέτρος ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ· χριστὸς ἅπαξ περὶ ἁμαρτιῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανεν· δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων· ἵνα ἡμᾶς προσαγάγῃ τῷ θεῷ· θανατωθεὶς μὲν σαρκί· ζωοποιηθεὶς δὲ πνεύματι.

II. Quia ob identitatem deitatis, & unitatem operationis Scripturæ Jeſum Chriſtum, quatenus in *forma ſervi* exſiſtentem, ſuſcitatum eſſe inquiunt modo a Patre, modo ipſum a ſe ipſo, modo a Spiritu Sancto, in hunc modum. Acta [3]: *Hunc Deus ſuſcitavit tertio die*. Joannes ex perſona Salvatoris [4]: *Solvite templum hoc, & in tribus diebus ſuſcitabo illud. Ipſe autem dicebat de templo corporis ſui*. Et rurſus [5]: *Ego pono animam meam, ut iterum ſumam eam. Nemo tollit eam a me: ſed ego pono eam* [6]. *Poteſtatem habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam*. Petrus in prima Epiſtola [7]: *Chriſtus ſemel pro peccatis pro nobis mortuus eſt, Juſtus pro injuſtis, ut nos offerret Deo, mortificatus quidem carne, vivificatus autem Spiritu*.

Sch. b.

Γ. Ὅτι δημιουργεῖ τὸ μέγα κτίσμα τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγείρει καὶ ζωοποιεῖ καὶ εἰς οὐρανὸν ἐπιστρέφει· καὶ συγκαταρρυεῖσαν ταῖς ἀνθρωπίναις ἀνομίαις τὴν γῆν ἀνεκαίνισε πάλιν· καὶ ἀνέθαλψε

III. Quia creat Spiritus Sanctus magnam creaturam hominem, atque ex mortuis eum ſuſcitat, & vivificat, & ad cælum vertit, ac terram, in Diluvio ſimul cum humanis iniquitatibus defluentem, rurſus

1. *In ipſo*) Act. XVII. 28.
2. *Ego ſum*) Jo. XI. 25.
3. *Hunc Deus*) Act. X. 40.
4. *Solvite*) Jo. II. 19, & 21. Biblia, ἐκεῖνος, pro, αὐτός,
5. *Ego pono*) Jo. X. 17, & 18.
6. *pono eam*) Græca Ed. hic addit, ἀπ' ἐμαυτοῦ, i. e. *a me ipſo*.
7. *Chriſtus*) In prima Petri III. 18. Voces, ὑπὲρ ἡμῶν, omittit Græca Editio. Pro, ἀπέθανεν, eadem Editio habet, ἔπαθε, i. e. *paſſus eſt*. Sed Vulg. Int. legit ut Didymus. Demum ea Editio habet, τῷ Πνεύματι, ſed articulum omiſſum hic puto a librario, ex his, quæ dixi Not. 5. pag. 12. Vide Not. 3. pag. 161.

θαλψε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἄνευ πραγματείας· καὶ οἷον αὐτομάτως· ἅτε συνδημιουργὸς κ᾽ ἰσουργὸς τοῦ ὑποστήσαντος αὐτὴν κατ᾽ ἀρχὰς ἀρχιτέχνα θεοῦ· ὡς γνῶναι ἡμῖν ἐφίεται ἐξ ὧν ἐξέφηναν οὗτοι. ἰὼβ· πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσάν με· πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἡ διδάσκουσά με. δαυὶδ ἐν μὲν ρ̅γ̅ ψαλμῷ· ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται· καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. τοῦτο βεβαιοῖ ὁ ἀπόστολος γράφων κορινθίοις τὸ δεύτερον· ὥστε εἴ τις ἐν χριστῷ καινὴ κτίσις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα. ἐν δὲ λ̅β̅ ψαλμῷ· τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν· καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτῶν. μὴ παραδράμῃς τὰ αὐτόθεν ἀκούεσθαι δυνάμενα· ἀλλ᾽ ἴδε ὅτι περ ὡς δημιουργὸς κ᾽ ἀγαθὸς θεὸς μένων εἰς ἀεὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ· φιλίαν μόνιμον τῇ κτίσει χορηγεῖ· καὶ ἀλύτοις αὐτὴν ἔσφιγξε δεσμοῖς· κ᾽ ἥδρασεν ἀκατάσειστον· καὶ πάντα τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει στηρίζει· κ᾽ ὅτι ἀθέμιτόν ἐστι κτίσμα καλεῖν τὸ κτίζον κ᾽ ἐνδυναμοῦν τοῦ θεοῦ τὰ κτίσματα. συνεργὸν γὰρ καὶ ὁμοούσιον αὐτὸ τῷ θεῷ ἅτε πνεῦμα αὐτοῦ κ᾽ δάκτυλον· ὡς ἐν τῷ πρώτῳ ἐδείχθη βιβλίῳ· ψ. 8. 4. μυστικῶς παριστῶν ἐν η̅ ψαλμῷ προφητεύει· ὅτι ὄψομαι τοὺς οὐρανοὺς ἔργα τῶν δακτύλων σου. κ᾽ μωσῆς δὲ ἐν τῇ γενέσει ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν καὶ

rurſus renovavit, eamque iterum indito calore fovit ſine ſtudio, ac ſpontanea, inſtar veluti automatum, operatione, utpote qui æque Creator eſt, ut ſupremus ille architectus [1] Deus, qui tellurem ipſam initio ſubſiſtentem fecit, & cum quo æqualem babet operationem; ut cognoſcere nobis licet ex iis, quæ Sacri Scriptores declararunt, quos ſubjicio. Job [2]: *Spiritus divinus, qui fecit me, Flatus autem Omnipotentis, qui docet me.* David in Pſalmo quidem CIII [3]: *Emittes Spiritum tuum, & creabuntur, & renovabis faciem terræ.* Id confirmat Apoſtolus in ſecunda ad Corinthios Epiſtola [4]: *Itaque ſi quis in Chriſto, nova creatura: vetera tranſierunt: ecce nova facta ſunt omnia.* In Pſalmo autem XXXII: *Verbo* [5] *Domini cæli firmati ſunt, & Spiritu oris ejus omnes Virtutes eorum.* Quæ porro ex hujus capituli ſententia colligi poſſunt, inobſervata ne prætereas. Nimirum ipſe, utpote creator & bonus Deus, manens ſemper Spiritus Dei, ſtabilem creaturæ largitur amicitiam, & indiſſolubilibus eam adſtrinxit vinculis, firmamque & inconcuſſam poſuit, ſuaque ipſius potentia rebus omnibus tribuit ſtabilitatem: nefas vero eſt creaturam illum vocare, qui Dei creaturas creat, & vim ipſis omnem impertitur: ipſum enim ſimul cum Deo operari, & Deo ipſi conſubſtantialem eſſe, utpote qui Spiritus ipſius, ac *Digitus* eſt, ut in primo libro [6] oſtenſum fuit, myſtice indicans, comprobanſque in VIII Pſalmo ſic prophetat David [7]: *Quoniam videbo cælos, opera digitorum tuorum.* Moſes vero in Geneſi ex perſona Dei & Patris Filium,

1. *ſupremus architectus*) In græco, ἀρχιτέχνα θεοῦ, cujus locutionis, inflexionisque vix aliud mihi hactenus occurrit exemplum. Eo autem modo Deum vocat ἀρχιτέχνας, aut, ſi malis, ἀρχιτέχνης, quo viles artifices dicuntur μικροτέχναι; quo Pindarus apud Plutarchum lib. 2 de Natura, & apud Clementem Alexandrinum ait, ἀριστοτέχνα πάτερ: quo alibi legitur ὁ ἀριστοτέχνας πατήρ, alibi vero ἀριστοτέχνης: quo apud Anacreontem nonnulli legunt καλλιτέχνα τόρευσον, ſeu, καλλίτεχνε τόρευσον: quo demum ab Epiphanio in Anchorato cap. 58. Filius vocatur ὁ ἀρχιτέχνης Λόγος, i. e. *ſupremus artifex Verbum*.

2. *Spiritus*) Job. XXXIII. 4. Vide Not. 7. pag. 7, & Not. 2. pag. 57.

3. *Emittes*) Pſ. CIII. verſ. 31 (ſeu 30). In libro de Sp. Sancto num. 31, ubi hic locus bis affertur, paulo aliter legiſſe videbitur Didymus, ſi in exemplarium typis impreſſorum auctoritate ſiſtamus. Ea enim pro, *emittes*, habent utrobique, *emitte*. At codex noſter m. s. quamvis priore loco habeat mendoſe, ut reor, *emitte*; in ſecundo tamen habet, *emittes*. Sed ipſa Didymi verba afferre inutile non erit. „ Et in Pſalmo ad Dominum dicitur: *Auferes ab eis Spiritum tuum, & deficient, & in terram ſuam revertentur: emitte Spiritum tuum, & creabuntur, & renovabis faciem terræ.* Nec mirum ſi Dominici tantum corporis Spiritus Sanctus conditor ſit, cum Patri, Filioque ſociatus, eadem poteſtate creaverit omnia, quæ Pater creavit, & Filius: *Emitte* enim, ait, *Spiritum tuum, & creabuntur.* „ Ita in editis libris: ſed poſtrema hæc rectius ex parte ſaltem, ut videtur, in eo, quem dixi, codice. „ Nec mirum ſi Dominici tantum corporis Spiritus Sanctus conditor, ſit cum Patre, Filioque ſociatus: cum eadem creet omnia quæ Pater creavit, & Filius. *Emittes* enim, ait, *Spiritum tuum, & creabuntur.*

4. *Itaque*) 2. ad Cor. V. 17. Vide Not. 5. pag. 4.

5. *Verbo*) Pſ. XXXII. verſ. 6. Vide Not. 6 pag. 7.

6. *in primo libro*) In iis nempe Capitibus, quæ interierunt. Ceterum in libro etiam de Sp. S. num. 20 fuſius oſtendit, *digitum Dei* nominari Spiritum Sanctum.

7. *Quoniam*) Pſ. VIII. verſ. 4.

κ) τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα φησίν· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. οὐ γὰρ ἀγγέλους ἢ ἄλλα πνεύματα ἔλαβεν συγχειρουργοὺς ἢ γνωμοδότας ὁ θεός· ἐπειδὴ ὁ δοῦλος οὐκ οἶδεν τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ δεσπότης. οὐδὲ εὑρίσκεται πώποτε εἰς δημιουργίαν συμπαραλαβὼν κτίσμα· καθὰ δαυὶδ ψάλλει ἐν λβ ψαλμῷ· ὁ πλάσας κατὰ μόνας τὰς καρδίας αὐτῶν. καὶ ἐν ρλη· οὐκ ἐκρύβη τὸ ὀστοῦν μου ἀπὸ σοῦ ὃ ἐποίησας ἐν κρυφῇ. κ) ὡς παῦλος ῥωμαίοις γράφει· τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; τοῦτ' ἔστιν τῆς κτίσεως οὐδείς. πλάτος γὰρ ἔχον τὸ τίς τοῦτο προφαίνει. ἔδειξεν δὲ τῷ μὲν μὴ εἰπεῖν ποιήσατε· ἀλλὰ ποιήσωμεν· ὡς οὐκ ἔστιν ὑπουργὸς ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα· ἀλλὰ δυνάμεως καὶ θελήσεως μιᾶς· τῷ δὲ ἐπαγαγεῖν· κατ' εἰκόνα κ) ὁμοίωσιν ἡμετέραν· ὡς μία ἐστὶν οὐσία τῇ τοιάδι· κ) ὡς οὐ πρὸς ἀγγέλους εἴρηται τοῦτο τοῖς ἀπείρως κ) ἀσυνέτως ἐν μείω τὴν εἰκόνα κ) ὁμοίωσιν ἔχουσιν· εἰ ἀκίνδυνον τοῦτο ὡς ἄνθρωπον εἰπεῖν· τῆς ἀνειδέου κ) ἀσχηματίστου κ) ἀῤῥήτου τριάδος. διὸ ἐπήγαγεν ὁ αὐτὸς κοσμογράφος· καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον· κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς· καὶ εὐλόγησεν αὐτούς. καὶ πάλιν· ἴδεν ὁ θεὸς ὅτι καλόν. ἐν οἷς ῥητοῖς αὖθις τῆς αὐτοτελοῦς καὶ γενεσιουργοῦ τριάδος τὸ τέλειον καὶ σύμφωνον καὶ κοσμητικὸν καὶ ἐπίπαν ἄφθονον σημαίνεται μυστικῶς. ἐπειδὴ ταῦτα 81 b.
θεάτρων μὲν καὶ πλήθους ἄξια οὐχ ἡγήσατο εἶναι ὁ μωυσῆς· ἤτ' οὖν ὁ ἐνηχήσας αὐτῷ θεός. τοσούτων δὲ· ὅσον μὴ παρανομεῖν ἐς ταῦτα ἔμελλον. ἐποίησεν γὰρ ὁ θεός· τοῦτ' ἔστιν ὁ υἱός· τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα θεοῦ· τοῦτ' ἔστιν τοῦ πατρός· ἐποίησεν αὐτόν· καὶ ἴδεν ὁ θεός· τοῦτ' ἔστιν τὸ πνεῦμα· ὅτι καλόν· καὶ εὐλόγησεν αὐτούς. τοῦτ' ἔστιν ἡγίασεν. τὸ δὲ κατ' εἰκόνα· ὡς ἐμοὶ δοκεῖ· νοητέον· ὅτι ἐκ

lium, & Sanctum ejus Spiritum ſic alloquitur[1]: *Faciomus hominem juxta imaginem & ſimilitudinem noſtrom, & daminentur in illa, quæ ſunt in terra.* Nec enim cooperatores, aut conſiliarios ſumpſit Deus Angelos, vel alios ſpiritus: quoniam *ſervus non novit, quid faciot Daminus ejus*; neque inveniemus eum umquam ad creationem ſociam ſibi aſſumſiſſe creaturam. (Sicut David pſallit in XXXII Pſalmo[2]: *Qui finxit ſingillotim corda eorum.* Et in CXXXVIII[3]: *Non eſt occultotum os meum a te, quod feciſti in occulto.* Et ſicut Paulus ad Romanos ſcribit[4]: *Quis enim novit mentem Domini, aut quis conſiliarius ejus fuit?* Id eſt, Nulla ex creaturis. Illud enim, *Quis*[5], late patet, atque hoc ſignificat). Dicendo autem non *Facite*, ſed *Faciamus*, oſtendit miniſtrum non eſſe Filium, nec Spiritum Sanctum, ſed unius cum ipſo Deo potentiæ, & voluntatis: ſubjungendo autem, *ſecundum imaginem & ſimilitudinem noſtrom*, unam eſſe eſſentiam Trinitati; & hæc ad Angelos dicta non eſſe oſtendit iis, qui imperite, & ſtulte parvi faciunt, & imminuunt[6] (ſi hoc ſine periculo homini dicere licet) imaginem ac ſimilitudinem forma carentis, & figuræ expertis, & ineffabilis Trinitatis. Idcirco ſubjunxit idem Coſmographus[7]: *Et fecit Deus hominem: ad imaginem Dei fecit illum: maſculum & feminam fecit eos, & benedixit eos.* Et rurſus[8]: *Vidit Deus quod eſſet banum.* Quibus in verbis myſtice rurſus perfectio, & concordia, & exornandi ſcientia, & omnimoda liberalitas ſignificatur illius, quæ per ſe ipſa perfecta eſt, & productrix, Trinitatis. Nec enim Moſes, aut Deus, quo is afflante ſcripſit, theatris veluti, ac multitudini hæc exponenda cenſuit, ſed illis omnibus tantum, qui[9] ea violaturi non eſſent. *Fecit* enim *Deus*, id eſt Filius, *hominem: ad imaginem Dei*, id eſt, Patris, *fecit illum. Et vidit Deus*, id eſt Spiritus Sanctus, *quod eſſet bonum, & benedixit eos*, id eſt ſanctificavit. Locutio autem illa, *juxta imaginem*, ita meo quidem

1. *Faciamus*) Gen. I. 26. Poſtremam tamen verſiculi partem breviat Didymus. Lege Tertulliani librum adverſus Praxeam cap. XII, ubi ſimiles affert argumentationes ex his Geneſeos locis.

2. *Qui finxit*) Pſ. XXXII. verſ. 15.

3. *Non eſt*) Pſalm. CXXXVIII. verſ. 14. (ſeu 15).

4. *Quis enim*) Rom. XI. 34.

5. *Quis*) Hujuſmodi adnotationem non ſemel in Didymo offendimus, ut ſuperius pag. 26. lin. 4, & in lib. de Sp. Sancto num. 22, ubi legimus: „ *Hoc enim quod ait*, Cui Angelorum, *æque accipere*, *ac ſi diceret*, *Nulli*. „ Et alibi etiam.

6. *imminuunt*) Notanda locutio illa, ἐν μείω ἔχουσι, i. e. μειωτικῶς.

7. *Et fecit*) Gen. I. 27, & 28.

8. *Vidit*) Gen. I. 18. Græca Ed. εἶδε.

9. *qui*) In codice, ὅσον. Malim, ὅσοι. Niſi quis malit legere: τοσούτων δὲ ὅσον.

ἐκ τοῦ θεϊκοῦ φυσήματος τὸ πνεῦμα τὸ ἀθάνατον ἔχομεν· καὶ νοῦν ἀεὶ θέοντα καὶ κυβερνῶντα· ἐφ' ὃ χρή· καὶ λόγον σοφὸν ἀρέσκοντα τῷ δεδωκότι· καὶ δυνάμενον σὺν πίστει τεκνογονίας αἴτιον γίνεσθαι· καὶ ζωῆς· καὶ νεκρῶν ἐγέρσεως· καὶ ὀρέων μεταθέσεως· πρὸς τούτοις· ὅτι μετειλήφαμεν καὶ τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος. εἶτα καὶ παῦλος ὡς μικρῷ πρόσθεν ἐλέχθη· ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ ἡμῶν σώματα διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ἡμῖν. καὶ ἑβραίοις τοὺς αἰῶνας γεγενῆσθαι καὶ τὴν κτίσιν ἐστηρίχθαι ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος καταγγέλλων· καὶ ῥῆμα θεοῦ τὸ πνεῦμα· καθὰ ἤδη ἐμνημονεύθη· προσαγορεύων· γράφει· πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι θεοῦ· εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὸ βλεπόμενον γεγονέναι. καὶ πάλιν· φέρων γὰρ τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. καὶ ὁ ψαλμῳδός· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. τοῦτ' ἔστιν ἐν τῷ πνεύματί σου καὶ τῷ υἱῷ σου. πῶς οὖν οὐκ ἄναρχον καὶ δημιουργὸν καὶ κυρίως θεὸς τὸ θεϊκὸν πνεῦμα; τὸ ἀχώριστον τοῦ πνεύσαντος αὐτὸ καὶ τοῦ δημιουργοῦ υἱοῦ· τὸ τοὺς αἰῶνας κατασκευάσαν· μεθ' ὧν οὐρανός τε καὶ τὰ ἐν αὐτῷ καὶ πᾶν εἴ τι ἐστὶν κτιστὸν παρήχθη· καὶ πάντα τῇ

dem judicio intelligenda eſt, ut ſignificet, ex divina nos inſufflatione immortalem ſpiritum habere, & mentem ſemper cogitantem [1], &, prout oportet, gubernantem [2], rationemque ſapienrem, quæ & ei, qui illam dedit, placeat, & per fidem filios gignere poteſt, & vitam tribuere, & a mortuis excitare, & montes transferre. Quin illud præterea denotat, ipſum nos ſuæ quoque bonitatis participes feciſſe. Ita juxta Paulum etiam, ut non multo ante dictum eſt [3], *Vivificabit & mortalia noſtra corpora per inhabitantem Spiritum ejus in nobis*. Et in epiſtola ad Hebræos, ſecula facta eſſe, & creaturam firmatam fuiſſe a Spiritu Sancto denuncians, Spiritum vero vocans, ut jam commemoravi [4], *Verbum*, ſeu *Dictionem Dei*, hæc ſcribit [5]: *Fide intelligimus aptata eſſe ſecula Verbo Dei, ut id quod videtur, factum non ſit ex apparentibus*. Et rurſus [6]: *Portans enim omnia Verbo virtutis ſuæ*. Et Pſaltes [7]: *Omnia in Sapientia feciſti*: id eſt, in Spiritu tuo, & in Filio tuo. Quomodo ergo divinus Spiritus æternus dicendus non erit, & creator, & proprie Deus? cum ſit inſeparabilis ab eo, qui eum ſpiravit, & a Creatore Filio; cum ſecula conſtituerit, quibuſcum & cælum, & omnia, quæ in eo ſunt, & quidquid aliud creatum exſiſtit, productum

1. *cogitantem*) In græco, ἀεὶ θέοντος νοῦ, i. e. ad verbum, *ſemper currentis mentis*. Quæ locutio ex vetuſtiſſimo Philoſopho Ocello ducta videtur. Is enim in libro de Univerſo cap. 2. hæc ſcripſit: τὸ δὲ ἐξ ἀμφοτέρων αὐτῶν, τοῦ μὲν ἀεὶ θέοντος θείου, τοῦ δὲ ἀεὶ μεταβάλλοντος γεννητοῦ, κόσμος ἄρα ἐστίν, i. e., ut vertit Nogarola. *At quod ex ambabus conſtat partibus, ex una ſcilicet divina & ſemper currente, ex altera vero genita, & mutationibus ſemper obnoxia, id certo mundus eſt*. Vide quæ ad ſegm. 97. *b.* de voce, ἀεικίνητοι, adnotavi.

2. *gubernantem*) Cod. x: κυβερνῶντα.

3. *dictum eſt*) Vide Not. 4, & 5 pag. 180.

4. *commemoravi*) Segm. 65. *n.*

5. *Fide*) Hebr. XI. 3. Græca Editio habet diviſim, ἐκ φαινομένων: Codex vero Paſſioneianus conjunctim unum verbum, ἐκφαινομένων. Paſſim tamen librarius verba diverſa ſimul inter exarandum connectit, ut videre licet in aliis etiam vetuſtis membranis. Præterea eadem Editio habet, τὰ βλεπόμενα pluraliter.

6. *Portans*) Hebr. I. 3. Biblia habent, φέρων τε.

7. *Omnia*) Pſ. ciii. verſ. 25. (ſeu 24). Locum hunc Origenes libro I. de Principiis cap. 2, & alibi, item ut Didymus ſuperius lib. 1. cap. 9. pag. 21, de Filio acceperat: nunc vero Theologus noſter de Filio, & de Spiritu eum interpretatur. Nimirum Spiritum Sanctum quoque *Sapientiam* dictum eſſe docent, ut alios taceam, Irenæus pag. 253, & Rufinus Palæſtinus in libro de Fide pag. 585. Quin Didymus ipſe fuſius hæc perſequitur in lib. de Sp. Sancto num. 21, & 22, ubi inter cetera hæc leguntur: *Deus vero non alterius ſapientiæ participatione, neque aliunde ſapiens effectus, dictus eſt* Solus ſapiens, *& generans* (codex noſter m. s. rectius, ut puto, habet, *ſed generans*) *Sapientiam, & alios faciens ſapientes. Quæ Sapientia Dominus eſt noſter Jeſus Chriſtus, qui dicitur* Dei virtus, & Dei Sapientia. *Spiritus quoque Sanctus dicitur Sapientia* (codex tamen noſter habet: *Quæ Sapientia Dominus noſter eſt: Jeſus Chriſtus enim* Dei virtus *eſt*, Dei Sapientia. *Spiritus quoque Sanctus* Spiritus *dicitur* Sapientiæ). *Siquidem & in veteribus libris refertur, repletum eſſe Jeſum Nave a Domino Spiritu Sapientiæ. Sicut ergo ſolus ſapiens Deus, non accipiens aliunde ſapientiam, ſed ſapientes faciens, & generans ſapientiam: ſolus eſt ſapiens, extra omnes, qui per nuncupationem ejus ſapientes dicuntur .... ſic & Spiritus Sanctus non accipiens aliunde ſapientiam, dictus eſt* Spiritus ſapientiæ. (Codex noſter omiſſa illa voce *ſicut*, ſic habet: *Ergo* ſolus ſapiens *Deus eſt, & non accipiens aliunde ſapientiam. Sed ſapientes faciens, & generans Sapientiam* ſolus *eſt* ſapiens *extra omnes, qui per nuncupationem ejus ſapientes dicuntur ... Sicut & Spiritus Sanctus non accipiens aliunde ſapientiam, dictus eſt* Spiritus Sapientiæ) ... *Similiter & Spiritus Sanctus cum ſit ſignaculum Dei, hi qui formam & imaginem Dei capiunt, ſignati per eum, in eo ducuntur ad ſignaculum Chriſti ſapientiæ, & ſcientiæ, inſuper fide pleni*. (rectius codex noſter: *ſignati per eum, & in eo, ducuntur ad ſignaculum Chriſti, ſapientia, & ſcientia, & inſuper fide pleni*).

τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει φέρον τε καὶ διοικοῦν· τὸ παραυτίκα τοῦ γενέσθαι οὐρανόν· γῆν· 84.a
θάλατταν· ἐπιφερόμενον ἐπὶ τοῦ ὕδατος· καὶ ζωογόνον καὶ ζωοτρόφον αὐτὸ ἀπεργαζόμενον. ὥσπερ γὰρ διὰ τὸ λέγειν ἐν τῷ ἰὼβ περὶ τοῦ υἱοῦ· ὁ τανύσας τὸν οὐρανὸν μόνος· οὐκ ἀφιστᾷ μὲν τῆς δημιουργίας τὸν ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ ἐν ᾧ πάντα συνέστηκεν πατέρα· πῶς γὰρ ἂν εἴη λοιπὸν ταῦτα ἀληθῆ; οὕτως οὐδὲ τὸ τῆς σοφίας καὶ δυνάμεως καὶ ἁγιωσύνης πνεῦμα τοῦ θεοῦ ἔξωθεν τοῦ εἶναι συνδημιουργὸν τοῦ θεοῦ ὅσιον. καὶ ποία δὲ εἰς τοῦτο μείζων ἀπόδειξις ἂν εὑρεθείη τοῦ ἐφ' ἑκάστης ἐν τῷ βαπτίσματι ἀνακαινίζειν καὶ ἁγιάζειν τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ καὶ ἐπὶ τὸ κρεῖττον καὶ πρῶτον ἀνακαλεῖσθαι σχῆμα τοῦ βίου; τοῦτο γὰρ δηλοῖ καὶ τὸ συμμνημονεύεσθαι αὐτό· ὡς τὸν ἀπόστολον περὶ τῶν ἐκ παλιγγενεσίας ἀρτίων γενέσθαι καὶ τοῦ παρὰ πάντα μεγίστου κατορθώματος ἀπολαῦσαι προσδοκωμένων ἀναφωνεῖν· ὅπως γένησθε κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος ὑμᾶς· προφητεύειν δὲ καὶ τὸν δαυὶδ ἐν ρα ψαλμῷ· λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν κύριον. εἰ μὴ δὲ κοινωνίαν οὐσίας καὶ κυριότητος καὶ ἐνεργείας εἶχεν πρὸς τὸν πατέρα καὶ πρὸς τὸν· δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· υἱόν· οὐκ ἂν ἀνεκαίνιζεν καὶ ἡγίαζεν. διὸ σὺν τῷ παναγίῳ πνεύματι ὁ χριστὸς μετὰ τὴν ἀνάστασιν τὸν φθαρέντα τῇ παρακοῇ ἄνθρωπον ἀνακτίζων καὶ ἁγιάζων ἐνεφύσα εἰς τὰ πρόσωπα τῶν μαθητῶν καὶ ἔλεγεν· λάβετε πνεῦμα ἅγιον· πληρῶν τοῦ ναοὺμ προφητείαν τὴν ὑπὸ ἀκατασχέτου πόθου τοῦ πρὸς τὸ ἄμετρον καλὸν τοῦ πράγματος· τὸ γενησόμενον ὡς ἤδη πραττόμενον διηγουμένην· ἀνέβη ἐκ τῆς γῆς ὁ ἐμφυσῶν εἰς τὸ πρόσωπόν σου· καὶ ἐξαιρούμενός σε ἐκ θλίψεως. ὅτι δὲ κτίσαι ἐστὶν καὶ τὸ 84.b
ἁγιάσαι· ὅπερ ποιεῖν πέφυκεν τὸ θεϊκὸν πνεῦμα· δαυὶδ μαρτυρεῖ ψάλλων· καρδίαν καθα-

ctum fuit; & *omnia* ſua *virtute portet*,
atque adminiſtret; cum demum ille ipſe 84.a
ſit, qui ſtatim ac cælum, terra, & mare conditum fuit, *ferebatur*[1] *ſuper aqua*, & animantium genitricem, atque nutricem eam faciebat? Quemadmodum enim ex eo quod Scriptura de Filio dicat in Jobi libro[2], *Qui extendit cælum ſolus*, a creatione non excludit illum, *ex quo omnia*, *& in quo omnia* conſtituta ſunt, nempe Patrem (alioquin quomodo hæc jam vera eſſe poſsent?); ita neque fas eſt Spiritum Sapientiæ, & virtutis, & ſanctitatis, Spiritum ſcilicet Dei, excludere ab eo ut ſimul cum Deo creator ſit. Quænam vero ad hoc probandum firmior demonſtratio excogitari poteſt, quam quod quotidie[3] operatur Spiritus Dei, dum in baptiſmo renovat, & ſanctificat, & ad præſtantiorem, ac primam vitæ formam revocat[4]? Id enim illa etiam formula ſignificat, qua ipſe una cum Patre & Filio in baptiſmo commemoratur: adeo ut Apoſtolus de iis, qui ex Regeneratione integri, ac perfecti fieri, &, donorum omnium maximo, redintegratione frui ſperant, exclamet[5]: *Ut ſitis ſecundum imaginem ejus, qui creovit vos:* David autem quoque in CI Pſalmo ſic prophetet[6]: *Populus qui creatur, laudabit Dominum*. Niſi communem haberet eſsentiam, & dominationem, & operationem cum Patre, & cum eo, per quem omnia facta ſunt, nempe Filio; non renovaret, nec ſanctificaret. Idcirco poſt reſurrectionem Chriſtus corruptum per inobedientiam hominem una cum Sanctiſſimo Spiritu rurſus creans, & ſanctificans, inſufflavit in facies diſcipulorum, & ait[7], *Accipite Spiritum Sanctum*, implens hac ratione Nahu-
mi prophetiam, quæ ob vehemens ac ef- 84.b
frene deſiderium, quo in immenſam rei pulchritudinem ferebatur propheta, ut jam factum enarrat quod faciendum erat[8]: *Aſcendit ex terra, qui inſufflat in faciem tuam, & eruit te ex tribulotione*. Quod autem ſanctificatio (quam præſtare Spiritus Sancti eſt) ſit creatio, teſtatur David

1. *ferebatur*) Gen. I. 2. Origenes quoque libro 1. de Principiis cap. 3. pag. 61, Paſchaſius Rom. Eccl. Diaconus lib. 1. de Sp. Sancto cap. XII, aliique paſſim Patres hunc locum de Spiritu Sancto interpretati ſunt. Vide ſegm. 221. b.

2. *Qui extendit*) Job. IX. 8.

3. *quotidie*) Vide ſegm. 225. b.

4. *revocat*) Vide Notas ad ſegm. 114. b.

5. *Ut ſitis*) In Bibliis non exſtant hæc ad verbum, ut puto. Citat ergo ſenſum ex epiſt. ad Coloſſ. III. 10. Vide ſegm. 200. a, ubi pro ὑμᾶς, habet ἡμᾶς, & ſegm. [illegible]. a.

6. *Populus*) Pſ. CI. verſ. 19.

7. *Accipite*) Jo. XX. 22.

8. *Aſcendit*) In Vulgata Editione fruſtra hunc locum quæras. In Græca Complutenſi exſtat verſ. ultimo capitis I. Nahum, in aliis Editionibus verſ. 1. cap. II. Ibi autem ſic ſe habet: Ἀνέβη ἐμφυσῶν εἰς πρόσωπόν σου, ἐξαιρούμενος ἐκ θλίψεως.

καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ Θεός. τοῦτ᾽ ἔστιν ἁγίασόν με ἵν᾽ ἀνακαινισθείην καταφθαρεὶς τῇ ἁμαρτίᾳ. ἐπεὶ πῶς ἂν αὐτῷ ἑτέρα ἐκτίσθη καρδία; συμφράζει τε τούτῳ· καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. ἀντὶ τοῦ· τὸ πάντα ὑπερφέρον σεβάσμιόν σου πνεῦμα παράσχου μοι. ἵνα φησὶν τῷ ἁγιασμῷ αὐτοῦ καθαρὸς ἀναφανεὶς γένωμαι ναὸς αὐτοῦ ἄξιος. ἐκ γὰρ δὴ μόνης τῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ σου ἐπιστασίας· καὶ αὐτὸς δέσποτα κατασημαίνῃ ἡμῖν· καὶ πάντων ἄκος δεχόμεθα κακῶν· καὶ ἐν ἐλπίσιν βεβαίαις παντὸς αἰωνίου γινόμεθα ἀγαθοῦ. ἐμφανὲς γὰρ ἡμῖν ὅτι δαυὶδ αὐτὸ ἐξαιτεῖ ἐγκαινισθῆναι αὐτῷ. ἐπεὶ πῶς ἂν τὸ ἤδη ὂν αὐτῷ πνεῦμα ὡς ἄρτι ἐπ᾽ αὐτὸν ἐρχόμενον ἐνεκαινίζετο; ἀλλὰ καὶ μεῖζον καὶ ἀναγκαιότερον τὸ ἁγιάσαι τοῦ δημιουργῆσαι εἰδυῖα ἡ γραφὴ περὶ τοῦ ἀπολέσαντος τὸν ἁγιασμὸν ἐλεεινοῦ ἰούδα εἶπεν· καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. ἐπειδή φησιν ἁπάντων ἀσυμφορώτατον ἔπραξεν· καὶ τὸν δεσπότην ἀντ᾽ οὐδενὸς κακοῦ ἀπέδοτο· καὶ τὴν ζωὴν ἀργυρίων ἠλλάξατο. καὶ δὴ καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ ἀῤῥήτῳ οἰκονομίᾳ δουλικῆς μορφῆς· περὶ ἧς λέγει ἰωάννης μέν· καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο· παῦλος δέ· ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβών· ὁ μὲν σολομῶν εἶπεν· ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον· ὁ δὲ ματθαῖος διὰ τὸ ταυτὸν τῆς θεϊκῆς φύσεως καὶ ἐνεργείας ἐξέθετο ὧδε· τοῦ δὲ ἰησοῦ χριστοῦ ἡ γέννησις οὕτως ἦν· μνηστευθείσης τῆς μητρὸς αὐτοῦ μαρίας τῷ ἰωσήφ· πρινὴ συνελθεῖν αὐτοὺς· εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ πνεύματος ἁγίου. καὶ ὁ ἀρχάγγελος δὲ ἔφη· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν· ἐκ πνεύματός ἐστιν ἁγίου. καὶ πάλιν· πνεῦμα ἅγιον ἐλεύσεται ἐπὶ σὲ καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται. μνημονευτέον οὖν ὅτι

David pſallens [1]: *Cor mundum crea in me Deus;* hoc eſt, ſanctifica me, ut renover, quum peccato corruptus ſim: alioquin quomodo aliud cor ipſi creatum foret? Conſentanea vero ſunt quæ jungit ſuperioribus. *Et Spiritum rectum*, inquit, *innova in viſceribus meis*. Id eſt: Venerandum tuum Spiritum, omnia tranſcendentem ac prætergredientem mihi largire: ut ejus ſcilicet ſanctificatione mundatus dignum illius templum efficiar: nam ex ſola ipſius, & Filii tui gubernatione ac præſidentia tu quoque nobis Domine ſignaris, & malorum omnium remedium accipimus, & firmam ſpem habemus cujuslibet æterni boni. Quod enim David hunc ſibi renovari poſtulet, manifeſtum eſt: nam quomodo is, quem jam habebat, ſpiritus in eum veluti recens venire, ac renovari poterat? Quin etiam Scriptura cum præſtantiorem, magiſque neceſſariam ſanctificationem eſſe noſſet, quam creationem, de miſerabili Juda, qui ſanctificationem amiſerat, ait [2]: *Bonum erat ei, ſi natus non fuiſſet homo ille:* quia ſcilicet rem omnium pernicioſiſſimam patravit, & Dominum, a quo nihil mali acceperat, tradidit, & eum, qui Vita eſt, argento vendidit. Atqui etiam de aſſumpta in ineffabili Incarnatione ſervili forma [de qua Joannes quidem ait: *Et Verbum caro factum eſt;* Paulus autem: *Semetipſum exinanivit, formam ſervi accipiens*] Salomon dixit [3]: *Sapientia ædificavit ſibi domum:* Matthæus vero ob identitatem divinæ naturæ, & operationis ſic [4] eam expoſuit [5]: *Jeſu Chriſti autem generatio ſic erat. Cum eſſet deſponſata mater ejus Maria Joſeph, antequam convenirent, inventa eſt in utero habens de Spiritu Sancto.* Archangelus vero inquit [6]: *Quod enim in ea natum eſt, e Spiritu Sancto eſt.* Et rurſus [7]: *Spiritus Sanctus veniet ſuper te, & virtus Altiſſimi obumbrabit tibi: ideo & quod naſcetur Sanctum, Filius Altiſſimi vocabitur*. Illud ergo memoria tenendum eſt,

1. *Cor*) Pſ. L. verſ. 11. (ſeu 12).
2. *Bonum*) Matth. XXVI. 24.
3. *Sapientia*) Prov. IX. 1.
4. *ſic*) Codex: ὧδί.
5. *Jeſu*) Matth. I. 18. Græca Editio habet, μνηστευθείσης γάρ. Sed Vulgatus Interpres legit ut Didymus.
6. *Quod enim*) Matth. I. 20.
7. *Spiritus*) Luc. I. 35. Græca Complutenſis Editio: τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον, κληθήσεται υἱὸς Θεοῦ. Aliæ tamen Editiones omittunt voculas, ἐκ σοῦ, ut Didymus. In libro de Sp. S. num. 32. verſiculus iſte affertur dimidius, ac eo modo, quo in hoc loco. Hæc enim ibi leguntur: „ Æqualem vero Spiritui Virtutem non poſſumus aliam „ præter Chriſtum Dominum interpretari. Ipſe „ enim Diſcipulis ait: *Accipietis enim virtutem* „ *Spiritus Sancti venientem ſuper vos.* Et ad Mariam Angelus, *Spiritus*, inquit, *Sanctus ſuperveniet in te, & virtus Altiſſimi obumbrabit tibi.* „ Codex vero noſter poſt vocem interpretari hæc habet: „ *Accipietis enim virtutem Spiritus* „ *Sancti venientem ſuper vos*, ad Apoſtolos dicitur. Et ad Mariam Archangelus, *Spiritus*, inquit, *Sanctus veniet ſuper te, & virtus Altiſſimi obumbrabit te.* „

ὅτι διὰ τὰς αἱρετικὰς ἀδολεσχίας· γένεσιν προανέταξεν τῆς ἐνανθρωπήσεως ὁ εὐαγγελιστής· εἶτα γέννησιν. διασύροντες γὰρ ἡμῶν τὰς γραφικὰς ἀποδείξεις λέγουσιν πευστικῶς καθ' ὑπόκρισιν· υἱὸς οὖν τοῦ πνεύματος ἐστὶν ὁ χριστός; πιστῶς οὐδὲ ταῦτα ἀκούοντες· οὐδὲ τὸ παρ' αὐτοῦ τοῖς ἀποστόλοις εἰρημένον· οὐκ οἴδατε οἵου πνεύματός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. εἰ οὖν ἐπειδὴ ὁ πατὴρ θεὸς ἀληθινός· διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ θεία ἐστὶν πάντη τε καὶ πάντως· ἐπειδὴ ταύτῃ ἴση καὶ ὁμοία ἡ ἐνέργεια τοῦ ἁγίου πνεύματος φαίνεται· διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸ θεὸς ἀληθινὸς τυγχάνει. πρέποι δὲ ἂν καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ ὡς αὕτως εἰπεῖν. ἐπεὶ μή γε εἰ ἡ τοῦ πατρὸς ἐνέργεια τῆς τοῦ υἱοῦ ἢ τοῦ πνεύματος ἀμείνω· τί γὰρ καὶ ὅλως ἐνήργει τὸ πνεῦμα ἢ ὁ υἱὸς εἰς ἡμᾶς; καί τοι τὴν χείρω ἐπάγοντες δύναμιν· εἴπερ ἀνομοίως ἔχουσιν· ὡς οἱ αἱρετικοί φασιν. εἰ δὲ δὴ χρήσιμος καὶ σωτηριώδης ἡ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος πλήρωσις· κατ' οὐδὲν ἔσται ἀνόμοιος ὁ υἱὸς ἢ τὸ πνεῦμα. οὔτε γὰρ ἂν ὁ ὑπέρτατος καὶ πλούσιος ἐν ἐλέει παρὰ τοῦ χείρονος καὶ πενεστέρου ἐδανείσατο· οὔτε ἡμεῖς διττῶς καὶ ἀνομοίως ἐνηργήμεθα. καὶ μέν τοι ποῖον ἔχει λόγον ἄνθρωπον μὲν καλῶν φέρε εἰπεῖν ἢ κακῶν εἶναι ποιητὴν καὶ δημιουργόν· τὸ δὲ πνεῦμα μὴ εἶναι τοῦτο; ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος κατὰ συγχώρησιν μὲν τοῦ θεοῦ πράττει τοῦτο ἢ ἐκεῖνο· ἀπὸ οὐσίας δὲ τῆς ὑπὸ τοῦ θεοῦ προσυστηθείσης ἄψυχον δημιουργεῖ ὅ, τι ἂν θέλοι· οὐ μὴν καὶ οὐσίαν αὐτήν· ὡς ἔφαμεν ἤδη. τὸ δέ γε πνεῦμα καὶ αὐθεντικῶς ποιεῖ· καὶ οὐσίαν ἐκ μὴ ὄντων ὑφίστησιν· ἅτε συνεργὸν καὶ πνοὴ τοῦ παντοκράτορος. διόπερ ὁ θεὸς ἐν τῷ ἰεζεκιὴλ τὸ μὲν ἡμέτερον πνεῦμα ἀνακαινίζεσθαι· τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα ἀνακαινίζειν· καὶ οὐχ ἁπλῶς πνεῦμα εἶναι ἀλλ' ἑαυτοῦ κυρίως ὑποδεικνύς· τοιάδε θεσπίζει· καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν καινὴν καὶ πνεῦμα καινόν· καὶ ἀφελῶ τὴν καρδίαν τὴν λιθί-

eſt, Euangeliſtam ob Hæreticorum nugas, quas loquaciter effutiunt, ante Incarnationem poſuiſſe originem, deinde generationem. Illi enim Scripturarum teſtimonia a nobis allata carpentes, ſimulate ſic nos interrogant[1]: Ergone Chriſtus eſt Filius Spiritus Sancti? Ac eo modo, quo Fidelem decet, neque hæc accipiunt, neque id quod Apoſtolis ab ipſo dictum fuit[2]: *Neſcitis, cujus Spiritûs eſt filius hominis*. Si ergo ex eo quod Pater ſit Deus verus, ſequitur ut ejus operatio ſit omnino atque abſolute divina; ex eo etiam quod operationi Patris æqualem & ſimilem eſſe appareat operationem Spiritus Sancti, ſequitur ut & ipſe ſit Deus verus. Pari autem modo etiam de Filio loqui convenit. Nam ſi Patris operatio operatione Filii, aut Spiritus potior[3] eſſet, quidnam omnino operarentur in nobis Spiritus, aut Filius? qui ſane, ſi Patri diſſimiles forent, ut volunt Hæretici, minorem, quam Pater, nobis inderent virtutem. Quod ſi e contrario utile nobis, ac ſalutare eſt Filio, & Spiritu Sancto repleri, nulla in re Patri diſſimilis erit Filius, aut Spiritus: nam neque is, qui ſupremus eſt, ac *dives in miſericordia*, ab inferiori, & pauperiore quidquam mutuatus eſſet, neque nos duplici modo, ac diſſimili S5.b. acti ſumus. Ac ſane quomodo rationi conſentaneum eſt, ut homo quidem bonorum, exempli gratia, aut malorum effector ſit, atque conditor, Spiritus autem non ſit hujuſmodi? Verum homo ex conceſſione quidem Dei hoc, aut illud operatur, atque ex ſubſtantia a Deo creata inanimatum aliquid, quodcumque voluerit, efficit; non tamen etiam ſubſtantiam ipſam, ut jam diximus[4], condit. At vero Spiritus & ſua auctoritate operatur, & ſubſtantiam ex nihilo educit, ac ſubſiſtentem facit, utpote cooperator, & *Flatus Omnipotentis*. Quapropter Deus in Ezechiele noſtrum quidem ſpiritum renovari inquiens, Spiritum autem Sanctum renovare; & hunc non ſimpliciter Spiritum, ſed ipſius Spiritum proprie eſſe ſubindicans, hæc divine loquitur[5]: *Et dabo vobis cor novum, & ſpiritum novum: & auferam cor*

1. *interrogant*) In græco, πευστικῶς, i. e. *interrogative*, ſive, ut in Comment. ad Pſalmum LII. loquitur Theologus noſter, κατὰ πεῦσιν, i. e. *per interrogationem*.

2. *Neſcitis*) Luc. IX. 55. Sed græca Editio, cui conſentit Vulgata Translatio, ſic habet: οὐκ οἴδατε, οἵου πνεύματός ἐστε ὑμεῖς, hoc eſt, *Neſcitis, cujus Spiritus vos eſtis*; nempe, *Neſcitis, qualis ſit Spiritus ille, cujus vos eſtis*.

3. *potior*) Codex, ἀμείνω, pro, ἀμείνων.

4. *diximus*) Vide ſegm. 7. a.

5. *Et dabo*) Ezech. XXXVI. 26, & 27. Biblia: καὶ πνεῦμα καινὸν δώσω ἐν ὑμῖν.

λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς ὑμῶν· κὴ δώσω ὑμῖν καρδίαν σαρκίνην· καὶ τὸ πνεῦμά μου δώσω ἐν ὑμῖν. οἱ δὲ καὶ τῶν θείων φωνῶν τούτων ὀλιγωροῦντες· κὴ ἐν ἀπορίᾳ πάσῃ τῶν δικαίων καθεστῶτες· λοιπὸν ταῖς ἔξωθεν τέχναις ἀποκέχρηνται· καὶ ἐπ' ἄλλα καὶ ἄλλα μεταφέρειν ἐπιχειροῦσιν τὰ οὕτως σαφῶς εἰρημένα. φάσκουσι γὰρ λέξεσιν αὐταῖς· νεκροὺς ὁ δημιουργήσας· τοὺς νεκρωμένους ἐγείρει μόνος. ἀρχιτέκτονος γὰρ ἔργον φθειρόμενον· ζωγράφος οὐκ ἂν διορθώσαιτο· ἀλλ' οὐδὲ ναυπηγοῦ θηρευτής· ἀλλ' οὐδέ γε οἰκοδόμου δρομεύς· ἀλλὰ γὰρ ἀρχιτέκτονος· ἀρχιτέκτων· κὴ ναυπηγοῦ ναυπηγός. τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα φησὶν οὔτε νεκροὺς ἤγειρεν· οὔτε ἐδημιούργησεν. ἅπαξ γάρ φησιν ἐπὶ τοῦ ἀδὰμ δεδημιούργηται ἡ ἀνθρώπων φύσις· κὴ οὔτε ἑτέρα παρ' ἐκείνην· οὔτε πολλάκις. ἀλλὰ κὴ ἡ εὔα συνεκτίσθη μὲν τῷ ἀδὰμ τῷ κοινῷ τῆς φύσεως λόγῳ· μετὰ ταῦτα δὲ διεμορφώθη. ἡμεῖς δὲ οἱ ὀρθόδοξοι ἐπειδὴ μάλιστα θεϊκῆς δυνάμεως γνώρισμα τὸ δημιουργῆσαι καὶ νεκροὺς ἐγεῖραι· ὁμολογοῦμεν τὸ ἅγιον πνεῦμα ταῦτα πεποιηκὸς εἶναι θεόν· τῷ λόγῳ γὰρ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν· καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτῶν. καὶ ἐπειδὴ ἀρχῆθεν δημιουργουμένων πάντων συμπαρῆν καὶ ἀχωρίστως εἶχεν τῇ θεότητι καὶ τῇ ἐνεργείᾳ· διὰ τοῦτο καὶ ἀνακαινιζομένων αὐτῶν συμπάρεστιν καὶ συμμνημονεύεται. ὅπερ γὰρ εἰρήκασιν αὐτοὶ οὗτοι· οὐκ ἦν ἑτέρας οὐσίας ὃ ἐστιν φύσεως τὸ ἀνακαινίσαι εἰ μὴ τῆς τοῦ κτίσαντος. περὶ οὖν τῶν ὄντων κὴ πολιτευομένων ὡς μὴ ὄντων· ἀλλὰ νῦν πνευματικῶς κὴ θειοτέρως κτιζομένων· ὁ δαυὶδ καὶ ὁ παῦλος κηρύσσει ὡς προελέχθη καὶ ὡς πολλαχοῦ εὑρήσομεν. ἐπιλείψει με γὰρ ἂν ὁ πᾶς χρόνος· εἰ πάντων πανταχοῦ μνημονεύειν ἐθελήσω. εἰ μὴ οὖν ἑτέρως μὲν ταῖς γραφαῖς· ἑτέρως δὲ αὐτοῖς ἐκείνοις ἐδόκει· πρῶτον μὲν οὖν κἂν ποτε παρενεθυμήθησαν τὰ θεῖα γράφια τὰ ἐν τῷ βιβλίῳ τῷδε καὶ τῷ πρὸ αὐτοῦ μνημονευθέντα· τί γὰρ ἂν ἀκούοντες ταῦτα φήσαιμεν τὸν χρήσαντα αὐτὰ διδάσκειν; δεύτερον δὲ ἐλογίσαντο ἂν

cor lapideum ex carne veſtra, & dabo vobis cor carneum, & Spiritum meum dabo in vobis. Hæretici vero divina etiam hæc verba parvi pendentes, quum firmis rationibus omnino careant, extrinſecis jam artibus abutuntur, & alio atque alio tranſferre conantur quæ tam manifeſto ſenſu dicta ſunt. Inquiunt enim hiſce ipſis verbis: Qui mortuos condidit, mortificatos ſolus ſuſcitat: depravatum enim, & corruptum architecti opus pictor reſtaurare non poteſt, neque naupegi opus venator, neque fabricatoris opus curſor; ſed architecti architectus, & naupegi naupegus. Spiritus autem Sanctus, inquiunt, nec mortuos ſuſcitavit, neque creavit. Semel enim, inquiunt, in Adamo condita eſt hominum natura; neque vero altera præter illam condita fuit, nec eadem ſæpius: quin Eua quoque ſimul quidem cum Adamo creata eſt, communi naturæ ratione; poſtea vero formata fuit. Nos autem Orthodoxi, quoniam divinæ potiſſimum potentiæ character eſt condere, & mortuos ſuſcitare, confitemur Sanctum Spiritum, qui duo hæc fecit, eſſe Deum. Nam
Ps. *Verbo Domini cæli firmati ſunt, & Spiritu oris ejus omnes Virtutes eorum.* Et quoniam initio, cum omnia condita ſunt, præſens ſimul cum aliis Perſonis aderat, & deitate, atque operatione ab iis inſeparabilis erat, proinde nunc quoque, cum ea renovantur, una cum aliis Hypoſtaſibus præſens eſt, & ſimul cum iis commemoratur: nam, ut ipſi adverſarii dixerunt, renovare ad aliam eſſentiam, id eſt, naturam non ſpectabat, quam ad naturam illius, qui condiderat. De iis porro, qui, cum eſſent, ita ſe gerebant quaſi non eſſent, nunc vero ſpiritaliter, & diviniori modo conditi ſunt, David, & Paulus ſic prædicant, ut antea dictum eſt, & ſicut multis aliis in locis inveniemus: deficiat enim me omne tempus, ſi omnia ubique commemorare velim. Niſi ergo alia Scripturarum eſſet, alia vero illorum ipſorum ſententia, primum quidem aliquando faltem divina Scripturæ oracula[1], quæ hoc in libro, atque in ſuperiore commemorata ſunt, in mentem revocaſſent[2]: ea enim audientes quidnam doceri ab eo dicerent, quo afflante ſcripta ſunt? Deinde vero illud conſideraſſent, ſicut una cum Filio crean-

1. *oracula*) Codex proparoxytone γράφια tum hic, tum ſegm. 100. *a*. Sed γραφία paroxytone ſegmm. 104. *b*, 108. *b*, & alibi.

2. *in mentem revocaſſent*) Verbo παρενθυμεῖσθαι aliter uſus eſt Clemens libro primo Pædagogi cap. 12, ubi, ut reor, valet *negligo*.

ἂν ὅτι περ ὃν τρόπον τοῦ υἱοῦ κτίσαντος συναποιητὴς ὁ πατήρ ἐστιν τῇ εὐδοκήσει· οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ· καὶ οὐκ εἰς τὴν τῶν ἐκ ὁμοίων ἐξέτασιν τῶν συνάφεως τῆς ἀλλήλων καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ χρόνου δεομένων καὶ μὴ δὲ πληρούντων ἑτοίμως καὶ πανταχόθεν ἀμέμπτως τὴν ἐνθύμησιν· τὰ τῆς ἀμίκτου ἅπασιν μακαρίας τριάδος τῆς καὶ ἡμᾶς ἀποτελεσάσης δημιουργοὺς λόγων τε καὶ ὑλῶν ἐπὶ σκευῆς ἤγαγον· λέγοντες ἅπερ μή ποτ' ἔφασαν. τί γὰρ ἢ ὡς τίνες ἢ ὡς πηλίκοι εἴποιμεν τῷ ἅπαξ θελήσαντι θεῷ πατρὶ διὰ τοῦ υἱοῦ λόγου πάντα ὑποστῆναι; ἀμέλει τοι περὶ τοῦ ἐκ σπέρματος δαυὶδ καὶ ἀβραὰμ καὶ ἐκ ῥίζης ἰεσσαὶ κατὰ σάρκα κεκήρυκται ὡς Mat. 1.
ἀρτίως εἴρηται· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ πνεύματός ἐστιν ἁγίου. ἵνα κἀντεῦθεν ὁμόλογον ᾖ ὡς συνεργὸν ἦν τῷ ἀγαθουργῷ δημιουργῷ τὸ ἁγιαστικὸν πνεῦμα. διὸ καὶ αὖθις γέγραπται· ἤγετο ὁ ἰησοῦς ἐν πνεύματι ἐπὶ τὴν ἔρημον. ἐπειδὴ συνῆν αὐτῷ τὸ ἡγεμονικὸν πνεῦμα ὡς θεὸς θεῷ καὶ ὡς πάντα συνέχων καὶ πανταχοῦ παρὼν τῷ ἐφ' ὃν πάντα ἐστήρικται καὶ ἐν πᾶσιν ὄντι καὶ πληροῦντι τὰ πάντα. ἐπεὶ μή γε τῷ ἐκείνων λόγῳ καὶ τῷ τρόπῳ οὔτε ὁ πατὴρ δημιουργὸς ἢ νεκρῶν ἐγείρων. πάντα γὰρ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐγένετο ἀπόνως. πόνος γὰρ πάθος ἐστί· πάθος δὲ· ὁδὸς ἐπὶ φθοράν. οὐκ ἀρνούμενοι δὲ τὸν δεσπότην σεσαρκῶσθαι δίχα ἁμαρτίας ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀδὰμ ὅ ἐστιν ἐκ τῆς παρθένου ἢ τῆς ἡμετέρας· ταῦτα φαμέν· μᾶλλον δὲ καὶ βεβαιοῦμεν τοῦτο διὰ τοῦ λέγειν ἐκ πνεύματος ἁγίου γεγεννῆσθαι. ἐπειδὴ ὡς εἴρηται καὶ τὴν ἀρχὴν συμπαρῆν τὸ προαιώνιον καὶ προκόσμιον πνεῦμα τοῦ θεοῦ τῷ ποιητῇ τῆς ἡμετέρας φύσεως οὐχ ὡς χρῄζοντι βοηθείας· ἀλλὰ σὺν ταυτότητι καὶ ἰσότητι θεό-

creante creavit & Pater complacentiâ, ſic etiam ſimul cum eo creantem dici debere Spiritum ejus: neque ea quæ ad beatam, nullique rei permixtam Trinitatem, a qua nos quoque & ratiocinationum, & rerum materialium ſtructuræ [1] veluti conditores effecti ſumus, comparaſſent, ſimulque diſcuſſiſſent cum iis, quæ diſſimilia exſiſtunt, quæque mutua connexione, eaque temporaria, indigent, ac ne cogitationem quidem prompte, modoque cujuslibet reprehenſionis experte, implent; neque iſta unquam dixiſſent [2], quæ objecerunt. Quare enim, aut qua auctoritate, vel poteſtate dicemus, Deo Patre ſemel volente, omnia ficut per Filium Verbum, ita & per Spiritum Sanctum [3] conſtituta non eſſe? De eo ſane, qui eſt ex ſemine David, & Abrahami, & ex radice Jeſſe ſecundum carnem, prædicatum fuit, ut nuper diximus: *Quod enim in ea natum eſt, ex Spiritu Sancto eſt*: ut vel ex his verbis certo conſtet, benefico Creatori ſocium in creatione, & cooperatorem fuiſſe ſanctificantem Spiritum. Ideo alibi quoque ſcriptum eſt [4]: *Ducebatur Jeſus in Spiritu in eremum*: quia ſimul cum ipſo erat ille, qui dicitur Spiritus *principalis*, ſeu ductor, ut Deus cum Deo, & ut omnia continens, & ubique præſens una cum eo, in quo omnia firmata ſunt, quique in omnibus eſt, & omnia implet. Alioquin, ſi eorum rationem & arguendi modum attendamus, ne Pater quidem erit Conditor, aut mortuorum ſuſcitator: omnia enim per Filium facta ſunt ſine labore: labor enim eſt paſſio; paſſio vero eſt via ad corruptionem. Hæc autem dum dicimus, Dominum incarnatum eſſe ſine peccato ex natura Adami, ideſt ex Virginis natura, aut ex noſtra, non inficiamur: ſed potius hoc confirmamus, quum dicimus ex Spiritu Sancto generatum eſſe: quoniam, ut dictum eſt, initio quoque is, qui ante ſecula, & ante mundum exſiſtebat, Spiritus Dei, ſimul aderat cum conditore noſtræ naturæ; neque vero cum ipſo aderat tamquam cum eo, qui auxilio indigeret, ſed cum identitate, & æqualitate

1. *ſtructuræ*) Codex: ἐπὶ σκευῆς. Lego, ἐπισκευῆς.

2. *dixiſſent*) Codex: ἅπερ μή ποτ' ἔφασαν. Quæ lectio ferri poteſt. Suſpicari tamen licet deeſſe aliquid, ut legendum ſit, verbi gratia, ἅπερ μή ποτ' ἂν ἔφασαν. Vel: ἅπερ μή ποτ' ἔφασαν αἱ γραφαί. Vel potius (cum apud Scriptores Didymi æquales μήποτε ſæpe valeat *fortaſſe*) ἅπερ μή ποτ' οὐκ ἂν ἔφασαν, i. e. *quæ fortaſſe non dixiſſent*.

3. *ita & per Spiritum Sanctum*) Cum deeſſet aliquid in græco, non potui quin hæc verterem ex ingenio. Puto tamen me a Didymi ſententia non receſſiſſe.

4. *Ducebatur*) Luc. IV. 1. Græca Editio: ἤγετο ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον.

θεότητος καὶ θελήσεως· καὶ οἷον μὴ ἀποτετμημένον τοῦ φωτός τὸ φῶς· ἢ σύστηθι οὖν μακεδόνιε τοῖς ἁγίοις κτίσμα τὸ θεῖον πνεῦμα μὴ ὀνομάζουσιν· ἀλλ' ἐκπεπορεῦσθαι ἐκ τοῦ θεοῦ ὡς πνεῦμα αὐτοῦ κατὰ φύσιν· ἢ ὡς ἔθος σοι φάσκειν ὅτι θεοῦ μὲν ἥττων τῇ φύσει· ἀγγέλων δὲ κρείττων ἐστὶν μέσην τινα φύσιν καὶ τάξιν εἰληχὸς κεχρησμῳδηκότας· τὰ γὰρ ἐκείνων δικαίως προτετίμηται παρὰ τῷ θεῷ τῶν σῶν καὶ τῶν ἀρείου· καὶ οὐχ ὡς δίδωσιν ὁ τῆς τέχνης καὶ τῆς σοφιστείας νόμος ἐξόν σοι θαῤῥήσαντι ἀφεῖναι κατὰ τοῦ θείου πνεύματος ἰδίους λόγους· οὗ τὴν θείαν φύσιν οὐδ' ἂν εἰ τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς τοσούτους καὶ τοιούτους εἶχες ὅσους καὶ οἵους ἔδωκεν ἡ γραφὴ τοῖς χερουβίμ· ἠδυνήθης ἂν κἂν ποσῶς γοῦν θεωρῆσαι· τίς γὰρ ἐπιδράττεται τῆς ἀφανοῦς καὶ ἀχωρήτου θεότητος; ἢ καταγνοὺς τῆς ἑαυτοῦ ἀσεβείας· ἢ ἑκὼν ἡμῖν τῶν πρωτείων ἀφίστασο.

Δ. Ἀλλ' ἐπανίωμεν πάλιν ἐπὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς ὑπόθεσιν· ὅτι ἁγιάζει καὶ δικαιοῖ· καθὰ προείπομεν.

Ε. Ὅτι σωτηρίαν καὶ τοῖς ἀποσφαλεῖσιν χορηγεῖ· ὃ μόνης ἐστὶν τῆς παγκρατορικῆς οὐσίας· ἄνευ γὰρ θεοῦ πρᾶξαί τι κτιστὸν ἀμήχανον·

Οὐδ' ὅσον ἀμπετάσαι βλεφάρων περιφαέα κύκλα.

ἔλεγεν γὰρ ὁ ἀπόστολος φιλιππησίοις τοιάδε· οἶδα γὰρ ὅτι τοῦτό μοι ἀποβήσεται εἰς σωτηρίαν διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ πνεύματος ἰησοῦ χριστοῦ. καθὰ ὕμνηται περὶ μὲν τοῦ πατρὸς ἐν ὠσηὲ· πλὴν ἐμοῦ οὐ γνώσῃ· καὶ σώζων οὐκ ἔστιν πάρεξ ἐμοῦ. περὶ δὲ τοῦ υἱοῦ ἐν ταῖς πράξεσιν· καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἡ σωτηρία· οὐδὲ γὰρ ἄλλο ὄνομά ἐστιν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι.

Ϛ. Ὅτι θανάτου ἐλευθεροῖ καὶ ἁμαρτίας συγχωρεῖ· ἅτε δὴ ἐκ τῆς πατρικῆς ῥίζης οὐσίας καρπὸν φέρον τὸ ἀθάνατον καὶ

tate deitatis, & volitionis aderat, ac veluti lux a luce non ſejuncta. Aut ergo Sanctis adjungere, o Macedoni, qui divinum Spiritum creaturam non vocant, ſed eum proceſſiſſe ajunt ex Deo, ut Spiritum ejus ſecundum naturam: aut, quoniam tibi dictitare mos eſt, eos in divinis oraculis docuiſſe, Spiritum Sanctum Deo quidem natura minorem eſſe, Angelis autem majorem, præſtantioremque exſiſtere, ac mediam quamdam naturam, & locum ſortitum eſſe; tu ipſe vel tuam[1] ipſius impietatem condemnando, vel ſponte, primas nobis cede: quæ enim Sancti illi ſcripſerunt, jure ac merito apud Deum tuis, & Arii dictis præferuntur, nec licet tibi, ut artificioſæ, & ſophiſticæ diſciplinæ lex fert, audacter contra divinum Spiritum propriis ſermonibus effutire, cujus divinam naturam ne minimum quidem inſpicere poſſes, etſi mentis oculos tantos ac tales haberes, quantos & quales tribuit Scriptura Cherubimis: quis enim inviſibilem, & incomprehenſibilem deitatem veluti apptehendere poteſt, & capere? Sed redeamus rurſus ad argumentum, quod initio ſuſcepimus.

IV. Quia ſanctificat, & juſtificat, ſicut antea diximus.

V. Quia ſalutem etiam iis, qui erraverunt, largitur: quod ſolius eſt omnipotentis eſſentiæ; fieri enim non poteſt, ut ſine Dei ope creatura quidpiam operetur,

Ne tantum quidem, quantum eſt palpebris clauſos oculorum orbes[2] aperire.

Nam hæc Philippenſibus[3] dixit Apoſtolus[4]: *Scio enim, quod hoc mihi proveniet ad ſalutem per veſtram orationem, & ſubminiſtrationem Spiritus Jeſu Chriſti*. Sicut de Patre quidem ab Oſee hymnis eum celebrante dictum eſt[5]: *Præter me non cognoſces, & qui ſalvet non eſt præter me*. De Filio autem in Actis[6]: *Et non eſt in ullo alio ſalus: nec enim aliud nomen eſt ſub cælo datum in hominibus, in quo oporteat ſalvari*.

VI. Quia a morte liberat, & peccata dimittit, utpote is nempe qui ex Paternæ eſſentiæ radice hunc veluti fructum refert,

1. *tuam*) Pro ἑαυτοῦ malim σεαυτοῦ: & ἑκὼν pro ἐκών.

2. *orbes*) Pro, κύκλα, legendum conjicerem κύλα, niſi κύκλα non modo Dionyſius Periegetes, ſed & Homerus dixiſſet in duodevigeſimo Iliadis libro verſu 375, qui eſt hujuſmodi:

Χρύσεα δέ σφ' ὑπὸ κύκλα ἑκάστῳ πυθμένι θῆκεν.

Sic enim plures legunt pro ὑπόκυκλα.

3. *Philippenſibus*) Codex: φιλιππισίοις.

4. *Scio*) Philipp. I. 19.

5. *Præter me*) Oſee XIII. 5. Complut. Editio: θεὸν πλὴν ἐμοῦ οὐ γνώσῃ. Vocem vero θεὸν, i. e. *Deum*, videtur hic omiſiſſe librarius noſter. Editio Francofurtenſis paulo aliter, nempe: θεὸς πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι.

6. *Et non eſt*) Act. IV. 12.

καὶ ἵλεω. κτίσματι δὲ οὐ δυνατὸν ἢ ἀναμάρτητον εἶναι· ἢ ἓν τούτων οἴκοθεν ποιῆσαι· οὐδὲ γὰρ οὐδὲν τῶν πνευμάτων ὡς προεδείχθη ἀναμάρτητον· οὐδὲ τάχα καθ' ὑπερβολὴν λόγου ἡ μὴ οὖσα λογική. καὶ γὰρ ὁ οὐρανὸς αὐτὸς καὶ ὁ ἥλιος πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ καθαρότητα οὐκ ἄμεμπτοι. εἰ γὰρ καὶ φαίνονται ἀπόστολοί ποτε τοιοῦτόν τι πράξαντες· οὐκ ἰδίᾳ δυνάμει περιεγένοντο· ἀλλὰ τῇ τοῦ εἰπόντος· ἐν τῷ ἐμῷ ὀνόματι μείζονα τούτων ποιήσετε· καὶ τῇ τοῦ πνεύματος τοῦ πατρὸς τοῦ λαλήσαντος ἐν αὐτοῖς· καθὰ ῥωμαίοις παῦλος διδάσκει· ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος ἐν χριστῷ ἰησοῦ ἠλευθέρωσέν με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. καὶ ὁ δεσπότης δὲ παρ' ἰωάννῃ ἀποδιδοὺς ἡμῖν τὸ ἅγιον πνεῦμα ὃ ἀπολέσαντες ἦμεν διὰ τῆς ἀρχαίας παρακοῆς· ἐνεφύσησεν εἰς τὰ πρόσωπα τῶν μαθητῶν καὶ εἶπεν· λάβετε πνεῦμα ἅγιον· ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας· ἀφίενται· ἄν τινων κρατῆτε· κεκράτηνται. ἐνταῦθα τοσοῦτον τοῦ ἀειμνήστου πνεύματος τὸ αὐτεξούσιον· ὅτι αὐτός τε δι' ἑαυτοῦ ἁμαρτίας συγχωρεῖ· καὶ ἐν τῷ ὀνόματι καὶ τῇ δυνάμει αὐτοῦ· οἱ ἀπόστολοι καὶ πάντες οἱ πιστεύοντες αὐτῷ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν παρέχουσιν. ὅτι δὲ Θεοῦ μόνου τὸ ἱλάσκεσθαι ἁμαρτάνουσιν· ἔνδοξοι Θεοῦ ῥήσεις σημαίνουσιν· ἐγὼ γάρ φησιν εἰμὶ ὁ ἐξαλείφων τὰς ἁμαρτίας σου· καὶ· ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν· ὡς χιόνα λευκανῶ· ἐὰν δὲ ὦσιν ὡς κόκκινον· ὡσεὶ ἔριον λευκανῶ. καὶ ὁ σωτὴρ δὲ ὡς παῖς Θεοῦ· τῷ παραλύτῳ ἔφη· τέκνον ἀφίονταί σοι αἱ ἁμαρτίαι. καὶ· ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου.

Z.

fert, ut ſit immortalis, & propitius[1]. Creatura vero non poteſt aut impeccabilis eſſe, aut quidquam horum, quæ dixi, de ſuo facere: nam ne Spirituum quidem ullus, ut antea[2] oſtenſum fuit, eſt impeccabilis; imo, ut hyperbole ſermonis utar, ne ulla quidem fortaſſe creatura[3] irrationalis: nam cælum ipſum, & ſol, ſi cum
87. b. Dei puritate conferantur, irreprehenſibiles non ſunt. Etſi porro Apoſtolos interdum tale aliquid feciſſe conſtet, non propria tamen virtute fuerunt mortis victores, aut peccati, ſed virtute illius, qui dixit[4], *In nomine meo majora his facietis*, & virtute Spiritus Patris, qui in eis locutus eſt, ſicut Romanos docet Paulus[5]: *Lex enim Spiritus*[6] *in Chriſto Jeſu liberavit me a lege peccati, & mortis*. Ac Dominus quoque apud Joannem reddens nobis Spiritum Sanctum, quem amiſeramus per veterem inobedientiam, & inſufflans in facies diſcipulorum ait[7]: *Accipite Spiritum Sanctum: quarum dimiſeritis peccata, dimittuntur*[8]; *quorum retinueritis, retenta ſunt*. Tam magna illius, qui cum laude ſemper commemorandus eſt, Spiritus propria poteſtas hoc in loco indicatur, quia & ipſe per ſe ipſum peccata condonat, & in illius nomine, ac virtute tum Apoſtoli, tum omnes, qui ei credunt[9], remiſſionem peccatorum conferunt. Quod autem ſolius Dei proprium ſit propitium eſſe his, qui peccaverint, eiſque peccata dimittere, inclyta Dei oracula ſignificant. *Ego*[10] enim, inquit, *ſum qui deleo peccata tua*. Et[11]: *Si ſint peccata veſtra ut puniceum, tamquam nivem dealbabo: ſi autem ſint ut coccinum, ſicut lanam alba reddam*. Salvator vero, ut Dei Filius, paralytico[12] dixit[13]: *Fili, dimittuntur tibi peccata*. Et[14]: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi*.

VII.

1. *propitius*) Vide Not. 5. pag. 81.
2. *antea*) Cap. ſuperiore ſegm. 70. b.
3. *creatura*) In græco fortaſſe addenda vox, κτίσις.
4. *In nomine*) Joann. XIV. 12. Senſum citat, non verba.
5. *Lex enim*) Rom. VIII. 2.
6. *Spiritus*) Græca Editio, & Vulg. Tranſlatio addunt, τῆς ζωῆς, i. e. *vitæ*. Quo modo legit ipſe Didymus ſegm. 18. *a*.
7. *Accipite*) Joann. XX. 22, & 23.
8. *dimittuntur*) Græc. Ed. & Vulg. Int. addunt αὐτοῖς, i. e. *eis*.
9. *omnes, qui ei credunt*) Paulo durior videri poteſt hæc ſententia. Sic autem accipienda eſt, ut de Sacerdotibus Catholicis loquatur, ac ſimul indicare velit, ab Epiſcopis, ac Presbyteris hæreticis, qui Spiritui Sancto non credunt, nec catholicæ Eccleſiæ communione fruuntur, nempe a Macedonianis, quos hic refellit, remiſſionem peccatorum non conferri.
10. *Ego*) Iſai XLIII. 25. Græca Editio: ἐγώ εἰμι αὐτὸς ὁ ἐξαλείφων . . . τὰς ἁμαρτίας σου.
11. *Si ſint*) Iſai. I. 18. Græc. Ed. ὡς ἔριον.
12. *paralytico*) In græco: παραλύτῳ, pro, παραλυτικῷ. Eodem modo alii Scriptores Didymi æquales, ac ſuppares locuti ſunt: Apollinarius enim in Catena in Joannem Corderiana pag. 143. ait: τοῦ ἐκεῖ κειμένου παραλύτου, i. e. *paralytici ibi decumbentis*. Et Cyrillus ibidem: τὸ παραλύτου ἀσθένημα, i. e. *paralytici infirmitas*.
13. *Fili*) Matth. IX. 2, & 5. Vide Not. 7. pag. 5.
14. *Ecce*) Joann. I. 29. Græca Editio: τὴν ἁμαρτίαν, i. e. *peccatum*, pro, τὰς ἁμαρτίας.

Ζ. Ὅτι τῷ ἀπροσδεεῖ καὶ παντοδότῃ Θεῷ πατρὶ ϗ τῷ υἱῷ αὐτοῦ συνεργεῖ καὶ συμπαρέχει πάντα πᾶσιν οὐκ εἰς αὔριον ἀναβαλλόμενον· ἅτε δὴ ξύγγνωμον ϗ ὁμόγνωμον πνεῦμα τοῦ πατρὸς ἀνεκποίητον ἔχον τὸ εἶναι καὶ συμβασιλεῦον αὐτῷ· καὶ τὴν αὐτοῦ ὅθεν ϗ συνυφεστώτως ἐξῆλθεν διακληρωσάμενον θεότητα. καὶ ὅτι ὁ παντεξούσιος καὶ πανδύναμος χριστὸς σὺν τῇ δυνάμει τοῦ αὐτοῦ σεμνοτάτου πνεύματος τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα ἐποίησεν· καὶ δαίμονας ἐξέβαλεν· ὡς ἐξηγήσαντο οἱ ἱεροφάνται. μιχαίας μέν· τάδε φησὶν λέγει κύριος· τοὺς προφήτας τοὺς πλανῶντας τὸν λαόν μου. ϗ μετ' ὀλίγον ἐπιφέρει· διότι οὐκ ἔσται ὁ εἰσακούων αὐτῶν· ἐὰν μὴ ἐγὼ ἐμπλήσω ἰσχὺν ἐν πνεύματι κυρίου ϗ κρίσεως ϗ δυναστείας. εἶπεν τοίνυν ποιεῖν ἰσχὺν κύριον ἐν πνεύματι κυρίου· διὰ τὸ ϗ τὴν τριάδα ϗ τὸν σύνδεσμον τῆς φύσεως αὐτῆς δηλῶσαι. αἰνίττεται δὲ τὴν κρίσιν ἐν ᾗ οὐκ ἔτι λοιπὸν μετάνοια ϗ ὁ εἰσακούων· ἐν γὰρ τῷ ᾅδῃ φησίν τίς ἐξομολογήσεταί σοι; τὸ δὲ ἐμπλήσω ἰσχύν· ἀντὶ τοῦ μεγάλην ἀνταπόδοσιν ποιήσω μετὰ τοῦ θείου πνεύματος. παῦλος δὲ ὁ δοκιμώτατος ἀποστόλων· πρὸς ἐφεσίους μέν· τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν θεὸν πατέρα ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· ἵνα δῷ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον κατοικῆσαι τὸν χριστόν. πρὸς ῥωμαίους δέ· ἔχω οὖν πεποίθησιν ἐν χριστῷ ἰησοῦ πρὸς τὸν θεόν· οὐ γὰρ τολμῶ τι λαλεῖν ὧν οὐ κατειργάσατο χριστὸς δι' ἐμοῦ λόγῳ ϗ ἔργῳ εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν ἐν δυνάμει σημείων ϗ τεράτων· ἐν δυνάμει πνεύματος ἁγίου. αἱ ὅμοιαι τῇ φύσει ὑποστάσεις· ὁμοίας τιμῆς ἄξιαι· ὅθεν παραπλήσιον ϗ τὸ λόγιον τοῦδε τῷ· χριστὸς θεοῦ δύναμις ϗ θεοῦ σοφία. ματθαῖος ἀπὸ τοῦ σωτῆρος· εἰ δέ

VII. Quia una cum non indigo, & rerum omnium datore Deo Patre, & Filio ejus operatur ut Spiritus Patris, & ſimul cum eo largitur[1] omnia omnibus, non in craſtinam diem differens, utpote qui ejuſdem eſt, & concordis ſententiæ, increatam habens exſiſtentiam, & una cum Patre regnans, ut increatus, & ejuſdem cum illo, ex quo ſic prodiit ut una cum ipſo ab æterno ſubſtiterit, Deitatis exſiſtens. Et
12. Quia Chriſtus infinitam auctoritatem, ac potentiam habens, cum virtute ejuſdem auguſtiſſimi Spiritus ſigna, & prodigia fecit, & dæmones ejecit, ut Hierophantæ noſtri enarrarunt. Michæas quidem[2]: *Hæc*, inquit, *dicit Dominus ſuper prophetas, qui ſeducunt populum meum*. Et poſt pauca ſubdit[3]: *Quia non erit qui exaudiat ipſos: niſi ego implebo fortitudinem in Spiritu Domini, & judicii, & dominationis*. Ait porro, Dominum *fortitudinem facere in Spiritu Domini*, ut ſimul & Trinitatem declaret, & naturæ ipſius veluti colligationem. Subindicat autem *judicium* illud, in quo non eſt amplius pœnitentia, nec qui exaudiat[4]. *In inferno*[5] enim, inquit, *quis confitebitur tibi?* Quod autem ait, *Implebo fortitudinem*, perinde eſt, ac ſi diceret: Magnam retributionem faciam cum divino Spiritu. Paulus vero ille magis quam omnes Apoſtoli tentatus ac probatus, ad Epheſios ſcribit[6]: *Hujus rei gratia flecto genua mea ad Deum Patrem, ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur: ut det vobis ſecundum divitias gloriæ ſuæ, virtute corroborari per Spiritum ejus in interiore homine, habitare Chriſtum*. Ad Romanos autem[7]: *Habeo igitur fiduciam in Chriſto Jeſu ad Deum: non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ non effecit Chriſtus per me verbo, & opere in obedientiam Gentium, in virtute ſignorum, & prodigiorum, in virtute Spiritus Sancti*. Hypoſtaſes natura ſimiles ſimilis honoris ſunt dignæ: ideoque huic etiam oraculo ſimile eſt illud[8]: *Chriſtus Dei Virtus, & Dei Sapientia*. Matthæus ex perſona Salvatoris[9]: *Si autem*

1. *ſimul ... largitur*) De hac re copioſe egerat Didymus in lib. de Sp. S. num. 16, & 17.

2. *Hæc*) Mich. III. 5. Paſſioneianum exemplar caret voce, ἐπὶ, quæ omnino addenda eſt ex Græca Editione, ac legendum, ἐπὶ τοὺς προφήτας, h. e. *ſuper prophetas*.

3. *Quia*) Mich. III. 7, & 8. Græca Editio, διότι οὐκ ἔσται ὁ εἰσακούων .... καὶ κρίματος καὶ δυναστείας.

4. *exaudiat*) An is, qui Origeniſmo de reproborum viciſſitudinibus, ac de temporaria eorum pœna ſyſtemati adhæreret, hæc dictaſſet?

5. *In inferno*) Pſalm. VI. verſ. 5. (ſeu 6).

6. *Hujus rei*) Epheſ. III. 14, 15, 16, & 17. Vide Notas 8, 9, & 10 pag. 49.

7. *Habeo*) Rom. XV. 17, 18, & 19. Græca Editio: Ἔχω οὖν καύχησιν ἐν Χ. Ἰ. τὰ πρὸς Θεόν. Οὐ γὰρ τολμήσω λαλεῖν τι ὧν, & reliqua.

8. *Chriſtus*) 1. ad Cor. I. 24.

9. *Si autem*) Matth. XII. 28.

δὲ ἐν πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια· ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. καὶ ὡς ἐν τῷ φωτίσματι συμπράττει· ἀδύνατον τοίνυν τῇ συμφωνίᾳ καὶ τῇ ἐνεργείᾳ ὑπάρχειν ἓν μὴ οὔσης τῆς οὐσίας μιᾶς· καὶ διὰ τοῦτο λέγει ὁ δεσπότης ποτὲ μέν· ὁ πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων· αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα· ποτὲ δὲ ὡς νῦν εἴρηται· ἐγὼ ἐν πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια. διὰ τοῦτο δὲ καὶ παῦλος εἶπεν· ἐν δυνάμει πνεύματος ἁγίου· ὁμολογῶν ὅτι τῇ θείᾳ τῆς τριάδος ἐνεργείᾳ τεθνεῶτας ἤγειραν αὐτὸς μὲν τὸν εὔτυχον· πέτρος δὲ τὴν ταβήθαν.

Η. Ὅτι ὥσπερ ὁ Θεὸς καὶ πατήρ· οὕτω καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα χρηματίζει σημαινόμενον Θεὸς καὶ δεσπότης· καθὰ φράζει λουκᾶς· ἦν ἄνθρωπος ἐν ἱερουσαλὴμ ᾧ ὄνομα συμεών. καὶ ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος καὶ εὐλαβής· προσδεχόμενος παράκλησιν τῷ ἰσραήλ· καὶ πνεῦμα ἅγιον ἦν ἐπ' αὐτῷ· καὶ ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου μὴ ἰδεῖν θάνατον ἕως ἂν ἴδῃ τὸν χριστὸν κυρίου. καὶ ἤγετο ἐν τῷ πνεύματι εἰς τὸ ἱερόν. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἰσαγαγεῖν τοὺς γονεῖς τὸ παιδίον ἰησοῦν τοῦ ποιῆσαι αὐτοὺς κατὰ τὸ ἠθισμένον τοῦ νόμου περὶ αὐτοῦ· καὶ αὐτὸς ἐδέξατο αὐτὸ εἰς τὰς ἀγκάλας καὶ εὐλόγησεν τὸν Θεὸν καὶ εἶπεν· νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου δέσποτα κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ· ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου. ἐχρημάτισεν τοίνυν τὸ ἅγιον πνεῦμα· ἐδέξατο συμεὼν τὸν χριστὸν εἰς τὰς ἀγκάλας κατὰ τὸν χρηματισμόν· εὐλόγησεν τὸν χρηματίσαντα· τοῦτ' ἔστιν ἐδόξασεν τὸ ἅγιον πνεῦμα· ἑωρακὼς τὸ σωτήριον τοῦ χρησμοῦ δεξάμενον πέρας· Θεόν τε καὶ δεσπότην αὐτὸν τὸν χρηματίσαντα ἐκάλεσεν. ἐχρημάτισεν δὲ ὁ Θεὸς πατὴρ τῷ ἰὼβ φάσκων· οἴει με ἄλλως σοι κεχρηματικέναι· ἢ ἵνα ἀναφανῇς δίκαιος;

Oi

tem in Spiritu Dei ejicio dæmonia, ergo pervenit in vos regnum Dei. Et ſicut in Illuminatione, id eſt, in baptiſmo, ſimul cum Patre, & Filio operatur, ita fieri non poteſt, ut ipſe conſonantia, & operatione ſit unum cum ipſis, quin tamen unum ſit etiam eſſentia. Atque hac de cauſa Dominus aliquando quidem ait[1]: *Pater in me manens, ipſe facit opera*: Aliquando vero, ſicut nunc dictum eſt, *Ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia*. Propterea vero etiam Paulus dixit[2]: *In virtute Spiritus Sancti*: Quibus verbis divina Trinitatis operatione, ac virtute mortuos ſuſcitatos eſſe confitetur, ab ipſo quidem Eutychum, a Petro autem Tabetham.

VIII. Quia ſicut Deus & Pater, ſic etiam Spiritus Sanctus dicitur *chrematizare*, id eſt, oracula edere, ſeu divina reſponſa dare: quod illum ſignificat eſſe Deum ac Dominum. Ita Lucas[3]: *Erat*, inquit, *homo in Jeruſalem, cui nomen Simeon: & homo iſte juſtus, & timoratus, exſpectans conſolationem Iſraeli: & Spiritus Sanctus erat in eo. Et ipſi chrematizatum* (hoc eſt, *reſponſum datum*) *fuerat a Spiritu Sancto, non viſurum eum mortem, donec videret Chriſtum Domini. Et ductus eſt in ſpiritu in templum. Et factum eſt, quum inducerent parentes puerum Jeſum, ut facerent ſecundum conſuetudinem Legis pro eo: & ipſe accepit eum in ulnas, & benedixit Deum, & dixit: Nunc dimittis ſervum tuum, Domine, ſecundum verbum tuum in pace, quia viderunt oculi mei Salutare tuum*. Itaque *chrematizavit*, (id eſt, reſponſum e ſupernis dedit) Spiritus Sanctus; Simeon vero Chriſtum chrematiſmo illo ſibi promiſſum in ulnas ſumpſit; ac eum, qui chrematiſmi auctor erat, benedixit; hoc eſt, Spiritui Sancto gloriam reddidit, poſtquam *Salutare* (id eſt, Salvatorem) chrematiſmo prænunciatum aſpexit, ac divinum in eo reſponſum impletum vidit; Deumque ac Dominum, eum qui chrematizaverat, appellavit. Chrematizavit vero etiam Deus Pater, quum Jobo dixerit[4]: *Putas me aliter tibi chrematizaſſe* (i. e. *reſponſa dediſſe*),

quom

1. *Pater*) Joann. XIV. 10.
2. *In virtute*) Rom. XV. 19.
3. *Erat*) Luc. II. a verſ. 25 ad 30. Gr. Ed. habet, τοῦ ἰσραήλ, pro, τῷ ἰσραήλ. Et, ἐπ' αὐτόν, pro, ἐπ' αὐτῷ. Et, πρὶν ἤ, pro, ἕως ἄν. Et, ἦλθεν, pro ἤγετο. Demum vox, ἐγένετο, ibi deſideratur.
4. *Putas*) Ne quæras hæc in Vulgata Tranſlatione, ſed in Græca libri Job. XL. 3. Nonnullæ editiones habent, οἴει δέ με μὴ ἄλλως, & reliqua. Editio libri Jobi ex vetuſtiſſimo codice a Patricio Junio Londini anno 1637 concinnata: Μὴ δὲ οἴει με ἄλλως σοι κεχρηματικέναι ἀλλ' ἵνα δίκαιος ἀναφανῇς. Complutenſis vero voculam, μή, omittit ut Didymus.

Οἱ δὲ τῷ ἀληθινῷ πνεύματι τῦ θεῦ μάχεσθαι ἠσκηκότες πανταχῦ τῆς ὑποθέσεως τὰ ἐν ἄλλοις πράγμασιν καὶ ὐκ εἰς θεολογίαν συντελῦντα πρὸς τὸ συσκιάσαι τὴν ἀλήθειαν συλλέγοντες· καὶ ὐ τὰ πρέποντα τῷ θείῳ μυστηρίῳ ἀτρεκέως ἐκδεχόμενοι καὶ τῇ ὑποθέσει ἁρμόζοντες· 10. καὶ πρὸς τὸ κεφάλαιον τῦτο ἄδεκτα τῦ θείυ προφέρυσι ῥήματα· ἄνω καὶ κάτω ὡς μέγα καὶ ἐναργὲς κεφάλαιον τὸ ψυχρὸν ἐκεῖνο καὶ ἀπατηλὸν ῥῆμα λέγοντες· ὅτι φησὶν κατάγεται ἐκ τῶν τοιύτων μαρτυριῶν τὸ ἅγιον πνεῦμα εἰς ἀγγέλυ φύσιν· ἢ καὶ αὐτοὶ φαίνονται χρηματίσαντες. καὶ ὕτω τὰς ὀρθὰς τῶν γραφῶν ἐννοίας ἐξ ἀτόπων ἰδίων λόγων εἰς περιπετείας ἐξέλκυσιν. γέγραπται γάρ φησιν ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς πράξεσιν· κορνήλιος ἑκατοντάρχης ἀνὴρ δίκαιος καὶ φοβύμενος τὸν θεόν· μαρτυρύμενός τε ὑπὸ παντὸς ἔθνυς τῶν ἰυδαίων· ἐχρηματίσθη ὑπὸ ἀγγέλυ ἁγίυ μεταπέμψασθαί σε εἰς τὸν οἶκον αὐτῦ κ̀ ἀκῦσαι ῥήματα παρὰ σῦ. ὑμεῖς μὲν ὖν εἰ ἐσιωπήσατε κ̀ ἀπεῤῥάψατε συκοφαντίας τὰ στόματα· ἐπράττετε ἂν πολλῷ λυσιτελέστερον. ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὸν τελειότερον σκοπὸν ἀναπέμποντες καὶ τὸ κεφάλαιον τῦτο· κ̀ εὐθυμίαν τοῖς ἐντευξομένοις παρέχοντες· κ̀ πλείονα τὸν ὀρθόδοξον ζῆλον ἐμβάλλοντες· φαμέν· ὅτι ὡς ὐδὲ μία κοινωνία φύσεως κτίσματι πρὸς τὴν ἄκτιστον φύσιν ἐστίν· ὕτως ὐδὲ χρηματισμῦ. ὁ μὲν γὰρ ἀγγέλλει ὃ δ' ἂν ὐκ εἰδὼς ὑπὸ τῦ ἁγίυ πνεύματος εἰπεῖν ἐνεργηθείη· κ̀ ἐντεῦθεν αὐτῷ ἄγγελος τὔνομα· τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα ἅτε πάντα εἰδὸς τὰ τῦ θεῦ· ὡς διαβεβαιῦται ὁ παῦλος· χρηματίζει θεϊκῶς ὡς ὁ πατὴρ ἅπερ ἂν τοῖς

τῆς

quam ut appareas juſtus? At Hæretici in bello contra verum Dei Spiritum exercitati, quum, quavis arrepta occaſione, ad obſcurandam veritatem ea congerant, quæ de aliis rebus dicta ſunt, quæque ad theologiam, ſeu modum, quo de Deo loqui debemus, nihil attinent; ea vero, quæ divino myſterio conveniunt, ſimplici ac ſincero ſenſu non accipiant, nec propoſito argumento aptent; contra hocce etiam capitulum, demonſtrationemque inſurgunt, & Scripturæ textus, ac verba proferunt, quibus divinitas indicari non poteſt, & quaſi maximum quoddam, ac perſpicuum argumentum, frigidam hanc, & fallacem ratiocinationem jactitant inculcantque. Hujuſmodi teſtimoniis, inquiunt, Spiritus Sanctus ad Angelicam naturam deprimitur; quum Angelos[1] quoque *chrematizaſſe* (hoc eſt, oracula fudiſſe) conſtet. Atque ita rectas Scripturarum ſententias abſurdis ſuis commentis temere depravant[2]. Nam ſcriptum eſt, inquiunt, in Actis Apoſtolicis[3]: *Cornelius Centurio, vir juſtus, & timens Deum, & teſtimonium habens ab univerſa gente Judæorum, chrematiſmum* (hoc eſt, *cæleſtem admonitionem*) *accepit ab Angelo Sancto, accerſire te in domum ſuam, & audire verba abs te.* Vos porro ſi taceretis, o Hæretici, & calumnioſa ora conſueretis, rem multo utiliorem faceretis. Nos autem ad perfectiorem ſcopum hoc etiam capitulum dirigentes ac veluti retroflectentes, & animi alacritatem iis, qui lecturi hæc ſunt, comparantes, ac majorem orthodoxum zelum ipſis injicientes, ſic reſpondemus. Sicut nulla naturæ communio eſt inter creatam, et increatam naturam, ita ne chrematiſmi quidem communio intercedit. Nam Angelus quidem id omne ἀγγέλλει (id eſt, annunciat) quod a Spiritu Sancto, a quo agitur, dicere coactus fuerit, etſi illud ignotum ipſi fuerit; atque inde *Angeli* nomen habet. Spiritus vero Sanctus, utpote qui ea *omnia novit quæ ſunt Dei*, ut Paulus[4] aſſeverat; divino modo, ſicut Pater, chrematizat, id eſt, revelat, quæcum-

que

1. *quum Angelos*) Codex: ὐ καὶ αὐτοί, & reliqua. Equidem pro, ὐ, quod mendoſum eſt, lego, ᾗ, id eſt, *qua*, vel, *quatenus*. At ſi ita legamus, mutanda fortaſſe erit vox, ἀγγέλυ, ac legendum, ἀγγέλων, h. e. *Angelorum*, ut eo referatur pronomen αὐτοί. Quod ſi quis pro, ὐ, vel, ᾗ, legere mallet ὢ, ac vertere: *Papæ! & ipſi* (Hæretici ſcilicet) *oracula fundere videntur*, is mea quidem ſententia Didymi mentem probe non aſſequeretur.

2. *temere depravant*) In græco, εἰς περιπετείας ἐξέλκυσιν. Legendum forſitan quis conjiciat, εἰς περιφορίας ἐξέλκυσιν. Verum Paſſioneiani apographi lectio immutanda non eſt; nam vocem, περιπέτεια, ſimili modo accipit Epiphanius in Panario hæreſ. 64 pag. 528, aliique nonnulli.

3. *Cornelius*) Act. X. 22. Græca Editio: ὑπὸ ὅλυ τῦ ἔθνυς, pro, ὑπὸ παντὸς ἔθνυς.

4. *Paulus*) In prima ad Cor. II. 10, & 11.

τῆς θεότητος ἀκοιμήτοις ὄμμασιν ὁρᾷ βουλόμενον καὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν· καὶ οὐ διακονικῶς καθάπερ ὁ δορυφόρος ἄγγελος. ὁ γὰρ δοῦλος οὐκ οἶδεν τί ποιεῖ ὁ κύριος αὐτοῦ· οὐδέ γε ὁ ἑτερούσιος τὴν αὐτὴν τῷ ἑτέρας ὄντι οὐσίας κεκτῆσθαι δύναται γνῶσιν· φύσει γὰρ ἑκάστῃ ἡ ἀνήκουσα γνῶσις καὶ μνήμη συμπαρομαρτεῖ. ἀλλὰ καὶ τὸ γνωσθὲν τῇ γενητῇ φύσει ἔσθ' ὅτε τῷ χρόνῳ ἀφίπταται. ὅθεν κἀνταῦθα τὴν ἀρχὴν τοῦ χωρίου ἑκόντες ἐν τῇ διαμάχῃ τοῦ λόγου παραλελοίπασιν οἱ ἀγνώμονες. ἔχει γάρ· τοῦ δὲ πέτρου διενθυμουμένου περὶ τοῦ ῥήματος· εἶπεν αὐτῷ τὸ ἅγιον πνεῦμα· ἰδοὺ ἄνδρες τρεῖς ζητοῦσίν σε· ἀλλὰ ἀναστὰς· πορεύθητι σὺν αὐτοῖς μηδὲν διακρινόμενος· διότι ἐγὼ ἀπέσταλκα αὐτούς· καταβὰς δὲ πέτρος πρὸς τοὺς ἄνδρας εἶπεν· ἰδοὺ ἐγώ ὃν ζητεῖτε· τίς ἡ αἰτία δι' ἣν πάρεστε; οἱ δὲ εἶπαν· κορνήλιος ἑκατοντάρχης· ἀνὴρ δίκαιος· καὶ τὰ ἑξῆς ὡς πρόκειται. ὥστε παρὰ κριταῖς ἀγαθοῖς κἀνταῦθα παρὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος φαίνεται τὸν χρησμὸν ὁ ἄγγελος μαθών. θεότητος γὰρ ἔξαιρετον γνώρισμα τὸ προλέγειν ἀσφαλτως· καὶ τοῦτο ἐπ' ἀγαθῷ τῶν ἀκουόντων ἵν' ἀσφαλισάμενοι σωθῶσιν. εἶτα οὐ νομίζετε τοιαῦτα εἰσηγούμενοι βασκαίνειν μέν πως τῇ κτίσει· μέμφεσθαι δέ οἷον τῷ δι' ἀφθονίαν ταῖς περὶ αὐτοῦ εἰρημέναις λέξεσιν κοσμήσαντι τὰ ἑαυτοῦ ποιήματα; ὡς ἑπομένου πάντως τῷ τοιούτῳ πράγματι καὶ τῆς αὐτοῦ χάριτος· ἐκ γὰρ καὶ τούτου ὕβρισεν μὲν ἑαυτὸν οὐδαμῶς· μᾶλλον δὲ καὶ ἐπαινετὸν ἔδειξεν· τὰ δὲ ἔργα αὐτοῦ συνήθως ἐφαίδρυνεν. ἡμεῖς δὲ εἰ καὶ σεμνότητά τινα θείαν

que inſomnibus deitatis oculis videt velle cum Patrem, tum Filium; non vero inſtar miniſtri ac famuli chrematizat, ſicut ſatelles[1] Dei Angelus facit: nec *enim ſervus novit*[2], *quid faciat Dominus ejus*, ocque ille, qui ut heterouſius, hoc eſt, alterius ſubſtantiæ, eamdem habere poteſt cognitionem cum eo, qui natura alter ab ipſo eſt. Unamquamque enim naturam conveniens ei cognitio ſequitur, & memoria: quin etiam aliquando creatæ naturæ illud evenit, ut longa die id ipſum ei excidat, atque evolet, quod cognitum ab illa fuerat. Quapropter hic quoque capituli initium dedita opera inter decertandum diſceptandumque improbi omiſerunt[3]. Sic enim habet[4]: *Petro autem cogitante de verbo*[5], *dixit ei Spiritus Sanctus*[6]: *Ecce viri tres quærunt te. Sed ſurge, & vade cum eis, nihil dubitans, quia ego miſi illos. Deſcendens autem Petrus ad viros*[7] *dixit: Ecce ego ſum quem quæritis: quæ cauſa eſt propter quam veniſtis? Illi autem dixerunt: Cornelius Centurio, vir juſtus*, & reliqua, ut antea poſita ſunt. Itaque apud probos quidem judices conſtat, Angelum hic quoque a Spiritu Sancto ea didiciſſe, quæ chrematizavit, id eſt, revelavit. Eximius enim divinitatis character ac nota eſt, prædicere infallibiliter, idque ita facere, ut in eorum, qui audiunt, commodum atque utilitatem cedat; ut nempe ſibi caveant, & ſalvi fiant. Dum itaque hujuſmodi interpretationes, & commenta profertis, numquid illud non reputatis, quod & creaturæ ipſi quodammodo invidi eſtis, & eum, qui liberalitatis ac munificentiæ cauſa ſuas ipſius creaturas iis ipſis vocabulis, quæ de illo dicta ſunt, honeſtavit ornavitque, veluti[8] criminamini? quum hujuſmodi rem, chrematiſmum ſcilicet Spiritus Sancti, cæleſtemve ejus admonitionem, gratia quoque ipſius comitetur[9]. Ex hoc enim ipſo chrematiſmo non modo is nullum plane ſibimet ipſi dedecus comparat, ſed etiam laude dignum ſe oſtendit, atque opera ſua, ut ſolet, exhilarat. Nos

1. *ſatelles*) Sive, *haſtifer*. Vide lib. 4. Reg. XIX. 35, & lib. 2. Reg. XXIV. 17, & Joſue V. 14, & Luc. XVI 21.

2. *novit*) Joann. XV. 15.

3. *omiſerunt*) Ex hoc etiam loco apparet, certum quoddam Macedonianum opuſculum a Didymo refelli.

4. *Petro*) Act. X. 19, 20, 21, & 22. Nonnulla intermedia omittuntur, quæ habet Græca Editio.

5. *de verbo*) Græca Editio: περὶ τοῦ ὁράματος, i. e. *de viſione*.

6. *Sanctus*) Vox, ἅγιον, deeſt in Bibliis.

7. *ad viros*) Græca Editio hic addit: τοὺς ἀπεσταλμένους ἀπὸ τοῦ Κορνηλίου πρὸς αὐτόν, i. e. *miſſos a Cornelio ad eum*. At hæc non modo Didymus, ſed & Vulgatus Interpres omittit.

8. *veluti*) Codex: οἷοντο. Lego, οἷον τῷ... κοσμήσαντι.

9. *comitetur*) Cod. ἑπομένου. Legend. fort. ἑπομένης.

θεῖαν τῇ πάσῃ ὑποθέσει φέρει τὸ χρηματίζειν τὸ ἅγιον πνεῦμα ϗ ἀρκεῖ καθ' ἑαυτὸ παραλαμβανόμενον εἰς μαρτυρίαν· ὅμως ὁ μόνον αὐτό· ἀλλὰ γὰρ καὶ πλῆθος ἄλλο ὑψηλῶν ϗ ἀναμφισβητήτων ἀποδείξεων παρηγάγομεν· οἷς εἰ προσέχετε ἀντιπαθείας ἄνευ· ἀφωνότεροι πάντως ἔσεσθε τῶν ἰχθύων. διελέγχει τοίνυν τὴν πιθανεργίαν ὑμῶν σαφέστατα ϗ ὁ Παῦλος ἐφεσίοις γράψας· ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελίσασθαι τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ χριστοῦ· ϗ φωτίσαι πάντας τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ θεῷ τῷ τὰ πάντα κτίσαντι· ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς ϗ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς ἐκκλησίας ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ θεοῦ. κατανοεῖτε ἐν πόσον ἐξῄρηται ἡ ἀγγέλων φύσις τοῦ ἀφ' ἑαυτῆς εἰδέναι τι τῶν ἐσομένων· ϗ τοῦ χρηματίζειν· ὅτι ϗ διὰ τῆς ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ· ἥ τις ἐσμὲν ἡμεῖς· τὰ μεγαλεῖα μανθάνει. πρὸς πειθὼ δὲ τὴν περὶ τοῦτο· δύναταί τι συλλαμβάνειν ϗ ἅπερ κολασσαεῦσιν ἔγραψεν τοιῶσδε· τὸ μυστήριον τοῦτο τὸ ἀποκεκρυμμένον πρὸ τῶν αἰώνων ϗ ἀπὸ τῶν γενεῶν· ὃ νῦν ἐφανερώθη τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ. πρὸ τούτου γάρ φησιν τῷ θεῷ ἔγνωστο μόνῳ. πρὸς τούτοις· καὶ ἅπερ περὶ τῶν ἐνεγκόντων πᾶσιν ἀνθρώποις ὄφελος· τῶν περὶ τὴν ἄλεκτον οἰκονομίαν φημὶ· τοῖς δὲ παρὰ πέτρου ἀνειρημένοις ῥητοῖς ὡς προελέχθη· εἰς ἃ φησιν ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι. εἰ δέ τινα ἔμφυτον γνῶσιν εἶχον· οὐκ ἂν ἱμείροντο τοῦ κἂν διακύψαι εἰς αὐτά. ἀλλ' ἐπειδὴ

Nos vero etſi divinam Spiritus Sancti amplitudinem ac majeſtatem in tota hac diſputatione ex eo tantum confirmare potuiſſemus, quod ipſe *chrematizet*, id eſt, oracula fundat, aut reſponſa det, aut cælitus revelet, atque hoc vel ſolum, ac ſeorſum ſumptum, eam ſatis demonſtret, ac teſtetur: tamen non hocce dumtaxat argumentum attulimus, ſed plura etiam alia, eaque ſplendida ac ſublimia, & cujuſvis dubitationis expertia, Scripturarum loca: ad quæ ſi abſque averſatione ac faſtidio attenderitis, magis quam piſces[1], ut ajunt, muti, omnino evadetis. Jam vero captioſam argumentationem veſtram maniſeſtiſſime diluit ac redarguit etiam Paulus Epheſiis ſcribens[2]: *Mihi omnium Sanctorum minimo data eſt gratia hæc, in Gentibus evangelizare inveſtigabiles divitias Chriſti, & illuminare omnes, quæ ſit diſpenſatio*[3] *myſterii abſconditi a ſeculis in Deo, qui omnia creavit*[4]*: ut innoteſcat nunc Principatibus, & Poteſtatibus in cæleſtibus, per Eccleſiam, multiformis ſapientia Dei*. Animadvertite ergo, quam alienum ab Angelorum natura ſit, ut eorum, quæ futura ſunt, aliquid per ſe ipſos ſciant, et chrematizent, id eſt, revelent; quum etiam per Eccleſiam Dei, quæ in hoc mundo eſt (hæc vero Eccleſia noſmet ipſi ſumus) Dei *magnalia* perdiſcant. Atque ut id ipſum adverſariis perſuadeatur, illa etiam efficere poſſunt, nonnullamque ad hoc vim habere, quæ Coloſſenſibus ſcripſit in hunc modum[5]: *Myſterium*[6] *hoc abſconditum ante ſeculo, & a generationibus, quod nunc manifeſtatum eſt Sanctis ejus*. Antea enim, inquit, a Deo tantum cognoſcebatur. Præterea huc etiam illud facit, quod de iis, quæ omnibus hominibus utilitatem attulerunt, de iis ſcilicet, quæ ad ineffabilem Incarnationem ſpectant, hiſce[7] a Petro verbis, ut antea diximus, prædicatum fuit[8]: *In quæ*, inquit, *deſiderant Angeli proſpicere*. Si quam vero innatam cognitionem haberent[9], illa per rimas ſaltem perſpicere non optarent; ſed

1. *magis quam piſces*) Proverbialis locutio, quam Pollux quoque habet lib. vi. cap. 34.
2. *Mihi*) Epheſ. III. 8, 9, & 10. Vide Not. 10. pag. 38
3. *diſpenſatio*) Vulgatus Interpres legit ut Didymus. At Græca Editio habet: ἡ κοινωνία, ideſt, *communia*.
4. *creavit*) Græca Editio hic addit, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, i. e. *per Jeſum Chriſtum*. Sed hæc verba omittit præter Didymum, Vulg. etiam Interpres. Vide Not. 4. pag. 35.
5. *in hunc modum*) Codex: τοιῶσδε, non vero τοιῶδε. Ita alibi habet τοιῶδε, τοιῷδε &c. Simili modo Æſchylus initio Promethei vincti habet τοιὰς, & verſ. 237. τοιῶσδε, & ſimilia alibi.
6. *Myſterium*) Coloſſ. I. 26. Græca Editio paulo aliter; eodem tamen ſenſu. Vide ſegm. 160. a.
7. *hiſce*) Codex: τοῖς δὲ: pro, τοιῶσδε.
8. *In quæ*) In prima Petr. I. 12. Vide Not. 5. pag. 169. & quæ Didymus habet Enarratione in primam Petri ad hunc verſiculum.
9. *haberent*) Codex: ἶχον. Lego, εἶχον.

ἐπειδὴ μὴ ἔχουσιν· εἰς ὑπερβάλλοντα ὡς οἱ ἄνθρωποι τρόπόν τινα ἐκπίπτουσιν ἔρωτα ἐκείνων ὧν τῆς γνώσεως τυχεῖν αὐτοῖς μὴ ὕπεστιν· πέφυκεν γὰρ καὶ τὴν ἄλλως ὑπερορᾶσθαι μὲν τὰ εὐαισθῆναι ῥᾴδια· ποιεῖσθαι δὲ τὰ σπανιώτερα, καὶ μέντοι καὶ τοῦτο οὐ κατὰ γνώμην οἰκείαν· τῷ κοινῷ δὲ τῆς φύσεως αὐτῶν λόγῳ· οὐ πάντας φημί· ὑπόχρεοι ὄντες τινές, εἰ γάρ φησιν ἀγγέλων ἁμαρτησάντων ὁ Θεὸς οὐκ ἐφείσατο· ποίαν ἔμφυτον γνῶσιν τῶν μελλόντων ἢ αὐθεντείαν τοῦ χρηματίζειν ὡς ὁ Θεὸς ἔχειν δύνανται; εἰ δὲ οὐκ εἴσασι μὲν οὔτοι ἀφ' ἑαυτῶν οὐδὲ κατ' ἐξουσίαν ἰδίαν χρηματίζουσιν ὡς ἔστι καὶ δίχα συστάσεώς τινος τὸ πρᾶγμα αὐταπόδεικτον· διὰ δὲ τὸ τὴν λέξιν μόνην κατὰ κοινοῦ κατηγορεῖσθαι ἐπὶ τὴν μέμψιν καὶ τὴν κατηγορίαν παρηγγείλατε· προπετῶς καὶ ἀδιασκέπτως ἐπράξατε καὶ οὐδὲν πρὸς τὸ πρᾶγμα· οὐδὲ γὰρ εἰ τὸν Θεὸν πατέρα φαῖεν τυχὸν ἄλλοι τινὲς ὅτι χρηματίζει καὶ ἀγαθός ἐστιν· ἡμᾶς τὸ ἐναντίον λέγειν πρέπον. εἴπω τι ὑμῖν καὶ ἕτερον; βλέπετε μὴ τὸν χρηματίσαντα τῷ ἑκατοντάρχῃ ἄγγελον τὸν ἅγιον τῶν ἁγίων σωτῆρα εἶπεν. τῷ γὰρ ὀνόματι τούτῳ προσκεχρησμένη ἐπικεκρυμμένως σὺν ἐμφάσει πολλῇ καὶ θείᾳ περὶ αὐτοῦ φαίνεται ἡ γραφή· διὰ τὸ ἀγγεῖλαι ἐν τῇ οἰκονομίᾳ ὡς υἱὸν λόγον τὸ πατρικὸν θέλημα. οὐ γὰρ εἶπεν ὀνομαστὶ ὡς εἴωθεν λέγειν· μιχαήλ· γαβριήλ· ἢ ὁ δεῖνα. τί τοίνυν ἐξ ἁπάντων τῶν ἡμετέρων λόγων αἰτιάσαιτ' ἄν τις εὐλόγως; τί δὲ μέμψαιτο τῇ οὐδαμόθεν ἐχούσῃ τὸ εὐθύνεσθαι ὀρθοδόξων πίστει; πῶς δὲ οὐ πιστεύειν ἄξιον ὡς τὸ ἅγιον πνεῦμα βασιλικῶς ἤτοι θεϊκῶς χρηματίζει· οἱ δ' ἄγγελοι λειτουργικῶς ἤτ' οὖν διακονικῶς; ὡς χαλεπὸν οὖν καθὰ

ſed quia eam non habent, in vehementiſſimum quodammodo, ut homines, amorem incidunt eorum, quorum cognitionem aſſequi nequeunt. Solent enim quæ inventu quidem facilia ſunt, obiter [1] cerni, & deſpici; quæ autem ſunt rariora, æſtimari. Neque vero id ex propria quorumdam voluntate repetendum eſt, ſed p. 1. ex communi [2] eorum naturæ ratione. Porro de omnibus Angelis id non dico, ſed de quibuſdam, qui veluti debitores ſunt, ac ſupplicio obnoxii [3]. Nam Scriptura inquit [4]: *Si enim Angelis peccantibus Deus non pepercit*. Quomodo ergo innatam futurorum cognitionem habere, aut propria auctoritate chrematizare (hoc eſt, cælitus admonere) poſſunt ut Deus? Quod ſi ipſi nec ſcientiam [5] ex ſe ipſis habent, nec ex propria poteſtate chrematizant, ut eſt etiam ſine ulla probatione per ſe manifeſtum; vos vero, quia unum idemque chrematizandi verbum communiter de Spiritu Sancto, & de Angelis prædicatur, ad reprehenſionem, accuſationemque converſi eſtis [6]: temere & inconſulte egiſtis, ac nihil ad rem. Nam ne ſi Deum quidem Patrem chrematizare (id eſt, oracula fundere, aut revelare), & bonum eſſe aliqui alii forte dixerint, decet nos contrarium affirmare. An quiddam aliud vobis dicam? Videte, quæſo, num per Angelum, qui Centurioni chrematizavit, ſeu cæleſte reſponſum dedit, Sanctus Sanctorum, id eſt, Salvator, ſignificetur. Nam hoc etiam nomine arcano ſenſu multa cum emphaſi ac divina Scripturam, ubi de eo loquitur, uſam eſſe conſtat, propterea quia is in Incarnatione, quatenus Filius Verbum, Paternam voluntatem ἤγγειλε, hoc eſt, *annunciavit*. Nec enim dixit nominatim, ut ſolet dicere, *Michael*, *Gabriel*, nec certum aliod hujuſmodi nomen adhibuit. Quidnam ergo in omnibus doctrinis noſtris merito criminari quis poteſt? aut quid eſt, in quo Orthodoxorum fidem, nulla ex parte emendationis indigentem, accuſare quis poſſit? Quomodo autem credendum non erit, Spiritum quidem Sanctum ut Regem, ſive ut Deum, Angelos vero ut adminiſtros, ſive ut famulos chrematizare? Sicut ergo difficile eſt, ut ajunt,

1. *obiter*) Codex: τὸν ἄλλως. Lego, παρέργως.
2. *ex communi*) Lege lib. de Sp.S. num. 12, & 13.
3. *obnoxii*) Totus hic locus paulo perplexior eſt in græco. Deeſt fortaſſe aliqua dictio.
4. *Si enim*) In ſecunda Petr. II. 4.
5. *ſcientem*) Codex: εἴσασι: pro, ἴσασι.
6. *converſi eſtis*) Ludere videtur in duplici ſignificatione vocum κατηγορεῖσθαι, & κατηγορία.

καθά φησιν οἰάκων ἔχεσθαι ὅτῳ κυβερνητικῆς οὐχ ὕπεστιν· οὕτω χαλεπὸν καὶ διδάσκειν ὅτῳ ἡ χάρις τοῦ θείου πνεύματος ἡ τῶν ἀνθρώπων σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ ἐργαζομένη τὴν σωτηρίαν οὐ πάρεστιν· οὔτε ἔστιν τὸ εἰδέναι τὴν καὶ ἐν τοῖς αἰνίγμασιν τῶν λογίων εὑρισκομένην ἀσφάλειαν· καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης τῶν πιστῶν ἀνδρῶν διδομένην ἀπόκρισιν· καὶ ὅτῳ ἐριστικῆς καὶ ἀντιλογικῆς καὶ ποικίλης προαιρέσεως ἄνευ· οὐκ ἔστιν λόγου προφορά. οἶδα δὲ σαφῶς ὦ εὐδόκιμοι καὶ τὸ οὐράνιον φῶς κατοικοῦντες ἄγγελοι τοῦ θεοῦ· ὅτι περ ὑμεῖς ὡς ἄμεμπτοι καὶ τέλειοι οὐκ ᾐτιάθητε ἐπὶ τοῖς λεχθεῖσιν παρ' ἐμοῦ ἕνεκα τῶν κατὰ τὴν φύσιν οὐ κατὰ τὸ ἐπαινετὸν τῆς γνώμης ὁμοίων ὑμῖν ἀγγέλων· οἷς ἐξ ἀρχῆς μέμψις παρηκολούθησεν ὡς καὶ αἱρετικοῖς τοῖς εἰς μέσον ἄγουσιν ὡς οὐκ ἔχρην τὰ ἄρτι μνημονευθέντα· οἵτινες ὑμῖν μάλιστα ἀπειθαίνοι τινες πρὸς τὸν κατὰ τῆς ἀληθείας ἀγῶνα φαίνονται. ὁ γὰρ λόγος μοι ἐστὶν ὑπὲρ τοῦ θείου πνεύματος τοῦ φωτίζοντος ἅπαντα καὶ φιλοτιμουμένου τὰ θεῖα τοῖς κτίσμασι· τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ ἐφάμιλλα· τοῦ ἁγιάσαντος καὶ ὑμᾶς καὶ συνδοξαζομένου παρ' ὑμῶν ἅμα τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ διὰ τοῦ τρισαγίου αἴνου. μᾶλλον δὲ καὶ συνεπινεύσατε πνεῦμα τοῦτο τῆς ὑποστάσεως τοῦ θεοῦ ἓν καὶ μόνον καὶ θεὸν ἀνευφημήσαντί μοι· καὶ ἐβούλεσθε ἂν τάχα· πανηγυρίζει δέ μοι ἐν τῷ μέρει τούτῳ τὸ βιβλίον· δι' ὑπερβολὴν εὐνοίας ὑμῶν τῆς περὶ τὴν σεπτὴν καὶ ὁμοούσιον τριάδα· ὑμέτερά τε εἶναι ῥήματα τὰ ἐκ τῆς τῶν γραφῶν διανοίας λεχθέντα παρὰ πολλῶν· καὶ νῦν παρ' ἐμοῦ· καὶ μηδέποτε σιωπὴν τούτοις ἐπιβληθῆναι· καὶ πάντας δὲ τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων σχολὴν δαπανᾶν εἰς ὑπόθεσιν τοιαύτην. τοιγαροῦν διὰ τοῦτο κρίσει τῇ ὑπερτάτῃ σὺ μὲν ὦ ἅγιε μιχαὴλ ἄρχειν τῶν ἀσωμάτων στρατιῶν προεχειρίσθης· καὶ ζώνῃ οἷον νοερᾷ ἐτιμήθης· καὶ εὐωδία τις τῆς πάντων δεσποζούσης παναγοῦς καὶ οἰκτίρμονος τριάδος ὑπάρχεις. σὺ δὲ ὦ ἅγιε γαβριὴλ· διακονῆσαι τῷ μυστηρίῳ τῆς ἀφράστου οἰκονομίας ὡς ἐχέμυθος καὶ πιστὸς ἐξελέγης.

ajunt, ut gubernacula teneat is qui gubernandi arte caret; ita difficile eſt ut is doceat cui divini Spiritus gratia, quæ hominum ſalutem una cum Patre & Filio operatur, non adeſt; & cui præterea cognoſcere non datur illam, quæ vel in ipſis divinorum oraculorum ænigmatibus invenitur, certam ſententiam atque interpretationem, & eam, quæ ex ſcientia Fidelium virorum profertur, reſponſionem; qui demum ſine contendendi, & contradicendi libidine, ac ſine verſutia loqui neſcit. Novi autem optime, o inclyti, ac cæleſtem lucem habitantes Angeli Dei, iratos mihi vos non eſſe, utpote irreprehenſibiles ac perfectos, ob ea, quæ a me dicta ſunt illorum Angelorum cauſa, qui natura quidem vobis ſimiles ſunt, laudabili vero mente non item, quique ab initio reprehenſionem meruerunt, ſicut Hæretici etiam, qui ea in medium inconſulte afferunt, quæ nuper commemorata ſunt, quoſque maxime ineptos, ad certamen contra veritatem ineundum, eſſe cognoſcitis. Mihi enim ſermo eſt pro divino Spiritu, qui omnia illuminat, qui creaturis divina, non ſecus ac Pater & Unigenitus eius, largitur; qui vos etiam ſanctificavit; quique a vobis per triſagium hymnum una cum Patre & Filio glorificatur. Sed mihi potius Spiritum hunc hypoſtaſis Dei Unum & Solum, & Deum prædicanti conſenſiſtis: ac fortaſſe ob immodicum veſtrum erga auguſtam, & conſubſtantialem Trinitatem amorem (mihi autem meus hic in parte liber panegyricus evadit) veſtra eſſe velletis verba, quæ ex Scripturarum ſententia a multis, atque in præſens a me dicta ſunt, & numquam hæc ſilentio obrui, ſed omnes homines, quum a negotiis vacant, in hocce argumento tempus impendere exoptatis. Hanc igitur ob cauſam tu quidem, o Sancte Michael, ſupremo judicio ad imperandum incorporeis exercitibus electus, ac veluti ſpirituali cingulo honeſtatus es, & ſuavis quidam odor exſiſtis ſanctiſſimæ rerum omnium dominæ, & miſericordis Trinitatis. Tu vero, o Sancte Gabriel, utpote arcani taciturnus, ac fidelis cuſtos, legatus[1] ad præſtandum ineffabilis Incarnationis myſterio miniſterium electus es. Alii autem

aliis

---

1. *legatus*) Vide Not. 7. pag. 133. Lucianus quoque verbo διακονεῖσθαι ſimili fere ſenſu uſus videtur in Dialogis fabuloſis ſelectis Dialogo 2. pag. 66; nam Mercurium ait Diis διακονεῖσθαι, id eſt, ut ego interpretor, Deorum *legatum eſſe*.

γης. ἄλλος δὲ ἄλλῳ ἐδὲ αἰτήσας θεοσδότῳ χαρίσματι τετίμηται· οἵῳ μὴ καὶ ἕτεροι· καὶ οἵῳ μὴ καὶ ἡμεῖς· ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς· οἵῳ μὴ καὶ ὑμεῖς. ὁ γὰρ θεὸς λόγος ἐ διὰ τὰς ἁμαρτήσαντας ἀγγέλους ἄγγελος· ἀλλὰ διὰ τὰς ἐν ἁμαρτίᾳ ἀνθρώπους ἄνθρωπος· ἄτρεπτος· ἀσυγχύτως· ἀναμαρτήτως· ἀφράστως· ὡς οἶδεν καὶ ἠβουλήθη ἐκ τῆς παρθένου καὶ κατὰ τὴν σάρκα αὐτῆς καὶ πάντων ἡμῶν ἐγένετο μείνας ὃ ἦν καὶ ἔστιν καὶ ἔσται εἷς καὶ ὁ αὐτός. εἷς γὰρ φησιν ἅγιος· εἷς κύριος Ἰησοῦς χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός. καὶ οὕτως· ὡς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὰς ἀνέβη· ἥξει τὸ δεύτερον διακονουμένων αὐτῷ ἀγγελικῶν εὐδοκίμων φαλάγγων μυρίων μυριάδων· καὶ ἔτι καὶ κρινεῖ καὶ ποιήσει κατὰ τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ. διὸ μετὰ τὰς ἐκκλησίας· καὶ οἶκοι εὐκτήριοι τῷ θεῷ τῆς προσηγορίας ὑμῶν ἐπώνυμοι ὦ εὐχάριστος ξυνωρὶς ἀρχαγγέλων οὐκ ἐν μόναις ταῖς πόλεσιν· ἀλλὰ καὶ στενωποῖς ἰδίᾳ· καὶ οἰκίαις· καὶ ἀγροῖς ἱδρύθησαν· χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ ἢ καὶ ἐλέφαντι κοσμηθέντες· ἴασίν τε οἱ ἄνθρωποι καὶ εἰς τὰ ἀπωτέρω τῆς ἐνεγκαμένης αὐτὰς χωρία

aliia donia, vobis a Deo datis, ne petentes quidem, ornati eſtis; quorum donorum nonoullis quidem alii hooeſtati non ſunt, nonnullis autem honeſtati non fuimus nos: ſed nos quoque noonullis decorati ſumus, quibus vos hooeſtati non fuiſtis. Nam Deus Verbum non propter peccaotes Angelos Angelus, ſed propter peccatores homines homo, citra mutationem [1], citra confuſionem, citra peccatum, ineffabiliter, ſicut ipſe novit, & voloit, ex Virgine, & cum carne carni ipſius Virginis, omniumque noſtrum ſimili, factus eſt, manens qood erat, & eſt, & erit, Unus, & Idem. *Unus* [2] enim *Sanctus*, inquit, *Unus Dominus Jeſus Chriſtus in gloria Dei Patris*. Atque uti ex terra io cælos aſcendit, ita iterum veoiet, myriadibus myriadum phalangum bonorum Angelorum ipſi inſervientibus: ac præterea tum judicabit, tum aget juxta ſuam in homines benignitatem. Idcirco poſt Eccleſias, ædes etiam oratoriæ [3], quæ a vobis, o gratioſum Archangelorom par [4], nomeo habeat, Deo erectæ [5] ſuot noo ſolum io civitatibus, ſed & io vicis privatim, & domibus, & agris, eæque auro, & argento, aut etiam ebore ornatæ: & pergunt [6] hominea in loca etiam a regione, in qua orti ſunt [7], loogius diſſita, quod

1. *citra mutationem*) Codex: ἄτρεπτος. Legendum videtur: ἀτρέπτως.

2. *Unus*) Quamvis textus iſte, prout hic offertur, non exiſtet in Bibliis, tamen ſæpius eum citat Didymus. Vide Not. 1. pag. 161, & ſeqmm. 175. *a*, 177. *b*, 197. *b*, & 198. *a*.

3. *ædes.. oratoriæ*) Hac ipſa appellatione, ſeu locutione utitur S. Athanaſius in Commeot. in Matthæum pag. 29. tom. 2. Collectionis oovæ Patrum Græcorum, & Socrates lib. V. Hiſtor. Eccleſiaſt. cap. 20, ubi ἔξω τῶν πόλεων (inquit) συνεχώρησε εὐκτήρια οἴκους κατασκευάζειν, i. e. *ut extra urbes extruerent* (Ariani & Macedoniani) *ædes oratorias*, ſive *Oratoria*, *permiſit* (Theodoſius). Quin & Eccleſias ab Oratoriis, ac Martyriis diſtinguunt, ut Didymus, quum Rufinus lib. 2. Hiſt. Eccl. cap. 27, tum idem Socrates lib. 5. cap. 20. ac poſt utrumque Theophilus Anteceſſor lib. 2. Inſtitutionum tit. 1. pag. 213. editionis anni 1751: ubi ſacra eſſe ait quæ juſto ritu, & per Sacerdotes Deo ſunt conſecrata, *οἷαί εἰσιν αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ μαρτύρια καὶ τὰ εὐκτήρια*, i. e. *cujuſmodi ſunt Eccleſiæ, Martyria, & Oratoria*. Quæ vero Didymus ipſe hoc in loco de ſacris ædibus Deo in Archangelorum honorem erectis deſlevit, iis conſentanea ſunt, quæ Sozomenus tradidit lib. 2. Hiſt. Eccleſ. cap. 3. de Eccleſia in Heſtiis extra Conſtantinopolim a Conſtantino erecta, quæ ob Archangelo Michaele nomen habebat, & Μιχαήλιον, ſeu *Michaelium* vocabatur.

4. *par*) In græco, ξυνωρίς. Συνωρὶς vero, ſive συνωρὶς inter talorum jactus recenſetur a Polluce lib. VII. cap. 33, etſi aliqui codices ibi habeant συνωρικὸς: Interpres autem vertit, *conveniens*. At συνωρὶς Heſychio eſt δυὰς, ſive *dyas*, i. e. ut nonnulli ex veteribus Patribus, ac nominatim S. Paſchaſius Diaconus, loquuntur, aut vertunt, *dualitas*, nimirum *par*, aut *biga*. Quo ſenſu Theodoretus Hiſt. Eccl. lib. 2. cap. 8. de duobus loquens ait: τὴν ἀρχιερέων ἡ ξυνωρίς, i. e. *par illud Epiſcoporum*. Et cap. 24: ἡ δὲ ἀξιάγαστος ξυνωρὶς Φλαβιανὸς καὶ Διόδωρος, i. e. *Par autem illud admirabile, Flavianus, & Diodorus*. Imo Lucianus ipſe in Timone ait: ταχίωνι ... συνωρίδι πολλῇ; quæ Interpres vertit: *equeſtri certamine vicit*. Sed συνωρὶς πωλικὴ ſenſu proprio eſt *equulorum par*, aut *biga*.

5. *Deo erectæ*) Ita loquitur Didymus, ut Theologum decet: ſoli enim Deo templa eriguntur, non Angelis, non Sanctis, etſi in iſtorum honorem erigantur. Præclare Auguſtinus io Collatione cum Maximino Ariano (tom. 8. pag. 660): *Nonne ſi templum* (inquit) *alicui Sancto Angelo excellentiſſimo de lignis, & lapidibus faceremus, anathemaremur a veritate Chriſti, & ab Eccleſia Dei e quoniam creaturæ exhiberemus eam ſervitutem, quæ uni tantum debetur Deo? Si ergo ſacrilegi eſſemus faciendo templum cuicumque creaturæ, quomodo*, &c. Pſeudoathanaſius vero dial. 3. de Trinitate: Πᾶς ναὸς, Θεοῦ ναός ἐστι, id eſt, *omne templum, Dei templum eſt*. Atque, ut alios prætercam, S. Paſchaſius lib. 2. de Spiritu Sancto cap. 22: *Quem templo*, inquit, *perſpicis dignum, divinis honoribus noveris adorandum, celebrandum votis, ſacrificiis excolendum*.

6. *& pergunt*) Codex, ἴασίν τε. Lego, ἴασιν τε.

7. *a regione, in qua orti ſunt*) In græco, τῆς ἐνεγκαμένης. Simili modo patria a Libanio vocari ſolet ἡ ἐνεγκοῦσα.

ρ'α τὰ ἔχοντα οἷον ὡς πρυτάνεια ἐπιτευγμάτων τὰ εὐκτήρια προβεβλημένα· ἐκ ὀκνῦντες καὶ πέλαγος διαλαβεῖν ἢν δέοι μακρὸν· καὶ πολλῶν ἐφ' ἑξῆς ἡμερῶν ὁδὸν ἔσθ' ὅτε καὶ ἀργαλέαν ἐξανύσαι· ὡς πειραθησόμενοι πλείονος εὐνοίας μὲν τῆς περὶ τὴν πρεσβείαν ἀπὸ ὑμῶν· μετουσίας δὲ τῆς τῶν φιλοτιμουμένων ὑπὲρ τῦ εὖ ἀγα-[2]θῶν παρὰ τῦ θεῦ. ἐν γὰρ ταῖς ἁγίαις αὐτῦ ἐκκλησίαις καὶ τοῖς εὐκτηρίοις ϗ μαρτυρίοις· ὡς ἐν ἄλλοις οὐρανοῖς· τὰ ἀνέκλειπτα αὐτῦ προέθηκεν ἀγαθά· ϗ ἀφ' ὧν ἕτος αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων ϗ κύριος τῶν κυριευόντων δέδωκέν τε ϗ δωρεῖται δίδωσιν ἑκάστοις· ἀπὸ τύτων εὐσεβῶς ϗ ὁσίως προσφερομένην δέχεται ἀναίμακτον θυσίαν καὶ πάντα ἔχει τὰ παρὰ

quod Oratoriæ in iis expoſita ſint veluti totidem prytanea[1], curiæve, in quibus voti compotes fiunt: nec eos piget longum quoque, ſi opus ſit, pelagus trajicere, ac multorum deinceps dierum iter, idque interdum etiam difficile ac moleſtum, perficere, utpote majorem experturos a vobis in intercedendo pro illis benevolentiam, & bonorum, quæ maxime benefice[2] Deus elargitur, copioſius participes futuros. Etenim in ſanctis ſuis Eccleſiis, & Oratoriis, & Martyriis, ſicut in aliis ſacellis[3], indeficientia ſua bona propoſuit: & ex quibus rebus hic ipſe Rex Regnantium, ac Dominus Dominantium & dedit, & quotidie dat ſingulis, ex his pie & ſancte oblatum accipit incruentum ſacrificium[4], & omnia habet, quæ ab homini-

1. *prytanea*) Satis eleganter Oratoria illa vocat Didymus ἐπιτευγμάτων πρυτανεῖα, ſive, ut habet codex, πρυτάνεια: quemadmodum enim Athenis in Prytaneo ſportulæ ex publico ærario dabantur, aut victus quotidianus præbebatur, ita in oratoriis illis ædibus ea paſſim *conſequebantur* Fideles, quæ poſtulaſſent. *Idque ipſe quoque* (ait Sozomenus de Michaelio prope Conſtantinopolim ſito loquens) *maxima affectus beneficia, veriſſimum eſſe teſtor*... *Quidam*... *in graviſſimas calamitates, aut inevitabilia pericula prolapſi, alii morbis*.. *oppreſſi, precibus illic ad Deum fuſis, ſtatim malis liberati ſunt*. & cetera.

2. *benefice*) In græco, ὑπὲρ τῦ εὖ, quod poſitum videtur pro ὑπέρευ. Simili modo Ariſtophanes in Acharn. Act. 1. voculæ εὖ articulum addidit in anapæſtis illis, quos lib. 8. ad Attic. epiſt. 8. affert Cicero:

Τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμῦ, καὶ τὸ δίκαιον
Σύμμαχον ἐστι.

3. *ſacellis*) Videat eruditus lector, an verba illa, ὡς ἐν ἄλλοις οὐρανοῖς, ita accipi queant, ut ſenſus ſit, Deum *ſicut in cælis, ita in Eccleſiis indeficientia ſua bona proponere*: An vero potius, quod mihi magis arridet, conjiciendum ſit, dictatum quidem fuiſſe a Didymo ἱεροῖς, aut ναοῖς, id eſt *templis*; nam Didymi ævo *templi* vocabulo, a quo antea abhorrebant, aſſueſcere cœperunt Chriſtiani: librarios vero vocem ἱεροῖς, aut ναοῖς mutaſſe in compendiariam notam ὀνοῖς, hoc eſt, οὐρανοῖς. Quod ſi retinenda ſit lectio codicis, οὐρανοῖς, nihil aliud deſignari crediderim, quam θείως οἴκους, nempe *ſacras ædes*, eo ſenſu οὐρανὸς dictas, quo in iis verſibus, quos Antiochiæ in magna Eccleſia inſcribi juſſit Conſtantius, teſte Joanne Malala lib. 13, templum illud dicitur οὐρανίοις ἀψῖσι παντείκελον, id eſt, *cæleſtibus apſidibus perſimile*: aut quo ſenſu Pollux lib. 2. cap. 4. ait: τῦ δὲ στόματος τὸ ἄνω, οὐρανὸς, i. e. *ſuperior vero oris pars, vocatur cælum*: quod autem nos dicimus *capiti impendere*, id Ægypti, Alexandrini videlicet, dicebant, μετουρανίζειν: quorum tamen dialectum it deſpiciebant, quibus nihil ſapiebat niſi quod Atticiſmum ſaperet. Didymus ergo cum tria ſacrarum ædium nomina recenſuiſſet, ne omnia quæ in uſu tunc erant, recenſeret (quæ enim recentioribus ſeculis in græcam linguam invecta ſunt, huc non pertinent) generatim ſubjunxit: *ſicut in aliis ſacris ædibus*. Hujuſmodi ſunt, exempli gratia, ναοί, ſeu θεῖοι ναοί, id eſt *templa Dei*; Βασιλικαί, ſeu *Baſilicæ*; *Cyriacum*, ſeu *Dominicum*, ut Eccleſiam vocat Hilarius lib. 1. ad Conſtantium; αἱ τῶν μαρτύρων σκηναί; *aulæ*, &c. Quin etiam nonnullarum propria, ac veluti ſingularia erant nomina, ut *Anaſtaſis*, *Analepſis*, ſive Aſſumptio, id eſt Aſcenſio, *Crux*, *Anaſtaſia*, *Michaelium*, τὸ μνῆμα, ſeu *Sepulcrum* Domini, Ἀποστολεῖον, τὸ Κυριακόν, ſeu Καισάρειον, aliaque hujuſmodi, id temporis uſitata. Porro vox, οὐρανός, hoc ſenſu accepta nondum alibi mihi occurrit. Aliquod fortaſſe ejus veſtigium extare ſuſpicetur quis in Philoſtorgio, ſeu potius in compendio Philoſtorgianæ Hiſtoriæ, quod Photius nobis reliquit. Nam lib. 10. hæc impius ille Eunomii laudator ac patronus narrabat: ὁ μὲν Εὐζώϊος εἰς τὸ κακολογεῖν τὰς ἄνδρας ὧν ὑπερμάχει, ἐπετρέπετο ὀνοβάτας ἐπ' ἐκκλησίας εἰρωνευόμενος τὰς ἀμφὶ τὸν Ἀέτιον, Αἰθίοπά τε τὸν Θεόφιλον ἐξυβρίζων· ὥσπερ ἐκ εὐσεβείας καὶ πίστεως ἀγῶνος ὄντος, ἀλλὰ χρωμάτων ἐκλογῆς καὶ γένους, i. e ut vertit Valeſius, *Euzoius quidem conviciari cœpit iis, quorum patrocinium ſuſceperat, ὀνοβάτας in Eccleſia per ludibrium appellans ſectatores Aëtii, & Theophilum Æthiopem: prorſus quaſi non de religione ac fide ageretur, ſed de colorum ac generis delectu*. Porro vocem ὀνοβάτας mendoſam eſſe omnes fatentur. Valeſius legendum cenſet οὐρανοβάτας. *Sic autem* (inquit) *Euzoius Aëtium, & Eunomium per ludibrium appellabat ob audaciam ac dementiam, quod inſtar gigantum in cælum conſcendere tentarent, & de divinitate temere garrire præſumerent*. Gothofredus οὐρανοβότας legendum putat: *alluſione* (inquit) *ad Aëtianorum Eccleſias facta, quaſi paſcua cæleſtia incolerent haberentque*. Demum Jacobus Baſnagius, *Obſervat* (inquit) *Philoſtorgius hac ironia radicari Eunomianorum Eccleſias. At Eccleſiæ non tentabant in cælum conſcendere, nec dici poterant cæli paſcua: ſed ipſas appellabat Euzoius ridendo ὀνοβότους, aſinorum paſcua*. Jam vero ex hoc Didymi loco conjiciet quis legendum eſſe οὐρανοβότους, aut quid ſimile; Aëtianos vero ab Euzoio conciones in Eccleſia habente ideo ſic vocatos eſſe, quia in templo viderentur totidem βοσκοί.

4. *incr. ſacrificium*) Sacroſanctum Miſſæ ſacrificium ſine dubio intelligit, quod eodem modo vocat etiam in Commentariis in Pſalmos ad verſ. 30. Pſalmi vii, pag. 748. Catenæ Corderianæ. Ἀντεισάγει δὲ (inquit) τὴν ἀναίμακτον θυσίαν καὶ λογικὴν τῦ κυριακῦ σώματος καὶ αἵματος, i. e. *ex oppoſito autem introducit incruentum ac rationale ſacrificium Dominici corporis & ſanguinis*. Ad verſiculum vero 22. Pſalmi cvi. Miſſæ ſacrificia vocat τὰς τῆς καινῆς διαθήκης θυσίας, ἃς καὶ εὐχαριστίας ὀνομάζειν ἡμῖν ἔθος, τὰς λογικὰς καὶ ἀναιμάκτους, i. e.

παρὰ ἀνθρώπων γέρα. νομίζω δὲ εἰς τὰ κατὰ αἱρετικῶν καὶ εἰς τὰ περὶ θεολογίας· καὶ τὰ ἄλογα ζῶα· μενοῦνγε τοὺς λίθους αὐτοὺς· τῇ προθυμίᾳ συμφθέγγεσθαι ἡμῖν. τί γὰρ οὐ ποιεῖ ὁ περὶ θεὸν ἔρως; ἢ τίνι παραχωρεῖ φίλτρον ἀληθὲς καρδίας; ἴστε γάρ· σὺν θεῷ δὲ πάντα εἰρήσθω· οὕτω μεθ' ὑμῶν τε καὶ τῶν ἐκ τῆς ἡμετέρας φύσεως γεγονότων ἁγίων πρεσβευόντων πεπραχέναι· ὡς μηδένα πω μέχρι καὶ τήμερον οἷον δίκην τινά μοι καὶ κακηγορίας ἐλέσθαι λαχεῖν ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἡμετέρων πρέσβεων· τῶν τιμὰς τὰς πρὸς τὸ μέτρον ὑμῶν παρὰ πᾶσιν ἐχόντων· μὴ δὲ ὀνόματι καλέσαι με εἰς ἀγῶνα τὸν περὶ τούτου καὶ κρίσιν· καί τοι εὑρισκομένων τῶν τὰ μὴ ὄντα κατηγορούντων· ἀλλὰ μὴ δέ τινα πειραθῆναι διελέγξαι με ὡς εἴην λόγους ἀκούσας κατὰ τοῦ θεοῦ λόγου καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· καὶ δι' αἰδῶ τυχὸν ἢ φόβον τοῦ λέγοντος ἐπινεύσας καὶ τὰ μὴ καλὰ ἐπαινέσας· ἢ ὅλως ὀλιγωρήσας ποτὲ καὶ ἐν ῥαθυμίᾳ τῇ οὐκ ἐνδέοντι θέμενος τὸ πρὸς δύναμιν ἀντιτάξασθαι· μὲν οὖν γε ἐκ τοῦ ἐναντίου φάναι πολλοὺς ὡς ἀεὶ παρῆλθον εὔτονος καὶ ἤρεμος εἰς τὰ τοιαῦτα· ἢ δώσων δίκην ἢ ληψόμενος. κέρδος γὰρ μέγιστον καὶ αἰώνιον ἐμαυτοῦ καὶ τῶν ἐξ ἐμοῦ καὶ τῶν σὺν ἡμῖν ἡγοῦμαι καλῶς τὸ πάντα πόνον εἰ δεήσοι καὶ κίνδυνον ἑλέσθαι ὑπὲρ τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς καὶ σώζοντος καὶ κρῖναι καὶ φιλανθρωπεύσασθαι αὐτοῦ ἕνεκα ἔχοντος πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος. εἰδότες οὖν ὡς ἐκλεκτοὶ λατρευταὶ μὲν τῆς παναγοῦς τριάδος· πρεσβευταὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπων γένους μηδέν με ταύτην τὴν πάντων αἴτιον καὶ ζωοποιὸν αἰδοῦς εἰς ὑμᾶς ἐλλελεῖφθαί μοι

minibus dari poſſunt, munera. In his autem, quæ contra Hæreticos, & in iis, quæ de Trinitatis unitate diximus, vel ipſa irrationalia animantia, imo ipſos lapides prompte nobiſcum conſentire puto. Quid enim non facit amor qui in Deum fertur? aut cui cedit verum cordis philtrum?[1] Ut enim vos noſtis (omnia autem Deo favente dicta ſint), ſic vobiſcum, & cum omnibus Sanctis, qui ex noſtra[2] fuerunt natura, quique pro nobis intercedunt, me geſſi, ut uſque ad hanc diem nemo ullam mihi veluti convicii actionem intenderit pro vobis, qui noſtri eſtis interceſſores, atque honores pro modulo veſtro apud omnes habetis: ac nemo me nominatim in certamen, ac judicium de hac re vocavit; quamvis non deſint qui falſo etiam accuſent: ſed ne ullus quidem me redarguere tentavit, quod ſermones contra Deum Verbum, & Sanctum Spiritum audiverim, & præ verecundia fortaſſe, vel loquentis timore annuerim, ac ea quæ recta non erant, laudaverim, aut quod omnino umquam neglexerim eis pro virili parte obſiſtere, &, contra quam deceat[3], ſocors fuerim. Quin imo e contrario plerique ajunt me pro hujuſmodi
92. b. rebus in medium ſemper prodiiſſe magna vi & voce, ac ſine perturbatione[4], ad litem aut intentandam, aut ſuſtinendam[5]. Nam lucrum maximum, & æternum puto mei ipſius, & eorum qui ex me ſunt[6], eorumque, qui nobiſcum exſiſtunt, omnem laborem ſtrenue, ac, ſi opus fuerit, periculum ſubire pro Patre, & Filio, & Spiritu Sancto, qui nos fecit, & ſalvat, & judicaturus eſt, ac ſui ipſius[7] cauſa benignitate proſecuturus. Cum ergo noveritis, utpote electi adoratores Sanctiſſimæ Trinitatis, & humani generis legati atque oratores, nulla me in re obſequio illi defuiſſe, quod vobis poſt hanc[8] Trinitatem rerum omnium cauſam, atque omnia viviſi-

Novi Teſtamenti ſacrificia, quæ Eucharistiæ etiam nominare conſuevimus, rationalia, & incruenta. Ideo autem ea appellat *rationalia*, ut a cruentis ſacrificiis veteris Teſtamenti ſecernantur, quæ alibi dicit αἰσθητὰς θυσίας, i. e. *ſenſibilia ſacrificia*.

1. *philtrum*) De rerum terrenarum amore e contrario ait Clemens in ſecundo Pædagogi: πτηναὶ γὰρ αἱ τῶν ἐρώντων καρδίαι, καὶ σβέννυται μετανοίᾳ τὰ φίλτρα, i. e. *Amantium enim corda ſunt volucria, amoriſque irritamenta, ſeu philtra, extinguuntur ſæpe pœnitentia.*

2. *ex noſtra*) In epiſtola ad Archintum Præſulem, ubi hæc attuli, impreſſum Venetiis fuit, ἐκ τῆς ὑμετέρας, i. e. *ex veſtra*. Id quomodo contigerit, ignoro: hoc tantum ſcio, in codice clare legi, ἐκ τῆς ἡμετέρας, i. e. *ex noſtra*.

3. *deceat*) Didymus, οὐκ ἐνδέοντι. Qua voce eodem ſenſu utitur Dio Caſſius pag. 855. editionis Reimari. Aliis vero, ut Clementi in VII. Stromatum, τὸ ἐνδέον dicitur *id quod deeſt*.

4. *perturbatione*) Codex, ἤρεμος, cum aſpero ſpiritu.

5. *ſuſtinendam*) Verti etiam poteſt: *ad judicium dandum, aut accipiendum*.

6. *ex me ſunt*) Vide ſegm. 148. *b*.

7. *ſui ipſius*) Codex, αὐτοῦ. Legere malim αὐτοῦ.

8. *poſt hanc*) Codex, μηδέν με ταύτην. Lego, μηδὲν μετ' αὐτήν.

μοι τῆς ὀφειλομένης εἰς τὰς συνηγορεύοντάς με ταύτῃ τῇ χορηγούσῃ ἐνθυμήσεις καὶ φράσεις σοφάς· αὐτῇ τε ἀρεσκούσας καὶ ἡμᾶς εὐεργετούσας· ἔπειτα καὶ ὑμῖν· κ τοσούτῳ ἔπειτα· ὅσῳ πρέπει μετὰ τὴν ἄκτιστον κτιστῆς εὐπρεπῶς μνημονεύειν φύσεως τάξαντες· ἱκετεύσατε ἰδικῶς ὑπὲρ ἐμοῦ κ τῶν ἐξ ἐμοῦ κ σὺν ἐμοὶ κ πάντων· τούτου γὰρ πλέον παρέχειν ἡμῖν οὐκ ἐπετράπητε· τήν τε ἐπὶ τούτῳ γνώμην διατηρηθῆναί μοι ἀκίνητον· τήν τε εὐχήν μου πᾶσαν ἣν οἶδεν αὐτὴ ἡ τὰ πάντα μόνη εἰδυῖα καὶ εἰς αἰώνιον καὶ ἐπ᾽ ἄπειρον κατορθοῦσα ἀγαθωτάτη καὶ αὐτοτελὴς καὶ ἀδιαίρετος τριὰς προσδεχθῆναι· καὶ καταξιωθῆναι ἡμᾶς παντεκνεὶ πανοικεὶ παγγενεὶ καὶ παμφιλεί· φίλοι δὲ ἡμῖν οἱ ὀρθόδοξοι· σὺν ὑμῖν τε καὶ πᾶσιν τοῖς ἁγίοις ἁγιοτρισσολογῆσαι αὐτὴν ἐν οὐρανοῖς εἰς τοὺς ἀπεράντους αἰῶνας τῶν αἰώνων· καὶ τῆς ἐπηγγελμένης καὶ πρὸς ἡμῶν πιστευομένης ἀτελευτήτου καὶ ἀδιαιρέτου αὐτῆς βασιλείας χάριν αὐτῆς τυχεῖν· ἀμήν· ἀμήν· ἀμήν.

vificantem debetur, utpote qui mihi apud eamdem Trioitatem patrocinamini, a qua cogitationes, locutiooeſque ſapientes, & ei gratæ, atque acceptæ, nobiſque utiles, ac deinde vobis quoque placeutes ſubminiſtraotur: tantoque libentius dico *deinde*, quanto convenieotius eſt naturam creatam poſt increatam collocari, atque ita a nobis deceoter commemorari: ſupplicate peculiariter pro me, & pro iis, qui orti ſunt ex me, ac pro iis qui mecum ſunt, & pro omoibus (oec enim vobis conceſſum eſt, ut quidquam amplius, quam hoc, nobis præbeatis), ut & in mea de hac re ſententia immobilis permaneam, & omnes meæ preces, quas novit illa, quæ ſola novit omnia, & cui omnia proſpere in æternum cedunt [1], Optima, & per ſe perfecta, & individua Trinitas, acceptæ ſint, & benigne audiantur; noſque cum omnibus filiis [2], cum tota domo, cum tota familia, et cum omnibus amicis [amici vero nobis ſunt Orthodoxi] vobiſcum una, et cum omnibus Sanctis eam laudare, triſagium hymnum canendo, in cælis per infinita ſecula ſeculorum, et promiſſum, atque a nobis creditum interminabile, et individuum ejua regnum per gratiam ipſius conſequi mereamur. Amen. Amen. Ameo. Sed jam tempus eſt ad inceptum
93.a. argumentum reverti.

Θ. Ἀλλ᾽ ὥρα γὰρ εἰς τὴν ἀρχθεῖσαν ὑπόθεσιν αὖθις οὖν τείνεσθαι. Ὅτι σὺν τῷ χριστῷ ἅτε θεὸς καὶ δημιουργὸς τὸ ἅγιον πνεῦμα κρίνειν μέλλει τὰ πάντα· τίνος γὰρ καὶ ἔστιν κρῖναι· ἢ τοῦ κοινωνίαν ἔχοντος πρὸς τὸν ποιήσαντα αὐτὰ θεότητος καὶ βασιλείας: ὡς προφητεύει ἠσαΐας μέν· ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης ἰεσσαὶ· καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναβήσεται· καὶ ἀναπαύσεται ἐπ᾽ αὐτὸν πνεῦμα τοῦ θεοῦ· πνεῦμα σοφίας κ συνέσεως· πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος· πνεῦμα γνώσεως κ εὐσεβείας· καὶ ἐμπλήσει αὐτὸν πνεῦμα φόβου θεοῦ· οὐ κατὰ τὴν δόξαν κρινεῖ οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἐλέγξει· ἀλλὰ κρινεῖ ταπεινῷ κρίσιν· καὶ ἐλέγξει

IX. Quia una cum Chriſto, utpote Deus et Conditor, judicaturus eſt omnia Spiritus Sanctus: Cujus eſt enim omnia judicare, niſi ejus qui Deitatis, et regiæ dominationis commuoionem cum illo habet, qui ipſa fecit? Ita prophetat Iſaias [3]: *Egredietur virga ex radice Jeſſe, & flos ex radice [4] aſcendet. Et requieſcet ſuper eum Spiritus Dei [5], Spiritus ſapientiæ & intellectus, Spiritus conſilii & fortitudinis, Spiritus ſcientiæ & pietatis; & replebit eum Spiritus timoris Dei. Non ſecundum opinionem judicabit, neque ſecundum loquelam arguet. Sed judicabit humili judi-*

1. *cedunt*) In græco, *εἰς αἰώνιον καὶ ἐπ᾽ ἄπειρον κατορθοῦσα*. Quæ verba non ſatis perſpicua ſunt. In Epiſtola ad Archintum Præſulem tranſtuli, *infinite beata*: nam vox *ἄπειρον* ſine dubio valet hic *infinitum*, aut *æternum*: ac frigide, meo judicio, quis verteret: *inexperto*, aut *ignoto modo*. Simili ratione in Commentariis in Pſalmos ad poſtrema verba pſalmi cx. quod Pſaltes ait, *εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος*, Didymus aliter dicit, *ἐπ᾽ ἄπειρον*, i. e. *in æternum*. Ἡ *αἴνεσις αὐτοῦ* (inquit) *μένει ἐπ᾽ ἄπειρον*, i. e. *laudatio ejus manet in æternum*, ſive *in infinitum*. Quum vero verbum, *κατορθοῦν*, duplicem habeat ſignificationem, verti fortaſſe etiam poſſet: *quæ omnia ad proſperum exitum in æternum dirigit*.

2. *filiis*) Codex: *παντεκνεὶ*, & reliqua. Utrum autem ſcribendum ſit *πανδημεὶ*, exempli cauſa, *παμψηφεὶ*, *πανσυδεὶ*, & cetera, an vero *πανδημί*, *παμψηφί*, *πανσυδί*, diſputant Grammatici. Ego codicis ſcripturam retinui, in quo ſimilium vocabulorum poſtrema ſyllaba circumflectitur.

3. *Egredietur*) Iſai. xi 1, 2, 3, & 4.

4. *ex radice*) Græca Biblia habent: *ex radice ejus*. Didymus ſegm. 123. *b.* habet ἐξ *αὐτῆς*, i. e. *ex ipſa*.

5. *Dei*) Compl. Editio: *κυρίου*, i. e. *Domini*.

λέγξει τοὺς ὑπερηφάνους· καὶ ἐξελεῖται τοὺς ταπεινοὺς τῆς γῆς· καὶ πατάξει τὴν γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ· καὶ ἐν πνεύματι διὰ χειλέων ἀνελεῖ ἀσεβεῖς. ῥάβδον καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαὶ λέγει· τὸν ἐξ αὐτῆς ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει βλαστήσαντα κ̣ τῇ ἑαυτοῦ εὐωδίᾳ τὴν ὑφήλιον ῥώσαντα· ἐφ' ὃν ἴδομεν ἐν εὐαγγελίοις ἀναπαυσάμενον τὸ ἅγιον πνεῦμα· κριτὴν δὲ αὐτὸν σὺν τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ παρουσίᾳ ἰδεῖν πεισμένομεν. τοῦτο γὰρ σημαίνει τό τε· ἐν πνεύματι διὰ χειλέων ἀνελεῖ ἀσεβεῖς· καὶ τὸ ἀλλαχοῦ εἰρημένον τῷ αὐτῷ προφήτῃ· ἐν πνεύματι κρίσεως κ̣ ἐν πνεύματι καύσεως. δαυὶδ δὲ ἐν ρλη ψαλμῷ φησίν· ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου; καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; τὸ ποῦ πορευθῶ καὶ ποῦ φύγω· πλατεῖαν ἔχει ἔμφασιν· σημαίνει γὰρ πανταχοῦ παρεῖναι κ̣ κριτὴν ὑπάρχειν τὸ ἅγιον πνεῦμα· φοβερὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς κατὰ τὸν ἀπόστολον ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας θεοῦ ζῶντος· τοῦ λέγοντος ἐν μθ ψαλμῷ· ἐλέγξω κ̣ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἁμαρτίας σου. καὶ τοῦ μιχαίου δὲ ἡ μικρῷ πρόσθεν 98. b. λεχθεῖσα προφητεία· κ̣ εἰς τόδε συντελεῖ τὸ κεφάλαιον. ποίαν δὲ ἀπόδειξιν ἄν εἴποι τις ἰσχυροτέραν εἰς τοῦτο· τοῦ κ̣ τὸν σωτῆρα παρ' ἰωάννῃ λέγειν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἐλθὼν ἐκεῖνος ἐλέγξει τὸν κόσμον περὶ ἁμαρτίας καὶ περὶ δικαιοσύνης καὶ περὶ κρίσεως.

Ι. Ὅτι ἐν τῇ ὑπερβαλλούσῃ δυνάμει τοῦ ἁγίου πνεύματος ὁ παῦλος ἐν κύπρῳ ἐλύμαν τὸν μάγον ἐπιστρατεύοντα τοῖς ἁγίοις καὶ λυμαινόμενον τῇ ἀληθείᾳ ἐξετύφλωσεν λόγῳ. τοῦ πνεύματος γὰρ εἶναι τὴν δύναμιν δεικνῦσα ἡ γραφὴ λέγει αὐτοῖς ὀνόμασιν οὕτως· τότε ὁ παῦλος πλησθεὶς πνεύματος ἁγίου· εἶπεν πρὸς αὐτόν· ἰδοὺ χεὶρ κυρίου ἐπὶ σὲ καὶ ἔσῃ τυφλὸς μὴ βλέπων τὸν ἥλιον. ἀληθῶς γὰρ οὐκ ἦν αὐτὸν μὴ ἔχοντα τοῦ πνεύματος τὴν πάντα ἐνεργοῦσαν δύναμιν ἀνθρώπου μαγγανείαις συζῶντος καὶ δαίμοσι πεποιθότος τὸ βλέπειν ῥήματι ἀποσβέσαι.

ΙΑ. Ὅτι τῇ δυνάμει καὶ χάριτι τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀναπτυχθέντες οἱ οὐρανοὶ

judicium, & arguet ſuperbos[1], *& liberabit humiles terræ, & percutiet terram verbo oris ſui, & in Spiritu per labia interficiet impios*[2]. Virgam et florem ex radice Jeſſe illum dicit, qui ex ipſa quaſi germen prodiit in Incarnatione, ac ſui odoris ſuavitate terram corroboravit: Super quem etiam quieſcentem vidimus in Euangeliis Spiritum Sanctum: Quem demum una cum Sancto Spiritu judicem in ſecundo ejus adventu videre ſperamus; id enim ſignificant tum verba illa, *In Spiritu per labia interficiet impios*, tum id, quod alibi ab eodem propheta dictum eſt[3]: *In Spiritu judicii, & in Spiritu ardoris*. David vero in CXXXVIII Pſalmo ait[4]: *Quo ibo a Spiritu tuo, & a facie tua quo fugiam?* Illud, *Quo ibo*, &, *Quo fugiam*, latam habet emphaſim: Spiritum enim Sanctum ubique præſentem eſſe, ac judicem exſiſtere ſignificat. Revera enim *terribile*[5] *eſt*, ut Apoſtolus ait, *incidere in manus Dei viventis*: Illius nempe, qui in XLIX. Pſalmo inquit[6]: *Arguam, & ſtatuam contra faciem tuam peccata tua*. Quin Michææ quoque prophetia, quæ paulo ante[7] allata eſt, hoc ipſum capitulum, argumentumve confirmatur. Quænam vero validior ad hoc probandum demonſtratio afferri poteſt, quam quæ ducitur ex eo, quod Salvator apud Joannem de Spiritu Sancto ſic loquatur[8]: *Ille veniens arguet mundum de peccato, & de juſtitia, & de judicio?*

X. Quia in ſuprema Spiritus Sancti virtute Elymas ille magus Sanctorum hoſtis, ac veritatia corruptor, verbo a Paulo in Cypro excæcatus eſt. Scriptura enim ut illam virtutem oſtendat eſſe Spiritus Sancti, hiſce verbis loquitur[9]: *Tunc Paulus repletus Spiritu Sancto dixit ad eum: Ecce manus*[10] *Domini ſuper te, & eris cæcus non videns ſolem*. Revera enim fieri non poterat, ut Paulus, niſi virtutem Spiritus habuiſſet, quæ omnia operatur, verbo viſum hominis exſtingueret, incantamentis dediti, & dæmonibus confidentis.

XI. Quia virtute, & gratia Spiritus Sancti factum eſt, ut reſeratoa cæloa conſpi-

1. *ſuperbos*) Verba iſta, τοὺς ὑπερηφάνους· καὶ ἐξελεῖται (i. e. *ſuperbos*, & *liberabit*, ſive *eruet*) deſunt in omnibus editionibus.
2. *impios*) Biblia Græca: ἀσεβῆ, i. e. *impium*.
3. *In Spiritu*) Iſai. IV. 4.
4. *Quo ibo*) Pſ. 137. verſ. 6. (ſeu 7).
5. *terribile*) Hebr. X. 31.
6. *Arguam*) Pſ. 49. verſ. 22. (ſeu 21). Biblia: ἐλέγξω σε.
7. *ante*) Segm. 82. *a*.
8. *Ille*) Joann. XVI. 8.
9. *Tunc*) Act. XIII. 9, & 11. Sacri Scriptoris verba in compendium redigit.
10. *manus*) Codex, ut ſolet: χεῖρ, pro χείρ.

νοὶ ὤφθησαν τῷ διπλοῦς στεφάνους ἀναδησαμένῳ ἀποστολῆς καὶ μαρτυρίου. φησὶν γάρ· στέφανος πλησθεὶς πνεύματος ἁγίου· ἴδεν τοὺς οὐρανοὺς ἀνεῳγμένους. ὥστε εἶναι τὸ ὑπὸ ἀρχαίου εἰρημένον·

οὐρανόθεν δ' ἄρ' ὑπερράγη ἄσπετος αἰθήρ.

ΙΒ Ὅτι προγινώσκει ὡς ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός· μόνης δὲ θεϊκῆς φύσεώς ἐστιν ἀκριβῶς εἰδέναι τὰ μέλλοντα· ἡ γὰρ κτίσις πάντα μὲν τὰ ἀφ' ἑαυτῆς στοχαστικὰ προφέρει· ἐκεῖνο δὲ μόνον ἀπλανῶς καὶ ἀπαραβάτως προβλέπει· ὅ αὐτὴν διδάξῃ τὸ ἅγιον πνεῦμα· ταῖς γὰρ θείαις ἀκτῖσιν αὐτοῦ μονονουχὶ τὰς ἐν οὐρανῷ καταλάμπον δυνάμεις· ἀλλὰ καὶ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἀπολαμπρῦνον τὰ ὄμματα ὑποδείκνυσί τε πολλάκις διαφόρως τὰ μέλ- pag. 40 λοντα· καὶ συγχωρεῖ δι' οἰκείαν ἀγαθότητα καὶ φιλανθρωπίαν τὰ πρὸς τὸ χρήσιμον συντελοῦντα τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει· ἐκλέγειν ποτὲ τὴν κτίσιν· ἅπερ ἔσθ' ὅτε ἡ ἔνυλος ἡμῶν φύσις· οὐ τῷ χορηγήσαντι διὰ μέσης τῆς κτίσεως· ἀλλ' αὐτῇ ἐπιγράφει. αἱ δὲ περὶ τῆς προγνώσεως τοῦ πνεύματος ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν πράξεων μαρτυρίαι εἰσὶν ἐν τούτοις. ἀπὸ τοῦ πέτρου πρὸς τοὺς ἰουδαίους· ἄνδρες ἀδελφοί· ἔδει πληρωθῆναι τὴν γραφὴν ἣν προεῖπεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ στόματος δαυὶδ περὶ ἰούδα τοῦ γενομένου ὁδηγοῦ τῶν συλλαβόντων ἰησοῦν. εὖ τοίνυν εἶπεν τὸ ἔδει· θεοῦ γὰρ μόνου πᾶς λόγος οὐκ ἀτελεύτητος. καὶ

ſpiceret is, qui duplici corona redimitus eſt, Apoſtolatus, & Martyrii. Ait enim Scriptura[1]: *Stephanus plenus Spiritu Sancto vidit cælos apertos*. Adeo ut de ipſo verum fuerit quod a vetuſto poeta dictum eſt[2]:

E cælo autem diſciſſus eſt immenſus æther.

XII. Quia præſcit ut Pater & Filius: futura autem probe noſſe, divinæ tantummodo naturæ eſt. Quidquid enim per ſe ipſam prænoſcit creatura, id conjecturis ducta aſſequitur, ac profert, et illud tantum infallibilitet, ac ſine ullo deceptionis periculo prævidet, quod ipſam docuerit Spiritus Sanctus. Nam divinis ſuis radiis non ſolum cæleſtes illuminans Virtutes, ſed etiam noſtrarum animarum oculos illuſtrans, diverſis ſæpe modis ſuggerit[3] futura, & ob propriam bonitatem & benignitatem concedit, ut creatura aliquando ea quæ humanæ naturæ conducibilia ſunt, atque utilia, eloquatur: quæ quidem interdum non ei, qui per creaturam conceſſit, ſed ipſi[4] creaturæ accepta refert[5] materialis noſtra natura. Teſtimonia vero de præſcientia Spiritus ex Apoſtolicis Actis deſumpta, hæc ſunt. Ex perſona Petri ad Judæos[6]: *Viri fratres, oportebat impleri Scripturam*[7], *quam prædixit Spiritus Sanctus per os David de Juda, qui factus eſt dux eorum*[8], *qui comprehenderunt Jeſum*. Recte autem dixit, *oportebat*: nam ſolius Dei ſermo talis eſt omnis, ut non compleri non poſſit. Et ex

1. *Stephanus*) Act. VII. 55, & 56. Senſum potius affert, quam verba, omittens ea, quæ ad rem non faciunt.

2. *E cælo*) Hemiſtichium eſt Homeri ex Iliad. lib. VIII. verſ. 554. Alii etiam Patres, cum profanum aliquem Poetam citant, ſæpe nomen omittunt. Ita Clemens Alexandrinus, exempli gratia, duos in Protreptico ex Euripide verſus afferens, λέλεκται (inquit) τινί, i. e. *a quodam dictum fuit*. Cyrillus vero Alexandrinus dialogo I. de Sancta Trinitate proferens ex Iliad. lib XVIII. verſ. 104 ea verba, ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης, quæ ab Horatio ita converſa ſunt, *Telluris inutile pondus*, hac utitur locutione: καθάπερ τις ἔφη τῶν παρ' ἕλλησι ποιητῶν, i. e. *ſicut quidam ait græcorum poetarum*. Vide Not. 7. pag. 69.

3. *ſuggerit*) In græco, ὑποδείκνυσι. Sunt autem qui cenſeant, præpoſitionis, ὑπό, eam eſſe in compoſitione vim, ut æque valeat interdum, atque πρό, i. e. *ante*. Ita Phavorinus in Lexico: ὑπειπεῖν (inquit) ἀντὶ τοῦ προειπεῖν, καὶ ὑπολαβεῖν ἀντὶ τοῦ προλαβεῖν. Ac ſane commodius in hoc Didymi loco verteretur, *præmonſtrat*, quo modo vertunt vulgata Lexica, quam *ſubindicat*; ut perſpicuum eſt. Verum haud ſcio, an id quod Phavorinus ait, ullo certo exemplo confirmari queat.

4. *ipſi*) Codex, αὐτῇ. Lego, αὐτῇ. Niſi quis malit, αὑτῇ, i. e. *ſibi ipſi*.

5. *acc. refert*) In græco, ἐπιγράφει. Nimirum ἐπιγραφεῖς dicebantur, qui τὰ ὀφλήματα ἐφ' ἑκάστῳ ἑκάστου ἐπέγραφον, i. e. *qui ſingulorum debita adnotabant*.

6. *Viri*) Act. I. 16. Primam hujus verſiculi partem ſic affert Theologus noſter in lib. de Sp. S. num. 4. „Petrus quoque in eo ſermone, quo præ„ſentibus perſuadebat: *Oportuerat*, inquit, *im„pleri Scripturam, quam loquutus eſt Spiritus „Sanctus, ideſt*, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, *per os Da„vid de Juda*.„ Ita editi libri: noſtri vero codicis exarator cum ſcripſiſſet vocem, *præſentibus*, in margine emendavit, *patribus*. Tum pro, *Oportuerat*, habet, *Oportet*: ita enim verbum, ἔδει, aut, προσῆκεν, aliquando accipitur. Vide quæ dixi Not. 2. pag. 15. Præterea pro, *impleri*, habet, *compleri*: & pro, *loquutus*, habet, *præloquutus*. Vox vero illa, *ideſt*, ibi deſideratur. Quæ codicis noſtri lectiones mihi quidem magis arrident, quam vulgatæ. Numero autem 19. ejuſdem libri ſic rurſus affertur iſte verſiculus: „Et Petrus ad conſortes „fidei loquitur: *Oportebat impleri* (cod. noſter: „*Oportet compleri*) *Scripturam, quam prædixit*„ & reliqua.

7. *Scripturam*) Græca editio addit, ταύτην, i. e. *hanc*. Sed eam vocem neque Vulg. Interpres legit, neque Didymus ipſe in allatis verbis lib. de Spiritu Sancto.

8. *eorum &c.*) Græca editio, τοῖς συλλαβοῦσι. Vulgatus Int. videtur legiſſe ut Didymus.

καὶ ἀπὸ τοῦ παύλου· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πόλιν διαμαρτύρεταί με λέγον ὅτι δεσμὰ καὶ θλίψεις με μένουσιν. καὶ διὰ τοῦ προφήτου δὲ ἀγάβου σιτοδίαν ἐσομένην τῇ ὑπ' οὐρανόν διὰ τὰς ἀνθρώπων πλημμελείας προεμήνυσεν ὡς ἀγαθός· καθὰ καὶ ἐπὶ τῆς νινευῆ· ὡς ἂν εὐλαβηθέντες μετανοίᾳ φύγοιεν τὸ κακόν· ἥτις καὶ συνέβη πολλοῖς ὕστερον χρόνοις ἐπὶ κλαυδίου. καὶ ἐν εὐαγγελίῳ δὲ ὁ χριστὸς περὶ τοῦ πνεύματος φησίν· καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. τοῦτ' ἔστιν τὰ μέλλοντα.

ex perſona Pauli [1]: *Spiritus Sanctus per ſingulas civitates mihi proteſtatur dicens, quod vincula, & tribulationes me manent*. Per prophetam vero Agabum frumenti egeſtatem [2] in terra ob hominum delicta futuram prænunciavit [3] utpote bonus, ſicut fecerat etiam in Ninive; ut ſcilicet timore perculſi, per pœnitentiam malum effugerent. Contigit vero ea fames multo poſt tempore ſub Claudio. Quin etiam in Euangelio Chriſtus de Spiritu ait [4]: *Et quæ veniunt, annunciabit vobis*; id eſt, quæ futura ſunt.

Η

Περὶ τῆς προγνώσεως καὶ αὐτεξουσιότητος τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Μετὰ δὴ τὴν θείαν φύσιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ τρανέστατα κομιδῇ περὶ τῆς αὐτεξουσιότητος αὐτοῦ καὶ ἐθελουσίου διανομῆς τὰ λόγια διαλέγονται.

Α. Ὅτι οὐ διακονικῶς ἀλλ' αὐθεντικῶς πάντα ποιεῖ καὶ παρέχει καθὼς βούλεται τὰ χαρίσματα ὅσαπερ ἂν ἡ ἄφραστος καὶ ὑπερούσιος καὶ μόνη χαρίσαιτο φύσις· καὶ ἐνεργεῖ ὅσα ἐθέλει· καὶ πνεῖ ὅπου προῄρηται· βούλεται δέ· ὅπερ ὁ πατὴρ καὶ υἱός· καὶ πνεῖ ὁμοίως ἔνθα θέλει καὶ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός· πληρῶν τὴν ἄφθονον p.4.b. τοῦ πατρός καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ ἑαυτοῦ μίαν βούλησιν· καὶ μηδὲν μηδὲ αὐτῶν τῶν ἀμυδρὰν ἐχόντων ζωὴν ἔρημον ἀπολιμπάνον τῆς ἑαυτοῦ προνοίας· προϊστάμενον γὰρ τῆς ἑαυτοῦ ποιήσεως ἅτε ὂν αὐτοάγαθον καὶ ἅτε συνεργὸν τοῦ ἀγαθοῦ δημιουργοῦ· πάντα ἐφορᾷ καὶ οὐδὲν παραβλέπει παντάρκες ὑπάρχον καὶ θεῖα δωρήματα διανέμον· τῷ γὰρ ἑνὶ ἀγαθῷ· οὐδεὶς περὶ οὐδενὸς οὐδέποτε ἐγγίνεται φθόνος· ἀλλ' εὐεργεσίαις μᾶλλον δείκνυσι τὴν ἐξουσίαν. καὶ διὰ τοῦτο ἓν θέλημα καὶ μίαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν τῆς τριάδος εἶναι λέγομεν.

CAP. VIII.

De præſcientia, & poteſtate, quam per ſe habet Spiritus Sanctus.

POſt divinam porro Spiritus Dei naturam, atque energiam, ſive operationem, manifeſtiſſime omnino auctoritatem, quam per ſe ipſe habet, & voluntariam ejus diſtributionem Scripturarum oracula exponunt.

I. Quia non ut miniſter, ſed propria auctoritate omnia facit, &, prout vult, ſubminiſtrat chariſmata, quotcumque ineffabilis, & ſuperſubſtantialis, & unica largitur natura: & quæcumque vult, operatur, & ſpirat ubi vult: id autem vult quod Pater, & Filius: & ibi ſimiliter ſpirat ubi vult & Pater, & Filius: munificam Patris, & Filii, & ſui ipſius unam voluntatem complens, nullamque creaturam ne ex iis quidem quæ obſcuram imperfectamque [5] vitam habent, expertem relinquens ſuæ providentiæ. Nam ſuæ ipſius facturæ præſidens, utpote qui eſt ipſe per ſe bonus, & ſimul cum bono Creatore operans, omnia inſpicit, & nihil inobſervatum præterit, omnibus ſufficiens, ac divina dona diſtribuens: nam qui eſt *Unus bonus*, ei nulla omnino unquam ingeneratur invidia, ſed ſuam beneficiis potius oſtendit poteſtatem. Idcirco unam voluntatem, & unam auctoritatem, ac poten-

1. *Spiritus*) Act. XX. 23. Græca editio poſt, *διαμαρτύρεται*, omittit voculam, *με*. Sed Vulg. Interpres legit ut Didymus.

2. *egeſtatem*) Codex: *σιτοδίαν*. Lego, *σιτοδείαν*. ſed non continuo librarium noſtrum reprehendo; nam alii quoque ſatis veruſti librarii ita ſcripſerunt, ut videre licet etiam apud Heſychium.

3. *prænunciavit*) Act. XI. 28. Jonæ porro prophetia, qua non famem, ſed Ninives ſubverſionem prænunciavit, neminem latet.

4. *Et quæ*) Joann XVI. 13.

5. *imperfectamque*) Ea, opinor, animalcula intellegit, de quibus Clemens in Protreptico pag. 45. ed. Potteri hæc ſcribit: *τινὰ τῶν ζώων οὐχὶ πάσας ἔχει τὰς αἰσθήσεις, ὥσπερ σκώληκες καὶ κάμπαι, καὶ ὅσα διὰ τῆς πρώτης γενέσεως εὐθὺς ἀνάπηρα φαίνεται, καθάπερ οἱ σπάλακες καὶ ἡ μυγαλῆ*: i. e. *quædam animalia non habent omnes ſenſus, ut vermes, & erucæ, quæque naturæ ſuæ conditione a primo ortu imperfecta ſunt, velut talpæ, & mus araneus.*

γομεν. ὧν δὲ θέλησις καὶ ἐξουσία καὶ ἐνέργεια μία· ἄρα μία καὶ ἡ θεότης. τὸ γὰρ πάντα ἐνεργοῦν κατ' ἐξουσίαν ἰδίαν· καὶ παρὸν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον· τῆς ἐπὶ πάντων ἐστὶ μιᾶς καὶ ἀκηράτου φύσεως· οὐκ ἔχον ἔν τινι τὸ ἐλλεῖπον οὐδὲ ποιοῦν ὃ μὴ θέλει· ἀλλ' οὐδὲ ποιοῦν ὃ μὴ θυμῆρες τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ. καὶ ὃν τρόπον ἀπαράλλακτον πρὸς τὸν πατέρα μετὰ τῶν ἄλλων ἀποδείξεων δείκνυσι τὸν υἱόν· καὶ τὸ ὅσα ἂν ποιῇ ὁ πατὴρ ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ· οὕτω καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ πάντα ἐνεργεῖν καὶ δωρεῖσθαι καθὼς βούλεται καὶ πνεῖν ἔνθα προῄρηται. τοῦτο γὰρ παριστῶν καὶ τρανῶς θεολογῶν τὸ πνεῦμα· ἔγραφεν ὁ ἀπόστολος· ἵνα ἴδωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. γένοιτο δ' ἂν πάντων τούτων καὶ αὖθις μάρτυς πιστὸς γράφων ὁ αὐτὸς κορινθίοις ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ· διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσίν· τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσίν· καὶ ὁ αὐτὸς κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσίν· ὁ δὲ αὐτὸς θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν· ἑκάστῳ δὲ δίδοται ἡ φανέρωσις τοῦ πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον. ᾧ μὲν γὰρ δίδοται διὰ τοῦ πνεύματος λόγος σοφίας· ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα· ἑτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι· ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων ἐν τῷ ἑνὶ πνεύματι· ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων· ἄλλῳ δὲ προφητεία· ἄλλῳ δὲ διάκρισις πνευμάτων· ἑτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν· ἄλλῳ δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν· ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. χρὴ δὲ μὴ παραδραμεῖν· ἓν μέν· ὅτι διὰ τὴν

potentiam Trinitatis eſſe dicimus. Quorum autem voluntas, & poteſtas, & energeia, ſive operatio una eſt, una etiam eſt Deitas. Nam qui omnia ex propria auctoritate operatur, atque adeſt in ſingulis, huic non alia natura eſt, quam Unica illa, & incorrupta, atque in omnibus rebus exſiſtens natura; nihilque ulla in re mancum habet, ac imperfectum, neque facit quod non vult; ſed ne facit quidem quod gratum Patri & Filio non ſit. Et quemadmodum Filium nihil a Patre differre oſtendit, præter alios Scripturæ textus, etiam iſte [1]: *Quæcumque facit Poter, hæc etiom Filius ſimiliter focit:* ita Spiritum Sanctum quoque Patri æqualem quum alia oſtendunt, tum etiam hoc, quod omnia operetur, & largiatur prout vult, & ſpiret ubi vult. Id enim confirmans Apoſtolus, & manifeſte Spiritum, Deum vocans, ſcripſit [2]: *Ut perſpiciamus quæ a Deo donata ſunt nobis*. Sit autem horum omnium rurſus fidelis teſtis ille idem Corinthiis hæc ſcribens in prima epiſtola [3]: *Diviſiones vero chariſmotum ſunt, idem autem Spiritus: Et diviſiones mini-* 95. a *ſteriorum ſunt, & idem Dominus: & diviſiones operotionum ſunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus. Unicuique autem datur manifeſtotio Spiritus ad utilitatem: uom alii quidem datur per Spiritum ſermo ſapientiæ; alii autem ſermo ſcientiæ ſecundum eumdem Spiritum: alteri autem fides in eodem Spiritu: alii autem gratiæ ſanationum in uno Spiritu* [4]*: alii autem operotiones virtutum, alii autem prophetio, alii autem diſcretio* [5] *ſpirituum, alteri autem genero linguarum, olii outem interpretotio linguarum. Hæc autem omnio operatur unus atque idem Spiritus, dividens ſeorſum unicuique prout vult*. Neque vero hæc obiter prætereunda ſunt. Nam primo quidem animadvertendum eſt, quod ob

1. *Quæcumque*) Joann. V. 19.

2. *Ut perſpiciamus*) 1. ad Cor. II. 12. Græca Ed. εἴδωμεν, pro, ἴδωμεν. Hunc Pauli locum reſpicit Didymus in lib. de Sp. S. num. 31, ubi impreſſa exemplaria mendoſe habent: *& eumdem ipſum Spiritum, ipſo revelante, cognoſcunt, ut ſciant quia a Domino donata ſunt eis*. Legendum enim puto: *quæ a Domino donata ſunt eis*.

3. *Diviſiones*) 1. ad Cor. XII. a verſ. 4 ad 11. Vide Nott. 3, & 4. pag. 57, & Nott. 10, & 11. pag. 60. Totum fere hunc locum ſic affert in libro de Sp. Sancto num. 22: „ *Nam* diviſiones operationum „ ſunt, idem autem ipſe Spiritus, qui operatur „ omnia in omnibus (codex noſter habet: *Divi-* „ *ſiones* quippe *donationum ſunt: idem autem Spi-* „ *ritus: & diviſiones miniſteriorum, & ipſe Do-* „ *minus: & diviſiones operationum: ipſe idem Deus,* „ *qui operatur omnia in omnibus*). *Operante er-* „ *go Patre multiplicem chariſmatum plenitudinem,* „ *multiplicat* (codex noſter: *miniſtrat*) *eam Fi-* „ *lius ſubſiſtentem per Spiritum Sanctum*. Alii „ enim per Spiritum datur ſermo ſapientiæ. Alii „ vero ſcientiæ (cod. noſter: *Alii ſermo ſcientiæ*) „ ſecundum eumdem Spiritum. Alii fides in eo- „ dem Spiritu .... Hæc autem omnia operatur „ unus atque idem Spiritus, dividens ſingulis prout „ vult (cod. noſter: *dividens unicuique ſicut vult*). „ *Unde diſcentes* „ &c.

4. *in uno Spiritu*) Vulg. Interpres legit ut Didymus. Sed Græca Editio habet: ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, i. e. *in eodem Spiritu*.

5. *diſcretio*) Græca Editio: διακρίσεις, id eſt, *diſcretiones*. Vulg. Int. legit ut Didymus.

τὴν πρὸς τὸν πατέρα περὶ πάντα ἰσότητα τοῦ ἁγίου πνεύματος· πρῶτου μέμνηται αὐτοῦ· εἶτα τοῦ υἱοῦ· καὶ μετέπειτα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἐνεργοῦντος τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. δεύτερον δὲ· ὅτι ἀνωτέρω εἰπὼν τὸν Θεὸν ἐνεργεῖν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν· ἐπάγει μίαν ἁρμονίαν μαρτυρίας ἐκτιθέμενος περὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ· ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. ἵν' ἐκ τούτου Θεὸν αὐτεξούσιον δηλώσῃ τὸ ἅγιον πνεῦμα· οὐκ ἀπροσήκῳ πράγματι ἐγχειρήσας οὐδὲ τὴν τάξιν καινοτομήσας οὐδὲ διαμαρτὼν τοῦ καλῶς ἔχοντος· ἀλλ' ἄτρωτον φυλάττων τὴν γνῶσιν τῆς πίστεως καὶ τῆς Θεολογίας τὴν καθαρότητα· καὶ οὐχ ὑβρίζων τὴν ἀμέριστον φύσιν καὶ ἀξίαν ὡς οἱ μὴ συναριθμοῦντες ἀλλ' ὑπαριθμοῦντες τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα. οὐδὲ γὰρ ἁπλῶς καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ἀνέστρεψεν τῶν ὀνομάτων τὴν ἀκολουθίαν· ἀλλ' ὁ λαλῶν ἐν αὐτῷ χριστὸς τῶν κακοηθῶν καὶ ἀδιαστρόφων καρδιῶν ἀφανίζων τὴν ὑπόληψιν· διαφόρως τὴν ἀλήθειαν τῆς ἰσοδυνάμου καὶ ὁμοτίμου καὶ ὁμοουσίου διδάσκει τριάδος· ἄλλοτε μὲν παρὰ τῷ αὐτῷ παύλῳ εἰρηκώς· ὁ δὲ αὐτὸς Θεός ἐ- 94. b. στὶν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν· ἄλλοτε δὲ παρὰ τῷ εὐαγγελιστῇ λέγων· βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· νῦν δὲ παρὰ παύλῳ ὡς προείρηται· ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. συνηγορεῖ δὲ καὶ ἐν τῇ πρὸς ἑβραίους ἐπιστολῇ τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἐχούσῃ ὧδε· συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ Θεοῦ σημείοις τε καὶ τέρασι καὶ ποικίλαις δυνάμεσιν καὶ πνεύματος ἁγίου μερισμοῖς κατὰ τὴν αὐτοῦ Θέλησιν. καὶ δεσποτικαὶ δὲ φάσεις παρ' ἰωάννῃ ἔχουσιν· τὸ πνεῦμα ὅπου Θέλει πνεῖ. καί· τὸ πνεῦμα ἐστὶν ἡ ἀλήθεια. καὶ ἐμπρεπῆς φησιν πρωτείοις Θεότητος· ἀλλὰ μὴ ἐπὶ δευτερείοις ὑμνεῖν

ob omnimodam Spiritus Sancti cum Patre æqualitatem, prius meminit ipſius Spiritus, tum Filii, ac deinceps Dei & Patris qui operatur omnia in omnibus. Secundo illud obſervandum eſt, quod, cum ſuperius dixiſſet, *Deum operari omnio in omnibus*, unam poſtmodum totius teſtimonii conſequentiam atque harmoniam indicans, & de Patre æque ac de Spiritu ejus intelligendum oſtendens, ſubjungit: *Hæc outem omnio operotur unus & idem Spiritus dividens ſeorſum unicuique prout vult*: ut inde Spiritum Sanctum declaret eſſe Deum propria ex ſe ipſo auctoritate præditum: neque vero, dum ita ſe gerit, quidquam aggreditur [1], quod inconveniens ſit, nec ordinem novum invehit, nec ab eo quod recte ſe habet, aberrat, ſed illæſam ſervat Fidei cognitionem, & theologici ſermonis puritatem: neque individuæ naturæ ac dignitati injuriam infert, ſicut ii faciunt, qui Filium et Spiritum Sanctum non cum Patre connumerant, ſed ſub Patre numerant. Namque nec fortuito, ac ſine cauſa, neque propria auctoritate nominum ordinem invertit: ſed is, qui loquitur in eo, Chriſtus, ut omnem cum malignorum cordium, tum eorum, quæ nondum perverſa facta ſunt, ſuſpicionem tollat, diverſis modis unam eamdemque veritatem docet, perfectam ſcilicet eſſe in Trinitate et potentiæ, et honoris, et uſiæ, ſive ſubſtantiæ æqualitatem: cum alibi quidem apud eumdem Paulum dixerit: *Idem autem Deus eſt, qui operatur omnia in omnibus*: alibi vero apud Euangeliſtam dicat: *Baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*: nunc autem apud Paulum, ut antea dictum eſt, ſic loquatur: *Hæc autem omnia operatur unus & idem Spiritus dividens ſeorſum ſingulis ſicut vult*. Quin etiam in epiſtola ad Hebræos hoc ipſum capitulum argumentumque confirmat his verbis [2]: *Conteſtonte Deo & ſignis, & portentis, & variis virtutibus, & Spiritus Sancti diſtributionibus, juxta ipſius voluntatem*. Et Domini ſententiæ apud Joannem ſic habent [3]: *Spiritus ubi vult ſpirot*. Et [4]: *Spiritus eſt veritas*. Id perinde eſt, ac ſi diceret: Decet vos ipſum ut Deum hymnis celebrare, non in ſecundo divinitatis gradu eum col-

1. *aggreditur*) Eodem modo verbum ἐγχειρεῖν conſtruit Clemens in ſeptimo Stromatum pag. 850, cum ait: τοῖς μεγίστοις ἐγχειροῦντες πράγμασι. Notanda quoque vox, ἀπροσήκῳ, qua uſus eſt Auctor etiam ſegm. 77. b.

2. *Conteſtante*) Hebr. II 4. Vide Not. 2. pag. 50.

3. *Spiritus*) Joann. III. 8.

4. *Spiritus eſt*) Epiſt. 1. Joannis V. 6. Vide Not. 3. pag. 137.

μνεῖν αὐτό· ἵν' ἐπὶ τῇ ζωῇ τὴν ἀσφάλειαν ἔχητε· τὸ γὰρ εὐεργετεῖν· εὐχαριστεῖσθαι κ̀ θεραπεύεσθαι φιλεῖ· ὅπερ εὗρον εἰπεῖν ἀδόλως καὶ οἱ ἔξω· τὸν εὐεργέταν ἄγαν αἷς ἀμοιβαῖς ἀποτίννυσθε. εἰ γὰρ φησιν ἀμείνων ὁ αὐτεξούσιος ὑπεξουσίε· ἤδη καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτεξούσιος ὢν· κρείττων παρ' ὑμῖν ἀποφανθείη τῶ ἁγίε πνεύματος. φεῦ τῶν δεινῶν. τὰ τῆς θεϊκῆς δυνάμεως καὶ φύσεως σύμβολα ὡς ἐπὶ κτιστῆς ἐκδεχόμενοι μακεδονιανοί· περινενοήκασιν ἀπάτας καὶ ἔγραψαν εἰσάγοντες πρόσωπα ὀρθοδόξε καὶ μακεδονιανῦ· καὶ τῶ μὲν ὀρθοδόξε νῦν περικόπτοντες τῶν ἀποδείξεων· νῦν ἐδὲ προφέροντες ὅσας ἐχρῆν· ἄλλοτε ἀπορῶντα ποιῶντες αὐτὸν περὶ τὴν ἀντιλογικὴν καὶ ἀποδεικτικὴν ἀπόκρισιν· ἢ καὶ διαχέοντες καὶ ἀνιέντες δῆθεν πιθανοῖς ῥήμασιν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ἐμμελές· καὶ ἁπλῶς ἐν ἐδενὶ τὰ λόγια ἃ μετ' ἀξιώματος τῶ πρέποντος ἐχρήσθη τιθέμενοι· εἰς ὃ δὲ αὐτοῖς δοκεῖ περιάγοντες τὸν λόγον καὶ ἑαυτὲς ἀνθῦντας περὶ τὸν οἰκεῖον σκοπόν· καὶ ἀπνευστὶ τὸν λόγον εἴροντας· καὶ νικητὰς πάντων μετὰ εὐλαβοφανῆς εἰρωνείας εἰσφέροντες· διασύρεσιν ὥς γε νομίζεσιν τὴν ὀρθοδοξίαν. ἔχει δὲ ἡ τῶ μακεδονιανῶ φωνὴ δῆθεν γενομένη πρὸς ὀρθόδοξον· τόνδε τὸν τρόπον· ἔλεγες· ἐνεργεῖ θεός· ἐνεργεῖ καὶ ἅγιον πνεῦμα· καὶ ἐκ τῶ ἐνεργεῖν καὶ ἐνεργεῖν· ἐβέλε τὸ ἰσότιμόν τε καὶ ἰσοδύναμον ἁγίῳ πνεύματι καὶ θεῷ ὑπάρχειν. ἐγὼ δὲ ὅτι ἐπὶ ἑτεροειδῶν τε καὶ δια-

collocando, ſed in primo: ut ſecuritatem in vita[1] habeatis: nam qui beneficia confert, ſibi gratias agi, ac ſe coli amat: quod, ut candide loquar, vel Ethnicis compertum fuit[2]: *Bene meritum blandis retributionibus remuneramini*. Si enim, inquit, præſtantior ille eſt, qui propria ipſe auctoritate, ac poteſtate præditus eſt, quam ille, qui alterius poteſtati ſubjicitur, jam illud ſequitur, ut homo etiam, cum ſit ſuæ poteſtatis, præſtantior a vobis, o Hæretici, dicatur eſſe, quam Spiritus Sanctus. Apage intoleranda hujuſmodi deliramenta. Macedoniani porro ea, quæ divinæ potentiæ ac naturæ ſymbola ſunt, perinde accipientes quaſi creatam potentiam, naturamque ſignificent, fraudes excogitarunt, ac litteris mandarunt, atque Orthodoxum, & Macedonianum, quaſi binas dialogi perſonas, loquentes induxerunt, & Orthodoxi interlocutoris teſtimonia[3] modo detruncarunt, modo ne tot quidem protulerunt, quot oportebat: alias vero eum ancipitem exhibuerunt, quid contra diceret, quove argumento objectis reſponderet: ac vel ipſam veritatem, & rerum convenientiam ineptiis ſane, confuſiſque ratiocinationibus obſcurarunt: & omnino Scripturarum oracula, quæ cum convenienti dignitate Deo afflante prolata ſunt, nihili faciunt: ſed quocumque ipſis videtur, orationem trahunt, ac ſemetipſos transferunt jactantque, dum in eo, quod ſibi ipſi propoſuerunt, exſultant, & ſermonem uno ſpiritu protrahentes, & ſemetipſos quaſi omnium victores cum quadam ironia, & diſſimulatione gerentes, orthodoxiam, ut ipſi quidem arbitrantur, ſuggillant, & carpunt. Sic autem in eo dialogo Macedonianus diſputans, ac Orthodoxum alloquens inducitur:

„ Dixiſti[4]: Operatur Deus; operatur et-
„ iam Spiritus Sanctus: & ex eo quod Deus
„ operetur, & Spiritus Sanctus operetur,
„ inferri volebas, Spiritum Sanctum eſſe
„ æquali honore dignum, & æquali poten-
„ tia præditum, ac Deum: Ego vero illud
„ quidem omitto, quod de rebus diverſæ

 „ ſpe-

1. *in vita*) Nempe, ut ego interpretor, *in vita æterna*.

2. *Bene meritum*) Deſumpta hæc ſunt ex Dorico aliquo Scriptore, Pindaro fortaſſe; e deperditis ſcilicet ejus carminibus. Pro, ἄγαν αἷς, lego, ἀγαναῖς. Simile illud Thebani poetæ in V. Pyth. Oda: Ἑκόντι τοίνυν πρέπει Νόῳ τὸν εὐεργέταν ὑποτιθέμεν. Et in III. Iſthm. Oda: Χρὴ δὲ κωμάζοντα ἀγαναῖς Χαρίτεσσι βαστάσαι. Et Callimachi illud Hymn. in Dianam: χάριτος δὲ σοι ἔσσετ' ἀμοιβή.

3. *teſtimonia*) In græco, ἀποδείξεων. Deeſt fortaſſe aliqua vox, verbi gratia, τινάς

4. *Dixiſti*) Videntur hæc non Didymi eſſe, ſed Macedoniani Scriptoris, quem confutat; nimirum a vocibus illis: ἔλεγες· ἐνεργεῖ θεός, uſque ad, ὃ μὲν ὁμολόγησα. Suſpicor autem ea eſſe Marathonii.

διαφερόντων τῇ φύσει καὶ τοῖς ὁρισμοῖς· τὸ ἐνεργεῖν ἰατροί τε καὶ πάντες ἄνθρωποι λαμβάνουσιν· εἴτε ἐπὶ ὑδάτων θερμῶν· εἴτε ἐπὶ τῶν ἐσθιομένων· εἴτε ἐπὶ βοτανῶν· ἐῶ· τοῦτο δὲ μόνον δείκνυμι· ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς ἐναντίας δυνάμεως ὁ θεῖος εἴληφεν λόγος· εἰρηκότος τοῦ ἀποστόλου περὶ τοῦ ἀντιχρίστου· οὗ ἐστὶν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ σατανᾶ ἐν πᾶσιν σημείοις καὶ τέρασιν ψεύδους. οὐκ οὖν φησὶν τοῦ ἐνεργεῖν ὀνόματος ὁμωνύμως ἢ συνωνύμως λαμβανομένου ἐπὶ πολλῶν· εἰς τί κατήγαγες τὸ ἅγιον πνεῦμα· καὶ οὐκ ἐλογίζου ὅτι θεὸς μὲν κόσμον ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι πεποίηκέν τε καὶ ἐνήργηκεν· ἅγιον δὲ πνεῦμα· διαίρεσιν χαρισμάτων ἐν τοῖς ὑπὸ θεοῦ κτισθεῖσιν. γέγραπται γάρ· διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται· οὐ μὴν δωρούμενον. καὶ πῶς ὦ μακεδονιανέ· οὐχὶ ταῦτα παρὰ τὰς ἐννοίας ἐστὶ τὰς θεολογικάς; πῶς δὲ αὐτόφωρος οὐκ ἔστιν αὐτόθεν ἡ ὑπόκρισις; πρῶτον μὲν γὰρ ἐπειδὴ πᾶσιν ὁμόλογον ὅτι τὸ ἐνεργεῖ ῥῆμα· ἐπὶ διαφόρων οὐσιῶν τε καὶ πραγμάτων κατηγορεῖται· τίνος ἕνεκα τοῦ κινουμένου περὶ θείας καὶ ἐμφανοῦς ἐνεργείας τοῦ ἁγίου πνεύματος ὄντος· σὺ εἰς μέσον παρήγαγες ἃ παρήγαγες· καὶ ἐκ τούτου ὕβρισας μᾶλλον ἢ ἐπῄνεσας τὸ 80. A.
πνεῦμα τοῦ θεοῦ; ἔπειτα οὐ τῷ ὁμωνύμως ἢ συνωνύμως ἐπί τε τοῦ θείου· ἐπί τε βοτανῶν καὶ τοῦ σατανᾶ λαμβάνεσθαι τὴν λέξιν τὴν ἐνεργεῖ· ἀλλὰ τοῖς προσώποις καὶ τῇ τῆς ἐνεργείας διαφορᾷ προσέχειν χρή· καὶ τὴν κρίσιν τῶν περὶ τοῦ θείου πνεύματος λόγων τε καὶ πραγμάτων πρὸς τὸν θεὸν τὸν τῇ λέξει τοῦ ἐνεργεῖν ὑμνηθέντα ὡς πρόκειται· ἀλλὰ μὴ πρὸς τὰ γήϊνα καὶ πρὸς τὸν ῥιφέντα δαίμονα ποιεῖσθαι. ἐπειδὴ τὸ μὲν πνεῦμα τὸ ἅγιον μετὰ τοῦ θεῷ πρέποντος σεβάσματος μνημονεύεται ἐν ὅλῃ τῇ περὶ αὐτοῦ εὑρισκομένῃ ἐν ἑκάστῳ χωρίῳ συμφράσει· τὰ δὲ κτίσματα καὶ ὁ δαίμων· ἑαυτῶν ἀξίως. ὅπερ μὴ φυλάτ-

„ ſpeciei, & natura, ac definitione inter „ ſe diverſis *energiæ*, i. e. *operationis* vocabulum cum medici, tum omnes homines accipiunt, ſive de aquis calidis „ ſermonem habeant, ſive de cibis, ſive „ de herbis: hoc autem ſolum oſtendo, „ quod etiam de adverſaria Virtute divinus ſermo illud accepit, cum de Antichriſto dixerit Apoſtolus [1]: *Cujus eſt* „ *adventus ſecundum operationem Satanæ*, „ *in omnibus ſignis, & prodigiis mendacii*. „ Cum ergo, inquiunt, verbum hoc, *operari*, homonyme, aut ſynonyme de multis rebus uſurpetur, vide quo dejeceris, „ ac depreſſeris Sanctum Spiritum: neque illud reputaſti, quod Deus quidem „ mundum ex nihilo ad exiſtentiam eduxit, eumque & fecit, & operatus eſt; „ Spiritus autem Sanctus diviſionem chariſmatum in iis, qui a Deo creati ſunt, „ operatus eſt. Scriptum eſt enim: *Dividens ſeorſum ſingulis prout vult;* non vero, *largiens*.„ At quomodo non vides, o Macedoniane, Theologicis ſententiis, atque interpretationibus iſthæc nequaquam conſentanea eſſe, teque ex his ipſis, quæ dicis, hypocriſeos manifeſto convinci? Nam primum verbum hoc, ἐνεργεῖ, id eſt, *operatur*, de diverſis eſſentiis, ac rebus prædicari, omnes fatentur: quanam ergo de cauſa, cum in eo, de quo agitur, textu de divina, & manifeſta Spiritus Sancti operatione ſermo ſit, ea tu in medium adduxiſti, quæ adduxiſti, atque hac ratione contumelia potius affeciſti Spiritum Dei, quam laudaſti? Deinde non hoc attendendum eſt, quod ais, homonyme, aut ſynonyme cum de Deo, tum de herbis, & de Satana accipi vocem ἐνεργεῖ, id eſt, *operatur*; ſed perſonæ attendendæ ſunt, atque operationum diſcrimina: ac de iis, quæ ad divinum Spiritum attinent, ſive doctrinis, ſive rebus, judicium facere oportet, non habita ad res terrenas, & ad ejectum e cælo dæmonem ratione, ſed habita ratione ad Deum, qui verbo illo, ἐνεργεῖ, h. e. *operatur*, celebratus eſt, ut ſuperius dictum fuit. Singula enim, quæ de Spiritu Sancto inveniri poſſunt, Scripturæ loca, talia ſunt, ut ex tota ſermonis ſerie et conſequentia pateat, Spiritum ipſum cum ea, quæ Deo convenit, veneratione commemorari: creaturæ vero, & dæmon eo modo commemorantur, quo merentur:

1. *Cujus*) 2. ad Theſſ. II. 9. Pro, *ἐν πάσιν σημείοις*, Græca Ed. habet: *ἐν πάσῃ δυνάμει, καὶ σημείοις*, i. e. *in omni virtute, & ſignis*.

λάττων σὺ ὁ μακεδονιανός· μὴ δὲ διαγινώσκων τοῦ μὲν δαίμονος τὸ δυσμενές· τοῦ δὲ ἁγίου πνεύματος τὸ φίλιον· εἰς ἄπειρα ἐκ τοῦ περισσεύματος σου λέγεις καταφέρεις τό γε ἐπὶ σοὶ τὴν ἀσύγκριτον δόξαν τοῦ Θεοῦ πατρὸς τοῦ ὁμοιολεξίαις ἐπὶ θείων πραγμάτων ἀνευφημηθέντος καὶ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ· καὶ ἔλαθες εἰκότως τάξας ἑαυτὸν ἐν τοῖς ὑγιῶς φρονοῦσι. πρόσεχε δὲ μᾶλλον ὅτι ἐν τοῖς προκειμένοις· πρὸ τοῦ Θεοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ ἅγιον πνεῦμα πρῶτον θεοπρεπῶς ἐμνημονεύθη· καὶ λογίζου ἐκ τούτου ὅτι διαφορὰν ἡ ἐν μονάδι σεπτὴ τριὰς οὐκ ἔχει· καὶ ὅτι ἀρρήτως συνεργεῖ ἑαυτῇ. εἶτα σὺ σκόπησον ὅτι ἑκάστῳ διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ παρὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος δίδοται τὰ μνημονευθέντα θεϊκὰ χαρίσματα· ὧν οὐδὲ μία ἔξωθεν ὑπολείπεται δόσις θεϊκῆς δωρεᾶς ἰδία· καὶ ὧν ὁ μὴ τυγχάνων ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ διδομένων· ἀθλίων ἐστὶν ἀθλιώτερος· καὶ ὁ μὴ οὕτω γράφων τε καὶ λέγων· ἀνίατος μένει· μήτ' αὐτὸς ὠφελούμενος· μήτ' ἄλλους ὠφελῶν ἀλλὰ καὶ βλάπτων· καὶ ὅτι ταῦτα πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα· τοῦτ' ἔστιν ποιεῖ τε καὶ παρέχει· ὁ δὲ εἰς ταῦτα ἐνεργῶν· καὶ εἰς πάντα ἐνεργήσει· καὶ ἀνενδεής ἐστιν· ὁ δὲ ἀνενδεής· ἀπαθής· ὁ δὲ ἀπαθής· Θεός· ἢ ἆρα ἐὰν λέγηται περὶ τοῦ Θεοῦ πατρός· κύριος δυνατὸς ἐν πολέμῳ· καί· γνωστὸς ἐν τῇ ἰουδαίᾳ ὁ Θεός· καὶ ὅσα τοιαῦτα· ἐν ἄλλοις οὐ νοηθήσεται δυνατὸς καὶ ἐνεργητικὸς καὶ ἐπιφανής; σκέψαι δὲ ὁμοίως ὅτι πᾶσαν μὲν ἀπαμφιέννυσιν αἱρετικὴν πιθανολογίαν· διεγγυῶνται δὲ διαφόρως τὴν θεϊκὴν αὐτοῦ αὐτεξουσιότητα τὴν ὁμόφρονα τοῦ πατρὸς

tur: id quod non obſervans tu, qui Macedonianus es, nec ea, quæ operatur dæmon ex odio, ab iis diſcernens, quæ Spiritus Sanctus ob ſuum in homines amorem operatur, deprimis, quantum in te eſt, ac labefactas per ea, quæ *ex cordis* tui *abundantia* dicis, incomparabilem gloriam Dei Patris, qui ſimilibus & ipſe locutionibus ob divina ſua opera celebratus eſt, & Sancti Spiritus ipſius Patris: neque illud animadvertiſti, quod immerito[1] temetipſum inter eos numeraſti, qui recte ſentiunt. Sed hoc potius attende, quod in allatis Pauli verbis ante Deum Patrem, & Filium Spiritus Sanctus primo loco memoratus eſt: id vero ei ſoli convenit, qui Deus ſit. Ex hoc autem infer, venerandæ illi in unitate exſiſtenti Trinitati nullam plane ineſſe diſcrepantiam, eamque ineffabiliter ſui met ipſius cooperatricem eſſe. Illud inſuper conſidera, quod commemorata divina dona unicuique per Spiritum Sanctum, & a Spiritu Sancto conferuntur: præter quæ nulla alia reliqua eſt largitio, ac donatio divinæ gratiæ propria: qui vero ea non aſſequitur, utpote a Deo data, miſerorum miſerrimus eſt: ac ſi quis non ita in ſcriptis ſuis ſentit, ac ſermonibus, ille inſanabilis manet, neque adjumentum ipſe ullum percipiens, nec alios juvans, ſed eis potius nocens. Neque vero hoc etiam perpendere omittas, quod *hæc omnia operatur unus & idem Spiritus*, id eſt, ea & facit, & præbet: qui autem in horum largitione operator eſt, in omnibus quoque operabitur, & nulla re indiget; qui vero nulla re indiget, paſſionis incapax eſt; qui vero paſſionis eſt incapax, Deus eſt. Quod ſi de Deo Patre dicitur[2]: *Dominus potens in bello*: Et[3]: *Notus in Judæa Deus*, & alia hujuſmodi, numquid hæc ita accipiemus, ut eum in aliis rebus potentem, & operatorem, & illuſtrem inclytumque non eſſe arbitremur? Illud vero pariter reputa, Scripturarum verbis mox afferendis artificium omne, quo hæreſi veſtræ aliquam veri ſpeciem comparatis, irritum omnino reddi[4], noſque de divina, quam ex ſemetipſo habet Spi-

1. *immerito*) In græco, εἰκότως. Videat lector, an legendum ſit οὐκ εἰκότως, aut paulo poſt, οὐχ ὑγιῶς.

2. *Dominus*) Pſalm. xxxix. verſ. 8.

3. *Notus*) Pſ. lxxv. verſ. 1. (ſeu 2).

4. *irritum .. reddi*) In græco, ἀπαμφιέννυσιν. Legendum tamen crediderim, ἀπαμφιεννῦσιν. Verbum porro hoc *nudandi*, aut *exuendi* ſignificationem habet in Lexicis. In Cyrilliano Lexico alias a me citato ſic exponitur: ἀπαμφιάσαντες, ἀπογυμνώσαντες: ſimilique ratione in Patricii Lexico latine vertitur. Itaque ſicut Sophocles dixit, ἀπημφιεσμένος, ita e contrario Didymus non ineleganter dixit, ἀπαμφιέννυσιν, vel potius, ἀπαμφιεννῦσιν, ſenſu ſcilicet tranſlato.

τρὸς καὶ τῦ ὑῦ αἱ ὕτω διαλαλῦσαι λέξεις· κατὰ τὴν αὐτῦ θέλησιν· καὶ· διαιρεῖ ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βύλεται· κ᾽ ὅτι συνεπιμαρτυρεῖ τύτοις ὅ τε θεὸς πατὴρ σημείοις κ᾽ τέρασιν· ὅ τε σωτὴρ λέγων· τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τῦ πατρὸς ἐκπορεύεται· καὶ· τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια· ὅ τε πέτρος θεὸν τὸ ἅγιον πνεῦμα διαῤῥήδην τῷ ἀνανίᾳ καταγγέλλων τοιῶσδε· τί ὅτι συνεφωνήθη ὑμῖν ψεύσασθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; ὐκ ἐψεύσω ἀνθρώπῳ· ἀλλά τῷ θεῷ. κἀκεῖνο δὲ εἰδὼς ἴσο ὅτι ὐκ ἔλαθες πανύργως παραλείψας ἐν τῷ ματαίῳ κ᾽ καταβλαβεῖ πονηματίῳ συ· μᾶλλον δὲ βλασφημητηρίῳ συ· τὸ προηγύμενον τῦ θείυ γραφίυ· περιέχει γάρ ὧδε· τὸ ἓν κ᾽ τὸ αὐτὸ πνεῦμα· κ᾽ ὕτως ἐπιφέρει ὃ μόνον σὺ ἐνδιαστρόφως ἐπήγαγες· διαιρῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βύλεται· ἀντὶ τῦ δωρύμενον καὶ διανέμον κ᾽ ἐκκαλύπτον αὐθεντικῶς τὰ ὐράνια ἀγαθά. ὐκ ὀρθῆς δὲ γνώμης κ᾽ πίστεως μετὰ τῦ παρερμηνεύειν· ἔτι κ᾽ ἀκρωτηριάζειν τὰ λόγια. τὸ σελ. ϛ.
γὰρ περιέχειν· ἓν κ᾽ τὸ αὐτὸ πνεῦμα· ἀποκλείει σοι τῦ τε χωρίζειν αὐτὸ τῆς πρὸς τὸν ἕνα κ᾽ ἀνώτατον καὶ πάντα πηδαλιυχῦντα ταυτότητος. διαφέρει γὰρ ὕτος ὁ ἀθεωρητότατος καὶ ἀπεριληπτότατος τῇ θεότητι ὔτι γε σμικρόν· πλὴν μόνῳ τῷ τῆς πατρότητος λόγῳ· ὅτι ἐξεπορεύθη φύσει ἐξ αὐτῦ κ᾽ ὐ δημιυργικῇ ἐνεργείᾳ· τῦ τε λέγειν· εἰ πνεῦμα θεῦ κ᾽ πνεῦμα χριστῦ γέγραπται· δύο νοηθήσεται πνεύματα. προείρηται δὲ ὐ πολλῷ ἀνωτέρω δι᾽ ἣν αἰτίαν ὕτω κεχρησμῴδηται. μὴ ἀγνόει δέ κ᾽ τὸ ὅτι τὰ ἐκκείμενα λόγια ὐκ ἄλλο σημαίνει πρόσωπον εἶναι τὸ χαριζόμενον καὶ ἄλλο τὸ διανέμον· ὡς ἐπὶ τῶν ὅλα μήτε εἰδέναι δυναμένων· μήτε ἀπόνως πραττόντων ἀνθρώ-

Spiritus, auctoritate ac poteſtate Patris Filiique poteſtati conſentiente atque concordi, certiores fieri; ita enim loquuntur: *Juxta ipſius voluntatem*: Et: *Dividit* [1] *ſeorſum unicuique prout vult*: his autem *teſtimonium ſimul reddere* cum *Deum* Patrem *ſignis & prodigiis* [2]; tum Salvatorem inquientem: *Spiritus Veritatis, qui a Patre procedit*: & [3]: *Spiritus eſt veritas*; tum etiam Petrum, qui Deum expreſſe dixit Spiritum Sanctum, idque Ananiæ annunciavit in hunc modum [4]: *Quare ſimul conſpiraſtis ut mentiremini Spiritui Sancto? Non es mentitus homini, ſed Deo.* Atque illud etiam ſcito, quod non latet, fraudulenter a te omiſſum eſſe in inepto, & pernicioſo tuo opuſculo [5], vel potius in tuo blaſphematorio, id quod antecedit in divino textu. Sic enim habet: *Unus & Idem Spiritus*: ac deinde id ſubdit, quod tu, hiſce omiſſis verbis, perverſe adduxiſti: *Dividens ſeorſum unicuique prout vult*: Nempe, largiens, & diſtribuens, & revelans per ſemetipſum, ac propria poteſtate cæleſtia bona. Non eſt autem ejus qui recte ſentiat, & credat, divina oracula non modo perperam interpretari, ſed inſuper etiam mutilare. Quod enim habeant, *Unus & Idem Spiritus*, id primo te vetat [6] ſeparare illum ab ea identitate, qua idem cum eo eſt, qui Unus, & ſupremus exſiſtit, ac omnia gubernat: nam hic ſumme inviſibilis, & ſumme incomprehenſibilis Deus ne minimum quidem deitate differt a Spiritu, ſed ſola Paternitatis ratione: quia hic proceſſit naturâ [7] ex illo, non vero per conditoris operationem. Vetat ſecundo te dicere: *Si Spiritus Dei*, & *Spiritus Chriſti* nominatus eſt in Scripturis, duo intelligentur Spiritus. Dictum eſt autem non multo ante, quam ob cauſam ſic ſcriptum ſit. Sed ne illud quidem ignores, quod allata Scripturæ oracula non aliam eſſe ſignificant Perſonam, quæ donat, aliam vero quæ diſtribuit, ſicut contingit in hominibus, qui omnia nec ſcire poſ-

1. *Dividit*) Cur hic non legit: *Dividens*? An deeſt aliquid poſt vocem λέξεις?
2. *prodigiis*) Ex ep. ad Hebr. II. 4.
3. *Spiritus*) Vide Not. 4. pag. 208.
4. *Quare*) Citat ſenſum: nempe ex verſiculis 9, 3, & 4. capitis V. Actorum.
5. *opuſculo*) Græce, πονηματίῳ: quæ vox eodem ſenſu legitur apud Athanaſium tom. 2. pag. 495.
6. *te vetat*) Cod. ἀποκλείει σοι. Malim: ἀποκλείει σε.
7. *proceſſit naturâ*) Id quomodo intelligendum ſit, nullus ignorat Theologus. Simili modo Ambroſius lib. 4. de Fide cap. 8. divinam naturam relative ſpectans, quatenus ſcilicet in Patre exſiſtit, hæc de divina generatione ſcribit: *Generatio.. non ad ſublimitatem potentiæ, ſed ad proprietatem refertur naturæ.* Quamqaam nomen φύσις apud Græcos Patres non *naturam* aliquando denotat, ſed *perſonam*: ut quum S. Alexander Alexandrinus in Epiſtola ad Alexandrum Conſtantinopolitanam, Patrem ac Filium vocat τὰς τῇ ὑποστάσει δύο φύσεις, Unigenitum vero appellat φύσιν μονογενῆ. Demum apud Patres aliquando vox φύσει, i. e. *naturâ*, idem valet atque ἀληθῶς, i. e. *vere*, ut Didymus noſter explicat in libro adv. Manichæos.

θρώπων· καὶ διὰ τῦτο διδόντων μὲν ἀποκρίτως τύτων· ἑτέρων δὲ κατὰ δοκιμασίαν ἀκριβῆ διανεμόντων· μή πως ἢ οἱ χορηγῦντες ὐκ ἐπαρκέσωσιν· ἢ οἱ διακονέμενοι αὐτοὶ ὐ κερδάνωσιν, ὁ γὰρ ἀναίτιος καὶ ἀπαθὴς καὶ ἀεικίνητος· παντάρκής τε καὶ ἄφθονος Θεός· ὁ μὴ πρὸς ὃ ἄξιοι λαβεῖν ἡμεῖς· ὐδὲ γὰρ ὐδὲ ἄξιοι ἐξ ἔργων ἀγαθῦ ὐδενός· ἀλλὰ πρὸς ὃ αὐτῷ δῦναι πρέπόν ἐστι παρέχων· πάντα εἰδὼς καὶ πάντα δυνάμενος· ὡς καὶ παρ' ἕλλησιν εἴρηται·

Οὐ γάρ τις νόον ἄλλον ἀμείνονα τῦδε νοήσει
οἷον ἐγὼ νοέω·

ἐπινεύσει μόνῃ καὶ ὐ χειρυργίᾳ ἢ κακοπα-

poſſunt, nec ſine labore faciunt, atque hac de cauſa alii quidem non ſine delectu largiuntur, alii vero non ſine accurato examine ac probatione diſtribuunt: ne forte aut qui largiuntur, reipſa opem non ferant[1], aut miniſtri ipſi lucrum non percipiant. Porro inculpabilis[2], & impatibilis, & numquam otioſus[3], & omnibus ſufficiens, & liberalis Deus, qui, dum largitur, non id reſpicit, quod nos mereamur accipere (nam ne ex operibus quidem meremur ullum bonum) ſed illud ſpectat, quod ipſi convenit dare; qui omnia novit, & omnia poteſt, ſicut a Græcis quoque dictum eſt:

Nec enim quis aliam mentem ea potiorem cogitabit,
Qualem ego cogito:

ſolo nutu, non vero mannum operatione, vel

1. *non ferant*) Locum hunc non ſatis clarum ita tandem vertendum ſtatui: ſed erit fortaſſe qui ambiguas voces, διακονύμενοι, & ἐπαρκέσωσιν, aliter accipiendas putet. Hoc porro ſibi vult, ni fallor, Didymus: in Deo quidem eum qui largitur alium non eſſe ab eo qui diſtribuit, in hominibus vero eos, qui largiuntur, alios eſſe ab iis, qui diſtribuunt, quoſque mox vocat διακονυμένους: ac ii quidem qui diſtribuunt, id potiſſimum curant, ut lucrum & ipſi aliquod percipiant; qui vero largiuntur, illud ſpectant, ut iis largiantur, quibus reipſa opem largitione laturi ſint. Hoc ſenſu, ut equidem puto, ſcripſit Pollux lib. 3. ſegm. 118: πολύδωρος, τοῖς δεομένοις ἐπαρκῶν: etſi enim Interpres vertat, *multa donans munera, neceſſariis contentus*, tamen pro, *neceſſariis contentus*, transferendum crediderim, *indigentibus opem ferens*: de eo enim loquitur Pollux, qui munificus ſit.

2. *inculpabilis*) Juxta illud effatum: αἰτία ἑλομένου, θεὸς δ' ἀναίτιος, i. e. *culpa, eligentis eſt; at Deus culpæ expers eſt*. Ceterum ἀναίτιος Didymo eſſe etiam potes, *cauſæ*, ſeu *principii expers*.

3. *numquam otioſus*) Nimirum, *cujus mens numquam otioſa eſt*. In græco legitur, ἀεικίνητος. Eſt autem ἀεικίνητος proprie *qui ſemper movet*, aut *ſe ſe movet*. Hoc ſenſu S. Theodorus Studita in centeſima prima ex cxxxv nondum editis catecheſibus πρὸς τοὺς ἑαυτῦ μαθητάς, h. e. *ad diſcipulos ſuos*, virtutem ἀεικίνητον, i. e *ad ulteriora ſemper tendentem*, vocat. Ἡ ἀρετὴ (inquit), ἀεικίνητόν τι πρᾶγμα πέφυκεν εἶναι· ὐδέποτε τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω φορᾶς ἱσταμένη· ἀλλ' ἀεὶ πρὸς τὰ κρείττονα τὸν μετέχοντα αὐτῆς μεταβιβάζουσα, i. e. *Virtus res quædam eſt ita comparata, ut ſemper in motu ſit: nec umquam ad ulteriora ferri deſinit, ſed qui ipſius participes fuerint, eos ad meliora ſemper provehit*. At enim quo ſenſu Deum ἀεικίνητον vocat Didymus? Nonne is e contrario ἀκίνητος, i. e. *cujuslibet motus expers*, rectiſſime dicitur? Nonne illum ejuſmodi eſſe omnes omnino docuerunt cum Patres, tum Theologi, ac Didymus ipſe 10 libro de Sp. S. num. 25, & 26? ut proinde non male a nonnullis vocatus ſit ὁ Ἑστώς, i. e. *Stans*: ὅτι κατὰ αὐτὰ ἑστὼς κινεῖ τὴν σύμπασαν στάσιν, ut ait Philo in libro de nominum mutatione pag. 1054, hoc eſt, *quia in eodem ſtatu ſtans, id omne quod ſtat, movet*. Verum aliud eſt *motus* proprie ſumptus, qui Deo non convenit; aliud *motus* per translationem acceptus, qui a Patribus Didymi æqualibus non ſolum animo rationali, ſed etiam Deo tribuitur, dum utrumque vocant ἀεικίνητον. Ita nempe loquuntur præter Didymum, aliosque, Hilarius, ac Baſilius. Hilarius quidem in Pſalmum 119. num. 6: *Anima humana (inquit) in hoc ſenſus ſui mobilitate ad imaginem Opificis ſui facta eſt; dum naturam Dei mobilitas animæ perennis imitatur*. Baſilius autem epiſt. 233. de humana mente loquens ait: ἀεικίνητος ὤν, i. e. *cum in perpetuo motu verſetur*. Ut autem ad Theologum noſtrum redeam, is Deum ἀεικίνητον dicit aut eo ſenſu, quo in Sapientiæ libro cap. vii. verſ. 22. *Spiritus intelligentiæ Sanctus* vocatur εὐκίνητος, i. e. *bene mobilis*; propterea ſcilicet quod ejus providentia numquam otioſa ſit: quæ explicatio iis conſentanea eſt, quæ mox ſubjungit Didymus: aut illo fere modo Deum ἀεικίνητον nuncupat, quo ſuperius, ſegm. 83. *b*, dixit νῦν ἀεὶ θέοντα, i. e *mentem ſemper currentem*, nempe ſemper cogitantem. Quo ſenſu in Cyrilliano Lexico ms. alias a me citato ratio noſtra ἀεικίνητος dicitur: hæc enim leguntur ſub litera Θ pag. 133. Θέλημα ἐστὶ ὁρμὴ καὶ κίνησις πρὸς τὸ ποθύμενον· ὁ ἐν ἡμῖν ἀεικίνητος λόγος, i. e. *Voluntas eſt impetus, & motus in rem concupitam: aut ratio noſtra numquam quieſcens*. Quin etiam Angelum ſic definit ejuſdem Lexici auctor, ſive interpolator, ut ſit οὐσία νοερὰ, ἀεικίνητος, αὐτεξούσιος, ἀσώματος, i. e. *ſubſtantia intelligentia prædita, ſemper cogitans, ſui juris, & incorporea*. Has vero omnes locutiones ex vetuſtis Philoſophis depromptas puto. Nam & Thales, Plutarcho teſte lib. 4. de Placitis Philoſophorum cap. 2, primus animam dixit φύσιν ἀεικίνητον ἢ αὐτοκίνητον, i. e. *naturam, quæ ſemper movetur, aut ipſa ſe movet*: & Ocellus Lucanus divinam naturam ἀεικίνητον dixit cum in libro de Univerſo, tum in libro de Legibus, cujus fragmentum in Eclog. Phyſ. lib. 1. cap. 16. Joannes Stobenſis profert: utrobique enim duplicem diſtinguit naturam, alteram ἀεικίνητον, alteram ἀειπαθῆ, nempe alteram *ſemper in motu poſitam, aut agentem*, alteram *ſemper patientem*. Ac demum, ut alios omittam, poſt Ocellum Plato non modo animi λόγον, i. e. *rationem*, ſeu definitionem ait (tom. 2. pag 896. ed. Serrani) eſſe τὸ ἑαυτὸ κινεῖν, i. e *ſemet ipſum movere*; ſed etiam in Phædro pag. 245. animum ex eo immortalem eſſe probat, quod ſit ἀεικίνητος. Pollux vero lib. V. cap. 51. celebre illud Platonis Ταὐτὸ, hoc eſt, *IDEM*, ait eſſe ἀΐδιον, ἄφθαρτον ... ἀεικίνητον, αὐτοκίνητον, i. e. *æternam, incorruptibile ... perpetuo motum, ſe ipſum per ſe ſe movens*.

κοπαθείᾳ ἑκάστοις τὰς ἀγαθὰς καὶ ἀφθόνους δόσεις δαψιλῶς ἀεὶ χορηγεῖ· καὶ οὐ νῦν μέν· νῦν δ' οὔ· οὐδὲ ποτὲ μὲν μᾶλλον· ἄλλοτε δὲ ἧττον· ἀλλὰ διηνεκῶς κατὰ ταὐτὰ καὶ ὡς αὔτως ἐν ἀπάσῃ συμπνοίᾳ· πῶς γὰρ οὔ; τοῦ τε ἰδίου υἱοῦ λόγου καὶ τοῦ ἑνὸς ἁγίου αὐτοῦ πνεύματος· οὐδὲ γὰρ τῶν ὄντων οὐδεὶς αὐτῷ ἀπόβλητός ἐστιν· ὅπου γε ἀνατέλλει τὸν ἥλιον ἐπὶ δικαίους καὶ ἁμαρτωλοὺς ὁμοίως· καὶ τοῖς εἰς τὴν ἑνδεκάτην ὥραν ἐγκαταμένοις τὸν αὐτὸν μισθὸν ὃν τοῖς ἀπὸ ὄρθρου σκάπτουσι καὶ ἀμπελουργοῦσι συνεφώνησεν χορηγεῖ· οὐδὲ ἐπίφοβος αὐτῷ ἐστιν· ἵνα διὰ τῆς ἐνδείας ἢ τοῦ μὴ πλουσίως δοῦναι πολεμήσει αὐτῷ· οὐδὲ ἄλλος τις κατὰ δεσποτείαν διαφέρων εὑρίσκεται ἵνα βασκάνῃ τούτῳ τὸ ἐξισωθῆναι τοῖς αὐτῷ προσήκουσιν· ὃ μὴ δ' εἰπεῖν εὐαγές· εἰ μὴ ὑποθέσεων κ(αὶ) ὑποστάσεων μοχθηρῶν· οὐδὲ ἀνῆκεν ᾧ ὀργισθήσεται· φείδῃ γάρ φησι πάντων ὅτι πάντα σά ἐστιν δέσποτα φιλόψυχε· καὶ τὸ ἄφθαρτόν σου πνεῦμά ἐστιν ἐν πᾶσιν. τούτων δὲ μὴ ὄντων· τί σοι ὑπολείπεται σοφίζεσθαι; ὡς πάλιν ὅτ' ἂν λέγηται ὁ υἱὸς ἢ τὸ ἅγιον πνεῦμα παρέχειν θεῖα δωρήματα· εὔδηλον ὡς εὐδοκίᾳ πατρικῇ· πῶς γὰρ οὐχ οὕτως; τοιγαροῦν ἀκρόασαι παύλου ῥωμαίοις διδάξαντος· ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν. καί· ὅσοι πνεύματι θεοῦ ἄγονται· οὗτοι υἱοὶ θεοῦ εἰσίν. καὶ πάλιν· ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ πνεῦμα καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν. καὶ κορινθίοις τὸ πρῶτον· εἰ δὲ πνεύματι ἄγεσθε· οὐκ ἔτι ἐστὲ ὑπὸ νόμον. κ(αὶ) γαλάταις· ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ πνεύματός ἐστιν ἀγάπη· χαρά· εἰρήνη· μακροθυμία· χρηστότης· ἀγαθωσύνη· πίστις· πραότης· ἐγκράτεια.

κατὰ

vel moleſtia ac dolore ſingulis bona & larga dona liberaliter copioſeque ſemper præbet: neque vero nunc[1] ea confert, nunc minime confert; neque modo quidem magis, alias vero minus, ſed continue, eodem modo, & ſimiliter, ſumma cum conſenſione (qui enim fieri poteſt ut res aliter ſe habeat?) tum proprii Filii
98.a. Verbi, tum Unius Sancti ejus Spiritus. Nemo enim ex iis, qui ſunt, ab ipſo rejicitur, quandoquidem *oriri facit*[2] *Solem ſuper juſtos* æque, *ac ſuper peccatores*, & iis, qui undecima hora operari cœperunt, eamdem mercedem confert, quam iis, qui ab aurora foderunt, & vineam coluere, ex conventione dat. Neque ullus ei metuendus eſt, quaſi vel ob ejus egeſtatem, vel quia abunde non det, bellum ipſi illaturus ſit: neque alius[3] quiſquam, qui cum eo de imperio contendat, invenitur, ut huic invideat, ac vereatur, ne ſibi exæquetur ea occupando quæ ad ſe pertinent: id quod ne dicere quidem fas eſt, niſi ubi de malignis ſubſtantiis ſermo ſit[4]. Neque ob id, quod ſemel remiſit, rurſus iraſcitur. *Parcis*[5] enim *omnibus*, inquit Scriptura, *quia omnia tua ſunt, Domine amator onimarum: & incorruptibilis tuus Spiritus eſt in omnibus*. Cum vero hæc dicere nequeas, quid tibi relinquitur ad captioſe cavillandum? Viceverſa cum Filius, aut Spiritus Sanctus præbere dicitur divina dona, Paterna complacentia id fieri manifeſtum eſt: qui enim aliter fieri poteſt? Itaque Paulum audi Romanos hæc docentem[6]: *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum Sanctum, qui datus eſt nobis*. Et[7]: *Quicumque Spiritu Dei aguntur, hi filii Dei ſunt*. Et rurſus[8]: *Qui ergo tribuit vobis Spiritum, & operatur virtutes in vobis*. Et in prima ad Corinthios[9]: *Si autem Spiritu agimini, non amplius eſtis ſub lege*. Et ad Galatas[10]: *Fructus enim Spiritus eſt charitas, gaudium, pax, longanimitas, probitas, bonitas, fides, manſuetudo, continentia*.

1. *neque vero nunc*) Similia dictavit in Commentariis in Pſalmos ad verſ. 16. Pſalmi CII. pag. 43. Catenæ Corderianæ. Οὐ γὰρ ποτὲ μὲν (inquit) ἐλεεῖ, ποτὲ δὲ οὔ. φύσει γὰρ ἀγαθὸς ὢν, ἀεὶ ἐλεεῖ: i.e. *Nec enim modo quidem miſeretur, modo vero non: cum enim natura bonus ſit, ſemper miſeretur*.

2. *oriri facit*) Ex Matth. V. 45. Vide & cap. XX. verſ. 9, & ſeqq.

3. *alius*) Codex: ἄλλῳ τις. Lego, ἄλλος τις. Malim etiam πολεμήσῃ, vel πολέμιος, pro πολεμήσει.

4. *niſi ubi... ſermo ſit*) In græco, εἰ μὴ ὑποθέσεων. Videtur omiſſum aliquid a librario, ut legendum ſit, exempli gratia, εἰ μὴ ἐπὶ ὑποθέσεων...

5. *Parcis*) Sap. XI. 27, & ſeq. Vide Nott. 3, & 4. pag. 149.

6. *Charitas*) Rom. V. 5. Vide Nott. 6, & 7. pag. 164.

7. *Quicumque*) Rom. VIII. 14.

8. *Qui ergo*) Galat. III. 5.

9. *Si autem*) Non in 1. ad Cor. hæc exſtant, ſed in ep. ad Gal. V. 18. Græca Editio non habet vocem ἔτι, i. e. *amplius*.

10. *Fructus*) Gal. V. 22, & 23. Biblia pro γὰρ habent δέ. quo modo legit etiam Didymus ſegm. 55. *b*. Vide Not. 5. pag. 164, & Vulgatam Tranſlationem.

κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστιν νόμος. διὸ κἀνταῦθα προεῖπεν· διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσίν· τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα. τοῦτ' ἔστιν κατὰ ἔλλειψιν λόγου καὶ συγκοπήν· τὸ χαριζόμενον πνεῦμα· καὶ οὕτως ἐπήγαγεν· τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα· διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται· ὥστε ἀποδεῖξαι ὅτι αὐτὸ καὶ χαρίζεται καὶ διαι- σελ. ς. ρεῖ· ὁμοφρόνως δῆλον ὅτι τῷ ἑνὶ οὗ πνεῦμά ἐστιν καὶ εἰς ὃν πάντα ἀνάγεται· ὡς ῥωμαίοις ἐγράφη· ὅτι ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. πρόσεχε δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἃ προσείρηκε τὰ λόγια περὶ αὐτοῦ· εἰ δ' ἂν γὰρ πᾶσι προσεῖχες· καὶ εἰ ἐπίστευες αὐτῷ τῷ θεῷ πατρὶ καὶ τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ υἱῷ· ἔτι δὲ καὶ τοῖς τοσούτοις ἁγίοις ὧν οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς διανοίας οὕτως ἐγρηγόρειν ὡς οἱ χερουβικοί· οὓς ἡμεῖς ὅσῳ πλέον αἰσχυνόμεθα καὶ τιμῶμεν· τοσούτῳ μᾶλλον τὴν ἔργῳ γενομένην τε παρ' αὐτῶν συμβολὴν καὶ διδαχὴν καὶ τὴν ἐπιδεχθεῖσαν πίστιν ὀρθῶς δεχόμεθα· εἰ δ' ἂν δὲ καὶ μὴ τὴν ἀρχὴν ἠκολούθησας ἐν μέρει τοῖς ἀρείου ὑπασπισταῖς οὓς μὴ δὲ λέγειν ἡμᾶς εἴη μὴ δὲ μανθάνειν· ἐρυθριῶν αὐτοὺς ὡς περιτεθεικότας σοι ὄνομα ἐπισκόπου· διακόνῳ πρὸ τούτου τῆς ὀρθοδόξου καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας τυγχάνοντι· οὐκ ἂν μὲν τὴν παρεξέτασιν τῶν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰρημένων πρὸς τὰ περὶ τῶν κτισμάτων λεχθέντα ἐποιήσω· καὶ τὴν ὑπόνοιαν τοῖς συνασεβοῦσί σοι πλείονα ἔδωκας· οὐδὲ ἐχρήσω ἂν λοιδορίᾳ ἵνα μὴ εἴπω βλασφημίᾳ νικώσῃ τὸ μέτριον· εἰδέναι δὲ εἶχες ἂν ὅτι συμπαρῆν καὶ συνήργει ἀῤῥήτως πάντων δημιουργουμένων ἅτε πνεῦμα τοῦ θεοῦ ἐνυπόστατον· εὐδόκησεν δὲ ἅπαξ ὁ θεὸς καὶ πατήρ· καθὰ ἀνωτέρω εἴρηται· διὰ τοῦ υἱοῦ λόγου πάντα ἐκ μὴ ὄντων παραχθῆναι· συνεπινοουμένου· πῶς γὰρ οὔ; αὐτοῦ τε τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἁγιαστικοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸ δημιουργῆσαι· ἐπὶ ἀνθρώπων δὲ ἢ καὶ ἀγγέλων χρεία πολλῶν προσώπων καὶ χειρῶν εἰς τὸ τελείως καὶ προηγεγονότως ὁτιοῦν πρᾶξαι. διεγγυᾶται δὲ ταῦτα σελ. α.

tia. *Contra tales non eſt lex.* Quapropter hic quoque prius dixit: *Diviſiones vero gratiarum ſunt; idem autem Spiritus*: id eſt (per ellipſim ſermonis, & ſyncopem) *Spiritus qui donat*: & poſtea ſubjunxit: *Unus & Idem Spiritus, dividens ſeorſum unicuique prout vult*: ut eumdem ipſum & donare, & dividere oſtenderet, ita ſcilicet, ut idem omnino velit, atque ille Unus, cujus eſt Spiritus, & ad quem omnia referuntur: ſicut Romanis ſcriptum eſt [1]: *Quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſum omnia*. Verum ad alia cuncta etiam oracula attende, quæ de ipſo Scripturæ habent: Si enim ad omnia attendiſſes, ac ſi ipſi Deo Patri, & Unigenito ipſius Filio crederes, ac inſuper tot Sanctis, quorum mentis oculi, cherubicorum inſtar, vigiles [2] erant, quos ipſi quanto majori reverentia, & honore proſequimur, tanto magis ſymbolam opere ab ipſis factam, & doctrinam, & fidem ab iis probatam recte ſuſcipimus: ac ſi præterea initio ſecutus ex parte non fuiſſes Arii aſſeclas, quos nec nominare nobis licet, nec noſcere, reveritus eos utpote qui tibi nomen Epiſcopi [3] impoſuerunt, cum antea orthodoxæ, & Apoſtolicæ Eccleſiæ Diaconus eſſes; numquam ea, quæ de Spiritu Sancto dicta ſunt, cum iis comparaſſes, quæ de creaturis dicta fuerunt, nec iis, qui tibi in impietate ſocii ſunt, majorem ſuſpicionem ingeneraſſes, neque convicio, ne dicam blaſphemia, modum omnem excedente, uſus eſſes: ſed illud ſcire potuiſſes, quod ſimul aderat Spiritus Sanctus, & ſimul operabatur ineffabiliter, cum omnia condita ſunt, utpote Spiritus Dei in eodem ſubſiſtens; Dei vero & Patris complacentia omnino fuit, ſicut ſuperius dictum eſt, per Filium Verbum omnia ex nihilo produci, ita ut ſimul cum ipſo intelligatur (qui enim aliter res eſſe poteſt?) cum ipſe Pater, tum ſanctificans ejus Spiritus, in creatione: hominibus vero tantum, aut etiam Angelis contingere, ut multis perſonis, & manibus indigeant ad quidlibet perſecte, & felici cum exitu facien-

1. *Quoniam*) Rom. XI. 36.
2. *vigiles*) Pro, ἐγγρηγόρειν, emendo ἐγρηγόρειν.
3. *nomen Epiſcopi*) Hac locutione aut indicat, eum quem tefellit, σχολαῖον (ut Socrates lib. 4. Hiſt. Eccl. cap. 7. loquitur) id eſt, *vacantem* Epiſcopum fuiſſe; aut potius contemptus cauſa ſic loquitur Didymus, ut eum indicet pſeudoepiſcopum a ſe haberi: qua ratione Concilii Sardicenſis Patres in Epiſtola Synodica de Epiſcopis Magni Athanaſii adverſariis, & calumniatoribus loquentes, τῆς συκοφαντίας αὐτῷ μισθὸν (inquiunt) τῷ Ἰσχύρᾳ δεδώκασιν ἐπισκόπου ὄνομα, τῷ μηδὲ πρεσβυτέρῳ τυγχάνοντι, i. e. *ipſi Iſchyræ calumniæ iſtius mercedem dederunt, nomen Epiſcopi, quum tamen ne presbyter quidem eſſet*. Theodoretus vero lib. 2. Hiſt. Eccl. cap 24. Leontium a Flaviano ac Diodoro reprehenſum narrat, quod Aëtium ἐπὶ λύμῃ τῆς ἐκκλησίας τῷ τῆς διακονίας ὀνόματι ἠξίωσε, id eſt, quod *in Eccleſiæ perniciem Diaconatus nomine Aëtium dignatus eſſet*.

Digitized by Google

τα ὁ θεσπίσας συμμνημονεύεσθαι αὐτὸ ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος ἀναγεννήσει ἡμῶν· ὡς συμπαρὸν γὰρ καὶ συμπράττον καὶ τῆς ἀῤῥήτου φύσεως οὐχ ὑποβιβαζόμενον μνημονεύεται καὶ αὐτό. οὕτως μὲν οὖν ταῦτα καὶ οὐκ ἄλλως καὶ πλείω παρήσω λέγειν ὅμως· ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ πνεύματος διανέμει ὁ Θεὸς ὡς διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ κτίζει· τοῦτο οὐκ ἐκβάλλει αὐτὸ τῆς θεότητος ὡς οὐδὲ τὸν υἱόν· μενοῦν γε καὶ ἀποφαίνει καὶ διὰ τούτων αὐτὸ Θεόν. ἐπειδὴ τοῖς διὰ τοῦ υἱοῦ κτισθεῖσιν· διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος τὰ πρὸς σωτηρίαν καὶ πανταχοῦ λαλούμενα παρέχεται ἀγαθά. θάτερον γὰρ θατέρου ἤρτηται· καὶ τῷ δημιουργηθέντι συμφορώτερον τοῦ δημιουργηθῆναι τὸ προνοεῖσθαι· καὶ τοῦ ῥέοντος πλήθους τῶν ἐξ οὐρανοῦ θείων καταξιοῦσθαι δώρων· καὶ προτετίμηται πανταχοῦ τὸ μὴ γενέσθαι τοῦ γενόμενον ἀτευξίαν ἔχειν τῶν ἄνωθεν ἀδαπανήτων ἀγαθῶν· ἃ καὶ διδόμενα οὐχ ὁρᾶται ὡς καὶ ὁ διδοὺς καὶ δι' αἰώνων ἐπαρκεῖ· καὶ ἀγνοεῖταί πως. οὐ γὰρ ἴδεν αὐτὰ ὄμμα· οὔτε ἤκουσεν οὖς· ἢ εἰς ἐνθύμησιν ἦλθέ πω· καὶ πρόκειται τῇ γνώσει ἡμῶν πᾶν περὶ αὐτῶν ὕψος συλλογιζομένων· πᾶν τε κάλλος συλλεγόντων ὅπως ποτ' οὖν πελάζῃ τῷ πρέποντι ἡ πίστις· ἔνθα γὰρ αὐτὸ τἀληθὲς ἢ τἀκριβὲς τέως οὐχ ἁλώσιμον ἐς τὸ δυνατὸν δεῖ βλέπειν. ἀπλανὴς οὖν ἔλεξε φωνὴ περὶ τοῦ γενομένου ἀμετόχου τούτων· καλὸν ἦν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ εἰ οὐκ ἐγεννήθη. αὐτὸς οὖν σεαυτον δι' αἰτίας ἤγαγες ἤδη καὶ εἰς ἑαυτὸν περιέτρεψας ἣν εἴλω καθ' ἡμῶν κατηγορίαν· καὶ ἁπλῶς τῶν

faciendum. De his autem nos ille certos reddit, qui in ea, quæ per baptiſmum fit, noſtra hominum regeneratione Spiritum ſimul cum aliia Perſonia commemorari juſſit: nam ipſe quoque commemoratur ut ſimul præſens, & ſimul operans, & ineffabili natura non inferior. Sic ergo, & non aliter hæc ſe habent, & plura tamen [1] dicere omittam. At enim *per Spiritum* etiam diſtribuit Deus, ſicut *per Verbum* ſuum creat. Sed hoc eum a deitate non excludit, ſicut ne Filium quidem: quin imo hæc etiam oſtendunt, ipſum eſſe Deum: quoniam iia, qui per Filium creati ſunt, per Spiritum Sanctum bona præbentur, quæ ad ſalutem conferunt, quæque ubique celebrantur: alterum enim ab altero pendet, & creaturæ utilior eſt providentia, copioſæque divinorum ac cæleſtium donorum multitudinia conſecutio, quam creatio; & pluria ab omnibua æſtimatur non exſiſtere, quam cum exſiſtas, ſuperna inexhauſta bona non conſequi; quæ etiam cum dantur, non conſpiciuntur, ſicut eorum etiam donator & in ſecula elargitur, & quodammodo ignoratur: nec enim ea *oculus vidit*, *neque auris audivit*, neque in mentem & cogitationem noſtram venerunt, nec cognitioni noſtræ expoſita ſunt; ſed quidquid excelſum ac ſublime, quidquid pulcrum uſquam eſt, id omne ſimul mente colligimna, ut [2] aliquo tandem modo ad veritatem accedat Fidea noſtra; in altera enim vita dumtaxat divina iila bona, prout revera in ſe ipſia ſunt, & ſine velo, quantum capacea erimus, intuebimur, cum in hac vita percipere eadem non valeamus. Itaque ia qui falli non poteſt, de eo qui bonorum iſtorum particepa factus non eſt, dixit [3]: *Bonum erat homini illi, ſi natus non fuiſſet*. Tute ergo temetipſum jam propter criminationea tuaa [4] in judicium traxiſti, atque in temetipſum eam accuſationem, quam contta nos ſuſceperas [5], conver-

1. *tamen*) Vox, ὅμως, loco fortaſſe non ſuo poſita eſt a librario: ac legendum conjiciat quis: ἀλλ' εἰ καὶ διὰ τοῦ πνεύματος.. ὅμως τοῦτο οὐκ ἐκβάλλει, addita nempe vocula εἰ, quo concinnior ſit oratio.

2. *ut*) Legendum fortaſſe, ἵν' ὅπως ποτ' ἄν.

3. *Bonum*) Matth. XXVI. 24, & Marc. XIV. 21. Utrobique autem Græca Editio paulo aliter.

4. *propter crim. tuos*) In græco, δι' αἰτίας, itaque verti etiam poſſet: *per accuſationem tuam*. Verum δι' αἰτίας ἄγειν idem videtur eſſe atque δι' αἰτίας ἔχειν. Legendum vero eſſe ſuſpicatus ſum aliquando: αὐτὸς οὖν σεαυτῷ αἰτίας (aut potius αἰτίαν) ἐπήγαγες. Nam forenſis locutio, αἰτίαν ἐπάγειν, valet *cauſam intendere*, ut omnes norunt.

5. *ſuſceperas*) In græco, εἴλω per ω: qua ratione in Sapientiæ libro, ex. gratia, cap. IX. verſ. 7. legimus: σύ με προείλω βασιλέα. Contendunt porro veteres Grammatici, inflectendum ſic eſſe hoc verbum, nempe εἱλόμην, εἵλου, εἵλετο, non vero εἱλάμην, εἵλω, εἵλατο, quod Phrynicho, atque Herodiano inelegans videtur. Ac ſane Atticiſmum non ſapit hæc inflexio, etſi illius exempla Orvillius attulerit ad Chariton. pag. 334: dubitare enim adhuc licet, utrum ea auctoribus ipſis, an librariis uſum ſui temporis ſecutis tribuenda ſit. Didymus ſegm. 145. b. dixit ἀνείλατο, & ſegm. 195. a. εἵλατο. Sed in Comment. in Act. Apoſt. VI. 45 (tom. 4. Anecd. Wolf. pag. 27.) dixit εἱλάμεθα, εἵλατο.

τῶν ἀέρα τυπτόντων οὐδὲν διαφέρειν ἔδοξας προαχθεὶς εἰς τὸ ἀπορίας τινὰς τὸ δὴ λεγόμενον καττύσαι· καὶ μεταξὺ 99. b. θείων πραγμάτων καὶ διηγημάτων εἰς μέσον ἀσόφως φέρειν· τῆς χρείας οὐκ ἀπαιτούσης· ἄλλα τέ τινα ὑλικά· καὶ μέντοι τὸν ἀντικείμενον καὶ ἀποβεβλημένον καὶ οἷά περ ἔλεξας ὑποβάλλοντα· πολύ τε ἀπέχεις τῶν ἐπιεικές τι καὶ χρηστὸν πεποιηκότων· καὶ οὐδεὶς σε χριστιανῶν τῶν τὰς γραφὰς ὀρθῶς καὶ ἀπροσπαθῶς ἐκμελετησάντων· καὶ οἷς εὐθὺς τὸ διαπρέπειν ἐπὶ τῇ δοθείσῃ παρὰ τοῦ θείου πνεύματος χάριτι ὑπῆρξεν· ἀποδέξαιτο ἂν εἰς τὰ ψυχοβλαβῶς σοι ἐκπονηθέντα. κατὰ γὰρ τὴν σὴν ἐγχείρησιν ἐκβληθήσεται τάχα πᾶσα γραφὴ θεολογίας ἔνδειξιν ἔχουσα. καὶ φέρε εἰ μὴ ταῦτα ἀληθῆ· οὑτωσεὶ πρᾴως καὶ μετρίως σκοπήσωμεν· ἐγώ τε γὰρ ἀναφανῶ ἀκριβῶς καὶ οὐχ ἁπλῶς ἐξ ἀμφιδόξων ἀποδείξεων ἀλλ' ὁμολογουμένων· διδάξω τε ῥᾳδίως· καὶ ὑμεῖς μαθήσεσθε. παῦλος ὁ τὸν δὴ λεγόμενον πυρὸς θερμότερον τὸν περὶ τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ μακάριστον ζῆλον ἔχων γράφει χριστὸν διάκονον γεγενῆσθαι. καὶ αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ὁ εὐεργέτης οὗτος ἐπιφανῶς ἔφη· ἐντολὴν ἔλαβον τί εἴπω καὶ τί λαλήσω. καὶ· οὐδὲν ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ. καὶ ἑτέρωθι εἴρηται· ὁ νόμος διὰ μωυσέως ἐδόθη· ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ ἰησοῦ χριστοῦ ἐγένετο. καὶ ὅμως πιστῶς καὶ θεοπρεπῶς ταῦθ' οὕτως γεγράφθαι διὰ τὸ ἓν θέλημα τῆς ἁγίας τριάδος καὶ διὰ τὸ εἰς τὸν πατέρα πάντα ἀνάγεσθαι· νοοῦμεν. ὡς τοίνυν οὐδὲ μία ἐπινοεῖται παραλλαγὴ θεότητος ἐπὶ τοῦ υἱοῦ· οὔτε γὰρ διακονεῖ ὡς ἀλλοῖος τῇ φύσει ἀλλοίῳ· οὔθ' ὑφέσει δυνάμεως· ἀλλ' ὡς υἱὸς λόγος γνησίῳ πατρί· οὔτ' ἐντολὴν λαμβάνει ὡς ἀγνοῶν τὸ δέον καὶ τὸ πατρικὸν βούλημα· ἀλλ' ὡς προείρηται· οὕτω καὶ τὸ 100. a. θεϊκὸν πνεῦμα, καὶ ᾧ τρόπῳ τὰ τοῦ θεοῦ

vertiſti, nihilque in ſumma ab iis, qui aerem verberant, differre viſus es, ac eo redactus fuiſti, ut futilia quædam ſutoris inſtar (ut eſt in proverbio) conſueres, & dum divinis de rebus, doctriniſque ſermo erat, cum alia quædam e materialibus rebus ducta exempla, ſine ulla neceſſitate in medium inſcite afferres, tum etiam adverſarium, & reprobum, ac tibi ea, quæ dixiſti, ſuggerentem Satanam. Tantum vero abeſt, ut rem feceris, quæ deceat æquum ac probum virum, ut e Chriſtianis hominibus, qui Scripturas recte, & animo ab omni partium ſtudio alieno ſcrutati ac meditati ſunt, & quibus datum eſt, ut ſtatim per conceſſam a divino Spiritu gratiam proficerent, nullus te non averſetur, ac ea non reſpuat, quæ magna cum animarum pernicie a te elaborata ſunt. Si quid enim conatus tui valerent, nullus jam fortaſſe nobis Scripturæ locus relinqueretur theologicum argumentum ſubminiſtrans. Age vero, utrum hæc vera ſint, ſine iracundia & æquo animo expendamus. Nam ego quod volo, accurate oſtendam non ex ambiguis, ſed ex certis, & controverſiæ non obnoxiis teſtimoniis, & facile atque expedite docebo, voſque diſcetis. Beatiſſimus ille Paulus, cui zelus igne, ut loquuntur, fervidior erat pro magno Deo, & Salvatore noſtro Jeſu Chriſto, ſcribit[1] *miniſtrum factum eſſe Chriſtum*: Et ipſe de ſe ipſo beneficus iſte Salvator aperte dixit[2]: *Mandatum accepi, quid dicam, & quid loquar*. Et[3]: *Nihil a me ipſo facio*. Et alibi dictum fuit[4]: *Lex per Moyſem data eſt; gratia, & veritas per Jeſum Chriſtum facta eſt*. Et tamen hæc fideliter, & ſenſu, qui Deo conveniat, accipientes, ideo ita ſcripta eſſe intelligimus, quod una & eadem ſanctæ Trinitatis voluntas ſit, & quod omnia ad Patrem referantur. Sicut ergo nulla deitatis diverſitas in Filio intelligitur (nam nec *miniſtrat* quaſi natura alienus alieno, aut quaſi minore potentia præditus, ſed ut Filius Verbum genuino Patri: neque *mandatum accipit*, quaſi ignorans quid facere oporteat, & quid Pater velit; ſed eo modo, qui antea dictus eſt): ſic etiam de Spiritu Sancto eadem ſentire debemus.

1. *ſcribit*) Rom. XV. 8.

2. *Mandatum*) Joann. XII. 49, ubi Biblia habent: αὐτός μοι ἐντολὴν ἔδωκε τί εἴπω καὶ τί λαλήσω, i. e. *ipſe* (Pater) *mandatum dedit mihi* &c. Cap. vero X. verſ. 18. legitur: ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔλαβον, i. e. *Mandatum hoc accepi* &c. Vocem ergo, ἔλαβον, e ſecundo hoc loco in primum illum tranſtulit Didymus.

3. *Nihil*) Joann. VIII. 28.

4. *Lex*) Joann. I. 17. Biblia: Μωσέως.

Θεȣ̃ λόγȣ ἀναφέρεται εἰς τὸν Θεὸν πατέρα· τȣ́τῳ ϗ ȣ̓κ ἄλλῳ τὰ τȣ̃ ἁγίȣ πνεύματος. ὥστε οἷς ἂν ἐπῆραν τὸ φρόνημα αὐτῶν αἱρετικοὶ· τȣ́τοις ἂν καθ' ἑαυτῶν τὴν ἐπ' ἀλαζονείᾳ ϗ κακοδοξίᾳ διαβολὴν ἐκίνησαν. ȣ̓κ ἔστη αὐτοῖς ἄχρι τȣ́των τὰ τῆς ἀσεβȣ̃ς καὶ ἀπροσήκȣ διαβολῆς· Θολȣ̃ν γὰρ πειρώμενοι τὴν περὶ τῆς Θεότητος τȣ̃ ἁγίȣ πνεύματος ἄχραντον δόξαν ὡς ȣ̓δὲν αὐτοῖς ἀγαθȣ̃ ὑπάρχοντος παρ' αὐτȣ̃· ἅμα δὲ ϗ ἡμᾶς εἰς ἔγκλημα βαλεῖν· αὐτοὶ ȣ̃τοι οἱ χρησάμενοι διδασκάλοις ἀνθρώπων τισὶν ȣ̓κ ὀκνȣ̃σι νεαλογεῖν ϗ τόδε αὐτολεξεὶ· ὅτι λαμβάνοντες ἡμεῖς εἰς Θεϊκὴν ἀξίαν τὸ διαγορεῦον γράφιον· τὸ πνεῦμα ὅπȣ θέλει πνεῖ· εἰς ἀνθρωπείαν φύσιν κατάγομεν αὐτό· ἐπειδὴ μεθ' ἕτερα ἔχει· ȣ̓́τως ἔσται πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τȣ̃ πνεύματος· αὐτοὶ δὲ φησιν ȣ̓́τε εἰς Θεϊκὴν ἀξίαν ἀνάγȣσι τὸ πνεῦμα· ȣ̓́τε εἰς τὴν των λοιπῶν φύσιν καθελκȣσιν· τὴν γὰρ μέσην τάξιν ἐπέχει μήτε Θεὸς ὤν· μήτε ἕν τι τῶν λοιπῶν. ϗ τίς αὐτȣ̃ς τῷ ὄντι τῆς τοσαύτης τόλμης ȣ̓ γράψεται; δεῦρο ȣ̓̃ν προσέχετε τὸν νȣ̃ν· δι' ὀλίγων γὰρ ῥάσω. μάλιστα μὲν ȣ̓κ εἶπεν· ȣ̓́τως ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος ὁ ἁπλῶς ἄνθρωπος· ἀλλ' ȣ̓́τως ἔσται πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τȣ̃ πνεύματος· ἀντὶ τȣ̃ ὁ καταξιωθεὶς ἀναγεννηθῆναι ἐν τῇ θείᾳ κολυμβήθρᾳ· ϗ γενέσθαι· ὡς καθολικοῖς ἐμπέφανται χαράγμασιν· Θείας κοινωνὸς φύσεως. καὶ παραπλήσιά ἐστι ταῦτα τῷ· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν· καὶ τῷ· ἵνα γένησθε κατ' εἰκόνα τȣ̃ κτίσαντος ἡμᾶς. ϗ ὡς ȣ̓ καθέλκεται ὁ ὕψιστος πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς αὐτȣ̃ ἐκ τῶνδε τῶν ἁγίων καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς φωνῶν εἰς ἀνθρωπείαν φύσιν· ȣ̓́τως ȣ̓δὲ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐκ τῶν προλεχθέντων ῥητῶν· ϗ τῶν περὶ ἡμᾶς αὐτȣ̃ φιλανθρωπευμάτων. ἔπειτα δοκεῖ αὐτοῖς τό γε ἔτι χεῖρον μήτε Θεὸν εἶναι τὸ ἅγιον πνεῦ-

bemus. Et quomodo quæ Dei Verbi ſunt, referuntur ad Deum Patrem, eodem & non alio modo ad ipſum referuntur quæ ſunt Spiritus Sancti. Ea igitur omnia, ob quæ ſe ſe audacter extulerint Hæretici, ipſorum accuſationem in ipſoſmet non injuria retorqueri, ac eos arrogantiæ reos eſſe, & perperam ſentire, demonſtrant. Sed hic non ſiſtit illorum impia, & indecens calumnia. Immaculatam enim Spiritus Sancti gloriam in ejus divinitate ſitam, quaſi nullum [1] ab eo beneficium acceperint, inquinare conantes, ac ſimul nos culpæ reos facere, iſti ipſi quibuſdam hominibus ot magiſtris utentes, hanc etiam doctrinam plane novam afferre [2] non verentur, & hiſce verbis exponere. Nimirum Spiritum Sanctum a nobis, dum locum illum Scripturæ, ubi dicitur [3], *Spiritus, ubi vult, ſpirat*, de divina dignitate interpretamur, ad humanam conditionem deprimi inquiunt; ibidem enim poſt alia verba additur [4]: *Sic erit omnis qui natus eſt ex Spiritu*. Ipſi vero neque ad divinam dignitatem (inquiunt) Spiritum extollimus, neque ad reliquarum creaturarum naturam eum deprimimos: nam medium locum tenet, cum neque Deus ſit, neque unum aliquod ex reliquis. Quis autem revera tantam illorum audaciam non condemnaverit? Adeſte ergo huc, & animum attendite; nam paucis verbis loquar. Illud vero potiſſimum animadvertite, quod non dixit Scriptura: *Sic eſt homo, qui eſt ſimpliciter homo*; ſed dixit: *Sic erit omnis, qui natus eſt ex Spiritu*: id eſt, Qui dignus factus eſt ut regeneraretur in divina Piſcina, & fieret (ſicut in Catholicis [5], hoc eſt, univerſalibus manifeſtatum eſt Litteris) *divinæ conſors naturæ*. Quæ verba ſimilia ſunt hiſce: *Faciamus hominem ſecundum imaginem, & ſimilitudinem noſtram*: & his aliis [6]: *Ut ſitis ſecundum imaginem ejus qui creavit nos*. Et quemadmodum Altiſſimus Pater, ac Filius ejus per ſanctas haſce locutiones, quæ captum noſtrum excedunt, ad humanæ naturæ conditionem non deprimitur; ita ne Spiritus Sanctus quidem per antedicta teſtimonia, aut per ſuam erga nos benignitatem, ad eam redigitur. Deinde (quod pejus adhuc eſt) Spiritum Sanctum nec Deum

100. b.

1. *nullum*) In græco ȣ̓δὲν. Lego, ȣ̓δενὸς.
2. *novam afferre*) In græco, νεαλογεῖν. Legendum putet quis, νεολογεῖν: at ſegm. 136. a. iterum occurrit vox, νεαλογȣ̃νται.
3. *Spiritus*) Joann. III. 8.
4. *Sic erit*) Ibid. Biblia pro ἔσται habent, ἐστὶ.
5. *Catholicis*) Primam Petri Epiſtolam indicat.
6. *Ut ſitis*) Vide Not. 3. pag. 286.

πνεῦμα μήτε ἕν τι τῶν λοιπῶν· ὑπολείπεται τὸ ἀνύπαρκτον αὐτὸ νοεῖν. καὶ ἄλλως. εἰ μὴ ἔστιν ὡς φάσκουσι Θεός· τῷ κοινῷ λόγῳ τῶν κτισμάτων ὑπάγεται· οὐδὲν δὲ τοιοῦτον τεκμήριον ἐν γραφαῖς εὑρίσκεται· οὐδὲ μέσης φύσεως εἶναι κεχρησμῴδηται· πᾶν δὲ τοὐναντίον ὅτι πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται καὶ πνεῦμα θεῖον· λείπεται τὸ θεὸν εἶναι· ἀπό τε τῶν πέτρου καὶ παύλου φωνῶν· ἀπό τε πάσης ἐννοίας τῶν γραφῶν καὶ τῆς ἐκπορεύεται λέξεως· ἀόριστος γὰρ οὖσα· τὸ ἀΐδιον καὶ ἀχώριστον τῆς φύσεως αὐτοῦ τῆς πρὸς ἐκεῖνον ἐξ οὗ ἀρρήτως προέρχεται θειότατα ἐνδείκνυται. καὶ μὲν δὴ καὶ τοῦτο. εἰ μηδὲν τῶν ἄλλων ὑπάρχει· ὥσπερ οὖν τοῦτο αὐτῶν ἀληθές· Θεός ἐστιν. πρὸς τούτοις· εἰ οὐδὲν κτιστὸν ἐν μιᾷ ὑποστάσει εὑρίσκεται ὡς ἐν τῷ πρώτῳ ἀπεδείχθη βιβλίῳ· τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα ἓν καὶ μόνον τῆς ἑνάδος ἤτοι μονάδος οὐσίας ἐστίν· ὡς ἂν τοίνυν φενακίζοντες ἐξ αὐτῶν ὧν ἔγραψαν νοηθεῖεν κἂν δοκοῦσιν εἶναι δεινοὶ εἰπεῖν ὅ βούλοιντο· καὶ μὴ δὲ ἓν αὐτοῖς τῆς καθ' ἡμῶν ὀφρύος ἐκπορισθείη· καυχήματα γὰρ ἀνθρώπινα ταχὺ ἐξελέγχεται. σοφὸς περὶ ἑκάστου αὐτῶν ὧδε διείληφεν ἀνήρ· μὴ πολλὰ σόφιζου· ἵνα μὴ ἐκπλαγῇς. καὶ ὁ στέφανος δ' ἐν ταῖς πράξεσιν ὧδέ πως ὀνειδίζει αὐτοῖς· σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὠσίν· ὑμεῖς ἀεὶ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν καὶ ὑμεῖς. πατέρα δὲ αὐτῶν ἔφη ἄρειον μακεδόνιον τὴν ὀλέθριον δυάδα.

B. Ἔρχομαι οὖν ἐφ' ἕτερον κεφάλαιον. Ὅτι ἔθετο τοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους ποιμαίνειν τὴν λογικὴν ποίμνην καὶ ἐπιμελεῖσθαι αὐτῆς· καὶ αὐθεντικῶς ἀπέστειλεν καὶ ἐποίησεν ὡς ἠβουλήθη φθέγξασθαι αὐτοὺς καθ' ὁμοιότητα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἅτε πνεῦμα τοῦ Θεοῦ δι' ἐκπορεύσεως οὐ διὰ ποιήσεως ὑπάρχον· καὶ ἅτε πνεῦμα ἄνωθεν σοφίας καὶ συνέσεως συνδεσπόζον τῷ πάντων ἡγεμόνι πατρὶ καὶ υἱῷ. κτίσματος δὲ φύσις οὐ ταύτης τῆς τάξεως.

Deum eſſe putant, neque unum aliquod ex reliquis. Reſtat ergo ut ipſum exſiſtentia carentem putent. Et aliter. Si Deus non eſt, ut ipſi inquiunt; communi creaturarum rationi, ac definitioni ſubjicitur. At vero nullum hujus rei argumentum in Scripturis invenitur. Neque vero mediæ cujuſdam naturæ eſſe dicitur a divinis illis oraculis; ſed ipſum e contratio eſſe ajunt & *Spiritum Dei*, & eum *qui a Patre procedit*, & *divinum Spiritum*. Reſtat ergo ut ſit Deus tum ex Petri, ac Pauli locutionibus, tum ex omni Scripturarum ſenſu, & verbi, *procedit*. Cum enim hoc indefinitum ſit, æternam eſſe illius naturam, atque ab illo, ex quo ineffabiliter procedit, inſeparabilem, diviniſſime oſtendit. At hoc etiam addo. Si nulla is eſt ex aliis rebus, ut vere profecto ipſi inquiunt; Deus igitur eſt. Ad hæc: Si nihil quod creatum ſit, in una hypoſtaſi, ſive ſubſtantia eſse invenitur, ſicut in primo libro[1] demonſtratum eſt, Spiritus vero Sanctus, utpote *Unus* & *Solus*, ad unitatem, aut monadem eſsentiæ pertinet; Hæreticos ergo ex iis ipſis, quæ ſcripſerunt, impoſtores eſſe intelligimus, etſi facultate quidquid voluerint dicendi pollere videantur; nec ullus ipſis ſe ſe adverſum nos efferendi prætextus ſuppetit: humanæ enim jactantiæ cito redarguuntur: Ac Sapiens vir de unoquoque ipſorum ita diſseruit[2]: *Ne multa ſapias, ut non ſtupeſcas*. Stephanus autem in Actis ſic eos exprobrat[3]: *Duri cervice, & incircumciſi corde & auribus, vos ſemper Spiritui Sancto reſiſtitis: ſicut patres veſtri, ita & vos*. Patres[4] vero eorum dixit exitioſum illud par, Arium, & Macedonium. Venio nunc ad alterum capitulum.

II. Quia Prophetas, & Apoſtolos poſuit Spiritus Sanctus, ut rationalem gregem paſcerent, ejuſque curam haberent: & propria auctoritate eos miſit, & loqui fecit ut voluit, nihil ne in hoc quidem diſcrepans a Patre & Filio, utpote qui eſt & Spiritus Dei per proceſſionem, non vero per creationem, & Spiritus genuinus ſapientiæ, & intelligentiæ, communem habens cum rerum omnium moderatore Patre & Filio dominatum. At vero creaturæ

1. *in primo libro*) In capitibus deperditis, opinor. Lege hujus 2. libri cap. 6. paragr. 25. pag. 176.

2. *Ne multa*) Eccleſiaſtis cap. VII. verſ. 17. Complut. Ed. *μὴ σοφίζου περισσά, μή ποτε ἐκπλαγῇς*, id eſt, *ne ſapias ſupervacua, ne quando obſtupeſcas*.

3. *Duri*) Act. VII. 51.

4. *Patres*) Codex, πατέρα. Lego, πατέρας. Vide Not. 6. pag. 25.

τάξεως. εἶναι δὲ ἀληθῆ ταῦτα πείθουσιν· μωυσέως τε βίβλοι λέγουσαι· τίς δώσει πάντα τὸν λαὸν προφήτας ἐν τῷ δοῦναι κύριον τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς; αἵ τε ἀποστολικαὶ πράξεις τοιαῦτα ἄττα διαλεγόμεναι· ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός· ἐκάθισέν τε ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν· καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες πνεύματος ἁγίου· καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις καθὼς τὸ πνεῦμα ἐδίδου ἀποφθέγγεσθαι αὐτοῖς. καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ θεσπεσίου παύλου· καλῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησεν πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν διὰ τοῦ προφήτου. αὖθίς τε αὖ μεταπεμψάμενος ἐν μιλήτῳ τοὺς ἐφέσου πρεσβυτέρους φησίν· προσέχετε ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους· ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ κυρίου ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος. καὶ πάλιν· διῆλθον δὲ τὴν φρυγίαν καὶ τὴν γαλατικὴν χώραν κωλυθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος λαλῆσαι τὸν λόγον ἐν τῇ ἀσίᾳ· ἐλθόντες δὲ κατὰ τὴν μυσίαν ἐπείραζον εἰς τὴν βηθυνίαν πορευθῆναι καὶ οὐκ εἴασεν αὐτοὺς τὸ πνεῦμα ἰησοῦ. ὡς πάντα προγιγνώσκων καὶ αὐτεξούσιος θεός· ὅπου μὲν λαλῆσαι· ὅπου δὲ πορευθῆναι αὐτοὺς οὐκ ἀφῆκεν διὰ τὸ συμφέρον· ἴσον ποιῶν τῷ υἱῷ εἰπόντι· μὴ βαστάζετε πήραν ἢ ῥάβδον ἢ ὑποδήματα. καὶ αὖθις· οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροί φησιν· ἔδοξεν γὰρ τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ ἡμῖν μηδὲν πλέον ἐπιθέσθαι ὑμῖν βάρος πλὴν τούτων ὧν ἐπάναγκες ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ εἰδωλοθύτων καὶ αἵματος καὶ πνικτοῦ καὶ πορνείας· ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς εὖ πράξετε. τὸ δόξαν τῷ ὑπεξουσίῳ καὶ μὴ κυρίῳ· οὐδεὶς προσίεται· πᾶν δὲ ὅ τι ἂν δόξῃ βασιλεῖ καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ προχειρισθεῖσιν· τοῦτο νόμος· τοῖς μὲν ὑπηκόοις ἔπαινον· τοῖς δ' ἀπειθοῦσι κίνδυνον φέρων·

ræ natura non eſt hujus ordinis. Quod autem hæc vera ſint, perſuadent cum Moſis libri, qui ajunt [1]: *Quis dabit omnem populum prophetas, dum dat Dominus Spiritum ſuum ſuper eos?* Tum Acta Apoſtolica, quæ in hunc ſere modum loquuntur [2]: *Apparuerunt illis diſpertitæ linguæ ſicut ignis, ſeditque ſupra ſingulos eorum, & repleti ſunt omnes Spiritu Sancto, & cœperunt loqui aliis linguis, prout Spiritus Sanctus dabat eloqui illis.* Et rurſus ex perſona divi Pauli [3]: *Bene Spiritus Sanctus locutus eſt ad patres veſtros per Prophetam.* Et rurſus, cum Epheſios Presbyteros Miletum accerſiviſſet, ait [4]: *Attendite vobis met ipſis, & univerſo gregi, in quo vos Spiritus Sanctus poſuit Epiſcopos ad paſcendam Eccleſiam Domini, quam acquiſivit per proprium ſanguinem.* Et rurſus [5]: *Tranſierunt autem Phrygiam, & Galatiæ regionem, vetati a Spiritu Sancto loqui verbum in Aſia: cum veniſſent autem in Myſiam, tentabant ire in Bithyniam, & non permiſit eis Spiritus Jeſu* [6]. Nempe, utpote Deus omnia præſciens, & propriam poteſtatem habens, modo quidem
101. b. loqui, modo autem proficiſci eos non ſivit, quod ita utilitas poſtularet; idem ſcilicet faciens quod Filius, qui ait [7]: *Nolite partare peram, aut virgam, aut calceamenta.* Et rurſus Apoſtoli, ac Presbyteri ajunt [8]: *Viſum* [9] *eſt enim Spiritui Sancto, & nobis, nihil ultra imponere vobis oneris, præter hæc, quæ neceſſaria ſunt: ut abſtineatis ab immolatis ſimulacrorum, & ſanguine, & ſuffocato, & fornicatione; a quibus cuſtodientes vos, bene agetis.* Quod viſum fuerit ei, qui ſubditus ſit, non vero dominus, nemo ratum habet: quidquid autem viſum fuerit Regi, & iis, qui ab ipſo præfecti ſunt, illud eſt lex; & his quidem, qui parent, laudem; his vero, qui non

1. *Quis dabit*) Num. XI. 29. Biblia eodem fere ſenſu habent: τίς δῴη πάντα τὸν λαὸν κυρίου προφήτας, ὅταν δῷ κύριος τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς;

2. *Apparuerunt*) Act. II. 3, & 4.

3. *Bene*) Act. XXVIII. 25. Vide Not. 10. pag. 58, & ſeg. 115. b. Gr. Ed. pro, ὑμῶν, habet, ἡμῶν.

4. *Attendite*) Act. XX. 28. Græca Editio, & Vulgata Tranſlatio pro τοῦ κυρίου, habet τοῦ θεοῦ, i. e. *Dei*. Didymus legit *Domini*, ſeu κυρίου, etiam in libro de Sp. S. num. 24, ubi hæc extant: „ Siquidem cum Miletum Paulus Apoſtolos Presbyteros de diverſis locis, & plurimis Eccleſiis congregaſſet, *Attendite*, inquit, *vobis, & univerſo gregi, ſuper quos* (codex etiam noſter habet: *ſuper quos*; ſed paulo poſt omittit voculam *vos*: itaque in codice, quem exſcribebat librarius, videtur ſcriptum fuiſſe, *ſuper quo vos*) „ *Spiritus Sanctus poſuit vos Epiſcopos ad regendam Eccleſiam Domini, quam acquiſivit per ſanguinem ſuum.* „

5. *Tranſierunt*) Act. XVI. 6, & 7. Græca Editio pro διῆλθον habet διελθόντες, i. e. *cum præteriiſſent*. Pro ἐλθόντες δέ, habet ἐλθόντες. Sed Vulg. Int. legit voculam δέ, ut Didymus. Pro εἰς τὴν βιθυνίαν (ſic enim legendum, non βηθυνίαν) πορευθῆναι, habet κατὰ τὴν βιθυνίαν πορεύεσθαι.

6. *Spiritus Jeſu*) Vox, *Jeſu*, deeſt in Græcis Bibliis. At Vulg. Int. eam legit ut Didymus.

7. *Nolite*) Vide Matth. X. 10, & Luc. X. 4. Nam ex duobus locis unum conflat.

8. *ajunt*) Pro φησίν, lege φασίν.

9. *Viſum*) Act. XV. 28, & 29. Biblia: ἐπιτίθεσθαι pro ἐπιθέσθαι. Et, πλὴν τῶν ἐπάναγκες τούτων, pro πλὴν τούτων ὧν ἐπάναγκες. Voces vero, ὑμᾶς ἀπό, in iis deſunt. Sed Vulg. Int. legit ut Didymus.

ρων· ἡ γὰρ παρακοὴ φησὶν θάνατον κατεργάζεται· ἡ δὲ ὑπακοὴ ζωὴν αἰώνιον·

Κρείσσων γὰρ βασιλεὺς ὅτε χώσεται ἀνδρὶ χέρηϊ.

καθὰ τοίνυν εἴωθεν βασιλεὺς μὲν τὰς ἑαυτοῦ νομοθεσίας τοῖς ἔγγιστα μεγάλοις ἄρχυσι καταπέμπειν οἷς τὰς ἡνίας τῶν ἀρχομένων δέδωκεν· ἐκείνυς δὲ πάντων εἰς γνῶσιν φέρειν τυπῦντας ὑποκύπτειν τοῖς παρὰ βασιλέως θεσπισθεῖσιν· καὶ ἀπειλῦντας τοῖς παραβαίνυσιν κίνδυνον· ὅτω καὶ οἱ ἀπόστολοι ὓς ἔθετο πρώτυς ὁ θεός· τὸ αὐτεξύσιον τῦ πνεύματος καὶ τὸ πρὸς τὸν πατέρα ὁμοούσιον εἰδότες ἐπέστελλον· ἔδοξέν φησιν τάδε καὶ τάδε τῷ ἁγίῳ πνεύματι· ὡς βασιλεῖ καὶ ἐξυσιαστῇ καὶ κηδεμόνι τῦ γένυς· καὶ ἡμῖν δὲ ὡς προεστηκέναι ἀφορισθεῖσιν τῆς πίστεως καὶ τῶν ἐκκλησιῶν· ἐξ ὧν διατηρῦντες ἑαυτὺς· εὖ πράξετε. παρατρώσαντες δὲ φησιν· τὸ ἐναντίον πείσεσθε· ἐμέμνηντο γὰρ τῦ σωτῆρος αὐτοῖς εἰρηκότος ἐν τῷ κατὰ μάρκον εὐαγγελίῳ· ὐ γάρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλῦντες· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ ὥστε μήτινα ὑπολαβεῖν μικρὸν εἶναι ὃ μέτιμεν νῦν κεφάλαιον· πιστεύειν δὲ τὴν αὐτὴν εἶναι τῇ ἁγίᾳ τριάδι θέλησιν· πρόσταξίν τε ἐνέργειάν τε· οἷς ἕπεται τὸ καὶ τὴν αὐτὴν εἶναι αὐτῇ θειότητα· παῦλος ὁ πρῶτον γινόμενος νομομα-

non obtemperant, periculum affert. Nam *inobedientia* [1], inquit, *mortem operatur*, *obedientia autem vitam æternam*.

Potentior [2] *enim eſt rex, quum iraſcitur viro inferiori*.

Sicut ergo Rex ad magnos Præfectos, qui proximum ab eo locum tenent, quibuſque ſubditorum babenas regendas dedit, proprias ſanctiones tranſmittere ſolet; hi vero eas obſignare [3], & omnibus notas facere, ut omnes iis, quæ a Rege, aut Imperatore ſancita ſunt, ſe ſubjiciant, & earum ſanctionum violatoribus pericula minari conſueverunt: ita etiam Apoſtoli, quos *primos poſuit Deus* [4], cum Spiritum Sanctum propria poteſtate præditum, & Patri conſubſtantialem eſſe ſcirent [5], ita ſcripſerunt: *Viſa ſunt*, inquiunt, hæc & hæc *Spiritui Sancto* (ut Regi, & Dominatori, & curatori generis), *& nobis* quoque, utpote qui ſegregati ſumus ut præeſſemus Fidei, & Eccleſiis: *A quibus cuſtodientes voſmet ipſos, bene agetis:* ſin autem præcepta hæc violaveritis, res (inquiunt) contra ſe habebit [6]. Eorum enim meminerunt, quæ Salvator ipſis dixerat in Euangelio ſecundum Marcum [7]: *Non enim vos eſtis qui loquimini, ſed Spiritus Sanctus*. Atque ut nemo capitulum hocce, argumentumve, quod nunc perſequimur, parvi momenti eſſe ſuſpicetur, ſed omnes eamdem eſſe Sanctæ Trinitatis voluntatem, & juſſionem, & operationem credant, ideoque eamdem etiam deitatem; Paulus, qui prius Legis

1. *inobedientia*) In Bibliis hæc non inveni. Num reſpicit Rom. V. 19, aut 2. ad Cor. VII. 10?

2. *Potentior*) Homerus Iliad. lib. 1. verſ. 80.

3. *obſignare*) Sententia in græco adeo perplexa eſt, ut voces aliquas a librario omiſſas patem. Suſpicatus ſum addendum eſſe verbum καλεῖν, i. e. *jubet*, ac pro τυπῦντας legendum eſſe τῦ πάντας, vel τυπῦνται τῦ πάντας: at ne ſic quidem concinna redditur oratio. Sed mirifice locum hunc illuſtrabit alius Gregorii Nyſſeni locus huic valde ſimilis, nempe initium Orationis, quæ inſcribitur, *In eos, qui differunt baptiſma*, quod ſic ſe habet: Οἱ τῆς οἰκυμένης ταύτης βασιλεῖς ὅταν δε νόμυς συγγράψωσι . . . τοῖς ἄρχυσιν αὐτοὶ ἐγχειρίζωσιν δι' ἐκείνων τοῖς ὑπηκόοις δημοσιεύεσθαι, ἵν' ὅπως ἀπαράβατα προστεταγμένα φυλάττοιτο, i. e. *Hujus mundi reges, cum leges ſcripſerint, . . . eas tradentes magiſtratibus, per illos eas jubent evulgari, ut innoteſcere ſubditis, ut quæ imperata fuerint, inviolata ſerventur*. Mos porro iſte, de quo Nyſſenus ac Didymus loquuntur, neminem latet, qui vel Theodoſianum Codicem tantum inſpexerit. Ita in ejus Codicis Appendice Lege XVI. Honorius Imperator Theodorum Præfectum Prætorio his verbis affatur: *Et ne quis contumaciæ ſuæ culpam præcepti ignoratione tueatur, Theodore parens cariſſime, atque amantiſſime, illuſtris magnificentia tua Legis tenorem literis ſuis edictiſque propoſitis, ad omnium Judicum, & provincialium notitiam faciat pervenire*.

4. *poſuit Deus*) Ex 1. ad Cor. XII. 28.

5. *tum Sp. S. . . . conſubſt. eſſe ſcirent*) Simili modo hæc libri Actorum verba accepit in lib. de Sp. S. num. 23, ubi hæc legimus: „Et ex aliis „ quoque plurimis locis ſubſiſteos natura demon„ ſtratur Spiritus Sancti: ut in illo quod Apoſtoli „ ſcribunt: *Viſum eſt enim Spiritui Sancto, & no*„ *bis*; quia hoc quod dicitur, *viſum eſt*, non ope„ rationem ſignificat, ſed naturam.„

6. *ſe habebit*) Pro πείσεσθε, lego πείσεσθε. Cum porro εὖ πράττειν ſit *recte agere*, & *proſperam vitam agere*, videtur Didymus verba illa, εὖ πράξετε, accepiſſe perinde ac ſi valerent: *præclare vobiſcum agetur*. Ego Vulgati Interpretis tranſlationem retinui.

7. *Non enim*) Marc. XIII. 11. In libro etiam de Sp. S. num. 20. ex ſimilibus Chriſti apud Matthæum verbis infert Spiritus Sancti conſubſtantialitatem: „In alio quoque (ait) Euangelio dicitur: „ *Non enim vos eſtis, qui loquimini, ſed Spiritus* „ *Patris veſtri, qui loquitur in vobis*. Si ergo „ Spiritus Patris in Apoſtolis loquitur, . . . liqui„ do apparet, ejuſdem naturæ Spiritum eſſe cum „ Filio, & cum Patre, cujus Spiritus eſt.„

Digitized by Google

μουαθὴς ϰ̀ διώϰτης ϰαὶ ὕστερον αὐτῆς τῆς ἀφθέγϰτȣ οἰϰονομίας ἀναδειχθεὶς μυσταγωγός· συνᾴδοντα περὶ τȣ̃ πατρὸς ϰ̀ τȣ̃ υἱȣ̃ διαγορεύει γράφων Κορινθίοις μὲν τὸ πρῶτον· ἀλλ᾽ ȣ̀ς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἐϰϰλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλȣς· δεύτερον προφήτας· τρίτον διδασϰάλȣς. ϰαὶ ἀλλαχȣ̃· λέγω δὲ ȣ̓ϰ ἐγὼ· ἀλλ᾽ ὁ ϰύριος· γυναῖϰα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι. Γαλάταις δέ· ὅτε εὐδόϰησεν ὁ Θεὸς ὁ ἀφορίσας με ἐϰ ϰοιλίας μητρός μȣ ἀποϰαλύψαι τὸν υἱὸν αὐτȣ̃ ἐν ἐμοὶ ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν. ϰ̀ ἑτέρωθι· ϰαθὼς ϰ̀ δεδοϰιμάσμεθα ὑπὸ τȣ̃ θεȣ̃ πιστευθῆναι τὸ εὐαγγέλιον· ȣ̃τως λαλȣ̃μεν· ȣ̓χ ὡς ἀνθρώποις ἀρέσϰοντες· ἀλλὰ τῷ θεῷ τῷ δοϰιμάζοντι τὰς ϰαρδίας ἡμῶν· ȣ̓δὲν δὲ ἧττον ϰ̀ ὁ σωτὴρ τοῖς μαθηταῖς εἰπεῖν ἠξίωσεν· ἐγὼ ὑμᾶς ἐξελεξάμην.

Γ. Ὅτι νομοθετεῖ ϰ̀ προστάττει ἀποφαντιϰῶς ἑϰάστοις τῶν ἔργων τὸ πρόσφορον ὡς βασιλεὺς ἥμερον ϰ̀ νόμιμον ἀνημμένος ἡγεμονίαν ϰ̀ εἰρήνην ἄπειρον τῷ σύμπαντι ȣ̓ρανῷ τε ϰ̀ ϰόσμῳ βραβεύων· ϰαὶ τὸ ἡγεμονιϰὸν μετὰ τȣ̃ ϰηδεμονιϰȣ̃ ἁρμοσάμενος. μόνης δὲ τῆς τῶν ὅλων βασιλίδος φύσεως τὸ θεσμοθετεῖν ϰ̀ ϰρίνειν· ποιήματος δέ· τὸ ὑπὸ νόμον ϰ̀ ϰρίσιν τελεῖν. διωρίσατο γὰρ παῦλος μὲν τὸ σϰεῦος τῆς ἐϰλογῆς ὡς ἔφαμεν ἤδη γράψας· ὁ γὰρ νόμος τȣ̃ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν χριστῷ ἰησȣ̃ ἠλευθέρωσέν με ἀπὸ τȣ̃ νόμȣ τῆς ἁμαρτίας ϰ̀ τȣ̃ θανάτȣ. αἱ δὲ ἀποστολιϰαὶ πράξεις ἔχȣσαι ὧδε· τȣ̃ πέτρȣ διανοȣμένȣ περὶ τȣ̃ ῥήματος· εἶπεν αὐτῷ τὸ πνεῦμα· ἰδȣ̀ ἄνδρες τρεῖς ζητȣ̃σίν σε· ἀλλὰ ἀναστὰς ϰατάβηθι ϰ̀ πορεύȣ σὺν αὐτοῖς μηδὲν διαϰρινόμενος· ὅτι ἐγὼ ἀπέ-

Legis peritus, & perſecutor Eccleſiæ fuerat, ac poſtea ipſius inexplicabilis Incarnationis Doctor, ac Fidei initiator [1] factus eſt, conſona de Patre & Filio edicit, ſcribens ad Corinthios quidem in prima Epiſtola [2]: *Sed quoſdam quidem poſuit Deus in Eccleſio, primum Apoſtolos, ſecundo Prophetas, tertio Doctores*. Et alibi [3]: *Dico autem non ego, ſed Dominus, uxorem a viro non ſeparari*. Ad Galatas vero [4]: *Cum complacuit Deo, qui ſegregavit me ex utero matris meæ, revelare Filium ſuum in me, ut euongelizarem ipſum in Gentibus*. Et alibi [5]: *Sicut & probati ſumus a Deo, ut crederetur Euangelium, ito loquimur, non quaſi hominibus placentes, ſed Deo, qui probat cordo noſtra*. Pari autem modo Salvator etiam Diſcipulis dicere dignatus eſt [6]: *Ego vos elegi*.

III. Quia leges fert, & præcipit, ſingulis operibus ſuis quod conducibile ſit, demonſtrans, ut Rex manſueta & legitima utens [7] gubernatione, atque interminatam pacem univerſo cum cælo, tum mundo comparans, & ut præmium largiens [8], atque imperium cum curatione permiſcens ac temperans. Solius autem naturæ rerum omnium dominæ eſt leges ferre, & judicare. Creaturæ vero, ſub lege degere, ac judicio ſubjici. Id enim definivit vas illud electionis Paulus, ut jam diximus [9], dum ſcripſit [10]: *Nam lex Spiritus vitæ in Chriſto Jeſu liberovit me o lege peccati, & mortis*. Et Acta Apo-
105. b. ſtolica, quæ ſic habent [11]: *Petro cogitante de verbo, dixit ei Spiritus: Ecce viri tres quærunt te. Sed ſurgens deſcende, & vade cum eis nihil dubitans, quia ego miſi illos*.

1. *Fidei initiator*) Græce, *myſtagogus*. Hieronymus quoque in Didymi lib. de Sp. S. hanc, ut puto, vocem eodem modo tranſtulit num. 23.

2. *Sed quoſdam*) 1 Cor. XII. 28. Græc. Ed. ϰαὶ ȣ̀ς, pro ἀλλ᾽ ȣ̀ς. In libro etiam de Sp. S. num. 24. de Patre accipit Didymus hunc Pauli locum. Vide Not. 5. in hac pagina.

3. *Dico*) 1. ad Cor. VII. 10. Græc. Ed. παραγγέλλω, pro λέγω δὲ, quod ductum eſt ex verſ. 12. ejuſdem capitis.

4. *Cum complacuit*) Gal. I. 15, & 16. Omittit aliqua.

5. *Sicut*) 1. ad Theſſ. II. 4. Græca Editio habet, ἀλλὰ ϰαθὼς, h. e. *ſed ſicut*, pro ϰαθὼς ϰαί. Sed in libro etiam de Sp. S. num. 24. Didymus & deſtravit ϰαὶ, pro ἀλλὰ, & de Deo Patre textum hunc interpretatus eſt. Hæc enim ibi legimus: *Hæc eſt ſalus ergo credentium* (codex noſter, omiſſis vocibus, *Hæc eſt*, habet: *Et ſalus ergo credentium*), *& diſpenſatio Eccleſiaſticæ diſciplinæ in hac Trinitate perficitur. Nam cum Salvator Diſcipulos ſuos ad prædicandum Evangelium miſerit, & ad dogmata veritatis docenda Pater in Eccleſia conſtituiſſe dicatur* primo Apoſtolos, ſecundo Prophetas, tertio Magiſtros; *ſuper hac re etiam Apoſtoli congruente ſententia*: et ſicut probati ſumus à Deo ad credendum Evangelium, ſic loquimur; non ut hominibus placentes, ſed Deo, qui probavit corda noſtra: *hos eoſdem, quos Chriſtus magiſtros eſſe præcepit, & Pater probavit, & Spiritus Sanctus diſpenſatores, & Præpoſitos in Eccleſia conſtituiſſe ſcribitur. Siquidem* &c.

6. *Ego*) Joann. XV. 16, & 19.

7. *utens*) Codex: ἀνημμένος. Legendum fortaſſe, ἀνειλημμένος. Ita Epiphanius initio Ancorati homines divini amoris facibus inflammatos vocat τὰς ζῆλον θεȣ̃ ἀνειλημμένȣς.

8. *ut præmium largiens*) In græco, εἰρήνην βραβεύων. Videtur reſpicere illud Pauli ad Coloſſ. III. 15. ἡ εἰρήνη τȣ̃ θεȣ̃ βραβευέτω, i. e. *Pax Dei ut præmium detur*.

9. *diximus*) Segm. 18. *a*, & 87. *b*.

10. *Nam lex*) Rom. VIII. 2.

11. *Petro*) Act. X. 19, & 20. Vide Not. 9. pag. 55.

ἀπέσταλκα αὐτούς. καὶ πάλιν· εἶπεν τὸ πνεῦμα τῷ φιλίππῳ· πρόσελθε καὶ κολλήθητι τῷ ἅρματι τούτῳ. καὶ αὖθις ἀπὸ ἀγάβου προφήτου· τάδε λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὸν ἄνδρα οὗ ἐστὶν ἡ ζώνη αὕτη οὕτω δήσουσιν. καὶ παῦλος· ἰδοὺ νῦν ἐγὼ δεδεμένος τῷ πνεύματι πορεύομαι. ὅπερ παραπλήσιον τυγχάνει τοῦ· παῦλος δέσμιος ἰησοῦ χριστοῦ. κὴ πάλιν· τάδε λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀφορίσατέ μοι τὸν παῦλον κὴ τὸν βαρνάβαν εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς· ὅμοιον τῷ· ὁ δὲ κύριος εἶπεν· εἴσελθε εἰς τὴν πόλιν κἀκεῖ λαληθήσεταί σοι τί σε δεῖ ποιεῖν. καὶ πάλιν τῷ πέτρῳ εἶπεν τὸ πνεῦμα· ἀναστὰς πορεύθητι εἰς τὸν οἶκον κορνηλίου. καὶ δὴ ἐν ἐπιστολαῖς παῦλος τιμοθέῳ γράφει· τὸ δὲ πνεῦμα ῥητῶς λέγει. ὅρα οὖν μὴ μόνον ὅτι διὰ τοῦ τοιούτου ῥήματος ὁ παῦλος νομοθέτην αὖθις ἀπέφηνεν τὸ πνεῦμα· τῇ γὰρ λέξει τοῦ ῥητῶς κὴ οἱ κοσμικῶς θεσμοθετήσαντες ἐχρήσαντο· ἀλλ' ὅτι κὴ ἄλλαι μαρτυρίαι τὸ ἴσον τῆς πρὸς τὸν πατέρα φύσεως καὶ αὐθεντίας τοῦ ἁγίου πνεύματος δεικνύουσιν· ὁμοιοτρόπως γὰρ περὶ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἐν πολλοῖς γέγραπται· τάδε λέγει κύριος παντοκράτωρ. αἱρετικοὶ δέ οἷς τἀληθῆ πάντα ἀντιλεγόμενα ὑπάρχει· οὐδὲν ἄξιον τῆς θείας ἐνεργείας ἐννοοῦντες· περὶ φαντασίας δὲ διχαίως διατρίβοντες κὴ ὧν ἂν ἀπρὶξ ἐπιλάβωνται· ταῦτα ὥς τινες ἀντίτυποι ὡς βέβαια προφέροντες ἀντιτιθέασιν. εἶπεν φησὶν κὴ περὶ ἀγγέλου ζαχαρίας ὅτε τὴν ὀπτασίαν τὴν περὶ τῆς λυχνίας τεθέαται· ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί· δύνασθαι οὖν δῆθεν ἄγγελον νοεῖσθαι τὸ ἅγιον πνεῦμα. ἀλλ' αὐτόθεν τὸ γλί-

illos. Et rurſus[1]: *Dixit Spiritus Philippo: accede, & adjunge te currui huic*. Et rurſus ex perſona Agabi prophetæ[2]: *Hæc dicit Spiritus Sanctus: Virum, cujus eſt zona hæc, ſic ligabunt*. Et Paulus[3]: *Ecce nunc ego vinctus Spiritu, proficiſcor*. Quod teſtimonium ſimile eſt illi[4]: *Paulus vinctus Jeſu Chriſti*. Et rurſus[5]: *Hæc dicit Spiritus Sanctus: Segregate mihi Paulum, & Barnabam in opus, ad quod vocavi eos*. Quæ verba ſimilia ſunt illis[6]: *Dominus autem dixit: Ingredere in civitatem, & ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere*. Et ruſus Petro *dixit Spiritus*[7]: *Surgens vade in domum Cornelii*. Atque in epiſtolis Paulus Timotheo ſcribit[8]: *Spiritus autem expreſſe dicit*. Obſerva porro, non ſolum per hanc vocem ut Legiſlatorem ruſus a Paulo exhiberi Spiritum [nam voce illa, ῥητῶς, hoc eſt, *expreſſe*, ſive *aperte*[9], illi etiam uſi ſunt, qui mundanas leges[10] tulerunt], ſed aliis quoque teſtimoniis æqualem Patris, ac Spiritus Sancti naturam, & poteſtatem demonſtrari: nam ſimili modo de Deo & Patre multis in locis ſcriptum eſt: *Hæc dicit Dominus Omnipotens*. Hæretici vero, qui omnia quæ vera ſint, impugnant, nihil ſublime de divina operatione, ut par eſſet, ſentientes, ſed in futilibus, & inanibus commentis, & in iis omnibus, quæ tenaciter apprehenderint, inhærentes, atque hæc utpote refractarii tanquam firma proferentes opponunt. De Angelo quoque (inquiunt) Zacharias, cum ſpectavit in vi-
103. ſione candelabrum, ait[11]: *Angelus, qui loquebatur in me*. Itaque Spiritum Sanctum quaſi Angelum quempiam habere licet[12]. Sed vel ex hoc ipſo apparet, eorum

1. *Dixit*) Act. VIII. 29
2. *Hæc dicit*) Act. XXI. 11.
3. *Ecce nunc*) Act. XX. 22.
4. *Paulus*) Philem. I. 1.
5. *Hæc dicit*) Act. XIII. 2. Vide Not. 11, & 12. pag. 55. In libro etiam de Sp. S. num. 23. hoc textu utitur, ut probet Spiritum Sanctum auctoritate præditum eſſe; eo enim allato, ſubjungit: *Quæ vox divinitatis, & auctoritatis index, non creatam, ſed increatam ſubſtantiam demonſtrat*. Lege cetera, quæ ſequuntur.
6. *Dominus*) Act. IX. 6 (ſeu 7). Græca Editio: καὶ ὁ Κύριος πρὸς αὐτόν· ἀνάστηθι καὶ εἴσελθε &c. Tum pro, κἀκεῖ, habet, καὶ. Sed Vulg. Int. legit κἀκεῖ, ut Didymus.
7. *dixit Spiritus*) Act. X. 19, & 20. Vide Not. 13. pag. 55.
8. *Spiritus autem*) 1. ad Tim. IV. 1.
9. *aperte*) Joannes Chryſoſtomus hom. 16 in Epiſt. 1. ad Timotheum ſic explicat: τί δέ ἐστι, ῥητῶς; φανερῶς, σαφῶς, ὡμολογημένως, ὡς μὴ ἀμφιβάλλειν, i. e. *Quid autem ſibi vult vox* ῥητῶς? *Aperte, manifeſte, ſine controverſia, ſine dubitatione*. Quod vero ait Didymus, civilium legumlatores vocabulo ῥητῶς uſos fuiſſe (ut dicerent ex. gr. *expreſſe ſancimus, jubemus, vetamus*, &c.), utrum de Imperatorum Conſtitutionibus legibusve, an de Præfectorum Prætorio, aut aliorum magiſtratuum edictis accipiendum ſit, viderint Juriſconſulti. Nullum ſane in promptu eſt exemplum ex iis, quæ exſtant, Imperatorum conſtitutionibus ductum, quo id confirmetur. Niſi forte huc pertineant Juriſconſultorum locutiones in Digeſta poſtmodum relatæ. Ita Modeſtinus ait: *& Principalibus Conſtitutionibus expreſſe cavetur*, &c. Quæ verba extant lib. xlv. Digeſt. tit. 1. leg. 2. Julianus vero eodem lib. tit. 5. leg. 5. ait: *cum aperte lege Julia . . . caveatur*, &c.
10. *mundanas leges*) Vide Notas ad ſegm. 225. b.
11. *Angelus*) Zach. IV. 1, & 5.
12. *quaſi Angelum . . . habere licet*) In græco, δύνασθαι &c. Sed mendum aliquod illuc videtur irrepſiſſe.

γλίσχρον αὐτῶν ἀποικονομεῖται· ὁ γὰρ ἄγγελος οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ οὔτε ἴδια ῥήματα· ἅπερ δὲ προσετάττετο παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ διακονῶν ἔλεγεν. περιέχει δὲ οὕτως· καὶ ἐπηρώτησα καὶ εἶπα πρὸς τὸν ἄγγελον τὸν λαλοῦντα ἐν ἐμοὶ λέγων· τί ἐστι ταῦτα; καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοὶ· καὶ εἶπεν πρός με· οὗτος ὁ λόγος κυρίου πρὸς ζοροβάβελ λέγων· οὐκ ἐν δυνάμει μεγάλῃ οὐδὲ ἐν ἰσχύϊ· ἀλλ' ἢ ἐν πνεύματί μου· λέγει κύριος παντοκράτωρ. ἔπειτα ἄγγελος ἐκλήθη ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα ἐν τῇ δρυῒ τῇ μαμβρῇ ὅτε ἡ ἔνδοξος τριὰς ὤφθη τῷ ἀβραὰμ διὰ τὸ ἀγγεῖλαι τὰ ἄγνωστα. πρὸς οἷς ἐκ τῆς ἀγγελικῆς πληθύος οὐδεὶς αὐθεντικῶς ἐξ οἰκείας κινήσεως ἁγίους ἀπέστειλεν· οὐδὲ ἀγορεῦσαι λόγια ἢ νόμον διατάξασθαι ἢ ὅλως ἅπερ ἐβούλετο αὐτὸς λέξαι ἐποίησεν. ἀλλ' οὐδὲ ἴσασιν ἄγγελοι τῆς ἀῤῥήτου καὶ εὐμενοῦς τριάδος τὰ ὁμόφρονα βουλεύματα· οὐδὲ καταλαμβάνουσι τῆς θείας αὐτῆς ἀρωγῆς τὴν δύναμιν· τῷ δὲ αὐτῆς γαληνῷ νεύματι ὑπηρετοῦνται καὶ μειλίσσονται αὐτὴν λιταῖς ἀσιγήτοις στόμασι καὶ φωνῇ ἀκαταλήκτῳ.

Δ. Ὅτι μετὰ τοῦ θεοῦ πατρὸς τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα ἀποστέλλει καὶ ὁδηγεῖ αὐτεξουσίως· καὶ γάρ ἐστιν ἀληθῶς ἔργον φιλάνθρωπον τῆς πανσόφου καὶ ἀγαθωτάτης τριάδος ἡ εἰς εὐσεβῆ βίου τρίβον ἀποστολὴ καὶ ὁδηγία καὶ ἡ περὶ πάντας χρηστότης. ὧν δὲ ἡ αὐτὴ ὁδηγία καὶ γαληνότης· ἡ αὐτὴ καὶ οὐσία. καὶ τοῦτο δὲ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἀριδηλοτάτην λαμβάνει πίστιν. τοῦ γὰρ θεοῦ εἰρηκότος τῷ μωυσεῖ· συναποστέλλω πρὸ προσώπου σου τὸν ἄγγελόν μου καὶ ἐκβάλλει τὸν χαναναῖον· ὁ μέγας οὗτος μωϋσῆς εὖ μάλα εἰδὼς τοὺς μὲν ἀγγέλους κτίσματα· τὸ δὲ ἅγιον

rum tenacitatem [1], ac ſordidam parſimoniam ipſis detrimentum afferre [2]: nam Angelus ille non ex ſe ipſo loquebatur, nec propria ſui ipſius verba, ſed quæ a Deo, ejuſque Spiritu juſſus fuerat, ut miniſter dicebat. Sic enim locus ille ſe habet [3]: *Et interrogavi, & dixi ad Angelum, qui loquebatur in me, dicens: quid ſunt hæc? & reſpondit Angelus, qui loquebatur in me, & dixit ad me: Iſte eſt ſermo Domini ad Zorobabel dicens: non in fortitudine magna, neque in robore, ſed in Spiritu meo, dicit Dominus Omnipotens.* Deinde Filius, & Spiritus ad quercum in Mambre, cum inclyta Trinitas ab Abrahamo conſpecta fuit, *Angeli* vocati ſunt [4], ducta denominatione a verbo ἀγγέλλειν, quod ſcilicet ignota *annunciaverint*. Præterea ex omni Angelorum multitudine nullus propria auctoritate, ac proprio motu Sanctos unquam miſit, neque oracula fundere, aut legem ſtatuere, aut omnino quæ ipſe vellet, dicere eos fecit. Quin etiam ineffabilis, & benignæ Trinitatis concordia conſilia ignorant Angeli, neque divinæ ejus opis vim comprehendunt, ſed ſereno illius nutui inſerviunt, & eam aſſiduis, ac nunquam interruptis precibus placant.

IV. Quia cum Deo Patre Sanctus ejus Spiritus mittit, atque in via nos deducit propria poteſtate: benignum enim revera opus ſapientiſſimæ, & ſumme bonæ Trinitatis eſt in piam vitæ ſemitam mittere, & in ea deducere, atque omnes clementia [5] proſequi. Quorum autem eadem eſt ὁδηγία (hoc eſt, ductio, qua in via ducimur) eademque ſerenitas, illorum eadem etiam eſt eſſentia. Hoc vero manifeſtiſſime opera ipſa confirmant,
101. b. oſtenduntque. Cum enim dixiſſet Moſi Deus [6]: *Simul mitto ante faciem tuam Angelum meum, & ejicit Chananæum*; optime ſciens magnus ille Moſes Angelos quidem creaturas, Sanctum vero Spiritum

1. *tenacitatem*) Codex, τὸ γλισχρον, ſine accentu. Nimirum quum alii ſcribant γλίσχρον, alii γλισχρὸν, librarius noſter eam rem in medio relinquendam fortaſſe cenſuit.

2. *detrimentum afferre*) In græco, τὸ γλίσχρον αὐτῶν ἀποικονομεῖται: quod latine adamuſſim reddere difficile eſt. Videtur autem proverbialis locutio, Alexandrinorum forſitan propria: verbum ſane ἀποικονομεῖσθαι necdum alibi mihi occurrit. In eo porro particula ἀπὸ *negationem*, ſeu *privationem* ſignificat, ut in vocibus ἀποπέμπτος, ἀπομαῖος, ἀπόφρακτος, & aliis id genus.

3. *Et interrogavi*) Ex Zachar. IV. 4, 5, & 6, nonnullis omiſſis intermediis.

4. *Angeli vocati ſunt*) Confer Geneſ. cap. XVIII. verſ. 1, 2, & 3. cum cap. XIX. verſ. 1. Ac lege quæ ante Didymum Juſtinus Martyr in Dial. cum Tryphone num. 56, atque Hilarius lib. IV. de Trinitate num. 23, quæque poſtea Magnus Eccleſiæ Doctor Auguſtinus luculenter ſcripſit hac de re lib. 2. de Trin. num. 19, 20, & 21.

5. *clementia*) Codex: χριστότης. Lego: χρηστότης.

6. *Simul mitto*) Exod. XXXIII. 2. Complut. Editio: συναποστελῶ . . . καὶ ἐκβαλεῖ . . . τὸν χαναναῖον.

ἅγιον πνεῦμα θεόν· παρεκάλει λέγων· εἰ μὴ αὐτὸς συμπορεύῃ μεθ' ἡμῶν· μὴ ἀναγάγῃς με ἐντεῦθεν. ἀμειψαμένου δὲ αὐτὸν τοῦ παντοκράτορος τοῖσδε τοῖς ῥητοῖς· καὶ τοῦτόν σου τὸν λόγον ὃν εἴρηκα ποιήσω· εὕρηκας γὰρ χάριν ἐνώπιόν μου καὶ οἶδά σε παρὰ πάντας· ὁ ἡσαΐας δηλῶν τὸ ταυτὸν τῆς ἐν μιᾷ θεότητι συμφώνου τριάδος· προηγήσασθαι αὐτῶν τὸ θεϊκὸν πνεῦμα ἔφατο λέξεσιν αὐταῖς· ὁ ἀναβιβάσας ἐκ γῆς τὸν ποιμένα τῶν προβάτων· ποῦ ἐστὶν ὁ θεὶς ἐν αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὁ ἀναγαγὼν τῇ δεξιᾷ μωυσῆν; μετ' οὐ πολύ τι ἐπάγει· κατέβη πνεῦμα παρὰ κυρίου καὶ ὡδήγησεν αὐτούς· οὕτως ἤγαγες τὸν λαόν σου ποιῆσαι σεαυτῷ ὄνομα δόξης. θέα οὖν καὶ τοῦτο ἐνταυθοῖ· ὅτι οὐ πεπέμφθαι εἶπεν τὸ ἅγιον πνεῦμα· ἀλλ' αὐθεντικῶς καὶ βασιλικῶς καταβεβηκέναι. αὖθίς τε ἀμφοῖν μεμνημένος τῶν θείων ὑποστάσεων ὁμοτίμως ἀνείρηκεν· καὶ νῦν κύριος ἀπέσταλκέν με καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. ὅθεν πολλάκις ἀνευφημήσας εὑρίσκεται μωυσῆς· κύριος ὁ θεὸς ὁ προπορευόμενος πρὸ προσώπου ὑμῶν. καὶ εὐχαριστοῦντες δὲ ὕμνουν τρόπῳ τοιῷδι· τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. ἀλλὰ καὶ ὁ θεὸς πατὴρ μηδέν τι διάφορον ἐν τῇ οὐσίᾳ καὶ δυνάμει καὶ θελήσει καὶ δόξῃ εἶναι δεικνὺς μεταξὺ αὐτοῦ τε καὶ τοῦ μονογενοῦς λόγου καὶ τοῦ ἑνὸς ἁγίου πνεύματος αὐτοῦ· διὰ πάσης σχεδὸν τῆς γραφῆς λέγει· ἐγὼ ἀνήγαγον ὑμᾶς ἐκ γῆς αἰγύπτου· μάρτυρες ὑμεῖς ἐστὲ εἰ θεὸς ἦν ἀλλότριος ἐν ὑμῖν πλὴν ἐμοῦ. καὶ ὁ τῷ ὑψίστῳ δὲ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι. αὐτοῦ ὁμοφυὴς καὶ ὁμόφρων ὁ προσηνὴς ἡμῶν......................

tum Deum eſſe, ſic obſecravit [1]: *Niſi ipſe venis una nobiſcum, ne educas me hinc.* Quum vero ei reſponderit Omnipotens his verbis [2]: *Et hoc tuum verbum, quod dixiſti, faciam: inveniſti enim gratiam coram me, & novi te præter omnes*; Iſaias identitatem concordis in una deitate Trinitatis oſtendens, eorum rectorem ac ducem fuiſſe ait divinum Spiritnm, his ipſis verbis [3]: *Qui eduxit* (ſive *aſcendere fecit*) *ex terra paſtorem ovium. Ubi eſt qui poſuit in ipſis Spiritum Sanctum? Qui reduxit* [4] *dextera Maſem?* Et paulo poſt ſubdit [5]: *Deſcendit Spiritus a Domino, & ductor eorum fuit: ſic duxiſti populum tuum, ut faceres tibimetipſi nomen gloriæ.* Illud autem etiam obſerva hoc in loco: quod ſcilicet non ait Scriptura, Spiritum Sanctum miſſum fuiſſe, ſed propria eum auctoritate, & regia poteſtate *deſcendiſſe*. Rurſus vero ambas commemorans divinas Hypoſtaſes, & æquali honore utramque proſequens, hæc promnlgavit [6]: *Et nunc Dominus miſit me, & Spiritus ejus.* Itaque Moſem ſæpius exclamaſſe invenimus [7]: *Dominus Deus qui præcedit ante faciem veſtram.* Iſraelitæ vero dum gratias Deo agerent, laudes ei canebant in hunc modum [8]: *Ei qui traduxit populum ſuum in deſerto: quoniam in ſeculum miſericordia ejus.* Quin etiam Deus Pater, ut nullum plane diſcrimen in eſſentia, & potentia, & voluntate, & gloria inter ſe ipſum, & Unigenitum Verbum, & Unum ejus Spiritum Sanctum intercedere oſtendat, in tota fere Scriptura inquit [9]: *Ego reduxi vos ex terra Ægypti. Teſtes vos eſtis, ſi Deus erat alienus in vobis præter me.* Is vero, qui cum Altiſſimo Patre, & Sancto ejus Spiritu ejuſdem naturæ, & voluntatis eſt, clemens noſter [10]......................

1. *Niſi*) Exod. XXXIII. 15.

2. *Et hoc tuum*) Exod. XXXIII. 17. Græca Editio σου pro σε. Librarius vero noſter mendoſe ſcripſit εἴρηκα, i. e. *dixi*, pro εἴρηκας, i. e. *dixiſti*.

3. *Qui eduxit*) Iſai. LXIII. 11, & 12. Lege quæ de hoc Iſaiæ loco ubertime diſſerit Theologus noſter in lib. de Sp. S. num. 43, & ſeqq.

4. *Qui reduxit*) Græca Editio pro ἀναγαγών, habet, ἀγαγών. Hieronymus vero in Didymi lib. de Sp. S. num. 43. vertit: *congregans dextera Moyſem*: ſed num. poſtea 52. transfert: *qui adduxit*. Hæc enim ibi legimus: *Qui ergo poſuit in eis Spiritum Sanctum, Moyſem dextera ſua ſanctificatum eſſe commemorat: ſive illum illuſtrem virum, & myſteriorum Dei initiatorem* (codex noſter, *nuntiatorem*)... *ſive Legem ſuam... Porro quæ eſt dextera Dei, quæ addoxit Moyſem, niſi Dominus, & Salvator noſter? Ipſe eſt enim dextera Patris, per quum* (typographus Veronenſis, *per quem*) *ſalvat* &c.

5. *Deſcendit*) Iſai. LXIII. 14. Græca Editio pro ποιῆσαι, habet τοῦ ποιῆσαι.

6. *Et nunc*) Iſai. XLVIII. 16. Vide Not. 4. pag. 46.

7. *Dominus*) Deuter. I. 30. Complut. Ed. Κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν. Similia habemus Deut. XX. 4, XXXI. 6. &c.

8. *Ei qui*) Pſ. CXXXV. verſ. 16.

9. *Ego*) Senſum citat ex pluribus ſimul Scripturæ locis. Vide 2. Paral. VI. 5, Levit. XI. 45, Iſai. XLIII. 12. &c.

10. *noſter....*) Quatuor hic folia, ſive ſegmenta deſiderantur: finis nempe octavi hujus capitis, totum caput nonum, & decimi initium. Noni vero, ac decimi capitis argumenta ſuperius habes in tabula, pag. 109.

CAP. IX *deſideratur*.

CAP. X.

Deeſt initium.

. . . .

κατὰ τοῦ πνεύματός μου ἢ περὶ τοῦ πνεύματός μου. καὶ οἶμαι ὡς διὰ τοῦτο καὶ μόνον φεισάμενος αὐτῶν προσέταξεν ἐλθεῖν ὡς τὸν ἰὼβ ἐπὶ τῷ ἐκεῖνον εὔξασθαι ὑπὲρ αὐτῶν· ἕνεκα δῆλον ὅτι τῶν εἰς αὐτὸν συντεινόντων ῥημάτων διὰ τὸ ἀλήπτως αὐτοὺς καὶ λίαν προσηκόντως οὐκ οἶδα πόθεν φάναι· πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσάν με· πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἡ διδάσκουσά με· καὶ ἐν ὀλίγῃ ῥήσει δύναμιν πολλὴν καὶ φύσιν τὴν δημιουργικὴν καὶ ἀλεξίκακον διηγήσασθαι. ἆρ' οὖν ἐνταῦθα ἔστη τῆς θεολογίας ὁ ἐλιοῦς; καί τοι διαῤῥήδην προσέθηκεν πολλὰ περὶ τοῦ παντοκράτορος θεοῦ πατρὸς οἷς οὐδὲν ἀντιθετέον· ἔφη γάρ· αἰώνιος γάρ ἐστιν ὁ ἐπάνω βροτῶν. καὶ πάλιν· ἐὰν ὦσιν χίλιοι ἄγγελοι θανατηφόροι· εἷς αὐτῶν οὐ μὴ τρώσῃ ἐξ αὐτῶν ἐὰν νοήσῃ τῇ καρδίᾳ ἐπιστραφῆναι ἐπὶ τὸν κύριον. αὖθίς τε· εὔξεται πρὸς κύριον καὶ δεκτὰ αὐτῷ ἔσται. καὶ πάλιν· σῶσον τὴν ψυχήν μου τοῦ μὴ ἐξελθεῖν εἰς διαφθοράν· καὶ ἡ ζωή μου φῶς ὄψεται· ἰδοὺ ταῦτα πάντα ἐργάζεται ὁ ἰσχυρός. οὐκοῦν οἱ λόγοι αὐτοῦ εἰς μὲν τὰ περὶ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ καλοί· εἰς δὲ τὰ ἄλλα ἁμαρτάνοντες. ἐπεί τοι καὶ ὁ ἰὼβ θεῖον ὀνομάσας τὸ ἅγιον πνεῦμα ὡς προελέχθη τοῦ παρὰ θεοῦ ἔτυχεν τηλικούτου ἐπαίνου. λογίζου τοίνυν ὅτι κἂν τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐλιοῦς μὴ προσδέχῃ· ἀρκοῦσι καὶ οὕτως οἱ θεῖον τὸ ἅγιον πνεῦμα

. . . .

104. contra Spiritum meum [1], aut de Spiritu meo. Atque is vel ob hanc tantum cauſam ut equidem opinor, ipſorum miſertus venire eos juſſit ad Jobum, ut pro illis oraret: nimirum propter verba ad eum pertinentia, quæ protulerunt, id factum puto: rectiſſime enim, neſcio quomodo, & convenientiſſime dixerunt [2]: *Spiritus divinus qui fecit me, halitus autem Omnipotentis docens me*; & paucis verbis magnam potentiam, & creatricem, ac ſalutis largitricem, malorumque expultricem naturam explicarunt. At numquid in Theologica hac locutione ſiſtit Eliu [3]? Atqui multa de Omnipotenti Deo Patre aperte adjecit, quibus quod opponi poſſit, nihil eſt. Ait enim [4]: *Æternus enim eſt, qui eſt ſupra mortales*. Et rurſus: *Si ſint mille Angeli mortem afferentes, unus ex ipſis nequaquam vulnerabit ex ipſis* [5], *ſi cogitaverit corde converti ad Dominum*. Et rurſus: *Orabit* [6] *ad Dominum, & accepta ei erunt*. Et rurſus: *Salva animam meam, ne exeat* [7] *in corruptionem: & vita mea lucem videbit. Ecce hæc omnia operatur Fortis*. Quæ igitur de Deo, ac ejus Spiritu docet, recta ſunt: quæ vero aliis de rebus, prava. Nam Jobus quoque cum *divinum* vocaſſet Spiritum Sanctum, ut ſuperius dictum fuit, tantam a Deo laudem conſecutus eſt. Hoc ergo reputa, etſi nempe teſtimonium Eliu non accipias, nobis tamen ſacros præcones ſufficere, qui Spiritum Sanctum *divinum*

1. *contra Spiritum meum*) Fortaſſe Didymus eo ſenſu dixit, *κατὰ τοῦ πνεύματός μου*, ut valeret: *de Spiritu meo*. Ita enim ſæpe accipit dictionem *κατά*, in hoc opere, & in aliis. Ut exemplum afferam, in Comment. in Act. Apoſt. ad verſ. 22. cap. 2. (tom. 4. Anecd. Wolf. pag. 9.) ait: *κατὰ μόνης σαρκὸς λεχθήσονται*, i. e. *de ſola carne dicetur*.

2. *Spiritus*) Job. XXXIII. 4.

3. *Elìu*) Codex mendoſe ἐλιοῦς, pro ἐλιοῦς, quod Francofurtenſis Editio habet. Scribere tamen malim ex hebraico ἐλιοὺ, ut in Complut. Ed. impreſſum fuit.

4. *Æternus*) Job. XXXIII. 12. Tria, quæ mox affert, loca ibidem exſtant verſ. 23, 26, & 28, ac 29.

5. *ex ipſis*) Complut. Ed. οὐ μὴ τρώσει αὐτὸν, i. e. *non vulnerabit ipſum*. Francofurtenſis vero: οὐ μὴν τρώσῃ αὐτὸν, h. e. *non tamen* &c. Et paulo poſt Complutenſis: πρὸς τὸν κύριον. Juniana libri Jobi Editio, ſeu vetuſtiſſimus codex in ea expreſſus habet: εἷς ἐξ αὐτῶν οὐ μὴ τρώσῃ αὐτὸν, ἐὰν νοήσῃ τῇ καρδίᾳ ἐπιστραφῆναι ἐπὶ τὸν κύριον.

6. *Orabit*) Græca Biblia: εὐξάμενος, i. e. *deprecatus*. Sed Didymi lectio hebraico exemplari conſentanea eſt, & vetuſtiſſimo græco codici, quo uſus eſt Patricius Junius, qui ex eo edidit, εὔξεται.

7. *ne exeat*) Græca Editio, τοῦ μὴ ἐλθεῖν, i. e. *ne veniat*, aut, *ne pergat*. Et paulo poſt habet, ἐργᾶται, pro, ἐργάζεται, eodem ſenſu. Codex, quo uſus eſt Junius, habet, τοῦ μὴ ἐξελθεῖν, ut legit Didymus, & ἐργᾶται, ut græcæ Editiones.

μα φήσαντες ἱεροκήρυκες· καὶ ἀξιόπιστός ἐστιν ϗ εἷς ἐξ αὐτῶν μαρτυρῶν· ϗ ὅτι πολλάκις ὁ δαίμων ἀπατῆσαι βουλόμενος μίγνυσι τῷ ψεύδει ὡς δέλεαρ ἀλήθειάν τινα τῷ πρὸς ὃν ὁ λόγος αὐτῷ ἐστὶν ἐγνωσμένην. ἀμέλει τοι ἐν εὐαγγελίῳ ἀκούομεν τοῦ διαβόλου ἀπὸ θείων γραφῶν τῷ πάντων δεσπότῃ διαλεγομένου· καὶ τοῖς ἀνοσίοις αὐτοῦ λογισμοῖς καὶ ῥήμασιν τὰ ὅσια γραφεῖα συμπλέκοντος καὶ λέγοντος πειραστικῶς· εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ· βάλε σεαυτὸν κάτω· γέγραπται γὰρ ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ τοῦ διαφυλάξαι σε· ἔτι μὴν ϗ τῶν δαιμόνων θεολογούντων βέλτιον ἀρειανῶν τῶν χειροτονησάντων τὸν αἱρεσιάρχην ὑμῶν μακεδόνιον· καὶ μετ᾽ αὐτὸν μαραθώνιον· τί ἡμῖν ϗ σοὶ ἰησοῦ υἱὲ τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος; ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς. ϗ ὁ ἰάκωβος δὲ παριστῶν ὅτι ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστιν· καὶ τὸ ἔμπαλιν· θάτερον δὲ θατέρῳ συνεργεῖ ϗ ἐξ ἀμφοῖν τὸ τέλειον· ἀναφανδὸν κηρύσσει· σὺ πιστεύεις ὅτι ὁ θεὸς εἷς ἐστίν· καλῶς ποιεῖς· καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσιν ϗ φρίσσουσιν. οὐ μὴν ἀλλὰ ϗ ἡ σαμαρεῖτις γυνὴ ἐφ᾽ οἷς εἶπεν παρὰ τὴν ἀρχὴν ὑβρισθεῖσα παρὰ τοῦ πάντας σωθῆναι βουλομένου χριστοῦ ἐφθέγξατο τὸ δεύτερον πιστῶς ϗ οὐχ ὡς σαμαρεῖτις· ϗ ἐπαίνου ἅμα ϗ ἐλέους ἠξιώθη. ϗ ἄλλα δὲ ἴσως εὑρεθείη τοιαῦτα πολλὰ παρὰ τῶν φιλοπονώτερον περὶ ταῦτα διατριβόντων. ὁρᾷς οὖν

num appellaverunt: ac fide dignum eſſe vel unius tantum ex ipſis teſtimonium: ſæpe vero dæmonem, quod nos decipere velit, veritatem aliquam veluti eſcam cum mendacio permiſcere, quæ ei, quicum ſermonem habet, perſpecta ſit. In Euangelio ſane diabolum audimus ex divinis Scri-
100 pturis cum rerum omnium Domino colloquentem, & *profanis* ſuis ratiocinationibus ac verbis *ſancta* oracula inſerentem, & tentantis inſtar inquientem[1]: *Si Filius Dei es, projice te deorſum: ſcriptum eſt enim: quoniam Angelis ſuis mandabit de te, ut cuſtodiant te.* Quin etiam dæmones audimus, de Filii divinitate melius loquentes, quam Ariani, qui hæreſiarcham veſtrum Macedonium ordinarunt, poſt Macedonium vero, Marathonium[2]. *Quid nobis*[3], *& tibi*, inquiunt, *Jeſu Fili Dei viventis? Veniſti huc ante tempus torquere nos?* At Jacobus quoque *fidem*[4] oſtendens *ſine operibus mortuam eſſe*, & viceverſa; ex duobus vero his alterum cum altero[5] *cooperari*, atque ex ambobus perfectum quid haberi, palam ac manifeſto ſic prædicat[6]: *Tu credis, quod Deus unus eſt? Bene facis: etiam dæmones credunt, & contremiſcunt.* Quin Samaritana quoque mulier, quam Chriſtus, qui omnes vult ſalvos fieri, ob ea, quæ initio dixerat, exprobravit[7], iterum poſtea ut Fidelis, non ut Samaritana locuta eſt, & laude ſimul, ac miſericordia dignata eſt. Sed multa etiam alia his ſimilia ab iis fortaſſe invenientur, qui majorem in hæc laborem impendent[8]. Jamne vides,

1. *Si Filius*) Matth. iv. 6. Verba, τὸ διαφυλάξαι σε, h. e. *ut cuſtodiant te*, in Matthæo non leguntur: ſed ex verſ. 12. Pſalmi xc, quem ibi dæmon citat, deſumpta ſunt.

2. *Marathonium*) Ordinationem Marathonii, qui undecimus Nicomedienſium Epiſcopus numeratur, Macedonio tribuunt Socrates ac Nicephorus: id tamen optime cum eo componitur, quod ante ipſos dixerat hoc in loco Didymus. Nam primum quidem de electione potius, quam de ordinatione loqui videtur Theologus noſter, aut certe de tribus, ſeu pluribus Epiſcopis Marathonii conſecratoribus: deinde iidem ſæpe Hæretici turbulenta ea tempeſtate modo Ariani, modo Pneumatomachi duntaxat, ſeu Macedoniani videri volebant. Hæc ergo de Marathonio ſcripſit Socrates lib. 2. cap. 38: καὶ τῆς μὲν Κυζίκου, Ἐλευσίνιον ἐπίσκοπον ἀναδεικνύει· τῆς δὲ Νικομηδείας, Μαραθώνιον· ὃς πρότερον μὲν διάκονος ἦν, ὑπὸ Μακεδονίῳ ταττόμενος, i. e. *Et Cyzici quidem epiſcopum ordinavit, aut creavit* (Macedonius) *Eleuſium, Nicomediæ vero Marathonium, qui Diaconus antea ſub ipſo erat.* Et cap. 45. ejuſdem libri: *Invaluit tamen apud pleroſque hæc opinio* (græca brevitatis cauſa omitto), *non a Macedonio primum iſtud* (nempe vocabulum, *homœuſius*) *excogitatum fuiſſe, ſed a Marathonio, quem illi ad Epiſcopatum Nicomedienſis Eccleſiæ paulo ante promoverant: unde & Marathoniani dicuntur hujus dogmatis ſectatores.* Lege etiam, ſi placet, Sozomenum lib. 4. cap. 27, ac Nicephorum Calliſtum lib. 9. hiſt. Eccleſ. cap. 42, & 47.

3. *Quid nobis*) Matth. viii. 29. Græca Editio caret vocibus, τοῦ ζῶντος, i. e. *viventis*.

4. *fidem*) Jacob. II. 20, & 22.

5. *cum altero*) In græco, θατέρῳ. De qua voce Grammatici diſputant, aliis eam barbaram eſſe contendentibus, aliis vero aliquibus exemplis defendi poſſe. Vide Herodianum in Philetæro. Julianus tamen Apoſtata in epiſtola ad Sarapionem ea utitur: τὸ γὰρ ὅμοιον θατέρῳ (inquit), μένειν ὅμοιον καὶ τὸ ἕτερον, i. e. *Quod enim alteri ſimile eſt, tale ſemper manere, quale ſit alterum.* Et Heniochus apud Joannem Stobenſem λόγῳ xli: δημοκρατία θατέρῳ ὄνομ᾽ ἐστί, τῷ δ᾽ ἀριστοκρατία θατέρῳ, i. e. *Democratia alteri nomen eſt, alteri vero Ariſtocratia.*

6. *Tu credis*) Jacob. II. 19.

7. *exprobravit*) Joann. iv. 17, & 18 Samaritanam illam exprobrat Chriſtus: ubi nam vero poſtea laudata fuiſſe dicitur?

8. *alia.. ab iis.. invenientur, qui majorem in hæc laborem impendent*) Didymum hic quoque agnoſco. Simili enim modo loquitur non raro. Ita

ἆν ὅτι σύ ὦ μακεδονιανὲ ἐδὲ ὡς ὁ ἐλιὺς περὶ τῦ ἁγίυ πνεύματος πιστεύεις· ἀλλ' ἐξεῤῥύη ἀπό σῦ πᾶς σώφρων περὶ αὐτῦ λογισμός· κ) διά τὴν μείωσιν ἣν ἐργάζη περὶ τὴν θείαν ἐσίαν αὐτῦ κ) τὸ μὴ εἶναί σε τέλειον συγκοινωνόν τῆς χάριτος αὐτῦ ὑποσπανίζει σοι τὰ ἀΐδια δωρήματα αὐτῦ; ἀλλὰ κ) τέτων μὲν ἅλις· ἐπὶ δὲ τὰ ἑξῆς προΐωμεν. ὁμοίως παῦλος ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς κορινθίυς γράφων· ἐκ οἴδατε ὅτι ναός θεῦ ἐστὲ κ) τὸ πνεῦμα τῦ θεῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; εἴ τις τὸν ναὸν τῦ θεῦ φθείρει· φθερεῖ τῦτον ὁ θεός· ὁ γὰρ ναὸς τῦ θεῦ ἅγιός ἐστιν· οἵτινες ἐστὲ ὑμεῖς. κατανόησον ὡς τὸ πνεῦμα τῦ θεῦ θεὸν εἶπεν οἰκῦντα ἐν τῷ ναῷ τῦ ἀνθρώπυ ὅντινα θεῦ ὠνόμασε ναόν· ὡς ἀλλαχῦ λέγει· τίς συγκατάθεσις ναῷ θεῦ μετὰ εἰδώλων; ἡμεῖς γὰρ ναός ἐσμεν θεῦ ζῶντος καθὼς εἶπεν ὁ θεός· ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς κ) ἐμπεριπατήσω κ) ἔσομαι αὐτῶν θεός καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι λαός. καὶ ὡς τιμοθέῳ γράφει· τὴν καλὴν παραθήκην φύλαξον διὰ πνεύματος ἁγίυ τῦ ἐνοικῦντος ἐν ἡμῖν. κ) ὡς ἐν εὐαγγελίῳ ἔχει καθὰ ἤδη ἐλέχθη· ἐν τέτω γὰρ γινώσκομεν ὅτι ὁ θεός ἐν ἡμῖν ἐστίν· ἐκ τῦ πνεύματος αὐτῦ ὃ ἔδωκεν ἡμῖν· ἀμέλει ὡς ἀπὸ δύο ὑποστάσεων παρ' ἡσαΐᾳ λέγει· ἐγώ εἰμι καὶ ἐκ ἔστιν ἔτι. ὡς καὶ ἀπὸ τῦ υἱῦ ἐν εὐαγγελίῳ ἔφη· ἐάν τις ἀγαπᾷ με· τὸν λόγον μυ τηρεῖ· καὶ ὁ πατήρ μυ ἀγαπήσει αὐτόν· καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα. καὶ πρὸς ἑβραίυς· χριστὸς δὲ

vides, o Macedoniane, tuam de Spiritu Sancto Fidem ne illi quidem æqualem eſſe, quam de illo habuit Eliu? nihil vero te ſapienter de illo cogitare? ſed divina[1] tibi ejus dona deficere, tum quia divinam ejus eſſentiam deprimis, tum quia gratiæ illius perfecte particeps non es? Sed de his ſatis. Ad ſequentia progrediamur. Paulus ſimiliter in ſecunda ad Corinthios ſcri-
105. a. bit[2]: *An neſcitis, quod templum Dei eſtis, & Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei corrumpit, diſperdet hunc Deus: Templum enim Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos*. Animadverte autem, hic Spiritum Dei Deum dici habitantem in templo hominis, quem Dei templum vocat Apoſtolus, ſicut alibi dicit[3]: *Quæ conſenſio templo Dei cum idolis? Nos enim ſumus[4] templum Dei vivi; ſicut dixit Deus: Inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi populus*. Et ſicut Timotheo ſcribit[5]: *Bonum depoſitum cuſtodi per Spiritum Sanctum, qui habitat in nobis*. Et ſicut in Euangelio habet, ut jam dictum eſt[6]: *In hoc enim cognoſcimus, quod Deus in nobis eſt, ex Spiritu ejus, quem dedit nobis*. Profecto tamquam ex perſona duarum Hypoſtaſium apud Iſaiam dicit Scriptura[7]: *Ego ſum, & non eſt amplius*. Sicut etiam ex perſona Filii Euangeliſta inquit[8]: *Si quis diligit me, ſermonem meum ſervat, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus*. Et in epiſtola ad Hebræos[9]: *Chriſtus autem ſuper*

lib. de Sp. S. num. 26. ait: *Et multa alia his ſimilia, quæ in Euangelio obſervans lector inveniet*. Ac num. 30: *Quod manifeſtum advertere poteris Prophetas relegens ex animo*. Vide & num. 1, 5, & 18.

1. *divina*) In græco, ἀΐδια, i. e. ad verbum, *æterna*. Sæpe vero *æternum* pro *divino* dicit Didymus.

2. *An neſcitis*) Non in ſecunda, ſed in 1. ad Cor. III. 16, & 17.

3. *Quæ conſenſio*) 2. ad Cor. VI. 16.

4. *Nos... ſumus*) Biblia: ὑμεῖς ... ἐστὲ, i. e. *vos ... eſtis*.

5. *Bonum*) 2. ad Tim. I. 14. Græca Editio, παρακαταθήκην, pro παραθήκην.

6. *In hoc*) Non in Euangelio, ſed in Epiſt. 1. Joann. IV. 13. Vide Not. 12. pag. 29.

7. *Ego ſum*) Iſai. XLV. 19. Biblia habent: ἐγώ εἰμι κύριος, καὶ ἐκ ἔστιν ἔτι, i. e. *ego ſum Dominus, & non eſt amplius*.

8. *Si quis*) Joann. XIV. 23. Græca Editio pro τηρεῖ, habet τηρήσει quam lectionem Didymus quoque ſecutus eſt ſuperius ſegm. 17. a, & in lib. de Sp. S. num. 24. Pro, ποιησόμεθα, eadem Editio, & Didymus ipſe ſegm 54. a. habent ποιήσομεν.

9. *Chriſtus*) Heb. III. 6. Græca Editio poſt δὲ, addit, ὡς υἱὸς, i. e. *ut Filius*. Similia porro dictaverat Didymus in lib. de Sp. S. num. 14, & 25, ubi hunc quoque Pauli locum allegat, ſed tam male habitum in editis exemplaribus, ut vix eum agnoſcas, ac Didymi mentem non ſatis percipias. Sic enim habet Editio Veronenſis: *In alio quoque loco, omnis natura rationalium creaturarum, domus dicitur Salvatoris. Sicut autem ſuper domum ſuam Dominus Jeſus, cujus domus ſumus nos: ita domus Chriſti templum Dei eſt, in quo Spiritus ejuſdem inhabitat Dei*. At codicis noſtri m. s. in Canonica S. Salv. Bononiæ aſſervati lectio concinnior videtur, & clarior, atque adeo genuina, præſertim cum Vaticanus Reginæ codex a Cl. Vallarſio citatus ex parte ſaltem ei conſentiat. Sic porro habet codex noſter. „ In alio quoque loco omnis natura rationabilium creaturarum domus dicitur „ Salvatoris: *Chriſtus autem ſuper domum ſuam, „ cujus domus ſumus nos*. Illa domus Chriſti templum eſt Dei, in quo Spiritus ejuſdem habitat „ Dei. „ Utrobique ergo omittit Didymus verba illa, *ut Filius*. Inferre tamen inde non licet, Bibliorum exemplaria, quibus ille utebatur, vocibus, *ut Filius*, caruiſſe. Nam in Commentariis in Pſalmos ad titulum Pſalmi noni explicans ipſe ea verba, ὑπὲρ τῶν κρυφίων τῦ υἱῦ, i. e. *pro occultis Filii*, attulit hunc Pauli locum, nec voces, *ut Filius*, omiſit. Hæc enim leguntur in Catena in Pſalmos manu ſcripta, fol. 50, ad eum, quem dixi, titulum. Διδύμυ. Ἐν πολλοῖς δὲ τῆς γραφῆς ἀνέκφορτος ὑμετέρας· μὴ προκειμένυ τινὸς ὑἱῦ· ἐν μὲν τῷ

δὲ ἐπὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ οὗ οἶκος ἐσμὲν ἡμεῖς. καὶ ὁ ἱεροψάλτης· σὺ δὲ ἐν ἁγίοις κατοικεῖς ὁ ἔπαινος τοῦ Ἰσραήλ. οἶμαι οἰκητήριον ἅγιον τοῦ ἀπεριγράφου Θεοῦ εἰπὼν πᾶσαν λογικὴν τῶν πιστῶν φύσιν. ἀπεδείχθη οὖν μονονουχὶ Θεὸς τὸ ἅγιον πνεῦμα· ἀλλὰ καὶ ἴσος καὶ ὅμοιος τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ ἐν τῷ ἴσως καὶ ὁμοίως ναὸν ἔχειν τὸν ἄνθρωπον· καὶ ὅτι ὁ ὢν οἶκος τοῦ πατρός· ἔχει καὶ τὸν ἐν αὐτῷ ὄντα υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· ὡς αὖ πάλιν τοῦ υἱοῦ ἢ τοῦ πνεύματος τῆς ἐπιφοιτήσεως καταξιωθεὶς· ἐκ παντὸς ἔχει καὶ τὸν πατέρα. καὶ πάλιν ἐν τῇ αὐτῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ· ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου πνεύματός ἐστιν οὗ ἔχετε ἀπὸ τοῦ θεοῦ· καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν; ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς· δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν τὸν ἐν τοῖς σώμασιν ὑμῶν. τὰ σώματα τῶν πιστῶν ναὸν τοῦ ἁγίου πνεύματος εἶναι εἰπών· ἐνεθέτησεν δοξάζειν τὸν Θεὸν ἐν τοῖς σώμασι· δῆλον ὅτι τὸ ἅγιον πνεῦμα. λέγων δὲ αὐτὸ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· διδάσκει ὡς κατὰ φύσιν πρόεισιν ἐξ αὐτοῦ. ὅπερ αὖθις παριστᾷ καὶ τὸ ναὸν εἶναι αὐτοῦ τὸν ἄνθρωπον ἴσως τοῦ πατρός καὶ τοῦ υἱοῦ. ὁμοίως ἐν τῇ αὐτῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ· ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον· ὅτι ἐν χριστῷ καταργεῖται· ὅτ' ἂν δὲ ἐπιστρέψῃ πρὸς κύριον· περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα· ὁ δὲ κύριος· τὸ πνεῦμά ἐστιν· οὗ δὲ τὸ πνεῦμα κυρίου· ἐκεῖ ἐλευθερία· ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακε-

per domum ſuam, cujus domus ſumus nos[1]. Et Sacer Pſaltes[1]: *Tu autem in Sanctis habitas, laus Iſrael.* Univerſam vero Fidelium rationalem naturam incircumſcripti Dei *ſanctum* habitaculum dicit, ut puto. Spiritum Sanctum ergo non modo Deum eſſe demonſtratum eſt, ſed etiam æqualem & ſimilem Patri, & Filio, tum quia trium Perſonarum æquali & ſimili modo *templum* eſt[2] homo; tum etiam quia qui *domus* eſt Patris, Filium quoque in ſe habet exſiſtentem, & Spiritum Dei: ſicut viciſſim qui Filii, aut Spiritus adventu dignus
105. b. factus eſt, habet omnino etiam Patrem. Et rurſus in eadem ſecunda epiſtola[3]: *An neſcitis, quod corpora veſtra*[4] *templum ſunt exſiſtentis in vobis Sancti Spiritus, quem habetis a Deo, & non eſtis veſtri? Empti enim eſtis pretio. Glorificate Deum, qui eſt in corporibus veſtris.* Poſtquam Fidelium corpora templum eſſe dixit Spiritus Sancti, Deum glorificandum eſſe monet in corporibus; videlicet Spiritum Sanctum. Inquiens vero, *a Deo* illum nos habere, ipſum ſecundum naturam[5] ex Deo procedere docet. Id quod ex eo rurſus confirmatur, quod templum ejus ſit homo æqualiter atque Patris & Filii. In eadem ſimiliter ſecunda epiſtola[6]: *Uſque in hodiernum enim diem idem velamen in lectione veteris Teſtamenti manet non revelatum (quoniam*[7] *in Chriſto evacuatur). Cum autem converſus fuerit ad Dominum, aufertur velamen. Dominus autem Spiritus eſt: ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. Nos vero*

πρὸς ἰδαίως λέγοντες παύλῳ· χριστὸς ὡς υἱὸς ἐπὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ· οὗ οἶκος ἐσμεν ἡμεῖς. καὶ πάλιν· ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ. καὶ αὐτὸς δὲ φησιν ὁ σωτὴρ ἐν εὐαγγελίοις περὶ ἑαυτοῦ· ἐὰν ὁ υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ· ὄντως ἐλεύθεροι γενέσεσθε. δῆλον δὲ ὡς καὶ νῦν αὐτὸν δουλοῖ τῷ μὴ προσκύνεσθαι τίνος υἱὸς· ὡς ἂν εἴπωσιν ἰουδαῖοι τὸν ὁβελισκὸν καὶ ὅσα ἐκπυρώσαντα κατὰ τὸ πατρὸς. ὁ γὰρ ἐξομολογήσαντος ὁ καὶ ἀνεστὰν αὐτοῦ τὸν ἀπείρασαι τὸν θάνατον. Id eſt: *Didymi. In multis vero Scripturæ locis indefinitis dicitur Filius, quin addatur cujus ſit Filius: quum in epiſtola quidem ad Hebræos dicat Paulus:* Chriſtus ut Filius ſuper domum ſuam. & cetera: nec enim omnia verti, ne longior ſim. Catena porro locupletiſſima, ex qua hæc exſcripſi, nec dum edita eſt, atque ab ea diverſa, quam Corderius edidit, exſtatque in codice græco xvii. Bibliothecæ Venetæ S. Marci elegantiſſimo, & ſatis emendate exarato, ac Didymus in ea paſſim allegatur.

1. *Tu autem*) Pſalm. xxi. 3. (ſeu 4). Græca Editio: ἐν ἁγίῳ, i. e. *in Sancto*. Symmachi verſionem hic ſequitur Didymus, quæ habebat, ἐν ἁγίοις. At in lib. de Sp. S. num. 24. legitur: *Tu autem in Sancto habitas.*

2. *templum eſt*) Simili modo in lib. de Sp. S. num. 25. *Si autem in domo, inquit, & templo* (cod. noſter, *& in templo*), *quo Pater & Salvator habitat, illico invenitur & Spiritus Sanctus, ex hoc indiviſa Trinitatis ſubſtantia demonſtratur... Cum ergo Spiritus Sanctus, ſimiliter ut Pater & Filius, mentem, & interiorem hominem inhabitare doceatur, non dicam ineptum, ſed impium eſt eum dicere creaturam.*

3. *ſecunda epiſtola*) Locum Pauli, qui exſtat in prima ad Cor. III. 16, & 17, citavit paulo ante quaſi deſumptum ex ſecunda. Nunc rurſus in eumdem impingit lapidem: nam hæc quoque exſtant non in ſecunda, ſed in prima ad Cor. vi. 19, & 20. Utrumque vero teſtimonium affert etiam in lib. de Sp. S num. 24, ac poſtquam primum e tertio capite attulit, e ſexto capite ſic affert alterum: „ *Et poſt non multa* (rectius codex noſter: *& poſt multa*) *ejuſdem Epiſtolæ*: Neſcitis, *inquit*, quia „ corpora veſtra templum Spiritus Sancti ſunt, „ quem habetis a Deo? „ Vide Not. 5. pag. 61.

4. *corpora veſtra*) Græca Editio: τὸ σῶμα ὑμῶν, i. e. *corpus veſtrum*. Et paulo poſt: τὸν θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, i. e. *Deum in corpore veſtro.*

5. *ſecundum naturam*) Non per creationem. Vide Not. 7. pag. 212.

6. *Uſque*) 2. ad Cor. III. 14, 16, 17, & 18.

7. *quoniam*) Græca Editio: ὅ, τι, i. e. *quod*, ſcilicet, *velamen*. Verſiculum 15 omiſit fortaſſe non Didymus, ſed librarius, ſimili vocum καταργεῖται, & κεῖται terminatione deceptus.

ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι· τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν καθάπερ ἀπὸ κυρίου πνεύματος. καὶ κύριον τοσαυτάκις ὠνόμασεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐλευθερίαν δωρούμενον οἷς ἐπιφαίνει καὶ δόξαν ἔχον ἐν ἑαυτῷ. ἡ δὲ πᾶσα τοῦ κεφαλαίου ἑρμηνεία· ἔχει ὧδε· τά τῆς παλαιᾶς φησίν διαθήκης ἰουδαϊκὰ παρατηρήματα ἔτι μένει μὴ ἀποσκεπασθέντα· κ͵ γνωσθέντα ἐνίοις ὅτι κατήργηται ἐν χριστῷ τῷ εἰπόντι· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἀλλά πληρῶσαι· τοῦτ᾽ ἔστιν ἢ παῦσαι· ἢ τὸ λεῖπον ἀναπληρῶσαι. ὅτ᾽ ἂν δέ τις ἐπιστρέψῃ πρὸς κύριον κ͵ μεταστῇ ἀπὸ τοῦ τύπου εἰς τὴν ἀλήθειαν· ἀπὸ τοῦ νόμου εἰς τὴν χάριν κατὰ τό· οὐκ ἐστὲ ὑπό νόμον ἀλλ᾽ ὑπὸ χάριν· ἀποῤῥιπτεῖ ἐκεῖνο τὸ ὥσπερ συγκαλύπτον αὐτὸν κάλυμμα· ὅμοιον ποιῶν μωυσῇ περιαιροῦντι· ἡνίκα διαλέγεσθαι ἠξιοῦτο τῷ ἀοράτῳ θεῷ· τὸ κάλυμμα τοῦ προσώπου αὐτοῦ τοῦ ἐκ τῆς θεϊκῆς ἐπιφανείας δεδοξασμένου καὶ ἀμαυροῦντος δίκην ἡλιακῶν ἀκτίνων τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἐνατενιζόντων αὐτῷ. τὸν δὲ κύριον ἐνταῦθα· τὸ ἅγιον πνεῦμα εἶναι λέγει· παρ᾽ οὗ τὴν ἐλευθερίαν οἱ ναός ὄντες αὐτοῦ δεχόμενοι· ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ κ͵ οὐκ ἔτι τῷ ζυγῷ τῆς δουλείας ὑποκεκυφότες τὴν δόξαν τοῦ κυρίου τοῦ οἰκοῦντος ἐν ἡμῖν κατοπτριζόμεθα ἀπό δόξης τοῦ πνεύματος εἰς δόξαν· τοῦ πατρὸς ἐρχόμενοι. προΐωμεν δὲ κ͵ ἐπὶ τὰ ἑξῆς. ἐὰν φησιν πάντες προφητεύωσιν· εἰσέλθῃ δέ τις ἄπιστος ἢ ἰδιώτης· ἐλέγχεται ὑπό πάντων· ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων· τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνεται· καὶ οὕτω πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον· προσκυνήσει τῷ θεῷ· ἀπαγγέλλων ὅτι ὄντως ὁ θεός ἐν ὑμῖν ἐστίν. θεός οὖν προσκυνούμενος τὸ ἐν τοῖς προφητεύουσι κ͵ τοῖς ἁγίοις λαλοῦν κ͵ ἐνεργοῦν κ͵ τὰ χαρίσματα παρέχον ἅγιον πνεῦμα κ͵ ἐνταῦθα φανερῶς ὠνόμασται. κ͵ σημειωτέον ὅτι κ͵ προσκυνεῖται. τοῖς πρόσθεν παραπλήσια· κ͵ ῥωμαίοις ἀξιοῖ γράφειν· ἔχουσι δ᾽ αἱ λέξεις τόνδε τὸν τρόπον· ὁ δὲ θεὸς τῆς ὑπομονῆς κ͵ τῆς ἐλπίδος δώῃ ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις

vero omnes revelata facie gloriam Domini ſpeculantes, in eomdem imaginem tronsformamur a gloria in gloriam tamquam a Domini Spiritu. Obſerva, Spititum Sanctum & *Dominum* ſæpius hic vocari, & largientem libertatem iis, quibus illuceſcit, & habentem *gloriam* in ſemetipſo. Totius autem capituli interpretatio ſic ſe habet. Judaicæ, inquit, Veteris Teſtamenti obſervationes adhuc manent non retectæ nonnullis, qui non cognoſcunt, eas evacuatas, ſive abrogatas eſſe in Chriſto, qui dixit[1]: *Non veni ſolvere Legem, ſed implere*, id eſt, aut ei finem imponere, aut quod deeſt, ſupplere. Cum vero quis *converſus fuerit ad Dominum*, & tranſmigraverit ex typo in veritatem, ex lege in gratiam, juxta illud[2], *Non eſtis ſub Lege, ſed ſub gratia*;
106. a. illud *velamen* abjicit, quod eum veluti abſcondit; idemque facit, ac Moſes[3], qui, quum inviſibilem Deum alloqui dignus fiebat, *auferebat velamen vultus* ſui[4] ex divina apparatione *glorificati*[5], atque illorum oculos, qui obtutum in ipſo figerent, Solarium radiorum inſtar, perſtringentis atque hebetantis. *Dominum* autem hoc in loco Spiritum Sanctum eſſe dicit: a quo nos, qui ejus templum ſumus, libertatem accipientes, *revelata* iam *facie*, nec ſervitutis jugo amplius ſuccumbentes, *gloriam Domini* in nobis habitantis *ſpeculamur*, *ex gloria* Spiritus *in gloriam Potris* venientes. Sed progrediamur ad ſequentia. *Si omnes*, inquit[6], *prophetent*, *intret autem quis infidelis*, *vel idiota*, *convincitur ab omnibus*, *dijudicotur ab omnibus*[7]: *occulta cordis ejus manifeſta fiunt*: *& ita cadens in fociem odorabit Deum*, *pronuncians*, *quod vere Deus in vobis eſt*. Itaque hoc etiam in loco Spiritus Sanctus, qui in prophetis, & in Sanctis loquitur, & operatur, & chariſmata, ſeu dona largitur, manifeſte vocatus eſt *Deus adoratus*. Notandum vero hoc eſt, quod ipſe etiam *adorari* dicitur. Præcedentibus ſimilia ad Romanos quoque ſcribit. Sic autem ſe habent ejus verba[8]: *Deus autem patientiæ*, *&* *ſpei*[9] *det vobis id ipſum ſapere in alterutrum ſecundum Jeſum*

1. *Non veni*) Matth. V. 17.
2. *Non eſtis*) Rom. VI. 14.
3. *Moſes*) Vide Exod. xxxiv. 34, & 35. Similia habet Origenes in libro primo de Principiis cap. 1. pag. 50.
4. *ſui*) Codex, αὐτοῦ. Legendum fortaſſe, αὐτοῦ.
5. *glorificati*) Latina Tranſlatio Exod xxxiv. 35. Moſis faciem *cornutam fuiſſe* ait: Græca vero, *glorificatam fuiſſe*.
6. *inquit*) 1. ad Cor. xiv. 24, & 25.
7. *ab omnibus*) Græca Biblia poſt, ὑπὸ πάντων, habent: καὶ οὕτω τὰ κρυπτὰ, i. e. *& ita occulta*. Sed Biblia Latina item ut Didymus omittunt hic voces, *& ita*.
8. *Deus*) Rom. XV. 5, & 6.
9. *& ſpei*) Bibiis græca: καὶ παρακλήσεως, i. e. *& conſolationis*.

λοις κατὰ ἰησοῦν χριστόν· ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ στόματι δοξάζητε τὸν θεόν καὶ πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ. τίς οὖν ὁ διδοὺς ἡμῖν θεὸς οὕτω φρονεῖν περὶ τοῦ πατρός καὶ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ· ἀλλ' ἢ τὸ ἅγιον πνεῦμα; αὐτὸ γὰρ νοῆσαι ἡμᾶς ὑπολείπεται. ἀλλὰ καὶ θεσσαλονικεῦσιν ὡς αὕτως· ὁ δὲ κύριος κατευθύναι ὑμῶν τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ θεοῦ καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ χριστοῦ. ὡς εἶναι τὸ ἅγιον πνεῦμα τὸ κατευθῦνον κύριον εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ υἱοῦ. καὶ πάλιν· ὑμᾶς δὲ ὁ κύριος πλεονάσαι καὶ περισσεῦσαι τῇ ἀγάπῃ εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας· καθάπερ καὶ ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς· εἰς τὸ στηρίξαι ὑμῶν τὰς καρδίας ἀμέμπτως ἐν ἁγιωσύνῃ ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ. ποῖος οὖν κύριος ὁ πλεονάζων καὶ στηρίζων ἐν ἁγιωσύνῃ ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ· ἢ τὸ ἅγιον πνεῦμα; καὶ παρεγγυᾷ δὲ αὐτοῖς μὴ ἐκ παροινίας τινὸς ἢ ἀμελείας ἀποπέμψασθαι τὴν ἐν ἡμῖν ἀναφθεῖσαν αὐτοῦ αἰωνίαν χάριν γράφων· τὸ πνεῦμα μὴ σβέννυτε. αὖθις τε θεοποιῶν αὐτὸ καὶ τὴν πρὸς τὸν πατέρα συστοιχίαν καὶ ὁμοφροσύνην ἀπαγγέλλων φησίν· ὁ ἀθετῶν οὐκ ἄνθρωπον ἀθετεῖ· ἀλλὰ τὸν θεὸν τὸν διδοῦντα τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον εἰς ἡμᾶς. πέτρος δὲ ὁ τὰ πρωτεῖα ἐν τοῖς ἀποστόλοις ἔχων διαῤῥήδην θεὸν καὶ κύριον τὸ ἅγιον πνεῦμα παρ-

ſum Chriſtum: ut unanimes uno ore glorificetis Deum & Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti. Quis vero eſt *Deus*, qui *dat* nobis ita *ſapere* de Patre, & Unigenito ejus, niſi Spiritus Sanctus? Supereſt enim ipſe dum-
106. b. taxat, quem hic intelligere poſſimus. Sed Theſſalonicenſibus quoque ſimiliter ſcribit [1]: *Dominus autem dirigat corda veſtra in caritatem Dei, & in patientiam Chriſti*. Adeo ut Spiritus Sanctus ſit ille *Dominus*, qui *dirigit in caritatem Dei* & Patris, *& in patientiam Filii*. Et rurſus [2]: *Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat caritate in invicem, & in omnes, quemadmodum & nos in vos: ad confirmanda corda veſtra ſine querela* [3] *in ſanctitate, coram Deo & Patre noſtro, in adventu Domini noſtri Jeſu Chriſti*. Quis porro eſt ille *Dominus*, qui *multiplicat* & *confirmat in ſanctitate coram Patre & Filio*, niſi Spiritus Sanctus? Ipſos hortatur inſuper, ne ex quadam petulantia, aut negligentia æternam [4] ejus gratiam, quæ in nobis veluti accenſa eſt, reſpuant, hæc ſcribens [5]: *Spiritum nolite exſtinguere*. Et rurſus Deum illum faciens, & æqualis eum cum Patre gradus, ac dignitatis eſſe, eique concordare annuncians, ait [6]: *Qui ſpernit, non hominem ſpernit, ſed Deum; qui etiam dat* [7] *Spiritum ſuum Sanctum in nobis*. Petrus autem ille inter Apoſtolos principatum tenens [8], Spiritum Sanctum Deum ac Do-

1. *Dominus*) 1. ad Theſſ. III. 5.
2. *Vos autem*) 1. ad Theſſ. III. 12, & 13.
3. *ſine querela*) Græca Biblia, ἀμέμπτως.
4. *æternam*) Id eſt, *divinam*. Vide Not. 1. pag. 218. Αἰωνίαν vero dicit pro αἰώνιον, ut Paulus Hebr. IX. 12. dixit, αἰωνίαν λύτρωσιν, & Baſilius libro de Sp. S. cap. XI, αἰωνία κατάκρισις, i. e. *ſempiterna condemnatio*.
5. *Spiritum*) 1. ad Theſſ V. 19.
6. *Qui ſpernit*) 1. ad Theſſ. IV. 8. In græco, ὁ ἀθετῶν. Verbum porro ἀθετῶν Vulgato quidem Interpreti hoc in loco eſt, *ſpernere*: Hieronymus autem in Didymi libro de Sp. S. vertendum potius eſſe vult, *prævaricari*, quam *ſpernere*. Numero enim 49, & 50, ubi idem Pauli locus affertur, quamvis in Veronenſi Editione vix agnoſcatur, hæc legimus: „ Quod ſi paulatim negligentia ſub„ repente cœperint ad pejora confluere (*codex noſter*: corruere), concitant adverſum ſe habita„ torem ſuum Spiritum Sanctum .... Huic quid „ ſimile & Apoſtolus ad Theſſalonicenſes ſcribens „ ait: *Neque enim vocavit nos Deus ad immundi„ tiam, ſed ad ſanctificationem: itaque qui ſper„ nit* (ſive, quod melius habetur in græco, *qui „ prævaricatur*), *non hominem prævaricabitur, „ ſed Deum, qui dedit Spiritum Sanctum ſuum „ in vobis*. Nam in his ſermonibus Deus vocans „ per fidem in ſanctificationem, id eſt, ut Sancti Spiritus fierent credentes, dedit eis Spiritum „ Sanctum. „ Ita Editio Veronenſis: ſed codex noſter pro, *non hominem prævaricabitur*, habet, *non hominem prævaricatur*, & ita legendum puto: græca enim Pauli verba ſunt: οὐκ ἄνθρωπον ἀθετεῖ. Tum pro iis verbis, *ut Sancti Spiritus fierent credentes*, habet idem codex: *ut ſancti fierent credentes*. Præterea num. 43. ejuſdem libri verba hæc Iſaiæ cap. LXIII. verſ. 8, οὐ μὴ ἀθετήσωσι, vertit Hieronymus, *non prævaricabuntur*: & paulo poſt, num. ſcilicet 44, ubi ille Iſaiæ locus explicatur, hæc legimus: „ *Et factus eſt eis in ſalutem*: id „ eſt, *illis*, de quibus Dominus ait: *Nonne popu„ lus meus filii, & non prævaricabuntur?* Hoc „ enim ipſum quod non prævaricati ſunt, nec „ ſpreverunt patrem, eis factus eſt in ſalutem. „
7. *dat*) Cod. διδόντα, pro διδοῦντα. Vide Suidam.
8. *principatum tenens*) Quem hoc in loco τὸν τὰ πρωτεῖα ἐν Ἀποστόλοις ἔχοντα vocat Didymus, i. e. *primas inter Apoſtolos tenentem*, eumdem idem in Commentariis in Acta Apoſt. ad cap. X. verſ. 10. (tom. 4. Anecd. Wolſ. pag. 52.) appellavit τὸν τῶν Ἀποστόλων ἔξαρχον, h. e. *Apoſtolorum exarchum*. Quæ dignitas quum Petro non ab Eccleſia collata ſit, ſed a Deo ac Domino noſtro Jeſu Chriſto, eam ipſi adimere, ac alteri conferre non potuiſſent univerſi Apoſtoli, aut univerſa Eccleſia. Quod de Petro dixi, primatum ipſi non ab homine, ſed a Chriſto collatum eſſe, id de Romana Sede, ejuſque Antiſtite S. Damaſus, S. Gelaſius, atque, ut alios Patres prætermittam, Œcumenica Synodus Florentina docuerunt. Judicet itaque lector veritatis a-

παριστῶν· τοιοῦτον ἠπείλησεν κατὰ λέξιν ἀνανίᾳ τινὶ τοὔνομα· διὰ τί ἐπλήρωσεν ὁ σατανᾶς τὴν καρδίαν σου ψεύσασθαί σε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ νοσφίσασθαι ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου; οὐχὶ μένον σοι ἔμενεν· καὶ πραθὲν ἐν τῇ σῇ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχεν; οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις· ἀλλὰ τῷ θεῷ. εὐθέως δὲ καὶ πρὸς σάπφειραν τὴν ἀνανίου γυναῖκα· λέγει τάδε· τί ὅτι συνεφωνήθη ὑμῖν πειράσαι τὸ πνεῦμα κυρίου; ὁμοιότροπον τῷ· οὐ μὴ πειράσεις κύριον τὸν θεόν σου· καὶ τῷ παρὰ ἰακώβου γραφέντι· ὁ γὰρ θεὸς ἀπείραστός ἐστι κακῶν· πειράζει δὲ αὐτὸς οὐδένα. ὁ δὲ ἰωάννης θεολογῶν τὸ πνεῦμα ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη ἔφη· πνεῦμα ὁ θεός· καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. ὡς γὰρ ὁ θεὸς πνεῦμα. καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα θεός· καὶ ὡς ὁ θεὸς ἐκεῖνό ἐστιν καὶ λέγεται ὅ ἐστιν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ· οὕτω καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐκεῖνό ἐστιν ὅ ἐστιν οὗ πνεῦμα τυγχάνει· τοῦτ' ἔστιν ἄναρχος θεός. χρὴ δέ φησιν ἡμᾶς ἐν ὅλῳ τῷ πνεύματι ἡμῶν ἀνενδυάστως μετὰ ἀληθείας καὶ μὴ χείλεσι μόνον καὶ λόγοις ψιλοῖς τὸ ἅγιον πνεῦμα

Dominum eſſe aperte ſtatuens, dum quemdam nomine Ananiam cum comminatione redargueret, ita ad verbum locutus eſt [1]: *Cur implevit Sotonas car tuum, ut mentireris Spiritui Sancto, & fraudares de pretio agri? nonne monens tibi manebat, & venumdatum in tua erot poteſtote? Nan es mentitus hominibus, ſed*
107. a. *Deo*. Statim vero Sapphiram quoque Ananiæ uxorem ſic alloquitur [2]: *Quare convenit inter vos, ut tentaretis Spiritum Domini?* qui textus ſimilis eſt illi [3]: *Non tentobis Dominum Deum tuum*: & ei, qui a Jacobo ſcriptus eſt [4]: *Deus enim tentationi abnoxius nan eſt malorum; ipſe autem neminem tentot*. Joannes vero Spiritus divinitatem aſſerens, ſicut ſuperius [5] dictum eſt, ait [6]: *Spiritus eſt Deus, & eos, qui adorant illum, in Spiritu & veritate oportet adorare*. Nam ſicut Deus eſt Spiritus, ita etiam Sanctus ejus Spiritus eſt Deus: & ſicut Deus & eſt, & eſſe dicitur illud, quod eſt Spiritus ejus; ita etiam Spiritus Sanctus illud eſt, quod eſt ille, cujus Spiritus eſt; nimirum eſt principii expers Deus. Hæc ergo eſt eorum verborum ſententia: *Oportet* nos toto noſtro ſpiritu [7] confidenter, ac ſine hæſitatione [8], *cum veritate*, non vero ſolis labiis, nudiſque ſermonibus, *Spiritum* San-

mans, utrum ferenda ſit Annæ Comnenæ, ac Juſtini Febronii confidentia. Nam ſchiſmatica quidem illa ſcriptrix univerſalis Eccleſiæ primatum Roma Conſtantinopolim translatum aſſeverat in Alexiade libro primo pag. 29 edit. Venetæ. Febronius vero eumdem primatum nondum quidem alio translatum dicit, ſed eum tamen *cum omni jure ſuo* univerſalis Eccleſiæ auctoritate Romano Epiſcopo auferri, atque ad Myriophytenſem, verbi cauſa, aut Conſtantinopolitanum Antiſtitem transferri poſſe ita ſtatuit, ut hanc operationem fidenter, ſicut ſolet, *in ſe veriſſimam* vocet. Qui quum de primatu ipſo ex Scriptura, ex Patribus, ex Conciliis, atque ex uſu conſtanti, & uniformi diſciplina judicandum eſſe rectiſſime doceat, jure illud ab ipſo exſpectamus, aut potius exigimus, ut argumenta ex hiſce fontibus derivata in lucem proferat, quibus id confirmet, aut unum ſaltem e Sanctis Patribus, vel Conciliis nominet, a quo id affirmatum ſit.

1. *Cur implevit*) Act. V. 3, & 4. Vide Not. 3. pag 63. In libro porro de Sp. S. num. 18. idem argumentum Macedonianis objiciens hæc dictavit Theologus noſter: „ *Neque enim* (rectius codex „ noſter: *Neque vero*) *ex his tantum, quæ præ-* „ *miſimus, Trinitatis unitas docetur* (cod noſter: *edocetur*)... *Arguens Petrus Ananiam,* „ *in eo quod in venditione agri, cujus ſe totum* „ *pretium obtuliſſe dicebat, fraudem feciſſet e me-* „ *dio* (codex noſter: *ex dimidio*), *Sancti Spiri-* „ *tus unitatem ad Deum, non ſecundum numerum,* „ *ſed juxta ſubſtantiam comprobavit, dicens*: Anania, quare complevit Satanas cor tuum, ut men- „ tireris Spiritui Sancto, & abſconderes de pretio „ agri? Nonne manens tibi manebat, & venditum „ in tua erat poteſtate? Quare poſuiſti in corde „ tuo hanc rem? Non hominibus mentitus es, „ ſed Deo. *Si enim qui Domino mentitur, men-* „ *titur Spiritui Sancto, & qui Spiritui Sancto* „ *mentitur, mentitur Deo; nulli dubium eſt, con-* „ *ſortium Spiritus Sancti eſſe cum Deo*. „

2. *Quare*) Act. V. 9.

3. *Non tentabis*) Deuter. VI. 16, & Matth. IV. 7. Utrobique Biblia habent: ὐκ ἐκπειράσεις.

4. *Deus enim*) Jacob. I. 13.

5. *ſuperius*) Vide ſegm. 60. a. Veriſimilius tamen eſt reſpici hic a Didymo ea, quæ interciderunt, nempe caput VIII, aut nonum, vel decimi hujus initium.

6. *Spiritus*) Jo. IV. 24. Vide ſegm. 134. b, & Not. 1. pag. 137.

7. *noſtro ſpiritu*) In libro etiam de Sp. S. num. 57. verba illa, *In ſpiritu & veritate*, ſic exponit, ut ad Spiritum Sanctum, & ad Filium non referat. „ Qui tranſcendentes (inquit) umbras, & „ imagines Veteris Teſtamenti cultores veri adorant Patrem *in ſpiritu, & veritate*. *In ſpiri-* „ *tu*, quia corporalia, & humilia tranſcenderunt. „ *In veritate*, quia typos, & umbras, & exemplaria relinquentes, ad ipſius veritatis veneie „ ſubſtantiam, & ... ad ſpiritualem Legis notitiam „ pervenerunt. „

8. *ſine hæſitatione*) Codex, ἀνενδυάστως. Mallit fortaſſe quis legere, ἀνενδοιάστως: at librarius ſegmento etiam 112. a. ſcripſit, ἐνδυάστως. Quin alios quoque Alexandrinus Scriptor, nempe Athanaſius, habet non ſemel ἐνδοιαστῶς, i. e. *dubitanter*. Vide tamen ſegm. 184. b.

πνεῦμα προσκυνεῖν. εἰ δὲ εἴποιεν μακεδονιανοὶ ὅτι ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἔφη τὸ λόγιον τὸν θεὸν προσκυνεῖσθαι· οὐχὶ καὶ τὸ πνεῦμα προσκυνεῖσθαι· ἀναγκασθήσονται λέξαι ὅτι καὶ ἐν τῷ υἱῷ· οὐχὶ καὶ τὸν υἱόν· αὐτὸς γὰρ ἔφη· ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια· καὶ οὐχ ἕξουσι οὐδὲ ἀπὸ τοῦ ῥητοῦ τοῦδε διαφορὰν αἱ μακάριαι ὑποστάσεις αὗται. ἠσαΐας δὲ περὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἐκπαιδευομένων τὴν σοφίαν τοῦ πνεύματος προφητεύων ὡδί πως ἀπὸ τοῦ θεοῦ καταλέγει· ἰδοὺ ἐγὼ ἑτοιμάζω σοι ἄνθρακα· τὸν λίθον σου καὶ τὰ θεμέλιά σου σάπφειρον· καὶ θήσω τὰς ἐπάλξεις σου ἴασπιν· καὶ τὰς πύλας σου λίθους κρυστάλλου· καὶ τὸν περίβολόν σου λίθους ἐκλεκτούς· καὶ πάντας τοὺς υἱούς σου διδακτοὺς θεοῦ. ἧστινος προφητείας ὁ σωτὴρ ἐμνημόνευσεν παρ' ἰωάννῃ εἰπών· ἔστιν γεγραμμένον ἐν τοῖς προφήταις· καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ θεοῦ. καὶ παῦλος δὲ θεσσαλονικεῦσιν ἀκόλουθα τούτων γράφει· αὐταὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακταί ἐστε εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. ἀμφότεροι δὲ περὶ τοῦ ἁγίου λέγουσι πνεύματος· ὡς ἐν ἰωάννῃ αὖθις ὁ δεσπότης λέγει· ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει καὶ ἀναμνήσει πάντα. εἰ τοίνυν οἱ ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος διδασκόμενοι διδακτοὶ θεοῦ ἀκούουσιν· τί ἐστιν τὸ ἅγιον πνεῦμα· ὁ ἀναγινώσκων νοείτω ἀκούων καὶ ἑτέρου αὐχοῦντος· ὁ θεὸς ἐδίδαξέν με σοφίαν. καὶ πάλιν· ἐδίδαξέν με ὁ θεὸς ἐκ νεότητός μου. κέκληται δὲ καὶ θεόπνευστος καὶ θεία ἡ γραφή· ὡς τοῦ πνεύσαντος αὐτὴν ἁγίου πνεύματος θεοῦ καθεστῶτος κατὰ παῦλον γράφοντα τιμοθέῳ τὸ δεύτερον· πᾶσα γρα-

Sanctum *adorare*. Quod ſi dixerint[1] Macedoniani, in allato Scripturæ oraculo dici quidem, quod *in Spiritu* Sancto *Deus adoratur*, non vero etiam dici, quod *Spiritus adoratur*, illud etiam cogentur dicere, nos *in Filio* adorare, non vero *Filium* adorari: ipſe met enim ait[2]: *Ego ſum Veritas*: ac ne ſic quidem ulla erit ex hoc textu beatarum iſtarum Hypoſtaſium diſcrepantia. Iſaias vero de Eccleſia prophetans, & de his, qui in ea ſapientiam Spiritus docentur, atque Deum loquentem inducens, hunc texit catalogum[3]: *Ecce ego præparo tibi carbunculum lapidem tuum, & fundamenta tua ſapphirum; & ponam propugnacula tua iaſpidem, & portas tuas lapides cryſtalli*[4], *& vallum tuum lapides*
107. b. *ſelectos, & omnes filios tuos doctos Dei*[5]. Cujus prophetiæ meminit Salvator apud Joannem inquiens[6]: *Scriptum eſt in Prophetis: Et erunt omnes docti Dei*. His vero conſentanea ſcribit etiam Paulus Theſſalonicenſibus[7]: *Vos enim ipſi a Deo docti eſtis, ut diligatis vos invicem*. Ambo vero de Spiritu Sancto loquuntur. Ita & in Joanne rurſus ait Dominus[8]: *Ille vos docebit, & in memoriam revocabit omnia*. Si ergo qui a Spiritu Sancto edocti ſunt, *docti a Deo* dicuntur; quid ſit Spiritus Sanctus, *qui legit*[9], *intelligat*. cum audiat etiam alterum gloriantem[10]: *Deus docuit me ſapientiam*. Et rurſus[11]: *Docuit me Deus a juventute mea*. Quin etiam *divinitus inſpirata*, & *divina* vocata eſt Scriptura, quia qui eam inſpiravit Sanctus Spiritus, Deus eſt. Paulus enim in ſecunda ad Timotheum

1. *Quod ſi dixerint*) In verbis illis, *In ſpiritu, & veritate*, Spiritum Sanctum *ſpiritus* nomine deſignari volebant Macedoniani. Didymus vero tum hic, tum ſegm. 134. *b.* aliter ea interpretatur. Utrobique tamen contendit, eorum rationem nullius eſſe ponderis, etſi locutio illa, *in Spiritu*, ad Spiritum Sanctum referatur. Eodem plane modo ſe geſſit poſtmodum Ambroſius in lib. 3. de Sp. S. cap. xi. num. 70, 72, & 73, atque argumentum Hæreticorum in ipſosmet retorſit ut Didymus.

2. *Ego*) Joann. xiv. 6.

3. *Ecce ego*) Iſai. LIV. 11, 12, & 13. Hieronymus quoque poſt Didymum hæc ad Eccleſiam retulit in Comment. ad hunc locum tom. 4. pag. 634.

4. *lapides cryſtalli*) Complut. Editio pro, κρυστάλλου, habet, κρυστάλλους. Francofurtenſis vero: καὶ τὰς πύλας σου λίθους, κρυστάλλους λίθους.

5. *doctos Dei*) Id eſt, doctos a Deo.

6. *Scriptum eſt*) Joann. vi. 45.

7. *Vos enim*) 1. ad Theſſ. iv. 9.

8. *Ille*) Joann. xiv. 26. Citat ſenſum potius, quam verba. Hunc vero locum ſic explicat in lib. de Sp. S. num. 31. *Docebit omnia eos, qui in fide Chriſti perfecti ſunt: omnia autem, illa quæ ſpiritualia ſunt, & intellectualia*.

9. *Qui legit*) Locutio Biblica ex Marc. xiii. 14.

10. *Deus*) In Vulgata Tranſlatione non extant hæc verba, ſed extant in græca. Nam Proverb. xxx. 3, ubi Vulgatus Lat. habet, *Non didici ſapientiam*, Græca Editio habet: Θεὸς δὲ δεδίδαχέ με σοφίαν, i. e. *Deus autem docuit me ſapientiam*.

11. *Docuit*) Pſalm. 70. verſ. 18 (ſeu 17). Complutenſis Editio: ὁ θεός μου ὃ ἐδίδαξάς με ἐκ νεότητός μου, i. e. *Deus meus quæ docuiſti me a juventute mea*. Didymus autem in libro etiam de Sp. S. num. 31. affinia ſcripſerat, ac ne ibi quidem legit voculam illam, ὃ, i. e. *quæ*. Hæc enim ibi habent edita exemplaria: „ Nam & Pater docet ſic diſcipulos „ ſuos, dicente illo, qui ab eo doctus fuerat: *Deus* „ *docuiſti me ſapientiam*. Et audacter alio concla- „ mante: *Docuiſti me Deus a juventute mea*: atque „ ita omnes ſiunt docti. Dei quoque Filius, & ſa- „ pientia Dei & veritas ſic docet participes ſuos „ &c. Codicis vero noſtri lectio paulo alia eſt, quum in ipſo reſpici videatur locus ille, quem paulo ante hic attulit Didymus ex Iſai. LIV. 13, & Joann. vi. 45. Nimirum poſtrema verba in eo codice ſic leguntur: „ Et audacter alio conclamante: *Docuiſti* „ *me Deus a juventute mea*. Atque: *Omnes ſunt* „ *docibiles Dei*. Filius quoque Veritas & Sapientia „ Dei ſic docet participes ſuos „ & cetera.

γραφὴ θεόπνευστος· καὶ ὠφέλιμος· καὶ αὖθις δὲ πέτρος ἀποφέρων τὸ μὴ δεῖν οἴεσθαι τὸ ἅγιον πνεῦμα τελεῖν ἐν κτίσματι καθολικῶς τὸ δεύτερον γράφει· ὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπυ ἠνέχθη προφητεία ποτέ· ἀλλ' ὑπὸ πνεύματος ἁγίυ φερόμενοι ἐλάλησαν ἀπὸ θεῦ ἅγιοι ἄνθρωποι. καὶ αἱ πράξεις δὲ τῶν ἀποστόλων περιέχυσιν τάδε· πέτρος πλησθεὶς πνεύματος ἁγίυ· εἶπεν πρὸς τὸν λαὸν ἅπερ εἶπεν. ἓν ἕκαστον μὲν ὖν τῶν ἐν γραφαῖς περὶ τῦ θεικῦ πνεύματος διαγορευθέντων ἀποχρῶν ἐστὶ τεκμήριον τῆς ἐκείνυ περὶ πάντα πρὸς τὴν τῦ θεῦ πατρὸς ϗ τῦ ὑῦ θεότητα ὁμοιότητος. οἱ δὲ τὸ μακεδονίυ φρόνημα ἡγύμενοι τῆς ἐν γραφαῖς ἁπλότητος εἶναι σπυδαιότερον καὶ βυλόμενοι τῦτο τιμιώτερον τῆς παρ' ἡμῖν ἀκιβδήλυ πίστεως δεικνῦναι· ἀντερῦντες τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἔγραψαν καὶ περὶ τῆς ἐν ἡμῖν κατοικήσεως αὐτῦ λοιδορίας αὐτοῖς ὀνόμασιν ὕτως· τὰ ἀλληγορικῶς ἢ προσηγορικῶς ἢ μεταφορικῶς ἢ ὁμωνύμως λεγόμενα· ὐ χρὴ εἰς δόγματος ἀκρίβειαν παραλαμβάνειν· ναὸς γάρ φησιν ϗ ὁ ἐν ἱεροσολύμοις ὁ ἐξ ὕλης ἀψύχυ ϗ πρῶτος ἐκεῖνος ὠνομάσθη ναός· ὁμωνύμως δὲ λοιπὸν καὶ οἱ ἄνθρωποι· ναὸς δὲ δῆθεν ϗ οἶκος βιωτικός· διὰ τὸ ἐννεῖν ϗ ἐνοικεῖν. ἦν γάρ φησιν ὁ ναβυχοδονόσωρ ἐν τῷ ναῷ τῆς βασιλείας. καὶ πάλιν· εἰ φύσει ἄνθρωποι· προσηγορικῶς ναός ἐσμεν· καὶ ὐχὶ δῆθεν ἀληθῶς. καὶ πάλιν· ἐπειδὴ ὖν φησὶν καὶ πρόβατα ὠνομάσμεθα· ἆρα κατὰ φύσιν τῦτο ἐσμέν; αὖθις τε· ὁ ἐξαγοράσας ἡμᾶς φησίν· ὁ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανών ἐστιν· ὁ δὲ ἐξαγοράζων· ὐ τὸ ἀλλό-

theum ſcribit[1]: *Omnis Scriptura divinitus inſpirata, & utilis*. Ac Petrus quoque Spiritum Sanctum in creaturis oumerandum non eſſe oſtendens[2], in Catholica ſecunda epiſtola ſcribit[3]: *Non enim voluntate haminis allata eſt prophetia aliquando, ſed a Spiritu Sancto ducti locuti ſunt[4] ex Deo Sancti homines*. Acta vero Apoſtolorum hæc habent[5]: *Petrus plenus Spiritu Sancto dixit ad populum*[6] quæ dixit. Eorum igitur, quæ de divino Spiritu in Scripturis prædicata ſunt, ſatis unumquodque oſtendit, nihil illum a Dei Patris, ac Filii deitate diſcrepare, ſed ſimilem eſſe quoad omnia. Qui vero Macedonii opinionem, audaciamque & Scripturarum ſimplicitate potiorem arbitrantur, & pluris faciendam eſſe contendunt, quam incorruptam noſtram Fidem, Spiritui San-
108. a. cto contradicentes, de ipſius quoque in nobis inhabitatione cootumelioſe[7] ſcripſerunt hiſce ipſis verbis: „Quæ allegorice, „ aut deoominative, aut metaphorice, aut „ homonyme, ſive æquivoce dicnotur, ad „ accuratam dogmatis explicationem aſſumenda non ſunt. Etenim ναῦ, id eſt, „ tempſi nomine & illud quod Jeroſolymis „ erat, ex inanimata materia confectum, „ & primum illud templum[8] vocatum „ eſt: deiode vero homonyme homioea „ quoque templa nominati ſunt. Quin „ etiam domus, in qua degimus, ναός, hoc „ eſt, templum dicitur, ducto nomine a „ verbo ἐννεῖν[9], nempe ἐνοικεῖν, quod eſt, „ *inhabitare*. Ait enim Scriptura[10]: *Erat* „ *Nabuchodonoſor in templo regni*. Inſuper: Si nos natura homines ſumus, de„ nominative profecto templum ſumus, „ non revera. Præterea: Oves etiam (inquiunt) appellati fuimus: numquid ergo natura oves ſumus? Ad hæc: Qui „ nos redemit (inquiunt) eſt ille, qui pro „ nobis mortuus eſt: at is qui redimit, „ non

1. *Omnis*) 2. ad Tim. III. 16.

2. *oſtendens*) Codex, ἀποφέρων. An legendum, ἀποφαίνων?

3. *Non enim*) 2. Pete. I. 21.

4. *locuti ſunt*) Græca Editio: ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι θεῦ ἄνθρωποι. Eam ſecutus eſt Vulg. Int.

5. *Petrus*) Act. IV. 8.

6. *ad populum*) Græca Ed. πρὸς αὐτύς, i. e. *ad ipſos*.

7. *contumelioſe*) Codex mendoſe, λοιδορίας, pro, λοιδορίας.

8. *primum illud templum*) Reſpicit, opinor, illud Chriſti: *Solvite templum hoc*, &c.

9. *a verbo ἐννεῖν*) Codex hic habet, διὰ τὸ ἐννεῖν, & paulo poſt rurſus, παρὰ τὸ ἐννεῖν. Cujus verbi vix fortaſſe ullum ex Auctore proſa quidem oratione ſcribente exemplum afferri poteſt: nam vulgata verbi νέω ſignificatio huc non pertinet: ſed dictum videtur a ſcriptore, quem refellit Didymus, ἐννεῖν, pro ναίειν, ſeu potius pro, ἐνναίειν, i. e. *inhabitare*. Verum in Orpheo, & Heſiodo ſimili modo verbum νέω uſurpatum puto. Nam apud illum in Argonauticis verſu 1045, ubi editi libri habent, Οἳ μέσσαντο, recte conjicit Jo. Mathias Geſnerus legendum eſſe, Οἳ νέσσαντο, i. e. *qui incolebant*. Heſiodus vero in Operibus ac diebus verſ. 639 ait: Νάσσατο δ' ἄγχ' Ἑλικῶνος, i. e. *habitabat autem prope Heliconem*.

10. *Erat*) Dan. IV, 26. Vulg. Int. habet: *in aula Babylonis deambulabat, reſponditque* (Nabuchodonoſor). Sed Græca Editio: ἐπὶ τῷ ναῷ τῆς βασιλείας αὐτῦ ἐν βαβυλῶνι περιπατῶν· ἀπεκρίθη, i. e. *in templo regni ſui in Babylone deambulans, reſpondit*, &c.

ἀλλότριον ἐξαγοράζει. αὐτοὶ μὲν οὕτως ἀπόρως καὶ ἀλόγως καὶ ὡς οὐκ ἄν τις οὐδὲ τῶν μικρὰ ὁπωσοῦν λογίζεσθαι δυναμένων ἀποδέξοιτο αὐτούς. εἰς παρεξέτασιν γὰρ τῶν θεοχρήστων ῥητῶν τῶν περὶ αὐτῆς τε τῆς ἀκαταφρονήτου θεότητος· περί τε τῶν λογικῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἡμῶν· κτήνη καὶ οἰκοδομίαν ἄψυχον εἰς μέσον φέρουσιν· καὶ παίζουσιν οἷον εἰς τὰ φοβερὰ γραφία καὶ πράγματα· καὶ διὰ τῶν δῆθεν ἀφελῶν τούτων καὶ ἀνειμένων λόγων· ἐπὶ τὸ ἑαυτῶν βάραθρον καλοῦσιν ὡς οἱ τοὺς ἰχθύας μικρῷ τινὶ δελεάσματι ἀγκιστρεύοντες. ἡμεῖς δὲ πανταχόθεν δεικνύντες ὡς πλείστην παρὰ πάντα τὸν βίον· ὥς γε ἑαυτοῖς δοκοῦμεν· πεποιήμεθα φροντίδα τοῦ μὴ δ' ὅτι οὖν εἰκῇ μὴ δὲ σὺν ἀπεχθείᾳ τῇ κατά τινος φθέγγεσθαι· καὶ τοῦ ὅτι εὔλογον λοιδορίαν πεφεύγαμεν· ἥκομεν τοὺς μὲν τῶν σωφρονεστέρων καὶ τοὺς ὁμόφρονας ἡμῖν ἀναμνήσοντες ὧν ἀπὸ τῶν γραφῶν ἀκηκόασιν· τοὺς δ' ἄλλους πείσοντες τῷ γε ἐφ' ἡμῖν μὴ οὕτω γνώμης ἢ πίστεως ὡς ἔχουσιν τοῦ λοιποῦ ἔχειν. οἱ γὰρ ἀξιούμενοι ἔχειν κατοικοῦν ἐν αὐτοῖς τὸ πληροῦν τὰ πάντα ἐνυπόστατον πνεῦμα τοῦ θεοῦ· οὔτε κατὰ ὁμωνυμίαν ἢ συνωνυμίαν· οὔτε κατὰ ἀλληγορίαν· οὔτε κατὰ μεταφορὰν ναὸς αὐτοῦ ὠνομάσμεθα· ἀλλὰ κυρίως καὶ κατὰ ἀλήθειαν· ὅθεν ὁ ἀπόστολος οὐ τῷ ἐν ἱεροσολύμοις ναῷ καὶ ἐκείνοις οἷς εἰκόνι ἐχρήσαντο αἱρετικοί· ἀλλὰ γὰρ πιστοῖς· θεὸν σαφῶς τὸ ἅγιον πνεῦμα εἶναι δεικνὺς ἔφη· οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς θεοῦ ἐστὲ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; καὶ πρὸς ἑβραίους· μέτοχοι πνεύματος ἁγίου ἐσμέν. εἰ γὰρ ναὸς τοῦ ἁγίου πνεύματος οὐχ ὡς θεοῦ· ἀλλὰ παρὰ τὸ ἐνοικεῖν καὶ ἐνοικεῖν ἐσμέν·

„ non redimit quod alienum ſit [1] „ Ita quidem illi: ſed perplexa [2] adeo, & ratione deſtituta eſt eorum oratio, ut ne ex iis quidem, qui vel minimum quomodocumque ratiocinari valent, nllus ſit eis aſſenſurus. Ad illuſtranda enim, ac diſcutienda divina oracula, in quibus quum de ipſa nullo modo contemnenda Deitate, tum de rationalibus *illius manuum operibus*, nempe de nobis, ſermo eſt, quadrupedes, & inanimatum ædificium in medium afferunt, ac tremendis Scripturæ textibus, rebuſque veluti illudunt, & per rudes baſce, infirmaſque ratiocinationes ad ſuum ipſorum barathrum invitant, eorum inſtar qui parva quadam eſca piſces ad hamum trahunt, & capiunt. Nos vero qui nulla unquam occaſione non declaravimus, ma-
108. b. xime nobis toto vitæ decurſu, ut nobis quidem videtur, curæ fuiſſe, ut nihil temere pronunciaremus, aut ex odio in quempiam, quique convicium quodlibet, tametſi non injuſtum, vitavimus [3], iis quidem, qui prudentiores ſunt, quique nobiſcum ſentiunt, ea in memoriam revocare pergimus, quæ ex Scripturis audiverunt; ceteris vero illud, quantum [4] quidem in nobis eſt, perſuadere, ut aliam in poſterum ab ea, quam nunc habent, ſententiam ac fidem amplectantur. Qui enim digni facti ſumus, ut habitantem in nobis [5] haberemus eum, qui *omnia implet*, ſubſiſtentem Spiritum Dei; neque per homonymiam, aut ſynonymiam, neque per allegoriam, neque per metaphoram templum ejus nominati ſumus, ſed proprie, & ſecundum veritatem. Quamobrem manifeſto Apoſtolus Spiritum Sanctum Deum eſſe oſtendens, non templo Hieroſolymitano, iiſve rebus, quibus ut exemplis uſi ſunt Hæretici, ſed Fidelibus ait [6]: *Neſcitis, quod templum Dei eſtis, & Spiritus Dei habitat in vobis?* Et ad Hebræos [7]: *Participes Spiritus Sancti ſumus*. Si enim ναὸς (id eſt templum) Spiritus Sancti ſumus non ut Dei, ſed *inhabitationis* cauſa dumtaxat, ducto ſcili-

1. *alienum ſit*) Cum ea nunc deſiderentur, ad quæ hæc referuntur, ſatis certa non eſt hujus loci ſententia. Eo tamen ſpectat Macedonianorum objectio, ut infirmetur quod Catholica docet Eccleſia, non modo Filium eſſe noſtrum *Dominum*, ſed & Spiritum Sanctum: ut colligo ex Capitis hujus argumento, & ex iis, quæ ſubjiciuntur pag. ſeq.

2. *perplexa*) In græco, ἀπόρως καὶ ἀλόγως: quod ſumptum videri queat, aut lucem certe mutuatur ex Polluce, qui lib. VI. cap. 34. in eum, qui ὀλίγα ὑπ' ἀποδείξεως λέγει, i. e. qui perſpicuis adverſarii rationibus convictus, pauca dumtaxat balbutire valet, quadrare ait hæc: ἄπορος, ἄλογος, ἄφωνος ... καὶ τὰ ἐπιῤῥήματα, ἀπόρως, ἀλόγως, ἀφώνως κ. τ. λ. quæ verba ſic vertit Interpres: *perplexus, ſermone carens, mutus ... atque adverbia, perplexim, mute, infanter*, &c.

3. *vitavimus*) Codex mendoſe, πεφεύγομεν. Lego, πεφεύγαμεν. Quin etiam pro, καὶ τοῦ ὅτι, legendum videtur, καὶ τὸ ὅτι.

4. *quantum* &c.) Pro τῷ γε, legendum fort. τό γε.

5. *in nobis*) Codex, ἐν αὐτοῖς. Lege, ἐν ἑαυτοῖς, aut ἐν αὑτοῖς.

6. *Neſcitis*) 1. ad Cor. III. 16.

7. *Participes*) Hebr. VI. 4. Græca Biblia: μετόχους γενηθέντας Πνεύματος ἁγίου.

σμέν· οὐδὲ τοῦ Θεοῦ ναὸς κληθέντες· ὡς Θεοῦ προσηγορεύθημεν. καὶ ὁ Θεὸς δὲ πατὴρ δεσποτικῶς ἡμᾶς κεκτημένος οἰκεῖ ἐν ἡμῖν· ναὸς γὰρ Θεῷ μόνῳ ἁρμόζει· καὶ παραπλησίως αὐτοῦ· ὅ τε μονογενὴς αὐτοῦ υἱός· τό τε ἓν αὐτοῦ ἅγιον πνεῦμα. καὶ ὃν τρόπον ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ· κἂν μὴ γέγραπται ὅτι ἐξηγοράσατο ἡμᾶς τῷ ἰδίῳ αἵματι· δεσπότης ἡμῶν ἐστίν· οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον. τούτοις γὰρ τοῖς πρὸς περιγραφὴν τῆς θεότητος τοῦ ἁγίου πνεύματος λεγομένοις ἀκολουθεῖ τὸ παραπλησίως καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ πατρὸς ἐκλαμβάνεσθαι. τίς οὖν ἂν πείθοιτο δικαιότερον παύλῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ἁγίοις· ἢ μακεδονίῳ καὶ τῷ πλαστῶς μετανοήσαντι ἀρείῳ; εἰ μὲν γάρ ἐστιν αὐτοῖς τῶν ἁγίων λόγος· πῶς ἔλαθον τάξαντες ἑαυτοὺς ἐν τοῖς ἀντιταττομένοις καὶ οὐ ταῦτα ἐκείνοις λέγειν καὶ φρονεῖν ἀξιοῦσιν; εἰ δὲ ἄλλως μὲν ἐκείνοις· ἄλλως δὲ τούτοις δοκεῖ· τοῦτο γὰρ ἀναμφίλεκτον ἀφ' ὧν δέδεικται· οὐ γὰρ τοίχοις καὶ θρέμμασιν καταφρονητικῶς καὶ χλευαστικῶς· ὡς οἱ ὑβρισταὶ οὗτοι· παραβάλλοντες· ἢ ἓν καὶ ταὐτὸν τούτοις εἶναι δοκιμάζοντες τὸν λογικὸν ναὸν τὸν κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τὸ ἔργον τῶν χειρῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἐπὶ γῆς τὸ κάλλιστον· ἔχρησαν τὰ ἐκκείμενα λόγια· οὐ χριστιανῶν μὲν οὐδὲ ἄλλως σοφῶν ἐστὶ τοῦτο· οὐδὲ ἀληθεύειν τοιαῦτα αὐτοὺς διδάσκοντας ἄν τις τὴν ἀρχὴν νομίσοι. οὕτως δὲ ἔχειν γνώμης αὐτοὺς ὡς ἀληθῶς μαθών· πῶς οὐκ οἰήσεται πλέον σωφρονεῖν· ἂν τὰ μὲν αἱρετικῶν φεύγῃ· πείθοιτο δὲ οἷς πολλῷ ἄμεινον· φημὶ τοῖς ἁγίοις· ἢ τό γε ἀληθέστερον· τοῖς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ; οὐ γὰρ ἄν τις κἂν γραφῶν παντοίως ἄπειρος ᾖ· ἀπὸ τῆς αὐτῶν γνώμης μόνον ταῦτα εἰρηκέναι τοὺς ἀρίστους πάντας καὶ κλεινοὺς ἐκείνους ἄνδρας φήσειεν· ἀλλ' οὐχὶ διὰ τῆς αὐτῶν φωνῆς ἡμῖν τὸν Θεὸν διαλέγεσθαι· καὶ τά τε ἄλλα τὰ μείζονα συνέσεως ἀνθρώ-

ſcilicet nomine ναὸς, quod eſt *templum*, a verbo ἐννεῖν, nempe ἐνοικεῖν, quod eſt *incolere*; ſequitur, ut ne tunc quidem cum Dei templum vocati fuimus, templum Dei ut Dei denominati ſimus. At vero & Deus Pater, qui nos ut Dominus poſſidet, habitat in nobis (nam ſoli Deo templum convenit), &, ſimiliter ac ipſe, quum Unigenitus ipſius Filius, tum Unus ejus Spiritus Sanctus. Et quemadmodum Deus & Pater, quamvis de eo ſcriptum non ſit, quod nos proprio ſanguine redemerit, Dominus noſter eſt; ita etiam Sanctus ejus Spiritus. Hæc enim, quæ ad deſcribendam Spiritus Sancti divinitatem dicta ſunt, conſentaneum, ac neceſſarium eſt
100. a. etiam de Deo Patre ſimili modo accipere. Cui ergo magis æquum eſt credere? Paulo ne, & aliis Sanctis, an Macedonio, & ei, qui ficte reſipuit [1], Ario? Si quam porro ipſi Sanctorum rationem habent, quomodo in eorum numero ſe ſe imprudentes collocarunt, qui Sanctis adverſantur, nec eadem [2] cum his dicere, ac ſentire volunt? Si vero aliter quidem illi, aliter vero iſti ſentiunt (nam hoc ex iis, quæ oſtenſa ſunt, indubitatum eſt; nec enim illi rationale templum, quod ad imaginem Dei eſt, & opus manuum ejus, atque omnium terrenarum rerum pulcherrimum, cum pecudibus ac muris per contemptum, & irriſorie, ut conviciatores iſti faciunt, compararunt, aut unum & idem cum his rebus eſſe putarunt, quando divino afflatu allata Scripturæ loca ſcripſerunt), indignum id Chriſtianis eſt, atque adeo iis, qui quovis alio modo ſapientes ſint; neque quiſquam illos vera docere omnino [3] exiſtimaverit, dum talia docent. Cum vero eos ſic revera ſentire quis compererit, quomodo non ſe magis ſapere arbitrabitur, ſi ea quidem devitet, quæ ab Hæreticis dicuntur, iis autem credat, quibus credere multo melius eſt, nempe Sanctis, aut, ut verius eloquar, iis, quæ ſunt ipſius Dei? Nemo enim, etſi omnino Scripturarum imperitus, optimos illos omnes, inclytoſque viros ex ſua ipſorum ſententia dumtaxat hæc ſcripſiſſe dixerit, aut per eorum vocem nobis Deum loqui negaverit, eumque quum alia docere hominum intelligentiam ſupe-

1. *ficte reſipuit*) De ſimulata ab Ario reſipiſcentia lege inter ceteros Socratem Hiſt. Eccl. lib. 2. cap. 26, 33, & 38.
2. *eadem*) Codex, ταῦτα. Lego, ταὐτά.
3. *omnino*) In græco, τὴν ἀρχήν. Simili modo pag. 179. Catenæ in Jobum ait Didymus: μὴ καταδεξάμενοι αὐτὰ τὴν ἀρχήν. Ibi enim τὴν ἀρχὴν valere puto *omnino*, etſi Interpres verterit, *in initio*. At non raro alii quoque, binas eas ſignificationes confundendo, lapſi ſunt.

ἀνθρώπων διδάσκειν· κὴ ὅτι ἐν πιστοῖς αὐτός τε ὁ θεὸς κὴ ὁ μονογενὴς αὐτȣ͂ ὑιὸς κὴ τὸ ἓν αὐτȣ͂ πνεῦμα ὁμοίως καὶ ἴσως οἰκεῖ ἀχράντως. διελέγχων τοίνυν καὶ ἀποῤῥίπτων τὰς σοφισματώδεις αὐτῶν φλυαρίας· κὴ τὸ μὴ τὰ βλαβερὰ διὰ ἄρειον κὴ μακεδόνιον αἱρεῖσθαι συμβȣλεύων ἐν ρδ̅ ψαλμῷ παρεγγυᾶται αὐτοῖς· ἐν τοῖς προφήταις μȣ μὴ πονηρεύεσθε. ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ ἐκείνων τῶν μηδαμȣ͂ φίλων θεῷ τῷ καὶ τὴν ἐξ ὁμωνυμίας δωρεὰν ἀνθρώποις δεδωκότι εἰρηκότων· μὴ κίνει καμάριναν· ἀκίνητος γὰρ ἀμείνων. διαγνωσθέντος τοίνυν καὶ τȣ͂ ὅτι θεὸς τὸ ἅγιον πνεῦμα· κὴ τὰς προφητείας αὐτὸ ὑπέβαλεν· μεταβῆναι ἤδη καιρὸς ἐπὶ τὸν ζαχαρίαν· ȣ͗ τὸν δρεπανηφόρον προφήτην· ἀλλὰ τὸν πατέρα ἰωάννȣ ἐγκρίναντα καὶ αὐτὸν θεὸν καὶ κύριον τȣ͂ ἰσραὴλ εἶναι τὸν ἐν προφήταις λαλήσαντα. αὐτὰ δὲ παραθῶμαι· ἅπερ ἐκεῖνος ἔλεξεν· εὐλογητὸς κύριος ὁ θεὸς τȣ͂ ἰσραὴλ ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησεν λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτȣ͂· καὶ ἤγειρεν κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν τῷ οἴκῳ δαυὶδ τȣ͂ παιδὸς αὐτȣ͂· καθὼς ἐλάλησεν διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτȣ͂. καὶ ὁ ἱεροψάλτης δὲ ȣ͗κ ἀποστάς ποτε δογματικῆς διδασκαλίας· συμφέρεται τȣ́τοις λέγων· ἐν μὲν πα̅ ψαλμῷ· ἀκȣ́σομαι τί λαλήσει ἐν ἐμοὶ κύριος ὁ θεός· ἐν δὲ τῇ β̅ τῶν βασιλειῶν ἱστορίᾳ· ἐξεῖπεν ποίȣ ἦν κυρίȣ καὶ θεȣ͂ ὁ εὐκταῖος οὗτος ἐνθȣσιασμός· φράσας· πνεῦμα κυρίȣ ἐλάλησεν ἐμοὶ κὴ ὁ λόγος αὐτȣ͂ ἐπὶ γλώσσης μȣ.

ſupetantia, tum etiam hoc, quod in Fidelibus & Deus ipſe, & Unigenitus ejus Filius, & Unus ejus Spiritus ſimiliter & æqualiter habitat impollute. Sophiſticas itaque eorum nugas redarguens ipſe, ac rejiciens, eoſque, ne propter Arium, & Macedonium, quæ noxia ſint, ſectentur, monens in civ Pſalmo, hæc eis præcipit [1]: *In Prophetis meis nolite malignari*. Sed de illis hactenus [2]: nam ii etiam, qui Deo, 109. b. a quo gratia quoque homonyme ſic dicta hominibus data eſt, nequaquam amici ſunt, hæc monuerunt [3]: *Camarinam ne moveas; ſatius enim eſt immotam relinquere*. Cum ergo & Spiritum Sanctum Deum eſſe, & prophetias ipſum dictaſſe viderimus, tempus jam eſt ad Zachariam tranſire, non prophetam illum falciferum [4], ſed Joannis patrem, qui & ipſe Deum ac Dominum Iſraelis eſſe profitetur illum, qui in Prophetis locutus eſt. Ipſa autem, quæ is dixit, verba apponam [5]: *Benedictus Dominus Deus Iſraelis, quia viſitavit, & fecit redemptianem plebi ſuæ: & erexit cornu ſalutis nobis in domo David pueri ſui: ſicut locutus eſt per os Sanctorum, qui a ſeculo ſunt, Praphetarum ejus*. Sacer autem Pſaltes a dogmatica doctrina numquam recedens, his conſentit, in pſalmo quidem LXXXI dicens [6]: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus*: In ſecunda vero Regnorum hiſtoria, cujus Domini ac Dei optabilis hicce, ac divinus afflatus exſiſteret, declaravit, inquiens [7]: *Spiritus Domini lacutus eſt in me* [8], *& Sermo ejus in lingua mea*.

1. *In Prophetis*) Pſalm. civ. verſ. 15.

2. *hactenus*) Codex, τὰ μὲν. Legendum potius, ταῦτα μὲν. Quin fortaſſe aliquid deeſt.

3. *Camarinam*) De notiſſimo hoc adagio lege Paræmiographos. De eo dixi in *Faſciculo Anecdotorum* pag. 279. in Notis ad Theophylacti libellum.

4. *falciferum*) In Zachariæ libro cap. v. verſ. 1, & 2. *falcem* quidem *vidiſſe* dicitur ipſe Zacharias, juxta græcam Editionem: nam ubi Vulgata Translatio habet: *Et ecce volumen volans... Ecce video volumen volans*, Græca habet, καὶ ἰδȣ̀ δρέπανον πετόμενον... ἐγὼ ὁρῶ δρέπανον πετόμενον, i. e. *& ecce falx volans.... ecce video falcem volantem*. At nuſquam, quod ſciam, Zacharias ipſe *falcem ferens* deſcribitur. Conjicere itaque licet, ideo ſic loqui Didymum, quod propheta ille falcem manu gerens a pictoribus eam viſionem deſpicientibus fortaſſe exhiberetur. Vide Not. 3. pag. 64.

5. *Benedictus*) Luc. I. 68, 69, & 70.

6. *Audiam*) Pſalm. lxxxiv (non lxxxi) verſ. 8 (ſeu 9).

7. *Spiritus*) Lib. 2. Reg. xxiii. 2.

8. *in me*) Græca Biblia pro, ἐμοὶ, i. e. *mihi*, habent, ἐν ἐμοὶ, i. e. *in me*: atque ita legendum puto quum ob antecedentia, tum quia poſtrema ſyllaba vocis, ἐλάλησεν, facile noſtrum exſcriptorem in errorem inducere potuit.

ΙΑ

Ὅτι ἐπὶ τοῦ χερουβικοῦ θρόνου καθέζεται τὸ ἅγιον πνεῦμα· καὶ δύναμιν ἐξαποστέλλει. καὶ ὅτι ὁ παῦλος αὐτὸ οἶδεν εἶναι τὸν ὀφθέντα τῷ ἠσαΐᾳ κύριον σαβαώθ. καὶ κατὰ τοῦ μακεδονιανοῦ φρονήματος. καὶ ὅτι ἐν ἡμῖν οἰκεῖ. καὶ ὅτι ῥᾳδιουργοῦσιν αἱρετικοὶ τὰς θείας γραφάς.

Παρὰ τῷ μνημονευθέντι τοίνυν ἀκριβεστάτῳ μελῳδῷ τῷ πᾶσι τοῖς ἀναγκαίοις ἐμπλεονάζοντι ἐν ρθ. ψαλμῷ ὅστις ὅλος ἐκ προσώπου τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν ἐλέχθη· ἰσότιμος ἡ ἁγία τριάς· καὶ κύριος τὸ πνεῦμα ἐξαποστέλλων δύναμιν καὶ συγκαθεζόμενος τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ ἐμφανῶς μᾶλλον· ἤπερ αἰνιγματωδῶς ἀπαγγέλλεται. ἔδοξεν δέ μοι εἰς ἑτοίμην ἀπόδειξιν πάντα ἐφ' ἑξῆς παραγράψαι τὸν ἱερὸν τουτονὶ λόγον μηδὲν αὐτοῦ παραλιπόντι. ἔχει δὲ οὕτως· εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου· κάθου ἐκ δεξιῶν μου ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι κύριος ἐκ σιών· καὶ κατακυρίευε ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου. μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων. ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε. ὤμοσεν κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν μελχισεδέκ· κύριος ἐκ δεξιῶν σου. εἰ γὰρ ὁ πατὴρ λέγει τῷ υἱῷ· κάθου ἐκ δεξιῶν μου· καὶ· ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι κύριος· καί· κατακυριεύσεις τῶν ἐχθρῶν σου· καί· ὤμοσεν κύριος· καί· κύριος ἐκ δεξιῶν σου· τίς ὁ ἀποστέλλων αὐτῷ τὴν ῥάβδον καὶ ὀμνύων καὶ ἐκ δεξιῶν τοῦ υἱοῦ καθεζόμενος κύριος εἰ μὴ λοιπὸν τὸ ἅγιον πνεῦμα; ὡς εὑρίσκεσθαι τὸν υἱὸν ὄντα μὲν ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρός· ἔχοντα δὲ ἐκ δεξιῶν τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ. μεμνῆσθαι δέ χρὴ ὅτι ἐνταῦθα καὶ ὀμνύει τὸ πνεῦμα ὡς οὐκ ἔχον τὸν μείζονα· καθὰ ὁ υἱὸς εἰπών· κατ' ἐμαυτοῦ ὀμνύω· ὡς ἐν τῷ πρώτῳ ἐμνημονεύθη

CAPUT XI.

Quod in cherubico throno ſedet Spiritus Sanctus, & virtutem emittit. Et quod Spiritum Sanctum Paulus eum eſſe novit, qui ob Iſaia viſus fuit, Dominum Sabaoth. Et contra Macedonianam opinionem. Et quod in nobis habitat Spiritus Sanctus. Et quod divinas Scripturas doloſe depravant Hæretici.

Jam vero apud eum, quem commemoravi, accuratiſſimum, ac omnia, quæ neceſsaria ſint, copioſe tractantem Melodum, in Pſalmo CIX, qui totus ex perſona Patris ad Filium dictus eſt, tum æque honoranda ſancta Trinitas, tum Spiritus, qui Dominus ſit emittens virtutem, atque una cum Patre & Filio conſidens, manifeſte potius, quam ænigmatice annunciatur. Ut autem in promptu ſit demonſtratio, viſum eſt mihi totum ex ordine adſcri-
110. a. bere[1] ſacrum hoc oraculum, nihilque prætermittere. Sic ergo habet[2]: *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Virgam potentiæ emittet tibi Dominus ex Sion, & dominare in medio inimicorum tuorum. Tecum principatus in die potentiæ tuæ, in ſplendoribus Sanctorum*[3]*: ex ventre ante luciferum genui te. Juravit Dominus, & non pænitebit eum: Tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech: Dominus a dextris tuis.* Si enim Pater ait Filio: *Sede a dextris meis*; Et: *Virgam potentiæ emittet tibi Dominus*; Et: *Dominaberis inimicis tuis*; Et: *Juravit Dominus*; Et: *Dominus a dextris tuis*: quiſnam eſt Dominus ille, qui ipſi virgam mittit, & jurat, & a dextris Filii ſedet? Nihil reſtat, niſi ut ſit Spiritus Sanctus: adeo ut Filium a dextris quidem Patris eſſe, Spiritum vero Dei a dextris habere comperiamus. Illud vero meminiſse oportet, quod hic jurat etiam Spiritus, quippe qui *non habet majorem ſe*[4], ſicut Filius, qui dixit[5], *Per memetipſum juro*, quemadmodum in primo libro[6] commemoratum

1. *adſcribere*) Ita loquitur Didymus, quaſi ſuæ cæcitatis oblitus. Simili modo in lib. de Sp. S. num. 30. ait: *crebro legiſſe me memini*. Quin etiam Hieronymus Abigaum cæcum epiſtola 76. ſic alloquitus num. 1: *ſcribe igitur audacter*.
2. *Dixit*) Pſ. CIX. verſ. 1, 2, 3, 4, 5, & 6. Vide, ſi placet, quæ ad hunc Pſalmum dictavit Didymus pag. 249. Catenæ Corderianæ.
3. *Sanctorum*) Græca Biblia: *τῶν ἁγίων σου*, i. e. *Sanctorum tuorum*. Vulg. Int. legit ut Didymus.
4. *majorem ſe*) Ex ep. ad Hebr. VI. 13.
5. *Per memetipſum*) Iſai. XLV. 23. Vide etiam Gen. XXII. 16, ubi tamen Græca Editio habet *juravi*, pro *juro*.
6. *in primo libro*) Cap. XXVI. pag. 75, ſeu ſegm. 83. a, aut fortaſſe cap. XV. ante ſegm. 6. a.

νεύθη βιβλίῳ. ἀλλὰ καὶ ἐν ξα ψαλμῷ ὁ αὐτὸς δαυὶδ ἀπαγγέλλων τὴν ἁγίαν τριάδα φαίνεται ἐν τῷ ψάλλειν· ἅπαξ ἐλάλησεν ὁ Θεός· δύο ταῦτα ἤκουσα. ποῖα δὲ δύο; ἐπάγει· ὅτι τὸ κράτος τοῦ Θεοῦ· καὶ σοῦ κύριε τὸ ἔλεος. τίς γὰρ ὁ εἰπὼν Θεός ὅτι τὸ κράτος τοῦ Θεοῦ; καὶ πρὸς τίνα λέγει· καὶ σοῦ κύριε τὸ ἔλεος; καὶ ἐπὶ τοῦ δανιὴλ δέ φησιν ἐν τῇ περὶ σωσάννης κρίσει· ἐξήγειρεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸν δανιήλ. κἀνταῦθα Θεὸν δηλώσας εἶναι τὸ ἅγιον πνεῦμα. ἐπιφέρει γάρ· καὶ ἔκρινεν τοὺς πρεσβυτέρους πνεύματι ἁγίῳ ἐμφορούμενος. εὕροιμεν δ᾽ ἂν καὶ ἐλισσαῖον τὸν ἀξιολογώτατον ἐν προφήταις ἀξιοῦντα εἰδέναι Θεὸν τὸ ἅγιον πνεῦμα. ἔχει δ᾽ ἡ πρὸς ἠλίαν αὐτοῦ φωνὴ ἡ ἐξαιτοῦσα σὺν τῇ μηλω-

tum fuit. Sed & in LXI Pſalmo ab eodem Davide annunciari apparet ſanctam Trinitatem, dum ita pſallit [1]: *Semel locutus eſt Deus: duo hæc audivi*. Quænam vero ſunt hæc duo? Subdit: *Quod poteſtas Dei eſt, & tua Domine miſericordia* Quis enim eſt Deus, qui dixit, *quod poteſtas Dei eſt?* & cuinam dicit: *Et tua Domine miſericordia?* Quin & apud Danielem [2] in Judicio de Suſanna [3] habito legitur [4]: *Suſcitavit Deus Spiritum Sanctum Danielis* [5]. Hic quoque Deum eſſe Spiritum Sanctum oſtendit [6] Scriptura. Subjungit enim [7]: *Et judicavit presbyteros (ſive Seniores) Spiritu Sancto repletus*. Aſt Eliſſæum quoque
110. b. inter prophetas maxime inſignem illud petere inveniemus, ut cognoſcat Deum Spiritum Sanctum. Ipſius vero ad Eliam verba, quibus expoſcit, ut ſimul cum melota [8] Spiri-

1. *Semel*) Pſalm. LXI. verſ. 11 (ſeu 12).

2. *apud Danielem*) Sive, ad verbum, *in Daniele*. Porro Hiſtoriam Suſannæ, ut libri Danielis partem a Didymo etiam agnoſci, animadvertant Heterodoxi. Ante Didymum vero celebrem pro ejus Hiſtoriæ auctoritate epiſtolam ſcripſerat Origenes ad Africanum, ut de aliis Patribus ſileam.

3. *in Judicio de Suſanna*) Ea pars libri Danielis, quam hic indicat, in Editione Complutenſi, & in Vulgata eſt decimumtertium Caput Danielis. In Francofurtenſi Editione, ab Heterodoxo homine concinnata, ſeorſum a Daniele imprimitur, inſcribiturque Σωσάννας ἱστορία, i. e. *Suſannæ Hiſtoria*: quo modo etiam a S. Hieronymo vocatur. Ab Africano in Epiſtola ad Origenem dicitur ἡ ἐν νεότητι προφητεία τοῦ Δανιὴλ, i. e. *Prophetia Danielis adhuc adoleſcentis*. Ab Origene in Epiſtola ad Africanum ſimpliciter appellatur Σωσάννα, i. e. *Suſanna*, ſive *Soſanna*: eodemque modo in aliquibus vetuſtis codicibus eam inſcribi teſtatur Sabatierus ad hunc Danielis locum tom. 2. part. 2. Demum in aliis codicibus, eodem Sabatiero teſte, habet hunc titulum: Διάκρισις Δανιὴλ, i. e. *Judicium Danielis*. A noſtro autem Theologo appellatur Τοῦ Δανιὴλ ἡ περὶ Σωσάννης κρίσις, i. e. *Danielis Judicium de Suſanna*, ſive ſimpliciter Ἡ περὶ Σωσάννης κρίσις.

4. *Suſcitavit*) Dan. XIII. 45. In Complutenſi Editione Translatio S. Hieronymi, omiſſo vocabulo, *Sanctum*, habet: *Suſcitavit Dominus ſpiritum pueri junioris, cujus nomen Daniel*. At Didymus in libro etiam de Sp. S. legit, ut hoc in loco: nam num. 2. pag. 108. hæc habet: „Et Danieli adhuc „ puero *ſuſcitaſſe* dicitur *Deus Spiritum Sanctum*: „ quaſi jam habitantem in eo.„ Ac ſane Græca Biblia, quibus conſentit Vulgata Editio, habent: ἐξήγειρεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον παιδαρίου νεωτέρου, ᾧ ὄνομα Δανιήλ. Cyrillus vero Hieroſolymitanus catech. XVI. num. 31. legit, ἐπὶ παιδαρίῳ, i. e. *in puero*, pro παιδαρίου, i. e. *pueri*.

5. *Danielis*) Cod. τὸν Δανιήλ. Lege τοῦ Δανιήλ. Aut verte: *Excitavit Deus Spiritus Sanctus Danielem*.

6. *oſtendit* &c.) Lege Not. 7. pag. 161.

7. *Et judicavit*) Hæc verba neque in Græcis Bibliis leguntur modo, neque in Vulgata Translatione, quæ hoc in loco Theodotionis interpretationem exprimit, neque in Verſionibus antiquis a Sabatiero editis. Deſumpta itaque arbitror ex Editione LXX. Interpretum, qualis exſtabat Origenis, Didymi, ac Hieronymi tempore, non vero qualis legitur in Bibliis Complutenſibus. Nimirum duplex tunc erat Hiſtoriæ Suſannæ Translatio, altera in editione Theodotionis, altera in editione LXX. Interpretum: hæc vero ab illa plurimum differebat; in hac enim non modo ea exſtabant, quæ de Suſanna, de Belo ac Dracone, & de tribus Pueris leguntur in Theodotionis verſione, quam hac in parte probavit Eccleſia; ſed etiam nonnulla addita fuerant a LXX. Interpretibus, aut fortaſſe ab alio, qui LXX. Interpretum nomine abuſus fuerat. Joannes Rodolphus Wetſtenius, homo heterodoxus, cenſet Suſannæ Hiſtoriam editioni LXX. Interpretum adjectam olim fuiſſe ex editione Theodotionis; ut iiſdem omnino verbis in utraque editione legeretur Origenis ac Didymi ætate, utrobique ſcilicet ex verſione Theodotionis. Sed eum falli oſtendunt Maurini Monachi tomo 1. Operum Origenis pag. 14. Quorum ſententia ex hoc etiam additamento, quod hic citatur a Didymo, & in Theodotionis verſione deſideratur, confirmari poteſt. Illud porro reſpexiſſe videtur Rufinus libro 2. Apologiæ num. 35, ubi ironice ſic loquitur: *Omnis qui putabat, quod puer Daniel* Spiritu Sancto *fuerit repletus, & arguerit adulteros ſenes, erravit*. Sed apertius id reſpicit, imo affert Epiphanius in Ancorato cap. 25, ubi hæc legimus: ὅτι ἐκλήθη Δανιὴλ Πνεύματος ἁγίου, καὶ εἶπε· καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος αὐτῆς· καὶ ὑπέστρεψαν εἰς τὸ κριτήριον· καὶ ἔκρινε τοὺς πρεσβυτέρους Πνεύματι ἁγίῳ ἐμφορούμενος. Quæ ſic vertit Petavius: „cum ſcriptum ſit „ Danielem Spiritu Sancto repletum exclamaſſe: „ *Mundus ego ſum a ſanguine illius: Et reverſi* „ *ſunt ad judicium: judicavitque ſeniores*, impellente Spiritu Sancto.„ Ideo autem hæc poſtrema verba diverſo charactere, iis ſcilicet typis, quos *rotundos* vocant, expreſſit vir ille doctiſſimus, quod cum hunc Didymi locum non vidiſſet, cenſuit ea ex Bibliis non afferri. Ex his porro Epiphanii verbis colligo primum, Didymi ætate in Bibliis re ipſa juxta aliquam verſionem a verſione Theodotionis diverſam exſtitiſſe hæc verba: *Et judicavit ſeniores Spiritu Sancto repletus*, aut, ut vertere mavult Petavius, *Spiritu Sancto impellente*. Deinde colligo, ubinam eadem hæc verba exſtarent; nimirum legebantur cap. XIII. Danielis, ac, ni fallor, verſiculo 50. proxime ſubjungebantur.

8. *melota*) Erat μηλωτὴ veſtis, aut ſtragula ex ovis pelle.

μηλωτῇ καὶ τὸ ἅγιον κληρονομῆσαι πνεῦμα ἠτωσεί· γενέσθω τὸ πνεῦμα τὸ ἐπὶ σοὶ· δισσῶς ἐπ᾽ ἐμοί· ὁ δὲ εἶπεν· ἐσκλήρυνας τοῦ αἰτήσασθαι· ἀντὶ τοῦ μεγάλα ἐζήτησας· πλὴν ἐὰν ἴδῃς με ἀναλαμβανόμενον· ἔσται σοι οὕτως· ἐὰν δὲ μὴ ἴδῃς· οὐ μὴ γένηται. ἴδεν τοίνυν αὐτὸν καὶ ἔκραξεν· πάτερ πάτερ ἅρμα ἰσραὴλ καὶ ἱππεὺς ἐν αὐτῷ. ὅτε οὖν ἐπάταξεν τὸν ἰορδάνην τῇ μηλωτῇ τοῦ ἠλία κ) τὸ ὕδωρ οὐ διῃρέθη ὡς ἐπὶ ἠλία· ζητῶν τὴν αἴτησιν ἑαυτοῦ κ) τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν· οὐκ ἔτι εἶπεν· ποῦ τὸ πνεῦμα τὸ διπλοῦν; ἀλλά· ποῦ ὁ Θεὸς ἠλίου ἀπφὼ ὁ διπλοῦς; ἐκκαλύπτων Θεὸν ὑπάρχειν τὸ ἅγιον πνεῦμα· κ) διδάσκων ἅμα ὡς ταὐτόν ἐστιν εἰπεῖν Θεὸν ἢ πνεῦμα ἅγιον· καὶ τὸ ἔμπαλιν. τὸ δὲ ἀπφὼ προσφώνησίς ἐστιν ἀδελφική. τί δὲ καὶ ἰεζεκιὴλ προφητεύει ὅτε τῶν οὐρανῶν ἀνοιγέντων αὐτῷ ἴδεν ὅρασιν Θεοῦ καὶ τὰ χερουβίμ; καὶ ἐν τῷ ἑστάναι φησὶν τὰ ζῶα· ἱστήκεισαν οἱ τροχοί· καὶ ἐν τῷ ἐξαίρειν αὐτά· ἐξῄροντο· ὅτι πνεῦμα ζωῆς ἦν ἐν τοῖς τροχοῖς. ἀντὶ τοῦ ἐπικαθεζόμενον ἐπὶ τῶν χερουβίμ. καὶ μικρὸν ὑποκαταβὰς λέγει· τοῦτο τὸ ζῶον ὃ ἴδον ὑπὸ κάτω Θεοῦ ἰσραὴλ· κ) ἔγνων ὅτι τὰ χερουβίμ ἐστιν. εἰρηκὼς ἀνωτέρω τὸ πνεῦμα ἐπάνω εἶναι τῶν χερουβίμ· ὑποκαταβὰς εἶπεν ὑποκάτω τοῦ Θεοῦ· τοῦτ᾽ ἔστιν τοῦ πνεύματος· εἶναι τὰ χερουβίμ κ) ζῶα. θέα τοίνυν καὶ αὖθις τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ πνεῦμα καὶ Θεὸν καὶ πνεῦμα ζωῆς προσαγορευόμενον κ) ἐπὶ τοῦ χερουβικοῦ καθεζόμενον αἰωνίου θρόνου. χρηστέον δ᾽ εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο καὶ 191. a *τοῖς*

Spiritum etiam Sanctum hæreditarium accipiat, ſic ſe habent [1]: *Sit Spiritus, qui eſt in te, dupliciter in me. Ille autem dixit: Induraſti petendo* (Hoc eſt: *Magna poſtulaſti*). *Verumtamen ſi videris me, quum oßumar, erit tibi ſic: ſi autem non videris, non fiet*. Vidit ergo ipſum, & clamavit [2]: *O pater, pater, o currus Iſraelis, & equitans in eo*. Cum itaque Jordanem melota Eliæ *percuſſit* [3] Eliſæus, *& aqua non eſt diviſa*, ſicut ſub Elia contigerat [4], orans ipſe, ut ejus poſtulatio, & data promiſſio impleretur, non ait amplius: *Ubi eſt Spiritus duplus?* ſed: *Ubi eſt Deus Eliæ oppho* [5] *duplus?* Illud ſcilicet nobis revelans, Spiritum Sanctum eſſe Deum, ſimulque docens, idem eſſe dicere *Deum*, ac dicere *Spiritum Sanctum*, & viceverſa. Vox vero, *ἀπφὼ* [6], fraterna eſt compellatio. Quid autem prophetavit Ezechiel quoque, quum, apertis ei cælis, *vidit* [7] *viſionem Dei*, & Cherubimos? *Et cum ſtarent* [8], inquit, *animalia, ſtabant rotæ, & cum ea extollerentur* [9], *extollebantur, quia Spiritus vitæ erat in rotis*. Hoc eſt: Inſidens erat in Cherubimis. Et paulo poſt ait [10]: *Hoc animal eſt, quod vidi ſubter Deum Iſraelis, & cognovi, quod Cherubimi ſunt*. Cum ſuperius dixiſſet, *Spiritum eſſe ſupra Cherubimos*, poſtea dixit, *ſubter Deum*, id eſt, ſubter Spiritum, eſſe Cherubimos, & animalia. Rurſus itaque animadverte, Sanctum Dei Spiritum & *Deum*, & *Spiritum vitæ* nuncupari, & in cherubico æterno throno conſidere. Verum ad argumentum hocce confirmandum

---

1. *Sit Spiritus*) Lib. IV. Reg. II. 9, & 10. Complutenſis Editio pro *γενέσθω* habet *γενηθήτω δή*. Et pro, *ἐπ᾽ ἐμοί· ὁ δὲ εἶπεν*, habet: *ἐπ᾽ ἐμέ· καὶ εἶπεν ἠλιού*. Et poſt vocem, *ἀναλαμβανόμενον*, addit *ἀπὸ σοῦ*. Francofurtenſis alias habet varietates.

2. *O pater*) Lib. 4. Reg. II. 12. Biblia: *αὐτοῦ*, pro *ἐν αὐτῷ*.

3. *percuſſit*) Ibidem verſ. 14. Complutenſis Editio: *καὶ ἐπάταξε τὰ ὕδατα· καὶ οὐ διῃρέθη· καὶ εἶπεν ἠλισαιέ· ποῦ ἐστιν θεὸς ἠλιοῦ ἀφφώ*; Francofurtenſis vero: *καὶ ἐπάταξε τὸ ὕδωρ· καὶ οὐ διέστη· καὶ εἶπε· ποῦ ὁ θεὸς ἠλιοῦ ἀπφώ*;

4. *contigerat*) Ibid. verſ. 8.

5. *appho*) E duabus vocibus אף הוא (*aph hu*), i. e. *etiam ipſe*, quas hic habet hebræum exemplar, finxerunt LXX. Int. vocem *ἀπφώ*, ſive, ut alii ſcribunt, *ἀφφώ*, ſive *ἀφφώ*. Vulgatus Interpres binas illas hebraicas voces vertit: *etiam nunc*. Didymus legit *ἀπφώ*: unde videtur ductum Jonathæ cognomentum, qui ab auctore libri primi Machabæorum cap. 2. verſ. 5. dicitur *ἐπικαλούμενος Ἀπφοῦς*, h. e. *cognominatus Apphus*.

6. *Vox vero ἀπφώ*) Alii aliter hanc vocem interpretati ſunt. Heſychius ita eam accipit, ut ſignificet *πατρὸς*, i. e. *patris*. Verum in exemplari hebraico non legitur אב הוא (*abh hu*), i. e. *pater ipſe*, ſed אף הוא, ut dixi. Suidas vero ſic illam explicat, ut valeat: *ἀποκρύφου ἢ τοῦ ἀποκεκρυμμένου*, i. e. *abſconditi*. At undenam hanc ſignificationem eruit Suidas? Numquid ex radice חבא, i. e. *latitavit*? Sed quis non videt nihil eam radicem huc pertinere? Probabiliora itaque affert Didymus, modo vox ut græca ſpectetur. Pollux enim lib. 3. cap. 8. ſegm. 74 apud novos comicos nomina *ἀπφία*, & *ἀπφάριον* ait eſſe blandas novæ Dominæ compellationes. Ad quem Pollucis locum hæc adnotat Kuhnius: *Ceterum ἀπφία eſt blanda ſororis, fratriſque compellatio*. Novi hanc Pollucis interpretationem Henrico Stephano ſuſpectam eſſe) ut ibidem animadvertit Jungermannus) quod Pollux ab Heſychio, Euſtathio, ac Suida hac in re diſſentiat. Sed Polluci ſuffragatur Didymus hoc in loco.

7. *Vidit*) Ezech. I. 1.

8. *Et cum ſtarent*) Græca quidem Editio Ezech. I. 21. iſthæc habet. Sed Didymus reſpicere videtur cap. X. verſ. 17, ubi eadem fere leguntur.

9. *extollerentur*) Codex mendoſe *ἐξαιρεῖν*. Lege *ἐξαίρειν*.

10. *Hoc animal*) Ezech. X. 20.

τοῖς κριταῖς ὐδὲ αὐτοῖς ἀμελήσασιν· ἀλλ' ὅτι μάλιστα παρὰ πάντα τῦτο κεκρικόσιν καλῶς τὰ ὁμολογῆσαι κύριον δυνατὸν καὶ ἐπίκυρον τὸ πνεῦμα τῦ Θεῦ. εἰπόντες γὰρ περὶ αὐτῦ ὅτι συνεπορεύετο μετὰ σαμψὼν καὶ κατεύθυνεν αὐτῷ ὥστε μείζονα φύσεως ἀνθρωπίνης δύναμιν ἐνδείκνυσθαι αὐτόν· ὐκ εἶπαν μετὰ ταῦτα τὸ ἐνδυναμῦν αὐτὸν πνεῦμα ἀναχεχωρηκέναι ἀπ' αὐτῦ καὶ διὰ τῦτο ἠσθενηκέναι· ἀλλὰ τὸν κύριον. ἔχυσι δὲ ὕτως· ἤρξατο πνεῦμα κυρίυ συμπορεύεσθαι μετὰ σαμψών. κ̀ πάλιν· ἥλατο ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα κυρίυ. κ̀ πάλιν· ἐξέκλινεν εἰς ἀμπελῶνα θαμναθὰ καὶ ἰδὺ σκύμνος λέοντος εἰς ἀπάντησιν αὐτῦ· καὶ κατεύθυνεν ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα κυρίυ· καὶ διέσπασεν αὐτὸν ὡς ἔριφον αἰγῶν. καὶ πάλιν· ἠλάλαξάν φησιν οἱ ἀλλόφυλοι καὶ ἔδραμον εἰς ἀπάντησιν αὐτῦ· τῦτ' ἔστιν σαμψών· καὶ κατεύθυνεν ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα κυρίυ καὶ ἐγένοντο τὰ καλώδια τὰ ἐν τοῖς βραχίοσιν αὐτῦ· ὡσεὶ στύππιον ἡνίκα ἂν ὀσφρανθῇ πυρός. ὅτε δὲ λοιπὸν σὺν τῇ κόμῃ καὶ τὴν δύναμιν αὐτῦ ἀπέθετο καὶ ἀπώνατο εἰς ὄλεθρον ἑαυτῦ τῆς ἀβυλίας ἀλλόφυλον ὐ δέον γυναῖκα ὑπὲρ φίλων τὴν δαλιδά· ἐξηγέρθη φησὶν ἐκ τῦ ὕπνυ αὐτῦ καὶ εἶπεν· ἐξελεύσομαι καὶ ἀποτινάξομαι καὶ ποιήσω καθὼς ἀεί· καὶ αὐτὸς ὐκ ἔγνω ὅτι κύριος ἀπέστη ἀπ' αὐτῦ. τῆς γὰρ δυναστείας τῦ κυρίυ τύτυ πεῖραν ἔχων καὶ μωϋσῆς εἶπεν· πῶς διώξεται εἷς χιλίυς κ̀ δύο μετακινήσυσιν μυριάδας· εἰ μὴ κύριος παρέδωκεν αὐτὺς καὶ ὁ Θεὸς ἀπέδοτο αὐτύς; καὶ τὸν ὀφθέντα δὲ τῷ ἠσαΐᾳ βασιλέα κύριον σαβαὼθ καθήμενον ἐπὶ θρόνυ ὑψηλῦ καὶ ἐπηρμένυ [illegible] ἐν οἴκῳ δόξης πεπληρωμένῳ καὶ ὑπὸ τῶν σεραφὶμ τῇ τρισαγίῳ φωνῇ καταγεραιρόμενον· ὁ μὲν προφήτης τὸν πατέρα οἶδεν·

dum Judicum[1] quoque teſtimonio uti opus eſt, eorumque non negligentium, ſed qui hoc maxime præ aliis rebus omnibus recte judicarunt, oportere Spiritum Dei ut Dominum potentem, & opitulatorem agnoſcere, & confiteri: cum enim de eodem dixiſsent, quod ſimul cum Samſone ibat, in eumque *dirigebatur*[2], adeo ut majorem, quam natura humana fert, vim exſereret, oſtenderetque; non dixerunt poſtea, *Spiritum*, a quo robur omne Samſon acceperat, ab illo receſſiſse, eamque ob cauſam Samſonem infirmum factum eſse; ſed *Dominum* ab eo receſſiſse dixerunt. Sic autem loquuntur[3]: *Cæpit Spiritus Domini ſimul ire cum Samſone*. Et rurſus[4]: *Saliit ſuper eum Spiritus Domini*. Et rurſus[5]: *Declinavit in vineam*[6] *Thamnatha; & ecce catulus leonis in occurſum ejus: & direxit ſuper eum Spiritus Domini, & dilaceravit eum ut hædum caprarum*. Et rurſus[7]: *Vociferati ſunt*, inquit, *alienigenæ, & cucurrerunt in occurſum ejus* (id eſt, Samſonis), *& direxit ſuper eum Spiritus Domini, & facti ſunt funiculi, qui erant in brachiis ejus, tamquam ſtuppa, quando alfecerit ignem*. Poſtmodum vero, quando ſimul cum coma robur amiſit, atque alienigenam feminam Dalidam[8] vehementer ab eo, contra quam fas erat, dilectam, in ſuam ipſius perniciem, atque inſipientiæ pœnam aſsecutus eſt; *Exſurrexit*[9], inquit Scriptura, *e ſomno ſuo, & dixit: Egrediar, & excutiam me, & faciam ſicut ſemper: & ipſe non noverat, quod Dominus receſſerat ab eo*. Nam hujus Domini potentiam Moſes quoque experientia compertam habens, ait[10]: *Quomodo perſequetur unus mille, & duo dimovebunt decem millia, niſi Dominus tradidiſſet eos, & Deus vendidiſſet eos?* Quin illum etiam, qui ab Iſaia viſus eſt[11], *Regem, Dominum Sabaoth, in excelſo throno, & elevato ſedentem*, in domo gloriæ plena, atque a Seraphimis ter *Sanctus* clamantibus celebratum, Propheta quidem

1. *Judicum*) De auctore libri Judicum accipe quæ hic pluraliter de Judicibus dicuntur.

2. *dirigebatur*) In græco, κατεύθυνεν αὐτῷ, dativo caſu; quod ſingulare videtur. At cum in libro Judicum xiv. 6, & 19, & xv. 14. græca Tranſlatio habeat, κατεύθυνεν ἐπ' αὐτὸν, Didymus pro ἐπ' αὐτὸν, dicit αὐτῷ. Valet autem: *Irruebat in eum*.

3. *Cæpit*) Judic. xiii. 25.

4. *Saliit*) Judic. xiv. 19. Codex mendoſe, ἥλατο. Lege, ἥλλατο. Græca Editio habet, κατεύθυνεν, pro ἥλλατο.

5. *Declinavit*) Judic. xiv. 5, & 6.

6. *in vineam*) Complut. Ed. εἰς ἀμπελῶνας, i. e. *in vineas*. Et poſt vocem, λέοντος, in eadem additur, ὠρυόμενος, i. e. *rugiens*.

7. *Vociferati ſunt*) Judic. xv. 14. Græca Ed. εἰς συνάντησιν, pro εἰς ἀπάντησιν. Et, ἐγένετο, pro ἐγένοντο. Et, στυππίον, pro στύππιον.

8 *Dalidam*) In hebræo fonte, & in Complut. Editione vocatur *Dalila*. In Francofurtenſi vero editione, atque a Didymo *Dalida*. Pro, ὑπὲρ φίλων, quod habet codex, lego ὑπερφίλων.

9. *Exſurrexit*) Judic. xvi. 20.

10. *Quomodo*) Deuter. xxxii. 30.

11. *viſus eſt*) Iſai. vi. 1, 3, & 5.

δεν· ὁ δὲ ἰωάννης τὸν υἱόν· ὁ δὲ παῦλος ἐν ταῖς πράξεσιν διὰ τὴν ταυτότητα τῆς θεότητος τὸ πάνσοφον πνεῦμα εἶναι ἐδήλωσεν τοιῶσδε· καλῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησεν πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν διὰ ἡσαΐου τοῦ προφήτου λέγον· πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον καὶ εἰπὲ αὐτῷ· ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε. καὶ τὰ ἑξῆς. αἱρετικοὶ δὲ κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς προαίρεσιν διοδεύοντες καὶ τὸν οἰκεῖον σκοπὸν καὶ λόγον ἄγοντες κατὰ τοῦ χάους· ἀποπηδῶσι καὶ πρὸς τὸ λόγιον τοῦτο· καὶ συνήθως ἀντιφάσκουσιν οὐκ εὐλόγως· καὶ πειρῶνται δυσσεβείᾳ δυσσέβειαν συνδεῖν καὶ συνάπτειν· φημὶ τοῖς προτέροις αὐτῶν ῥήμασιν τὰ δεύτερα καὶ τρίτα· λόγους προϊέμενοι· ὅτι οὐδὲν θαυμαστὸν καὶ θεότητος ἴδιον περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος εὑρίσκεται ἐκ τοῦ παῦλον φάναι· καλῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησεν πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν διὰ ἡσαΐου τοῦ προφήτου λέγον· πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον καὶ εἰπὲ αὐτῷ τάδε καὶ τάδε. διὰ τὸ πολλάκις φησὶν τὰ αὐτὰ ποτὲ μὲν ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ· ποτὲ δὲ ἐκ προσώπου τοῦ προφήτου ἢ ἀγγέλου εἰρημένα φέρεσθαι· ὡς ἡνίκα φησὶν περὶ τοῦ χωρίου τούτου λέγει ἰωάννης· ταῦτα εἶπεν ἡσαΐας ὅτε ἴδεν τὴν δόξαν αὐτοῦ. καὶ ὡς ὁ σωτὴρ ἐν ματθαίῳ ἔφη· καλῶς προεφήτευσεν ἡσαΐας λέγων· ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χείλεσίν με τιμᾷ· τῇ δὲ καρδίᾳ πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. καὶ ὡς ὁ παῦλος ἐν ἄλλῳ κεφαλαίῳ ἔφη· καθὼς δαυὶδ λέγει τὸν μακαρισμόν· μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι. οὐκ εἶπεν δέ φησιν· καθὼς ὁ θεὸς διὰ δαυὶδ λέγει. καὶ ἑτέρωθι· καὶ ἦλθεν ὁ θεὸς πρὸς βαλαὰμ νυκτὸς καὶ εἶπεν αὐτῷ· εἰ καλέσαι σε πάρεισιν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι· ἀναστὰς ἀκολούθησον αὐτοῖς· ἀλλὰ τὸ ῥῆμα ὃ ἂν λαλήσω πρὸς σέ· τοῦτο ποιήσεις. καὶ μεθ' ἕτερα· εἶπέν φησιν ὁ ἄγγελος τοῦ θεοῦ πρὸς βαλαάμ· συμπορεύθητι μετὰ τῶν ἀνθρώπων τούτων· πλὴν τὸ ῥῆμα ὃ ἐὰν εἴπω πρὸς σέ· τοῦτο φυλάξῃ ποιῆσαι. καὶ οὐκ εἶπεν αὐτῷ φησίν· ὃ εἶπέν σοι ὁ θεός· ἀλλ' ὃ ἐὰν εἴπω σοι. ἐν τοιούτοις κακοῖς τὰ κατ' ἐκείνους. καὶ μὴ ὡς κρατοῦντες σεμνυνέσθωσαν. ἡμεῖς δὲ δείσαντες μὴ τισιν δόξωμεν χρῆσθαι ὡς ἐκεῖνοι σοφιστοῦ τινος ὡς ἀληθῶς εἰρωνείᾳ·

Patrem agnovit; Joannes [1] vero Filium; Paulus autem in Actis, ob identitatem deitatis, ſapientiſſimum Spiritum eſſe declaravit his verbis [2]: *Bene Spiritus Sanctus locutus eſt ad patres veſtros per Iſaiam prophetam dicens: Vade ad populum hunc, & dic ei: Aure audietis, & non intelligetis*, & quæ ſequuntur. At Hæretici eam, quam initio elegerunt, viam tenentes, & proprias ſpeculationes, doctrinaſque per medium veluti chaos promoventes, in hoc etiam oraculum inſultant, ac temere, ut aſſolent, contradicunt, atque impietatem cum impietate, cum primis ſcilicet verbis ſecunda & tertia, colligare & nectere conantur, futiles haſce rationes proferendo. Nihil mirabile (inquiunt) aut deitatis proprium de Spiritu Sancto a Paulo dictum deprehenditur in iis verbis: *Bene Spiritus Sanctus locutus eſt ad patres veſtros per Iſaiam prophetam dicens: Vade ad populum hunc, & dic ei* hæc & hæc. Sæpius enim, inquiunt, contingit, ut eadem modo ex perſona Dei dicantur, modo vero ex perſona prophetæ, aut Angeli efferantur; ut cum de hoc oraculo Joannes ait [3]: *Hæc dixit Iſaias, quando vidit gloriam ejus*. Et cum Salvator in Matthæu inquit [4]: *Bene prophetavit Iſaias dicens* [5]: *Populus hic labiis me honorat, corde autem longe abeſt a me*. Et cum Paulus in alio capitulo ait [6]: *Sicut David tribuit beatitudinem: Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata*. Non ait (inquiunt ipſi): *Sicut Deus per David dicit*. Et alibi [7]: *Et venit Deus ad Balaam nocte, & dixit ei: Si vocare te veniunt homines hi, ſurgens ſequere eos: ſed verbum quodcumque loquar ad te, hoc facies*. Et poſt alia [8]: *Dixit* (inquit Scriptura) *Angelus Dei ad Balaam: Vade una cum hominibus his: verumtamen verbum, quodcumque dixero tibi, hoc vide ut facias*. Non dixit ei (inquiunt): *Quod dixit tibi Deus*; ſed: *Quodcumque dixero tibi* Talia ſunt, atque eatenus prava quæ illi proferunt. At ne ſibimetipſis quaſi victores blandiantur. Nos vero metuentes ne aliquibus ironia, hoc eſt, diſſimulatione [9] revera ſophiſtarum propria uti

1. *Joannes*) Cap. XII. verſ. 41. Vide, ſi libet, Hilarii librum 5. de Trin. num. 31, & ſeqq.
2. *Bene*) Act. XXVIII. 25. Vide Not. 10. pag. 58.
3. *Hæc dixit*) Joann. XII. 41.
4. *Bene prophetavit*) Matth. XV. 7, & 8. Evangeliſtæ textum abbreviat Didymus.
5. *dicens*) Iſai. XXIX. 13.
6. *Sicut David*) Rom. IV. 6, & 7. Poſt vocem, μακαρισμόν, nonnulla hic omittuntur.
7. *Et venit*) Num. XXII. 20. Complut. Editio … ταῦρον (?), pro πάρεισιν. Sed Francofurtenſis habet ut Didymus.
8. *Dixit*) Num. XXII. 35. Græca Biblia carent voce, τούτων: & pro, φυλάξῃ ποιῆσαι, habent, φυλάξῃ λαλῆσαι, i. e. *cavebis ne loquaris*: quo modo legendum videtur.
9. *diſſimulatione*) Reſpicit Socraticam cuivis notiſſimam ironiam, quam Sophiſtæ imitati ſunt. *So-*

ρωνείᾳ· εὐθὺς ὡς ἐκ πρώτης σχεδὸν συλλαβῆς· οὕτω μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ τέλους πλείστην τινὰ τῆς ἀληθείας πρόνοιαν ποιήσωμεν διελέγχοντες αὐτούς. ἴστε δὴ οὖν οἱ συγγενόμενοι τῷ τε τῆς προφητείας λόγῳ καὶ τοῖς μνημονευθεῖσιν θείοις γραφίοις· ὡς ὁ ἠσαΐας κελευσθεὶς παρὰ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ αἰωνίου θρόνου· προεφήτευσεν ἅπερ αὐτῷ ἐκεῖνος κατὰ λέξιν εἰπεῖν ἐνετείλατο· ὁ γὰρ προφητεύων· θεοῦ οὐχὶ ἑαυτοῦ προφήτης ἐστίν. ὥστε διὰ ἠσαΐου ἤτοι παρὰ ἠσαΐου· ταὐτὸν γάρ ἐστιν εἰπεῖν· ἡ τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ κραταιὰ φωνὴ ὃν ὁ παῦλος τὸ ἅγιον πνεῦμα εἶναι κατήγγειλεν ἀπηγγέλθη ὅτε ἴδεν τὴν δόξαν αὐτοῦ· οὐ μέν τοι κατ᾽ ἐξουσίαν ἰδίαν ταύτην ἐφθέγξατο κἂν που ἐλέχθη ὅτι ἠσαΐας εἶπεν καὶ οὐχὶ ὁ θεὸς πατὴρ ἢ ὁ υἱὸς ἢ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ διὰ ἠσαΐου. οὐδὲ μὴν ἐπλανήθησαν οἱ ἀπόστολοι οἱ ἐκ παίδων εὐθὺς ταῖς γραφαῖς ἐντεθραμμένοι καὶ πιστευθέντες τῆς νέας χάριτος τὸ κήρυγμα· Iſa. 6.
οἱ ἔχοντες διὰ τὴν ἀγαθότητα τῆς ἐν μονάδι τριάδος ἃ μή πω τις τῶν ἀνθρώπων καὶ ἕτερος. ἀλλὰ καὶ ἰωάννης δῆλός ἐστι καθὰ φασὶν καὶ τυφλῷ· ταῦτα τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ νοήσας εἰρηκέναι· καὶ παῦλος τὸ ἅγιον πνεῦμα· κελεύουσι γὰρ αἱ μακάριαι ὑποστάσεις αὗται· εἴκει δὲ ἡ ἀγγέλων καὶ πάντων φύσις· ἡγεμονεύουσι γὰρ βασιλικῶς· καὶ κατάρχουσιν αὐτοφυῶς διὰ τὴν ἀπαράλλακτον πρὸς τὸν ἐξ οὗ προῆλθον πατέρα θεότητα· καὶ ἀνάγεται πάντα εἰς ἐκεῖνον. ἔχεται οὖν ἓν τοῦτο· ἕτερον δέ· ὅτι τίς ἂν ὀφθείη ἕτερος ᾧ τινι συμφωνότερον ἢ προσφορώτερον ταῦτα τὰ ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ πατρὸς προφητευθέντα δόξειεν ἐπιγράφεσθαι ὡς εἰρηκότι; ποίας δὲ κατακρίσεως οὐκ ἔστιν ἄξιος ὁ τὴν περὶ τοῦ κρείττονος ἀλήθειαν τολμῶν παραχαράττειν·

uti videamur, ut ipſi faciunt; id maxime curemus, dum eos redarguimus, a prima fere ſyllaba, ut ſic loquar, uſque ad extremam, ut veritatem in ore ſemper habeamus. Itaque ut ad vos, qui in prophetico ſermone, & in divinis, quæ commemorata ſunt, oraculis verſati eſtis, orationem convertam, noſtis ſane Iſaiam juſſu illius, qui in æterno throno ſedet, ea prophetaſſe, quæ ab illo ad verbum dicere juſſus eſt: nam qui prophetat, Dei propheta eſt, non ſui ipſius. Per Iſaiam igitur, aut ab Iſaia (eodem enim recidit utrumque) potens vox illius, quem ipſe conſpexit, quemque Paulus Spiritum Sanctum eſſe denunciat, tunc annunciata eſt, *quando vidit* quidem Iſaias ipſe *gloriam illius*; ſed propria poteſtate de ea locutus non eſt, quamvia alicubi ſcriptum ſit: *Iſaias dixit*; non vero: Dixit Deus Pater, aut Filius, aut Spiritus ejus *per Iſaiam*. Sed non errarunt Apoſtoli, qui a pueritia [1] in Scripturis ſtatim innutriti fuerant, quibuſque novæ gratiæ prædicatio credita erat, quique ob illius Trinitatis, quæ in unitate exſiſtit, bonitatem, ea habuerunt, quæ nondum ullus alius habuerat ex hominibus. Quin Joannem quoque ita hæc intellexiſſe, ut a Filio Dei dicta forent, Paulum vero ſic ea accepiſse, ut dicta eſsent a Spiritu Sancto, vel cæco, ut ajunt, perſpicuum eſt. Etenim beatæ iſtæ Hypoſtaſes præcipiunt, Angelorum vero vel omnium natura obtemperat. Nimirum præſunt illæ, atque imperant regio modo; & per propriam naturam ob identitatem deitatis cum Patre ex quo ipſæ proceſſerunt, dominantur, & ad eum omnia referuntur. Ac prima quidem reſponſio eſt hæc [2]. Altera vero eſt hujuſmodi. Quis nam alius conſpici ab Iſaia potuit, cui convenientius, aut utilius hæc, quæ ex perſona Dei Patris a propheta ſcripta ſunt, tribui videantur tamquam ei qui illa dixerit? Quali autem condemnatione dignum eum dicemus, qui veram de divinitate [3] doctrinam adulterare audet, ac

crates (inquit Cicero in quarto Academicarum Quæſtionum) *de ſe ipſe detrahens in diſputatione plus tribuebat iis, quos volebat refellere. Itaque cum aliud diceret, atque ſentiret, libenter uti ſolitus eſt ea diſſimulatione, quam Græci* εἰρωνείαν *vocant*.

1. *a pueritia*) Duodecim Apoſtolos rudes plane, atque ignaros tunc fuiſſe, cum a Chriſto vocati ſunt, ac divina tantum ſcientia poſtea donatos affirmant Sancti Patres, quorum verba vir celebris Joannes Lamius affert in libro de eruditione Apoſtolorum cap. 8, ac 25. His non adverſatur, ni fallor, Didymus, dum eos *a pueritia in Scripturis innutritos* dicit: nihil enim aliud his verbis voluiſſe videtur, quam ipſos & Scripturarum lectioni in Synagogis interfuiſſe, & Religionis dogmata ab ineunte ætate edoctos eſſe: quorum unum illud erat, Prophetas Deo afflante, ac divina auctoritate ſcripſiſſe.

2. *eſt hæc*) Codex: ἔχεται ἓν ἐν τούτῳ. Legendum forſaſſe, ἔχετε, pro ἔχεται.

3. *de divinitate*) In græco, περὶ τοῦ κρείττονος. Simili modo a Clemente in quinto Stromatum, ab Athanaſio tom. 2. pag. 325, & ab aliis Deus vocatur ὁ Κρείττων.

τειν· καὶ παρευδοκιμεῖν ἐθέλων ἰωάννην κ̀ παῦλον τὲς μήτ' ἀγνοήσαντας μήτ' ἀποκρύψαντας· ἐναργῶς δὲ καὶ τρανῶς τὰ περὶ τέτε εἰς πάντας ἐξαγορεύσαντας; καὶ πᾶσα δὲ γραφὴ ἔχει τι νόημα περὶ τῆς τῦ μεγαλωνύμυ πνεύματος μονότητος ἤτ' ἕν θεότητος· ἐξῃρημένον μὲν κ̀ ἀσύντακτον παντελῶς τῶν ὅλων· συντεταγμένον δὲ κ̀ σύμφωνον τῆς πρωτίστης καὶ γενεσιεργῦ καὶ ἀσυγκρίτυ φύσεως. τί γὰρ ὐκ ἀεὶ τῶν ἀγαθῶν δι' αὐτῦ κ̀ παρ' αὐτῦ· ἔτι μὴν καὶ παρὰ τῦ μονογενῦς ὑῦ εὐδοκίᾳ τῦ θεῦ πατρός; ὅτ' ἂν ὖν λέγῃ ὁ μὲν ὑμνολόγος· τὸ πνεῦμά συ τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλῃς ἀπ' ἐμῦ· ὁ δὲ παῦλος· εἰ πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες; ἐπιφέρῃ τε· εἰς τί ὖν ἐβαπτίσθητε; εἴ γε μὴ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐβαπτίσθητε· ὁ δὲ μονογενὴς θεός· συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω· ἐὰν γὰρ μὴ ἐγὼ ἀπέλθω· ἐκεῖνος ὐκ ἔρχεται· τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τῦ πατρὸς ἐκπορεύεται· κ̀· ὑμεῖς δὲ λήψεσθε δύναμιν· τῦ ἁγίυ πνεύματος ἐπελθόντος ἐφ' ὑμᾶς· κ̀ ὁ θεὸς πατὴρ ἐν τῷ ἀγγαίῳ· μεθ' ὑμῶν ἐγώ εἰμι· λέγει κύριος παντοκράτωρ· κ̀ τὸ πνεῦμά μυ ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν· τί φήσομεν αὐτὲς φάσκειν· ἢ ὅτι θεϊκὴν φύσιν κ̀ μέθεξιν αὐτῦ κ̀ ἁγιασμὸν καὶ δημιυργικὴν δύναμιν καθαίρυσαν ἡμῶν καὶ οἷον ἀπολαμπρύνυσαν τὴν ζωὴν καὶ ἐν πᾶσιν ἀρωγῦσαν παραδιδόντες ταῦτ' ἐξεφώνησαν; ὅτ' ἂν δὲ καὶ πάλιν λέγῃ ὁ θεὸς πατήρ· ὐαὶ τέκνα βυλὴν ἐποιήσατε ὐ δι' ἐμῦ· καὶ συνθήκας ὐ διὰ τῦ πνεύματός μυ· ἆρ' ὐκ ἀφαρότως ἀρειανῶν καὶ εὐνομιανῶν καὶ μακεδονιανῶν τὴν ἐπὶ τῇ αἱρέσει ἀθλιότητα καὶ ταλαιπωρίαν ἐπιμέμφεται; πρὸς τέτοις φαίημεν ἂν ὡς διὰ τῦτο ἐγράφη· ταῦτα εἶπεν ἡσαΐας· καὶ· καθὰ δαυὶδ λέγει· ἵν' ὁ θεῖος θεσμὸς φαίνηται διὰ ποίυ ἁγίυ κεκήρυκται. περὶ δὲ τῦ

Joannem, & Paulum infamare vult, qui eam ſane neque ignorarunt, nec celarunt, ſed omnibus e contrario manifeſte & evidenter ea, quæ ad ipſum pertinent, prædicarunt? Verum Scriptura tota inclyti Spiritus unitatem, ſive deitatem nobis indicat, dum de ipſo ſic loquitur, ut ab omnibus plane rebus eum ſegreget, ac ſecernat, atque in eodem ordine cum prima, & creatrice, & incomparabili natura collocet, eique concordem faciat. Quodnam enim bonum eſt, quod per ipſum ſemper, & ab ipſo, ſicut & ab Unigenito Filio, cum complacentia Dei Patris, non exſiſtat? Quum ergo ait Hymnologus quidem[1]: *Spiritum tuum Sanctum ne auferas a me*; Paulus vero[2]: *Si Spiri-*
113. a. *tum Sanctum accepiſtis credentes?* ſubjungens: *In quo ergo baptizati eſtis?* ſi nempe in Spiritu Sancto non eſtis baptizati; Unigenitus vero Deus[3]: *Expedit vobis, ut ego abeam: ſi enim ego non abiero, ille non venit; Spiritus* ſcilicet *veritatis, qui a Patre procedit*; Et[4]: *Vos vero accipietis virtutem, Spiritu Sancto ſuperveniente in vos*; Et Deus Pater in Aggæo[5]: *Vobiſcum ego ſum, dicit Dominus Omnipotens: & Spiritus meus ſtetit in medio veſtrum*: Cum hæc, inquam, divini Scriptores dicunt, quidnam aliud illos voluiſſe inquiemus, niſi, dum hæc tradiderunt, divinam Spiritus Sancti naturam, ejuſdemque Spiritus communicationem, & ſanctificandi vim, & creatricem potentiam, quæ vitam noſtram emundat[6], ac veluti illuminat, atque in omnibus opitulatur, celebrarunt? Quum vero rurſus ait Deus Pater[7]: *Væ, filii: conſilium feciſtis, non per me; & conventiones, non per Spiritum meum*, nonne Arianorum, & Eunomianorum, & Macedonianorum miſeriam, atque infelicitatem, ob eorum hæreſim, convenienter apteque redarguit? Ad hæc: ideo ſcriptum eſſe dicimus, *Hæc dixit Iſaias*, &, *Sicut David dicit*, ut appareat, quis ille Sanctus ſit, per quem divinum oraculum prædica-

1. *Spiritum*) Pſalm. L. verſ. 12. (ſeu 13).
2. *Si Spiritum*) Act. xix. 2, & 3.
3. *Expedit*) Joann. xvi. 7. Biblia pro ἐκεῖνος, i. e. *ille*, habent, ὁ παράκλητος, i. e. *Paracletus*. Verba vero illa: *Spiritus veritatis, qui* &c., non habet Scriptura hoc in loco, ſed alibi.
4. *Vos vero*) Act. I. 8. Vide Not. 1. pag. 30. Paſſioneiani codicis ſcriptor poſt vocem, δύναμιν, interpunctionis notam hic appoſuit: itaque tranſtuli: *Spiritu Sancto ſuperveniente in vos*; non vero: *ſupervenientis Spiritus Sancti in vos*: præſertim quum in Didymi libro de Sp. S. num. 6, ubi editi libri habent, *ſupervenientis*, & cetera, codex m. ſ. Bibliothecæ noſtræ S. Salvatoris Bononiæ habeat: *ſuperveniente in vos Spiritu Sancto*.
5. *Vobiſcum*) Agg. II. 5, & 6.
6. *emundat*) Codex: καθαίρυσαν. Lego: καθαίρυσαν.
7. *Væ, filii*) Iſai. xxx. 1. Complut. Editio: ὐαὶ τέκνα ἀποστάται· τάδε λέγει κύριος· καὶ ἐποιήσατε βυλὴν· ὐ δι' ἐμῦ· καὶ συνθήκας κ. τ. λ. Francofurtenſis pro, καὶ ἐποιήσατε, habet tantum, ἐποιήσατε: & pro συνθήκας, habet συνθήκας, ut Didymus.

τῦ κατὰ τὸν βαλαὰμ ἀγγέλυ τοσῦτον ἐρῦμεν· ὡς ὐκ ἔχει τὰ κατ᾽ αὐτὸν τῶν περὶ τῦ θείυ πνεύματος ἢ τῦ ὑιῦ παρὰ παύλυ καὶ ἰωάννυ κυρίως πεφασμένων ἐοικότα λόγον. ὁ γὰρ ἄγγελος ἀποσταλεὶς· ἅπερ ὁ θεὸς ὑπέσχετο ἐπὶ μέλλοντι χρόνῳ δηλώσειν τῷ βαλαὰμ διήγγειλεν· ὐκ αὐτὸς δὲ εἶναι ἐνοήθη ὁ θεὸς καθὰ ὁ ὑιὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐνοήθησαν εἶναι οἱ λελαληκότες τὰ ἐνταλθέντα τῷ ἠσαΐᾳ παρὰ τῦ καθεζομένυ ἐπὶ τῦ θεϊκῦ θρόνυ καὶ ἐν φωτὶ ἀφάτῳ καὶ δόξῃ ἀνεικάστῳ ὑπάρχοντος. κἀνταῦθα τοίνυν ὡς τὰ ἡμῶν μὲν φαῦλα· τὰ δὲ αὐτῶν σεμνὰ καὶ πλείονος σπυδῆς καὶ πίστεως ἄξια πειρῶνται δεικνῦναι. συμμιγίαν τινὰ καὶ συμφωνίαν τῦ θείυ πρὸς τὰ κτίσματα ἐργάζονται· καὶ συγκαταβάλλυσιν· ὡς ὐκ ἴσασι· ταῖς θεϊκαῖς ὑπολήψεσι τῦ ἀεὶ ὡς αὔτως ἔχοντος πρὸς τὸν θεὸν πατέρα ἁγίυ πνεύματος· τάς τε αὐτῦ τῦ θεῦ πατρὸς· καὶ τῦ μονογενῦς αὐτῦ ὑιῦ· καὶ ὑποδηλῦσιν τὸν ἠσαΐαν τάχα ἐπὶ τῦ ὐρανίυ καθεσθέντα θρόνυ καὶ προστάξαντα ἑαυτῷ· πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τῦτον καὶ εἰπὲ αὐτῷ ἅπερ προσετάχθη εἰπεῖν. ἡμεῖς μὲν ὖν ἀντικρυς θαυμάζομεν εἰ μὴ ἤδη καὶ αὐτοὶ τῆς ἀτοπίας καὶ ἀσθενείας τῶν οἰκείων δοξασμάτων αἰσθάνονται· καὶ ὡς γελοῖοί εἰσιν τοιαῦτα περὶ τῦ θεῦ διανοὐμενοι· καὶ τὰ σαφῆ ὡς δυσδιαίτητα διαστρέφοντες. κὴ οἰόμεθα μὴ σφάλλεσθαι ὕτως ἔχοντες· ὅτι τοῖς κατ᾽ αὐτὺς ὁ μακρόθυμος θεὸς παριστῶν ὡς ὐχ ὑπολείπεται αὐτοῖς ὔτ᾽ ἀντιλογίας ὑπόθεσις ὔτ᾽ ἀπολογίας ἀφορμὴ· διὰ τῦ ἰεζεκιὴλ ἔφη· εἰ πατὴρ ἐγώ εἰμι· πῦ ἐστὶν ὁ φόβος μυ; καὶ εἰ κύριος ἐγώ εἰμι· πῦ ἐστὶν ἡ δόξα μυ; ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕτως· ἐφ᾽ ὅ δὲ ἡμῖν ὁ λόγος ὥρμηται μετιτέον. ἴδωμεν δὲ τί λέγει καὶ αὖθις ὁ παῦλος φιλιππισίοις γράφων· βλέπετε τὴν κατατομήν· ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ περιτομὴ οἱ πνεύματι θεῦ

dicatum eſt. Quod vero ad Angelum ſpectat, qui Balaamum allocutus eſt, reſpondemus, quæ de illo dicuntur, iis ſimilia non eſſe, quæ de divino Spiritu, aut de Filio a Paulo, & Joanne proprie dicta ſunt, ſed eſſe diverſæ rationis. Angelus enim ille, qui tunc miſſus fuit, ea nunciavit Balaamo, quæ pollicitus erat Deus ſe venturo tempore manifeſtaturum: nuſquam vero indicat ſacer textus, Angelum illum eſſe ipſum Deum. Filius autem e contrario, ac Spiritus Sanctus ii eſſe dicuntur a Scriptura qui loquebantur quæ
213. b. Iſaiæ tunc mandavit ille, qui & in divino throno ſedere dicitur, & in luce ineffabili eſt, atque in gloria incomparabili. Sed hic quoque ea quidem, quæ dicuntur a nobis, nullius eſſe pretii conantur oſtendere; quæ vero ajunt ipſi, graviora eſſe, ac majorem cum animi attentionem, tum fidem promereri. Commixtionem ſcilicet quamdam, conſenſionemque divinitatis cum creaturis comminiſcuntur; neque intelligunt, ſe una cum divinis Spiritus Sancti, qui eodem ſemper modo ſe habet ad Deum Patrem, notis & characteribus notas etiam & characteres deprimere ipſius Dei Patris, & Unigeniti ejus Filii; atque Iſaiam fortaſſe in cæleſti throno ſedentem exhiberi ſubindicant, ac ſibimetipſi præcipientem: *Vade ad populum hunc, & dic ei* quæ juſſus eſt dicere. Nos vero illud plane miramur, quod jam vel ipſimet ſuarum opinationum abſurditatem, imbecillitatemque non ſentiant, nec videant, quam riſu digni ſint, dum talia de Deo cogitant, ac ea quæ manifeſta ſunt, quaſi ad dirimendum difficilia, pervertunt. Neque vero nos errare arbitramur, dum ita ſentimus: nam iis, qui cum ipſis ſentiunt, longanimis Deus oſtendens nullum relinqui nec prætextum ad contradicendum, neque argumentum ad ſe ſe defendendos, per Ezechielem ait [1]: *Si pater ego ſum, ubi eſt timor meus? &, ſi Dominus ego ſum, ubi eſt gloria mea?* Sed hæc hactenus. Illuc autem redeat oratio, unde divertit. Videamus vero, quid rurſus dicat Paulus ad Philippenſes [2] ſcribens [3]: *Videte conciſionem: nos enim ſumus circumciſio, qui Spiritui Dei*

1. *Si pater*) Non in Ezechiele hæc exſtant, ſed Malach. cap. I. verſ. 6, ubi etiam inverſo ordine leguntur in hunc modum: εἰ πατὴρ εἰμι ἐγώ, πῦ ἐστιν ἡ δόξα μυ; καὶ εἰ κύριος εἰμι ἐγώ, πῦ ἐστιν ὁ φόβος μυ; id eſt: *Si pater ſum ego, ubi eſt gloria mea? &, ſi Dominus ſum ego, ubi eſt timor meus?* atque ita omnino legendum eſt cum Hebræo textu, cum Vulgata, aliiſque omnibus Editionibus.

2. *ad Philippenſes*) Codex, φιλιππισίοις, pro φιλιππησίοις.

3. *Videte*) Philipp. III. 2, & 3.

θεῷ λατρεύοντες καὶ καυχώμενοι ἐν χριστῷ ἰησȣ̃. θεὸς ȣ̃ν τὸ ἅγιον πνεῦμα πᾶσαν ἀναπεμπομένην θυσίαν σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ δεχόμενον· εὔδηλον γὰρ ὡς ἡ λατρεία τῷ θεῷ μόνῳ ὀφείλεται. ἀλλ' οἱ αἱρετικοὶ κόρακες βλέπετε πῶς τοῖς θείοις λυμήνασθαι ἐπεχείρησαν ῥητοῖς δι' ἑνὸς στοιχείȣ ὑπαλλαγῆς· τινὲς γὰρ αὐτῶν ἐποίησαν· οἱ πνεύματι θεῷ λατρεύοντες· ἵνα μὴ δείκνυται ἡ λατρεία τῷ πνεύματι τȣ̃ θεȣ̃· ἀλλ' ἐν πνεύματι τῷ θεῷ καὶ πατρὶ μόνῳ προσαγομένη. ὥσπερ καὶ ἐν τῇ πρὸς κορινθίȣς τȣ̃ παύλȣ γεγραφότος· εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τȣ̃ ἐγείραντος

Dei [1] *ſervimus*, *& gloriamur in Chriſto Jeſu*. Deus ergo eſt Spiritus Sanctus, ſacrificium [2] omne, quod a nobis oblatum fuerit, una cum Patre & Filio excipiens. Nam ſervitutem proprie dictam, ſeu *latreiam*, ſoli Deo deberi manifeſtum eſt. Sed videte, quomodo hæretici corvi divina verba corrumpere [3] conati ſunt per unius litteræ mutationem: quidam enim ipſo-
14. rum fecerunt [4]; *Qui ſpiritu Deo ſervimus*; ne ſervitus ſcilicet, ſeu latreia, *Spiritui Dei* oblata indicetur, ſed *in ſpiritu* ſoli Deo & Patri. Ita etiam in epiſtola ad Corinthios cum Paulus ſcripſerit [5]: *Si autem Spiritus ejus*,

1. *Spiritui Dei*) Lectionum varietatem habent in hoc Pauli loco vetera exemplaria cum græca, tum latina. Nam primo græcæ Editiones complures, ut Aldina anni 1518, Erafmiana, & aliæ pro πνεύματι θεȣ̃, habent πνεύματι θεῷ: ut ſenſus ſit: *Qui ſpiritu Deo* (vel, *Qui Spiritui Deo*) *ſervimus*. Secundo Complutenſis Editio græca ex vetuſtiſſimis membranis expreſſa, codex membraneus græcus Bibliothecæ noſtræ S. Salvatoris Bononiæ Evangelia, ac Pauli Epiſtolas continens, & ſeculo XII. ſcriptus, tres item codices in margine Francofurtenſis Editionis citati habent πνεύματι θεȣ̃: imo *omnes, aut pene omnes græci* codices Auguſtini ætate hanc habebant lectionem, ut teſtatur ipſemet. Tertio latinus noſtræ Bibliothecæ codex ſeculo XI. exaratus, & Pauli epiſtolas cum gloſſa continens, habet: *Qui Spiritu Dei ſervimus*: quo modo locus hic legitur etiam in Lyranis Bibliis editionis Venetæ anni 1485. Quarto latinus alius noſtræ Bibliothecæ codex membraneus ſeculo circiter XIII. ſcriptus habet: *Qui Spiritui Deo* &c. Demum Vulgata Editio habet: *Qui ſpiritu ſervimus Deo*. Ex his omnibus lectionibus ſecundam amplectitur Didymus cum hic, tum ſegm. 134. *b*. At primam ſecutus videtur in libro de Sp. S. num. 57, ſi edita exemplaria conſulas: hic enim habet: „In „hanc congruit voluntatem & illud: *Nos ſumus* „*circumciſio*, *qui ſpiritu Domino ſervientes ſu-* „*mus*.... Qui enim non littera carnem conci- „dunt, ſed cor ſpiritu circumcidunt..., hi vere „ſpiritu circumciſi ſunt.„ Verum in codice noſtro m. 2. ſæpius a me citato legitur: „In hanc „congruit voluntatem & illud: *Nos ſumus circum-* „*ciſio*, *qui Spiritu Dei ſervientes*, *& non in car-* „*ne confidentes*. Qui enim„ & reliqua. Deinde animadvertendum eſt, non raro Didymum in diverſis unius ejuſdemque operis locis unum ac idem Scripturæ teſtimonium diverſis modis legere, aut interpretari: cujus rei plura exempla in hiſce ipſis libris de Trinitate videre licet. Nihil itaque eſſet, cur miraremur, ſi in libro quidem de Sp. S. unam lectionem ſecutus eſſet, in hiſce vero libris non paucos poſt annos compoſitis, re maturius conſiderata, eam ipſam lectionem reprehendiſſet, ac aliam ſecutus foret.

2. *ſacrificium*) Hinc colligitur, idem interdum eſſe Didymo θυσίαν, ac λατρείαν, utroque ſcilicet vocabulo *ſacrificium* ab eo deſignari. Vide Not. 9. pag. 67.

3. *corrumpere*) Codex: λυμήνασθαι. Lego, λυμήνασθαι.

4. *fecerunt*) Mirabitur fortaſſe quis, eam lectionem, quam pleræque ſaltem Vulgatæ Tranſlationis editiones habent, ſuggillari a Didymo, quaſi confictam ab Hæreticis. At licebat Didymi ætate id ſentire hac de re, quod magis arriderct. Ambroſius ſane, atque Auguſtinus id ipſum, quod hic a Didymo dictatum, & ab Ambroſio fortaſſe lectum fuerat, ſuffragio ſuo poſtea comprobarunt: uterque enim & Spiritus Sancti divinitatem ex hoc Pauli loco demonſtravit, & lectionem illam, πνεύματι θεῷ, i. e. *ſpiritu Deo*, ut fictitiam exploſit. Ambroſius quidem in libro 2. de Sp. Sancto cap. 3 hæc ſcripſit: „Et quoniam creatorem Spiritum noverat „(Paulus), docet eidem ſerviendum: *Videte ca-* „*nes*, *videte malos operarios*, *videte conciſionem*: „*nos enim ſumus circumciſio*, *qui Spiritui Dei ſer-* „*vimus*. Quod ſi quis de latinorum codicum va- „rietate contendit, quorum aliquos perfidi falſa- „verunt, græcos inſpiciat codices, & advertat „quia ibi ſcriptum eſt: οἱ πνεύματι θεȣ̃ λατρεύον- „τες, quod interpretatur latinus: *Qui Spiritui* „*Dei ſervimus*. Ergo cum ſerviendum dicat Spi- „ritui idem Apoſtolus, qui non creaturæ, ſed „creatori aſſerit ſerviendum; evidenter utique & „ipſe Sanctum oſtendit Spiritum creatorem.„ Poſt Ambroſium vero Auguſtinus in libro quidem 3. ad Bonifacium cap. 7. num. 21. hanc lectionum varietatem commemorat, quin ullam ex illis rejiciat. „Nam ex quo loco (inquit) ſuſcepit hæc dice- „re, ſic exorſus eſt. *Videte canes*... *Nos enim* „*ſumus circumciſio*, *qui ſpiritu Deo ſervimus*; „vel, ſicut nonnulli codices habent, *qui Spiri-* „*tui Deo*, vel, *Spiritui Dei ſervimus*, *& gloria-* „*mur in Chriſto Jeſu*, *& non in carne fidentes*.„ Verum cap. 7. libri 1. de Trinitate aliquot ante annos hæc ſcripſerat num. 13: „Similiter & de „Spiritu Sancto collecta ſunt teſtimonia, quibus „ante nos, qui hæc diſputaverunt abundantius, uſi „ſunt (*An Didymum quoque hic reſpicit Auguſti-* „*nus*?), quia & ipſe Deus, & non creatura... „Maxime vero illo loco ſatis claret, quod Spiri- „tus Sanctus non ſit creatura, ubi jubemur non „ſervire creaturæ, ſed Creatori: non eo modo, „quo jubemur per caritatem ſervire invicem, „quod eſt græce δȣλεύειν, ſed eo modo, quo tan- „tum Deo ſervitur, quod eſt græce λατρεύειν... „Porro ſi tali ſervitute creaturæ ſervire prohibe- „mur...., non eſt utique creatura Spiritus San- „ctus, cui ab omnibus Sanctis talis ſervitus ex- „hibetur, dicente Apoſtolo: *Nos enim ſumus cir-* „*cumciſio*, *Spiritui Dei ſervientes*, quod eſt in „græco, λατρεύοντες. Plures enim codices etiam „latini ſic habent: *Qui Spiritui Dei ſervimus*: „græci autem omnes, aut pene omnes. In non- „nullis autem exemplaribus latinis invenimus non, „*Spiritui Dei ſervimus*, ſed, *ſpiritu Deo ſervi-* „*mus*. Sed qui in hoc errant, & auctoritati gra- „viori cedere detrectant, numquid & illud va- „rium in codicibus reperiunt: *Neſcitis quia cor-* „*pora veſtra*„ & cetera.

5. *Si autem*) Rom. VIII. 11. Vide Notas 4, & 5. pag. 180.

Digitized by Google

ραντος ἰησῦν χριστὸν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν· ὁ ἐγείρας χριστὸν ἰησῦν ἐκ νεκρῶν· ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ ὑμῶν σώματα διὰ τῦ ἐνοικῦντος αὐτῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν· ἐκεῖνοι ἐναλλάξαντες ἐποίησαν· διὰ τὸ ἐνοικῦν αὐτῦ πνεῦμα ἐν ὑμῖν· ἵνα μὴ ζωοποιὸν κ) δημιυργὸν δείκνυται. καὶ ῥωμαίοις γράψαντος αὐτῦ· ἥ τε ἀΐδιος αὐτῦ δύναμις κ) θειότης· ἐκεῖνοι ἐποίησαν θεότης· ἔστιν δὲ τὸ αὐτό· ἀλλ᾽ ὅμως διὰ τὸ στενῶσαι τὰς περὶ τῦ μεγαλωνύμυ πνεύματος ἀποδείξεις τὰς διὰ τῦ εἰρῆσθαι αὐτὸ πνεῦμα θεῖον· δηλῦσας αὐτὸ θεόν. κ) τῦ προφήτυ ἀμὼς ἐκ προσώπυ τῦ ἁγίυ πνεύματος εἰρηκότος· ἰδὺ ἐγὼ στερεῶν βροντήν· περιεῖλον τὸ ἐγώ· ἵνα μὴ δείκνυται τῦ ἁγίυ πνεύματος ἡ φωνή· ἀλλὰ γὰρ τῦ πατρὸς ἢ τῦ προφήτυ. ὐκ ἔστιν δὲ τέως τῦ πατρὸς κ) θεῦ διὰ τὸ ἔχειν εὐθέως· ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπυς τὸν χριστὸν αὐτῦ· καὶ μὴ εἰπεῖν· τὸν χριστόν μυ· ὡς ἐν ψαλμῷ λέγει· ἡτοίμασα λύχνον τῷ χριστῷ μυ. κ) ἐν πολλοῖς δὲ φαίνονται παραποιήσαντες ἐξεπίτηδες κἀντεῦθεν· τὴν ἀκριβῆ διάγνωσιν τῶν νοθευθέντων τόπων τό γε ἐπ᾽ αὐτοῖς ἀφανίσαντες. καὶ τῦτο ὔπω ἦν δεινὸν καίπερ ὂν σφόδρα δεινὸν εἰ μὴ ὕτω παρ᾽ ἐκείνων παραποιηθεῖσαι βίβλοι ἦλθον κ) εἰς ὀρθῶς πιστεύοντας ἀμαντεύτως ἔχοντας τῆς τοιαύτης ῥᾳδιυργίας.

ejus, qui ſuſcitavit Jeſum Chriſtum ex mortuis, habitat in vobis; is qui ſuſcitavit Chriſtum Jeſum ex mortuis, vivificabit etiam mortalia veſtra corpora per inhabitantem ejus Spiritum in vobis: illi immutarunt, ac fecerunt: *propter inhabitantem ejus Spiritum in vobis*: ne videlicet Spiritus Vivificans, & Creator denotetur. Et quum Romanis idem ſcripſerit [1], *Sempiternaque ejus Virtus, ac Divinitas*, illi fecerunt, *Deitas*. Eſt autem unum & idem; attamen ſic illi immutarunt, ut teſtimoniorum, quæ de inclyto Spiritu dicta ſunt, via imminuatur [2], eorum ſcilicet, quæ illum Deum eſſe demonſtrant ex eo quod in Scripturis vocetur *divinus Spiritus*. Et quum ex perſona Spiritus Sancti Amos [3] propheta dixerit [4], *Ecce ego firmans tonitruum*, amputarunt ipſi vocem, *Ego* [5]; ne Spiritus Sancti verba eſſe videantur, ſed Patris, aut prophetæ. At loquens ibi non inducitur Pater ac Deus; quia ſtatim ſubjungitur; *Annuncians in hominibus Chriſtum ejus*; non vero dicitur, *Chriſtum meum*: ſicut in pſalmo legitur [6]: *Paravi lucernam Chriſto meo*. In multis autem eos de induſtria peccaſſe vel hinc apparet, atque accuratam germanamque adulteratorum locorum interpretationem, quantum quidem in ipſis erat, corrupiſſe. Atque hoc nondum grave foret, etſi graviſſimum ſit, niſi libri ita ab illis adulterati in manus etiam Orthodoxorum veniſſent, qui hujuſmodi fraudem detegere, ac divinare non poterant.

IB CAP.

1. *Sempiternaque*) Rom. I. 20.

2. *imminuatur*) Hæc, ni fallor, Didymi mens eſt. Catholici Spiritum Sanctum Deum eſſe probant ex iis Scripturæ locis, in quibus ipſe appellatur *Spiritus divinus* (Vide ſegm. 56. *a*, & *b*). Nam eodem modo *divinum* Paulus vocat etiam Deum Patrem, dum ejus *divinitatem* nominat Rom. I. 20; loquitur enim ibi de Deo Patre. Hæretici itaque ut iſtam Catholicorum rationem infirmarent, in hoc Pauli loco vocem, *θειότης*, i. e. *divinitas*, expunxerunt, ac pro ea ſcripſerunt, legeruntque, *θεότης*, i. e. *deitas*. Ipſe tamen Didymus, aut certe librarius pag. 73 legit *θειότης*. Illud mihi præterea in mentem venit, Didymum fortaſſe in Pauli verbis *Virtutis* nomine Filium, qui in 1. ad Cor. I. 24. dicitur *Virtus* Patris; *Divinitatis* autem vocabulo *divinum* Spiritum intelligere.

3. *Amos*) Codex, *ἁμὼς*, cum ſpiritu aſpero.

4. *Ecce ego*) Amos IV. 13. Vide caput xxxi. libri III. Complutenſis Editio habet: *κύριος ὁ στερεῶν βροντὴν*, i. e. *Dominus et firmans tonitruum*. Francofurtenſis vero Editio habet, ut legerunt Didymus quum hoc in loco, tum libro de Sp. S. num 14, & 59, atque Ambroſius lib. 2. de Sp. S. cap. 6.

5. *Ego*) Vocem hanc, *Ego*, omittit ipſe Didymus ſegm. 207. *a*, nec eam habet hebræum exemplar, in quo legitur יוצר הרים הנה, i. e. *Ecce formans montes*, ut legitur etiam in Vulgata Tranſlatione. Auctor quoque Dialogi tertii de Trinitate, apud Athanaſium, Macedonianis ſimilia exprobrat pag. 133. tomi 2. antiquæ editionis.

6. *Paravi*) Pſalm. cxxxi. verſ. 18. (ſeu 17).

ΙΒ

Περὶ τοῦ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἀνακαινίζειν ἡμᾶς τῷ βαπτίσματι· κ̀ ὡς δεσπότην ἐλευθεροῦν· κ̀ ποιεῖν μετόχους θείας δόξης κ̀ υἱοὺς κ̀ κληρονόμους τοῦ πατρός· καὶ τὰ λοιπά. καὶ περὶ τοῦ ἀνόνητον εἶναι τὸ βάπτισμα τοῖς μὴ πιστεύουσιν ὅτι θεὸς τὸ πνεῦμα. κ̀ ὅτι ἄλλη ἡλίου δόξα κ̀ ἄλλη σελήνης κ̀ ἄλλη ἀστέρων. 124. b.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον ἀπόχρη· ἵνα μὴ πολὺ ὁ λόγος ἐν ἐκτροπῇ γένηται· ἐπανίωμεν δὲ πάλιν ἐπὶ τὴν μεγαλόδωρον τοῦ ἁγίου πνεύματος θεότητα. ἀνακαινίζει τοίνυν ἡμᾶς τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐν τῷ βαπτίσματι ὡς θεὸς σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ· κ̀ ἀπὸ τοῦ ἀκάλλους εἰς τὸ πρεσβύτερον ἀνάγει κάλλος· κ̀ τῆς ἑαυτοῦ πίμπλησιν χάριτος ὡς μηδὲν ἔτι τῶν ἀνεράστων δύνασθαι χωρεῖν· καὶ ἐλευθεροῖ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας κ̀ τοῦ θανάτου· καὶ ἀπὸ χοϊκῶν ὅ ἐστιν ἀπὸ γῆς κ̀ σποδοῦ ποιεῖ πνευματικούς· καὶ μετόχους θείας δόξης· κ̀ υἱοὺς καὶ κληρονόμους τοῦ θεοῦ κ̀ πατρός· συμμόρφους τε τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ κ̀ συγκληρονόμους αὐτοῦ καὶ ἀδελφοὺς συνδοξασθησομένους καὶ συμβασιλεύσοντας αὐτῷ· καὶ ἀντὶ γῆς πάλιν δωρεῖται τὸν οὐρανὸν καὶ τὸν παράδεισον ἀφθόνως χαρίζεται· καὶ ἀγγέλων ἤδη ποιεῖ τιμιωτέρους· καὶ τοῖς θείοις τῆς κολυμβήθρας ῥείθροις τὴν τοσαύτην τῆς γεέννης

CAP. XII.

Spiritum Sanctum baptiſmate nos renovare, & tamquam Dominum liberare, & divinæ gloriæ participes facere, & filios, & heredes Patris: & reliqua. Et baptiſmum inutilem eſſe iis, qui non credunt, Spiritum eſſe Deum. Et aliam eſſe Solis gloriam, aliam Lunæ, aliam Aſtrorum.

Sed hactenus dicta ſufficiaot, ne longior ſit digreſſio. Revertamur autem ad muoificam, magnorumque donorum largitricem Spiritus Sancti deitatem. Renovat igitur nos in baptiſmn Spiritus Sanctus ut Deus uoa cum Patre & Filio, noſque ex deformi ſtatu ad priſtinam pulchritudinem reducit, ac ſua implet gratia, adeo ut nullam amplius rem, quæ expetenda non ſit, capere poſſimus: & liberat a peccato, atque a mnrte: & ex terreois, id eſt, ex *terra, & cinere*[1], ſpiritales facit, & participes divinæ gloriæ, & filios, & heredes Dei ac Patris, & conformes imaginia Filii, & coheredes ejus, & fratres, una cum eo glorificandns, ſimulque cum ipſo regnaturos: & pro terra rurſus donat[2] cælum, & Paradiſum liberaliter largitur: & Angelis jam honnratiores facit: & divinis Piſcinæ[3] fluentia tantam gehennæ inextioguibilem[4] flam-

1. *& cinere*) Ex Gen. XVIII. 27.
2. *rurſus donat*) Origeniana videri poteſt hæc locutio: Origeniſmi tamen ob ipſam Didymum non accuſaverim. Sæpe enim apud vetuſtos Patres talia occurrunt. Clemens quidem in Protrepico (tom 1. pag. 4.) ſic loquitur: *ἡμᾶς . . . αὖθις εἰς οὐρανοὺς ἀνακαλῶν τοὺς περὶ γῆν ἐρριμμένους*, i. e. *nos . . . humi abjectos ad cælum revocat* (Christus Dominus). Et pag. 23: *ἵν' οὖν ποτὲ τῶν πλάνων λήξητε, αὖθις δὲ παλινδρομήσητε εἰς οὐρανούς*, i. e. *Ut ab his erroribus tandem aliquando deſiſtatis. & in cælum revertamini.* Atque in libello, qui inſcribitur, *Quis dives ſalvetur*, ait: *Ut quum noviſſima tuba . . . hinc emigrandi velut e ſtadio, ex mortali hac vita, ſignum dederit . . , certaminum præſidi victor præſentetur, cælesti palam dignus patria, εἰς ἣν . . . ἐπανέρχεται*, i. e. *in quam . . . revertitur*. Simili ratione Baſilius in libro de Sp. Sancto (cap xv. num. 35.) de baptiſmo loquens ait: *Aqua mortis exhibet imaginem, corpus velut in ſepulcro recipiens: Spiritus vero vim vivificam immittit, a morte peccati renovans animas noſtras εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς ζωήν*, i. e. *in priſtinam vitam*, ſive, ad verbum, *in vitam, quam initio vivebamus*. Et num 36: *Διὰ πνεύματος ἁγίου, ἡ εἰς παράδεισον ἀποκατάστασις· ἡ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν ἄνοδος· ἡ εἰς υἱοθεσίαν ἐπάνοδος*, i. e. *Per Spiritum Sanctum datur in paradiſum reſtitutio, ad regnum cælorum aſcenſus, in adoptionem filiorum reditus.* Qui vero in Patrum lectione verſantur, iis ubiq; hujuſmodi facile occurrent loca, in quibus nobis per baptiſmum *reddi*, aut *rurſus donari* affirmant Sancti Patres vel cælum, vel Dei imaginem, aut ſimilitudinem, vel priſtinam vitam, vel priſtinam gratiam, vel Spiritum Sanctum, &c. Hæc omnia *rurſus* nobis *dari* dicuntur ratione habita juſtitiæ originalis, ac ſtatus innocentiæ, ex quo cum per Adami peccatum excidimus, jus omne ad cælorum regnum amiſimus, idque per baptiſmum rurſus acquirimus. Atque hoc ſenſu accipiendæ ſunt affines aliæ locutiones, quas Theologus noſter habet ſegm. 84. *a*, 123. *a*, 127. *b*, 204. *b*, & alibi. Huc accedit, quod quæcumque in hujus Capitis proœmio de baptiſmate magnifice prædicat Didymus, ad ea Bibliorum loca referuntur, quæ mox affert: itaque locutio iſthæc, *pro terra rurſus donat cælum*, refertur ad illud Pauli: *conreſuſcitavit, & conſedere fecit in cæleſtibus*; quod citatur ſegm. 118. *a*.
3. *Piſcinæ*) Vide Not. 6. pag. 156.
4. *inextinguibilem*) Accuſatur Origenes, quod reproborum in inferno pœnas æternas fore negaverit. Vide Not. 8. pag. 131. Origenianum vero hac in re Didymum non eſſe apparet etiam ex hoc loco. Nec enim ferendus eſſet Catholicus Theologus, qui locutione illa, *τὴν γεέννης ἄσβεστον φλόγα*, ſignificari vellet *gehennæ flammam* non *inextinguibilem*, ſed *inextinctam*. Hac enim ipſa voce, *ἄσβεστος*, ad declarandam ſuppliciorum æternitatem uſus eſt Chriſtus apud Marcum cap. IX. verſ. 44, &

ἐννης ἄσβεςον κατασβέννυσι φλόγα. διτταὶ γάρ γίνονται κυήσεις ἀνθρώποις· ἡ μὲν ἐκ σώματος ἡμετέρε· ἡ δὲ ἐκ τῦ θείε πνεύματος· περὶ δὲ τέτων οἰκείως ἔγραψαν δογματικοὶ ἄνδρες· παραγράψω δ᾽ ἑκάστε τό,τε ὄνομα κ) αὐτὸ τὸ διήγημα. Ἰωάννης· ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν· ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξεσίαν τέκνα θεῦ γενέσθαι τοῖς πιστεύεσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτῦ· οἳ ἐκ ἐξ αἱμάτων ἐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς ἐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός· ἀλλ᾽ ἐκ θεῦ ἐγεννήθησαν. ὅσοι φησὶν ἐπίστευσαν εἰς τὸν χριστόν· ἐδέξαντο ἐξεσίαν τέκνα θεῦ γενέσθαι· τῦτ᾽ ἔστεν τῦ ἁγίε πνεύματος· κ) συγγένειαν κτήσασθαι πρὸς τὸν θεόν· ἧς 111. a. ἐκ ἠξιώθησαν ἄγγελοι. δηλῶν γάρ ὅτι ὁ γεννῶν θεὸς τὸ ἅγιον πνεῦμά ἐστιν· ἐπήγαγεν ἀπό τῦ χριστῦ· ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι· ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος· ἐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῦ θεῦ· τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκός· σάρξ ἐστιν· καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τῦ πνεύματος· πνεῦμά ἐστιν· μὴ θαυμάσῃς ὅτι εἶπόν σοι· δεῖ ὑμᾶς γεννηθῆναι ἄνωθεν· τὸ πνεῦμα ὅπε θέλει πνεῖ· καὶ τὴν φωνὴν αὐτῦ ἀκέεις· ἀλλ᾽ ἐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται καὶ πῦ ὑπάγει· ὕτως ἐστὶν πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τῦ πνεύματος. τῷ εἰπεῖν· ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος ἐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῦ θεῦ· καὶ· δεῖ ὑμᾶς γεννηθῆναι ἄνω-

flammam [1] extinguit. Duæ ſunt enim hominibus conceptiones, altera ex noſtris corporibus, altera ex divino Spiritu. De utraque apte ſcripſerunt dogmatici viri. Ego vero uniuſcujuſque & nomen adſcribam, & doctrinam ipſam. Joannes [2]: *Quotquot autem acceperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomen ejus, qui non ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt* [3]. Quotquot, inquit, in Chriſtum crediderunt, poteſtatem acceperunt ut filii Dei efficerentur, i. e. Spiritus Sancti, utque congeneres fierent Dei; quo honore dignati non ſunt Angeli. Ut enim oſtenderet, quod generans ille Deus, Spiritus Sanctus eſt, ſubjunxit ex perſona Chriſti [4]: *Amen amen dico tibi: niſi quis genitus fuerit ex aqua, & Spiritu, non poteſt intraire in regnum Dei: quod genitum eſt ex carne, caro eſt; & quod genitum eſt ex Spiritu, Spiritus eſt* [5]. *Non mireris, quia dixi tibi: Oportet vos naſci denuo* (aut, *deſuper*). *Spiritus ubi vult ſpirat, & vocem ejus audis, ſed neſcis unde venit, & qua vadit. Sic eſt omnis, qui natus eſt ex Spiritu.* Cum ait: *Niſi quis genitus fuerit ex aqua, & Spiritu, non poteſt intraire in regnum Dei:* Et: *Oportet vos generari denuo* (ſeu *de cælo*), ſigni-

---

45, unde ea locutio deſumpta eſt: ibi enim legitur: εἰς τὴν γέενναν, εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον· ὅπε ὁ σκώληξ αὐτῶν ὁ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ ὁ σβέννυται, id eſt, ut recte vertit Vulg. Interpres, *in gehennam ignis inextinguibilis, ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur*. Quæ poſtrema verba ex ultimo Iſaiæ verſiculo depromta ſunt, ubi pro, ὁ σβέννυται, i. e. *non extinguitur*, Græca Editio eodem ſenſu habet: ὁ σβεσθήσεται, i. e. *non extinguetur*. Ex his autem Evangelii, atque Iſaiæ locis ſempiternas fore damnatorum pœnas probant, ut alios omittam, Ambroſius lib. 2. de Fide cap. 13, & Auguſtinus, qui in libro contra Priſcillianiſtas, & Origeniſtas ad Oroſium num. 7, *Qualiſcumque* (ait) *pœna ſignificata ſit nomine vermis, atque ignis, certe ſi non morietur nec extinguetur, ſine fine prædicta eſt, nec aliud agebat Propheta, cum hoc diceret, niſi ut eam ſine fine prædiceret.*

1. *flammam*) Hieronymus lib. 3. cap. 5. commentariorum in Epiſtolam ad Epheſios, in quibus plura ſe ex Didymi commentariolis mutuatum fatetur, *Sunt plerique* (ait) *qui dicunt, non futura pro peccatis eſſe ſupplicia, nec extrinſecus adhibenda tormenta; ſed .... conſcientiam delicti eſſe pro pœna, dum ... in animo ignis accenditur*. Origenem autem, & Origenianos reſpicit, ut colligo ex lib. 2. in Rufinum num. 7. pag. 496. At Didymus noſter iſta etiam in re ab eis diſſenſit hoc in loco, atque in Commentariis in Pſalmos, ad verſ. 8. Pſalmi xvii, ubi de improbis reſipiſcere nolentibus ait (pag. 398. Catenæ Corderianæ): κατακαύξει τὸ πῦρ αὐτὸς τὸ μένον, i. e. *Comburet illos ignis æternus*. Ac, ne quis reponere queat, *flammæ*, aut *ignis* nomen proprie ab eo non ſumi, ipſemet ignem illum vocat *elementum a terra diverſum*. Hæc enim dictavit ad Pſalm. ciii. verſ. 35. pag. 92: ἁμαρτωλοὶ καὶ ἄνομοι τότε ἐκλείψεσιν, ὐχ ἁπλῶς ἀπὸ τῦ Παντός, ἀλλ᾽ ἀπὸ τῆς γῆς, ὡς μηκέτι ὑπάρχειν αὐτὸς ἐν τῇ γῇ, ἀλλ᾽ ἐν ἑτέρῳ παρὰ τὴν γῆν στοιχείῳ· παραδοθήσονται γὰρ πάντως τῷ αἰωνίῳ πυρί, i. e. *Peccatores & iniqui tunc deficient non ſimpliciter de Univerſo, ſed de terra, ita ut non amplius in terra verſentur, ſed in alio elemento a terra diverſo. Tradentur enim omnino æterno igni.*

2. *Quotquot*) Joann. I. 12, & 13.

3. *nati ſunt*) Codex, ἐγεννήθησαν. Lego ἐγεννήθησαν. Vide, ſi placet, quæ de hac lectione perdocte ſcripſit Hieronymus de Prato in Obſervationibus in Sulpicium Severum tom. 1. pag 505, & ſeqq.

4. *Amen*) Joann. III. 5, 6, 7, & 8.

5. *Spiritus eſt*) Ambroſius lib. 3. de Sp. Sancto cap. 10. ſextum hunc verſiculum ſic legit: *Quod natum eſt ex carne, caro eſt; quia de carne natum eſt: & quod natum eſt de Spiritu, Spiritus eſt; quia Deus Spiritus eſt*. Tum Arianos objurgat, quod verba illa, *Quia Deus Spiritus eſt*, e ſacris codicibus eraſerint, ne *Dei* nomen Spiritui Sancto tribui appareret. *Atque utinam* (inquit) *de veſtris, & non etiam de Eccleſiæ codicibus auferretis*. At cum Didymus hæc dictaret, fraus aut detecta nondum erat, aut ſaltem Alexandrinis ignota. Imo verba illa, *Quia Deus Spiritus eſt*, numquam in ulla omnino Bibliorum editione huc reſtituta ſunt.

Digitized by Google

ἄνωθεν· ἐσήμανεν ὡς κἂν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ πιστεύσωσιν καὶ βαπτισθῶσιν καὶ μὴ ἴσως καὶ ὁμοίως εἰς τὴν αὐτὴν θεότητα τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἅτε μὴ ἔχοντες τὸ τέλειον καὶ μάτην τὰς τρεῖς καταδύσεις δεξάμενοι ἐν τῷ ἐναλλάττειν μετὰ τὸ βάπτισμα τῇ δοξολογίᾳ τὴν ἰσοτιμίαν τῆς τριάδος καὶ παραβαίνειν τὰς ἰδίας ὁμολογίας· βασιλείας οὐρανῶν ἀξιωθῆναι οὐ δύνανται· ἀλλ' ὡς ὁμόλογοι παραβάται ἀκούουσιν· παρὰ μὲν τῶν ἁγίων· τὰ προφητευθέντα ἐν $\overline{\Pi}$ ψαλμῷ· οἱ ἐχθροὶ κυρίου ἐψεύσαντο αὐτῷ· παρὰ δὲ τοῦ υἱοῦ· ὡς ἔχει ἐν μὲν $\overline{\iota\zeta}$ ψαλμῷ· υἱοὶ ἀλλότριοι ἐψεύσαντό μοι· ἐν δὲ $\overline{\mathrm{P}}$· ποιοῦντας παραβάσεις ἐμίσησα· οὐκ ἐκολλήθη μοι καρδία σκαμβή· παρὰ δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ὡς ῥωμαίοις ἐγράφη· υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα· αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν. ἀκούει δὲ λοιπὸν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ἐν $\overline{\xi\epsilon}$ ψαλμῷ· ἐν τῷ πλήθει τῆς δυνάμεώς σου ψεύσονταί σε οἱ ἐχθροί σου. εἶπεν δέ· δεῖ γεννηθῆναι ἐξ ὕδατος· ἐπειδὴ τὸ ἀποπλῦναι ἐν τῷ βαπτίσματι τὸν ῥύπον τοῦ σώματος γνώρισμά ἐστιν τῶν ἀνακτιζομένων ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ὁρατῶς μὲν γὰρ τὸ ὁρατὸν ἡμῶν σῶμα ἱερέων διακονουμένων ἡ κολυμβήθρα τίκτει· νοητῶς δέ· σῶμα ὁμοῦ καὶ ψυχὴν

ſignificavit, quod, etſi in nomen Patris, & Filii crediderint, ac baptizati fuerint, niſi tamen æqualiter & ſimiliter in ipſam deitatem Spiritus Sancti crediderint, & in ejus nomen baptizati fuerint, regnum cælorum conſequi non poſſunt, utpote qui baptiſmatis perfectionem non habent, & fruſtra tres immerſiones ſuſceperunt, eo quod poſt baptiſma, Doxologiam [1] (id eſt, glorificationis hymnum) immutando, æqualitatem Trinitatis ſuſtulerunt, & proprias Confeſſiones [2] tranſgreſſi ſunt: ſed cum ſuas ipſorum Confeſſiones violarint, audiunt a Sanctis quidem ea quæ a Propheta in LXXX. Pſalmo dicta ſunt [3]: *Inimici Domini mentiti ſunt ei*: a Filio autem, ut legitur cum in XVII. Pſalmo [4]: *Filii alieni mentiti ſunt mihi*; tum in C: *Facientes [5] prævaricationes odi*; *non adhæſit mihi cor pravum*: a Spiritu Sancto autem, ut Romanis [6] ſcriptum eſt: *Filios genui, & exaltavi, ipſi vero me prævaricati*
19. b. *ſunt* [7]. Ac Spiritui etiam Dei dicitur in LXV. Pſalmo [8]: *In multitudine virtutis tuæ mentientur te* (ſeu *tibi*) *inimici tui*. Præterea in allato Euangelii loco ait Chriſtus, *Oportet generari ex aqua*; quia ablutio ſordium [9] corporis, quæ fit in baptiſmo, indicat, eos qui baptizantur, iterum creari a Spiritu Sancto. Viſibiliter enim viſibile noſtrum corpus Piſcina parit [10], miniſtrantibus Sacerdotibus [11]; ſpiritaliter autem

1. *Doxologiam*) Quoſdam in Anglia Heterodoxos eo nuperrime jam veniſſe, ut *glorificationis* verba ex Liturgia delere niterentur, quod a S. Damaſo Papa primum invecta fuiſſe putarent, didici ex libro, qui inſcribitur: *Gentleman's Magazine Vol. xxxiii. for the Year 1763.* Ibi enim pag. 535. hæc leguntur: *the Doxology in our Liturgy should be omitted, becauſe it was firſt introduced by a decree of Pope Damaſus.* At glorificationis hymnum Damaſi Pontificatu multo antiquiorem eſſe apparet non modo ex Theologi noſtri verbis, quæ & hic, & pagg. 98, & 103, & ſegm. 198. *b*, ſeu 199. *a*. ipſe dictavit, verum etiam ex aliis Patribus Didymo vetuſtioribus. Quod ſi in libro de Sp. Sancto nullam ejus hymni Didymus mentionem facit, id ex eo fit, quod ibi Hæreticos refellere voluerit argumentis e Scriptura tantum ductis, ut apparet ex toto libro, ac præſertim ex numero primo, ac poſtremo.

2. *Confeſſiones*) Seu Fidei profeſſiones.

3. *Inimici*) Pſalm. lxxx. verſ. 13. (ſeu 16).

4. *Filii*) Pſalm. xvii. verſ. 49 (ſeu 46).

5. *Facientes*) Pſalm. C. verſs. 4, & 5. (ſeu 3, & 4).

6. *Romanis*) Verba illa, *Filios genui*, & cetera, non exſtant in epiſtola ad Romanos, ſed in Iſaia cap. I. verſ. 2, ubi Græca Biblia ſic habent ut legit Didymus. Quum itaque veriſimile non ſit, memoriam hic Theologum noſtrum fefelliſſe, ſuſpicor potius aliquid a librario omiſſum eſſe, teſtimonium nempe ex Epiſtola ad Romanos deſumptum: ut proinde locus in hunc, vel affinem modum ſupplendus ſit: ὡς ῥωμαίοις ἐγράφη· διότι γνόντες τὸν θεὸν, οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξασαν. καὶ μεθ' ἕτερα· οἵτινες μετήλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει. καὶ παρὰ ἠσαΐᾳ· υἱοὺς ἐγέννησα· κ. τ. λ., i. e. „Sicut „Romanis ſcriptum eſt (cap. I. verſ. 21): *Quia* „*cum cognoviſſent Deum, non ſicut Deum glori-* „*ficaverunt*. Et poſt alia (*ibid. verſ. 25; ſed vide* „*Notam 3. pag. 9*): *Qui commutaverunt gloriam* „*Dei in mendacio* (aut, *in mendacium*). Et apud „Iſaiam: *Filios genui*„ &c.

7. *prævaricati ſunt*) Vel, *ſpreverunt me*. Prior tamen interpretatio Didymi ſcopo accommodatior. Vide Not. 6. pag. 231.

8. *In multitudine*) Pſalm. lxv. verſ. 2. (ſeu 3).

9. *ſordium*) Græce, τὸν ῥύπον, ex Iſai. iv. 4.

10. *parit*) Hac ipſa translatione utitur Didymi æqualis Pacianus in ſermone de baptiſmo: ait enim, *partu fontis, manibus Sacerdotis obſtetricis vice fungentis, chriſtianum effundi, fide tamen in omnibus pronuba*. Affinia habent S. Zeno, aliique.

11. *miniſtrantibus Sacerdotibus*) Simili fere modo loquitur ſegm. 218. *b*. Plures autem, dum conferebatur baptiſmus, miniſtraſſe *Sacerdotes*, indicat Ambroſius quoque in libro de Myſteriis: nam cap. 2. num. 6. baptizatos alloquens, *Vidiſti*, inquit, *illic levitam, vidiſti ſacerdotem* (editio Romana habet: *ſacerdotes*), *vidiſti ſummum ſacerdotem*. Et cap. V. num. 27: *Crede ergo adeſſe Dominum Jeſum invocatum precibus Sacerdotum*. Itaque Rufinus in Apologia 1. de ſemetipſo ſic loquitur: *Ego... per gratiam baptiſmi regeneratus, ſignaculum Fidei conſecutus ſum per ſanctos viros Chromatium, Jo-*

χὴν ἀγγέλων ὑπηρετημένων τὸ πάσαις νοήσεσιν ἀόρατον πνεῦμα τȣ̃ Θεȣ̃ βαπτίζει εἰς ἑαυτὸ ϗ ἀναγεννᾷ. ϗ γὰρ ϗ βαπτιστὴς ἱστορικῶς ϗ ἑπομένως τῷ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος· εἶπεν περὶ τȣ̃ χριστȣ̃· ἐκεῖνος ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί. ὀστράκινον γὰρ ὂν τὸ ἀνθρώπειον σκεῦος· δεῖται πρότερον τȣ̃ ἀπὸ ὕδατος καθαρσίȣ· εἶτα ϗ τȣ̃ στερέμνιον αὐτὸ ἀποτελȣ̃ντος νοητȣ̃ πυρός· ὁ γὰρ Θεὸς πῦρ καταναλίσκον· ϗ ȣ̃τω τȣ̃ ἀπαρτίζοντος ϗ ἀνακαινίζοντος ἁγίȣ πνεύματος· ὁπότε οἶδεν τό τε πῦρ τὸ πνευματικὸν ϗ ἀρδεύειν· τό τε ὕδωρ καὶ ἀναχωνεύειν. ἀπόδειξις δὲ τȣ́τȣ· ὁ παῦλος γράφων κορινθίοις τὸ δεύτερον· ἔχοντες δὲ τὸν θησαυρὸν τȣ̃τον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν. τῷ δέ γε εἰπεῖν· τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σάρξ ἐστιν· ϗ τὸ γεγεννημένον ἐκ τȣ̃ πνεύματος πνεῦμά ἐστιν· ἐδίδαξεν ἐν ἐπιτόμῳ ὡς ὁ ἄνθρωπος ὁ βαπτίσματος μὴ τυχὼν σαρκικός ἐστιν· τȣ̃τ' ἔστιν ἀμέτοχος φωτὸς ἐπȣρανίȣ· σαφὲς γὰρ ὡς ἡ σὰρξ ἐν ὅσῳ ζῇ μετὰ τῆς ἰδίας ψυχῆς νοεῖται· ὁ δὲ βαπτισθεὶς πνευματικός ἐστιν· ἀντὶ τȣ̃ μέτοχος ζωῆς ἀθανάτȣ. τῷ δὲ εἰπεῖν· τὸ πνεῦμα ὅπȣ θέλει πνεῖ· τὸ αὐτεξȣ́σιον ϗ παντοδύναμον αὐτȣ̃ ἐκφαίνει. τῷ δὲ εἰπεῖν· ϗ τὴν φωνὴν αὐτȣ̃ ἀκȣ́εις ἀλλ' ȣ̓κ οἶδας πόθεν ἔρχεται ϗ πȣ̃ ὑπάγει· δηλοῖ ὡς ȣ̓ νικοδήμῳ τὸ τηνικαῦτα διελέγετο μόνῳ· ἀλλὰ ϗ ἀρείῳ· εὐνομίῳ τε καὶ μακεδονίῳ προενεκάλει τοῖς τὴν φωνὴν τȣ̃ ἁγίȣ πνεύματος διὰ τῶν γραφῶν ἀκȣ́ȣσιν καὶ ȣ̓κ εἰδόσιν ὡς ἔρχεται ἀνάρχως ἐκπορευθὲν παρὰ τȣ̃ πατρὸς τὸ πανταχȣ̃ ἀεὶ παρὸν καὶ ὑπάγει πρὸς αὐτὸν ὡς πνεῦμα αὐτȣ̃ ἀχώριστον ὑπάρχον τῇ θεότητι· ἀῤῥήτως γὰρ προῆλθεν ἐξ αὐτȣ̃ φύσει καὶ ἐπέστραπται πρὸς αὐτόν· καὶ

autem corpus ſimul & animam, miniſtrantibus Angelis, Spiritus Dei, qui omnibus Intelligentiia inviſibilis eſt, baptizat ipſe in ſemetipſum, & regenerat. Nam Baptiſta quoque hiſtorice, & conſentanee [1] cum hac locutione, *Ex aqua & Spiritu*, ait de Chriſto [2]; *Ille vos baptizabit in Spiritu Sancto, & igne*. Cum enim *fictile* ſit *vas* [3] humanum, ideo primum indiget, ut per aquam purificetur, deinde ut per ſpiritalem ignem roboretur, ac perficiatur [4] (eſt enim Deus *ignis* [5] *conſumens*): atque ita Spiritu Sancto indiget, a quo perfectum fiat, & renovetur: novit enim Spiritalis ignis etiam irrigare, novit Spiritalis aqua etiam reconflare. Id porro demonſtrat Paulus, cum in ſecunda ad Corinthios ſcribit [6]: *Habentes autem theſaurum hunc in vaſis fictilibus*. Cum vero ait Chriſtus, *Quod genitum eſt ex carne, caro eſt, & quod genitum eſt ex Spiritu, Spiritus eſt*, breviter docuit, eum hominem, qui baptiſmum non ſit conſecutus, carnalem eſſe, id eſt, cæleſtis lucis participem non exſiſtere (nam perſpicuum eſt, carnem, quatenus [7] vivit cum propria anima, hic ab eo accipi): Qui autem baptizatus fuit, Spiritalem eſſe, h. e. participem vitæ immortalis. Ubi vero inquit, *Spiritus ubi*
116. a. *vult, ſpirat*, oſtendit hunc propria poteſtate præditum eſſe, atque omnipotentem. Inquiens autem, *Et vocem ejus audis, ſed neſcis unde venit, & quo vadit*, indicat ſe non ſolum Nicodemum ibi alloqui, ſed & Arium, & Eunomium, & Macedonium anticipate incuſare, qui Spiritus Sancti *vocem* per Scripturas *audiunt*, ac *neſciunt*, quod ipſe ubique ſemper præſens *venit*, ſine initio procedens a Patre, & *vadit* ad eum, utpote Spiritus ipſius, & deitate ab eo inſeparabilis exſiſtens: ineffabiliter enim proceſſit naturâ [8] ex ipſo, & re-

vinum, & Euſebium ... quarum alter, tunc presbyter beatæ memoriæ Valeriani (Epiſcopi Aquileienſis), *alter archidiaconus, alius diaconus, ſimulque pater mihi, & doctor ſymboli, ac Fidei fuit*. Sed clarius hoc exponitur in VII. ex iis canonibus, qui dicuntur a Synodo Romanorum ad Gallos Epiſcopos miſſi, Siricio, ut videtur, Pontifice: ibi enim hæc legimus apud Couſtantium pag. 392: *Paſchæ tempore Presbyter, & Diaconus. ... in fontem quoque ipſi deſcendunt: illi in officio ſunt; ſed illius* (nempe Epiſcopi) *nomini facti ſumma conceditur*.

1. *conſentanee*) Cod. ἀνομοίως. Lego, ἑπομένως.

2. *Ille*) Matth. III. 11. Biblia: αὐτὸς, pro, ἐκεῖνος.

3. *fictile ... vas*) Locutio Biblica ex 2. ad Cor. IV. 7. Mœris in voce κεραμεοῦν, atque Heſychius habent, ὀστρακινοῦν, pro, ὀστράκινον. At in Bibliis ea vox ita ſemper ſcribitur, ut a librario noſtro hoc in loco.

4. *roboretur, ac perficiatur*) Sacramentum Confirmationis indicat a baptiſmo diſtinctum. In græco autem eſt: *robuſtum perficiatur*. Quo modo in libro de Sp. Sancto num. 6. ait idem Didymus: *ſanctia perficitur*.

5. *ignis conſumens*) Deuter. IV. 24, & IX. 3.

6. *Habentes*) 2. ad Cor. IV. 7. In Bibliis legitur, ἔχομεν, i. e. *habemus*, pro, ἔχοντες.

7. *quatenus*) Vel, *quamdiu*. Codex mendoſe, ἐν ὅτω, pro, ἐν ὅσῳ. Simili modo Didymus ad cap. XV. verſ. 29. Jobi (pag. 295. Catenæ in Jobum a Niceta concionatæ): τὰ γὰρ δένδρα ἐν ὅσῳ μὲν ἕστηκε, καὶ σκιὰν ποιεῖ· ἀποτμηθέντα δὲ, οὐκέτι: i. e. *arbores enim quamdiu ſtant, umbram faciunt; exciſæ vero, nequaquam*.

8. *naturâ*) Seu, *vere*. Vide Not. 7. pag. 212.

καὶ πρόοδον μὲν τὴν ἐκ τῦ πατρὸς ἔχει ὡς ἂν ἐξ αὐτῦ ἐκπορευόμενον· μόνην δὲ τὴν εἰς τὸν πατέρα ὡς ἂν ἓν κ̀ ταὐτὸν ὑπάρχον· ἐπιστρέφει δὲ πρὸς τὸν γεννήσαντα προελθὸν ὡς ἂν μιᾶς κ̀ τῆς αὐτῆς ὂν ὐσίας κ̀ τῆς πατρικῆς ἔξω γενέσθαι συνυπάρξεως μὴ δυνάμενον. τῷ δὲ εἰπεῖν· ὕτως ἐστὶν πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τῦ πνεύματος· διδάσκει ὡς τὸ πνεῦμα τῦ θεῦ πνευματικὸν γεννᾷ· κ̀ λέγεται πνευματικὸς ἐκ τῆς ἕξεως· καθὰ ὁ ἐξ ἀνθρώπυ τεχθεὶς καλεῖται ἄνθρωπος. ἐπιφωνεῖ γῦν τῷ τοιύτῳ ὁ μελῳδός· ἀνακαινισθήσεται ὡς ἀετῦ ἡ νεότης συ. καί· μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι. Καὶ παῦλος δὲ συνιστῶν ὅτι τὺς τε φωτιζομένυς τὸ πνεῦμα ἀναγεννᾷ καὶ τὴν τῦ θεῦ προσηγορίαν φύσει κέκτηται· ἔγραψεν πρὸς μὲν τῖτον καθὼς ἀνωτέρω ἐλέχθη· ἀναγεννήσας ἡμᾶς διὰ λυτρῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινίσεως πνεύματος ἁγίυ. πρὸς δὲ ῥωμαίυς· εἰ δὲ πνεύματι τὰς πράξεις τῦ σώματος θανατῦτε· ζήσεσθε· ὅσοι γὰρ πνεύματι θεῦ ἄγονται· ὗτοι υἱοὶ θεῦ εἰσίν· ὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δυλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας ἐν ᾧ κράζομεν ἀββᾶ ὁ πατήρ· 116. b. αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν ὅτι ἐσμὲν τέκνα θεῦ· εἰ δὲ τέκνα· καὶ κληρονόμοι· κληρονόμοι μὲν θεῦ· συγκληρονόμοι δὲ χριστῦ. πρὸς δὲ τιμόθεον ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ· ὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ θεὸς πνεῦμα δυλείας· ἀλλὰ δυνάμεως καὶ ἀγάπης καὶ σωφρονισμῦ. ὅτι

& reverſus eſt ad eum: & progreſſum quidem ex Patre habet, utpote ex ipſo procedens; ſolam [1] autem progreſſionem in Patrem habet, utpote qui unum & idem cum ipſo eſt: revertitur autem ad Genitorem [2] in procedendo, utpote qui & eſt unius ejuſdemque cum illo eſſentiæ, neque eſſe poteſt extra Patris coexſiſtentiam. Dicendo autem, *Sic eſt omnis, qui genitus eſt ex Spiritu*, docet, a Spiritu Dei Spiritalem [3] generari, & Spiritalem dici hominem ex habitu; ſicut qui natus eſt ex homine, vocatur homo. Acclamat itaque huiuſmodi homini Spiritali Melodus inquiens [4]: *Renovabitur ut aquilæ juventus tua*. Et [5]: *Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata*. At Paulus quoque Spiritum & Illuminatos (ſeu baptizatos) regenerare, & Dei denominationem ex natura habere confirmat, dum ſcribit ad Titum quidem, ſicut ſuperius [6] dictum eſt: *Regenerans nos per lavacrum regenerationis, & renovationis Spiritus Sancti*. Ad Romanos vero [7]: *Si autem Spiritu opera corporis* [8] *mortificatis, vivetis: quicumque enim Spiritu Dei aguntur, hi filii Dei ſunt: non enim accepiſtis ſpiritum ſervitutis iterum in timore, ſed accepiſtis Spiritum adoptionis in filios, in quo clamamus: Abba (Pater). Ipſe* [9] *Spiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quod ſumus filii Dei: Si autem filii, etiam heredes; heredes quidem Dei, coheredes autem Chriſti*. Ad Timotheum vero in ſecunda epiſtola [10]: *Non enim dedit nobis Deus Spiritum ſervitutis* [11], *ſed potentiæ, & caritatis, & emendationis*. Quod enim de

---

1. *ſolam* &c.) Ne inferat hinc ſchiſmaticus aliquis, Spiritum Sanctum, Didymi ſententia, ex Patre tantummodo procedere, quod ei tribuat *ſolam progreſſionem in Patrem*: nam ratio illa, quam ſubiungit, *Utpote qui unum & idem cum ipſo eſt*, hujuſmodi ſenſum excludit, quum de Filio quoque eam valere certum ſit. Ideo ergo Theologus noſter *ſolam progreſſionem in Patrem* Spiritui Sancto tribuit, ut ejus *creationem* inficietur.

2. *ad Genitorem*) In græco, πρὸς τὸν γεννήσαντα, i. e. *ad eum qui genuit*, vel, *ad generantem*. Miror autem Didymum hac locutione uti tam impropria. Sed, niſi mendum aliquod ſubſit, ea hic procul dubio accipienda eſt, ut nihil aliud valeat, quam πρὸς τὸν πατέρα, id eſt, *ad Patrem*.

3. *Spiritalem*) Simili modo in libro de Sp. S. num. 5: *Sic & is* (inquit), *qui Spiritus Sancti particeps efficitur, per communionem eius fit* Spiritualis *pariter, & ſanctus*. Vide Notas ad ſegm. 117. b.

4. *Renovabitur*) Pſalm. CII. verſ. 5.

5. *Beati*) Pſalm. XXXI. verſ. 2.

6. *ſuperius*) Segm. 69. b, & 52. a. Vide Not. 5. pag. 156. Cod. habet, τῖτον, cum accentu circumflexo.

7. *Si autem*) Rom. VIII. 13, 14, 15, 16, & 17.

8. *opera corporis*) Vulgata Tranſlatio eodem ſenſu: *facta carnis*. Quam lectionem habent etiam in Theologi noſtri libro de Sp. S. num. 39. edita exemplaria. At codex noſter m. 2. ibi ſic habet: *Si autem Spiritu opera carnis vivificaveritis, vivetis: quicumque enim Spiritu Dei ducuntur, hi filii Dei ſunt*. Ubi pro, *vivificaveritis*, legendum videtur, *mortificaveritis*, etſi ejus codicis exſcriptor num. etiam 42. ejuſdem libri rurſus ſcripſerit, *vivificaveritis*; cum ibi ſic exaraverit: „Si quis „autem tranſcenderit vitam carnis, & Spiritu ope„ra ejus vivificaverit, vivet beata æternaque vi„ta ..... *Quod ſi Spiritu opera carnis vivificave„ritis, vivetis*.„ Sed melius, ut opinor, edita exemplaria: quæ lector conſulet, ſi libuerit.

9. *Ipſe*) Vulg. Int. habet: *Ipſe enim*. Didymus vero in lib. de Sp. S. num. 55. vocem illam, *enim*, omittit. At eam habet ibidem num. 39, niſi a librariis addita fuit ex latinis Bibliis.

10. *Non enim*) 2. ad Tim. I. 7.

11. *ſervitutis*) Biblia: δειλίας, i. e. *timoris* pro, δουλείας. Vide ſegm. 55. b.

ὅτι γὰρ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος διαλέγεται· εὔδηλον ϗ ἐκ τοῦ εἰπεῖν· οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα ὑοθεσίας. ἔχοντες γὰρ ἤδη πάντως τὸ ἡμέτερον· ἐλάβομεν καὶ τὸ τοῦ θεοῦ. σαφὲς δὲ τοῦτο ϗ ἀπὸ τοῦ ἐπαγαγεῖν· ὡς αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν. ὅρα οὖν πῶς παραδόξως δεσπότην ἀπαγγέλλει τὸ ἅγιον πνεῦμα. ὁ γὰρ μὴ ὢν δοῦλος ἐλεύθερός ἐστιν· καὶ ὁ ἐλευθερῶν· δεσπότης καθέστηκεν· οὐδεὶς γὰρ ὃ αὐτὸς οὐκ ἔχει ἄλλῳ παρέχει· καὶ ὁ εἰς ὑοθεσίαν καὶ κληρονομίαν ἄγων· θεός ἐστιν· κοινωνίαν οὐσίας καὶ δεσποτείας ἔχων πρὸς ἐκεῖνον· οὗτινος τῆς ὑοθεσίας καὶ κληρονομίας ἀξιοῖ. κληρονόμον δὲ γράφει χριστὸν μὲν· ὡς φύσει ὑόν· ἡμᾶς δέ· ὡς ἀγαθότητι αὐτοῦ τῆς κληρονομίας ἀξιουμένους· συγκληρονόμους δὲ χριστοῦ· διὰ τὴν ἀνέκλεκτον ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ. κράζει δὲ ἐν ἡμῖν ἀντὶ ἡμῶν ἀββὰ ὅ ἐστιν πατήρ· ἐπειδήπερ ἡμεῖς οὔτε γνήσιοι ὑοὶ ὡς αὐτὸ τὸ γνήσιον πνεῦμα· καὶ ἄλλως ἀπαρρησίαστοι πρὸς τοιαύτην φωνήν·

> τίς γάρ κεν μεγάλοιο θεοῦ κατ' ἐναντίον ἔλθοι·
>
> ἤ εἴποι τι ἔπος θνητὸς ἐὼν γενεήν;

πρὸς δὲ γαλάτας περὶ τῶν βαπτισθέντων 117. a.
φησίν· οὐκ ἔτι εἶ δοῦλος· ἀλλὰ ὑός· εἰ δὲ ὑός· καὶ κληρονόμος θεοῦ διὰ χριστοῦ. κορινθίοις δὲ τὰ ἴσα ἐπιστέλλει· ἀλλὰ ἀπελούσασθε· ἀλλ' ἡγιάσθητε. ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ καὶ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ θεοῦ ἡμῶν. ἄθρει οὖν καὶ ἐκ τῶν ῥητῶν τούτων ὡς ἡ ἀπολύτρωσις ϗ ὁ ἁγιασμὸς ϗ ἡ δικαίωσις οὐκ ἄνευ τοῦ ὀνόματος τοῦ θείου πνεύματος παρέχεται. καὶ πάλιν ἐν ταῖς πράξεσιν ἠρώτησεν φησίν τινας μαθητάς εἰπών· εἰ πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες; τῶν δὲ ἀποκριναμένων· ἀλλ' οὐδὲ εἰ πνεῦμα ἅγιόν ἐστιν ἠκούσαμεν· ἔφη· εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε; ὡς οὐδὲν ὄφελος ἐσχηκότων ἀπὸ τοῦ μὴ ϗ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐξ ἴσου πιστεῦσαι ϗ βαπτισθῆναι ὡς ἐπίστευσαν εἰς τὸν πατέρα ϗ τὸν ὑόν. ϗ ἔτι ἀπαγγέλλουσιν αἱ πράξεις ἀνωφελὲς τὸ βάπτισμα δίχα τῆς τοῦ θείου πνεύματος ἐπιφοιτήσεως καὶ τοῦ ἁγιασμοῦ αὐτοῦ· ἐν συλλαβαῖς τοιαύταις· ἀκούσαντες δέ οἱ ἐν ἱεροσο-

de Spiritu Sancto loquatur, ex eo etiam patet quod dicat: *Non enim accepiſtis Spiritum ſervitutis iterum in timore; ſed accepiſtis Spiritum adoptionis in filios*: cum enim jam ſpiritum noſtrum omnino haberemus, accepimus etiam Spiritum Dei. Manifeſtum vero hoc etiam ex eo eſt, quod ſubjunxerit, *ipſum Spiritum teſtimonium reddere ſpiritui noſtro*. Sed vide quomodo præter exſpectationem Spiritum Sanctum *Dominum* eſſe annunciat: nam qui non eſt ſervus, eſt liber; & qui liberat, Dominus eſt; nemo enim præbet alteri quod ipſe non haber; & qui ad adoptionem[1] in filios, & ad hereditatem ducit, Deus eſt, communionem eſſentiæ, & dominationis cum illo habens, cujus adoptione & hereditate dignos facit. *Heredes* autem dicit, Chriſtum quidem, utpute natura Filium; nos vero, utpote, ipſius benignitate, hereditatis dignos factos: *Coheredes autem Chriſti*, propter ineffabilem ejus Incarnationem. Clamat vero in nobis pro nobis: *Abba*, id eſt, *Pater*; quia nos neque genuini filii ſumus, ut ipſe eſt genuinus Spiritus, nec præterea ſine aliquo metu eam vocem proferte audemus:

> *Quis enim coram magno Deo venire,*
>
> *Aut ullum verbum dicere[2] queat, quum natura mortalis ſit?*

In epiſtola vero ad Galatas de iis, qui baptizati ſunt, inquit[3]: *Non jam es ſervus, ſed filius: ſi autem filius, etiam heres Dei per Chriſtum*. Et Corinthiis affinia ſcribit[4]: *Sed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed juſtificati eſtis in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, & in Spiritu Dei noſtri*. Obſerva porro, illud ex his etiam verbis colligi, redemptionem, & ſanctificationem, & juſtificationem non ſine nomine divini Spiritus præberi. Et rurſus in Actis interrogavit, inquit, quoſdam diſcipulos[5]: *Si Spiritum Sanctum accepiſtis credentes? Cum vero illi reſpondiſſent, Sed neque ſi Spiritus Sanctus eſt, audivimus*, dixit: *In quo ergo baptizati eſtis?* quia ſcilicet nihil ipſis proderat, niſi etiam in Spiritum Sanctum ex æquo crederent, & baptizarentur, ſicut crediderant in Patrem, & Filium. Præterea inutile eſſe baptiſma ſine divini Spiritus adventu, ac ſanctificatione, annunciant Acta his verbis[6]: *Cum autem audiſ-*

1. *qui ad adoptionem*) In libro quoque de Sp. S. num. 41, & 42. ſimilia dictavit Didymus.
2. *verbum dicere*) Vide Homer. Iliad. lib. xx. verſ. 250.
3. *Non jam*) Galat. iv. 7.
4. *Sed abluti*) 1. ad Cor. VI. 11.
5. *Si Spiritum*) Act. XIX. 2, & 3.
6. *Cum autem*) Act. viii. 14, 15, 16, & 17.

ροσολύμοις ἀπόστολοι ὅτι δέδεκται ἡ σαμάρεια τὸν λόγον τοῦ θεοῦ· ἀπέστειλαν πρὸς αὐτοὺς πέτρον καὶ ἰωάννην· οἵτινες καταβάντες· προσηύξαντο περὶ αὐτῶν ὅπως ἂν λάβωσιν πνεῦμα ἅγιον· οὐδέ πω γὰρ ἦν ἐπ' οὐδενὶ αὐτῶν ἐπιπεπτωκός· μόνον δὲ βεβαπτισμένοι ὑπῆρχον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ἰησοῦ· τότε ἐπετίθεσαν τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἐλάμβανον πνεῦμα ἅγιον. τὸ γὰρ ἔχειν· μόνον δὲ βεβαπτισμένοι ὑπῆρχον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ἰησοῦ. καὶ τὸ μετέπειτα λαμβάνειν τὸ πνεῦμα· δηλοῖ ὡς μόνον οὐχὶ ἔλειπεν αὐτοῖς ἡ περὶ τοῦ πνεύματος θεογνωσία· ἀλλ' ὅτι καὶ σὺν τῷ υἱῷ καὶ τῷ πνεύματι συμπάρεστιν· καὶ συμμνημονεύεται· καὶ συνευεργετεῖ ὁ πατὴρ καὶ θεὸς κἂν ποτε ἰδικῶς μὴ ὀνομασθῇ· ἢ ὡς δ' αὖ πάλιν κἂν σιωπηθείη τῷ λόγῳ καὶ μὴ τῇ πίστει ὁ υἱὸς ἢ τὸ πνεῦμα συμπάρεστιν καὶ συμμνημονεύεται καὶ συνσώζει ἅμα τῷ θεῷ καὶ πατρί. καὶ πάλιν· καὶ συναυλιζομένοις παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι· ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πατρὸς ἣν ἠκούσατέ μου· ὅτι ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι· ὑμεῖς δὲ ἐν πνεύματι ἁγίῳ βαπτισθήσεσθε οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας. καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ πέτρου περὶ τῶν ἐν καισαρείᾳ βαπτισθέντων· ἐν δὲ τῷ ἄρξασθαί με λαλεῖν· ἐπέπεσεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτοὺς ὥσπερ καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἐν ἀρχῇ· ἐμνήσθην δὲ τοῦ ῥήματος τοῦ κυρίου ὡς ἔλεγεν· ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι· ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ. οἱ οὖν ἐν ψιλῷ ὀνόματι τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ οὐχ ὡς ἐν ὀνόματι θεοῦ καὶ πνεύματος θεοῦ φύσει ὄντος πνεύματος αὐτοῦ βαπτιζόμενοι· ὡς ὕδατι ψιλῷ λουόμενοι ἀνόνητον ἔχουσι τὴν ἐλπίδα· καταδύοντες μὲν γὰρ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ· εὐδοκίᾳ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς γυμνούμεθα τῇ χάριτι τοῦ πνεύματος αὐτοῦ τῶν ἁμαρτιῶν·

audiſſent Apoſtoli, qui erant Jeroſolymis, quod recepiſſet Samaria verbum Dei, miſerunt ad eos Petrum & Joannem, qui deſcendentes oraverunt pro ipſis, ut acciperent Spiritum Sanctum: nondum enim in quemquam illarum venerat, ſed baptizati tantum erant in nomine Domini Jeſu. Tunc imponebant[1] *manus ſuper illos, & accipiebant Spiritum Sanctum.* Ex illis enim verbis, *Sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jeſu*, atque ex eo quod poſtea acceperint Spiritum, apparet, non modo ipſis defuiſſe cognitionem, qua Deum Spi-
237. b. ritum cognoſcerent; ſed etiam cum Filio, & Spiritu ſimul adeſſe, & ſimul commemorari, & ſimul beneficia largiri Patrem ac Deum, etſi aliquando is peculiariter non fuerit nominatus: aut viceverſa, etſi taceatur verbis, non fide Filius, aut Spiritus, ſimul cum Deo & Patre adeſſe utramque Perſonam, & ſimul commemorari, & ſimul ſalvare[2]. Ac rurſus[3]: *Et, quum eſſent congregati in eodem doma*[4], *præcepit eis, ab Jeroſolymis ne diſcederent, ſed exſpectarent promiſſionem Patris, quam audiſtis a me: quia Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem in Spiritu Sancto baptizabimini, non poſt multas hos dies.* Et rurſus ex perſona Petri de iis, qui in Cæſarea baptizati erant, ſcriptum eſt[5]: *Cum vero cœpiſſem loqui, cecidit Spiritus Sanctus ſuper eos, ſicut & in nos in initia: recordatus ſum autem verbi Domini, ſicut dicebat: Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini in Spiritu Sancta.* Qui ergo baptizantur[6] in nudo nomine Spiritus Sancti, & non tamquam in nomine Dei, & Spiritus Dei, qui natura eſt Spiritus ejus, ii utpote mera aqua abluti, vanam atque inutilem ſpem habent. Cum enim in Piſcina immergimur; complacentiâ Dei & Patris, per gratiam Spiritus ejus, peccatis nudamur, deponen-

1. *imponebant*) Græca Editio: ἐπετίθουν. Didymus & hic, & ſegm. 219 *b*, ἐπετίθεσαν.

2. *ſimul ſalvare*) Codex: συνσώζει. Elegantius, ut puto, ſcriberetur, συσσώζει: qua ratione ſcribimus, σύσσιτος, συσσιτεῖν, &c. In Philoſophumenis tamen cap. 2. legimus, συνσεσωσμένους.

3. *Et, quum*) Act. I. 4, & 5.

4. *congregati*, &c.) Bibliorum Editio habet: συναυλιζόμενος, i. e. *cum iis verſans in eadem domo.*

5. *Cum vero*) Act. XI. 15, & 16.

6. *Qui ... baptizantur*) Id eſt, *qui baptiſmum accipiunt, inanem ſpem habent*, niſi Spiritum Sanctum credant eſſe Deum. Sic enim benigne videntur hæc accipienda, ut de ſuſcipiente baptiſmum loquatur Didymus, non vero de miniſtro baptiſmi, quaſi invalidum, aut ſaltem ſuſcipienti inutile ſit baptiſma ab eo collatum, qui perperam de Spiritus Sancti divinitate ſentiat, etſi formulam a Chriſto præſcriptam pronunciet inter baptizandum. (Vide ſegm. 128. *a*.) Quamquam norunt Theologi non defuiſſe etiam poſt Nicænum Concilium Patres, qui baptiſmum ab Hæreticis collatum, ut invalidum habuere. Meum non eſt hac de re nunc diſſerere. Illud tantum animadverto, S. Athanaſium oratione 2. contra Arianos num. 42, & 43. in ea videri opinione fuiſſe, ut prava interpretatio atque acceptio formulæ a Chriſto præſcriptæ baptiſmum irritum redderet: ait enim num. 43, *multas hæreſes* trium Perſonarum *nomina* in baptiſmo quidem *pronunciare; ſed cum recte non ſentiant*, inquit, ἀνωφελὲς ἔχουσι καὶ τὸ παρ' αὐτῶν ὕδωρ, i. e. *inutilis eſt aqua, quam donant.*

τιῶν· ἀποτιθέμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον· καὶ τῇ βασιλικῇ αὐτȣ͂ δυνάμει ἀναγεννώμεθα καὶ σφραγιζόμεθα· ἀνιόντες δὲ· ἐνδυόμεθά τε τὸν σωτῆρα χριστὸν στολὴν ἄφθαρτον καὶ ἰσότιμον τȣ͂ ἀναγεννήσαντος καὶ σφραγίσαντος ἡμᾶς ἁγίȣ πνεύματος· ὅσοι γὰρ φησιν εἰς χριστὸν ἐβαπτίσθητε· χριστὸν ἐνεδύσασθε· καὶ τὴν γεγραμμένην εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τȣ͂ θεȣ͂ ἀπολαμβάνομεν ἣν ἐδεξάμεθα διὰ τȣ͂ θεϊκȣ͂ ἐμφυσήματος· καὶ ἀπωλέσαμεν διὰ τȣ͂ ἁμαρτήματος· καὶ αὖθις εὑρισκόμεθα οἷοί περ ἐπὶ τȣ͂ πρωτοπλάστου ἐγενήθημεν ἀναμάρτητοι κ̀ αὐτεξȣ́σιοι· ταῦτα γὰρ σημαί-

ponentes veterem hominem,& regia ipſius potentia regeneramur, atque obſignamur: cum vero ex illa aſcendimus, induimur Salvatorem Chriſtum ut ſtolam incorruptibilem, & æquali honore dignam, ac ille dignus eſt, qui nos regeneravit & obſignavit, Sanctus Spiritus (*quotquot*[1] *enim*, inquit Scriptura, *in Chriſtum baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis*): & eam, de qua loquuntur Scripturæ, *imaginem*[2], *ac ſimilitudinem Dei* accipimus, quam acceperamus per divinam inſufflationem, & amiſeramus[3] per peccatum: ac denuo quales in protoplaſto fuimus, invenimur, peccati expertes, & propria præditi poteſtate[4]: hæc

218. a.

1. *quotquot*) Galat. III. 27.

2. *imaginem*) Imaginis, ac ſimilitudinis vocabulis non eamdem rem deſignari in Gen. cap. I. verſ. 26, putant multi Patres. alii e contrario unam eamdemque. His aſſentiri videtur Didymus. Quærunt etiam Patres, quid illud ſit, propter quod dictus eſt homo *ad imaginem Dei*. Ac in corpore quidem eam rationem quærendam non eſſe, ſed in anima, conſentiunt omnes, nec ab eis diſſentit Didymus, ut apparet ex verbis illis: *quam acceperamus per divinam inſufflationem*. Verum ex quanam animæ proprietate, aut attributo ea ratio repetenda ſit, non conſentiunt, imo in plures, eaſque inter ſe diverſas abiere ſententias: quas accurate, doſteque recenſet, ac expendit Vir Clariſs. D. Jo. Chryſ. Trombellius Diſſertatione 3. in Hilarii Epiſtolam in Anecdotis noſtris editis. Facile tamen inter ſe, ut reor, Patres illi conciliari poſſunt: nec enim neceſſe eſt, ut ex una tantum re imaginis, ac ſimilitudinis notio repetatur; imo quo plura ſunt, quæ hominem Deo aliquatenus ſimilem faciunt, eo magis verum eſt quod in Geneſi dicitur, ad imaginem Dei conditum hominem fuiſſe.

3. *amiſeramus*) Hieronymus in libro adverſus Joannem Jeroſolymitanum Epiſcopum num. 7, Origenianos errores enumerans, de quibus Joannem ipſum & accuſat, & a S. Epiphanio accuſatum dicit, ſic loquitur: *Imaginem, & ſimilitudinem Dei, ad quam homo conditus fuerat, dicit ab eo perditam, & in homine poſt paradiſum non fuiſſe*. Paria de Origene ſcribit Epiphanius ipſe hæreſi 64. pag. 528. At quamvis hæc ita ſint, non continuo tamen reprehendendus videtur Didymus noſter: nam quidquid ſit de Origenis ſententia, catholico ſenſu, ni fallor, dici poteſt, imaginem, ac ſimilitudinem Dei per peccatum originale ab homine amiſſam eſſe. Nimirum ejus effati veritas, aut falſitas ex eo ſenſu pendet, quo vocabula illa *imaginis, ac ſimilitudinis* accipiuntur: ſi quis enim ex. gr. ejus imaginis notionem in hoc ſitam affirmet, ut anima ſit immortalis, ac deinde ſubjungat, hominem per peccatum Dei imaginem amiſiſſe, is ſine dubio erit hæreticus: ſecus vero ſe res habebit, ſi in juſtitia originali, aut gratia ſanctificante, aut alia aliqua ſimili re ſitam eam putet. Hinc fit, ut alii etiam Patres id ipſum affirmarint, quod Didymus. Tertullianus in libro de Baptiſmo cap. V: *Ita reſtituitur* (inquit) *homo Deo ad ſimilitudinem ejus, qui retro ad imaginem Dei fuerat. Imago in effigie, ſimilitudo in æternitate cenſetur. Recipit enim illum Dei Spiritum, quem tunc de afflatu ejus acceperat, ſed poſt amiſerat per delictum*. Eadem ſentit Auctor homiliæ, quæ hunc habet titulum: *Quod homo imaginem Dei per peccatum abjecit*. Eadem illi Patres, qui in virtute ſitam volunt ejus imaginis notionem. Eadem Auguſtinus libro vi. de Geneſi ad litteram cap. 27, & 28. Neque vero in Retractationibus cap. 24. falſum omnino eſſe ait, quod ibi ſcripſerat, ac multo minus hæreticum. „ In ſexto (inquit) libro, quod dixi, *Adam imaginem Dei, ſecundum quam factus eſt, perdidiſſe peccato*, non ſic accipiendum eſt, tamquam in eo nulla remanſerit, ſed quod tam deformis, ut reformatione opus haberet. Non „ igitur in fidei retentione, contemplatione, dilectione, quæ non erit ſemper, ſed in eo, quod „ ſemper erit, invenienda eſt, quam dici oporteat „ imaginem Dei. „ Quin Hieronymus ipſe in Comment. in epiſt. ad Epheſios lib. I. cap. 2. pag. 582. ed. Veron. eadem tradidit, quæ Didymus hoc in loco. *Sic ſuæ intelligentiæ comprobat* (inquit) *ut dicat hominem juxta imaginem, & ſimilitudinem Dei factum, eamdem poſt reconciliationem formam recepturum, quam & nunc Angeli habent, & ipſe perdiderit*. Quem locum Hieronymo exprobrat Rufinus lib. 1. contra ipſum Hieronymum num. 39. Demum S. Zeno Veronenſium Epiſcopus lib. 2. tract. 19. eodem fere modo loquitur quo Didymus.

4. *poteſtate*) Tertullianus libro II. adverſus Marcionem cap. vi. *Oportebat* (inquit) *imaginem, & ſimilitudinem Dei, liberi arbitrii, & ſuæ poteſtatis inſtitui, in qua hoc ipſum, imago & ſimilitudo Dei deputaretur, arbitrii ſcilicet libertas, & poteſtas*. Ceterum quo ſenſu accipienda ſint quæ hic docet Didymus, ii norunt, qui Auguſtini de gratia, ac libero arbitrio doctrinam norunt, Catholicæ Eccleſiæ judicio confirmatam. Liberum ſcilicet arbitrium Adami peccato ſauciatum quidem eſt, ſed non ſublatum, nec veluti mortuum: ita tamen vivum manſit, ut in ipſis etiam baptizatis adhuc infirmum ſit, atque *integerrimis illis viribus*, ut Auguſtinus ipſe loquitur, deſtitutum, quas habuit *in protoplaſto*, i. e. in Adamo, ante peccatum. *Jam baptizatis enim* (inquit is in opere imperfecto contra Julianum lib. vi. cap. 8), *& eis, qui jam Spiritum Sanctum acceperant, dicebat Apoſtolus:* Caro concupiſcit adverſus ſpiritum, ſpiritus autem adverſus carnem: hæc enim invicem adverſantur, ut non ea, quæ vultis, faciatis. *Ubi tu, qui negas liberum arbitrium vires ſuas perdidiſſe peccando, id eſt male ſe utendo?* & cetera, quæ ſequuntur. Nos ergo per baptiſmum ita fieri αὐτεξȣσίȣς intelligendum eſt, ut ab ea ſervitute liberemur, de qua Scripturæ, & Patres. Ut enim ait Ambroſius epiſt. 42. num. 7: *Redegerat humanum genus in perpetuam captivitatem obnoxiæ hereditatis gravi fœnore, quod obæratus auctor ad poſteros de fœnerata ſucceſſione transmiſerat*. Quod autem ait Didymus, baptizatos, ac Spiritu Sancto obſignatos,

σημαίνει ἡ εἰκὼν καὶ ὁμοίωσις· ὡς ἁρμόζειν τὴν παύλου περὶ τῶν βαπτιζομένων γραφήν· ὅπως γένησθε κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος ὑμᾶς· καὶ· καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ· φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου. ἀναπείσει δὲ περὶ τούτου καὶ αὖθις γράφων ὁ αὐτός· ῥωμαίοις μέν· οὓς προέγνω καὶ προώρισεν συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. ἐφεσίοις δέ· καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασιν· συνεζωοποίησεν τῷ χριστῷ· καὶ συνήγειρεν καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. τίς· ἢ πότε ταῦτα παρέσχεν; ὁ πατήρ· μετὰ τοῦ ἀνακαινισθῆναι ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος αὐτοῦ. ὃν τρόπον γὰρ τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς μακαρίας τριάδος ἐκτίσθημεν κατὰ τὸ ποιήσωμεν ἄνθρωπον· οὕτως τὸ δεύτερον ὑπ' αὐτῆς σωζόμεθα· ἵν' ὁμοίως τὴν τριάδα δοξάζωμεν. δίχα δὲ τοῦ ἀναγεννηθῆναι βαπτίσματι ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ καὶ σφραγισθῆναι τῷ ἁγιασμῷ καὶ ναὸς αὐτοῦ γενέσθαι· οὐδεὶς τῶν ἐπουρανίων ἔτυχεν ἀγαθῶν κἂν τὸν ἄλλον βίον ἄμεμπτος εὑρέθη. ἀλλὰ καὶ οἱ πρὸ βαπτίσματος μαρτυρήσαι ἐπιτυχόντες· τῷ ἰδίῳ ἀπολουσάμενοι αἵματι οὕτως ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος τοῦ θεοῦ ἐζωοποιήθησαν. διὸ προτρέπων ὁμοῦ καὶ μαρτυρόμενος ἱερολόγος ἀνὴρ βοᾷ· προσέλθετε πρὸς αὐτὸν καὶ φωτίσθητε καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ καταισχυνθῇ. φῶς γὰρ τὸ ἀληθινὸν καὶ αἴτιον τοῦ αἰσθητοῦ φωτὸς καὶ δόξα ἐκλάμπουσα πανταχοῦ ἐστὶ τὸ πνεῦμα τὸ σεπτόν. ἢ καὶ αὖθις ψάλλει· διότι 198. b.
φῶς τὰ προστάγματά σου ἐπὶ τῆς γῆς. περὶ τούτου καὶ ἐν τῷ ΚΗ ψαλμῷ διδάσκει· φωνὴ

hæc enim ſignificat ea imago, & ſimilitudo: adeo ut quadret huc quod ſcribit Paulus de baptizatis [1]: *Ut ſitis ſecundum imaginem ejus, qui creavit vos*. Et [2]: *Sicut portavimus imaginem terreni, portabimus etiam imaginem cæleſtis*. Id ipſum vero nobis ex eo præterea perſuadebitur, quod ſcribit idem Apoſtolus; ad Romanos quidem [3]: *Quos præſcivit, & prædeſtinavit conformes imaginis Filii ſui, ut ſit ipſe primogenitus in multis fratribus*: Ad Epheſios autem [4]: *Et cum eſſemus mortui peccatis, convivificavit nos cum Chriſto, & conreſuſcitavit, & conſedere fecit in cæleſtibus*. Quis, aut quando hæc largitus eſt? Pater: ſimulque a Sancto ejus Spiritu renovati ſumus: nam ſicut primum a beata Trinitate creati fuimus, juxta illud, *Faciamus hominem*: ita ſecundo ab ipſa ſalvamur: ut æqualiter Trinitatem glorificemus. Nemo autem, qui baptiſmate regeneratus non eſſet a Spiritu Dei, & obſignatus ſanctificatione, & factus templum ejus, cæleſtia bona conſecutus eſt, etſi reliqua ejus vita inculpabilis inventa fuerit. At ii etiam, qui ante baptiſmum martyrium aſſecuti ſunt, proprio abluti ſanguine [5], ſic a Sancto Dei Spiritu vivificati fuerunt. Ideo cum exhortatione teſtificationem conjungens ſacer Scriptor clamat [6]: *Accedite ad eum, & illuminamini* [7], *& facies veſtræ non confundentur*. Lux enim vera eſt, ac ſubjectæ ſenſibus lucis productor, & exſplendeſcens ubique gloria, ſive claritas venerandus Spiritus. Qua ratione rurſus pſallit [8]: *Quia lux mandata tua in terra*. De hac re in Pſalmo etiam XXVIII. ſic docet [9]: *Vox Domini ſuper aquos*,

fieri ἀναμάρτητος, i. e. *peccati expertes*, certum eſt. Verum ἀναμαρτησία iſthæc & alio ſenſu ſegm. 174. *b*. uſurpatur, & pravo ſenſu poſt Didymi obitum a Pelagio prædicata eſt. Hujus ſententiam refellens Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos num. 4: *Abſque vitio* (inquit), *quod græce dicitur κακία, hominem poſſe eſſe ajo: ἀναμάρτητον, id eſt, ſine peccato, eſſe nego*. Et num. 7: „Quod autem „ſcriptum eſt, *Et ſanguis Jeſu Filii ejus emun-* „*dat nos ab omni peccato*, tam in confeſſione ba- „ptiſmatis, quam in clementia pœnitudinis acci- „piendum eſt.„ Nimirum ne baptizatus quidem poteſt omnia vitare peccata venialia. Ab hac doctrina alienum Didymum non fuiſſe colligi videtur ex iis, quæ ad verſ. 17. cap. IV. Jobi (pag. 149. Catenæ in Jobum a Niceta contexiæ) ipſe dictavit, etſi de baptizatis non loquatur: *Ne dixeris*, (inquit) *hæc te nulli peccato obnoxium pati; cum impoſſibile ſit hominis vitam ad perfectam Legis normam exigere*. Ἔστι γὰρ, ὅτε μὲν καὶ ἑκουσίως, πολλάκις δὲ καὶ ἀκουσίως περιπίπτομεν, διὰ τὴν τῆς φύσεως ἀσθένειαν, i. e. *Fit enim per naturæ infirmitatem, ut ſponte interdum, ſæpe etiam inviti, in peccata incidamus*. Et ad verſ. 15. cap. X. (pag. 233. ejuſdem Catenæ): *Quædam enim peccata ex arbitrii noſtri libertate* (ἐκ προαιρέσεως τῆς ἁμαρτίας) *fiunt; quibus ſupplicium comitatur: alia vero a parentibus manant, quibus purgatio debetur*.

1. *Ut ſitis*) Coloſſ. III. 10. Vide Not. 5. pag. 186.

2. *Sicut*) 1. ad Cor. XV. 49.

3. *Quos præſcivit*) Rom. VIII. 29.

4. *Et cum*) Epheſ. II. 5, & 6. Poſt voces, τῷ χριστῷ, aliqua omittit.

5. *ſanguine*) De baptiſmo ſanguinis loquitur Tertullianus in libro de baptiſmo cap. XVI.

6. *Accedite*) Pſalm. XXXIII. verſ. 5. (ſeu 6).

7. *illuminamini*) Cum baptiſmus a græcis *illuminatio* vocetur, ideo ad baptiſmum refert hæc Didymus.

8. *Quia lux*) Non Pſaltis hæc verba ſunt, ſed Iſaiæ, quamvis in Vulg. Tranſlatione non legantur; nam cap. XXVI. verſ. 9, ubi Vulg. lat. habet, *Cum feceris judicia tua in terra*, Græca Biblia ſic habent ut citat Didymus.

9. *Vox Domini*) Pſalm. XXVIII. verſ. 3. Hunc locum ad baptiſma refert Ambroſius quoque in libro de Myſteriis cap. 5.

φωνὴ κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων· ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐβρόντησεν· κύριος ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν. καὶ ἐν ΟϚ ψαλμῷ· φωνὴ τῆς βροντῆς σου ἐν τῷ τροχῷ· ἔφαναν αἱ ἀστραπαί σου τῇ οἰκουμένῃ· ἴδεν καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ. διὰ μὲν γὰρ τῶν ὑδάτων· τὸ βάπτισμα σημαίνει ἐν ᾧ γίνεται παρὰ τῶν ἱερέων καθὰ ψαλμῳδεῖ ὁ αὐτός ἐργασία πολλή. διὰ δὲ τῆς βροντῆς· τὴν πανταχοῦ φθάσασαν καὶ μετὰ φόβου ὑποδεχθεῖσαν χάριν τοῦ βαπτίσματος αἰνίττεται. διὰ δὲ τοῦ τροχοῦ· τὸν ἄστατον καὶ ἀλλόκοτον βίον. διὰ δὲ τῶν ἀστραπῶν· τὰ κατὰ Θεὸν κάλλη τῶν φωτιζομένων. διὰ δὲ τοῦ σαλευθῆναι τὴν γῆν· τὸ κινηθῆναι σὺν προθυμίᾳ τὴν ἀνθρωπότητα εἰς θεογνωσίαν δηλοῖ. καὶ τοῦ δεσπότου δὲ βαπτιζομένου ἐν τῇ οἰκονομίᾳ ἐπὶ τῷ τόν τε δράκοντα τὸν ἐπὶ τοῖς ὕδασι δεξάμενον τὸν Ἰορδάνην ἐν τῷ στόματι ὡς ἱστορεῖ αἰνιγματωδῶς ὁ Ἰὼβ θανατῶσαι· τόν τε ἡμέτερον ἀποσμῆξαι ῥύπον κ̔ τὴν παλαιὰν συγχωρῆσαι

aquas, *Deus gloriæ* (ſive *claritatis*) *intonuit: Dominus ſuper aquas multas*. Et in lxxvi Pſalmo[1]: *Vox tonitrui tui in rota. Illuxerunt*[2] *coruſcationes tuæ orbi terræ: vidit & commota eſt terra*. Nam per *aquas* baptiſmum ſignificat, in quo fit a Sacerdotibus, ſicut idem Pſaltes canit, *operatio multa*[3]. Per *tonitruum* autem, baptiſmi gratiam quocumque pertingentem[4], & cum timore receptam, indicat. Per *rotam* vero, vitam inſtabilem, ac mire variam. Per *coruſcationes* autem, ſpiritalem pulchritudinem[5], quam coram Deo habent Illuminati, id eſt, baptizati. Per *commotionem terræ* denique, promptam humanitatis motionem in Dei cognitionem declarat. Dum vero poſt incarnationem Dominus baptizabatur, dum *Draconem*[6] in aquis[7] exſiſtentem, Jordanemque ore capientem, ut ænigmatice Jobus narrat, occidebat; dum ſordes noſtras abſtergebat, & vetus peccatum[8] dimit-

Kk

1. *Vox tonitrui*) Pſalm. 76. verſ. 17, & 18. (ſeu 19).

2. *Illuxerunt*) Aut librarius inter ſcribendum ſimilitudine vocum deceptus ex duobus duorum Pſalmorum verſiculis a Didymo fortaſſe hic allatis unum fecit; aut Didymum fefellit eorumdem verſiculorum ſimilitudo. Nimirum in Pſalmo quidem lxxvi. ſic legitur: ἔφαναν αἱ ἀστραπαί σου τῇ οἰκουμένῃ· ἐσαλεύθη καὶ ἔντρομος ἐγενήθη ἡ γῆ, i. e. *illuxerunt coruſcationes tuæ* (ſeu, *fulgura tua*) *orbi terræ: commota eſt, & tremens facta eſt terra*. In Pſalmo vero xcvi. verſ. 4: ἔφαναν αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ τῇ οἰκουμένῃ· εἶδε καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ, i. e. *illuxerunt coruſcationes ejus orbi terræ: vidit, & commota eſt terra*.

3. *operatio multa*) Hæc ipſa verba non habet Pſaltes. Exiſtimo autem hic reſpici verſiculum 23. pſalmi cvi, ubi legitur: ποιοῦντες ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς, i. e. *facientes operationem in aquis multis*.

4. *quocumque pertingentem*) Lege ſegm. 123. b.

5. *pulchritudinem*) Græce plurali numero: κάλλη. Eodem modo Chryſoſtomus in oratione prima contra Anomœos anno 386. habita (tom. 1. pag. 448.) inquit: κάλλη, i. e. *calumnarum pulchritudinem*.

6. *Draconem*) Vide Job. XL. 18, 19, & 20, ubi Vulg. quidem Interpres habet, *Leviathan*, ſed Græca Editio, δράκοντα, i. e. *draconem*: qua dictione *diabolum* ſæpe deſignari docet Didymus pag. 323. Catenæ in Jobum.

7. *in aquis*) Omnia ſunt quæ dictavit Didymus ad pſalmi lxxiii. verſiculum 13. Τὰς δὲ πολλὰς τῶν δρακόντων καὶ τοῦ δράκοντος κεφαλὰς ἐπὶ τοῦ ὕδατος συνέτριψεν ὁ σωτήρ. Et paucis interiectis: καθ' ὧν ἐνεργοῦσιν οἱ δράκοντες, καὶ ὁ τούτων, ὡς γέγραπται, ἔξαρχος, βασιλεύων ἐν τοῖς ὕδασι καὶ διατρίβων ἐν τῇ θαλάσσῃ. Id eſt: *multa ergo draconum, & draconis capita in aqua contrivit Salvator... Contra quos operantur dracones, & eorum exarchus, ut Scriptura loquitur, regnans in aquis, & degens in mari*.

8. *vetus peccatum*) En peccatum originale, quod ab Origene etiam admiſſum fuiſſe contendunt Ballerinii fratres doctiſſimi tom. 4. operum Noriſii pag. 812. Quamquam haud ſatis video, quomodo Catholica de peccato originali doctrinæ concilietur cum doctrina de animarum præexſiſtentia, & antiquis lapſibus admiſſa ab Origene, *qui præterita in cælis, & antiqua delicta ſolvi dicit in baptiſmo*, ut de ipſo loquitur Hieronymus in calce Dialogorum contra Pelagianos. Sed mittamus Origenem. Didymus noſter dogma hocce ſæpius indicat, ut & paulo ante, & ſegm 36. a, & 175 a, & 179. b. Quin etiam illud ad verſiculum 18. cap. x. Jobi (pag. 236. Catenæ in Jobum a Niceta collectæ) profitetur Didymus. *Vide autem* (inquit), *quod incumbentium tentationum recordatur, ad primam malorum cauſam, idest mandati tranſgreſſionem, & ex corruptione generationem recurrat; aliquam tamen contra primi hominis creationem indignanter queritur. Uteri vero & ventris mentionem faciens, quod vitæ hujus corruptionem exterseretur, grave exiſtimat*: ἡμεῖς γὰρ ἑαυτοῖς τῇ παραβάσει τὴν ὀδυνηρὰν ταύτην ζωὴν ἐπισυνηγάγομεν, i. e. *ipſi enim nosmetipſos per tranſgreſſionem in ærumnoſam hanc vitam conjecimus*. In Commentariis vero in Pſalmos ad verſ. 9. pſalmi 110: τῷ αὐτοῦ γὰρ τιμίῳ αἵματι (inquit)... ἐλυτρώθημεν ἐκ τῆς πατροπαραδότου ἀναστροφῆς ἡμῶν, i. e. *ejus igitur pretioſo ſanguine... redempti ſumus a ſubverſione noſtra, quæ a patre noſtro Adamo nobis veluti tradita eſt*. Demum in libro adv. Manichæos pag. 209. *Si corpus ex coitu ſumpſiſſet* (Dominus),... *exiſtimatus & ipſe fuiſſet illi peccato obnoxius, cui omnes, qui ex Adamo originem ducunt, per ſucceſſionem obnoxii ſunt*. Miror itaque Jacobum Baſnagium in Animadverſionibus ad hunc Didymi librum tom. 1. Lect. Antiqq. Caniſii pag. 199. hæc ſcripſiſſe: *Peccatum originale negaſſe videtur* Didymus in libro adverſus Manichæos. Nulla autem alia ratione inductus Baſnagius, quam iſta, quod nempe illa Pauli verba, *natura filii iræ*, ſic explicat Didymus, ut φύσει, ſeu *natura*, idem ſit ac *vere*. At non alia de cauſa eam interpretationem amplexus eſt Theologus noſter, quam ut Manichæis Pauli textu abutentibus, & naturam *per ſe malam* eſſe contendentibus ſe ſe validius opponeret, dum neminem *natura* malum eſſe, ſed *ex mutatione liberæ voluntatis* malum fieri docebat.

σαι ἁμαρτίαν· καὶ ποιῆσαι πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· ἅμα δὲ καὶ διδάξαι πάντας τὴν παλιγγενεσίαν ἀνθρώποις εἶναι σωτηρίαν· παρῆν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς ὁ πατήρ. ὁ μὲν γὰρ ἐξ οὐρανῶν ἐμαρτύρει τῇ γνησιότητι τοῦ οἰκείου τόκου· τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα ἀνοιχθέντων αὐτῷ ὡς βασιλεῖ καὶ ἀνωτέρῳ τῆς ἀγγέλων φύσεως ὄντι τῶν οὐρανῶν κατελθὸν ἐπέμενεν ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ. φησὶν γάρ· ἰδοὺ ἀνεῴχθησαν οἱ οὐρανοί· καὶ ἴδον τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ καταβαῖνον ὡς περιστεράν. νόει οὖν τί ἐστιν τὸ ἅγιον πνεῦμα ἅτε τὸν ἑαυτοῦ ναὸν ἡμᾶς τῷ ὑψίστῳ θεῷ συγκαθεσθῆναι καὶ συνδοξασθῆναι καὶ συμβασιλεῦσαι ποιεῖ· καὶ ὅτε μένει ἐπὶ τὸν μονογενῆ θεόν· καὶ εἰ ὁσίως λέγουσιν αἱρετικοὶ μὴ συγκαθέζεσθαι αὐτὸ καὶ συμπροσκυνεῖσθαι καὶ συμβασιλεύειν τῷ θεῷ πατρί. μὴ ὁμοίως δὲ ἡμῶν τῶν κτιστῶν καὶ ἐν τοσαύτῃ ἀγαθῶν ἔργων γυμνότητι τηλικαῦτα ἐλπιζόντων νοηθείη τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ θεοῦ συγκαθέζεσθαι καὶ συνδοξάζεσθαι καὶ συμβασιλεύειν τῷ θεῷ· ἀλλ' ὡς πνεῦμα αὐτοῦ καὶ φύσει θεὸς καὶ βασιλεὺς καὶ ἀϊδίως συγκαθεζόμενος καὶ πλήρης ἀχράντου δόξης ὑπάρχων. οἱ γὰρ κτιστοὶ· κατὰ χάριν μετὰ τὴν ἀνάστασιν τούτων ἀξιωθήσονται ἀπολαύοντες τῶν ἀγαθῶν τῆς βασιλείας· οὐκ ὄντες δὲ βασιλεῖς. οἶδεν γὰρ ἡ γραφὴ ἄλλην μὲν ἡλίου δόξαν· ἄλλην δὲ σελήνης καὶ ἀστέρων· καὶ τούτων πάλιν διάφορον δόξαν· ἀστὴρ γάρ φησιν ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. καὶ ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ σώματος· τῶν ἄλλων μελῶν

mittebat, & ſuper ſerpentes, & ſcorpiones, ac ſupra omnem Inimici poteſtatem ambulare [1], atque hæc omnia conculcare nos faciebat; & dum ſimul docebat omnes, ſalutarem hominibus eſſe regenerationem: aderat Spiritus Sanctus item ut Pater: hic enim e cælis proprio Filio teſtimonium perhibebat, ac eum verum & genuinum eſſe teſtificabatur; Spiritus vero Sanctua, apertis ſibi cælis ut Regi, & ſupra Angelorum naturam exſiſtenti, deſcendens manebat ſupra Filium Dei. Ait
110. enim Scriptura [2]: *Ecce aperti ſunt cæli, & viderunt Spiritum Dei deſcendentem ſicut columbam*. Conſidera ergo atque intellige, quid ſit Spiritus Sanctus, qui [3] ſuum ipſius templum, id eſt nos, cum altiſſimo Deo conſedere, & conglorificari, & conregnare facit, & ſuper Unigenitum Deum manet: ac vide, num pium ſanctumque ſit quod ajunt Hæretici, ipſum ſimul non ſedere, nec ſimul adorari, nec ſimul regnare cum Deo Patre. Nemo autem putet, Sanctum Dei Spiritum cum Deo conſedere, & conglorificari, & conregnare eo modo, quo nos, qui increati non ſumus, atque in tanta bonorum operum nuditate talia, ac tam ſublimia ſperamus: nam conſidet, conglorificatur, & conregnat cum Deo ut Spiritus ejus, ut natura Deus, ut Rex, ut ab æterno conſidens, ut plenus incorrupta atque immaculata gloria. Qui enim creati ſunt, illi per gratiam hæc conſequentur poſt reſurrectionem [4], ſed ita ut regni quidem bonis fruituri ſint, regea vero futuri non ſint. Novit namque Scriptura *aliam* eſſe *Solis gloriam*, id eſt claritatem, *aliam Lunæ*, atque *ſtellarum*; & his rurſus eamdem non eſſe gloriam: *Stella* [5] *enim*, inquit, *a ſtella differt in gloria*: Et corporis oculus aliis mem-

1. *ambulare*) Reſpicit fortaſſe Pſalm. XC. verſ. 13.

2. *Ecce*) Matth. III. 16. Biblia habent: ἀνεῴχθησαν αὐτῷ, i. e. *aperti ſunt ei*. Pro, ἴδον, habent, εἶδε, i. e. *vidit*. Et pro, ὡς, hab nt ὡσεί.

3. *qui*) Cod. x, ἅτε. Legendum fortaſſe ὅτε.

4. *poſt reſurrectionem*) Ideo hæc addidit Theologus noſter, quod ſententiam illam Pauli reſpiciat ſuperius a ſe allatam: *conreſuſcitavit, & conſedere fecit in cæleſtibus*: qua rem futuram denotari vult, tametſi præteriti temporis verbis efferatur, *conſeſſionem* nempe, quæ futura ſit poſt *conreſuſcitationem*. Porro Sanctorum animas, ſimul ac purgatæ ſint, aut, ſi nulla indigeant purgatione, ſtatim poſt diſceſſum e corpore, intuitiva Dei viſione frui, dogma Catholicum eſt: quod vulgo rejiciunt Græci Heterodoxi. Pro illis pugnat Matthæus Quæſtor Angelus Panaretus Catholicæ Eccleſiæ maxime infenſus, Antitheſi 2. adverſus S. Thomam Aquinatem. Fruſtra vero pro ſua opinione ex hoc Didymi loco argumentum ſchiſmatici iſti homines peterent. Quum enim præ oculis hic habeat, ut dixi, Didymus *conſeſſionem* illam, & *conglorificationem*, & *conregnationem*, & *conreſuſcitationem cum Chriſto*, de qua ſæpius Paulus, ideo de iis bonis loquitur, quæ ſimul omnia Sancti extremo judicii die dumtaxat plene conſequentur. Quid eſt enim συνδοξάζεσθαι χριστῷ, ſeu *glorificari una cum Chriſto*, niſi glorificari inſtar Chriſti? cujus corpus poſt reſurrectionem glorificatum eſt, ſeu glorioſum, ac reſplendens factum fuit. Hujuſmodi vero *glorificationem* Sanctorum non modo animabus, ſed corporibus quoque communicandam in reſurrectione reſpicere videtur verbis illis, quæ mox ſubdit: *Et corporis oculus* &c. Vide ſegm. 206. *b*, & 40. *b*.

5. *Stella*) 1. ad Cor. XV. 41.

λῶν τιμιώτερός ἐστιν· πλὴν ϗ αὐτὸς σῶμά ἐστιν· ὥστε τοσȣ̃τον ἡμᾶς ἀνακαινιωθέντας τῆς θείας ἀπολαύειν οἰκειότητος· ὅσον ἡ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐνδέχεται δύναμις· καθὼς λέγȣσιν·

ὁππόσον ἡμέριόν κε θεῷ γένος ἰσάζοιτο.

καὶ πέτρος ἐκθειάζων τὸ βάπτισμα ὡς θεȣ̃ ὄντος τȣ̃ ἀνακτίζοντος ἡμᾶς ἁγίȣ πνεύματος· καθολικὸν διὰ τῆς πρώτης ἐπιστολῆς ἐξεφώνησεν κήρυγμα διαγορεῦον ταυτί· ἀναγεγεννημένοι ȣ̓κ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς· ἀλλ᾽ ἀφθάρτȣ διὰ λόγȣ ζῶντος θεȣ̃ καὶ μένοντος. ἐδεδοίκει γὰρ τὸν 1 Pe. 1. παρακελευσάμενον ἐν τῷ κατὰ μάρκον εὐαγγελίῳ· πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον πάντα· κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει· ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς· σωθήσεται· ὁ δὲ ἀπιστήσας· κατακριθήσεται. τί δὲ τὸ κήρυγμά ἐστιν; πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη· βαπτίζοντες αὐτȣ̀ς εἰς τὸ ὄνομα τȣ̃ πατρὸς καὶ τȣ̃ ὑιȣ̃ ϗ τȣ̃ ἁγίȣ πνεύματος. ὅπερ καὶ παῦλος φυλάττων ἔγραψεν· ἡ χάρις τȣ̃ κυρίȣ ἡμῶν ἰησȣ̃ χριστȣ̃· ϗ ἡ ἀγάπη τȣ̃ θεȣ̃ ϗ πατρὸς ϗ ἡ κοινωνία τȣ̃ ἁγίȣ πνεύματος· μετὰ πάντων ὑμῶν. ἥν τινα πνευματικὴν κοινωνίαν ϗ τὰ καθολικὰ προκατωνόμασεν χαράγματα ȣ̃τως· ἵνα γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως. τίνες δὲ οἱ ἀπιστȣ̃ντες ϗ διὰ τȣ̃το κατακρινόμενοι; οἱ ταύτην μὴ φυλάττοντες τὴν ἰσοτιμίαν τῆς ἁγίας τριάδος· οἷς τισιν ϗ αὖθις διὰ παύλȣ παρήγγειλεν ἐν τῇ πρὸς γαλάτας ἐπιστολῇ· εἰσίν τινες οἵτινες ὑμᾶς θορυβȣ̃σιν θέλοντες στρέψαι τὸ εὐαγγέλιον χριστȣ̃· ἀλλ᾽ εἰ καὶ ἄγγελος ὑμᾶς ἀπ᾽ ȣ̓ρανȣ̃ ἄλλως εὐαγγελίσηται παρ᾽ ὃ εὐαγγελίσθητε· ἀνάθεμα ἔστω· ϗ πάλιν λέγω· εἴ τις ὑμᾶς εὐαγγελίσηται παρ᾽ ὃ παρελάβετε· ἀνάθεμα ἔστω. παράδοσιν δὲ μὴ παραβαίνεσθαι·

membris nobilior eſt; attamen corpus & ipſe eſt [1]. Itaque nos baptiſmate renovati divina familiaritate tantum fruimur, quantum naturæ noſtræ vires ſinunt: quo modo ait quidam:

Quantum [2] mortale genus Deo æquiparari poteſt.

Et Petrus baptiſma divinum eſſe docens, quia Spiritus Sanctus, a quo rurſus creamur, Deus eſt, Catholicam (id eſt univerſalem) doctrinam in prima Catholica epiſtola prædicavit his verbis [3]: *Regenerati non ex ſemine corruptibili, ſed incorruptibili, per verbum Dei vivi, & permanentis.* Verebatur enim eum, qui præcepit in Euangelio ſecundum Marcum [4]: *Euntes in mundum univerſum, prædicate Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſalvus erit: qui vero non crediderit, condemnabitur.* Quid eſt autem ea prædicatio? *Euntes docete* [5] *omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti.* Quod & Paulus obſervans ſcripſit [6]. *Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti, & caritas Dei & Patris, & communicatio Spiritus Sancti, cum omnibus vobis.* Quam Spiritalem communicationem Catholicæ etiam Epiſtolæ ſic antea [7] nominaverant [8]: *Ut ſitis divinæ communicantes* (ſeu *participes*) *naturæ.* Quinam vero ſunt *non credentes*, & hanc ob cauſam *condemnati?* Qui hanc non ſervant honoris æqualitatem debitam Sanctæ Trinitati. Quibus rurſus per Paulum denunciatum eſt in Epiſtola ad Galatas [9]: *Sunt aliqui, qui vos conturbant, volentes vertere Euangelium Chriſti. Sed et ſi Angelus vos de cælo aliter euangelizaret, præter id quod euangelizati eſtis, anathema ſit. Et iterum dico: Si quis vos euangelizaverit præter id quod accepiſtis, anathema ſit.* Traditionem vero tranſgredi dum

1. *corpus & ipſe eſt*) Hoc fortaſſe vult: Sancti Deum corporeis oculis ne tunc quidem videre poterunt, cum glorioſa erunt eorum corpora.

2. *Quantum*) Librarius hunc verſum in codicis margine ſic explicat: *Σημείωσαι. ὁπόσον τὸ ἀνθρώπινον γένος τῇ τοῦ θεοῦ φύσει δύναται προσεγγίσαι*, id eſt. *Nota. Quantum humanum genus ad Dei naturam poteſt accedere.*

3 *Regenerati*) 1. Petr. I. 23. Quæ hic attingit Didymus, ea fuſius perſequitur Enarratione in primam Petri ad hunc locum. *Eſt enim* (inquit) *prima nativitas ſecundum Adam mortalis, & inde corruptibilis; poſterior autem ex Spiritu, & Verbo ſemper vivente Dei. Et hoc ergo Verbum, quod pro ſemine ponitur, incorruptum demonſtrat, quia ex Virtute, & Spiritu et congruente dicitur incorruptum:* Omnis enim, qui naſcitur ex Deo, peccatum non facit, quoniam ſemen ejus in eo manet .... *Vivum vero & permanens Verbum dicimus ſecundum Euangelicam diſciplinam.*

4. *Euntes*) Marc. XVI. 15, & 16.

5. *Euntes docete*) Matth. XXVIII. 19. In libro de Sp. S. num. 23. impreſſa exemplaria, & codex noſter habent: *Euntes ite, & docete.* Sed expungendæ videntur voculæ, *ite &*: quas ne codex quidem m. s. a Vallarſio ibi citatus habet.

6. *Gratia*) 2. ad Cor. XIII. 13. Vide Not. 8. pag. 56.

7 *antea*) An Epiſtolam Petri ſecundam ſcriptam eſſe indicat ante ſecundam Pauli ad Corinthios?

8. *Ut ſitis*) 2. Petr. I. 4.

9 *Sunt aliqui*) Galat. I. 7, 8, & 9. Senſum potius citat, quam ipſa verba Pauli, quæ veluti in compendium redigit, memoriter ea afferens.

τὴν προλεχθεῖσαν αὐτῷ εἶπεν θεϊκὴν ἐντολήν· ὐ τὴν ἀρειανῶν ϰ̀ εὐνομιανῶν ϰ̀ μακεδονιανῶν τῶν τὴν προσηγορίαν ταύτην κληρωσαμένων ἀπ' ἐκείνων ὧν τῇ δοκήσει ἐξηκολέθησαν· ϰ̀ τῶν θείων κηρυγμάτων καταφρονήσαντες· νόμον τὴν ἐκείνων ἀδολεσχίαν ἐποιήσαντο· ὐδὲ τῶν ἄλλων ἀκέοντες.

ὅσσα κεν ἀθανάτοιο θεῦ βυλεύματα φαίνει·
 ταῦτα σὺ θνητὸς ἐὼν ἴσχε μάλ' ἀσφαλέως. 120. a.
μὴ δὲ νόον δολίοισιν ὑπ' ἀνθρώποισι δολωθεὶς·
 ἄσχετον ἀθανάτε μῆνιν ἐπισπάσεαι.

IΓ

Περὶ τῶν πρὸς εὐτέλειαν τῦ πνεύματος ἐπιφερόντων τὸ ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος ϰ̀ πνεύματος.

ΟΥ'τοι δὲ λεξιθηρῦντες ϰ̀ τὰ περὶ τῦ ἁγίε πνεύματος καθ' ἑαυτῶν σμικρύνοντες φασίν· ὐκ ὖν ἰσοδύναμον καὶ συνδοξαζόμενον τὸ ὕδωρ τῷ ἁγίῳ πνεύματί ἐστιν· ἐπειδὴ γράφει· ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος ϰ̀ πνεύματος. τῦτο δὲ κατηγορῆσαι ἐστὶν ἑαυτῶν· ὡς ἐπιλαμβανομένων τῦ καλῶς φθεγξαμένε αὐτὰ χριστῦ· καὶ διαβαλεῖν ἃ μὴ δ' ὁ μῶμος διαβαλεῖν δυνήσεται. ὐ μὴν ἴδιον χριστιανῶν. ὐχ ὡς συντάττεται γὰρ ἡ ἁγία τριὰς ἐμνημονεύθη καὶ τὸ ὕδωρ· ἀλλ' ὡς ὁ λόγος ἀπέδωκεν· ϰ̀ ὡς ἑτέρωθι ἅμα τῷ ἀθανάτῳ θεῷ θνητὰ συνεμνημονεύθη. γέγραπται γάρ· ἥμαρτον εἰς τὸν ὐρανὸν ϰ̀ εἰς σέ. καὶ πάλιν· ἐπίστευσεν ὁ λαὸς τῷ θεῷ καὶ μωυσεῖ τῷ θεράποντι αὐτῦ. καὶ πάλιν· πᾶς ὁ λαὸς ἐφοβεῖτο τὸν θεὸν καὶ σαμυήλ. ϰ̀ πάλιν· ϰ̀ ἦν ῥομφαία τῷ κυρίῳ ϰ̀ τῷ γεδεών. καὶ τὸ προσυφανθησόμενον δὲ τύτοις

vetat, antedictum ibi intelligit divinum maudatum, non traditionem Arianorum, & Eunomianorum, & Macedonianorum, qui has denominationes ab illis ſortiti ſunt, quorum opinionem ita ſequuntur, ut divinas prædicationes contemnentes, illorum garrulitatem, ac nugas legis inſtar habeanr, alios vero ne audiant quidem.

Quidquid[1] *immortalis Dei conſilia manifeſtant,*
 Id tu, qui martalis es, firmiſſime tene.
Neque mente a doloſis hominibus deceptus
 Cohibitionis neſciam Immortalis numinis iram in te attrahas.

CAPUT XIII.

De iis, qui, ut Spiritum deprimant, afferunt illud: Niſi quis natus fuerit ex aqua, & Spiritu.

HI autem mera vocabula aucupantes[2], ac ea, quæ de Spiritu Sancto dicta ſunt, in ſuam ipſorum perniciem minuentes, inquiunt: Aqua ergo æquali poteſtate prædita eſt, ac Spiritus Sanctus, & ſimul cum ipſo glorificata: quum ſcriptum ſit: *Niſi quis natus fuerit ex aqua, & Spiritu*. At hoc quidem eſt ſemetipſos accuſare; nam Chriſtum ipſum objurgant, qui ſcite iſta verba protulit: ac ea calumniantur, quæ ne Momus[3] quidem calumniari queat. Id ramen Chriſtianos dedecet. Nec enim habita ratione ordinis, ac dignitatis memorata ibi eſt poſt Sanctam Trinitatem etiam aqua; ſed quia ſic ſermo tulit; ſicut alibi quoque ſimul cum immortali Deo mortalia commemorara ſunt: ſcriptum eſt enim[4]: *Peccavi in cælum, & in te*. Et rurſus[5]: *Credidit papulus Dea, & Mayſi famulo ejus*. Et rurſus[6]: *Omnis papulus timebat Deum, & Samuelem*. Et rurſus[7]: *Et erat romphæa Domina, & Gedeoni*. Senſus vero, quem ſpeculando ex iis verbis eruemus, quemque hic

1. *Quidquid*) Librarius in margine hanc appoſuit explicationem, quam ut latine vertam, neceſſe non eſt.

ὅσα τῦ ἀθανάτε θεῦ τὰ βυλεύματα φανεροποιεῖ·
 ταῦτα σὺ θνητὸς ὑπάρχων κάτεχε πάνυ ἀσφαλῶς.
Μὴ δὲ τὸν νῦν σε ὑπὸ δολίων ἀνθρώπων δολωθεὶς
 τὴν ἀκατάσχετον τῦ ἀθανάτε θεῦ ὀργὴν ἐφ' ἑαυτὸν ἑλκύσῃς.

2. *aucupantes*) In græco, λεξιθηρῦντες: quæ vox deeſt in vulgarious Lexicis.

3. *Momus*) Voces, καλῶς, &, μῶμος, indicare videntur reſpici a Didymo adagium illud: Παντὶ τῷ καλῷ μῶμος ἕπεται, i. e. *quidquid rectum eſt, reprehenſione non caret*: vel: *Pulcrum quidlibet Momus perſequitur*.

4. *Peccavi*) Luc. XV. 18. Biblia pro, *de σὲ*, habent, ἐνώπιόν σε, i. e. *coram te*.

5. *Credidit*) Exod. XIV. 31. Biblia: ἐπίστευσαν, pro, ἐπίστευσεν.

6. *Omnis*) 1. Reg. XII. 18. (ſeu 19). Citatur ſenſus.

7. *Et erat*) Judic. VII. 20. Duæ voculæ, *&* *erat*, non exſtant in bibliis, ſed adduntur a Didymo locum memoriter dictante.

Digitized by Google

τούτοις θεώρημα· κύριον καὶ ἐπάξιον τῆς ὀρθῆς πίστεώς ἐστιν. εἰ γὰρ κατὰ τὸν παῦλον εἰς τὸν θάνατον τοῦ χριστοῦ καὶ εἰς χριστὸν βαπτιζόμεθα· ὀρθῶς συνεφράσθη τῷ πνεύματι τὸ ὕδωρ. ἀπὸ γὰρ τῆς πλευρᾶς τοῦ σωτῆρος ὕδωρ καὶ αἷμα ὁμοῦ ἐῤῥευσεν· ὡς ἐκ ἀγνοεῖ ἡ λόγχη καὶ ὁ στρατιώτης. πρὸς τούτῳ· εἰ ὡς παῦλος ἔγραψεν κορινθίοις μὲν· πάντες βρῶμα τὸ πνευματικὸν ἔφαγον· καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πνευματικὸν ἔπινον πόμα· ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ χριστός· αὖθις τε· καὶ πάντες ἓν πνεῦμα ἐποτίσθησαν· ἑβραίοις δὲ· 120. b.
ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου· καὶ μετόχους γενηθέντας πνεύματος ἁγίου καὶ καλὸν γευσαμένους θεοῦ ῥῆμα· τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα ῥῆμα τοῦ θεοῦ πατρὸς ἀνευφημήθη· ἀσκρότως ἐν τῷ ὕδατι ὁ χριστὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα· καὶ οὐδέποτε παρ' οὐδενὶ ἄνευ τοῦ βαπτιστικοῦ ὕδατος ὁ χριστὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, ὅπου οὖν τὸ θεῖον μυστήριον ὡς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ· οὕτω καὶ τοῦ θείου πνεύματος τεθεσμοθέτηται· καὶ τὴν ἴσην μαρτυρίαν ἀπηνέγκαντο ἄμφω αἱ μακάριαι καὶ αὐτοτελεῖς ὑποστάσεις· πῶς οὐκ ἀφθονία καὶ ταῦτα δι' ἀποδείξεων περὶ τῆς ὁμοουσιότητος αὐτῶν ἐστίν; ἐγὼ οὖν οἶμαι ὡς καὶ διὰ τοῦτο εἰς οἶνον καὶ κρείττονα οἴνου τὸ ὕδωρ μετέβαλεν· καὶ εὐφροσύνην τῷ γαμικῷ δείπνῳ παρέσχετο· ἀσυμφανῶς διδάξαι βουληθεὶς ὅτι καὶ τὸ ὕδωρ εἰς ἀθάνατον χρῆσιν τοῦ βαπτίσματος μετέθηκεν καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος τὸ λεῖπον τῆς πίστεως ἀνθρώποις ἀνεπλήρωσεν μετὰ τοῦ θείου πνεύματος συμφωνίᾳ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός. καὶ τῆς σκιᾶς γὰρ τοῦ θείου τούτου βαπτίσματος τοῦ ἡμῖν δωρηθέντος ἐπιφανείᾳ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ διὰ τὴν ἐπίγνωσιν τὴν εἰς τὰς ἀκηράτους ὑποστάσεις ταύτας· πολλὰ καμόντες οἱ δίκαιοι μόλις ἔτυχον. ἔστιν γὰρ ἡ κολυμβήθρα τῆς τριάδος ἐργαστήριον πρὸς σωτηρίαν πιστῶν πάντων ἀνθρώπων· καὶ τοὺς λουομένους ἐν αὐτῇ· τοῦ δήγματος ἀπαλλάτ-

hic ſubjiciemus, nec intempeſtivus[1] eſt, & recta fide dignus. Si enim juxta Paulum[2] *in mortem Chriſti*, & *in Chriſtum baptizamur*, recte una cum Spiritu nominata eſt aqua: nam ex latere Salvatoris aqua & ſanguis ſimul fluxit, ut novit lancea[3], & miles. Præterea Paulus ſcripſit Corinthiis quidem[4]: *Omnes eſcam Spiritalem manducarunt, & omnes eumdem Spiritalem bibebant potum: bibebant enim de Spiritali ſequente petra: petra autem erat Chriſtus*. Et rurſus[5]: *Et omnes uno Spiritu potati ſunt*. Ad Hebræos vero[6]: *Impoſſibile eſt enim eos, qui ſemel ſunt Illuminati, guſtaveruntque donum cæleſte, & participes facti ſunt Spiritus Sancti, & bonum guſtaverunt Dei verbum*: Spiritus autem Sanctus *verbum Dei* Patris dictus eſt[7]. At ſi hæc ita ſe habent, congruenter[8] in aqua Chriſtus, & Spiritus Sanctus intelligitur, nec unquam ſine aqua baptiſmali in ullo homine habitat Chriſtus, & Spiritus Sanctus. Cum ergo divini hujus myſterii inſtitutio ſicut Filii Dei, ita & divini Spiritus eſſe dicatur in Scripturis, cumque æquale teſtimonium utrique beatæ, ac per ſe perfectæ Hypoſtaſi perhibeatur, quis negare poteſt, uberrime earum conſubſtantialitatem e Scripturis demonſtrari? Ego igitur puto, ob hanc etiam rationem aquam in vinum, & in id, quod melius erat vino, a Chriſto mutatam eſſe, ac eum nuptiali cœnæ hilaritatem præbuiſſe, quia occulte ac myſtice docere voluit, quod ipſe aquam etiam ad immortalem baptiſmi uſum tranſtulit, atque id quod deerat fidei hominibus, per baptiſmum una cum divino Spiritu, & concorditer cum Deo & Patre ſupplevit. Nam Juſti magno labore vix umbram divini hujus baptiſmatis aſſecuti ſunt, quod nobis per adventum, ac manifeſtationem Filii, & Spiritus Dei propter agnitionem immortalium harum Hypoſtaſium donatum fuit. Piſcina enim Trinitatis officina eſt pro ſalute omnium Fidelium hominum; & eos, qui in ipſa abluuntur, a morſu

1. *nec intempeſtivus*) Codex, κύριον. Lego, καίριον. Vide Not. 9. pag. 57. Apud Athanaſium quoque in opuſculo pſeudigrapho tom. 2. pag. 360. legitur ἀκαταπεριστάτως, pro ἀκαταπερίστατος.
2. *Paulum*) Rom. VI. 3.
3. *lancea*) Simili modo Tertullianus in libro de Baptiſmo cap. ix: *Nunquam* (ait) *ſine aqua Chriſtus ... Quum vulneratur, aqua de latere prorumpit: ſcit lancea militis*.
4. *Omnes*) 1. ad Cor. X. 3, & 4. Biblia: πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν κ. τ. λ. Et, ἔπινον, pro, ἔπιον.
5. *Et omnes*) 1. ad Cor. XII. 13. Vide Not. 6. pag. 174.
6. *Impoſſibile*) Hebr. VI. 4, & 5.
7. *dictus eſt*) Epheſ. VI. 17.
8. *congruenter*) Codex, ἀρατέρως. Lego, ἀκρότως. Videtur vero aliquod verbum omiſſum hic fuiſſe a librario.

ἀλλάττει τοῦ ὄφεως· καὶ μήτηρ πάντων γίνεται τῷ ἁγίῳ πνεύματι μένουσα παρθένος. ἐν αὐτῇ γὰρ ὡς εἴρηται πάντα ὑποδεχόμεθα τῆς διανομῆς τὰ χαρίσματα· καὶ ἐκεῖσε τοῦ παραδείσου αἱ δωρεαὶ 123. a. ὑπογράφονται· καὶ νύμφην ἑαυτῷ τὴν ἡμετέραν ψυχὴν λαμβάνει ὁ ποιήσας αὐτὴν κατὰ παῦλον ἐπιστέλλοντα· ἡρμοσάμην ὑμᾶς ἑνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἁγνὴν παραστῆσαι τῷ χριστῷ. καὶ τί δὲ συντόμως τὸ μεῖζον οὐ λέγω ἐν αὐτῇ; ὃν οὐ τολμῶσιν οἱ ἐν οὐρανοῖς πατέρα καλεῖν· ἡμεῖς μανθάνομεν ἐπὶ γῆς καλεῖν μηδένα φοβούμενοι. καὶ τοῦτό ἐστιν ὃ ἐν KS ᾄδεται ψαλμῷ· ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με· οὐ γάρ φησιν ἔμειναν ἀθάνατοι ἀδὰμ καὶ εὔα· ὁ δὲ κύριος προσελάβετό με· καὶ ἔδωκέν μοί φησιν μητέρα τὴν κολυμβήθραν· πατέρα τὸν ὕψιστον· ἀδελφὸν τὸν δι' ἡμᾶς βαπτισθέντα σωτῆρα· νῦν οὖν οἶδα ἀληθῶς γεννηθεὶς ὁμοῦ καὶ σωθεὶς ὅτε μηκέτι ἀκούω· κλαύσατε τεθνηκότα ὅτι ἐξέλιπεν φῶς· ἀλλὰ τὴν εὐκταίαν φωνήν· δεῦτε πάντες οἱ κεκοπιακότες καὶ πεφορτισμένοι κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς· ἀλείψας· λούσας· ἐνδύσας ἕκαστον ἀδιασπάστως ὅλον ἐμαυτὸν καὶ θρέψας τῷ σώματί μου καὶ τῷ αἵματι.

ΙΔ

Περὶ τοῦ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου τὰ ὕδατα ἡγιάσθαι ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ προοικονομεῖσθαι ἡμῖν τὴν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος σωτηρίαν. καὶ περὶ τοὺς ἰσραηλίτας σωτηρίας τετυχηκέναι ἀπὸ τῆς οὔσης ποτὲ εἰκόνος τοῦ βαπτίσματος· πολλῷ δὲ πλέον τοὺς νῦν βαπτιζομένους καὶ προῖκα δικαιομένους καὶ μακαριζομένους.

ΚΑὶ δὴ καιρὸς ἥκει τῷ λόγῳ τὰς τῷ θείῳ πνεύματι καὶ τῷ ἀθανάτῳ βαπτίσματι οἰκείας ἀποδείξεις ἀναλεγόμενον ἐκ μέρους καὶ ἀπὸ τῆς πρεσβυτέρας διαθήκης ὡς ἂν δύνωμαι γράφειν. ἄρξομαι δὲ μικρὸν ἄνωθεν· ἡ ἀδιαίρετος καὶ ἄῤῥητος τριὰς προορῶσα ἐξ

fu Serpentis liberat, & mater omnium fit per Spiritum Sanctum, manens virgo. In ea namque, ut dictum eſt, omnia accipimus *diſtributianis chariſmata*, & ibidem tum cæleſtes Paradiſi *gratiæ* obſignantur, ac ſubſcribuntur, tum ſponſam ſibi animam noſtram ille aſſumit, qui ſecit eam, juxta Paulum ſcribentem [1]: *Deſpondi vos uni viro virginem caſtam exhibere, Chriſto.* Sed quid ni breviter id dicam, quod majus ac ſublimius in ipſa eſt? Quem non audent in cælis Angeli vocare patrem, eum nos diſcimus in terra ſic appellare ſine ulla trepidatione. Atque hoc illud eſt, quod in XXVI. Pſalmo canit Pſaltes [2]: *Pater meus, & mater mea dereliquerunt me*: quaſi dicat: Nec enim immortales manſerunt Adam, & Eua: *Dominus outem aſſumpſit me*: quaſi dicat: Et mihi matrem dedit, Piſcinam; patrem, Altiſſimum; fratrem, Salvatorem, qui propter nos baptizatus eſt: nunc ergo vere hæc novi genitus ſimul & ſalvatus, quando non amplius audio [3]: *Deflete mortuum, quia defecit lux*; ſed optatam vocem [4]: *Venite omnes qui labaraſtis, & onerati fuiſtis, & ego requieſcere faciam vos*, ungens, lavans, induens ſingulos indivulſe toto me ipſo, & nutriens corpore meo, & ſanguine.

CAPUT XIV.

A Mundi conſtitutiane aquas ſanctificatas fuiſſe o Spiritu Sancto, atque anticipate nabis eam, quæ eſt ex boptiſmo, ſalutem diſpenſatam oc præſtitutom eſſe. Et Iſraelitas ſalutem abtinuiſſe ex eo, quæ alim erat, baptiſmi imagine; multo autem magis ipſam conſequi illos, qui nunc baptizantur, grotiſque juſtificantur [5], *& beoti prædicantur.*

JAm vero opportunum tempus eſt, ut dum Scripturæ teſtimoniorum, quæ divini Spiritus, & immortalis baptiſmi propria ſunt, partem aliquam colligo, ex veteri etiam Teſtamento deprompta, quantum potero, ſcribam [6]. Incipiam autem paulo altius. Indiviſa, & ineffabilis Trinitas cum ab æterno humani gene-

1. *Deſpondi*) 2. ad Cor. XI. 2.
2. *Pater*) Pſ. XXVI. verſ. 26 (ſeu 10).
3. *Deflete*) Eccleſiaſtic. XXII. 9. (ſeu 10). Græca Editio: ἐπὶ νεκρῷ κλαῦσον· ἐξέλιπε γὰρ φῶς, i. e. *Super mortuum plora; defecit enim lux.*
4. *Venite*) Matth XI. 28. Græca Editio: *Venite ad me omnes, qui laboratis*, &c.
5. *juſtificantur*) Codex, δικαιούμενοι. Lego, δικαιουμένους.
6. *ſcribam*) Vide Not. 2. pag. 238.

ἐξ αἰῶνος τῦ ἀνθρωπίνε βίε τὰ ὀλιϛηρὰ· ἅμα τῷ παραγαγεῖν ἐκ μὴ ὄντων τὴν ὑγρὰν ἐσίαν· ηὐτρέπισεν ἀνθρώποις τὴν ἐν τοῖς ὕδασιν ἴασιν. τοιγάρτοι τῇ ἑαυτῦ ἐπιφορᾷ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐκ τότε ἁγιάσαν αὐτὰ ϗ ζωογόνον ἀποτελέσαν φαίνεται· παντὶ γὰρ πρόδηλον ὑπάρχει ὡς καὶ τὸ ὑπερκείμενον τῷ ὑποκειμένῳ τῆς οἰκείας μεταδίδωσιν ἵν᾽ ὕτως εἴπω ποιότητος· καὶ πᾶσα ὑποκειμένη ὕλη· τῆς τῦ ἐπικειμένε φιλεῖ πως ἁρπάζειν ἰδιότητος. ὅθεν ἀδιακρίτως παντὶ ὕδατι· καὶ ἐν θαλάττῃ δὲ· ἀνάγκης καταλαβέσης βάπτισμα γίνεται· ὡς μιᾶς τε ἔσης φύσεως ὑδάτων καὶ πάσης ἁγιασθείσης. ὅπως δὲ τὸ θαλάττιον ὕδωρ ἁλμυρὸν εὑρίσκεται τῦ ἑνὸς γένες τῶν ὑδάτων ὑπάρχον· ἑτέρα ἐπιδείξει σὺν θεῷ φᾶναι πραγματεία. αὐτάρκες δὲ εἰς τὸ κινέμενον νυνὶ κεφάλαιον μνημονεῦσαι τῦ τε κοσμογράφε μωυσέως ἐξηγεμένε κατὰ λέξιν ἕτως· καὶ πνεῦμα κυρίε ἐπεφέρετο ἐπὶ τῶν ὑδάτων· τῦ τε πνευματοφόρε δαυὶδ ψάλλοντος· κύριος ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν. τῦτο δὲ συνενδείκνυται ἐ μικρῶς ϗ τὸ ὕπερθεν τῶν ἰορδανείων ῥείθρων γεγενῆσθαι τὸ ἅγιον πνεῦμα τῦ δεσπότε βαπτιζομένε καὶ μεμενηκέναι ἐπ᾽ αὐτόν. ὤφθη

generis imbecillitatem, fragilitatemque prænoſceret; dum ex nihilo humidam ſubſtantiam produxit, remedium hominibus, ac ſanationem per aquas obtinendam præ-
121 b. paravit. Ideo Spiritum Sanctum, dum *ferebatur ſuper aquas*, jam ex eo tempore illas ſanctificaſſe [1] conſtat, ac vivificam eis vim, fecunditatemque tribuiſſe: omnibus enim manifeſtum eſt, quod ea res, quæ alteri ſupervenit, huic ipſi ſubjectæ rei propriam, ut ſic dicam, qualitatem communicat, quodque omnis ſubjecta materia [2] arripere quodammodo conſuevit illius proprietatem, quod ei ſupervenit. Unde promiſcue quavis aqua, etiam in mari, ſi repentina neceſſitas tulerit, baptiſmus fit; quod una ſit aquarum natura, & tota fuerit ſanctificata. Quomodo autem ſalſa maris aqua unius aquarum generis eſſe inveniatur, altera elucubratio, Deo opem ferente, demonſtrabit [3]. Sufficit vero ad hoc, de quo agimus, capitulum illuſtrandum, ut commemoremus cum coſmographum Moſem ita ad verbum enarrantem [4]: *Et Spiritus Domini ferebatur ſuper aquas*; tum Spiritiferum Davidem pſallentem [5]: *Dominus ſuper aquas multas*. At id ipſum ſimul ex eo etiam ſatis oſtenditur, quod ſupra Jordanis fluenta, dum Dominus baptizabatur, apparuerit Spiritus Sanctus, & manſerit ſuper eum. Appa-

1. *ſanctificaſſe*) Rem lectori fortaſſe gratam faciam, ſi animadvertere non omittam, plura Didymum in hoc capite ex Tertulliani libro de Baptiſmo mutuatum, aut imitatum eſſe. Rem ita ſe habere, nullus dubito: quo pacto autem id fieri potuerit, deinceps quæram. Interim quæ ex eo volumine Theologus noſter deſumpſit, ſummatim indico. I. ergo quæ capite III, & IV. de prima aquarum ſanctificatione ex Geneſi diſputat Tertullianus, ea Didymus præſenti ſegm. 121. *b.* imitatur. II. Probaticam Piſcinam baptiſmi figuram dicit Tertullianus cap. V: id ipſum fuſius docet Didymus ſegm. 125 *b*; ita tamen ut alicubi Tertullianum imitari videatur. III. Quæ de Chriſmate ſcripſit ille cap. VII, plane ſimilia ſunt iis, quæ hic legimus ſegm. 126. *a.* IV. quæ de Spiritus Sancti deſcenſu ſupra Chriſtum ait Presbyter Afer cap. 8, aliquam habent affinitatem cum his, quæ Alexandrinus Catechiſta dictat ſegm. 121. *b.* Demum quæ docet primus capite VIII, & IX. de diluvii, ac de maris ſubri aquis, & de aqua amara, quæ poculenta facta eſt, ea paulo longius perſequitur alter ſegm. 122. *a.*

2. *ſubjecta materia*) Ex Tertulliano hæc hauſiſſe Didymum arbitror. Nam in cap. IV. libri de Baptiſmo plane affinia habet: „ Sanctum autem (in„ quit) utique ſuper ſanctum ferebatur, aut ab eo, „ quod ſuperferebatur, id quod ferebat, ſanctita„ tem mutuabatur. Quoniam ſubjecta quæque ma„ teria, ejus quæ deſuper imminet, qualitatem ra„ piat neceſſe eſt... Ita de Sancto ſanctificata na„ tura aquarum, & ipſa ſanctificare concepit.„ At quinam fieri potuit ut Alexandrinus homo latinum ſcriptorem imitaretur? Ignoſcet lector, ſi ad conjecturas confugio. Ac primum quidem latinæ linguæ omnino expers fortaſſe non erat Didymus, eaque de cauſa latinas voces ſegm 6. *a.* inſeruit: niſi forte Rufinum Aquileienſem, qui ſex, atque eo amplius annis Alexandriæ Didymum audivit, latina ei interpretatum conjicere quis malit. Deinde quum Tertulliani nomen in Orientali etiam Eccleſia maxime notum foret (eum enim *omnium Eccleſiarum ſermone celebrari* teſtatur Euſebius in Chronico), idcirco aliqua ſaltem ejuſdem opera græce converſa fuiſſe incredibile non eſt. Demum quum duos de baptiſmo libros Tertullianus ediderit, alterum latine, qui exſtat, alterum græce, ut teſtatur ipſemet cap. XV. latini libri de Baptiſmo, inde ſuſpicari licet, nonnulla ex iis, quæ in latino nunc legimus, in græco etiam exſtitiſſe.

3. *demonſtrabit*) Codex, ἐπιδεῖξω. Lego, ἐπιδείξει.

4. *Et Spiritus*) Gen. I. 2 Editio græca: *καὶ πν. θεῦ ἐπεφ. ἐπάνω τῦ ὕδατος*, i. e. *Et Spiritus Dei ferebatur ſuper aquam*. Quem locum eodem modo quo Didymus, paſſim interpretantur alii Patres, maxime Tertullianus. Hieronymus in Dialogo adverſus Luciferianos num. 6. ſcribit: „ *Spiritus*, in„ quit Moyſes, *Domini ferebatur ſuper aquas*. „ Ex quo apparet baptiſma non eſſe ſine Spiritu „ Sancto.„ Itaque legit, *Spiritus Domini*, ut Didymus. Sed Tertullianus legiſſe videtur *Spiritus Dei*.

5. *Dominus*) Pſalm. XXVIII. verſ. 3.

ὤφθη δὲ τὸ τηνικαῦτα ἐν εἴδει περιστερᾶς· ἐπειδὴ τὸ ζῶον τῦτο ἀκέραιον τέ ἐστι καὶ χολῆς ἐστέρηται· γίνεσθε γάρ φησιν ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί. εἴπερ δὲ καὶ ἐκ τῆς συναγομένης ψήφυ ἀπὸ τῦ ὀνόματος τῦ μνημονευθέντος πτηνῦ ἐπικυρίαν τινὰ δεῖ τῷ λόγῳ τύτῳ πορίζεσθαι· ϰ̓ αὐτὴ ὑποσημαίνει πῶς τὸ ἀπερίγραπτον τῦ ἁγίυ πνεύματος· ἔστιν γὰρ περιστερὰ μιᾶς ϰ̓ ὀκτακοσίων ψήφυ αἵτινες δηλῦνται διὰ τῦ ἄλφα καὶ ω̃· τὰ δὲ στοιχεῖα ταῦτα· ἀρχὴ ϰ̓ τέλος ὅλων καθέστηκε τῶν στοιχείων. καὶ ὁ κατακλυσμὸς τοίνυν ὁ τὴν ἀρχαίαν ἀδικίαν ἐκκαθάρας τῦ κόσμυ προεφήτευεν 282. a.
οἷον

Apparuit autem tunc *in columbæ ſpecie*[1]; quia hoc animal & ſimplex[2] eſt, & bile caret[3]. Ait enim Chriſtus[4]: *Eſtote ſimplices ſicut columbæ*. Quod ſi etiam ex numero, qui colligitur ex commemoratæ volucris nomine, adjumentum aliquod[5] orationi noſtræ comparare oportet, is quoque ſubindicat quodammodo, Spiritum Sanctum eſſe incircumſcriptum: nam vox περιστερὰ (quæ columbam deſignat) valet octingenta & unum[6]: qui numerus ſignificatur per α, & ω: duo autem hæc elementa ſunt initium & finis omnium elementorum. Porro diluvium etiam, quod Mundum a veteri iniquitate expurgavit[7],
my-

1. *in columbæ ſpecie*) Matthæus, Marcus, & Joannes ajunt tantummodo, Spiritum Sanctum deſcendiſſe ὡσεὶ περιστεράν, i. e. *ſicut columbam*. Reſpicit ergo Didymus XXII. verſiculum tertii capitis Lucæ: ubi tamen non legitur: ἐν εἴδει περιστερᾶς, i. e. *in columbæ ſpecie*; ſed: σωματικῷ εἴδει ὡσεὶ περιστεράν, i. e., ut vertit Vulg. Interpres, *corporali ſpecie, ſicut columbam*. Aſt Ambroſius in libro de Myſteriis, ubi multa eum ſcripſiſſe mox dicemus iis ſimilia, quæ hoc in loco Didymus dicta erat, cap. IV. ſegm. 25, quaſi legerit apud Lucam, *in ſpecie columbæ*, ſic loquitur: *Cum ſecundum græcos in ſpecie columbæ Spiritum deſcendiſſe ſit ſcriptum*. Et affini modo loquitur cap. VII. ſegm. 37; item ut Tertullianus libro de baptiſmo cap. 8.

2. *ſimplex*) Codex. ἀκέρεον, pro ἀκέραιον: & mox, ἀκέρεοι, pro ἀκέραιοι. Vide Not. 9. pag. 57. Simili modo ε pro αι aliquando ſcribitur in vetuſtiſſimo ac celebri codice noſtræ hujus Bibliothecæ Sancti Salvatoris Bononiæ, Lactantii Inſtitutiones, Inſtitutionumque epitomen continente. Ita ex gr. hic verſus, καρποφόρον γαῖάν τε, καὶ ὕδατος εἴδματα πάντα, qui a Lactantio affertur lib. 1. cap. ſexto, ſic ibi ſcriptus eſt fol. 5.

ΚΑΡΠΟΦΟΡΟΝΓΓΑΝΤΕ
ΚΑΙΤΔΑΤΟϹΟΙΔΜΑΤΑΠΟΝ
ΤΟΤ

Et locus, quem in editis exemplaribus libro I. cap. 7 invenies lector, in eodem codice ſic exaratus eſt:

DEVS'RESPONDITVIGINTIETVNO
VERSIBVS'QVORVMHOCPRIN
CIPIVMEST
ΑΤΤΟΦΤΕϹΑΔΙΔΑΚΤΟϹΑ
ΜΗΤΟΡΑϹΤΤΑΗΙΚΤΟϹΟΤ
ΝΟΜΑΜΗΤΕΛΟΓΩΧΩΡΟΤ
ΜΕΝΟϹΕΝΠΤΡΙΝΕΟΝΤΟΤ
ΤΟΘΕΟϹΜΙΚΡΑΔΕΘΕΟΤ
ΜΕΡΙϹΑΝΤΕΛΟΙΗΩϹ
NVMQVISPOTESISVSPICARIDE
IOVEESSEDICIVM........

Hunc porro codicem *inſigniſſimum* merito vocat Montfauconus in Diario Italico, eumque ſeculo ſexto, aut ſeptimo exaratum dicit: verum equidem, niſi tanti viri auctoritate deterrerer, quinto potius ſeculo ſcriptum arbitrarer: ea ſane interpunctionis ſigna, quæ Iſidorus Hiſpalenſis memorat, nulla ibi occurrunt, ſed dumtaxat virgulæ ſuperne appoſitæ, quam ſuperiore in ſpecimine lector obſervavit. Quæ quum ita ſint, quis miretur, codicis quoque Paſſioneiani ſcriptorem in hujuſmodi menda incidiſſe? præſertim cum opus hocce ex vetuſtiſſimis membranis deſcriptum ab eo fuiſſe conjicere liceat, ut dicam in Notis ad ſegm. 239. *h*.

3. *bile caret*) In libro de Baptiſmo cap. VIII. ea ſcripſit Tertullianus, quæ his aliquantum ſimilia ſunt. „Tunc ille ſanctiſſimus Spiritus (in„quit).... ſuper baptiſmi aquas, tamquam pri„ſtinam ſedem recognoſcens, conquieſcit, colum„bæ figura delapſus in Dominum, ut natura Spi„ritus Sancti declararetur per animal ſimplicitatis, „& innocentiæ: quod etiam corporaliter ipſo fel„le careat columba. Ideoque, *Eſtote*, inquit, „*ſimplices, ſicut columbæ*.„ Cyprianus quoque in libro de unitate Eccleſiæ columbam vocat *animal non felle amarum*. Et Rufinus in pſalmum LXVII. ſimilia habet.

4. *Eſtote*) Matth. X. 16.

5. *aliquod*) Vocibus illis, *aliquod*, *ſubindicat*, *quodammodo*, non magni ſe facere hanc rationem manifeſto oſtendit Didymus: ac merito quidem: nam & frigida ſatis eſt, & ex turbido etiam fonte derivata videtur, ut mox dicam.

6. *octingenta & unum*) E græco ad verbum: *eſt calculorum octingentorum & unius*. Nimirum vocis, περιστερά, prima litera π valet LXXX, altera V, & ita porro: ut tandem efficiatur ſumma octingentorum & unius: qui numerus e duobus itidem elementis α, & ω magno ſimul ſumptis coaleſcit. Didymus porro hæc ſumpſiſſe videtur ex Irenæo, qui tamen ea non ex propria, ſed ex delirantium Hæreticorum ſententia ſcripſerat. Capite quidem XIV. primi libri: *Quem* (inquit) *cum ad baptiſmum acceſſiſſet, columbæ deſcenſus perſpicue oſtendit, quæ quidem eſt ω, & α. Hujus enim numerus eſt unum & octingenta* (græce: ὅπερ ἐστὶν ω καὶ α· ὁ γὰρ ἀριθμὸς αὐτῆς, μία καὶ ὀκτακόσια). Capite vero proxime ſequenti: *Eodem modo Chriſtus ſeptem literarum eſt... Atque hac ratione ipſe ſe dicit α, & ω, ut περιστεράν, id eſt, columbam indicet: hunc enim numerum habet hæc avis.* Ac poſt Irenæum Tertullianus in libro de præſcriptionibus Hæreticorum cap. 50: *Marcus quidam* (inquit) *& Colarbaſus novam hæreſim ex Græcorum alphabeto componentes... Propter hunc enim nuſam Chriſtum dixiſſe*: Ego ſum α, & ω. *Denique Jeſum Chriſtum deſcendiſſe, id eſt, columbam in Jeſum veniſſe, quæ græco nomine cum περιστερά pronuncietur, habet ſecundum numerum, DCCCI.* Simili modo Hieronymus lib. 2. in Zachariam cap. 8. ſcribit: *Quod autem numerum ſeptem millium ad Chriſtianorum nomen diximus pertinere, ſupputa græce ἑπτάκις χίλιοι, & χριστιανοὶ, & eumdem numerum, ſummamque reperies, id eſt, mille nongentos quadraginta & unum*.

7. *expurgavit*) Tertullianus libro de Baptiſmo cap. VIII: *Poſt aquas diluvii* (inquit) *quibus iniquitas antiqua purgata eſt, poſt baptiſmum, ut ita dixerim, mundi*, &c.

οἷον ἔπως ἐπικεκρυμμένως τὸν ἀπὸ τῆς θείας κολυμβήθρας τῶν ἁμαρτιῶν καθαρισμόν. καὶ ἡ κιβωτὸς αὐτὴ σώσασα τοὺς ἐν αὐτῇ εἰσφρήσαντας· εἰκὼν τῆς σεπτῆς ἐτύγχανεν ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐντεῦθεν ὑπασχέσης ἡμῖν ἀγαθῆς ἐλπίδος. καὶ ἡ περιστερὰ κλάδον ἐλαίας κομίσασα ἐν τῇ κιβωτῷ κ̀ τῆς γῆς τὴν ἀνάδειξιν μηνύσασα· ἐσήμανεν τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν ἐπιφοίτησιν καὶ τὴν ἄνωθεν διαλλαγήν· σύμβολον γὰρ ἡ ἐλαία τῆς εἰρήνης. ἀλλὰ κ̀ ἡ ἐρυθρὰ θάλαττα εἰσδεξαμένη ἰσραηλίτας οὔτ' ἐνδυάσαντας οὔτ' ἐπ' ἀδήλῳ πιστεύσαντας· κ̀ τῶν ἐπηρτημένων αὐτοῖς κακῶν ἐν αἰγύπτῳ ἀπὸ φαραὼ κ̀ τοῦ στρατεύματος αὐτοῦ ἀπαλλάξασα· κ̀ πᾶσα δὲ ἡ ὑπόθεσις τῆς ἀπὸ αἰγύπτου αὐτῶν ὁδοῦ· τύπος ἦν τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι σωτηρίας· ἐμήνυεν γὰρ αἴγυπτος μὲν τὸν κόσμον ἐν ᾧ οὐ καλῶς βιοτεύοντες πράττομεν κακῶς· ὁ δὲ λαὸς· τοὺς νῦν φωτιζομένους· τὰ δὲ ὕδατα μεσιτεύσαντα τῷ λαῷ τὴν ἀσφάλειαν· ἐδήλου τὸ βάπτισμα· ὁ δὲ φαραὼ κ̀ οἱ ὁπλῖται· τὸν σατὰν κ̀ τοὺς ὑπηρέτας αὐτοῦ· μωυσῆς δὲ τῇ ῥάβδῳ τὸ πικρὸν ὕδωρ χρήσιμον ποιήσας· σωτηρίαν καθολικὴν προηγόρευεν· αὐτὸς γὰρ τύπον ἔφερεν τοῦ χριστοῦ· ἡ δὲ ῥάβδος τοῦ σταυροῦ· τὸ δὲ πικρὸν ὕδωρ· τοῦ εὐλογηθέντος ὕδατος τῆς κολυμβήθρας· τοῦ δυσχρήστου μέν ποτε φανέντος τοῖς ἀπίστοις· εὑρεθέντος δὲ τοῖς πιστοῖς εἰς πᾶσαν ἀνάψυξιν· κ̀ ὡς δρόσος ἀερμὼν ἡ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη σιών. δίδωσιν δὲ ἡμῖν εἰς τοῦτο εὐπορίαν μαρτυρίας καὶ ἡ βίβλος τῶν βασιλειῶν καὶ αὐτὴ ἐν ἀ- 193 b.
ποῤῥήτῳ τὰ ὅμοια τῶν προκειμένων ὑποφαίνουσα ἐν ῥήσει καὶ ὑποθέσει τῇ ὑπογεγραμμένῃ· ἐλισσαῖός φησιν ἐπορεύθη μετ' αὐτῶν· καὶ ἦλθον εἰς τὸν ἰορδάνην καὶ ἔτεμνον τὰ ξύλα. καὶ ἰδοὺ ὁ εἷς ὡς καταβάλλει τὴν δοκόν· τὸ σιδή-

ριον

mystice atque occulte delictorum mundationem a divina Piſcina faciendam, quodammodo prænunciabat. Et Arca ipſa, quæ illos ſervavit, qui in eam admiſſi ſunt, imago [1] erat venerandæ Eccleſiæ, ac bonæ, quæ inde nobis eſt, ſpei. Et columba, quæ ramum olivæ in Arcam tulit, ac telluris detectionem indicavit, Spiritus Sancti adventum ſignificabat, cæleſtemque reconciliationem: ſymbolum enim pacis eſt olea. Quin etiam mare rubrum, quod eos Iſraelitas excepit, qui neque ancipites [2] fuerunt, neque in incerto crediderunt, quodque illos a malis, quæ ipſis in Ægypto a Pharaone, ejuſque exercitu imminebant, liberavit, atque adeo tota fugæ illorum ex Ægypto hiſtoria, typus erat [3] ſalutis, quam in baptiſmo conſequimur. Significabat enim *Ægyptus* quidem Mundum, in quo, niſi recte vivamus, male nobiſcum agitur: *Populus* autem eos, qui baptiſmo nunc illuminantur: *Aquæ* vero, quæ populo ſecuritatis veluti mediatrices fuerunt, baptiſmum deſignabant: *Pharao* autem, ac *milites*, Satanam, ejuſque miniſtros: *Moſes* vero, qui amaram [4] aquam virga utilem fecit, ſalutem univerſalem prænunciabat. Ipſe enim typum gerebat Chriſti; *virga* vero, Crucis; *aqua* autem *amara* benedictam Piſcinæ aquam præmonſtrabat: quæ aqua inutilis quidem aliquando viſa eſt Infidelibus, Fidelibus vero utilis ad omnem refrigerationem comperta eſt, & *tamquam ros Aermon* [5] *deſcendens ſuper montes Sion*. Sed liber quoque Regnorum luculentum nobis hac de re præbet teſtimonium, cum & ipſe ſimilia præcedentibus arcane ſubindicet in capitulo atque hiſtoria, quæ hic ſubſcribitur. *Eliſſæus* (inquit) *ivit* [6] *cum eis: & venerunt ad Jordanem, & cædebant ligna. Et ecce unus dum dejicit trabem, ferrum ceci-*

dit

1. *imago*) Conſtat id ex Petri teſtimonio. „*Arca Noe* (inquit Hieronymus lib. contra Luci- „ferianos pag. 195. ed. Veron.) *Eccleſiæ typus fuit*, „*dicente Petro Apoſtolo*: In arca Noe pauci, id eſt „octo animæ ſalvæ factæ ſunt per aquam: quod „& nos nunc ſimilis formæ baptiſma ſalvos facit.„ Itaque Tertullianus cap. VIII. libri de Baptiſmo ait: *ubi Eccleſia eſt arca figurata*.

2. *ancipites*) Vide Not. 8. pag. 231.

3. *typus erat*) Hæc vix attingit Tertullianus lib. de Bapt. cap. IX. Valde ſimilia vero habet Theodoretus in Commentariis in epiſt. 1. ad Cor. cap. X. verſ 1. tom. 3. pag. 166. Lege, ſi placet, quæ de ſenſu myſtico libro XII. contra Fauſtum cap. XXVII, & ſeqq. ſcripſit Auguſtinus: ibi enim hæc & ipſe exempla profert.

4. *amaram*) Tertullianus breviter hæc exponit. *Item* (ait) *aqua de amaritudinis vitio in uſum commodum ſuavitatis Moſei ligno remediatur. Lignum illud erat Chriſtus, venenatæ & amaræ retro naturæ venas, in ſaluberrimas aquas baptiſmi, ſcilicet ex ſe ſe remedians*. Quæ vero Didymus ſubjicit uſque ad ſegm. 195. *b*, de iis non loquitur Tertullianus.

5. *tamquam ros Aërmon*) Ex Pſalm. CXXXII. verſ. 3. Hebræum exemplar, & Vulgata Tranſlatio habent: *Hermon*: Græca Biblia, & Didymus: *Aërmon*, vocem ſcilicet tribus conſtantem ſyllabis.

6. *ivit* &c.) Lib. 4. Reg. VI. 4, 5, 6, & 7. Complutenſis Editio aliter. At Biblia Francofurti edita Didymi lectionem in multis exhibent. Utramque editionem conferat Lector cum hoc Didymi loco.

Digitized by Google

ριον ἐξέπεσεν εἰς τὸ ὕδωρ· καὶ ἀνεβόησεν· ὦ κύριε· καὶ αὐτὸ κεχρημένον· καὶ εἶπεν ὁ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ· ποῦ ἔπεσεν; καὶ ἐπέδειξεν αὐτῷ τὸν τόπον· καὶ ἀπέκλασεν ξύλον καὶ ἔρριψεν αὐτὸ ἐκεῖ καὶ ἐπεπόλασεν τὸ σιδήριον. καὶ εἶπεν· ὕψωσον σεαυτῷ· καὶ ἐξέτεινεν τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ ἔλαβεν αὐτό. ἐδηλοῦτο γὰρ διὰ μὲν ἐλισσαίου τοῦ ἀνθρώπου τοῦ θεοῦ τοῦ πυθομένου· ποῦ ἐξέπεσεν ἡ ἀξίνη; ὁ μετὰ ἀνθρώπων γενόμενος θεὸς ὁ πάλαι εἰπών· ἀδὰμ ποῦ εἶ; διὰ δὲ τοῦ ἑνὸς προσώπου τοῦ τὸ ξύλον καταβάλλοντος καὶ ἐπιδεικνύοντος τὸν τόπον ἐν ᾧ ἡ ἀξίνη ἔπεσεν· ὁ ἀδὰμ ὁ τῷ ἀλαθήτῳ θεῷ ἀποκρινάμενος· γυμνός εἰμι καὶ ἐκρύβην· καὶ τῷ τοιῷδε ῥήματι δείξας τὸν τόπον ἔνθα αἰδούμενος ἐκρύπτετο· ἔτι δὲ ἐδηλοῦτο καὶ τὸ φυτὸν οὗ ἥψατο οὐκ εἰς δέον. διὰ δὲ τοῦ πεσόντος σιδήρου εἰς τὸ βάθος τὸ ἀφανὲς· ἡ δύναμις τῆς ἀνθρωπείας φύσεως ἐσημαίνετο ἡ ἐκπεσοῦσα τοῦ φωτὸς ἕνεκα τοῦ ἐπιβαλεῖν χεῖρα εἰς τὸ ξύλον τῆς ζωῆς. διὰ δὲ τοῦ φάναι ὅτι ἦν καὶ αὐτὸ κεχρημένον· τὸ δόσει θεοῦ ἐσχηκέναι τὸν πρωτόπλαστον ἣν ἀφῆκε δύναμιν· ἣν καὶ ἔδει τῷ δεδωκότι οἵαν εἴληφεν ἀποδοῦναι. διὰ δὲ τοῦ ληφθέντος ξύλου καὶ ῥιφέντος κατὰ τοῦ τόπου τοῦ ἔχοντος τὸ ζητούμενον· ὁ πολυύμνητος σταυρός. διὰ δὲ τοῦ ἰορδά-

dit in aquam. Et exclamavit: o Domine: & illud commodatum (fuerat). Et dixit homo Dei: Ubi cecidit? Et oſtendit ei locum, & fregit lignum, & illud projecit illuc, & innatavit ferrum. Et dixit: Attolle tibi. Et extendit manum ſuam, & occepit illud. Etenim per Eliſsæum quidem *hominem Dei*, & interrogantem, *Ubi cecidit* ſecuris? ſignificabatur Deus, qui cum hominibus verſatus eſt, quique olim dixit[1]: *Adam, ubi es?* Per *unam* vero perſonam, quæ lignum *dejicit*, & *oſtendit locum*, in quem ſecuris cecidit, Adamus deſignabatur, qui Deo, quem nihil latet, reſpondit[2], *Nudus ſum, & me abſcondi*, atque his verbis locum oſtendit, ubi præ verecundia ſe ſe abſcondebat: inſuper vero indicabatur etiam planta, quam tetigerat contra fas. Per *ferram* autem, quod cecidit in obſcuram profunditatem, vis humanæ naturæ denotabatur, quæ excidit a luce, propterea quod manum injecerit homo in lignum vitæ. Per id vero quod dixit, *Et illud commodatum fuerat*, ſignificabatur, ex dono Dei habuiſſe Protoplaſtum eam, quam amiſit vim; quam etiam illum oportebat ei, qui ipſam dederat, talem reſtituere qualem acceperat. Per *lignum* vero, quod *acceptum* eſt, &
131. a. *projectum* in eum locum, ubi erat quod quærebatur, ſancta, hymniſque ſemper celebranda Crux deſignabatur[3]. Per *Jordanem*

1. *Adam*) Gen. III. 9. Norunt autem omnes Theologi, quid de Verbi ante Incarnationem apparitionibus ſenſerint vetuſtiores Patres, quos ſequitur hoc in loco Didymus, ut & ſegm. 32. *b.*

2. *Nudus*) Gen. III. 10.

3. *Crux deſignabatur*) Locum libri quarti Regum, qui allegorice hic explicatur, eodem, quo Didymus, modo interpretatus fuerat Irenæus: ut proinde hunc ille imitatus videri queat. Irenæi verba necdum edita ſunt. Exſcripſi illa e codice XVI. græco Bibliothecæ Venetæ S. Marci, quo codice Catena in quatuor libros Regum continetur. Exſtant autem folio 321. ad verſiculum 7. capitis ſexti libri 4: & ita ſe habent: Εἰρηναίου μαθητοῦ τῶν ἀποστόλων. Ὧδε δι' ἔργου ἔδειξεν ὁ προφήτης· ὅτι τὸν στερεὸν λόγον τοῦ θεοῦ ὃν ἀμελῶς ἀποβαλόντες οὐχ εὑρίσκομεν· ἀπολαμβάνομεν πάλιν διὰ τῆς τοῦ ξύλου οἰκονομίας. ὅτι δὲ ἀξίνῃ ἔοικεν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς φησὶ περὶ αὐτοῦ· ἤδη δὲ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται. Ἱερεμίας δὲ ὁμοίως φησίν· ὁ λόγος κυρίου ὡς πέλεκυς κόπτων πέτραν· τοῦτον γὰρ κεκρυμμένον ἀφ' ἡμῶν· ἡ τοῦ ξύλου ἐφανέρωσεν ὡς προέφαμεν οἰκονομία. ἐπειδὴ γὰρ διὰ ξύλου ἀπωλέσαμεν αὐτόν, διὰ ξύλου πάλιν φανερὸς τοῖς πᾶσιν ἐγένετο ἐπιδεικνύων τὸ μῆκος καὶ ὕψος καὶ βάθος καὶ πλάτος ἐν ἑαυτῷ· καὶ ὡς ἔφη τις τῶν πρεσβυτέρων διὰ τῆς θείας ἐκτάσεως τῶν χειρῶν τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἕνα θεὸν συνάγων· δύο μὲν γὰρ αἱ χεῖρες· ὅτι καὶ δύο λαοὶ διεσπαρμένοι εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς· μία δὲ μέση κεφαλή· ὅτι εἷς ὁ θεὸς ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν. Id eſt: *Irenæi Apoſtolorum Diſcipuli. Oſtendit hoc in loco Propheta* (Eliſæus) *per ea quæ agit, fore ut firmum Dei Verbum, quod a nobis negligenter abjectum non invenimus, rurſus recipiamus per Ligni* (nempe Crucis) *œconomiam. Quod vero ſecuri aſſimiletur Verbum Dei, Joannes Baptiſta de ipſo ait* (Matth. III. 10): Jam autem ſecuris ad radicem arborum poſita eſt. *Jeremias vero ſimiliter ait* (cap. 23. verſ. 29): Verbum Domini ut ſecuris concidens petram. *Iſtud ergo nobis abſconditum, Ligni, ut diximus, œconomia manifeſtavit. Nam quia ipſum per lignum abjecimus, per Lignum rurſus omnibus manifeſtatum eſt, longitudinem, & altitudinem, & profunditatem, & latitudinem in ſemetipſo oſtentans; &, ſicut ait quidam ex iis, qui ante nos fuerunt*, per divinam manuum extenſionem duos populos in unum Deum congregans. *Nam ut duæ ſunt manus, ita duo ſunt populi uſque ad fines terræ diſperſi: unum vero eſt in medio caput, ſicut unus eſt Deus*, qui eſt ſuper omnia, & per omnia, & in omnibus *nobis*. Hunc porro Irenæi locum ſi conferat lector cum alio, qui exſtat tomo 1. ejus operum pag. 347. editionis Venetæ anni 1734, conjiciet hunc ineditum illi jam edito ſubjungendum eſſe. Ac ne illud quidem ei fortaſſe moleſtum erit, ſi hac arrepta occaſione moneo, in codice græco XV. ejuſdem Bibliothecæ, qui Catenam in Octateuchum continet, ad verſiculum 33. capitis XXII. Numerorum folio 260. auctius legi fragmentum ipſius Irenæi, quod extat pag. 346. ejus, quam dixi, editionis, quodque incipit: οἱ περὶ τὸ λαὸ ἀνέστησαν. Nam poſt verba, καταράσασθαι τὸν λαόν, hæc in eo

ἰορδάνȣ· τὸ ἀθάνατον βάπτισμα· ἐν γὰρ τῷ ἰορδάνῃ ὁ τὸν ἰορδάνην ποιήσας βαπτισθῆναι δι' ἡμᾶς κατηξίωσεν. διὰ δὲ τȣ̃ ἐπιπολάσαι τοῖς ὕδασι τὸν σίδηρον καὶ ἐλθεῖν πρὸς τὸν ἀπολέσαντα· τὸ διὰ τȣ̃ φωτίσματος εἰς τὸ ȣ̓ράνιον ἀναφέρεσθαι ὕψωμα καὶ τὴν προτέραν ἀποδέχεσθαι χάριν ϗ τὴν ἀρχαίαν ἀπολαμβάνειν πατρίδα. διὰ δὲ τȣ̃ γράφειν· ὕψωσον σεαυτῷ· ϗ διὰ τȣ̃ ἐξέτεινε τὴν χεῖρα καὶ ἔλαβεν· τὸ δεῖν εἰδέναι ὡς αὐτὸν τὸν προσιόντα τῷ φωτίσματι πιστεῦσαι χρεὼν ϗ ὑψῶσαι τȣτ' ἔστιν δοξάσαι ȣ̃τως· ὡς βαπτισθῆναι προστέτακται· καὶ ἐκτεῖναι νῦν τὰς χεῖρας καλῶς εἰς τὸν Θεὸν ἃς πάλαι τῷ κοινῷ λόγῳ τῆς πρὸς τὸν ἀδὰμ φυσικῆς ἑνώσεως ȣ̓ καλῶς εἰς τὸ φυτὸν τῆς ζωῆς ἐπέβαλεν. τὸν δὲ ἀνανεύειν ἐθέλοντα· ὅτι ϗ τὸ χωρίον τȣ̃το προφητεία περὶ τȣ̃ βαπτίσματός ἐστιν· ἄξιον ἀπαιτεῖν τί τὸ χρήσιμον τῶν τοιῶνδε ῥημάτων ϗ διηγημάτων πρὸς ἃ βλέπων ὁ ἱερὸς συγγραφεὺς ταῦτα τέθεικεν. Καὶ τῆς ἐν ἱεριχῷ δὲ πηγῆς τὸ πικρὸν ϗ ἀγονοποιὸν ὕδωρ προσηνὲς ϗ γόνιμον ἀποτελέσας ὁ αὐτὸς προφήτης ἐν τῷ ἅλας καὶ ὕδωρ ϗ εἰς ὑδρίαν καινὴν βαλεῖν ϗ ἀπ' αὐτῆς εἰς τὸ πηγαῖον ὕδωρ· ϗ φάναι· τάδε λέγει κύριος· ἴαμαι τὰ ὕδατα ταῦτα· προηγόρευσεν διὰ μὲν τῆς καινȣργίας ὑδρίας καὶ τȣ̃ ὕδατος· τὴν νέαν κολυμβήθραν. διὰ δὲ τῶν ἁλῶν· τὴν πίστιν ϗ τὴν ἐξ αὐτῆς ὄνησιν. διὰ δὲ τȣ̃ τὸ ἄποιον ὕδωρ γόνιμον καὶ νόστιμον πᾶσι γεγενῆσθαι· προεφήτευσεν ὡς οἱ προσομιλȣ̃ντες τῷ βαπτίσματι· τῆς παλαιᾶς vii. 6. στυγνότητος ἀποδύονται τȣ̀ς χιτῶνας ϗ ἀποτίθενται τὰ φορτία ϗ τῆς νέας χάριτος ἐνδύονται τὴν δωρεάν· καὶ ἀπολαύȣσι τῆς τȣ̃ σωτηρίȣ πνεύματος μετȣσίας ϗ υἱοθεσίας. Δοκεῖ μοι καλῶς ὅτι τȣ̃ ἁγίȣ πνεύματος τὸν ἐπὶ τοῖς βαπτιστικοῖς ὕδασιν ἀῤῥητότατον πλȣ̃τον ϗ ἱλασμὸν προδιδάσκων ὁ αὐτός· ϗ ὅτι εἰς πάντας τȣ̀ς ἐπιστρέφοντας καὶ εἰς πάντας τȣ̀ς ἀνθρωπίνȣς βίȣς διατείνει ἡ ἐπὶ πάντων πνευματικὴ πρόνοια· ὡς μηδένα τῶν ȣ̓ θελόντων ἀπόβλητον εὑρίσκεσθαι· νεεμὰν τὸν

danem vero, immortale baptiſma: nam in Jordane is qui Jordanem fecerat, baptizari propter nos dignatus eſt. Ferri autem *innatatio* in aquis, ejuſque acceſſus ad eum qui illud amiſerat, ſignificabat, nos per baptiſmum in cæleſtem ſublimitatem extolli, & priſtinam gratiam ſuſcipere, & veterem patriam recipere. Verba vero illa, *attolle tibi*, atque hæc alia, *Extendit manum & accepit*, ſignificant, opus eſſe ut ſciamus, quod ille ipſe, qui ad baptiſmum acceſſit, credere debet, & *attollere*, id eſt, *glorificare* [1] eo modo, qui baptiſmi lege ac formula præſcriptus fuit, & illas manus nunc recte ad Deum extendere, quas olim communi naturalis cum Adamo unionis ratione non recte in plantam vitæ injecit. Quod ſi quis renuens, ac ea quæ dicimus, improbans baptiſmum in hoc Scripturæ loco prænunciari inficietur, ab illo ſciſcitari par eſt, quænam ſit talium verborum, ac narrationum utilitas, quam [2] reſpexerit ſacer Scriptor, dum hæc poſuit. Cum vero idem Propheta fontis, qui in Jericho erat, aquam ex amara & ſterili ſuavem, & fecundam fecit, ſalem & aquam tum in novam [3] hydriam, tum ex ea in fontis aquam projiciens, & inquiens [4], *Hæc dicit Dominus: Sano aquas iſtas*; prænunciavit per renovationem quidem hydriæ & aquæ, novam novi Fœderis Piſcinam: per ſalem vero, fidem, & eam, quam ex hac percipimus, utilitatem: per aquam demum, quæ, cum eſſet qualitatis expers, fecunda, & ſuavis omnibus facta eſt, prophetavit, quod qui ad baptiſmum accedunt, veteris mœſtitiæ tunicis exuuntur, & onera deponunt, & novæ gratiæ dono induuntur, & ſalutaris Spiritus participatione fruuntur, atque adoptione in filios. Porro Spiritus Sancti ſumme ineffabiles in baptiſmalibus aquis divitias, & propitiationem [5] pulchre idem Propheta prædocuiſſe videtur, ac illud ſimul indicaſſe, ad omnes, qui convertuntur, & ad univerſas humanas vitas extendi univerſalem Spiritus Sancti providentiam, adeo ut nemo eorum, qui nolunt, rejectus inveniatur; cum Nehemanum Sy-

codice adduntur: ȣ̓χ ὡς τῆς ἀρᾶς ἰσχυȣ́σης παρὰ τὴν τȣ̃ Θεȣ̃ βȣ́λησιν· ἀλλ' εἰς ἔνδειξιν τῆς τȣ̃ Θεȣ̃ προνοίας ἣν εἶχε διὰ τȣ̀ς προπάτορας εἰς αὐτȣ́ς. Id eſt: *Non quod maledictio (Balaami) quidquam poſſet adverſus Dei voluntatem; ſed ut providentia indicetur, & cura, quam Deus de ipſis habuit propter progenitores.*

1. *attollere, i. e. glorificare*) Ne inſulſa videatur interpretatio, animadvertendum eſt, δοξάζειν, id eſt *glorificare*, idem eſſe ac τὴν δόξαν ἀναπέμπεσθαι, quod eſt, ad verbum, *gloriam ſurſum mittere*, nempe offerre.

2. *quam*) Codex, πρὸς ἃ. Lego. πρὸς ὃ.

3. *novam*) Codex mendoſe, καινὴν. Lego, καινήν.

4. *Hæc dicit*) Lib. 4. Reg II. 21.

5. *propitiationem*) Codex mendoſe, ἱλασμὸν, pro, ἱλασμόν.

τὸν σύρον τὸν λεπρὸν τὸν ἀλλόφυλον δεηθέντα αὐτῦ τῆς περιοδίας εἰς τὸν ἰορδάνην ἑπτάκις καταβαπτισθῆναι ἔπεμψεν· ὥστε τῇ ἐπὶ τῶν ὑδάτων τῦ κυρίυ φωνῇ τὸ πάθος ἀπ' αὐτῦ ἐξαναλῦσαι καὶ ὅλον αὐτὸν ἐπὶ τὸ καθαρὸν καὶ ὅσιον εἶδος τῆς ψυχῆς ἀναδραμεῖν. ἑπτάκις δὲ εἶπεν βαπτίσασθαι· ἢ ἵνα εἰδέναι ἔχοι ὁ ἀλλοεθνὴς ὡς ἐν τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ ὁ θεὸς τῶν ἔργων κατέπαυσεν ϗ εὐλόγησεν ἅπερ ἐν ταῖς ἓξ ἐποίησεν· ὅθεν ἑπτάμυξον τῇ συναγωγῇ ἓν ἦν τῶν κειμηλίων· ϗ ὡς πληρωματικός ἐστιν ϗ τέλειος ὁ ἀριθμὸς ὁ ἑπτά· ἢ μᾶλλον ὅτι τὸ θεϊκὸν πνεῦμα

Syrum [1] leproſum alienigenam, qui ab eo petierat, ut curationem [2] ſibi adhiberet, ad Jordanem miſit, ac ſepties in eo immergi juſsit: ut *voce Domini*, quæ eſt *ſuper aquas* [3], ejus morbus prorſus evaneſceret, ac totus ipſe mundam, & ſanctam [4] animæ ſpeciem reciperet. Septies [5] autem eum ablui juſsit, aut ut intelligere poſſet alienigena ille, Deum *ſeptima die ab operibus ceſſaſſe, ac requieviſſe* [6], & iis benedixiſſe, quæ ſex diebus fecerat (unde candelabrum, ſeptem habens ellychnia, unum erat ex cimeliis Synagogæ); utque noſſet, plenitudinem habere, ac perfectum [7] eſſe numerum ſeptenarium: aut potius

1. *Syrum*) Codex, τὸ σύρον. Lego, τὸν σύρον.

2. *curationem*) Codex, τῆς περιοδίας. Quæ vox deeſt in vulgaribus Lexicis. Modeſtinus cap. VI de Excuſation. hæc ſcripſit: *Grammatici, Sophiſtæ, Rhetores, Medici, qui περιοδευταὶ, id eſt circulatores vocantur, quemadmodum a reliquis muneribus, ita & a tutela, & a cura requiem habent.* Itaque conjicio Alexandriæ nomen hoc, περιοδευτὴς, in bonam partem ſumi conſueviſſe, ut non *circulatorem*, ſed Medicum *circumeuntem*, i. e. ægrotos inviſentem denotaret; eamque *viſitationem* περιοδίαν ab Alexandrinis vocatam eſſe. Nam ex lib. 4. Reg. cap. V. verſ. 10, & 11. conſtat optaſſe Nahamanum, ut ſe Eliſæus inviſeret. Ac ſane ea vox apud Athanaſium, qui & ipſe Alexandrinus erat, *curationem* ſignificat: is enim in homilia in Cæcum a nativitate ſic loquitur: τὸν περιοδεύσαντα τὸ ἡμέτερον τέκνον, i. e. *eum qui curavit filium noſtrum*. Et paulo ſuperius: τὰς μὲν αἰτίας τῆς περιοδίας λέγω, i. e. *cauſam quidem curationis profeſſo*.

3. *ſuper aquas*) Ex Pſalm. XXVIII. verſ. 3 Gregorius quoque Nyſſenus in Oratione in Baptiſmum Chriſti, tom. 3. pag. 378, hæc de baptiſmi aquis intelligit.

4. *& ſanctam*) Ex Idololatra ſcilicet unius Dei cultor factus tunc eſt Nahamanus, ut conſtat ex lib. 4. Reg. cap. V. verſ. 15.

5. *Septies*) Inter eos, qui de impari numero diſputarunt, Didymum recenſet Hieronymus in Epiſtola ad Pammachium. *Nunc enumerandum mihi eſt* (inquit num. 19.), *qui Eccleſiaſticorum de impari numero diſputarint. Clemens, Hippolytus, Origenes, Dionyſius, Euſebius, Didymus, noſtrorumque Tertullianus, Cyprianus, Victorinus, Lactantius, Hilarius: quorum Cyprianus de ſeptenario, id eſt, impari numero differens, quæ, & quanta dixerit ad Fortunatum liber illius teſtimonio eſt.* Ex his autem verbis colligi non poſſe exiſtimo, libellum a Didymo editum eſſe, qui περὶ τῦ περιττῦ ἀριθμῦ, i. e. *de impari numero* inſcriberetur: alioquin id ipſum de aliis etiam, quos Hieronymus nominat, dicendum foret. Itaque, cum ea Hieronymi epiſtola anno 393, ideoque paucis ante Didymi obitum annis, aut poſt editum hoc opus, ſcripta fueſit, improbabile non eſt, locum hunc Didymi reſpici ab Hieronymo; nam de ſeptenario numero hic fuſe agitur, a ſegm. 223. *b.* uſque ad ſegm. 225. *a.*

6. *requieviſſe*) Reſpicit Gen. cap. I. verſ. 3. Quod enim omnes ad unum docti viri tradiderunt, voce hebraica שבת (*shabbât*) requiem ac ceſſationem deſignari, id & Theologus noſter ſecutus eſt. At genuinum ejus vocabuli ſenſum ignoratum hactenus fuiſſe cenſet impius quidam Scriptor, cujus opus nuperrime e tenebris in lucem prodiit ſic inſcriptum: *Recherches ſur l'origine du Deſpotiſme Oriental*. Is nomine *shabbât* non requiem, non ceſſationem denotari vult, ſed renovationem. Quod ſi qua commentum hoc ratione fulcire conatus eſſet, eam facili negotio refellere forſitan poſſemus; nunc vero cum is nullam afferat, cumque non ſolum primigenia radix *shabât*, ſed & derivatæ ex ea dictiones *nishbât*, *mishbatim*, *shabbatôn*, *hishbit* ne ſemel quidem in divinis Bibliis *renovandi* ſignificationem habeant, ridenda potius eſt hominis imperitia, quam ſententia refutanda. Qui niſi hebraicæ linguæ omnino ignarus foret, nunquam hoc pag. 57. non appoſuiſſet: *Ce mot* (*Theocratie*) *ſignifie la meme choſe, ſi on le derive ſoit de l'Hebreu, ſoit du Grec, la Ville, la Cité de Dieu.* Itane ineptires, ſi quid ſaperes, Boulangere? eo enim te nomine appellabo, quo te laudator tuus appellat Voltairius, qui librum tuum Monteſquieuo dignum vocat. Sed abſurdiora adhuc ſunt quæ pag. 75. legimus: *David, dont les veritables racines ſont* Aved, Avaddon, & Avedaſch, *perte, & deſtruction, ſignifie* l'exterminateur. O præclarum hebraici ſermonis interpretem. Hæccine ætati noſtræ reſervata erant inventa? Hæccine Monteſquieuo digna? Siccine nos conſutas, Boulangere, qui nomen David ab alia radice, aut nomine deducentes, *Dilectum* interpretantur? Tolerabilior profecto is foret, qui nomen *aſinus* (abſit verbo invidia) a voce *ſapiens* derivaret. Quatuor ſaltem numerare poſſet communes utrique vocabulo literas. Utinam vero diſcat aliquando ineptus hujuſmodi Diſquiſitionum, ſeu deliramentorum potius, ac futilium argumentationum architectus literam *daleth* a litera *aleph*, ac literam *beth* a litera *vau* diſtinguere, atque internoſcere; videbit enim tunc ipſemet, quam longe diſtet nomen דוד (*David*) tum a radice אבד (*abhâd*) quæ cum eodem nomine communem habet poſtremam duntaxat literam, tum a vocabulis *abhaddôn*, & *abhedâh*.

7. *perfectum*) Perfectus dicitur numerus ſeptenarius non in ſe ipſo conſideratus, ſed earum rerum reſpectu, quæ hoc numero in Scriptura definiuntur. Similia paſſim habent alii Patres de numeris ita, ut dixi, ſpectatis. Quin Epiphanius libellum ſcripſit de numerorum myſteriis. Ethnici Scriptores e contrario de numerorum in ſe ipſis conſideratorum perfectione plura diſſeruerunt, quæ erant illorum ætate forſitan tolerabilia, nunc certe ſine contemptu legi vix poſſunt. Ita Julianus Apoſtata in epiſtola 24 ad Sarapionem neſcio quæ de centenario effutit, quem ceteris numeris præſtantiorem eſſe, omnemque perfectionem in ſe habere, ſerio contendit: ut de aliis ſileam, maxime Pythagoricis, qui affinia de numeris tradiderunt.

Digitized by Google

μα ἠνίξατο. ἠσαΐας γὰρ τὸ παντελὲς κ̀ ποιὸς τὸν ὑιὸν ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως αὐτȣ̃ τῇ πίστει ἐγχωρούντως θεωρήσας· ἑπτὰ σημασίας περὶ αὐτȣ̃ κατέλεξεν ἐν ῥητοῖς τοιοῖσδε· ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης ἰεσσαὶ κ̀ ἄνθος ἐξ αὐτῆς ἀναβήσεται· καὶ ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα σοφίας κ̀ συνέσεως· πνεῦμα βȣλῆς καὶ ἰσχύος· πνεῦμα γνώσεως κ̀ εὐσεβείας· πνεῦμα φόβȣ θεȣ̃. Ἀναφέροι δὲ τις ἂν ὀρθῶς εἰς ταῦτα κ̀ τὰ ἀποκεκρυμμένα τῆς ζαχαρίȣ διανοίας τὰ τῆδε λέγοντα· διότι ἰδȣ̀ ἐγὼ ἄγω τὸν δȣ̃λόν μȣ ἀνατολήν· διότι ὁ λίθος ὃν ἔδωκα προσώπȣ ἰησȣ̃ ἐπὶ τὸν λίθον τὸν ἕνα· ἑπτὰ ὀφθαλμοί εἰσιν. ταῦτα ὁ θεὸς πρὸς ἰησȣ̃ν τὸν ἱερέα τὸν μέγαν ἔφη· ἄγω φησὶν τὸν δȣ̃λόν μȣ τὸν ζοροβάβελ εἰς τὴν ἐξȣσίαν τῆς βασιλείας ἀφ' ἧς ἔσται ὡς ἀνατολὴ λαμπρός· ἐκ τȣ̃ πράγματος τὸ ὄνομα καλέσας· ἐντεῦθέν τε συνεχῆ τὸν λόγον κ̀ ἀδιάστατον ποιȣ́μενος· λίθον τὸν ζοροβάβελ ὀνομάζει ἐφ' ὃν τὸ πρόσωπον ἰησȣ̃ ἐστήρικτο παρέχον αὐτῷ τὴν ἐκ τῶν εὐχῶν ἐπικȣρίαν καὶ ἀντιλαμβάνον παρ' αὐτȣ̃ τὴν ἀπὸ τῆς βασιλείας εἰρήνην. εἰπὼν δὲ ἐν τῷ μέσῳ· ὀρύσσω βόθρον· λέγει κύριος παντοκράτωρ· καὶ ψηλαφήσω πᾶσαν τὴν ἀδικίαν τῆς γῆς ἐκείνης ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ· καὶ συγκαλέσεται ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτȣ̃ ὑποκάτω ἀμπέλȣ αὐτȣ̃ καὶ ὑποκάτω συκῆς αὐτȣ̃· ἀντὶ τȣ̃ θάνατον ἐπάγω διὰ τῆς στρατηγίας τȣ̃ ζοροβάβελ τοῖς πολεμίοις· ὥστε πάντας πάσης ἀπαλλαγέντας ταραχῆς καὶ ἐν ἀφθόνῳ διάγοντας εὐθηνίᾳ πρὸς ἑστιάσεις ἀλλήλȣς προτρέπεσθαι· μνημονεύσας δὲ κ̀ λυχνίας χρυσῆς τȣ̃τ' ἔστιν τῆς καθαρωτάτης πίστεως τῆς ἀρχομένης μὲν ἐξ ἡμῶν·

potius quia divinus Spiritus ænigmatice [1] indicabatur: Iſaias enim perfectionem naturæ Spiritus Sancti, ejuſque cum Filio identitatem fide, quantum poterat [2], contemplans, ſeptem, dum de ipſo loquitur, notas recenſet in his verbis [3]: *Egredietur virga ex radice Jeſſe, & flos ex ipſa [4] aſcendet: & requieſcet ſuper eum [5] Spiri-* 324. a *tus ſapientiæ, & intelligentiæ, Spiritus conſilii, & fortitudinis, Spiritus ſcientiæ, & pietatis, Spiritus timoris [6] Dei.* Recte autem quis huc retulerit ea etiam, quæ in Zachariæ ſenſu abſcondita ſunt, ubi ſcriptum eſt [7]: *Quia ecce ego adduco ſervum meum Orientem: quia lapis, quem dedi ante faciem [8] Jeſu, ſuper lapidem unum, ſeptem oculi ſunt.* Hæc Deus dixit Jeſu Sacerdoti magno. Adduco, inquit, ſervum meum Zorobabelem in poteſtatem regni, ob quam illuſtris erit ac ſplendidus, veluti Oriens. Nimirum ſumpto ex ipſa re nomine eum vocat. Et inde continuum ſermonem, ac ſine interruptione faciens, lapidem nominat Zorobabelem, ſuper quem facies Jeſu firmata fuerat, præbens ipſi opem per orationes, & viciſſim accipiens ab eo pacem, quam regnum comparat. Poſtquam autem ſubjunxit [9]: *Fodio foveam, dicit Dominus omnipotens, & contrectabo omnem iniquitatem terræ illius in die una [10]: & convocabit unuſquiſque proximum ſuum ſub vite ſua [11], & ſub ficu ſua:* Ideſt: Mortem hoſtibus inſero per expeditionem Zorobabelis; adeo ut omnes omni moleſtia liberati, & in magna rerum abundantia vitam degentes, ad convivia ſe invicem [12] invitare queant: & poſtquam commemoravit etiam *candelabrum aureum* [13], id eſt puriſſimam fidem, quæ incipit quidem a nobis,

---

1. *ænigmatice*) Simili modo ad verſiculum 2. capitis primi Jobi in Catena Græcorum Patrum, *τίς γὰρ ἐκ οἶδε*, loquit Didymus, *τὸν ἑβδόμων ἀριθμὸν σιν· τῶν ἑπτὰ χαρισμάτων μηνύειν τὴν σύνδεσιν, ὥσπερ ἂν καὶ τὴν τριάδος ἐμφαίνειν, πρὸς τὸ τελειότερον ὁρᾷν καὶ θειότερον; ἵνα μάθωμεν τὴν ἐν τριάδι πίστιν, τῆς ἑβδόμης* (fortaſſe legendum, *ἑβδομάδος*) *χάριτος εἶναι δημιουργόν*, i. e. *Quis enim ignorat numerum ſeptenarium eſſe ſeptem chariſmatum indicem? ſicut trium appellatio ad id quod eſt perfectius atque divinius, referri ſolet? Nimirum ut ſciamus Trinitatis fidem ſeptem donorum opificem eſſe.*

2. *quantum poterat*) In græco, *ἐγχωρούντως*, ut *ἀρκούντως*, & *θαῤῥούντως*, quo adverbio uſus eſt Gregorius Thaumaturgus in Homilia needum edita in Omnes Sanctos, cum ait: *ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τȣ̃ λόγȣ θαῤῥούντως τρέψομαι*, i. e. *animoſe & confidenter loqui incipiam.*

3. *Egredietur*) Iſai. XI. 1, 2, & 3.

4. *ex ipſa*) Græca Biblia: *ἐκ τῆς ῥίζης αὐτȣ̃*, i. e. *ex radice ejus.*

5. *ſuper eum*) Poſt hæc verba addunt Biblia: *πνεῦμα Κυρίȣ*, i. e. *Spiritus Domini.*

6. *Spiritus timoris*) Ante hæc verba Biblia addunt, *ἐμπλήσει αὐτὸν*, i. e. *implebit ipſum.*

7. *Quia ecce*) Zach. III. 8, & 9.

8. *ante faciem*) Lego cum græca Editione, *πρὸ προσώπȣ*. Nam illud, *πρὸ*, a librario noſtro omiſſum puto.

9. *Fodio*) Zach. III. 9, & 10.

10. *in die una*) Poſt hæc verba Editio Græca habet: *ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· λέγει Κύριος παντοκράτωρ*: quæ omittit Didymus, addens pro illis conjunctionem, *καὶ*.

11. *ſua*) Biblia Græca, omiſſis duobus illis pronominibus, habent: *ſub vite, & ſub ficu.*

12. *ſe invicem*) Codex, *ἀλλήλοις*. Lego, *ἀλλήλȣς*.

13. *aureum*) Zach. IV. 2.

μῶν· ὑψωμένης δὲ καὶ μέχρι τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς πραγμάτων· διὰ γὰρ τοῦ χρυσοῦ τὸ καθαρὸν καὶ τίμιον παραλαμβάνεται· οὐ γὰρ πέφυκεν ἰοῦσθαι χρυσός· εἰπὼν δὲ εἶναι ἐπάνω αὐτῆς καὶ λαμπάδιον· τοῦτ' ἔστιν τὴν ὑψόθεν πάντα καταφαίνουσαν θείαν χάριν· καὶ ἑπτὰ λύχνους· ἀντὶ τοῦ τῆς πνευματικῆς δωρεᾶς τὴν ἀφθονίαν καὶ τελειότητα· πρὸς τούτοις ὕπερθεν ἑπτὰ ἐπαρυστρίδας· τοῦτ' ἔστιν τὸ ἄσβεστον καὶ διαρκὲς τῆς ἐκεῖθεν ἐπιῤῥοῆς· καὶ δύο ἐλαίας· αἳ νοοῦνται ἤτοι ἱερωσύνη καὶ βασιλεία· ἤτοι δύο λαοί· ἢ οἶκοι θεοῦ· ὁ ἰσραηλιτῶν ποτε καὶ ὁ χριστιανῶν· καὶ διαναστήσας τὸν προφήτην καὶ πρὸς ἀκριβεστέραν τῶν δειχθησομένων κατανόησιν ἐγρηγορέναι καὶ συντετάσθαι πλέον πως παρασκευάσας· πάλιν ἐπιφέρει· οὐκ ἐν δυνάμει μεγάλῃ οὐδὲ ἐν ἰσχύϊ· ἀλλ' ἢ ἐν πνεύματί μου· λέγει κύριος παντοκράτωρ· τίς εἶ σὺ τὸ ὄρος τὸ μέγα πρὸ προσώπου ζοροβάβελ τοῦ κατορθῶσαι καὶ ἐξοῖσαι τὸν λίθον τῆς κληρονομίας ἰσότητα χάριτος; ὄρος ἐνταῦθα· τὸν πολέμιον καλεῖ ᾧ διαλέγεται· ὅτι τὸν λίθον φησὶν τῆς κληρονομίας τὸν ζοροβάβελ καθ' οὗ ἀντιπρόσωπος καὶ ἐναντίος ὁρμᾷ τοσαύτη πνευματικὴ χάρις κατορθοῦντα τὰς μάχας περιβαλεῖ· ὡς ὅλον αὐτὸν δοκεῖν αὐτόχρημα χάριν ὑπάρχειν. καὶ μετὰ βραχὺ βιβλίων ἔτι ταῦτα· προφητεύει οὕτως· καὶ χαρήσονται καὶ ὄψονται τὸν λίθον τὸν κασσιτέρινον ἐν χειρὶ ζοροβάβελ· ἑπτὰ οὗτοι ὀφθαλμοὶ κυρίου εἰσὶν οἱ ἐπιβλέποντες ἐπὶ πᾶσαν

bis[1], extollitur autem uſque ad ea, quæ ſunt ſupra nos (nam per *aurum* intelligitur res munda, & pretioſa; cum aurum ita natura comparatum ſit, ut æruginem non contrahat): & poſtquam dixit, eſſe *ſuper ipſum parvam lampadem*, ideſt divi-

324. b. nam gratiam, quæ ex alto omnia illuminat, & *ſeptem lucernas*, nempe Spiritalis gratiæ abundantiam, & perfectionem; ac præterea deſuper *ſeptem* eſſe *infundibula*[2] (ſive emunctoria), ideſt inextinguibilem, ac perennem, qui inde eſt, influxum; & *duas olivas*; quæ ſic accipiuntur, ut ſignificent[3] vel ſacerdotium, & regnum, vel duos populos, aut domos Dei, priſcum nempe populum Iſraelitarum, & noſtrum Chriſtianorum: & poſtquam Prophetam excitavit, ac eum magis quodammodo diſpoſuit, ut ad ea, quæ oſtenſurus erat, accuratius[4] conſideranda evigilaret, atque conniteretur: Poſtquam, inquam, hæc omnia dixit, rurſus ſubdit[5]: *Non in virtute magna, neque in fortitudine, niſi*[6] *in Spiritu meo, dicit Dominus Omnipotens. Quis es tu, mons magne, ante faciem Zorobabelis, ut proſpere tibi ſuccedat, & educas*[7] *lapidem hereditatis æqualitatem gratiæ?* Hic *Montem* vocat hoſtem, quem alloquitur: Quia *lapidem*, inquit, *hereditatis* Zorobabelem, contra quem prodis[8] *in faciem* ei reſiſtens, & adverſarius, tanta Spiritalis gratia proſpere dimicantem circumdabit, ut ipſe totus *gratia* eſſe plane viſurus ſit. Et paulo poſt rurſus iſta confirmans, ſic prophetat[9]: *Et lætabuntur, & videbunt lapidem ſtanneum in manu Zorobabel: ſeptem hi oculi Domini ſunt, qui inſpiciunt in univerſam* ter-

1. *incipit quidem a nobis*) De hac locutione, quam ex Origenis lib. 9. in Epiſtolam ad Romanos fortaſſe ſumpſit Didymus, ſatis dixi in Epiſtola ad Clariſs. Præſulem Joannem Archintum. Vide etiam, ſi placet, ſuperius Not. 7. pag. 12.

2. *infundibula*) Codex, παρυστρίδας. Lego, ἐπαρυστρίδας. Quæ vox ambigua eſt in Græcis Bibliis: lxx. enim Intt. ea uſi ſunt ad exprimendam græce tum vocem מוצקות (*muzakoth*), tum voces מלקחים (*melkahhim*), & מחתה (*mahhtah*): modo ſcilicet *infundibula*, ſive, ut vertit Vulgatus Interpres, *infuſoria*, vel (ut vertit Hieronymus lib. 1. in Zachariam pag. 809) *effuſoria*; modo vero *forcipes*, ſive *emunctoria*. In Zachariæ loco, quem explicat Didymus, legitur nomen *muzakoth*, quod ex radice, ſeu verbo יצק (*jazak*) *fundendi*, ſive *effundendi* ſignificationem habente derivatur. Atque hoc ipſo ſenſu vocem, ἐπαρυστρίδας, a Theologo noſtro ſumi patet ex verbis, quæ ſtatim ſubjicit. Vide Not. 4 pag. 47.

3. *ut ſignificent* &c.) Binas haſce interpretationes verborum, *duæ olivæ*, affert Hieronymus libro primo Commentariorum in Zachariam cap. 4. pag. 814. *Duas olivas* (inquit) *quidam e noſtris... duo intelligunt Teſtamenta, a dextris Evangelium, a ſiniſtris Legem... Sunt qui... Sacerdotium interpretentur, & Legem*. Quod ſi pro, *Legem*, ſcribendum eſſet, *regnum*, Didymi explicationem apertius agnoſceremus. Ibidem vero eos redarguit Hieronymus, qui *duas olivas Filium interpretantur, & Spiritum Sanctum, & mediam lampadem Deum Patrem. Sed neſcio quomodo* (inquit) *abſque blaſphemia, alterum a dextris, alterum accipiant a ſiniſtris*. Quibus verbis Origenem notare videtur, quem tamen Didymus ne hac quidem in re ſecutus eſt.

4. *accuratius*) Codex, προσακριβεστέραν. Lego, πρὸς ἀκριβεστέραν.

5. *Non in virtute*) Zach. IV. 6, & 7.

6. *niſi*) Græca Biblia: ἀλλ' ἐν πν. μου. Didymus: ἀλλ' ἢ ἐν πν. μου.

7. *educas*) Didymus, ἐξοῖσαι. Græca Editio: ἐξοίσω.

8. *prodis*) Codex ὁρμᾷ. Lego, ὁρμᾷς, ut clarior ſit ſententia.

9. *Et lætabuntur*) Zach. IV. 10.

πᾶσαν τὴν γῆν. οἱ οὖν τὴν πᾶσαν κτίσιν ἐφορῶντες ἑπτὰ ὀφθαλμοί· οἱ προλεχθέντες παράδοξοι χρηματισμοὶ τοῦ ἁγίου πνεύματός εἰσιν. κασσιτίλινον δὲ λίθον εἶπεν· ἐπειδὴ ἐν τῷ κασσιτέρῳ τὰ πεπονθότα σκεύη σιδηρᾶ τε καὶ χαλκᾶ θεραπεύεται καὶ ἀναπληροῦται· καὶ ἑνωτικός ἐστιν ὁ κασσίτερος. φασὶν δέ τινες ὅτι σὺν τέχνῃ καὶ διακρίνει ἐν τῇ χώνῃ ἀπὸ τοῦ χρυσοῦ ἢ ἀργύρου ἢ χαλκοῦ τὸ δόκιμον καὶ ἀδόκιμον. ἡγοῦμαι ὡς καὶ τὸ ὑπὸ Σολομῶνος ὁμοίως ἐν ἀποῤῥήτῳ λεχθέν· ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον καὶ ὑπήρεισεν στύλους ἑπτά· παραδηλοῦν ἐφίεται τὸ τῇ παρθένῳ εὐαγγελισθὲν ὑπὸ τοῦ γαβριήλ· πνεῦμα ἅγιον ἐλεύσεται ἐπὶ σέ. ὅπερ καὶ λειτουργεῖν αὐτῷ τοὺς ἀγγέλους δηλοῖ· καὶ ὡς τῶν ὅλων ὑποστάτης ἐστὶν καὶ τὰς ζωὰς ἀῤῥήτῳ φωταγωγίᾳ περιλάμπει τὸ θεϊκὸν πνεῦμα σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ μετὰ ἀφράστου ἑνώσεως καὶ συμπνοίας. ἀξιοῦσθαι οὖν αὐτοῦ τοὺς φωτιζομένους παιδεύων ἡμᾶς ὁ ἀπόστολος· γαλάταις ἐχάραξεν γράμματα καὶ τοιάδε· τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν· ἐξ ἔργων νόμου τὸ πνεῦμα ἐλάβετε· ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; ταῦτα καὶ δαυὶδ οὐ σιωπῇ

terram. Itaque *ſeptem oculi*, qui omnem creaturam inſpiciunt, ſunt admirandæ illæ Spiritus Sancti denominationes[1], quas antea diximus. *Stanneum* vero *lapidem* dixit, quia vaſa, quæ detrimentum paſſa ſunt, quum ferrea, tum ænea, ſtanno inſtaurantur, atque interpolantur, & ſtannum[2] copulandi vim habet. Ajunt vero
25. quidam, ſtanno aurum etiam, aut argentum, aut æs in fuſorio vaſe, artificio quodam adhibito, ita purgari, ut purum ab impuro ſecernatur[3]. Quin equidem arbitror, iis quoque verbis, quæ a Salomone arcano pariter ſenſu dicta ſunt[4], *Sapientia ædificavit ſibi domum, & ſuffulſit columnas ſeptem*, illud indicari, quod Virgini nunciatum eſt a Gabriele[5]: *Spiritus Sanctus veniet ſuper te*: quod oſtendit etiam, eidem Spiritui Angelos miniſtrare, atque inſervire; ac præterea demonſtrat, Divinum Spiritum ineffabili coniunctione, & concordia cum Patre, & Filio univerſarum rerum fulcrum eſſe, ac ſubſiſtentiam eis tribuere, & vitas ad lucem ineffabiliter deducendo illuſtrare. Illius ergo dignos fieri eos, qui illuminantur, ſeu baptizantur, docens nos Apoſtolus, ad Galatas talia ſcripſit[6]: *Hoc ſolum volo diſcere a vobis: ex operibus Legis Spiritum accepiſtis, an ex auditu fidei?* Hæc ne David

1. *denominationes*) Nempe ſeptem dona Spiritus Sancti. Notanda autem ſignificatio vocis, χρηματισμοί, quæ commodius hic verti non poſſe videtur.

2. *ſtannum*) Codex, κασσίτηρος. Lego, κασσίτερος. Stannum autem ita natura comparatum eſt, ut cum plombo, aut cupro, aut mercurio facile copuletur; non vero cum auro, aut argento, aut ferro.

3. *ut ... ſecernatur*) Id falſum eſſe ajunt Chemici: nullum enim ex metallis ſtanno expurgant in vaſe δοκιμαστικῷ, ſed argentum, & aurum plumbo: ex cupro autem, ac ſtanno fit æs illud ſtatuarium, quod vulgo dicitur *bronzo*. Numquid ergo plumbum album, quod eſt ſtannum, pro plumbo nigro a Didymo ſumptum ſuſpicabimur? Hieronymus porro in Commentariis in Zachariam (quæ ita a ſe conſcripta fatetur, ut prius Didymi quinque Explanationum libros in eumdem Prophetam legerit, & *Hebræorum hiſtoriæ tropologiam noſtrorum*, quorum unus erat Didymus, *miſcuerit*) hæc ſcripſit libro 2. pag. 819. ed. Veron. tom. 6. *Sicut enim ſtannum ab igne alia metalla defendit, & quum ſit natura æs ferrumque duriſſimum, ſi abſque ſtanno fuerit, uritur & crematur; ſic &c.... Lapis autem iſte, id eſt maſſa, qui apud Hebræos Abdil ſcribitur, id eſt, ſtanneus, ἐτυμολογεῖται ἀποχωρίζων, id eſt, ſeparans, & ſecernens, ne quomodo ſtannum mixta & adulterata inter ſe per ignem metalla diſſociat; ita Dominus verus probator, & χωνευτὴς ab auro, & argento bonorum operum æs vitiorum, plumbumque ſecernat, ut purum aurum remaneat, & argentum... Septem autem oculos.... ſupra expoſuimus ſeptem eſſe ſpiritus: nempe, ſeptem gratias Spiritus Sancti.*

4. *Sapientia*) Prov. IX. 1.

5. *Spiritus*) Luc. I. 35. Græca Biblia habent ἐπελεύσεται, i. e. *ſuperveniet*. Didymus tum hic, tum ſegm. 59. *b*: ἐλεύσεται, i. e. *veniet*. At in libro de Sp. S. num. 32. videbitur dictaſſe ἐπελεύσεται, ſi exemplaria typis impreſſa tantum inſpiciamus: contra dictaſſe videtur, ἐλεύσεται, ſi codicem calamo exaratum, & in Bibliotheca noſtra aſſervatum conſulamus. Hæc enim in iis legimus: „ Æqualem vero Spiritui Virtutem non poſſumus aliam „ præter Chriſtum Dominum noſtrum interpretari. „ Ipſe enim diſcipulis ait: *Accipietis enim virtutem Spiritus Sancti venientem ſuper vos*. Et ad „ Mariam Angelus, *Spiritus*, inquit, *Sanctus ſuperveniet in te, & virtus Altiſſimi obumbrabit „ tibi*. Creatrix igitur virtus Altiſſimi, Spiritu „ Sancto ſuperveniente in Virginem Mariam, Chriſti corpus fabricavit... Nec mirum ſi Dominici tantum corporis Spiritus Sanctus conditor ſit, „ cum Patri, Filioque ſociatus, eadem poteſtate „ creaverit omnia, quæ Pater creavit, & Filius. „ Codex vero noſter habet: „ Equidem vero Spiritus „ Virtutem non poſſumus aliam præter Chriſtum „ Dominum interpretari. *Accipietis enim Virtutem „ Spiritus Sancti venientem ſuper vos*, ad Apoſtolos dicitur. Et ad Mariam Archangelus, *Spiritus*, inquit, *Sanctus veniet ſuper te, & Virtus „ Altiſſimi obumbrabit te*. Creatrix ergo Virtus Altiſſimi... Chriſti corpus fabricata eſt.... Nec „ mirum ſi Dominici tantum corporis Spiritus Sanctus conditor, ſit cum Patre Filioque ſociatus; „ cum eadem ecerit omnia, quæ Pater creavit, & „ Filius. „ Vide tamen ſegm. 172. *a*.

6. *Hoc ſolum*) Galat. III. 2.

πῆ παρατρέχει. συνάπτων γὰρ προφανῶς τὴν φύσιν καὶ ὁμοφροσύνην τοῦ ἐκ φωτὸς φῶς γεννηθέντος υἱοῦ καὶ τοῦ ἀληθείᾳ ἐξ ἀληθείας ἐκπορευθέντος ἁγίου πνεύματος ψάλλει· ἐν μὲν μβ· ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου. ἐν δὲ ρμζ· ἐξαποστελεῖ τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ τήξει αὐτά· πνεύσει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ· καὶ ῥυήσεται ὕδατα. ᾧ ἕπεται τὸ παύλου ῥητόν· ἡμεῖς πάντες ἓν πνεῦμα ἐποτίσθημεν· τί δὲ καὶ ἄλλο συνῳδόν τι καὶ λαμπρὸν ἐνδείξομαι ὑπὸ ἐξηγητῇ ζαχαρίᾳ τῷ ὑστάτῳ προφήτῃ ἵν' ἔτι καὶ μᾶλλον θαυμάζωμεν; αὐτοῖς δὲ ἀναμνήσω τοῖς ῥήμασιν αὐτοῦ ἔχουσιν ὧδε· ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐξελεύσεται ὕδωρ ζῶν ἐξ ἱερουσαλήμ. τὸ δὲ ζῶν ὕδωρ καὶ ἐκ τῆς ἄνω ἐκπορευόμενον ἱερουσαλήμ· ἆρα καὶ ζῶντας
γεννᾷ. Εὕροιμεν δὲ ἂν πρὸς τοῖς μνημο- 125. b.
νευθεῖσιν καὶ τὴν κολυμβήθραν τὴν ἐν ἱερουσαλὴμ ἧ ὄνομα ἑβραϊστὶ βηθεσδὰ ὁμολογουμένως εἰκόνα τοῦ βαπτίσματος· ἀλλ' οὐκ αὐτὴν τυγχάνουσαν τὴν ἀλήθειαν. ἡ γὰρ εἰκὼν πρὸς καιρόν· ἡ δὲ ἀλήθεια εἰς αἰωνιότητα κρίνεται. διὸ καὶ ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ ὑπὸ ἀγγέλου κινηθὲν τὸ ἐν αὐτῇ ὕδωρ καὶ ἕνα μόνον τὸν πρῶτον κατιόντα· καὶ σωματικὸν πάθος· οὐχὶ δὲ καὶ ψυχικὸν ἐθεράπευεν. τὸ γὰρ αὐθεντικὸν βάπτισμα· μετὰ τὴν τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιφάνειαν· καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν· μᾶλλον δὲ ὥραν· ἀληθέ-

ςερον

vid quidem ſilentio præterit. Conjungens enim manifeſto naturam, & concordiam Filii, qui Lux ex Luce genitus eſt, & Spiritus Sancti, qui Veritas[1] ex Veritate proceſſit, in pſalmo quidem XLII ait[2]: *Emitte Lucem tuam, & Veritatem tuam*. In CXLVII autem[3]: *Emittet Verbum ſuum, & liquefaciet ea: flabit Spiritus ejus, & fluent aquæ*. Cui textui conſentaneum eſt illud Pauli dictum[4]: *Nos omnes Uno Spiritu potati ſumus*. Quidni autem aliud præterea[5] his conſonum, & ſplendidum oſtentem, duce, atque enarratore Zacharia prophetarum ultimo, ut magis adhuc miremur? Ipſis autem ejus verbis id commemorabo, quæ ſic ſe habent[6]: *In diebus illis egredietur aqua viva ex Jeruſalem*. Quæ vero *aqua viva* eſt, & ex cæleſti Jeruſalem procedens, ea ſane vivos quoque generat[7]. Inveniemus autem, præter illa, quæ commemorata ſunt, Piſcinam etiam Jeroſolymis olim exſiſtentem, cui nomen hebraice Betheſda[8], nemine diffitente imaginem baptiſmi[9] eſſe, non vero ipſam veritatem: nam imago cenſetur, quæ ad tempus, veritas vero, quæ in perpetuum permanet. Ideo ab Angelo commota, quæ in ipſa erat, aqua & ſemel in anno, & unum duntaxat, qui primus in eam deſcendiſſet, & corporis morbum, non vero animæ ſanabat. Authenticus[10] enim baptiſmus poſt Filii, & Spiritus Sancti apparitionem, ſive manifeſtum adventum & quotidie, aut potius ſingulis horis, aut.

ut ve-

1. *Veritas*) Codex, ἀληθείᾳ, i.e. ἀληθῶς, nempe *vere*. Sed videtur legendum, ἀλήθεια.

2. *Emitte*) Pſ. XLII verſ. 3.

3. *Emittet*) Pſalm. 147. verſ. 7. (ſeu 18).

4. *Nos omnes*) 1. ad Cor XII. 13. Vide Not. 6. pag. 174. Vocem ἡμεῖς, ideſt, *nos*, non habent Biblia.

5. *Quidni .... præterea*) Codex τί; δὲ καὶ ἄλλος. Legendum videtur: τί δὲ καὶ ἄλλως, vel, τί δὲ καὶ ἄλλο.

6. *In diebus illis*) Zach. XIV. 8. Græca Editio ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, i.e. *in die illa*.

7. *generat*) Nempe in baptiſmo. Hanc Didymi interpretationem indicat Hieronymus ad eumdem Zachariæ locum pag. 921. tom. 6 edit. Veron. *Aquas viventes* (inquit) *multi ad Baptiſmum referunt, quæ ... in Paſcha, & Pentecoſte ſitientibus largiendæ ſunt*. Quibus in verbis ea fortaſſe reſpicit S. Doctor, quæ ad eum locum in Commentariis dictaverat Didymus.

8. *Betheſda*) Joann. V. 2. A Vulgato Interprete vocatur Bethſaida. Sed vox *Betheſda*, hebraicas, ſive Syriacas voces בית חסדה (*beth hheſdah*), quibus denotatur *domus miſericordiæ*, clarius exprimit. Hieronymus in dialogo adverſus Luciferianos num. 6: *Betheſda*, inquit, *lacus Judææ*.

9. *imaginem baptiſmi*) Tertullianus lib. de Bapt. cap. V. *Piſcinam Bethſaida* (inquit) *Angelus interveniens commovebat .... Figura iſta medicinæ corporalis ſpiritalem medicinam canebat ..... qui unum ſemel anno liberabant, nunc quotidie populos conſervant, deleta morte per ablutionem peccatorum*. Affinia ſcripſit & Chryſoſtomus in Orat. 12. contra Anomœos tom. 1. pag. 549. edit. Montfauconii.

10. *Authenticus*) Chriſti baptiſma *authenticum* vocat, quod ὑπὸ τοῦ αὐθέντου, nempe a Domino, vel μετὰ δεσποτικῆς αὐθεντίας, i.e. *herili auctoritate* inſtitutum ſit; atque illud opponat veteribus ejuſdem baptiſmi typis; maximeque ut illud ſecernat cum a baptiſmo Joannis, tum etiam ab eo baptiſmate, quo Chriſti diſcipuli ante manifeſtum Spiritus Sancti adventum baptizarunt, quodque a Joanne Chryſoſtomo (hom. XXIX. in Joannem pag. 165. tomi 8.) vocatur τῆς ἐκ τοῦ Πνεύματος χάριτος ἄμοιρον, i.e. *Spiritus gratia vacuum*. Atque hac de cauſa ſubjungit Didymus ea verba: *Poſt Filii, & Spiritus Sancti adventum*. Id ipſum vero ante Didymum aperte docuerat Tertullianus in libro de baptiſmo cap. XI. *Tinguebant* (inquit) *diſcipuli ejus* (nempe Chriſti) ... *eodem baptiſmo Joannis, ne quis alio putet, quia nec exſtat alius, niſi poſtea Chriſti, qui tunc utique a Diſcentibus dari non poterat, utpote nondum adimpleta gloria Domini, nec inſtructa efficacia lavacri per paſſionem, & reſurrectionem*.

στερον δὲ ἀδιαλείπτως καὶ πάντας τὰς κατιόντας καὶ ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας αἰωνίως ἐλευθεροῖ· καὶ τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων καὶ ἀνωμάλων καὶ δυσλύτων διαθέσεων ψυχικῶν τε καὶ σωματικῶν ἡ ἴασις εὑρίσκεται μία· καὶ ἐδὲν καθοτιῦν ἔτι παλαιὸν ἕπεται ἄλγημα τῶν ἐντὸς ἢ τῶν ἐκτός· πρὸς ἐπὶ τέτοις· πάντας ἐκ χάριτος ἀδελφὰς πρωτοτόκες καὶ ἀρτιτόκες καὶ αὐτὲς τὰς ἐξήλικας καὶ ἀφήλικας ἀναδείκνυσιν· καὶ τέτοις αὐτοῖς οἷς κατὰ νόμον κοσμικὸν τὰ γήϊνα χρήματα διὰ τὸ ἀνασφαλὲς τῶν ἐτῶν ἢ τῶν ὀλίγων ἢ τῶν πολλῶν ἐ καταπιστεύεται· ὁ θεῖος ἅπας ὄλβος ἀσφαλῶς παρακατατεθεὶς εὑρίσκεται· ὡς γεγηθότας ψάλλειν· κύριος ποιμαίνει με καὶ ἐδέν με ὑστερήσει· εἰς τόπον. χλόης ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν· ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέν με. καὶ ἡτοίμασας ἐνώπιόν με τράπεζαν ἐξ ἐναντίας τῶν θλιβόντων με· ἐλίπα-

ut verius dicam, continue [1] & omnes in Piſcinam deſcendentes, & ab omni peccato in perpetuum [2] liberat; ac multarum, & diverſarum, & exorbitantium, & curatu difficilium affectionum cum ſpiritalium, tum corporalium ſanatio una invenitur; ac nullum plane [3] jam ex vetuſtis malis, peccatiſque ſive interioribus, ſive exterioribus baptizatos comitatur Ac præterea omnes per gratiam fratres primogenitos, & *moda genitos* [4] reddit iſte baptiſmus, ne iis quidem exceptis, qui natu minores [5] ſint, aut ætate provecti. Ac apud eos ipſos, quorum fidei juxta mundanam legem [6] terrenæ opes non [7] creduntur [8], quod tutum non ſit id facere ob aonorum numerum aut nimis exiguum, aut nimis magnum, totus tamen divinus cenſus cum ſecuritate depoſitus invenitur: adeo ut lætantes canant [9]: *Dominus paſcit me, & nihil mihi deerit: in loco paſcuæ* (ſive, *virentis herbæ*) *ibi me collocavit* (ſeu, *mihi habitaculum præbuit*): *ſuper aqua requiei educavit me.* Et [10]: *Paraſti in conſpectu meo menſam adverſus eos, qui tribulant me.*

Mm

1. *continue*) Eadem quoad rem hanc in omnibus Eccleſiis non erat conſuetudo. Siricius Papa in epiſt. ad Himerium eos redarguit, qui *paſſim ac libere Natalitiis Chriſti, ſeu Apparitionis, nec non Apoſtolorum, ſeu Martyrum feſtivitatibus innumeras plebes* baptizabant: id enim in Paſchate potiſſimum, & Pentecoſte faciendum ait. Socrates contra libro V. cap. 22: *Alium quoque conſuetudinem* (inquit) *in Theſſalia novi eſſe. Solis diebus Paſchæ illic baptizant: ex quo fit ut plerique apud illos ſine baptiſmo moriantur.* Didymus vero Alexandrinorum potiſſimum diſciplinam, opinor, reſpicit cum hic, tum ſegm. 84. a: de qua Vanslebius loquitur in *Hiſtoria Eccleſiæ Alexandrinæ* gallico ſermone conſcripta, & anno 1677. Pariſiis edita. Verum ſcite Tertullianus in libro de Baptiſmo cap. xix: *Diem baptiſmo* (inquit) *ſolemniorem Paſcha præſtat . . . . exinde Pentecoſte ordinandis lavacris latiſſimum ſpatium eſt . . . Ceterum omnis dies Domini eſt, omnis hora, omne tempus habile baptiſmo.* Quibus ſimilia tradit S. Baſilius homil. in Sanctum baptiſma num. 1. pag. 114 tom. 2.

2. *in perpetuum*) Aut, *divino modo*. Vide Not. 1. pag. 218, & Not. 4. pag. 231.

3. *plane*) In græco, καθοτιῦν. Quæ vox in vulgaribus Lexicis exemplo caret. Clemens in ſexto Stromatum pag. 775. ea uſus eſt, cum ait: μηδὲ καθοτιῦν μεταβαλλόμενοι, i. e. *nihil penitus mutati*.

4. *modo genitos*) Reſpicit illud 1. Petr. II. 2. *Sicut modogeniti infantes*. Ita & in Commentariis in Pſalmos ad verſ. xi. pſalmi xvaiz. baptizatos vocavit ἀρτιγενῆ βρέφη.

5. *natu minores*) In græco, ἐξήλικας. Quam vocem in nullo umquam Auctore legi: itaque genuinum ejus ſenſum certo ſtatuere non auſim. Porro ubi ea voci, ἀφήλικας, juncta eſſet, facile exiſtimare poſſet quis, idem eſſe ἐξήλικας, atque ἀφήλικας. Verum quum & ἀφήλικας, & ἐξήλικας memoret Didymus, ac ita quidem ut ὁ ἐξῆλιξ opponi ab ipſo videatur *primogenito*, ἀφῆλιξ vero *unigenito*; idcirco *natu minores adoleſcentulos* deſignari crediderim. Quin vox ipſa ἀφηλικιώτης, ſi Mœris audiatur, Atticis quidem *ſeniorem* ſignificat, Græcis vero *juniorem*.

6. *mundanam legem*) Civiles leges *mundanas* vocat etiam Rufinus Palæſtinus in libro de Fide num. 32. Quænam porro ſit in Jure Civili lex, quam ſpectet Didymus verbis illis, *ob annorum numerum nimis magnum*, Juriſconſulti viderint. Mihi illud indicare ſatis eſt, quod Vincentius Gravina docet libro 2 Originum Juris Civilis cap 26. Ex Jure Attico ſcilicet poterat filius patrem ſenio deſipientem in judicium vocare, ut ab re familiari amoveretur.

7. *non*) Codex ἐ. Sed lego ἐ.

8. *non creduntur*) Tertulliani verbis utitur ipſum veluti redarguens, quod infantes paſſim baptizari nollet. Hæc enim ſcripſit in libro de Bapt. cap. 18. *Veniant ergo, dum adoleſcunt . . . Cautius agetur in ſecularibus: ut cui ſubſtantia terrena non creditur, divina credatur.*

9. *Dominus*) Pſalm. XXII. verſ. 1, & 2. Indicare videtur Didymus, eam in Alexandrina quoque Eccleſia conſuetudinem fuiſſe, ut caneretur Pſalmus viceſimus ſecundus, aut nonnulli ejus verſiculi, quum baptizati e ſacro fonte ad altare ſacram ſumpturi Euchariſtiam proceſſerant. Eamdem conſuetudinem apertius indicat S. Ambroſius in libro de Myſteriis cap. viii. „*His abluta* (inquit) „*plebs dives inſignibus, ad Chriſti contendit altaria, dicens:* Et introibo ad altare Dei . . . . „*Venit igitur, & videns ſacroſanctum altare compoſitum, exclamans ait:* Paraſti in conſpectu „meo menſam. *Hunc loquentem induxit David* „*dicens*: Dominus paſcit me: „ &c. Imo, ut ſcite obſervarunt ad eum locum pag. 336. Maurini Monachi, Ambroſius quoties ſacræ Euchariſtiæ meminit, hunc etiam pſalmum commemorat.

10. *Paraſti*) Pſalm. XXII. verſ. 6. (ſeu 5). Lege, ſi placet, S. Zenonem lib. 2. tract. 14. pag. 187. hæc verba interpretantem.

ἐλίπανας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλήν μου· καὶ τὸ ποτήριόν σου μεθύσκον με ὡσεὶ κράτιστον. καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἄγγελος ὁ τὸ ὕδωρ ταράσσων· πρόδρομος ἦν τοῦ ἁγίου πνεύματος· οὗτινος ἀγγέλου καθ' ὁμοιότητα ἰωάννης ἄγγελός τε κυρίου ἐκλήθη καὶ πρόδρομος ἐγένετο τοῦ δεσπότου καὶ ἐν ὕδασιν ἐβάπτισεν. καὶ τὸ χρῖσμα δὲ ὅπερ ἐχρίσθησαν ἀαρὼν τε ὑπὸ μωυσέως· ἔτι μὴν καὶ πάντες οἱ ἀπὸ τοῦ ἱερατικοῦ κέρατος οἱ ἐπικληθέντες ἀπὸ τοῦ χρίσματος χρηστοί· τύπον ἔφερεν τοῦ ἡγιασμένου χρίσματος ὃ λαμβάνομεν ἡμεῖς· εἰ γὰρ καὶ σωματικῶς τοῦτο τρέχει· ἀλλ' οὖν ψυχικῶς ὠφελεῖ· μόνον τε γὰρ ἔλθη περὶ τῆς τρισμακαρίας τριάδος πίστις ἐν καρδίᾳ ἡμῶν καὶ ῥῆμα πνευματικὸν ἐν στόματι καὶ σφραγὶς χριστοῦ ἐν μετώπῳ· μόνον βάπτισμα ὑποδέξηται καὶ τὸ χρῖσμα ῥώσῃ· εὐθὺς ἵλεως εὑρίσκεται ἡ τὴν φύσιν ἀγαθοδότις ὑπάρχουσα τριάς· εὐθὺς παρ' ἡμῖν καταντᾷ· αὐτῇ τῇ ῥοπῇ τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα ἀπὸ τῶν καθαρῶν ἀναχωρεῖ· παρὰ χρῆμα τὰ κοσμικὰ πράγματα οἴχεται· καὶ τὰ σωματικὰ παντοῖα πάθη ἐκποδὼν καθίσταται· τὰ πταίσματα πάντα ἀφίεται· τὰ ὀνόματα ἡμῶν ἀνεξαλείπτοις ἐγγράφεται βίβλοις· τὰ ἱερὰ-

me. *Impinguaſti in oleo caput meum*, *&*
126. a. *poculum tuum inebrians me quam optimum*. Ipſe vero Angelus, qui aquam turbabat, præcurſor erat Spiritus Sancti; atque ad ejus Angeli ſimilitudinem Joannes & *Angelus Domini* [1] vocatus eſt, & præcurſor Domini [2] factus fuit, & in aquis baptizavit. Chriſma [3] vero, quo uncti ſunt quum Aaron a Moſe, tum præterea omnes etiam, qui e ſacerdotali cornu [4] ungebantur, quique ex chriſmate Chriſti [5], ideſt Uncti, denominati ſunt, typum gerebat ſanctificati Chriſmatis [6], quod nos accipimus. Etſi enim corporaliter hoc fluat, tamen ſpiritaliter prodeſt [7]. Nam ſimul ac venerit in cor noſtrum fides beatiſſimæ Trinitatis, & verbum ſpiritale in os [8], & obſignatio Chriſti in frontem [9], ſimul atque baptiſmus ſuſceptus fuerit, & Chriſma nos confirmaverit [10], ſtatim, inquam, propitia invenitur quæ natura eſt bonorum largitrix Trinitas; ſtatim ea apud nos venit; eodem momento immundi Spiritus a mundis diſcedunt; confeſtim mundana negotia recedunt, & corporales cujuſvis generis paſſiones longe [11] a nobis abeunt, omnia delicta dimittuntur, nomina noſtra indelebilibus in libris inſcribuntur, cæle-

1. *Angelus Domini*) Marc. I. 2.

2. *præcurſor Domini*) Tertullianus lib. de Bapt. cap. VI: *Hic quoque figura præceſſit. Sic enim Joannes ante præcurſor Domini fuit... ita & Angelus baptiſmi arbiter ſuperventuro Spiritui Sancto vias dirigit ablutione delictorum.*

3. *Chriſma*) Plane ſimilia ſcripſit Tertullianus lib. de Bapt. cap. VII. „Egreſſi de lavacro (inquit) „perungimur benedicta unctione de priſtina diſciplina, qua ungui oleo de cornu in Sacerdotium ſolebant. Ex quo Aaron a Moyſe unctus „eſt, unde Chriſtus dicitur a chriſmate, quod „eſt unctio."

4. *cornu*) Vide lib. 1. Reg. XVI. 1, & 13, & lib. 3. Reg. I. 39. &c. De unctione vero Aaronis vide Levit. VIII. 12.

5. *Chriſti*) Codex, χρηστοὶ, Ideſt, *faciles*, *& benigni*. Sed legendum, χριστοὶ, ut puto. Vide Notas ad ſegm. 170. *b*.

6. *ſanctificati Chriſmatis*) Sanctificatum Chriſma dicit id, quod a Cypriano in epiſtola 70. vocatur *oleum ſanctificatum*, a Tertulliano *benedicta Unctio*, a Theophilo in primo ad Autolycum num. 12, ἔλαιον θεοῦ, i. e. *Dei oleum*, ſeu *divinum oleum*, a Baſilio lib. de Sp. Sancto cap. 27, ἔλαιον τῆς χρίσεως εὐλογημένον, i. e. *benedictum oleum unctionis*, & ab Innocentio primo in epiſtola ad Decentium cap. 3, *Chriſma ab Epiſcopo conſecratum*.

7. *Etſi enim... prodeſt*) Leguntur hæc ad verbum in Tertulliani libro de Bapt. cap. VII. *Sic & in nobis* (inquit) *carnaliter currit unctio, ſed ſpiritaliter proficit*.

8. *verbum ſpir. in os*) Reſponſiones illas indicat, de quibus Tertullianus in libro de Corona cap. 3. ſic loquitur: *Aquam adituri... ſub Antiſtitis manu conteſtamur nos renunciare diabolo... dehinc ter mergitamur, amplius aliquid reſpondentes, quam Dominus in Evangelio determinavit*. Ambroſius autem libro de Myſteriis cap. V: *Deſcendiſti igitur, recordare quid reſponderis, quod credas in Patrem, credas in Filium, credas in Spiritum Sanctum*.

9. *obſignatio Chriſti in frontem*) Id ſcilicet, quod Prudentius in Pſychomachia vocat *inſcripta oleo fronti ſignacula*; quod Clemens Alexandrinus apud Euſebium lib. 3. Hiſt. Eccl. cap. 20. appellat τὴν σφραγῖδα τοῦ Κυρίου, i. e. *obſignationem Domini*; quod Cyprianus in Epiſtola ad Jubaianum dicit *ſignaculum Dominicum*; quod Tertullianus indicat in libro de Præſcriptionibus Hæreticorum cap. XL. his verbis: *Signat illic in frontibus milites ſuos*; quod demum Didymus ipſe in loco necdum edito, ſed mox Nota 6. pag. 278. edendo vocat τὸ ἐπὶ μετώπου σημεῖον. Ideo autem *obſignatio* dicitur, quod in ea unctione *ſignum* Crucis ab Epiſcopo efformetur: qua de cauſa Tertullianus in eodem libro dixit etiam, *aqua ſignare*, baptiſmum reſpiciens. Ceterum neque unctionem verticalem, neque impoſitionem manuum hic memorat Didymus: quæ duo tamen ab aliis Patribus commemorantur.

10. *confirmaverit*) Seu, *robur ac vires addiderit*. Antiquius monumentum, quo oſtendi ſolet vetuſtas illius nuncupationis, qua Sacramentum hocce, de quo Didymus, *Confirmatio* appellatur, depromptum eſt ex Concilio Arauſicano anni 441. Sed ante Didymum Tertullianus in libro de Reſurrectione carnis cap. 8. eamdem indicaverat his verbis: *Caro ungitur, ut anima conſecretur: caro ſignatur, ut & anima muniatur*. Idem enim valet, *muniatur*, atque *confirmetur*, ſeu *roboretur*. Ducta eſt autem ea locutio ex Biblia, in quibus paſſim Spiritus Sanctus nos *confirmare*, *corroborare*, *confortare* dicitur.

11. *longe*) Codex, ἐκποδὼν, pro ἐκποδών.

ὀράνια ἡμῖν ἐπιτρέπεται ἀγαθά· ὡς διὰ τὴν ἄφατον αὐτῆς ἑτοιμότητα ϗ προμηθίαν καὶ τὸ ἐθέλειν ἀεὶ πάντων καλῶν πρωτεύειν· προφθάνεσθαι ὑπ' αὐτῆς ϗ αὐτὴν τὴν τοιάνδε πρόθεσιν ἡμῶν ἢ προκατάρχεσθαι. καὶ ἵνα συλλήβδην εἴπω· φυλάττων δηλονότι τὸ σέβας τὸ μεταξὺ ἀληθείας καὶ σκιᾶς· καὶ ἡ εἰκὼν αὐτὴ τȣ̃ βαπτίσματος ἐφώτιζέν τε πάντοτε πάντας τὰς κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἰσραηλίτας καὶ ἔσωζεν· καὶ ἐδείκνυ τῆς ὁμοȣσίȣ τριάδος κοινὴν εἶναι τὴν παρεχομένην σωτηρίαν· ὡς παῦλος ὁ νομομαθὴς ἐν τῇ πρὸς κορινθίȣς ᾱ ἐπιστολῇ ἔγραψεν· ȣ̓ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἀγνοεῖν ἀδελφοί ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν· καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον· καὶ πάντες εἰς τὸν μωυσῆν ἐβαπτίσθησαν ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ· καὶ πάντες βρῶμα τὸ πνευματικὸν ἔφαγον· καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πνευματικὸν ἔπιον πόμα· ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολȣθȣ́σης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ χριστός. ϗ ὡς προφητεύȣσιν ἰεζεκιὴλ μέν· τάδε λέγει κύριος· ῥανῶ ἐφ' ὑμᾶς ὕδωρ καθαρὸν ϗ καθαρισθήσεσθε ἀπὸ πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν ὑμῶν· καὶ τὸ πνεῦμά μȣ δώσω ἐν ὑμῖν· ϗ ἔσεσθέ μοι εἰς λαόν· καὶ ἐγὼ ἔσομαι ὑμῖν εἰς θεόν. δαυὶδ δέ· ῥαντιεῖς με ὑσσώπῳ καὶ καθαρισθήσομαι· πλυνεῖς με καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι. ῥαντισμὸν γὰρ ὑσσώπȣ· τὸν ἰȣδαϊκὸν καθαρισμὸν τὸν ἕως νῦν εἰωθότα παρ' αὐτοῖς γίνεσθαι· ὑπὲρ χιόνα δέ·

cæleſtia nobis bona diſpenſantur: adeo ut ipſa Trinitas, propterea quod ineffabiliter prompta ſit, ac provida [1], atque in bonis rebus omnibus principatum habere velit, noſtrum etiam hujuſmodi propoſitum [2] præveniat, atque antevertat. Ac ut ſummatim loquar, ita ſcilicet ut eam reverentiam ſervem, quæ erga veritatem præ umbra adhibenda eſt, imago quoque ipſa baptiſmi & ſemper omnes illius
120. b. temporis Iſraelitas illuminabat [3], ac ſervabat, & ſalutem a conſubſtantiali Trinitate communiter datam eſſe oſtendebat, ſicut Paulus Legis peritus in prima ad Corinthios epiſtola ſcripſit [4]: *Nolo enim vos ignorare, fratres, quod patres noſtri omnes ſub nube fuerunt, & omnes per mare tranſierunt, & omnes in Moſe baptizati ſunt* [5] *in nube, & in mari: & omnes eſcam* [6] *Spiritalem manducaverunt, & omnes eundem Spiritalem biberunt potum: bibebant enim de Spiritali conſequente petra: petra autem erat Chriſtus:* Et ſicut prophetant Ezechiel quidem [7]: *Hæc dicit Dominus: Aſpergam ſuper vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus peccatis veſtris. Et Spiritum meum dabo in vobis. Et eritis mihi in populum, & ego ero vobis in Deum.* David vero [8]: *Aſperges me hyſſopo, & mundabor, lavabis me, & ſuper nivem dealbabor.* Nam *aſperſio hyſſopi* Judaicam denotat purificationem, quæ uſque ad hanc diem apud Judæos fieri conſuevit; cum vero ait [9] *ſuper nivem*, Chriſtia-

1. *provida*) Codex, προμηθίαν, pro, προμήθειαν, ob quem Deus O. M. a Tertulliano *verus Prometheus* appellatur. Suſpicor tamen legendum hic eſſe προθυμίαν, i. e. *promptitudinem*.

2. *propoſitum*) Vel, *noſtram hujuſmodi propoſitionem*. Eam ſcilicet, qua dixit, *ſtatim*, *confeſtim*, *eodem momento nos bona illa conſequi in baptiſmo*.

3. *illuminabat*) Reſpicit, opinor, *columnam ignis*, de qua ſermo eſt in Exodo cap. XIII, ubi dicitur *Dominus præceſſiſſe* Iſraelitas *per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis*, quæ numquam defuit.

4. *Nolo enim*) 1. ad Cor. X. 1, 2, 3, & 4. Græca Biblia: ȣ̓ θέλω δὲ, i. e. *Nolo autem*. Sed Latinæ, ut Didymus.

5. *baptizati ſunt*) Græca Editio: ἐβαπτίσαντο. Didymus, ἐβαπτίσθησαν.

6. *eſcam*) Græca Biblia: τὸ αὐτὸ βρῶμα, i. e. *eamdem eſcam*.

7. *Hæc dicit*) Ezech. XXXVI. 25, 25, 27, & 28. Græca Editio pro τῶν ἁμαρτιῶν, habet ἀκαθαρσιῶν.

8. *Aſperges*) Pſalm. L. 8, ſeu 9.

9. *cum vero ait*) Simili ſere modo verſiculum hunc accipit Ambroſius. Vide Not. 4. pag. 47. Sed res altius repetenda. Nempe Didymum ex Tertulliano aliqua mutuantem vidimus ſuperius: videndum nunc, quanta ſit inter hoc Didymi caput, & brevem Ambroſii librum de Myſteriis ſimilitudo. Utrum vero Ambroſius hinc aliqua illuc derivarit, quemadmodum ex ipſius Didymi libro de Spiritu Sancto in ſuis de Sp. Sancto libris nonnulla deprompſit, lector judicet: ego ſumma tantum doctrinæ capita eodem utrobique ordine ſibi ſuccedentia, & ſimilitudinem aliquam inter ſe habentia indicabo: lector loca ipſe inter ſe conferet. I. itaque Ambroſius cap. 3. num. 9. baptiſmi figuram, & Spiritus Sancti operationem, nempe aquarum ſanctificationem, colligit ex verbis Moſis: *Spiritus ſuperferebatur ſuper aquas*, ut Didymus ſegm. 120. *b*. II. Baptiſmi typos in diluvii aquis, & in columba ex arca emiſſa agnoſcit Ambroſius num. 10. & 11, ut Didymus ſegm. 109. *b*, & 121. *a*. III. in tranſitu maris rubri figuram baptiſmi contemplatur Ambroſius num. 12, & 13, & Didymus ſegm. 122. *a*. IV. in aquis, quæ ex amaris dulces factæ ſunt, baptiſma figuratum docet Ambr. num. 14, item ut Did. ſegm. 121. *a*. V. ea prætermittens, quæ Didymus docet ſegm. 112. *b*. ex cap 6. libri IV. Regum, agit Ambroſius num. 16. de Nahamano Syro, ut Didymus ſegm. 114. *a*. VI. iis omiſſis, quæ ex Zacharia diſputat Didymus, ad Piſcinam probaticam tranſit Ambroſius num. 22, de qua Didymus ſegm. 115. *b*. VII. Ambroſius num. 24, & 25. de columba ex arca emiſſa rurſus agit, de qua egerat Didymus ſegm. 121. *b*: uterque vero eumdem Matthæi textum affert. VIII. Ambroſius

δὲ· φωτισμὸν χριστιανῶν τὸ βάπτισμα λέγει. ἠσαΐας δέ· ἅγιοι κληθήσονται πάντες οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν ἐν ἱερουσαλήμ· ὅτι ἐκπλυνεῖ κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων σιών· κ̀ τὸ αἷμα ἐκκαθαριεῖ ἐκ μέσου αὐτῶν ἐν πνεύματι κρίσεως κ̀ ἐν πνεύματι καύσεως. κ̀ ἵνα δείξῃ πέτρος ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ ὡς εἰ τὸ γενόμενόν ποτε ἐν σκιᾷ βάπτισμα ἔσωζεν· πόσῳ μᾶλλον τὸ γενόμενον ἐν ἀληθείᾳ ἀπαθανατοῖ κ̀ ἀποθεοῖ ἡμᾶς· ἔ- 117. a. γραψεν οὕτως· ὃ κ̀ ὑμᾶς ἀντίτυπον νῦν σώζει βάπτισμα· οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου· ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς θεὸν δι' ἀναστάσεως ἰησοῦ χριστοῦ· ὅστις ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ πορευθεὶς εἰς οὐρανόν· ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων κ̀ ἐξουσιῶν κ̀ δυνάμεων. ἐπερώτημα δὲ λέγει εἰς θεόν· τὴν ὁμολογίαν τῆς συνειδήσεως ἣν ἐκτιθέμεθα συντιθέμενοι βαπτίζεσθαι εἰς πατέρα κ̀ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα κατὰ τὴν τοῦ κυρίου φωνήν. ἠσαΐας οὖν αὖθις βοᾷ πρὸς τοὺς μὴ πιστεύοντας τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἔχοντας τὴν μέλλουσαν κληρονομίαν· ἔστιν φησὶν κληρονομία τοῖς θεραπεύουσι κύριον· καὶ ὑμεῖς ἔσεσθε δίκαιοι λέγει κύριος· οἱ διψῶντες πορεύεσθε ἐφ' ὕδωρ· καὶ ὅσοι μὴ ἔχετε ἀργύριον· βαδίσαντες ἀγοράσατε καὶ φάγετε ἄνευ ἀργυρίου καὶ τιμῆς οἶνον καὶ στέαρ. ὕδωρ εἶπεν· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τῆς κολυμβήθρας αὐτοῦ τὰ νάματα. οἶνον καὶ στέαρ· τότε μὲν τὰ τῆς προθέσεως τῆς ἰουδαϊκῆς ἐσήμανεν· νῦν δὲ τὴν ἀθάνατον κοινω-

ſtianorum Illuminationem intelligit, quæ eſt baptiſmus. Iſaias vero [1]: *Sancti vocabuntur omnes, qui ſcripti ſunt in vitam in Jeruſalem: quia abluet Dominus ſordes filiorum, & filiarum Sion, & ſanguinem [2] emundabit ex medio eorum in Spiritu judicii, & in Spiritu ardoris*. Ac Petrus ut oſtendat in prima Epiſtola, quod, ſi olim baptiſmus, qui in umbra erat, ſalvabat, multo magis ille baptiſmus, qui eſt in veritate, nos immortales reddit, & deificat [3], ſcripſit ita [4]: *Quod & vos antitypum* (aut, *ſimilis formæ*) *nunc ſalvat baptiſma, non carnis depoſitio ſordium, ſed conſcientiæ bonæ interrogatio in Deum, per reſurrectionem Jeſu Chriſti, qui ſedit [5] in dextera Dei [6] profectus in cælum, ſubjectis ſibi Angelis, & Poteſtatibus, & Virtutibus*. Porro *interrogationem in Deum* dicit conſcientiæ confeſſionem (ſeu profeſſionem Fidei) quam exponimus, cum convenimus ut baptizemur in Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum juxta Domini mandatum. Iſaias ergo ad eos, qui Spiritui Sancto non credunt, ideoque non habebunt venturam hereditatem, ſic rurſus clamat [7]: *Eſt*, inquit, *hereditas iis, qui colunt Dominum, & vos eritis [8] juſti, dicit Dominus. Sitientes [9] ite in aquam, & quicumque non habetis argentum, euntes emite, & comedite [10] ſine argento & pretio vinum, & adipem*. Aquam dixit Spiritum Sanctum, & fluenta Piſcinæ ipſius. Vini, & adipis nomine tunc quidem deſignabantur ea, quæ Judaicæ erant propoſitionis; nunc

---

num. 26. baptiſmo applicat illud Pſaltis: *Vox Domini ſuper aquas*, item ut Didymus ſegm. 123. *b.* IX. Sacrum Chriſma attingit ille num. 29, iſte ſegm. 126. *a.* X. Baptiſmo applicat Ambroſius num. 34. illa verba: *Aſperges me hyſſopo*, &c., ut Didymus in hoc ſegmento, ac ſimili utraque ratione. XI. Ambroſius num. 43. plures affert verſiculos ex Pſalmo xxii, item ut Didymus ſegm. 115. *b.* Demum Ambroſius num. 49, ſeu penultimo Pauli verba, *Bibebant* &c. profert, item ut Didymus in præſenti ſegmento. Nihil autem Theologo & Catechiſtæ Alexandrino honorificentius accidere potuit, quam ut tantus vir, tam eximia doctrina, ſanctitate, ac dignitate, aliquid ex ipſo mutuatus, aut imitatus ſit. At non ſolum ex Didymo quædam ſumpſit Ambroſius, ſed etiam ex Baſilii Magni homiliis in Hexaëmeron plura in ſuum ſimilis argumenti opus derivavit: ac nonnulla etiam ex Origene, ex Philone, ex Hippolyto, non tamen ut interpres, ſed ut auctor proprii operis. Lege, ſi placet, etiam Hieronym. epiſt. 69. ad Oceanum num. 6, ubi aquarum, & baptiſmi laudes prædicans non pauca habet iis ſimilia, quæ hic docuerat Didymus.

1. *Sancti*) Iſai. IV. 3, & 4.

2. *ſanguinem*) Græca Editio: τὸ αἷμα ἱερουσαλὴμ ἐκκαθαριεῖ ἐκ μέσου αὐτῆς ἐν πν. κρ. καὶ πνεύματι καύσεως, i. e. *ſanguinem Jeruſalem em. ex medio ipſius in Sp. jud. & Spiritu ardoris*.

3. *deificat*) Id eſt, *filios Dei efficit*.

4. *Quod & vos*) In prima Petr. III. 21, & 22. Græca Editio: ὃ καὶ ἡμᾶς, i. e. *quod & nos*. Sed latina, ut Didymus.

5. *ſedit*) Pro, ὅστις ἐκάθισεν, Græca Editio habet, ὅς ἐστιν.

6. *Dei*) Poſt hanc vocem addit Vulg. Interpres: *Deglutiens mortem, ut vitæ æternæ hæredes efficeremur*. Quæ in Græcis Bibliis deſunt. Ne Cyrillus quidem catech. xiv. ea legit. At Theologus noſter ea legit in Enarratione in primam Petri Epiſtolam ad cap. III.

7. *Eſt*) Iſai. LIV. 17, & LV. 1.

8. *eritis*) Græca Ed. ἔσεσθέ μοι, i. e. *eritis mihi*.

9. *Sitientes*) Compl. Ed. οἱ οἱ διψῶντες, ex hebræo fonte, qui habet vocantis, & clamantis particulam הוי (*hoi*). Francofurtenſis tamen Editio omittit voculam οἱ, ut Didymus.

10. *comedite*) Græca Editio rectius; hic enim addit: καὶ πορεύεσθε, καὶ ἀγοράσατε, i. e. *& ite, & emite*: quæ lectio hebræo exemplari conſentanea eſt. Hæc tamen verba ab aliis quoque omitti, ut a Didymo, teſtatur auctor Adnotationum, quæ adjectæ ſunt Editioni Francofurtenſi.

Digitized by Google

κοινωνίαν τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ δεσποτικοῦ· ἥντινα σὺν τῷ ἀνακαινισμῷ ἅμα μὲν ἀγοράζομεν πίστιν καὶ οὐκ ἀργύριον κατατιθέμενοι· ἅμα δὲ καὶ χάρισμα λαμβάνομεν. ὅτι δὲ ὕδωρ τὸ ἅγιον πνεῦμα· ἔτι μὴν καὶ τὸ τοῦ βαπτίσματος αὐτοῦ λέγει· καὶ ἰωάννης μαρτυρεῖ ἀπὸ τοῦ σωτῆρος εἰπών· ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ καθὼς εἶπεν ἡ γραφή· ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. καὶ εὐθὺς προσέθηκεν τῷ λόγῳ· τοῦτο δέ φησιν ἔλεγεν περὶ τοῦ πνεύματος οὗ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες. ὅτι δὲ καὶ προῖκα δικαιούμεθα ἀνάξιοι ὄντες δι' ὑπερβάλλουσαν ἀγαθότητα τῆς τριάδος· παύλου πρὸς ῥωμαίους διέδειξε λόγος· πάντες γάρ φησιν ἥμαρτον καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ θεοῦ δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν χριστῷ ἰησοῦ. τῆς δωρεᾶς ταύτης μακαρίζων τοὺς ἀξιουμένους· ὁ μὲν κύριος παρὰ λουκᾷ ἔλεγεν πρὸς τοὺς μαθητάς· μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ βλέποντες ἃ βλέπετε· λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι πολλοὶ προφῆται καὶ βασιλεῖς ἠθέλησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε· καὶ οὐκ ἴδον· καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἠκούσατε· καὶ οὐκ ἤκουσαν. οἱ δὲ πνευματικοὶ μονονουχὶ βλέπομεν καὶ ἀκούομεν· ἀλλὰ καὶ δωρεὰν ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος φωτιζόμεθα καὶ ἀπολαύομεν σώματος χριστοῦ μεταλαμβάνοντες καὶ πηγῆς ἀθανάτου γευόμενοι.

nunc vero divina communio corporis, & ſanguinis Domini, quam una cum Renovatione ſimul quidem emimus, non argentum, ſed fidem expendentes, ſimul vero etiam dono accipimus. Quod autem *aquæ* vocabulo Spiritus Sanctus, ac inſuper ipſius baptiſmi aquæ denotentur, teſtatur & Joannes inquiens ex perſona Salvatoris [1]: *Qui credit in me, ſicut dixit Scriptura, flumina ex ventre ejus fluent aquæ vivæ*. Et ſtatim his addidit [2]: *Hoc autem*, inquit, *dicebat de Spiritu, quem*
127. b. *accepturi erant Credentes*. Quod vero etiam gratis ob excedentem Trinitatis bonitatem, quamvis indigni, juſtificemur, Pauli ad Romanos ſermo oſtendit [3]: *Omnes enim* (inquit) *peccaverunt, & poſteriores ſunt* (ſive *egent*) *gloria Dei: juſtificati gratis gratia ipſius per redemptionem, quæ eſt in Chriſto Jeſu*. Illos, qui hujus gratiæ digni facti ſunt, beatos prædicans Dominus apud Lucam ajebat Diſcipulis [4]: *Beati oculi, qui vident quæ videtis. Dico enim vobis, quod multi prophetæ, & reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt* [5], *& audire quæ audiſtis, & non audierunt*. Nos vero, qui Spiritales [6] efficimur, non modo ea videmus & audimus, ſed etiam gratis a Spiritu Sancto illuminamur, iiſque fruimur, dum corpus Chriſti participamus, & immortalem fontem guſtamus.

ΙΕ

ἘΝ πολλοῖς οὖν φαίνεται ἡ γραφή· οὐχ ἥκιστα δὲ ἐπὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν τῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας ταυτότητα μόνου τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ σημάντρου ἐν ᾧ κατασφραγιζόμενοι ἀναστοιχειούμεθα εἰς εἰκόνα τὴν πρώτην μνημονεύουσα. ἀσφράγιστον γὰρ πρόβατον· εὐάλωτον τοῖς λύκοις· οὐκ ἔχον τὴν ἀπὸ τῆς σφραγῖδος συμμαχίαν· οὐδὲ γιγνωσκόμενον ὁμοίως τῶν ἄλλων παρὰ τοῦ καλοῦ ἡμῶν ποιμένος· ἐπειδή

CAPUT XV.

IN multis porro, maxime vero in ſancto baptiſmate, propter eſſentiæ, & operationis identitatem cum Patre & Filio, Scripturam meminiſſe conſtat ſolius Spiritus Sancti, & ſalutaris ejus ſignaculi (aut ſigilli), quo obſignati in priſtinam imaginem reformamur. Nam ovis non ſignata, facile a lupis capi poteſt, cum ſit illa ope deſtituta, quæ ex obſignatione comparatur, neque a bono paſtore noſtro, aliarum inſtar agnoſcatur, quod ne ipſa qui-

1. *Qui credit*) Joann. VII. 38.
2. *Hoc autem*) ibid. verſ. 39. Græca Ed. εἶπε, pro ἔλεγεν.
3. *Omnes*) Rom. III. 23, & 24.
4. *Beati*) Luc. X. 23, & 24.
5. *non viderunt*) Græca Editio: οὐκ εἶδον, καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε.
6. *Spiritales*) Propter inhabitantem in nobis Spiritum Sanctum nos denominari, & eſſe *Spiritales*, ſæpius docet Theologus noſter tum in hoc opere, tum in libro de Sp. S. num. 5, & 23, tum fortaſſe in fragmento, quod exſtat in Joannis Damaſceni Parallelis ſub litera β tit. 15, ubi legitur: ὡς γὰρ ὁ εἰς ὕδωρ βαπτιζόμενος· ὅλος ὑγραίνεται· οὕτως ὁ ἐν ἁγίῳ πνεύματι βαπτιζόμενος· ὅλος πνευματικὸς καὶ ἅγιος γίνεται, i. e. *Sicut enim qui in aqua baptizatur, totus fit madidus; ita qui in Spiritu Sancto baptizatur, totus fit Spiritalis, & ſanctus*. Tribuitur quidem hoc fragmentum in Lequieni editione Gregorio Nyſſeno, ac deſumptum dicitur ex ejus Oratione 7. in baptiſmum. At in Naniano codice pagina 509. tribuitur Didymo. Ac ſane quum binas, quæ exſtant, Nyſſeni Orationes de baptiſmo agentes percurrerim, illud in eis invenire non potui.

δὴ μὴ δὲ αὐτὸ γινώσκει τὸν πάντων νομέα. ἀποδείξεις δὲ τούτων εἰσίν· ὡς ἡνίκα ὁ σωτὴρ λέγῃ· ὅτ' ἂν ἔλθῃ τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. κ̣ὴ πάλιν· ὑμεῖς βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ. καὶ ὡς ὅτ' ἂν παῦλος ἐπιστέλλῃ· πρὸς μὲν κορινθίους· πάντες ἐν ἑνὶ σώματι εἰς ἓν πνεῦμα ἐβαπτίσθημεν· εἴτε ἰουδαῖοι εἴτε ἕλληνες εἴτε δοῦλοι εἴτε ἐλεύθεροι· κ̣ὴ πάντες ἓν πνεῦμα ἐποτίσθημεν. πρὸς δὲ ἐφεσίους· μὴ λυπεῖτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ θεοῦ ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. καὶ πάλιν· ἐν ᾧ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθημεν τῷ πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ. ὅπερ προφητεύων ἔψαλλεν δαυίδ· ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου κύριε. φῶς τοῦ θείου προσώπου τὸ πνεῦμα εἰπών. εἰ οὖν εἰς ὄνομα πατρὸς κ̣ὴ υἱοῦ κ̣ὴ ἁγίου πνεύματος ἴσως σφραγιζόμεθα καὶ βαπτιζόμεθα· ἄρα ἐν μιᾷ θεότητι καὶ βασιλείᾳ ἡ τριάς. οὐ γὰρ ἐπὶ κτίσμασιν ταῦτα δεχόμεθα· οὐδὲ ξυμπαραλαμβάνει ὁ θεὸς κτίσματος ὄνομα τῷ ἑαυτοῦ ἢ σφραγίδα· ὡς μόνος σώζειν οὐ δυνάμενος. μετερχόμενοι τοίνυν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν κἂν τυχὸν ὦσιν βεβαπτισμένοι·

quidem Paſtorem omnium cognoſcat. Hæc autem ſic demonſtrantur. Salvator ait [1]: *Quum venerit Spiritus Veritatis, deducet vos in omnem veritatem.* 128. Et rurſus [2]: *Vos baptizabimini in Spiritu Sancto.* Et Paulus ſcribit ad Corinthios quidem [3]: *Omnes in uno corpore in unum Spiritum baptizati ſumus, ſive Judæi, ſive Græci, ſive ſervi, ſive liberi; & omnes uno Spiritu potati ſumus.* Ad Epheſios vero [4]: *Nolite contriſtare Spiritum Sanctum Dei, in quo obſignati eſtis in diem redemptionis.* Et rurſus [5]: *In quo credentes obſignati ſumus Spiritu promiſſionis Sancto.* Quod prophetans David pſallebat [6], *Signatum eſt ſuper nos Lumen Vultus tui Domine*, Lumen divinæ faciei [7] dicens Spiritum. Si ergo in nomine [8] Patris, & Filii, & Spiritus Sancti ex æquo obſignamur, & baptizamur, ſequitur ut Trinitas in una deitate ſit, ac regno. Nec enim in creaturarum nomine hæc accipimus, neque aſſumit Deus creaturæ nomen cum ſuo, aut obſignationem, quaſi ipſe ſolus ſalvare non poſſit. Qui ergo tranſeunt ad orthodoxiam, etſi forte baptizati fuerint, baptizantur [9] (nec enim

1. *Quum venerit*) Joann. XVI. 13.

2. *Vos baptizabimini*) Act. I. 5.

3. *Omnes*) 1. ad Cor. XII. 13. Græca Editio: *ἐν ἑνὶ Πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν .... καὶ πάντες εἰς ἓν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν*, ut legit etiam Vulg. Interpres.

4. *Nolite*) Epheſ. IV. 30.

5. *In quo*) Epheſ. I. 13. Græca Biblia, *ἐσφραγίσθητε*, i. e. *obſignati eſtis*.

6. *Signatum*) Pſalm. IV. verſ. 7. Vide ſegm. 57. n. Porro hunc verſiculum de Spiritu Sancto interpretatus eſt etiam in Comment. in Pſalmos ad pſalm. lxxxviii. verſ. 16. pag. 831. Catenæ Corderianæ, atque a Davide eos, qui baptizati ſunt, ac Spiritu Sancto obſignati, induci affirmat ſic loquentes: *Signatum eſt* &c. Similia docuit ad Pſalmum civ. verſ. 4. pag. 124. in eadem Catena, & in Commentariis in Acta Apoſtolorum tom. 4. Anecd. Wolfii pag. 4 In Catena vero manuſcripta, quam commemoravi Not. 9. pag. 118, & 229, hæc leguntur folio 10, ad ea verba: *Quis oſtendet nobis bona? Signatum eſt ſuper nos Lumen Vultus tui Domine.* Διδύμου. *Τὸ γὰρ ἐπὶ μετώπῳ σημεῖον ἡ κοινωνία τῆς θεότητος* (Origenem imitatur) *ἧς τοὺς ὑγιῶς αὐτὴν νοοῦντας φθάνουσαν* (lego *φθάνουσα*). *νόει δὲ καὶ φῶς τὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ· καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως· καὶ εἰκόνα αὐτοῦ τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. ὅπερ φῶς σημειωθὲν ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς μεμορφωμένους κατ' αὐτό. περὶ οὗ καὶ ἐξέλαβόν τινες τὸ τίς ἀντὶ τοῦ εἷς δείξει μόνος ἡμῖν τὰ ἀγαθά· ἵνα ᾖ ἀτόμου σημαντικόν· ὡς τὸ ἄνθρωπός τις εὐγενής.* Id eſt. *Didymi. Nam ſignum in fronte eſt communicatio Deitatis, cujus participes fiunt qui eam ſano ſenſu interpretantur. Intellige autem & Lumen Vultus Dei, & Characterem ſubſtantiæ, & Imaginem ipſius inconſpicui Dei. Quod Lumen ſignatum eſt ſuper nos ipſi conformes factos. De quo etiam nonnulli intellexerunt illud:* Quia (*pro* unus) oſtendet ſolus nobis bona: *ut individuum ſignificet, quemadmodum illud* a Homo τὶς (i. e. quis, *ſeu* quidam) nobilis.

7. *divinæ faciei*) In Commentariis in Pſalmos ad verſ. 10. pſalmi xv. Didymus *Patris Vultum* interpretatur Filium. Idem fecit in Commentariis in Eccleſiaſtem ad cap. 3. verſ. 14. explicans ea verba: *Ut timeant a facie ejus.* Nimirum in Catena manuſcripta in Eccleſiaſtem, quæ exſtat in codice 22. græco Bibliothecæ Venetæ S. Marci, hæc leguntur pag. 80. Διδύμου. *Περὶ τῶν ὁρατῶν ὁ λόγος κτισμάτων .... Ὅρα δὲ ὅτι οὐκ εἶπεν· ἵνα φοβηθῶσι τὸν Θεόν· ἀλλὰ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. πρόσωπον γὰρ κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά. πρόσωπον δὲ Θεοῦ προηγουμένως ὁ υἱός κατὰ τὸ ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου καὶ σωθησόμεθα.* Id eſt: *Didymi. De viſibilibus creaturis ſermo hic eſt ... Obſerva autem non dixiſſe Eccleſiaſtem: Ut timeant Deum; ſed, Vultum ejus.* Nam Vultus Domini ſuper facientes mala. *Vultus autem Dei præcipue eſt Filius, juxta illud:* Oſtende Vultum tuum, & ſalvabimur. Quum porro Spiritus Sanctus a Filio etiam procedat, merito a Didymo dicitur eſſe Lumen Vultus Dei.

8. *in nomine* &c.) Hoc ipſum argumentum affert Didymus in libro de Sp. S. num. 24: & illum, qui unum ex tribus nominibus omitti poſſe, aut umquam potuiſſe doceat, vocat *contrarium legislatorem Chriſti*, ſive (ut legit S. Thomas eum Didymi locum allegans in Catena ad cap. 28. Matthæi) *contrarium Chriſto legislatori*.

9. *baptizantur* &c.) Baptiſmum ab Hæreticis rite collatum ut validum haberi a Didymo, hinc colligo: 1. quia Eunomianorum dumtaxat, ac Phrygum baptiſma excipit: exceptio autem firmat regulam. 2. quia horum baptiſmum ideo invalidum dicit, quod formula a Chriſto præſcripta in baptiſmi collatione non uterentur. 3. quia in Unctione rem contra ſe habere, quam in baptiſmo, indicans ſubjungit: *Unguntur autem, qui a quavis hæreſi ac-*

νοι· βαπτίζονται μὲν· ὐ γὰρ λέγομεν ἀναβαπτίζονται· ἐπειδὴ μὴ ἔχυσι τὸ ἀληθὲς βάπτισμα· οἱ δὲ εὐνομιανοὶ μὲν διὰ τὸ μίαν κατάδυσιν ποιεῖσθαι λέγοντες μόνον εἰς τὸν θάνατον τῦ κυρίυ βαπτίζεσθαι· φρύγες δὲ· διὰ τὸ μὴ εἰς τὰς τρεῖς ἁγίας ὑποστάσεις βαπτίζειν· ἀλλὰ πιστεύειν τὸν αὐτὸν εἶναι πατέρα κ̀ ὑὸν κ̀ ἅγιον πνεῦμα. χρίονται δὲ οἱ ἀπὸ πάσης αἱρέσεως μετερχόμενοι· ἐπειδὴ ὐκ ἔχυσι τὸ ἅγιον χρίσμα. ἐπίσκοπος δὲ μόνος τῇ ἄνωθεν χάριτι τελεῖ τὸ χρίσμα.

enim dicimus, rebaptizantur[1], cum verum baptiſma non habeant) Eunomiani quidem, quia unam faciunt immerſionem, dicentes, baptizari ſolum in mortem Domini[2]: Phryges[3] vero, quia non baptizant in tres Sanctas Hypoſtaſes, ſed eumdem eſſe credunt Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum. Unguntur[4] autem qui a quavis hæreſi accedunt, quia non habent Sanctam Unctionem, ſive Chriſma. Epiſcopus vero ſolus per cæleſtem gratiam perficit Chriſma[5], ſive Unctionem.

cedunt. Multo cautius vero, aut ſaltem clarius loquitur Didymus, quam in Procatecheſi Cyrillus, qui ait: *μόνοι γὰρ οἱ αἱρετικοὶ ἀναβαπτίζονται· ἐπειδὴ τὸ πρότερον ἐκ ἦν βάπτισμα*, i. e. *Hæretici enim tantum rebaptizantur; ſiquidem prius illud baptiſma non erat.*

1. *nec... dicimus, rebaptizantur*) Eodem modo locutus fuerat Cyprianus in epiſtola 71. ad Quintum data, in eo tamen errans, quod non aliquorum dumtaxat, ut Didymus, ſed omnium Hæreticorum baptiſma reſpueret. *Nos autem dicimus* (inquit), *eos qui inde, non rebaptizari apud nos, ſed baptizari: neque enim accipiunt illic aliquid ubi nihil eſt.*

2. *in mortem Domini*) Præ oculis hic habuit fortaſſe Didymus ſeptimum Canonem ſecundæ Œcumenicæ Synodi, paulo ante quam hæc ipſe dictaret habitæ: ſi tamen revera canon ille ab ea Synodo conditus fuit. Ibi porro quum Eunomianorum, tum Montaniſtarum baptiſma invalidum declaratur. Ceterum quod ſpectat ad Eunomianos, hoc ipſum quod Didymus, de iis affirmant Socrates lib. 5. cap. 24, Sozomenus lib. 6. cap. 26, Theodoretus lib. 4. Hæreticarum fabularum cap. 3, Philoſtorgius ipſe, quamvis Eunomianus, lib. 10. cum. 4, & Anaſtaſius Bibliothecarius in Hiſtoria Eccleſ. pag. 33. Socratis verba recitare ſufficiat. *Hoc unum dicam* (inquit) *eos ſacrum baptiſma adulteraſſe; non enim in Trinitatem baptizant, ſed in mortem Chriſti*. S. Epiphanius contra hæreſi 76. pag. 992. affirmat *Aëtii diſcipulos cum eorum ſucceſſore Eunomio rebaptizare in nomine Dei increati, & in nomine Filii creati, & in nomine Spiritus ſanctificantis, & a creato Filio procedentis*. Verum Epiphanius de baptiſma loquitur iterum collato iis, qui baptizati fuiſſent a Catholicis, aut etiam ab Arianis. Didymus vero, aliique de baptiſmo primum dato. Quod vero ſpectat ad Montaniſtas, eorum baptiſma rejecerat Concilium Laodicenum canone 8, & juxta quædam exemplaria Nicænum quoque canone 19.

3. *Phryges*) Phryges, id eſt, Montaniſtas, *baptizare in Patrem, & Filium, & Montanum, aut Priſcillam*, ait Baſilius in epiſtola 188, quæ eſt canonica prima, pag. 269. tom. 3. ed. Pariſienſis anni 1730. Didymus vero noſter eoſdem Hæreticos ait *non baptizare in tres ſanctas Hypoſtaſes*. At quemadmodum nonnulli, ut Monachus Maurinus operum Baſilii editor, ex ipſius Baſilii verbis non colligi putant, Montaniſtas præſcriptâ a Chriſto formula inter baptizandum uſos non eſſe; ita non deerunt qui id ne ex Didymi quidem verbis colligi arbitrabuntur: ea enim ita accipienda eſſe contendent, ut idcirco in tres ſanctas Hypoſtaſes non baptizare dicantur, quod divinarum Perſonarum diſtinctionem non admiſerint, ideoque baptiſmi formulam mente quidem, ſenſu, atque interpretatione vitiaverint, ſed eadem tamen, atque Catholici, verba pronunciaverint. At ſi res ita ſe habet, cur Didymus e tam multis Hæreticorum ſectis nondum illius ætate extinctis Eunomianos tantum hic memorat, ac Montaniſtas? Nonne horum baptiſmum a cujuſvis alterius *hæreſis* baptiſmate ſecernere videtur? propterea fortaſſe quod nulli alii tunc in Alexandrina diœceſi forent hæretici, qui baptiſmi formulam immutaſſent. Hæc tamen non de Montano ipſo dicta volo, qui recte de Trinitate ſenſiſſe videtur, etſi aliter opinetur Didymus ſegm. 295. *b*; neque de iis Montaniſtis, qui dicebantur *ſecundum Proclum*; ſed de recentioribus aliis Montaniſtis, qui (Didymo teſte, ac Theodoreto in lib. 3. Hæreticar. fabularum cap. 2) divinarum Perſonarum diſtinctionem inficiabantur, nempe de iis, qui appellabantur *ſecundum Æſchinem*.

4. *Unguntur*) Utrum ea Chriſmatis, quæ Hæreticis extra Catholicam rite baptizatis, & confirmatis, ac deinceps ad Catholicam ipſam venientibus conferebatur, Sacramentum eſſet, an Eccleſiaſtica ceremonia, diſputant Theologi. Quid autem hac de re ſenſerit Didymus, non videtur quidem certo colligi poſſe ex hoc loco; ipſum tamen de Sacramento potius loqui, quam de mera ceremonia, inferri ex verbis hiſce: *quia non habent ſanctam Unctionem*.

5. *Chriſma*) Quæ de Confirmationis miniſtro ordinario, atque extraordinario docent, ac diſputant Theologi, nemini ignota ſunt vel mediocriter in Theologicis diſciplinis verſato. Utrum vero Didymus Chriſmatis nomine Chriſmationem potius hic quoque, ut antea, intelligat, quam unguentum ipſum, quod ab Epiſcopo benedicitur, & quo Chriſmatio perficitur, non auſim definire. Illud tantum animadverto, Auctorem *Quæſtionum Veteris, & novi Teſtamenti* editarum parte 2. tomi 3. operum Auguſtini in Appendice, quæ a nonnullis tribuuntur Hilario Luciferiano Romanæ Eccleſiæ Diacono ſub Damaſo, quæſtione 101. hæc ſcribere: *Nam in Alexandria, & per totam Ægyptum, ſi deſit Epiſcopus, conſignat* (juxta alium codicem, *conſecrat*) *presbyter*.

ΙϚ

128. b. ΕΥ'ρίσκομεν δὲ ὅτι καθάπερ τὴν τῶν ἀζύμων ἡμέραν εἰς τιμὴν καὶ δόξαν τοῦ ἁγίου καὶ τριποθήτου πάσχα τοῦ χριστοῦ τυπικῶς ἐπετέλουν ἰσραηλῖται· οὕτω καὶ τὴν παρ' ἐκείνοις ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς εἰς τιμὴν καὶ δόξαν τῆς σωτηρίου καὶ σεπτῆς ἐπιδημίας τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐν εἰκόνι ἑορτάζοντες ἐτύγχανον. καὶ οὐ τοῦτο μόνον· ἀλλὰ μυστικῶς διὰ τῆς ἑορτῆς τῶν σκηνοπηγιῶν τὰς συνάξεις προηγόρευον τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν καὶ μαρτυρίων αἵτινες ἄγουσιν ἡμᾶς διὰ πίστεως καὶ καλλιεργίας ἐπὶ τὰς οὐρανίους σκηνάς· περὶ ὧν ὁ πήξας αὐτὰς ἔλεγεν· ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας· ἵν' ὅτε ἐκλίπητε· δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς οὐρανίους σκηνάς. οὐ διέλιπεν γὰρ ποτε ἡ πανταπείρατος φαιδρότης τῶν ἑορτῶν τούτων. καὶ πρὸς αὐτὴν ἀφορῶν ὁ μελῳδός· ἐν τῷ παναρμονίῳ δεκαχόρδῳ πρὸς τὸν Θεὸν ἐκελάδει· εὐλογήσεις τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητός σου. ὁ γὰρ στέφανος περιφερὴς ὤν· πανταχόθεν εἰς ἑαυτὸν ἀνακυκλοῦται οὐδὲ ἀρχὴν ἔχων οὐδὲ πέρας.

CAPUT XVI.

COmpertum præterea eſt, Iſraelitas, ſicut Azymorum diem in honorem, & gloriam ſancti, & deſideratiſſimi[1] Paſchatis Chriſti typice celebrabant; ita & ſuæ Pentecoſtes diem ut feſtum in honorem & gloriam ſalutaris ac venerandi adventus Spiritus Sancti in imagine celebraſſe. Quin etiam per Scenopegiarum, aut tabernaculorum feſtum Synaxes[2] (id eſt Collectas) Sanctarum Eccleſiarum, & Martyriorum myſtice prænunciabant: quæ Synaxes per fidem, & bona opera in cæleſtia nos ducunt tabernacula, de quibus is qui ea compegit, ajebat[3]: *Facite vobis amicos ex mamona iniquitatis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in cæleſtia tabernacula*. Nec enim umquam defecit interminata[4] horum feſtorum alacritas. Oculos vero in eam intendens Melodus in ſuo illo maxime harmonico decachordo clamabat ad Deum[5]: *Benedices coronam anni benignitatis tuæ*. Nam corona, cum ſit rotunda[6], undecumque in ſemetipſam inſtar circuli redit nec initium habens, nec finem.

ΙΖ

ΚΑὶ ἵνα οἵας δόξας φυλάττομεν περὶ τοῦ Θεοῦ πατρός· τοιαύτας ἔχωμεν καὶ περὶ τοῦ παντεφόρου πνεύματος αὐτοῦ μὴ λέγοντες βασιλεύτερον ἢ προγενέστερον αὐτοῦ·

CAPUT XVII.

ATque ut quales de Deo Patre tenemus opiniones, tales etiam de omnium inſpectore[7] Spiritu ejus habeamus, nec Patrem magis regem[8] eſſe dicamus,

---

1. *deſideratiſſimi Paſchatis*) Paſchatis nomine Sacroſanctam Euchariſtiam a Didymo hic, ut alicubi a Chryſoſtomo, denotari arbitror: idque confirmo primum ex eo, quod ſegm. 191. *a.* idem nomen hoc ſenſu adhibeat noſter Theologus: deinde ex adjuncta voce, *deſideratiſſimi*: ſæpe enim adjungi ea conſuevit a Patribus, quum de Euchariſtia ſermonem habent; imo nomen hoc ſolum, *Deſiderata*, Euchariſtiam ipſam deſignabat. Ita S. Zeno lib. 2 tract. 32. eos, qui baptizabantur, ad divinam Euchariſtiam invitans ait: *Eia quid ſtatis, Fratres, veſtrum quos per fidem genitalis unda concepit . . . ad* Deſiderata *quantocius feſtinate*. Lege, quæſo, quæ ad hunc Zenonis locum adnotarunt perdocti Ballerinii pag. 229.

2. *Synaxes*) Synaxeos nomen pluribus modis a veteribus Patribus accipi, nemo ignorat. Didymus hic ſolemnes Fidelium conventus potiſſimum deſignat, ac feſtos Eccleſiæ dies. Vide ſegm. 142. *a.*

3. *Facite*) Luc. XVI. 9, ubi pro *οὐρανίους*, legitur *αἰωνίους*.

4. *interminata*) In græco, *πανταπείρατος*. Legendum eſſe ſuſpicetur quis, *πανταπείρατος*, aut *πανταπείρατος*. Cum tamen pro *ἄπειρος*, quod eſt, *expers*, ſeu *non expertus*, & *interminatus*, Pindarus Nem. Od. 1, & Clemens in Protreptico pag. 74. dixerit *ἀπείρατος*, i. e. *non expertus*, imo Didymus ipſe ad verſ. 17. capitis primi Jobi pag. 44. Catenæ in Jobum *λύπης ἀπείρατον* vocet eum, qui ſit *triſtitiæ expers*; quidni dixerit Theologus noſter etiam *πανταπείρατος*, pro *πανάπειρος*, i. e. *interminatus*? Fateor Pindarum Dorice ſcribentem dicere potuiſſe *ἀπείρατος*, pro *ἀπείρητος*. At de Clemente Alexandrino eadem ratio non valet, quum is Dorice non ſcripſerit. Huc accedit quod in Orphei verſibus a Proclo allatis lib. 4. in Timæum vox *ἀπείρατος* *immenſam* fortaſſe ſignificat: ait enim: *Μήσατο δ' ἄλλην γαῖαν ἀπείρατον, ἥντε σελήνην Ἀθάνατοι κλήζουσιν*, id eſt, *Aliam vero immenſam terram condidit, quam Dii vocant Lunam*. Quo ſenſu autem interminatam dicat Didymus trium illarum ſolemnitatum alacritatem, ex iis apparet, quæ mox ſubjicit.

5. *Benedices*) Pſalm. lxxv. verſ. 12. Codex habet *χρηστότητος*, pro *χρηστότητος*.

6. *rotunda*) Codex, *περιφερόν*. Lego, *περιφερής*.

7. *omnium inſpectore*) Gregorius quoque Nazianzenus Spiritum Sanctum dixit *παντεπίσκοπον*. At *παντέφορος* verti etiam poteſt *omnium præſes*.

8. *magis regem*) Ariani, Auguſtino teſte in libro contra ſermonem Arianorum cap. 18, *ſic Trinitatis poteſtates vel officia gradibus ordinabant, ut . . . faterent tamquam imperatorem Patrem, judicem Filium, advocatum Spiritum Sanctum*.

τῦ· ἀλλ' εἰδότες ὅτι ὐδὲν ἀνθρώποις βέβαιον· ἂν ἡ τριὰς μὴ συμμαχῇ ὖσα πάντων πλησίον καὶ πάντων ἐπίκυρος· ψευδὴς γὰρ ἵππος εἰς σωτηρίαν φησίν· ἐγγὺς δὲ κύριος τοῖς φοβυμένοις αὐτόν· καὶ γίγας ὐ σωθήσεται ἐν πλήθει ἰσχύος αὐτῦ· ἡ γραφὴ δηλοῖ ὡς συμπάρεστιν ἀεὶ καὶ συνεργεῖ τῷ πατρὶ καὶ ἐφ' ἑκάστῳ βοηθεῖ ἡμῖν ϗ ἰσχὺν ἐντίθησιν· καὶ τῆς τῦ υἱῦ παρυσίας καὶ διδαχῆς ἡ αὐτῦ ἐπιφάνεια ὁμότιμός ἐστιν· καὶ ἡ διδασκαλία σύμφωνος τυγχάνει ὖσα· ἀμέλει τοι ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τὴν ἀδιαίρετον καὶ μόνην βεβαίαν ϗ ἀήττητον βοήθειαν αὐτῦ ϗ τῦ λόγυ ϗ τῦ πνεύματος αὐτῦ ὑπισχνύμενος τῷ ζοροβάβελ καὶ ἀποφαίνων τρανέστατα ὡς ὐ διαφέροιεν ὐτ' ἀφεστᾶσιν ἀλλήλων αἱ θεῖαι ὑποστάσεις· εἶπεν δι' ἀγγαίυ τῦ προφήτυ· καὶ νῦν κατίσχυε ζοροβάβελ· λέγει κύριος· καὶ κατίσχυε ἰησῦ ὁ τῦ ἰωσεδὲκ ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας· καὶ κατισχυέτω πᾶς ὁ λαὸς τῆς γῆς· διότι μεθ' ὑμῶν ἐγώ εἰμι· λέγει κύριος παντοκράτωρ· καὶ τὸ πνεῦμά μυ ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν. διὰ δὲ ἡσαΐυ πρᾳϋπαθῶς καταμέμφεται τοῖς ἐπ' ὀνόματι αὐτῦ καὶ τῦ πνεύματος αὐτῦ μὴ πορευομένοις ὑτωσὶ λέγων· ὐαὶ τέκνα· βυλὴν ἐποιήσατε ὐ δι' ἐμῦ· καὶ συνθήκας ὐ διὰ τῦ πνεύματός μυ. καὶ πάλιν ἡσαΐας περὶ τῶν πλημμελησάντων εἰς τὸ θεῖον κράτος τῦ πνεύματος λέγει· αὐτοὶ ἠπείθησαν καὶ παρώξυναν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἔχθραν. ὀργῆς μὲν γὰρ καὶ ἔχθρας· ϗ ἀπὸ τῶν τοιύτων πάντων ἐκβέβηκεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ὐ παρασαλεύεται ὐδ' ὑποκινεῖται πνεῦμα πρᾳότητος ὂν ϗ ἀγαθὸν ϗ τῆς πρωτίστης ϗ ἀπαθῦς καὶ παντοκρατορικῆς φύσεως· ϗ αὐτὸ μᾶλλον τὺς ὀργιζομένυς καὶ θυμῦντας ἰώμενον· καὶ ὅλης ἀφαιρύμενον τῆς κτίσεως τὸ φλεγμαῖνον καὶ ἀντεισφέρον εἰρήνην· ὡς ἔστι δῆλον τοῖς νοῦσιν ὅτι πᾶς ὁ πεισθεὶς τοῖς λόγοις αὐτῦ ἔζησεν ἡμέ-

mus, sut antiquiorem, quam ſit Spiritus; ſed nihil hominibus firmum eſſe noverimus, niſi ipſa ea, quæ omnibus eſt proxima, & cunctis auxilium præbet, Trinitas opituletur (nam *fallax* [1] *equus ad ſalutem*, inquit Pſaltes: *prope* [2] *eſt* autem *Dominus timentibus eum: & gigas* [3] *non ſalvabitur in multitudine virtutis ſuæ*): eum Scriptura declarat ſimul cum Patre ſemper adeſſe, & ſimul cum eo operari, & nobis in unaquaque re opem ferre, & fortitudinem ac robur nobis injicere, & illius manifeſtationem, ac doctrinam ejuſdem dignitatis ac præſtantiæ eſſe cum adventu & doctrina Filii, & hujus doctrinam illius doctrinæ conſonare. Ac ſane Deus & Pater indiviſam, & ſolam ſtabilem exſiſtentem, & invictam ſuam, & Verbi, & Spiritus ipſius opem Zorobabeli promittens, & manifeſtiſſime aſſeverans non differre, nec a ſe invicem diſtare divinas Hypoſtaſes, ait per Aggæum [4] prophetam [5]: *Et nunc confortore Zorobabel, dicit Dominus, & confortore Jeſu fili Joſedec ſacerdos magne, & confortetur omnis populus terræ: quia vobiſcum ego ſum, dicit Dominus Omnipotens, & Spiritus meus ſtetit in medio veſtri*. Per Iſaiam vero eos leniter redarguit, qui in nomine ejus, & Spiritus ipſius non ambulabant, ſic inquiens [6]: *Væ, filii: conſilium feciſtis, non per me; & pacta, non per Spiritum meum*. Et rurſus Iſaias de illis, qui in divinam Spiritus potentiam deliquerant, ait [7]: *Ipſi non crediderunt, & irritaverunt Spiritum Sanctum* [8], *& verſus eſt eis* [9] *in inimicitiam*. Nam ab ira, & inimicitia, & ab omnibus [10] hujuſmodi rebus alienus eſt Spiritus Sanctus, neque concutitur, aut commovetur, cum ſit Spiritus manſuetudinis, & bonus, & ſupremæ, ac impatibilis, atque omnipotentis naturæ: quin potius ipſe iraſcentes, atque ad iracundiam provocantes ſanat, & iræ æſtum omni aufert creaturæ, ejuſque loco pacem inducit; ſicut illis manifeſtum eſt, qui conſiderent, eos omnes, qui ſermonibus ipſius obtemperant,

1. *fallax*) Pſalm. xxxii. verſ. 17.

2. *prope*) Ex Pſalm. cxliv. verſ. 19. (ſeu 18): ubi tamen legitur, ἐπικαλυμένοις, i. e. *invocantibus*, pro, *timentibus*. Vide etiam Pſalm. lxxxv. verſ. 10.

3. *& gigas*) Pſalm. xxxii. verſ. 16.

4. *per Aggæum*) Codex, δι' ἀγγέλυ. Lego, δι' ἀγγαίυ.

5. *Et nunc*) Agg. II. 5, & 6. Nonnulla tamen intermedia omittit Didymus.

6. *Væ, filii*) Iſai. xxx. 1. Complutenſis Editio, ὐαὶ τέκνα ἀποστάται· τάδε λέγει κύριος· καὶ ἐποιήσατε βυλὴν .... καὶ συνθήκας ....

7. *Ipſi*) Iſai. lxiii. 10. Vide Not. 16. pag. 54.

8. *Spiritum Sanctum*) Græca Editio hic addit, αὐτῦ, i. e. *ejus*.

9. *verſus eſt eis*) Græca Ed. hic addit, Κύριος, i. e. *Dominus*.

10. *ab omnibus*) Codex: καὶ ἀπὸ τῶν τοιύτων πάντων. Concinnior videretur oratio, ſi legeremus, καὶ τῶν ἀπὸ τοιύτων πάντων. Alioquin legendum ſuperius foret: ἀπ' ὀργῆς μὲν γὰρ κ. τ. λ.

ἠπίως. ὃν τρόπον δὲ πολλαχοῦ ἐγράφη· παρεπίκραναν τὸν θεὸν κ̀ πατέρα κ̀ ὠργίσθη αὐτοῖς· καὶ ὡς ἐν ΡΕ ψαλμῷ φάσκει· αὐτοὶ δὲ παρεπίκραναν αὐτὸν ἐν τῇ βουλῇ αὐτῶν· οὕτω νῦν ὁμοιοτρόπως περὶ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ προφητεύει διὰ τὸ τῆς θεότητος καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως ἀπαράλλακτον. καὶ μιχαίας δὲ ὁμοίως ἀποκλαίεται τὸν ἰσραὴλ ὡς θεῷ προσκρούσαντα λέγων· ὁ οἶκος τοῦ ἰακὼβ παρώργισεν τὸ πνεῦμα κυρίου. καὶ ὁ πνευματοφόρος δὲ δαυὶδ τὸ πρὸς τὸν πατέρα ἰσότιμον κ̀ ἰσοδύναμον τοῦ πνεύματος αὐτοῦ συνομολογῶν· κ̀ τὸ δίχα τοῦ ἁγίου πνεύματος μὴ δ᾽ ὁτιοῦν τῶν ἀγαθῶν ὑπάρχειν τῇ κτίσει· ηὔχετο· τὸ πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὁδηγήσει με ἐν γῇ εὐθείᾳ· κ̀ πνεύματι ἡγεμονικῷ στήριξόν με. τοῦτ᾽ ἔστιν τῷ πνεύματί σου τῷ ἀρχικῷ καὶ ἐξουσίαν ἔχοντι στερέωσον· ἵν᾽ οὕτω δυνηθῶ τῆς τε ἁμαρτίας καθαρισθῆναι κ̀ τῆς προφητείας μὴ ἐκπεσεῖν. κ̀ ἐν εὐαγγελίῳ τοὺς ἀποστόλους διδάσκων ὁ δεσπότης ὅτι τῆς ἑαυτοῦ ἐπιφανείας οὐχ ἥσσων ἔσται ἡ παρουσία τοῦ ἁγίου πνεύματος· καὶ ἡ ἐκεῖθεν περιγινομένη σωτηρία τῇ κτίσει· ἀλλ᾽ ἴση κ̀ ἡ αὐτὴ διὰ τὴν μίαν θεότητα κ̀ ἐνέργειαν· λέγει· συμφέρει ὑμῖν· ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω· ἐὰν γὰρ μὴ ἐγὼ ἀπέλθω· ἐκεῖνος οὐκ ἔρχεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. κ̀ σύμφωνον δὲ τῇ ἑαυτοῦ τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος διδασκαλίαν παριστῶν ἔφη· ὅτ᾽ ἂν ἔλθῃ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐκεῖνο ὑμᾶς διδάξει καὶ ἀναμνήσει πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν. καί· οὐκ ἐστὲ ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς ὁμότιμον τῷ πατρὶ ὡς ἀποδέδεικται· ὁμότιμον δὲ καὶ τῷ υἱῷ ὡς ὡμολόγηται· δῆλον ὅτι τὴν ἴσην καὶ πρὸς ἀλλήλας ἔχουσι σχέσιν αἱ θεῖαι ὑποστάσεις· τὰ γὰρ τῷ αὐτῷ ἴσα· καὶ ἀλλήλοις ἴσα πάντως ἐστίν· ἴσος δὲ ὁ υἱὸς τῷ πατρί· ἴσον δὲ καὶ τὸ πνεῦμα τῷ υἱῷ.

119. b perant, mitem ac manſuetam vitam ducere[1]. Sed quemadmodum multis in locis[2] ſcriptum eſt: *Exacerbaverunt Deum* & Patrem; &[3]: *Iratus eſt eis*; in pſalmo autem CV. legitur[4]: *Ipſi vero exacerbaverunt eum in conſilio ipſorum*: ita nunc[5] eodem modo de Spiritu ejus propheta loquitur, ob identitatem videlicet deitatis, & dominationis, & potentiæ. Michæas vero ſimiliter Iſraelem, qui Deum offenderat, deplorat inquiens[6]: *Domus Jacob ad iracundiam provocavit Spiritum Domini*. Et Spiritifer David Spiritum eamdem cum Patre dignitatem ac potentiam habere, nullumque ulli creaturæ Bonum ſine Spiritu Sancto eſſe confitens, ita precabatur[7]: *Spiritus tuus bonus deducet me in terra recta*: Et[8]: *Spiritu principali confirma me*: id eſt, Spiritu tuo dominatore, & poteſtatem habente corrobora me: ut ſic poſſim & a peccato mundari, & a prophetia non excidere. Ac in Euangelio Apoſtolos docens Dominus, ipſius manifeſtatione minorem, aut minus excellentem non fore adventum Spiritus Sancti; nec illam, quæ inde futura erat, creaturarum ſalutem; ſed æqualem utramque eſſe & eamdem, propter deitatis, & operationis unitatem, declarans ait[9]: *Prodeſt vobis, ut ego abeam: niſi enim ego abiero, ille non venit ad vos, Spiritus Sanctus*. Et doctrinam ſuam doctrinæ Spiritus Sancti concordem demouſtrans, inquit[10]: *Cum venerit Spiritus Sanctus, ille vos docebit, & ſuggeret omnia, quæ dixi vobis*. Et[11]: *Non eſtis vos qui loquimini, ſed Spiritus Patris qui loquitur in vobis*. Quod ſi Spiritus Patris dignitate æqualis eſt Patri, ut oſtenſum eſt, ac ſi idem dignitate æqualis eſt etiam Filio, ut eſt in confeſſo, apparet, æqualem[12] etiam inter ſe relationem
120. a habere divinas Hypoſtaſes. Quæ enim ſunt eidem æqualia, etiam inter ſe æqualia omnino ſunt: atqui æqualis eſt Filius Patri, & æqualis eſt etiam Spiritus Filio: per-

1. *vitam ducere*) Codex, ἔξωσιν. Sed lego, ἔζωσιν.

2. *multis in locis*) Verbi gratia, Ezech. II. 3; Pſalm. V. verſ. 12; & alibi.

3. *iratus*) Ut Pſalm. LIX. verſ. 1; Num. xxv. 3; & alibi.

4. *Ipſi vero*) Pſalm. CV. verſ. 41 (ſeu 43).

5. *ita nunc*) Hoc idem argumentum ex eorumdem textuum collatione deſumptum affert Theologus noſter in libro etiam de Sp. S. num. 47.

6. *Domus*) Mich. II. 7. Vulgata Translatio hæc non habet, ſed leguntur in græca lxx. Interpretum.

7. *Spiritus*) Pſalm. cxlii. verſ. 12 (ſeu 10). Vide Not. 10. pag. 52. Similia vero ex hoc Pſalmi verſiculo colligit Didymus in lib. de Sp. S. num. 53.

8. *Spiritu*) Pſalm. L. verſ. 13 (ſeu 14).

9. *Prodeſt*) Joan. XVI. 7, ubi Græca Editio habet: συμφέρει... ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς.

10. *Cum venerit*) Joann. XIV. 26. Voces tamen illæ, ὅταν ἔλθῃ, huc translatæ ſunt ex cap. xv. verſ. 26. Nam cap. xiv. verſ. 26. ſic legitur: ὁ δὲ παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.... ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα, καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν.

11. *Non eſtis*) Matth. X. 20.

12. *æqualem*) Codex, ἴσον. Sed lego, ἴσην.

ὑῷ. δῆλον ὅτι ὁμοίως ἴσον ἐστὶ καὶ τῷ πατρί. αὐτȣ͂ τοίνυν εἰπόντος τὸ θεσπέσιον πνεῦμα λαλεῖν ἐν τοῖς ἀποστόλοις· ὁ παῦλος διὰ τὴν ἀπαραλλαξίαν τῆς φύσεως καὶ διδαχῆς· τὸν χριστὸν ἰσχυρίζεται λαλεῖν ἐν αὐτῷ· γράφων· εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τȣ͂ ἐν ἐμοὶ λαλȣ͂ντος χριστȣ͂. σημειωτέον δέ· ὡς ὅλα ταῦτα· τὴν ἐπιφάνειαν τȣ͂ πνεύματος αὐθεντικῶς δηλοῖ γεγενῆσθαι. καὶ ἐν τῷ λȣκᾷ δὲ ὡς προελέχθη προείρηκεν αὐτοῖς· ὑμεῖς δὲ καθίσατε ἐν τῇ πόλει ἕως ȣ͂ ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψȣς. αὕτη δὲ ἐτύγχανεν ἡ τȣ͂ θείȣ πνεύματος.

perſpicuum eſt ergo, Spiritum ſimiliter æqualem eſſe etiam Patri. Cum igitur divinum Spiritum in Apoſtolis loqui dixerit ipſe Filius; Paulus pariter ob naturæ, ac doctrinæ nulla in re diſcrepantis identitatem, Chriſtum in ſe loqui aſſeverat, dum ſcribit[1]: *Si experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur, Chriſti*. Obſervandum porro hic eſt, his omnibus adventum Spiritus ex ipſius poteſtate factum oſtendi. In Luca vero, ut antea[2] dictum eſt, ipſis Apoſtolis prædixit Chriſtus[3]: *Vos autem ſedete in civitate, donec induamini Virtute ex alto*: Virtute ſcilicet divini Spiritus.

ΙΗ

Ἤντινα ἀλκὴν ἐνδυσάμενοι· οὐκ ἔτι εὐκατάπληκτοι καθειστήκεισαν ὡς γέγραπται ὅτι ἦσαν κεκλεισμέναι αἱ θύραι τῶν μαθητῶν κρυπτομένων διὰ τὸν φόβον τῶν ἰȣδαίων· καὶ ὅτι πέτρος ὁ πρόκριτος τῶν ἀποστόλων διὰ κόρης ἀπειλὴν διωμνύετο μὴ εἰδέναι τὸν κύριον τὸν ποιήσαντα αὐτὸν κλειδȣ͂χον τῶν ȣ̓ρανῶν· ἀλλ' οἱ δυοκαίδεκα μόνοι καὶ αὐτοὶ ȣ̓χ ὑφ' ἓν ὄντες ἀντέστησαν μονονȣχὶ πάσῃ τῇ οἰκȣμένῃ δήμοις ὅλοις ἀντικράζοντες· ȣ̓ δυνάμεθα ἡμεῖς ἃ ἴδομεν καὶ ἠκȣ́σαμεν μὴ λαλεῖν. ἀλλὰ ϗ πάσῃ τῇ διαβολικῇ πλάνῃ παρετάξαντο ϗ τὴν κτισματολατρείαν ἀπήλασαν· καὶ τὴν λεγομένην ἀχλὺν ἀφεῖλον τῆς τῶν ἀνθρώπων ψυχῆς ἣ πρὶν ἐπῆεν ὡς φασιν·

> ὄφρ' εὖ γινώσκοιεν ἠ μὲν θεὸν ἠ δὲ καὶ ἄνδρα.

διὰ δὲ τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσεως· ποικίλων νόσων ἀπήλλαττον τȣ̀ς ἀνθρώπȣς· 230. b.
ὡς πέτρȣ μὲν καὶ τὴν ἀποσκιάσασαν τȣ͂ σώμα-

CAPUT XVIII.

QUa vi ac ſtrenuitate poſtquam induti fuerunt, non amplius facile perterrefieri potuere, ſicur tunc contigerat, quando, ut ſcriptum eſt[4], *clauſæ* erant *portæ*, *Diſcipulis* ſe ſe occultantibus *propter metum Judæorum*; cumque præſul Apoſtolorum Petrus propter puellæ minas jurejurando affirmavir, non noſci a ſe Dominum, illum nempe ipſum, a quo factus fuerat cælorum claviger: ſed Duodecim illi vel ſoli, nec ſimul congregati, non modo univerſo terrarum orbi reſtiterunt, coram omnibus populis intrepide clamantes[5], *Non poſſumus nos quæ vidimus, & audivimus, non loqui*; ſed etiam omni diabolicæ ſeductioni ſe ſe oppoſuerunt, & creaturarum cultum[6] ſuſtulerunt, atque ab hominum animis *caliginem*, ut poeta loquitur, *quæ in ipſis antea inerat*[7], *abſtulerunt*, nempe, ſicut idem ait,

> *Ut probe cognoſcerent & Deum & hominem*.

Per manuum vero impoſitionem homines a variis morbis liberabant; adeo ut Petri quidem vel ipſa *umbra*[8] e corpore illius in

1. *Si experimentum*) 2. ad Cor. XIII. 3. Græca Editio: ἐπεὶ ... ζητεῖτε, i. e *quoniam ... quæritis*: quam lectionem ſuperius ſecutus eſt Didymus pag. 64. Vulgatus vero Int. legiſſe videtur ut Didymus hoc in loco, quum vertat: *an ... quæritis?* vocula enim εἰ, i. e. *ſi*, ſæpe in Bibliis valet, *numquid*.

2. *antea*) Nempe ſegm. 75.

3. *Vos autem*) Luc. xxiv. 49. Vide Not. 6. pag. 167.

4. *ſcriptum eſt*) Joann. XX 19.

5 *Non poſſumus*) Act. IV. 20. Græca Editio habet εἴδομεν, pro ἴδομεν.

6. *creaturarum cultum*) Codex, κτισματολατρίαν. Lego, κτισματολατρείαν. Ita etiam ſegm. 251. a.

7. *antea inerat*) Librarius locum hunc non intelligens, mendoſe ſcripſit: ὃ πρὶν αὐτοῖς εἰς φασιν ὄφρ' εὖ κ. τ. λ. Sed legendum, ἣ πρὶν ἐπῆεν. Nempe Homericis hic locutionibus utitur Didymus ex Iliadis quinto deſumptis, ubi Minerva Diomedem ſic alloquens inducitur verſ. 127:

> Ἀχλὺν δ' αὖ τοι ἀπ' ὀφθαλμῶν ἕλον, ἣ πρὶν ἐπῆεν,
> Ὄφρ' εὖ γινώσκῃς ἠμὲν θεὸν, ἠδὲ καὶ ἄνδρα.

Id eſt:

> *Caliginem vero tibi ab oculis abſtuli, quæ prius inerat,*
> *Ut bene dignoſcas tum Deum, tum etiam hominem.*

Quæ dum propoſito ſuo accommodat Theologus noſter, civem ſuum atque anteceſſorem Clementem imitari videtur, qui idem facit quum in Protreptico pag 87, ubi habet: Ὄφρ' εὖ γινώσκοις, & reliqua; tum in primo Strom. pag. 425, ubi ait: Ὄφρ' εὖ γινώσκοιμεν, & cetera.

8. *umbra*) Vide Act. V. 15.

Digitized by Google

σώματος σκιάν· παῦλου δὲ καὶ τὰ σουδάρια τοῦ χρωτὸς ἰάσεις ἀποτελεῖν. καὶ παῦλος μὲν ῥωμαίοις ἔγραφεν· ἐν τῷ πιστεύειν εἰς τὸ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι ἐν δυνάμει πνεύματος ἁγίου. πέτρος δὲ μετὰ παῤῥησίας τὸν διάβολον κατηργάζετο· καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν θεϊκὴν οὐσίαν ἀνεφθέγγετο πρὸς τὸν ἀνανίαν λέγων· διὰ τί ἐπείρασεν ὁ σατανᾶς τὴν καρδίαν σου ψεύσασθαί σε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; τίς γὰρ ὁ ψευσθεὶς εἶπεν ἐπαγαγών· οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώπῳ· ἀλλὰ τῷ θεῷ· οὐκ ἦν γὰρ αὐτοῖς ἐν αἰδοῖ τις ἥττων χρημάτων ὑπάρχων· ἢ ἄδικον ἀναπνέων· ἢ σῶφρον μὴ βλέπων· ἢ μὴ διακείμενος περὶ τὴν ὁμοούσιον τριάδα εἰλικρινῶς κἂν τυχὸν ἦν τοῖς πρώτοις ἐπιβεβηκὼς κοσμικοῖς θρόνοις καὶ τὰς ἄκρας ἐν χεροῖν ἔχων ἀρχάς. ὑπερεώρων δὲ καὶ αὐτῆς τῆς βασιλικῆς ἁλουργίδος· καὶ κρείττονες ἦσαν χρημάτων τὸν ἀμείωτον θησαυρὸν ἔχοντες τοῦ ἁγίου πνεύματος. ἐλάλουν δὲ καὶ ἑτέραις γλώσσαις καθὼς φησιν τὸ πνεῦμα ἐδίδου ἀποφθέγγεσθαι αὐτούς· καὶ συνίεσαν ὁμιλίαν οἱ γαλιλαῖοι· πάρθων· μήδων· περσῶν· καὶ ἀλλοθρόων ἄλλων ἀνθρώπων· ἔτι

in terram cadens, Pauli vero *ſudaria*[1] etiam, *ex ejus carpore illata*, ægrotorum ſanationes perficerent. Ac Paulus quidem Romanis ſcribebat[2]: *In credenda, ut abundetis in ſpe in virtute Spiritus Sancti*. Petrus autem diabolum confidenter profligabat, & divinam Spiritus Sancti eſſentiam prædicabat, dicens Ananiæ[3]: *Quare tentavit Satanas cor tuum mentiri te Spiritui Sancto?* Quiſnam eſt ille, cui mentitus fuerat? Id dixit Petrus ipſe, cum ſubdidit[4]: *Non es mentitus homini, ſed Deo*. Nec enim quemquam ipſi reverebantur, qui pecuniæ amore captus[5] foret, aut qui injuſtitiam reſpiraret, aut quid prudentiæ conſentaneum ſit, non videret, aut qui ſincere erga conſubſtantialem Trinitatem affectus non eſſet, etſi ad primas forte mundanas ſedes aſcendiſſet, ac ſupremas[6] in manibus haberet præfecturas: quin ipſam Imperatoriam[7] purpuram[8] deſpiciebant, & divitiis ſuperiores erant, cum indeficientem theſaurum haberent Spiritus Sancti. Loquebantur vero etiam *aliis linguis*[9], *prout Spiritus* (inquit Scriptura) *dabat eloqui ipſas*; & ſermonem intelligebant Galilæi homines Parthorum, Medorum, Perſarum[10], aliorumque[11] diverſis lin-

---

1. *ſudaria*) Vide Act. XIX. 12.

2. *In credendo*) Rom. XV. 13. Quorſum hæc Didymus afferat, patet ex ejus libro de Sp. Sancto num. 10, ubi hæc legimus: „In multis quoque „ aliis locis Apoſtolus memorat, in Spiritus Sancti „ ſubſtantia Dei munera commorari, ſicut in il- „ lo: *Deus autem ſpei repleat vos omni gaudio, & „ pace in credendo, ut abundetis in ſpe, & vir- „ tute Spiritus Sancti*. Deus autem (*codex noſter „ habet*: Deus enim) largitor bonorum ſpem, „ quam promiſit, reddet (*cod. noſter*, reddit) his „ qui habent illum; gaudio (*cod.* & gaudio), & „ pace complet eos: qui imperturbatam & ſedatam „ (*cod.* conſedatam) cogitationem poſſidentes, læ- „ tas habent mentes, & ab omni perturbationum „ tempeſtate tranquillas. Qui autem in virtute Spi- „ ritus Sancti prædicta bona fuerint conſecuti, „ etiam tectam fidem in (*deeſt in codice vocula*, „ in) Trinitatis myſterio conſequentur. „

3. *Quare*) Act. V. 3. Vide Not. 3. pag. 63, & Not. 1 pag. 232. Didymus porro cum alibi dictavegit ἐπλήρωσε, i. e. *implevit*, hic eam lectionem ſequitur, quam ſecutus eſt Vulgatus Int. legens ἐπείρασε, i. e. *tentavit*.

4. *Non es*) Act. V. 4. Græca Editio habet, ἀνθρώποις, i. e. *hominibus*; quam lectionem ſecutus eſt Didymus ſuperius ſegm. 106. *b*.

5. *captus*) Librarius ſine accentu, ac ſpiritu ſcripſit, τισιντω. Sed legendum, τις ἥττων.

6. *ſupremas*) Videtur reſpicere ac tacite vellicare non modo Ethnicos Imperatores, ac magiſtratus, quibus, Fidei cauſa, animoſe reſtiterunt Apoſtoli, verum etiam Conſtantium, Julianum Apoſtatam, ac Valentem, qui Didymi ætate Chriſti Eccleſiam vexaverant: quibus tamen Catholici Epiſcopi Apoſtolorum exempla imitati ſtrenue, Fidei cauſa, ſe ſe oppoſuerunt. Ut enim Didymus ipſe ait Enarratione in primam Petri Ep. cap. 2, *etiam reluctandum eſt uſque ad mortem, ſi quando voluerint (qui ad principandum ſunt conſtituti) extra Chriſtum nos facere aliquid, dicere, vel agere præter ſenſum, aut ſanctiones Eccleſiaſticas*.

7. *Imperatoriam*) Aut, *regiam*.

8. *purpuram*) Codex habet, ἀλουργίδος, cum ſpiritu leni: quo modo eam vocem in pluribus membraneis codicibus ſcribi teſtantur qui Pollucem adnotationibus illuſtrarunt. Videtur tamen ſcribendum potius ἁλουργίδος cum ſpiritu aſpero, ſi verum ſit quod multi Grammatici volunt, ἁλουργίδα dici quaſi ἁλὸς ἔργον, i. e. *opus maris*. Adnotat autem Mœris Atticam eſſe hanc vocem: ſic enim ſcribit: ἁλουργὲς, Ἀττικῶς. πορφυροῦν, Ἑλληνικῶς, i. e. *Vox* ἁλουργὲς *Attica eſt, Græce vero dicitur* πορφυροῦν.

9. *aliis linguis*) En Act. II. 4. Græca Editio: ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι.

10. *Parthorum, Medorum, Perſarum*) Patet Didymum reſpicere hæc Lucæ verba in Act. II. 9: *Parthi, Medi, & Elamitæ*. Itaque Elamitæ Didymo ſunt Perſæ. *Elam* (inquit Hieronymus in Jerem. XXV. 25) *regio Perſidis trans Babylonem; unde & Elamitæ*. Cur autem Rigaltius in Notis ad Tertulliani lib. adv. Judæos cap. 7. legendum velit *Elamiæ*, pro *Elamitæ*, fateor me non intelligere.

11. *aliorumque &c.*) Sacer quidem codex Act. II. 5 ait: ἀπὸ παντὸς ἔθνους, i. e. ex *omni gente*; ſed Didymus in Commentariis ad eum locum (tom. 4. Anecd. Wolf. pag. 2) ita hæc accipit, ut valeant: *ex multis gentibus*; nimirum ex iis omnibus quæ Hieroſolymam convenerant.

ἔτι δὲ καὶ τὴν ἑλλάδα κ̀ αὐσονίαν γλῶτταν· πολύφωνοί τε ἐγίνοντο κ̀ ἀνεδείκνυντο οἷοί περ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι εὑρίσκεσθαι μέλλομεν τῶν τῇδε τῦ κόσμυ ἀπολυθέντες δεσμῶν· κατὰ τὴν παύλυ φωνήν· ὅπυ ὐκ ἔνι ἕλλην· βάρβαρος· σκύθης· ἀλλὰ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν χριστός. πρόδηλον δὲ ὡς διὰ τὸ τῆς τριάδος ταυτύσιον εἶπεν· πάντα ἐν πᾶσιν χριστός. ἐπεὶ πῦ ζητῦμεν τὸν . . . .

linguis loquentium hominum, & græcam [1] inſuper, atque auſoniam [2] linguam: multis vero ipſi linguis loquebantur, ac tales ſe ſe exhibebant, quales nos in futuro ſeculo, cum ab hujus mundi vinculis liberati fuerimus, inveniemur juxta illud Pauli [3]: *Ubi non eſt Græcus, Barbarus, Scytha; ſed omnia in omnibus Chriſtus*. Manifeſtum eſt autem, ideo Paulum dixiſſe, *Omnia in omnibus Chriſtus*, quod una eademque ſit Trinitatis eſſentia: alioquin ubinam quærimus [4] . . . .

CAPUT XIX. [5]

. . . .

ἢ ὁ πατὴρ ἐνηνθρωπηκέναι νομισθείη. τὸ 114. b.
καὶ περὶ τῦ ἁγίυ πνεύματος ἀμυδρῶς ὁμῦ κ̀ τηλαυγῶς ἐμνημόνευεν πρὸς τὸ αὐτῦς κατὰ μέρος τὴν ὄψιν φωτιζομένυς εἰς νόησιν τῶν θείων λογίων· καὶ κατὰ τὸν παῦλον ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν ἐρχομένυς δυνηθῆναι μαθεῖν τὰς αὐτοτελεῖς τρεῖς ὑποστάσεις. καὶ τῦτό ἐστιν ὅπερ ἐν ΙΖ φέρεται ψαλμῷ· λαὸς ὃν ὐκ ἔγνων ἐδύλευσέν μοι· εἰς ὑπακοὴν ὠτίυ ὑπήκυσέν μοι. ἀμέλει δαυὶδ τοπικῶς τηνικαῦτα τὸν πατέρα μόνον ἐγνῶσθαι εἰδὼς ἔψαλλεν· γνωστὸς ἐν τῇ ἰυδαίᾳ ὁ θεός· ἐν δὲ τῷ ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτῦ· ἐπιφανέντος δὲ τῦ θεῦ λόγυ καὶ πιστευθέντος· ἡ νέα

. . . .

aut Pater incarnatus eſſe putabitur. Id etiam de Spiritu Sancto obſcure ſimul, & perſpicue commemoravit, ut, eorum oculis ex parte illuminatis, ad intelligentiam divinorum oraculorum, atque, ut ait Paulus [6], *e gloria in gloriam*, venire poſſent, ac tres per ſe perfectas Hypoſtaſes cognoſcere. Atque hoc illud eſt, quod in xvii. pſalmo ſignificatur [7]: *Populus, quem non cognovi, ſervivit mihi, in obedientia auriculæ obedivit mihi*. David ſane cum localiter tunc Patrem dumtaxat cognitum eſſe ſciret, pſallebat [8]: *Notus in Judæa Deus, in Iſrael autem magnum nomen ejus*. Cum vero manifeſtatus eſt Deus Verbum, & cre-

1. *græcam*) Quod Apoſtoli græcum ſermonem intelligerent, videtur Didymus pro miraculo habere. Ita ſenſit etiam illa ætate Chryſoſtomus in opuſculo contra Judæos, & Gentiles, tom. 1. pag. 576. edit. Montfauconianæ, ubi aperte ait, Apoſtolos hebraice locutos eſſe, nempe, ut ego interpretor, ſyriace. Explodenda tamen iſthæc videntur optato ingenioſiſſimo adoleſcenti, imo, ut rectius loquar, doctiſſimo viro Dominico Diodato, cujus liber *de Chriſto græce loquente* inſcriptus tribus ipſis, antequam prælo pagina hæc mandaretur, diebus Neapoli ad me allatus fuit. Eum avide ſtatim, ſummaque cum voluptate percurri: & quamvis mirum videatur, ignotum fuiſſe quarto ſeculo non Alexandrino tantum Didymo, ſed Antiocheno etiam Scriptori Chryſoſtomo, quanam lingua ante trecentos circiter annos loquerentur Judææ incolæ; tanta tamen apparet in eo libro rationum vis, atque copia, ut fatear me in Diodati ſententia ita acquieviſſe, ut vix ac ne vix quidem me in poſterum dubitaturum putem, quin vernacula Judææ lingua Apoſtolorum ætate fuerit græca ineleganſ, videlicet helleniſtica.

2. *Auſoniam*) Latinam nempe: quam Joannes quoque Chryſoſtomus Didymi æqualis τὴν Ἰταλῶν γλῶσσαν, i. e. *Italorum linguam* vocaverat num. 5. libri 3. adverſus oppugnatores vitæ Monaſticæ, quem anno circiter 375 ſcripſit.

3. *Ubi*) Coloſſ. III. 11. Biblia: ὅπυ ὐκ ἔνι Ἕλλην . . . Βάρβαρος, Σκύθης . . . . ἀλλὰ τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. Vide pag. 29. Not. 9.

4. *quærimus*) Codex hoc loco mutilus eſt: deeſt enim unum ſegmentum, id eſt finis capitis duodevigeſimi, ubi ſermo erat de Eunucho, quem Philippus baptizavit, atque initium deciminoni. Nempe quum integra membrana ablata ſit ex codice, dimidia quidem hic deſideratur, dimidia vero altera huic reſpondens, deeſt poſt ſegmentum 114. *b*.

5. *Cap. XIX.*) Initio hujus capitis Macedonianorum argumentum proponebat Didymus ex eo ductum, quod Spiritus Sanctus aperte in Scripturis non vocetur *Deus*.

6. *Paulus*) 2. ad Cor. III. 18.

7. *Populus*) Pſalm. xvii. verſ. 48. (ſeu 45). Græca Biblia pro, εἰς ὑπακοὴν, habent εἰς ἀκοὴν, i. e. *in auditu*.

8. *Notus*) Pſalm. lxxv. verſ. 1. (ſeu 2). Vocula δὲ, i. e. *autem*, non legitur in Bibliis. Quatuor porro in locis hunc Pſalmi verſiculum quatuor modis accipit Theologus noſter. Nam I. illum hic de Patre, qui ſolus in Judæa cognitus fuerit, interpretatus. II. Superius ſegm. 97. *a*. ſic accipere videtur, ut γνωστὸς idem ſit, atque ἐπιφανής. III. In libro de Sp. S. num. 11: „Chriſti nomen „(inquit) beneolens, ante adventum ejus in ſolo Iſraelis populo verſabatur, quaſi Judææ vaſe „incluſum: *Notus enim, ait, in Judæa Deus*, „*in Iſrael magnum nomen ejus*.„ Demum in Commentariis in Pſalmos ad hunc locum docet γνωστὸν dici non modo id quod cognoſcitur, ſed etiam id quod cognoſci poteſt, adeo ut γνωστὸν ſit etiam quod ignoratur, ſi notum fieri queat: tum ſubdit: γνωστὸ τοίνυν ὄντος ὄντος ἐν τῇ Ἰυδαίᾳ τῦ θεῦ κ. τ. λ., i. e. *quum ergo ita notus* (ſeu *cognoſcibilis*) *in Judæa ſit Deus* &c.

νὲα διαθήκη ἤρξατο καὶ αὐτὸν μὲν τρανέστερον κηρύττειν Θεὸν· κατὰ μέρος δὲ πρὸς τὴν δύναμιν τῶν δεχομένων ἐχορήγει πάλιν ἡσύχως τὴν περὶ τȣ̃ ἁγίȣ πνεύματος γνῶσιν. τοῖς γὰρ ἄρτι κεκλημένοις εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας· καὶ ȣ̓κ ἐντριβῆ τοῖς ἐπ' αὐτῇ θεωρήμασιν τὴν διάνοιαν ἔχȣσιν· δυσπρόσιτός πως εἶναι ἐδόκει ἡ τοιάδε τελεωτάτη πίστις. καὶ τί δεῖ περὶ τȣ́τȣ διαπορεῖν ἔχοντας εἰς ἀπόδειξιν τȣ̀ς περὶ τὸ χάος κάτω νενευκότας καὶ ἕως τῆς δεῦρο μὴ δὲ τῇ θεότητι τȣ̃ μονογενȣ̃ς πιστεύοντας; ȣ̓κ ἀμάρτυρα δὲ ταῦτα παῦλος ποιεῖ γράφων κορινθίοις μὲν τὸ πρῶτον· κἀγὼ ἀδελφοὶ ȣ̓κ ἐδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς· ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς· ὡς νηπίοις ἐν χριστῷ γάλα ὑμᾶς ἐπότισα καὶ ȣ̓ βρῶμα· ȣ̎πω γὰρ ἠδύνασθε· ἀλλ' ȣ̓δὲ ἔτι νῦν δύνασθε· ἔτι γὰρ σαρκικοί ἐστε. ἑβραίοις δὲ· καὶ γὰρ ὀφείλοντες εἶναι διδάσκαλοι διὰ τὸν χρόνον· πάλιν χρείαν ἔχετε τȣ̃ διδάσκειν ὑμᾶς τίνα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τȣ̃ Θεȣ̃· καὶ γεγόνατε χρείαν ἔχοντες γάλακτος· ȣ̓ στερεᾶς τροφῆς· πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος· ἄπειρος λόγȣ δικαιοσύνης· νήπιος γάρ ἐστι· τελείων δέ ἐστιν ἡ στερεὰ τροφὴ τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλȣ̃ τε καὶ κακȣ̃. ἀρκεῖ ȣ̓̃ν ὁ πατὴρ λέγων πνεῦμα εἶναι αὐτὸ ἑαυτȣ̃· ἀρκεῖ δὲ καὶ ὁ υἱὸς θεσπίσας δι' ἑνὸς μὲν ὀνόματος· τριῶν δὲ ὑποστάσεων ὁμοτίμων πᾶσαν τὴν οἰκȣμένην εἰς ἑνότητα συνάγεσθαι πίστεως. εἰ γὰρ τȣ̃ πατρὸς τὸ ὄνομα Θεός· εὔδηλον ὡς ὅπερ ἐστὶν ὁ πατὴρ τȣ̃τ' ἔστιν Θεὸς· τȣ̃το ὑπάρχει ὅ τε υἱὸς τό τε ἅγιον πνεῦμα τȣ̃ Θεȣ̃. ὅπερ καὶ τὰ σεραφὶμ δηλοῖ λέγοντα τρίτον ἅγιος καὶ ἅπαξ κύριος. καὶ ἑτέρωθι δὲ ȣ̓κ ἄλλο· ἢ τȣ̃το διδάσκων ἔλεγεν ὁ υἱός· περὶ μὲν ἑαυτȣ̃ τοῖς μὴ πιστεύȣσιν αὐτῷ ὡς Θεῷ ἀληθινῷ· ἐγὼ ἐν τῷ ὀνόματι τȣ̃ πατρός μȣ ἐλήλυθα· τȣ̃τ'

creditus, cœpit Novum Teſtamentum eum quoque clarius prædicare Deum, & cognitionem etiam Spiritus Sancti paulatim ex parte ſubminiſtrare, pro viribus ſcilicet illorum, qui eam accipere debebant. Iis enim, qui nuper ad agnitionem veritatis vocati erant, nec mentem babebant in ejus contemplatione verſatam, inacceſſa quodammodo perfectiſſima hujuſmodi fides videbatur. Quomodo autem hac de re dubitare poſſumus, cum ad eam demonſtrandam illorum exemplum afferre queam, qui deorſum verſus chaos inclinati funt, quique ad hanc uſque diem ne divinitati quidem Unigeniti credunt? Neque vero hæc teſtimonio ſuo deſtituta eſſe voluit Paulus, quum Corinthiis quidem in prima Epiſtola ſcripſerit[1]: *Et ego, fratres, non potui loqui vobis quaſi ſpiritualibus, ſed quaſi carnalibus: tamquam infantibus*[2] *in Chriſto, loc vobis potum dedi, & non eſcam: nondum enim poteratis: ſed ne nunc quidem*[3] *adhuc poteſtis; adhuc enim cornales eſtis*. Ad Hebræos vero[4]: *Etenim cum deberetis eſſe magiſtri propter tempus, rurſum indigetis ut doceamini, quæ ſint elementa exordii oraculorum Dei; & facti eſtis indigentes lacte, non ſolido*[5] *cibo: omnis enim, qui lactis eſt porticeps, expers eſt ſermonis juſtitiæ; infans enim eſt: perfectorum autem eſt ſolidus cibus, eorum, qui propter habitum ſenſus exercitatos habent od diſcretionem boni, & mali*. Sufficit ergo Pater inquiens ipſum Spiritum eſſe ſui ipſius, nempe ipſius Patris. Sufficit etiam Filius, qui per unum quidem nomen, ſed per tres æque honorandas Hypoſtaſes omnem terrarum orbem in unitare fidei congregari juſſit. Si enim Patris *nomen* eſt *Deus*, profecto quod eſt Pater (qui nempe eſt Deus) id ipſum eſt etiam cum Filius, tum Sanctus Dei Spiritus, ut perſpicuum eſt. Id declarant Seraphimi quoque, cum ter dicunt *Sanctus*, & ſemel *Dominus*. Et alibi, non aliud, quam hoc ipſum, docens Filius ajebat de ſe ipſo quidem illis, qui ei non credebant tamquam vero Deo[6]: *Ego in nomine Patris mei*

1. *Et ego*) 1. ad Cor. III. 1, 2, & 3. Græca Editio: Καὶ ἐγὼ, ἀδελφοὶ, ȣ̓κ ἠδυνήθην κ. τ. λ.

2. *tamquam infantibus*) Græca Editio dandi caſu habet ὡς νηπίοις: quæ proinde verba ibi ad verbum, *loqui*, referre neceſſe eſt. At Didymus quarto caſu habet, ὡς νηπίȣς, ideoque referenda hæc ſunt ad ſequens verbum ἐπότισα, quod eſt *potionavi*, ut quidam veteres loquuntur, ſeu *potum dedi*. Hunc ſenſum exhibet Vulgara Latina Editio.

3. *ne nunc quidem*) Græca Ed. ȣ̓̃τε ἔτι.

4. *Etenim*) Hebr. V. 12, 13, & 14

5 *non ſolido*) Græca Editio, καὶ ȣ̓ στερεᾶς. Vulgatus Int. legit ut Didymus.

6. *Ego*) Joann. V. 43. Argumentum porro ex ea locutione, *in nomine Patris*, aut, *in nomine Filii*, derivatum attulit etiam in lib. de Sp. S. num. 30. „ Spiritum Sanctum (inquit) a Patre in ſuo „ mitti nomine, Salvator affirmat, cum proprie „ Salvatoris nomen ſit *Filius*; ſiquidem naturæ „ conſortium, &, ut ita dicam, proprietas (co-

τοῦτ᾽ ἔστιν θεὸς τοιοῦτος, οἷος ἐκεῖνος· καὶ οὐ λαμβάνετέ με· ἀντὶ τοῦ οὐ πιστεύετέ μοι· ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ· ἐκεῖνον λήψεσθε· τὸν ἀντίχριστον ὑπεμφαίνων. περὶ δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματός φησιν· τὸ πνεῦμα ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου. καὶ ὃν τρόπον τὴν ἕνωσιν καὶ τὸν σύνδεσμον τῆς ἀκροτάτης καὶ ἀπεριγράφου θεϊκῆς εἰρήνης εἰσάγων εἶπεν· πνεῦμα κυρίου ἐπ᾽ ἐμέ. καὶ ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ ὁ πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων· καὶ κατέβη φησὶν ἐξ οὐρανοῦ τὸ πνεῦμα καὶ ἔμεινεν ἐπὶ τὸν χριστόν· οὕτως ἐνταῦθα ἓν ὄνομα ἐδήλωσεν εἰπὼν ἑαυτὸν μὲν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός· τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα ἐν τῷ ὀνόματι τῷ αὐτοῦ ἐληλυθέναι· καὶ ἀπὸ τοῦ προστάξαι βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα καὶ οὐχὶ εἰς τὰ ὀνόματα· ὡς ἑνὸς ὀνόματος τῇ τριάδι ὄντος τοῦ θεὸς καὶ μιᾶς οὐσίας καὶ δόξης. καὶ ὁ μὴ ἔχων τὸ πνεῦμα· οὐδὲ τὸν υἱὸν ἔχει· καὶ ὁ μὴ ἔχων τὸν υἱόν· οὐδὲ τὸν πατέρα ἔχει· καὶ ἔστι τὸ πᾶν ὁ τοιοῦτος ἄθεος ὡς ὁ ἐκ τοῦ ἐναντίου μακαριώτατος. φασὶν γάρ·

ὄλβιος ὅς τε θεοῖο σοφῆς ἀπέλαυσεν ἀρωγῆς·
αὐτὸς ἑοιστέρνοισι φέρων θεὸν ἀστυφέλικτον·

τὸ ἓν τοίνυν ὄνομα τοῦτο καὶ ἡ παλαιὰ διαθήκη ἐμήνυσεν ὅτε τῷ ἰακὼβ συγκαταβὰς ἐπάλαισεν ὁ θεός. φησὶν γὰρ ἵνα τί ἐρωτᾷς τὸ ὄνομά μου; καὶ τοῦτό ἐστιν θαυ-

mei veni (id eſt, Deus talis, qualis ille) *& non accipitis me* (hoc eſt, non creditis mihi): *ſi alius venerit in nomine proprio, illum accipietis*: ſubindicat vero Antichriſtum. De Spiritu autem Sancto ait [1]: *Spiritus, quem mittet Pater in nomine meo*. Et quemadmodum unitatem, & conjunctionem ſupremæ, atque incircumſcriptæ
132. divinæ Pacis inſinuans, ac docens dixit [2]: *Spiritus Domini ſuper me*; Et [3], *Ego in Patre, & Pater in me*; Et [4], *Pater in me manens*; & *deſcendiſſe* [5] dicitur *e cælo Spiritus, & manſiſſe ſuper Chriſtum*: Ita hoc in loco unum nomen manifeſtavit, cum dixit, ſemetipſum quidem in nomine Patris veniſse, Spiritum vero Sanctum in nomine ſui ipſius, nempe Filii; & cum juſſit baptizare *in nomine*, non vero *in nominibus*, quippe cum unum ſit Trinitati nomen, *Deus*, ac una eſsentia, & gloria. Et qui non habet Spiritum, ne Filium quidem habet: & qui non habet Filium, ne Patrem quidem habet; ac hujuſmodi homo atheus [6] omnino eſt, ſicut qui contrario modo ſe habet, beatiſſimus eſt. Ajunt enim vel ipſi Poetæ [7]:

Beatus, qui ſapienti Dei auxilio fruitur
Ipſe ſuo in pectore [8] *ferens Deum immobilem* [9].

Hoc porro nomen, quod unum eſt, Vetus quoque Teſtamentum indicavit, quando cum Jacobo dignatus eſt luctari [10] Deus. Ait enim [11]: *Quare interrogas nomen meum?*

---

dex *noſter hic addit*, ipſa) Perſonarum ex iſta voce ſignatur. In qua appellatione *Filii* miſſus a Patre Spiritus Sanctus, non ſervus, non alius (*rectius codex noſter*, non alienus), nec disjunctus a Filio intelligatur (*cod. noſter*, intelligitur). Et quomodo Filius in Patris appellatione venit, dicens: *Ego veni in nomine Patris mei*; Filii quippe tantummodo eſt in nomine Patris venire, ſalva proprietate Filii ad Patrem, & Patris ad Filium: ſic e contrario nullus alius venit in nomine Patris, ſed, verbi gratia, in Domini, & Dei, & Omnipotentis. Quomodo ergo ſervi, qui in nomine domini veniunt, per hoc ipſum, quod ſubjecti ſunt, & ſerviunt, indicant dominum, proprietatem ejus referentes (ſervi quippe ſunt domini); ſic & Filius, qui venit in nomine Patris, proprietatem Patris portat, & nomen; & per hæc Unigenitus Dei Filius approbatur. Quia ergo Spiritus Sanctus (*codex noſter*: Quia ergo & Spiritus Sanctus) in nomine Filii a Patre mittitur, habens Filii proprietatem, ſecundum quod Deus eſt, non tamen filietatem, ut filius ejus ſit; oſtendit quia (*cod. noſter*, quod) unitate ſit junctus ad Filium.„

1. *Spiritus*) Joann. XIV. 26. Græca Editio: τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, i. e. *Spiritus Sanctus*.

2. *Spiritus Domini*) Iſai. LXI. 1, & Luc. IV. 18.

3. *Ego*) Joann. XIV. 11.

4. *Pater*) Joann. XIV. 10.

5. *deſcendiſſe*) Ex Joann. I. 32. ſenſum citat.

6. *atheus*) Codicis lectionem, ἄθεος, in textu immutare nolui. Ceterum legendum puto, ἄθλιος, i. e. *infelix*; opponitur enim hæc vox ſequenti voci, *beatiſſimus*.

7. *Poetæ*) Ex quonam Poeta deprompta hæc ſint, ignoro. In Oraculis Sibyllinis ea non reperi. Ex iis tamen deſumpta crediderim (nec enim omnia ad nos pervenerunt), aut fortaſſe ex aliquo poeta Chriſtiano.

8. *ſuo in pectore*) Codex ſine ſpiritu habet unam vocem, ἑοιστέρνοισι. Legendum puto ἑοῖ στέρνοισι, i. e. *ſibi in pectore*, vel ἑοῖς στέρνοισι, i. e. *ſuo pectore*, vel demum ἐνὶ στέρνοισι, i. e. *in pectore*, aut *in mente*.

9. *immobilem*) Hoc Deo epithetum tribuit etiam auctor Oraculorum Apollinis Clarii pag. 6. hoc verſu: Αὐτοφυής, ἀδίδακτος, ἀμήτωρ, ἀστυφέλικτος, i. e. *Per ſe exiſtens, non edoctus, matris expers, inconcuſſus*. Quin Callimachus quoque Hymno in Delum verſ. 26. ait: Σὺ δ᾽ αἰεὶ ἀστυφέλικτοι. Eodem ſenſu Parmenides in verſu, quem Clemens in quinto Strom. pag 716, atque Euſebius afferunt, Deum dicit ἀτρεμῆ.

10. *luctari*) Codex, ἐπάλεσεν. Lego, ἐπάλαισεν.

11. *Quare*) Gen. XXXII. 29, ubi Francofurtenſis Editio habet: ἵνα τί τοῦτο ἐρωτᾷς σὺ τὸ ὄνομά μου, ὅ ἐστι θαυμαστόν; i. e. *quare hoc interrogas tu nomen meum, quod eſt mirabile?* In margine

θαυμαστόν. ὅπερ ὑμνεῖ δαυὶδ ψάλλων· κύριε ὁ κύριος ἡμῶν ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ. καὶ πάλιν· ἐμεγάλυνας ἐπὶ πάντας τὸ ὄνομα τὸ ἅγιόν σου. ἀφεὶς τὸ λέγειν· ἐν τῷ ἰσραὴλ μόνῳ. οὐ γάρ ἐστιν ἕτερον ὄνομα δεδομένον ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι. καὶ ζαχαρίας δὲ λέγει· καὶ ἔσται κύριος εἰς βασιλέα ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. ἔσται κύριος κύριος εἷς· ϗ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἓν κυκλοῦν πᾶσαν τὴν γῆν καὶ τὴν ἔρημον. καὶ πάλιν ὁ ἱεροψάλτης· αἰσχυνθήτωσαν ϗ ἐντραπήτωσαν εἰς τὸν αἰῶνα ϗ γνώτωσαν ὅτι ὄνομά σοι κύριος· σὺ εἶ μόνος ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. εἰ γὰρ μιᾷ τις ἀφορίσῃ ὑποστάσει τὸ ὁ θεός ϗ τὸ κύριος ϗ μόνος ὕψιστος· ἐκβάλλει τὴν ἑτέραν. ϗ ἀπὸ τῆς φυσικῆς δὲ ἡμῶν κινήσεως ϗ τῆς συνηθείας ἐστὶ τούτῳ ἐπιστῆναι. εὐχόμενοι γὰρ εἴτε εἴπωμεν· κύριε ἐλέησον· εἴτε ὁ θεὸς βοήθησον· εἴτε τὰ συναμφότερα· οὐ διαμαρτάνομεν τοῦ σκοποῦ· συμπεριλαμβάνο-

um? *Et hoc eſt mirabile*. Quod hymnis celebrat David pſallens[1]: *Domine Dominus noſter quam admirabile eſt nomen tuum in univerſa terra*. Et rurſus[2]: *Magnificaſti ſuper omnes nomen ſanctum tuum*. Neque vero ait: In Iſraele ſolo: *Nec enim*[3] *eſt aliud nomen datum ſub cœlo, in quo oporteat ſalvos fieri*. Zacharias autem ſic loquitur[4]: *Et erit Dominus in regem ſuper omnem terram in die illa. Erit Dominus Dominus*[5] *unus, & nomen ejus unum circumiens*[6] *omnem terram, & deſertum*. Et rurſus ſacer Pſaltes[7]: *Erubeſcant, & confundantur in ſeculum, & cognoſcant, quod nomen tibi Dominus: tu es ſolus Altiſſimus ſuper omnem terram*. Si enim quis ad unam ſeorſum Hypoſtaſim referat illud *Deus*, & illud *Dominus*, & illud *ſolus Altiſſimus*, alteram excludit. Ex naturali vero animi noſtri motione, & ex conſuetudine habemus ut in hoc inſiſtamus, ut nempe unam Perſonam Deum nominantes, alias duas non excludamus. Quum enim oramus, ſive dixerimus, *Kyrie eleiſon*[8], hoc eſt, *Domine miſerere*, ſive dixerimus, *Deus auxiliare*, ſive ambo hæc ſimul pronunciemus, non aberramus a ſco-

autem ejuſdem editionis additur hoc vetuſtum ſcholium: τό, καὶ τοῦτό ἐστι θαυμαστόν, παρ' οὐδενὶ κεῖται ἐν τῷ ἑξαπλῷ, i. e. *Illa vero verba, Et hoc eſt mirabile, apud neminem leguntur in Hexaplo*. Ac revera ea deſunt tum in Complutenſi Editione, tum in hebraico exemplari. Huc autem irrepſerunt ex libro Judicum cap. XIII. verſ. 18, ubi Angelus Domini ſic alloquitur Manue: ἱνατί τοῦτο ἐρωτᾷς τὸ ὄνομά μου; καὶ αὐτό ἐστι θαυμαστόν. Apparet itaque Didymum exemplaribus non omnino emendatis uſum eſſe, qualia Alexandrina fuiſſe conſtat.

1. *Domine*) Pſalm. VIII. verſ. 1. (ſeu 2), quem verſiculum in Commentariis in Pſalmos pag. 160. ad Chriſtum potiſſimum refert, ut facere videtur hoc etiam in loco.

2. *Magnificaſti*) Pſalm. CXXXVII. verſ. 3. (ſeu 2). Græca Editio pro ἐπὶ πάντας, habet, ἐπὶ πᾶν, i. e. *ſuper omne*. In libro de Sp. S. num. 21. videtur Didymus dictaſſe, ἐπὶ πάντα, i. e. *ſuper omnia*, ut ex Nota proxime ſequenti.

3. *Nec enim*) Act. IV. 12. Græca Editio habet, τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις, i. e. *datum in hominibus*. Vide ſuperius ſegm. 87. a. In libro quoque de Sp. S. num. 21. omiſit eas voces, *in hominibus*. Ibi enim valde ſimilia dictavit, nempe quæ ſequuntur: „Quando autem ... Salvator in univerſam terram ...., extendit vocabulum ſuum, „impleto eo, quod ſcriptum eſt, *Quam admirabile eſt nomen tuum in univerſa terra* (quibus „conſequenter Apoſtolus loquitur, *Non enim aliud nomen datum eſt ſub cælo, in quo oporteat ſalvari nos*, & Pſalmiſta ad Dominum loquitur, „*Magnificaſti ſuper omnia nomen ſanctum tuum*): „Tunc completum eſt, *Unguentum effuſum nomen tuum*. „Ita Didymus. Noter tamen codex ſæpius a me commemoratus hæc poſtrema ſic habet: „*Quibus conſequenter loquitur Apoſtolus dicens*, Non enim aliud nomen datum eſt ſub cæ„lo, in quo oporteat ſalvari nos, & *in Pſalmis ad Dominum dicitur*, Magnificaſti ſuper omnu „nomen ſanctum tuum: *Tunc completum eſt*„ &c.

4. *Et erit*) Zach. XIV. 9, & 10.

5. *Dominus Dominus*) Græca Editio ſemel tantum habet vocem κύριος, i. e. *Dominus*. Videtur autem Paſſioneiaoi codicis ſcriptor ex errore hic eam iteraſſe.

6. *circumiens*) Græca Editio habet κυκλῶν, i. e. *circumiens* maſculino genere, ut referatur ad Dominum. Didymus habet κυκλοῦν, i. e. *circumiens* neutro genere, ut referatur ad nomen.

7. *Erubeſcant*) Pſalm. LXXXII. verſ. 16, & 17. (ſeu 18, & 19). Nonnulla intermedia verba omiſit Didymus, quæ non prætermiſit ſegm. 198. a.

8. *Kyrie eleiſon*) Seu, *Cyrie eleeſon*. Breves hujuſmodi precatiunculas, quas *jaculatorias* dicimus, veteribus Chriſtianis uſitatas fuiſſe non modo Didymus tum hic, tum ſegm. 174. e. teſtatur, verum alii quoque. Quin imo in caſtra ipſa a Chriſtianis Imperatoribus ejus ætate inductas eſſe conſtat. Vegetius enim Didymi æqualis lib. 3. cap. 5. formulæ, *Deus nobiſcum*, meminit, quam e caſtris egredientes milites elata voce ter pronunciabant. Ac pro ſuperſtitioſo Ethnicorum pæane, antequam quiſquam e caſtris adverſus hoſtes egrederetur, exercitus Dux, ceterique Præfecti acclamabant hanc ipſam precationem, *Kyrie eleiſon*, ut obſervat Mauritius in Strateg co lib. 2. cap. 17, ac Spanhemius in Obſervationibus in primam Juliani Apoſtatæ Orationem. Juſtiniano autem imperante Antiocheni terræmotu perterreiacti *letaniam faciebant* (ut ait Anaſtaſius Bibliothecarius in Hiſtoria Eccleſiaſtica pag. 38. ed. Ven.) *clamantes, Kyrie eleiſon*. Numquam vero poſtea ſive in Græca, ſive in Latina Eccleſia obſolevit hujuſmodi precatiuncula, ut omnibus notum eſt.

Digitized by Google

βάλλομεν γὰρ τὴν ἐν μιᾷ θεότητι ἁγίαν τριάδα. ἢ ἵνα μὴ ἀγράφῳ διαστροφῇ τὰς π[illegible] μεγαλοφυεῖς περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ ἐγγράφους καὶ ἀναμφιβόλους ἀποδείξεις ἀκυροῦν βιάζωνται· ἢ λεγέτωσαν καὶ αὐτοὶ πῶς τὸν υἱὸν παραπλησίως ἡμῖν καλοῦσι θεὸν καὶ ἀγαθόν· τῶν γραφῶν λεγουσῶν· εἷς ὁ θεός· καὶ οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεός· ἢ πῶς τὸν πατέρα λέγουσιν ἅγιον καὶ κύριον· ἀκούοντες· εἷς ἅγιος εἷς κύριος. Ἰησοῦς χριστός. καὶ πάλιν· ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν.

ſcopo: Nam mente atque intelligentia ſimul comprehendimus ſanctam in una deitate exſiſtentem Trinitatem. Aut ergo ſublimia, nec ambigua Scripturarum de Spiritu Dei teſtimonia, quæ allata ſunt, pravis atque e Scriptura non petitis opinionibus enervare non conentur; aut dicant, quare & ipſi Filium vocent ſimiliter ut nos eum vocamus, & *Deum*, & *bonum*, quum in Scripturis legatur, *Unus Deus*, & [1], *Nemo bonus, niſi unus, Deus*; aut quare Patrem dicant *Sanctum*, & *Dominum*, quum audiant [2], *Unus Sanctus, unus Dominus Jeſus Chriſtus*; Et rurſus [3]: *Dominus autem Spiritus eſt*.

K̄

Διορίζει δὴ οὖν ἡμᾶς ὁ τὴν οἰκονομίαν πιστευθεὶς ἀπόστολος· καὶ τοὺς μὲν πνευματικοὺς καλεῖ· τοὺς δὲ ψυχικούς· τοὺς δὲ σαρκικοὺς ἢ χοϊκοὺς ἀπὸ τοῦ πλείονος καὶ ἐπικρατοῦντος ἑκάστοις τὰς τοιάσδε προσηγορίας ἁρμόσας. καὶ γὰρ ψυχὴν μέν· ἣν καὶ πνεῦμα φαμέν· ἔτι δὲ καὶ τὸ διὰ τοῦ στόματος ἀναπνεόμενον ἀνύπαρκτον πνεῦμα ὃ καὶ ἆσθμα καλοῦμεν πᾶς ἄνθρωπος ἔχει· τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα τοῦ θεοῦ· οὐ πᾶς ὁστισοῦν καταπεπλούτηκεν. πνευματικοὺς τοίνυν προσαγορεύει τοὺς ἐμπρεπέσιν ἐνθυμήσεσιν καὶ πράξεσιν οἰονείπως ἀναθρώσκοντας· καὶ τῆς ἑαυτῶν φύσεως ἀνωτέρω χωροῦντας· καὶ τὰς μὲν αἱρετικὰς θεοστυγεῖς νοήσεις ἀποσκευαζο- 131. μένους· τὸ δὲ ἀνυμνεῖν τὸ ἅγιον πνεῦμα θεὸν περιπτυσσομένους· καὶ ἑαυτοὺς διὰ τούτων ἀξίους τῆς ἐπιφοιτήσεως αὐτοῦ ἀποφαίνοντας. οὗτοι γὰρ μόνοι ἔχουσίν τε αὐτὸ κατακείμενον παρ' αὐτοῖς ἅμα τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ· καὶ τῷ θείῳ αὐτοῦ φωτὶ καταλάμπονται· καὶ πνευματικοὶ ἀποτελοῦνται ἐξομοιούμενοι κατὰ δύναμιν οἱ φωτιζόμενοι τῷ φωτίζοντι· καὶ μεταλαμβάνοντες ὡς τοῦ φωτός· οὕτω καὶ τοῦ ὀνόματος· καὶ εἰσδεχόμενοι ἐν ἑαυτοῖς ῥεῦσαν ἀνεμποδίστως τῆς θείας χάριτος τὴν μετάδοσιν· εἶτα λοιπὸν καὶ τῷ πτερῷ αὐτοῦ τῷ κατελθόντι σωματικῷ εἴδει περιστε-

CAPUT XX.

Apoſtolus porro, cui prædicatio Incarnationis concredita eſt, nos diſtinguit, ſecernitque, ac alios quidem Spiritales vocat, alios vero animales, alios autem carnales, aut terrenos; ſingulis ſcilicet haſce denominationes ex eo aptans, quod in ſingulis plus eſt, ac dominatur. Etenim animam quidem, quæ etiam ſpiritus a nobis dicitur [4], ac præterea illum non ſubſiſtentem ſpiritum, quem per os reſpiramus, quem halitum [5] quoque vocamus, unuſquiſque homo habet: Sancto autem Dei Spiritu non omnes prorſus hominea ditati ſunt. *Spiritales* ergo vocat eos, qui convenientibus cogitationibus, atque actionibus veluti ſurſum ſaliunt, & altius ſupra ſuam ipſorum naturam tendunt, & hæretica quidem Deo inviſa commenta rejiciunt, eorum vero, qui Spiritum Sanctum Deum agnoſcunt, ac celebrant, rectam doctrinam amplectuntur, & per hæc ſemetipſos illius adventu dignos oſtendunt. Hi enim ſoli & eum habent apud ipſos ſimul cum Patre, & Filio manentem, & divina ejus luce illuſtrantur, & ſpiritales fiunt, & aſſimilantur, quantum fieri poteſt, illuminati illuminanti, & participant ſicut lucem, ita & nomen, & fluentem ſine impedimento divinæ gratiæ participationem in ſemetipſis recipiunt: ac deinde alis etiam ipſius, qui olim corporali columbæ ſpecie deſcen-

1. *Nemo*) Marc. X. 18, & Luc. XVIII. 19.
2. *Unus Sanctus*) Vide Not. 1. pag. 161.
3. *Dominus*) 2. ad Cor. III. 17. Vide Not. 3. pag. 18.
4. *animam, quæ etiam ſpiritus . . . dicitur*) In libro de Sp. S. num. 54, & ſeqq., ubi diverſas vocabuli *ſpiritus* ſignificationes perſequitur, ſpiritum ab anima diſtinguit. At in libro contra Manichæos pag. 207. ita fere loquitur ut hoc in loco; ait enim: *πνεύματι, ὅ ἐστι ψυχῇ*, i. e. *ſpiritu, hoc eſt anima*.
5. *halitum*) Codex, ἄσθμα. Scribo ἆσθμα, ut Grammaticis parcam.

ριστερᾶς ἀνίπτανται τὴν καρδίαν· καὶ τὴν διαβολικὴν ἐκφεύγοντες παγίδα· ἐῤῥῶσθαί τε πρὸς τὰ ἄστατα καὶ ἀβέβαια τοῦ βίου φράζοντες· τὴν μὲν μεγαλοπρέπειαν αὐτοῦ θεωροῦσιν ὑπὲρ ἄνω πάντων τῶν οὐρανῶν ἐπηρμένην καὶ ὑπὸ τῶν ἄνω δυνάμεων δοξαζομένην καὶ προσκυνουμένην σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ· καὶ ὅσῳ περ ἂν ἀγόμενοι πρὸς τὸν ἐκείνου πόθον ἐγγυτέρω αὐτοῦ τῇ προθέσει γίνονται· τόσῳ δὴ μᾶλλον αὐτοῦ τὸ ἀκατάληπτον τῆς θεότητος νοοῦσιν· ὡς ἅπαξ τῆς ἔνδοθεν ὄψεως τὸ ὄμμα καθαρὸν κεκτημένοι ἀπὸ πάντων τῶν ἐπιπροσθούντων· καὶ ὃν ἰδεῖν οὕτως ὡς ἔστιν καὶ χωρῆσαι ὅλον διὰ τὴν τῆς φύσεως ἡμῶν πολλὴν ὕφεσιν οὐ δύνανται· τοῦτον ὡς ἐγχωρεῖ ὁρῶσιν καὶ ὑποδέχονται διὰ τὴν ἔφεσιν· κατανοοῦντες τέως οἷα δ᾽ ἄν τις μεγάλα εἴπῃ περὶ αὐτοῦ· τῆς ἀκριβοῦς ἀληθείας ἀφέστηκεν· οὐχ ὅσον οὐρανός ἐστιν ἀπὸ γῆς μόνον· ἀλλ᾽ ἔτι πολλῷ πλέον· κράζουσιν μετὰ τοῦ ψα. ἱεροψάλτου· ἐγὼ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης· οὐχὶ τῷ φεύγειν τὴν θεῷ φίλην ἀλήθειαν· ἀλλὰ τῷ μηδὲν ἄξιον δύνασθαι νοῆσαι ἢ φράσαι περὶ τῆς θεότητος τοῦ ἁγίου πνεύματος· οὐ περὶ μεγέθους ἢ φωτός· πάντα γὰρ ἔχει ὑφ᾽ ἑαυτὸ καὶ φωτίζει καὶ ἔστιν ἐν πᾶσιν· οὐ περὶ δυνάμεως· πάντα γὰρ ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐστήρικται καὶ ζωογονεῖται· οὐ περὶ σχήματος ἢ ποιότητος· ἀόρατος γὰρ καὶ ἀκατάληπτος ὡς πνοὴ παντοκράτορος· εἰ γὰρ ὁ παντοκράτωρ πατὴρ ἀσχημάτιστος καὶ ἀόρατος καθὸ καὶ ὑπερασώματος καὶ ὑπὲρ πᾶσαν νόησιν ἀναβεβηκώς· δῆλον ὅτι καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον ζωογόνον πνεῦμα· οὐ περὶ ἀγαθότητος ἢ ἀϊδιότητος ἢ δόξης θεϊκῆς· πνεῦμα γάρ ἐστιν ἅγιον ἐξ ἁγίου θεοῦ πατρὸς ἐκφανθέν. διαλέγεται οὖν πρὸς τοὺς πνευματικοὺς οὑτωσεί· οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ· ἀλλ᾽ ἐν πνεύματι· εἴπερ πνεῦμα θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. καὶ πάλιν· ἀδελφοί· ἐὰν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος ἐξ ὑμῶν ἔν τινι παραπτώματι· ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πνεύματι πραότητος. ἐγράφη δὲ καὶ περὶ τοῦ δανιὴλ ὅτι πνεῦμα περισσὸν ἦν ἐν αὐτῷ· αἰνιγματωδῶς δὲ τὸ ἅγιον ἐδηλοῦτο πνεῦ-

deſcendit, volat eorum cor, & diabolicum vitantes laqueum, & fluxis atque inſtabilibus hujus vitæ rebus valedicentes, illius magnificentiam contemplautur, quæ ſupra omnes cælos extollitur, & a cæleſtibus Virtutibus glorificatur, & adoratur una cum Patre & Filio: & ejus amore ac deſiderio incenſi & ſtimulati, quanto ei per propoſitum, ac voluntatem propiores fiunt, tanto magis incomprehenſibilem eſſe ejus deitatem intelligunt; quippe qui interioris viſionis oculum ab omnibus rebus illum obſcurantibus liberum, ac mundum habent: & quem videre ſicuti eſt, & totum capere non valent ob magnam naturæ noſtræ abjectionem, hunc, quoad ejus fieri poteſt, conſpiciunt, & ſuſcipiunt propter deſiderium[1]. Illud tunc conſiderantes, quod, quantumvis magna quis de eo dixerit, diſtant hæc ab accurata veritate non modo quantum diſtat cælum a terra, ſed adhuc multo magis; clamant cum ſacro Pſalte[2]: *Ego dixi in extoſi mea: Omnis homo mendax*; non quod caram Deo[3] veritatem fugiant, ſed quod nihil dignum cogitare queant, aut eloqui de deitate Spiritus Sancti: nihil de ejus magnitudine, aut luce; omnia enim ſub ſe habet, atque illuminat, & eſt in omnibus: nihil de potentia; omnia enim ab eo firmata, ac ſtabilita ſunt, & ſecundantur: nihil de figura, aut qualitate; eſt enim invisibilis & incomprehenſibilis, utpote *ſpiroculum* (ſeu *flatus*) *Omnipotentis*; ſi enim Omnipotens Pater figuræ expers eſt, & inviſibilis, ſicut eſt etiam ſumme incorporeus, & ſupra omnem cogitationem extollitur, profecto talis eſt vivificans quoque Spiritus, qui ex ipſo procedit: nihil de bonitate, aut æternitate, aut divina gloria; nam Spiritus eſt Sanctus, & e ſancto Deo Patre eluxit. Alloquitur ergo Apoſtolus Spiritales his verbis[4]: *Non eſtis in carne, ſed in Spiritu, ſi tamen Spiritus Dei habitat in vobis*. Et rurſus[5]: *Fratres, & ſi præoccupatus fuerit homo ex vobis in aliquo delicto, vos, qui Spiritales eſtis, perficite talem in Spiritu lenitatis*. Ac de Daniele etiam ſcriptum eſt[6]: *Spiritus copioſus erat in ipſo*: ænigmatice autem ſigni-

1. *deſiderium*) Ludit in vocibus, ὕφεσιν, & ἔφεσιν.
2. *Ego dixi*) Pſalm. cxv. verſ. 2 (ſive 11).
3. *caram Deo*) Codex mendoſe, θεοφιλήν. Lego, θεῷ φίλην. Ita ſegm 137. c. ait: φίλα αὐτῷ πράττει, & in libro adverſus Manichæos pag. 113: φίλον δὲ τῷ θεῷ ἡ ἀρετή, i. e. *eſt autem Deo grata virtus*. Juſtinus quoque, ut de aliis taceam, in prima Apologia num 68. ſcribit: ὃ φίλον τῷ θεῷ, τοῦτο γενέσθω, i. e *quod Deo placet, id fiat*.
4. *Non eſtis*) Rom. VIII. 9.
5. *Fratres*) Galat. VI. 1. Voces, ἐξ ὑμῶν, i. e. *ex vobis*, deſunt in Græca Editione.
6. *Spiritus*) Dan. V. 13. (ſeu 12), & VI. 3.

πνεῦμα. ψυχικοὺς δὲ ὀνομάζει· ἕλληνας· ἰυδαίυς· καὶ αἱρετικούς· ἐπειδὴ συλλογισμοῖς καὶ διαλογισμοῖς στρεβλοῖς ἐναβρυνόμενοι· γνωσιμαχῦσι καὶ ὐχ ὁμολογῦσι Θεὸν τὸ ἅγιον πνεῦμα τῦ Θεῦ. ἐπιστέλλει δὲ καὶ πρὸς αὐτὺς ὕτω πυ· ψυχικοὶ πνεῦμα μὴ ἔχοντες. καὶ αὖθις· ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος· ὐ δέχεται τὰ τῦ πνεύματος τῦ Θεῦ· μωρία γάρ αὐτῷ ἐστὶν καὶ ὐ δύναται γνῶναι· ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν πάντας· αὐτὸς δὲ ὑπ' ὐδενὸς ἀνακρίνεται. καὶ πάλιν τὸ πρὸς τὴν μόνην ἡμερωτάτην φύσιν ἐπίκοινον τῦ ἁγίυ πνεύματος δηλῶν· ἔφη· εἴ τις κοινωνία πνεύματος. σαρκικὺς δὲ ἢ χοϊκὺς καλεῖ· τὺς τῇ γῇ κατανενευκότας· ἐπειδὴ ἀκρασίαν λυττῶντες καὶ τὰ διαβεβλημένα τοῖς τιμίοις παραμετρῦντες· καὶ τοῖς ὑλικοῖς ὑποκαθήμενοι πάθεσιν καὶ ὡς ἀνεὶ βορβόρῳ ταῖς αἰσχραῖς ἀεὶ ἐγκυλινδύμενοι πράξεσιν· καὶ αὐτοὶ παράλληλοί πως τοῖς ψυχικοῖς καθεστᾶσιν· ὡς γὰρ ὑπό τινος λήμης τὸ διορατικὸν τῆς ψυχῆς ἄμφω ἐπισκεπόμενοι· ὐ δύνανται καταλάμπεσθαι ὑπὸ τῦ ἀειζώυ καὶ ἀπόνυ φωτὸς τῦ ἁγίυ πνεύματος· ἀλλ' ἐν ἀποπτώσει γίνονται καὶ ἐσπάμπαν ἀπόλλυνται ὡς μύρον βορβόρῳ συμπλακέν· ὐδὲ συνιέντες τάχα ὡς τῦ ἑνὸς καὶ μόνυ στερῦνται ἀγαθῦ. πηλίκη γὰρ ἡ ἐντεῦθεν ζημία· μᾶλλον δὲ παντελὴς ἀπώλεια· ὐδεὶς λόγῳ παραστῆσαι δύναται κἂν πάσῃ χρήσηται διανοίας ὑπερβολῇ. διαγορεύει δὲ καὶ περὶ τύτων ὁ μὲν Θεὸς ἐν τῇ γενέσει τοιῶσδε· ὐ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμά μυ ἐν τοῖς ἀνθρώποις τύτοις εἰς τὸν αἰῶνα διὰ τὸ εἶναι αὐτὺς σάρκας. ὁ δὲ παῦλος· οἷος ὁ χοϊκὸς ἄνθρωπος· τοιῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί· καὶ οἷος ὁ ἐπυράνιος· τοιῦτοι καὶ οἱ ἐπυράνιοι. ἡ δὲ σοφία· σκολιοὶ γὰρ λογισμοὶ χωρίζυσιν ἀπὸ θεῦ· δοκιμαζομένη δὲ ἡ δύναμις· ἐλέγχει τὺς ἄφρο-

gnificabatur Spiritus Sanctus. Animales vero nominat Græcos, Judæos, & Hæreticos, quia in tortuoſis ipſorum ratiocinationibus, & diſputationibus gloriantes, quamvis earum imbecillitatem ſentiant, nos impugnant, nec Deum eſse confiten-
134 a tur Spiritum Sanctum Dei. Scribit autem etiam in eos alicubi ſic [1]: *Animales, Spiritum nan habentes*. Et rurſus [2]: *Animalis autem homo non recipit ea, quæ ſunt Spiritus Dei; ſtultitia enim ſunt illi, & non poteſt intelligere. Spiritalis autem judicat quidem omnes* [3], *ipſe vera a nemine judicatur*. Et rurſus communem eſse Spiritui Sancto oſtendens Unam clementiſſimam naturam, ait [4]: *Si qua communicatio Spiritus*. Carnales vero, aut terrenos vocat eos, qui in terram inclinati ſunt: quoniam cum in intemperantiam [5] rabide ferantnr, & ea, quæ vituperanda ſunt, cum iis conſerant, quæ in pretio haberi debent, & materialibus ſubjiciantur paſsionibus, & in turpibus actionibus, veluti in cœno, ſemper volutentur, ipſi etiam *animalibus* homiuibus pares quodammodo fiunt: nam perinde quaſi in utriſque animæ perſpicacia [6] quadam lippitudine impedita, ac velata ſit, neutri illuminari poſsunt a ſemper viva, & ſerena luce Spiritus Sancti, ſed decreſcunt in dies ac prolabuntur, ac veluti unguentum luto commixtum, omnino pereunt: ne illud quidem fortaſse intelligentes, ſe illo bono privari, quod Unum ac ſolum Bonum eſt. Quantum enim ſit damnnm, quod inde oritur, aut potius omnimoda perditio, nemo verbis exprimere poteſt, etſi omni mentis conatu utatur, ac vehementia. De his porro etiam ſic loquuntur Scripturæ. Deus quidem in Geneſi ait [7]: *Nequaquam permanebit Spiritus meus in hominibus his*
232 b *in ſeculum, quia carnes ſunt*. Paulus antem [8]: *Qualis terrenus homo, tales etiam terreni, & qualis cæleſtis, tales & cæleſtes*. Sapientia vero [9]: *Perverſæ enim cogitationes ſeparant a Deo: probata autem* pote-

1. *Animales*) Epiſt. Judæ verſ. 19.
2. *Animalis*) 1. ad Cor. II. 14, & 15. Vide Not. 2. pag. 55.
3. *omnes*) Græca Editio, & Vulg. Interpres habent, πάντα, i. e. *omnia*.
4. *Si qua*) Philipp. II. 1. Vide ſegm. 78. *b*.
5. *in intemperantiam*) Codex, ἀκρασίαν. Fortaſſe legendum, πρὸς ἀκρασίαν.
6. *perſpicacia*) In græco, διορατικόν. In Commentariis in Pſalmos ad verſ. 27. pſalmi CXIII. τὸ πᾶν διορατικὸν γένος vocat omnes homines contemplationi deditos.
7. *Nequaquam*) Gen. VI. 3. Vide Not. 7. pag. 213. Simili modo ad caput 2. Epiſtolæ primæ Petri ait Didymus: „Carneus enim, qui venditus eſt „ſub peccato, vocatur; ſed etiam illi, qui ve„hementer inclinantur ad carnem, & Sancto Spi„ritu deſolantur, propterea carnes nuncupantur, „dicente illis Deo: *Non permanebit Spiritus meus* „*inter homines iſtos, eo quod carnes ſunt*.„
8. *Qualis*) 1. ad Cor. XV. 48. Vox, ἄνθρωπος, i. e. *homo*, additur a Didymo ex antecedentibus, explicationis cauſa.
9. *Perverſæ*) Sap. I. 3, & 4.

ἄτρονας· ὅτι εἰς κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία οὐδὲ κατοικήσει ἐν σώματι κατάχρεῳ ἁμαρτίας.

ΚΑ

ΟΥ'χ ὡς αἱρετικοῖς δοκεῖ διὰ τὸ δοξάζεσθαι τὸν θεὸν ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ ἐν αὐτῷ καθὰ δι' ὀργάνου τινὸς πᾶσαν λατρείαν ἀναπέμπεσθαι· λέγει ἰωάννης μέν· τοὺς δὲ προσκυνοῦντας τὸν θεόν· ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν, παῦλος δέ· οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν κύριον ἰησοῦν· εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ· καὶ ὅσα τοιαῦτα. μάλιστα μὲν γὰρ τὸ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν· ἀντὶ τοῦ ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ ἀνυποκρίτως εἶπεν τῇ σαμαρείτιδι ὁ σωτὴρ νομιζούσῃ ἐν τόπῳ ὡρισμένῳ τὸν θεὸν προσκυνεῖσθαι καὶ λεγούσῃ αὐτῷ· οἱ πατέρες ἐν τῷ ὄρει τούτῳ τὸν θεὸν προσεκύνησαν. ὅτι γὰρ τῷ ἁγίῳ πνεύματι ὡς θεῷ προσκύνησις καὶ λατρεία προσφέρεται· παῦλος ἔγραψεν· οἱ πνεύματι θεοῦ λατρεύοντες. εἰ δὲ μὴ καταβαίνει αὐτοῖς ἡ ὄντως ἀλήθεια· ἀκουέτωσαν ὅτι οὐκ οὖν ἐν πνεύματι καὶ υἱῷ εἶπεν. αὐτὸς γὰρ παρ' ἰωάννῃ λέγει· ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια. καὶ ὃν τρόπον ἐν τῷ υἱῷ προσκυνοῦντες τὸν πατέρα προσκυνοῦμεν καὶ τὸν υἱόν· τὸν ἴσον τρόπον ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι προσκυνοῦντες συμπροσκυνοῦμεν καὶ αὐτό. τὸ δὲ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν κύριον ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ· τοῦτο δηλοῖ· ἀντὶ τοῦ αἱρεσιομάχοι οὐ μετέχουσι τοῦ θείου πνεύματος· οἱ δὲ μὴ μετέχοντες ἡνωμένου αὐτοῦ τῷ υἱῷ τῇ φύσει· οὐ δύνανται τὴν μνημονευθεῖσαν ἀξίως ῥῆξαι φωνήν. ὁμοιότροπον γὰρ περὶ μὲν τοῦ πατρὸς . . . .

poteſtas corripit inſipientes: quoniom in maleficom onimam non introibit Sopientia, nec habitabit in corpore ſubdito[1] *peccato.*

CAPUT XXI.

NEque vero, ut Hæreticis videtur, eo quod Deus glorificetur in Spiritu Sancto, & in eo, quaſi per organum quoddam, omnis cultus Deo offeratur, ideo dicit Joannes quidem[2]: *Eos autem, qui adorant Deum, in ſpiritu & veritote oportet adorore*; Paulus vero[3]: *Nemo poteſt dicere Dominum Jeſum, niſi in Spiritu Sancto*; & ſimilia. Illud enim, *In ſpiritu & veritote oportet adorore*, hoc potiſſimum ſenſu accipi debet, ut ſignificet: Ex tota anima, & ſine ſimulatione: idque Samaritanæ mulieri dixit Salvator, quæ Deum definito in loco adorandum eſſe putabat, & ipſi Chriſto dixerat[4]: *Patres in monte hoc Deum adoraverunt*. Nam quod Sancto Spiritui tamquam Deo adoratio, & latria offeratur, Paulus ſcripſit[5]: *Qui Spiritui Dei ſervimus*, ſeu *lotriam exhibemus*. Niſi autem is etiam, qui vere eſt Veritas, parvi ab ipſis fit[6], ea verba, *In Spiritu, & Veritate*, ſic intelligant, ut ſignificent, *in Spiritu, & Filio*; nam ipſe Filius apud Joannem ait[7]: *Ego ſum Veritas*. Et quemadmodum *in Filio* adorantes Patrem, adoramus etiam Filium, eodem modo *in Spiritu Soncto* adorantes, adoramus ſimul & ipſum Spiritum. Illud vero, *Nemo poteſt dicere Dominum Jeſum, niſi in Spiritu Soncto*, hoc ſignificat: Hæreſum defenſores participes non ſunt divini Spiritus: qui vero ipſum unum natura cum Filio non participant, commemoratam vocem digne proferre nequeunt: nam ſimile de Patre quidem[8] . . . .

ΚΓ

CAP.

1. *ſubdito*) Codex, καταχρίῳ, pro κατάχρεῳ.
2. *Eos autem*) Joann. IV. 24. Vide Not. 6, & 7. pag. 232.
3. *Nemo*) 1. ad Cor. XII. 3.
4. *Patres*) Joann. IV. 20. Biblia: οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τούτῳ τῷ ὄρει προσεκύνησαν.
5. *Spiritus*) Philipp. III. 3. Vide Not. 1. pag. 146.
6. *parvi ab ipſis fit*) In græco, καταβαίνει αὐτοῖς: quæ locutio non ſatis perſpicua videtur. Ipſe eo fere ſenſu illam accipio, quo Julius Pollux lib. 1. ſegm. 42. ait: τῆς τιμῆς τοῦ σίτου καταβεβηκυίας, i. e. *frumenti pretio imminuto*: Athanaſius autem in Sermone majore de Fide (pag. 12. tom. 2. Collectionis Novæ Patrum Græcorum). τὴν ὑποβεβηκυῖαν τοῦ ἀργυρίου τιμήν.
7. *Ego*) Joann. XIV. 6.
8. *de Patre quidem*) Integrum ſegmentum hic deeſt (ut in nui Not. 5. pag. 285), nimirum poſtrema pars Capitis XXI, ac totum Caput XXII. Quid vero ibi probaret Didymus, novimus ex pag. 212.

Digitized by Google

ΚΓ

Ὀφείλεσθαι δὲ αὐτῷ δόξαν οὐκ ἐκ τῆς μνημονευθείσης ἐν τοῖς προάγουσι μόνον τοῦ κυρίου δεδιδάγμεθα παραδόσεως· ἀλλὰ διαφόρως· ὡς ὅτ' ἂν πέτρος γράφῃ· εἰ ὀνειδίζεσθε ἐν ὀνόματι χριστοῦ· μακάριοί ἐστε· ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ δυνάμεως πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπέπαυται. καὶ ὡς ἡνίκα τὸν ὀφθέντα τῷ ἡσαΐᾳ ἐπὶ θρόνου θεϊκοῦ ἐπηρμένον καὶ δοξαζόμενον βασιλέα καὶ κύριον δυνάμεων ὁ ἀπόστολος τὸ ἅγιον εἶναι δείκνυσι πνεῦμα. καὶ ὡς ὅτ' ἂν ὁ αὐτὸς ἐπιστέλλῃ κοινωνίαν εἶναι φάσκων τῷ πνεύματι πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν· δῆλον δὲ ὅτι θεότητος καὶ βασιλείας καὶ δόξης· ὡς προείρηται καὶ αὖθις ῥηθήσεται· οὕτως κορινθίοις ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ· ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος. καὶ ἑτέρωθι φησίν· εἴ τις κοινωνία πνεύματος. ἐφεσίοις δέ· σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης. κατανόησον ὡς ἑνότητα εἶπεν διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα τῆς φύσεως ἕνωσιν. καὶ πάλιν κορινθίοις· ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου πνεύματός ἐστιν; οὗ ἔχετε ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν· ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς· δοξάσατε δὴ τὸν θεὸν τὸν ἐν τοῖς σώμασιν ὑμῶν. τοῦτ' ἔστιν· τὸ ἅγιον πνεῦμα. καὶ πάλιν προαναφωνήσας· ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν· ἐπάγει· ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι· τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν καθάπερ ἀπὸ κυρίου πνεύματος. καὶ πάλιν· εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη λίθοις ἐγενήθη ἐν δόξῃ ὥστε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον μωυσέως διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταργουμένην· πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ πνεύ-

135. a.

CAP. XXIII.

Gloriam vero Spiritui ipſi deberi, non modo ex ea, quam antea commemoravimus, Domini traditione docemur, ſed aliis etiam diverſis modis. Ut cum Petrus ſcribit[1]: *Si exprobramini in nomine Chriſti, beati eſtis, quoniam gloriæ, & potentiæ Spiritus ſuper vos requievit*: Et quum eum, quem Iſaias vidit ſuper divino throno elevatum, & glorificatum, regem, & Dominum Virtutum, Apoſtolus oſtendit eſſe Spiritum Sanctum: Et quum idem in epiſtola *communicationem* eſſe dicit Spiritui cum Patre, & Filio: communionem ſcilicet deitatis, ut pater, & regni, & gloriæ, ſicut antea dictum eſt, & rurſus dicetur in hunc modum. Corinthiis in ſecunda epiſtola ſcribit[2]: *Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti, & caritas Dei & Patris, & communicatio Sancti Spiritus*. Et alibi ait[3]: *Si qua communicatio Spiritus*. Epheſiis vero ſcribit[4]: *Curantes ſervare unitatem Spiritus in vinculo pacis*. Obſerva, *unitatem* hic nominari, propterea quod Spiritus unam habeat naturam cum Patre. Et rurſus Corinthiis[5]: *An neſcitis, quod carpara veſtra templum ſunt Spiritus Sancti, qui eſt in vobis, quem habetis a Deo, & nan eſtis veſtri? empti enim eſtis pretio. Glorificate Deum, qui eſt in corporibus veſtris*: Id eſt, Spiritum Sanctum. Et rurſus cum prius clamaſſet[6], *Dominus autem Spiritus eſt*, ſubdit[7]: *Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini ſpeculantes, in eamdem imaginem transformamur a gloria in gloriam, ſicut a Domini Spiritu*. Et rurſus[8]: *Si autem miniſtratia mortis in litteris impreſſa in lapidibus*[9] *fuit in gloria, adea ut non poſſent oculos figere*
135. b. *filii Iſrael in facie Moſis propter gloriam vultus ejus, quæ evacuatur; quomodo non magis miniſtratio Spiritus erit in gloria?*

Hæc

1. *Si exprobramini*) 1. Petr. IV. 14. Paulo aliter legitur quum in Græca Editione, tum in Vulgata Tranſlatione. Illa quidem ſic habet: *εἰ ὀνειδίζεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, μακάριοι· ὅτι τὸ τῆς δόξης, καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται*, i. e. *Si exprobramini in nomine Chriſti, beati: quoniam gloriæ, & Dei Spiritus ſuper vos requieſcit*. Hæc vero: *Si exprobramini in nomine Chriſti, beati eritis: quoniam quod eſt honoris, gloriæ, & virtutis Dei, & qui eſt ejus Spiritus, ſuper vos requieſcit*.

2. *Gratia*) 2. ad Cor. XIII. 13. Vide Not. 8. pag. 56.

3. *Si qua*) Philipp. II. 1.

4. *Curantes*) Epheſ. IV. 3. Hieronymus quoque in Commentariis in Epiſt. ad Epheſ. ad hunc locum (tom. 7. pag. 608) nomine *Spiritus* intelligit Spiritum Sanctum.

5. *An neſcitis*) 1. ad Cor. VI. 19, & 20. Vide Not. 3, & 4. pag. 229.

6. *Dominus*) 2. ad Cor. III. 17.

7. *Nos vero*) 2. ad Cor. III. 18.

8. *Si autem*) 2. ad Cor. III 7, & 8.

9. *in lapidibus*) Græca Editio, *ἐν λίθοις*. Didymus omittit voculam *ἐν*.

πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ; παραπλήσια τῷ ὑπὸ ἰωάννε εἰρημένῳ· ἴδομεν τὴν δόξαν αὐτῦ· δόξαν ὡς μονογενῦς παρὰ πατρός· πλήρης χάριτος ϗ ἀληθείας. ϗ ὁ σοφὸς ζοροβάβελ φησὶν· πᾶσα ἡ γῆ τὴν ἀλήθειαν καλεῖ· καὶ ὁ ἐρανὸς εὐλογεῖ· ϗ πάντα τὰ ἔργα σείεται καὶ τρέμει. ἀλήθειαν δὲ· τὸ ἅγιον πνεῦμα λέγει ὡς ἀνωτέρω μεμαρτύρηται. καὶ αὐτὸ δὲ τὸ πνεῦμα τῦ θεῦ διὰ τῦ ψαλμῳδῦ λέγει· τὺς δοξάζοντάς με δοξάσω· καὶ οἱ ἐξεθενῦντές με ἐξεθενηθήσονται. ὅτι δὲ καὶ συμπροσκυνεῖται τῷ πατρὶ ϗ τῷ ὑῷ· ὁ προπάτωρ ἐδίδαξεν ἐν τῇ δρυΐ τῇ μαμβρὶ τὴν ἁγίαν ὁμοτίμως δεξιωσάμενος ϗ προσκυνήσας τριάδα· ὡς ἐν τῷ πρώτῳ εἴρηται λόγῳ. ϗ ὁ παῦλος δὲ ἔγραψεν ὡς ἀνωτέρω εἰς τὰς θεολογίας τῦ πνεύματος ἐδείχθη· ὅτι πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσει. αἱρετικοὶ δὲ τῷ περὶ τὸ βάπτισμα δεσποτικῷ θεσπίσματι ϗ τῷ ἀποστόλῳ ἀντινομοθετῦντες ϗ περὶ πλείονος ποιέμενοι μή ποτε φωραθεῖεν ἀπηχὲς μὴ προϊέμενοι κατὰ τῦ ὑῦ ϗ τῦ ἁγίȣ πνεύματος· κατ' οἰκείαν ὥσπερ σύνθεσιν τὴν δοξολογίαν ἀναπέμπυσιν.

Hæc iis ſimilia ſunt, quæ a Joanne dicuntur [1]: *Vidimus gloriam ejus, gloriam quaſi Unigeniti a Patre: plenus gratiæ, & veritatis*. Et ſapiens Zorobabel ait [2]: *Omnis terra Veritatem vocat, & cælum benedicit, & omnia opera concutiuntur, & tremunt*. Veritatem autem dicit Spiritum Sanctum, ut ex antecedentibus teſtimoniis patet. Et ipſe Dei Spiritos per Pſaltem inqoit [3]: *Eos, qui glorificant me, glorificabo, & ſpernentes me ſpernentur*. Quod autem etiam ſimul adoretur ipſe cum Patre, & Filio, Patriarcha docuit, cum ad quercum Mambre [4] æquali honore ſanctam Trinitatem excepit, & adoravit, ſicut io primo λόγῳ [5] dictom eſt. Paulos quoque, ut ſuperius [6] io theologicis de Spiritu teſtimoniis oſtenſum eſt, ſcripſit [7]: *Procidens in faciem adorabit*. Sed Hæretici ea edicentes, quæ tum Domini præcepto, quo baptiſmum conſerri juſſit, tum Apoſtolo adverſantur, & illud maxime caventes, ne forte odium contra Filium, & Spiritum Sanctum depoſuiſſe deprehendantur, ſecuodum propriam ipſorum veluti compoſitionem, Deo doxologiam, id eſt, glorificationem, reddunt, ac offerunt.

ΚΔ

CAPUT XXIV.

ΤΟΥ'ς δὲ ἀντιδιατάττομένυς ϗ ἰδίαις παραδόσεσιν ἐναμείβοντας τὴν ἐντολὴν τῦ θεῦ· μάτην ἐλπίζειν τῆς βασιλείας αὐτῦ τυχεῖν ὁ σωτὴρ διδάσκων ἐν τῷ κατὰ μάρκον εὐαγγελίῳ τοῖς φαρισαίοις παραπλήσια αἱρετικοῖς φρονῆσασιν εἶπεν· διὰ τί ἀθετεῖτε τὴν ἐντολὴν τῦ θεῦ ἵνα τὴν παράδοσιν ὑμῶν τηρήσητε;

EOs aotem, qoi hæc impugnant, quique proprias traditiones præcepto ſubrogant Dei, fruſtra ſperare ſe regnum ejus conſecuturos, docens Salvator in Eu-
236. a. angelio ſecundum Marcum, Phariſæis qui ſimilia, ac Hæretici, ſentiebant, ait [8]: *Quare irritum facitis præceptum Dei, ut traditionem veſtram ſervetis? Moſes enim dixit:*

1. *Vidimus*) Joann. I. 14. Bibliorum Editio pro ἴδομεν, habet ἐθεασάμεθα: quam lectionem Didymus ſecutus eſt ſegm. 42. *b*.

2. *Omnis terra*) Hæc non ex libro Canonico ſumpta ſunt, ſed ex lib. 3. Eſdræ cap. IV. verſ. 36. Græca autem Editio ejus libri habet: πᾶσα... καὶ ὁ ἐρανὸς αὐτὴν εὐλογεῖ, & cetera. Latina vero: *Omnis terra veritatem invocat, cælum etiam ipſam benedicit, & omnia opera moventur, & tremunt eam*. Idem locus citatur etiam a Flavio Joſepho lib. XI. cap. 3, & apud Baſilium libro 3. in Eunomium pag. 316, ubi *Veritatis* nomine Filius venire dicitur. Quin Cyrillus Alexandrinus lib. I. in Julianum pag. 26. eumdem affert quaſi e divinis Scripturis depromptum: ſic enim ſcribit: ὥς γάρ φησιν ἡ θεόπνευστος γραφή· πᾶσα ἡ γῆ κ. τ. λ., i. e. *Ut enim ait Scriptura divinitus inſpirata*: Univerſa terra, & reliqua. Simili modo S. Athanaſius in Sermone majori de Fide num. 35. pag. 18. ex eodem apocrypho libro verba profert, itidemque vetuſtus Auctor *quæſtionum Veteris, & Novi Teſtamenti*, Didymi forſaſſe æqualis, eodem quo Didymus modo loquens (part. 2. tom. 3. Operum Auguſtini ed. Maurinæ pag. 108. Appendicis) ſic eumdem citat: „Et „ audi, Zorobabel quia *ſuper omnia*, ait, *vincit* „ *veritas*.„ Quæ verba exſtant cap. 3. verſ. 12. ejus libri. Demum Ambroſius, ut alios taceam, lib. 2. de Sp. S. cap. 6 librum quartum Eſdræ allegat.

3. *Eos*) Lib. I. Reg. II. 32. (ſeu 30), ubi Complutenſis Editio ſic habet, ut Didymus. Tamen pro ἐξεθενηθήσονται in ea legitur ἐξαδενωθήσονται. Aliæ paulo aliter.

4. *Mambre*) Vide Gen. XVIII. 1, & 2, & ſeqq. Vide etiam Not. 4. pag. 224.

5. *in primo λόγῳ*) Quiſnam eſt primus iſte λόγος? In primo quidem hujus operis libro, aut ſaltem in iis, quæ ſuperſunt, capitibus nulla fit hujus rei mentio. Memoratur enim dumtaxat obiter in ſecundo hoc libro ſegm. 203. *a*. Itaque hinc etiam confirmari videtur conjectura, quam indicavi Not. 4. pag. 137.

6. *ſuperius*) Nempe ſegm. 106. *a*.

7. *Procidens*) I. ad Cor. XIV. 25.

8. *Quare*) Matt. VII. 9, 10, 11, 12, & 13. Græca Editio pro *quare*, habet καλῶς, i. e. *bene*.

σητε; μωυσῆς γὰρ εἶπεν· τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου· καὶ ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα· θανάτῳ τελευτάτω· ὑμεῖς δὲ λέγετε· ἐὰν εἴπῃ ἄνθρωπος τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ κορβὰν ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφελήθῃς· καὶ οὐκ ἔτι ἀφίετε αὐτὸν οὐδὲν ποιῆσαι τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἢ τῇ μητρὶ αὐτοῦ ἀκυροῦντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ τῇ παραδόσει ὑμῶν. ὃ δὲ λέγει· τοιοῦτόν ἐστιν· ὁ τοῦ φιλοψύχου θεοῦ νόμος· παρακελεύεται μὴ ἀθετεῖσθαι μήτε κακηγορεῖσθαι πατέρας καθὰ προγέγραπται· ὡς δ' αὖ πάλιν ἀγαπᾶσθαι τοὺς παῖδας ὑπ' αὐτῶν καὶ μὴ παροργίζεσθαι προστάττει· τὸ δὲ ἰσραηλιτῶν ἔθος ἐβούλετο ἕκαστον τοῦ λαοῦ ἀφιεροῦντα ἑαυτὸν τῷ ναῷ φανερὰ πρὸς τὴν δύναμιν προσφέρειν τῷ ἱερῷ ἅτινα ἐλέγετο κορβὰν ὃ ἑρμηνεύεται δῶρον· ὡς δὴ τῷ θεῷ ἀνακείμενα· κέρδος δὲ ἐγίνετο τῶν ἱερέων· ὀκνηρῶς οὖν ἐχόντων μάλιστα τῶν πατράσι τὰ ἀναγκαῖα χορηγεῖν ὀφειλόντων πρὸς τοῦτο τὸ δῶρον καὶ καλῶς λεγόντων ὅτι οὐ θεμιτὸν τὸν ὀφείλοντα μὴ ἀποτίσαι μάλιστα τοῖς γενομένοις· οἱ ἱερεῖς νεαλογοῦντες ἐδίδασκον· ὥστε τοὺς γενομένους μᾶλλον ἢ τὸ προσφέρειν δῶρον παραβλέπειν καὶ τέκνοις ὑπετίθεντο λέγειν τοκεῦσιν ὅτι τὰ προσόντα ἡμῖν δῶρόν ἐστιν· καὶ ὅπερ ἐὰν λήψεσθε παρ' ἡμῶν· τοῦτο ἀπὸ τοῦ δώρου τοῦ ἤδη ὑποσχεθέντος ἢ ἀνατεθέντος ὥσπερ τῷ θεῷ ἀφαιρεῖσθε· κατεχόμεθα γάρ φησιν τῷ περὶ εὐχῆς λόγῳ τῷ κελεύοντι εὐξάμενον ἀποδιδόναι. ἐλθὼν οὖν ὁ θεὸς λόγος ημ. ὁ μὴ ἐξ ἐνδείας γονέων αὐτὸς τιμᾶσθαι βουλόμενος· μήτε πατέρας υἱῶν ἀτιμοτέρους ὑπάρχειν· ἀλλὰ μή τε τούτους ἐκείνων· καὶ τὴν προλεχθεῖσαν εὑρὼν ἀσεβῆ τῶν ἱερέων παράδοσιν ἐναντίως ἔχουσαν πρὸς τὴν ὁσίαν αὐτοῦ ἐντολήν· ἐγκαλεῖ τὰ μνημονευθέντα.

dixit: Honora patrem tuum, & matrem tuam. Et: Qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: ſi dixerit homo patri, aut matri, Corban[1], *quodcumque ex me, tibi profuit*[2]: *& amplius non dimittitis eum quidquam facere patri ſuo, aut matri ſuæ, reſcindentes verbum Dei per traditionem veſtram.* Quod autem ſibi vult, bujuſmodi eſt. Dei animarum amantis lex patres ſperni, eiſque maledici vetat, ut in antecedentibus verbis ſcriptum eſt; ſicut viciſſim filios ab ipſis diligi, & ad iracundiam non provocati[3] jubet. Iſraelitarum vero conſuetudo unumquemque e populo templo ſe ſe conſecrantem jubebat afferre pro viribus manifeſto in templum ea, quæ dicebantur Corban, quod interpretamur donum, utpote nimirum Deo dicata: lucrum vero Sacerdotibus obtingebat. Cum ergo eos potiſſimum, qui neceſſaria parentibus ſubminiſtrare debebant, donum hoc afferre pigeret, ac recte dicerent, nefas eſſe cui debeas, non reddere, præſertim genitoribus[4], novas Sacerdotes inveheutes doctrinas, genitores potius negligendos eſſe docebant, quam doni oblationem omittendam, & filios hæc eorum parentibus dicere jubebant: Quæ habemus, donum ſunt, & quodcumque a nobis accipietis, id veluti Deo aufertis; ex dono quippe id detrahitis, quod jam promiſſum, aut conſecratum eſt: illo enim Legis teſtimonio, ac præcepto obſtringimur (ajebant) quod de voto latum eſt, cum is, qui voverit, reddere jubeatur[5]. Veniens igitur Deus Verbum, qui ex parentum indigentia honorari ipſe nolebat, neque patres filiis, nec viciſſim filios parentibus inhonoratiores eſſe volebat, ac prædictam inveniens impiam Sacerdotum traditionem, quæ ſancto ejus præcepto adverſabatur, illa exprobrat Phariſæis, quæ commemorata ſunt.

ΚΕ

ΥΠερφυῶν τοίνυν ἀποδείξεων μαρτυρουσῶν ὅτι ἐκ τῆς μιᾶς καὶ ἀνωτάτω θεϊκῆς φύσεως ἐξεφάνη συναϊδίως τὸ ἅγιον πνεῦμα· καὶ ἔχει κατά τε τὴν οὐσίαν καὶ τὴν δύναμιν τὸ ἄπειρον καὶ τὸ

CAPUT XXV.

CUm ergo ſublimium, divinorumque textuum teſtimonio probetur, Spiritum Sanctum coæterne ex una, & ſuprema divina natura eluxiſſe, eumque ſecundum eſſentiam, & potentiam æque ac Patrem,

1. *Corban*) In græcis Bibliis hic additur illa interpretatio: *ὅ ἐστι, δῶρον*, i. e. *quod eſt, donum*.

2. *tibi profuit*) Græca Editio *ὠφελήθῃς*, pro *ὠφελήθης*.

3. *ad iracundiam* &c.) Vide epiſt. ad Epheſ. VI. 4.

4. *genitoribus*) Codex, *τοῖς γενομένοις*. Legendum videtur, *τοῖς γεννωμένοις*. Similique modo mox pro *γενομένους*, lego *γεννωμένους*.

5. *jubeatur*) Vide Levit. xxvii. 2, Num. vi. 21, & xxx. 3, & Deuter. xxiii. 21.

τὸ ἄφθαρτον καὶ τὸ αὐτεξέσιον καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἅγιον καὶ τὰ προειρημένα πάντα ἀπαραλλάκτως πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν ὑὸν ὄντως ὥστε ἐξ αὐτῦ γνωρίζεσθαι τὸν Θεὸν οἰκεῖν ἐν ἡμῖν· καὶ τῦ πατρὸς ἐκφανῶς διὰ τῦ δεικνύειν πνεῦμα αὐτῦ εἶναι αὐτὸ μαρτυρῦντος ὅτι καὶ ὁμοέσιον αὐτῷ καὶ Θεὸς ἀγένητός ἐστιν· ἐκ ἀπαξιώσαντος δὲ ὅτε τῦ ὑῦ διὰ τὴν περὶ αὐτὸ τῆς Θεότητος ϗ βασιλείας καὶ δόξης κοινωνίαν· καὶ ἐν αὐτῷ χρισθῆναι καὶ ἔχειν αὐτὸ μένον παρ᾽ αὐτῷ καὶ δι᾽ ἑαυτῦ προεξαγγεῖλαι τὴν ἐπιδημίαν αὐτῦ καὶ τὴν ἰσοτιμίαν αὐτῷ ἀπονεῖμαι· ἣν καὶ ὁ ἀπόστολος ἐφύλαξεν· ἔτι δὲ καὶ κοινωνίαν καὶ ἑνότητα αὐτῦ ἔγραψεν· ὁμοίως δὲ ϗ πασῶν τῶν ἄλλων γραφῶν μίαν εἶναι φύσιν Θείαν δηλυσῶν· καὶ ἓν ὄνομα τῇ παντίμῳ τριάδι λεγυσῶν· καὶ συνταττυσῶν αὐτὸ ἐν τοσύτοις καὶ τηλικύτοις χαρίσμασιν ἢ μετὰ τῦ ὑῦ ἢ ϗ αὐτῦ κατὰ μόνας ἐπὶ Θεικῶν ἔργων καὶ δυνάμεων μνημονευυσῶν καὶ καλυσῶν αὐτὸ κατ᾽ ἐξαίρετον πνεῦμα ἅγιον· πνεῦμα τῦ Θεῦ καὶ ἐκ τῦ Θεῦ ϗ ὃ παρὰ τῦ πατρὸς ἐκπορεύεται· ϗ πνεῦμα ἕν· καὶ πνεῦμα ἀληθείας· ϗ πνεῦμα Θεῖον· ϗ πνοὴ τῦ παντοκράτορος· ἃ ϗ μόνα αὐτάρκη πρὸς πάσας αἱρετικὰς διαστροφάς· μαρτυρυσῶν δὲ ὅτι τῦ Θεῦ ἡμᾶς ὑὲς ποιεῖ καὶ Θεοποιεῖ ϗ ἐλευθεροῖ ϗ ἀνακτίζει ϗ ἁμαρτιῶν ἀφέσεως ἀξιοῖ· ϗ σοφίαν ϗ γνῶσιν παρέχει· ϗ πᾶν τὸ πεποιημένον ἁγιάζει· ϗ πληροῖ τὴν οἰκυμένην· ϗ συνέχει τὰ πάντα· καὶ αὐτὸ τῶν ὐρανῶν ἥδρασεν ϗ ἐνίσχυσεν τὰς δυνάμεις ϗ ἀνεῴχθησαν αὐτῷ καταβαίνοντι· καὶ ἀπὸ καταβολῆς κόσμυ φερόμενον ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἡγίαζεν αὐτά· ϗ προφήτας ϗ ἀποστόλυς ἐνήχησεν ϗ ἔπεμψεν ὡς δεσπότης· καὶ συνεργεῖ τῷ πατρὶ ϗ τῷ ὑῷ· μόνος τε οἶδεν τὰ τῦ Θεῦ καθὰ ὁ μονογενής· καὶ πνεῖ ἔνθα προείρηται· καὶ θεῖα δωρεῖται ὡς βύλεται· καὶ ναὸν ἔχει τὸν πιστὸν ἄνθρωπον ἴσως τῷ πατρί· καὶ καθάπερ εἰς τιμὴν καὶ δόξαν τῆς τῦ μονογενῦς Θεότητος τὸ ἅγιον πάσχα· ὅτω καὶ τῦ πνεύματος ἡ ἑορτὴ τῆς πεντηκοστῆς ἐξ ἀρχῆς ἐπετελέσθη· καὶ διακονεῖ αὐτῷ ὁ γαβριὴλ ὡς τῷ παντοκράτορι Θεῷ πατρί· πῶς κατὰ αἱρετικὺς ὐ Θεὸς ὁ ἡμᾶς Θεοποιῶν; καὶ ὐ κύριος ὁ ἡμᾶς ἐλευθερῶν; καὶ ὐ βασιλεὺς καὶ δοξαζόμενος ὁ μὴ ὑμνῶν μετὰ

trem, & Filium ſine ulla diſcrepantia infinitum eſſe, & incorruptibilem, & propria poteſtate præditum, & bonum, & ſanctum, & omnia habere, quæ antea dicta ſunt, adeo ut ex ipſo cognoſcamus, Deum in nobis habitare; quumque Pater, dum illum declarat eſſe ipſius Spiritum, manifeſto teſtetur etiam, eum ipſi conſubſtantialem eſſe, & Deum increatum; quumque ne Filius quidem dedignatus ſit, ob communionem, quam cum ipſo habet, deitatis, & regni, & gloriæ, & in ipſo ungi, & eum manentem apud ipſum habere, & per ſemetipſum illius adventum prænunciare, & æqualitatem honoris ei tribuere, quam Apoſtolus etiam ſervavit, qui communicationem quoque, & unitatem ipſius commemoravit; & cum ſimiliter omnes aliæ Scripturæ unam eſſe divinam naturam oſtendant, & unum nomen eſſe dicant ſumme honorandæ Trinitati, & illum in tan-
127. tis, & talibus donis, aut ſimul cum Filio collocent, aut etiam ſeorſum ipſum de divinis operibus, & virtutibus loquentes memorent, & eum vocent per excellentiam Spiritum Sanctum, Spiritum Dei, & ex Deo exſiſtentem, & a Patre procedentem, & Spiritum Unum, & Spiritum Veritatis, & Spiritum divinum, & Flatum Omnipotentis, quæ vel ſola per ſe ſufficiunt contra omnes hæreticas perverſitates; quumque eædem teſtentur, quod nos & Dei filios facit, & deificat, & liberat, & ruſum creat, & peccatorum remiſſione dignatur, & ſapientiam, ac cognitionem nobis præbet, & omne, quod factum eſt, ſanctificat, & implet orbem terrarum, & continet omnia, & ipſe cælorum Virtutes firmavit, atque corroboravit, & ei deſcendenti cæli aperti ſunt, & a Mundi conſtitutione ſuper aquas ferebatur, eaſque ſanctificabat, & Prophetis, atque Apoſtolis inſpiravit, ipſoſque miſit ut Dominus, & una cum Patre, & Filio cooperatur, & ſolus novit quæ ſunt Dei quemadmodum Unigenitus, & ſpirat ubi vult, & divina donat ut vult, & Fidelis homo templum ipſius eſt æque ac Patris, & ſicut in honorem & gloriam deitatis Unigeniti ſanctum Paſcha, ita & in honorem & gloriam Spiritus feſtum Pentecoſtes ab initio celebratum eſt, & ei miniſtrat Gabriel ſicut omnipotenti Deo Patri: quomodo Deus non eſt, Hæreticorum quidem ſententia, ille, qui nos deificat? quomodo non eſt Dominus ille, qui nos libertate donat? quomodo nou eſt rex, & glorificatus

μετὰ τῆς κτίσεως· ὁ ἡμᾶς διὰ τοῦ βαπτίσματος συμβασιλεύσειν καὶ συνδοξασθήσεσθαι χριστῷ καταξιώσων; καὶ γὰρ ἐν πᾶσιν τοῖς προλεχθεῖσιν περὶ τοῦ θείου πνεύματος· οὐδὲν ἴδιον κτισμάτων εὑρίσκεται· οὐδ᾽ ὑπῆρξεν οὐρανίοις δυνάμεσιν συμμνημονεύεσθαι ἐπὶ θεϊκῆς δωρεᾶς ἢ ἐνεργείας ἢ δοξολογίας μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. τὰ δὲ μὴ ἴδια τῶν ποιημάτων· δῆλον ὅτι θεοῦ μόνου ἴδια ὑπάρχει· θεὸς δὲ οὐ κτίζεται. ἀλλ᾽ οἱ κτίσμα ἢ δοῦλον λέγοντες· ταὐτόν γάρ ἐστι· καὶ μὴ θεολογοῦντες καὶ δοξάζοντες αὐτό· τῇ τε δουλείᾳ τῆς ἄγαρ συνεκβάλλονται καὶ τῇ τοῦ χὰμ κατακρίνονται ἀκούοντες· ἐπικατάρατος χὰμ δουλεύσει τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ· μετὰ σίμωνός τε τοῦ μάγου ἀναγράφονται τοῦ νομίσαντος ἀργυρίων δύνασθαι τὴν ἄπρατον ἐξαγοράσασθαι τοῦ ἁγίου πνεύματος χάριν· καὶ διὰ τῆς βίβλου τῶν ἀποστολικῶν πράξεων ἀκούουσιν· οὐ γάρ ἐστιν ὑμῖν μερὶς οὐδὲ κλῆρος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ.

catus ille, qui in hymno ſimul cum creaturis Deum laudare non jubetur, quique nos dignos fecit, ut per baptiſmum conregnemus, & conglorificemur cum Chriſto? Nihil enim in iis omnibus, quæ antea de divino Spiritu dicta ſunt, invenitur, quod creaturarum proprium ſit, neque cæleſtibus umquam Virtutibus hic honor delatus eſt, ut ſimul cum Deo & Patre, & cum Filio commemorarentur, cum de divina aut gratia, aut operatione, aut glorificatione ſermo eſt. Quæ vero creaturarum propria non ſunt, ea ſolius Dei propria eſſe perſpicuum eſt: Deus autem non creatur. Sed qui creaturam, aut ſervum eum vocant (idem enim utrumque eſt), quique ipſum non dicunt Deum, nec illum glorificant, ii & ſervituti Agar obnoxii ejiciuntur, & ſervitute Cham condemnantur, ſibi quoque ipſis dici audientes illud[1]: *Maledictus Cham ſerviet fratribus ſuis*; & cum Simone mago collocantur, ac recenſentur, qui Spiritus Sancti gratiam, neutiquam ſane venalem, argento emi poſſe exiſtimavit; & in libro Actorum Apoſtolicorum ſibi dictum audiunt[2]: *Nec enim eſt vobis pars, neque ſors in hoc ſermone.*

ΚϚ

CAPUT XXVI.

ΩΣ ἀληθῶς γὰρ ἐπειδὴ μή ἐστιν κοινωνία τῷ σκότει πρὸς τὸ φῶς καὶ τοῖς ἐστερημένοις τῆς θείας γνώσεως πρὸς τοὺς ὑπ᾽ αὐτῆς καταυγαζομένους· εἰκότως γέγραπται περὶ τῶν κακοδόξων· τὸ πνεῦμα οὐκ ἔγνωσαν· οὐδὲ συνῆκαν· ἐν σκότει διαπορεύονται. δικαίως δὲ καὶ ἐπιστέλλουσι περὶ αὐτῶν· ὁ μὲν ἰωάννης ὅτι ἐπ᾽ ἐσχάτου τοῦ χρόνου ἐλεύσονται ἐμπαῖκται κατὰ τὰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίας πορευόμενοι τῶν ἀσεβειῶν· οὗτοί εἰσιν οἱ ἀποδιορίζοντες· ψυχικοὶ· πνεῦμα μὴ ἔχοντες. ὁ δὲ παῦλος· πρὸς μὲν τιμόθεον· τὸ δὲ πνεῦμα ῥητῶς λέγει· ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων

REvera enim, quoniam luci cum tenebris nulla eſt communicatio, nec iis, qui divina cognitione privati ſunt, cum his, qui ab ea illuminati fuerunt, merito ſcriptum eſt de Hæreticis perperam ſentientibus[3]: *Spiritum non cognoverunt, nec intellexerunt, in tenebris ambulant.* Merito etiam de ipſis ſcribunt Joannes quidem[4]: *In noviſſimo tempore venient illuſores juxta eorum deſideria ambulantes in iniquitatibus. Hi ſunt, qui ſeparant*[5], *animales, Spiritum non habentes.* Paulus vero ad Timotheum[6]: *Spiritus autem expreſſe dicit, quod in noviſſimis temporibus diſcedent quidam a fide, attendentes ſpiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum, in* hypo-

1. *Maledictus*) Gen. IX. 25. Complut. Editio pro χάμ, ſeu *Cham*, habet χαναάν, ſeu *Chanaan*, ut legitur in Hebraico exemplari. Francofurtenſis vero habet χάμ, ut Didymus. Ac pro δουλεύσει, i. e. *ſerviet*, utraque Editio habet, παῖς οἰκέτης ἔσται, i. e. *puer ſervus erit*.

2. *Nec enim*) Act. VIII. 21, ubi Simonem Magum ſic Petrus alloquitur: οὐκ ἔστι σοι μερίς, & reliqua, i. e. *non eſt tibi pars*, & quæ ſequuntur.

3. *Spiritum non cognoverunt*) Pſalm. lxxxi. verſ. 5. Vox tamen, *Spiritum*, deeſt in Bibliis cum Græcis, tum Latinis.

4. *In noviſſimo*) Non Joannis hæc ſunt, ſed Judæ verſ. 18, & 19. Græca Ed. habet: ἐν ἐσχάτῳ χρόνῳ ἔσονται ἐμπαῖκται. Sed codex Alexandrinus, circa tempora Concilii Nicæni primi exaratus, ut aliqui opinantur, aut certe vetuſtiſſimus, habet eam ipſam lectionem, quam hic ſequitur Didymus.

5. *qui ſeparant*) Biblia hic addunt, ἑαυτούς, i. e. *ſemetipſos*.

6. *Spiritus*) 1. ad Tim. IV. 1, & 2.

μονίων ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν. πρὸς ἑβραίους δέ· ἀθετήσας τις νόμον μωυσέως χωρὶς οἰκτιρμῶν ἐπὶ δυσὶν ἢ τρισὶ μάρτυσιν ἀποθνήσκει· πόσῳ δοκεῖ τις χείρονος ἀξιωθήσεται τιμωρίας ὁ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καταπατήσας καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος ἐν ᾧ ἡγιάσθη· καὶ τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας; ἐφεσίοις δέ· μὴ λυπεῖτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ θεοῦ ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. καὶ ὁ δεσπότης δὲ ἐν ματθαίῳ· τῷ ἁλόντι ἐπὶ βλασφημίᾳ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὡς ἀναπολόγητα πταίσαντι· παρατείνει τὴν κόλασιν· οὐχ ἕως τοῦ παρόντος αἰῶνος· ἀλλὰ καὶ τοῦ μέλλοντος· ἵνα σφόδρα φυλαττώμεθα τοιοῦτο μὴ δὲ κατὰ ἄγνοιαν ἁμαρτῆσαι· λέγων· πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία· ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· ἡ δὲ εἰς τὸ πνεῦμα βλασφημία· οὐκ ἀφεθήσεται αὐτοῖς· καὶ ὃς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου· ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ᾽ ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου· οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. ἄλλος δὲ ποῖός ἐστι λόγος κατὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἢ ἄλλη ποία νοεῖται περὶ αὐτοῦ βλασφημία; ἢ τὸ μὴ ὁμολογεῖν αὐτὸ θεὸν ὁμοούσιον καὶ συνάναρχον τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ; ἰδικῶς γὰρ ἐπὶ τοῦ θεοῦ τὸ βλασφημεῖν εἴρηται. ὥρισεν δὲ ἀφίεσθαι μὲν τὴν κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου βλασφημίαν· τὴν δὲ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος μὴ ἀφίεσθαι· ἐκεῖνο δηλῶν ὅτι τῷ κἂν γ᾽ οὖν ὀψέ ποτε μὴ πιστεύσαντι ἐκ τοῦ θεοῦ πατρὸς ὁμοουσίως αὐτὸ ἐκπεπορεῦσθαι· τῷ γὰρ ἐπιγνόντι ἀφίεται· φησὶν γάρ· ἐπὶ τοῦ υἱοῦ ἀφορμὴν γ᾽ οὖν εἰ καὶ μὴ εὔλογον ἔχουσι τὰ

13.a. *hypocriſi loquentium mendacium, cauteriatam habentium propriam conſcientiam.* Ad Hebræos autem [1]: *Prævaricatus quis Legem Moſis, ſine miſeratione in duobus aut tribus teſtibus moritur: quanta videtur quis* [2] *deteriora mereri ſupplicia, qui Filium Dei conculcaverit, & ſanguinem teſtamenti pollutum duxerit, in quo ſanctificatus eſt, & Spiritui gratiæ contumeliam fecerit?* Et ad Epheſios [3]: *Nolite contriſtare Spiritum Sanctum Dei, in quo obſignati eſtis in diem redemptionis.* Dominus vero apud Matthæum ei, qui in blaſphemia contra Spiritum Sanctum deprehenſus fuerat, utpote cujus delictum excuſatione careret, punitionem producit non modo uſque ad præſens ſeculum, ſed etiam uſque ad futurum; ut diligenter caveamus, ne in hoc peccatum ne per ignorantiam [4] quidem prolabamur; ait enim [5]: *Omne peccatum, & blaſphemia remittetur hominibus, blaſphemia vero in Spiritum* [6] *non remittetur ipſis. Et quicumque dixerit ſermonem contra filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit contra Spiritum Sanctum, non remittetur ei neque in ſeculo iſto, neque in futuro.* Qualis vero alius *ſermo* eſt *contra Spiritum Sanctum* [7], aut quænam alia intelligitur *blaſphemia de ipſa*, niſi hoc quod eſt illum non confiteri Deum conſubſtantialem, & coæternum Patri, & Filio? Nam ſpecialiter cum de Deo ſermo eſt, *blaſphemandi* verbum adhibetur. Definivit vero, remitti quidem blaſphemiam contra filium hominis, non remitti vero eam, quæ fit de Spiritu Sancto. Quibus
13.b. verbis ſignificat, non remitti ei, qui ſero ſaltem, ac tandem aliquando non crediderit, ipſum ex Deo Patre conſubſtantialiter proceſſiſſe: nam ei, qui hoc agnovit, remittitur. Perinde enim eſt, ac ſi diceret: Quod ſpectat quidem ad Filium, prætextum ſaltem, etſi non rationabilem, ha-

1. *Prævaricatus*) Hebr. X. 28, & 29.
2. *videtur quis*) Græca Editio pro δοκεῖ τις, habet δοκεῖτε, i. e. *putatis*.
3. *Nolite*) Epheſ. IV. 30.
4. *per ignorantiam*) Affinia, imo plane gemina dictaverat Didymus initio libri de Sp. Sancto, ubi hæc legimus: „Præſertim cum blaſphemia in „ eum ſine venia ſit: ita ut blaſphemantis pœna „ tendatur non ſolum in omne præſens ſeculum, „ ſed etiam in futurum. Ait quippe Salvator, „ *Blaſphemanti in Spiritum Sanctum non eſſe re-* „ *miſſionem neque in iſto ſeculo, neque in futuro.* „ Unde magis ac magis oportet intendere, quæ „ Scripturarum de eo relatio ſit, ne in aliquem „ (*codex noſter*, ne aliquis), ſaltem per igno- „ rantiam, blaſphemiæ error obrepat.„ Eadem inculcat etiam in fine ejuſdem libri num. ultimo.
5. *Omne*) Matth. XII. 31, & 32.
6. *in Spiritum*) Græca Editio: *ἡ δὲ τοῦ πνεύματος βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις*, i. e. *blaſphemia vero Spiritus non remittetur hominibus.*
7. *contra Spiritum Sanctum*) S. Athanaſius in Fragmentis Comment. in Matthæum pag. 39. Matthæi locum a Didymo hic citatum ſic explicat, ut *Deitatem Verbi ipſe Chriſtus* Spiritum Sanctum *appellet .... humanitatem vero ſuam* filium hominis *vocet*. At Didymus tum hic, tum in libro de Sp. S. tertiam Trinitatis Perſonam Spiritus Sancti nomine intelligit.

τὰ περὶ τῆς ἀφράστου ἐνανθρωπήσεως μικροπρεπῆ ῥήματα· περὶ δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος· οὐδὲ μίαν ἔχουσι σκῆψιν. διὸ καὶ ἡ σοφία θεολογοῦσα τὸ θεῖον πνεῦμα καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἀπειλοῦσα τοῖς βλασφημοῦσιν αὐτὸ λέγει· φιλάνθρωπον γὰρ πνεῦμα σοφίας· καὶ οὐκ ἀθωώσει βλάσφημον ἀπὸ χειλέων αὐτοῦ ὅτι τῶν νεφρῶν αὐτοῦ μάρτυς ὁ θεὸς καὶ τῆς καρδίας αὐτοῦ ἐπίσκοπος ἀληθής· καὶ τῆς γλώσσης ἀκουστής· ὅτι πνεῦμα κυρίου πεπλήρωκεν τὴν οἰκουμένην· καὶ τὸ συνέχον τὰ πάντα· γνῶσιν ἔχει φωνῆς. οἱ γὰρ τῇ θεότητι αὐτοῦ ἀπιστοῦντες καθὰ ὁ ἀπόστολος τιμοθέῳ ἐν τῇ ᾱ γράφει ἐπιστολῇ· ἀφομοιωθέντες ὑμεναίῳ καὶ ἀλεξάνδρῳ περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν καὶ παρεδόθησαν τῷ σατανᾷ ἵνα παιδευθῶσιν μὴ βλασφημεῖν· εἰκότως· αἴσιον γὰρ αὐτοῖς τὸ ἅγιον πνεῦμα πνεῖν οὐκ ἠθέλησαν· καὶ τὴν πάσης ἀγκύρας βεβαιοτέραν ἐπίλαμψιν αὐτοῦ ἠθέτησαν· καὶ ἔχειν αὐτοῦ τε καὶ τοῦ χριστοῦ τελείαν τὴν κυβέρνησιν οὐκ ἠνέσχοντο· τῆς θεοπρεποῦς καὶ ἰσοτίμου δόξης ἑαυτοὺς στερήσαντες. καὶ γὰρ ὡς ἐν τῇ ᾱ τῶν βασιλειῶν εἴρηται παρὰ τοῦ ἠλί· ἐὰν ἁμάρτῃ ἀνὴρ εἰς ἄνδρα· καὶ προσεύξονται περὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν κύριον· ἐὰν δὲ τῷ κυρίῳ ἁμάρτῃ· τίς προσεύξεται περὶ αὐτοῦ; ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν· ὡς ἔγραψεν παῦλος.

habent, nempe humilia illa, atque abjecta, quæ de ipſo dicuntur, quæque de ineffabili Incarnatione intelligenda ſunt. Quod vero ſpectat ad Spiritum Sanctum, nullam habent excuſationem. Idcirco & Sapientia divinum Spiritum Deum eſſe declarans, & ejus nomine iis comminans, qui ipſum blaſphemant, ait[2]: *Benignus eſt enim Spiritus Sapientiæ, & non liberobit blaſphemum a labiis ſuis: quoniam renum illius teſtis eſt Deus, & cordis illius inſpector eſt verus, & linguæ auditor: quoniam Spiritus Domini replevit orbem terrarum, & hoc quod continet omnia, ſcientiam hobet vocis.* Nam qui deitati ejus non credunt, ſicut Apoſtolus ad Timotheum in prima ſcribit epiſtola, aſſimilati Hymenæo[2], & Alexandro, *circo fidem naufragaverunt, & traditi ſunt Satanæ, ut diſcerent non blaſphemare.* Et merito quidem: nam Spiritum Sanctum ipſis proſperum flare noluerunt, & ejus illuminationem omni anchora firmiorem ſpreverunt, & perfectam ejus, & Chriſti gubernationem reſpuerunt, ſemetipſos eo glorificationis hymno privantes, qui Deo conveniens eſt, & æqualitatem ſervat Perſonarum. Nam ſicut in primo Regnorum libro[3] dictum eſt ab Heli[4]: *Si peccaverit*[5] *vir in virum, & orabunt pro eo od Dominum: ſi autem Domino peccaverit, quis orabit pro eo?* At *Dominus*[6] *Spiritus eſt*, ut ſcripſit Paulus.

ΚΖ

939. a

CAPUT XXVII.

Ἀκουστέον δὲ· χαλεπὸν γὰρ οὐδὲν ἐκ τούτου ἀλλὰ καὶ ἐπωφελές· καὶ στίχων τῶν παρ' ἕλλησι μετρίαν περὶ τῆς πρὸς τὸν θεὸν πατέρα συντάξεως τοῦ υἱοῦ λόγου καὶ τοῦ πνεύματος συναίσθησιν δεξαμένων καὶ πρόσφορα καὶ ἀληθῆ θεωρησάν-

Audiendi vero etiam ſunt (nihil enim inde moleſtiæ erit, ſed potius utilitas) eorum verſus[7], qui mediocriter apud Græcos Filii Verbi, & Spiritus æqualitatem cum Deo Patre perſenſerunt, atque hæc nomina[8] congrua, ac vera eſſe viderunt:

2. *Benignus*) Sap. I. 6, & 7. Vide Not. 12. pag. 124.

2. *Hymenæo*) Codex mendoſe, ὑμαίῳ. Vide epiſt. 1. ad Tim. I. 19, & 20.

3. *libro*) In græco: ἐν τῇ πρώτῃ τῶν βασιλειῶν. Subintellige, βίβλῳ. Simili modo in Commentariis in Pſalmos ad pſalm. lxxvii. verſ. 59, pag. 644. Catenæ Corderianæ, ait ὡς ἡ πρώτη φησὶ τῶν βασιλειῶν, i. e. *ut ait primus Regnorum* (*liber*).

4. *Heli*) Codex, αἰλί, pro ἠλί.

5. *Si peccaverit*) I. Reg. II. 27 (ſeu 25). Vide librum Didymi de Sp. S. num. 63.

6. *Dominus*) 2. ad Cor. III. 17.

7. *verſus*) Hujuſmodi monumenta a Didymo afferri is non mirabitur, qui Lactantium, alioſque Patres, Didymo præſertim antiquiores, legerit. Ceterum cum apud Auguſtinum lib. xiii. contra Fauſtum Manichæum pag. 251. Fauſtus ipſe hæc ſcripſiſſet, *Si ſunt aliqua, ut fama eſt, Sibyllæ de Chriſto præſagia, aut Hermetis, quem dicunt Triſmegiſtum, aut Orphei, aliorumque in Gentilitate vatum, hæc nos aliquanto ad fidem juvare potuerunt, qui ex Gentibus efficimur Chriſtiani*, ſcite reſpondet Auguſtinus pag. 260: *Sibylla porro, vel Sibyllæ, & Orpheus, & neſcio quis Hermes, & ſi qui alii Vates, vel Theologi, vel Sapientes, vel Philoſophi Gentium de Filio Dei, aut de Patre Deo vera prædixiſſe, ſeu dixiſſe perhibentur, valet quidem aliquid ad Paganorum vanitatem revincendam, non tamen ad iſtorum auctoritatem amplectendam.*

8. *hæc nomina* &c.) Videri poſſet hic locus cum iis pugnare, quæ dictaverat Didymus in libro de Sp. S. num. 2: ibi enim ait, *appellationem Spiritus Sancti penitus ab his ignorari, qui extra*

ῥησάντων εἶναι τὰ ὀνόματα ταῦτα· καὶ ὡς ἐ διέζευκται τὸ παγκρατὲς ἅγιον πνεῦμα ἐ φύσει ἐ δυνάμει ἐ δόξῃ τȣ̃ Θεȣ̃ πατρός ὡς ἐδὲ ὁ μονογενής· ἀλλὰ καὶ πρόεισιν ἐξ αὐτȣ̃ ἐ συμμετρότερον· καὶ παρ' αὐτῷ μένει πληρȣ̃ν τῇ ἑαυτȣ̃ ὑπερτάτῃ καὶ ἀπλέτῳ χάριτι ϗ δυνάμει ἅπαντα κατὰ τὸ κοινὸν αὐτῷ τȣ̃ πατρὸς καὶ τȣ̃ ὑȣ̃ ἀγαθὸν βȣ́λημα. εἰσὶν δὲ οἱ στίχοι· χρησμȣ̃ ὅτως·

πνεῦμα μὲν ἀθανάτοιο Θεȣ̃ πατρὸς ἐκπροπορευμα·
αὐτόθεν ἔνθεν ἔβη μένον ἔμπεδον ἅτι μεριστόν·
ἀλλὰ Θεοῖο λόγοιο μένον ζαθέοις ὑπὸ κόλποις·
πάντα τελεῖ ἅτι θεῖος ἀμήδεται ἀρχέγονος φρήν·
κτίσμασι δὲ ξύμπασι φέρει χάριν ἧς ὑπὸ πάντα
ἔργα Θεȣ̃ ζώει ϗ ἀΐδιον ἔλλαχ' ἀρωγήν.

καὶ πάλιν·

ὄφρα τὰ πάντα τριὰς συνέχῃ κατὰ πάντα μετρȣ̃σα.

ὀρφέως τȣ̃ παρ' ἕλλησι πρώτȣ θεολόγȣ·

πάν-

tunt: juxta quos etiam omnipotens Spiritus Sanctus nec natura, nec potentia, nec gloria a Deo Patre ſegregatur, ſicut ne Unigenitus quidem; quin & procedit ex ipſo, ita ut non ſit minor, & apud eum manet, omnia implena ſuprema, & copioſa ſua quum gratia, tum potentia, ſecundum Patris, & Filii communem cum ipſo bonam voluntatem. Hi autem ſunt Oraculi verſus [1]:

Spiritus quidem ab immortali Deo Patre procedens [2],
Ibidem unde venit, manens firmus [3], *& nequaquam ſeparabilis,*
Sed ſub divino Verbi Dei ſinu manens,
Omnia perficit, utpote divinus [4], *quæ vult* [5] *primigenia Mens.*
Creaturis autem omnibus fert gratiam, ſub qua [6] *omnia*
Opera Dei vivunt, & ſempiternam ſortiuntur opem.

Et rurſus:

Ut omnia contineat Trinitas, quæ omnia dimetitur.

Orphei [7], qui apud Græcos eſt primus theologus:

Omnia

Sacram Scripturam philoſophantur: Solummodo enim (inquit) *in noſtratibus litteris & notio ejus, & vocabulum refertur tam in Novis, quam in Veteribus*. Verum reipſa inter ſe duo hæc loca non pugnant: nam illic de nomine *Spiritus Sancti* loquitur, hic de nomine *Spiritus* tantum; illic de genuina Spiritus Sancti notione, hic potius de adumbrata quadam; illic de philoſophis, qui nihil ex divinis codicibus hauſerint, hic de iis, quos fortaſſe aliquid ex Sacris Scripturis hauſiſſe arbitratur. Nam, ut recte ſtatuit S. Thomas in Summa Theolog. p. 1. q. 32, *impoſſibile eſt per rationem naturalem ad cognitionem Trinitatis divinarum Perſonarum pervenire.*

1. *Oraculi verſus*) Quamvis Sibyllam, aut Sibyllas neque hic, nec uſquam alias in his libris nominet Didymus, ac verſus iſti in editis Sibyllinis carminibus ab Alexandrino aliquo poeta, ut nonnullis videtur, haud multo poſt Chriſti Domini noſtri reſurrectionem auctis, atque interpolatis, non exſtent; Sibyllinos tamen eſſe conjicio tum hoſce, tum plures ex iis, quos alibi attulit, ac præſertim libro 3. cap. 2. Sibyllinus certe eſt ille, quem ſuperius allegavit pag. 217:

Μὴ υἱὸν χαμαὶ γενέσθαι· ἀκίνητος γὰρ ἁπάντων.

Exſtat enim libro tertio Oraculorum Sibyllinorum pag. 176. Ac eum reſpicit, mea quidem ſententia, Lucianus in Pſeudologiſta. Hexametros verſus τȣ̃ χρησμȣ̃, id eſt Oraculi verſus citat etiam Julianus Apoſtata in fragmento orationis, ſive epiſtolæ pag. 257, & 299. editionis Lipſienſis anni 1696. Ac Juſtinus, ut de aliis ſileam, in Cohortatione ad Græcos num. 11 hæc habet: *Conſulenti enim cuidam, ut ipſi narratis, Oraculum veſtrum, quibus tandem hominibus piis eſſe, ac religioſis aliquando contigiſſet, ſic Oraculum dicitis reſpondiſſe:*

Μȣ̃νοι Χαλδαῖοι σοφίην λάχον, ἠδ' ἄρ' Ἑβραῖοι
Αὐτογένητον ἄνακτα σεβαζόμενοι θεὸν αὐτόν.

Id eſt:

Soli Chaldæi ſapientiam ſortiti ſunt, & Hebræi,
Per ſe exſiſtentem Regem colentes Deum ipſum.

Quin hoc Oraculum Porphyrius afferebat in libro de Philoſophia ex Oraculis, teſte Euſebio in Præpar. lib. 9. cap. 10. Cum itaque vel acerrimi Chriſtianæ Religionis adverſarii hujuſmodi monumentorum auctoritate moverentur, mirum non eſt, ſi Patres argumento, quod vocant *ad hominem*, utentes in medium ea protulerunt, qualia ipſorum ætate circumferebantur.

2. *a ... Patre procedens*) Etſi alia deeſſent argumenta, hæc locutio, meo quidem judicio, iſtarum mercium adulterationem ſatis argueret. Quis enim neget, hanc, aliaque hujuſmodi, quæ ſubjunguntur, ex Evangelio depromptas eſſe?

3 *firmus*) Codex, ἐμπεδὸν. Lego, ἔμπεδον.

4. *utpote divinus*) Pro θεῖος, legendum fortaſſe θεῖον, ut referatur ad nomen πνεῦμα.

5. *quæ vult*) Aut, *molitur*. Codex habet, ἀμήδεται. Lego, ἃ μήδεται. Theognis tamen in Sententiis verſu 428. ait: καὶ κεῖσθαι πολλὴν γῆν ἐπαμησάμενον, i. e. (ni fallor): *& jacere ſub multa terra ſtrue*. Sed hunc quoque locum emendandum conjecerim, ut legatur ἐπιμησάμενον, pro ἐπαμησάμενον. Quod ſi quis Theognidis, aut vulgatæ lectionis auctoritate ductus in verſibus a Didymo citatis malit retinere lectionem, ἀμήδεται, tunc dicendum erit, θεῖος poſitum eſſe a poeta pro θεία, vel nomen φρὴν maſculini generis factum eſſe: itaque vertemus: *Omnia perficit, quæ molitur divina primigenia mens.*

6. *qua*) Librarius parum verſus, quos exſcribebat, intellexiſſe videtur. Itaque etſi iota, quod nunc *ſubſcriptum* vocant Grammatici, omittere conſueverit, hic tamen ita ſcripſit, ut in vetuſtiore apographo ſcriptum invenit, nempe ῆι, pro ῇ. Similique modo paulo poſt recte ſcripſit σοφίη, & ὑμῖν, pro σοφῇ, & ὑμῖ.

7. *Orphei*) Quæ de Orpheo, & verſibus ei tributis viri docti ſcripſerunt, vulgo nota ſunt. Poetam hunc numquam fuiſſe docuit Ariſtoteles,

πάντα γὰρ ἀθανάτοιο θεῦ μεγάλῃ ὑπ' ἀρωγῇ·
ἄνθρωποι τελέυσι σοφῇ ὑπὸ πνεύματος ὁρμῇ.

πλάτωνος τῦ κωμικῦ ὃς ἀνθηρῶς ἐν τοῖς ὑπογεγραμμένοις ἰάμβοις θεότητα μοναδικῶς ἐκτειγομένην εἰς τριάδα ἀφ' ἧς τὰ ὅλα γέγονέν τε ϗ σώζεται·

θεὸς γάρ ἐστιν εἷς πατὴρ ὑπέρτατος·
λόγῳ τὰ πάντα πανσόφως ϗ πνεύματι
στήσας ὀλισθαίνοντα κὰκ βυθῦ πλάνης
εἰς φῶς ἀνέλκων ἐκ μακρᾶς ἀταξίας.

ἑρμῦ τρισμεγίστυ ἐκ τῶν πρὸς τὸν ἀσκληπιὸν λόγων τριῶν· ἐρομένυ τινὸς τὸν ἀγαθὸν δαίμονα περὶ τῦ τρισαγίυ πνεύματος· ἔχρησεν ὕτως·

εἰ μὴ

Omnia [1] *enim immortalis Dei magno ſub auxilio*
Homines perficiunt, ſub ſapienti Spiritus [2] *motione.*

Platonis Comici [3], qui venuſte in ſubſcriptis iambis Deitatem ſervata unitate protenſam dicit [4] in Trinitatem, a qua omnia facta ſunt, & conſervantur.

Deus enim eſt unus Pater ſupremus,
Qui Verbo omnia ſapientiſſime, & Spiritu
Firmavit labentia, & ex Profundi errore
In lucem revocat ex diuturna [5] *confuſione.*

Mercurii Triſmegiſti [6] ex tribus ad Aſclepium ſermonibus [7], qui [8], quum quidam bonum Genium interrogaret, de Sanctiſſimo Spiritu hoc fudit oraculum [9]:

Niſi

ut teſtatur Cicero in primo de natura Deorum. Eum tamen citant Juſtinus in Cohortatione ad Græcos, Cyrillus Alexandrinus lib. 2. in Julianum pag. 26, Julianus ipſe Apoſtata oratione 4. pag. 236, Pauſanias, Damaſcius in libro de Principiis tom. 3. Anecd. Wolfii pag. 298, 309, 252, & 256, aliique plurimi. Quin imo Ethnicus Philoſophus Theon Alexandrinus, Didymi æqualis, Orphei ipſius, ac Mercurii Triſmegiſti ſcripta Alexandriæ interpretabatur, teſte Joanne Malala in Chronographia lib. xiii.

1. *Omnia*) Orphei omnia, quæ ſuperſunt, non modo opera, verum & fragmenta edidit Jo. Matthias Geſnerus Lipſiæ anno 1764. Sed duo hi verſus ibi deſiderantur.

2. *Spiritus*) Quemadmodum Spiritus Sancti mentio aperte fit in his verſibus, quos ex Orpheo profert Didymus, ita in iis, quos Juſtinus affert in Cohort. ad Græcos, Pater, & Verbum commemorantur. Lege Juſtinum ipſum pag. 19, & Cyrillum Alexandrinum lib. 1. in Julianum.

3. *Platonis Comici*) Alios ex Platone Comico iambos profert Clemens Alexandrinus in quinto Strom. pag. 849.

4. *dicit*) Deeſt in codice vox, λέγει, aut alia ſimilis.

5. *diuturna*) Etſi Paſſioneianum codicem accurate exſcripſerim, tamen in meo apographo mendoſe exaraveram μακῆς, quam lectionem in mea ad præclariſſimum Præſulem Bononiæ tunc Prolegatum Joannem Archintum Epiſtola Venetiis edita exhibui. Sed inſpecto rurſus ipſo codice monuit me amicus in eo legi μακρᾶς.

6. *Mercurii Triſmegiſti*) Sive, *Hermetis ter maximi*. Lege, ſi placet, quæ de Mercurio Triſmegiſto ſcripſerunt Fabricius in Biblioth. Græca vol. 1. pag. 46, & ſequentibus, aliique plures. Vocatur a Tertulliano in libro adverſus Valentinianos *Mercurius ille Triſmegiſtus magiſter omnium Phyſicorum*. Ac eum citant Clemens Alexandrinus, Lactantius, Cyrillus Alexandrinus, Joannes Stobenſis, S. Thomas Aquinas, aliique. Quæ ſub ejus nomine circumferuntur, ea vel ſeculo XVI. ut genuina habebat vir doctiſſimus Auguſtinus Steuchus in libris de Perenni Philoſophia pag. 18. edit. Lugdunenſis, & alibi paſſim.

7. *ex tribus ad Aſclepium ſermonibus*) Indicare videtur hac locutione Didymus, tres ad Aſclepium libellos ſimul olim junctos fuiſſe, ac forſitan veluti unum opuſculum habitos. At nunc exſtant quidem in Pœmandro, ſed a ſe invicem disjuncti. Sunt autem in Ferrarienſi Patricii Editione anni 1591. liber VI, liber IX, & liber XV Pœmandri. Nam liber xix, qui hunc habet titulum, ſive initium, Ἀσκληπιῷ εὖ φρονεῖν, huc pertinere non videtur: præſertim quum Cyrillus Alexandrinus locum inde proferens, ſic eum citet in libro 2. contra Julianum: ἐν τῷ περὶ τῆς τῦ παντὸς φύσεως, i. e. *in libro de natura Univerſi*.

8. *qui*) Codex hoc loco mendoſus eſt: habet enim ἐρομένυ, pro ἐρομένου, & ἀγαθὸς, pro, ἀγαθὸν. Videtur etiam addenda vocula, ὥς, i. e. *qui*; ut legatur: ὡς ἐρομένου τινὸς τὸν ἀγαθὸν &c. Cyrillus Alexandrinus libro 1. in Julianum pag. 35. hæc ipſa tria ex Mercurio Triſmegiſto loca affert, quæ citat Didymus hoc in loco. Primus vero ille ſic ibi citatur a Cyrillo: καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ τρίτῳ πρὸς ἀσκληπιὸν, ὡς ἐρομένου τινὸς, περὶ τῦ θείυ πνεύματος, φησὶν ὕτως. Εἰ μὴ πρόνοιά τις &c., i. e. *Et rurſus idem* [Hermes, ſeu Mercurius] *in eodem ſermone tertio ad Aſclepium, tamquam aliquo de divino Spiritu interrogante, ſic ait:* Niſi Providentia quædam, & quæ ſequuntur. In editione autem Ferrarienſi a Patricio concinnata exſtat hoc fragmentum libro xx, & hunc habet titulum: ἐκ τῦ αὐτῦ τρίτυ, i. e. *Ex eodem tertio* [*libro ad Aſclepium*].

9. *Niſi*) Hæc, item ut alia paulo poſt, Mercurii, Porphyriique loca a typographo ſic imprimenda curavi, ut ea exaravit amanuenſis in codice Paſſioneiano; nempe ita ut inſtar carminum a reliquis ſecernantur, & ſinguli verſus, ſeu lineæ ceteris lineis breviores ſint. Videtur enim is ligatam orationem a ſoluta non ſatis noviſſe diſtinguere: alioquin ſui ſeculi conſuetudinem ſecutus foret. Quod ſi conjecturas meas addere hic licet, exemplar illud, quo amanuenſis ad exſcribendum ſuum codicem uſus eſt, pervetuſtum fuiſſe hinc etiam conjicio. Hoc enim modo exarari vetuſtiſſimis temporibus conſueviſſe non modo Poetarum carmina a Scriptore aliquo allegata, verum etiam loca, quæ ſoluta oratione ſcripta forent, colligo ex antiquiſſimo Bibliothecæ noſtræ codice, quem Not. 2. pag. 264. memoravi. Ibi enim hoc eodem modo omnia cum Poetarum loca, tum proſa oratione loquentium Auctorum exarata ſunt. Duo tantum affero exempla. Primum deſumo ex folio codicis ſexto pag. 2. col. 2, ubi hæc leguntur, quæ in impreſſis Lactantii Inſtitutionibus exſtant capite 7. libri primi.

NOMINATUR'QUODSENECAHO
MOACUTUSINEXHORTATIONIB·
VIDIT NOSINQUITALIUN
DEPENDEMUS'ITAQUEAD
ALIQUEMRESPICIMUS'
CUIQUODESTOPTIMUM
INNOBISANIMAMDEBEA
MUS'ALIUSNOSEDIDIT'ALI

Digitized by Google

εἰ μὴ πρόνοιά τις ἦν τȣ͂ πάντων κυρίȣ ὥστε μοι τὸν λόγον τȣ͂τον ἀποκαλύψαι· ȣ̓δὲ ὑμᾶς τοιȣ͂τος ἔρως κατέσχεν ἵνα περὶ τȣ́τȣ ζητήσητε· νῦν δὲ τὰ λοιπὰ τȣ͂ λόγȣ ἀκȣ́ετε· τȣ́τȣ τȣ͂ πνεύματος ȣ̓ παλλακις προεῖπον· πάντα χρήζει· τὰ πάντα γὰρ βαστάζον· κατ᾽ ἀξίαν τὰ πάντα ζωοποιεῖ ϗ τρέφει· καὶ ἀπὸ τῆς ἁγίας πηγῆς ἐξήρτηται· ἐπίκȣρον πνεύμασι· καὶ ζωῆς ἅπασιν ἀεὶ ὑπάρχον γόνιμον ἓν ὄν.

αὖθις τε τῇ εὐγενεστέρᾳ γνώμῃ καθυποτάττων τȣ̀ς πολλȣ̀ς ϗ ȣ̓κ ἀκριβεῖς περὶ τὴν γνῶσιν τὴν ἕνεκα τῆς ἀχράντως· ἀμετρήτως· ἀφάτως· καὶ ἀεὶ ϗ ὡσαύτως ἐχȣ́σης αὐτοτελȣ͂ς τριάδος περὶ ἧς ȣ̓δεὶς ȣ̔́τως μεγαλοφρονέστατος ȣ̓δὲ ὑψηλοπιϛότατος ἀνθρώπων ἐστὶν ὃς ἄξιόν τι τῆς τοσαύτης ὑπεροχῆς αὐτῆς θεωρῆσαι δύναται· ἀποφθέγγεται τοιάδε·

ȣ̓ γὰρ ἐφικτόν ἐστιν εἰς ἀμυήτȣς τοιαῦτα μυστήρια παρέχεσθαι· ἀλλὰ τῷ νῷ ἀκȣ́σατε· ἓν μόνον ἦν φῶς νοερὸν πρὸ φωτὸς νοερȣ͂ ϗ ἔστιν ἀεὶ νȣ͂ς νοὸς φωτει-

Niſi quædam eſſet providentia Domini omnium, adea ut hunc ſermonem mihi[1] *revelaret, ne vos quidem*[2] *talis amor cepiſſet, ut de eo quæreretis. Nunc vero reliquum ſermonem audite. Hujus Spiritus, de qua ontea ſæpius dixi, cuncta indigent: omnia enim quum portet*[3]*, pro merita omnia*[4] *vivificat, & nutrit; & a ſancto ſante pendet, opem cunctis ſpiritibus, & animantibus*[5] *ſemper ferens, quum unus*[6] *fecundus ſit.*

Et rurſus nobiliore alia, præſtantiorique ſententia pleroſque homines veluti ſubjiciens[7], ac reprimens, qui accurate cognoſcere negligunt immaculatam, immenſam, ineffabilem, & ſemper eodem modo ſe habentem, per ſe perfectam Trinitatem, de qua nullus plane homo, quamvis maxime ſublimi ſapientia, & excelſiſſima mente præditus[8] fuerit, quidquam, quod tanta ipſius Trinitatis excellentia dignum ſit, ſpeculari poteſt, talia eloquitur[9]:

Nam fieri non poteſt, ut profanis, qui initiati non ſunt, hujuſmadi myſterio exhibeantur: ſed mente[10] *oudite. Una tontum erat lux intellectualis ante lucem intellectualem: & eſt ſemper mens mentis*[11] *luci-*

USINSTRUXIT'DEUSIPSE
SEFECIT
HISIGITURTOT'TANTISQUETES
TIBUSCONPROBATUR'UNIUS
DEIPOTESTATE........

Alterum occorris folio 27. pag. 2. col. 2, qnod invenies lib. 2. cap. 3.

.. ADSECUTISUNT'UTINTELLE
GERENT'QUIDNONSIT'ILLUDADSE
QUINEQUIVERUNT'UTDICERENT
QUIDSIT'NOTACICERONISVOXEST
UTINAMTAMFACILEVERA
INVENIREPOSSEMQUAM
FALSACONVINCERE
QUODQUIAVIRESHUMANAECO‑
DICIONISEXCEDIT'EJUSOFFICIUFA
CULTASNOBISADTRIBUTAEST'QUIB.
TRADIDITDEUSSCIENTIAMVERI
TATIS'CUIEXPLICANDAEQUATTUOR

Simili ratione exarari ab amanuenſibus juſſit Auguſtinus ſex vaticinia, quæ lib. 18. de Civit. Dei cap. 23. latine ſoluta oratione converſa protulit ex Lactantio: etſi verborum Auguſtini ſenſum editores, aut typographi non attenderint. *Nos* [inquit] *nihil interponentes, ſed in unum ſeriem connexa ponentes, ſolis* capitibus, *ſi tamen ſcriptores ea ſervare non negligant, diſtinguenda curavimus.*

1. *mihi revelaret*) Editio Ferrarienſis eitata loco habet, με, pro μοι, & mendoſe, ἀποκαλύψαι, pro ἀποκαλύψαι. Apud Cyrillum quoque legitur με, pro μοι. Quod ſi legas με, vertendum erit: adeo ut *hunc ſermonem revelarem.*

2. *ne vos quidem* &c.) Apud Cyrillum, & in Patricii editione legitur: ȣ̓δὲ ὑμᾶς τὸν ἔρως τοιȣ͂τος κατέσχε, i. e. *ne vos quidem talis nunc amor cepiſſet.*

3. *quum portet*) Editio Ferr. mendoſe, βαστάζων, pro βαστάζον.

4. *omnia vivificat*) Editio Ferr. omittit hic voces, τὰ πάντα: ſed leguntur apud Cyrillum.

5. *ſpiritibus, & animantibus*) Apud Cyrillum legitur: πνεύματι καὶ ζωῆς. Didymus, ſeu potius Paſſionetunus hujus operis exſcriptor habet: πνεύμασι καὶ ζωῆς. Utraque lectio videtur reſpuenda, & legendum, ut edidit Patricius: πνεύμασι καὶ ζώοις.

6. *quum unus* &c.) In Ferrarienſi Triſmegiſti editione fragmentum abſolvitur voce ὑπάρχον: tum ſequitur aliud fragmentum. Itaque deſunt ibi voces, γόνιμον ἓν ὄν. Leguntur tamen apud Cyrillum.

7. *ſubjiciens*) In græco, καθυποτάττων. Quod verbum deeſt in vulgaribus Lexicis. Eo utitur Clemens Alexandrinus in quinto Stromatum pag. 680. Καθυποτάξαντας (inquit) τὸν νȣ͂ν τοῖς πάθεσι, i. e. *mentem paſſionibus ſubjicientes.*

8. *excelſiſſima mente præditus*) Codex mendoſe, ὑψηλοπιϛότατος. Lego, ὑψηλονȣ́στατος.

9. *Nam fieri*) In Ferrarienſi Patricii Editione extant hæc ibidem ante ſuperiora, nempe libro XX. pag. 50. ſub hoc titulo: Ἑρμȣ͂ τȣ͂ τρισμεγίστȣ ἐκ τȣ͂ γ. πρὸς ἀσκληπιόν, i. e. *Mercurii Triſmegiſti, ex tertio ad Aſclepium.* Similique modo ea citat Cyrillus in eo, quem dixi loco. Auguſtinus Steuchus hæc, & ſequentia verba cum aliqua lectionum varietate affert lib. 2. de Perenni Philoſophia cap. 10.

10. *mente*) Editio Ferrarienſis, & Cyrillus legunt, τῷ νοΐ, pro τῷ νῷ.

11. *mens mentis*) Cyrillus legit, ut Didymus. In editione Ferrarienſi deeſt vox, νȣ͂ς.

φωτεινός, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἦν· ἢ ἡ τούτου ἑνότης· ἀεὶ ἐν αὐτῷ ὢν ἀεὶ τῷ ἑαυτοῦ νοΐ καὶ φωτὶ καὶ πνεύματι πάντα περιέχει.

καὶ μεταξὺ ἄλλων ἐπάγει·

ἐκτὸς τούτου οὐ Θεός· οὐ ἄγγελος· οὐ δαίμων· οὐκ οὐσία τις ἄλλη. πάντων γάρ ἐστι κύριος καὶ πατήρ· καὶ Θεός· καὶ πηγή· καὶ ζωή· καὶ δύναμις· καὶ φῶς· καὶ νοῦς· καὶ πνεῦμα· καὶ πάντα ἐν αὐτῷ καὶ ὑπ' αὐτόν ἐστι.

νοῦν ἐκ νοῦ· καὶ φῶς νοερὸν ἐκ φωτὸς νοεροῦ· ἔτι δὲ καὶ πνεῦμα ᾧ πάντα περιέχει· τὸν Θεὸν πατέρα καὶ τὸν μονογενῆ καὶ τὸ ἓν αὐτοῦ ἅγιον πνεῦμα δηλοῖ· ὡς ἡ σοφία λέγει· πνεῦμα κυρίου πεπλήρωκεν τὴν οἰκουμένην. ἀγγέλους δὲ καὶ δαίμονας· καὶ τοὺς λεχθέντας μὲν ὑπὸ ἑλλήνων· οὐκ ὄντας δὲ ἀληθῶς Θεούς· καὶ πᾶσαν φύσιν· ὑπὸ ταύτην εἶναι τὴν ἀδιαίρετον ἐξουσίαν τὴν μίαν τῶν πάντων δημιουργικὴν ἀρχήν. Καὶ ποσφύριος δὲ καί τοι τὸ παράπαν οὐ σωφρονῶν περὶ τὸ ὄντως Θεῖον ἀλλ' αὐτοχολωτῶν ὡς εἰπεῖν· ὅμως πλάτωνος ἐκτιθέμενος δόξαν· καὶ πώς ποτε συνελαθεὶς ὑπὸ τῆς ἀληθείας· ἢ τάχα καὶ τὸν πλάτωνα αἰδεσθεὶς· φάναι διενοήθη ταυτί·

ἄχρι γὰρ τριῶν ὑποστάσεων ἔφη πλάτων τὴν τοῦ Θείου προελθεῖν οὐσίαν· εἶναι δὲ τὸν μὲν ἀνωτάτω Θεὸν τ' ἀγαθόν· μετ' αὐτὸν δὲ καὶ δεύτερον τὸν δημιουργόν· τρίτην δὲ καὶ τὴν τοῦ κόσμου

lucida: nec aliud quidquam erat, quam[1] *hujus unitas. Semper in ſe ipſa*[2] *exſiſtens, ſemper ſua mente, & luce, & Spiritu omnia amplectitur, & continet.*

Et aliis interjectis[3] ſubdit:

Extra hunc non Deus, non[4] *Angelus, non Dæmon, non alia quæpiam ſubſtantia: omnium enim eſt Dominus, & pater, & Deus, & fons, & vita, & potentia, & lux, & mens, & Spiritus, & omnia in ipſo, & ſub ipſo*[5] *ſunt.*

Mentem ex mente[6], & lucem intellectualem ex luce intellectuali, & inſuper Spiritum, quo omnia comprehendit, nominans Triſmegiſtus, Deum Patrem, & Unigenitum, & Unum ejus Sanctum Spiritum denotat: quo modo ait Sapientia[7]: *Spiritus Domini replevit orbem terrarum.* Angelos autem, & Dæmones, & eos, qui dicti quidem ſunt a Græcis Dii, ſed revera Dii non ſunt, & omnem naturam, ſub hac individua poteſtate eſſe declarat, quæ unum eſt rerum omnium principium, & a qua omnia creata ſunt. Porphyrius vero etſi nullo modo recte ſentiat de illo, qui revera Deus eſt, ſed ei veluti iraſcatur[8], ut ita dicam; tamen Platonis exponens opinionem, & veritatis vi quodammodo compulſus, aut fortaſſe etiam Platonem reveritus, hæc ſcripſit:

Nam uſque[9] *ad tres hypoſtaſes dixit Plato Dei eſſentiam progredi: eſſe autem primum quidem ſupremum Deum, nempe Bonum; poſt ipſum vero etiam ſecundum, nimirum Conditorem; ac tertium*[10] *quoque, videlicet animam mundi:*

---

1. *quam*) Apud Cyrillum legitur: ἢ τούτου ἑνότης. In editione Patricii: ἡ τούτου ἑνότης. Didymus utramque voculam habet ἢ, & ἡ.

2. *in ſe ipſa*) Didymus habet, ἐν αὐτῷ. Sed apud Cyrillum, & in Patricii editione legitur, ἐν ἑαυτῷ: quæ lectio videtur alteri anteferenda.

3. *aliis interjectis*) In Patricii editione proxime poſt ea, quæ modo attulit Didymus, ſequuntur quæ ſubdit. Tamen Cyrillus quoque, alterum locum ab altero ſecernit, hæc interponens: καὶ μεθ' ἕτερα φησίν· Ἐκτὸς &c., i. e. *& poſt alia dicit: Extra* &c. Videntur ergo in Patricii editione aliqua deſiderari.

4. *non Angelus*) Pro, ὁ ἄγγελος, rectius apud Cyrillum, & in Ferrarienſi editione legitur, οὐκ ἄγγελος.

5. *ſub ipſo*) Ferrarienſis Editio, ὑπ' αὐτῷ. Apud Cyrillum, ut apud Didymum, ὑπ' αὐτόν.

6. *mentem ex mente* &c.) Cyrillus quoque poſt allata hæc Triſmegiſti verba eodem modo ea interpretatur, quo hic interpretatus fuerat Didymus.

7. *Spiritus*) Sap. I. 7.

8. *iraſcatur*) Librarius ſine ſpiritu, ac ſine accentu ſcripſit, αυτοχολωτων. Legendum fortaſſe αὐτοχολωτῶν, aut αὐτοχόλωτος.

9. *Nam uſque*) Deprompta hæc ſunt ex Porphyrii opere, quod inſcriptum erat: Περὶ φιλοσόφου ἱστορίας βιβλία δ', h. e. *Philoſophicæ hiſtoriæ libri quatuor*, ſeu *de vitis Philoſophorum*: Cujus operis Eunapius meminit initio libri de vitis Sophiſtarum, aliique. Exſtabant autem hæc libro quarto, qui erat *de vita Platonis*. Id colligo ex Cyrillo Alexandrino, qui hæc eadem verba poſt Didymum bis attulit: nempe libro 1. in Julianum pag. 34. edit. Lipſienſis anni 1696, ubi hæc legimus: Πορφύριος γάρ φησι Πλάτωνος ἐκτιθέμενος δόξαν· ἄχρι τριῶν ὑποστάσεων τὴν τοῦ Θείου προελθεῖν οὐσίαν, & reliqua, ut hic apud Didymum: id eſt: *Nam Porphyrius Platonis exponens opinionem, ait, uſque ad tres hypoſtaſes Divinitatis eſſentiam progredi*, & quæ ſequuntur. Octavo autem libro ejuſdem operis ait: γράφει τοίνυν Πορφύριος ἐν βιβλίῳ τετάρτῳ φιλοσόφου ἱστορίας· ἄχρι γὰρ τριῶν ὑποστάσεων· ἔφη Πλάτων τὴν τοῦ Θεοῦ προελθεῖν οὐσίαν· εἶναι δὲ τὸν μὲν ἀνώτατον Θεὸν, τἀγαθὸν, & reliqua, ut hoc in loco Didymus. Id eſt: *Scribit igitur Porphyrius in quarto libro Philoſophicæ Hiſtoriæ*: Nam uſque ad tres ſubſiſtentias, & cetera.

10. *tertium*) Pro, τρίτην, i. e. *tertiam*, apud Cyrillum legitur, τρίτον, i. e. *tertium*.

σμυ ψυχὴν· ἄχρι γὰρ ψυχῆς τὴν θειότητα προελθεῖν.

di[1]*: nam uſque ad animam divinitatem progredi.*

ὡς τὸ ἔνδον τεθολωμένος καὶ βιβλαμμένος διορατικὸν ὁ ἐπάρατος πορφύριος· καὶ πρὸς τὴν τελεωτάτην ἀδύνατων θεολογίαν ἅτε μήτε κατ' ἐπιθυμητικὴν ϗ (40. b.) φοιτικὴν αὐτῦ ὁρμὴν· τὴν παρῦσαν ποιύμενος ἐξήγησιν· ἀμυδρῶς τὸ ἓν καὶ σωστικὸν ἅγιον πνεῦμα τῦ θεῦ ψυχὴν προσηγόρευσεν· ὐ τὴν ἀνθρώπυ δὲ ὅμως· ἀλλὰ τὴν τῷ παντὶ διαπεφοιτηκῦιαν κόσμῳ. ἔχεις ὖν καὶ τὺς τῶν ἔξω σοφὺς μαρτυρῦντας ὡς αἱ τρεῖς μακάριαι ὑποστάσεις ἐν μιᾷ θεότητι ϗ ὐκ ἄλλοτε ϗ ἄλλοτε ἐξεφάνησαν· ἀλλ' ὅτε ἡ πρώτη· τότε σὺν αὐτῇ ἅμα καὶ ἐξ αὐτῆς καὶ ἡ ἄλλη ϗ ἡ ἑτέρα συναϊδίως ὡς τὸ ἀπαύγασμα τῷ πυρί. Κείσθω δέ τι κατὰ φυσικὸν λόγον καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων μαρτυρῦν τῇ ἀνάρχῳ ἐκπορεύσει ϗ τῇ πρὸς τὸν μονογενῆ θεὸν λόγον ὁμοϐσιότητι τῦ θεϊκῦ ἑνὸς πνεύματος. ἔστιν δὲ τῦτο. λόγος ὐ γεννᾶται ἢ ἐκφαίνεται μὴ συνορμῶντος καὶ συμπροερχομένυ ἅμα αὐτῷ πνεύματος. πολλοὶ δὲ τοιῦτοι ἐξ ἑλληνικῶν βίβλων λόγοι καὶ ὐκ ἀπόβλητοι· ἀλλ' ἔτι τῶν ἀπογεγραμμένων ἐνταῦθα συμφυέστεροι καὶ ἰδιώτεροι ἐπὶ πλέον εἰς αὖθις ἐὰν τῷ θεῷ δοκῇ εἰς μέσον προενεχθήσονται πρὸς ἡμῶν. ἐγὼ γὰρ καὶ οἱ ἐμοὶ ὡς ἴσασιν οἱ μνήμης μοι τῆς περὶ τὴν ἄναρχον καὶ ἀεὶ ὡσαύτως καὶ κατὰ ταὐτὰ

Exſecrandus porro, ac maledictus[2] Porphyrius, utpote interiorem mentis viſionem turbatam habens, & læſam, neque ad perfectiſſimam theologiam pervenire valens, quippe quæ concupiſcibili, & venereo illius appetitui conſentanea non eſt, dum præſentem proponit explicationem, obſcure Unum, & ſalutiferum Spiritum Dei Sanctum indicavit, *animam* eum nominans; non hominis tamen animam dicens, ſed animam, quæ univerſum mundum pervadat. Ipſos ergo Ethnicorum Sapientes teſtari vides, tres beatas Hypoſtaſes in una deitate, neque vero aliam aliis, eluxiſſe: ſed quando prima, tunc cum ipſa ſimul, & ex ipſa, etiam alia, & altera Perſona coæterne exſtitit, ſicut ſplendor coævus eſt igni. Sed aliquid etiam de noſtro afferamus ex naturali ratione deductum, quod æternam Unius divini Spiritus proceſſionem, ejuſque cum Unigenito Deo Verbo conſubſtantialitatem confirmet. Eſt autem hujuſmodi. Sermo non generatur, aut non effertur, niſi ſimul cum ipſo ſpiritus exeat, & procedat. Plures vero aliæ hujuſmodi rationes, ac doctrinæ, eæque non improbandæ, quin multo adhuc magis ad rem pertinentes, magiſque propriæ, quam quæ hic exſcriptæ ſunt, rurſus, ſi Deo viſum fuerit, ex Græcorum libris in medium a nobis proferentur[3]. Ut enim norunt qui in hiſce alternorum dierum[4] congreſſibus

1. *animam mundi*) De Platonica Deorum triade jam multi ſcripſerunt, ut de ea rurſus diſſerere ſupervacaneum ſit. Lege, ſi placet, Petavii librum 1. de Trin. cap. 1, & Auctorem Præfationis in Juſtini opera parte 2. pag. x, & ſeqq. Ceterum quum tertium illum Deum Plato obſcure ſignificaverit, non omnes Platonici eam ſententiam ſequebantur, quam hic Porphyrius proponit. Ut enim ait Origenes libro 5. contra Celſum num. 7. pag. 581, σαφῶς δὲ τὸν ὅλον κόσμον λέγυσιν (οἱ Ἕλληνες) εἶναι θεόν· Στωϊκοὶ μὲν τὸν πρῶτον· οἱ δ' ἀπὸ Πλάτωνος τὸν δεύτερον· τινὲς δ' αὐτῶν τὸν τρίτον. i. e. *Manifeſta ſane (Ethnici) univerſum mundum ajunt eſſe Deum. Stoici quidem eum putant eſſe primum Deum: Platonici vero ſecundum: ac Platonicorum nonnulli tertium.*

2. *maledictus*) In græco, ἐπάρατος: quod epithetum Porphyrio tunc maxime congruebat, quum hæc Didymus dictaret. Theodoſius enim Magnus Imperator ejus ſcripta igne aboleri juſſerat.

3. *proferuntur*) Quod hic pollicetur, præſtat libro tertio cap. 2, & ſeqq.

4. *alternorum dierum*) Perbelle hæc in Didymum quadrant: Auctorem enim indicant & Alexandrinum, & Alexandrinæ Eccleſiæ Catechiſtam atque Doctorem. Nam congreſſus illi, ſive Eccleſiaſtici conventus alternis diebus Alexandriæ habebantur, nempe feria quarta, feria ſexta, ac die Dominico: Sabbato autem non habebantur. Quem morem Epiphanius, Salaminæ in Cypro haud longe ab Alexandrinorum civitate degens, ex Apoſtolicis derivat temporibus, cum in expoſitione Fidei num. 22. tom. 1. pag. 1104. hæc ſcribit: Συνάξεις δὲ ἐπιτελύμεναι τεταγμέναι εἰσὶν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, τετράδι, καὶ προσαββάτῳ, καὶ κυριακῇ. Quæ ſic vertit Petavius: *Sacri porro conventus, & Synaxes ab Apoſtolis inſtitutæ ſunt his potiſſimum diebus, quarta, ſextaque feria, & Dominica.* Ego autem ſic malim vertere: *Synaxibus autem celebrandis quarta, ſextaque feria, & Dominica, jam inde ab Apoſtolorum tempore aſſignatæ ſunt.* Porro his ipſis diebus catecheſes habere conſueverant Catechiſtæ Alexandrini: iſque mos in Alexandrina Eccleſia vetuſtus erat, quippe qui ab Origene Didymi præceſſore ſervatus fuiſſet. Hæc omnia Socratis teſtimonio confirmanda ſunt, quod brevitatis cauſa latine tantum afferam. Is ergo l. b. 5. Hiſt. Eccl. cap. 22. poſtquam varios Eccleſiarum, quantum ad jejunia pertinet, ritus expoſuit, hæc ſubjungit: *Quod vero ſpectat ad Synaxes, non minor eſt varietas. Nam cum omnes ubique terrarum Eccleſiæ per ſingulas hebdomadas die Sabbati ſacra myſteria celebrent, Alexandrini tamen, & Romani, vetuſtam quamdam traditionem ſecuti, id facere detrectant.*

ταῦτα ἔχουσαν μακαρίαν τριάδα τῆς διδούσης ἀεὶ καλὰ οὐκ ἀφαιρουμένης δέ· οὐδ' ὀνειδιζούσης· ἐν ταῖς παρ' ἡμέραν ταύταις συνουσίαις κοινωνήσαντες· οὐκ ἔστιν ὅτε ἡ ἐπαυσάμην ἢ ἐν τῷ ὀνόματι δὲ αὐτῆς τῷ παναγίῳ πάντα λεγέσθω καὶ πραττέσθω καὶ σιγῇ βουλευέσθω· ἐμαυτῷ καὶ τοῖς ἐμαυτοῦ παρέχων τὸ πᾶν· χρήζει γὰρ αὕτη πάντων αἰτία οὖσα οὐδενός εἰ μὴ τῆς ἡμῶν ὠφελείας· προσκυνῶν τε καὶ δοξάζων καὶ πρὸς δύναμιν τὴν οὖσάν μοι ἐγκωμιάζων αὐτήν· ἢ οὐ πολλὰ ἔφην ἀδικεῖσθαι πρὸς ἑαυτῶν τοὺς μὴ σπουδάζοντας σοφόν τι περὶ αὐτῆς ἢ μαθεῖν ἢ διδάξαι. καὶ νῦν δὲ συνήθως πιστεύων ὡς σταθερὰ καὶ βέβαια ἐκεῖνά ἐστιν μόνα· ὧν προηγεῖται αὕτη· ἀνατείνων σὺν τῷ σώματι τῆς διανοίας τὰ ὄμματα· λίσσομαι ὑπέρ τε ἐμαυτοῦ καὶ τῶν ἐξ ἐμοῦ καὶ τῶν ἀπ' αὐτῶν ὄντων τε καὶ ἐσομένων· ἔτι μὴν καὶ ὑπὲρ πάντων· πειθόμενος τῷ παρακελευσαμένῳ σωτῆρι χριστῷ εὔχεσθαι ὑπὲρ ἀλλήλων· λέγων

bus [1] communem mecum habuerunt commemorationem [2] æternæ, & ſimili ſemper eodemque modo ſe habentis beatæ Trinitatis, quæ bona ac præclara ſemper largitur [3], nec ea auſert, aut *exprobrat* [4], nullum unquam fuit tempus, quo ego una cum meis ceſſaverim [5] (in ſanctiſſimo autem ipſius Trinitatis nomine omnia dicta ſint, & fiant, & quiete deliberentur) mihi met ipſi, & meis omnia ſubminiſtrate (ipſa enim, cum ſit omnium cauſa, nullius rei indiget, ac nobis prodeſſe tantum ipſa poteſt) eam & adorando, & glorificando, & pro meis viribus celebrando: ac nullo unquam tempore non dictitavi, eos valde in ſuam ipſorum perniciem peccare, qui præclarum aliquid, ac ſapienta dignum de illa vel diſcere negligunt, vel docete. Nunc vero, cum ea dumtaxat ſtabilia, & firma eſſe credam, quæ Trinitaa ipſa præcurrit, mentis oculos [6], ut ſoleo, una cum corpore ſurſum intendens [7] ſupplico cum pro me ipſo, tum pro iis, qui orti ſunt ex me, tum pro iis, qui ex ipſis nati ſunt, & naſcentur; ac inſuper Salvatori Chriſto obediens, qui orare alterum pro altero nos juſſit, pro univerſis hominibus

Sed Ægyptii, qui Alexandrinis vicini ſunt, & ii, qui Thebaidem incolunt, Sabbato quidem Synaxes celebrant; non tamen, ſicut mos eſt Chriſtianorum, ſacra myſteria percipiunt. Poſtquam enim epulati ſunt, & omni ciborum genere ſaturati, ſub veſperam oblatione facta communicant. Præterea Alexandriæ quarta feria, & ea, quæ dicitur Paraſceve, leguntur Sacræ Scripturæ, eaſque Doctores interpretantur; & cuncta fiunt, quæ ad Synaxim pertinent, excepta myſteriorum celebratione. Atque hic mos Alexandrinæ Eccleſiæ vetuſtus eſt. Conſtat enim, Origenem his ut plurimum diebus in Eccleſia docuiſſe. Legendus etiam Sozomenus lib. 7. Hiſt. Eccl. cap. 19, ac Nicephorus Calliſtus lib. 12. cap. 34. Quamdam vero huic non diſſimilem conſuetudinem octavo, & nono ſeculo in monaſteriis adhuc viguiſſe conſtat ex Theodori Studitæ epiſtola 10. ad Nicolaum (apud Sirmondum tom. 5. pag. 198): ſic enim Nicolaum ipſum hortatur Sanctus Præſul: *cura prorſus ut catecheſim quolibet hebdomade ter facias ad veſperam; quoniam a Patribus id traditum eſt, & ſalutare.* At contra in Cæſarienſi Eccleſia, exempli gratia, Didymi ætate & Sabbato etiam habebantur Synaxes, & Feria quarta ſextaque diſtribuebatur Euchariſtia. *Nos igitur quater ſingulis ſeptimanis* (ait Baſilius epiſt. 289) *communicamus, Dominica, Feria quarta, in Paraſceve, & Sabbato.* In Romana vero Eccleſia quædam cum vigeret conſuetudo ſaltem Quadrageſimæ tempore, indicat etiam S. Leo in Sermone quarto de Quadrageſima ſic loquens: *Secunda igitur, & quarta, & ſexta feria jejunemus: Sabbato autem apud Beatum Petrum Apoſtolum vigilias celebremus.* Etſi enim hæc verba Queſnellus ibi expungenda cenſuerit, quum tamen in pervetuſtis exemplaribus extent, retinenda videntur.

1. *in hiſce .... congreſſibus*) Videat lector, utrum lectio hæc, *ἐν ταύταις*, id eſt, *in his*, indicet Didymum conciſim libros hoſce de Trinitate, aut eorum partem aliquam recitaſſe in congreſſibus, quos modo dixi, dum Catechiſtæ munere fungeretur. Quod vero attinet ad vocem, *συνουσίας*, hac potius, quam Synaxium nomine idea fortaſſe utitur Didymus, quod in Alexandrina Eccleſia feriis quarta, & ſexta non peragerentur ſacra myſteria, aut quod ii conventus, quibus non epiſcopus, non presbyter præerat, ſed magiſter nullis ſacris ordinibus initiatus, cujuſmodi erat Didymus, magis proprie *συνουσίαι*, quam *συνάξεις* appellarentur.

2. *commemorationem*) In græco, *μνήμης*. Quæ vox non ſatis eſt clara. Legendum forſitan, *γνώμης*, & vertendum: *ſententiam de æterna ... Trinitate*. Quod ſi quis *μνήμης* interpretari velit *memoriam*, ſenſus erit: *qui meminerunt, ut ego, eorum quæ dixi de æterna ... Trinitate*.

3. *largitur*) In græco, *τῆς διδούσης*, &c. Donec melior occurrat lectio, legendum eſt: *τὴν διδοῦσαν ... οὐκ ἀφαιρουμένην δέ· οὐδ' ὀνειδίζουσαν*.

4. *exprobrat*) Jacob. I. 5. Et Eccleſiaſtic. XX. 15, & XLI. 29, ſeu 28.

5. *ceſſaverim*) Hic quoque græcum exemplar ſubobſcurum eſt. Delenda videtur vocula *ἢ* poſt vocem *ἐπαυσάμην*.

6. *mentis oculos &c.*) Cum corporeorum oculorum viſione careret, mentis tantum oculos commemoravit.

7. *ſurſum intendens*) Precantis eſt, manus *ἀνατείνειν*, ut loquitur & Pollux lib. 1. ſegm. 25. Chriſtiani autem illas ſic protendebant, ut corporis habitu Crucis imaginem exhiberent. *Nos vero* (ait Tertullianus lib. de Oratione cap. 11) *non attollimus tantum (manus), ſed etiam expandimus e Dominica paſſione modulatum, & orantes confitemur Chriſto.* Ac nunc etiam in Sacra Liturgia Canonem, Orationem Dominicam, aliaſque Orationes protenſis in eum modum manibus Sacerdos recitat.

γων ἅπερ ὁ ἐν ο̄ ψαλμῷ προσευχόμενος· ἐπὶ σοὶ κύριε ἤλπισα· μὴ καταισχυνθείην εἰς τὸν αἰῶνα· ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥῦσαί με καὶ ἐξελοῦ με· κλῖνον πρός με τὸ οὖς σου καὶ σῶσόν με. γενοῦ μοι εἰς θεὸν ὑπερασπιστὴς καὶ εἰς τόπον ὀχυρὸν τοῦ σῶσαί με· ὅτι στερέωμά μου καὶ καταφυγή μου εἶ σύ· ὁ θεός μου ῥῦσαί με ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ· ἐκ χειρὸς παρανομοῦντος καὶ ἀδικοῦντος· ὅτι σὺ εἶ ἡ ὑπομονή μου κύριε κύριε ἡ ἐλπίς μου ἐκ νεότητός μου· ἐπὶ σὲ ἐπεστηρίχθην ἀπὸ γαστρός· ἐκ κοιλίας μητρός μου σύ μου εἶ σκεπαστής. ἐν σοὶ ἡ ὕμνησίς μου διαπαντός· ὡσεὶ τέρας ἐγενήθην τοῖς πολλοῖς· καὶ σύ κύριε βοηθός μου κραταιός. πληρωθήτω τὸ στόμα μου αἰνέσεως ὅπως ἀνυμνήσω τὴν δόξαν σου· ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν μεγαλοπρέπειάν σου· μὴ ἀποῤῥίψῃς με εἰς καιρὸν γήρως· ἐν τῷ ἐκλείπειν τὴν ἰσχύν μου μὴ ἐγκαταλίπῃς με. οὕτως γὰρ ἂν σοῦ ἕνεκα τῆς οὐκ ἐχούσης τὸ ἀντιτασσόμενόν σοι ἐν τῷ βουλεύεσθαι ἐλεεῖν καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἡμᾶς· ἀγαθωτάτη καὶ παναλκεστάτη τριὰς ἀφ᾽ ἧς καὶ παρ᾽ ἧς πᾶν ἀγαθὸν καὶ εἰς ἣν πάντων πᾶσα πάντοτε ἐλπὶς καὶ μεθ᾽ ἣν παντελῶς οὐδέν· ῥυσθείημεν τῶν τε ἡμαρτημένων ἡμῖν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν ἐν γνώσει καὶ ἀγνοίᾳ· ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ ὧδε. καὶ ὅτε νικᾷς ἐν τῷ κρίνειν τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων· τῶν τε ἐν κόσμῳ ἐπαχθῶν καὶ τοῦ τοῖς ἀγαθοῖς ἀεὶ φθονοῦντος καὶ ἐναντίου ἱσταμένου δαίμονος καὶ παντὸς πνεύματος πονηροῦ καὶ ἀκαθάρτου καὶ τοῦ μισοκάλου ἀντιχρίστου οὗτινος ὡς τεκμηριοῖ τὰ πράγματα ὁ ἀγωνίας δεινῆς γέμων χρόνος ἤγγικεν ἤδη· ὥστε μηδένα

nibus ſupplico, ea dicens, quæ Pſaltes in LXX. Pſalmo orans ait[1]: *In te Domine ſperavi, ne confundar in ſeculum: in juſtitia tua libera me, & eripe me: inclina ad me aurem tuam, & ſalva me. Eſto mihi in Deum protectorem*[2], *& in locum munitum, ut ſalvum me facias: quoniam firmamentum meum, & refugium meum es tu. Deus meus eripe me de manu peccatoris, de manu contra legem agentis, & iniqui. Quoniam tu es patientia mea Domine, Domine ſpes mea a juventute mea. In te confirmatus ſum ex utero, de ventre matris meæ tu es protector meus. In te laudatio mea ſemper: tamquam prodigium*[3] *factus ſum multis, & tu Domine*[4] *adjutor meus fortis. Repleatur os meum laude, ut cantem*[5] *gloriam tuam, tota die magnificentiam tuam. Ne projicias me in tempore ſenectutis*[6]; *dum deficit fortitudo mea, ne derelinquas me*. Sic enim per te[7], quæ nihil habes,
141. b. quod ſe ſe tibi opponat, dum noſtrum etiam, qui peccatores ſumus, misereri ſtatuis, o Optima, & Omnipotens Trinitas, a qua, & ex qua eſt omne bonum, & in qua omnis omnium ſpes ſemper ſita eſt, & poſt quam nihil omnino eſt, a peccatis noſtris, quæ anima, & corpore, cognitione, & ignorantia, verbo, & opere peccavimus, liberabimur nunc, & quum *vincis in judicando*[8] abſcondita hominum, & ab iis, qui nobis in mundo moleſti ſunt, & a dæmone, qui bonis ſemper invidet, eorumque adverſarius eſt, & ab omni ſpiritu malo, atque immundo, & ab honeſti oſore Antichriſto, cujus, ut eventa indicant, plenum gravi conflictu tempus jam appropinquavit[9]; adeo ut nemo eorum, qui

1. *In te Domine*) Pſalm. LXX. a verſ. 2. ad 10.

2. *protectorem*) Codex mendoſe, ὑπερασπιστής, pro ὑπερασπιστήν.

3. *tamquam prodigium factus ſum multis*) Merito hiſce Pſalmi verbis orat Didymus, *multorum* nomine Arianos, ut puto, quorum acerrimus adverſarius fuit, intelligens. At nobis alio etiam ſenſu hæc licet accipere. Quis enim eum *multis prodigium factum* merito dici neget, qui, quum a quinto circiter ætatis anno oculis captus, atque omnino cæcus eſſet, tam multa tamen didicit, ac dictavit? Recte de illo Sozomenus lib. 3. Hiſt. Eccleſiaſtic. cap. 15, *Fuit autem* (inquit) *non vulgare miraculum: multique fama ejus impulſi Alexandriam ſe contulerunt, alii ejus audiendi, alii tantum videndi cauſa*.

4. *Domine*) Vox a Didymo addita: nec enim exſtat in Græcis Bibliis.

5. *cantem*) Biblia, ὑμνήσω. Didymus, ἀνυμνήσω.

6. *ſenectutis*) Francofurtenſis Editio, γήρως. Aliæ, γήρους, ut Didymus. Qui ſuam ipſius ætatem hic reſpicere videtur: erat enim, ut puto, jam ſenex, dum iſta dictaret.

7. *Sic enim per te*) Quemadmodum Didymus ſecundum hunc librum oratione, ſeu precatione concludit, ita Clemens quoque Alexandrinus Pædagogum, & Hilarius primum de Trinitate librum ſimili modo concluſerant. Quorum exempla imitatus Auguſtinus in extremo opere de Trinitate, *Librum itaque iſtum* (inquit) *jam tandem aliquando precatione melius, quam diſputatione concludam. Domine Deus noſter*, & reliqua.

8. *vincis in judicando*) Ex Pſalm. L.

9. *jam appropinquavit*) Antichriſti adventum proximum fuiſſe, plures ante Didymum eodem ſeculo ſuſpicati ſunt. Ut Baſilius Magnus epiſt. 139. ad Alexandrinos anno 373. data: ubi poſtquam de cruciatibus, quibus Alexandriæ Catholici ab Hæreticis vexabantur, ſermonem habuit, hæc ſubjicit num. 2. pag. 231: *Ad has cogitationes illa etiam acceſſit: Num Dominus Eccleſias ſuas reliquit? Num noviſſima hora eſt, & defectio per hæc ingreditur, ut reveletur tandem iniquus ille filius perditionis, qui adverſatur, & effertur adverſus omnem, qui dicitur Deus, aut numen?* Ac ſimilia ſcripſerant quum Hilarius tom. 2. pag. 595. ed. Veronenſis, tum Cyrillus Jeroſolymitanus Catecheſi XV. num.

γα μὴ τῶν νῦν μὴ τῶν τότε εὑρισκομένων ἀπολέσθαι· ὅτως ἂν πᾶν κακὸν ἐκποδῶν γένηται· διοικηθείη τε καλῶς ϗ ἡσύχως κατὰ τὸ σὸν ἄφθονον καὶ φιλόψυχον θέλημα τά τε κοινὰ τά τε ἰδιωτικὰ πράγματα. καὶ αἱρετὴ λοιπὸν καὶ εὐκταία πᾶσιν ἔσται ἡ ἐν ἑκάστῃ πόλει μενὲν γε ἡ ἐν ἀγρῷ εὐσεβὴς καὶ ἰδιοπράγμων οἴκησις· καὶ ὑπάρξῃ παντὶ ὡς τοῖς ὁσίοις πατράσιν καὶ τοῖς πρὸ ἐκείνων τὸ ὡς ἐρᾷ καὶ βϐλεται κατ᾽ ἐξϐσίαν πλεῖν· ὁδοιπορεῖν· οἴκοι μένειν· γεωργεῖν· ἐπιμελῶς εἰς πανηγύρεις παραβάλλειν· λαλεῖν χαρίεντα καὶ ἐπιεικῆ· καὶ τὸ μείζω τϐτων· τὸ ἀπερισπάστως καὶ νηφαλέως μεμνῆσθαί σϐ· καὶ παντὸς πράγματος ἐκ σϐ ἀρχὴν ποιεῖσθαι ϗ τελευτὴν· μεταδιδόναι τε πρὸς δύναμιν τοῖς ἐνδεομένοις ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν πρὸς γένος ϗ τῶν οἰκείων· ϗ παρὰ σϐ τὸ δάνειον εἰς τὸ μέλλον ἐκδέχεσθαι ϗ ἐπίμετρον ζωὴν αἰώνιον. νηστεία γάρ φησιν ϗ προσευχὴ ἐκ θανάτϐ ῥύεται· ἐλεημοσύνη δὲ· ὑπὲρ τὰ ἀμφότερα. ὡς γὰρ ϗ οἱ ἔξω φασίν·

εὐσεβίης ϐδὲν προφερέςερον ἐν μερόπεσσιν.

ὅτως ἂν πρὸς τϐτοις ἐγγένηται τὸ μὴ νοσεῖν· ὑπερηφανίαν ϗ τῦφον μηδ᾽ εἶναι· καυχηματίαν διὰ ἄφυκτα πάθη ὁ μὲν ἔχθιστος σατὰν τϐ ἄνω φωτὸς καὶ τῆς τῶν δοκίμων ἀγγέλων ἑταιρίας ἐξέπεσεν ϗ εἰς τὰς ζοφωδεστάτας ταρταραίϐς μυχὰς κατωλίσθησεν· ὁ δ᾽ ὑπὸ νόμον τραφεὶς καὶ νηστεύων καὶ ἀποδεκατῶν τὰ ἑαυτϐ ὑπάρχοντα καὶ ἐπικϐρῶν τοῖς προσαιτϐσιν φαρισαίοις· ἀνόνητον ἔσχε τέως ἐν κόσμῳ ὅσον ἐν γράμμασιν ἱεροῖς τὴν ἐντεῦθεν ἐλπίδα. ἔτι δὲ ὑπάρξῃ τὸ μάχης

qui nunc ſunt, nemo eorum, qui tunc invenientur, pereat. Sic procul abſit omne malum, & præclare, ac quiete juxta munificam tuam voluntatem [1], atque amorem, quo animas proſequeris, dirigantur quum communes, tum privatæ res; & ita omnes in poſterum in unaquaque civitate, imo & in agro pie, ac religioſe, & ſua tantum curantes vivant, ut gratum, atque optabile fiat iiſdem in locis domicilium: & liceat nunc etiam unicuique, ſicut pridem ſanctis noſtris patribus, & iis, qui ante illos fuerunt, pro libito quod quiſque amat, & vult, libere agere, navigare, peregre iter facere, domi manere, agros colere, ſtudioſe ad panegyres, ac feſta confluere, jucundos, & honeſtos ſermones habere, &, quod his majus [2] eſt, ſine ulla diſtractione, & vi-242. a. gilanter tui meminiſſe, & cujuſvis rei initium a te, ac finem facere, & iis, qui indigent, largiri pro viribus, a propinquis, & conſanguineis, ac domeſticis incipiendo, & fœnus a te in poſterum ſumere, & auctarii loco vitam æternam accipere. Nam *jejunium* [3], inquit, *& oratio liberat a morte: eleemoſyna* vero eſt *ſupra utrumque*. Sicut enim etiam Profani ajunt,

Pietate nihil utilius eſt hominibus.

Sic illud etiam inſuper nobis concedas, ut in ſuperbiæ, atque arrogantiæ morbum ne incidamus, ac ne unus quidem ſit glorioſus homo, atque oſtentator; cum propter fœdas [4] haſce, ac plane abominandas paſſiones Satan ille nobis inimiciſſimus ex cæleſti luce, & bonorum Angelorum ſocietate exciderit, & in obſcuriſſimos tartareos receſſus prolapſus ſit: quumque Pharisæus [5] ille ſub Lege educatus, quamvis & jejunaret, & ſua ipſius bona decimaret, & petentibus opem ferret, ſuæ tamen ſuperbiæ cauſa inanem ex his operibus in mundo ſpem habuerit, ut legitur

18. Paulo autem poſt, quam hæc dictavit Didymus, nempe annis plus minus octo ante quadringenteſimum Chriſti annum, ajebat Joannes Chryſoſtomus in Commentario in Joannem tom. 8. pag. 200: *Si tot annorum quadringenteſimum eſſe finem dixerimus, non aberrabimus*. Quin imo nonnulli circa ea tempora Antichriſtum jam natum cenſuerunt, idque a S. Martino Turonenſium Epiſcopo affirmatum dixere, ut conſtat ex Sulpicii Severi Dialogo II. cap. xiv. pag. 129. edit. Veronenſis.

1. *voluntatem*) Codex, θελήματά τε κοινά. Sed patet legendum eſſe, θέλημα τά τε κοινά.

2. *majus*) Codex, μηζω, pro μεῖζον. Vide Not. 4. pag. 40.

3. *jejunium*) Duo Scripturæ loca affert, aut reſpicit. Alter exſtat Tobiæ XII. 8, & 9, ubi legitur: ἀγαθὸν προσευχὴ μετὰ νηστείας καὶ ἐλεημοσύνης... ἐλεημοσύνη γὰρ ἐκ θανάτου ῥύεται, i. e. *Bona res eſt oratio cum jejunio, & cum eleemoſyna ... nam eleemoſyna a morte liberat*. Alter extat Eccleſiaſtic. XL. 26: καὶ ὑπὲρ ἀμφότερα ἐλεημοσύνη ῥύσεται, i. e. *& ſuper utrumque, eleemoſyna liberabit*.

4. *propter fœdas* &c.) Librarius primum interpunctionis notam poſuit poſt voces νοσεῖν, & εἶναι: quam interpunctionem in tranſlatione ſequi non potui: deinde ſcripſit, διὰ ἄφυκτα πάθη. Sed lego διὰ ἃ φυκτὰ πάθη, vel δι᾽ ἃ φυκτὰ πάθη.

5. *Phariſæus*) Codex habet, φαρισαίοις, i. e. *Phariſæis petentibus opem ferret*. Sed lego, φαρισαῖος: quod hæc lectio multo concinnior videatur.

χης ἀφεστάναι· ζῆν ἐν βιβλίοις· καὶ ἀχώριστον εἶναι μετὰ καθαρῶ συνειδότος τῶν ἐκκλησιαστικῶν συνάξεων ἐν οἷς ἰδιαίτερον προκεῖσαι πᾶσιν ὅτως ἔσται· ὐκ ἔτι ἐπονείδιστος καὶ δυσπτυσμένη· ἀλλὰ καὶ ὡς πάλαι καὶ πρόπαλαι ἐπαινετὴ ἡ τῆς ἀρετῆς καὶ πάσης ἐπιστήμης γινομένη παρὰ τὴν ἀρχὴν διδάσκαλος ἡ συμμετρία. καὶ σωφρονεστέρα φανείη τῆς ἀρχαίας ἡ ἐξῆς πολιτεία· ὅσῳ καὶ ὑπὸ τῆς χριστιανῆς τῆς πάντ' εὖ πεποιηκυίας κατωρθῶται θεσμοθετήσεως· καὶ γλυκὺ φῶς ἀνατείλῃ καὶ λαμπρὸν· καὶ εὐαρχία μὲν καὶ εἰρήνη ἀνὰ πᾶσαν γῆν καὶ θάλατταν κατὰ πάντα τρόπον καὶ λόγον ἔσται βαθεῖα· καὶ μεστὸν τῶ νείλυ τὸ ῥεῖθρον· καὶ εὐετηρία πλείστη· σπάνις δὲ πολλὴ καὶ παντοία τῶν σπυδαρχιδῶν· καὶ ὐκ ἔτ' ὀδύρηται ἄλλος ἐπ' ἄλλῳ· καὶ ὃν ἐμαυτῷ νόμον ἔθηκα φυλάξαι δυνηθῶ σὺν ὥρᾳ καὶ χάριτι καὶ σεμνότητι βίυ καὶ λόγων· πανταχόθεν τε ἡμῖν παντεκνεὶ καὶ πανοικεὶ καὶ παγγενεὶ καὶ ὁλικῶς ἐκβῇ τὰ πράγματα εὐχῆς καλλίω καὶ τῶν πρότερον βελτίω. καὶ πάντα ταῦ-

tur in ſacris Litteris. Illud præterea concede, ut a contentione, ac pugna alieni ſimus; ut cum libris vivamus, ut mundam habentes conſcientiam, ab Eccleſiaſticis Synaxibus [1], in quibus [2] modo magis ſpeciali omnibus proponeris [3], nunquam ſeparemur. Sic ignominioſa amplius non ſit, nec contemptu digna, ſed, ſicut pridem ac jam pridem, laudabilis Chriſtianorum conſenſio, ac ſymmetria, quæ virtutis, omniſque diſciplinæ magiſtra ab initio fuit: & tanto ſapientior appareat recens, quam priſca gubernandi, ac vivendi ratio, quanto magis Chriſtianæ leges omnibus beneficæ illam perfecerunt. Et jucunda lux oriatur, ac ſplendida: Et recta adminiſtratio in univerſa terra, ac mari, & profunda pax omni modo, & ratione ſit: & Nili [4] fluenta plena: & maxima annonæ ubertas [5]: & magna e contrario, imo omnimoda ambitioſorum [6] penuria: nec alter amplius alteri lugendi occaſionem præbeat: & quam mihimetipſi impoſui legem, eam obſervare poſſim cum decore, & gratia, & gravitate vitæ, ac ſermonum: & undecunque nobis, omnibus filiis noſtris [7], & omnibus domibus noſtris, & omnibus familiis noſtris, & generatim [8] omnibus eveniant res præclarius, quam precatus ſum, & felicius, quam

1. *Synaxibus*) Vide Not. 2. pag. 280. Nihil porro crebrius in Veterum Patrum ſcriptis occurrit, quam ut omnes Chriſtianos ſacris Synaxibus intereſſe cupiant.

2. *in quibus*) Codex, ἐν οἷς. Legcodum videtur potius ἐν αἷς, i. e. *in quibus Synaxibus*. Quod ſi legas, ἐν οἷς, nempe βιβλίοις, vix ac ne vix quidem ſenſus conſtabit. Si vero legas, ἐν οἷς πᾶσιν, i. e. *in quibus rebus omnibus*, nimia dura erit oratio. Similiter delenda eſt, ut puto, interpunctionis nota poſt voces ὅτως ἔσται.

3. *proponeris*) Reſpicit, ut puto, Euchariſticum Sacrificium. Nam ſimili modo pag. 401. ait: *indeficientia ſua bona propoſuit*, i. e. *proponere conſuevit*. Et quæ nos dicimus *Oblata*, ea Chryſoſtomus Didymi æqualis in homilia 1. de Sancta Pentecoſte tom. 2. pag. 463. vocat τὰ προκείμενα, i. e. *propoſita*, & τὰ προκείμενα δῶρα, i. e. *propoſita dona*.

4. *Nili*) Quis Ægyptium, Alexandrinumve Auctorem hic non agnoſcat? Ægypti enim ſoli ubertas ex copioſa Nili irrigatione, aut potius inundatione dependet, qui quum menſe Julio circiter ſenſim augeatur, maximæ tunc ubertatis cauſa eſt, Plinio teſte, quum ad ſexdecim cubitorum altitudinem fluminis aqua pervenerit. Quod ſatis eleganter in vetuſtis nummis repræſentatur, quum in jacentis Nili corpore tot pueri ſalientes exhibentur, quot cubitis aqua creverit, ut videre licet in nummo Marci Aurelii, quem in Muſæo noſtro aſſervamus. Didymi porro ætate aquarum intumeſcentis Nili partitio cædium occaſio erat, teſte Palladio in Hiſtoria Lauſiaca cap. 38, adeo ut vicus in vicum irrueret. Itaque hac etiam fortaſſe de cauſa, præcipue vero ob Epiſcoporum diſcordias, & bella Theodoſio Imperatori illata, orat Didymus, ut ſit ubique profunda pax.

5. *annonæ ubertas*) In græco, εὐετηρία. Quam vocem in Didymi libro de Sp. S. num. 14. fortaſſe vertit Hieronymus, ubi legitur: *ut fecunde annus fluat*. Εὐετηρίαν nominat etiam Ariſtoteles in θαυμ. ἀκυσμ. cap. 127, eique opponit ἀκαρπίαν.

6. *ambitioſorum*) Optime quadrant hæc omnia in ætatem Didymi, ut norunt qui in Eccleſiæ hiſtoria verſati ſunt: illud vero maxime in eam quadrat, quod hic de ambitimtis ait. Ut enim nihil dicam de hæreticis Epiſcopis, qui Catholicis paſſim ab Arianis ſubrogabantur, tunc & Romæ ambitioſus homo Urſinus Damaſum ſibi prælatum non ferens Pontificatum invaſit, & Antiochiæ duo creati ſunt Epiſcopi Meletius, ac Paulinus, duo itidem Tyri. Alexandriæ quoque, Jeroſolymis, & Conſtantinopoli omnia ambitioſi turbaverant. *Sed & in multis aliis urbibus Orientis* (ut Rufini verbis utar ex lib. 2. Hiſt. Eccleſiaſtic. cap. 25. deſumptis) *hujuſmodi confuſiones contentio genuit Sacerdotum*.

7. *omnibus filiis noſtris &c.*) In græco, παντεκνεὶ καὶ πανοικεὶ καὶ παγγενεὶ. Diſputant vero Grammatici utrum ſcribenda hæc ſint cum accentu gravi, an circumflexo, cum iota ſimplici, an cum ει. Ego Paſſioneiani codicis ſcripturam retinui.

8. *generatim*) In græco, ὁλικῶς, quod adverbium in vulgaribus Lexicis exemplo caret. Citatur tantum in ipſis Alexandrini Grammatici Heſychii Lexicon. At ea voce uſus eſt etiam, ut alios prætercam, M. Aurelius Imperator lib. 12. num. 28. pag. 210. ed. Londinenſis.

ταῦτα ναὶ ναὶ ναὶ τετελεσμένα καὶ τελεσθησόμενα ἔσται· ὅπως ἐς ἀεὶ ἐργάζηται τὸ ἐν ἡσαΐᾳ παρηγορικὸν καὶ ἰαματικὸν ῥῆμά σου τὸ περιέχον οὕτως· ἐγώ εἰμι αὐτὸς ὁ λαλῶν· πάρειμι ὡς ὥρα ἐπὶ τῶν ὀρέων· ὡς εὐαγγελιζόμενος ἀγαθά. ὅτι ἀκουστὴν ποιήσω τὴν σωτηρίαν σου λέγων· σιὼν βασιλεύσει σου ὁ θεός· καὶ σχοίημεν ἀτελεύτητον καὶ μετὰ τελευτὴν τὴν ζωὴν καὶ τὴν χάριν διαιωνίζουσαν διὰ τὸ ἀγαθώτατον καὶ μεγαλοπρεπέστατον καὶ σωστικώτατον καὶ δεδοξασμένον καὶ εὐχαριστούμενον εἰς ἀπεράντους αἰῶνας αἰώνων ὄνομά σου τοῦ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν θεοῦ πατρὸς παντοκράτορος καὶ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου καὶ τοῦ παναγίου καὶ ζωοποιοῦ καὶ δημιουργοῦ πνεύματός σου ἀμὴν ἀμὴν ἀμήν. καὶ ἐροῦσιν πάντοτε πάντες πανταχοῦ οἱ ὀρθοδόξων χριστιανῶν λαοὶ γένοιτο γένοιτο γένοιτο.

quam antea. Et hæc omnia (utique, utique, utique) perficiantur nunc, & perficiantur in poſterum: ut tuum illud Dictum conſolationis plenum, ac ſalutiferum impleatur, quod in Iſaia extſtat, & ita ſe habet [1]: *Ego ſum ipſe, qui loquor: adſum ut pulchritudo in montibus, ut annuncians bona: quia auditam faciam ſalutem tuam, dicens: Sion regnabit in te Deus*. Et interminatam, poſt vitæ quoque terminum [2], vitam habeamus, & gratiam ſempiternam propter beneficum maxime, & magnificentiſſimum, & ſummopere ſalutare, & in infinita ſeculorum ſecula glorificatum, atque cum gratiarum actione celebratum nomen tuum, quæ es ſuper omnia, & per omnia, & in omnibus Deus Pater Omnipotens, & Unigenitus Filius, & Sanctiſſimus, & vivificans, & creator Spiritus, amen, amen, amen: & omnes ubique Orthodoxorum Chriſtianorum populi ſemper dicant, fiat, fiat, fiat.

BI- LI-

1. *Ego*) Iſai. LII. 6, & 7. Nonnulla omittit Didymus poſt vocem, *ὀρέων*. Vide Græca Biblia: habent enim aliquam lectionum varietatem.

2. *terminum*) Ludit in antitheſis, *ἀτελεύτητον*, & *τελευτήν*.

ΒΙΒΛΙ'ΟΝ Γ̄.

143. a

Προβλήματα αἱρετικῶν ἀπὸ τῶν διαγορευυσῶν γραφῶν τὰ ὑποτεταγμένα ῥήματα. καὶ ἀντιθέσεις ὀρθοδόξων.

Ᾱ. ΠΡόλογος περὶ παθῶν τῶν ἐκ σώματος καὶ προαιρέσεως ψυχῆς.

Β̄. Θεολογιῶν κεφάλαια Ν̄Ε̄.

Γ̄. Κύριος ἔκτισέν με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτῦ εἰς ἔργα αὐτῦ.

Δ̄. Πρωτότοκος πάσης κτίσεως· ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς ὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς.

Ε̄. Ε'γώ εἰμι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος.

S̄. Γινωσκέτω πᾶς οἶκος ἰσραὴλ ὅτι καὶ κύριον αὐτὸν καὶ χριστὸν ὁ θεὸς ἐποίησεν. καὶ ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτῦ. καὶ δέξασθε τὸν ἀρχιερέα. καὶ ὃς ἐγενήθη σοφία ὑμῖν ἀπὸ θεῦ. καὶ ἐκλελοχισμένος ἀπὸ μυριάδων.

Ζ̄. Χριστὸν θεῦ δύναμιν καὶ θεῦ σοφίαν.

Η̄. Πρὸς τὸ γεγράφθαι ἄμπελον τὸν χριστόν· κλήματα ἀνθρώπυς· γεωργὸν τὸν θεὸν πατέρα.

Θ̄. Μέγα σοί ἐστιν κληθῆναί σε παῖδά μυ. καὶ ὁ ὁρισθεὶς υἱὸς θεῦ ἐν δυνάμει κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης. κ̀ ὁ θεὸς τῦ κυρίυ ἡμῶν ἰησῦ χριστῦ ὁ πατὴρ τῆς δόξης. καὶ ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μυ καὶ θεόν μυ.

Ῑ. Διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν· καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. καὶ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος κ̀ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος.

ΙᾹ. Ε'γὼ ζῶ διὰ τὸν πατέρα.

ΙΒ̄. Καταβέβηκα ἐκ τῦ ὐρανῦ ὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν· ἀλλὰ τῦ πέμψαντός με πατρός.

ΙΓ̄. Διὰ τῦτο ἔχρισέν σε θεὲ ὁ θεός συ. κ̀ ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασεν κ̀ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον.

ΙΔ̄.

LIBER TERTIUS.

Objectiones Hæreticorum ductæ ex Scripturis, in quibus leguntur verba, quæ ſubjiciuntur. Et reſponſiones Orthodoxorum.

Cap. I. *PRologus de paſſionibus, quæ ſunt ex corpore, & ex animæ electione.*

Cap. II. *Theologica argumenta, ſeu capitula quinque & quinquaginta.*

Cap. III. Dominus creavit me initium viarum ſuarum in opera ipſius.

Cap. IV. Primogenitus omnis creaturæ: quia in ipſo creata ſunt omnia, quæ in cælis, & quæ in terra.

Cap. V. Ego ſum principium, & finis.

Cap. VI. Cognoſcat omnis domus Iſrael, quod & Dominum ipſum, & Chriſtum Deus fecit. *Et*: Ego vero conſtitutus ſum rex ab eo. *Et:* Suſcipite Sacerdotem magnum. *Et*: Qui factus eſt Sapientia vobis a Deo. *Et*: Electus ex millibus.

Cap. VII. *Chriſtum* Dei virtutem, & Dei Sapientiam.

Cap. VIII. *In id, quod ſcriptum eſt, Chriſtum eſſe* vitem, *homines* palmites, *Deum Patrem* agricolam.

Cap. IX. Magnum eſt tibi vocari te puerum meum. *Et*: Qui definitus eſt Filius Dei in virtute ſecundum Spiritum ſanctitatis. *Et*: Deus Domini noſtri Jeſu Chriſti, Pater gloriæ. *Et*: Aſcendo ad Patrem meum, & Deum meum.

Cap. X. Ideo & Deus ipſum exaltavit, & donavit illi nomen, quod eſt ſuper omne nomen. *Et*: In ſimilitudine hominum factus, & habitu inventus ut homo.

143. b Cap. XI. Ego vivo propter Patrem.

Cap. XII. Deſcendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, ſed ejus, qui miſit me, Patris.

Cap. XIII. Propterea unxit te, o Deus, Deus tuus. *Et*: Quem Pater ſanctificavit, & miſit in mundum.

Cap.

ΙΔ. Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδου. καὶ περὶ τοῦ· τὸν χριστὸν ἰησοῦν ὁ θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν.

Cap. XIV. Non derelinques animam meam in inferno. *Et de illo textu:* Chriſtum Jeſum Deus ſuſcitavit a mortuis.

ΙΕ. Οὐδεὶς ἀγαθὸς· εἰ μὴ εἷς ὁ θεός.

Cap. XV. Nemo bonus, niſi unus, Deus.

ΙϚ. Τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων ἀφθάρτῳ ἀοράτῳ μόνῳ σοφῷ θεῷ τιμὴ καὶ δόξα. καὶ· μόνος ἔχων ἀθανασίαν φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον. καὶ περὶ τῶν λεγόντων· οὐκ εἰσὶν οὖν αἱ ψυχαὶ καὶ οἱ ἄγγελοι ἀθάνατοι καὶ ἀόρατοι;

Cap. XVI. Regi autem ſæculorum incorruptibili, inviſibili, ſoli ſapienti, Deo honor & gloria. *Et:* Solus habens immortalitatem: lucem habitans inacceſſibilem. *Et de iis qui dicunt:* Nonne ergo ſunt animæ, & Angeli immortales, & inviſibiles?

ΙΖ. Ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ· οὕτως ἔδωκεν τῷ υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. καὶ· ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ κρίσιν ποιεῖν· ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου. καὶ πάλιν· οὓς ἔδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου· σοὶ ἦσαν καὶ ἐμοὶ αὐτοὺς ἔδωκας. καὶ πάλιν· πάντα μοι παρεδόθη παρὰ τοῦ πατρός. καὶ πάλιν· ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. καὶ θέα τοιαῦτα. καὶ τὸ τοῦ δαυίδ· αἴτησαι παρ' ἐμοῦ καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου.

Cap. XVII. Sicut enim Pater vitam habet in ſemetipſo, ſic dedit Filio vitam habere in ſemetipſo. *Et:* Poteſtatem dedit ipſi judicium faciendi, quia filius hominis eſt. *Et rurſus:* Quos dediſti mihi ex mundo, tui erant, & mihi eos dediſti. *Et rurſus:* Omnia mihi tradita ſunt a Patre. *Et rurſus:* Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo, & in terra. *Et obſerva ſimilia. Et illud Davidis:* Poſtula a me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam.

ΙΗ. Ὁ πέμψας με πατὴρ μείζων μου ἐστίν. ἐν ταὐτῷ περὶ μοντανιστῶν καὶ μανιχαίων.

Cap. XVIII. Qui miſit me Pater, major me eſt. *Ibidem de Montaniſtis, & Manichæis.*

ΙΘ. Ὁ πατὴρ ἐντολήν μοι δέδωκεν τί εἴπω καὶ τί λαλήσω. περὶ δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἀφ' ἑαυτοῦ οὐ λαλήσει. καὶ· ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα. καὶ· καθὼς ἐνετείλατό μοι ὁ πατὴρ· οὕτως ποιῶ. καὶ· ὁ λόγος ὃν ἀκούετε· οὐκ ἔστιν ἐμὸς ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με.

Cap. XIX. Pater mandatum mihi dedit, quid dicam, & quid loquar. *De Spiritu autem Sancto:* A ſemetipſo non loquetur. *Et:* A memetipſo non ſum locutus. *Et:* Sicut præcepit mihi Pater, ſic facio. *Et:* Sermo, quem auditis, non eſt meus, ſed ejus qui miſit me.

Κ. Ὅτ' ἂν παραδιδῷ τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ καὶ πατρί· καὶ ὅτ' ἂν ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα· τότε καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα ἵνα ᾖ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. ἐν ταὐτῷ ὅτι τὴν οἰκονομίαν ὅτε ἄνθρωποι τότε καὶ ἄγγελοι διὰ τοὺς ἀνθρώπους ἔγνωσαν.

144 a Cap. XX. Cum tradet regnum Deo & Patri, & cum ſubjecta fuerint ei omnia, tunc & ipſe Filius ſubjicietur ei, qui ſubjecit illi omnia; ut ſit Deus omnia in omnibus. *Ibidem, quod quando Incarnatio nota hominibus facta eſt, tunc Angeli quoque propter homines eam cognoverunt.*

ΚΑ. Πάτερ εἰ δυνατὸν· παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο. καὶ περὶ τοῦ· σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης. καὶ· θεέ μου θεέ μου ἵνα τί ἐγκατέλιπές με; καὶ· περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου μέχρι θανάτου. καὶ περὶ τοῦ δακρῦσαι ἐπὶ λαζάρῳ· καὶ κοπιάσαι καὶ προσεύξασθαι· καὶ πεινῆσαι· καὶ ὑπνῶσαι· καὶ ὅσα τοιαῦτα. ἐν ταὐτῷ ὅτι μετ' αὐτοῦ ἦν ὁ πατὴρ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα.

Cap. XXI. Pater, ſi poſſibile eſt, tranſeat calix iſte. *Et de hoc textu;* Salva me ex hac hora. *Et:* Deus meus Deus meus ut quid dereliquiſti me. *Et:* Triſtis eſt anima mea uſque ad mortem. *Et de fletu ſuper Lazaro, & de defatigatione, & oratione, & fame, & ſomno Chriſti, & aliis id genus. Ibidem, quod cum ipſo erat Pater, & Spiritus Sanctus.*

ΚΒ. Οὐδεὶς οἶδεν τὴν ἐσχάτην ἡμέραν οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οὔτε ὁ υἱός.

Cap. XXII. *Nemo ſcit noviſſimum diem,* nec Angeli, nec Filius.

ΚΓ. Cap.

ΚΓ. Ὅτι οὐδεὶς Θεὸς εἰ μὴ εἷς· καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ εἴτε ἐν οὐρανῷ εἴτε ἐπὶ γῆς ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ καὶ κύριοι πολλοί· ἡμῖν δὲ εἷς Θεὸς ὁ πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἷς κύριος ἰησοῦς χριστὸς δι᾽ οὗ τὰ πάντα. ἐν ταὐτῷ ὅτι ὁ Θεὸς οὐ πρωτεύει τοῦ ὁ κύριος· ἀλλ᾽ ἀμφότερα ταῖς τρισὶν ἁρμόζει ὑποστάσεσιν· πολλάκις δὲ καὶ προτάττεται τὸ ὁ κύριος τοῦ ὁ Θεός.

ΚΔ. Περὶ τοῦ ἕλληνας πρὸς τὴν ἰδίαν πλάνην νοεῖν τό· εἴ τινές εἰσι λεγόμενοι θεοὶ εἴτε ἐν οὐρανῷ εἴτε ἐπὶ γῆς.

ΚΕ. Δόξασόν με σὺ πάτερ παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί.

ΚϚ. Ὅτ᾽ ἂν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

ΚΖ. Μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ὁ κύριος ἡμῶν ἰησοῦς χριστός.

ΚΗ. Περὶ τοῦ ἄνευ τοῦ υἱοῦ μὴ δεδωρῆσθαι κατ᾽ ἐνίους τὰ πρὸ τῆς ἐν κόσμῳ παρουσίας αὐτοῦ χαρίσματα.

ΚΘ. Περὶ τοῦ αἰτούσῃ τῇ μητρὶ τῶν υἱῶν ζεβεδαίου ὥστε καθεσθῆναι ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καὶ ἐξ ἀριστερῶν ἐν τῇ μελλούσῃ κρίσει τοὺς δύο αὐτῆς υἱούς· εἰπεῖν τό· οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι ἀλλ᾽ οἷς ἡτοίμασται ὑπὸ τοῦ πατρός.

Λ. Πάτερ εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου.

ΛΑ. Ἑτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου ἰσραὴλ δι᾽ ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν χριστὸν αὐτοῦ.

ΛΒ. Περὶ τῶν λεγόντων· πάντα διὰ τοῦ υἱοῦ ἐγένετο· εἰς πάντα οὖν ἐστὶν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα.

ΛΓ. Περὶ τοῦ τὸν χριστὸν εἰρηκέναι· καὶ πῶς δαυὶδ ἐν πνεύματι ἁγίῳ καλεῖ αὐτὸν κύριον λέγων· εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου;

ΛΔ. Περὶ τοῦ· οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον ὅτι ἰησοῦς οὔπω ἐδοξάσθη.

ΛΕ. Περὶ τοῦ γράφειν· αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις· ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας οἶδεν τί τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος ὅτι κατὰ Θεὸν ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων.

ΛϚ. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ ἵνα

γινώ-

Cap. XXIII. Quoniam nullus eſt Deus, niſi nnus: nam quamvis ſunt qui dicuntur Dii ſive in cælo, ſive in terra, ſicut ſunt Dii multi, & Domini multi: nobis vero unns Deus Pater, ex quo omnia, & unus Dominus Jeſus Chriſtus, per quem omnia. *Ibidem, quod nomen* Deus *non eſt præſtantius nomine* Dominus: *ſed ambo tribus conveniunt Hypoſtaſibus: ſæpius vero etiam præponitur nomen* Dominus *nomini* Deus.

Cap. XXIV. *Quod Græci juxta eorum errorem intelligunt illud*: Si qui ſunt qui dicuntur Dii ſive in cælo, ſive in terra.

Cap. XXV. Glorifica me tu Pater apud temetipſum gloriâ quam habui, anteqnam mundus eſſet, apud te.

Cap. XXVI. Quando venerit in gloria Patris ſui.

Cap. XXVII. Mediator Dei, & hominum Dominus noſter Jeſus Chriſtus.

Cap. XXVIII *Quod ſine Filio non ſunt donata juxta aliquos chariſmata, quæ data ſunt ante ejus adventum in mundum.*

Cap. XXIX. *De eo quod petenti matri filiorum Zebedæi, ut conſtituerentur a dextris ejus, & a ſiniſtris in futuro judicio duo filii ejus, dixit*: Non eſt meum dare, ſed quibus paratum eſt a Patre.

Cap. XXX. Pater in manus tuas deponam ſpiritnm meum.

Cap. XXXI. Præpara te nt invoces Denm tuum, Iſrael: quia ecce ego firmans tonitruum, & creans ſpiritum, & annuncians in hominibus Chriſtum ejus.

Cap. XXXII. *De iis, qui dicunt*: Omnia per Filium facta ſunt. *Nanne inter* Omnia *eſt etiam Spiritus Sanctus?*

Cap. XXXIII. *De eo, quod dixit Chriſtus*: Et quomodo David in Spiritu Sancto vocat eum Dominum dicens: Dixit Dominus Domino meo?

Cap. XXXIV. *De illa*: Nondnm enim erat Spiritus Sanctus, quia Jeſus nondum glorificatus fuerat.

Cap. XXXV. *De ea, quod ſcriptum eſt*: Ipſe Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui antem ſcrutatur corda, ſcit quid ſapiat Spiritus, quia ſecundum Deum poſtulat pro Sanctis.

Cap. XXXVI. Hæc enim eſt vita æter-

na,

γινώσκωσίν σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. καὶ πάλιν· πιστεύετε εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε. οὐκ εἶπεν δέ φησιν καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα.

ΛΖ. Οὐδεὶς γινώσκει τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ ὑιός· οὐδὲ τὸν ὑιόν τις ἐπιγινώσκει· εἰ μὴ ὁ πατήρ. καὶ πρὸς τοὺς λέγοντας ἐρευνᾷν τὸ ἅγιον πνεῦμα τὰ βάθη τοῦ θεοῦ ὡς ἔσθοτε ἀγνοεῖν.

ΛΗ. Περὶ τοῦ ἀφορίζειν αὐτοὺς μόνῳ τῷ ἁγίῳ πνεύματι τὸ ὄνομα τοῦ παρακλήτου· λέγειν δὲ ὅτι καὶ ἀπεστάλη παρὰ τοῦ ὑιοῦ. καὶ περὶ τοῦ καὶ τὸν ὑιὸν ἀπεστάλθαι παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. ἐν ταὐτῷ καὶ περὶ μοντανοῦ.

ΛΘ. Περὶ τοῦ· ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν κρᾶζον ἀββᾶ ὁ πατήρ.

Μ. Πρὸς τὸ εἰπεῖν τὸν ὑιὸν περὶ τοῦ πνεύματος· ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.

ΜΑ. Περὶ μοντανιστῶν οὑτωσεί·
Ὅτι τὸν αὐτὸν λέγουσιν εἶναι πατέρα καὶ ὑιὸν καὶ παράκλητον.
Ὅτι λέγουσιν μοντανὸν ἐσχηκέναι τὸ τέλειον τοῦ παρακλήτου.
Ὅτι λέγουσιν· ὑμεῖς φησὶν οὐ πιστεύετε μετὰ τὴν ἐν κόσμῳ ἐπιδημίαν τοῦ δεσπότου γεγενῆσθαι προφήτας.

ΜΒ. Περὶ παραινέσεως.
Περὶ τοῦ προειρῆσθαι τὴν αἱρετικὴν ἀσέβειαν.

na, ut cognoſcant te ſolum verum Deum. *Et rurſus:* Creditis in Deum, & in me credite. *Non dixit vero, inquiunt*, & in Spiritum Sanctum.

Cap. XXXVII. Nemo novit Patrem, niſi Filius, neque Filium quis novit, niſi Pater. *Et contra eos, qui dicunt*, ſcrutari Spiritum Sanctum profunda Dei, *quod aliquanda ea ignoret.*

145. Cap. XXXVIII. *Quod Hæretici nomen* Paracleti *ſali Spiritui Sancto tribuunt: & dicunt, miſſum eſſe etiam a Filio. Et de eo, quod ajunt, Filium quoque miſſum eſſe a Patre, & a Spiritu Sancto. Ibidem etiam de Mantano.*

Cap. XXXIX. *De illo textu:* Emiſit Deus Spiritum ſuum in corda noſtra, clamantem, Abba, Pater.

Cap. XL. *In illud, quod dicit Filius de Spiritu:* Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis.

Cap. XLI. *De Mantaniſtis. In hunc modum:*
Quod eumdem dicunt eſſe Patrem, & Filium, & Poracletum.
Quod Mantanum hobuiſſe inquiunt perfectionem Poracleti.
Quod ojunt: Vos non creditis, poſt adventum Domini in mundum, fuiſſe prophetas.

Cap. XLII. *De exhartatione.*
Prænunciatam eſſe hæreticom impietatem.

Α

Ψυχὴ καθ' αὐτὴν ἐν τῷ νοητῷ ἀπαθὴς ὑπάρχουσα· τοῦ παθαίνεσθαί ποτε αἰτίαν ἔχει τὸ σώματι συνεῖναι· καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῆς προαίρεσιν ἤτ' οὖν τῆς γνώσεως τὴν ἔφεσιν. τὸ μὲν γὰρ σῶμα ἐναποκεκλεισμένην ἔχον αὐτὴν ἐν ἑαυτῷ ὡς ἐν τυφλῷ φρουρίῳ διὰ τῶν ὑλικῶν παθῶν ἀποῤῥηγνύει τῆς τοῦ θεοῦ ὁμιλίας καὶ καταφέρει πρὸς γῆν καὶ τὰ γῆς οἶμαι φροντίσματα· καὶ οὕτω κατακρατεῖν ἐπιχειρεῖ τῆς φύσει κρείττονος· καί τοσούτῳ κρείττονος· ὅσον τὸ ἀθάνατον τοῦ θνητοῦ. ἡ δέ γε τῆς ἰδίας αὐτῆς προαιρέσεως ἢ γνώσεως πάλιν ἐπιθυμία· ἕλκει μὲν εἰς τὸ θέλειν εἰδέναι τι αὐτὴν καὶ ἐπὶ τοῦτο πορεύεται· μὴ ἔχουσα δὲ ὀρθὸν τῆς πορείας ἀγωγὸν ἢ κακῶν χρησαμένη ὁμιλίαις ἀνθρώπων· πλανᾶται καὶ ἀπορεῖ· καὶ τέλος· ἐφ' ἣν τύχοι προσορμήσασα δόξαν· ἀμαθῶς ταύτην ἀνείλετο. καὶ οὕτω δὴ γέγονεν οἰκτίστη τε καὶ ἀθλία ἐν γνώσεως ἀγαθῆς ὑποψίᾳ καὶ δόξῃ θηρασαμένη κακόνοιαν. ὅτι γὰρ πάντες ἄνθρωποι κατὰ φύσιν τοῦ γινώσκειν ὀρεγόμεθα· δηλοῖ τοῦτο· ὡς φησὶν ἀριστοτέλης· καὶ ἡ τῶν αἰσθήσεων ἐπιθυμία

245. b.

CAPUT I.

ANima cum per ſe ipſam in iotellectuali parte ſit impatibilis [1], cur patiatur aliquando in cauſa eſt ejus coojunctio cum corpore, & propria ipſius voluntas, atqoe, electio, aut cognitionis appetitus. Nam corpus quum eam in ſe ipſo, veInt in cæca cuſtodia [2], incluſam habeat, per materiales paſſiones ipſam a Dei conſortio abducit, ac deorſum in terram, atque in terrenas, ut puto, ſollicitudioes ipſam ioclinat; atque ita imperare conatur ei, quæ oatura præſtantior eſt, & tanto præſtantior, quanto id, quod immortale eſt, excelleotius eſt eo, quod eſt mortale. Deſiderium inſuper propriæ ipſius explendæ voluntatis, aut acquirendæ cognitionis, illuc eam trahit, eoque tendit, ot quædam ſcire velit: ſed cum rectum, ac rutum viæ ductorem non habeat, aut pravorum hominum conſuetudine utatur, aberrar, & anceps hæret, ac tandem ad quam forte appulſa fuerit opinionem, eam inconſiderate amplectitur: atque ita ſummopere miſerabilis fit, ac miſera; quippe quæ dum bonam cognitionem aucupatur, eamque ſe inveniſſe putat, in pravas incideos ſententias depravatur. Quod enim nos omnes oatura ita comparati ſimus, ut ſcientiam appetamus, oſtendit, ut inquit Ariſtoteles [3], etiam ſen-

1. *impatibilis*) Animam a corpore ſejunctam pati non poſſe cenſuit olim Tertullianus in Apologetico cap. 48. Sed hunc errorem poſtea abjecit, eumque in extremo libro de Anima refellit. *Noane & de ſuo* (inquit) *ſufficit ſibi* (anima) *ad... titulum paſſionis?* In eumdem porro hic Didymum incidiſſe non exiſtimo: nam primum quidem animam ex corporis conjunctione dumtaxat pati non ait, ſed ex eo etiam, quod ſcientiam appetat, & eligendi, ac volendi facultate prædita ſit: deinde illam non abſolute impatibilem dicit, ſed *ἐν τῷ νοητῷ*, i. e. quatenus intelligens eſt, aut *in eo, quod intellectuale in ipſa eſt*. Demum impatibilem potius vocat, ut puto, quod paſſionis expers ſit, ipſa ſecundum ſe ipſam ſpectata, quam quod pati omnino nequeat.

2. *velut in cæca cuſtodia*) Locutio iſta, quam Plato, ac Platonici uſurparunt, Origeniana videri poteſt, ac talis reipſa viſa eſt S. Methodio, ut teſtatur Photius in Bibliotheca cod. 234. Hieronymus tamen cum ea uſus eſſet in Commentariis Epiſtolæ ad Epheſios, eamdem lib. 1. in Rufinum defendit, quamvis ab Origene adhibitam dicat. Totum Hieronymi locum non affero, utpote longiorem. Legat Lector num. 25. ejus libri: ubi prius fatetur ſe in Commentariis epiſtolæ ad Epheſios hæc ſcripſiſſe: *Vel certe quia in plurimis locis lectum eſt, vinculum animæ corpus hoc dici, quo quaſi clauſa teneatur in carcere, dicimus propterea Paulum corporis nexibus coerceri*. Deinde vero ſubjungit, ſe ibi Origenis interpretationem poſuiſſe. Ac demum addit: *Et tamen vinctam dici animam corpore, donec ad Chriſtum redeat, & in reſurrectionis gloria corruptivum, & mortale corpus incorruptione & immortalitate commutet, non abſurdæ intelligentiæ eſt. Unde & Apoſtolus*, Miſer ego, *inquit*, homo: quis me liberabit de corpore mortis hujus? *Corpus mortis appellans, quod vitiis, & morbis, & perturbationibus, & morti ſubjaceat, donec cum Chriſto reſurgat in gloria*. Fortaſſe vero Didymus, dum ſic loquitur, reſpicit illud Pſalm. cxli. verſ. 8: *Educ de cuſtodia animam meam*, ſive, ut legitur apud Hieronymum lib. adv. Joannem Jeroſolymitanum num. 7, *Educ de carcere animam meam*. Lege, ſi placet, S. Zenonis lib. 1. tract. 16. pag. 130.

3. *Ariſtoteles*) Primum Metaphyſicorum librum ſic exorditur Philoſophus Stagirita: Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει· σημεῖον δ' ἡ τῶν αἰσθήσεων ἀγάπησις· καὶ γὰρ χωρὶς τῆς χρείας, ἀγαπῶνται δι' ἑαυτάς, καὶ μάλιστα τῶν ἄλλων ἡ διὰ τῶν ὀμμάτων· οὐ γὰρ μόνον ἵνα πράττωμεν, ἀλλὰ καὶ μηδὲν μέλλοντες πράττειν τὸ ὁρᾶν αἱρούμεθα ἀντὶ πάντων, ὡς εἰπεῖν, τῶν ἄλλων. αἴτιον δ', ὅτι μάλιστα ποιεῖ γνωρίζειν τι ἡμᾶς· αὕτη τῶν αἰσθήσεων. Quæ ſic vertit Beſſarion: *Omnes homines natura ſcire deſiderant. Signum autem eſt ſenſuum dilectio: nam & abſque uſu propter ſe ipſos amantur. Præ ceteris autem, qui per oculos fit: non enim ut agamus ſolum, verum etiam nil acturi, ipſum videre præ omnibus aliis eligimus. Cauſa autem eſt, quod ſenſuum hic vel maxime nos cognoſcere quicquam facit*.

θυμία πέρα τῆς χρείας ἡμᾶς ἐφ' ἑαυτὴν παραπέμπουσα. ὁρᾷν γ' ἂν ἢ ποιεῖν ἐνίοτε ἐπιθυμοῦμεν κἂν μὴ πάνυ ἀναγκαῖον ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβὲς τὸ ὁρώμενον ἢ πραττόμενον ᾖ. ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἀντικρυς εἴρηται· τῶν θείων γραφείων διαταφοῦσιν οἱ ἀξιώσαντες εἰπεῖν τοιῶσδε· ἰάκωβος ὁ τῆς εὐκλεοῦς μνήμης· οὐκ ἔστιν ἡ σοφία αὕτη ἄνωθεν κατερχομένη· ἀλλ' ἐπίγειος ψυχικὴ δαιμονιώδης. ἐπιφέρει τε· ἡ γὰρ ἄνωθεν σοφία· πρῶτον μὲν ἁγνή ἐστιν· εἰρηνική· ἐπιεικής· εὐπειθής· μεστὴ ἐλέους καὶ καρπῶν ἔργων ἀγαθῶν· ἀδιάκριτος· ἀνυπόκριτος. καὶ ἔτι διψύχους προσαγορεύει· τοὺς ἀγελαίους καὶ οὐ καθαρὰν γνῶσιν καὶ σταθερὰν ψυχῆς προαίρεσιν ἔχοντας τῶν ἀνθρώπων· φάσκων τοιάδε· ἐγγίσατε τῷ θεῷ· καὶ ἐγγιεῖ ὑμῖν· καθαρίσατε χεῖρας ἁμαρτωλοί· καὶ ἁγνίσατε καρδίας δίψυχοι. ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς μισοπόνηρον ζῆλον ψυχῆς ἔχοντας· καὶ νικηφόρους ὄντας ἀρετῆς οὓς οὐ διαφεύγει τῶν τιμίων οὐδὲ ἕν· διαλέγεται· ὥστε εἴργειν τῶν μὴ τοιούτων ἀνθρώπων τὸ ἀκόλαστον· καὶ μεταδιδόναι καὶ ἄλλοις ὧν αὐτοὶ ἔχουσιν ἀγαθῶν· ῥήμασιν αὐτοῖς· ἀδελφοὶ ἐάν τις παρ' ὑμῖν πλανηθῇ ἀπὸ τῆς ἀληθείας καὶ ἐπιστρέψῃ τις αὐτὸν· γινωσκέτω ὅτι ὁ ἐπιστρέψας ἁμαρτωλὸν ἐκ πλάνης ὁδοῦ αὐτοῦ· σώσει ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ θανάτου καὶ καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν. οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ πέτρος διδάσκων πόθεν ἀπαθὴς τυγχάνουσα ψυχὴ παθῶν ἀνάπλεως ποτε γίνεται· ἐπιστρέφων δὲ εἰς τὸ μνημονεύειν τῆς ἀποβιώσεως ἡμῶν ἔγραφεν· ἀπέχεσθε ἀπὸ τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν αἵτινες στρατεύονται

κατὰ

ſenſuum deſiderium, quod nulla urgente neceſſitate ad ſe ipſum nos attrahit. Itaque videre aliquid, aut agere aliquando optamus, etſi omnino neceſſarium non ſit, ſed potius noxium quod conſpicitur, aut efficitur. Quod autem hæc ita ſe habere aperte affirmaverint Sacræ Litteræ, declarant divini Scriptores [1], qui ſic locuti ſunt. Jacobus inclytæ memoriæ vir [2]:
845. *Non eſt*, inquit, *ſapientia iſta deſurſum deſcendens, ſed terrena, animalis, diabolica.* Et ſubdit [3]: *Quæ enim deſurſum eſt ſapientia, primum quidem pura eſt, pacifica* [4], *æqua, docilis, plena miſericordia, & fructibus aperum bonorum* [5], *non dijudicans, ſimulationis expers.* Ac præterea *duplicis animæ* eos homines vocat, qui rudes, & gregarii ſunt, nec mundam cognitionem, aut ſtabilem [6] animæ electionem, propoſitumve habent, dum hæc ſcribit [7]: *Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis, emundate manus, a peccatores, & purificate corda, a duplices animo.* Quin etiam eos, quorum aoima zelo inceoſa malum odit, quique in viıtutis agone certantes palmam retulerunt, & quos nulla fugit ex rebus æſtimatione dignis, hiſce ipſis verbis alloquitur, ut hominum, qui eis ſimiles non ſunt, intemperantiam coerceant, & alios etiam bonorum, quæ ipſi habent, participes faciant: *Fratres* [8], inquit, *ſi quis apud vos erraverit a veritate, & converterit quis eum, ſciat, quod qui converterit peccatorem ab errare viæ ejus, ſalvabit animam ipſius* [9] *a morte, & operiet multitudinem peccatorum.* Pari modo Petrus quoque nos docens, quaoam ex cauſa [10] anima cum ſit impaſſibilis, paſſionum tamen pleoa aliquando exſiſtat, & per quamdam veluti digreſſionem interitum noſtrum [11] commemorans, hæc ſcripſit [12]: *Abſtinete vos a carnalibus deſideriis,*

quæ

1. *divini Scriptores*) Codex, τῶν θείων γραφείων. Legendum fortaſſe τῶν θείων γραφέων, quum nomen γραφεῖον neutrius generis ſit, verbum vero ἀξιώσαντες maſculini: ac præterea nomen illud tertiæ partis Teſtamenti Veteris proprium videatur, cujus, ut Epiphanius hæreſi 29. cap. 7. teſtatur, tres iſtæ numerabantur partes, νόμος, προφῆται, & γραφεῖα, i. e. Lex, Prophetæ, & Hagiographa.

2. *Non eſt*) Epiſt. Jacob. III. 15.

3. *Quæ enim*) Ibidem verſ. 17. Græca Editio habet: Ἡ δὲ ἄνωθεν, i. e. *Quæ autem deſurſum eſt.*

4. *pacifica*) Biblia habent, ἔπειτα εἰρηνική, i. e. *deinde pacifica.*

5. *fructibus operum bonorum*) Græca Editio caret voce, ἔργων, i. e. *operum*. Quam cum ne Vulgatus quidem Interpres legerit, vertit, *fructibus bonis.*

6. *ſtabilem* &c.) Simili fere modo διψύχους interpretatur Clemens in primo Stromatum ex Paſtoris libro, i. e. *ancipites, ac dubios.*

7. *Appropinquate*) Epiſt. Jacob. IV. 8.

8. *Fratres*) Ep. Jacob. V. 19, & 20. Græca Editio pro παρ' ὑμῖν, habet ἐν ὑμῖν, i. e. *in vobis*, ſive, *inter vos.*

9. *ipſius*) Deeſt hæc vox in Græcis Bibliis. Sed eam legit Vulg. Interpres, ut Didymus.

10. *quanam ex cauſa*) Codex, ποθὲν. Lego, πόθεν.

11. *interitum noſtrum*) Libro quoque de Sp. S. num. 39, *Carnis ſapientia* (inquit) *illico morte ſibi ſociata, interficit eos, qui juxta carnem gradiuntur, & ſapiunt.*

12. *Abſtinete*) 1. Petr. II. 11. Biblia Græca: ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν &c.

κατὰ τῆς ψυχῆς. καὶ σολομῶν δὲ ὁ τοῦ δαυὶδ φησίν· ὥσπερ οὐχ ὅμοια πρόσωπα ἀνθρώπων· οὕτως οὐδὲ αἱ καρδίαι τῶν ἀνθρώπων ταῖς καρδίαις ὅμοιαι. ὑπεισι δέ με καὶ ἐκ τῶν τοῦ μεγάλου ἀθληφόρου παύλου ἅπερ τοιῷδε τρόπῳ ἀνείρηκεν· ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος· οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ· μωρία 146. b.
γὰρ αὐτῷ ἐστίν. καὶ πάλιν· ὁ δὲ πνευματικὸς· ἀνακρίνει μὲν πάντας· αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. ἀλλ' ὅπερ μὲν ἔλεγον· ἡ προαίρεσις αὐτὴ καὶ τὸ σῶμα πολλάκις καθέλκειν ἐπὶ τὰ πάθη πέφυκε τὴν ψυχήν· ποτὲ δὲ καὶ συνεισφέρει αὐτῇ φημι τῇ ψυχῇ ἀγαθὰ οὐκ ὀλίγα· τὸ μὲν σῶμα· τὴν τῶν αἰσθητῶν γνῶσιν καὶ τὴν ἄλλην ὑπηρεσίαν· ἡ δὲ προαίρεσις αὐτῆς· τὴν ἀπὸ τῆς εὐβουλίας καὶ ὀρθοδοξίας μακαριότητα· ὥσπερ πάλιν ἡ ψυχὴ ὅτ' ἂν εὖ ζῇ μετὰ σώματος καὶ κατακρατῇ καὶ πρὸς θεὸν ἐπιστρέφηται· καὶ τῶν αὐτοῦ πληροῦται νοήσεων· πλείονα καὶ σεμνότερα δίδωσιν. τὸ μὲν γὰρ γήϊνον· ἀπαθὲς οἷον ἀποφαίνειν σπουδάζει κοσμοῦσα αὐτὸ ἱδρῶτι καὶ καρτερίᾳ καὶ πᾶσιν τοῖς ἐξ ἀρετῆς πόνοις καὶ διακυβερνῶσα. καὶ διὰ τῆς τῶν ἀλγεινῶν πείρας· ἐπὶ τὴν θεοσεβῆ ζωὴν ἀνεγείρουσα· τὴν δὲ ἰδίαν προαίρεσιν καὶ τὴν πίστιν ἄπταιστον διακρατεῖ· καὶ τὸν ἄνθρωπον ὑπὲρ ἄνθρωπον ποιεῖ· πίστει καὶ λόγοις αὐτὸν εἰς τὸ σεμνὸν προβιβάζουσα· καὶ πρὸς ἱκεσίαν τῆς τριάδος ῥέπουσα· καὶ τροφὴν ποιουμένη τὴν ἀπὸ τούτων ὠφέλειαν. εἰ γὰρ νομίζομεν ψυχήν· κοσμεῖσθαι καὶ τρέφεσθαι οὐκ ἄλλοις ἀλλ' ἢ λόγοις καὶ πίστει πέφυκεν· ἀνθρώπῳ γὰρ τροφὴ ἄμφω ἥ τε ἐκ τῆς γεωργίας ἥ τε ἐκ τῶν λόγων καὶ τῆς πίστεως· ἀλλ' ἡ μὲν τὸ σῶμα εἶναί τε καὶ ἀντέχειν· ἡ δὲ ταῖς ψυχαῖς τὸ ἑτέρων προέχειν δίδωσιν· καὶ διὰ πίστεως καὶ λόγων καὶ ἡ ἄλλη σύμπασα κατορθοῦται ζωή. φω- 147. a.
ρᾶν ἔνεστι ταῦτα μὴ ἄλλως ἔχειν ἐπιπορευ-

quæ militant adverſus animam. Davidis vero filius Salomon ait [1]: *Sicut non ſunt ſimiles vultus hominum, ita nec corda hominum cordibus ſimilia*. Ex his vero etiam, quæ magnus, invictuſque athleta Paulus conſcripſit, ea mihi in mentem veniunt, quæ ſic promulgavit [2]: *Animalis autem homo non recipit ea quæ ſunt Spiritus Dei; ſtultitia enim ipſi ſunt*. Et rurſus [3]: *Spiritalis autem judicat quidem omnes, ipſe vero a nemine judicatur*. Sed, ut modo dicebam, iſthæc [4] quidem volendi eligendique facultas & corpus, ſæpe animam quoque deorſum trahere, & ad paſſiones inclinare conſueverunt: aliqoando tameu etiam bona important ipſi animæ non mediocria; nempe corpus quidem, ſenſilium cognitionem, & alium omnem ſamulatum, quem præſtat animæ: eligendi vero facultas, quæ ipſi animæ ineſt, felicitatem illam, quæ ex ſana deliberatione, & ex orthodoxia derivarur. Ac viciſſim anima ſi recte vixerit cum corpore, & illud ſibi obtemperans, ac ſubjectum teneat, & ad Deum convertatur, & Dei cogitationibus impleatur, plura & auguſtiora præbet: nam quod terrenum eſt, id ea reddere nititur veluti paſſionis expers, ſudore illud, ac tolerantia, & omnibus, quos virrutis cauſa ſuſtinet, laboribus exornans, & ipſum regens ac moderans, & per moleſtiarum dolorumque, quos experitur, perpeſſionem, ad religioſam, ac piam vitam illud excitans, ac veluti ſurſum erigens: propriam vero voluntatem ſibi ſubjectam tenet, ac fidem ſervat inculpatam, & hominem ſupra hominem evehit, fide, & doctrinis eum venerandum reddens, & ad ſupplicandum Trinirati ſe inclinans, & adjumentum, quod ex hiſce rebus percipit, ſuum veluti cibum faciens: nam ſi animam recte æſtimemus, nulla alia re ornari ipſa, ac nutriri poteſt, quam doctrina, & fide; homini enim ambo hæc cibus ſunt, nempe quum ille, qui ex agricultura, tum ille, qui ex doctrina, & fide comparatur: ſed ille quidem corpori hoc tribuit, ut exſiſtat, & perduret, iſte vero hoc animabus confert, ut aliis antecellant: ac per fidem inſuper, doctrinamqoe univerſa vita noſtra, quoad alia etiam, felix evadit, & recta. Non aliter hæc ſe habere,

1. *Sicut*) Hæc in Vulgata Tranſlatione Latina non exſtant, ſed Græca Editio ea habet Prov. XXVII. 19, ubi legitur: ὥσπερ οὐχ ὅμοια πρόσωπα προσώποις, οὕτως οὐδὲ αἱ καρδίαι τῶν ἀνθρώπων ὅμοιαι.

2. *Animalis*) 1. ad Cor. II. 14.

3. *Spiritalis*) Ibidem verſ. 15. Græca Editio pro πάντας, habet πάντα, i. e. *omnia*.

4. *iſthæc*) Codex ſine ſpiritu, atque accentu, αυτη. Itaque lege αὕτη, aut αὐτὴ, ut mavis.

πορευόμενον τῷ νῷ ὡς αὐτίκα τῷ τοιούτῳ ἐπιλάμπει καὶ συνεργεῖ ὁ ἐπιβεβηκὼς τοῖς ὅλοις υἱὸς λόγος τοῦ Θεοῦ ὁ μηδενὸς μὴ δὲ αὐτῶν τῶν καταφρονούντων αὐτοῦ καταφρονῶν· ὁ τῇ ψυχῇ εἰς ἣν διὰ τοῦ φυσήματος τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα κατῴκισεν τὸν λόγον τῶν πάντων τὸ τιμιώτατον καταπείρας. διὸ καὶ θαυμαστῶς ὑπὸ τῶν ἔξω εἰς στίχου τινὸς ἀκροτελεύτιον εἴρηται·

πανταχοῦ λόγος ἔνθα καὶ ἄνθρωπος.

ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὧδέ πῃ ἔχει. αἱρετικοὶ δὲ μηδὲν ἀναπνέοντες καθαρὸν· ταῖς κειμέναις περὶ τοῦ λυτρωτοῦ Θεοῦ λόγου τοῦ πάντων γενεσιουργοῦ ὑψηλαῖς μαρτυρίαις τε καὶ δωρεαῖς καὶ μεγαλουργίαις οὐ προσέχοντες· τὰ περὶ τῆς ἀρρητοτάτης καὶ ἀτρεπτοτάτης φιλανθρώπου ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ νομιζόμενα ἐκείνοις εἶναι μικροπρεπῆ ῥήματα τῇ θεότητι αὐτοῦ προσάπτουσιν· καὶ ἀφ' ὧν ὤφειλον τήν τε δόξαν διιδεῖν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνυμνεῖν πλέον τὸ φιλάνθρωπον αὐτοῦ· διὰ τούτων ἔξω τι τῆς ἀληθείας φερόμενοι ἁλίσκονται· καὶ ὑβρίζειν τὸν εὐεργέτην καὶ σωτῆρα προάγονται· φροντίς τε αὐτοῖς οὐχ ὅπως ἐξιλεώσωνται αὐτὸν ὡς κριτήν· ἀλλ' ὅπως ὑπὸ κρίσιν ὄντα ὡς κτιστὸν καὶ μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον καὶ τὴν ἐκ δεξιῶν τοῦ ἑαυτοῦ πατρὸς ἰσότιμον συνεδρίαν ἀποδείξωσιν. πολλάκις δὲ καὶ τὰ περὶ αὐτοῦ ἢ παρ' αὐτοῦ μὴ λεχθέντα ἢ δι' ἐπικρύψεως ᾐνιγμένα ὡς κατ' αὐτοῦ ἢ παρ' αὐτοῦ ἀποπεφασμένα ἀβασανίστως διατιθέασιν· καὶ πάντα σαθρὸν καὶ ἄναλκιν ἐκτετιμήκασι νοῦν· οὐδὲν καλλίους ἀλόγων ζώων ἑαυτοὺς προσάγοντες τούτῳ τῷ περιποθήτῳ δεσπότῃ τῷ ἄγοντι δίχα βίας τοὺς πειθομένους εἰς τὴν τοῦ πατρὸς καὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος μίαν ἀδιαίρετον βασιλείαν· καὶ φειδοῖ τῇ πρὸς ἡμᾶς παραινοῦντι· μὴ γίνεσθε ὡς ἵππος καὶ ἡμίονος οἷς οὐκ ἔστιν σύνεσις. τὰ γὰρ ἄλογα ζῶα φησὶν οἷς ἡ ψυχὴ τὸ ἐξ ὕλης αἷμα κατὰ τὸν εἰπόντα ἐν τῇ γενέσει· τὸ αἷμα αὐτοῦ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ· εἰς

re, quam dixi, perſpicue comperiet quis, ſi illud animo reputet, tali homini ſtatim illuceſcere, & cooperatorem adeſſe eum, qui omnia pervadit, ac ſupra omnia extollitur, Dei Verbum Filium, qui neminem, ne ex iis quidem, a quibus ſpernitur, contemnit, quique animæ, in qua per inſuflationem Sanctum ſuum Spiritum habitare fecit, rationem, quæ rea eſt omnium præſtantiſſima, inſeruit. Ideo a Profanis quoque præclare in cujuſdam verſus extrema parte dictum fuit:

Ubicumque eſt homo, ibi eſt ratio.

Sed ita quidem hæc ſe habent. Hæretici vero nihil, niſi quod immundum ſit, ſpirantea, allata de Redemptore Deo Verbo rerum omnium Conditore ſublimia teſtimonia, ejuſque dona, & magnifica opera non attendentes, ad ipſius deitatem referunt, atque applicant ea Scripturæ loca, quæ de ſumme ineffabili, & ſummam ejus immutabilitatem non lædente benigna Incarnatione dicta ſunt, quæque illis humilia videntur, atque indecora: & quibus ex rebus gloriam Dei perſpicere, ejuſque in homines benignitatem magis celebrare deberent, per has ipſas longe a veritate alieni deprehenduntur, ac eo deveniunt, ut Beneſactorem, ac Salvatorem contumeliis afficiant: nec eum placare ſtudent ut judicem, ſed e contrario oſtendere conantur, ipſum utpote creatum, judicio ſubjectum eſſe nunc quoque, poſtquam & in
141. b. cælos aſcendit, & ad dexteram Patris ſui confidet æquali ac ille honore afficiendus. Quin etiam ſæpenumero quæ de ipſo Filio, aut ab ipſo dicta non fuerunt, aut quæ arcano, atque ænigmatico ſenſu ſcripta ſunt, ea ſine examine, quaſi contra ipſum, aut ab ipſo pronunciata proponunt, & pravam quamlibet, atque infirmam interpretationem plurimi faciunt: ac ſemetipſos nihil ab irrationalibus animalibus diſcrepantes exhibent huic optatiſſimo Domino, qui credentes ducit ſine violentia in Patris, & ſui ipſius, & Sancti Spiritus unum individuum regnum, quique ob ſuam erga noa indulgentiam nos ita hortatur[1]: *Nolite fieri ſicut equus, & mulus, quibus non eſt intellectus*. Quaſi dicat: nam ratione deſtituta animantia, quorum anima eſt ſanguis materialis, juxta eum, qui ait in Geneſi[2], *Sanguis ejus eſt anima ejus*, in ter-

1. *Nolite*) Pſalm. xxxi. verſ. 11. (ſeu 9).
2. *in Geneſi*) In Geneſi hæc non inveni. Reſpicit, ut puto, Levitic. xvii. 11, & 14, ubi legitur: ἡ γὰρ ψυχὴ πάσης σαρκὸς αἷμα αὐτοῦ ἐστι, i. e. *anima enim omnis carnis eſt ſanguis ejus*.

εἰς γῆν νένευκεν ἀεὶ τῇ γαστρὶ μόνῃ δȣλεύοντα καὶ ȣ̓κ ἀνέστηκεν τῷ σώματι καὶ τῷ νῷ ὡς ὁ ἄνθρωπος ὁ καὶ τῶν ἐπιγείων αἰσθανόμενος καὶ τὰ μετέωρα βλέπων καὶ ἐπὶ τὴν ἄνω γαληνοτάτην καὶ ἀπαθεστάτην κατάστασιν σπεύδων· καὶ ὡς ἐν πανδοκίῳ τινὶ ἐν τῷ κόσμῳ ἡγήμενος καταλελυκέναι καὶ παρασκευαζόμενος ἵν' εὐφρονῇ ἐφ' ἑκάστης πρὸς τὴν ἐκ τȣ́τȣ ἔξοδον· διά τε τȣ̃το ἁπλȣ̃ς τὴν πίστιν καὶ τὴν γνώμην ὁ σοφὸς ὑπάρχει. παντὶ γὰρ τῳ δῆλον ὡς πάσης τῆς διὰ λόγων καὶ ἐν λόγοις τέχνης ἡ ἀλήθεια κρείττων ἀεὶ ἥτις συμπέφυκεν τῇ ἁπλότητι. ταράττειν δὲ καὶ ταράττεσθαι δοκȣ̃σιν οἱ τεχνικοὶ λόγοι οἱ πλεονάζȣσιν αἱρετικοῖς τοῖς τῆς θεολογικῆς θεωρίας ὡς καὶ ἕλληνες ἀλλοτρίοις. θεὸν μὲν γὰρ καὶ κύριον καὶ ὑιὸν καλȣ̃σιν αὐτόν· ȣ̓κ ἔτι δὲ ὡς μὲν θεὸν κ̀ κύριον ἄκτιστον· ἄναρχον· αὐτεξȣ́σιον· κ̀ ἴσον τῷ θεῷ πατρί· ὡς δὲ μονογενῆ ὑιὸν ὁμοȣ́σιον τῷ γεννήσαντι λέγȣσιν· κ̀ ταῦτα ἐκφαίνοντα κ̀ προφαίνοντα τὸ ὁμότιμον κ̀ ἰσοσθενὲς τῆς ἁγίας τριάδος εἰς τὸ περὶ τὸ βάπτισμα θεῖον αὐτȣ̃ δόγμα· κ̀ ἐν ἄλλοις δὲ πολλοῖς ὡς εἴρηται· ἀλλ' ἕλλησι τρόπον τινα συμφερόμενοι· διαφορότητας κ̀ ὑφέσεις ȣ̓σιῶν καὶ δόξης κατὰ νόας ἰδίȣς τῶν θείων κ̀ ὁμοȣσίων τριῶν ὑποστάσεων ὑφιστᾶσιν καὶ διανοȣ̃νται περί τε τȣ̃ ὑιȣ̃ κ̀ τȣ̃ ἁγίȣ πνεύματος τȣ̃ θεȣ̃· ἅπερ κ̀ οἱ ἀλάστορες κ̀ μυσαροὶ δαίμονες οἱ δι' οἰκείας γνώμης κακότητα ἀναδειχθέντες ἄχρηστα κ̀ μισόκαλα κτίσματα ἀκȣ̃σαι μήτιγε κ̀ εἰπεῖν φρίττȣσιν. οἱ μὲν ȣ̓̃ν λόγοι οἱ τὰς θεολογίας περιέχοντες ἀποχρώντως ἀπειργάσθησαν ἤδη ȣ̓σῶν μὲν κ̀ ἄλλων μυριολέκτων ἀποδείξεων· μὴ μνημονευθεισῶν δέ· ὅπως μήτε ὀκνοῖεν διὰ τὸ πλῆθος οἱ ἐντυγχάνοντες· μήτε μακροπερίοδος κ̀ πολυλογῶν φαίνηται ὁ γράφων. εἰ γὰρ ἁπλȣ̃ς ὁ μῦθος

terram prona ſunt ſemper, ventri tantum ſervientia, neque corpore ac mente eriguntur ut homo, qui & terrena ſentit, & ſublimia videt, & ad cæleſtem ſereniſſimum, & cujuſvis plane paſſionis expertem ſtatum feſtinat, atque in mundo velut in publico quodam hoſpitio [1] hoſpitem ſe diverſari putat, & quotidie ſe ſe ad exitum ex hac vita ſapienter agendo præparat: ideoque fide, & mente ſimplex eſt Sapiens; unicuique enim manifeſtum eſt, artificioſa quavis ratiocinatione, dicendive facultate veritatem, quam naturaliter ſimplicitas comitatur, præſtantiorem ſemper eſſe, ac prævalere: artificioſas vero argumentationes, quibus abundant Hæretici, qui a theologica doctrina, & ſpeculatione item ut Græci, id eſt Ethnici, alieni ſunt, & turbare conſtat, & turbari. Nam Deum quidem ipſum, & Dominum, & Filium vocant, ſed illum quatenus Deum quidem, & Dominum, non ajunt increa-
148. a. tum eſſe, æternum, propria ac libera poteſtate præditum, & æqualem Deo Patri; quatenus vero Unigenitum Filium, conſubſtantialem Genitori non agnoſcunt; quamvis hæc unam Sanctæ Trinitatis, & æqualem majeſtatem, & potentiam manifeſtent, & clare patefaciant quum in divino ejus dogmate de baptiſmo, tum in aliis multis, ut dictum eſt: ſed Græcis quodammodo conſentiendo, diſcrepantias, & inferiores eſſentiarum, & gloriæ gradus, ſecundum propria ipſorum commenta, in tribus divinis, & conſubſtantialibus Hypoſtaſibus conſtituunt, & ea diſcrimina excogitant, cum de Filio, ac de Spiritu Sancto Dei ſermonem habent. At hæc vel ipſi exitiabiles, & abominandi dæmones, qui ob propriæ mentis malitiam malæ [2] creaturæ, ac honeſti inimicæ redditi ſunt, audire horrent, nedum dicere. Jam vero de Scripturæ teſtimoniis, quibus Filii, aut Spiritus Sancti divinitas declaretur, ſatis jam locuti ſumus: etſi enim alia etiam exſtent millies a Catholicis inculcata [3] teſtimonia, ea tamen non commemoravimus, tum ne ob nimiam eorum copiam tædio lectores afficiantur, tum etiam ne Scriptor [4] nimis verboſus videatur, & loquax.

---

1. *hoſpitio*) Codex, πανδοκίῳ. Alii πανδοχεῖον ſcribunt. Phrynichus mavult πανδοκεῖον.

2. *malæ*) Codex, ἄχρηστα. Lego, ἄχρηστα. Nihil porro crebrius inculcat Didymus cum in Enarrationibus, tum in omnibus aliis operibus, quam dæmones non *natura* malos eſſe, ut exſecrabiles Manichæi docebant, ſed ob propriæ mentis malitiam malos redditos fuiſſe.

3. *millies a Catholicis inculcata*) In græco, μυριολέκτων. Eſt autem μυριόλεκτον idem, atque πολυθρύλλητον, *tritum*, *vulgatum*, *vulgo notum*: quo ſenſu a Xenophonte adhibetur lib. V. Ἑλληνικῶν, in oratione Cligenis Achantii.

4. *Scriptor*) Vide Not. 1. pag. 238.

θος τῆς ἀληθείας ἔφυ· φασὶν οἱ τῶν ἑλλήνων εὐδόκιμοι· καὶ ἀλήθεια διὰ τοῦτο εἰκότως ἂν τὸ θεῖον προσαγορεύοιτο μόνον· δῆλον ὡς καὶ ὁ περὶ τοῦ θεοῦ λόγου λόγος ἁπλοῦς καὶ πάσης διαστρόφου ποικιλίας ἀπηλλαγμένος. ἵνα δὲ εὐσύνοπτοι ὦσιν αἱ θεηγορίαι διὰ τὰ νυνὶ λεχθησόμενα προβλήματα αἱρετικῶν φέρε ὡς ἐν μερικῇ καὶ συντόμῳ ἀνακεφαλαιώσει συνείρωμεν τὸν λόγον αὐτῶν εἰ καὶ ταυτοεπεῖν μέλλομεν· ἀλλ' ὅμως διὰ τὸ χρειῶδες καὶ τὸ πᾶσι πανταχόθεν ἁλώσιμα κατά γε τὸ ἐφικτὸν γενέσθαι τὰ περὶ αὐτῶν. καὶ γὰρ καὶ οἱ προθέμενοι οἰκοδομίαν ποιήσασθαι· συναφίσαντες πρότερον τὰς ἁρμοζούσας ὕλας ἀποτίθενται· εἶτα ἐξ αὐτῶν πλησίον ἑκάστου τόπου ἐξεργάζεσθαι μέλλοντος παρατιθέασιν ὡς ἂν ἔχοιεν ὑπ' ὄμμασι καὶ ἐν προχείρῳ ἕκαστοι τῶν τῇ χειρουργίᾳ κεχρημένων· καὶ οὕτω τοῦ πράγματος ἄρχονται. τῷ δὲ θεῷ αὖθις τὸ πᾶν θαῤῥήσας τῷ τὰ κύματα παύοντι καὶ εὔδιον πλοῦν διδόντι καὶ πάντα κατορθοῦντι οὗ κατὰ χάριν ἣν καὶ ἁμαρτωλοῖς καὶ στενοῖς τὸν λόγον ἰδίᾳ δ' ἐμοῦ λέγω ἀγηγεῖν εἴωθεν· εἰς ταύτην προελήλυθα τὴν ἐπιθυμίαν· πρόειμι ἐπὶ τὰ ἑξῆς· πιστεύων ὡς πρινὴ λαλήσω σὺν τοῖς παιδίοις οἷς ἔδωκέν μοι καὶ τοῖς παιδίοις τῶν παιδίων δι' ἃ καὶ ζῶντες πονοῦμεν· ἔτι δὲ καὶ πᾶσιν οἷς οἶδεν· τὴν χάριν δέξομαι. αὐτοῦ γὰρ χρυσοῦν θέσπισμά ἐστιν· πάντα ὅσα ἂν αἰτή-

quax. Si enim *veritatis* [1] *ſermo ſimplex ſuapte natura eſt*, ut ajuot viri inter Græcos ſpectatiſſimi, ideoque ſolus Deus merito Veritas denominatur; perſpicuum eſt, omnem quoque de Dei Verbo ſermonem ſimplicem eſſe debere,& cujuslibet perverſæ inconſtantiæ, ac varietatis expertem. Ut autem ſub uno veluti conſpectu appareant divioæ locutiones, ob Hæreticorum objecta mox afferenda, age argumenta, quæ nobis eædem ſubminiſtrant, velnti in particulari quodam, aut per partes expo-
148. ſito, & conciſo epilogo ſimul connectamus: etſi enim ſic agentes tautologiæ notam non effugiemus, id tamen præſtabimus, tum quia perntile futurum eſt, tum etiam ut earumdem locutionum vis ab omnibus omni ex parte, quantum quidem fieri poteſt, percipiatnr. Nam ii etiam, qui ædificium exſtruere propoſuerunt, prius ſub uno conſpecto [2] convenientes materias ſeponunt, deinde illas in ſingula loca, in quibus cæmentarii operaturi ſunt, diſtribuunt, ac prope illa deponunt, ut ſub oculis,& præ manibus habeantur a ſingulis,qui iis uſuri ſunt; ac tum demum ædificium iocipiunt. Deo autem rurſus in omnibus confiſus, qui fluctus compeſcit, & proſperam navigationem concedit, & omoia ad felicem exitum perducit, ex cujus gratiâ, qnam peccatoribus quoque, & iodiſertis [3] (hoc autem de me pecoliariter [4] dico) largiri [5] conſuevit, meum hoc deſiderium venit, ad ſequeotia progredior, credens, me, priuſquam loquar, ſimul cum filiis [6], quos dedit mihi, & filiorum filiis, propter quos etiam viventes laboramus, ac præterea cum omnibus,quos ille novit, gratiam accepturum eſſe. Illius enim eſt aureum hoc oraculum [7]: *Omnia*

1. *veritatis ſermo*) Euripidis verſus eſt ex Phœniſſis depromptus:

Ἁπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφυ.

Id eſt: *Eſt veritatis ſermo ſimpliciſſimus.*
Cui ſimile illud Æſchyli in Armorum Judicio apud Joannem Stobeuſem in Ethic. ſerm. xi.

Ἁπλᾶ γάρ ἐστι τῆς ἀληθείας ἔπη.

Id eſt: *Nam veritatis verba ſimpliciſſima.*

2. *ſub uno conſpectu*) Græce, *συναφίσαντες*. De quo verbo vide tom. 1. Operum Athanaſii pag. 584.

3. *indiſertis &c.*) Cum de ſe demiſſe ſentiret Didymus, imperitum ſe, ac peccatorem non raro vocat; nihil vero crebrius in ore habet, quam ut ſe indiſertum eſſe fateatur, ut videre licet etiam in libro de Sp. Sancto num. 38, & 63.

4. *de me peculiariter*) Codex habet, *ἰδίᾳ δ' ἐμοῦ λέγω*. Aut legendum, *ἰδίᾳ δὲ περὶ ἐμοῦ λέγω*, aut ſubintelligenda vox *λέγω*, aut legendum, *ἰδίᾳ δ' ἐμὲ λέγω*.

5. *largiri*) Codex ſine accentu, *ἀγηγειν*. An legendum *ἀρήγειν*, id eſt *opem ferre*, & *ἣ*, id eſt *quæ*, vel *ᾗ*, i. e. *qua*, pro *ἣν*? Equidem legendum puto *ἀγαγεῖν*. Simile autem videtur quod apud Damaſcenum in Parallel. Tit. 18. pag. 444. ait Theologus noſter, *χρίσμα ἀγαγεῖν*.

6. *cum filiis &c.*) Si de Didymo noſtro intelligenda ſunt, quæ Libanius ejuſdem æqualis in epiſtola 321. ſcribit, *filiorum* vocabulum ita hic accipiendum eſt, ut non filios *κατὰ πνεῦμα*, ſeu ſpiritales, ſive *διὰ κατηχήσεως* genitos denotet, ſed quos ipſe ex uxore ſuſceperat. Ibi enim Libanius Sebaſtiano Manichæo (Alexandriæ, ut videtur, aut certe in Ægypto degenti) Rhetorium adoleſcentem Didymi filium, nempe Alexandrini viri (ut ex epiſtola 320. ipſius Libanii conſtat) filium commendat. Sed hæc alias.

7. *Omnia*) Senſum potius citat, quam verba: nimirum ex duobus verſiculis tertium conflat. Primus exſtat Matth. xxi. 22, alter Joann. xiv. 13.

αἰτήσητε ἐπὶ τῷ ἐμῷ ὀνόματι λήψεσθε. καί· ἄνοιξον τὸ στόμά σου καὶ πληρώσω αὐτό. καί· οὐχ ὑμεῖς ἐστὲ οἱ λαλοῦντες· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρός μου τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. περὶ οὗ καὶ παρ' οὗ συναισθήσεως ἀξιωθέντες καὶ οἱ ἔξω φασίν·

Θεὸς ὁ τὰ πάντα τεύχων καὶ χάριν
ἀοιδᾷ φοιτεύει.

οὐκ αὐτάρκης γὰρ ὄντως ἡ ἀνθρώπου σύνεσις εἰπεῖν τι περὶ τοῦ Θεοῦ μὴ θείαν προσλαβοῦσα βοήθειάν τε καὶ δύναμιν· ὥς που καὶ διαγόρας ὁ μήλιος ἔφησεν· Θεὸς πρὸ παντὸς ἔργου βροτείου νομαφρένα

mnia quæcumque petieritis in nomine meo, accipietis: Et [1]: *Aperi os tuum, & implebo illud*: Et [2]: *Non vos eſtis, qui loquimini, ſed Spiritus Patris mei, qui loquitur in vobis*. De quo, & a quo Spiritu dignati etiam Profani ut aliquid ſubolfacerent, inquiunt:

Deus rerum omnium fabricator [3] *gratiam*
quoque cantori inſerit [4].

Revera enim hominis intelligentia ad aliquid de Deo dicendum per ſe non ſufficit, niſi divinam opem acceperit, ac vim: ſicut alicubi etiam Diagoras [5] Melius [6] ait: *Deus* [7] *ante omne opus humanum* [8] *ſublimiſſimam*

1. *Aperi*) Pſalm. lxxx. verſ. 8. (ſive 11). Biblia tamen Græca habent πλάτυνον, i. e. *dilata*, pro *aperi*.

2. *Non vos eſtis*) Matth. X. 20. Vide Not. 5. pag. 117.

3. *fabricator*) Quum verba iſta, Θεὸς ὁ τὰ πάντα τεύχων, ex Pindaro citare videatur Didymus, conjicere licet, totum locum ex deperditis illius poetæ carminibus deſumptum eſſe. Nimirum Clemens Alexandrinus lib. V. Strom. pag. 726. edit. Londin. hæc habet: καὶ πάλιν (Πίνδαρος)· Θεὸς ὁ πάντας τεύχων βροτούς, i. e. *Et rurſus* (Pindarus): *Deus, qui omnes condidit homines*. Ita quidem editio Londinenſis. Verum non ita legebatur antea, ſed in hunc modum: Θεὸς ὁ πάντα τεύχων βροτεῖ: quæ lectio quum mendoſa eſſet, aut emendanda erat vox βροτεῖ, aut vox πάντα. Henricus Stephanus pro βροτεῖ legit βροτοῖς, ut ſenſus ſit: *Deus qui omnia efficit mortalibus*. Alii vero pro voce πάντα, i. e. *omnia*, legere maluerunt, πάντας, i. e. *omnes*. Quod ſi eumdem cum Clemente Didymus affert Pindari locum, legendum erit πάντα. Quin etiam verti poterit: *Deus, qui omnia largitur*: hoc enim etiam ſenſu verbo τεύχειν uſus videtur Pindarus ipſe in Pythiis oda IV, quum ait, ξείνι' ἁρμόζοντα τεύχων, i. e. *munera hoſpiti convenientia præbens*.

4. *inſerit*) Librarius omiſſo accentu in voce ἀοιδᾷ, habet: καὶ χάριν ἀοιδα φοιτεύει. Quem locum quum emendare vellem, plura in mentem veniebant. Modo ſuſpicabar legendum eſſe, ἀεὶ διαφυτεύει: modo, ἀιδῶ pro ἀϊδῶς, id eſt, *inconſpicue*. Tandem his, aliiſque rejectis conjecturis, ut probabiliorem amplexus ſum lectionem hanc: καὶ χάριν ἀοιδῷ φυτεύει. Conjicere tamen licet poetam Dorice ſcribentem pro ἀοιδῷ, quod maſculini, ac feminini generis nomen eſt, dicere voluiſſe ἀοιδῇ, i. e. *cantrici*, aut Muſæ: Muſam enim memorat Julius Cæſar Scaliger libro 1. Poetices cap. 2, quæ & ποιητὴ, & ἀοιδὴ appellata ſit.

5. *Diagoras*) Ille ſcilicet, qui cognominatus eſt atheus, quod ridiculos ethnicorum Deos non agnoſceret, aut, ut alii putant, quod nullum plane Deum eſſe vellet. De ipſo agit Fabricius in Bibliotheca Græca vol. 1 pag. 817.

6. *Melius*) Melius erat Diagoras, non Mileſius, ut in aliquibus libris perperam eum dici adnotat Fabricius. Ac Melium reipſa eum dicunt Laertius, Arnobius, Sextus Empiricus, Cyrillus Alexandrinus, Cicero, & Ariſtophanes in Nubibus, itemque in Avibus, ubi hunc habet verſum: ἢν ἀποκτείνῃ τις ὑμῶν Διαγόραν τὸν Μήλιον, i. e. *Si quis veſtrum interficiat Diagoram Melium*. Hic porro mendoſam eſſe lectionem, & *Melium* pro *Mileſio* irrepſiſſe, ſuſpicari non licet. Duplex autem quum eſſet Melos, altera Argolici ſinus inſula, altera ex Cycladibus una, ex hac ſecunda Diagoram oriundum fuiſſe ait Cellarius in Geographia veteri lib. 2. cap. 14.

7. *Deus*) Hoc Diagoræ fragmentum difficillimum fecit librarius: nam & aliquod fortaſſe vocabulum omiſit, & quum ea, quæ exarabat, non intelligeret, ſine accentu ſcripſit νομαφρενα, & διαμεταβραχυν. Quæ mihi item ut librario obſcura eſſe fateor. Gratam itaque lectori rem facturum me arbitror, ſi non modo quid ipſe conjecerim, ſed etiam quid perdoctus vir Jacobus Martorellius ſentiat, expoſuero. Is porro quum hoc Diagoræ fragmentum in epiſtola ad Archintum Præſulem ita attulerim, ut ab eo transferendo abſtinuerim, Neapoli peramice ad me ſcripſit in hæc ipſa verba, quæ grati animi cauſa exſcribo: „*Si dovrebbe* „*leggere così tutto intero*: Θεὸς πρὸ παντὸς ἔργου „βροτείου νωμᾷ φρένα τ' ὑπερτάταν αὐτοδαὴς διὰ „καταβραχὺν οἶμον ἕρπειν.... *Deus præ omnibus* „*operibus, humanam intelligentiam mentemque ſu*„*blimiſſimam ex ſe ipſe ſapiens* (eſt) *ſecundum* „*perbrevem viam irrepere*... *Quello* διαμεταβρα„χὺν *biſogna dividere in due voci, cioè, o in* „διὰ καταβραχὺν, *ovvero* διὰ περιβραχὺν.„ Ita Martorellius, qui ſe legere malle ſubdit ὑπερτάταν, quam ὑπερτάτην, quod veriſimilius ſit Diagoram, quamvis Melium, Athenis tamen diu moratum, Attice potius ſcripſiſſe, quam Dorice. Reſtat nunc ut veluti auctarii loco adjungam conjecturas meas. Ac primum quidem animadverto, Diagoram Melium non modo Philoſophum fuiſſe, ſed etiam, Heſychio illuſtri, ac Suida teſte, ᾀσμάτων ποιητὴν, i. e. *cantionum*, ſive *odarum ſcriptorem*. Fragmentum itaque a Didymo allatum non proſam orationem eſſe exiſtimo, ſed verſus ex lyrico aliquo ipſius poemate depromptos: quos tamen tuto a ſe invicem ſecernere, niſi integram odam habeamus, vix poſſimus, quod Pindaricorum inſtar ſuas quaſdam peculiares, fere incertas, & laxiſſimas metri leges habeant. II. pro νομαφρενα videtur legi poſſe νωμᾷ φρένα. III. vox Dorica ὑπερτάταν mutari ſane poſſet in Atticam ὑπερτάτην: at equidem in Melio, Lyricoque poeta Doricam terminationem retinere malim. IV. Pro διαμεταβραχὺν legerem δι' ἀρετὰ βραχὺν. Demum pro ἕρπειν mallet fortaſſe quis legere ἕρπον; ſed codicis lectio temere mutanda non eſt, multoque minus in poetæ verſibus: nam & proſa oratione ſcribentes dicimus ἄχθος ἀρούρης, exempli gratia, eos, qui ſint tantum *fruges conſumere nati*. Itaque totus locus ſic legi poſſe videtur, donec meliora occurrant: Θεὸς πρὸ παντὸς ἔργου βροτείου νωμᾷ φρένα ὑπερτάταν· αὐτοδαὴς δ' ἀρετᾷ βραχὺν οἶμον ἕρπειν. Hanc lectionem expreſſi in tranſlatione.

8. *humanum*) Vocem, βροτείου, retineo, ne a codicis lectione temere videar diſcedere: ſuſpicari tamen licet legendum eſſe βροτοῦ, i. e. *hominis*: ita enim clarior videtur ſententia.

να ὑπερτάταν αὐτοδαὴς διαρεταβραχὺν οἶμον ἕρπειν. ἄρξομαι δὲ ἀφ' ὧν εἰκὸς ἄρξασθαι.

140. *ſimam hominis mentem movet*[1]*: qui autem per ſe, natura ipſa duce, ac ſine inſtitutione didicit, feliciter procedit*[2]*, compendiariam ſemitam*[3] *veluti clanculum conſiciens.* Inde vero incipiam, unde exordiri æquum eſt.

B

Α. ΕΙ' τοίνυν ἀψευδεῖ ἡ γραφή· πάντως δὲ ἀψευδεῖ· θεὸν ἀληθινὸν καὶ ὑιὸν τοῦ θεοῦ ἀληθινὸν λέγουσα εἶναι τὸν θεὸν λόγον ὡς πολλαχοῦ ἔχει· καὶ ὡς ὁ πατὴρ λέγει· οὗτός ἐστιν ὁ ὑιός μου ὁ ἀγαπητός· καὶ ὡς ἰωάννης γράφει· καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ ὑιῷ τοῦ θεοῦ ἰησοῦ χριστῷ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεὸς καὶ ζωὴ αἰώνιος· καὶ ὡς ἱερεμίας προφητεύει· θεοὶ οἳ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν· ἀπολέσθωσαν ἐπὶ τῆς γῆς· κύριος ὁς ἐποίησεν τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει· αὐτὸς θεὸς ζῶν καὶ ἀληθινός· δῆλον δήπουθεν ὡς φύσει καὶ κυρίως θεὸς ἄκτιστος ὢν καὶ ἄναρχος καὶ ἀπαράλλακτος κατὰ πάντα τοῦ θεοῦ καὶ πατρός. οὔτε γὰρ αἰτία φύσει θεοῦ ἀληθινοῦ εὑρίσκεται· οὐδὲ θεὸς ἀληθινὸς ποιητὸς λέγεται· οὔτε ὑιὸς ἀληθινὸς ἑτεροούσιος νοεῖται. καὶ τὸ ἔχειν δέ· οὗτός ἐστιν ὁ ὑιός μου· καὶ οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεός· ζητεῖν ἄλλον γνήσιον ὑιὸν ἢ κυρίως θεὸν ἀποκλείει. καὶ ἄλλως. εἰ ἀληθινὸς θεὸς καὶ ὑιός ἐστιν· κατὰ μὲν τὴν ἄνω γέννησιν· πατέρα ἔχει· θεὸν δὲ οὐκ ἔχει· κατὰ δὲ τὴν κάτω· θεὸν μὲν ἔχει· πατέρα δὲ οὔ. ἀτριβῆ οὖν καὶ τοῖς ἅπασι κτίσμασιν παντοίως ἀνεπίβατον μὴ στέλλεσθαι πορείαν ἄνθρωπον ὅλως ὄντα· καὶ οἱ ἔξω διηγόρευσαν τοιῶσδε·

θεὸν

CAPUT II.

I. SI ergo[4] mentiri Scriptura non poteſt (mentiri autem omnino nequit), cum Deum verum, & Filium Dei verum ait eſſe Deum Verbum, ſicut ea multis in locis ait; & ſicut Pater inquit[5]: *Hic eſt Filius meus Dilectus*; & ſicut Joannes ſcribit[6]: *Et ſumus in vero Filio Dei Jeſu Chriſto: Hic eſt verus Deus, & Vita æterna*; & ſicut Jeremias prophetat[7]: *Dii, qui cælum, & terram non fecerunt, pereant in terra. Dominus, qui fecit cælos in intelligentia, ipſe Deus vivens & verus:* Evidens ſane eſt, quod ex natura ſua, & proprie eſt Deus increatus, & principio carens, & quoad omnia omnino Deo & Patri ſimilis, nihilque ab eo diſcrepans: nam neque illius, qui natura Deus verus eſt, ulla cauſa excogitari poteſt, neque Deus verus is dicitur, qui factus ſit, & conditus, neque qui filius verus eſt, heterouſius (id eſt alterius ſubſtantiæ) concipitur. Illa vero verba, *Hic eſt Filius meus*, &, *Hic eſt verus Deus*, ut alium quæramus genuinum Filium, quam eum, qui proprie Deus ſit, non ſinunt. Et aliter. Si verus Deus ac Filius eſt; ſecundum cæleſtem quidem generationem Patrem habet, Deum vero non habet; ſecundum terrenam vero, Deum quidem habet, patrem vero non habet. Itaque ne imperviam, & omnibus creaturis omnino inacceſſam ſemitam ille ingrediatur, qui nihil tandem aliud eſt quam homo, Profani quoque edixerunt in hunc modum:

Deum

1. *movet*) Si retineamus Doricam vocem νομῇ, quaſi poſita ſit pro νομῇ, nullus erit ſenſus. Itaque lego νωμᾷ, quod verbum cum poeticum ſit, poetæ convenit.

2. *feliciter procedit*) Lego ἀρετῇ ex verbo ἀρετᾷν, quod Homericum etiam eſt. Si quis vero malit legere ἀρετᾷ, ut ſit Dorica terminatio pro ἀρετῇ, oportebit in ſequentibus legere ἕρπει.

3. *compendiariam ſemitam*) In græco, βραχὺν οἶμον. Haud ſcio an Diagoras imitari voluerit quod habet Pindarus in Pythiis Oda IV.

. . . . καί τινα
οἶμον ἴσαμι βραχύν.
πολλοῖσι δ' ἄγημαι σοφίας ἑτέροις.

Id eſt: . . . . *& quamdam*
Viam novi compendiariam,
Multiſque aliis dux ſum ſapientiæ hujus.

4. *Si ergo*) LV. argumenta, quæ hic afferuntur, incipiunt omnia a vocula εἰ, hoc eſt, *Si*. Erat nempe id usitatum Didymi ætate. Ut vero alia omittam exempla, in Opuſculo etiam Aëtii hæretici, quod Epiphanius hæreſi 76. inſeruit libro 3. tom. 1, ſeptem & quadraginta argumenta heterodoxi hominis, quorum duo ſuperius ad verbum attulit Didymus lib. 1 cap. 10, ab eadem dictiuncula incipiunt. Hujuſmodi vero ſyllogiſmorum ſeriem vocat ibidem Aetius ἐπιχειρήματα ἐν εἴδει τῶν στιχηρῶν, id eſt, *epicheiremata in modum verſuum*, Epiphanius vero ibidem pag. 930. ea vocat κεφάλαια, i. e. *capitula*, & pag. ſeq. συλλογιστικὰ κεφάλαια, i. e. *ſyllogiſtica capitula*.

5. *Hic eſt*) Matth. III. 17.

6. *Et ſumus*) 1. Joann. V. 20. Vide Not. 6. pag. 73, & Not. 5, & 6. pag. 85.

7. *Dii*) Jerem. X. 10 (ſive 11). Vide Not. 5, & 6. pag. 80.

θεὸν νόμιζε καὶ σέβου· ζήτει δὲ μή.
καὶ πάλιν·
ἀθάνατος δὲ θεὸς παναγήραος ἀστυφέλικτος·
ἄρρητος κρυφίοις ὑπὸ δήνεσιν αὐτογένεθλος·
τίκτων αὐτὸς ἑαυτόν· ἀεὶ νέος· οὐ ποιητός.
αὐτὸς ἀληθείης γενέτης σοφὸς αὐτὸς ἀληθής.

καὶ ὁ πίνδαρος δὲ πιστὸν καὶ ἀληθινὸν λέγων τὸν θεὸν· ἔφησεν οὕτως·

καὶ μὰν θεοῦ γένος πιστὸν ἀεί.

αὐτὸς γὰρ ὑπάρχων ὁ τῆς ἀληθείας γενέτης· οὐκ ἂν ὑπὸ ἀνθρωπίνης διανοίας ληφθείη εἰ μὴ τῆς ἀληθείας τῆς αὐτοῦ πληρωθεῖσα φῶς ἐκ ταύτης ἑαυτῇ πρὸς τὰς ζητήσεις ἀνάψειεν.

B̄. Εἰ θεὸς εἷς ἐστιν· ὡς μωυσῆς λέγει· ἄκουε ἰσραήλ· κύριος ὁ θεός σου κύριος εἷς ἐστιν· καὶ ὁ υἱὸς δὲ ἀνυμνεῖται μονογενὴς θεὸς καὶ εἷς κύριος ἰησοῦς χριστός· ἐκ παντὸς ὁμοούσιος καὶ ἰσότιμος τῷ θεῷ καὶ πατρί· τῇ μὲν ὑποστάσει· ἄλλος καὶ ἄλλος· τῇ δὲ θεότητι καὶ συμφωνίᾳ εἷς. ἐν τούτῳ γάρ ἐστιν τὸ εἷς θεός. εὑρίσκομεν ἀμέλει τοι καὶ ἕλληνας αὖθις ὑπὸ ἀνάγκης ἀφανοῦς καὶ ἄκοντας περιτραπέντας εἰς τὴν ἀλήθειαν· καὶ ὁμοφώνῳ καὶ ὁμογνώμονι ἡμῖν διαθέσει ἐν τῷ μέρει τούτῳ κεχρημένους· ἀναφωνοῦντάς τε ἐγγράφως καὶ διαῤῥήδην ταῦτα·

εἷς θεός ἐστιν ἄναξ πανυπέρτατος αὐτὸς ἁπάντων
καὶ γενέτης πάμπρωτος ἔφυ καὶ ῥίζα καὶ ἀρχή.

Γ̄. Εἰ ἀεὶ ὄνομα τῷ μὲν θεῷ τὸ πατήρ· τῷ δὲ υἱῷ τὸ υἱὸς καὶ μονογενής· φυσικὸς καὶ ἀληθινός ἐστιν υἱὸς καὶ

Deum legitime cole[1] *& venerare: ſed ne illum examines.*
140. b. Et rurſus:
Immortalis autem Deus, ſempiternus omnino[2], *inconcuſſus,*
Ineffabilis occultis ſub conſiliis[3], *per ſe genitus*[4],
Gignens ipſe ſeipſum, ſemper novus (aut *juvenis*), *non creatus.*
Ipſe Veritatis genitor, ſapiens ipſe verus.

Ac Pindarus quoque fide dignum, ac veracem dicens Deum, ſic locutus eſt:

Atqui[5] *Dei genus fidele ſemper.*

Ipſe enim, cum *Veritatis genitor* ſit, ab humana mente intelligi nequit, niſi hæc Veritate ipſius impleta[6], lucem ſibimet ex illa comparet, ac veluti lampadem accendat, qua duce in ſuis inveſtigationibus utatur.

II. Si Deus unus eſt, ſicut Moſes docet inquiens[7], *Audi Iſrael: Dominus Deus tuus*[8] *Dominus unus eſt*, Filius vero ita celebratur, ut vocetur *Unigenitus Deus*, & *Unus Dominus Jeſus Chriſtus*; illud ſequitur ut hic omnino conſubſtantialis ſit, & unius ejuſdemque dignitatis ac majeſtatis cum Deo & Patre; ac hypoſtaſi quidem alius, & alius ſunt, deitate autem, & concordia unus: hoc enim ſignificat illud: *Unus Deus*. Porro Græcos quoque hic rurſus invenimus ab occulta neceſſitate, ac invitos ad veritatem impulſos, & eaſdem hac in parte, quas noſmetipſi, locutiones adhibentes, nobiſque conſentientes, in ſuis ipſorum ſcriptis aperte exclamare in hunc modum:

Unus Deus eſt: ipſe omnium ſupremus Rex,
Et genitor omnino primus eſt, & radix, & principium.

III. Si Dei quidem nomen ſemper eſt *Pater*, Filii autem *Filius*, & *Unigenitus*; naturalis eſt, ac verus Filius, & ſempiternus,

1. *legitime cole*) In græco, νόμιζε. Quod verbum eodem ſenſu Julius Pollux adhibet lib. 1. cap. 1. Ὁ μὲν τοίνυν (inquit) θεὸν νομίζων ἀνήρ, καλοῖτ' ἂν εὐσεβής, i. e. *Quiſquis autem Deum legitime veneratur, pius vocetur.*

2. *ſempiternus omnino*) Vide Notas in Pollucem lib. 1. cap. 1. ſegm. 14.

3. *ſub conſiliis*) Codex mendoſe, ὑποδήνεσιν, ſine accentu. Lego, ὑπὸ δήνεσιν.

4. *per ſe genitus*) In Conſtitutionibus Apoſtolicis lib. 6 cap. 11, & in Recognitionibus lib. 3. num. 3. ii reprehenduntur, qui Deum dicunt αὐτογένεθλον, aut αὐταίτιον, aut αὐτοπάτορα, i. e. *per ſe genitum, ſui ipſius cauſam, ſui ipſius patrem.* Vide Cotelerii Adnotationes ad ea loca. Syneſius tamen in tertio hymno Deum ſic alloquitur: Αὐτοπάτωρ, προπάτωρ, ἀπάτωρ, υἱὲ σεαυτοῦ, i. e. *Pater tui ipſius, ante-pater, ſine patre, fili tui ipſius.* At qui accuratius locuti ſunt, ſe ſe ab hujuſmodi vocibus abſtinuerunt, ut Didymus noſter, qui utitur quidem vocibus αὐτοφυής, & αὐτογενής, i. e. *per ſe exſiſtens*, at nuſquam Deum vocat αὐταίτιον, aut αὐτοπάτορα, aut αὐτογένεθλον, aut αὐτολόχευτον.

5. *Atqui*) Verba ſunt Pindari in Nemeis oda X, ubi tamen deeſt vox ἀεί, & pro θεοῦ legitur θεῶν.

6. *impleta*) Codex πληρωθεῖ σαφῶς. Lego πληρωθεῖσα φῶς.

7. *Audi*) Deuter. VI. 4.

8. *tuus*) Biblia: ἡμῶν, ideſt, *noſter*.

καὶ ἄναρχος καὶ ἐ καθ' ἡμᾶς ὑιός. ὁ γὰρ μονογενὴς τῷ πατρὶ· ἐκ ἔχει φύσει ὁμοπάτριον ἀδελφόν· ἐδὲ λέγεται πατὴρ μήπω γεγεννηκώς.

Δ. Εἰ εὐλόγως εἴρηται λόγος Θεȣ̃ ὁ ὑιός· συνυπάρχει τῷ γεννήσαντι οἰκείως τῇ φύσει ἔχων αὐτῷ· καὶ ἀπαθῶς καὶ ἀνάρχως γεννηθείς. ἐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ ἐκτὸς τȣ̃ ὑποστατȣ̃ λόγȣ αὐτȣ̃ ἐπινοεῖσθαι δύναται· ὔτε μὴν λόγος κτίζεται ἀλλὰ γεννᾶται ἀπαθῶς. παραλλήλως· εἰ τȣ̃ θεȣ̃ λόγος καὶ σοφία δικαίως ἐγγέγραπται ὁ ὑιός κ̀ δι' αὐτȣ̃ γέγονε τὰ πάντα· ἐκ ἀπὸ λόγȣ τȣ̃ Θεȣ̃ ἔκτισται ἀλλ' ἀπὸ γαστρὸς αὐτȣ̃ γεγέννηται. εἷς γὰρ ὁ τȣ̃ Θεȣ̃ λόγος κ̀ ἐν ποίῳ ἄλλῳ λόγῳ εἶχεν κτισθῆναι; ταῦτα γὰρ κ̀ ἑλλήνων λογάδες διαγορεύȣσιν·

ἄῤῥητα γὰρ τίκτȣσιν αἱ Θεȣ̃ γοναί.
παντὸς πάθȣς δὲ· κ̀ φύσεως ὑπέρτερος.

Ε. Εἰ ἔστιν ὁ ὑιός ὡς ἐδείχθη αὐτὴ ἡ αἰώνιος ζωὴ κ̀ φῶς τὸ ἀληθινόν· τȣ̃ εἶναι κ̀ ζῆν ἐκ ἤρξατο. κ̀ παραλλήλως εἰ ἔστιν ταῦτα κ̀ ὁ πατήρ· ἐδὲ κατὰ ἐνθύμησιν ἔν τινι παραλλάττει.

ς. Εἰ δύναμις κ̀ σοφία ὁ ὑιὸς εἶναι τȣ̃ Θεȣ̃ εἴρηται· συναΐδιος ἐστι τῷ γεννήσαντι· ἐδὲ γὰρ ἦν ὅτε ἐκτὸς τȣ́των ὑπῆρχεν ὁ πατήρ· ἐδὲ προσῆκεν εἰπεῖν ὅτι μὴ ἔχων ὕστερον ὁτιȣ̃ν προσέλαβεν. καὶ οἱ ἀπὸ τῆς ἔξωθεν δὲ σοφίας τι μαθόντες ἐ δεύτερον εἶδος ἐ δεύτερον χρόνον· εἰ θέμις ἔτω φάναι· ὑπάρξεως Θεότητος θεωρήσαντες ἔφησαν πρὸς τὴν αὐτῶν δύναμιν τάδε·

αὐτὸς πάντα φέρει Θεὸς ἄμβροτος· αὐτὸς ἑαυτȣ̃
καὶ γενέτης καὶ ῥίζα πέλει καὶ τέρμα καὶ ὑιός.

Ζ. Εἰ τῷ πατρὶ ἴσως σώζει ἅτε σωτήρ· ἔτι μὴν κ̀ σοφίζει· ἀληθεύει· δικαιοῖ· ἁγιάζει· κ̀ εἰ πάντα ὅσα ἂν ὁ πατὴρ ποιῇ ταῦτα καὶ ὁ ὑιὸς ὁμοίως ποιεῖ· ἐκ ἀνόμοιος αὐτῷ ἀναφαίνεται. 130. b.

Η. Εἰ τȣ̃ Θεȣ̃ τȣ̃ ἀνειδέȣ καὶ ἀοράτȣ καὶ ἀνάρχȣ· ὡς παῦλος ἑβραίοις γράφει· ἀπαύγασμά ἐστιν τῆς δόξης καὶ χαρα-

nus, non vero eſt filius ut ſumus nos: qui enim patri eſt unigenitus, nullum habet frarrem, quicum communem habeat patrem; nec dicitur pater is, qui nondum generavit.

130. a. IV. Si recte Filius dictus eſt *Verbum Dei*, coexiſtit ergo genitori, ejuſque per naturam proprius eſt, & impaſſibiliter, atque ab æterno genitus fuit. Nam nec Pater concipi poteſt ſine ipſius Verbo ſubſiſtente [1]: neque Verbum creatur, ſed generatur impaſſibiliter. Similiter: Si Dei *Verbum*, & *Sapientia* merito dictus eſt Filius in Scripturis, ac ſi *per ipſum facta ſunt omnia*, non fuit ergo creatus ex Verbo Dei, ſed ex ventre ejus generatus fuit: cum enim unum ſit Dei Verbum; in quo alio Verbo [2] creari potuit? Hæc porro Græcorum etiam Sapientes edixerunt:

Ineffabilia enim gignunt Dei generationes.
Ipſe vero ſupra amnem paſſionem, & naturam eſt.

V. Si Filius, ut oſtenſum fuit, eſt ipſa *æterna Vita*, & *Lux vera*, profecto eſſe, & vivere non cœpit. Et ſimiliter, ſi Pater quoque eſt hæc eadem, in nulla re ab eo differt Filius, ne ſecundum cogitationem quidem.

VI. Si dicitur Filius eſſe *potentia*, & *ſapientia Dei*, coæternus eſt genitori: nam neque Pater fuit umquam ſine his, neque dicere licet, eum aliquid olim non habuiſſe, quodcumque id ſit, ac poſtea illud accepiſſe. Qui vero ex Ethnicorum ſapientia aliquid didicerunt, ii neque ſecundam aliquam ſpeciem, nec tempus aliquod ſecundum, ſi ita loqui fas eſt, in Deitatis exſiſtentia ſpeculantes, hæc pro eorum viribus dixerunt:

Ipſe omnia fert Deus immortalis: ipſe ſui ipſius
Et genitar, & radix eſt, & terminus, & filius.

VII. Si æque ac Pater, ſalvat, utpote Salvator, & inſuper ſi ſapientes reddit, ſi verax eſt, ſi juſtificat, ſi ſanctificat, ac ſi omnia *quæcumque Pater facit, hæc etiam Filius ſimiliter facit*; apparet eum non eſſe Patri diſſimilem.

VIII. Si forma carentis, & inviſibilis, & æterni Dei, ſicut Paulus Hebræis ſcribit, *Splendor eſt glariæ, & character ſub-*

1. *ſubſiſtente*) In græco, ὑποστατȣ̃. Simili modo Clemens lib. 8. Strom. pag. 925. quod ſubſiſtit, vocat ὑποστατόν.

2. *in quo alio Verbo*) Præclare Auguſtinus hac ipſa ratione Arianos refellit Tract. 1. in Joannem num. 11. pag. 293. tom. 3.

χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως καὶ εἰκὼν ὁ μονογενής· καὶ εἰ αὐτὸς ἀληθεύει λέγων· ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακεν τὸν πατέρα· καὶ· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· ὁμοούσιός ἐστιν καὶ συνάναρχος καὶ ἴσος καὶ ἀπαράλλακτος τῷ θεῷ πατρί. καὶ γὰρ ἐκ φωτὸς φῶς οὐχ ἑτερουσίως οὐδὲ μετέπειτα γεννᾶται· καὶ χαρακτὴρ ὑποστάσεως· τὸ ταὐτὸν καὶ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως καὶ δόξης καὶ παντοκρατορίας δηλοῖ· καὶ εἰκὼν λογική· τὸ ἴσον καὶ ὅμοιον σημαίνει· καὶ ὁ βλέπων κτίσμα· οὐ βλέπει τὸν ἄκτιστον. ἓν γὰρ εἶπεν εἶναι τῇ θεότητι ταῖς ὑποστάσεσιν καὶ ἓν ἕνα δι' οὐσίας διέσταλκε δίχα τὰ πρόσωπα.

Θ. Εἰ ἄτρεπτος ὁ θεὸς καὶ πατήρ· οὐθ' ὕστερον οὔτε παθητῶς ἐγέννα· ἀλλ' ὡς φῶς τὴν αὐγὴν ἀπαθῶς καὶ ἀδιαστάτως. ἀσώματος γάρ. καὶ οἱ ἔξω σοφοὶ πρὸς τὴν ἰδίαν ἀσθένειαν ἐπίστευσαν οὑτωσεί·

οὐ γὰρ ἀπ' ὠδῖνος θεὸς ἄμβροτος οὐδ' ἀπὸ κόλπων
νηδύος ἐκ λοχίης φάος ἔδρακεν· ἀλλὰ νόοιο
ἀῤῥήτῳ στροφάλιγγι κυκλούμενος αὐτολόχευτος
γίνεται ἐξ ἑθεν αὐτὸς ἐὼν γενέτης τε καὶ υἱός.

Ι. Εἰ πᾶν κτίσμα τρεπτόν· ἄτρεπτος οὖν δὲ ὁ μονογενής· οὐκ ἄρα κτίσμα.

ΙΑ. Εἰ ἡ κτίσις οὐ γινώσκει τὸν πατέρα εἰ μὴ ἃ ἀποκαλύψῃ ὁ υἱός· ὁ δὲ υἱὸς γινώσκει οὐδενὸς ἀποκαλύπτοντος αὐτῷ· οὐκ ἔστιν κτιστὸς ἀλλὰ γεννητός.

ΙΒ. Εἰ τῷ πατρὶ ἴσον αὐτὸν ἴσασιν αἱ γραφαί· παῦλος γὰρ γράφει· οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο εἶναι ἴσα θεῷ· καί· ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος· καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει ὅτι ἴσον ἑαυτὸν ὁ υἱὸς ἐποίει τῷ θεῷ· καὶ εἰ θεὸν πρὸς ὃν οὐ λογισθήσεται ἕτερος λέγει αὐτὸν ἱερεμίας· καὶ ἡσαΐας θεὸν ἰσχυ-

ſubſtantiæ, & *imago* Unigenitus, ac ſi ipſe verax eſt, cum ait, *Qui vidit me, vidit Patrem*, Et, *Ego & Pater unum ſumus*: profecto conſubſtantialis eſt, & coæternus, & æqualis, & quoad omnia ſimilis Deo Patri, nihilque ab eo diſcrepans. Nam lux e luce neque heterouſie (id eſt cum diverſitate ſubſtantiæ) generatur, nec poſterius; & character ſubſtantiæ indicat identitatem, omnemque excludit naturæ, & gloriæ, & omnipotentiæ diſcrepantiam; & *imago* rationalis denotat æqualitatem, ac ſimilitudinem; & qui videt creaturam, non videt Increatum. *Unum* enim deitate ait eſſe Hypoſtaſes[1], & in unitate eſſentiæ[2] diſtinxit Perſonas.

IX. Si Deus & Pater eſt immutabilis, nec poſterius igitur, nec paſſibiliter generavit, ſed ſicut lux ſplendorem gignit, impaſſibiliter nempe, & continue; eſt enim Incorporeus. Ethnicorum quoque Sapientes, prout eorum ferebat imbecillitas, ita crediderunt:

Nec enim ex partus dolore Deus immortalis, neque ex ſinu
Ventris per obſtetricem lucem fecit: ſed mentis
Ineffabili converſione[3] *circumactus, per ſe genitus*
Eſt, a ſemetipſo ipſe exſiſtens & genitor, & filius.

X. Si omnis creatura mutabilis eſt, Unigenitus vero eſt immutabilis; non eſt ergo creatura.

XI. Si creatura non cognoſcit Patrem, nec novit niſi ea, quæ Filius ei revelaverit, Filius vero nemine ipſi revelante novit Patrem; non eſt creatus Filius ipſe, ſed genitus.

XII. Si Patri æqualem Filium norunt Scripturæ; Paulus enim ſcribit, *Non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo*, Et, *In ipſo habitat omnis plenitudo divinitatis*; ac ſi teſtatur Euangeliſta[4], quod *æqualem ſeipſum fecit Filius Deo*; ac ſi Jeremias[5] eum dicit *Deum*, *præ quo non reputabitur alter*; & Iſaias[6] *Deum*, *Fortem*,

1. *Hypoſtaſes*) Mutilus, aut ſaltem mendoſus eſt hic locus. Pro, ταῖς ὑποστάσεσι, lego τὰς ὑποστάσεις.

2. *in unitate eſſentiæ*) Codex, ἓν ἕνα δι' οὐσίας. Lego, ἐν ἑνάδι οὐσίας. Totius autem loci ſententia, ut puto, hæc eſt: Dum ait Chriſtus, *Ego & Pater unum ſumus*, voce illa, *unum*, deitatis unitatem in duabus Hypoſtaſibus ſignificavit: voce vero illa, *ſumus*, Perſonas ipſas diſtinxit. Itaque addendum fortaſſe eſt aliquid, ac legendum ex. gratia, καὶ τῷ ἐσμὲν ἐν ἑνάδι οὐσίας διέσταλκε δίχα τὰ πρόσωπα, i. e. & *voce illa*, *ſumus*, *in unitate eſſentiæ diſtinxit Perſonas*.

3. *converſione*) Codex ſine accentu, στροφαλιγγι. Legendum forſitan στροφάλιγγι.

4. *Euangeliſta*) Vide Joann. V. 18.

5. *Jeremias*) Vide Not. 2. pag. 80. Hilarius quoque lib. 4. de Trin. num. 42, & lib. 5. num. 39. hæc Baruchi verba Jeremiæ tribuit, ut & alii ex vetuſtis Patribus fecerunt.

6. *Iſaias*) Cap. IX. verſ. 6. juxta Græcam Editionem.

ἰσχυρὸν ἐξυσιαστὴν· πῶς ὑστερεῖ κατὰ αἱρετικὺς καὶ ὐκ ἔστιν ἴσος κατὰ πάντα τῷ πατρί;

tem, *Dominatorem*: Quomodo exiſtimant hæretici eum poſteriorem, aut inferiorem eſſe, Patrique quoad omoia æqualem non exſiſteie?

ΙΓ. Εἰ παῦλος τῦ πρεσβυτέρυ νόμυ τὸ σωτήριον κήρυγμα τὸ περὶ χριστῦ κ̀ ἁγίυ πνεύματος προφερέστερον ἡγεῖται διὰ τὸ ἔχειν τὸ τέλειον· ὡς ἐν τῷ Λ ἐδείχθη λόγῳ· πρέπει πάντη τε καὶ πάντως τῦ θεῦ καὶ πατρὸς κατὰ μηδὲν τὸν ὑὸν καὶ τὸ πνεῦμα μειονεκτεῖν.

XIII. Si Paulus[1] ſalutarem prædicationem, qua Chriſtus, & Spiritus Sanctus prædicatus eſt, Veteri Lege præſtantiorem putat, quia perfectionem habet, ut in xxx. λόγῳ[2] oſteoſum fuit; omnioo atque abſolute dicendum eſt, Filium, & Spiritum nulla prorſus ratione Deo & Patre minores eſſe, aut ioſeriores.

ΙΔ. Εἰ ἐκφεύγειν τὸ ἔγκλημα τῆς κτισματολατρίας τὺς πιστεύοντας τῷ ὑῷ παρεγγυᾶ παῦλος· ἔτι δὲ καὶ ἀθέυς ἀποκαλεῖ τὺς πρὸ τύτυ ἐκτὸς τῦ ὑῦ τὸν θεὸν καὶ πατέρα μόνον ἐγνωκότας· ὐ κτίσμα ὁ θεὸς λόγος.

XIV. Si illi, qui Filio creduot[3], vereri non debent, ne accuſentur, quod creaturam adorent[4], & haoc eos criminationem effugere fidejuſſor eſt Paulus, ac ſi is præterea *atheos* (id eſt, *ſine Deo*) illos vocat, qui antea non Filium, ſed Deum & Pattem dumtaxat noverant; non eſt ſane creatura Deus Verbum.

ΙΕ. Εἰ ἰυδαῖοι ἀπιστήσαντες τῷ χριστῷ ἴσον ἑαυτὸν ποιῦντι τῷ θεῷ καὶ διὰ τῦτο σταυρώσαντες αὐτὸν κατεκρίθησαν· χριστιανοὶ δὲ πιστεύσαντες ἀνωτέρω ἐκείνων γεγόνασιν· ὐ μικρότερος ἔν τινι τῦ ἰδίυ πατρὸς ὁ ὑός.

XV. Si Judæi, qoi Chriſto ſemetipſum Deo æqualem facienti non crediderunt, eaque de cauſa illum crucifixerunt, condemnati ſunt; Chriſtiani vero, qui ei credideruot, ſupra illos elevati fuere; oulla io re proprio Patre minor eſt Filius.

ΙΣ. Εἰ τῦ μόνυ θεῦ ἐξαίρετον τὸ ὑμνεῖσθαι μέγας θεός· ἀναφθέγγεται δ' ὁ παῦλος τῦ μεγάλυ θεῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν ἰησῦ χριστῦ· καὶ ὁ δαυίδ· τίς ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς κύριε; ὐκ ἐξοχώτερος τῦ ὑῦ ὐδὲ ἀπαράβλητος πρὸς αὐτόν.

XVI. Si ſoli Deo eximie, atque excellenter cooveoit, ut *Magnus Deus* nuncupetur ac prædicetur, ait vero Paulus[5], *Magni Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti*, & David[6], *Quis ſimilis tibi in diis Domine?* non eſt ſane Pater excellentior Filio, neque incomparabilis reſpectu ipſius.

ΙΖ. Εἰ ὁ αὐτὸς παῦλος ὐ συγκριθμεῖ αὐτὸν τοῖς κτιστοῖς θεοῖς· συντάττει δὲ μετὰ τῦ πατρὸς· κορινθίοις γράφων· καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ πολλοὶ καὶ κύριοι πολλοὶ ἔν τε ὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· ἀλλ' ἡμῖν εἷς θεὸς ὁ πατὴρ ἐξ ὗ τὰ πάντα· καὶ εἷς κύριος ἰησῦς χριστὸς δι' ὗ τὰ πάντα· ὐκ ἐν ποιήμασι συντετάξεται· μετὰ δὲ πατρὸς συνδοξασθήσεται.

XVII. Si idem Paulus inter creatos Deos illum non conoumerat, ſed ipſum cum Patre æquat, & collocat, ſcribens Corinthiis[7], *Nam etſi ſunt qui dicuntur Dii multi, & Domini multi & in cælo, & in terra: tamen nobis unus Deus Pater, ex quo omnia, & unus Dominus Jeſus Chriſtus, per quem omnia*, non eſt igitur inter creaturas collocandus, ſed cum Patre conglorificaodus.

ΙΗ.

XVIII.

1. *Paulus*) Hebr. III. 7, 8, & 9.

2. *in xxx. λόγῳ*) An reſpicit Caput trigeſimum libri primi, ſeu pag. 91, ubi legitur: *Vetus ergo Teſtamentum*, & quæ ſequuntur? An verbis hiſce, *in xxx. λόγῳ*, intelligit trigeſimum argumentum, quod initio primi libri retulerit; aut trigeſimam ex ſuis Catecheſibus, ſi tamen eas umquam edidit? An demum conjiciemus librarium ex nota Ᾱ feciſſe Λ̄, ita ut cum in autographo eſſet, Ᾱ, ideſt *primo*, ipſe in apographo ſcripſerit Λ̄, ideſt, *trigeſimo*? Quod ſi ita eſſet, reſpiceret quæ dixit ſuperius lib. 1. cap. 7. pag. 2.

3. *qui Filio credunt*) Perſpicuum eſt, Didymum hic ea in compendium redigere, quæ dixit lib. 1. cap. 7. pag. 1, & 2.

4. *creaturam adorent*) Codex, κτισματολατρίας. Lego, κτισματολατρίας.

5. *Magni Dei*) Tit. II. 13. Vide pag. 81. Not. 2.

6. *Quis ſimilis*) Pſalm. lxxxv. verſ. 7. Biblia pro τίς, i. e. *quis*, habent ὐκ ἔστιν, i. e. *non eſt*. Sed vide Pſalm. lxxxviii. verſ. 7.

7. *Num etſi*) 1. ad Cor. viii. 5, & 6. Sextus tamen verſiculus paulo aliter ſe habet in Bibliis quum Græcis, tum Latinis.

ΙΗ. Εἰ δημιουργὸς πάντων καὶ αὐτῶν τῶν αἰώνων ἐστὶν ὁ υἱὸς ὡς ἐγράφη· πρὸ πάσης ἐνεργείας ἐστίν· ὁ δὲ πρὸ πάσης ἐνεργείας· οὐκ ἐδημιουργήθη. οὐδὲν γὰρ προαιώνιον ἢ πρὸ ἐνεργείας νοεῖται κτιστόν· ἀλλ' ἡ ἐν ἑνάδι ἀγένητος τριὰς μόνη. καὶ ἄλλως· εἰ πάντων γενεσιουργός ἐστι τῶν ὄντων· οὐκ ἔστιν ὡς ταῦτα κτιστός. κατ' οὐδὲν γὰρ τοῖς κτίσμασιν ὁ κτίστης παραπλήσιος εἶναι δύναται ἢ ὀφείλει. ἀλλ' οὐδὲ κτίσμα δημιουργὸν οὐσιοῖ ἢ λογικὸν ἀποτελεῖ.

XVIII. Si rerum omnium, ac ipſorum etiam *ſeculorum* conditor eſt Filius, ſicut ſcriptum legitur[1], exſtitit ergo aotequam quidquam fieret. At qui exſtitit antequam quidquam fieret, non fuit conditus: nihil enim, quod creatum ſit, ante ſecula, aut ante creationem exſiſtens iotelligitur; ſed ea dumtaxat, quæ in unitate exſiſtit, increata Trioitas. Et aliter. Si omoium, quæ ſunt, conditor eſt, nou eſt creatus, cujuſmodi illa ſunt; nullo enim modo creatoris Creator ſimilis eſſe poteſt, aut debet; nec præterea creatura creaodo dare poteſt exſiſtentiam, neque rationis participem quempiam facere.

ΙΘ. Εἰ ἦν ἐν τῇ ἀρχῇ θεὸς πρὸς τὸν θεόν· ἀρχὴν ἄλλην αὐτὸς οὐκ ἔχει ἀρχαιότερος ὢν πάσης ἀρχῆς. ἐπεὶ ἀνάγκη πᾶσα δοῦναι ἀρχὴν καὶ τῷ πατρί. ἦν γάρ φησιν ἐν τῇ ἀρχῇ θεὸς πρὸς τὸν θεόν. οὐκ ἔστιν δὲ ἀρχὴ τῆς μιᾶς θεότητος τῆς οὔσης ἐν τῇ ἀρχῇ.

XIX. Si erat in principio Deus apud Deum, aliud principium Filius ipſe non habet, quum ſit antiquior omni principio: alioquin omnioo oeceſſarium erit aſſignare principium etiam Patri. *Erat* enim, inquit, *in principio Deus apud Deum*[2]. Nullum vero priocipium habet una Deitas exſiſtens in principio.

Κ. Εἰ νοῦ παντὸς ἀνῴκισαι πῶς παρθένος ῥεύσεως ἐκτὸς ἔτεκεν μείνασα πάλιν παρθένος· πολλῷ μᾶλλον ἀνεφικτότερον πῶς αὐτογενὴς θεὸς καὶ πατὴρ ἀνάρχως καὶ δίχα πάθους ἐξ ὅλου ἑαυτοῦ ὅλον ἰσομέτρως τίκτοι τὸν υἱόν.

XX. Si nulla percipere mens poteſt, quomodo Virgo ſine fluxu pepererit, manens rurſus virgo; quanto minus intelligi poterit, quomodo ille per ſe exſiſtens Deus ac Pater, ab æterno, & ſine paſſiooe ex toto ſemetipſo totum ſibi perfecte æqualem genuerit Filium?

ΚΑ. Εἰ ἡμᾶς πλάσας αὐτεξουσίους ἐποίησεν κρίσιν ὁρίσας ἐπὶ καλῇ καὶ κακῇ πράξει· πῶς αὐτὸς οὐκ ἔχει τοῦτο ὃ ἴδωκεν ἡμῖν ὁ κατὰ τὴν προφητείαν ὢν θεὸς ἰσχυρὸς ἐξουσιαστής;

XXI. Si quum Filios ipſe nos formavit, propria libertate præditos fecit, judicare oos ſtatuens prout bonæ, aut malæ ooſtræ actiones fuerint; quomodo ipſe id noo habet, quod dedit nobis? ipſe, inquam, qui juxta prophetiam eſt *Deus, Fortis, Dominator*[3]?

ΚΒ. Εἰ πιστός ἐστι πέτρος ἐν ταῖς πράξεσι βοῶν· τούτῳ πάντες οἱ προφῆται μαρτυροῦσιν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ πάντα τὸν πιστεύοντα εἰς αὐτόν· ἀληθινὸν ὄνομα ἔχει τὸ ὁ θεὸς καὶ υἱὸς μονογενὴς τοῦ θεοῦ· ψευδώνυμον γὰρ οὐδὲν ὀνίνησιν.

XXII. Si fide dignus eſt Petrus io Actis clamans[4]: *Huic omnes prophetæ teſtimonium perhibent, remiſſionem peccatorum accipere per nomen ejus omnem qui credit in eum*; vere igitur, ac proprie ipſi convenit nomen hoc, *Deus*, &, *Filius Unigenitus Dei*. Nam ſi falſo, & improprie id ei nomen tribueretur, oihil ipſe juvare non poſſet.

ΚΓ. Εἰ ἀληθεύει ὁ ἀψευδὴς θεὸς ὁ καὶ τοὺς ψευδομένους ἀπολλύων ὡς ὁ ἱεροψάλτης λέγει· παρὰ τῷ θεολόγῳ εἰπών· πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστιν· καὶ τὰ ἐμὰ σά ἐστιν καὶ τὰ σὰ ἐμά· θεός ἐστιν ἄναρχος κύριος

οὐ ἡ

XXIII. Si meodacii expers Deus (qui etiam, ut ait Sacer Pſaltes[5], *mentientes perdit*) vera loquitur, cum apud Theologum[6] ait, *Omnia quæcumque habet Pater, mea ſunt*; Et, *Mea tua ſunt, & tua mea*: Deus æterous profecto eſt

Do-

1. *legitur*) Hebr. I. 2.
2. *Deus apud Deum*) Citat ſenſum Joann. I. 2.
3. *Dominator*) Iſai. IX. 6. juxta Græcam Tranſlationem.
4. *Huic omnes*) Act. X 43.
5. *Pſaltes*) Pſalm. V. verſ. 6 (ſeu 7).
6. *Theologum*) Joann. XVI. 15. Et XVII. 10.

οὗ ἡ βασιλεία ἀτελεύτητος· καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ὁ πατὴρ· οὐδὲν λαβὼν παρ᾽ αὐτοῦ κατὰ τὴν θείαν φύσιν· ἀλλὰ κατὰ τὴν ὕστερον τοῦ δούλου μορφήν. οἷα δὲ περί τε τῆς ἄνω ἀεὶ κρατούσης ἀληθείας περί τε τῆς κάτω οὐκ ἀληθείας ἐφθέγξαντο καὶ ἕλληνες ἐπαΐομεν·

ἀψευδὴς μεγάλοιο θεοῦ νόος· ἐν δὲ βροτοῖσι
ψευδομένοις χαλεπὰ ὦπασε δυσμοραπαθ.

Dominus, nec ejus regnum finem habet, & eſt ipſe omnia quæcumque eſt Pater, nihilque ab eo novum accepit ſecundum divinam naturam, ſed tantum ſecundum ſervi formam poſterius aſſumptam. Qualia vero cum de cæleſti ſemper dominante Veritate, tum de terrena non-veritate pronunciarint etiam Græci, audiamus[1]:

Mendacii expers eſt magni Dei mens; in mortalibus vero
Eos, qui mentiuntur, moleſtiæ inſequuntur, & infortunia[2].

K̄Δ̄. Εἰ κληρονόμος πάντων καθέστηκεν· οὐ δοῦλος ἀλλὰ γνήσιος υἱός. εἰ δὲ μὴ δοῦλος ἀλλ᾽ υἱός· θεός ἐστιν ἄναρχος. υἱὸς γὰρ γεννᾶται οὐ κτίζεται· καὶ περὶ τῶν κτιστῶν καὶ ὑπὸ χρόνον γέγραπται· τὰ σύμπαντα δοῦλα σά.

XXIV. Si omnium hæres conſtitutus eſt, non eſt ſervus, ſed genuinus Filius. Quod ſi non eſt ſervus, ſed Filius, æternus Deus eſt. Nam primum quidem filius generatur, non creatur; deinde vero de iis, quæ creata, atque in tempore exſiſtentia ſunt, ſcriptum eſt[3]: *Omnia ſervo tuo ſunt* (ſeu, *ſerviunt tibi*).

K̄Ē. Εἰ ὡς μέγα· καὶ γάρ ἐστιν ἀληθῶς μέγα καὶ μόνου θεοῦ· περὶ πατρὸς εἶπεν παῦλος· ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν· τὰ δὲ ἴσα αὐτὸς περὶ τοῦ υἱοῦ γέγραφεν· ἐξ ὧν ὁ χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν· καὶ ὁ εὐαγγελιστής φησιν· ὁ ἐρχόμενος ἄνωθεν· ἐπάνω πάντων ἐστίν· οὐκ ἀφέστηκεν ἔν τινι οὐδ᾽ ἀποδεεῖ τοῦ πατρός. ὅπως δὲ εὐλαβῶς ἔχουσι περὶ τούτων οἱ ἑλλήνων θεολόγοι οἱ πολλὰ μὲν ἀκούσαντες· οὐκ ὀλίγα ἀναγνόντες· ἑωρακότες δὲ καὶ πλεῖστα· ἐπισκοπεῖν ἄξιον. φάσκουσι γάρ·

πάντα θεοῦ πλήρη· πάντων πέρας ἐστὶ καὶ ἀρχή·
πάντα φέρων λύων τε καὶ ἐξ αὐτῶν πάλιν αὔξων.

XXV. Si ut rem magnam (revera enim magna eſt, ac ſolius Dei propria) de Patre dixit Paulus[4]: *Qui eſt ſuper omnia, & per omnia, & in omnibus*; æqualia vero idem Apoſtolus de Filio ſcripſit[5]: *Ex quibus eſt Chriſtus ſecundum carnem, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſecula. amen*; itemque Euangeliſta, cum ait[6]: *Qui deſurſum venit, ſupra omnia eſt*: nulla ergo in re a Patre diſcrepat Filius, nec ipſo inferior eſt[7]. Quam pie vero de hiſce ſentiant Græcorum Theologi, qui multa audierunt, non pauca legerunt, ac plurima viderunt, inſpicere operæ pretium eſt. Ajunt enim:

Omnia Deo plena ſunt[8]: *omnium finis eſt, & initium:*
Omnia ferens, & ſolvens, & ex ipſiſmet rurſus ea augens.

K̄S̄. Εἰ τοῦ υἱοῦ ἡ κτίσις ἰδία γέγραπται· φησὶν γάρ· εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν· καὶ πάλιν· τὰ ἐμὰ πρόβατα τῆς ἐμῆς φωνῆς ἀκούει· καὶ πρὸς τὸν πέτρον· σοὶ δώσω τὰς κλεῖς τῶν οὐρανῶν· κτιστῷ δὲ οὐχ

XXVI. Si Filii propriam eſſe creaturam dicunt Scripturæ; ajunt enim[9]: *In propria venit*; & rurſus[10]: *Oves meæ vocem meam audiunt*; ac ſi Petro ipſe dicit[11]: *Tibi dabo claves cælorum*; creaturæ vero

1. *audiamus*) Codex, ἐπαΐομεν. Lego, ἐπαΐωμεν.

2. *infortunia*) Librarius ſine accentu ſcripſit, δυσμοραπαθ. Vocem vero χαλεπὰ ita exaravit, ut neſcias an ſcribere voluerit χαλεπὰ, i. e. *moleſtia*, an vero χαλεπῇ, id eſt χαλεπαίνει. Medica itaque manu indiget hic verſus: ſed quonam modo legendus ſit, divinare difficile eſt. Ego quum aliquam tandem lectionem amplecti cogerer, ſic tranſtuli, quaſi legerem: ψευδομένοις χαλεπὰ ὤπασε δύσμορά τε. Suſpicatus tamen etiam tum pro ψευδομένοις, legi poſſe ψευδόμενος, ut referatur ad nomen νόος, at pro δυσμοραπαθ, quid legendum ſit, conjicere non valeo, niſi cui placeat δυσμορα τάν. Alii meliora afferent.

3. *Omnia*) Pſalm. CXVIII. verſ. 91.

4. *Qui eſt*) Epheſ. IV. 6.

5. *Ex quibus*) Rom. IX. 5.

6. *Qui deſurſum*) Joann. III. 31.

7. *inferior eſt*) Codex, ἀποδεεῖ. Lego, ἀποδεῖ.

8. *Omnia Deo plena ſunt*) Hemiſtichium hocce legitur etiam apud Porphyrium: affert enim ipſe hunc Oraculi verſum: Πάντα θεοῦ πλήρη· πάντῃ θεός ἐστι Φανήδης, i. e. *Omnia plena Deo: namque eſt is ubique Phanethe.*

9. *In propria*) Joann. I. 11.

10. *Oves*) Joann. X. 27. Senſum magis citat, quam verba.

11. *Tibi*) Matth. XVI. 19.

οὐχ ὑπάρχει τὸ ἴδια εἶναι πάσῃ τῇ θείᾳ κτίσει· ἢ ἐξουσίαν διδόναι οὐρανῶν ἀνοίξεως· ἤγ' οὖν λέγειν τοῦτο ἀκινδύνως· συνδεσποτεύει τῷ παντοκράτορι αὐτοῦ πατρί.

vero non convenit ullam ex Dei creaturis propriam [1] habere, aut poteſtatem cælos aperiendi conferre, aut hæc tuto dicere; ſequitur ut Filius communem cum omnipotenti ſuo Patre dominatum habeat.

ΚΖ. Εἰ ὁ ἀθάνατος οὐ κρείσσων τοῦ θεοῦ λόγου· καὶ εἰ οὔτε θεὸς οὔτε ἄψυχος σὰρξ δεῖταί πω τροφῆς ἢ ὕπνου· οὐκ ἄρα διὰ ψυχῆς ἡ ἄρρητος ἐνανθρώπησις· οὔτε μὴν ἐπιγραπτέον τῇ θεότητι ἀγωνίαν· καὶ τροφῆς ἔφεσιν· καὶ ὕπνον· καὶ τὰ τοιαῦτα.

XXVII. Si Immortalis Deo Verbo præſtantior non eſt, ac ſi neque Deus, neque caro inanimata cibo indiget, aut ſomno; non ergo ſine anima [2] ineffabilis Incarnatio facta eſt, nec præterea agonia, & cibi appetitus, & ſomnus, & ſimilia Deitati attribuenda ſunt.

ΚΗ. Εἰ καθὰ γέγραπται ἐκ δεξιῶν συνεδρεύει τῷ πατρὶ ὡς ἀληθινὸς καὶ ἰσότιμος θεὸς καὶ υἱὸς αὐτοῦ μονογενής· ὁμόθρονός ἐστιν ἀμέριστον καὶ ἀπέραντον τὴν βασιλείαν κεκτημένος καὶ τῷ πατρὶ ἐξ ἴσου συμπροσκυνούμενος καὶ συνδοξαζόμενος αὐτός τε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ, πῶς γὰρ ἂν ἠδύνατο τριάδος ἐν ἑνὶ θρόνῳ παρούσης εἷς προσκυνεῖσθαι κατ' ἔναντι τοῦ ἑνὸς αἰωνίου θρόνου· ἐπ' ἀνατολὰς τῆς προσκυνήσεως γινομένης καὶ τῆς δόξης ἀναπεμπομένης; ὅτι γὰρ ἔνθα ὁ πατὴρ ἐκεῖ καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐστὶν σύνθακον αὐτῷ εὑρισκόμενον καὶ συμπροσκυνούμενον ὡς τῆς ἁπάντων βασιλίδος φύσεως ὑπάρχον· ἐκ πολλῶν ἀνεκηρύχθη καὶ ἐκ τῆς λεγούσης γραφῆς· ἐν τούτῳ γὰρ γινώσκομεν ὅτι ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν ἐστίν· ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ οὗ ὁ υἱὸς ἔδωκεν ἡμῖν. οὐ νοεῖται γὰρ τὸ ἡμέτερον πνεῦμα· τοῦτο γὰρ ἔχοντες ἤδη· ἐλάβομεν τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ θεοῦ.

XXVIII. Si, quemadmodum Scripturæ teſtantur, a dextris cum Patre conſidet ut verus, & ipſi æqualis Deus, & ut Filius ejus Unigenitus; ſedet ergo in eodem throno, individuum, & interminabile regnum poſſidens, & cum Patre ex
151. æquo ſimul adoratur, & conglorificatur quum ipſe, tum Spiritus Dei: nam alioqui, cum Trinitas in uno throno ſit, quomodo poſſet unus a nobis adorari in conſpectu unius æterni throni, quando ad Orientem [3] converſi adorationem perficimus, & glorificationem offerimus? Quod enim ubi eſt Pater, ibi etiam Spiritus ejus ſit, ſimul cum eo conſidens, ſimulque cum eo adoratus, utpote qui naturæ eſt omnium dominæ, cum ex multis Scripturæ oraculis conſtat, tum maxime ex eo quod ſic ſe habet [4]: *In hoc enim cognoſcimus, quod Deus in nobis eſt, ex Spiritu ejus, quem Filius dedit nobis*. Nec enim ſpiritus noſter hoc loco intelligitur; nam quum eum jam haberemus, accepimus Spiritum Sanctum Dei.

ΚΘ. Εἰ θέλημα τοῦ πατρὸς ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα· ἐν ἴσῃ δόξῃ καὶ μιᾷ ἰδιότητι ὑπάρχει τοῦ πατρός· καὶ οὐχ ὁσίως ποιοῦσιν

XXIX. Si voluntas Patris hæc eſt, *ut omnes* [5] *honorent Filium, ſicut honorant Patrem*; æqualem gloriam, & unam proprietatem habet cum Patre: & impie faciunt

1. *propriam*) In græco latet aliquod mendum.

2. *ſine anima*) Codex, διὰ ψυχῆς, i. e. *per animam*. Sed legendum puto, δίχα ψυχῆς, i. e. *ſine anima*: nam Ariani quoque animam Chriſto negabant.

3. *ad Orientem*) Conſueviſſe Chriſtianos, dum orabant, ad Orientem converti, teſtatur Tertullianus in Apologetico cap. 16. *Alii* (inquit)... *Solem credunt Deum noſtrum... Inde ſuſpicio, quod innotuerit nos ad Orientis regionem precari*. Didymi vero ætate ritum hunc ſervatum fuiſſe conſtat ex Baſilii libro de Spiritu Sancto cap. 27, Ambroſii libro de Myſteriis cap. 2. num. 7, Euſebii Cæſarienſis Commentariis in Pſalmum xci. pag. 6 8, & ex aliis: adeo ut Socrates lib. 5. Hiſt. Eccl. cap. 22, tamquam novum, atque inuſitatum narraverit quod Antiochiæ factum fuerat, *Antiochia, quæ eſt in Syria* (inquit), *inverſus eſt Eccleſiæ ſitus; neque enim altare ad ſolis ortum ſpectat, ſed ad occaſum*. At ſua etiam ætate vetuſtum ritum viguiſſe teſtatur Lucas Tudenſis, ſeculi xiii. Scriptor, lib. 2. contra Albigenſes cap. 13. In Rituali tamen codice Cophtorum, quem edidit Allatius lib. 2. Symmiſton, Epiſcopus orans, modo ad Orientem, modo ad Occidentem, modo verſus altare ſe ſe convertere jubetur. Verum ex hoc Didymi loco nihil aliud tuto colligi poſſe videtur, niſi Alexandriæ tunc potiſſimum conſueviſſe Chriſtianos ad Orientem verti, quum Doxologiæ, ſeu Glorificationis verba Deum adorando recitabant. Qui ritus aliqua ex parte etiamnum viget: nam & quum Glorificationis verba in fine Pſalmorum, & Hymnorum, aut alias dicimus, inclinato capite omnes, ac proni adoramus, & Sacerdos in Sacra Liturgia quoties glorificationis verba, & Orationum concluſionem, quæ quoddam glorificationis genus eſt, recitat, ad Crucem in medio altari erectam converſus inclinatur, id eſt, ſpectato veteri altaris ſitu, Orientem verſus.

4. *In hoc*) Ep. I. Joann. IV. 13.

5. *ut omnes*) Joann. V. 23.

σιν ἢ τὴν δόξαν ἐναμείβοντες ἢ ὑποτοπάζοντες κατά τι παραλλάττειν αὐτόν.

Λ. Εἰ προσκυνεῖται παρ' ἀγγέλων· πῶς οὐκ ἄξιος καὶ παρ' ἀνθρώπων; εἰ δὲ προσκυνεῖται· οὐ κτισμα. τεθέσπισται γὰρ μὴ προσκυνεῖν θεοῖς ἐπειδὴ κτίσματα.

ΛΑ. Εἰ ὁ θεὸς ϗ πατὴρ ἐν αὐτῷ ϗ αὐτὸς ἐν τῷ πατρὶ ἐξ ἴσου ϗ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ μένει παρ' αὐτῷ ὡς ἐδείχθη· ἴση ϗ ὅμοιος ὑπάρχει ἡ τριάς· καὶ οὐδεὶς ἔχειν ἢ προσκυνεῖν ἢ δοξάζειν δύναται τὸν πατέρα μὴ ἴσως ἔχων τὸν υἱὸν ϗ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ϗ ἴσως προσκυνῶν ϗ δοξάζων.

ΛΒ. Εἰ νομοθετεῖ· ἁμαρτιῶν τε ϗ θανάτου ἐλευθεροῖ ὁ υἱὸς ϗ τὸ ἅγιον πνεῦμα· ὁ γὰρ νόμος φησὶν τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν χριστῷ ἰησοῦ· ἠλευθέρωσέν με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας ϗ τοῦ θανάτου· κράζει ὁ παῦλος· τῆς πρώτης ϗ μιᾶς εἰσὶν παντοκρατορικῆς καὶ ζωοποιοῦ φύσεως αἱ ὑποστάσεις αὗται. κτίσμα γὰρ οὐ δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ ταῦτα ποιεῖν.

ΛΓ. Εἰ ὀρθῶς γέγραπται ὁ μὲν υἱὸς σωτὴρ· τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα σωτηρίαν ἐπιχορηγεῖν· ἄτρεπτός ἐστιν ϗ ἄκτιστος· ὡς ἄτρεπτος ὅ τε υἱὸς τό τε πνεῦμα. τὸ γὰρ τρεπτὸν· σώζειν οὐ δύναται ἀποσφαλέντα ὡς κτιστὸν ϗ οὐκ ἀναμάρτητον.

ΛΔ. Εἰ ἡμεῖς οἱ κτιστοὶ υἱοθετούμεθα παρὰ τοῦ υἱοῦ καθὰ μυσταγωγοῦντες ἡμᾶς λέγουσιν· παῦλος μὲν·· ὅτι δέ ἐστε υἱοί· ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν κρᾶζον ἀββὰ ὁ πατήρ· ἰωάννης δὲ· ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν· ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι· οὐκ ἀπολείπονταί πω τῆς ἀληθοῦς θειότητος αἱ ὑποστάσεις αὗται. πῶς γὰρ ὁ υἱὸς ἐν ἑαυτῷ ἢ δι' ἑαυτοῦ ἢ ἐν τῷ ἰδίῳ πνεύματι υἱοποιηθήσεται;

ΛΕ. Εἰ τὸ ἅγιον πνεῦμα λέγει παῦλος εἶναι τοῦ θεοῦ πνεῦμα ὡς ἔστιν ἡμῖν τὸ ἡμῶν· ϗ εἰ ὁ θεὸς ὁμοίως πνεῦμα αὐτοῦ προσαγορεύει αὐτό· δυσσεβεῖ ὁ μὴ λέγων αὐτὸ θεὸν συνάναρχον ϗ ὁμοούσιον τῷ πατρί. οὐδὲ γὰρ ἦν ὅτε ἐκτὸς τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἦν· οὐδὲ προσῆκεν νοεῖν ὡς ὕστερον ἢ ἔξωθεν αὐτῷ προσγέγονεν· ἢ ὅτι τοῦ ἀκτίστου πνεῦμα τὸ κτισθὲν πνεῦμα τυγχάνει.

ciunt qui aut glorificationis verba immutant, aut ſecundum aliquid eum a Patre diverſum eſſe ſuſpicantur.

XXX. Si adoratur ab Angelis [1] Filius, quomodo non eſt adorandus etiam ab hominibus? At ſi adorandus eſt, creatura non eſt: divina enim lege vetamur Deos adorare, quia creaturæ ſunt.

XXXI. Si Deus & Pater eſt in ipſo Filio, & ipſe in Patre ex æquo, ac ſi Spiritus Dei apud ipſum manet, ut oſtenſum fuit; æqualis & ſimilis eſt Trinitas; ac nemo habere, aut adorare, aut glorificare poteſt Patrem, quin æque habeat Filium, & Spiritum ejus, & tres æqualiter adorare, ac glorificare debeat.

XXXII. Si leges fert, & a peccatis, atque a morte liberat Filius, & Spiritus Sanctus: *Nam Lex* [2] *Spiritus vitæ* (clamat Paulus) *in Chriſto Jeſu, liberavit me a lege peccati, & mortis*: hæ profecto Hypoſtaſes ſunt, primæ, & Unius Omnipotentis, & vivificantis naturæ; nam creatura per ſe ipſam hæc facere non poteſt.

XXXIII. Si recte vocatus eſt a Scriptura Filius quidem Salvator, Spiritus vero Sanctus ſalutis largitor, immutabilis eſt; ac ſi immutabilis, etiam increatus quum Filius, tum Spiritus: qui enim eſt mutationi obnoxius, non poteſt eos ſalvare qui aberrarunt, utpote creatus, & non impeccabilis.

XXXIV. Si nos creaturæ a Filio in filios adoptamur, ſicut ii teſtantur, qui myſteria nobis tradiderunt, Paulus quidem inquiens [3]: *Quia autem eſtis filii, emiſit Deus Spiritum Filii ſui in corda noſtra clamantem, Abba, Pater*; Joannes vero: *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri*: nullo modo a vera deitate abſunt hæ Hypoſtaſes. Quomodo enim Filius in ſemetipſo, aut per ſemetipſum, aut in Spiritu proprio adoptari poteſt in Filium?

XXXV. Si Spiritum Sanctum ait Paulus eſſe *Spiritum Dei*, ſicut eſt nobis noſter, ac ſi Deus ſimiliter *Spiritum ſuum* illum nominat; impius eſt qui eum non dicit Deum coæternum, & conſubſtantialem Patri; nam nec fuit umquam Deus ſine ſuo Spiritu, neque opinari licet, hunc poſterius, aut extrinſecus ei acceſſiſſe, aut Increati Spiritum eſſe Spiritum creatum. Sed præ-

1. *ab Angelis*) Vide pag. 101, & Epiſt. ad Hebr. I. 6.

2. *Nam lex*) Rom. VIII. 2. Vide pag 191.

3. *Quia*) Galat. IV. 6. Vide Not. 4. pag. 118.

χάνει. ἀλλὰ καὶ συνεπιβέβηκεν αὐτῷ ἐπὶ τὸν χερυβικὸν θρόνον· καὶ συμπροσκυνεῖται καὶ συνδοξάζεται ὡς προείρηται ἅτε πνεῦμα ἀχώριστον αὐτȣ̃.

ΛϚ. Εἰ ἡ κτίσις δεκτικὴ ἁγιότητος· 154 a
σοφίας· ἀγαθότητος· καὶ πάσης τελείας ἀρετῆς τυγχάνει· τρεπτὴ γάρ· τὸ δ' ἅγιον πνεῦμα ȣ̓ δεκτικὸν ἀλλὰ παρεκτικόν· ἄτρεπτον γάρ· ἄρα δημιȣργὸς καὶ ȣ̓ δημιȣ́ργημα αὐτὸ τυγχάνον καθ' ὕπαρξιν κατὰ τὰ προειρημένα.

ΛΖ. Εἰ ἡ κτίσις ἀναλαμβανομένην καὶ ἀποβαλλομένην γνῶσιν ἔχει· τὸ δὲ πνεῦμα ȣ̓δ' ἔξωθεν ἔσχεν ȣ̓δ' ἀποῤῥιπτεῖν πέφυκε τὴν γνῶσιν· ἀλλὰ καὶ ἀποκαλύπτειν τὰ τȣ̃ Θεȣ̃ σοφίας καὶ γνώσεως· καὶ τȣ̃ πατρὸς κατ' ȣ̓σίαν ὑπάρχον· ȣ̓κ ἄρα κτίσμα τὸ πνεῦμα. ἐπαΐωμεν δὲ ϗ τῶν περὶ τȣ́τȣ ἑλληνικῶν σοφισμάτων ἐχόντων ὧδε·

. . . .

ΛΗ. Εἰ ὁ δȣ̃λος ȣ̓κ οἶδεν τί ποιεῖ ὁ κύριος αὐτȣ̃· τὸ δὲ πνεῦμα οἶδεν τὰ τȣ̃ Θεȣ̃ κατὰ τὸν ἀπόστολον· ȣ̓ διώρισται αὐτȣ̃ φύσει καὶ τῇ συμφωνίᾳ· ὁμολογȣμένως δὲ Θεός ἐστιν καὶ δεσπότης· ἴσην γνῶσιν ἔχων τῷ Θεῷ· ὅπερ ἀμήχανον καὶ ἀδύνατον εἶναι ἐπὶ παντὸς κτιστȣ̃.

ΛΘ. Εἰ ἓν καὶ μόνον εἶναι τȣ̃το ὡς καὶ τὸν ὑιὸν μονογενῆ ἴσασιν αἱ γραφαί· ȣ̓κ ἔστι κτιστὸν ὡς τὸ πλῆθος τῶν πνευμάτων· ἀλλὰ τῆς μονάδος θείας ȣ̓σίας. διὸ μόνον αὐτὸ ἰδίως καὶ κυρίως ἐστί τε καὶ κέκληται ἅγιον πνεῦμα· καὶ πνεῦμα τȣ̃ πατρός· καὶ πνεῦμα τȣ̃ Θεȣ̃· καὶ πνεῦμα τὸ ἐκ τȣ̃ Θεȣ̃· καὶ πνεῦμα ὃ παρὰ τȣ̃ πατρὸς ἐκπορεύεται· καὶ ἐκ τȣ̃ εἶναι αὐτὸ ἐν πᾶσιν ὡς τὸν Θεόν· γινώσκομεν ὅτι ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐστιν.

Μ. Εἰ ἐν ἴσῳ ἐμαρτυρήθη εἶναι ἡ
τριὰς ἀλήθεια καὶ ἀγαθότης καὶ ἁγία· 154 b
ἐν

præterea ſimul cum ipſo ſuper Cherubicum thronum aſcendit, & ſimul adoratur, & conglorificatur, ſicut antea dictum eſt, utpote Spiritus ab eo inſeparabilis.

XXXVI. Si creatura accipere poteſt ſanctitatem[1], ſapientiam, bonitatem, & omnem perfectam virtutem; eſt enim mutabilis; Spiritus vero Sanctus hæc accipere non poteſt, ſed largiri; eſt enim immutabilis: Creator ergo eſt, non creatura, ſecundum eſſentiam, juxta illa, quæ ante[2] dicta ſunt.

XXXVII. Si creatura cognitionem ſuam modo acquirit, modo amittit; Spiritus vero neque extrinſecus cognitionem ſuam habuit, nec eam abjicere poteſt, ſed potius ea revelat, quæ ſunt ſapientiæ & cognitionis Dei, ac ſi Patris eſt[3] ſecundum eſſentiam; non eſt ergo creatura Spiritus. Audiamus vero de hoc etiam Græcorum cogitata, quæ ſic ſe habent[4].

. . . .

XXXVIII. Si ſervus non novit, quid faciat Dominus ejus; Spiritus vero juxta Apoſtolum novit ea quæ ſunt Dei: non diſtinguitur per naturam ab ipſo Deo, neque per concordiam; ſed Deus profecto eſt, & Dominus, æqualem cum Deo cognitionem habens: id quod nulla plane ratione ulli umquam creaturæ convenire poteſt.

XXXIX. Si Unum & Solum eſſe hunc Spiritum, item ut Filium Unigenitum, norunt Scripturæ, non eſt ergo creatus, cujuſmodi eſt ſpirituum multitudo: ſed ad Unitatem pertinet divinæ eſſentiæ. Ideo ſolus ipſe proprie ac ſingulariter & eſt, & vocatus fuit *Spiritus Sanctus*, & *Spiritus Patris*, & *Spiritus Dei*, & *Spiritus qui eſt ex Deo*, & *Spiritus qui a Patre procedit*: Et *ex eo* quod ipſe *ſit in omnibus* ut Deus, *cognoſcimus*[5] *quod Deus in nobis eſt*.

XL. Si Trinitas ex æquo in Scripturis
eſſe dicitur Veritas, & Bonitas, & Sancta,
ſequi-

1. *accipere poteſt ſanctitatem*) In græco, δεκτικὴ ἁγιότητος, i. e. *capax eſt ſanctitatis*. Quam locutionem retinuit Hieronymus in Theologi noſtri libro de Sp. S. num. 4, & ſequentibus, ubi fuſe hoc argumentum exponit ipſe Didymus, atque inter cetera hæc habet: *Hæc quippe omnia ſapientiæ, & ceterarum virtutum, & ſanctificationis capacia ſunt: iſta vero ſubſtantia, de qua nunc ſermo eſt, ſapientiæ, & ſcientiæ, & ſanctificationis effectrix eſt.. Porro Spiritus Sanctus, confeſſione omnium, immutabilis eſt, ſanctificator ſcientiæ divinæ, & univerſorum attributor bonorum* (legendum cum noſtro codice: *immutabilis eſt, & ſanctificator, ſcientiæ divinæ, & univerſorum attributor bonarum*)... *Si igitur ſanctificator eſt, non mutabilis, ſed immutabilis ſubſtantiæ oſtenditur... Omne enim quod alieni boni capax eſt, ab hac ſubſtantia ſeparatur: tales autem ſunt cunctæ creaturæ*.

2. *ante*) Vide pag. 257, & 258.

3. *Patris eſt*) In græco ſubeſt aliquod mendum.

4. *ſic ſe habent*) Reliqua omiſit librarius.

5. *cognoſcimus*) Vide Sap. XII. 1, & ep. 1. Joann. IV. 13.

ἐν μιᾷ θεότητί ἐστιν μηδὲν ἔχουσα πολυσχιδές. μία γὰρ ἡ ἄτρεπτος θεία ἀλήθεια καὶ ἀγαθότης καὶ ἁγιωσύνη ἐστίν. ἡ γὰρ κτίσις καὶ μεθεκτῶς ταῦτα ἔχει· καὶ τρέπεται κατ' οἰκείαν προαίρεσιν ἐπ' αὐτοῖς· νῦν μὲν ἀληθεύουσα· ἄλλοτε δὲ ψευδομένη· καὶ νῦν μὲν ἀγαθυνομένη· ἄλλοτε δὲ κακυνομένη. φαίνονται καὶ περὶ τούτου οἱ λογάδες τῶν ἔξω εἰρηκότες τάδε·

τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων·
οἷον ἐπ . . . .

ΜΑ. Εἰ καθὰ γέγραπται ἀνακαινίζει ἡμᾶς ἐν τῷ βαπτίσματι καὶ ἐλευθεροῖ ἀπὸ ἁμαρτίας καὶ θανάτου τὸ ἅγιον πνεῦμα· καὶ ναὸς αὐτοῦ ἐσμὲν ὁμοίως τοῦ θεοῦ πατρός· ὡς δημιουργὸς καὶ συνεργὸς τῷ δημιουργῷ ἀνακτίζει· καὶ ὡς δεσπότης ἐλευθεροῖ καὶ ὡς θεὸς ἐνοικεῖ. ὁ δὲ ταῦτα ὤν· ποίημα παραπλησίως τοῖς ποιήμασιν εἶναι οὐ δύναται· οὐδὲ λέγειν ἢ σιωπῶντα ἀνέχεσθαι ἀκούειν τοῦτο θέμις.

ΜΒ. Εἰ ἅμα τῷ θεῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ τὸ ἅγιον πνεῦμα διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναστοιχειοῖ ἡμᾶς εἰς εἰκόνα τὴν πρώτην· καὶ διὰ τῆς μετουσίας αἴτιον ἡμῖν υἱοθεσίας καὶ τοῦ γίνεσθαι θεοὺς ἐστιν· καὶ οὐδὲν τῶν κτιστῶν τῷ τρόπῳ τούτῳ ἔχει τὸ υἱοποιεῖν ἢ θεοποιεῖν· πῶς αὐτὸς οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς θεός;

ΜΓ. Εἰ μηδὲν τῶν κτισμάτων εἰς δημιουργίαν ἢ εἰς δοξολογίαν ἢ εἰς τὸ βάπτισμα συνεμνημονεύθη τῷ θεῷ πατρί· τὸ δὲ πνεῦμα μνημονεύεται· ἄρα ὡς ἰσότιμος καὶ ἰσοσθενὴς τῷ πατρὶ καὶ τῷ μονογενεῖ θεός ἐστιν.

ΜΔ. Εἰ τοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους ἐξουσιαστικῶς ἀπεσταλκέναι καθ' ὁμοιότητα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ μεμαρτύρηται· ὡς θεὸς σύμφωνος κατὰ πάντα τῷ πατρὶ καὶ ὡς προγνώστης καὶ τῆς κτίσεως δεσπότης ταῦτα πεποίηκεν.

ΜΕ. Εἰ ἅπερ νῦν εἴρηται περὶ τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ υἱοῦ· ἄλλοτε περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀναγέγραπται· ἀμήχανον· ἀδύνατον μὴ εἶναι ἀπαραλλάκτως τῆς μιᾶς αὐτοτελοῦς θεότητος καὶ θελήσεως καὶ δόξης τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. τὰ γὰρ τῷ αὐτῷ ἴσα φασί· καὶ ἀλλήλοις ἐστὶν ἴσα.

Μϛ. Εἰ μηδὲν τῶν οὐρανίων δυνάμεων

ſequitur ut ſit in una deitate, nihil habens multifidum; una eſt enim immutabilis divina Veritas, & Bonitas, & Sanctitas. Nam creatura & per participationem hæc habet, & in his mutatur per propriam ipſius voluntatem, modo quidem verum loquens, alias vero mentiens; & modo quidem bona exſiſtens, alias vero mala. De hac etiam re Ethnicorum Sapientes iſta dixiſſe conſtat:

Talis enim mens eſt terrenorum hominum,
Qualem[1] . . . .

XLI. Si, ut ſcriptum eſt, *renovat* nos in baptiſmo, & *liberat a peccato*, & *a morte* Spiritus Sanctus, ac ſi *templum* ejus ſumus ſimiliter ac Dei Patris; igitur tamquam Conditor, & Creatoris cooperator rurſus creat; & ut Dominus liberat, & ut Deus inhabitat. Qui autem eſt hæc, non poteſt creatura eſſe inſtar aliarum creaturarum; neque hoc dicere fas eſt, aut hæc dicentem tacendo patienter audire.

XLII. Si ſimul cum Deo Patre, & Filio ejus per baptiſmum Spiritus Sanctus nos reformat in priſtinam imaginem, & per ſui participationem cauſa nobis eſt ut adoptemur in filios, & dii efficiamur; & nulla creatura nos hoc modo aut adoptare in filios poteſt, aut deos facere: quomodo non eſt ipſe verus Deus?

XLIII. Si nulla ex creaturis in creationis hiſtoria, aut in glorificatione, aut in baptiſmo ſimul cum Deo Patre commemoratur, Spiritus vero commemoratur: eſt ergo ipſe Deo Patri, & Unigenito æqualis Deus, & æquali potentia præditus.

XLIV. Si Prophetas, & Apoſtolos auctoritate propria miſiſſe dicitur in Scriptura, ſicut Pater, & Filius: hæc fecit ut Deus Patri in omnibus conſentiens, & ut rerum futurarum præſcius, & creaturarum Dominus.

XLV. Si ea, quæ alicubi de Patre, aut de Filio in Scripturis dicta ſunt, alibi de Spiritu Sancto ſcripta fuerunt, fieri omnino nequit, ut Spiritus ipſe non ſit Unius per ſe perfectæ deitatis, ac ejuſdem voluntatis, & gloriæ cum Patre, & Filio ſine ulla diſcrepantia. Nam quæ ſunt eidem æqualia, ſunt etiam æqualia inter ſe, ut ajunt.

XLVI. Si nulla ex cæleſtibus Poteſtati-

1. *Qualem*) Reliqua deſunt in codice.

μεων οὐράνια χαρίσματα δύναται παρέχειν· τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα κατ' ἐξουσίαν δωρεῖται ἃ δοῦναι μόνης τῆς Θείας φύσεώς ἐστιν· ἄρα πανταρχὴς Θεός καὶ ἐξουσιαστής ἐστι καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς· καὶ ὁμοούσιος τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ τυγχάνει.

ΜΖ. Εἰ μηδὲν τῶν ἀοράτων ἢ ὁρατῶν ἱερῷ γράμματι προσηγόρευται Θεὸν καὶ ἀλήθεια· εἰ μὴ ὁ πατὴρ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα αὐτοῦ καὶ ὁ μονογενής· ἀναμφήριστον ὡς τῆς ἑνάδος Θείας καὶ ὑπερουσίου ἐστὶν οὐσίας.

ΜΗ. Εἰ τῶν παμμεγεθεστάτων καὶ φωτοειδεστέρων πάντων ἐν ποιήμασιν οὐρανῶν αἱ δυνάμεις ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Θεοῦ εἰσίν· οὐκ ἐγχωρεῖ αὐτὸ ποίημα καθεστάναι· ἀλλὰ συνεργὸν καὶ ἰσουργὸν τῷ δημιουργῷ.

ΜΘ. Εἰ τὴν οἰκουμένην πληροῖ καὶ πάντα ἐμπεριέχει κατὰ τὴν λέγουσαν τοῦτο σοφίαν· τῆς ἀνωτάτω σεπτῆς καὶ ἀπεριονοήτου ἀπροσίτου τε καὶ ἀνεπάφου καὶ ἀμόρφου μιᾶς οὐσίας ἐστὶν δημιουργόν· καὶ τόπῳ οὐ περιγράφεται· αὐτὸ δὲ περιείληφεν τόδε τὸ πᾶν.

Ν. Εἰ γραφὴ οὐ διορίζει τῇ φύσει τὴν τριάδα· οὐδ' ὁρίζεται ἐπ' αὐτῆς πρώτην καὶ δευτέραν καὶ τρίτην φύσιν· ποῖος αὐτοῖς ὑπέστι λόγος πρὸς τοὺς πιστεύοντας ἡνῶσθαι μὲν αὐτὴν οὐσιωδῶς· διακεκρίσθαι δὲ ἐν ἰδιότησιν ὑποστάσεων;

ΝΑ. Εἰ τὸ πρῶτον κτίσμα ὁ διάβολος ἐδείχθη ἐν τῷ ἰώβ· οὐ κτίσμα ἀλλὰ τῆς μονάδος οὐσίας τὸ πνεῦμα. οὐ γὰρ φαῖεν ἂν τὸν διάβολον προδεδημιουργῆσθαι· καὶ αὐτὸν μέν ποτε τὴν ὑπερέχουσαν τάξιν εἰληχέναι· τὸ δὲ Θεῖον πνεῦμα τὴν ὑφειμένην.

ΝΒ. Εἰ καθάπερ εἰς δόξαν καὶ προσκύνησιν τοῦ Θεοῦ τὸ πάσχα ἐξ ἀρχῆς καὶ παρ' ἰουδαίων ἐπετελέσθη· οὕτω καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἡ πεντηκοστή· πῶς οὐ συνάναρχος αὐτῷ ὑπάρχει ἀείμνητος Θεός;

ΝΓ. Εἰ ὡς τοῦ σημάντρου τοῦ ἀπὸ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ οὕτω καὶ τοῦ ἀπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐσήμαινον ἡμῖν μνημονεύει τὰ λόγια· οὐκ ἔστιν ἐν τοῖς ποιήμασιν· ἀλλὰ καὶ ἐν ἴσῃ τιμῇ καὶ εὐχα-

ſtatibus cæleſtia dona largiri poteſt, Spiritus vero Dei propria poteſtate ea largitur, quæ dare ſolius divinæ naturæ eſt; eſt ergo Deus, omnibus ſufficiens, & omnium, atque adeo eorum etiam, qui ſunt in cælis, Dominator, & Patri ac Filio conſubſtantialis.

XLVII. Si nulla ex inviſibilibus, aut viſibilibus ſubſtantiis in Sacris Scripturis vocata eſt *Deus*, nec *Veritas*, niſi Pater, & Sanctus ejus Spiritus, & Unigenitus; indubitatum eſt, eum ad unitatem divinæ, & ſuperſubſtantialis eſſentiæ pertinere.

XLVIII. Si Virtutes cælorum, qui omnium creaturarum maximi ſunt, & lucidiſſimi, in Spiritu Dei ſunt, non poteſt fieri, ut ipſe ſit creatura, ſed Creatoris cooperator eſt, & æqualiter cum ipſo operatur.

XLIX. Si *orbem terrarum implet*, & *omnia continet*, ut loquitur Sapientia, eſt profecto ipſe Unius ſupremæ, auguſtæ, &
155. b. incomprehenſibilis, & inacceſſibilis, & intangibilis, & forma carentis eſſentiæ, & eſt Conditor, nec loco circumſcribitur, ſed ipſe hoc Univerſum comprehendit.

L. Si in Trinitate naturam non diſtinguit Scriptura, nec prima, & ſecunda, & tertia natura in ipſa Trinitate diſtinguitur; quamnam rationem afferre poſſunt Hæretici adverſus eos, qui illam credunt eſſentialiter quidem unam eſſe, in proprietatibus vero Hypoſtaſium diſtinctam?

LI. Si primam creaturam diabolum eſſe oſtendit liber Jobi, Spiritus non eſt creatura, ſed ad Unitatem eſſentiæ pertinet: nec enim ſane dixerint, diabolum ante illum conditum fuiſſe, & ei quidem aliquando excellentiorem locum obtigiſſe, divino autem Spiritui, inferiorem.

LII. Si quemadmodum ad Dei gloriam, & adorationem, Paſcha ab initio etiam a Judæis celebratum eſt, ita & ad gloriam Spiritus Sancti celebrata eſt Pentecoſte; quomodo non eſt ipſi Deo coæternus perpetuis laudibus celebrandus [1] Deus?

LIII. Si Scripturarum oracula ſicut commemorant ſignaculum a Patre, & a Filio impreſſum, ita etiam ſignaculum commemorant, quo a Spiritu Sancto obſignati ſumus [2]: non eſt inter creaturas numerandus Spiritus, ſed æqualis ei debetur ho-

1 *perpetuis laudibus celebrandus*) Codex, ἀείμνητος. Legendum fortaſſe, ἀείμνηστος.

2 *obſignati ſumus*) In græco, ἐσήμαινον. Lego, σημαινόμενοι, aut σεσημασμένοι.

εὐχαριστία. οὐ γὰρ ποιήματος ἅμα καὶ τοῦ Θεοῦ σφραγῖδα ἀναλαμβάνομεν· οὐδὲ συμπαραλαμβάνει ὁ Θεὸς κτίσματος σφραγῖδα τῇ ἑαυτοῦ ὡς μόνος σώζειν οὐκ ἱκανός.

ΝΔ. Εἰ πᾶσα βλασφημία ἀφίεται τοῖς ἀνθρώποις· ἡ δὲ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ἀσυγχώρητος· ἄρα οὐκ ἐλάττων τυγχάνει θεός. βλασφημία δέ ἐστιν· τὸ μὴ λέγειν αὐτὸ θεόν. ἀνάγεται γὰρ ἡ βλασφημία καὶ εἰς τὸν παντοκράτορα οὗ πνοὴ τυγχάνει.

ΝΕ. Εἰ ἀπαράβατον αἱρετικοὶ φυλάττουσιν τό τε πρόσταγμα τοῦ πατρὸς λέγοντος· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός· αὐτοῦ ἀκούετε· τήν τε περὶ τὸ βάπτισμα τοῦ υἱοῦ παράδοσιν· διὰ τί μὴ ἀχώριστον τῇ φύσει καὶ ἰσότιμον καὶ ἰσοδύναμον ὁμολογοῦσι τὴν τριάδα καὶ ἰσοτίμως δοξάζουσιν; ἓν γὰρ ὄνομα τοῦτ' ἔστιν τὸ τῆς μιᾶς θεότητος· τρεῖς δὲ ὑποστάσεις ἐδίδαξεν ἑκάστῃ τὴν ἰσοτιμίαν τηρήσας. 156. a

honor, & gratiarum actio. Nec enim creaturæ ſimul, & Dei obſignationem accipimus, neque creaturæ obſignationem ſimul cum ſua aſſumit Deus, quaſi ſolus ſalvare non valeat.

LIV. Si omnis blaſphemia *remittitur* hominibus, blaſphemia vero *in Spiritum* Dei eſt *irremiſſibilis*, non eſt ergo Spiritus minor aliquis Deus. Blaſphemia vero eſt, ipſum non dicere Deum: redundat enim blaſphemia etiam in *Omnipotentem*, cujus ipſe *halitus* eſt.

LV. Si non tranſgrediuntur Hæretici, ſed obſervant quum præceptum Patris inquientis [1], *Hic eſt Filius meus dilectus: ipſum audite*; tum ea, quæ Filius de baptiſmo tradidit: quare Trinitatem natura inſeparabilem, & æque honorandam, & æque potentem non confitentur, nec eam æquali honore glorificant? Unum enim eſſe *nomen*, ideſt, nomen unius deitatis; *tres* vero Hypoſtaſes, is docuit, unicuique ſervans honoris æqualitatem.

Γ

ΚΑΙ ταῦτα μὲν ἀποδεδειγμένα κείσθω. αἱρετικῶν δὲ πρῶτόν ἐστιν ἀσεβέστατον καὶ ἀποτομώτατον πρόβλημα· τὸ ἐν παροιμίᾳ Σολομῶνος γεγραμμένον· κύριος ἔκτισέν με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέν με· ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι καὶ πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι· πρὸ τοῦ ἐλθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων· πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι· πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με. διὰ τούτου γὰρ τοῦ προβλήματος βιάζονται κτίσμα τὸν κτίστην καὶ εὐεργέτην ἀποφαίνειν. κρείττων δὲ καὶ πιθανωτέρα τῆς αὐτῶν βουλήσεως καὶ ἡ τῆς γραφῆς ταύτης ὑπάρχει νόησις. εἰ γὰρ ἀληθῆ καὶ καταναγκάζοντα τὰ προκείμενα πάντα κεφάλαια καὶ τὰ ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ καταταχθέντα ἐστιν

CAP. III.

ATque hæc quidem ut a nobis demonſtrata ſupponantur. Hæreticorum vero prima objectio, eaque impiiſſima, & abſurdiſſima [2], ex eo ducitur, quod in Proverbio [3] Salomonis ſcriptum eſt [4]: *Dominus creavit me initium viarum ſuarum in opera ipſius: ante ſeculum fundavit me: in principio antequam terram faceret, & antequam abyſſos faceret: antequam venirent* [5] *fontes aquarum: antequam montes firmarentur* [6]*: ante omnes vero colles gignit me.* Hoc enim, quod objiciunt, argumento conantur oſtendere, eum, qui Creator eſt, ac beneficiorum largitor, eſſe creaturam. Sed germana hujus etiam oraculi ſententia eorum interpretatione, ac ſcopo præſtantior eſt, ac probabilior. Si enim vera ſunt (ſicut ſane ſunt), & aſſenſum extorquentia omnia, quæ antea allata fuerunt capitula atque argumenta, quæque in primo λόγῳ [7] poſita, ac enumerata ſunt; mani-

1. *Hic eſt*) Matth. XVII. 5.

2. *abſurdiſſima*) In græco, ἀποτομώτατον. De qua voce lege, ſi placet, S. Maximi Scholia ad cap. 2. paragraph. 2. libri de cæleſti Hierarchia.

3. *in Proverbio*) Non diſſimili modo, numero ſcilicet ſingulari, *Proverbium* alii etiam dixerunt Didymo ſuppares, ut Palladius Helenopolitanus in epiſtola ad Lauſum, ubi allatis ex libro Proverbiorum quibuſdam verbis, ſubjungit: καθὼς ἡ παροιμία λέγει, i. e. *ut Proverbium ait*. Eodemque modo loquitur Epiphanius in Anchorato cap. 42.

4. *Dominus*) Prov. VIII. 22, 23, 24, & 25. Merito ab hoc textu incipit Didymus: ex eo enim Arius *erroris ſui introducendi occaſionem nactus eſt*, ut ait Epiphanius hæreſi 69. num. 12.

5. *antequam venirent*) Græca Editio, πρὸ τοῦ προελθεῖν, i. e. *antequam procederent*.

6. *firmarentur*) In Complutenſi Editione legitur, ἑδρασθῆναι, ac vertitur *facti eſſent*: quaſi ducatur ex verbo δράω. At Francofurtenſis rectius, ut puto, habet ἑδρασθῆναι cum ſpiritu aſpero, ut Didymus.

7. *in primo λόγῳ*) An primum indicat hujus operis librum? Vide Not. 4. pag. 137.

σιν ὥσπερ ἓν ἐστίν· ἀοηδηλοτάτην ἀπὸ τῶν θείων λογίων δεξαμένη μαρτυρίαν· πῶς ἐ τῶν ἀνοσιωτάτων καὶ ἀδυνατωτάτων ἐστίν ὅτως ἐκδέχεσθαι τὰ δι' ἐπικρύψεως δηλόυμενα θεῖα πράγματα; ὀκ ἔν εὔδηλον ὅτι ἐ περὶ τῆς παναιτίυ καὶ δημιυργῦ σοφίας· φημὶ τῦ ἐπὶ πάντων μεγάλυ θεῦ λόγυ ὂν ὀκ ἂν δύναιτο δεῖξαι λόγος· παροιμιάζεται σολομῶν τὸ κύριος ἔκτισέν με. ὀ γάρ θρασυκάρδιος ὅτως καὶ αὐθάδης κατὰ τῦ θεῦ ἐγένετο τῦ καὶ μετὰ τηλικαῦτα ἁμαρτήματα συγγνόντος καὶ συμπαθήσαντος ὡς πᾶσιν ἀεὶ καὶ αὐτῷ. ἀλλὰ καὶ εἴ τίς ἐστιν ὥσπερ ἓν ἐστίν αὐτῷ τῶν ἐνταῦθα γινομένων ἢ παρὰ τῶν ἑτεροφρόνων λεγομένων αἴσθησις· οἶμαι αὐτὸν καὶ πρὸ τῆς κυρίας καὶ ἀνεσπέρυ ἡμέρας ἀντιλέγειν αὐτοῖς καὶ αἰτιᾶσθαι καὶ ἀντικαθίστασθαι διδάσκοντα μήτε ὑπόνοιάν ποτε τοιαύτην περὶ αὐτῦ εἰληφέναι. αὐτόν τε γὰρ φησιν ἐπίστασθαι ἅτε σοφίαν ὑπὲρ βασιλείαν ζητήσαντα καὶ ἐπιτυχόντα καὶ ἐν προσθήκης μέρει τὴν βασιλείαν κομισάμενον· καὶ ἠμέντοι καὶ παρὰ τῦ πατρός αὐτῦ δαυὶδ ἀκηκοέναι ὅτι ὡς ζωοποιὸς καὶ ζωὴ ὁ κύριος τῦ εἶναι κατὰ τὴν ἄνω γέννησιν ὀκ ἤρξατο καὶ ὡς ζωόδοτον καὶ ἀΐδιον φῶς

manifeſtiſſimo divinorum oraculorum teſtimonio interpretatio noſtra confirmatur: quomodo ergo [1] non ſumme impia, maximeque infirma eſt eorum explicatio, qui divinas res arcano, & ſymbolico modo ſignificatas interpretantur hac ratione?
79. b. Nonne evidens eſt, de ea, quæ rerum omnium cauſa, & creatrix eſt, Sapientia, de magno, inquam, Deo Verbo, qui eſt ſuper omnia, quemque textus iſte [2] indicare nequit, non dici in Proverbiis a Salomone illud: *Dominus creavit me*? Nec enim is tam audax [3], tamque arrogans contra Deum fuit, qui, ſicut omnium ſemper miſeretur, ſic etiam ipſi vel poſt tam magna peccata, pepercit, ejuſque miſertus eſt. Quin ſi quis ei ſenſus eſt (ſicut ſane eſt) eorum, quæ hic contingunt, aut quæ dicuntur ab Heterodoxia, puto eum etiam ante deſtinatam [4], ac veſpera carentem diem ipſis contradicere, ac dicam impingere, & adverſari, ac docere, ſibi nunquam talem de Verbo ſuſpicionem in mentem veniſſe; novit enim & ipſe, utpote qui ſapientiam regno prætulit [5], eamque petiit, & conſecutus eſt, ac regnum auctarii loco habuit, novit, inquam, etiam ipſe, quod & a patre ſuo Davide audiverat, nempe Dominum, quatenus Vivificans, & Vita eſt, ſecundum cæleſtem generationem exſiſtere non cœpiſſe, & quatenus [6] Lux eſt Vitam largiens, & ſempiterna,

1. *ergo*) Vocem hanc addere coactus ſum, ut concinnior eſſet oratio. Ceterum ſuſpicor caſu aliquo factum eſſe, ut verba illa, *ἀριδηλοτάτην*, & quæ ſequuntur, e ſuo loco dimota ſint: multo enim clarior erit hic locus, ſi ita legeris: *πρῶτον δὲ καὶ πιθανωτέρα τῆς αὐτῶν βουλήσεως καὶ ἡ τῆς γραφῆς ταύτης ὑπάρχει νόησις· ἀριδηλοτάτην ἀπὸ τῶν θείων λογίων δεξαμένη μαρτυρίαν. εἰ γὰρ ἀληθῆ καὶ κατακρατῦντα τὰ προκείμενα πάντα κεφάλαια καὶ τὰ ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ κατεταγμένα ἐστιν· ὥσπερ ἓν ἐστίν· πῶς ἐ τῶν ἀνοσιωτάτων*, & reliqua.

2. *textus iſte*) In græco, *λόγος*. Vide Not. 5. pag. 6. Nimirum ſæpe vox *λόγος*, aut *ſermo*, apud Didymum, aliosque Patres, Scripturæ textum valet. Ut cum in libro de Sp. S. num. 23. ſic loquitur Didymus: „*In communi itaque ſermo pronun„tiat, non eſſe dictum cuiquam creaturæ*, Sede a „dextris meis.„ Et num. 24. „*Ad conditionem „ejus approbandam etiam propheticum ſermonem „uſurpant, dicente Deo*, Creo Spiritum.„ Et num. 8. „*Plena ſunt volumina Scripturarum his „ſermonibus.*„ Et, ut alia omittam exempla, in Enarratione in primam Joannis Epiſtolam cap. 4. ad verſ. 12. ait: „In præſenti ſermone: *Deum ne„mo vidit unquam.*„

3. *tam audax*) Salomonis Proverbia Deo afflante ſcripta ſunt. Itaque benigna interpretatione indigent tum hic locus, tum quæ mox ſubjicit ſegm. 150. *a*, tum denium quæ dictavit initio Commentariorum in Eccleſiaſten ad prima tituli verba, nempe: *ῥήματα ἐκκλησιαστῦ*, h. e. *Verba Eccleſiaſtæ*. Etenim Catena manu ſcripta, de qua dixi pag. 278 Not. 7, hæc habet folio 65. codicis 22: *Διδύμε. Προσεκτικὸν ποιεῖ τὸν ἀκόντα· ὁ γὰρ ἰδιώτυ ἢ τῦ τυχόντος οἱ λόγοι· τὰ μὲν γὰρ ἠθικὰ διδάσκων, ἑαυτῦ παροιμίας λέγει· φυσικὰ δὲ παραδιδὺς, ὀκέτι σολομῶντος, ἀλλ' ἐκκλησιαστῦ φησίν· ὁ γὰρ εἰ* (lego *ὁ γὰρ ᾗ*) *σολομὼν ἁπλῶς καὶ ἄνθρωπος· ἀλλ' ἢ* (lego, *ἀλλ' ᾗ*) *σοφὸς καὶ θεῦ διάκονος, ταῦτα προφέρεται. αὐτῦ γῦν ἔστιν ἀκόσαι λέγοντος· οἱ ἐμοὶ λόγοι ὑπὸ θεῦ εἴρηνται· καθάπερ ἀποστόλων καὶ προφητῶν.* Id eſt: *Didymi. Auditorem attentum reddit: nec enim privati, aut vulgaris hominis ſunt hi ſermones. Nam moralia quidem docens, ait:* Parabolæ Salomonis: *phyſica autem, i. e. naturalia, tradens, non ait amplius:* Salomonis; *ſed:* Eccleſiaſtæ: *nec enim quatenus Salomon ſimpliciter, & homo, ſed quatenus ſapiens, & Dei miniſter hæc profert. Ipſum porro audire licet inquientem* (Prov. xxx. 5.): Mei ſermones a Deo dicti ſunt: *ſicut ſermones Apoſtolorum, & Prophetarum.*

4. *ante deſtinatam*) Univerſalis judicii diem eleganter vocat *κυρίαν ἡμέραν*, i. e. *diem præſcriptam, deſtinatam, definitam, ſtatutam*. Ut enim ait Julius Pollux lib. 1. cap. 7, *ἡμέρα κυρία, ἡ ἐπί τινι τεταγμένη*, i. e. *alicui certæ rei deſtinatus dies*, *ἡμέρα κυρία vocatur*.

5. *regno prætulit*) Vide lib. III. Reg. III. 9, & 11; lib. I. Paralip. I. 10, & 11. Et librum Sapientiæ cap. VII. verſ. 8: quem librum Salomoni tribuit Didymus, ut vidimus pag. 165.

6. *& quatenus*) Codex, *καὶ ὡς*. Lego, *καὶ εἰς*.

Digitized by Google

φῶς συνυφεστώτως καὶ ὁμοουσίως ἐκ τοῦ πατρικοῦ φωτὸς ἐκλάμψαν· ὑπ᾽ ἄλλου οὐ πεφώτισται· ἀλλὰ γὰρ περὶ τῆς ἐγκοσμίου σοφίας τὸν λόγον ἐνηνοχέναι· τῆς ἐν λόγοις· τῆς ἐν στρατηγίᾳ· τῆς ἐν ἰατρικῇ· τῆς ἐν ἀρχιτεκτονικῇ· καὶ ἁπλῶς τῆς ἐν πάσῃ θαυμαστῇ ἐπιστήμῃ πᾶσι τοῖς σοφοῖς ἀνδράσιν ἐνυπαρχούσης. καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς εἴ τις σωφρόνως καὶ θεοσεβῶς τὰ προηγούμενα καὶ τὰ ἑπόμενα τοῦ κύριος ἔκτισέν με θελήσῃ σκοπῆσαι· ταχέως καὶ ἀμέσως καὶ αὐτόθεν εὑρήσει πολὺν τὸν ἔλεγχον. προέταξεν γάρ· 17
ἀρχὴ σοφίας φόβος κυρίου· σύνεσις δὲ ἀγαθὴ· πᾶσι τοῖς ποιοῦσιν αὐτήν. καὶ πάλιν· δι᾽ ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσιν καὶ δυνάσται γράφουσιν δικαιοσύνην· δι᾽ ἐμοῦ μεγιστάνες μεγαλύνονται· καὶ τύραννοι δι᾽ ἐμοῦ κρατοῦσιν γῆς. ἄνευ δὲ σοφίας φησίν ἡ τίς ἐστιν ἡ μεταδοθεῖσα ἡμῖν ἄνωθεν φρόνησις καὶ σύνεσις καὶ λόγων ἀρετή· οὐδὲν τῶν δεόντων κατορθοῦται· διαφεύγει γὰρ τὰ πολλὰ καὶ καλὰ τῶν νοημάτων τὸν ταύτης ἐστερημένον· ὁ δὲ ταύτης μεταλαχὼν ἄνθρωπος· τόν τε θεὸν ὡς χρὴ φοβεῖται καὶ φίλα αὐτῷ πράττει· καὶ ἄνω νομοθετεῖ· καὶ οὕτος κρατεῖ ἐκείνου· καὶ πολλαπλάσια ἐκτήσατο· καὶ οὐ μόνον λέγων αὐτὸς καὶ ποιῶν ἥδεται· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀκροωμένους αὐτοῦ ἢ ἔργον μανθάνοντας τὰ αὐτοῦ σωφρονίζει. ἐν δὲ τοῖς ἐφεξῆς ἐξέθετο σποράδην ταῦτα· κύριος ἐποίησεν χώρας ἀοικήτους καὶ ἄκρα οἰκούμενα τῆς ὑπ᾽ οὐρανόν. ἡνίκα ἡτοίμαζεν τὸν οὐρανὸν· συμπαρήμην αὐτῷ· ἡνίκα ἀφώριζεν τὸν ἑαυτοῦ θρόνον ἐπ᾽ ἀνέμων· ἡνίκα ἰσχυρὰ ἐποίει τὰ ἄνω νέφη· καὶ ὡς ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγὰς τῆς ὑπ᾽ οὐρανόν· ἐν τῷ τιθέναι αὐτὸν τῇ θαλάσσῃ ἀκριβασμὸν αὐτοῦ. ὁ δὲ ποιήσας τὴν γῆν ἐκ μὴ γῆς καὶ καλῶς τεχνιτεύσας οὐρανῶν περιφερεῖς κύκλους ἐκ μὴ οὐρανῶν· καὶ τοὺς δρόμους ταχεῖς τελοῦντα ἥλιον πανταχοῦ

terna, ac ſubſiſtenter, & conſubſtantialiter ex Paterna Luce emanans, ab alio illuminatum non fuiſse. Sed de mundana ſapientia ſermonem habuit, de ſcientia, exempli gratia, bene dicendi, exercitibus imperandi, medendi, ædificia exſtruendi, in ſumma de ea ſapientia, quæ in omnibus ſapientibus viris quavis præclara ſcientia præditis invenitur. Revera enim ſi ea quæ textum hunc, *Dominus creavit me*, antecedunt, ac ſubſequuntur, prudenter quis ac pie conſiderare voluerit, cito, imo ſtatim eodem in loco multa inveniet, quibus Hæretici refelli queant. Nam antea hæc poſuerat Salomon[1]: *Initium ſapientiæ timor Domini; intelligentia*[2] *autem bona omnibus qui faciunt eam*. Et rurſus[3]: *Per me Reges regnant, & Dynaſtæ ſcribunt juſtitiam: per me Megiſtanes*[4] *magnificantur, & Dominatores per me imperant terræ*. Sine ſapientia vero, inquit, hoc eſt, ſine illa, quæ deſuper nobis communicatur, prudentia, & conſilio, & ſcientiæ, doctrinæque copia nullo in vita officio recte quis fungitur. Qui enim iſta ſapientia careat, eum fugiunt multa, & præclara cogitata: qui vero hanc homo ſortitus eſt, & Deum, ut oportet, timet, & grata ei facit, & homini[5] leges imponit, & ita[6] illum ſibi ſubjicit, & plurima ſibi comparat, & non ſolum oblectatur ipſe, dum loquitur, dumque agit, ſed etiam eos, qui ipſum audiunt, aut ejus actiones[7] norunt, prudentes reddit. In ſubſequentibus vero hæc ſparſim expoſuit ipſe Salomon[8]: *Dominus fecit regiones inhabitabiles*[9], *& extremitates habitatas ejus, quæ ſub cælo eſt. Quando præparabat cælum, ſimul cum eo aderam: quando*[10] *ſegregabat thronum ſuum ſuper ventos: quando fortes faciebat excelſas nubes: & cum ſecuros ponebat fontes ejus, quæ ſub cælo eſt: dum poneret ipſe*[11] *mari legem accurate ab eo ſervandam*. At ille, qui terram fecit ex non terra, qui rotundos cælorum orbes ex non cælis pulcre fabricavit, qui ſolem veloces curſus perficientem, ac omnia ubique cælorum, & ter-

1. *Initium*) Prov. I. 7.

2. *intelligentia*) Secunda hæc verſiculi pars legitur in Græca libri Proverbiorum Editione, ſed deeſt in hebraico fonte, atque in Latinis Bibliis. Huc vero translata eſt ex Pſalmo cx. Vide Not. 2. pag. 206.

3. *Per me*) Prov. VIII. 15, & 16.

4. *Megiſtanes*) Codex, μεγιστάνες, cum accentu acuto.

5. *homini*) Codex, ἄνω. Lego, ἀνῳ, id eſt, ἀνθρώπῳ.

6. *ita*) Codex, ὕτος. Malim, ὕτως.

7. *ejus actiones*) Codex, ἔργον .... τὰ αὐτῦ. Legendum, ἔργα ... τὰ αὐτῦ, vel, ἔργον ... τὸ αὐτῦ.

8. *Dominus*) Prov. VIII. 26, 27, 28, & 29.

9. *inhabitabiles*) Græca Ed. habet, καὶ ἀοικήτυς, i. e. *etiam inhabitabiles*.

10. *quando*) Didymus, ἡνίκα. Compl. Ed. καὶ ὅτε. Francofurtenſis, ὅτε.

11. *ipſe*) Vox, αὐτὸν, deeſt in Bibliis.

Digitized by Google

ταχȣ̃ ȣ̓ρανȣ̃ καὶ τῆς γῆς φαίνοντα· καὶ ἁπλῶς λόγῳ ἅπαντα φήνας· μονογενής ἐστι ὑιός λόγος τȣ̃ Θεȣ̃ ὁ ἀνευφημηθεὶς Θεȣ̃ δύναμις καὶ Θεȣ̃ σοφία· ϗ ὡς ταῦτα ὑπάρχων τȣ̃ ἀνάρχȣ ϗ ἀληθῶς αὐτȣ̃ πατρός μὴ ἔχων ἀρχὴν καθά διδάσκȣσιν· ἰωάννης μὲν λέγων· πάντα δι' αὐτȣ̃ ἐγένετο. παῦλος δὲ ἑβραίοις γράφων· πρὸς δὲ τὸν ὑιὸν φησίν· ὁ θρόνος σȣ ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τȣ̃ αἰῶνος. καὶ μεταξύ φησιν· ϗ σὺ κατ' ἀρχὰς κύριε τὴν γῆν ἐθεμελίωσας ϗ ἔργα τῶν χειρῶν σȣ εἰσίν οἱ ȣ̓ρανοί. ὥστε μὴ αὐτόν· ἀλλὰ γὰρ ἕτερον εἶναι πρόσωπον τὸ πάντα ταῦτα· ϗ τὸ κύριος ἔκτισέν με εἰρηκός. εἶτ' ἐπήγαγεν· ϗ ὕδατα ȣ̓ παρελεύσεται στόμα αὐτȣ̃. ἄρα ȣ̓̃ν ὡς ἐκτίσθη σοφία· περὶ τȣ̃ νοητȣ̃ στόματος τȣ̃ δημιȣργȣ̃ Θεȣ̃ λόγȣ ἐξηγεῖται. αὖθις τε· ἡνίκα ἰσχυρὰ ἐποίει τὰ θεμέλια τῆς γῆς ἤμην παρ' αὐτῷ ἁρμόζȣσα· ἐγώ ἤμην ᾗ προσέχαιρεν καθ' ἡμέραν· εὐφραινόμην δὲ ἐν προσώπῳ αὐτȣ̃ ἐν παντὶ καιρῷ· ὅτε εὐφραίνετο τὴν οἰκȣμένην συντελέσας· ϗ ἐνευφραίνετο ἐν ὑιοῖς ἀνθρώπων. ὁ γὰρ δημιȣργὸς ὑιὸς λόγος ὁ πάντα μὲν προειδὼς ϗ προδυνάμενος· μακροθυμῶν τε ϗ ἐπὶ ἀδίκῳ ϗ κακοδόξῳ πλήθει ϗ περιμένων μετάνοιαν· συντελέσας τά πάντα· προσέχαιρεν τῇ ἐνȣ́σῃ τοῖς κτίσμασιν αὐτȣ̃ σοφίᾳ ϗ ἐνευφραίνετο ἐν αὐτῇ ἐπιγαννύμενος τῷ ἰδίῳ ἔργῳ· εὐφραίνετο δὲ καὶ αὐτὴ ἐν προσώπῳ αὐτȣ̃. εἶτα μεθ' ἕτερα φησίν· αἱ δὲ ἔξοδοί μȣ ἐν ὁδοῖς ζωῆς· καὶ ἑτοιμάζεται θέλησις παρὰ κυρίȣ· οἱ δὲ ἁμαρτάνοντες εἰς ἐμὲ· ἀσεβήσȣσιν εἰς τάς ἑαυτῶν ψυχάς· καὶ οἱ μισȣ̃ντές με· ἀγαπήσȣσιν θάνατον. καὶ μάλα εἰκότως. οἱ γὰρ τὸν ἑαυτῶν βίον μὴ σοφίᾳ κυβερνῶντες· ἑαυτοῖς ἐπιβȣλεύȣσιν· καὶ τῆς ἑαυτῶν ἀφροσύνης καὶ ἀπαιδευσίας ἄξιον εὑρίσκȣσι θάνατον. ὥστε δὲ καὶ τυφλȣ̃ς τȣ̃το δὴ τό τȣ̃ λόγȣ μὴ ἀμφιβάλλειν ὑγιῶς

& terrarum illuminantem, &, ut breviter dicam, qui univerſa verbo condidit, ac apparere fecit, is, inquam, eſt Unigenitus
157. b. Filius Verbum Dei, qui celebratus fuit ac vocatus *Dei potentia, & Dei ſapientia*, quique ut æterni ſui, & veri Patris potentia, & ſapientia eſt, initium non habet, ſicut docent Joannes quidem cum dicit: *Omnia per ipſum facta ſunt*: Paulus vero, cum Hebræis ſcribens ait [1]: *Ad Filium autem: Thranus tuus, Deus, in ſeculum ſeculi*. Ac nonnullis interjectis [2]: *Et: Tu initio Domine terram fundaſti, & opera manuum tuarum ſunt cæli*. Itaque perſona, quæ hæc omnia in Proverbiis dixit, alia eſt ab ea ſapientia, quæ ait, *Dominus creavit me*, non vero eſt eadem. Subjungit poſtea [3]: *Et aquæ non præteribunt os ejus*. Sapientia ergo, quatenus creata eſt, quod dixit, ſic exponit, ut de intelligibili *ore* Conditoris, nempe Dei Verbi, ſe loqui oſtendat. Et rurſus [4]: *Quando fortia faciebat fundamenta terræ, eram apud ipſum adaptans: ego eram, in qua gaudebat per diem: lætabar vero [5] in Perſona ejus in omni tempore: quanda oblectabatur [6] poſtquam orbem terræ perfeciſſet, & delectabatur in filiis hominum*. Nam Conditor quidem Filius Verbum, qui omnia antea & præſciebat, & poterat, quique erga iniquam etiam, & prave ſentientem multitudinem lenis eſt, ac tarde iraſcitur, & pœnitentiam exſpectat, poſtquam omnia perfeciſſet, gaudebat de inexſiſtente creaturis ſuis ſapientia, & in ea delectabatur, in ſuo ipſius opere ſe ſe oblectans [7]. At ipſa etiam ſapientia creata *in perſona ipſius oblectabatur*. Tum poſt alia inquit [8]: *Exitus vero mei in viis vitæ: & paratur voluntas a Domino. Qui autem peccant in me, impii erunt [9] in ſuas*
158. a. *ipſorum animas, & qui oderunt me, diligent mortem*. Et merito quidem ſic loquitur. Qui enim ſuam ipſorum vitam ſapientia duce non gubernant, ii ſibimet ipſis inſidiantur, & ſuæ ipſorum inſipientiæ, atque inſcitiæ congruentem mercedem inveniunt mortem. Ut rectam vero, ac ſanam interpretationem noſtram eſſe

1. *Ad Filium*) Hebr. I. 8.
2. *Et: Tu*) Hebr. I. 10.
3. *Et aquæ*) Prov. VIII. 29. Biblia habent, στόματος, pro, στόμα.
4. *Quando fortia*) Prov. VIII. 29, 30, & 31. Biblia habent καὶ, pro ἡνίκα.
5. *lætabar vero*) Biblia paulo aliter, præmiſſa particula δὲ, in hunc modum: καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραινόμην.
6. *oblectabatur*) Complut. Ed. εὐφραίνετο, & paulo poſt, ἐνευφραίνετο.
7. *ſe ſe oblectans*) Codex, ἐπιγανύμενος. Lego, ἐπιγαννύμενος.
8. *Exitus*) Prov. VIII. 35, & 36. Græca Editio: αἱ γὰρ ἔξοδοί μȣ ἔξοδοι ζωῆς, i. e. *nam exitus mei exitus vitæ*.
9. *impii erunt*) Biblia, ἀσεβȣ̃σιν, i. e. *impii ſunt*. Et paulo poſt, ἀγαπῶσι, i. e. *diligunt*.

ὑγιῶς τὴν ἡμετέραν ἑρμηνείαν · ἡ κτιστὴ σοφία φάσκει περὶ ἐκείνου περὶ οὗ εἶπεν ἰωάννης· καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον καὶ ὑπήρεισεν στύλους ἑπτά. περὶ οὗ οἴκου ὁ αὐτὸς δεσπότης ἔφη· λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐγὼ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. μᾶλλον δὲ καὶ μᾶλλον δεικνὺς σολομῶν ὡς οὐ περὶ τῆς δημιουργοῦ διαλέγεται σοφίας· ἐν τοῖς ἑπομένοις διεξέρχεται οὕτως· υἱὲ ἐὰν σοφὸς γένῃ· σεαυτῷ σοφὸς ἔσῃ καὶ τοῖς πλησίον· ἐὰν δὲ κακὸς ἀποβῇς· μόνος ἀντλήσεις κακά. καὶ πάλιν· υἱὸς πεπαιδευμένος σοφὸς ἔσται· τῷ δὲ ἄφρονι διακόνῳ χρήσεται. καὶ αὖθις· σοφὸς καρδίᾳ δέξεται ἐντολάς. καί· οὗτος ἐκ χειλέων προφέρει σοφίαν· ῥάβδῳ τύπτει ἄνδρα ἀκάρδιον· σοφοὶ κρύψουσιν αἴσθησιν. καὶ πάλιν· ἡ σοφία ἀνδρὶ τίκτει φρόνησιν. αὖθις τε· στόμα δικαίου ἀποστάζει σοφίαν. καὶ γλῶσσαι σοφῶν ἰῶνται. καὶ ὁ συμπορευόμενος σοφοῖς· σοφὸς ἔσται. εἶτα ἑξῆς· ζητήσεις σοφίαν παρὰ κακοῖς· καὶ οὐχ εὑρήσεις. καὶ μεθ' ἕτερα· σοφία πανούργων· ἐπιγνώσεται τὰς ὁδούς. φόβος κυρίου· παιδεία καὶ σοφία. αὖθις τε· νεοσσοὶς αἱρετώτεροι χρυσίου· νεοσσιαὶ δὲ φρονήσεως· ὑπὲρ ἀργύριον. εἰ κατὰ αἱρετικοὺς τοὺς ἀποθραύοντας τῆς χριστιανῆς πίστεως τὸ κεφάλαιον· μᾶλλον δὲ πᾶσαν προαιρουμένους ὅσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς· ἡ δημιουργὸς σοφία ἔφη· τίνας αὐτῆς νεοσσοὺς 158. b. νοή-

eſſe[1] quiſque videat, ac ne cæci quidem, ut dici ſolet, de hac re ambigere queant; de illo ipſo, de quo dixit Joannes, *Et Verbum caro factum eſt, & habitavit in nobis*, ſapientia creata inquit[2], *Sapientia ædificavit ſibi domum, & ſuffulſit columnas ſeptem*. De qua domo ipſe Dominus ait[3]: *Solvite templum hoc, & ego in tribus diebus excitabo illud*. Sed ut magis magiſque oſtendat Salomon, de Conditrice Sapientia ſe non loqui, in ſequentibus ita diſſerere pergit[4]: *Fili, ſi ſapiens fueris, tibimetipſi ſapiens eris, & propinquis*[5]: *ſi autem malus evaſeris, ſolus exhauries mala*. Et rurſus[6]: *Filius eruditus, ſapiens erit; inſipiente autem, miniſtro utetur*. Et rurſus[7]: *Sapiens corde ſuſcipit præcepta*. Et[8]: *Hic ex labiis profert ſapientiam: virgâ verbera*[9] *virum vecordem: ſapientes abſcondent ſenſum*. Et rurſus[10]: *Sapientia viro parit prudentiam*. Et rurſus[11]: *Os juſti diſtillat ſapientiam*. Et[12]: *Linguæ ſapientum ſanant*. Et[13]: *Qui ambulat cum ſapientibus, ſapiens erit*. Deinde vero[14]: *Quæres ſapientiam apud malos, & non invenies*. Et poſt alia[15]: *Sapientia callidorum cognoſcet vias. Timor*[16] *Domini, eruditia, & ſapientia*. Et rurſus[17]: *Nidi ſapientiæ eligibiliores auro; nidi vero prudentiæ, ſuper argentum*. Quod ſi hæc verba Creatrix Sapientia dixit, ut Hæretici volunt, qui ipſum Chriſtianæ Fidei caput quaſſare conantur, vel potius omnem fidem, quantum in ipſis eſt, adimunt[18], & evertunt; quomodo ea interpretabimur? aut quoſnam ipſius Sapientiæ *pullos* eſſe putabimus?

1. *ſanam ... eſſe*) Poſt vocem, ἑρμηνείαν, librarius vacui ſpatii tantum reliquit, quantum dictionem ἔχειν capere queat, quam addendam puto.
2. *Sapientia*) Prov. IX. 1.
3. *Solvite*) Joan. II. 19. Vox ἐγὼ deeſt in Bibliis.
4. *Fili*) Prov. IX. 12.
5. *& propinquis*) Voces, καὶ τοῖς πλησίον, deſunt in Complut. Editione. Francofurtenſis habet: καὶ τοῖς πλησίον σου.
6. *Filius*) Hæc in hebræo exemplari, & in Vulgata Tranſlatione deſiderantur. Francofurtenſis Editio eadem bis habet in Proverbiis, cap. IX. 12. proxime poſt præcedentia, & cap. X. verſ. 5. At Complutenſis ea tantum habet cap. X. Didymi vero Biblia Complutenſibus hac in re conſentanea fuiſſe, indicant voces, *Et rurſus*.
7. *Sapiens*) Prov. X. 9. Græca Editio habet δέξεται pro δέχεται.
8. *Hic*) Prov. X. 14, & 15. Græca Editio pro οὗτος habet ὃς, i. e. *qui*.
9. *verbera*) Biblia τύπτει, i. e. *verberat*.
10. *Sapientia*) Prov. X. 24.
11. *Os juſti*) Prov. X. 31.
12. *Linguæ*) Prov. XII. 19.
13. *Qui ambulat*) Prov. XIII. 21.
14. *Quæres*) Prov. XIV. 6.
15. *Sapientia*) Prov. XIV. 8.
16. *Timor*) Puto deeſſe voculam καὶ in codice: nec enim pertinent iſta ad verſ. 8. cap. 14; ſed Francofurtenſis Editio ea habet cap. XVI. verſ. 4. Complutenſis autem verſ. ultimo capitis 15.
17. *Nidi*) Prov. XVI. 17. Codex, νεοσσοῖς. Legendum, νεοσσιαὶ σοφίας, ut patet. Sic enim habent Græca Biblia: Νοσσιαὶ σοφίας αἱρετώτεραι χρυσίου· νοσσιαὶ δὲ φρονήσεως αἱρετώτεραι ὑπὲρ ἀργύριον.
18. *adimunt*) Codex, προαιρουμένους. Suſpicor legendum eſſe, περιαιρουμένους. Quod ſi quis malit retinere vocem, προαιρουμένους, ac verba illa, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς, referre ad verbum ἀποθραύοντας; aut ita vertendum erit: *vel potius quamlibet fidem amplectentes*; tunc enim Ariani paſſim, Eunomiani, ac Macedoniani novas fidei confeſſiones cudebant: aut, quod parum veriſimile videtur, vox προαιρουμένους valet hic *reprobantes*: ſed hæc interpretatio haud ſcio an ullo ſive ſacro, ſive profano exemplo confirmari poſſit, niſi forte verſiculo 15. capitis ſeptimi Iſaiæ, ubi Græca Editio habet: πρὶν ἢ γνῶναι αὐτὸν ἢ προελέσθαι πονηρά, ἢ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν: ideſt, *prius quam ſciat ipſe aut reprobare mala, aut eligere bonum*.

νοήσομεν; καὶ πάλιν· οὐ χρείαν ἔχει σοφίας ἐνδεὴς φρενῶν. αὖθις τε· κόσμος νεανίσκοις σοφία. καὶ πάλιν· γενεᾶς σοφίας φόβος κυρίου. ποίαν κἀνταῦθα γενεὰν δώσουσιν τῷ δημιουργῷ εἰ αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ἐφθέγξατο· κύριος ἔκτισέν με; καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς φησίν· μετὰ σοφίας οἰκοδομεῖται οἶκος· καὶ μετὰ συνέσεως ἀνορθοῦται πόλις. εἶτα· κρεῖσσον σοφὸς ἰσχυροῦ. ταῦτα οὖν πάντα περὶ τῆς ἐν κόσμῳ σοφίας. ὅτ' ἂν γὰρ περὶ τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ πατρὸς καὶ τοῦ μονογενοῦς καὶ ἀληθινοῦ υἱοῦ λόγου μνημονεύῃ ἐν αὐταῖς ταύταις ταῖς παροιμίαις· ὑπερφυῶς καὶ ὥσπερ ὑπ' ἐκπλήξεως θαυμάζων ἀναφθέγγεται ταυτί· ὁ θεὸς ἐδίδαξέν με σοφίαν καὶ γνῶσιν ἁγίων ἔγνωκα· ἅγια δὲ ἐπίσταμαι· τίς ἀνέβη εἰς οὐρανὸν καὶ κατέβη; τίς συνήγαγεν ἀνέμους ἐν κόλπῳ; τίς συνέστρεψεν τὸ πᾶν ὕδωρ ἐν ἱματίῳ; τίς ἐκράτησεν πάντων τῶν ἄκρων τῆς γῆς; τί ὄνομα αὐτῷ; ἢ τί ὄνομα τῷ τέκνῳ αὐτοῦ ἵνα γνῷς; καὶ τὸ ἔχειν δέ· πρὸ πάντων βουνῶν γεννᾷ με· ὡς περὶ τῆς ἐν ἡμῖν κτιστῆς λέγει σοφίας ὅτι δημιουργικῶς γεγέννηται· καὶ ὡς εἰπεῖν ἐφ' ἑκάστης μετὰ ἑκάστου σοφοῦ συντίκτεται. ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐγεννήθη συνυφεστὼς τῷ τεκόντι ἅτε λόγος καὶ ἀπαύγασμα καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· ἀλλ' οὐκ ἔτι γεννᾶται. καὶ οὐ ταῦτα μόνον· ἀλλὰ καὶ παροιμία ὄνομα τῇ βίβλῳ· ὡς οὐ πάντως ἀεὶ τὸ φαινόμενον· ἀλλ' ὅτι μάλιστα δι' ἑτέρου πράγματος ἢ προσώπου ἕτερον σημαινέσῃ· καὶ ὅτι σολομῶν παροιμιαστὴς ἀλλ' οὐ προφήτης ἐστιν. περὶ ταύτης δὲ τῆς σοφίας· φημὶ τῆς ἐν τῇ κτί-

mus? Et rurſus[1]: *Non habet uſum ſapientiæ qui eſt indigus mentis*. Et rurſus[2]: *Ornatus juvenibus ſapientia*. Et rurſus[3]. *Generationis ſapientiæ, timor Domini*. Quamnam hic quoque Conditoris generationem eſſe inquient, ſi ipſe de ſe ipſo dixit: *Dominus creavit me?* Et in ſubſequentibus ait[4]: *Cum ſapientia ædificatur domus, & cum intelligentia corrigitur civitas*. Deinde[5]: *Melior eſt ſapiens forti*. Hæc ergo omnia de mundana ſapientia dixit Salomon. Cum enim de Sapientia Dei Patris, & Unigenito ac vero Filio Verbo meminit in biſce ipſis Proverbiis, admiratione præter modum captus, & ſtupore veluti perculſus hæc eloquitur[6]: *Deus docuit me ſapientiam, & ſcientiam Sanctarum cognovi. Sancta autem ſcio*[7]. *Quis aſcendit in cælum, & deſcendit? quis congregavit ventos in ſinu? quis coacervavit omnem aquam in veſtimento? quis dominatus eſt omnium extremitatum terræ? quod eſt nomen ejus? aut quod nomen eſt Filio*[8] *ejus ut ſcias?* Quod vero ſpectat ad ea verba, *Ante omnes colles generat me*, hæc de creata, quæ in nobis eſt, ſapientia dicuntur, quod ſcilicet per creationem generata fuerit, &, ut ita dicam, quotidie cum unoquoque ſapiente ſimul naſcatur. Nam Filius Dei generatus eſt ſimul ſubſiſtens cum generante utpote Verbum, & Splendor, & Character ſubſtantiæ ejus; ſed amplius non generatur[9]. Præterea[10] hic Salomonis liber *Proverbium* nuncupatur, quod non ſemper
119. id ſignificet, quod ſignificare videtur, ſed per unam rem, aut perſonam plerumque alia in eo deſignetur: Salomon vero Parœmiaſtes, i. e. Proverbiorum ſcriptor ſit, non propheta[11]. De hac porro ſapientia, de ea, inquam, quæ eſt in creatura, cum ſapien-

1. *Non habet*) Prov. XVIII. 2.

2 *Ornatus*) Prov. XX. 29. Biblia, *νεανίαις*, pro, *νεανίσκοις*.

3 *Generationis*) Prov. XXII. 4. Biblia, *γενεά*, i. e. *generatio*.

4. *Cum ſapientia*) Prov. XXIV. 3. Vox, *πόλις*, i. e. *civitas*, deeſt in Bibliis.

5. *Melior*) Prov XXIV. 5. Biblia, *κρείσσων*. Vulgatus Interpres alter.

6. *Deus*) Prov. XXX. 3, & 4. Complut Ed. *ὁ θεὸς δεδίδαχέ με*. Francofurtenſis, *θεὸς δὲ ἐδίδαξέ με*.

7. *Sancta autem ſcio*) Hæc verba deſunt in textu hebraico, & in omnibus græcis, latiniſve Translationibus. Videntur eſſe interpretamentum verborum, *ſcientiam Sanctorum cognovi*, quod in margine, aut inter lineas poſitum, inde in textum Alexandrinorum exemplarium irrepſerit.

8. *Filio ejus*) Ita etiam Textus hebraicus, & Vulgata Translatio. Sed Græca Biblia nunc habent, *τοῖς τέκνοις αὐτοῦ*, i. e. *filiis ejus*.

9 *amplius non generatur*) Miror Didymum ſic loqui. Ut enim ait Auguſtinus in epiſt. 238. ad Paſcentium Arianum ſegm. 24, *ſemper gignit Pater, & ſemper naſcitur Filius*. Ita ergo Didymi verba accipere oportet, ut ſenſus ſit; *denuo non generatur* (Sapientia increata).

10. *Præterea* &c.) Hac ipſa reſponſione uſus eſt S. Epiphanius in Anchorato cap. 42.

11. *non propheta*) Mirum videtur ſic loqui Didymum, præſertim quum tam late pateat in Scripturis prophetæ nomen, ut omnes Theologi notant, & apud Græcos. In Menologio, quod exſtat in Naniano codice 177, Adamus, & alii quinque eo nomine donantur: nam ad primam Martii diem legitur: *τῶν ἁγίων προφητῶν ἀδάμ, ἄβελ, σήθ, ἐνώς, ἐνώχ, μελχισεδέκ*, i. e. *Sanctorum Prophetarum Adam, Abel, Seth, Enos, Enoch, Melchiſedech*. Nihil aliud ergo velle videtur Didymus, quam Salomonem in Proverbiorum libro Parœmiaſtæ potiſſimum officio fungi, non prophetæ.

Digitized by Google

κτίσει ὅ τε σοφώτατος υἱὸς σειρὰχ λέγει· προτέρα πάντων ἔκτισται σοφία καὶ σύνεσις φρονήσεως ἐξ αἰῶνος. καὶ ἐπιφέρει τούτῳ· μετὰ πιστῶν ἐν μήτρᾳ συνεκτίσθη αὐτοῖς· καὶ μετὰ ἀνθρώπων θεμέλιον αἰῶνος ἐνόσσευσεν· ὅ τε ἀπόστολος κορινθίοις τὸ πρῶτον ἐπέστειλεν τόνδε τὸν τρόπον· ἐπειδὴ γάρ φησιν ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν θεὸν· εὐδόκησεν ὁ θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας. κ̀ ἐμώρανεν ὁ θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου. καὶ δὴ κ̀ ὁ ἰὼβ τοιῶσδε μέμνηται ταύτης· ἡ δὲ σοφία πόθεν εὑρέθη; ποῖος δὲ τόπος ἐστὶν τῆς φρονήσεως; καὶ ἑτέρωθι· σοφία τοῦ πένητος ἐξουθενημένη. κ̀ οὗτος τῆς σοφίας ἐστὶν διορθωτής. τινὲς δὲ τὸν γενεσιουργὸν ἐνόησαν ἐκ προσώπου τῆς κτιστῆς εἰρηκέναι σοφίας τὸ κύριος ἔκτισέν με. πολλάκις γὰρ κτισμάτων πρόσωπον ὁ πάντων ὑποστάτης κ̀ σωτὴρ ἀναλαμβάνων διαλέγεται· ὡς ὅτ' ἂν ἐκ προσώπου τῆς ποτὲ διωχθείσης ἐκκλησίας παρὰ παύλου φάσκει· σαοὺλ σαοὺλ τί με διώκεις; κ̀ τοῖς εὖ ποιήσασιν· ἐπείνασα καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα κ̀ ἐποτίσατέ με. καὶ ὅσα τοιαῦτα. ἰδίᾳ γὰρ ἐκλάμπων φιλανθρωπίᾳ καὶ ὅλος ὢν ἀγαθότης· κ̀ ὡς ὁ ἀπόστολος ἰούδας ἔφη· μόνος δεσπότης· φείδεται πάντων· κ̀ ἰδιοποιεῖται τὰ εἰς τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἁμαρτήματα. κ̀ μέν τοι κ̀ ἕτερα ἀνθρωπολογηθέντα ιγ. περὶ τοῦ ἀνεφίκτου θεοῦ εἰρήσομεν· ὡς ὅτ' ἂν παραβολικῶς γράφει· ἄνθρωπός τις ἦν οἰκοδεσπότης. καὶ πάλιν· ἄνθρωπός τις ἦν ἔχων ἀμπελῶνα. καὶ ὡς ὅτ' ἂν τὴν οὐράνιον βασιλείαν κόκκῳ σινάπεως κ̀ σπόρῳ παρεικάζει. εἰ δὲ κ̀ συγχωρητέον τὸ μὴ ἐκ προσώπου τῆς ἐν ἡμῖν σοφίας σολομῶνα γεγραφέναι· ἀλλ' οὖν νοητέον ἐκ προσώπου τῆς σοφῆς καὶ ἀπερινοήτου ἐνανθρωπήσεως· οὐχ ἅπαξ δὲ περὶ τῆς ἀνάρχου καὶ ἀθεωρήτου φύσεως τοῦ μονογενοῦς θεοῦ εἰρηκέναι. οὐκ αὐτοτελῶς γὰρ ἔφη· ἔκτισέν με· ἀλλ' εἰς ἔργα αὐτοῦ. ὡσεὶ ἔλεγεν· ἔκτισέν με ὅτε εἰς ἀνθρώπους τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐγενόμην· ἢ κατεσκήνωσα σαρκωθεὶς ἐξ αὐτῶν. ὁ γὰρ ὢν καὶ προών

ſapientiſſimus Sirachi filius ait [1]: *Prior omnibus creata eſt ſapientia, & intellectus prudentiæ ab ævo*: Deinde ſubdit [2]: *Cum fidelibus in vulva concreata eſt cum ipſis; & cum hominibus fundamentum ſeculi nidificavit*: tum Apoſtolus in prima ad Corinthios ita ſcripſit [3]: *Quoniam enim in Dei Sapientia non cognovit mundus per ſapientiam Deum, placuit Deo per ſtultitiam prædicationis ſalvos facere credentes*. Et [4]: *Stultam fecit Deus ſapientiam mundi*. Quin etiam Job ita eam memorat [5]: *Sapientia vero unde inventa eſt? qualis autem eſt locus prudentiæ* [6]? Et alibi [7]: *Sapientia pauperis contempta*. Et [8]: *Hic ſapientiæ eſt moderator*. Quidam vero Creatorem putarunt ex perſona creatæ ſapientiæ dixiſſe, *Dominus creavit me*: nam qui omnium Conditor, ac Servator eſt, ſæpius creaturarum perſonam aſſumens loquitur: ut cum ex perſona Eccleſiæ olim a Paulo vexatæ ait [9]: *Saul, Saul, quid me perſequeris?* & iis, qui benefici fuerunt [10]: *Eſurivi, & dediſtis mihi manducare; ſitivi, & dediſtis mihi bibere*. Et alia his ſimilia. Cum enim propria exſplendeſcat benignitate, & totus ſit bonitas, &, ſicut Apoſtolus Judas ait [11], *ſolus Dominus* exſiſtat, parcit omnibus [12], & ſibi facta ducit quæ quis in opera manuum ejus peccaverit. Atqui alia etiam humano modo dicta inveniemus de incomprehenſibili Deo; ut cum parabolice ſcribitur [13]: *Homo quidam erat paterfamilias*: Et rurſus [14]: *Homo quidam erat habens vineam*: & cum cæleſte regnum grano ſinapis, & ſemini aſſimilatur. Quod ſi concedendum etiam foret, Salomonem non ex perſona ſapientiæ, quæ in nobis eſt, locutum fuiſſe; ſic intelligenda tamen eſſent ejus verba, ut ex perſona, ac reſpectu ſapientis, & incomprehenſibilis Incarnationis dicta forent, nullo autem modo de ſempiterna, & inviſibili natura Unigeniti Dei. Nec enim ait ſine additamento, *creavit me*, ſed adjecit, *in opera ejus*: perinde ac ſi diceret: Creavit me, quando ad homines, qui ſunt opera ejus, veni, aut inter eos habitavi, carne ex ipſis

1. *Prior*) Eccleſiaſtic. I. 4.
2. *Cum fidelibus*) Ibid. I. 22 (ſeu 16).
3. *Quoniam*) 1. ad Cor. I. 21.
4. *Stultam*) Ibid. I. 20.
5. *Sapientia*) Job. XXVIII. 12.
6. *prudentiæ*) Biblia: ἐπιστήμης, i. e. *ſcientiæ*.
7. *Sapientia*) Eccleſiaſtis cap. IX. verſ. 16.
8. *Hic*) Sap. VII. 16. (ſeu 15): ſed ibi legitur: *αὐτὸς καὶ τῆς σοφίας ὁδηγός ἐστι, καὶ τῶν σοφῶν διορθωτής*, i. e. *ipſe ſapientiæ dux eſt, & ſapientium moderator*, ſive *emendator*.
9. *Saul*) Act. IX. 4.
10. *Eſurivi*) Matth. XXV. 35.
11. *ſolus Dominus*) Epiſt. Jud. verſ. 4.
12. *parcit omnibus*) Sap. XI. 27.
13. *Homo*) Matth. XXI. 33.
14. *Homo*) Luc. XX. 9. Græca Editio: *Ἄνθρωπός τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα*, i. e. *homo quidam plantavit vineam*.

ὢν καὶ μὴ δι' ἑαυτὸν· δι' ἄλλους δὲ γενόμενος· ἐκεῖνο πῶς ἐστὶ νοῆσαι δι' οὓς καὶ καθ' οὓς ἐγένετο· ὡς τὸ ἀνάπαλιν ἐκεῖνοι εὑρίσκονται τρόπον τινὰ ὃ ἔστιν ὁ δι' αὐτοὺς γενόμενος κατ' αὐτούς. τοιγαροῦν ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων· μορφὴν ἔλαβεν δούλου· ἡμεῖς τε ἐγενόμεθα κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς· ὡς ἐδίδαξε παῦλος. ἢ ἄρα καὶ τῇ ἔκτισεν λέξει ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ κατέστησεν ἢ κατέταξεν ἐχρήσατο· ὅτε ὁμοῦ ἐπί τε τῶν χερουβὶμ καὶ ἐν φάτνῃ ἦν· ὡς τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ αἰνιγματωδῶς δηλῶν προεῖπεν· ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ σιὼν ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ· καὶ ὡς ὁ ὑμνολόγος ψάλλει· ὁ κύριος ἐβασίλευσεν· εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. καίτοι ἀϊδίως προϋπῆρχεν βασιλεὺς βασιλευόντων εὐπρέπειαν ἀκατάληπτον ἔχων. ὁμοίως οὐκ εἶπεν ἐν ἀρχῇ ἢ πρὸ ἀρχῆς ὁδῶν αὐτοῦ· ἀλλ' ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ. ὥστε πάλιν τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ ἀρχὴν προλέγεσθαι καὶ οὐ τὴν φύσιν τῆς ἀνάρχου αὐτοῦ θεότητος. ἀπολεσάντων γὰρ τῶν ἀνθρώπων τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν πρὸς θεόν· αὐτὸς ἡμῖν ἐν τῇ οἰκονομίᾳ ὁδὸς ἐγένετο πρόσφατος καὶ ζῶσα. καὶ ὃν τρόπον διὰ τὴν ἐν σαρκὶ οἰκονομίαν εἶπεν· ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός. καὶ πάλιν· οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ· τοῦτ' ἔστιν διὰ τῆς εἰς τὴν ἐμὴν ἐνανθρώπησιν πίστεως βαδίσῃ· δι' αὐτὴν ἔφη καὶ τὸ κύριος ἔκτισέν με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ. ἐτέχθη γὰρ ἐκ μὲν τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς· ἀνάρχως· ἀφράστως· ἐκ δὲ τῆς ἀμιάντου παρθένου· τῷ μὲν προειδέναι πάντα ὡς θεὸς· καὶ τῷ προορίσαι τὴν οἰκονομίαν· πρὸ τοῦ αἰῶνος· καθὰ ἐπιστέλλουσιν παῦλος μὲν κολασσαεῦσιν· τὸ μυστήριον τοῦτο τὸ ἀποκεκρυμμένον πρὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν· νῦν ἐφανερώθη τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ. πέτρος δὲ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ περὶ τοῦ χριστοῦ· προεγνωσμένου μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου· φανερωθέντος δὲ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων· τῷ δὲ πράγματι· ὅτε ἐπέφανεν ἐξ ὕψους τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου ποτὲ καθεσθεῖσιν· ὅτε λίθος

ipſis ſumpta. Nam qui eſt exſiſtens, & præexſiſtens, quique non propter ſeipſum, ſed propter alios factus eſt, illum jam fuiſſe unum ex iis, propter quos factus eſt, & quibus ſimilis factus eſt, quomodo intelligi poteſt? At Hæreticos [1] viceverſa id quodammodo velle conſtat, ut is antea fuerit quod propter illos factus eſt, eiſque ſimilis. Igitur qui in forma Dei erat, formam ſervi accepit; nos vero *ſecundum imaginem ejus, qui creavit nos*, ſicut docuit Paulus [2], facti ſumus. Fortaſſe etiam vox, *creavit*, adhibetur hic pro *conſtituit*, vel *collocavit*, quando ſimul & ſuper Cherubim erat, & in præſepe: quo modo, Incarnationem ſuam per ænigma indicans, prædixit [3]; *Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum ejus*: Et Hymnologus pſallit [4]; *Dominus regnavit, decorem indutus eſt*. Atqui ab æterno præ-
160. a. exſiſtebat rex regum decorem habens incomprehenſibilem. Inſuper non ait, *in initio*, aut, *ante initium viarum ſuarum*; ſed, *initium viarum ſuarum*. Rurſus ergo Incarnationis ejus initium prænunciat, non vero naturam æternæ ipſius deitatis. Nam cum viam homines amiſiſſent, quæ ducit ad Deum, ipſe nobis in Incarnatione factus eſt via nova, ac viva: & ſicut propter Incarnationem dixit [5], *Ego ſum via*; & rurſus [6], *Nemo venit ad Patrem, niſi per me*, id eſt, niſi per fidem in meam Incarnationem, vadat: ita ob eandem dixit etiam: *Dominus creavit me initium viarum ſuarum*. Genitus enim fuit ex Hypoſtaſi quidem Patris, ab æterno, ineffabiliter; ex intemerata autem Virgine, quatenus quidem omnia præſcivit utpote Deus, & quatenus prædeſtinavit Incarnationem, ante ſeculum genitus fuit (ſicut ſcribunt Paulus quidem Coloſſenſibus [7]: *Myſterium hoc abſconditum ante ſecula, & a generationibus, nunc manifeſtatum eſt Sanctis ejus*: Petrus vero in prima epiſtola, de Chriſto inquiens [8]: *Qui præcognitus quidem eſt ante mundi conſtitutionem, manifeſtatus autem in noviſſimis temporibus*): Sed re ipſa genitus fuit, quando *apparuit*, ac *illuxit* [9] *ex alto iis, qui in tenebris, & in umbra mortis pridem ſedebant*; quando *lapis*

1. *At Hæreticos*) Hæc divinans potius, quam interpretans ſcripſi: adeo obſcurus eſt locus in græco. Aliqua vero omiſſa fuiſſe arbitror a librario.
2. *Paulus*) Philipp. II. 6, & 7. Et Coloſſ. III. 10.
3. *Ego autem*) Pſalm. II. verſ. 6.
4. *Dominus*) Pſalm. XCII. verſ. 1.
5. *Ego ſum*) Joann. XIV. 6.
6. *Nemo*) Ibidem.
7. *Myſterium*) Coloſſ. I. 26. Vide pag. 297. Not. 6.
8. *Qui præcognitus*) 1. Petr. I. 20.
9. *illuxit ex alto*) Luc. I. 78, & 79.

λίθος παραβολικῶς ὠνομάσθη· ὅτε ἐγένετο ἀρχὴ ὁδῶν καὶ θεμέλιος ἡμῶν· ᾧ τινι θεμελίῳ καὶ λίθῳ ἐπιμαρτυροῦσιν οὕτως· παῦλος μὲν γράφων κορινθίοις τὸ πρῶτον· θεμέλιον γὰρ οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον ὅς ἐστιν ἰησοῦς χριστός. ἀρχὴν δὲ τοῦ καλεῖσθαι χριστὸς ἰησοῦς· ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει ἔλαβεν. ὅθεν ἐν τῷ λουκᾷ ὁ ἄγγελος τὴν ὀνομασίαν αὐτοῦ ὡς ἐπὶ μέλλουσιν ποιεῖται λέγων τῇ παρθένῳ· ἕξεις υἱὸν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἰησοῦν· οὗτος ἔσται μέγας καὶ υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται. καὶ μεθ' ἕτερα· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται υἱὸς θεοῦ. πέτρος δὲ ῥωμαίοις· ἰδοὺ τίθημι ἐν σιὼν λίθον προσκόμματος καὶ πέτραν σκανδάλου· καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ καταισχυνθήσεται. αἱ δὲ πράξεις τῶν ἀποστόλων· οὗτός φησιν ἐστὶν ὁ λίθος ὁ ἐξουθενηθεὶς ὑφ' ὑμῶν τῶν οἰκοδόμων ὁ γενόμενος εἰς κεφαλὴν γωνίας καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἡ σωτηρία. ἐπιτήρησον ὡς εἰ μὴ μία θεότης καὶ δύναμίς ἐστι τῆς ἁγίας τριάδος· οὐδὲ παρὰ τῷ πατρὶ ἡ σωτηρία. ἵλεως δὲ ἡμῖν ἔστω ἡ ἁγία τριάς. καὶ μέν τοι καὶ δανιὴλ λίθον ἑώρακεν ἐξ ὄρους τμηθέντα ἄνευ χειρῶν ὅς ἐστιν ὁ ἐκ μαρίας γεννηθεὶς ἄνευ ῥεύσεως καὶ ἐργασίας ἀνδρός· καὶ λεπτύνοντα τὴν εἰκόνα τοῦτ' ἔστιν τὸν κόσμον ἀπὸ τῆς παχύτητος τοῦ νοῦ καὶ τῆς χυδαιότητος ᾗ συνέζη. καὶ τί θαυμάζομεν εἰ ὑπὲρ λόγον καὶ νοῦν σωτήριον πρᾶγμα πρὸ αἰώνων τῇ θείᾳ προγνώσει ἐγένετο; ὅπου γε καὶ ἡμᾶς τῇ ἀφράστῳ ταύτῃ προγνώσει καὶ δυνάμει πρὸ τῶν αἰώνων ἐκτίσθαι καὶ σεσῶσθαι λέγει ὁ ἀπόστολος γράφων τοιῶσδε· ἐφεσίοις μέν· ἐξελέξατο ἡμᾶς ἑαυτῷ πρὸ καταβο-

lapis[1] parabolice nominatus eſt; quando factus eſt initium viarum, & fundamentum noſtrum: cui fundamento, ac lapidi teſtimonium ita perhibent Scripturæ. Paulus quidem in prima ad Corinthios epiſtola ſcribit[2]: *Fundamentum enim nemo poteſt ponere, præter id quod poſitum eſt, qui eſt Jeſus Chriſtus*. Initium autem nuncupatio-
100. b. nis hujus, qua dicitur Chriſtus Jeſus, in Incarnatione accepit. Idcirco Angelus denominationem ejus tamquam futuram enunciat apud Lucam inquiens Virgini[3]: *Habebis filium, & vocabis nomen ejus Jeſum. Hic erit magnus, & filius Altiſſimi vocabitur*. Et poſt alia[4]: *Ideo & quod naſcetur*[5] *ſanctum, vocabitur Filius Dei*. Petrus autem[6], & Paulus ad Romanos ſcribunt: *Ecce pono in Sion lapidem offenſionis*[7], *& petram ſcandali, & omnis, qui credit in eum, non confundetur*. Acta vero Apoſtolorum[8]: *Hic eſt lapis, qui reprobatus eſt a vobis ædificatoribus, qui factus eſt in caput anguli; & non eſt in alia aliqua ſalus*. Illud hic animadverte, quod, ſi una non eſt Sanctæ Trinitatis Deitas, & potentia, ne apud Patrem quidem eſt ſalus (Propitia vero ſit nobis Sancta Trinitas). Atqui etiam Daniel[9] *lapidem vidit ex monte abſciſſum ſine manibus* (nempe eum, qui ex Maria genitus fuit ſine fluxu, ac ſine operatione viri), & *comminuentem* idolum, ſive imaginem, ideſt, Mundum, ob craſſitudinem mentis, & luxum, in quo vivebat. Quid autem miramur, ſalutis negotium modo quodam, quem nec verbis, nec mente aſſequi licet, divina præſcientia ante ſecula factum eſſe? quum nos quoque ineffabili hac præſcientia[10], ac potentia ante ſecula creatos eſſe, & ſalvatos dicat Apoſtolus ſcribens Epheſiis quidem[11]: *Elegit nos ſibi ipſi*[12] *ante conſtitutionem mun-*

1. *lapis*) Act. IV. 11.

2. *Fundamentum*) 1. ad Cor. III. 11. Vide Not. 2. pag. 33.

3. *Habebis filium*) Luc. I. 31, & 32. Biblia τέξῃ υἱὸν, i. e. *paries filium*.

4. *Ideo*) Luc. I. 35.

5. *naſcetur*) Biblia addunt, ἐκ σοῦ i. e. *ex te*.

6. *Petrus autem*) In codice: πέτρος δὲ ῥωμαίοις. Cum itaque locus, quem citat Didymus, allegetur cum a Petro ep. 1. cap. II. verſ. 6, & 8, tum a Paulo ep. ad Rom. cap. 9. verſ. 33; idcirco aut legendum, πέτρος δὲ καὶ παῦλος πρὸς ῥωμαίους, aut addenda verba ipſa ex Petro citata a Didymo.

7. *offenſionis*) Ita hæc affert Paulus. At Petrus paulo aliter.

8. *Hic*) Act. IV. 11, & 12. Vid. Not. 3. pag. 90.

9. *Daniel*) Cap. II. verſ. 34.

10. *præſcientia*) Pauli teſtimonium aliter accipit, ac Origenes. Id magis perſpicuum fit ex his, quæ lib. 1. in Rufinum ſegm. 22. ait Hieronymus ea defendens, quæ in Commentariis epiſtolæ ad Epheſios ſcripſerat. „In primo ſtatim volumine (in„quit) teſtimonium Pauli, in quo loquitur, *Sic„ut elegit nos in ipſo ante conſtitutionem mundi, „ut eſſemus ſancti, & immaculati coram ipſo*, „ſic interpretati ſumus, ut electionem non juxta „Origenem eorum diceremus, qui prius fuerant; „ſed ad Dei præſcientiam referremus. Denique „diximus: *Quod autem electos nos, ut eſſemus „ſancti... ante fabricam mundi, teſtatur eſt, ad „præſcientiam Dei pertinet*... Certe in expoſitio„ne iſta nullum crimen eſt; & Origene dicente „contraria, nos Eccleſiaſticum ſenſum ſecuti ſu„mus.„ Ita Hieronymus. Didymus vero non ſolum hic, ſed etiam Enarratione in 1. Petri epiſt. ad cap. 1. verſ. 2. Pauli textum ad Dei præſcientiam refert.

11. *elegit*) Epheſ. I. 4, & 5.

12. *ſibi ipſi*) Biblia pro ἑαυτῷ, habent ἐν αὐτῷ, i. e. *in ipſo*. Et poſt ἁγίους addunt ἡμᾶς, h. e. *nos*.

Digitized by Google

ταβολῆς κόσμου εἶναι ἁγίους καὶ ἀμώμους κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν. τιμοθέῳ δέ· κατὰ δύναμιν θεοῦ τοῦ σώσαντος ἡμᾶς καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίᾳ· οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν· ἀλλὰ κατὰ ἰδίαν πρόθεσιν καὶ χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν χριστῷ ἰησοῦ πρὸ χρόνων αἰωνίων· φανερωθεῖσαν δὲ νῦν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ. πολλὰ γὰρ τοῦτο μὲν μέλλοντα γίνεσθαι ὡς ἤδη γενόμενα· τοῦτο δὲ καὶ γενόμενα ὡς ἔτι γινόμενα ἢ ἐσόμενα προλέγειν εἴωθεν τὸ πάντα εἰδὸς καὶ δυνάμενον πνεῦμα ἅγιον· οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ τὰ περὶ τὴν ἄφθεγκτον οἰκονομίαν ὡς παρῳχηκότα πρινὴ γένηται διηγόρευσεν· ὡς ὅτ' ἂν ὁ δεσπότης οὔπω γενόμενος σὰρξ λέγῃ ἐν ΚΑ ψαλμῷ· ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου. καὶ πάλιν· διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. καὶ ἐν ριζ· λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες· οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας· καὶ ἔσται θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν. καὶ ἡσαΐας· παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν. λέγει τὸ μηδέπω τεχθέν. καὶ πάλιν· ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη. καί τοι οὐδέπω ἦν ἐκ μαρίας τεχθεὶς ὁ ἀμνός. καὶ πάλιν· ἴδομεν αὐτὸν καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος. καὶ μὴν μετὰ πολλὰς γενεὰς ὤφθη τοιοῦτος ἐν τῷ σωτηρίῳ πάθει. καὶ ἀλλαχοῦ· τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα ὑμῶν καὶ τὰς ἑορτὰς μισεῖ ἡ ψυχή μου. ἐμίσησεν δὲ πολλῷ ὕστερον· ὅτε δὲ ἐνηνθρώπησεν καὶ τὴν καινὴν διαθήκην ἡμῖν διέθετο. καὶ τὰ παρελθόντα δὲ ὡς ἐνεστῶτα καθὰ εἴρηται διηγεῖται· ὡς ὅτ' ἂν φράζῃ· ὁ ποιῶν πλειάδα καὶ ἕσπερον. καὶ ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα. ἀντὶ τοῦ ὁ ποιήσας. καὶ ὁ θεμελιῶν τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς· ὅ ἐστιν ὁ θεμελιώσας. δι' ἃ δὴ ἐπάναγκες εἰ μὴ εἰς τὴν ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἡμῶν σοφίαν· εἰς γ' οὖν τὴν δεσποτικὴν ἀναμάρτητον σάρκωσιν· τὴν ἐκκειμένην παροιμίαν φέρειν· οὐδαμῶς δὲ εἰς τὸν τῆς ἀῤῥήτου θείας φύσεως υἱὸν λόγον τὸν δι' οὗ καὶ παρ' οὗ καὶ ἐν ᾧ πάντα κατεκοσμήθη. τὸ γὰρ εἰπεῖν

mundi, ut eſſemus ſancti, & immaculati in conſpectu ejus in charitate: qui prædeſtinavit nos in adoptionem filiarum: Timotheo autem [1]: *Secundum potentiam Dei,*
161. a. *qui ſervavit nos, & vocavit vocatione ſancta, non ſecundum opera noſtra, ſed ſecundum proprium propoſitum, & gratiam datam nobis in Chriſto Jeſu ante tempora ſecularia, manifeſtatam autem nunc per adventum Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti.* Multa enim cum futura quaſi jam præterita, tum etiam præterita quaſi adhuc exſiſtentia, vel futura prædicere ſolet omniſcius, & omnipotens Spiritus Sanctus; maxime vero ea, quæ ſpectant ad ineffabilem Incarnationem, velut præterita enunciavit, antequam fierent: ut cum Dominus caro nondum factus ait in XXI Pſalmo [2]: *Foderunt manus meas, & pedes meos.* Et rurſus [3]: *Diviſerunt veſtimenta mea ſibi, & ſuper veſtem meam jecerunt ſortem.* Et in CXVII [4]: *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli: & erit* [5] *mirabilis in oculis noſtris.* Et Iſaias [6]: *Puer natus eſt nobis.* Id autem de eo dicit, qui nondum erat natus. Et rurſus [7]: *Sicut ovis ad occiſionem ductus eſt.* Necdum tamen ex Maria natus fuerat Agnus. Et rurſus [8]: *Vidimus eum, & non habebat formam, nec pulchritudinem.* Attamen talis poſt multas generationes viſus eſt in ſalutifera Paſſione. Et alibi [9]: *Neomenias veſtras, & ſabbata veſtra, & feſta odit anima mea.* At hæc odit multo poſt tempore; cum ſcilicet [10] incarnatus eſt, & novum nobis teſtamentum diſpoſuit. Præterita vero etiam quaſi præſentia, ut dictum fuit, enarrat Scriptura: ut cum ait [11]: *Qui facit Pleiadem, & Heſperum.*
162. b. Et [12]: *Qui facit Angelos ſuos Spiritus.* Pro, *Qui fecit.* Et [13]: *Qui fundat terram ſuper ſtabilitatem ſuam.* Id eſt, *Qui fundavit.* Quæ cum ita ſe habeant, allatum ſane Proverbium referre neceſſe eſt, ſi non ad ſapientiam, quæ in noſtris diſciplinis ineſt, ſaltem ad Dominicam peccati expertem Incarnationem; minime vero ad ineffabilis divinæ naturæ Filium Verbum, per quem, & a quo, & in quo omnia condita & or-

1. *Secundum*) 2. ad Tim. I. 8, 9, & 10.
2. *Foderunt*) Pſalm. XXI. verſ. 18.
3. *Diviſerunt*) Ibidem verſ. 19.
4. *Lapidem*) Pſalm. CXVII. verſ. 21, & 22.
5. *& erit*) Omittit nonnulla, quæ exſtant in Bibliis, ubi pro ἔσται legitur ἐστι, i. e. *eſt*.
6. *Puer*) Iſai. IX. 6.
7. *Sicut ovis*) Iſai. LIII. 7.
8. *Vidimus*) Iſai. LIII. 2.
9. *Neomenias*) Iſai. I. 14. Vide pag. 74. Not. 5.
10. *cum ſcilicet*) Codex, ὅτε δὲ. Legendum fortaſſe ὅτε δὴ.
11. *Qui facit*) Latina Biblia hæc non habent. In græcis exſtant Job. IX. 9.
12. *Qui facit*) Pſalm. CIII. verſ. 5 (ſeu 4).
13. *Qui fundat*) Ibidem verſ. 6 (ſeu 5).

εἰπεῖν κύριος ἔκτισέν με· καὶ τὸ ἐπαγαγεῖν· πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με· ἴσόν ἐστιν τῷ λέξαι· ὄντα με ἐξ αὐτοῦ συνυφεστώτως ἔκτισεν ὕστερον καθ' ὃ θελήσει αὐτοῦ ἐκοινώνησα ἀτρέπτως· ἀναμαρτήτως ἀνθρώποις τῆς φύσεως· ὡς πρὸ βραχέος εἴρηται. πρὸ δὲ πάντων βουνῶν ἐγέννησεν ἀπαθῶς καὶ ἀνάρχως καὶ ἀῤῥήτως διʼ ὅτι ὑπὲρ τὸ ἀσώματον ἡ θεότης. τὸ γὰρ πρὸ μάλιστα ἐπὶ αὐτῆς τυγχάνει ἀόριστον· ἔτι δὲ καὶ ὁ δὲ σύνδεσμος τοῦτο παρίστησιν. εἰ γὰρ καὶ ἔκτισεν· πῶς ἐγέννησεν; εἰ δὲ ἐγέννησεν· πῶς ἔκτισεν; τὸ μὲν γὰρ κτίσμα· εἴποι τις ἂν τοῦ κτίσαντος γέννημα ὡς ἡμεῖς ἠκούσαμεν υἱοὶ ὑψίστου· τὸ δὲ ὄντως γέννημα· οὐκ ἄν ποτε τοῦ γεννήσαντος κτίσμα κληθείη. οὔπω γὰρ ἕως σήμερον ἴσμεν τοῦτο λεχθέν· ὥστε τὴν ἐν τοῖς ἀρίστοις ἐπιτηδεύμασι σοφίαν πανταχόθεν εὑρίσκεσθαι τὸ κύριος ἔκτισεν εἰρηκυῖαν. ὥστε καὶ κατὰ βιαίαν ἐκδοχὴν τὸν γενόμενον σύμμορφον τῇ ἀνθρωπότητι· τῷ γὰρ τῆς θείας προγνώσεως ὅρῳ πρὸ πάσης κτίσεως ἐγένετο οὕτος· κτίσιν δὲ καταχρηστικῶς τὴν ἀνθρωπότητα· καθὰ καὶ τὴν ἐν κόσμῳ σοφίαν ὀνομάζει· διʼ ὧν λέγει ὁ παῦλος· ὑποτάγητε πάσῃ κτίσει ἀνθρωπίνῃ διὰ τὸν κύριον· εἴτε βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι· εἴτε ἡγεμόσιν· ὡς διʼ αὐτοῦ πεμπομένοις. καὶ μέν τοι τὸ εἰπεῖν· ὁ δεῖνα τυχὸν ἔκτισεν τόδε· ἢ ἐποίησεν ἐπίσκοπον· ἢ κλῆρον· ἢ στρατόπεδον· οὐκ οὐσίαν ἐκ μὴ ὄντων παρῆχθαι σημαίνει καί τοι ὁμώνυμον ἔχοντα λέξιν· ἀλλὰ τοὺς

& ornata ſunt. Nam cum ait, *Dominus creavit me*, ſubdens, *Ante omnes autem colles gignit me*, idem eſt ac ſi diceret: Cum eſſem ex ipſo, & ſimul cum eo ſubſiſterem, creavit me poſtea, quatenus voluntate ejus communem habui cum hominibus naturam, ſine mutatione tamen, ac ſine peccato, ſicut paulo ante dixi. Ante omnes vero colles genuit Pater impaſſibiliter, & ab æterno, & ineffabiliter; quia ſupra incorporea omnia eſt deitas. Nam illud, *ante*, præſertim cum de ipſa dicitur, indefinitum eſt. Præterea vero etiam particula illa, *δὲ*, id eſt, *autem*, id ipſum probat. Si enim creavit, quomodo genuit? Si vero genuit, quomodo creavit? Nam creaturam quidem dicere quis poteſt progeniem Creatoris, ſicut nos dicti ſumus *filii Altiſſimi* [1]: qui autem vere genitus, ſeu progenies eſt, numquam vocabitur genitoris creatura; necdum enim hactenus a quopiam novimus hoc dictum eſſe. Quocumque ergo vertimur, invenimus, ſapientiam in optimis diſciplinis ſitam dixiſſe, *Dominus creavit*: adeo ut violenta
182. a. etiam ſit interpretatio, ſi hæc dixiſſe putetur is, qui humanitati conformis factus eſt, quod divinæ præſcientiæ determinatione ante omnem creaturam factus ſit talis. Creaturam vero *καταχρηστικῶς* [2], hoc eſt, quadam vocis abuſione, nominat humanitatem, ut & mundanam ſapientiam. Ita & Paulus ait [3]: *Subjecti eſtote omni creaturæ humanæ propter Dominum, ſive Regi tamquam præcellenti, ſive Ducibus tamquam per ipſum miſſis*. Ac ſane ſi quis dicat, Ille (quicumque fuerit) condidit hoc, aut, fecit Epiſcopum, vel Clerum [4], vel exercitum; is non ſignificat, ſubſtantiam aliquam ex nihilo productam eſſe, quamvis ambiguo verbo *condidit*, aut *fecit*

1. *filii Altiſſimi*) Pſalm. LXXXI. verſ. 6.

2. *καταχρηστικῶς*) Græcam vocem retineo Hieronymi exemplo, qui in Didymi libro de Sp. S. ſegm. 38. hæc tranſtulit: *Quia ergo* (codex noſter, *quia enim*) *omnis humana vox nihil poteſt aliud judicare* (codex noſter, *indicare*) *quam corpora*.. *idcirco nullum verbum poteſt ei proprie coaptari, & ejus ſignificare ſubſtantiam: ſed omne quod loquimur, καταχρηστικῶς, id eſt, abuſive eſt, & de incorporalibus cunctis, & maxime cum de Trinitate loquimur*. Codex noſter: *id eſt, abuſive & de incorporalibus cunctis, & maxime de Trinitate loquimur*.

3. *Subjecti*) Non in Paulo hæc exſtant, ſed in epiſt. 1. Petr. II. 13, & 14. Quum ſimilia porro ſcribat Paulus in epiſt. ad Rom. cap. XIII. verſ. 1, & 2, ideo fortaſſe Didymus alterum locum cum altero confudit. Idem ipſi accidiſſe ſuſpicor in Enarrationibus ad hunc Petri locum: ſic enim ibi legit: *Subjecti eſtote omni humanæ ordinationi*. At vox, *ordinationi*, videtur illuc tranſlata ex dicto Pauli loco. Apud Petrum ſane omnes libri habent *κτίσει*, i. e. *creaturæ*, non vero *διαταγῇ*, h. e. *ordinationi*: qui enim variantes e membranis lectiones collegerunt, nullam hic varietatem adnotant.

4. *Clerum*) Clemens Alexandrinus in libro, qui inſcribitur, *Quis dives ſalvetur*, pag. 959. hæc de S. Joanne ſcribit· *ὅπου μὲν ἐπισκόπους καταστήσων*.. *ὅπου δὲ κλῆρον, ἕνα γέ τινα κληρώσων τῶν ὑπὸ τοῦ πνεύματος σημαινομένων*. Quæ ſic verto: *ut alicubi quidem Epiſcopos conſtitueret*... *alibi autem Clerum*, &c. Sed doctiſſimus vir Valeſius in Notis ad Euſebii Hiſt. Eccl. lib. 3. cap. 23. pro *κλῆρον* legendum vult *κλῆρῳ*, & *γέ* pro *τέ*. Utrum vero priſca lectio *κλῆρον*, quæ ex his Didymi verbis aliquatenus confirmari videtur, rejicienda ſit, judicet eruditus lector.

τὺς ἤδη ὄντας· ἢ τὴν ὑφεστῶσαν ὕλην εἰς τάξίν τινα ἢ τοιάνδε θέσιν καλεῖ. καὶ ὁ ὑμνῳδός τὸ ἐνυπάρχον αὐτῷ μόριον ὡς ἔτι παρασχεθησόμενον αὐτῷ ηὔχετο βοῶν· καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ θεός. καὶ παῦλος δὲ ὁ ὁσιώτατος συνῳδὰ τούτῳ καὶ πρέποντα γράφει· εἴ τις ἐν χριςῷ καινὴ κτίσις· ἰδοὺ τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· καινὰ γέγονε τὰ πάντα. οὐ τῷ ἀρτίως κτισθῆναι· ἀλλὰ τῷ εἰς τὸ ἑξῆς ἐκλάμψαι. καὶ ἑτέρωθι· ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον. ἀντὶ τοῦ συναγάγῃ. ὅρα δὲ εἰ συνέρεσθαι ἡμῖν δύναται καὶ τὸ λεχθὲν τοῖς ἐν τῷ βαπτίσματι ἀνακαινιζομένοις· ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα· καὶ ὅσα εὕροι τις ἂν τοιουτοτρόπωτα λόγια διερευνώμενος. γέγραπται δὲ μεταφορικῶς καὶ περὶ τῶν τεκόντων· ἐποίησεν υἱὺς καὶ θυγατέρας. καὶ ἐκτησάμην φησὶν ἄνθρωπον διὰ τοῦ θεοῦ. καὶ ὅμως γεννητικῶς οὐ δημιουργικῶς λέγει. εἰ δὲ κατὰ συγχώρησιν εἰς τὸν ἐκ θεοῦ θεὸν ἐκληπτέον τὰ κύριος ἔκτισέν με· ὑπομνήσθω πάλιν καὶ πάλιν πρὸς ἡμῶν λεγέσθω καὶ πιςευέσθω· ὡς διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν· πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με· ὥςε ἀνελεῖν τὸ ἔκτισέν με. τὰ γὰρ δεύτερα ἐν θεσπίσμασιν ὡς καλλίονα καὶ βεβαιότερα· παύει πανταχοῦ τὰ πρόσθεν. ἀνταγωνιζόμενος δὴ οὖν τούτοις οὐδὲν ἀξιόπιςον οὔτ' ἀληθείᾳ οὔτε λέγουσιν οὔτε ταμιευομένοις· ἐπεισάκτῳ δὲ καὶ ἐπεισοδίῳ καὶ ἐπαχθεῖ τινι διδασκαλίᾳ κεχρημέναις αἱρετικοῖς· ὁ παρ' αὐτοῦ τὸ δῶρον τῆς θεολογίας δεξάμενος τοῦ πολυποθήτου καὶ ἀνεξικάκου σωτῆρος οὗ τοῦ ἐλέους πλήρης ἡ γῆ· καὶ διδάσκων ὁποίαν τινὰ γνώμην δεῖ περὶ αὐτοῦ ἔχειν· κοινόν τε δόγμα

cit utatur; ſed eos, qui jam exſiſtebant, aut jam ſubſiſtentem materiem quodam ordine, aut certa diſpoſitione donatam fuiſſe deſignat. Et Hymnodus de viſcere, quod jam habebat, perinde loquitur quaſi adhuc ipſi dandum ſit, dum ſic precando clamat [1]: *Cor mundum creo in me Deus*. Sanctiſſimus autem Paulus his conſona ſcribit, ac manifeſta. *Si quis* [2] *in Chriſto*, inquit, *novo creaturo; ecce vetera tranſierunt, nova facto ſunt omnio*: quæ non eo dicit, quod recens creatus ſit qui in Chriſto eſt, ſed quia in poſterum exſplendeſcit. Et alibi [3]: *Ut duas condat in unum novum hominem*: ubi *condat* dicitur pro *congreget*. Vide autem, utrum nobis ſuffragari poſſit etiam quod dictum eſt his, qui in baptiſmo renovantur [4]: *Induite novum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt*: & quæcumque alia ejuſdem modi [5] oracula quærendo inveneris. At de iis etiam qui gennerunt, metaphorice ſcriptum eſt [6]: *Fecit filios, & filias*. Et [7]: *Poſſedi*, inquit Heva, *haminem per Deum*. Generationem
pag. 8. tamen ſignificat, non creationem. Quod ſi indulgenter concedatur, ut de Deo, qui eſt ex Deo, accipere quis poſſit illud, *Dominus creavit me*, in memoriam revocetur, rurſumque a nobis dicatur, & credatur, ob hanc rationem ſubjunctum eſſe, *Ante omnes vera colles gignit me*, ut magis explicarentur verba, *creavit me*. Nam & in Conſultis ea, quæ poſteriora ſunt, utpote meliora, & firmiora, præcedentium vim cohibent ſemper, & coarctant. Joannes porro, qui ab ipſo deſideratiſſimo, & patienti, clementique Salvatore, cujus *miſericordia plena eſt terra*, theologiæ donum accepit, contra Hæreticos hoſce decertans, qui nihil probabile, ac fide dignum, nihil quod verum ſit, proferunt, aut in penu reconditum habent, ſed peregrina quadam, aliunde importata, adſcititia, ac moleſta doctrina utuntur, docenſque nos, quid de ipſo Filio ſentire oporteat, commune dog-

---

1. *Cor*) Pſalm. L. verſ. 12.
2. *Si quis*) 2. Cor. V. 17. Vide Not. 5. pag. 4.
3. *Ut duos condat*) Epheſ. II. 15. Græca Ed. addit: ἐν ἑαυτῷ, i. e. *in ſe ipſo*.
4. *Induite*) Epheſ. IV. 24. Græca Biblia habent, ἐνδύσασθαι, h. e. *indui*. Vulgatus Interpres legit ut Didymus.
5. *ejuſdem modi*) Codex, τοιουτοτρόπωτα. Legendum videtur, τοιουτότροπα· τὰ &c.
6. *Fecit*) Gen. V. 4, & alibi ſæpius. At nuſquam, ni fallor, legitur in Scriptura hic textus cum verbo ἐποίησε, i. e. *fecit*: capite ſane V, & XI. Geneſeos adhibetur ſemper verbum ἐγέννησε, i. e. *genuit*. Didymi tamen argumentum innititur verbo *fecit*. Verum hæc illi ignoſcere opus eſt, qui Biblia per ſe ipſum legere non poterat: præſertim cum verbo τεκνοποιεῖν, i. e. *filios facere*, ſæpius utatur Scriptura, ut Gen. XVI. 2, XXX. 3, & Jerem. XXIX. 6, ubi legitur: τεκνοποιήσατε υἱοὺς καὶ θυγατέρας, i. e. *facite filios, & filias*.
7. *Poſſedi*) Gen. IV. 1. Quamvis legendum ſit ἐκτησάμην, i. e. *poſſedi*, tamen apud Baſilium libro 4. in Eunomium pag. 293. legitur, ἐκτισάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ θεοῦ, i. e. *creavi hominem per Deum*. Suſpicor vero Didymum quoque hic dictaſſe, ἐκτισάμην, i. e. *creavi*. Alioquin intempeſtive afferret iſtum locum.

μα εἰς ἅπαντας ἀνθρώπους ἐξήνεγκεν· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος· τοῦτ᾽ ἔστιν ἄναρχος ὅ ἐστιν ἀγένητος. ἀνυπέρβατόν ἐστι τό ἦν οὐδὲ μίαν ἐπέκεινα αὐτοῦ ἀνυπαρξίαν συγχωροῦν ἐπινοεῖσθαι· καθὰ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ εἴρηται βιβλίῳ. καὶ ὁ λόγος ἦν πρός τὸν θεόν. ἀντὶ τοῦ κατά τὸν πατέρα ἦν ἀσύγκριτος· ἀγένητος· καὶ εἴσω τῆς ἀνεφίκτου θεότητος αὐτοῦ ὁρῶν ὑπῆρχεν· τὸ γὰρ πρός τόνδε ἦν νοεῖται μόνον οὐχὶ μετὰ τοῦδε ἦν· ἀλλὰ καὶ συγκριτικῶς κατὰ τόνδε ἦν. καὶ θεός ἦν ὁ λόγος. τοῦτ᾽ ἔστιν ἀναίτιος. θεοῦ γὰρ αἰτία· ἀμήχανον ἀδύνατον οὐκ ἔστιν. πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. ἀντὶ τοῦ ἀγένητός τέ ἐστιν αὐτός. ἅπαξ γὰρ πᾶν κτιστὸν δι᾽ αὐτοῦ ὡς ἀκτίστου ποιητοῦ ἀπεφήνατο παρῆχθαι. πρός τοῖς ἀναντιρρήτοις δὲ τούτοις· ἔστιν καὶ ἄλλο ἀντίθετον· καὶ ᾧ οὐδεὶς οὐδὲν μέχρι ἐνθυμήσεως ἄλλο πρός ἐπιχείρησιν εἰπεῖν δυνήσεται. ἀκύλας μὲν γὰρ ὁ εἷς τῶν ἑρμηνευτῶν τὴν γραφὴν ταύτην ἔχουσαν ἑβραϊστί· ἀδωναΐ κανονι ἐξέδωκεν οὕτως· κύριος ἐκτήσατό με· οὐδὲ αὐτὸς κυριολεκτήσας· ἑρμηνεύεται γάρ κατὰ τὸ ἀκριβές· κύριος ἐνόσσευσέν

ma promulgavit, & omnibus hominibus notum fecit: *In principio erat Verbum*: id eſt, ſine initio erat, ſive æternus, quod eſt, increatus. Verbum hoc, *erat*, anhyperbatum eſt, videlicet tranſcenſum excludens, nullamque ultra ipſum exſiſtentiæ carentiam concipi, aut intelligi ſinens, ſicut & in primo libro [1] dictum fuit. *Et Verbum erat* πρός τὸν Θεόν, hoc eſt, *apud* (ſive, *ad*) *Deum*. Ait vero, πρὸς τὸν Θεόν, i. e. *ad Deum*, pro κατὰ τὸν Πατέρα, h. e. *ſecundum Patrem*, nempe, *æque ac Pater*, erat & ipſe aſyncritus, i. e incomparabilis, & increatus, & intra incomprehenſibilem ejus deitatem intuens [2]. Cum enim quis ait, πρός τόνδε ἦν, ſive, *Ad hunc erat*, non modo ſignificat, *Cum hoc erat*, ſed etiam comparative hæc locutio accipitur, ut valeat: *Secundum hunc erat*, i. e. Huic ſimilis erat. *Et Deus erat Verbum*: h. e. a
363. nulla cauſa factus; nam Dei cauſa nulla omnino eſſe poteſt. *Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil*. Id perinde eſt ac ſi diceret: Et ipſe eſt increatus: ſemel enim jam affirmavit in prima hujus verſiculi parte, *per ipſum*, utpote increatum Opificem, producta eſſe quæcumque creata ſunt. At præter hæc omnia, quæ nulli dubitationi obnoxia ſunt, aliud etiam habeo quod opponam: nemo autem quidquam contra id ne excogitare quidem [3] poterit, nedum illud impugnare. Aquila enim unus ex Interpretibus hunc Scripturæ locum, qui hebraice habet, *Adonai canoni* [4], ſic tranſtulit: *Dominus poſſedit me*: ac ne ipſe quidem proprio vocabulo uſus eſt [5]: ſi enim accurate verbi ſignificationem reddere velimus, vertendum eſt, *Dominus*

1. *in primo libro*) Cap. 15. pag. 18.

2. *intuens*) Suſpicabitur fortaſſe quis legendum eſſe ὅρων, pro ὁρῶν, i. e. *fines* pro *intuens*: ut ſenſus ſit: *intra incomprehenſibiles ejus deitatis fines exſiſtebat*. Sed equidem nihil immutare audeo: maxime cum hæc locutio, *intra Deitatis fines*, audax videatur.

3. *ne excogitare quidem*) In græco, μέχρι ἐνθυμήσεως, i. e. *cogitatione tenus*. Ita & in Commentariis in Pſalmos ad verſiculum 6. Pſalmi 72. ait: ὁ γὰρ μέχρι διαθέσεως ἔσχησαν τὸ κακόν, i. e. *nec enim affectu tenus malum cohibuerunt*. Et in Enarratione in primam Joannis Epiſtolam cap. 4, ubi legitur: *uſque ad phantaſiam hominem apparuiſſe*, Didymum græce ſcripſiſſe non dubito, μέχρι φαντασίας, i. e. *imaginatione tenus*.

4. *canoni*) Codex ſine accentu, κανονι. Legendum κανόνι, aut potius κανάνι, ut nunc pronunciant Hebræi. Exemplar enim hebraicum habet יהוה קנני, ſive *Adonai* (aut *Jehovah*) *canani*. Rabbini vero ſub primo Nun vocis *Canani* ſcripſerunt punctum pathach, quod valet A. Similis porro ſcripſit Epiphanius in Panario hæreſi 69. num. 25. pag. 749. Τὸ δὲ ἑβραϊκὸν (inquit) οὐχ οὕτως ἔχει. ὅθεν Ἀκύλας λέγει· Κύριος ἐκτήσατό με... Ἀλλ᾽ ὅτι Ἀκύλας ὑπὸ δύναμιν ἑρμήνευσε.... ἐν δὲ τῷ ἑβραϊκῷ λέγει· Ἀδωναΐ, ὃ λέγεται Κύριος· κανανί, δύναται λέγεσθαι καί· ἐνόσσευσέ με, καί· ἐκτήσατό με. τὸ δὲ ἀκριβέστατον λέγεται· ἐνόσσευσέ με· νεοσσοὶ δὲ νοσσοὶ κ. τ. λ. Id eſt: *Hebraicus vero fons non ita habet: itaque Aquila ſic interpretatur*: Dominus poſſedit me.... *Quamquam ne Aquila quidem vim vocis hebraicæ ſatis expreſſit.... Jam vero hebraice ita legitur*: Adonai (*hoc eſt*, Dominus) canani (*hoc eſt*, ut pullum edidit me, *vel*, poſſedit me). *Multo autem commodius eſt, ut priore modo reddatur*: tamquam pullum edidit me. *Pequis vero pulli* &c. Lege etiam Anchoratum cap. 44.

5. *proprio vocabulo uſus eſt*) In græco, κυριολεκτήσας. Quod verbum in vulgaribus Lexicis nullo exemplo illuſtratur. Didymus illud adhibuit ad verſ. 12. capitis 1. Jobi, pag. 37. Catenæ Junianæ, ubi legitur: κυριολεκτεῖται δὲ ἐπὶ τοῦτο μᾶλλον.... τὸ ἐξῆλθεν, i. e. „De hoc magis proprie dicitur illud, *Egreſſus eſt*„ &c.

σέν με. τοῦτ᾽ ἔστιν ἔτεκεν. κυρίως γὰρ ἐκ τῶν ἐξ ὠοῦ ἐκθορνυμένων οὐχὶ δὲ κτιζομένων λέγεται τὸ ἐνόσσευσεν ἢ ἐξέθορεν καὶ νοσσεύει καὶ ἐκθορεῖ. τὸ δ᾽ ἐκθορεῖν τῷ ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐκθορνυμένῳ οὐχ ἑτεροούσιον. ὥστε καὶ κατὰ τὴν λέξιν καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν ἀποχωρεῖ τὸ πρόβλημα αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἀληθείας. τινὲς δὲ τὸ κύριος ἔκτισέν με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ· περὶ τῆς ἐκκλησίας εἰρῆσθαι καλῶς ἐνόησαν· ἐν ᾗ τῆς ἀληθείας καὶ σοφίας ἡ ὁδὸς καταγγέλλεται· ἥντινα καὶ σῶμα τοῦ χριστοῦ ἐκάλεσεν ὁ ἀπόστολος γράφων τοιάδε· κολασσαεῦσι μέν· καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου ὑπὸ τοῦ σώματος αὐτοῦ ὅ ἐστιν ἡ ἐκκλησία ἧς ἐγενόμην ἐγὼ διάκονος κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι. κορινθίοις δὲ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ· τὰ μέλη ἡμῶν μέλη χριστοῦ· ἄρα οὖν τὰ μέλη τοῦ χριστοῦ ποιήσομεν πόρνης μέλη; μὴ γένοιτο. καὶ πάλιν· πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἑνὸς πολλὰ ὄντα· ἕν ἐστιν σῶμα· οὕτως καὶ ὁ χριστός. ὥστε εἰ καὶ κατὰ τὴν δυσαντίβλεπτόν πως οἰκονομίαν σῶμα μὲν αὐτοῦ τὴν ἐκκλησίαν· ἀδελφοὺς δὲ ἡμᾶς τοὺς κτιστοὺς οἶδεν ἡ γραφή· ἀλλ᾽ οὖν ὡς μονογενὴς καὶ ἀληθινὸς υἱὸς τοῦ ὑψίστου θεοῦ· τῇ συστάσει τοῦ πλήθους τῶν κτισμάτων κατ᾽ οὐδὲν συνείληπται. οὔτε δὲ ἄλλη γραφὴ περιέχει λέξιν τοιαύτην· περὶ αὐτοῦ μὲν οὖν γε πέπλησται πᾶσα ὅτι θεὸς ἀληθινὸς καὶ υἱὸς μονογενὴς ἀληθῶς. ἀλλὰ γὰρ ὥσπερ ὑπό τινος ῥεύματος ὑπηνέχθη βίᾳ. ἐπὶ οὖν ἕτερον κεφάλαιον τρεπτέον τὸν λόγον.

nus nidificavit[1] *me*, ideſt, genoit me. Nam proprie cum de[2] illis ſermo eſt, qui ex ovo exſiliunt, non vero qui creantur, dicitur, *Nidulatus eſt*, aut *exſilire fecit*[3], & *nidulatur*, & *exſilire facit*: quod vero exſilire facit, heterouſium non eſt, nempe alterius ſubſtaotiæ ab eo, quod ex ipſo exſilit. Itaque ſive dictionis etymon ſpectetur, ſive totius ſermonis ſenſus, a veritate alienum eſt quod ajunt Hæretici. Quidam vero illud, *Dominus creavit me initium viarum ſuarum*, recte ita acceperunt, ut de Eccleſia dictum ſit, in qua Veritatis, & Sapientiæ *via* annunciatur, quamque Chriſti corpus vocavit Apoſtolus, cum ſcripſit sd Coloſſenſes quidem[4]: *Et adimpleo defectus tribulationum Chriſti in carne mea pro*[5] *corpore ejus, quod eſt Eccleſia, cujus factus ſum ego miniſter ſecundum diſpenſationem Dei, quæ data eſt mihi*: Ad Corinthios vero in prima epiſtola[6]: *Membra noſtra membra ſunt Chriſti*: *ergone*[7] *membra Chriſti faciemus meretricis membro? Abſit*. Et rurſus[8]: *Omnia autem membra corporis unius, cum ſint multa, unum ſunt corpus: ita & Chriſtus*. Quamvis itaque ſpectata Filii venetanda, ac tremenda Incarnatione corpus quidem illius quodam-
103. b. modo Eccleſiam, fratres vero ejuſdem oos creaturas vocet Scriptura, ipſe tamen, quatenus Unigenitus, & verus Filius Altiſſimi Dei, io creaturarum multitudine, ac numero nulla ratione comprehenditur. Neque vero hujuſmodi vocem habet ullo alio in loco Scriptura, cum de Filio ſermo eſt. Quin tota his formulis plena eſt, ipſum eſſe Deum verum, & vere Filium Unigenitum. Sed ego huc velut a profluente impulſus ſum[9]. Itaque ad alterum capitulum vertendus eſt ſermo.

1. *nidificavit*) Nomen קן (*kea*) denotat nidum; verbum vero קנן (*kinea*) valet, *aidificavit*. Itaque vocem *canani* ex hac radice קנן derivat Didymus, non vero ex verbo קנה (*canah*) quod valet, *poſſedit*.

2. *de*) Codex ἐκ. Legendum videtur ἐπί.

3. *exſilire fecit*) Verbum ἐκθορεῖν active, non intranſitive ſumi hic arbitror.

4. *Et adimpleo*) Coloſſ. I. 24, & 25.

5. *pro*) Codex mendoſe, ut puto, habet ὑπὸ, i. e. *ſub*, vel *a*. Lego ex Biblis ὑπὲρ.

6. *Membra noſtra*) 1. ad Cor. VI. 15. Græca Editio habet: σώματα ὑμῶν, id eſt: *corpora veſtra*.

7. *ergone*... *faciemus*) Biblia: ἄρας οὖν.... ποιήσω, i. e. *tollens ergo*... *faciam* &c.

8. *Omnia*) 1. ad Cor. XII. 12.

9. *impulſus ſum*) Codex, ὑπηνέχθη βία. Malim, ὑπηνέχθην βίᾳ. Videtur autem Didymus Ariſtidem rhetorem imitari inquientem: Ἀλλ᾽ ὁ λόγος γάρ, ὥσπερ ῥεῦμα, φέρων ὑπήνεγκε βίᾳ, i. e. *ſed enim oratio ipſa, profluentis inſtar, violenter me abripuit*. Vide etiam, ſi placet, Pollucem lib. 2. ſegm. 211, & 212.

Δ

Δεύτερον πρόβλημα τῶν δυσαγκαλίστων καὶ ἀνεξέταστον ἐχόντων τὸ φρόνημα αἱρετικῶν πειρᾶται τὴν ὀρθὴν πίστιν ἀπὸ γραφῶν τῶν παρὰ τὸν θεολογικὸν νοῦν ὑπ' αὐτῶν νοουμένων ἀπεί-θανον δεικνῦναι· τὴν δ' ἑαυτῶν διὰ τῶν αὐτῶν σεμνοτέραν ἀποφαίνειν· δείκνυται γάρ φησιν κτιστὸς ϗ οἷον ἐπίπλαστον καὶ νόθον ἔχων τὸ μονογενὴς ὑιὸς καὶ θεὸς ὄνομα· ἐξ ὧν παῦλος κολασσαεῦσιν ἔγραψεν περὶ αὐτοῦ· πρωτότοκος πάσης κτίσεως. εἰ γὰρ δήπου πρωτότοκος· οὐ μονογενής· ἀλλ' ὡς πρὸς τοὺς μετ' αὐτὸν κτισθέντας πρωτότοκος· εἰ δὲ μονογενὴς ὑιός· πῶς πρωτότοκος; προειπόντες οὖν ὡς ὑπὲρ τὴν αὐτῶν ἐστὶ ϗ τὸ βάθος τοῦ λογίου τούτου συναίσθησιν· ϗ ὡς ἐλάλει παῦλος ἃ μὴ ᾔδει ϗ ἐπίστευεν οἷς ἐλάλει· ἐπειδὴ ὑποβολὴ ἦν τῆς ὄντως σοφίας καὶ προφανῆ ταῦτα πάντα ἐποίει· παραγράψομεν ὅλον τὸ χωρίον τοῦτο ϗ οὕτως ἐπὶ τὴν ἑρμηνείαν αὐτοῦ βαδιούμεθα οὐ δεόμενοι στοχασμῶν τινῶν· καὶ δι' εἰκότων τὰ φωτὸς φωτοειδέστερα διηγούμενοι· ἐροῦντες δὲ ὅσα ἑκόντες ἢ ἄκοντες αὐτοὶ μὲν οὗτοι παρεῖδον· ἡμεῖς δὲ ὁρῶμεν δυνάμενα συμμαχεῖν τῷ λόγῳ. ἔχει δὲ ἡ ἐπιστολὴ οὕτως· εὐχαριστοῦντες τῷ θεῷ ϗ πατρὶ τῷ καλέσαντι ἡμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων· ὃς ἐρρύσατο ἡμᾶς. ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους ϗ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τῆς ἀγάπης τοῦ ὑιοῦ αὐτοῦ· ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν· τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν· ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου πρωτότοκος πάσης κτίσεως· ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα· εἴτε θρόνοι· εἴτε κυριότητες· εἴτε ἀρχαὶ· εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται· καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων ϗ τὰ πάντα

CAP. IV.

SEcundo, quod objiciunt, argumento intolerabiles[1], ac pravam inconſiderate ſententiam amplectentes Hæretici rectam fidem e Scripturis oſtendere ſtudent abſurdam, contra theologicum ſenſum eaa interpretantes; ſuam vero ipſorum fidem per eaſdem graviorem demonſtrare. Quod enim Filius (inquiunt) creatura ſit, & Unigeniti Filii, ac Dei nomen quaſi fucum ipſi illitum, & ut adulterinum habeat, ex iis patet, quæ de ipſo Paulus ad Coloſſenſes ſcripſit: *Primogenitus omnis creaturæ*. Etenim ſi eſt Primogenitus, non eſt ſane Unigenitus, ſed reſpectu aliorum, qui poſt eum creati fuere, primogenitus eſt. Si vero eſt Unigenitus Filius, quomodo eſt primogenitus? Nos ergo in primis dicimus, hujus etiam oraculi altitudinem eorum intelligentiam ſuperare, ac Paulum ea locutum eſſe quæ non noverat, ſed illa credidiſſe, quæ loquebatur, quia ab eo ſuggerebantur, qui vere eſt Sapientia, quique hæc omnia manifeſtabat. Deinde totum hunc locum[2] exſcribemus: tum ad ejus in-
104 terpretationem veniemus: neque vero ullis conjecturis indigebimus, nec veri ſimilitudinibus ad ea enarranda, quæ luce ſplendidiora ſunt; ſed quæcumque ab his ipſis vel conſulto, vel inconſiderate neglecta ſunt, nobis vero vim ſermoni addere poſſe videntur, hæc apponemus. Sic ergo habet Epiſtola[3]: *Gratias agentes Deo & Patri*[4], *qui vocavit*[5] *nos in partem Cleri* (aut *ſortis*) *Sanctorum*[6]: *qui eripuit nos ex poteſtate tenebrarum, & tranſtulit in regnum dilectionis Filii ſui*[7]: *in quo habemus redemptionem*[8], *remiſſionem peccatorum: qui eſt imago Dei inconſpicui* (ſive *inviſibilis*), *primogenitus omnis creaturæ: quoniam in ipſo condita ſunt univerſa, quæ ſunt in cælis, & quæ in terra, viſibilia, & inviſibilia, ſive Throni, ſive Dominationes, ſive Principatus, ſive Poteſtates: omnia per ipſum, & in ipſo creata ſunt: & ipſe eſt* ante

1. *intolerabiles*) In græco, δυσαγκαλίστων. E contrario quod facile quis ferre, aut amplecti queat, dicitur εὐάγκαλον.

2. *totum hunc locum* &c.) Simili modo ſe geſſit Didymus Scripturam citans in libro de Spiritu Sancto num. 20, 32, 39, 43, &c.

3. *Gratias*) In ep. ad Coloſſ. cap. I. a verſ. 12. ad 20.

4. *Deo & Patri*) Græca Editio habet tantum τῷ Πατρὶ, i. e. *Patri*. Vulgatus vero Lat. legit ut Didymus.

5. *qui vocavit*) Græca Ed. τῷ ἱκανώσαντι, i. e. ut vertit Vulg. Interpres: *Qui dignos fecit*.

6. *Sanctorum*) Græca Biblia, & Latina hic addunt, ἐν τῷ φωτὶ, ſive, *in lumine*.

7. *dilectionis Filii ſui*) Legendum videtur: *in regnum Filii dilectionis ſuæ*. Ita enim legitur & in Bibliis cum græcis, tum latinis; & in Didymo ipſo pag. 124.

8. *redemptionem*) Græca Ed. & Latina hic addit, *per ſanguinem ejus*.

τα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν· καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας· ὅς ἐστιν ἀρχὴ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν ἵνα γένηται αὐτὸς ἐν πᾶσιν πρωτεύων· ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησεν πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι· καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν· εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ εἴτε τὰ ἐπὶ γῆς εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Θέα τοίνυν ἐμφρόνως πῶς ἐναντία αἱρετικοῖς ἡ γραφὴ ἐξηγεῖσθαι παρεσκεύασται· καὶ ἔχει ἑκάστην λέξιν ἀκτῖνας οἷον νοήσεων περὶ Θεοῦ ἐνανθρωπήσεως ἀποπέμπουσαν· καὶ ὅτι προεῖπεν αὐτὸν υἱὸν καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ· καὶ οὕτω πρωτότοκον καὶ κεφαλὴν τοῦ σώματος της ἐκκλησίας· καὶ πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν εἰρηνοποιήσαντα διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα καὶ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς ὑπὲρ τὸ ἀσώματον· καὶ ἀχρώματον· καὶ ἀχώρητον θεότητος κληρωσάμενον· ἵν' ὅπως ποτ' οὖν ἀξίως συνίωμεν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ πατρὸς καὶ πρὸς αὐτὸν ἀσύγκριτον φύσιν· καὶ τὴν ἐκ παρθένου καὶ κατ' αὐτὴν τελείαν καὶ ἑνοειδῆ σάρκωσιν καὶ ψύχωσιν. τί γὰρ ἄλλο νοήσαις ἂν μεταξὺ τῶν ἐκκειμένων ὅλων ῥητῶν καὶ τὸ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν πάντα συνεστάναι καὶ καταλλάσσεσθαι καὶ εἰρηνοποιεῖσθαι· εἰ μὴ τὸ διὰ τῆς ἀτρέπτου καὶ ἀναμαρτήτου δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ ἐπιστρέφεσθαι ἡμᾶς εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀκτίστου θεότητος αὐτοῦ; ἀνείρηται. οὖν μονογενὴς μὲν ἅτε οὐκ ἔχων κατὰ τὴν ἄνω ἄῤῥευστον γέννησιν ἕτερον παρ' αὐτὸν κατὰ φύσιν ἀδελφόν· πρωτότοκος δὲ πάσης κτίσεως· οὐ διὰ τὸ προεκτίσθαι αὐτῆς· ἐπεὶ ἂν πρωτόκτιστος ἐκλήθη· ἀλλ' ὡς τῇ προγνώσει καθὰ ἐμνημονεύθη ἐν τῷ πρὸ τοῦδε κεφαλαίῳ· πρὸ παντὸς δημιουργήματος ἀπὸ τῆς ἁγίας παρ-

ante omnes, & omnia in ipſo conſtant. Et ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ: qui eſt principium, primogenitus ex mortuis: ut ſit ipſe in omnibus primatum tenens: quia in ipſo complacuit, omnem plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliare omnia in ipſum, pacificans per ſanguinem crucis ejus [1] *ſive quæ in terra, ſive quæ in cælis ſunt.* Vide ergo, quam ſapienter Scriptura ſeſe, ut ſic loquar, accinxerit ad ea enarranda, quæ Hæreticorum opinarionibus adverſantur, adeo ut ſingula, quibus utitur, vocabula radios veluti emittant, quorum ſplendore illuminati perſpiciamus, de Dei Incarnatione ſermonem hic haberi: nam prius ipſum ait eſſe *Filium*, & *Imaginem Dei*, ac poſtea *primogenitum*, &
104. b. *caput corporis Eccleſiæ*, & *primogenitum ex mortuis*, qui per ſanguinem Crucis ſuæ viſibilia, & inviſibilia pacificaverit, & omnem plenitudinem ſortitus ſit illius Deitatis, quæ incorporalia, & inviſibilia, colorisve expertia tranſcendit, ac plus quam incomprehenſibilis eſt: ut eo quo par eſt modo ſentientes, qualitercumque intelligamus cum aſyncritam (h.e. incomparabilem) eſſe naturam, quam ex Deo Patre, & apud illum habet, tum perfectam illam œconomiam, qua carnem ex Virgine, atqoe animam ita ſumpſit, ſervata perſonæ unitate, ut ipſi etiam Virgini ſimilis fieret. Etenim, ut reliqua omnia Pauli verba modo allata prætercam, quonam alio modo interpretari poſſumus illa, quibus air, *per ipſum, & in ipſo omnia conſtare, & reconciliari, & pacificari*, niſi ita interpretemur, ut per ejus Incarnationem, qua propter nos, & pro nobis, ſine ulla mutatione ſui ipſius, & peccari expers, homo factus eſt, convertamur ad agnitionem increatæ ipſius Filii Deitatis? Dictus eſt ergo, prædicatuſque *Unigenitus* quidem utpote non babens ſecundum cæleſtem cujuſvis fluxus expertem generationem alrerum præter ipſum, qui ſecundum naturam ſit ejus frater; *Prototocus* vero (id eſt, *primogenitus*) *omnis creaturæ*, non quod ante ipſam creatus ſit; alioquin vocatus fuiſſet *Protoctiſtus*, id eſt, primocreatus [2]: ſed quia per præſcientiam, ut commemoratum eſt in capitulo proxime ſuperiore [3], ante omnem creaturam ex Sancta Virgine natus

1. *crucis ejus*) Græca Ed. hic addit, *δι' αὐτοῦ*, h.e. *per ipſum*. Sed Vulg. Int. hæc omittit ut Did.
2. *primocreatus*) Simili modo Ambroſius lib. 1. de Fide cap. 7. ſcribit: *Primogenitus omnis creaturæ. Primogenitus, inquit, non primocreatus, ut & genitus pro natura, & primus pro perpetuitate credatur.*
3. *ſuperiore*) Segm. 160. *a.*

πκαθῆναι τεχθεὶς· καὶ ὢν αὐτός τε πρωτότοκος καὶ μονογενὴς πάσης κτίσεως ἀῤῥήτως κατὰ τὸ θεῖον γραφεῖον· ὥσπερ ὠνόμασται ὁ αὐτὸς καὶ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν· οὐ διὰ τὸ προτελευτῆσαι αὐτῶν· ἀλλὰ διὰ τὸ ἐγερθέντα ἐκ νεκρῶν πρῶτον τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἀναστάσεως καθολικῶς παρασχεῖν ἡμῖν τοῖς κατὰ χάριν καὶ δωρεὰν αὐτοῦ καταξιωθεῖσιν υἱότητος μὲν τοῦ θεοῦ πατρὸς· ἀδελφότητος δὲ αὐτοῦ. ἐγὼ γὰρ ἔφη εἰμὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάστασις. καὶ παῦλος δὲ τὸν καιρὸν αὐτὸν ὑπέδειξεν ἐν ᾧ διὰ τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα ὁ σωτὴρ τὴν παλαιὰν ἡμῶν ἀμεῖψαι κακοπραγίαν καὶ ἀξιῶσαι ἡμᾶς διαιωνίως ἀπολαύειν τῆς τοῦ ἄνω ἀπόνου φωτὸς μετουσίας προθέμενος· πρωτότοκος πάσης κτίσεως ἐγένετο· δι' ὧν ἔφη· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ καινὰ γέγονε πάντα. καὶ ἕτερα δὲ αὐτοῦ ῥήματα διωθεῖται μὲν ταυτηνὶ τὴν αἱρετικὴν ἐνθύμησιν τὴν κατασοφιζομένην τοῦ τε παύλου ὡς τοιαῦτα γράψαντος· τοῦ τε πάντα ποιήσαντος καὶ κεκτημένου ὡς τοιούτων περὶ αὐτοῦ ἐξενηνεγμένων φωνῶν ὅπερ χαλεπὸν καὶ πλάσαι καὶ ἀκοῦσαι· διαῤῥήδην δὲ παρίστησιν ὡς τὸ πρωτότοκος πάσης κτίσεως· ἀντὶ τοῦ πάσης ἀνθρωπότητος ἐλέχθη. τὴν γὰρ ἀνθρωπότητα· κτίσιν προσαγορεύει ὡς ἐν τῷ προκειμένῳ κεφαλαίῳ εἴρηται λέξεσιν αὐταῖς· ὑποτάγητε πάσῃ κτίσει ἀνθρωπίνῃ διὰ τὸν κύριον· εἴτε βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι· εἴτε ἡγεμόσιν· ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις. συναντιλαμβάνεται δὲ ἡμῖν εἰς μὲν τὸ πρωτότοκος καὶ μονογενὴς· τὸ διηγήσασθαι τὸν εὐαγγελιστὴν ὅτι ἔμεινεν παρθένος ἕως ἔτεκεν τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. οὔτε γὰρ ἐγαμήθη τινὶ ἡ τιμιωτέρα πάντων καὶ εὐκλεεστάτη μαρία· οὔτ' ἄλλου μήτηρ ἐγένετό ποτε· ἔμεινεν δὲ καὶ μετὰ κυοφορίαν ἀεὶ καὶ διὰ παντὸς ἄμωμος παρθένος· καὶ ὅμως πρωτότοκος

natus eſt; & quia idem eſt primogenitus, & Unigenitus omnis creaturæ ineffabiliter juxta divinum textum. Simili modo vocatus eſt etiam *primogenitus ex mortuis*, non quod ante ipſos mortuus ſit, ſed quia cum primus ſurrexerit [1] a mortuis, ſecuritatem reſurrectionis generaliter nobis præbuit, qui per gratiam, & donum ejus digni facti
164. a. ſumus qui eſſemus filii quidem Dei Patris, fratres vero ipſius Chriſti. Ait enim [2]: *Ego ſum Vita, & reſurrectio*. Sed ipſum quoque tempus, quo Salvator pro ſua bonitate cum vetuſtam jacturam noſtram reſarcire propoſuiſſet, noſque dignos facere qui participatione cæleſtis serenæ lucis in æternum frueremur, primogenitus omnis creaturæ factus eſt, præmonſtravit Paulus, cum ait [3]: *Vetera tranſierunt: ecce nova facta ſunt omnia*. Quin & reliqua Pauli verba primum quidem hanc Hæreticorum opinationem explodunt, qui & ipſi Paulo, quod talia ſcripſerit, & rerum omnium Conditori, ac Domino, de quo talia prædicata ſunt, injuriam ſuis cavillationibus inferunt: quod vel fictu, nedum auditu moleſtum eſt. Deinde vero aperte eadem probant, *primogenitum omnis creaturæ* dictum eſſe pro primogenito omnis humanitatis; ut enim in ſuperiore capitulo dixi [4], humanitatem vocabulo creaturæ nominat his ipſis verbis: *Subjecti eſtote omni creaturæ humanæ propter Dominum, ſive Regi tamquam præcellenti, ſive Ducibus tamquam per ipſum miſſis*. Suffragatur autem nobis quoad denominationes quidem Primogeniti, & Unigeniti Euangeliſta [5] narrans, Mariam manſiſſe virginem [6], *donec peperit filium ſuum primogenitum*: nam neque cuiquam nupſit illa ſumme præ omnibus honoranda, & maxime inclyta Virgo, nec alterius mater umquam facta eſt, ſed poſt puerperium quoque manſit
165. b. ſemper & omni tempore immaculata virgo [7], & tamen ejus primogenitus recte vocatus

1. *primus ſurrexerit*) In libro de Sp. Sancto num. 41. Chriſtum vocat *principem*, & *primogenitum reſurrectionis*.
2. *Ego*) Joann. XI. 25.
3. *Vetera*) 2. ad Cor. V. 17.
4. *dixi*) Segm. 162. a.
5. *Euangeliſta*) Matth. I. 25.
6. *manſiſſe virginem*) Ita accipiunt Sancti Patres Matthæi verba: *Et non cognoſcebat eam*. Epiphanius vero monachus, ac presbyter in libro inedito περὶ τοῦ βίου τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, i. e. *de vita Sanctiſſimæ Deiparæ*, ſic ea intelligit: οὐκ ἐγίνωσκεν τὰ μυστήρια τοῦ θεοῦ, i. e. *non noverat myſteria Dei*. Extat autem hic liber in quodam ex Nanianis codicibus membraneis.
7. *ſemper ... virgo*) Vide Not. 4. pag. 84. Eodem modo de Beata Virgine loquitur Ambroſius in libro de Inſtitutione virginis cap. 6. pag. 260, aliique ab Hieronymo citati in libro adverſus Helvidium. Ceterum quamvis dogma catholicum de perpetua Deiparæ virginitate plures ante Didymum Patres tradiderint, pauci tamen ante illum ἀειπαρθένου, i. e. *Sempervirginis* titulum ei tribuerunt, ni fallor. In paucis hiſce numerandi ſunt Epiphanius, atque Athanaſius. Primus quidem quum hæreſi lxxviii, tum in Ancorato pag. 19. Beatam Mariam eo titulo vocat; alter vero in Fragmentis Commentariorum in Lucam tom. 2. Novæ Collectionis pag. 43, ubi ſic loquitur: ἡ κυριοτόκος μαρία, καὶ ἀειπαρθένος, i. e. *Dominipara Maria, & Sempervirgo*. Vide & Leporium apud Caſſianum lib. 1. de Incarn. pag. 695.

τοκος αὐτῆς ὁ πλάσας αὐτήν τε καὶ πάντας οὐκ ἀλόγως ἐκλήθη. εἰς δὲ τὸ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν· τὸν αὐτὸν παῦλον κορινθίοις διὰ τῶν πρὸς αὐτοὺς ποιῶν ἐπιστολημαίων γραμμάτων διδάξαι· χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων· ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος· καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. ὥσπερ ἐν τῷ ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν· οὕτω καὶ ἐν τῷ χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται· ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι· ἀπαρχὴ χριστός· ἔπειτα οἱ τοῦ χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ· εἶτα τὸ τέλος. χρήσαιτο δ' ἄν τις καὶ τούτῳ ὀρθῶς. οὐ γὰρ ἕν τι μόνον ἐπὶ τοῖς οὕτω ὑψηλοῖς ῥητοῖς χρὴ ἐπισκοπεῖν· οὐδὲ τὸ ἧσσον· ἀλλὰ τὸ ἄμεινον· εἰς γὰρ τὰ περὶ θεοῦ ἐν τοῖς ἀμείνοσιν ἡ ἀλήθεια· ὅτι πρωτότοκος πάσης κτίσεως ὠνόμασται· διὰ τοὺς ἐν τῷ θείῳ βαπτίσματι τῇ υἱοθεσίᾳ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκ τοῦ θεοῦ γεννωμένους· καὶ διὰ τὸ πᾶν ὃ ἐσμεν καὶ κεκτήμεθα ἐξ αὐτοῦ εἰληφέναι· καθὰ πάλιν ὁ αὐτὸς παιδεύων λέγει· τί δὲ ἔχεις· ὃ οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ ἔλαβες· τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβών; ὡς καὶ ἑλλήνων παῖδες τὰς ἄλλας ἐναντιώσεις ἀφέντες διηγόρευσαν·

> πάντα μὲν ἀθανάτοιο θεοῦ πανυπέρτατα δῶρα·
> ἔξοχα δ' ἐν μερόπεσσιν ἀληθείης μέγ' ὀνείαρ.

εἰ δὲ τολμηρῶς καὶ εἰς τὴν ἀκατάληπτον αὐτοῦ θεότητα ἐκληπτέον τὸ πρωτότοκος πάσης κτίσεως· νοηθείη ἂν οὕτω πῶς κεκλῆσθαι· ἢ ὡς πρὸ πάσης κτιστῆς γεννήσεως γεννηθείς· ἢ ὡς πρῶτος καὶ μόνος υἱὸς λόγος παρακομίσας καὶ τεκτηνάμενος ἐκ μὴ ὄντων πᾶσαν προηγουμένην κτίσεως κτίσιν καὶ αἴτιος πάσης ὤν· εἶτα καὶ ὡς θεμέλιος φέρων αὐτὴν τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ κατὰ τὸν ψάλλοντα·

catus eſt qui & ipſam, & omnes formavit. Quoad nuncupationem vero *primogeniti ex mortuis*, ſuffragatur nobis quod ipſe Paulus in I. ad Corinthios epiſtola [1] docuit [2]: *Chriſtus ſurrexit ex mortuis, primitiæ dormientium* [3]: *quoniam enim per hominem mors; & per hominem reſurrectio mortuorum: ſicut* [4] *in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes vivificabuntur: unuſquiſque autem in proprio ordine; primitiæ Chriſtus; deinde ii, qui ſunt Chriſti, in adventu ejus; deinde finis.* Sed & aliter accipi recte poteſt objectus locus: nec enim certum quemdam ſenſum duntaxat ſpectare oportet in oraculis tam ſublimibus, nec illum amplecti, qui minus præſtans ſit, ſed eum qui excelſior ac melior; nam cum de iis agitur, quæ Deum ſpectant, in ſublimiori explanatione ineſt veritas. Dici ergo poteſt, primogenitum omnis creaturæ dici Chriſtum cum propter eos, qui in divino baptiſmo per adoptionem a Spiritu Sancto factam generantur ex Deo; tum etiam quia quidquid ſumus, & poſſidemus, ab ipſo accepimus, ut rurſum ipſe Paulus nos erudiens ait [5]: *Quid autem habes quod non accepiſti? Si autem accepiſti* [6], *quid glorioris quaſi non acceperis?* Quin & Græcorum filii, alumnive, aliis quæ his contraria ſunt neglectis, ſimilia edixerunt:

> *Omnia quidem immortalis Dei ſuprema dona;*
> *Præcipue vero inter homines Veritatis magna eſt utilitas* [7].

160. Quod ſi etiam de incomprehenſibili Chriſti deitate audacter explicare velis objecta verba, ita fere accipienda erunt, ut vocatus ſit primogenitus omnis creaturæ aut quia genitus eſt ante quamvis creatam generationem; aut quia eſt primus & ſolus Filius Verbum, qui ex nihilo quamcumque creaturam creatura quavis anteriorem produxit, ac veluti fabricavit, omniumque rerum cauſa eſt; aut etiam quia ipſe eſt fundamentum *omnia portans* [8] *verbo virtutis* (ſeu *potentiæ*) *ſuæ*, juxta Pſaltem qui

1. *epiſtola*) Codex, ἐπιστολημαίων, pro ἐπιστολιμαίων. Ita & apud Pollucem lib. 6. ſegm. 298, ubi legitur ἐπιστολιμαίοις, nonnulli vero conjiciunt legendum ἀποστολιμαίοις, Jungermannus monet in codice m. ſ. legi ἐπιστολημαίοις cum η.

2. *Chriſtus*) 1. ad Cor. XV. 20, 21, 22, 23, & 24.

3. *dormientium*) Græca Editio hic addit, ἐγένετο, i. e. *factus eſt*. Sed Vulgatus quoque Interpres, & codex Alexandrinus omiſit eam vocem, ut Didymus.

4. *ſicut*) Græca Editio: ὥσπερ γάρ, id eſt, *ſicut enim*. Vocem γάρ ne Vulgatus quidem Interpres legit; vertit enim, *& ſicut*.

5. *Quid autem*) 1. ad Cor. IV. 7.

6. *Si autem accepiſti*) Græca Editio: εἰ δὲ καὶ ἔλαβες. At voculam καί omiſit etiam Vulgatus Interpres, & Theologus noſter ſegm. 177. a.

7. *utilitas*) Codex, ὀνείαρ. Lego, ὄνειαρ. Heſiodus quoque in *Operibus*, ac *Diebus* verſ. 4. dixit, μέγ' ὄνειαρ.

8. *omnia portans*) Hebr. I. 3.

λοντα· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν σολομῶνος λέγουσαν· ὁ θεὸς ἐν τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσεν τὴν γῆν· ἡτοίμασεν δὲ οὐρανοὺς ἐν φρονήσει. καὶ αὐτὸ δὲ τοῦτο κρίνει τὸ προκείμενον μέρος τῆς ἐπιστολῆς ἔχον· πρωτότοκος πάσης κτίσεως ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα· καὶ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται· καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων· καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν. καὶ διὰ τοῦτο καὶ μόνον φησίν· πρωτότοκος πάσης κτίσεως ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα· τῆς ὅτι λέξεως ἀντὶ τῆς διότι· ἢ ἐπειδὴ ὑγιῶς νοουμένης. οὐ γὰρ ἂν ὑπῆρχεν ἢ διέμενεν ἀβλαβῆ εἰ μὴ βάσιν καὶ κρηπῖδα εἶχεν τὸν δημιουργικὸν τὸν τοῦ θεοῦ υἱὸν λόγον καὶ εἰς αὐτὸν ἀπηρείδετο. διὸ οὐκ εἶπεν οὔτε πρωτόκτιστος ἀλλὰ πρωτότοκος· οὐδὲ αὐτὸς ἐγένετο πρὸ πάντων· ἀλλ' αὐτός ἐστι πρὸ πάντων· τοῦτ' ἔστιν ἀνάρχως. ἐπὶ γὰρ τῆς ἀρρήτου φύσεως πᾶς χρόνος ἐνέστηκεν καὶ ἐν τῷ νῦν πάρεστι· καὶ οὔτε παρῆλθέν τι ἐν αὐτῇ· οὔτε μέλλει· ἀλλ' ἐν τῷ ἑνὶ χρόνῳ διατελεῖ πως ἀΐδια· ὡς πλάτων ἐν τῷ τιμαίῳ φησίν· ὅθεν δὴ οὐδὲ ὀρθῶς ἐπὶ τῆς ἀρρήτου φύσεως ὀνομάζομεν. λέγομεν γὰρ δὴ ὡς ἦν ἔστιν καὶ ἔσται· τῇ δέ· τὸ ἔστι μόνον κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον προσήκει· τὸ δὲ ἦν τό τε ἔσται· κατὰ τὸν ἐν φύσει χρόνον πρέπει λέγεσθαι· κίνησις γάρ ἐστιν. τὸ δὲ ἀεὶ κατὰ ταυτὰ ἔχον ἀκινήτως οὔτε πρεσβύτερον οὔτε νεώτερον προσήκει γίνεσθαι διὰ χρόνον· οὔτε γεγονέναι νῦν· οὔτε αὖθις ἔσεσθαι. ὅτι δὲ ὡς ἔφαμεν ἐν τῷ θεῷ τὰ πάντα καὶ ἐξ αὐτοῦ πέφηνεν· μαρτυροῦντες καὶ ἕλληνες ἔγραψαν ταῦτα·

αὐτὸς ἑαυτὸν ἄγει θεὸς ἄμβροτος· ἔστι δ' ἀπ' αὐτοῦ
πάντα καὶ ἐν μεγάλοιο θεοῦ νόῳ ἐξεφάνθη.

οὐ πάντως δὲ ὁ πρωτότοκος οὐ μονογενής· ἀλλ' ἔσθ' ὅτε τὰ συναμφότερα· καὶ ὁ μονογενὴς δὲ πάντως καὶ πρωτότοκος εὑρίσκε-

qui ait [1]: *Omnia in Sapientia feciſti*: Et juxta Proverbium Salomonis inquientis [2]: *Deus in Sapientia fundavit terram; paravit autem cælos in prudentia*. Hæc ipſa explicatio confirmatur etiam allato Epiſtolæ fragmento, quod habet: *Primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipſo condita ſunt omnia*: &, *Omnia per ipſum, & in ipſo creata ſunt, & ipſe eſt ante omnia, & omnia in ipſo conſtant*. Atque ob hanc ſolum rationem ait, *Primogenitus omnis creaturæ*, ὅτι (i.e. *quoniam*) *in ipſo creata ſunt omnia*, ſi vox ὅτι pro διότι, h. e. *quia*, aut pro ἐπειδὴ, i.e. *quandoquidem*, ſano ſenſu intelligatur: nec enim exſiſteret rerum univerſitas, nec illæſa maneret, niſi baſem [3] ac fundamentum haberet Conditorem Filium Dei Verbum, & in ipſo inniteretur. Idcirco non dixit, *primocreatus*, ſed *primogenitus*, nec ait: *Ipſe factus eſt ante omnia*, ſed, *Ipſe eſt ante omnia*, id eſt, ab æterno. Nam in natura ineffabili omne tempus eſt inſtans, & in præſenti adeſt, neque in illa præteritum eſt quidquam, nec futurum; ſed in uno tempore quodammodo degunt quæ æterna ſunt; ſicut ait Plato in Timæo [4]: *Itaque ne recte quidem, cum de ineffabili natura loquimur, tempus nominamus. Dicimus enim*, Erat,
106. b. Eſt, & Erit. *At ei revera convenit ſolum*, Eſt; *verba vero* [5] Erat, & Erit, *ad deſignandum tempus, quod in natura eſt, adhibenda ſunt; eſt enim motio. Quod autem ſemper eodem modo immobiliter ſe habet, nec vetuſtius, nec recentius convenit fieri propter tempus* [6], *nec* fuiſſe *nunc*, *nec rurſus* futurum eſſe. Quod vero omnia, ut diximus, in Deo, & ex Deo per creationem prodierint, ac veluti eluxerint, teſtantur etiam Græci, cum hæc ſcribunt:

Ipſe ſeipſum agit Deus immortalis: ſunt autem ab ipſo
Omnia, & in magni Dei mente edita ſunt.

Nec vero dici omnino debet, eum qui ſit primogenitus, non eſſe unigenitum, ſed aliquando unus idemque & primogenitus dicitur, & unigenitus. Quin is qui unigenitus

1. *Omnia*) Pſalm. CIII. verſ. 25. (ſeu 24).
2. *Deus in Sapientia*) Prov. III. 19. Vocula, ἐν, ſive, *in*, deeſt in Bibliis. Didymus ipſe eam omiſit pag. 224.
3. *baſem*) Codex, βάσιν. Lego, βάσιν.
4. *in Timæo*) Tomo 3. Operum pag. 37. edit. Serrani. Sed paulo aliter. Καὶ τό, τ' ἦν, τό, τ' ἔσται, χρόνου γεγονότα εἴδη, φέροντες λανθάνομεν ἐπὶ τὴν ἀΐδιον οὐσίαν· οὐκ ὀρθῶς· λέγομεν γάρ &c. Quæ ſic verto: *Et verba*, ERAT, *ac*, ERIT, *quæ temporis ſunt formæ, ad æternam eſſentiam imprudentes transferimus: ſed non recte. Dicimus enim* &c.
5. *verba vero*) Plato: τὸ δὲ ἦν, τό, τ' ἔσται, περὶ τὴν ἐν χρόνῳ γένεσιν ἰοῦσαν πρέπει λέγεσθαι· κινήσεις γάρ ἐστον. i. e. *verba vero* Erat, & Erit, *de re, quæ in tempore oriatur, dici convenit: ſunt enim motiones*.
6. *propter tempus*) Pro, διὰ χρόνον, Plato habet, ποτὲ, i. e. *unquam*,

ρίσκεται οὐκ ἔχων δευτερότοκον ἢ τριτότοκον ὡς μόνος γεννηθεὶς καὶ τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ πράγματος κτησάμενος. ἀμέλειτοι ϗ ἐν τῷ ἱερεμίᾳ ἀπὸ τοῦ παναγίου πνεύματος φησιν· ϗ ἐφραὶμ πρωτότοκός μου ἐςίν. ἦν δὲ οὐδὲ τῷ ἑαυτοῦ πατρὶ πρωτότοκος ἐφραίμ. ἐπεὶ οὖν αὐτὸς ἡ ἀλήθεια ϗ ἡ δημιουργὸς ϗ ἀδίδακτος σοφία· πρέπει τοῖς περὶ αὐτοῦ γεγραμμένοις κατὰ θεοπρεπῆ νόησιν ἔχειν τὸ ἀψευδές. ἔςω τοίνυν ϗ μονογενὴς ϗ πρωτότοκος· ἁρμόζει δὲ μᾶλλον αὐτῷ πρὸς τὴν οἰκονομίαν ἡ τοῦ πρωτότοκος λέξις. εἰ μὴ γὰρ διὰ φιλανθρωπίαν ἄφατον τὸ μὲν ἅγιον πνεῦμα ἀνεγέννησεν ἡμᾶς· ὁ δὲ θεὸς ϗ πατὴρ υἱοὺς προσέλαβεν· ὁ δὲ περὶ οὗ ὁ λόγος μονογενὴς θεὸς ἀτρέπτως ϗ ἀῤῥεύςως ἐγένετο ὡς οἶδεν διὰ σωτηρίαν ἀνθρώπων υἱὸς ἀνθρώπου· οὐκ ἂν οὔτ' αὐτὸς ὠνόμαστο πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· οὔτε οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκλήθημεν ἂν θεοὶ ϗ υἱοὶ θεοῦ· οὐδεὶς γὰρ φύσει ἀδελφός ἐστιν υἱοῦ μονογενοῦς· ὁ δὲ ποιητὴς ϗ οἰκονόμος πάντων καὶ μόνος εὔσπλαγχνος· ἀδελφός τε ἡμῶν· πρωτότοκός τε ἀριθμεῖται. αὐτὸς μὲν γὰρ ἐξ ἀπείρου ὕψους ἑαυτὸν διὰ τοὺς ἰδίους δούλους κενώσας καὶ ἀνακαινίσας πάντα καὶ ἀρχὴν κρείττονος βίου τῇ ἑαυτοῦ ἐπιδημίᾳ παρασχόμενος καὶ διὰ τοῦτο πρωτότοκος κληθείς· οὐ τί που τὴν θείαν παρεβλάβη δόξαν· οὐδὲ γὰρ μειονεκτεῖσθαί πως ἢ εἰς τὸ τοῦ χεῖρον ἔχοντος μέτρον καταφέρεσθαι ἀνέχεται ὑπὸ δυνάμεως λέξεων ἐν τῇ καταχρήσει διὰ τὴν ἄφθεγκτον οἰκονομίαν ἐξενηνεγμένων· ἡμεῖς δὲ ἐκ πολλῆς ταπεινώσεως καὶ σκότους εἰς δόξαν ϗ φῶς ἀνήχθημεν ἄπειρον τὴν εἰς αὐτὸν εἰσδεδεγμένοι πίστιν. ἕκαστον γὰρ παρ' ὅ τὴν φύσιν ἐστιν λέξεως ὄγκῳ ἢ χθαμαλότητι οὔτ' ἀναθρώσκειν πῶς καὶ ἐξαίρεσθαι· οὔτε μὴν ἑαυτοῦ οἱονεὶ κατιέναι ϗ ὑφιζάνειν δύναται. οὐ μικρὰ δὲ συνενδείκνυται τοῖς ὑφ' ἡμῶν διηγηθεῖσιν· ἀλλὰ καὶ μόνον ἐπικυρεῖν ἰσχύει ϗ τὸ ἐν ΠΗ ψαλμῷ τὸν ἀπερίβλεπτον θεὸν ἀξιῶσαι εἰπεῖν· εὗρον δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου· ἐν ἐλαίῳ μου ἁγίῳ ἔχρισα αὐτόν· ϗ γὰρ ἡ χεὶρ

nitus eſt, continuo eſt etiam primogenitus, etſi nullum poſt ſe habeat ſecundogenitum, aut tertiogenitum, utpote ſolus genitus, & nomen ex re adeptus. Ac ſane Jeremias quoque ex perſona Sanctiſſimi Spiritus ait [1]: *Et Ephraim primogenitus meus*. At ne proprio quidem patri erat Ephraim primogenitus. Cum ergo ipſe Veritas ſit, & creatrix, ac per ſe ſapiens Sapientia; quæ de illo ſcripta ſunt, juxta ſenſum Deo dignum accepta, nihil falſi habere debent. Sit igitur & Primogenitus, & Unigenitus: ſed magis ei convenit reſpectu Incarnationis vox *Primogenitus*. Niſi enim ob ineffabilem erga homines benignitatem Spiritus Sanctus nos regeneraſſet, & Deus ac Pater in filios aſſumpſiſſet, & is, de quo ſermo eſt, Unigenitus Deus citra mutationem, & ſine fluxu, ita
167. a ut ipſe novit, propter hominum ſalutem filius hominis factus eſſet; profecto nec ipſe dictus fuiſſet *Primogenitus* [2] *in multis fratribus*, neque nos qui filii hominum ſumus, vocati eſſemus dii, ac filii Dei. Nemo enim natura frater eſt filii unigeniti: qui vero omnium Conditor, & adminiſtrator eſt, ac ſolus miſericors, is & frater noſter, & primogenitus nominatur. Nam ipſe quidem quando ex infinita altitudine ſe ſe propter ſuos ſervos exinanivit, & omnia renovavit, & melioris vitæ initium ſuo adventu nobis præbuit, ideoque primogenitus vocatus eſt; nullum quoad divinam ſuam gloriam detrimentum cepit: nec enim illum quodammodo imminuere, aut ad deteriorem conditionem deprimere poteſt eorum vocabulorum vis, quæ de ipſo ob ineffabilem Incarnationem improprie, & abuſive pronunciata ſunt: Nos vero ex magna abjectione, & caligine in infinitam gloriam, ac lucem evecti ſumus, cum fidem recepimus, qua in eum credimus: nulla enim res poteſt vocabulorum ſublimitate, aut vilitate nec ſupra id, quod ex natura ſua eſt, extolli, nec infra ſe ipſam veluti deſcendere, ac ſubſidere. Non pauca porro ſunt, quibus confirmari valeant quæ diſſeruimus; ſed illud vel per ſe ſolum magnam vim habet, quod in LXXXVIII pſalmo ſic loquatur incomprehenſibilis [3] Deus [4]: *Inveni David ſervum meum, in oleo meo ſancto unxi eum: etenim manus mea auxi-*

1. *Et Ephraim*) Jerem. XXXI. 9.
2. *Primogenitus*) Rom. VIII. 29.
3. *incomprehenſibilis*) Codex, ἀπερίβλεπτος. Lego, ἀπερινόητος.
4. *Inveni*) Pſalm. LXXXVIII. a verſ. 20. ad 27. Lectionum varietates nullius momenti ſunt.

χεὶρ μου συναντιλήψεται αὐτῷ· ὁ βραχίων μου κατισχύσει αὐτόν. οὐκ ὠφελήσει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ· καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ προσθήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν. καὶ συγκόψω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ· καὶ τοὺς μισοῦντας αὐτὸν τροπώσομαι. καὶ ἡ ἀλήθειά μου καὶ τὸ ἔλεός μου μετ' αὐτοῦ· καὶ ἐν τῷ ὀνόματί μου ὑψωθήσεται τὸ κέρας αὐτοῦ. καὶ θήσομαι ἐν θαλάσσῃ χεῖρα αὐτοῦ καὶ ἐν ποταμοῖς δεξιὰν αὐτοῦ. αὐτὸς δὲ ἐπικαλέσεταί με· πατήρ μου εἶ σὺ ὁ Θεός μου καὶ ἀντιλήπτωρ τῆς σωτηρίας μου· καὶ ἐγὼ πρωτότοκον θήσομαι αὐτὸν ὑψηλὸν παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς. κἄν τε γὰρ περὶ τοῦ συνυφεστῶτος τῇ πατρικῇ δόξῃ ἀπαυγάσματος καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἐκ ῥίζης Ἰεσσαὶ ἀνθήσαντος· κἄν τε περὶ τοῦ Δαυὶδ τοῦτο διαγορεύεσθαι δοίημεν· οὐκ ἂν τῇ τῆς συνηθείας ὑπονοίᾳ ὁ πρωτότοκος νοηθείη. πῶς γὰρ ἢ τὸν ἤδη ὄντα ἄνθρωπον· λέγει γὰρ ὅτι εὗρον Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου· ἢ τὸν πρεσβυτέρους ἑαυτοῦ ἔχοντα ἀδελφοὺς πρωτότοκον ποιήσεται; ὅτι δέ ποτε σύνηθες τῇ γραφῇ τοὺς ὄντας ἤδη καθ' ὕπαρξιν γίνεσθαί πως ὃ οὐκ ἦσαν ἐξαγγέλλειν· Παῦλος ὁ Χριστοῦ γέμων καὶ ἁγίου πνεύματος ἔμπλεως οὕτω που φάσκει· οὐκ ἔτι εἶ δοῦλος· ἀλλὰ υἱός. τὸ γὰρ οὐκ ἔτι· τοῖς ἤδη ὑφεστηκόσιν τὴν ἐπὶ ἄλλο τι τοῦ λοιποῦ κατάστασιν σημαίνει. καὶ πάλιν· οὓς προέγνω καὶ προώρισεν συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. ἀντὶ τοῦ ὁ Θεὸς ὁ προγόνους ἀπογόνους καὶ πάντα τὰ παρελθόντα καὶ ἐπιόντα ὡς ὑφεστῶτα καὶ παρόντα ὁρῶν· παρ' ᾧ ἕν τι μέτρον οἱ αἰῶνες ἅπαντές εἰσι· καὶ οὐδὲν μεμερισμένον ὡς πρὸ βραχέος ἐλέχθη· προϊδὼν καὶ ἐπιφανῶς ὑπέσχετο τοὺς ἀνθρώπους συμμόρφους ἔσεσθαι τοῦ ὄντος ἀϊδίως ἐν μορφῇ αὐτοῦ μονογενοῦς υἱοῦ· ἀφ' οὗ ἂν οὗτος ὁ μονογενὴς καθεὶς ἑαυτὸν δι' ἡμᾶς εἰς δουλοπρεπῆ μορφὴν λέξῃ ἰδίᾳ δωρεᾷ· οὐκ ἔτι ὑμᾶς καλῶ δούλους· ἀλλὰ φίλους καὶ ἀδελφούς· ὡς γέγραπται. ὃν τρόπον γὰρ οἱ κτιστοὶ υἱοὶ ἐκλήθημεν τοῦ Θεοῦ κατὰ χάριν· οὐ κατὰ φύσιν· ὡσαύτως ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ ὅτε ἔμιγνυ τὰ ἐπίγεια τοῖς ἐπουρανίοις καὶ σωτηρία ἡμῖν νέα διὰ τέλους ἐγίνετο· ἀδελφὸς ἡμῶν

auxiliabitur ei; brachium meum roborabit eum. Non proficiet inimicus in eo, & filius iniquitatis non apponet nocere ei. Et concidam a facie ejus inimicos ejus, & odientes
107 b. *eum in fugam convertam. Et veritas mea, & miſericordia mea cum ipſo, & in nomine meo exaltabitur cornu ejus: Et ponam in mari manum ejus, & in fluminibus dexteram ejus. Ipſe autem invocabit me: Pater meus es tu, Deus meus, & ſuſceptor ſalutis meæ. Et ego primogenitum ponam illum, excelſum apud reges terræ.* Nam ſive de eo, qui Splendor eſt coexſiſtens cum Paterna gloria, quique noviſſimis temporibus ex radice Jeſſe efflotuit, ſive de Davide hoc dictum eſſe concedamus, ſuſpicari nemo poteſt, nomen *primogeniti* accipiendum hic eſſe de eo, qui per coitum ptimo ſit genitus. Nam quomodo aut eum, qui jam erat homo (ait enim Deus: *Inveni David ſervum meum*) aut illum, qui ſeniores ſe ipſo fratres habebat, primogenitum faceret ipſe Deus? Quod autem dicere aliquando Scriptuta conſueverit, eos qui jam ſuot ſecundum exſiſtentiam, fieri quodammodo quod non erant, Paulus Chriſto plenus, & Spiritu Sancto repletus ſic alicubi teſtatur[1]: *Non amplius es ſervus, ſed filius.* Nam illud, *Non amplius*, eorum, qui jam ſubſiſtebant, aliam quamdam fore in poſterum conditionem, ac ſtatum ſignificat. Et rurſus[2]. *Quos præſcivit, & prædeſtinavit conformes imaginis Filii ſui, ut ſit ipſe primogenitus in multis fratribus:* Hoc eſt: Deus, qui nepotes, ac poſteros præcognovit, quique omnia cum præterita, tum futura ut jam ſubſiſtentia, & præſentia intuetur, & apud quem una quædam menſura ſunt omnia ſecula, cui
108 a. demum nihil eſt non individuum, ut paulo ante[3] dictum fuit, prævidit, & manifeſte pollicitus eſt, homines ei conformes futuros eſſe, qui ab æterno etat in forma Unigeniti ejus Filii, poſtquam hic Unigenitus ſeipſum propter nos ad ſervilem formam demitteos dixerit ex propria gratia[4]: *Non amplius vos voco ſervos, ſed amicos, & fratres*, ut ait Scriptura. Quemadmodum enim nos creaturæ, vocati ſumus filii Dei ſecundum gratiam, non ſecundum naturam; ita Unigenitus Dei quando miſcebat terrena cæleſtibus, & nova nobis ſalus in perpetuum[5] fiebat, frater

1. *Non amplius es*) Galat. IV. 7.
2. *Quos præſcivit*) Rom. VIII. 29.
3. *paulo ante*) Segm. 106.
4. *Non amplius vos*) Joan. XV. 15. Citatur ſenſus.
5. *in perpetuum*) Græce, διὰ τέλους. Quæ

μῶν καὶ πρωτότοκος ἐκλήθη· οὐ κατὰ τὴν ἐκ πατρὸς φύσιν· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκ τῆς παρθένου καὶ κατὰ τὴν παρθένον σάρκωσιν αὐτοῦ. εὔκαιρον τοίνυν ἂν εἴη εἰπεῖν πρὸς αἱρετικοὺς ὅπερ εἴρηται τοῖς ἔξω καλῶς· τὰ ψεύδη μίσει· ἵνα σοι ἡ ἀλήθεια προσεθίζηται.

ter noſter, & primogenitus vocatus eſt, non ſecundum naturam, quam habet ex Patre, ſed ſecundum œconomiam, qua carnem ſumpſit ex Virgine, carni ipſius Virginis ſimilem. Opportune ergo adverſus Hæreticos dici poteſt, quod ſcite ab Ethnicis dictum fuit: *Mendacia odio habe, ut tibi veritas aſſueſcat.*

Ε̄

CAPUT V.

ΤΡίτη αὐτῶν πρότασις· ἡ ἐκ προσώπου τοῦ τὰ πάντα ὑποστήσαντος κυρίου λέγουσα προφητεία· ἐγώ εἰμι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος. χρονικὴν γὰρ ἐντεῦθεν τὴν ἄχρονον καὶ ὑπὲρ νοῦν ὕπαρξιν αὐτοῦ ἀπειθέσιν ἐκδοχαῖς ἀναπλάττουσιν· καὶ βιάζονται τὴν κακίαν αὐτῶν ἀρετὴν νομισθῆναι. ὅσοι δὲ τοῦτον τὸν μονογενῆ πλουσιολόγον θεὸν οὐκ ἀγνοοῦσιν ὡς οὗτοι· ἐπιδεῶς ἔχουσι καὶ τῆς τοῦ χρυσοῦ ῥήματος τούτου θεολογίας. δηλοῖ γὰρ ἡ μὲν ἀρχή· τὸ αἴτιον αὐτὸν εἶναι ὡς ἄναρχον κατὰ ὁ θεὸς πατὴρ τῆς πάντων συστάσεως. ὁ γὰρ ὢν ἀρχή· οὐκ ἔχει τὸν προϋπάρχοντα ὡς ὁ ὕστατος οὐκ ἔχει τὸν ὕστατον. ἀρχὴ γὰρ ὡς φησὶν ἀριστοτέλης ἐν πέμπτῳ τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ λέγεται πολλαχῶς. λέγεται μὲν γὰρ ἀρχή· οἷον βασιλεία· στρατηγία. λέγεται δὲ καὶ τοπικῶς· ὡς ἀρχὴ δρόμου ἡ βαλβίς. λέγε-

QUod tertio loco proponunt, eſt prophetia, in qua ex perſona Domini, qui rebus omnibus ſubſiſtentiam tribuit, dicitur [1]: *Ego ſum principium, & finis*. Inde enim ipſius exſiſtentiam, quæ temporis expers [2] eſt, & creaturæ intelligentiam excedit, temporariam eſſe colligunt, ineptas fingendo interpretationes [3]; atque in eo enituntur, ut ipſorum nequitia virtus cenſeatur. Quotquot [4] autem hunc Unigenitum in ſermone divitem [5] Deum non ignorant, ut Hæretici iſti, illi ne aurei quidem hujus dicti, quo ipſius divinitas indicatur, ſublimitatem aſſequi ſe poſ-
168. ſe vident. Nam vox *principium* denotat, eum, ut principio carentem, conſtitutionis rerum omnium cauſam eſſe, ſicut eſt Deus Pater. Nam qui eſt principium, nullum habet ante ſe exſiſtentem, ſicut ultimus nullum habet poſt ſe ultimum. Etenim ἀρχή, ſeu principium, ut ait [6] Ariſtoteles in quinto Metaphyſicorum [7], dicitur multis modis. Dicitur enim ἀρχή, i. e. principatus, ut regnum, & imperium ducis in bello. Dicitur etiam relate ad locum; ut, ἀρχή (i. e. initium) curſus in ſtadio eſt repagulum, ſeu carcer. Dici-

---

formula eodem ſenſu adhibetur a lxx. Intt. ſemel, nempe Iſai. LX. 1. 6, ab Iſocrate in Nicocle, & a Philemone apud Juſtinum Martyrem in lib. de Monarchia pag. 39, hoc verſu: Θεῷ δὲ θῦε διὰ τέλους δίκαιος ὤν.

1. *Ego*) Apocal. XXI. 6. Græca Editio; ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, i. e. *Ego ſum A, & Ω mega, principium, & finis*. Vide etiam Apoc. I. 8.

2. *temporis expers*) Nempe, ab æterno exſiſtens. Joannes Euchaitarum Metropolita in Oratione necdum edita (cui titulus: λόγος εἰς τὴν σύναξιν τῶν ἁγίων ἀγγέλων· τὴν ἐπιτελουμένην κατὰ τὴν ὀγδόην τοῦ νοεμβρίου μηνός, i. e. *Sermo in Synaxim Sanctorum Angelorum, quæ celebratur die VIII. Novembris*) Angelorum quoque exſiſtentiam dicit ἄχρονον, ſed alio ſenſu; propterea ſcilicet quod creatos fuiſſe putet, antequam ullum eſſet tempus. Τούτων (inquit) ὕπαρξις· ἄχρονος μέν· οὐκ ἄναρχος δέ. χρόνος γὰρ κόσμῳ σύνδρομος· πρὸ δὲ κόσμου τὰ ὑπερκόσμια, i. e. *Horum exſiſtentia temporis quidem expers eſt, ſed non æterna: tempus enim una cum mundo cœpit: quæ vero ſupra mundum ſunt, tempus præcedunt.*

3. *interpretationes*) In græco, ἐκδοχαῖς. Qua voce eodem ſenſu, ut puto, utitur Didymus in Comment. ad verſ. 5. capitis noni Jobi pag. 209 Catenæ, quamvis Junius eam aliter acceperit. Ἦλθεν (inquit) Ἰησοῦς ὁ καταστρέφων τὰς κατὰ τὸ γράμμα ἐκδοχὰς καὶ τοὺς ταύτῃ μετὰ τὴν χάριν ἐμμένοντας... τὰ πεπαλαιωμένα καταστρέφων, πεπαλαίωται τὰ τοῦ γράμματος. Quæ ſic vertit Junius: *Venit Jeſus, qui exſpectationem* (Pace Junii dictum ſit: malim vertere, *interpretationem*) *ſecundum literam, & eos, qui poſt gratiam in ea perſeverant, delet... Vetera deleta ſunt; quæ ad literam pertinent, vetuſtatem induerunt.*

4. *Quotquot*) Codex, ὅσοις. Lego ὅσοι.

5. *in ſermone divitem*) In græco, πλουσιολόγον. An legendum, πατρὸς λόγον, id eſt, *Patris Verbum?*

6. *ait*) Codex mendoſe φασίν, pro φησίν.

7. *in quinto Metaph.*) Ariſtotelis verba non affert: exſtant autem cap. I. pag. 883. tomi 2. edit. Pariſien. anni 1619. De voce porro ἀρχή fuſe diſſerit & Tertullianus in libro adverſus Hermogenem cap. 19, & 20.

λέγεται δὲ ϗ χρονικῶς· ὡς ἀρχὴ ἔτους ἥδε ἡ ἡμέρα. λέγεται δὲ καὶ φυσικῶς· ὡς ἀρχὴ βρέφους τὸ σπέρμα. λέγεται δὲ ϗ κατὰ αἰτίαν· ὡς ἀρχὴ τοῦ ἀνδριάντος ὁ ἀνδριαντοποιός. οὕτως οὖν λέγομεν αὐτὸν ἀρχήν· ὡς αἴτιον ϗ δημιουργόν. τὸ δέ γε τέλος· τὸ εἰς αὐτὸν ὡς ἀπερίγραφον ϗ μόνον ἔχοντα ἀθανασίαν πάντων τὰ πέρατα συνερείδεσθαι· ϗ μετὰ τὴν τοῦδε τοῦ παντὸς πληρότητα εἰς ἀεὶ ϗ ἀπείρως διαμένειν αὐτόν. ἐκ οὖν ὁ ἄπειρος γένεσιν ἔχειν οὐ δύναται· μὴ δυνάμενος δὲ· αὐτὸς μὲν ἀγένητός ἐστιν· ϗ τοι γεννητὸς ὢν ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ θεοῦ πατρὸς φυσικῶς· τὰ δὲ γενητὰ γιγένηνται ἐξ αὐτοῦ δημιουργικῶς. τούτοις ἑπομένως νοηθείη ἂν ϗ ὅπερ παῦλος κολασσαεῦσιν ἐξήγγειλεν τόνδε τὸν τρόπον· ϗ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων· οὐχ ὡς ποιητὸς· μὴ γένοιτο· ἀλλ' ὡς γεννητός. εἰ μὴ γὰρ ἦν ἀνάρχως αὐτὸς πρὸ πάντων γεννηθεὶς ἀληθινῶς ϗ ὁμοουσίως· οὐκ ἂν κατ' εἰκόνα ἡμεῖς αὐτοῦ ὁμοούσιοι τοῦ ἡμᾶς τεκόντος ἐγενήθημεν· ϗ εἰ μὴ προῆν ἀδημιουργήτως ὁ ποιητὴς ϗ προνοητής· οὐκ ἂν ὑπῆν δημιουργικῶς τὰ ποιητὰ καὶ προνοούμενα.

Dicitur & relate ad tempus; ut, ἀρχὴ (h. e. initium) anni eſt hæc dies. Dicitur relate ad naturam; ut, ἀρχὴ (ſeu principium) infantis eſt ſemen. Dicitur ſecundum cauſam; ut, ἀρχὴ (ſive auctor) ſtatuæ eſt ſtatuarius. Sic ergo Filium dicimus eſſe Principium, ut Cauſam, & Conditorem: eum vero appellari etiam *Finem*, tum quia in ipſo, cum incircumſcriptus ſit, ac ſolus habens immortalitatem, omnium ſimul rerum termini innituntur, ac firmantur; tum quia poſt hujus Univerſi finem [1] ſemper, & in infinitum permanebit. Qui ergo finis expera eſt, exſiſtentiæ initium [2] habere non poteſt: quod ſi hoc habere nequit, ipſe quidem eſt increatus, quamvis ex Perſona Dei Patris naturaliter genitus ſit: quæ vero facta ſunt, ab ipſo per creationem facta ſunt. Simili modo intelligendum eſt etiam quod ita Paulus Coloſſenſibus annunciavit [3]: *Et ipſe eſt ante omnia*: non ut factus (abſit), ſed ut genitus. Nam niſi eſſet ipſe ab æterno ante omnia vere, & conſubſtantialiter genitus, non eſſemus nos, inſtar illius [4], noſtro conſubſtantiales genitori; ac niſi increate præexſtitiſſet Creator, & Proviſor, res creatæ, ac proviſæ non ſubexſiſterent, ut ſic loquar, per creationem.

ς̄

169. a.

CAPUT VI.

Τέταρτον προτείνουσιν ὑπὸ ἀκολάστου γλώσσης τὸ παρὰ πέτρῳ ἐν ταῖς πράξεσιν εἰρημένον· γινωσκέτω πᾶς οἶκος ἰσραὴλ ὅτι ϗ κύριον αὐτὸν ϗ χριστὸν ὁ θεὸς ἐποίησεν τοῦτον τὸν ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. ϗ τοῦτο δὲ οὐ περὶ τῆς θείας ϗ ἀκαταλήπτου γέγραπται οὐσίας τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος θεοῦ λόγου καὶ πρὸς τὸν θεὸν ὄντος ϗ οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγησαμένου τὸ εἶναι ἴσα θεῷ· ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐκ μαρίας συμμόρφου τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν. ἡ γὰρ μνήμη τοῦ σταυροῦ καὶ τὸ συνῆφθαι τῷ ἐποίησεν τὸ ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε· αὐτὸν ἐδήλωσεν οὗ πολλαχοῦ μέμνηται ἡ γραφή. καὶ ὡς ὅτ' ἂν

Quarto loco in medium afferunt, utpote proterva lingua præditi, quod a Petro in Actis dictum eſt [5]: *Cognoſcat omnis domus Iſrael, quod & [6] Dominum eum, & Chriſtum Deus fecit, hunc Jeſum, quem vos crucifixiſtis*. At ne hoc quidem Scriptura dicit de divina, & incomprehenſibili eſſentia Dei Verbi, qui in principio erat, & apud Deum erat, & non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo: ſed de illo [7], qui ex Maria ortus eſt, communem nobiſcum abjectionis formam habens. Nam quod commemoretur crux, & copuletur verbum *Fecit* cum vocibus, *Quem vos crucifixiſtis*, oſtendit de hoc ſermonem eſſe, cujus pluribus in locis Scriptura mentionem facit: Ut quum in

1. *finem*) Seu, *conſummationem*. In græco, πληρότητα, i. e. *plenitudinem*, aut *complementum*.
2. *exſiſtentiæ initium*) In græco, γένεσιν. Tranſtuli *exſiſtentiæ initium*. cum *generationem* transferre non poſſem. Nomen γένεσις hic ſumitur quatenus derivatur ex verbo γίνομαι, id eſt, *ſum*, vel *fio*. Vide Not 4. pag. 26.
3. *Et ipſe*) Coloſſ. I. 17.
4. *inſtar illius*) Vel: *qui ſecundum ejus imaginem ſumus*.
5. *Cognoſcat*) Act. II. 36.
6. *& Dominum*) Vocula & deeſt in Græcis Bibliis, ſed non in Latinis.
7. *ſed de illo*) Eunomio hunc ipſum ex Actis locum objicienti eodem fere modo reſpondet Gregorius Nyſſenus libro 4. contra Eunomium pag. 148.

ἂν ἐν ταῖς πράξεσιν λέγῃ ὁ αὐτὸς πέτρος· ὁ θεὸς ἀβραὰμ καὶ ὁ θεὸς ἰσαὰκ καὶ ὁ θεὸς ἰακὼβ· ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἐδόξασεν τὸν παῖδα αὐτοῦ ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς μὲν παρεδώκατε καὶ ἠρνήσασθε κατὰ πρόσωπον πιλάτου κρίναντος ἐκείνου ἀπολύειν· ὑμεῖς δὲ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσασθε· καὶ ᾐτήσατε ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι ὑμῖν· τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀπεκτείνατε. καὶ ζαχαρίας φησίν· ἐκχεῶ ἐπὶ τὸν οἶκον δαυὶδ καὶ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας ἱερουσαλὴμ πνεῦμα χάριτος καὶ οἰκτιρμοῦ· καὶ ἐπιβλέψονται πρός με εἰς ὃν ἐξεκέντησαν· καὶ κόψονται ἐπ' αὐτὸν κοπετὸν ὡς ἐπὶ ἀγαπητὸν· καὶ ὀδυνηθήσονται ἐπ' αὐτὸν ὡς ἐπὶ πρωτότοκον. ἧς τινος προφητείας ἀναμνησθεὶς ἰωάννης μετὰ τὸν σωτήριον σταυρὸν εἶπεν· ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. περὶ τούτου καὶ ὁ ἄγγελος συγχαίρων ἀνθρώποις ἔλεξεν· 100. b. ἐτέχθη ἡμῖν σωτὴρ σήμερον ὅς ἐστι χριστὸς κύριος. ὁ δὲ σήμερον τεχθεὶς οὐκ ἄν ποτε ὁ προαιώνιος νοηθείη. προσεκτέον οὖν καὶ τῷδε τῷ τοῦ γράμματος θαύματι ὅτι ἄγγελοι καὶ ἄνθρωποι μιᾶς νέας θεογνωσίας ἑορτὴν ἐπετέλουν ἴσῃ διαθέσει ὁμοφωνοῦντες καὶ ὁμογνωμονοῦντες. οὕτω δὲ φαμὲν ἐπινοίᾳ τινὶ τὴν ἄφραστον αὐτοῦ οἰκονομίαν σημαίνοντες καὶ τὴν εἰς τὴν θεότητα αὐτοῦ συντείνουσαν βλασφημίαν ἐκκλίνοντες· οὐκ ἄλλον δὲ πιστεύοντες εἶναι τὸν ἐκ πατρὸς υἱὸν· καὶ ἄλλον τὸν γενόμενον σάρκα καὶ σταυρωθέντα· ἐπεὶ μήποτε διαζευγνῦσθαι ἑαυ-

τῆς

in Actis ait idem Petrus[1]: *Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Jacob, Deus patrum noſtrorum glorificavit puerum ſuum Jeſum, quem vos quidem tradidiſtis, & negaſtis*[2] *ante faciem Pilati, cum judicaſſet ille abſolvendum eſſe: vos autem Sanctum, & Juſtum negaſtis, & petiiſtis*[3] *virum homicidam donari vobis; auctorem vero vitæ interfeciſtis*. Et Zacharias ait[4]: *Effundam ſuper domum David, & ſuper habitatores Jeruſalem Spiritum gratiæ, & miſerationis, & aſpicient ad me, in quem punxerunt, & plangent ſuper eum*[5] *planctum, ſicut ſuper Dilectum, & dolebunt ſuper eum tamquam ſuper Primogenitum*. Cujus Prophetiæ recordatus Joannes poſt ſalutiferam Crucem dixit[6]: *Videbunt in quem compunxerunt*. De hoc Angelus quoque congratulans hominibus inquit[7]: *Natus eſt nobis Salvator hodie, qui eſt Chriſtus Dominus*. Si autem hodie natus dicitur, non ſpectatur ſane ut exſiſtens ante ſecula. Attendendus ergo eſt animus ad hoc Scripturæ miraculum, quod Angeli, & homines unius novæ Theognoſiæ (i. e. agnitionis Dei) feſtum celebrabant æquali affectione ſimul acclamantes, & ſibi mutuo conſentientes. Sic autem loquimur, ut fictione quadam ineffabilem ejus Incarnationem ſignificemus, & blaſphemiam, quæ adverſus ejus Deitatem tendit, declinemus; non vero quod credamus, alium eſſe Filium, qui eſt ex Patre, alium illum[8], qui factus eſt caro, quique crucifixus fuit: quoniam nunquam disjungi a ſe ipſa, ne-

que

1. *Deus*) Act. III. 13, 14, & 15. Græca Biblia bis tantum repetunt vocem Θεὸς, i. e. *Deus*. Sed Vulg. Interpres quater, ut Didymus.

2. *& negaſtis*) Græca Ed. addit hic αὐτὸν: ſed Vulg. Interpres, & codex Alexandrinus legit ut Didymus.

3. *petiiſtis*) Græca Ed. ᾐτήσασθε, pro ᾐτήσατε.

4. *Effundam*) Zachar. XII. 10.

5. *ſuper eum*) Complut. Ed. ἐφ' ἑαυτὸν, i. e. *ſuper ſe ipſos*. Sed hebræum exemplar, & Francofurtenſis Editio, & Vulgata Tranſlatio habent, *ſuper eum*.

6. *Videbunt*) Joann. XIX. 37.

7. *Natus eſt nobis*) Luc. II. 11. In libro Didymi de Sp. S. num. 45. impreſſa exemplaria habent: *natus eſt vobis*. Sed Vaticanus codex habet: *natus eſt nobis*, ut Græca Biblia, & Didymus hoc in loco.

8. *alium &c.*) Cum hæc attulerim in epiſtola ad Archintum Præſulem, veritus eſt amicus quidam meus, ne inde colligeret quis, auctorem noſtrum Neſtorio juniorem eſſe, aut æqualem. At omnem ſcrupulum e medio tollent quæ ex Didymo proferam his plane affinia. In libro enim de Sp. S. num. 52. hæc dictaverat: *Ipſe ergo ſermone Dei aſſumptus in cælum* (codex noſter m. s. *Iſte ergo, qui ſurgens a mortuis a ſermone Dei eſt aſſumptus in cælis*), *elevatus eſſe ab ea, de qua ſupra diximus, Dextera Dei prædicatur* (cod. noſter: *elevatus eſſe ab eadem, quam ſupra diximus, Patris Dei Dextera prædicatur*), *& accepiſſe repromiſſiones* (legendum puto cum noſtro codice, *repromiſſionem*) *Spiritus Sancti a Patre ... Nam & Dominicus homo accepit communicationem Spiritus Sancti, ſicut in Evangeliis ſcribitur ... Hæc autem abſque ulla calumnia de Dominico homine, qui totus Chriſtus, unus eſt Jeſus Filius Dei* (cod. caret verbis, *qui totus* &c. uſque ad *Filius Dei*), *ſenſu debemus pietatis accipere, non quod ALTER ET ALTER ſit, ſed quod de uno atque eodem quaſi de altero ſecundum naturam Dei, & hominis diſputetur*. Similia habet in Enarrationibus in 1. Petri epiſtolam cap. 2, & in 1. Joannis cap. 4. Neque vero inutilis erat Didymi tempore hæc cautio. Nam primo Origenes *accuſatus fuerat quaſi duos Chriſtos dicens, unum Deum Verbum, & alium Jeſum Chriſtum, qui ex Maria natus eſt*, ut ait Pamphilus Martyr in Apologia pro ipſo Origene. Deinde duos a Catholicis admitti Filios fingebant Apollinariſtæ, alterum naturalem, adoptivum alterum, ut teſtatur Nyſſenus in Opuſculo ad Theophilum tom. 2. pag. 694, ubi refellit hanc calumniam. Demum Synodi Romanæ Patres (Theodoreto teſte lib. 5. Hiſt. Eccleſ. cap. 11) canonem hunc ſub Damaſo condiderant: *Anathematizamus eos, qui duos Filios aſſerunt, unum ante ſecula, & alterum poſt aſſumptionem carnis ex Virgine*.

Digitized by Google

τῆς μὴ δὲ τρέπεσθαι πέφυκεν ἡ θεότης. οὐδὲ γὰρ ὁ ἀπόστολος δύο ἐνόησεν ἂν εἰπών· Χριστοῦ οὖν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί. καὶ ὁ ἱεροψάλτης γὰρ τὸ ἀπόῤῥητον τοῦτο μυστήριον τῆς οἰκονομίας καὶ κρύπτων πως καὶ ἀναπεπταμένως ἐκκαλύπτων καὶ καλύπτων μᾶλλον ἢ ἀγνοῶν καὶ ἀγνοῶν μᾶλλον ἢ καλύπτων· ἐν ΡΗ ψαλμῷ ὁμοιότροπον τοῦ μνημονευθέντος ῥήματος πέτρου προφητεύει· καὶ γνώτωσαν ὅτι ἡ χείρ σου αὕτη· καὶ σὺ κύριε ἐποίησας αὐτήν· διὰ μὲν τὸ ὁμοουσίως συνυπάρχειν τῷ πατρὶ καὶ πάντα γεγενῆσθαι παρ' αὐτοῦ· χεῖρα τοῦ πατρὸς προσαγορεύων τὸν θεὸν λόγον· διὰ δὲ τὸ ἀτρέπτως σάρκα ὡς οἶδεν καὶ ἠθέλησεν γεγενῆσθαι· λέγων αὐτὸν πεποιῆσθαι παρ' ἐκείνου οὗ χείρ ἐστιν. οὐκ ἀεὶ δὲ τὸ ἐποίησεν νοεῖται ἀντὶ τοῦ ἔκτισεν· ἀλλὰ καὶ κατὰ σχέσιν· ὡς τὸν ἤδη ὄντα κατ' οὐσίαν διδάσκαλον τότε ποιεῖ τις τῶν ἑαυτοῦ παίδων διδάσκαλον· ὅτ' ἂν διδάσκειν τοὺς παῖδας ὁ διδάσκαλος ἄρξηται· καὶ ὡς ὅτε παῖδα τότε ποιεῖ τις στρατιώτην ἢ ῥήτορα· ὅτ' ἂν τὴν στρατείαν ἢ τὸ ῥητορεύειν ὁ παῖς μετέρχηται. τῇ γὰρ διανοίᾳ ταύτῃ περὶ τοῦ πατρὸς καὶ θεοῦ εἶπεν· βοηθὸς καὶ σκεπαστὴς ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν. καὶ ἡσαΐας· ἐγένου πάσῃ πόλει ταπεινῇ βοηθός. καὶ ὁ ἱεροψάλτης ἐν μὲν ΚΘ ψαλμῷ· κύριος ἐγενήθη βοηθός μου. ἐν δὲ Λ· γενοῦ μοι εἰς θεὸν ὑπερασπιστήν· καὶ εἰς οἶκον καταφυγῆς τοῦ σῶσαί με. καὶ ἀβραὰμ πρὸς σάῤῥαν τὴν ἑαυτοῦ σύμβιον· ἐγένετό μοι καὶ εἰς γυναῖκα. καὶ ὁ παῦλος· γινέσθω ὁ θεὸς ἀληθής· πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης. ἀκολούθως τούτῳ ἐκλαμβάνεται καὶ ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ σιὼν ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ. οὐ γὰρ περὶ τοῦ τοιῶσδε λόγῳ φάναι ἢ τοιῶσδε

que mutari poteſt deitas. Etenim ne Apoſtolus quidem duos cogitavit, cum dixerit[1]: *Chriſto igitur paſſo pro nobis carne*. Porro Sacer quoque Pſaltes arcanum hocce Incarnationis myſterium & celans quodammodo, & aperte revelans, & occultans potius, quam ignorans[2], & ignorans potius, quam occultans, in cviii Pſalmo ſimiliter, ac Petrus in commemoratis verbis, prophetat[3]: *Et cognoſcant, quod Manus tua hæc; & tu Domine feciſti eam*. Nempe Manum[4] quidem Patris vocat Deum Verbum, quia conſubſtantialiter coexſiſtit cum Patre, & omnia ab ipſo facta ſunt; quia vero ſine ulla ſui mutatione factus eſt caro, quo ipſe modo novit, & voluit, ideo dicitur *factus* ab illo, cujus eſt manus. Vox autem *fecit* non ſemper valet *creavit*; ſed accipitur etiam ſecundum relationem. Ita eum, qui magiſter jam ſit ſecundum exſiſtentiam, tunc
170. a. quis facit ſuorum filiorum magiſtrum, cum docere filios magiſter cœperit: & filium tunc quis facit militem, aut rhetorem, cum filius ad militiam, aut rhetoricam artem exercendam acceſſerit. Hoc enim ſenſu de Deo ac Patre ait Moſes[5]: *Adjutor, & protector factus eſt mihi in ſalutem*. Et Iſaias[6]: *Factus es omni civitati humili auxiliator*. Et Sacer Pſaltes in xxix Pſalmo[7]: *Dominus factus eſt adjutor meus*. In xxx autem[8]: *Fias mihi in Deum protectorem, & in domum refugii, ut ſalvum facias me*. Et Abraham ad Saram conjugem ſuam[9]: *Facta eſt mihi etiam in uxorem*. Et Paulus[10]: *Fiat Deus verax, omnis autem homo mendax*. Juxta hunc ſenſum accipitur & illud[11]: *Ego autem conſtitutus ſum Rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum ejus*. Qui enim rem aliquam[12] hoc, aut illo modo eſſe dicit, is non denotat ipſius rei eſſentiam. Quare non

1. *Chriſto*) 1. Petr. IV. 1.

2. *occultans potius quam ignorans*) *Nam etſi ſecundum umbram viveret Propheta* (ait Didymus ad verſ. 6. Pſalmi 35.) *veritatem tamen non ignorabat, cujus ea ſymbolum eſt.*

3. *Et cognoſcant*) Pſalm. cviii. verſ. 26 (ſeu 27).

4. *Manum*) Vide Not. 6. pag. 13.

5. *Adjutor*) Exod. XV. 2. Vulgatus Interpres habet: *Fortitudo mea, & laus mea Dominus, & factus eſt mihi in ſalutem*. Ambroſius vero lib. 3. de Fide cap. 5: „Nec ſemper tamen (inquit) *factum eſſe* ad creationem refertur: ſcriptum eſt enim: *Domine, refugium factus es nobis*; Et: *Factus es mihi in ſalutem*... Scriptum eſt: *Fiat autem Deus verax, omnis autem homo mendax*.... Nam & Moyſes dicit: *Adjutor, & protector factus eſt mihi in ſalutem*. Et David dicit: *Eſto mihi in Deum protectorem, & in domum refugii, ut ſalvum me facias*. Et Eſaias dicit: *Factus eſt omni civitati humili adjutor*.„ Quinque hæc teſtimonia eodem modo attulerat Didymus. An hunc ejus locum præ oculis habuit Ambroſius?

6. *Factus es*) Iſai. XXV. 4. juxta Græcam Tranſlationem. Latina enim habet: *Factus es fortitudo pauperi*.

7. *Dominus*) Pſalm. xxix. verſ. 13. (ſive 11).

8. *Fiat*) Pſalm. XXX. verſ. 3.

9. *Facta eſt*) Gen. XX. 12. Latina Editio habet: *Duxi eam in uxorem*.

10. *Fiat*) Rom. III. 4. Latina Biblia habent, *Eſt*, pro *Fiat*. Sed & Ambroſius legit *Fiat*, ut vidimus modo.

11. *Ego autem*) Pſalm. II. verſ. 6.

12. *rem aliquam*) Codex: περὶ τοῦ. Lego, περί του, id eſt, περί τινος.

δε τὴν ὀσίαν αὐτῦ δηλοῖ. διό ὀχ ἁπλῶς τὸ κατεστάθην· ἀλλ' ἐπὶ τὸ ὄρος σιὼν εἶπεν. ὑπάρχων γὰρ πάντων ἐξ ἀπείρυ καὶ ἐπ' ἄπειρον βασιλεὺς· φησὶν γάρ· κύριος βασιλεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κ̀ ἐπ' αἰῶνα κ̀ ἔτι· κ̀ ἡ βασιλεία συ βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων· ἐδόκει πως μήπω μὲν βασιλεύειν τῶν μὴ γινωσκόντων αὐτόν· γεγενῆσθαι δὲ κ̀ ἐπὶ αὐτὺς βασιλεὺς ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει δι' ἣν αὐτός τε δαυὶδ ἐξῄτει ἐν Θ ψαλμῷ· κατάστησον κύριε νομοθέτην ἐπ' αὐτύς· γνώτωσαν ἔθνη ὅτι ἄνθρωποι εἰσίν· μιχαίας τε προεφήτευσεν· κ̀ ὁ κύριος βασιλεύει ἀπό τῦ νῦν καὶ ἕως τῦ αἰῶνος. διεσάφησαν δὲ περὶ τύτυ καὶ οἱ ἔξω τοιάδε·

οὔνομα γὰρ βασιλεὺς θεὸς ἄμβροτος
οὔ ποτε λῆγον·
οὔποτ' ἀποφθινύθον ὐδ' ἀποπαυόμενον.

ὁμοιότροπον τύτῳ ἐστὶ καὶ τὸ δέξασθε τὸν ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ὑμῶν πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν. πάλιν γὰρ τὸν ἐξ ἡμῶν σύμμορφον γενόμενον ἡμῖν λέγει· καὶ προτρέπει δέξασθαι αὐτὸν θεὸν μὲν καὶ ὑὸν τῦ θεῦ ἀληθινὸν ἀνάρχως ὄντα· τότε δὲ δι' ἡμᾶς ἀρχιερέα πεποιημένον ἐπειδὴ ἐν τῷ κόσμῳ ἦν καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτῦ ἐγένετο καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν ὐκ ἔγνω ἀποδραμὼν αὐτῦ τῆς ἀκτίστυ θεότητος. ἑπομένως θεωρεῖται καὶ ἡ πρὸς κορινθίυς παύλυ φωνή· ἐξ αὐτῦ δὲ ὑμεῖς ἐστὲ ἐν χριστῷ ἰησῦ ὃς ἐγενήθη σοφία ὑμῖν ἀπὸ θεῦ· δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις· ἵνα καθὼς γέγραπται ὁ καυχώμενος ἐν κυρίῳ καυχάσθω. κατὰ γὰρ θεὸν φασὶ καὶ ἀγαθοί καὶ σοφοί εἰσιν ἄνθρωποι· καὶ τὰ ἐναντία τύτων·

τὰ γὰρ περισσὰ κἀνόνητα σώματα
πίπτει βαρείαις πρὸς θεῦ δυσπραξίαις.

ὃν τρόπον γὰρ τεθεὶς φῶς εἶναι ἐθνῶν ὐκ ὐσιωδῶς ἐγένετο τότε φῶς ἀλλ' ᾧ φωτίζονται

non dixit ſimpliciter, *conſtitutus ſum*, ſed addidit, *ſuper montem Sion*. Nam cum eſſet omnium ab æterno, & in infinitum rex (ait enim Moſes[1]: *Dominus rex in ſeculum, & in ſeculum, & ultro*: Et[2]: *Regnum tuum regnum omnium ſeculorum*), videbatur quodammodo nondum ſuper illos regnare, qui eum non agnoſcebant, factus vero eſſe rex etiam ſuper ipſos in Incarnatione: propter quam cum ipſe David in IX Pſalmo ſic orabat[3]: *Conſtitue Domine legiſlatorem ſuper eos; cognoſcant Gentes, quod homines ſunt*: tum Michæas propheta inquit[4]: *Et Dominus regnat ex nunc & uſque in ſeculum*. De hac re vero Ethnici quoque talia declararunt:

Nam rex Deus immortalis nomen eſt nunquam deſinens,
Nunquam periens, neque ceſſans.

Allatis Scripturæ verbis ſimilia ſunt hæc[5]: *Excipite pontificem confeſſionis veſtræ, qui fidelis eſt ei qui fecit illum*. Nam hic quoque de eo loquens Scriptura, qui ex nobis conformis factus eſt nobis, nos hortatur, ut ipſum excipiamus: qui eſt quidem ab æterno Deus, & Filius Dei verus, ſed tunc propter nos factus erat Pontifex; quoniam *in Mundo*[6] *erat, & Mundus per ipſum factus eſt, & Mundus eum non cognovit*, increatam ejus deitatem nolens agnoſcere. Senſu his, quæ diximus, conſentaneo accipitur etiam quod Paulus ad Corinthios ſcribens ait[7]: *Ex ipſo autem vos eſtis in Chriſto Jeſu, qui factus eſt ſapientia vobis*[8] *a Deo, & juſtitia, & ſanctificatio, & redemptio, ut, quemadmodum ſcriptum eſt: Qui gloriatur, in Domino glorietur*. Nam *ſecundum Deum*, ut quidam ait, *& boni, & ſapientes ſunt homines*. Et e contrario:

Nam[9] *ingentia, & incommoda corpora.*
Ruunt gravibus inflictis a Deo calamitatibus.

Quemadmodum enim cum *poſitus eſt*[10] *ut lux eſſet Gentium*, ſubſtantialiter tunc factus non eſt lux, ſed lumen quo illuminantur

1. *Dominus*) Exod. XV. 18.
2. *Regnum*) Pſalm. CXLIV. verſ. 13.
3. *Conſtitue*) Pſalm. IX. verſ. 21.
4. *Et Dominus*) Mich. IV. 7. Græca Biblia, βασιλεύσει, pro βασιλεύει. Didymus vero aliqua omittit intermedia.
5. *Excipite*) Hebr. III. 1, & 2. Græca Editio habet: κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Χριστὸν Ἰησῦν· πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, i. e. *Conſiderate Apoſtolum, & Pontificem confeſſionis noſtræ Chriſtum Jeſum, qui fidelis eſt ei, qui fecit ipſum*. Athanaſius in Sermone majore de Fide num. 26. locum hunc exponit de Chriſto ut homine, & maxime innititur voci κατανοήσατε,
6. *In Mundo*) Joann. I. 10.
7. *Ex ipſo*) 1. ad Cor. I. 30, & 31.
8. *vobis*) Græca Editio, ἡμῖν, i. e. *nobis*.
9. *Nam*) Codex mendoſe, τὰ γὰρ περισσὰ κανόνητα. Sunt duo Sophoclis verſus ex *Ajace lora geſtante* huc tranſlati, nonnullis commutatis verbis: ſic enim leguntur in Sophocle:
   Τὰ γὰρ περισσὰ κἀνόνητα σώματα
   Πίπτειν βαρείαις πρὸς θεῶν δυσπραξίαις
   Ἔφασχ' ὁ μάντις.
10. *poſitus eſt*) Ex Act. XIII. 47, ubi legitur: Τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, i. e. *poſui te in lucem Gentium*.

ζονται οἱ ἐπιγινώσκοντες αὐτόν· ἦν γὰρ φησιν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· οὕτω καὶ βασιλεὺς κατεστάθη καὶ κύριος ἐγένετο· φύσει καὶ ἀνάρχως ὢν κύριος· ὅτε οἱ μαθηταὶ ὡς γέγραπται δοῦλοι αὐτοῦ γεγόνασιν· ὅτε ὁ ἀπόστολος ἐπέστελλεν· παῦλος δοῦλος ἰησοῦ χριστοῦ· ὅτε καὶ πάντες τὴν κυριότητα αὐτοῦ καὶ χριστότητα ἐπιγνόντες χριστιανοὶ ἐπεκλήθημεν ὡς δοῦλοι τοῦ δεσποτικοῦ ὀνόματος μετασχόντες· καθὰ λέγει ἐν ἠσαΐᾳ· τοῖς δὲ δουλεύουσίν μοι κληθήσεται ὄνομα καινὸν ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς. κατ' ἐμὲ δὲ ἰδικώτερον τὸ τῶν ὀρθοδόξων ἡμῶν γένος προφητεύει· περὶ οὗ ὁ αὐτὸς εἶπεν· οὗτοί εἰσιν σπέρμα εὐλογημένον ὑπὸ θεοῦ· καὶ εὐφροσύνη αἰώνιος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν. τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ ἐν τοῖς ᾄσμασι κείμενον· ἐκλελοχισμένος ἀπὸ μυριάδων. τοῦτ' ἔστιν ἐκλελεγμένος· οὐχ ὡς ἐκ πολλῶν υἱῶν μόνος· ἀλλ' ἐπειδὴ δαυὶδ ἤτοι ἡ θεοτόκος ἐξ ἧς τὸ κατὰ σάρκα χριστὸς ἐκ πάντων εἰς τὴν οἰκονομίαν ἐπελέγη· καὶ εἰκότως καὶ ἐν αὐτῷ εὐδόκησεν καὶ λέγει· τίς ὁμοιωθήσεται τῷ κυρίῳ ἐν υἱοῖς θεοῦ; ἢ καὶ ἐπίλεκτος ὡς μονογενὴς ἐκ πάντων ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει ἀναμάρτητος.

tur qui eum agnoſcunt (*Erat*[1] enim, inquit Joannes, *lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in Mundum*): ita etiam, quum natura, & ab æterno eſſet Dominus, tunc *rex conſtitutus eſt*, & *factus fuit Dominus*, cum diſcipuli, ut ſcriptum eſt, ſervi[2] ejus facti ſunt; cum Apoſtolus ſcripſit[3]: *Paulus ſervus Jeſu Chriſti*; cumque omnes eum ut Dominum & Chriſtum[4] agnoſcentes Chriſtiani de-
171. 6 nominati ſumus, velut ſervi participes facti nominis herilis: ſicut legitur in Iſaia[5]: *Iis vero, qui ſerviunt mihi, vocabitur nomen novum, quod benedicetur in terra*. Meo autem judicio noſtrum Orthodoxorum genus peculiariter prænunciat: de quo ibidem dicitur[6]: *Hi ſunt ſemen benedictum a Deo*. Et[7]: *Lætitia ſempiterna ſuper caput eorum*. Tale eſt etiam quod in Canticis legimus[8]: Ἐκλελοχισμένος *ex myriadibus*; id eſt, *ſelectus*: non quod ſit ex multis filiis unus; ſed quia David, aut Deipara, ex qua eſt quoad carnem Chriſtus, præ omnibus electa fuit in Incarnatione: meritoque & in ipſo ſibi complacuit, & dixit[9]: *Quis aſſimilabitur Domino in filiis Dei?* Aut etiam dicitur *electus* ut Unigenitus[10] ex omnibus in Incarnatione peccati expers.

Ζ

Ἐκ βλασφημίας εἰς βλασφημίαν ἰόντες προΐσχονται εὐθὺς μετὰ τὰ προκείμενα τὸ παρὰ παύλου θεολογικῶς εἰρημένον· χριστὸν θεοῦ δύναμιν καὶ θεοῦ σοφίαν· κατὰ τὸ σφῖσι δοκοῦν ἑρμηνεύοντες

CAPUT VII.

Blaſphemias blaſphemiis cumulantes ſtatim poſt ea, quæ protulerunt, id allegant, quod a Paulo theologice dictum fuit[11]: *Chriſtum Dei virtutem* (ſeu *potentiam*), *& Dei Sapientiam*: ſuiſque ratiocina-

1. *Erat*) Joann. cap. I. verſ. 9.

2. *ſervi*) Vide Luc. XVII. 10, & Joann. XIII. 16.

3. *Paulus*) Rom. I. 1.

4. *& Chriſtum*) In græco: τὴν κυριότητα αὐτοῦ καὶ χριστότητα, i. e. *ipſius Dominentatem* (ut ſic barbare vertam) *& Chriſteitatem*. Nec enim legendum puto χρηστότητα, pro χριστότητα, etſi binæ iſtæ voces χρηστός, & χριστός non raro a veteribus Auctoribus, nedum librariis inter ſe veluti confuſæ fuerint. Lege Lactantium Divin. Inſt. lib. 4. cap. 7, Tertullianum Apologetic. cap. 3, Theophilum Antiochenſem lib. 1. ad Autolycum, Juſtinum Apolog. 1. pag. 45. ed. Pariſ. anni 1742, & Clementem Alexandrinum Protrept. pag. 72, & 76, ac Pædagog. lib. 1. cap. 6.

5. *Iis vero*) Iſai. LXV. 15, & 16.

6. *Hi ſunt*) Iſai. LXI. 9.

7. *Lætitia*) Iſai. LXI. 7, & XXXV. 10.

8. Ἐκλελοχισμένος) Cant. V. 12. Græca Editio, ἐκλελογισμένος.

9. *Quis*) Pſalm. LXXXVIII. verſ. 7.

10. *Unigenitus*) In græco, μονογενής. Quæ vox aut ita hic accipitur, ut pag. 349, ubi Chriſtus vocatur *Unigenitus omnis creaturæ*, quatenus ſingulari plane modo ex Maria genitus eſt; aut idem valet ac μόνος γεννηθείς, i. e. *ſolus genitus* (*impeccabilis*): quatenus nullus plane ex omnibus hominibus eo ſenſu eſt ἀναμάρτητος, ſeu peccati expers, videlicet *impeccabilis*, quo talis eſt Chriſtus Dominus.

11. *Chriſtum*) 1. ad Cor. I. 24. Theodoretus in Commentariis ad hunc locum: *Sciendum eſt* (inquit), *ſapientiam, & potentiam appellari a divino Apoſtolo non Unigeniti divinitatem, ſed crucis prædicationem. Ac Arianos, Eunomianoſque refellit, qui perperam ex hoc loco nituntur oſtendere ſapientiam Deum Verbum nominari*. Hanc interpretationem fuſius exponit Rufinus Palæſtinus in libro de Fide num. 11. At eam nuſquam, ni fallor, indicat Theologus noſter, quamvis ſæpius hæc Pauli verba inculcet tum in hoc opere, tum in aliis. In libro quidem de Sp. S. num. 21. ait: *Quæ Sapientia Dominus eſt noſter Jeſus Chriſtus, qui dicitur* Dei Virtus, & Dei Sapientia. Simili modo loquitur Didymus in Comment. in Pſalmos ad verſ. 31. pſalmi xvii, & ad verſ. 1. pſalmi lxii, ac, ut alios omittam, Athanaſius in Oratione II. contra Arianos num. 42, & in Sermone majore de Fide pag. 17.

οντες συλλογιστικῶς· ὅτι ἡ τοιάδε θέσις δηλοῖ δυνάμει καὶ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐκτίσθαι αὐτόν. καὶ ἡ φράσις δὲ καὶ ἡ διάνοια τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ ὑποδείκνυσιν. ἐν αὐτῇ γὰρ φησιν χριστὸς ὠνομάσθη καθ' ὁμοιότητα τῶν πρὸ αὐτοῦ κληθέντων χριστῶν. εἰ δὲ καὶ εἰς τὴν θεότητα αὐτοῦ ῥεκτέον τὸ ῥητόν· αὐτόθεν τὸ ἀκραιφνὲς τῆς πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ ὁμοουσιότητος κατασημαίνεται· καὶ δηλοῖ πᾶσαν τὴν πατρικὴν δύναμίν τε κ̓ σοφίαν ἐναπολεῖφθαι αὐτῷ ὡς λόγῳ δημιουργικῷ κ̓ υἱῷ αὐτοῦ ἀληθινῷ.

cinationibus abutentes eo id trahunt, quo ipſis libet; nam ſignificari volunt, Chriſtum potentia, ac ſapientia Dei creatum eſſe. At verbis ipſis Pauli, eorumque ſenſu indicatur, Incarnationem ab eo ſpectari; in hac enim Filium nominatum eſſe vult *Chriſtum* inſtar eorum qui ante illum vocati ſunt Chriſti. Quod ſi etiam de ejus divinitate accipiendum ſit Pauli Dictum, nihil aliud ibidem ſignificatur, niſi eum uſquequaque Patri conſubſtantialem eſſe; omnem enim Patris cum potentiam, tum ſapientiam in ipſo, tamquam in Verbo Creatore, & vero ejus Filio, ineſſe declarat.

Η

ΕΝ τι κ̓ τοῦτο πάθημα αἱρετικὸν καθέστηκεν τὸ λέγειν· εἰ ἀμπέλῳ ἡ γραφὴ παρείκασεν τὸν χριστόν· κλήμασιν δ' ἀνθρώπους· γεωργῷ δὲ τὸν πατέρα· ἔστιν δὲ ἡ ἄμπελος ὁμοφυὴς τοῖς κλήμασιν κ̓ οὐ τῷ γεωργῷ· ἀναφαίνεται φησιν ὁ υἱὸς ὁμοφυὴς ἡμῖν οὐ τῷ Θεῷ κ̓ πατρί. ἡμεῖς δὲ ἀπαντῶντες τῷ λόγῳ αὐτῶν φαμέν· ὅτι κατὰ μὲν τὴν θεότητα· αὐτὸς τῆς γεωργοῦ ὑποστάσεως καρπὸς ὑπάρχει· κατὰ δὲ τὴν σάρκα· ἡμεῖς αὐτοῦ κλήματα τυγχάνομεν· προσέχοντες οὐχ ἥκιστα κ̓ παύλῳ δογματικῶς διατεινομένῳ· ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν σῶμα χριστοῦ κ̓ μέλη ἐκ μέρους. αὖθις τε αὖ· οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη χριστοῦ ἐστίν; ἐκ γὰρ δὴ τῆς τοιᾶσδε ἀποστολικῆς φράσεως ἐκβάλλονται κ̓ οἵδε οἱ αἱρετικοί· κ̓ οἱ κρίνοντες τὴν σάρκα τοῦ δεσπότου ἐξ οὐρανοῦ ἀλλ' οὐκ ἀνθρωπείαν τυγχάνειν.

CAPUT VIII.

IN eo etiam peccant Hæretici, quod ſic argumententur. Viti Chriſtum comparavit Scriptura, palmitibus homines, agricolæ vero Patrem. At vitis eandem naturam habet cum palmitibus, non vero cum agricola. Filio igitur, inquiunt, communem cum hominibus, non vero cum Deo & Patre, naturam eſſe declarant divina oracula. Nos autem eorum argumento ita occurrimus. Secundum deitatem quidem Chriſtus eſt fructus Hypoſtaſeos agricolæ. Sin autem ſecundum carnem ſpectetur, ejus palmites ſumus nos. Quæ dum dicimus, ad ea maxime animum attendimus, quæ Paulus dogmatice aſſeveravit[1]: *Nos enim ſumus corpus Chriſti, & membra ex membro*[2]. Et rurſus[3]: *An neſcitis, quod corpora veſtra membra ſunt Chriſti?* Hujus enim nuncupationis, quam nobis Apoſtolus tribuit, participes profecto non ſunt nec iſti Hæretici, nec ii qui carnem Domini ex cælo[4] eſſe rentur, non vero humanam.

Θ

CA-

1. *Nos enim*) 1. ad Cor. XII. 27. Græca Editio habet, *ὑμεῖς δέ ἐστε*, i. e. *vos autem eſtis*, pro *nos enim ſumus*.

2. *ex membro*) Aut ad verbum, *ex parte*. In nonnullis codicibus legitur, *ἐκ μέλους*, i. e. *ex membro*: quo modo fortaſſe legit Vulg. Interpres. Sed græca Editio habet ut Didymus

3. *An neſcitis*) 1. ad Cor. VI. 15.

4. *ex cælo*) Aliquos extitiſſe Didymi ætate Hæreticos, qui carnem Chriſti cæleſtem fuiſſe volebant, non humanam, certum eſt. Nam & Baſilius epiſt. 261. ad Sozopolitanos anno 377 ſcripta ſic loquitur: *Hæc enim omnia tolluntur ab iis, qui Dominum dicunt cæleſte corpus habens in advenisse*: & Didymus ipſe, ut alios omittam, in Enarratione in primam Joannis Epiſtolam cap. 4 hæc habet: *Sunt autem quidam Hæretici, qui neque uſque ad ſermonem conſentiunt in carne veniſſe Jeſum, ſed aut corpus cæleſte eum detuliſſe putant, aut certe uſque ad phantaſiam hominem apparuiſſe confirmant.* At quosnam potiſſimum Hæreticos deſignat Didymus? Apollinariſtas, ut puto. Nam primum quidem Apollinarius ipſe ita ſenſiſſe videtur: deinde Apollinariſtæ. Novi equidem Jacobum Baſnagium in ea eſſe opinione, ut putet Apollinarium iam craſſo errore imbutum non fuiſſe: quod ut probet, hæc Apollinarii ipſius verba profert ex Leontio: *Conceſſum eſt, ut certum, corpus eſſe ex Virgine, divinitatem e cælo: Corpus formatum eſt in ventre; Divinitas non creata, æterna: in compoſitione corpus perſeverat eſſe corpus, & divinitas divinitas.* At cuinam ignota ſunt Hæreticorum artificia? Sæpe uno in loco id negare videntur, quod alibi aperte affirmant. Sæpe etiam ex primo errore in alium tranſeunt, quem antea non defendebant. Hieronymus ſane in Chronico hæc de Apollinario ſcripſit: *Cuius hic error eſt, ut aſſerat Jeſum, ſolum carnem ſine anima ſuſcepiſſe... Ipſam autem*

Θ̄

ΚΑΙ' εἰς ἕτερα δὲ θεῖα ῥητὰ διηνέχθησαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἔτι διαφέρονται· οἷον εἰς τὸ τῆς προφητείας ἡσαΐου ἔνθα ὁ πατὴρ ἔφη· μέγα σοί ἐστιν κληθῆναι σε παῖδά μου· καὶ εἰς τὸ παύλῳ γεγραμμένον· ὁ ὁρισθεὶς υἱὸς θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης. καὶ ταῦτα γὰρ τῇ θεότητι αὐτοῦ ἀπιῤῥίπτουσι λεχθέντα περὶ τῆς ἐκ μαρίας δουλικῆς μορφῆς· περὶ ἧς ὁ ἄγγελος εἶπεν αὐτῇ· πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ 172. a. σέ· καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ ϗ τὸ γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται υἱὸς θεοῦ. ἔτι μὴν διαφέρονται ϗ εἰς τὸ ὁ θεὸς τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ ὁ πατὴρ τῆς δόξης· τὸ πᾶν τῇ θεότητι αὐτοῦ ἀπονέμοντες. λέγει δὲ ἐνταῦθα πατέρα μὲν· τοῦ μὴ ὁρωμένου· θεὸν δὲ· τοῦ ὁρωμένου. περὶ οὗ ὁ αὐτὸς ἄγγελος ϗ μικρῷ πρόσθεν φαίνεται ἐπὶ προσήκοντι καιρῷ καὶ νεαροῖς τοῖς μνημονευθεῖσιν ὀνόμασιν εὐαγγελισάμενος οὑτωσί· τέξῃ υἱὸν ϗ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἰησοῦν· οὗτος ἔσται μέγας ϗ υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται. πρὸς ἔτι διαφέρονται· λώβη γάρ ἐστιν τὰ νοήματα ϗ ῥήματα αὐτῶν· ϗ εἰς τήνδε τὴν λέγουσαν δεσποτικὴν ῥῆσιν· πορεύου πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου ϗ εἰπὲ αὐτοῖς· ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου ϗ πατέρα ὑμῶν· θεόν μου ϗ θεὸν ὑμῶν. κἀνταῦθα γὰρ πατέρα καλεῖ ἑαυτοῦ μὲν κατὰ φύσιν· ἡμῶν δὲ κατὰ χάριν· θεὸν δὲ ἑαυτοῦ μὲν· διὰ τὴν πρόσφατον αὐτοῦ μορφήν· ἡμῶν δὲ κατὰ ἀλήθειαν· ἵνα ϗ τὸ ἀρχαῖον ϗ τὸ πρόσφατον σημαίνηται. συγκαταβὰς γὰρ εἰς ὅλα τοῖς δούλοις ὁ δεσπότης· τὸν ἑαυτοῦ πατέρα ἡμῶν δὲ θεόν· πατέρα μὲν καὶ ἡμῶν

CAPUT IX.

SEd alia etiam divina oracula ſic interpretati ſunt, ut a veritate diſſentirent, & adhuc diſſentiant: puta illum Iſaiæ prophetæ locum, ubi Pater ait [1]: *Magnum tibi eſt vocari te* [2] *Filium meum*: quodque a Paulo ſcriptum eſt [3]: *Qui definitus fuit Filius Dei in virtute ſecundum Spiritum ſanctitatis*. Nam & hæc illius divinitati affingunt, cum tamen de ſervili forma, quam ex Maria ſumpſit, dicta ſint: de qua forma Angelus eidem Mariæ dixit [4]: *Spiritus Sanctus ſuperveniet in te, & virtus Altiſſimi obumbrabit tibi; ideoque & quod naſcetur Sanctum, vocabitur Filius Dei*. Quin etiam a veritate diſſentiunt, dum explicant illud [5]: *Deus Domini noſtri Jeſu Chriſti, Pater gloriæ*: etenim hæc omnia divinitati ipſius attribuunt. At vero Paulus hoc in loco *Patrem* quidem dicit ejus qui non conſpicitur, *Deum* vero ejus qui conſpicitur: ac de iſto eundem Angelum etiam paulo ante convenienti tempore, & novis, quæ commemorata ſunt, nominibus ita euangelizaſse conſtat [6]: *Paries filium, & vocabis nomen ejus Jeſum: hic erit magnus, & filius Altiſſimi vocabitur*. Præterea diſsentiunt veritati (nam eorum cogitata, & dicta contumeliæ plena ſunt) cum id etiam interpretantur, quod ait Dominus [7]: *Vade ad fratres meos, & dic eis: Aſcendo ad Patrem meum, & Patrem veſtrum, Deum meum, & Deum veſtrum*. Nam hic quoque Patrem vocat, ſui ipſius quidem ſecundum naturam, noſtrum vero ſecundum gratiam: Deum autem, ſui ipſius quidem ob recentem ejus formam, noſtrum vero ſecundum veritatem: ut & quod eſt æternum, & quod recens, indicetur. Condeſcendens enim quoad omnia ſervis Dominus, eum qui eſt ipſius Pater, ac noſter Deus, patrem etiam noſtrum pro ſua bonitate

carnem non de Maria adſumptam, ſed Verbi aliquid in carnem fuiſſe converſum. Quid plura? Gregorius Nazianzenus in epiſtola ad Nectarium ſe legiſſe ait ipſius Apollinarii πυκτίον, i. e. *opuſculum*, in quo aperte is ajebat, Chriſtum, *priuſquam e cælo deſcenderet, filium hominis fuiſſe, ac deſcendiſſe propriam afferendo carnem; eam ſcilicet, quam jam in cælo habebat, æternam*. De Apollinariſtis vero legenda quæ quum alii, tum Epiphanius hæreſi 77. ſcripſit, ubi inter cetera hæc habet: *Nonnulli* (ex Apollinarii diſcipulis) *eo progreſſi ſunt ut Chriſtum corpus e cælo detuliſſe dicerent*. Ceterum Didymus neque in hoc opere, neque in ea, quam paulo ante citavi Enarratione, Apollinarium, aut Apollinariſtas nominat: quod fortaſſe eorum nomina nondum ita infamia ei viderentur, ut ipſis quodammodo parcendum adhuc non eſſet. Vide Not. 1. pag. 275.

1. *Magnum*) Iſai. XLIX. 6. juxta græcam Editionem: ex qua Hieronymus quoque cap. 4. Comment. in Eccleſiaſtem ita hunc locum citat: *Magnum tibi eſt vocari te puerum meum*. Latina Biblia habent: *Parum eſt ut ſis mihi ſervus*.

2. *vocari te*) Græca Ed. τοῦ κληθῆναί σε.

3. *Qui definitur*) Rom. I. 4. Biblia: τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ &c.

4. *Spiritus Sanctus*) Luc. I. 35.

5. *Deus*) Epheſ. I. 17. Vide Not. 9. pag. 98.

6. *Paries*) Luc. I 31, & 32.

7. *Vade*) Joann. XX. 17.

ἡμῶν δι' ἀγαθότητα ἐποίησεν ἐκ ὄντων φύσει ὑιῶν· Θεόν δὲ κ̓ ἑαυτοῦ ἐκάλεσεν· διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ· ἣν σαφέστερον προανεφώνησεν εἰπών· ἐκ κοιλίας μητρός μου θεός μου εἶ σύ. πῶς γὰρ ἂν κ̓ ἐγχωρεῖ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ ὑιοῦ τοῦ ἀληθινοῦ κ̓ μεγάλου Θεοῦ εἶναι Θεός; ὥσπερ οὖν ἡμῶν ἐστὶ Θεὸς τῇ ἀληθείᾳ καὶ οὐ πατὴρ κατὰ φύσιν· οὕτως αὐτοῦ μόνου ἀληθῶς κατ' οὐσίαν ἐστὶ πατὴρ κ̓ οὐ Θεὸς κατὰ τὴν ἄνω γέννησιν· κ̓ ἡμεῖς μέτοχοι τοῦ χριστοῦ γεγονότες καταξιούμεθα τὸν ἐπουράνιον Θεὸν ἐπικαλεῖσθαι· πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· οὕτω κ̓ ὁ ἀγαπητὸς ὑιὸς μετασχὼν κατὰ παῦλον ἑβραίοις ἐπιστέλλοντα· παραπλησίως τοῖς παιδίοις αἵματος κ̓ σαρκός· καλεῖ τὸν πατέρα Θεόν. πρὸς οἷς κ̓ τὸ μὴ μίξαντα εἰπεῖν πατέρα ἡμῶν κ̓ Θεὸν ἡμῶν· ἀλλὰ κεχωρισμένως πατέρα μου κ̓ πατέρα ὑμῶν Θεόν μου κ̓ Θεὸν ὑμῶν· ἔδειξεν τὴν προλεχθεῖσαν διαφορὰν αὐτοῦ τε καὶ ἡμῶν. οὐχ εὑρίσκεται γὰρ ἑαυτοῦ κ̓ ἀνθρώπων ἐπικοίνως εἰρηκὼς πατέρα ἡμῶν. ἀλλὰ κ̓ ἐν τῷ κατὰ ἰωάννην εὐαγγελίῳ· περὶ τῶν μετὰ παῤῥησίας κ̓ ἐλευθεροστομίας ὁμολογούντων αὐτὸν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων Θεὸν καὶ ὑιὸν τοῦ Θεοῦ μονογενῆ ὅ ἐστιν ὁμοούσιον· ὑπισχνεῖται· κἀγώ φησιν ὁμολογήσω αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου· οὐ τοῦ πατρὸς ἡμῶν. οὐ τί ἂν εἴη μεῖζον ἐν μὲν ἀγαθοῖς· τοῦ ὁμολογηθῆναι ἡμᾶς ὑπ' αὐτοῦ· ἐν δὲ αἰσχίοις· τοῦ ἀρνηθῆναι ἐκείνοις τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ὡς ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἀνθῃρημένοις ψεῦδος; καὶ τὸ ἀναβαίνω δὲ πρὸς τὸν πατέρα· διὰ τὴν οἰκονομίαν εἶπεν εὐαγγελιζόμενος τοὺς μαθητὰς οὓς φίλων ἀδελφοὺς ἐκάλει· ὅτ' ἂν ἀναβιβάζηται ἡ ἐξ ἡμῶν ἀπαρχὴ ἀναβαίνοντος τοῦ ἀεὶ ὄντος πρὸς τὸν ὄντως ὄντα αὐτοῦ πατέρα. ἐπεί τοι γε λέγει· οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν· εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς

nitate fecit, cum natura filii non ſimus: Deum vero etiam ſuum vocavit propter Incarnationem, quam manifeſtius prænunciavit, cum dixit [1]: *Ex ventre matris meæ Deus meus es tu*. Quomodo enim poteſt Unigeniti ſui Filii, veri & magni Dei, Deus eſse? Sicut ergo noſtrum hominum vere Deus eſt, non vero pater ſecundum naturam; ſic ipſius tantum vere ſecundum eſſentiam Pater eſt, non vero Deus ſecun-
Ta. b. dum cæleſtem generationem. Et ut nos Chriſti participes facti, digni efficimur qui cæleſtem Deum ſic invocemus: *Pater noſter, qui es in cælis*: ita etiam Dilectus Filius cum juxta Paulum ad Hebræos [2] ſcribentem, *participaverit, ſimiliter ac pueri, ſanguini & carni*, vocat Patrem Deum. Ad hæc cum indiſcriminatim non dixerit, *Patrem noſtrum, & Deum noſtrum*, ſed ſeparatim, *Patrem meum, & Patrem veſtrum, Deum meum, & Deum veſtrum*, oſtendunt hæc prædictum diſcrimen, quod intereſt inter eum, ac nos. Nec enim uſquam invenimus, ipſum de ſe ipſo, & de hominibus communiter loquentem dixiſſe: *Patrem noſtrum*. Quin apud Joannem in Euangelio de iis loquens, qui libere, aperteque coram hominibus ipſum eſſe confitentur Deum, & Filium Dei Unigenitum, id eſt, conſubſtantialem, hæc pollicetur [3]. *Et ego*, inquit, *confitebor eum* [4] *coram Patre meo*. Non ait, *coram Patre noſtro*. Quodnam vero majus bonum, quam quod nos ipſe confiteatur? quid contra magis ignominioſum [5], quam quod illi ea cognitione priventur, quæ eſt a Deo, utpote qui veritati mendacium prætulerunt? Verba autem, *Aſcendo ad Patrem*, propter Incarnationem dixit, Diſcipulis, quos diligebat, & fratres appellabat, bonum nuncium afferens: quoniam ſurſum aſcendebat primitia noſtra, dum aſcendebat ille, qui ſemper eſt, ad eum qui vere eſt, nempe ad ſuum Patrem: ait enim ipſe [6]: *Nemo aſcendit* [7] *in cælum, niſi qui deſcen-*

1. *Ex ventre*) Pſalm. xxi. verſ. 11. Græca Editio pro *ἐκ κοιλίας*, habet eodem ſenſu *ἀπὸ γαστρός*.
2. *ad Hebræos*) Cap. II. verſ. 14.
3. *Et ego*) Non in Joanne hæc exſtant, ſed in Matth. X. 32.
4. *eum*) Græca Editio: *ἐν αὐτῷ*, i. e. *in ipſo*. Sed Vulg. Interpres legit ut Didymus.
5. *magis ignominioſum*) Codex, *ἐν αἰσχίοις*. Legendum, *ἐν αἰσχροῖς*, vel *ἐν αἰσχίστοις*, vel *ἐν αἰσχίοσι*.
6. *Nemo*) Joann. III. 13.
7. *aſcendit*) Græce, *ἀναβέβηκε*, quæ vox etſi præteritum tempus ſignificare videatur, tamen præſenti nonnumquam reſpondet, ut fortaſſe hoc in loco, & in alio, qui Interpretes vexavit, nempe apud Joannem verſiculo 17. capitis xx, ubi Vulgata Editio habet: *Dicit ei (Mariæ) Jeſus: Noli me tangere: nondum enim aſcendi ad Patrem meum*. Quamvis porro inſtituti mei non ſit Scripturæ loca a Didymo allata explicare, tamen hanc a lectore veniam peto, ut pauca ſaltem de voce *ἀναβέβηκα* addere liceat, utque ea tamquam parva is ne deſpiciat: ut enim ait S. Hieronymus, *non ſunt parva, ſine quibus magna conſtare non poſſunt*. Puto ergo vocem illam aliquando ſignificare, *aſcendo*, non vero *aſcendi*; ſicut temporis præſentis ſenſum habent græca verba, *τέθνηκα*, *μέμνηκα*, *κέκραγα*, & latina, *odi*, *novi*, *memini*. Nimirum vox, *ἀναβέ-*

βὰς ὁ ὢν ἐν τῷ ὐρανῷ. διὰ τῶν τοιύτων λέξεων τῇ θεότητι μυστικῶς ἅμα καὶ λευκῶς σημαίνων εἶναι αὐτόν.

deſcendit de cælo, is qui eſt in cælo. Quibus verbis myſtice ſimul, & clare ſignificavit ſe deitate eſſe[1].

Ι

ΚΑΙ' παύλυ δὲ φιλιππησίοις γράψαντος περὶ τῆς ἀσυγκρίτυ καὶ οἰκονομικῆς τῦ θεῦ λόγυ δι' ἡμᾶς κενώσεως· τῦτο δὴ λογιζέσθω ἐν ὑμῖν ὅπερ καὶ ἐν χριστῷ ἰησῦ· ὃς ἐν μορφῇ θεῦ ὑπάρχων· ὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο εἶναι ἴσα θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δύλυ λαβὼν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος· καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτυ· θανάτυ δὲ σταυρῦ· διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν· καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα· ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι ἰησῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπυρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων· καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι κύριος ἰησῦς εἰς δόξαν θεῦ πατρός· ἤτοι τῷ μὲν ὅτι ἐν μορφῇ θεῦ καὶ ἴσα τῷ θεῷ ὑπάρχων ἑαυτὸν ἐκένωσεν ἐν τῷ λαβεῖν μὲν δύλυ μορφὴν καὶ ἐν ταπεινώσει ἀνθρώπων γενέσθαι· ἀπεκδύσασθαι δὲ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξυσίας ὐχ ἑτέρυ ἀνάγκῃ· ἀλλ' ἑκυσίως· ἔχυσιν· τῷ δὲ· διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα· ἀτρέπτως ἐπιβάλλυσιν· καί τοι τῆς διὸ λέξεως σημαινύσης ὡς διὰ τὸ παραπλησίως τῶν παιδίων κεκοινωνηκέναι σαρκὸς καὶ αἵματος· τότε καὶ ὐκ ἄλλοτε ὑπερυψώθη τὸ δυλοπρεπὲς μέτρον· καὶ ἐχαρίσθη αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα τὸ πάντων προφερέστατον· ὐ μὴν ὅτι ὁ μονογενὴς περὶ ὗ λέγυσιν τῆς τε βροντῆς ὁ ὑὸς

173.

CAPUT X.

CUm vero Paulus de incomparabili, & diſpenſatoria Dei Verbi propter nos exinanitione ſcripſerit ad Philippenſes[2]: *Hoc ſane reputetur in vobis, quod & in Chriſto Jeſu, qui, cum in forma Dei eſſet, non ropinam arbitratus eſt eſſe ſe æquolem Deo, ſed ſemetipſum exinanivit formam ſervi accipiens, in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo: humiliavit ſemetipſum factus obediens uſque ad mortem; mortem outem Crucis. Propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen, quod eſt ſuper omne nomen: ut in nomine Jeſu omne genu flectatur cæleſtium, terreſtrium, & infernorum: & omnis linguo confitebitur, quod Dominus Jeſus in gloria eſt Dei Patris:* verba quidem, quibus dicitur Chriſtus, *cum in formo Dei eſſet, & æqualis Deo, ſemetipſum exinaniviſſe* non ab alio coactus, ſed libere, dum ita formam ſervi accepit, & ad hominum abjectionem venit, ut ſimul etiam *Principotus, & Poteſtotes exſpolioverit*[3], negligunt[4] iſti Hæretici; verbis vero hiſce, *Ideo & Deus exoltavit illum, & donavit illi nomen, quod eſt ſuper omne nomen,* immobiliter inſiſtunt: etſi vox *ideo* ſignificet, Chriſtum, quia *ſimiliter oc pueri, communicovit carni, & ſanguini,* ideo tunc, non vero alias, exaltatum eſſe ſupra ſervilem conditionem, & donatum illi fuiſſe nomen, quod eſt ſuper omne nomen, ac omnium præſtantiſſimum: non tamen ſignificat, quod Unigenitus (quem ajunt To-

βαινε in Veteris Teſtamenti translatione græca nuſquam, in Novo autem bis tantum, ni fallor, legitur, etſi millies utrobique legatur *ἀνέβην*, i. e. *aſcendi*. In duobus autem hiſce locis, nempe Joann. XX. 17, & III. 13, eam ſignificare, *aſcendo*, non vero, *aſcendi*, multis rationibus probare poſſem: ſed eas facile quiſque videbit græca Biblia percurrens, & duo hæc loca expendens. Illud tantum animadverto, in libro Sap. XVIII. 16. legi: *καὶ ὐρανῦ μὲν ἥπτετο, βεβήκει δὲ ἐπὶ γῆς*, quæ in latinis Biblia ſic leguntur: *& uſque ad cælum attingebat ſtans in terra*. Jam vero perſpicuum eſt, vocem *βεβήκει* hic poni pro *ἔβαινε*, ideoque vocem *βέβηκα* idem valere ac vocem *βαίνω*. Quæ ſi ita ſe habent, clarus eſt ſenſus verborum Chriſti apud Joannem: nempe: oc tempus nunc teras, Maria, in exploranda per tactum corporis mei veritate: id alias præſtare poteris: nondum enim aſcendo (i. e. aſcendam) ad Patrem meum: ſed ſtatim vade ad fratres meos &c. Simili modo, ut alia exempla omittam, accipitur vox *ἀμφιβέβηκας* in Iliad. lib. I. verſ. 37.

1. *eſſe*) Aut deeſt aliqua vox in græco, puta, *ἐν ὐρανῷ*, i. e. *in cælo*; aut vox *εἶναι*, i. e. *eſſe*, eo ſenſu ſumitur quo Deus dicitur eſſe is qui *Eſt*. His conſentanea ſunt quæ Didymus ipſe tradidit in Commentariis ad hunc Joannis locum pag. 49. Catenæ in Joannem: *Δηλυμένης* (inquit) *τινὸς ὑπεροχῆς ἁρμαζύσης θεῷ τῷ ὀνόματι τῦ ὐρανῦ κ. τ. λ.*, i. e. *Significante cæli nomine quamdam Deo convenientem præcellentiam &c.* Lege etiam quæ ipſe Didymus de his Domini verbis diſputat apud Wolfium tom. 4. Anecdotorum pag. 8.

2. *Hoc ſane*) Philipp. II. a verſ. 5. ad 11. Græca Editio: *τῦτο γὰρ φρονείσθω*.

3. *exſpoliaverit*) Ex ep. ad Coloſſ. II. 15.

4. *negligunt*) Cod. *ἔχυσι*. Itaque addendum eſt adverbium aliquod, ut *ὀλιγώρως*, aut *ἀμελῶς*, legendumque in ſuperioribus *τὸ* pro *τῷ*: niſi forte vox *ἔχυσι* mendoſa ſit.

υἱός ὡς· ἀληθινὸς θεὸς καὶ ἀληθινὸς υἱός· ἐφ' ᾧ καὶ παῦλος ὡς πρὸ τῆς κενώσεως 173 ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τοῦ θεοῦ καὶ πατρός ἦν· ὅστα ἐκτήσατο ταῦτα. ἐπεί τοι καὶ ἄτοπα λίαν ἐκ τούτου εἰσφέρεται. ἓν μέν· ὅτι περ εἰ ἐν ψιλῷ καὶ μόνῳ τῷ ὀνόματι διακέκριται θεὸς ὁ υἱός· πλεονεκτήσει τὴν κτίσιν ἢ μικρὸν ἢ τὸ σύμπαν οὐδέν. δεύτερον δέ· ὅτι ἐξαλειφθήσειεν αὐτοῦ κατά γε τὸ ἐγχωροῦν καὶ ὅσον ἥκειν εἰς λογισμὸν τὸ χάρισμα· ἐπείπερ τὸ δοτὸν οὐκ εἰς πᾶν ἐρηρεισμένον καὶ διαμένον· ἀλλ' εὐαπόβλητόν πως. τρίτον· ὅτι περ εἰ κατὰ τὴν θεότητα νοηθείη εἰληφέναι τὸ θεῖον ὄνομα τὸ τηνικαῦτα ὅτε ἐν κόσμῳ ἐφάνη· εὑρεθήσεται μὴ ἐσχηκὼς πρὸ τούτου ὃ ὕστερον ἔλαβεν· ἀλλ' ὥσπερ τε χάρισμα ἢ μισθὸν κομισάμενος ὑπὲρ τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀφίξεως. αὐτὸς δὲ καὶ ἐξ ἀπείρου ὑψώματος δι' ἡμᾶς ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ἑαυτὸν ἐκένωσεν· καὶ διὰ τὸ εἶναι φυσικῶς υἱὸς λόγος· καὶ ἐν μορφῇ θεοῦ· καὶ ἴσα θεῷ· καὶ θεὸς ἐν ἀρχῇ ὢν πρὸς τὸν θεόν· οὔτ' ἔξωθεν εἰσκεκριμένον καὶ νόθον οἷον ἔχων τὸ ἀπαράβλητον ὄνομα· οὔθ' ὕστερον τούτῳ ἐκτετιμημένος· ἐπανῆλθεν πάλιν εἰς ὅπερ ἦν ἀεὶ καὶ ἐν ἀρχαῖς ὑπερανέχον ὕψος καὶ εἰς ἔμφυτον τιμὴν καὶ δόξαν καὶ εἰς ἰδίαν τὴν ἐκ δεξιῶν τοῦ ἑαυτοῦ πατρὸς συνεδρίαν. πῶς δὲ καὶ ὑπερύψωσεν καὶ ἐχαρίσατο ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα; ἐρῶ· ὅτι καὶ δουλικὴν περιφέροντι αὐτῷ εἰκόνα ἔλεγέν τε· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός· καὶ ἤθελεν θεὸν καὶ τότε καλεῖσθαι αὐτόν· ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ὡς προείρηται. πρὸ τῆς ἐν κόσμῳ γὰρ ἐπιφανείας τοῦ υἱοῦ τὰ ἐπουράνια μόνον 174 γόνυ ἔκλινεν αὐτῷ καὶ ἐδόξαζεν αὐτὸν εἰδότα τῆς ἁγίας τριάδος τὴν ἰσόθεον δόξαν· ὡς τὰ σεραφὶμ τρίτον βοᾶν ἅγιος καὶ ἅπαξ κύριος· ἵνα καὶ ἑκάστῃ ὑποστάσει τὸν ὕμνον ὁμοίως ἀναπέμψῃ καὶ

Tonitrui quidem filius[1] eſſe verum Deum, & verum Filium Dei[2]; Paulus vero, ante exinanitionem fuiſſe in forma, & æqualitate Dei Patris), hæc ſibi data acquiſiverit: plura enim valde abſurda inde inferrentur. Nam primo ſi Filius nuda, & ſola Dei appellatione a creaturis diſtingueretur, has aut parum, aut nihil plane antecelleret. Secundo hujuſmodi donum ad nihilum redigeretur, ſi id quidem attendatur, quod fieri poſſet, aut in mentem noſtram venire: quod enim donatum fuit, non eſt omnino ſtabile, ac permanens, ſed ejuſmodi fere, ut amitti facile queat. Tertio ſi Filium ſecundum Deitatem divinum nomen tunc accepiſſe concipiamus, cum in mundo apparuit; ſequetur ut ipſe id antea non habuerit, quod poſtea accepit, ſed velut quoddam donum, aut mercedem pro ſuo ad nos adventu id retulerit. At vero ipſe & ex infinita altitudine ſe ſe propter nos, carnem noſtræ ſimilem aſſumens, exinanivit, & cum eſſet naturaliter & Filius Verbum, & in forma Dei, & æqualis Deo, & Deus in principio exſiſtens apud Deum, neque ſingulare illud, & incomparabile nomen extrinſecus adſcitum[3] haberet, ac veluti adulterinum, nec eodem poſterius decoratus ſit; reverſus eſt rurſus ad eminentiſſimam[4] altitudinem, in qua ſemper, & in principio erat, & ad naturalem ſibi honorem, ac gloriam, & ad propriam conſeſſionem a dextris Patris ſui. At quonam modo Deus illum exaltavit, & donavit ei nomen, quod eſt ſuper omne nomen? Reſpondeo, Scripturam ideo ſic loqui, quia & ipſi ſervilem imaginem circumferenti dixit Pater, *Hic eſt Filius meus Dilectus*, & eum voluit etiam tunc vocari Deum, ut in nomine Jeſu omne genu flectatur, ſicut modo dictum eſt. Antequam enim Filius in mundo appareret, genu ei Cæleſtia tantum inclinabant, eumque glorificabant, quod Sanctæ Trinitatis unam Deitatem, & æqualem gloriam eſſe ſcirent, & proinde Seraphimi ter clamabant *Sanctus*, & ſemel *Dominus*; ut unicuique Hypoſtaſi hymnum ſimili modo

1. *Tonitrui . . . filius*) Vide ep. 1. Joann. V. 20.
2. *Dei*) Codex, ὡς. Lego, θεῦ.
3. *adſcitum*) In græco, εἰσκεκριμένον, i. e. introductum. Hoc ſenſu, ut puto, Pollux lib. 1. cap. 4 ſegm. 76 ait: εἰσκρίνεται κατὰ τὰς ῥῖνας τὸ πνεῦμα. Quamvis enim Interpres tranſtulerit, *per nares diſcernitur vapor*; tamen vertendum cenſeo: *per nares introducitur flatus*, ſeu *ſpiritus*.
4. *eminentiſſimam*) Librarius ſcripſerat ὑπερανίχων: tum inducta litera ω fecit ο. Itaque lego & ipſe, ὑπερανίχον. Nec enim Filius ſemper ὑπερανίχει ἐν ἀρχαῖς, i. e. non ſemper *inter Angelos, ac Principatus ſuperminuit*, cum Principatus non ſint æterni. Ceterum verbo ἀνίχειν eodem ſenſu uſus eſt Pollux lib. 2. cap. 4. ſegm. 50, ubi ait: ὀφρύας δὲ καλοῦσι, τὰ ἀνίχοντα τῆς γῆς, i. e. *ſupercilia autem vocant, eminentiora terræ loca*. Conjicit quidem Hackenburgius legendum ibi eſſe τὰ ὑπερέχοντα, pro τὰ ἀνίχοντα, ſed nullius codicis auctoritate fulcitur ejus conjectura.

καὶ μίαν αὐταῖς εἶναι κυριότητα καταγγείλῃ· τὰ δὲ ἐπίγεια καὶ τὰ καταχθόνια· ὐκ ᾔδει αὐτὸν ὕτως ὡς ἐν τῇ οἰκονομίᾳ ἔγνω. ἐξ ἐκείνυ ὖν ἤρξατο ϗ αὐτὰ γόνυ κλίνειν αὐτῷ καὶ δοξάζειν καὶ Θεὸν καλεῖν· καὶ ἐν ἀθρόαις περιστάσεσιν τῇ ὀξύτητι τῶν συμβαινόντων φθανόμενα ὐ πολλῇ κεχρῆσθαι προσευχῇ· ὐδὲ κατὰ τὸ σύνηθες βαττολογεῖν· ἀλλ' ἐπικαλεῖσθαι· χριστὲ βοήθει· ὡς τῦ ὀνόματος τύτυ ὄντος πᾶσιν εἰς σωτηρίαν. τῷ δὲ εἰρῆσθαι· ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων καὶ σχήματι εὑρεθεὶς· ὐ φάντασμα ὑποδηλοῖ τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτῦ ὡς ὑπετόπασάν τινες· τὸ ἐναντίον μὲν ὖν ὅτι Θεὸς λόγος ὁμοιότητα καὶ σχῆμα ἀνθρώπων ὄντως ἔφερεν. νοητέον δὲ ϗ ἄλλως. ἀπὸ τῆς ὄψεως καὶ φορέσεως καὶ ἀναστροφῆς δείκνυται ἕκαστος ὁποῖος ἐστιν ϗ ὃ βύλεται πράττειν. κἂν γὰρ μὴ βοῶν περιέρχοιτο τῦτο· ἀλλ' ὅμως κατήγορον τὴν φύσιν ἔχει τῦ πράγματος κἂν μὴ λέγῃ. καὶ ὁ σωτὴρ ὖν βυληθεὶς διὰ τῆς ἀτρέπτυ ἐνανθρωπήσεως σῶσαι ἡμᾶς καὶ πάντα ἐσχηκὼς τὰ ἡμέτερα δίχα ἁμαρτίας· ἀνάγκη τὴν ἀπὸ γνώμης ϗ ἔργων τοῖς ἀνθρώποις προσῦσαν ἁμαρτίαν ποιεῖν ὑπελαμβάνετο. ὁ γὰρ πληπαθέστατος ἰὼβ ἀπὸ πάντων ἡμῶν κέκραγεν· ὐδεὶς ἀναμάρτητος· ὐδ' ἂν μιᾶς ὥρας ὁ βίος αὐτῦ· τί γάρ ἐστιν ἄνθρωπος ὅτι ἐμεγάλυνας αὐτόν; ἢ ὅτι προσέχεις τὸν νῦν εἰς αὐτόν; ἢ ἐπισκοπὴν αὐτῦ ποιεῖς ἕως πρωΐ· ϗ εἰς ἀνάπαυσιν αὐτὸν κρίνεις; αὐτὸς δὲ τῦτ' ἔστιν ὁ δεσπότης ἁμαρτίαν

modo offerrent, & unam trium Dominationem eſſe nunciarent: Terreſtria vero, & Inferna eum non ita noverant, ut cognoverunt in Incarnatione. Tunc igitur cœperunt & ipſa genu ei flectere, illumque glorificare, ac Deum vocare, & in repentinis calamitatibus, cum eventuum celeritate præoccupantur, non longa uti oratione, nec multiloqui, ut ſolent, ac verboſi eſſe[1], ſed breviter eum invocare clamando, *Chriſte adjuva*[2]: quippe cum hoc nomen ſit omnibus ſalutare. Quod vero dictum fuit, *In ſimilitudine hominum, & habitu inventus*, non ſignificat, phantaſma eſſe illius Incarnationem, ut quidam ſuſpicati ſunt; ſed contra denotat, geſtatam vere a Deo Verbo eſſe ſimilitudinem, & habitum hominum. Sed aliter etiam intelligi poteſt. Ex aſpectu[3], ex corporis motione ac geſtu, & ex converſatione cognoſcitur unuſquiſque qualis ſit, & quid velit facere: nam etſi urbem ipſe circumiens hoc non evulget, tamen ex ipſa rei natura, eo vel tacente, arguitur. Itaque Salvator etiam cum per œconomiam, qua ſine ulla ſui mutatione incarnatus eſt, nos ſalvare voluerit, & omnia, quæ noſtra ſunt, habuerit, excepto peccato, neceſſario videbatur hominibus peccati illius expers non eſſe, quod ex voluntate, & ex operibus[4] ineſt nobis. Nam patientiſſimus Job ex perſona omnium noſtrum clama-
170. b. vit[5]: *Nemo expers peccati, ne ſi unius quidem horæ ſit vita ipſius. Quid enim[6] eſt homo, quia magnificaſti eum? aut quia intendis mentem in ipſum? aut inſpectionem ejus facis[7] uſque ad diluculum, & in requie eum judicas?* Ipſe vero, id eſt, Dominus, pecca-

1. *verboſi eſſe*) Reſpicit illud Chriſti apud Matth. VI. 7: προσευχόμενοι δὲ μὴ βαττολογήσετε, i. e. *orantes autem nolite multum loqui*. De quo capitulo legenda ſunt quæ poſt alios nuperrime ſcripſit vir ingenio, & doctrina præſtantiſſimus Xaverius Mattei agens de Hebræorum, Græcorumque poeſi tom. 1. pag. 56.

2. *Chriſte adjuva*) Hanc precandi formulam in repentinis maxime caſibus Didymi ætate uſitatam fuiſſe, confirmat Lauſiaca Palladii Hiſtoria cap. 150, ubi legimus: *Nobis autem magna voce Dominum nominantibus*, Chriſte adjuva nos, *ſtatim belluæ ... ſe ipſos in aquam ſunt jaculatæ*.

3. *Ex aſpectu*) Reſpicit, ut puto, illud Eccleſiaſtic. XIX. 25: Ἀπὸ ὁράσεως ἐπιγνωσθήσεται ἀνήρ ... καὶ βῆμα ἀνθρώπου ἀναγγελεῖ τὰ περὶ αὐτοῦ, i. e. *ex aſpectu cognoſcetur vir ... & inceſſus hominis enunciat de illo*.

4. *& ex operibus*) An ſic loquitur, ut peccatum, quod deſignat, diſtinguat ab eo, de quo agit Paulus, cum ait, Chriſtum *factum eſſe peccatum pro nobis*? An potius intelligit peccatum originale?

5. *Nemo*) Duo ex Jobo loca affert, etſi unum citare videatur. Primus locus non exſtat in Latinis Bibliis, ſed Græca eum habent Job. XIV. 4, & 5, ubi tamen ſic legitur: Τίς γὰρ καθαρὸς ἔσται ἀπὸ ῥύπου; ἀλλ' οὐδείς, ἐὰν καὶ μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, i. e. *quis enim mundus erit a ſorde? ſed nemo; etſi una ſit dies vitæ ipſius in terra*. Vetuſtiſſimus vero codex, quem Junius in ſua Jobi editione expreſſit, pro, μία ἡμέρα, habet μιᾶς ἡμέρας, id eſt, *unius diei*. Alii aliter legerunt.

6. *Quid enim*) Ab his verbis incipit alter, quem modo dixi, locus. Exſtat Job. VII. 17, & 18, ubi quum præcedant hæc verba, κενὸς γάρ μου ὁ βίος, i. e. *inanis enim eſt vita mea*, fortaſſe nomen illud, ὁ βίος, in cauſa fuit, cur iſthæc antecedentibus hic citatis jungeret librarius, aut Didymus.

7. *facis*) Juniana Editio habet, ποιῇ τὸ πρωΐ, i. e. *facis diluculo*. Complutenſis vero: ποιήσῃ ἕως τὸ πρωΐ, i. e. *facies uſque ad diluculum*. Quæ paulo poſt etiam pro κρίνεις, habet κρινεῖς, id eſt, *judicabis*.

τίαν ὡς προείρηται ὐκ ἐποίησεν· ὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτῦ. τὸ δὲ ἀναμάρτητον· ὑπεράνθρωπον ἐστί· διὰ τῦτο κεχρημάτισται τὸ ἐν ὁμοιώματι ϗ σχήματι ἀνθρώπων.

peccatum [2] non fecit, ut antea dictum eſt, *nec inventus eſt dolus in ore ejus*. Qui autem eſt peccati expers, eſt ſupra homines [a]. Hac de cauſa divinum oraculum ait: *In ſimilitudine, & habitu hominum*.

ΙΑ

ΚΑΙ' τὸ παρὰ ἰωάννῃ· ἐγὼ ζῶ διὰ τὸν πατέρα· ὐδαμόθεν ἔχει λῆμμα. ἢ γὰρ ἕνεκα τῦ προλεχθέντος τῆς οἰκονομίας εἴρηται τρόπυ· ἢ διά τὸ πεφηνέναι αὐτόν ζωὴν ἐκ ζωῆς πατρικῆς ὡς καί φῶς ἐκ φωτός καὶ θεὸν ἐκ θεῦ. τοιγαρῦν καὶ τῦτο ἠκέσαμεν αὐτῦ παρ' αὐτῷ ἰωάννῃ· ἐγώ εἰμι ἡ ζωὴ καί τὸ φῶς. καί πάλιν· ὁ υἱός ὓς θέλει ζωοποιεῖ. εἰ ὖν ϗ ὁ πατὴρ ζωή ἐστιν καὶ φῶς ἀληθινόν· ζωὴ ζωῆς· ϗ φῶς φωτός· ὐδὲν διαφέρει. ζωή γὰρ καί φῶς ἅπαξ ἐστίν· ϗ ὐδὲ πιθανότητος ἐγγύς τὸ ἦν ὅτε ὐκ ἦν ἐπί αὐτῆς τῆς δημιυργῦ ζωῆς ϗ τῦ ἀνεκλείπτυ φωτός. ϗ ἄλλως. ὁ δι' ἕτερον ζῶν· αὐτός ὐκ ἂν εἴη ποτὲ ζωὴ αἰώνιος· ὡς ὐδὲ ὁ μεταδόσει θεῦ ἅγιος· αὐτοάγιος. αὐτός δὲ κατ' ἐξυσίαν καὶ ἄλλυς ἁγιάζων δι' ἑαυτῦ τε ϗ δι' ἑτέρων.

CAP. XI.

NE illud quidem, quod in Joanne legitur [3], *Ego vivo propter Patrem*, Hæreticorum cauſam ullo modo juvare poteſt. Sic enim loquitur Salvator aut propter prædictum Incarnationis modum, aut quia ipſe genitus eſt Vita ex Vita Paterna, & Lux e Luce, & Deus ex Deo. Itaque & hoc ab eo audivimus apud eumdem Joannem [4]: *Ego ſum Vita, & Lux*. Et rurſus [5]: *Filius, quos vult, vivificat*. Si ergo Pater quoque Vita eſt, & Lux vera, profecto is qui eſt Vita Vitæ, & Lux Lucis, nihil ab eo differt; nam Vita & Lux omnino eſt; ac nullam plane habet probabilitatem illa Hæreticorum formula, *Aliquando non erat*, ſi de eo dicatur, qui eſt ipſa creatrix Vita, & indeficiens Lux. Aliter etiam reſpondere licet. Qui propter alterum vivit, non poteſt ipſe umquam eſſe *Vita æterna*, ſicut ne is quidem, qui participatione Dei ſanctus eſt, poteſt eſſe per ſe ſanctus: eſt vero ipſe ſua poteſtate etiam alios ſanctificans cum per ſemetipſum, tum per alios.

ΙΒ

ΚΑΙ' τὸ ἐγὼ καταβέβηκα ἐκ τῦ ὐρανῦ ὐχ ἵνα ποιῶ τό θέλημα τό ἐμόν ἀλλὰ τῦ πέμψαντός με πατρός· τῦτο δηλοῖ· ὐχ ἵνα τό τῆς ἀνθρωπότητός φησιν θέλημα πράττω ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει· ἀλλὰ τὸ τῆς θεότητος. ὐ γάρ ἐστιν θέλημα τῦ ἀγαπητῦ υἱῦ θελήματος τῦ θεῦ καὶ πατρὸς κεχωρισμένον. ἓν γὰρ ϗ τὸ αὐτὸ θέλημά ἐστιν τῇ τριάδι. ταύτῃ γ' ὖν τῇ παραδόξῳ αὐτῦ ὑπακοῇ τῇ ἀνθ' ἡμῶν· ἔλυσεν τὴν ἡμῶν ἀρχαίαν παρακοήν. καὶ ὃν τρόπον εἰς ὁμοίωσιν ἡμῶν ὡς οἶδεν καὶ ἠβυλήθη καταβὰς ἔπαθεν· ὕτω καὶ ἡμᾶς συμμόρφυς ποιήσας ἑαυτῦ εἰς ἀπάθειαν μετέστησεν.

CAP. XII.

VErba quoque illa [6], *Ego deſcendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, ſed ejus qui miſit me, Patris*, ita accipienda ſunt, quaſi dicat: non ut humanitatis voluntatem faciam in Incarnatione, ſed voluntatem deitatis. Nec enim eſt voluntas Dilecti Filii a voluntate Dei & Patris ſeparata: una enim & eadem voluntas eſt Trinitati. Sua porro hac mira prorſus obedientia, qua pro nobis, i. e. vice noſtrum, obedivit, antiquam noſtram inobedientiam abolevit: & quemadmodum in ſimilitudinem hominum, eo modo quo ipſe novit, ac voluit, deſcendens paſſus eſt, ſic & nos ſibi conformes faciens in impaſſibilitatem [7] tranſtulit.

Qua-

---

2. *peccatum*) 1. Petr. II. 22.

a. *ſupra homines*) Codex, ὑπέραντον. Legi poteſt cum ὑπεράνθρωπον, aut potius ὑπὲρ ἄνθρωπον, tum ὑπερανθρώπινον.

3. *Ego vivo*) Joann. VI. 57.

4. *Ego ſum*) Vide Joann. XIV. 6, & XII. 46.

5. *Filius*) Joann. V. 21.

6. *Ego deſcendi*) Joann. VI. 38, & 39.

7. *in impaſſibilitatem*) De ſenſu hujus loci agimus in Commentario de Didymo lib. 2.

σεν. ὅθεν καταβέβηκα ἔφη· αὐθαιρετικῶς φησιν ἐκ ὑπεργικῶς. καθὰ κ̀ ἐν ἑτέρῳ μέρει ὁμοίως φάσκει· ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τῦ ὐρανῦ καταβάς· ὅ ἐστιν ὐ πεμφθείς.

Quare, *Deſcendi*, inquit: nempe propria ſponte, ac voluntate veni, inquit, non vero ut miniſter, ac famulus. Sicut & in alio loco ſimiliter ait[1]. *Ego ſum panis qui de cælo deſcendi*; id eſt, non miſſus[2] fui.

ΙΓ

ΚΑΙ' τό τῦ ψαλμωδῦ· διὰ τῦτο ἔχρισέν σε Θεός ὁ Θεός σῦ ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τὺς μετόχυς σῦ· κ̀ τό παρ' ἰωάννῃ ἐν εὐαγγελίῳ κείμενον· ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασεν κ̀ ἀπέστειλεν εἰς τόν κόσμον· παραπλησίως εἴρηται. ὐκ ἄλλοτε γὰρ ἐχρίσθη καὶ ἡγιάσθη ὁ ἅγιος καὶ ἁγίοις ἀναπαυόμενος ὁ εἷς ἅγιος εἷς κύριος ἰησῦς χριστὸς εἰς δόξαν Θεῦ πατρός ἀμήν· εἰ μὴ ὅτε ὐκ ἀποθέμενος ὃ ἦν· ἐγένετο ἀσυγχύτως καὶ ὃ ὐκ ἦν· ἵν' ἡμᾶς μετόχυς ἑαυτῦ ποιήσῃ καὶ ἁγιάσῃ· καθὰ εἶπεν· ὑπὲρ αὐτῶν ἁγιάζω ἐμαυτόν· ἵνα ὦσιν αὐτοὶ ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ.

CAPUT XIII.

EOdem ſenſu accipiendum eſt illud Pſaltis[3]: *Ideo unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis*: & quod legitur apud Joannem in Euangelio[4]: *Quem Pater ſanctificavit, & miſit in mundum*. Qui enim Sanctus eſt, & in Sanctis requieſcens[5], *unus Sanctus*[6], *unus Dominus Jeſus Chriſtus in gloria Dei Patris, amen*, non alias unctus fuit, & ſanctificatus, niſi quando, non deponens quod erat, factus eſt ſine confuſione[7] etiam quod non erat, ut nos ſui ipſius participes faceret, & ſanctificaret, ut ipſemet inquit[8]: *Pro ipſis ſanctifica me ipſum, ut ſint ipſi ſanctificati in veritate*.

ΙΔ

CA-

1. *Ego*) Joann. VI. 51. Biblis: ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, i. e. *panis vivus, qui* &c.

2. *non miſſus*) Nempe inſtar famuli.

3. *Ideo*) Pſalm. xlv. verſ. 9 (ſive 8). Biblis: ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου.

4. *Quem*) Joann. X. 36.

5. *Sanctus . . . & in Sanctis requieſcens*) In Sacra Græcorum Liturgia Oratio, quæ dicitur *Triſagii*, ſic incipit: Ὁ Θεὸς, ὁ ἅγιος, ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος, i. e. *Deus Sanctus, & in Sanctis requieſcens*. Quin etiam in Oratione ab Epiſcopo recitanda, quæ extat lib. 8. Conſtitutionum Apoſtolicarum cap. 11, legimus: ἅγιε ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενε, i. e. *Sancte, qui in Sanctis requieſcis*. Hæc autem Sacræ Liturgiæ locutio, a Didymo hic adhibita, deprompta eſt ex Iſai. lvii. 15. Ceterum codex Paſſionejanus mendoſe habet ἁγίοις, pro ἐν ἁγίοις.

6. *unus Sanctus*) Vide Not. 1. pag. 101. In libro viii. Conſtitutionum Apoſtolicarum cap. 13. legitur: ὁ ἐπίσκοπος προσφωνησάτω τῷ λαῷ οὕτω· τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις. καὶ ὁ λαὸς ὑπακουέτω· εἷς ἅγιος, εἷς κύριος, εἷς Ἰησοῦς Χριστὸς, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς, εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν, i. e. *epiſcopus ita ad populum proloquatur: Sancta Sanctis. Populuſque reſpondeat: Unus Sanctus, unus Dominus, unus Jeſus Chriſtus, in gloria Dei Patris, benedictus in ſecula. Amen*. Quæ verba etſi in Liturgiis Chryſoſtomi, ac Baſilii non legantur, a populo tamen recitari in Miſſa, poſtquam Sacerdos dixit, *Sancta Sanctis*, colligo ex Theodori Antidenſis Epiſcopi explicatione Miſſæ nondum, ni fallor, edita, quæ extat in Naniano codice manu ſcripto: ὁ ἀρχιερεὺς (ait Theodorus) λέγει· τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις . . . . Οἱ δὲ ἀκροαταὶ . . . λέγουσιν· εἷς μόνος ἅγιος· εἷς κύριος ἰησοῦς χριστὸς, i. e. *Epiſcopus dicit*: Sancta Sanctis . . . *Auditores vero . . . inquiunt*: Unus ſolus Sanctus, unus Dominus Jeſus Chriſtus. Joannes autem Veccus Conſtantinopolitanus Patriarcha in opuſculo, quod inſcribitur Συναγωγὴ ῥήσεων γραφικῶν, quodque a Petro Arcudio inter opuſcula aurea Theologica editum fuit, hæc habet pag. 136: ὁμοίως καὶ ἐν τῇ δοξολογίᾳ τῷ Δόξα ἐν ὑψίστοις, ἐν τῷ τέλει φασιν οἱ Γραικοὶ· ὅτι σὺ εἶ μόνος ἅγιος, σὺ εἶ μόνος κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς, i. e. „ Similiter in Hymno, *Gloria in excelſis*, „ in fine canunt Græci: *Quoniam tu ſolus Sanctus, tu ſolus Dominus Jeſus Chriſtus in gloria* „ *Dei Patris*. „ Veriſimile itaque eſt, Didymum hæc e Sacra Liturgia protuliſſe, aut potius ex Hymno Angelico *Gloria in excelſis*, qualis primis etiam ſeculis recitabatur a Chriſtianis matutino tempore: qua de cauſa libro vii. Conſtit. Apoſtolic. cap. 47 vocatur *Oratio matutina*. Fateor in Conſtitutionibus Apoſtolicis loco verborum, *in gloria Dei Patris. amen*, aliam legi clauſulam aliquando longiorem; ſed fieri facile potuit, ut ejuſdem Hymni non eadem eſſet ubique, aut ſemper clauſula. Ac ſane in membraneo codice ſeculi xi, quem ſervat Veneta Naniorum Bibliotheca, poſt pſalmos & Cantica legitur iſte Hymnus multo quam apud Latinos auctior: nam poſt verba: εἰς δόξαν Θεοῦ πατρὸς ἀμήν, adduntur alia plura, nempe καθ' ἑκάστην ἡμέραν εὐλογήσω σε, & reliqua, hoc eſt, *ſingulis diebus benedicam te*. Quod ſi hunc Hymnum reſpiceret Didymus, credibile vix foret, eum ab Hilario Pictavienſi Epiſcopo compoſitum fuiſſe: quod tamen non pauci ſcripſerunt, ut monent Maurini Monachi in præfatione in Hilarii opera pag. vii. tom. 1. Facilius crediderim, a S. Hilario eumdem Hymnum latine dumtaxat converſum fuiſſe, &, cum ipſe ab exſilio rediit, in latinam Eccleſiam invectum, niſi prius a Teleſphoro Papa invectus fuerat.

7. *ſine confuſione*) Naturarum ſcilicet, divinæ, & humanæ. Similia dictavit Didymus Enarratione in primam Joannis epiſtolam ad cap. iv, Eutychianorum blaſphemiam, quæ Eccleſiam poſtmodum turbavit, in anteceſſum profligans. Vide, ſi libet, Tertullianum in libro adv. Praxeam cap. 27, & 29, atque Ambroſium in libro de Incarnationis Dominicæ Sacramento cap. 6. num. 44, & ſeqq.

8. *Pro ipſis*) Joann. XVII. 19.

ΙΔ

Ἀ'Κολούθως τούτω θεωρεῖται καὶ τὸ ἐν ψαλμῷ εἰρημένον· οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδου· οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφοράν· καὶ τὸ πολλαχοῦ γεγραμμένον ὅτι τὸν χριστὸν ἰησοῦν ὁ θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. οὐ γὰρ χάριν ἔλαβεν αὐτὸς τὴν ἀνάστασιν· ἀλλὰ χάριν αὐτὸς δέδωκεν ἡμῖν τὸ καθ' ὁμοιότητα τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ ταύτης πάλιν ἀνίστασθαι. ἐπεί τοι γε τὸ πρὸς τὸν πατέρα ἰσότιμον καὶ ἰσοδύναμον καὶ ἐν τούτω διδάσκων τῷ κεφαλαίῳ παρὰ ματθαίῳ καὶ λουκᾷ εἶπεν· λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον· καὶ ἐγὼ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. καὶ ἐξουσίαν ἔχω τὴν ψυχήν μου θεῖναι· καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν.

CAPUT XIV.

SEnſu his, quæ dicta ſunt, conſentaneo intelligendum eſt etiam quod in pſalmo legitur[1]: *Non derelinques animam meam in inferno*[2], *nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem*: & quod multis in locis[3] ſcriptum eſt, quod nempe *Chriſtum Jeſum Deus ſuſcitavit a mortuis*. Nec enim ex gratia accepit ipſe reſurrectionem, ſed gratiam ipſe nobis dedit, dum nobis conceſſit, ut ſecundum ſimilitudinem ſuæ ipſius reſurrectionis rurſum reſurgeremus. Æqualem enim ſibi cum Patre majeſtatem ac potentiam hac quoque in re eſſe docens apud Matthæum[4], & Lucam inquit[5]: *Solvite templum hoc, & ego in tribus diebus ſuſcitabo illud*. Et[6]: *Poteſtatem habeo animam meam ponendi, & poteſtatem habeo rurſus capiendi eam*.

ΙΕ

ΚΑΙ' ἡ πρὸς τὸν νομικὸν ἀπόκρισις τὸν πειραστικῶς εἰπόντα ὡς ἀνθρώπῳ τῷ κυρίῳ· διδάσκαλε ἀγαθέ· καὶ ἀκούσαντα· τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεός· τοιαύτη τίς ἐστιν. τὸ οὐδεὶς ἀγαθός· εἰς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων· τὸ εἰ μὴ εἷς ὁ θεός· εἰς τὸ ὁμοούσιον τῶν θείων ὑποστάσεων φέρει. εἰ γὰρ οἶδάς με φησὶν ἀγαθόν· ὁμολόγησόν με θεὸν ἴσον καὶ ὅμοιον ὡς κατὰ τὴν ἀγαθότητα· οὕτως καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν ὑπάρχοντα τοῦ πατρός. ἡ γὰρ ἀνθρωπότης· μεταλήψει τὴν ἀγαθότητα κέκτηται· ἡ δὲ θεότης· ἄκρα ἀγαθότητος καὶ ζωὴ καὶ φῶς καὶ ἀλήθεια καὶ εἰρήνη καὶ ἀγάπη ἐστίν. καὶ ἐπάγει· ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα· ἵνα πᾶς ὁ ἀκολουθῶν μοι· ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ. πείθων τε τὸν νομικὸν ταῦθ' οὕτως ἔχειν εἶπεν· πώλησον πάντα ὅσα ἔχεις· καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι. ὅπερ οὐκ ἐποίησεν ἡττώμενος τῆς γνώμης οὐκ ἐχούσης ἔμφυτον τὸ ἀγαθόν. ἐμαρτυρήθη μὲν οὖν ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ ἐν τῷ ά λόγῳ. τί δὲ ἂν εἴη εἰς ἀπόδειξιν μεῖζον τοῦ ἔργοις μᾶλλον

CAP. XV.

EJuſdem modi eſt etiam reſponſum, quod Legiſperito datum fuit: cum enim is Domino ut homini, eum tentans, dixiſſet[7], *Magiſter bone*, reſpondit Chriſtus: *Quid me dicis bonum? Nemo bonus, niſi unus, Deus*. Nempe illud, *Nemo bonus*, refertur ad genus hominum; & illud, *Niſi unus Deus*, ad conſubſtantialitatem divinarum Hypoſtaſium. Quaſi dicat: Si enim noſti me bonum, confitere[8] me eſſe Deum æqualem, & ſimilem Patri ut ſecundum bonitatem, ita & ſecundum eſſentiam. Humanitas enim participatione bonitatem poſſidet; Deitas vero eſt apex bonitatis, & Vita, & Lux, & Veritas, & Pax, & Charitas. Subjungit autem[9]: *Ego Lux in mundum veni, ut omnis qui ſequitur me*[10], *in tenebris non maneat*. Utque hæc ita eſſe perſuadeat Legiſperito, ait[11]: *Vende omnia quæ habes, & veni, & ſequere me*. Quod tamen non fecit Legiſperitus voluntati ſuccumbens ſuæ innatam bonitatem non habenti. Filium porro bonum eſſe, Scripturæ teſtimoniis probatum eſt in primo λόγῳ[12]. Quid autem ad demonſtran-

1. *Non derelinques*) Pſalm. xv. 10.
2. *in inferno*) Græca Editio, εἰς ᾅδην. Didymus, εἰς ᾅδου.
3. *multis in locis*) Vide Rom. iv. 24, Act. II. 24. &c.
4. *apud Matthæum*) Vide Matth. xxvi. 61.
5. *Solvite*) Non in Luca extant hæc, ſed Joann. II. 19.
6. *Poteſtatem*) Joann. X. 18.
7. *Magiſter*) Marc. x. 17, & 18. Et Matth. xix. 16, & 17. Et Luc. xviii. 18, & 19.
8. *confitere*) Codex, ὁμολόγησόν με. Lego, ὁμολόγησόν με.
9. *Ego Lux*) Joann. xii. 46.
10. *qui ſequitur me*) Græca Editio: ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, i. e. *qui credit in me*.
11. *Vende*) Luc. xviii. 22. Vide etiam Matth. xix. 21, & Marc. x. 21.
12. *in primo λόγῳ*) Vide Not. 4. pag. 137. Porro de Filii bonitate nonnulla diſſeruit Didymus in libro de Sp. S. num. 53; plura vero ſuperius lib. 1.

λον ἢ λόγοις δεικνῦντος τὸ ἑαυτῦ φύσει ἀγαθόν; κατὰ τὸν λέγοντα· ἤρξατο ὁ ἰησῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν. ποιεῖν μέν· ἐν τῷ κενῶσαι ἑαυτὸν καὶ μορφὴν δύλε ὑπὲρ τῶν δύλων λαβεῖν· θεραπεῦσαί τε πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακείαν· καὶ δαίμονας ἀπελάσαι· καὶ θάλασσαν ἀνθρώποις ποιῆσαι βατήν· κ̀ πεινῶντας ὄχλυς ἐπ' ἐρημίας ἐμπλῆσαι· καὶ δύλων νίψαι τὺς πόδας· καὶ διὰ τὸ πλάσμα τῶν ἰδίων χειρῶν· ὑπὸ τῶν χειρῶν τῦ πλάσματος παθεῖν· καὶ ἑκατονταπλασίονα τοῖς εὖ ποιῦσι χορηγεῖν ἀγαθὰ καὶ προστιθέναι ζωὴν αἰώνιον. διδάσκειν δέ· πώλησον ὅσα ἔχεις καὶ δὸς πτωχοῖς καὶ δεῦρο ἀκολύθει μοι. καὶ· ὃ σὺ μισεῖς· ἄλλῳ μὴ ποιήσῃς. καὶ· μὴ ἀποδῶτε κακὸν ἀντὶ κακῦ· κ̀· ὃς ἐὰν ποιήσῃ ἑνὶ τύτων τῶν ἐλαχίστων· ἐμοὶ ἐποίησεν. καὶ· παντὶ τῷ αἰτῦντί σε δίδυ. καὶ· ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σῦ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σῦ κ̀ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σῦ κ̀ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σῦ· κ̀ τὸν πλησίον σῦ ὡς σεαυτόν. κ̀· ἐν τύτῳ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε· ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλυς. κ̀ πῶς δὲ ὐκ ἔστιν ὦ αἱρετικὲ ἀγαθὸς ἴσα τῷ ἑαυτῦ πατρὶ ὅς γε ταῦτά σοι λέγοντι συγγνώμην ἔχει;

ſtrandam Filii bonitatem majus afferri poteſt, quam quod ipſe operibus magis, quam verbis ſe natura bunum eſſe oſtendit, juxta illum, qui ait [1]: *Cœpit Jeſus & facere, & docere?* Nimirum *facere* quidem cœpit, cum ſemetipſum exinanivit, & formam ſervi pro ſervis accepit, & quemlibet morbum, omnemque infirmitatem ſanavit, & dæmones ejecit, & mare hominibus pervium fecit, & famelicas turbas in deſerto ſaturavit, & ſervorum pedes lavit, & propter ſuarum manuum figmentum injurias ſibi a figmenti ipſius manibus illatas perpeſſus eſt, & centupla [2] benefacientibus bona ſubminiſtravit, & vitam æternam sddidit. *Docere* autem cœpit, cum ait [3]: *Vende omnia, quæ habes, & da pauperibus, & veni, ſequere me.* Et [4]: *Quod tu odiſti, alteri ne feceris.* Et [5]: *Nolite reddere malum pro malo.* Et [6]: *Quicumque fecerit uni ex his minimis, mihi fecit.* Et [7]: *Omni petenti a te, da.* Et [8]: *Diliges Dominum Deum tuum* [9] *ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & ex tota mente tua; & proximum tuum ſicut te ipſum* Et [10]: *In hoc cognoſcent omnes, quod mei diſcipuli eſtis, ſi diligites* [11] *invicem.* Quomodo autem, o Hæretice, bonus non eſt æque ac ejus Pater, quum tibi hæc dicenti parcat?

170. a.

cap. 28. pag. 50, & ſeqq. Affirmare tamen non auſim, eum hic, dum *primum* λόγον citat, alterutrum ex duobus iis locis ſpectare. Ambroſius quoque in libro 2. de Fide cap. 2. oſtendit, Filium eſſe *bonum*.

1. *Cœpit*) Act. I. 1. lege, ſi liber, Didymi fragmentum a Joanne Damaſceno in Parallelis allatum lit. E. tit. 27. pag. 515; quod affertur etiam ab Antonio Meliſſa in Sententiis ſermone, ſeu cap. 48.

2. *centupla*) Reſpicit illud Matth. xix. 29: *Centuplum* (græce ἑκατονταπλασίονα) *accipiet, & vitam æternam poſſidebit.*

3. *Vende*) Vide Not. 12. pag. 368.

4. *Quod tu*) In libro quidem Tobiæ legitur cap. iv. verſ. 19: ὃ μισεῖς, μηδενὶ ποιήσῃς, i. e. *Quod odio habes, nemini feceris.* Quorum verborum loco Vulgata Tranſlatio eodem capite verſ. 16. hæc habet: *Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias.* Atque hunc ipſum Tobiæ locum ſpectans fortaſſe Didymus in lib. de Sp. S. num. 39. ait: *Quod tibi non vis fieri, & cetera.* Verum in præſenti fegmento non tam Tobiæ librum reſpicere videtur, quam Evangelium, aut certe Novum Teſtamentum: in quo etſi eadem non exſtent verba, idem tamen fere exſtat ſenſus. Nam Matth. vii. 12. legitur: *Quæcumque vultis, ut faciant vobis, & vos facite illis.* Et Luc. vi. 31: *Prout vultis, ut faciant vobis homines, & vos facite illis ſimiliter.* Quin imo in Actis cap. xv. verſiculo cum 20, tum 29. nonnulla olim exemplaria habebant, & nunc quoque aliqui codices, & Complutenſis Editio habent hoc additamentum: καὶ ὅσα ἂν μὴ θέλωσιν ἑαυτοῖς γίνεσθαι, ἑτέροις μὴ ποιεῖν, i. e. *& quæcumque nolunt ſibi fieri, aliis non facere.* Quæ verba citantur ab Irenæo lib. 3. cap. 12. num. 14, atque a Cypriano lib. 3. Teſtimoniorum ad Quirinum cap. 119, dum citant eum Actorum locum.

5. *Nolite*) Rom. xii. 17: Μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακῦ ἀποδιδόντες. Vide etiam 1. Petr. III. 9, & Matth. V. 39, 40, 41, 44

6. *Quicumque*) Matth. xxv. 40. Senſum citat.

7. *Omni*) Luc. vi. 30.

8. *Diliges*) Luc. x. 27.

9. *tuum*) Biblia hic addunt: ἐξ ὅλης τῆς καρδίας συ, i. e. *ex toto corde tuo.*

10. *In hoc*) Joann. xiii. 35.

11. *ſi diligatis invicem*) Græca Editio eodem ſenſu, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις.

ΙϚ

ΔΙΑ' πάντων αἱρεσιομαχεῖν ἐγνωκότες· καὶ τὴν πρὸς τιμόθεον τȣ͂ παύλȣ φωνὴν τὴν λέγȣσαν· τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων ἀφθάρτῳ ἀοράτῳ μόνῳ σοφῷ θεῷ τιμὴ ϗ δόξα εἰς τȣ̀ς αἰῶνας ἀμήν· ϗ τὴν μόνος ἔχων ἀθανασίαν· φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον· καὶ τὴν ἐν εὐαγγελίῳ κειμένην· ἵνα γινώσκωσιν σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας ἰησȣ͂ν χριστόν· καὶ τὴν διαγορεύȣσαν προφητείαν· ἐγὼ ἐξέτεινα τὸν ȣ̓ρανὸν μόνος· ȣ̓κ εἰς δέον ἐκδέχονται· φάσκοντες τὴν μόνος καὶ τὴν ἀληθινὸς θεὸς λέξιν μὴ ἐπιδέχεσθαι δευτέραν ἢ τρίτην ὑπόστασιν· ἔχειν δὲ τὴν ἀναφορὰν εἰς μόνον τὸν πατέρα. ἡ δὲ μόνος καὶ ἑνὸς ἐστι λέξις ὁσάκις ἂν εἴρηται ἐπὶ τῆς τριάδος τῇ γραφῇ διὰ τὸ ἐν μονάδι θεότητος ὑπάρχειν αὐτήν· καὶ μοναρχίαν ἔχειν εἴρηται. διὸ ἡ ταυτότης μόνος ἢ ἐκείνης ἢ ἅμα τῶν δύο ἢ τῶν τριῶν ἀχράντων ὑποστάσεων μνημονεύει ἡ χάρις. ἔτι δὲ ȣ̔́τως ἐῤῥήθη πρὸς ἀντεξέτασιν τῶν καλȣμένων ψευδωνύμων θεῶν· ὥσπερ ἀεὶ τὴν δαιμόνιον πολυκοιρανίαν ἐκβάλλει ἀκȣσάντων· θεοί ἐστε. ἵνα μηκέτι ὦμεν δεδȣλωμένοι ὑπὸ τὰ λά καὶ πολύμορφα καὶ τρεπτὰ καὶ ἑτερόγνωμα στοιχεῖα ἐπὶ τὴν πορνείαν ταύτην σκορπίζοντες τὰ νοήματα ἡμῶν· κατὰ τὸν λέγοντα· πρώτη πορνεία· ἐπίνοια εἰδώλων. πρὸς τȣ́τοις· καὶ ὅτι ȣ̓χ ἁρμόττει κτίσματι κυρίως καὶ καθ' ἅπαξ ἡ μόνος καὶ ἑνὸς λέξις τῷ εἶναι πάντων ἢ πολλῶν ἅμα κοινόν τι διὰ

τὸ

CAP. XVI.

CUm pro ſua hæreſi omnibus modis [1] pugnare ſtatuerint, Pauli quoque ad Timotheum ſcribentis ſententiam perperam accipiunt, quæ ſic ſe habet [2]: *Regi autem ſeculorum incorruptibili, inviſibili, ſoli ſapienti, Deo honor & gloria in ſecula* [3]. *Amen*; Et hanc aliam [4]: *Qui ſolus habet immortalitatem, lucem habitans inacceſſibilem*; Et illam, quæ eſt in Evangelio [5]: *Ut cognoſcant te ſolum verum Deum, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum*; Et Prophetæ verba [6]: *Ego extendi cælum ſolus*. Ajunt enim vocibus *Solus*, & *Verus Deus*, ſecundam, aut tertiam Hypoſtaſim excludi; habere autem eas voces relationem ad ſolum Patrem. At vero vox *Solus* quotieſcunque etiam de Trinitate in Scripturis dicitur, de Uno dicitur, eo quod hæc ſit in unitate deitatis: unde Trinitatis dicta eſt *monarchia*, quod eſt, unius regnum, ſive una regnantium majeſtas. Itaque [7] vocabulo *Solus* Trinitatis identitas denotatur, & hanc Scripturæ ſignificant, ſive deitatem commemorent, ſive duas ſimul ex perfectiſſimis illis Hypoſtaſibus, aut omnes tres, aut ſeorſum ſingulas. Præterea dum ſic loquitur in allatis locis Scriptura, eos reſpicit, qui falſo dicuntur Dii: qua ratione dæmoniacam multorum dominationem [8] ſemper excludit, & ab ea nos, quibus dictum eſt [9], *Dii eſtis*, avertit; ne ſimus *ſervientes* [10] *ſub* miſeris [11], & multiformibus, & mutabilibus, & diſcordibus *elementis*, cogitationes noſtras in hac fornicatione diſſipando, juxta illum, qui ait [12]: *Prima fornicatio eſt excogitatio idolorum*. Inſuper in objectis textibus ideo ſic loquitur Scriptura, quia vox *Solus*, illius propria, qui Unus ſit, creaturæ proprie, & abſolute non convenit: eſt enim creatura quid omnium ſimul, aut multorum commune,

---

1. *omnibus modis*) In græco, διὰ πάντων. Ita Alexander Alexandrinus tom. 1. Conciliorum pag. 16. ed. Venetæ ait: διὰ πάντων ἀνενδεὴς, i. e. *nullius plane rei indigens*.
2. *Regi*) 1. ad Tim. I. 17.
3. *in ſecula*) Biblia: *in ſecula ſeculorum*.
4. *Qui ſolus*) 1. ad Tim. VI. 16.
5. *Ut cognoſcant*) Joann. XVII. 3.
6. *Ego*) Iſai. XLIV. 24.
7. *Itaque*) Codex hoc in loco, a voce διὸ uſque ad ἡ χάρις, adeo depravatus eſt, ut non pauca de meo addere, aut immutare coactus fuerim in verſione. Pro ἡ χάρις lego ἡ γραφή.
8. *multorum dominationem*) Codex mendoſe πολυκυρανίαν, pro πολυκοιρανίαν. Opponitur vero iſta monarchiæ. Illa multitudinem Deorum, hæc Dei unitatem ſignificat.
9. *Dii eſtis*) Pſalm. LXXXI. verſ. 6.
10. *ſervientes*) Ex ep. ad Gal. IV. 3, ubi legitur: ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τȣ͂ κόσμȣ ἦμεν δεδȣλωμένοι, i. e. *ſub elementis mundi eramus ſervientes*.
11. *miſeris*) Codex, τὰ λά. Pro λά non lego λᾶ, i. e. *lapidis*, quia nimis dura eſſet ea lectio. Sed pro τὰ λά lego ταλαά. Simili modo Paulus in ep. ad Gal. IV. 9. hujuſmodi elementa, nempe Ethnicorum Deos, vocat ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, i. e. *infirma, & egena elementa*.
12. *Prima*) Sap. XIV. 12. Biblia pro πρώτη πορνεία, habent ἀρχὴ πορνείας.

τὸ πάντα ἔχειν πολλὰ ὁμοούσια καὶ ὁμοειδῆ ὡς ἐν τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ πρώτου ἐῤῥήθη λόγου. ἡ δὲ μόνος ἔχων ἀθανασίαν· καὶ ἡ ἀοράτῳ μόνῳ σοφῷ θεῷ φωνὴ ἐγράφη· διὰ τὸ μὴ δὲ ἓν κτίσμα ἔχειν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ καὶ παντὶ τὸ ἀθάνατον καὶ ἀόρατον καὶ σοφόν· ἀλλ᾽ εἰληφέναι παρὰ τοῦ δημιουργήσαντος υἱοῦ τοῦ μόνως σὺν πατρὶ καὶ πνεύματι ὑπάρχοντος ταῦτα ὕπαρξιν ἀθανασίας καὶ ἀορασίας· ὡς Παῦλον γράφειν Κορινθίοις τὸ πρῶτον· τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ ἔλαβες· τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβών; καὶ διὰ τοῦτο μὴ δὲ τὰς λέξεις ταύτας κυρίως πρέπειν ποιήματι. ἔστιν γὰρ θνητὸν δυνάμει τὸ μὴ ἔχον οἴκοθεν τὸ ἀθάνατον· ἀλλὰ καὶ δυνάμενον εἰ θελήσοι τυχὸν ὁ ποιήσας καὶ τὸ ἀποσβεσθῆναι· καθὰ ἐν εὐαγγελίῳ εἶπεν· φοβήθητε δὲ μᾶλλον τὸν δυνάμενον ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι ἐν γεέννῃ. τούτων οὕτως ἐχόντων· οὐδὲν κωλύσει πρὸς πλείονα εὐμάθειαν ἕκαστον ἰδιαζόντως ἐξεργάσασθαι ῥητόν. τὸ μὲν οὖν τῷ βασιλεῖ τῶν αἰώνων ἀφθάρτῳ ἀοράτῳ μόνῳ σοφῷ θεῷ ἔγραψεν· πολλὰ προδιηγησάμενος κοσμικὰ ἐν τῇ ἐπιστολῇ καὶ κατὰ πάσης τῆς διηγήσεως ἐπαγαγὼν τοῦτο· ὡς ἔσται σαφὲς παντὶ τῷ προσέχοντι τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐπιστολῆς. τὸ δὲ μόνος ἔχων ἀθανασίαν· φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον· ὡς πρὸς τὴν κτίσιν ἐπέστειλεν καθὰ εἴρηται. ἡ γὰρ αἰώνιος ζωὴ καὶ ἡ ἀφθαρσία· ἀθανασία ἐστίν· καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ σοφία λέξις· ἰσοδυναμεῖ τῷ ἀληθινῷ καὶ σοφῷ ῥήματι. καθ᾽ ἅπαξ δὲ ταῦτά ἐστιν μόνου θεοῦ. μεμαρτύρηται δὲ ταῦτα εἶναι ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα. καὶ εἰ ὥσπερ ὁ πατὴρ δημιουργεῖ· ἁγιάζει· δικαιοῖ· καὶ θεοποιεῖ τοὺς πρὸς οὓς γίνεται· τὸν ἴσον τρόπον καὶ ὁ μονογενὴς καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ποιεῖ· κυρίως ἄρα τῷ τε υἱῷ τῷ τε πνεύματι τοῦ θεοῦ τὸ μόνος καὶ ἀληθινὸς καὶ σοφὸς καὶ ἀόρατος θεὸς καὶ μόνος ἔχων ἀθανασίαν ὡς τῷ πατρὶ ἐφαρμόσει· καθάπερ καὶ αὐτῷ πρέψει ἡ περὶ τοῦ μονο-

mune; nulla eſt enim, quæ multas non habeat ejuſdem cum ipſa ſubſtantiæ, & formæ, ſicut in XIV. capite primi ſermonis (aut libri) dictum fuit. Verba vero illa, *Solus habens immortalitatem*, & illa, *Inviſibili, ſoli ſapienti*[1] *Deo*, ideo in Scriptura dicta ſunt, quia nulla creatura habet ex ſe ipſa, & omnimode[2], ut ſit immortalis, & inviſibilis, & ſapiens; ſed a Creatore Filio, qui ſolus modo quodam unico cum Patre, & Spiritu eſt hæc, accepit ut exſiſteret immortalis,
177 & inviſibilis: adeo ut Paulus in prima ad Corinthios ſcribat[3]: *Quid autem habes quod non accepiſti? Si autem accepiſti, quid glariaris quaſi non acceperis?* Atque ob hanc rationem hæ voces proprie ne conveniunt quidem creaturæ. Quod enim de ſuo non habet immortalitatem, potentiâ mortale eſt; quin etiam poteſt, ſi forte voluerit Conditor, exſtingui, iuxta id, quod in Euangelio legitur[4]: *Timete autem magis eum, qui poteſt corpus, & animam perdere in gehenna*. Quum hæc ita ſe habeant, nihil prohibet, quominus ad majorem doctrinæ perſpicuitatem unumquodque capitulum peculiariter perſequamur. Illud ergo, *Regi ſæculorum incorruptibili, inviſibili, ſoli ſapienti, Deo*, ſcripſit Paulus, poſtquam multa prius mundana enarraverat in epiſtola; & illa omnia reſpiciens, quæ enarravit, ea verba ſubjunxit, ut manifeſtum erit unicuique epiſtolæ ſenſum attendenti. Illud vero, *Salus habens immortalitatem, lucem habitans inacceſſibilem*, relate ad creaturam ſcripſit, ut dictum eſt: nam vita æterna, & incorruptibilitaa, eſt immortalitas. Ac vocabula, *Veritas*, & *Sapientia*, æquivalent vocabulis *verus*, & *ſapiens*; hæc autem abſolute, ac ſimpliciter ſunt ſolius Dei: Filium vero, & Spiritum Sanctum hæc eſſe, Sapientiam nempe, ac Veritatem, teſtantur Scripturæ. Ac ſi quemadmodum Pater creat, ſanctificat, juſtificat, & deificat eos, ad quos venit, eodem modo etiam Unigenitus, & Spiritus Dei hæc facit; proprie ergo quum Filio, tum Spiritui Dei convenient nomina illa, *Solus*, & *Verus*, & *Sapiens*, & *Inviſibilis Deus*, & *ſolus habens immortalitatem*, quomodo conveniunt Patri: ſimilique ratione ipſi conveniet locus etiam Scripturæ, in quo de

1. *ſoli ſapienti*) In libro de Sp. S. num 12. eodem modo hæc Pauli verba explicat: ait enim: „ Deus vero non alterius ſapientiæ participatione, neque aliunde ſapiens effectus, dictus eſt „ *Solus ſapiens*, & (*rectius codex noſter pro & habet ſed*) generans ſapientiam, & alios faciens ſapientes. „

2. *omnimode*) Codex, παντί. Malim, πάντῃ.

3. *Quid autem*) 1. ad Cor. IV. 7.

4. *Timete*) Matth. X. 28.

μονογενοῦς λέγουσα γραφή· οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν· οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. πᾶσιν γὰρ ἵν' οὕτως φράσω οἷς ὁ πατὴρ τῆς κτίσεως διαφέρει· καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ὁμοίως διαφέρει. πῶς γὰρ λοιπὸν μόνος ἔχει τὰ προλεχθέντα ὁ πατὴρ εἰ ἀληθεύει τὰ περὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος γεγραμμένα· καὶ τὸ ὥσπερ ὁ πατὴρ ζωὴν ἔχει· οὕτως ἔδωκεν τῷ υἱῷ ζωὴν ἔχειν· ὡς καὶ τὸ προσεχὲς τούτῳ κεφάλαιον ἐπιδείξει; τὸ δὲ ἵνα γινώσκωσιν σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν· καὶ ὃν ἀπέστειλας ἰησοῦν χριστόν· συμπεριέχει καὶ τὸν υἱὸν καὶ δείκνυσιν ἴσον τῷ πατρί· μεθ' οὗ νοεῖται καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. ἡ δὲ ἀποστολή· τὴν οἰκονομίαν δηλοῖ. ἡ δὲ ἐγὼ ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος φωνή· οὐκ ἔστιν τοῦ πατρός. ἐπεὶ πῶς ἀληθὲς τὸ πάντα διὰ τοῦ υἱοῦ γεγενῆσθαι; ἢ γνώτωσαν καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ ὁμοιότροπον ἐν τῷ ἰὼβ προφητικῶς εἰρῆσθαι· ὁ τανύσας τὸν οὐρανὸν μόνος· καὶ περιπατῶν ὡς ἐπὶ ἐδάφους ἐπὶ θαλάσσης. αὐτὸς γὰρ ὡς πᾶσιν καταφανές· ἀεὶ μέν· οὐχ ἥκιστα δὲ ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει ἐθαυματούργησεν καὶ ὡς ἐν πεδίῳ ἐβάδισεν ἐπὶ τῆς ὑγρᾶς. μαρτυρεῖται δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς μνημονευθεῖσιν ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα οὕτως. περὶ μόνου μὲν ἀληθινοῦ θεοῦ· ὡς ἡνίκα περὶ μὲν τοῦ υἱοῦ ἰωάννης αὐτῇ λέξει ἀληθινὸν θεὸν αὐτὸν εἶναι καὶ μονογενῆ θεὸν ἀναφθέγγεται· ἰούδας μόνον δεσπότην καλεῖ· καὶ ὁ προφήτης λέγει· σὺ εἶ ὁ θεὸς ὁ ποιῶν θαυμάσια· σὺ εἶ μόνος θεὸς μέγας. καὶ ἑτέρωθι· εἷς ἅγιος εἷς κύριος ἰησοῦς χριστός. περὶ δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ὡς ὅτ' ἂν παῦλος ὁ συνέσεως πλήρης πνεῦμα τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς καθὰ ἡμῖν τὸ ἡμῶν πνεῦμα εἶναι αὐτὸ μαρτυρεῖ. καὶ πάλιν γράφει· ταῦτα πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. περὶ μὲν σοφίας· ὡς ἡνίκα περὶ μὲν τοῦ υἱοῦ ὁ μνημονευθεὶς σεμνότατος γράφει παῦλος· χριστὸν θεὸν δύναμιν καὶ θεοῦ σοφίαν. καὶ· ἐν ᾧ

de Uoigenito dicitur [1] : *Hic eſt Deus no-*
177. b. *ſter, non reputabitur alter in comparatione illius*. Quibus enim rebus, ut ita loquar, Patet differt a creatura, iis omnibus etiam Filius, & Spiritus Dei ſimiliter ab ea differt. Nam quomodo ſolus Pater ea, quæ diximus, habere poteſt? ſi vera ſunt quæ de Filio, & Spiritu Sancto ait Scriptura, ac ſi verum eſt illud: *Sicut Pater vitam habet, ſic dedit Filia vitam habere*, ut capitulo etiam proxime ſequenti dicemus. Illud vero, *Ut cognoſcant te ſolum verum Deum, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum*, Filium ſimul comprehendit, & æqualem oſtendit Patri, cum quo ſubintelligitur etiam ipſius Spiritus. Miſſio autem Incarnationem ſignificat. Demum verba illa, *Ega extendi cælum ſalus*, non ſunt Patris: alioquio quomodo verum [2] erit, *amnia per Filium facta eſſe?* Aut [3] etiam de Filio ſimiliter in Jobo prophetice dictum eſſe norint [4] : *Qui extendit cælum ſolus, & ambulat in mari velut in pavimenta*. Ipſe enim, ut omnibus manifeſtum eſt, ſemper quidem, ſed maxime io Iocarnatione mirabilia operatus eſt, & in aqua velut in planitie ambulavit. Sed præter ea, quæ commemorata ſuot, alia de Filio, & Spiritu Sancto teſtimonia addi poſſunt in hunc modum. De ſolo quidem vero Deo: ut cum Filium Joannes eſſe pronunciat his ipſis verbis *verum Deum* [5], & *Unigenitum Deum* [6]; ac Judas [7] eum vocat *ſalum Daminum*; & Propheta inquit [8] : *Tu es Deus faciens mirabilia. Tu es ſolus Deus magnus*. Et alibi [9] : *Unus Sanctus, unus Dominus Jeſus Chriſtus*. De Spiritu autem Sancto: ut quum Paulus iotelligentiæ plenus Spiritum Dei & Patris ita eidem [10] eſſe teſtatur, ſicut nobis noſter
178. a. eſt ſpiritus; & cum rurſus ſcribit [11] : *Hæc omnia operatur unus & idem Spiritus, dividens ſeorſum unicuique, prout vult*. Et de Sapientia quidem: ut quum de Filio quidem commemoratus graviſſimus vir Paulus ſcribit [12] : *Chriſtum Dei* [13] *virtutem, & Dei ſapientiam*. Et [14] : *In quo ſunt*

1. *Hic eſt*) Baruch. III. 36.
2. *verum*) Codex, ἀληθεῖ, proparoxytone. Vide pag. 161. Not. 5.
3. *Aut*) Codex, εἰ. Legendum vel ᾗ, id eſt, *qua ratione, quo modo*: vel, ἢ, id eſt, *aut*.
4. *Qui extendit*) Job. IX. 8.
5. *verum Deum*) Ep. I. Joann. V. 20.
6 *Unigenitum Deum*) Joann. I. 18. Vide Not. 5. pag. 76.
7. *Judas*) Verſ. 4.
8. *Tu es*) Pſalm. lxxxv. verſ. 9 (ſeu 10). Sed Biblia paulo aliter.
9. *Unus*) Vide Not. 6. pag. 367.
10. *eidem*) Codex, αὐτό. Concinnior videtur ſententia, ſi legamus αὐτῷ.
11. *Hæc omnia*) 1 ad Cor. XII. 11.
12. *Chriſtum*) 1. ad Cor. I. 24.
13. *Dei*) Codex, θεόν, i. e. *Deum*. Sed mendoſe: nam & Biblia, & Didymus ipſe ſæpe alibi habent, θεοῦ, i. e. *Dei*.
14. *In quo*) Coloſſ. II. 3.

ἐν ᾧ εἰσὶν πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι. καὶ δαυὶδ ψάλλει· ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου κύριε· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. καὶ ὡς ἠσαΐας προφητεύει· καὶ αὐτὸς σοφὸς ἤγεν ἐπ' αὐτοὺς κακά. περὶ δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ὡς ὅτ' ἂν ἠσαΐας προφητεύῃ· πνεῦμα τοῦ θεοῦ· πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως· πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος· πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας. περὶ δὲ ἀφθαρσίας καὶ ἀθανασίας· προείρηται μὲν ἤδη· οὐ μέν τοι ἄτοπον καὶ ἄλλα παραθέσθαι· ὡς ἡνίκα περὶ μὲν τοῦ ψυχοδότου μονογενοῦς οὗ τὸ ὄμμα καὶ ἡ ἀκοὴ καὶ ἡ δίκη καὶ ἡ φιλανθρωπία πανταχοῦ ἐφέστηκεν· δαυὶδ μελῳδεῖ· σὺ ὁ αὐτὸς εἶ· καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. καὶ εἰς τὸν αἰῶνα κύριε ὁ λόγος σου διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ. περὶ δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος τοῦ τὰ σύμπαντα τρέφοντος καὶ θείαις ἀκτῖσιν καταλάμποντος καὶ ἕως καὶ ἐπὶ τοὺς ἀπολειπομένους τοῦ θείου νόμου μακροθυμοῦντος ἵν' ἢ ἐπιστρέψωμεν ἢ ἐκεῖσε τιμωρίαν ὑπόσχωσιν οὐ μεμπτήν· ὡς ὅτ' ἂν λέγῃ· καὶ τὸ ἄφθαρτόν σου πνεῦμα ἐστὶν ἐν πᾶσιν. τοῖς δὲ λέγουσιν· οὐκ εἰσὶν οὖν αἱ ψυχαὶ καὶ οἱ ἄγγελοι ἀθάνατοι καὶ ἀόρατοι; ἀπαντητέον οὕτως. πρὸς τὸ ἀθάνατον πρῶτον καθ' ἕνα μὲν τρόπον· ὅτι τῇ πρωτουργῷ καὶ ἀπείρῳ ἀθανασίᾳ ἡ τούτων οὐδαμῶς κοινωνεῖ· ὑποβεβηκυῖα καὶ διωρισμένη ἐκείνης· ὅσον δημιούργημα δημιουργοῦ. καὶ διὰ τοῦτο μόνος ἔχειν ἀθανασίαν ὁ θεὸς ἐλέχθη· ὡς ἔστιν γνῶναι ῥᾴδιον εἴπερ εἰς νοῦν βαλοίμεθα ὅτι τούτων οὐδὲν οὔτε δημιουργεῖν οὔτε ἀθανασίαν χορηγεῖν δύναται ὡς ὁ μόνος ἀόρατος καὶ αἰώνιος μονογενὴς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα δημιουργεῖ καὶ ἀθανάτους κατασκευάζει. καθ' ἕτερον δέ· ὅτι αἱ ψυχαὶ καὶ οἱ ἄγγελοι εἰσὶν καὶ ἀθάνατοι κατὰ τὸ ἀνώλεθρον καὶ ἄφθαρτον τῆς οὐσίας· καὶ θνητοὶ κατὰ τὸ φθείρεσθαί ποτε τῇ γνώμῃ. ἀπὸ γὰρ τροπῆς ἐστὶν ὅτε πίπτει.

ſunt omnes theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ abſconditi. Et David pſallit [1]: *Quam magnificata ſunt opera tua Domine: omnia in Sapientia feciſti*. Et ut Iſaias propheta inquit [2]: *Et ipſe Sapiens adduxit ſuper eos mala*. De Spiritu autem Sancto: ut quum Iſaias prophetat [3]: *Spiritus Dei, Spiritus ſapientiæ & intelligentiæ, Spiritus conſilii & fortitudinis, Spiritus ſcientiæ & pietatis*. De incorruptibilitate vero, & immortalitate antea quidem dictum jam fuit, non tamen abſurdum erit alia etiam apponere: ut quum de vivificante Unigenito [4], cujus oculus, & auditus, & juſtitia, & benignitas ubique elucet, ac manet, David canit [5]: *Tu idem es, & anni tui non deficient*. Et [6]: *In ſeculum Domine Verbum tuum permanet in cælo*. De Spiritu autem Sancto, qui omnia alit, & divinis radiis illuſtrat, ac vel [7] *in* eos, qui a divina lege deficiunt, miſericors & patiens eſt, ut aut convertantur [8], aut juſto in altera vita ſupplicio puniantur: ut cum ait Scriptura [9]: *Et incorruptus tuus Spiritus eſt in omnibus*. Iis autem qui ajunt: numquid ergo animæ, & Angeli immortalea non ſunt, & inviſibiles? ita occurrendum eſt: Quod ſpectat ad immortalitatem, primum quidem hoc modo: nempe horum immorta-
78. litas [10] eadem nequaquam eſt cum primitiva, & infinita immortalitate, ſed longe inferior, tamque diverſa, quam creatura a Creatore: atque hac de cauſa *ſolus habere immortalitatem* Deus dicitur, ut cognoſcere facile poſſumus, ſi conſideremus, nullum ex his neque creare, nec immortalitatem largiri poſſe, ſicut ſolus inviſibilis, & æternus Unigenitus, & Spiritus Sanctus creat, & immortales reddit. Alio autem modo ſic. Animæ, & Angeli ſunt cum immortales quoad immunitatem a morte, eſſentiæque incorruptibilitatem, tum mortales, quatenus mente aliquando corrumpuntur: nam ex mutatione eſt, quan-

1. *Quam magnificata*) Pſalm. CIII. verſ. 25. (ſeu 24).
2. *Et ipſe*) Iſai. XXXI. 2. Vide Not. 27. pag. 124.
3. *Spiritus Dei*) Iſai. XI. 2. Græca Editio pro Θεοῦ, habet κυρίου, i. e. *Domini*.
4. *vivificante Unigenito*) In græco, ψυχοδότου, id eſt, ψυχοδοτῆρος, nempe, *animarum datoris*: ut in Orphei Hymno lxv. ὀλβοδότης eſt *pecuniarum dator*: & Hymno xvii: πλουτοδότης *divitiarum dator*: & Didymus ipſe pag. 113. ait, παντοδότῃ. Porro eumdem Chriſto titulum tribuit Prudentius in Hamartigenia verſu 931, qui ſic ſe habet: *O Deu cunctiparens, animæ dator, o Dee Chriſte*. Reſpicit autem Gen. II. 7.
5. *Tu idem*) Pſalm. CI. verſ. 28.
6. *In ſeculum*) Pſalm. CXVIII. verſ. 89.
7. *ac vel in eos*) Codex, καὶ ἴσως καὶ ἐπὶ τοὺς, & reliqua. Sed poſt ἴσως videtur deeſſe aliquid, ac præterea legendum, ἐπὶ τοῖς ἀπολειπομένοις.
8. *convertantur*) Codex, ἐπιστρέψωμεν in prima perſona, tum ὑπόσχωσιν in tertia. Alterutrum fortaſſe mendoſum eſt.
9. *Et incorruptus*) Sap. XII. 1. Vide Not. 24. pag. 18.
10. *horum immortalitas* &c) Similia ſcribit Ambroſius lib. 3. de Fide cap 3 num. 19, & ſeqq. Auguſtinus vero lib. 1. de Trinitate num. 2: *Vera immortalitas*, inquit, *incommutabilitas eſt*.

πίπτουσιν εἰς ἁμαρτίαν ἐξ ἧς ἐπέρχεται ὁ θάνατος· καθ' ὃν ὁ παῦλος γράφει· καὶ ἡ σπαταλῶσα χήρα τέθνηκεν. κἂν περ μήπω τὸν τῇδε ὑπαλλάξασα βίον· καθὰ ἤδη ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐξηγήθη λόγῳ. ἀντιδιαιρεῖται γὰρ τῷ θανάτῳ τὸ θνητὸν· καὶ ἀντιστοίχως τῷ θνητῷ τὸ ἀθάνατον· καὶ νοεῖται ἐπὶ ψυχῶν καὶ ἀγγέλων τὸ μὲν ἀθάνατον· ὅτ' ἂν πρὸς τῷ θάνατον μὴ ἐπιδέχεσθαι ὅ ἐστιν μὴ διαλύεσθαι ἅτε ἀσυνθέτους ὄντας καὶ ἀνωλέθρους τὴν ὕπαρξιν· ἐὰν καὶ φθορᾷ γνώμης μὴ ὑποπέσωσιν· τοῦτ' ἔστιν εἰ ἄτρεπτοι διαμένωσιν. τὸ δὲ θνητὸν· ἀντικειμένως τούτῳ. καθ' ὅλου δὲ ἐοίκασιν οἱ τοιοῦτοι μὴ γινώσκειν τὰ ἀντιστρόφως λεγόμενα· καὶ ὡς οὐ πάντα τὰ ὁμωνύμως κατά τινων λεγόμενα πέφυκεν ἀντιστρέφειν. ὁ μὲν γὰρ θεὸς παντοίως

quando labuntur in peccatum, ex quo ſupervenit mors: quo ſenſu Paulus ſcribit [1]: *Et in deliciis vivens vidua, mortua eſt*; etſi ea nondum ex hac vita migraverit, ſicut jam explicatum eſt [2] in libro [3], aut λόγῳ [4] de Spiritu Sancto. Nam mortale ab immortali [5] per oppoſitionem dividitur, & mortali immortale ex oppoſito reſpondet: & intelligitur in animabus, atque Angelis immortalitas, ſi non modo morti obnoxii non ſint, quod eſt, non diſſolvantur, utpote incompoſiti, & per eorum exſiſtentiam immunes a morte; ſed ne corruptioni quidem mentis ſuccumbant, id eſt, ſi immobiles permaneant: Mortalitas vero intelligitur, ſi res contra ſe habeat. Sed videntur Hæretici iſti ea omnino ignorare, quæ dicuntur reciproce [6], nec ſcire, quod non omnia quæ homonyme, id eſt, iiſdem vocabulis æquivoce de aliquibus dicuntur, talia ſunt ut reciproce dici, & inverti poſſint. Nam Deus

1. *Et in deliciis*) 1. ad Tim. V. 6. Biblia: ἡ δὲ σπαταλῶσα, ζῶσα τέθνηκε, i. e. *Quæ autem in deliciis vivit, vivens mortua eſt*. In Enarratione in ep. 1. Joannis cap. 3. hæc dictaverat Didymus: *Qui non habet boni caritatem, permanet in morte: ſicut erat mortua vidua, quæ in deliciis degebat, licet communem haberet vitam*.

2. *explicatum eſt*) In libro de Sp. S. num. 39. hæc dictaverat Didymus: *Sed carnis ſapientia illico, morte ſibi ſociata, interficit eos, qui juxta carnem gradiuntur, & ſapiunt... Sapientia ergo carnis, cum morti juncta ſit, inimica eſt Deo; Sapientia vero Spiritus... vitam habentibus ſe largitur æternam*. Et num. 41: „*Cum ergo ait*: Si Chriſtus in vobis eſt, corpus quidem mortuum propter peccatum, *nequaquam vitiis laſciviaque deſerviens, ſed mortificatum peccato, non commovetur ad vitia: & nequaquam erit vitale peccato*. (Minus fortaſſe mendoſa eſt noſtri codicis lectio, quæ eſt hujuſmodi: *& mortificatum peccato, non commovebitur ad vitia, & nequaquam erit vitale peccata*). *Poſtquam autem corpus peccato mortuum fuerit, Chriſtus in his qui ſua corpora mortificaverint, præſens Spiritum vitæ oſtendit per juſtitiam, ſive correctionem operum virtutum immortalium* (codex noſter: *per juſtitiam operum, ſive correptionem virtutum moralium*), *ſive fidem Jeſu Chriſti, in his qui juxta fidem illius converſantur.... Siquidem qui juxta carnem vixerit, morietur illa morte, quæ peccatum ſequitur*. Peccatum *quippe*, cum conſummatum fuerit (in noſtro codice deſunt voces *cum*, & *fuerit*), generat mortem, *ſecundum Jacobum. Sed & Ezechiel peccantem animam mori ſcribit: ſeparatur enim jam a vita, quæ in ſapientia Spiritus collocata eſt. Si quis autem tranſcenderit vitam carnis in Spiritu, & opera carnis per opera Spiritus mortificaverit* (codex noſter, *vivificaverit*), *vivet beata æternaque vita, relatus in filios Dei, & directus in viam rectam propter Spiritum Sanctum, qui & Dei Spiritus appellatur. Si enim, inquit*, juxta carnem vixeritis, moriemini: quod ſi Spiritu facta carnis mortificaveritis (codex noſter, *vivificaveritis*), vivetis." Aſſinia docuit Tatianus in Oratione contra Græcos num. 14.

3. *in libro*) Didymi opus de Sp. S. in tres libros ab Editoribus dudum ſectus fuit: ſed perperam, ut monuit Tillemontius tom. 10. in Didymo: *unum* enim dumtaxat librum eſſe conſtat ex vetuſtis Scriptoribus ad unum omnibus. Hieronymus in libro de Viris illuſtribus cap. 109 Theologi noſtri opera recenſens his utitur verbis: *Contra Arianos libros duos, & de Spiritu Sancto librum unum, quem ego in Latinum verti*. Hieronymo conſentiunt Auguſtinus, Æneas Pariſienſis, Ratramnus, Anſelmus Havelbergenſis, S. Thomas, Paſtergus, Guido Carmelita, Synodus Florentina, aliique opus illud allegantes, ac præterea omnes veteres codices, qui idem opus velut unum librum exhibent, Vallarſio teſte tom. 2. operum Hieronymi pag. 103. In noſtro ſane m. s. codice ſic inſcribitur: *Beati Didymi Alexandrini liber de Spiritu Sancto. D. Hieronymo interprete*.

4. *aut λόγῳ*) Græcus libri de Spiritu Sancto titulus, mea quidem ſententia, hic fuit: Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· λόγος, non vero, Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος βιβλίον. Id confirmo ex veteri Interprete, qui Hieronymi librum de Viris Illuſtribus in græcam linguam tranſtulit: ubi enim Hieronymus ſcripſit: *de Spiritu Sancto librum unum*, ille ſic vertit: περὶ Πνεύματος ἁγίου λόγον ἕνα. At tres, quos nunc edimus, de Trinitate libros, non λόγους, ſed βιβλία vocavit Didymus, ut apparet cum ex titulis ſecundi ac tertii libri e Paſſioneiano codice ſuperius fideliter exſcriptis; tum ex pag. 146, 173, 183, & 219; tum demum ex Socrate, qui lib. 4. cap. 25. opus hocce appellat τὰ περὶ τριάδος τρία βιβλία. Parvi fortaſſe momenti videbitur hæc Annotatio: ſed reipſa non eſt hujuſmodi. valet enim ad id confirmandum quod volo; enarrari nempe hic a Didymo opus de Sp. Sancto ab Hieronymo tranſlatum, non vero ſecundum ex tribus hiſce libris de Trinitate, quamvis hunc librarius inſcripſerit: περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, i. e. *de Sp. Sancto*, propterea quod de Spiritu Sancto ibi ſermo ſit, ſicut de Filio ſermo eſt in primo libro.

5. *ab immortali*) Codex, τῷ θανάτῳ. Lego, τῷ ἀθανάτῳ.

6. *reciproce*) Codex, ἀντιστρέφως. Lego, ἀντιστρόφως.

τοίως ἀθάνατος· ȣ̓ μὴν τὸ ἀθάνατον ἤδη. πρὸς δὲ τὸ ἀόρατον· εἰσὶν μὲν ϗ 179.
αἱ ψυχαὶ καὶ οἱ ἄγγελοι ἀόρατοι μὲν τῷ ὀφθαλμῷ τȣ̃ σώματος ἡμῶν ἐν τῷ εἶναι ἐκτὸς τῶν ὁρατῶν ἰδιωμάτων· φημὶ χρώματος σχήματος μεγέθȣς· ὁρατοὶ δὲ τῷ νῷ ὅ ἐστιν ὄμμα τῆς ψυχῆς· ἐπειδὴ μὴ ἀνέφικτοι ἅτε κτιστοὶ τὴν ὕπαρξιν εἰσὶν· ἀλλ᾽ ἔστιν ἡμῖν νόησις περὶ αὐτῶν. ὥστε εἰ ϗ κατὰ προσβολὴν αἰσθήσεως ὀφθαλμȣ̃ ὄμματος ἀόρατοι· ἀλλ᾽ ȣ̓ν κατὰ ἀντίληψιν θεωρίας ἐπιστημονικῆς ὁρατοί εἰσιν. ὁ δὲ θεὸς ὑπὲρ τὸ ἀόρατον ϗ ἀφανέστατον ϗ ὑπὲρ πάντα νȣ̃ν ὑπάρχων ȣ̓ μόνον ὄψει ϗ συνόλως αἰσθήσει μὴ ὑποπίπτειν· ἀλλὰ μήτε νῷ αὐτῶν ἀγγέλων ἐνορᾶσθαι διὰ τὸ ἀκατάληπτον ϗ ἀπρόσιτον πέφυκεν. ὅτι μὲν γάρ ἐστι θεὸς· πᾶσι γνώριμον· τί δὲ ἢ πῶς ὑπάρχει θεωρῆσαι πάντων τῶν φυσικῶν δυσαλωτότατον καθέστηκεν. ὀρθῷ ȣ̓ν προσειρήθη τρόπῳ τῷ εἰρημένῳ μόνος ἀθάνατος σοφός τε θεὸς ϗ ἀόρατος.

Deus quidem eſt omnino ac perfecte immortalis: non tamen quod immortale eſt, continuo Deus eſt [1]. Quod vero ſpectat ad inviſibilitatem, ſunt quidem cum animæ, tum Angeli iovisibiles oculo corporis noſtri, quia carent viſibilibus proprietatibus, colore ſcilicet, habitu, magnitudine [2]: Viſibiles autem ſunt menti, quæ eſt oculus animæ: quoniam incomprehenſibiles non exſiſtunt, utpote creati, ſed eos mente complecti, & cogitatione aſſequi poſſumus. Itaque etſi ſpectato corporei [3] oculi appulſu, ac ſenſu ſint inviſibiles, ſpectata tamen contemplatione, ac ſcientia, qua eos percipere valemus, & comprehendere, viſibiles ſunt. At vero Deus quum ſupra inviſibile, & ſupra id quod maxime occultum eſt, & ſupra omnem mentem exſiſtat, non modo ſub viſionem, aut omnino ſub ſenſum cadere non poteſt, ſed ne mente quidem ipſorum Angelorum inſpici, quod ſit incomprehenſibilis, & inacceſſibilis. Quod enim Deus exſiſtat, omnibus notum eſt: quid autem, aut quomodo ſit, creatæ mentis ſpeculatio aſſequi non valet: quarumcumque enim naturalium rerum cognitionem cognitio iſta prætergreditur. Recte [4] ergo prædicto modo dictus fuit *ſolus immortalis, & ſapiens Deus, & inviſibilis.*

ΙΖ

ΚΑΙ᾽ μὴν ϗ τὰ παρὰ ἰωάννη ἀμώμητα καὶ ἀνεπίληπτα τȣ̃ πάντων κυρίȣ ῥήματα τὰ λέγοντα· ὥσπερ ὁ πατὴρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ· ȣ̔́τως ἔδωκεν ϗ τῷ ὑιῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ· καὶ ἐξȣσίαν ἔδωκεν αὐτῷ κρίσιν ποιεῖν ὅτι ὑιὸς ἀνθρώπȣ ἐστίν. ϗ πάλιν· ȣ̔̃ς ἔδωκάς μοι· σοὶ ἦσαν· ϗ ἐμοὶ αὐτȣ̀ς ἔδωκας. ϗ πάλιν· πάντα μοι παρεδόθη παρὰ τȣ̃ πατρός μȣ. ϗ πάλιν· ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξȣσία ἐν ȣ̓ρανῷ ϗ ἐπὶ γῆς. καὶ τȣ̃ δαυίδ· αἴτησαι παρ᾽ ἐμȣ̃ καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σȣ καὶ 179.
τὴν κατάσχεσίν σȣ τὰ πέρατα τῆς γῆς. καὶ ὅσα τοιαῦτα· τὴν ἄφραστον οἰκονομίαν

CAP. XVII.

ATqui verba etiam irreprehenſibilia, & inculpata, quæ ab omoium Domino apud Joannem dicta ſunt [5]: *Sicut Pater vitam habet in ſemetipſo, ſic dedit & Filio vitam habere in ſemetipſo; & poteſtatem dedit ipſi judicium facere, quia filius hominis eſt*; Et rurſus [6]: *Quos dediſti mihi* [7], *tui erant, & mihi eos dediſti*; Et rurſus [8]: *Omnia mihi tradita ſunt a Patre meo*; Et rurſus [9]: *Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo, & in terra*; & verba Davidis [10]: *Poſtula a me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & poteſtatem tuam terminos terræ*: & alia his ſimilia, ineffabilem Iocarnationem

1. *Deus eſt*) Hæc addidi ex conjectura: deeſt enim vocabulum aliquod in codice, ex. gr. θεός.
2. *magnitudine*) En μέγεθος illud, id eſt, ea *magnitudo*, quam Deo denegat Didymus. Vide ſimilia Origenis verba pag. 113. a me allata.
3. *corporei*) In græco, ὀφθαλμȣ̃ ὄμματος. Itaque aut legendum σώματος, i. e. *corporis*, pro ὄμματος, ut ipſe legi; aut alterutrum ex duobus vocabulis ex margine in textum irrepſiſſe putandum eſt; aut demum ὄμμα non oculum, ſed viſionem denotat.
4. *Recte*) Codex, ὀρθῷ … τρόπῳ τῷ εἰρημένῳ, i. e. *recto ſenſu quem dixi*. Sed concinnior videtur lectio, ὀρθῶς.
5. *Sicut*) Joann. V. 26, & 27.
6. *Quos dediſti*) Joann. XVII. 6.
7. *mihi*) Græca Editio hic addit, ἐκ τȣ̃ κόσμȣ, i. e. *ex mundo*. Quæ verba in nonnullis Bibliorum codicibus deſunt.
8. *Omnia*) Matth. XI. 27.
9. *Data eſt*) Matth. XXVIII. 18.
10. *Poſtula*) Pſalm. II. verſ. 8.

νομίαν δηλοῖ. καὶ ἄμαχον τῦτο πλέον ποιεῖ· κ̀ πάντας ἀναγκάζει τὺς γε μὴ τελέως ἀψύχυς συντίθεσθαι ἡμῖν τὸ εὐθὺς προσκείσθαι ὅτι ὑιός ἀνθρώπυ ἐστίν. εὐμενῶς γὰρ ἔχων πρὸς τὸ γένος ἡμῶν κ̀ ἑκὼν πτωχεύσας σαρκὶ ὡς γράφει ὁ παῦλος ἵν’ ἡμεῖς οἱ παντοίαις βλάβαις κ̀ μεταβολαῖς διά τε τὴν ἀρχαίαν καὶ τὰς προσφάτυς ἁμαρτίας ὑποκείμενοι· τῇ ἐκείνυ πτωχείᾳ πλυτήσωμεν· καὶ πᾶσιν προσφόρως προσφερόμενος· τῇ ἡμῖν συντρόφῳ ἐχρῆτο διαλέκτῳ ὅπως τὴν οἰκονομίαν συνιῶμεν μὴ τῷ ὄγκῳ τῆς θείας ἀποθαμβύμενοι φράσεως. ἤρκει γὰρ καὶ μόνα τὰ θαύματα ἐκφαίνειν τὴν ἄναρχον καὶ ἀπροσδεῆ αὐτῦ θεότητα· ὡς μετριάζοντα καὶ τῦτο λέγειν· αἱ ἀλώπεκες τῦ ἀγρῦ φωλεὺς ἔχυσιν· καὶ τὰ πετεινὰ τῦ ὐρανῦ κατασκηνώσεις· ὁ δὲ ὑιὸς τῦ ἀνθρώπου ὐκ ἔχει πῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι. πῦ γὰρ ἔδει τὸν δεσπότην ἰδιάζον πως ἐπὶ γῆς τι κεκτῆσθαι. καὶ ἄλλως δέ πως τὸν θεὸν μὲν ᾧ ἔνδειξις καὶ ἔρις πρὸς ἀνθρώπυς ὐδέποτε ὐδὲ μία· ἀνθρωποπρεπῆ καὶ μετριόφρονα φθέγξασθαι χρειῶδες ἦν· καὶ ὐδὲν μὲν τὴν γαληνοτάτην αὐτῦ· καὶ πάντα περιέχυσαν φύσιν καταβλάπτον· ἡμᾶς δὲ εὐεργετῦν. ὁρᾷ γὰρ ἀεὶ ὐ πρὸς τὸ οἰκεῖον ὕψος· πρὸς δὲ τὸ ἀνθρώπων ταπεινόν. αὐτὸν δὲ συλλήπτορα ποιήσομαι λέγοντα πέτρῳ· ἵνα δέ φησιν μὴ σκανδαλίσωμεν αὐτὺς· πορευθεὶς εἰς θάλασσαν βάλε ἄγκιστρον καὶ τὸν 180. a.
ἀναβάντα πρῶτον ἰχθὺν ἆρον· καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτῦ· εὑρήσεις στατῆρα· καὶ ἐκεῖνον λαβὼν· δὸς αὐτοῖς ἀντὶ ἐμῦ καὶ σῦ. ἄνθρωπον δὲ θεῷ ἁρμόζοντα ῥήματα ἀφιέναι ὐ θέμις· ἐπεὶ καὶ βασιλεῖ ὅτι μάλιστα πρέπει μετριολογεῖν· μείζονα γὰρ ἐκ τύτυ καρπῦται δόξαν καὶ εἰς αὐτὴν ἀναφέρεται τῆς τιμῆς τὴν κορυφήν·

nem denotant. Rem autem ita ſe habere certum eſt, idque extra controverſiam ponunt verba hæc, quæ ſtatim adjunguntur: *Quia filius hominis eſt*: ut proinde omnes, qui anima ac ſenſu plane deſtituti non ſint, nobis cogantur aſſentiri. Nam cum benevolus eſſet noſtro generi, & voluntarie *factus eſſet pauper* carne, quemadmodum ſcribit Paulus [1], *ut nos*, qui omnimodis jacturis, & mutationibus cum propter vetus peccatum, tum propter recentia obnoxii eramus, *ejus paupertate diteſceremus*, cumque modo omnibus utili ſe gereret, dialecto nobis ab incunabulis familiari utebatur, ut Incarnationem intelligeremus, neque nos divinæ locutionis ſublimitas obſtupefaceret; vel ſola enim miracula ſatis oſtendebant ipſum eſſe Deum initii expertem, ac nullius egentem: adeo ut modeſte loquens etiam hæc dixerit [2]: *Vulpes agri foveas habent, & volucres* [3] *cæli nidos; filius autem hominis non habet ubi caput inclinet* [4]: nec [5] enim decebat rerum omnium dominum [6] aliquid in terra poſſidere, quod ejus veluti peculiariter proprium eſſet. Præterea vero eum quidem, qui Deus erat, & cui nulla unquam cum hominibus querela, aut contentio fuit, oportebat quodammodo ea loqui, quæ humanæ conditioni convenientia forent, ac modeſta: quod ſereniſſimam quidem ipſius, maximeque beatam, & omnia continentem naturam nihil lædebat, nobis vero proderat: ſemper enim ipſe reſpicit non propriam ſui ipſius altitudioem, ſed hominum abjectionem. Ipſum met vero mihi ſuffragatorem faciam hæc dicentem Petro [7]: *Ut autem*, inquit, *non ſcandalizemus ipſos, vade in mare, & jacito hamum, & eum piſcem, qui primus aſcenderit, tolle, & aperto ore ejus, invenies ſtaterem: &* [8] *illum ſumens, da eis pro me, & te*. Hominem vero [9] ea verba uſurpare, quæ Deo conveniunt, nefas eſt: nam Regem quoque quammaxime decet modeſte loqui; majorem enim ex hoc percipit gloriam, atque hac ratione ad ipſum hono-

1. *Paulus*) 2. ad Cor. VIII. 9.
2. *Vulpes agri*) Matth. VIII. 20, & Luc. IX. 58. Vox, ἀγρῦ, i. e. *agri*, deeſt in omnibus Bibliorum Editionibus.
3. *volucres*) Codex, πετανὰ, pro πετεινά.
4. *inclinet*) Græca Editio, κλίνῃ, pro κλῖναι.
5. *nec enim*) Codex, πῦ γὰρ, i. e. *ubi enim*. Lego, ὐ γὰρ. Videtur enim librarius ab illo πῦ, quod antegreditur, deceptus hic quoque ſcripſiſſe πῦ pro ὐ.
6. *rerum omnium dominum*) In codice poſt dictionem δεσπότην intervallum eſt vacuum, duobus aut tribus vocabulis capiendis ſufficiens. Quare voces, *rerum omnium*, de meo addidi.
7. *Ut autem*) Matth. XVII. 27. Vide Not. 7. pag. 4.
8. *&*) Deeſt in Bibliis hæc vocula.
9. *Hominem vero*) Vocula δὲ hic opponitur voculæ illi μὲν, etſi procul poſitæ, quæ legitur ſuperius in his verbis: τὸν θεὸν μὲν ᾧ ἔνδειξις, & cetera.

φυσήν· ὑπηκόῳ δὲ βασιλικὰς φωνὰς ἐκφέρειν ἀσύμφορον. ὥστε ἐπειδὴ ὕψιστος ἦν καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ παντὸς λόγου κρείττων· χώραν εἶχεν τὰ χθαμαλὰ αὐτοῦ ῥήματα· εἰ δὲ κτίσμα ἐτύγχανεν· πάλιν οὐκ εἶχεν χώραν ἃ ἐφθέγγετο ὑψηλά. πῶς γὰρ ἂν ἔλαβεν ζωὴν ἡ ζωή· ἢ ἐξουσίαν ὁ κατὰ Ἠσαΐαν ἰσχυρὸς κ̀ ἐξουσιαστὴς Θεός; ὁ κ̀ τοῖς ἀποθανεῖν δυναμένοις τὸ ζῆν καὶ εἶναι κατ' ἐξουσίαν ἰδίαν παρέχων· ὁ Πέτρῳ τὰς κλεῖς τῆς οὐρανίου ζωῆς ἐγχειρίσας; ἐκβοᾷ γὰρ κ̀ ὁ ἀπόστολος ὡς οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. ἀντὶ τοῦ οὐχ ἥρπασεν οὐκ ἔλαβεν τὸ εἶναι ἴσος τῷ Θεῷ κ̀ πατρί. εἰ δὲ ἄρα κ̀ εἰς τὴν θεότητα εἴρητο τοῦ υἱοῦ· ἐχρῆν αὐτοὺς οὕτω νοεῖν· ὅτιπερ ὃν τρόπον τὸ ἔχειν ζωὴν τὸν Θεὸν οὐ τὸ κεκτῆσθαί τι ἄλλο ἑαυτοῦ ὡς μὴ ἀνάρχως ἐσχηκότα· ἀλλὰ τὸ αὐτὸ εἶναι τοῦτο ὅπερ ἔχειν λέγεται δηλοῖ· τὸν αὐτὸν τρόπον τὸ ἔχειν λαβόντα ζωὴν τὸν υἱὸν οὐχ ὡς μὴ ἔχοντα φύσει σημαίνει. ἡ γὰρ λέξις ἡ ὥσπερ ἔχει κ̀ ἡ οὕτως ἔδωκεν τοῦτο παριστᾷ· ὅτι οὕτως ἔχει ὁ υἱὸς τὴν ζωήν· ὥσπερ ἔχει αὐτὴν ὁ λαβὼν ὁ πατήρ· καὶ χρὴ θεοπρεπῶς ἐπί τε τοῦ πατρὸς τὸ ἔχειν ζωὴν καὶ τὸ ἐν ἑαυτῷ· ἐπί τε τοῦ υἱοῦ τὸ δέδωκεν αὐτῷ καὶ τὸ ἔχειν ἐν ἑαυτῷ ἐκλαμβάνειν· κ̀ 10.
μᾶλλον ἐκ τοῦ ἀναγκαίου τοῦ πράγματος τὴν θεϊκὴν ἐξουσίαν τοῦ υἱοῦ κ̀ τὸ ἐπ' ἀμφοῖν ἓν θέλημα ἀθρεῖν. ἣν γὰρ λέγει ἔχειν ζωὴν ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα κ̀ τὸν υἱόν ἡ ἑνὰς καὶ ὑπερούσιος οὐσία ἐστὶν καὶ οὐχ ἕτερόν τι ἐν ἑτέρῳ τυγχάνον· ὅθεν εἶπεν· ἐγώ εἰμι ἡ ζωή· ὡς κ̀ ἐντεῦθεν ἀναφαίνεσθαι μὴ ἄλλην τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ υἱοῦ. εἰ γὰρ αὐτός ἐστιν ἡ ζωή· τὴν δὲ αὐτὴν ἔχει ὁ πατήρ· τί ἄλλο εὑρίσκεται· ἢ ὁμοούσιος; καὶ εἰ αὐτός ἐστιν ἡ ζωή· πῶς ὃ ἐστιν εἶχεν λαβεῖν; ἀλλ' εἴπερ εἶχεν φησιν· πῶς ἔλαβεν; κ̀ ταῦτα λῆρήματα. κ̀ ὅμοιος γὰρ παρὰ ὁμοίου λαμβάνει· ἵνα μὴ εἴπωμεν ὅτι κ̀ μείζων ἔσθ' ὅτε παρ' ἐλάττονος· κ̀ ἡ δεξιὰ παρὰ τῆς ἀριστερᾶς· ἴσμεν δὲ ὅτι καὶ τινες ἐξ ἴσης τὸ κρῖναι λαχόντες·

honoris apicem extollitur: aſt ei, qui ſubditus ſit, Regum more loqui inconducibile eſt. Itaque cum Altiſſimus foret, ac Dei Verbum verba omnia ſupergrediens Chriſtus, locum habebant humilia ipſius dicta. At contra, ſi creatura is fuiſſet, locum non habuiſſent quæ loquebatur excelſa atque ſublimia. Quomodo enim fieri poterat, ut vitam acciperet *Vita*, aut poteſtatem accipetet ille qui juxta Iſaiam [1] eſt *Fortis, & Dominator Deus?* qui etiam iis, qui mori poſſunt, propria auctoritate largitur ut vivant & ſint? qui Petro claves cæleſtis vitæ in manus tradidit? Nam & Apoſtolus exclamat [2]: *Qui non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe ἴσα Θεῷ*, id eſt, *æqualem Deo*. Quod eſt: Non rapuit, non accepit ut eſſet ἴσος Θεῷ, h. e. æqualis Deo & Patri. Quod ſi etiam de Filii Deitate objecta verba dicta eſſent, oporteret [3] ipſos ita eadem intelligere, ut quemadmodum *Deum habere vitam* non ſignificat, eum aliquid aliud a ſe ipſo diſtinctum acquiſiviſſe, quaſi illud ab æterno non habuerit, ſed ſignificat, eum [4] eſſe hoc ipſum quod habere dicitur: ita & eodem modo *Filium habere vitam quam acceperit*, non ſignificat, eum ex natura ſua illam non habere; nam verba, *ſicut habet*, &, *ſic dedit*, oſtendunt, ita habete Filium vitam, ſicut illam habet Pater, qui eam non accepit. Ac ſenſu, qui divinam majeſtatem deceat, accipienda ſunt cum verba, *Habet vitam*, &, *In ſemetipſo*, de Patre dicta, tum quæ adduntur de Filio, *Dedit ei*, &, *Habere in ſemetipſo:* ac potius ex rei neceſſitate divina Filii poteſtas, & una in ambobus voluntas intelligenda eſt: nam vita, quam dicitur habere in ſeipſo Pater, & Filius, Unitas eſt, & ſuperſubſtantialis eſſentia, non vero alterum quid in altero exſiſtens: qua de cauſa ait ipſe Filius: *Ego ſum Vita*: adeo ut vel ex hoc appareat, non aliam a Patris eſſentia eſſe eſſentiam Filii. Nam ſi Filius eſt *Vita*, & eamdem vitam habet Pater, quid reliquum eſt, niſi ut ille ſit huic conſubſtantialis? ac ſi Filius eſt *Vita*, quomodo id potuit accipere, quod ipſe eſt? At ſi eam habebat, inquiunt, quomodo accepit? Sed & iſtæ meræ ſunt nugæ: nam etiam ſimilia ab ſimili accipit: ne dicam, majorem quoque interdum accipere a minori, & dexteram a ſiniſtra. novimus autem, quoſdam etiam æquali judicandi

1. *juxta Iſaiam*) Vide Iſai. cap. IX. verſ. 6.
2. *Qui non rapinam*) Philipp. II, 6.
3. *oporteret*) Codex, ἔχρῆν. Alii ſcribere malunt ἐχρῆν: alii etiam ἔγνων.
4. *eum*) Codex, αὐτό. Lego, αὐτὸν, idque refero ad Θεὸν.

τες, παρεχώρησαν τῷ ἑνὶ ἴσῳ ὅτε καὶ μείζονι αὐτῶν καθεστῶτι· καὶ εἰώθεν λέγεσθαι· ἔδωκαν τῷδε τὸ πρᾶγμα μόνῳ δικάσαι καὶ τοι ἔχοντι αὐτὸ καὶ πλειόνως εἰκὸς τὴν ἐξεσίαν. τοιγαρῦν ἐκ εἶπεν ὅτι ὃ μὴ ἔχει ἔλαβεν· ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτὸς εὐαγγελιστὴς λέγει· εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν· καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν ἐκ ἔλαβον· ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν· ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξεσίαν τέκνα θεῦ γενέσθαι. διὰ τῶν τοιέτων ῥημάτων ἐ μόνον δείξας τὴ υἱῦ ἰδίαν τὴν κτίσιν· ἀλλ' ὅτι καὶ τῷ πατρὶ δίδωσιν ὁ υἱὸς τὲς λαμβάνοντας αὐτόν· τῦτ' ἔστιν τὲς πιστεύοντας· πανταχῦ εὐεργετῶν αὐτὲς καὶ λαμβάνοντας αὐτὸν καὶ παρεχομένες παρ' αὐτῷ τῷ πατρί. ἐκ τῦ κόσμε γὰρ ὄντας· τῇ ἑαυτῦ οἰκονομίᾳ ποιεῖ ἐρανοπολίτας. πῶς δὲ καὶ ἡμεῖς τὰ τῦ θεῦ πάλιν αὐτῷ προσφέρομεν; ἢ πῶς δόξαν αὐτῷ ἀναπέμπομεν; μὴ ἄρα ὃ μὴ ἔχει ἢ ὃ μὴ ἔστιν αὐτῷ παρέχομεν; ἀρκεῖ ἐν αὐτοῖς ἀποκρίνεσθαι ὅτι ὕτως ἔλαβεν· ὡς ἐπτώχευσεν ἑκών· καὶ ὡς ἐγένετο κατάρα. τί γὰρ ἂν φήσαιεν ἐρωτώμενοι ἐξ ἀνθυποφορᾶς· ὁ θεὸς καὶ κύριος πάντων ἡ ἀίδιος ζωὴ καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν καὶ ἡ ἀθανασία· πῶς ἐπτώχευσεν; ἢ πῶς ἡ εὐλογία δι' ἡμᾶς ἐγένετο κατάρα;

candi auctoritate præditos, eam aliquando alteri concedere, qui ipſis major ſit: & dicere ſolemus: Dederunt huic ſoli ut rem hanc dijudicet: etſi is habeat[1], & fortaſſe magis habeat, judicandi poteſtatem. Itaque non ait Scriptura Filium id accepiſſe, quod non haberet, ſed vel ipſe Euangeliſta inquit[2]: *In proprio venit, & ſui eum non receperunt*[3]: *quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri*. Quibus verbis non modo oſtendit, propriam Filii eſſe creaturam (aut creationem), ſed etiam Patri dari a Filio eos, qui ipſum Filium recipiunt, id eſt, illos qui Filio credunt[4], & his eum ſemper benefacere & cum ipſum recipiunt, & cum ab ipſo[5] exhibentur Patri: nam quamvis ex
81. mundo ſint, ſua tamen Incarnatione cæli cives eos facit. Quomodo autem nos quoque ea, quæ Dei ſunt, rurſus ipſi Deo offerimus? aut quomodo gloriam ei reddimus? Numquid quod non habet, aut quod non eſt, ei præbemus? Sufficit ergo ita Hæreticis reſpondere: Filius eo ſenſu *accepit*, quo ſenſu voluntarie *pauper factus eſt*, & quo ſenſu *factus eſt maledictum*[6]. Quid enim reſpondere poſſent, ſi nos exceptione (aut ſubjectione) uteremur, ac eos viciſſim ſic interrogaremus: Is qui eſt Deus, & Dominus omnium, & æterna Vita, & Lux vera, & Immortalitas, quomodo *pauper factus eſt?* aut quomodo is, qui eſt benedictio, *propter nos factus eſt maledictio?*

IH

Οὕτως ἂν νοηθείη καὶ τὸ ἐν Ἰωάννῃ τοῖς ἀποστόλοις ῥηθὲν· εἰ ἠγαπᾶτέ με· ἐχάρητε ἂν ὅτι πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα ὅτι ὁ πέμψας με πατὴρ μείζων με ἐστίν. πῶς γὰρ πορεύεται ἢ ἐπέμφθη κατὰ τὴν θεότητα ὁ εἰπών· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· καί· ὁ πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα· καί· ὁ πέμψας με μετ' ἐμῦ ἐστιν; ὁ μακ-

CAPUT XVIII.

Simili modo intelligendum eſt etiam quod in Joanne Apoſtolis dictum fuit[7]: *Si diligeretis me, gaviſi eſſetis, quia*[8] *vado ad Patrem: quia qui miſit me*[9] *Pater, major me eſt*. Quomodo enim *vadit*, aut *miſſus eſt* ſecundum deitatem ille qui dixit[10]: *Ego in Patre, & Pater in me*; Et[11]: *Pater, qui in me manet, facit opera*; Et[12]: *Qui miſit me, mecum eſt?* Et is,

1. *etſi is habeat*) Codex, καὶ τοι ἔχοντι αὐτό. Lego, αὐτῷ, pro αὐτό.
2. *in propria*) Joann. I. 11, & 12.
3. *non receperunt*) Biblia: ὁ παρέλαβον, pro ἐκ ἔλαβον.
4. *qui ipſum ... recipiunt, id eſt illos qui Filio credunt*) Simili modo Enarratione in 1. epiſt. Joann. cap. 3 locutus eſt, cum hæc dictavit: „ Ait enim „ hic doctor in Euangelio ſuo, *ſuſcipientes Jeſum*, „ hoc eſt, dum credunt in nomine ejus, *poteſta-* „ *tem accipere Dei filios fieri*. „
5. *ab ipſo*) Codex: παρ' αὐτῷ τῷ πατρί, i. e. *apud ipſum Patrem*. Sed legendum fortaſſe, παρ' αὐτὸ τῷ πατρί.
6. *factus eſt maledictum*) Galat. III. 13.
7. *Si diligeretis*) Joann. XIV. 28.
8. *quia*) Græca Editio hic addit εἶπον, i. e. *dixi*. Sed Vulg. Interpres legit ut Didymus.
9. *qui miſit me Pater*) Pro his verbis Græca, & Latina Biblia habent: ὁ πατήρ μυ, i. e. *Pater meus*.
10. *Ego in Patre*) Joann. XIV. 11.
11. *Pater*) Joann. XIV. 10.
12. *Qui miſit me*) Joann. VIII. 29.

ὁ μαρτυρούμενος ὅτι ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβών· καὶ ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ ἦν καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο; ὁ γὰρ πέμπων ἐκεῖ πέμπει· ἔνθα οὐκ ἔστιν ὁ πέμπων καὶ ὁ πεμπόμενος· εἰ δὲ ὁ Θεὸς πανταχοῦ πάρεστιν καὶ πάντα συνέχει περιδεδραγμένος τὴν κτίσιν καὶ οὐκ ἀπιὼν καὶ πάλιν ἐπανιὼν οὐδ' ἐκ τόπων τόπους ἀμείβων. λέγει γὰρ ὁ μὲν ἱεροψάλτης· ἐγγὺς κύριος τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. καὶ πάλιν· ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν· σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ᾅδην· πάρει· ἐὰν ἀναλάβοιμι πτέρυγάς μου κατ' ὄρθρον καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης· καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ 181. b.
χείρ σου ὁδηγήσει με καὶ καθέξει με ἡ δεξιά σου. ὁ δὲ Ἱερεμίας· τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ· λέγει κύριος. αἱ δὲ πράξεις· καί γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἑκάστου

Et is, de quo ſcriptum eſt, quod *ſeipſum exinanivit formam ſervi accipiens*; & quod *in mundo erat, & mundus per ipſum factus eſt?* Qui enim mittit, illuc mittit, ubi non eſt qui mittit, nec qui mittitur. Quod ſi Deus ubique adeſt, omnia etiam continet, creaturas circumplectens, neque vero abiens, tum rediens, nec loca ex locis alternans. Ait enim Sacer Pſaltes [1]: *Prope eſt Dominus timentibus eum*. Et rurſus [2]: *Si aſcendero in cælum, tu illic es; ſi deſcendero in infernum, ades. Si aſſumpſero pennas meos diluculo, & habitavero in extremis maris: etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua*. Jeremias autem [3]: *Cælum, & terram ego impleo, dicit Dominus*. Acta vero [4]: *Quamvis non longe ſit ab unoquoque noſtrum: in ipſo* [5]

enim

1. *Prope*) Pſalm. CXLIV. verſ. 19 (ſeu 18) legitur: *ἐγγὺς Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν*, i. e. *Prope eſt Dominus omnibus qui invocant ipſum*. Hunc verſiculum permiſcuit fortaſſe Didymus cum verſ. 10. Pſalmi LXXXIV.

2. *Si aſcendero*) Pſalm. CXXXVIII. verſſ. 7, 8, & 9 (ſive 8, 9, & 10).

3. *Cælum*) Jerem. XXIII. 24.

4. *Quamvis*) Act. XVII. 27, & 28.

5. *in ipſo &c.*) Hæc Pauli verba citans multa peccat Auctor operis anno 1765. evulgati, quod inſcribitur *la Philoſophie de l' hiſtoire*. Nam cap. 43. hæc ſcribit: *Lorſque Saint Paul cite ces vers d'un Poëte Grec, Aratus*, Tout vit dans Dieu, tout ſe meut, tout reſpire en Dieu, *il donne à ce poete le nom de prophete* (*Actes des Apôtres chap. 17.*) Quam multa paucis in verbis falſitas, atque inſcitia! Falſum eſt primo, prophetam a Paulo vocari eum, quem allegat: prophetæ nomen hic nullum eſt. Falſum eſt ſecundo, verba hæc, *In ipſo &c.*, eſſe Arati. Falſum eſt tertio, ea in græco fonte eſſe verſum, aut plures verſus: neque vero pro verſu, aut verſibus haberi poſſunt niſi ab eo, qui græcæ poeſeos omnino ignarus ſit. Falſum eſt quarto eadem citari a Paulo, ſunt enim ipſius Pauli: qui etſi ſubjungat: *Sicut & quidam veſtrorum Poetarum dixerunt*; non illa tamen reſpicit, quæ antecedunt, ut inſcite putat iſte nugator, ſed quæ ſequuntur. At enim tam acerbe, inquies, inſectandus non eſt qui inconſiderate fortaſſe locutus ſit; humanum eſt enim errare. Scimus, & hanc veniam petimuſque damuſque viciſſim. Verum non de Scriptore nunc agitur, qui labatur imprudens, ſed de eo homine, qui etſi magnam ſæpe rerum, de quibus ſcribit, inſcientiam, ſæpius tamen ſubdolam, ac perverſam prodit voluntatem, quique ad fallendos incautos imperitoſve lectores divina oracula, ac Patrum, aliorumque Scriptorum loca conſulto immutat, ut ludibrio habeantur atque deſpectui. Innumerabilibus fere exemplis confirmare hæc poſſem, niſi longius a propoſito aberrandum foret. Sed fuſius ea perſecutus ſum in Oratione, quam hic Bononiæ ſuperiore anno 1766 in publico Archigymnaſio ad ſtudia inſtauranda habui, *De malis impiorum quorundam ætatis noſtræ Scriptorum artibus ac dolis*: nam ex quindecim potiſſimis, quæ tunc recenſui, iſtiuſmodi hominum artificiis unum in eo ſitum eſt, quod Auctorum loca fideliter ab iis non allegentur. Quum tamen aliquam nobis in tam longo hoc itinere digreſſionem concedi exiſtimem, hanc vero neque lectori injucundam, modo ne diutius, quam par eſt, vagemur extra viam, nec protſus inutilem futuram putem, nonnulla alia ejuſdem Auctoris loca ſubjiciam, eaque ex uno tantum, quem dixi, libro deprompta: ut ſi qui forte ſunt, quibus abortivus ille fœtus arriſerit, norint ſaltem, quanta Scriptori cum fraudulento, tum imperite paſſim loquenti, licet dictatoriam ridicule affectet auctoritatem, adhibenda ſit fides.

Primus itaque locus exſtat cap. 47. *Les étoiles* (inquit) *étaient regardées comme des points dans les nuées; l' auteur divin* (du Pentateuque) *ſe proportionne à cette idée vulgaire, & dit que la lune fut faite pour préſider aux étoiles*. Qui fieri poteſt ut tam aperti non te pudeat, turpiſque mendacii? Nuſquam ait divinus Auctor, lunam factam eſſe ut præeſſet ſtellis.

Secundus occurrit cap. 35. *La Pythoniſſe d' Endor qui evoqua l' ombre de Samuel, eſt aſſez connue. Il eſt vrai qu' il eſt fort étrange que ce mot de Python qui eſt grec, fût connu des Juifs du tems de Saül. Pluſieurs ſavans en ont conclu que cette hiſtoire ne fut écrite que quand les Juifs furent en commerce avec les Grecs après Alexandre*. Incuditus rurſus decipere niteris. Nomen hoc *python* nunquam a divino illius hiſtoriæ, libri nempe Regum primi, auctore adhibetur: nuſquam in hebraico divinorum voluminum exemplari legitur.

Tertius reperitur cap. 5. *Il y a deux autres paſſages non moins forts: ce ſont ceux de Jeremie, & d' Iſaie, où il eſt dit*: Quelle raiſon a eu le ſeigneur Melkom pour s'emparer du pays de Gad? *Il eſt clair par ces expreſſions, que les Juifs, quoique ſerviteurs d' Adonaï, reconnaiſſaient pourtant le ſeigneur Melkom*. Falſum eſt 1, in Iſaia hæc, aut affinia legi. Falſum eſt 2, in Jeremia, aut uſquam alibi in Scripturis, Melchom vocari *Dominum*; quin contra libro 4. Reg. cap. 23. appellatur *abominatio*.

Quartus legitur cap. 20. *Il eſt dit dans le livre de Jonas qu' il y avait à Ninive cent vingt mille enfans nouveaux nés. Cela ſuppoſerait plus de cinq millions d' habitans*. Falſum eſt ita Jonam loqui. En ejus verba. *In qua ſunt plus quam centum viginti millia hominum, qui neſciunt quid ſit inter dexteram & ſiniſtram ſuam*; ſive, ut habet hebræus textus ad verbum tranſlatus, *qui non cognoſcunt*

στυ ἡμῶν ὑπάρχοντα· ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν | *enim vivimus, & movemur, & ſumus:* quem-

inter dexteram ſuam, & ſiniſtram ſuam. Porro quam magnus tum fuerit Ninivitarum numerus, quam ampla ipſa Ninive, ſeu Ninus, cujus ambitum Diodorus Siculus lib. 2. Bibliothecæ ſtadiorum 480 fuiſſe teſtetur, quæ reſpondent ſexaginta paſſuum millibus, ſive, ut loquitur Scriptore, *itineri trium dierum*, quid demum ſignificet in hebræo ſermone proverbialis illa locutio: *qui non cognoſcunt &c.*, eos ne qui rationis uſum necdum aſſecuti ſint, an alios, nunc non inquiro. Illud certum eſt 1. tibi non licere, dum Scripturam allegas, Scripturæ verba immutare. Certum eſt 2, non nugatoris, non ſcurrili deriſoris eſſe de germanæ hebraicarum, maxime vero proverbialium locutionum ſententia judicium ferre, ſed eorum qui nec hebraicæ linguæ rudes, & in Scripturarum campo exercitati ſint. Certum eſt 3, nullo a te argumento probari, Jonæ verbis deſignari *les enfans nouveaux nés*. Certum eſt poſtremo, hæc non a ſcurra aliquo, ſed a viro eruditiſſimo Hieronymo duobus modis explicari, quorum alterum ſi amplectamur, evaneſcunt quingentæ iſtæ myriades tuæ.

Quintum reperimus ibidem. *Ninive n'était pas bâtie, ou du moins était fort peu de choſe au tems ou il eſt dit que le prophete Jonas lui fut deputé pour l'exhorter à la pénitence.* Næ tu multos librorum foruloſ ſcrutatus es, qui tam recondita in lucem proferas. At Moſes pluribus ante Jonam ſeculis Ninivem commemoraverat in Geneſi cap. 10, atque ab Aſſur ædificatam dixerat. Quid refert? Indocti id ignorent ſciolive lectores: tu vero, modo his probentur tua, contentus es.

Sextum invenimus cap. 43. *Eliſée étant allé à Damas en Sirie, le Roi qui était malade, lui envoya ... pour ſçavoir s'il gueriroit. Eliſée répondit*, que le Roi pourrait guerir, mais qu'il mourrait. Falſum eſt, Eliſæum ita reſpondiſſe. Neque in textu hebraico, neque in Latina Translatione, neque in Græca ita leguntur hæc, ut tu recitas. Textus hebraicus ad verbum latine converſus ſic habet: *Vade, dic: Non vives vivendo: & oſtendit mihi Dominus quod morte morietur.* Sic autem eum tranſtuli, ut ſcriptum eſt in emendatioribus editionibus; imo & in eximio Bibliorum hebraicorum codice membraneo duodecimi ſeculi, quem in noſtra Bibliotheca S. Salvatoris Bononiæ aſſervatum Montfauconius memorat, ac magni merito facit: nec enim ibi legitur *lo* cum *vau*, quod valet *ei*, ſed *lo* cum *aleph*, quod valet *non*. Fateor, alios legiſſe *lo* cum *vau*: ut ſenſus ſit: *Vade, dic ei: Vives vivendo &c.* Sed quomodo accipienda ſit hæc lectio, mei non eſt inſtituti exponere.

Septimum legimus cap. 47. *L'Eſprit Saint veut bien ſe conformer tellement aux préjugés populaires, que le Sauveur lui même dit, qu'on ne met jamais le vin nouveau dans de vieilles futailles, & qu'il faut que le bled pourriſſe pour meurir.* Falſum eſt, hæc dici a Chriſto Domino noſtro. Primus textus legitur Matth. IX. 17, Marc. II. 22, & Luc. V. 37. Nullus autem ex hiſce Evangeliſtis memorat eas, quas tu vocas *futailles*: loquuntur enim omnes de utribus vetuſtis, qui nempe facile diſrumpi poſſent. Alter locus exſtat Joann. XII. 24, ubi non *putreſcendi* verbum legitur, ut tu ratiocinaris, ſed verbum *moriendi*. At niſi Chriſti verba corrupiſſes, ridicula ea non reddidiſſes. Nam ſicut recte Judas arbores *bis mortuas* memorat, & recte ait Paulus, viduam *quæ in deliciis vivat*, eſſe *viventem mortuam*, & alibi: *ego autem mortuus ſum*, & alibi: *quotidie morior*, & alibi: *ab operibus mortuis*: ita recte dicitur tritici granum tunc *mori*, cum in terra conditur, ac veluti *ſepelitur*, præſertim quum illius etiam natura mutetur, & *grani* nomine non tam germen, quam bini lobi deſignari videantur.

Octava ſic loqueris cap. 40. *Les livres de Moïſe, & de Joſué, & le reſte du Pentateuque &c.* Adeo imperitus es, ut neſcias, *Pentateuchi* vocabulo *quinque* (ut nomen ipſum ſonat) *libros* Moſis deſignari.

Nono loco totum caput 26. afferre poſſem: nihil enim fere in eo ſani: abſurda omnia, ac te digna. Attamen nonnulla tantum attingam. Ais: *La Geneſe dit, qu'Abraham ſortit d'Aran agé de ſoixante & quinze ans, après la mort de ſon pere. Mais la même Geneſe dit que Tharé ſon pere l'ayant engendré à ſoixante & dix ans, vécut juſques à deux cent cinq. Ainſi Abraham avait cent trente-cinq ans, quand il quitta la Caldée.* Falſum eſt 1. in Geneſi ſcriptum eſſe, Abrahamum ex Haran diſceſſiſſe poſt mortem patris. Falſum eſt 2. conſtare liquido ex Geneſi, quod genitus fuerit Abrahamus anno LXX. patris ſui. Geneſis verba ſunt: *Vixitque Thare LXX. annis, & genuit Abram, & Nachor, & Aran.* An tres filios eodem omnes anno genitos vult Moſes? Quis id credat? At quo anno natus eſt Abramus? Id non dicit Moſes.

Decimo ſubjungis ibidem: *De Sichem on le fait aller acheter du bled à Memphis qui eſt environ à ſix cent milles.* Falſum eſt 1. locum, ex quo Abrahamus in Ægyptum profecturus diſceſſit, fuiſſe Sichem. Moſes tradit eum e Sichem in alium locum, tum rurſus ex hoc in alium perrexiſſe: hiſque narratis ſubjungit: *facta eſt autem fames in terra, deſcenditque Abram in Ægyptum.* Falſum eſt 2. dici a Moſe, profectum eſſe Abrahamum in Ægyptum ad emenda frugra. Moſis verba ſunt: *ut peregrinaretur ibi.* Cur tu rem aliter narras? An ne ab imperitis Abrahamus quaſi mercator quidam habeatur? Falſum eſt 3. Memphim a Moſe commemorari. Utrum vero ſexcentis circiter paſſuum millibus abfuiſſe Sichem a Memphi recte dicas, viderint Geographi. Encyclopædiſtæ ſane tui Jeroſolymam Cairo centum dumtaxat leucis abeſſe ajunt.

Undecimo ais ibidem: *Son neveu Loth eſt établi dans la ville, ou bourg de Sodome. Un Roi de Babilone, un Roi de Perſe, un Roi de Pont, & un Roi de pluſieurs autres nations ſe liguent enſemble pour faire la guerre &c.* Quatuor hæc regna vocat Moſes *Shinhâr* (ſeu *Sennaar*), *Elaſâr*, *Helâm*, & *Gojim*. Quas autem regiones omnibus hiſce nominibus denotet, nec tibi liquido conſtat, nec mihi. Interpretes Chaldæus, Græcus, Latinus, recentioresque Commentariorum in Scripturam Auctores inter ſe diſſentiunt. Ego vero quatuor magnos Reges Babylonis, Perſidis, Ponti, ac plurium nationum a Moſe indicari tum credam, cum tua apud me plus valebit auctoritas.

Pergis ita loqui: *pour faire la guerre à Sodome, & à quatre bourgades voiſines.* Quas tu appellas *quatre bourgades*, eas Cornelius Tacitus etiamſi Judæis & ipſe, quos *teterrimam gentem* appellat, infenſiſſimus, *magnas*, & *inclytas urbes* vocat lib. V. Hiſt. cap. 7. *Haud procul inde campi* (inquit), *quos ferunt olim uberes, magniſque urbibus habitatos, fulminum jactu arſiſſe.* Et paulo poſt: *Inclytas quondam urbes igne cæleſti flagraſſe conceſſerim.*

Addis: *Il n'eſt pas aiſé de comprendre comment cinq grands rois ſi puiſſans ſe liguerent &c.* Pugnantia te loqui non vides? Moſes quatuor tantum reges numerat: tute ipſe quatuor duntaxat modo numeraſti. Qui fit ergo ut ſtatim illos ex quatuor efficias quinque? Id jam non imperiti, non calumniatoris, ſed dementis eſt, aut certe hominis quidquid in buccam venerit, temere effutientis, nec quid calamo, quid prælo mandet attendentis. Qui vero talia ſcribit, divinos audet Scriptores irridere, quaſi pugnantia ſcripſerint? O impudentiam.

μεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν· ὡς καί τινες

quemadmodum etiam nonnulli noſtrorum Poe-

Verum in hujuſmodi ineptias non labeteris, ſi virum ingenio, doctrina, morum ſanctitate præſtantiſſimum Auguſtinum imitari malles, quam quoſdam noſtrorum temporum nebulones. *Si aliquid* (aiebat ipſe in epiſtola 82. ad Hieronymum) *in eis offendero litteris, quod videatur contrarium veritati;... vel mendoſum eſſe codicem, vel interpretem non aſſecutum eſſe quod dictum eſt, vel me minime intellexiſſe, non ambigam.*

Duodecimus locus ornat caput 18. *Aucun auteur Grec n' a cité Moiſe avant Longin qui vivait ſous l' empereur Aurelien: & tous avoient celebré Bacchus.* Mera impoſtura. Non unus, non duo, non tres, ſed plurimi Græci ant Moſem citarunt, aut ſermonem de ipſo habuere ante Longinum. Eos enumerant Joſephus, Juſtinus, & præ ceteris accuratiſſime Huetius in Demonſtratione Evangelica prop. 4. cap. 2.

Tertiuſdecimus riſum movebit lectori caput VII. *Les Hebreux n' exprimoient que le préſent & le futur.* Quæ, malum, eſt iſta perverſitas, ut ridicula atque abſurda tam confidenter ſcribas? Tantum abeſt ut in hebraica lingua præterito tempore verba careant, ut e contrario nativa, ac primigenia radix cujuſque verbi (paucis exceptis) ſit temporis præteriti; imo præteritum habeant hebræi cum maſculinum, tum femininum. Ita *pakad* valet *viſitavit ille*; & *pakedâh*, *viſitavit illa*. Sed quid miremur, hebraici ſermonis elementa ab eo ignorari, qui ne græci quidem novit? Græcum ſane græcæ gentis nomen ignotum ipſi eſſe patet ex cap. 24, ubi ſic loquitur: *Le nom de kasdh... n' eſt pas ſi harmonieux que celui d'* Helleoos, *ou* Graios.

Quartus decimus id confirmat, quod nunc dixi: Ais enim cap. 22. *Jamais les Auteurs Romains ne flétrirent le peuple Egyptien du nom d' Apella, qu' ils donnerent aux Juifs.* Vocem *Apella* ſic accipis, ut alii nonnulli fecerunt, quaſi *recutitum* valeat, ac partim græca ſit, partim latina. Digna eſt hujuſmodi opinio, quæ tibi probetur. Equidem contra nomen proprium eſſe arbitror Judæi cujuſdam ab Horatio memorati. Sed parvi hoc momenti eſt: itaque ne dictum putes. Nos vero gravius aliquid ex cap. 27. afferamus. De Juliano Apoſtata ſic ibi loqueris: *qui fit tant d' honneur a la* (religion) *naturelle*. Magnum naturali religioni decus attuliſſe Julianum cenſes? Cur quæſo? An quia cum nullos ex uxore liberos ſuſceperit, filios tamen ſuos memorat ipſemet? quod in Marcum Arethuſium, qui eum a cæde ſubtraxerat, ac ſervaverat, tam ingratus fuerit? quod Conſtantio Imperatori jubenti ipſum purpuram injuſte oblatam, acceptamque deponere parere noluerit? quod cum eum Imperatorem capitali odio proſequeretur, duabus tamen panegyricis orationibus laudaverit? quod in eumdem invectivas ad Senatum poſtea miſerit adeo acerbas, ut iis lectis exclamaverint univerſi: *Auctori tuo reverentiam rogamus*? quod ipſum veneno ſuſtuliſſe dicatur? quod ab unius Dei cultu ad ridiculos Deos deſciverit? Veneris ludos meretricibus, ac cinædis ſtipatus celebraverit? vivam feminam Carris in Lunæ templo, Theodoreto teſte, immolaverit? quod magnam vitæ partem, ſi non totam vitam turpiſſima ſimulatione contaminaverit? poſtquam enim Chriſtianæ religioni clanculum vale dixerat, eam non modo publice, ut teſtatur Libanius, profeſſus eſt, ſed & monaſticorum inſtitutorum ſectatorem ſe finxit, quin & clericatum amplexus eſt, ut Conſtantium falleret. Hæccine naturalis tuæ religionis ſerta? Si res ita eſt, tibi habeas iſtiuſmodi religionem.

Quintuſdecimus ſciolis quibuſdam jucundum reddit 20. caput. *Aucun de leurs gouvernemens* (nempe Græcorum) *ne gêna les penſées des hommes. Il n' y a que Socrate dont il ſoit averé que ſes opinions lui couterent la vie... Athene laiſſa une liberté entiere non ſeulement à la philoſophie, mais à toutes les religions.* Fruſtra lectores decipere conatis: ut enim ea prætercam, quæ de Ariſtotele Athenis Chalcidem fugiente ſcribit Origenes lib. 2. contra Celſum ſegm. 65. pag. 380, pauci ſunt præter te, qui ignorent quæ litteris mandavit Joſephus lib. 2. contra Apionem ſegm. 37, ut probaret *Athenienſes in animadverſione pœnaque inexorabiles fuiſſe, ſi qui vel verbum de Diis præter leges loquerentur*. Non uno Socratis exemplo is utitur, ſed & Anaxagoram Clazomenium, Diagoram Melium, Protagoram nominat religionis cauſa ab Athenienſibus vexatos. Quin etiam *ſacerdotem quamdam* (inquit) *interfecerunt quodam eam accuſante, quod Deos docuerit peregrinos: lege quippe hoc vetitum erat, morſque eis in pœnam decreta, qui Deos peregrinos introducerent.*

Sextumdecimum ex cap. 25. deſumo. *Il eſt indubitable que Minos fut un Roi légiſlateur... Flavien Joſeph ne balance pas à dire qu' il reçut ſes loix d' un Dieu. Cela eſt un peu étrange dans un Juif qui ne ſembloit pas devoir admettre d' autre Dieu que le ſien.* Mentiris: atque ut turius mentiri poſſis, Joſephi locum non allegas. Allegabo ipſe. Joſephus ergo libro 2. contra Apionem (ſegm. 16. pag. 484. ed. Havercampii anni 1726.) ita ſcribit: *Hujuſmodi quidem noſter legiſlator* (Moſes) *fuit, non magus, non impoſtor... ſed quales apud Græcos gloriantur fuiſſe Minoëm, & poſt eum legiſlatores alios. Nimque quidam leges eorum poſitas a Deo dicebant: Minos vero ad Apollinem, & Delphicum ejus oraculum legum vaticinia referebat: ſive hoc verum eſſe credentes, ſive hoc facile aliis perſuaſuros eſſe exiſtimantes.*

Decimoſeptimo ais cap. 6. *Il ſe trouve bientôt dans tous les pays des hommes qui prédiſent l' avenir, & qui découvrent les choſes les plus cachées. Ces hommes s' appellent les Voyants chez les Egyptiens, comme dit Manethon au rapport même de Joſeph dans ſon diſcours contre Apion.* Mera mendacia. Nihil tale in libris contra Apionem dicit nec Manetho, nec Joſephus.

Decimo octavo ſic loqueris cap. 24. *Joſeph lui même dans ſon livre contre Appion avoue que les Grecs ne pouvaient prononcer le nom barbare de Jeruſalem: c' eſt que les Juifs prononçaient Hershalaïm.* Non Joſephus, ſed Clearchus Ariſtotelis diſcipulus libro primo contra Apionem ſegm. 22. a Joſepho citatus ea ſcripſit, quæ tu indicas. Clearchi autem verba hæc ſunt. Τὸ δὲ τῆς πόλεως αὐτῶν ὄνομα πάνυ σκολιόν ἐστιν· Ἱερουσαλὴμ γὰρ αὐτὴν καλοῦσιν, i. e. *Urbis autem ipſorum nomen anomalum omnino eſt: Jeruſalem enim ipſam vocant.* Utrum porro hæc id ſignificent, quod vis, judicent qui te doctiores ſunt. Equidem ideo nomen illud a Clearcho σκολιὸν, ſive diſtortum, id eſt *anomalum* dici exiſtimo, quod nulla vox græca deſinat in litteram μ, ac nomen ipſum *Jeruſalem* non inflectatur inſtar græcorum nominum, ſed ut alia hebraica nomina idem ſemper habeat σχῆμα, eamdemque terminationem, ut Joſephus ipſe loquitur lib. 1. Antiqu. cap. 6. Fateor vocem σκολιὸν in doctiſſimi Havercampii editione ſic verti: *tortuoſum atque impeditum*. Sed ejuſdem vocis, aut omnium quæ attuli Clearchi verborum hanc eſſe vim, ut *nomen urbis Jeruſalem a Græcis pronunciari nequiverit*, is tantum affirmare poteſt, qui ea non intelligat. Quin etiam falſum eſt, Judæos pronunciaſſe *Hershalaim*, ut iis omnibus perſpicuum eſt, qui hebraicas litteras, quibus nomen illud ſcribitur, de ſola forma tamquam de facie norint.

Decimo nono: *Saint Clement d' Alexandrie* (inquis cap. 32.) *dans ſes Stromates, aſſure que l' Apôtre Saint Paul recommande dans ſes épitres*

τινες τῶν καθ' ἡμᾶς ποιητῶν εἰρήκασιν·
τῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν· ὁ δ' ἤπιος
ἀνθρώποισιν.
καὶ εἰ ὁ δεσπότης αὐτὸς ἐξηγεῖται ὡς οὐδέποτε τοὺς οὐρανοὺς τῆς ἑαυτῦ παρȣσίας ἐγύμνωσεν ὥσπερ οὐδὲ νῦν μετὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς γῆς ἀπολιμπάνεται· ἰδȣ̀ γὰρ φησιν ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμὶ πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τῦ αἰῶνος· βεβαιῶν τὰ παρὰ τῦ ἱεροκήρυκος ἐν ῑ ψαλμῷ ᾀσθέντα δι' ὧν καὶ ἐπὶ γῆς αὐτὸν καὶ ἐν οὐρανῷ ἐπὶ τῦ θείȣ ἐπικαθέζεσθαι θρόνȣ προσεκήρυττεν· φησὶν γάρ· κύριος ἐν ναῷ ἁγίῳ αὐτῦ· κύριος ἐν οὐρανῷ ὁ θρόνος αὐτῦ· εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει· ἀμάχως τὸ πορεύομαι· καὶ ὁ πέμψας ὡς μορφὴν δȣ́λȣ λαβὼν εἶπεν· καὶ διὰ τὸ Ἰȣδαίȣς ἀπιστεῖν τῇ οἰκονομίᾳ· καὶ ὅτι τῇ συμφωνίᾳ τῦ θεῦ καὶ πατρὸς ἐπεφάνη· καὶ οὐ διὰ τῦτο μόνον· ἀλλ' ὥστε καὶ τοὺς παχεῖς τὸν νῦν καὶ χερσώδεις μοντανιστὰς ἐντρέπεσθαι τὸν αὐτὸν υἱοπατέρα

Poetarum [1] *dixerunt:*
Ipſius enim [2] *& genus ſumus: ipſe vero* [3]
benignus eſt in homines.
Ac ſi Dominus ipſe teſtatur, ſe nunquam cælos ſua præſentia privaſſe, ſicut ne nunc quidem poſt Aſcenſionem abeſt a terra; *Ecce* [4] enim, inquit, *ego vobiſcum ſum omnibus diebus uſque ad conſummationem ſeculi*, ea confirmans quæ ſacer præco in x. Pſalmo cecinit, ubi & in terra ipſum, & in cælo ſuper divinum thronum ſedere prædicavit; ait enim [5]: *Dominus in templo ſancto ſuo, Dominus in cælo thronus ejus:* Si hæc, inquam, ita ſe habent, profecto voces *vado*, & *qui miſit*, dixit Dominus quatenus ſervi formam habens, & quia Incarnationi non credebant Judæi, & quia conſenſione Dei & Patris in mundum venit, neque vero ob hanc tantum rationem, ſed etiam ut mente craſſi, ac rudes Montaniſtæ [6] pudore afficiantur, qui putant eundem eſſe Filiopatrem [7] ſimul & Paracletum;

la lecture des Sibylles, qui ont manifeſtement prédit la naiſſance du fils de Dieu. Clementis locus, quem reſpicis, exſtat libro ſexto pag. 761. editionis Potteri. Falſum eſt autem primo, ibi epiſtolas Pauli memorari. Falſum eſt ſecundo, Sibyllarum lectionem commendari: hæc enim ibi tantum dicuntur de Sibylla: *Agnoſcite Sibyllam, quomodo unum Deum ſignificet, & quæ ventura ſunt.* De Filio autem Dei non Sibylla, ſed Hyſtaſpes ſcripſiſſe dicitur.

Poſtremo (finis enim faciendus eſt, ac multa omittenda) hæc habes capite 21. *Clement d'Alexandrie aſſure dans ſes Stromates, que ceux qui entraient dans le temple de Serapis étaient obligés de porter ſur eux le nom de y ha ho, ou bien celui de y ha hou, qui ſignifie le Dieu éternel.* Quod hebraicum hic Dei nomen item ut alibi hebraica alia nomina noſtris literis perperam exprimas, ignoſco. Sed cur Clementi ea tribuis, quæ nunquam ſcripſit? Octo ſunt Stromatum libri. Cur eum, in quo hæc repereris, non indicaſti? niſi ut tutius mentiri poſſes, ut ſoles? Sed indicabo ipſe, ne multa maneat impoſtura. Exſtat locus in quinto Stromatum pag. 666. editionis Potteri. Perlegat, quæſo, eum lector, ut clare perſpiciat, non de Serapidis templo Clementem loqui, ut fingit iſte, ſed de Jeroſolymitano.

Atque hæc ſpeciminis loco dicta ſunto. Ignoſce, quæſo, lector, liberæ quidem, ſed juſtiſſimæ indignationi: ego enim ſic ſentio, eum quidem, qui extra Eccleſiam natus ſit, atque altus, non contemptu afficiendum eſſe, ſed rationibus humaniter propoſitis convincendum; ac, ſi doctum quodpiam, & ſerium adverſus catholica dogmata opus evulget, comi, gravi, doctaque confutatione dignum exſiſtere: at vero impios deſertores, impudentemque religionis, ac divinorum codicum irriſorem nihil magis mereri, quam ut cum contemptione atque exſecratione refellantur. Ceterum ſi quid hic minus veritati conſentaneum incaute a me dictum oſtenderit quis, id publice me retractaturum polliceor. Faxit Deus Opt. Max., qui poteſt *ex lapidibus ſuſcitare filios Abrahæ*, ut iſte etiam Scriptor, quem, quiſquis ſit, chriſtiano amore diligere me profiteor, aliquando palinodiam canat, illudque tandem impii omnes hujuſce ætatis Auctores intelligant, inania paucorum, aut quotquot fuerint, rebellium, hoſtiumve tela, ſcurrilitates, calumnias, dolos, mendacia, machinationes, conſpirationem minime ab ea Eccleſia reformidari, *adverſus quam portæ inferi*, ut Deus ac Dominus noſter pollicitus eſt, *non prævalebunt*. Sed jam ſatis diu in diverſorio, ut ſic loquar, morati ſumus. Nunc reliquum iter conficiamus.

1. *noſtrorum Poetarum*) Cilices erant cum Aratus, tum Paulus. Biblia tamen habent *veſtrorum* pro *noſtrorum*.

2. *Ipſius . . . ſumus*) Lege quæ de hoc Arati hemiſtichio ſcribit Jo. Alb. Fabricius bibl. græc. vol. 2. pag. 453, Hugo Grotius, Caſmenus, aliique.

3. *ipſe vero* &c.) Deſunt hæc verba in Bibliis. Didymus, utpote in poetis verſatus, ea addidit ex Arato, verſum a Paulo citatum abſolvens. M. Tullius Cicero vertit: *Nos genus illius: nobis ille omine læto Dextera præſignat*. Nimirum poſt vocem ἀνθρώποισι interpunctionis notam non appoſuit, ſed legit: Τῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν· ὁ δ' ἤπιος ἀνθρώποισι Δεξιὰ σημαίνει, ut eſt apud Aratum.

4. *Ecce*) Matth. xxviii. 20.

5. *Dominus*) Pſalm. X. verſ. 4. (ſeu 5).

6. *Montaniſtæ*) Montaniſtarum ſectam Didymi tempore exſtinctam non fuiſſe cum ex aliis monumentis conſtat, tum etiam ex epiſtola 41. Hieronymi ad Marcellam.

7. *Filiopatrem*) Hunc errorem Montaniſtis tribuit & Hieronymus in epiſtola 41, quam ſcripſit anno Domini 384, nempe eo circiter tempore quo hæc dictabat Didymus. Ceterum non Montanus, nec Montaniſtæ omnes ita ſenſerunt, ſed ex Montaniſtis ii, qui ſecundum Æſchinem vocabantur. *Privatam autem blaſphemiam* (inquit Tertullianus in lib. de Præſcriptionibus hæreticorum cap. 52) *illi qui ſunt kata Æſchinem, hanc habent, qua adjiciunt etiam hoc, ut dicant Chriſtum ipſum eſſe Filium & Patrem*. Hanc υἱοπατορίαν, i. e. *filiopaternitatem* in Sabellianis quoque exſecratur ſecundum Concilium Œcumenicum canone vii, eamque refellit Theologus noſter etiam in libro de Sp. S. num. 38. Alio ſenſu υἱοπατορίαν nominat Allatius Exercitatione X. in Creyghtonum pag. 180, ita ſcilicet ut eam hæreſim denotet, quæ Filium Spiritus Sancti genitorem eſſe affirmet.

πατέρα ὁμοῦ καὶ παράκλητον νοῦντας· σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ μανιχαῖον μὴ προσιέμενον τὴν παλαιὰν διαθήκην· ἀλλ' ἀποκαλοῦντα τὸν μὲν πατέρα ἀπάνθρωπον ὡς ἐκβαλόντα τὸν ἀδὰμ ἀπὸ τοῦ παραδείσου· τὸν δὲ υἱὸν μόνον φιλάνθρωπον ὡς δι' ἑαυτοῦ παραγενόμενον καὶ σώσαντα. πῶς γὰρ μόνῳ τὴν χάριν ἰσώμεθα τῷ χριστῷ ὅτι ἔπεμψεν αὐτὸν καὶ ὁ πατήρ; εἴωθεν δὲ ἡ γραφὴ τῇ λέξει τοῦ ὁ πέμψας καὶ τοῦ ἀπεστάλη ἐπὶ τῆς ἀῤῥήτου συγκαταβάσεως προσχρῆσθαι· καὶ ὡς θνητῷ τῷ λόγῳ περιληφθῆν ἀδύνατον ἦν τὸν ἀχώρητον· οὕτως καὶ τῇ τῶν ῥημάτων οἰκονομίᾳ τὴν διήγησιν ποιεῖσθαι· ἵνα μή τις ἀντιθεΐας ὑπόνοιαν σχοίη· ἐπεί τοι γε

πάντα θεοῦ πλήρη·

καθὰ εἴρηται. μαρτυρεῖ δὲ τούτῳ· ἡ ἀεὶ ζῶσα φωνὴ λέγουσα· πάτερ εὐχαριστῶ σοι ὅτι ἤκουσάς μου· ἐγὼ δὲ ᾔδειν ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις· ἀλλὰ διὰ τὸν ὄχλον τὸν περιεστῶτα εἶπον ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι σύ με ἀπέστειλας. τοῦτ' ἔστιν· ᾔδειν ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις μιᾶς θελήσεως οὔσης· ἀλλὰ διὰ τὸν περιεστῶτα ὄχλον ἵνα πιστεύσωσιν εἶπον τὸ πάτερ εὐχαριστῶ σοι ὅτι σύ με ἀπέστειλας· πρωθυστέρως δὲ τὰς λέξεις ἐφθέγξατο ἡ ἀσφαλισμένως ποιῶν διὰ τοὺς ἀκροωμένους φιλαιτίους καὶ φιλαπεχθήμονας· ὡς καὶ περὶ τοῦ προδρόμου τὴν οἰκονομίαν κηρύττοντος εἶπεν· ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ· καὶ ὅμως οὐκ ἐξ οὐρανῶν ἀποσταλεὶς ἐτύγχανεν. γέγραπται ὁ θεὸς καὶ ὑπὸ ἀνθρώπου ἀποστελλόμενος καὶ ἄνθρωπος ὀνομαζόμενος καὶ βλάβος περὶ τὴν θείαν καὶ ἀληθῆ δόξαν πάντως οὐχ ὑπομένων· ὡς μωϋσῆς ἐν τῇ γενέσει λέγει· καὶ διέβην τὸν χειμάῤῥουν καὶ διεβίβασεν πάντα τὰ αὐτοῦ· ὑπελείφθη δὲ ἰακὼβ μόνος καὶ ἐπάλαιεν ἄνθρωπος μετ' αὐτοῦ ἕως πρωΐ. ἰδὼν δὲ ὅτι οὐ δύναται ἰακὼβ ἐν τῷ παλαίειν· καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἀπόστειλόν με· ἀνέβη γὰρ ὁ ὄρθρος. ὁ δὲ εἶπεν· οὐ μή σε ἀποστείλω· εἰ μή με εὐλογήσῃς. εἶπεν δὲ αὐτῷ· τί τὸ ὄνομά σου ἐστίν; ὁ δὲ εἶπεν· ἰακώβ. καὶ εἶπεν αὐτῷ· οὐ κληθή-

tum ; una cum ipſis vero erubeſcat etiam Manichæus, qui Vetus Teſtamentum non admittit, ſed Patrem quidem vocat *inhumanum* [1], quippe qui Adamum ejecit ex Paradiſo, Filium vero ſolum *humanum*, id eſt, benignum in homines, quippe qui per ſemetipſum venit, ac ſalvavit nos.
82. Quomodo enim ſoli Chriſto gratias habeamus [2], quum miſerit eum etiam Pater? Solet autem Scriptura verbis, *Qui miſit*, & *Miſſus eſt*, uti, cum de ineffabili condeſcenſione ſermonem habet: & ſicut mortali ſermone comprehendi non poterat qui eſt incomprehenſibilis, ita ne per verborum quidem œconomiam fieri poterat enarratio, ne quis antitheiſmi ſuſpicionem caperet, & ſemideum aliquem, aut Deo contrarium Deum cogitaret. Quandoquidem

Omnia [3] *Deo plena ſunt*,

ut dictum fuit. Quod autem dixi, teſtimonio ſuo confirmat Vox ſemper viva, quæ ait [4]: *Pater, gratias ago tibi, quoniam audiſti me: Ego autem ſciebam, quod ſemper me audis, ſed propter turbam, quæ circumſtat, dixi, ut credant, quod tu me miſiſti*. Ideſt: Sciebam, quod ſemper me audis, cum una ſit noſtra voluntas, ſed propter circumſtantem turbam, ut crederet, dixi: Pater, gratias tibi ago, quia tu me miſiſti. Verba vero præpoſtero ordine protulit, caute agens propter auditores, qui & litigioſi erant, & inimicitiarum amantes. Sic etiam de Præcurſore Incarnationem prædicante ait Scriptura [5]: *Fuit homo miſſus a Deo*: attamen ex cælis miſſus non fuerat. Legimus in Scripturis Deum etiam ab homine *mitti*, & *hominem* vocari, quin ullum divina, & vera gloria detrimentum capiat. Ita Moyſes in Geneſi inquit [6]: *Et tranſivit torrentem, & trajecit omnia ſua. Relictus eſt autem Jacob ſolus, & luctabatur homo cum eo uſque ad mane. Vidit autem, quod non poteſt* [7] *Jacob in luctando: & ait illi: mitte me;*
83. *nam aſcendit aurora. Ille vero dixit: non te dimittam, niſi me benedixeris. Dixit autem illi: quodnam eſt nomen tuum? Ille vero dixit: Jacob. Et dixit ei: non vocabitur*

1. *inhumanum*) Hanc blaſphemiam objicit refellit Didymus etiam in libro de Sp. S. num 45, & breviſſime in Enarratione in primam Petri epiſtolam ad caput primum, & in Enarratione in primam Joannis ad caput quartum.

2. *habeamus*) Codex, ἰσώμεθα. Legendum videtur, εἰσόμεθα: & paulo poſt, ὅτε ἔπεμψεν, pro ὅτι ἔπεμψεν.

3. *Omnia*) Vide Not. 8. pag. 327.

4. *Pater*) Joann. XI. 41, & 42.

5. *Fuit*) Joann. I. 6.

6. *Et tranſivit*) Gen. XXXII a verſ. 23. ad verſ 30. Codex mendoſe: διέβην τὸν χειμάῤῥουν, pro διέβη τὸν χειμάῤῥουν.

7. *non poteſt*) Plura verba hic omittit Didymus, aut librarius.

κληθήσεται ἔτι ὄνομά σου ἰακώβ ἀλλ' ἰσραὴλ ἔσται τὸ ὄνομά σου ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ τοῦ θεοῦ· καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατὸς ἔσῃ. ἠρώτησεν δὲ ἰακὼβ καὶ εἶπεν· ἀνάγγειλόν μοι τὸ ὄνομά σου. καὶ εἶπεν· ἵνα τί σὺ ἐρωτᾷς τὸ ὄνομά μου; καὶ εὐλόγησεν αὐτὸν ἐκεῖ· καὶ ἐκάλεσεν ἰακὼβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου εἶδος θεοῦ· ἴδον γὰρ θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχή. ὅτι δὲ θεός ἐστιν ὁ παλαίσας καὶ μὴ εἰπὼν αὐτοῦ τὸ ὄνομα· καὶ ἡ προφητεία λέγει· ὤφθην πρὸς ἀβραὰμ καὶ ἰσαὰκ καὶ ἰακὼβ τοὺς πατέρας ὑμῶν θεὸς ὢν αὐτῶν καὶ τὸ ὄνομά μου οὐκ ἐδήλωσα αὐτοῖς. πῶς δὲ καὶ μείζων κατὰ τὴν θεότητα ὑπάρχει τοῦ ἴσον ἑαυτὸν ποιοῦντος τῷ πατρί; τοῦ λέγοντος· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ μαρτυρουμένου ὡς ἀληθινὸς θεὸς καὶ υἱὸς καὶ μονογενής ἐστιν· ἐν ᾧ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος· καὶ θεὸς μέγας· πρὸς ὃν οὐ λογισθήσεται ἕτερος· καὶ ὡς ἐκ δεξιῶν συγκαθέζεται, ἀλλ' ὁμολογημένως καὶ τὸ μείζων εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν ἀποτείνεται· δι' ἣν ὁ μεταβολῆς διὰ παντὸς ἄμοιρος ὢν ἠλαττῶσθαι καὶ τῶν ἀγγέλων· εἰ θέμις τοῦτο φάναι· γέγραπται παρὰ τῷ ἀποστόλῳ οὕτως· τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν ἰησοῦν διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου. ἀμέλει οὐκ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων ἐν οὐρανοῖς· ἀλλ' ἐν μορφῇ δούλου ἐπὶ γῆς ὅτε ἐκ τῆς παρθένου ἀτρέπτως προῆλθεν ἔλεγεν· ὁ πέμψας με πατὴρ μείζων μου ἐστίν. ὡσεὶ καὶ ἔλεγεν· ἡ ὑμῖν καὶ πάσῃ διανοίᾳ ἀθέατος θεότης· μείζων τῆς ὁρωμένης συγκαταβάσεώς μου ὑπάρχει. ὁ γὰρ τῷ πράγματι συγκαταβὰς καὶ διακονῶν καὶ μὴ διακονούμενος καὶ δούλου φέρων μορφὴν ὁ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων· πῶς οὐχὶ καὶ τοῖς ῥήμασι συγκαταβαίνειν ἔμελλεν ὁ παντὸς λόγου ἀνώτερος οὕτως· ὥστε καὶ ὀνειδίζῃ παρ' ἰωάννῃ τοῖς ἐπὶ μικροπρεπείᾳ ἐκδεχομένοις τῆς οἰκονομίας τὰ ῥήματα φάσκων· ἐγὼ τιμῶ τὸν πατέρα μου· καὶ ὑμεῖς ἀτιμάζετέ με. τιμᾷ δὲ καὶ ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν λέγων· κάθου ἐκ δεξιῶν μου· καὶ μέν τοι ἕλκων πρὸς αὐτὸν τοὺς ἀξίους. καὶ αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ εἰπεῖν

bitur amplius nomen tuum Jacob, ſed Iſrael erit nomen tuum, quia fortis fuiſti cum Deo, & cum hominibus potens eris[1]. *Interrogavit autem Jacob, & dixit: Dic mihi nomen tuum. Et dixit: Quare tu interrogas nomen meum? Et benedixit eum ibi. Et vocavit Jacob nomen loci illius, Species Dei: Vidi enim Deum facie ad faciem, & ſalva facta eſt anima mea.* Quod autem Deus ſit is qui luctatus eſt, quique nomen ſuum tacuit, Prophetia quoque confirmat[2]: *Apparui ad Abraham, & Iſaac, & Jacob patres veſtros*[3], *quum ſim Deus eorum, & nomen meum*[4] *non manifeſtavi eis.* Quomodo autem major dici poteſt Pater ſecundum deitatem illo, qui *ſe æqualem*[5] *facit Patri?* quique ait: *Ego, & Pater unum ſumus*; & de quo dicitur in Scripturis, quod ſit *verus Deus*, & *Filius*, & *Unigenitus*; *In quo inhabitat omnis plenitudo divinitatis*; & *Deus magnus*; *Præ quo non reputabitur alter*; & quod *a dextris conſidet?* Verum in confeſſo eſt etiam, vocabulum illud, *Major*, ad Incarnationem referri, propter quam is qui cujuslibet mutationis omnino expers eſt, minor etiam Angelis, ſi ita loqui fas eſt, factus eſſe dicitur ab Apoſtolo his verbis[6]: *Eum autem qui modico quam Angeli minoratus eſt, videmus Jeſum, propter paſſionem mortis.* Nimirum non ut in forma Dei exſiſtens in cælis, ſed ut in forma ſervi in terra, quando ex Virgine citra ullam ſui muta-
181. tionem prodiit, ajebat: *Qui miſit me Pater, major me eſt*: Quaſi diceret: Ea, quæ vobis, & cuilibet menti inviſibilis eſt, Deitas major eſt aſpectabili hac mea condeſcenſione. Nam qui reipſa condeſcendit, qui miniſtrat, non vero miniſtratur, qui ſervi formam gerit, quum ſit in forma Dei, quomodo non etiam verbis condeſcenderet? ipſe, inquam, qui omni ſermone ſublimior eſt, atque excelſior, adeo ut apud Joannem eos etiam objurget, qui verba ob œconomiam, id eſt ob Incarnationem, ab ipſo prolata ſenſu humiliore accipiebant, inquiens[7]: *Ego honoro Patrem meum, & vos inhonoratis me.* Honorat autem etiam Pater Filium dicens, *Sede a dextris meis*, & inſuper eos, qui digni fuerint, ad illum trahens. Ex hoc ipſo autem,

1. *eris*) Dictio hæc, ἔσῃ, id eſt *eris*, deeſt in Bibliis. Alias minimi momenti varietates prætereo.
2. *Apparui*) Exod. VI. 3.
3. *patres veſtros*) Voces, τοὺς πατέρας ὑμῶν, deſunt in Bibliis.
4. *nomen meum*) Græca Editio hic addit, Κύριος, i. e. *Dominus*.
5. *ſe æqualem*) Joann. V. 18.
6. *Eum autem*) Hebr. II. 9
7. *Ego*) Joann. VIII. 49 lege Catenam in Joannem XVII. 1, ubi affinia docet Didymus.

εἰπεῖν πεποιθήσει πατέρα τὸν θεόν· δείκνυσιν ὡς τὸ μείζων κατὰ τὴν ἐνανθρώπησίν ἐστιν. καὶ ἐξ ὑποδείγματος δὲ ῥᾷον ὑποστῆναι τοῦ μὴ κατὰ τὴν θεότητα εἰρῆσθαι τὸ μείζων. ὁ γὰρ κύριος φησίν· ἀμὴν λέγω ὑμῖν· οὐκ ἐγήγερται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μείζων ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ. ἀλλ' οὐχ ὡς ἐξ ἑτέρας μείζονος φύσεως ὄντα ἢ κατ' ἀνθρώπους ἔλεγεν μείζονα εἶναι αὐτόν· πάντες γὰρ οἱ ἀρετῆς μεταποιούμενοι ἢ ἐξισοῦντο αὐτῷ· ἢ τι ἀπελείποντο· οὐδὲ ὡς δυνάμει κρείττονος ἢ χρόνῳ πλείονι εἰληφότος τὴν γένεσιν· αὐτὸς μὲν γὰρ τῇ ἐν κόσμῳ ζωῇ διέμεινεν ἔτη λ̄· ἦσαν δέ οἱ τῇ τοῦ σώματος ῥώμῃ καὶ τῷ πλήθει τῶν ἐτῶν ὑπερβάλλοντες αὐτόν. ἀλλ' οὐ ταύτῃ κρείττονα τῶν ἀνθρώπων ἔλεγεν· ἀλλὰ τῇ προφητείᾳ· ἣν μάλιστα ἔνθεον αὐτὸς ἐδέξατο. καὶ πάλιν· ὁ δὲ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μικρότερος· μείζων αὐτοῦ ἐστίν. ἔλεγεν δὲ περὶ ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου τοῦ χρόνοις μὲν μικροτέρου ἰωάννου τοῦ προδρόμου· τῇ δὲ ἀξίᾳ τῆς ἀποστολῆς μείζονος. ἔθετο γὰρ ὁ θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· ὡς παῦλος γράφει· πρῶτον ἀποστόλους· ἔπειτα προφήτας. εἶπεν δέ· ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μικρότερος· διὰ τὸ ἐν βίβλῳ ζώντων πάντων τὰ ὀνόματα γράφεσθαι· καὶ ὡς μεταγενεστέρου εἰκότως ὕστερον τετάχθαι τὸ αὐτοῦ ὄνομα. τινὲς δὲ τὸ μέρος τοῦτο· περὶ τοῦ δεσπότου ἐνόησαν· μικρότερον μὲν κατὰ τὴν τοῦ δούλου μορφὴν καθ' ἣν ἥσσων προφητῶν καὶ ἱερέων ὑπωπτεύετο τυγχάνειν· μείζονα δὲ κατὰ τὴν θεότητα. ὥστε καὶ κατὰ ταῦτα τὸ μείζων καὶ τὸ πέμψας τῷ πρὸς τὸν πατέρα ὁμοουσίῳ μείωσιν οὐ ποιεῖ. καὶ ὅπερ δὲ εἴρηται πρὸ βραχέος δοκεῖ πως ὁ κομψείᾳ λόγων χρώμενος καὶ ὁ ἑαυτῷ ἀεὶ ἀπονέμων τὰ πρωτεῖα καὶ τιμὴν ἀπαιτῶν· οἴησιν ἔχειν· ἡ δὲ οἴησις· ὑπερηφανία τίς ἐστιν. οὐδὲν δὲ πρὸ τῆς ὑπερηφανίας ἠτίμακεν· οὐδὲ γὰρ μείζονος μᾶλλον μέλει τῷ θεῷ ἢ μή ποτε πλέον τοῦ μικροτέρου. ἔχει γὰρ

ἅπαξ

tem, quod Deum confidenter dixerit Patrem, oſtenditur, vocem illam, *Major*, reſpectu Incarnationis dici. Sed ab exemplo oſtendere facilius eſt, vocem ipſam *Major* ad Deitatem referendam non eſſe [1]. Nam Dominus ait [2]: *Amen dico vobis: non ſurrexit inter natos mulierum major Joanne Baptiſta*. Sed hunc majorem eſſe non ideo dixit Chriſtus, quod alterius naturæ eſſet humana majoris; omnes enim, qui virtuti ſtudebant, aut æquales ipſi erant, aut paulo inferiores: Ac ne ex eo quidem major dictus eſt Joannes, quod potentia ſuperior, aut generatione antiquior foret; triginta enim annos in mundo vixerat: erant vero qui corporis robore, & annorum numero eum ſuperarent. Verum non hac ratione majorem hominibus eum dixit, ſed propter prophetiam [3]
183. b. ſummopere divinam, quam ipſe acceperat. Et rurſus [4]: *Qui autem in regno cælorum minor eſt, major ipſo eſt*. Dicebat autem iſta Chriſtus de Joanne Apoſtolo, qui ætate quidem minor erat Joanne Præcurſore, dignitate autem Apoſtolatus, major. *Poſuit* [5] enim *Deus in Eccleſia*, ut Paulus ſcribit, *primum Apoſtolos, deinde* [6] *prophetas*. Dixit autem, *in regno cælorum minor*, quia in libro viventium nomina omnium ſcribuntur, & ipſius utpote junioris nomen merito poſterius poſitum eſt. Quidam vero hunc locum de Domino intellexerunt, inquientes, eum minorem quidem eſſe ſecundum formam ſervi, in qua minor prophetis, & ſacerdotibus putabatur; majorem vero ſecundum deitatem. Itaque ſecundum hanc quoque explicationem verba *Major*, & *Qui miſit*, conſubſtantialitatem ejus cum Patre non minuunt. Ut autem paulo ante jam dictum eſt, qui faſtu [7] verborum utitur, ac primas ſibimetipſi partes ſemper attribuit, atque honorem exigit; is animi elationem quodammodo habere videtur: animi autem elatio eſt quoddam ſuperbiæ genus: nihil vero magis, quam ſuperbiam, deſpectui haberi voluit: neque enim ejus, qui major ſit, majorem curam habet Deus; aut fortaſſe [8] major ipſi cura eſt de eo qui minor ſit.

1. *referendam non eſſe*) Codex, τοῦ μὴ κατὰ &c. Legendum videtur τὸ pro τοῦ.
2. *Amen*) Matth. XI. 11.
3. *propter prophetiam*) Recte Hieronymus in libro contra Luciferianos num. 7. „Audi (inquit) „Dominum loquentem: *Non eſt in natis mulie-* „*rum major Joanne Baptiſta*. Nulli enim contigit „Prophetarum & annunciare Chriſtum, & „digito demonſtrare.„
4. *Qui autem*) Matth. XI. 11.
5. *Poſuit*) 1. ad Cor. XII. 28.
6. *deinde*) Græca Ed. δεύτερον, i. e. *ſecundo*.
7. *faſtu*) Codex, κουφίᾳ. Lego, κομψείᾳ. Hoc ſenſu Pollux lib. 6. ſegm. 123. κομψὸν *jactatorem* dixit.
8. *aut fortaſſe*) Græce, ἢ μήποτε: quæ formula apud Scriptores maxime Didymi æquales valet, *aut fortaſſe*, ut ipſe reddidi.

ἅπαξ κἂν αὐτὸς μὴ λέγῃ σύμφυτον τὸ μεῖζον· καὶ οὐδεὶς τῶν εὐγνωμόνων περὶ τούτου ἀμφισβητεῖ. δι' ἃ δή φησιν· ἐὰν ἐγὼ ἐμαυτῷ μαρτυρῶ· ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής· ἔστιν ὁ πατήρ μου ὁ μαρτυρῶν μοι. ἀλλ' ἵνα μὴ καὶ τοῦτο πρὸς σμικρότητος αὐτοῦ νομισθείη· ἑτέρωθι λέγει· κἂν ἐγὼ μαρτυρῶ ἐμαυτῷ· ἡ μαρτυρία μου ἀληθής ἐστιν. καὶ ἐν τῷ πρώτῳ δὲ λόγῳ ἱκανῶς ἐδείχθη περὶ τοῦ μείζον μή τε κατ' οὐσίαν ἢ δύναμιν ἢ δόξαν τὴν ἄνω εἰρῆσθαι. φασὶν δὲ καὶ οἱ παρ' ἕλλησιν δόκιμοι·

ἀθάνατος δὲ θεὸς πανυπέρτατος αἰθέρι ναίων·
ἄφθιτος ἀστυφέλικτος ἀΐδιος αἰὲν ὅμοιος.

fit. Habet enim ipſe omnino, etſi id non dicat, ex natura ſua, ut major ſit; nec eorum qui recte ſentiunt, quiſquam de hoc dubitat. Quam ob cauſam ait[1]: *Si ego mihimetipſi teſtimonium perhibeo, teſtimonium meum non eſt verum: eſt Pater meus, qui teſtimonium perhibet mihi*. Sed ne quis hoc etiam ob ejus parvitatem ab ipſo dictum putet, alibi ait[2]: *Et ſi ego teſtimo-* 184
nium perhibeo mihimetipſi, teſtimonium meum verum eſt. Aſt in primo etiam λόγῳ[3] ſatis oſtenſum eſt, dictionem hanc *major* neqoe reſpectu eſſentiæ, nec reſpectu potentiæ, nec reſpectu gloriæ cæleſtis dictam fuiſſe. Quin etiam viri apud Græcos probati ajunt:

Immortalis vero Deus, ſupremus, in æthere habitans,
Incorruptus, inconcuſſus, æternus, ſemper ſimilis.

ΙΘ

ΟΥΚ ἐνόησαν ὡς ἔστιν ἐπὶ τῶν ἀκροτάτων καὶ ἀπερινοήτων ὑποστάσεων θέμις καὶ τὸ ὁ πατήρ ἐντολήν μοι δέδωκεν τί εἴπω καὶ τί λαλήσω. περὶ δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἀφ' ἑαυτοῦ οὐ λαλήσει ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. καὶ ἑτέρωθι· ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα. καὶ πάλιν· καθὼς ἐνετείλατό μοι ὁ πατήρ· οὕτως ποιῶ. καὶ πάλιν· ὁ λόγος ὃν ἀκούετε· οὐκ ἔστιν ἐμὸς ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με. καὶ ὅσα τοιαῦτα. τοιούτοις γὰρ ἐχρήσατο ῥήμασιν ὁ δεσπότης· ὡς λόγος ὢν τοῦ πατρὸς ἐνδείξασθαι ἡμῖν βουλόμενος τὴν ἕνωσιν τῆς φύσεως καὶ τὴν ἄῤῥητον συμφωνίαν τῆς ἁγίας τριάδος· καὶ ὡς κοινὰ αὐτῆς ἐστιν τὰ διδάγματα καὶ οὐ διεστῶτα. πᾶν γὰρ κτίσμα ἐὰν ᾖ λογικόν· ἔχει θέλημα ἴδιον· ὃ ὡς γέγραπται κατασιγάζει· ἵνα τὸ τοῦ θεοῦ θέλημα εἴπῃ. διὸ ποτὲ μὲν τὰ ἑαυτοῦ λαλεῖ καὶ ποιεῖ· ποτὲ δὲ τὰ τοῦ θεοῦ· καὶ εἰς ἔνια μὲν συμπνέει τῷ ὁμοίῳ

CAPUT XIX.

ALia quoque ſuot in Scripturis oracula, quæ Hæretici non eo ſenſu acceperunt, qui ſupremis, & incomprehenſibilibus Hypoſtaſibus dignus eſset. Hujuſmodi eſt illud[4]: *Pater mandatum dedit mihi, quid dicam, & quid loquar*. Tale eſt etiam quod de Spiritu Sancto dicitur[5]: *A ſemet ipſo non loquetur, ſed de meo occipiet, & onnunciobit vobis*. Et quod alibi legitur[6]: *Ego a me ipſo locutus non ſum*. Et rurſum[7]: *Sicut mandavit mihi Pater, ita facio*. Et ruſus[8]: *Sermo, quem auditis, non eſt meus, ſed ejus qui miſit me*. Et quæ his affinia ſunt. Talibus enim locutionibus uſus eſt Dominus, quatenus Verbom eſt Patris; quod oſtendere nobis vellet unitatem naturæ, & ineffabilem coocordiam conſeoſumque Sanctæ Trinitatis; & quod ipſius Trinitatis documenta trium Perſonarum communia ſint, non vero diverſa. Nam omnis creatura, ſi fuerit rationalis, propriam habet voluotatem, cui, ut ſcriptum eſt[9], ſilentium indicit, ut ex Dei voluntate loquatur. Ideo aliquando quidem quæ ſua ſunt, loquitur & facit; aliquando vero quæ ſunt Dei; & in aliquibus

1. *Si ego*) Joann. V. 31, & 32. Senſum potius citat, quam verba, idemque facit ſegm. 206. *b*.
2. *Et ſi ego*) Joann. VIII. 14.
3. *in primo . . . λόγῳ*) Si vox iſthæc, λόγῳ, ad primum hujus operis librum referenda eſt, allegat hic Didymus caput XVI. ejuſdem libri.
4. *Pater*) Joann. XII. 49.
5. *A ſemet ipſo*) Joann. XVI. 13, & 14.
6. *Ego a me ipſo*) Joann. XII. 49.
7. *Sicut*) Joann. XIV. 31.
8. *Sermo*) Joann. XIV. 24.
9. *ut ſcriptum eſt*) Quemnam Scripturæ locum reſpiciat, neſcio: niſi forte reſpicit illud Chriſti: *Verumtamen non mea voluntas, ſed tua fiat*.

Digitized by Google

μοίῳ ἀνθρώπῳ· εἰς ἔνια δὲ· ἕτερα βέλεται. ὁ γὰρ Θεὸς λόγος ἐξεσιαστὴς ὢν καὶ σοφία· ἔτι μὴν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα τῦ Θεῦ ἐκπορευόμενον παρ' αὐτῦ· κ̀ κατὰ τὸν ἀπόστολον ἐρευνῶν τὰ βάθη αὐτῦ κ̀ μόνον εἰδὸς τὰ τῦ Θεῦ· κατ' ἐξεσίαν παρέχον τὰς θείας δωρεὰς· ἐκ ἀναμένει ἀκῦσαι καὶ ὕτως εἰπεῖν ἢ ποιῆσαι ὡς τὰ κτίσματα· ἅπερ πέφυκεν ἐ μόνον τῦ Θεῦ τὸ θέλημα ἀγνοεῖν· ἀλλ' ἔσθ' ὅτε καὶ μὴ ποιεῖν· ὡς ἡνίκα λέγῃ ὁ μὲν ἀβραὰμ ἐνδοιάζων· μή τι κύριε ἐὰν λαλήσω; ὁ δὲ μωυσῆς παραιτέμενος· ἰσχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσός εἰμι ἐγώ. καί· δέομαι κύριε· ἐ δύναμαι μόνος φέρειν τὸ βάρος τῦ λαῦ τέτε· προχείρισαι ἄλλον σεαυτῷ. κ̀ ἀαρὼν κ̀ μαριὰμ οἰκείᾳ κινήσει ἐθρασύνθησαν κατὰ μωυσέως ὅτε κ̀ ἐλεπρίασεν ἡ μαριὰμ καὶ ὠργίσθη θυμῷ κύριος. ἀλλὰ καὶ δαυὶδ τὸ ἑαυτῦ θέλημα ποιῶν κ̀ ἀριθμῶν τὸν λαὸν ἐπιτιμᾶται. καὶ ἱερεμίας δὲ παρὰ σκοπὸν τῦ ἀνεξικάκε κ̀ ἀμνησικάκε Θεῦ εἰπών· νεώτερός εἰμι ἐγὼ κ̀ ἐ δύναμαι προφητεύειν· ἀκέει· μὴ λέγε ὅτι νεώτερός εἰμι ἐγώ. καὶ ὁ ἰωνᾶς δὲ ἴδιον καὶ ἐ τῦ Θεῦ ποιῶν θέλημα πλοίῳ ἐπιβὰς· φεύγει εἰς θαρσεῖς ἐκ προσώπε τῦ πανταχῦ ὄντος κυρίε. καὶ παῦλος περὶ τῶν ἀποστόλων γαλάταις φησίν· ἀλλ' ὅτε ἶδον ὅτι ἐκ ὀρθοποδῦσιν πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῦ εὐαγγελίε· εἶπον τῷ κηφᾷ ἔμπροσθεν πάντων τάδε. ἵνα δὲ πληροφορηθῶσιν οἱ ἄπιστοι εἴγε δὴ ἄρα καὶ πληροφορηθῶσιν· ἀνάγκη μακρῦναι τὸν λόγον. πρὸ τῆς ἐν κόσμῳ παρεσίας τῦ υἱῦ τῦ Θεῦ· ἐφάνησαν ψευδόχριστοι κ̀ ψευδοπροφῆται ὡς ἰέδας ὁ γαλιλαῖος καθὼς ἴχεσιν αἱ πράξεις τῶν ἀποστόλων· πλανῶντες κ̀ ἐ τὰ τῦ Θεῦ κ̀ τῦ νόμε αὐτῦ διδάσκοντες· περὶ ὧν κ̀ ἰεζεκιὴλ

bus quidem rebus conſpirat cum homine ſibi ſimili, in aliquibus vero, alia vult. Nam Deus Verbum cum ſit Dominator, & Sapientia, Sanctus vero Dei Spiritus cum ex ipſo procedat, & juxta Apoſtolum *ſcrutetur profunda* ejus, & ſolus ſciat quæ
184. b ſunt Dei, & divina dona ex propria poteſtate largiatur, idcirco antequam loquatur, aut operetur, non exſpectat dum audiat, ſicut faciunt creaturæ, quæ Dei voluntatem non modo ignorare poſſunt, verum etiam aliquando non facere: ut quum Abrahamus quidem hæſitans ait[1]: *Numquid Domine ſi loquar?* Moſes vero deprecans ac recuſans[2]: *Gracilis voce, & tardus lingua ſum ego*. Et[3]: *Obſecro Domine: non poſſum ſolus ferre pondus populi hujus: elige tibi alium*. Et Aaron[4], ac Maria propriæ voluntatis motione contra Moſem audacter inſurrexerunt, quando & Maria leproſa facta fuit, & Dominus iratus eſt. Quin etiam David ſuam faciens voluntatem, & populum numerans reprehenditur[5]. Jeremias vero, cum præter mentem patientis, & injuriarum obliviſcentis Dei dixiſſet[6], *Junior ſum ego, & non poſſum prophetare*[7], audiit: *Ne dicas: Junior ſum ego*. Jonas autem propriam voluntatem faciens, non Dei, quum navigium conſcendiſſet, *fugit*[8] *in Tharſis ex facie Dei* ubique exſiſtentis. Et Paulus de Apoſtolis loquens ad Galatas hæc ſcripſit[9]: *Sed cum vidi quod non recte ambulant ad veritatem Euangelii, dixi Cephæ*[10] *coram omnibus hæc*. Verum ut iis, qui increduli ſunt, omnis dubitandi locus præcludatur (ſi tamen id fieri poteſt) ſermonem in longum protrahere neceſſe eſt. Antequam veniret in mundum Filius Dei, pſeudochriſti, &
185. a pſeudoprophetæ, cujuſmodi fuit Judas Galilæus, apparuerant, ſicut Acta Apoſtolorum teſtantur: ii vero deceptores erant, nec ea docebant, quæ ſunt Dei, & Legis ipſius. De illis prophetat etiam Ezechiel[11]:

1. *Numquid*) Gen. XVIII. 30.
2. *Gracilis*) Exod. IV. 10.
3. *Obſecro*) Ex duobus Scripturæ locis unum facit. Primus locus exſtat Exod. IV. 13, ubi legitur: *δέομαι κύριε προχείρισαι ἄλλον δυνάμενον*, i. e. *Obſecro Domine elige alium qui poſſit*. Alter vero exſtat in Numeris cap. XI. verſ. 14. *Οὐ δυνήσομαι ἐγὼ μόνος φέρειν τὸν λαὸν τῦτον*, i. e. *non potero ego ſolus ferre hunc populum*.
4. *Aaron*) Lege Numer. XII. 1, 9, & 10.
5. *reprehenditur*) Lib. 2. Reg. XXIV. 12.
6. *Junior*) Jerem. I. 6, & 7.
7. *& non poſſum prophetare*) Senſum citat: nam Biblia hic habent: *ἰδὺ ἐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν*, i. e. *ecce neſcio loqui*.
8. *fugit*) Jon. I. 3
9. *Sed cum*) Galat. II. 14.
10. *Cephæ*) Græca Editio: *Πέτρῳ*, i. e. *Petro*. Sed Vulgatus Interpres legit ut Didymus, cujus lectionem exhibet etiam Codex Alexandrinus.
11. *Vivo*) Senſum citat, ac duorum Prophetarum loca inter ſe confundit. Nempe in Michæa cap. III. verſ. 5. legitur: *Τάδε λέγει κύριος ἐπὶ τὺς προφήτας τὺς πλανῶντας τὸν λαόν μυ*, i. e. *Hæc dicit Dominus ſuper prophetas qui ſeducunt populum meum*. In Ezechiele autem cap. XIII. verſ. 6: *ἐγὼ ἐκ ἀπέστειλα αὐτὺς*, i. e. *ego non miſi illos*. Et verſ. ſequenti: *καὶ ἐλέγετε· φησὶ κύριος· καὶ ἐγὼ ἐκ ἐλάλησα*, i. e. *Et dicebatis: Ait Dominus: & ego locutus non ſui*.

κιὴλ προφητεύει· ζῶ ἐγὼ λέγει κύριος· ἐπὶ τοὺς προφήτας τοὺς πλανῶντας τὸν λαόν μου· οὐκ ἀπέστειλα αὐτούς· ἀφ' ἑαυτῶν ἐλάλησαν. ἐλθὼν τοίνυν ὁ ἀληθινὸς χριστὸς· ὑπενοήθη πλάνος. ἔχει γὰρ τὸ εὐαγγέλιον ὡς ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν σκηνοπηγίων ἐζήτουν τὸν ἰησοῦν οἱ ὄχλοι λέγοντες· ποῦ ἐστιν; καὶ ἦν περὶ αὐτοῦ διαφωνία· οἱ μὲν ἔλεγον· ἀγαθός ἐστιν· ἄλλοι ἔλεγον· οὐχί· πλανᾷ τὸν ὄχλον. καὶ πάλιν οἱ ἀρχιερεῖς λέγουσιν τῷ πιλάτῳ· οἴδαμεν κύριε ὅτι εἶπεν ὁ πλάνος ἐκεῖνος ἔτι ζῶν· μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι. εἶπεν οὖν ὁ σωτὴρ περὶ μὲν ἐκείνων οὕτως· ὅσοι ἦλθον πρὸ ἐμοῦ· κλέπται ἦσαν καὶ λῃσταί· ἀλλ' οὐκ ἤκουσεν αὐτῶν τὰ πρόβατα. τὰ ἐμὰ πρόβατα· τῆς ἐμῆς φωνῆς ἀκούει καὶ γνωρίζει τὴν φωνήν μου καὶ ἀκολουθεῖ μοι. περὶ δὲ ἑαυτοῦ· ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ· ὡς ἐκεῖνοι δῆλον ὅτι. προειδὼς δὲ καὶ τὰ μέλλοντα ὡς θεός· καὶ ὅτι μετὰ τὴν ἐν οὐρανοῖς ἄνοδον αὐτοῦ καὶ τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιδημίαν ἔσονται πάλιν πλάνοι· ὡς σίμων· ὡς μοντανός· ὡς μανιχαῖος· προησφαλίσατο εἰπών· ὅτ' ἂν ἔλθῃ ὁ παράκλητος· τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται· ἐκεῖνος ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰ ῥήματά μου καὶ ὁδηγήσει ὑμᾶς πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν· ἀφ' ἑαυτοῦ οὐ λαλήσει. ἀντὶ τοῦ τῷ ἁγίῳ πνεύματι μὴ ἀπιστήσητε τὰ αὐτὰ λέγοντι καὶ διδάσκοντι ἅπερ ἐγώ. οὐ γὰρ ἑτερόβουλον οὐδ' ἑτερούσιον· τοῖς δὲ πνεῦμα ἅγιον λέγουσιν ἔχειν καὶ μὴ λαλοῦσιν τὰ ἐμὰ καὶ τὰ τῶν προφητῶν· μὴ πιστεύσητε· μήτε μὴν ἀνάσχησθε μανιχαίου μὴ προσιεμένου τὴν παλαιὰν διαθήκην ἀλλ' ἀπανθρωπίαν καταψηφιζομένου τοῦ ἀγαθοῦ πατρὸς τοῦ σὺν ἐμοὶ λαλοῦντος καὶ ποιοῦντος τὰ φιλάνθρωπα. πρὸς τούτοις· λόγος ὢν τοῦ θεοῦ ἐνυπόστατος ὁ υἱὸς καὶ ὢν ἐν τῷ πατρὶ καὶ τὸν πατέρα ἔχων ἐν ἑαυτῷ· εἰκότως ἀφ' ἑαυτοῦ οὐ λαλεῖ· ἀλλ' ὡς προγέγραπται τὰ τοῦ θεοῦ λαλεῖ ἅτε δὴ θεὸς ἄρρητος ἀρρήτως βλέπων εἰς τὸ θέλημα

Vivo ego, dicit Dominus: ad prophetas qui ſeducunt populum meum, non miſi eas: a ſe ipſis locuti ſunt. Quum itaque veniſſet verus Chriſtus, ſuſpectus fuit quaſi ſeductor: teſtatur enim Euangelium turbas *in feſtivitate* [1] Scenopegiorum *quæſiviſſe* Jeſum dicentes: *Ubi eſt? Et erat de ipſo diſcordia: alii quidem dicebant: Bonus eſt; alii dicebant: Non: Seducit turbam*. Et rurſus Principes Sacerdotum ajunt Pilato [2]: *Scimus Domine, quod dixit ſeductor ille adhuc vivens: Poſt tres dies reſurga*. De illis [3] ergo Salvator hæc dixit [4]: *Quicumque venerunt ante me, fures erant* [5], *& latrones: ſed non audierunt* [6] *eos oves. Oves meæ* [7] *meam vocem audiunt, & cognoſcunt vocem meam, & ſequuntur me*. De ſe ipſo autem ait [8]: *Ego a me ipſa non loquar*: nempe: Sicut illi faciebant. Cum vero etiam futura præſciret ut Deus, & poſt ſuam in cælum aſcenſionem, Sanctique Spiritus adventum rurſus fore noſſet ſeductores, ut Simun, ut Montanus, ut Manichæus fuerunt, nos præmunivit inquiens [9]: *Cum venerit Paracletus, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, ille vobis in memoriam revocabit verba mea, & deducet vos ad omnem veritatem: a ſemetipſo non loquetur*. Id eſt: Spiritui Sancto fidem ne denegetis, qui eadem dicit, & docet quæ ego: nec enim eſt alterius voluntatis [10], nec alterius eſsentiæ: iis autem qui Spiritum Sanctum ſe habere ajunt, ſed non loquuntur quæ mea ſunt, & prophetarum,
185. b. ne credatis. Manichæum vero ne toleretis, quod Vetus Teſtamentum non admittat, ſed inhumanitatis condemnet bonum Patrem, qui mecum loquitur, ac ea facit, quæ ipſius erga homines benignitatem declarant. Ad hæc: quum Verbum Dei in ipſo Deo ſubſiſtens ſit Filius, quumque & ipſe ſit in Patre, & Patrem habeat in ſemetipſo, merito dicitur non loqui a ſe ipſo, ſed, ut antea ſcriptum eſt, ea loquitur quæ ſunt Dei, quippe qui Deus eſt ineffabilis ineffabiliter videns voluntatem Pa-

1. *in feſtivitate*) Joann. VII. 11, & 12. Citatur ſenſus potius, quam verba.
2. *Scimus Domine*) Matth. XXVII. 63. Pro, οἴδαμεν, Græca Editio habet: ἐμνήσθημεν, i. e. *meminimus*.
3. *De illis*) Clemens quoque in primo Strom. pag. 368. de Pſeudoprophetis intelligit Domini verba, quæ allegat Didymus.
4. *Quicumque*) Joann. X. 8.
5. *erant*) Græca Editio, εἰσὶ, i. e. *ſunt*.
6. *audierunt*) Biblia eodem ſenſu, ἤκουσαν, pro ἤκουσεν.
7. *Oves meæ*) Joann. X. 27. Senſus tamen affertur, non verba.
8. *Ego a me ipſo*) Joann. XIV. 10.
9. *Cum autem*) Joann. XV. 26, & XVI. 13, & XIV. 26. Quæ loca inter ſe permiſcet, ſenſum citans. Simile quid facit in lib. de Sp. S. num. 30, hoc ſic citat: *Cum autem venerit Paracletus Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia*. Quæ partim deſumpta ſunt ex Joann. XV. 26, aut XVI. 13, partim ex XIV. 26.
10. *voluntatis*) Eodem modo Euangelii verba accipit in libro de Sp. S. num. 34, & 36.

λημα τȣ̃ πατρος· κ̀ τὸ ἅγιον πνεῦμα ὁμοίως ἅτε θεῖον πνεῦμα. νοητέον καὶ ἄλλως. τȣ̃ λόγȣ τȣ̃ πατρός φάσκοντος· τὸ πνεῦμα ἀφ' ἑαυτȣ̃ ȣ̉ λαλήσει ἀλλ' ἐκ τȣ̃ ἐμȣ̃ λήψεται· ὁρᾶται ὁ σύνδεσμος τῆς ȣ̉σίας κ̀ τȣ̃ ἑνός θελήματος τῆς τριάδος. ȣ̉κ εἰπόντος δὲ αὐτȣ̃· ἀφ' ἑαυτȣ̃ ȣ̉ λαλεῖ· ἀλλ' ȣ̉ λαλήσει· δείκνυται ὡς ἐπί τινι καιρῷ καὶ πράγματι ἐλέχθη τὸ ȣ̉ λαλήσει. ἐπεί τοι τῷ μωυσεῖ ὡς προειρηται παραιτȣμένῳ λέγει ὁ θεός· ἐπίλεξαι ἑβδομήκοντα πρεσβυτέρȣς· κ̀ λήψομαι ἀπό τȣ̃ πνεύματος τȣ̃ ἐν σοὶ κ̀ δώσω ἐπ' αὐτȣ̀ς· κ̀ ὅμως ȣ̉χ ὡς ἐνδεής ἐλάμβανεν ἀπό τȣ̃ πνεύματος τȣ̃ ὄντος ἐν τῷ μωυσεῖ. πάλιν γ' ȣ̉ν ἄλλοτε ἐξȣσιαστικῶς κ̀ δεσποτικῶς ποιεῖν κ̀ φθέγγεσθαι τόν μονογενῆ κ̀ τὸ πνεῦμα τȣ̃ θεȣ̃ μαρτυρεῖ ἡ γραφὴ ȣ̉τωσεί. περὶ μὲν τȣ̃ υἱȣ̃· ὡς ἡνίκα λέγη δαυίδ· ὁ θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ ȣ̉ρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ πάντα. ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν. ἡσαΐας δέ· ἰσχυρὸς ἐξȣσιαστής· κ̀ ὡς ὅτε κατ' ἐξȣσίαν ἐνεργεῖ θείαν δύναμιν· κ̀ θαύματα ἐπετέλει ὡς προελέχθη. περὶ δὲ τȣ̃ ἁγίȣ πνεύματος· ὡς ἡνίκα ὁ κύριος διδάσκῃ· τὸ πνεῦμα ὅπȣ θέλει πνεῖ. παῦλος δέ· πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν κ̀ τὸ αὐτὸ πνεῦμα διαιρȣ̃ν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βȣ́λεται.

Patris. Atque id ipſum ſimiliter de Spiritu Sancto dicendum eſt, quippe qui eſt divinus Spiritus. Sed alia etiam explicatio afferri poteſt. Quum Verbum Patris ait[1], *Spiritus a ſe ipſo non loquetur, ſed de meo accipiet*, unius eſſentiæ, uniuſque voluntatis vinculum in Trinitate oſtenditur. Quum vero ipſe non dixerit, *A ſemetipſo non loquitur*, ſed, *Non loquetur*, apparet, verba illa, *Non loquetur*, ad certum quoddam tempus, ac rem eſſe referenda. Quandoquidem detrectanti Moſi, ut antea dictum eſt, ait Deus[2]: *Elige ſeptuaginta ſeniores, & accipiam de Spiritu, qui eſt in te, & dabo ſuper illos*. Attamen non tamquam indigus accepit Deus de Spiritu, qui erat in Moſe. Unigenitum porro, ac Spiritum Dei, tamquam eum, qui propria auctoritate præditus ſit, & tamquam Dominum, operari, & loqui, alibi rurſus teſtatur Scriptura in hunc modum: De Filio quidem, exempli gratia, ait David[3]: *Deus noſter in cælo, & in terra omnia quæcumque voluit, fecit*. Iſaias vero[4]: *Fortis,*
186. *Dominator*. Ac præterea propria poteſtate divinam virtutem operabatur[5], & miracula perficiebat, ut antea[6] dictum fuit. De Spiritu autem Sancto, exempli gratia, Dominus hæc docet[7]: *Spiritus ubi vult, ſpirat*. Paulus vero[8]: *Hæc autem omnia operatur unus & idem Spiritus dividens ſeorſum ſingulis prout vult*.

K̄

Ἀποτίθεσθαι τὸν μονογενῆ τὴν βασιλείαν καὶ μὴ εἶναι βασιλέα αἰώνιον· ὑποτάσσεσθαί τε τῷ θεῷ ὥς τινα ἀντίθεον· ἵλεως δὲ ἡμῖν ἔσω· καὶ εἶναι μόνον τὰ πάντα ἐν πᾶσιν τὸν πατέρα φαντάζονται· ἀφ' ὧν κορινθίοις παῦλος ἔγραψεν τοιάδε· ὅτ' ἂν παραδιδῷ τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ καὶ πατρί· ὅτ' ἂν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξȣσίαν καὶ δύναμιν· δεῖ γάρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις ȣ̃ ἂν θῇ πάντας τȣ̀ς ἐχθρȣ̀ς αὐτȣ̃ ὑπὸ τȣ̀ς πόδας αὐτȣ̃· ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖ-

CAPUT XX.

Regnum ab Unigenito deponi, eumque æternum Regem non eſſe, ſed ſubjici Deo quaſi quemdam ſemideum (nobis autem propitius ipſe ignoſcat), ac ſolum Patrem *omnia in omnibus* eſſe comminiſcuntur ex iis, quæ ad Corinthios Paulus ſcripſit hiſce verbis[9]: *Quum tradiderit regnum Deo & Patri, cum evacuaverit omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem: oportet enim illum regnare, donec poſuerit omnes inimicos ipſius[10] ſub pedibus ejus:*

1. *Spiritus*) Hic quoque duos inter ſe textus confundit. Nam capite xvi. Joannis verſiculo quidem 13. legitur: ȣ̉ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτȣ̃, i. e. *non enim loquetur a ſemetipſo*: verſiculo autem 14: ὅτι ἐκ τȣ̃ ἐμȣ̃ λήψεται, i. e. *quia de meo accipiet*.

2. *Elige*) Num. XI. 16, & 17. Senſum dumtaxat citat: nam verba hæc ſunt: συνάγαγέ μοι ἑβδομήκοντα ἄνδρας . . . καὶ ἀφελῶ ἀπὸ τȣ̃ πνεύματος τȣ̃ ἐπὶ σοί, καὶ ἐπιθήσω ἐπ' αὐτȣ́ς, i. e. *congrega mihi lxx. viros . . . & auferam de Spiritu, qui eſt in te, & imponam ſuper ipſos*.

3. *Deus noſter*) Pſalm. cxiii. verſ. 11. (apud Vulg. part. 2. verſ. 3). Vide Not. 2. pag. 22.

4. *Fortis*) Iſai. IX. 6.

5. *virtutem operabatur*) Locutio Biblica. Vide Pſalm. CXVII. verſ. 16, Marc. IX. 39, Matth. XIII. 58. &c.

6. *antea*) Lege cap. xxvii. libri primi.

7. *Spiritus*) Joann. III. 8.

8. *Hæc autem*) 1. ad Cor. XII. 11.

9. *Quum tradiderit*) 1 ad Cor. cap. XV. a verſ. 24. ad 28. Græca Editio: παραδῷ. Codex Alexandrinus, & Didymus: παραδιδῷ.

10. *ipſius*) Vox, αὐτȣ̃, deeſt hic in græca Editione, ſed eam habet codex Alexandrinus.

αργεῖται ὁ θάνατος· πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ· ὅτ' ἂν δὲ εἴπῃ· τὰ πάντα ὑποτέτακται· δῆλον ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα· ὅτ' ἂν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα· τότε αὐτὸς ὁ υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα· ἵνα ᾖ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. καὶ εἰς τοῦτο δὲ ὅτι περὶ τὴν τοῦ δούλου μορφὴν εἰλῆφθαι ὀφείλομεν τὸν νοῦν ἀκριβῶς· εἴ γέ τις ἀναλογιζόμενος ὅπερ εἰ θεϊκῶς ὑποτάσσεται· ἀπ' ἀρχῆς ἂν ὑπετέτακτο. ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῆς προφητείας δανιὴλ ἐχούσης ὧδέ πως κατὰ λέξιν· ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτός· καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος· καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασεν· καὶ προσήχθη αὐτῷ καὶ 186. b.
αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ φυλαὶ γλῶσσαι δουλεύσουσιν αὐτῷ· ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος ἥτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. παλαιὸν γὰρ ἡμερῶν τὸν πατέρα λέγει· ὡς υἱὸν δὲ ἀνθρώπου προσαχθέντα αὐτῷ ᾧ τινι ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία· τὸν σύμμορφον τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν δηλοῖ. ἐὰν οὖν μὴ δώσωσιν διὰ τοῦτο εἰρῆσθαι τῷ ἀποστόλῳ καὶ τῷ προφήτῃ τὰ προκείμενα· λείπεται αὐτοὺς παραγράψασθαι τὸν ἕτερον. ἀπὸ γὰρ τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ· νῦν μὲν βασιλεύει ὁ υἱός· μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν ἀποτίθεται κατ' αὐτούς. ἀπὸ δὲ τῆς προφητείας· νῦν μὲν οὔπω βασιλεύει ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ κύριος τῶν κυριευόντων· τότε δὲ ἄρχεται· μετὰ τοῦτο ἔμπαλιν φαίνεσθαι ἐπὶ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός. εὑρίσκεσθαι δὲ πρὸς τούτοις· ὅτι τῇ μὲν παρθένῳ μητρὶ αὐτοῦ καὶ τῷ ἰωσὴφ ὑπετάγη εἰς τὴν οἰκονομίαν· ἑκὼν δὲ δῆλον ὅτι καὶ οὐκ ἀνάγκῃ· οὐδὲ καταβάλλων τι τοῦ βασιλικοῦ γέρως· μᾶλλον δὲ τῇ συγκαταβάσει δεικνὺς τὸ ὑπέρογκον τῆς θεότητος καὶ τὸ πρᾶον τῆς δημιουργοῦ δυνάμεως καὶ οἰκονομῶν τὸ ἡμᾶς πατράσι πείθεσθαι· οἷς τὸ

ejus: noviſſima inimica deſtruitur mors: omnia enim ſubjecit ſub pedibus ejus. Cum autem dixit: Omnia[1] *ſubjecta ſunt; ſine dubio præter eum qui ſubjecit ei omnia. Cum autem ſubjecta fuerint illi omnia, tunc ipſe Filius ſubjicietur ei, qui ſubjecit ipſi omnia, ut ſit Deus omnia in omnibus.* Reſpondemus[2], hæc ab eo, qui accurate illa expenderit, de ſervi forma accipi debere; nam ſi ſubjiceretur qua Deus, ſubjectus fuiſſet ab initio. Conſtat id præterea ex Danielis prophetia, quæ ad verbum ſic habet[3]: *Contemplabar in viſione noctis, & ecce cum nubibus cæli quaſi filius hominis veniens*[4], *& uſque ad antiquum dierum pervenit, & adductus eſt*[5] *ei, & ipſi datus eſt principatus, & honor, & regnum; & omnes populi, tribus, linguæ ſervient ei: Poteſtas ejus poteſtas æterna, quæ non præteribit, & regnum ejus non corrumpetur.* Nam *antiquum dierum* dicit Patrem: Qui vero ei *adductus eſt quaſi filius hominis*, cui datus eſt principatus, & honor, & regnum, illum ſignificat, qui noſtræ abjectioni conformis factus eſt. Itaque niſi verba, quæ allegata ſunt, ab Apoſtolo, & a Propheta hac de cauſa dicta eſſe conceſſerint, reſtat ut alterutrius teſtimonium quaſi præſcriptione, atque exceptione utentes[6] rejiciant. Nam juxta Apoſtolica verba nunc quidem regnat Filius, poſt reſurrectionem vero regnum deponit, ut ipſi opinantur. Juxta prophetiam vero nunc quidem nondum regnat Rex regnantium, & Dominus dominantium; tunc autem regnare incipiet[7], ac rurſus poſtea apparere in Deo, & Patre. Inſuper vero compertum eſt[8], eum Virgini quidem matri ſuæ, ac Joſepho ſubjectum fuiſſe in Incarnatione: voluntarie ſcilicet iis ſubjiciebatur, non neceſſitate coactus, neque quidquam de regia dignitate abjiciens, ſed condeſcenſione potius oſtendens ſublimitatem deitatis, & manſuetudinem Creatricis Virtutis, ac nos docens quomodo parentibus obedire debeamus: quibus meri-

1. *omnia*) Græca Editio: ὅτι πάντα, pro τὰ πάντα.

2. *Reſpondemus* &c.) Aliquod mendum in his cubare videtur: nimis enim perplexa eſt in græco ſententia.

3. *Contemplabar*) Dan. VII. 13, & 14.

4. *veniens*) Græca Editio hic addit ἦν, i. e. *erat*.

5. *adductus eſt*) Biblia pro προσήχθη, habent προσηνέχθη, i. e. *oblatus eſt*.

6. *exceptione utentes*) In græco, παραγράψασθαι, quod Juriſconſultis eſt præſcribere, aut, quod idem eſt, exceptione uti. Quare apud Pollucem lib 8. ſegm. 60, ubi legitur, παρὰ διαιτηταῖς παραγραψάμενος, καὶ ὑπωμοσάμενος νόσον, ἢ ἀποδημίαν, miror Interpretem ſic vertiſſe: *apud arbitros reus vocatus, & morbum prætexens aut peregrinationem*. Vertendum enim puto: *apud arbitros exceptione uſus*, & reliqua.

7. *regnare incipiet* &c.) Videtur in græco aliquid deſiderari.

8. *compertum eſt*) In græco, εὑρίσκεσθαι, i. e. *inveniri*. Videtur legendum εὑρίσκεται, i. e. *invenitur*.

τὸ τιμᾶσθαι δικαίως δέδωκεν αὐτὸς ὡς παρὰ λυκᾶ εἶπεν· τί ὅτι ἐζητεῖτέ με; ὐκ ᾔδειτε ὅτι ἐν τῷ οἴκῳ τῦ πατρός μυ δεῖ με εἶναι; καὶ κατῆλθεν φησιν εἰς ναζαρὲθ· καὶ ἦν ὑποτασσόμενος αὐτοῖς. τῷ δὲ πατρὶ καὶ τῷ θεῷ ὐδέ πω κατ' αὐτὺς ὑπετάγη· καὶ ἐψεύσθη μὲν παρὰ παύλυ φιλιππισίοις ἐπιστέλλοντος· γινόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτυ· θανάτυ δὲ σταυρῦ. ὥσπερ ὖν ἴσα θεῷ καὶ ἐν μορφῇ θεῦ ὑπάρχων ὐ δι' ἑαυτὸν ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτία γέγονεν κ̀ κατάρα· ὕτως ὐ δι' ἑαυτὸν ἀλλὰ δι' ἡμᾶς γέγραπται παραδώσων καὶ ὑποταγησόμενος· ἐπειδὴ διὰ φιλανθρωπίαν γέγονεν ἀσυγχύτως ὅπερ ἐσμὲν ἐκτὸς ἁμαρτίας μείνας εἷς καὶ ὁ αὐτός. πῶς γὰρ ὁ πάντων ποιητὴς καὶ πάντων κρατῶν· ἐν τοῖς πᾶσιν δὲ τίθενται καὶ οἱ αἰῶνες· ὁ προφητευθεὶς πρῶτος κ̀ εἰς τὰ ἐφ' ἑξῆς καὶ παντοκράτωρ· δύναται εἰς τὺς ἐφ' ἑξῆς αἰῶνας μὴ κρατεῖν κ̀ βασιλεύειν σὺν πατρὶ καὶ πνεύματι καθὰ καὶ νῦν καὶ ἀεί; ὅτι δὲ ἀτελεύτητος αὐτῦ ἡ βασιλεία ὑπάρχει· μία γὰρ ἐστιν ἀδιαίρετος τῆς τριάδος· ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ ἐμαρτυρήθη ἐξεργαστικώτερον ἐν οἷς γαβριὴλ εὖγε φαίνεται εἰρηκώς· βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον ἰσραὴλ εἰς τὺς αἰῶνας καὶ τῆς βασιλείας αὐτῦ ὐκ ἔσται τέλος. καὶ δαυίδ· ὁ θρόνος συ ὁ θεός εἰς τὸν αἰῶνα τῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας συ· ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀδικίαν· διὰ τῦτο ἔχρισέν σε θεὲ ὁ θεός συ ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τὺς μετόχυς συ. περὶ δὲ τῦ γράφειν· ἵνα ᾖ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν· μάλιστα μὲν ἀδιακρίτως ἔχει θεόν· ὅμως παραπλήσια τύτῳ ὁ αὐ-

merito ipſe conceſſit ut honorentur, ſicut apud Lucam ipſemet dixit[1]: *Quid quærebatis me? an neſciebatis, quod in domo Patris mei*[2] *oportet me eſſe? Et deſcendit*[3], inquit, *in Nazareth: & erat ſubditus illis.* 187. Sed Patri ac Deo nondum juxta Hæreticos ſubjectus fuit: ac mendax fuit Paulus, cum ad Philippenſes ſcripſit[4]: *Factus obediens uſque ad mortem, mortem autem crucis.* Sicut ergo quum eſſet *æqualis Deo*, & *in forma Dei*, non propter ſeipſum, ſed pro nobis factus eſt *peccatum*, & *maledictio*, ſic non propter ſeipſum, ſed propter nos dictus eſt in Scripturis *regnum traditurus*, & *ſubjiciendus*. Quoniam propter benignitatem in homines ſuam factus eſt ſine ulla naturarum confuſione quod nos ſumus, excepto peccato, ac manſit unus & idem. Ille enim, qui eſt rerum omnium Conditor, quique omnibus imperat (inter omnia vero ponuntur etiam ſecula), qui demum a prophetis dictus eſt *primus & deinceps*[5], & *Omnipotens*, quomodo poteſt ſeculis *deinceps* futuris non imperare, ac regnare cum Patre & Spiritu ſicut nunc, ita & ſemper? Quod autem interminatum ſit ejus regnum (unum eſt enim indiviſum Trinitatis regnum) in primo λόγῳ[6] Scripturæ teſtimoniis accuratius, atque operoſius confirmatum eſt. Recte enim Gabrielem dixiſſe conſtat[7]: *Regnabit ſuper domum Iſrael in ſecula, & regni ejus non erit finis*. Et Davidem[8]. *Thronus tuus Deus in ſeculum ſeculi: virga rectitudinis virga regni tui: dilexiſti juſtitiam, & odiſti iniquitatem: propterea unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis.* Quod vero attinet ad illa Pauli verba[9], *Ut ſit Deus omnia in omnibus*, ea Deum quidem maxime denotant[10], nec Perſonam

1. *Quid*) Luc. II. 49.
2. *in domo Patris mei*) Pro his verbis Græca ac Latina Biblia habent: *in his quæ Patris mei ſunt*.
3. *Et deſcendit*) Luc. II. 51. Græca Editio habet κατέβη pro κατῆλθεν: & Ναζαρέτ pro Ναζαρέθ: ac nonnulla addit.
4. *Factus*) Philipp. II. 8.
5. *primus & deinceps*) Iſai. XLI. 4. legitur: ἐγὼ ὁ θεὸς πρῶτος, καὶ εἰς τὰ ἐπερχόμενα. Et cap. xliv. verſ. 6: ἐγὼ πρῶτος καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. Alterutrum ex his locis reſpicit, ni fallor, Didymus.
6. *in primo λόγῳ*) An reſpicit caput xxxi. primi libri?
7. *Regnabit*) Luc. I. 32. Vide Not. 5. pag. 94.
8. *Thronus*) Pſalm. xliv. 8, & 9. Vide Not. 7. pag. 95.
9. *Ut ſit Deus omnia in omnibus*) Celebrem hunc Pauli locum perperam ab Origene acceptum fuiſſe indicat Hieronymus in libro adverſus Joannem Jeroſolymitanum num. 16. his verbis: *Quærimus.. an Origenis ſententia ſit vera, qui dixit.. ipſos dæmones... humana carne veſtiri, ut acta deinceps pœnitentia poſt reſurrectionem eodem circulo quo in carnem venerant, revertantur ad viciniam Dei, liberati etiam aereis æthereiſque corporibus, & tunc omnia genua curvent Deo, cæleſtium, terreſtrium, & infernorum, & ſit Deus omnia in omnibus*. At Didymus eumdem Pauli locum hic explicans nihil tale docet.
10. *ea Deum quidem &c.*) Similem ſententiam, aut reſponſionem habet Hieronymus in epiſtola lv. ad Amandum, eamque fortaſſe ex Didymi Commentariis in Epiſtolam primam ad Corinthios mutuatus eſt. En Hieronymi verba: „Non ait, *Ut ſit Pater omnia in omnibus*, ſed, *Ut ſit Deus*: „ quod proprium nomen eſt Trinitatis, & tam ad „ Patrem, quam ad Filium, & Spiritum Sanctum „ referri poteſt.„

ὁ αὐτὸς ἀπόστολος γράφει περὶ τοῦ υἱοῦ· ῥωμαίοις μέν· ἐξ ὧν ὁ χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεός. κολασσαεῦσι δὲ περὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος διαλεγόμενος φησίν· ὅπου οὐκ ἔνι ἕλλην καὶ ἰουδαῖος· σκύθης· δοῦλος· ἐλεύθερος· ἀλλὰ τὰ πάντα ἐν πᾶσι χριστός. καὶ πάλιν περὶ τῆς ἐκκλησίας γράφων φησίν· ἥτις ἐστὶν τὸ σῶμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν πληροῦντος χριστοῦ. καὶ ἀλλαχοῦ· χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. καὶ πάλιν· ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι ἰησοῦ· πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων· καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται· εἷς κύριος ἰησοῦς χριστός. καὶ γὰρ εἰ μὴ διέσφαλται τὸ ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος· καὶ τὸ ἐν αὐτῷ κόσμον καταλλάσσων· καὶ τὸ ἐν αὐτῷ εὐδόκησεν πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι· καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν· οὐχὶ δὲ εἰς ἄλλον· τῇ θεότητι αἱρεσιομάχοι διεσάφησαν· οὐ μόνον ὡς υἱῷ πρὸς πατέρα κοινωνίαν· ἀλλ' οὐδὲ ὡς φίλῳ πρὸς φίλον ἰσότητα συγκτητορίας παραχωροῦντες αὐτῷ. ἰωσαφὰτ γὰρ βασιλεὺς ἰούδα πρὸς ἀχαὰβ βασιλέα ἰσραὴλ τῆς φιλίας τὴν κοινωνίαν ἐνδεικνύμενος ἔλεγεν· καθὼς σύ φησιν· οὕτως κἀγώ· καὶ καθὼς ὁ λαός σου· οὕτως καὶ ὁ λαός μου· καὶ καθὼς οἱ ἵπποι σου· οὕτως καὶ οἱ ἵπποι μου· καὶ τῷ παρ' αὐτοῦ μὴ τεχθέντι τῆς ἰδίας προετίθει βασιλείας ὁμοτιμίαν. ὁμοίως δὲ καὶ τοῖς μαθηταῖς ἦν φησὶν κατὰ τὴν γραφὴν διὰ τὸν χριστὸν ἅπαντα κοινὰ καὶ ἀμέριστα. ἀναιδέστερα τοίνυν τὰ αἱρετικῶν ῥήματα τῶν τοῦ διαβόλου· ἐκεῖνος μὲν γὰρ ὁ θεομισὴς τὴν οἰκονομίαν οὐδέ πω μαθὼν τὴν ὅτε ἡμῖν τότε καὶ ἀγγέλοις γνωσθεῖσαν· οὔπω γὰρ αὐχηματικώτερόν φημι· ὅτε καὶ δι' ἡμῶν· πειθόμενος παύλῳ φανε-

nam a Perſona diſtinguunt: iis tamen ſi-
187. b. milia idem Apoſtolus ſcribit de Filio. Romanis quidem [1]: *Ex quibus eſt Chriſtus ſecundum carnem, qui eſt in omnibus Deus*. Coloſſenſibus vero de futuro ſeculo loquens ait [2]: *Ubi non eſt Græcus, & Judæus, Scytha, ſervus, liber, ſed omnia in omnibus Chriſtus*. Et rurſus de Eccleſia ſcribens ait [3]: *Quæ eſt corpus Chriſti omnia in omnibus implentis*. Et alibi [4]: *Chriſtus heri & hodie idem, & in ſecula*. Et rurſus [5]: *Ut in nomine Jeſu omne genu flectatur cæleſtium, & terreſtrium, & infernorum, & omnis linguo confitebitur* [6]: *Unus Daminus Jeſus Chriſtus*. Etenim niſi falſum eſt illud [7], *In ipſo habitat omnis plenitudo divinitotis*, & illud [8], *In ipſo mundum reconcilians*, & illud [9]: *In ipſa complacuit omnis plenitudo hobitore, & per eum reconciliare omnia in ipſum*, non vero *in alium*; ſi hæc, inquam, vera ſunt, apparet [10] illos pro ſua hæreſi pugnantes deitati bellum inferre, quippe qui Chriſto non modo tamquam Filio communionem cum Patre negant, verum ne ipſum quidem, tamquam amicum, æqualem cum amico poſſeſſorem ac dominum eſſe concedunt. Nam Joſaphat Rex Juda ut ſuam erga Achaabum [11] Regem Iſraelis amicitiæ ſocietatem oſtentaret, inquiebat [12]: *Sicut tu, ſic & ego; & ſicut populus tuus, ita & populus meus; & ſicut equi tui, ſic & equi mei*: ac ei, qui ab ipſo genitus non fuerat, æqualem proprio in reguo honorem afferebat. Similiter vero etiam Diſcipulis *eront* propter Chriſtum *omnia cammunia*, ut teſtantur Scripturæ [13], *& indiviſa*. Impudentiorea
188. a. itaque Diabolo ſunt Hæretici, majoremque inverecundiam horum dicta præſeferunt. Nam ille Dei inimicus quum Incarnationem, quæ non prius Angelis, quam nobis nota facta eſt, nondum compertam haberet (nam cum aliqua jactantia dico *nondum*, quoniam per nos quoque ea Angelis innotuit, ſi fides habenda eſt Paulo manifeſte

1. *Ex quibus*) Rom. IX. 5.
2. *Ubi*) Coloſſ. III. 11. Vide Not. 9. pag. 29.
3. *Quæ eſt*) Epheſ. I. 23. Græca Editio: ἥτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου. Vide Not. 7. pag. 29.
4. *Chriſtus*) Hebr. XIII. 8.
5. *Ut in nomine*) Philipp. II. 10, & 11. Vide Not. 10. pag. 29.
6. *confitebitur* &c.) Græca Editio, & Latina Translatio: *confiteatur, quia Dominus Jeſus Chriſtus in gloria eſt Dei Patris*.
7. *In ipſo*) Coloſſ. II. 9.
8. *In ipſo mundum*) 2. ad Cor. V. 19. Græca Editio: ἐν Χριστῷ, i. e. *in Chriſto*: pro, *in ipſo*.
9. *In ipſo complacuit*) Coloſſ. I. 19. & 20.
10. *apparet* &c.) Codex, αἱρεσιομάχοι διεσάφησαν. Quæ lectio videtur mendoſa. Ego ſic verti quaſi in græco legeretur: αἱρεσιομάχοι ἑαυτοὺς διεσάφησαν.
11. *Achaabum*) Non Achabo, ſed Joramo Achabi filio ea dixit Joſaphat, quæ hic citantur.
12. *Sicut tu*) Lib. 4 Reg. III. 7. Biblia habent: ὅμοιός μοι ὅμοιός σου· ὡς ὁ λαός μου ὁ λαός σου· ὡς οἱ ἵπποι μου οἱ ἵπποι σου, i. e. *Similis mihi ſimilis tibi; ſicut populus meus, populus tuus; ſicut equi mei, equi tui*.
13. *Scripturæ*) Act. IV. 32.

φανερῶς φθεγγομένῳ· ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις διὰ τῆς ἐκκλησίας ἡ πολυποίκιλος τοῦ θεοῦ σοφία· καὶ διὰ τοῦτο πειράζειν τολμῶν· τῇ ἐξουσίᾳ κατελέλοιπεν τοῦ σωτῆρος εἰπών· εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ· βάλε σεαυτὸν κάτω. οὗτοι δὲ τὸ τῆς θείας καὶ ἀφράστου γεννήσεως ὅσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς παραλύοντες ἀξίωμα· τρόπον τινὰ τὸν αἰώνιον ἐκμοχλεύουσι θρόνον· καὶ διορίζοντες φάσκουσι· ἀπιστοῦμέν σοι λέγοντι· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ· πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστιν. ἀπιστοῦμεν δὲ οὐδὲν ἧττον καὶ τῷ θεῷ καὶ πατρὶ φάσκοντι· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός ἐν ᾧ εὐδόκησα· τοῦ βασιλικοῦ κατάβηθι θρόνου. δι' ἃ παρὰ τῷ λουκᾷ ἐν παραβολῇ φρικτὰ ἀποφαίνεται περὶ αὐτῶν. λέγει γὰρ τοῖς ἀγγέλοις· τοὺς ἐχθρούς μου τούτους τοὺς μὴ θελήσαντάς με βασιλεῦσαι ἐπ' αὐτοὺς ἀγάγετε ὧδε καὶ κατασφάξατε ἔμπροσθέν μου.

feſte inquienti[1]: *Ut innoteſcat nunc Principatibus, & Poteſtatibus*[2] *per Eccleſiam multiformis Dei ſapientia)*, atque hac de cauſa Salvatorem tentare auſus eſſet, libero ejuſdem arbitrio permiſit ut faceret quod vellet, dicens[3]: *Si Filius Dei es, mitte te deorſum*. At vero hi divinæ, & ineffabilis generationis dignitatem, quantum in ipſis eſt, evertentes, ſempiternum thronum quodammodo excutiunt, atque ita ſtatuunt, & inquiunt: Non credimus tibi, quum dicis: *Ego & Pater unum ſumus*: Et: *Omnia quæcumque habet Pater, mea ſunt*. Neque vero majorem fidem habemus Deo & Patri dicenti: *Hic eſt Filius meus dilectus, in quo bene complacui*. Itaque ex regio throno deſcende. Hinc fit, ut terribilia de ipſis apud Lucam in parabola pronunciaverit: ait enim Angelis[4]: *Hos meos inimicos, qui noluerunt me regnare ſuper ipſos, ducite huc, & mactate coram me*.

ΚΑ

Προσάπτει πού τοι τῷ θεῷ λόγῳ καὶ οὐ τῇ οἰκονομίᾳ τὰ ἀνθρωποπαθῶς λεχθέντα βουλόμενοι· σάρκα ἄψυχον γεγενῆσθαι αὐτὸν λέγουσιν· καὶ ὡς ἀνεὶ ὑπ' ἀγωνίας μεταμελομένῳ τῷ ἀτρέπτῳ καὶ ἀκηράτῳ μεγάλῳ θεῷ· ἢ ὡς ἐξ ἀνάγκης καὶ οὐχ ἑκόντι καὶ ἀσμένως ἐπὶ ταύτην ἐλθόντι· ἢ καὶ ὡς μὴ δυναμένῳ τὴν ἀρχὴν εἰ ἤθελεν τὰ περὶ τὸν σταυρὸν ἀποστῆσαι· οὕτω περιφρονοῦντες τῆς ἀκαταφρονήτου θεότητος ὀνειδίζουσιν αὐτῷ· καὶ τὸ ἐν ματθαίῳ ἐμφερόμενον· πάτερ εἰ δυνατόν· παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο· καὶ τὸ σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης· καὶ τὸ ἐν τῷ σταυρῷ εἰρημένον· θεέ μου θεέ μου ἵνα τί ἐγκατέλιπές με; καὶ τὸ περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου μέχρι θανάτου· καὶ τὸ δακρῦσαι αὐτὸν ἐπὶ λαζά-

CAPUT XXI.

Cum ea quæ ad deſignandas humanas Chriſti affectiones dicta ſunt in Scriptura, Deo Verbo, non vero œconomiæ, id eſt Incarnationi, applicanda eſſe[5] velint Hæretici, ajunt, eum factum eſſe carnem inanimatam; & quaſi pœnitentia præ ago-
183 b. nia ductus[6] fuerit is, qui eſt *Magnus Deus* immutabilis, & incorruptus, aut quaſi ex neceſſitate, non vero voluntarie, & libenter agoniæ obnoxius fuerit, aut quaſi etiam omnino non potuerit, ſi voluiſſet, ea evitare, quæ in cruce paſſus eſt, contemnentes eam, quæ nullo modo contemnenda eſt, deitatem, eidem exprobrant & illud, quod in Matthæo legitur[7]: *Pater, ſi poſſibile eſt, tranſeat calix iſte*: & illud[8]: *Salva me ex hac hora*: & illud, quod in cruce dictum fuit[9]: *Deus meus, Deus meus, quare dereliquiſti me?* & illud[10]: *Triſtis eſt anima mea uſque ad mortem*; & quod *lacrimatus*[11] *fuerit* pro-

 pter

1. *Ut innoteſcat*) Epheſ. III. 10. Joannes quoque Chryſoſtomus in oratione contra Anomœos, anno Chriſti 387 habita, allato hocce Pauli loco, ſubjungit tom. 1. pag. 474: μεθ' ἡμῶν καὶ δι' ἡμῶν αἱ ἄνω Δυνάμεις ἔγνωσαν τὰ ἀπόῤῥητα τοῦ βασιλέως, i. e. *nobiſcum, & per nos ſupernæ Virtutes ſecreta Regis cognoverunt*.
2. *& Poteſtatibus*) Græca Editio hic addit, ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, i. e. *in cæleſtibus*; quæ verba ne Didymus quidem omiſit ſegm. 90. *a*.
3. *Si Filius*) Matth. IV. 6.
4. *Hos meos*) Luc. XIX. 27.
5. *applicanda eſſe*) Codex: Προσάπτει πού τοι. Legendum cenſeo: Προσάπτειν ἐθέλουσι.
6. *pœnitentia... ductus*) Codex, μεταμελομένῳ. Lege μεταμελουμένῳ, vel μεταμελομένου.
7. *Pater*) Matth. xxvi. 39. Biblia: Πάτερ μου, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο.
8. *Salva*) Joann. XII. 27.
9. *Deus*) Matth. xxvii. 46. ex Pſalm. xxi. verſ. 1.
10. *Triſtis*) Marc. xiv. 34, & Matth. xxvi. 38. Sed ibi legitur ἕως, pro μέχρι.
11. *lacrimatus*) Joann. XI. 35.

λαζάρω· καὶ τὸ ὡς ἀνεὶ κεκοπιακότα ἐξ ὁδοιπορίας ἀναπαύσασθαι· καὶ τὸ προσεύξασθαι· καὶ τὴν τῆς τροφῆς ἔφεσιν· καὶ τὴν δίψαν· καὶ τὸν ἐπὶ τῆ σκάφης ὕπνον· φεῦ τῆς κακοπιστίας· καὶ τὸ ὤφθη ἄγγελος κυρίου ἐνισχύων αὐτόν· καὶ ὅσα τοιαῦτα. οἷς ἀντιβαίνει πάλιν καὶ ἐπανίσταται τὸ μαρτυρεῖσθαι κατὰ τὴν θεότητα εἶναι ἴσα θεῷ· καὶ ὡς ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβών· καὶ ὅσα προείρηται· καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ εἰπεῖν πεποιθήσει πάτερ· καὶ ὅτι αὐτὸς πάντα τὰ ἔμψυχα ψυχοῖ· καὶ ὅτι οὐχ ὡς ὑπουργὸς ἐφθέγξατό ποτε· ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ θεοῦ ἢ τοῦ πατρός μου γενέσθω ἓν ὧν ἐποίησεν θαυμάτων· καθὰ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τοῖς τε δυσιάτως ἔχουσιν καὶ τοῖς σαθρῷ σώματι κεχρημένοις ἔλεγον· ἐν τῷ ὀνόματι ἰησοῦ χριστοῦ ἐγέρθητι· καὶ ἐν τῷ παντοδυνάμῳ καὶ εὐκλεεῖ ὀνόματι τούτῳ ἐποίουν ὅσα ἦν τῇ κτίσει ὁμοῦ πάσῃ δρᾶσαι ἀδύνατα· ἀλλ᾽ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ ἐνήργει δυνάμεις· συνεχώρει ἁμαρτίας λέγων βασιλικῶς· ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι· ἐκ τοῦ ᾅδου ἐξήρπαζεν· δαίμονας ἐφυγάδευεν· τῇ θαλάσσῃ ἐμβριμώμενος ἐπέταττεν· σιώπα· πεφίμωσο· τοῖς ἀνέμοις ἐπετίμα καὶ ἐκόπαζον· τῷ πέτρῳ δοὺς τὰς κλεῖς τοῦ οὐρανοῦ ἔλεγεν· ὃ ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς· ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὃ ἐὰν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς· ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· τῷ λαζάρῳ παρεκελεύετο· δεῦρο ἐκ τάφων ἔξω· ἄλλῳ προσέταττεν· νεανίσκε ἐγέρθητι· τῷ λεπρῷ ἔφραζεν· θέλω· καθαρίσθητι· ἄλλῳ· θάρσει τέκνον· ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι· ἑτέρῳ· ἔγειρε ἆρον τὸν κράβbατόν σου καὶ περιπάτει· τῷ δαίμονι· τὸ ἄλαλόν φησιν καὶ κωφὸν δαιμόνιον ἐγώ σοι ἐπιτάσσω ἔξελθε. καὶ οὐ μόνον ταῦτα ἀντιστήκει· ἀλλὰ καὶ προανῃρέθη τῶν ὑβριστῶν ἡ ἔννοια τοῦ ἵνα τί ἐγκατέλιπές με; τοῦ μὲν κυρίου παρὰ τῷ αὐτῷ

pter Lazarum; & quod veluti *defatigatus* [1] *ex itinere* requieverit; & quod oraverit; & cibum appetiverit; & ſitim; & ſomnum in navicula paſſus ſit (apage infidelitatem); & illud [2]: *Apparuit Angelus Domini corroborans eum*; & alia his affinia. Sed Hæreticis ipſis viciſſim adverſantur, ac repugnant Scripturæ, quæ teſtantur eum ſecundum Deitatem *eſſe æqualem Deo*; & *ſemetipſum exinaniviſſe formam ſervi accipiendo*; & ea omnia, quæ antea dicta ſunt. Quin etiam hoc ipſum eis adverſatur, quod cum fiducia dixerit, *Pater*; & quod ipſe omnia, quæ animata ſunt, animaverit; & quod nunquam quaſi miniſter ſic locutus ſit: *In nomine Dei*, aut *Patris mei fiat* unum ex iis miraculis, quæ fecit; quemadmodum Diſcipuli ejus illis, quorum morbi curatu difficiles, quorumve corpora infirma erant, ac putrida, dicebant [3], *In nomine Jeſu Chriſti ſurge*, atque in omnipotenti iſto, & inclyto nomine ea faciebant, quæ omnes ſimul creaturæ facere non poterant;
180. sed propria poteſtate virtutes operabatur, peccata dimittebat, & imperando inquiebat, *Remittuntur tibi peccata*, ex inferno [4] eripiebat, dæmones fugabat, mari minaciter mandabat [5], *Sile*, *obtumeſce*; ventos increpabat, & ceſſabant; Petro cæli claves dans ajebat [6]: *Quodcumque ſolveritis ſuper terram, erit ſolutum in cælis, & quodcumque ligaveritis ſuper terram, erit ligatum in cælis*; Lazaro præcipiebat [7]: *Veni ex ſepulcro foras*; alteri imperabat [8]: *Adoleſcens ſurge*; leproſo dicebat [9]: *Volo, mundatus ſis*; alteri [10]: *Confide fili, remittuntur tibi peccata*; alteri [11]: *Surge, tolle grabatum tuum, & ambula*: Dæmoni [12], *Loquelæ expers*, inquit, *& mutum dæmonium, tibi ego præcipio: egredere*. Neque vero hæc tantummodo Hæreticorum conatibus reſiſtunt, verum etiam jamdiu de medio ſublata eſt contumelioſa interpretatio, quam adhibent hiſce verbis: *Quare dereliquiſti me?* tum quando Dominus apud eum-

1. *defatigatus*) Joan. IV. 6.
2. *Apparuit*) Luc. XXII. 43. Græca Editio: ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος ἀπ᾽ οὐρανοῦ ἐνισχύων αὐτόν.
3. *In nomine*) Act. III. 6.
4. *ex inferno*) Ne quis Origeniſmum hic latere ſuſpicetur, animadverto primum quidem hanc ipſam a Didymo formulam adhiberi ſegm. 191. *a*, ubi non de reprobis, ſed de Lazaro loquens ait: ἐξ ᾅδου ὑποστρέψαι, i. e. *ex Inferno revertetur*: deinde vero eum reſpicere hoc in loco illud Joannis in Apocalypſi XX. 13: *& mors, & infernus dederunt mortuos ſuos*, & quod de Chriſto ad inferos deſcendente, & Sanctos inde veluti extrahente docet Eccleſia, ac demum quod Matth. XXVII. 52. legitur de Sanctis, qui poſt Domini mortem reſurrexerunt.
5. *Sile*) Marc. IV. 39.
6. *Quodcumque*) Non eadem plane verba, ſed ferme eadem habes Matth. XVI. 19, & XVIII. 18.
7. *Veni*) Joann. XI. 43. In Bibliis non exſtant voces, ἐκ τάφων, i. e. *e ſepulcro*.
8. *Adoleſcens*) Luc. VII. 14.
9. *Volo*) Matth. VIII. 3, Marc. I. 41, & Luc. V. 13.
10. *Confide*) Matth. IX. 2.
11. *Surge*) Marc. II. 9, & Joann. V. 8.
12. *Loquelæ*) Marc. IX. 25. (ſeu 24). Biblia pro δαιμόνιον, habent: Τὸ πνεῦμα, i. e. *Spiritus*.

αὐτῷ ἰωάννῃ προανακφωνήσαντος· ἰδοὺ ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐλήλυθεν ἵνα σκορπισθῆτε ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια καὶ ἐμὲ μόνον ἀφῆτε· καὶ οὐκ εἰμὶ μόνος ὅτι ὁ πατήρ μου μετ' ἐμοῦ ἐστίν· τοῦ δὲ παύλου ἑβραίοις ἐπιστείλαντος ὅτι καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἀχώριστον αὐτοῦ ἦν· εἰ γὰρ φησιν τὸ αἷμα ταύρων καὶ τράγων καὶ σποδὸς δαμάλεως ῥαντίζουσα τοὺς κεκοινωμένους ἁγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα· πόσῳ μᾶλλον τὸ αἷμα ἰησοῦ ὅστις διὰ πνεύματος ἁγίου ἑαυτὸν ἄμωμον προσήνεγκεν τῷ θεῷ· καθαρίσει τὰς καρδίας ὑμῶν ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς: τότε δὲ προσήνεγκεν διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἑαυτὸν τῷ θεῷ· ἅτε εἰς τὸν σταυρὸν ἑκουσίως ἀνέβη. ὥστε οὐχ ὡς τῷ ῥήματι δοκεῖ δηλοῦν· ψιλῶς νοεῖν χρή· ἀλλ' ὅτι κἀνταῦθα συγκαταβὰς εἰς πάντα· καὶ πτωχεύων τῇ τοῦ δούλου μορφῇ· καὶ μεταπλάσας τῷ λόγῳ ἑαυτὸν ἀτρέπτως εἰς τὸ κοινόν· καὶ πᾶσαν τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀκολουθίαν φυλάττων καὶ μηδὲν τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἀληθείας ἀφανίζων· τὰ πρέποντα ἀνθρώποις χαμαιζήλως ὥσπερ ἡ ὄντως σοφία ἐφθέγξατο πρὸς τὸ καὶ ἡμᾶς ὁμοιουμένους αὐτῷ καὶ τελέως συμμόρφους κατὰ τὸν ἀπόστολον γινομένους ποιεῖν τὰ πρέποντα καὶ ἀρέσκοντα αὐτῷ· καὶ πορεύεσθαι ἀπὸ τῶν γηΐνων ἐπὶ τὰ αἰθέρια. οἷα δὲ καὶ περὶ τούτου παρὰ τοῖς ἔξω λέλεκται οὐδὲν οἷον καὶ αὐτῶν ἐκείνων ἀκούειν. οὕτω γὰρ οὐ μόνον τὴν παρ' ἡμῖν τῶν ἁγίων μεγαλοφωνίαν ἔτι πλέον στέρξομεν· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον θαυμάσομεν τὴν μίαν ἁπάντων χορηγὸν σοφίαν. ἔχει δὲ ὧδε·

πολλάκι γὰρ φθέγγονται ὅσα σθένος ἐστὶν ἀκοῦσαι
θνητοῖς· ἄλλα δ' ἔνεστι νοήματα κρέσσονα μύθοις.
τῶς ἐχῆν καθαροῖσιν ὑπ' ὄμμασιν ὀξέα λεύσειν.
καὶ πρὸς ἀληθείην θεοῦ ὄλβια δέχνυσο δῶρα·
ἄλλην θειοτέρην μύθων πρὸς ἀτραπὸν ὁδεύων.

πῶς γὰρ ἂν ἐπληροφορήθημεν ὅτι τὰς ἀσθενείας ἡμῶν κατὰ τὸ γεγραμμένον εἰς

eumdem Joannem olim exclamavit [1]: *Ecce venit hora, & nunc venit, ut diſpergamini unuſquiſque ad propria, & me ſolum relinquatis; & non ſum ſolus, quia Pater meus [2] mecum eſt:* tum etiam quando Paulus Hebræis ſcripſit, Spiritum quoque Sanctum inſeparabilem ab ipſo eſſe. *Si enim* [3], inquit, *ſanguis taurorum, & hircorum, & cinis vitulæ aſperſus, inquinatos ſanctificat ad emundationem carnis; quanto magis ſanguis Jeſu* [4], *qui per Spiritum Sanctum ſemetipſum immaculatum obtulit Deo, emundabit corda veſtra a conſcientia prava?* Tunc autem per Spiritum Sanctum obtulit ſemetipſum Deo, quando in Crucem
180. b. voluntarie aſcendit. Itaque non ſunt objecta verba nude intelligenda, ut ſonare videntur, ſed hæc quoque ſic accipi debent, ut ipſe condeſcendens quoad omnia, & pauper factus in forma ſervi, &, quamvis cujuslibet mutatioois expers ſit, ſe ipſum tamen inter loquendum veluti in vulgarem hominem transformans, & omnem Iocarnatioois conſequentiam ſervans, & nulla in re characterem veritatis corrumpens, humiliter, quippe qui vera Sapientia eſt, ea locutus ſit, quæ humanæ conditioni conveniunt, ut & nos ei ſimiles, perfecteque conſormes juxta Apoſtolum facti, ea operemur, quæ ipſius voluntati conſentanea ſint, eique placeant, atque ex terrenis ad cæleſtia evehamur. Quid vero prophani etiam hanc in rem dixerint, nihil vetat quio ab his ipſis audiamus: ſic enim non modo ſublimitas doctrinæ noſtræ a Sanctis traditæ adhuc carior nobis erit, verum etiam magis magiſque admirabimur unam illam omnium donorum largitricem Sapientiam. Hæc igitur habent:

Sæpius enim ea loquuntur quæ audire valent
Mortales, ſed alia inſunt in eorum verbis ſenſa ſublimiora.
Itaque oportet [5] *mundis oculis acute aſpicere*
Et ad Veritatem Dei (beata accipe dona)
Ad aliam fabulis diviniorem Viam pergendo.

Quomodo enim certiores facti eſſemus, eum noſtras infirmitates, juxta id quod ſcri-

1. *Ecce*) Joann. XVI. 32.
2. *meus*) Deeſt hæc vox in Bibliis.
3. *Si enim*) Hebr. IX. 13, & 14.
4. *ſanguis Jeſu* &c.) Paulo aliter Græca Editio: Confer cum ipſa hunc locum.
5. *oportet*) Pro ἐχῆν lego ἐχρῆν: Tum λεύσειν pro λεύσσειν. Legendum fortaſſe & ὁδεύειν pro ὁδεύων.

εἰς τὸν τέλειον ἀνήνεγκε σταυρὸν ὥστε διὰ τούτου κρείττονα παρασχεῖν τοῖς ἀνθρώποις κατάστασιν· εἰ μὴ πρότερον αὐτὰς καθ' ὃν οἶδεν τρόπον εἰς ἑαυτὸν ἀνέλαβέν τε καὶ ἔδειξεν; πῶς δὲ ἂν εὐκαίνως κατέστη ὡς σὰρξ ἔμψυχος ἐγένετο ἀληθῶς καὶ οὐ φαντασίᾳ· οἰηθέντων αὐτὸν μανιχαίων μὲν· σῶμα δοκήσει ἐσχηκέναι· ἀρειανῶν δὲ ἄψυχον γεγενῆσθαι· εἰ μὴ εἶπεν· περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου· καὶ δειλίαν ἔδειξεν· καὶ βρωμάτων καὶ πομάτων καὶ ὕπνου μετέλαβεν; τὰ γὰρ τοιαῦτα οὔτε θεότητι ἁρμόττει· οὔτε σαρκὶ ἀψύχῳ. περὶ μὲν τὸ σῶμα θεωρεῖται τὰ πάθη μόνον τὰ αὐτοῦ τοῦ σώματος φθαρτικά· οὐ μὴν τὰ λογισμῶν ἐρημίᾳ τῶν χρησίμων ἡμῖν ἐπιγιγνόμενα· περὶ δὲ τὴν ψυχὴν καταλαμβάνονται αἱ ὑπὲρ τῶν παθῶν φροντίδες. διὸ καὶ οἱ ἔξω παραγγέλλουσι περὶ τῆς ἐμπλήκτου ἀνοίας·

φεῦγε τάχος χθονίων παθέων ἀποτηλόσε φεῦγε·
ψυχῆς ὄμμα φέριστον ἔχων καὶ ἀκλινέας αὐγάς.
σώματος ὡς ἀνέχοιτο μέγα βρίθοντα χαλινά
ἐκ καθαρῆς ψυχῆς τε καὶ αἰθερίης πατρὸς αἴγλης.

ἐπισκοπούμενοι τοίνυν οὐχ ἥκιστα καὶ τὰ ἄλλα γραφικὰ τὰ μακρὰν ἀπέχοντα τῶν αἱρετικῶν κακονοιῶν ὡς ἤδη μοι εἴρηται μαθησόμεθα· ὅτι οὐ δέδοιεν ὁ τροπῆς καὶ πάθους παντὸς ἀμέτοχος θεός· ὁ ἑκοντὶ κατὰ τὸν ἀπόστολον γαλάταις γράφοντα· ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας καὶ δοὺς ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ὅπως ἐξέληται ἡμᾶς ἐκ τοῦ αἰῶνος τοῦ ἐνεστῶτος πονηροῦ· ὁ ἐπιπλήξας πέτρῳ δυσχεράναντι ἡνίκα προέλεγεν δεῖν σταυρωθῆναι αὐτὸν καὶ ἀποθανεῖν καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι· ὁ ἐθελοντὴς ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀνελθὼν· καὶ

ſcriptum eſt [1], in venerandam Crucem ſuſtuliſſe, ut per hanc meliorem hominibus ſtatum compararet, niſi prius illas eo quo ipſe novit modo in temetipſo aſſumpſiſſet, ac oſtendiſſet? Quomodo præterea
190. a. noſſe potuiſſemus, eum *factum eſſe carnem* animatam vere, non vero imaginarie, quum ipſum [2] putent Manichæi quidem, corpus appareoter habuiſſe, Ariani vero, fuiſſe inanimatum [3]; niſi dixiſset, *Triſtis eſt anima mea*, & timorem oſtendiſset, & cibum, ac potum, & ſomnum cepiſset? Hæc enim neque deitati conveniunt, neque carni inanimatæ. Nam quod ſpectat quidem ad corpus, eæ tantum in ipſo paſſiones intelliguntur, quæ corpus ipſum labefactare valent atque corrumpere, non vero animæ paſſiones, quæ ob penuriam rerum neceſſariarum, aut utilium in nobis exoriuntur. Quod vero ſpectat ad animam, in ea deprehenduntur curæ ac ſolicitudines ob ipſas paſſiones ſuſceptæ. Quapropter profani etiam Auctores de ſtolida dementia loquentes hæc præcipiunt:

Fuge cito procul a terrenis [4] *paſſionibus, fuge,*
Præſtantiſſimo animæ oculo, & immotis ejus radiis utens:
Ut ponderoſiſſimis corpus frænis coerceatur
Quum per animæ munditiem, tum per cæleſte patris lumen.

Quod ſi alia etiam Scripturæ loca, quæ ab Hæreticorum pravis opinionibus longe abſunt, ut a me jam dictum eſt, ſimili modo perpendamus, comperiemus, timore perculſum non eſse eum, qui Deus eſt cujuslibet mutationis, ac paſſionis expers; qui voluntarie, juxta Apoſtolum Galatis ſcribentem [5], *exſpoliavit Principatus, & Poteſtates*, & *dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris, ut eriperet nos ex præſenti ſæculo nequam*; qui Petrum increpavit eo quod triſtitia affectus eſſet, quando ei prædixit, oportere ſe crucifigi, & mori, & tertia die reſurgere; qui voluntarie in Crucem aſcen-

1. *ſcriptum eſt*) Matth. VIII. 17.
2. *ipſum*) Codex, αὐτῶν. Lego, αὐτόν.
3. *inanimatum*) Chriſto animam negaſſe Arianos certum eſt. Id teſtantur Athanaſius, Theodoretus, atque, ut alios taceam, Auguſtinus in libro de hæreſibus hæreſi XLIX, quæ eſt Arianorum. *In eo* (inquit) *quod Chriſtum ſine anima carnem ſuſcepiſſe arbitrantur, minus noti ſunt ... ſed hoc verum eſſe & Epiphanius non tacuit, & ego ex eorum quibuſdam ſcriptis, & collocutionibus certiſſime comperi*. Imo Lucius ipſe Arianus in ſermone, qui allegatur in Concilio Lateranenſi, quod habitum eſt anno 649, Chriſto animam expreſſe negat tribuendam eſſe.
4. *procul a terrenis*) Codex, θονίων. Lego, χθονίων. Præterea codex habet ſine accentu quaſi unum vocabulum ἀποτηλόσε. Lego, ἀπὸ τηλόσε.
5. *exſpoliavit*) Prima hæc verba, ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, extant in epiſtola ad Coloſſ. cap. II. verſ. 15. Reliqua vero in ep. ad Gal. cap. 1. verſ. 4.

καὶ ἠγαλλιωμένος ὡς γίγας δραμεῖν ὁδόν· ὁ τῷ ζωοποιῷ αὐτοῦ θανάτῳ τὸν θάνατον θανατώσας καὶ πάντας ἐκ θανάτου λυτρώμενος· οὗ ἡ αὐτεξούσιος ἐνέργεια καὶ ἄλλο πλῆθος θανάτῳ χρόνιον ἅμα αὐτῷ συνανέστησεν· καὶ ὅλῃ τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει ἀναστάσεως ἐλπίδα ἐδωρήσατο· ὁ πᾶσιν ἄφοβον κατασκευάσας τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ θάνατον καὶ πόθον τὸ πάθος ἀναδείξας· καὶ ποιήσας μὴ φεύγειν καλὴν τελευτὴν διὰ τὸν φόβον· ἀλλὰ καταστέλλειν τῷ τοῦ θεοῦ θελήματι· ὡς τοὺς πιστῶς αὐτῷ προσανέχοντας ἀλύπως καὶ ἀταράχως παθήματα καὶ θάνατον δι' αὐτὸν ὑποδέχεσθαι σὺν παύλῳ βοῶντας· ἐμοὶ τὸ ζῆν χριστὸς καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος. θνητὸν μὲν γὰρ δὴ διὰ σὲ θάνατον κἂν ἀρετῇ βίου πεποιθὼς ᾖ· εἰκός ἐστιν· τὸν δὲ ἀθάνατον θεὸν ἀθανασίαν ἀποβαλεῖν καὶ δειλίαν ἀναλαβεῖν ἀδύνατον. ἀλλὰ καὶ θανάτου ὡς οἶδεν καὶ ἠθέλησεν ἐγεύσατο σαρκί· καὶ ἀθάνατος διέμενε· ζωὰς καὶ τότε πᾶσιν χορηγῶν. ἐπεί τοι γε καὶ ἀδυναμία μερικῶς περιάπτεται τῷ πατρὶ διὰ τὸ εἰ δυνατόν· καὶ δειλία ἡ οὐκ οὖσα κατηγορεῖται τοῦ υἱοῦ διὰ τὸ παρελθέτω· καὶ ἀπροαίρετος ἀναφαίνεται ἡ εἰς τὸν σταυρὸν φιλάνθρωπος καὶ αὐτοπροαίρετος ἄνοδος· καὶ ἀνόρμητος αὐτοῦ ἡ εἰς ᾅδου κραταιὰ καὶ ἐμβριθὴς κάθοδος· καὶ ψευδὴς εὑρίσκεται ὅ τε ἰωάννης λέγων· ζωή ἐστιν· καὶ οὓς θέλει ζωοποιεῖ· ὅ τε παῦλος κηρύττων· ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβών· καὶ ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν ὑπήκοος γενόμενος μέχρι θανάτου· θανάτου δὲ σταυροῦ· τοῦτ' ἔστιν ἀνασχόμενος ἕως σταυροῦ· οὐ γὰρ ἁπλῶς εἶπε μέχρι θανάτου· ὅ τε κύριος εἰπών· ἐγώ εἰμι τὸ φῶς· ἐγώ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάστασις· καὶ ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχήν μου ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν· οὐδεὶς αἴρει αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτήν· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν· καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. καὶ ὑπὲρ τίνος λοιπὸν εὐχαριστῶμεν ὡς κηδεμόνι καὶ τὸ πρῶτον καὶ μόνον κῦρος ἔχοντι τῷ ἀπροθύμως καὶ

100. aſcendit, & *exultavit ut gigas ad currendam viam*; qui vivifica ſua morte mortem occidit, & omnes a morte redemit: qui ſuapte auctoritate, vi, & operatione aliam quoque hominum multitudinem, qui jampridem obierant, ſimul cum ſe ipſo [1] ſuſcitavit, ac univerſæ humanæ naturæ reſurrectionis ſpem largitus eſt; qui ne mors pro ipſo oppetita cuiquam timenda eſset, effecit, & perpeſſionem optabilem reddidit, ac vires nobis dedit, ut præclaram mortem timoris cauſa ne fugeremus, ſed noſmetipſos voluntati Dei libenter ſubjiceremus, adeo ut qui fideliter ei adhærent, alacres, & imperturbati perpeſſiones, ac mortem ob ipſum ſubeant, clamentque cum Paulo [2]: *Mihi vivere Chriſtus eſt, & mori lucrum*. Nam mortalem quidem, etſi virtuti vitæ confidat, mortem pavere [3] æquum eſt: immortalis vero Deus ut immortalitatem abjiciat, & timorem aſſumat, fieri nequit. At mortem etiam eo modo, quo ipſe novit, & voluit, guſtavit in carne, & immortalis permanſit, vitam omnibus etiam tunc largiens. Alioquin aliqua etiam Patri impotentia tribuetur, ob ea verba, *Si poſſibile eſt*; & timor, qui reipſa nullus eſt, Filii arguetur propter illud *Tranſeat*; & involuntaria videbitur ejus in Crucem aſcenſio, quæ ex illius benignitate in homines, liberaque Ipſiuſmet voluntate profecta eſt; & illius potens ac ponderoſus deſcenſus ad inferos ex motione voluntatis ipſius Filii ortus non erit; & mendax invenietur cum Joannes, qui
101. ait [4], *Vita eſt*, & [5], *Quos vult, vivificat*: tum Paulus, qui hæc prædicat, *Semetipſum exinanivit formam ſervi accipiens*; &, *Humiliavit ſemetipſum factus obediens uſque ad mortem, mortem autem Crucis*, id eſt, ſufferens uſque ad Crucem; nec enim ſimpliciter dixit, *uſque ad mortem*: tum etiam Dominus, qui ait [6]: *Ego ſum Lux. Ego ſum Vita, & Reſurrectio*: Et [7]: *Ego pono animam meam, ut rurſus aſſumam eam: nemo tollit eam a me, ſed ego pono eam: poteſtatem habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo rurſus ſumendi eam*. Quare autem ei tamquam curatori, ac proviſori, primamque ac ſolam dominationem habenti gratias reddere jam pergimus, & Euchariſtiam offerre, ſi non alacriter, ac ſpon-

1. *ſimul cum ſe ipſo*) Codex, ἅμα αὐτῷ. Legendum fortaſſe ἅμα αὐτῷ.
2. *Mihi*) Philipp. I. 21.
3. *mortem pavere*) Manifeſtum erratum habet Codex, cum in eo legatur: δὴ διὰ σὲ θάνατον. Pro δὴ διὰ σὲ lege δεδιέναι, aut δεδιέναι, i. e. pavere.
4. *Vita eſt*) Vide Joann. I. 4, & XIV. 6.
5. *Quos vult*) Joann. V. 21.
6. *Ego*) Joann. VIII. 12, & XI. 25.
7. *Ego pono*) Joann. X. 17, & 18.

καὶ ἔκ τινος βίας ὡς οἱ ἀπ' ἄλλȣ διοικέμενοι· ὑπὲρ ἡμῶν παθόντι; ἢ ἀνθ' ὅτȣ τὸ τριπόθητον καὶ προμηθέστατον πάσχα ἑκάστȣ ἔτȣς· ἡμέρας μὲν ȣ̓͂ν· μᾶλλον δὲ καὶ ὥρας ἑκάστης τῇ πίστει ἐπιτελȣ̃μεν ἔμφοβοι μετέχοντες τȣ̃ σώματος καὶ τȣ̃ αἵματος αὐτȣ̃; ἴσασιν δὲ οἱ τȣ̃ ἀκροτάτȣ καὶ διαιωνίȣ μυστηρίȣ καταξιωθέντες ὃ λέγω· τὸ γὰρ σέβας καὶ ἡ εὐχαριστία ὀφείλεται τῷ οἰκείᾳ γνώμῃ ᾗ ἀμεταμελήτως ἴδιόν τι ἀγαθὸν παρασχομένῳ. εἴποι ἄν τις ὡς ἐλεῶν ἐκείνȣς περὶ ὧν ἔφη· πάτερ ἄφες αὐτοῖς· ȣ̓ γὰρ οἴδασιν τί ποιȣ̃σιν· εἶπεν καὶ τὸ παρελθέτω τὸ ποτήριον τȣ̃το. ἀπ' αὐτῶν φησὶν ἵνα μὴ τηλικȣ̃τον καθ' ἑαυτῶν εἰς ἐμὲ δυσσεβήσωσιν. καὶ ȣ̃τω δὲ νοῆσαι τὸ παρελθέτω τὸ ποτήριον τȣ̃το ȣ̓κ ἔξω ἀληθείας ἐστίν. ἐπειδὴ ἑώρα τὸν διάβολον φρίττοντα μὲν καὶ ἀποφεύγοντα ἡνίκα ἑαυτὸν ὁ σωτὴρ Θεὸν διὰ τῶν θαυμάτων ἐπεδείκνυεν· προσερχόμενον δὲ· ὅτε ἀνθρωπότητος ἴδια ἐφθέγγετο· τὴν παρȣ̃σαν αὐτῷ δειλίαν θανάτȣ ὑπέφηνεν ὁ δρασσόμενος τȣ̃ς σοφȣ̃ς ἐν τῇ πανȣργίᾳ αὐτῶν· ἵνα καθὰ ἤδη πειράσαι τολμήσας τῆς τε ἐλπίδος ἐκτὸς καὶ ἄτιμος καὶ καταγέλαστος ὑπενόστησεν· ȣ̃τω καὶ ἐνταῦθα ἄνθρωπον ψιλὸν πάλιν νομίσας εἶναι καὶ ȣ̓ Θεὸν ὡς οἶδεν φανέντα σαρκὶ ὁ ξυνδραμὼν ἤς προέλθῃ καὶ ὑποβάλῃ αὐτὸν σταυρωθῆναι· καὶ αὐτὸς μὲν τρωθεὶς λεληθότως ὁ τρῶσαι τὸν ἀήττητον Θεὸν μηχανώμενος· παλίνορσος ἀποστῇ· ἡμεῖς δὲ τῷ σταυρῷ τȣ̃ χριστȣ̃ ζήσαντες καὶ τῷ προμηθεστάτῳ αὐτȣ̃ θανάτῳ λυτρω-

ſponte, ſed veluti ex quadam violentia, eorum inſtar, qui ab alio [1] reguntur, pro nobis paſſus eſt? Aut quare deſideratiſſimum, & providentiſſimum Paſcha [2] ſingulis annis, imo ſingulis diebus [3], aut potius ſingulis horis [4] fide celebramus, cum timore communicantes corpori, & ſanguini ejus? Qui autem ſupremo, æternoque myſterio digni facti ſunt, norunt quid dicam [5]. Nam cultus, & Euchariſtia ei debetur, qui ex propria voluntate, ac ſine pœnitentia proprium aliquod bonum largitus eſt. Dicet etiam quiſpiam, Dominum ut miſericordia illos proſequeretur, de quibus ait, *Pater ignoſce illis, quia neſciunt quid faciant*, dixiſſe, *Tranſeat calix iſte*: ut ſenſus ſit: Tranſeat ab illis [6] ne in ſuam ipſorum perniciem tam impie contra me agant. Neque vero aliena eſt a veritate hujuſmodi interpretatio verborum, *Tranſeat calix iſte*. Sed quoniam videbat, Diabolum tremere quidem, & aufugere,
191. cum ſe ipſum Salvator Deum per miracula oſtendebat, accedere vero ad ipſum, quando humanitatis propria loquebatur; ideo hunc mortis timorem præſetulit is, *qui comprehendit* [7] *ſapientes in aſtutia ipſorum*: ut ſicut tunc cum tentare illum jam auſus fuerat, deſperatus ab eo receſſit, nihilque aliud quam ignominiam retulit, ac ſe ſe deridiculum fecit; ita nunc quoque ipſum rurſus merum hominem eſſe putans, non vero Deum, qui eo quem ſolus ipſe novit modo in carne apparuerit, cito accurrens [8] prodiret, ejuſque crucifixionem ſuggereret, ac ipſe quidem, qui invictum Deum ſauciare moliebatur, imprudens ſauciatus retrocederet; nos vero Cruce Chriſti vivificati, & providentiſſima ejus mor-

1. *ab alio*) Codex ἀπ' ἄλλȣ. Legendum fortaſſe ὑπ' ἄλλȣ.

2. *Paſcha*) Paſchatis nomen Sacram Euchariſtiam deſignat, ſeu divini Sacrificii celebrationem. Joannes Chryſoſtomus Didymi æqualis ſimilia ſcripſit oratione 4. contra Judæos, tom. 1. pag. 613. ed. Montfauconii: ἕτερον πάσχα (inquit), ἕτερον τεσσαρακοστή· τεσσαρακοστὴ μὲν γὰρ ἅπαξ τȣ̃ ἐνιαυτȣ̃ γίνεται· πάσχα δὲ τρίτον τῆς ἑβδομάδος· ἔστι δ' ὅτε καὶ τέταρτον· μᾶλλον δὲ ὁσάκις ἂν βȣλώμεθα. πάσχα γὰρ . . . ἡ προσφορὰ καὶ ἡ θυσία, ἡ καθ' ἑκάστην γινομένη σύναξιν, i. e. *Aliud Paſcha eſt, aliud Quadrageſima: nam Quadrageſima quidem ſemel in anno fit; Paſcha vero ter in hebdomade, nonnumquam etiam quater, vel potius quotieſcumque voluerimus. Eſt enim Paſcha . . . oblatio, & ſacrificium, quod in ſingulis fit Synaxibus, ſive Collectis*. Lege Not. 1. pag. 180.

3. *ſingulis diebus*) Similia teſtantes Cyprianum, Hieronymum, Auguſtinum videbis apud eos, qui *de frequenti Communione* ſcripſerunt.

4. *ſingulis horis*) Alexandrinum hic Scriptorem agnoſcimus, atque Alexandrinæ, Ægyptiæve Eccleſiæ conſuetudinem ſcripſientem. De ea enim hæc ſcripſit Baſilius epiſt. 93: *Alexandriæ autem & in Ægypto unuſquiſque etiam de plebe ut plurimum habet domi Communionem, &, quando vult, per ſe ipſe fit illius particeps*. Novi eam epiſtolam Arnaldo ſuſpectam eſſe quaſi ſpuriam. Sed doctiſſimorum etiam virorum ſuſpiciones inſuper habere, ac negligere licet, ſi nulla ſuſſultiantur ratione.

5. *norunt quid dicam*) Eam quæ dicitur *diſciplina Arcani*, Didymi ætate viguiſſe conſtat ex aliis etiam Patribus. Quin Chryſoſtomus hom. 1. de Sancta Pentecoſte tom. 2. pag. 463, eadem ferme verba adhibent, quæ Didymus.

6. *ab illis*) Biblia habent, *Tranſeat a me*: ſed videtur Didymus non habuiſſe in ſuo codice illud ἀπ' ἐμȣ̃, i. e. *a me*.

7. *qui comprehendit*) 1. ad Cor. III. 19. ex Job. V. 13.

8. *cito accurrens*) Codex, ὁ ξυνδραμὼν. Lego ξυνδραμὼν.

λυτοωθέντες· ἀνκαβοήσωμεν μετὰ παύλου κορινθίοις γράφοντος· ποῦ σου θάνατε τὸ νῖκος; ποῦ σου ᾅδη τὸ κέντρον; οὕτω δὲ οὐκ ἀγωνίας ἦν τὰ τοῦ κυρίου ῥήματα· ὅτι καὶ περὶ τοῦ θεοῦ πατρὸς ὃν ὡς εἶπεν ἱερὸς ἀνήρ· φρίττει καὶ τρέμει τὰ σύμπαντα ἀπὸ προσώπου δυνάμεως αὐτοῦ· ἡσαΐας ἀποῤῥήτῳ τινὶ θεωρίᾳ οὕτως διαλέγεται· ἀκούσατε δὴ οἶκος τοῦ δαυίδ· μὴ μικρὸν ὑμῖν ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις; καὶ πῶς κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα; διὰ τοῦτο δώσει κύριος αὐτὸς ὑμῖν σημεῖον· ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται καὶ τέξεται υἱὸν καὶ καλέσουσιν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐμμανουήλ· ὅ ἐστιν μεθερμηνευόμενον μεθ' ἡμῶν ὁ θεός. ἀλλ' ὅθεν ἐξῆλθεν πάλιν ὁ λόγος ἡμῖν ἐπανείτω. οὔτε οὖν δακρύει ἡ ἀνωτάτω ἀπάθεια καὶ ζωὴ καὶ χαρὰ καὶ εἰρήνη καὶ πάντων ὑπομονή· ὁ φαιδρὰς ἡμέρας διδοὺς τοῖς ἅπασιν δι' ἄλλο τι· ἀλλὰ διὰ τὸ ὑποφῆναι διὰ τοῦ ὁρωμένου τῆς ἀοράτου θεότητος αὐτοῦ τὴν συμπάθειαν. πανταχοῦ γὰρ ἢ λόγοις ἢ ἔργοις τὰς διαθέσεις ἀναμίγνυσιν· ὄφρα ἡμεῖς ὥσπερ ἔκ τινων ἰχνῶν ἐπ' αὐτὴν ὁρμήσωμεν τὴν θήραν τῆς ἐνθεαστικῆς νοήσεως· καὶ εὕρωμεν ὡς τὸ πᾶν τῆς οἰκονομίας θεϊκῆς ἴδιόν ἐστιν εὐσπλαγχνίας· διά τε τὸ ἐλέγξαι τῶν ἀδελφῶν λαζάρου τὴν διάνοιαν ὡς οὐδὲν ἔχουσαν πιστὸν οὐδὲ βέβαιον. ἐρωτήσαντι γὰρ αὐτῷ· ποῦ τεθείκατε αὐτόν; δέον εἰπεῖν· σὺ πάντα γινώσκεις ἅτε υἱὸς θεοῦ ἐξ ὧν προεῖπας πολλῷ διαστήματι τῶν φαινομένων ἀφεστώς· λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται· καὶ εἰ προστάξειας· ἐξ ᾅδου ὑποστρέψει τὴν κοινὴν ἀνάστασιν προλαβὼν τῇ ἰδίᾳ· πάντα γάρ σοι ῥᾴδια πάντως ὑπάρχει ἐθέλοντι· δέον οὖν ταῦτα εἰπεῖν· τοὐναντίον ἔφασαν· τεταρταῖός ἐστιν· ἤδη ὄζει. εἴποιμεν ἂν πρὸς τοῦτο

morte redempti exclamaremus cum Paulo Corinthiis ſcribente [1]: *Ubi eſt, mors, victoria tua? ubi eſt, inferne, ſtimulus tuus?* Sic autem accepta certantis, & in agonia poſiti non erant ea Domini verba: quoniam de Deo Patre etiam (*quem*, ut ait vir ſacer [2], *timent, & contremiſcunt univerſa a facie virtutis ejus*) Iſaias arcano quodam ſenſu ſic loquitur [3]: *Audite vera domus David: numquid parum eſt vobis agonem præbere hominibus? & quomodo Domino agonem præbetis? Ideo dabit Dominus ipſe vobis ſignum: Ecce Virgo in ventre accipiet, & pariet filium, & vocabunt* [4] *nomen ejus Emmanuel* [5], *quod eſt, interpretatum, Nobiſcum Deus.* Sed illuc unde diſceſſit, redeat rurſus oratio noſtra. Ille ergo, qui ſuprema Impaſſibilitas eſt, & Vita, & Gaudium, & Pax, & omnes tolerans, & lætos dies omnibus dans, nulla alia de cauſa flet, niſi ut per viſibilem actionem, inviſibilis ſuæ deitatis commiſerationem manifeſtet; etenim ſemper aut verbis, aut operibus aliquas affectiones permiſcere conſuevit, ut nos veluti ex quibuſdam veſtigiis ad inveſtigationem venationemque divini ſenſus feramur, & quidquid divinæ Incarnationis proprium eſt, miſericordiæ eſſe comperiamus. Ideo etiam flevit, ut ſororum Lazari cogitata, utpote nihil fidele, nihilque firmum habentia, redargueret: nam interroganti ipſi [6], *Ubi poſuiſtis eum?* quum reſpondere deberent: Tu omnia noſti, utpote Filius Dei, ut patet ex his, quæ antea, quum longo intervallo apparenter diſtares, dixiſti [7], *Lazarus amicus noſter dormivit*; ac ſi juſſeris, ex Inferno revertetur, communem reſurrectionem antevertens propria reſurrectione; omnia enim tibi volenti facillima ſunt: Cum ergo hæc dicere deberent, e contrario dixerunt [8]: *Quatriduanus eſt, jam fætet.* Illud præterea

1. *Ubi eſt*) 1. ad Cor. XV. 55. Græca Editio paulo aliter. Sed Vulg. Interpres legit ut Didymus, niſi quod pro *inferne*, habet, *mors*. Vide etiam Oſee XIII. 14, unde hæc ſumpſit Paulus.

2. *timent*) In divinis Scripturis hæc non extant. Citat ergo Orationem Manaſſis, in qua hæc leguntur: Κύριε παντοκράτορ... ὃν πάντα φρίσσει, καὶ τρέμει ἀπὸ προσώπου τῆς δυνάμεώς σου, i. e. *Domine omnipotens... quem omnia pavent, & tremunt a facie virtutis tuæ.* Eam porro orationem ab Alexandrino Scriptore citari mirum non eſt. Nam & a pervetuſto auctore Conſtitutionum Apoſtolicarum lib. 2. cap. 22. affertur quaſi pars Sacræ Scripturæ, & Alexandrinus Codex illam habet poſt Pſalmos inter Sacra Cantica. Codex quoque membraneus Bibliothecæ noſtræ S. Salvatoris Bononiæ ſeculo XII. ſcriptus, ac paginis 369. conſtans, poſt græcum Pſalterium undecim addit Cantica, quorum poſtremum eſt iſta Oratio. Et in Naniano codice ſeculi XV, qui Heſychii Jeroſolymitani interpretationem in Pſalmos continet, duodecim cantica Pſalmis ſubjunguntur, quorum ultima duo ſunt oratio Manaſſis, & oratio Simeonis ſenis, cum explanatione ipſius, ut puto, Heſychii. Quin S. Thomas in Summa Theolog. part. 3. q. 84. art. 10. Manaſſis orationem citans eam vocat ultimum caput libri ſecundi Paralipomenon.

3. *Audite*) Iſai. VII. 13, & 14.

4. *& vocabunt*) Græca Editio: *& vocabis*.

5. *Emmanuel*) Quæ addit poſt hanc vocem Didymus, tranſlata hunc ſunt ex Matth. I. 23.

6. *Ubi*) Joann. XI. 34.

7. *Lazarus*) Joann. XI. 11.

8. *Quatriduanus*) Joann. XI. 39. Senſum citat.

τȣ̃το δεδακρυκέναι ὡς βασιλέα τοῖς ἑαυτȣ̃ ὑποκύπτοντα θεσπίσμασι τοῖς λέγȣσιν χαίρειν μετὰ χαιρόντων· καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων· καὶ διὰ τȣ̃το τὸν παλαιὸν θρῆνον ἡμῶν ἀποπαύοντα. ȣ̓δὲ κοπιᾷ κατὰ τὴν θεότητα· ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀκολȣθίαν ὁ ἰώμενος τȣ̀ς συντετριμμένȣς· καὶ τȣ̀ς κεκοπιακότας καὶ πεφορτισμένȣς ἀναπαύων· ὁ τὴν ἔξοδον ἔχων ἀπ' ἄκρȣ τȣ̃ ȣ̓ρανȣ̃ ϗ τὸ κατάντημα ἕως ἄκρȣ αὐτȣ̃· ᾧ γὰρ μὴ μείωσις ἢ ἀποπεράτωσις· ȣ̓δὲ κόπος ἐστιν. εἰ γὰρ καὶ πώλῳ ποτὲ φαίνεται καθεσθείς· ἀλλ' ὡς θεὸς ὑμνεῖτο ὑπὸ παίδων μὲν ἀκάκων κραζόντων· ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις· ὃ ἑρμηνεύεται· σῶσον ὁ ἐν τοῖς ὑψίστοις· ὑπὸ δὲ τȣ̃ δαυὶδ ἐν ΝΘ ψαλμῷ· ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίȣ καὶ μέχρι δυσμῶν ἐκ σιὼν ἡ εὐπρέπεια τῆς ὡραιότητος αὐτȣ̃· ὁ θεὸς ἐμφανῶς ἥξει. ȣ̓δὲ ὀρέγεται τροφῆς ἄκων ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς πρὸς ὃν ἀποβλέπει τὰ πάντα κατὰ τὸν ψαλμῳδόν· οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς σὲ ἐλπίζȣσιν ϗ σὺ δίδως τὴν τροφὴν αὐτοῖς ἐν εὐκαιρίᾳ· ἀνοίγεις σὺ τὴν χεῖρά σȣ· ϗ ἐμπιμπλᾷς πᾶν ζῶον εὐδοκίας. ϗ πάλιν· πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσιν δȣ̃ναι τὴν τροφὴν αὐτοῖς εἰς εὔκαιρον· ὁ ἐκ πέντε ἄρτων ϗ δύο ἰχθύων πεντακισχιλίȣς χορτάσας ἐκτὸς γυναικῶν ϗ παιδίων· ϗ δυοκαίδεκα κοφίνȣς κλασμάτων περιττεῦσαι ποιήσας· ὁ εἰπὼν τῷ διαβόλῳ· ȣ̓κ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος· ὁ πᾶσιν ἡμῖν παναρκῆ ϗ ἀνέκλειπτον τράπεζαν τὴν οἰκείαν προθεὶς ἀγαθότητα· ϗ φάσκων· ὁ ἐρχόμενος πρός με· ȣ̓ μὴ πεινήσῃ· ϗ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ· ȣ̓ μὴ διψήσῃ πώπο-

terea addemus, Chriſtum fleviſſe inſtar regis propriis ſe edictis ſubiicientis, quibus jubemur *gaudere* [1] *cum gaudentibus, & flere cum flentibus*, ac propterea antiquæ noſtræ lamentationi finem imponentis. Neque vero defatigatus eſt ſecundum deitatem, ſed ſecundum Incarnationis conſequentiam is qui *ſanat* [2] *contritos*, qui *defatigatis* [3], *atque oneratis requiem dat*, qui *exitum* [4] *a ſummitate cæli habet, & occurſum uſque ad ſummum ejus*. Qui enim neque imminutioni obnoxius eſt, neque limitationi, is ne defatigatur quidem: nam etſi pullo inſidens aliquando conſpectus fuerit, tamen ut Deus laudabatur cum a ϛρα. b. pueris innocentibus, qui clamabant, *Oſanna in excelſis*, quod valet, *Salva* [5] *o tu qui es in excelſis*; tum a Davide in pſalmo LIX [6]: *Ab ortu ſolis, &* [7] *uſque ad occaſum ex Sion ſpecies decoris ejus: Deus manifeſte veniet*. Neque cibum appetit invitus is qui eſt *panis vitæ*, is ad quem omnia aſpiciunt, juxta Pſaltem inquientem [8]: *Oculi omnium in te ſperant, & tu das eſcam ipſis* [9] *in tempore opportuno: aperis tu manum tuam, & imples omne animal complacentia*; & rurſus [10]: *Omnia te expectant, ut des illis* [11] *eſcam in tempore opportuno*; is qui ex quiuque panibus, & duobus piſcibus quinque hominum millia præter mulieres, & puerulos ſaturavit, & ut duodecim cophini fragmentorum ſupereſſent, effecit: qui dixit diabolo [12]: *Nan in pane ſolo vivet homo*: qui univerſis nobis ſufficientem ad omnia, & indeficientem menſam propoſuit propriam bonitatem, inquiens [13]: *Qui venit ad me, non eſuriet* [14]: *& qui credit in me, non ſitiet umquam*:

1. *gaudere*) Rom. XII. 15.
2. *qui ſanat*) Ex Iſai. LXI. 1, & Pſalm. 146. verſ. 3.
3. *defatigatis*) Ex Matth. XI. 28.
4. *exitum*) Pſalm. XVIII. verſ. 7, & 8.
5. *Salva*) Vocabulom ὠσαννά, ſive potius ὡσαννά, nihil aliud eſt quam duæ hebraicæ dictiones הושיעה נא (*hoshiha na*): voculam vero, *na*, quæ hortantis interjectio eſt, quaſi redundantem non transfert Didymus. Ceterum ſi hanc etiam reddere quis velit, *Hoſanna* valet *Salva quæſo*, ſive σῶσον δή, ut transfert Theodorus Prodromus in Explanatione nondum edita Liturgicorum Canonum pag. 145. Naniani Codicis. Porro cum vox *Hoſanna* vocibus *filio David* jungatur a Matthæo, Poſſinus in Spicilegio Euangelico eam ſignificare ait *ramos arborum, quos in honorem Chriſti abſciſſos ex arboribus ſternebant in via. Hoc indicat* (inquit) *dativus*, Filio David, *a Matthæo expreſſus .... quam enim commodam ſententiam habere poteſt: Salva quæſo Filio David?* Sed equidem nulla alia de cauſa dativum *Filio David* a Matthæo poſitum eſſe ſuſpicor, niſi quia verbum הושיע *hoshiah* in hebræo ſermone hunc habet caſum. Itaque verba, *Hoſanna Filio David*, reſpondent verbis hebraicis הושיעה נא לבן דויד *hoshiha na leben David*; quæ ſi ad verbum, ſpretis grammaticorum legibus, latine vertantur, ſonant: *Salva quæſo Filio David*, id eſt, *Filium David*. At contra Grammaticorum regulas non peccavit Matthæus; cum enim hebraicam vocem prius poſuiſſet, *Hoſanna*, eum caſum ſubjungere debuit, quem ea vox expoſcit.
6. *Ab ortu*) Pſalm. XLIX. verſ. 2, & 3. Librarius itaque mendoſe ſcripſit ΝΘ, id eſt LIX, pro ΜΘ, id eſt, XLIX.
7. *&*) Vocula, καὶ, i. e. *&*, deeſt in græca Editione.
8. *Oculi*) Pſalm. CXLIV. verſ. 16, & 17. (ſeu 15, & 16).
9. *ipſis*) Græca Editio: αὐτῶν, i. e. *ipſorum*.
10. *Omnia*) Pſalm. CIII. verſ. 28. (ſeu 27).
11. *illis*) Græca Editio: αὐτῶν, i. e. *illorum*, ut paulo ante.
12. *Non in pane*) Matth. IV. 4.
13. *Qui venit*) Joann. VI. 35.
14. *eſuriet*) Codex πεινάσει, pro πεινάσῃ.

πώποτε· ὁ ἐλθὼν μὲν ἐπὶ τὴν συκῆν ὡσανεὶ πεινῶν· προστάξας δὲ ὡς Θεὸς μηκέτι καρπὸν τὸ φυτὸν ἐνεργεῖν καὶ ἔργον τῷ λόγῳ ἐπιθεὶς· καὶ δείξας ὡς αὐτὸς ἦν ὁ τὴν ἀρχὴν εἰπών· ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ξύλα καρποφόρα. ἀλλ' οὔτε διψᾷ· εἰ μὴ διὰ τὴν οἰκονομίαν ἡ ἀθάνατος πηγὴ ἡ τὴν σαμαρεῖτιν ὕδωρ ζωῆς αἰτεῖν παρ' αὐτοῦ διδάσκουσα. ἀρκεῖ δὲ περὶ τούτου τῆς εὐαγγελικῆς μνημονεῦσαι φωνῆς τῆς λεγούσης· ὡς εἰδὼς ὁ χριστὸς ὅτι ἤδη πάντα τετέλεσται· 193. a ἵνα τελειωθῇ ἡ γραφή· λέγει· διψῶ· ὡς δεικνῦσθαι μὴ ἀνάγκῃ δίψης ἐξεληλυθέναι τὸ ῥῆμα· ἀλλὰ πρὸς τὸ μή τι παραλειφθῆναι τῶν ἐν γραφαῖς εἰρημένων. οὔτε ὕπνῳ μὴ θέλων ἑάλω· οὐ γὰρ ἡττᾶτο τοῦ πάθους ὁ τῶν ὅλων καὶ τοῦ ὕπνου κύριος ὁ μὴ ὑπνῶν μὴ δὲ νυστάζων ἀλλὰ φυλάσσων χριστιανούς· καὶ ἀπαθὴς τῇ θεότητι καὶ ἐν τοῖς παθήμασι διαμένων· ὡς πρὸς αὐτὸν ἀναφθέγγεσθαι τὸν ψαλμῳδόν· ἐξεγέρθητι ὡς ὁ ὑπνῶν κύριε. τὸ δὲ ὡς οὐ καθ' ἅπαξ ὕπνον ἐμφαίνει· διαναστὰς γὰρ εὐθύς· ἐπετίμησεν ὡς Θεὸς καὶ οἱ ἄνεμοι μὲν κατεστάλησαν· ἡ δὲ θάλαττα τοσοῦτον ἐλώφησεν· ὥστε κυμαίνεσθαι καὶ καχλάζειν ἀφεῖσα τύπτεσθαι κώπαις καὶ πρόφασιν ὕμνου μετὰ μέλους διδόναι ναυτικοῦ μεθ' ἡδονῆς πάντων κραζόντων· χριστὲ σῶσον. ὅτ' ἂν γὰρ ἡ ἀληθινὴ ζωὴ νοηθείη κοιμωμένη· τότ' ἂν νοηθείη τὰ πάντα τεθνηκότα ὡς οὐ ζωοποιούμενα. οἶα γὰρ ταύτης εὑδούσης τὸν θάνατον ἐγρηγορέναι καὶ μηδενὶ ὑπάρχειν τὰς ζωτικὰς δρέπεσθαι αὔρας. οὔτε πτωχεύει οὖν ὡς ἄνωθεν ὢν ἐνδεὴς ὁ πλούσιος ἐν ἐλέει καὶ ἀγαθὸς ἐν οἰκτιρμοῖς· ὁ φάρμακον τῷ ἄλγει τῆς πτωχείας τὴν παρ' ἑαυτοῦ οἰκονομίαν χορηγῶν. οὐδὲ ἰσχύος ἐπιδεῖται ἀλλοτρίας ἐκεῖνος· γράφει γὰρ ὡς ἐν αὐτῷ συνέστηκεν τὰ πάντα· καὶ ὡς κάμπτει αὐτῷ πᾶν γόνυ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων· καὶ ὅτι ἐν αὐ- 193. b τῇ τῇ οἰκονομίᾳ προσελθόντες ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ ὡς ἀεὶ ὄντι ἐν τῷ πατρὶ καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὄντι. τί οὖν βούλεται

quam: qui ad ficum quidem venit quaſi eſuriens, ſed præcepit ut Deus, ne ea planta fructum amplius ferret, & facto ſermonem comprobavit, oſtenditque, ſe illum eſſe, qui initio dixerat [1]: *Educat terra ligna fructifera*. Sed ne ſitit quidem, niſi Incarnationis cauſa, is qui eſt fons immortalis, quique Samaritanam docuit petere ab ipſo aquam vitæ. Sufficit autem hic Euangelicam vocem commemorare, quæ ſic ſe habet [2]: *Sciens Chriſtus, quod jam* 193. a *omnia conſummata ſunt, ut conſummaretur Scriptura, dicit: Sitio*: Ut appareat, Chriſtum non ſiti coactum protuliſſe illud verbum, ſed ne quidpiam omitteretur eorum, quæ in Scripturis dicta fuerant. Neque ſomno involuntarie captus eſt; nec enim huic perpeſſioni ſubjectus is erat, qui cum omnium, tum etiam ſomni dominus eſt; qui *nec dormit, nec dormitat*, ſed *cuſtodit* Chriſtianos; qui deitate impaſſibilis eſt, etiam cum in paſſionibus manet: adeo ut eum Pſaltes ſic alloquatur [3]: *Exſurge, velut dormiens, Domine*. Vox autem, *velut*, non abſolute ſomnum indicat: nam ſimul atque e ſomno excitatus eſt, increpavit ut Deus, ac venti quidem repreſſi ſunt, mare autem adeo ſedatum eſt, ut fluctibus agitari, & ſtrepere deſinens, remis pulſaretur, & occaſionem præberet canendi hymnum cum harmonia nautica, & cum voluptate omnium, qui exclamaverant: *Chriſte ſalva*. Quum enim vera Vita dormiens concipitur, tunc univerſa mortua eſſe concipiendum eſt, utpote quæ non vivificantur: putandum eſt enim, hac dormiente mortem vigilare, & neminem poſſe vitales auras carpere. Ne pauper quidem eſt ergo, quippe qui de cælo eſt nullius rei indigus [4] is, qui eſt *dives* [5] *in miſericordia*, & bonus in miſerationibus: quique dolori paupertatis noſtræ medicinam adhibuit ipſemet Incarnationem ſuam. Neque alieno indiget ille robore: ſcriptum eſt enim, 193. b quod *in ipſo* [6] *conſtant omnia*; & quod *flectitur ei omne genus cæleſtium, & terreſtrium, & infernorum*; & quod in ipſa Incarnatione *accedentes* [7] *Angeli miniſtrabant ei*, ut ſemper *in Patre*, & *apud Deum* exſiſtenti. Quid ergo ſibi vult illud: *Ap-*

1. *Educat*) Gen. I. 11. Senſum tamen dumtaxat citat.

2. *Sciens Chriſtus*) Joann. XIX. 28. Biblia habent, *Jeſus*, pro *Chriſtus*.

3. *Exſurge*) Pſalm. xliii. verſ. 25. (ſeu 23). Græca Editio: *ἱνατί ὑπνοῖς*, i. e. *quare dormis*, pro *ὡς ὁ ὑπνῶν*. Sed Pſalm. lxxvii. verſ. 71. (ſeu 65) legitur: *ἐξηγέρθη ὡς ὁ ὑπνῶν κύριος*, i. e. *exſurrexit, velut dormiens, Dominus*.

4. *nullius rei indigus*) Codex *ἐνδεής*. Sed lego, *ἀνενδεής*.

5. *dives*) Epheſ. II. 4.

6. *in ipſo*) Coloſſ. I. 17.

7. *accedentes*) Matth. IV. 11.

λεῖται τὸ ὤφθη ἄγγελος κυρίου ἐνισχύων αὐτόν; ἀντὶ τοῦ δοξάζων αὐτόν. τοῦτο γὰρ συνέταξεν καὶ μωυσῆς ᾄσας ᾠδὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ τοιάνδε· προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ· καὶ ἐνισχυσάτωσαν αὐτῷ πάντες υἱοὶ Θεοῦ· τοῦτ' ἔστιν ἀνυμνήσουσιν, ἐπαληθεύει δὲ ταῦτα καὶ ἄλλη γραφὴ εἰσάγουσα ἀγγέλους λέγοντας· σή ἐστιν ἡ δόξα· σόν ἐστι τὸ κράτος· σή ἐστιν ἡ δύναμις. σή ἐστιν ἡ ἰσχύς, εὐφήμησαν δὲ καὶ οἱ ἔξω τοιῶσδε·

πάντα Θεοῦ μεγάλοιο νόου ὑπὸ νεύμασι κεῖται.
ἀρχή· πηγή τε ζωῆς καὶ ὑπείροχον εὖχος·
καὶ κράτος ἠδὲ βίη καὶ ἰσχύος ἄφθιτος ἀλκή·
καὶ δύναμις κρατερὴ καὶ ἀμφιέλικτος ἀνάγκη.

οὐδὲ εὔχεται οὖν ὁ μέγας καὶ ἀληθινὸς Θεός· τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ πατρός· ὁ ζῶν τοῦ Θεοῦ λόγος καὶ πάντων κηδεμών· ὡς ἥσσων τῇ θεότητι· οὐ γὰρ εὐχῇ μεταβάλλει ὡς ἡμεῖς τὰ δυσχερῆ ὅς ἄρα καὶ μόνῳ τῷ θέλειν καὶ μόνῃ παρουσίᾳ τὴν ἀγαθὴν ἅπασιν προξενεῖ ἐλπίδα· καὶ φθάνει τῇ δόσει τῶν καλῶν τὰς ἡμετέρας λιτάς· πρὸς αὐτὸν γὰρ φησιν προσεύξονται· ἀλλ' εὔχεται διὰ τὸ καθ' ἡμᾶς ἀσυγχύτως καὶ δίχα πταίσματος γεγονέναι· καὶ τοῦτο διὰ πραγμάτων ἐπιφανεστέρων δεῖξαι ἐσπούδαζεν. ὁ γὰρ τοιαῦτα λέξας καὶ σαρκὶ σταυρῷ προσηλωμένος χεῖρας καὶ πόδας·

paruit Angelus Domini confortans eum? Nimirum poſitum eſt pro: Glorificans eum. Hoc enim verbo uſus eſt etiam Moſes cantaos canticum in deſerto, & inquiens [1]: *Adorabunt eum omnes Angeli Dei, & confortent ei omnes filii Dei*: id eſt, hymnis celebrabunt. Confirmat vero hæc, & vera eſſe oſtendit alia etiam Scriptura introducens Aogelos inquientes [2]: *Tua eſt gloria, tuum eſt imperium, tua eſt potentia, tua eſt fortitudo.* Recte vero profani etiam Auctores cecinerunt:

Omnia nutibus mentis magni Dei ſubjecto ſunt.
Ipſe eſt initium, & fons vitæ, & eminentiſſimum decus,
Et potentia, & vis, & fortitudinis incorruptus vigor,
Et poteſtas fortis, & circumvolubilis neceſſitas.

Neque etiam precatur Magous, & verus Deus, Splendor gloriæ Patris, viveos Dei Verbum, atque univerſorum Proviſor, quaſi ſecundum Deitatem minor ſit: nec enim ea, quæ moleſta ſunt, per oratiooem a ſe amovet, ut nos, ille qui vel ſola voluntate, & ſola præſentia bonam omnibus conciliat ſpem, & ooſtras preces præclarorum munerum largitione prævenit: *Ad ipſum* enim, inquit Scriptura [3], *orabunt*. Sed eatenus orat, quatenus citra naturarum permixtiooem nobis ſimilis factus eſt, excepto tamen peccato: & quateous id ipſum per facta illuſtriora oſtendere ſtudebat. Qui enim objecta verba protulit, atque in Cruce ſecundum carnem clavis ſuſpen-

1. *Adorabunt*) Deſunt hæc io Latinis Bibliis. Græca Editio ea habet Deuter. xxxii 43, & 44. Sed pro *adorabunt*, habet, *adorent*: ut & Paulus Hebr. i. 6.

2. *Tua eſt gloria*) Undenam hæc deſumpta ſint, ignoro. Apud Matthæum quidem cap. vi. verſ. 13. orationis Dominicæ clauſula hæc eſt: ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν, i. e. *quoniam tuum eſt regnum, & potentia, & gloria in ſecula. Amen.* Quæ verba non extant in Latinis Bibliis. Verum hunc locum non reſpicit Didymus, quum Angeli loquentes ibi non inducantur. An ſuſpicabimur reſpici a Didymo hymnum Angelicum, *Gloria in excelſis*, in quo tunc hujuſmodi verba recitarentur? Vide Not. 6 pag. 367. Equidem puto hæc ex Bibliis citari a Didymo: ejus enim ætate aliquam fuiſſe Bibliorum verſionem, in qua Angeli ſic verbis Deum collaudantes inducerentur, conſtat ex Epiphanii Aochorato cap. 37, ubi hæc legimus: ὑπὸ Ἀγγέλων μὲν εἰδὼς ἄνω καὶ πνευματικῶν ζώων δοξάζεται καὶ λεγόντων· σοῦ ἐστιν ἡ δύναμις, σόν ἐστι τὸ κράτος, σύ ἐστιν ἡ δύναμις· ἐν τούτῳ δηλοῦντες τὸ προσκυνεῖν καὶ ἐνισχύειν, τουτέστιν διδόναι αὐτῷ τὸ ἴδιον τῆς ἰσχύος κράτος, i. e. ut vertit Petavius, *Cum ab Angelis in cælo, ac Spiritalibus animantibus laudibus afficitur, vociferantibus, atque iſta continentibus*: Tua eſt virtus: tuum eſt imperium: tua eſt vis. *In quo quid adorare, ac corroborare ſit, exprimunt, quod idem eſt ac proprium illi virium principatum deferre.* Ex quibus Epiphanii verbis conjicio allatum a Didymo locum deſumptum eſſe ex Iſaiæ cap. 6, ubi Seraphimi, aut ex Apocalypſis cap. v. verſ. 12, ubi Angeli Deum collaudant.

3. *Scriptura*) Reſpicit Iſai. cap. xlv. verſ. 14, ubi Græca Editio habet: καὶ προσκυνήσουσί σοι, καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν σοῦ, i. e. *Et adorabunt te, & in te orabunt, quia in te Deus eſt, & non eſt Deus præter te.* Quem locum de Filio interpretatus eſt Theologus noſter Enarratione in primam Joannis Epiſtolam ad caput V. *Quomodo enim* (inquit) *non una divinitas Patris, & Filii, quum Propheta dicat*: Et te orabunt, quia Deus in te eſt? &c. Ab eo itaque errore longe abfuit Didymus, cujus Origenem accuſat Theophilus Alexandrinus in Epiſtola Paſchali prima his verbis: *Dicit Origenes: Non eſt orandus Filius.* Eumdem porro Iſaiæ locum eodem quo Didymus modo accepit S. Zeno Didymi æqualis lib. 1. tract. 7. pag. 150, aliique Patres, quos eadem pagina enumerant doctiſſimi Ballerinii.

δας· τοὺς μὲν δι' οὓς τὰ τοιαῦτα εἰς τὸ ὕψος ἀνήγαγεν· τοὺς δέ γε δαίμονας τῷ ᾅδη προσέῤῥηξεν. ϗ τοῦτό ἐστιν ὃ παῦλος γράφει· ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς ϗ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ. αὐτόθεν δὲ ἀφ' ὧν αἰτιῶνται ὁ ἔλεγχος· γράφει γὰρ ὁ αὐτὸς σεσοφισμένος ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς σοφίας εἰς ἄκρον δριμεῖαν πως ϗ βαθεῖαν ὅμως θεοπρεπῆ καὶ οὐκ ἀσύνοπτον καὶ ἐπαμφοτερίζουσαν τῷ τε ὑψώματι τοῦ μονογενοῦς καὶ τῇ συγκαταβάσει αὐτοῦ ῥῆσιν ἔχουσαν ὧδε· ὃς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σαρκὸς αὐτοῦ δεήσεις ϗ ἱκετηρίας πρὸς τὸν δυνάμενον αὐτὸν σώζειν ἐκ θανάτου μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς προσενέγκας καὶ εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας καίπερ ὢν υἱός· ἔμαθεν ἀφ' ὧν ἔπαθεν τὴν ὑπακοήν. υἱὸς οὖν φυσικὸς τοῦ θεοῦ κατὰ τὸ ἐξ ἀμφοῖν δεδειγμένος· οὐκ ἄλλοτε· οὐδὲ διὰ τὴν ἑαυτοῦ θεότητα· ἀλλ' ὅτε ἦν ἐν σαρκὶ διὰ τὰς σάρκας ϗ ὑπὲρ τῶν σαρκῶν ἱκετηρίας ὡς εὐλαβὴς τουτέστιν ἀναμάρτητος ἀνέτεινεν ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν ἐκείνῳ ἐν ᾧ ἦν ϗ ὃν εἶχεν ἐν ἑαυτῷ καθ' ὃ ἥνωτο αὐτῷ τῇ θεότητι ἀφ' ὧν ἔπαθεν ἰδίως κοινωνήσας ἡμῖν σαρκὶ μαθὼν γενικῶς τῆς σαρκὸς τὴν ὑπακοήν. ὅ ἐστιν ἐδέξατο τὴν ὑπακοήν· ϗ ἀπήλειψεν τὴν ἀρχαίαν παρακοήν. εὔηθες τοίνυν ἂν εἴη εἰς τὴν θεότητα λογίζεσθαι τὸ δειλιᾶσαι ἢ δακρῦσαι ἢ κοπιᾶσαι ϗ ὅσα προελέχθη. πάντα γὰρ δύναται ὁ υἱὸς λόγος· πλὴν τοῦ κατὰ τὴν πατρικὴν γέννησιν ταῦτα ὑποστῆναι· ὡς ἔστιν ἀδύνατον ψεύσασθαι τὸν θεὸν καθὰ γράφει παῦλος δυσαρεστῶν τοῖς τοιούτοις. ἔχει δὲ ὧδε· ἐν οἷς ἐστὶν ἀδύνατον ψεύσασθαι τὸν θεόν. οὐκ οὖν ἐν κημῷ καὶ χαλινῷ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἀγχθέντες αἱρετικοί· τῶν μὲν ἀνεπιβάτων ἀναχωρείτωσαν· καὶ ἃ μὴ θέμις μὴ πολυπραγμονείτωσαν· ποῦ γὰρ ϗ χρεία τούτου αὐτοῖς; ἀλλ' ἀκούοντες τὰ προκείμενα νοείτωσαν ὡς ἃ μὲν ἔλεγεν ἐν τοῖς ἡμετέροις· ἃ δὲ ἐν τοῖς ἑαυτοῦ· ϗ τὴν ἄφατον

ſuſpenſus eſt, & manibus, pedibuſque con-
194 a. fixus, is illos quidem, propter quos talia paſſus eſt, in altum evexit, dæmones autem Inferno alliſit. Atque hoc illud eſt, quod vult Paulus, cum ſcribit [1]: *Exſpolians Principatus, & Poteſtates, traduxit* [2], *triumphans ipſos in ſemetipſo*. Inde autem petitur reſponſio, & confutatio, unde ipſi deſumunt accuſationem. Idem enim Apoſtolus a Spiritu Sapientiæ ſapiens factus ſententiam ſcribit ſummopere acrem quodammodo, & profundam, Deo tamen convenientem, nec ad intelligendum difficilem, & ex æquo cum ad ſublimitatem Unigeniti, tum ad ejus condeſcenſionem pertinentem, quæ ſic ſe habet [3]: *Qui in diebus carnis ſuæ, preces ſupplicationeſque ad eum, qui poſſit illum ſalvum facere a morte, cum clamore valido* [4] *offerens, & exauditus ab* εὐλάβειαν, id eſt, *pietatem, etſi eſſet Filius, didicit ex iis, quæ paſſus eſt, obedientiam*. Poſtquam ergo ipſe, quatenus ex duabus naturis conſtans, Dei *Filius* naturalis demonſtratus eſt, non vero alias, ac præterea non propter ſuam deitatem, ſed quando *erat in carne* propter carnes, & pro carnibus, *ſupplicationes*, ut εὐλαβὴς, hoc eſt, *pius*, id eſt, peccati expers, fudit pro peccatoribus ei, in quo erat, & quem habebat in ſemetipſo, quatenus idem cum ipſo erat deitate, *ex iis, quæ paſſus eſt*, peculiariter *communicans nobis carne, & diſcens* generatim carnis *obedientiam*: id eſt, ſuſcepit obedientiam, & veterem noſtram inobedientiam delevit. Stultum ergo foret in deitate timorem concipere, aut fletum,
195 a. aut defatigationem, & quæcumque antea dicta ſunt: omnia enim poteſt Filius Verbum, hoc tantum excepto, quod hia ſubjici non poteſt ſecundum Paternam generationem, eo modo quo fieri non poteſt, ut Deus mentiatur, ſicut ſcribit Paulus hujuſmodi hominibus iraſcens. Sic autem habet [5]: *In quibus eſt impoſſibile mentiri Deum*. Itaque Hæretici *in camo* [6], *& fræno maxillis* eorum *conſtrictis* [7], ab iis, quæ aſſequi nequeunt, recedant, & quæ inveſtigare nefas eſt, curioſe non inquirant: quid enim his opus habent? ſed cum audiunt quæ allata fuere, ſic illa intelligant, ut alia quidem dixerit ut homo, alia

1. *Exſpolians*) Coloſſ. II. 15.
2. *traduxit*) Græca Ed. hic addit, ἐν παῤῥησίᾳ, i. e. *confidenter*.
3. *Qui in diebus*) Hebr. V. 7, & 8.
4. *valido*) Poſt hanc vocem addunt Biblia καὶ δακρύων, i. e. *& cum lacrymis*.
5. *In quibus*) Hebr. VI. 18.
6. *in camo*) Ex Pſalm XXXI. verſ. 10.
7. *conſtrictis*) Codex, ἀχθέντες. Sed legendum ex Pſalte, ἀγχθέντες: ipſe enim habet, ἄγξαι.

τον κ) ἀνεκδιήγητον αὐτȣ̃ φιλανθρωπίαν μεθ' ἡμῶν γνωριζέτωσαν κ) προσκυνείτωσαν· κ) σὺν τῷ ἀποστόλῳ καὶ ἡμῖν κραζέτωσαν· ἡ εἰρήνη τȣ̃ θεȣ̃ ὑπερέχει πάντα νȣ̃ν· καὶ ὁ πλȣ̃τος τȣ̃ χριστȣ̃ ἀνεξιχνίαστος· ἅμα δὲ τῷ μελῳδῷ ψαλλέτωσαν· τȣ̃ κυρίȣ τὰ κρίματα ἄβυσσος πολλή. ταῦτα μὲν οἱ ἀληθινῶς πιστοὶ καὶ ἀκριβεῖς κήρυκες· καὶ οἱ ἔξω δὲ συνεβȣ́λευσαν κ) ἐνȣθέτησαν τάδε·

ἄῤῥητα μὴ σκάλευε· μὴ ζήτει θεόν.
ȣ̓ γὰρ τοσȣ̃τόν ἐστιν ἀνθρώπῳ σθένος
τὸν παντεπόπτην τὴν ἀχώρητον φύσιν
εὑρεῖν ἀνιχνεύοντι κ) τεχνωμένῳ.
τύχοις δ' ἂν αὐτȣ̃ ῥαδίως πεπεισμένος
μέγιστον εἶναι τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων.

alia ut Deus; & ineffabilem, atque inexplicabilem ejus in homines benignitatem nobiſcum agnoſcant, & adorent, & cum Apoſtolo, & nobiſcum clament [1]: *Pax Dei exſuperat omnem mentem*; Et [2]: *Divitiæ Chriſti ſunt ininveſtigabiles*: cum Pſalte autem pſallant [3]: *Domini judicia abyſſus multa*. Ita quidem veri Fideles, & accurati prædicatores. Profani vero quoque hæc conſilia, ac monita dederunt:

Arcana ne tractes: ne inveſtiges Deum:
Nec enim eſt tanta homini vis,
Ut omnium inſpectorem, & incomprehenſibilem naturam
Invenire poſſit inveſtigando, & excogitando.
Aſſequêris autem eum facile, ſi perſuaſus fueris
Maximum eſſe Conditorem univerſarum rerum.

ΚΒ

ἈΛΛ' ἐφ' ἕτερον κεφάλαιον προΐωμεν· κ) τὴν ἐν μάρκῳ τοίνυν φερομένην πρὸς τȣ̀ς ἀποστόλȣς πάνσοφον τȣ̃ πάντων δεσπότȣ ἀπόκρισιν τὴν ἕνεκα τȣ̃ γενικȣ̃ τέλȣς λέγȣσαν ταυτί· περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἢ τῆς ὥρας· ȣ̓δεὶς οἶδεν· ȣ̓δὲ οἱ ἄγγελοι οἱ ἐν ȣ̓ρανῷ· ȣ̓δὲ ὁ ὑιὸς εἰ μὴ ὁ πατήρ· θεωρȣ̃σιν ȣ̓χ ὑγιῶς. ματθαῖος μὲν γὰρ πρὸ αὐτȣ̃ κ) τὰ τῶν ἄλλων λέξεων ἀπαραλείπτως ἐλθὼν· ȣ̓κ εἶπεν τὸν ὑιὸν ἀγνοεῖν· ἀλλὰ κ) τὸ σχῆμα αὐτὸ τȣ̃ τέλȣς εἰδέναι ἐξέθετο τοιῶσδε· περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἢ τῆς ὥρας ȣ̓δεὶς οἶδεν ȣ̓δὲ ἄγγελοι τῶν ȣ̓ρανῶν εἰ μὴ ὁ πατὴρ μόνος· ὥσπερ γὰρ αἱ ἡμέραι τȣ̃ νῶε· ȣ̃τως ἔσται ἡ παρȣσία τȣ̃ ὑιȣ̃ τȣ̃ ἀνθρώπȣ· ὥσπερ γὰρ ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις ταῖς πρὸ τȣ̃ κατακλυσμȣ̃ τρώγοντες· κ) πίνοντες· γαμȣ̃ντες κ) ἐκγαμίζοντες ἄχρι ἧς ἡμέρας εἰσῆλθεν νῶε εἰς τὴν κιβωτὸν κ) ȣ̓κ ἔγνωσαν ἕως ἐπῆλθεν ὁ κατακλυσμός· κ) ἦρεν πάντας· ȣ̃τως ἔσται κ) ἡ παρȣσία τȣ̃ ὑιȣ̃ τȣ̃ ἀνθρώπȣ. οἱ ȣ̃ν ἄλλοι εὐαγγελισταὶ ȣ̓δὲ ὅλως ἐμνη-

CAPUT XXII.

SEd ad aliud caput progrediamur. Itaque reſponſum etiam ſapientiſſimum ad generalem univerſi finem ſpectans, quod ab omnium Domino Apoſtoli apud Marcum tulerunt [4]: *De die autem illo, aut hora, nemo novit, neque Angeli, qui in cælo ſunt, neque Filius, niſi Pater*, perperam interpretantur. Nam Matthæus quidem ante Marcum aliis verbis [5] eamdem rem nihil omittendo narrans, non dixit, Filium ignorare [6], ſed vel ipſum modum conſummationis mundi Filio notum eſſe oſtendens ita eum expoſuit [7]: *De die autem illa, aut* [8] *hora nemo ſcit, neque Angeli cælorum, niſi Pater* [9] *ſolus. Sicut enim* [10] *dies Noe, ita erit adventus filii hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes, & bibentes, nubentes, & nuptui tradentes, uſque ad eum diem quo intravit Noe in arcam, & non cognoverunt, donec ſupervênit* [11] *diluvium, & tulit omnes; ita erit & adventus Filii hominis*. Ceteri autem Euangeliſtæ hujus rei ne

1. *Pax*) Philipp. IV. 7.
2. *Divitiæ*) Epheſ. III. 8. Citat ſenſum.
3. *Judicia*) Pſalm. XXXV. verſ. 6 (ſeu 7).
4. *De die*) Marc. XIII. 31.
5. *aliis verbis*) Codex hoc in loco aliquod vitium habet. Equidem lego κατὰ τῶν ἄλλων, pro καὶ τὰ τῶν ἄλλων.
6. *non dixit, Filium ignorare*) Hieronymus lib. 4. in Matthæum cap. 24. de hoc ipſo Matthæi textu loquens, quem hic affert Didymus, hæc ſcribit: *In quibuſdam latinis codicibus additum eſt, neque Filius; quum in græcis, & maxime Adamantii, & Pierii exemplaribus hoc non habeatur adſcriptum*. Vide Ambroſium lib. 5. de Fide cap. 16, ubi hæreticos redarguit, quod voces, *nec Filius*, Matthæi textui addidiſſent. Sed Alexandrini codices ea corruptione infecti non erant.
7. *De die*) Matth. XXIV. 36, 37, 38, & 39.
8. *aut*) Græca Editio, καὶ, i. e. &.
9. *Pater*) Græca Editio addit μȣ, i. e. meus. Sed Vulg. Interpres legit ut Didymus.
10. *enim*) Græca Editio, δὲ, i. e. autem.
11. *ſupervenit*) Græca Editio, ἦλθεν, id eſt, venit.

Digitized by Google

ἐμνημόνευσαν τούτου· ἀλλὰ κατὰ ταύτης τῆς αἱρετικῆς ἐναντιώσεως λύσιν παρέσχον οἱ ἀπόστολοι ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ φάμενοι οὕτως· νῦν οἴδαμεν ὅτι πάντα οἶδας· ἅτε φησὶν υἱὸς λόγος τοῦ Θεοῦ δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· ἐξ ὧν πάντων ἐστὶν καὶ ἡ ἐσχάτη ἡμέρα. κ) χρὴ δὲ μὴ καθηκόντως ἐκλαμβάνειν τὸ προνοητικῶς ἀρνηθέν. καθάπερ γὰρ δι' ἡμᾶς εἵλετο μορφὴν δούλου λαβεῖν· οὕτω καὶ τὸ εἰπεῖν ὅτι ἀγνοεῖ· φαρμάκῳ γὰρ οἷον τούτῳ ἐχρήσατο διὰ τὸ συμφέρειν τῇ ἀνθρωπότητι μὴ γνῶναι τὴν ἐρώτησιν αὐτῆς· ἵν' ἀεὶ προσδοκῶσα κ) ἐπὶ θύραις εἶναι νομίζουσα τῆς κρίσεως τὸν καιρὸν· ἕτοιμος γένηται δι' ἔργων κ) πίστεως εἰς τὸ σωθῆναι. οὐδὲ γὰρ ἔλαθεν δημιουργήσας χρόνον ὃν οὐκ ἠπίστατο· οὐδ' αὖ ἠγνόησεν τὴν ἑαυτοῦ δευτέραν παρουσίαν ὁ ὢν ἐν τῷ πατρὶ καὶ τὸν πατέρα ἔχων ἐν ἑαυτῷ· δῆλον δ' ὅτι σὺν τῇ εἰδήσει· εἰ γὰρ ἐν αὐτῷ ἐστὶν ὁ πατὴρ ὁ πάντα εἰδὼς· οἶδεν κ) αὐτὸς ὁ πάντα θεωρῶν ἐν τῷ πατρί. πῶς γὰρ ἂν καὶ μὴ βλέποι ὁ τὸ φῶς ἔχων ἐν ἑαυτῷ· ὁ πάντα εἰς τάξιν καὶ διακόσμησιν ἀγαγών· ὁ πάντα εἰδὼς πρὸ γενέσεως αὐτῶν· ὁ δημιουργὸς τῶν χρόνων· ὁ καὶ ὅριον θέμενος τῇ κτίσει· κ) τὸ ποσὸν τῶν ἡμερῶν παγιώσας τῆς συστάσεως αὐτῆς· καὶ εἰπών· ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ ἔρχεται ἡ τελευταία ἡμέρα· καὶ πάλιν· οὐκ ἔσται ἐν νυκτὶ ἵνα ἡ ἡμέρα ἐν σκοτίᾳ ὑμᾶς καταλάβῃ· ὁ καὶ τὰ ἐσόμενα σημεῖα περὶ ἐκεῖνον

ne meminerunt quidem omnino. Sed reſponſum, quo hocce Hæreticorum argumentum ſolveremus, nobis ſubminiſtrarunt Apoſtoli, qui in Euangelio ſecundum Joannem ſic loquuntur [1]: *Nunc cognovimus, quod omnia ſcis*: nempe, quatenus Filius Verbum Dei, per quem omnia facta ſunt; in omnium autem rerum cenſu comprehenditur etiam ultimus dies. Convenienti autem [2] ſenſu interpretari oportet, quod provide a Chriſto negatum eſt. Nam quemadmodum propter nos formam ſervi accipere voluit [3], ſic etiam dicere voluit ſe *neſcire*: hoc enim veluti pharmaco uſus eſt, quia prodeſt humanitati id neſcire, de quo ipſa interrogat: ut ſemper exſpectans, & in januis eſſe putans judicii tempus, per opera, & per fidem parata maneat, ut ſalvetur. Nec enim
95. b. imprudens condidit ipſe illud tempus, quod neſciret, neque præterea alterum ſuum adventum ignoravit is qui & eſt in Patre, & Patrem habet in ſemetipſo: haud dubium vero quin eum habeat cum cognitione quam habet Pater. Si enim in ipſo eſt Pater qui omnia ſcit, novit id & ipſe qui omnia contemplatur in Patre. Quomodo enim non videat is qui lucem habet in ſemetipſo? qui omnia in ordinem redegit, & ornavit? qui omnia ſcit antequam oriantur? qui eſt creator temporum? qui & terminum poſuit creaturæ, & numerum dierum ſtabilivit, quibus ipſius creaturæ conſtitutio perſeveratura eſt? quique dixit [4]: *Sicut fur in nocte, veniet ultima dies*: Et rurſus [5]: *Non erit in nocte, ut dies in tenebris vos deprehendat*? qui etiam futura ſigna illius temporis

1. *Nunc cognovimus*) Joann. XVI. 30.
2. *autem*) Codex, καὶ χρὴ δὲ μὴ καθηκόντως. Mendum autem hic latere videtur, niſi quis illud μὴ hic valere velit, *nonne?* Ego malim legere μὴν pro μὴ, aut certe: καὶ ὁ χρὴ δὲ μὴ καθηκόντως.
3. *voluit*) Codex εἵλετο, pro ᾕλετο.
4. *Sicut fur*) 1. ad Theſſ. V. 2. Græca Editio: Ἡ ἡμέρα Κυρίου ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ, οὕτως ἔρχεται.
5. *Non erit*) Etſi hæc, item ut præcedentia, non Paulo, ſed Chriſto Domino tribuat Didymus, veriſimile tamen eſt ab eo hic quoque citari 1. ad Theſſ. V. 4, ubi legitur: οὐκ ἐστὲ ἐν σκότει, ἵνα ἡ ἡμέρα ὑμᾶς ὡς κλέπτης καταλάβῃ, i. e. *non eſtis in tenebris, ut dies* (illa) *vos tamquam fur comprehendat*. At ne illud quidem improbabile, exſtitiſſe Didymi ætate in aliquibus Euangeliorum exemplaribus, quibus ille uſus ſit, ea ipſa verba, quæ hic allegantur: nam paucis ante annis eadem quaſi ex Euangelio attulerat Epiphanius in Anchorato cap. 21, ubi hæc ſcripſit: λέγει γάρ· ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ ἔρχεται ἡ ἡμέρα ἐκείνη. καὶ φησί· οὐκ ἔσται ἐν νυκτὶ, ἵνα ἡ ἡμέρα ἐν σκότει ὑμᾶς καταλάβῃ. Petavius porro primo hæc verba ex Joann. XII. 35 deſumpta putat. Secundo totum locum ſic vertit: „ Ita „ quippe loquitur (Filius): *Sicut fur de nocte*, „ *ſic illa dies adveniet*. Tum illud: *Nolite in nocte verſari, ne dies illa vos in tenebris occupet*. „ Tertio adnotat, pro οὐκ ἔσται, i. e. *non erit*, legendum forſitan eſſe, οὐκ ἐστὲ, i. e. *non eſtis*. At Didymus quoque legit, *Non erit*. Quarto pro ἵνα, i. e. *ut*, legendum forſitan cenſuit, ἵνα μὴ: vertit enim, *ne*. Sed Didymus quoque legit, *ut*. Demum vox illa, ἡμᾶς, erratum fortaſſe typographi eſt: nam Petavius ipſe vertit *vos*, non vero, *nos*. Porro ſimili modo textus ille, *Nemo poteſt accipere Spiritum Sanctum, niſi a Domino*, quem attulit Didymus ſegm 63. a, nunc quidem in Scripturis non legitur, ſed in iis Didymi ætate legebatur: quædam ſcilicet exemplaria illum habebant in 1. ad Cor. XII. 3, uti colligo ex Epiphanii Anchorato cap. 69. Ita demum textus ille, *Et adorabo te Domine fortitudo mea*, quem affert Didymus ſegm. 44. b, exſtitiſſe in Bibliis Didymi ætate, patet ex eodem Anchorato cap 30, ubi ſic affertur: καὶ προσκυνείτω σε κύριε ἡ ἰσχύς μου, i. e. ht: *Adoret te Domine fortitudo mea*.

κεῖνον τὸν καιρὸν προειρηκώς· καὶ μέλλων ἐκείνην αὐτὴν ἀνατέλλειν τὴν φοβερὰν καὶ ἀνέσπερον ἡμέραν· ὁ καὶ τῆς κρίσεως τὸ σχῆμα καὶ τὸν τρόπον προειπών· ὁ ἀποδειχθεὶς ἔχειν θησαυροὺς σοφίας καὶ γνώσεως· καὶ προμηνύσας· ἔσονται ἐν ὑμῖν αἱρέσεις καὶ σχίσματα· καὶ τὴν ἄρνησιν ἰούδα· καὶ τὴν πρὸ ἀλεκτρυοφωνίας ἄρνησιν πέτρου· καὶ τὴν κατάλυσιν τοῦ ἱεροῦ· ὁ τοὺς ἐσομένους εἰς τὰ ἔσχατα ψευδοπροφήτας προσημάνας· ὁ λέγων· οὐδεὶς οἶδεν τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱός· καὶ· καθὼς γινώσκει με ὁ πατήρ· κἀγὼ γινώσκω αὐτόν. σαφὲς δὲ ὡς μεθ᾽ ἧς ἔχει γνώσεως ὁ πατήρ. εἰ δ᾽ ἕτερόν τί ἐστιν εἰδέναι τὸν πατέρα· ἕτερον δὲ τὰ τοῦ πατρός· μεῖζον ἔσται τὸν θεὸν πατέρα τοῦ εἰδέναι τὰ αὐτοῦ ὅ ἐστιν καὶ τὴν ἐσχάτην ἡμέραν καθ᾽ ὅσον ἕκαστος μείζων αὐτός τῶν ἑαυτοῦ ὑπάρχει. ἢ ἄρα καὶ τοιοῦτον εἶναι δύναται τὸ οὐδεὶς οἶδεν τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἢ τὴν ὥραν οὔτε ὁ υἱὸς εἰ μὴ ὁ πατήρ· ὥς τις τῶν ἐν ἁγίοις πατέρων σοφίας γέμων ἀσυλλογίστως ἐδίδαξεν· βασίλειος ἦν ὄνομα αὐτῷ· ἀντὶ τοῦ εἰ μὴ ὁ πατὴρ οἶδεν· οὐδὲ ὁ υἱός οἶδεν. ᾧ ἀκολουθεῖ· ὡς τοῦ πατρὸς εἰδότος· οὐχ οἷόν τε ἐμὲ ἀγνοεῖν· ἀλλ᾽ οὐ λέγω φησίν· ποιῶ γὰρ πάντα κατὰ τὸ θέλημα τοῦ πατρός· τὸ δὲ γνῶναι τοῦτο ὑμᾶς· οὐκ ἔστιν θέλημα τοῦ πατρός· ὑμῖν οὖν φησὶν ἀγνοῶ· τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἀγνοῶν· προεῖπον γὰρ ὑμῖν διὰ τοῦ ψαλμῳδοῦ· ὡς μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λόγοι τῶν παραπτωμάτων μου· τουτέστιν πόῤῥω τῆς θεότητός μου οἱ ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει λόγοι μου. οὕτω δὲ ποιεῖ καὶ ἐπὶ λαζάρου· προειπὼν μὲν ὡς πάντα γινώσκων· λάζαρος κεκοίμηται· ἐρωτῶν δὲ ὡς οὐδὲν εἰδώς· ποῦ

ris prædixit, & oriri faciet ipſam illam terribilem, ac veſpera carentem diem? qui & judicii formam, & modum præmonſtravit? qui dictus eſt habere *theſauros*[1] *ſapientiæ*, *& ſcientiæ*? qui hæc præmonuit[2]: *Erunt in vobis hæreſes*, *& ſchiſmata*? qui negationem Judæ, & Petri negationem ante galli cantum, & diſſolutionem templi prænunciavit? qui pſeudoprophetas poſtremis temporibus futuros præſignificavit? qui ait[3]: *Nemo novit Patrem, niſi Filius*: Et[4]: *Sicut novit me Pater*, *& ego novi eum*? evideos autem eſt, quod novit cum ea cognitione, quam habet Pater. Quod ſi aliod eſt noſſe Patrem, aliud vero noſſe quæ ſunt Patris, majus erit noſſe Patrem, quam noſſe quæ ejus ſunt, id eſt, etiam ultimum diem; quatenus unuſquiſque major eſt ipſemet, quam quæ ſui ipſius ſunt. Sed ita etiam ſumi poteſt illud, *Nemo novit diem illam*, *aut horam*, *neque Filius*, *niſi Pater*, ſicut quidam San-
100. ctorum Patrum[5] ſapientiæ plenus ſimpliciter[6] docuit (Baſilio erat illi nomen); quaſi ſcilicet idem ſit ac ſi diceret: *Niſi Pater noſſet*, *ne Filius quidem noſſet*: ex quo ſequitur, ut, ſi Pater novit, non poſſim[7] ego ignorare; ſed noo dico, inquit; omnia eoim facio ſecundum voluntatem Patris: non eſt autem voluntas Patris, vos hoc noſſe. Vobis ergo, inquit, ignoro, etſi reipſa non ignorem: prædixi enim vobis per Pſaltem[8], *Longe a ſalute mea verba delictorum meorum*; id eſt, longe a mea deitate verba, quæ dico in Incarnatione. Sic autem ſe gerit etiam reſpectu Lazari; nam prius quidem, utpote omnia cognoſcens, dixit: *Lazarus dormivit*: deinde vero, quaſi nihil ſciret, interrogavit: *Ubi poſuiſtis eum?* ac demum, ut Deus illum ſuſci-

1. *theſauros*) Ex ep. ad Coloſſ. II. 3.

2. *Erunt*) In Evangeliis hæc non exſtant. Citat fortaſſe ſenſum, non verba. Vide ep. 1. ad Cor. XI. 19, & epiſt. 2. Petr. II. 1. Ceterum Juſtinus quoque in Dialogo cum Tryphone num. 35. Chriſto Domino hæc ipſa verba tribuit, dum ſic loquitur: εἶπε γὰρ (ἰησοῦς χριστὸς)... Ἔσονται σχίσματα καὶ αἱρέσεις, i. e. *Dixit enim* (*Jeſus Chriſtus*) .. *Erunt ſchiſmata*, *& hæreſes*. Simili modo Hieronymus epiſt. 119. num. 11. ait: *& Salvatoris verba dicentis*: *Eſtote probati nummularii*: Etſi hæc verba non exſtent modo in Scriptura.

3. *Nemo*) Matth. XI. 27.

4. *Sicut*) Joann. X. 15.

5. *quidam Sanctorum Patrum*) Interpretatio, quam hic ex Baſilio affert Didymus, exſtat in epiſtola CCXXXVI, quam Baſilius ipſe anno 376. ad Amphilochium ſcripſit, tom. 3. operum pag. 360. editionis Pariſienſis. Baſilium vero, etſi paucis ante annis vita functum, ita a Didymo compellari is non mirabitur, qui norit vel Gregorium ipſius Baſilii fratrem in opuſculo de reſurrectione ſic loqui: ὁ πολὺς ἐν ἁγίοις βασίλειος, i. e. *magnus ille Sanctus*, *Baſilius*. Porro eidem Baſilio, dum in vivis eſſet, Didymum de facie notum, atque amicum fuiſſe non dubito: Alexandriam enim venerat, ut monachos in Ægypto morantes inviſeret, ſicut conſtat ex ejus epiſt. 223. num. 2.

6. *ſimpliciter*) In græco, ἀσυλλογίστως. Porro in Concilio Lateranenſi, quod habitum eſt Martino I. Pontifice, Baſilii quidam locus ſic affertur Secretario IV: ἐκ τοῦ κατ᾽ Εὐνομίου συλλογιστικοῦ λόγου, i. e. *ex ſermone ſyllogiſtico contra Eunomium*. Didymus itaque ideo fortaſſe ait, ἀσυλλογίστως, i. e. *non ſyllogiſtice*, ut indicet ſe reſpicere Baſilii epiſtolam, non vero polemica ejus opera.

7. *non poſſim*) Codex mendoſe, οὐκ οἶδα τε, pro οὐχ οἷόν τε.

8. *Longe*) Pſalm. XXI. verſ. 1 (ſeu 2).

ποῦ τεθείκατε αὐτόν; εἶτα ὡς θεὸς ἐγείρων αὐτόν. οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς αἱμοῤῥοούσης· φησὶ μὲν ὡς ἄνθρωπος ἀγνοῶν· τίς ἥψατό μου; ἰασάμενος δὲ ὡς σωτήρ· ὡς καί που ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ἠρώτα ὡς ἀγνοῶν τὸν ἀδάμ· ποῦ εἶ; καὶ τὸν κάϊν· ποῦ ἄβελ ὁ ἀδελφός σου; καὶ μωυσέα· τί ἐστιν ἐν τῇ χειρί σου; καὶ ἑτέρωθι· ἔγνω κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ· ὡς δῆθεν τοὺς οὐκ ὄντας ἀγνοῶν. ἔλεγεν δὲ καὶ πρὸς ἀβραὰμ θελήσαντα σφαγιάσαι αὐτῷ τὸν υἱόν· νῦν ἔγνων ὅτι φοβῇ σὺ τὸν θεόν· ὡς δῆθεν ἐν τῷ φθάσαντι τοῦτο ἀγνοήσας. καὶ πάλιν· ποῦ σάῤῥα ἡ γυνή σου; ὅτι δὲ ὁμολογουμένως καὶ τοῦτο εἰδὼς εἶπεν· τὰ ἐφ' ἑξῆς δηλοῖ. εἰπόντος γὰρ αὐτοῦ ὡς τέξεται κἀκείνης ἀπιστησάσης διὰ τὸ καταγεγηρακέναι καὶ ἐν τῷ κοιτωνίσκῳ μειδιασάσης ἔφη· ἐγέλασεν σάῤῥα ἔνδον οὖσα. ἔτι δὲ καὶ τῷ λὼτ εἶπεν· οὐ δύναμαι τοῦτο ποιῆσαι· τουτέστιν τὴν τιμωρίαν ἐπαγαγεῖν σοδομίταις· μέχρι τοῦ ἐλθεῖν σε ἐκεῖ· διὰ τοῦτο ἐκάλεσεν τὸ ὄνομα τῆς πόλεως σιγώρ. καὶ ἀλλαχοῦ· ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ ἐργάται τῆς ἀνομίας· οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς. καὶ ἄλλα δὲ τῷ δοκεῖν μικρὰ ὡς πρὸς θεότητα φέρεται αὐτοῦ· οἷον τὸ καταβὰς ἔρχομαι εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν τὴν ἐρχομένην πρός με συντελοῦνται· εἰ δὲ μὴ ἵνα γνῶ. καὶ ἑτέρωθι· μεταμέλημαι ποιήσας τὸν ἄνθρωπον. καὶ πάλιν· μεταμέλημαι χρίσας τὸν σαοὺλ εἰς βασιλέα. καὶ ἐν ΡΕ ψαλμῷ· καὶ ἐμνήσθη τῆς διαθήκης αὐτοῦ· καὶ μετεμελήθη κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους αὐτοῦ· καὶ ἔδωκεν αὐτοὺς εἰς οἰκτιρμούς.

ΚΓ

ſuſcitavit. Sic etiam ſe geſſit reſpectu mulieris hæmorrhoide laborantis[1]; nam prius quidem, quaſi homo ignorans, dixit[2]: *Quis tetigit me?* deinde illam ſanavit ut Salvator. Ita etiam Deus & Pater Adamum alicubi, quaſi ignorans, interrogavit[3]: *Ubi es?* & Caïnum[4]: *Ubi eſt Abel frater tuus?* & Moſem[5]: *Quid eſt in manu tua?* Et alibi legitur[6]: *Cognovit Dominus eos qui ſunt ejus*: quaſi ſcilicet ignoret eos qui non ſunt ejus. Abrahamo etiam, qui filium ipſi immolare volebat, dixit[7], *Nunc cognovi, quod tu times Deum*: quaſi nempe id antea ignoraret. Et rurſus[8]: *Ubi eſt Sara uxor tua?* Quod autem ſine dubio hoc etiam ſciret, cum ita locutus eſt, manifeſtum eſt ex iis, quæ ſequuntur. Nam cum is dixiſſet fore ut ea pareret,
406. illa vero id non crederet, quia jam conſenuerat, & in cubiculo ſubriſiſſet, ait Dominus[9]: *Riſit Sara intus exſiſtens*. Inſuper Loto idem dixit[10]: *Non poſſum hoc facere*, id eſt, ſupplicium inferre Sodomæis, *donec tu venias illuc: Ideo vocavit nomen civitatis Sigor*. Et alibi[11]: *Recedite a me qui operamini iniquitatem: numquam novi vos*. Alia vero etiam, quæ in ſpeciem abjecta ſunt, atque humilia, ita de eo dicuntur, ut ad ejus deitatem referantur. Cujuſmodi eſt illud[12]: *Deſcendens venio*[13], *utrum juxta clamorem ipſorum, qui venit ad me, perficiant, an non, ut ſciam*. Et alibi[14]: *Pœnituit me feciſſe hominem*. Et rurſus[15]: *Pœnituit me unxiſſe Saul in regem*. Et in cv. pſalmo[16]: *Et recordatus eſt teſtamenti ſui, & pœnituit (eum) juxta multitudinem miſericordiæ ſuæ, & dedit eos in miſerationes*.

C A-

1. *hæmorrhoide laborantis*) Codex, αἱμοῤῥοίσης.
2. *Quis tetigit*) Marc. V. 31.
3. *Ubi es*) Gen. III. 9.
4. *Ubi eſt*) Gen. IV. 9.
5. *Quid eſt*) Exod. IV. 2.
6. *Cognovit*) 2. ad Tim. II. 19.
7. *Nunc cognovi*) Gen. XXII. 12.
8. *Ubi eſt*) Gen. XVIII. 9.
9. *Riſit*) Gen. XVIII. 13. Senſus tantum hic citatur.
10. *Non poſſum*) Gen. XIX. 22. Græca Editio aliquas habet nullius momenti varietates.
11. *Recedite*) Matth. VII. 23. Græca Editio eodem ſenſu: οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς· ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. Similia dictavit Didymus in Commentariis in Pſalmos ad verſiculum 7. pſalmi lxviii, & Enarratione in primam Joannis epiſtolam ad cap. 2. verſ. 3, ubi hæc legimus: *Sicut enim neſciens peccatum Jeſus, neque operatio* (legendum, *opera*) *iniquitatis, plenitudini* (leg. *plenitudine*) *non fraudatur, cum ſit Sapientia, & Veritas Dei; ita neſciens judicii diem non minuitur: quia neque quando dicitur Deus in Scripturis Sanctis oblivisci, & pœnitere, & iraſci, divinitate minuitur. Quo enim modo illa panduntur, eodem & quod dictum eſt de judicii ignoratione, vel obliviſcitur* (legendum fortaſſe, *& quod vel obliviſcitur*). *Sicut enim cum Deus ſolus ſit ſapiens, & ſcientiam habeat omnium, oblivio paſſibilis, & pœnitentia, aut aliquid hujuſmodi in eo nequaquam exſiſtit, tum utique de eo diſpenſa vitæ* (lego, *diſpenſative*) *dicantur: ita ergo Sapientia, & Veritate Dei ignorantiam non recipiente, propter quamdam utilitatem horum & diem judicii dicitur ignorare*.
12. *Deſcendens*) Gen. xviii. 21.
13. *venio*) Græca Editio pro ἔρχομαι, habet ὄψομαι, i. e. *videbo*.
14. *Pœnituit*) Gen. vi. 7. Græca Editio: μεταμεμέλημαι ὅτι ἐποίησα αὐτοὺς, i. e. *pœnituit me quod feci eos*. Apud Didymum videtur legendum μεταμέλομαι, aut μεταμεμέλημαι.
15. *Pœnituit me*) Lib. I. Reg. XV. 11. Græca Editio: μεταμέλομαι ὅτι ἔχρισα.
16. *Et recordatus eſt*) Pſalm. CV. verſ. 43. & 44 (ſeu 45, & 46).

ΚΓ

Καταζώννυνται δὲ εἰς τὰ μάλιστα καὶ ἔχουσιν ἐν προβολῇ ὅπερ παῦλος κορινθίοις ἐν τῇ πρώτῃ γράφει ἐπιστολῇ· ὅτι οὐδεὶς θεὸς εἰ μὴ εἷς· καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ εἴτε ἐν οὐρανῷ εἴτε ἐπὶ γῆς· ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ· καὶ κύριοι πολλοὶ· ἡμῖν δὲ εἷς θεὸς ὁ πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἷς κύριος ἰησοῦς χριστὸς δι᾽ οὗ τὰ πάντα· καὶ ἡμεῖς δι᾽ αὐτοῦ. φησὶν γάρ· ἁρμόζει τὸ ἐξ οὗ καὶ τὸ ὁ θεὸς ἐν μόνῳ τῷ πατρὶ ὡς ὑπερτέρῳ πρὸς τὴν θρησκείαν αὐτῶν· καὶ οἷον ὄντι τῷ χρόνῳ πρὸ ἀμφοῖν τῶν ὑποστάσεων. τὸ δὲ δι᾽ οὗ καὶ τὸ ὁ κύριος· ὡς ὑπουργῷ καὶ δευτέρως ἔχοντι τῷ υἱῷ δι᾽ οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. τὸ δὲ ἐν ᾧ· τρίτως καθ᾽ ὑπόβασιν τῷ ἁγίῳ πνεύματι· ἐν αὐτῷ γάρ φησιν πᾶσα δόξα ἀναπέμπεται· βεβαιωθέντες καὶ πρὸς τοῦτο ἀπὸ τῶν παύλου γραμμάτων τῶν τε πρὸς ἐφεσίους ἐχόντων παραίνεσιν οὖσαν ἐν τούτοις· μὴ λυπεῖτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ θεοῦ ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως· τῶν τε πρὸς κορινθίους ἐχόντων διδασκαλίαν τοιάνδε· οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις· ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. οὐδὲν δὲ οὐδὲ τοῦτο αὐτῶν ἐστὶν παντελῶς· αἱ γὰρ τῶν λέξεων ἐναλλαγαὶ οὐ δι᾽ ἐλάττωσιν τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματός εἰσιν· ἀμφότεραι γὰρ αἱ λέξεις οἰκείως ἔχουσι πρὸς ἑκάστην ὑπόστασιν· εἰ γὰρ τὰ πάντα ἐκ τοῦ θεοῦ· ὥσπερ οὖν ἀληθές· πῶς ἄνωθεν τὰ πάντα διὰ τοῦ υἱοῦ; καὶ εἰ ἠπίστατο τοῖς εἰσποιητοῖς θεοῖς ἐναριθμεῖσθαι αὐτόν· τί μὴ τοῖς ἄλλοις ἀνέμιξεν καὶ μὴ τῷ πατρὶ συνήνωσεν; ἀλλ᾽ οὕτως εἴρηνται τοῦτο μὲν διὰ τὸ μὴ σύγχυσιν νοῆσαι τῶν θείων ὑποστάσεων· ἑκάστην δὲ διευκρινηθῆναι· τοῦτο δὲ διὰ τὸ ἐκβάλλεσθαι ἑλλήνων μὲν τὴν πολυθεΐαν διὰ τοῦ εἷς θεὸς ὁ πατήρ·

CAPUT XXIII.

SEſe vero ad bellum accingunt ut quum maxime, & in procinctu habent quod Paulus Corinthiis ſcribit in prima Epiſtola[1]: *Quoniam nullus eſt Deus*[2], *niſi unus: nam etſi ſunt qui dicantur dii, ſive in cœlo, ſive in terra (ſicut ſunt dii multi, & domini multi): nobis autem unus Deus Pater, ex quo omnia*[3], *& unus Dominus Jeſus Chriſtus, per quem omnia, & nos per ipſum*. Sic enim ajunt: Illud, *Ex quo*[4], & illud, *Deus*, ſoli Patri convenit, utpote qui juxta ſuperſtitioſam eorum opinionem ſuperior eſt, ac veluti tempore præcedit ambas Hypoſtaſes. Illud vero, *Per quem*, & illud, *Dominus*, convenit Filio, utpote miniſtro, & ſecundas habenti, per quem omnia facta ſunt. Illud vero,
107. a. *In quo*, tertio loco per decrementum Spiritui Sancto convenit: in ipſo enim, inquiunt, omnis glorificatio Deo offertur. Id autem confirmant ex Pauli litteris; quum ex iis ſcilicet, quæ ſcriptæ ſunt Epheſiis, quæque hanc habent exhortationem[5]: *Nolite contriſtare* (i. e. *offendere*) *Spiritum Sanctum Dei, in quo obſignati eſtis in diem redemptionis*; tum ex iis, quæ ad Corinthios miſſæ ſunt, atque hujuſmodi doctrinam habent[6]: *Non eſt enim regnum Dei eſca, & potus: ſed juſtitia, & pax, & gaudium in Spiritu Sancto*. Sed ne hoc quidem eorum argumentum quidquam valet. Nam ea vocum permutatio non ex eo repetenda eſt, quod Filius, & Spiritus Sanctus inferiores ſint: ambæ enim voces *Ex*, & *Per*, unicuique Hypoſtaſi proprie conveniunt; ſi enim omnia ſunt *ex* Deo, ut profecto ſunt, quomodo initio facta ſunt omnia per Filium? Ac ſi noverat Paulus, eum aſcititiis Diis annumerandum eſſe, quidni cum aliis eum permiſcuit? cur illum cum Patre conjunxit? At voculis illis, *Ex*, & *Per*, uſus eſt, primum quidem, ne aliquam divinarum Hypoſtaſium confuſionem cogitemus, ſed ſingulas diſtinguamus: deinde ut explodatur Græcorum quidem Polytheiſmus per illud, *Unus Deus*

---

1. *Quoniam*) 1. ad Cor. VIII. 4, 5, & 6.
2. *Deus*) Græca Editio addit, ἕτερος, id eſt, *alter*. Quam vocem Vulgatus etiam Interpres omiſit, ut Didymus.
3. *ex quo omnia*) In Bibliis græcis, ac Latinis additur: *& nos in ipſum*.
4. *Ex quo*) Codex mendoſe, ἐκ σοῦ. Legendum ἐξ οὗ. Et paulo poſt pro ἐν μόνῳ τῷ πατρί, malim, μὲν μόνῳ τῷ πατρί. Simile argumentum Aetius hinc eruebat, Theodoreto teſte lib. 2 Hiſt. Eccl. cap. 27. *Atqui* (inquiebat) *inter ſe diſſimilia ſunt*, Ex quo, *&*, Per quem. *Ergo Filius diſſimilis eſt Deo Patri*.
5. *Nolite*) Epheſ. IV. 30.
6. *Non eſt*) In epiſtola non ad Corinthios, ſed ad Rom. XIV. 17.

πατὴρ· ἰυδαίων δὲ τὴν περὶ τὸν χριστὸν ἀθέτησιν διὰ τῦ εἷς κύριος ἰησῦς χριστός· μοντανιστῶν δὲ τὴν ἄνοιαν μελλόντων τὰς τρεῖς πανυμνήτυς ὑποστάσεις ὡς ἓν πρόσωπον θρησκεύειν· διὰ τῦ εἷς ϗ εἷς ϗ εἷς· σαβελλίυ δὲ τὴν μανίαν ἀνέστατον εἶναι τὸν θεὸν λόγον ὡς τὸν προφορικὸν τὸν ἀναλυόμενον ϗ ἀέρι συνεκχεόμενον φανταςθέντος· ὕτως· ὅτι ὁ ἀπόστολος τὸν σύνδεσμον τῆς θείας εἰρήνης φυλάττων· πάλιν ἀμφοτέρας τὰς λέξεις ταύτας συναγαγὼν εἰς τὸν ἕνα ἀναπέμπει ἀῤῥητότατον θεὸν ῥωμαίοις γράφας· ὅτι ἐξ αὐτῦ ϗ δι' αὐτῦ ϗ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τὺς αἰῶνας ἀμήν· ϗ ἐφεσίοις· εἷς θεὸς καὶ πατὴρ πάντων ὁ ἐπὶ πάντων ϗ διὰ πάντων ϗ ἐν πᾶσιν· ὐκ ἀλλότριον εἶναι λέγων τῦ ἐπὶ πάντων τὸ διὰ πάντων· ὐδὲ τῦ διὰ πάντων τὸ ἐν πᾶσιν. ὐ κεχώρισται γὰρ τῦ ἐπὶ πάντων ἡ κτίσις ἣν ὁ μὲν διὰ πάντων θεὸς λόγος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν· τὸ δὲ ἐν ἅπασιν πνεῦμα τῦ θεῦ· πληροῖ· συνέχει· ἁγιάζει· καὶ ζωοποιεῖ. διά τοι τῦτο ἐξακολυθῶν τῷ περὶ τὸ βάπτισμα θεσπίσματι τῦ δεσπότυ· τοῖς αὐτοῖς τὸ δεύτερον κορινθίοις ἐπιστείλας τῇ τριάδι τὴν ἰσοτιμίαν ἐφύλαξεν εἰπών· ἡ χάρις τῦ κυρίυ ἡμῶν ἰησῦ χριστῦ· καὶ ἡ ἀγάπη τῦ θεῦ· ϗ ἡ κοινωνία τῦ ἁγίυ πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν· ἐνταῦθα τὸ ταὐτὸν τῆς θεότητος καὶ τὸ ἁπλῦν τῆς πίστεως μονονυχὶ τῦ πατρὸς προστάττων τὸν ὑιόν· ἀλλὰ ϗ προσκύνησιν ἴσην ἀπονέμων τῷ ἁγίῳ πνεύματι· καὶ ἑνότητα καὶ κοινωνίαν εἶναι λέγων αὐτῷ. ποίαν δὲ ταύτην; ὐσίας· βασιλείας· θελήματος· καὶ τῆς ἀναπεμπομένης δόξης. ἐξ ὑπαρχῆς δὲ τῦ προβλήματος μνημονεύσωμεν. γράφει· εἷς θεὸς ὁ πατήρ· καὶ εἷς κύριος ἰησῦς χριστός· ὐχ ὡς τῦ ὀνόματος τῆς θεότητος ὑπερέχοντος ἢ πρωτεύοντος τῦ ὀνόματος τῆς κυριότητος· ὐδ' ὡς ἁρμόζοντος μόνῳ μὲν τῷ πατρὶ τὸ ἀκύειν θεός·

Deus Pater: Judæorum vero pervicacia, qua Chriſtum contemnunt, per illud, *Unus Dominus Jeſus Chriſtus:* Montaniſtarum autem dementia, qui tres omnibus hymnis dignas Hypoſtaſes qua ſi unam perſonam culturi erant, per illud, *Unus*, & *Unus*, & *Unus:* Sabellii demum furor dementiſſimus[1], qui Deum Verbum eſſe
97. b. comminiſcebatur ut prolaticium verbum, quod reſolvitur, & aeri permiſcetur. Nimirum Apoſtolus divinæ pacis (id eſt, unitatis) vinculum ſervaos, rurſus ambas haſce voces ſimul jungit, atque ad unum ſumme ineffabilem Deum illas refert, dum Romanis ſcribit[2]: *Quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia: ipſi gloria in ſecula: amen:* Et Epheſiis[3]: *Unus Deus & Pater omnium, qui eſt ſuper omnia, & per omnia, & in omnibus:* non alienum eſſe oſtendens eum, qui eſt *per omnia*, ab illo, qui eſt *ſuper omnia*, neque illum, qui eſt *in omnibus*, ab illo, qui eſt *per omnia*. Etenim is, qui eſt *ſuper omnia*, non abeſt, cum ſit immenſus, a creatura, quam Deus quidem Verbum, qui eſt *per omnia*, ad exſiſtentiam adduxit, Spiritus vero Dei, qui eſt *in omnibus*[4], eam implet, continet, ſanctificat, & vivificat. Hac ſane de cauſa in ſecunda ad eoſdem Corinthios epiſtola tres Trinitatis Perſonas æquali proſequens honore, ac iis conſentanea ſcribens, quæ in baptiſmi formula juſſit Dominus ſervari, ait[5]: *Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti, & caritas Dei, & communicatio Sancti Spiritus cum omnibus vobis.* Quibus in verbis propter[6] deitatis identitatem, & fidei ſimplicitatem non modo ante Patrem collocat[7] Filium, verum etiam æqualem adorationem tribuit Spiritui Sancto, ejuſque unitatem, & *communicationem* (i. e. communionem) commemorat. Qualis vero eſt iſta communicatio? Eſſentiæ, regni, voluntatis, & glorificationis, quam Deo offerimus. Verum ea denuo commemoremus quæ obiiciunt Hæretici. Scribit Paulus: *Unus Deus Pater*, & : *Unus Dominus Jeſus Chriſtus*, non quaſi[8] nomen *Deitatis* ſit excellentius, aut anterius, quam nomen *Dominationis*; aut quaſi conveniat ſoli quidem Patri, ut dicatur

1. *dementiſſimus*) Codex mendoſe, ἀνέστατον. Legerem libenter ἀνοητότατον, aut certe ἀνεστάτων.
2. *Quoniam*) Rom. XI. 36.
3. *Unus*) Epheſ. IV. 6.
4. *in omnibus*) Reſpicit illud Sap. xii. 1: *Incorruptus tuus Spiritus eſt in omnibus.*
5. *Gratia*) 2. ad Cor. xiii. 13.
6. *propter*) Codex, τὸ ταυτὸν. Addo, διὰ, & lego, διὰ τὸ ταὐτὸν.
7. *ante Patrem collocat*) Codex, τὸ πατρὸς προστάττων. Sed perſpicuum eſt legendum eſſe, τῦ πατρὸς προστάττων.
8. *non quaſi* &c.) Eodem modo Pauli verba, *Unus Deus* &c., explicat in lib. de Sp. S. num. 29.

θεὸς· μόνῳ δὲ τῷ ὑῷ τὸ καλεῖσθαι κύρι- 108.
ος· ἀμφοτέρων γὰρ τὰ δύο ἴδια· ἀλλ' a.
ὅπως κ̀ τὸ ἰδιοσύστατον τῶν ὑποστάσεων κ̀ τὸ ἐν μιᾷ εἶναι αὐτὰς θεότητι κ̀ κυριότητι ἀπαγγείλῃ. ἐπεί τοι γε κατ' αὐτὲς εἰ μὴ ἔστιν φύσει θεὸς ὁ ὑός· ἐδὲ κύριος ὁ πατήρ· ἵλεως δὲ ἡμῖν εἴη τοιαῦτα ἐξ ἀνάγκης διὰ τὴν ἀπόνοιαν φθεγγομένοις τὴν τέτων· ὡς ταὐτὸν δὲ τυγχάνον θεὸς κ̀ κύριος· κ̀ ὡς θάτερον θατέρε μὴ διαφέρον μὴ δὲ κεχωρισμένον ὡς ἐπίπαν· προτάττει ἡ γραφὴ τὸ ὁ κύριος τῦ ὁ θεὸς κατὰ μωυσέα λέγοντα· κύριος ὁ θεός σε κύριος εἷς ἐστίν. καὶ πάλιν· πῶς διώξεται εἷς χιλίες κ̀ δύο μετακινήσεσιν μυριάδας εἰ μὴ κύριος παρέδωκεν αὐτὲς κ̀ ὁ θεὸς ἀπέδοτο αὐτές; κ̀ κατὰ τὸν ψαλμῳδὸν ἐν Ζ ψαλμῷ· κύριε ὁ θεός με εἰ ἐποίησα τῦτο. κατὰ δὲ ἰησῦν τὸν τῦ ναυή· ἡ λατρεία ἥτις ὀφείλεται μόνῳ θεῷ· τῷ κυρίῳ προσάγεται. πάντως δὲ ὡς θεῷ· ἔχει γάρ· μάρτυρες ὑμεῖς καθ' ἑαυτῶν ὅτι ἐξελέξασθε ἑαυτοῖς τὸν κύριον τῦ λατρεύειν αὐτῷ. ἔστιν δὲ σκοπῆσαι καὶ ἐξ ἑτέρας γραφῆς ὡς ἐ τῇ μιᾷ ὑποστάσει ἁρμόττει τὸ ὁ κύριος. ψάλλει γὰρ δαυὶδ ἐν ΠΒ ψαλμῷ· αἰσχυνθήτωσαν κ̀ ταραχθήτωσαν εἰς τὸν αἰῶνα τῦ αἰῶνος κ̀ ἐντραπήτωσαν κ̀ ἀπολέσθωσαν κ̀ γνώτωσαν ὅτι ὄνομά σοι κύριος· σὺ εἶ μόνος ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. εἰ γὰρ περὶ τῦ πατρὸς λέγει· πῶς παῦλος γράφει· εἷς ἅγιος εἷς κύριος ἰησῦς χριστός; κ̀ πάλιν· ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν; εἰ δὲ περὶ τῦ ὑῦ γράφει· ἐκ ἂν ἐ κύριος· ἐχ ὕψιστος· ἐχ ἅγιος κατ' αὐτὲς ὁ πατήρ· ἢ ἐγκαλέσεσιν τῷ δαυὶδ ψάλλοντι ἐν μὲν ΡΘ ψαλμῷ· εἶπεν ὁ κύριος 108.
τῷ κυρίῳ με· κάθε ἐκ δεξιῶν με· ἐν b.
δὲ ϞΘ· γνῶτε ὅτι κύριος αὐτός ἐστιν ὁ θεὸς ὅτι αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς καὶ ἐχ ἡμεῖς. δηλοῖ δὲ ἐκεῖνον· δι' ὃ τὰ πάντα ἐγένετο. ἐν δὲ ΞΖ· ὁδοποιήσατε τῷ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ δυσμάς· κύριος ὄνομα αὐτῷ. δυσμὰς δὲ λέγει· ἐπ' ἐσχάτων καιρῶν· κύριον δὲ τὸν ἐπιφανέντα ὅτε ἦλθεν τὸ πλήρωμα τῦ χρόνε. ἐγκαλέσεσι δὲ καὶ ἡσαΐᾳ θεὸν καὶ κύριον ὁμοίως τὸν ὑὸν

catur *Deus*, ſoli autem Filio ut vocetur *Dominus*; utriuſque enim propria ſunt hæc duo: Sed ideo ſic loquitur Apoſtolus, ut & propriam ſubſiſtentiam Hypoſtaſium enunciet, & eas io una deitate, ac dominatione eſſe ſignificet. Nam alioquin, ſi Filius eorum ſententia non eſt natura Deus, ne Pater quidem Dominus erit (parcar autem ipſe nobis talia ex neceſſitate ob iſtorum dementiam dicentibus). Quoniam vero unum & idem eſt *Deus*, & *Dominus*, & alterum ab altero non differt, nec ſejuogitur ullo modo, Scriptura præponit nomen *Dominus* nomini *Deus*; ut cum ait Moſes [1]: *Dominus Deus tuus* [2] *Dominus unus eſt*. Et rurſus [3]: *Quomodo perſequetur unus mille, & duo transmigrare facient decem millia, niſi Dominus tradidiſſet illos, & Deus vendidiſſet illos?* Et cum ait Pſaltes in VII. pſalmo [4]: *Domine Deus meus ſi feci iſtud*. Juxta Jeſum vero filium Nave cultus ille, qui ſoli Deo debetur, Domino offertur, ac redditur; nulla ſcilicet alia de cauſa, niſi quia Deus eſt: hæc enim habet [5]: *Teſtes vos eſtis contra voſmetipſos, quod elegiſtis vobis Dominum, ut ſerviretis ei*. Verum ex aliis etiam Scripturæ locis intelligere licet, non uni Hypoſtaſi nomen *Dominus* convenire: pſallit enim David in LXXXII. Pſalmo [6]: *Erubeſcant, & conturbentur in ſeculum ſeculi, & erubeſcant, & percant, & cognoſcant, quod nomen tibi Dominus: Tu es ſolus Altiſſimus ſuper omnem terram*. Si enim de Patre hæc dicuntur, quomodo Paulus ſcribit [7]: *Unus Sanctus, unus Dominus Jeſus Chriſtus?* Et rurſus [8]: *Dominus autem Spiritus eſt?* Si vero de Filio ſcribuntur, non ergo Dominus, non Altiſſimos, non Sanctus juxta ipſos erit Pater. Aut Davidem criminentur pſallentem in CIX. Pſalmo: *Dixit Dominus Domino meo: ſede a dextris meis*. Et in XCIX: *Scitote, quoniam Dominus ipſe eſt Deus, quia* [9] *ipſe fecit nos, & non ipſi nos*. His autem verbis illum ſignificat, per quem omnia facta ſunt. Et in LXVII: *Iter facite ei qui aſcendit ſuper occaſum: Dominus nomen illi*. Occaſum vero dicit ultima tempora; Dominum autem, eum qui manifeſtatus eſt, *quando* [10] *venit plenitudo temporis*. Iſaiam quoque accuſent, qui Deum,

1. *Dominus*) Deuter. VI. 4.
2. *tuus*) Græca Editio, ὑμῶν, ſeu *noſter*.
3. *Quomodo*) Deut. XXXII. 30.
4. *Domine*) Pſalm. VII. verſ. 3 (ſeu 4).
5. *Teſtes*) Joſue XXIV. 22. In Bibliis idem ſenſus, ſed verba aliquantulum diverſa.
6. *Erubeſcant*) Pſalm. LXXXII. verſ. 16, & 17 (ſeu 18, & 19).
7. *Unus*) Vide Not. 2. pag. 200.
8. *Dominus*) 2. ad Cor. III. 17.
9. *quia*) Non eſt in Bibliis hæc dictio.
10. *quando*) Gal. IV. 4.

υἱὸν προφητεύοντι οὕτως· ἰδοὺ ὁ θεὸς ἡμῶν· ἰδοὺ κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται καὶ ὁ βραχίων μετὰ κυρίας· ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ· καὶ τὸ ἔργον πρὸ προσώπου αὐτοῦ· ὡς ποιμὴν ποιμανεῖ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ· καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συνάξει ἄρνας. ἔτι δὲ καὶ ἰακώβῳ προοίμιον τῶν ἑαυτοῦ γραμμάτων τοῦτο ποιησαμένῳ· ἰάκωβος θεοῦ καὶ κυρίου ἰησοῦ δοῦλος· καὶ ἐν τοῖς ἐφ' ἑξῆς· καὶ κυρίου θεοῦ. γράψαντα δὲ καὶ παῦλον ῥωμαίοις διαβεβαιούμενον· ὅτι πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα κυρίου· σωθήσεται. ἢ συνθῶνται ὡς τὸ ὁ θεὸς καὶ κύριος ἐπίκοινόν ἐστιν ὄνομα τῶν τριῶν ὑποστάσεων ὡς καὶ βασιλεὺς καὶ ὕψιστος καὶ ἄχραντος καὶ ἀκατάληπτος καὶ ἅγιος καὶ ὅσα πρέπει λέγειν περὶ θεοῦ· καὶ οὐκ ἀλλοτριοῦται οὔτε ὁ πατὴρ τῆς κυριότητος κἂν γέγραπται· εἷς κύριος ἰησοῦς χριστός· καὶ· ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν· οὔτε ὁ υἱὸς ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκβάλλεται τῆς θεότητος κἂν εἴρηται· εἷς θεὸς ὁ πατήρ. ἡ μὲν οὖν ἀλήθεια οὕτως καθὰ δέδεικται καὶ ἡμεῖς δοξάζομεν· αἱρετικοὶ δὲ κατ' οἰκείαν ἐξουσίαν τὴν δοξολογίαν συνθέντες ἕτερον δι' ἄλλου ἐν ἄλλῳ ὡς δι' ὀργάνου δοξάζουσιν· τὸ δ' ἀληθέστερον· οὐδένα· παραβαίνοντες καὶ τὸ βάπτισμα θεῖον θέσπισμα· καὶ τὴν παύλου ἐπιστολὴν ἔνθα συνημμένως καὶ ὁμοτίμως μνημονεύει τῆς τριάδος· ἔτι δὲ παραβαίνοντες καὶ τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς βουλομένου τιμᾶσθαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ καθάπερ αὐτός. λέγουσι γάρ· δόξα πατρὶ διὰ υἱοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι· ὅπερ οὐδαμοῦ γέγραπται συνημμένως ἀλλὰ κεχωρισμένως κατ' ὑπαλλαγὴν λέξεων διὰ τὰς μνημονευθείσας αἰτίας· οὐ μέν τοι διὰ δοξολογίαν ἤ τινα ὕφεσιν. οἷον ἐν τοῖς προκειμένοις ἡ γραφὴ εἶπεν· εἷς θεὸς καὶ πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἷς κύριος ἰησοῦς χριστὸς δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ οὐκ ἐπήγαγεν· ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἢ ἐν τῷ πνεύματι. πολλάκις δὲ κέχρηται τῷ δι' οὗ ἀντὶ τοῦ μεθ' οὗ· ὡς παῦλος κορινθίοις γράφει· ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνο-

Deum, & Dominum ſimiliter vocat Filium, prophetans in hunc modum [1]: *Ecce Deus noſter, ecce Dominus cum fortitudine venit, & Brachium cum Dominatione: ecce merces ejus cum illo, & opus ante faciem* [2] *ejus: tamquam paſtor paſcet gregem ſuum, & brachio ſuo congregabit agnos*. Jacobum inſuper objurgent, qui hoc ſuæ epiſtolæ procemium fecit: *Jacobus Dei, & Domini Jeſu ſervus*: & poſtmodum ait [3]: *Et Domini Dei*. Ac Paulum quoque reprehendant Romanis ſcribentem [4], & hæc aſſeverantem [5]: *Quicumque invocaverit nomen Domini, ſalvus erit*. Aut nobiſcum conſentiant, nomen *Deus*, & *Dominus* commune eſſe trium Hypoſtaſium, ut ſunt nomina *Rex*, *Altiſſimus*, *Incorruptus*, *Incomprehenſibilis*, *Sanctus*, & quæcumque Deo conveniunt. Neque alienus eſt Pater a Dominatione, licet ſcriptum ſit: *Unus Dominus Jeſus Chriſtus*; &: *Dominus autem Spiritus eſt*: nec Filius, aut Spiritus Sanctus excluditur a Deitate, etſi dictum ſit: *Unus Deus Pater*. Hæc porro eſt veritatis doctrina, ut oſtenſum fuit, atque
199. a. nos in Doxologia profitemur. Hæretici vero propria auctoritate Doxologiam quamdam compoſuerunt, & alteri per alium in alio, veluti per organum, gloriam reddunt, aut potius nulli: itaque & divinum de baptiſmate [6] edictum violant, & contra Pauli epiſtolam faciunt; quod conjunctim utrobique ut dignitate æquales memorentur Perſonæ Trinitatis: quin etiam contra Patris voluntatem agunt, qui honorari vult Filium ſuum, ſicut ipſe honoratur. Inquiunt enim: *Gloria Patri per Filium in Spiritu Sancto*: quæ formulæ nuſquam omnes conjunctim ſcriptæ ſunt in Bibliis, ſed tantum ſeparatim per vocum permutationem, ob eas, quas diximus cauſas; non vero ut quidam in glorificatione gradus majores, ac minores ſtatuerentur. Ita exempli gratia in iis quæ allata ſunt, Scriptura dixit: *Unus Deus & Pater, ex quo omnia*; & *unus Dominus Jeſus Chriſtus, per quem omnia*: ſed non ſubjunxit, *In Spiritu Sancto*, aut, *in Spiritu*. Sæpius vero adhibet illud, *Per quem*, pro, *Cum quo*. Ita Paulus Corinthiis ſcribit [7]: *Nam ex multa tribulatione*, &

1. *Ecce*) Iſai. XL. 10, & 11.
2. *ante faciem*) Didymus, πρὸ προσώπου. Græca Editio, ἐναντίον.
3. *Et Domini Dei*) In Jacobi Epiſtola hæc non leguntur.
4. *ſcribentem*) Cod. γράψαντα δὲ καὶ παῦλον ῥωμαίοις διαβεβαιούμενον. Aut deeſt verbum, aut legendum eſt: γράψαντι... παύλῳ... διαβεβαιουμένῳ.
5. *Quicumque*) Rom. X. 13.
6. *de baptiſmate*) Codex, καὶ τὸ βάπτισμα. Lego, καὶ τὸ περὶ τὸ βάπτισμα.
7. *Nam ex multa*) 2. ad Cor. II. 4.

συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν διὰ πολλῶν δακρύων· ἀντὶ τοῦ μετὰ πολλῶν. καὶ πάλιν ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ· ὅτ' ἂν δὲ παραγένωμαι· οὓς ἐὰν δοκιμάσητε· δι' ἐπιστολῶν τούτους πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν ἐν ἱερουσαλήμ· τουτέστιν μετὰ ἐπιστολῶν πέμψω. εἶτα ἀλλαχοῦ οὐκ εἰποῦσα ἡ γραφὴ τὸ ἐξ οὗ καὶ δι' οὗ· λέγει· ἐν πνεύματι ἁγίῳ· ὅ ἐστιν σὺν τῷ ἁγίῳ πνεύματι. πολλαχοῦ γὰρ ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν· μετὰ καὶ τοῦδε ἢ σὺν τῷ δὲ· εἴρηκεν τὸ ἐν τῷ δὲ· ὡς ἐν $\overline{\Xi\varsigma}$ προφητεύει ψαλμῷ· εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου ἐν ὁλοκαυτώμασιν· ἀντὶ τοῦ μετὰ ὁλοκαυτωμάτων. καὶ πάλιν· ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐν ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ· τουτέστιν μετὰ ἀργυρίου καὶ χρυσίου. καὶ πάλιν ἐν $\overline{\text{PZ}}$· οὐκ ἐξελεύσῃ ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν· ὅ ἐστι σὺν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν. ὁ δὲ σοφώτατος παῦλος· περὶ τοῦ σωτῆρος χριστοῦ γράφων ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν· πάντα ἐπ' αὐτὸν συνέστηκεν καὶ παρ' αὐτοῦ ἐκτίσθη· ἔφη· πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν καὶ ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα. εἰ οὖν παραλλαξίαν οὐ δηλοῖ ἡ λέγουσα τοῦ δεσπότου φωνή· βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· παραλλαξίαν ἡ λέξις οὐχ ἕξει ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι διά τε εἰς ἓν ὄνομα ἰσοτίμως εἰρῆσθαι· διά τε αὐτὸν εἶναι εἰπεῖν εἰς τὸ ὄνομα καὶ ἐν τῷ ὀνόματι. ἱκανὰ μὲν οὖν ἐστὶ καὶ ταῦτα. εὑρίσκεται δὲ ὅμως τὸ ἐξ οὗ γεγραμμένον περί τε τοῦ υἱοῦ περί τε τοῦ ἁγίου πνεύματος· καὶ τὸ δι' οὗ κείμενον περὶ τοῦ πατρὸς καὶ περὶ τοῦ θείου πνεύματος· καὶ τὸ ἐν ᾧ οὐ τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἀφωρισμένον· ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ λεχθὲν ὡς αἱ ὑποκείμεναι παριστῶσιν γραφαί. ὅτι τὸ ἐξ οὗ εἴρηται καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· οὕτως. περὶ τοῦ υἱοῦ. παῦλος ἐφεσίοις· ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ χριστός· ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον αὔξει τὴν αὔξησιν τοῦ θεοῦ. ἰωάννης ἐν εὐαγγελίῳ· ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ· ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται

& anguſtia cordis ſcripſi vobis per multas lacrymas: Pro, *cum multis lacrymis*. Et rurſus in prima Epiſtola [1]: *Cum autem præſens fuero quos probaveritis, per epiſtolas hos mittam perferre grationi veſtrom in Jeruſalem*: id eſt, *cum epiſtolis mittom*. Deinde alibi Scriptura ipſa, quum prius non dixiſſet, *Ex quo* [2], & *Per quem*, dicit [3]: *In Spiritu Sancto*; id eſt, cum Spiritu Sancto. Multis enim in locis pro *cum hoc etiom*, vel *Simul cum hoc* [4], dixit *In hoc*, Sic exempli gratia in LXVI. Pſalmo propherans Pſaltes ait [5]: *Ingrediar in domum tuom in holocauſtis*: Pro, *cum holocauſtis*. Et rurſus [6]: *Eduxit eos in argen-
100. b. to, & auro*; id eſt, cum argento, & auro. Et rurſus in CVII [7]: *Non egredieris in Virtutibus noſtris?* id eſt, *cum Virtutibus noſtris*. Sapientiſſimus vero Paulus de Salvatore Chriſto ſcribens, pro hiſce locutionibus: *Omnia ſuper ipſum conſtont*; &: *Ab eo creata ſunt*, uſus eſt hiſce aliis [8]: *Omnia in ipſo conſtant*; &: *In ipſo creata ſunt omnia*. Si ergo diſcrepantiam non ſignificant ea Domini verba: *Baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*, ne iſta quidem locutio, *in Spiritu Sancto*, diſcrepantiam indicabit: tum qnia ſervata honoris æqualitate unum *nomen* ſingulari numero dictum eſt, tum quia idem eſt [9], *In nomen*, atque *In nomine*. Hæc porro vel ſola quidem ſufficiunt: invenitur tamen illud, *Ex quo*, ſcriptum & de Filio, & de Spiritu Sancto: ac illud, *Per quem*, dictum de Patre, & de divino Spiritu: ac illud *In quo* non Spiritui Sancto reſervatum, ſed etiam de Patre, & Filio dictum, ſicut ex his, quæ ſubjicimus, Scripturæ locis apparet. Illud *Ex quo* dici & de Filio, & de Spiritu Sancto, ſic probo. De Filio, Paulus Epheſiis ait [10]: *Qui eſt coput, Chriſtus, ex quo totum corpus compoctum, & connexum ougebit augmento Dei* [11]. Joannes in Euangelio [12]: *Ex plenitudine ejus nos omnes occepimus*. Et rurſus ex perſona Filii [13]: *Ex meo occipiet, & anuunciabit vobis*. Et alibi [14]: *Cognovi*

1. *Cum autem*) I. ad Cor. XVI. 3.
2. *Ex quo*) Codex, τὸ ἐξ οὗ. Lego, τὸ ἐξ οὗ.
3. *In Spiritu*) Joann. I. 33, & alibi.
4. *cum hoc*) Codex, σὺν τῷ δὲ, pro σὺν τῷδε. Et mox, ἐν τῷ δὲ, pro ἐν τῷδε.
5. *Ingrediar*) Pſalm. non LXVI, ſed LXV. verſ. 12 (ſeu 13).
6. *Eduxit*) Pſalm. CIV. verſ. 36 (ſeu 37).
7. *Non egredieris*) Pſalm. CVII. verſ. 12. In Bibliis additur, θεὸς, i. e. *Deus*.
8. *Omnia*) Coloſſ. I. 17, & 16.
9. *idem eſt*) Codex διά τε αὐτὸν εἶναι. Lego, διά τε ταὐτὸν εἶναι.
10. *Qui eſt*) Epheſ. IV. 15, & 16 Græca Editio eodem ſenſu: ὅς ἐστιν ἡ κεφαλή, ὁ Χριστός.
11. *augebit augmento Dei*) Hæc verba non habet Paulus, ſed alia. At Didymus Apoſtoli mentem aperit, ac ſenſum citat.
12. *Ex plenitudine*) Joann. I. 16.
13. *Ex meo*) Joann. XVI. 15.
14. *Cognovi*) Luc. VIII. 46.

Digitized by Google

ψεται κ. ἀναγγελεῖ ὑμῖν. κ) ἑτέρωθι· ἔγνων δύναμιν ἐξελθοῦσαν ἀπ' ἐμοῦ. περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἰωάννης· ὁ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα· ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. κ) πάλιν· τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος· πνεῦμά ἐστιν. κ) ὁ ἄγγελος· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν· ἐκ πνεύματός ἐστιν ἁγίου. ὅτι περὶ τοῦ πατρὸς γέγραπται ἡνωμένως ἐξ οὗ· δι' οὗ· κ) ἐν ᾧ· προελέχθη. ὅτι κεχωρισμένως τὸ δι' οὗ κεῖται περὶ τοῦ πατρὸς κ) τοῦ ἁγίου πνεύματος· οὕτως. περὶ τοῦ πατρός· ἠσαΐας ἀπὸ τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱόν· ἰδοὺ προσήλυτοι προσελεύσονταί σοι δι' ἐμοῦ. ἐπιτήρησον ὡς διὰ τὸ ἰσότιμον κ) ὁμοούσιον προσάγει τὰ ἔθνη τῷ υἱῷ ὁ πατήρ. καὶ πάλιν· οὐαὶ οἱ βαθέως βουλὴν ποιοῦντες καὶ οὐ διὰ κυρίου. κ) ἐν τῇ γενέσει ἀδὰμ λέγει· ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ θεοῦ. καὶ πάλιν· ὅσα ἐνετείλατο μωϋσῆς τῷ ἰσραὴλ διὰ τοῦ προστάγματος κυρίου. κ) ἰωσὴφ πρὸς τοὺς εὐνούχους φησίν· οὐχὶ διὰ τοῦ θεοῦ ἡ διασάφησις αὐτῶν ἔσται; ἀλλὰ κ) παῦλος ἑβραίοις· ἔπρεπεν γάρ φησιν αὐτῷ δι' ὃν τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα· πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀναγαγόντα τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν διὰ παθημάτων τελειῶσαι. σημειωτέον πῶς παραπλήσιον τοῦτο μάλιστα τῷ ἐκκειμένῳ κεφαλαίῳ τῷ εἷς κύριος ἰησοῦς χριστὸς δι' οὗ τὰ πάντα. κ) κολασσαεῦσιν· παῦλος ἀπόστολος δοῦλος ἰησοῦ χριστοῦ διὰ θελήματος θεοῦ. καὶ κορινθίοις· πιστὸς ὁ θεὸς δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν. μέμνησο πάλιν ὅτι ὁ θεὸς καὶ πατὴρ καλεῖ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱόν. καὶ ῥωμαίοις· παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἀδελφοὶ διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ θεοῦ. κ) γαλάταις· ὥστε οὐκ ἔτι εἶ δοῦλος· ἀλλὰ υἱός· εἰ δὲ υἱός· καὶ κληρονόμος διὰ θεοῦ. περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἠσαΐας ἀπὸ τοῦ πατρός·

gnovi virtutem exeuntem a me. De Spiritu Sancto ait Joannes[1]: *Qui ſeminat in Spiritu, ex Spiritu metet vitam æternam.* Et rurſus[2]: *Quod genitum eſt ex Spiritu, Spiritus eſt.* 100. a. Et Angelus[3]: *Quod enim in eo natum eſt, ex Spiritu Sancto eſt.* Quod de Patre ſcripta fuerint conjunctim hæc tria, *Ex quo, Per quem,* & *In quo*, antea dictum fuit. Quod ſeparatim illud, *Per quem*, de Patre, & Spiritu Sancto dicatur, ſic oſtendo. Quod ſpectat ad Patrem, Iſaias ex perſona Patris ad Filium ait[4]: *Ecce proſelyti accedent ad te per me.* Illud hic obſervandum eſt, quod propter Perſonarum æqualitatem, & conſubſtantialitatem, adducit Gentes ad Filium Pater. Et rurſus[5]: *Væ qui profunde*[6] *conſilium facitis, & non per Dominum.* Et in Geneſi Adamus ait[7]: *Poſſedi hominem per Deum.* Et rurſus[8]: *Quæcumque mandavit Moſes Iſraeli per præceptum Domini.* Et Joſephus Eunuchis dicit[9]: *Nonne per Deum manifeſtatio ipſorum erit?* Quin & Paulus Hebræis[10], *Decebat enim*, inquit, *eum, propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam evexit*[11], *auctorem ſalutis eorum, per paſſiones conſummare.* Notanda vero eſt ſimilitudo, quæ intereſt inter hoc capitulum, & illud quod allatum eſt, nempe: *Unus Dominus Jeſus Chriſtus, per quem omnia.* Et ad Coloſſenſes ſcribit[12]: *Paulus Apoſtolus ſervus Jeſu Chriſti per voluntatem Dei.* Et ad Corinthios[13]: *Fidelis Deus, per quem vocati eſtis in communionem Filii ejus Jeſu Chriſti Domini noſtri* Obſerva hic rurſus, ut paulo ante, quod *Deus* & Pater *vocat* homines ad ſuum ipſius Filium. Et ad Romanos[14]: *Hortor ergo vos, fratres, per miſerationes Dei.* Et ad Galatas[15]: *Itaque jam non es ſervus, ſed filius: ſi autem filius, & hæres per De-* 100. b. *um*[16]. Quod autem attinet ad Spiritum Sanctum, Iſaias ex perſona Patris[17]: *Conſilium*

1. *Qui ſeminat*) Non apud Joannem, ſed in ep. ad Gal. vi. 8.
2. *Quod genitum eſt*) Joann. III. 6.
3. *Quod enim*) Matth. I. 20.
4. *Ecce*) Iſai. LIV. 15. Vulgatus Int. aliter. Francofurtenſis Editio caret vocula, σοι, i. e. *tibi*, ſive *ad te*.
5. *Væ*) Iſai. xxix. 14. juxta Græcam Editionem. Vulgatus vero Interpres nec eadem habet, nec eodem verſiculo, ſed 15.
6. *profunde*) Græca Editio, *βαθεῖαν βουλὴν*, i. e. *profundum conſilium*.
7. *Poſſedi*) Gen. IV. 1.
8. *Quæcumque*) Num. xxxvi. 5. Græca Editio: *καὶ ἐνετείλατο μωϋσῆς τοῖς υἱοῖς ἰσραὴλ, διὰ προστάγματος Κυρίου*, i. e. *Et mandavit Moſes filiis Iſrael, per præceptum Domini.*
9. *Nonne*) Gen. XL. 8. juxta Græcam Editionem. Vulgatus enim Interpret paulo aliter.
10. *Decebat*) Hebr. II. 10.
11. *evexit*) Græca Editio, *ἀγαγόντα*, i. e. *qui adduxit*. Didymus, *ἀναγαγόντα*.
12. *Paulus*) Coloſſ. I. 1.
13. *Fidelis*) 1. ad Cor. I. 9.
14. *Hortor*) Rom. xii. 1.
15. *Itaque*) Gal. IV. 7.
16. *hæres per Deum*) Vulgatus Interpres, & Codices Alexandrini ſcriptos legit ut Didymus. Sed Græca Editio nunc habet: *κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ*, i. e. *hæres Dei per Chriſtum*.
17. *Conſilium*) Iſai. XXX. 1.

πατρός· βουλὴν ἐποιήσατε οὐ δι' ἐμοῦ· καὶ συνθήκας οὐ διὰ τοῦ πνεύματός μου. παῦλος κορινθίοις· ἡμῖν ἀπεκάλυψεν ὁ θεός διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ· τὸ γὰρ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ. καὶ πάλιν· ᾧ μὲν γὰρ διὰ τοῦ πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας· ἄλλῳ δὲ πίστις διὰ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος. ῥωμαίοις· παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοὶ διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ πνεύματος. καὶ πάλιν· ὁ ἐγείρας Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν· ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. καὶ πάλιν· ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ πνεύματος ἁγίου. καὶ πρὸς τιμόθεον· τὴν καλὴν παραθήκην φύλαξον διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν. καὶ αἱ πράξεις φησίν· τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιησάμην περὶ πάντων ὦ θεόφιλε ὧν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν ἄχρι ἧς ἡμέρας ἐντειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις διὰ πνεύματος ἁγίου οὓς ἐξελέξατο ἀνελήφθη. εἶπεν δὲ πρῶτον τὸ εὐαγγέλιον τὸ κατὰ λουκᾶν· αὐτὸς γὰρ καὶ τὰς ἀποστολικὰς πράξεις συνέγραψεν. ὅτε ἐν ᾧ ἐγράφη περί τε τοῦ πατρὸς περί τε τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ υἱοῦ οὑτωσεί. περὶ τοῦ πατρός· ὡσηέ· καὶ εἶπεν αὐτῷ φησὶν ὁ θεός· κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὐκ ἠλεημένη· διότι οὐ μὴ προσθήσω ἔτι ἐλεῆσαι τὸν οἶκον τοῦ ἰσραήλ· ἀλλ' ἢ ἀντιτασσόμενος ἀντιτάξομαι αὐτοῖς· τοὺς δὲ υἱοὺς ἰούδα ἐλεήσω καὶ σώσω αὐτοὺς ἐν κυρίῳ θεῷ αὐτῶν. ἐν τῇ ᾠδῇ ἄννης· ἐστερεώθη ἡ καρδία μου ἐν κυρίῳ· ὑψώθη κέρας μου ἐν θεῷ μου. δαυὶδ ἐν ψαλμῷ PZ· καὶ οὐκ

ſilium feciſtis, non per me: & pacta, non per Spiritum meum. Paulus Corinthiis ſcribens[1]: *Nobis revelavit Deus per Spiritum ſuum*[2]: *Spiritus enim omnia ſcrutatur, etiam profunda Dei*. Et rurſus[3]: *Alteri enim per Spiritum datur ſermo ſapientiæ: alii*[4] *vero fides per eumdem Spiritum*[5]. Et ad Romanos[6]: *Hortor autem vos, fratres, per Daminum noſtrum Jeſum Chriſtum, & per caritatem Spiritus*. Et rurſus[7]. *Qui ſuſcitavit Jeſum Chriſtum ex mortuis, viviſicabit etiam mortalia corpora veſtra per inhabitantem ipſius Spiritum in vobis ſecundum*[8] *divitias gloriæ ſuæ, virtute corroborari per Spiritum ejus*. Et rurſus[9]: *Caritas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum Sanctum*. Et ad Timotheum[10]: *Pulcrum depoſitum*[11] *cuſtodi per Spiritum Sanctum habitantem in nobis*. Et in Actis legitur: *Primum quidem ſermonem feci de omnibus, a Theophile, quæ cœpit Jeſus facere, & docere, uſque ad diem qua præcipiens Apoſtolis per Spiritum Sanctum quas elegit, aſſumptus eſt*. Voce autem illa, *primum*, deſignatur Euangelium ſecundum Lucam: nam Acta etiam Apoſtolica Lucas ipſe conſcripſit. Quod vero illud, *In quo*, ſcriptum fueris cum de Patre, tum de Unigenito ipſius Filio, ex his patet. De Patre ait Oſee[12]: *Et dixit ei Deus: Voca nomen ejus*[13]: *Abſque miſericordia: quia non addam ultra miſereri domus Iſrael, ſed adverſans adverſabor eis: filiorum autem Juda miſerebor, & ſalvabo eos in Domino Deo ipſorum*. In Cantico Annæ[14]: *Confirmatum eſt cor meum in Domino, exaltatum eſt carnu meum in Deo meo*. David in Pſalmo CVII[15]: *Et non*

1. *Nobis*) 1. ad Cor. II. 10.

2. *per Spiritum ſuum*) Quoties hæc citavit Didymus in his libris, legit, *per Spiritum ſuum*. At in libro de Sp. S. num. 31, ſi edita exemplaria ſpectemus, dictavit: *Per Spiritum Sanctum*. Sic enim habent: „ In tantum ut is, qui ea ſuſceperit, dicat: *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum Sanctum*. „ Sed ibi quoque codex noſter m. s. habet: *per Spiritum ſuum*.

3. *Alteri*) 1. ad Cor. XII. 8, & 9. Poſt vocem, σοφίας, nonnulla omittit Didymus.

4 *alii*) Græca Editio ἑτέρῳ. Didymus ἄλλῳ. Ita etiam dictavit lib. de Sp. S. num. 9.

5. *per eumdem Spiritum*) Græca Editio: ἑτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, i. e. *Alteri autem fides, in eodem Spiritu*. Quo modo legit, aut dictavit ipſe Didymus ſuperius ſegm. 95. a, & in lib de Sp S. num. 9, ubi ſic loquitur: „ Et fidei „ effectus eſt particeps, quæ ex Spiritu Sancto ve- „ nit, juxta illud, *Alii autem fides, in eodem* „ *Spiritu*... Necnon & illis donationibus *ſecun-* „ *dum eumdem Spiritum* affluebat, quæ vocantur „ *curationum gratiæ*, atque *virtutes* (rectius codex noſter: atque *virtutum*: reſpicitur enim a Didymo 1. ad Cor. XII. 10). Et hæc enim in „ enumeratione donorum Dei *in Spiritu*, & *ſe-* „ *cundum Spiritum*, in prima Apoſtoli Pauli Epi- „ ſtola ad Corinthios collocantur. „

6. *Hortor*) Rom. XV. 30.

7. *Qui ſuſcitavit*) Rom. VIII. 11. Vide Not 4. pag. 180.

8. *ſecundum*) Ephef. III. 16. Librarium aliqua omiſiſſe puto, quod bis occurreret in apographo vox, ὑμῖν. Nimirum hæc, vel ſimilia dictaſſe videtur Didymus: ἐν ὑμῖν. καὶ πάλιν· ἵνα δῷ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον, & reliqua: id eſt: *in vobis*. Et rurſus: *Ut det vobis ſecundum divitias* &c.

9. *Caritas*) Rom. V. 5.

10. *Pulcrum*) 2. ad Tim. I. 14.

11. *depoſitum*) Didymus: παραθήκην. Græca Editio: παρακαταθήκην. Hoc Atticum, illud Græcum.

12. *Et dixit*) Oſee I. 6, & 7.

13. *ejus*) Codex, αὐτῷ. Sed legendum, αὐτῆς.

14. *Confirmatum*) Lib. 1. Reg. II. 1.

15. *Et non*) Pſalm. CVII. verſs. 12, 13, & 14.

ἐκ ἐξελεύσῃ ὁ θεὸς ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν· δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως καὶ ματαία σωτηρία ἀνθρώπου· ἐν τῷ θεῷ ποιήσωμεν δύναμιν καὶ αὐτὸς ἐξουδενώσει τοὺς θλίβοντας ἡμᾶς. καὶ πάλιν· ἐν τῷ θεῷ ὑπερβήσομαι τεῖχος. καὶ πάλιν· ἐν τῷ θεῷ ἐπαινέσω τοὺς λόγους μου. παῦλος πρὸς κολασσαεῖς· εὐχαριστοῦντες τῷ πατρὶ τῷ ἱκανώσαντι ὑμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτί· ὃς ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ· ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν. καὶ πάλιν· παῦλος καὶ σιλουανὸς καὶ τιμόθεος τῇ ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων ἐν θεῷ πατρὶ ἡμῶν καὶ κυρίῳ ἰησοῦ χριστῷ. καὶ πάλιν· εἰ δὲ σὺ ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ καὶ ἐπαναπαύῃ νόμῳ καὶ καυχᾶσαι ἐν τῷ θεῷ. καὶ ἑτέρωθι· εἷς θεὸς δι' οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν. καὶ πάλιν· ἐν τῷ θεῷ τῷ τὰ πάντα κτίσαντι. αὖθις τε· ἤδη ποτὲ εὐοδωθήσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ θεοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. καὶ πάλιν· εὔχεσθε ἐν θεῷ. καὶ πάλιν· ὁ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν· ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς ἵνα φανερωθῇ αὐτοῦ ὅτι ἐν θεῷ εἰσὶν εἰργασμένα. περὶ τοῦ υἱοῦ· παῦλος κολασσαεῦσι μὲν· ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ
201. b.
ἀόρατα· εἴτε θρόνοι· εἴτε κυριότητες· εἴτε ἀρχαὶ· εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσθη· καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν. κορινθίοις μὲν ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ· ἀλλὰ ἀπελούσασθε· ἀλλ' ἐδικαιώθητε· ἀλλὰ ἡγιάσθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ καὶ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ θεοῦ ἡμῶν. ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ· τῷ δὲ θεῷ χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ χριστῷ καὶ τὴν ὀσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν. καὶ πάλιν· ὥστε εἴ τις ἐν χριστῷ· καινὴ κτίσις. ῥωμαίοις δέ· ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν χριστῷ ἰησοῦ ἠλευθέρωσέν με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. τοῖς αὐτοῖς· πάντες

non egredieris Deus in virtutibus noſtris? Da nobis auxilium ex tribulatione, & vana ſalus hominis. In Deo faciamus virtutem, & ipſe ad nihilum rediget tribulantes nos[1]. Et rurſus[2]: *In Deo tranſgrediar murum.* Et rurſus[3]: *In Deo laudabo ſermones meos.* Paulus ad Coloſſenſes[4]: *Gratias agentes Patri, qui dignos vos*[5] *fecit in partem fortis Sanctorum in lumine: qui eripuit nos ex poteſtate tenebrarum, & tranſtulit in regnum Filii dilectionis ſuæ: in quo habemus redemptionem*[6], *remiſſionem peccatorum.* Et rurſus[7]: *Paulus, & Silvanus, & Timotheus Eccleſiæ Theſſalonicenſium in Deo Patre noſtro*[8], *& Domino Jeſu Chriſto.* Et rurſus[9]: *Si autem tu Judæus cognominaris, & requieſcis in lege, & gloriaris in Deo.* Et alibi[10]: *Unus Deus, per quem omnia, & nos in ipſo.* Et rurſus[11]: *In Deo, qui omnia creavit.* Et rurſus[12]: *Tandem aliquando proſperum iter habebo in voluntate Dei veniendi ad vos.* Et rurſus[13]: *Orate in Deo.* Et rurſus[14]: *Qui facit veritatem, venit ad lucem, ut manifeſtentur ejus opera*[15] *quod in Deo ſunt facta.* De Filio autem Paulus Coloſſenſibus ſcribit[16]: *Quoniam in ipſo creata ſunt omnia in cælis, & in terra, viſibilia, & inviſibilia, ſive Throni, ſive Dominationes, ſive Principatus, ſive Poteſtates, omnia per ipſum, & in ipſo creata ſunt: & ipſe eſt ante omnia, & omnia in ipſo conſtant.* Et Corinthiis in prima epiſtola[17]: *Sed abluti eſtis, ſed juſtificati eſtis, ſed ſanctificati eſtis in nomine Domini Jeſu Chriſti, & in Spiritu Dei noſtri.* In ſecunda vero[18]: *Deo autem gratia, qui ſemper triumphat nos in Chriſto, & odorem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos.* Et rurſus[19]: *Itaque ſi quis in Chriſto, nova creatura.* Romanis vero[20]: *Nam lex Spiritus vitæ in Chriſto Jeſu liberavit me a lege peccati, & mortis.* Eiſdem[21]: *Omnes enim peccaverunt, & egent gloria Dei: juſti-*

1. *tribulantes nos*) Græca Editio: τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν, i. e. *inimicos noſtros*.
2. *In Deo*) Pſalm. XVII. verſ. 32 (ſeu 30).
3. *In Deo*) Pſalm. LV. verſ. 4 (ſeu 5).
4. *Gratias*) Coloſſ. I. 12, 13, & 14.
5. *vos*) Græca Editio, ἡμᾶς, i. e. *nos*.
6. *redemptionem*) Poſt hanc vocem Græca Editio addit: διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, i. e. *per ſanguinem ejus*.
7. *Paulus*) 1. ad Theſſ. I. 1.
8. *noſtro*) Hæc vox deeſt in Bibliis græcis, ac latinis.
9. *Si autem*) Rom. II. 17. Græca Editio habet: ἴδε, i. e. *vide*. Vulgatus Interpres legit ut Didymus. Quin Complut. etiam Ed. habet, εἰ δὲ, i. e. *ſi autem*.
10. *Unus*) 1. ad Cor. VIII. 6. Græca Editio habet at Didymus ipſe citavit alias, nempe ἐξ οὗ τὰ πάντα, i. e. *per quem omnia*: non vero, δι' οὗ τὰ πάντα.
11. *In Deo*) Epheſ. III. 9.
12. *Tandem*) Rom. I. 10.
13. *Orate*) Vel, *oratis*. Unde hæc verba decta ſint, neſcio. Itaque ignoro etiam, utrum vertenda ſint *orandi* verbo, an *vovendi*.
14. *Qui facit*) Joann. III. 21.
15. *opera*) Addendum in græco, τὰ ἔργα.
16. *Quoniam*) Coloſſ. I. 16, & 17.
17. *Sed abluti*) 1. ad Cor. VI. 11.
18. *Deo*) 2. ad Cor. II. 14.
19. *Itaque*) 2. ad Cor. V. 17.
20. *Nam lex*) Rom VIII. 2.
21. *Omnes*) Rom. III. 23, & 24.

πάντες γὰρ ἥμαρτον ϗ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ θεοῦ· δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν χριςῷ ἰησοῦ. ἑβραίοις δέ· πολυτρόπως πάλαι ὁ θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις· ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ. πέτρος ἐν ἐπιςολῇ· ὁ δὲ θεὸς πάσης χάριτος ὁ καλέσας ἡμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον αὐτοῦ δόξαν ἐν χριςῷ ἰησοῦ.

ΚΔ

ΕΤΙ ϗ οἱ οἰήσει σοφοὶ ϗ πάσης ἀβελτηρίας ἐπέκεινα ἕλληνες· οἱ πολυθεΐας δόξῃ καταμεθύοντες ϗ ἑαυτοὺς πείθοντες ὅτιπερ μόνοι εἰσὶν πολυμαθεῖς· ἀμαθαίνοντες δὲ περὶ τὸ κύριον παρὰ πάντας· ϗ οὐδὲ μίαν ἀκριβῆ περὶ τῆς ἐν μονάδι μακαρίας τριάδος εἴδησιν ἔχοντες αὐτῶν παραπλησίως τῇ λεγούσῃ γραφῇ· ἀσεβὴς ἐμπεσὼν εἰς βάθος κακῶν καταφρονεῖ· δι' ἐθελοκακότητα δεισιδαιμονίας δῆθεν ϗ περιεργίας· εἰς βεβαίωσιν τῆς πολυθεΐας· μᾶλλον δὲ ἀθεΐας αὐτῶν ἐπερείδονται κακῶς τῇ προλεχθείσῃ τοῦ ἀποστόλου φωνῇ· εἴ τινές εἰσι λεγόμενοι θεοὶ εἴτε ἐν οὐρανῷ εἴτε ἐπὶ γῆς· ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ ϗ κύριοι πολλοί· ϗ τῇ προφητικῇ τῇ φασκούσῃ· θεοὺς οὐ κακολογήσεις· ϗ· θεὸς θεῶν κύριος ἐλάλησεν· οὐκ ἔτι βλέποντες δύο ταῦτα· ἓν μέν· ὅτι ὁ ἀπόστολος ἔγραψεν πρὸ τοῦ μνησθέντος ῥητοῦ· οὐδεὶς θεὸς εἰ μὴ εἷς· ἕτερον δέ· ὅτι λεγόμενοι θεοί εἰσιν· τοῦτ' ἔστιν οὐ φύσει ὑπάρχοντες· ἀλλ' ὀνόματι· τὸ μὲν γὰρ ἀποτέλεσμα σεσιώπηται· δεῖ δὲ ἐκδέξασθαι ὡς δεδομένον ἀπὸ μέρους τὸ ὅλον νοοῦντας. χάριν γὰρ ϗ τῶν κατ' ἔλλειψιν φρασθέντων γράφει· ὁ ἀναγινώ-

juſtificati gratis per gratiam ipſius, per redemptionem, quæ eſt in Chriſto Jeſu. Hebræis vero: *Multis modis olim Deus loquens patribus in prophetis, in noviſſimis*[1] *diebus his locutus eſt nobis in Filio.* Petrus in Epiſtola[2]: *Deus autem omnis gratiæ, qui vocavit nos in æternam ſuam gloriam in Chriſto Jeſu.*

CAPUT XXIV.

INſuper Græci[3], qui ſapientiam ſibi arroganter tribuunt, & ſtupidorum omnium ſtupidiſſimi ſunt, ac ſuperſtitioſo plurium Deorum cultu ebrii, ſemetipſos putant ſolos multa doctrina præditos, cum reipſa in eo quod præcipuum eſt, omnium indoctiſſimi ſint, nullamque ac-
302. a. curatam de beata Trinitate, quæ in unitate eſt, cognitionem habeant, juxta id quod ait Scriptura[4], *Impius incidens in profundum malorum, deſpicit*, ob ſummam ac voluntariam[5] ipſorum ſuperſtitionem, ac ſupervacuum ſtudium, ad ſtabiliendum polytheiſmum, vel potius atheiſmum abutuntur allatis Apoſtoli verbis, eiſque maxime innituntur[6]: *Si qui ſunt qui dicuntur Dii ſive in cælo, ſive in terra: ſicut ſunt Dii multi, & Domini multi.* Et prophetica ſententia[7]: *Diis non maledices.* Et[8]: *Deus Deorum Dominus locutus eſt.* Quæ dum proferunt, duo hæc non animadvertunt: primum ſcilicet ante commemorata verba hæc alia ſcripta eſſe ab Apoſtolo: *Nullus Deus niſi unus:* Deinde vero eum loqui de iis, *qui dicuntur Dii*, id eſt, qui non natura Dii ſunt, ſed nomine. Nam id quod ſententiam perficit, omiſſum eſt. Sed ea verba ita accipienda ſunt, ut Apoſtolum ex parte tantum id dixiſſe quod volebat, intelligamus, cetera vero ſupplenda eſſe. Nam ad ea etiam, quæ per ellipſim dicta ſunt, pertinet illud Chriſti[9]: *Qui*

1. *in noviſſimis*) Didymus modo legit, ἐπ' ἐσχάτων, ut hic, & ſegm. 27. *b*; modo ἐπ' ἐσχάτου, ut ſegm. 13. *a*, & 68. *b*, & in Catena in Pſalmos calamo exarata, quæ exſtat codice græco XVII. Bibliothecæ S. Marci Venetiarum, pag. 206. ad initium Pſalmi ooni.

2. *Deus*) 1. Petr. V. 10.

3. *Græci*) Plures adhuc fuiſſe Alexandriæ Græcos, id eſt Ethnicos, Didymi ætate, certum eſt. Id teſtatur Rufinus in Hiſt. Eccleſ. lib. 2. cap. 22; id indicat & Hieronymus lib. 18. in Iſaiam cap. 65, & Julianus Apoſtata ſæpius: qui hac etiam de cauſa, ut puto, in epiſtola X. Alexandriam vocat *ἱερὰν πόλιν*, i. e. *ſacram civitatem*.

4. *Impius*) Prov. XVIII. 3. Græca Editio eodem ſenſu: ὅταν ἔλθῃ ἀσεβὴς εἰς βάθος, &c.

5. *ſummam ac voluntariam*) In græco, ἐθελοκακότητα. Ita & Epiphanius in Anchorato cap. 14. pag. 19. ait: κατ' ἐθελοκακότητα δεισιδαιμονίας.

6. *Si qui ſunt*) 1. ad Cor. VIII. 5. Græca Editio: εἴπερ εἰσί.

7. *Diis*) Exod. XXII. 28. Huiuſmodi Scripturæ loca Chriſtianis objicit Julianus Apoſtata apud Cyrillum libro IX. contra impium illum, ac perfidum Deſertorem ſcripto.

8. *Deus*) Pſalm XLIX. verſ 1.

9. *Qui legit*) Matth. XXIV. 15.

γινώσκων νοείτω. Θεοὺς τοίνυν τοὺς ἁγίους λέγει τοὺς κατὰ χάριν ἀξιωθέντας τῆς υἱοθεσίας ϗ ταύτης τῆς προσηγορίας· ὧν ἐξ ἀρετῆς τὸ πολίτευμα κατὰ τὸν αὐτὸν ἀπόστολόν ἐστιν ἐν ὐρανῷ· περὶ ὧν αὐτὸς ὁ ἀπλανὴς Θεὸς εἰρηκὼς φαίνεται· ἐγὼ εἶπα· Θεοί ἐστε ϗ υἱοὶ ὑψίστυ πάντες· ϗ ὁ εὐαγγελιστής· εἰ ἐκείνυς εἶπεν θεὺς πρὸς ὓς ὁ λόγος τῦ θεῦ ἐγένετο. ϗ μέν τοι μωυσέα ϗ ἀαρὼν αἰνίττεται ἡ γραφὴ τὲς ἀγγέλων γείτονας· τὲς ὐ μόνον γενικώτερον ἀλλὰ ϗ ἰδικώτερον κατηγλαϊσμένυς τῷ τῦ Θεῦ ὀνόματι. εἶπεν γὰρ ὁ Θεὸς τῷ μωυσεῖ· ἰδὲ τίθημαί σε θεὸν τῷ φαραώ. ϗ πάλιν τῷ ἀαρών· ἔσῃ αὐτῷ εἰς θεόν· τυτέστιν τῇ περὶ αὐτὸν προνοίᾳ. ἢ τάχα ὐκ ἀπεικὸς κατ' ἐμὲ ϗ τὰς πιστὰς ϗ εὐδοκίμυς λειτυργικὰς τῦ θεῦ δυνάμεις τὰ εὐχάριστα ποιήματα· σεραφὶμ λέγω ϗ κυριότητας· δυνάμεις τε ϗ ἐξυσίας τύτω καθὰ ϗ ἡμεῖς τῷ ὑπερφερεῖ τετιμῆσθαι ὀνόματι. ἀφθόνως γὰρ ὁ πάντων γενεσιυργὸς τοῖς αἰτῦσιν αὐτὸν ϗ ὐκ αἰτῦσιν πιςοῖς δὲ ϗ εὐγνώμοσιν ὖσιν ϗ χάριτος εἰδόσι μεμνῆσθαι πάντων μεταδίδωσι κἂν σιγῶσι τῶν ἑαυτῦ ἀγαθῶν. μᾶλλον ὖν ἐπιλεγέσθωσαν ἱερεμίαν μὲν προφητεύοντα περὶ τῶν παρ' ἕλλησι συμπτωχοτάτων αὐτοῖς θεῶν· θεοὶ οἳ τὸν ὐρανὸν ϗ τὴν γῆν ὐκ ἐποίησαν· ἀπολέσθωσαν ἐπὶ τῆς γῆς· κύριος ἐποίησεν τὲς ὐρανὲς ἐν συνέσει· αὐτὸς θεὸς ζῶν ϗ ἀληθινός. τὸν δὲ δαυὶδ ἐν ΡΙΓ ψάλλοντα· τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον ϗ χρυσίον· ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων· ςόμα ἔχυσιν ϗ ὐ λαλήσυσιν· ὀφθαλμὺς ἔχυσιν ϗ ὐκ ὄψονται· ὦτα ἔχυσιν ϗ ὐκ ἀκύσονται· ῥῖνας ἔχυσιν ϗ ὐκ ὀσφρανθήσονται· χεῖρας ἔχυσιν ϗ ὐ ψηλαφήσυσιν· πόδας ἔχυσιν ϗ ὐ περιπατήσυσιν· ὐ φωνήσυσιν ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῶ· ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιῦντες αὐτὰ καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς.

Qui legit, intelligat. Deorum igitur vocabulo Sanctos [1] denotat, qui oci gratiam conſecuti ſunt, ut filii Dci & eſſent, & deuominarentui: quorum *commerſatia* [2] virtuti contentanea, juxta eumdem Apoſtolum *in cœla eſt:* de quibus Deus ipſe, qui falli non poteſt, inquit [3]: *Ego dixi: Dii eſtis, & filii Altiſſimi omnes.* Et Euangeliſta [4]: *Si illos dixit deos, ad quos ſerma Dei factus eſt.* Quibus tamen verbis Angelis proximos Moſem, & Aaronem ſubindicat Scriptura. Namque hi non modo generatim, ſed etiam ſpeciatim Dei nomine honeſtati ſunt. Dixit enim Deus Moſi [5]: *Ecce conſtitua te Deum Pharaoni.*
202. b. Et rurſus Aaroni [6]: *Eris ipſi in Deum;* nempe ob tuam erga ipſum providentiam. Illud etiam fortaſſe non ſine aliqua veriſimilitudine meo quidem judicio dici poteſt, fideles, & probas Deo famulantes Virtutes, Deoque gratas creaturas, Seraphimos nempe, & Dominationes, & Virtutes, & Poteſtates, præſtantiſſimo iſto nomine, item ut nos, honeſtatas fuiſſe: nam rerum omnium conditor tum iis, qui ab illo petunt, tum iis qui non petunt, ſed fideles, & grati ſunt, ac gratiæ meminiſſe norunt, omnia ſua bona, etſi ipſi taceant, abunde communicat. Potius ergo Jeremiam Prophetam legant de Græcorum diis, qui æque ac ipſi pauperrimi ſunt, hæc inquientem [7]: *Dii, qui cœlum & terram non fecerunt, pereant in terra. Dominus fecit cœlos in intelligentia: ipſe Deus vivens & verus.* Et Davidem in cxiii. Pſalmo canentem [8]: *Idola gentium argentum & aurum, opera manuum hominum. Os habent, & non loquentur: oculos habent, & non videbunt: aures habent, & non audient: nares habent, & non odorabunt: manus habent, & non palpabunt: pedes habent, & non ambulabunt: non clamabunt in gutture ſuo* [9]. *Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis.*

KE

Ggg

CAP.

1. *Sanctos*) Sanctorum nomine non Sacros Scriptores intelligit, ut ſegm. 27. *b*, & alibi paſſim, ſed Juſtos quoslibet: quo ſenſu in Commentariis in Epiſtolam 1. ad Corinthios inquit: *Quumquo omnes ita dormierint lege naturæ, ſoli Sancti & corpore, & anima in melius mutabuntur.* Quæ Didymi verba affert Hieronymus in epiſt. 119. ad Minervium, & Alexandrum ſcripta.

2. *converſatio*) Phil. p. III. 20.

3. *Ego dixi*) Pſalm. lxxxi. verſ. 6.

4. *Si illos*) Joann. X. 35.

5. *Ecce*) Exod. vii. 1. Citat ſenſum. Verba enim Scripturæ ſunt: *ἰδὲ ἐγὼ δέδωκά σε θεὸν φαραώ*, i. e. *Ecce ego dedi te Deum Pharao.*

6. *Eris*) Exod. iv. 16. legitur: *σὺ δὲ αὐτῷ ἔσῃ τὰ πρὸς τὸν θεόν.* Verum præterquamquod verba ſunt aliquantulum diverſa ab his, quæ affert Didymus, non Aaronem ibi alloquitur Deus, ſed Moſem. In eodem autem libro cap. xviii. verſ. 19. legimus: *γίνε σὺ τῷ λαῷ τὰ πρὸς τὸν θεόν.* At ibi quoque Moſem, non Aaronem alloquitur Jethro, non Deus.

7. *Dii*) Jerem. X. 10. Vide Not. 5. pag. 80, & Not. 7. pag. 321.

8. *Idola*) Pſalm cxiii. a verſ. 12. ad 16.

9. *ſuo*) Codex, *αὐτῷ*, i. e. *ipſo*. Sed legendum, *αὐτῶν*, i. e. *ipſorum*.

ΚΕ

Καταλιπόντες οὖν ἤδη καὶ τὸ κεφάλαιον τοῦτο· ἐπὶ ἕτερον μεταβῶμεν. αἱρετικῶν οἱ ἐξηγηταὶ νενευκότες πρὸς τὰ αἴσχίω· τὸν ἀγῶνα πρὸς τὸ παραῤῥηγνῦναι τὴν ἀλήθειαν ἔχουσιν καὶ μηδὲν ὀρθῷ σκοπῷ προσηκούσας ἀμφισβητήσεις ἐπινοοῦσιν ἀεί. προσπταίουσι γὰρ καὶ περὶ τὰς ἀναιτίους καὶ μείζονας συλλαβὰς τοῦ τὰ κακυνθέντα ἡμῶν δι' ἡμετέραν ἀφροσύνην ἰωμένου δι' οἰκείαν εὐσπλαγχνίαν καὶ ἀρήγοντος πάντοτε πᾶσιν· καὶ μήτε ὀρθῶν μήτε τῶν ἐπταισμένων τὴν πολιτείαν ἀποστρεφομένου μεγάλου καὶ ἀναμαρτήτου Θεοῦ τὰς ἐχούσας ὧδε· δόξασόν με σύ πάτερ παρὰ σεαυτῷ· ὑπολαμβάνοντες ἰδίαν αὐτὸν κεκτῆσθαι δόξαν· καί τοι ἐπαγαγόντος;· τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί· καὶ ποιήσαντος διὰ τῆς συμφράσεως ταύτης δῆλον ὅτι ἀΐδιον καὶ σύμφυτον ἔχει δόξαν κατὰ τὸ θεϊκὸν ἥτις οὐκ ἀπεβλήθη αὐτοῦ· ἀμετάβλητον γὰρ τὸ Θεῖον. ἔφασαν τοιγάρτοι αὐταῖς λέξεσιν ὁ μὲν ἀοίδιμος Ἰωάννης· καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ· δόξαν ὡς μονογενοῦς· ὁ δὲ ἀείμνηστος καὶ πολύπειρος τούτων Παῦλος· εἰ γὰρ ᾔδεισαν· οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. καὶ ἄλλως δὲ οὐ θέμις νοεῖν ὡς τῷ ἰδίῳ ἔργῳ δοξάζεται ὁ θεός· πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο· σὺν πᾶσιν δὲ πάντως καὶ ἣν νομίζουσιν δόξαν. καὶ Θεοῦ δὲ δυνάμεως καὶ σοφίας ἔργα καὶ δοῦλα τὰ σύμπαντα κεχρησμῴδηται. τοῦ Θεοῦ σοφία καὶ δύναμις ὁ μονογενής ἐστιν ἅτε δημιουργὸς λόγος. ἡρμήνευσεν τοιγαροῦν παρὰ τῷ αὐτῷ εὐαγγελιστῇ οὗτος ὁ εὔμικτος Θεός· τί ἐστιν

CAP. XXV.

Cum ſatis itaque de hoc etiam capitulo dictum ſit, ad aliud tranſeamus. Hæreticorum magiſtri atque interpretes ad turpiora ſemper proclives, ut veritatem dilacerent, in certamen veniunt, & controverſias continue movent, atque excogitant, quæ cum recto ſcopo nihil plane conveniunt: labuntur enim ac peccant, dum innoxias etiam, & ſublimiores ſententias explicant magni illius, atque ab omni peccato immunis Dei, qui ob ſuam miſericordiam morbos, in quos ob noſtram inſipientiam incidimus, ſanat, atque omnibus ſemper opem fert, ac neque eos, qui recte vivunt, ac veluti ſtant, neque eos, qui in vita lapſi fuerint, deſerit, aut averſatur. Sic autem ſe habent ejuſdem verba[1]: *Glorifica me tu Pater apud temetipſum*. Putant vero eum propriam ac ſeparatam habere gloriam; etſi ſubjunxerit, *gloriâ, quam habui, antequam mundus eſſet, apud te*, atque hæc ſubjungens manifeſtum illud fecerit, æternam ſe, quatenus Deus eſt, & connaturalem habere gloriam, quæ numquam ab ipſo abjecta fuit: deitas enim eſt immutabilis. Itaque hæc ad verbum ſcripſerunt Apoſtoli: inclytus[2] quidem ac celeberrimus Joannes[3]: *Et vidimus* (inquit) *gloriam ejus, gloriam ut Unigeniti*. Ille vero æterna memoria dignus, atque in his valde verſatus Apoſtolus Paulus[4]: *Si enim cognoviſſent*[5], *Dominum gloriæ non crucifixiſſent*. Ceterum quod proprio opere glorificetur Deus, cogitare nefas eſt: omnia enim per ipſum facta ſunt; cum aliis autem omnibus facta eſt omnino illa etiam gloria, quam hic intelligendam eſſe putant. Præterea vero illius, qui *Virtus* eſt, & *Sapientia Dei*, opera ac ſerva eſſe omnia dicuntur in Scriptura. At Dei Sapientia & Virtus eſt Unigenitus, utpote Conditor Verbum. Itaque apud eumdem Evangeliſtam benignus[6] hicce Deus interpretatus eſt

---

1. *Glorifica*) Joann. XVII. 5. Vulgatus Interpres vertit: *Clarifica*. Sed idem eſt ſenſus. *Ut enim ait Auguſtinus* in libro contra Sermonem Arianorum cap. 32. pag. 644, *Glorificare, & honorificare, & clarificare, tria quidem verba, ſed res una eſt, quod græce dicitur* δοξάζειν: *interpretum autem varietate aliter atque aliter poſitum eſt in latino*.

2. *inclytus*) Simili modo loquitur Didymus ad verſ. 17. cap. I. Jobi. Ἀλλ' οὐ τοιοῦτος ἦν (inquit) Ἰὼβ ὁ ἀοίδιμος, i. e. *At talis non erat inclytus Jobus*.

3. *Et vidimus*) Joann. I. 14.

4. *Si enim*) 1. ad Cor. II. 8.

5. *cognoviſſent*) Græca Editio ἔγνωσαν, pro ᾔδεισαν.

6. *benignus*) Hanc eſſe genuinam, iſto præſertim in loco, vocabuli εὔμικτος ſignificationem nullus dubito. Id colligo cum ex affinibus vocabulis ἐπίμικτος, συγκατάμικτος, & συμμίκτος, tum ex contrariis, δύσμικτος, ἄμικτος, ἀπρόσμικτος, ἀσυμμικτος. Nam apud Joannem Stobenſem quidem λόγῳ XX. hic Euripidis verſus legitur: φίλοις τ' ἄμικτός ἐστι, καὶ πάσῃ πόλει, i. e. *Nec amicis, nec civitati familiarem ſe præbet & affabilem*. Apud Pollucem vero lib. 5. cap. 31. idem fere valent hæc nomina, δυσπρόσιτος (legendum puto, δυσπρόσ-

τί ἐστιν τὸ δόξασόν με πρὸς τὸν πατέρα· εἰπών· ἐγώ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς· τὸ ἔργον ἐτελείωσα ὃ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω· ἀντὶ τοῦ οὐδὲν ἔξωθεν τοῦ θελήματός σου ἡ ἐνανθρώπησίς μου ἐποίησεν ἀλλὰ πάντα συμφώνως. ἐνόησαν δέ τινες πιστῶς τὸ δόξασόν με εἰρῆσθαι διὰ τὴν περιγινομένην δόξαν τῇ δουλικῇ μορφῇ. ταῦτα ὡς ἐν ἐπιτόμῳ εἴδει. εἰς ἀγωνιστικοὺς ἐρχόμεθα λόγους πρὸς τοὺς μὴ ἀκούοντας μὲν τὸ πάτερ· ἐπιλαμβανομένους δὲ τοῦ δόξασον. εἰπάτωσαν ποίαν δόξαν ἐνόησαν. ἆρα ἣν καὶ ἡμεῖς ἀναφέρομεν τῷ θεῷ; ἔστω τοίνυν κατὰ συγχώρησιν· οὐκ οὖν τῇ ἀληθείᾳ· διὰ τί οὖν κτίσμα καὶ ἥττονα λέγουσιν τὸν υἱὸν τὸν ὑπ' αὐτοῦ δοξαζόμενον τοῦ πατρός; ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ εὐαγγελίῳ εἶπεν· πάτερ δόξασόν σου τὸν υἱὸν ἵνα καὶ ὁ υἱός σου δοξάσῃ σε. καὶ πάλιν· ἐὰν δοξάζω ἐμαυτόν· ἡ δόξα μου ἐν αὐτοῖς ἐστιν· ἔστιν ὁ πατήρ μου ὁ δοξάζων με. καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ πατρός· καὶ ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω. ἀλλ' ἆρα καθ' ὃ δοξάζεται τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος; καὶ πῶς τὴν ἰσοτιμίαν ἑαυτῷ ἐφύλαξεν διὰ τοῦ δόξασον τὸν υἱὸν ἵνα καὶ ὁ υἱὸς δοξάσῃ σε; ἀλλ' ἑτέραν ὑποθώμεθα δόξαν; ἐξ οὐκ ὄντων αὕτη εὑρίσκεται. καὶ ποῖον ἔχει λόγον τόν τε πατέρα τόν τε υἱὸν ποιητῇ δόξῃ κατὰ νοητὸν δοξάζεσθαι;

eſt ipſemet, quid ſit illud, *Glorifica me*, cum dixit Patri[1]: *Ego te glorificavi in*
303. b. *terra: opus perfeci quod dediſti mihi ut facerem:* Id eſt: Nihil extra voluntatem tuam in Incarnatione mea feci, ſed omnia concorditer. Quidam vero fideliter, hoc eſt catholice interpretantes illud, *Glorifica me*, putarunt dictum eſſe propter gloriam ſervili forma potiorem. Hæc velut in compendio. Veniamus jam[2] ad certamen, & contra eos diſputemus, qui vocem quidem illam, *Pater*, non audiunt, vocem vero, *Glorifico*, veluti apprehendunt. Dicant, quæſo, quam gloriam intelligant: an eam, quam nos quoque Deo referimus? Eſto, rem ita ſe habere concedamus, etſi revera non ita ſe habeat. Cur ergo & creaturam, & minorem dicunt Filium, qui ab ipſo Patre glorificatur? Nam in eodem Euangelio dixit Chriſtus[3]: *Pater glorifica Filium tuum, ut & Filius tuus glorificet te.* Et rurſus[4]: *Si glorifico meipſum, gloria mea nihil eſt*[5]*: Eſt Pater meus qui glorificat me.* Et rurſus ex perſona Patris[6]: *Et glorificavi, & rurſus glorificabo.* Sed ſecundum quidnam glorificatur inferior a ſuperiore? Et quomodo ſervata ſibi honoris æqualitate ſic locutus eſt, *Glorifico Filium, ut & Filius glorificet te?* Sed de alia gloria ſermonem ibi eſſe ponamus[7]. Ex nihilo hanc eſſe invenimus. Quidnam vero ſibi hoc vult, quod & Pater, & Filius creatâ gloriâ arcano ac myſtico modo accepta glorificetur?

KS

ΠΩΣ οὖν φησὶν ἐν τῷ κατὰ μάρκον εὐαγγελίῳ λέγει· ὅτ' ἂν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων τῶν ἁγίων; τοῦτο γάρ ἐστι τὸ παρ' ὀρθοδόξων λεγόμενον ὅτι διὰ τὸ ταυτὸν τῆς θεότητος καὶ βασιλείας ἐν τῇ πατρικῇ δόξῃ ἐλεύσεται· τοῦτ' ἔστιν τὴν ἴσην δόξαν ἔχων τῷ γεννήσαντι. πάλιν γὰρ ἐν ματθαίῳ ὁ αὐτὸς κύριος τὸ κεφάλαιον τοῦτο φθεγγόμενος καὶ δεικνὺς τὴν αὐτὴν

CAPUT XXVI.

QUi fit ergo, inquiunt, ut in Euangelio ſecundum Marcum dicat Chriſtus[8]: *Quando venerit in gloria Patris ſui cum Angelis Sanctis?* Sed hoc illud
304. a. ipſum eſt, quod Orthodoxi ajunt, ob identitatem nempe deitatis, ac regni eum in Paterna gloria venturum eſſe, ideſt, æqualem ipſum gloriam habere cum Genitore. Iterum enim in Matthæo idem Dominus eamdem rem exponens, & eamdem ſibi cum

τος), δυσπρόσοδος, ἄμικτος, δύσμικτος, δυσέντευκτος, σκυθρωπός, itidemque adverbia δυσπροσίτως, ἀμίκτως, δυσμίκτως, ἀπροσμίκτως, ἀνεπιμίκτως. Apud Athanaſium denique tom. 2. pag. 383. εὐκατάμικτος manſuetum, aut mitem ſignificat.

1. *Ego te*) Joann. xvii. 4.
2. *jam*) Codex, ἤδει. Lego, ἤδη.
3. *Pater*) Joann. xvii. 1.
4. *Si glorifico*) Joann. viii. 54.
5. *nihil eſt*) Codex habet, ἐν αὐτοῖς ἐστιν, i.e. *in ipſis eſt*. Sed videtur mendum. Itaque lego ex Bibliis, οὐδέν ἐστι.
6. *Et glorificavi*) Joann. xii. 28.
7. *ponamus*) Librarius interrogantis hæc eſſe putans ſcripſit: ἀλλ' ἑτέραν ὑποθώμεθα δόξαν, Hujuſmodi enim eſt apud illum interrogationis ſignum. Sed concinnior videtur ſententia, ſi ita legatur, ut ego legi.
8. *Quando*) Marc. viii. 38.

αὐτὴν εἶναι δόξαν αὐτῷ τε ϗ τῷ πατρί· ὕτως εἶπεν· ὅτ' ἂν δὲ ἔλθῃ ὁ ὑιός τῦ ἀνθρώπυ ἐν τῇ δόξῃ αὐτῦ ϗ πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτῦ.

ΚΖ

Ἀληθείας δὲ παντοίως ἀλλότριον ϗ τὸ λέγειν αὐτὲς μεταξὺ τῆς θεϊκῆς φύσεως ϗ τῆς κτιστῆς εἶναι τὴν τῦ ὑιῦ φύσιν· μεταφέροντες εἰς τῦτο κακῶς τὴν καλῶς φέρυσαν γραφήν· μεσίτης θεῦ ϗ ἀνθρώπων ὁ κύριος ἡμῶν ἰησῦς ὁ χριστός. διολισθήσει γὰρ λοιπὸν τῦ θεὸς εἶναι ϗ ὑιὸς ἀληθινός ὅπερ ὑπάρχειν κατὰ τὸν ὀρθὸν τρόπον ἀποδέδεικται· ἐκφεύξεται δὲ ϗ τὸ νοεῖσθαι κατὰ τὸν αἱρετικὸν λόγον ποίημα ὅπερ ὕτ' ἔστιν ὕτε γέγραπται· ϗ γ' ὖν ϗ τῦτο ἐν ἠσαΐᾳ κεχρησμῴδηται· ὐ πρέσβις ὐκ ἄγγελος· ἀλλ' αὐτὸς ὁ κύριος ἔσωσεν αὐτές. τυτέστιν ὐ κτίσμα· ἀλλ' αὐτὸς ὁ θεὸς ὁ πρεσβυτέρας τῶν ἡμετέρων αἰτήσεων τὰς αὐτῷ πρεπύσας εἰς ἡμᾶς δόσεις χορηγῶν. ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τοίνυν ἡ μεσιτεία· ἐν ᾗ ὑπὲρ παντὸς τῦ ἀνθρωπείυ γένυς ἑαυτὸν ἀφράστως ἱερυργήσας ϗ ἐν τάξει θυμιάματος νοητῦ τῷ ἰδίῳ πατρὶ προσαγαγὼν· αὐτόν τε ἐξιλεώσατο· ϗ τὸν ἐπηρτημένον τῷ κοινῷ γένει θάνατον ἀπέσβεσεν· καὶ ἡμᾶς τῶν εἰδώλων ἀπέστησεν ϗ τῇ θεογνωσίᾳ προσήνωσεν· τόν τε παράδεισον ἀπέδωκεν ϗ εἰς ὐρανὺς ἀνήγαγεν· συνάψας ὡς θεὸς ἐξυσιαστὴς τὰ ἐπίγεια τοῖς ἐπυρανίοις· καὶ τὴν γενομένην διάςασιν συναρμόσας· ϗ ἐπαναγαγὼν τὸν ἄνθρωπον εἰς ἐκείνην τὴν χάριν ἀφ' ἧς διώλισθεν· ὡς τὸν ἀπόςολον νικώμενον τῇ ὑπερβολῇ τῆς καταλλαγῆς θεοφράςῳ γλώττῃ ἀνακηρύττειν· αὐτός ἐςιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἓν· καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας. καὶ πάλιν· δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίςεως· εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν θεὸν διὰ τοῦ κυρίυ ἡμῶν ἰησοῦ χριςοῦ.

CAPUT XXVII.

A Veritate omnino alienum eſt etiam quod ajunt, inter divinam naturam, & creatam, mediam intercedere naturam Filii: quod ut probent, perperam huc transferunt Scripturæ locum, in quo recte dicitur [3]: *Mediator Dei, & hominum Dominus noſter Jeſus Chriſtus*. Nam ſi res ita ſe habet, ne Deus quidem erit, nec Filius verus: quæ duo recto ſenſu ei convenire oſtenſum eſt: quin juxta Hæreticorum ſententiam ne creatura quidem erit: quod tamen nomen revera ei non convenit; is enim creatura nec reipſa eſt, nec uſquam in Scriptura dictus fuit. Imo e contrario in Iſaia ſcriptum eſt [4]: *Non legatus, non Angelus, ſed ipſe Dominus ſalvavit eos:* ideſt, non creatura [5], ſed ipſe Deus, qui antequam eum precemur, dona nobis largitur ſibi convenientia, nempe Deo digna. In Incarnatione ergo eſt mediatio: in Incarnatione enim pro toto humano genere ſemetipſum ineffabiliter immolans, & ſpiritalis ac myſtici thymiamatis loco ſe ſe proprio Patri offerens & eum placavit, &
304. b. impendentem univerſo humano generi mortem exſtinxit, & nos ab idolis abſtraxit, & per unius Dei cognitionem nos copulavit, & paradiſum reddidit, & in cælos reduxit, terrena ut Deus Dominator cæleſtibus conjungens, eaque cum inter ſe diſtarent, veluti coagmentans, & hominem in illam gratiam, a qua exciderat, reſtituens: adeo ut Apoſtolus præ hujus reconciliationis præſtantia ac magnitudine attonitus, divina ſua lingua hæc prædicaverit [6]: *Ipſe eſt pax noſtra, qui fecit utraque unum, & medium parietem maceriæ (aut ſepti) ſolvit*. Et rurſus [7]: *Juſtificati ergo ex fide, pacem habemus ad Deum per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum*.

ΚΗ

CA-

1. *Cum autem*) Matth. xxv. 31.
2. *omnes Angeli*) Græca Editio: *omnes Sancti Angeli*. Sed vocem *Sancti* ne latina quidem Biblia habent.
3. *Mediator*) 1. ad Tim. II. 5. Græca Editio: μεσίτης θεῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς.
4. *Non legatus*) Iſai. lxiii. 9. Græca Editio habet πρέσβυς, pro πρέσβις.
5. *non creatura*) Affinia legimus in libro de Sp. S. num. 46. „ Quia igitur Deus erat (inquit) „ qui ſalutem præbebat æternam, dictum eſt: *Non* „ *legatus, neque Angelus*. „ Lege cetera, ſi placet.
6. *Ipſe eſt*) Epheſ. II. 14.
7. *Juſtificati*) Rom. V. 1.

ΚΗ

Πίστεως δὲ τὸ καθ' ὅλου χηρεύοντες τινὲς τῶν αἱρετικῶν καὶ ἄλλο γελοῖον ὑπολαβεῖν τε καὶ πολλῷ πλέον εἰπεῖν φάσκουσιν· ὅτι τὰ πρὸ τῆς ἐν τῇ οἰκουμένῃ ἀστεμφοῦς καὶ ἀσαλεύτου καὶ φιλανθρώπου παρουσίας τοῦ σωτῆρος χριστοῦ τῇ κτίσει δοθέντα χαρίσματα· ὑπὸ τοῦ θεοῦ πατρὸς μόνου δεδώρηται ἄνευ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀγαθουργοῦ υἱοῦ λόγου· ὡς δῆθεν αὐτοῦ ὑπεξουσίου τυγχάνοντος. εἰ δὲ μερίδα καὶ κλῆρον εἶχον μετὰ τῶν θεολογησάντων· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν· ἐν οἷς πᾶσα δόσις δι' αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ ὑπῆρξεν· μέρος γὰρ τῶν γεγενημένων καὶ αὗταί εἰσιν· ὅθεν καὶ ἀνείρηται· οὗτός ἐστι πάντων κύριος· καὶ θεὸς ἰσχυρὸς ἐξουσιαστής· καὶ οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· καὶ εἰ ἐνόησαν δὲ καὶ τὸν διαγορεύσαντα· εἷς ἐστὶν ὁ νομοθέτης καὶ κριτὴς ὁ μόνος σώζειν δυνάμενος· ᾔδεσαν ἂν ὡς δίχα τοῦ γενεσιουργοῦ καὶ δοτῆρος τῶν ἀγαθῶν· κριτοῦ τε ἅμα καὶ λυτρωτοῦ μονογενοῦς υἱοῦ λόγου οὐδὲ μία γέγονεν ἄνωθεν δωρεά· οὐδὲ χρόνος ἢ γένος κτισμάτων· κακῶν τε ἠρίθη καὶ προνοίας ἠξιώθη· ὡς δ' αὖ πάλιν ἔξω τῆς αὐτοῦ κρίσεώς ἐστιν οὐδὲ ἓν ἀλλ' ἀσπάζουσαν ἕκαστοι τὴν κρίσιν φιλανθρώπως· καὶ εἴ τι πλέον ἐστὶ τούτου εἰπεῖν ἢ νοῆσαι ἢ μὴ νοῆσαι· ὑποστησόμεθα παρ' αὐτοῦ· παρ' οὗ καὶ τὰ ἀγαθὰ εὐδοκίᾳ τοῦ πατρὸς καὶ συμφωνίᾳ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐξ ἀρχῆς ἐκομισάμεθα. πῶς γὰρ οὐκ ἀδικώτατον καὶ δυσσεβέστατον τὸ λέγειν ἢ ὅλως ὑποτοπάζειν ὅτι ἔκτισεν μὲν καὶ ἐνομοθέτησεν αὐτός· οὐ προενόησεν δὲ ὅπερ τοῦ κτίσαι προκρίνεται· ἀλλὰ μετὰ ὅλα τὰ τῆδε καὶ κρίνει τοὺς παρ' ἑτέρου δεξαμένους τὰ ἀγαθὰ καὶ ἀπολέσαντας αὐτὰ ἀβουλίᾳ οἰκείᾳ καὶ ἀφροσύνῃ; ἢ πῶς οὐ παράλογον τοῦτο ὑπολαμβάνειν ὅτι ἡμᾶς

CAPUT XXVIII.

Quidam vero ex Hæreticis omni prorſus fide deſtituti aliud etiam objiciunt, quod cum ſuſpicari, tum multo magis dicere ridiculum eſt. Ajunt enim, dona creaturis ante ſtabilem, & fixum, ac benignum Salvatoris Chriſti in orbem terrarum adventum data, a ſolo Deo Patre donata eſſe, non vero a benefico, ac proprio ipſius Filio Verbo, propterea ſcilicet quod iſte ſubjectus ſit. At ſi *partem*[1], *ac ſortem* cum iis haberent, qui theologicam illam ſententiam pronunciarunt: *Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil:* (in rerum autem omnium cenſu venit omnis donatio per ipſum, & ab ipſo facta; eorum enim quæ facta fuere, hujuſmodi etiam donationes pars 105. ſunt; qua de cauſa prædicatum fuit[2]: *Hic eſt omnium Dominus;* &[3]: *Deus, Fortis, Dominator;* &[4]: *Non reputabitur alter præ illo*): ac ſi eum præterea intellexiſſent, qui ait[5]: *Unus eſt legiſlator, & judex, qui ſolus ſalvare poteſt;* ne hoc quidem ignorarent, quod ſine Conditore, & Bonorum omnium largitore, & Judice ſimul, ac Redemptore Unigenito Filio Verbo nullum e cælo donum extitit, nec ullo unquam tempore ullum creaturarum genus a malis ſine ipſo ereptum fuit[6], aut divinæ providentiæ beneficia conſecutus eſt. Ne illud quidem eos lateret, quod ipſius judicio nemo obnoxius non eſt, ſed conveniens ſinguli judicium ſubibimus, benigne, & ſi quid majus dici poteſt, aut cogitari, aut non cogitari, ab eo faciendum, a quo etiam bona initio retulimus beneplacito Patris, & conſenſione Spiritus Sancti. Quomodo enim non iniquiſſimus, maximeque impius haberi poſſet qui diceret, aut omnino ſuſpicaretur, eum creaviſſe quidem, & leges tuliſſe, ſed non providiſſe? cum tamen iſtud majus ſit, nobiſque utilius, quam creatio: ſed præter illa omnia, quæ pro nobis in hoc ſeculo fecit, judicaturum etiam eſſe eos qui ab altero bona acceperint, eaque ob propriam inſipientiam, & ignaviam amiſerint? Aut quomodo poſſet abſurdum non videri, ſi quis in ea eſſet opinione,

1. *partem*) Locutio Biblica ex Act. VIII. 21.
2. *Hic eſt*) Videtur reſpicere Pauli verba: *κύριος πάντων ὤν*, i. e. *cum ſit dominus omnium*, quæ extant in ep. ad Gal. IV. 1.
3. *Deus*) Iſai. IX. 6.
4. *Non reputabitur*) Baruch. III. 22. (ſeu 36).
5. *Unus eſt*) Jacob. IV. 12. Græca editio: *εἷς ἐστιν ὁ νομοθέτης ὁ δυνάμενος σῶσαι*, id eſt, *Unus eſt legiſlator, qui poteſt ſalvare*. Sed Vulgatus Interpres legit ut Didymus.
6. *ereptum fuit*) Codex, ἠρίθη. Videtur legendum, ἐρρύσθη.

μᾶς μὲν αὐτεξουσίους· ὅπερ εἴρηται πολλάκις· πεποίηκεν· αὐτὸς δὲ οὐκ ἔσχε τοῦτο ὅπερ ἄλλοις κατὰ τὸ μέτρον τῆς φύσεως αὐτῶν καὶ κατὰ τὸ προσῆκον ἀπένειμεν; συνορῶσι δὴ οὖν οἶμαι καὶ αὐτοὶ ὧν οἱ λόγοι τῶν ἀληθῶν ἁμαρτάνουσιν αἱρετικοὶ ὅτι ἀντικείμενόν τι τοῖς ἡμῶν θελήσαντες εἰπεῖν· οὐκ ἔξεστιν· τῇ γὰρ δυσανασχέτῳ καὶ ἀκαθέκτῳ κακίᾳ αὐτῶν μαχόμενοι. τῷ δὲ τὰ χαίρειν κοινὸν πᾶσιν δεδωκότι σωτῆρι καὶ ἄλλοι πρὸς τοῖς μνημονευθεῖσιν ἀξιόχρεοι καὶ βέβαιοι τὸν τρόπον ἄνδρες οὐχ ἁπλῶς ἄνθρωποι μαρτυροῦντες φαίνονται. Ζαχαρίας μὲν γὰρ περὶ παρεληλυθότων καὶ μελλόντων διακεκριμένως βοᾷ· εἴ τι ἀγαθὸν αὐτοῦ· καὶ εἴ τι καλὸν· παρ' αὐτοῦ ἔσται. ἡσαΐας δὲ καθ' ὁμαλοῦ κηρύττει περὶ αὐτοῦ· Θεὸς ἰσχυρὸς ἐξουσιαστής. Τοῖς ἁγίοις δὲ τούτοις οἷς σὺν ὥρᾳ καὶ χάριτε πανταχοῦ τῶν λόγων ἐπανθοῦσιν αἱ θεολογίαι ἑφεπόμενοί πως ἐν τῷ μέρει τούτῳ καὶ οἱ ἔξω· πρόσφορα περὶ τοῦ δημιουργοῦ καὶ παμβασιλέως ὑμνήκασιν. ἔφασαν γάρ·

πάντα γὰρ ἀνθρώποισι θεοῦ πέλει ἀγλαὰ δῶρα·
εἴ τ' ἀγαθόν τι πέφυκε καὶ ὄλβιον· εἴ τι φέριστον·
εἴτι ἐραστόν· πᾶσι θεοῦ καλὰ δῶρα τέτυκται.

καὶ πάλιν·

κάρτος ἀμετρήτοιο θεοῦ καὶ ἀπείριτος ἀλκή·
πάντων μὲν κρατέει· πάντεσσι δὲ μοῦνος ἀνάσσει.

nione, ut ipſe quidem Filius nos propria præditos poteſtate fecerit, ſicut ſæpius dictum eſt, ipſe vero illud non habuerit, quod aliis juxta menſuram naturæ illorum, & quatenus conveniens eſt, tribuit? Ipſi ergo etiam Hæretici, quorum doctrina a veritate aliena eſt, vident æque ac nos, dum aliquid dicere volunt, quod noſtris dogmatibus adverſetur, ſe id facere omnino non poſſe. Nam intolerandæ atque effreni eorum nequitiæ reſiſtunt, ac viciſſim Salvatori, qui omnibus in commune hominibus gaudium comparavit, teſtimonium perhibent præter eos, qui commemorati jam ſunt, alii etiam fide digni, & conſtantia moribuſque ſpectati viri, iique non homines ſimpliciter, ſed prophetæ. Zacharias enim cum de præteritis, tum de futuris ſeorſum loquens clamat [1]: *Si quid eſt bonum, ipſius eſt; & ſi quid præclarum, ab eo erit*. Iſaias vero æque perſpicue de ipſo hæc prædicat [2]: *Deus, Fortis, propria poteſtate præditus, Dominator.* Hoſce porro Sanctos, quorum libri præclaris de Filii divinitate teſtimoniis quaſi floribus ubique [3] cum venuſtate, & gratia exornantur, ſecuti quodammodo hac in parte ſunt etiam Profani vates, & quædam non inutilia de Creatore, & univerſorum Rege cecinerunt, quæ ſunt hujuſmodi:

Omnia enim homines a Deo habent præclara dona,
Sive bonum aliquid fuerit ipſis, ac beatum, ſive quid [4] optimum,
Sive quid amabile, omnes a Deo præclara hæc dona habent.

Et rurſus:

Potentia immenſi Dei, & infinitus vigor
Et omnia tenet, & omnibus ſolus ipſe imperat.

ΚΘ

ΚΑΙ' ἐν τῷ ματθαίῳ αἰτούσῃ φησὶν τῇ καλλίπαιδι μητρὶ τῶν υἱῶν ζεβεδαίου ὥστε ἑκατέρωθεν αὐτοῦ ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων συνδόξους αὐτοῦ γενέσθαι ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ τῶν οὐρανῶν τοὺς δύο αὐτῆς υἱοὺς ἀποστόλους ὄντας· ἀπεκρίθη· οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται ὑπὸ τοῦ πατρός μου.

καὶ

CAPUT XXIX.

APud Matthæum quoque, inquiunt, petenti pulcrorum Zebedæi filiorum matri, ut ex utroque Chriſti latere a dextris, & a ſiniſtris in cæleſti ejus regno duo ejuſdem mulieris filii, qui erant Apoſtoli, conſiderent [5], ita reſpondit [6]: *Non eſt meum dare, ſed quibus paratum eſt a Patre meo.*

1. *Si quid*) Zach. IX. 17. Vide Not. 8. pag. 87.
2. *Deus*) Iſai. IX. 6.
3. *ubique*) In græco, πανταχοῦ τῶν λόγων, i. e. *ubique librorum*, aut *ſermonum*. Quo modo latine dicimus: *ubique terrarum*. Quem Helleniſmum imitatus Auguſtinus lib. XII. contra Fauſtum cap. 29. ait: *Ubique illorum librorum .... ubique illarum Scripturarum*.
4. *ſive quid*) Legendum fortaſſe εἴ τε pro εἴ τι.
5. *conſiderent*) Codex, συνδόξους, pro συνδόξους.
6. *Non eſt*) Matth. XX. 23.

καὶ τῦτο δὲ ἐδὲν αὐτῦ καταβάλλει τὸ γῆρας· ἐ γὰρ ἀεὶ ὡς μόνη ἡ τῶν ῥημάτων ἔχει σύνταξις ὕτω κὴ τὰ πράγματα· ἀλλ᾽ ἔστιν ὅτε ἀπαρτίζει τὴν διάνοιαν κὴ πρὸς τὰ μὴ λεγόμενα ἡ ἀλήθεια. ἐῤῥήθη ὖν ὕτως διὰ τὴν δυλικὴν μορφήν· ἢ μᾶλλον διὰ τὸ συστῆναι θεομισεῖς τὰς μὴ κατὰ βαθμὸν κὴ κατὰ λόγον εἰσπροεδρίας· ἢ κὴ διὰ τὸ ἐκείνην οἴησιν ἐσχηκέναι εὐπαιδίας καὶ τῦ ἀξίυς εἶναι τὺς παῖδας αὐτῆς τῆς τε ἀποστολικῆς πρωτείας κὴ τῆς θείκῆς συγκαθεδρίας· ὐκ ἐλάνθανεν γὰρ αὐτὸν τὰ ἐγκάρδια· ὡς ἰωάννης λέγει· αὐτὸς δὲ ὁ ἰησῦς ὐκ ἐπίστευεν αὐτοῖς διὰ τὸ αὐτὸν γινώσκειν πάντας κὴ μὴ χρείαν ἔχειν ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ τῦ ἀνθρώπυ· αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκεν τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. ἄκυε δὴ ὖν τῶν ἑξῆς κὴ πεῖθυ ὡς ὐκ ἐσφάλη μοι τὸ νόημα. εὐθὺς γὰρ ἔχει ὅτι ἀγανακτησάντων τῶν δώδεκα περὶ τῶν δύο τύτων ἀδελφῶν· εἶπεν ὁ δεσπότης· ἐν ὑμῖν ὃς ἐὰν θέλῃ μέγας γενέσθαι· ἔσται ὑμῶν διάκονος· καὶ ὃς ἐὰν θέλῃ εἶναι πρῶτος· ἔσται ὑμῶν δῦλος. ὅπως δὲ κὴ ἐν τῷ λυκᾷ κωλύει τὰς ἐξ ἐπιλογῆς πρωτοκαθεδρίας καὶ πρωτοκλισίας ἠκύσαμεν. κὴ γὰρ ὐκ ἦν τῦ δικαίυ θεῦ τῦ ἑτοιμάζοντος κατὰ τὴν ἑκάστυ πολιτείαν τὰ μέλλοντα παρασχεῖν τινὶ μὴ δικαίαν ἢ αὐχηματικὴν αἴτησιν καὶ μεταξὺ τὺς πρώτυς ἐν ὑστέροις κὴ παραλυπῆσαι τὺς τὴν τάξιν μὴ λιπόντας μὴ δ᾽ ἀρχῆς ἐφιεμένυς ἀποστόλυς· καὶ σὺν αὐτοῖς τὺς προαρέσαντας αὐτῷ καὶ ἐπ᾽ ἀρετῇ θαυμασθέντας προπάτορας ἡμῶν οἷς συνέθετο κὴ οἷς πᾶν ἐστιν εἰκὸς τὴν ἑκατέρωθεν αὐτῦ προεδρίαν προϋποσχέσθαι· ὧν κὴ εἰς τὺς κόλπυς ὗτοι περὶ ὧν ὁ λόγος καταναπαύεσθαι ἔμελλον· πρὸς τύτοις δὲ κὴ μωυσέα· ἐπεί-
τοι

meo. Sed ne hoc quidem ullo modo ejus decus [1] imminuit: oec enim ſemper contingit, ut qualis eſt nuda vocabulorum poſitio, 306. a. tales etiam ſint res ipſæ; ſed aliquando ſeotentiam perficit ipſa veritas, ea ſupplendo, quæ non dicuntur. Ita ergo locutus eſt Chriſtus, quia ſervilem gerebat formam; aut potius quia invifos Deo oſtendere illos voluit, qui primæ ſedis honorem ſpreta graduum, & æquitatis ratione appetunt; aut etiam quia mulier iſthæc animo clam efferebatur ob filiorum præſtantiam, ac pulchritudinem, quos cum Apoſtolici primatus, tum divinæ confeſſionis dignos eſſe exiſtimabat: nec enim eum latebant ſecreta cordium, juxta id quod Joannes ait [2]: *Ipſe vero Jeſus non credebat eis* [3], *quia ipſe cognoſcebat omnes*, *& opus ei non erat* [4], *ut quis teſtimonium perhiberet de homine: ipſe enim cognoſcebat, quid eſſet in homine*. Jam vero audi ea quæ ſequuntur, meque in ejus loci interpretatione deceptum non eſſe tibi perſuadeas. Statim enim ſubjungit Matthæus, *eum irati eſſent* [5] Duodecim [6] *ob duos hoſce fratres*, dixiſſe Dominum [7]: *In vobis quicumque voluerit magnus eſſe, erit* [8] *veſter miniſter*, *& quicumque voluerit eſſe primus, erit* [9] *veſter ſervus*. Quomodo autem apud Lucam [10] quoque primæ ſedis, ac primi accubitus hooorem de induſtria quæſitum impediat, audivimus. Nec enim erat juſti Dei, qui præmia io futura vita cuilibet juxta uniuſcujuſque actiones præparat, largiri cuiquam quod iojuſte, & arroganter petebatur, & primoa io ſecundis ſedibus collocare [11], & Apoſtolos contriſtare, qui conſtanter ei fideles
306. b. fuerant, neque principatum optaverant, & una cum ipſis patres etiam noſtros [12] contriſtare, qui ei aotea placuerant, & ob virtutem admirandi fueraot, quibuscum fœdus inierat, & quibus primas ex utroque ejus latere ſedes antea promiſſas fuiſſe omnino veriſimile eſt, in quorum etiam ſinubus hi, de quibus eſt ſermo, requieturi erant [13]; inſuper vero etiam Moyſem contriſta-

1. *decus*) Codex, γῆρας. Lego, γέρας.
2. *Ipſe vero*) Joann. II. 24, & 25.
3. *non credebat eis*) Græca, ac Latina Biblia habent: *non credebat ſemetipſum eis*.
4. *& opus ei non erat*) Græca Editio eodem plane ſenſu: καὶ ὅτι ὐ χρείαν εἶχεν.
5. *irati eſſent*) Matth. XX. 24.
6. *Duodecim*) Legendum, δέκα, id eſt, *decem*.
7. *In vobis*) Matth. XX. 26, & 27.
8. *erit*) Græca Editio, ἔστω, i. e. *ſit*.
9. *erit*) Græca Editio, ut antea, ἔστω. Vulgatus Interpres legit ut Didymus.
10. *apud Lucam*) Cap. XIV. verſ. 7.
11. *collocare*) Codex, μεταξὺ. Lege τάξαι, aut συντάξαι, aut quid ſimile.
12. *patres etiam noſtros*) Abrahamum ſcilicet potiſſimum, alioſque hujuſmodi Patriarchas Veteris Teſtamenti.
13. *requieturi erant*) In ſinu Abrahami, ceterorumque Patriarcharum requieturos fuiſſe poſt obitum Jacobum, ac Joannem ait Didymus. Simili modo in Enarratione in epiſt. 1. Petr. cap. 1. ad verſ. 11, ne 12 inquit: *omnes utique qui ſecundum Chriſtum finiuntur, in eius* (nempe Abrahami) *ſinum proficiſcuntur*. Inde tamen inferri nequit,

τοι κ̀ αὐτός ἐστιν ὁ κ̀ τῦ αἰτηθέντος πράγματος κ̀ τῆς κρίσεως πάσης κύριος· κ̀ ὁ προορίσας τοῖς ἀποστόλοις τὺς θρόνυς βασιλικώτατα προαγαγόμενος αὐτὺς καὶ ἐπαγγειλάμενος· ὑμεῖς καθεσθήσεσθε ἐπὶ δώδεκα θρόνων κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τῦ ἰσραήλ. ὅρον γ' ὖν ἕνα ὐκ ἀντίλεκτον τῦ μὴ μεγάλα αὐχεῖν τινα κ̀ ἑαυτῷ ἀποδιδόναι τιθεὶς φάσκει· ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτῦ· ἡ μαρτυρία μυ ὐδέν ἐστιν· ἀλλ' ἔστιν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμῦ. ὁ λέγων φησὶν πατὴρ· ὗτός ἐστιν ὁ ὑιός μυ. ὅτι δ' ὕτως διὰ μόνην τὴν προλεχθεῖσαν αἰτίαν εἴρηται· αὐτὸς πάλιν πιστῦται φάσκων· κἂν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτῦ· ἡ μαρτυρία μυ ἀληθής ἐστιν. κ̀ πάλιν· αὐτὰ τὰ ἔργα μαρτυρεῖ περὶ ἐμῦ· καὶ μωυσῆς μαρτυρεῖ περὶ ἐμῦ.

triſtare. Quandoquidem ipſe eſt quum rei a muliere petitæ, tum totius judicii Dominus, & ipſe Apoſtolis ſedes præſtituit, eoſque ut ſummo imperio præditus provexit, atque hæc ipſis pollicitus eſt [1]: *Vos ſedebitis in duodecim ſedibus, judicantes duodecim tribus Iſrael*. Unam ergo regulam ſtatuens, eamque indubitatam, ut nemo ſcilicet ſe ſe efferat, jactetque, nec ſibimetipſi, ſed ei bona omnia attribuat, inquit [2]: *Si ego teſtimonium perhibeo de me ipſo, teſtimonium meum nihil eſt* [3]: *ſed eſt qui teſtimonium perhibet de me*: nempe Pater qui ait: *Hic eſt Filius meus*. Quod autem dumtaxat propter prædictam cauſam hæc dixerit [4], ipſemet rurſus confirmat inquiens [5]: *Et ſi ego teſtimonium perhibeo de me ipſo, teſtimonium meum verum eſt*. Et rurſus [6]: *Ipſa opera teſtimonium perhibent de me, & Moſes* [7] *teſtimonium perhibet de me*.

Λ̄

ΤΟιῦτον ἔχει νόημα κ̀ τὸ ἐν τῷ λυκᾷ παρὰ τῦ σωτῆρος εἰρημένον· πάτερ εἰς χεῖράς συ παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μυ. διὰ τῦ οἰκείυ προσώπυ τὴν εἰς αὐτὸν τῇ πίστει ζωοποιυμένην ἀνθρωπότητα παρατίθεται· ἥντινα μέλη αὐτῦ καλέσαι κατηξίωσεν· ἢ τάχα διδάσκει πάντας τῦτο μὲν εἰδέναι ὡς ἐπλανήθη καὶ ἐν τύτῳ ἄρειος ἄψυχον αὐτὸν ἐν τῇ οἰκονομίᾳ οἰηθείς· τῦτο δὲ ἐν ταῖς ὑστέραις ἀναπνοαῖς προσευχομένυς τῇ αὐτῇ κεχρῆσθαι φωνῇ εὐγνωμόνως ὁμολογῦντας ὡς παρὰ τῦ θεῦ ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων ἡ ὕπαρξίς ἐστιν· κ̀ εἰς αὐτὸν πάλιν ἡ ἀνάλυσις. νόμος ὖν ἦν τὸ γινόμενον.

CAPUT XXX.

EOdem modo intelligendum eſt quod in Luca a Salvatore dictum fuit [8]: *Pater, in manus tuas tradam ſpiritum meum*. Nimirum per propriam perſonam *tradit* humanitatem, quæ per fidem in ipſum vivificata eſt, quamque *membra* [9] ſua vocare dignatus eſt. Aut fortaſſe omnea homines docet, dum ita loquitur, ut primum quidem norint, erraſſe hac etiam in re Arium, qui eum in Incarnatione ina-
107. nimatum fuiſſe putavit; deinde vero, ut in ultimis reſpirationibus eadem uterentur formula [10] orantes, & grato animo illud confitentes, quod noſtra hominum exiſtentia a Deo eſt, & in ipſo rurſus noſtra erit reſolutio [11]. Lex ergo erat quod tunc fiebat.

ΛĀ

CA-

ipſum in ea fuiſſe opinione ut cenſeret, Sanctos nulla purgatione indigentes intuitiva, ac beatifica viſione Dei non frui ante extremum judicii diem; ſive hac fruerentur Patriarchæ ante Chriſti adventum, ut contendit doctus vir Joannes Cadonicus, ſive eo non fruerentur. Lege, ſi placet, quæ de hujuſmodi locutione ſcribit Muratorius in libro de Paradiſo, ac Ballerinii cap. 10. Diſſertationis 2. in S. Zenonis opera.

1. *Vos ſedebitis*) Matth. XIX. 28. Græca Editio eodem ſenſu: *Καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνυς*, & reliqua ut hic.

2. *Si ego*) Joann. V. 31, & 37.

3. *nihil eſt*) Græca Editio: *ὐκ ἔστιν ἀληθής· ἄλλος ἐστὶν* &c.

4. *dixerit*) Codex *εἰρῆσθαι*. Videtur legendum *εἴρηται*.

5. *Et ſi ego*) Joann. VIII. 14.

6. *Ipſa*) Joann. V. 36.

7. *& Moſes teſt. p. de me*) Non leguntur hæc in citato loco. Reſpicit fortaſſe verſ. 39. ejuſdem Capitis.

8. *Pater*) Luc. XXIII. 46.

9. *membra*) 1. ad Cor. VI. 15.

10. *formula*) Chriſtianis ea quoque ætate in more poſitum fuiſſe indicat, ut morituri verba illa pronunciarent: *In manus tuas, Domine*, & reliqua. Ac revera Gregorius Nazianzenus oratione XX. de Baſilio hæc ſcribit: „Atque ipſe poſt ex„trema hæc verba, *In manus tuas commendo ſpi„ritum meum*, inter Angelos a quibus abducеba„tur, animam exhalavit.„

11. *reſolutio*) Græce: *καὶ εἰς αὐτὸν πάλιν ἡ ἀνάλυσις*. Quæ niſi ab eo dicerentur, cujus fides hac in re ſuſpecta non eſt, exſecrabilem illum Pantheiſmum redolere viderentur, quem infamis philoſophus Spinoſa ab inferis excitavit. At Theologus noſter non haſce ineptientium, aut potius

ΛΑ

ΟΥ' μέχρι δὲ τοῦ μονογενοῦς· ἀλλὰ καὶ ἕως τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπεκτείνουσι τὸ αἱρετικὸν δυσσέβημα. ϗ γὰρ οὐ μόνῃ τῇ προκειμένῃ τοῦ σωτῆρος φωνῇ τῇ ἐγὼ ἀφ' ἑαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα· καὶ· τὸ ἅγιον πνεῦμα ἀφ' ἑαυτοῦ οὐ λαλήσει· καὶ τῇ παύλου τῇ ἐχέτῃ· μόνῳ σοφῷ θεῷ· ἔτι δὲ ϗ ταῖς ἄλλαις ταῖς φερομέναις ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος λόγῳ· ἀθετικῶς εἰς τὸ σμικρύνειν τὴν ἀπειρομεγέθη ϗ σεπτὴν αὐτοῦ φύσιν κέχρηνται· ἀλλὰ καὶ τῇ προφητείᾳ ἀμῶς ὡς ἂν εἰ παραδηλούσῃ κτίσμα εἶναι τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ θεοῦ· καί τοι τὸ σύνολον οὐδὲ μίαν ἔμφασιν τοιαύτην περὶ αὐτοῦ οὔτε ἐν τῷ μέρει τούτῳ οὔτε ἐν ἄλλῳ ποιούσῃ. ἔχει δὲ ὧδε· κατέστρεψα ὑμᾶς καθὼς κατέστρεψεν ὁ θεὸς σόδομα ϗ γόμοῤῥα· ϗ ἐγένεσθε ὡς δαλὸς ἐξεσπασμένος ἐκ πυρός· ϗ οὐδ' οὕτως ἐπεστρέψατε πρός με· λέγει κύριος· διὰ τοῦτο οὕτως ποιήσω σοι ἰσραήλ· πλὴν ὅτι οὕτως ποιήσω σοι· ἑτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν θεόν σου ἰσραήλ· διότι ἰδοὺ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα ϗ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν χριστὸν αὐτοῦ· ὁ ποιῶν ὄρθρον ϗ ὀμίχλην ϗ ἐπιβαίνων ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς γῆς· κύριος ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὄνομα αὐτῷ. τῶν τριῶν τοίνυν αὐτοτελῶν ὑποστάσεων μνημονευομένων· μιᾶς λεγούσης κατέστρεψα· ἑτέρας περὶ ἧς λέγει· καθὼς κατέστρεψεν ὁ θεός· ἄλλης ἔν-

CAPUT XXXI.

NEque vero ſuis in Unigenitum blaſphemiis contenti ſunt, ſed in Spiritum Sanctum quoque fertur hæretica impietas: nam non ſolum Salvatoris verbis jam allatis [1]: *Ego a me ipſo locutus non ſum*; Et [2]: *Spiritus Sanctus a ſe ipſo non loquetur*; & Pauli capitulo [3]: *Soli ſapienti Deo*; ac inſuper aliis etiam oraculis, quæ afferuntur in λόγῳ de Spiritu Sancto [4], perperam ad deprimendam illius infinitam, & venerandam naturam uſi ſunt; verum etiam prophetę Amos [5] teſtimonio abutuntur, quaſi Sanctum Dei Spiritum creaturam eſſe ſignificet: cum tamen hujuſmodi ſignificationem neque hac in parte, nec in alia habeat ullo modo. Hæc autem ſunt Prophetæ verba [6]: *Subverti vos, ſicut ſubvertit Deus Sodomam & Gomorrham, & facti eſtis quaſi titio extractus ex igne: & ne ſic quidem converſi eſtis ad me, dicit Dominus. Quapropter ſic faciam tibi, o Iſrael: verumtamen quia ſic faciam tibi, præpara te ad invocandum Deum tuum, o Iſrael. Quia ecce firmans* [7] *tonitruum, & creans ſpiritum, & annuncians inter homines Chriſtum ſuum, faciens diluculum, & nebulam, & aſcendens ſuper excelſa* [8] *terræ: Dominus Deus Omnipotens, nomen ipſi*. Quum
203. b. ergo tres per ſe perfectæ Hypoſtaſes hic commemorentur, una quæ ait, *Subverti*; altera de qua ipſa dicit, *Sicut ſubvertit Deus*; alia ubi legitur, *Chriſtum ſuum* [9];

θα Hhh spte

ſeſanientium nugas ſpectabat; ſed *reſolutionis* nomine nihil aliud intelligit quam quod Paulus in ep. 2. ad Tim. IV. 6, nihilque aliud volebat, quam quod divinus ille Scriptor qui ait: *& ſpiritus redeat ad Dominum qui fecit illum*.

1. *Ego a me ipſo*) Joan. XII. 49. Græca Editio habet, ἐξ ἐμαυτοῦ. Codex vero Paſſioneianus ita: ἀφ' ἑαυτοῦ: quod ſolœcum eſt. Sed librarii oſcitantiæ tribuendum eſt erratum: Didymus enim ſegm. 46. b, & 184. a. dictavit, ἀπ' ἐμαυτοῦ.

2. *Spiritus*) Joann. XVI. 13.

3. *Soli*) Rom. XVI. 27, & 1. ad Tim. I. 17. juxta græcam Editionem: latina enim caret hic voce, *ſapienti*.

4. *aliis . . . quæ afferuntur in λόγῳ de Sp. Sancto*) Ut appareat Didymi librum de Sp. Sancto, quem Hieronymus latine vertit, hic poſſe intelligi, alios hoſce Scripturæ textus indicare cogor, quos, cum ab Hæreticis objicerentur, ipſe ibi explicat. Sunt ergo hi potiſſimum. Num. 13: *Omnia per ipſum facta ſunt*. Num. 26: *Qui a Patre egreditur*. Num. 27: *Alium Paracletum dabit vobis*. Et: *Spiritus interpellat pro nobis*. Num. 36: *Non enim loquetur a ſemetipſo*. Num. 38: *De meo accipiet*. Et alii quos omitto.

5. *Amos*) Prophetæ Amos verba attulit etiam, atque explicavit in libro de Sp. Sancto num. 24, & 25. Sed hic ea accuratius interpretatur aliqua ex parte, brevius tamen illa attingens quæ fuſius ibi expoſuerat.

6. *Subverti*) Amos IV. 11, 12, & 13. Complutenſis Editio nonnullas hic habet parvi momenti varietates quas omitto. Sed Francofurtenſis Editio conſentit Didymo.

7. *Quia ecce firmans*) Ita legitur etiam in Editione Francofurtenſi, quæ tamen addit vocem, ἐγώ. Complutenſis habet: διότι κύριος ὁ στερεῶν, i. e. *quia Dominus eſt firmans*. Didymus porro queritur ſegm. 114. a, quod ex Amoſi loco vocem, *ego*, abſtulerint Hæretici. Eam tamen hic omittit ipſemet: ſed illam non omiſit in lib. de Sp. S. num. 24, 25, & 59.

8. *excelſa*) Græca Editio, ὕψη, i. e. *altitudines*. Didymus eodem ſenſu: ὑψηλά, i. e. *excelſa*: quo modo legitur & in lib. de Sp. S. num. 14.

9. *Chriſtum ſuum*) Jacobus Basnagius tom. 2. Ant. Lect. Caniſii pag. 202. *erraſſe* inquit Interpretes, ac ipſos etiam Septuaginta, quod verterint, *Chriſtum ſuum*, cum de *meditatione* Dei loquatur propheta, non de Chriſto Dei; utitur enim voce שׂחו. At quis tam vecors eſſe poteſt, ut exiſtimet lxx. Intt. legiſſe משׁחו, dum verterent, *Chriſtum ſuum*? Si quid ergo omnino reprehendere volebat Basnagius, ac ſuo illo verbo, *erraverunt*, tam con-

θαι ἔχει τὸν χριστὸν αὐτοῦ· εὐθέτως καὶ καταλλήλως εὑρίσκεται ἡ φωνὴ εἰρημένη οὐκ ἐκ προσώπου τοῦ πατρὸς ἢ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος αὐτοῦ· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος τοῦ καὶ λαλήσαντος περὶ τοῦ ἀνεμιαίου πνεύματος τοῦ τῇ βροντῇ τῇ ἀνθρώποις ἐνηχουμένῃ παρακολουθεῖν πεφυκότος. διὸ ἐπάγων μνημονεύει ὄρθρου· ὁμίχλης. πῶς γὰρ ὁ πατὴρ εἶχεν εἰπεῖν ἢ τὸ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν χριστὸν αὐτοῦ· καὶ οὐχὶ τὸν χριστόν μου· ὡς ἐν ΡΛΑ ψαλμῷ ἔφη· ἡτοίμασα λύχνον τῷ χριστῷ μου· ἢ τὸ ὄνομα αὐτῷ· δέον φάναι· ὄνομά μοι. εἰ δὲ δὴ καὶ δοθείη αὐτοῦ εἶναι ἡ φωνή· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναφαίνεται θεὸς παντοκράτωρ. οὔτε δὲ τῷ προφήτῃ λέγοντι περὶ τοῦ πατρὸς αὕτη ἁρμόζει ἡ φωνή· εὑρεθήσεται γὰρ ἐκ προσώπου αὐτοῦ ἡ κατέστρεψα ὑμᾶς καθὼς κατέστρεψεν ὁ θεὸς λέξις· οὐ καταστρέφει δὲ ἄνθρωπος καθὼς ὁ θεός· οὐδὲ ἴδιον προφήτου φθέγξασθαι καυχηματικῶς ἅμα καὶ βλασφήμως. καὶ τὸ ἔχειν δὲ κτίζων πνεῦμα οὐχὶ δὲ κτίσας πνεῦμα καὶ τὸ τετάχθαι ἐν πρώτοις τὴν βροντὴν στερεοῦσθαι· ἐν δευτέροις δὲ τὸ πνεῦμα κτίζεσθαι· ἔτι δὲ καὶ τὸ ἄνευ τοῦ ἄρθρου καὶ τοῦ ἁγίου ψιλῶς προφητεύεσθαι

κτί-

apte & concinne dicta hæc eſſe intelligimus non ex perſona [2] Patris, aut [2] de Sancto ejus Spiritu, ſed ex perſona ipſius Spiritus Sancti, qui loquitur etiam de vento, id eſt de ſpiritu illo, qui tonitruum, quod in hominum auribus inſonat, comitari ſolet. Quam ob rem in verbis, quæ ſequuntur, diluculum ac nebulam [3] commemorat. Quomodo enim poteſt Pater eſſe ille qui dixit: *Annuncians inter homines Chriſtum ſuum*, non vero, *Chriſtum meum*; ſicut in CXXXI. Pſalmo dixit, *Paravi lucernam Chriſto meo*? aut qui ait, *Nomen ipſi*, cum dicere deberet, *Nomen mihi*? Quod ſi Patrem ibi ſic loqui concederemus, illud etiam inde ſequeretur, ut Spiritus Sanctus declararetur Deus *Omnipotens*. Sed ne illud quidem dici poteſt, verba iſta eſſe Prophetæ ipſius loquentis de Patre; alioquin ex ejuſdem Prophetæ perſona dicta eſſent etiam hæc verba: *Subverti vos, ſicut ſubvertit Deus*. At vero homo non recte dicitur ſubvertere, ſicut ſubvertit Deus. Ac præterea proprium prophetæ non eſt, ut arroganter ſimul loquatur, & blaſpheme. Cum autem dicat Propheta, *Creans ſpiritum*, ſeu, *qui creo ſpiritum*, non vero, *qui creavi* [4] *ſpiritum*, & prius ponat [5] tonitrui firmationem, deinde ſpiritus creationem, ac præterea ſine articulo τὸ [6], & ſine voce, *Sanctum*, nude ſic loquatur:

κτί-

---

fidenter abuti, non lxx. Interpretes, meo quidem judicio, objurgare debuit, ſed librarios, qui in eorum codicibus ſcripſerant non שחו, ſed משיחו, id eſt, *Meſſiam ſuum*, nempe *Chriſtum ſuum*.

2. *non ex perſona* &c.) Accuratius iſta nunc pertractans, atque altius repetens, quam in libro de Sp. S. num. 14, diſtinctius hic loquitur. Ibi enim dixiſſe contentus fuit: „Neque enim de Spiritu Sancto propoſitus ſermo Prophetæ fuit, ut „ex ipſa ſerie, & contextu eloquii intelligitur. „Siquidem Amos Propheta (vox, *Propheta*, concinnius fortaſſe hic omittitur in noſtro codice) „ex perſona Dei, *Præparare*, inquit, *ad invocandum Deum tuum*, „& reliqua.

2. *aut*) Codex: ἢ περὶ τοῦ ἁγίου. Lego, οὐ, pro ἢ.

3. *ac nebulam*) Codex: ὄρθρου· ὁμίχλης. Legendum videtur: ὄρθρου καὶ ὁμίχλης.

4. *non vero, qui creavi*) Aſſioia, imo eadem dictaverat in lib. de Sp. S. num. 15: „*Ego* (rectius codex noſter: *Ergo*; ut totum locum perpendenti patebit) „*hoc quod dicitur*, Creo „ſpiritum, *æque arbitror poſitum, ac ſi diceretur*, Creans ventum.... *Bene autem quod in* „*ipſa ſententia non ait*, Qui creavi, *ſed*, Qui „creo ſpiritum. *Si enim de ſubſtantialitate Spi* „*ritus Sancti ſermo eſſet, dixiſſet utique*, Qui „creavi: *neque enim ſemper eumdem creat*.

5. *& prius ponat* &c.) Hanc rationem fuſius exponit in lib. de Sp. S. num. 14. *Deus enim* (inquit) *qui ſe ſpiritum condere fuerat prælocutus, & facere; & tonitruum dixit firmare* (codex noſter aliter, nempe; *Deus enim qui ſe ſpiritum condere fuerat prælocutus, pariter aſſerens eſt & tonitruum ſe firmare*), *& diluculum, & nebulas* (cod. noſter: *nebulam*) *facere*. Lege reliqua.

6. *ſine articulo τὸ*) Hanc quoque rationem copioſius exornaverat in lib. de Sp. S. num. 15. „*Neque enim fruſtra* (ita Editio Veronenſis) *ſine* „*articulo, qui in græca ſermone ſingularitatis ſi-* „*gnificator eſt, nunc ſpiritus creatus dicitur; quo-* „*niam non eſt ſanctus, cum pene ſemper Spiritus* „*Sanctus cum articulo nominetur, ut in illo, αὐ-* „*τὸ τὸ πνεῦμα, id eſt*, ipſe Spiritus teſtimonium „perhibet ſpiritui noſtro. *Et alibi: αὐτό ἐστιν* „*τὸ ζωοποιοῦν, id eſt*, ipſe eſt qui vivificat. *Et* „*rurſum*, Sic & quæ Dei ſunt, nemo cognovit „niſi τὸ πνεῦμα, *id eſt*, Spiritus Dei: *τὸ γὰρ* „*πνεῦμα, hoc eſt*, Spiritus enim ſcrutatur omnia, „etiam alta Dei. *Et multa quæ de Scripturis ſa-* „*cris excerpere poſſibile eſt*.„ Placet autem hæc ipſa concinnius ex noſtro codice exſcribere. „Neque vero fruſtra ſine articulo, qui in ſermone „græco ſingularitatis ſignificator eſt, *nunc ſpiri-* „*tus creatus* dicitur; quoniam non eſt Sanctus; „quum pene ſemper Spiritus Sanctus cum articulo „nominetur; ut in illo: *Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα* (id eſt, „*Ipſe Spiritus*) *teſtimonium perhibet ſpiritui no-* „*ſtro*. Et alibi: Τὸ Πνεῦμα (id eſt, *Spiritus*) *eſt* „*qui vivificat*. Et rurſum: *Sic & quæ Dei ſunt*, „*nemo cognovit, niſi τὸ Πνεῦμα Θεοῦ* (id eſt, *Spi-* „*ritus Dei*): *τὸ Πνεῦμα γὰρ* (hoc eſt, *Spiritus* „*enim*) *omnia ſcrutatur, etiam alta Dei*. Et „multa quæ de ſacris libris (*aut* litteris: *eadem* „*enim habet Iris*) excerpere poſſibile eſt.„

κτίζων πνεῦμα· δείκνυσι διὰ πάντων τούτων ὡς εἰς τὸ ἀέριον ὁ λόγος ἀποτείνεται. σπανίως γὰρ τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ Θεοῦ δίχα τοῦ συνάπτεσθαι αὐτῷ τὸ ἅγιον ἢ τὸ τοῦ Θεοῦ ἢ τὸ ἄρθρον ἢ τὴν μετοχὴν αὐτοῦ· ὡς ἡνίκα γράφει· πνεῦμα ἠλία· καὶ πνεύματι περιπατεῖτε. κτίζων δὲ πνεῦμα εἶπεν· διὰ τὸ ἐπιγίνεσθαι τὸ ἀέριον ὅτ' ἂν καιρὸς καλῇ πρὸς τὸ λυσιτελοῦν ταῖς χρείαις δι' ἃς γίγονεν· εἰώθαμεν γὰρ καὶ νῦν λέγειν· ἐγένετο ἄνεμος πολύς· ἀλλ' οὐχ ὡς νῦν κτισθεὶς ἀλλ' ὡς ἄρτι βίαιος ἐγερθείς. προφητικῶς τοίνυν καὶ ὑστερομένως ἐλέχθη ἀπὸ τοῦ θείου πνεύματος οὑτωσεί· κατέστρεψα ὑμᾶς· τοῦτ' ἔστιν τοὺς σκληροτραχήλους καὶ ἀπεριτμήτους τῇ καρδίᾳ ἰουδαίους· καθὼς κατέστρεψεν ὁ Θεὸς σόδομα καὶ γόμοῤῥα· τὰς ἐσχηκυίας φησὶν οἰκήτορας ὁμοίως ἰουδαίοις ἀμεταμελῶς βεβιωκότας. τοίνυν ἑτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου Ἰσραήλ· ὅν φησιν οὔπω καὶ τήμερον ἐκδήλως ἐπιγνοὺς ἐφάνης. ἔλεγεν δὲ τὸν μονογενῆ υἱὸν τοῦ Θεοῦ. διότι ὁ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα καὶ ποιῶν ὄρθρον καὶ ὁμίχλην καὶ ἐπιβαίνων ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς γῆς· κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὄνομα αὐτῷ· ἰδοὺ ἀπαγγέλλων

κτίζων πνεῦμα, id eſt, *creans ſpiritum*; apparet ex his omnibus, ad ſpiritum aërium pertinere quæ dicit. Raro enim [1] Sanctus Dei Spiritus commemoratur, quin ad-
301. a. datur vox *Sanctus*, aut vox *Dei*, aut articulus τὸ nomini πνεῦμα conjungatur, aut ejuſdem Spiritus participatio ſignificetur: ut cum ſcribitur [2]: *Spiritus Eliæ*; & [3]: *Spiritu ambulate*. Ideo autem dixit Propheta, *creans ſpiritum*, quia exoritur [4] aerius ſpiritus, quando opportunitas, ac noſtra utilitas id expoſcit, ad ferendam iu neceſſitatibus, propter quas factus eſt, opem. Conſuevimus enim nunc quoque dicere: *Factus eſt ventus multus:* non quaſi nunc creatus ſit, ſed quod vehemens nuper excitatus fuerit. Prophetice ergo, & verborum ordine aliquantulum inverſo [5] loquitur Amos ex perſona divini Spiritus in hunc modum: *Subverti vos:* ideſt, *duros cervice* [6], *& incircumciſos corde* Judæos: *ſicut ſubvertit Deus Sodomam & Gomorrham;* quarum incolæ, inquit, ſimiliter ac Judæi, ita vixerunt, ut numquam reſipuerint. Itaque *præpara te ad invocandum Deum tuum, o Iſrael:* quem nondum, inquit, uſque ad hanc diem a te agnoſci manifeſto oſtendiſti. Deſignat autem Propheta hoc in loco Unigenitum Filium Dei. *Quia firmans* [7] *tonitruum, & creans ſpiritum, & faciens diluculum, & nebulam, & aſcendens ad excelſa terræ: Dominus Deus Omnipotens, nomen ei: Ecce annuncians* [8] *inter homines*

Hhh 2 *Chri-*

1. *Raro enim &c.*) Hunc locum accuratius hic tractat, quam fecerat in lib. de Sp. S. num. 15, ubi tamen aliqua habet hiſce ſimillima. „ *Quod ſicubi* „ *raro* (inquit) *ſine articulo nominatur Spiritus* „ *Sanctus, ſciendum eſt, cum additamento eum* „ *nominari ſignificante magnificentiam ejus. Si-* „ *quidem dicitur aliquando & ſine articulo, cum* „ *non ipſe per ſe, ſed participatio ejus oſtenditur:* „ *ut puta*, Spiritus Heliæ, &, Spiritu ambulate, „ *& quæcumque his ſimilia ſunt.* „ Ita etiam codex noſter, niſi quod pro *aliquando*, habet *aliquoties*, quod nihil refert: ac voculas, *per ſe*, omittit. In Enarratione vero in epiſt. 1. Joannis cap. 4. ſimili modo accipit verba illa, *Spiritus Heliæ*, nimirum de participatione Spiritus Sancti. *Unus & idem Spiritus Dei* (inquit) *eſt Patri unicus, & Filio: qui pluraliter nominatur, in diverſis deſcribitur, qui ea participantur; quale eſt* Spiritus Heliæ, *& Spiritus uniuſcujuſque Sanctorum: ita ut tanti Spiritus eſſe videantur, quanti ſunt qui ea participantur.*

2. *Spiritus Eliæ*) Lib. 4. Reg. II. 16 (ſeu 15). Ibi tamen legitur ἠλίου, pro ἠλία.

3. *Spiritu*) Galat. V. 16.

4. *quia exoritur &c.*) In lib. de Sp. S. num. 14, & 15. hæc habet: *Ut ſalutaris aura opportunis flatibus inſpiret* (codex noſter habet, *ſpiret*). Et paulo poſt: *Deus quippe flatus hos, qui per aeris motum efficiuntur, diſpoſitione ſua ducit.* Et mox: *Nunc autem conſequenter de flatu dictum eſt*, Qui creo, *quia non ſemel venti facti ſunt, ſed in eo quod ſubſiſtunt, quotidie fiunt.*

5. *verborum ordine aliquantulum inverſo*) Græce, ὑστερομένως: quam vocem latinus ſermo uno vocabulo reddere nequit. Tunc autem quia loquitur ὑστερομένως, quando id quod medium in periodo ponitur, ſic accipiendum eſt, quaſi poneretur extremum.

6. *duros cervice &c.*) Biblica locutio ex Act. VII. 51. deſumpta.

7. *firmans*) Videtur hic accipere Didymus voces, ὁ στερεῶν, κτίζων, ποιῶν, ἀναβαίνων, ut valeant, *qui firmat, qui creat, qui facit, qui aſcendit*, non vero, *qui firmo, qui creo, qui facio, qui aſcendo*. Quod mirum ſane eſt in Didymo, qui ſuperius ſegm. 114. a. Hæreticos objurgavit, quod vocem, *ego*, hic non legerent.

8. *Ecce annuncians*) En illud quod ὑστερομένως dictum fuiſſe affirmavit paulo ante: extrema itaque hic ponit Didymus quæ media Amos poſuerat. Id ipſum vero, quamvis minus diſtincte, atque explicate, indicaverat in libro de Sp. S. num. 15, ubi edita exemplaria hæc habent: „ Et ad hoc „ reſpondendum eſt, quia quidam hæretici alium „ extra creatorem Dominum Patrem Salvatoris „ mentiuntur, hoc impiiſſime prædicantes: non „ ſceleratam eorum ſuſpicionem providentes a Deo „ percuti, dicente: Ego formans tonitruum, & „ creans ſpiritum, & alias mundi partes faciens, „ & gubernans, annuntio in homines Chriſtum

λων εἰς ἀνθρώπους τὸν χριστὸν αὐτοῦ. πότε οὖν καὶ πῶς ἀπήγγειλεν αὐτόν; ὅτε ἐφώνησεν ὑψόθεν· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ εὐδόκησα. πολλαχοῦ δὲ μία ἐκ τῶν τριῶν θείων ὑποστάσεων περὶ τῆς ἄλλης μιᾶς ἢ τῶν δύο λέγουσα φαίνεται· καθὰ ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ πλείοσιν ἀποδείξεσιν τὸ περὶ τούτου κεφάλαιον ἡρμηνεύθη. ἀμέλει καὶ τῆς μνημονευθείσης τοῦ ἀμὼς προφητείας μικρῷ πρόσθεν τοῦτο εὑρίσκεται. φησὶν γάρ· τάδε λέγει κύριος· ἐπὶ ταῖς τρισὶν ἀσεβείαις υἱῶν ἰούδα καὶ ἐπὶ ταῖς τέτταρσιν οὐκ ἀποστραφήσομαι αὐτοὺς ἕνεκα τοῦ ἰάσασθαι αὐτούς· τὸν νόμον κυρίου καὶ τὰ προστάγματα αὐτοῦ οὐκ ἐφύλαξαν· καὶ ἐπλάνησεν αὐτοὺς τὰ μάταια ἃ ἐποίησαν· οἷς ἐξηκολούθησαν οἱ πατέρες αὐτῶν ὀπίσω αὐτῶν· καὶ ἐξαποστελῶ πῦρ ἐπὶ ἰούδαν καὶ καταφάγεται τὰ θεμέλια ἱερουσαλήμ. δέον τοίνυν εἰ μὴ περὶ τοῦ ἀνέμου· περί γ' οὖν τοῦ ἰδίου αὐτῶν πνεύματος νομίζειν διαλέγεσθαι τὴν προφητείαν οὗ πολλάκις τὰ λόγια μνημονεύει· ὡς ὅτ' ἂν παῦλος θεσσαλονικεῦσιν ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ γράφει· αὐτὸς δὲ ὁ θεὸς τῆς εἰρήνης ἁγιάσῃ ὑμᾶς ὁλοτελεῖς· καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἄμεμπτον ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ κυρίου

Chriſtum ſuum. Quandonam [1] ergo, & quomodo annunciavit eum? Quando dixit e cælo: *Hic eſt Filius meus Dilectus, in quo bene complacui.* Multis vero in locis unam ex tribus divinis Hypoſtaſibus de alia una, aut duabus loqui conſtat: quod in primo λόγῳ [2] pluribus allatis Scripturæ teſtimoniis, atque interpretationibus demonſtratum eſt. Ac reipſa & in [3] memorata Amoſi prophetia, paulo ante objecta verba, id ipſum obſervare licet: ait enim [4]: *Hæc dicit Dominus: In tribus impietatibus filiorum*
308. b. *Juda, & in quatuor non averſabor eos, ut ſanem eos [5]: legem Domini, & præcepta ejus non ſervaverunt, & ſeduxerunt eos inania quæ fecerunt, quæ ſecuti ſunt patres eorum poſt ipſa: & emittam ignem ſuper Judam, & devorat fundamenta Jeruſalem.* Oportebat ergo, ut ſi non de vento, ſaltem de proprio eorum ſpiritu [6] prophetam loqui putarent Hæretici: cujus ſpiritus crebro divina oracula mentionem faciunt; ut quum Paulus Theſſalonicenſibus in prima Epiſtola ſcribit [7]: *Ipſe autem Deus pacis ſanctificet [8] vos perfectos; & integer ſpiritus veſter, & anima, & corpus ſine querela [9] in adventu Domini noſtri Jeſu Chriſti ſervetur;*

„ meum. „ Codex noſter pro *providentes* habet *providentur*: quod ſi ejuſdem codicis lectionem ſequamur, ac mendoſam vocem *provideatur* emendemus, minus perplexa, imo multo concinnior erit ſententia. Itaque ſic lego ex eodem codice: „ *Et* „ *ad hoc reſpondendum eſt, quia quidam Hæretici* „ *alium, extra Creatorem, Dominum Patrem Sal-* „ *vatoris mentiuntur, hoc impiiſſime prædicantes,* „ *hanc ſceleratam eorum ſuſpicionem providenter* „ *a Deo percuti, dicente:* Ego firmans tonitruum, „ & creans ſpiritum, *& alias mundi partes fa-* „ *ciens, & gubernans,* annuncio in homines „ Chriſtum meum.

1. *Quandonam .... annunciavit?* &c.) Non diſſimili modo Ambroſius lib. 2. de Sp. S. cap. 6. ſegm. 57. *Addidit* (inquit) *quod nunciaret in homines Chriſtum ſuum: annunciavit enim in baptiſmate, dicens:* Tu es Filius, etc.

2. *in primo λόγῳ*) Si primi λόγου nomine primum hujus operis librum denotat, reſpicit caput XVIII. ejuſdem libri.

3. *& in, etc.*) Codex, καὶ τῆς etc. Lego, καὶ ἐπὶ τῆς μνημονευθείσης.

4. *Hæc dicit*) Amos II. 4, & 5.

5. *ut ſanem eos*) Græca Editio: ἕνεκα τοῦ ἀπώσασθαι τὸν νόμον etc. id eſt, *quia repulerunt legem* &c. Quæ eſt genuina LXX. Interpretum tranſlatio, ut patet ex Hieronymi commentariis in hunc locum. Alias parvi momenti varietates omitto. Conferat lector editionem Compluteuſem cum Didymo, & cum editione Francofurteuſi.

6. *de proprio eorum ſpiritu*) Hanc explicationem, ſeu reſponſionem non memorat Didymus in libro de Sp. S. dum Amoſi prophetæ locum explicat, ſed eam affert Hieronymus in commentariis ad eumdem prophetæ locum lib. 2. cap. 5. pag. 279. tom. 6. Eum lege, ſi placet.

7. *Ipſe autem*) 1. ad Theſſ. V. 23. In libro de Sp. S. num. 54, 55, & 56. copioſius loquitur Didymus de variis vocabuli *ſpiritus* ſignificationibus. Ac ibi quoque duo Scripturæ loca affert, quæ hic citantur, ex prima ad Theſſalonicenſes epiſtola, atque e ſeptimo Actorum capite. Primum affert num. 55, ubi legimus: „ Ad Theſſalonicenſes „ quoque, *Integer*, inquit, *ſpiritus veſter*, *&* „ *anima*, *& corpus* .... De humano ergo, ut „ diximus, ſpiritu in hoc Apoſtoli ſermo teſtatus „ eſt. „ Sed codex noſter melior: nam pro *in hoc*, habet, *in hoc loco*. Alterum vero affert num. 54. his in verbis: „ Vocatur & anima ſpiritus, ut in Ja- „ cobi epiſtola: *Quomodo corpus tuum* (codex noſter caret voce *tuum*, quæ reipſa videtur expungendi) „ *ſine ſpiritu mortuum eſt*, & reliqua. „ Manifeſtiſſime enim ſpiritus hic, nihil aliud „ niſi anima nuncupatur. Juxta quam intelligen- „ tiam & Stephanus animam ſuam ſpiritum vo- „ cans, *Domine*, inquit, *Jeſu*, *ſuſcipe ſpiritum* „ *meum*. „ Vide etiam librum adv. Manich. pag. 207, & 208.

8. *ſanctificet*) Græca editio, ἁγιάσαι, pro ἁγιάσῃ. Imo ipſe Didymus ſegm. 72. a. habet, ἁγιάσαι. Vide Not. 9. pag. 142. Hieronymus in epiſt. 120. ad Hediblam num. 12. hæc habet: „ *Deus ... pacis ſanctificet vos per omnia*, vel „ *in omnibus*, ſive *plenos* atque *perfectos*: hoc „ enim magis ſonat, ὁλοτελεῖς. „

9. *ſine querela*) Græca Editio, ἀμέμπτως, i. e. *inculpate*, aut *irreprehenſibiliter*. Didymus: ἄμεμπτον, id eſt, *inculpatum*, aut *irreprehenſibile*.

Digitized by Google

κυρίυ ἡμῶν ἰησῦ χριστῦ τηρηθείη· κ̀ ὡς ἡνίκα στέφανος εὐχόμενος λέγῃ· κύριε ἰησῦ δέξαι τὸ πνεῦμά μυ· καὶ ὡς λυκᾶς ἐν εὐαγγελίῳ ὅτε ὁ σωτὴρ νεκρὰν ἤγειρεν τὴν παῖδα ἔφη· καὶ ἐπέστρεψεν τὸ πνεῦμα αὐτῆς· δέον ὕτως δοξάζειν εἰ μετρίως ἐποίυν· οἱ δὲ ὐ τὸ πνεῦμα τῦτο εἶναι ὑπενόησαν· εἰς δὲ τὴν ἄκραν βλασφημίαν ἀφικνῦνται. προσῆκεν δὲ ὁρᾷν κ̀ τῦτο ὅτιπερ ἔχει ἀπαγγέλλων τὸν χριστὸν αὐτῦ ὁ θεὸς καὶ πατήρ· ὐχὶ δὲ κτίζων. περὶ γὰρ τῶν ἐπικρυπτομένως φανερωθέντων ἡμῖν ἕνεκα τῆς ἀῤῥήτυ τριάδος ἐγράφη· τίς σοφὸς κ̀ συνήσει ταῦτα; ἐκεῖνος δὲ πρόδηλον· ὁ πρεπόντως κ̀ νοερῶς νοήσας. τῷ ὄντι γὰρ χαλεπὸν τῇ ἀκριβείᾳ τῶν γραφῶν ἐπιστῆναι τὺς κοσμικὰ ἢ αἱρετικὰ ἠσκημένυς. ὅθεν ἔφη· ὐ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμα ἐπ' αὐτὺς διὰ τὸ εἶναι αὐτὺς σάρκας. τὴν τοῖς θησαυροῖς τύτοις κρύφιον δύναμιν διάγνωσίν τε κ̀ ἡ ἔξω σοφία παραδίδωσιν ἐκ θεῦ ὡς κ̀ τὰ πάντα ὑπάρχειν ὕτως ἡ φάσκυσα·

πάντα γὰρ ἀνθρώποισι θεὸς διετεκμήρατο
ὅσσ' ἐθέλει πάντων τε βροτοῖς ἀδίδακτος ἀκύει.

tur; & quum Stephanus orans dicit [1]: *Domine Jeſu, ſuſcipe ſpiritum meum*; & Lucas in Euangelio mortuam puellam a Salvatore ſuſcitatam narrans, ait [2]: *Et reverſus eſt ſpiritus ejus*. Ita, inquam, ſentire deberent, ſi modeſte agere vellent, non vero arroganter. At ipſi [3] non de hoc ſpiritu Prophetæ verba accipienda eſſe ſuſpicati ſunt, ſed ad ſummum blaſphemiæ gradum pervenerunt. Illud etiam animadvertere oportebat, quod Propheta ait, *Annuncians Chriſtum ſuum*, nempe Deus & Pater; non vero, *creans*. Nam de iis, quæ nobis arcano modo propter ineffabilem Trinitatem manifeſtata ſunt, ſcriptum fuit [4]: *Quis ſapiens, & intelliget hæc?* Ille nempe, ut perſpicuum eſt, qui convenienti, & ſpiritali ſenſu intelligit. Nam difficile revera fieri
100. 4. poteſt, ut accuratam Scripturarum interpretationem aſſequantur qui mundana cogitant, aut [5] hæretica perſequuntur. Quam ob rem ſcriptum eſt [6]: *Nequaquam permanebit Spiritus ſuper ipſos, quia ipſi carnes ſunt*. Latentem porro in theſauris hiſce vim, ac ſcientiam ex Deo eſſe, ut cetera omnia, profani etiam Sapientes tradiderunt, ſic loquentes [7]:

Omnia enim hominibus Deus ſignificare conſuevit
Quæcumque vult, & omnes mortales per ſe ſine ullius ope audit [8].

ΛΒ

Ἀλλὰ πάντα φησὶν διὰ τῦ ὑῦ ἐγένετο· εἰ πάντα ὖν ἐστὶν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα. ἀλλ' εἶπεν πάντα· τῦτ' ἔστιν τὰ κτιστά· ὐδαμῦ δὲ γέγραπται τὸ πνεῦμα τῦ θεῦ κτίσμα ὡς ὐδὲ ὑός. τὸ γὰρ κτίσμα δῦλον· τὸ δὲ δῦλον· ὔτε ἐλευθεροῖ ὡς τὸ ἅγιον πνεῦμα· ὔτε οἶδεν τί ποιεῖ αὐτῦ ὁ κύριος· ὔτε ἀνακτίζει τὸ παρὰ τοῦ δεσπότυ κτισθὲν· οὔτε ναὸν ἔχει τὸν ἄνθρωπον ἴσως τοῦ θεοῦ· οὐδὲ θεῖον γέγραπται. ἄλλως τε δὲ σεσήμανται ὁ πρωτόκτιστος ὅς τῆς πρωτείας δι' οἰκείαν ἀλαζονείαν εἰς τὰ ἔσχατα τῶν ἐσχάτων ἐῤῥίφη.

CAPUT XXXII.

At *omnia*, inquiunt, *per Filium facta ſunt*; ſi [9] *omnia* vero facta ſunt, etiam Spiritus Sanctus factus eſt. Sed cum dixit Joannes *omnia*, creaturas omnes deſignavit: nuſquam vero ſcriptum eſt, Spiritum Dei eſſe creaturam, ſicut ne Filium quidem. Nam creatura eſt ſerva: ſervus autem neque *liberat*, ut Spiritus Sanctus, neque *novit quid faciat ejus Dominus*, neque *denuo creat*, quod a Domino creatum eſt, neque *templum habet hominem*, ſicut illud habet Deus, neque *Divinus* dictus eſt in Scriptura. Prima vero creatura, quæ a primatu ob propriam arrogantiam excidit, atque in extrema extremorum projecta eſt, aliis nominibus appellata fuit.

ΛΓ CA-

1. *Domine*) Act. VII. 59.
2. *At ipſi*) Codex, οἱ δὲ. An legendum, οἵδε?
3. *Et reverſus*) Luc. VIII. 55.
4. *Quis*) Oſee. XIV. 10.
5. *aut hæretica*) Codex mendoſe, ἢ αἱρετικά.
6. *Nequaquam*) Gen. VI. 3. Citat magis ſenſum, quam verba ipſa. Vide ſegm 55. a.
7. *ſic loquentes*) Codex, ὅτως ἡ φάσκυσα. Lego, ὅτως φάσκυσα.
8. *audit*) An legendum in græco, πάντων τε βροτοῖς?
9. *ſi*) Codex, εἰ. Legendum fortaſſe, εἰς.

ΛΓ

ΚΑΙ' ἰουδαίων δὲ οἰηθέντων τὸν κύριον μὴ τοῦ θεοῦ ἀλλὰ τοῦ δαυὶδ εἶναι υἱόν· καὶ αὐτοῦ πυθομένου αὐτῶν περὶ ἑαυτοῦ τίνος ἐστιν υἱὸς καὶ ἀποκριναμένων· τοῦ δαυίδ· εἶτα φήσαντος αὐτοῖς· καὶ πῶς δαυὶδ ἐν πνεύματι ἁγίῳ καλεῖ αὐτὸν κύριον λέγων· εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου· καὶ διὰ τούτου σαφηνίσαντος ὅτι δαυὶδ ἐν πνεύματι ἁγίῳ προφητεύων τὸν διαδοχῇ γένους ἐσόμενον αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν υἱόν· τοῦτον ἑαυτοῦ κύριον κατὰ τὴν θεότητα ἀποκαλεῖ· ὡς καὶ ἐν ταῖς βασιλικαῖς ἱστορίαις ὁ αὐτὸς λέγει δαυίδ· πνεῦμα κυρίου ἐλάλησεν ἐν ἐμοί· αἱρετικοὶ πονηρῶς ὁμοῦ καὶ ἀμαθῶς παρανοήσαντες φασίν· ὅτι τὸ ἅγιον πνεῦμα ἑαυτοῦ κύριον ἔλεγεν τὸν χριστὸν διὰ τοῦ δαυίδ. ἐλέγχει δὲ αὐτοὺς ἡ ἐπαγωγὴ ἔχουσα· εἰ οὖν δαυὶδ καλεῖ αὐτὸν κύριον· πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστίν; πάντα μὲν ἔλεγεν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐνηχοῦντος· αὐτὸς γὰρ ἄγνωστος τῶν τε ἐσομένων καὶ τῶν ἐπουρανίων ἀναγκαίως ὑπῆρχεν· καὶ διὰ τοῦτο ἔχει· ἐν πνεύματι ἁγίῳ· οὐ πάντως δὲ ὅλα ἐκ προσώπου. τοῦ ἁγίου πνεύματος ἢ τοῦ υἱοῦ ἢ τοῦ πατρὸς ἢ τῆς κτίσεως προεφήτευσεν· ἀλλὰ καὶ ἐξ οἰκείου προσώπου ὡς τὰ μνημονευθέντα ῥήματα καὶ ὡς ἡνίκα λέγῃ· σοὶ μόνῳ ἥμαρτον καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα· καὶ ἐν ἀνομίαις συνελήφθην καὶ ἐν ἁμαρτίαις ἐκίσσησέν με ἡ μήτηρ μου. ἐπείτοιγε λείπεται ἐκδέχεσθαι εἰς τὸ θεῖον πνεῦμα καὶ ὅτ' ἂν λέγῃ αὐτός τε δαυὶδ καὶ οἱ ἄλλοι προφῆται· πάντες γὰρ ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἐλάλησαν· ἐγώ εἰμι κύριος ὁ θεός σου ὁ παντοκράτωρ· καὶ πάλιν· πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστιν θεός· καὶ ὅσα τοιαῦτα.

CAPUT XXXIII.

CUm vero Judæi exiſtimarent, Dominum non Dei, ſed Davidis eſſe filium, ipſe illos de ſemetipſo quid ſentirent interrogavit, & cujuſnam eſſet filius; iique reſponderunt, Davidis: tum illis dixit Dominus[1]: *Et quomodo David in Spiritu Sancto*[2] *vocat eum Dominum dicens: Dixit Dominus Domino meo?* ex quibus Domini verbis perſpicue ſequitur, ut qui generis ſucceſſione futurus erat Davidis ſecundum Incarnationem filius, eum David ipſe ſui ipſius Dominum ſecundum
209. b. Deitatem vocaverit, dum in Spiritu Sancto prophetaret: ſicut & in Regum Hiſtoriis idem David ait[3]: *Spiritus Domini locutus eſt in me*. At Hæretici prave ſimul, atque inſcite hæc omnia accipiunt. Spiritus Sanctus, inquiunt, ſui ipſius Dominum dixit Chriſtum per Davidem. Verum, eos redarguit quod ſubjungitur[4]: *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ipſius eſt?* Omnia quidem dixit David inſpirante Spiritu Sancto; nec enim poterat non ignorare futura, & cæleſtia; qua de cauſa ait Chriſtus, *In Spiritu Sancto*: non omnia tamen omnino ex perſona Spiritus Sancti, aut Filii, aut Patris, aut creaturæ, ſed nonnulla etiam ex propria perſona prophetavit; ſicut cum protulit commemorata verba, & quum ait[5]: *Tibi ſoli peccavi, & malum coram te feci*: Et[6]: *In iniquitatibus conceptus ſum, & in peccatis concepit me mater mea*. Alioquin illud ſequetur ut de Spiritu Sancto accipiendum etiam ſit quod dicit cum ipſe David, tum alii prophetæ (omnes enim in Spiritu Sancto locuti ſunt): *Ego ſum Dominus Deus tuus Omnipotens;* Et rurſus[7]: *Præter me non eſt Deus;* & alia his affinia.

ΛΔ

C A-

1. *Et quomodo*) Matth. XXII. 43, & 44. Græca Editio, πῶς ἐν.

2. *in Spiritu Sancto*) Vox, *Sancto*, deeſt in Bibliis cum græcis, tum latinis, imo apud ipſum Didymum in lib. de Sp. S. num. 29. Itaque hic additur ab ipſo explicationis gratia, ſicut viciſſim in lib. de Sp. S. num. 29. afferens proxime ſequentia Chriſti apud Joannem verba, *Si ergo David vocat eum Dominum*, de ſuo addit, *in Spiritu Sancto*. Hæc enim ibi legimus pag. 136. editionis Veronenſis: „ Interrogans quippe Pharisæos, quid „ eis de Chriſto videretur, & audiens quia eſſet „ filius David, loquitur: *Quomodo David in Spiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis? Si ergo David vocat eum in Spiritu Sancto Dominum, quomodo filius ejus eſt?* „ Quamquam, ut Vir Clariſsimus Vallarſius obſervat, vetus Editio ſic habet: „ *Interrogans.... & audiens quia eſſet* „ *filius David in Spiritu Sancto loquentis*: Di„ xit Dominus Domino meo, Sede a dextris „ meis, *denuo interrogavit*, Si ergo David „ etc. Codex vero noſter etſi hoc in loco mendoſus, tamen veteri editioni quodammodo conſentit: ſic enim habet: „ Interrogans.... & audiens, quod filius eſſet David in Spiritu Sancto „ loquitur: Dixit Dominus „ etc.

3. *Spiritus*) Lib. 2. Reg. XXIII. 2.

4. *Si ergo*) Matth. XXII. 45.

5. *Tibi*) Pſal. L. verſ. 5.

6. *In iniquitatibus*) Pſalm. L. verſ. 6.

7. *Præter me*) Oſee XIII. 5.

ΛΔ

Καὶ τῷ ἰωάννῃ δὲ εἰρημένον· οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον ὅτι ἰησοῦς οὔπω ἐδοξάσθη· ταύτην ἔχει σὺν ἀληθείᾳ τὴν ἑρμηνείαν· οὔπω φησὶν τελείαν τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ τῶν χαρισμάτων τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ τὴν γνῶσιν εἶχον ἅπαντες· οὔπω ἔγνωστο τῇ ὑφηλίῳ καὶ ἐδοξάζετο σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ. γένεσις γὰρ τοῦ θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ἡ γνῶσις αὐτοῦ· καὶ γινώσκομεν τοῦτο οὐχ ὅτ' ἂν βουλώμεθα· ἀλλ' ὅτ' ἂν τελείωσιν τοῦ συνιέναι κτησώμεθα· ὅτ' ἂν δὲ ἐν ἀγωνίοις ἀρεταῖς καθαρθέντες γενώμεθα ἄξιοι· τότε αὐτὸ ἐκεῖνο αὐτόματον τὴν αὐτοῦ ἡμῖν παρέχει ἐπίλαμψιν. μετὰ γὰρ τὴν ἀνάστασιν ὁ δεσπότης χριστὸς ἐμφυσῶν εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἀποστόλων εἶπεν· λάβετε πνεῦμα ἅγιον· καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ τῇ πεντηκοστῇ ἐπεφοίτησεν πυρίναις γλώσσαις ὀφθέν· ἐκάθισεν δὲ ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν καὶ ἐπλήσθησαν ἁγίου πνεύματος καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις καθὼς τὸ πνεῦμα ἐδίδου ἀποφθέγγεσθαι αὐτοῖς· ὡς μαρτυροῦσιν αἱ πράξεις. διὸ καὶ ὁ δεσπότης προέλεγεν αὐτοῖς· ὑμεῖς δὲ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. τὸ δὲ ἰησοῦς οὔπω ἐδοξάσθη· ἀντὶ τοῦ φησὶν οὔπω παθὼν καὶ ἀναστὰς καὶ συνεγείρας ἑαυτῷ πλῆθος νεκρῶν καὶ ἀναληφθείς. οὔπω γὰρ παρὰ πᾶσιν ἐπιστεύθη εἶναι ὁ προαιώνιος ἀγαπητὸς υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ

CAPUT XXXIV.

Illud vero quod a Joanne dictum eſt [1]: *Nondum enim erat Spiritus Sanctus, quia Jeſus nondum glorificatus fuerat*, hanc habet veram interpretationem. Nondum, inquit, omnes perfectam ſanctificationis, & chariſmatum Spiritus Dei cognitionem habebant; nondum cognitus fuerat ab orbe terrarum; nondum glorificabatur una cum Patre, & Filio. Nam reſpectu noſtrum exſiſtentia Dei eſt ejus cognitio; tunc nempe Deus a nobis exſiſtere dicitur, cum eum cognoſcimus: Sanctum vero Spiritum cognoſcimus non quando volumus, ſed quando perfectionem intelligentiæ [2] acquiſiverimus. Quum vero virtutibus per ſpiritalia certamina comparatis [3] purificati, digni effecti fuerimus, tunc ipſemet ſuam nobis ſponte largitur illuſtrationem. Nam poſt reſurrectionem Dominus Chriſtus inſufflans in facies Apoſtolorum dixit [4]: *Accipite Spiritum Sanctum*: ipſe vero Spiritus Sanctus poſt Chriſti Aſſumptionem igneis linguis apparens advenit in Pentecoſte, *ſeditque* [5] *ſupra ſingulos eorum, & repleti ſunt Sancto Spiritu, & cœperunt loqui aliis linguis, prout Spiritus dabat eloqui illis*, ſicut Acta teſtantur. Ideo etiam Dominus prædixit illis [6]: *Vos vero accipietis virtutem, ſuperveniente Spiritu Sancto in vos*. Illa autem verba, *Jeſus nondum glorificatus fuerat*, hoc ſibi volunt: Nondum paſſus erat [7], nec reſurrexerat, nec ſimul cum ſemetipſo mortuorum multitudinem excitaverat, nec in cælum aſſumptus fuerat. Nondum enim omnes credebant eum eſſe Dilectum Dei Filium, ante ſecu-

1. *Nondum*) Joann. VII. 39. In libro de Sp. S. num. 34. hunc Joannis locum afferens, explicationis cauſa de ſuo addit vocem, *datus*. Hæc enim ibi leguntur: „ *Quæcumque enim ſufferre* (codex „ noſter: *ſufferre*) *poterant, tradens eis, in fu-* „ *turum tempus reliqua diſtulit, quæ ſine diſci-* „ *plina Spiritus Sancti ſcire non poterant: quia* „ *ante adventum Dominicæ paſſionis non erat da-* „ *tus hominibus Spiritus Sanctus. Evangeliſta di-* „ *cente*: Non enim erat cuiquam Spiritus datus, „ quia Jeſus necdum erat glorificatus. „ Neque ab editis libris diſcrepare videtur codex noſter, qui ſic habet: „ *Evangeliſta dicente*: Non enim „ erat Spiritus D. quia Jeſus nondum fuerat glo- „ rificatus. „ Ita vero locutus eſt Didymus quod de hoc Hæreticorum argumento ibi ex profeſſo non ageret: nunc autem quum ipſa Joannis verba urgeant, accuratius ea expendit.

2. *perfectionem intelligentiæ*) Simili modo ſæpius loquitur in libro de Sp. Sancto. Ita num. 38. ait: „ *Rurſum imago ipſa oſtendens ſe puris men-* „ *tibus, glorificat Patrem, inſinuans eum neſcien-* „ *tibus: ipſe enim ait*: Qui videt me, videt & „ Patrem (codex noſter habet: *inſinuans eum ne-* „ *ſcientibus*: Qui *enim, ait*, me vidit, vidit & „ Patrem). *Pater quoque revelans Filium his qui* „ *ad eadem ſcientiæ pervenire meruerunt* „ & reliqua.

3. *per ſpir. cert. comparatis*) Codex, ἐν ἀγωνίοις ἀρεταῖς. Malim: ἐναγωνίοις ἀρεταῖς.

4. *Accipite*) Joann. XX. 22.

5. *ſeditque*) Act. II. 3, & 4.

6. *Vos vero*) Act. I. 8. Græca Editio pro ὑμεῖς δὲ, habet ἀλλά.

7. *Nondum paſſus erat*) Eodem modo Joannis verba explicat in lib. de Sp. S. num. 34, ubi poſtquam ea recitavit, ſubjungit: „ *Glorificari dicens* „ *Jeſum, mortem guſtare* (cod. noſter: *guſtan-* „ *tem*) *pro cunctis. Itaque poſt reſurrectionem* „ *apparens Diſcipulis ſuis, & inſufflans in faciem* „ *eorum*, Accipite, *inquit*, Spiritum Sanctum. „ *Et rurſum*: Accipietis virtutem Spiritus Sancti „ venientis ſuper vos. „

κ̀ ἐδοξάσθη ὡς θεὸς τῶν πατέρων. τȣτ᾽ ἔστιν· ὅπω ἡ περὶ αὐτȣ δόξα ἐβεβαιώθη παρὰ πᾶσιν· διὸ λέγει ὕστερον· πάτερ ἐλήλυθεν ἡ ὥρα· τȣτ᾽ ἔστιν πάντα πεπλήρωται τὰ περὶ ἐμȣ ταῖς ἀπαραβάτοις γραφαῖς προῤῥηθέντα· δόξασόν σȣ τὸν υἱὸν ἵνα κ̀ ὁ υἱός σȣ δοξάσῃ σε. ὡς ἂν τοίνυν νοήσῃς τὸ ἰησȣς ὅπω ἐδοξάσθη· ὅτως ἂν ἐκλάβοις τὸ ὅπω ἦν πνεῦμα ἅγιον· ἐπεὶ μήγε κἂν μὴ σὺ λέξῃς· φανείης ȣ̓δὲν ἧττον ὅτως ἔχων· ὅτιπερ πρεσβυτερεύει τὰ πρὸ τȣ ταῦτα ἐτωσὶ φρασθῆναι τȣ πνεύσαντος αὐτὰ θείȣ πνεύματος· ᾧ τινι λόγῳ κ̀ ἀπόκρισιν ὡς ψιλὴ ἔννοια τὸ δὴ λεγόμενον τρέχοντα παρεξετάσαι ὑπερβαίνει πᾶσαν ἀναισθησίαν. ἑτέροις δὲ ἐνοήθη εἰρῆσθαι τὸ ἰησȣς ὅπω ἐδοξάσθη· ἢ διὰ τὴν δȣλικὴν μορφὴν ἣν ἔφερεν αὐτός ὅτι ὅπω ἦν ἀναβεβηκυῖα εἰς ȣ̓ρανȣς ἀπαρχὴ γενομένη τοῖς πιστοῖς τῆς τε ἄλλης πάσης μακαριότητος κ̀ μέντοι κ̀ τῆς εἰς ȣ̓ρανȣς ἀνόδȣ· ἀπαρχὴ γὰρ χριστὸς ὡς ἀνωτέρω εἴρηται· ἢ δι᾽ ἡμᾶς ὧνπερ ἀπαρχὴ κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτὸς εἶναι γέγραπται· ὃν τρόπον εἴρηται· ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτὸν ἵνα ὦσιν κ̀ αὐτοὶ ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ· κ̀ ὡς παῦλος συνομολογῶν ἐπιστέλλει· συνήγειρεν κ̀ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπȣρανίοις ἡμᾶς ἐν χριστῷ ἰησȣ. κ̀ πάλιν· ἡμῶν δὲ τὸ πολίτευμα ἐν ȣ̓ρανοῖς ὑπάρχει.

ſecula exiſtentem, ac nondum glorificatus fuerat ut Deus patrum; ideſt, Nondum ejus glorificatio ubique fuerat ſtabilita. Quare dixit poſtea [1]: *Pater venit hora:* ideſt, Quæcumque de me a divinis, indubitatiſque Scripturis prænunciata fuere, jam completa ſunt: *Glorifica Filium tuum, ut & Filius tuus glorificet te.* Quo ſenſu igitur accipis illud, *Jeſus nondum glorificatus fuerat*, eodem intellige & illud, *Nondum erat Spiritus Sanctus*. Alioquin nonne illud imprudens dicere videberis, quod ne 210. b. tu quidem ais, ea ſcilicet, quæ narrantur ante hunc textum, *Nondum erat Spiritus Sanctus*, anteriora eſſe, ac veluti vetuſtiora Divino Spiritu, quo afflante ille textus ſcriptus eſt? Quod ſi quis hæc diceret, ei vel currente, ut loquuntur, calamo ut ſimplex currit cogitatio, reſpondere ſtultiſſimum foret. Alii vero ſic interpretati ſunt verba illa, *Jeſus nondum glorificatus fuerat*, ut aut dicta ſint ob ſervilem formam, quam ipſe geſtabat, quia nondum hæc in cælos aſcenderat, nec Fidelibus *primitiæ* [2] adhuc facta erat cum cujuſvis alterius felicitatis, tum etiam aſcenſionis in cælos; nam *primitiæ eſt Chriſtus*, ut ſuperius [3] dixi: aut ut dicta ſint propter nos, quorum primitiæ ipſe dicitur in Scripturis, quatenus in carne exiſtens: quo ſenſu dictum fuit [4]: *Ego ſanctifica me ipſum ut ſint & ipſi ſanctificati in veritate:* Et Paulus his conſentanea ſcribens ait [5]: *Conreſuſcitavit, & conſedere fecit in cæleſtibus nos in Chriſto Jeſu*. Et rurſus [6]: *Noſtra autem converſatio in cælis eſt*.

ΛΕ

ΟΥΚ ἔχει αὐτοῖς ὑγιῶς κ̀ τὸ παύλῳ ῥωμαίοις γραφέν· ὅτι αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις· ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας· οἶδεν τί τὸ φρόνημα τȣ πνεύματος ὅτι κατὰ θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων. μάλιστα γὰρ ἐσήμηνεν τῷ ἔχειν ἀλαλήτοις μὴ ζητεῖσθαι τὰ τοιαῦτα· ἀκατάληπτα γάρ φησιν κ̀ ἄφραστα· τῷ δὲ ἔχειν κατὰ θεόν· μὴ καθ᾽ ἡμᾶς εἶναι ταῦτα μὴ δὲ χρῆναι νοεῖσθαι κατὰ τὴν

CAP. XXXV.

NE illud quidem ſano ſenſu intelligunt quod Paulus ad Romanos ſcripſit [7]: *Ipſe Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus: qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid deſideret* [8] *Spiritus*, *quia* [9] *ſecundum Deum poſtulat pro Sanctis.* Nam voce illa, *inenarrabilibus*, potiſſimum ſignificavit, inveſtigandas non eſſe hujuſmodi res: quaſi diceret: Incomprehenſibiles ſunt, & ineffabiles. Verbis vero illis, *ſecundum Deum*, indicat, poſtulationem, de qua loquitur,

1. *Pater*) Joann. XVII. 1.
2. *primitiæ*) Ex 1. ad Cor. XV. 20, & 23.
3. *ſuperius*) Vide ſegm. 165. *b*.
4. *Ego*) Joann. XVII. 19.
5. *Conreſuſcitavit*) Epheſ. II. 6.
6. *Noſtra*) Philipp. III. 20. Græca Editio, γὰρ pro δὲ.
7. *Ipſe Spiritus*) Rom. VIII. 26, & 27.
8. *quid deſideret*) Vide Not. 7. pag. 169.
9. *quia*) In lib. de Sp. S. num. 27. aliter dictavit Didymus, ſi edita exemplaria ſpectes; habent enim, *quomodo*, pro *quia*. At codex noſter ibi habet: *quoniam ſecundum Deum poſtulat pro Sanctis*. Ac revera ita ibidem legendum videtur.

τὴν ἀνθρωπίνην συνήθειαν· ὑπερέχει γὰρ πάντα νῦν κ̓ λόγϐ φύσιν ἐλέγχει. ἔπειτα ὐκ εἶπεν ἀπολελυμένως ἐντυγχάνει ἢ κατεντυγχάνει καθ᾽ ἡμῶν κ̓ κατὰ ἁγίων· ἀλλ᾽ ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν κ̓ ὑπὲρ ἁγίων. τϐ ἁγίϐ πνεύματος ἴδιον ὡς θεϐ τὸ φιλάνθρωπον. ὅμως ἐπειδὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα καὶ ὐ θεοπρεπῶς προφέρυσιν· γνώτωσαν ὀψὲ γ᾽ ὖν ποτε ὡς ἐντυχεῖν κ̓ τὸ σκοπῆσαι λέγεται· οἷον ὡς εἰώθαμεν λέγειν· ἐνέτυχον τῇ βίβλῳ· καὶ πλέον τϐτο κυριωτέρως φαίη τις· τὸ γὰρ πρὸς ἡδονὴν καὶ ἔντευξιν τινὲς καλϐσιν ποιήσασθαι αἰτιάσασθαι μᾶλλον ἤπερ ἐντυχεῖν λέγεται. στεναγμὺς δὲ ἐνταῦθα τὺς οἰκτιρμὺς λέγει. τὸ ὖν πνεῦμα φησὶν τϐ θεϐ ὑπερσκοπεῖ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν οἰκτιρμοῖς ἀκαταλήπτοις· τοσϐτον γὰρ κ̓ τϐτο μυστικῶς εἰρημένον ὑπερβαίνει τὴν κτίσιν ὅτι εὐθὺς τῷ καρδιογνώστῃ θεῷ ὡς μέγα τὸ εἰδέναι τὸ φρόνημα τϐ ἁγίϐ πνεύματος ἀπένειμεν. ἔπειτα δὲ κ̓ ὁ ὑιὸς ὁμοίως ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν· κ̓ ὅμως μέγας κ̓ ἐξϐσιαστὴς κ̓ ἀληθινὸς θεός ἐστιν. γράφει γὰρ περὶ αὐτϐ ὁ αὐτὸς ἀπόστολος· ἑβραίοις μὲν· πάντοτε ζῶν εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν. ῥωμαίοις δέ· χριστὸς ἰησϐς ὁ ἀποθανὼν μᾶλλον δὲ ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν· ὅς ἐστιν ἐν δεξιᾷ τϐ θεϐ ὅς κ̓ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν. ὅτι δὲ τὸ ὄνομα τϐ παρακλήτϐ κ̓ τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ ἡμῶν ὐ κατὰ τὸ δοκϐν τῇ λέξει κ̓ τὴν κοσμικὴν ὁμιλίαν ἐκδέχεσθαι χρή· ἔστιν ἐξ ὁμοι-

quitur, noſtræ ſimilem non eſſe, neque hæc juxta humanam conſuetudinem accipi debere; ſuperant enim omnem mentem, & ſermonis [1] naturam arguunt. Deinde non dixit abſolute, *Paſtulat*, aut, *Poſtulat contra nos*, & *contra Sanctos*, ſed, *Poſtulat pro nobis*, & *pra Sanctis*. Spiritus quidem Sancti, utpote Dei, proprium eſt, ut ſit erga homines benignus, & humani generis amans. Quoniam tamen hæc proferunt quaſi humano more accipienda ſint, non vero eo ſenſu qui Deo dignus ſit, norint tandem aliquando verbo ἐντυχεῖν etiam *conſiderandi*, ac *ſpeculandi* ſignificationem ſubeſſe. Ita exempli gratia dicere conſuevimus: ἐνέτυχον τῇ βίβλῳ, id eſt, verſatus ſum in libro. Atque hoc ſenſu [2] magis proprie adhibetur verbum ἐντυγχάνειν: nam libidinoſum etiam congreſſum quidam vocant ἔντευξιν. At poſtulatio rectius deſignaretur verbo αἰτήσασθαι, quam ἐντυχεῖν. Gemitus autem hic miſerationes dicit. Ait ergo: Spiritus Dei ſpeculatur quæ ſunt pro nobis, miſerationibus incomprehenſibilibus. Nam hoc etiam, quod myſtice ſic dictum fuit, creaturæ naturam & conditionem excedit, quia ſtatim Paulus Deo cordium cognitori tamquam aliquid magnum hoc tribuit, quod noſcat, *quid ſapiat* (aut, *deſideret*) *Spiritus Sanctus*. Deinde vero Filius quoque ſimili modo ἐντυγχάνει, id eſt, ſpeculatur pro nobis, etſi *Magnus*, & *Dominator*, & *verus Deus* ſit: nam de illo ſcribit idem Apoſtolus ad Hebræos quidem [3]: *Semper vivens* εἰς τὸ ἐντυγχάνειν (id eſt, *ad ſpeculandum*, aut *interpellandum*) *pro ipſis* [4]. Ad Romanos vero [5]: *Chriſtus Jeſus qui mortuus eſt, imo qui excitatus eſt a mortuis* [6], *qui eſt in dextera Dei, qui etiam* ἐντυγχάνει (id eſt, *ſpeculatur*, aut *interpellat*) *pra nobis*. Quod vero nomen Paracleti *Canſalatarem*, & *Advocatum* ſignificans, ac locutio iſthæc, ἐντυγχάνειν *pro nobis*, ita accipi non debeant, ut ſonare videntur, ut-

 que

1. *ſermonis*) In græco ſententia eſt valde perplexa. An eamdem indicat Spiritus Sancti ac Verbi naturam? ac utrumque legati munere fungi, ut ait in lib. de Sp. S. num. 27?

2. *Atque hoc ſenſu .... quam ἐντυχεῖν*.) Hic locus in codice mea quidem ſententia ita depravatus eſt, ut & nonnulla omiſerit librarius, quæ ſupplere nequeat niſi qui divinare voluerit, & quædam verba perperam ſcripſerit. Equidem pro *αἰτιάσασθαι* legendum eſſe *αἰτήσασθαι* non dubito, quum de poſtulatione ſermo ſit.

3. *Semper vivens*) Hebr. VII. 25.

4. *pro ipſis*) Latina Biblia habent, *pro nobis*. At Didymus legit, *pro ipſis*, etiam in libro de Sp. S. num. 27, ubi ſic loquitur: „ Cum enim „ Salvator, Mediatoris, & Legati perſonam habeat, & qua Pontifex deprecetur pro peccatis „ noſtris, *ſalvans in ſempiternum eos, qui per* „ *ipſum acceſſerunt ad Deum, quia ſemper vivens* „ *interpellat pro eis Patrem* „ & cetera. Adnotatur quidem in editione Veronenſi, aliquem codicem habere, *pro nobis*; ſed legendum puto, *pro eis*, ut editio illa, & codex noſter m. 2. habet.

5. *Chriſtus Jeſus*) Rom. VIII. 34 Vocem, *Jeſus*, non habent Græca Biblia. ſed eam habent latina, & Codex Alexandrinus.

6. *a mortuis*) Deeſt hoc in Bibliis. Græca Editio ſic habet: μᾶλλον δὲ καὶ ἐγερθεὶς, ὃς καί ἐστιν, & reliqua ut hic. Sed duo illa, καί, deſunt etiam in codice Alexandrino.

ὁμοιοτρόπων ῥημάτων διδαχθῆναι· ὡς ἡνίκα περὶ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς γράφει ἐν ΠΕ ψαλμῷ· ποίησον μετ' ἐμοῦ σημεῖον εἰς ἀγαθόν· καὶ ἰδέτωσαν οἱ μισοῦντές με κ αἰσχυνθήτωσαν ὅτι σὺ κύριε ἐβοήθησάς μοι καὶ παρεκάλεσάς με. καὶ παῦλος· αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἡμῶν ἰησοῦς χριστός· κ ὁ θεὸς κ πατὴρ παρακαλέσει ὑμῶν τὰς καρδίας. κ ἑτέρωθι· ὁ μετανοῶν ἐπὶ ταῖς κακίαις τῶν ἀνθρώπων· τοῦτ' ἔστιν ὁ συγγινώσκων ἢ συμπαθῶν· οὐ γὰρ ὡς αὐτὸς ὢν αἴτιος τῆς κακίας ἢ πταίσας παρακαλεῖ ἢ μετανοεῖ. πολλάκις δὲ ἡ γραφὴ τὴν λέξιν τὴν ἐνταῦθα σημαίνουσαν τόδε τι ἔθηκεν ὡς ἄλλο τῷ φαινομένῳ μηνύουσαν· ὡς ἡνίκα λέγῃ ἐν ἐξόδῳ· ἦν μωϋσῆς ποιμαίνων τὰ πρόβατα ἰοθὼρ γαμβροῦ αὐτοῦ. ἦν δὲ τοὐναντίον ἰοθὼρ πενθερός· γαμβρὸς δὲ μωϋσῆς. ὅτι δὲ κ νῷ παντὶ ἀχώρητος κ ἀνέφικτος ὁ ἀόρατος θεός· διό ὡς ἐπίπαν αἱ θεηγορίαι οὐχ ὡς ἔτυχεν πᾶσιν ἁπλῶς ἐμφανῆ· ἀλλὰ κρύφιον ἔχουσι νοῦν· ἔστιν εὑρεῖν κ ἐν βιβλίοις τῶν ἔξω φιλοσοφημάτων. ἔχουσι γὰρ ταῦτα·

ἄῤῥητα δ' οὐρανίοιο θεοῦ μελεδήματα θνητοῖς·
ἀφράστοισιν ἕκαστα διαφρασθέντα προνοίαις·
ὧν βροτὸν οὐ θέμις ἐστὶ μέτρῳ τ' ἀμέτρητ' ἀνελέσθαι.

que mundani ſermonis conſuetudo fert, e ſimilibus locis intelligere licet. Nam de Deo & Patre ſcribitur in LXXXV. Pſalmo[1]: *Fac mecum ſignum in bonum, & videant qui* 214. b. *oderunt me, & confundantur, quoniam tu, Domine, adjuviſti me, &* παρεκάλεσας (hoc eſt, *conſolatus es) me*. Et Paulus[2]: *Ipſe autem Dominus noſter Jeſus Chriſtus, & Deus ac Pater* παρακαλέσει[3] (id eſt, *conſolabitur) corda veſtra*. Et alibi[4]: *Qui pœnitentia ducitur in malitiis hominum*: i. e. qui ignoſcit, aut miſeretur; nec enim quaſi ipſe auctor malitiæ ſit, aut deliquerit, παρακαλεῖ, id eſt, exhortatur, nec μετανοεῖ, id eſt, reſipiſcit. Sæpius vero Scriptura vocem, quæ uno in loco certum aliquid ſignificat, alibi ſic adhibet, ut aliud denotare in ſpeciem videatur: ut cum dicit in Exodo[5]: *Erat Moſes paſcens oves Jethro*[6] *generi*[7] *ſui*. At Jethro e contrario ſocer erat, Moſes vero gener. Quod autem nulla mens comprehendere valeat, aut aſſequi inviſibilem Deum (quam ob cauſam divinæ locutiones ſimplicem ſenſum, & cuilibet obvium non habent, ſed arcanum ac latentem) in libris etiam profanorum Philoſophorum invenire licet; hæc enim ſcripſerunt:

Abditæ[8] *autem ſunt mortalibus cœleſtis Dei cogitationes,*
Ac ineffabilibus ſingulæ ſeptæ[9] *ſunt providentiis,*
Quas nequit mortalis aſſequi, ac veluti immenſa metiri.

ΛϚ

CAPUT XXXVI.

ΚΑΙ' τὴν ἔχουσαν παρ' ἰωάννῃ περιοχήν· αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωή· ἵνα γινώσκωσιν σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν κ ὃν ἀπέστειλας ἰησοῦν χριστόν· καὶ πάλιν· πιστεύετε εἰς τὸν θεὸν κ εἰς ἐμὲ πιστεύετε· βλασφήμως λίαν μακεδονιανοὶ ἐμελέτησαν· φάσκοντες τὸ ἅγιον

PEriocham quoque illam, quæ apud Joannem exſtat[10], *Hæc autem eſt vita æterna, ut cognoſcant te ſolum verum Deum, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum;* necnon ea verba[11]: *Creditis in Deum, & in me credite*, valde impie Macedoniani interpretati ſunt. Nam Spiritus Sanctus, inquiunt,

1. *Fac mecum*) Pſalm. LXXXV. verſ. 16.
2. *Ipſe autem*) 2. ad Theſſ. II. 16, & 17.
3. παρακαλέσει) Plura ante hanc dictionem omiſit Didymus, quæ habet Græca Editio. Verbum vero παρακαλέσει Vulg. Interpres transfert, *exhortabitur*. Ego eo ſenſu illud verti, quo illud accepit Theologus noſter tum hic, tum ſegm. 214. *a.*
4. *Qui pœnitentia*) Latina Biblia Jonæ IV. 3 (ſeu 2) habent: *ignoſcens ſuper malitia*. Hieronymus in Commentariis: *pœnitentiam agens ſuper malitiis*. Cum vero & in Græcis, & in Latinis Bibliis deſit vox, *hominum*, ac Didymus ſegm. 290. b. apocrypham Manaſſis Orationem citaverit, videtur hic quoque eamdem citare; in ea enim legitur: *pœnitens ſuper malitias hominum*.
5. *Erat*) Exod. III. 1.
6. *Jethro*) Codex, ἰοθώρ. Alii ſcribunt ἰοθὼρ, alii ἰωθὼρ, alii etiam ἰοθόρ.
7. *generi*) Græca Editio habet, πενθεροῦ, i. e. *ſoceri*. In Francofurtenſis tamen Editionis margine adnotatum eſt, quædam exemplaria habere, γαμβροῦ, ut legit Didymus. Quæ Pollux, aliique Grammatici ſcripſerunt de voce γαμβρὸς, huc transferre, mei inſtituti non eſt. Illud tantum animadverto, a Joſepho etiam lib. 5. Antiq. cap. 1. hunc Jethro vocari Μωϋσέως γαμβρὸν, id eſt, *Moſis ſocerum*: & a veteribus Tragicis ſocerum dictum eſſe γαμβρὸν, teſte Euſtathio ad lib. 5. Iliad. pag. 572.
8. *Abditæ*) Græcus verſus ſyllaba redundat: non redundabit autem, ſi legeris, ἄῤῥητ' οὐρανίοιο, vel κρυπτὰ δὲ οὐρανίοιο.
9. *ſeptæ*) Cod. διαφρασθέντα. Lego, διαφραχθέντα.
10. *Hæc autem eſt*) Joann. XVII. 3.
11. *Creditis*) Joann. XIV. 1.

ἅγιον πνεῦμα μὴ μνημονεύεσθαι ὡς δῆθεν ὀθνεῖον τῇ φύσει· κ̀ διὰ τοῦτο ἐκβάλλεσθαι τοῦ εἶναι ἀληθινὸν Θεόν. ἀλλ' 212. a. εἴρηται μὲν ἤδη εἰς ὁμοιότροπα προβλήματα πολλὰ περὶ τούτου· κ̀ μέντοι ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ ἐν κεφαλαίῳ δεκάτῳ κ̀ ἐν τῷδε τῷ βιβλίῳ ἐν κεφαλαίῳ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ· ῥηθήσεται δὲ κ̀ νῦν. εἰ τοίνυν ἡ αἰώνιος ζωὴ ἡ περὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐστὶν γνῶσις· καὶ τὸ πνεῦμα δὲ ἀποδέδεικται εἶναι ζωή τε καὶ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· ἄρα καὶ αὐτὸς μόνος ἀληθινὸς Θεὸς ὑπάρχει νοούμενος ἀεὶ μετὰ τοῦ πατρὸς ὡς πνεῦμα αὐτοῦ. διὸ μιᾷ αἰωνίῳ ζωῇ μίαν γνῶσιν καὶ οὐ διάφορον ἑπομένην ἐν τῷ ἐκκειμένῳ κεφαλαίῳ ἐδίδαξεν. λέγων δὲ καὶ εὐαγγελιστής· ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστὶν ὁ Θεός· ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ οὗ ἔδωκεν ἡμῖν· συμμνημονεύεσθαι αὐτὸ καὶ συμπαρεῖναι τῷ πατρὶ δηλοῖ. ὅτι δὲ οὔτε ὁ υἱὸς χωρὶς τοῦ ἁγίου πνεύματος νοεῖται· εὔδηλον. λέγει γὰρ ὁ μὲν πατὴρ πρὸς αὐτόν· τὸ πνεῦμα τὸ ἐμὸν ὅ ἐστιν ἐπὶ σοί. αὐτὸς δέ φησιν· πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμέ. καὶ ὁ παῦλος δὲ τῆς θεότητος τὸ ἐπίκοινον καὶ τὸ συνεκφωνεῖσθαι τὸ ἅγιον πνεῦμα τῇ διανοίᾳ τῆς γραφῆς κἂν μή ποτε ἰδικῶς ἐμφέρηται σημαίνων γράφει· σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης. ἄλλοτε οὖν πάλιν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἢ κατὰ μόνας ἢ σὺν τῷ πατρὶ μνημονεύει. ἀναγ-

quiunt, in his locis non memoratur, utpote qui natura alienus eſt, ac veluti extraneus: ideoque verus Deus non eſt. Sed jam alias, dum Hæreticis ſimilia objicientibus argumenta, ac teſtimonia reſponderemus, multa de hoc etiam diximus quum in primo λόγῳ capite X [1], tum in hoc libro capite XIV.[2] Nunc tamen quoque nonnulla dicemus. Si ergo in cognitione, qua cognoſcitur Pater, & Filius, ſita eſt vita æterna; Spiritum vero demonſtratum eſt eſſe cum Vitam, tum Spiritum Dei; ſequitur ut ipſe etiam ſit *ſolus verus Deus*, una cum Patre ſemper intelligendus, utpote Spiritus ejus. Idcirco in una vita æterna unam cognitionem admittit, non vero diverſas allatum capitulum. Ac Euangeliſta quoque quum ait [3], *In hoc cognoſcimus, quod in nobis eſt Deus, ex Spiritu ejus quem dedit nobis*, aperte indicat, Spiritum Sanctum ſimul & commemorari, & adeſſe cum Patre. Quod autem ne Filius quidem ſine Spiritu Sancto intelligatur, perſpicuum eſt: dicit enim ei Pater [4]: *Spiritus meus qui eſt in te.* Ipſe vero Filius inquit [5]: *Spiritus Domini ſuper me.* Ac Paulus quoque deitatis communionem identitatemque ſignificans, & juxta germanum Scripturæ ſenſum Spiritum Sanctum ſubintelligi indicans, aut ſuperintelligi, quaſi & ipſe nominetur, etſi aliquando peculiariter non nominetur, hæc ſcribit [6]: *Curantes ſervare Unitatem Spiritus in vinculo pacis.* Itaque alibi rurſus Spiritus Sancti aut ſolius, aut ſimul cum

1. *In primo λόγῳ capite X*) Conjici hinc poſſe videtur, primum hunc λόγον non eſſe primum hujus operis librum, ſed aliquem alium Theologi noſtri libellum, ſive eum vocare malueris ſermonem, ſeu tractatum, ſive opuſculum; primum nempe, ut videtur, ex duobus λόγοις, quos contra Arianos dictavit. Nam λόγον aperte hic diſtinguit ἀπὸ τοῦ βιβλίου, id eſt, *ſermonem a libro*.

2. *In hoc libro cap. XIV.*) Hujus tertii libri Caput illud deſignat, quod nos apographi numeros ſecuti vocavimus Caput decimomſextum: in eo enim decimumquartum objectionum caput diſſolvitur. Nimirum quod nos inſcripſimus Caput Tertium, Didymo eſt Caput I; quod notavimus numero IV, Didymo eſt II, & ita porro.

3. *In hoc*) Ep. 1. Joann. III. 24.

4. *Spiritus*) Iſai. LIX. 21. Hunc Iſaiæ locum affert Didymus etiam in libro de Sp. S. num. 50. ſed ſi edita exemplaria ſequamur, videri poteſt ibi eum ſic accepiſſe, ut ſint verba Filii, non Patris: ait enim eſſe verba Domini; paſſim vero Didymus *Domini* vocabulo Filium intelligit, *Dei* autem nomine Patrem. At res aliter ſe habebit, ſi noſtrum codicem conſulamus: clare enim apparebit, ibi quoque Didymum, loquentem facere non Filium, ſed Patrem, ut facit in hoc ſegmento, & ſuperius ſegm. 52. b. Hæc itaque ibi leguntur: „ *Nam in his ſermonibus Deus vocans per fidem* in ſanctificationem, *id eſt, ut Sancti Spiritus fierent credentes* (multo concinnior, atque adeo genuina eſt noſtri codicis lectio, qui omiſſa voce *Spiritus*, habet: *id eſt, ut ſancti fierent credentes*), *dedit eis Spiritum Sanctum .... Unde pœnas luent qui iſta commiſerunt* (cod. noſter: *commiſerint*), *non quaſi hominem, ſed quaſi Deum ſpernentes. Et ut ſitamus Dominum eſſe Spiritum Sanctum* (rectius, ut puto, codex noſter: *Deum eſſe Spiritum Sanctum*: hoc enim peculiariter vult Didymus, Spiritum Sanctum eſſe *Deum*, non vero probare peculiariter vult, eum eſſe *Dominum*), *qui datur credentibus, ex ipſius Prophetæ Iſaiæ diſcamus eloquia, qui inducit ad quempiam dicentem Dominum* (codex noſter, *Deum*): Spiritus meus in te, & verba mea dedi in os tuum. „ Hactenus Didymus. Quod autem in poſtremis hiſce verbis legendum ſit potius *Deum*, quam *Dominum*, apparet etiam ex verbis, quæ proxime ſubjiciuntur a Didymo, quæque non modo in noſtro codice, ſed etiam in editione ſic ſe habent: „ *Oſtenditur enim ex ſermone præſenti* (hoc eſt ex loco Iſaiæ quem nunc attulit Didymus) „ *quod qui acceperit Spiritum* Dei, *ſimul* „ *cum eo & verba* Dei *poſſideat*. „ Non ait Didymus: *qui acceperit Spiritum Domini ... verba Domini poſſideat*.

5. *Spiritus*) Iſai. LXI. 1.

6. *Curantes*) Epheſ. IV. 3.

ἀναγκαῖον ὂν οἶμαι μᾶλλον λέγειν αὐτοὺς ὡς ὁ πάνσοφος μωϋσῆς· εἰ εὕρηκα χάριν παρὰ σοί· ἐμφάνισόν μοι σεαυτόν· γνωστῶς ἴδω σε· ἵν' ὀψέ ποτε γνοῖεν τὴν τῇ φύσει καὶ συμφωνίᾳ ἀδιαίρετον τριάδα. ὡς ἔοικεν γὰρ οὔπω γνωστῶς ἴσασιν ἃ πολλοὶ μὲν προφῆται καὶ βασιλεῖς ἠθέλησαν ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι καὶ οὐκ ἔτυχον· ἡμεῖς δὲ οὐχὶ ἀκούομεν μόνον ἀλλὰ καὶ βλέπομεν ὡς παρὰ λουκᾷ λέγει.

212. b.

cum Patre mentionem facit. Neceſſe ergo mea quidem ſententia eſt, ut illud potius dicant, quod ſapientiſſimus Moſes dixit[1]: *Si inveni gratiam apud te*[2], *manifeſta mihi teipſum: probe noſcam (vel videam) te:* ut tandem aliquando Trinitatem natura, & concordia individuam agnoſcant. Nondum enim, ut videtur, probe ſciunt ea, quæ *multi*[3] quidem *Prophetæ ac Reges voluerunt videre, & audire*, aſt id conſecuti non ſunt: nos vero non modo ea audimus, ſed etiam videmus, ut apud Lucam ſcriptum eſt.

ΛΖ

ΕΝ ἴσῳ πεπλάνηνται καὶ περὶ τὸ γεγραμμένον ἐν τῷ λουκᾷ· οὐδεὶς γινώσκει τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ· οὐδὲ τὸν πατέρα τις ἐπιγινώσκει· εἰ μὴ ὁ υἱός· καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι. καὶ ἑτέρωθι· οὐχ ὅτι τὸν θεὸν τις ἑώρακεν· εἰ μὴ ὁ ὢν ἐκ τοῦ θεοῦ. ἡγοῦνται γὰρ ὡς ἡ οὐδεὶς ἄλλος γινώσκει λέξις· ἐξωθεῖ τῆς θείας γνώσεως τὸ θεῖκὸν πνεῦμα· οὐ προσέχοντες ὡς ἡ λέγουσα φωνή· εἰ μὴ ὁ ὢν ἐκ τοῦ θεοῦ· οὐκ ἐκβάλλει αὐτὸ τοῦ ὁρᾶν καὶ γινώσκειν τὸν πατέρα· ἅτε καὶ παύλου ὁμοίως γράψαντος περὶ αὐτοῦ· πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ· καὶ τοῦ υἱοῦ φήσαντος· πνεῦμα ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται· εἶτα καὶ ἐν ἑτέρῳ πάλιν τοῦ παύλου σιωπήσαντος μὲν τῇ λέξει οὐχὶ δὲ τῷ νῷ τὸν υἱόν· διδάξαντος δὲ τὸ πνεῦμα μόνον ὁρᾶν καὶ εἰδέναι τὸν πατέρα ἐν ταῖς συλλαβαῖς ταῖσδε· τὸ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ· τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου· εἰ μὴ τὸ πνεῦμα

τοῦ

CAPUT XXXVII.

IN hoc etiam a veritate æqualiter aberrarunt, quod prave ea acceperint, quæ ſcripta ſunt in Luca[4]: *Nemo novit Filium, niſi Pater, neque Patrem quis novit, niſi Filius, & cui voluerit Filius revelare:* Et alibi[5]: *Non quia Deum*[6] *vidit quiſquam, niſi qui ex Deo*[7] *eſt*. Nam verbis illis, *nemo alius novit*, Divinum Spiritum Dei cognitione deſtitutum indicari arbitrantur: neque animadvertunt, verbis quæ ſtatim adduntur, *niſi qui ex Deo eſt*, Patris viſionem, & cognitionem eidem tribui: quippe quum etiam Paulus de illo ſimiliter ſcripſerit[8]: *Spiritus qui ex Deo eſt*; & Filius dixerit: *Spiritus qui a Patre procedit*: ac præterea in alio teſtimonio rurſus Paulus verbis quidem Filium tacuerit, ſed non ſenſu; a ſolo autem Spiritu videri, & noſci Patrem docuerit hiſce verbis[9]: *Spiritus omnia ſcrutatur, etiam profunda Dei: quis enim hominum novit quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis*[10] *qui in ipſo eſt?*

1. *Si inveni*) Exod. XXXIII. 13.
2. *apud te*) Græca Editio: *ἐναντίον σε*, i. e. *coram te*.
3. *multi*) Ex Luc. X. 24.
4. *Nemo*) Luc. X. 22. In Bibliis idem eſt ſenſus, ſed verba aliquantulum diverſa.
5. *Non quia*) Joann. VI. 46.
6. *Deum*) Græca Editio: *τὸν Πατέρα*, i. e. *Patrem*.
7. *ex Deo*) Græca Editio: *παρὰ τοῦ θεοῦ*.
8. *Spiritus*) 1. ad Cor. II. 12.
9. *Spiritus*) 1. ad Cor. II. 10, & 11.
10. *ſpiritus hominis*) Hæc verba ſine dubio accepit Didymus de humano creato ſpiritu, ut reipſa accipienda ſunt: quamvis hunc ipſum ſpiritum ab anima diſtinxerit, ut nonnulli alii fecerant ante ipſum: de qua re in præſens dicere inopportunum foret. Itaque nondum ſatis intelligere potui cur in libro de Sp. S. num. 54. vulgatam, atque adeo, ut equidem reor, genuinam lectionem immutarit Vir cl. Vallarſius. Ut res perſpicua ſit, prius affero eum Didymi locum ex editione Veronenſi cum noſtro codice a me collata. *Dicitur etiam, excepta anima, & excepto ſpiritu noſtro, Spiritus alius quis eſſe in homine* (codex noſter: *& excepto Spiritu Sancto, alius quis eſſe in homine ſpiritus*), *de quo Paulus ſcribit:* Quis enim ſcit hominum ea quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in eo eſt? *Si enim voluerit contendere quiſpiam, animam hic ſignificari in ſpiritu, quis erit homo, cujus cogitationes, & arcana, & ſecreta* (rectius codex noſter: *ſecreti*) *cordis occulta neſciat homo* (cod. noſter, *alius homo*), *niſi ſpiritus ejus? Quia de corpore ſolitario hoc intelligere velle perſtultum eſt. Quod ſi arguta* (cod. noſter: *argutus*) *nititur fraude ſurrepere* (cod. noſter: *ſubripere*) *de Spiritu Sancto hæc ſcripta conteſtans; ſi diligenter verba ipſa conſiderat, ceſſabit aſſerere mendacium. Siquidem ita ſcriptum eſt:* Quis enim ſcit hominum quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in eo eſt? Sic & ea quæ ſunt Dei, nemo ſcit, niſi Spiritus Dei. *Quo modo enim alius eſt homo, alius eſt Deus; ſic & ſpiritus hominis, qui eſt in eo, ſeparatur a Spiritu Dei, qui eſt in eo: quem Spiritum Sanctum eſſe* (vocem *eſſe* addo ex noſtro codice) *frequenter oſtendimus.* Hactenus Didymus, qui tres hic memorat vocis *Spiritus* ſignificationes: primam qua

τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν· εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. καὶ πάλιν· ὅτι ὁ Θεὸς οἶδεν τί τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος. ἐρευνᾷ δὲ τὸν Θεὸν οὐχ ὁ μὴ ὁρῶν μὴ δὲ συνὼν αὐτῷ· καὶ οἶδεν τὰ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὁ μὴ γινώσκων αὐτὸν μὴ δὲ ὢν τῆς αὐτῆς Θεότητος· ἀδύνατον γὰρ εἰδέναι τὰ τοῦ Θεοῦ οὕτως ὡς οἶδεν αὐτὰ ὁ Θεὸς καὶ τὴν ἴσην γνῶσιν κεκτῆσθαι αὐτῷ μὴ τῆς αὐτῆς αὐτῷ οὐσίας καὶ γνώσεως ὑπάρχοντα· τὸ δὲ εἰδὸς τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ὂν ἐπὶ τὸν υἱὸν οἶδεν καὶ τὰ τοῦ υἱοῦ. ὡς πρὸς τὰς κτιστὰς ἐστι τοίνυν τὸ οὐδεὶς γινώσκει τὸν πατέρα ἢ τὸν υἱόν· οὔτε μὴν ὁρᾷ οὕτως ὡς ἐστιν· οὔτε γὰρ ἡ ἐγχωρῆσαι κατανόησις ἐν πᾶσιν· ἐπεὶ μὴ πάντες ἀξιόχρεοι· καὶ ἐν οἷς ἐστιν· οὐκ ἴση ἑκάστῳ ὑπάρχει. κατὰ γὰρ τὸν παῦλον λόγον· ἄλλῳ μὲν δίδοται γνῶσις σοφίας· ἄλλῳ δὲ τόδε ἢ τόδε· κατὰ δὲ τὸ εὐαγγέλιον ᾧ δίδοται περισσότερον· περισσοτέρας εὐθύνας ἐπάγεται. αἱρετικοὶ δὲ φασίν· ἐρευνᾷ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ ὡς ἀγνοοῦν. ἀλλ' ἐπήγαγεν ὡς οἶδεν τὰ τοῦ Θεοῦ· ὁ γὰρ δοῦλος· οὐκ οἶδεν τί ποιεῖ ὁ κύριος αὐτοῦ. ὅτι δὲ οὐκ ἀεὶ τὸ ἐρευνᾷν τῷ ζητεῖν ὅμοιον· διασαφηνίζει τὰ λόγια. ἡνίκα μὲν γὰρ προφητεύει· ἐρευνῶντες εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου τὰ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα χριστοῦ· τὸ ζητεῖν καὶ μανθάνειν δηλοῖ παραπλησίως τῷ λέγοντι· ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς. ἡνίκα δὲ ὁ ἀπόστολος γράφῃ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός· ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας οἶδεν τί τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος ὅτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων· ἢ ἐν Λ̄ ψαλμῷ λέγει· ὅτι ἀληθείας ἐκζητεῖ κύριος· ἢ ἐν Ζ̄· ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροὺς ὁ Θεός· ἢ ἐτέρωθι· ἐρευνῶν ταμεῖα κοιλίας· οὐ τὸ ἐξετάζειν καὶ μανθάνειν· ἀλλὰ τὸ περιλαμ-

eſt? ſic & quæ ſunt Dei, nemo novit niſi *Spiritus Dei*: & rurſus dixerit[1]: *Deus novit quid deſideret (aut ſapiat) Spiritus.* At vero Deum non ſcrutatur qui eum non videt, quique cum eo non coexſiſtit: neque *novit quæ Dei ſunt* qui ipſum Deum non cognoſcit, quique non eſt ejuſdem cum ipſo deitatis. Fieri enim non poteſt, ut is qui non ſit ejuſdem cum Deo eſſentiæ, & eadem cognitione præditus, noſcat quæ Dei ſunt, ſicut novit ea Deus, & æqualem cum ipſo
233. habeat cognitionem. Qui autem & novit quæ Dei ſunt, & eſt in Filio, is novit etiam quæ ſunt Filii. Itaque reſpectu creaturarum dicitur illud: *Nemo novit Patrem*, aut *Filium*, nec quiſquam eum videt ſicuti eſt: nam ne illa quidem cognitione ac viſione, quæ poſſibilis eſt, fruuntur omnes; nec enim omnes ſunt ea digni: qui vero illa potiuntur, æqualiter ſinguli non potiuntur. Nam juxta Paulum[2], *Alteri quidem datur cognitio ſapientiæ*, alteri autem hoc, aut hoc. Juxta Euangelium vero, is cui datur[3] abundantius, majorem rationem reddet. Sed inquiunt Hæretici. Spiritus *ſcrutatur profunda Dei*; ergo ea ignorat. Verum ſubjunxit Paulus, *eumdem noſſe quæ Dei ſunt*. At vero *ſervus*[4] *non novit quid faciat Dominus ejus*. Quod autem *ſcrutari* non ſemper valeat *quærere*, declarant oracula. Cum enim ait Scriptura[5], *Scrutantes, in quod, vel quale tempus manifeſtabatur in ipſis Spiritus Chriſti*, ſcrutandi verbum ſignificat *quærere*, & *diſcere*, ſimiliter atque quum ait[6]: *Scrutamini Scripturas*. Quum vero Apoſtolus ſcribit de Deo & Patre[7], *Qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid ſapiat* (aut *deſideret*) *Spiritus, quia ſecundum Deum poſtulat pro Sanctis*; aut cum in xxx. pſalmo dicitur[8], *Quoniam veritates exquirit Dominus*; aut in vii[9], *Scrutans corda & renes Deus*; aut alibi[10]: *Scrutans promptuaria ventris*; ſcrutandi verbum non ſignificat *inquirere*, & *diſcere*, ſed comprehen-

Spiritus Sanctus, alteram qua anima, tertiam qua ſpiritus creatus in homine ab anima diverſus ſignificatur. Itaque non video cur clariſſimus Editor Veronenſis ad ea verba, quæ ſic ipſe legit, *& excepto Spiritu noſtra*, hæc adnotarit: ,, Inſigni errore editi hactenus, & paſſim mſſ. legebant: *& excepta Spiritu Sancta, Spiritus alius* ,, etc. Subſtitui, *ſpiritu noſtra*, ad codicis Reginæ ,, fidem, maxime vero ad rectæ rationis argumen- ,, tum, & Paulini teſtimonii ſenſum. ,, Quod ſi opinio mea, aut lectio quam tueor, confirmatione indigeret, confirmari etiam poſſet ex Hieronymi Commentariis in Danielem cap. 3. tom. 5. pag. 641. Ibi enim S. Doctor hunc ipſum, ut reor, Didymi locum reſpiciens ſcribit: *ſunt qui alium velint eſſe ſpiritum in homine, excepto Spiritu Sancta, & aliam animam.*

1. *Deus novit*) Rom. VIII. 27. Biblia habent: *Qui ſcrutatur corda*. Didymus vero ſenſum citans, pro his verbis adhibet nomen *Deus*.
2. *Alteri*) 1. ad Cor. XII. 8.
3. *cui datur*) Reſpicit, opinor, Luc. XII. 48. ſenſum citans, non verba.
4. *ſervus*) Joann. XV. 15.
5. *Scrutantes*) ep. 1. Petr. I. 11.
6. *Scrutamini*) Joann. V. 39.
7. *Qui autem*) Rom. VIII. 27.
8. *Quoniam*) Pſalm. xxx. ver. 31. (ſeu 24).
9. *Scrutans*) Pſalm. VII. verſ. 10.
10. *Scrutans*) Prov. XX. 27. Græca Editio: *ἐρευνᾷ ταμιεῖα*.

λαμβάνειν τὴν καρδίαν ὡς μηδέν πȣ λανθάνειν τῶν πώποτε αὐτῇ ἐνθυμηθέντων ἢ νενοημένων· ἅπερ ϗ δίχα ἐξιχνιασμῶν οἶδεν ὁ καρδιογνώστης. εἰ γὰρ τὸ πᾶν τῆς γνώσεως τῷ ἐρευνᾷν ἀπονεμηθείη· ϗ ἐρευνῶν ὡς ἀγνοῶν εὑρεθήσεται ϗ ὁ Θεός· ϗ ἀδοξίαν αὐτῷ κατ' 393. b. ἐκείνȣς οἴσει· τὸ δὲ ἐν τῷ Σοφωνίᾳ ὑπ' αὐτȣ̃ οἷον τὸ ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἀνθρώπων εἰρημένον· ἐξερευνήσω τὴν Ἱερȣσαλὴμ μετὰ λύχνȣ. τὸ ῥῆμα τὸ τοιȣ̃το τῆς δυνάμεως αὐτȣ̃ πολλὴν ἐργάζεται σημείωσιν. ἐρευνᾷ ȣ̓̃ν τὸ θεῖον πνεῦμα τȣ̃ Θεȣ̃ ȣ̓χ ὡς ἀγνοȣ̃ν· ἀλλ' ὡς πνεῦμα τȣ̃ Θεȣ̃ ἡνωμένον αὐτῷ τῇ φύσει. ὅθεν ὁ ψαλμῳδὸς ȣ̓ διαστέλλων αὐτὸ τῆς ȣ̓σίας ϗ γνώσεως τȣ̃ Θεȣ̃ ϗ πατρός· αὐτὸ δὲ μᾶλλον ἐνυποστάτως εἶναι τὴν σοφίαν αὐτȣ̃ ἐν ἴσῳ τȣ̃ μονογενȣ̃ς ἀναπείθων ηὔχετο· τὸ πνεῦμά σȣ τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλῃς ἀπ' ἐμȣ̃· τὸ ἀποκαλύπτον μοι φησὶν τὰ ἄδηλα ϗ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σȣ.

hendere cor, ita ut nihil uſquam eorum lateat, quæ umquam ab ipſo cogitata ſint, aut animo verſata fuerint: quæque novit etiam ſine inveſtigationibus is qui eſt *cordium cognitor*. Si enim ſcrutantem cujuslibet cognitionis expertem [1] indicat ſcrutatio, Deum quoque inveniemus ſcrutari quaſi ignorantem, & dedecus ei, Hæreticorum quidem ſententia, afferet quod [2] in Sophonia veluti per metaphoram ab hominibus derivatam dictum eſt [3]: *Scrutabar Jeruſalem cum lucerna*. Quæ locutio magnam habet ſignificationem potentiæ illius. Scrutatur ergo Divinus Dei Spiritus non ut ignorans, ſed ut Spiritus Dei, natura unum cum ipſo exſiſtens. Quamobrem Pſaltes eſſentiam illi, ac ſcientiam Dei & Patris non denegans, imo illum Patris ſapientiam, quæ in Patre æque ac Unigenitus ſubſiſtat, eſſe confirmans, ſic oravit [4]: *Spiritum tuum Sanctum ne auferas a me*: nempe illum Spiritum, ait, qui mihi *revelat occulta* [5], *& arcana ſapientiæ tuæ*.

ΛΗ

ΚΑΙ' τὰς παρὰ Ἰωάννῃ δὲ διαλαλȣ̃σας τȣ̃ χριστȣ̃ πανωφελεῖς συλλαβάς· ὅτ' ἂν ἔλθῃ ὁ παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τȣ̃ πατρός μȣ· τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τȣ̃ πατρὸς ἐκπορεύεται· ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμȣ̃· καὶ πάλιν· ὁ δὲ παράκλητος τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μȣ· ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα ϗ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν· ȣ̓κ ἀδιαστρόφως δέχονται καταψηφιζόμενοι τȣ̃ ἁγίȣ πνεύματος. ἀντὶ γὰρ τȣ̃ νοεῖν παράκλητον ἢ διὰ τὸ παρακαλεῖσθαι ὡς Θεὸν παρὰ τῆς κτίσεως· ἢ διὰ τὸ παραμυθεῖσθαι αὐτήν· ϗ θυμηδίαν καὶ εἰρήνην ἐμβάλλειν· συνώνυμοι γὰρ αἱ λέξεις τῆς παρακλήσεως καὶ παραμυθίας εἰσίν· ὡς γράφει· καὶ τȣ̀ς ταπεινȣ̀ς τοῦ λαοῦ

CAPUT XXXVIII.

ILla quoque Chriſti apud Joannem utiliſſima verba [6], *Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre meo* [7], *Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, ille teſtimonium perhibebit de me*; Itemque illa, *Paracletus autem Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & in memoriam revocabit vobis omnia, quæ dixi vobis*, perverſe accipientes, ſuffragium contra Spiritum Sanctum ferunt. Ita enim hæc deberent accipere, ut *Paracletus* [8] dictus fuerit aut quia ut Deus παρακαλεῖται, ideſt, *invocatur* a creatura, aut quia ipſam παραμυθεῖται, hoc eſt *conſolatur*, & oblectationem ei, ac pacem infert; ſynonymæ enim ſunt voces παρακλήσεως, & παραμυθίας: ideoque ſcriptum fuit [9]: *Et humiles populi ſui* [10] παρεκάλεσεν, id eſt,

1. *expertem*) In græco deeſt aliqua dictio, ut legendum ſit, exempli gratia, μὴ εἰσονομασθεὶν, aut alio ſimili modo.
2. *quod*) Librarius ſcripſit, οἴσει· τὸ δὲ. Emendavi, ac ſcripſi, οἴσει τόδε.
3. *Scrutabor*) Soph. 1. 13. (ſeu 12).
4. *Spiritum*) Pſal. L. verſ. 12. (ſeu 13).
5. *occulta*) Ex eodem Pſal. L. verſ. 7. (ſive 8).
6. *Cum venerit*) Joann. XV. 26.
7. *meo*) Deeſt hæc vox in Bibliis.
8. *Paracletus*) Joann. XIV. 26.
9. *Et humiles*) Non exſtant hæc verba in Latinis Bibliis. Græca Editio ea habet Iſai xlix. 13. Auctor tamen libri primi Machab. cap. xiv. hunc Iſaiæ locum imitatus ait: καὶ ἐστήριξε πάντας τοὺς ταπεινοὺς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, id eſt, ut legitur in Vulgata editione, *Et confirmavit omnes humiles populi ſui*.
10. *ſui*) In libro de Sp. S. num. 38. edita exemplaria non habent hanc vocem: ſed eam habet noſter codex, item ut Biblia. „ *Salvator quoque* (ait ibi Didymus) *conſolationem, a qua* „ *Spiritus Sanctus* Paracletus *nuncupatus eſt, operatur in cordibus eorum qui ea indigent: ſcriptum eſt enim*: Et humiles populi (*cod. noſter addit*, ſui) conſolatus eſt. *Unde & is qui hoc* „ *beneficium fuerat conſecutus, eum prædicans, loquebatur*: Domine, ſecundum multitudinem do-

λαοῦ αὐτοῦ παρεκάλεσεν· καὶ ἡ ἐκ προσώπε τῶν ἀξιωθέντων τῆς παραμυθίας φησίν· κύριε κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν με ἐν τῇ καρδίᾳ με αἱ παρακλήσεις συ εὔφρανάν τὴν καρδίαν με. καὶ πάλιν· ἔδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν με. κ̀ ὡς παῦλος Θεσσαλονικεῦσιν ἐπεύχεται· αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἡμῶν Ιησῦς χριστὸς καὶ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ παρακαλέσει ὑμῶν τὰς καρδίας. οἱ δὲ ἀντὶ τῦ ὕτω νοεῖν λέγυσιν διὰ τὸ παρακαλεῖν ὑπὲρ αὐτῆς ὠνομάσθαι παράκλητον· καὶ ἐπάγυσιν ὅτι κ̀ ἀποστέλλεται. ἀλλὰ πρῶτον μὲν τῷ τε ἁγίῳ πνεύματι καὶ τῷ ὑῷ ἐπίκοινόν ἐστι τῦ παρακλήτυ τὸ ὄνομα ὡς κ̀ ἡ φύσις· καθὰ ἰωάννης γέγραφεν ὕτως· ἐν μὲν ταῖς καθολικαῖς· ταῦτα γράφω ὑμῖν· ἵνα μὴ ἁμαρτῆτε· ἐὰν δὲ καὶ ἁμαρτῶμεν· παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν Θεὸν ἰησῦν χριστὸν δίκαιον κ̀ αὐτὸς ἱλασμός ἐστι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. ἐπιτήρησον δὲ τέως ὅτι παράκλητον πρὸς τὸν Θεὸν εἰπὼν Ιησῦν χριστόν· τῷ παρακλήτῳ τὴν ἐξυσίαν ἀπένειμεν ὡς αὐτῦ παρακαλυμένυ· αὐτὸς γάρ φησιν ἱλασμός ἐστιν· ἵν' ὕτω καὶ τὸ αὐτεξύσιον τῦ παρακλήτυ δείξῃ· καὶ εἰς τὴν μίαν Θεότητα τὸν ἱλασμὸν ἀναγάγῃ. κ̀ πάλιν ἐν εὐαγγελίῳ ἀπὸ τῦ δεσπότυ· ἐὰν ἀγαπᾶτέ με· τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμὰς τηρήσατε· κἀγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα κ̀ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν ἵνα μένῃ μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα· τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ ὁ κόσμος ὐ δύναται λαβεῖν ὅτι ὐ θεωρεῖ αὐτὸ ὐδὲ γινώσκει αὐτό· ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτὸ ὅτι παρ' ὑμῖν μένει καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται· ὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανύς· ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. ἄλλον παράκλη-

τον

id eſt, *conſolatus eſt*. Et ex perſona [1] eorum, qui hujuſmodi conſolationem ſunt conſecuti, ait Pſaltes [2]: *Domine ſecundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, αἱ παρακλήσεις (* ideſt, *conſolationes) tuæ lætificaverunt cor meum* [3]: Et rurſus [4]. *Dediſti lætitiam in corde meo:* & Paulus Theſſalonicenſibus hæc precatur [5]: *Ipſe autem Dominus noſter Jeſus Chriſtus, & Deus ac Pater παρακαλέσει (* i.e. *conſolabitur) corda veſtra*. At vero ipſi non ita intelligunt allata Joannis verba; ſed ajunt, Spiritum Sanctum vocatum fuiſſe *Paracletum*, quia *παρακαλεῖ (* ideſt *invocat*, aut *hortatur)* pro ipſa creatura: atque illud inſuper addunt, eum nempe etiam mitti. Sed primum quidem cum Spiritui Sancto, tum Filio commune eſt [6] Paracleti nomen, ſicut eadem eſt utriuſque natura: juxta ea, quæ Joannes ſcripſit. Nam in Catholica quidem epiſtola ait [7]: *Hæc ſcribo vobis, ut non peccetis: ſi autem & peccaverimus* [8], *paracletum habemus apud Deum* [9], *Jeſum Chriſtum juſtum, & ipſe propitiatio eſt pro peccatis noſtris.* Illud vero nunc obſerva, quod poſtquam *Paracletum apud Deum* dixit Jeſum Chriſtum, eidem Paracleto poteſtatem ac dominationem tribuit, tamquam ei qui invocatur; *Ipſe enim*, inquit, *eſt propitiatio:* ut nempe hac ratione & poteſtatem Paracleti propriam oſtendat, & propitiationem ad unam deitatem referat. Rurſus autem in Euangelio ex perſona Domini ait [10]: *Si diligitis me, mandata mea ſervate, & ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, ut maneat vobiſcum in ſeculum, Spiritum Veritatis, quem Mundus non poteſt accipere, quia non videt eum, nec cognoſcit eum. Vos vero cognoſcitis illum, quia apud vos manet, & in vobis erit. Non relinquam vos orphanos: venio ad vos.* Ubi

alium

„ lorum meorum in corde meo, conſolationes „ tuæ lætificaverant cor meum, *ſive*, dilexerunt „ animam meam. *Utroque enim ſcriptum eſſe* (noſter codex non habet vocem, *eſſe*) *modo in diverſis exemplaribus invenitur.* „

1. *Et ex perſona)* Codex habet: καὶ ὁ ἐκ προσώπυ. Legendum: καὶ ἡ ἐκ προσώπυ.

2. *Domine)* Pſalm. xciii. verſ. 19. Hæc vox, κύριε, omittitur in Græca editione, & in latinis Bibliis. Didymus vero eam legit etiam libro de Sp. S. in verbis quæ modo attuli.

3. *cor meum)* Biblia tam græca, tum latina habent, τὴν ψυχήν με, i. e. *animam meam*. Didymus in eo etiam, quem dixi, loco legit, *cor meum*, etſi alterius lectionis mentionem faciat.

4. *Dediſti)* Pſalm. iv. verſ. 7. In libro etiam de Sp. S. num. 15. de conſolatione ac hilaritate, quæ in nobis per Spiritum Sanctum oritur, hæc verba intelligit, quum ait: *Conſolatorem autem Spiritum Sanctum dicit, ab operatione ei nomen imponens: quia non ſolum conſolatur eos, quos ſe dignos repererit, & ab omni triſtitia & perturbatione reddit alienos; verum incredibile quoddam gaudium, & hilaritatem eis tribuit, in tantum ut poſſit quis Deo gratias referens quod tali hoſpite dignus habeatur, dicere:* Dediſti lætitiam in corde meo.

5. *Ipſe)* 2. ad Theſſ. II. 16, & 17. Vide Not. 5. pag. 56.

6. *commune eſt* &c.) Hæc eadem docet in lib. de Sp. S. num. 27.

7. *Hæc ſcribo)* Ep. 1. Joann. II. 1, & 2.

8. *Si autem & peccaverimus)* Græca Editio: κ̀ ἐάν τις ἁμάρτῃ, i. e. *ac ſi quis peccaverit*.

9. *Deum)* Græca Editio: πατέρα, i. e. *Patrem*.

10. *Si diligitis)* Joann. XIV. 15, 16, 17, & 18. Vide Not. 6. pag. 150.

τον φήσας· οὐ κατ᾽ οὐσίαν ἀλλὰ καθ᾽ ὑπόστασιν. ἔπειτα δὲ τὸ προειπεῖν τὸν υἱόν· πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρός μου τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας· παρίστησιν τὰς τρεῖς ὑποστάσεις· ϗ ὡς εὐδοκίᾳ ϗ συμφωνίᾳ μιᾷ ἡ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐγένετο παρουσία ὡς ϗ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ὁ πατὴρ ἐντολήν μοι δέδωκεν τί εἴπω καὶ τί λαλήσω· ϗ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἀφ᾽ ἑαυτοῦ οὐ λαλήσει· προελέχθη. ὡς γὰρ οὐκ ἀπέζευκται τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς πεμφθείς· οὕτως οὐδὲ τὸ ἅγιον πνεῦμα. τὸ δὲ προσκεῖσθαι· πνεῦμα τῆς ἀληθείας· διδάσκει ἀληθῶς αὐτὸ πνεῦμα εἶναι τοῦ θεοῦ ϗ οὐχ ὡς τὰ λειτουργικά. τὸ δὲ ἔχειν ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται· σημαίνει ὡς ἀνάρχως ϗ ὁμοουσίως ἐκ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἐξεφάνη· πᾶσα γὰρ πρόοδος· διὰ τῶν ἴσων ϗ ὁμοίων ἐπιτελεῖται· ϗ διαφερόντως ὁμοουσίως ἐγένετο ἡ ἀπὸ τοῦ θεοῦ γέννησις τοῦ υἱοῦ ϗ ἐκπόρευσις τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. τὸ δὲ ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν· παράγγελμά ἐστιν μὴ ἀπιστῆσαι τῷ ἁγίῳ πνεύματι ὡς ἀνωτέρω εἴρηται ἐλθόντι μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ χριστοῦ καὶ διδάσκοντι· οὐκ ἀπᾴδουσα γάρ φησιν τῆς ἐμῆς γνώμης ϗ διδασκαλίας ἔσται ἡ αὐτοῦ. ἐπειδὴ ϗ τῇ θεότητι ἡνωμένως ϗ ἐχομένως ἔχει· κοινὰ δὲ τῆς ἁγίας τριάδος τὰ διδάγματα ϗ τὰ πρὸς σωτηρίαν δωρήματα· ϗ ᾧ εἶπον τρόπῳ τὸ ὁ πατήρ ἐντολήν μοι δέδωκεν τί εἴπω καὶ τί λαλήσω· ἔστιν δὲ ὅτι συμφωνίας· τῷ αὐτῷ φημὶ ϗ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται ϗ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. τῷ δὲ εἰπεῖν ἐὰν ἀγαπᾶτέ με τὰς ἐντολάς μου τηρήσατε κἀγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα ϗ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν· ἐδήλωσεν μονονουχὶ ϗ ἑαυτὸν παράκλητον ὀνομάζεσθαι· ϗ ὡς εἰ μὴ φυλάξητέ φησιν τὰς ἐμὰς ἐντολάς· ἀνάξιοι τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιφοιτήσεως τυγχάνετε ἥτις οὐκ ἀπᾴδει τῆς ἐμῆς ἐπιφανείας. τὸ δὲ γράφειν· τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ οὐδὲ γινώσκει αὐτὸ ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτό· ἔδειξεν ὅτι οἱ μὲν κοσμικοὶ τοῦτ᾽ ἔστιν αἱρε-

alium Paracletum dicit, non ſecundum eſſentiam, ſed ſecundum Hypoſtaſin. Deinde ex eo quod Filius prænunciavit inquiens[1], *Mittam vobis a Patre meo Spiritum veritatis*, apparet tres eſſe Hypoſtaſes, & ona complacentia, atque concordia factam eſſe manifeſtationem ſeu adventum Spiritus Sancti: ſicut id ipſum indicari diximus antea & in illo capitulo[2]: *Pater mandatum mihi dedit, quid dicam, & quid loquar;* & cum de Spiritu Sancto dicitur[3]: *A ſemetipſo non loquetur*. Sicut enim a Patre ſejunctus non eſt Filius ex eo quod[4] miſſus ſit, ſic ne Spiritus quidem Sanctus. Quod vero ſubjuugitur, *Spiritus veritatis*, oſtendit, eum vere eſſe Spiritum Dei, non vero Spiritibus Deo famulantibus ſimilem. Ac verba illa, *Qui a Patre procedit*, ſignificant, ipſum ab æterno, & conſubſtantialiter ex Paterna Hypoſtaſi editum eſſe: omnis enim proceſſio per æqualia & ſimilia perficitur; Filii autem ex Deo generatio, ac Spiritus ipſius proceſſio in eo ab aliis proceſſionibus ſecernitur, quod conſubſtantialiter facta ſit. Iis vero verbis, *Ille vos docebit omnia, & rememorabit vobis omnia, quæ dixi vobis*, mandat ac monet, ſicut ſuperius dictum a nobis fuit, ut Spiritui Sancto fides ne denegetur, qui venit poſt Chriſti Aſſumptionem, & docuit. Quaſi dicat: Nec enim ejus mens, atque doctrina a mente ac doctrina mea diſcrepat, quum mihi etiam deitate conjunctus ſit, imo unum & idem: communia
325. vero Trinitatis ſint documenta, & ea, quæ ad ſalutem conducunt, dona: Et quo ſenſu dixi illud: *Pater mandatum mihi dedit, quid dicam, & quid loquar*, quod[5] concordiam Trinitatis denotat; eodem ſenſu dico etiam de Spiritu Sancto: *De meo accipiet, & annunciabit vobis*. Cum vero ait: *Si diligitis me, mandata mea ſervate, & ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis*, ſignificat, ſemetipſum quoque, non vero ſolum Spiritum, vocari Paracletum; ac ſi non ſervaveritis, inquit, mandata mea, indigni eſtis adventu Spiritus Sancti, qui adventui meo non eſt diſſimilis. Illa autem verba: *Spiritus veritatis, quem mundus non poteſt accipere, quia non videt illum, nec cognoſcit illum, vos vero cognoſcitis eum*, oſtendunt, mundanos qui-

1. *Mittam*) Joann. XV. 26.
2. *Pater*) Joann. XII. 49.
3. *A ſemetipſo*) Joann. XVI. 13.
4. *miſſus*) De hac miſsione fuſius loquitur Theologus noſter in libro de Sp. S. num. 25, & 26.
5. *quod.. denotat*) Codex: ἔστιν δὲ ὅτι συμφωνίας. Legendum fortaſſe: ἔστιν δηλωτι συμφωνίας.

αἱρετικοὶ οὐ δύνανται λαβεῖν αὐτὸ ὅτι οὐ θεωροῦσιν αὐτὸ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς· οὐδὲ γινώσκουσιν αὐτὸ μὴ δοξάζοντες ὡς θεόν· οἱ δὲ ὁμολογοῦντες αὐτὸ εἶναι θεὸν· ἔχουσιν αὐτὸ μένον παρ' αὐτοῖς. τὸ δὲ ἔχειν· δώσει ὑμῖν καὶ παρ' ὑμῖν μένει καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται· ἐσήμανεν ὡς καὶ ἄνω καὶ κάτω ἅτε δὴ θεὸς πανταχοῦ παρὸν τὸ ἅγιον πνεῦμά ἐστιν· εἰ γὰρ καὶ παρ' ἡμῖν μένει καὶ ἐν ἡμῖν ἔσται· καὶ πάντα πληροῖ κατὰ τὴν σοφίαν λέγουσαν· πνεῦμα κυρίου πεπλήρωκεν τὴν οἰκουμένην· πῶς ἡμῖν ἀπεστάλη; ὅτι δὲ καὶ λέγοντος αὐτοῦ ταῦτα· μετ' αὐτοῦ ἦν ὡς ὁμοούσιον· πάλιν αὐτὸς ἔπεισεν ἐμφυσήσας εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἀποστόλων καὶ εἰπών· λάβετε πνεῦμα ἅγιον· ὡς προείρηται. τὸ δὲ οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς· ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς· ἐδίδαξεν ὡς ὃν τρόπον τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ἦν καὶ πρὸ τῆς γνωστῆς αὐτοῦ ἐπι- 29. b.
δημίας ἐν πᾶσιν· οὕτω καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν ὁ υἱὸς ἐν ἀπεριγράφῳ μιᾷ θεότητι καὶ θελήσει τῶν ὑποστάσεων οὐσῶν· οὐκ αὐτὸς ὢν ἄμφω καὶ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ὡς ἐνόησεν μοντανὸς καὶ τούτῳ μάλιστα ἐπερείδεται τῷ μέρει τῆς γραφῆς μὴ βλέπων μὴ δ' ἀκούων ὡς ἄλλος περὶ ἄλλου καὶ ἄλλου προσώπου λέγει· ἐρωτήσω τὸν πατέρα καὶ πέμψει ἄλλον παράκλητον· ἀλλ' ὡς σὺν τῷ πνεύματι παρὼν ἰδιοσύστατος καθὰ ἔστιν ἀεὶ πανταχοῦ καὶ ὁ πατήρ. οὐ μέν τοι ἐκ δευτέρου ἤδη ἐλθὼν ἢ πολλάκις καὶ τὴν ἐσομένην ἐν τῇ κρίσει δευτέραν ἄφιξιν αὐτοῦ ἐσήμανεν. εὖ δὲ καὶ τὸ φάναι· ἐκεῖνος περὶ ἐμοῦ μαρτυρήσει. ἡ ἀλήθεια φησὶν περὶ τῆς ἀληθείας· καὶ ὁ κύριος περὶ τοῦ κυρίου ὃν τρόπον περὶ τοῦ πατρὸς εἶπεν· καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με πατήρ. ταῦτα πάντα· καὶ πρὸ ὅλων τὸ λέγειν τὸν δεσπότην· ἐρωτήσω τὸν πατέρα· ὅπερ ἀνεπίληπτόν ἐστιν· οὐ κατὰ κοσμικὴν συνήθειαν νοεῖσθαι ὀφεῖλον· μακεδόνιος παρείς· τῷ πέμψει προσέδραμεν καὶ προσεχάρη. ἐχέτω δὲ ἀπόκρισιν πρὸς τὰς τοιαύ-

quidem, id eſt Hæreticos, non poſſe illum accipere, quia ipſum non vident oculis Fidei, neque cognoſcunt illum, cum non glorificent ut Deum: qui vero ipſum confitentur eſſe Deum, illos habere ipſum manentem apud ſemetipſos. Quod vero ait, *Dabit vobis*; &, *Apud vos manet, & in vobis erit*, ſignificat Spiritum Sanctum & in cælis, & in terra, utpote Deum, ubique præſentem eſſe: nam ſi & apud nos manet, & in nobis erit, & *omnia implet*, juxta Sapientiam inquientem, *Spiritus Domini replevit orbem terrarum*; quomodo nobis miſſus[1] eſt? Quod autem etſi hæc Filius diceret, cum ipſo tamen eſſet Spiritus Sanctus utpote conſubſtantialis, rurſus ipſe Filius oſtendit, cum inſufflans in faciem Apoſtolorum ait, *Accipite Spiritum Sanctum*; ſicut antea dictum eſt. Illis[2] autem verbis, *non relinquam vos orphanos*, *venio ad vos*, docuit, quod quemadmodum Spiritus Dei, etiam ante manifeſtum ſuum adventum, *erat in omnibus*; ſic Filius, etiam poſtquam in cælos aſſumptus eſt, ubique eſt, cum unius incircumſcriptæ Deitatis, ac voluntatis ſint Hypoſtaſes; non quod ipſe ſit Pater, & Filius, & Spiritus Dei (ut commentus eſt Montanus, qui hoc maxime Scripturæ loco innititur, illud non videns, nec intelligens, quod manifeſtum eſt, alium nempe de alia, & alia Perſona dicere: *Rogabo Patrem, & mittet alium Paracletum*): ſed quatenus cum Spiritu Sancto ſimul adeſt & ipſe cum propria ſubſiſtentia, ſicut ſemper ubique eſt etiam Pater. Nec vero quod ait, *Venio ad vos*, indicat eum ſecundo jam veniſſe; etſi ſæpe hac ratione[3] futurum etiam in die judicii ſecundum ſui ipſius adventum ſignificaverit. Bene[4] autem ſe habet etiam quod dixit: *Ille de me teſtimonium perhibebit*. Nempe Veritas, inquit, de Veritate, & Dominus de Domino teſtimonium reddet. Simili modo de Patre ait[5]: *Et teſtimonium perhibet de me qui miſit me Pater*. Omittit hæc omnia Macedonius, ac præſertim illa Domini verba omittit, *rogabo Patrem*, quæ & reprehenſione carent, neque juxta mundanam loquendi conſuetudinem intelligi debent; his vero prætermiſſis arripit vocem, *mittet*, atque in ea exſultat, ſibique blanditur. Illam vero ipſam is habeat reſpon-

1. *miſſus*) Miſſionem localem excludit, quod præſtat etiam lib. de Sp. S. num. 25.
2. *Illis autem*) Codex, τὸ δὲ. Legendum fortaſſe, τῷ δὲ.
3. *hac ratione*) Cod. ἡ πολλάκις. Lego ἢ πολλάκις.
4. *Bene*) Similem habet locutionem in lib. de Sp. S. num. 15. *Bene autem quod in ipſa ſententia non ait*, Qui creavi, *ſed*, Qui creo.
5. *Et teſtimonium*) Joann. VIII. 18.

τοιαύτας περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος φωνὰς ἣν αὐτὸς ἐρωτώμενος δώσει ἕνεκα τῶν περὶ τοῦ υἱοῦ κειμένων ἁγίων γραφῶν· καὶ τοῦτο γινώσκων ὅτι μάλιστα μὲν οὐ πάντως ὁ λέγων ἢ πέμπων· μείζων τοῦ ἀκούοντος ἢ πεμπομένου καθέστηκεν· ἀλλὰ τὸν ἴσον καὶ ὁμότιμον πολλάκις εὑρίσκεταί τις ἀποστέλλων· οὐκ ἀπεικὸς δὲ ἐν ἀνθρώποις τὸν παντοίας τέχνης δημιουργὸν· καὶ ἀμείνονα τυγχάνειν τοῦ δοκοῦντός τι λέγειν αὐτῷ ἢ πέμπειν αὐτόν. ἔπειτα ὅτι καὶ ὁ μονογενὴς Θεὸς λόγος ἐπέμφθη παρὰ τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ πνεύματος ὡς αὐτὸς παρὰ ἠσαΐᾳ λέγει· ἐγώ εἰμι πρῶτος καὶ ἐγώ εἰμι εἰς τὸν αἰῶνα· ἡ χείρ μου ἐθεμελίωσεν τὴν γῆν· καὶ ἡ δεξιά μου ἐστερέωσεν τὸν οὐρανόν. καὶ μεθ' ἕτερα ἐπιφέρει· καὶ νῦν κύριος ἀπέσταλκέν με καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. ὥστε οὐ πέμπεται κατὰ τὴν ἀποστόλων ἢ προφητῶν ἀποστολὴν τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς· ἀλλ' ὡς πνεῦμα αὐτοῦ· καὶ οὐδὲ μεταβατικῶς· ἐπειδὴ οὐδὲ ὁ πατὴρ οὗ τῆς ὑποστάσεώς πνεῦμά ἐστιν· πέρασι περιγέγραπται.

ſponſionem, dum haſce voces de Spiritu Sancto dictas objicit, quam interrogatus dabit ipſemet ſimilia Sacræ Scripturæ loca de Filio dicta objicientibus. Ac illud etiam norit, ſæpe quidem, ſed non ſemper, neque neceſſario eum, qui dicit quaſi præcipiat, aut qui mittit, majorem eſſe illo qui audit, aut mittitur; ſed ſæpe contingere, ut quis eum mittat, qui ſibi æqualis, & æquali honore dignus ſit: neque vero abſurdum eſſe,
216. a. ut inter homines ille qui ſit cujuslibet artis opifex, ſit etiam major illo, qui ipſi aliquid dicere ac præcipere videatur, aut eum mittere. Deinde norit, etiam Unigenitum Deum Verbum miſſum eſſe a Patre, aut a Spiritu; nam ipſe apud Iſaiam prius quidem dicit[1]: *Ego ſum primus, & ego ſum in ſeculum: manus mea fundavit terram, & dextera mea firmavit cælum*: tum vero poſt alia ſubdit[2]: *Et nunc Dominus miſit me, & Spiritus ejus*. Non mittitur itaque Spiritus Dei & Patris eo modo quo mittuntur Apoſtoli[3], aut Prophetæ, ſed ut Spiritus ejus; nec mittitur ut aliunde ad alia transſmigrans; quoniam ne Pater quidem, cujus Hypoſtaſia eſt Spiritus, terminis circumſcriptus eſt.

ΛΘ

ΕΤΙ σμικρύνοντες καὶ τῷ ἑαυτῶν κακῷ καταχιβδηλεύοντες τὰ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ὀνειδίζουσιν αὐτῷ καὶ ἄλλην θεϊκὴν φιλανθρωπίαν ἣν παῦλος ἔγραψεν εἰπών· ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν κρᾶζον ἀββᾶ ὁ πατήρ. τὸ δὲ ἐξαπέστειλεν· τὴν συμφωνίαν ὡς προελέχθη σημαίνει· τὸ δὲ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν κράζειν ἀββᾶ ὃ ἑρμηνεύεται πατήρ· τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος εὐσπλαγχνίαν παρίστησιν οἰκειό-

CAPUT XXXIX.

IMminuere adhuc, & in ſuam ipſorum perniciem adulterare ea quæ de Spiritu Sancto ſcripta ſunt, pergentes exprobrant eidem aliam quoque Dei in homines benignitatem, quam Paulus commemoravit, cum ſcripſit[4]: *Emiſit Deus Spiritum ſuum*[5] *in corda noſtra*[6] *clamantem, Abba, Pater*. Verbum vero illud, *emiſit*, concordiam, conſenſumque ſignificat, ut antea dictum eſt. Quod autem in cordibus noſtris Spiritus Sanctus clamet, *Abba*, quod latine vertitur *Pater*, Spiritus Sancti clementiam ac miſericordiam oſtendit,

qua

1. *Ego ſum*) Iſai. xlviii. 12, & 13.

2. *Et nunc*) Iſai. xlviii. 16. Vide Not. 4, & 5. pag. 46.

3. *quo mittuntur Apoſtoli*) In libro de Sp. S. num. 25. copioſius hæc edifferuerat; itaque hic ea tantum attingit. Hæc autem ibi leguntur. *Iſte Spiritus Sanctus Conſolator* (concinnior videtur noſtri codicis lectio: omittit enim vocem, *Sanctus*) *a Filio mittitur non ſecundum Angelorum, aut Prophetarum, aut Apoſtolorum miniſterium, ſed ut mitti decet a Sapientia & Veritate Spiritum Dei. ... Etenim Filius miſſus a Patre, non ſeparatur, nec diſtinguitur ab eo, manens* (concinnior noſtri codicis lectio, *manens in illa*), *& habens illum in ſemet ipſo. Quin Spiritus Veritatis* (melius fortaſſe codex noſter: *Qui Spiritus Veritatis*) *ſupradicto modo miſſus a Filio de Patre egreditur, non aliunde ad alia tranſmigrans. Impoſſibile quippe hoc pariter & blaſphemum eſt: Si enim de loco ad locum egreditur Spiritus, & ipſe Pater* (codex noſter mendoſe fortaſſe: *& ipſe pariter*) *in loca invenietur. ... Sed quomodo Pater non conſiſtens* (cod. noſter, *non conſiſtit*) *in loco, ultra omnem corporum eſt naturam* (cod. noſter: *cum ultra omnem corporum ſit naturam*: voculam tamen, *ſit*, addo ipſe, cum ibi deſit); *ita & Spiritus Veritatis nequaquam locorum fine clauditur*.

4. *Emiſit*) Galat. IV. 6. Vide Not. 4. pag. 118.

5. *Spiritum ſuum*) Græca Editio, ac Didymus ipſe ſegm. 53. a, & alibi: *Spiritum Filii ſui*.

6. *in corda noſtra*) Græca Editio: εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, i. e. *in corda veſtra*.

οἰκειότητα ἡμῖν παρέχουσαν πρός τὸν Θεὸν καὶ πατέρα ἐν τῷ ἀνθ' ἡμῶν καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ταύτην εἰρηκέναι τὴν φωνήν τῶν τότε νηπίων ἔτι τυγχανόντων ϗ γάλακτι τρεφομένων ϗ ἀπαῤῥησιάστων διά τε τὴν ἀρχαίαν παρακοήν· καὶ τὸ καταλεῖψαι Θεὸν ζῶντα· διά τε τὴν κακήν τȣ̃ βίȣ ἀδιαφορίαν· καὶ τὸ ἀνάξιον εὑρίσκεσθαι τοιαύτην ῥῆξαι πρόσρησιν· ὃν τρόπον ϗ ὁ ὑιὸς ἐν τῇ οἰκονομίᾳ δι' ἡμᾶς πάντα τὰ ἡμῶν ἀνεδέξατο. ἀμέλει διὰ τῶν ἐφ' ἑξῆς καὶ Θεὸν εἶπεν τὸ ἅγιον πνεῦμα· ϗ ἔδειξεν ὡς διὰ τῆς προλεχθείσης αὐτȣ̃ φωνῆς ἐλευθερούμεθα· ὑιοθετούμεθα· καὶ τῶν ἐπȣρανίων κληρονομȣ̃μεν. ἐπάγει γὰρ εὐθὺς μετὰ τὸ εἰπεῖν ἀββά ὁ πατήρ· ὥστε οὐκ ἔτι εἶ δȣ̃λος· ἀλλὰ ὑιός· εἰ δὲ ὑιός· ϗ κληρονόμος διὰ Θεȣ̃· τȣ̃ κράζοντος ἡμῖν ἁγίȣ πνεύματος. ὅτι δὲ ἀνθ' ἡμῶν ἡ προλεχθεῖσα ἐστὶν φωνή· ὁ αὐτὸς ῥωμαίοις ἐπέστειλεν· εἰ δὲ πνεύματι τὰς πράξεις τȣ̃ σώματος θανατȣ̃τε· ζήσεσθε· ὅσοι γὰρ πνεύματι Θεȣ̃ ἄγονται· οὗτοι ὑιοὶ Θεȣ̃ εἰσίν· ȣ̓ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δȣλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα ὑιοθεσίας ἐν ᾧ κράζομεν ἀββὰ ὁ πατήρ. ἐπειδὴ γὰρ ὡς εἴρηται πολλάκις κοινῇ παρὰ τῆς ἁγίας τριάδος πᾶσα ἡμῖν σωτηρία δεδώρηται· ὁ μὲν πατὴρ εἰς ὑιοθεσίαν ἐκάλεσεν· ὁ δὲ μονογενὴς ϗ ἀληθινὸς ϗ γνήσιος ὑιός· ἀδελφὰς προσηγόρευσεν· ἐπέτρεψεν δὲ ἐπικαλεῖσθαι ἑαυτῶν πατέρα τὸν Θεόν· τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα ἐνῴκησεν· ἐνήχησεν· ἐδίδαξεν εἰρηκὸς ἀββά· αὐτὸς φησιν διδάξει ὑμᾶς ϗ ὁδηγήσει εἰς πᾶσαν ἀλήθειαν. πρὸς ἔτι δὲ καὶ ἀνεγέννησεν ϗ ἠλευθέρωσεν ἀπὸ ἁμαρτίας ϗ θανάτȣ· καὶ ἡγίασεν καὶ ὑιὰς κατ' οἰκείαν ἀγαθότητα ἀνέδειξεν τȣ̃ Θεȣ̃. τοιγαροῦν πρινὴ παρ' αὐτȣ̃ ἀναγεννηθῆναι διὰ τȣ̃ φωτίσματος· ȣ̓δὲ λέγειν ἁρμόττει· πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς ȣ̓ρανοῖς. πρὸς δὲ τȣ́τοις· κράζει ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἀββά· τὰς κωφὰς αἱρετικῶν ἀκοὰς διδάσκον ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ἐνοι-

qua *domeſticos* ac familiares nos reddit Dei ac Patris, eo quod vice noſtra, & pro nobis hanc vocem dixerit, qui adhuc infantes tunc eramus, & lacte nutriebamur, & fiducia carebamus cum propter veterem inobedientiam, tum quia viventem Deum dereliqueramus, tum quia in prava vitæ indifferentia vivebamus, tum quia in-
210. b. digni inveniebamur qui in talem erumperemus compellationem. Simili modo etiam Filius in Incarnatione propter nos omnia noſtra in ſe ſuſcepit. Nimirum in iis, quæ ſequuntur, & Deum dixit Paulus Spiritum Sanctum, ac per dictam ejuſdem Spiritus vocem nos liberari oſtendit, & filios Dei effici, bonorumque cæleſtium hæredes. Etenim poſtquam dixit, *Abba, Pater*, ſtatim ſubdit[1]: *Itaque jam non es ſervus, ſed filius: ſi autem filius, & heres per Deum*[2]: per illum ſcilicet, qui nobis clamat, hoc eſt, per Spiritum Sanctum. Quod autem vice noſtra[3] Spiritus Sanctus clamet, *Abba, Pater*, idem Paulus Romanis ſcripſit[4]: *Si autem Spiritu opera corporis mortificaveritis, vivetis: quicumque enim Spiritu Dei aguntur, hi filii Dei ſunt: non enim accepiſtis ſpiritum ſervitutis iterum in timore, ſed accepiſtis Spiritum adoptionis in filios, in quo clamamus, Abba, Pater.* Quoniam enim, ut ſæpius dictum eſt, communiter a Sancta Trinitate omnis nobis ſalus donata eſt; Pater quidem ad adoptionem in filios nos vocavit; Unigenitus autem, & verus, ac genuinus Filius fratres denominavit, & permiſit ut vocaremus noſtrum patrem Deum; Spiritus vero Sanctus inhabitavit, inſpiravit, docuit, dicens, *Abba. Ipſe*[5], inquit, *vos docebit*; Et[6]: *Deducet in omnem veritatem*. Ipſe inſuper nos regeneravit, & a peccato ac morte liberavit, & ſanctificavit, & filios Dei pro ſua bonitate fecit. Itaque priuſquam ab ipſo
211. a. per Illuminationem, ideſt per baptiſma, regeneremur, ne convenit quidem nobis[7] dicere: *Pater noſter, qui es in cælis.* Ad hæc, in cordibus noſtris clamat, *Abba*, Spiritus Sanctus ſurdis hæreticorum auribus inſonans, ac eos docens, quod ipſe eſt Deus il-

1. *Itaque*) Galat. IV. 7.

2. *heres per Deum*) Græca Editio: κληρονόμος Θεȣ̃ διὰ Χριστȣ̃, i. e. *heres Dei per Chriſtum*. Sed in latinis Bibliis legitur, ut legit Didymus.

3. *vice noſtra*) Scite Auguſtinus in Collatione cum Maximino Ariano: „Denique alio loco „cum dicit Apoſtolus: *clamantem, Abba, Pater*; „alio loco dicit: *In quo clamamus, Abba, Pater*: expoſuit, quid ſit, *Clamantem, Abba, Pater*, dicendo: *In quo clamamus*. Ac per hoc „quid eſt *clamantem*, niſi *clamare facientem*?

4. *Si autem*) Rom. VIII. 13, 14, & 15.

5. *Ipſe*) Joann. XIV. 26.

6. *Deducet*) Joann. xvi. 13.

7. *ne convenit quidem*) Recte Alanus in Regulis Theologicis in Faſciculo Anecdotorum a me editis, Regula 30. pag. 205: „Aliquando (hoc „nomen *Pater* prædicat) relationem ad homi„nem, ſecundum recreationem: ut cum dicitur: „*Pater noſter qui es in cælis*.

ἐνοικῶν τοῖς πιστοῖς Θεός· κατὰ τὸ ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς κ̓ ἐμπεριπατήσω καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεὸς καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι λαός· κατὰ τὸν ἀπόστολον γράφοντα· ὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεῦ ἐστὲ κ̓ τὸ πνεῦμα τῦ Θεῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; αἱρετικοὶ δὲ τὸ ὅσοι πνεύματι Θεῦ ἄγονται· ὗτοι ὑοὶ Θεῦ εἰσίν· κ̓ ὅσα τοιαῦτα· περὶ τῦ ἰδίυ ἡμῶν πνεύματος ὐ περὶ τῦ ἁγίυ πνεύματος εἰρῆσθαι βιάζονται. κρίνει δὲ αὐτὸ ἡ ἐπαγωγὴ ἔχυσα· ὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δυλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ᾽ ἐλάβετε πνεῦμα ὑοθεσίας. πάντως γὰρ ἔχοντες ἤδη τὸ ἴδιον ἡμῶν πνεῦμα· προσελάβομεν τὸ τῆς ὑοθεσίας ἅγιον πνεῦμα.

le, qui inhabitat in Fidelibus, juxta illud[1]: *Inhabitabo in eis, & in eis ambulabo, & era eorum Deus, & ipſi erunt mihi populus*; & juxta Apoſtolum ſcribentem[2]: *An neſcitis, quod templum Dei eſtis, & Spiritus Dei habitat in vobis?* Hæretici vero illud, *Quicumque Spiritu Dei aguntur, hi filii Dei ſunt*, aliaque ſimilia loca de proprio noſtro ſpiritu, non de Spiritu Sancto dicta eſſe contendunt. Sed eos refellunt quæ ſubjiciuntur: *Non enim accepiſtis ſpiritum ſervitutis iterum in timore, ſed accepiſtis Spiritum adoptionis in filios*. Hinc enim perſpicuum omnino eſt, nos, cum proprium noſtrum ſpiritum jam haberemus, accepiſſe inſuper Spiritum Sanctum adoptionis in filios.

M̅

Ε'Θελεχθρῶς καὶ φιλαπεχθημόνως ἔχοντες πρὸς τὸ ἅγιον πνεῦμα· κακοφρόνως ἐκλαμβάνυσιν κ̓ τὸ παρ᾽ Ἰωάννῃ παρὰ τῦ σωτῆρος λεχθὲν περὶ αὐτῦ· ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει ὅτι ἐκ τῦ ἐμῦ λήψεται κ̓ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. ὐ γὰρ θέμις ὡς τὰ ἀνθρώπινα ὕτω κ̓ τὰ τῦ Θεῦ νοεῖν· ὐδὲ τῇ ὁμοιότητι τῶν καθ᾽ ἡμᾶς λέξεων κ̓ ἐννοιῶν τὸ θεῖον ἐνυβρίζειν τὸ μηδαμῶς ἡμῖν προσεοικός. δοξάσει ὖν φησὶν καθ᾽ ὃ τὰ αὐτὰ ὑμᾶς διδάξει ἅπερ ἐγώ· ἐγὼ δὲ ἅπερ ἤκυσεν ὁ πατήρ· κ̓ καθὸ ἀπὸ τῆς αὐτῦ ἀφράτυ μεγαλειότητος ἐπιδείξει κ̓ τῆς ἐμῆς θεότητος τὸ ἀμέγεθες· καὶ ὐ τύτῳ μόνῳ τῷ τρόπῳ· ἀλλὰ καὶ καθὸ γέγραπται· ὑὸς δοξάζει πατέρα· καὶ δόξα ἡλίυ τὸ φῶς· καὶ ὡς εἶπον· δόξασόν με πάτερ· καὶ ἀπεκρίθη μοι· ἐδόξασά σε· καὶ πάλιν δοξάσω. ὐ γὰρ ὑμνεῖ ὡς ἡ κτίσις· ἐπειδὴ τῇ θεότητι καὶ τῇ τιμῇ ἀλλήλων μὴ ἀφεστᾶσιν· ὐδὲ λαμβάνον ἀναγγέλλει τὸ οἰκονομῦν ἡμῖν ἀφ᾽ ἑαυτῦ καθαρῶς ἀεὶ τὰ θεῖκὰ χαρίσματα καὶ μὴ διωρισμένον τῇ φύσει τῦ πατρός. ὥσπερ γὰρ ὁ διδὺς ὑὸς ὐδενὸς στερεῖται ὐδὲ κινῦται·

CAPUT XL.

CUm inimico[3], atque hoſtili animo Spiritum Sanctum inſectentur, pravo ſenſu accipiunt etiam quod apud Joannem a Salvatore de ipſo dictum eſt[4]: *Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis.* Nec enim fas eſt ut humana, ſic etiam divina accipere; neque ob vocum, ac ſententiarum more noſtro dictarum ſimilitudinem divinitati, quæ nequaquam nobis ſimilis eſt, injuriam inferre licet. Glorificabit ergo, inquit, quatenus eadem vos docebit, quæ ego; ego autem quæ audivi a Patre[5]. Glorificabit etiam quatenus per ineffabilem majeſtatem ſuam oſtendet meæ quoque deitatis infinitatem. Glorificabit inſuper eo ſenſu quo ſcriptum eſt[6]. *Filius glorificat patrem*; & quo *gloria Solis*[7] dicitur lux; & quo dixi[8]: *Glorifica me Pater*, & reſpondit mihi[9]: *Glorificavi te, & rurſus glorificabo*. Nec enim hymnis Deum celebrat, ut facit creatura; quia deitate, ac dignitste, atque præſtantia non diſtat a Patre Filius: neque aliunde accipiens annunciat is qui per ſe ipſum pure ac munde nobis ſemper diſpenſat divina dona; nec disjunctus natura eſt a Patre; nam ſicut Filius quum dat, nul-

1. *Inhabitabo*) 2. ad Cor. VI. 16.
2. *An neſcitis*) 1. ad Cor. III. 16.
3. *inimico*) Codex, ἐθελεχθρῶς. Malim, ἐθελέχθρως, paroxytone.
4. *Ille*) Joann. XVI. 14.
5. *quæ audivi a Patre*) Codex, ἅπερ ἤκυσεν ὁ πατήρ, i. e. *quæ audivit Pater*. Ego ſic tranſtuli quaſi ſcriptum eſſet: ἅπερ ἤκυσα παρὰ τῦ πατρός. In libro tamen de Sp. S. num. 36. hæc habet Dydimus: *Loqui ergo Patrem, & audire Filium, vel e contrario, Filio loquente, audire Patrem, ejuſdem naturæ in Patre & Filio, conſenſuſque ſignificatio eſt.*
6. *Filius*) Malach. I. 6.
7. *gloria Solis*) 1. ad Cor. XV. 41. legitur: ἄλλη δόξα ἡλίυ, i. e. *alia gloria* (nempe claritas) *Solis*.
8. *Glorifica*) Joann. XVII. 5. Vide & verſ. 1. ejus Capitis.
9. *Glorificavi*) Joann. XII. 28.

ται· ὅτω τὸ ἅγιον πνεῦμα ὐ λαμβάνει ὃ μὴ ἔχει· ὐδὲ ἀκȣ̃ον λαλεῖ τὸ μόνον εἰδὸς κατὰ παῦλον τὰ τȣ̃ Θεȣ̃· ἐνίησι δὲ μᾶλλον αὐτὸ σοφίαν κ̀ σύνεσιν ἐξ ἐμφύτων θείων κινημάτων τοῖς ἐπαξίοις τȣ̃ δέχεσθαι· ὐδὲ παρ᾽ ἑτέρȣ διδάσκεται τὸ σοφίαν κ̀ γνῶσιν προφητείας τοῖς ἀκεραίοις ἐπιπνέον· ὑπὲρ γνῶσιν γὰρ ἡ θεότης αὐτȣ̃ εὑρίσκεται· καταχρηστικῶς γὰρ ὅτω τὰ τοιαῦτα περὶ τῆς ἀῤῥήτȣ τριάδος εἴρηται. τοιγαρȣ̃ν κ̀ περὶ ἑαυτȣ̃ ὁ σωτὴρ ἔφη· καθὼς ἀκȣ́ω κρίνω. καὶ ἰωάννης περὶ αὐτȣ̃· ὁ λαβὼν αὐτȣ̃ τὴν μαρτυρίαν ἐσφράγισεν ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθής ἐστιν· ὃν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς· τὰ ῥήματα τȣ̃ Θεȣ̃ λαλεῖ· ὅ ἐστι συναινεῖ. δοξάζεται δὲ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα διά τε τῆς πρὸς τὸν πατέρα κ̀ τὸν ὑιὸν περὶ ὅλα κοινωνίας κ̀ δι᾽ ὧν ὁ ὑιὸς περὶ αὐτȣ̃ ἀπειλεῖ ὅτι πᾶσα ἁμαρτία κ̀ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· ἡ δὲ εἰς τὸ πνεῦμα βλασφημία ὐκ ἀφεθήσεται. 218. a.

nulla re privatur[1], nec vacuus redditur; ita Spiritus Sanctus non accipit quod non habeat: neque prius audiens quæ ignoraret, deinde loquitur; quum *ſolus ea norit*, juxta Paulum, *quæ Dei ſunt:* ſed ipſe potius ſapientiam, & intelligentiam per divinas, eique naturales motiones iis indit, qui eam recipere merentur: neque ab altero quidquam diſcit qui ſimplicibus ſapientiam, & prophetiæ cognitionem inſpirat: quamlibet enim cognitionem excedit ejus deitas; nam de ineffabili Trinitate abuſive[2] talia dicta ſunt. Itaque de ſe ipſe etiam Salvator ait[3]: *Sicut audio, judico:* Et de ipſo Joannes[4]: *Qui accepit ejus teſtimonium, obſignavit, quia Deus verax eſt: quem enim miſit Deus, verba Dei loquitur*, id eſt, collaudat. Glorificatur autem & Spiritus Sanctus quum per omnimodam cum Patre & Filio communionem, tum per ea quæ minatur Filius inquiens de ipſo[5]: *Omne peccatum, & bloſphemia remittetur hominibus, blaſphemia autem in Spiritum non remittetur.*

ΜΑ

Καὶ μοντανιστῶν ἡ πλάνη ἐν τȣ́τοις·

Α. Πρῶτον ὅτι ἀπομαντεύονται ἓν πρόσωπον εἶναι τῶν τριῶν θείων ὑποστάσεων· μοντανὸς γάρ φησιν εἶπεν· ἐγώ εἰμι ὁ πατὴρ κ̀ ὁ ὑιὸς κ̀ ὁ παράκλητος. καὶ πρὸς σύστασιν δῆθεν τȣ́τȣ προφέρȣσιν πάσης ἰδιωτίας ἐπέκεινα νοȣ̃ντες ὅπερ θαυμασίως εἶπεν ὁ ὑιός· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ κ̀ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ ἐλευσόμεθα ἐγὼ κ̀ ὁ πατήρ μȣ κ̀ μονὴν παρ᾽ αὐτῷ ποιήσομεν· κ̀ ἐγὼ κ̀ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· κ̀ ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακεν τὸν πατέρα· κ̀ ὁ παράκλητος ὃν πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ἐμῷ ὀνόματι. ταῦτα δὲ πάντα ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται ἓν καὶ ἓν καὶ ἓν πρόσωπον ἰδιοσυστάτως δηλοῖ ἐν μιᾷ θεότητι καὶ συμφωνίᾳ. ὐ γὰρ εἶπεν: ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν εἰμι·

CAPUT XLI.

AC Montaniſtarum error in his poſitus eſt:

Primo temerarii iſti divinatores ajunt, unam eſſe Perſonam trium divinarum Hypoſtaſium: Montanus enim, inquiunt, dixit: Ego ſum Pater, & Filius, & Paracletus. Quod ut probent, ſtultiſſime interpretantur quæ rectiſſime dixit Filius: *Ego in Patre, & Pater in me.* Et: *Veniemus ego, & Pater meus, & manſionem apud eum faciemus.* Et: *Ego & Pater unum ſumus.* Et: *Qui vidit me, vidit Patrem.* Et: *Paracletus, quem mittet Pater in nomine meo.* Sed hæc omnia, ut ſuperius dictum eſt, unam & unam & unam Perſonam ſignificant cum propria ſubſiſtentia in una deitate & concordia. Nec enim ait: *Ego & Pater unum ſum*, ſed, *unum ſumus.*

His

1. *nulla re privatur*) Quæ hic attingit, copioſius expoſuerat in lib. de Sp. S. num. 36, 37, & 38. Placet inde hæc exſcribere: „*Hanc opinionem ſequentia Domini verba confirmant:* Ille „me clarificabit (*cod. noſter*, glorificabit) *id eſt, Paracletus*, quia de meo accipiet. *Rurſum hic accipere ut divinæ naturæ conveniat* (cod. noſter, *convenit*) *intelligendum. Quomodo ergo* (cod. noſter rectius fortaſſe: *Quomodo enim*) *Filius dans non privatur his quæ tribuit, neque cum damno ſua impertit aliis, ſic & Spiritus non accipit quod ante non habuit. Si enim quod prius non habebat accepit* (cod. noſter, *accipit*), *tranſlato in alium munere vacuus largitor effectus eſt, ceſſans habere quod tribuit.*

2. *abuſive*) Eadem docet lib. de Sp. S. num. 38.

3. *Sicut*) Joann. V. 30. In lib. de Sp. S. num. 36. hæc legimus: *Ne quis illum a Patris & Filii voluntate, & ſocietate diſcerneret, ſcriptum eſt:* Non enim a ſemetipſo loquetur, ſed ſicut audiet loquetur (*codex noſter:* ſicut audiet, & loquetur). *Cui etiam ſimile de ſe ipſe Salvator ait:* Sicut audio, & (*vocula*, &, *deeſt in noſtro codice*) judico.

4. *Qui*) Joann. III. 33, & 34.

5. *Omne*) Matth. XII. 31.

εἶμι· ἀλλὰ ἓν ἐσμεν. καὶ κατηγορεῖ ταῦτα τῆς ἀνοίας αὐτῶν καὶ κακοδοξίας.

B̄. Δεύτερον ὅτι τοῦ ἀποστόλου γράψαντος κορινθίοις ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ· εἴτε προφητεῖαι καταργηθήσονται· εἴτε γλῶσσαι παύσονται· εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται· ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· ὅτ' ἂν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον· τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται· ἐκεῖνοι λέγουσιν τὸν μοντανὸν ἐληλυθέναι καὶ ἐσχηκέναι τὸ τέλειον τὸ τοῦ παρακλήτου· τοῦτ' ἔστιν τὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος· οὐ προσέχοντες τοῖς προσκειμένοις. ἔχει γὰρ εὐθύς· ὅτε ἤμην νήπιος· ἐλάλουν ὡς νήπιος· ἐλογιζόμην ὡς νήπιος· ὅτε γέγονα ἀνήρ· κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου· βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι· τότε δὲ· πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκομεν ἐκ μέρους· τότε δὲ ἐπιγνωσόμεθα καθὼς καὶ ἐπεγνώσθημεν. τοῦτ' ἔστιν ἅπερ νῦν ἀκούοντες ὑπὸ τῶν γραφῶν πιστεύομεν εἶναι· μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῇ ὄψει θεασόμεθα καὶ τῷ πράγματι γνωσόμεθα τῆς μερικῆς γνώσεως παυσαμένης· ἡ γὰρ γνῶσις ἡ ἐξ ἀκοῆς· τῆς αὐτόπτου γνώσεως καὶ τῆς πείρας μέρος ἐστίν. οἷον νῦν ἀκούοντες πιστεύομεν περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ δεσπότου καὶ περὶ τοῦ βήματος αὐτοῦ καὶ τῆς τρισμακαρίας φωνῆς· δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου· κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν· τότε τῇ θέᾳ καὶ τῇ πείρᾳ μαθησόμεθα· νῦν ἀκούοντες πιστεύομεν περὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων· τότε κατὰ πρόσωπον λειτουργοῦντας αὐτοὺς ὀψόμεθα· νῦν ἀκούοντες πιστεύομεν ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ ἴδεν καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη ὅσα ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· τότε οὐκ ὄψονται μόνον· ἀλλὰ καὶ ἐν ἀπολαύσει αὐτῶν οἱ ἄξιοι γένονται. τὰ γὰρ νῦν κάτω τῆς ψυχῆς ἡμῶν ὄμματι τῶν ἐπουρανίων ἀφανῆ καθεστῶτα· ὁ μέλλων βίος φανερὰ ποιήσει. Ἀλλ' εἰπέν φησιν ὁ χριστός· ἔτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν· ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι· ὅτ' ἂν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος· τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας· ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ οὐ λαλήσει ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. καὶ ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει. καὶ πάλιν· οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφα-

His ſatis eorum dementia, ac prava opinio refellitur.

Secundo cum Apoſtolus Corinthiis ſcripſerit in prima epiſtola[1]: *Sive prophetiæ evacuabuntur, ſive linguæ ceſſabunt, ſive ſcientia deſtruetur: ex parte enim cognoſcimus, & ex parte prophetamus: cum autem venerit quod perfectum eſt, tunc quod ex parte eſt, evacuabitur*, ipſi ajunt, Montanum veniſſe, & *Perfectum*[2] (id eſt, *perfectionem)* Paracleti, hoc eſt, Spiritus Sancti, habuiſſe: nec ea quæ adduntur, atten-
218. b dunt; ſtatim enim hæc ſequuntur[3]: *Quando eram parvulus, loquebar ut parvulus, cogitabam ut parvulus: quando factus ſum vir, evacuavi quæ erant parvuli: videmus enim nunc per ſpeculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem: nunc cognoſcimus ex parte, tunc autem cognoſcemus ſicut & cogniti ſumus*. Id eſt: Quæ nunc e Scripturis audientes vera eſſe credimus, ea poſt reſurrectionem oculis noſtris videbimus, & re ipſa cognoſcemus, ceſſante tunc cognitione illa, quæ ex parte eſt: nam cognitio, quæ ex auditu acquiritur, pars eſt cognitionis, quam ex ipſa rei viſione, & experientia comparamus. Ita nunc audientes credimus quæ de ſecundo Domini adventu prædicta ſunt, & de ejus tribunali, ac beatiſſima illa voce[4], *Venite benedicti Patris mei, poſſidete ut hæredes paratum vobis regnum*; tunc vero per viſionem, & experientiam iſta diſcemus: nunc audientes credimus quæ de Sanctis Angelis ſcripta ſunt; tunc ipſoſmet Deo ſervientes coram videbimus: nunc audientes credimus *quæ oculus non vidit, nec auris audivit, & in cor hominis non aſcenderunt quæcunque præparavit Deus diligentibus ipſum*; tunc qui digni erunt, non ſolum ea videbunt, ſed & iis fruentur[5]: nam cæleſtia, quæ in terra nunc animæ noſtræ oculo abſcondita ſunt, in futura vita fient nobis manifeſta. At dixit, inquiunt, Chriſtus[6]: *Adhuc mul-*
219. a *ta habeo dicere vobis, ſed non poteſtis portare modo; cum autem venerit ille, Spiritus Veritatis, deducet vos in omnem veritatem*. Et: *A ſemetipſo non loquetur, ſed de meo accipiet, & annunciabit vobis*. Et: *Ille me glorificabit*. Et rurſus: *Non relinquam vos orphanos, venio ad vos*. Tunc ergo ſane venit

1. *Sive*) 1. ad Cor. XIII. 8, 9, & 10.
2. *Perfectum*) In Proſperi Chronico tom. 1. Antiqq. Lect. Caniſii pag 282. hæc leguntur: *Hoc autem Perfectum in Montanum, & ejus Proſbeiſſas veniſſe delirant*.
3. *Quando*) 1. ad Cor. XIII. 11, & 12.
4. *Venite*) Matth. XXV. 34.
5. *fruentur*) Pro γένονται legendum fortaſſe γενήσονται.
6. *Adhuc*) Joann. XVI. 12, & 13.

ὀρφανούς· ἔρχομαι πρός ὑμᾶς. ἦλθεν οὖν δῆθεν ὅτ' ἂν μοντανός. οὐχ οὕτως δέ· μὴ γένοιτο· ἐπεὶ πρός τοῦτον τόν ἀδιανόητον αὐτῶν λόγον εὑρίσκονται πρό μοντανοῦ οἵ τε τόν χριστόν ἐσχηκότες· οἵ τε ἀπόστολοι οἱ τήν τάξιν δεξάμενοι παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ ἐν ἑαυτοῖς ἐσχηκότες λαλοῦντα τόν χριστόν καὶ οἰκοῦν τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ· καὶ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν καὶ ἄλλοις παρέχοντες αὐτό κατὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν· καὶ μετά παῤῥησίας διδάσκοντες καὶ παρά πᾶσιν πιστευόμενοι καὶ μὴ ὡς μοντανὸς ἀπιστήμενος· οἵ τε ἀκούσαντες· ὅσοι εἰς χριστόν ἐβαπτίσθητε· χριστόν ἐνεδύσασθε· μὴ ἐσχηκότες τόν χριστὸν καὶ τό ἅγιον πνεῦμα. ἀλλά τά προκείμενα ῥήματα τοῦ σωτῆρος τὴν ἰσοτιμίαν καὶ τὴν συνᾴδουσαν αὐτῷ διδασκαλίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος παριστᾷ. τί δὲ σημαίνει τὸ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς· εἴρηται ἀνωτέρω· εἴχομεν γάρ εἰ καὶ ἔχουσιν οἱ ἄξιοι τελείως τόν τε χριστόν τὸν εἰπόντα· ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς· τό τε ἅγιον πνεῦμα περὶ οὗ εἶπεν· ὅτ' ἂν ἔλθῃ ἐκεῖνος. οὐδὲ γὰρ ἀτελές τι ἐποίει ὁ δεσπότης ἐμφυσῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἰς πρόσωπα τῶν ἀποστόλων καὶ λέγων· λάβετε πνεῦμα ἅγιον· οὐδ' ἐψεύδετο ἢ αὐτός λέγων· ὅτι παρ' ὑμῖν μένει καὶ ἐν ὑμῖν ἐστίν· ἢ ἀπόστολος γράφων· οὐκ οἴδατε ὅτι ναός θεοῦ ἐστὲ καὶ τό πνεῦμα τοῦ θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; οὔτε ἡ σοφία λέγουσα· πνεῦμα κυρίου πεπλήρωκεν τήν οἰκουμένην· καὶ τὸ συνέχον τὰ πάντα· γνῶσιν ἔχει φωνῆς. οὔτε μὴν ἀτελέστεροι μοντανοῦ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρό αὐτῶν ἅγιοι ἐτύγχανον ὄντες. ἐπεφάνη δέ τῇ πεντηκοστῇ ἔνθα καὶ ἤδη ἦν τό πάντα συνέχον ἅγιον πνεῦμα καὶ ἐδέχθη ὡς ἔχουσιν αἱ πράξεις οὕτως· ἀκούσαντες δὲ οἱ ἐν ἱεροσολύμοις ἀπόστολοι ὅτι δέδεκται ἡ σαμάρεια τόν λόγον τοῦ θεοῦ· ἀπέστειλαν πρὸς αὐτοὺς τόν πέτρον καὶ ἰωάννην· οἵτινες καταβάντες· προσηύξαντο περὶ αὐτῶν ὅπως λάβωσιν πνεῦμα ἅγιον· οὐδέπω γάρ ἦν ἐπ' οὐδενὶ αὐτῶν ἐπιπεπτωκός· μόνον δὲ βεβαπτισμένοι ὑπῆρχον εἰς τό ὄνομα τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· τότε ἐπετίθεσαν τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἐλάμβανον πνεῦμα ἅγιον. καὶ ὃν τρόπον ὁ υἱὸς ἀεὶ μὲν πανταχοῦ παρῆν· ὅμως δὲ μετὰ τὴν ἐν κόσμῳ ἐπιδημίαν τελείως ἐπεγνώσθη καὶ ἐδοξάσθη· οὕτω καὶ τό ἅγιον πνεῦμα ἀεὶ μὲν πάντα ἐπλήρου καί συνεῖχεν· μετὰ δὲ

venit, quando Montanus venit. At non ita ſe res habet: abſit: alioquin illud conſequetur, ſi ſtulta eorum ratiocinatio attendatur, ut Chriſtum, ac Spiritum Sanctum ante Montanum non habuerint neque ii qui Chriſtum habuerunt, nec Apoſtoli qui ſuam ipſorum dignitatem a Deo acceperunt, & loquentem in ſe ipſis Chriſtum, atque habitantem Spiritum Dei habuere, & per manuum impoſitionem aliis quoque ipſum juxta illius voluntatem præbuerunt, & libere atque animoſe docuerunt, ita ut fides eis ab omnibus habita ſit, non vero denegata[1], ut Montano; nec ii demum, quibus dictum fuit[2]: *Quotquot in Chriſtum baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis.* Sed Filio æqualem eſſe Spiritum, & hujus doctrinam doctrinæ illius conſonam eſſe allata Salvatoris verba denotant. Quid vero ſignificet illud, *Venio ad vos*, ſuperius dictum eſt. Habuimus enim (quamquam perſecte non habent niſi qui digni ſunt) & Chriſtum qui dixit, *Venio ad vos*, & Spiritum Sanctum, de quo is dixit: *Cum venerit ille:* nam neque imperfectum quid faciebat Dominus, cum inſufflabat poſt reſur-
220. b. rectionem in facies Apoſtolorum dicens: *Accipite Spiritum Sanctum*; nec mentiebatur aut ipſe, cum ajebat: *Apud vos manet, & in vobis eſt;* aut Apoſtolus, cum ſcribebat: *An neſcitis, quia templum Dei eſtis, & Spiritus Dei habitat in vobis?* aut Sapientia, cum ait: *Spiritus Domini replevit orbem terrarum, & quod continet omnia, ſcientiam habet vocis.* Nec præterea Montano imperfectiores erant Apoſtoli, nec Sancti, qui ante Apoſtolos extitere. Ibi autem in Pentecoſte apparuit, ubi jam erat, is qui omnia continet Spiritus Sanctus, & ſuſceptus eſt, ut teſtantur Acta his verbis[3]: *Audientes autem qui in Jeroſolymis erant Apoſtoli, quod recepiſſet Samaria verbum Dei, miſerunt ad eos Petrum & Joannem, qui deſcendentes, oraverunt pro ipſis, ut acciperent Spiritum Sanctum: nondum enim in quemquam illorum venerat; ſed baptizati tantum erant in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Tunc imponebant manus ſuper eos, & accipiebant Spiritum Sanctum.* Et ſicut Filius ſemper quidem ubique erat, poſtquam tamen in Mundum venit, perfecte cognitus fuit, & glorificatus; ſic etiam Spiritus Sanctus ſemper quidem omnia implebat, & continebat, ſed poſt ſuum

---

1. *denegata*) Codex, ἀπιστήμενος. Legendum fortaſſe, ἀπιστούμενος.

2. *Quotquot*) Galat. III. 27.
3. *Audientes*) Act. VIII. 14, 15, 16, & 17.

δὲ τὴν ἐν τῇ πεντηκοςῇ ἐπιφοίτησιν αὐτῦ· τελειότερον ἐπιγνώσθη καὶ ἐδοξάσθη.

Γ. Τρίτον ὅτι κατασκευάζοντες δεῖξαι τόν τε μοντανὸν ἐσχηκέναι τὸ τέλειον τῦ παρακλήτυ· τήν τε πρισκίλλαν καὶ μαξιμίλλαν προφήτιδας .... ἔγραψαν μοντανῷ· λέγυσιν ὅτι ὑμεῖς ὐ 219. a. πιςεύετε μετὰ τὴν πρώτην ἐπιφάνειαν τῦ δεσπότυ εἶναι προφήτας· εἶπεν δέ φησιν ὁ σωτήρ· ἰδὺ ἐγὼ ἀποστέλλω πρός ὑμᾶς προφήτας καὶ σοφὺς καὶ γραμματεῖς καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενεῖτε καὶ ςαυρώσετε καὶ ἐξ αὐτῶν μαςιγώσετε ἐν ταῖς συναγωγαῖς ὑμῶν. λέγει δὲ ὐχ ὡς ἐκεῖνοι νομίζυσιν· ἀλλὰ τὺς ἀποςόλυς προειπόντας πολλὰ τῶν μελλόντων καὶ τῶν ἐσχάτων καιρῶν· καὶ τῆς ἐν ὐρανοῖς βασιλείας· ἐξ ὧν καὶ ἀπεκτάνθησαν ὡς στέφανος καὶ ἰάκωβος· καὶ ἐςαυρώθησαν ὡς πέτρος· καὶ ἐμαςιγώθησαν ὡς παῦλος. ἔσθοτε δὲ εἶπεν καὶ τὺς μάρτυρας καὶ τὺς σοφὺς ἐπισκοπομάρτυρας. προφήτιδας δὲ οἶδεν ἡ γραφή· τὰς φιλίππυ τέσσαρας θυγατέρας· τὴν δεβόῤῥαν· μαριὰμ τὴν ἀδελφὴν ἀαρῶν· καὶ τὴν θεοτόκον μαριὰμ εἰπῦσαν ὡς τὸ εὐαγγέλιον εἶπεν· ἀπὸ τῦ νῦν μακαριῦσίν με πᾶσαι αἱ γυναῖκες καὶ αἱ γενεαί. βίβλυς δὲ συνταγείσας ἐξ ὀνόματος αὐτῶν ὐκ οἶδεν. ἀλλὰ καὶ ἐκώλυσεν ὁ ἀπόςολος τιμοθέῳ τὸ πρῶτον γράψας· γυναιξὶν διδάσκειν ὐκ ἐπιτρέπω. καὶ πάλιν ἐν τῇ πρὸς κορινθίυς πρώτῃ ἐπιςολῇ· πᾶσα γυνὴ προσευχομένη καὶ προφητεύυσα ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ· καταισχύνει τὴν κεφαλήν· ὅ ἐςιν μὴ ἐξεῖναι γυναικὶ ἀναίδην ἐξ οἰκείας προςάξεως βίβλυς συγγράφειν καὶ ἐ...... 220. b. .... διδάσκειν καὶ τύτῳ ὑβρίζειν τὴν κεφαλὴν τῦτ' ἔςιν τὸν ἄνδρα· κεφαλὴ γὰρ γυναικὸς ὁ ἀνήρ· κεφαλὴ δὲ ἀνδρὸς χριςός. καὶ ἡ κατασιγάζυσα τὰς γυναῖκας αἰτία πρόδηλος· ἐπειδὴ ἡ ἐξ ἀρχῆς τῆς γυναικὸς διδασκαλία ὐ καλῶς τὸ κοινὸν ἔλαβε γένος· ὁ γὰρ ἀνὴρ ὡς γράφει ὁ ἀπόστολος· ὐκ ἠπατήθη ἀλλ' ἡ γυνή. ὡς παρὰ

ſuum in Pentecoſte adventum, perfectius cognitus fuit & glorificatus.

Tertio oſtendere nituntur & Montanum perfectionem Paracleti habuiſſe, & Priſcillam ac Maximillam Prophetiſſas [1] .... ſcripſerunt Montano. Itaque inquiunt: Vos non creditis, poſt primam Domini manifeſtationem ullos eſse prophetas [2]: at vero Salvator, inquiunt, dixit [3]: *Ecce ego mitto ad vos Prophetas, & Sapientes, & Scribas, & ex eis occidetis, & crucifigetis, & ex ipſis flagellabitis in Synagogis veſtris*. Verum non ita hæc intelligenda ſunt, ut ipſi putant: ſed de Apoſtolis loquitur Chriſtus, qui multa & de noviſſimis temporibus, & de regno cælorum futura prænunciarunt: ex quorum etiam numero nonnulli occiſi ſunt, ut Stephanus, & Jacobus, nonnulli crucifixi, ut Petrus, nonnulli flagellati, ut Paulus. Fortaſſe [4] vero Sapientum nomine Martyres, & Epiſcopomartyres deſignavit. Prophetidas autem novit Scriptura, quatuor Philippi filias, Deboram, Mariam ſororem Aaronis, & Deiparam Mariam [5], quæ dixit, ut inquit Euangelium [6]: *Ex hoc tempore beatam me dicent omnes mulieres [7], & generationes*: Libros vero ab iis conſcriptos, & earum nominibus inſcriptos non novit: quin etiam id vetuit Apoſtolus in prima ad Timotheum epiſtola ſcribens [8]: *Mulieribus docere non permitto*. Et rurſus in prima ad Corinthios [9]: *Omnis mulier orans, & prophetans non velata capite, deturpat caput*: quod ſignificat, non licere mulieri ex propria compoſitione libros fidenter conſcribere, & in Eccleſia [10] docere, atque hac ratione injuriam capiti inferre, ideſt, viro: *caput* [11] enim *mulieris eſt vir: caput autem viri, Chriſtus*. Quam vero ob cauſam mulieres tacere jubeantur, manifeſtum eſt. Nimirum doctrina initio a muliere profecta univerſo hominum generi nocuit [12]. Ut enim ſcribit Apoſtolus [13], *non vir deceptus fuit, ſed mulier*. Itaque Spiritum Sanctum minime omnium

1. *Propheti ſſas*) Deſunt hic duo, aut tria verba in codice, quod litteræ evanuerint.

2. *eſſe prophetas*) Lege quæ doctiſſimus Cardinalis Urſinus ſcripſit de hac Montaniſtarum doctrina in *Diſſertatione Apologetica pro S S. Perpetuæ, Felicitatis, &c. Orthodoxia* cap. 2.

3. *Ecce*) Matth. XXIII. 34.

4. *Fortaſſe*) Græca hic obſcura ſunt. Ego ſic tranſtuli, quaſi ſcriptum eſſet: μάρτυρας δὲ εἶπεν σοφὺς καὶ τὺς μάρτυρας καὶ τὺς ἐπισκοπομάρτυρας.

5. *Mariam*) Hieronymus pag. 117. tomi 4. ed. Veronenſis eodem plane modo loquitur.

6. *Ex hoc*) Luc. I. 48.

7. *mulieres, &*) Biblia non habent has voces.

8. *Mulieribus*) 1. ad Tim. II. 12. Græca Editio, γυναικὶ, i. e. *mulieri*.

9. *Omnis*) 1. ad Cor. XI. 5.

10. *in Eccleſia*) Vacuum codicis intervallum impleo legens, ἐν ἐκκλησίᾳ διδάσκειν.

11. *caput*) Ex 1. ad Cor. XI. 3.

12. *nocuit*) Pro ἔλαβε lego ἔβλαψε.

13. *Apoſtolus*) 1. ad Tim. II. 14.

παρὰ πάντας μοντανός οὐδὲ ἔγνω οὐδὲ ἔσχεν τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦτο οἰηθείς· καὶ ταῦτα μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ σωτῆρος καὶ τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου πνεύματος πλέον ἢ μετὰ ἑκατὸν ἔτη γενόμενος ἱερεὺς πρῶτον εἰδώλου καὶ οὕτω τὴν τυφλὴν ταύτην εἰσηγησάμενος αἵρεσιν. τοσαῦτα πρὸς τὰς ἄλλας αἱρέσεις ὡς οἷόν τε σωφρόνως διαμαχησώμεθα· ἔστιν δέ τις καὶ ἄλλη γυμνὴ κεφαλὴ τῇ ἀληθείᾳ μαχομένη· οὐδὲ αὐτὴν ἡμῖν καταληπτέον ἀνέλεγκτον.

MB

ΠΕρὶ γὰρ τοῦ μανιχαίων ψυχοφθόρου δόγματος ἄμεινον μὲν ἦν σιωπᾷν· ἢ λέγοντα δεικνῦναι πηλίκα εἰς τὸ θεῖον ἔπταισεν ἀνθρώπου φύσις· καὶ εἰς ἀκοὰς φέρειν ἃ εἴθε μὴ δὲ ἐκεῖνοι τῷ ἔργῳ μετήρχοντο· μὴ δὲ εἰς ἡμᾶς· τὰ μὲν πείρᾳ· τὰ δ' ἀκοῇ ἐληλύθει· γράφει γάρ· μὴ ἀποκρίνου ἄφρονι κατὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτοῦ. ἵνα δὲ μή τις ἢ ἄκων τῷ κακῷ περιπέσῃ· ἢ ὑπολάβῃ οἰστὰ εἶναι τὰ κατ' αὐτούς· ἀνάγκη τοῦ δόγματος τοσοῦτον ἐφάψασθαι ὅσον ἱκανόν ἐστι τὸ βλαβερὸν τοῦ δόγματος γνωρίσαι τοῖς ἐντυγχάνειν ὀφείλουσι· δηλαδὴ ἐκ τῶν λεχθησομένων στοχάζεσθαι τὰ σιωπώμενα καὶ μακρὰν φεύγειν τήνδε τῆς θρησκείας ἀπώλειαν καὶ τὸ ποτὲ συγκυλίζεσθαι τοιούτοις ταύτην ἐπιτηδεύουσιν. καὶ γὰρ καὶ οἱ ἰατροὶ τὴν τῶν δηλητηρίων οὐκ ἀναίνονται γνῶσιν· οὐχ ἵνα τις χρήσηται· ἀλλ' ὅπως εἰδὼς αὐτὰ φύγῃ. τοῦτο τοίνυν τὸ δόγμα ἐκροιά τίς ἐστι τοῦ ἐξελθόντος βορβόρου ἀπὸ σίμωνος τοῦ ἐκ σαμαρείας μάγου· τοῦ μὴ δὲ τὸν κόσμον τοῦ θεοῦ εἶναι ποίημα ἀλλ' ἀγγέλων· μὴ δ' ἀνάστασιν ἔσεσθαι διδάξαντος· καὶ ἀδιάφορον ὀφείλειν εἶναι πρὸς πάσας τὰς γυναῖκας τὴν μῖξιν εἰσηγησαμένου· καὶ εἰς τοῦτο μανίας ἐλάσαντος· ὥστε τὸ τοῦ χριστοῦ ἡμῶν καὶ μεγάλου θεοῦ ὄνομα ὑποδῦναι· διὰ ταῦτά τε τιμωρίαν αἰωνίως ἀποτιννύοντος καὶ εἰς τὸν πολυθρύλητον καὶ ζοφώδη τάρταρον ἐνδίκως κατενεχθέντος. Καὶ μέν τοι καὶ προσθήκη τῷ δόγματι γέγονέν ποτε μενάνδρου καὶ σκυτο-

um cognoviſſe, aut habuiſſe dicendus eſt Montanus, cum ita ſenſerit, ac centum quidem, atque eo amplius annis poſt Aſcenſionem Salvatoris, & Spiritus Sancti adventum, factus primum Idoli[1] ſacerdos, tum cæcæ hujus hæreſeos auctor, & doctor. Ita adverſos alias hæreſes modeſte, ac ſapienter, ut poſſumus, pugnamus. Verum eſt & aliud quoddam nudum caput, quod veritati bellum movet: ne hoc quidem irreprehenſum relinquendum eſt[2].

CAPUT XLII.

NAm de Manichæorum dogmate animas corrumpente tacere quidem ſatius eſſet, quam dicendo oſtendere, quantum in divinitatem deliquerit humana natura, & illa ad hominum aures ferre, quæ utinam nec iſti umquam reipſa perpetraſſent, neque partim experientia[3] nobis comperta forent, partim ex auditu ad nos perveniſſent. Scriptum eſt enim[4]: *Ne reſpondeas ſtulto juxta ſtultitiam ejus.* Sed ne quis aut imprudens in hocce malum labatur, aut tolerabilia eſſe ſuſpicetur quæ
221. illi docent, neceſſe eſt bujuſmodi dogma tantum attingere, quantum ſatis eſt ut qui hæc lecturi ſunt, intelligere valeant, quam perniciosum ſit, atque peſtiferum; & ex iis quæ dicemus, conjicere quæ tacebimus, longeque ab hac ſuperſtitionis perditione effugere, ac nunquam cum hujuſmodi hominibus tam fœda inſtituta profitentibus verſari. Nam ne Medici quidem venenorum cognitionem recuſant, non ut eis quis utatur, ſed ut illa noſcens eadem fugiat. Hoc ergo dogma emanatio quædam eſt illius luti, quod e Simone Mago Samaritano derivatum eſt, qui Mundum non a Deo, ſed ab Angelis factum eſſe docuit, & reſurrectionem futuram eſſe negavit, & promiſcuam cum omnibus mulieribus mixtionem eſſe debere prædicavit, atque eo furoris venit, ut Chriſti noſtri, & magni Dei nomen uſurpaverit: propter quæ ſempiternum illi ſupplicium inflictum eſt, ac merito in tenebricoſum, omniumque ſermone notiſſimum tartarum[5] delatus fuit. Sed additamentum etiam dogmati poſtea fa-

1. *ſacerdos*) Montanum Didymus Idoli Sacerdotem vocat, Hieronymus vero in epiſt. xli. ad Marcellam *abſciſſum & ſemivirum*. Videtur ergo fuiſſe Sacerdos Cybeles, quæ in Phrygia maxime colebatur, & ſpadones habebat Sacerdotes.

2. *relinquendum eſt*) Codex, καταλειπτέον. Lego, καταληπτέον.

3. *experientia*) Didymi tempore Ægypti Dux fuit Sebaſtianus Manichæus, cui ſcriptæ ſunt plures Libanii epiſtolæ. Multos vero Alexandriæ Manichæos tunc fuiſſe colligo ex Hieronymi epiſtola 82. ad Theophilum, & ex cap. 54. Hiſtoriæ Lauſiacæ.

4. *Ne reſpondeas*) Prov. xxvi. 4.

5. *tenebricoſum . . . tartarum*) Ex 2. Petr. II. 4.

σατορνίλυ τῶν μετὰ σίμωνα· κατά τι μὲν διενεχθέντων πρὸς τὰ ἐκείνω δόξαντα· βεβαιωσάντων δὲ τὴν προλεχθεῖσαν αἰσχρυργίαν· κ̀ ὑπὸ ἀγγέλων τὸν κόσμον γεγενῆσθαι ὁμοίως ἐκθεμένων· κ̀ τολμησάντων δογματίσαι δίκαιον μὲν ὑπάρχειν τὸν θεὸν ὑιόν· ἄδικον δὲ κ̀ ἀλλότριον τῆς τῦ κόσμυ δημιυργίας τε κ̀ προνοίας τὸν ἐξ ὃ τὰ πάντα ἀγαθὸν θεὸν πατέρα. κ̀ ὑπὸ βασιλείδυ ταύτην μεμαθητευμένυ τὴν φρενερημίαν· κ̀ προσθέντος ὡς ΤΞΕ ὐρανοί καθεςᾶσιν ἀγγέλων ἔχοντες ὀνόματα· ὅθεν φησὶν τὸ ὕτω λεγόμενον ἅγιον ὄνομα ἀρβασὰξ ΤΞΕ ψήφων εὑρίσκεται λογιζόμενον. κ̀ ὑπὸ καρποκράτυς τῦ κ̀ ὕςερον χρόνοις κρατύναντος ταῦτα κ̀ ἐν προσθήκης μέρει μιαρίας ἀπαγγείλαντος ὡς εἰ μή τις διὰ παντὸς ἐπιτηδεύματος ἁμαρτίας ἐλθὼν τῶν δαιμόνων ὅλων τὸ θέλημα ἐκτελέσῃ· ὐ δύναται παρελθεῖν τὰς ἀρχὰς κ̀ ἐξυσίας κ̀ εἰς τὸν ἀνώτατον φθάσαι ὐρανόν· ἔτι μὴν κ̀ ὐαλεντίνυ τῦ κ̀ τοῖς μνημονευθεῖσιν ἀκολυθήσαντος κ̀ ἐκφενακίσαντος τὺς αὐτῷ πειθομένυς ὡς ὁ χριςὸς ἀπ' ὐρανῦ τὸ σῶμα ἐνήνοχεν· κ̀ μῦθον δὲ ἀναπλασαμένυ τοιόνδε· ὅτι ὁ βυθὸς ἐγέννησεν τὴν σιγήν· ἐκ δὲ ταύτης τεχνοποιησαμένυ λόγον τινὰ τῦ παρ' ἕλλησι διὸς κ̀ Λ αἰῶνας ὓς ἐκάλεσεν θεὺς εἰσαγαγόντος· ἐπειδή φησιν γέγραπται ὅτι ἰησῦς ἐβαπτίσθη ὢν ὡς ἐτῶν Λ· ὅπερ ὐδαμῶς συνίςησιν τὴν ἀτοπίαν αὐτῦ· κ̀ ἀπαγγείλαντος ἀρσενόθηλυν τὸν ἔσχατον αἰῶνα τῶν Λ· κ̀ ὅτι ὗτός ἐςιν ἡ σοφία ἥτις τὸν πρῶτον θεὸν ἰδεῖν ἐθελήσασα κ̀ ὑπὸ τῶν μαρμαρυγῶν αὐτῦ βληθεῖσα· τῶν ὐρανῶν ἐξέπεσεν κ̀ ἀπεβλήθη τῦ τριακοςῦ ἀριθμῦ· καὶ οἰμώζυσα· ἐκ τῆς οἰκείας οἰμωγῆς ἔτεκεν τὸν διάβολον· καὶ ὅτι δακρύσασα τὴν ἀπόπτωσιν· τὴν θάλατταν ὑπεςήσατο· καὶ ἵνα δῆθεν ὁ τριακοςὸς ἀναπληρωθῇ ἀριθμός· οἱ ΚΗ αἰῶνες συνεςενεγ . . . .

factum eſt cum a Menandro [1], & Saturnino [2], qui poſt Simonem extiterunt, atque in nonnullis quidem ab eo diſſenſerunt, ſed prædictam turpitudinem confirmarunt, & ab Angelis Mundum factum eſſe ſimiliter arbitrati ſunt, ac docere inſuper auſi ſunt, juſtum quidem eſſe Deum Filium, injuſtum vero, & a Mundi creatione, ac providentia alienum illum, ex quo omnia, bonum Deum Patrem: Tum a Baſilide, qui hoc deliramentum a magiſtro didicit, & de ſuo addidit, ccclxv. cælos eſſe, Angelorum nomina habentes: quare ſanctum (inquiunt) nomen Arbaſax [3] (ſic enim vocant) ccclxv. calculorum eſſe invenies, ſi computum iniveris: Tum a Carpocrate, qui poſterioribus temporibus iſta confirmavit, & auctarii loco ſpurciſſimum commentum protulit, quod niſi quis per cujuſvis inſtituti peccata deveniens omnium dæmonum voluntatem perfecerit, non poteſt Principatus & Poteſtates prætergredi, atque in ſupremum cælum pervenire: Tum præterea a Valentino, qui & commemoratos Hæreticos ſecutus eſt, & iis qui fidem ejus impoſturis adhibuerunt, Chriſtum e cælo corpus tuliſſe perſuaſit, atque iſtiuſmodi fabulam finxit, quod nempe Bythus Sigen generavit; tum ex hac quoddam Verbum Jovis, qui apud Græcos colitur, ipſe fabricavit, & triginta Æones introduxit, quos vocavit deos: quoniam, inquit, ſcriptum eſt [4], Jeſum baptizatum fuiſſe, *cum eſſet quaſi annorum triginta*: quod tamen nullo modo abſurdam ejus opinionem probat: inſuper vero androgynum eſſe ait ultimum ex xxx. Æonibus, huncque Sapientiam eſſe, quæ primum Deum cum videre voluerit, & a ſplendoribus ejus percuſſa ſit, e cælis excidit, & ex trigeſimo numero ejecta eſt, ac plorans genuit ex proprio fletu Diabolum, & ſuum caſum [5] deflens, mari ſuppoſita fuit; utque trigeſimus impleretur numerus, octo & viginti Æones . . . .

221. b.

Reliqua deſiderantur.

1. *Menandro*) In græco lege, ὑπὸ μενάνδρυ.
2. *Saturnino*) Epiphanius quoque, ac Theodoretus hunc vocant Σατορνῖλον.
3. *Arbaſax*) Alii pronunciant *Abraxas*: Theodoretus & Epiphanius, *Abraſax*. De hoc nomine Chiffletius, Paſſerius, aliique ſcripſerunt.
4. *ſcriptum eſt*) Luc. III. 23.
5. *caſum*) Codex, ἀπόπωσιν. Lego ἀπόπτωσιν.

Explicit Didymi opus de Trinitate cum latina interpretatione, ac ſcholiis. Cœpta eſt impreſſio pridie Calendas Maias anno Domini MDCCLXV. Abſoluta Calendis Octobris anno MDCCLXVIII. Deo gratias.

Græcarum literarum formas elaboravit, chalybeas ſculpſit, æreas cudit, plumbeas fudit
FRANCISCUS BARATTINUS BONONIENSIS.

APPENDIX.

Digitized by Google

SOPRA UN' OPERA INEDITA
DI UN ANTICO TEOLOGO
LETTERA (*)
DI D. GIOVANNI LUIGI MINGARELLI

Canonico Regolare di S. Salvatore, e Conſultore
della Sacra Congregazione dell' Indice.

A SUA ECCELLENZA REVERENDISSIMA

MONSIGNOR

GIOVANNI ARCHINTO
VICELEGATO DI BOLOGNA.

NOn ſi ſgomenti Voſtra Eccellenza nel ricevere queſta lettera, ſe mai per avventura riuſciſſe alquanto più lunga, che non ſi converrebbe. Viene eſſa da un voſtro ſervo, che avendo molti anni per voſtra corteſia goduto in Roma, e in Bologna della nobiliſſima voſtra, e ſoaviſſima compagnia, ed ogni giorno più ammirato la perſpicacità del voſtro ingegno, e le ſingolari virtù che vi adornano, e l' amore inſieme, e la venerazione vi conciliano d' ogni perſona, non truova or coſa, la quale maggior piacere gli arrechi, che il richiamare alla mente quelle ore felici, le quali costì ſpendeva con voi. Che ſe la lunga diſtanza mi toglie ora la contentezza di ragionar preſente, e d' eſſer con voi medeſimo, deh non v' increſca di riſtorarmene in parte i danni, permettendomi che per lettere almeno favelli con eſſo voi, e donando alla mia ſervitù quel tempo che conſumerete in leggendole, comecchè tor lo dobbiate alla lezione di coſe più gravi, e agli ſtudj, ne' quali di continuo vi occupate. Pochi dì avanti il mio partir di Bologna ſovviemmi di avervi detto, ch' io aveva dal greco in latino tradotta un' Opera di un antico Teologo, la quale avrei data forſe un giorno alla luce, ſe così foſſe piaciuto a Dio, ch' io il faceſſi. Voi come quegli, che d' ogni maniera di erudizione vago ſiete, e ſtudioſo, toſto v' invogliaſte di riſapere, e da qual codice l' aveſſi preſa, e chi ne foſſe l' autore, e in qual ſecolo viveſſe, e di quale argomento trattaſſe, e in qual modo. Non mi permiſe allora la ſtrettezza del tempo di ſoddisfarvi a pieno, come avrei bramato: ma quello che allor non potei, farò al preſente, ſupplicandovi però che vi piaccia di dirmene poſcia il parer voſtro, e degli altri uomini dotti, alle mani de' quali per mezzo voſtro queſta mia lettera capitaſſe.

Il codice adunque, onde io la traſſi, fu ſcritto in carta di pecora, correttamente anzi che nò, nel ſecolo XI. o circa, ſecondo ch' io ſtimo. Nel fine di eſſo, ſiccome ancora nel mezzo, mancano poche carte, ma non poche mancano ſul principio, e cioè, ſe non m' inganna il mio conto, diciotto appunto: perciocchè eſſendo ogni quaderno di otto, quello che fu una volta ſegnato col numero $\bar{\Delta}$, comincia dopo le prime ſei. Queſte medeſime però ſono per modo guaſte e malconcie, che a gran pena poſſono quà e là rilevarſene alcuni periodi.

Or venendo all' Opera ſteſſa, queſta altro non è che un lungo Trattato della Trinità, o ſia della conſuſtanzialità delle divine Perſone, diviſo in tre Libri. E ſe bene affatto ignoto mi ſia, qual titolo dal ſuo Autore aveſſe da principio, pur atteſo l' uſo degli antichi Padri, e Scrittori greci della Chieſa, i quali, come ſapete, e come da S. Gregorio Nazianzeno, e da altri ſi vede, quella ſcienza, che ora con un ſol nome vien detta Teologia, in due parti dividendo, ove dell' Incarnazione trattaſſero, intitolavano i loro libri *περὶ οἰκονομίας*, ove poi della Santiſſima Trinità, *περὶ θεολογίας*, crederei che poteſſe molto convenientemente intitolarſi così: *Περὶ θεολογίας βιβλία* $\bar{\Gamma}$, cioè, *Della Trinità Libri Tre*. Nel primo dimoſtra l' Autore la divinità e conſuſtanzialità del Verbo. Nel ſeguente la divinità, e conſuſtanzialità dello Spirito Santo. Nel terzo ſcioglie le obbjezioni che fatte venivano dagli Eretici contro queſti due dogmi di noſtra Fede.

E quì volentieri, quando veniſſe a grado di Voſtra Eccellenza, farei fine, per non impegnarmi in ricerche troppo difficili: ma voi, il quale uſo ſiete di penetrare nelle queſtioni anche più malagevoli fino al midollo, non così toſto vi chiamerete per contento. Voi vorreſte pur ſapere, in qual tempo foſſe compoſta queſt' opera, e da chi. Ma *hoc opus, hic labor eſt*. Fuvvi bensì nel XV. ſecolo chi ne credette autor S. Cirillo, per la qual coſa nella prima faccia del Codice appoſe queſta annotazione: *τοῦ θείου Κυρίλλου*. Ma da qual ragione indotto foſſe cotesto incognito ad abbracciare una tale opinione, non è agevole indovinarlo, quando la ſomiglianza dell' argomento, trattato anche da S. Cirillo l' Aleſſandrino in nove Dialoghi, e nel Teſoro, non l' aveſſe ingannato. Quanto a me confeſſo ingenuamente, che nella propoſta queſtione non sò indurmi ora a formare alcun giudizio, ed amo meglio d' intenderne prima l' altrui, e quello ſpecialmente di Voſtra Eccellenza. Siccome però vana coſa ſarebbe lo ſperar ciò ſenza darvi piena contezza dell' Opera, di cui ſi parla, così non vi ſia moleſto, che in queſta parte mi diffonda più lungamente, e, per isfuggire ogni confuſione, a quattro Capi riduca quanto ſon per eſporvi: e ſono i ſe-

(*) *Edita fuit hæc epiſtola Venetiis anno 1763. tomo XI. Novæ Collectionis Calogeranæ.*

i ſeguenti. I. i dogmi dal noſtro Teologo atteſtati. II. i luoghi, che hanno qualche dubbio, e potrebbero per avventura a taluno ſembrare erronei. III. le coſe notabili, che vi s' incontrano. IV. alcuni contraſſegni particolari, al lume de' quali dovrebbe pur un giorno venirſi in chiaro, chi foſſe queſto Teologo, e ſe viveſſe nel principio del quinto ſecolo, come io reputo eſſere veriſimile.

CAPO I.

Dogmi atteſtati dall' Autore.

E Per cominciare dal primo, chi è che non ſappia, che fralle molte utilità, che alla Chieſa recano le opere de' Santi Padri, una, anzi forſe la principale, ſi è, che vengono colla loro teſtimonianza ed autorità conſermati i dogmi della Chieſa Cattolica, e le Apoſtoliche, ed Eccleſiaſtiche Tradizioni? Eſſendomi dunque io propoſto di farvi conoſcere, quanto per me ſi può, e quanto richiede il mio proponimento, il noſtro Teologo, da queſti darò principio: e tralaſciando i due già ſopra mentovati, de' quali ei con gran forza e dottrina in tutta l' opera ragiona di profeſſione, a quei mi riſtringo, che da lui furono ſolo per incidenza atteſtati: i quali, perchè ſon molti, riduco a ſette claſſi giuſta l' ordine de' ſeguenti trattati. I. della Sacra Scrittura. II. del Romano Pontefice. III. de' Sacramenti. IV. di Dio uno e trino, e de' ſuoi attributi. V. dell' Incarnazione. VI. degli Angeli, e del primo Uomo. VII. della Diſciplina Apoſtolica.

Della Sacra Scrittura.

I. Voi ben ſapete, che il libro di Barucco è ſtato qual opera apocriſa rigettato da' moderni Eterodoſſi, e tolto via arditamente dal Canone delle Sacre Scritture. Ma il noſtro Teologo per lo contrario lo cita qual libro Canonico, e della ſteſſa autorità, che quello di Geremia. Udite, come ei ne parla nel lib. 1. cap. 27. Καὶ Ἱερεμίας δὲ (*).... Cioè, ſecondo che ſi legge nella mia verſione: „ Jeremias autem quoque, aut Baruch (nam unus eſt amborum liber) de illo (*cioè del Verbo*) magnifice loquitur in hunc modum (*nel cap. 3. verſ. 22*): *Hic eſt Deus noſter, & non æſtimabitur alter pro illo. Hic adinvenit omnem viam ſcientiæ, & tradidit illam Jacob puero ſuo, & Iſrael dilecto ſuo. Poſt hæc in terris viſus eſt, & cum hominibus converſatus eſt.* Niſi ergo, ut Deum decet, ſic intelligatur, ut ob identitatem deitatis ambarum ineffabilium Perſonarum locus Scripturæ modo allatus ita expreſſus fuerit, reliquum eſt, ut &c. „

II. Anche l' Inno de' tre giovani di Babilonia vien rigettato come apocriſo da' Proteſtanti. Il noſtro Teologo però in due luoghi lo riconoſce qual parte della Sacra Scrittura: perciocchè nel lib. I. cap. 32. dopo aver citato molti teſti del Vangelo, e delle due Epiſtole di S. Pietro, ſoggiunge: Οὕτω καὶ οἱ τρεῖς παῖδες..... Cioè, ſecondo che io ho tradotto: „ Sic enim tres pueri non Babylonica flamma, ſed deſiderio, quo in creatorem ac benefactorem ferebantur, incenſi, & præparatam creaturarum adoratoribus gehennam potius, quam fornacem, qua circumdabantur, attendentes, creaturam jubebant glorificare eum, qui in fornace cum ipſis apparuit, de quo ſcriptum eſt (*in Daniello al cap. III. verſ. 92*): *Et ſpecies quarti ſimilis Filio Dei*, dicentes (*ivi verſ. 57*): *Benedicite omnia opera Domini Dominum, laudate & ſuperexaltate eum in ſecula.* „

E nel Lib. 2. cap. 6. dopo aver moſtrato ne' primi diciſette paragrafi con teſti della Sacra Scrittura, che tutte quelle coſe, le quali ſon proprie della divinità, convengono allo Spirito Santo, così comincia il paragrafo decimo ottavo: Ἡ κτίσις πᾶσα ὁρατὸ καὶ ἀόρατος ὀνομαστῒ (leggo ὀνομαστὶ) προστάττεται.... Cioè: „ Omnis creatura viſibilis, & inviſibilis nominatim jubetur a tribus pueris, Anania, Azaria, & Miſaele, in Babylonica fornace depoſitis, laudare & ſuperexaltare Deum in ſecula. Quin etiam Cherubimi, & divinus Thronus, qui hoc in loco ſignificat Seraphimos, gloriam (Deo) dicunt, utpote qui ſunt & ipſi pars creationis. Dixerunt enim iidem (*nel lib. di Daniele cap. III. verſ. 55*): *Benedictus es qui ſedes ſuper Cherubim.* Et rurſus, Seraphimos indicando: *Et benedictus es in Throno regni tui, & ſuperlaudabilis, & ſuperexaltatus in ſecula.* Similiter etiam a Davide &c. „

III. Miglior ſorte dei due precedenti non ha avuto preſſo de' Novatori il Libro detto *la Sapienza*. Il noſtro Teologo all' oppoſto ſpeſſe volte ne cita i teſti per modo, che non laſcia alcun luogo di dubitare, qual conto ne faceſſe al ſuo tempo la Chieſa, come da' ſeguenti luoghi appariſce. Nel lib. 2. cap. 5. ſi legge: Ὡς Ἠσαΐας προφητεύει, καὶ ὡς ἡ σοφία λέγει· φιλάνθρωπον γὰρ πνεῦμα σοφίας. Cioè: „ Sicut Iſaias prophetat, & ſicut Sapientia dicit (*nel cap. I. verſ. 6*): *Benignus eſt enim Spiritus Sapientiæ.* „ E nel capo 20. dello ſteſſo libro vien citato inſieme con S. Paolo. Così ancora nel capo 26. ove è ſcritto: διὸ καὶ ἡ σοφία θεολογοῦσα τὸ θεῖον πνεῦμα, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἀπειλοῦσα τοῖς βλασφημοῦσιν αὐτό, λέγει· φιλάνθρωπον γὰρ πνεῦμα σοφίας. κ. τ. λ. Cioè: „ Idcirco & Sapientia de divino Spiritu ut Deo loquens, & ejus nomine minas inferens iis, qui illum blaſphemant, dicit: *Benignus eſt enim Spiritus Sapientiæ.* „ E per fine nel 3. libro cap. 2. paragrafo 40. Εἰ τὴν οἰκουμένην πληροῖ, καὶ πάντα ἐμπεριέχει κατὰ τὴν λέγουσαν τοῦτο σοφίαν. κ. τ. λ. Cioè: „ Si orbem terrarum implet (*lo Spirito Santo*), & omnia continet, juxta Sapientiam hoc dicentem &c. „

IV. La Storia di Suſanna eziandio, cui i nemici della Chieſa Romana hanno levata dal libro del profeta Daniele, vien come parte di eſſo citata dal noſtro Autore nel lib. 2. cap. 21. colle ſeguenti parole: καὶ ἐπὶ τοῦ Δανιὴλ δέ φησιν ἐν τῇ περὶ Σωσάννης κρίσει· ἐξήγειρεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸν (leggete τοῦ) Δανιὴλ κἀνταῦθα Θεὸν δηλώσας εἶναι τὸ ἅγιον πνεῦμα· ἐπιφέρει γάρ· καὶ ἔκρινεν τοὺς πρεσβυτέρους πνεύματι ἁγίῳ ἐμφορούμενος. Cioè: „ Et in Daniele inquit in Suſannæ judicio [*nel cap. 13. di Daniele verſ. 45*]: *Suſcitavit Deus Spiritum Sanctum Danielis*, in hoc etiam loco Deum eſſe oſtendens Spiritum Sanctum: ſubjungit enim: *Et judicavit presbyteros Spiritu Sancto repletus.* „ Le quali ultime parole però non truovanſi or nella Bibbia.

V. Gran maraviglia ſarebbe, ſe i Riformatori del XVI. ſecolo dopo aver temerariamente rigettato i predetti libri, riſparmiato aveſſero quello, che diceſi dell' Eccleſiaſtico: a cui il noſtro Teologo non meno di autorità attribuiſce, che alle Epiſtole di S. Paolo, allorchè nel lib. 3. cap. 3. nella ſeguente maniera lo cita: Περὶ ταύτης δὲ, τῆς σοφίας φημὶ τῆς ἐν τῇ κτίσει, ἥ τι σοφώτατος ὧδε Σιρὰχ λέγει· προτέρα πάντων ἔκτισται σοφία... ὅ τι ἀπόστολος Κορινθίοις τὸ πρῶτον ἐπιστέλλων τόνδε τὸν τρόπον. κ. τ. λ. Cioè: „ De hac vero ſapientia, de illa, inquam, quæ eſt in creatura, quum ſapientiſſimus Sirachi filius dicit [*nel cap. 1. verſ. 4*]: *Prior omnibus creata eſt ſapientia*.... tum Apoſtolus in prima ad Corinthios Epiſtola ſcripſit in hunc modum &c. „

VI. Non mancò finalmente chi preteſe, che ſpurio foſſe, ed aggiunto quanto in S. Giovanni ſi legge al cap. V. intorno la Probatica Piſcina. Il noſtro Teologo ne parla in guiſa nel lib. 2. cap. 14, che è manifeſto averſi da lui per autentico tutto quel che ivi ſi narra. Εὕρομεν δὲ ἂν (ſcrive egli) πρὸς τοῖν μνημονευθεῖσιν.... Cioè: „ Invenimus autem præter ea, quæ commemorata ſunt, etiam Piſcinam, quæ erat in Jeruſalem, cui nomen hebraice Betheſda (ſeu Bethſaida), quam nemo diffitetur eſſe imaginem baptiſmi, non vero ipſam eſſe Veritatem: nam imago cenſetur, quæ ad tempus, Veritas autem, quæ in perpetuum permanet. Ideo ab Angelo commota aqua,

(*) *Græca verba, quæ in Veneta editione allata ſunt, nunc omittimus, idque ipſum identidem faciemus in poſterum.*

Digitized by Google

„ qua, quæ in illa erat, & ſemel in anno, & unum
„ duntaxat, qui primus in eam deſcendiſſet, & cor-
„ poris morbum, non vero animæ, ſanabat. „

Del Romano Pontefice.

Detto è a baſtanza, in quanto ſi richiede al mio propoſito, dei dogmi concernenti la Sacra Bibbia, comecchè molto ſuccintamente: perciocchè in prima non è mio imendimento di intertener Voſtra Eccellenza più del dovere: di poi, come l' antico proverbio ne inſegna, che *intelligenti pauca*, e molto più *ſcienti*; così ſoverchio ſarebbe, che ove mi conviene parlar delle perverſe opinioni de' nemici della Chieſa Romana, voleſſi diſteſamente eſporle, baſtando ſol l' accennarvele. Per quello però che ſpetta al Romano Pontefice, vorrei potere eſſer più luogo, che non ſarò. Ma non erano per anche inſorti a negare l' incontraſtabile primato de' Succeſſori di Pietro, allorchè il noſtro Teologo ſcriveva, nè un Lutero, o un Calvino, nè un Fozio, primiero autore del deplorabile Sciſma d' Oriente: anzi per lo contrario una ſola era ſu queſto articolo la credenza de' Cattolici, e degli Ereſiarchi ſteſſi in que' primi ſecoli della Chieſa, come potrebbe agevolmente provarſi, ſe quì ſteſſe bene di farlo. Non dee perciò recar maraviglia, ſe ne' ſeguenti luoghi non parla di un tal dogma così chiaro, come avrebbe fatto dopo i tempi Foziani, quando ne aveſſe avuta l' occaſione, e richieſto l' aveſſe il ſuo argomento. Nel primo libro dunque al cap. 30 egli afferma, che per mezzo di S. Pietro han ricevuto gli Appoſtoli, e i Sacerdoti, la facoltà di ſciogliere e di legare, quantunque loro nel numero plurale dieeſſe Criſto: *Quodcumque ſolveritis &c.* Ecco le ſue parole: *Πόθεν τοῦτον ἔλαβεν*.... Cioe: „ Præterea accepit (*parla di S. Pietro*) poteſtatem,
„ immo potius omnes etiam per eum acceperunt,
„ non reiiciendi lapſos, ſed excipiendi eos, quum
„ reſipiſcunt: nemo enim eſt peccati expers, niſi qui
„ hanc Petro conceſſit auctoritatem; id enim ſignificat
„ illud: *Quodcumque ſolveritis ſuper terram, erit*
„ *ſolutum in cælis*. Repudiavit ex illo tempore No-
„ vati, & Sabbatii inhumanitatem. „ Nè è da ometterſi, che più volte, avendo occaſione di nominare S. Pietro, fa menzione del ſuo primato. Così nel lib. 2. cap. 10. *Πέτρος δὲ ὁ τὰ πρωτεῖα ἐν τοῖς ἀποστόλοις ἔχων διαῤῥήδην Θεὸν καὶ κύριον τὸ ἅγιον πνεῦμα παριστῶν, τοιαῦτα ἀπείλησεν κ. τ. λ.* Cioè: „ Pe-
„ trus autem, qui inter Apoſtolos primas tenebat,
„ Deum ac Dominum Spiritum Sanctum aperte aſſe-
„ rens, ita minatus eſt &c. „ E nel cap. 18. *Καὶ ὅτι πέτρος ὁ πρόκριτος τῶν ἀποστόλων διὰ κόρης ἀπειλὴν διωμνύετο μὴ εἰδέναι τὸν κύριον τὸν ποιήσαντα αὐτὸν κλειδοῦχον τῶν οὐρανῶν κ. τ. λ.* Cioè: „ Et quod
„ Petrus inter Apoſtolos præcipuus propter puellæ
„ minas jurejurando affirmavit, ſe non noſſe Domi-
„ num, qui eum fecerat cælorum clavigerum &c. „
E per fine nel lib. 2. cap. 27. *Ἀλλὰ καὶ πέτρος ὁ ἐν ἀποστόλοις κορυφαῖος ἐν ταῖς πράξεσιν φαίνεται εἰπών. κ. τ. λ.* Cioè: „ Sed & Petrum Apoſtolorum cory-
„ phæum in Actis dixiſſe conſtat &c. „ Vengo ai dogmi della terza claſſe.

De' Sacramenti.

I. La neceſſità del Batteſimo, negata in parte da Calvino, e in tutto dagli Adiaforiſti di Wittemberga e di Lipſia, viene ſtabilita dal noſtro Teologo nel lib. 2. cap. 12. come ſiegue. *Δίχα δὲ τὸ ἀναγεννηθῆναι βαπτίσματι ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ, καὶ σφραγισθῆναι τῷ ἁγιασμῷ, καὶ ναὸν αὐτοῦ γενέσθαι, οὐδεὶς τῶν ἐπουρανίων ἔτυχεν ἀγαθῶν, κἂν τὸν ἄλλον βίον ἀμώμητος εὑρεθῇ· ἀλλὰ καὶ οἱ πρὸ βαπτίσματος κ. τ. λ.* Cioè: „ Nemo autem, qui non ſit regeneratus bapti-
„ ſmate a Spiritu Dei, & obſignatus ſanctificatione,
„ & factus templum ejus, cæleſtia bona conſequi po-
„ teſt, etſi reliqua ejus vita inculpabilis inventa fue-
„ rit. Quin etiam qui ante baptiſmum &c. „ E nel principio dello ſteſſo capo avea detto. *Τῷ εἰπεῖν· ἐὰν μή τις γεννηθῇ*..... Cioè: „ Dicendo: *Niſi quis ge-*
„ *nitus fuerit ex aqua, & Spiritu, non poteſt introire*
„ *in regnum Dei*: Et: *Oportet vos generari de cælo*,
„ ſignificavit, quod etſi in nomen Patris, & Filii
„ crediderint, & baptizati fuerint, niſi æqualiter &
„ ſimiliter in ipſam deitatem Spiritus Sancti credide-
„ rint, & in ejus nomen baptizati fuerint, digni fieri
„ non poſſunt regno cælorum, utpote qui non habent
„ perfectionem, & fruſtra tres immerſiones ſuſcepe-
„ runt, immutando poſt baptiſmum in glorificationis
„ hymno æqualitatem Trinitatis, & tranſgrediendo
„ proprias confeſſiones. „

II. E ſe bene giuſto la dottrina della Chieſa aſſermi, che deve il Batteſimo conferirſi coll' acqua naturale, anche, ſe ſia d' uopo, marina, nelle ſeguenti parole del cap. 14. del predetto libro: *Ὅθεν ἀδιακρίτως παντὶ ὕδατι, καὶ ἐν θαλάττῃ δὲ, ἀνάγκης καταλαβούσης, βάπτισμα γίνεται· ὡς μιᾶς γε ἐούσης φύσεως ὑδάτων, καὶ πάσης ἁγιασθείσης· ὅπως δὲ τὸ θαλάττιον ὕδωρ ἁλμυρὸν εὑρίσκεται τοῦ ἑνὸς γένους τῶν ὑδάτων ὑπάρχον, ἑτέρα ἐπιδείξῃ* (io leggerei *ἐπιδείξει*), *σὺν Θεῷ φάναι, πραγματεία.* Cioè: „ Unde pro-
„ miſcue omni aqua, etiam in mari, ſi neceſſitas ſu-
„ pervenerit, baptiſmus fit, quum una ſit natura a-
„ quarum, & tota fuerit ſanctificata: Quomodo au-
„ tem marina aqua ſalſa unius aquarum generis eſſe
„ inveniatur, alia elucubratio, Deo opem ferente,
„ demonſtrabit „: Non eſclude però il noſtro Teologo il batteſimo di ſangue, anzi eſpreſſamente l' ammette: poſciachè dopo le parole poc' anzi citate dal capo 12, immediatamente ſoggiunge: *ἀλλὰ καὶ οἱ πρὸ βαπτίσματος μαρτυρίου ἐπιτυχόντες, τῷ ἰδίῳ ἀπολουσάμενοι αἵματι, οὕτως ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἐζωοποιήθησαν.* Cioè: „ Quin etiam qui ante baptiſ-
„ mum martyrium aſſecuti ſunt, proprio abluti ſan-
„ guine, ſic a Spiritu Sancto Dei vivificati fuerunt. „

III. Anche gli Anabattiſti, o ſia Ribattezzanti così antichi, come moderni vengono confutati nel lib. 2. cap. 15. ove, ſecondo ch' io penſo, inſegna il noſtro Teologo, che a coloro, i quali ſono ſtati battezzati nell' ereſia colla formola da Criſto preſcritta, non deve conferirſi il batteſimo, ſe ritornino al grembo della Chieſa Cattolica, ma che a' ſoli Eunomiani, e Frigi ſi conferiva, perchè eſſi ſoli in quel tempo ſi ſervivano d' altra formola. Ecco le ſue parole, per l' interpretazione delle quali ſottopongo il mio ſentimento a quello di Voſtra Eccellenza, ſenza perdere il tempo in comenti. *Εἰ ἐν ὀνόματι πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος ἴσως σφραγιζόμεθα καὶ βαπτιζόμεθα, ἄρα ἐν μιᾷ θεότητι καὶ βασιλείᾳ ἡ τριάς· οὐ γὰρ ἐπὶ κτίσμασιν ταῦτα δεχόμεθα, οὐδὲ συμπαραλαμβάνει ὁ Θεὸς κτίσματος ὄνομα τῷ ἑαυτοῦ, ἢ σφραγῖδα, ὡς μόνος σώζειν οὐ δυνάμενος· μετερχομένους τοίνυν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, κἂν τυχὸν ὦσιν βεβαπτισμένοι, βαπτίζοντας μέν· οὐ γὰρ λέγομεν ἀναβαπτίζοντας· ἐπειδὴ μὴ ἔχουσι τὸ ἀληθὲς βάπτισμα· οἱ δὲ Εὐνομιανοὶ μὲν διὰ τὸ μίαν κατάδυσιν ποιεῖσθαι λέγοντες μόνον εἰς τὸν θάνατον τοῦ κυρίου βαπτίζεσθαι· Φρύγες δὲ διὰ τὸ μὴ εἰς τὰς τρεῖς ἁγίας ὑποστάσεις βαπτίζειν, ἀλλὰ πιστεύειν τὸν αὐτὸν εἶναι πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα· χρίονται δὲ οἱ ἀπὸ πάσης αἱρέσεως μετερχόμενοι, ἐπειδὴ οὐκ ἔχουσι τὸ ἅγιον χρίσμα.* Cioè, come io ho giudicato doverſi interpretare: „ Si ergo in nomine Patris, &
„ Filii, & Spiritus Sancti ex æquo obſignamur, &
„ baptizamur, Trinitas ſane eſt in una deitate, ac
„ regno: nec enim in creaturarum nomine hæc acci-
„ pimus, neque aſſumit Deus creaturæ nomen una
„ cum ſuo, aut obſignationem, quaſi ipſe ſolus ſal-
„ vare non poſſit. Quando ergo accedunt ad Ortho-
„ doxiam, etſi forte baptizati fuerint, baptizantur
„ (nec enim dicimus rebaptizantur, quod verum ba-
„ ptiſma non habeant) quum Eunomiani, quia unam
„ faciunt immerſionem, dicentes, baptizari ſolum in
„ mortem Domini, tum Phryges, quia non bapti-
„ zant in tres Sanctas Hypoſtaſes, ſed credunt eum-
„ dem eſſe Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum.
„ Unguntur autem qui a quavis hæreſi accedunt,
„ quia non habent ſanctam Unctionem. „

IV.

IV. Le ſacre cerimonie, colle quali nella Cattolica Chieſa ſi amminiſtra il batteſimo, furono da alcuni Eterodoſſi degli ultimi ſecoli poſte in deriſione. Il noſtro Teologo in più luoghi rende teſtimonianza alla loro veneranda antichità mentovandole, tra' quali per brevità ſcielgo ſoltanto i ſeguenti. Nel lib. 2. cap. 14. ſuppone la benedizion del fonte batteſimale, il qual di lui, come anche da altri, è detto *la Piſcina*. Μωυσῆς δὲ (così egli ſcrive) *τῇ ῥάβδῳ τὸ πικρὸν ὕδωρ χρήσιμον ποιήσας, σωτηρίαν καθολικὴν προηγόρευεν· αὐτὸς γὰρ τύπον ἔφερεν τοῦ Χριστοῦ· ἡ δὲ ῥάβδος, τοῦ σταυροῦ· τὸ δὲ πικρὸν ὕδωρ, τοῦ εὐλογηθέντος ὕδατος τῆς κολυμβήθρας*. Cioè: ,,Moſes vero, qui amaram aquam virga utilem fecit, ſalutem univerſalem prænunciabat: ipſe enim typum gerebat Chriſti; virga vero, crucis; aqua autem amara, benedictæ aquæ Piſcinæ.,, E nel paragrafo 23. del capo 6. del medeſimo libro fa menzion dell' olio ſanto, e dell' unzione batteſimale, così ſcrivendo: Η' κτίσις ἐλαίου ἁγιαζομένη ἐν τῷ βαπτισματι χρίεται· ὁ σωτὴρ ὡς Θεὸς τῷ συναπτικῷ αὐτοῦ ἐχρίσατο πανταχόθεν ... τοῖς μετόχοις ἡμᾶς. Cioè: ,,Creatura olei creato ſanctificato ungitur in baptiſmo: Salvator, utpote Deus, unctus eſt ſuo undequaque ſancto, & æque, ac ipſe, increato Spiritu præ conſortibus, nobis ſcilicet.,, E poco dopo nello ſteſſo paragrafo: Μύρον, ὃ ἁγιασθέντες ἀλειφόμεθα ὑπὸ τοῦ ἱερέως. Cioè: ,,Unguentum, quo ſanctificati ungimur a Sacerdote.,, Ed altre cerimonie rammemora in altri luoghi, i quali forſe altrove dovrò recare, ed uno qui ſotto toſto ne leggerete.

V. Della Creſima, cui i Calviniſti, e gli altri eretici del XVI. ſecolo cancellarono dal novero de' Sacramenti, ebbe occaſione in due luoghi il noſtro Teologo di parlare, e in ambidue confermò il dogma Cattolico, diſtinguendolo dal batteſimo: e par che ne additi per miniſtro il ſolo Veſcovo. Καὶ τὸ χρίσμα δὲ (così egli nel lib. 2. cap. 14.) ὅπερ ἐχρίσθησαν ἱερεῖς τε ὑπὸ Μωυσέως ὅτε μὲν καὶ πάντες οἱ ἀπὸ τοῦ ἱερατικοῦ κέρατος αἱ ἐπικληθέντες ἀπὸ τοῦ χρίσματος χριστοὶ (leggo χριστοὶ) τύπον ἔφερον τοῦ ἁγιασμένου χρίσματος ὃ λαμβάνομεν ἡμεῖς· ὃ γὰρ καὶ σωματικῶς ῥέει, ἀλλ' ἐν ψυχικοῖς ὠφελεῖ· μόνον τὸ γὰρ ἐλθεῖν περὶ τῆς τρισμακαρίας τριάδος πίστις ἐν καρδίᾳ ἡμῶν, καὶ ῥῆμα πνευματικὸν ἐν στόματι, καὶ σφραγὶς Χριστοῦ ἐν μετώπῳ· μόνον βάπτισμα ὑποδέξηται, καὶ τὸ χρίσμα ῥανῇ· εὐθὺς ἵλεως εὑρίσκεται ἡ τῶν φύσει ἀγαθῶν ὑπάρχουσα τριάς κ. τ. λ. Cioè: ,,Chriſma vero, quo uncti ſunt quum Aaron a Moſe, tum præterea omnes e ſacerdotali cornu, qui denominati ſunt a Chriſmate Chriſti, ideſt Uncti, typum gerebat ſanctificati Chriſmatis, quod nos accipimus. Etſi enim hoc corporaliter fluat, tamen ſpiritaliter prodeſt. Nam ſimul ac venerit in cor noſtrum fides Sanctiſſimæ Trinitatis, & verbum ſpiritale in os, & obſignatio Chriſti in frontem; ſimul atque baptiſmus ſuſceptus fuerit, & Chriſma nos confirmaverit, ſtatim, inquam, propitia invenitur quæ natura eſt bonorum largitrix Trinitas &c.,, E nel capo 15. dello ſteſſo libro: χρίονται δὲ οἱ ἀπὸ πάσης αἱρέσεως μετερχόμενοι· ἐπειδὴ οὐκ ἔχουσι τὸ ἅγιον χρίσμα· ἐπίσκοπος δὲ μόνος τῇ ἄνωθεν χάριτι τελεῖ τὸ χρίσμα. Cioè: ,,Unguntur autem, qui ex quavis hæreſi accedunt (*alla Chieſa Cattolica*), quia non habent ſanctum Chriſma. Epiſcopus vero ſolus per cæleſtem gratiam perficit Chriſma (ſive Unctionem).,,

VI. Finalmente quanto al Sacramento dell' Eucariſtia, negano in primo luogo i pretesi Riformatori, che ſi convenga alla Meſſa il titolo di Sacrifizio. Il noſtro Teologo chiaramente per mio avviſo glielo attribuiſce nel lib. 2. cap. 7. paragrafo 8, così ſcrivendo. ἐν γὰρ ταῖς ἁγίαις αὐτοῦ ἐκκλησίαις ..... Cioè: ,,Nam in ſanctis ejus Eccleſiis, & Oratoriis, & Martyriis, ſicut in aliis ſacellis, indeficientia ſua bona propoſuit; & ex quibus rebus hic ipſe rex regnantium, & Dominus dominantium & dedit, & quotidie dat ſingulis, ex his pie & ſancte oblatum accipit incruentum Sacrificium, & omnia habet, quæ ab hominibus ei exhibentur, munera.,, Così ancora nel lib. 1. cap. 25, allorchè ſcrive: ὅτι καὶ τὴν ἐκκλησίαν, ἥτις σκοπεῖται σὺν τῇ ἀναπεμπομένῃ ἐν αὐτῇ δόξῃ, καὶ τῇ προσαγομένῃ ἀναιμάκτῳ λατρείᾳ κ. τ. λ. Cioè: ,,Inſuper & Eccleſiam, quæ conſideratur una cum glorificatione, quæ in ipſa exhibetur Deo, & cum incruenta latria quæ offertur, &c.,,

VII. Negano in ſecondo luogo il dogma della Tranſuſtanziazione, ne' quattro ſeguenti luoghi dal noſtro Teologo confermato. Nel Lib. 2. cap. 23. eſponendo gli effetti del Batteſimo, così ſcrive: Μηκέτι ἀκούω.. ..... Cioè: ,,Non amplius audio: *Deflete mortuum, quia defecit lux*: ſed optatam vocem: *Venite omnes qui laboraſtis, & onerati fuiſtis, & ego requieſcere faciam vos*, ungens, lavans, induens ſingulos indiviſe toto me ipſo, & nutriens corpore meo & ſanguine.,,

E nel capo 6. dello ſteſſo libro: Καὶ τοῦτο δὲ... .... Cioè: ,,Hoc autem ſalutare donum communiter a beata Trinitate nobis datum eſſe docent ſic. Iſaias (*nel cap. xxv. verſ. 6*): *Et faciet Dominus Sabaoth omnibus Gentibus ſuper montem hunc, bibent vinum, ungentur unguenta in monte hoc: da hæc omnia Gentibus*. Nam mons Eccleſiam Dei (ſignificat) ob ſublimitatem fidei: Vinum, Dominicum ſalutarem ſanguinem; Unguentum, illud quo ſanctificati ungimur a ſacerdote.,,

Così ancora nel cap. 14. Η'σαΐας ἐν...... Cioè: ,,Iſaias ergo rurſus clamat......... *Sitientes venite ad aquam, & quicumque non habetis argentum, venientes emite, & comedite ſine argento & pretio vinum & adipem*. *Aquam* dixit Spiritum Sanctum, & fluenta Piſcinæ ipſius (*cioè del fonte batteſimale*). *Vini & adipis* nomine tunc quidem deſignabantur ea quæ erant propoſitionis Judaicæ; nunc vero divina Communio Corporis & Sanguinis Domini, quam una cum renovatione (*cioè col batteſimo*).... accipimus.,,

E per fine nel lib. 3. cap. 21. ἢ οὐδ' ὅτε τὸ ποθούμενον καὶ προμηθέστατον πάσχα ἑκάστου ἔτους, ἡμέραν ἐν, μᾶλλον δὲ καὶ ὥρας ἑκάστης τῷ φόβῳ ἐπιτελοῦμεν ἑορτάζει μετέχοντες τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ. ἴσασιν δὲ οἱ τῷ ἀνωτάτῳ καὶ ἀϊδίῳ μυστηρίῳ καταξιωθέντες ὃ λέγω. Cioè: ,,Aut quare deſideratiſſimum, ac providentiſſimum Paſcha ſingulis annis, immo ſingulis diebus, aut potius etiam ſingulis horis fide celebramus, cum timore communicantes Corpori & Sanguini ejus? Qui autem ſupremo, & æterno myſterio digni facti ſunt, ſciunt quid dicam.,,

Di Dio uno e trino, e de' ſuoi attributi.

I. V' è ſtato in queſto infelice ſecolo, in cui viviamo, chi ha tentato d' introdurre in Teologia una nuova dottrina, cui udendo s' inorridirono le Cattoliche orecchie, e cioè che il Verbo non fu generato dal Padre ab eterno. Viene eſſa rigettata dal noſtro Teologo in molti luoghi, de' quali alcuni qui reco a Voſtra Eccellenza. Nel lib. 3. cap. 3. Ε'τέχθη γὰρ ἐκ μὲν τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς, ἀνάρχως, ἀφράστως· ἐν δὲ τῆς ἀμιάντου παρθένου..... ὅτε ἐξέλαμψεν ἐξ ὕψους τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου ποτὲ καθημένοις. Cioè: ,,Genitus enim fuit, ex hypoſtaſi quidem Patris, ab æterno, ineffabiliter; ex intemerata autem Virgine..... quando apparuit ex alto iis, qui in tenebris, & in umbra mortis olim ſedebant.,,

E nel lib. 2. cap. 32. Η' δόξα τοῦ μονογενοῦς, ἡ τῆς φύσεως, ἡ τῶν θαυμασίων, ἡ τῆς βασιλείας, καὶ αὐτὸς τῆς δοξολογίας ὁμοία ἐστὶν καὶ ἴση τῆς δόξης τοῦ πατρὸς παρ' οὗ φυσικῶς καὶ ἀδιαστάτως γεγέννηται. Cioè: ,,Gloria Unigeniti quoad naturam, miracula, dominationem, ipſamque glorificationem eſt ſimilis & æqualis gloriæ Patris, a quo naturaliter, & continue genitus fuit.,,

E nel cap. 25. dello ſteſſo libro. Ω'σπερ γάρ.... Cioè: ,,Nam ſicut impoſſibile eſt, ut Pater non ſit ab æterno, & vere Pater (nec enim in tempore, neque ſuperadditum hoc habuit nomen); ſic impoſſi-

„ poſſibile eſt, ut Filius Verbum, & ejus Spiritus „ non ſit ab æterno, & natura ex ejus hypoſtaſi. „ Nam ſimul ac exſtitit Pater (concedatur autem, „ ut ſic loquar), continue ille quidem genitus fuit, „ hic vero proceſſit. . .

E nel capo 27. *Εἰ ἦν ὅτε οὐκ ἦν ὁ Θεὸς λόγος, ἦν ὅτε πατὴρ ὁ Θεὸς οὐχ ὑπῆρχεν· ἵλεω δὲ ἔστω ἡμῖν τοιαῦτα λέγειν τολμῶσιν διὰ τὴν ἄλλων ἀγνωμοσύνην.* Cioè: „ Si fuit tempus, quando non erat Deus Ver„ bum, fuit etiam tempus, quo Patris nomen non „ erat. Parcat autem nobis Deus, qui talia dicere „ audemus ob aliorum improbitatem. „

II. Preteſe l' ereſiarca Socino, che Iddio colla ſua *potenza* bensì foſſe preſente a tutte le coſe, ma non già colla ſua *eſſenza*, con cui credette che foſſe ſoltanto in cielo. La quale opinione viene anche attribuita dal Tournely non ſenza qualche ragione a Monſignor Agoſtino Steuchi, lume ed ornamento della noſtra Congregazione, e Bibliotecario della Santa Sede, perciocchè ne' comenti ſopra il ſalmo 138. che quel grand' uomo ſcriſſe aſſai prima, che il Socino infettaſſe la Chieſa co' ſuoi errori, ſpiegando quel verſetto: *Si aſcendero in cælum, tu illic es &c.*, afferma che ſiamo coſtretti a concepire Dio per modo, che colla ſua preſenza ſia in cielo, e col ſuo *ſpirito* (cioè, come egli interpreta queſta voce del Salmo, colla ſua immenſa potenza), e colla ſua cognizione ſia da pertutto. „ In his locis (*dice egli, intendendo* „ *il cielo, e l' inferno*)....... ſi nemo valet conſpe„ ctum Dei effugere, multo magis nullus erit locus, „ in quo in præſentiam Dei non incurras..... Ubi„ que igitur eſt Deus. In cælo confitentur omnes „ gentes, ac litteræ eſſe ſedem ejus..... Ut igitur „ Sol eſt in cælo corpore, ac ſitu, & ſtatione ſua, „ terras autem luminibus luſtrat, omnia proſpiciens; „ talem neceſſe eſt nos cogitare Deum, qui quidem „ eſſentia ac præſentia ſit in cælo, ſpiritus ejus, & co„ gnitio, & ſcientia uſquequaque pertineat. „ Ma il noſtro Teologo è aſſai lontano dalla predetta opinione. *Τὸ δὲ ὑπερουσίως ἅγιον πνεῦμα* (così egli nel lib. 1. cap. 4)... *οὐκ ἐν τόπῳ ἐστίν*... Cioè: „ Spiritus autem „ Sanctus, qui omnia divinitus colluſtrat.... & nulla „ eſt ex omnibus rebus, ſed Deus & in cælo exiſtens, „ & nobiſcum coexiſtens, omnia in omnibus bona ef„ ficiens, omnibus quidem præſens immaterialiter.... „ non ceſſans vero manere ineffabiliter cum Patre, & „ ubique diffuſus, & penetrans, & in omnibus ſine „ permixtione inhabitans, & in cogitationes quum „ noſtras, tum eorum, qui nobis ſunt inviſibiles, ſe „ inſinuans &c. „

III. Inutile ora ſarebbe parlare degli altri attributi di Dio, fuorchè della ſua Divina Providenza, la quale da molti ne' paſſati ſecoli fu impugnata, e in parte ancora a' noſtri giorni dal celebre Filoſofo di Sans Souci, cioè quanto agl' individui, non quanto alle ſpezie. Ma il noſtro Teologo così l' inſegna, come nella Chieſa Cattolica vien creduta. *Βούλεται δὲ* (dice egli nel lib. 2. cap. 8. ragionando dello Spirito Santo) *ὅπερ ὁ πατὴρ καὶ υἱός*...... Cioè: „ Vult autem „ quod Pater & Filius, & ſpirat ſimiliter ubi vult „ Pater & Filius: implens liberalem Patris, & Filii, „ & ſui ipſius unam voluntatem, & nullum, ne ex „ iis quidem, quæ imperfectam vitam habent, expertem relinquens ſuæ Providentiæ; nam præſidens ſuæ „ ipſius creaturæ, utpote qui eſt per ſe bonus, & co„ operator boni Creatoris, omnia inſpicit, & nullum „ deſpicit, omnibus ſufficiens, ac divina dona diſtri„ buens &c. „

Dell' Incarnazione.

Degli Eutichiani, e molto meno de' Neſtoriani, o ſia perchè non aveſſero ancora col loro veleno ammorbato l' Oriente, o per qualche altra a me ignota ragione, non fa mai menzione alcuna, come altrove direvvi, il noſtro Teologo. Ciò non oſtante rende teſtimonianza anche ai dogmi da quelli impugnati.

I. E quanto ſpetta al primo, cioè alla dualità delle nature, con ciò, che ſcrive nel lib. 3. cap. 22. uſando la voce *ἀσυγχύτως*, la quale però s' incontra anche in San Baſilio nel libro *de Spiritu Sancto* al cap. V. *Οὐδὲ εὔχεται ἐν* (così il noſtro Teologo) *ὁ μέγας καὶ ἀληθινὸς Θεὸς, τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ πατρὸς, ὁ ζῶν τοῦ Θεοῦ λόγος, καὶ πάντων κηδεμὼν, ὡς ἥττων τῇ θεότητι.... ἀλλ' εὔχεται διὰ τὸ καθ' ἡμᾶς ἀσυγχύτως, καὶ δίχα παραπτώματος γεγονέναι.* Cioè: „ Nec ergo etiam orat magnus & verus Deus, ſplen„ dor gloriæ Patris, vivens Dei Verbum, & omnium „ curam habens, tamquam minor ſecundum Deita„ tem....., Sed orat quia nobis ſimilis factus eſt in„ confuſe, & ſine delicto. „

II. Quanto poi al ſecondo, cioè all' unità della perſona di Criſto, è da oſſervarſi, che in varj luoghi ei dà alla Vergine il titolo di *Θεοτόκος*, cui tanto abborrì Neſtorio, ed altrove afferma, che il Divin Figliuolo *non eſt alius* da quello che s' incarnò, e fu crocefiſſo. Ed ecco i teſti. Nel lib 2. cap. 35. *Γαβριὴλ μὲν παρὰ Λουκᾷ εὐαγγελιζόμενος τὴν Θεοτόκον· καὶ δώσει, φησὶν, αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυῒδ κ. τ. λ.* Cioè: „ Gabriel quidem apud Lucam an„ nuncians Deiparæ: *Et dabit*, inquit, *illi Dominus* „ *Deus ſedem David &c.* „ E nel lib. 2. cap. 4 *ὁ γὰρ Γαβριὴλ λαλῶν τῷ Δανιὴλ, ὁ εὐαγγελιζόμενος τὴν Θεοτόκον παρθένον κ. τ. λ.* Cioè: „ Nam Gabriel loquens „ Danieli, aut Deiparæ Virgini annuncians &c. „ E nel lib. 3. cap. 45. *μαριὰμ τὴν ἀδελφὴν ἀαρὼν; καὶ τὴν Θεοτόκον μαριὰμ κ. τ. λ.* Cioè: „ Mariam ſororem „ Aaronis, & Deiparam Mariam &c. „

Nel lib. 3. poi al cap. 6. *Περὶ τούτου καὶ ὁ ἄγγελος* .... Cioè: „ De hoc Angelus quoque congratu„ latus hominibus dixit (*appreſſo S. Luca cap. II verſ.* „ 25): *Natus eſt nobis* (nella Vulgata ſi legge *vobis*) „ *hodie Salvator, qui eſt Chriſtus Dominus.* Qui au„ tem hodie natus eſt, numquam intelligetur exiſtens „ ante ſecula. Animadvertendum ergo eſt & hoc Scri„ pturæ miraculum, quod Angeli, & homines unius „ novæ Theognoſiæ feſtivitatem celebrabant, æquali „ diſpoſitione ſimul clamantes, & conſentientes. Sic „ autem dicimus, ut excogitatione quadam ineffabilem „ ejus Incarnationem ſignificemus, & blaſphemiam, „ quæ contra ejus deitatem tendit, declinemus, non „ vero quod credamus alium eſſe Filium qui eſt ex „ Patre, alium illum qui factus eſt caro, & crucifi„ xus fuit: quoniam numquam disjungi a ſe ipſa, ne„ que mutari poteſt Deitas. Nam nec Apoſtolus duos „ cogitavit, quum dixit: *Cum ergo Chriſtus paſſus ſit* „ *pro nobis carne.* „

III. La perpetua verginità di Maria, che da Elvidio, e da altri fu negata, dal noſtro Teologo vien ſovente aſſerita. Così nel lib. 5. cap. 27. ei chiama la Madre di Dio *ἀειπάρθενος*, o ſia *ſempre-vergine*, ſcrivendo in tal modo: *ὁ ἐκ τοῦ ἀϊδίου φωτὸς ἀχρόνως ἐκλάμψας, αὐτὸ τῆς ἀειπαρθένου ἐν ὑστέροις καιροῖς διὰ φιλανθρωπίαν ἀρρήτως ἐτέχθη.* Cioè: „ Qui ex ineffabili „ luce ab æterno eluxit, ex ſemper-virgine poſterio„ ribus temporibus propter benignitatem ſuam ineffa„ biliter natus eſt. „

E nel lib. 3. cap. 2. paragrafo 20. dice: *Εἰ τὸ πῶς ἀγνοεῖται, τὸν παρθένον φύσεως ἐκτὸς ἔτεκεν μείνασα πάλιν παρθένος· πολὺ μᾶλλον ἀνεφικτότερον, τῶς αὐτογενὴς Θεὸς καὶ πατὴρ ἀνάρχως, καὶ δίχα πάθους ἐξ ὅλου ἑαυτοῦ ὅλον ἰσομέτρως τέτοκε τὸν υἱόν.* Cioè: „ Si nulla mens comprehendere poteſt, quomodo Vir„ go ſine fluxu pepererit manens ruſus virgo: quan„ to minus intelligi poterit, quomodo per ſe exiſtens „ Deus ac Pater, ab æterno, & ſine paſſione ex to„ to ſemetipſo totum æqualem genuerit Filium. „

E nel cap. 4. *Συναντιλαμβάνεται δὲ ἡμῖν εἰς μὲν τὸ πρωτότοκον καὶ μονογενοῦς, τὸ διηγήσασθαι τὸν εὐαγγελιστὴν, ὅτι ἔμεινε παρθένος ἕως ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον· ἵνα γὰρ ἐγαμήθη τινὶ ἡ τιμιωτέρα πάντων καὶ εὐκλεεστάτη μαρία, ὅτ' ἄλλο μητρὸς γενέσθαι· ἔμεινεν δὲ καὶ μετὰ κυοφορίαν ἀεὶ καὶ διὰ παντὸς ἄμωμος παρθένος.* Cioè: „ Suffragatur au„ tem nobis, quoad denominationes quidem *Primoge*„ *niti*, & *Unigeniti*, quod Evangeliſta enarraverit, „ manſiſſe virginem, *donec peperit filium ſuum primo*„ *geni-*

uſan- Mmm „ geni-

Digitized by Google

genitum: Nam neque ulli nupſit illa ſummopere honoranda præ omnibus, & maxime inclyta Maria, neque alterius mater umquam facta eſt, ſed manſit etiam poſt puerperium ſemper, & omni tempore immaculata virgo. „

IV. Empia non meno, che ridicola e ſtravagante fu l' opinione di Marcello Ancirano, il quale s' avvisò, che il regno di Criſto Signor Noſtro non foſſe per eſſer perpetuo. Contro di eſſa parla S. Cirillo di Geruſalemme nella XV. Catecheſi. ſenza però nominare Marcello medeſimo. Ἐτόλμησέ τις λέγειν [dice egli] ὅτι μετὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου ὁ χριστὸς οὐ βασιλεύει, cioè: *Ha avuto un certo la temerità di dire, che dopo la fine del Mondo Criſto non regnerà più.* Anche il noſtro Teologo la confuta in tutto il 31. capo del primo libro, del qual capo baſterà ch' io vi rechi il principio. Καὶ ὅσοι αἱρετικοὶ λέγοντες, ὅτι μετὰ τὴν γενικὴν ἀνάστασιν ὁ υἱὸς παραδιδόναι μέλλει τὴν βασιλείαν τῷ πατρὶ, καταισχυνέσθωσαν· κηρύττουσι τὸ κράτος τοῦ υἱοῦ εἶναι ἀτελεύτητον ἱεραί· γαβριὴλ μὲν παρὰ λουκᾷ κ. τ. λ. Cioè: „ Atque ut hæretici, qui ajunt, Filium poſt generalem reſurrectionem tradíturum eſſe regnum Patri, erubeſcant. prædicant (*le Sacre Scritture*) Filii imperium eſſe perpetuum, ſic: Gabriel quidem apud Lucam &c. „

Degli Angeli, del primo Uomo, dell' immortalità dell' anime, e del loro ſtato nell' altra vita.

I. Fra i molti dogmi, che ſono ſtati arditamente impugnati da coloro, i quali, ducento anni e più ſono, dalla Chieſa Romana capo, centro, e maeſtra di tutte l' altre ſi ribellarono, uno ſi è quello del culto, e dell' invocazione de' Santi, anche degli Angeli. Il noſtro Teologo non può con maggior chiarezza atteſtarlo di quello che faccia in un divoto Epiſodio, che nel lib. 2. cap. 7. paragr. 8. ſi legge: il quale comecchè lunghiſſimo ſia, non vi ſarà, credo, diſcaro ch' io qui tutto il riporti, per darvi eziandio nel medeſimo tempo un ſaggio dello ſtile del noſtro Autore. Οἶδα δὲ σαφῶς .... Cioè: „ Novi autem optime, o illuſtres, ac cæleſtem lucem habitantes Angeli Dei, quod vos, utpote irreprehenſibiles ac perfecti, irati non eſtis ob ea quæ a me dicta ſunt illorum Angelorum cauſa, qui ſecundum naturam, non vero ſecundum laudabilem mentem, vobis ſimiles ſunt, qui ab initio reprehenſionem meruerunt, ſicut & hæretici, qui in medium inconſulte afferunt illa quæ nuper commemorata ſunt, quique vobis maxime inepti ad certamen contra veritatem ineundum apparent. Mihi enim ſermo eſt pro Divino Spiritu, qui omnia illuminat, qui creaturis divina, æque ac Pater & Unigenitus ejus, largitur, qui vos etiam ſanctificavit, quique a vobis, una cum Patre & Filio, triſagio hymno celebratur. Sed mihi potius ſpiritum hunc hypoſtaſis Dei, unum, & ſolum, & Deum prædicanti conſenſiſtis: ac fortaſſe ob immodicam veſtram erga auguſtam, & conſubſtantialem Trinitatem benevolentiam (mihi autem meus hæc in parte liber panegyricus evadit) veſtra eſſe voluiſſetis verba, quæ ex Scripturarum ſententia a multis dicta ſunt, atque in præſens a me, ac numquam ea taceri, ſed omnes homines, quum a negotiis vacant, in hoc argumento tempus impendere. Hanc igitur ob cauſam ſupremo judicio tu quidem, o Sancte Michael ad imperandum incorporeis exercitibus electus es, ac veluti myſtica zona honeſtatus, & ſuavis quidam odor es ſanctiſſimæ rerum omnium dominæ, & miſericordis Trinitatis. Tu vero, o Sancte Gabriel, utpote taciturnus, & fidelis, ad præſtandum ineffabilis Incarnationis myſterio miniſterium electus es. Alii autem aliis donis, ne petentes quidem, honorati eſtis; quorum munerum nonnullis quidem alii honeſtati non ſunt, nonnullis autem honeſtati non fuimus nos: ſed nos quoque nonnullis honeſtati ſumus, quibus vos honeſtati non fuiſtis. Nam Deus Verbum non propter peccantes Angelos Angelus, ſed propter peccatores homines homo, citra mutationem, citra confuſionem, citra peccatum, ineffabiliter, ut ipſe novit, ac voluit, ex Virgine, & cum carne ſimili carni ipſius Virginis, omniumque noſtrum, factus eſt, manens quod erat, & eſt, & erit, unus & idem. *Unus enim*, inquit, *Sanctus, unus Dominus Jeſus Chriſtus in gloria Dei Patris.* Atque uti ex terra in cælos aſcendit, ita iterum veniet, myriadibus myriadum bonorum Angelorum phalangum ipſi inſervientibus. ac præterea judicabit, & aget juxta ſuam in homines benignitatem. Idcirco poſt Eccleſias, ædes etiam oratoriæ, quæ a vobis, o gratioſum Archangelorum par, nomen habent, Deo erectæ ſunt non modo in urbibus, ſed & in vicis privatim, & domibus, & agris, eæque auro, & argento, aut etiam ebore ornatæ: & in loca etiam a regione, in qua orti ſunt, maxime diſſita, in quibus Oratoria, veluti proventuum Curiæ, expoſita reperiuntur, pergunt homines [*così interpreto, perchè credo che debba leggerſi ἰᾶσιν, e non già ἴασιν*]: nec eos piget longum quoque, ſi opus fuerit, pelagus trajicere, ac multorum dierum iter, interdum etiam difficile ac moleſtum, perficere; utpote qui majorem experturi ſunt quum benevolentiam a vobis in oratione, tum participationem bonorum quæ Deus ὑπὲρ τοῦ οὗ largitur. Nam in ſanctis ſuis Eccleſiis, & Oratoriis, & Martyriis, ſicut in aliis ſacellis, indeficientia ſua bona propoſuit; & ex quibus rebus hic ipſe rex regnantium, ac dominus dominantium & dedit, & quotidie dat ſingulis, ex his pie & ſancte oblatum accipit incruentum ſacrificium, & omnia habet, quæ ab hominibus dari poſſunt, munera. In his autem, quæ contra hæreticos, & in iis, quæ de Trinitatis doctrina diximus, vel ipſa irrationalia animantia, imo ipſos lapides prompte nobiſcum conſentire puto. Quid enim non facit amor in Deum? aut cui cedit verum cordis philtrum? Noſtis enim (omnia autem Deo favente dicta ſint), quod ita vobiſcum, & cum omnibus ex noſtra natura Sanctis, qui pro nobis orant, me geſſi, ut uſque ad hanc diem nemo ullam mihi veluti litem convicii intenderit pro vobis, qui noſtri eſtis interceſſores, & honores apud omnes pro modulo veſtro habetis, ac nemo me nominatim in certamen, ac judicium de hac re vocaverit, quamvis non deſint, qui falſo etiam accuſent: ſed nec ullus quidem me redarguere tentavit, quod ſermones contra Deum Verbum, & Spiritum Sanctum audierim, & quod præ verecundia fortaſſe, aut loquentis timore annuerim, ac ea, quæ recta non erant, laudaverim, aut quod omnino umquam neglexerim eis pro virili parte obſiſtere, & contra quam deceat, ſocors fuerim. Quin imo e contrario dicent multi, me pro hujuſmodi rebus in medium ſemper prodiiſſe magna voce, & ſine perturbatione ad litem aut intendandam, aut ſuſtinendam. Nam lucrum maximum, & æternum puto mei ipſius, & eorum qui ex me orti ſunt, eorumque, qui nobiſcum ſunt, omnem laborem ſtrenue, ac periculum, ſi opus fuerit, ſubire pro Patre & Filio & Spiritu Sancto, qui nos fecit, & ſalvat, & judicaturus, ac ſui ipſius cauſa benigne excepturus eſt. Quum ergo ſciatis, utpote electi Sanctiſſimæ Trinitatis adoratores, & humani generis legati atque oratores, nulla me in re defuiſſe obſequio erga vos poſt Trinitatem ipſam rerum omnium cauſam, & omnia vivificantem, obſequio, inquam, quod debetur iis, qui mihi patrocinantur apud eamdem Trinitatem, cogitationes, ac locutiones ſubminiſtrantem ſapientes, & quæ ei primum placeant, noſque juvent, deinde vobis quoque; tantoque libentius dico *deinde*, quanto convenientius eſt naturam creatam poſt increatam collocando decenter commemorare: ſupplicate peculiariter pro me, & pro iis qui orti ſunt ex me, ac pro iis qui mecum ſunt, & pro omnibus (nec enim vobis conceſſum eſt, ut aliquid amplius quam hoc, nobis præbeatis), ut & in mea de hac re ſententia immobilis permaneam, & omnes meæ preces, quas novit illa, quæ ſola novit omnia, infinite beata, optima, per ſe perfecta, & individua

„ Tri-

„ Trinitas, excipiantur, noſque cum omnibus filiis,
„ cum tota domo, cum tota familia, & cum omni-
„ bus amicis (amici vero nobis ſunt Orthodoxi) me-
„ reamur vobiſcum una, & cum omnibus Sanctis eam
„ laudare, ter *Sanctus* canendo, in cælis per infinita
„ ſecula ſeculorum, & promiſſum, atque a nobis cre-
„ ditum interminabile, & individuum ejus regnum
„ per gratiam ejuſdem conſequi. Amen. Amen. A-
„ men. Sed jam tempus eſt ad inceptum argumen-
„ tum reverti &c. „

II. Non è mancato chi inſegnaſſe, come fè nel ſecondo ſecolo Taziano, che Adamo non è ſalvo. Il noſtro Teologo nel lib. 2. cap. 16. manifeſta a baſtanza ſopra ciò il ſuo ſentimento, allorchè afferma, che il buon ladrone inſieme con Adamo fu dal Salvatore introdotto in Paradiſo, comecchè la ſteſſa coſa aſſeriſca eziandio, in altro ſenſo, di tutto il genere umano. Καὶ τὸν Ἀδὰμ δὲ (così egli) *διὰ τὴν παρακοὴν ἐκ τοῦ παραδείσου ὁ Θεὸς δικαίως ἐξέβαλεν· τὸν δὲ λῃστὴν καὶ σὺν αὐτῷ τὸν Ἀδάμ, καὶ τὸ κοινὸν ἡμῶν ὅλον γένος ὁ Υἱὸς εἰσήγαγεν ὡς ἴσος πάντως τῇ θεότητι καὶ ἀγαθότητι καὶ δεσποτείᾳ τῷ ῥίψαντι τυγχάνων.* Cioè: „ Adamum autem ob inobedientiam ex Paradi-
„ ſo Deus merito ejecit: Latronem vero, & cum i-
„ pſo Adamum, & univerſum noſtrum genus Filius
„ illuc introduxit, utpote qui ei, qui ipſum ejecerat,
„ omnino æqualis eſt deitate, & bonitate, & domi-
„ natione. „

III. Quanto all' immortalità dell' anima non può eſprimerſi più chiaro il noſtro Teologo. Nel lib. 2. cap. 7. afferma, che noi ſiamo detti ad imagine di Dio, perchè *τὸ πνεῦμα τὸ ἀθάνατον ἔχομεν*, cioè, *abbiamo uno ſpirito immortale*. E nel lib. 3. cap. 1. che il noſtro corpo *κατακρατεῖν ἐπιχειρεῖ τῆς φύσει κρείττονος, καὶ τοσούτῳ κρείττονος, ὅσον τὸ ἀθάνατον τοῦ θνητοῦ*: cioè „ imperare conatur ei, quæ natura
„ potior eſt, & tanto potior, quanto quod immor-
„ tale eſt, potius eſt eo quod mortale eſt. „ Ma nel cap. 16. del medeſimo libro più diſteſamente ne ragiona, e come ſi conviene a un bravo Teologo, benchè lo faccia per incidenza. Recherei quì a Voſtra Eccellenza tutto quel luogo, ma temo di nojarvi colla ſua lunghezza: perciò ne riporto ſoltanto alcuni frammenti. Τοῖς δὲ λέγουσιν...... Cioè: „ Iis autem,
„ qui dicunt: Ergo animæ, & Angeli non ſunt im-
„ mortales, & inviſibiles, occurrendum eſt ſic. Quod
„ ſpectat ad immortalitatem, primum quidem hoc
„ modo: quod ſcilicet horum immortalitas nequa-
„ quam eadem eſt ac primitiva, & infinita immorta-
„ litas, ſed longe inferior, atque diverſa, quantum
„ creatura a Creatore: ideoque *ſolus habere immor-*
„ *talitatem Deus* dictus eſt (*appreſſo S. Paolo*).....
„ Alio autem modo: quod animæ, & Angeli ſunt &
„ immortales quoad immunitatem a morte, atque eſ-
„ ſentiæ incorruptibilitatem, & mortales, quatenus
„ mente aliquando corrumpuntur: Nam ex mutatione
„ eſt, quando labuntur in peccatum, ex quo ſuper-
„ venit mors: juxta quem modum Paulus ſcribit: *Et*
„ *in deliciis vivens vidua mortua eſt*; etſi ea nondum
„ ex hac vita migraverit..... & intelligitur in ani-
„ mabus, atque angelis immortalitas, ſi, præterquam
„ quod mortis capaces non ſunt, hoc eſt diſſolvi ne-
„ queunt, utpote incompoſiti, & ex eorum eſſentia
„ immunes a morte, ne corruptione quidem mentis
„ ſuccumbant, ideſt ſi immobiles permaneant: Mor-
„ talitas vero intelligitur per oppoſitionem hujus....
„ Quod vero ſpectat ad inviſibilitatem, ſunt quidem
„ cum animæ, tum Angeli inviſibiles oculo corporis
„ noſtri, quia carent viſibilibus proprietatibus, colore
„ ſcilicet, habitu, magnitudine: Viſibiles autem ſunt
„ menti, qui eſt oculus animæ: quoniam &c. „

IV. Dello ſtato delle anime nell' altra vita non ebbe occaſione il noſtro Teologo di parlare a lungo. Accenna però nel ſeguente luogo del lib. 2. cap. 12. que' dogmi, che pur troppo in queſta feccia de' ſecoli, anche a fronte ſcoperta, vengono deriſi dai Libertini, cioè il Paradiſo, l' Inferno, e l' eternità delle pene infernali. Ἀνακαινίζει τοίνυν..... Cioè: „ Re-
„ novat igitur nos Spiritus Sanctus in baptiſmo....
„ & filios, & heredes Dei ac Patris, & conformes
„ imaginis Filii, & coheredes ejus, & fratres, con-
„ glorificandos, & ſimul regnaturos cum ipſo: &
„ pro terra ſurſus donat cælum, & Paradiſum libe-
„ raliter largitur, & Angelis jam honoratiores facit,
„ & divinis Piſcinæ fluentis tantam gehennæ inextin-
„ guibilem flammam extinguit. „

Diſciplina Appoſtolica.

I. Siccome lo ſcopo principale degli Eterodoſſi del XVI. ſecolo fu di riprovare tutte le tradizioni della Chieſa Romana, così egli era ben di dovere, che coteſti Riformatori di nuovo conio metteſſero in ridicolo ancora i ſacri pellegrinaggi. Non così ne ſentì il noſtro Teologo, come avrà Voſtra Eccellenza oſſervato nel lungo paſſo, che dal lib. 2. cap. 7. paragr. 8. poc' anzi ho recato.

II. Nel quale è ancor da notarſi, che ragionando egli di certe Chieſe, Oratorj, Martirj, e Cappelle, afferma bensì che avevano la lor denominazione dai due Arcangeli Michele, e Gabriello, ma nel medeſimo tempo le chiama *erette a Dio*: perciocchè, come voi ben ſapete, niun tempio, o Chieſa può erigerſi ad alcun Santo, ma ſolo a Dio, benche in onore, e ſotto l' invocazione di alcun Santo.

III. Quantunque poi non abbiano ardito i medeſimi Eterodoſſi di deridere, o riprovare la Sacra Salmodia; taluno però vi ebbe, che riguardando quaſi come perduto il tempo, che da' Canonici, ed altri Eccleſiaſtici ſalmeggiando in Coro ſi conſuma, diè a divedere che non l' aveva in quel pregio, che certamente ſi merita una pratica, la quale dalla Chieſa così nel Vecchio, come nel Nuovo Teſtamento ſino da' più rimoti ſecoli fu conſecrata, raccomandata, e riſpetto a molti de' Fedeli comandata. Il noſtro Teologo nel lib. 2. cap. 6. paragr. 23. commentando quelle parole della Cantica: *Propterea adoleſcentulæ dilexerunt te*, così ne ragiona. Νεάνιδας δὲ..... Cioè:
„ *Adoleſcentulas* autem dicit Eccleſias, in quibus glo-
„ rificatur. De quibus David quoque in LXVII. pſal-
„ mo dixit: *Prævenerant principes conjuncti pſallenti-*
„ *bus* (*juxta pſallentes*), *in medio juvencularum tym-*
„ *paniſtriarum*: ſic locutus propter divulgationem Fi-
„ dei, & quia ipſæ Eccleſiæ reſonant in omni terra
„ lectionibus, & pſalmodiis. Unamquamque vero i-
„ pſarum in Canticis ipſe etiam *ſpecioſus forma* ſpon-
„ ſus modeſte alloquitur ſic: *Ecce pulcra es, propin-*
„ *qua mea, ecce pulcra es.* „

CAPO II.

Errori dall' Autore apparentemente inſegnati.

Dai dogmi paſſo agli errori, apparenti però, non reali: cioè a que' luoghi, che potrebbero a taluno ſembrare erronei, ma in realtà, per mio avviſo, non ſono tali: e queſti a tre capi poſſon ridurſi. Altri concernono la viſibilità di Dio. Altri la proceſſione dello Spirito Santo. Altri finalmente la neceſſità della grazia.

Viſibilità di Dio.

E cominciando dai primi, afferma il noſtro Teologo nel 27. capo del libro primo, che il divin Figliuolo fu dagli Angeli veduto ſol dopo l' Incarnazione, perciocchè prima di eſſa era loro inviſibile. Καὶ ἵνα πιστικώτερος ὁ λόγος φανῇ (così egli) *ὀφθῆναι αὐτὸν ἀξιοῖ καὶ ἀγγέλοις, οἷς τισι διὰ τὸ θεῖον αὐτοῦ ἀπειρίας καὶ ἀνειδεότητα ἀόρατος ὢν πρὸ ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐτύγχανεν ἴσως τῷ μόνῳ ἀοράτῳ Θεῷ· καὶ ὑπ' αὐτῶν ὑμνεῖσθαι· Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ·* κ. τ. λ. Cioè: „ Et ut magis fi-
„ de dignus appareat ſermo, ipſum viſum eſſe vult
„ (*S. Paolo*) etiam ab Angelis, quibus ob divinam
„ ejus immenſitatem, formæque carentiam, ante il-
„ lud tempus inviſibilis erat (*il Figlio*) æque ac ſo-
„ lus inviſibilis Deus: & ab illis cantatum eſſe hy-
„ mnum:

„ minum: *Gloria in altiſſimis Deo &c.* „ Ma qual Teologo è che non ſappia, la ſteſſa coſa eſſere ſtata da altri Santi Padri, ſpecialmente del IV. e V. ſecolo, allorchè contro gli Eunomiani ſcrivevano, e nominatamente da Teodoreto, affermata? ſenza che perciò poſſano giuſtamente accuſarſi di non aver ammeſſa l' intuitiva viſione, o viſibilità di Dio, quale ſi inſegna, e ſi crede da' Cattolici. Imperciocchè non altro con ciò intendevano que' Santi Dottori, ſecondo che inſegnano molti Teologi, ſe non che gli Angeli dopo l' Incarnazione videro il Figlio con una viſione non ſemplicemente intuitiva, ma comprenſiva, non però nella ſua propria natura divina, ma nell' aſſunta da lui, cioè nell' umana: il che innanzi l' Incarnazione era loro impoſſibile: o piuttoſto, che il videro con una viſione, per così dire, eſſenſiva, ed in un modo ſingolare ad eſſi in prima ignoto, perciocchè il videro incarnato. Benchè quanto al noſtro Teologo la coſa è ancor più manifeſta, non ſolo perchè altrove, come or ora vedremo, più chiaro ſpiega ſopra un tal punto il ſuo ſentimento, ma eziandio perchè lo ſcopo da lui in queſto luogo propoſtoſi il moſtra. Imperciocchè non altro intendendo egli quì di conchiudere, ſe non che il Verbo incarnato, *κατὰ θεότητα* non è *παρὰ φύσιν τῶ πατρὸς*, cioè in quanto Dio non ha una natura diſſimile, o diſtinta da quella del Padre, a provare tal verità adduce fralle altre ragioni ancor queſta: cioè che Gesù Criſto in quanto Dio è inviſibile nello ſteſſo modo, che lo è il Padre, di cui l' Apoſtolo ſcriſſe: *Regi ſeculorum..... inviſibili ſoli Deo*. E perciò arreca il 16. verſetto del 3 capo della lettera prima del medeſimo Appoſtolo a Timoteo, nel qual vien detto che Iddio dopo l' Incarnazione dagli Angeli fu veduto: perciocchè ove nella Vulgata verſione ſi legge: *Manifeſte magnum eſt pietatis Sacramentum, quod manifeſtatum eſt in carne..... apparuit Angelis &c.*, ei legge: *ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον· θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ.... ὤφθη τοῖς ἀγγέλοις*, come nel Teſto greco ſtampato ſi legge anche al preſente: cioè. *Manifeſte magnum eſt pietatis myſterium. Deus manifeſtatus eſt in carne..... viſus eſt ab Angelis*. Ma l' inviſibilità nel Padre non eſclude la viſibilità di lui dalla Chieſa Cattolica ammeſſa. Dunque nemmeno nel Figliuolo.

Erronee ancora ſembrar potrebbero altrui le ſeguenti eſpreſſioni del noſtro Teologo. Nel capo 22. del ſecondo libro chiama lo Spirito Santo *τὸ πάσαις νοεραῖς ἀόρατον πνεῦμα τῶ θεῶ*, cioè *inviſibile a tutte le Intelligenze*, allorchè parlando del batteſimo ſcrive: *νοητῶς δὲ σῶμα ἅμα καὶ ψυχὴν ἀγγέλων ὑπηρετουμένων τὸ πάσαις νοεραῖς ἀόρατον πνεῦμα τὸ θεῖ βαπτίζει εἰς ἑαυτὸ καὶ ἀναγεννᾷ*. Cioè: „ Spiritaliter autem corpus ſimul & animam, miniſtrantibus Angelis, Spiritus Dei omnibus intelligentiis inviſibilis baptizat in ſe ipſum, & regenerat. „ E nel primo capitolo dello ſteſſo libro dice, che la Trinità *ὑπάρχει ἀόρατος καὶ σεραφικοῖς ὀφθαλμοῖς*, cioè, *è inviſibile anche agli occhi de' Serafini*. E nel cap. 26. del 3. libro afferma, che Iddio *μηδὲ τῷ νοερῷ ἀγγέλων θεωρεῖσθαι πέφυκεν*, cioè, *non può vederſi nemmeno dalle ſteſſe menti Angeliche*. E finalmente nel 35. capo dello ſteſſo libro ſi legge: *τῷ πάσῃ ἀχώρητος καὶ ἀνέφικτος ὁ ἀόρατος θεὸς*, cioè: „ is qui cuilibet menti incomprehenſibilis, & inacceſſibilis eſt, inviſibilis Deus. „

Ma ſimiglianti eſpreſſioni, ed altre forſe ancora più dure uſate furono eziandio da S. Giovanni Griſoſtomo, da Teodoreto, e da altri, i quali non eſcluſero già con eſſe la viſione di Dio intuitiva, ma ſolo la comprenſiva, ſcioccamente inſegnata da Eunomio. E nel medeſimo ſenſo appunto intender ſi vogliono nel noſtro Autore, come è manifeſto da' ſeguenti due teſti. Il primo de' quali truovaſi nel citato 16. capo del terzo libro, ove eſpreſſamente ſi dice, che perciò Iddio fu detto inviſibile da S. Paolo, e tale è anche riguardo agli Angeli, perchè è incomprenſibile. *εἰσὶν μὲν καὶ αἱ ψυχαὶ.......* Cioè: „ Sunt quidem quum animæ, tum Angeli inviſibiles oculo corporis noſtri, quia carent viſibilibus proprietatibus, colore ſcilicet, habito, magnitudine: viſibiles autem ſunt menti, qui eſt oculus animæ: quoniam non ſunt inacceſſibiles, utpote natura creati, ſed eſt nobis cogitatio de ipſis. Itaque quamvis ſecundum impreſſionem, quæ in oculorum ſenſu fit, ſint inviſibiles, tamen ſecundum comprehenſionem ſpeculatoriæ & ſcientiæ ſunt viſibiles. Deus vero quum ſit ſuper inviſibile, & ſupra id quod maxime occultum eſt, & ſupra omnem mentem, non modo viſioni, aut omnino ſenſui obnoxius eſſe non poteſt, ſed ne mente quidem ipſorum Angelorum inſpici, eo quod ſit incomprehenſibilis, & inacceſſibilis. Quod enim exiſtat Deus, omnibus notum eſt: quid autem, aut quomodo ſit, ſpeculari difficilius eſt omnibus rebus naturalibus. Recte ergo prædicto modo dictus fuit *ſolus immortalis*, & *ſapiens Deus*, & *inviſibilis*. „

Ma più diffuſamente, e con maggior chiarezza ſi ſpiega egli nel lib. 2. cap. 6. paragrafo 16. affermando in termini eſpreſſi, che gli Angeli non comprendono già Dio (poichè tal viſione è propria ſoltanto del Figlio, e dello Spirito Santo), ma però intuitivamente lo vedono, in quanto permette la capacità di quelle menti, eccellentiſſime bensì, e nobiliſſime, ma create però, e limitate. *Ἡ κτίσις οὐχ ὁρᾷ.....* Cioè: „ Creatura non videt Deum & Patrem ita uti eſt: ab altera enim natura hoc capi non poteſt, nec ſuſtineri: & ita intelligendum eſt illud: *Nemo videbit faciem meam & vivet*. Scripturæ autem dicunt interdum quidem Filium ſolum, interdum vero Spiritum Sanctum ſolum videre, aut noſſe Deum Patrem....... Nonne ergo, inquiunt, ſcriptum eſt a Matthæo ex perſona Salvatoris: *Videte ne contemnatis unum ex his puſillis: dico enim vobis, quod Angeli eorum in cælis ſemper vident faciem Patris mei, qui in cælis eſt?* Utique. At vident, non quantus, & qualis eſt Deus, ſed quantum ipſi capaces ſunt. Unigenitus autem, & Spiritus Sanctus ob identitatem Deitatis vident ita uti eſt carens quantitate, & forma Deus. „

Proceſſione dello Spirito Santo.

Venendo ora alla proceſſione dello Spirito Santo, ſa Voſtra Eccellenza, che prima di Fozio, la cui memoria per tutti i ſecoli ſarà deteſtabile, non fu di propoſito tal controverſia agitata fra i Greci, e i Latini: e comecchè tutti quaſi i Santi Padri al ſecolo Foziano anteriori o eſpreſſamente inſegnato aveſſero il dogma, che poſcia dalla Cattolica Chieſa formalmente, e ſolennemente fu definito, o parlato aveſſero in guiſa, che era manifeſto aver eſſi ammeſſa la proceſſione della terza Perſona da ambidue le prime; pure non era ancora sì fattamente fiſſato e ſtabilito il cattolico linguaggio ſopra un tal punto, che alcuni de' Santi Padri uſate non aveſſero certe eſpreſſioni, le quali ſarebbero ora non ſolo ſoſpette, ma eziandio erronee paleſemente, anzi eretiche: perciocchè dopo che il dogma cattolico è ſtato poſto cotanto in chiaro, non potrebbero più nè ſcuſarſi, nè con benigne interpretazioni difenderſi. Così S. Giovanni Damaſceno, per tacere di alcuni altri, comecchè ſanto e cattolico Scrittore, nel libro primo della Fede Ortodoſſa nega apertamente, che lo Spirito Santo proceda *ἐκ τῶ υἱῶ*, *ex Filio*, volendo ſoltanto che poſſa dirſi che eſſo procede *διὰ τῶ υἱῶ*, *per Filium*, dall' eterno Padre. Non ſarebbe dunque da maravigliarſi, ſe il noſtro Teologo, ſcrivendo aſſai prima de' tempi Foziani, incorſo foſſe in eſpreſſioni, le quali dopo que' tempi erano da fuggirſi come ſoſpette. Ma egli, ſebbene parli ex profeſſo della Terza Perſona, e molto diffuſamente, mai però non ha detto, che lo Spirito Santo non proceda anche *ἐκ τῶ υἱῶ*, *ex Filio*, o che poſſa bensì dirſi ch' ei proceda *διὰ τῶ υἱῶ*, *per Filium*, ma non già dal Figlio, e coſe equivalenti.

Egli è ben vero, che nel 8. capitolo del 2. libro ſi legge *ἅγιον πνεῦμα τὸ μόνον ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτῶ (cioè del Padre)...... ἐκπορευθέν*: le quali parole preten-

Digitized by Google

pretenderà probabilmente qualche Foziano, che debban tradurſi: *Spiritus Sanctus, qui ſolum ex hypoſtaſi ipſius Patris proceſſit:* ma io per lo contrario ſon di parere, che debbano tradurſi così: *Spiritus Sanctus, qui ſolus ex hypoſtaſi ipſius Patris proceſſit*. E affinchè mai non poſſa alcuno de' ſeguaci della Foziana ereſia accuſarmi di mala fede, o ſoſpettare almeno ch' io tronchi il teſto del noſtro Teologo, permettetemi ch' io quì intiero il recbi. Così dunque dà il noſtro Autore cominciamento al ſecondo libro. Οἱ σπουδάζοντες........ Cioè: „Qui templum ſe eſſe ſtudent aliquatenus dignum Spiritus Sancti in Fidelibus habitantis, utpote qui illuceſcentem ipſis inacceſſibilem lucem ſemel habuerunt, glorificant æquali honore, quemadmodum Dominus in baptiſmi inſtitutione præcepit, quum ingenitum Deum ac Patrem, tum ipſi ex ipſo coexiſtentem dilectum, & Unigenitum Filium Verbum, tum commemoratum Spiritum Sanctum, qui ſolus ex ejus hypoſtaſi ab æterno, & continue proceſſit: conſubſtantialitati quidem Trinitatis fidem non denegantes, modum vero, ac diſcrimen generationis, & proceſſionis non quærentes: id enim vel cæleſtibus Dei miniſtris Poteſtatibus ignotum eſt, ineffabile, atque ad cogitandum formidabile; nec inveſtigantes, quomodo in ſe ipſa ſubſtiterit ab æterno Sancta Trinitas, uno ſemper, & eodem modo ſe habens, ac potens ex æterno, ubi confidet, ſolio abyſſos inſpicere, & tacens audiri, & tacentes audire &c.„ Nel qual teſto la voce *μόνον* vien poſta a mio giudizio non già per indicare, che la terza Perſona non procede dalle due prime, ma per eſcludere dallo Spirito Santo la generazione paſſiva, cioè per indicare, che il Figlio *γεννᾶται è generato*, e lo Spirito Santo *ἐκπορεύεται procede*. E che tale ſia il ſenſo, e la vera, e non già sforzata interpretazione del teſto, lo dimoſtrano primieramente quelle parole, ch' ei ſoggiunge: *τρόπον δὲ καὶ διαφορὰν γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως οὐ ζητοῦντες, modum vero, ac diſcrimen generationis, & proceſſionis non quærentes:* di poi più chiaramente il compruovano le ſeguenti, che truovanſi nel 5. capo del libro ſteſſo: Καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα..... Cioè: „Spiritus autem Sanctus dicitur in Scriptura unus & ſolus eſſe tum quia ſingulariter & ſolus ipſe ex hypoſtaſi Dei & Patris procedit, non vero generatur ſicut Filius: tum ne ſuſpicemur eum eſſe creaturam ut ſunt alii Spiritus...... Non poteſt ergo unus Spiritus Sanctus neque uni Patri, vel uni Filio eſſe diſſimilis, neque multitudini ſpirituum ſimilis.„ Benchè da queſte parole un' altra ragione ancora può dedurſi, per la quale il noſtro Teologo abbia nel citato teſto aggiunto quel *μόνον*, e cioè per indicare, che lo Spirito Santo non è, come pretendeva Macedonio, ſimile agli altri Spiriti, de' quali ſi dice che *ἐκτίσθησαν furono creati*, ma non ſi dice di eſſi, che *ἐκπορεύονται*, cioè che *procedano* da Dio.

Egli è vero altresì, che nel 30. capo del libro primo eſſo afferma, che lo Spirito Santo *ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ μένει παρὰ τῷ υἱῷ θεϊκῶς*, cioè *procedit a Patre, & manet apud Filium divino modo*. Dunque lo Spirito Santo (dirà un Foziano) procedendo dal Padre ſi rimane nel Figlio, ma non procede dal Figlio ancora. Ma quanto all' eſpreſſione *ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ πατρὸς, procedit a Patre*, vedremo in breve, che non pruova nulla. Quanto poi all' altra, *καὶ μένει παρὰ τῷ υἱῷ, & manet apud Filium*, niente altro volle con eſſa il noſtro Teologo dinotare, ſe non che quella che da' Teologi ſi appella *circuminſeſſione* delle divine Perſone, non già negare la ſpirazione attiva al Figliuolo. Ciò è manifeſto, ſenza ch' io m' affatichi a provarlo, da tutto il conteſto: perciocchè l' unico ſcopo che in tutto quel 31. capo ei ſi prefigge, ſi è di provare la conſuſtanzialità del Figliuolo da que' luoghi della Sacra Scrittura, ne' quali ſi afferma, che il regno del medeſimo è ſempiterno: e perciò conchiude quel capitolo con queſte parole: Καὶ τὴν προφητείαν δὲ..... Cioè: „Prophetiam vero Iſaiæ dicentis: *Regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis*, Paulus quidem Spiritui Dei attribuit, Joannes autem Unigenito, ut antea dictum eſt, ob communionem Deitatis, & unius perpetui regni. Quomodo enim fieri poteſt, ut unus quidem regnet, alius vero, ut in hominibus contingit, otioſus ſit, quum Pater in Filio, & Filius in Patre maneat, & Spiritus procedat a Patre, ac maneat apud Filium divino modo?„ Le quali parole non è neceſſario di comentare più oltre.

Confeſſo in terzo luogo, che non una, o due volte, ma più e più (perciocchè niente non devo diſſimulare) chiama lo Spirito Santo *πνεῦμα πατρὸς*, cioè *Spirito del Padre*, e *πνεῦμα θεοῦ*, cioè *Spirito di Dio*, intendendo *del Padre*. Così nel 15. capo del primo libro: Τὸ ὁ παντοκράτωρ· οὐδὲ ἑρμηνείας δεῖται· δείκνυσι γὰρ ἀδιαίρετον ἔχειν πρὸς τὸν θεὸν πατέρα, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, καὶ εἶναι ἐπὶ πάντων θεόν. Cioè: „Illud, *Omnipotens*, ne interpretationis quidem indiget: oſtendit enim, eum una cum Patre, & Sancto Spiritu illius individue regnare, & eſſe ſuper omnia Deum.„ E nel 18. capo del libro ſteſſo: Καὶ πάλιν δὲ κορινθίοις τὸ δεύτερον· ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ πάντων ἡμῶν· ἐνταῦθα διὰ τὸ ταυτὸν τῆς θεότητος πρῶτον ἐμνημόνευσε τοῦ υἱοῦ, καὶ εἶτα τοῦ πατρὸς, εἶτα τοῦ ἁγίου πνεύματος αὐτοῦ. Cioè: „Et rurſus in ſecunda ad Corinthios: *Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti, & caritas Dei, & communicatio Spiritus Sancti cum omnibus vobis*. Hic ob identitatem Deitatis primum nominavit Filium, deinde Patrem, ac poſtea Sanctum Spiritum ipſius.„ E nel 16. cap. del 2. libro: ἀπλατής ἐστιν... ὁ θεὸς λόγος, καθὰ καὶ ὁ πατὴρ, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα αὐτοῦ. Cioè: „Latitudine caret.... Deus Verbum, quemadmodum etiam Pater, & Sanctus Spiritus ipſius.„ Nè io voglio qui contraſtare ſopra il pronome *αὐτοῦ, ipſius*, ſe poſſa riferirſi al Figliuolo: maſſimamente che alcuni altri luoghi ſon così chiari, che tolgono ogni equivoco; ſiccome quando ſcrive nel 26. capitolo del 1. libro: Καὶ τὸ χρῆναι σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ πνεύματι αὐτοῦ προσκυνεῖσθαι τὸν μονογενῆ θεὸν καὶ υἱόν. Cioè: „Et quod cum Patre, & Spiritu ipſius adorare oportet Unigenitum Deum & Filium.„ E nel 2. cap. del 2. libro: Τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα, ἴδιον ἑαυτοῦ ὀνομάζει ἅτε ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευθὲν κατὰ φύσιν. Cioè: „Spiritum Sanctum vero vocat (*il Padre*) ſuum proprium, utpote eum qui ex ipſo proceſſit ſecundum naturam.„

Niuna però di queſte, od altre ſomiglianti eſpreſſioni non ſi oppone in alcun modo al dogma Cattolico, di cui parliamo: ſecondo il quale lo Spirito Santo non ſolo procede dal Padre, ma *principalmente* da lui procede, ed eſſo ſolo è *προκαταρκτικὴ αἰτία*, cioè *principal cauſa*, come parlano i Greci, vale a dire, principale origine, e principio dello Spirito Santo, come quegli che è la fonte di tutta la Divinità, e da cui l' isteſſo Figlio ha la ſpirazione attiva, con cui ſpira lo Spirito Santo inſieme col Padre. Non è dunque da maravigliarſi, ſe dal noſtro Teologo vien ſovente chiamato *Spirito del Padre*, o *Spirito di Dio*, cioè di Dio Padre. Ma, ciò che ſnerva affatto l' objezione, che quindi altri voleſſe trarre, più volte eſpreſſamente ei chiama lo Spirito Santo *πνεῦμα τοῦ υἱοῦ*, cioè *Spirito del Figliuolo* eziandio. Così nel 18. capo del 1. libro, ove ſcrive: Ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τὰς μακαρίας ὑποστάσεις ἐξέφηνε πρὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα εἰρηκὼς δεῦτε· κ. τ. λ. Cioè, ſecondo che ſi legge nella mia verſione: „Deus & Pater beatas Perſonas manifeſtavit, quum ſic Filium ſuum, & Sanctum ejus Spiritum allocutus eſt: *Venite*, &c.„ Nè ſi vuol dire, che quell' *αὐτοῦ* debba riferirſi al Padre, perciocchè del Figlio parlando, dice *ἑαυτοῦ*, e parlando dello Spirito Santo, *αὐτοῦ*. E più chiaramente nel lib. 2. cap. 6. paragr. 13. ἡ κτίσις ἐλαίῳ κτιστῷ ἁγιαζομένῳ ἐν τῷ βαπτίσματι χρίεται· ὁ σωτὴρ ὡς θεὸς τῷ συνακτίστῳ αὐτοῦ ἐχρίσατο παναγίῳ πνεύματι παρὰ τοὺς μετόχους ἡμᾶς. Cioè: „Creatura oleo creato ſanctificato ungitur in baptiſmo. Salvator, utpote Deus, unctus eſt ſuo, undequaque Sancto, & increato, ut

„ ipſe eſt, Spiritu, præ conſortibus, nobis ſcilicet. „ E finalmente nel cap. 1. del lib. 3. Τὸν λόγον τὸν θεὸν ὁ μηδένα μὴ δὲ αὐτῶν τῶν καταφρονούντων αὐτοῦ καταφρονῶν· ὁ τῇ ψυχῇ, εἰς ἣν διὰ τοῦ ἐμφυσήματος τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα κατῴκισεν, τὸν λόγον τῶν πάντων ἐπιμελεστάτην καλεσάμενος. Cioè: „ Filius Verbum Dei, „ qui neminem, ne ex iis quidem qui eum contemnunt, contemnit; qui animæ, in qua per inſpirationem Sanctum eius Spiritum habitare fecit, rationem inſeruit præ omnibus rebus maxime faciendam. „

In quarto luogo non niego, che nel 2. capo del 2. libro non parli ei fattamente dello Spirito Santo, che altri fermandoſi nella corteccia delle parole, e non penetrando nel midollo del ſentimento, e nello ſcopo, che ivi ſi è propoſto il noſtro Teologo, potrebbe credere ch' ei ſi allontanaſſe dalla Cattolica verità, e favoriſſe quell' opinione, cui poſcia Fozio come un dogma preteſe di ſtabilire. Porta quel capitolo in fronte queſto titolo, o argomento che vogliam dirlo, non sò ſe poſtovi dall' Autore, o più preſto, come ſono inclinato io a credere, da altri aggiunto poſteriormente: Περὶ τοῦ τὸ ἅγιον πνεῦμα εἶναι τοῦ θεοῦ· καὶ περὶ αἱρετικῶν ἀντιθέσεως. Cioè: *Che lo Spirito Santo è di Dio. E di ciò, che oppongono gli Eretici.* Or in queſto capo moltiſſimi teſti allega di Sacra Scrittura, ne' quali vien detto lo Spirito Santo *Spirito di Dio*, o *Spirito del Padre*, indi tre altri ne reca, ne' quali vien nominato o *Spirito di Criſto*, come nella lettera ai Romani cap. 8. verſ. 9, o *Spirito del Figlio*, come nella lettera ai Galati cap. 4. verſ. 6, o *Spirito di Gesù Criſto*, come nella lettera ai Filippeſi cap. 1. verſ. 19. Poſcia ſoggiunge che un sì fatto modo di parlare, πνεῦμα τοῦ υἱοῦ. *Spirito del Figlio*, dimoſtra che lo Spirito Santo è conſuſtanziale al Figlio, ed oltre a ciò, che tanto la ſeconda, quanto la terza Perſona hanno l' origine ἐκ τοῦ ἑνὸς πατρὸς, cioè *da uno ſteſſo Padre*. Non perciò adunque lo Spirito Santo è chiamato Spirito del Figliuolo, perchè proceda anche da lui (così forſe ragionerà qualche Foziano), ma perciocchè provengono amb*i*due ἐκ τοῦ ἑνὸς, cioè *da un ſolo*, ed εἰς τὸν αὐτὸν ἕνα ἀνάγονται, cioè *ad uno ſteſſo ſi riferiſcono*. Ma per maggior chiarezza vogliovi quì recare le parole ſteſſe del noſtro Teologo. Καὶ τὸ γεγράφθαι δὲ...... Cioè: „ Quod autem ſcriptum eſt, „ ipſum eſſe *Spiritum Filii*, oſtendit ſimiliter communionem naturæ, adeo ut putari nequeat Spiritum „ eſſe illius creaturam: quomodo enim proprio Patri, quaſi illum antea non habenti ex ſe ipſo, condidiſſet Filius illum, qui & eſt, & dictus fuit in „ Scripturis Spiritus Dei? Id quidem non modo blaſphemum eſt, ſed etiam ſtultum. Intelligatur autem *Spiritus Chriſti*, ideſt virtus Chriſti, eo modo „ quo dictum eſt, Chriſtum eſſe Dei virtutem, & „ Dei ſapientiam: quoniam enim ex uno Patre natura, non vero creatrice energia, proceſſerunt hæ „ beatæ Hypoſtaſes, in eundem unum referuntur. „

Ma tutto queſto, s' io non m' inganno, non è di alcuna forza: imperciocchè primieramente in altri luoghi poc' anzi da me allegati il noſtro Teologo aſſolutamente, e ſenza interpretazione, o riſerva chiama lo Spirito Santo come Spirito del Padre, così ancora Spirito del Figlio: che è lo ſteſſo che dire che lo Spirito Santo procede dal Padre non ſolo, ma eziandio dal Figliuolo: poſciachè non può dirſi, che perciò ſolamente lo Spirito Santo ſi dica Spirito del Figlio, perchè lo Spirito Santo, e il Figlio ſono conſuſtanziali: altrimenti potrebbe ancor dirſi che il Figlio, e il Padre ſono dello Spirito Santo, eſſendogli conſuſtanziali: ma quando ſi è inteſa mai una ſimile aſſurdità? Egli è dunque chiaro, che lo Spirito Santo vien detto Spirito del Figlio, ovvero *Spirito proprio del Figlio*, perchè non ſolo ſono conſuſtanziali lo Spirito e il Figlio, ma quegli ancora procede da queſto, non queſti da quello. Per la qual coſa non ſi oppone il noſtro Teologo al dogma Cattolico, quando dice che lo Spirito Santo vien chiamato Spirito del Figlio per queſta ragione, perchè è conſuſtanziale al medeſimo Figlio; eſſendo ciò veriſſimo. Che s' ei quì non aggiunge eſpreſſamente l' altra ragione, e cioè perchè lo Spirito Santo procede anche dal Figlio, ciò avviene perchè l' aggiungerla era affatto alieno dallo ſcopo, che in quel luogo ſi era prefiſſo: ma egli però mai non la eſclude.

Ed affinchè la coſa ſia più manifeſta, è da ſapere, che in tutto quel 2. capo del 2. libro non altro ſi propone egli di provare, ſe non che queſto dogma, cioè che lo Spirito Santo è conſuſtanziale all' eterno Padre. Ciò è tanto evidente, ed egli tante volte l' inculca in quel capitolo, che ſarebbe inutile ch' io mi prendeſſi il penſiere di dimoſtrarlo, tanto più che ancora dal paſſo poc' anzi recato appariſce. Quindi è che dai tanti teſti Biblici, che ivi ei cita, ne' quali lo Spirito Santo è detto Spirito del Padre, o Spirito di Dio, o Spirito del Figlio, o Spirito di Criſto, raccoglie ſempre queſta conſeguenza: Dunque lo Spirito Santo è conſuſtanziale al Padre; ovvero queſt' altra: Dunque lo Spirito Santo è conſuſtanziale al Figliuolo. Che ſe è così, come certamente è, chi può pretendere che nelle citate parole, oltre la conſuſtanzialità dello Spirito Santo col Figlio, egli eſprimer ancora doveſſe la proceſſione dell' uno dall' altro? anzi chi non confeſſerà (ſe pure con ingenuità voglia interpretarle) che quelle voci ἐκ τοῦ ἑνὸς πατρὸς, *ex uno Patre*, e l' altre, εἰς τὸν αὐτὸν ἕνα, *in eumdem unum*, non per altro furono da lui dette, ſe non che per dinotare, che lo Spirito Santo così è conſuſtanziale al Padre, come allo ſteſſo Padre conſuſtanziale è il Figliuolo, non già per togliere la ſpirazione attiva al Figliuolo: al che egli non penſò mai.

Nè è per fine da obbiettarſi, che nelle citate parole del 2. capo del 2. libro, e ſovente anche altrove parlando il noſtro Teologo della proceſſione dello Spirito Santo, rammemora ſoltanto la proceſſione dal Padre, ſenza rammemorare la proceſſion dal Figliuolo. Imperciocchè sa Voſtra Eccellenza, che, molti ſecoli ſono, eſſendo fatta da Fozio una ſimile obbiezione a Gesù Criſto medeſimo, il quale ſe bene in un luogo dica *de meo accipiet*, altrove però dice ſoltanto, *qui a Patre procedit*, ſenza nominare ſe ſteſſo inſieme col Padre. fu da Teologi dimoſtrata la debolezza di tale argomento. Onde io, che *ſcienti legem loquor*, non mi arreſto ſu ciò, e paſſo piuttoſto a recarvi alcuni luoghi, ne' quali il noſtro Teologo o in termini eſpreſſi, o per una neceſſaria illazione ammette il dogma Cattolico da' Foziani impugnato.

Uno di queſti ſi è quello, in cui afferma, che non ſi diſtingue dal Figlio il Padre, ſe non che per la relazione della paternità. Truovaſi queſto nel 26. cap. del 2. libro, ove dopo aver diffuſamente moſtrato la verità di quelle parole di Criſto: *Omnia quæcumque habet Pater, mea ſunt*, così conchiude: Πάντα δὲ ὅσα τὰ πατρικὰ τυγχάνει αὐτῷ ἄνευ μηδὲν πλέον διδόναι τῷ θεῷ πατρί, ἢ μόνον τὸ εἶναι πατέρα ὑἱοῦ συναϊδίου καὶ συνυφεστῶτος· ὅτω πιστεύειν ἀναπαύει καὶ τό· πάντα τὰ ἐμὰ σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά· κ. τ. λ. Cioè: „ Omnia ergo quæ Patris ſunt, ſua dixit eſſe, „ ita ut nihil amplius Deo Patri det, niſi hoc ſolum, quod ſit Pater Filii coæterni, ac ſimul cum „ eo ſubſiſtentis. Sic nos credere jubet etiam illud: „ *Omnia mea tua ſunt, & tua mea* &c. „ Ma egli è chiaro, che ſarebbe ciò falſo, ſe lo Spirito Santo non procedeſſe ancor dal Figliuolo: perciocchè il Padre non ſolo per la relazione della paternità, ma anche per quella della ſpirazione attiva ſi diſtinguerebbe allor dal Figliuolo.

L' altro ſi legge nel 5. cap. del 2. libro. Ivi egli afferma, che il divin Figliuolo vien rappreſentato nello Spirito Santo, che è come immagine di eſſo. Καὶ καθὼς ὁ πατὴρ ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει ὢν ἐμφανίζεται ἐν τῷ μονογενεῖ διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς θεότητος, τουτέστιν τῆς οὐσίας· οὕτω δὴ καὶ ὁ μονογενὴς ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι. Cioè: „ Et ſicut Pater in propria „ hypoſtaſi exiſtens repræſentatur in Unigenito tamquam in imagine ob identitatem Deitatis, ideſt „ eſſentiæ, ita eodem modo etiam Unigenitus repræſenta-

Digitized by Google

„ ſentatur in ono Spiritu Sancto tamquam in imagi-
„ ne. „ Ora ſiccome dall' eſſer il Figlio chiamato *immagine* del Padre, ſi raccoglie ch' egli ha l' eſſere dal Padre, così dal dirſi lo Spirito Santo *immagine* del Figliuolo, neceſſariamente ne ſiegue, che dal Figlio ancora abbia l' origine.

Il terzo è nel 14 cap. del 2. libro, ove ſembra che egli inſegni la proceſſione dello Spirito Santo dal Figliuolo. Imperciocchè ſiccome nelle Sacre Scritture Gesù Criſto vien detto *Veritas*, anzi egli medeſimo ſi dà un tal titolo, allorchè dice: *Ego ſum via, Veritas, & vita:* così il noſtro Teologo in quel verſetto del Salmo: *Emitte lucem tuam, & veritatem tuam*, per la parola *lucem* dice intenderſi lo Spirito Santo, e per il vocabolo *veritatem* il Figliuolo, e nel medeſimo tempo afferma, che lo Spirito Santo procede dalla *Verità*, cioè dal Figliuolo. Ταῦτα καὶ Δαβὶδ .... Cioè:
„ Hæc ne David quidem ſilentio præterit. Conjungens
„ enim manifeſto naturam & concordiam Filii, qui
„ Lux ex luce genitus eſt, & Spiritus Sancti, qui
„ vere (*quando non debba leggerſi* ἀληθῶς, Veritas)
„ ex Veritate proceſſit, pſallit in 42. quidem: *Emitte*
„ *Lucem tuam, & Veritatem tuam*. In 147. autem:
„ *Emittet Verbum ſuum, & liquefaciet ea: flabit Spi-*
„ *ritus eius, & fluent aqua*. „ Ma egli è ormai tempo di paſſar oltre, eſſendomi forſe ſopra ciò fermato più che non richiedeva il fine, cui da principio mi propoſi.

Neceſſità della Grazia.

Se al noſtro Teologo giunta foſſe notizia dell' ereſia de' Pelagiani, allorchè già vecchio ſcriſſe queſt' opera, a me è ignoto: pure ſembra più veriſimile, che non gli foſſe ancor giunta: imperciocchè s' incontrano in eſſa alcune eſpreſſioni, dalle quali ſarebbeſi probabilmente aſtenuto, ſe ſcritta l' aveſſe dopo che i Pelagiani, o i Semipelagiani le avevano reſe ſoſpette. Ma comunque ſiaſi, io ſon di parere ch' ei non abbia inteſo mai di ſavorire le perverſe dottrine, che o prima, o poſcia ſoſtennero quegli Eretici.

Egli è ben vero, che nel 14. capitolo del 2. libro eſſo afferma, che *la Fede comincia da noi:* eſpreſſione affatto Semipelagiana, come ognun sà, perchè da' Semipelagiani adottata, e ſoſtenuta in un ſenſo eretico: ma cattolica nel noſtro Teologo, s' io non m' inganno, perchè da lui detta in ſenſo affatto diverſo, e non per modo, che venga ad eſcludere la neceſſità della grazia divina riguardo anche al cominciamento della Fede. Ed affinchè ciò più chiaro appariſca, fa d' uopo ch' io rechi tutto quel paſſo. Dopo aver dunque egli moſtrato nel predetto capitolo, che molte figure truovanſi del Batteſimo nell' antico Teſtamento, paſſa a ſpiegare in ſenſo allegorico ciò, che Zaccaria il profeta nel cap. 3. verſ. 8, e 9, e nel cap. 4. verſ. 2. 3, 6, e 10. ha ſcritto. Ἀναφέροι δέ τις ἂν ὀρθῶς εἰς ταῦτα (così egli) καὶ τὰ ἀποκεκρυμμένα τῆς Ζαχαρίου θεωρίας. E quì commenta i verſetti 8, e 9. del terzo capo; indi ſoggiunge: Μνημονεύσας δὲ .... Cioè: „ Recte autem quis ad hæc retulerit
„ etiam ea, quæ in Zachariæ ſenſu abſcondita ſunt.
„ .... Et poſtquam commemoravit etiam *candela-*
„ *brum aureum* (2. *verſ. del* 4. *cap. di Zaccaria*),
„ ideſt puriſſimam fidem, quæ incipit quidem a no-
„ bis, extollitur autem uſque ad ea, quæ ſunt ſupra
„ nos (nam per aurum intelligitur res munda, &
„ pretioſa: aurum enim ita natura comparatum eſt,
„ ut æruginem non contrahat); & poſtquam dixit,
„ eſſe *ſuper ipſum parvam lampadem*, ideſt divinam
„ gratiam, quæ ex alto omnia illuminat; & *ſeptem*
„ *lucernas*, nempe ſpiritalis gratiæ abundantiam, &
„ perfectionem: & præter hæc, deſuper *ſeptem infu-*
„ *ſoria* (ſeu emunctoria), ideſt inextinguibilem ac
„ perennem, qui inde eſt, influxum, &c. „ Chiara coſa è, ſe io mal non mi appongo, da queſto luogo, quando altri il voglia con ingenuità eſaminare, ed interpretare, che non attribuiſce il noſtro Teologo alle forze naturali dell' uomo il cominciamento della Fede, che ſi fa in lui, nè da eſſo eſclude in alcun modo il ſovrannaturale influſſo della grazia, anzi per lo contrario, ch' ei ne riconoſce la neceſſità. Perciocchè, ſecondo che egli inſegna, alla divina grazia, cui dice ſignificata per la *lampana*, all' abbondanza e perfezione della medeſima grazia, cui rappreſentano, o dinotano le *ſette lucerne*, e finalmente all' ineſtinguibile, e perenne influſſo, che da Dio proviene, ſono dovute le opere ſalutari, e il principio ſteſſo della noſtra Fede, la quale comincia bensì in noi prevenuti dalla grazia, ed è anche da noi, mentre cooperiamo alla grazia, ma non comincia da noi ſoli ſenza l' ajuto della Grazia.

Ed acciocchè non reſti intorno a queſto punto ſcrupolo veruno, ſupplico Voſtra Eccellenza di permettermi, ch' io ſoggiunga, che s' egli nomina in prima il cominciamento della Fede, poſcia la Grazia divina, ciò è ſoltanto perchè così eſiggeva l' ordine delle parole del profeta da eſſo commentate. Per altro, affinchè altri non prenda equivoco, dopo aver egli detto, che di ſotto è il *candelabro d' oro*, cioè la fede, toſto ſoggiunge, che queſto è tutto illuminato dalla *picciola lampana*, che ſta ſopra di eſſo, cioè che la noſtra fede vien prevenuta ed ajutata da quella divina grazia, a cui le noſtre opere ſalutari tutte (πάντα) devono attribuirſi, e perciò ancora il cominciamento ſteſſo della fede (τὴν ἄνωθεν πάντα καταφαίνουσαν θείαν χάριν, *divinam gratiam, quæ ex alto omnia illuminat.*)

E queſto a mio giudizio baſta per una compiuta apologia del noſtro Teologo, maſſimamente a chi sà, che ſomiglianti eſpreſſioni uſate furono da altri Padri Greci, e cattolicamente ſpiegate dal dottiſſimo Lodovico Tomaſſino nel tom. 2. lib. 9. cap. 7, e ſeguenti, ed ultimamente dall' eruditiſſimo P. Bernardo Maria de Rubeis nella diſſertazione poſta in fronte alla nuova edizione delle opere di Teofilatto. Non ſarà però inutile il confermar quanto ho detto, con alcuno de' molti luoghi, ne' quali ſuppone il noſtro Teologo, o eſpreſſamente inſegna la neceſſità della Grazia. Così nel cap. 1. del 2. libro egli dice, che lo Spirito Santo è παντὸς ἀγαθοῦ νοῦ πρόδρομος, cioè, *omnis bona mentis veluti præcurſor*. Che è quanto dire, che il cominciamento ancor della Fede è prevenuto in noi dalla grazia dello Spirito Santo. Così ancora nel cap. 8. del libro ſteſſo apertamente aſſeriſce, che niun bene affatto non poſſiam noi colle noſtre opere, cioè colle forze naturali, meritare. Dunque nemmeno il principio della Fede. Ὁ γὰρ ἀναίτιος .... Cioè:
„ Etenim inculpabilis .... Deus, qui largitur non
„ relate ad id quod nos meremur accipere (nam ne
„ ex operibus quidem meremur ullum bonum), ſed
„ relate ad id quod ei convenit dare; qui omnia no-
„ vit, & omnia poteſt..... ſolo nutu, non vero ma-
„ nuum operatione, vel dolore ſingulis bona & larga
„ dona liberaliter copioſeque ſemper præbet: neque
„ vero nunc ea confert, nunc minime confert; ne-
„ que modo quidem magis, modo vero minus, ſed
„ continue eodem modo, & ſimiliter..... nemo enim
„ ex iis, qui ſunt, ab ipſo rejicitur, quandoquidem
„ oriri facit ſolem ſuper juſtos ſimiliter, & peccato-
„ res, & iis qui ad undecimam horam operati ſunt,
„ eamdem mercedem confert, quam iis, qui ab au-
„ rora foderunt, ac vineam coluere, ex conventione
„ dat. „

Dopo teſti così chiari inutil coſa ſarebbe ora perder punto di tempo nel fare l' apologia delle ſeguenti parole del 9. capo del 1. libro, o di altre ſomiglianti, ſe pure s' incontraſſero nel noſtro Teologo. Περὶ ἡμᾶς δὲ..... Cioè: „ Noſtrum autem eſt quæ-
„ dam quidem ex Dei operatione, quædam vero ex
„ noſtra voluntate habere: nec enim noſtra volunta-
„ te, ſed Dei, habemus ut conſtemus ex anima &
„ corpore, & ut rationales ſimus: qui enim necdum
„ ullo modo exiſtebamus, quomodo poteramus velle,
„ aut nolle? Propria autem electione habemus ut bo-
„ ni ſimus, aut mali, & docti ex ſtudio, aut indocti
„ ex ignavia. „ Imperciocchè niuno, credo io, troveraſſi cotanto voglioſo di riprender il noſtro Teologo, che pretender voglia aver eſſo inteſo di eſcludere l' a-

juto

juto ſovrannaturale della grazia con quelle parole *προαιρέσει ἰδίᾳ*, *propria electione*, tanto più che nel 2. libro cap. 7. paragrafo 8. in termini eſpreſſi egli afferma, che la grazia dello Spirito Santo è quella che opera la noſtra ſalute. *ὡς χαλεπὸν ἄν, καθά φασιν, οἰάκων ἔχεσθαι τὸν κυβερνητικῆς οὐκ ἐπιστήμονα· οὕτω χαλεπὸν καὶ διδάσκειν ὅτῳ ἡ χάρις τοῦ θείου πνεύματος ἡ τῶν ἀνθρώπων σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ ἐργαζομένη τὴν σωτηρίαν, οὐ πάρεστιν*. Cioè: „ Sicut ergo difficile „ eſt, ut aiunt, ut gubernacula teneat is, qui gubernandi arte caret, ita difficile eſt ut doceat is, cui „ divini Spiritus gratia, quæ hominum ſalutem cum „ Patre & Filio operatur, non adeſt. „

CAPO III.

Coſe Notabili.

VEngo ora al terzo Capo, brevemente accennando a Voſtra Eccellenza alcune coſe, le quali o per ſe medeſime degne ſembrano di rifleſſione, o condur ne poſſono ad una maggiore, od intera conoſcenza del noſtro Autore. Le divido anch' eſſe in varie claſſi. La prima conterrà molte voci notabili, o particolari, o uſate almeno da lui in ſenſo particolare. La 2. alcune opinioni dello ſteſſo. La terza citazioni della Bibbia. La quarta coſe ſpettanti alla diſciplina. La quinta fatti Storici. La ſeſta gli Autori da eſſo allegati. La ſettima gli Eretici da lui confutati.

Voci notabili, o particolari.

E cominciando dalla prima, cioè dalle parole, alcune delle quali in altri Autori non troverete sì di leggieri, altro non farò che diſporle per alfabeto, e colla maggior brevità che ſia poſſibile, accennarne il ſenſo, ove mi ſia riuſcito di rilevarlo con ſicurezza, bramando in quanto all' altre d' intender prima l' altrui parere.

A

1. Ἀγαθοειδές. Parlando del divin Figlio dice, ch' egli è *φῶς ἀγαθοειδές*.
2. Ἀγγελτικόν. Ragionando dello ſteſſo dice, che *τὸ ἀγγελτικὸν* fu chiamato *Angelo di gran conſiglio*.
3. Ἀγάγειν. Dice che il Signore ſuole anche ai peccatori *ἀγάγειν* la ſua grazia.
4. Ἁγιοτριττολογεῖσθαι. Significa cantare il Triſagio, o ſia lodar Dio col dire tre volte *Sanctus*. Altrove uſa la voce *τρισαγιολογεῖν*.
5. Ἄδεκτα τοῦ Θεοῦ. Dice, che gli Eretici *ἄδεκτα τοῦ Θεοῦ προφέρουσι ῥήματα*.
6. Ἀεικίνητος. Fra i molti epiteti, che dà a Dio, vi è ancora quello di *ἀεικίνητος*. Ma in qual ſenſo diceſi egli, che Dio ſia *ſempre in movimento?*
7. Ἀθεότητα. Parlando di un teſto di Barucco, dice, che, ſe non s' intenda della identità delle divine Perſone, *λέγεται ἀθεότητα αὐτῶν*, che Dio Padre non è noſtro Dio. Dal che facilmente ſi vede qual ſia il ſenſo di una tal voce.
8. Ἀθληφόρου. Invece di *ἀθλοφόρου*. Così S. Cirillo di Geruſalemme dice *παρανυφόρου* invece di *παρανυφόρου*.
9. Αἱρεσιομαχεῖν. Significa *combattere in favore dell' Ereſia*.
10. Εἰς αἰῶνα καὶ ἐπ᾽ ἄπειρον. Dice, che la Santiſſima Trinità è *ἡ ἐν τῷ πάντα μόνη ἀϊδίως καὶ εἰς αἰῶνα καὶ ἐπ᾽ ἄπειρον κατορθοῦσα*.
11. Αἰόλα. Parlando di una cavilloſa obbiezione degli Eretici, uſa queſta eſpreſſione. *τῆς νῦν κεκομψευμένης αἰόλα αὐτῶν σοφίας*.
12. Ἀκατάλεκτον. Cioè *ineſtimabile*, o *inenarrabile*.
13. Ἀκούοντες. Cioè *interpretantes*.
14. Ἀλέκτως. Cioè *Ineffabilmente*.
15. Ἀμέγεθες. Cioè, *che non ha quantità*, o ſia *non quantum*.
16. Ἀναπεπταμένως. Cioè *apertamente*.
17. Ἀναπεμπάζων. Cioè *referens*.
18. Ἀνεθελουσία. Cioè, ſe è lecito fingere una parola, *noluntas*, *il non volere*.
19. Ἀνείδεος. Dice che Dio è *ἀμεγέθης καὶ ἀνείδεος*, cioè, come io interpreto, *quantitate*, *& forma carens*. Così altrove *ἀνειδεότητα*, cioè *forma carentiam*.
20. Ἀνέκλειπτον. Dice che ſiamo chiamati coeredi di Criſto *διὰ τὴν ἀνέκλειπτον ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ*.
21. Ἀνειμένος. Dice, che lo Spirito Santo comanda *ὡς βασιλεὺς ἥμερος καὶ νόμιμος ἀνειμένως ἡγεμονίαν*.
22. Ἀνθρωποπρεπολογηθέντα. Cioè, *humano modo dicta*.
23. Ἀνήροται. Dice, che *τὸ παρθένιον ἀνήροται*, come la Vergine rimanendo vergine partoriſſe.
24. Ἀπαμφιέννυσαν. Uſa queſta fraſe: *πᾶσαν ἀπαμφιέννυσαν αἱρετικὴν ψευδολογίαν*.
25. Ἀπερινόητον. Dà queſt' epiteto a Dio, dicendo *τὸν ἀπερινόητον Θεόν*.
26. Ἀποδιακείμενοι. Cioè, *male affetti*.
27. Ἀποκεκόμισται. Rigettando una riſpoſta degli Eretici dice: *ἀλλ᾽ αὐτόθεν τὸ γλισχρὸν αὐτῶν ἀποκεκόμισται*.
28. Ἀποκρίτως. Dice, che alcuni uomini regalano *ἀποκρίτως*, ed altri *κατὰ δοκιμασίαν ἀκριβῆ*. Onde par, che prenda *ἀποκρίτως* per *ἀδιακρίτως*, cioè *promiſcuamente*, *ſenza ſcelta*.
29. Ἀποπεράτωσις. Dice che in Dio non v' è nè *μείωσις*, nè *ἀποπεράτωσις*.
30. Ἀπορίαν. Dice, che S. Pietro nella ſeconda Epiſtola *ἀπορίαν τὸ μὴ δεῖν οἴεσθαι τὸ ἅγιον πνεῦμα τελεῖν ἐν κτίσμασι, γράφει· οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου κ. τ. λ.*
31. Ἀπρεπεῖ πράγματι. Cioè, *ad una coſa indecente*.
32. Ἀρχιτεκτονικά. Dice, che lo Spirito Santo è *συνδημιουργὸς καὶ συνεργὸς τοῦ ὑποστήσαντος αὐτὴν* (cioè *γῆν*) *κατ᾽ ἀρχὰς ἀρχιτεκτονικῶς Θεοῦ*.
33. Ἀτευξίαν. Cioè, *il non conſeguire*.
34. Αὐχηματικώτερον. Cioè, *con qualche jattanza*.
35. Ἀφαντασιάστως. Cioè, *realmente*, *non imaginariamente*.

Γ

36. Γραφείων. Dice *τῶν θείων γραφείων*, cioè. *degli divini Scrittori*: ma forſe dee leggerſi *γραφέων*.
37. Γραφή. Speſſiſſimo ſignifica preſſo il noſtro Autore *un teſto di Sacra Scrittura*, ſiccome ancora preſſo S. Cirillo, ed altri.
38. Γραφαί. Significa lo ſteſſo, cioè, *teſti di Sacra Scrittura*.

Δ

39. Δυσαγκαλίστων. Parlando degli Eretici dice *τῶν δυσαγκαλίστων καὶ ἀνεξετάστων ἐχόντων τὸ φρόνημα αἱρετικῶν*.

E

40. Ἐγχωρούντως. Cioè, *per quanto è poſſibile*.
41. Ἐδαφίῳ. Uſa queſta eſpreſſione: *Ὁ ἐν τῷ κειμένῳ ἐδαφίῳ λόγος*, ſe pure non v' è errore nel codice.
42. Ἐθελοπερισσότητα. Dice *δι᾽ ἐθελοπερισσότητα δεισιδαιμονίας*, cioè, come io interpreto, *per cagione della loro ſomma e volontaria ſuperſtizione*.
43. Ἐμφέρεται. Dice: *ποῖα δὲ ὅλως ἐμφέρεται περὶ τοῦ θείου πνεύματος ὡς διαφέροντα πρὸς τὰ γεγραμμένα περὶ τοῦ υἱοῦ καὶ πατρός;*
44. Οὐκ ἐνδέοντι. Dice: *ἐν ῥᾳθυμίᾳ τῇ οὐκ ἐνδέοντι*, cioè *in una diſconvenevole infingardaggine*.
45. Ἐνδιαστικαῖς. Dice, che i ſuoi avverſarj hanno fatto menzione delle *Porte eterne ἐκ νικαίας, οὐκ ἐνδιαστικαῖς*.
46. Ἑνιαῖον. Dice: *τὸ ἑνιαῖον τῆς θείας καὶ ἀκαταλύτου φύσεως ἴδιον*.
47. Ἐνοῦν. Afferma, che alle volte ſi chiama *ναὸς* la caſa,

caſa, ove abitiamo, διὰ τὸ ἑστὼς καὶ ἑστηκόν.

48. Ἐξήλικας. Dice, che il batteſimo ci rende tutti fratelli primogeniti καὶ αὐτὰς τὰς ἐξήλικας καὶ ἀφήλικας.

49. Ἐπιστάνοντι. Dice: ἔσται δὲ τοῦτο πλέον καταφανὲς τῷ ἐπιστάνοντι, ὅτι κ. τ. λ. Cioè: *queſto ſarà più manifeſto a chi sà, che* &c.

50. Ἐπίχυμα. Si eſprime così: μεταφορικῶς γὰρ λέγομέν τινας ἀρετὰς καὶ ἐπιστήμας πεπληρῶσθαι, καὶ τεθησαυρισμένως προφέρειν δύνασθαι τὰς ἀρετὰς καὶ ἐπιστήμας ἐπίχυμα. Può vederſi ſopra tal voce l' Eſichio dell' ultima pregiatiſſima edizione di Giovanni Alberti.

51. Εὔμικτος. Parlando di Criſto lo chiama οὗτος ὁ εὔμικτος Θεός.

H

52. La particella ἢ, quando ſignifica *aut*, ſempre dal noſtro Autore, o dal copiſta viene ſcritta ſenza l' accento, e ſol collo ſpirito.

Θ

53. Θειόχριστον. Parlando di un teſto di Aggeo profeta, lo chiama θειόχριστον φωνήν.

I

54. Ἰσουργεῖν. Cioè, *aequaliter operari*.

K

55. Καλλιεργίας. Dice: διὰ τῆς πίστεως καὶ καλλιεργίας, cioè *per mezzo della fede, e delle buone opere*.

56. Καλλιτιθέναι. Dice: κατατιθέναι τῷ τὸ θεῖα θεσπίσματι.

57. Καιρόν. Dice: καὶ τὸ προσυφανθησόμενον δὲ τούτοις ἐνθύμημα, καιρὸν καὶ ἐπάξιον τῆς ὀρθῆς πίστεως ἐστιν. Se pure non è errore nel codice, e non dee leggerſi καίριον.

Λ

58. Λυμαίνεσθαι. Dice, che οἱ αἱρετικοὶ κέρματα τινὰ θέλουσι λυμαίνεσθαι ἐπιχειρῶσιν ῥητοῖς.

M

59. Μῖγμα. Dice, che è ἀπαράλλακτον τὸ μῖγμα τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

60. Μονοκράτορα. Cioè, *ſolum Dominum*, *unico padrone*.

N.

61. Νεκρολογῶ. Parlando degli Eretici dice: ἐκ ἐκείνης νεκρολογίας καὶ τόδε, ὅτι κ. τ. λ.

O

62. Οἴκοις. Cioè, ſe non erro, *Cappelle*. L' eſpreſſione, ove tal parola s' incontra, è la ſeguente: ἐν ταῖς ἁγίαις ἐκκλησίαις, καὶ τοῖς εὐκτηρίοις, καὶ μαρτυρίοις, ὡς ἐν ἄλλοις ἱεροῖς, cioè, *nelle ſante Chieſe, e negli Oratorj, e ne' Martirj, ſiccome nell' altre Cappelle*. Forſe con queſte parole ἐν ἄλλοις ἱεροῖς accennar volle l' Autore que' ſacri edificj, o tempj, che detti furono προφητεῖα, ἀποστολεῖα, παρθενῶνες, perciocchè erano a Dio dedicati ſotto l' invocazione di un Santo Profeta, o di un Appoſtolo, o di una Vergine, ſiccome, per teſtimonianza di S. Cirillo di Geruſalemme, τὸ κυριακόν (*Dominicum*) veniva anche detta la Chieſa, perchè vi ſi celebra il Santo Sacrifizio.

Π

63. Πανοικί. Cioè, *con tutta la famiglia*. E πανφιλεί, *con tutti gli amici*.

64. Πεντηκοστήμερος. Parlando delle Feſte di Paſqua, e di Pentecoſte, dice: ἡ διάλειψις γάρ ποτε ἡ πεντηκοστήμερος φαιδρότητας τῶν ἑορτῶν τούτων.

65. Περιγεγονότως. Dice, che gli uomini hanno biſogno di molti εἰς τὸ τελείως καὶ περιγεγονότως ὁσίαν πρᾶξιν.

66. Περιοδίας. Parlando di Eliſeo, dice, che Νεεμὰν διαδόντα αὐτῷ τὰς περιοδίας εἰς τὸν Ἰορδάνην ἐπέμψε.

67. Πλουσιολόγον. Parla così: Οὕτως δὲ τοῦτον τὸν μονογενῆ πλουσιολόγον Θεὸν ἐκ ἀγνοοῦσι κ. τ. λ.

68. Προβαθύτερον. Dice, che Mosè fa menzione di una vite, e tre propagini τοῦτο τὸ ἄλλο εὐθαλὲς οὐδαμῶς προβαθύτερον ἀρχικόν.

Σ

69. Σκάλμα. Parlando degli Eretici, contro i quali ſcrive, dice, che ἐκείνων νοήματι καὶ ῥήμασιν σκάλμα ἐπιπολάζει τι καὶ συμπέφυρται.

70. Συγκτητορίας. Ragionando de' medeſimi dice, che negano al Verbo non ſolamente ὡς υἱῷ πρὸς πατέρα κοινωνίαν, ma eziandio ὡς φίλῳ πρὸς φίλον ἰσότητα συγκτητορίας.

71. Συμβαῖνον. Cioè, *conſentaneum*. Dice che gli Eretici οἱ βλέποντες ὅπως ἐν τοῖς διαλόγοις φαίνονται συμβαίνοντες λέγοντες.

72. Συμμιγίαν. Cioè *commixtionem*. Dice che gli Eretici fingono συμμιγίαν τινὰ καὶ συμφωνίαν τοῦ θείου πρὸς τὰ κτίσματα.

73. Συναρπακτικῶς. Dice, che i Macedoniani συναρπακτικῶς μυθεύονται ῥήμασιν αὐτοῖς, ὡς ὁ χρὴ κ. τ. λ.

74. Συνοψίσαντες. Dice che quelli, che vogliono fare un edifizio, pongono da parte i materiali per modo che poſſano *vederli con un' occhiata*. συνοψίσαντες πρότερον τὰς ἁρμοζούσας ὕλας ἀποτίθενται.

75. Συρφετολογία. Parlando degli Eretici dice, che egli non cura τὰς ἀπαιδεύτους αὐτῶν συρφετολογίας.

T

76. Τεθησαυρισμένως. Vedete la parola ἐπίχυμα quì ſopra.

77. Τοιουτότροπα. Cioè, *hujuſmodi*. Dopo aver citato alcuni teſti di Scrittura, ſoggiunge: καὶ ὅσα εὕροι τις ἂν τοιουτότροπα λόγια.

78. Τριαδικῶς. Dice, che la creazione è ſtata fatta τριαδικῶς, cioè *da tutta la Trinità*.

Υ

79 Ὑπὲρ τοῦ σοῦ. Prega di eſſer fatto partecipe τῶν φιλοτιμουμένων ὑπὲρ τοῦ σοῦ ἀγαθοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ.

80. Ὑπομείνας. Spiegando un teſto del profeta Amos dice: φορτικῶς καὶ ὑπομείνας ἠλέγχθη ἀπὸ τοῦ θείου πνεύματος εἶπεν· κατέστρεψα ὑμᾶς κ. τ. λ.

Φ

81. Φυτεία. Queſta parola non è del noſtro Autore; ma d' un Gentile citato da lui così: καὶ οἱ ἔξω φασιν· θεὸς ὁ τὰ πάντα τεύχων καὶ χάριν ἀϊδίου φυτείας.

82. Ἀπὸ φορέσεως. Cioè, *dal portamento*. Ἀπὸ τῆς ὄψεως καὶ φορέσεως καὶ ἀναστροφῆς δείκνυται ἕκαστος ὑπὲρ ἐστί.

X

83. Χρίσαντα. Dopo aver allegato contro gli Eretici vari paſſi di Scrittura, così ſoggiunge: τί γὰρ ἂν ἀκούσαντες ταῦτα φήσαιεν τὸν χρίσαντα αὐτὸ διδάσκειν;

84. Non è finalmente da ometterſi, che queſto Autore nel 15. capo del primo libro reca tre parole latine, o, come ei le chiama, due: del che

non ſi troverà così facilmente altro eſempio in altro Scrittore greco. Ἡ γὰρ λέξις ἡ ἦν (così egli) ἀπαρέμφατός ἐστι· ῥωμαϊστὶ δὲ ὁ ἀπαρέμφατος ἐκ δύο λέξεων σύγκειται. Pluſquam Perfectus. Ἑρμηνεύεται δὲ πλέον ἢ τέλειος. Cioè: ,, Nam vox ἦν (erat) indefinitiva eſt: latine autem indefinitivum verbum ex duabus vocibus componitur: *Pluſquam Perfectus*, quod eſt πλέον ἢ τέλειος.

Opinioni dell' Autore.

Se ſtucchevole per avventura è ſembrata a Voſtra Eccellenza l' enumerazion di parole, che avete or letta, tale mi luſingo che non parravvi quella delle opinioni del noſtro Autore.

La prima riſguarda le Donne, alle quali non vuole il noſtro Teologo che ſi permetta di compor libri: ciò che però crederei de' libri ſoltanto di Teologia doverſi intendere, e non già d' altre materie non ſacre. Comunque ſia, eccovi ciò, ch' ei ſcrive nel lib. 3. cap. 42. paragr. 3. parlando delle due Eroine de' Montaniſti Priſcilla, e Maſſimilla, le quali venerate da eſſi furono quai Profeteſſe. Προφήτιδας δὲ οἶδεν ἡ γραφὴ· τὰς Φιλίππου τέσσαρας θυγατέρας, τὴν Δεβόῤῥαν, Μαριὰμ τὴν ἀδελφὴν Ἀαρών, καὶ τὴν Θεοτόκον Μαριὰμ εἰποῦσαν ὡς τὸ εὐαγγέλιον φησιν· ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γυναῖκες, καὶ αἱ γενεαί· βίβλους δὲ συνταχθείσας ἐξ ὀνόματος αὐτῶν οὐκ οἶδεν· ἀλλὰ καὶ ἐκώλυσεν ὁ ἀπόστολος Τιμοθέῳ τὸ πρῶτον γράψας· γυναιξὶν διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω. Καὶ πάλιν ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ ἐπιστολῇ· πᾶσα γυνὴ προσευχομένη καὶ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ, καταισχύνει τὴν κεφαλήν· ὅ ἐστι μὴ ἐξεῖναι γυναικὶ ἀναιδῶς ἐξ οἰκείας προστάξεως βίβλους συγγράφειν, καὶ ἐ

διδάσκειν, καὶ τούτῳ ὑβρίζειν τὴν κεφαλήν, τουτ' ἐστι τὸν ἄνδρα· κεφαλὴ γὰρ γυναικὸς ὁ ἀνήρ· κ. τ. λ. Cioè: ,, Prophetiſſas vero novit Scriptura quatuor Philippi filias, Deboram, Mariam ſororem Aaronis, & Deiparam Mariam, quæ dixit, ut inquit Evangelium: *Ex hoc tempore beatam me dicent omnes mulieres, & generationes*. Libros vero conſcriptos, & earum nominibus inſcriptos non novit. Quin etiam id vetuit Apoſtolus in prima ad Timotheum Epiſtola ſcribens: *Mulieribus docere non permitto*: Et rurſus in prima ad Corinthios: *Omnis mulier orans, & prophetans non velato capite, deturpat caput*: quod ſignificat non licere mulieri ex propria compoſitione libros fidenter conſcribere, & in Eccleſia docere (*riempio lo ſpazio vuoto del codice, leggendo* ἐν ἐκκλησίᾳ διδάσκειν), & hac ratione injuriam capiti inferre, ideſt viro: caput enim mulieris eſt vir. &c. ,,

La ſeconda concerne il tempo della venuta dell' Anticriſto, il quale comechè l' Altiſſimo con ſomma ſapienza abbia voluto che ignoriamo, pure alcuni di tempo in tempo, forſe con ottima intenzione, ma certamente con poca prudenza preteſero di fiſſare. Il noſtro Teologo così, come S. Cirillo il Geroſolimitano, e per la medeſima ragione, che egli, lo credea già vicino, allorchè nel lib. 2. cap. ultimo rivolgendo il diſcorſo alla Santiſſima Trinità, le fa la ſeguente preghiera. Οὕτως γὰρ..... Cioè: ,, Sic enim per te..... o Optima, & Omnipotens Trinitas, a qua, & ex qua eſt omne bonum, & in qua omnis omnium ſpes ſemper ſita eſt, & poſt quam nihil omnino eſt, liberabimur ab iis quæ peccavimus in anima, & in corpore, in cognitione & in ignorantia, in verbo & in opere, hic, & quum veneris in judicando abſcondita hominum, & ab iis, qui in hoc mundo nobis moleſti ſunt, & a dæmone, qui bonis ſemper invidet, atque adverſus eos ſtat, & ab omni ſpiritu malo atque immundo, & ab honeſti oſore Antichriſto, cujus, ut eventa indicant, plenum gravi conflictu tempus jam appropinquavit; adeo ut nemo eorum, qui nunc ſunt, nemo eorum qui tunc invenientur, pereat. ,,

La terza riguarda la ſalvezza di Salomone da molti ſoſtenuta, e da altri impugnata. Il noſtro Teologo nel lib. terzo al cap. 3. afferma, che Iddio gli perdonò i peccati. Οὐκ ἐν εὐδήλῳ..... Cioè: ,, Nonne evidens eſt, quod de omnium cauſa, & conditrice Sapientia, de magno, inquam, Deo Verbo, qui eſt ſuper omnia, quem deſcribere oratio non poſſet, non dicit in Proverbiis Salomon illud: *Dominus creavit me?* Nec enim tam audax & ſuperbus fuit contra Deum, qui tanta peccata ei pepercit, & ſicut omnium ſemper, ſic etiam ipſius miſertus eſt. ,,

La quarta riſguarda il monte, ſul quale il Redentore fu crociſiſſo, che alcuni più in Teologia per mio avviſo verſati, che in Geografia, troppo alla lettera interpretando alcuni teſti della Scrittura, credettero eſſere nel mezzo appunto della terra. Il noſtro Teologo nel lib. 2. cap. 15. così ſi eſprime. Δαυὶδ δέ...... Cioè: ,, David autem in LXXIII. pſalmo de Æterno pſallens ait: *Deus autem rex noſter ante ſecula* (*nel teſto greco ſtampata ſi legge* πρὸ αἰώνων, *nel codice da cui ho preſo queſt' opera*, προαιώνιος) *operatus eſt ſalutem in medio terræ*. Golgotham vero intelligit, locum in medio ſitum, ac veluti centrum terræ illum vocans: in quo divina quidem ſua præſcientia ante ſecula operatus eſt ſalutem nobis in Incarnatione Filius: re autem ipſa, quando propter ſuam bonitatem pro nobis ſic paſſus eſt, ut ipſe novit, & voluit, Impaſſibilis, & uſque ad cor terræ, ut ſic loquar, venit: quemadmodum etiam Ezechiel prophetat in hunc modum: *Ipſa eſt Jeruſalem* (*leggo* αὐτὴ *ſeguendo il teſto greco ſtampato*) ; *in medio Gentium poſui eam*. ,,

La quinta riſguarda il Santo Protomartire Stefano, cui egli nel lib. 2. cap. 7. paragr. 11. par che attribuiſca la dignità dell' Appoſtolato: ma è piuttoſto un' eſpreſſione, che un' opinione particolare. Eccovi le ſue parole. Ὅτι τῇ δυνάμει καὶ χάριτι τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀναπτυχθέντες οἱ οὐρανοὶ ὤφθησαν τῷ διπλοῦ στεφάνου ἀναδησαμένῳ ἀποστολῆς καὶ μαρτυρίου· φησὶν γάρ· Στέφανος πλησθεὶς πνεύματος ἁγίου εἶδεν τοὺς οὐρανοὺς ἀνεῳγμένους· ὥστε εἶναι τὸ ὑπὸ ἀρχαίου εἰρημένον·

οὐρανόθεν δ' ἄρ' ὑπεῤῥάγη ἄσπετος αἰθήρ.

Cioè: ,, Quia potentia, & gratia Spiritus Sancti factum eſt, ut reſeratos cælos conſpiceret is, qui duplici corona redimitus eſt, Apoſtolatus, & Martyrii. Ait enim Scriptura: *Stephanus plenus Spiritu Sancto vidit cælos apertos*: adeo ut de ipſo verum fuerit quod a vetuſto poeta dictum eſt: (*Iliad. 8. verſ. 554.*)

,, *E cælo autem diſciſſus eſt immenſus æther*. ,,

La ſeſta ſembrami (ſe pur m' è lecito il dirlo) degna più di un Cabbaliſta Rabbino, che della gravità di un Teologo Criſtiano. Spiega egli nel lib. 2. cap. 14. quelle parole del Geneſi: *Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas*, e dopo aver fatto oſſervare al Lettore, che lo Spirito Santo ſul Giordano comparve ἐν εἴδει περιστερᾶς, cioè *in forma di colomba*, ſoggiunge, che la ſteſſa voce περιστερὰ viene a dinotare, che lo Spirito Santo è incirconſcritto: perciocchè nell' abbaco greco valendo eſſa 801, dello ſteſſo valore ſono ancora le due lettere Alfa, ed Omega, che nelle Sacre Scritture del nuovo Teſtamento ſono uſate talora qual ſimbolo della Divinità. Εἴπερ δὲ....... Cioè: ,, Si vero etiam ex numero, qui colligitur ex nomine commemoratæ volucris, adjumentum aliquod orationi noſtræ oportet comparare, is quoque quodammodo ſubindicat, Spiritum Sanctum eſſe incircumſcriptum: nam vox περιστερὰ (quæ *columbam* deſignat) eſt octingentorum & unius: qui numerus ſignificatur per α, & ω. Hæc autem elementa ſunt initium & finis omnium elementorum. ,, Così il noſtro Teologo, il qual però premettendo quella ſua proteſta, che avete or letta, ben moſtra, che non faceva egli ſteſſo gran conto di un tale ritrovamento. Che ſe altri ciò non oſtante (voi non già, Monſignore, il quale oltre che ſiete di una maraviglioſa ſaviezza dotato, verſato ſiete eziandio nell' opere de' Padri antichi) ſe altri, dico, non uſo di riferir ciò che legge, al ſecolo in cui fu ſcritto, prendeſſe quindi occaſione di dileggiare, o diſprezzare il mio Autore, fa d' uopo che queſti avverta, che ſomiglianti coſe s' incon-

s' incontrano alle volte negli Scrittori anche più dotti, e pregevoli di que' tempi, le quali non dubito che non aveſſero tralaſciate, ſe in altro ſecolo ſcritto aveſſero così colto, e filoſofico, come è il preſente.

La ſettima riguarda gli Angeli, i quali comechè da gran tempo comune opinione ſia de' Teologi, non però, s' io non m' inganno, dogma infallibile di noſtra Fede, che debbano dirſi ſpirituali, cioè puri Spiriti ſenza corpo di ſorta alcuna, pure a Voi non è ignoto, che varj Padri anche de' cinque primi ſecoli della Chieſa diverſamente ſentirono. Il noſtro Teologo in più luoghi li chiama non ſolo *privi di carne*, ma ancora all' umano occhio *inviſibili*, ed eſpreſſamente *incorporei*: ma nel lib. 2. cap. 4. par che riſtringa cotali eſpreſſioni, allorchè li chiama *corpi celeſti*, ed afferma, che ſono *incorporei riguardo a noi*. Eccovi i luoghi così dell' una, come dell' altra maniera. Quanto alla prima, nel lib. 2. cap. 6. paragr. 5. Ἡ κτίσις (dice egli) ἡ λογικὴ ἀρετῆς τε, κακίας τε ἐστὶ δεκτική, ὡς εὑρίσκομεν ἐν ἀσωμάτοις μὲν, καθὰ προείπομεν, ἀρετῆς ἕνεκα τοὺς ἀγαθοὺς ἀγγέλους, κακίας δὲ τοὺς ἀποστάτας· ἐν δὲ σώμασιν· οἱ ἐσμὲν ἡμεῖς αὐτοί· τὸ δὲ θεῖον πνεῦμα κ. τ. λ. Cioè: „ Creatura „ rationalis & virtutis, & nequitiæ capax eſt, ut „ comperimus in incorporeis quidem, ſicut antea di„ ximus, quoad virtutem bonos Angelos, quoad ne„ quitiam vero reprobos: In corporibus autem, ſicut „ ſumus noſmetipſi. Divinus vero Spiritus &c. „ E nel paragr. 13. dello ſteſſo capo il Diavolo vien detto ἄσαρκος, cioè *ſenza carne*. E nel cap. 7. di quel libro chiama gli Angeli ἀσωμάτους στρατιὰς cioè *incorporei eſerciti*. E nel cap. 4. ſul fine: Μετὰ γὰρ τὸν θεὸν φύσιν ἄλλην λογικὴν ἀπὸ γραφῶν οὐκ ἐδιδάχθημεν, ἢ τῶν πολλῶν πνευμάτων, καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς σωμάτων. Cioè: „ Nam poſt Deum nullam aliam eſſe naturam „ rationalem docent Scripturæ, niſi plurium Spiri„ tuum, & corporum qualia noſtra ſunt. „ Quanto poi alla ſeconda, in queſta guiſa parla egli nel luogo già indicato. Οἱ ἐν ἄγγελοι φασὶν....... Cioè: „ Ergo Angeli, inquiunt, non ſunt a Deo, nec San„ cti, nec Spiritus Dei? Sunt a Deo, quatenus juſſu „ ipſius facti ſunt, ut omnia. Sancti autem ſunt, „ poſtquam ſanctificati ſunt, ut homines. Spiritus ve„ ro ſunt, quatenus reſpectu noſtrum ſunt incorporei. „ Sed vocati non ſunt Spiritus Dei, aut ex Deo, „ aut procedentes a Patre, aut Divini, aut Spiritus „ veritatis, aut Spiritus Sanctitatis: verum Angeli „ miniſtri, & corpora cæleſtia, eo quod infinite di„ ſtent ab increato Spiritu Dei, eique ſubjiciantur, „ juxta ſapientem Apoſtolum, qui ſcribit: *Corpora* „ *terrena, & corpora cæleſtia*. Nam ſicut ipſi ſumus „ non ſunt ventorum ſpiritus, ſic ne ipſi quidem ſi„ miles ſunt Spiritui Sancto Dei. „

Citazioni della Sacra Scrittura.

Ad ogni terzo verſo, e più ſovente ancor, ſe ſia d' uopo, allega il noſtro Teologo teſti di Sacra Scrittura. Intorno alle quali allegazioni non poche ſono le coſe che potrei quì notare. Ma perciocchè devo eſſere men lungo che ſia poſſibile, traſceglio ſol le ſeguenti.

La prima s' incontra nel lib. 1. cap. 27. ove dopo ch' egli ha allegato un paſſo di Barucco, toſto ne cita un altro, che nella Bibbia al preſente o non ſi truova intiero, o non è almeno riuſcito a me di trovare. Καὶ πάλιν· Θεοὶ οἳ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν ἐπὶ τῆς γῆς. Κύριος δὲ ποιήσας τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει, αὐτὸς θεὸς ζῶν καὶ ἀληθινός· ὡς ἄλλης θεότητος μὴ οὔσης ἀληθινῆς, εἰ μὴ τῆς τοῦ γνησίου υἱοῦ τοῦ θεοῦ, δι' οὗ καὶ παρ' οὗ ἅμα παντὶ τῷ κόσμῳ καὶ οἱ οὐρανοὶ παρήχθησαν. Il qual paſſo così ſi legge nella mia verſione: „ Et rurſus: *Dii, qui* „ *cælum & terram non fecerunt, pereant in terra.* „ *Dominus, qui fecit cælos in intelligentia, ipſe eſt* „ *Deus vivus & verus*. Nulla ſcilicet alia eſt Deitas „ vera, niſi Deitas genuini Filii Dei, per quem, & „ a quo ſimul cum univerſo mundo cæli etiam produ„ cti ſunt. „ L' eſpreſſione καὶ πάλιν (*Et rurſus*) atteſo maſſimamente l' uſo che ne fa di continuo anche il noſtro Autore, dà a divedere, s' io non m' inganno, che le parole Θεοὶ οἳ τὸν οὐρανὸν κ. τ. λ. *Dii qui cælum &c.* (ch' egli ſpiega nel ſeguente periodo ὡς ἄλλης θεότητος κ. τ. λ.) ſi citano da lui come un teſto di Sacra Scrittura, e forſe del libro di Barucco, ove però non le truovo.

La ſeconda truovaſi nel lib. 2. cap. 22. Allega ivi un paſſo di Daniele nella Storia di Suſanna, il quale ora non vi ſi legge. Ἐπιφέρει γάρ· καὶ ἔκρινεν τὸν πρεσβύτερον πνεύματι ἁγίῳ πεπληρωμένος. Cioè: „ Subjungit enim (*parla di Daniele*): *Et judicavit pre*„ *sbyteros* (*ſeniores*) *Spiritu Sancto repletus*. „

La terza coſa degna d' eſſer notata ſi è, ch' ei cita alcuni luoghi non come ora ſi leggono nel Teſto greco, ma come truovanſi nella Vulgata. Molti eſempj potrei recare, ma i due ſeguenti baſteranno al mio intento. Ne' capi 29 e 32. del lib. 1. cita il verſetto 3. del primo capo della ſeconda Epiſtola di S. Pietro in queſta guiſa. Ὡς τὰ πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως αὐτοῦ τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν δεδωρημένης διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς ἰδίᾳ δόξῃ καὶ ἀρετῇ. Il Teſto greco ſtampato invece di ἰδίᾳ δόξῃ ha διὰ δόξης. Ma nell' edizione Vulgata ſi legge appunto come leſſe il noſtro Teologo. *Quomodo omnia nobis divinæ virtutis ſuæ, quæ ad vitam & pietatem, donata ſunt per cognitionem ejus, qui vocavit nos propria gloria & virtute*. Nel lib. 2. poi al capo 3. cita il verſetto 13. (che nella Vulgata è il 12.) del cap. 2. della ſeconda Epiſtola ai Teſſaloniceſi, e dove il Teſto greco ha ἀπ' ἀρχῆς εἰς σωτηρίαν, cioè *ab initio in ſalutem*, e il Vulgato, *primitias in ſalutem*, il noſtro Teologo legge ἀπαρχὴν εἰς σωτηρίαν, e cioè appunto come aveva letto il Vulgato.

La quarta ſi è, che alcuni paſſi della Scrittura non vengono da eſſo allegati come ſi leggono nel Teſto greco, nè come li leſſe il Vulgato, ma affatto diverſamente. Due ſoli eſempj ne arreco per amore di brevità. Nel lib. 2. cap. 3 ſi cita il ſettimo verſetto del Capo I. dell' epiſtola ſeconda a Timoteo, e dove il Teſto greco, ed il Vulgato Interprete han letto πνεῦμα δειλίας. *Spiritum timoris*, il noſtro Teologo legge πνεῦμα δουλείας, cioè *Spiritum ſervitutis*. E nel lib. 1. cap. 15. cita il verſetto 12. del capo IV. dell' Epiſtola Cattolica di S. Giacomo in queſto modo: Καὶ ὡς Ἰάκωβος περὶ αὐτοῦ γράφει· εἷς ἐστιν ὁ νομοθέτης καὶ κριτὴς ὁ μόνος σώζειν δυνάμενος. Cioè: „ Et ſicut „ Jacobus de illo ſcribit: *Unus eſt legiſlator, & ju*„ *dex, qui ſolus poteſt ſalvare*. „ Ma tal lezione è diverſa così da quella del Teſto greco, come da quella del Traduttore Vulgato. Nel primo ſi legge: εἷς ἐστιν ὁ νομοθέτης ὁ δυνάμενος σῶσαι καὶ ἀπολέσαι. Cioè: *Unus eſt legiſlator, qui poteſt ſalvare, & perdere*. E il ſecondo leſſe: *Unus eſt legiſlator, & judex, qui poteſt perdere, & liberare*.

La quinta ſi è, che qualche fiata in citando la Sacra Bibbia, attribuiſce per isbaglio ad uno quel ch' è di un altro: ſe pure non vogliamo, accuſando il copiſta, ſcuſar l' Autore. Nel lib. 1. verbigrazia al cap. 7. allega un teſto del cap. XI. verſ. 4 della 2. ai Corinti, dicendo che truovaſi nella lettera ſcritta ai Romani. Ῥωμαίοις δέ· εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε ὃ οὐκ ἐλάβετε. Cioè: „ Ad Romanos vero ſcribens: „ *Nam ſi is qui venit, alium Jeſum prædicat, quem* „ *non prædicavimus, aut alium Spiritum accipitis, quem* „ *non accepiſtis*. „ E per lo contrario nel cap. 18. di quel libro allega un paſſo del cap. XV. verſ. 30. della lettera ſcritta ai Romani, affermando che leggeſi in una delle due ſcritte ai Corinti. Καὶ πάλιν Κορινθίοις· Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοὶ διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ πνεύματος συναγωνίσασθαί μοι ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν θεόν. Cioè: „ Et rurſus ad Corinthios ſcribens: *Obſe*„ *cro autem vos, fratres, per Dominum noſtrum Jeſum* „ *Chriſtum, & per caritatem Spiritus, ut adjuvetis me in* „ *orationibus pro me ad Deum*. „ E poco dopo allega come preſo dai Salmi un paſſo che ſi legge nei Treni.

La ſeſta

Digitized by Google

La ſeſta ſi è, che citando alcun paſſo delle Sacre Scritture, comechè ſembri che ne alleghi le preciſe parole, ne cita però alcuna volta ſoltanto il ſenſo. Ciò è manifeſto dal lib. 1. cap. 16, ove allega il verſ. 3. del cap. V. del Geneſi in queſto modo: περὶ δὲ φυσικῆς εἰκόνος ὑφηγεῖται καὶ Μωυσῆς οὑτωσί· ἐγέννησεν Ἀδὰμ τὸν Σὴθ κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ. Cioè: ,, De naturali autem imagine Moſes quoque diſſerit ſic: *Adam* ,, *genuit Seth juxta imaginem ſuam*: ,, Perciocchè ſe Voſtra Eccellenza darà un' occhiata al Teſto greco, o alla Vulgata in quel luogo, troverà bensì il ſenſo delle parole da lui recate, ma le parole medeſime non già. Nella medeſima guiſa al capo 18. del detto libro cita il verſ. 6. del 1. Capitolo della Geneſi: Καὶ πάλιν· εἶπεν ὁ Θεὸς· γενηθήτω στερέωμα· καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα· καὶ ἴδεν ὁ Θεὸς, ὅτι καλόν. Cioè: ,, Et rurſus: *Dixit Deus: fiat firmamentum. Et* ,, *fecit Deus firmamentum. Et vidit Deus quod eſſet* ,, *bonum.* ,, E pochi verſi dopo allega il 5. verſetto del 2. capo di Aggeo così: Καὶ ὡς ὅτε... Cioè: ,, Et ,, ſicut quum prophetant Aggæus quidem ex perſona ,, Patris divinam vocem afferens ſic ſe habentem: ,, *Confortare Zorobabel, quoniam ego vobiſcum ſum, &* ,, *Verbum meum bonum, & Spiritus meus in medio* ,, *veſtri*: Iſaias vero &c. ,, E, per omettere altri eſempi, alla fine del 5. capo del 2. libro cita il cap. 6. della lettera ſcritta agli Efeſi, come ſiegue: πρὸς Ἐφεσίους μὲν... Cioè: ,, Ad Epheſios quidem: *Accipientes armaturam Dei, & loricam juſtitia, & ſcutum fidei, & galeam ſalutis, & gladium Spiritus,* ,, *quod eſt verbum Dei.* ,, Delle quali parole ne' verſetti 13, 14, 16, e 17 del predetto capitolo ſi truova il ſenſo.

Diſciplina Eccleſiaſtica.

I. Prima, che l' Ariana Ereſia inſorta foſſe a turbar quella pace, che alla Chieſa dava il Gran Coſtantino, e ad accendere in tutto il Mondo Cattolico il fuoco della diſcordia, rendendo ſoſpette quelle formole ancora, che per l' avanti ſembravano, ed avevanſi per Cattoliche, la Glorificazione, o, come i Greci la chiamano, la *Doxologia* rendevaſi a Dio or colla formola, che al preſente uſiamo, *Gloria Patri & Filio & Spiritui Sancto*, ora coll' altra, *Gloria Patri per Filium in Spiritu Sancto*. Ma dacchè coteſti nemici della divinità del Figliuolo cominciarono co' ſacrileghi loro artifizj ad impugnare un tal dogma, e molto più dacchè loro ſi aggiunſero i ſeguaci di Macedonio, la ſeconda delle due formole già mentovate divenne ſoſpetta, non già perchè uſata prima non foſſe in ſenſo Cattolico, ma perchè quegli Eretici, rigettando aſſolutamente la prima, ed interpretando a lor talento la ſeconda, di queſta ſola facevan uſo. Per la qual coſa non è da ſtupirſi, ſe il noſtro Teologo di queſta ſeconda parlando, quaſi come eretica la riprova, come da' ſeguenti luoghi ſi vede. Nel lib. 1. cap. 32. Καὶ πάλιν Ῥωμαίοις...... Cioè: ,, Et rurſus ad Romanos (nel cap. I. verſ. 24, e ,, 25.)..... *Qui commutaverunt gloriam* (nel Teſto ,, greco ſtampato, e nella Vulgata ſi legge τὴν ἀλήθειαν, *Veritatem*, ma il noſtro Teologo leſſe τὴν ,, δόξαν) *Dei in mendacium, & coluerunt, & ſervierunt creatura potius, quam Creatori, qui eſt benedictus in ſecula. Amen.* Quis autem eſt rerum omnium ,, Conditor, quem eſſe dicit *benedictum in ſecula*, niſi ,, Unigenitus? Quinam vero ii, qui *commutaverunt* ,, *gloriam ejus*? Qui dicunt: *Gloria Patri per Filium* ,, *in Spiritu Sancto.* Qui opinantur & eum eſſe creaturam, & ne regem quidem æternum eſſe. ,, E nel cap. 34. dello ſteſſo libro: Καὶ οἱ λέγοντες· δόξα πατρὶ δι' υἱοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι· οὐ δοξάζουσι τὸν υἱὸν, οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· ἄλλοι γὰρ δι' ἄλλου ἐν ἄλλῳ ἀναπέμπουσι τὴν δόξαν· μᾶλλον δὲ οὐδ' ὁπόσον. Cioè: ,, Et ,, qui dicunt, *Gloria Patri per Filium in Spiritu Sancto*, non glorificant Filium, aut Spiritum Dei: nam ,, alteri per alterum in altero gloriam referunt, aut, ,, ut melius dicam, nulli. ,, E finalmente nel lib. 3. cap. 23: αἱρετικοὶ δὲ κατ' οἰκείαν ἐξουσίαν τῆς δοξολογίας συνθέντες ὕμνον δι' ἄλλου ἐν ἄλλῳ ὡς δι' ὀργάνου δοξάζουσιν· τὸ δ' ἀληθέστερον, οὐδένα. Cioè: Hæretici vero propria poteſtate glorificationis hymnum componentes, alteri per alium in alio velut per inſtrumentum gloriam reddunt, aut, quod verius eſt, ,, nulli. ,,

In ſecondo luogo uſavano i Criſtiani de' primi ſecoli di rivolgerſi, allorchè facevano le lor preghiere, all' Oriente, alludendo con un tal rito, ſiccome io penſo, al nome di *Oriente*, con cui è ſtato il Criſto prenunciato da Zaccaria il ſeniore, ed annunciato dall' altro Zaccaria, padre del Battiſta, allorchè diſſe: *Viſitavit nos Oriens ex alto*. Or che tal coſtume foſſe ancora in vigore ne' tempi del noſtro Autore, ne fa fede ciò, ch' ei ſcrive nel lib. 3. cap. 2. paragrafo 28. Εἰ καθὰ γέγραπται...... Cioè: ,, Si, ut ,, ſcriptum eſt, a dextris Patris conſidet (*parla del* ,, *Figliuolo*),.... ſedet in eodem throno.... & cum ,, Patre ex æquo ſimul adoratur & conglorificatur ,, quum ipſe, tum Spiritus Dei. Quomodo enim poſſet, quum Trinitas in uno throno ſit, unus adorari ,, in conſpectu unius æterni throni, quando Orientem ,, verſus ſit adoratio, & gloria redditur Deo? ,,

In terzo luogo noterei quì il rito delle tre immerſioni indicato in più luoghi dal noſtro Teologo, e nominatamente nel lib. 2. cap. 12, ſe non riputaſſi inutile il farlo, trattandoſi di un rito, che nell' Oriente ancor ſi conſerva, e nell' Occidente fu oſſervato per lo ſpazio forſe di ſecoli dieci, e più.

In quarto luogo uſava la Chieſa ne' primi ſecoli di amminiſtrare ai battezzati, anche ai bambini, immediatamente dopo il batteſimo l' Eucariſtia. Ad un tal rito, ſe bene eſpreſſamente non nomini i pargoletti, ſembra che alluda il noſtro Teologo, allorchè dell' amminiſtrazione dell' un Sacramento parla sì fattamente, che ce la rappreſenta come congiunta immediatamente a quella dell' altro. Così nel lib. 2. ſul fine del 13. capo altrove da me allegato, ove Criſto ſi fa parlare in tal guiſa: ἀλείψας, λούσας.... καὶ θρέψας τῷ σώματί μου καὶ τῷ αἵματι. Cioè: ,, Ungens, lavans..... & nutriens corpore meo, & ſanguine. ,, E nel 14. capo del libro ſteſſo: τὴν ἀθάνατον κοινωνίαν τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ δεσποτικοῦ, ἅπερ σὺν τῇ ἀνακαινώσει..... λαμβάνομεν. Cioè: ,, divinam atque immortalem Communionem corporis, & Sanguinis Domini, quam una cum renovatione (*cioè a dire col batteſimo*)...., accepimus. ,,

In quinto luogo comechè a certi giorni dell' anno, a quelli cioè, che le feſte di Paſqua, e di Pentecoſte immediatamente precedono, riſervata in iſpezialità foſſe in que' ſecoli, più che nei noſtri, l' amminiſtrazion del batteſimo, pure ne atteſta il noſtro Teologo, che in qualunque giorno dell' anno, anzi ogni ora ſi conferiva quel Sacramento. Imperciocchè dopo aver oſſervato nel lib. 2. cap. 14, che nella Probatica Piſcina, figura del batteſimo, ſol una volta l' anno, ed un ſolo per volta, dall' infermità del corpo, e non già dell' anima veniva guarito, ſoggiunge quanto ſiegue: τὸ γὰρ αὐθεντικὸν..... Cioè: ,, Authenticus enim baptiſmus, poſt Filii, & Spiritus Sancti adventum, quotidie, aut potius ſingulis ,, horis, aut, ut verius dicam, continue, & omnes ,, deſcendentes (*cioè tutti i battezzati*), & ab omni ,, peccato in perpetuum liberat &c. ,,

Fatti atteſtati dal noſtro Autore.

I. Quanto ai punti di Storia dal noſtro Teologo accennati, non dee recar maraviglia, ſe ſono pochi, e queſti per la maggior parte di poco conto. Troppo lontano da tale materia è l' argomento, ch' egli ha per le mani. Pur non ſarà, credo io, alla Cattolica, dotta, ed inclita Nazione Spagnuola diſcaro, che venga ora per la prima volta alla luce una teſtimonianza di Autore così antico, come è queſto, con cui maggiormente la vecchia loro tradizione, e credenza ſi compruovi della venuta di S. Giacomo Apoſtolo nelle Spagne, e della predicazione ivi da lui fatta dell' Evangelio. Nè quì potranno coloro, che alla predet-

predetta tradizione ſono contrarii, quello riſpondere, che all' argomento preſo dai comenti di S. Girolamo ſul 24. capitolo d' Iſaia riſpondono, e cioè, eſſere bensì ſtato uno degli Appoſtoli deſtinato a predicar nelle Spagne, come S. Girolamo atteſta, e queſto eſſere S. Jacopo ſecondo l' antica tradizione delle Chieſe di Spagna, ma non aver eſſo potuto per cagion del martirio, di cui fu prima in Geroſolima coronato, mandare ad effetto la ſua deſtinazione. Imperciocchè la parola *διάγοντες* del noſtro Teologo uſata ſignifica ſenza alcun dubbio ſoggiorno, e non già ſoltanto deſtinazione. *Ὅτι ἄλλοι μὲν τῶν ἀποστόλων* (così egli parlando dello Spirito Santo) *διάγοντες ἐν Ἰνδίᾳ*. ... Cioè: „Nam alteri quidem Apoſtolorum in India, alteri vero in Hiſpania degenti, aliis vero in aliis locis, uſque ad extremitatem terræ ab ipſo diſtributis ſuam infallibilem, & incontaminatam impertiebatur Sapientiam.„

Il ſecondo truovaſi nel terzo libro al cap. 41. ove atteſta, che l' ereſiarca Montano era prima ſtato Sacerdote di un Idolo. *Ὥστε παρὰ πάντας μοντανὸς....* Cioè: „Montanus itaque omnium minime dicendus eſt Spiritum Sanctum cognoviſſe, eumque habuiſſe, quippe qui in ea ſententia fuerit, ac centum quidem & amplius annis poſt aſſumptionem [aſcenſionem] Salvatoris, & adventum Spiritus Sancti, factus primum idoli Sacerdos, tum cæcæ hujus hæreſeos auctor & doctor.„

Il terzo ſi è il finto pentimento di Ario dagli antichi Padri, e Storici Eccleſiaſtici atteſtato, e dal noſtro Teologo nel 2. libro al cap. 10. confermato. *Τίς ἂν οὖν πείθοιτο δικαιότερον* (ſcrive egli) *Παύλῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ἁγίοις, ἢ Μακεδονίῳ, καὶ τῷ πλαστῶς μετανοήσαντι Ἀρείῳ*; Cioè: „Cui ergo magis æquum eſt credere, Paulo ne & aliis Sanctis, an Macedonio, & ei qui ficte reſipuit, Ario?„

Il quarto ſembra accennarſi, comechè oſcuramente, nel 6. capo del 3. libro; e cioè che al tempo del noſtro Autore frai padroni l' uſo tuttavia continuaſſe di dare il lor nome agli ſchiavi. *Καὶ βασιλεὺς κατέστη......* Cioè: „Et rex conſtitutus eſt (*parla di Gesù Criſto Signor noſtro*), & Dominus factus eſt is qui natura, & ab æterno erat Dominus, quando diſcipuli, ut ſcriptum eſt, ſervi ejus facti ſunt; quando Apoſtolus ſcripſit: *Paulus ſervus Jeſu Chriſti*; quando etiam omnes eum ut Dominum & Chriſtum agnoſcentes, Chriſtiani denominati ſumus, tamquam ſervi participes facti nominis herilis: ſicut dicit in Iſaia: *Iis autem, qui ſerviunt mihi, vocabitur nomen novum*, &c.„

Autori dal noſtro Teologo allegati.

Parrà forſe ſtrana, o ſoverchia coſa ad alcuno, non già a Voſtra Eccellenza, ch' io qui vi annoveri eziandio gli Autori dal noſtro Teologo allegati. A chi però in sì fatta guiſa penſaſſe, riſpondo, che il fo moſſo da due ragioni; la prima ſi è, perchè potendo tali notizie eſſer giovevoli a far conoſcere maggiormente l' Autore, di cui ſi tratta (che è lo ſcopo principale di queſta lettera), credo di dover io queſto ſeguir l' eſempio dell' eruditiſſimo Fabrizio, il quale ove maſſimamente parli di Scrittori o inediti, o poco noti, ſuol fare il catalogo degli Autori da lor citati. La ſeconda è, perchè mi ſi offre con ciò occaſione di accennare alcune coſe nuove che non diſcare giudico poter eſſere agli amatori di erudizione, perciò appunto, perche nuove. Ciò premeſſo vengo al propoſito, i mentovati Autori ſecondo l' ordine della loro antichità diſponendo.

Il primo, e il più antico ſarebbe Mercurio Triſmegiſto, ſe le opere, che a lui, ſeguendo la comune opinion del ſuo ſecolo, il noſtro Teologo attribuiſce, foſſero genuine. Vien queſti citato nel cap. 3. del ſecondo libro, ove ſi legge: *Ὅθεν εἴρηται καὶ τῷ Ἑρμῇ τῷ ἐπικληθέντι τρισμεγίστῳ· ἀδύνατον ἐν γενέσει εἶναι τἀγαθόν· κ. τ. λ.* Cioè: „Quare dictum eſt ab Hermete, qui Triſmegiſtus cognominatur: *Fieri non poteſt ut in generatione ſit bonum* &c.„ E parimenti nel 27. cap. dello ſteſſo libro, ove recaſi un paſſo di lui *ἐκ τῶν πρὸς τὸν Ἀσκληπιὸν λόγων τούτων*.

Il ſecondo in quell' ordine ſarebbe Orfeo, ſe di lui foſſero i due eſametri, che nel medeſimo 27. cap. del 2. libro allega il noſtro Autore nel ſeguente modo: *Ὀρφεὺς τὸ παρ᾽ Ἕλλησι πρῶτος θεολόγος·*

Πάντα γὰρ ἀθανάτοιο θεοῦ μεγάλην ὑπ᾽ ἀρωγῇ
Ἄνθρωποι τελέουσι σοφῇ ὑπὸ πνεύματος ὁρμῇ.

Cioè: „Orpheus, qui apud Græcos eſt primus theologus:

Omnia enim immortalis Dei magno ſub auxilio
Homines perficiunt, ſub ſapienti Spiritus motione.

Il terzo, e per mio avviſo il più antico ſi è Pindaro, che vien citato in due luoghi. L' uno truovaſi nel cap. 2. del terzo libro, ed è queſto. *Καὶ ὁ Πίνδαρος δὲ πιστὸν καὶ ἀληθινὸν λέγων τὸν θεὸν, οὕτως ἔφη· Καὶ μὰν θεῶν γένος πιστὸν αἰεί.* Cioè: „Deum vero Pindarus quoque fidelem ac verum dicens, ſic locutus eſt: *Et Dei genus fidele ſemper.*„ E' però da avvertirſi, che nell' Oda qui allegata, la quale è la decima delle Nemee, ſi legge alquanto diverſamente, e cioè,

. . . . *Καὶ*
Μὰν θεῶν πιστὸν γένος.

Cioè, *Et Deorum fidele genus*. Nell' altro poi, ſenza nominare il Poeta, reca due verſi dell' Oda, che fralle Olimpiche è la prima.

Ἁμέραι δ᾽ ἐπίλοιποι
Μάρτυρες σοφώτατοι.

Cioè: *Sed poſteri dies teſtes ſunt ſapientiſſimi.*

Il quarto è Sofocle, di cui, ſenza dirne il nome, reca due verſi nel capo ſeſto del terzo libro.

Il quinto è Diagora di Melo, celebre Filoſofo, il quale comunemente vien detto l' Ateo. Alcuni però degli Scrittori antichi Criſtiani, e Goffredo Arnoldo frai moderni da coteſta infame taccia il difeſero. Le ſue opere perirono da gran tempo. Ma il noſtro Teologo ce ne ha conſervato un frammento ſul fine del capo primo nel 3. libro, il quale, comunque s' interpreti, par favorevole all' opinione degli Apologiſti di Diagora. *Οὐκ αὐτάρκης γὰρ ὄντως* (così egli) *ἡ ἀνθρώπου σύνεσις εἰπεῖν τι περὶ τοῦ θεοῦ μὴ θείαν προσλαβοῦσα βοήθειάν τε καὶ δύναμιν· ὥς που καὶ Διαγόρας ὁ Μήλιος εἴρηκε· θεὸς πρὸ παντὸς ἔργου βροτείου νωμᾷ φρένα ὑπερτάταν· αὐτοδαὴς δ᾽ ἀρετὰ βραχὺν οἶμον ἕρπει.* Cioè: „Revera enim hominis intelligentia ad aliquid de Deo dicendum per ſe non ſufficit, niſi divinam acceperit opem, ac vim: ſicut alicubi etiam Diagoras Melius dixit: *Deus ante omne humanum opus* col reſto.„ Imperciocchè non eſſendo io del tutto contento della mia traduzione in queſto paſſo, cui, tal quale ſi truova nel codice, ho riportato, e bramando perciò d' intendere prima ſopra di eſſa il ſentimento de' più dotti, non ardiſco di porla qui tutta ſotto i voſtri occhi.

Il ſeſto ſarebbe Platone Comico, quando foſſe il Seniore, non l' altro più giovane. Ambidue ſono Pagani, e di ambidue ci mancano le Comedie. Il noſtro Teologo nel cap. 27. del ſecondo libro ne reca quattro jambi ſenarii, i quali però, ingenuamente il confeſſo, non sò perſuadermi che ſieno di un Poeta Gentile. *Πλάτωνος τοῦ κωμικοῦ, ὃς ἀνδρικῶς ἐν τοῖς ὑπογεγραμμένοις ἰάμβοις θεότητα μοναδικὴν ἐκτεινομένην εἰς τριάδα, ἀφ᾽ ἧς τὰ ὅλα γέγονέ τε καὶ σώζεται·*

Θεὸς γάρ ἐστιν εἷς πατὴρ ὑπέρτατος
Λόγῳ τὰ πάντα σοφώτατα, καὶ πνεύματι
Στήσας ὀλισθαίνοντα κἀκ βυθοῦ πλάνης
Εἰς φῶς ἀνέλκων ἐκ μακρᾶς ἀταξίας.

Cioè: „Platonis Comici, qui viriliter Deitatem ſervata unitate extenſam in Trinitatem in ſubſcriptis iambis (*manca un verbo, che ſignifichi* deſcribit, *o coſa ſimile*) a qua omnia facta ſunt, & conſervantur:

Deus enim eſt unus Pater ſupremus
Qui Verbo omnia ſapientiſſime, & Spiritu
Firmavit labentia, & ex Profundi errore
In lucem revocat ex diuturna confuſione.

Il ſettimo è Platone il Filoſofo. Un paſſo di lui preſo dal Timeo recaſi nel 4. cap. del terzo libro.

L'ottavo è Ariſtotele, di cui il quinto *τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ* ſi cita nel 5. capo del terzo libro.

Il nono è Arato di Tarſo. Lo cita il noſtro Teologo nel 18. cap. del 3 libro, ſe pure può dirſi che lo citi egli: perciocchè altro non fa, che produrre dal 17. capo degli Atti degli Appoſtoli i verſetti 27, e 29, come ſi leggono nel teſto greco ſtampato: ma dove S. Paolo in quei verſetti la prima metà ſoltanto allega del quinto verſo de' Fenomeni del mentovato Poeta, il noſtro Teologo lo reca intiero, in queſto modo:

Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν· ὁ δ' ἤπιος ἀνθρώποισιν.

cioè:

Ipſius enim & genus ſumus: ipſe vero benignus eſt in homines.

Il decimo è Aquila, la cui verſione allega nel cap. 3. del 3. libro, come ſiegue. *Ἀκύλας μὲν γὰρ ὁ εἷς τῶν ἑρμηνευτῶν τὴν γραφὴν ταύτην ἔχουσαν ἑβραϊστὶ ἀδωναὶ κανανὶ ἐξέδωκεν οὕτως· κύριος ἐκτήσατό με.* Cioè: „ Nam Aquila unus ex Interpretibus locum hunc „ Scripturæ, qui hebraice habet, *Adonai canoni* (*io* „ *leggo* canani), tranſtulit ſic: *Dominus poſſedit me*.„

L'undecimo è Porfirio (*ὁ ἐκκρίμενος πορφύριος*) del quale ſi porta un paſſo nel 27. cap. del ſecondo libro, che comincia in queſta guiſa: *ἄχρι γὰρ τριῶν ὑποστάσεων ἔφη πλάτων τὴν τὸ θεῖο προελθεῖν οὐσίαν*. Cioè: „ Nam uſque ad tres hypoſtaſes dixit Plato divinitatis naturam progredi.„

Il duodecimo è S. Baſilio, le cui parole non reca il noſtro Teologo, ma accennata avendo, e in breve eſpoſta un' interpretazione da quel gran Padre, e Dottore data ad un teſto dell' Evangelio, al medeſimo l' attribuiſce colle ſeguenti parole: *ὥς τις τῶν ἐν ἁγίοις πατέρων σοφίας γέμων ἀσυλλογίστως ἐδίδαξεν· βασίλειος ἦν ὄνομα αὐτῷ*. Cioè: „ Sicut quidam ex San„ ctis Patribus, ſapientiæ plenus, ſine ratiocinationis „ fuco docuit: Baſilio erat illi nomen.„ In fatti ſi truova la predetta interpretazione nella 236. lettera di S. Baſilio alla pag. 362. del terzo tomo delle ſue Opere giuſta l' edizione de' Monaci di S. Mauro.

Che ſe di riferirvi inoltre imprendeſſi tutte le citazioni di verſi d' antichi Poeti, che dal noſtro Teologo, ſenza nominarne gli Autori, ſi allegano ſotto queſta comune denominazione, *οἱ ἔξω*, cioè gli *Eſteri*, o ſia i *Pagani*, non giungerei mai al fine di queſta lettera: perciocchè, ſol noverandole, il numero ſi oltrapaſſa di trentaſette, e queſte in buona parte non tanto brevi: delle quali altre ſon tratte forſe dagli oracoli Sibillini, comeche non ſi truovino nell' edizione dell' Opſopeo, altre da altri Poeti: che lunga e rincreſcevole coſa ſarebbe il rintracciarne ora anche i nomi.

Eretici dal noſtro Teologo confutati, o almeno mentovati.

Diſſi già fin da principio a Voſtra Eccellenza, che il primo, anzi l' unico ſcopo di tutta l' Opera del mio Teologo ſi è di confutare l' ereſie di Ario, e di Macedonio. Pure d' altri Eretici ancora, tutti però a' due predetti anteriori, fa egli menzione, e in quanto la materia, di cui ragiona, il conſente, di paſſaggio eziandio li confuta.

Il primo di queſti, ed il più antico ſi è Simone il Mago. Di eſſo parla nel 42. capo del 3. libro, riferendone le perverſe dottrine: che il riferirle ſoltanto è un confutarle. *Τοῦτο τοίνυν τὸ δόγμα*.... Cioè: „ Hoc ergo dogma emanatio quædam eſt lutulentæ „ doctrinæ, quæ prodiit ex Simone Mago Samaritano, qui nec mundum eſſe factum a Deo, ſed ab „ Angelis; nec reſurrectionem futuram eſſe; & indifferentem debere eſſe cum omnibus mulieribus mix„ tionem docuit, atque eo furoris venit, ut Chriſti „ noſtri, & magni Dei nomen uſurpaverit.„

Il ſecondo è Menandro, il quale inſieme con Saturnino nel predetto luogo vien mentovato. Di ambidue atteſta il noſtro Teologo, che quantunque in certe coſe diſſentiſſero da Simone il Mago, quanto però all' uſo promiſcuo delle femmine, e quanto alla creazione fatta dagli Angeli, con lui ſi accordavano: e che furono moltre cotanto arditi, che giunſero ad affermare, che è bensì giuſto il Figliuolo, ma ingiuſto è il Padre, e dalla creazione del Mondo non ſolo, ma ancora dalla providenza del tutto alieno.

Il terzo è Montano co' ſuoi ſeguaci. Ne parla egli nel 18. capo del 3. libro, aſſerendo, che la diſtinzione negavano delle Divine Perſone. *Ἀλλ' ὅτι καὶ τοὺς παχεῖς*..... Cioè: „ Sed etiam ut mente craſſi „ ac rudes Montaniſtæ pudore afficiantur, qui putant „ eumdem eſſe ſimul Filiopatrem & Paracletum.„ Il che afferma eziandio nel 38. capo del libro iſteſſo. Ma ne tratta poſcia più a lungo nel 41. capo, ove gli errori di queſti Eretici riferiſce inſieme, e confuta. A tre capi ei li riduce in quel capitolo. Il primo ſi è, che una ſola ſia la perſona (come egli parla) delle Divine tre Ipoſtaſi: *ἓν πρόσωπον εἶναι*.... cioè: „ Unam „ eſſe trium divinarum Hypoſtaſium Perſonam: Montanus enim, inquiunt, dixit: Ego ſum Pater & Filius & Paracletus.„ Il ſecondo ſi è, che *ἐκεῖνοι λέγουσιν*.... Cioè: „ illi dicunt, Montanum veniſſe, & „ Paracleti, ideſt Spiritus Sancti, perfectionem habuiſſe.„ Il terzo è, che Priſcilla e Maſſimilla foſſero profeteſſe, e che dopo la venuta del Salvatore ſianvi altri profeti; il che nega il noſtro Teologo, in riguardo maſſimamente alle profeteſſe. *Λέγουσιν ὅτι*... Cioè: „ Dicunt (*i Montaniſti*): Vos non creditis, poſt „ primum Domini adventum eſſe prophetas.„

Il quarto Eretico è Baſilide, di cui parlando nel detto capo 41, afferma, che oltre i delirj di Menandro, inſegnò ancora che 365. cieli furono ſtabiliti, i quali hanno il nome di Angeli: e che quindi i Baſilidiani traevano quel ch' eſſi chiamavano il Santo nome di *Arbaſax*, il quale, ſe ſi computeranno i numeri delle lettere greche, che lo compongono, troveraſſi che ſignifica appunto 365, e comechè più comunemente ſia detto *Abraxas*, dal noſtro Teologo però vien pronunciato *Arbaſax*.

Il quinto è Carpocrate, il quale, ſecondo che nel detto luogo ſi riferiſce, confermò le medeſime ſciocchezze, e vi aggiunſe queſt' altra, che ſe alcuno per mezzo de' peccati d' ogni genere non adempia la volontà di tutti i Demonj, non può oltrapaſſare i Principati, e le Poteſtà, nè giungere al Ciel Supremo.

Il ſeſto è Valentino, del quale atteſta nel detto luogo, che l' Ereſie adottò de' precedenti due Eretici, e ne aggiunſe loro due altre: l' una ſi è, che Criſto portato aveſſe il corpo dal Cielo: l' altra è una lunga favola, non sò ſe empia maggiormente, o ridicola, ed è queſta. *Bito* (che ſignifica *profondità*) generò *Sige* (che dinota *ſilenzio*), e da Sige il Giove de' Greci (o ſia de' Gentili) fabbricò un certo *Verbo*. E perciocchè Criſto nel trenteſimo anno di ſua età fu battezzato, finſe inoltre Valentino trenta *Eoni* (cioè *Secoli*) da lui chiamati Iddii, l' ultimo de' quali era ermafrodito, e queſto è la *Sapienza*, la quale avendo voluto vedere il primo Dio, ne reſtò abbagliata, e cadde dal Cielo, onde fu ſcacciata dal trenteſimo numero, e piangendo, dal ſuo pianto generò il *Diavolo*. Manca il reſto di queſta favola, da S. Ireneo, e da altri antichi, i quali delle ereſie ſcriſſero, riportata; perciocchè mancano nel codice alcune carte. Nel ſecondo libro poi al cap. 6. paragr. 19. atteſta il noſtro Teologo, che Valentino inſegnò ancora, che lo Spirito Santo è coevo agli Angeli. *Τῶ ἐξοβλήθεν*.,.. Cioè: „ Excommunicati & ejecti Valentini, qui ma„ nichæizavit, & præter alia abſurda fabularum com„ menta, furioſe dixit Spiritum divinum coævum An„ gelis, &c.„

Il ſettimo è Manete co' ſuoi ſeguaci. Di coſtui dice nel 18. capo del 3. libro, ch' ei chiamò il divin Padre *ἀπάνθρωπον*, cioè *inumano*, e il divin Figlio ſoltanto *φιλάνθρωπον*, cioè *umano*, o benigno verſo degli uomini. *Σὺν αὐτοῖς δὲ*..... Cioè: „ Simul cum „ ipſis (*cioè coi Montaniſti*) etiam Manichæus (*ſi vergogni*), qui non admittit vetus Teſtamentum, ſed „ vocat Patrem quidem *inhumanum*, quippe qui A„ damum ejecit ex Paradiſo, Filium vero ſolum *hu-*

„ *manum*,

„ *manum*, ideſt benignum erga homines, quippe qui „ per ſemetipſum venit, ac ſalvavit nos. „ E nel 21. capo ai Manichei attribuiſce l'errore eziandio de' Fantaſiaſti. *Οἰηθέντων αὐτῶν* (io credo che debba leggerſi *αὐτὸν*) *μανιχαῖοι μὲν σῶμα δοκεῖν ἐσχηκέναι· ἀρειανῶν δὲ κ. τ. λ.* Cioè: „ Quum putent ipſum (*parla di „ Criſto*) Manichæi quidem corpus apparenter habuiſ„ ſe, Ariani vero &c. „ Ma più a lungo di coteſti Eretici ragiona nel 42. capo del detto libro. Atteſta ivi, che molti ve n' aveva al ſuo tempo, e che commettevano ſporchiſſime malvagità, le quali dice di aver riſaputo *τὰ μὲν πείρᾳ, τὰ δ' ἀκοῇ*, cioè, parte per eſperienza, e parte per fama. Aggiunge, che il loro ſiſtema era compoſto degli errori di Simone Mago, di Menandro, e Saturnino, di Baſilide, di Carpocrate, e di Valentino: e molte altre coſe avrà aggiunte in quel capitolo, le quali al preſente mancano, perchè manca nel codice il fine di eſſo, ivi appunto, ove parlaſi de' Manichei.

Gli ultimi ſono Novato, e Sabbazio, che temerariamente preteſero di riſtringere l'autorità da Criſto data alla Chieſa di concedere l'aſſoluzione, e la riconciliazione ai Caduti. Li confuta egli nel 30. capo del primo libro per incidenza, affermando, che il Redentore, allorchè diſſe, *Quodcumque ſolveritis ſuper terram, erit ſolutum in cœlo*, *ἐξέωσεν ἐκ τότε τὴν Ναυάτου καὶ Σαββατίου ἀπανθρωπίαν*. Cioè: „ repudiavit „ ex eo tempore Novati, & Sabbatii inhumanitatem. „

CAPO IV.

In qual ſecolo ſcriveſſe il noſtro Teologo, e chi foſſe.

Ed eccomi già, Monſignor, pervenuto colà, dove porrei volentieri fine a queſta ormai troppo lunga lettera, ſe un deſiderio voſtro, anzi, come devo io riguardarlo, un comandamento non mi coſtringeſſe a dir pur due parole intorno le due ricerche da voi propoſtemi, in qual ſecolo abbia ſcritto il noſtro Teologo, e chi egli ſia.

Quanto dunque ſpetta alla prima, dirò, che di null' altro ardiſco accertarvi, ſe non che l'Opera, di cui ragiono, fu ſenza dubbio compoſta dopo la morte di S. Baſilio, la quale avvenne, come ſapete, il primo di Gennaro dell' anno 379. Imperciocchè nel cap. 22. del 3. libro, ſecondo che ho detto a ſuo luogo, non ſolamente vien egli dal noſtro Teologo nominato, ma oltre a ciò additato con queſto titolo, *τὸν ἐν ἁγίοις πατέρα*, il qual manifeſtamente dimoſtra ch' egli era morto. Ma in qual tempo preciſamente dal ſuo Autore ſia ſtata ſcritta, non ſaprei dirlo, ed amerei d' intendere intorno a ciò il ſentimento de' tanti dotti ed eruditi uomini, che illuſtrano queſto ſecolo. Pur ſe anche ſopra un tal punto ſapet volete, ove io ſia inclinato, dirovvi, che alcune ragioni, o conghietture non diſpreggevoli mi fanno ſembrare aſſai veriſimile, che l' autor d' eſſa viveſſe circa il principio del quinto ſecolo. Imperciocchè

Primieramente nell' una metà dell' opera d' altro egli non parla, che del Verbo incarnato: e pure delle Ereſie de' Monoteliti, degli Eutichiani, de' Neſtoriani mai non fa alcuna menzione: molto meno poi nell' altra metà, che tutta verſa intorno la divina Perſona dello Spirito Santo, accenna la controverſia fra i Greci, e i Latini agitata della proceſſion del medeſimo. Anzi in generale può dirſi, ch' ei parla bensì o poco, o molto di tutte quaſi l' ereſie, che la Macedoniana, e l' Ariana han preceduto, ma di quelle che poſcia inſorſero, non fa parola nè punto, nè poco in alcun luogo; comechè queſte per certo maggior relazione abbiano all' argomento, ch' egli avea per le mani, che non han quelle, e bene ſpeſſo qualche occaſione ſe gli offra di rammemorare o l' unità della perſona, o la dualità delle nature di Gesù Criſto.

Secondariamente quantunque per dimoſtrare la conſuſtanzialità delle divine Perſone innumerabili teſti di Sacra Scrittura d' ogni parte ei raccolga, anzi ſovente torni ancora ad inculcare gli ſteſſi; mai però agli Eretici non oppone il celebre verſetto di S. Giovanni: *Tres ſunt qui teſtimonium dant in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus: & hi tres unum ſunt.* Il che recherebbe maraviglia, ſe nella medeſima guiſa adoperato non aveſſero gli altri Santi Padri, che nel 4, e nel quinto ſecolo ſcriſſero contro gli Ariani: perciocchè mancava a que' tempi, qual che ne foſſe la cagione, quel verſetto in buona parte de' codici della Sacra Scrittura.

In terzo luogo al cap. 10. del 2. libro rinfaccia eſſo agli Ariani l' elezione da loro promoſſa di Maratonio al Veſcovato, intorno alla quale è da leggerſi ciò, che ne ſcrive Niceforo, che nel lib. IX. della Storia Eccleſiaſtica cap. 42, e 47. ne fa promotor Macedonio. *Ἀφίκαμεν ἐν εὐαγγελίῳ ἀκούομεν*...... Cioè: „ In Euangelio ſane audimus diabolum ex divinis Scri„ pturis cum rerum omnium Domino colloquentem... „ *Si filius Dei es, projice te deorſum*..... Quin etiam „ dæmones audimus de Deo melius loquentes, quam „ Ariani, qui hæreſiarcham veſtrum Macedonium or„ dinarunt, ac poſt ipſum, Marathonium; nimirum „ quum ajunt: *Quid nobis & tibi Jeſu fili Dei viven„ tis!* &c. „ Or ſe ducento, o trecento anni ſcritto aveſſe il noſtro Teologo dopo l' elezione, o l' ordinazione di Maratonio in Veſcovo di Nicomedia, non par credibile, che venuto gli foſſe in penſiere di parlarne rimproverandone come autori gli Ariani.

Finalmente vi prego di richiamare quì alla memoria alcune delle coſe, che ſono ſtate da me ſopra notate, e ſpecialmente le quattro che ſieguono: cioè che quando ſcriveva il noſtro Teologo, I. ſuſſiſtevano ancora le ereſie dei Frigi e degli Eunomiani, i quali non conferivano validamente il batteſimo, e perciò ſe alcuno d' eſſi ravvedutoſi voleva entrare nel ſen della Chieſa, veniva prima battezzato. II. che l' ereſia de' Manichei non ſolamente non era per anche ſpenta, ma gran numero di eſſi appeſtava l' Oriente, come de' ſuoi tempi atteſta anche S. Giovanni Griſoſtomo più volte nelle Omilie ſopra il Vangelo di S. Matteo. III. che durava anche tra' Fedeli l' antico rito di rivolgerſi inverſo l' Oriente nel fare orazione. IV. che era tuttavia in uſo la diſciplina dell' arcano, come chiaramente appariſce dal 21. capo del 3. libro, ove dopo queſte parole: *μετέχοντες τοῦ σώματος, καὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ*, cioè: „ participes facti corporis, & ſan„ guinis ipſius: „ ſoggiunge: *ἴσασιν δὲ οἱ τοῦ ἀκροτάτου καὶ διαιωνίου μυστηρίου καταξιωθέντες ὃ λέγω*: cioè: „ qui „ autem ſupremo ac ſempiterno Sacramento digni fa„ cti ſunt, ſciunt, quid dicam. „ Queſte, ed altre circoſtanze, che nel decorſo di queſta lettera notate avrete, comechè forſe evidentemente non pruovino la mia opinione, tutte però ſembrano favorirla, perciocchè tutte, s' io non m' inganno, ottimamente ſi convengono ad un Padre del quinto ſecolo.

Quanto poi ſpetta alla ſeconda ricerca, piaceſſe a Dio, ch' io poteſſi ſoddisfare Voſtra Eccellenza con una riſpoſta che vi appagaſſe: ma poſcia che attribuir non ſaprei al preſente l' opera, di cui ragiono, all' uno piuttoſto che all' altro degli antichi Padri, e Scrittori, altro per ora non m' è poſſibil di fare, ſe non che darvene certi altri contraſſegni, al lume de' quali poſſiamo un giorno ſcoprirne, o riconoſcerne il vero Autore.

Il primo dunque di tai contraſſegni ſi è, ch' ei fu, come da tutta l' opera è manifeſto, un Cattolico zelantiſſimo: e la perſona particolare da eſſo impugnata, almeno nel cap. 8. paragr. 2. del 2. libro, fu un Macedoniano, il quale aveva ſcritto un opuſcolo pieno d' ereſie, ed era ſtato prima Diacono d' una Chieſa Apoſtolica, poſcia fu ordinato Veſcovo dagli Ariani. Di tutto queſto fan fede le ſeguenti eſpreſſioni, che leggonſi nel citato Capitolo: *Καὶ τοῖς ὁ μακεδονιανὸς οὐχὶ ταῦτα παρὰ τῆς ἐννοίας ἐπὶ ταῖς θεολογικαῖς; τοῖς δὲ αὐτόχειρας ἐκ ὅτι οὐδὲν ὁ ὑπάρχοντος*; e poco dopo: *ὅταν μὲ φυλάττων σὺ ὁ μακεδονιανὸς*... E poco dopo di nuovo: *Κἀκεῖνο δὲ εἰδὼς ἴσθι, ὅτι ἐκ διαδόχου πατέρων παραλαβὼν ἐν τῷ ματαίῳ καὶ καταβλαβεῖ ποιήματί σου, μᾶλλον δὲ βλασφημητηρίῳ σου τὸ προσηγορίαν τοῦ διακόνου*....... E parimenti non molto dopo: *εἰ δ' ἂν δὲ καὶ μὲ τὴν ἀρχὴν ἀπολώλεκας ἐν μέρει*

ἐν μέρει τοῖς οἰκείοις ὑπασπισταῖς, εἰ μὴ δὲ λέγειν ἡμᾶς εἶν μὴ δὲ μανθάνειν, ἐνυβρίζειν αὐτοὺς ὡς παντελῶς ... ὄνομα ἐπιθέντες, διάκονον πρὸ τούτου τῆς ὀρθοδόξου καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας τυγχάνοντα, οὐκ ἂν κ. τ. λ. Cioè: „ At quomodo, o Macedoniane, non vides hæc eſſe „ præter ſententias Theologicas? & manifeſto ex his „ ipſis te hypocriſeos convinci?.... Id quod non ob„ ſervans tu, qui Macedonianus es &c.... Atque illud „ etiam ſcito, quod non latet te fraudulenter omiſiſ„ ſe in inepto, & pernicioſo tuo opuſculo, vel potius „ in tuo blaſphematorio, id quod antecedit in divino „ textu..... Ac ſi præterea initio ſecutus ex parte „ non fuiſſes Arii aſſeclas, quos nec nominare nobis „ licet, nec noſcere, reveritus eos, utpote qui tibi „ nomen Epiſcopi impoſuerint, quum antea orthodo„ xæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ Diaconus eſſes, non com„ paraſſes &c. „

Il ſecondo contraſſegno è, ch' egli aveva figliuoli, e queſti ſecondo la carne: imperciocchè non sò perſuadermi, che poſſano intenderſi ne' ſeguenti teſti i figliuoli ſecondo lo ſpirito, o generati. come parla S. Cirillo di Geruſalemme, διὰ κατηχήσεως. Uno di queſti teſti è ſtato già ſopra da me recato, e leggeſi nel lib. 2. cap. 7. paragr. 8. κέρδος γὰρ μέγιστον..... Cioè: „ Nam lucrum maximum & æternum puto mei „ ipſius, & eorum, qui ex me orti ſunt, eorumque „ qui nobiſcum ſunt, omnem laborem ſtrenue, ac pe„ riculum, ſi opus fuerit, ſubire pro eo, qui nos fe„ cit..... Supplicate peculiariter pro me, & pro iis „ qui [orti ſunt] ex me, ac pro iis qui mecum ſunt, „ & pro omnibus.... ut.... nos cum omnibus filiis, „ cum tota domo, cum tota familia, & cum omnibus „ amicis (amici vero nobis ſunt Orthodoxi) merea„ mur vobiſcum una, & cum omnibus Sanctis eum „ laudare, ter Sanctus canendo, in cælis &c. „ E nel cap. 27. dello ſteſſo libro: λίσσομαι ὑπὲρ τε ἐμαυτοῦ... Cioè: „ Supplico pro me ipſo, & pro iis, qui [nati „ ſunt] ex me, & pro iis, qui nati ſunt, & naſcen„ tur ab illis, imo etiam pro omnibus, obediens Sal„ vatori Chriſto, qui juſſit nos orare alterum pro al„ tero. „ Finalmente nel capitolo 2. del libro 3: Τῷ δὲ Θεῷ..... Cioè: „ Deo autem rurſus in omnibus „ confiſus, qui fluctus compeſcit, & proſperam navi„ gationem dat.... progredior ad ſequentia, credens, „ quod, priuſquam loquar, una cum filiis, quos de„ dit mihi, & filiis filiorum, propter quos etiam vi„ ventes laboramus, ac præterea cum omnibus, quos „ ille novit, gratiam accepturus ſim. „

Il terzo contraſſegno raccoglieſi dal cap. 26. del 2. libro, ove rivolgendo il diſcorſo alla Santiſſima Trinità, e di molte coſe pregandola, fra l'altre chiede eziandio queſta, che il Nilo ſia abbondante d' acque: la quale preghiera ſembra indicare ch' ei foſſe d' un paeſe vicino al Nilo. Καὶ εὐαρχία μὲν.... Cioè: „ Et „ recta adminiſtratio, ac profunda pax per totam ter„ ram ac mare erit omni modo & ratione: & Nili „ fluenta plena: & maxima ſegetum copia: magna „ vero, & omnimoda ambitioſorum penuria: nec jam „ amplius alter ob alterum lugeat. „

Reſta ora ſoltanto, che qualche contraſſegno inoltre io aggiunga, mediante il quale, ſe forſe in alcuna delle biblioteche d' Europa ſtaſſe naſcoſto qualche altro eſemplare di queſta opera, come è da crederſi, poſſa più agevolmente rinvenirſi, e riſcontrarſi. Il primo libro dunque termina con queſte parole: εἰς τὰ τῶν ἀνθρώπων, ed ha 36. capitoli, de' quali mancano nel mio eſemplare tutti i ſei primi, e buona parte de' ſeguenti fino al quindiceſimo. Il ſecondo libro comincia, οἱ σπουδάζοντες εἶναι ... ἄξιοι, e contiene 27 capitoli. Il terzo comincia, Ψυχὴ καὶ αὐτὴ ἐν τῷ ... ὑπέρχεται, e conteneva 42. capitoli ſolamente: perciocchè quantunque il quaranteſimoſecondo nel mio eſemplare ſia imperfetto, mancando alcune carte ſul fine, l' indice però de' capi, e degli argomenti, che nel principio come del primo, così del ſecondo libro ſi truova, ne aſſicura che non erano più che quarantadue.

Or eccovi, Monſignore, quel poco, che per la mia ignoranza ho potuto dirvi io di un Autore, che ben meritava per mio avviſo d' eſſervi noto. Foſſe pure in piacere di Dio, che altri da queſta mia lettera ſtimolato, un altro eſemplare fra gli antichi codici ne rinveniſſe, onde ſi poteſſe un giorno dare intiero alla luce: ch' io non la riputerei ſoverchia del tutto, ed infruttuoſa. Benchè ſe voi alcuna notizia in eſſa trovata avete, come io mi luſingo, la quale non vi ſia ſtata diſaggradevole, già mi reputo di aver ottenuto il pregio dell' opera: non potendo veruna coſa eſſermi più cara, che il far coſa, che a voi cara ſia ed accetta. Piaccia dunque a Voſtra Eccellenza di onorarmi, comunicandomene il voſtro parere: Che io confermandomi ognora più nell' alta opinione, che delle ſingolariſſime virtù voſtre da gran tempo ho concepita, con tutto l' animo vi prego felicità, e ſenza cerimonie (poichè da un voſtro divoto ed amorevole ſervitore non le volete), facendovi riverenza, alla voſtra benigniſſima grazia mi raccomando.

In Venezia 30. Giugno 1763.

IOAN.

JOANNES ALOYSIUS
FERDINANDO ROMUALDO
FRATRI SALUTEM.

Vix dum meas in Didymum Notas abſolveram, cum rem lectoribus non inutilem, mihi autem ad reliqua progreſſuro pene neceſſariam facturum me intellexi, ſi ea Veterum de Didymo Teſtimonia certo ordine diſpoſuerem, quæ olim mihi ipſorum opera pervolutanti forte occurrerant. Quæ itaque in adverſariis diſperſa habebam, ea collegi ſtatim, atque ordinavi: Nunc vero illa tandem ad te Florentiam mitto. Collectionem habebis, mi frater, non omnium quidem, ut opinor, quæ reperiri potuiſſent (nec enim id ipſo ſpectavi) ſed eam tamen, quæ ſatisfacere poſſit, ni fallor: nam ſi non omnia, præcipua certe congeſſi, eaque ſic fere collocavi, ut, quantum commode fieri potuit, temporis rationem habuerim, quo ſingula ſinguli ſcripſere Auctores: quod tibi quoque præ oculis fuiſſe video in iis, quæ edidiſti. Perutilia etiam recentiorum quorumdam de Didymo ipſo judicia, aut ſcripta potius, Dupinii præſertim, Tillemontii, ac Fabricii, libentiſſime adjeciſſem: ſed cavendum erat, ne voluminis moles nimis augeretur. Vale, mi Ferdinande, & nos redama, qui a nobis te amari probe ſcias. Patrui, ac fratres, fratriſque filii bene valent, & tibi ſalutem mittunt. Salve.

Bononiæ, V. Idus Novembris.

VETERUM DE DIDYMO TESTIMONIA.

I.

DIDYMUS ipſe lib. de Spiritu Sancto num. 5.

Quod autem ab aliis capiatur Spiritus Sanctus, & non alia capiat, & nunc, & in *Sectarum* volumine, prout potuimus, expreſſimus.

Et num. 22.

Spiritus Sanctus... dictus eſt *Spiritus ſapientiæ*... & natura ejus nihil eſt aliud, niſi *Spiritus Veritatis*, & *Spiritus Dei*: de quibus jam abundanter in *Sectarum* volumine diſputavimus.

Et num. 32.

Ex quibus oſtenditur, eſſe Spiritum Sanctum creatorem, ut jam in *Dogmatum* volumine breviter oſtendimus.

Et num. 58.

Hæc interim juxta poſſibilitatem ingenii noſtri, quot res *ſpiritus* ſignificaret, attigimus, ſuo tempore quid unumquodque ſignificet, ſi Chriſtus tribuerit, diſſeretur.

Et in Enarratione in 2. epiſt. Joannis cap. 5.

Verus Filius Dei eſt Jeſus Chriſtus, verus Deus exiſtens. Et conſidera quemadmodum conſubſtantialis Patri, & non idem numero ſecundum Sabellium Filius ſit cum Patre *&c.*.... Horum itaque ſingula examinationem (ut fuit poſſibile) in aliis habuerunt.

Et in libris de Trinitate haud raro de ſe ipſe loquitur. Lege potiſſimum pag. 202, 235, 263, 305, & 339.

II.

LIBANIUS (natus anno 314, & mortuus anno circiter 384) in epiſt. cccxxi. ad Sebaſtianum, pag. 155. editionis Amſteladamenſis anni 1738, de Didymo noſtro fortaſſe loquitur, cum hæc ſcribit:

Ἔξεις δὲ τουτονὶ Ῥητόριον, ἐ φαύλην παραψυχὴν, διὰ πολλῶν μὲν ῥητόρων, ἐκ ἐλαττόνων δὲ ποιητῶν ἀφιγμένον, κ὆ ὄντα ἀγαθὸν κ὆ τῦτο κἀκεῖνο. Σὲ μὲν ἐν αὐτῷ φίλον ποιεῖ τά τε ἐμὰ γράμματα, κ὆ τὸ τοῖς σοῖς οἰκείοις συμπεφοιτηκέναι τὸν ἄνδρα. Τέτῳ δὲ εὔνεν ἐμὲ δύο ποιεῖ τὰ μέγιστα. Μαθητὴς γὰρ ὢν ἐμὸς διδασκάλε μοι παῖς ἐστι· πάντως δὲ τὸν Δίδυμον ἐκ ἀγνοεῖς, εἰ μὴ κ὆ τὴν μεγάλην ἀγνοεῖς πόλιν, ἐν ᾗ τῆς αὐτῦ παιδείας ἐκεῖνος μετεδίδε νύκτα κ὆ ἡμέραν ῥέων. Ἀλλ' ὅπως ἔτος ἐγκρατὴς γένοιτο τῶν κτημάτων ἐφ' ἅπερ ἥκει. Μικρὰ μὲν γὰρ ταῦτα, πένητι δὲ παραμυθία. Ῥητόριος δὲ τῶν ἐκ εὐπόρων. Ἔστι δέ σοι δύναμις ἐν Αἰγύπτῳ, δι' ἧς οἱ μὲν ἄλλοι χρήματα εἰργάσαντο, σὺ δὲ δόξαν ἀγαθὴν τῇ πρὸς τὸ δίκαιον συμμαχίᾳ.

Rhetorium vero hunc non leve habebis ſolatium, multos quidem Rhetoras, nec pauciores Poetas pervagatum, ex utraque vero parte egregium. Te igitur amicum illi faciant tum literæ meæ, tum illud, quod cum neceſſariis tuis familiariter eſt verſatus. Duo vero in primis me ipſi benevolum reddunt. Cum enim meus ſit diſcipulus, filius præterea eſt Præceptoris. Didymum ſane tu non ignoras, niſi & magnam illam civitatem ignores, in qua doctrinæ ſuæ copiam aliis ipſe fecit, noctu, & interdiu fluens. Fac itaque, ut teneat fundos, quorum cauſa venit. Parvi illi quidem ſunt, pauperi tamen ſolatio. Rhetorius vero non eſt ex pecunioſis. Jam potes aliquid in Ægypto, cujus ope alii quidem opes congeſſerunt, tu vero nominis famam tuo juſti æquique ſtudio tibi peperiſti.

III.

S. AMBROSIUS in libris de Spiritu Sancto *(ſcriptis anno 381) & in libro* de Myſteriis *plura ex Didymo ſumpſiſſe videtur. Lege quæ ſcripſi pag. 52. Not. 3, & pag. 275. Not. 9.*

IV.

EUAGRIUS Ponticus, primum Archidiaconus Conſtantinopolitanus, tum Monachus, & Abbas (natus anno 345, & mortuus anno 399) in libro Contemplativo, *ut teſtatur Caſſiodorus loco mox aſſerendo, hæc ſcripſit, quæ nos e Socratis Hiſtoria Eccl. lib. 4. cap. 23. aſſerimus:*

Τοὺς περὶ προνοίας κ὆ κρίσεως, κατὰ σεαυτὸν ἀεὶ γύμναζε λόγυς, φησὶν ὁ μέγας κ὆ γνωστικὸς διδάσκαλος Δίδυμος,

καὶ τούτων τὰς ὕλας διὰ μνήμης φέρειν πειράθητι· ἅπαντες γὰρ σχεδὸν ἐν τούτοις προσπταίουσι· καὶ τοὺς μὲν περὶ κρίσεως λόγους, ἐν τῇ διαφορᾷ τῶν σωμάτων καὶ κατὰ τὸν κόσμον εὑρήσεις· τοὺς δὲ περὶ προνοίας, ἐν τοῖς τρόποις τοῖς ἀπὸ κακίας καὶ ἀγνωσίας, ἐπὶ τὴν ἀρετὴν ἢ ἐπὶ τὴν γνῶσιν ἡμᾶς ἐπανάγουσι. τοσαῦτα μὲν ἐκ τῶν Εὐαγρίου ἐνταῦθα παρεθέμεθα· ἐγένετο δὲ καὶ ἄλλος ἀνὴρ θαυμάσιος ἐν τοῖς μοναχοῖς, ᾧ ὄνομα Ἀμμώνιος.

Sermones de providentia, & de judicio Dei, aſſidua meditatione tecum ipſe recole, *ait magnus ille Doctor, & ſpiritali ſcientia inſtructus, Didymus*; eorumque ſermonum materias fac in memoria circumferas. Omnes enim ſere in his labuntur. Et ſermones quidem, ac rationes de judicio in differentia corporum, & in partibus mundi reperies. Sermones autem de providentia in modis illis, quibus a vitio, & ignorantia ad virtutem, & cognitionem ducimur, deprehendes. *Atque hæc ex Evagrii libris deſumta, hic inſeruimus. Fuit etiam alius quidam inter Monachos vir mirabilis, nomine Ammonius.*

V.

S. HIERONYMUS in Chronico (quod editum fuit anno 380) tom. 8. ed. Veron. pag. 812, ad annum Domini 376

Didymus Alexandrinus multa de noſtro dogmate per notarios commentatur, qui poſt quintum nativitatis ſuæ annum luminibus orbatus, elementorum quoque ignarus fuit.

In Prologo in translationem Homiliarum Origenis in Jeremiam & Ezechielem ad Vincentium Presbyterum (ſcripto anno circiter 381) tom. 5. pag. 742.

Magnum eſt quidem, amice, quod poſtulas, ut Origenem faciam Latinum, & hominem, juxta Didymi Videntis ſententiam, alterum poſt Apoſtolum (*alii*, poſt Apoſtolos) Eccleſiarum magiſtrum etiam Romanis auribus donem.

In epiſt. 36. ad Damaſum (ſcripta anno 384) tom. 1. pag. 159.

Et ut verius loquar, Didymi de Spiritu Sancto librum in manibus habeo, quem translatum tibi cupio dedicare, ne me exiſtimes tantummodo dormitare, qui lectionem ſine ſtylo ſomnum putas.

In præfatione ad Paulinianum in librum Didymi de Sp. Sancto (edita anno circiter 387) tom. 2. pag. 106.

Cum in Babylone verſarer.... volui garrire aliquid de Spiritu Sancto, & cœptum opuſculum ejuſdem Urbis Pontifici dedicare... Itaque, mi Pauliniane frater, quia ſupradictus Pontifex Damaſus, qui me ad hoc opus primus impulerat, jam dormit in Chriſto... canticum quod cantare non potui in terra aliena, hic a vobis in Judæa provocatus immurmuro .. & ut auctorem titulo fatear, malui alieni operis interpres exſiſtere, quam, ut quidam faciunt, alienis me coloribus adornare... Didymus vero meus, oculum habens Sponſæ de Cantico Canticorum, & illa lumina, quæ in candentes ſegetes ſublimari Jeſus præcepit, procul altius intuetur; & antiquum nobis morem reddidit, ut Videns vocetur Propheta. Certe qui hunc legerit, Latinorum furta cognoſcet; & contemnet rivulos, cum cœperit haurire de fontibus. Imperitus ſermone eſt, & non ſcientia. apoſtolicum virum ex ipſo ſermone exprimens, tam ſenſuum lumine, quam ſimplicitate verborum.

In Prologo Commentariorum in Epiſtolam ad Galatas (ſcripto anno 387) tom. 7. pag. 370.

Origenis Commentarios ſum ſecutus.... Prætermitto Didymum Videntem meum, & Laodicenum... Qui & ipſi nonnullos ſuper hac re Commentariolos reliquerunt. E quibus ſi vel pauca decerperem, fieret aliquid quod non penitus contemneretur. Itaque ut ſimpliciter fatear, legi hæc omnia, & in mente mea plurima coacervans, accito notario, vel mea, vel aliena dictavi, nec ordinis, nec verborum interdum, nec ſenſuum memoriam retentans.

In Prologo Commentariorum in epiſt. ad Epheſios (ſcripto anno 387) tom. 7 pag. 539.

Non quo ab adoleſcentia aut legere unquam, aut doctos viros ea quæ neſciebam interrogare ceſſaverim, & me ipſum tantum, ut plerique, habuerim magiſtrum. Denique nuper ob hanc vel maxime cauſam Alexandriam perrexi, ut viderem Didymum, & ab eo in Scripturis omnibus quæ habebam dubia ſciſcitarer.... Illud quoque in Præfatione commoneo, ut ſciatis,... Apollinarium etiam & Didymum quoſdam Commentariolos edidiſſe, e quibus licet pauca decerpſimus, & nonnulla, quæ nobis videbantur, adjecimus, ſive ſubtraximus, ut ſtudioſus ſtatim in principio Lector agnoſcat, hoc opus vel alienum eſſe, vel noſtrum.

In libro de Scriptoribus Eccleſiaſticis (qui ſcriptus eſt anno 392) tom. 2. pag. 925. cap. cix.

Didymus Alexandrinus captus a parva ætate oculis, & ob id elementorum quoque ignarus, tantum miraculum ſui omnibus præbuit, ut Dialecticam quoque, & Geometriam, quæ vel maxime viſu indiget, uſque ad perfectum didicerit. Is plura opera, & nobilia conſcripſit, commentarios in Pſalmos omnes, commentarios in Evangelium Matthæi, & Joannis, & de Dogmatibus, & contra Arianos libros duos, & de Spiritu Sancto librum unum, quem ego in latinum verti: in Iſaiam tomos decem & octo: in Oſee, ad me ſcribens, commentariorum libros tres: & in Zachariam, meo rogatu, libros quinque: & commentarios in Job, & infinita alia, quæ digerere proprii indicis eſt. Vivit uſque hodie, & octogeſimum tertium ætatis exceſſit annum.

Δίδυμος Ἀλεξανδρεύς, ἐκ νέας ἡλικίας βλαβεὶς τὰς ὄψεις, καὶ διὰ τοῦτ' ἄπειρος τῶν στοιχείων, τοσοῦτον θαῦμα πᾶσι παρέσχετο, ὥς τε τὴν διαλεκτικὴν, καὶ γεωμετρικὴν, ἥτις μάλιστα ὁράσεως χρήζει, εἰς ἄκρον ἐκμεμαθηκέναι. Ὅς πολλὰ καὶ περιφανῆ συνέταξε, τουτέστιν ὑπομνήματα εἰς πάντας τοὺς ψαλμούς· Ὑπομνήματα εἰς Ματθαῖον καὶ Ἰωάννην· καὶ περὶ δογμάτων· καὶ κατὰ Ἀρειανῶν λόγους δύο. Καὶ περὶ Πνεύματος Ἁγίου λόγον ἕνα, ὅν τινα ἐγὼ εἰς Ῥωμαϊκὸν μετέφρασα. Εἰς Ὠσηὲ πρὸς ἐμὲ γράφων ὑπομνημάτων λόγους τρεῖς. Εἰς Ζαχαρίαν ἐμοῦ παρακαλέσαντος λόγους πέντε. Ὑπομνήματα εἰς τὸν Ἰώβ· καὶ ἄλλα ἄπειρα, ἅ τινα διηγήσασθαι ἰδίου ἐστὶ καταλόγου. Περίεστιν ἄχρι τοῦδε, καὶ ὀγδοηκοστὸν τρίτον ἐπλήρωσεν ἐνιαυτόν.

Et capite cxx. ejuſdem libri pag. 935.

Reſponderunt ei [*Eunomio*] Apollinarius, Didymus, Baſilius Cæſarienſis *&c.*

Ὧ τινι ἀντέγραψαν Ἀπολλινάριος, Δίδυμος, Βασίλειος Καισαρείας κ. τ. λ.

Et cap. cxxvi. ejuſdem libri pag. 935.

Ambroſius Alexandrinus, auditor Didymi, ſcripſit adverſum Apollinarium *&c.*

Ἀμβρό-

Α'μβρόσιος Α'λεξανδρεὺς ἀκροατὴς Διδύμυ, ἔγραψε κατὰ Α'πολλινάριον (*legendum* κατὰ Α'πολλιναρίυ) κ. τ. λ.

Et cap. cxxxv. ejuſdem libri pag. 939.

Hieronymus... hæc ſcripſi... De Spiritu Sancto Didymi, quem in latinum tranſtuli, librum unum.

Γερώνυμος... τάδε συνέταξα.... Περὶ Πνεύματος ἁγίυ, Διδύμυ, ὃν εἰς Ρ'ωμαϊκὸν μετέβαλον, λόγον ἕνα.

In epiſt. xlviii. ad Pammachium pro libris contra Jovinianum (ſcripta anno 393) *tom.* 2. *pag.* 230.

Nunc enumerandum mihi eſt, qui Eccleſiaſticorum de impari numero diſputarint: Clemens, Hippolytus, Origenes, Dionyſius, Euſebius, Didymus, *&c.*

In epiſt. xlix. ad Pammachium (ſcripta anno 393) *tom.* 2. *pag.* 233.

Origenes, Dionyſius, Pierius, Euſebius Cæſarienſis, Didymus, Apollinaris latiſſime hanc epiſtolam (*nempe primam ad Corinthios*) interpretati ſunt.... Revolve omnium, quos ſupra memoravi, commentarios, & Eccleſiarum Bibliothecis fruere, & magis concito gradu ad optata cœptaque pervenies.

In epiſt. 50. *ad Domnionem (ſcripta anno* 393) *tom.* 2. *pag.* 235. *ironice ſic loquitur:*

Fruſtra ergo Alexandri verti Commentarios.... &, ut humana contemnam, ſine cauſa Gregorium Nazianzenum, & Didymum in Scripturis Sanctis catechiſtas habui.... Inventus eſt homo abſque præceptore perfectus.... qui eloquentia Tullium, argumentis Ariſtotelem, prudentia Platonem, eruditione Ariſtarchum, multitudine librorum Chalcenterum, Didymum ſcientia Scripturarum, omneſque ſui temporis vincat Tractatores.

In epiſt. 68. *ad Caſtrutium (ſcripta anno* 397) *tom.* 2. *pag.* 408.

Brevem tibi fabulam referam, quæ infantiæ meæ temporibus accidit. Beatus Antonius quum a Sancto Athanaſio Alexandriæ Epiſcopo propter confutationem hæreticorum, in urbem Alexandriam eſſet accitus, & iſſet ad eum Didymus vir eruditiſſimus, captus oculis, inter cæteras ſermocinationes, quas de Scripturis Sanctis habebant, quum ejus admiraretur ingenium, & acumen animi collaudaret, ſciſcitans ait: Num triſtis es, quod oculis carnis careas? Quum ille pudore reticeret; ſecundo tertioque interrogans, tandem elicuit, ut mœrorem animi ſimpliciter fateretur. Cui Antonius: Miror, ait, prudentem virum ejus rei dolere damno, quam formicæ, & muſcæ, & culicea habent, & non lætari illius poſſeſſione, quam Sancti ſoli, & Apoſtoli meruerunt. Ex quo pervides, quod multo melius ſit ſpiritu videre, quam carne; & illos oculos poſſidere, in quos peccati feſtuca non poſſit incidere.

In epiſt. 71. *ad Lucinium (ſcripta anno* 398) *tom.* 2. *pag.* 432.

Origenis, & ſancti Didymi pauca tranſtulimus, volentes noſtris ex parte oſtendere, quid græca doctrina retineret.

In Prologo Comment. in Matthæum (ſcripto anno 398) *tom.* 7. *pag.* 6.

Legiſſe me fateor ante annos plurimos in Matthæum Origenis viginti quinque volumina.... Et Theophili Antiochenæ urbis Epiſcopi commentarios: Hippolyti quoque Martyris... ac Didymi Alexandrini... e quibus etiamſi parva carperem, dignum aliquid memoria ſcriberetur.

In epiſt.

In epiſt. 73 *ad Evangelum (ſcripta anno* 398) *pag.* 439. (*Vide & Bedam in Quæſtionibus in Geneſim.*)

Illuc devolutus eſt (*Origenes*), ut eum (*Melchiſedech*) Angelum diceret..... Tranſivi ad Didymum ſectatorem ejus (*nempe Origenis*), & vidi hominem pedibus in magiſtri iſſe ſententiam.

In epiſt. 84. *ad Pammachium & Oceanum (ſcripta anno* 400) *pag.* 320.

Apollinarium Laodicenum audivi Antiochiæ frequenter, & colui... Jam canis ſpargebatur caput, & magiſtrum potius, quam diſcipulum decebat. Perrexi tamen Alexandriam, audivi Didymum: in multis ei gratias ago. Quod neſcivi, didici; quod ſciebam, illo docente, non perdidi... Horum omnium frequenter in opuſculis meis facio mentionem. Certe Apollinarii, & Didymi inter ſe dogma contrarium eſt. Rapiat me ergo utraque turma diverſum altrinſecus, quia magiſtrum utrumque confiteor..... Et audet quidam proferre literas meas ad Didymum, quaſi ad Magiſtrum. Grande crimen diſcipuli, ſi hominem eruditum, & ſenem Magiſtrum dixerim. Et tamen volo inſpicere ipſam epiſtolam, quæ tanto tempore in calumniam reſervata eſt. Nihil præter honorem, & ſalutationem continet.

Et pag. 327.

Quis prudentior, doctior, eloquentior Euſebio, ac Didymo, aſſertoribus Origenis? quorum alter ſex voluminibus τῆς ἀπολογίας ita eum, ut ſe, ſentiſſe confirmat: alter ſic ejus errores nititur excuſare, ut tamen illius eſſe fateatur: non ſcriptum negans, ſed ſenſum ſcribentis ediſſerens. Aliud eſt, ſi qua ab Hæreticis addita ſunt, aliud ſi quis quaſi bene dicta defendat.

Et pag. 328.

Sexti libri Euſebii ſuper Origenis defenſione principium uſque ad mille ferme verſus liber ille, qui Pamphili dicitur, continet: & in reliquis ſcriptot ejuſdem operis profert teſtimonia, quibus nititur approbare Origenem fuiſſe catholicum... Ex quo oſtenditur, vel Didymi, vel cujuſlibet alterius eſſe opuſculum, qui ſexti libri capite detruncato cetera membra ſociarit.

In libro primo adv. Rufinum (ſcripto anno 402) *tom.* 2. *pag.* 462. *num.* 6.

Quæ quum legiſſem, contuliſſemque cum græco, illico animadverti quæ Origenes de Patre, & Filio, & Spiritu Sancto impie dixerat, & quæ Romanæ aures ferre non poterant, in meliorem partem ab interprete commutata. Cætera autem dogmata, de Angelorum ruina, de animarum lapſu, de reſurrectionis præſtigiis, de mundo, vel intermundiis Epicuri, de reſtitutione omnium in æqualem ſtatum, & multo his deteriora, quæ longum eſſet retexere, vel ita vertiſſe, ut in græco invenerat, vel de Commentariolis Didymi, qui Origenis apertiſſimus propugnator eſt, exaggerata, & firmiora poſuiſſe: ut qui in Trinitate catholicum (*Origenem*) legerat, in aliis hæreticum non caveret.

Et num. 13.

An injuria tibi facta eſt, quod pro te Apollinarium, Didymumque ſecutus ſum?

Et num. 26.

Ego enim in Commentariis ad Epheſios ſic Origenem, & Didymum, & Apollinarium ſecutus ſum (qui certe contraria inter ſe habent dogmata), ut fidei meæ non amitterem veritatem. Commentarii quid operis habent? Alterius dicta ediſſerunt.

Et num. 28.

In Epiſtolam Pauli ad Epheſios tria Origenes ſcri-

pſit

Digitized by Google

pſit volumina. Didymus quoque, & Apollinarius propria opuſcula condidere. Quos ego vel transferens, vel imitans, quid in Prologo ejuſdem operis ſcripſerim, ſubjiciam: „ Illud quoque in Præfatione commoneo, ut ſciatis, Origenem tria volumina in hanc „ epiſtolam conſcripſiſſe.... Apollinarium etiam, & „ Didymum quoſdam Commentariolos ediſſe, ex „ quibus „ *&c. ut ſupra pag.* 474.

Et in libro ſecundo adv. Rufinum num. 11. *pag.* 502.

In primo libro περὶ Ἀρχῶν, ubi Origenes lingua ſacrilega blaſphemavit, quod Filius Patrem non videat, tu etiam cauſſas reddis, quaſi ex perſona ejus, qui ſcripſit, & Didymi interpretaris σχόλιον, in quo ille caſſo labore conatur alienum errorem defendere, quod Origenes quidem bene dixerit; ſed nos ſimplices homines, & cicures Enniani nec illius ſapientiam, nec tuam, qui interpretatus es, intelligere poſſumus.

Et num. 16.

Sed forſitan hic, ut Arianus, ab hæreticis addita, in occaſionem ſui traxit erroris, ne ſolus male ſenſiſſe contra Eccleſiam putaretur. Quid reſpondebis pro Didymo, qui certe in Trinitate catholicus eſt? Cujus etiam nos de Spiritu Sancto librum in latinam linguam vertimus. Certe hic in his, quæ ab Hæreticis in Origenis operibus addita ſunt, conſentire non potuit; & in Ipſius περὶ Ἀρχῶν, quos tu interpretatus es, libris breves dictavit Commentariolos, quibus non negaret ab Origene ſcripta, quæ ſcripta ſunt; ſed nos ſimplices homines non poſſe intelligere quæ dicuntur; & quo ſenſu in bonam partem accipi debeant, perſuadere conatur. Hoc dumtaxat de Filio, & Spiritu Sancto. Cæterum in aliis dogmatibus & Euſebius, & Didymus apertiſſime in Origenis ſcita concedunt, & quod omnes Eccleſiæ reprobant, catholice, & pie dictum eſſe defendunt.

Et num. 34.

Origenes tuus... in omnibus libris ſuis poſt LXX. Interpretes Judæorum translationes explanat & ediſſerit. Euſebius quoque, & Didymus idem faciunt.

Et lib. 3. *num.* 12. *pag.* 542.

In Cæſarienſi Bibliotheca, Euſebii ſex volumina reperi ἀπολογίας ὑπὲρ Ὠριγένους: quæ quum legiſſem, primum eum librum deprehendi, quem tu ſolus ſub nomine Martyris ediditi, de Filio, & Spiritu Sancto in bonam partem pleriſque blaſphemiis commutatis: & hoc vel Didymum, vel te, vel alium feciſſe neſcio quem, quod tu apertiſſime in libris περὶ Ἀρχῶν feciſſe convinceris.

Et num. 13.

Si ergo Apollinarii ſunt, & Origenis, quæ ſub aliorum nomine poſui; quomodo in libris tuis mihi crimen impingis, quod quando ſcribo: Alius hoc dicit: Quidam ſic ſuſpicatur, *alius* ille, & *quidam*, ego ſim? Inter Apollinarium, & Didymum explanationis, ſtili, & dogmatum magna diverſitas eſt. Quum in uno capitulo diverſas pono ſententias, num contrarios ſenſus ſequi credendus ſum?

Et num. 27.

In laude, & detractione mea quia varius exſtitiſti, miro acumine argumentatus es, ſic tibi licere de me & bene, & male dicere, quomodo & mihi licuerit Origenem, & Didymum reprehendere, quos ante laudaverim..... In Origene miramur ſcientiam Scripturarum, & tamen dogmatum non recipimus falſitatem. In Didymo vero & memoriam prædicamus, & ſuper Trinitate fidei puritatem; ſed in cæteris quæ Origeni male credidit, nos ab eo retrahimus. Magiſtrorum enim non vitia imitanda ſunt, ſed virtutes.

Et num. 28.

Hinc eſt & illa tua arcana interrogatio, quare moriantur infantes; quum propter peccata, corpora acceperint. Exſtat liber Didymi ad te, quo ſciſcitanti tibi reſpondit, non eos multa peccaſſe, & ideo corporum carceres tantum eis tetigiſſe ſufficere. Magiſter meus & tuus eo tempore, quo tu ab eo iſta quærebat, tres Explanationum in Oſee Prophetam libros ad me, me rogante, dictavit. Ex quo apparet, quid me, quid te docuerit.

In epiſt. 112. *ad Auguſtinum (ſcripta anno* 404*) num.* 4. *tom.* 1. *pag.* 733.

Ad quæ primum reſponden, debuiſſe prudentiam tuam Præfatiunculæ Commentariorum meorum meminiſſe, dicentis ex perſona mea.... „ Prætermitto Di„ dymum Videntem meum „ *&c. ut ſupra pag.* 474.

Et num. 20. *pag.* 747.

Maxime in explanatione Pſalmorum, quos apud Græcos interpretati ſunt multis voluminibus, primus Origenes.... ſextus Didymus Alexandrinus. Feruntur & diverſorum in paucos Pſalmos opuſcula: ſed nunc de integro Pſalmorum corpore dicimus.

In epiſt. 119. *ad Minervium & Alexandrum [ſcripta anno* 406*] num.* 1, *&* 5. *pag.* 794, *&* 795.

Itaque & ego tempore coarctatus, ſingulorum vobis, qui in Sacram Scripturam commentariolos reliquerunt, ſententias protuli, & ad verbum pleraque interpretatus ſum; ut me liberem quæſtione, & vobis veterum Tractatorum mittatur auctoritas..... Didymus non pedibus, ſed verbis in Origenis tranſiens ſententiam, contraria via graditur. *Ecce myſterium vobis loquor; Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur.* Quod ita diſſeruit..... *Deinde affert Hieronymus Didymi fragmentum: tum ſubjungit*: „ Quod„ que ſequitur juxta Græcos, ἐν ἀτόμῳ.... idem Di„ dymus ita explanavit. „ *Tum aliud ſatis longum Didymi fragmentum affert.*

In præfatione in Oſee prophetam (ſcripta anno 406*) tom.* 6. *pag.* 23.

Unde ante annos circiter viginti duos, quum rogatu ſanctæ, & venerabilis ſocrus, immo matris tuæ Paulæ (illud enim nomen carnis, hoc ſpiritus eſt: quæ Monaſteriorum, & Scripturarum ſemper amore flagravit) eſſem Alexandriæ, vidi Didymum, & eum frequenter audivi, virum ſui temporis eruditiſſimum, rogavique eum, ut quod Origenes non fecerat, ipſe compleret, & ſcriberet in Oſee Commentarios: qui tres libros, me petente, dictavit; quinque quoque alios in Zachariam... Hæc dico, ut noveris quos in Prophetæ hujus campo habuerim præcurſores: quos tamen ut ſimpliciter, & non ſuperbe (ſicut quidam meorum amicorum ſemper inſibilat) tuæ prudentiæ fatear, non in omnibus ſum ſequutus; ut judex potius operis eorum quam interpres exiſterem, diceremque quid mihi videretur in ſingulis.

In Præfatione in Zachariam Prophetam (ſcripta anno 406*) tom.* 6. *pag.* 778.

Scripſit in hunc Prophetam Origenes duo volumina, uſque ad tertiam partem libri a principio. Hippolytus quoque edidit Commentarios, & Didymus quinque Explanationum libros, me rogante, dictavit, quos cum aliis tribus in Oſee & mihi προσεφώνησε: ſed tota eorum ἐξήγησις allegorica fuit, & hiſtoriæ vix pauca tetigerunt. Itaque imitari cupiens illum patrem familias, *qui profert de theſauro ſuo nova, & vetera*; & Sponſam de Cantico Canticorum, quæ dicit: *Nova cum veteribus, fratruelis meus, ſervavi tibi:* hiſtoriæ Hebræorum tropologiam noſtrorum miſcui.

In epiſtola 121. *ad Algaſiam (ſcripta anno* 407*) num.* 6. *pag.* 862.

Origenis, & Didymi in hanc parabolam explanatio-

nationem invenire non potui; & utrum abolita ſit temporum vetuſtate, an ipſi non ſcripſerint, incertum habeo.

In Commentariis in Danielem (ſcriptis anno 407) cap. 3. tom. 5. pag. 645, Didymum mea quidem ſententia potiſſimum reſpiciens Hieronymus hac ſcribit:

Et ex præſenti loco, & ex eo quod ſequitur: *Benedicite ſpiritus, & animæ juſtorum, Domino;* & in Pſalmis: *Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus; cor contritum, & humiliatum Deus non deſpicit*, ſunt qui alium velint eſſe ſpiritum in homine, excepto Spiritu Sancto, & aliam animam. Sed laborandum eis erit, quomodo abſque carne, & gratia Spiritus Sancti, duæ ſubſtantiæ, & duo interiores homines in uno homine eſſe dicantur.

In epiſtola 120. ad Hedibiam (ſcripta anno 407) num. 12. pag. 842.

Alii ex hoc loco (*nempe ex I. ad Theſſal. V. 23.*) triplicem in homine volunt affirmare ſubſtantiam; ſpiritus, quo ſentimus; animæ, qua vivimus; corporis, quo incedimus.

In Præfatione, ſeu Prologo Commentariorum in Iſaiam (ſcripto anno 410) tom. 4. pag. 6.

Didymus, cujus amicitiis nuper uſi ſumus, ab eo loco ubi ſcriptum eſt (*Iſai. xl. 2.*): *Conſolamini, conſolamini populum meum, Sacerdotes: loquimini ad cor Jeruſalem*, uſque ad finem voluminis (*Iſaia*) decem & octo edidit tomos.

VI.

S. ISIDORUS *Peluſiota (qui obiit anno circiter 449) ſeptem* Didymo *inſcripſit epiſtolas, quæ exſtant libro primo epiſtolarum ipſius num.* 199, 201, 204, 205, 281, 330, & 331. *Has Didymo noſtro ſcriptas fuiſſe conjicio. Poſtrema vero ſic incipit:*

Διδύμῳ.

ΑΓχίνοις ὢν, καὶ συνετῶς ἐρευνῶν, οὐδὲν δύνασαι ἀγνοεῖν· πάντα γὰρ καλῶς ἀθροίσας ἐν νεότητι, ἔχεις ἐν γήρει ἀνάπαυσιν.

Didymo.

Cum tu & ingenii acumine polleas, & Scripturarum ſenſum ſagaciter perſcruteris, nihil eſt, quod te latere poſſit. Nam cum omnia in juvenili ætate præclare collegeris, requietem in ſenectute habes.

Ipſe S. Iſidorus tres Didymo Scholaſtico *inſcripſit epiſtolas, nempe* 205 *libri quarti, &* 206, *ac* 207 *libri quinti. Utrum vero & hæ Didymo noſtro ſcriptæ ſint, judicet lector. Nos ducenteſimam ſextam quinti libri hic ſubjicimus:*

Διδύμῳ Σχολαστικῷ.

Τὸν πρεσβύτατόν σου τῶν παίδων πρὸς τὸν νεώτατον διαφέρεσθαί τινές φασι, καὶ σὲ μὲν εἰδέναι, περιποιεῖσθαι δὲ μὴ εἰδέναι. Θᾶττον τοίνυν ἀποθέμενος τὴν ἑκούσιον ἄγνοιαν, πειράθητι αὐτοὺς εἰς φιλίαν συναλλάξαι, μή ποτέ τι ἀνήκεστον τεχθείη κακόν· οὐ γάρ τι χρηστὸν ἡ φιλονεικία ὠδίνει. Ἵν' ὥσπερ τοῦ εἶναι μετὰ τὴν πρόνοιαν αὐτοῖς κατέστης αἴτιος, οὕτω καὶ τοῦ εὖ εἶναι κατασταίης.

Didymo Scholaſtico.

Filium tuum maximum a natu minimo valde diſſidere, teque ejus rei ferunt conſcium, fingere tamen, quaſi neſcias. Depoſita itaque ſpontanea illa ignorantia, conare, quæſo, illos ad mutuum adigere amorem, ne immedicabile hinc malum exiſtat. Diſcordia enim boni nihil gignit. Sic fiet, ut quemadmodum illos parens genuiſti, ſic & bene illis ut ſit, efficias.

VII.

HERACLIDES *Cyprius (qui anno 399 Conſtantinopoli Diaconus eſt ordinatus) in opere quod inſcribitur* Paradiſus, *apud Roſweydum in* Vitis Patrum *pag.* 944. *editionis Antuerpienſis anni* 1628. *hæc ſcripſit de Didymo juxta vetuſtam ejus operis translationem: ſi tamen Heraclidi tribuendum eſt illud opus, ex parte ſaltem, ut opinatur Fabricius, non autem Palladio:*

PLures autem viri digni habitaculo Beatorum, feminæ quoque obierunt tunc in Alexandrinæ Eccleſiæ civitate: in quibus Didymus erat, oculorum quidem lumine deſtitutus, divinarum tamen Scripturarum peritia pollens: quem ego intra decem annos diverſis temporibus quater vidiſſe me memini, quique poſt octoginta & quinque annos vitæ terminum fecit. Hic igitur quem loquor, captus eſt oculis, ut ipſe retulit mihi, cum quartum ageret ætatis ſuæ annum: qui neque magiſtris traditus litterarum, neque prima umquam elementa cognoſcens, habebat inſitum bonum ſemper incolume, naturalem magiſtrum conſcientiam ſuam. Quem tanta gratia ſcientiæ ſpiritualis ornabat, ut in eo evidentiſſime quod ſcriptum adimpleretur: *Dominus cæcos ſapientes facit*. Teſtamentum quidem vetus ac novum ad verbum interpretatus eſt: ſectas autem omnes tam ſubtiliter firmiterque expoſitâ ſuper ipſas ratione diſſeruit, ut omnium ſcientiam veterum peritiamque tranſiret. Qui cum me cogeret quondam ut orationem in cella ipſius facerem, nec tamen ejus acquieſcerem juſſioni, hoc referendo dicebat: Ad iſtud, inquit, hoſpitium ter benedictus Antonius, dum me viſitare dignatur, ingreſſus eſt; & rogatus a me ut in hoc loco flecteret genua, & precem funderet, ſtatim fecit, ac ſecundo noluit ſe rogari; ipſis me rebus docens Sanctorum voluntatibus obedire. Quamobrem ſi veſtigia ipſius, inquit, ſectaris ac vitam quemadmodum monachus, & pro acquirendis virtutibus peregrinus, nolo contendas. Hoc quoque idem retulit mihi: Cum, inquit, grandi quadam ſollicitudine ac triſtitia fatigarer propter Juliani Imperatoris infeliciſſimam vitam, ita ut quadam die uſque ad veſpertinas profundæ noctis horas non attingerem panem, anxietate confectus; forte accidit ut ſomno reſidens occuparer, & in quadam tranſmigratione animæ revelationem talem viderem: Quatuor equites cum albis equis per diverſa diſcurrentes, clamabantque: Dicite Didymo: Hodie hora ſeptima Julianus mortuus eſt: ſurge igitur, & cibum ſume, & ad Athanaſii epiſcopi domum mitte, ut ipſe quoque cognoſcat hoc. Notavit itaque, ſicut ipſe dicebat, & menſem, & ſeptimanam, & diem, & horam: & ſic omnia ſicut audierat approbavit. Retulit etiam mihi & de puella quadam *&c.*

VIII.

RUFINUS *Aquileienſis Libro* 2. *Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ (quam ſcripſit anno circiter 400) cap. 7. pag. 276. tom. 1. Operum ed. Veron. anni 1745.*

VErum cum apud Alexandriam populos, & urbem nebuloſi doctoris tetra perfidiæ caligo ſuffunderet, velut lampadem quamdam divina luce fulgentem Didymum Dominus accendit. De cujus vita, atque inſtitutis, quoniam ad Eccleſiæ gloriam Dei munere conceſſus creditur, licet in tranſcurſu, neceſſario tamen commemoranda nobis pauca videntur. Is namque in parva ætate, cum adhuc etiam prima litterarum ignoraret elementa, luminibus orbatus, majore deſiderio ſcientiæ veri luminis inflammatur: nec deſperationem cupita adipiſcendi paſſus eſt, cum audiſſet ſcriptum in Evangelio: *Quod apud homines impoſſibile eſt, poſſibile eſt apud Deum.* Hac igitur divina pollicitatione confiſus indeſinenter Dominum deprecabatur, non ut oculorum carnalium viſum, ſed ut illuminationem cordis acciperet. Miſcebat tamen precibus ſtudia, ac laborem, & juges continuataſque vigilias, non ad legendum, ſed ad audiendum adhibebat, ut quod aliis viſus, hoc illi conferret auditus. Cum vero poſt lucubrationis laborem, ſomnus (ut fieri ſolet) legentibus adveniſſet, Didymus ſilentium illud non ad quietem, vel otium datum ducens, tanquam mundum animal

ruminans cibum, quem ceperat, ex integro revocabat, & ea quæ dudum, percurrentibus aliis, ex librorum lectione cognoverat, memoria, & animo retexebat, ut non tam audiſſe quæ lecta fuerant, quam deſcripſiſſe ea mentis ſuæ paginis videretur. Ita brevi, Deo docente, in tantam divinarum humanarumque rerum eruditionem ac ſcientiam venit, ut ſcholæ Eccleſiaſticæ Doctor exiſteret, Athanaſio Epiſcopo, cæteriſque ſapientibus in Eccleſia viris Dei admodum probatus: ſed & in cæteris ſive Dialecticæ, ſive Geometriæ, Aſtronomiæ quoque, vel Arithmeticæ diſciplinis ita eſſet paratus, ut nullus unquam philoſophorum aliqua ex his artibus proponens, obtinere eum, vel concludere quiverit, ſed ſtatim ut reſponſiones ejus acciperet, magiſtrum eum etiam illius de qua propoſuiſſet, crederet diſciplinæ. Hujus aliquanti dicta, vel communiter diſputata, vel proponentibus reſponſa, adhibitis notariis deſcripſere, quæ etiam nunc in magna admiratione habemur. Nos tamen qui & vivæ vocis ejus ex parte aliqua fuimus auditores, & ea, quæ a nonnullis dicente eo deſcripta, legimus, longe majorem gratiam, & divinum neſcio quid, ac ſupra humanam vocem ſonans, in illis magis ſermonibus, qui de ore ipſius proferebantur, agnovimus. Hunc etiam beatus Antonius cum fidei Athanaſii teſtimonium laturus adverſum Arianos de Thebaide Alexandriam deſcendiſſet, magnificis conſolatus eſt verbis: Nihil te, inquit, offendat, o Didyme, quod carnalibus oculis videris orbatus. Deſunt enim tibi oculi illi, quos mures, & muſcæ, & lacertæ habent. Sed lætare, quia habes oculos quos Angeli habent, & quibus Deus videtur, per quos tibi magnum ſcientiæ lumen accenditur. Floſebat igitur Ægyptus ea tempeſtate non ſolum eruditis in Chriſtiana philoſophia viris, verum etiam his qui per vaſtam eremum commanentes, ſigna & prodigia Apoſtolica ſimplicitate vitæ, & cordis ſinceritate faciebant.

Lib. 1 Apologia in Hieronymum num. 4. (pag. 352. tom. 2 Operum Rufini) Rufinus ipſe Hieronymum ſic loquentem facit:

Si Origenes aliquid de divinæ diſpenſationis ſecretioribus ſuſpicatus eſt, nemo recipiat..... etiamſi Gregorius ille Ponticus, vir Apoſtolicarum virtutum: etiamſi iſte alius Nazianzenus, & Didymus Videns Propheta, ambo magiſtri mei, quibus ſapientius in fide Chriſti nihil habuit mundus. Omnes iſti ut Origenes erraverunt.

Lib. 2. ejuſdem Apologiæ (ſcripta anno circiter 401) num. 8, pag. 361. tom. 2. Opp. Ruf.

Numquid illum imitabimur, qui reos nec interrogatos, nec reſpondentes condemnat, & non ſolum non reſpondentes, ſed nec præſentes; & non ſolum non præſentes, ſed & mortuos; & non ſolum mortuos, ſed & eos, quos ſemper ante laudaverat; & non ſolum eos, quos laudaverat, ſed & eos, quos ſecutus fuerat, & magiſtros habuerat?

Et num. 9, atque alibi Hieronymi verba affert, in quibus de Didymo ſermo eſt: ſed hæc omittimus, utpote jam ſuperius allata.

Et num. 12. pag. 366.

Cæterum iſte qui in tota vita ſua non totos triginta dies Alexandriæ, ubi erat Didymus, commoratus eſt, per totos pene libellos ſuos longe lateque ſe jactat Didymi Videntis eſſe diſcipulum, & καθηγητὴν, ideſt præceptorem, in Scripturis ſanctis habuiſſe Didymum. Et omnis iſta jactantia in uno menſe quæſita eſt. Ego qui ſex annis Dei cauſſa commoratus ſum, & iterum poſt intervallum aliquod aliis duobus, ubi Didymus, de quo tu ſolo te jactas, & ubi alii nihilominus illo non inferiores, quos tu ne facie tenus quidem noſti, Serapion, & Menites, viri natura, & moribus, & eruditione germani: ubi Paulus ſenex Petri Martyris diſcipulus: &, ut ad eremi magiſtros veniam, quibus & attentius, & frequentius vacabamus, ubi Macarius Antonii diſcipulus, & alter Macarius, & Iſidorus, & Pambas, omnes amici Dei, qui nos hæc docebant, quæ ipſi a Deo diſcebant: quantam ego, ſi hoc ita deceret, aut expediret, de his omnibus habere jactantiæ materiam poſſem? Sed erubeſco hæc etiam retexens, dum volo tibi oſtendere, non, ut tu dicis, noſtro ingenio magiſtros, ſed, quod plus doleo, magiſtris defuiſſe magis ingenium noſtrum. Verum quid ſtultus ego Sanctos enumero Chriſtianos viros?

Et num. 23. pag. 377.

Sed quoniam polliciti ſumus probaturos nos, quomodo laceret (*Hieronymus*) virum omnium admiratione dignum Ambroſium Epiſcopum.... unam adhuc ipſius Præfationem ponemus, ex qua videatis vel tantum virum quam fœde, & indigne laceret, vel iterum quomodo Didymum uſque ad cælum efferat laudibus, quem rurſus uſque ad inferna demergit.

Et num. 25. pag. 378.

Etiamſi ſecutus eſt (*S. Ambroſius*) Græcos catholicos noſtrorum Scriptores, & aliquid de eorum ſcriptis præſumpſit, non continuo hæc debuit tua eſſe ſumma cura, hic labor, hoc ſtudium, ut pro hac cauſſa interpretareris librum Didymi de Sancto Spiritu, ut furta illius cognoſcerentur, qui fortaſſis etiam neceſſitatem ſcribendi paſſus eſt, ut inſipientibus tunc Hæreticis reſponderet.... Si tu Origenem, quem alterum poſt Apoſtolos dicis, recte facis imitari, quid concidis eum, qui ſecutus eſt Didymum, quem nihilominus & Prophetam nominas, & Apoſtolicum virum deſignas? Si ergo neque tanto ac tali viro Ambroſio pepercisti.... & Didymum ipſum hunc, quem nunc Prophetam Videntem, & oculum habentem Sponſæ de Cantico Canticorum, & Apoſtolicum virum ſenſuum nomine deſignas, iterum eum perverſum doctorem criminaris, & inter Hæreticorum conſortia, tua cenſoria, ut ais, virgula ſegregas.... ſi, inquam, iſtos omnes, quos tuo ore laudaſti, tuo ore rurſum condemnas, quid ego, ad iſtos pulex, de me conquerar, ſi me nunc laceres?

Et num. 26. pag. 380.

Verum hæc quoquomodo ſint, quæcumque habes tu cum iſtis vel antiquis, vel novellis Scriptoribus, ſive eos tu Apoſtolos, ſive eos venenarios ſcribas, ſive Prophetas eos tu, ſive perverſos doctores voces, ad me iſta quid ſpectant? Tu pro his varietatibus tuis, pro contumeliis, & lacerationibus bonorum, recte pœnitentiam egeris, ſi tamen egeris.

Et num. 35. pag. 390.

Quid ergo mirum eſt, ſi me minimum, & nullius numeri hominem laceret, ſi Ambroſium ſecet, ſi Hilarium, ſi Lactantium, ſi Didymum reprehendat?

Et num. 43. pag. 398.

Oſtendi etiam, quam indigne miniſtros, & Sacerdotes Chriſti laceraverit (*Hieronymus*).... Didymum etiam, quem dudum inter Videntes Prophetas, & Apoſtolos poſuerat, nunc inter eos, qui diverſa ab Eccleſiis docent, collocarit.

IX.

RUFINUS *Palæſtinus in libro de* Fide *num. 52. (pag. 620. Appendicis tom. 2. Operum Rufini Aquileienſis) eodem plane modo Arianorum argumentum quoddam refert, quo Didymus in hoc opere de Trin. lib. 2. pag. 8.*

X.

S. AUGUSTINUS in epiſt. 82. (ſcripta anno 405) cap. 3. num. 23, pag. 199. tomi 2.

CUm tu tam plures nominatim commemoraveris, qui te in eo, quod adſtruis, præceſſerunt; petens ut in eo, ſi te reprehendo errantem, patiar te erra-

Digitized by Google

errare cum falſis; quorum ego fateor neminem legi: ſed cum ſint ferme ſex, vel ſeptem, horum quatuor auctoritatem tu quoque infringis. Nam Laodicenum, cujus nomen taces, de Eccleſia dicis nuper egreſſum; Alexandrum autem veterem hæreticum; Origenem vero ac Didymum reprehenſos abs te lego in recentioribus opuſculis tuis, & non mediocriter, nec de mediocribus quæſtionibus, quamvis Origenem mirabiliter ante laudaveris.

Et lib. 2. Quæſtionum in Heptateuchum (ſcripto anno circiter 419) quæſt. 25, pag. 429. partis 2. tomi 3.

Digitus autem Dei, ſicut Euangelium manifeſtiſſime loquitur, Spiritus Sanctus intelligitur..... Quis enim dementiſſimus dixerit digitum Dei in hoc ſigno potuiſſe conatus magorum impedire, & in ſuperioribus nequiviſſe? Omnino ergo certa cauſſa eſt, quare illa facere huc uſque permiſſi ſunt. Commendatur enim fortaſſe Trinitas, & quod verum eſt, ſummi philoſophi Gentium, quantum in eorum litteris indagatur, ſine Spiritu Sancto philoſophati ſunt, quamvis de Patre, & Filio non tacuerint: quod etiam Didymus in libro ſuo meminit, quem ſcripſit de Spiritu Sancto.

XI.

PHILIPPUS Sidetes, ſeu Sidenſis (qui haud multo poſt ſeculi quinti initia floruit, atque a Socrate libro 7. Hiſt. Eccl. cap. 27. citatur) in opere, quod amplius non exſtat, de Didymo loquebatur, ut colligitur ex Fragmento quod Henricus Dodvellus ex codice Baroeciano 142. edidit Oxoniæ anno 1689. ad calcem Diſſertationum in S. Irenæum pag. 488. Hæc enim inter cetera leguntur in eo Fragmento:

ΚΑΙ' φησι Φίλιππος ὁ Σιδητὴς, ἐν λόγῳ κδ´· Τῷ διδασκαλείῳ τῷ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἀθηναγόρας πρῶτος ἡγήσατο..... Τέταρτος προέςη τῆς χριςιανικῆς διατριβῆς Ὠριγένης· μετὰ Ὠριγένην Ἡρακλᾶς· μετὰ τȣ̃τον Διονύσιος· μετὰ τȣ̃τον Πιέριος· μετὰ Πιέριον Θεόγνωςος· μετὰ τȣ̃τον Σεραπίων· μετὰ τȣ̃τον Πέτρος ὁ μέγας Ἐπίσκοπος, Μάρτυρ γενόμενος· μετὰ Πέτρον Μακάριος, ὃν πολιτικὸν ἐκάλȣν οἱ ἐπιχώριοι· μετὰ τȣ̃τον Δίδυμος· μετὰ Δίδυμον Ῥόδων, ὃς ϗ μετήγαγε κατὰ Φίλιππον τὴν διατριβὴν ἐν τῇ αὐτῇ (*legendum ſuſpicor* αὐτȣ̃) πόλει τῇ Σίδῃ κατὰ τȣ̀ς χρόνȣς τȣ̃ μεγάλȣ Θεοδοσίȣ· τȣ́τῳ Ῥόδωνι λέγει μαθητεῦσαι ὁ Φίλιππος.

Quæ ſic vertit Dodvellus:

Inquit etiam Philippus Sidetes ſermone xxiv: Scholæ præfuit Alexandrinæ primus Athenagoras.... Quartus Chriſtianæ Scholæ præfuit Origenes: poſt Origenem Heraclas: poſt hunc Dionyſius: poſt quem Pierius: poſt Pierium Theognoſtus: poſt hunc Serapion: poſt quem Magnus ille Epiſcopus Petrus, martyrio inclytus. Poſt Petrum Macarius, *politicus* a conterraneis cognominatus: poſt illum Didymus: poſt Didymum Rhodon, qui etiam Philippi temporibus (*ita vertit Dodvellus, ſed verti etiam poteſt:* qui etiam juxta Philippi teſtimonium). Scholam tranſtulit in ipſam (*vel in ipſius*) *Philippi* civitatem Sidem imperante Magno Theodoſio. Hujus Rhodonis ſe diſcipulum fuiſſe ait Philippus.

XII.

PALLADIUS in Hiſtoria Lauſiaca (ſcripta anno circiter 420) cap. 3, tom 13. Bibl. Patrum pag. 904. ed. Pariſien. anni 1644. Locum conſului cum codice m. ſ. Naniano.

ΠΛεῖςον μὲν ȣ̃ν σύςημα χορȣ̃ ἁγίων ἀνδρῶν τε ϗ γυναικῶν ἐτελειώθησαν τότε ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ ἄξιοι εὑρεθέντες τῆς γῆς τῶν πραέων. Ἐν οἷς τελευτᾷ ϗ ὁ μακάριος Δίδυμος ὁ συγγραφεὺς ὁ ἀπὸ ὀμμάτων γενόμενος· ᾧ ϗ συντυχίας ἔσχηκα τέσσαρας, ἐκ διαλειμμάτων ἀπερχόμενος πρὸς αὐτὸν, ἐπὶ δέκα ἔτη. τελευτᾷ δὲ ȣ̃τος, ἐτῶν ὀγδοήκοντα πέντε. ȣ̃τος ἀπ' ὀμμάτων ὑπῆρχεν ὡς αὐτός μοι διηγήσατο, τετραέτης τὰς ὄψεις ἀποβαλὼν, μήτε γραμμάτων (*codex Nanianus,* γράμματα) μεμαθηκὼς, μήτε παρὰ διδασκάλοις φοιτήσας· εἶχε γὰρ τὸν κατὰ φύσιν διδάσκαλον ἐρρωμένον· τὸ ἴδιον συνειδός· ὃς τοσαύτῃ χάριτι ἐκεκόσμητο γνώσεως πνευματικῆς, ὡς καθ' ἱςορίαν πληρȣ̃σθαι τὸ γεγραμμένον· Κύριος σοφοῖ τυφλȣ́ς. παλαιὰν μὲν γὰρ ϗ καινὴν γραφὴν (*cod. Nanianus* διαθήκην) ἡρμήνευσε κατὰ λέξιν. τῶν δὲ δογμάτων ȣ̃τως ἐπεμελήθη λεπτῶς ϗ πάνυ ἰσχυρῶς ἐκθέμενος τὸν περὶ αὐτῶν λόγον, ὡς πάντας ὑπερβεβηκέναι τȣ̀ς ἀρχαίȣς ἐν γνώσει. τȣ́τȣ ποτὲ ἀναγκάζοντός με ποιῆσαι εὐχὴν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτȣ̃, ϗ μὴ βȣλομένȣ μȣ, ἔλεγέν μοι διηγȣ́μενος, ὅτι εἰς τὴν κέλλαν ταύτην τρίτον εἰσῆλθεν ὁ μακάριος Ἀντώνιος ἐπισκεψόμενός με, ϗ παρακληθεὶς παρ' ἐμȣ̃ ποιῆσαι εὐχὴν, εὐθὺς ἔκλινεν γόνυ ἐν τȣ́τῳ τῷ κελλίῳ, ϗ ȣ̓ παρεσκεύασέ με δευτερῶσαι τὸν λόγον, ἔργῳ με παιδεύσας ἐν τῇ ὑπακοῇ. ὥςε ȣ̓ν εἰ κατ' ἴχνος βαίνεις ϗ σὺ τῆς ἐκείνȣ (*cod. Nan.* αὐτȣ̃) πολιτείας, ὅσα τε (*cod. Nan.* ὡς ἅτε) μονάζων, ϗ δι' ἀρετὴν ξενιτεύων, ἀπόθȣ πᾶσαν φιλονεικίαν. Ὁ αὐτὸς (*cod. Nan. addit,* ȣ̃τος) διηγήσατό μοι ϗ τȣ̃το, ὅτι ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν φροντίζοντός μȣ περὶ τῆς ζωῆς Ἰȣλιανȣ̃ τȣ̃ ἀθλίȣ βασιλέως ὡς διώκτȣ· ϗ ἀδημονȣ̃ντός μȣ ἔτυχέ ποτε ἄχρις ἑσπέρας βαθείας μηδενὸς γεύσασθαί με ἕνεκεν ταύτης τῆς φροντίδος· ϗ καθεζομένȣ μȣ ἐν τῷ θρόνῳ· κατενεχθῆναι ὕπνῳ, ϗ ἰδεῖν ἐν ἐκςάσει ἵππȣς λευκȣ̀ς διατρέχοντας μετὰ τῶν ἐπιβατῶν ϗ κηρύττοντας· εἴπατε Διδύμῳ· σήμερον ἑβδόμην ὥραν (*cod. Nan.* ἑβδόμῃ ὥρᾳ) ἐτελεύτησεν Ἰȣλιανός· ἀναςὰς ȣ̓ν φάγε σὺ, ϗ γνῶσιν ἀπόςειλον τῷ ἐπισκόπῳ Ἀθανασίῳ ἐν τῇ οἰκείᾳ, ἵνα κἀκεῖνος γνῷ περὶ τȣ́τȣ. ϗ ἐσημειωσάμην, φησὶ, ϗ τὴν ὥραν, ϗ τὴν ἡμέραν, ϗ τὴν ἑβδομάδα, ϗ τὸν μῆνα· ϗ εὑρέθη ȣ̃τως.

Plurimus ergo cœtus Sanctorum virorum, & mulierum tunc fuit conſummatus in Eccleſia Alexandrina, qui ſunt inventi digni terra mitium. Inter quos conſummatus etiam beatus ſcriptor Didymus, qui fuit orbus. Cum quo fuit mihi quater congreſſio, cum decem annorum interjecto intervallo ad eum proficiſcerer. Is autem conſummatur natus annos octoginta quinque. Fuit autem is orbus, ut qui cum eſſet quatuor annos natus, oculos amiſerit, ut ipſe mihi narravit: & neque litteras didicit, neque ventitavit ad præceptores. Habebat enim ſecundum naturam magiſtram firmam, ac validam propriam conſcientiam. Tanta autem ſpiritalis cognitionis fuit exornatus gratia, ut revera imple-

Digitized by Google

plereтur in eo quod ſcriptum eſt: *Dominus illuminat cæcos.* Vetus enim, & novum teſtamentum interpretabatur ad verbum. Dogmata autem ſubtiliter, & tam ſtrenue exponebat, ut omnes veteres ſcientia ſuperaret. Is cum aliquando me cogeret in cella facere orationem, ego autem nollem, mihi dixit narrans: Ter in hanc cellam ingreſſus eſt Beatus Antonius ut me viſeret: qui a me rogatus faceret orationem, ſtatim genuflexit in hac cella, neque commiſit, ut quod dixeram, iterum repeterem, re ipſa quidem docens in obedientia. Quare ſi tu quoque ejus vitæ veſtigia ſequeris ut qui ſis Monachus, & hoſpes ob virtutem, omnem depone contentionem. Hic ipſe hoc quoque mihi narravit. Cum quodam die, aiebat, de vita miſeri Juliani Imperatoris, utpote perſecutoris, eſſem ſolicitus, & animo angerer; accidit ut propter hanc ſolicitudinem, ad veſperam uſque ſeram nihil comederem: & cum in ſedili ſederem, me ſomnus opprimeret, & viderem in extaſi equos albos cum inſeſſoribus percurrentes, & annuntiantes: Dicite Didymo: Hodie hora ſeptima mortuus eſt Julianus: Surge ergo, & comede: & quod tu ſcis, domum mitte ad Epiſcopum Athanaſium, ut ille quoque hoc ſciat. Notavi autem, inquit, & horam, & diem, & hebdomadam, & menſem: & ſic inveni.

Ibidem cap. 4. pag. 905.

Διηγήσατό μοι Δίδυμος ὁ συγγραφεὺς (codex Nanianus habet: Ὁ μακάριος οὗτος διηγήσατό μοι) περὶ παιδίσκης τινός ὀνόματι Ἀλεξάνδρας· ἥτις κ. τ. λ.

Narravit autem mihi quoque hic Beatus de quadam ancilla nomine Alexandra, quæ *&c.*

Ibidem cap. 22. pag. 914.

Παλαιὰν δὲ ϗ καινὴν γραφὴν ἀπεστήθισεν· ϗ ἐν συγγράμμασιν ἀνδρῶν λογάδων Ὠριγένους τε, ϗ Διδύμου [voces ϗ Διδύμου deſunt in codice Naniano] ϗ Πιερίου, ϗ Στεφάνου διῆλθεν μυριάδας ἑξακοσίας.

Vetus autem, & novum teſtamentum dicebat memoriter: & in doctorum virorum Origenis, & Didymi, & Pierii, & Stephani ſcriptis ita erat verſatus, ut ſexagies centena millia verſuum proferret.

Apud Roſweydum in Vitis Patrum *cum duplex ſit Hiſtoria Lauſiaca editio, una longior, brevior altera, in breviori hæc leguntur pag. 986:*

In Sanctis Patribus Didymus fuit ſacrorum expoſitor librorum, qui multos libros ex divinis Scripturis expoſuit. Hic abſque oculis fuit, cujus & notitiam habui. Hic ſeptuagintaquinque annorum defunctus eſt. Iſte cæcus cum eſſet, ut ipſe mihi narravit, quatuor annorum in infantia viſum amiſerat, nec litteras noverat, neque apud magiſtros fuit. Habuit autem naturalem magiſtrum robuſtiſſimum propriam conſcientiam: qui tanta gratia ornabatur ſcientiæ, ut Vetus & Novum Teſtamentum interpretaretur ad verbum. Liberale autem ſtudium ita executus eſt ſubtiliter, & minutiſſime exponens ſermonem, ut omnes ſuperaret antiquos ſcientia. Compellebat autem me ut in cella ejus facerem orationem. Et non acquieſcente me, dicebat mihi, referens: Quia in cellulam iſtam tertio ingreſſus eſt beatus Antonius, viſitans me: & deprecatus a me, ut orationem faceret, ſtatim inclinavit genua in hoc domicilio, & non compulit me repetere ſermonem, erudiens me ad obedientiam. Narravit autem mihi & hoc: Quia cum eſſem ſollicitus propter vitam Juliani Imperatoris miſerabilis, & nimis triſtarer, quadam die uſque ad alteram veſperam non guſtavi panem propter ſollicitudinem. Et evenit, & in cathedra ſedente me, oppreſſus ſomno video in exceſſu equos albos diſcurrentes, cum ſeſſoribus dicentibus: Dicite Didymo, quia hodie hora diei ſeptima mortuus eſt Julianus: Surge ergo, comede, & mitte, & nuntia hoc Athanaſio Epiſcopo, ut & ille noverit. Et annotavi ſtatim horam, & menſem, & ſeptimanam, & diem: inventumque eſt ita, quemadmodum oppreſſo ſomno videbatur. Retulit autem & mihi de ancilla cujuſdam *&c.*

XIII.

AUCTOR *operis, quod inſcribitur falſo:* Ἱερωτάτη ἡ κατ' Αἴγυπτον τῶν Μοναχῶν ἱστορία, *i. e.* Hiſtoria Monachorum Ægyptiorum, auctore Hieronymo (*quod opus Montfauconius in Bibliotheca Coisliniana pag. 238. teſtatur exſtare in codice 83. ejus Bibliothecæ*) *deſcribens Vitas Sanctorum Patrum, teſte eodem Montfauconio, inter ceteros vitam quoque ſcribit* alterius Didymi oculatiſſimi.

XIV.

PAULUS Oroſius (qui ſcripſit, ut putat Vir Clariſſ. Vallarſius, Commentarium in Prophetas minores tres, Oſee, Joel, & Amos, inter annum 420, & 430) tom. 2. Operum Rufini ed. Veron. pag. 391. in Prologo Didymum reſpicere videtur, dum hæc ſcribit:

APud Græcos, & apud Syros exſtitere nonnulli, qui ſcripta eorum (*nempe duodecim Prophetarum*) diſſerere niterentur.

Et lib. 2. ejuſdem Commentarii pag. 393.

Non me autem fugit quanta doctorum hominum fuerit in loci iſtius opinione contentio, ita ut regiones integræ ſuper ejus aſſertione diſſentiant. Nam Palæſtina & Ægyptus, aliique omnes, qui Origenis auctoritate plurimum commoventur, conjugium iſtud ab Oſee propheta negant corporaliter inſtitutum. Sed quomodo pleraque prophetia in ſpiritu geſta narrantur, ita has ajunt cum meretrice nuptias, in verbo tantum fuiſſe completas.

XV.

S. *CYRILLUS Alexandrinus, libro primo in Julianum (anno circiter 433. ſcripto) Didymum imitatus eſſe videtur pag. 32, & 33. editionis Lipſienſis anni 1696. Lege pag. 105, & 301, & ſeqq. lib. 3. de Trinitate in hoc volumine.*

XVI.

SOCRATES (qui Hiſtoriam Eccleſiaſticam ſcripſit poſt annum 439) lib. 4. cap. 24, 25, & 26.

ΤΟῦ τοίνυν Βασιλέως Οὐάλεντος νόμῳ κελεύσαντος διώκεσθαι τοὺς τ' ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ϗ τοὺς κατ' Αἴγυπτον, πάντα ἐπορθεῖτο ϗ ἀνετρέπετο.... Ὑπὸ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ϗ ἕτερον ἄνδρα πιστὸν ἔδειξεν ὁ Θεός, δι' αὐτοῦ μαρτυρηθῆναι δικαιώσας τὴν πίστιν. Δίδυμος γὰρ ἀνὴρ θαυμαστὸς ϗ ἐλλόγιμος, κατὰ τὸν αὐτὸν ἤνθησε χρόνον, πάσῃ διαπρέψας παιδεύσει· οὗτος κομιδῇ νέος ὤν, ϗ τὰ πρῶτα τῶν γραμμάτων στοιχεῖα μαθών, τῷ τῆς ὀφθαλμίας περιέπεσε πάθει· καὶ κακῶς διατεθεὶς, τὸ ὁρατικὸν ἀπέβαλεν. Ὁ Θεὸς δὲ αὐτῷ ἀντὶ τῶν αἰσθητῶν ὀφθαλμῶν παρέσχε τοὺς νοητούς· ἃ γὰρ δι' ὀφθαλμῶν παιδευθῆναι οὐκ ἴσχυσε, ταῦτα δι' ἀκοῆς ἐξεμάνθανε· ἐκ παιδὸς γὰρ ὢν εὐφυὴς ϗ ψυχῆς λαχὼν ἀγαθῆς, ἐνίκα τοὺς εὐφυεῖς ϗ ὀξύτατα βλέποντας. Γραμματικῆς τε γὰρ τοὺς κανόνας ῥᾳδίως κατώρθου, ϗ Ῥητορικῆς πάλιν θᾶττον ἐλάμβανεν· ἐλθὼν δὲ ἐπὶ τὰ Φιλόσοφα, θαυμαστῶς

πως κ) τὴν Διαλεκτικὴν ἐξέμαθε, κ) Ἀριθμητικήν τε κ) Μυσικὴν, κ) τὰ ἄλλα τῶν Φιλοσόφων μαθήματα ἐν τῇ ψυχῇ κατέθετο, ὡς προθύμως αὐτὸν ἀπαντᾷν πρὸς τὲς ταῦτα δι' ὀφθαλμῶν καθορθώσαντας. ὀ μὴν ἀλλὰ κ) τὰ θεῖα λόγια παλαιᾶς κ) καινῆς διαθήκης ὅτως ἀκριβῶς ἐγνώκει, ὥςε πολλὰ μὲν ἐκδῦναι βιβλία· ὑπαγορεῦσαι δὲ κ) τὰ περὶ τριάδος τρία βιβλία· ἑρμηνεῦσαι δὲ κ) τὰ περὶ ἀρχῶν Ὠριγένες· ὑπομνήματά τε ἐκδὺς εἰς αὐτὰ, δι' ὧν συνίςησιν ὡς εἴη ἄριςα γεγραμμένα· καὶ μάτην ἐρισχελεῖν οἱ κατηγορεῖν τὸν ἄνδρα κ) τὰ βιβλία διασύρειν σπεδάζοντες· μὴ δὲ γὰρ αὐτὲς δύνασθαι φησὶν ἑλεῖν τὴν τῦ ἀνδρὸς σύνεσιν· εἴ τις ἂν τὴν πολυμαθίαν κ) τὸ διάπυρον τῆς ψυχῆς Διδύμε γνῶναι προῄρηται, ἐντυχὼν τοῖς πεπονημένοις αὐτῷ βιβλίοις μαθήσεται τῦτο. Λέγεται κ) Ἀντώνιον ἤδη πρότερον κατὰ τὸν Οὐάλεντος χρόνον, ὅτε διὰ τὲς Ἀρειανὲς ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἐκ τῆς ἐρήμε κατῆλθεν, ἐντυχεῖν τῷ Διδύμῳ, κ) μαθόντα τὴν τῦ ἀνδρὸς σύνεσιν, εἰπεῖν πρὸς αὐτόν· μηδὲν ὦ Δίδυμε ταραττέτω σε ἡ τῶν αἰσθητῶν ὀφθαλμῶν ἀποβολή· τοιῦτοι γάρ σοι λείπεσιν ὀφθαλμοὶ, οἷς κ) μυῖαι κ) κώνωπες βλέψαι ἰσχύεσιν· χαῖρε δὲ ὅτι ἔχεις ὀφθαλμὲς, οἷς καὶ Ἄγγελοι βλέπεσι, δι' ὧν κ) ὁ Θεὸς θεωρεῖται, κ) τὸ αὐτῦ φῶς καταλαμβάνεται. ταῦτα μὲν ἤδη πρότερον παρὰ τῦ θεοφιλῦς Ἀντωνίε πρὸς Δίδυμον εἴρητο· τότε δὲ μέγιςος συνήγορος τῆς οἰκείας πίςεως ἐφαίνετο Δίδυμος, πρὸς τὲς Ἀρειανὲς ἀπαντῶν κ) σοφίσματα ἀναλύων αὐτῶν, κ) τὲς κιβδήλες κ) δολερὲς αὐτῶν λόγες ἐξελέγχων. Ἀλλὰ Δίδυμον μὲν τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀρειανίζεσιν ἡ τῦ θεῦ ἀντέταξε πρόνοια· ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις πόλεσιν, Βασίλειόν τε τὸν Καισαρέα, κ) Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν.

Cum igitur Imperator Valens lege lata præcepiſſet, ut Orthodoxi tam qui Alexandriæ, quam qui in reliqua Ægypto erant, fugarentur, vaſtata protinus, ac ſubverſa ſunt omnia.... Sub idem tempus alium quoque fidelem virum Deus in medium produxit, eo conſilio, ut Fides teſtimonio, & aſſertione ejus roboraretur. Didymus enim, vir plane admirabilis ac diſertiſſimus, per id temporis in omni genere doctrinæ norebat. Hic admodum adoleſcens, cum jam prima literarum elementa didiciſſet, in morbum oculorum incidit: quo quidem graviter vexatus, videndi facultatem penitus amiſit. Verum Deus pro corporalibus oculis ſpiritales ei largitus eſt. Nam ea, quæ oculorum viſu percipere non poterat, didicit audiendo. Cum enim a puero egregia eſſet indole, & excellenti ingenio præditus, æquales ſuos, qui oculorum acie pollebant, longe ſuperavit, Quippe & Grammaticæ præcepta facile addidicit, & Rhetoricæ multo adhuc celerius. Inde ad Philoſophiam tranſgreſſus, admirabili facilitate Dialecticam, Arithmeticam, & Muſicam perdidicit, & reliquas Philoſophorum diſciplinas adeo penitus in animo ſuo recondidit, ut adverſus illos, qui eas artes oculorum beneficio perceperant, prompte, atque alacriter diſputaret. Sed & divina oracula, quæ tam in vetere, quam in novo Teſtamento continentur, adeo perfecte norat, ut multos in ea conſcriberet libros; ac præterea de Trinitate tres libros dictaverit: & Origenis libros de principiis interpretatus eſt, editis in eos commentariis, quibus illos recte ſcriptos eſſe aſſeruit, fruſtraque contendere eos, qui virum illum accuſare, & libros ejus extenuari conantur: neque enim excellentem hominis ſapientiam, inquit, intelligentia aſſequi poſſunt. Si quis igitur multiplicem Didymi eruditionem, & animi ejus ardorem cognoſcere deſiderat, id ex libris, qui ab illo ſunt elaborati, facile perſpicier. Cum hoc Didymo Antonius monachus diu ante Valentis tempora collocutus eſſe dicitur, tunc cum propter Arianos, relicta ſolitudine, venit Alexandriam; perſpectaque hominis doctrina, hæc ei dixiſſe: Nihil te moveat, ô Didyme, jactura corporalium oculorum. Ejuſmodi enim oculis orbatus es, quibus & muſcæ, & culices videre poſſunt. Gaude potius, quod illos habeas oculos, quibus Angeli vident; quibus Deus cernitur, & lux ejus comprehenditur: Et illud quidem diu ante hæc tempora ab Antonio dictum eſt Didymo. Tunc vero maximus fidei patronus, ac propugnator Didymus habebatur, qui pro qui adverſus Arianos validiſſime diſputaret, eorumque ſophiſticas cavillationes diſſolveret, & falſos, ac fraudulentos eorum ſermones refelleret. Ac Didymum quidem Arianis, qui Alexandriæ erant, divina oppoſuit providentia: in aliis autem civitatibus Baſilium Cæſarienſem, & Gregorium Nazianzenum.

XVII.

SOZOMENUS (qui anno circiter 450. obiit) lib. 3. Hiſtoriæ Eccleſ. cap. 15.

Ὑπὸ δὲ τῦτον τὸν χρόνον κ) Δίδυμος Ἐκκλησιαςικὸς συγγραφεὺς διέπρεπε, προϊςάμενος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῦ ἱερῦ διδασκαλείε τῶν ἱερῶν μαθημάτων. ἐν τέτῳ δὲ κ) παντοδαπὴ σοφία ὤκει, Ποιηταί τε κ) Ῥήτορες, Ἀςρονομία τε κ) Γεωμετρία κ) Ἀριθμοὶ, κ) δόξαι Φιλοσόφων. πάντων δὲ νῷ μόνῳ κ) ἀκοῇ εἴδησιν ἐκτήσατο· νέος γὰρ ἔτι τυφλὸς ἐγένετο ἐν τῇ πρώτῃ πείρᾳ τῆς μαθήσεως τῶν ςοιχείων. ἤδη δὲ εἰς ἐφήβες τελῶν, ἐπεθύμησε λόγων κ) παιδείας· κ) τοῖς ταῦτα διδάσκεσι φοιτῶν, ἠκροᾶτο μόνον· κ) ἐπὶ τοσῦτον ἦλθε σοφίας, ὡς κ) τῶν ἐν τοῖς μαθήμασι σκολιῶν θεωρημάτων ἐφικέσθαι. λέγεται δὲ τὲς χαρακτῆρας τῶν γραμμάτων, σανίδι καταχαραχθέντας εἰς βάθος, ἐκμαθεῖν τοῖς δακτύλοις ἐφαπτόμενος· συλλαβὰς δὲ κ) ὀνόματα κ) τὰ ἄλλα ἐφεξῆς, καταλήψει νῦ κ) συνεχεῖ ἀκροάσει κ) ἀναμνήσει τῶν ἀκοῇ θηρωμένων. ἦν δὲ ὐ τὸ τυχὸν θαῦμα· κ) πολλοὶ κατὰ κλέος τῦ ἀνδρὸς εἰς Ἀλεξάνδρειαν παρεγίνοντο, οἱ μὲν αὐτῦ ἀκεσόμενοι, οἱ δὲ, ἱςορήσαντες μόνον. ἐλύπει δὲ ὐ μετρίως τὲς Ἀρειε, τῷ δόγματι τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδε συνιςάμενος· ἐπειθε γὰρ ῥᾳδίως, ὐ βίᾳ λόγων τῦτο ποιεῖν δοκῶν· ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἄγαν πειθῦς, ἕκαςον αὐτῶν οἱονεὶ κριτὴν καθίςη τῶν ἀμφιβόλων. τοῖς δὲ ἀπὸ τῆς Καθόλε Ἐκκλησίας περισπέδαςος ἦν. ἐπῄνει δὲ αὐτὸν κ) τὰ τάγματα τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Μοναχῶν, κ) Ἀντώνιος ὁ μέγας· ὅν φασὶ τότε ἐπὶ μαρτυρίᾳ τῆς Ἀθανασίε πίςεως ἐκ τῆς ἐρήμε παραγινόμενον εἰς Ἀλεξάνδρειαν, τάδε πρὸς αὐτὸν εἰπεῖν· ὐ χαλεπὸν, ὐδὲ λύπης ἄξιον, ὦ Δίδυμε, ὀφθαλμῶν

ἀποθεῖν σε, ὧν μέτεστι σαύραις ϗ μυσὶ ϗ τοῖς εὐτελέσι ζώοις· μακάριον δὲ ϗ χαρίεν, ὅτι παραπλησίως Ἀγγέλοις τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχεις, δι᾽ ὧν τρανῶς τὸν Θεὸν κατανοεῖς ϗ τὴν ἀληθῆ γνῶσιν ἀκριβῶς ὁρᾷς.

Sub idem tempus Didymus quoque Eccleſiaſticus ſcriptor floruit, ſcholæ ſacrarum diſciplinarum in urbe Alexandrina præfectus. Hic omnis generis ſcientia pectus ſuum impleverat. Nam & Poetas, & Oratores; Geometriam item, Aſtronomiam, & Arithmeticam, & philoſophorum opiniones callebat. Harum autem omnium rerum notitiam ſola mente, atque auditione erat aſſecutus. Etenim adhuc puer cum prima elementa diſceret, luminibus orbatus eſt. Poſtea vero pubertatis annos ingreſſus, liberalium diſciplinarum cupiditate exarſit: earumque doctores frequentans, aures tantum commodabat. Tantum tamen in omni eruditione profecit, ut difficillima quoque Mathematicæ theoremata perceperit. Fertur autem literarum formas in tabula altius inciſas, digitis ſolum pertractando didiciſſe: ſyllabas item, & nomina, ac reliqua deinceps, ſola mentis comprehenſione, & aſſidua auditione, rerumque, quas audiverat, recordatione percepiſſe. Fuit autem non vulgare miraculum. Multique fama ejus impulſi, Alexandriam ſe contulerunt, alii ejus audiendi, alii tantum viſendi cauſa. Cæterum Arianos non mediocri dolore afficiebat, dum Synodi Nicænæ Doctrinam aſſereret. Perſuadebat enim facillime; idque non ſermonum violentia, ſed pro ea, qua valebat, perſuadendi facultate, unumquemque illorum velut arbitrum controverſiæ conſtituens. Omnes autem Catholici ſingulari benevolentia eum amplectebantur. Sed & Monachorum agmina in Ægypto degentium, eum magnopere laudabant, & magnus ille Antonius. Quem quidem ferunt, cum Alexandriam eo tempore veniſſet, ut Athanaſii fidem ſuo teſtimonio comprobaret, Didymo hæc dixiſſe: *Non eſt grave, nec dolendum, o Didyme, quod oculis careas, quibus lacertæ, mures, & viliſſima prædita ſunt animalia. Sed beatum potius, & jucundum eſt, quod perinde atque Angeli, oculos habeas, quibus Deum perſpicue contempiaris, & veram notitiam exacte percipis.*

Et lib. 6. cap. 2.

Κατ᾽ ἐκείνην δὲ τὴν ἡμέραν ϗ Δίδυμος ὁ Ἐκκλησιαστικὸς Φιλόσοφος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διατρίβων, οἷά γε τοῦ Βασιλέως εἰς τὴν θρησκείαν διασφαλέντος, περίλυπος ὤν, διά τε αὐτὸν ὡς πεπλανημένον, ϗ διὰ τὴν καταφρόνησιν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐνήστευσέ τε ϗ τὸν Θεὸν περὶ τούτου ἱκέτευεν. ὑπὸ δὲ τῆς μερίμνης, οὐδὲ τῆς νυκτὸς ἐπιγενομένης μεταλαβὼν τροφῆς, ἐπὶ θρόνου καθεζόμενος, εἰς ὕπνον ἠνέχθη· ϗ ὡς ἐν ἐκστάσει γεγονὼς, ἔδοξεν ὁρᾷν ἵππους λευκοὺς ἐν τῷ ἀέρι διατρέχοντας· τοὺς δὲ ἐπ᾽ αὐτῶν ὀχουμένους κηρύττειν· ἀγγείλατε Διδύμῳ, σήμερον περὶ τήνδε τὴν ὥραν Ἰουλιανὸν ἀνῃρῆσθαι· ϗ Ἀθανασίῳ τῷ Ἐπισκόπῳ τοῦτο μηνυσάτω· ϗ ἀναστὰς ἐσθιέτω. ϗ ἃ μὲν τεθέαται ὅ τε Ἰουλιανοῦ οἰκεῖος, ϗ ὁ Φιλόσοφος, ὧδε γενέσθαι ἐπυθόμην· ϗ οὐδέτερος ἐν οἷς τεθέατο, τῆς ἀληθείας διήμαρτεν, ὡς ἐμηνύθη ὕστερον.

Eodem die Didymus quoque Eccleſiaſticus Philoſophus Alexandriæ degens, eum, ſupote Imperatore adverſus religionem peccante, graviſſimo dolore afficeretur, tum propter ipſum vano errore deceptum, tum ob contumeliam Eccleſiarum, jejuniis, & orationibus vacabat. Cumque præ nimia ſollicitudine ne ſuperveniente quidem nocte cibum ſumpſiſſet, in cathedra ſedens ſomno oppreſſus eſt. Ac velut in mentis exceſſu poſitus equos candidos per aerem diſcurrentes videre ſibi viſus eſt, viroſque ipſis inſidentes, ita clamantes audire: *Nunciate Didymo, hodie Julianum hac ipſa hora peremptum eſſe; idque ille Athanaſio Epiſcopo ſignificet, & ſurgens comedat.* Et hæc quidem tum a familiari Juliani, tum a Didymo Philoſopho viſa fuiſſe accepi. Et neuter eorum in iis, quæ viderat, a vero aberravit, ſicuti poſtea patefactum eſt.

XVIII.

THEODORETUS in Hiſtoria Eccleſ. (*anno 450 ſcripta*) *lib. 4. cap. 26, pag. 70. tomi 3. operum editionis anni 1642.*

Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον, ἐν Ἐδέσσῃ μὲν Ἐφραὶμ ὁ θαυμάσιος, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ διέπρεπε Δίδυμος, κατὰ τῶν ἀντιπάλων τῆς ἀληθείας δογμάτων συγγράφοντες. ϗ οὗτος μὲν τῇ Σύρων κεχρημένος φωνῇ, τῆς πνευματικῆς χάριτος τὰς ἀκτῖνας ἠφίει.... ὁ δὲ Δίδυμος, παιδόθεν τῆς ὀπτικῆς ἐστερημένος αἰσθήσεως, ϗ Ποιητικῶν ϗ Ῥητορικῶν μετέλαχε παιδευμάτων· Ἀριθμητικῆς τε ϗ Γεωμετρίας· ϗ Ἀστρονομίας, ϗ τῶν Ἀριστοτέλους συλλογισμῶν, ϗ τῆς Πλάτωνος εὐεπείας, διὰ τῶν ἀκοῶν εἰσεδέξατο τὰ μαθήματα, οὐχ ὡς ἀλήθειαν ἐκπαιδεύοντα, ἀλλ᾽ ὡς ὅπλα τῆς ἀληθείας κατὰ τοῦ ψεύδους γιγνόμενα· ϗ μέντοι ϗ τῆς θείας γραφῆς μεμάθηκεν οὐ μόνον τὰ γράμματα, ἀλλὰ ϗ τὰ τούτων νοήματα. ἐν μὲν οὖν ἀσκηταῖς ϗ τῆς ἀρετῆς φροντισταῖς, οὗτοι κατ᾽ ἐκεῖνον διέλαμπον τὸν καιρόν. ἐν Ἐπισκόποις δὲ κ. τ. λ.

Per idem tempus, Edeſſæ quidem Ephræm admirabilis, Alexandriæ vero florebat Didymus; uterque adverſus dogmata veritati contraria libros conſcribens. Et Ephræm quidem, Syrorum utens lingua, ſpiritalis gratiæ radios diffundebat..... Didymus vero cum a puero luminibus orbatus fuiſſet, Poeticam nihilominus, ac Rhetoricam artem didicit. Arithmeticam præterea, ac Geometriam, & Aſtronomiam; Ariſtotelis ſyllogiſmos, & Platonis facundiam aurium ſenſu percepit, non tanquam diſciplinas, quæ veritatem docerent, ſed velut tela, quibus veritas adverſus mendacium uti poteſt. Sacræ quoque Scripturæ non literas ſolum, ſed & illarum ſenſus edidicit. Inter Monachos igitur, & virtutis ſtudioſos cultores, iſti, quos diximus, tunc temporis enituere. Inter Epiſcopos vero *&c.*

XIX.

FAUSTUS Rejenſis (*qui anno 455. Epiſcopus ordinatus eſt*) *epiſt. 16, tom. 2. Lectr. Antiqq. Caniſii pag. 364. editionis Baſnagii.*

LEgimus enim in quodam receptiſſimo Patrum tractatu: *Ingredi*, inquit, *& implere omnia ſoli eſt poſſibile Trinitati.*

XX.

GENNADIUS (*vel Maſſilienſis, qui obiit anno 492, vel, juxta Ratramnum, Conſtantinopolitanus Epiſcopus, qui anno 458. ſucceſſit Anatolio*) *in libro de* Eccleſiaſticis Dogmatibus *cap. 20, tom. 8. operum S. Auguſtini pag. 78. Appendicis.*

NOn eſt tertius in ſubſtantia hominis ſpiritus, ſicut Didymus contendit. Sed ſpiritus ipſa eſt anima, pro ſpiritali natura, vel pro eo quod ſpiret in corpore, ſpiritus appellatus. Anima vero ex eo vocatur,

tur, quod ad vivendum, vel ad vivificandum animet corpus. Tertium ve..., cui ab Apoſtolo cum anima, & corpore inducitur ſpiritum gratiam Sancti Spiritus eſſe intelligamus, quem orat Apoſtolus ut integra perſeveret in nobis, ne noſtro vitio aut minuatur, aut fugetur a nobis; quia Spiritus Sanctus effugiet fictum.

XXI.

Vetuſtus AUCTOR Vitæ S. Hieronymi (quem Gennadium eſſe cenſent Mabillonius, & Martianæus, Vallarſius tamen octavo, aut nono ſeculo floruiſſe putat) tom. xi. Operum S. Hieronymi editionis Veronenſis pag. 248.

Sicut & de Spiritu Sancto Didymi Videntis librum in Latinam tranſtulit (*Hieronymus*) linguam.

XXII.

S. GELASIUS (anno 496. Pontifex electus) in cap. Sancta Romana *diſt.* 15.

Illa ſentimus, quæ prædictum B. Hieronymum ſentire cognoſcimus: & non ſolum de Rufino, ſed etiam de univerſis, quos vir ſæpius memoratus zelo Dei, & Fidei religione reprehendit.

XXIII.

Joannes PROCOPIUS Gazæus (qui vixit ſeculo V. exeunte, & ſexto ineunte, circa ann. 520 clarus) opus confecit, in quo Didymi loca afferuntur, quodque in codice græco 22. Bibliotheca Veneta S. Marci ſic inſcribitur:

ΕΙ'Σ τὸν Ἐκκλησιαςήν. Προκοπίȣ χριςιανȣ̃ σοφιςȣ̃ ἐξηγητικῶν ἐκλογῶν ἐπιτομή, ἀπὸ φωνῆς Γρηγορίȣ Νύσσης, κ̀ Διονυσίȣ Ἀλεξανδρέως, Ὠριγένȣς, Εὐαγρίȣ, Διδύμȣ, Νείλȣ, κ̀ Ὀλυμπιοδώρȣ.

In Eccleſiaſtem. Procopii Chriſtiani Sophiſtæ exegeticarum Eclogarum epitome excerptarum ab ore Gregorii Nyſſeni, & Dionyſii Alexandrini, Origenis, Evagrii, Didymi, Nili, & Olympiodori.

XXIV.

COSMAS Indicopleuſtes (qui anno circiter 540. ſcripſit) in Topographia Chriſtiana lib. 7. pag. 292.

ΚΑΙ' πάντες δὲ οἱ ὑπομνηματίσαντες τὰς θείας γραφὰς, ὔτε εἰς αὐτῶν λόγον ἐποιήσατο τῶν Καθολικῶν [ἐπιςολῶν].

Certe nemo ex iis, qui in divinas Scripturas commentaria ediderunt, Catholicarum Epiſtolarum ullam rationem habuit.

XXV.

CASSIODORUS in Hiſtoria Tripartita (quam ſcripſit anno 545) libro 8. cap. 1, pag. 300. tomi 1. editionis Veneta anni 1729.

HÆc igitur Evagrius in libro ſuo *Actuali* commemoravit. In *Contemplativo* autem hæc dicit.... Maximus contemplationum doctor Didymus ait: De providentia, atque judicio apud temetipſum ſemper exerce ſermones, & ſtudiorum miſeriam memoria retine: pene enim omnes in his peccamus: rationemque judicii in corporum differentia, in qua etiam eſt mundus, invenies; providentiæ vero, in modis quibus a malitia, vel ignorantia ad virtutes, atque ſcientiæ culmen evehitur. Hæc autem ex Evagrii dictis retulimus.

Et cap. 7, & 8. ejuſdem libri pag. 304.

Cum igitur Imperator Valens lege præcepiſſet perſequendos eſſe in Alexandria & Ægypto cunctos orthodoxos, omnia vaſtabantur.... Sic igitur propter conſubſtantialitatis fidem, viri admirabiles probabiliores effecti ſunt, alioſque ſanantes, firmiorem operibus oſtenderunt fidem. Eo ſiquidem tempore virum alium fidelem produxit Deus, ut per eum Fidei teſtimonium perhiberet. Didymum mirabilem virum, qui omni tunc doctrina florebat. Is cum parvus adhuc prima litterarum elementa doceretur, paſſione oculorum perdidit viſum. Cui Deus pro viſibilibus oculis intelligibiles condonavit. Nam quod per oculos doceri non potuit, auditu vigilanti cognovit. Qui dum a puero fuiſſet ingenioſus, vincebat etiam acute conſpicientes. Facile namque regulas Grammaticæ, atque Rhetoricæ artis didicit. Cumque veniſſet ad Philoſophiam, mirabiliter Dialecticam, Arithmeticam, Muſicam, aliaſque Philoſophiæ diſciplinas didicit, animoque recondidit; ita ut celeriter obviaverit eis, qui oculis inſpectoribus talia didiciſſent. Sed etiam vetus, novumque Teſtamentum adeo perfecte cognovit, ut multos ederet libros. Qui & de Trinitate tres libros fecit, & Origenis opus de Principiis, id eſt, περὶ Ἀρχῶν interpretatus, in eis explanationes reliquit eximias. Fertur enim cum Antonius Valentis tempore propter Arianos veniſſet in Alexandriam, vidiſſe Didymum, eique dixiſſe: Non te conturbet, o Didyme, amiſſio ſenſibilium oculorum; tales etenim oculi tibi deſunt, quibus & muſcæ, & pulices noſcere poſſunt. Sed gaude potius, quoniam habes oculos, quibus etiam Angeli contuentur, per quos videtur Deus, & ejus lumen inſpicitur. Didymus ab infantia privatus oculis, Grammaticam, Rhetoricam, Arithmeticam, Geometriam, & Aſtronomiam, & Syllogiſmos Ariſtotelis, & eloquentiam Platonis auditu didicit; non quaſi hæc veritatem erudirent, ſed tamquam adverſus mendacium arma veritatis exiſterent.

Et in libro de Inſtitutione divinarum Litterarum cap. 5, pag. 512. tom. 2.

Quintus codex eſt Salomonis, cujus primum librum, qui appellatur Proverbia, quadrifaria reperi diviſione partitum.... In quo libro Didymum expoſitorem in Græca lingua reperimus, qui ab amico noſtro viro diſertiſſimo Epiphanio in Latinum ſermonem diligentiſſime, Domino juvante, tranſlatus eſt. Quem Didymum, quamvis carne cæcum, merito beatus Antonius Pater Monachorum prophetali lumine vocavit Videntem, quando perſpicuo corde conſpexit, quod corporeis oculis non valet intueri. Mirum eſt enim dicere, quantis diſciplinis, atque artibus audiendo imbutus fuerit, qui ipſos apices quoque litterarum privatus carnali lumine nequibat inſpicere. Quod mihi pene impoſſibile, fateor, videbatur eſſe, cum legerem: niſi de partibus Aſiæ quemdam ad nos venire Euſebium nomine contigiſſet, qui ſe infantem quinque annorum ſic cæcatum eſſe narrabat, ut ſiniſtrum ejus oculum fuiſſe excavatum, orbis profundiſſimus indicaret, dexter vero globus vitreo colore confuſus, ſine videndi gratia infructuoſis niſibus volvebatur. Hic tantos auctores, tantos libros in memoriæ ſuæ bibliotheca condiderat, ut legentes probabiliter admoneret, in qua parte codicis quod prædixerat, inveniretur.... Quid plura? Fecit credi de Didymo, quem ſuo præſentabat officio (*alii legunt.* exemplo).

Et capite 8. ejuſdem libri pag. 514.

Sed cum de reliquis Canonicis Epiſtolis magna nos cogitatio fatigaret, ſubito nobis codex Didymi Græco ſtylo conſcriptus in expoſitionem ſeptem Canonicarum Epiſtolarum, Domino largiente conceſſus eſt, qui ab Epiphanio viro diſertiſſimo, Divinitate juvante, tranſlatus eſt.

XXVI.

QUINTA SYNODUS OEcumenica (habita anno 553) in Actis, quæ exſtant, nuſquam Didymum memorat: tantum collatione 8. can. xi. hæc leguntur:

ΕΙ' τις μὴ ἀναθεματίζει Ἄρειον... κ̀ Ὠριγένην.. κ̀ τὰς ἄλλȣς πάντας αἱρετικȣ̀ς.. κ̀ τȣ̀ς τὰ ὅμοια τῶν προειρημένων αἱρετικῶν φρονήσαντας ἢ φρονȣ̃ντας, κ̀ μέχρι τέλȣς τῇ

οἰκείᾳ

οἰκείᾳ ἀσεβείᾳ ἐμμείναντας· ὁ τοιοῦτος ἀνάθεμα ἔστω.

Si quis non anathematizat Arium... & Origenem... & alios omnes hæreticos... & eos qui ſimilia prædictis hæreticis ſapuerunt vel ſapiunt, & uſque ad mortem in ſua impietate permanſerunt, talis anathema eſto.

XXVII.

BARSANUPHIUS (qui ſcripſit anno circiter 550) ſeu potius Auctor opuſculi a Montfauconio in Bibliotheca Coiſliniana pag. 394. editi, quod ſic inſcribitur, Διδασκαλία τοῦ ἁγίου Βαρσανουφίου ἐπὶ Αὐρηλιανοῦ ἐπισκόπου Γάζης περὶ τῶν Ὠριγένους, Εὐαγρίου, καὶ Διδύμου φρονημάτων. *id eſt*, Doctrina Sancti Barſanuphii, ſub Aureliano, Epiſcopo Gazæ, circa opiniones Origenis, Euagrii, & Didymi.

Ἀδελφὸς ἠρώτησε τὸν ἅγιον γέροντα τὸν ἀββᾶν Βαρσανούφιον, λέγων· οὐκ οἶδα, πάτερ, πῶς ἐνέπεσα εἰς τὰ βιβλία τοῦ Ὠριγένους, καὶ Διδύμου, καὶ εἰς τὰ Γνωστικὰ Εὐαγρίου, καὶ εἰς τὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· καὶ λέγουσιν ὅτι οὐκ ἐδημιουργήθησαν αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ μετὰ τῶν σωμάτων, ἀλλὰ προϋπῆρχον αὐτῶν νόες γυμνοὶ οὖσαι, τουτέστιν, ἀσώματοι. ὁμοίως καὶ οἱ ἄγγελοι νόες γυμνοὶ ἦσαν, καὶ οἱ δαίμονες νόες γυμνοὶ ἦσαν. καὶ οἱ μὲν ἄνθρωποι παραβάντες, κατεδικάσθησαν εἰς τὸ σῶμα τοῦτο. οἱ δὲ ἄγγελοι γεγόνασιν ἄγγελοι, τηρήσαντες ἑαυτούς· οἱ δὲ δαίμονες ἀπὸ πολλῆς κακίας, τοιοῦτοι γεγόνασιν. καὶ ὅσω ἄλλα λέγουσιν τοιαῦτα· καὶ πάλιν ὅτι δεῖ μέλλουσαν κόλασιν τέλος λαβεῖν· καὶ ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ δαίμονες ἐπανελθεῖν ἧς (*fort.* ὡς) ὑπῆρχον νόες γυμνοί· ὃ λέγουσιν ἀποκατάστασιν.

Frater quidam interrogavit ſanctum ſenem Abbatem Barſanuphium his verbis: Neſcio, Pater, quo pacto inciderim in libros Origenis, & Didymi, & in Gnoſtica Euagrii, nec non in ejus diſciplinæ inſtituta. Dicunt autem, hominum animas non fuiſſe creatas cum corporibus; ſed ipſis præexſtitiſſe, nudaſque intelligentias fuiſſe, id eſt, incorporeas; ſimiliterque Angelos nudas intelligentias fuiſſe, dæmonaſque item nudas intelligentias; atque homines, ſive hominum animas ad hujus corporis (animationem) damnatas fuiſſe; Angelos vero ideo Angelos factos eſſe, quod ſe ſe conſervaverint; dæmonas ex multa nequitia tales effectos eſſe. Aliaque bene multa ſimilia dicunt illi. Itemque ajunt fore ut futurum illud ſupplicium finem habeat; itemque futurum eſſe, ut homines, Angeli, & dæmones revertantur, ut prius erant, nudæ intelligentiæ: quod vocant *reſtitutionem*.

XXVIII.

CYRILLUS Scythopolitanus in Vita S. Sabæ (paulo poſt annum 554 ſcripta) tom. 3. Monumentorum Eccleſiæ Græcæ a Cotelerio editorum Pariſiis anno 1686, pag. 274.

Ἀγαπητὸς τὴν τῆς νέας Λαύρας ἡγεμονίαν δεξάμενος ηὗρε τέσσαρας μοναχούς.... ψιθυρίζοντας ἐν κρυπτῷ τὰ Ὠριγένια (*lege* Ὠριγένεια) δόγματα· ὧν πρῶτος ὑπῆρχεν ἀνήρ τις Παλαιστηνός, Νόννος καλούμενος, ὅστις χριστιανίζειν προσποιούμενος καὶ εὐλάβειαν ὑποκρινόμενος, τὰ τῶν ἀθέων Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων καὶ Μανιχαίων δόγματα ἐφόρει, τὰ ὑπὸ Ὠριγένους καὶ Εὐαγρίου, καὶ Διδύμου περὶ προϋπάρξεως μεμυθολογημένα.

Agapetus ſuſcepta novæ Lauræ præfectura, quatuor invenit in congregatione Monachos,... qui occulte Origeniana dogmata ſuſurrabant. Quorum princeps erat vir quidam Palæſtinus, Nonnus nomine, qui Chriſtianiſmum ſectari præ ſe ferens, & pietatem ſimulans, impiorum Gentilium, Judæorum, & Manichæorum dogmata in animo habebat, quæ ab Origene, Euagrio, & Didymo de præexſiſtentia fabuloſe fuere prolata.

Et pag. 374. ejuſdem Vitæ, ſive Act. 1. Concilii Nicæni ſecundi tom. 8. Conc. pag. 729.

Τῆς τοίνυν ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς πέμπτης συνόδου ἐν Κωνσταντινουπόλει συναθροισθείσης κοινῷ καὶ καθολικῷ καθυπεβλήθησαν ἀναθέματι Ὠριγένης τε καὶ Θεόδωρος ὁ Μοψουεστίας, καὶ τὰ περὶ προϋπάρξεως καὶ ἀποκαταστάσεως Εὐαγρίῳ καὶ Διδύμῳ εἰρημένα.

Itaque cum Sancta, & univerſalis Quinta Synodus Conſtantinopoli eſſet coacta, communi & generali anathemati ſubmiſſi ſunt Origenes, & Theodorus Mopſueſtenus, cum iis quæ de præexſiſtentia, & reſtitutione dicta ſunt ab Euagrio, & Didymo.

XXIX.

VICTOR Tunnunenſis (qui ſcripſit anno circiter 565) in Chronico, tom. 1. Lect. Antiqq. Caniſii editionis Baſnagii pag. 333.

Anno xxxix. imperii ſui Juſtinianus Eutychium Conſtantinopolitanum Epiſcopum, damnatorem trium Capitulorum, & Euagrii Eremitæ Diaconi, & Didymi Monachi & Confeſſoris Alexandrini, quorum laudes ſupra illuſtrium virorum ex auctoritate retulimus, exilio dirigit.

XXX.

EUSTRATIUS Conſtantinopolitanæ Eccleſiæ presbyter in Laudatione in S. Eutychium Patriarcham Conſtantinopolitanum, quam habuit anno 582, apud Bollandianos die 6. Aprilis pag. lxvii, & 557. num. 34.

Οἱ δὲ ταῦτα εἰσηγούμενοι ἦσαν οἱ τῶν μυσαρῶν δογμάτων ἀντιποιούμενοι Ὠριγένους τοῦ λήρου, Εὐαγρίου τε, καὶ Διδύμου.

Qui vero hæc docuerunt, ii fuere qui exſecranda infami Origenis, Euagriique, ac Didymi dogmata vindicabant, ac profitebantur.

XXXI.

EUAGRIUS Scholaſticus in Hiſtoria Eccleſiaſtica (quam ſcripſit anno 593) lib. 4. cap. 38, pag. 418. ed. Cantabrig. anni 1720.

Στέλλονται πρὸς τὴν Βασιλέως πόλιν (*leg. fort.* βασιλίδα πόλιν) πρὸς Εὐστοχίου, Ῥοῦφος Ἡγούμενος τῆς Θεοδοσίου μονῆς, καὶ Κόνων τῆς Σάβα.... καὶ οὗτοι μὲν τὰ κατὰ τὸν Ὠριγένην πρωτοτύπως ἐκίνουν, καὶ Εὐάγριον, καὶ Δίδυμον.

Miſſi ſunt Conſtantinopolim ab Euſtochio Rufus Abbas monaſterii Theodoſii, & Conon Abbas monaſterii Sabæ... Et hi quidem de Origene in primis, & de Euagrio, ac Didymo agere inſtituerunt.

Et pag. 420. ejuſdem capitis.

Ἐκ λιβέλλων δὲ ἐπιδεδομένων πρὸς Εὐλογίου, Κόνωνος, Κυριακοῦ, καὶ Παγκρατίου μοναχῶν κατὰ τῶν Ὠριγένους τοῦ καὶ Ἀδαμαντίου

μαντίου δογμάτων, καὶ τῶν ἑπομένων τῇ τούτου δυσσεβείᾳ καὶ πλάνῃ, πυνθάνεται Ἰουστινιανὸς τῆς ἀλισθείσης συνόδου περὶ τούτων... ἀναφορὰ τοίνυν γέγονε πρὸς Ἰουστινιανὸν παρὰ τῆς συνόδου μετὰ τὰς γενομένας παρ' αὐτῆς ἐκβοήσεις κατὰ Ὠριγένους καὶ τῶν τὰ αὐτὰ ἐκείνῳ πεπλανημένων... ἀνηνέχθησαν αὐτοῖς καὶ Διδύμου, καὶ Εὐαγρίου καὶ Θεοδώρου ἕτεραι πολλαὶ βλασφημίαι μάλα σπουδαίως τὰ περὶ τούτων ἐκλεξαμένοις.

Cum autem libelli ab Eulogio, Conone, Cyriaco, & Pancratio Monachis dati eſſent contra dogmata Origenis Adamantii, & contra eos, qui impietatem, atque errores illius ſequebantur, de his Juſtinianus ſynodum, quæ congregata erat, conſuluit.... Miſſa eſt igitur relatio a prædicta ſynodo ad Juſtinianum, poſt acclamationes, quas contra Origenem, & ejuſdem cum illo erroris ſectatores congeſſerant.... Retulerunt etiam iidem Patres multas alias Didymi, Euagrii, ac Theodori blaſphemias, quas ſtudioſe admodum (ex eorum libris) excerpſerant.

XXXII.

Joannes MOSCHUS cognomento Eucrata (qui floruit Mauritio Imperatore, & ineunte dein ſeculo ſeptimo) in Capitibus Prati Spiritualis, quæ edidit Cotelerius tom. 2. Monumentorum Eccl. Græcæ, capite 14. pag. 349.

ΘΕωρεῖ ὁ ἀδελφός τινα ἐφιςάμενον αὐτῷ φοβερὸν τῷ εἴδει, καὶ λέγοντα αὐτῷ· ἔρχου καὶ ἴδε τὴν ἀλήθειαν. καὶ παραλαβὼν αὐτὸν ἀποφέρει εἰς τόπον σκοτεινὸν καὶ δυσώδη μετὰ πυρός· καὶ δείκνυσιν αὐτῷ ἐν αὐτῷ τῷ πυρὶ Νεςόριον.... Εὐάγριον, καὶ Δίδυμον (*hæc tamen poſtrema verba*, Εὐάγριον, καὶ Δίδυμον, *deſiderari in aliis codicibus adnotat ibi Cotelerius.*)

Aſpicit Frater quemdam adſtantem ſibi ſpecie terribilem, qui dixit: Veni, cerne veritatem. Deinde aſſumens eum duxit in locum tenebroſum, fœtidum, igne ferventem, & oſtendit ei in ipſo igne Neſtorium.... Euagrium, & Didymum.

XXXIII.

S. SOPHRONIUS Epiſcopus Jeroſolymitanus (qui obiit anno circiter 636, aut 638) in Synodica Epiſtola ad Sergium Epiſcopum Conſtantinopolitanum, quæ inſerta eſt actioni xi. Synodi Sextæ Oecumenicæ tom. 7. Conciliorum editionis Venetæ anni 1729, pag. 913.

ἈΛΛ' οὐκ ἐπειδήπερ αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ Θεοῦ χάριτι τὴν φθορὰν ἀπεώσαντο τὴν πᾶσι κτιςῆς φύσεως (*al.* κτιςοῖς φυσικῶς) ἐμφωλεύουσαν, διὰ τοῦτο καὶ πρὸ σωμάτων αὐτὰς ὑποπτεύσομεν, ἢ πρὸ τῆς τοῦ ὁρωμένου κόσμου παραγωγῆς καὶ συμπήξεως ἐν ἀϊδίῳ τινὶ ζωῇ τελεῖν ἐννοήσομεν καὶ βίον ἔχειν οὐράνιον φήσομεν, ἄσαρκόν τε καὶ ἀσώματον ζώσας ζωὴν τὴν ἀΐδιον ἐν οὐρανῷ ποτε μὴ ὑπάρχοντι, ὡς Ὠριγένης ὁ παράφορος βούλεται, καὶ οἱ τούτου συμμύςαι καὶ σύμφρονες Δίδυμος, καὶ Εὐάγριος, καὶ ὁ λοιπὸς αὐτῶν μυθομέριμνος ὅμιλος· οἵπερ οὐ τοῦτο μόνον πεπλανημένως δοξάζουσιν ἑλληνικοῖς ἐμφερόμενοι δόγμασι καὶ τὴν χριςιανῶν καταῤῥυποῦντες εὐγένειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν σωμάτων τούτων, ὧν νυνὶ περικείμεθα, ἀνοήτως ἀναιροῦσιν ἀνάςασιν, μύρια δεινὰ βατταρίζοντες τῆς δυσσεβοῦς αὐτῶν μυθοπλαστίας ἐπάξια.

Sed non iccirco quod hominum animæ gratia Dei corruptionem repulerunt, quæ omnibus creaturis naturaliter inſidet, ideo & ante corpora eas fuiſſe ſuſpicabimur, vel ante hujus viſibilis mundi prolationem, atque compaginem in ſempiterna quadam vita poſitas arbitrabimur, vitamve habuiſſe cæleſtem aſſeremus, incarneam, ſeu incorpoream vitam viventes perpetuam in cælo aliquando non exiſtenti, ſicut Origenes erroneus conſtituit, & hujus complices, atque conſentanei Didymus, & Euagrius, & reliqua earum fabularum excogitatrix ſodalitas; qui quidem non hoc ſolum errando pronunciant Paganorum concreti dogmatibus, & Chriſtianorum nobilitatem ſordidantes, ſed & iſtorum corporum, quibus nunc ſumus amicti, imprudenter perimunt reſurrectionem, multa callide balbutientes impiiſſimis eorum, & fabuloſis figmentis condigna.

Et in eadem Epiſtola pag. 918.

Καὶ πέμπτην ἁγίαν... οἰκουμενικὴν δέχομαι σύνοδον... Ἀναιρεῖ δὲ καὶ ἐκρίπτει πρὸς ὄλεθρον πρωτοτύπως μὲν Ὠριγένην τὸν ἄφρονα.... Εὐαγρίου δὲ σὺν αὐτῷ καὶ Διδύμου τὰ δόγματα· καὶ πάντα αὐτῶν τὰ ἑλληνικὰ καὶ τερατώδη, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μυθώδη ληρήματα.

Etiam Quintum ſanctum.... Concilium univerſaliter conſtitutum ſuſcipio... Perimit autem, & in interitum projicit principaliter quidem Origenem inſanum.... Euagrii quoque cum eo, & Didymi dogmata omnia eorum pagana, atque prodigioſa, nec non & fabuloſa deliramenta.

Et pag. 923. in eadem epiſtola.

Ἀνάθεμα τοίνυν εἰσαεὶ... ἔςωσαν πρῶτον μὲν Σίμων ὁ μάγος.... Ὠριγένης ἕτερος ὁ καὶ Ἀδαμάντιος... Δίδυμος, καὶ Εὐάγριος οἱ τῆς Ὠριγενιανῆς τερθρείας μυςηριάρχαι παμμίαροι.

Anathema itaque in perpetuum.... ſint primum quidem Simon Magus... alter Origenes, qui & Adamantius.... Didymus, & Euagrius Origenianæ vanitatis primi ſecretales fœdiſſimi.

Tria ſuperiora Sophronii loca ex alia veteri latina verſione exſtant etiam pagg. 1258, 1259, & 1261 ejuſdem tomi ſeptimi.

XXXIV.

HERACLIUS Imperator in Ecbeſi (edita anno 639, & inſerta Actis Concilii Lateranenſis S. Martino Pontifice habiti) ſecretario 3. pag. 206. tomi 7. Conciliorum.

ΚΑΙ' ταύταις [ταῖς οἰκουμενικαῖς πέντε συνόδοις] ἐν ἅπασιν ἀκολουθοῦντες.... ἀναθεματίζομεν... Ὠριγένην, Εὐάγριόν τε, καὶ Δίδυμον.

Et hæc (œcumenica quinque Concilia) in omnibus ſequentes... anathematizamus.. Origenem, Euagrium, Didymum.

XXXV.

Auctores, aut unus ex Auctoribus CHRONICI Paſchalis, ſive Alexandrini, a mundo condito ad Heraclii Imperatoris annum vigeſimum progredientis (quod opus videtur Ducangio ſcriptum uſque ad annum 354 ab uno Auctore, inde vero uſque ad finem ab alio qui vixerit Heraclio imperante) hæc habet ad Olympiadem 333, pag. 344. edit. Pariſ. ann. 1688.

ΤΟύτῳ τῷ ἔτει τῆς Ἰουστινιανοῦ βασιλείας.. γέγονεν ἡ Ε̄ σύνοδος ἐν Κωνςαντινουπό-

λει κατὰ τῶν δυσσεβῶν κ̓ μυσαρῶν κ̓ ἀκαθάρτων κ̓ ἀλλοτρίων τοῦ χριςιανισμοῦ ἑλληνικῶν δογμάτων Ὠριγένους κ̓ Διδύμου κ̓ Εὐαγρίου τῶν θεομάχων, καὶ Θεοδώρου, κ. τ. λ.

Hoc anno imperii Juſtiniani.... celebrata eſt Synodus Conſtantinopoli contra impia, exſecranda, impura, & a Chriſtiana religione prorſus aliena pagana dogmata Origenis, ac Didymi, & Euagrii perduellium Dei, & Theodori, *&c.*

XXXVI.

S. ANTIOCHUS Abbas (qui ſcripſit anno circiter 641) in homilia 130. Pandectis, tom. 12. Biblioth. Patrum edit. Pariſienſis anni 1644, pag. 234.

Ἕως τῶν ὧδε ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος ἐξέθετο. Μετὰ δὲ τούτους γεγόνασιν Εὐάγριος καὶ Δίδυμος, τὰ Ὠριγένους φρονοῦντες πρὸς ὕπαρξιν (*malim legere* φρονοῦντες προϋπαρξιν) καὶ ἀποκατάστασιν.

Hactenus hæreticos recenſuimus, quorum hæreſes expoſuit Sanctus Epiphanius. Poſt hos autem fuerunt Euagrius, & Didymus, qui Origenem ſecuti ſunt quod ſpectat ad præexiſtentiam, & reſtitutionem.

XXXVII.

SYNODUS Lateranenſis (anno 649. habita) ſecretario 5. can. 18, pag. 364. tomi 7. Conciliorum.

Εἴ τις... οὐκ ἀποβάλλεται καὶ ἀναθεματίζει... Σαβέλλιον, Ἄρειον... Ὠριγένην, Δίδυμον, Εὐάγριον, καὶ ἁπλῶς τοὺς ἄλλους ἅπαντας αἱρετικοὺς... ὁ τοιοῦτος εἴη κατάκριτος.

Si quis... non reſpuit & anathematizat... Sabellium, Arium.... Origenem, Didymum, Euagrium, & compendioſe omnes alios Hæreticos.... talis homo condemnatus ſit.

XXXVIII.

S. MAXIMUS Abbas, Theologus, & Confeſſor (qui Synodo Lateranenſi interfuit anno 649) in Locis Communibus, *tomo 2. Operum editionis Combefiſiana, loca ex Didymi operibus profert pagg. 531, 549, 579, 583, 600, 606, 649, 651, 660, 662, 672. Videndus etiam eſt codex 371. Coisliaianus, de quo Montfauconius loquitur in Bibl. Coislin. pag. 574. & ſeqq. Ac praterea videndus codex 25. plutei ſeptimi Bibliotheca Medicea Laurentiana, de quo Bandinius in Catalogo pag. 233.*

XXXIX.

S. ANASTASIUS Sinaita in Hodego (qui liber inter annum 677, & 686 ſcriptus ab eo fuit) cap. 5, pag. 44. tom. 14. operum Gretſeri edit. Ratisbonenſis anni 1740.

Μετὰ χρόνους ρ̄ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου γέγονεν ἐπὶ Ἰουςινιανοῦ τοῦ Βασιλέως ἡ Πέμπτη οἰκουμενικὴ σύνοδος κατὰ Ὠριγένους, καὶ Διδύμου, καὶ Εὐαγρίου τῶν ματαιοφρόνων λεγόντων τὰς ἡμετέρας ψυχὰς μετὰ τῶν δαιμόνων ἐξ οὐρανοῦ καταπεσεῖν εἰς τὰ σώματα ἡμῶν, καὶ ὅτι τέλος ἔχει ἡ κόλασις, καὶ ἀποκαθίςαται δι' αὐτῆς πάλιν ὁ διάβολος εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ τάξιν τὴν ἀγγελικήν. Κατέκρινε δὲ ἡ αὐτὴ ἁγία σύνοδος τὸν Σεβῆρον. κ. τ. λ.

Annis poſt Chalcedonenſe Concilium centum, ſub Juſtiniano Imperatore, Quintum œcumenicum actum eſt Concilium, contra Origenem, Didymum, & Euagrium ſtulte ſapientes; quippe qui dicerent animas noſtras cum dæmonibus e cælo in corpora noſtra deciſſe: & quod pœna (damnatorum) habeat finem; quodque Diabolus in antiquum angelicum denuo reſtituendus ſit ordinem. Damnavit etiam hæc ſancta Synodus Severum *&c.*

Idem S. Anaſtaſius in Oratione I. de Trinitate, tom. 2. Lect. Antiq. Canisii edit. Baſnagiana pag. 446. nonnulla ſcribit, in quibus videri poteſt imitatus qua ſcripſerat Didymus quum in libro de Sp. Sancto num. 6, tum in lib. 2. de Trinitate cap. 4. pag. 135, & ſeq.

XL.

MACARIUS Epiſcopus Theopolitanus, nempe Antiochenus, homo hæreticus (in expoſitione Fidei, qua inſerta eſt actione 8. Synodi Sexta ann. 680, quamque Macarius ipſe jampridem *ſe ſcripſiſſe ait) tom. 7. Conciliorum pag. 777, iterumque pag. 1208.*

Ἅπερ ἀπεβάλλοντο [αἱ οἰκουμενικαὶ πέντε σύνοδοι] καὶ ἡμεῖς ἀναθεματίζομεν· καὶ... ἐξαιρέτως Ἄρειον.... Ὠριγένην τε, καὶ Δίδυμον, καὶ Εὐάγριον, καὶ τὰ μυθώδη τούτων (*al.* τούτου) ληρήματα.

Quæ abiecerunt (univerſales quinque Synodi), nos quoque anathematizamus, &... præcipue Arium.... Origenem quoque, & Didymum, & Euagrium, & fabuloſa horum deliramenta.

XLI.

SYNODUS SEXTA Generalis anni 680, act. 18, tom. 7. pag. 1055, iterumque pag. 1303.

Ἡ καθ' ἡμᾶς ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος.... ταῖς ἁγίαις καὶ οἰκουμενικαῖς πέντε συνόδοις ἐν ἅπασιν εὐσεβῶς ὡμοφώνησε· φαμὲν δή.... καὶ τῇ τελευταίᾳ τούτων πέμπτῃ ἁγίᾳ συνόδῳ, τῇ ἐνταῦθα συναθροισθείσῃ κατὰ Θεοδώρου τοῦ Μοψουεςίας, Ὠριγένους, Διδύμου τε, καὶ Εὐαγρίου.

Hoc ſanctum noſtrum univerſale Concilium... ſanctis & univerſalibus quinque Synodis in omnibus pie conſonuit: nempe... & ultimæ harum quintæ ſanctæ Synodo, quæ hic congregata eſt adverſus Theodorum Mopſueſtenum, Origenem, Didymum, & Euagrium.

XLII.

CONSTANTINUS Pogonatus Imperator in Edicto anni 681, quod exſtat in fine Actorum Concilii Sexti Generalis, tom. 7. pag. 1233, iterumque pag. 1320, quodque Baronio ſpurium, aut ſuſpectum videtur.

Δεχόμεθα δὲ καὶ τὴν ἐν χρόνοις Ἰουςινιανοῦ... κεκροτημένην σύνοδον κατ' Ὠριγένους καὶ Διδύμου καὶ Εὐαγρίου τῶν θεομάχων.

Suſcipimus quoque eam quæ temporibus Juſtiniani... congregata eſt Synodus contra Dei impugnatores Origenem, Didymum, & Euagrium.

XLIII.

LEO II. In Epiſtola ad Conſtantinum Pogonatum (ſcripta anno 683) qua Baronio ſpuria videtur, tom. 7. Conciliorum pag. 1153.

Συναναθεματίζομεν πάσας τὰς αἱρέσεις.. τουτέςιν Ἄρειον... Ὠριγένην τὸν καὶ Ἀδαμάντιον, Δίδυμον, καὶ Εὐάγριον.

Simul

Digitized by Google

Simul anathematizamus omnes hæreſes .... id eſt, Arium... Origenem, qui & Adamantius, Didymum, & Euagrium.

XLIV.

SYNODUS QUINISEXTA (anno 692 habita) can. 1, tom. 7. pag. 1341.

OI' Θεόδωρον τὸν Μοψυεςίας τὸν Νεςορίου διδάσκαλον, Ὠριγένην τε, Δίδυμον καὶ Εὐάγριον τοὺς τὰς Ἑλληνικὰς ἀναπλασαμένους μυθοποιΐας, καὶ σωμάτων τινῶν καὶ ψυχῶν ἡμῖν περιόδους καὶ ἀλλοιώσεις ἀναπεμπάσαντας ταῖς τοῦ νοῦ παραφοραῖς τε καὶ ὀνειρώξεσι καὶ εἰς τὴν τῶν νεκρῶν δυσσεβῶς ἐμπαροινήσαντας ἀναβίωσιν.

Qui (*Patres Quintæ Synodi Generalis*) Theodorum Mopſueſtiæ, Neſtorii magiſtrum, & Origenem, & Didymum, & Euagrium, qui gentiles fabulas rurſus fictas retulerunt, & corporum quorumdam, & animarum circuitiones, & immutationes, ſeu tranſmigrationes de integro ruminaverunt, ſuis quibuſdam mentis deliriis ac ſomniis: & in mortuorum reſurrectionem impie, ac contumelioſe inſultarunt.

XLV.

LIBER DIURNUS Romanorum Pontificum (quem Garnerius paulo poſt annum 714. ſcriptum putat) in ſecunda Fidei profeſſione, pag. 38.

HÆc igitur ſancta atque univerſalia quatuor Concilia, etiam Sanctum Quintum Concilium venerandum aſſecutum eſt .... In hoc Origenes cum impiis diſcipulis, & ſequacibus, Didymo, & Euagrio, & qui creatorem omnium Deum, & omnem rationalem ejus creaturam gentilibus fabulis proſecuti ſunt, æternæ ſunt condemnationi ſubmiſſi.

XLVI.

S. BONIFACIUS Martyr, Epiſcopus Moguntinus (qui ſedit ab anno 729 ad annum 754) epiſtola 3. pag. 50. tom. 16. Bibl. Patrum ed. Pariſ. ann. 1634.

HAbes, Pater mi, ſicut Antonius de Didymo fertur dixiſſe, oculos, quibus poteſt Deus videri, & angeli ejus, & ſupernæ Jeruſalem glorioſa gaudia ſpeculari.

XLVII.

S. JOANNES Damaſcenus (qui floruit anno circiter 730, nec obiit ante annum 756) multa affert ex Didymo in Parallelis Sacris. Addendus etiam alter Didymi locus qui exſtat in codice 22. plutei octavi Bibliothecæ Mediceæ Laurentianæ, de quo Bandinius in Catalogo pag. 370. At præterea addenda ex Codice Naniano quæ ego attuli pag. 277.

XLVIII.

CONCILIABULUM Conſtantinopolitanum falſo ſeptimum univerſale dictum (quod habitum eſt anno 754) in definitione quæ inſerta eſt actioni ſexta Concilii Nicæni ſecundi Generalis, tom. 8. pag. 1072. iterumque pag. 1468.

ΠΡός γε ταύταις ἡ ἐν Κωνςαντινουπόλει συνελθοῦσα τῶν ἑκατὸν ἑξήκοντα πέντε ἁγίων πατέρων ἐπὶ Ἰουςινιανοῦ τοῦ τῆς θείας λήξεως· ἥτις ἀνεθεμάτισεν Ὠριγένην τὸν καὶ Ἀδαμάντιον, Εὐάγριον, Δίδυμον, μετὰ τῶν ἑλληνικῶν αὐτῶν συγγραμμάτων.

Præterea & quæ Conſtantinopoli convènit centum ſexaginta quinque Sanctorum Patrum ſub Juſtiniano divæ recordationis: quæ anathematizavit Origenem, qui & Adamantius dictus eſt, Euagrium, Didymum, cum paganis conſcriptis eorum.

XLIX.

XLIX.

THEODORUS Patriarcha Jeroſolymitanus in epiſtola Synodica (ſcripta anno circiter 754) & inſerta actioni 3. Concilii Septimi Generalis, tom. 8. Conc. pag. 829. ed. Ven. ann. 1729, iterumque pag. 2370.

Η Πέμπτη συγκεκρότηται σύνοδος... ἥτις... ἀναθεματίσασα Νεςόριον... ἔτι τε Ὠριγένην καὶ Εὐάγριον, Δίδυμον, καὶ πάσας τὰς μυθώδεις καὶ ἑλληνικὰς αὐτῶν τερατολογίας.

Quinta convènit Synodus... quæ... anathematizavit Neſtorium.... adhuc etiam Origenem, & Euagrium, Didymum quoque, & omnia fabuloſa & pagana atque prodigioſa ipſorum eloquia.

L.

TARASIUS Patriarcha Conſtantinopolitanus in epiſtola ad tres Patriarchas ſcripta anno 784, inſerta actioni 3. Concilii Nicæni ſecundi, tom. 8. Conciliorum pag. 813, iterumque pag. 1364.

Τῆς δὲ Πέμπτης (συνόδου), ὡς ἡ τοῦ πνεύματος μάχαιρα τὰς ἐξ ἄνωθεν τῶν χρόνων ἐπιπολαζούσας ἀθέσμους αἱρέσεις ἐξέτεμε, καὶ τοὺς ἐφευρετὰς αὐτῶν ἐθριάμβευσεν, Ὠριγένην, Δίδυμόν τε καὶ Εὐάγριον· κἀγὼ ἐξωθοῦμαι ὡς αἱρετικῶν τερετισμάτων (al. τερατευμάτων) μυθεύματα.

Denique cum Quinta (Synodo), quæ ſicut machæra ſpiritus in ſuperficie quodammodo ex priſtinis temporibus navigantes iniquas reſcidit hæreſes, & inventores patefecit earum, Origenem videlicet, & Didymum, & Euagrium, ita & ego has, utpote portentoſas Hæreticorum fabulationes, repello.

LI.

SEPTIMA SYNODUS OEcumenica (anno 787 habita) act. 7. in Definitione, tom. 8. Conc. pag. 1205, iterumque pag. 1526.

ΚΑΙ' τὰ Ὠριγένους, Εὐαγρίου τε καὶ Διδύμου μυθεύματα ἀναθεματίζομεν, ὡς καὶ ἡ ἐν Κωνςαντινουπόλει συγκροτηθεῖσα Πέμπτη Σύνοδος.

Et Origenis, & Euagrii, ac Didymi fabulas anathematizamus, ſicut & Conſtantinopoli congregatum Quintum Concilium egiſſe dignoſcitur.

LII.

THEODULFUS Aurelianenſium Epiſcopus in opuſculo de Spiritus Sancti proceſſione a Patre Filioque (quod ſcripſit anno 809) apud Sirmondum tom. 2. pag. 708.

ILlum ſicut & a Patre procedere Hieronymus in libro Didymi, quem de Græco in Latinum tranſtulit, quod Spiritus Sanctus a Patre egrediatur, & a Filio mittatur, non ſecundum Angelorum, Prophetarum, & Apoſtolorum miniſterium, ſed ut a Sapientia Dei Spiritum Dei mitti decet, ſic docet. Ex quo conficitur & a Filio.

Habeant Theodulfus, qui deinde ſex Didymi loca ſatis longa affert ex libro de Spiritu Sancto.

LIII.

Incertus AUCTOR Dialogi de origine animarum inſcripti (qui cum S. Gaudioſo epiſcopo, medico, & martyre ſe familiariter locutum eſſe ait) tom. 9. Operum Hieronymi editionis Vallarſianæ pag. 247.

FAtetur idem ipſe Origenes in præfatis opuſculis; ſed & Euſebius Cæſarienſis, & Pamphilus Martyr, Baſilius quoque, & Gregorius, Didymuſque, & Ruſi-

Digitized by Google

Rufinus ſimiliter in ſuis, unius ſubſtantiæ omnes eſſe animas, & immortales, & rationabiles, liberi arbitrii ac voluntatis, judicandas quoque eſſe pro his quæ in hac vita geſſerunt; eſſe tamen eas factas a Deo qui univerſa creavit, & condidit. Quando autem factæ ſint, olim ſimul, aut nunc per ſingulos naſcentium, quid periculi eſſe ajunt alterum e duobus opinari?

LIV.

Incertus AUCTOR Profeſſionis Fidei, quæ exſtat apud Joann. Alb. Fabricium vol. xi. Bibl. Græc. pag. 273.

ΤΑ'Σ ἁγίας ϗ οἰκυμενικὰς ἑπτὰ συνόδυς ἀποδέχομαι ... τὴν δὲ Πέμπτην ... ὡς διασπάσασάν τε ϗ ἐκθερίσασαν Ὠριγένην, Δίδυμον ϗ Εὐάγριον ἑλληνόφρονι λογισμῷ ϗ ἀσυνέτῳ γνώμῃ εἰς ἔσχατον βυθὸν ἀθεότητος ἐμπεπτωκότας· βαθμὺς γὰρ ϗ ὑποβάσεις θεότητος ἀναπλάσαντες ϗ ψυχῶν προϋπάρξεις ϗ τῆς πρὸς τὸ θεῖον αὐτῶν νεύσεως ἀποῤῥοίας τε ϗ ἀποπτώσεις ἐν ἑαυτοῖς ὑποςήσαντες εἰς διαφορά τε ϗ πολυειδῆ σώματα μεταγγίζοντες ταύτας ϗ μεταβάλλοντες, ϗ τέλος κολάσεως, ϗ δαιμόνων ἀποκαταςάσεις, ἀπὸ κοιλίας τὸ δὴ λεγόμενον ἐρευγόμενοι ἀθυροστόμως ἐμυθολόγησάν τε καὶ ἐῤῥαψῴδησαν.

Septem ſanctas & generales Synodos recipio... Quintam vero.... ut & evellentem, & demetentem doctrinas Origenis, Didymi, Euagrii, gentilium dogmatibus incoctorum, qui imprudenti & inepta ſententia in ultimum impietatis barathrum delapſi ſunt. Nam divinitatis gradus & inferiora ſubſellia fingebant & excogitabant, animarum præexiſtentiam, & illarum (ſecundum divinitatem nutus ſui) effluvia & lapſus in ſe ipſis ſubſtituentes & admittentes, illas ad diverſa, & varia corpora accedere, & in illa detrudi volebant, & ſuppliciorum finem, & dæmonum reſtitutionem in priorem ſtatum, & ventriloquium eructantes, ore aperto fabulabantur, inaniterque jactabant & decantabant.

LV.

Incertus AUCTOR opuſculi, quod inſcribitur: Renunciatio hæreticorum Armeniorum, *editus a Cotelerio in Notis ad lib. 5. Conſtit. Apoſt. cap. 13. pag. 317. tom. 2. edit. Amſtelod. anni 1724. Armeniorum autem hæreſis ſeculo circiter ſeptimo cœpit, aut viguit.*

ΤΗ'Ν ἐν Κωνςαντινυπόλει αὖθις Πέμπτην [σύνοδον ἀποδέχομαι] τὴν κροτηθεῖσαν κατὰ τῶν συγγραμμάτων Ὠριγένυς τῦ παράφρονος, Εὐαγρίυ τε, ϗ Διδύμυ.

Quintam rurſus Conſtantinopolitanam (Synodum ſuſcipio), actam in ſcripta dementis Origenis, Euagrii, & Didymi.

LVI.

S. NICEPHORUS Epiſcopus Conſtantinopolitanus in Epiſtola Synodica ad Leonem III. Romanum Epiſcopum (ſcripta anno 811.) tom. 9. Conciliorum edit. Ven. ann. 1729. pag. 312.

Ε'ΤΙ μὴν (ἀποδέχομαι) ϗ τὴν... ἁγίαν Πέμπτην σύνοδον τῶν ρξε ἁγίων πατέρων ἡμῶν· ἥτις τὰ Θεοδώρυ ϗ Νεςορίυ, πρὸς δὲ ϗ Ὠριγένυς, Διδύμυ τε, καὶ Εὐαγρίυ ϗ τῶν ἀμφ' αὐτὺς κακοδόξων ἀσεβῆ δόγματα, τέως μὲν παρὰ τοῖς πολλοῖς κρυπτόμενα, τηνικαῦτα δὲ πικρῶς ἀναφυέντα ϗ ἀναβλαςήσαντα ἐξέτεμε· δι' ὧν γὰρ αὐτοὶ ἐληρώδυν μυθολογημάτων, Ἰυδαϊκῇ τε ϗ ἑλληνικῇ μᾶλλον, ἢ χριςιανικῇ δόξῃ ἐπηκολύθησαν.

Tum quintam rurſus (ſuſcipio)... ſacram 165. ſanctorum Patrum Synodum, quæ.... impia Theodori, Neſtorii, Origenis, Didymi, Euagrii, reliquorumque hæreticorum prædicta ſectantium dogmata, dudum quidem ante apud pleroſque occulta, per id vero tempus acerbos denuo ramos ſurculoſque proferentia juſte excidit: quæ enim ipſi mente delira & fabuloſe proſitebantur, ea Judæorum & paganorum imaginationi verius, quam Chriſtianorum fidei conſentanea erant.

LVII.

S. THEOPHANES (qui obiit anno 818) in Chronographia ad annum mundi 6045, tom. 6. Hiſt. Byzantinæ ed. Veneta pag. 154.

ΤΟΥ'τῳ τῷ ἔτει γέγονεν ἡ ἁγία ϗ οἰκυμενικὴ Πέμπτη σύνοδος κατὰ Ὠριγένυς τῦ παράφρονος, ϗ Διδύμυ τῦ ἀπὸ ὀμμάτων, ϗ Εὐαγρίυ, ϗ τῆς ἑλληνόφρονος αὐτῶν ληρῳδίας.

Hoc anno ſanctum & œcumenicum Quintum Concilium adverſus dementem Origenem, Didymum oculorum lumine privatum, Euagrium, eorumque deliria in Gentilium mentem declinantia... celebratum eſt.

LVIII.

FRECULPHUS Epiſcopus Lexovienſis (qui floruit anno circiter 840) in Chronicis tomo 2. lib. 4. cap. 21, pag. 247. tomi 16. Bibl. Patr. ed. Pariſ. anni 1634.

QUa tempeſtate Didymus Alexandrinus, captus parva ætate oculis, & ob id elementorum quoque ignarus, tantum miraculum ſui omnibus præbuit, ut Dialecticam quoque, & Geometriam, quæ vel maxime viſu indigent, uſque ad perfectum didicerit. Hic plurima nobiliaque ſcripſit, Commentarios in Pſalmos omnes, Commentarios in Euangelium Matthæi, & in Johannis, & de Dogmatibus, & contra Arianos duos libros, & de Spiritu Sancto librum unum, quem Hieronymus in latinum vertit, & in Iſaiam decem & octo commentarios, & in Oſee commentariorum libros tres, & in Zachariam prophetam libros quinque, & Commentarios in Job, & infinita alia, quæ digerere proprii judicii (*legendum fortaſſe* indicis) eſt.

Idem Freculphus in eodem tomo 2. lib. 5. cap. 3. pag. 255.

Reſponderunt (*Eunomio*) Apollinaris, Didymus, Baſilius Cæſarienſis.... Ambroſius Alexandrinus auditor Didymi ſcripſit adverſus Apollinarem.... Hieronymus... hæc ſcripſit... De Spiritu Sancto Didymi, quem in latinum tranſtulit, librum unum.

LIX.

RABANUS Maurus (qui obiit anno 856) ſi Thomæ Valdenſi credimus, cujus verba mox afferentur, quædam ex Didymo profert capite 10. libri 4. de naturis rerum: *qui tamen liber non exſtat inter opera edita Rabani. Exſtat quidem tomo 2. Operum Bedæ liber de* natura rerum, *ſed in eo non ſunt quæ affert Valdenſis.*

LX.

PHOTIUS (qui anno 857. Sedem Conſtantinopolitanam invaſit) in epiſtola ad Michaelem Bulgariæ Principem, tom. 2. Lect. Antiqq. Caniſii ed. Baſnag. part. 2. pag. 391: & tom. 6. Concil, pag. 416, ubi eadem leguntur, ſed cum aliqua lectionum varietate: & apud Euthymium in Panoplia pag. 38. membranei cod. Nanſani ſcripti ſeculo xii, in quo Panoplia textus græcus exſtat needum editus.

Ε'ΤΙ δὲ κατεδίκασε ϗ ἀνεθεμάτισεν Ὠριγένην, Δίδυμον, Εὐάγριον παλαιὰ

τὸν

τῶν πιςῶν ἀῤῥωςήματα, ἄνδρας τὴν Ἑλληνικὴν μυθολογίαν ἐν τῇ τῦ Θεῦ ἐκκλησίᾳ παρεισενεγκεῖν φιλονεικήσαντας.. Προϋπάρχειν τε γὰρ ὗτοι τὰς ψυχὰς τῶν σωμάτων ἐληρώδυν, κ̓ πολλὰ σώματα τὴν αὐτὴν μετενδύεσθαι (*apud Euthymium in cod. Naniano: ἐπενδύεσθαι*)· δόγμα μιαρὸν κ̓ κατάπτυςον, κ̓ μόνων, ὡς ἀληθῶς, ἐκείνων τῶν ψυχῶν ἄξιον. Καὶ τέλος δὲ τῆς ἀτελευτήτυ κολάσεως ἐψηφίζοντο. ἄλλη, τῦτο, παράκλησις πρὸς ἁμαρτίαν πᾶσαν κ̓ ἀπώλειαν. καὶ τοῖς πονηροῖς δαίμοσι τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα ἐχαρίζοντο, ἐπαναδραμεῖν αὐτὺς εἰς τὴν ἄνωθεν δόξαν ἐξ ἧς ἐξέπεσον, ἀναπλάττοντες. Ἔτι δὲ, ὐδὲ τὰ σώματα ταῖς ψυχαῖς ἐβύλοντο συνανίςασθαι· γυμνὰς δὲ αὐτὰς σωμάτων ἀνιςῶσιν· ὐκ οἶδ᾽ ὅ,τι κ̓ καλῦντες ἀνάςασιν, εἴπερ τῦ πεπτωκότος καὶ θανόντος ἡ ἀνάςασις· ὐχὶ δὲ τῦ ἀεὶ ἑςῶτος κ̓ ἐν ἀφθαρσίᾳ διαμένοντος, οἷόν πέρ ἐςιν ἡ ψυχή. ὐδὲ τῦτο δυσωπηθέντες οἱ ἄθλιοι, ἡλίκον οἷον ἀδίκημα, δι᾽ ὧν ληθῦσι (*Euthymius in cod. Nan.* ληρῦσι) τῦ δικαίυ κριτῦ κατηγορῦσι. πῶς γὰρ ὐκ ἐσχάτην ἀδικίαν αὐτῦ καταμαρτυρῦσι, τὰ μὲν συναθλήσαντα σώματα ταῖς ψυχαῖς τοῖς κατ᾽ ἀρετὴν πόνοις τῶν κοινῶν ἐπάθλων ἀποςερεῖν αὐτὸν βλασφημῦντες· τὰ δ᾽ αὖ πάλιν συνεξαμαρτόντα, τῆς κοινῆς αἰτίας καὶ πράξεως ἀνεπιτίμητα καταλιμπάνειν, μόνας δὲ τὰς ψυχὰς, χωρὶς τῶν συνδιαπραξαμένων σωμάτων ἢ διπλῆν εἰσπράττειν τιμωρίαν, ἢ διπλῆς ἀξιῦν μισθαποδοσίας;

Condemnavit inſuper (Quinta Synodus) & anathemate ferit Origenem, Didymum, Euagrium, ab antiquis temporibus in fide languidos, quippe qui in Eccleſiam Dei ſubintroducere Paganorum fabulas tentaverant. Delirabant enim, Animas ante corpora præextitiſſe, nec non, unam & eandem animam multa corpora ſubingredi. Impium dogma & conſpuendum, nullis dignum præter ipſos fautoribus. Finem quoque, & terminum ſupplicii interminabilis conſtituebant: quæ eſt maxima omnium ad peccandum illecebra & præcipitium in ruinam ducens. Sed & impiis dæmonibus ſuum antiquum locum & dignitatem largiebantur: nam regreſſum illis ad cæleſtem gloriam patefactum iri docebant, unde olim exciderant. Sed nec corpora cum ſuis animabus conjuncta reſurrectura fingebant, ſed nudas animas ſine corporibus: neſcio quam rem interea comminiſcentes reſurrectionem; ſiquidem reſurrectio illius eſt, quod conciderat & moriebatur, non ejus quod jugiter conſiſtebat & incorruptibile permanebat, cujuſmodi animæ ſtatus eſt: nec intelligebant miſeri, aut reverebantur, quam magna injuſtitia juſtum interea Judicem onerabant. Nam quomodo non contra illum perhibent de ſumma injuſtitia teſtimonium qui blaſpheme pronunciant, corpora illa quæ una cum animabus in ſtadio virtutis decertaverant, præmiis illorum laborum communibus privanda: aut ut quæ una peccaverant, ab omni reatu & pœna pro actibus ſolverentur; animæ autem ſolæ & ſolitariæ ac ſemotæ a corporibus uni operantibus vel duplici pœna, vel duplicata mercede retributionem haberent?

LXI.

ÆNEAS Epiſcopus Pariſienſis (qui floruit anno circiter 867) in libro adverſus Græcos cap. 29, & ſequentibus, tom. 1. Spicilegii Acheryani ed. Pariſien. ann. 1723. pag. 114.

Hieronymus in libro Didymi, quem de Græco in latinum tranſtulit: quod Spiritus Sanctus a Patre egrediatur, & a Filio mittatur, non ſecundum Angelorum, Prophetarum, & Apoſtolorum miniſterium, ſed ut a Sapientia Dei Spiritum Dei mitti decet, ſic docet: ex quo confitetur & a Filio illum, ſicut & a Patre procedere.

Hactenus Æneas, qui ſtatim ſubjicit ſex loca ex Didymi libro de Sp. S. deprompta, ſed cum aliqua lectionum varietate.

LXII.

RATRAMNUS Monachus Corbeienſis, Æneæ Pariſienſis æqualis, lib. 2. contra Græcorum Oppoſita cap. 5, tom. 1. Spicil. Acheryani pag. 76.

Didymus Alexandrinus, corporalibus quidem a puero captus oculis, verum ſpiritali viſione ſatis illuſtris, in libro, quem de Spiritu Sancto ſcripſit, ſic loquitur: „ Igitur quicumque „ *&c.*

Ita Ratramnus, qui deinde allatis plurimis ex Didymo teſtimoniis fuſe probat, Spiritum Sanctum ex Didymi doctrina procedere non modo a Patre, verum etiam a Filio: ac tandem caput illud quintum concludit his verbis:

Sufficiunt iſta de libro Didymi breviter collecta: qui, dum talia de Spiritu Sancto poſitus Alexandriæ ſentiret, & ſcriberet, nec a Græcis, nec a Græcorum Imperatoribus eſt vel reprehenſus, vel communione ſuſpenſus..... Vos nunc, Imperatores moderni, novi ſectam erroris inſtituentes... illorum convincimini non eſſe diſcipuli, qui priores veſtri fuere, qui catholicam fidem roboravere, qui pravi dogmatis inventa ſemper expugnavere.

Et cap. 6. ejuſdem libri, pag. 79.

Paſchaſius antiquus Romanæ Sedis & Doctor, & Diaconus, in libello, quem de Spiritu Sancto ſcripſit, Didymi ſequens Alexandrini veſtigia, ſic infit: „ Non „ ſcruteris „ *&c.*

LXIII.

ANASTASIUS Bibliothecarius (qui anno 869 Synodo VIII. Generali interfuit) in Hiſtoria Eccleſiaſtica ad annum mundi 6046, Chriſti 546, ſeu potius ad annum 26. Juſtiniani, pag. 34. ed. Ven.

Anno Imperii Juſtiniani viceſimo ſexto facta eſt ſancta & univerſalis Quinta Synodus contra Origenem veſanum, & Didymum cæcum, & Euagrium, atque gentilis ſenſus eorum deliramentum: & rurſus contra Capitula.

LXIV.

S. ADO Vienenſis (qui obiit anno 874. circiter) in Chronico ad annum 385, tom. 16. Bibl. Patrum ed. Lugdun. anni 1677. pag. 795.

Didymus Alexandrinus oculis captus, & ob id elementorum quoque ignarus, tantum miraculum ſui omnibus præbuit, ut Dialecticam quoque, & Geometriam, quæ vel maxime viſu indigerent, uſque ad perfectum didicerit.

LXV.

Auctor CATENÆ m. s. in Joannem, quæ exſtat in codice decimi ſeculi Bibliotheca Coisliniana, a Montfauconio memoratus in Bibl. Coislin. pag. 64.

ΚΑΙ γὰρ ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων ὐ μόνον ἁγίων πατέρων, ἀλλὰ κ̓ ἀδοκίμων αἱρετικῶν αὕτη ἡ βίβλος ἐσχεδίασαι· λέγω

δὴ Ἰωάννε ἐπισκόπε Κωνςαντινεπόλεως... Εὐσεβίε κ̀ Σευήρε... Ἀπολιναρίε τε κ̀ Ὠριγένες... κ̀ Ἀθανασίε Ἀλεξανδρείας· ἐνίοτε δὲ κ̀ Βασιλείε τε͂ μεγάλε, κ̀ Γρηγορίε τε͂ Θεολόγε, κ̀ Γρηγορίου Νύσσης, καὶ Ἰσιδώρου, Ἐπιφανίου τε Κύπρου, κ̀ Μεθοδίου Πατάρων, Ἀναςασίου Ἀντιοχείας, κ̀ Διδύμου τε͂ τυφλε͂, κ̀ ἑτέρων πολλῶν ὧν τὰ ὀνόματα ἐκ εὕρηνται. ἐκ τέτων τοίνυν ἁπάντων τὴν βίβλον ταύτην ἐρανισάμενος, ἐδὲν τῶν ἀδοκίμως κ̀ κακοσχόλως ἐν τοῖς τῶν αἱρετικῶν σχολίοις εἰρημένων ἐνθείς· κ. τ. λ.

Siquidem ex multis variiſque non modo Sanctis Patribus, ſed etiam reprobatis Hæreticis hic liber concinnatus eſt; nimirum Joanne Chryſoſtomo Conſtantinopolis Epiſcopo... Euſebio, & Severo... & Apollinario, & Origene... & Athanaſio Alexandrino; interdum etiam Baſilio Magno, Gregorio Theologo, Gregorio Nyſſeno, Iſidoro, Epiphanio Cypri, Methodio Patarorum, Anaſtaſio Antiocheno, & Didymo cæco, aliiſque multis, quorum nomina reperta non ſunt. Ex his itaque omnibus hunc librum mutuatus, nihil ex iis, quæ improbe & flagitioſe in Hæreticorum ſcholiis dicta ſunt, appoſui.

LXVI.

AUCTOR ſcholiorum, ſeu Catenæ in Pſalmos, quæ exſtat in codice græco undecimi ſeculi, qui memoratur a Montfauconio in Biblioth. Coiſlin. pag. 137, ex Didymo plura affert: ac ſemel ait: Ex Didymo Monacho.

LXVII.

AUCTOR opuſculi, quod inſcribitur: Ὅροι πίστεως ὀρθοδοξίας, *i. e.* Definitiones Fidei Orthodoxæ, *quod editum eſt a Montfauconio in Bibl. Coiſlin. pag. 265. ex codice undecimi circiter ſeculi.*

ΚΑΙ' τὴν αὖθις ἐν Κωνςαντινουπόλει ἐπὶ Ἰουςινιανε͂ τε͂ κατὰ Ὠριγένους, Εὐαγρίου τε, κ̀ Διδύμου... Καὶ ἀναθεματίζω πᾶσαν αἵρεσιν ἀπὸ Σίμωνος... ἐξαιρέτως δὲ α͞. Ἄρειον· β͞. Εὐνόμιον... ι͞ε. Ὠριγένην. ι͞ς. Εὐάγριον. ι͞ζ. Δίδυμον.

Et (ſuſcipio) alteram Conſtantinopolitanam (Synodum) ſub Juſtiniano... (habitam) contra Origenem, Evagrium, & Didymum... Et anathemate damno omnes hæreſes a Simone Mago.... præcipue autem 1. Arium. 2. Eunomium... 15. Origenem. 16. Evagrium. 17. Didymum.

LXVIII.

HERMANNUS Contractus in Chronico (quod ſcriptum eſt anno 1054) tom. 3. Lect. Antiqq. Caniſii edit. Baſnagiana parte 1. pag. 214.

371 (*anno*). Didymus Alexandriæ cæcus claruit.

LXIX.

S. NICON (qui floruit anno circiter 1060 ſub Conſtantino Duca) in opere inedito, quod inſcribitur Pandectes, *ſententias, ſive fragmenta affert ex Didymo, ut teſtatur Montfauconius in Bibl. Coiſlin. pag. 111, & 191. Exſtat hoc opus m. ſ. etiam Venetiis in Bibliotheca Naniana, ſed codex eſt valde mutilus, & imperfectus. Vide etiam Bibliothecam Bibliothecarum Montf. pag. 1051.*

LXX.

NICETAS Metropolita Heracleenſis (qui floruit anno circiter 1077) Auctor, ſeu Collector Catenæ in Jobum, loca ex Didymo paſſim affert, ut ex. gr. pag. 11. edit. Juniana, 24, 27, 28, &c.

LXXI.

ANtonius, cognomento MELISSA, i. e. APIS (qui floruit, ut Oudinus putat, anno circiter 1080) in Sententiis libro 2. ex Didymo quinque loca affert.

LXXII.

*AUctor CATENÆ m. ſ. in Acta Apoſtolorum, quæ exſtat in cod. 58. Bibliotheca Collegii novi Oxonienſis, paſſim loca ex Didymo deprompta affert. Ex hiſce fragmentis plura edidit Joannes Chriſtophorus Volfius tom. 3, & 4. Anecdotorum: in præfatione vero tomi 3. laudat ex*quiſitum Collectoris, quicumque demum is ſit, in ſeligendis præſtantiſſimis Doctorum ſententiis judicii acumen. *De ejus ætate nihil certi habet Volfius quod dicat: ſed illud tantummodo certum eſſe ait, Collectorem hunc ſeculo ſaltem ſexto recentiorem eſſe.*

LXXIII.

THEOPHYLACTUS Bulgarorum Archiepiſcopus (qui floruit ſeculo xi, & ineunte xii) Didymi fragmenta bis affert in Commentario in Acta Apoſtolorum, cap. 2, pag. 28, & cap. 3. pag. 42. tomi tertii Operum editionis Venetæ anni 1758.

LXXIV.

Alia incertorum Auctorum CATENÆ, in quibus fragmenta ex Didymo afferuntur. Animadvertat tamen Lector, non omnes haſce Catenas eſſe inter ſe diverſas: Quænam vero inter ſe differant, eorum eſt docere, qui codices conſulere queunt, in quibus exarata exſtant. Didymum ergo allegant, aut memorant

I. *COllectores Catenarum quinque* in Geneſim, *quarum* prima *memoratur a Lambecio III. pag. 17, atque a Neſſelio tom. 1. pag. 20.* Secundam *edidit Aloyſius Lippomanus, qui Didymum allegat pag. 29, 92, 103, 141 &c.* Tertia *exſtat cod. 130. Bibliotheca Regia Pariſina, ut conſtat ex tom. 2. Catalogi codicum ejus Bibliothecæ pag. 20.* Quarta *eſt in codice 161 ſeculi 13. ejuſdem Bibliothecæ.* Quinta *in codice Paſſioneiano ſeculi xv. pag. 44.*

II. *Auctor Catenæ* in Exodum, *quæ exſtat cod. 131. Bibl. Regia Pariſina.*

III. *Auctor Catenæ græcæ* in Pentateuchum, *de qua Fabricius in Bibl. gr. vol. 7. pag. 729, quæque edita eſt tantum latine.*

IV. *Auctores Catenarum quinque in* Octateuchum, *quarum* prima *eſt in codice græco 30. Bibliothecæ Regiæ Taurinenſis, ut patet ex tomo 1. Catalogi ejuſdem Bibliothecæ pag. 154.* Secunda *in cod. 23. græco Bibliothecæ Venetæ S. Marci. Hæc dicitur afferre fragmenta ex Didymo: ego nullum in eo inveni; ſed cum feſtinanter eam percurrerim, oculos fortaſſe meos effugere.* Tertiam *ſe Venetiis vidiſſe in codice ſeculi xi. ait Montfauconius in Diario Italico pag. 433.* Quarta *eſt in codice 128. Biblioth. Reg. Pariſ.* Quinta *ibidem in codice 129.*

V. *Auctores Catenarum* in libros Regum, *quarum* Primam *vidi Venetiis in Bibliotheca S. Marci, codice græco 16, & Didymus ibi allegatur pagg. 46, 68, 79, 129, & ſeqq., 150, 195, & 199.* Secunda *exſtat in codice ſeculi x, de quo agit Montfauconius in Bibliotheca Coiſliniana pag. 44.* Tertia *in codice 333. Biblioth. Reg. Pariſienſis.* Demum *Joannes Rodulphus Cordubenſis Didymum allegat in Catena in libros Regum.*

VI. *Auctores Catenarum* in Job, *quarum prima memoratur a Montfauconio in Biblioth. Coiſliniana pag. 57, & dicitur haud multum diverſa a Catena Nicetæ jam edita.* Secunda *exſtat in codice Paſſioneiano ſeculi xiv. pag. 76: eam contuli olim cum Catena Nicetæ, ac valde quidem ſimilem comperi, ſed aliqua ex parte diverſam.* Tertia *eſt in græco codice Naniano.* Quarta *eſt in codice Mediceo Laurentiano 27. plutei 5, qui ſcriptus eſt ſeculo xiv. ineunte, ut teſtatur Vir Cl. Bandinius pag. 52. Catalogi, qui eam non parum differre ait a Catena Nicetæ.* Quinto *videndus etiam eſt codex 39. plutei 10. ejuſdem Bibliothecæ.* Sexta *ex*-

ſtat

LXXI.

ſtat in codice 134. *Biblioth. Reg. Pariſina*. Septima & octava *in* 138, & 151. *codice ejuſdem Bibliotheca*. Nono *in codice* 162. *ſeculi* 13, *qui exſtat ibidem, leguatur* Scholia *in Joannem, in quibus allegatur Didymus*. Decima *eſt in codice Bibliotheca Scorialenſis, quem memorat Corderius pag. xxiii. Indiculi ejus Bibliotheca vulgati ab ipſo Corderio una cum homiliis xix. Cyrilli Alexandrini in Jeremiam*.

VII. *Auctores Catenarum* in Pſalmos, *quarum* prima *edita eſt a Corderio*. Secundam *vidi Venetiis in Bibliotheca S. Marci codice græco* 17, & *eſt a Corderiana diverſa*. Tertia *exſtat in Bibl. Medicea Laurentiana, ut teſtatur Bandinius pag.* 34. Quarta, & quinta *in codicibus* 79, & 221. *Biblioth. Regia Taurinenſis*. Sextam *a ſuperioribus diverſam vidi Venetiis in codice græco Bibliotheca Naniana*. Septima *eſt in codice* 188. *Biblioth. Coisl., qui eſt ſeculi x, ut teſtatur Montfauconius Bibl. Coisl. pag.* 244. Octava *in codice ſeculi x. ejuſdem Bibliotheca memorato a Montfauconio pag.* 57. *Ex Catalogo autem Patrum in hac Catena allegatorum collige eam differre a Corderiana*. Nona *ibidem in cod.* 80, *in quo etiam Didymus ſemel vocatur* Monachus, *ut paulo ſuperius dixi pag.* 490. Decimo *alia exſtant in codicibus* 139, 140, 141, 146, 148, 163, 164, 166, 167. *Biblioth. Reg. Pariſina*. Undecimo *in codicibus, qui memorantur tom.* 1. *Manuſcriptorum Angliæ parte* 1. *pag.* 20, & 121. Poſtremo *in Catena, quæ exſtat cod.* 3. *plutei* 6. *Bibl. Medic. Laurentiana Didymum allegari, Montfauconius teſtatur in Bibliotheca Bibliothecarum pag.* 256. *At vir Cl. Bandinius omnes codicem recenſens, ac Patres numerans, ex quibus Catena conteata eſt, Didymi mentionem non facit*.

VIII. *Auctores Catenarum* in Cantica Vet. & novi Teſtamenti. Primam *memorat Fabricius Bibl. gr. vol.* 7. *pag.* 729. Secunda *exſtat in cod.* 159. *Biblioth. Vindobonenſis, teſte Neſſelio tom.* 2. *pag.* 235. Tertia *in cod.* 81. *Bibl. Coislin. ſeculi xi, ut teſtatur Montfauc. in Bibl. Coisl. pag.* 138. Quarta *in cod.* 274. *ejuſdem Bibliotheca, teſte Montfauc. ibid. pag.* 389.

IX. *Auctores Catenarum* in Proverbia Salomonis *exſtantium* Primo *in codice* 31. *Bibl. Bavarica Monachii apud Sereniſs. Electorem. Videndus etiam codex* 8. *ejuſdem Bibliotheca*. Secundo *in editione Peltani latina hujuſmodi Catena*. Tertio *in cod.* 22. *Bibliotheca Veneta S. Marci*. Quarto *in codice* 23. *ejuſdem Bibliotheca, quem vidi: in eo autem ſic inſcribitur Catena*: Ἐκλογαὶ ἑρμηνειῶν εἰς τὰς παροιμίας συλλεγέντος ἐκ διαφόρων πατέρων, *i. e.* Interpretationes ſelectæ in Proverbia Salomonis ex diverſis Patribus. Quinto *in codice Paſſioneiano, qui nobi eſt* 25. Sexto *in cod.* 194. *Coislinaino ſeculi xvi, teſte Montfauc. pag.* 247. *Bibl. Coisl.* Septimo *in codice chartaceo* 31. *Biblioth. Sereniſs. Elect. Bavariæ, ut me monuit vir Cl. Franciſcus Topsl Præpoſitus Canonicor. Regul. Pollinga*. Octavo *in cod.* 8. *ejuſdem Biblioth. teſte Montfauc. in Bibliotheca Bibliothecarum pag.* 387. Nono *in codicibus* 151, 154, 172, & 174. *Biblioth. Reg. Pariſina*. Decimo *in codice Scorialenſi, ut conſtat ex pag. xxiii. Corderiani Indiculi jam citati*.

X. *Auctores Catenarum* in Eccleſiaſtem, *quarum* primam *vidi Venetiis in codice græco* 22. *Bibliotheca S. Marci*. Secunda *exſtat in cod.* 176. *Bibl. Reg. Pariſina. Alia tres vero exſtant Oxonia in Biblioth. Bodlejana, teſte Fabricio vol.* 7. *Bibl. græc. pag.* 751.

XI. *Auctores Catenarum* in Canticum *Salomonis, quarum* prima *exſtat in cod. græco* 95. *Bibl. Reg. Taurinenſis, ut diſco ex tom.* 1. *Catalogi codd. ejus Bibl. pag.* 284. Altera *edita eſt a Meurſio, & Didymum allegat pag.* 19. Tertia *exſtat in cod.* 153. *Biblioth. Reg. Pariſina*.

XII. *Auctor Catena* in Iſaiam, *quæ exſtat in codice Scorialenſi, ut conſtat ex Corderiano Indiculo jam citato*.

XIII. *Auctores Catenarum* in Jeremiam: *quarum* prima *edita eſt a Ghiſlerio, & Didymum allegat tom.* 1. *pag.* 39, *ac tom.* 2. *pag.* 704, & 733. Secunda *exſtat in cod.* 4. *plutei xi. Bibl. Medic. Laur. Lege Bandinium pag.* 500. *Catalogi*. Tertia *in cod.* 159. *Bibl. Reg. Pariſ.*

XIV. *Auctor Scholiorum* in Danielem, *quæ exſtant in cod.* 159. *Bibl. Reg. Pariſina*.

XV. *Auctor Catena* in Matthæum, Lucam, & Joannem, *quæ exſtat cod.* 187. *Bibl. Reg. Pariſina*.

XVI. *Auctor Catena* in Lucam, *quam latine converſam edidit Corderius, Didymum allegat ad cap.* 8. *ſect.* 5.

XVII. *Auctores Catenarum* in Joannem. *Quarum* prima *edita eſt a Corderio, & undecies Didymum allegat*. Secunda *exſtat in cod.* 33. *plutei* 6. *Bibl. Medic. Laur.* Tertia *in codice* 23. *Coisliniano, ut teſtatur Montfauc. pag.* 67. *Bibl. Coisl.* Quarto *videndus eſt codex* 195. *ejuſdem Bibliotheca, & quæ Montfauconius de ipſo ſcribit ibidem pag.* 248. Quinta *eſt in cod.* 209. *Bibl. Reg. Pariſienſis*. Sexto *D. Thomas in Catena in Evangelia Didymum allegat*.

XVIII. *Auctores Catenarum* in Acta: *quarum* primam *exſtare in codice Bibliotheca Regia Pariſina ante* 600. *annos exarato teſtatur Richardus Simonius apud Fabricium vol.* 7. *Bibl. græca pag.* 789. Secundam *ſuperius memoravi pag.* 490. Tertiam *collegit Andreas Presbyter, & exſtat in cod.* 25. *Coisliniano ſeculi x. Lege Montfauconium in Bibl. Coisl. pag.* 76, & 77. Quarta *exſtat in cod.* 202, *olim* 94. *Coisliniano ſeculi xi. Lege Montfauc. ibid. pag.* 263. Quinta *in cod.* 216. *Bibl. Reg. Pariſina*.

XIX. *Auctores Catenarum* in epiſtolas S. Pauli: *quarum* prima *exſtat in Bibliotheca Bodlejana, teſte Fabricio vol.* 7. *Bibl. gr. pag.* 790. Altera *in cod.* 204. *Coisliniano ſec. xi. circiter. Lege Montfauc. Bibl. Coisl. pag.* 264. Tertia *in cod.* 216. *Bibl. Reg. Pariſina*.

XX. *Auctores Catenarum* in Epiſtolas Catholicas. *Quarum* prima *exſtat in cod.* 58. *Bibliotheca Collegii Novi Oxonienſis: eamque memorat Volſius tom.* 4. *Anecdotorum, ac in ea Didymum citari docet, ni fallor*. Secunda *in codice Coisliniano, quem memorat Montfauconius Bibl. Coisl. pag.* 275, & *ſcriptum dicit tempore Baſilii & Conſtantini Imperatorum. Eſſe autem hanc Catenam diverſam ab ea quæ exſtat Oxonii, colligo ex Catalogis Patrum in utraque allegatorum*. Tertia *in cod.* 224. *Coisliniano ſeculi x, teſte Montfauc. pag.* 274. Quarta *in cod.* 216. *Bibl. Reg. Pariſina*. Quinta *in codice ſeculi xii. Bibliotheca Medic. Laurentiana, teſte Bandinio pag.* 102. *Catalogi*.

XXI. *Auctores Eclogarum, ſive Excerptorum ex Scriptura, & Patribus. Exſtant autem hujuſmodi Ecloga* primo *in codice* 294. *Coisliniano ſeculi xii, teſte Montfauconio pag.* 412. *Bibl. Coisl.* Secundo *in cod.* 296. *Coisliniano ſeculi xii, ut teſtatur idem ibid. pag.* 414.

XXII. *Demum Montfauconius ipſe in Palæographia pag.* 347. *hæc ſcribit*: Frequentiſſime erratum fuit, maximeque in Catenis, ubi... v. gr. Athanaſius pro Didymo, quia cum in codicibus literæ Δ, & A admodum ſimiles ſint, duplex $\frac{\Delta}{\Delta}$ ſic poſitum pro duplici A habitum fuit, & lectum Ἀθανασίου.

LXXV.

SIGEBERTUS Gemblacenſis (*qui floruit anno circiter* 1113) *in Chronico, quod ab anno* 381. *pergit ad annum* 1113, *hæc habet ad annum* 396.

Didymus abſque oculis anno ætatis 85. Alexandriæ obiit.

LXXVI.

Joannes ZONARAS ſchiſmaticus (*qui floruit anno circiter* 1118) *in Annalibus lib.* 13, *tom.* 2. *edit. Veneta anni* 1729. *pag.* 53.

Συνήθροιστο δὲ (ἡ πέμπτη σύνοδος) κατὰ τοῦ Ὠριγένους καὶ τῶν ἀλλοκότων ἐκείνου δοξῶν, καὶ τῶν τὰ ἐκείνου πρεσβευσάντων Διδύμου καὶ Εὐαγρίου· οἵ τινες τῶν ψυχῶν προϋπαρξιν ἐδογμάτιζον, καὶ τέλος τῆς κολάσεως ἔλεγον, καὶ τῶν δαιμόνων εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασιν, καὶ ἕτερα πλείονα.

Con-

Concilii huius (*Quinti*) indicti cauſa fuit Origenes, ejuſque perverſæ opiniones. & ſectatores ejus Didymus, atque Euagrius: quorum dogma fuit animas ante corpora exſtitiſſe, & ſupplicii finem eſſe, & dæmones priſtinam dignitatem recuperaturas, aliaque plura.

Idem Zonaras in Canone in Deiparam, qui exſtat tom. 3. Monumentorum Eccleſiæ græcæ a Coteleria editorum, pag. 468.

Δίδυμος. Εὐάγριος.

Σὺν Διδύμῳ διδάσκει πάλιν ὁ Εὐάγριος ψυχῶν προϋπαρξιν, ἐκ τῦ Ὠριγένυς τὴν ἀλλόκοτον δόξαν δεξάμενοι.

Οἱ αὐτοί.

Τῶν αὐτῶν ἐςὶ δόγμα, αὖθις καὶ τὰς δαίμονας ἀποκατάςασιν μέλλειν εἰληφέναι, καὶ ἀνθρώπων τὰς ἀθέσμα πράξαντας, καὶ μετὰ ἀγγέλων ἀναπληρῶσαι τὴν ἑνάδα, ἣν μυθεύονται γνώμῃ κακόφρονι.

Didymus. Euagrius.

Cum Didymo rurſum docet Euagrius animarum præexiſtentiam, ex Origene accepta abſurda opinione.

Iidem.

Eorumdem ſententia eſt, rurſum & dæmones reſtitutionem in priſtinum ſtatum accepturos, atque homines qui nefaria commiſerint, cum Angelis etiam completuros unitatem; quam inſana mente fabulantur.

LXXVII.

HONORIUS Auguſtodunenſis (qui floruit anno circiter 1120) libro 1. de Scriptoribus Eccleſiaſticis cap. 110.

Didymus Alexandrinus captus a parva ætate oculis, & ob hoc quoque elementorum penitus ignarus, tantum miraculum ſui omnibus præbuit, ut dialecticam, & geometriam, quæ vel maxime viſu indiget, uſque ad perfectum didicerit. Hic plurima opera, nobiliaque conſcripſit: commentarios in Pſalmos; commentarios in Euangelium Matthæi, & Joannis; de dogmatibus, & contra Arianos libros duos; de Spiritu Sancto librum unum; in Eſaiam tomos octodecim; in Oſee libros tres; in Zachariam quinque; & commentarios in Job, & multa alia.

Et cap. 127. ejuſdem libri.

Ambroſius Alexandrinus Auditor Didymi.

Et cap. 136.

Hieronymus.... ſcripſit.... de Spiritu Sancto librum unum.

LXXVIII.

Georgius CEDRENUS (qui floruit anno circiter 1130) in Compendio Hiſtoriarum, tom. 1. pag. 236. edit. Veneta anni 1729.

ΤΟΥ'τῳ τῷ ἔτει Δίδυμός τις ἐλλόγιμος ἀνὴρ ἀπὸ ὀμμάτων ἐγνωρίζετο. τύτῳ ἐντυχὼν ὁ μέγας Ἀντώνιος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εἶπε πρὸς αὐτόν· μηδὲν ταραττέτω σε ἡ ἀποβολὴ τῶν ὀμμάτων· τοιῦτοι γάρ σε λείπυσιν ὀφθαλμοί, οὓς καὶ μυῖαι καὶ κώνωπες βλάψαι ἰσχύυσι· χαῖρε δέ, ὅτι ἔχεις ὀφθαλμύς, οἷς καὶ ἄγγελοι βλέπυσι.

Eo anno (nempe ſexto Conſtantii) Didymus quidam, vir præclarus, oculis captus, innotuit. Ad hunc magnus ille Antonius Alexandriæ accedens: Non eſt, ait, ſur ob jacturam oculorum perturbens. Tales enim amiſiſti oculos, quos etiam muſcæ, ac culices damno afficere poſſunt. Gaude potius, quod oculos habes, qualibus Angeli vident.

Et pag. 297.

Τῷ κε΄. ἔτει τῆς βασιλείας Ἰυςινιανῦ γέγονεν ἡ ἁγία καὶ οἰκυμενικὴ ε΄. σύνοδος... κατὰ Σεβήρυ... ἀλλὰ καὶ κατὰ τῦ παράφρονος Ὠριγένυς, καὶ τῶν τὰ ἐκείνυ ἀσεβῆ δόγματα διαδεξαμένων, Διδύμυ τῦ ἀπὸ ὀμμάτων, καὶ Εὐαγρίυ, τῶν πάλαι ἀκμασάντων, καὶ τῶν ἐκτεθέντων παρ' αὐτοῖς κεφαλαίων, ἐν οἷς ἐληρώδυν προϋπάρχειν τὰς ψυχὰς τῶν σωμάτων ἐξ Ἑλληνικῶν ὁρμώμενοι δογμάτων τὴν μετεμψύχωσιν δοξαζόντων, τέλος τε τῆς κολάσεως καὶ τὰ σώματα ἡμῶν μὴ ἀνίςασθαι τὰ αὐτὰ ἐν τῇ ἀναςάσει, καὶ τὴν τῶν δαιμόνων εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάςασιν· τὸν δὲ παράδεισον ἀλληγορύντων, καὶ μὴ γεγενῆσθαι μήτε εἶναι ὑπὸ τῦ Θεῦ αἰσθητόν, μήτε ἐν σαρκὶ πλασθῆναι τὸν Ἀδάμ. ἃ τινα δόγματα ἕως χρόνυ τὸ πλέον ἐκρύπτετο. εἰς πλῆθος δὲ ἐπιδιδόντα, καὶ πολλὰς τῆς ἐκκλησίας λυμαινόμενα, τηνικαῦτα στηλιτευθέντα ἀνεθεματίσθησαν.

Anno xxv. imperii Juſtiniani habita eſt ſancta & œcumenica Quinta Synodus... contra Severum... necnon contra vecordem Origenem, & eos qui impias ejus opiniones ſectabantur, Didymum cæcum, & Euagrium, qui dudum floruerant, & contra capitula ab ipſis expoſita, in quibus, Græcarum opinionum anſa arrepta de animarum tranſitu in alia atque alia corpora, nugabantur animas corporibus tempore eſſe priores; finem ſuppliciorum fore; non iiſdem nos reſurrecturos corporibus; dæmonas in integrum reſtitutum iri, paradiſi vocabulum allegorice accipiendum eſſe; neque ſenſilem paradiſum fuiſſe a Deo conditum, neque Adamum carneum fuiſſe effictum. Hæ opiniones cum aliquandiu fere latuiſſent, tandem in multitudinem eruperunt, multoſque Eccleſiaſticos vitiarunt: itaque tunc damnatæ & proſcriptæ ſunt.

LXXIX.

PETRUS DIACONUS (qui obiit poſt annum 1140) in libro de Viris Illuſtribus Caſinenſibus cap. 36, ſeu pag. 187. Bibliotheca Eccleſiaſtica edita a Jo. Alb. Fabricio.

PAulus e Liguria Romanorum provincia ortus, & ab ipſa infantia, occulto Dei judicio, lumine privatus, & ob hanc rem litteris, & philoſophicis ſtudiis ignarus, tantum uſque in hodiernum diem de ſe miraculum præbuit, ut ab omnibus alter Didymus appelletur. Hic poſtquam ſcripſit &c.

LXXX.

ANSELMUS Havelbergenſis (qui ſcripſit anno 1145) in libro 2. Dialogorum cap. 24, ſeu pag. 189. tomi 1. Spicilegii Acheryani.

Didymus etiam Græcorum Doctor non minimus, qui multos libros edidit, & de ſancta Trinitate tres libros fecit, & Origenis opus *de Principiis*, id eſt *peri Archon*, commentatus, in eis explanationes reliquit eximias: ille, inquam, Didymus oculorum quidem paſſione viſu privatus, ſed intus perfecte illuminatus, in libro de Spiritu Sancto, quem noſter Hieronymus, Græca, & Latina, & Hebraica lingua eruditus, tranſtulit, Spiritum Sanctum a Filio quoque procedere, patenter oſtendit dicens: „ *Spiritus Sanctus, qui* „ *eſt Spiritus veritatis* „ &c..... Hæc ita Didymus.

LXXXI.

Digitized by Google

LXXXI.

GRATIANUS in Decreto (quod edidit anno circiter 1151) parte 3. de Conſecr. diſt. 5. cap. 40. pag. 2414. edit. Veneta anni 1604. longum ex Didymo teſtimonium affert, ut probet Spiritum Sanctum a Patre & Filio procedere. Editores autem Decreti hunc ei capiti titulum inſcripſerunt: Item Didymus in lib. 2. de Spiritu Sancto contra errores Græcorum.

LXXXII.

ALCHERUS Monachus Ciſterclenſis (qui floruit medio circiter ſeculo xii, & cui tribuunt Monachi Maurini librum de ſpiritu & anima) *capite 49. ejus libri, ſeu tom. 6. Operum Auguſtini in Appendice pag. 55. Didymum memorat: ſed nihil aliud facit quam Gennadii verba jam allata pag. 482. ex lib. de dogm. Eccl. exſcribit.*

LXXXIII.

Auctor CHRONICI Veingartenſis (qui ſcripſit anno circiter 1200) tom. 3 Lectionum Antiquarum Caniſii parte 2. pag. 594. edit. Baſnagiana.

VAlens.... regnavit annos xi. Ambroſius, Maximus, Hieronymus claruerunt.

Ita quidem habent exemplaria edita: ſed puto, pro Maximus, *legendum eſſe*, Didymus.

LXXXIV.

VINCENTIUS Bellovacenſis Ord. Præd. (qui obiit anno 1264) in Speculo Hiſtoriali lib. 14. cap. 55. pag. 190. edit. Veneta anni 1591.

HIeronymus in Chronico, anno Valentiniani octavo: *Didymus Alexandrinus multa de noſtro dogmate* &c. Rufinus ſecundo libro: *Didymus in parva ætate cum prima adhuc elementa* &c.

Et cap. 56. ejuſdem libri.

Hieronymus in libro Virorum Illuſtrium: *Didymus Alexandrinus captus a parva ætate oculis* &c.

Deinde allato Hieronymi teſtimonio, hæc ſubjicit Vincentius Bellovacenſis:

Omnium librorum Didymi nullum in Armariis, quæ ſunt apud nos, uſpiam reperi, præter librum de Sp. Sancto; quem Hieronymus ſe in latinum vertiſſe teſtatur, dicens *&c.*

Animadvertendum, in locis Hieronymi ac Rufini a Bellovacenſi allatis, ſi conferantur cum eorum operibus impreſſis, aliquas deprehendi lectionum varietates.

LXXXV.

JOANNES de COLUMNA Romanus, Ord. Præd. (qui anno 1255. factus eſt Archiepiſcopus Meſſanenſis, & anno 1263. Vicarius Romæ) hæc habet in libro nondum edito de Viris Illuſtribus *in duas partes diviſo, quem videtur ſcripſiſſe poſt annum 1263, parte 2. pag. 59. codicis membranei, qui aſſervatur Venetiis in Bibliotheca Sanctorum Joannis & Pauli, & ex quo ego ea exſcripſi. Vir doctiſſimus Bernardus de Rubeis eumdem codicem ſeculo xiv. interpolatum, ſive auctum eſſe docet quoad Scriptores recentiores. Vide ejus Admonitionem præviam in tomum 1. Operum S. Thomæ.*

DIdymus Alexandrinus genere, vir mor. (*neſcio, utrum legendum ſit* morali, *an* morum, *an* moribus) ſcientia & doctrina eximius fuit. Is namque, ut dicit Rufinus, in parva ætate cum adhuc etiam prima ignoraret elementa literarum, luminibus orbitus majori deſiderio veri luminis inflammatus eſt, nec deſperationem cupita addiſcendi paſſus. cum audiſſet ſcriptum in Euangelio, *Quod apud homines impoſſibile eſt, poſſibile eſt apud Deum*, hac pollicitatione confiſus in Domino, precabatur obnixius, ut illuminationem cordis acciperet; miſcebit tamen precibus ſtudia, ac laborem, & juges, continuataſque vigilias non ad legendum, ſed ad audiendum adhibebat, ut quod aliis viſus, hujus illi conferret auditum. Cum poſt lucubrationis labores, ut fieri ſolet, ſomnus legentibus advenisset, Didymus ſomnum illum non ad quietem vel otium datum ducens, tanquam mundum animal ruminans cibum quem ceperat, ex integro revocabat, ut non tam audiſſe quæ lecta fuerant, quam deſcripſiſſe mentis ſuæ paginis videretur. Et ita brevi, Deo docente, & tanta divinarum, humanarumque rerum eruditione, ac ſcientia venit, ut ſcholæ eccleſiaſticæ Doctor exiſteret ab Athanaſio Epiſcopo cæteriſque viris ſapientibus in Eccleſia Dei admodum approbatus. Set in cæteris ſive Dialecticæ, ſive Geometriæ, Aſtronomiæ quoque & Arithmeticæ diſciplinis ita erat peritus, ut nullus unquam philoſophorum in aliqua ex his artibus proponens obtinere eum, vel concludere quiverit. Sed ſtatim ut reſponſionem acciperet, magiſtrum eum etiam illius, de qua propoſuiſſet, quæreret diſciplinæ. Cujus etiam ſcripta in magna hodie admiratione habentur. Hic, ut dicit Hieronymus, plurimaque nobilia opera ſcripſit. Scilicet Commentarios in omnes Pſalmos. Commentarios in Euangeliis Joannis, & Matthæi. Item de dogmatibus contra Arianos lib. 2. Item de Spiritu Sancto lib. unum. quem Hieronymus de græco in latinum convertit. In Iſaiam Tomos 18. In Oſee lib. 3. In Zachariam lib. 7. Item Commentarios in libris Sancti Job. De libris autem hujus Sancti Doctoris apud latinos penitus invenitur, præter librum de Spiritu Sancto, quem Hieronymus tranſtulit, ut dictum eſt. In cujus prologo ſic dicit. Volens aliquid de Spiritu Sancto garrire, malui alieni operis interpres exiſtere, quam, ut quidam faciunt, informis cornicula alienis me coloribus adornare. Legi dudum libellos de Spiritu Sancto, &, juxta Comici ſententiam, de græcis bonis latina vidi non bona: nihil ibi virile, nihil diſtrictum, ſed totum flaccidum, molle, & nitidum. Didymus vero meus oculos habens Sponſæ, & ille lumina illa, quæ in candeſcentes ſegetes Jeſus præcipit ſublevari, procul altius intuens, antiquum nobis morem reddens ut propheta vocetur Videns. Certe qui hunc legerit, latinorum furta cognoſcet, & contemnet rivulos haurire de fontibus. Huncque cum Beatus Antonius fidei Athanaſii teſtimonium laturus adverſus Arianos de Thebaide Alexandriam deſcendiſſet, magnificis conſolatus eſt verbis. Nihil te, inquit, offendat, o Didyme, quod carnalibus oculis videris orbatus: deſunt tibi oculi illi, quos mures, muſcæ, & lacertæ habent. Sed lætare quod habes oculos, quos Angeli habent, per quos tibi magiſtrum ſcientiæ lumen accenditur. Sed & Euſebius de eo ſic loquitur: Nos qui & vivæ vocis ejus ex parte aliqua auditores fuimus, & ea, quæ a nonnullis, docente eo, conſcripta ſunt, legimus, longe majorem gratiam & divinum neſcio quid ac ſupra humanam vocem ſonans, in illis magis ſermonibus, qui de ore ipſius proferebantur, agnovimus. Vixit autem annis nonaginta. Floruit autem ſub Valentiniano Imperatore.

LXXXVI.

Incertus AUCTOR Synopſeos imperfectæ vetuſtorum Conciliorum Generalium, in fragmento, quod affertur tom. 6. Conciliorum ed. Ven. anni 1729 pag. 417 Teſtimonium vero iſtud hic ideo collocavi, quod videtur idem cum proxime ſequenti, aut alterum ex altero exſcriptum.

ἈΠεβάλετο δὲ καὶ ἀνεθεμάτισεν ἡ ἁγία σύνοδος (ἡ Πέμπτη) ἐν πρωτοτύπῳ μὲν Ὠριγένην τὸν παράφρονα, καὶ πάντα αὐτοῦ τὰ ἀσεβῆ δόγματα καὶ συγγράμματα, Εὐάγριόν τε καὶ Δίδυμον, ὡς συμμύσας τούτῳ καὶ σύμφρονας καὶ ἑλληνικοῖς ἐμφορουμένους δόγμασι. καὶ γὰρ καὶ αὐτὰ τὰ σώματα, ἃ νῦν περικείμεθα, ἀνοήτως εἶπον μὴ ἀναστήσεσθαι ὑπὸ θεοῦ, μήτε εἶναι, καὶ ἐν σαρκὶ μὴ πλασθῆναι τὸν Ἀδὰμ, καὶ τέλος εἶναι τῆς κολάσεως, καὶ δαιμόνων εἰς τὸ ἀρχαῖον κατάστασιν· οὐ μόνον

δὲ ταῦτα, ἀλλὰ ϰ̓ ἄλλα τινὰ παρά τισιν ἐν τῷ κρυπτῷ κατεχόμενα τελείως ἐκ ἐθριαμβεύθησαν ἐπὶ συνόδῳ, εἰ καί τινες τῶν ἁγίων πατέρων εἶχον αὐτά. ϰ̓ γὰρ προγενέστεροι τῆς ἁγίας ταύτης συνόδε οἱ τρεῖς ὑπῆρχον αὐτοὶ αἱρετικοί· ὁπηνίκα δὲ πολὺν λαὸν τὰ τοιαῦτα πονηρὰ ἐξηπάτησαν βλασφήματα, τηνικαῦτα ϰ̓ αὐτὴ ἡ ἁγία σύνοδος συναθροισθεῖσα τέτες τε ϰ̓ τὲς ὁμόφρονας αὐτοῖς καὶ τὰς αὐτῶν βλασφημίας ἀνεθεμάτισεν.

Rejecit quoque, & anathematizavit ſancta illa Synodus (Quinta) in primis Origenem dementem, & omnia ejus impia dogmata ac ſcripta, tum Euagrium & Didymum, ut ſymmyſtas ejus, ac ſequaces, & paganorum dogmatibus ſcaturientes. Nam & illa corpora quæ nunc geſtamus, dementer dixerunt non excitatum iri a Deo; nec eſſe, & in carne formatum non eſſe Adamum; & finem eſſe ſuppliciorum; ac dæmonum in priorem ſtatum reſtitutionem. Nec ea tantum, ſed & alia quædam præter hæc, quæ quaſi arcana celabantur, non omnino traducta ſunt in Synodo, etiamſi quidam Sanctorum Patrum ea haberent, nam & antiquiores hac ſancta ſynodo fuerunt illi tres hæretici. Ubi vero populum ingentem deceperunt hi perverſi frutices, tunc & ſancta ſynodus illa congregata illos ac ſequaces cum ſuis blaſphemiis anathematizavit.

LXXXVII.

AUCTOR Tractatus contra Græcos (*qui editus dicitur Conſtantinopoli anno* 1252) *tom.* 27. *Biblioth. Patrum editionis Lugdun. anni* 1677. *pag.* 612. *Combefiſius autem, & Fabricius ajunt eum eſſe ſcriptum a Pantaleone Ordinis Prædicatorum.*

EXcommunicavit eadem ſancta Synodus (Quinta) Origenem, & omnia ejus impia ſcripta, Euagrium, & Didymum, & ſimiles, & æqualia ſapientes, & doctrinis Gentilium contemnentes (*legendum fortaſſe*, contendentes, *aut*, conſentientes). Etenim ipſi corpora, in quibus nunc ſumus, dixerunt, tanquam ſine intellectu, & inſipienter, non eſſe reſurrectura; & quod paradiſus ſenſibilis non eſt factus a Deo, nec eſt; & quod Adam non fuit formatus a Deo in carne; & quod pœna reproborum finem habeat; & quod dæmones reducentur in ſtatum priſtinum, quem habuerunt ſcilicet, antequam caderent. Non ſolum autem hoc, ſed & alias infinitas blaſphemias colligentes ſe ipſos immerſerunt in profundum. Quæ tamen uſque in publicum, vel in manifeſtationem non prædicaverunt, ſed apud aliquos in occulto habebantur, nec potuerunt perfecte æſtimari prædicta dogmata de ſancta Synodo. Quia eum dicti tres hæretici multo antiquiores fuiſſent prædicto V. Concilio, multos in diverſis partibus mundi attraxerant ſibi. Cumque multum populum cœpiſſent hujuſmodi impia dogmata corrumpere; ſtatim & V. Concilium voluntate Dei fuit celebratum, ubi ipſos & eorum blaſphemias reprobans, eos & omnes ſimilia ſequentes anathematis gladio percuſſit. Inſuper & Theodorum *&c.*

LXXXVIII.

S. THOMAS Aquinas in Expoſitione continua, *ſeu* Catena Aurea in Euangeliſtas (*quod opus ſcripſit paulo poſt annum* 1262, *illudque ſe* ex diverſis Doctorum libris compilaſſe *ait*) *ſæpius Didymi loca affert ex libro de Sp. Sancto: quæ ſi conferantur cum editionibus ejus libri, aliqua lectionum varietas deprehendetur. Nimirum ad caput* 28. *Matthæi, ſeu tom.* 4. *ed. Ven. anni* 2745. *pag.* 495. *legimus:*

DIdymus in libro (II.) de Spiritu Sancto: *Licet autem quis poſſit exſiſtere ſaxeus, ut ita dicam, cordis, &c.*

Et ad cap. 24. *Joannis, ſeu tom.* 5. *pag.* 609.

Didymus de Spiritu Sancto: *Sed Spiritum Sanctum alium Paraclitum nominavit &c.*

Didymum etiam citat S. Thomas, ejuſque verba allegat ad caput 25. *Joannis pag.* 624. *& rurſus pag.* 625: *Et ad caput* 16. *pag.* 630: *& rurſus bis pag.* 632: *itemque pag.* 632.

Et in Summa Theologica (*quam ſcribere cœpit anno* 1265) *parte* 3. *quæſt.* 66. *art.* 6, *ſeu tom.* 24. *pag.* 416.

Sed contra eſt, quod Pelagius Papa ſcribit.... Didymus etiam dicit in libro ſecundo de Spiritu Sancto: *Licet quis poſſit exiſtere &c.*

Verum vox illa, ſecundo, *irrepſit in editionem Venetam.*

Alibi etiam Didymum citare videtur ſub S. Hieronymi nomine: ut 1. *part. quæſt.* 31. *art.* 2. *pag.* 188, *ubi legitur:*

Quia ex verbis inordinate prolatis incurritur hæreſis, ut Hieronymus dicit, ideo quum de Trinitate loquimur, cum cautela & modeſtia eſt agendum.

Eadem verba affert paulo poſt, nempe quæſt. 39. *art.* 7. *pag.* 227, *ubi editores hæc notant:* Refertur a Magiſtro Sententiarum lib. 4. diſt. 13 in fine; ſed in Hieronymo nullibi occurrit. *Ita illi. Ego vero crediderim reſpici tum a Magiſtro, tum a S. Thoma initium libri Didymi de Sp. Sancto. Lege etiam quæſt.* 35. *art.* 4. *pag.* 201.

LXXXIX.

PTOLEMÆUS Lucenſis, Epiſcopus Torcellanus, Ordinis Prædicatorum (defunctus paulo poſt annum 1325) *in Hiſtoria Eccleſiaſtica libro* 5. *cap.* 27, *ſeu tom. xi. Rer. Italicar. Script pag.* 838.

CIrca iſta etiam tempora fuit Didymus Alexandrinus, qui captus a parva ætate, & oculis orbatus, ut ſcribit Hieronymus, & ob hoc literarum ignarus, tantum miraculum ſui omnibus præbuit, ut Dialecticam, & Grammaticam vel maximo niſu uſque ad perfectum didicerit. Hic plurima volumina conſcripſit, videlicet commentarios in Pſalmos omnes, ut ſcribit idem Doctor: Commentarios in Euangelium Matthæi, & Joannis: & de Dogmatibus contra Arianos libros II: de Spiritu Sancto librum 1, quem idem Doctor dicit tranſtuliſſe de Græco in latinum: in Iſaiam Tomos xviii: in Oſee ſcribens ad Hieronymum lib. 3. Longo enim tempore vixit, & extendit ſe vita ejus uſque ad tempora memorati Doctoris, propter quod ipſe Hieronymus rogavit eum de commentario faciendo ſupra Zachariam, & fecit libros V. Fecit & commentarios ſuper Job, & alia multa non ſine magna admiratione divinæ illuſtrationis in ipſo. Hujus Hiſtoriam Ruſinus lib. xi. multo diffuſius tradidit.

XC.

NICEPHORUS Calliſtus Calliſti filius in Hiſtoria Eccleſiaſtica (quam ſcripſit anno circiter 1320) *libro* 9. *cap.* 57, *ſeu tom.* 1. *pag.* 725. *editionis Pariſienſis anni* 2630.

ΚΑΙροῖς δ' ἐκείνοις ϰ̓ ὁ ἐκκλησιαςικὸς Συγγραφεὺς Δίδυμος ἐγνωρίζετο, τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διατριβῆς προϊςάμενος τῶν ἱερῶν μαθημάτων. ἦν δὲ ἐ μόνον ἐν τέτῳ τὸ δόκιμος εἶναι κτησάμενος, ἀλλὰ ϰ̓ τῆς ἄλλης παντοδαπῆς σοφίας ἐπ' ἀκριβὲς ἔχων. τές τε γὰρ ποιητὰς ϰ̓ ῥήτορας εἰς ἄκρον ἤσκητο· ἀςρονομίας δὲ ϰ̓ γεωμετρίας, ϰ̓ ἀριθμῶν ἀναλογίας, ἐδὲν ἐκείνῳ παρεῖτο λαθόν. ἐπὶ τόσον δὲ τὰς διαφόρες δόξας τῶν φιλοσόφων ἠκρίβωσεν,

Digitized by Google

βωσεν, ὡς ἄλλο μηδὲν εἰδέναι δοκεῖν. ἃ δὴ πάντα νῷ τε ϗ ἀκοῇ προσεκτήσατο· νήπιος γὰρ παντάπασι τυφλὸς γενόμενος εἰς πεῖραν μόνην τῶν στοιχείων ἐλθών· εἰς ἐφήβους δὲ παρελάσας τῆς τῶν λόγων ἐρασθῆναι παιδείας. Καὶ δὴ τοῖς διδασκαλείοις φοιτῶν ἠκροᾶτο μόνον· εἰς τόσον δ' ἧκε σοφίας δι' ὀλίγου μεγέθει ϗ τάχει φύσεως, ὡς ϗ τὰ τῶν μαθημάτων σκολιὰ ϗ ἀπόῤῥητα τῶν θεωρημάτων εἰς ἄκρον μαθεῖν. τυφλὸν δ' ὄντα λέγεται μαθεῖν τὰ γράμματα τῇ ἁφῇ τῆς χειρός· τοὺς γὰρ τῶν γραμμάτων τύπους σανίδι εἰς βάθος ἐνσημανθέντας ἐπαφώμενον γνῶναι· τὰ δ' ἄλλα, συλλαβάς, ϗ μίξεις, καὶ τὰ ἑξῆς διανοίας ὀξύτητι τῷ νῷ θηρᾶσαι ϗ ἀκοῇ. θαῦμα δ' ἦν ἐξαίσιον ϗ ἀκουόμενος ϗ ὁρώμενος. πολλοὶ μὲν οὖν ϗ εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἧκον, οἱ μὲν κατὰ θέαν μόνην τἀνδρός, οἱ δὲ ϗ τῆς ἐνούσης τοῖς λόγοις χάριτος ἀκουσόμενοι. τῆς δ' ἐν Νικαίᾳ δόξης ὑπεριστάμενος Ἀρειανοῖς ἀντετάσσετο, ἤγχε δὲ αὐτοὺς τῇ πειθοῖ τῶν λόγων, ἣν οὐ βίᾳ ποιεῖν ἐδόκει. τοῖς δ' ἀμφιβαλλομένοις προτείνων τοὺς λόγους, τῶν διαμαχομένων τὴν κρίσιν ἐπέτρεπεν· ὁ δὲ μάλα πειθήνιος ἦν. τοῖς δὲ ὀρθὰ δοξάζουσι διὰ τοῦτο ἐράσμιος μάλιστα. οὐ τούτοις δὲ μόνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ μοναχοῖς διὰ τιμῆς ἤγετο. καὶ μᾶλλον ὁ περιβόητος ἐν ἀσκήσει Ἀντώνιος, διὰ θαύματος αὐτὸν ἐποιεῖτο. ὅν φασι τὴν Ἀλεξάνδρειαν κατειληφότα τὸ βέβαιον τῆς Ἀθανασίου πίστεως μαρτυρόμενον, τοιαῦτα τῷ Διδύμῳ εἰπεῖν. οὐ χρεών, ὦ Δίδυμε, λύπαις σαυτὸν ἐκτήκειν, στερόμενον ὀφθαλμῶν· οἷς μέτεστι ϗ μυσὶ ϗ σαύραις ϗ τοῖς ἀφαυροῖς τῶν ζωυφίων· ἥδεσθαι δὲ μᾶλλον ϗ χαίρειν οἷς παραπλησίως ἀγγέλοις τοῖς ἔνδον ὁρᾷς ὀφθαλμοῖς· δι' ὧν τρανῶς τὴν ἀκήρατον, καὶ θείαν γνῶσιν κατανοεῖς, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀκριβῶς εἰσορᾷς. Βιβλία δὲ οὗτος καταλέλοιπε ταῦτα, εἰς τὴν τῶν ψαλμῶν βίβλον ὅλην διάφορα ὑπομνήματα. εἰς τὸν Ὠσηὲ ϗ Ζαχαρίαν λόγους πέντε. Εἰς τὸν Ἡσαΐαν λόγους δεκαοκτώ. Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ϗ κατὰ Ἰωάννην οὐκ ἐλάχιστα ὑπομνήματα. ἔτι δὲ ϗ κατὰ Ἀρειανῶν, ϗ ὑπὲρ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ϗ ἕτερα συγγράμματα πλεῖστα.

Temporibus autem eis clarus etiam fuit eccleſiaſticus Scriptor Didymus, ſcholæ ſacrarum diſciplinarum Alexandriæ præfectus. Neque vero laudem in ea eruditione tantum meritus fuerat, verum etiam omne genus alterius ſapientiæ ſummo excoluerat ſtudio. Poeticam namque, & Oratoriam perfecte didicerat; de Aſtronomia autem, & Geometria, numerorumque proportionibus, & convenientiis nihil eum latebat. In diverſas Philoſophorum opiniones tanta incubuerat, ut eas exacte perdiſceret, cura, ut præterea aliud nihil ſcire videretur. Quæ ſane omnia acumine mentis, & auditionis perceperit. In pueritia namque viſum prorſus amiſit, cum elementa prima diſcenda ei eſſent. Ephebus vero artium liberalium eruditionem adamavit, atque in ſcholis præceptores audiebat tantum. Eo autem ſapientiæ brevi pervenit amplitudine, & celeritate ingenii, ut Mathematicorum artium obſcura, & theorematum, ſpeculationumque arcana exactiſſime didicerit: & cum cæcus eſſet, literarum notitiam manuum contrectatione aſſecutus eſſe dicitur; nam earum formas in tabula altius exſculptas ſæpius tangendo cognovit. Alias porro, ut ſyllabas, litterarumque connexiones, & quæ ordine conſequuntur cetera, propter naturæ acumen animo & auditu pervestigata percepit: præcipuumque ipſe miraculum fuit, cum audiretur, & conſpiceretur. Multi quidem vel ut virum eum duntaxat viderent, vel ut ſuavem gratamque orationem audirent, Alexandriam venere. Pro Nicænis vero Decretis pugnans Arianis reſtitit, eoſque orationis ſuæ ſuadela, quam vi nulla adhibere videbatur, preſſit. Et ad eos, qui ſecum diſputabant, verba faciens, rerum controverſarum judicium detulit. Et eum ad morem gerendum, & credendum facilis erat, tum orthodoxis eo nomine carus maxime fuit; nec ab his tantum, ſed etiam a Monachis Ægyptiis magno honore cultus eſt. Præcipue vero eum clariſſimus ille pietatis exercitio Antonius admiratus eſt: quem dicunt, cum Alexandriam veniſſet, ut Athanaſio firmæ certæque Fidei perhiberet teſtimonium, hæc ad Didymum prolocutum eſſe verba: *Non eſt, Didyme, quod te ipſum mœrore conficias, propterea quod oculis careas, quos mures, lacertæ, & vilia animalcula habent: voluptate potius & lætitia efferri te convenit, qui itidem ut Angeli internis maxime vigeas oculis, quibus clare immortalem & divinam cognitionem percipis.* Hic hoſce reliquit libros. In totum Pſalmorum librum varios Commentarios. In Oſee, & Zachariam libros quinque. In Iſaiam libros duodeviginti. In Evangelium ſecundum Matthæum, & ſecundum Joannem non parvos Commentarios ſcripſit. Inſuper contra Arianos. Et de Spiritu Sancto: aliaque ſcripta pluſima compoſuit.

Et libro 10. cap. 35, ſeu tom. 2. pag. 82.

Ἀλλὰ ϗ Δίδυμος ὁ τῆς Ἐκκλησίας φιλόσοφος, τὴν Ἀλεξάνδρου οἰκῶν, περίλυπος μάλιστα ἦν· διά τε τὸν κρατοῦντα θρησκεύειν οὕτως ἑλόμενον, καὶ διὰ τῶν Ἐκκλησιῶν καταφρόνησιν. νηστεύων οὖν διὰ ταῦτα, καὶ τὸν θεὸν ἱλεούμενος, ὑπὸ τῆς ἄγαν μερίμνης οὐδὲ τῆς νυκτὸς τροφῆς μετασχών, οὕτως ἐπὶ θρόνου καθήμενος εἰς ὕπνον τρέπεται. εἰς ἔκστασιν δ' ἐλθών, λευκοὺς ὑπ' ἀέρι τρέχοντας ἵππους ἐδόκει ὁρᾶν· οἱ δ' ἱππόται τούτων ἔποχοι ὄντες, ἐκήρυττον· Ἀναγγείλατε Διδύμῳ, ὡς περὶ τήνδε τὴν ὥραν ἀνῄρηται Ἰουλιανός· τοῦτο δὲ ϗ Ἀθανασίῳ τῷ πάνυ διαμηνυέτω, καὶ ἀναστὰς μετεχέτω τροφῆς.

Sed & Didymus philoſophus Eccleſiaſticus, domicilium Alexandriæ habens, in mœrore maximo fuit quum propter Imperatorem, qui tam impiam ſequeretur religionem, tum quod Eccleſias tantopere contemni videret. Quapropter jejuniis ſe macerans, & Deum precibus invocans, cum præ vehementi ſolicitudine ne noctu quidem alimenti quidquam ſumpſiſſet, in ſella conſidens ſomno obrutus eſt; deinde extaſi correptus equos candidos per aerem diſcurrentes ſibi videre eſt viſus: & qui eis inſidebant eoſque cohibebant equites, elata voce clamantes: Annunciate Didymo, hac ipſa hora Julianum eſſe cæſum: hoc ipſum autem magno Athanaſio etiam ipſe ſignificet, & ſurgens cibum capiat.... Quæ Julianus Monachus, & Eccleſiaſticus Philoſophus Didymus Alexandrinus.... viderunt, talia ſunt. Neque illorum quiſquam a veritate aberravit, quam cædes poſtea renunciata confirmavit.

Et lib.

Et lib. xi. cap. 37, tom. 2. pag. 587.

Εἰσάγαν δὲ ϗ φιλολόγος ἐγένετο (Ἀμμώνιος μοναχὸς), ὥς τε ϗ τὰ Ὠριγένους, ϗ Διδύμου, καὶ Εὐαγρίου σπουδάσματα γενναίως διεξελθεῖν.

Valde etiam litterarum & eruditionis ſtudioſus fuit (Ammonius Monachus), ita ut Origenis, & Didymi, & Euagrii ſcripta diligenter & feliciter legeret.

Et cap. 42. ejuſdem libri, ſeu tom. 2. pag. 596.

Μετά γε μὴν τὸν Σύρον Ἐφραὶμ, ἐπισημοτάτω ἐγενέσθην ϗ τὴν κατ᾽ ἄμφω φιλοσοφίαν, Δίδυμος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ϗ Εὐάγριος ὁ Αἰγύπτιος. ἀλλὰ περὶ μὲν Διδύμου, τίς τε ἦν, ϗ ὅσα συγγράμματα καταλέλοιπεν, ἐν τῇ ἐννάτῃ μοι διείληπται τῶν ἱστοριῶν· περὶ δὲ Εὐαγρίου κ. τ. λ.... ἄμφω περὶ τὸ ὑγιὲς τῆς πίστεως δόγμα χωλαίνοντες ἦσαν, ϗ περ πλεῖστα λόγων βέλη κατὰ τῶν τῆς ἀληθείας ἀφιέντες ἐχθρῶν.

Poſt Ephraim Syrum, celeberrimi in utraque philoſophia fuere Didymus Alexandrinus, & Euagrius Monachus Ægyptiacus. Ceterum de Didymo, qui fuerit, & quæ ſcripta poſt ſe reliquerit, in nono hiſtoriæ hujus libro a me eſt dictum. De Euagrio autem &c.... Ambo iſti in ſana Fidei doctrina claudicarunt, etſi plura ſcriptorum tela in veritatis hoſtes jecerint.

Et libro eodem cap. 43, ſeu tom. 2. pag. 599, & ſeq.

Ἐν μὲν οὖν τῷ ἐπιγεγραμμένῳ αὐτοῦ Πρακτικῷ ταῦτα κατὰ λέξιν φησὶν Εὐάγριος· οἷα δὲ ϗ ἐν τῷ Γνωστικῷ αὐτοῦ διέξεισιν ἀκουσώμεθα.... Τοὺς περὶ προνοίας ϗ κρίσεως κατὰ σαυτὸν ἀεὶ γύμναζε λόγους· φησὶν ὁ μέγας ϗ γνωστικὸς διδάσκαλος Δίδυμος· καὶ τούτων τὰς ὕλας διὰ μνήμης φέρειν πειράθητι· ἅπαντες γὰρ σχεδὸν ἐν τούτοις προσπταίουσι. ϗ τοὺς μὲν περὶ κρίσεως λόγους, ἐν τῇ διαφορᾷ τῶν σωμάτων ϗ τοῦ κόσμου εὑρήσεις· τοὺς δὲ περὶ προνοίας, ἐν τοῖς τρόποις τοῖς ἀπὸ κακίας ϗ ἀγνωσίας ἐπὶ τὴν ἀρετὴν· ἢ ἐπὶ τὴν γνῶσιν ἡμᾶς ἐπανάγουσιν. Ταῦτα μὲν, γεύματος χάριν, ἐκ τῶν Εὐαγρίου ὑμῖν παρεθέμεθα.

Hæc igitur ad verbum ſcribit Euagrius in libro qui inſcribitur *Practicus*. Quænam vero in *Gnoſtico* etiam enarret, audiamus..... Sermones de providentia, & de judicio, aſſidua meditatione recum ipſe recole, *ait magnus ille Doctor, & ſpiritali ſcientia inſtructus, Didymus*; eorumque ſermonum materias fac in memoria circumferas. Omnes enim fere in his labuntur. Et ſermones quidem, ac rationes de judicio, in differentia corporum, & in partibus mundi reperies. Sermones autem de providentia, in modis illis, quibus a vitio, & ignorantia ad virtutem, & cognitionem ducimur, deprehendes. *Atque hæc, ſpeciminis cauſa, ex Euagrii libris deſumta, hic inſeruimus.*

Et libro 27. cap. 27, ſeu tom. 2. pag. 774, & ſeq.

Ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς τὴν ἁγίαν πέμπτην οἰκουμενικὴν ἤθροισε σύνοδον... τῶν τὰ Ὠριγένους φρονούντων ἐν Παλαιστίνῃ πολλῶν ἀκμαζόντων..., οἳ δὴ κατὰ ταὐτὸν γενόμενοι, τὰ κατὰ τὸν Ὠριγένην, Δίδυμόν τε καὶ Εὐάγριον, ἐν πρώτοις ἐκίνουν· ὡς ἄρα εἶεν Ἑλλήνων δόξας τοῖς ὀρθοῖς τῆς ἐκκλησίας δόγμασι παρασπείραντες, ϗ δέον ἐκ μέσου τούτους γενέσθαι.

Imperator Juſtinianus ſanctam Quintam œcumenicam Synodum coegit... quum permulti in Palæſtina, qui Origenis dogmata profiterentur, florerent... Poſtquam Patres (Quintæ Synodi) ibi in loco uno convenere, cauſam in primis Origenis, Didymi, & Euagrii in medium protulere; videlicet quod Græcorum opiniones rectis Eccleſiæ doctrinis perperam illi immiſcuiſſent: eaſque opiniones tollendas eſſe cenſuere.

Et eodem capite 27. pag. 776, & ſeq.

Ἐν δευτέρᾳ δὲ συνελεύσει λιβέλλων ἐπιδεδομένων παρά τε Εὐλογίου, Κόνωνος, Κυριακοῦ, ϗ Παγκρατίου τῶν μοναχῶν Ἱεροσολυμιτῶν κατὰ τῶν δυσσεβῶν δογμάτων Ὠριγένους τοῦ καὶ Ἀδαμαντίου· καὶ τῶν τῇ ἐκείνου δυσσεβείᾳ ϗ πλάνῃ ἑφεπομένων, ὁ Ἰουστινιανὸς αὖθις τῆς συνόδου περὶ τούτων ἀπεπειρᾶτο.... οἱ δ᾽ αὐτοὶ μοναχοὶ ϗ Διδύμου ϗ Εὐαγρίου ϗ Θεοδώρου ἄλλας πολλὰς βλασφημίας σπουδαίως μάλα παρὰ τῶν κακῶς συγγραφέντων ἐκείνοις ἀπολεξάμενοι, τῇ συνόδῳ ἀνήνεγκαν. ἃ δὴ πάντα τῷ ἀναθέματι περιέβαλλον· ἐφεξῆς δὲ πάντα κατέστρωσαν.

In ſecunda autem Seſſione libelli ab Eulogio, Conone, Cyriaco, & Pancratio, monachis Jeroſolymitanis, contra impia Origenis, qui & Adamantius dictus eſt, dogmata, & contra impietatis, & ſeductionis ejus ſectatores oblati, & lecti ſunt: Juſtinianus rurſum Synodum de eis ſententiam dicere juſſit.... Iidem monachi per quam diligenter etiam Didymi, & Euagrii, & Theodori alias plures blaſphemias, ex eorum perperam ſcriptis libris collectas, ad Synodum retulerunt: quas omnes anathemate conciderunt, ordineque omnes expoſuerunt.

Et eodem libro cap. 29, tom. 2. pag. 781.

Οὔπω συχνὸς ὡς εἴρηται μετὰ τὴν Πέμπτην σύνοδον παριππεύει καιρὸς.... τῶν γὰρ Σευήρου δογμάτων τῆς ἐκκλησίας ἀπεληλαμένων, ϗ τῶν τἀκείνου φρονούντων, ἔτι δὲ Ὠριγένους, ϗ Διδύμου, ϗ Εὐαγρίου, ϗ τῶν ἄλλων ὡς ἀλλοκότων δογμάτων παραδεδομένων τῷ ἀναθέματι κ. τ. λ.

Nondum multum, ſicut dictum eſt, a Quinta Synodo præterierat tempus.... Quum namque Severi doctrina ex Eccleſia rejecta, & qui illam ſecuti fuerant, atque etiam Origenis, & Didymi, & Euagrii, aliorumque aliena, atque abſurda dogmata anathemate confoſſa eſſent, &c.

Et pag. 783. eodem capite.

Τῇ Ἱεροσολύμων Μακαρίου αὖθις τῷ θρόνῳ ἀποδοθέντος, μετὰ τὴν Εὐστοχίου καθαίρεσιν· καθεῖλε γὰρ τοῦτον μὴ τοῖς ἐκείνου δόγμασιν εἴκειν αἱρούμενον· μεθ᾽ ὃ Ὠριγένην ϗ Δίδυμον ἀνεθεμάτισε ϗ Εὐάγριον· Ἰουστινιανὸς τὸ ῥωμαῖς ὀνομαζόμενον ἴδικτον γράφει.

Hiero-

Digitized by Google

Hieroſolymis Macario in thronum ſuum reducto (reſtituit namque hunc Juſtinianus, quum Origenem, & Didymum, & Euagrium anathemati ſubjeciſſet) poſt Euſtochii exautorationem, *edictum* (ita enim Latine dicitur) idem Imperator ſcripſit.

XCI.

GUIDO Terrena, Perpinianus, ex ordine Carmelitarum (defunctus anno 1342) in Summa de hæreſibus, *capite 2. de hæreſibus Græcorum, ſeu pag. 32. editionis Colonienſis anni 1632.*

UNde Didymus, Doctor Græcorum Maximus, in libro de Spiritu Sancto dicit, quod Spiritus Sanctus dicitur Spiritus Veritatis, quia procedit a Veritate, quum hoc ipſum ſit quod profertur a Filio, id eſt, procedens.

XCII.

GUILLELMUS Paſtreagus Veronenſis, Petrarchæ præceptor, clarus anno circiter 1330, in libro de Viris Illuſtribus. *Qui liber ſemel quidem impreſſus fuit Venetiis anno 1547 a Michaele Angelo Blonda, ut Montfauconius teſtatur tom. 13. Opp. Chryſoſt. pag. 291; ſed cum editum exemplar præ manibus non haberem, exſcripſi ejus verba ex codice m. ſ. Bibliothecæ Venetæ Sanctorum Joannis & Pauli, in quo extant pag. 23. Auctor vero ibi vocatur* Guillelmus Paſtregicus Veronenſis civis, & fori urbis ejuſdem aliquando cauſidicus.

DIdymus Alexandrinus a prima ætate luminibus captus, ob idque litterarum ignarus tantum ſui miraculum præbuit, ut Dialecticam, & Arithmeticam uſque ad planum didicerit. Plurima inſignia edidit. Commentarios in Pſalmos omnes. In Euangelio Matthæi, & Johannis. Item de Dogmatibus contra Arianos libros II. De Spiritu Sancto librum, quem beatus Hieronymus ex græco in latinum ſe vertiſſe refert. In Eſaiam tomos xviii. Item Oſæ, ſcribens ad Hieronymum, Commentariorum libros III. In Zachariam ejuſdem Hieronymi exhortatione libros V. In Job Commentarios. Multaque alia, quæ ipſe idem indicare potuit. Obiit lxxx. anno jam exacto.

XCIII.

ANDREAS DANDULUS (anno 1342. Venetorum Dux) in Chronico lib. 3. cap. 10. part. 26, ſeu tom. 12. Rer. Italicar. Script. pag. 90.

VIgilius Papa.... in Conſtantinopoli quintam univerſalem Synodum.... celebravit contra Theodorum.... & contra Origenem, Euagrionem, & Didymum, ac adverſus alias hæreſes.

XCIV.

GOBELINUS Perſona (qui obiit anno circiter 1420) in Coſmodromio Ætate 6. cap. 18, ſeu tom. 1. Rerum Germanicarum edit. Lipſien. anni 1688. pag. 208.

ANno ejus (*Valentiniani*) ſexto Euſebius Epiſcopus Vercellenſis moritur. Eo tempore Didymus Alexandrinus multos libros per notarios compoſuit: licet poſt quintum annum nativitatis ſuæ luminibus orbatus, elementorumque ignarus fuit. Cum S. Antonius fidei Athanſii teſtimonium laturus adverſum Arianos de Thebaide Alexandriam deſcendiſſet, hunc Didymum conſolatus eſt his verbis: Nihil te offendat, o Didyme, quod carnalibus oculis videris orbatus: deſunt enim tibi illi oculi, quos mures, & muſcæ, & lacerti habent: ſed lætare quod habes oculos, quos Angeli habent, quibus Deus videtur: per quos tibi ſcientiæ magnum lumen accanditur. Et Hieronymus in libro de viris illuſtribus de illo Didymo ſcribit, dicens: quod ipſe Didymus eo tempore, quando Hieronymus librum prædictum ſcripſit, octogeſimum tertium annum vitæ ſuæ jam excedebat. Eodem tempore floruit Epiphanius &c.

XCV.

THOMAS Valdenſis (qui obiit anno 1430) in Doctrinali Fidei *lib. 2. cap. 32, ſeu tom. 1. Operum editionis Venetæ anni 1757. pag. 272.*

SEd oſtendamus deinceps patronos hujus ſcholæ, in qua ponit Vicleffus trinitatem naturarum in uno ſuppoſito hominis, ſpiritum, animam, & carnem. Unum enim veterem comperi Didymum in hac ſententia reprobatum. Unde Auguſtinus *de definitionibus rectæ fidei* capitulo xix, & aſſumit hoc Rhabanus *de naturis rerum* libro iv. cap. x. Auguſtinus. „Duabus (inquit) „ſubſtantiis conſtat homo... Non eſt tertius in ſubſtan„tia hominis ſpiritus, ut Didymus contendit „ &c.

Tum allatis Gennadii verbis, quæ is Auguſtino tribuit, quæque ſuperius ego attuli pag. 482, ſubdit Valdenſis:

Hæc Rhabanus, & Auguſtinus. Ecce quam plana verborum ſerie *trinitas* Vicleffi damnabatur in Didymo: quia ultra animam, & carnem, tertiam ab utraque naturam, ſpiritum aſſignavit.

XCVI.

In CODICE m. ſ., qui aſſervatur in noſtra Bibliotheca S. Salvatoris Bononiæ, & exaratus eſt ſeculo xv, pag. 21, ubi incipit liber Didymi de Sp. Sancto, hic titulus legitur:

BEati Didymi Alaxandrini liber de Spiritu Sancto, D. Hieronymo interprete.

Montfauconius vero in Bibliotheca Bibliothecarum pag. 127. recenſens codices Vaticanos hæc ſcribit: „Codex „314. ſeculo 14. ſcriptus. S. Didymi de Spiritu „Sancto. „

Idem pag. 685. codices Hibernicos in ædibus Jacobæis aſſervatos recenſens inquit: „7883. Didymi opuſcula „quædam. „

Et pag. 922. codices Colbertinos recenſens ait: „Codex „6... Liber Didymi Videntis, de Spiritu Sancto, „D. Hieronymo interprete. „

Et pag. 1286. loquens de codicibus Divionenſibus ait: „Super Didymum de Spiritu Sancto (*codex*) 257. „

Demum, ut alia hujuſmodi prætercam, in Catalogo librorum mss. Angliæ, & Hiberniæ tom. 2. part. 3. pag. 209, ubi recenſentur codices mss. in Collegio Caiogonvillenſi Cantabrigiæ aſſervati, hæc legimus codice 755: „Didymus Græcus de Spiritu Sancto. „ *Quæ verba quomodo accipienda ſint, ignoro. Bini Angli rogatu meo codicem illum 755. Cantabrigiæ quærendum curarunt; ſed eum in Collegii modo memorati Bibliotheca amplius non extare compererunt.*

XCVII.

ACTA Concilii OEcumenici Florentini, parte 2. collatione 22, quæ habita eſt anno 1439.

HAbemus apud Latinos tranſlatum per beatum Hieronymum librum magni Didymi de Spiritu Sancto. Hic Didymus fuit præceptor Hieronymi, & ipſemet Hieronymus de ſe dicit in epiſtola, quod jam canis ejus ſpargebatur caput, & magiſtrum magis decebat eſſe, quam diſcipulum; tamen perrexit Alexandriam, ut Didymum audiret: & veſtri Hiſtorici, videlicet Theodoretus, & Socrates, immenſam laudem de ſcientia ſua dicunt. Iſte ſic dicit: *Spiritus quoque Sanctus, &c.*

Tum afferuntur nonnulla Didymi teſtimonia ex libro de Sp. Sancto.

XCVIII.

Joannes TRITHEMIUS *in libro de Scriptoribus Eccleſiaſticis* (*quem edidit anno* 1492) *cap.* 75.

DIdymus Alexandrinus, captus a parva ætate oculis, & ob hoc elementorum quoque penitus ignarus, tantum miraculum ſui præbuit, ut Dialecticam, & Geometriam, quæ vel maxime viſu indigent, ad perfectum didicerit. In divinis vero Scripturis doctiſſimus fuit, beati Hieronymi præceptor, & Sancti Antonii amiciſſimus, ingenio acer, & vita præclarus. Scripſit, græco ſermone, ſubjecta:

Contra Arianos lib. II.
De dogmatibus quoque lib. I.
In Epiſtolas canonicas lib. VII. *Jacobus &c. Sicuti mor.*
De Spiritu Sancto lib. I. *Omnes quidem quæ divina.*
In librum Sancti Job lib. I.
In Eſaiam Prophetam lib. X.
In Oſee ad Hieronymum lib. III.
In Zachariam ad eundem lib. V.
In Euangelium Matthæi lib. I.
In Euangelium Johannis lib. I.
In Pſalterium quoque lib. I.
Et quædam alia.

Claruit octogenarius ſub Theodoſio Imperatore, anno Domini cccCxcv.

Et cap. 87.

Ambroſius presbyter, natione Alexandrinus, Didymi cæci quondam auditor atque diſcipulus, quo explanante Scripturas divinas magnifice didicit, & varias in illas Explanationes compoſuit *&c.*

XCIX.

Jacobus MERLINUS *Victurnienſis in* Apologia pro Origene *ad Patres regalis Collegii Navarræ* (*anno* 1512. *typis evulgata Pariſiis*) *fol.* 3. *editionis Venetæ anni* 1513. *a Lazaro Soardo Veneto typographo factæ.*

QUæ omnia, mea ſententia, Origenis doctrinam.. ab hæretica pravitate prorſus alienam ſatis indicant atque demonſtrant, & qui ſibi perſuadere tantis, tamque ſolemnium Patrum teſtimoniis non valet, Pamphili Martyris apologiam, Didymi, Mirandulæ, Rufini, & aliorum plurium ſententias inquirat... Mammæa vero, authoribus Euſebio, Didymo, & Oroſio, Alexandri Imperatoris mater cum de Origenis doctrina magnifica ubique celeberrima audiſſet, ſummo niſu geſtire cœpit, quatenus ſibi ejus præſentia fieret..... Concludo longe ſatius eſſe cum Pamphilo Martyre, Didymo, Aymone, Rufino, & aliis pluribus ſemper de Origenis doctrina recte ſapere, quam inique: nec juſtum eſt hoc reſpuere, quod viri maximi ſummo ſtudio olim conquirere ſudaverunt.

C.

Cœlius RHODIGINUS (*natus anno* 1450, *ac mortuus anno* 1520) *Lectionum Antiquarum lib.* 3. *cap.* 3. *pag.* 112.

NOnne Alexandrinum Didymum ſcribit Hieronymus ab ineunte ætate excæcatum, ſcientiarum adyta ſecretiora tentaſſe præcelſo animo, & conſecutum feliciſſime? Sed quod mirari ſatis non eſt, geometrica theoremata excellenter etiam tenuiſſe? Mortalis naturæ germina non ſunt hæc: cæleſtem redolent majeſtatem.

Et libro xix. cap. 9. *pag.* 1058.

Didymi ἐξέδωσεν nominat in Ruſinum Hieronymus, & in Exodum commentaria videntur intelligi.

Ita Rhodiginus: ſed quod ex Hieronymi libris in Ruſinum citat, in iis equidem non inveni.

CI.

AUCTOR Catalogi librorum mss. Bibliothecæ Sfortianæ, (*quem ex manuſcripto codice* 1555. *Bibliotheca Chiſiana edidit Montfauconius in Bibliotheca Bibliothecarum*) *pag.* 706. *col.* 2. *ſic loquitur de illa ipſo codice Paſſioneiano, olim Sfortiano, ex quo tres libros, quos edo, exſcripſi.*

CYrilli de Spiritu Sancto libri tres imperfecti, ſine principio primi, & ſine fine tertii.

Expliciunt Veterum de Didymo Teſtimonia.

INDEX

Digitized by Google

INDEX
LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ.

Numeri indicant hujus editionis non paginas, ſed ſegmenta, nempe paginas Codicis Paſſioneiani.

Ex Geneſi.

Cap. I verſ. 1 Segm. 13 a.
2 121 b.
6, 7, 8 — 19 a.
12 191 b.
18 83 a.
26, 27, 28 - 83 a.
27 11 a.
II 2 113 b.
III 9, 10 — — 122 b.
IV 1 — 162 a, 200 a.
V 3 17 b.
4 162 a.
VI 5 — { 51 b, 55 a, 134 a, 208 b.
6, 7 — — 196 b.
IX 25 137 b.
XI 7 20 a.
XVIII 9 196 a.
21 196 b.
30 264 b.
XIX 22 196 b.
24 10 b.
XX 11 270 a.
XXII 2 32 b.
11, 12 — — 32 b.
12 196 a.
15, 16, 17, 18 - 32 b.
16 210 a.
XXV 23 16 a.
XXVIII 12, 13, 14,
15, 20, 21, 22 — 14 b.
XXI 11, 12 — — 15 a.
XXXII 24 25 26,
27 28, 29, 30 - 181 a, b.
29 132 a.
XL 9, 10 20 a.
XLVIII 15, 16 — 25 a.

Ex Exodo.

III 8 211 b.
IV 2 196 a.
20, 23 — — 184 b.
VI 5 182 b.
VII 1 202 a.
XIV 31 210 a.
XV 2, 18 — — 270 a.
XX 3 44 b.
26 20 b.
XXII 20 44 b.
28 202 a.
XXIII 14 153 a.
XXXI 2 — 56 a, 57 a.
XXXIII 2 103 a.
15, 17 - 203 b.
20 76 b.
XXXIV 34 206 a.

Ex Levitico.

XVII 11 247 b.
XXIV 20 81 b.
XXVI 12 - 26 b, 55 b.
XXVII 2 236 a.

Ex Numeris.

VI 22, 23, 24, 25, 26 - 19 b.
XI 14 284 b.
16, 17 — — 185 b.
29 101 a.
XII 9, 10 — — 284 b.
XXII 20, 35 — 112 a.
XXXVI 5 200 a.

Ex Deuteronomio.

I 30 103 b.
IV 24 64 a.
14, 26 — — 79 a.
VI 4 19 a.
13 - 44 b, 149 b, 198 a.
16 207 a.
VII 9 56 b.
VIII 15 118 b.
X 9 25 b.
XXX 19 79 a.
XXXII 12 - 25 b, 103 b.
4 56 b.
30 - 111 a, 198 a.
43 - 43 b, 195 b.
44 193 b.
XXXIII 3 72 a.

Ex Joſue.

XXIV 22 198 a.

Ex Judicibus.

VII 20 220 a.
XIII 25 111 a.
18 232 a.
XIV 5, 6, 19 - 211 a.
XV 24 222 a.

Ex primo Regum.

I 2 13 a.
21 20 a.
II 2 201 a.
25 258 b.
26 21 b.
32 135 b.
IX 2 21 b.
XII 19 120 a.
XV 22 296 b.

E ſecundo Regum.

XXIII 2 - 109 b, 209 a.

Ex tertio Regum.

XIII 2 28 b.
XVII 18 28 b.
21 20 a.
24 21 b.
XVIII 34 40 a.

Ex quarto Regum.

II 9, 14 — — 110 b.
15 208 a.
21 123 a.
III 7 187 b.
IV 9 28 b.
V 15 113 b.
VI 4, 5, 6, 7 - 122 b.

Ex Oratione Manaſſis apocrypha.

Segm. 191 b, & 211 b.

Ex ſecundo Eſdra.

IX 20 73 a.

Ex tertio Eſdra apocrypho.

IV 36 135 b.

Ex libro Tobia.

IV 6 176 a.
XII 8 142 a.

Ex libro Job.

I 6 65 b.
VII 17, 18 — — 274 a.
IX 8 — — 84 a, 177 b.
9 162 a.
XIV 4, 5 — — 174 a.
XXI 11 68 b.
XXVII 2, 3 — 23 b.
5 11 a.
XXVIII 12 159 a.
XXXIII 4 { 4 b, 11 a, 14 a, 56 b, 65 b, 81 b, 104 a.
12, 23, 26 — 104 a.
28, 29 — — 104 a.
XL 3 88 b.
10, 11, 12, 13, 14 - 18 b.
18, 19 — — 218 b.

Ex Pſalmis.

II 1 34 b.
6 — — 259 b, 270 a.
8 179 a.
IV 3 54 b.
7 - 57 a, 128 a, 214 a.
V 7 — — 75 b, 152 a.
VI 6 — — 58 a, 88 a.
VII 4 198 a.
7, 8 — — 85 b.
VIII 2 132 a.
4 85 a.
IX 26 41 a.
32 270 b.
X 5 281 b.
8 — — 72 a, 74 a.
XV 5 26 a.
7 56 a.
10 275 a.
11 53 b.
XVII 1 43 b.
15 20 a.
22 55 a.
30 201 a.
34 11 a.
34, 35 — — 29 b.
45 231 a.
46 115 a.
XVIII 1 41 b.
7, 8 — — 191 a.
XXI 2 196 a.
4 205 a.
11 272 a.
18, 19 — — 161 a.
29 43 b.
XXII 1, 2, 6 — 125 b.
XXIII 7, 9 - 42 a, 68 b.
8 97 a.
XXVI 10 211 a.
XXVIII 5 { 118 b, 121 b, 123 b.
XXIX 5, 8 — — 5 a.
11 270 a.
XXX 5 170 a.
24 74 a.
31 223 a.
XXXI 2 216 a.
9 247 b.
XXXII 6 { 3 b, 12 a, 42 a, 51 a, 65 a, 78 b, 82 b, 86 a.
25 83 a.
26 229 a.
27 118 b.
XXXIII 6 118 a.
XXXV 7 194 b.
10 — 57 a, 80 a.
XXXVI 32 28 a.
XXXIX 12 28 a.
XLI 5 225 a.
XLIII 4, 5 — — 5 a.
23 195 a.
XLIV 7 41 a.
8 - 80 b, 187 a.
9 176 a.
XLV 3 80 a.
XLVI 3 53 b.
5 8 a.
XLVII 9, 10 — — 34 a.
XLIX 2 102 a.
2, 3 - 33 b, 191 b.
22 93 a.
L 5, 6 109 b.
9 126 b.
11 162 a.
12 — — 58 b, 84 b.
13 — — { 52 b, 112 b, 129 b, 213 b.
14 56 b.
LIV 11 10 b.
LV 5 201 a.
LVIII 10, 11 — 19 b.

LXI

LXI 12 — 110 a.
LXIV 12 — 128 b.
LXV 3 — 125 b.
LXVII 2 — 34 a.
26 — 80 b.
LXX 1, 2, 3, 4, 5,
6, 7, 8, 9, 10 — 142 a.
17 — 107 b.
LXXI 17, 18, 19,
20, 21 — — 41 b.
LXXII 23 — 1 a.
27 — 21 b.
LXXIII 13 — 10 b, 13 b.
LXXV 2 — 97 a, 131 a.
LXXVI 6 — 68 b.
11 — 67 a.
14 — 34 a.
19 — 118 b.
LXXVII 38 — 1 b.
LXXX 9 — 44 b.
21 — 148 b.
26 — 125 a.
LXXXI 5 — 137 b.
6 { 61 a, 161 b, 176 b, 202 a.
8 — 34 a.
LXXXII 17 — 21 b.
18 — 131 a, 198 a.
19 - 34 a, 132 a, 198 a.
LXXXIV 6 — 74 a.
9 — 109 b.
12 — 21 b.
LXXXV 7 — 251 b.
8, 9 — 41 b.
10 — 177 b.
LXXXVI 5 — 21 b.
LXXXVIII 7 - 17 b, 171 a.
9 — 73 b.
20, 21 22, 23, 24,
25, 26, 27 — 167 a, b.
LXXXIX 2 — 10 b.
XC 11 — 104 b.
XCI 1 — 17 b.
2 — 77 b.
XCII 1 — 219 b.
XCIII 19 — 214 a.
XCIV 6 — 43 b.
10 — 25 a.
XCV 1 2 — — 19 b.
C 3, 4 — 215 a.
CI 23 — 67 b.
19 — 67 b, 69 b, 84 a.
26 — 13 b.
27 — 1 b.
28 - 10 b, 14 a, 30 a, 178 a.
CII 5 — 116 a.
9, 10 — 74 a.
20 — 71 a.
CIII 4 - 59 b, 78 b, 161 b.
5 — 161 b.
24 - 85 b, 166 a, 278 a.
25 — 5 a.
27 — 191 b.
30 — 21 b.
IV 15 — 209 a.
67 — 199 b.
CV 4 — 1 a.
43 — 129 b.
45 — 196 b.
CVI 29 — 118 b.
CVII 4 — 10 b.
22, 23, 24 - 201 a.
CVIII 17 — 169 b.
CIX 1 - 10 b, 22 b, 33 a.
1, 2, 3, 4, 5, 6 - 110 a.
3 — 3 b.
CXII *part. 2. verſ.* 5 - 181 b.
11 — 5 a, 13 b.
22, 23, 24, 25, 26 - 202 b.
CXV 11 — 153 b.
CXVI 1 — 42 a.
CXVII 1 — 18 a.
8 — 21 b.
21, 22 — 161 a.
26 — 64 a.
CXVIII 89 - 13 b, 178 a.
91 - 74 b, 252 a.
155 — 22 a.
CXX 3 — 27 a.
CXXIV 4 — 17 a.
CXXXI 7 — 43 a.
17 — 54 b, 114 a.
18 — 207 b.
CXXXII 3 — 111 a.
CXXXV 5 — 35 a.
16 — 103 b.
CXXXVII 2 — 132 a.
CXXXVIII 7 { 24 a, 66 a, 93 a.
8, 9, 10 — 181 a.
21 — 83 a.
CXLII 10 — 57 b.
CXLIV 3 — 12 a, 66 b.
13 - 41 a, 17 a, 170 a.
25, 26 — 191 b.
18 — 128 b, 181 a.
CXLVI 2 — 77 b.
5 — 12 a.
CXLVII 7 — 80 a.
18 — 125 a.
CXLIX 4 — 5 b.

Ex Proverbiis.

I 7 — 159 a.
III 19 - 56 a, 266 a.
VIII 15, 16 — 117 a.
22, 23, 24, 25 - 156 a.
26, 27, 28, 29 - 157 a.
29 30, 31, 35, 36 - 157 b.
IX 1 — 121 a, 158 a.
12 — 118 a.
X 9 14. 15, 24, 32 - 158 a.
XII 19 — 158 a.
XIII 10 — 74 a.
21 — 158 a.
XIV 6, 8 — 158 a.
XV 29 — 21 b.
XVI 4. 17 — 158 a.
XVIII 1 — 158 b.
6 — 202 a.
XX 27. — 213 a.
29 — 158 b.
XXII 4 — 158 b.
XXIV 3 — 158 b.
5 — 158 b.
XXV 2 — 3 b.
XXVI 4 — 210 b.
XXVII 19 — 146 a.
XXX 3, 4 — 158 b.
30 — 107 b.

Ex Eccleſiaſte.

VII 17 — 100 b.
IX 4 — 21 b.
16 — 159 a.

Ex Cantico Canticorum.

I 2 — 80 b.
14 — 81 a.
IV 8 — 81 a.
V 10 — 171 a.

Ex libro Sapientiæ.

I 3, 4 — 134 b.
I 5 — 56 a.
6 - 55 b, 56 b 74 a, 138 b.
7 - 11 a, 66 a, 138 b, 140 a.
VI 26 — 74 a.
VII 25 — 159 a.
XI 21, 26 — — 66 a.
27 - 66 a, 74 a, 98 a, 159 a.
XII 1 - 11 a, 67 b, 178 a.
XIII 5 — 27 b.
XIV 12 — 176 b.

Ex Eccleſiaſtico.

I 4 — 159 a.
12 (*ſeu* 26) — 159 a.
II 11 (*ſeu* 12) — 30 a.
XXII 20 — 181 a.

Ex Iſaia.

I 2 — 73 a, 125 a.
14 — 161 a.
14, 25, 26 — 62 a.
18 — — 38 a, 87 b.
19 — 57 b.
III 12 — 38 a.
IV 6 — 116 b.
4 — 93 a, 116 b.
VI 1. 9 — — 24 b.
5 — — 24 b, 41 a.
VII 9 — 58 a.
13. 14 — 191 b.
IX 6 { 14 b, 34 b. 62 b, 180 a, 185 b, 201 b.
7 — 12 a, 30 a, 14 b.
XI 1 — 33 a, 123 b.
2 { 55 b, 66 a, 76 b, 93 a, 119 b, 178 a.
3 — 15 b, 93 a, 123 b.
4 — 93 a.
XXV 6, 7 — — 81 a.
XXVI 9 — 118 a.
12, 16 — 30 a.
XXIX 14 — 200 a.
24 — 72 a.
XXX 1 - { 116 a, 119 a, 200 b.
XXXI 2 - 56 a, 178 a.
XXXIII 17 — 42 a.
XXXIV 15, 16 - 22 b.
XXXV 10 — 171 a.
XL 10, 12 — 198 b.
XLII 1 — 52 a.
8 — 26 a, 41 a.
XLIII 25 — 87 b.
XLIV 3 — 76 a, 79 b.
6 — 187 a.
24 — 46 a, 176 b.
XLV 14 — 193 b.
19 — 105 a.
23 — 6 a, 110 a.
XLVI 9 — 46 a.
XLVII 8 — 105 a.
XLVIII 12 — 41 a.
12, 16 — — 216 a.
16 — { 19 b, 12 b, 106 b, 216 a.
XLIX 6 — 171 b.
13 — 213 b.
L 8 — 38 b.
LII 6, 7 — 142 b.
LIII 8 — 10 a.
LIV 11, 12, 13 — 107 a.
15 — 39 b, 100 a.
17 — 127 a.
LV 1 — 127 a.
LVII 16 — 5 b, 52 a.
15 — 175 a.
LIX 21 — 52 a, 212 a.
LX 1 — 37 b.
LXI 1 - { 52 a, 80 b, 132 a, 112 a.
9 — 171 a.
7 — 172 a.
LXIII 7 — 12 a.
9 — 104 a.
10 — 23 a, 119 a.
11 — 103 b.
12 — 103 b.
13 — 21 b.
14 - 23 a, 103 b.
LXIV 4 — 34 b.
8 — 23 a.
LXV 15, 16 — 171 a.
17 — 67 a.
LXVI 25 — 64 a.

Ex Jeremia.

I 6, 7 — 184 b.
II 6 — 25 b.
22, 23 — 79 b.
X 10 — 35 a, 202 b.
12 — 149 a.
15 — 26 a.
XVII 1 — 44 b.
9 — 9 b.
XXIII 24 — 66 b, 181 b.
XXXI 9 — 166 b.
LI 19 — 26 a.

Ex Threnis.

IV 20 — 60 a.

Ex Baruch.

III 10 (*ſeu* 7) — 80 a.
12 — 16 a.
22 (*ſeu* 36) { 31 b, 35 a, 151 a, 177 a, 204 b.
IV 7 — 63 a.

Ex Ezechiele.

I 1 — 110 b.
18 — 33 a.
21 — 110 b.
II 2 — 42 a.
III 12 — 42 a.
V 5 — 15 b.
X 20 — 110 b.
XIII 6 — 181 a.
XX 12 — 91 a.
XXXVI 22 — 126 b.
25 — 126 b.
26 - 52 a, 85 b.
27 - 85 b, 126 b.
28 — 126 b.
XXXVII 5, 6 — 81 a.

Ex Daniele.

II 22 — 8 b.
34 — 160 b.
III 54, 55 — 77 a.
17 — 43 a.
92 — 43 a.
IV 16 — 108 a.
V 12 — 133 b.
VI 3 — 133 b.
VII 13, 14 — 186 a.
XII 2 — 68 b.
XIII 18 — 27 b.
42 — 110 a.

Ex Oſee.

Ex Ofee.

I 6, 7 -- 100 b, 201 a.
XII 9 109 b.
XIII 3 — 87 a, 109 b.
XIV 10 208 b.

Ex Joel.

II 25 57 b.
28 52 a.

Ex Amos.

II 4, 5 — — 208 a.
IV 11, 12 - - 107 a.
13 - - 114 a, 207 a.
V 8 66 b.
IX 6 8 a.

Ex Jona.

I 3 184 b.
IV 3 212 b.

Ex Michaea.

II 7 129 b.
III 5 — 88 a, 185 a.
7, 8 — — 88 a.
IV 7 170 a.
VII 18 38 b.

Ex Nahum.

I 2 84 a.

Ex Habacuc.

III 2 10 a.

E Sophonia.

I 12 213 b.
II 10, 11 — — 8 a.

Ex Aggæo.

II 5 { 29 b, 22 b, 51 b, 54 b, 113 a, 129 a.
6 { 29 b, 22 b, 51 b, 113 a, 129 a.
10 29 b.

Ex Zacharia.

I 6 31 b.
III 2 24 a.
8 124 a.
9 124 a.
10 124 a.
IV 1 102 b.
2 124 a.
3 124 b.
4 103 a.
5 103 a.
6 - 22 b, 103 a, 124 b.
7 124 b.
10 124 b.
IX 17 — 87 b, 205 b.
XII 10 169 a.
XIV 8 125 a.
9 132 a.
10 132 a.

Ex Malachia.

I 6 — — 123 b, 217 b.
11, 12 — — — 8 a.
III 1, 2 — — 14 b.
6 4 b.
IV 2 37 b.

Ex Matthæo.

I 18 85 a.
25 265 a.
III 11 - 64 a, 79 a, 215 b.
16 110 a.
17 - 5 b, 22 b, 31 b, 149 a.
IV 4 192 b.
6 — 104 b, 188 a.
7 — 36 b, 107 a.
10 — — 44 b, 61 b.
11 193 b.
V 17 205 b.
45 30 b.
VI 24 44 b.
VII 12 75 a.
23 296 b.
VIII 2 43 b.
3 189 a.
17 189 b.
20 179 b.
26 193 a.
29 104 b.
IX 2 - 31 a, 39 a, 87 b, 189 a.
5 31 a.
18 44 a.
X 10 101 b.
16 — 63 b, 121 b.
20 - { 27 b, 52 b, 102 a, 129 b, 148 b.
28 177 a.
32 272 b.
34 65 a.
XI 3 7 b.
11 183 b.
27 - { 10 a, 31 a, 61 b, 179 a, 195 b.
28 121 a.
XII 17 52 a.
18 52 a.
28 88 a.
31 — 138 a, 218 a.
32 138 a.
33 18 b.
35 - 21 b, 57 b, 72 b.
XIV 31, 33 — — 43 b.
XV 7, 8 — — 111 b.
XVI 15 152 b.
16, 17 — 39 b.
19 189 a.
XVII 5 156 a.
10 152 b.
27 179 b.
XVIII 10 76 b.
18 189 a.
XIX 17 21 a.
28 206 b.
XX 15 22 a.
23 105 b.
24 206 a.
26 206 a.
27 206 a.
XXI 9, 16 — — 43 a.
15 45 a.
22 148 b.
33 159 b.
XXII 2 30 a.
11 29 a.
43 44, 43 - 209 a.
XXIII 34 220 a.
XXIV 15 202 a.
29 57 b.
36, 37, 38, 39 — 295 a.
XXV 21 — 21 b, 72 b.
XXV 31 - 26 b, 41 b, 104 a.
34 218 b.
35 159 a.
40 176 a.
46 68 b.
XXVI 24 - 84 b, 99 a.
38 188 b.
39 188 b.
64 55 b.
68 45 a.
XXVII 46 188 b.
63 185 a.
XXVIII 17 44 a.
18 179 a.
19 - 21 a, 40 a, 46 a, 119 b.
20 — 60 a, 181 b.

Ex Marco.

I 2 126 a.
IV 39 189 a.
V 30 199 b.
31 196 a.
VII 9 10 11, 12 13 - 136 a.
VIII 38 - { 16 a, 31 a, 42 b, 203 b.
IX 25 189 a.
X 17 275 b.
18 — 132 b, 275 b.
21 276 a.
XIII 11 102 a.
31 67 a.
32 194 b.
XIV 21 99 a.
XVI 15, 16 — 129 b.

Ex Luca.

I 17 208 a.
31 — 160 b, 172 a.
32 33 - 40 b, 160 b, 172 a.
35 - { 59 b, 125 a, 160 b, 172 a.
48 220 a.
68 109 b.
69 109 b.
70 — 27 b, 109 b.
79 160 a.
II 11 169 b.
14 — 36 b, 45 b.
25, 26, 27, 28,
29, 30 — — 88 b.
49 186 b.
51 186 b.
III 22 122 a.
23 221 b.
IV 1 86 b.
VI 30 176 a.
VII 14 189 a.
22 38 a.
VIII 46 — 53 b, 199 b.
55 208 b.
IX 35 85 a.
58 179 b.
X 4 101 b.
18 18 b.
22 — 76 b, 212 b.
23 227 b.
24 — 127 b, 212 b.
27 176 a.
42 22 a.
XI 13 73 a.
XII 48 213 a.
XV 18 - 79 a, 120 a.
XVI 9 228 b.
XVIII 22 175 b.
XIX 10 39 a.
27 188 a.
XX 9 159 b.
XXII 3 27 a.
26 206 a.
43 188 b.
XXIII 46 206 b.
XXIV 49 — 75 b, 230 a.

Ex Joanne.

I 1 — — 6 a, 161 b.
2 — — 6 a, 162 b.
3 — 6 a, 12 a, 162 b.
4 6 a.
5 6 a.
6 182 a.
9 57 a.
10 270 b.
11 180 b.
12, 13 — 124 b, 180 b.
14 - - 42 b, 135 b.
16 - - 36 a, 199 b.
17 99 b.
18 — 10 b, 33 a, 61 a.
29 87 b.
32 132 a.
33 199 a.
50 41 a.
II 19 - 82 a, 158 a, 175 b.
22 82 a.
24 206 a.
25 206 a.
III 5 115 a.
6 — 115 a, 200 a.
7 115 a.
8 — { 95 b, 100 a, 115 a, 186 a.
13 172 b.
21 201 a.
31 252 b.
33 217 b.
34 — 66 a, 217 b.
IV 6 108 b.
10 80 a.
14 63 b.
24 - 60 a, 107 a, 134 b.
42 39 a.
V 2 115 b.
18 151 a.
19 - 4 b, 16 b, 62 b, 94 b.
21 — 174 b, 190 b.
22 39 a.
23 - 16 b, 26 a, 32 b, 153 a.
26, 27 — — 179 a.
30 217 b.
31 — 181 b, 206 a.
32 — 183 b, 206 b.
36 206 b.
37 215 b.
39 213 a.
43 131 b.
VI 27 16 b.
35 192 b.
38 174 b.
40 4 b.
44 39 b.
45 107 b.
46 - 76 b, 212 b.
51 175 a.
57 174 b.
63 82 a.
64 22 a.
VII 11 185 a.
12 185 a.
37 80 a.
38 — 80 a, 127 a.
39 - 80 b, 127 a, 209 b.
VIII 12 - 57 a, 191 a.
14 - 183 b, 206 b.

VIII 18 215 b.
28 99 b.
29 181 a.
49 183 a.
54 — 30 b, 203 b.
58 13 b.
IX 17 45 a.
X 8 185 a.
15 195 b.
17 — 82 a, 191 a.
18 - 82 a, 173 b, 191 a.
27 185 a.
30 18 a.
35 202 a.
36 - - 5 b, 175 a.
XI 21 - 192 a, 196 a.
25 — { 22 a, 82 a, 192 a.
34 — 192 a, 196 a.
35 188 b.
39 192 a.
41 182 a.
42 182 a.
43 189 a.
XII 27 188 b.
28 - 103 b, 117 b.
35 195 b.
36 38 a.
37 - 13 a, 42 b.
39 25 a.
41 - 25 a, 45 a, 111 b.
46 - 174 b, 175 a.
49 { 46 b, 99 b, 184 a, 207 a, 214 b.
XIII 13 36 b.
35 176 a.
XIV 1, 2 - 51 a, 211 b.
6 { 56 b, 57 a, 76 a, 107 a, 134 b, 190 b.
9 { 17 b, 22 a, 53 b, 62 a.
10 — { 64 a, 88 a, 181 a, 185 a.
11 - 64 a, 132 a, 181 a.
12 87 b.
13 148 b.
15 - 56 b, 66 a, 214 a.
16 — 66 b, 114 a.
17 — { 27 a, 214 a, 213 a, 219 b.
18 214 a.
23 - 24 a, 27 a, 63 a, 105 a.
24 184 a.
26 { 107 b, 119 b, 131 b, 215 b, 216 b.
27 30 a.
28 — 18 a, 46 b, 181 a.
31 184 a.
XV 13 — { 31 b, 76 a, 168 a, 213 a.
16 102 a.
19 102 a.
26 { 53 b, 62 a, 63 b, 185 a, 213 b, 214 b.
XVI 7 — 113 a, 119 b.
8 93 a.
12 119 a.
13 { 23 a, 46 b, 75 b, 94 a, 127 b, 184 a, 185 a, 214 b, 216 b, 219 a.
14 — 184 a, 217 a.
15 - - 30 a, 31 b.
27 53 b.
28 - - 33 b, 62 a.
30 195 a.
32 189 a.
XVII 1 - 30 b, 203 b, 210 a.
3 - 176 a, 211 b.
4 203 a.
XVII 3 - 16 b, 51 a, 203 a.
6 179 a.
10 30 b.
11 71 b.
17 — — 71 b, 76 a.
19 - - 173 a, 210 b.
25 71 b.
XIX 18 192 b.
37 169 b.
XX 17 172 a.
19 130 a.
21 { 55 a, 63 a, 84 a, 87 b, 110 a.
23 87 b.
25 36 b.
28 — 11 a, 37 a.
XXII 28 11 a.

Ex Actis.

I 1 — 175 b, 200 b.
2 200 b.
4 - - 64 a, 117 b.
5 - - 117 b, 128 a.
8 - 21 b, 75 a, 113 a, 210 a.
16 94 a.
II 3 - 63 b, 101 a, 210 a.
4 — { 63 b, 201 a, 130 b, 210 a.
24 175 a.
36 169 a.
38 64 a.
III 6 188 b.
13, 14, 15 — 169 a.
IV 8 — 23 b, 107 b.
11 — 39 a, 160 b.
12 — { 39 a, 87 a, 132 b, 160 b.
20 130 a.
24, 25 — — 62 b.
27 80 b.
32 187 b.
V 3 - 17 a, 97 a, 106 b, 130 b.
4 - 97 a, 106 b, 130 b.
9 107 a.
15 130 b.
32 23 a.
37 184 b.
VII 51 - { 23 a, 25 b, 100 b, 208 a.
52 71 a.
55, 56 — — 93 b.
59 208 b.
VIII 14, 15, 16, 17 { 117 a, 119 b.
21 — 137 b, 204 b.
29 102 b.
IX 4 159 a.
6 102 b.
X 19 — 23 b, 89 b, 101 b.
20 - 23 b, 89 b, 102 b.
21 89 b.
22 - - 89 a, 89 b.
36 37 a.
37 80 b.
40 81 a.
42 38 b.
XI 15, 16 - - 117 b.
17 73 b.
26 28 b.
28 94 a.
XIII 2 - 23 b, 102 b.
4 63 b.
9 — 23 b, 93 b.
10 27 b.
11 93 b.
XIII 47 170 b.
XV 8, 9 — — 73 b.
XV 28 101 b.
29 101 b.
XVI 6, 7 - - 101 a.
XVII 27 181 b.
28 - 81 a, 181 b.
29 11 a.
XIX 2, 3 - 112 b, 117 a.
12 130 b.
XX 22 102 b.
23 — 63 b, 94 a.
28 101 a.
XXI 4 63 b.
11 102 b.
XXVIII 25 { 25 a, 65 a, 101 a, 211 b.

Ex Epiſtola ad Romanos.

I 1 - 29 b, 55 b, 170 b.
2 55 b.
4 171 b.
7 — — 22 b, 30 a.
9 19 b.
10 201 a.
16 19 b.
20 - 11 a, 31 b, 42 a, 114 a.
22 42 a.
24 42 a.
25 44 b.
II 17 201 a.
29 64 a.
III 4 — 73 b, 170 a.
24 1 b.
25 - 127 b, 201 b.
24 - 127 b, 201 b.
30 20 b.
IV 6, 7 — 111 a, b.
VI 1 204 b.
5 - 23 a, 73 b, 98 a, 200 b.
19 101 b.
VI 5 120 a.
11 28 a.
14 — 36 a, 106 a.
VII 6 28 a.
14 28 a.
VIII 2 { 28 a, 81 b, 87 b, 101 a, 153 a, 201 b.
9 — — 53 a, 133 b.
11 - 81 b, 83 b, 114 a, 200 a.
13 — 116 a, 216 b.
14 - 56 a, 98 a, 116 a, 216 b.
15 — 75 a, 116 b, 216 b.
16 116 b.
17 116 b.
23 62 b.
26 210 b.
27 — { 76 a, 210 b, 212 b, 213 a.
29 — 118 a, 167 a.
33 72 a.
34 - - 72 a, 111 a.
IX 1 23 a.
5 — 11 b, 187 b.
33 100 b.
X 11 38 a.
13 198 b.
XI 34 83 a.
36 — 98 b, 197 b.
XII 1 — 61 b, 200 a.
15 191 a.
17 176 a.
20 81 b.
XIX 11, 12 - 6 a, 33 a.
17 — 73 b, 197 a.
XV 5, 6 — — 106 a.
XV 8 99 b.
13 130 b.
XV 16 — 55 b, 62 b.
17 -- 75 b, 88 a.
18 - 64 a, 73 b, 88 a.
19 — 75 b, 88 a.
30 - 11 a, 55 b, 200 b.
XVI 10 56 b.
27 207 a.

Ex prima ad Corinthios.

I 9 - 40 a, 56 b, 100 a.
20 159 a.
21 159 a.
24 - { 56 a, 88 a, 171 a, 178 a, 203 a.
30, 31 — — 170 b.
II 2 1 b.
8 - 16 a, 42 b, 203 a.
9 52 b.
10 { 13 a, 56 b, 62 b, 89 a, 200 b, 212 b.
11 { 3 b, 12 a, 61 b, 61 b, 89 a, 212 b.
14 { 23 a, 18 b 29 a, 134 a, 146 a.
15 — 134 a, 146 a.
III 1, 2, 3 — 131 a.
11 — 13 a, 160 a.
16 { 12 b, 26 b, 63 a, 105 a, 208 b, 217 a.
17 105 a.
19 — 58 b, 191 b.
IV 1 29 b.
7 - 165 b, 177 a.
VI 5 59 a.
11 { 23 a, 69 b, 71 a, 117 a, 201 b.
15 - 163 a, 171 b, 206 b.
19 - 27 a, 105 b, 135 a.
20 - 105 b, 135 a.
VII 10 102 a.
34 71 a.
VIII 4 196 b.
3 - 151 b, 196 b, 102 a.
6 { 10 b, 36 a, 132 b, 151 b, 177 b, 196 b, 198 b, 200 a, 201 b.
IX 11 29 b.
21 28 a.
X 1, 2 — — 116 b.
3 — 110 a, 116 a.
4 - 15 b, 110 a, 116 b.
22 63 b.
32 29 a.
XI 3 110 b.
5 110 a.
7 17 b.
16 29 a.
19 195 b.
XII 1 28 b.
3 — 63 a, 134 b.
4 - 24 a, 26 a, 94 b.
5 26 a.
6 26 a.
8 - 200 b, 213 a.
9 - 62 a, 64 b, 200 b.
11 { 26 a, 62 b, 64 b, 94 b, 186 a.
12 163 a.
13 { 10 b, 64 b, 78 b, 110 b, 125 a, 118 a.
27 171 b.
28 102 a.
XIII 8, 9, 10 — 218 a.
11 218 b.
12 — 5 b, 218 b.
13 16 a.

XIV 1 — 29 a.
24 — 106 a.
25 — 106 a, 135 b.
XV 10 — 56 b.
20 — 165 b, 210 b.
21, 22 — 165 b.
23 - 62 b, 165 b, 210 b.
24 — 165 b, 186 a.
25 — 165 b, 186 a.
26, 27 — 186 a.
28 - 11 b, 186 a, 187 a.
40 — 59 a.
41 — 129 a, 217 b.
45 — 81 b.
48 — 234 a.
49 — 218 a.
53 — 67 a.
55 — 191 b.
XVI 3 — 199 a.

Ex Epiſtola ſecunda ad Corinthios.

I 21, 22 — 81 a.
II 4 — 199 a.
12 — 29 b.
14 — 3 b, 201 b.
III 5, 6 — 81 b.
7, 8 — 135 b.
14 — 105 b.
16 — 105 b.
17 { 12 b, 74 b, 105 b, 132 b, 135 a, 138 b, 198 a.
18 - 105 b, 131 a, 135 a.
IV 7 — 215 b.
13 — 46 a, 56 b.
V 14 — 29 a.
15 — 28 a, 29 a.
17 2 a, 82 b, 165 a, 201 b.
19 — 2 b, 187 b.
21 — 187 a.
VI 4 — 29 b.
14 — 137 b.
16 - 26 b, 35 b, 105 a, 217 a.
VIII 9 — 179 b.
IX 3 — 39 b.
X 13 — 3 b.
XI 2 — 221 a.
4 - 1 b, 23 a, 64 a.
7 — 29 b.
23 — 29 b.
31 — 12 b, 68 a.
XIII 3 - 27 b, 63 b, 130 a.
3 — 63 a.
13 { 20 b, 24 a, 78 a, 78 b, 129 b, 135 a, 197 b.

Ex Epiſtola ad Galatas.

I 1 — 24 a.
4 — 190 a.
7, 8 9 — 119 b.
15 - 40 a, 62 b, 102 a.
16 — 62 b, 102 a.
II 14 — 73 b, 184 b.
16 — 1 b.
20 — 55 b.
III 2 — 125 a.
3 — 98 a.
13 - 56 a, 182 a, 187 a.
14 — 56 a.
20 — 20 b.
27 - 23 a, 117 b, 219 a.
IV 4 — 198 b.
6 - 53 a, 153 b, 216 a.
7 { 75 a, 117 a, 167 b, 200 a, 216 b.
IV 8 — 1 a.
V 1 — 28 b, 56 a, 75 a.
6 — 2 a.
16 — 208 a.
18 — 98 a.
22 — 55 b, 73 b, 98 a.
23 — 98 a.
24 — 29 a.
23 — 28 a.
VI 1 - 28 b, 56 a, 133 b.
2 — 28 a.
8 — 82 a, 199 b.

Ex Epiſtola ad Epheſios.

I 4, 5 — 160 b.
13 - 26 a, 56 a, 72 a, 128 a.
14 — 26 a, 56 a.
17 — 42 b, 57 a, 172 a.
23 — 11 b, 187 b.
II 5 — 118 a.
6 — 118 a, 210 b.
12 — 1 a.
14 — 204 b.
15 — 162 a.
17 — 40 b.
18 — 65 a.
III 8 — 11 b, 90 a, 194 b.
9 - 14 a, 90 a, 201 a.
10 — 90 a, 188 a.
14, 15 - 21 a, 88 a.
16 { 21 a, 27 a, 63 a, 88 a, 200 b.
17 — 21 a, 63 a, 88 a.
IV 3 - 65 a, 135 a, 212 a.
3 — 20 b.
6 - 11 b, 20 b, 152 a, 197 b.
9 — 8 a.
10 — 8 a, 26 b.
15, 16 — 199 b.
24 — 162 a.
30 { 53 a, 63 b, 118 a, 138 a, 197 a.
V 5 — 40 b.
23 — 55 b.
27 — 29 a.
VI 13, 14, 16 — 65 a.
17 — 65 a, 120 b.

Ex Epiſtola ad Philippenſes.

I 10 — 62 b.
19 — 53 a, 87 a.
21 — 190 b.
II 1 - 78 b, 134 a, 135 a.
3 — 173 a.
6 { 17 b, 32 a, 36 a, 173 a, 180 a.
7 — 74 a, 173 a.
8 — 173 a, 187 a.
9 — 173 a.
10-11 b, 42 b, 173 a, 187 b.
11-11 b, 91 b, 173 a, 187 b.
21 — 29 a.
III 2 — 113 b.
3 — 113 b, 134 b.
6 — 2 a.
7, 8 — 1 a.
20 — 202 a.
IV 7 — 194 b.

Ex Epiſtola ad Coloſſenſes.

I 1 — 200 a.
9 — 73 a.
12 - 40 a, 164 a, 201 a.
13 - 53 b, 164 a, 202 a.
I 14 — 164 a, 201 a.
15 — 16 b, 164 a.
16 — { 14 a, 164 a, 199 b, 201 a.
17 { 14 a, 164 a, 168 b, 193 a, 199 b, 201 b.
18 — 164 a.
19 - 36 a, 164 a, 187 b.
20 — 164 a, 187 b.
24, 25 — 163 a.
26 — 90 a, 170 a.
II 3 - 38 a, 178 a, 195 b.
8 — 35 b.
9 — 16 a, 187 b.
11 — 64 a.
15 - 173 a, 190 a, 194 a.
III 10 { 84 a, 100 a, 118 a, 139 b.
11 - 11 b, 130 b, 187 b.

Ex Epiſtola prima ad Theſſalonicenſes.

I 1 — 201 a.
5 — 88 b.
II 4 — 202 a.
III 12, 13 — 106 b.
IV 8 — 106 b.
9 — 107 b.
V 2 — 195 b.
4 — 195 b.
19 — 106 b.
23 - 61 b, 72 a, 108 b.

Ex Epiſtola ſecunda ad Theſſalonicenſes.

II 9 — 96 a.
13 — 55 b.
16, 17 - 24 a, 211 b, 214 a.
III 5 — 106 b.

Ex Epiſtola prima ad Timotheum.

I 17 { 62 a, 67 b, 74 a, 176 a, 207 a.
19, 20 — 138 b.
II 5 — 62 a, 204 a.
12 — 220 a.
14 — 210 b.
III 16 — 36 a.
IV 1 - 63 a, 102 b, 137 b.
2 — 137 b.
V 6 — 67 a, 178 b.
21 — 78 a.
VI 13 — 31 b.
14 — 31 b.
15 — 31 b.
16 - 31 b, 62 a, 176 a, 178 b.
20 — 3 a.

Ex Epiſtola ſecunda ad Timotheum.

I 7 - 55 b, 74 b, 116 b.
8, 9, 10 — 161 a.
14 — 103 a, 200 b.
16 — 11 a.
18 — 11 a, 28 b.
II 19 — 196 a.
III 16 — 107 b.
17 — 28 b.
IV 1 — 40 b.

Ex Epiſtola ad Titum.

II 13 — 33 b, 152 b.
14 — 33 b.
III 4 - 35 b, 52 a, 74 a.
5 — 69 b, 126 a.

Ex Epiſtola ad Philemonem.

I 1 — 102 b.

Ex Epiſtola ad Hebræos.

I 1 - 13 a, 27 b, 68 b, 101 b.
2 — 13 a, 68 b.
3 { 4 a, 8 b, 16 b, 33 a, 65 a, 83 b, 166 a.
6 — 43 b, 193 b.
7 — 40 b.
8 — 157 b.
II 2, 3 — 21 a.
4 — 21 a, 95 b.
9 - 18 b, 42 b, 182 b.
10 — 12 a, 200 a.
14 — 172 b, 173 a.
III 1, 2 — 170 b.
6 — 105 a.
7 — 25 a.
14 — 65 b.
V 12, 13, 14 - 131 b.
7, 8 — 194 a.
VI 4 { 63 b, 65 a, 71 a, 108 b, 120 b.
5 — 110 b.
13 - 32 b, 33 a, 110 a.
14 — 33 a.
16 — 32 b.
18 — 73 b, 194 b.
VII 3 — 22 b.
4 — 12 b.
9 — 12 b.
25 — 211 a.
IX 13 — 189 a.
14 - 63 a, 68 a, 68 b, 189 a.
X 28 — 138 a.
29 — 56 b, 138 a.
31 — 93 a.
XI 3 — 83 b.
38 — 41 b.
XIII 8 — 68 a, 187 b.
9 — 3 a.
13, 14 — 189 a.

Ex Epiſtola Jacobi.

I 13 — 107 a.
17 — 67 b, 70 a.
II 19 — 104 b.
III 15 — 146 a.
17 — 146 a.
IV 8 — 146 a.
12 - 10 b, 39 a, 205 a.
V 19, 20 — 146 a.

Ex Epiſtola prima Petri.

I 11 — 213 a.
12 — 76 a, 90 a.
20 — 160 a.
23 — 119 a.
24 — 65 a.
25 — 68 a.
II 6 — 160 b.
11 — 146 a.
13, 14 — 162 a.
22 — 174 b.
III 4 — 67 b.
18 — 72 a, 82 b.
21 — 127 a.
22 — 127 a.
IV 1 — 169 a.

IV

IV 13 — 43 *a.*
14 — 135 *a.*
V 10 — 201 *b.*

Ex Epiſtola ſecunda Petri.

I 3 — — 39 *a*, 43 *a.*
4 { 2 *b*, 7 *b*, 11 *a*, 51 *b*, 90 *b*, 119 *b.*
19 — 37 *b.*
21 — 107 *b.*
II 4 — — 67 *a*, 90 *b.*

Ex Epiſtola prima Joannis.

I 1, 2, 3 — — — 7 *b.*
5 — 57 *a.*
II 1 — 214 *a.*
2 — 214 *a.*
20 — 81 *a.*
27 — 81 *a.*
III 24 — 55 *b*, 212 *a.*

IV 12 — 63 *a.*
13 { 22 *b*, 62 *b*, 105 *a*, 153 *a*, 154 *a.*
V 6 — — 56 *b*, 95 *b.*
20 { 20 *b*, 31 *b*, 37 *a*, 63 *b*, 149 *a.*

Ex Epiſtola Judæ.

4 — 37 *a*, 159 *a*, 177 *b.*
5 — 25 *b.*
18 — 137 *b.*
19 — 134 *a*, 137 *b.*
20 — 201 *a.*

Ex Apocalypſi.

I 4 — 6 *a.*
V 12, 13 — — 193 *b.*
XXI 6 — 168 *a.*

Alia loca, quæ ex Bibliis citat Didymus, etſi in iis non exſtent.

Ex Dan. XIII. *Et judicavit presbyteros Spiritu Sancto repletus.* 110 *a.*

Nemo poteſt Spiritum Sanctum accipere, niſi a Domino. 63 *a.*

Tua eſt gloria, tuum eſt imperium, tua eſt potentia, tua eſt fortitudo. 193 *b.*

Diligentes credimus, & credentes ſperamus regnare cum Chriſto. 16 *a.*

Et adorabo te Domine fortitudo mea. 43 *b.*

Credimus ut Moſes, & propheta. 45 *a.*

Unus Sanctus, unus Dominus Jeſus Chriſtus in gloria Dei Patris. 92 *b*, & alibi ſæpius.

Non erit in nocte, ut dies in tenebris vos deprehendat. 195 *b.*

Erunt in vobis hæreſes, & ſchiſmata. 195 *b.*

Inobedientia mortem operatur, obedientia autem vitam æternam. 202 *b.*

Dominus qui fecit cælos in intelligentia, ipſe eſt Deus vivus & verus. 55 *a*, 149 *a*, & 202 *b.*

Ut ſitis ſecundum imaginem ejus, qui creavit vos. 84 *a.*

Orate in Deo. 201 *a.*

INDEX

Digitized by Google

INDEX
VOCUM GRÆCARUM.

A

Ἀγαθότητες *bona*, *ſegm.* 72 b.
ἀγαθοειδὲς 37 b.
ἄγγελοι ἀσώματοι 59 a.
ἄγγελοι σώματα ἔχοντα 59 a.
τὸ ἀγγελικόν 62 b.
ἀγελαίους 146 a.
ἀγεννησία 31 a.
ἀγηγεῖν 148 b.
ἀγήρως κατὰ τὸ νοητόν 51 b.
οἱ ἅγιοι *Sacri Scriptores* 27 b, 77 b, 98 b, 106 b, 108 b, 115 a, 205 b.
ἁγιοτρισσολογήσαι 92 b.
ἁγίους *Sanctos* 202 a.
δι᾽ αἰτίας ἤγαγες 99 a.
αἱ ἀγνώμονες 89 b.
ἀγονοποιός 123 a.
ἀγχίθεος 61 a.
ἀγωνίας γέμων 141 b.
ἐν ἀγωνίοις ἀρετῆς 210 a.
ἀδαπάνητος 37 b.
ἄδεκτα τοῦ θείου ῥήματα 89 a.
ἀδημιουργήτως 158 b.
ἀδιάδοχος 40 b.
ἀδιακρίτως 121 b.
ἀδιασκέπτως 90 b.
ἀδιάστατος 124 a.
ἀδιαστάτως 121 a, 150 b.
ἀδιαφορίαν κακὴν τοῦ βίου 216 a.
ἀεικίνητος 97 b.
ἀείμνηστος 155 b.
ἀειζωΐα 79 b.
ἀειπαρθένος 36 b.
τὸν ἀέρα τύπτειν 99 a.
ἀθάνατον *divinam* 80 a, & 127 a.
ἀθετήσαντα 35 a.
ἀθεΐα 12 b.
ἀθέμιτον 82 b.
ἀθετικῶς 207 a.
ἀθληφόρου παύλου 146 a.
ἀθρόαις περιστάσεσιν 174 a.
ἀΐδια *divina* 104 b.
αἰδὼς *obſequium* 92 b.
αἱρεσιομαχεῖν 176 a.
αἱρεσιομάχοι 134 b, 187 b.
αἴσιον πνεῖν αὐτοῖς τὸ πνεῦμα ἅγιον 138 b.
εἰς αἴσιον καὶ ἐπ᾽ ἄπειρον 92 b.
τοῖς αἰσχίοις 172 b: *ſed* τὰ αἰσχίω 202 b.
δι᾽ αἰτίας ἤγαγες 99 a.
αἰτιάσασθαι 211 a.
αἰῶλε 70 a.
αἰῶνες *Angeli* 59 b.
αἰῶνες *creati* 187 a.
αἰωνίαν *divinam* 106 b.
αἰωνιότης 68 b.
αἰωνίως *divino moda* 125 b.
τὸ ἀκαλλές 114 b.
ἀκαθέκτω 205 a.
ἀκατάλεκτος 65 a.
ἀκατάσειστος οἶκος *Eccleſia Catholica* 78 b.
ἀκατάσχετος 73 b.
ἀκέρεον *pro* ἀκέραιον 121 b.
ἀκούειν *dici* 161 b.
ἀκούεσθαι *intelligi* 82 b.
ἀκούοντες *intelligentes* 85 a.
ἀκόλαστοι λόγοι 77 b.
ἀκολουθία 35 a, 189 a, & 192 a.
ἀκοῇ ἀκοῦσαι 68 a.
ἄκρα ἀγαθότητος 175 b.
τὸ ἀκραιφνὲς τῆς ὁμουσιότητος 171 a.
ἄκριτος ἔρως 68 a.
ἀκρωτηριάζειν 97 a.
ἀκυροῦται τὸ σόφισμα 5 b.
ἀλάθητος 122 b.
ἀλάστορες δαίμονες 148 a.
ἄλεκτος 90 a.
πρὸ ἀλεκτρυοφωνίου 195 b.
ἀλέκτως 70 a.
ἀλεξίκακον φύσιν 104 a.
ἀληθεία *pro* ἀλήθεια 75 b.
ἀληθείᾳ *vere* 82 a.
ἀληθὲς 72 a, 177 b, 197 a.
ἀλήπτως 104 a.
ἀλλὰ γὰρ 157 b.
ἀλλ᾽ οὖν 150 b.
ἀλλοεθνὴς 123 b.
ἀλλαθρόων 130 b.
ἀλλόκοτος βίος 118 b.

ἄλλον τοῦ πατρὸς 21 b.
ἄλλοτε καὶ ἄλλοτε 140 b.
ἄλλως *item* 125 a.
ἁλμυρὰς ἀποκλυσαμένους ἀκοὰς 19 a.
ἁλώσιμα πᾶσι 148 a.
ἀμαντεύτως 114 a.
ἅμα τε ἥλιος ἅμα τὸ φῶς 8 b.
ἄμαχον ποιεῖν 179 b.
ἄμβροτος 150 b, 166 b, & 170 b.
ἀμέγεθες 35 a, & 51 a.
ἀμεγέθης 15 b, 77 a.
ἀμείνονα 97 b, & ἀμείνω 85 a.
ἀμεῖψαι κακοπραγίαν 165 a.
ἀμείωτος 130 b.
ἀμελλητί 59 b.
οὐρανοὶ οὐκ ἀμέμπτοι 87 a.
ἀμετασχηματίστως 59 b.
ἀμέτοητοι διασχήμασι 59 a.
ἀμήδεται 139 a.
ἀμήχανον ἀδύνατον 155 a, & 162 b.
ἀμιγῶς 59 b.
ἀμνησικάκου 184 b.
ἀμπέτασαι 87 a.
ἀμυδρὰ ζωὴ 94 b.
ἀμύητος 20 b.
ἀμύνεσθαι τὸν κ. τ. λ. 81 b.
ἀμφιδόξων 99 b.
ἀμώμητα 179 a.
ἀναβεβηκότως 71 b.
ἀνάγεσθαι 62 a.
ἀνάγκη *neceſſaria* 186 b.
ἑτέρου ἀνάγκη 173 a.
ἀναγκάσματα 81 a.
ἀναδεῖξαι *facere* 7 a.
ἀναθάλπω 82 b.
ἀναθῆλαι *active* 80 a.
ἀναθρώσκοντας 132 b.
ἀναίμακτος λατρεία 29 a.
ἀναίτιος Θεός 97 b.
ἀνακαινισμός *baptiſmus* 81 a.
ἀνακυκλοῦντες 6 b.
ἀνάληψις *aſcenſio* (*Domini*) 42 a, & *alibi*.
ἄναλκιν 147 b.
ἀναμέλπω 80 a.

Digitized by Google

ἀναμφήριστον 155 a.
ἀναμφίλεκτον 109 a.
ἀναμφίλογον 32 a.
περὶ ἀνανίας 27 a, 107 a: ſed ἀνανίου 107 a.
ὁ ἀνάξιος ἐγὼ 45 b.
ἀναπέμπειν εὐχαριστίαν ϗ δοξολογίαν 46 a.
ἀναπέμπειν θυσίαν 113 b.
ἀναπέμπεσθαι λατρείαν 134 b.
ἀναπέμψῃ ὕμνον 174 a.
ἀναπέμπεται ἡ δόξα 26 a.
ἀναπεπταμένως 169 b.
ἀναπετάζω 51 a.
ἄϋλον ἀναπνέων 130 b.
ἀνάπτει τὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν 34 a.
ἀνασκέπτομαι 61 a.
ἀναστέλλων ὑπολήψεις 16 b.
πλημμελῶς ἀναστρεφόμενα 60 a.
ἀναστρέφοντες τὰ αὐτὰ ῥήματα 60 b.
ἀπὸ ἀναστροφῆς 174 a.
ἀνασφαλές 125 b.
ἀνατείνων σῶμα 141 a.
ἀνατέλλειν active 195 b.
ἀνεθελητία 4 a.
ἀνείδεος 77 a, 150 b.
ἀνειδεότητα 36 b.
ἀνειδέως 59 b.
ἀνείλετο δόξαν 145 b.
ἀνειπών vocans 5 a.
ἀνεκδιήγητον 194 b.
ἀνέκλεκτος 59 b, 116 b.
ἀνελέσθαι 211 b.
ἀνεμιαίου 207 b.
ἀνεμίου 208 b.
ἀνενδυάστως 107 a.
ἀνεξέταστον φρόνημα 163 b.
ἀνεξίκακος 162 b, 184 b.
ἀνεπαφοῦ 155 a.
ἀνεπιβάτων 194 b.
ἀνεπιδεᾶ 17 a.
ἀνεπίληπτα 179 a.
ἀνεπιστημοσύνης ἀναπιμπλῶντες 58 b.
ἀνεράστων 114 b.
ἀνέσπερος 155 b, 195 b.
προανέταξεν 85 a.
ἀνέτεινεν ἱκετηρίας 194 a.
ἄνευ δίκης 77 b.
μὴ ἀνέφικτοι ἄγγελοι 179 a.
ἀνεφικτότερον 151 b.
ἀνεφίκτου θείου 159 b, 162 b.
ἀνημμένος 102 a.
ἀνθηρημένοις 172 b.
ἀνθηρῶς 139 a.
ἀνθοῦντας 96 a.
ἀνθρωπική 70 a.
ἀνθρωπολογηθέντα 159 a, & b.
ἀνθρωποπαθῶς 188 a.
ἀνθρωποπρεπῆ 179 b.
ἀνθυποφορᾶς 181 a.
ἀνίπταται τὴν καρδίαν 133 a.
φωτισμὸς ἀνίσχει 37 b.
ἄνοδον aſcenſionem 185 a.
ἀνόθευτος 16 b.
ἀνομοιοῦμαι 60 b.
ἀντεξάγοντες 2 b.
ἀντέρηται αὐτῆς 4 b.
ἀντιδιαιρεῖται 178 b.
ἀντιθείας 182 a.
ἀντίθεος 76 b, 186 a.
τὴν ἀντίθεσιν ποιῶνται 4 a.
ἀντίθετον 162 b.
ἀντικείμενον ex oppoſito 53 b.
ἀντίλεκτον 206 b.
ἀντίληψις 179 a.
ἀντιπαθείας ἄνευ 89 b.
ἀντιπαράθεσις 52 b.
ἀντιπίπτειν 62 a.
ἀντιπρόσωπος 124 b.
ἀντίς (ſed mendoſe) 58 b.
ἀντιστήκει 189 a.
ἀντιστοίχως 178 b.
ἀντιστρέφειν 178 b.
ἀνύπαρκτον 100 b, 132 b.
ἀνυπαρξία 7 a, 162 b.
ἀνυπέρβατον 162 b.
ἀνυπέρβλητος 42 a.
ἄνω καὶ κάτω λέγοντες 89 a.
ἀνῴκισται 151 b.
ἀνώμαλος 125 b.
ἀνωνύμως 24 a.
ἀξιοῖ 36 b.
ἀξίωμα ὑπερέχον 51 a.
ἠξίωσεν 74 b.
ἀοιδὰ 148 b.
ὁ ἀοίδιμος Ἰωάννης 203 a.
ἀπαθανατοῦν 6 b, 126 b.
ἀπάθεια 175 a.
ἀπαθείας Χριστοῦ μεταλαμβάνομεν 30 b.
ἀπαιδευσίας ἄξιον θάνατον 158 a.
ἀπαμφιέννυσι 97 a.
οὐχ ἅπαξ nullo modo 159 b.
ἀπαξιώσαντος 136 b.
ἀπαράβατον φυλάττειν 156 a.
ἀπαραβάτως 93 b.
ἀπαράβλητος 112 a, 151 b.
ἀπαραλείπτως 195 a.
ἀπαράλλακτον 12 a.
ἀπαρεγκλίτῳ 7 a.
ἀπαρρησιάστως 166 b.
ἀπέδωκε tulit 120 a.
ἀπέθανον 163 b, 168 a.
ἀπείριτος 205 b.
ἀπειροδύναμος 37 a, 59 b.
ἀπειρομεγέθη 207 a.
εἰς ἀΐδιον ϗ ἐπ' ἄπειρον 92 b.
ἀπείρως ϗ ἀσυνεικάστως 83 a.
ἀπεκδύσασθαι 173 a.
ἀπελθόντας ἀνθρωπίνων πραγμάτων mortuos 34 a.
ἀπεναντίως 40 a.
ἀπεράντως 10 a.
ἀπεριβόητος Θεός 167 a.
ἀπερίεργος 6 b.
ἀπερινόητος 10 a.
ἅπερ pro ὧνπερ 20 b.
ἀπερράψατε 89 a.
ἀπερριμμένος 78 a.
ἀπειώσαιτο δ' ἄν... τις 4 b.
ἀπηχές 135 b.
ἀπήμαντος 9 b.
ἀπλανεστάτη εἰκὼν 17 a.
ἄπλετος χάρις 139 a.
ἀπνευστὶ 96 a.
ἀποβιώσεως 146 a.
ἀποδεεῖ 152 b.
ἀποδείξεις textus 14 a, 95 b, 114 a, 136 b, 148 a, 208 a.
ἀποδειχθείη pro ἀποδειχθήσεται 75 a.
ἀποδιακείμενοι 68 a.
ἀποδοχή 19 a.
ἀποδραμὼν τῆς θεότητος 170 b.
ἀποθεοῖ 127 a.
ἀποθραύοντας 158 a.
ἀποίκιλος 17 a.
ἀποικονομεῖται 103 a.
ἀποκαθίστησιν reddit, vel definit 40 b.
ἀποκλείων αἱρετικοῖς 13 a.
ἀποκλείει σοι τοῦ κ. τ. λ. 97 b.
ἀποκλυσαμένους 19 a.
ἀποκρίτως 97 b.
ἀπελάβομεν pro ἀπεβάλομεν 36 a.
Θεογνωσίας ἀπολειπομένη 32 b.
ἀπολελυμένως 152 b, 210 b.
ἀπολογίας ἀφορμή 113 b.

ἀπο-

ἀπολιμπάνεται τῆς γῆς 181 b.
ἀπομαντεύονται 218 a.
ἀπομέμνηται paſſive 46 a.
ἀπομιμεῖσθαι 21 b.
ἀπονενοημένος 18 b.
ἄπονον φῶς 165 a.
ἀποπεράτωσις 192 a.
ἀποπεπερασμένα 147 b.
ἄποπτος εἰς ἅπαν 10 a.
ἐν ἀποπτώσει γίνονται 134 a.
ἀπορίας καττύσαι 99 a, b.
ἀποῤῥιπτεῖν πέφυκε τὴν γνῶσιν 154 a.
ἀπόρως 108 a.
ἀποσκεπασθέντα retecta 105 b.
ἀποσκώπτειν εἰς τὸ φῶς 58 b.
ἀποσμῆξαι 118 b.
ἀποςολὴ S. Stephani 93 b.
ἀποτείνεται 182 b, 207 b.
ἀποτελεῖ νόημα 5 b.
ἀποτέλεσμα 202 a.
ἀποτελέσματα 15 a. 58 b.
ἀπὸ τῆς φυσικῆς κινήσεως ἐστὶ 132 b.
ἀπ' ὐδενὸς 62 a.
ἀποφαντικῶς 102 a.
ἀποφέρων fort. pro ἀποφαίνων 107 b.
ἀπὸ χρόνυ 68 b, 69 a.
ἀποῤῥήστηκα 77 b, 95 a, 100 a.
ἀπροσπαθῶς 99 b.
ἀπφῶ 110 b.
ἄρα 125 a.
ἀρευστος pro ἄῤῥευστος 9 b, 34 b.
ἀρσενόθηλυν 221 b.
ἄρτιος 37 b.
ἀρχαγγέλων αἴσθησιν 45 b.
ἐν ἀρχαῖς initio 78 b, 173 b.
ἀρχέγονος φωνὴν 139 a.
ἀρχέκακος 27 b.
ἀρχῆθεν 86 a.
τὴν ἀρχὴν omnino 109 a, 188 b.
ἀρχικὸν πνεῦμα 129 b.
ἀρχιτέκνα 82 b.
ἄσθμα pro ἆσθμα 132 b.
τὰ κοσμικὰ ἠσκημένυς 208 b.
ἀστυφέλικτος 132 a, 184 a.
ἀσύγκοιτος 162 b, 164 b, 173 a.
ἀσυγχύτως 175 a, 187 a.
ἀσυλλογίστως 196 a.
ἀσυμφανῶς 120 b.
ἀσυνεικάστως 83 a.
ἀσύνοπτον 194 a.
ἀσφάλεια certa interpretatio 91 a.
ἀσφαλίζεται τὸ ἐξηρημένον αὐτῦ 58 b.
ἠσφαλισμένως 22 b.
ἀτελεύτητος λόγος 94 a.
ἀτευξία 99 a.
ἄτι 139 a.
ἄτρεπτοι ἄγγελοι ϗ ψυχαὶ 178 b.
ἄτρωτον γνῶσιν 95 a.
τοιαῦτα ἄττα 101 a.
αὐθαδῶς 77 b.
αὐθαιρετικῶς 175 a.
αὐθεντεία 34 b, 40 a, 90 b.
αὐθέντης 32 a.
αὐθεντία 102 b.
αὐθεντικὴν 55 a, 125 b.
αὐθεντικῶς 75 a, 85 b, 130 a.
αὐλαὶ τρισμακάριστοι πᾶσιν ἀσμόδιαι καὶ ἀρκῦσαι 31 a.
αὔλως 59 b.
αὔξων 152 b.
αὔρας odoris 3 b.
αὔρας δρέπεσθαι 193 a.
αὐσονία Italia 130 b.
αὐτάγγελος 75 a.
αὐταπόδεικτον 90 b.
αὐτάρκεια 66 a.
αὐτοάγαθος 94 b.
αὐτοάγιος 174 b.
αὐτοαναμάρτητον 79 a.
αὐτοαπαιδευτής 73 a.
αὐτογενὴς 6 b, 50 a, 151 b.
αὐτογένεθλος 149 b.
αὐτοδαὴς 149 a.
αὐτοκρατορικὸς 31 a, 37 a.
αὐτολεξεὶ 100 a.
αὐτολόχευτος 150 b.
αὐτόματος θεὸς 67 b, 210 a.
αὐτομάτως 82 b.
αὐτοπάτωρ 61 a.
αὐτοπροαιρέτως 66 b.
αὐτοτελεῖς ὑποστάσεις 19 b.
αὐτυργεῖν ἐθελυσίως 13 b.
αὐτοφυὴς 7 a.
αὐτόφωρος αὐτόθεν ὑπόκρισις 95 a.
αὐτοχολωτῶν 140 a.
αὐτόχρημα χάριν ὑπάρχειν 124 b.
ἀφαντασιάστως 32 a.
ἀφελεῖς λόγοι 108 a.
ἀφήλικας 125 b.
τὸ δι' ἀφθονίαν 89 b.
ἀφιερῦντα τῷ ναῷ 136 a.
ἀφιλοθ ως 6 b.
ἀφίξεως adventûs Chriſti 173 b, 215 b.
ἀφορίζω τῇ κ. τ. λ. 132 b.
ἀφράστως 59 b.
ἄφυκτα 142 a.
ἀφ' ὧν ex eo quod 79 a.
ἀφώνως ἐνηχῶν 59 b.

B

Τῦ λόγυ βαθύνοντος 3 a.
βαλεῖν εἰς ἔγκλημα 100 a.
τὸ βάρος τῦ ἐπιμνησθῆναι 18 b.
εἰς τὰς βασιλείας in libris Regum 20 a.
βασιλεύτερον 128 b.
βασιλεῖ Imperatori 180 a.
βασιλίδος πάντων φύσεως 153 a.
βαττολογεῖν 174 a.
βέβηλα πνεύματα 61 b.
τὸ θεϊκὸν βῆμα 77 a.
βιάζονται 168 a, 217 a.
βιωτικὰ πράγματα 58 a.
βλέπετε μὴ εἴπεν 90 b.
βυλεύεσθαι paſſive 140 b.
βῦς ἐπὶ γλώσσαν 70 a.
βρυθεῖσα σοφία ſcaturiens Sapientia Filius 6 b.

Γ

Γαληνοτάτην φύσιν αὐτῦ 179 b.
γαληνότης 103 a.
γαληνῷ νεύματι 103 a.
γενεαλογεῖσθαι 12 b.
γενεσιυργεῖν 79 b.
γενεσιυργὸς 10 a.
γέννησις, ϗ γενεὰ 10 a.
γενομένοις fort. pro γεννωμένοις 136 a.
γέρως dignitatis 186 b.
γλίσχρον 103 a.
γνώμη intentio 32 b.
γνωμοδότης 83 a.
γνωσιμαχῦσι 133 b.
γνωστῶς 212 a.
γολγοθᾶν τόπον μεσώτατον 13 b.
γράφει ſcriptum eſt 61 b, 122 a.
γραφείων 145 b.

γραφὴ

Digitized by Google

γραφὴ *textus Scripturæ* 5 *a*, 35 *a*, 38 *b*, & *alibi*.
γράφια 86 *a*.
τὰ γραφία 104 *b*, 108 *b*, 112 *a*, 164 *b*.

Δ

Δάνειον ἐκδέχεσθαι 142 *a*.
δαυιτικόν 22 *b*.
δειλιᾶσαι 194 *a*.
οὐ δέον 33 *a*.
ὐκ εἰς δέον 122 *b*.
δεσποτικὸν ὄνομα 171 *a*.
ἕως τῆς δεῦρο 131 *a*.
δεύτερον *minus* 72 *b*, 73 *a*.
δέχνυσο 189 *b*.
διὰ παντός 182 *b*.
διὰ πάντων 176 *a*.
διὰ τέλυς 168 *a*.
διὰ τὸ ἀναγκαῖον 80 *a*.
διὰ τῶν ἴσων 53 *b*.
τὰ διαβεβλημένα 134 *b*.
διαβολὴν κινεῖν 100 *a*.
διαγορεύει *dicit* 11 *b*.
διάγνωσις *cognitio* 7 *a*.
διαθήκην διέθετο 161 *a*.
πρὶν διαθρήσῃ τις ἐν καρδίᾳ 50 *a*.
διαίρεσις 80 *a*.
διαιωνίζωσαν 142 *b*.
διαιωνίως 165 *a*.
εἰλικρινῶς διακεῖσθαι περὶ τινά 37 *b*.
διακεκληρῶσθαι τὴν θεότητα 35 *b*.
διακέκριται 173 *b*.
διακένυς 102 *b*.
διακονήσασθαι *legationem abire* 59 *b*.
διακονυμένων *ſervientium* 91 *b*.
διακονύμενοι *miniſtri* 97 *b*, 115 *b*.
διακρατεῖσθαι *conſervari* 78 *b*.
διαλαβεῖν *differere* 45 *b*.
διανοίᾳ *ſenſu* 170 *a*, 171 *a*.
διαπεφοιτηκυῖα 66 *a*, 140 *b*.
διαπληκτίζεται 78 *b*.
διαπρέπειν περὶ τῦτο 61 *a*.
διαριπτύμενον 3 *a*.
τὸ διαρκές 124 *b*.
διασαφηνίζει 313 *a*.
διαστέλλειν 150 *b*.
διατείνει *ſpectat* 123 *b*.
διατεινομένῳ δογματικῶς 171 *b*.
διατριβὴν παρέχειν 23 *b*.
διαφέρονται πρὸς τὴν ἀλήθειαν 171 *b*.
διατρασθέντα 211 *b*.
διδάγματα 46 *b*, 124 *a*.
διεκφαίνειν 8 *b*.
διεσάτησαν 170 *a*, 187 *b*.
διέσφαλται 187 *b*.
διετεκμήρατο 209 *a*.
οἱ ὑπ' ἄλλυ διοικύμενοι 191 *a*.
διολισθήσει τῦ κ. τ. λ. 204 *a*.
διορίζεσθαι 20 *b*.
δίκαια 85 *b*.
δικαιολογηθέντων 70 *a*.
δικαιομένυς 121 *a*.
δικαιύμεθα 127 *b*.
ἐδικαιώθη 36 *b*.
δικαίωμα 70 *a*.
δικαίωμα *argumentum pro aliqua* 71 *b*.
δίκην δῦναι καὶ λαμβάνειν 92 *a*.
ἄνευ δίκης 77 *b*.
διττάς 114 *b*.
διττῶς 85 *a*.
δίφρος εἰκὼν τέκτονος 17 *b*.
δι' ὧν ἦλθεν ὁ τῦ λόγυ δρόμος 64 *b*.
δογματικῶς 171 *b*.
ἐν μόνῳ τῷ δοκεῖν 27 *b*.
δοκιμώτατος παῦλος 88 *a*.
δόξα ἀναπεμπομένη 29 *a*.
δοξάσματα 7 *a*, 113 *b*.
δορυφόρος ἄγγελος 89 *a*.
δράζωνται 4 *a*.
δρεπανηφόρος 109 *b*.
δυάς 100 *b*.
πρὸς δύναμιν ἀπομιμυμένη 21 *b*.
δυοκαίδεκα 37 *a*, 130 *a*, 192 *b*.
δυσαγκαλίστων 163 *b*.
δυσαλωτότατον 179 *a*.
δυσανασχέτῳ 205 *a*.
δυσαντίβλεπτος 163 *a*.
δυσδιαίτητα 113 *b*.
δυσμοραπαϐ *mendoſe. An legendum* δύσμορα πάρ? 152 *a*.
δυσφημίαις *blaſphemiis* 5 *a*.

E

Ἐβραϊστὶ 125 *a*.
ἐγγίνηται τὸ μὴ νοσεῖν 142 *a*.
πειθανότητος ἐγγύς 174 *b*.
ἐγκάρδιον ἀγαθόν 72 *b*.
ἔγκαρπος τῃ ψῦ 9 *b*.
ἐγκοσμίυ σοφίας 156 *b*.
ἔγκριτος δόξα 51 *a*.
πῶς γὰρ ἂν καὶ ἐγχωρεῖ 172 *a*.
κατά γε τὸ ἐγχωρῦν 173 *b*.
ὡς ἐγχωρῦντος 72 *a*.
ἐγχωρύντως 123 *b*.
ἐγχωρῦσα κατανόησις 213 *a*.
ἐγῷμαι 125 *a*.
ἐδαφίῳ 36 *a*.
ἐθελοακρότητα 202 *a*.
ἐθελυσίως 13 *b*.
εἴκει *abedit* 112 *b*.
πρὸς τὸ εἶκον ἐκείνοις 8 *b*.
εἰκός *fortaſſe* 180 *b*.
εἰλεῖσθαι τὸν νῦν 186 *a*.
εἴλω *pro* εἴλυ 99 *a*: *ſed* εἴλετο 195 *a*.
ὐκ οἶδα εἰ μή 60 *b*.
εἰρήνη *divinæ eſſentiæ unitas* 197 *b*.
εἰς αὖθις 60 *a*, 140 *b*.
εἰς ἀεὶ 82 *b*.
εἰς ἄκρον 36 *a*, 194 *a*.
ὐκ εἰς δέον 176 *b*.
εἰσκεκριμένον 173 *b*.
εἰσκομίζω 37 *b*.
εἰς πάμπαν 35 *a*.
εἰσποιητοῖς θεοῖς 197 *a*.
εἰσπροεδρίας 206 *a*.
εἰς τὰ μάλιστα 196 *b*.
εἰς τὸ ἑξῆς 162 *a*.
εἰς τῦτο 27 *b*.
εἶτα ὐ *nonne ergo* 89 *b*.
εἰσφέροντες ἑαυτύς 96 *a*.
εἰσφοιτήσαντας 122 *a*.
ἑκατονταπλασίονα 176 *a*.
ἐκβέβηκε *alienus eſt* 129 *a*.
ἐκδέχεσθαι 33 *a*.
ἐκδοχή 158 *a*, 161 *b*.
ἐκεῖσε *in altera vita* 178 *a*.
ἐκθορεῖ 163 *a*.
ἔκκριτος 89 *b*.
ἐκλαμβάνειν εἰς κ. τ. λ. 30 *a*.
ἐκλέγειν 94 *a*.
ἐκλελοχισμένος 171 *a*.
ἐκ μέρυς 121 *a*.
ἐκμοχλεύυσι 188 *a*.
ἑκόντες *conſulta* 89 *b*.
ἑκοντὶ 188 *a*, 190 *a*.
ἐκυσίως ἔχυσιν τῷ κ. τ. λ. 173 *a*.

ἐκ παν-

Digitized by Google

ἐκ παντός *omnino* 105 a, ϗ 149 b.
ἐκ ποδῶν 141 b.
ἐκπροπόρευμα 139 b.
ἐκριφέντες ἄγγελοι 70 b.
ἐν ἐκτροπῇ γένηται ὁ λόγος 114 b.
ἐκφανῶς 136 b.
ἐλαττόνως 65 b.
ἐλευθεροστομία 172 b.
ἐλλάς *græca* 130 b.
ἐμβριθὴς κάθοδος χριστῦ 190 b.
ἐμπαθὴς 57 b.
ἔμπειρος ἀπόστολος 59 a.
ἔμπλεα 19 b.
ἐμπλεονάζειν 109 b.
ἐμπλῆσαι *ſaturare* 176 a.
ἐμπρέπει 64 a.
ἐμπρεπὲς 95 b.
ἐμφάνεια 62 b.
ἔμφασις 55 a, 90 b, 93 a, 207 a.
ἐμφέρεται 64 b, 212 a.
ἐμφιλοχωρέω 34 a.
ἐναγωνίοις 210 a.
ἐν αἰδοῖ ἦν αὐτοῖς 130 b.
ἐναμείβειν 135 b.
ἐναποκεῖσθαι 171 a.
ἐν ἀποῤῥήτῳ 125 a.
ἐναρίθμιος 79 b.
ἐν γενέσει ὑπάρχονται 69 b.
ἔνδειξις 64 a, 70 a.
ἔνδειξις *occuſatia* 179 b.
ἐνδεόμενοι 141 b.
ἐνδέοντι 92 a.
ἐνδέχεται *ſinit* 119 a.
ἐνδιασκευώς 69 a.
ἐνδιαςρόπως (*mendoſe*) 97 a.
ἐνδοιάζων 184 b.
ἔνδοσις 67 b.
ἐνδυάσαντας 122 a.
σῦ ἕνεκα *per te* 141 b.
ἐνεργόμενος ὑπὸ τῦ ἁγίυ πνεύματος 77 a.
ἐνέστηκεν *præſens eſt* 166 a.
ἐνήχησεν *inſpiravit* 216 b.
ἐνηχημένη 207 b.
ἔνθα *in cælo* 99 a.
ἐνθεαστικῆς 192 a.
ἔνθεος 81 b, 183 a.
μέχρι ἐνθυμήσεως 163 a.
τὸ ἐνιαῖον 62 a.
ἐνιαίως 60 b.
ἡ ἐν κόσμῳ σοφία 158 b.
ἐννεῖν 108 a.
ὁ ἔννομος παῦλος 1 a.
ἑνοειδὴς 164 b.
ἑνοειδῶς 59 b.
ἐν οἷς 187 a.
ἐνταῦθα τοσῦτον 87 b.
ἐνταυθοῖ 103 b.
ἐν ταὐτῷ δὲ 13 b.
ἐντεῦθεν *ex alia vita* 142 a.
ἐντευξόμενοι *lectores* 89 a.
ἀρετῆς ἐντὸς 70 b.
ἐντυγχάνοντες *lectares* 148 a.
ἐν τῷ μέσῳ 124 a.
ἔνυλος 94 a.
ἕνωσις 1 b.
ἐξαλλάττουσα 9 b, 14 b, 45 a, 69 a, 78 b.
ἐξάπαντος 69 b.
ἐξεδυσώπησεν 204 a.
ἐξέλκει *excludit* 54 b.
ἐξ ἐναντίας 62 a.
ἐξ ἐπιδρομῆς 75 b.
ἐξ ἐπιλογῆς 206 a.
ἐξεργάσασθαι 177 a.
ἐξεργαστικώτερον 79 b, 187 a.
ἐξεφαάνθη 166 b.
ἐξεφάνη *Spiritus Sanctus* 59 a.
ἐξηγηταὶ αἱρετικῶν 38 b.
ἐξήλικας 125 b.
ὑκ ἐξιστάμενος τῦ κ. τ. λ. 59 b.
ἐξόβλητος 78 a.
ἐξονομάζω 52 a, 77 b.
ἐξυσιάζω 32 b.
οἱ ἔξω 30 a, ϗ *alibi*.
ἐπ' ἀγαθῷ τῶν κ. τ. λ. 89 b.
ἐπάγεται περισσοτέρας εὐθύνας 213 a.
ἐπαγωγὴ 17 b, 217 a.
ἐπαληθεύει 193 b.
ἐπαμφοτερίζυσαν 194 a.
ἐπαρκεῖν 97 b, 99 a.
ἐπασφαλίζεσθαι 52 b.
ἐπεὶ *alioqui* 16 a, 60 b, 151 b.
ἐπεὶ μήγε 54 b, 60 a, 64 b, 85 a, 86 b, 210 a.
ἐπεισάκτῳ 162 b.
ἐπεισοδίῳ 162 b.
εἰρήνης ἐπέκεινα 65 a.
ἐπέστη κύριος τῷδε τῷ κόσμῳ 34 a.
ἐπέστησαν τῷ κρείττονι 15 b.
ἐπέστραπται 112 a.
ἐπέφανεν 160 a.
οἷς ἐπῆλθεν 58 b.
ἐπιβεβηκὼς τοῖς ὅλοις 147 a.
ἐξ ἐπιβολῆς 15 b.
ἐπιδημία χριστῦ 167 a.
ἐπιδράττεται 87 a.
ἐπικεκρυμμένως 90 b, 122 a.
ἐπικρυπτομένως 208 b.
δι' ἐπικρύψεως 147 a, ϗ 156 a.
ἐπίκτητον 30 a.
ἐπιλαμβάνεσθαι 120 a.
ἐπιλεγέσθωσαν 202 b.
ἐπὶ λέξεως 32 b.
ἐπίλεκτος 171 a.
ἐπὶ μέλλυσιν 160 b.
ἐπινοίᾳ τινὶ σημαίνοντες 169 b.
τὰ ἐπιόντα 167 b.
ἐπίπλαστον 163 a.
ἐπὶ πλέον 140 b.
ἐπιπορεύομαι 147 a.
ἐπίπαν 83 a.
ἐπιπροσθέντων 133 a.
ἐπιῤῥιπτεῖν 171 b.
τὰ ἐπίσημα 58 a.
ἐπισκοπομάρτυρας 220 a.
ἐπισκέπτεται 50 a.
ἐπὶ σκευῆς 86 a.
ἐπισπάσεται 120 a.
ἐπισπᾶται τῦτο μαρτυρία 16 a.
τῷ ἐπιστάνοντι 27 a.
ἐπιστημονικῆς 179 a.
ἐπιστῆναι τύτῳ 132 b.
ἐπιστοληματῖος 165 b.
ἐπιτευγμάτων πρυτάνια 91 b.
ἐν ἐπιτόμῳ 115 b, 203 b.
ἐπιτρέποντες ἑαυτοῖς 77 b.
ἐπιφωνεῖν 116 a.
ἐπίχειρα 26 b.
ὡς ἑπομένυ 89 b.
ἑπομένως 8 a, 26 b, 51 a, 115 b.
ἐρισχελία 58 a.
ἐῤῥωμένως 6 b.
ἐῤῥῶσθαι φράζοντες 133 a.
ἐρῶ 173 b.
ἐς ἀεὶ 142 b.
ἔσθ' ὅτε 57 b, 58 a, 166 b, 180 b.
ἔσθοτε 220 a.
ἐσπάμπαν 134 a.
ἑτερόβυλος 70 b.

Digitized by Google

ἑτεροειδὲς 57 b.
ἑτερούσιον πνεῦμα 185 a.
ἑτεροφυῶς ἑτερογνώμως 53 b.
ἑτέρῳ, vel ἑτέρως 60 a.
εὐαπόβλητον 173 b.
εὐαρχία 142 a.
τὸ εὔγνωμον 24 a.
τῇ εὐδοκήσει 86 a.
εὐδοκία 5 b, & alibi.
εὐδόκιμοι ἄγγελοι 70 b, 76 a.
εὐεξίαν 50 a.
εὐθέτως 207 b.
εὐκοινία 46 a.
εὐλάβεια καλὸν ἔθος 35 b.
εὐλαβοφανὴς 96 a.
εὐλογητός laudatus 41 b.
εὐμαθία 177 a.
εὐμήχανον πατέρα 9 b.
εὔμικτος 203 a.
εὐρεσιλογεῖν 19 a.
εὐσπλαγχνίας 192 a.
εὐσύνοπτος 148 a.
εὐσυνόπτως 36 a.
εὐφροσύνῃ 147 b.
εὐχὴ votum 136 a.
εὐζος 193 b.
εὐωχιάζειν 80 b.
ἐφ' ἑξῆς 109 b.
ἐφ' ἑκάστης 83 a.
ἐν ἐφέσει καθιστῶν 60 a, 133 a.
ἐφῆκεν 76 a.
ἐφίεται licet 81 b.
κατὰ τὸ ἐφικτὸν 148 b.
ἐφόδια καλὰ 38 b.
ἐφ' ᾧ 173 b.
ἐφ' ὃ χρὴ 83 b.
ἔχεται poteſt 61 a.
πλείονος ἔχεται Θεολογίας 71 b.
ἐχόμενα ψαλλόντων 80 b.
ἐχομένως 214 b.
ἕως νῦν 126 b.
ἕως 178 a.

Z

Τὰς ζωὰς 125 a.
ζώειν 139 a.
ζώνη ἐπιμήθης 91 b.
ζωογονεῖν 81 b.

H

Ἥκει καιρὸς 121 a.
ἥκομεν 108 b.
ἡλικιώτην 78 a.
ἡλιοειδῆ 37 b.
ἡμέριον 119 a.
ἦ μέν τοι 156 b.
ἡπιότης (cum aſpiratione) infantia 51 b.
ἤρεμος, aut ἠρεμος 92 a.
ἡσυχῖ, pro ἡσυχῇ 69 b.
ἡσύχως 131 a, & 141 b.
ἥττω, pro ἥττων 130 b.
ἠρίθη 205 a.
ἢ ὡς δ' αὖ πάλιν, aut viciſſim quod &c. 117 b.

Θ

Θάλαττα inſulæ 142 a.
θεῖα vide 41 b, 103 b, & 110 b.
θεηγορίαι 211 b, 148 a.
τὸ θεῖον 6 b, 11 a, 41 b.
θεολογίαι τοῦ πνεύματος 68 a.
θεομισὴς 188 a.
νῦν ἀεὶ θέοντα 83 a.
θεοπαράδοτος 6 b.
θεοποιεῖ ἡμᾶς 177 a.
θεοπτία 20 b.
θεός, & θεῖον idem 11 a.
θεὸς ἀόρατος ἀγγέλοις 36 b.
θεόσδοτος 30 a.
θεοτόκος 40 b, 59 b, 171 a.
θεόφραστος 33 a, 204 b.
θεόχρηστος 19 b, 108 a.
θέσις 171 a.
θεσμοδοσία 36 a.
θεσμοθετεῖν 120 b.
θεσπεσίῳ φωτὶ 60 a.
θεωρεῖν 27 b.
θεωρεῖται explicatur 170 b.
θεωρεῖται intelligitur 175 a.
θεωροῦσιν explicant 194 b.
θονίων (mendoſe) 190 a.
ἐπὶ θύραις 195 a.

I

Ἰδιαζόντως 177 a.
τὸ ἰδικόν 22 a.
ἰδικῶς 76 b, 117 b, 212 a.
ἰδικώτερον 202 a.
ἰδιοποίησιν 6 b.
ἰδιοπράγμων 141 b.
ἰδιοσύστατον 198 a, 215 b.
ἱεροκήρυκες 79 b.
ἱερολόγος 118 a.
ἱερομάνται 51 b.
ἱερουργήσας ἑαυτὸν ὁ υἱός 204 a.
οἱ ἱεροφάνται 24 a.
ἵλαθι 58 a.
ἵλεω propitius 35 b, 58 a; ſed ἵλεως 38 b, 160 b, 198 a.
τὸ ἵλεω 87 a.
ἶσα τῷ κ. τ. λ. 176 a.
ἰσομέτρως 151 b.
ἰσοπαλὲς 62 b.
τὰ ἰσχυρὰ vires 13 a.
ἐκ τῶν ἴσων 44 a.
ἰχθύων ἀφωνότεροι 90 a.

K

Καθαρὸς τῆς δόξης 24 b.
Ἰυδαϊκὸν καθαρισμὸν 126 b.
καθ' ὅλυ omnino 178 b.
καθεστήκεσαν 130 b.
καθεστῶτος 107 b.
καθηκόντως 195 a.
καθολικὴ ὑπόστασις τοῦ πατρός 59 b.
καθολικῶς 25 b.
καθοτιοῦν 125 b.
καθυποτάττων 139 b.
καινουργία 123 a.
καίπη 12 b.
τὸ καίριον 201 b.
καιρὸς εἰπεῖν 17 a.
κακοπιστίας 188 b.
κακοπραγία 165 a.
κακοῦν 73 a.
καλεῖν ἀλήθειαν 135 b.
τὰ κάλλη 118 b.
καλλιεργία 128 b.
καλλιεργεῖν 60 a.
καλλίνικον σωτῆρα οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης 38 a.
τὸ ἄλλο κάλλος 69 a.
κἂν ſaltem 8 b, 77 b.
κἂν πosῶς 50 a, 87 a.
κἂν ποτὲ 86 a.
κάρτος 205 b.
κασσίτηρος 124 b: ſed κασσίτερος ibidem.
κατ' ἀντικρὺ 38 b.
καταβαίνει ἡ ἀλήθεια 134 b.
κατ' ἐξαίρετον 54 b.
κατ' ἐξουσίαν 141 b.
κατεξουσίαν 30 a.
κατ' ἔναντι 153 a.
κατ' ἐναντίον 116 b.
κατὰ ἑνὸς de uno 31 b.

κατὰ

Digitized by Google

κατὰ κοινῦ 90 b.
καταλέγει 107 a.
κατὰ λέξιν 54 a.
κατὰ μόνυς 78 a, 83 a.
κατανενευκότας 134 a.
κατανόησις 45 b.
καταντᾷ 126 a.
κατὰ πάντα μετρῦσα 139 a.
κατὰ πάσης τῆς διηγήσεως 177 a.
καταπεπλέτηκε 132 b.
καταδύυσα 82 b.
κατασιγάζει 184 a, 220 b.
κατασοφίζεσθαι 58 b, 165 a.
καταστέλλειν τῷ κ.τ.λ. 190 b.
κατὰ ταῦτα (mendoſe) 50 a.
κατατίθεσθαι ſolvere 127 a.
κατὰ τὸ ἀκριβές 163 a.
κατὰ τὸ νοητὸν 51 b.
καταφαιδρύνειν πάντα 37 b.
κατηγορεῖται prædicatur 90 b, 96 a.
καττύσαι ἀποσίας 99 b.
κάτω πη 64 b.
σκότῳ κεκρατημένα 37 b.
κενολογία 12 b.
ἱερατικὸν κέρας 126 a.
κέριον (mendoſe) 24 a, 120 a.
κεφάλαιον argumentum, caput 75 a, 77 b, 111 a, 156 a, 164 b, 177 b.
κεφάλαιον capitulum, verſiculus, articulus 19 b, 26 b, 175 b, 202 b, 204 a.
κεφάλαιον Scripturæ textus 200 a, 214 b.
ἐν κεφαλαίῳ ἑβδόμῳ κ. τ. λ. 32 a, 176 b, & alibi.
κεφάλαιον τῆς πίστεως 158 a.
κινεῖν διαβολὴν 100 a.
οἰκείᾳ κινήσει motu proprio 184 b.
ἐξ οἰκείας κινήσεως 103 a.
κινυμένη σοφιστεία 70 b.
τὸ κινύμενον 20 a, 36 a, 96 a, 121 b.
κινῦντες ὅπλα ἢ λόγυς 77 b.
κλειδῦχον τῶν ὐρανῶν 130 a.
κλῆρον ἐποίησε 162 a.
ἔκλυε 30 a.
τὸ κοινὸν 189 b.
κολυμβήθρα 69 b.
κομίσασθαι μισθὸν 173 b.
κομψευόμενος 23 b.
κομψείᾳ faſtu 183 b.
κορβὰν, δῶρον 136 a.
τῷ κοσμήσαντι τὰ ποιήματα 89 b.
τὸ κοσμητικὸν 83 a.
κοσμικῶς 102 b.
κοσμογράφος Moyſes 83 a, 121 b.
κρείττων Deus 112 b.
κρείττων ἢ κατ᾽ ἀνθρώπυς 69 b.
κρίνει 217 a.
διὰ κρυφίων 79 b.
κρυφίως 7 a.
ἐκτίσθαι 78 b.
κτισματολάτραι 8 b.
κτισματολατρίᾳ 130 a, 151 b.
κύκλα 87 a.
κυκλεύσας τῇ διανοίᾳ 10 a.
κυρία ἡμέρα 156 b.
κύριε ἐλέησον 132 b.
κυριοκτόνος 43 a.
κυριολεκτεῖν 163 a.
κῦρος 191 a.

Λ

Τὰ λὰ 176 b.
τὸ δὴ λεγόμενον 19 a.
τὸ λεγόμενον 70 a, 71 b.
τὸν δὴ λεγόμενον 99 b.
ἱερὰ λειτυργία 29 b.
λειτυργικός 50 a.
λέξεις Scripturæ textus 89 b, 97 a.
λέξεις τῆς κ. τ. λ. 213 b.
ἐπὶ λέξεως 8 a.
λέξεσιν αὐταῖς 85 b.
λεξιθηρῦντες 120 a.
ἡ λέξις (ſenſu plurali) 180 a, 182 a.
λέξις teſtimonium, ſententia, dictum 207 b, 212 b.
λευκῶς 172 b.
λῆξις 66 b.
λήμη 134 a.
λῆμμα 174 b.
λιταὶ 103 a.
τὰ λόγια 55 a.
λόγοι eruditio 45 b.
λόγοι teſtimonia Auctorum 140 b.
λόγον ἔχει valet 57 b.
ποῖον ἔχει λόγον 85 a.
λόγον ἐνηνοχέναι 156 b.
λόγος textus Scripturæ 22 b.
ἄλλος λόγος 45 a.
λόγυς ἀποδίδωσι rationes reddit 35 b.
τῦτο δὴ τὸ τῦ λόγυ ut ajunt 158 a.
ἀπείρῳ λόγῳ 50 b.
λόγῳ ratione, modo 85 b.
τῷ λόγῳ αὐτῶν eorum rationi 171 b.
λοιμήνασθαι (mendoſe) 113 b.
λοιπὸν 85 b.
τῦ λοιπῦ deinceps 108 b.
λύων εἰς αὐτὰ 66 b.

M

Μαγγανείαις συζῶντος 93 b.
μακροπερίοδος 148 a.
μᾶλλον ϗ μᾶλλον 158 a.
μαρτυρεῖν ἐξέτασιν 68 a.
μαρτύρια ϗ ἐκκλησίαι 128 b.
μεγαλοδωρεά 71 a.
μεγαλόδωρος 114 b.
μεγαλυργίαις 147 a.
μέγεθος quantitas, extenſio 179 a.
τὸ μείζω 16 a, & b, & 17 a, 141 b.
μειλίσσομαι 103 a.
μειονεκτεῖσθαι 167 a.
ὢν ἐν μειώσει 78 a.
ἐν μείω ἔχειν 83 a.
μελεδήματα 211 b.
ἐμελέτησαν interpretati ſunt 211 b.
μέλος ναυτικὸν 193 a.
μὲν ὖν γε 163 b.
καὶ μέν τοι 38 b.
ὐκ ἐν μέρει 50 b.
ἐν προσθήκης μέρει 156 b.
ἐν ἑτέρῳ μέρει alibi 38 a, 175 a.
μέρος textus Scripturæ 183 b, 215 b.
μεσιτεύσαντα 122 a.
μεταμελωμένῳ 188 a.
μεταξὺ ἐπάγει 43 a.
καὶ μεταξὺ φησὶν 157 b.
μετέρχομαι τὴν στρατείαν 170 a.
μετριολογεῖν 180 a.
μετριόφρονα 179 b.
μέτρον δυλοπρεπὲς 173 a.
μέχρι ἐνθυμήσεως 163 a.
μηνιεῖν 32 a.
μήνυγμα 64 a.
μήτιγε ϗ nedum 148 a.

Digitized by Google

μισοκάλου ἀντιχρίστου 141 b.
μνημονευθεισῶν *pro* μνημονευθέντων 69 b.
κατὰ μόνας 23 a.
μοναρχία τριάδος 76 b.
μονοκτήτωρ 37 a.
μονονουχὶ *non ſolum* 6 a, 162 b: ſed valet *ſolum* 12 b.
μόνον οὐκ *non ſolum* 37 a, 68 b.
μόνον δὲ *dummodo* 50 a.
μόνως ὑπάρχει (Θεός) 59 b.
μόριον (καρδία) 162 a.
μύθοις *verbis* 189 b.
μυθοπλάσμασι 78 a.
μῦθος ἀληθείας 148 a.
μυριολέκτων 148 a.
ὃ μηδ᾽ ὁ μῶμος διαβαλεῖν δυνήσεται 120 a.

N

Nαίων 184 a.
νάμα τα τῆς κολυμβήθρας 80 a.
νεαλογεῖν 100 a, 136 a.
νένευκε τὸ νόημα 5 b.
νηφαλίως 141 b.
νικηφόρους ἀρετῆς 146 a.
νικώσῃ τὸ μέτριον 98 b.
νόας 148 a.
νοθὴς *fortaſſe pro* νωθής 11 a.
νομικός *Juriſconſultus* 21 a.
εἰ νομίζομεν 146 b.
νομομαθής 102 a, & 126 b.
νουνεχία 157 a.

Ξ

Ε῎ξησεν *mendoſe pro* ἔζησεν 129 a.
ξύγγνωμον 87 b.

O

Ο῎ δ᾽ ἂν *quicquid* 85 b, 89 a.
ὄγκος τῆς φράσεως 179 b.
ὀθνεῖος 211 b.
οἶδεν *poteſt* 115 b.
οἶδεν ἡ γραφή 163 a.
οἰκειότητα πρὸς τὸν Θεόν 216 a.
οἰκείωσις πρὸς τὸν Θεόν 51 b.
ὁ οἰκονόμος πάντων 167 a.
οἰκονομῶν *docens* 186 b.
οἷον ὡς 91 b.
οἱονείπως 64 b, 72 b.
οὐδὲν οἷον κωλύει 68 a, 189 b.
οὐκ ὀκνοῦσιν *non verentur* 61 a.
ὄλβος θεῖος 125 b.
ὁλικός 60 a.
ὁλικῶς 142 b.
ἐν ὁμάδι 52 a.
ὁμῆλιξ 10 b.
προσομιλοῦντες τῷ βαπτίσματι 123 a.
ὁμόθρονος 152 b.
ὁμοιόλεκτα 11 b, 63 b.
ὁμοιολέκτως 37 a.
ὁμοιολεξίαι 57 a.
ὁμοιοτρόπως 102 b, 129 b.
ὁμοιούσιος 45 a.
ὁμοίως ἡμῶν 119 a.
ὁμολογία *confeſſio fidei* 115 a.
ἵνα ὁμόλογον ᾖ 86 b.
ὁμονοητικός 60 a.
ὁμοούσιος 8 b, & *alibi*.
ὁμοπάτριον 149 b.
ὁμοφυὴς υἱός 71 a.
οἱ ὄνειδοι 58 b.
ὀνομαστεὶ 77 a, *ſed* ὀνομαστὶ 90 b.
ἐκ μὴ ὄντων 6 b.
ὀξυδρομήσας 191 b.
ὅπῃ πίστεως 19 b.
ὅπου γε καὶ εἰ 9 b.
ὅπου μὲν... ὅπου δὲ 101 b.
ὅπως ποτ᾽ ἂν 164 b.
ὁρισμοῖς διαφερόντων 96 a.
ὅρον *canonem* 206 b.
ὅρος *determinatio* 32 b.
ὁ περὶ τὸ βάπτισμα ὅρος 78 a.
ὁ βαπτίσματος ὅρος 61 b.
ὅσον πρὸς ἀσυνέτους 32 a.
ὅσον *quatenus*, *pro* ἐφ᾽ ὅσον 32 a.
τοσοῦτοι ὅσον 83 b.
ὅτ᾽ ἂν... ὅτ᾽ ἂν *modo... modo* 46 a.
ὅτι δήποτε 66 b.
ὅτι μάλιστα 158 b, 180 b.
ὅτι ὡς *tamquam* 69 a.
οὐδαμοῦ γραφῆς 78 b.
οὐδὲν δὲ ἧττον *ſimiliter* 102 a.
οὐκ ἔτι 52 b, 202 a.
οὔνομα *res* 170 b.
οὐρανοπολίτας 181 a.
οὐρανοί 92 b.
οὐρανοί *Angeli* 51 a.
οὐσιοῦν 6 b.
ἡ οὐσιωδῶς ζωὴ 82 a.
οὐσίωσις 6 b.
οὕτω *deinde* 19 b.
οὕτω *fortaſſe pro* οὔτω 60 a.
οὑτωσεὶ 60 a, & *alibi*.
ὀφθαλμοῦ ὄμματος 179 a.
ὄχλον τῇ ἀκοῇ παρασκευάζειν 27 b.

Π

Παγιῶσαι τὸ ποσὸν τῶν ἡμερῶν 195 b.
παγκρατορικόν 41 b.
πάθημα αἱρετικόν 171 b.
πάθος ἧττον ἁμαρτία 58 a.
παῖδες μακεδονίου 45 a.
πάλαι καὶ πρόπαλαι 142 a.
παμβασιλεύς 6 b.
παμμεγεθέστατος 155 a.
πάμπρωτος 149 b.
παναγήραος 149 b.
πάναγνος δόξα 51 a.
παναλκὴς ἰσχύς 75 a.
πανα πείρατος 128 b.
πανταρκὴς θεὸς 155 a.
πανηγυρίζει μοι τὸ βιβλίον 91 a.
πᾶν δὲ τοὐναντίον 100 b.
πανταρκὴς 37 b, 94 b.
πανταχοῦ τῶν λόγων 205 b.
πανταχοῦ τῆς ὑποθέσεως 88 b.
παντεκνεὶ, πανοικεὶ, παγγενεὶ καὶ παμφιλεὶ 92 b, 142 b.
εἰς τὸ παντελὲς 20 b.
παντεξούσιος 13 b.
παντεπίσκοπος, παντεπήκοος 50 b.
τὸν παντεπόπτην 194 b.
παντεφόρου 128 b.
πάντῃ *utique* 59 b.
παντὶ *omnino* 176 b.
παντοδότῃ 87 b.
πάντοθεν εἰς ἅπαν 10 a.
ἐκ παντός 24 a.
πάντοτε 141 b.
πάντως δὲ ὅτι καὶ τοῦτο 60 b.
παραβάλλειν εἰς πανηγύρεις 141 b.
παραγγέλλω ἐπὶ τὴν μέμψιν 90 b.

παρά-

παράθεσιν ποιεῖσθαι 15 b.
παρακομίζω *produco* 166 a.
παραλλαξίαν 199 b.
παραλλάττειν *diverſum eſſe* 17 a, & 153 a.
παραλύτῳ 87 b.
παραπέμπȣσα ἐφ' ἑαυτήν 145 b.
παραπλησίως τȣ̃ κ. τ. λ. 79 a, 108 b.
παρατιτρώσκȣσι 44 b.
παρατρώσαντες 101 b, 114 a.
παραυτίκα τȣ̃ κ. τ. λ. 84 a.
παρὰ χρῆμα 126 a.
παρεκβάλλοντα 64 b.
πάρεργον ποιῶν 27 a.
παρεσχῆσθαι 81 a.
παρήλθοσαν 22 b.
ταῖς πρὸ ἡμέραν συνȣσίαις 140 b.
παρήσηται τȣ̃ κ. τ. λ. 12 a.
παρῆχθαι *creatum eſſe* 162 a.
παροιμία *liber Proverbiorum* 58 b.
παροισθέντων 14 a.
παροχαί 81 b.
πάσχοντες ὅμοια τῶν κ. τ. λ. 45 a.
τὰ δεύτερα παύει τὰ πρόσθεν 162 b.
πιθανόν 52 b. & *alibi*.
πιθανȣργία 68 a, 90 a.
πειραστικῶς 21 a.
πεποιθήσει 183 a, 188 b.
πεπονθότα σκεύη 124 b.
περετέρω τῆς ἀκοῆς 58 b.
περιγεγονότως 98 b.
περιεργίας 202 a.
περιοδία 123 b.
περιοχήν 211 b.
περιστάσεσι 174 a.
περιπέτεια 89 a.
περιποθήτῳ 147 b.
περιποιεῖ 33 b.
περιφαεία 87 a.
περιφερήν *pro* περιφερής 128 b.
πευστικῶς καθ' ὑπόκρισιν 85 a.
καί πη 12 b.
πλαστȣργηθείς 17 a.
διὰ πλειόνων 24 a.
ὑπὲρ τὸ πλέον 9 b.
πλεονάζȣσιν τοῖς κ. τ. λ. 147 b.
πλεονεκτήσει τὴν κτίσιν 173 b.
πλῆθος *vis* 7 b.
ἡ πληθύς 10 a, 72 b, 103 a.
πληρότητα 168 b.
πλȣσιολόγος 168 a.
πνευματικὴ γραφή 18 a.
πνευματοφόρος 129 b.
ὑπὸ πόδας τῆς τριάδος 50 b.
παθεῖν 146 a.
ποιεῖν τὴν πλήρωσιν *ſupplere* 71 b.
ποικιλία 148 a.
πολυκυρανία *mendoſe pro* πολυκοιρανία 176 b.
πολυπόθητος 162 b.
πολύωπα 33 a.
πόνοισιν 45 b.
ποσῶς 8 b.
ȣ̓δὲν πρὸς τὸ πρᾶγμα *nihil ad rem* 90 b.
πράγματα πλέκειν 78 b.
πραξάτωσαν βελτίω 69 a.
πραϋπαθῶς 129 a.
πρέσβεις *Angeli* 92 a.
πρεσβεύοντες δόγμα 57 a.
πρεσβυτερεύει 14 a.
πρεσβύτερον *priſtinum* 114 b.
προάγονται ὑβρίζειν 147 a.
προαίρεσις *ſecta* 78 a.
ἀντιλογικῆς προαιρέσεως ἄνευ 91 a.
προανέταξεν 85 a.
προβαθέστερον 20 a.
πρόβλημα 163 a.
πρὸ βραχέος 167 b.
ἐν προβολῇ 196 b.
προγενέστερος 14 a.
προδυνάμενος 157 b.
προέμενοι ἀπρόσηκα 77 b.
προϊέμενος λόγȣς 111 b.
προκατάρχεσθαι 50 b, 126 a.
ὁ πρόκριτος τῶν ἀποστόλων 130 a.
προμηθέστατον πάσχα 191 a, & b.
προμηθεστάτως 20 b.
προνοητής 168 b.
πρόοδος ἀγαθȣ̃ νȣ̃ 51 a.
πρόοδος *proceſſio* 53 a, 214 b.
προαιρȣμένȣς 158 a.
προσιωθῆναι 64 b, 85 b.
προσβολὴ αἰσθήσεως 179 a.
οἱ πρὸς γένος 141 b.
προσεθίζηται 168 a.
προσιπιτίκτω 35 b.
πρὸς ἐπὶ τȣ́τοις 125 b.
τῷ ᾅδῃ προσέῤῥηξεν 194 a.
προσηγορικῶς 108 a.
προσομιλήσαντες τῷ πνεύματι 22 a.
προσομιλȣ̃ντες τῷ βαπτίσματι 123 b.
πρόσωπα τρία 19 b.
προστιθεῖσα τὴν ἀπὸ ἑαυτῆς ἀσφάλειαν 57 b.
προσφόρως προσφερόμενος 179 b.
προσυφανθησόμενον 120 a.
πρότασις 168 a.
πρὸ τȣ̃ πρακτέȣ 50 a.
προχρόνιον χρόνον 7 a.
πρυτάνια 91 b.
πρωθυστέρȣς 182 a.
τὰ πρώτιστα 15 b.
πρωτίστη καὶ πρωτȣργὸς φύσις 9 a.
πρωτόκτιστος 209 a.

P

Ῥέοντος πλήθȣς 99 a.
ῥέȣσαν μετάδοσιν 133 a.
ῥέπει ταυτί πρὸς ποίημα 31 b.
ῥέπȣσα πρὸς ἱκεσίαν 146 b.
τὰ τῆς ὕλης ῥεύματα 15 a.
ῥῆμα θεȣ̃ *Spiritus Sanctus* 68 a.
ῥήμασιν αὐτοῖς 57 a.
τῷ ῥήματι *expreſſe* 78 a.
ῥητὰ *textus Scripturæ* 100 b.
ῥητορεύειν 170 a.
ῥητῶς 102 b.
ῥίπτειν ἐκ τȣ̃ παραδείσȣ 18 a.
τὸν ῥύπον 115 b.

Σ

Σαθρὸν νȣ̃ν 147 b.
σάρκωσις 164 b.
σεμνοπρεπής 27 b.
σημάντρȣ 127 b, 155 b.
ἐσήμηνεν 210 b.
ȣ̓ σθένει 75 a.
σθένος ἐστιν 189 b.
σιτοδία 94 a.
σκάλμη 68 b.
ἐπὶ σκευῆς 86 a.
τὰ σκότῳ κεκρατημένα 37 b.

σοφι-

σοφιστέα 70 b, 86 b.
τῆς σοφῆς ἐνανθρωπήσεως 159 b.
στενοῖς τὸν λόγον 148 b.
δαιμόνων στίφη 51 a.
πρὸ ὀλίγων στιχιδίων 56 b.
στροφαλητι 150 b.
συγκατάβασις *Incarnatio* 182 a, 183 a.
συγκλώθεται 72 b.
συγκριθῆναί μοι 38 b.
κατὰ σύγκρισιν 14 a.
τὰ συγκοιτικὰ 15 b, 63 a.
συγκριτικῶς 162 b.
συγκτητορίας 187 b.
πνεύματα συγχειρουργὰς 83 a.
συλλήπτορα αὐτὸν ποιήσομαι 179 b.
συλλογισμοὶ αἱρετικῶν, πύλαι ᾅδε 39 b.
συμβαῖνον *conſonum* 61 a.
συμβολήν *ſymbolam, ſeu Symbolum Fidei* 98 b.
συμμετρότερον 139 a.
συμμιγία 113 b.
συμπάθεια 192 a.
συμπαθήσαντος 156 b.
συμπαρομαρτεῖν 89 b.
συμπλάσσειν 58 a.
συμποιητής 86 a.
τὸ συμπρακτικὸν 50 b.
συμπροεληλυθότως 53 b.
συμφανὲς 6 a.
συμφέρεται τέτοις 109 b.
συμφράζω 120 a.
σύμφρασις *contextus* 96 b.
συμφυᾶ 39 b.
συνάγεται *colligitur* 70 b.
συναίσθησις 139 a, 148 b, 163 b.
τὰ συναμφότερα *plura quam duo* 17 a.
συνάξεις 128 b.
συναπογεννηθεὶς 58 a.
συναριθμηθήσαν *paſſive* 12 a.
συναρπακτικῶς 57 a, 77 b.
συνάρσεως 86 a.
σύναρχος 8 b.
ὁ σύνδεσμος τῆς ὐσίας 88 a, 185 b.
συνδοτὴρ 52 b.
συνενδείκνυται 167 a.
συνέσεσθαι 162 a.
συνέταξεν *poſuit* 193 b.
τῇ συνεχεία *continuo uſu* 7 a.
συνεχῶς ὑποστάσεις 70 a.
ἔχυσι συνηθείας 77 b.
συνήθως 111 b, 141 a.
συνημμένως 199 a.
συνηνωμένος 58 a.
σύνθακον 153 a.
συνθεότης 12 b.
συνθόκυς 205 b.
συνόλως 179 a.
συνοψίσαντες 148 b.
τὰς τρεῖς ἐν μιᾷ συντένειν θεότητι 20 b.
συνσώζω 117 b.
συνυφεστώτως 53 b.
συνῳδὸν 125 a, 162 a.
συρφετολογίας 191 a.
συστοιχία 106 b.
σύστασις *probatio* 90 b.
σφαλεραὶ ζητήσεις 45 b.
σώζεσθαι *conſervari* 139 a.
σωτῆρα ὐρανῦ κ̀ θαλάσσης 38 a.
σωφρονισμός 55 b.

T

Οὐράνια τάγματα 10 a.
τἀληθῦς 57 a.
ταμιευομένοις 162 b.
ταρταραίυς μυχὸς 142 a.
ταύτῃ *hoc modo* 183 a.
ταυτηνεὶ 165 a.
ταυτοεπεῖν 148 a.
ταυτότης *concordia* 51 a.
τεθεωρημένως 26 b.
τένεσθαι 92 b.
τέλος *tandem* 145 b.
διὰ τέλυς 168 a.
ὁ τεύχων τὰ πάντα 148 b.
τῇδε *in hac vita* 178 b, 205 a.
τὴν ἄλλως (*mendoſe*) 90 a.
τὸ τηνικαῦτα 173 b.
τιθέαμεν 10 b.
ἐν ὐδενὶ τιθέμενοι 95 b.
τίθεσθαι φροντίδα 74 b.
τληπαθέστατος 174 a.
τμητικός 65 a.
τὸ (*redundans*) 177 a.
τοιυτοτρόπωτα 162 a.
τὸ καθ' ὅλυ 204 b.
τὸ παράπαν 18 a, 140 a.
τὸ παντάπασιν 69 a.
τοπικῶς 131 a, 168 b.
τὰ σύμπαν 173 b.
τὸ σύνολον 207 a.
τόσῳ 133 a.
περὶ τῦ *pro* περὶ τινός 170 a.
τῦτο δὴ τὸ τῦ λόγυ *ut ajunt* 158 a.
τῦτο μὲν… τῦτο δὲ 30 a.
τρέχει *fluit* 126 a.
τριαδικῶς 51 a.
τριπόθητος 128 b, 191 a.
τρισαγιολογεῖν 58 b.
τυπῦντας *fortaſſe* τὺ πάντας 101 b.
τύπτειν τὸν ἀέρα 99 b.
εἰκόνα προσκυνεῖσθαι τυπώσαντι 18 a.
τυχὸν *exempli gratia* 7 a.

Υ

Ἐπὶ τῆς ὑγρᾶς 177 b.
ὑικῶς 55 a.
ὑοθετεῖν 153 b.
ὑοπατέρα 181 b.
ὁ ὑμνολόγος 159 b.
ὁ ὑμνῳδός 162 a.
ὑπαλλαγὴν λέξεων 199 a.
ὑπαλλάξασα βίον 178 b.
ὑπάρξῃ τὸ πλεῖν 141 b.
ὑπάρχει ἀγαθότης *Spiritus Sanctus* 58 a.
ἐξ ὑπαρχῆς 197 b.
κτίσματα ὐχ ὑπάρχυσιν *non ſunt* 57 b.
ὕπεισι δέ με 146 a.
ὑπενόστησεν 191 b.
ὑπεραιωνίως 67 b.
ὑπεράναρχος 13 a.
ὑπερανέχων 173 b.
ὑπεράνθρωπον 174 b.
ὑπεραποθανεῖν 35 b.
ὑπερασώματος 15 b.
ὑπεράχρονος 6 a.
ὑπερεξεπῆρθαι 10 a.
ὑπερκόσμιον ἀγαθὸν 19 a.
ὑπερπαμφαὲς 59 b.
ὑπερτερεῖν 44 a.
ὑπὲρ τὸ πλέον 9 b.
ὑπὲρ τὸ πολὺ 50 b.
ὑπὲρ τῦ εὖ 92 a.
ὕπεστι τυχεῖν 90 a.
ὅτῳ ὐχ ὕπεστιν κυβερνητικῆς 90 b.
ὑπῆν 168 b.
ὑποβεβηκότως 71 b.
ὑποβιβαζόμενος 99 a.
ὑπογραμμὸς τῦ δεσπότυ 12 b.

ὑπό-

ὑπόθεσις ἀντιλογίας 113 b.
ὑπόθεσις *hiſtoria* 122 a, & b.
πανταχοῦ τῆς ὑποθέσεως 88 b.
ὑποθέσεων ϗ ὑποστάσεων μοχθηρῶν 98 a.
ὑποκαθήμενοι πάθεσιν ὑλικοῖς 134 a.
ὑποκαταβὰς λέγει 110 b.
ὑποκατερχόμενος 39 b.
καθ' ὑπόκρισιν 85 a.
ἐξ ὑπολειπομένων 52 b.
ὑπολήψεσι θεϊκαῖς 113 b.
ὑπομένοντα στερεῖται ζωῆς 82 a.
ὑποσπανίζει σοι τὰ δωρήματα 104 b.
ὑποστατοῦ 150 a.
ὑποστήσας πάντα κύριος 168 a.
ὑποτοπάζειν 153 a.
τὰς ὑποφήτας 24 b.
ὑπόχοεοι *pro* ὑπόχρεῳ 90 b.
ὑστεροπμέσως 208 a.
ὑστεροπρώτως 42 b.
ὑφ' ἓν ὄντες 130 a.
ὕφεσιν ἔχον 53 b.
ἡ ὑφήλιος 93 a.
ὑψηλονεστότατος 139 b.

Φ

Ἐφαίδρυνε Θεὸς τὰ ἔργα 89 b.
κατὰ τὸ φαινόμενον 35 b, 44 a.
τῷ φαινομένῳ 193 a, 211 b.
σὺν Θεῷ φάναι 121 b.
φάσεις δεσποτικαὶ 95 b.
φασὶν *pro* φησὶν 168 b.
φέρει 175 b.
φέρεται ἐν ψαλμῷ 131 a.
φέρουσαν *dicentem* 204 a.
φησὶν (*redundat*) 75 b, 179 b, 187 b.
φησὶν *perinde quaſi dicat* 7 a.
οὐδεὶς φθόνος 38 b, 69 a.
φιλαπεχθήμονας 182 a.
φιλοψύχου θεοῦ 136 a.
τὸ φλεγμαῖνον 129 a.
φοιτεύει 148 b.
φοιτικὴν 140 b.
ἀπὸ φορέσεως 174 a.
φράσις 171 a. b.
φρενερημίαν 221 a.
ὁ φρὴν 139 a.
φροντίδα ποιεῖσθαι 108 a.
φυσιζώου 79 b.
φωνὴ *textus Scripturæ* 100 a, 77 b, 85 b.
φῶς τὸ Πνεῦμα 128 a.
φωταγωγία 115 a.
φώτισμα *baptiſmus* 7 b.
φώτισμα ἀπελαύνει δαίμονας 51 a.
ὁ φωτισμός 126 b.

X

Χαράγματα τὰ καθολικὰ 119 b, 165 b.
χάριν τῶν κ. τ. λ. 202 a.
τὰς χεῖρας ὑπτίας ἀντιθεὶς 3 a.
χηρεύοντες πίστεως 204 b.
χρήσαντα 54 a, 86 a.
τὰ χρησθέντα 11 a.
τὸ χρησμῳδηθὲν 11 b.
χρησμῳδία 37 b.
χρηστέον *utendum* 110 b.
τὸ θεῖον χρίσμα 51 b.
χριστότης 128 b, & 170 b.
ὑπὸ χρόνον ὂν 7 b.
χυδαιότης 160 b.
χωρίον *textus Scripturæ* 89 b, 163 b.

Ψ

Ψευδοδοξία 24 b.
ψευδοπρεσβύτης 27 b.
ψευσθεὶς *paſſive* 130 b.
ψηφίζονται κτιστὰς 12 a.
ψῆφον παρέχειν 50 a.
ψιλὴ ἔννοια τρέχοντα 210 b.
ψυχοβλαβῶς 99 b.
ψυχοδότης 178 a.
ψυχοφθόρου 220 b.

Ω

Ὡδέπη 125 a.
ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὧδέπη ἔχει 147 a.
ὧδί 10 a, 84 b.
ὧδί πως 100 b.
ὥρα λοιπὸν μὴ μέγα οἴεσθαι κ. τ. λ. 27 b.
ὡς ἀνεὶ 10 b.
ὡσαννὰ 192 a.
ὡς αὔτως 10 b, & *alibi*.
ὡσαύτως ϗ κατὰ ταὐτὰ 50 a.
ὡς ἐπίπαν 23 a, 211 b.
ὡς ἑπομένου κ. τ. λ. 89 b.

INDEX

INDEX RERUM.

A

ABrahæ ſinus. *Pag.* 438 *Not.* 13.
Accuſatores Didymi xxxiv, xxxviii, xxxix, xliv, xlv, xlviii, xlix, liii, lvii, lx.
Adami ſalus 43. 5. 459.
Additamenta in exemplaribus Bibliorum a Didymo adhibitis 202. 1, 111. 4, 143. 13, 145. 9, 288, 335. 2, 338. 7, 402. 2, 405. 5, 406. 2, 504, xvii.
Ἀκίνητος Deus 213. 3.
Æones. Fortaſſe Angelorum ordo 135. 5, lix.
Aetii hæretici verba affert Didymus 321. 4, xxxiii.
Agnitionis dies 20. 5.
Αι ſcriptum pro ε 8. 6, 17. 9, 264. 2.
Αἰῶσι 157. 2.
Alanus citatur 443. 7.
Albertinus hæreticus e Calvini grege refellitur 134. 6.
Alexandriæ plures erant Ethnici, Didymi ætate 416. 3.
Alexandrinæ voces 268. 2, xvi.
Alexandrinæ Eccleſiæ conſuetudo 273. 9, 398. 4.
Alexandrini Catechiſtæ 304. 4, xix.
Alexandrinus fuit Didymus xvi.
Alexandrinus Codex Bibliorum citatur 297. 4, 387. 10, 389. 9. 20; 392. 2, xvii, xviii.
Allegoricis explicationibus quando utatur Didymus xxvi.
S. Ambroſius ex Didymo aliqua mutuatus eſt 47. 4, 51. 5, 176. 3, 233. 1, 275. 9, 348. 2, 357. 5, 373. 10, 428. 2, 473, xv.
— citatur 82. 1, 368. 12.
Ἀμεγέθης Deus 39. 2, 122. 1, 375. 2, xxiii.
Ἀμεγέθης. Vox Longino uſitata xxxiv.
Ἀμελλητὶ 135. 2.
Ἀναβίβασμα quid valeat 362. 7.
S. Anaſtaſius Sinaita cum Didymo ſimilia ſcribit 486.
Angeli corporibus præditi juxta aliquos 133. 2, 467, li.
— carnis expertes 168. 2.
— ἀχρόνως 354. 2.
Anima impatibilis 324. 2.
Animarum præexſiſtentia xlviii.
Anna Comnena citatur 338.
Annales Camaldulenſes citantur 226.
Anonymi verba affert 354.
Anonymorum Auctorum verſus citat 81. 6, 203. 2, 150. 11, 266. 2, 268, 309, 313, 319, 260, 286, 310, 328, 323, 324 327, 331, 350, 351, 358, 383, 386, 395, 396, 402, 404, 422, 429, 434.
Antichriſti adventus vicinus 306. 9, 466.
Ἀντίθεσις duplici ſenſu 170. 3.
Apatheia 70. 11, 314. 1, xlv.
Apocalypſis 17. 2.
Ἀπαλλαγὴ 35. 1.
Apocrypha citat 294. 2, xxvii, & ſeq.
Apollinarii error 360. 4.
Apoſtatæ titulum qui Juliano tribui nollent, ridendi 82. 5.
Apoſtoli nomen latius ſumptum 135. 3, 168. 4.
— tributum S. Stephano 466.
Ἀπορία 240. 6.
Aqua viva dicitur Spiritus Sanctus 177. 2.
Aquilæ tranſlationem citat 345.
Arati verſus 382. 2.
Arbaſax 450.
Arca Noe typus Eccleſiæ 265. 2.
Arcani diſciplina 398. 5.
Ἀρχὴ variis modis accipitur 354.
τὴν ἀρχήν. Aliqui non recte verterunt 336. 5.
Ἀρχιτέκτων dicitur Filius 183. 2.
Ariani carnem Chriſti inanimatam dicebant 396. 2, 424. Sæpius a Didymo confutati xiii.
Ariſtidem imitari videtur 346. 9.
Ariſtoteles citatur 314. 2, 354.
Ariſtotelicæ Philoſophiæ innitebatur Eunomius 331. 2.
Franciſcus Arouetus, qui ſe ficto nomine vocat *Voltaire*. Vide *Voltarii* &c.
Articulos notat 12. 5.
Aſyndeta 25. 6.
Atheus 2. 2.
Atticiſmi nonnulli 10. 2.
Auctores a Didymo citati 469.
S. Auguſtinus Origeniana locutione uſus eſt xlix.
Αὔρα 7. 11.
M. Aurelius citatur 154. 5, 308. 8.
Authenticus baptiſmus 272. 10.
Αὐτοπάτωρ non ſatis recte dicitur Deus 322. 4.
Ἄχρονος 354. 2.

B

Bandinius citatur lx.
Baptiſmi materia 455.
— typi 264, & ſeqq.
— Ceremoniæ 456.
— Tempus 468.
Baptiſmus quando inutilis 254. 6.
— quando adminiſtratus 273. 2.
— Hæreticorum validus 278. 9.
— invalide collatus 279. 2, 279. 8.
— non eſt iterandus 455.
Baptizatis S. Euchariſtia collata 468.
Baruchi librum Jeremiæ tribuit 224. 5, 454.
Baſilio perperam aſſicta epiſtola inedita 222. 5.
Baſilium citat 406, 471.
Baſilium allocutus eſt fortaſſe Didymus 406. 5.
Jacobus Baſnagius Didymi locum corrumpit xxxv, xlviii.
— citatur 47. 4, 257. 8, 425. 9, xxxiv, lix. Vide vocem *Accuſatores*.
Beatifica viſione an fruantur modo Sancti juxta Didymum xxxvii.
Benedicere, id eſt laudare 97. 1.
Bethſaida quid ſit 272. 8.
Biblia Sacra olim Chriſtiani memoriæ mandabant xxv.
Boulangeri inſcitia notatur 268. 6.

C

Cadonicus citatur 423. 13.
Cæcitas a Didymo diſſimulata 338. 2, 318. 4.
Cœli inanimati 97. 6, xlvii.
Cœlorum nomine Angeli denotantur 114. 3.
Capitulum quid ſit 12. 1, 74 4, 82. 3, 152. 7, 132. 4.
Καθ' ἅπαξ, i. e. abſolute 129. 5.
Catecheſes Alexandriæ quando haberentur 305.
Catechiſta fuit Didymus xviii.
Catenæ plures citantur 490.
Cephas a Paulo reprehenſus 168. 6.
Chriſma benedictum 274. 6, 279. 4, 279. 5.
χριστὸς, & χρηστὸς non raro promiſcue accipiuntur 359. 4.
Chryſoſtomo tributum ſymbolum 30. 8.
Citatur ſæpe ſenſus, non verba Scripturæ 9. 8.
Circuminſeſſio divinarum Perſonarum 134. 2.
Codex Paſſioneianus 1. 8, 264. 2, 302. 9, 453, 498.
Codex m. s. libri Didymi de Spiritu Sancto Bononiæ apud nos aſſervatus 46. 5, 50. 2, 52. 10, 54. 12, 55. 2. 12. 21, 64. 5, 69. 5, 116. 2, 117. 2, 118. 3, 123. 4, 127. 3, 133. 4, 136. 2, 137. 1, 143. 8, 149. 3, 150. 6, 152, 156. 4, 160. 2. 5. 12, 161. 7, 164. 2. 5. 7, 165. 6, 169. 4. 7, 170. 1. 2, 173. 1, 174. 5, 180. 5, 181. 9, 185. 7, 187. 7, 205. 6, 207. 2. 3, 220. 4, 222. 5, 225. 4, 228. 9, 229. 2. 3, 231. 6, 232. 2, 233. 21, 244. 4, 252. 8, 259. 5, 271. 5, 284. 2, 286. 6, 288. 3, 298. 4, 330. 1, 371. 1, 374. 2, 414. 2. 5, 426. 1. 4. 5. 6, 427. 1. 4. 8, 428. 7, 430. 2, 431. 1. 2. 7, 432. 9, 433. 4, 435. 4, 436. 10, 438. 10, 442. 3, 445. 2. 3, 497, xxx, xlvi.

Codex alius m. ſ. latinus Bibliothecæ S. Salvatoris Bononiæ lx.
Codex græcus m. ſ. Bibliothecæ S. Salvatoris Bononiæ 136, 246. 1, 349. 2.
Codex m. ſ. Biblioth. S. Marci Venetiarum 228. 9, 266. 3, 278. 6. 7, 416. 5, xxvii, xxviii, 483, xlvi.
Codex vetuſtiſſimus noſtræ Bibliothecæ continens Lactantii Inſtitutiones 264. 2, 301. 9.
Codex Bibliorum hebraicus m. ſ. ac pervetuſtus Bibliothecæ noſtræ 380.
Codices Naniani 367. 6, 399. 2, xl, 488, & ſeqq., 499, xlv, lx, lxi.
Codex latinus m. ſ. Bibliothecæ Venetæ Sanctorum Joannis & Pauli 493, 497.
Codex Theodoſianus citatur 222. 9.
Confirmationis Sacramentum 215. 1, 252. 4, 274. 10, 456. Ejus miniſter 279.
Corporis a carne diſtinctio lx.
Κτίστης, non κτιστὸς 24. 1.
Κυρία ἡμέρα 334. 4.
Cyrie eleeſon 283. 8.
S. Cyrillus Alexandrinus verſus a Didymo citatos citat 505. 2. Ei perperam tributum hoc opus 453, 498.
— Deum vocat ἀμαγίδω 39. 2.
— Didymum imitatus eſt xvi, 480.

D

Dæmonis converſio perperam intellecta a Baſnagio xxxv.
Damnatus ne fuerit Didymus a Quinta Synodo lx.
Danielis translatio a lxx. viris facta 239. 7.
David græce Δαυίδ 7. 5. Ejus nonnihil ridicula derivatio allata a Boulangero 268. 6.
Deiparæ nomen a Didymo adhibitum 94. 4.
Delphi 33.
Demophilus citatur 262. 4.
Deſiderata, i. e. Euchariſtia 280. 2, 398.
Dextera Dei quid ſignificet 23. 6.
Diaboli nomen duobus modis adhibetur 228. 2.
Διακονῆσαι, legationem obire 133. 7, 199. 2.
Diagoras erat Melius 320. 6. Ejus fragmentum 320.
Didymus an hebraicæ linguæ peritus 47. 4. Ejus liber de Sp. Sancto 425. 4. Vide vocem Codex &c. Digreſſiones amat xxxi. Dubitanter loquitur. ibidem.
Dominicus Diodatus citatur 285. 2.
Dionyſius Periegetes citatur 191. 2.
Doxologia 67. 9, 250. 1, 328. 3. A S. Damaſo non invecta 250. 1.
Draconis nomine denotatur diabolus 257. 6.

E

Ἐκδοχὴ quid valeat 334. 9.
Eccleſiaſtici librum citat 454.
Ἐχεῖν, & ἠχεῖν, & ἦχον 377. 3.
Elamitæ 284. 10.
Eloquens an ſit Didymus xxix.
Ἐμπαθὴς quid valeat 229. 6, xlvi.
Enarrationes Didymi in Epiſtolas Catholicas mendis refertæ xxxix. Latinus earum Interpres aliqua de ſuo addidiſſe videtur 569. 5. Emendatur xxxix, lxi, lxii.
Ἐννομος Paulus 2. 2.
Ἐντυγχάνειν 433.
Ephemeris litteraria Europæ 33. 6, 69. 7, 84. 2, 222. 1, xxxiv.
Epiphanium forſitan imitatur 338. 10. Is citatur 84. 4.
Epiſtola ſecunda Petri 22. 7. Quid de ea ſenſerit Didymus lix.
Eſdræ librum tertium citat 294. 2.
Ethnici auctores ſæpe a Patribus citantur 299. 7. Et a Didymo xxxii.
Euagrii Scholaſtici verba non fideliter verſa lxi.
Euchariſtiæ Sacrificium 67. 9, 179. 8, 201. 4, 308. 3, 397, 398. Ejus quotidiana celebratio 398.
Εὐμενὴς 418. 6.
Eunomius vivebat eum hæc dictabat Didymus 131. 3.
Euripidis verſus 319.
Eutychianos in anteceſſum refellit 367.
Ἐξαλλάττειν vox notanda 25. 8.
Ἐξέδωκε Didymi 498.
Externi Auctores 69. 6.
Exucontii 19. 4.

F

Faleifer dicitur Zacharias propheta 237. 4.
Febronius notatur 92, 126, 575, 232.
Filii, id eſt diſcipuli 203. 8.
Filiopaternitas 382. 7.
Filios genuit Didymus 472, xix, & ſeqq.
Filius Didymi Rhetorius 319. 6, 472.
Φύσις pro perſona 212. 7.
Fragmenta Didymi inedita 228. 9, 277. 6, 278. 6, 334. 3, xxxvii, xxxviii, xxxix.
Frigiduſcula quædam habet xxvii.

G

Γενεά, γέννησις, & γένεσις 26. 4.
Γένεσις 352. 2, 435.
Geneſis liber quomodo inſcriptus apud Alexandrinos xvi. 1.
Γέννημα non dicitur Filius 43. 7.
Glorificatio juxta Hæreticos 222. 1, 468.
Gloſſarum in Exodum Auctor 48. 6.
Glycas citatur xl.
Golgotha in medio terræ 33. 5, 466, xxxiv.
Græca lingua an Apoſtolis vernacula 285. 5.
Græcos, id eſt Ethnicos refellit 416.
Grammatici græci diffident 130. 3, 203. 2, 224. 2, 227. 5, 318. 2.
Γραφεῖα quid ſint 315. 2.
Gratiæ Chriſti neceſſitas 267. 6, 463, xlii.
Gravina citatur 273. 6.
Gregorium Nazianzenum videtur imitari 7. 2.
Gregorii Thaumaturgi fragmentum ineditum 553. 2, 269. 2.

H

Ἤ, id eſt aut ſine accentu 2. 7.
Hæretici a Didymo confutati 470.
Hæretici cujuſdam verba 120. 3, 127. 7, 173. 5, 209.
Hæretici Scripturas corruperunt 247, 249. 5.
Hebraicas voces affert 345.
Hermes. Vide Mercurius.
Heſychius 240. 6.
Heſychii Interpretatio in Pſalmos 399. 2.
Hierax citatur 162. 4.
Hieronymus Didymum imitatur 98. 9, 177. 4, 232. 3, 391. 10, 428. 6, 448. 5, 268. 1, 270. 3, 214. 3, 272. 7, xv.
Hiſpania græce σπανία 536. 3.
Hiſpanorum traditio de Jacobi prædicatione 136. 3, 469.
Homerus citatur 69. 7, 205. 2, 283. 7.
Homœuſius, aut homœouſius 203. 9.
Homouſius 25. 4.
Hoſanna quid valeat 400. 5. Quomodo vertatur a Theodoro Prodromo, & a Poſſino. ibidem.
Hymnus trium puerorum 200. 2, 454.
Hymnus Gloria in excelſis Didymo vetuſtior 367. 6.
Hypoſtaſes 25. 5.

I

Jacquierus nominatur 34. Vide Ephemeris.
Jaculatoriæ preces 288. 8.
Jeremiæ, Jeruſalem &c. nomina 80. 2.
Ignis Inferni 240. 2.
Illuminatio quid ſit 22. 6, 256. 7.
Imago Dei an amiſſa poſt peccatum 255. 3.
Impar numerus 268. 5. De illo ſcripſit Didymus, & alii xiv.

Imperatoribus Ethnicis, atque Hæreticis quando reſiſtendum ſit 284. 6.
Incapabilis quid ſit 19. 2.
Indiæ nomen quid valeat 136. 2.
Inferni ſupplicia æterna 249. lx.
Ingeneratio. vox ab Eunomianis adhibita 72. 9.
Interceſſio Sanctorum 202.
Jota ſubſcriptum omittitur 2. 6.
Joannes Euchaitenſis 134. 4.
Joannes Apoſtolus quo ſenſu major Joanne Baptiſta 185.
Joannis locus explicatur 362. 7.
Joannes Chryſoſtomus citatur 393. 1.
Irenæi fragmentum ineditum 266. 3. Aliud ejuſdem auctius. *ibidem*. Locus explicatus 226.
S. Iſaaci Syri fragmentum ineditum xlv.
S. Iſidorus Peluſiota Didymo ſcripſit xxi, 477.
Judas olim bonus fuit xxxv.
Julianus *Apoſtata* dicendus 80. 5. Laudatus a Voltærio 381.
Junius non ſatis recte vertit quædam 354. 3.
Juſtinianus Imperator Didymum non memorat lx.

L

Lactantius dubitat, an aliud ſit animus, aliud anima xli.
Lamius laudatur 243. 2.
Latinas voces affert Didymus 18. 3.
Lectiones peculiares textuum Biblicorum xxvi, 7. 6, 17. 1. 27. 12, 97. 2.
Libanius Didymum memorat xxi.
Libri de Spiritu Sancto locus emendatur 143. 8, 162. Vide *Codex* &c. Eum citat Didymus x.
Libros hoſce memorant plures xiii, 481, 483, 492.
Liturgiæ verbis uti videtur 367 5, 367. 6.
Λόγος pro textu 4. 3. Vide *Sermo*.
Λόγος, & βιβλίον aliquantulum differunt xii.
Longinus Paulum Apoſtolum laudat xxx.
— Voce ἀμαγῶδης utitur xxxiv.
S. Lucas in Actis citat Evangelium ſuum 414.
Lucas Tudenſis citatur 328. 3.

M

Macedoniani nonnulli Spiritum Sanctum non ſubſiſtentem dicebant 54. 1. Dicebant Filium non eſſe creaturam 60. 5.
Macedonius de Filio recte ſenſit 103. 10. Redargutus eſt quod Pauli locum perperam legeret 180. 5. Refellitur 441.
Manaſſis orationem citat Didymus 399. 2, 434. 4. & S. Thomas 399. 2.
Manichæi plures erant Alexandriæ 449. 3. Didymus eos memorat 383. 388, 396, 449.
Marathonii ordinatio 227 2.
Marcelli Ancyrani hæreſis 94. 3.
Marcus Marinus citatur 79. 7, 320. 7.
Maria *Deipara* 457. & *ſempervirgo* 84. 4, 349. 7, 457.
Martyria 200. 3.
Mattei (Xaverius) laudatur 365. 1.
Martorellius laudatur 76. 2, 320. 7.
S. Maximus defenditur xxxvi.
Μέγεθος aliquo ſenſu Deo fortaſſe tribuit Didymus 213.
Melaniam ſeniorem Origeniſmo a Didymo imbutam dicit Baronius lv.
Memoria Didymi ſingularis xxv.
Memoriæ vitio labitur Didymus 3. 2, 49. 11, 62. 2, 131. 4, 160. 10, 164. 1, 229. 3, 245. 1, 343. 3, 344. 6, 362. 3, 368. 5, 392. 11, 408 6, 412. 5, 413. 1, 417. 7, xxv.
Mercurius Triſmegiſtus citatur 130. 1, 301. 6.
Michaelium 200. 3.
Montaniſtas memorat 382, 388, 409, 445. Eorum ſectæ duæ 279. 3, 382. 7.
Montanus Idoli Sacerdos 449. Nempe Cybeles *ibid. not.* 1. Refellitur 441.

Morientium poſtrema verba: *In manus tuas* &c. 414. 10.
Mulieres libros ſcribere non debent 466.
Muſæus quo ſenſu filius Orphei 103. 8.

N

Naniani codices citantur 113. 1, 136, 138. 3, 157. 1, 349. 6. Vide *Codices*.
Natura, id eſt vere 212. 7, 251. 8.
Neſtoriana hæreſis in anteceſſum confutata 356.
Nicephorus Calliſtus Evagrium Scholaſticum alicubi exſcribit lvi.
Nili fluenta plena optat xviii, 308. 4.
Νομίζειν θεόν 322. 1.
Novatus 93. 1.
Nuptiæ Veteris Teſtamenti tempore non malæ lvii.

O

Ocellus Lucanus citatur 87. 8, 185. 1.
Omnipotentia Dei 20. 1.
Opus certum refellit 12. 3, 14. 2.
Οὐρανοβάτης, vox mendoſa 201. 3.
Oraculi verſus 300. 1.
Orantes Chriſtiani quo corporis habitu forent 305. 7, 468. Ad Orientem convertebantur 328. 5.
Oratoria 200. 3.
Origenes accuſatus 30. 2, 82. 4, 96. 4, 131. 8, 181. 10, 248. 4, 391. 9. Citatur 76. 1, 113.
Origenianæ locutiones apud Didymum xxiv.
Origeniſmi accuſati ſunt plures Patres liv.
Origeniſmus 87. 5, 87. 8, 114. 3, 152. 6, 181. 10, 394. 4, 157. 5, 193. 4, 248. 2, 314. 2, 341. 10, liv.
Orphei verſus 301.
Oſanna. Vide *Hoſanna*.
Ovidii verſus 89. 4.

P

Pantaleon Diaconus citatur lxi.
Paracletus dicitur & Filius, & Spiritus Sanctus 439.
Παράγειν, παρακομίζειν, παραφέρειν, id eſt producere 4. 6, 19. 5, 81. 1.
Paſcha, id eſt Euchariſtia 280. 1, 398. 2. Ejus quotidiana celebratio 398.
Paſſibilis quid valeat xlvi.
Πάθος, id eſt peccatum xlvi.
Pauli locus falſatus 83. 6.
Peccatum originale 257. 8. Admiſſum a Didymo xlviii.
Pelagianus non fuit Didymus 11. 7, xlii.
Perfecti numeri 268. 7.
Perfectum ſenſu Montaniſtico 446.
Περιστερά valet DCCCI. 264. 6, 466.
Petavius laudatur 239. 7.
Petri primatus 86. 1, 98. 6, 231. 8, 455.
Phavorinus citatur 205. 3.
Photius Didymi non meminit in Bibliotheca xxxiii.
Pindari verſum fortaſſe citat 320. 3. Eum citat 322.
Piſcina quid ſit 256. 6.
Piſcis quo ſenſu dictus Chriſtus 256. 6.
Plato citatur 58. 2, 352. Platonica locutio 73. 11. Platonem comicum citat 301.
Πεσεῖν latine quomodo vertatur a Tertulliano 227. 9.
Poetis operam dedit Didymus xxiii. Eos citat. Vide *Anonymorum* &c.
Pollucis locus non recte forſitan translatus 233 7, 213. 1. Illuſtratur 142. 4, 264. 3, 390. 6. Ejus vox a Kuhnio emendata 145. 10, 257 1. Citatur 235. 2, 292. 6, 322 1, 364 4, 418. 6.
Porphyrius citatur 303, 327. 8.
Poſſinus citatur 120 1, 400. 3.
Principalis quid ſit 125. 13.
Προαιρεῖσθαι 337. 18.
Probaticæ piſcinæ hiſtoriam citat 454.
Proceſſio Spiritus Sancti a Patre, & a Filio 252. 1, 460, xli.
Profanos Auctores cur citent Patres 69. 7.

Prophe-

Prophetam quo ſenſu neget eſſe Salomonem 338. 11.
Propoſita quid ſint 308. 5.
Proverbium, hoc eſt liber Proverbiorum 333. 3.
Proverbia 146. 6, 157. 5, 197. 1, 224. 2, 237. 3.
Prudentius citatur 373. 4.

R

Reſurrectio. De illa male ſenſerunt Origeniſtæ xlix. Recte Didymus l.
Ritualis liber Cophtorum 328. 3.

S

Sabbati etymon 268. 6.
Sabbatius nominatur 93. 2.
Sabellius memoratur 409.
Sacerdotes plures baptiſma ſimul conferentes 250. 11.
Salomon Parœmiaſtes 338.
Sancti, id eſt Scriptores Sacri 64. 2, 172. 4.
Sancti in altera vita ſentiunt quæ in hoc mundo contingunt 334.
Sanctos Veteris Teſtamenti Sanctis Novi æquat Didymus lxxii.
Sanctus vocatus eſt ab Hieronymo Didymus lx.
Sapientiæ liber citatur 28. 14, 454. Salomoni tribuitur 165. 6.
Strepta 66. 1.
Scaliger (Julius Cæſar) citatur 320. 4.
Scriptores Sacri Spiritu Sancto inſpirante ſcripſere 430.
Scripturæ loca confuſa inter ſe 387. 5, 387. 11, 388. 9, 389. 1.
Scripturam quomodo alleget Didymus 467.
Scrutari quid valeat 437.
Secula. Vide *Æones*.
Semipelagiana locutio 270. 1.
Septenarius quo ſenſu perfectus 268. 6. De illo ſcripſerunt plures 268. 5.
Septuaginta Interpretum verſionis tres editiones xvii.
Sermo, id eſt textus 56. 9, 334. 2.
Sibyllinus verſus a Didymo citatur 237, 300. 1.
Simplices dicebantur Catholici ab Origeniſtis lx.
Solœca nonnulla apud Didymum xxx.
Σοφιστικὴ vox inelegans 45. 2.
Sophoclem citat 358.
Spiritalis quid valeat 252. 3, 277. 6.
Spiritus ab anima diverſus xl.
Spiritus Sanctus quo ſenſu dicitur Filii Spiritus 118. 7. Dicitur *Sermo Dei* 170. 1, & Sapientia 185. 7, & manens apud Filium xlix.
Stanni proprietas 271. 2.
Steuchus citatur 457, 501. 6, 502. 9.
Suſannæ hiſtoriam Danieli tribuit Didymus 239. 2.
Syntaxes 280. 2, 308. 2.
Syneſius citatur 322. 4.
Συναφὶς 200. 4.

T

Θεότης, & *Θειότης* 247. 2.
Templa ſoli Deo eriguntur, non Angelis, non Sanctis 200. 5. Eorum nomina plura 201. 3.
Tempus a Deo factum 17. 5.
Tempora verborum curioſius expenſa 24. 3.
Tertullianus græce ſcripſit de baptiſmo 263. 2. Ipſum imitatur Didymus 151. 2, 263. 1.
Textus Scripturæ quot modis græce dicatur 6. 5, 14. 4.
Theodoretus quo ſenſu negaverit Spiritum Sanctum eſſe ex Filio, aut per Filium 118. 7.
Theodorus Antidenſis 367. 6.
Theodorus Prodromus 400. 3.
Theon Alexandrinus Orpheum, ac Mercurium Triſmegiſtum publice interpretabatur Didymi tempore 301, xxvii.
Theophilus Anteceſſor 117. 1, 128. 8, 200. 3.
S. Thomas Aquinas. Contra eum ſcripſit Matthæus Quæſtor 258. 4.
Timor ſervilis a Didymo laudatur xxxviii, & xxxix.
Tituli Capitum an Didymo tribuendi xxi.
Tobiæ librum allegat 369.
Traditionem cur valde non urgeat Didymus xxxii.
Transfiguratio quando contigerit 22. 4.
Trombellius citatur 126, 255.

V

Valentini commenta 450.
Vallarſius citatur 47. 4, 170. 2, 181. 9, 259. 1, 436. 12.
Vanslebius citatur 273. 1.
Vegetius citatur 288. 2.
Verbum *νίου* 234. 9.
Verbi apparitio ante Incarnationem 266. 1.
Veſthenius refellitur a Monachis S. Mauri 239. 2.
Videre aliud eſt Didymo, atque *inſpicere* xxxvii.
Viſibilitas Dei xxxvi, 459, 146. 5, 171. 1.
Unigenitus omnis creaturæ Chriſtus 349, 359.
Vocabula notabilia 464, 505.
Voces *gratia*, & *gloria* confuſæ lxx.
Voces parum elegantes xxx. 45. 2, 216. 5.
Voces a profano uſu ad ſacrum traductæ 57. 8, 58. 1, 115. 6.
Voltærii nomine venditati libri 126, 579.
Vox obſcura *σκάλλειν* 154. 3.
Vox nova *ἐξώλειας* 273. 3.
Urſius Cardinalis citatur 448. 2.

LE-

Digitized by Google

LECTORI
EDITOR VALEDICIT.

PAucis te verbis poſtremum alloquor, benigne Lector, ut nonnulla te moneam. Pag. xxxsx. col. 1. lin. 28 pro *illum caritati* lege *illi caritatem*. Pag. 2. Not. 1. hæc adde initio: *Reſpicere videtur verſiculum* 21 *capitis* ix. *epiſt.* 1. *ad Corinthios*. Pag. 3. Not. 6. lin. 1. lege: 1. *Cor. II.* 2. Ad pag. 18. Not. 3. animadvertas velim, Theophilum Anteceſſorem græco ſermoni plura latina vocabula latinis literis exarata immiſcuiſſe, ſimilique modo Conſtantinum Pogonatum tom. 7. Conciliorum pag. 1153. voce latina *ſancimus* uſum fuiſſe. Pag. 78. Not. 7. lin. 1. lege: *Pſalm.* 96. Pag. 92. Not. 6. citavi primam Febronii editionem, quæ ſola tunc in lucem prodierat, & ex Germania in Italiam paucis diebus antequam eam Notam ſcriberem, delata fuerat. Pag. 239. Not. 2. poſt vocem *Heterodoxi* hæc adde: „ Id ipſum fecerat „ in Enarratione in Epiſt. 2. Joannis pag. 69. citans „ ex capite xiii. verſ. 42. hæc verba: *Occultorum co-* „ *gnitor* &c. „ Ac de præſenti quidem editione ſatis. Illud vero nunc a tua benignitate peto, ut duo alia hic a me ſubjici ſinas, quamvis nihil huc pertinentia, ſed plane *ἀπροσδιόνυσα*.

Primum eſt hujuſmodi. Cum in apocrypho Thomæ Euangelio, quod una cum epiſtola ad Ricchinium ſcripta primus integrum in lucem edidi, legerentur ſermento xiii. hæc verba, *τοῦ δὲ ἑνὸς κανόνος τοῦ καλουμένου ἐναλλάκτου μὴ ἔχοντός τι ποιῆσαι*, ego ea ſic latine transtuli: „ *Quumque una regula ejus, quod vo-* „ *catur* enallactum, *non poſſet utilis eſſe ad opus* „ &c. Tum ad vocem *enallactum* hæc adnotavi: „ *Vocem græ-* „ *cam retinui: alii verum ejus ſenſum expiſcabuntur*. „

Nunc vero quum & codex, unde pſeudoeuangelium illud exſcripſi, mendis refertus ſit, & allato in loco loquatur Auctor de S. Joſepho *grabatum facien-te*; idcirco opinor vocem *ἐναλλάκτου* mendoſam eſſe, ac legi oportere *ἐνηλάτου*. Pollux enim lib. x. cap. 7. ſegm. 34 lecti partes numerans, *ἐνήλατον* etiam memorat. *Μέρη δὲ κλίνης* (inquit) *καὶ ἐνήλατα, καὶ ἐπίκλιντρον* &c., i. e. *Partes autem lecti ſunt & enelata*, *& id ſuper quo recumbitur*. Quatuor vero cujuſque lecti *enelata* recenſet Artemidorus, in Notis ad hunc Pollucis locum citatus. Itaque pſeudoeuangeliſtæ verba ſic vertenda puto: *Quumque una regula*, enelatum *vocata, non poſſet utilis eſſe ad opus*.

Venio ad alterum. In Theophylacti libello *de iis in quibus Latini accuſantur*, quem primus evulgavi, hæc verba leguntur pag. 261. meæ editionis: *Ἰδὼν δ' ἂν τοὺς σιναπίους καὶ πνικτῶν κατατρυχομένους*. Hæc porro dum latine interpretarer, negotium mihi monſtroſa vox *σιναπίους* faceſſebat. Itaque in Notis ibidem monui, illam ideo in latina interpretatione a me omiſſam eſſe, quod eam non intelligerem. Idem autem fere contigit poſtea viro eruditione præſtanti Bonifacio Finetti, cum anno 1758. tomum tertium operum Theophylacti ederet Venetiis: nam pag. 524. ad eam vocem hoc appoſuit ſcholium: *Hanc vocem, ut in græco textu ſe habet, hic poſui: quod neque ex Lexicis, neque ex peritiſſimis græcæ nationis hominibus, qui hac Urbe ſunt, quoſque ipſe conſului, ejus ſignificationem aſſequi potuerim. Simili cauſa Minguellius eam penitus omiſit*.

Quæ cum ita ſe habeant, jure mihi videor dictionem *σιναπίους* pro corrupta habere jam poſſe, ut ſemper ſuſpicatus ſum. Aditus ergo conjecturis nunc aperitur. Conjicio autem Theophylactum ſcripſiſſe *αἱμοφάγους*, i. e. *ſanguinem comedentes*, & pro hac voce irrepſiſſe in codices vocabulum *σιναπίους*. Id quomodo fieri potuerit, facile intelliget quiſquis in vetuſtis græcis ac manu exaratis libris verſatus ſit. Nam ſæpe contingit, ut aliquæ in iis voces occurrant ad legendum difficiles ſive quod literarum veſtigia pene evanuerint, ſive alia de cauſa. Id ſi ponamus hic eveniſſe, nihil facilius fieri poſtmodum potuit, quam ut ab amanuenſi ex *αι* fieret *σι*, ex *μ* fieret *ν*, ex *ο* fieret *α*, ex *φ* fieret *ρ*, ac demum ex *γ* fieret *ι*. Quod ſi legamus *αἱμοφάγους*, ſententia erit maxime perſpicua.

Vale.

FINIS.

69
K
21

VA1 15297 81

Digitized by Google

Digitized by Google

163
M
22

Digitized by Google